

૦ પુસ્તક : મિશિષ્વેનિ

૦ પ્રકાશન તિથિ : વિ. સં. ૨૦૩૪

૦ પ્રત : ૪૦૦૦

૦ કિંમત : રૂપિયા ૮-૦૦

૦ પ્રવચનકાર :

મધુર વ્યાખ્યાની બા. પ્ર. પૂજ્ય શ્રી ગિરીશચંદ્રભાઈ મહારાજ સાહેબ

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

(૧) શ્રી ઘાટકોપર આગ્રારોડ વર્ધમાન સ્થા. જૈન આચક સંઘ
ગામદેવી લેન, સંઘાણી એસ્ટેટ, આગ્રારોડ.

ઘાટકોપર, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૮૧.

卐

: પ્રકાશક :

(૨) શ્રી મનસુખભાઈ હંગનલાલ દેસાઈ

એ-૭ મુનિમુક્ત દર્શન નવરોજ લેન,

ઘાટકોપર, મુંબઈ-૪૦૦૦૮૬.

ફોન નં. ૫૮૨૫૫૩

卐

૦ સુદ્રક : નિતીન જે. બહાણી

નિતીન ફેડરેશન

૨૭, પ્રભુકૃપા, તિલક રોડ,

ઘાટકોપર, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૭૭

સુદ્રકસ્થાન : પ્રવિણકુમાર એલે. સોની

મહિલા સુદ્રક, ગોલવાડનો નાકે, શાહપુર, અમદાવાદ-૧. ફોન નં. ૨૦૧૫૬

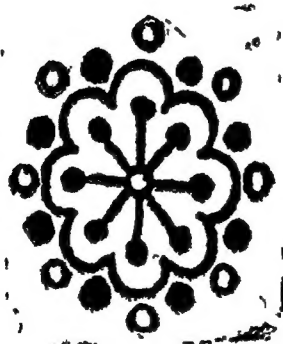
અનુક્રમ

પ્રવચન	વિષય	પૃષ્ઠ નં.
૧	માતૃમણિ પર્વ અને જીવન ધર્મતા !	૧
૨	પંચમ કાળ કઠિન છે !	૬
૩	નિવાસી છે કે પ્રવાસી ?	૧૦
૪	ભારતની પ્રાચીનતા !	૧૪
૫	મનને મુક્ત કરો !	૧૭
૬	અધ્યાત્મ અને ભૌતિક શાસન !	૨૧
૭	યૌવન અને વૃદ્ધવૃત્તો સુમેળ !	૨૫
૮	દાંપત્ય જીવન કેવું હોય !	૩૫
૯	કે કોણ સમજન કોણ દુર્જન ?	૪૦
૧૦	પુણ્યનો ઉદય ક્યારે ?	૪૫
૧૧	અંશાર અશાર છે !	૫૨
૧૨	શાયો અત્રાટ કોણ ?	૫૮
	આધ્વી શિરોમણી બા. બ. શ્રી માનકુંવરભાઈ મ.	૬૩
૧૩	જીવનનું સુવર્ણ પ્રભાત !	૬૬
	બા. બ. શ્રી મણીભાઈ મહાસતીજી !	૭૧
૧૪	વિચારોની સેજમેળ !	૭૩
૧૫	મિત્રો કેવા હોવા જોઈએ ?	૭૮
૧૬	આદર્શ મિત્રો કેવા હોય !	૮૨
૧૭	જીવનનું અમૂલ્ય ધન અમય !	૮૭
૧૮	પ્રીતની અનોખી રીત !	૯૨
૧૯	અત્યંત અનાતન ધર્મ !	૯૬
૨૦	માનવ શિક્ષિત કરો !	૧૦૧
૨૧	પરસ્પરનો સહકાર !	૧૦૬
૨૨	ભોખનો ભાગ કરો !	૧૧૩
૨૩	નિઃશ્વસકરણનું દર્શન !	૧૧૮
૨૪	અહમ જાને મમતા બેઠ !	૧૨૨
૨૫	જેન ધર્મની પરંપરા !	૧૨૭
	અમવાન મહાવીર પછીની ઐતિહાસિક નોંધ !	૧૩૩
	(તીર્થંકર નામ જાણના ૨૦ જોશ)	
૨૬	ધર્મ શાસ્ત્રના અધિષ્ઠાતા તીર્થંકર !	(૧) ૧૩૫

પ્રવચન	વિષય	પૃષ્ઠ.નં.
૨૭	તપના મહામૂલા સન્માન !	૧૪૩
૨૮	સ્નેહસૂત્ર રક્ષાબંધન !	૧૪૮
૨૯	સિધ્ધ એટલે નિરાકાર પરમાત્મા !	(૨) ૧૫૪
૩૦	અષ્ટ પ્રવચન માતાનું દર્શન !	(૩) ૧૬૪
૩૧	ગુરુ વિના જ્ઞાન નહિ !	(૪) ૧૭૦
૩૨	પીઠતા એટલે પ્રકૃતિનું પરિવર્તન !	(૫) ૧૭૬
૩૩	સમન્વય ધર્મના પ્રણેતા ગુરુ પ્રાણુ	૧૮૨
૩૪	આત્મ આઝાદીનું પર્વ !	૧૮૧
૩૫	બહુશ્રુત ગાનિનું દર્શન !	(૬) ૧૯૭
૩૬	તપ એ આત્મ ઔષધિ છે !	(૭) ૨૦૬
૩૭	જન્માષ્ટમિ અને શ્રીકૃષ્ણ !	૨૧૬
૩૮	સંસ્કાર મૂઢી સ્વાધ્યાય !	(૮) ૨૨૭
૩૯	મુક્તિ બીજ સમ્યગ્ દર્શન !	(૯) ૨૩૯
૪૦	વિનય તે આત્મ સૌરભ છે !	(૧૦) ૨૪૮
૪૧	પર્યુષણ પર્વનું દર્શન !	૨૫૮
૪૨	આનંદની રસધાર !	૨૭૨
૪૩	આત્માનો પ્રતિધ્વનિ !	૨૮૦
૪૪	સંસ્કારોના ઇતિહાસ !	૨૮૯
૪૫	અમૃત કુંભ મહાવીર !	૩૦૨
૪૬	ભગવાનની બોજ !	૩૨૧
૪૭	ઈન્સાનની ઠદર !	૩૨૯
	ગણપતિ દાદા શું છે ?	૩૩૬
૪૮	સંવત્સરી ક્ષમાપના !	૩૪૧
૪૯	ધર્મની બહુરૂપતા !	૩૫૬
૫૦	આવશ્યકની આવશ્યકતા !	(૧૧) ૩૬૪
૫૧	નિરતિયાર વ્રતપાલના !	(૧૨) ૩૮૭
૫૨	શાંતિનો શ્રેષ્ઠ માર્ગ ધ્યાન !	(૧૩) ૪૧૩
૫૩	તપ ! પાપના નાશ માટે !	(૧૪) ૪૨૭
૫૪	સુપાત્રનું સ્વાગત એટલે દાન !	(૧૫) ૪૩૫
૫૫	વૈયાવચ્ચ યાને સેવાધર્મ !	(૧૬) ૪૪૫
૫૬	દુઃખ મુક્તિનું સાધન સમાધિ !	(૧૭) ૪૫૪
૫૭	અપૂર્વ જ્ઞાનનું પ્રાગટ્ય !	(૧૮) ૪૬૩
૫૮	આગમ શ્રુત લક્ષિત !	(૧૯) ૪૭૦
૫૯	જિન પ્રવચન પ્રભાવના !	(૨૦) ૪૭૮

૬૦ આધનાતું સૌભાગ્ય !	૪૮૫
૬૧ ૭૧ ઉપવાસી તારાબેન !	૫૦૭
૬૨ મૃત્યુ પછી શું ?	૫૧૩
૬૩ અંશાર એ સ્વપ્ન દર્શન છે !	૫૨૧
૬૪ જન્મધર્મ પરિપાલના !	૫૩૦
૬૫ મલ્લીતું જન્મ કલ્યાણક !	૫૩૫
૬૬ પ્રતિભાનો પુંજ મલ્લી !	૫૩૯
૬૭ સંમોહન ધરમાં કનક પુતળી !	૫૪૪
૬૮ જુઓ ! ઉત્સવોની ઉત્સુકતા !	૫૪૯
૬૯ નિમિત્તે રંગ બદલ્યો !	૫૫૫
૭૦ અમણીપાસકે અરહનક !	૫૬૧
૭૧ રૌદ્ર સ્વરૂપી તાલ પિશાચ !	૫૬૭
૭૨ ધર્મીનો કસોટીએ સમતા દર્શન !	૫૭૩
૭૩ પ્રિય ધર્મીનો ધર્મદંડતા !	૫૭૯
૭૪ મોટાઈનો માપદંડ	૫૮૫
૭૫ વાતસહ્યના અમી ઝરણા !	૫૯૩
૭૬ વિજયની વરમાળા પ્રેમ !	૫૯૮
૭૭ ચિત્રનો વિચિત્રતા !	૬૦૫
૭૮ મર્યાદાતું અલૌકિક ચિત્ર !	૬૧૦
૭૯ વિશુદ્ધિ કરણતું અહં !	૬૧૭
૮૦ વિજ્યાદશમી પર્વ !	૬૨૩
૮૧ સંપ અને સહયોગિતા !	૬૩૦
૮૨ તૃણાતું સામ્રાજ્ય !	૬૩૮
૮૩ ભુષ્ણિ ચાતુર્યનો ચમત્કાર !	૬૪૪
૮૪ વિષયોની માદકતા !	૬૫૦
૮૫ સત્ય શીવ સુન્દર !	૬૫૯
૮૬ દેહ પાત્રની અનિત્યતા !	૬૬૪
૮૭ કામભોગની અસીમતા !	૬૭૧
૮૮ પૂર્વજન્મ અને પુનઃજન્મ !	૬૭૮
૮૯ જ્ઞાતિ સ્મરણતું પ્રાગટ્ય !	૬૮૪
૯૦ જીવન આમર્થ્યતું દર્શન !	૬૯૧
૯૧ લોકાત્તમ મંગલ શરણ !	૬૯૮
૯૨ માનવ જન્મ ચિંતામણી રતન !	૭૦૫
૯૩ આકારપૂર્વકતું સન્માન !	૭૧૧

૬૪ વૈરાગ્ય રંગ ભાવના ।	૭૧૬
૬૫ સંસારને સ્વર્ગ બનાવો ।	૭૨૪
૬૬ મુક્તિનું માંગદ્ય કેવું ।	૭૩૧
૬૭ બંધન અને મુક્ત દશા ।	૭૩૫
૬૮ સૂર્યપ્રકાશો વીર વર્ધમાન ।	૭૪૦
૬૯ ક્ષમા સૂતિ મહાવીરની સાધના ।	૭૪૪
૧૦૦ પરિનિર્વાણના પંથે મહાવીર	૭૫૨
૧૦૧ મોહ વિજેતા ગૌતમ સ્વામી ।	૭૬૫
૧૦૨ ભાઈબીજનો મહિમા ।	૭૭૧
૧૦૩ વરસીદાનનું મહત્ત્વ ।	૭૭૬
૧૦૪ જ્ઞાનપંથમીનો મહિમા	૭૮૦
૧૦૫ મસ્લીનો દીક્ષા અભિષેક ।	૭૮૬
૧૦૬ મસ્લીનું મહાભિનિષ્ક્રમણ ।	૭૯૩
૧૦૭ સંસારને સંકેલતા શીખો ।	૭૯૮
૧૦૮ કરવો સત્યમાર્ગનું દર્શન ।	૮૦૩
૧૦૯ વિરતિ સ્વરૂપા જિન દેશના ।	૮૧૦
૧૧૦ સંયમ જીવનની સૌરભ ।	૮૧૬
૧૧૧ નિર્વાણનું નિર્માણ કરો ।	૮૬
૧૧૨ ધર્મપ્રાણ ક્રાન્તિવીર લોકાચાર ।	૧૪



“ ગિરિધ્વનિના નાદે ”

(પ્રકાશકનું વિનમ્ર નિવેદન)

આ નિવેદન લખવા બેઠો છું, હાથમાં કલમ પકડું છું, અને મને ઉંડે ઉંડે આત્મપ્રદેશમાં ફાળે મારી જાય છે અને ફરી ફરી ચક્રોળે ચડે છે. બાહ્યમન આંતરમનને પૂછે છે ભાઈ! મોજે તું કોઈ બહુ ઉદ્દેશ્યિત જણાય છે? અને આંતર-મન જવાબ આપે છે. ‘ જીવનનું સાચું મુદ્દેશ્ય શાંતિ-ઉપાસના છે જીવનનો સુકાનો ધર્મ વિવેક અને જ્ઞાન વિના અંધ છે આજે આવી ઉપાસનાની તક મળી છે તેથી હું અહીં લાગી બન્યો છું. જીવનના શ્રેયના સાધનની આવી આરાધના સદાકાલે મળતી રહે તેમ પ્રભુને પ્રાર્થના કરું છું. ’

ગોડેસ પ્રદાયેના પરમ શ્રદ્ધેય પરમ દાર્શનિક પૂ.શ્રી જયંતીલાલજી મ. સાહેબેના સુદ્ધિષ્ઠ મધુર વ્યાખ્યાની પૂ.શ્રી ગિરીશચંદ્રજી મહારાજ સાહેબ તથા પ. પૂ. શ્રી હરિશચુનિજી મ. સાહેબ ઠા. ર. ચં. રેઝરના ચાતુર્માસ અર્થે જેતપુરથી અને ઘાટકોપર વેસ્ટના સંધાણી ઉપાશ્રમે પ્રધાર્યા. તેઓશ્રીના મંગળકારી-મધુર મનોહારી વ્યાખ્યાનો સાંભળવાની તકમલી, મન આનંદ વિભોર બન્યું માનવ જીવનની અસુંદરતા અને વિસંગતતા દૂર કરી સુંદરતા સુસંગતતા અમૃતા આવા સુંદર વ્યાખ્યાન સંગ્રહ પ્રકાશિત કરવાની તક મળી છે તે બદલ અમે હર્ષ અનુભવીએ છીએ.

પૂજ્ય ગુરુદેવોના વ્યાખ્યાનો વિષે કંઈપણ લખવું કે કહેવું તે તો સૂર્યને દેખાડવા માટે દીવો પ્રેમટાવવા જેવી વાત છે. કુદરતી વહેતી ઠંડી મીઠી પવનની લહેરખી આવી રહી હોય ત્યારે હાથ વીંઝણા નાખવાની જરૂર હોય ખરી! પૂ. ગુરુદેવનું એક એક પ્રવચન એક એક જગદ જીવનના સુંદર ભાવોને મંત્રિ અર્પે છે; સુચારુ માર્ગે લાવી મૂકે છે, હૈયામાં ભવ્ય એવા એક માનવ જીવનની પ્રભુપ્રિતીની જાંખનાં જગાડે છે. તેઓશ્રીના સંયમ જીવનની એ એક સિદ્ધિ છે, કે તેઓ સરળતાપૂર્વક ભૂલેભાંતે સન્માર્ગે લાવી મૂકે છે. વ્યાખ્યાન સંગ્રહો અનેક છે સુંદર છે, પરંતુ ‘ ગિરિધ્વનિ ’ નો ધ્વનિ અતિમધુર છે મનમોહક છે અજોડ છે અપરિહાય છે.

આવા આ સુંદર પુસ્તકના પ્રકાશનનો સંપૂર્ણ યશ અમારા પૂજ્ય તીર્થ સ્વરૂપ માતૃશ્રી શ્રીધર્મજીનેનું ઘટે છે તેઓની ભાવના અને પ્રેરણાને અમેએ માત્ર મૂર્ત સ્વરૂપ જ આપેલ છે. તેજ દેવોમાં શ્રી ઘાટકોપર આગ્રોરાડ રથા. જૈન સંઘ સંધાણી એસ્ટેટના મેનેજિંગ કમિટીના સભ્યોએ આપેલ આ તક અને અનુમતિ માટે અમે તેઓશ્રીનો સહૃદયતાપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

‘ ભગવાન મહેલીનાથનો અધિકાર ’ ના વિષયને પોતાની અજોડ-લાક્ષણિક જ્ઞાન-અચૂક હિતકારી વાણીએ આલેખાયેલ આ પુસ્તકનું વાંચન એક વખત હાથમાં લીધા પછી પુરું કર્યા વિના છોડવું ગમે નહીં તેવું રહે છે, અને એ રીતે અનુપમ બન્યું છે. આથી વાંચન સહુનાં જીવનનું પ્રેરણા સ્થાન બનો જીવનમાં આનંદમંગળનું સિંચન કરતા વિદ્યા વારીકરૂપ બની રહે તેવી અંગ્રજ અભિધાયા સાથે-

‘ પુસ્તક પ્રકાશન કંડમાં લખાવેલ અન્ય દાન દાતાઓનો આભાર માનવાનું તો બૂલોચં જ રહે! ‘ સદા વિચાર કરવા વહે ’ આ સૂત્રના અમલ રૂપે આ મંગળ કામ પરિપૂર્ણતા પામ્યું છે તેનો હર્ષ અનુભવીએ છીએ. ફરી સીના આભાર સાથે

આપનો-મદાનો

મનસુખલાલ છગનલાલ દેસાઈ

“ જ્ઞાન ગંગાના ઓવારેથી ”

જંગલના કોઈપણ ધર્મશાસ્ત્રના ઉપદેશનો નિયોગ કાઢવામાં આવે તો એક સર્વમાન્ય હકિકત જોવા મળે કે માનવ જીવન મહાન છે બહુમૂલ્ય છે. એને પરાયે ધર્મી નાખવામાં જ જીવનનું સાચું શ્રેય છે. અન્યતા કુ એ કુઃખી થનારા જ પ્રભુને પ્યારા બન્યા છે. પરંતુ જોવના રાખ્યા વિના રવના સુખની શ્રેયા શોધનારાઓનો આ જંગલમાં તુટો નથી પરંતુ પ્રભુને પ્રિય એવી પ્રવૃત્તિ કરનારા તો વિરલા જ મળે.

જૈન ધર્મની એ મહાન ખુશનસીબી છે કે એનો સંત-સતીશય અત્યંત વિજ્ઞાન-બહુશ્રુત; પ્રેમાળ અને કરુણા સાગર છે. આચારધર્મની આકરી કસોટીમાંથી પાર ઉતરેલ આવા પવિત્ર મહાત્માઓના સંપર્કે અનેક ભવરોગીઓના રોગ ટળી ગયા છે, અસાંત માનવજીવોને પરમશાંતિ પ્રાપ્ત થઈ છે, અને જીવનની અંજાળને ટુંકી પ્રભુ પ્રિત્યાથે જીવન વિતાવતાં થયાં છે.

શ્રી ધાટકોપર આચારૈય રથા. જૈન શ્રાવક સંઘ બૃહદ મુંબઈના ૨૨ સંઘોમાં નવોદિત નાનો સંઘ-ગણાય છે. પરંતુ એના કાર્યકર્તાઓ કાર્ષિક નવું નિરાળું કરવાની ધગજવાળા છે. શ્રી સંઘનું પ્રથમ ચાતુર્માસ ભારતભરમાં અજોડ એવા સુવિખ્યાત જ્ઞાન વારિધિ માલવ કેસરીજી શ્રી સૌભાગ્ય મલજી મહારાજ સાહેબ તથા પૂ. જીવનમુનિજી મ. સાહેબ ઠા. ૮૧ કરાવ્યું. દ્વિતીય ચાતુર્માસ પણ જા. સં.ના મહાવિદ્યુષી પૂ. શ્રી લક્ષ્મીતાબાઈ મહાસતીજી તથા અખર બાપ્પાતા પૂ. શ્રી તરુલતાબાઈ મ. સતીજી (જેઓ ભારતભરમાં પ્રથમ M.A.Ph.D થનાર સાધ્વીજી છે) ઠા. ૪ કરાવી તેમના ચાતુર્માસ દરમિયાન જ જીવમાત્રના બંધન અને મુક્તિના પાયારૂપ-કારણરૂપ ‘કર્મ’ની અકાળ ગતિને સમજાવતી અજોડ દ્વિલેસોશીતું પુસ્તક ‘કર્મગ્રંથ’ લાગ ૧ થી ૬ પ્રકટ કરવાની યોજના હાથ ધરી અને અમેને આનંદ છે કે તેમાંના ત્રણ લાગ લગભગ પુરા થઈ ગયા છે. અને અમારે ત્યાંથી પ્રાપ્ય છે. તૃતીય ચાતુર્માસ પણ જા. અને સુદર હોય એક અંખના હતી. અમારા પ્રરૂપાઈમાં કયાશ્ચ નહોતી અને આયોજન પણ સંગોપાગ સુંદર હતું. જેતપુર (સૌરાષ્ટ્ર) મુકામે ખીરાજતા મધુર વ્યાખ્યાની ગો.સં.ના પૂ. શ્રી ગીરીશચંદ્રજી મહારાજ સાહેબ તથા પૂ. શ્રી હરીશચંદ્રજી ઠા.રનો સંપર્ક સાધ્યો અને શ્રી સંઘની સેવાભાવના અને ધર્મ પ્રભાવનાની અભિરુચીનો આદર કરી પૂજ્યશ્રીઓએ ચાતુર્માસની ઉદાર હેયે મંજુરી આપી. ચાતુર્માસનો અમ્ય નજીક આવતાં તેઓશ્રી મુંબઈ પધાર્યા. પૂ. ગુરુદેવની વ્યાખ્યાન શ્રેણી એવી તો મનમોહક છે કે સાક્ષાત્મા જ કરીએ હેયાને હમમચાવી મૂકે તેવા સુંદર દાખલાઓ-શાસ્ત્ર વચનોના દલીલો દ્વારા શ્રોતાઓના મનમાં રહેલાં વિકારી ભાવોને ધોઈ નાંખે છે. એવા ખેનમુન અદિતીય વ્યાખ્યાનોના આ અંગ્રહ ને દ્વીપીબદ્ધ કરી પ્રકટ કરવાની તક અમેને મળી છે એ અમારું સદ્ભાગ્ય છે.

વર્તમાન અને ભાગિ પ્રજાને દિવાદાંડીરૂપ બને તેવા આ ધર્મગ્રંથને પ્રકાશિત કરવામાં સદામજૂત બનનાર દાનવીર શ્રી મનસુખલાલ છગનલાલ દેસાઈનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો જાહેર છે. તેઓશ્રીના અંતરમાં રહેલી જ્ઞાન પિપાસા-માનવતા અને કરુણાના ભાવોને લઈ શુભ કાર્ય માટે ગમે તેટલી મોટી રકમ ખર્ચતાં હોય તેઓ પાછી પાની કરતાં નથી. આ પ્રકાશનમાં પણ રૂ. ૧૧૦૦૧, જેવી માત્ર ૨૪૫ શ્રી સંઘને અર્પણ કરી શ્રી સંઘના કાર્યને સરળ બનાવી દીધું છે. તે બદલ તેઓશ્રી અમારા અનેક અભિનંદનને પાત્ર છે.

આ બધાં જ વ્યાખ્યાનોને હૈયામાં સંઘરી-હાઈને સમજી લીધીબદ્ધ કરી આપણી સમક્ષ રજી કરનાર ભાઈશ્રી શુભવંતભાઈ ઉદ્દનો પણ અત્યંત આભાર. તેઓ એક સુંદર લેખક તથા વિચારક હોઈ પ્રકાશનમાં અમારું કાર્ય પણ સવિશેષ સરળ બન્યું છે - તેઓના સહકાર બદલ ધન્યવાદ.

શ્રી નિતિનભાઈ બદાણીને તો ભૂલાય જ કેમ ! વ્યાખ્યાનના ટૂંકા તૈયાર કરાવીશ્ર મણીપાસક દારકાદાસભાઈ દારા સુધારાગ્રેલ ટૂંકા ને સમયસર મેળવી અનેક અડચણો વચ્ચે આટલા મોટા પુસ્તક પ્રકાશનના કાર્યમાં સહાયભૂત બન્યા છે તે બદલ શ્રી નિતિનભાઈ બદાણી તથા શ્રી દારકાદાસભાઈ નો ખુબ ખુબ આભાર, અન્ય અનેક નામી-અનામી સહકાર્યકરોનો પણ આ તકે આભાર.

આ પુસ્તકના વાંચન પછી સમાજના લાખો માનવીઓમાં થોડાકના પણ જીવનમાં સુચોચ પરિવર્તન થવામાં આ પુસ્તક નિમીત્ત અને પ્રેરણાસ્પ બનશે તો અમારા સહુનો આ પ્રયાસ-પુરુષાર્થ સફળ થયો લેખાશે. એમ માનીએ છીએ.

અંતમાં અન્ય અનેક નાના-મોટા દાન દાતાઓ જેમના સહકાર વગર આ પ્રકાશન કાર્યને પહોંચી વળાયું ન હોત તેઓ દરેકનો શ્રી સંઘ અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે અને શ્રી સમાજ અમારી સાથે છે તેનું ગૌરવ અનુભવે છે.

પુસ્તક પ્રકાશનમાં ક્યાંય અશુદ્ધ રહી જવા પામી હોય કે ઉણપ જણાતી હોય તો મહુ ઉદાર હૈયે ક્ષમા કરશો એવી અભ્યર્થના સાથે.

આપના સંઘ સેવકો

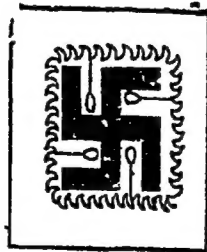
રસીકલાલ સુખલાલ તુરખીયા

વાડીલાલ મગનલાલ ખારા

અંદ્રકાંત શિવલાલ શાહ

(માનદ્ મંત્રીઓ) ના વંદન,

શ્રી ધાટકોપર આગ્રારોડ સ્થા. જૈન શ્રાવક સંઘ



ગિરિધ્વનિના સહાયક દાતાઓની યાદી (ચાલુ)

૨૫૧-૦૦	શ્રીમતી શાન્તાબેન અવેરચંદ મહેતા
૨૫૧-૦૦	શ્રી મુલચંદ બદવજી દોશી
૧૩૯-૦૦	શ્રી છબીલદાસ ખુશાલચંદ બદાણી
૧૨૦-૦૦	શ્રી સુનીલાલ સાકરચંદ ભીમાણી
૧૦૧-૦૦	શ્રી મનસુખલાલ નાનજી ઠોસાણી
૧૦૧-૦૦	શ્રી કીર્તીકુમાર મુળજીભાઈ શાહ
૧૦૧-૦૦	શ્રી ધીરજલાલ મુળજીભાઈ અંબાણી
૧૦૧-૦૦	શ્રી કાન્તીલાલ કમળશી ભામાણી
૧૦૧-૦૦	શ્રી અમીચંદ વી. દોશી
૧૦૧-૦૦	શ્રી ધનજીભાઈ હીરજીભાઈ ભામાણી
૧૦૧-૦૦	શ્રી હીરાલાલ અમૃતલાલ ઝાટકીઆ
૧૦૧-૦૦	શ્રી નવીનચન્દ્ર ગીરધરલાલ ઝાટકીઆ
૧૦૧-૦૦	શ્રી રાધવજી હંસરાજ છેડા
૧૦૧-૦૦	શ્રી કિશોરભાઈ સી. મહેતા



!!! ઐતિહાસિક ચાતુર્માસની અપૂર્વતા !!!

શાસનની સાચી મૂળી સંતો છે. સંતોએ અમલ્ય સંસ્કૃતિની ધારાને અખંડ રીતે ચાલુ રાખી છે. આચારે અહિંસા અને વિચારે અનેકાન્ત જેવા મૂલ્યવાન સિદ્ધાન્ત વડે જીવો અને જીવવાદોનો મંત્ર સંતોએ જ લોકલેખ્ય સુધી પહોંચાડ્યો છે. આવા સંતો વિશ્વના પરમોપકારી ગણાય છે.

વિષયોની વિવિધતા ભરી મોહમયી મુંબઈ નગરીને વૈરાગ્ય અને વિતરાગ વાણીતું અમૃત પાન કરાવવા પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંતો, પૂજ્ય મુનિમહારાજો અને પૂજ્ય મહાસતીજીઓ વર્ષોથી ધણી સારી સંખ્યામાં અહીં મુંબઈને આંગણે પધારી રહ્યા છે. જેનાથી આપણે સૌ ધન્ય બની રહ્યા છીએ.

અમારા શ્રીસંઘના પરમ સૌભાગ્યે સૌરાષ્ટ્ર કેસરી સ્વ. પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી પ્રાણુલાલજી મ. સા.ના શિષ્યરત્ન પરમદર્શનિક બા. પ્ર. પૂજ્ય શ્રી જયંતિલાલજી મ. સા.ના સુશિષ્ય મધુર બ્યાખ્યાની બા. પ્ર. શ્રી ગિરીશચંદ્રજી મ. સા. તથા ભાગ્યોદયી બા. પ્ર. શ્રી હરિશમુનિજી ઠા. રને સં. ૨૦૩૧ના જેતપુર (સૌરાષ્ટ્ર) મુકામે અમે શ્રી સઘ એક પ્રતિનિધિ મંડળ લઈને ચાતુર્માસની વિનંતી અર્થે ગયા હતા.

અમારી અનન્ય લાગણી અને ભક્તિ ભરી ભાવનાને લક્ષ્યમાં રાખી પૂજ્ય મુનિદ્વયે અમેને ચાતુર્માસનું આશ્વાસન આપેલું હતું. શ્રી સંઘના પરમ ભાગ્યોદયે અમારી વિનંતીનો સ્વીકાર કરી પૂજ્ય મુનિરાજોએ તા. ૧૮-૧૨-૭૫ના ગોંડલથી મુંબઈ તરફ પ્રયાણ કર્યું. અમે શ્રી સંઘના ભાઈઓ અમદાવાદ-વડોદરા-સુરત-પાલધર વગેરે રથજો બંધને સંત દર્શન અને ધર્મલાભ મેળવી ઉત્સાહિત બની રહ્યા હતા. સં. ૨૦૩૨ વદ ૧૦ તા. ૨૫-૩-૭૬ ગુરુવારના મુહુરતની કુમારી શ્રી હંસાબેન ઘાટલીયા (બા. પ્ર. શ્રી જયેશાબાઈ મહાસતીજી)ની દીક્ષા નિમિત્તે ઉગ્ર વિહાર કરીને પૂજ્યવરો મુંબઈ તરફ પધારી રહ્યા હતા.

!!! અહીં મુંબઈમાં પદાર્પણ અને ભવ્ય સ્વાગત !!!

તા. ૭-૩-૭૬ રવિવારના બા. પ્ર. મુંબઈના પ્રવેશ દ્વાર સમા બોરીવલીને આંગણે મુનિદ્વય પધારતાં દાનવીર ધર્મપ્રેમી સમાજ સેવક શ્રીયુત હરીલાલ જ્યેષ્ઠ દોશીના પ્રમુખપદે સ્વાગત સમારોહનું એક આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. પૂજ્ય મુનિરાજો તેમજ બા.પ્ર. વિદુષી પૂજ્ય શ્રી ગુલાબબાઈ મ. ઠા. ૫ (શાંતાકુમ્મ ચાતુર્માસના લક્ષ્યે) પધારતાં બોરીવલી શ્રી સંઘના આંગણે અને શ્રી આગ્રારોડ ઘાટકોપર શ્રીસંઘ તેમજ શાંતાકુમ્મ શ્રીસંઘના સાનિધ્યમાં બા. પ્ર. મુંબઈની ધર્મપ્રેમી વિશાળ જનતાએ સુદૂર સુધી બંધને સ્વાગત કર્યું હતું. ભગવાન મહાવીર અને જૈન ધર્મના જય ધ્વનિઓ, માતાઓના મંગળ ગીતો દ્વારા ગગન ચુંગ રહ્યું હતું. આ હતું સંત-સતીજીઓ પ્રતિનું આદર અને સન્માન !

બંને શ્રીસંઘોના મંત્રીશ્રીઓના સ્વાગત બાદ બા. પ્ર. પૂ. વિદુષી શ્રી હીરાબાઈ મ. ઠા. ૭ બા. પ્ર. પૂ. વિદુષી શ્રી પ્રાણકુંવરબાઈ મ. ઠા. ૪ બા. પ્ર. પૂ. વિદુષી શ્રી લલિતાબાઈ મ. ઠા. ૮ બા. પ્ર. પૂ. વિદુષી શ્રી લીલમબાઈ મ. ઠા. ૧૧ એ પૂજ્ય ગુરુદેવોનું તેમજ પૂજ્ય શ્રી ગુલાબબાઈ મ. ઠા. ૫નું અહુમાન પૂર્વક પરમ શ્રદ્ધાભક્તિ સાથે સ્વાગત કરી પ્રવચન ફરમાવેલ હતું.

અ. મુંબઈના સ્થા. જૈન સંઘોના અનેક પ્રતિનિધિઓએ પૂજ્યવરોના પદાર્પણને પોતાનું પરમ સૌભાગ્ય સમજી હાર્દિક સ્વાગત કરતાં પ્રવચનો કર્યા હતા. પ્રમુખશ્રી હ. જે. દોશીએ કહ્યું હતું કે પૂજ્યશ્રીઓના આગમનથી મુંબઈ નગરી ધન્ય બની છે અને આપણે સૌ સંત-સતીજીઓની ધર્મ પ્રેરણાઓથી જીવન મંગળતાનો સદેશ મેળવી અહોભાગી બની જશું. ખા. અ. પૂ. શ્રી પદ્માબાઈ મ. એ સુંદર પ્રેરણાત્મક પ્રવચન ફરમાવી શુદ્ધેવના સ્વાગતમાં ભળી જતાં ધન્યતા અનુભવી હતી. પૂજ્યશ્રી ગિરીશમુનિજીએ પોતાનો લાક્ષણિક શૈલીથી અ. મુંબઈની જનતાને વિશ્વની વૈષિદી આપોહવા સાથે ધર્માભિમુખ અને શાસન વત્સલ બનવાનો માર્મિક સંદેશ ફરમાવેલ હતો.

આભાર દર્શન, લાડુની પ્રભાવના, માંગલિક શ્રવણ અને જયનાદોથી સમારોહ સમાપ્ત થયો હતો.

!!! વરસીતપ પારણા પ્રસંગે પૂજ્યશ્રીનો પ્રથમ પ્રવેશ !!!

સં. ૨૦૦૨ના વરસીતપના પારણા પ્રસંગે મુનિદ્વય અમારા ધર્મસ્થાનકે પ્રથમવાર પ્રવેશ કરતાં. શ્રી સંઘે શાનદાર સન્માન કર્યું હતું. અક્ષય તૃતીયાનો મહિમા અને વરસીતપનું મહત્ત્વ સંબંધી પૂજ્યશ્રીના પ્રવચનો સાંભળી અમે સૌ ધન્ય બની ગયા હતા. શ્રીસંઘને આંગણે સમુદ્ધ પારણા અને વિશાળ માનવમહેરામણ એ પૂજ્યશ્રીનો અદ્ભૂત પ્રભાવ હતો.

આતુર્માંસ પ્રવેશ અને ધર્મઆરાધના

અમે શ્રી સંઘની હાર્દિક ભાવનાને સફળ કરવા પૂજ્ય શ્રીઓ અ. મુંબઈના અનેક ધર્મક્ષેત્રોને પાવન કરતાં ધર્મલાલ આપી આતુર્માંસ કદપ માટે તા. ૭-૭-૭૬ બુધવારે પધારતાં.

“ગિરીશમુનિજી આવ્યા છે, નવી રોશની લાવ્યા છે.”

“હરિશમુનિજી આવ્યા છે, સૌને મન સવાયા છે.”

આવા ભાવભર્યા યુવકોના ગગનભેદી સૂત્રોના નારાઓ અને બહેનોના મંગળ રસભક્તિના ગીતો વડે શ્રી સંઘે ભવ્ય રીતે અપૂર્વ જનતાના સમુદાય સાથે આતુર્માંસનો મંગળ પ્રવેશ કરાવ્યો હતો. શ્રીસંઘના પ્રમુખશ્રી તેમજ મંત્રીશ્રીઓના લાપણ અને સ્વાગત બાદ પૂજ્યશ્રીએ આતુર્માંસનો ધર્મસંદેશ ફરમાવ્યો હતો.

ધર્મમંડપ અને સંયમતપ સાધનાના શ્રીગણેશ !!!

મુનિદ્વયના આતુર્માંસ પ્રારંભે શ્રી સંઘે આંગણે ધર્મમંડપ બંધાયો દાન-શીલ-તપ-ભાવનાના ચૌક પુરાયા અને સંયમ તપ સાધનાના શ્રીગણેશ થયા. પૂજ્યશ્રી ગિરીશચંદ્રજી મ. સા. મુદ્દેશિત આદ્યધર્મના કર્તવ્યો સાથે સૂત્રગત ભગવાન મહાત્માનાથનો અધિકાર પ્રવચન સમયે સમન્વયાત્મક દષ્ટિથી ફરમાવતાં હતા. પૂજ્યશ્રી હરિશમુનિજી દ્રોપદીજીનો અધિકાર તેમજ બપોરના શ્રી મયણુરેખાનો રાસ ફરમાવતા હતા.

પૂજ્યશ્રીના પ્રભાવક પ્રવચનોનો સંગ્રહ કરી પ્રકાશન કરવા માટે શ્રી સંઘે નિર્ણય કર્યો હતો. તે પ્રવચનોની નોંધ થઈ રહી હતી. આતુર્માંસની પ્રત્યેક આઠમ, પાખી અને પર્વના દિવસોમાં લાપચીજી, ઈન્દ્રિયવિન્યતપ, કનકાવતીતપ, પોલાઅઠમ, ગૌતમ પડધો, વીરલાજીતપ, પાંચ પચકખાણતપ, અઠમતપ, દીપકતપ, દહીવડાતપ, લાડવાજી, મેવાજી, કપાય નિરોધતપ રાત્રિ જગરણ વગેરે કરાવવામાં આવ્યા હતા સામાયિકના સમોસરણ, સામાયિકના સોળભથા, નવરંગી સામાયિક,

સમ રંગી સામાયિક, પંચદશી સામાયિક, ત્રયોદશી સામાયિક, સ્વર્ગ-વિમાની સામાયિક, લઘુ સર્વતોલદ્ર સામાયિક આદી અનેક પ્રકારે એક એક આસને વિવિધ રીતે હજારો સામાયિક વૃત્તની સાધના થઈ હતી.

અખંડ શાંતિજપ, નવલાખ નમોઠ્ઠકાર મંત્રના જપ પણ બે વખત કરવામાં આવ્યા હતા. તપ, જપ અને સામાયિકાદિ સાધનાના આરાધકોનું બહુમાન પણ વિવિધ રીતે કરવામાં આવતું હતું.

!!! આજીવન બ્રહ્મચર્ય પ્રતના પચકુખાણુ !!!

- ૧ અ. સૌ. લાલુભેન ચુનીલાલ વચ્છરાજ
- ૨ અ. સૌ. પુષ્પાભેન બેચરલાલ કેશવલાલ સંઘવી
- ૩ અ. સૌ. વિલાસભેન મગનલાલ માતીચંદ ગાંડાણી
- ૪ અ. સૌ. શાંતાભેન વિકુલદાસ નરભેરામ સંઘવી
- ૫ અ. સૌ. કેલાસભેન ચંપકલાલ નારણુ જાહેલ
- ૬ અ. સૌ. પ્રલાભેન કેશવલાલ બીલખીયા
- ૭ અ. સૌ. શારદાભેન વસંતરાય જમનાદાસ મગીયા
- ૮ અ. સૌ. જયાભેન રેવાલાલ માણેકચંદ દોશી
- ૯ અ. સૌ. રંભાભેન રતનશી વેલજી દોશી
- ૧૦ અ. સૌ. યશોમતીભેન બાબુલાલ અમીચંદ શેઠ
- ૧૧ અ. સૌ. જયાભેન દૌલતરાય દુર્લભજી ગાંધી
- ૧૨ અ. સૌ. લક્ષ્મીતાભેન જયંતિલાલ નાથાલાલ કામદાર
- ૧૩ અ. સૌ. લાલુભેન ત્રંબકલાલ ગાંડાલાલ મગીયા
- ૧૪ અ. સૌ. શાંતાભેન હીરાલાલ બેચરલાઈ મોદી
- ૧૫ અ. સૌ. લીલાવંતીભેન જમનાદાસ ખુશાલદાસ અજમેરા

શ્રી સંઘ તરફથી બ્રહ્મચર્ય પ્રતધારીઓનું સજોડે સન્માન કરતાં ગરમ સાલ રોકડા રૂ. અપૂર્ણ કરી સુખડનો હાર પહેરાવી બહુમાન કરવામાં આવેલ હતું. પ્રતધારીઓ તરફથી શ્રી સંઘની સંસ્થાઓમાં સારી રકમ પણ દાનમાં આપવામાં આવેલી હતી.

!!! માસખમણ તપ વરઘોડો !!!

તા. ૮-૮-૭૬ના રાજકોટ નિવાસી તપસ્વીશ્રી વ્રજકુંવરભેન નરભેરામ ગાંધીએ ૩૧ ઉપવાસની વૈશાખ વચે તપશ્રયા કરતાં શ્રી સંઘના સાનિધ્યમાં તેમના સન્માર્થે એક વરઘોડાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. વરઘોડો કામાલેન નિવાસી શ્રી ચંપકલાલ નારણુ જાહેલને ત્યાંથી સવારે ૮ વાગે શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો. મ. ગાંધીરાડ, આગરારોડ થઈને ઉપાશ્રયે પહોંચતા હજારો નરનારીઓ તપસ્વીજના દર્શન કરી તપસ્થાની અનુભવદા કરી હતી.

!!! અન્થ અને અન્થાલયનું ઉદ્ઘાટન !!!

પૂ. ગિરીશમુનિજીએ તપ, સંયમની સૌરભ વિષે મતનીય પ્રવચન કરાવેલ હતું. સન્માન ક્યારે અને કોને હોઈ શકે તેની સુંદર સ્પષ્ટતા કહેલી હતી. શ્રી પ્રવીણચંદ્ર પી. કામદાર (ડે. મ્યુ. કમીશનર)ના પ્રમુખપદે બા. પ્ર. વિદ્યુષી શ્રી લલિતાબાઈ મના અનુવાદિત (ગુજરાતી)

કર્મગ્રન્થ ભા. ૧-૨નું ઉદ્ધાટન જૈન સમાજના ધર્મવીર શ્રી રવિચંદ્ર સુખલાલ શાહ દાદરવાળાએ કરેલ હતું. શ્રી છગનલાલ હીરાચંદ દેસાઈ અમરાપુરવાળા લાઇબ્રેરી હોલનું નામ કરણ અને ઉદ્ધાટન શ્રી ગુલાબરાય ડી. દડીયાના શુભ હસ્તે કરવામાં આવેલ હતું. શ્રી કામદાર, શ્રી દડોયા, શ્રી દેસાઈ તેમજ સંઘના પ્રમુખ અને મંત્રીઓએ ભાષણ કર્યા હતા. તપસ્વીજી તેમજ અતિથિઓનું સન્માન કરી હાર પહેરાવવામાં આવ્યા હતા. તપસ્વીજી તરફથી વિવિધ સંસ્થાઓમાં દાન તેમજ લાકુની પ્રભાવના કરવામાં આવેલ હતી.

!!! પર્વાધિરાજ પયુષ્ણપર્વની અપૂર્વતા !!!

પર્વાધિરાજ પયુષ્ણપર્વના સ્વાગત માટે આઠે દિવસ વહેલી સવારે સેંકડો બાલ-બાલિકાઓ ભ. મહાવીરના જયનાદો અને મંગલ સૂત્રોને બોલતા પ્રભાતફેરીમાં જતાં હતા. ધર્મપ્રેમી સજ્જનો પ્રભાતફેરીનું સ્વાગત કરી સૌને ઈનામો અને પ્રભાવનાઓ આપતા હતા. શ્રી સંઘે ઉભા કરેલા ભવ્ય મંડપમાં પ્રતિદિન સવારે તા. ૧૦ના ના સમયે પ્રથમ પૂ. હરિશ્ચંદ્રનિજ અંતગડ સૂત્ર ફરમાવતા હતા. મધુર વ્યાખ્યાતા પૂ. શ્રી ગિરીશ્ચંદ્રનિજે આઠ વિષયો ઉપર તલ્લપશી પ્રવચનો ફરમાવ્યા હતા. દરરોજ પતાસાની પ્રભાવના થતી હતી ચારેક હજારનો માનવ મહેરામણ પર્વનો મહામૂલો સંદેશ સાંભળી ધન્ય જની રહ્યો હતો.

!!! પર્વની તપશ્ચર્યા, સન્માનયાત્રા, પારણા અને દહાણી !!!

સિદ્ધિતપ ૩૧ ૩૦ ૨૧ ૧૬ ૧૧ ૧૦ ૯ ૮ ૭ ૬ બ્રહ્મચર્ય

૩ ૨ ૨ ૧ ૧૬ ૧૭ ૩ ૩૧ ૮૯ ૬ ૯ ૧૮

તપસ્વીઓની સન્માનયાત્રા શ્રી બાબુભાઈ અમીચંદ શેઠ તરફથી તેમના નિવાસસ્થાને (ઈન્દ્રદીપ સો.)થી શરૂ થઈ હતી એડવાન્સ, કળશ સાથે બેનો, જૈનશાળાનો બાલ સમુદાય ૬૦ મોટાદોમાં તપસ્વીઓ, હજારો ભાઈ-બહેનોના સમુદાય સાથે આગ્રારોડ, રોશન, મ. ગાંધીરોડ ઉપર ભ. મહાવીરના મંગળ સૂત્રો અને બહેનોના ગીતો સાથે પસાર થતા ઉપાશ્રયે પહોંચતા સ્વાગત કરી સૌને અ. સૌ. શ્રી સુશીલાબેન હિંમતલાલ મહેતા તરફથી સમુહ પારણા કરાવવામાં આવ્યા હતા. સિદ્ધિતપ તથા માસખમણ તપવાળાને શ્રી સંઘ તરફથી સોનાનો કરડો અને કલકતાવાળા શ્રી ચુનીલાલ કુલચંદ દોશી તરફથી સ્ટીલની કોઠી બાંધીના સંઘ તપસ્વીઓને શ્રી સંઘ તરફથી સ્ટીલના તપેલા તપેલીઓ તથા અન્ય શુદ્ધસ્થોએ મોટા કુડા તપેલી વગેરે આપી સન્માન કરેલ હતું.

!!! ૭૧ ઉપવાસની અપૂર્વ તપશ્ચર્યા !!!

રાજકોટવાળા મહાતપસ્વી શ્રી તારાબેન શુભાચંદ મણીયાર તા. ૪-૯-૭૬ના રોજ ૬૩ ઉપવાસે ઉપાશ્રયે પધારતા શ્રી સંઘે સ્વાગત કર્યું હતું. તેઓશ્રીની તપસ્યા પૂ. મ. શ્રીના સાનિધ્યમાં સુખશાતાપૂર્વક ચાલી રહી હતી. તા. ૧૨-૯-૭૬ રવિવારે મહાતપસ્વી શ્રી તારાબેનની તપશ્ચર્યાના સન્માન અર્થે શ્રી ચીમનલાલ ચંપકભાઈ કપાસી તરફથી તેમની સન્માન યાત્રાનો વરધોડો (સીતારામ જીવન)થી આયોજવામાં આવ્યો હતો. શહેરમાં ફરી જૈન જીવનમાં ભવ્ય મંડપમાં પહોંચતા ત્યાં ધર્મરત્ન શ્રી રવિચંદ્ર સુખલાલ શાહના પ્રમુખપદે સન્માન સમારોહનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું અતિથિ વિશેષ તરીકે શ્રી વાડીલાલ કપુરચંદ દલાલ સાવરકુંડલાવાળા શ્રી

હીરાભાઈ અમૃતલાલ મળીયા, જેતપુરવાળા શ્રી જગજીવન દેવજીભાઈ શેઠ હતા. આ. ધ. શ્રી કૌશલ્યાભાઈ મ. આ. ધ. વસુભાઈ મ. શ્રી ગિરીશમુનિજી વગેરેના પ્રવચનો થયા હતા. શ્રી સંઘ પ્રમુખ રસીકભાઈ શાહે તારાબેનને સોનાનો ચેઈન અને ગરમ સાલ અપેણુ કરી સુખડના હાર સાથે સન્માન કરેલ હતું. પારણું કરાવનાર અ. સૌ. જ્યોત્સનાબેન મનહરલાલ લાખાણી બેરીવલીવાળાએ તપસ્વી તારાબેનબેનને પારણાં માટે ચાંદીની થાળી, ચાંદીના બે કટોરા, ગ્લાસ, ચમચ વગેરે અપેણુ કરી સન્માન કર્યું હતું. શ્રી રવિચંદ ભાઈ, શ્રી હીરાભાઈ, શ્રી વાઢીભાઈ, શ્રી રસીકભાઈ શાહ વગેરેએ શ્રી તારાબેનનું તપ-સન્માન કર્યું હતું. હજારો ભાઈબેનોની હાજરીમાં તપસ્વીજીએ પારણું કર્યું હતું. આ લગ્ન પ્રસંગની ઉજવણી માટે શ્રી વાઢીભાઈ ખારાએ આભાર દર્શન કર્યું હતું. લાડુની પ્રભાવના સાથે સૌએ વિદાઈ લીધી હતી. તપસ્વીના પિતાશ્રી ગુલાબચંદ મનજી મણીયાર તરફથી શ્રી સંઘને રૂ. ૧૦૦૧ પ્રવચન પ્રકાશન માટે રૂ. ૭૦૨ તથા રૂ. ૫૦૧ આયંબીલ ખાતે આપ્યા હતા. શ્રી જગન્નાથ હીરાચંદ જસાણી તથા શ્રી નરભોરામ દેવચંદ દેસાઈ તરફથી પર્વના સર્વે તપસ્વીઓ તેમજ ૧૮ બ્રહ્મચર્ય વ્રત ધારીઓનું સન્માન કરી લગ્ન ભોજન સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો. ૩૫૦ ધરનો સંઘાણી એસ્ટેટ આગ્રારોડ ધાટકોપર શ્રી સંઘમાં કુલ ૧૮૯ તપશ્ચર્યામાં નાના બાળકો-યુવકો અને વૃદ્ધ મહાતુલાવોની આરાધના એ અમારી લાવનાનું અપૂર્વ અને દર્શન હતું.

!!! મહાવીર (નિર્વાણકલ્યાણક અને સાધના) !!!

ભગવાન મહાવીર નિર્વાણકલ્યાણક નિમિત્તે એકાદશાંગી સાધના કરાવવામાં આવી હતી. જેમાં બેઠેલા સર્વેના સન્માન તેમજ પારણાં શ્રી પ્રાણુલાલ હરજીવનદાસ ખેતાણી તરફથી કરાવવામાં આવેલ હતા. કલ્યાણક પ્રસંગે પૂ. ગિરીશમુનિજીએ ભ. મહાવીરના જીવનકવન પર અપૂર્વ ધર્મસાધના અને નિર્વાણ સંબંધી ત્રિદીવસીય પ્રેરક મનનીય પ્રવચનો કરાવ્યા હતા. વ્રતન વર્ષને દિવસે સામુહિક અભિનંદન સમારોહ યોજતા પૂ. ગુરુદેવે અભિનંદનની યોગ્યતાનું દર્શન કરાવી અભિનંદન સંદેશ ફરમાવેલ હતો.

જ્ઞાનપંચમી પ્રદર્શન : જ્ઞાનપંચમીની આરાધના પ્રસંગે ઉપવાસની આરાધના અને ઠાળીયા તપ થયા હતા. તેઓનું સન્માન શ્રી ભારતી જ્વેલર્સ તરફથી થયું હતું. જ્ઞાનપંચમીની પ્રભાવના નિમિત્તે જૈન આગમ, ગ્રંથો, સાહિત્ય વિગેરેનું મનોહર ચિત્ર આકર્ષક લગ્ન પ્રદર્શન યોજવામાં આવેલ હતું જેનું ઉદ્ઘાટન રૂ. ૫૦૧ની ઉજામણી લઈ શ્રી નાનાલાલ હરજીવનદાસ ખેતાણીએ કરેલ હતું.

!!! “જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ શિબિર” !!!

તા. ૨૭-૧૦ ૭૬ થી તા. ૩-૧૧-૭૬ સુધી હાર્દિકુલ અને કોલેજના વિદ્યાર્થી ભાઈબહેનો માટે એક અપૂર્વ જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ શિબિરના વર્ગો ખોલવાના રા. થી રા. સુધી યોજવામાં આવ્યા હતા. ૧૩૫ની સંખ્યા એ અપૂર્વ જીજ્ઞાસા તેમજ ભક્તિ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક આઠેય દિવસ હોશભેર સૌએ લાભ લીધો હતો. જૈન ધર્મના વિષયોને પ્રશ્નોત્તર સાથે તૈયાર કરવામાં આવેલ હતા. નિબંધ અને વક્તૃત્વ સ્પર્ધા સાથે પ્રશ્ન પેપરનું આયોજન ધણું રસપ્રદ હતું. ભૌતિક વાદના ઝેરીલા વાતાવરણથી પર રહી ધાર્મિક પંથે વિશેષ રસ લેતા કરવા પૂજ્ય મુનિ-શ્રીનો આ શિબિર અપૂર્વ સફળતા મેળવી હતી. તેઓશ્રીનો અથાગ પરિશ્રમ પરોપકારનું પ્રતિત

કાર્ય હતું. જૈન ધર્મના જ્ઞાનથી યુવક અને યુવતીઓ ખૂબ જ પ્રભાવિત થયા હતા. વગેરે અને વિષયવાર ધણાં સારા ઈનામો, પ્રભાવનાઓ ઉદ્ધારમતે આપવામાં આવ્યા હતાં.

“ચાતુર્માસ સમાપ્તિ અને વિદાઈ”

કાર્તિક પુર્ણિમા પ્રસંગે કમચૂરણુતપની પંચાંગી આરાધના કરાવવામાં આવેલ હતી. તપસ્વીઓના બહુમાન શ્રી ભારતી જવેલસં તરફથી કરવામાં આવ્યા હતા. પૂ. ગિરીશમુનિશ્રીએ લોકાશાહની ધર્મકાન્તિ ઉપર અપૂર્વ વિવેચન કર્યું હતું. મુનિદ્વયની ચાતુર્માસ ક્ષમાપના બાદ શ્રી સંઘના પ્રમુખશ્રી, માનદ મંત્રીઓ તથા શ્રી પ્રતાપભાઈ ગાંધીએ પૂજ્ય ગુરુદેવના પરમ ઉપકારનું દર્શન કરાવી, અનન્ય ભાવભક્તિ સાથે ચાતુર્માસનો અપૂર્વ આનંદ અને અપૂર્વ વિવિધ સાધનાનો ખ્યાલ કરાવી પરમ ગૌરવનો અનુભવ વ્યક્ત કર્યો હતો. મુનિદ્વય તા. ૭-૧૧-૭૬ રવિવારે વિરાટ જનસમુદાય સાથે નવરોજ લેન પરમાણ્ડ વાડીમાં પધાર્યા હતા. માનનીય પુણ્ય સંપત્તિ વિષય ઉપરના સચોટ મનનીય પ્રવચન બાદ માંગલિક સાંભળી શ્રી પ્રવીણભાઈ દેસાઈ તથા શ્રી જયવંતભાઈ જસાણી તરફથી પતાસા અને કેળાની પ્રજાવનાઓ કરવામાં આવી હતી. પૂ. મુનિશ્રીઓનું સવારની પ્રાર્થનાથી પ્રવચન, સાધના આરાધના, તપશ્ચર્યા, જપ, રાસ, પ્રતિક્રમણ અને રાત્રિ ધર્મ ચર્યા જ્ઞાન ગોષ્ઠિથી ચાતુર્માસનું મધ્યમધતું અને ધર્મધર્મતું વાતાવરણ આ બાલ વૃદ્ધ સૌને માટે સદા ચીરમરણ્ય રહેશે. પૂજ્ય ગુરુદેવોને સૌરાષ્ટ્રમાંથી લાવી ધર્મ ધ્યાન, તપ ત્યાગ અને જ્ઞાન વૃદ્ધિના મહાલાક્ષને મેળવી અમો શ્રી સંઘ પરમ આનંદ સાથે ગૌરવનો અનુભવ કરીએ છીએ ખરેખર સં. ૨૦૭૨નું ચાતુર્માસ અમારા શ્રી સંઘના ઇતિહાસમાં સુવર્ણ અક્ષરે અંકિત બની રહેશે.

પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી ગિરીશચંદ્ર મ. સા. ની રપ મી

દીક્ષા જયંતિ અને આરાધના તપ મહોત્સવ

શ્રી સંઘની પ્રબલ ભાવના અને અનન્ય લાગણીપૂર્વકની વિનંતીને સ્વીકાર કરી પૂજ્ય ગુરુદેવે રપમી દીક્ષા જયંતિ નિમિત્તે આરાધના તપ મહોત્સવ ઉજવવાનો અપૂર્વ લાલ અમોને સહર્ષ આપ્યો હતો. સંવત ૨૦૭૩ કારતક વદ ૦)) તા. ૨૧-૧૦-૭૮ રવિવારથી ૧૬ દિવસના આરાધના તપનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. જેમાં બ્રહ્મ મુંબઈના તેમજ પુના, કટક, રાજકોટ, જમનગર, ગોહલ, સાવરકુંડલા, કાલાવડ અને ચિત્તલ વગેરેના ૧૪૦ ભાઈબેનો બેઠા હતા. ૧૬ દિવસમા ૫ ઉપવાસ, ૪ આયંબીલ, ૩ એકાસણા અને ૪ બેઆસણાની તપશ્ચર્યા કરવામાં આવેલી હતી.

!!! આરાધકોને આવશ્યક હતું !!!

દરરોજ બે વખત પ્રતિક્રમણ, ૬ સામાયિક, ૫૧ વંદણા, ૫૧ લોગરસનો કાઉસગ, ૩ કલાક મૌન, લોગરસની ૨૦ માળા ૨૧ નમોત્યુર્ણ, તીર્થ કરોનો જાપ વગેરે ફરજિયાત કરવાનું હતું. સવારે પ્રજાતે પ્રાર્થનામાં સેંકડો લોકો સાથે આરાધકો લાલ લેતા હતા. જેમાં રોજ ૧૫ ઈનામો, દીક્ષા જયંતિને દિવસે ૧૧૧ ઈનામો અને અભિનંદન સમારોહના સમયે ૫૧ ઈનામો લોકો તરફથી આપવામાં આવ્યા હતા. આરાધકો માટે વિવિધ પ્રકારના ૨૦ બોલની નિયમાવલીનું પાલન પણ ફરજિયાત હતું.

!!! ધર્મલાલનો નિત્ય અનુક્રમ !!!

દરરોજના કાર્યક્રમમાં સવારે પ્રાર્થના પૂ. શ્રી હરિશ્ચુનિજી કરાવતા હતા. પ્રવચન સમયે પ્રથમ શ્રી હરિશ્ચુનિજી ધર્મપ્રવચન કરાવતા હતા. ત્યારબાદ ૨૦ મિનિટ પૂજ્ય ગુરુદેવ ધ્યાનના પ્રવેગ કરાવી ચાતાસૂત્રમાંથી નંદમણિયારના જીવનચરિત્ર સાથે આરાધના વિરાધનાના લાવો કરાવી ધર્મલાલ આપતા હતા. તેમજ અન્ય વક્તાઓના લાપણો પણ થતા હતા.

આ અવસરે બા. બ્ર. વિદુષી શ્રી પ્રાણકુંવરબાઈ મ. ઠા. ૫, બા. બ્ર. વિદુષી શ્રી હીરાબાઈ મ. ઠા. ૭, બા. બ્ર. વિદુષી શ્રી લલિતાબાઈ મ. ઠા. ૩ તથા બા. બ્ર. વિદુષી શ્રી લીલમબાઈ મ. ઠા. ૧૧ પધાર્યા હતા. તેઓશ્રીના ધર્મપ્રવચનોનો પણ સારો લાભ મળતો હતો. બહેનોમાં ધર્મ આરાધના અને ધર્મ ક્રિયાઓમાં પૂજ્ય મહાસતીજીઓનો પરિશ્રમ પરમોપકારક હતો. તેઓ શ્રીઓ બપોરના રાસ, જપ અને રાત્રે કથાવાર્તા તેમજ ભજન ગીત સજાઓનો લાભ બેનોમાં આપતા હતા. આરાધકોને મળવા માટે તેમના સગાવહાલાઓને ૪થી ૫ મિલનનો સમય હતો. જાણે ધર્મમેળાનું આયોજન હોય એવું સુંદર વાતાવરણ હોયું હતું.

!!! ૨૫મી દીક્ષા જયંતિ-રજત મહોત્સવ !!!

તા. ૧-૧૨-૭૬ માગસર સુદ ૧૦ શુક્રવારના પૂ. ગિરીશ્ચુનિજીની ૨૫મી દીક્ષા જયંતિનો દિવસ હોય પ્રાર્થના સમયે પૂ. હરિશ્ચુનિજી તેમજ પૂ. મહાસતીજીઓએ પૂ. ગુરુદેવને વિવિધ પ્રકારની કળાથી યુક્ત હસ્તલેખિત અભિનંદન પત્રો અર્પણ કર્યા હતા. પ્રાર્થનાના ૧૧૧ ઇનામોની વહેંચણી પ્રાર્થના બાદ અપૂર્વ ઉત્સાહ સાથે થઈ હતી.

પ્રવચન દરમિયાન બા. બ્ર. શ્રી લલિતાબાઈ બા. બ્ર. શ્રી હીરાબાઈ મ. બા. બ્ર. શ્રી લીલમબાઈ એ અભિનંદન પ્રવચનો કરાવી પૂ. ગુરુદેવના ચુલ્લાનુવાદ કર્યા હતા. શ્રી સંધના પ્રમુખશ્રી તથા મંત્રીશ્રીઓના પણ લાવવાહી લાપણો થયા હતા.

!!! અભિનંદન સમારોહ અને સન્માન !!!

તા. ૫-૧૨-૭૬ રવિવારના મુંબઈના દાનવીર સમાજ સેવક શ્રી હરિલાલ જ્યેષ્ઠ દોશીના પ્રમુખ સ્થાને એક ભવ્ય અભિનંદન સમારોહનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. શ્રી વાડીલાલ કાનજી ભોમાણી (કલકત્તા) શ્રી કરશન લઘુભાઈ નીસર (મદર) શ્રી મનહરલાલ કલ્યાણજી લાખાણી (ખેરીવલી) તથા શ્રી નાગરદાસ લીલાધર લાખાણી (નલાડ) અતિથિ વિશેષ તરીકે પધાર્યા હતા. પ્રથમ શ્રી હરિશ્ચુનિજી, શ્રી હીરાબાઈ મ., શ્રી લલિતાબાઈ મ., શ્રી લીલમબાઈ મ., શ્રી કૌશલ્યાબાઈ મ., શ્રી અનિલાબાઈ મ. એ પૂ. ગુરુદેવના સન્માનનીય ધર્મ પ્રવચનો કરાવી લોકોને મંત્રમુગ્ધ કરી દીધા હતા. જૈનશાળાની બાલિકાઓએ સ્વાગત ગીત ગાઈ સમારોહનો પ્રારંભ કર્યો. સંધના પ્રમુખ શ્રી રસીકભાઈ શાહ શ્રી કરશનભાઈ શ્રી નાગરભાઈ, શ્રી ગિજુભાઈ મહેતા, શ્રી વલ્લુભાઈ ગાંધી, શ્રી પ્રાણુભાઈ ગોડા, શ્રી ન્યાલયદલાઈ રોઠે લાપણો કરી મુનિશ્રીને અભિનંદન આપ્યા હતા. શ્રી વાડીભાઈ ભોમાણી ખાસ કલકત્તાથી ડેપ્યુટેશન સાથે આવ્યા હતા. તેઓશ્રીએ પૂ. મુનિશ્રીની દીક્ષાઆશાની કસોટી તેમજ દીક્ષા પ્રસંગનો ઉજવણ ઇતિહાસ બતાવતાં લોકો ગદ્ગદ બની ગયા હતા. તેમણે મુનિદયને સં. ૨૦૩૪ના ચાતુર્માસ માટે કલકત્તા સંધ તેમજ પૂર્વ ભારત સ્થા. જૈનસંધના પ્રમુખ તરીકે જાહેર વિનંતી કરી હતી. વિનંતીની વાત સાંભળી સૌને પ્રસન્નતા પ્રગટી રહી હતી.

!!! દાન અને જૈનશાળાઓને પ્રોત્સાહન !!!

શ્રી સંઘના મંત્રીશ્રી રસીકભાઈ તુરખીયાની લાવવાહી જોરદાર અપીલને માન આપી લોકોએ ૩૧. ૨૫ હજારનું દાન આપેલ હતું. આ દાનમાંથી દર વર્ષે બ્ર. મુંબઈની સ્થા. જૈનશાળાઓની સાતે શ્રેણીમાં પ્રથમ આવતા વિદ્યાર્થી તેમજ વિદ્યાર્થીનીઓને ઈનામી સ્પર્ધા આપવામાં આવશે.

મંત્રીશ્રી ચંદ્રકાંતભાઈએ બહારથી આવેલા તાર અને સંદેશોઓનું વાચન કર્યું હતું. શ્રી હરિલાલભાઈ દોશીએ અધ્યક્ષ સ્થાનેથી ભાષણ કરતાં જૈનમુનિઓનો ત્યાગ અને શ્રી ગિરીશમુનિજીની વિશેષતાઓનું સુંદર કથન કરી અભિનંદન આપ્યા હતા. છેલ્લે ૧૨ વાગે પૂ. ગુરુદેવ શ્રી ગિરીશમુનિને ચાર હજારની જનતાએ સ્વ. પર કલ્યાણક કામના અને જૈન શાસનની સેવાભક્તિ કરતા રહેવાની મંગળ લાવના સાથેનું પ્રવચન સાંભળેલ હતું. શ્રી વાહીભાઈ મંત્રીએ આભાર દર્શન કરેલું હતું. પૂ. મહાસતીજીએ સમુદ્ધમાં “ઘણું જીવો ગુરુદેવ આણુગારા” દીક્ષા જ્યંતિના વધામણાંનું ગીત ફરમાવેલ હતું. ચતુર્વિધ શ્રી સંઘે એક અવાજે ભજન ઝીલી વાતાવરણમાં ઉત્સાહ પ્રગટાવી દીધો હતો. પૂજ્ય ગુરુદેવના માંગલિક શ્રવણ બાદ વ્રત-નિયમોનો સ્વીકાર કરી સૌએ પ્રભાવના લઈ વિદાઈ લીધી હતી.

!!! સાધકોની કૃતકૃત્યતા !!!

આરાધકોને વિવિધ પ્રકારના સન્માન સાથે અનેક ચીજોને અર્પણ કરી બહુમાનપૂર્વક સમુદ્ધ પારણાં કરાવવામાં આવ્યા હતા. આરાધના તપ અને દીક્ષા જ્યંતિ સમારોહનો પ્રસંગ એક અનેરો ઉત્સાહ અને લાવપણું ભક્તિથી ઉજવાયો હતો. આરાધકોએ ભવોભવની વિરાધનાને છોડી આરાધનાના અપૂર્વ ભાવો સમજી આરાધના ધર્મ કરતાં થકા કૃતકૃત્ય બની ગયા હતા. જીવન ધન્યતાનો અનેરો ધર્મલાભ મેળવી સૌ પોતપોતાની જાતને લાગ્યશાળી મનાવી રહ્યા હતા. જ્ઞાન-ધ્યાન તપ અને ત્યાગ ક્રિયારૂપ ચતુર્વિધ સાધના એ સૌના મારેનું જીવન સૌભાગ્ય હતું. ખરેખર સાધકો ૧૬-૧૬ દિવસ સાધના કરી શ્રેષ્ઠ અને જોષ બની ગયા હતા.

!!! ધન્યતા અને ઉપકાર દર્શન !!!

શ્રી સઘને આવો અપૂર્વ ધર્મલાભ મેળવવા બદલ પૂ. ગુરુવર્યોનો પરમ ઉપકાર ગણી કોટીશઃ વંદના કરીએ છીએ. અમારો પા-પા પગલી ભરતો નવો સંઘ આવા બહુરંગી ધર્મલાભ ભર્યા ચાતુર્માસ અને અસીમ આનંદદાયી આરાધના મહોત્સવથી ધન્ય બન્યો છે. અમે આશા સેવીએ છીએ અમેને આવા અપૂર્વ પ્રસંગો મળતા રહે અને માનવજન્ય સાર્થક કરતા રહીએ એ જ અંતરની મનીષા.....!!

શ્રી આચારોડ વ. સ્થા.: જૈન સઘ ઘાટકોપર
મંત્રીઓ

ગોંડલ સંપ્રદાયના પંચમ પદ્ધર દિવ્યાત્મા

બા. ધ્ર. પૂજ્ય આચાર્ય દેવ શ્રી દેવજી સ્વામીની

જીવન ઝરમર

સમગ્ર વિશ્વનું આકર્ષણ છે. ભારતીય સંસ્કૃતિ, સંસ્કૃતિને સંજીવની આપનાર છે સંતો, જેમની શોભા છે તેમના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ. 'સ્વ' ને તારે, ખીજને પ્રેરણા અર્પે અને સુક્રિતની સંજીવ બતાવે તે સંત. સૌરાષ્ટ્રની જીમિએ સમયે સમયે આવા સંતોની ભેટ શાસનને, સમાજને, દેશને અને વિશ્વને અર્પી પોતાનું ગૌરવ ઉજાવવલ રાખેલ છે.

દોઢસો વર્ષ પહેલાં આવાજ એક સંતે ગોંડલ ગ્રામમાં લોહાણા યાત્રિમાં શ્રી પીતાંબરભાઈ અને રતનત્રયી માતા શ્રી ધનબાઈને ત્યાં જન્મ લઈ તેજસ્વીતા, સૌમ્યતા, ગાંભીર્યતા અને તીવ્ર પ્રજ્ઞા આદિ ગુણોને મેળવી, વિકસાવી ગોંડલ સંપ્રદાયના પંચમ પદ્ધર પદે બિરાજીત થઈ શાસન અને સંપ્રદાયની પરંપરા જાળવી, શોભાવી, સુગઠીત કરી “જય-માણેક” જેવા યશસ્વી અને તેજસ્વી વારસદારે ઉત્તરોત્તર મેળવવા સંપ્રદાય બહારગામી બને એ રીતે સંતો સતીજીઓને પ્રેમ એક્યતા અને ઉદારતાથી આહુષિત કરી શાસનની શાન દીપાવી. આવા સૌજન્યશીલ પ્રભાવશાળી પૂણ્યાત્મા હતા. એ બા. ધ્ર. પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી દેવજી સ્વામી.

વિ. સં. ૧૮૪૫માં મહાન પ્રતાપી બા. ધ્ર. આદ્ય આચાર્ય પૂજ્ય શ્રી ડુંગરસિંહજી સ્વામીએ ગોંડલ ગઝજીની સ્થાપના કરી ગોંડલને ગાદીના ગામ તરીકે પ્રસ્થાપીત કરેલ હોઈ સંતો અને સતીજીઓના પાવનકારી પગલાં અવારનવાર થતા. તેમના ચારિત્રશીલ જીવનનો અને પ્રભાવશાળી ધર્મવાણીનો અનૈરો લાભ મળતો. જૈન અને જૈનેતર સૌ કોઈ પ્રભાવિત થઈ પૂજ્યભાવ ધરાવતા ત્યારે ઉપરોક્ત લોહાણા દંપતિ દર્શન, સેવા અને સત્સંગનો ભાવપૂર્વક લાભ લઈ રહ્યા હતા. વિ. સં. ૧૮૭૧માં જ્યારે પૂજ્યશ્રી ડુંગરસિંહજી મહારાજે ગોંડલમાં સ્થિરવાસ કર્યો ત્યારે આ ભક્તિશીલ દંપતિ મહા ઉપકારી પૂજ્યશ્રી આચાર્યદેવના દર્શનમાં એટલા બધા ભાવવિભોર થઈ ચિત્રવત્ બની જતા, સત્સંગ અને સેવામાં ઓતપ્રોત થઈ જતા, સતત રટણ એ મહા સંતની કૃપા અને અમીદષ્ટિનું ફલ હોય તેમ પૂજ્યશ્રીના દેહવિલય પછી સાતમે વર્ષે પ્રકૃતિના વરદાન સ્વરૂપ વિ. સં. ૧૮૮૪ના અષાઢ સુદ ૯ ના મોમવારે શુભ સુહૃતે આ દંપતિને ત્યાં એક અતિ તેજસ્વી પુત્રનો જન્મ થયો. જેનું શુભ નામ દેવજી રાખવામાં આવ્યું જે યથાર્થ હતું.

આ અરસામાં ગોંડલ ગઝજીના દ્વિતીય પદ્ધર પ્રખર અભ્યાસી, મહા પ્રભાવક બા. ધ્ર. પૂજ્ય શ્રી ભીમજી સ્વામી આચાર્યપદ શોભાવી રહ્યા હતા. તેમનું પદાર્પણ થતું રહેતું. આ ભક્તિશીલ દંપતિ તેમના બાલપુત્ર દેવજીને સાથે લઈ દર્શન સત્સંગ અને સેવાનો અવિરત લાભ પામતા. આ બાલ યોગીની ઉચ્ચ વૈરાગી બાલક્રિડાથી પૂજ્ય આચાર્યશ્રી પોતે પ્રભાવિત બની જતા. આમ આ બૌદ્ધિક બાલયોગીનો શારીરિક, વ્યવહારિક, બૌદ્ધિક અને આધ્યાત્મિક વિકાસ માતા પિતા, દેવ, ગુરુ અને ધર્મના સહયોગમાં વિકસીત થતો ગયો.

વિ. સં. ૧૮૯૯ની સાલમાં મહા ઉપકારી પ્રજાવંત બા. ધ્ર. પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ભીમજી

સ્વામીના આત્મિક શિષ્યરત્ન બહુશ્રુત મુનિશ્રી નેણુશી સ્વામી આદી સંતોનું ચાતુર્માસ ગોંડલ થયું. તેઓશ્રીની તપ ત્યાગથી ચમત્ક્રમ વેધક વાણીનો પ્રભાવ શ્રી દેવજીભાઈ જેઓ ૧૫ વર્ષના હતા તેમને રૂપશી ગયો. ઝવેરી રૂપ સદ્ગુણની નજરે શાસનના હીરા રૂપે શ્રી દેવજીભાઈને પારખી લીધા. ચાતુર્માસ દરમિયાન ભાવનાની તીવ્રતા, સુધ્ધિની સૂક્ષ્મતા અને બહુશ્રુત ગુરુદેવના આશીર્વાદના પ્રભાવે અદ્ય સમયમાં ઘણો સારો એવો સુત્રોનો અભ્યાસ કરી પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી નેણુશી સ્વામી સમક્ષ પોતાના દીક્ષાના ભાવ રજુ કરી માતા પિતાને આજ્ઞા આપવા પ્રાર્થના કરી, તેજસ્વી પુત્રની આ પ્રમાણેની માંગણી પ્રથમ ક્ષણે તો આધાનરૂપ લાગે તે તો સ્વભાવિક છે. સ્નેહના બંધનને છેદવા જરૂરી સફળ પુરુષાર્થ કરી શ્રી દેવજીભાઈ ૧૫ વર્ષની ઉંમરે વૈરાગી જાહેર થતા ગોંડલ શ્રી સંઘ પુલકિત થઈ ગયો. બા. બ્ર. પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ભોમજી સ્વામીની અનુચિત મેળવી ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયે ગોંડલ શ્રી સંઘે અપૂર્વ ઉત્સાહ અને ઉદાર સહયોગથી દીક્ષાનો ભવ્ય સમારોહ ઉજવ્યો. રત્નચર્ચા માતાના અભિમાન રત્ન બહુશ્રુત પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી નેણુશી સ્વામીના શિષ્યરત્ન બની ગયા. વિ. સં. ૧૮૯૯ મહા વદ ૮ ગુરુવારનો દિન ધન્ય ગયો.

આ તેજસ્વી મુનિવર શ્રી દેવજી સ્વામીએ જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર આરાધનામાં ઓતપ્રોત થઈ ગયા. પૂજ્ય આચાર્યશ્રી અને બહુશ્રુત પૂજ્ય ગુરુદેવના સાનિધ્યમાં શાસન વ્યવહાર અને જ્ઞાનશીલામાં પારંગત બની અદ્ય સમયમાં સંપ્રદાયમાં તેજસ્વીતાથી ચમકવા લાગ્યા.

વિ. સં. ૧૯૧૫ના બા. બ્ર. પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ભોમજી સ્વામીએ પોરબંદરમાં સંચારો કરતા ત્યારે તે સમયે ૪૦ સાધુ, સાધ્વીજીઓની હાજરીમાં શ્રી દેવજી સ્વામીએ પૂજ્ય આચાર્યશ્રીની સેવાનો અવિરત લાભ ઉઠાવેલ પૂજ્ય આચાર્યશ્રીનો સંચારો ૪૯ દિવસ ચાલ્યો. પોપ સુદ ૫ શનિવારે પૂજ્ય આચાર્યશ્રી નો સ્વર્ગવાસ થતાં સ્વ. પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ની આજ્ઞાનુસાર ગોંડલ ગચ્છના તૃતીય પદ્ધતિ આચાર્ય તરીકે પૂજ્ય બહુશ્રુત શ્રી નેણુશી સ્વામીને જાહેર કરવામાં આવ્યા ત્યારે તેમની ઉંમર ૬૬ વર્ષની હતી. તેઓશ્રી ને જે ચાર શિષ્યો હતા તેમાં શ્રી દેવજી સ્વામી સૌથી મોટા અને તેજસ્વી હતા. તેમની પ્રભાવશાળી શરીર સંપત્તિ, વિશાળ નેત્રો, ભવ્ય લલાટ, છુલ્લ અવાજ, આજ્ઞાન બાહુ અને નીચી ભરાવદાર કાયા આકર્ષક હતા તેમ આત્મિક સંપત્તિમાં વિનય, નમ્રતા, શાસ્ત્ર જ્ઞાન, ધ્યાન અને અવિરત ગુંજતા પ્રવચન પ્રવાહથી આદરણીય હતા. તેમની વ્યવહાર કુશળતા દક્ષતા, ધગશ અને કાર્યક્ષમતા અદ્ભુત હતા. ગાદી ધરના પદ્ધતિ સુશિષ્ય તરીકે વિખ્યાતી પાગવા લાગ્યા સંપ્રદાયની મુરજાનો સર્વભાર તેમને જ સુગ્રામ કરેલ સાત સાત વર્ષના પોતાના આચાર્ય પદ દરમિયાન વિનિત સુશિષ્યની કાર્યદક્ષતાથી પૂજ્ય આચાર્યશ્રીને અપાર સંતોષ થતો હતો. વિ. સં. ૧૯૨૨ના કાર્તિક સુદ પુનમના જ્યારે પૂજ્ય આચાર્યશ્રી નેણુશી સ્વામીનો સ્વર્ગવાસ થયો ત્યારે ગોંડલ ગચ્છના ચતુર્થ પદ્ધતિ આચાર્ય તરીકે પૂજ્ય શ્રી જેસંગજી સ્વામીને સ્થાપવામાં આવ્યા પરંતુ સંપ્રદાયનું સર્વ સંચાલન તો પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી જેસંગજી સ્વામીની આજ્ઞાનુસાર બા. બ્ર. શ્રી દેવજી સ્વામી જ ચલાવતા. વિ. સં. ૧૯૩૫ ના અપાડ વદ ૧૦ ના રોજ પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી જેસંગજી સ્વામી બે દિવસની ટુંકી માંદગી બોગવી પોરબંદર મુકામે સ્વર્ગવાસી થયા.

વિ. સં. ૧૯૪૬ની સાલમાં પોતે ગોંડલ ગચ્છના પંચમ પદ્ધતિ તરીકે આચાર્ય પદે બિરાજ્યા. તેઓશ્રીએ પોતાના ઝવન કાળ દરમિયાન માત્ર બેજ શિષ્યો કરેલ. યશસ્વી બા. બ્ર. શ્રી જયચંદ્રજી

મહારાજ અને મહાન યોગીરાજ પરમ તપસ્વી બા. પ્ર. શ્રી મણિક્યદ્રંજ મહારાજ આ બે શિષ્યો ને કરી તેમણે શાસનને અપૂર્વ બેઠે આપી અને ત્યાર પછી જે જે શિષ્યો થયા તેમને આ બંને પોતાના પ્રિયપાત્ર શિષ્યના શિષ્ય તરીકે જાહેર કરતા તેમની વાણી એટલી સચોટ અને હૃદયસ્પર્શી હતી કે તેને એકવાર સાંભળનારનું પણ પરિવર્તન થઈ જતું. બા. પ્ર. પૂ. શ્રી જયચંદ્રજી મહારાજે વૈરાવળ મુકામે પ્રથમ વ્યાખ્યાન શ્રવણે જ નોંધરી, હોદો સત્તા બધું જોડી દીક્ષા ગ્રહણ કરી લીધી હતી. આ વાતને સમર્થિત કરતો આવો જ એક ખીલે પ્રસંગ પણ છે.

વિ. સં. ૧૯૩૬માં આચાર્ય પદ્મથી વિભૂષિત થયા તેજ વર્ષે તેઓશ્રી પોતાના સુશિષ્યો “જયમાણિક” સાથે જેતપુર પધાર્યા તેમની વ્યાખ્યાન વાણીનો પ્રભાવ માંડણભાઈ નામના એક જિજ્ઞાસુ પર એવો પડ્યો કે તેઓ દીક્ષા લેવા તૈયાર થઈ ગયા. ઘેર આવી તેમણે માતાપિતાને પોતાના અંતરની ઈચ્છા જણાવી, પણ મોહવશ માતાપિતાએ સ્પષ્ટ ઈન્કાર કર્યો. પુત્રને સમજાવવા અનેકવિધ પ્રયત્નો આપ્યા. શામ, દામ, દંડ, ભેદના ઉપાયો અજમાવ્યા, ડરાવવા દોરડેથી બાંધી કુવામાં ઉતાર્યા. પણ સરળતા, સહનશીલતા સાથે વૈરાગ્ય ભાવ રગે રગે પ્રસરી ગયેલ ભોઈ કોઈ પ્રત્યે રાગ દ્વેષ રાખ્યા વગર કર્મ અપાવવા પરિષદોને સત્કારવા તત્પર બન્યા આખરે માતાપિતાએ થાકીને રજા આપી, એજ વર્ષે એટલે વિ. સં. ૧૯૩૬ના ફાગણ સુદ ૨ના વૈરાવળ મુકામે દીક્ષા થઈ. પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી દેવજી સ્વામીએ તેમને પૂજ્ય શ્રી જયચંદ્રજી મહારાજના શિષ્ય તરીકે જાહેર કર્યા. જોકે તેમની સંયમ યાત્રા સાત વર્ષ જ રહી હતી. દુકું આયુષ્ય ભોગવી તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા.

પોતાના આઝ્ઞાકિત શિષ્ય બા. પ્ર. તપસ્વીજી મણિક્યદ્રંજ મહારાજને વિશેષ શાઓના અભ્યાસ અર્થે મારવાડ જવાની સહર્ષ આજ્ઞા આપી, પોતાનું શરીર ચાલ્યું ત્યાં સુધી તેમણે ચતુર્વિધ સંધની અપૂર્વ સેવા બજાવી. બા. પ્ર. પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી દેવજી સ્વામીના શરીર ઉપર વૃદ્ધાવસ્થાના ચિન્હો સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યા હતા. વિહાર અને ઉપદેશમાં પડતી મુશ્કેલીઓથી શારીરિક શક્તિની ક્ષીણતાનું અતુમાન થઈ શકતું હતું, મનોબળ ધણું જ મક્કમ હતું. પૂજ્ય આચાર્યશ્રીના દર્શન એટલે તીર્થ સ્થાન, જંગલમાં પણ મંગલ થઈ જાય. વિ. સં. ૧૯૪૫નું ધોરાજી ચાતુર્માસ ક્યું. સ્થિરવાસ માટે ધોરાજીની અન્ય ગામોની જેમ લાગણી માગણી આજીજી અને વિનંતી હતી એજ રીતે ગામે ગામના સંઘો ઉત્સુકતાપૂર્વક અંતિમ નિર્ણયની રાહ જોતા હતા. પરંતુ ચાલવાનું સામર્થ્ય જ્યાં સુધી શરીરમાં છે. ત્યાં સુધી સ્થિરતાનું વિચારવા પણ તેઓ તૈયાર ન હતા. આચાર્યશ્રીનું પુણ્યબળ ધણું જ પ્રબળ હતું. લોકોને કુદરતી રીતે તેમના પર પ્રેમ આવતો. તેમનાં સાનિધ્યને સૌ ઝંખતા છતાં લોકોના હૃદયમાં ઉભરાતી આવી લાગણીથી તેઓ કહેતા ‘પુણ્યના ઉદયમાં ભળવું એજ મોહનો ઉદય છે. એનાથી સંસાર દુઃખનું કારણ છે. તેથી પુણ્યના નિમિત્તથી પ્રાપ્ત થયેલ સાનુકુળ સંયોગોમાં પણ વૈરાગ્યવૃત્તિ અને ઉપેક્ષાવૃત્તિ સેવવી એજ સુઘ વ્યક્તિની સિદ્ધિ છે.

ધોરાજીની વિનંતીના અસ્વીકારબાદ તેઓશ્રી જેતપુર પધાર્યા. ત્યાં ગોંડલ શ્રી સંઘ દ્વારા પધારતા તેમની વિનંતીને માન આપી ગોંડલ પધાર્યા. ગોંડલમાં જ જન્મેલા, અભ્યાસ અને દીક્ષા પણ ત્યાંજ લઈ સંયમને અને સંપ્રદાયને ઉજ્જવલ અને દૈદીપ્યમાન કરી આચાર્ય પદ પામેલા. એવા ધર્મ અઘ્રાટ પોતાના જ ગામમાં સંપ્રદાયના વડા મથકે પધારે ત્યારે જેન જેનેતરો સૌ

કોઈના હાથે અને ઉદ્ધારાસનું અપૂર્વ વર્ણન કરી રીતે થઈ શકે? ચાર ચાર વર્ષની વિનંતીઓ અને હાથેઉદ્ધારાસની ક્ષત્રુતિ રૂપ પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ ગોંડલમાં સ્થિરવાસનો કોઈ ખાસ પ્રસંગ વિના વિહાર ન કરવાનો નિર્ણય કર્યો. વિ. સં. ૧૯૪૬ની મહાવદ સપ્તમિ સ્થિરવાસ દરમ્યાન પણ અનિવાર્ય સંજોગોમાં જ્યારે સંત સતીજીઓ તેઓશ્રીના શુભ દર્શનની ઝંખના કરતા ત્યારે પોતાના વૃદ્ધ શરીરની પણ પરવા કર્યા વિના તેઓની ઝંખના પરિપૂર્ણ કરવા હરહંમેશ તત્પર રહેતા. ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયે શ્રી વર્ધમાનજી સ્વામીની તબીયત ગંભીર છે અને આપના દર્શનની આતુરતાથી ભાવના સેવે છે. એવા રાજકોટથી સમાચાર મળતા પરિસ્થિતિને લક્ષમાં લઈ તુરત જ પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ રાજકોટ તરફ વિહાર કર્યો. જે રાત્રે તેઓ શ્રી કોઠારીયા પધાર્યા તે જ રાત્રે શ્રી વર્ધમાનજી સ્વામી સ્વર્ગવાસી થયા. તેઓશ્રીનું રાજકોટમાં પદાર્પણ થયું તે દિવસે તો શ્રી વર્ધમાનજી સ્વામીનો નિર્વાણ મહોત્સવ હતો. ધણી જ પ્રયત્નો પછી પણ દર્શનની ભાવના ફળીજૂત ન થઈ ખરેખર કર્મોની ગતિ ગઢન છે.

રાજકોટ શેષકાળની રૂપરેખા કરી પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ગોંડલ પધાર્યા. વિ. સં. ૧૯૪૭નું ચોમાસું પૂર્ણ થયું. વિદ્યા સંપાદન કરી મારવાડથી આવી ગયેલા. તપસ્વી બા. ધ્ર. શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજને તથા શ્રી જાદવજી મહારાજને સેવામાં રાખ્યા. વિ. સં. ૧૯૫૦માં જેતપુર બિરાજતા મોટા દુધીબાઈ મહાસતીની શારીરિક અસ્વસ્થતા વધી જતાં આગ્રહભરી વિનંતીઓને પ્રાધાન્ય આપી પોતાની નાદુરસ્ત તબીયત હોવા છતાં ધીરે ધીરે વિહાર કરી જેતપુર પધાર્યા. મહાસતીજીના અંતરના ભાવો પૂર્ણ કર્યા. દ્રવ્ય ક્ષેત્રકાળ ભાવને અનુસરી ચાતુર્માસ પણ ત્યાં જ થયું. વિ. સં. ૧૯૫૧-૧૯૫૨ના ચાતુર્માસો શાંતિપૂર્વક ગોંડલમાં પસાર કર્યા. વિ. સં. ૧૯૫૩નું ચાતુર્માસ શરૂ થયું. વિન્યાદશમી પછી પૂજ્ય આચાર્યશ્રીની શારીરિક અવસ્થાએ ઠરવટ બદલી, આશ્મની બિમારી વધી પડી, ખોરાકની માત્રા હુપ્ત થતી ગઈ, આગમના એંધાણ રૂપ સોજાનો બાધી પણ ઉપરિચિત થતો ગયો. સેવામાં રહેલા શ્રી મોહનજી સ્વામીજી ઠાણા ર. અવિરત ખડે પગે ઉભા રહી પૂ. આચાર્યશ્રીની સુખ શાંતિ અને સાધનામાં પોતાના સંયમ જીવનની કૃતકૃત્યતા અનુભવી પોતાના તારક ગુરુદેવના ઉપકાર રૂપથી મુક્ત થવા માટેનું આ એક જ ઐષ્ટ અને છેલ્લું સાધન હતું તેને અડગ રહીને ફરજ બજાવવામાં ઓતપ્રોત થઈ રહ્યા હતા.

સંપ્રદાયના આચાર્યપદની જવાબદારીનું સતત પાલન થતું રહે ક્ષેત્રોને ધર્મ સિંચન પ્રાપ્ત થતું રહે એ ન્યાયને વળગી રહી પોતાની કથળતી જતી શારીરિકતાને ગૌણ ગણીને પોતાના પ્રિયપાત્ર સુશિષ્યો બા. ધ્ર. પૂ. જયચંદ્રજી મહારાજને પોરબંદર અને બા. ધ્ર. પૂ. તપસ્વીજી શ્રી માણેકચંદ્રજીને વેરાવળ ચાતુર્માસ માટે મોકલ્યા હતા. પૂજ્ય આચાર્યશ્રીની તબીયતના સમાચારથી તેઓ તદ્દન અજાણ તો ન હતા પણ આખી સ્થિતિનું અતિ સ્પષ્ટ ચિત્ર પણ સામે ન હતું. તથા ગોંડલ શ્રી સંઘે પોરબંદર શ્રી જયચંદ્રજી મહારાજને ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયે તુરત જ પૂ. આચાર્યશ્રીની સેવામાં પહોંચી જવાના ખબર આપ્યા તો પૂ. તપસ્વીજીને કારતક વદી કે દીક્ષા ઉત્સવ નિશ્ચિતતાપૂર્વક પતાવી તુરત જ પૂ. આચાર્યશ્રીની સેવામાં ઉપરિચિત રહેવા અદેશો મોકલાવ્યો. તે અનુસાર પૂ. શ્રી જયચંદ્રજી મહારાજ શ્રી પુંજીજી સ્વામી નવ દીક્ષીત હોઈ તેને સાથે કાર્તિક વદ ૧ ના વિહાર કર્યો. શ્રી દેવચંદ્રજી આદી મુનિવંશને ઝડપી વિહાર કરી ગોંડલ પહોંચવા સુચના કરી પાંચ છ દિવસે પોતે પણ પહોંચી ગયા.

વેરાવળથી તપસ્વી શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજે દીક્ષા ઉત્સવ પનાવી કારતક વદ દેના શ્રી ગોવીંદજી સ્વામીને નવદીક્ષીત શ્રી વીરજી મુનિને સાથે રાખી ગોંડલ પહોંચવા સૂચના કરી પોતે ઉગ્ર વિહાર કરી રા. દિવસમાં ગોંડલ પહોંચવા સફળ નિર્ણય વાસ્તવિક બનાવ્યો. પૂજ્ય શ્રી જશ્વરાજજી મહારાજ શ્રી અમરચંદ્રજી સ્વામી આદી સંતો અને મહાસતીજીઓ માંદગીના સમાચાર સંભળતા ગયા. તેમ ગોંડલ પહોંચતા ગયા.

આમ ચતુર્વિધ સંધ તન, મન અને ધનથી સેવામાં સંલગ્ન બન્યો. આવેલા બધા સાધુ સાધ્વીઓ અનન્ય શ્રદ્ધાથી પૂજ્ય ગુરુદેવને શાંતિ પહોંચે તે રીતે પોતાની જાતનો યોગ્ય રીતે ભોગ તો આપી જ રહ્યા હતા. પરંતુ પૂ. તપસ્વીજી મહારાજે તો જોઈ અને કદપી લીધેલી આ છેલ્લી તકમાં સેવા અને શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાયનો જે ભાર ઉપાડી રહ્યા હતા. તે સૌ માટે આશ્રય અને ગૌરવનો વિષય બન્યો હતો. ચોવીસે કલાક ખડે પગે રહેતા અને ઉભે પગે જ શાસ્ત્રનો સતત સ્વાધ્યાય કરી અધ્યાત્મ ભાવને ઉન્નત કરતા હતા. પોતાની બધી શક્તિઓ ગુરુદેવની સેવામાંજ કેન્દ્રિત કરી હતી. પરિણામે છેક સુધી શાંત સ્થિરતા ચિત્ત સમાધી અને પવિત્રતા જળવાઈ રહી.

પોતાની વધતી જતી બિમારી હવે નવા ભવ માટેનું નિમિત્ત છે એમ જ્યારે પૂજ્યશ્રીને પોતાના મનમાં નિર્ણય થઈ ગયો ત્યારે તેઓશ્રીએ પોતાની મેજે જ ચૌધાંશી લક્ષ જીવાઓની સાથે ખમત ખામણા કરી શાસ્ત્રીય રીતે અનશન વ્રત સ્વીકાર્યું. આલોચના કરી સંચારે અંગીકાર કરી વિ. સં. ૧૯૫૪ માગસર સુદ ૧૩ સોમવારના રોજ સાંજના ૬ વાગ્યે સમાધિ ભાવે, સમાધિમરણે તેઓશ્રી સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

ગમ્મજો પંચમ પદ્ધત્ત ગયો તેની સાથે સાથે મૈત્રી ભાવની મહાગાથા બની, અનંત અવકાશનો યાત્રી સૂર્ય પણ ચાલ્યો ગયો.

સેવામાં રહેલા બધા મુનિઓએ શિર છત્રના વિયોગથી એક અસહ્ય આંચકો અનુભવ્યો, પરંતુ, પૂજ્ય તપસ્વીજીની સ્થિતિ જ જુદી હતી. જ્યારથી તેઓશ્રી ગોંડલ પધાર્યા હતા ત્યારથી ગુરુદેવની પથારી મૂકી ન હતી. ખાવા પીવાનો મોહ રાખ્યો ન હતો. શરીર તરફ લક્ષ આપ્યું ન હતું. અરે શાંતિથી બેસવાનું પણ મન કર્યું ન હતું. ખડે પગે સેવા અને સ્વાધ્યાયનાં આત્મ-સાધક કાર્યો ઉપાડ્યાં હતા. અને છેક સુધી કંટાળ્યા વગર કાળજીપૂર્વક પુરા પાડ્યાં હતા. આજે આ બધા ધણા દિવસોનો ક્રમ બંધ પડ્યો હતો. ગુરુ તરફની અપાર મમતા અને રોજની સેવાથી સહજ રીતે ટેવાઈ ગયેલા તપસ્વીશ્રીને આજે એક ક્ષણ માટે પણ ચેન નહતું. ચતુર્વિધ સંધને આજનો દિવસ ભયંકર લાગતો હતો. સમય અસંતોષ ઉપજાવતો હતો. બધું જાણે પ્રતિ-ક્રીણતામાં પરિણમી ગયું હોય એમ લાસતું હતું.

આવા ચારિત્ર્યશીલ મહાઆત્માઓના ચરણાંજલિમાં આપણાં કોટી વંદન.

૧૨, દિવાન પરા

રાજકોટ.

પરિચયકાર.

જયંતિલાલ કીરચંદ મહાણી

મધુર વ્યાખ્યાની બા. પ્ર. પૂજ્યશ્રી

ગિરીશચંદ્ર મહારાજસાહેબનું જીવનદર્શન

સમય સાગરનું અંતઃસ્તલ નરરત્નોથી ભરપૂર છે. સમયે સમયે તેમાંથી અનેક નરરત્નો પોતાના કોઈ ને કોઈ આદર્શને લઈને ધરતી પર આવે છે. એને પોતાના ધ્યેયપુણું જીવનના ઓજસ વડે જગતને અજવાળે છે. સત્ય, પ્રેમ, અહિંસા જેવા ઉચ્ચતમ સંસ્કારોનો ખજાનો જગત સમક્ષ ધરી માનવ સમુદાયને તેનો અમૂલ્ય વારસો આપવા તેઓ પ્રમુખ પુરુષાર્થ કરે છે. સમયના આવાગમનના ચક્રમાંથી ધરતીને જોળે આવા તેજસ્વી માનવ રત્નોનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. જે પોતાની અદ્વીતિય આત્મિક પ્રતિભા વડે, આર્યસંસ્કૃતિની જીવનધારાને અરખસિત વહેતી રાખે છે. માનવ સમુદાય તેમને ‘સંત’ કહે છે. વિસંવાદ વિઠાંબણાઓ અને અનેક પ્રકારની મુંઝવણોથી ભરેલા આ સંસારમાં આવા પુણ્યાત્માઓની અત્યંત આવશ્યકતા છે. પ્રમાદની ઘેરી તંદ્રા માનવ જીવનને મૂર્છિત કરી રહી છે. તેમાંથી તેને જાગૃત કરી કર્તવ્યના પંથે દોરી જવા, આવા માર્ગદર્શકોની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે.

આ ધરતી પર આવા અનેક નરરત્નો વિદ્યમાન છે. જે પોતપોતાની આગવી પ્રતિભા વડે જગતના જીવાત્માઓને દોરવણી આપવાનો પુરુષાર્થ કરી રહ્યા છે. સૌરાષ્ટ્રની ધરતી પર જન્મેલા આવા જ એક સંત છે. પૂજ્ય શ્રી ગિરીશચંદ્ર મહારાજ.

શ્રી શ્રવે. સ્થાનકવાસી જૈન સંઘની યુવાન પેઢીના આ આશાસ્પદ સંત પૂ. શ્રી ગિરીશચંદ્ર મહારાજનો જન્મ સવત ૧૯૮૪ના ચૈત્ર વદ ૧૦ના રોજ ગોંડલ તાલુકાના ગોમટા ગામમાં થયો હતો. તેમનું નામ હતું ભૂપત, તેમના નામાવિધાન પાછળ પણ વિધિનો મહાન સંકેત હતો. પણ આ સંકેતને એ વખતે કોણ જાણતું હતું? કોણ જાણતું હતું કે ભૂપત નામને ધારણ કરનારો આ બાળક ભાવિમા પ્રેમના સામર્થ્યથી, ધર્મ રાજ્ય પ્રસારી, અનેકોના હૈયાનો સ્વામી બનવાનો છે? અનેક કંઠેથી ‘મહારાજ’ ‘મહારાજ’ની ધોષણા ઝીલનારો ધર્મ સામ્રાજ્યનો ભૂપત બનવાનો છે?

પિતા મણીલાલ કાનજીભાઈ શેઠના પરિવારના તેઓ પાંચમા નંબરના સૌથી નાના પુત્ર છે. તેમના મા ઝમકુખાઈ પણ અતિ ધર્મપરાયણ, સાદા અને સરળ હતાં. ‘પુત્રના લક્ષણ પારણામાં’ તેમ છેક ખચપણથી જ તેમના ઉચ્ચતમ આંતરિક ગુણો દ્રષ્ટિગોચર થયાં.

દુન્યવી પ્રત્યેક વિષયથી તેઓ નિરાસક્ત રહેત. અરે શાળાકીય શિક્ષણમાં પણ તેમને રસ પડતો નહિ. ગોમટામાં થોડું પ્રાથમિક શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું બાદમાં પિતાશ્રીએ ગોંડલમાં કાયમી વસવાટ કરતાં બાકીનું શિક્ષણ તેમણે ત્યાં લીધું. કેળવણી આર્થિક ઉપાર્જનને માટે નથી, કેળવણી આત્માઓની આવશ્યકતાઓને ન સતોષી શકે તે સાચી કેળવણી નથી. તેવી કેળવણીથી કોઈ લાભ નથી’ આવા આવા વિચારોએ તેમને સનાતન અને એકવાર સીખવેલ વસ્તુ તુરત જ આવડી જાય તેવી તીવ્રતા હોવા છતાં, ધર્મની દુનિયા તરફ તેમનું એટલું ખેંચાણ હતું કે, સામાન્ય શાળાકીય શિક્ષણમાં તેમને રસ પડ્યો નહિ, અને એ દ્રષ્ટિએ તેમની શાળાકીય કારકિર્દી તેજસ્વી બની શકી નહિ. હાથમાં પુસ્તક રહી જાય અને તેમનું મન પછોંચી જાય આગમોની રહસ્યમય દુનિયામાં! ધર્મના રહસ્યોને પામવાની અદ્ભુત ઝંખનાથી ઘેરાયેલા એ દ્વિશોરને શાળાકીય અભ્યાસ

ફાળ્યો નહિ. ‘શું કરું સાહેબ! મને આ દુનિયાદારીમાં રસ પડે નથી, લગ્નનાં મારો રસ ફેળવાતો નથી, લગવાન મહાવીરની અપ્રતિમ તેજસ્વીતાના પ્રકાશમાં અને આગમેની દુનિયામાં મારું મન ફેરે છે. હું નહીં લણી શકું સાહેબ? ..અનેક આંતરિક મંથનો સાથે તેમણે માંડ પાંચ અંગ્રેજ સુધીનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી, સંગ્રામસિંહજી હાઈસ્કુલને છેવટે હંમેશને માટે છોડી દીધી.

એ વખતે કોણ જાણતું હતું કે શાળાકીય અભ્યાસમાં આગમુ દેખાયેલા આ વિદ્યાર્થીના મગજના અંતરંગ ભાગમાં જ્ઞાનનો ભંડાર ભર્યો છે! ભાવિમાં પોતાના જીવનની પળેપળ તે ધર્મકરણીની સાધનામાં અને દેશનાની પ્રભાવનામાં વાપરી જિનશાસનની અમૂલ્ય સેવાઓમાં ખર્ચવાનો છે! શાળાના પાઠો બરાબર તૈયાર નહિ કરનાર આ વિદ્યાર્થી પોતાની ઉત્કૃષ્ટ પ્રગતી તેજસ્વીતા વડે, જ્ઞાનના નિકષ્પમાંથી નિર્ઝરિત વાણીના પ્રભાવ વડે, જનસમુદાયને જીવન ફેળવણીના પાઠો લણાવી, અનેકોના જીવનનો શાંતિદાતા અને સુખદાતા બનવાનો છે! આજે જે તેવો દેખાતો નથી, તે આવતી કાલે નિશ્ચિતરૂપે છે, અને તે જેવો થવાનો છે તેવા તો કોઈ વિરલ જ થઈ શકે છે, તેવા ભાવિના નિર્માણને તે સમયે કોઈ જ જાણતું નહોતું.

અભ્યાસ છોડ્યા બાદ તેઓ જૈન શાળાની પ્રવૃત્તિમાં જોડાયા અને ધાર્મિક અભ્યાસ શરૂ કર્યો. છતાં તેમની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ તો રહી સાધુ સાધ્વીઓના પુનિત સાનિધ્યમાં બસું. ધર્મના તાત્વિક મૂલ્યો ઉંડાણથી સમજવા અને લગવાન મહાવીરના આદેશ અનુસાર જીવનને બનાવવું.

આમ વિશેષ ઉદ્દેશથી ફરતા તેઓ ગુરુદેવ પૂ. શ્રી પ્રાણલાલજી મહારાજના ગાઠ સંપર્કમાં આવ્યા તેમના માનસ પર આ મહામુનિની અદ્વિતિય પ્રતિભાની જાંડી અસર પડી. ‘સૌરાષ્ટ્ર કેસરી’ના ગિરદને પામેલા આ મહામુનિ પૂ. શ્રી પ્રાણલાલજી મહારાજ એ સમયે પોતાના વૈરાગ્યપૂર્ણ જીવન જ્ઞાન ઉપાસના અને અપ્રતિમ પુરુષાર્થની ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસનની પ્રવૃત્તિઓને વિવિધ સ્વરૂપે વિકસાવી હતી. યુગધર્મને ઓળખી લોકકલ્યાણના ધ્યેયને મોખરે રાખી તેમણે ધર્મ પ્રવૃત્તિઓને સાધનાની ટોચે પહોંચાડી હતી કાર્ય શક્તિ, જ્ઞાન સાધના, લોકકલ્યાણની ભાવના અને સમન્વયવાદની તેમની વિચારસરણીએ જનતાના હૃદયમાં તેમને અનેક સ્થાન અપાવ્યું હતું. ગોંડલ સંપ્રદાયના આવા નર શાકુંલસમ પૂ. શ્રી પ્રાણલાલજી મહારાજની પ્રતિભાથી તેઓ એટલા ખેંચાયા કે તેમની વાસ્તવિક વૃત્તિઓને વૈરાગ્ય જીવનની અદ્ભુત પ્રેરણા સાંપડી. વિ.સં. ૧૯૯૯ની સાલથી પૂ. પ્રાણલાલજી મહારાજના ઉપદેશનો રંગ તેમનાં અંતરંગને પણ રૂપશી ગયો અને તેમનો વૈરાગી આત્મા જગી બિઠ્યો. તેમાંયે વેરાવળ મુકામે થયેલ પૂ. શ્રી જયંતિલાલ મહારાજની દીક્ષાએ તેમનાં મન પર ઉંડી અસર કરી. તેમનાં પગલે જતાની અદ્ભુત ભાવના તેમનાં હૃદયમાં જગી. ગુરૂચરણે પોતાની જીવન પળના પણ વિદ્યંજ વિના સોંપી દેવા તેઓ તત્પર બની ગયા. પણ માતાપિતાની આજ્ઞા મળે તેટલી તેમને રાહ જોવાની હતી. પૂ. શ્રી રતિલાલજી મહારાજનું પરમ તપસ્વી જીવન ચારિત્ર્ય તેમની આ ભાવનાને પરિતોષ કરવામાં ઉપકારક નીવડ્યું.

મહાભાવનાઓ કદી નિષ્ફળ જતી નથી અને છેવટે એક દિવસ તેમનો દીક્ષાનો ભાવપૂર્ણ થવાની અનુકૂળતાઓ સર્જાઈ ગઈ.

આખરે માતાપિતાની અનુછા મળી.

જેમની દીક્ષાએ તેમના હૃદયમાં દીપ્તાના ભાવ ઉત્કૃષ્ટ મનાવ્યા હતા, કાશી અનારસ માં રહી વૈરાગ્ય ભાવે જેમની પાસે ધાર્મિક અભ્યાસ કર્યો હતો અને જેમનાં ચરણોમાં પોતાની જાતને સોંપી દેવાની તેમણે તત્પરતા સેવી હતી. તે પં. રત્ન પૂજ્ય શ્રી જયંતિલાલજી મહારાજ, પૂ. તપસ્વી અણુસણી શ્રી જગજીવનજી સ્વામીના પરમ નેતૃત્વમાં, આ દિવસોમાં કલકત્તા મુકામે ચાતુર્માસ પધાર્યા હતા. પરંતુ માતાપિતાની અનુચ્છા મળ્યાની કલકત્તા શ્રી સંધને જાણ થતાં જ શ્રી સંધે કલકત્તામાં જ દીક્ષા આપવા વિનંતી કરી. અને તે અનુસાર તેમને કલકત્તામાં દીક્ષા આપવાનો નિર્ણય થયો.

અને આમ વિ. સં. ૨૦૦૯ના માગશર ૧૦ને બુધવાર તા. ૨૬-૧૧-૨૦૨૧ના રોજ કલકત્તા મુકામે તેમનો ભવ્ય દીક્ષા મહોત્સવ ઉજવાયો. પૂ. તપોધની જગજીવનજી મહારાજ સાહેબના પુનિત સાનિધ્યમાં, પંડિત રત્ન પૂ. શ્રી જયંતિલાલજી મહારાજ સાહેબે દીક્ષાનો પાઠ ભણાવ્યો અને 'ગિરીશમુનિ'ના શુભ નામાવિધાન સાથે જિન શાસનની સેવાઓમાં તેઓ સમર્પિત થયા, ગોંડલ ગચ્છની પરપરામાં એક વધુ તેજસ્વી તારણો ઉમેરાયો. આમ સમાજને ચરણે એક તેજસ્વી સંતને સમર્પિત કરવાનો વિધિનો જે અફર નિર્ણય હતો તે પરિપૂર્ણ થયો.

કલકત્તામાં દીક્ષા લઈને ગુરુ પરિવાર સાથે તેઓ અંગાળ, બિહાર, ઓરિસ્સા, મધ્યપ્રદેશ, મહારાષ્ટ્ર, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર અને મુંબઈ એમ ભારતના અનેક પ્રદેશમાં વિચર્યા છે. ૨૪ વર્ષની જરુ યુવાન વયમાં સંવત્ર ધર્મને સ્વીકારીને બા. બ્ર. પૂ. શ્રી ગિરીશચંદ્રજી મહારાજે આત્મકથાણુ અને ધર્મની પ્રભાવના માટે ઘણો ઘણો પુરુષાર્થ ખેડ્યો છે. તેમના સાનિધ્યમાં બા. બ્ર. પંડિત શ્રી જગદીશચંદ્રજી મ. તથા મનોહર બા. શ્રી હરિશમુનિજી બંનેએ જીવન અર્પણ કરી ભાગવતી જૈન પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરેલી છે. ગત વર્ષ વૈરાગી શ્રી શાંતેશમુનિજી પચ્ચ કાલાવડમાં દીક્ષીત બની મુનિશ્રીના શિષ્ય તરીકે જાહેર થયા છે. તેઓ સૌરાષ્ટ્રમાં પૂજ્ય જગદીશ મુનિજીની સાથે વિચરી રહ્યા છે ભાગ્યેશ્વરી શ્રી હરિશમુનિજી આજે ૧૭ વર્ષ થયા મુનિશ્રીની અતેવાસી બની સેવાસક્તિ કરતા જીવનને સુમંગળ બનાવી રહ્યા છે તેઓ તપ ત્યાગની સક્રિય પ્રવૃત્તિના પ્રેરક છે. શાસ્ત્રજ્ઞ શ્રી જનકરાયજી મ., પ્રવચનકાર શ્રી હસમુખમુનિજી, જ્ઞાનાભિલાષી શ્રી મનોહર મુનિજી, વિદ્યાપ્રેમી શ્રી ગજેન્દ્રમુનિજી તેમના ગુરુ પરિવારના તેજસ્વી સતો છે તેઓ પણ જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં વિચરી જૈન શાસનની અપૂર્વ સેવા કરી રહ્યા છે. જૈન જૈન બને એવી તેમની આંતરિક ભાવના અને આદેશ તેમના વ્યાખ્યાનોમાં અચરનત્રાર પ્રગટ થતાં રહે છે.

ભારત ભૂમિના જૂનાળ પર વિચરી મુનિશ્રીએ ૨૫ ૨૫ ચાતુર્માસ કર્યા છે. જેમાં તેમણે ધર્મની અનુપમ દહાણુ કરી છે તપ, ત્યાગની હેલી વર્ષાવી છે. તપશ્ચર્યાઓની આયુત્તમ પ્રેરણાઓ આપી છે અને સ્વ પર કલ્યાણની મહદ્દ ભાવનાને મૂર્તિમંત કરી છે.

સંવત ૨૦૦૯ ઝરિયા (બિહાર), સં. ૨૦૧૦ જમશેદપુર (બિહાર) સં. ૨૦૧૧ ખેરમે (બિહાર), સં. ૨૦૧૨ રાંચી (બિહાર), સં ૨૦૧૩ કલકત્તા (અંગાલ), સં. ૨૦૧૪ ઝરિયા (બિહાર). સં. ૨૦૧૫ ભથ્થુડી (બિહાર), સ. ૨૦૧૬ આકોત્તા (મહારાષ્ટ્ર), સં. ૨૦૧૭ અમરાવતી (મહારાષ્ટ્ર), સં. ૨૦૧૮ ગોડલ (સૌરાષ્ટ્ર), સં. ૨૦૧૯ જુનાગઢ (સૌરાષ્ટ્ર), સં. ૨૦૨૦ માટુંગા (મુંબઈ), સં. ૨૦૨૧ ધાટકોપર (મુંબઈ), સં. ૨૦૨૨ આકોત્તા (મહારાષ્ટ્ર), સં. ૨૦૨૩ ઇંદોર (મ. પ્રદેશ),

સં. ૨૦૨૪ ગોંડલ (સૌરાષ્ટ્ર), સં. ૨૦૨૫ રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર), સં. ૨૦૨૬ ધારી (સૌરાષ્ટ્ર),
 સં. ૨૦૨૭ જેતપુર (સૌરાષ્ટ્ર), સં. ૨૦૨૮ જામનગર (સૌરાષ્ટ્ર), સં. ૨૦૨૯ જુનાગઢ (સૌરાષ્ટ્ર),
 સં. ૨૦૩૦ સાવરકુંડલા (સૌરાષ્ટ્ર), સં. ૨૦૩૧ જેતપુર (સૌરાષ્ટ્ર), સં. ૨૦૩૨ ઘાટકોપર આગ્રા-
 રોડ (મુંબઈ).

આ વાતને ચોવીસ ચોવીસ વર્ષના વહાણાં વાઈ ચૂક્યાં છે.. જે હેતુને માટે આ મહાપુરુષ વીત-
 રાગને પંથે વિચર્યા, તે મહા હેતુને પરિપૂર્ણ કરવા, જીવનની પળેપળ તેઓ ખર્ચી રહ્યા છે, સર્વાંગની
 સુંદરતા જેમ તેમની બાહ્ય પ્રતિભાનું એક પાસું છે, તેમ જ્ઞાનનું ઊંડાણ વાણીમાંથી પ્રગટતું માધુર્ય,
 હૃદયમાંથી ઝરતું વાતસલ્ય અને ઉચ્ચત્તમ સાધુજીવનમાંથી નીતરતી તેજસ્વીતા તેમની આંતરિક
 પ્રતિભાનું બીજું પાસું છે. જાણે આ મહાપુરુષ પાસે જ્ઞામાને પોતાના કરી લેવાની કળા છે !
 તેમના ચરણોમાંથી ઉઠવાનું મન ન થાય એવી તાત્વીક મોહકતા તેમના સાનિધ્યમાં વિલસે છે !
 સાંભળતા મન ધરાય નહિ એવી મધુરતા તેમની વાણીમાંથી નીતરે છે ! તેમની રીત અનોખી છે,
 તેમનો ગ્રેમ નિરાળો છે, તેમનું માર્ગદર્શન કલ્યાણકારી છે !

દરેક વિષયમાં ઊંડાણથી અભ્યાસ કરવાની તેમને ટેવ છે. તેમના આ અભ્યાસી માનસનું
 દર્શન આપણને તેમનાં વ્યાખ્યાનોમાં થયા વગર રહેતું નથી.

કોઈ પણ વિષય હોય-વિદ્યાથીએને કહેવાનું હોય કે શિક્ષકોને, નાગરિકોને કહેવાનું હોય કે
 નેતાઓને, બાળકોને કહેવાનું હોય કે વડીલોને પોતાની લાક્ષણિક શૈલીથી તેઓ નિઃસંકોચપણે
 દરેકને કહે છે. જીવન અને વ્યવહાર, વ્યવહાર અને નીતિ, નીતિ અને ધર્મનો સમન્વય સાધી,
 માનવ ઉચ્ચત્તમ જીવન કઈ રીતે જીવી શકે, તેનું સતત માર્ગદર્શન તેઓ પોતાના વ્યાખ્યાનો
 દ્વારા આપતા રહે છે. સમાજ જીવનમાં નૈતિક ધોરણને ઊંચે ઉઠાવવાનો તેમનો આશય છે.

બાળકો ભાવિના નાગરિકો છે. તેથી તેના સંસ્કાર ધડતરમાં તેમને ઉંડો રસ છે. બાળકો
 સંસ્કાર ધડતરને લક્ષમાં લઇને તેમણે અનેક રથોએ જૈન ધાર્મિક શિબિરના વર્ગો ચલાવી ઉપકાર
 કરેલો છે. સાથે સાથે જુદે જુદે પ્રસંગે “જીવન પ્રાણ સંસ્કાર સંવર્ધન માળા” ની અલગ અલગ
 શ્રેણીઓ બહાર પાડી છે અને આપણા શાસ્ત્રના આદર્શ પાત્રોને તેમાં આલેખી બાળકોને માટે
 મૂક્યા છે.

તેમના વિચારો મૌલિક છે. તેમની વાણી સહજ, મધુર અને સચોટ છે. દૃષ્ટાંતો દ્વારા
 કહેવાની વાતો એવી સુંદર અને સચોટ રીતે કહે છે કે સાંભળનારના હૃદયને તે બરાબર અસર
 કરી જાય. તેમના વિનોદમાં ક્યારેક કટાક્ષ પણ તરી આવે છે. પણ એ કટાક્ષ નથી તો માણસને
 હસાવ્યા વગર રહેતો કે નથી તેના હૃદય સુધી ઊતર્યા વગર રહેતો ? સાંભળનારને માટે જાણે તે
 જ્ઞાનંદ, પ્રસન્નતા અને પ્રેરણાની અમૃત કણિકા બની જાય છે ! અંતરના ઊંડાણમાંથી મંથન
 પામીને નીકળેલી તેમની વાણી જાણે નીતરતું નવનીત બનીને શ્રોતાઓના હૃદયને નૂતન બળ અને
 ઉત્સાહથી ભરી દે છે ! ખરેખર, પૂ. ગિરીશચંદ્રજી મહારાજ, મધુર વ્યાખ્યાની છે, વ્યાખ્યાની
 સંત છે.

પ્રતિભા સંપન્ન વ્યક્તિત્વ, જ્ઞાન સાધના માટેની ઉત્કટ તમન્ના અને પ્રેરક વાણીના પ્રભા-
 વથી તેઓ જિન શાસનની ખૂબ ખૂબ શોભા વધારી રહ્યા છે. આમ શાસનની સેવા કરતા કરતા
 તેઓ દીક્ષા પર્યાયના રૂપમાં વર્ષમાં પ્રવેશ કરતાં તેનાં ઉપલક્ષમાં શ્રી ઘાટકોપર આગ્રારોડ

વધ્ધમાન રથા. જૈન શ્રાવક સંધને આંગણે મહોત્સવ લિવાયો હતો. પ્રસંગની પ્રશશતી જયોતને સુતેજસ્વી બનાવતાં ૧૪૦ લાઈબહેનો પૂજ્ય ગુરુદેવ પ્રત્યેની અનુપમ ભક્તિ અને શ્રદ્ધાને સુદૃઢ બનાવી, એક મહા-માંગલિક ક્રમ વિદારક, આત્મસુખદાયક આરાધના તપ મહોત્સવમાં બીરાજી જીવન કૃતકૃત્યતાથી ધન્ય બની ગયા હતા.

જે મહાહૃદયે માટે આ સ્થવીર સંતે વીતરાગનો પંથ લીધો, તે પરિપૂર્ણ કરવા તેઓ આજે જીવનની પળેપળ ખચી રહ્યા છે. એમનું કંઠ માધુર્ય એમની “ગર્જના” “ગુંજન” અને “ધ્વનિ”માં નીતરી રહ્યું છે. જેનો રસારવાદ સમસ્ત જૈનેતરો વાચન, મનન, શ્રવણ અને દર્શનથી માણી રહ્યા છે. જે તેમના અહોભાગ્ય છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવના પરિચય માટે વધારે શુ આલેખીએ ? કેટલું આલેખીએ ? અહીં તો એટલું જ કહીશું કે આપણી ધર્મધૂરાના વાહક આ પ્રતિભા સંપન્ન સંત આપણા સંપ્રદાયની આપણા સમાજની અને આપણા શાસનની શાન છે, ગૌરવ છે. તેઓ તો મહારત્ન છે. આપણા સમાજના જ્ઞાનરૂપ, જ્ઞાનરૂપ, પ્રેમરૂપ આ સંતને આપણી ભાવના ભક્તિની અંતર અંજલીઓ અપી તેમના દીર્ઘાયુને વાંચીએ

સંતોકુબેન બેંગાલી
અંધ મહિલા વિકાસ મુદ્ધ રાજકોટ.



શાસન પ્રભાવક રત્નત્રયારાધક મુનિશ્રી
ગિરીશચંદ્રજી મ. સા. ને અમ અંતરના
કોટીશ : અભિવંદન સાથ અભિનંદન.

(ગોંડલ ગચ્છ શ્રમણ સંધ સંરક્ષક સમિતિ)



‘સ મ પ ણ’

ગોંડલ સંપ્રદાયના પંચમ પદ્ધતર

પ્રતાપી દિવ્યાત્મા

શાસનની વિરલ વિભુતિ

જેઓશ્રીએ

“જય-માણેક” જેવા યશસ્વી વારસદારોની
ઉત્તરોત્તર ભેટ આપી શાસનને જયવંતું કર્યું.
અંતઃરીક્ષ પ્રેરણાએ મારા જીવનને સમૃદ્ધ કર્યું.

તેવા મહાકવિપ્રકારી યુગ પ્રધાન

બા. પ્ર. પૂજ્ય આચાર્ય દેવ

શ્રી દેવજી સ્વામીના

ચરણ સરોજમાં

“ગિ રિ ધ્વ નિ”

સહર્ષ સમર્પણ કરી કૃતાર્થતા અનુભવું છું.

સમર્પક

“જય-માણેક-પ્રાણ” ગુરૂ પદ રજ

પરમ દાર્શનિક પંડિત રત્ન બા. પ્ર.

પૂજ્ય શ્રી જયંતિલાલજી મહારાજના શિષ્ય

ગિરીશ મુનિ



જલ બાહે ને નાંવમેં ઔર બાહે ધરમે દામ

દેહિ હાથ હક્કિયે યહિ સજ્જન કા કામ

સ્વ. શ્રી શીવલાલ સાકરચંદ શાહ તથા તેમના કુટુંબીજનો ઉપરોક્ત કાવ્યાનુસાર “સાચા સજ્જનો” નું ખીરૂદ મેળવી રહે છે. સુખ, સમૃદ્ધિ, સ્વાસ્થ્ય અને શાંતિ માટે જગત બ્યારે વલખા મારે છે ત્યારે કોઈ પુણ્યના પ્રબળ થોમે શ્રી શીવલાલભાઈને નાનપણથી આ બધું મળેલ. આદર્શ પ્રેમી શ્રી શીવલાલભાઈ નાનપણથી જ સંસ્કારી વિચારો અને મેવામાત્રી વિચારો ધરાવતા હતા.

સમૃદ્ધિ અને સપત્તિ વચ્ચે પણ તેમનો સ્વભાવ તો જલકમલવત સંસ્કાર પ્રેમી જ રહ્યો. તેમણે તેમજ શ્રીમતિ સમરતમેન તેમના સત્તાનોમાં પણ પૂર્ણપણે સંસ્કાર સિચન કર્યું. તેમના કુટુંબીજનોની ધર્મપ્રિયતા પણ અનોડ છે.

જીવનમા તડકા છાંયા તો આવે ને જય પરન્તુ હસતે મુખે સદન કરવાની સદન શક્તિ ધરાવે તે જ જાની ગણાય. આમ શ્રી શિવલાલભાઈના જીવનમાં તેમના ધર્મપતિન શ્રીમતિ સમરતમેને જીવનના દરેક સંયોગોમાં સાથ આપી આદર્શ ધર્મપતિન બની રહ્યાં. કુટુંબ વતસલતા અને ત્યાગની ભાવના જેમની નમેનસમાં વહેતી રહી છે તેવા શ્રીમતિ સમરતમેન એક આદર્શ સત્તારી છે. સાધુ સાધ્વીની સેવા, ગ્રંથના, પ્રતિક્રમણ, યોધીલાર તો આદર્શ દેવનીના જીવનના ગેજીદો કમ બની ગયેલ હતા. શ્રીમતિ સમરતમેને આ ગેજીદો કમ બની ગયેલ હતા. શ્રીમતિ સમરતમેને આ ગેજીદો કાર્યક્રમ તો ચાલુ રાખ્યો જ છે પરન્તુ નદકેપગત એકાસરશ, બેસગા, વર્ણિતપ, જીવન-અદમના વર્ણિતપ, જીવ, અદમ નાળબગ, માનગમન, વગેરે તપશ્રવણ કરી છે અને આવી તપશ્રવણ કરતા જ રહે છે.

શ્રી સુંદરબેન ગુલાબચંદ ગોડા



દાન પુણ્યે લક્ષ્મીના,
ઉપયોગ કરતા આવડ્યું.

શ્રેષ્ઠી બની ઉત્સાહથી,
જનશ્રેય કરતા આવડ્યું.

અંતરે નિખાલસતા સરળતા,
ધર્મ સંસ્કારો ભર્યા.

રહી સાબદા સત્કાર્યે,
સેવા કાર્ય પણ સો સો કર્યા.

સ્વ. પિતાશ્રી છગનલાલ હીરાચંદ દેસાઈ



અમારામાં સંસ્કાર, સહાયાર અને ચારિત્રનું સિંચન કરનાર
પિતાશ્રી અમે આપના ઝૂણી છીએ.

અમારા કુટુંબના સુકાની બની અમારા કુટુંબમાં સત્ય, નિતિ
અન સહાયારનું સિંચન કરી અમેાનં નિષ્કામ અને નિસ્વાર્થ ભાવે
યથાશક્તિ ધર્મકાર્ય, સત્કાર્ય કરવાની બે પ્રેરણા આપી તેથી અમે
એવાના ક્ષેત્રે, સામાજિક ક્ષેત્ર કે માનવતાના ક્ષેત્રે બે કંઈ કરી રહ્યા
છીએ તે આપને જ આભારી છે.

હી આપેના
અમસ્ત પરિવાર

સ્વ. માતૃશ્રી મણીબેન છગનલાલ દેસાઈ



આપનો માયાળુ અને પ્રેમાળ સ્વભાવ-સદાય હસમુખો ચહેરો કુટુંબ પ્રત્યેનું વાતસલ્ય, સૌને મદદરૂપ થવાની ભાવના, ધર્મ પ્રત્યે અડગ શ્રદ્ધા, તપશ્ચર્યા કરવાની પ્રબળ ભાવના, સાધુ-સાધ્વીજીઓના દર્શન કરવાની ઉત્કંઠા ભાવના આ બધા સંસ્કારો અમારામાં પ્રેરણા રૂપે આપે રેલ્યા છે તે અમો કતી પણ વીસરીશું નહીં.

તમો બહે આજે દેહ રૂપે અમારી સનક નથી. પણ તમારી મુવાસ હવે અમારી સાથે જ છે. તમોજો બતાવેલા રાહે આજે અમો ચાલીએ છીએ. અનં સમગ્ર પરિવાર સાથે જુગ જ મુખી છીએ.

આજે અમે જે કંઈ છીએ તે આપને જ આભારી છે.

આપનો પરિવાર

શ્રી તારાબેન ગુલાબચંદ મણીયાર



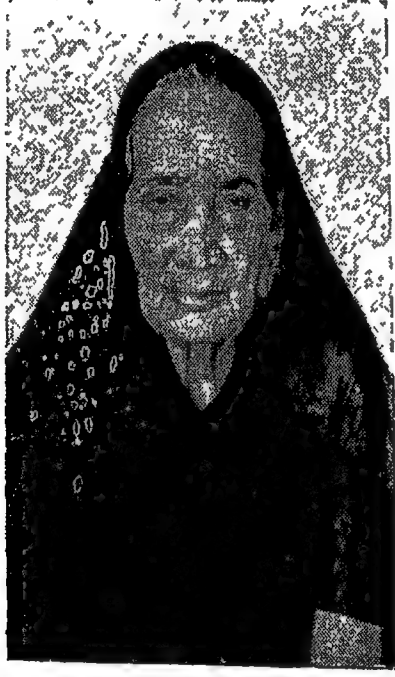
માસ ખમણ મહાતપ મહોત્સવપૂર્વક,
ને અનેક વ્રત વિધિપૂર્વક કર્યા.

કરી સામાયિક પ્રતિક્રમણ પૌષધ ઉપવાસ,
ને આજીવન હીલોતરીને પરહર્યા.

વાળી જીવનને ઉત્કૃષ્ટ પાંથે,
સંસાર સાગરને તરી રહ્યા.

શું વખાણ્યો અમે તમને,
ઓ ભવ્યાત્માશ્રી તારાબેન !

સ્વ. દિવાળીબેન શીવલાલ કપાસી



જેમનામાં રનેહ સહિષ્ણુતા ને
સજ્જનતાનો ત્રિવેણી સંગમ છે.
દાતા, દયાળુ સ્વ દિવળીબેનને
નમસ્કાર હો.

મવિતાબેન મોહનલાલ કપાસી
રસીલાબેન અમરતલાલ કપાસી

સ્વ. કાશીબેન શીવલાલ મહેતા



જન્મ : ૨-૮-૧૯૦૬

અવસાન : ૨૭-૧૨-૧૯૭૨

ધૂપસળી સળગે અને આખાએ વાતાવરણમાં સુગંધ ફેલાઈ જાય તેમ આપના પગલે પગલે આખાએ કુટુંબમાં દાન અને દયાની તપ અને ત્યાગની વિનય અને વિવેકની, સંપ અને સમર્પણની ખુશખો મહેકવા માંડી આપે સીંચેલા આવા સસ્કારોથી આખું કુટુંબ નંદનવન બની ગયું. આપના આ અભ્રમે લ વારસાનું અમે ખુબ ખુબ જતન કરીને આપના પ્રત્યેનું મંડળ ચતુર્કિંચન અદા કરીએ એજ અભ્યર્થના.

લી. આપનો પરિવાર

સ્વ. અમૃતલાલ માનસંગ દોશી



સંપત્તિનો સદ્વ્યવહાર સદા
ઔદાર્યથી આપે કર્યો,
નિજ ધર્મ કાળે, દીન કાળે,
દિલ કથા ઉઘેલી ભર્યો.
મન મોકળું મુકી રહું,
ધન વાપરી જાણ્યું તમે.
છોટા નહીં, મોટા કહું,
કહું દાનવીર
સાચા તમે.

-: આણંદજીભાઈ નાનચંદ લાખાણી :-



સાવરકુંડલા તાલુકાના ભાકરવા ગામના વતની અને છેલ્લા કેટલાય વર્ષોથી સાવરકુંડલાને પોતાનું કર્મભૂમિ જેવું વતન બનાવેલ છે, અને સાવરકુંડલાની ધાર્મિક, શૈક્ષણિક, વૈદ્યકીય કે રાજકીય પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યે તેઓ ખૂબજ સન્નગ હોય છે. એક એક પ્રવૃત્તિ માટે પોતાનાથી બનતું બધુંજ કરી છુટે છે.

તેઓ બહુ મોટા શ્રીમંત છે એમ દાવો કરતા નથી પણ શ્રીમંતોને શોભે તેવું અને તેમની હરોળમાં ઉભા રહે તેવું દાન આપતા કદી અચકાતા નથી.

સૌરાષ્ટ્ર દશા-સેવા સંઘ શ્રી ભોજનાલય વિ. સક્રિય રસ (Active Interest) લે છે. તેમજ યુવાનોને શરમાવે તેવા ઉત્સાહ ધરાવતા હોવાથી શ્રી સાવરકુંડલા દશા નેન યુવક મંડળના ટ્રસ્ટી અને પ્રમુખ છે, તેમજ શ્રી આર. વી. ગોસલીયા દશા નેન વિદ્યાર્થી ગૃહના માનદ મંત્રી તરીકે ધન્ય વર્ષોથી સેવા આપે છે, આવા મહાનુભાવોએ આપણા સમાજના 'ન્યૂનેય' સમાન છે.

ગં. સ્વ. લાલકુવરબેન શીવલાલ શેઠ



માતૃ-સ્નેહ-વાત્સલ્ય અને પ્રેમતુલ્ય જરણું છે, કડવું પીને
અમૃત વહાવનાર છે. સાતુકુળ અથવા પ્રતિકુળ સંયોગોમાં
ધૈર્ય રાખી અમારામાં જ્ઞાન, દાન ધર્મ નીતિ નિષ્કામ નિસ્વાર્થ
સેવાના સંસ્કારો સિંચી, તપ અને ત્યાગનો માર્ગ બતાવી
અમારું જે ચરિત્ર ઘડતર કરી રહ્યા છે. તેવા આપને અમરા
હાર્દિક કોટી કોટી વંદન.

સી.

આપનો પરિવાર

સ્વ. કલ્યાણજી ઠાકરશી લાખાણી



દેહવિલય : તા. ૧૪-૬-૭૨ (ખેરીવલી)

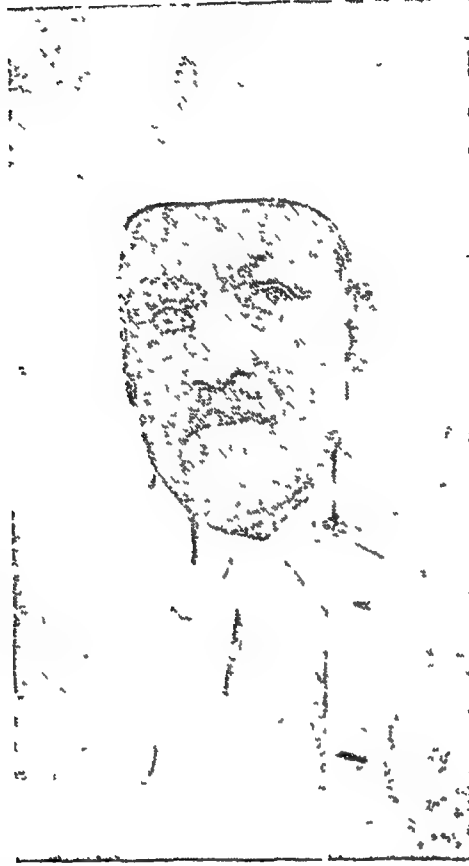
“હર પળે હર કાર્યમાં ને
હર સ્થળે આવે સ્મરણ

કાળ પણ ભૂંસી ચક્રે ના
આપના મીઠાં સ્મરણ”

લી.

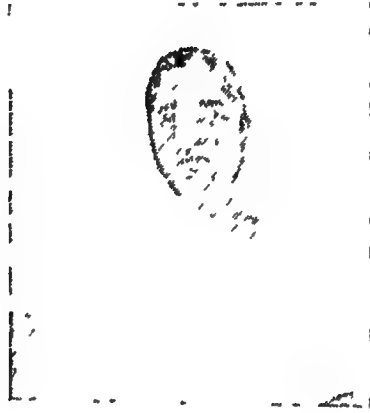
આપનાં કુટુંબીજનો

શ્રી મોહનલાલ કાળીદાસ કોઠારી



સેવા સંસ્કાર અને સખાવતનો જોમનામાં
સુંદર સુમેળ છે, અને તેમાં ખાસ કરીને
શિક્ષણ અને સંસ્થાઓ ઉભી કરવામાં
સકીય રસ લઇ રહ્યા છે, ઉદાર હૃદયના
અત્યંત કુશળ અને સેવાલાવી છે. સરળ
સ્વભાવ અને નિઃખાલસ વર્તણૂક ધરાવતા.
તેમની હરેક પ્રવૃત્તિમાં પાયામાં ધર્મનીજ
મૂળભૂત વિચારણા રહેલી હોય છે.

અ. સૌ. શાંતાજીન હીરાલાલ મોદી
(ઘાટકોપર)



હુઃખી બહેનોનાં હુઃખો
મટાડતા નિશ્ચિન તમે,
સતત કર્તવ્યપરાયણ રહી
સાદાઈમાં રહેતા તમે.

હૈયું સુકોમળ ને સ્નેહભીનું
દયાભીનું દિલ છે તમારું,
દ્રઢ સંકલ્પ સાથ કર્તવ્ય નિષ્ઠા
નમે તમ ગુણોને ઉર અમારું.

સ્વર્ગસ્થ માતૃશ્રી હબલબેન ખુશાલચંદ શાહ



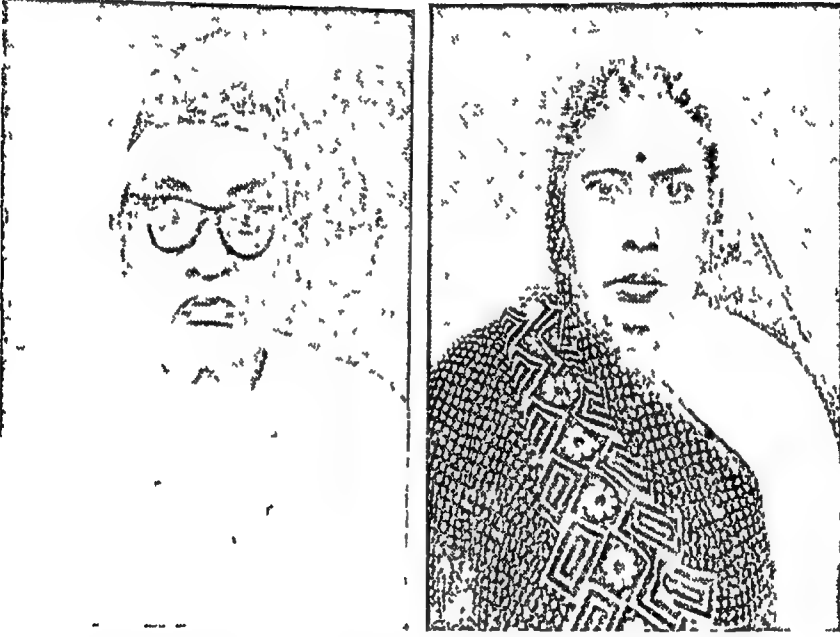
ભગવાન મહાવીરે ચી ધ્રેલા માર્ગે ચાલી આપે આપના જીવનકાળ દરમ્યાન આજન્મ ધર્મે અને ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને સ્નેહ, દયા અને દાન, તપ અને ત્યાગ, વિનય અને વિવેક, સંપ અને સમર્પણની સરવાણી વહેવડાવી અમારાં સૌનાં જીવન ઘડતરમાં આપે જે સસ્કારોનું સિંચન કર્યું છે તેનું ઋણ અમે કહી રીતે અદા કરીએ ? ધર્મપરાયણ અને ચારિત્ર્યશીલ માતા સો શિક્ષકાની ઋણ સારે છે તે વાત આપે આપના જીવન-વર્તનથી સિદ્ધ કરી બતાવી છે. આપે અદૃષ્ટ, નજહાઇ, અદૃમ, હઠ, સામાયિક પ્રતિક્રમણ, ઔવીહાર જેવાં કઠોર તપ અને આજીવન આચરી આપના જીવનને અણીશુદ્ધ બનાવી દીધું છે. આપે અમેને આપેલા આ અભૂતપૂર્વ વારસાનું આપના પૂનિત પગડે ચાલી જતન કરીશું અને આપના પ્રત્યેક ચિત્ત ઋણ અદા કર્યાનો સંતોષ માણીશું. અમારી આબાહી આપની ધર્મનિષ્ઠાને જ આભારી છે. જીવનમાં મહાવીર પ્રભુ અને આપના નામસ્મરણથી અમે નવી શક્તિનો સચાર કરીને સદાય આગળ વધીએ એવા આપના રૂડા આશીર્વાદ અમારી ઉપર ઉતરે એજ પ્રાર્થના સાથે

દેહવિલય : ૩૦-૫-૭૬ રાજકોટ

પુત્રવધુઓ,
સૌ. ચન્દનબેન સૌભાગ્યચંદ શાહ
સૌ. પુષ્પાબેન બિપીનચંદ શાહ

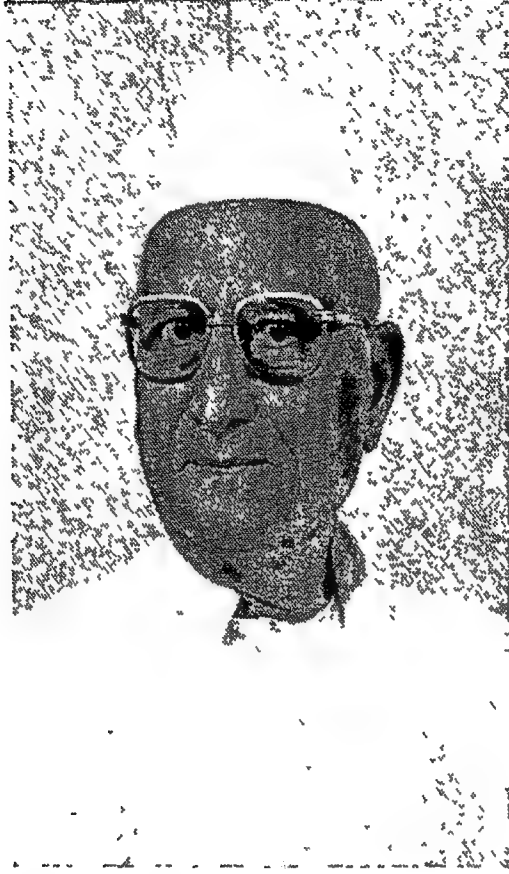
અમે આપનાં,
સૌભાગ્યચંદ ખુશાલચંદ શાહ
(S.K.)
બિપીનચંદ ખુશાલચંદ શાહ
(જ્યોતિન્દ ખરેટા હાઉસ)
મંજુલાબેન ખુશાલચંદ શાહ
(પુત્રમગરા, કોંગો)

શ્રીમાન અને શ્રીમતી નરભેરામ કેશવજી
(કેલકેતાવાળા)



પુણ્યના ઉદ્યે સંપત્તિ અને સમૃદ્ધિ મેળવી જેને
સદ્ઉપયોગ જનકલ્યાણના અને માનવતાના કામમાં
કોમ્પણ સ્નાતી, જાતી કે સંપ્રદાયના ભેદભાવ વગર
કરે છે. તન, મન, અને ધનથી સંઘના કાર્યોમાં
તંઓ પુરો સહકાર આપે છે.

શ્રી જીવનલાલ ઓધેવજી બાબડા



જીવનલાલ બાબડા એ સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયનાં ચુસ્ત, અનુયાયી હોવા છતાં સ્થાનકવાસી સમાજની સાથે નીકટતાપૂર્વક સંકળાયેલા છે, અને સ્થાનકવાસી સમાજની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં દાનો ઉદાર દિલે વહેવરાવે છે.

શ્રી સૌરાષ્ટ્ર દશા સેવા સંઘ સંચાલીત ઘાટકોપરમાં ચાલતી એમ. પી. દોશી આંખની હોસ્પિટલ માટેની તેમની યશસ્વી સખાવત, એ વર્ષ પહેલા ધારી મુકામે ચોળેલ નેત્ર યજ્ઞ, પોતાના માદરે વતન હાથસણીમાં શુજરાતી શાળા, આવી માનવ સેવાની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં તેમનું દાન, એ ધ્યાન ખેંચનારી પ્રવૃત્તિઓનું છે. આ ઉપરાંત સાવર કુંડલા દશા શ્રીમાળી જૈન યુવક મંડળ મુંબઈમાં તેઓ ધણુ વર્ષોથી ટ્રસ્ટી છે. તેમજ મુંબઈમાં સૌરાષ્ટ્ર દશા. સેવા સંઘ તથા લોજનાલયની કમીટીઓમાં રહીને વર્ષોથી નિઃસ્વાર્થલાવે સેવા આપે છે. આવા વીનમ્ર હાતાઓથી સમાજ ઉજ્જવળ બને છે.

શ્રી ગુલાબરાય ડી. દડિયા



પ્રતિભાશાળી, સંનિષ્ઠ, સમાજ સેવક અને લબ્ધ ઉદ્યોગપતિ શ્રી ગુલાબદાસ દડિયા, લાયન્સ ક્લબ ઓફ ઘાટકોપરના પ્રમુખ, મૌલિક વિચારધારાને સાકાર કરવા પ્રયત્નશીલ છે.

ધંધાની પ્રવૃત્તિઓમાં ઓતપ્રોત હોવા છતાં તેઓ શૈક્ષણિક, સાંસ્કૃતિક, સામાજિક અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં પણ સારો રસ ધરાવે છે. ઘાટકોપર અને મુંબઈની કેટલી સંસ્થાઓમાં તન મન અને ધનથી સેવા આપે છે. તેઓ ઘાટકોપર જેન સ્થાનકવાસી સંઘના માનદ ટ્રસ્ટી છે. ઘાટકોપર જેન સોશલ ગ્રુપના કાર્યવાહી સમિતિના સભ્ય છે. ઘાટકોપર ગુરુકુળ હાઈસ્કૂલના કાર્યવાહી સમિતિના પણ સભ્ય છે.

તેઓ વિનમ્ર, સરલ અને મિલનસાર સ્વભાવના છે. પોતાના નામની સાર્થકતા સેવા અને કર્તવ્ય-પરાયણતાથી કરી રહ્યા છે.

સ્વ. વસંતપ્રભાબેન રવિચંદ શાહ



જન્મ :

તા. ૬-૨-૧૯૧૧

દેહવિલય :

તા. ૧૨-૧-૧૯૭૧

દીનજનોના દાનદાતા
અશ્યાગતોના શાંતિદાતા
દુઃખીજનોન, ધૈર્ય દાતા
ને સંતપ્તજનોના નર્મદાતા

કરી સત્કૃત્યો સૌહાર્દથી
પીડિતજનોની પીડા હરી
ધન વાપર્યું તમે વિવેકથી
સુવાસ સવ્રણે દીધી ભરી.

આપના કુટુંબીજનો

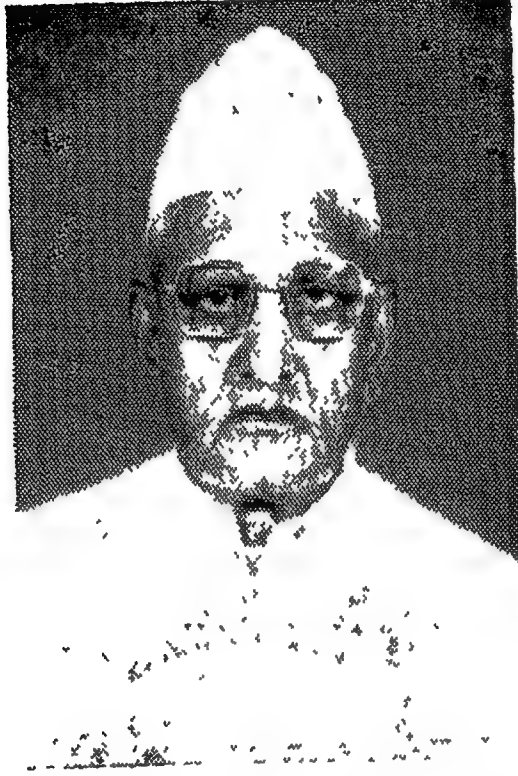
સ્વ. ધીરજલાલ ન્યાયજ્ઞ દોમડીયા
(જોતપુરવાળા)



જન્મ તારીખ : અવસાન તારીખ :
૨૬-૧-૧૯૪૩ ૪-૬-૧૯૭૪
(જોતપુર) (મુંબઈ)

જેમની અપ્રતિમ પ્રતિભા, અદ્ભુત કૌશલ,
અનુપમ સાહસિકતા અને મિલનસાર,
માયાળુ, વિનોદપ્રિય સ્વભાવની ગહરી
છાપ અત્યારે પણ અન્નસ્થલમાં અંકિત
છે, જેમની મધુર સ્મૃતિઓ સદાને માટે
જાગૃત જ રહેવાની છે.

શ્રી મોહનલાલ મોતીચંદ શાહ
(ચોટીલાવાળા)



સૌમ્યતા અને સન્નજનતા જેમના સ્વભાવમાં ઉતરી
અયા છે. એવી વિનમ્રતાની મૂર્તિસમા શ્રી. મોહનલાલ-
મોતીચંદ શાહ આત્મપ્રશંસા અને પ્રસિદ્ધિથી હંમેશા
દૂર રહેવાનો પ્રયાસ કરતા હોવા છતાં આ સંઘ પ્રત્યે
અત્યંત પ્રેમભાવ ધરાવી હરેક પ્રવૃત્તિમાં સહુદયનો સાથ
આપે છે. તેમના અત્યંત સાદગીભર્યા-સંસ્કારી વર્તાવને
લીધે શ્રી. સ્થા જૈન બંધુ મંડળ, આચારોડ ઘાટકોપરના
પ્રથમ માનદ પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાયેલા. તેમની સેવાઓ તો
ભૂલાયજ કેમ ? આ સંઘના પાયામાંજ સ્થા. જૈનબંધુ
મંડળના ખીજ રહ્યા છે જે વૃક્ષ રૂપે આજે ઉભુ છે. આનો
યશ શ્રી. મોહનલાલને આપતાં અમોને આનંદ થાય છે.
સવિધ્યમાં તેમનો સહકાર મળશેજ એમા શંકા નથી.

સ્વ. શ્રી નરભેરામ દેવચંદ દેસાઈ
બગસરાવાળા ઉ.વ. ૯૮



દેહવિલય તા. ૧૨-૧૨-૧૯૭૬

જુઓ ! છે નમુનેદાર શ્રદ્ધા
દેવ ગુરુ ને ધર્મ તણી,
શીખ સદા સૌ લેતા રહેજો
કરણી કરી આ ભવ તણી !

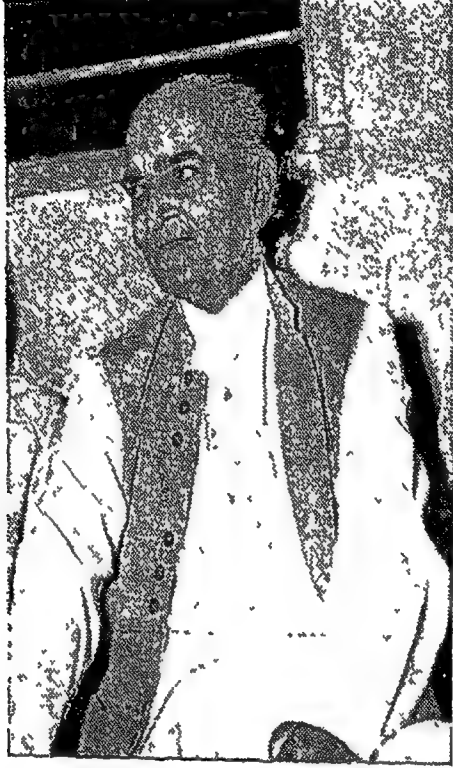
સો સો શરદ પૂરી થતાં
સાથે જ સ્વર્ગે સંચર્યા

દુર્ગળ દુઃખીના દુઃખ હરવા
દા ન ધર્મા દા કર્યા

વસ્ત્રો દીધાં વપુ ઢાંકવા
ને અન્ન ત્રીધાં આરોગવા

કલ્યાણ કીધું આપે મર્વનું
નર નિર્ભય નરભેરામ !

શ્રી પોપટભાઈ ડાહ્યાભાઈ કામદાર



જામકંડોરાણાના વતની હાલ ઘાટકોપર (મુંબઈ) શ્રી પોપટભાઈ કામદારે જીવનનું ધ્યેય પ્રમાણિક અને સંતોષી જીવવાનું રાખ્યું છે. તેઓએ અર્થોપાર્જનને ગૌણ ગણીને સંસ્કારી પ્રજાના ઘડતર પર વિશેષ લક્ષ આપ્યું છે. તેમના ધર્મપતિન અ.સૌ. સવિતાબેન પણ તેમના આ આદર્શની પૂર્તિમાં સહાયક બની રહેલ છે.

તેઓએ થોડા વર્ષો ગોંડલમાં રહી ગોંડલ પાંજરાપોળમાં પોતાની સેવા આપી હતી. પરંતુ સ્વાસ્થ્યની પ્રતિકૂળતાને કારણે તેઓ હાલ નિવૃત્ત ધર્મપરાયણ જીવન પસાર કરી રહ્યા છે.

તેમને ચાર પુત્રો અને એક પુત્રી છે. તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્ર પ્રવિણભાઈ કામદાર બૃહદ મુંબઈ નગર પાલિકામાં નાયબ કમીશનરનો ઉચ્ચ હોદ્દો ધરાવે છે. અન્ય પુત્રો પણ જીવનમાં સારી રીતે સ્થિર થયેલ છે.

શ્રી પોપટભાઈ સાદા અને સંતોષી જીવનેનું ઉજ્જવળ દૃષ્ટાંત પૂરું પાડી રહેલ છે.

સ્વ. વલ્લભજી નરભૈરામ ઘેલાણી
ખરવાળા (ખાવીસી) હાલ માટુંગા



જન્મ : સંવત ૧૯૪૭

મરણ : સંવત ૨૦૨૬

આપે અમારામાં ધાર્મિક સંસ્કારોનું જે સિંચન કર્યું એનાથી અમારા જીવનને સન્માર્ગે લઈ જવામાં તથા સદાચાર નીતિનાં સૂપથે વિચરવામાં અમે ઘણું અંશે સફળ બન્યાં છીએ.

આપ ધાર્મિક વૃત્તિવાળા હતા અને સાદાઈ, સરળતા અને સત્યના આગ્રહી હતા. આપ બીજાનું દુઃખ જોઈ શકતા નહીં અને તેથી બીજાનાં દુઃખમાં ભાગ લેતા હતા. નિયમિતતાનું પાલન કરતા હતાં. નાનું મોટું કામ જાતેજ કરતા હતા.

પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા આપને પરમ શાંતિ આપે તેવી પ્રાર્થના છે.

ૐ શાંતિ ૐ શાંતિ ૐ શાંતિ

લી. ઘેલાણી પરિવાર

સ્વ. નવલખેન મણીશંકર પારેખ
(ચરખડીવાળા)



દેહવિલય :-૧૨-૩-૧૯૭૭

આપે અમારા જીવનમાં જે સુસંસ્કારતું સિંચન કર્યું છે તેનાથી અમે આજે સેવાના ક્ષેત્રે, સામાજિક ક્ષેત્રે, વ્યાપારના ક્ષેત્રે કે માનવતાના ક્ષેત્રે જે કંઈ કરી રહ્યા છીએ, તે આપની જ પ્રેરણાથી કરીએ છીએ.

લી. આપના પુત્રો,
ભુપતરાય મણીશંકર પારેખ
નટવરલાલ મણીશંકર પારેખ
જશવંતરાય મણીશંકર પારેખ

શ્રી લાલુભેન દલીચંદ દોશી



આપ અમારામાં જ્ઞાન, દાન, ધર્મ નિતિ, નિષ્કામ, નિઃસ્વાર્થ
સેવાના સંસ્કારો સિંચી તપ અને ત્યાગનો માર્ગ બતાવી
અમારું જે ચારિત્ર ઘડતર કરી રહ્યા છો, તેવા આપને
અમારા હાર્દિક કોટીકોટી વંદન.



સ્વ. અમૃતલાલ મોતીચંદ દડીયા

જેમના મુખપર સદાયે પ્રફુલ્લતા પ્રસરી રહેતી
ગરીબો પ્રત્યે જેમના હિલમાં અથાગ કંઠેણી ભરી
હતી પોતાના સંતાનોના સંસ્કારો પ્રત્યે જેમના
પૂરી જાગૃતી હતી અને એજ જાગૃતીને કારણે
આજે અમે જે છીએ ને બની શક્યા આવા પરમ
ઉપકારી પૂજ્ય પિતાજીને અમારા કોટિ કોટિ
વંદન હો.

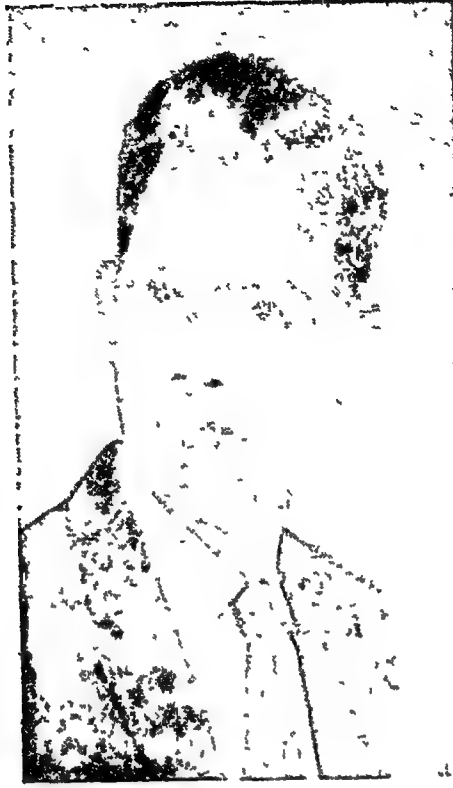
૨૫. ઉજમમા મુંદરજી દોશી



દાન કાજે ધર્મ કાજે
સાળતા અતરે ઉજમ,
હુ ખીના હુ ખા ફર કરવા
ગળતા હથે ઉજમ

મનં મતીના મન્માન કાજે
ધગ્તા ઉરમા ઉજમ
દાતા દયાળુ ઓ ઉજમ માતા !
યથા નામા તથા શુભા આપના.

આપના પરિવાર



સ્વ રમેશચંદ્ર પ્રાણજીવન મહેતા

જન્મ

મૃત્યુ

૧૪-૭-૧૯૪૦

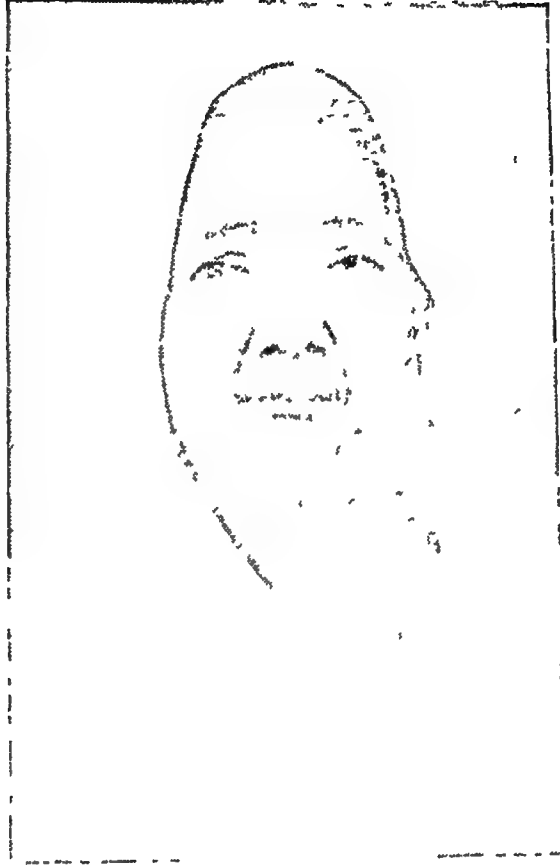
૪-૯-૧૯૬૬

સ્વ. રમેશભાઈ બાળપણ થી જ મહત્વાકાંક્ષી હતાં ઘાટકોપર યુથ કોંગ્રેસમાં તેઓ જાનનથી હતાં. ઉપરાંત શાળા-કોલેજની ઇતિર પ્રવૃત્તિઓમાં પણ તેમનું નામ મોજરે રહેતું હતું

B.S.C. પાસ કર્યા પછી તેઓ M.S. ની ઉપાધી મેળવવા અમેરીકા ગયેલા ત્યાં M.S. ની ઉપાધી મેળવી તેઓ વિશ્વની પ્રખ્યાત ઇન્ટરનેશનલ હાર્વર્સ્ટર કું. માં ભેરાયા

શિકાગોમાં વસતો કોઈ ભારતીય જન તેમનાથી અજાણ્યો ન હતો ભારતમાં પડેલ કારમાં ટુપ્કાળ ના સમાચારથી તેમનું હૃદય દ્રવી ઉઠ્યું તેમણે ત્યાં ઇન્ડિયા રીલીફ કમીટીની સ્થાપના કરી રૂ. ૧૯,૦૦૦ ઓગણીસ હજાર જેટલું ભંડોળ એકઠું કરી દેશ બાધવો માટે મોકલી આપ્યું

આમ રમેશભાઈ ટુંક સમયમાં માત્ર જૈન સમાજના જ નહીં પરંતુ સમસ્ત ભારતીય સમાજની આશા બની ગયા. પરંતુ 'Man proposes god disposes' તે કહેવત અનુસાર આ આશા અદ્યજીવી નીવડી. જીનીવા લેકમાં મિત્રો માથેન સહ પર્યાટન માં આ ઉગતો મિતારો આશ્રમી ગયો તેમનું મૃત્યુથી સમાજ અકિચ્ચ બની ગયો



ગં. સ્વ. શ્રી મણીબેન પ્રેમજીભાઈ શાહ
(બાબરાવાળા)

રાણીને દિલ માફ નિરતર
તમે પ્રેમથી પ્રભુલકિતકરી
અળગી કરી આશા પરાઈ
અરિહંતની તમે એક આશાકરી
આધર્મપ્રેમી વાત્સલ્યમૂર્તિમા
નમ્રતા તમારી તો શી કહું?
'વસુદૈવ કુટુંબકમં જીવી રહ્યાનમે
વારવાર પ્રાગૃમીથે તમને અમે

આપનો પરિવાર

શ્રી મોહનલાલ ત્રીભોવનદાસ કોઠારી
રાણપુર (ભે સાણુ)

સ્વ. અચરતબેન મોહનલાલ કોઠારી



જન્મ સાં.: ૧૯૫૨ વૈશાખ
મેઢપરા (જુનાગઢ)

જન્મ સાં.: ૧૯૬૦ બિલખા (સૌરાષ્ટ્ર)
સ્વર્ગવાસ:-સા ૧૯૯૮ પ્રથમ જોડ સુદ ૩
સોમવાર તા. ૧૮-૫-૧૯૪૨, બિલખા

આપે દાન શીયળ તપ અને ત્યાગના સંસ્કારોનું સીંચન કરીને અમારામાં ધર્મ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા દ્રઢ કરાવી છે અને જીવનમાં દરેક ક્ષેત્રે સત્ય અને નીતી નીયમથી જીવવું. આપણા હકનું જ લેવું અને ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા રાખી કાર્ય કર્યે જવું એમ કરતા જે કાંઈ મળે તે માત્ર કર્મનું જ ફળ છે તેમ માની સંતોષ પામવો આવા ઉચ્ચ અને સુંદર સંસ્કારોનું આપે જે સીંચન કર્યું છે બદલ અમે આપના અત્યંત ઋણી છીએ હાલ નિવૃત્તિજીવનમાં પ્રૌઢ વયે પણ પ્રવૃત્તિશીલ રહી નિ:સ્વાર્થભાવે યથાશક્તિ પ્રમાણે ગરીબો અને મુંગા પ્રણીઓ માટે તન મન અને ધનથી જે સેવા કરી રહ્યા છો તે અમારા માટે પ્રેરણારૂપી છે.

બહાદ્રી બા અમે આપના ઉપકારનો બદલો વાળી શકીએ તેમ નથી અમે આપનાં ભવોભવનાં ઋણી છીએ. માતૃદેવો ભવ :

અ. સૌ. હીરાબેન અમૃતલાલ બેનાણી
અ સૌ હંસાબેન મનસુખલાલ ઠોસાણી

લી મગનલાલ મો. કોઠારી
લી. દલસુખરાય મો. કોઠારી
લી હસમુખલાલ મો. કોઠારી
લી વિનોદરાય મો. કોઠારી

સ્વ. (માસ્તર) પોપટલાલ લીમણ માવાણી
(મેંદરડાવાળા)



મહાવદ્ ૧૦ ને શનિવાર ૧૯૪૦
સ્વ. પોપટલાલ લીમણ માવાણી
મેંદરડા નિવાસી રહીશ વેશવળ
અંતરમાં ઉત્તમ અરમાનો
આવી આવી ઉભરાય
વાણી વર્તન દર્શન વચન
માવાણી શ્રેષ્ઠી પરબાય

માયા બ્રાતા

માયા દાતા

દીન દુઃખીના

માયા ત્રાતા

સૌને પૂછે શાતા-

શ્રી આપનો પરિવાર

સ્વ. અંબાબેન કપુરચંદ દલાલ
'ઉ. વ. ૮૧



જન્મ સ્થળ :
જેતપુર

દેહવિલય :
તા ૭-૬-૧૯૬૬
મુંબઈ

સ્નેહ, અહિષ્ણુતા ને સજ્જનતાના
ત્રિવેણી તીર્થ સમા માત તમે !
કર્યો પરમ ઉપકાર અનંત અમ પરે
જીવ્યા બની અમ ગૃહની અંબા ખરે !

આપના પુત્રો



શ્રી તારાચંદ વીરચંદ બદાણી
ઉંમર વર્ષ ૮૧ ઘુઘરાળા (સૌરાષ્ટ્ર)

બાલ્યવયમાં જ અમારા માતૃશ્રી વિદાય થતા, અમારા ઉછેરનો અસહ્ય બોજ સહેવા માથે આપે અમારામાં સસ્કાર, સહાયાર અને આદિત્રતું સિચ્ચન કર્યું. જ્ઞાની સતોએ ગતાવેલા દયા, શાંતિ, સમતા, ઈમા, સત્ય, ત્યાગ ગૌરાગ, એવા ઉત્તમ ગુણોતું સેવન કરતા રહીએ અને એ ગુણોને અમારામાં અને આપણા નિશાળ કુટુંબમાં ઉત્તરોત્તર વિકસાવવાની સતત કાળજી રહે એવી ભાવના સાથે અમે આપના ગુણી આત્માને વદન કરીએ છીએ.

શ્રીરજલાલ તારાચંદ બદાણી
ચંદ્રકાંત તારાચંદ બદાણી

સ્વ. દિવાળીબેન છગનલાલ ગોડા



જેઓ ઘણા લાગણીશીલ, દયાળુ અને માયાળુ સ્વભાવના હતા. જન સેવા એજ પરમોધર્મ એ સુત્ર હેઠળ જ તેઓએ નિઃસ્વાર્થ ભાવે સેવા કરી જનતાનો પ્રેમ સંપાદન કરી જીવન ધન્ય બનાવી ગયા છે. તેમની ધર્મભાવના પણ અથાગ હતી. અમારા જીવનના દરેક કાર્યોમાં તેમનો હંમેશા અંતરનો સહયોગ સહકાર મળ્યો છે જેના પરીણામે અમારા પરિવારમાં માનવતાની દાન અને સુસંસ્કારોની સુવાસ ફેલાણી. જેના પ્રભાવે કુલ નહીં કુલની પાંખડી ધર્મદેત્રે વાપરવાની પ્રેરણા મળી રહી છે.

લી.

આપનો પરિવાર

ચાતુર્માસ પર્વ અને જીવન ધન્યતા

(અષાઢ સુદ ૧૫ રવિવાર તા. ૧૧-૭-૭૬)

જો દેવાણમધિ દેવો જં દેવા પંજાલિ નમસંતિ ।
તં દેવં દેવમહિયં, સિરસા વન્દે મહાવીરં ॥
અજ્ઞાન તિમિર અન્ધાનાં, જ્ઞાનાંજન શલાકયા ।
ચક્ષુરુન્મિલિતં યેન, તસ્મૈ શ્રી કરંતિ નમઃ ॥
જિણ વયણે અણુરક્તા, જિણ વયણં જે કરંતિ ભાવેણં ॥
અમલા અસંકિલિટ્ટા, તે હંતિ પરિત સંસારી ॥

‘લગવાન મહાવીરે જીવ માત્રના કલ્યાણ માટે મંગળ પ્રેરણાઓ આપી છે. તેઓ પ્રેરણાનો અમૂલ્ય સંદેશ આપી ગયા છે. આજની પાખીતું નામ છે, ચોમાસી પાખી. જૈન ધર્મના ચાતુર્માસનું અમૂલ્ય પર્વ, પાખી પર્વ જીવનને ધન્યતાનો સંદેશ આપે છે. જીવનને સૌભાગ્યનું અને કર્તવ્યનું અનુપમ જ્ઞાન કરાવે છે.

આવો છે પૂર્ણ પનોતો દિવસ પાખીનો

જ્ઞાનીજનો ત્રણ પ્રકારના ચોમાસા કહી ગયા છે. બાર મહિનાના કાળમાં ત્રણ ચોમાસા આવે છે.

પ્રથમ ચોમાસુ-શીતકાલીન ચાતુર્માસ

જે દિવસોમાં ડંડી પડે છે. માણસ માત્ર શીતલતા સહેવા દેહ-કપ્ટ શોકવા નવા નવા ઉપકરણો ધારણ કરે છે: ખાનમાં, પાનમાં અને વર્તનમાં કોઈ પરિવર્તન આવે છે. માનવ માત્રમાં વિવેકનું મૂલ્ય જળવાય તો એ પ્રથમ ચોમાસુ શીતકાલીન ચાતુર્માસ જીવનને હળવું કરે.

બીજી ચોમાસુ-ગ્રીષ્મકાલીન ચાતુર્માસ

આ ઋતુની પ્રકૃતિથી જાયવા માણસ ગરમ પદાર્થ ત્યાગી, ઠંડા પદાર્થ-આહાર કરે છે. હળવા-આછા, મુલાયમ અને સાદા ઉપકરણો-વસ્ત્રો અંગીકાર કરે છે.

ત્રીજું વર્ષાકાલીન ચાતુર્માસ

એક વર્ષના અંતિમ કાળનું આ ચાતુર્માસ. આ ત્રણ પ્રકારના ચાતુર્માસ એટલે એક વર્ષનો કાળ. આમાં વર્ષનો આ છેલ્લો કાળ જીવ માત્ર માટે અમૂલ્ય ભાવ પ્રેરક છે. વર્ષનું આ છેલ્લું ચાતુર્માસ ધર્મના રૂઢાં સંદેશા, પ્રભાવના આરાધના કરવા જે ચાતુર્માસ આવે છે એનો પ્રારંભ અષાઠ સુદી પૂર્ણિમાથી થાય છે. અને કારતક સુદી પૂર્ણિમાએ તે પૂર્ણ થાય છે, આ મંગલકારી ચાતુર્માસના ચાર પ્રકાર છે.

(૧) દ્રવ્ય ચાતુર્માસ : ગામ-ધામમાં પડતા વર્ષાના પ્રભાવથી માનવ સમાજમાં એક આગવા-ભાવ-મંગલ ભાવની જાગૃતિ આવે છે : કાંઈ નવીનતા અનુભવે છે; ખેતરોમાં અનાજ વધાય છે, સરોવરો ઊભરાય છે, સાગર લહેરાય છે; સમાજમાં આવતા પ્રાકૃતિક આ પરિવર્તનને દ્રવ્ય ચાતુર્માસ કહેવાય છે.

(૨) ક્ષેત્ર ચાતુર્માસ : જે ભૂમિમાં સંતો ૪ માસની મર્યાદા લઈ પધારે છે, એ મર્યાદાનો વાસ કે ધર્મ લાભ આપે છે તેવી ભૂમિ, ગામ, સંઘ અને ક્ષેત્રને ક્ષેત્ર ચાતુર્માસ કહેવાય છે

(૩) કાળ ચાતુર્માસ : ચાર મહિનાની મર્યાદા લઈ, જે ચાતુર્માસ આવે છે, રહે છે, જે પૂર્ણ થાય છે એવી સમકાલીન ઋતુ-અષાઠ સુદ પૂર્ણિમાથી કારતક સુદ પૂર્ણિમા દરમિયાન જે સમય મર્યાદાનું પાલન થાય તે કાળ ચાતુર્માસ.

(૪) ભાવ ચાતુર્માસ : આત્માના ઉન્નત પર્યાયો અને આત્માની સાથે સખંધ રાખનારા વિપર્યો અને કષાયોની મંદતા આ ચાતુર્માસમાં ફરમાવી છે, કષાયોને તીવ્ર બનાવી, વિપર્યોને મજબૂત બનાવી આ જીવે અજ્ઞાનતા વધારી છે અજ્ઞાનતાનું પૌષણ, શ્રદ્ધાની ખેદરકારી, અસત્ય આચરણ અને ભોગની અભિવૃદ્ધિ-આ ચાર ભાવોનું વિદારણ કરવા ભાવ ચાતુર્માસ આવે છે. જ્ઞાનનો સંદેશ, શ્રદ્ધાનું દર્શન અને આશ્રય ભાવની જાગૃતિ ભાવ ચાતુર્માસ લાવે છે.

પ્રત્યેક માનવ રોજ નવીનતાની કામના સેવે છે, એને એક ને એક વાત, વિચાર, વર્તન પસંદ નથી. પોતાના જીવનમાં કાંઈ નવીનતા પૂર્ણ ભાવ જાગૃતિ આવે-નૂતન વાતાવરણ સર્જાય એવું ઇચ્છતા હોય છે. આજનું પાળીતું પર્વ સાધકમાં નવ જાગૃતિ લાવે છે. પરંતુ જેમાં આ નવજાગૃતિ નથી આવતી એ દોષિત છે. જેનામાં કલેશની પ્રિયતા, ભોગવિલાસ પ્રિયતા, ખટપટ અને લમણાઝીક-આ બધા અનર્થકારી દોષો બંદલા હોય એનામાં તો પાળીતા આજના મંગળ પર્વે પણ જો નવજાગૃતિ ન આવે તો જીવનમાં ક્યારેય ન આવે !

પાખી પર્વણી તો કેટલાય મંગલ-લાવ સંદેશા અપે છે.

સંયમ-પુરુષાર્થનો પ્રારંભ કરી ધર્મ-પ્રકાશથી આત્માને ઉજ્જવળ બનાવી દેયો. પર્વણીના પાણીથી મનના મેલને ધોઈ નાખ્યો. જીવનની ભૂમિને પાખીની પર્વણીથી હંરિયાળી બનાવી દેયો. આ અમૂલ્ય સમય આજ મળ્યો છે, માણી દેયો : કાલ કોણે જોઈ છે ?

કોધને છોડી ક્ષમાપના અપનાવો.
માનને ત્યજી જીવન સરળ બનાવો.
માયા-કપટ છોડી ધર્મને પથે વળો.
લોભ છોડી સંતોષ અને શાંતિ રાખો.

અનંતા લવના કષાય દૂર કરી આરાધના ભાવોમાં મનને સ્થિર કરવું એ જીવનને ઉચ્ચ ધર્મભાવમાં લઈ જવાની અમૂલ્ય તપશ્ચર્યા છે. ત્રણ ચાતુર્માસમાં ભાવ ચાતુર્માસની ઉજવણી ન થાય તો આત્મઉન્નતિ અને પ્રગતિ ન થાય.

આજની પાખી મોટું અને મોઢિઝું પર્વ છે !

સાગરથી તો મુંબઈવાસીઓ ખૂબ પરિચિત છે : સાગરની લહેરો સાથે જીવન લહેરો અનુભવો. સાગર અનેક ગુણોથી ભર્યો છે. સાગર તો મંગલ પ્રેરણા દેનારો છે. સાગર કિનારે સાગરનું વાતાવરણ માનવને જીવનની નવચેતના, નવજાગૃતિ અને નવસ્ફૂરણ આપે છે. અંતરની ચેતનાથી માનવ સ્વભાવ અને પ્રકૃતિમાં મોટું પરિવર્તન આવે છે. વિવેકવાન સમાજમાં પૂજાય છે તો વિવેકીને સૌ ભાઈ-ભાઈ કહે છે, પણ પ્રકૃતિથી વજનદાર રહો તો ? આતુ એક ઉદાહરણ આપું.

એક શેઠ હતા. પ્રકૃતિએ ભારે વજનદાર. ગામમાં કોઈ સ્થળે સાધુ-સંતો ચાતુર્માસ માટે પધારે છે. શેઠ આંગણમાં બેસા બેસા જીએ છે : વિચાર કરે છે, કે આટલી માનવમેદની ઉમટી કાં ? પૌષ્ઠશાળા માનવથી કાં ઉભરાણી છે ? એટલામાં તો એક ડાહ્યા સજ્જને શેઠને જોઈ કહ્યું ! પધારોને શેઠ ! ડાહ્યા સજ્જનને આ સંકેતથી વજનદાર પ્રકૃતિના શેઠનું વજન ઓછું થઈ ગયું. શેઠને તો વિવેકથી સૌ બોલાવવા માંડ્યા. શેઠ સત્સંગે ઘેરાઈ ગયા. શેઠ આવકારના-વિવેકના બહુ ભૂખ્યા હતા. વિવેક, સત્સંગ અને મન : ચેતનાના આવિર્ભાવે એનામાંનું વજનદારપણું હળવું થઈ ગયું. શેઠમાં સંસ્કાર સરિતા ઉભરાણી. શેઠમાં અંતર સ્ફૂરણ પ્રગટી.

જીવન કોયડો નથી પણ સમાધાન છે.

સાધુ-સંતોની મંગલ-ભાવના અને ધર્મપ્રેરિત વાણી શેઠને સ્પર્શી ગઈ-ને શેઠની વજનદાર પ્રકૃતિ હળવી બની ગઈ. પ્રભાવના લઈ શેઠ ઘેર ગયા. ઘેરથી દુકાને ગયા.

વ્યાપાર શરૂ કર્યો. પણ આર જ કલાકમાં શેઠમાં આવેલા પરિવર્તન શેઠ વિવેક અને સ્નેહથી ઉપડ્યા ઉપડતા નહોતા. અંદરના પરિવર્તન એમનામાં રહેલ ધર્મભાવના બગૃત કરી દીધી. શેઠની અંદર સત્સંગ દ્વારા નવી પ્રકૃતિથી અંદરની સૂતેલી ભાવના જગાડી.

નવ સ્કુરણા, નવા વિચારો, નવી ભાવના, નવી કામનાઓ ખીબાઓ માટે ? કે આત્મા માટે ? શું કરી લઈએ ? શું આપી દઈએ ? આ બધી મંગળ ભાવનાઓ નવસ્કુરણા વ્યાપી જાય છે. નવસ્કુરણા અંતરને અમીર, સ્વભાવને સરળ, આત્માને આનંદી અને હૃદયને હળવું કુલ બનાવી દે છે. કુટેવથી કેળવાયેલા હોય, કલેશ એ આદત હોય, ઝગડા વગર એન ન પડતું હોય, ક્રોધ અને લોભથી વિમુક્તિ મેળવી નથી એવા માણસોને પણ આવી સ્કુરણા આવે તો એનામાંય પરિવર્તન શક્ય બની જાય ! આત્મા માટે, આવી પ્રકૃતિનો આરંભ કરી લેજો.

ચાતુર્માસ એ અંતર-પ્રેમ પ્રગટ કરવાના દિવસો છે

રાજસ્થાનના પાટનગર જયપુરનું એક ઉદાહરણ સાંભળવા જેવું છે. જયપુરમાં એક વખત પૂ. કવિવર્ય અમરચંદ્ર મહારાજનું ચાતુર્માસ હતું. જનમેદની ઉમટવા લાગી. જિંદગીનો દહાવો બાણે લેવા માટે જનમેદની ઉભરાતી હતી. આમ મહિનો પસાર થયો. પણ એક બપોરે એક સબજન એક પ્રશ્ન લઈને આવ્યા. થોડીવારે બોલ્યા : મહારાજ ! હું એક પ્રશ્ન લઈને આવ્યો છું. મારે સમાધાન મેળવવું છે. મહારાજ ! અમારું સમાધાન કરો. જીનો જગડો છે. મહારાજે સમાધાન કરવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી તો સબજને કહ્યું :

‘મહારાજ, રાજમાં નોકરી કરે એના નામ અને અટક બંનેમાં ‘જી’ લાગે- જ્યારે રાજનોકરિયાત વગરનાને માત્ર એક જ ‘જી’ લાગે. એનું અમારે શું કરવું ? નામ અને અટકમાં બે જગ્યાએ ‘જી’ લગાડે એવું કંઈક કરી દેયો ! શબ્દોનું ય મોટું વિજ્ઞાન છે, એક શબ્દથી ગુણઅવગુણનું જુદું અર્થઘટન થતાં વાર નથી લાગતી. તમે સૌ પુત્ર-પુત્રીઓની લગ્ન-પત્રિકાઓમાં ‘સુ’ લગાડો છો ને ? સુપુત્ર અને સુકન્યા જેવા માનવવાચક નામો ઉમેરો છો, ને ? પણ બધી જગ્યાએ ‘સુ’ સારો ન લાગે !’

‘સુશ્રેષ્ઠી, સુશ્રાવક, સુપુત્રમાં જેમ ‘સુ’ લગાડો છો. તેમ વર શબ્દ આગળ ‘સુ’ લગાડો તો કેવો અનર્થ થાય ! માટે જે જગ્યાએ જે શબ્દ લગાડાતો હોય ત્યાં લાગે તો જ ઠીક લાગે. આમ જયપુરના શ્રાવકો નામ અને અટકમાં બેય ઠેકાણે ‘જી’ લાગે તો શું ? બધે ઠેકાણે ‘જી’, ‘જી’ સારું ન જ લાગે. પણ પેલા શ્રાવક સબજનને મહારાજે યોગ્ય જવાબ આપ્યો હતો. ‘તમારી વાત સાચી છે કે તમારા નામ અને અટકને ‘જી’ લાગવો જોઈએ. પણ આ વાત તો રાજની થઈ. રાજની વાત રાજ જાણે !’

પણ તમારે એક વધુ 'જી' લગાડવો હોય તો તમે અમારા ત્યાગના ઘરમાં આવી જાવ. ધર્મના-સાધુ સમુદાયના સદસ્ય બની જાવ તો 'જી' લગાડી દઈએ....'

‘વાત સાધારણ છે. નિમિત્ત નાનું છે. પણ સ્વભાવ લક્ષણ બદલો તો તમને બધું સરળ લાગે. તમારામાં પરિવર્તન લાવતા શીખો.

આજની પાખીનું પર્વ પ્રેમનો સંદેશ આપે છે.

પ્રેરણેર વિસારીતે, આધ્યાત્મિક ભાવ જાગૃત થાય તો ચાતુર્માસ ઉજવ્યું ગણાય. ચાતુર્માસ કલ્પ આત્માની ઉન્નતિનું એક અમૂલ્ય સાધન છે. ચાતુર્માસ એટલે સંત-સતીઓના વિહારનો વિરામ. સંતો તો વિહારપ્રેમી હોય છે. એક સ્થાન ભોગવવાનો એનો સ્વભાવ નથી.

‘સાધુના અંતરમાં રહેલી નવજાગૃતિ, નવચેતના, નવસ્ફુર્તિ ગામડે ગામડે પ્રવર્તમાન બને, ધર્મજાગૃતિ આવે; ભાવજાગૃતિ આવે એટલે તો સાધુઓનો વિહાર ભલો. જ્ઞાનીજનોએ આઠ વિહારકાળ કહ્યા છે. એમાં ચાતુર્માસ એ સ્થિરતાનો કાળ છે. એ સમાધિભાવ રાખે તો કર્મ નિર્જરા થઈ શકે. સાધુ સાધના માટે સાધુ છે, પ્રચાર માટે નહીં. જૈન શાસનના ધર્મ-સંસ્કાર યોગ આપનાર સાધુ છે એટલે સ્થિરકાળ પછીના કાળમાં વિહાર જ કરવાનો હોય છે એટલે તો સાધુ વિહારના ‘વલ્લભ’ કહેવાય છે. પ્રવચન અને વ્યાખ્યાનો એ સ્વાધ્યાય ગણાય છે. બાર પ્રકારો-માંનું એ. એક તપ છે.

આજની પાખી પવણીના પ્રસંગે પુરૂષોને છ પ્રકારના ઉપદેશો આપે છે. આ અર્થભેદો છે. તે સમજો.

(૧) અતિનિદ્રા-અતિનિદ્રા એ પુરૂષનું પતન કરે છે-જરૂર કરતાં વધારે નિદ્રા ન લેવી.

(૨) પરદાર સેવા-પુરૂષનો આ આદર્શ રહેવો જોઈએ. તે પરસ્ત્રી પરિત્યાગી હોવો જોઈએ. પરસ્ત્રી પ્રત્યે માતા-બહેનનો ભાવ રહેવો જોઈએ.

(૩) વેર પ્રસવો : લડવું-ઝગડવું કબિયાને જન્મ દે છે. આ મોટો દોષ છે.

(૪) અનર્થતા : કોઈને ઉતારી પાડી, નિંદા કરવી નહીં. અર્થયુક્ત સારી વાતમાં પ્રવૃત્ત રહેવું.

(૫) પાપી મિત્ર : પાપીને મિત્ર બનાવશો નહીં, ખરાબનો સંગ કરશો નહીં. દુર્જનોનો સહવાસ ન હોય.

(૬) સુકે દરિદ્રતા : લોલિયાપણું, મૂળપણું દાખવશો નહીં.

આ બધા અર્થઘટન માત્ર વાચવા પૂરતા નથી હોતા. કેળવવા જેવા ને જીવનમાં ઉતારવા જેવા છે. આનાથી જીવનમાં ચારિત્ર્યભાવ-જાગૃતિ આવે છે ને જીવનની ઉન્નતિ થાય છે.

આતુર્ભાસના આ પ્રારંભ દિવસે ભગવાન મહાવીરના આત્મજાગૃતિ સંદેશને યાદ કરજો, ને ધર્મભાવ ચિરંજીવ રહે એવું સુખમય, શાંતિમય અને ધર્મમય જીવન સાધશો તો અમૂલ્ય જીવન જીવી શકશો.

૨

પંચમ કાળ કઠિન છે.

(અષાઢ વદ ૨ તા. ૧૩-૭-૭૬ મંગળવાર)

પતિત પાવન કલિકાળ કલ્પતરૂ શ્રી જીનશાસ્ત્રનમાં ‘સૂત્ર આગમ’ નું વિશિષ્ટ સ્થાન છે. આપણા સ્થાનકવાસી જૈન સમાજમાં મુખ્યત્વે બે અવલંબન છે. (૧) આગમ-સૂત્ર (૨) પૂ. સાધુજી અને સાધ્વીજીઓ. તેમાં પણ આગમસૂત્રનું અવલંબન તે અદ્વિતીય છે. આગમ એટલે ત્રિલોકીનાથ પ્રભુ મહાવીરે અજ્ઞાની આત્માઓના ઉદ્ધારને માટે ઉચ્ચારેલી અનુભવ વાણી! પ્રભુ મુખથી નીકળતી જ્ઞાનગંગાને ગૌતમદ્વિક ગણધર ભગવંતોએ ઝીલી તેને સૂત્રબદ્ધ કરીને અજ્ઞાની જીવોનાં જીવન બાગને નંદનવન તુલ્ય બનાવવા અસીમ કૃપા કરી છે!!

અરિહંતા અત્યં ભાસદ, ગણહરા સુત્તં ગુચેદ ।

એ ઉક્તિ અનુસાર શ્રી ભગવંતે આગમોનાં અર્થ પ્રકાશ્યા અને ગણધર મહારાજાઓએ તેને સૂત્રરૂપે ગુંથી લીધી આ પુનિત આગમ ગ્રંથો ઉપર શ્રદ્ધા રાખી તેનું અધ્યયન કરવું જોઈએ. બહારના વ્યાવહારિક જ્ઞાન કરતાં સૂત્ર જ્ઞાનની મહત્તા સવિશેષ છે, કારણકે સૂત્રના અભ્યાસથી તિથિંકર નામ ગોત્ર ઉપાજન થઈ શકે છે “અપુત્રવનાગગદ્ગણે સુયમત્તી પવયણે પમાવળયા, લપ્પહિં કારણેહિ તિત્યયરતં લહ્હ જીવો” વળી પાંચ ભાવનામાં શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે કહ્યું છે કે

સૂત્ર અભ્યાસે જિન પદ પામીએરે છઠ્ઠે અંગે શાખ
શ્રુતજ્ઞાની, કેવળજ્ઞાની સમો રે, પન્નવણી જે ભાખ
સુત્ર અભ્યાસ કરો! મુનિવર સદા રે.....

અનંત જ્ઞાની, અનંત દર્શની ભગવાન મહાવીરે જગતના જીવાત્માને દ્રવ્યોત્તું દર્શન જૈન આગમોમાં કરાવ્યું છે. આ વિશ્વમાં કાળનું સામ્રાજ્ય અનેક રીતે ઓળખાય છે. કાળને મુખ્ય દેવતા, યમરાજ કહે છે. કાળનું નામ સાંભળી વૃદ્ધાવસ્થાએ આવેલા માનવીઓમાં થરથર.ટ વ્યાપી જાય છે.

કારણ આચારાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે નત્થિ કાલસ્સડણાગમો કાળ અતિથિ સમાન છે તે ક્યારે આવશે તેનો કોઈ ભરોસો નથી.

'કાળનું' બીજું નામ છે 'સમયનો સમૂહ' જૈન આગમોમાં કાળની સુંદર વિવેચના છે.

૩૨ આગમોમાં 'જ્ઞાતા ધર્મકથાંગ સૂત્ર' છઠું અંગ છે. તેના આઠમાં અધ્યયનમાં ભગવાન મલ્લિનાથનો અધિકાર છે.

અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે. ગૌતમ સ્વામીએ ઝીલ્યું છે. તે શાસ્ત્રમાં ગૂંથ્યું છે. આવા આગમનું-ગાથાનું રહસ્ય ભાવ અર્થ સુધર્મા સ્વામીને જાણુ સ્વામી પૂછે છે. હે પ્રભુ ! છઠું અંગ એવા જ્ઞાતા ધર્મકથાંગ સૂત્રમાં ભગવાન મહાવીરે શું પ્રજ્ઞ્યું છે, તે ફરમાવો ? એના ઉત્તરમાં સુધર્મા સ્વામી કહે છે હે આયુષ્યમાન ! સાંભળો-મેં જે સાંભળ્યું છે તે તમને કહું છું. પ્રાચીન કાળમાં મહાન આત્માઓનો યથાતથ્ય કહેવાનો પ્રયત્ન પ્રશંસ્ય હોતો. આવા શ્રુતજ્ઞાનીઓની વાણીને શાસ્ત્ર કહેવાય છે.

આપણા કથનમાં ઓછું અધિક, વિપરીત તત્વ હોય છે. આ ત્રણ પ્રકારનાં દોષ હોય એને શાસ્ત્ર ન કહેવાય આવા શાસ્ત્રોક્ત સુંદર ભાવનાને જાણુ સ્વામીને સુધર્મા પ્રજ્ઞે છે. મંગળવારે મંગળમુહુર્ત તેણે કાલેણં તેણે સમણં તે કાળે ને તે સમયમાં સાધારણ આત્મા કાળ અને સમયને એક ગણી લે છે. પણ આમાં ઘણું અંતર છે. જૈન દર્શનમાં એક કાલચક્રની ગણના કરવામાં આવી છે આ ચક્ર બે સર્પિણીનું બનાવેલું છે. બે નાગણીને જોળ કરીને બંનેને પૂછડી સાથે વાળીને મોં સાથે રાખવાથી ચક્ર બની ગયું. આ બે સર્પિણીનાં નામ છે.

(૧) અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણી. એક સર્પિણી ઉપર મોઢથી જાડી અને પૂંછડીએ પાતળી અને બીજી પૂંછડીએ ચઠતી છે. બંને સર્પિણી મોંથી જાડી અને પૂંછડીથી પાતળી છે અને બંનેનાં મોં સામસામા અડકેલા છે. સર્પિણીનાં છ ભાગ એટલે છ આરા એક ભાગ એક આરો કહેવાય છે, સર્પિણીનાં છ ભાગ એટલે છ આરા અત્યારે જે ચાલી રહ્યો છે તે પાંચમો આરો એટલે કાળ.

‘પાંચમકાળ કઠીન છે.’ તેમ વ્યવહારમાં બોલાય છે. પાંચમો ભાગ એટલે પાંચમો આરો હિંદુ ધર્મમાં એક કાળમાં આર ભાગ સત્યયુગ, કળિયુગ, દ્વાપરયુગ અને ત્રેતાયુગ. આપણે ત્યાં છ ભાગ પાડયા છે. એક કાળચક્રના બાર આરા થયા ભગવાન મહિનાથનો ચોથા આરાનો સમય હતો. ચોથો આરો તો અનંત છે ક્યા સમયે મહિનાથ થયા ? સમય એટલો તો સૂક્ષ્મ છે કે એને જતાં વાર નથી લાગતી. એટલે તો વ્યવહાર લોકો બોલે છે કાળ કઠિન છે. પણ આ બધા કાળલેહ, સમયલેહ શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે. કાળ એટલો તો સૂક્ષ્મ છે કે એને જતાં વાર નથી લાગતી ‘Time is money’ સમય ખરાબ છે. પણ આ બધા લેહ કાળલેહ, સમયલેહ શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે. શાંત ચિ-તે શાસ્ત્ર સમજે તો જ્ઞાન લાધે.’

‘કાળ અને સમયનો લેહ સમજાવતું જૈન શાસ્ત્રમાં કૌષ્ઠક બતાવ્યું છે. આપણા આગમો અદ્ભૂત જ્ઞાન ભાવથી ભરપૂર છે. જ્ઞાન-વિજ્ઞાનનાં તેમાં અસંખ્ય ભંડારો છે. સમય છે તે કાળનો નાનો ભાગ છે. કાળનું તે નાનામાં નાનું એકમ છે. સુદુમ્બો ચ હોદ્દા કાલો આંખની પલકમાં જ જેના અસંખ્યાતા સમય વહી જાય છે. એવા સમયની વાત આપણા શાસ્ત્રમાં કહી છે.

અસંખ્યાત આવલિકાનો એક શ્વાસ.

અસંખ્યાત આવલિકાનો એક નિશ્વાસ. બે મળી એક પ્રાણ થાય, સાત પ્રાણનો એક સ્તોક, સાત સતોક એક લવ, ૭૭ લવનું એક અંતમુહૂંત થાય, ૩૦ મુહૂંતની એક અહોરાત્રિ, ૧૫ રાત્રિનો એક પક્ષ, બે પક્ષનો એક મહિનો, બાર મહિનાનું એક વર્ષ.

જર્મની, રશિયા, અમેરિકા વિગેરે દેશો હાલના વિજ્ઞાનનું સૂક્ષ્મ દર્શન કરાવે છે. પણ આપણાં શાસ્ત્રનું વિજ્ઞાન ભગવાન મહાવીરે જે દર્શન કરાવ્યું છે તે અદ્ભૂત અને જ્ઞાનદાયક છે.

‘The greatest scientiest is Lord Mahavir’ ભગવાન મહાવીરે પ્રપ્તેલ શાસ્ત્ર સમજાય તો તમારો સર્વ અહુંકાર ઉતરી જાય.’

‘આજકાલ ચૈતન્યે પોતાની શક્તિનો વિધ્વંશ કરી દીધો છે, અને જડનો આશરો લીધો છે. પરંતુ અભ્યંતરમાં રહેલી ચેતનામાં જે શક્તિ છે તે જડમાં નથી અંતરની ચેતના એ ચેતન છે. સ્થિર નથી. જડ એ ચેતન વિહોણું છે. જડ સાધનો તમને ચંદ્ર, મંગળ કે શુક્રની ધરતી પર લઇ જશે. પરંતુ ત્યાં જઈને શું ? પણ અભ્યંતરની નવ જાગૃતિ, નવ ચેતના, નવ સ્ફુરણા, તમને આધ્યાત્મિક પ્રદેશોમાં લઇ જશે જ્યાં શાશ્વત સુખ મળશે. આવા ઘણા ઉપદેશો શાસ્ત્રકારોનાં છે.

કાળનું નામ કાળદેવતા, સમયનું નામ અવસર, ટાણું. કાળ જીનામાંથી નવું કરે છે. આ પ્રાકૃતિક-પરિવર્તન જીવમાત્રનો કલ્યાણકારી માર્ગ, આ માર્ગ પ્રજાએ નિર્માણ કરેલાં માર્ગ છે. એ ન ભૂલશો. એક બાળક ત્રણ મહિનાનું થયું કોણે કયું ? કાળે. એ બાળક ત્રણ વર્ષનું થયું, વીસ વર્ષનું થયું, પરણવા જેવડું, કંકોતરીઓ લખાય લગ્ન થાય, વ્યવહાર બને, પીઠ થાય ને વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચે માણસ નામના એક ચેતનમય પ્રાણીમાં આ પરિવર્તન કોણે આણ્યું ? કાળે....સમયે. આ પરિવર્તન કાળ ન કરે તો ? બાળક મોટું પરિપક્વ ન થાય તો ? કેવો અનર્થ સર્જાય ! માટે કાળને સમયને સમયનું કામ કરવા દ્યો.

કાળ ચૈતન્યમાં જ નહીં જડમાં પણ કામ કરે છે. જડતામાં પણ એ પરિવર્તન આણે છે. તમારા સંઘે આ ઉપાશ્રય બાંધ્યો ત્રણ વર્ષ વીતી ગયા. આવે છે એમાંના પરિવર્તનનો ખ્યાલ ? પહેલાં હું એવું ને એવું લાગે છે તમને ? નથી સમજાતું લાગતું. આમ પ્રત્યેક જડ અને ચેતનમાં કાળ પરિવર્તન લાવે છે. કેટલીય વસ્તુ જીવ-શીલ્પ થઈ જાય છે. કણેકણ વિખેરાઈને ધૂળમાં મળી જાય છે. આપણા દેશમાં રાજ-મહારાજાઓએ બાંધાવેલા મહા મહાલયોના ખંડેરોને તમે જોયા છે ? એ પણ એક દિવસ ધૂળમાં ધૂળ થઈ જશે. આનું નિમિત્ત હોય તો કોણ ?....કાળ ! !

સમય, અવસર કોઈનાં એક સરખા રહેતાં નથી.

"Time and Tide wait for none,"

એક કવિએ ગાયું છે કે—

“સમયની રે ઘંટી ફરતી જાય રોકી નવ રોકાય.....

કોણ પીસતું કોણ પીસાતું, કોઈથી નવ સમજાય.....સમયની ચડતી-પડતીનાં બે પડમાં માનવ કણ પીસાય.....”

આ જગત છે એ ઘંટી છે. માનવ એમાં-પીસાતો કણ છે, એના બે પડ વચ્ચે જીવનની ગતિ ન મરજી, ન અરજી તો ય ફરજિયાત રહેવાની. આ જગતનો વૈભવ, વિલાસ ફૂલ શૈથ્યા ઊર જાત-લોજન, રંગમંડપમાં આનંદ, રાજરાણી-રાજપાટમાં આ વૈભવને ય ત્યજી સમય ફરે એટલે સર્વ છોડીને જંગલમાં ચાલ્યા જાય. આ પુણ્યની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલા આત્માઓ રાજસુખનો પરિત્યાગ કરી, જંગલના કંટકમય માર્ગનો અંગીકાર શું કામ કરતાં હશે ? અહીં ફરી યાદ કરો સમય-અવસર કોઈનાં એક સરખા રહેતાં નથી !

સમય ફરતો જાય છે આ ચક્ર અનાદિકાળથી ફરતું આવે છે. ને હજી કેટલોય કાળ અનંત કાળ સુધી ફરતું રહેશે. આપણા સ્થાનકવાસી સમાજમાં ઊર સૂત્રોને

માન્ય કરેલ છે તે આ પ્રમાણે ૧૧ અંગ, ૧૨ ઉપાંગ, ૪ મૂળસૂત્ર, ૪ છેદસૂત્ર અને ૩૨ મું આવશ્યક સૂત્ર. અગીયાર અંગમાં જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્ર છઠ્ઠું અંગ સૂત્ર છે જેમાં જંબુ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે કે હે પૂજ્ય ? ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ છઠ્ઠા એમ એવા શ્રી જ્ઞાતાશ્રી સૂત્રનાં આઠમા અધ્યયનમાં શું ફરમાવેલ છે ? આઠમું અધ્યયન ભગવાન-મલ્લીનાથનાં અધિકારનું છે. તેને માટે શ્રી સુધર્મા સ્વામી ફરમાવે છે કે “ તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં ” સમય અને કાળની મર્યાદામાં મલ્લીનાથનું કથન હવે અવસરે કહેવાશે.....

૩

નિવાસી છો કે પ્રવાસી ?

(અષાઢ-૧૬-૩ તા. ૧૪-૭-૧૯૭૬ બુધવાર)

આપણે જે જગતમાં વસીએ છીએ. એ આપણો નિવાસ છે કે પ્રવાસ ? આપણી સામે આ પ્રશ્ન ઉભો જ છે. ‘હે માનવ ! તું આ લોકનો નિવાસી છો કે પ્રવાસી ?’ આવો તમને કેઈ સવાલ પૂછે તો તમે શું જવાબ આપશો ? તત્કાલીન તમે કહી દેશો ‘હું આ જગતનો નિવાસી છું.’ પરંતુ થોડું મનન કર્યા પછી ‘To harp on the same string’ એક વિષય પર વારંવાર ચિંતન-મનન કર્યા પછી મૌનભાવે કહેશો-‘ના હું આ જગતનો નિવાસી નહીં પ્રવાસી છું.’

આપણો આ પ્રવાસ આજનો એક ભવનો નથી ‘off and on’ વારંવાર ૪ ગતિ-૨૪ દંડક અને ૮૪ લાખ જીવાયોનિમાં પરિભ્રમણ કર્યું, ‘ન સા જાઈ ન સા જોણિ’ એકપણ જાતિ કે યોનિ એવી નથી કે જ્યાં જન્મ ન લીધો હોય. કારણ ‘To lie on the bed one has made’ કર્મનાં ફળ ભોગવવા પડે છે. શુભ-અશુભ કર્મને કારણે જીવ એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં પરિભ્રમણ કરે છે. એક ગતિમાં એક ભવનો પ્રવાસ કર્યા પછી થોડો વિરામ લઈને બીજી ગતિમાં પરિભ્રમણ ચાલુ રહે છે. આમ અનંતની સંખ્યા પસાર કરતાં ભરતખંડની ભૂમિમાં આપણો વસવાટ આજે છે.

આ ભવની મુસાફરી આજની નથી, પુરાતન કાળની છે. અનંતકાળ સુધી રખડ્યા હવે જે નહીં સમજીએ તો પ્રવાસ ચાલતો જ રહેવાનો !

દેવાનુપ્રિયા ! તમારો આ પ્રવાસ શાને માટે છે ? ક્યાંથી તમે આવો છો ? ક્યાં જવાનાં છે તમે ?

‘તમે ક્યાં ઉભા છો? એનું જ્ઞાન તમને છે? આચારાંગ સૂત્ર, અ. ૧-માં ભગવંતે કહ્યું છે. “અહમેનેસિ જો જાયં મવદ્ અત્થિ મે આયા ઉવવાઇપ જત્થિ મે આયા ઉવવાઇપ કે અહં આસી? કે વ દ્વો ચુઓ દ્વ પેચ્ચા મવિસ્સામિ?”

હું કોણ છું? ક્યાંથી આવ્યો છું? અહીંથી કાળ કરીને, ભવિષ્યમાં ક્યાં જવાનો છું એવું જ્ઞાન ધણાને હોતું નથી. આ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ જ્યાં સુધી નહીં થાય ત્યાં સુધી તમે કોઈ અરણ્યમાં રજાગતા ભૂલા પડેલા છો એ સમજી લેજો. આ બધું જાણવું હોય તો આ ભવ પૂરતું ધર્મજ્ઞાનનું ભાથું તો ભરી જ દ્યો! તમારે આ બધું જાણવું છે? તો પ્રથમ ધર્મને સમજો ધર્મજ્ઞાન વિનાનું જીવન પાણી વિનાનાં તળાવ જેવું છે.

‘Life without Religion is like pond without water’

અહીં પેલા બેખબર મુસાફરની વાત જાણી દ્યો e.g. એક મુસાફર એક માર્ગમાં ઉભો હતો. એને કોઈકે પૂછ્યું: ‘દેવાનુપ્રિય! આપ ક્યાંથી પધારો છો?’ મુસાફરે જવાબ આપ્યો: ‘મને કંઈ જ ખબર નથી!’ ફરી એને પ્રશ્ન પૂછાયો: ‘ક્યાં જઈ રહ્યા છો?’ એણે કહ્યું: ‘એની પણ મને ખબર નથી!’ ફરી પ્રશ્ન થયો: ‘તમે ક્યાં ઉભા છો એની તો તમને ખબર હશે ને’?...ના એની પણ મને જાણ નથી.’ પેલા મુસાફરે કહ્યું.

આ મુસાફર જેવા અજ્ઞાની જીવોની પરિસ્થિતિ હોય છે! તમારી તો આવી પરિસ્થિતિ નથી ને? જો એવું હોય તો, આ ભવ એળે જાય. એ પૂર્વે તમે તમારી જાતને સંભાળી દ્યો! તમારે અનંત ભવના જ પ્રવાસી રહેવું છે કે સિદ્ધાલયમાં જવું છે? તમે અત્યારે મનુષ્યલોકમાં ઉભા છો. જૈન ધર્મમાં આવું એક પરમ ધામ છે સિદ્ધાલય. જૈન ધર્મના અનુરાગી બનો. જ્ઞાન કેળવી મુક્ત બનો તો તમે સિદ્ધાલયમાં પહોંચી જશો. સિદ્ધાલયનાં વાસી નિત્ય નિવાસી છે. સદાને માટે પ્રવાસી નથી રહેતા.

ગીતામાં અર્જુન-શ્રીકૃષ્ણ વચ્ચે ચર્ચા થાય છે ત્યારે, અર્જુન શ્રીકૃષ્ણને પૂછે છે:- પ્રભુ! ધામ ક્યાં છે એ બતાવો? શ્રીકૃષ્ણ જવાબ આપે છે:-

“न तद्भासते सूर्यो न शशांको न पावकः ।

यद् गत्वा न निवर्तते तद् धाम परमं मम् ॥

“મારું ધામ તે છે કે જ્યાં સૂર્યને જોઈ શકાતો નથી. ચંદ્ર કે અગ્નિનો પ્રકાશ પણ પ્રવેશી શકતો નથી. ત્યાં ગયા પછી પાછા આવવાનો કોઈ અવકાશ જ રહેતો નથી. ત્યાં મારું ધામ છે, “સીવ, મયલ મળંત મક્ષય મન્વાવાહ મણુનરાવિતિ સિદ્ધિર્ગઈ” સિદ્ધગતિ કેવી છે? શીવરૂપ, અચલ, અનંત અદ્વય, અવ્યાપાધ સુખરૂપ છે જ્યાં ગયા પછી ફરી પાછું આવવાનું નથી તેવી સિદ્ધગતિ છે. ઉત્, અ. ૨૩ ગા. ૮૧ જ્ઞાની ભગવંત

સિદ્ધક્ષેત્રનું વર્ણન કરતાં દ્રુમાવે છે. અતિથિ એનું ધ્રુવ લોગગમ્મિ દુરાસહં, જત્ય નતિય જરામચ્છુ, વાહિણો વેયણા તદ્વા ॥ એક ધ્રુવ-શાશ્વત સ્થાન છે કે જ્યાં આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ-જન્મ-જરા-મૃત્યુ નથી. એવું અક્ષયધામ છે. નિવાસ તો એવો હોવો જોઈએ જ્યાં ગયા પછી પાછું આવવું ન પડે! આજનું વર્તમાન પત્ર વાંચો! અહીંથી દૂર દેશ જોડાનિસળગંભાં ગોરાઓએ થોડા વેપારીઓને પોતાની દુકાનો-જ્યાં એમનો નિવાસ હતો. છોડવાનો હુકમ કર્યો હતો. પરંતુ એ માનવીઓ સમય સત્તાનાં સંકેતને ન સમજ્યા એટલે ત્યાંના સત્તાવાળાઓએ તેના પર ફૂતરાઓ છોડ્યા શું આ માનવીઓનો ત્યાં કાયમી નિવાસ હતો? નહોતો! અરે! વિદેશની ક્યાં વાત કરો છો? આપણા દેશમાં પણ પ્રાંત-પ્રાંત વચ્ચે વિખવાદ ક્યાં નથી? અહીં આપણે ઠરીકામ થયા છીએ આવું કહીને તમે તમારી જાતને છેતરી રહ્યા છો. આપણે નર્કગારમાં, તિયંચલોક, સ્વર્ગલોક, મનુષ્યલોકમાં આવ્યા પછી પણ આજે અહીં ઠરીકામ થયા છીએ? ના, નથી થયા. નિવાસ કરવો હોય તો નિત્યનો નિવાસ કરો-જે સ્થાને ગયા પછી ખીજો નિવાસ શોધવાનો ન હોય ઉત. અ. ૩૬ ગાથા ૬૪ માં લગવંતે દ્રુમાવ્યુ છે કે—

તત્થ સિધ્ધા મહાભાગા, લોગગમ્મે ચદ્ધિયા,

મવપવંચઓ મુક્કા, પસદ્ધિ વરગહં ગયા ॥”

ગામ, પ્રદેશ, દેશ-વિદેશમાં જવું આવવું એનું નામ પ્રવાસ. તમે કહો છો કે અમે નિવાસી છીએ પણ વસ્તુતઃ તમે નિવાસી નહીં પ્રવાસી છો.

એક લવની અપેક્ષાએ એક જ ક્ષેત્રમાં રહેવું તેનું વ્યવહાર નામ પ્રવાસ!!! કોઈ પણ ગતિમાં ન રહેવું ફરી અવતાર રૂપે કોઈ જગત કે કાળમાં ન આવવું-જવું તેનું નામ નિત્ય-નિવાસ છે. છદ્મસ્થ જીવનનાં નિવાસનો કોઈ ભરોસો નથી. માણસ ચાલતા એ તરફ દૃષ્ટિ કરે છે. જાંચે-નીચે, આકાશ અને ધરતી પર. આકાશ અનંત દેખાય છે. ધરતી પર અંત આવીને સમુદ્ર દેખાય. સમુદ્ર અને આકાશનું જ્યાં મિલન થાય છે તેનું નામ ક્ષિતિજ કહેવાય છે. આકાશમાં પ્રવાસ કરતાં સૂર્ય-ચંદ્ર, દિવાકર અને નિશાકર કહેવાય છે. આકાશમાં સૂર્ય-ચંદ્ર નિત્યના પ્રવાસી છે. એનો પ્રવાસ કયારથી? ક્યાં સુધીનો? અનાદિ અને અનંતકાળ સુધીનો એ પ્રવાસી છે. ધરતીનો છેડો ગોતવા જવ તો માઇલોનાં માઇલો સુધીનો વિસ્તાર સાગરનો પથરાયેલો છે. સાગર પણ નિત્ય અનાદિકાળનો નિવાસી છે! આનું નામ અનંતકાળ નિવાસ. આપણી જેમ એનો નિત્ય પ્રવાસ નથી. આપણે જ્યાં વસીએ છીએ એ જગ્યા કઈ છે? એક લવ માટેની એ જગ્યા છે. સ્થાનના આપણે ચિરંજીવ પ્રવાસી કે નિવાસી નથી. હવે શાસ્ત્રકાર દ્રુમાવે છે કે લગવાન મલ્લિનાથ કઈ ભૂમિમાં હતા? ક્યાં એમનો નિવાસ હતો? ક્યાં એ જન્મ્યા હતા? લગવાન મલ્લિનાથ જંબુદ્વીપનાં નિવાસી હતા. જંબુદ્વીપ આ

લોકોનો સૌથી પ્રથમ કક્ષાનો દ્વીપ છે. ચારે બાજુ પાણી વચ્ચે જંબુદ્વીપ. જંબુદ્વીપનું નામ જંબુ વૃક્ષ પરથી પડ્યું છે. પુરાણોમાં પણ જંબુદ્વીપનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તેને ફરતાં અસંખ્યાતા દ્વીપો અને અસંખ્યાતા સમુદ્રો છે. આવા અસંખ્યાતા દ્વીપો અને સમુદ્રો વચ્ચેનાં જંબુદ્વીપમાં ભગવાન મલ્લિકાનાથ થયા. એ જંબુદ્વીપ એક લાખ જોજન લાંબો પહોળો છે. વર્તમાન જગત તો ઘણું નાનું છે. જંબુદ્વીપમાં ત્રણ કર્મભૂમિના ક્ષેત્રો છે. અને છ અકર્મ ભૂમિનાં ક્ષેત્રો છે અનેક નદીઓ અને પહાડો છે. આ દ્વીપનાં મધ્યભાગમાં એક મેરુગિરિ પર્વત છે. જેને શાસ્ત્રકારોએ મંદારગિરિ કહ્યો છે. આ જંબુદ્વીપમાં કર્મભૂમિ અને અકર્મભૂમિ શું છે ? અસિ-મસિ અને કૃષિરૂપ કર્મ કરીને જે જીવે છે, જીવનની ગતિ કરે છે તેને કર્મભૂમિ કહેવાય છે. એવી કર્મભૂમિને શાસ્ત્રમાં ત્રણ ખંડોમાં વહેંચી છે. ભરતખંડ, ઇરવતખંડ અને મહાવિદેહખંડ આ ખંડના પ્રવાસીઓ કર્મ-પુરુષાર્થ વ્યવહાર-વ્યવસાય કરી જીવનને ગતિમય રાખે છે. પરંતુ અકર્મભૂમિમાં કર્મો કરવા પડતા નથી છતાં અખળે અસંખ્ય વર્ષ સુધી કલ્પવૃક્ષનાં આધારે જીવે છે. શાસ્ત્રકારો સમાધાન કરે છે. આ બધા મનુષ્યો જીવો જુગલિયા જીવો છે. બે જીવ જોડે જન્મે, જોડે જીવે ને જોડે મૃત્યુ પામે એ જુગલિયા જીવો સાથે જન્મવું ! સાથે મૃત્યુને વરવું પણ સાથે જીવવું કઈ રીતે ? જુગલિયા જીવોનાં જીવન માટે દસ પ્રકારનાં વૃક્ષો હોય છે જે દસ કલ્પવૃક્ષો એ કાળનાં જીવોની આવશ્યકતા પરિપૂર્ણ કરે છે. દસ કલ્પવૃક્ષોના નામ-

મતંગાય, મિંગા, તુડીયંગા, દીવ, જોદ, ચિતગા, ચિતરસા, મળવેગા, મિહગારા, અનિયગણાડ.

૧ મતંગ વૃક્ષ ફળો આપે છે. ૨ મિંગા વૃક્ષ પાત્ર આપે છે. ૩ તુડિયંગા વૃક્ષ વાજીંત્ર જેવા નાદ આપે છે ૪ દીવ વૃક્ષ દીપક જેમ પ્રકાશ આપે છે. ૫ જોદ વૃક્ષ-રાત્રે જ્યોતિ આપે છે. સૂર્યસ્રમ. ૬ ચિતગા વૃક્ષ-કુલના આભૂષણ આપે છે. ચિતરસા વૃક્ષ-મનોહર ભોજન રસ આપે છે. ૮ મળવેગા વૃક્ષ-સુવર્ણ સરીખા આભૂષણ આપે છે. ૯ મિહગારા વૃક્ષ-૪૨ માળનાં મંડપ વૃક્ષ ઘર જેવા હોય છે. ૧૦ અનિયગા વૃક્ષ-ખારીક ઉત્તમોત્તમ વસ્ત્ર આપે છે. આ દસ વૃક્ષો પોતાની પાસે રહેલી વસ્તુઓ માણસોને આપે છે. જે વૃક્ષ પાસે જે વસ્તુ હોય તે આપે. કોઈ વૃક્ષ ફળ આપે, રસ આપે. વૃક્ષોમાંથી રસ નીતરે છે. મનુષ્યો એ રસ ઝીલે છે. પ્રકાશ આપે, રાત્રે જ્યોતિ આપે, મકાન મંડપ અને વસ્ત્રો પણ તેમાંથી મળે છે. પાંદડાઓના છેદમાંથી હવાના સૂસવાટાઓથી વિચિત્ર સૂરો નીકળે છે ? આ સૂરો સાંભળવા ગમે એવા સંગીત પ્રધાન સૂરો જ. આ પવિત્ર ક્ષેત્રો છે. એટલે જ ત્યાં આવાં વૃક્ષો છે. અહીં જીવનની સર્વ આવશ્યકતા વૃક્ષો જ પૂરી પાડે છે. એટલે એને કલ્પવૃક્ષો કહેવાય છે. વર્તમાન વિશ્વમાં જેટલા ખંડો દેખાય છે તેમાંના સઘળા એ ભરતખંડમાં આવી જાય

છે. ભરતખંડ જંબુદ્વીપની દક્ષિણ દિશામાં રહેલું છે. ઉત્તરમાં ઇરવતખંડ છે. વચ્ચે મેરુ પર્વત છે. પૂર્વ-પશ્ચિમમાં મહાવિદેહ ખંડ, મહાવિદેહ ખંડમાં ચોથા આરાના તીર્થંકર ભગવાનો, કેવળી ભગવંતો, સાધુ-ભગવંતો મહાજ્ઞાનીઓ બિરાજે છે. ત્યાં જીવાત્માઓ સર્વ કર્મોનો અંત લાવી સિદ્ધક્ષેત્રનો પરમપુરુષાર્થ કરતા પણ હોય છે. જે ચોથા આરામાં તીર્થંકર ભગવંતો, કેવળી ભગવંતો બિરાજે છે એ મોક્ષ સાધનાની ભૂમિ છે. આમાં મહિનાથ ભગવાન કયા ખંડમાં કયા આરામાં થયા એ કથન સૂત્રમાં ફરમાવે છે.

એક જીવન એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જાય છે તે એનો પ્રવાસ ગણાય છે. આ ભવનો પ્રવાસ દેન જેવો છે, ભવની ગતિ એવી છે જેમ દેન મોટા સ્ટેશનો આવતા રોકાય-ફરી ચાલે, ફરી રોકાય, ફરી પાછા ફરે! આ જીવનગાડીની મુસાફરી લાંબી છે.

એટલે તો દેવાનુપ્રિયા ! હું તમને કહું છું કે આ ભવની ગતિમાંથી મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત પ્રયાણ કરો. એક કવિએ ગાયું છે.

‘અમે પ્રવાસી રે મોક્ષ નગરના....’

મોક્ષ મેળવવા શું કરવું? એ સર્વજ્ઞએ બતાવેલું અમે કરીએ છીએ. ધર્મ-જ્ઞાનીઓ કહે છે ભગવાન મહાવીરે પ્રરૂપેલાં શાસ્ત્રો અધિકાર ફરમાવે છે. એ સાંભળો અને આ ભવ પૂરતા પ્રવાસી એવા દેવાનુપ્રિય-આત્માઓ જીવનમાં ઉતારો...

૪

ભારતની પ્રાચીનતા

(અષાઠ વદ ૪ ગુરુવાર તા. ૧૫-૭-૧૯૭૬)

શાસ્ત્રો સાગર છે. શાસ્ત્રો નિધિ છે.

આ શાસ્ત્રોમાં અનેક પ્રકારના તત્ત્વો, સત્ત્વો, કલ્યાણમાર્ગો, આત્મબોધન અને આ જીવને ફરી પ્રવાસ ન કરવો પડે એવા આદેશ અને સંસ્કારના આલેખનો આધ્યા છે.

આપણે કોઈપણ વ્યક્તિ વિષે વાત કરવી હોય તો, એનું નામ ઠામ અને કુળમાં ઊંડા ઉતરવું પડે. અને એનો પરિચય મેળવવો પડે. એમના જીવન વિષે કંઈક સમજવું પડે. આ વાત તો થઈ વ્યવહાર મનુષ્યની. પણ આપણે તો ભગવાન

મલ્લિનાથનો અધિકાર સાંભળવો છે. ભગવાન મલ્લિનાથ ક્યાં વિચર્યા ? કંઈ ભૂમિમાં ? કંઈ નગરીમાં વિચર્યા ? કેને ઘેર થયા ? શું કરી ગયા ? આ બધી જિજ્ઞાસ આપણને થાય છે. આ બધી જિજ્ઞાસાનું સમાધાન તેનું નામ જિનવાણી. આ જિજ્ઞાસા પ્રકટ થાય છે તેમાં આપણી પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે. ભગવાન મલ્લિનાથનું જીવન દર્શન કરવાની આપણી અભિલાષા છે.

ઝોગણીસમાં જિનરાજ ભગવાન મલ્લિનાથ ક્યાં પ્રગટ થયા ? કંઈ ભૂમિમાં એમનું પ્રાગટ્ય થયું ? આવી જિજ્ઞાસાનું સમાધાન ભગવાન મહાવીર કરી ગયા છે. શાસ્ત્રોમાં જે વાણી છે એ પ્રભુની વાણી છે, જે વાણી ભગવાન પ્રરૂપી ગયા છે એ વાણીનું નામ છે, જિનવાણી. ભગવાન મહાવીરની વાણી અર્ધભાગધી ભાષામાં છે. શાસ્ત્રોની ભાષા પ્રાકૃત છે, તિથંકર ભગવંતો પ્રરૂપે છે એ અર્ધભાગધી ભાષા મગધ-દેશની ભાષા છે. મગધની ભાષા સાથે બીજી ભાષા મિશ્રિત થઈ. આ ભાષા પ્રાકૃત ભાષા છે, તે કાળમાં તે કાળના લોકોમાં આ ભાષા બોલાતી હતી. પંડિતો અને બુદ્ધિવાનોની ભાષા સંસ્કૃત હતી જે ભાષાનો પ્રયોગ જૈન શાસ્ત્રોમાં થયો નથી.

ભગવાન મહાવીર સંસ્કારી-સંસ્કૃત ભાષાના પ્રખર જ્ઞાની અને જાણકાર હતા. પ્રભુ તો સર્વજ્ઞ હતા, છતાં એ કાળે ભાગધી ભાષાનો જ વ્યવહાર કરતા. જગતના જે જીવો પાસે વધુ નિકટતા કેળવવી હોય, એને સાચી ને સાદી ભાષામાં પ્રરૂપણા કરવી હોય તો એ દેશ, એ કાળ અને સમયની ભાષા જ બોલાવી જોઈએ. ભગવાન મહાવીર વાણીના ક્રાંતિકાર હતા એટલે જ તેઓ અર્ધભાગધી ભાષામાં ઉપદેશ દેતા હતા. અમે ભગવાન મહાવીરની વાણી તમારી સમક્ષ અત્યારે ગુજરાતીમાં બોલીએ છીએ. એ જ ગુજરાતી ભાષા રાજસ્થાનમાં બોલીએ તો ? ન ચાલે. એ પ્રાંતમાં જે લોકો ભાષા બોલતા હોય એ ભાષામાં જ અમારે ભગવાન મહાવીરની વાણીની પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ.

આપણે અહીં છઠું અંગ જ્ઞાતાધર્મ કથા સૂત્રના ૮ માં અધ્યયનમાંનો મલ્લિ-ભગવતીનો અધિકાર શરૂ કરવા માટે તેનો મૂળપાઠ જોઈએ.

एवं खलु जंबू । तेणं कालेण इहेव जबूदीवे दीवे महाविदेहे वासे मंदरस्य पव्वयस्य
पच्चत्थिमेणं निसदस्स वासहर पव्वयस्स उत्तरेणं सीतोयाह महानइय दाहिणेण सुहावस्स
बक्खार पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं पच्चत्थिम लवण समुदस्स पुरत्थिणं एत्थणं सल्लिवावइ
नामं विजए पन्नते ” ॥ તે કાળ અને તે સમયમાં જંબુદ્વીપના મહાવિદેહ નામે ક્ષેત્રમાં
બ્યાં મંદારગિરિ મેરૂ પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં વૃષધર નિષધની ઉત્તરમાં સિતોદા
મહાનદીની દક્ષિણમાં સુખોત્પાદક પર્વતની પશ્ચિમમાં અને પાશ્વિમ લવણસમુદ્રની પૂર્વે
સલિલાવતી નામની વિજય પ્રરૂપી છે. જેની સાથે ભગવાન મલ્લિનાથનો સંબંધ છે.

જે સ્થાન-સ્થળ માટે અનેક ઠેકાણા કહી દેવા પડે છે. સલિલાવતી નામની વિજય છે, ત્યાં અનેક પર્વતો છે. તળેટી છે. નદીઓ છે. ભગવાન મલ્લિનાથ જે વિજયમાં થયા છે એને શાસ્ત્રકારોએ ઉપદેશેલી સલિલાવતીની ભૂમિ એક હજાર બેબજન ઉંડી છે. આબુબાબુના ક્ષેત્રો ઉંચા છે.

જંબુદ્વીપમાં મેરૂ પર્વતની પૂર્વે અને પશ્ચિમે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઊર વિજય છે. વિજય એટલે ખંડ-ઊર ખંડ છે. જેના અવાતર પ્રત્યેકમાં છ-છ ખંડ છે. સલિલાવતી વિજય મોટી છે. એ વિજયમાં ભગવાન મલ્લિનાથના જીવનો સંબંધ ક્યાં છે એ પણ આપણે સમજવું પડશે. તો જાણી દ્યો કે, ભગવાન મલ્લિનાથના જીવનો સંબંધ, સલિલાવતી વિજયમાં આવેલી વીતશોકા નગરી જે જંબુદ્વીપમાં આવેલ મહાવિદેહ ક્ષેત્રની સલિલાવતી વિજયની રાજધાની છે. વીતશોકા રાજધાની નામમાં મોટું રહસ્ય છે જ્યાં શોકને વિદાય અપાયો છે. શોક કરવો પડે એવો કોઈ અવસર આવતો નથી, ત્યાંના નિવાસીઓ શોક કરતા નથી આવી છે પવિત્ર ભૂમિ જેનું નામ છે વીતશોકા.

આપણે આ નગરની વિશિષ્ટતા જોઈ. પણ આજે નગરની વ્યાખ્યા જ જુદી છે. જ્યાં વધુમાં વધુ કર ભરવામાં આવે એવા સ્થળને નગર કહેવામાં આવે છે. કિંતુ આચાર્ય ભગવંતોએ નગરની વ્યાખ્યા શાસ્ત્રોમાં જુદી જ કરી છે. “નકરઃ” इति नगर” જ્યાં કોઈપણ પ્રકારનો કર નથી લેવાતો એનું નામ નગર.

પ્રાચીનકાળ અને વર્તમાન કાળ દરમિયાનના રીતરિવાજ અને શાસ્ત્રમાં કેટલું અંતર? પ્રાચીન કાળમાં હયુ એન શાંગ ચીનનો એક યાત્રી ભારતમાં આવ્યો હતો. તેણે ભારતમાં પરિભ્રમણ કર્યું. ભારતદેશના રીતરિવાજો જોયા, સંત-સાધુઓને મળ્યો, વ્યવહાર જોયા, શાસ્ત્રો જોયા, ભારતની યાત્રા પૂર્ણ કરીને ચીનમાં ગયો. એણે પોતાની નોંધપોથીમાં લખ્યું છે, ભારતમાં ઘરને દરવાજા નથી, જ્યાં દરવાજા છે ત્યાં પણ તાળા દેવાતા નથી, આવો ભારતીય સંસ્કૃતિની સાથે પરિચય આપ્યો છે. આવું હતું પ્રાચીન કાળમાં આપણું ભારત. આજે છે એવું? નથી. પ્રાચીન કાળમાં વીતશોકા રાજધાની પણ આવું જ હતું. વૈભવશાળી નગરી મોટા મોટા મહાલયો, અટાલિકાઓ, પ્રાસાદો, ભુવનો, એવી એ વૈભવશાળી રાજધાની વીતશોકા, જ્યાં ભગવાન મલ્લિનાથનો વાસ હતો. ત્યાંના લોકો નિર્ભય જીવન જીવતા હતા. સુખેથી જીવન ગુજારતા હતા.

આજના કાળમાં માણસોને છે ક્યાંય સુખ? રાતે ઉંઘ નથી, દિવસે ચેન નથી, જાણે જીવન સાવ છિન્ન સિન્ન જેવું લાગે છે. બેઠા હો ઉપાશ્રયમાં પણ મન ક્યાં હોય છે? પ્રાચીન કાળની જનતા સ્વચક્ર-પરચક્રથી નિર્ભય હતી. જ્યાં ભગવાન મલ્લિનાથનો સંબંધ છે તે વીતશોકા નગરી સમૃદ્ધિથી છલોછલ હતી. ધન-ધાન્યથી ઉભરાતી હતી.

આ સમયે ખેમો દેદરાણી યાદ આવે છે. એક જ ભરવીર, કાળ જેવા હુકાળને એ પહોંચી વળ્યો હતો. ઘરના ભોંયરામાં ખાંડીઓ ભરીને અનાજ ભર્યું હતું, હુકાળમાં એણે હાલરો પ્રાણ બચાવ્યા હતા. જ્યારે આજે દેશમાંની એ સમૃદ્ધિ ક્યાં છે ? આજે કેટલાય અભાગી માણસોને ખે ટંક ખાવા પણ મળતું નથી.

આપણા દેશમાં મુસ્લિમો અને અંગ્રેજો વગેરે વિદેશીઓએ સમૃદ્ધિઓ લૂંટી લીધી છે. વિશ્વમાં આજે ભારત દેશની ગણના થાય છે. તે તેની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ, નીતિ અને રીતિથી, ભારતનાં એકમાત્ર ત્યાગ અને વૈરાગ્યના ખે સ્થંભ ઉભા છે. જેનાથી જગતભરમાં આપણા દેશનું આકર્ષણ છે. ત્યાગ પ્રધાન સંસ્કૃતિનું વિશ્વને હજી પણ પહોંચારતું ભારત એક વિસ્મય છે!!

શાસ્ત્રોકારોએ વીતશોકા નગરનું વર્ણન કર્યું છે. નગરની સમૃદ્ધિમાં વૃદ્ધિ કરે એવા ખાગ-ખગીચાઓ, વાવડીઓ, ફૂવાઓ હુકાનો આદિ અનેક રમણીય સ્થાનો હતાં. અનેક મુસાફરો આવી કમાણી કરી જતા અને કમાણી આપી જતા. આવી અનેક ગુણવિધથી પૂર્ણ વીતશોકા નગરી હતી. ધર્મ-સ્થળો અને મહાલયો સ્વચ્છતા અને સુંદરતાના આકર્ષણ કેન્દ્રો હતા.

“તત્ત્વણં સલિલાવતી વિજય વીયસોકા નામં રાયદ્વાણી પળતા । નવજોયણ વિસ્થિળ્ણો જાવ પચ્ચકલં દેવલોગ મૂયા ।

આ વીતશોકા નગરી ૯ જોજન લાંબી અને ૧૨ જોજન પહોળી વિસ્તાર વાળી હતી. ખરેખર દેવલોક જેવી અલકાપુરી સમી દીસતી હતી. આવી વીતશોકા રાજધાનીનું વાણી દર્શન અવસરે કરાવશું.....

૫

મનને મુક્ત કરો

(અષાઠ વદ ૫ શુક્રવાર તા. ૧૬-૭-૭૬)

જિનેશ્વર ભગવંતે શાસ્ત્રોનું કથન કરી જિનવાણીથી શાસ્ત્રભાવે પ્રરૂપણા ન કરી હોત તો આપણું જ્ઞાન અધુરું રહેત. આપણી શંકા કુશંકાનું સમાધાન શાસ્ત્રોએ કર્યું છે. જિનવાણીનો મહીમા મોટો છે જિનવાણીમાં આધ્યાત્મિક બળ છે શાસ્ત્રોએ કહેલું આઠમું અધ્યયન જેમાં મલિનાથનો અધિકાર છે.

સલિલાવતી વિજયની વીતશોકા રાજધાનીમાં ઉત્તર અને પૂર્વ દિશાના મધ્યમાં ધન્દ્રકુંભ નામનું ઊદ્યાન હતું. આપણે ત્યાં વિવિધ શુશોભિત કુંભો હોય છે એમાં કળા

ચિત્રો આંકેલા હોય છે. કુંભકળા આકર્ષક અને જોવા જેવી ગમે તેવી હોય છે. અષ્ટ માંગલિકામાં પણ એક કુંભ સુંદર આકૃતિવાળો હોય છે. અમૃત ભરેલો કુંભ માનવીઓના વિષને વમી જાય છે. આ ઉદાન પણ ઇન્દ્રકુંભ જેવું છે. કુંભમાં સાત્વિકતા છે, સ્વચ્છતા છે. પવનની લહેરીઓથી વૃક્ષોની લતિકાઓ ડાલે છે.

આત્મા માટે દર્શનીય અને પ્રદર્શનીય લાગે એવું આંખનેય ઠારે અને મનને શાંતિ મળે એવું જોવું ગમે એવું, આ આકર્ષક ઉદાન છે. વૃક્ષે વૃક્ષ શાખાઓ અને પ્રશાખાઓ પરસ્પરના કોઈ અગમ્ય ભાવથી ગુંથાય ગઈ છે. માણસને વિરામ લેવાનું મન થાય એવો સુંદર મંડપ જાણે લાગે. વૃક્ષો ફળથી, ફુલથી, રસથી, ખીજથી, ભરેલા છે. ઋતુ ઋતુએ મીઠા મધુરા ખટમીઠાં ફળો આપે એવા આ ઘેઘુર અને ઊંચા વૃક્ષોથી ઘેરાયેલું ઉદાન શુશોભિત છે.

ફરફરથી આવતાં પક્ષીઓનો મધુર કલરવ આ ઉદાનમાં સંભળાય છે. વૃક્ષોની ઠાળીએ ઠાળીથી આ કલશોર ગગનમાં વિચરતો હોય એવો લાગણીઓને સુખસાતા સ્પર્શે એવો કલશોર સાંભળવો ગમે એવો છે. ઘણી વખત સુંદર સ્થળ સાથે માણસ વ્યવહાર કરે છે. કોઈ અલૌકિક લાગણીઓથી બંધાયેલું પણ જાય છે. દેશમાંથી લોકો મુંબઈ જોવા રળિયામણા શહેરમાં આવે. વાલકેશ્વર કે આબુખાબુના વિસ્તારની સુંદર સ્વચ્છ ગગનચુંબી ઇમારતો જોઈને તેમાં એકાદ દરિયા કિનારેની ઇમારતમાં બાલકનીમાં ઊભા ઊભા સમુદ્ર દર્શન થતું હોય મંદમંદ પવન આવતો હોય એવી જગ્યાએ રહેવાનું મન થાય કે નહિ ?

જ્યાં સુંદરતા છે, આંખને આકર્ષે છે એવા સ્થાનમાં આત્માને રહેવાની રૂચી થાય એ સ્વભાવિક છે. મનની પ્રસન્નતા વ્યવહારલક્ષી ગણાય છે, પણ સુંદરતામાં મન વિહાર કરે ત્યારે મનનો શાશ્વત ભાવ હોય તો જીવનની ધન્યતા અનુભવાય છે.

ભગવાન મલ્લીનાથનો અધિકાર ચાલે છે એ સહિલાવતી વિજય વીતશોકા રાજધાનીમાંના આ ઇન્દ્રકુંભ ઉદાનમાં જાતજાતના વૃક્ષો છે એ વૃક્ષોમાં શાખા પ્રશાખા છે. જાતજાતના ફુલો છે. લતાઓ હિલોળા લે છે. આ ઇન્દ્રકુંભ ઉદાનનું વર્ણન આગમ-કારોએ આગમમાં ખૂબ કર્યું છે. ઉદાનનું આજે છે એના કરતાં પ્રાચિન કાળમાં વધુ મહત્વ હતું.

થાક્યા પાક્યા મુસાફરોને બળબળતા ઉનાળામાં વૃક્ષોની છાયા મળે છે ત્યારે એ અંતરથી કેટલા ખુશી થાય ? પ્રાચીનકાળમાં તો વાવ-કુવા બંધાવવાનું જેટલું મહત્વ હતું તેટલું મહત્વ ગામ-ગોંદરે વૃક્ષો વાવવાનું હતું. જ્યાં આવા સુંદર ઉદાનો હોય ત્યાં તિથંકરો અરિહંતો સાધુ-સંતો ગામેગામ વિહાર કરતા કરતા પધારે છે. લોકોને સાધુ-સંતો પધાર્યા છે એની જાણ થતાં ઉદાનમાં દર્શન માટે ઉમટે છે. સાધુ-સંતો

એકઠા થયેલા શ્રાવકોને ઉપદેશ આપે છે.

ઉદ્યાન હોય ત્યાં ઘોંઘાટ ન હોય આવા સંપૂર્ણ શાંતીમય વાતાવરણમાં જ્યાં કુલ ખીલ્યા હોય, મંદ મંદ પવન વહેતો હોય, પ્રકૃતિ સોળે કળાએ ખીલી ઊઠી હોય એવા મુક્ત નિર્ભય વાતાવરણમાં તમે કદી સાધુ-સંતોને સાંભળ્યા નહીં હોય ? સાધુ-સંતો આ સમયે પ્રભુનો સંદેશ આપે છે શ્રાવકો ઝીલે છે. જેની પાસે જે સાત્વિક શક્તિ વિદ્યા અને બોધ હોય તેનો ઉપયોગ ખીજાને આપવાથી જગત પર મહાન ઉપકાર થાય છે. પરંતુ મળેલી શક્તિ-વિદ્યાનો ઉપયોગ ન કરે તો એનો નાશ થાય છે.

પુરુષાર્થ કરીને મેળવેલી સંપત્તિનો સંગ્રહ કરે જ રાખો તો શું થાય ? માયાને સંગ્રહો નહીં. માયાની માયા મુકો. સંગ્રહતું કામ ખરેખર ધિક્કારને પાત્ર છે. માયા મિત્રતાનો નાશ કરે છે. પેટ પુરતું જ ધન કમાવવું એવો સર્વ જ્ઞાનીજનોનો ઉપદેશ છે. પરંતુ વધુ કમાયા તો સંગ્રહવાથી તમારું મન એ માયા સાથે જ સંગ્રહાઈ જશે તમે ભલે ઉપાશ્રયમાં બેઠા હો પરંતુ મન ક્યાં હશે ?

પેલા સંગ્રહી રાખેલી માયા પાસેજ ફરતું હશે (ઉત્ત અ. ૨૩ ગાથા ૫૫) માં કેશી સ્વામી ગૌતમ સ્વામીને પુછે છે કે-

અયં સાહસિઓ ભીમો, દુઃસ્સો પરિધાવઈ ।

જંસિ ગોયમ આરૂઢો, કહં તેણ ન હીરસિ ॥

તેના ઉત્તરમાં. ગૌતમ સ્વામી ફરમાવે છે કે

પધાવન્તં નિગિણ્હામિ, સુચરસ્સી સમાહિયં ।

ન મે ગચ્છહિ ઉમ્મગ્ગં, મગ્ગં ચ પઢિવજ્જઈ ॥

ધનવાન પણ કેળવવું એ આસાન વાત નથી પરંતુ ધનવાનપણું બળવવું એ એથીય વધુ મુશ્કેલ છે. એક વખત ગૌરવ વધારવા કે મોટાઈ દાખવવા કેાઈકે ધનવાનપણું કેળવ્યું પણ પછી ? ધનનો સાચો સારો ઉપયોગ થવા ટાણે હાથ ખિસ્સામાં ન બંધ તો ? જે કુવામાંથી પાણીનો ઉપયોગ નથી થતો એ કુવાનું પાણી બગડી જાય છે હુગંધ મારે છે. માયાનું પણ એવું જ છે માયાનો સંગ્રહ કરી રાખશો તો એ માયાની હુગંધથી તમારું મન બગડતાં બહુ વાર નહીં લાગે. માયા મિત્રતાનો નાશ કરે છે.

માયા મિત્તાળી નાસેહ, લોહો સવ્વ વિણાસળો ॥

માયા બગડે એટલે મન બગડે એટલે જીવનનું અધઃપતન થાય. એ પૂર્વે એતી જેમ ધન પરોપકારે વધે છે એને વધારી બાણો. દેશ શાસન સંઘ સાધર્મિક જરૂરિયાત આ બધે ધન હોય તો એવી રીતે આપો કે ખીજા હાથને ખગર ન પડે. સ્વયં ગૌરવ વધારવા કે સમાજમા વાહુ વાહુ બોલાવવા કરેલા દાનથી બે ઘડી આબરૂ વધાર્યાનો આનંદ ભલે તમે લઈ લેતા હો પરંતુ એથી આત્મભાવે કરાતા દાનનું માહાત્મ્ય

જળવાતું નથી આપીને તમે જ રાજી થાવ તેમાં કંઈ ન વળે પણ ખીજ રાજી થાય તેમ આપો દેનારો આપના જેટલો ઉદાર થાય અને લેનારો મર્યાદામાં લેનારો રહે તો બન્ને ભાવનું—મહત્વ સચવાય છે. જે આપે છે તે ગુણવાન છે ને છે, છતાં આપતો નથી તે દોષિત ગણાય છે.

દર વર્ષે વાદળાઓ વરસે છે, સુકા તળાવો ભરાય છે, આવી ગયેલા કુવાઓ છલકાય છે, ખેતરોમાં અનાજ ઉગાડાય છે, મોલ માંડે છે લહેરાવા, ખેડુત વાવણી કરે છે. અનાજના કોથળા ભરીને વેચવા બજારમાં જાવ છો. તમે એનું મુલ્ય આંકી પૈસા લ્યો છો આ બધું કેના થકી થયું? વરસાદ વરસ્યો તોને? વાદળાઓએ કોઈ દિવસ તમને આવીને કહ્યું છે કે, મેં તમારા ખેતરોમાં આટલા ગેલન પાણી ઠાલવ્યું એના આટલા પૈસાનું ખીલ આપો? તમારૂં તળાવ ખાલી હતું એમાં આટલું પાણી આપ્યું. તમારા કુવા ખાલી હતાં. એમાં આટલા હજાર ગેલન પાણી આપ્યું એના પૈસા આપો?

તમારી પાસે કોઈ દિવસ પાણી સાથે આવું બિલ આવ્યું છે? નથી આવ્યું. તો પછી તમે આ બધું તેમના પરોપકારથી મેળવો છો સંગ્રહો છો છતાં આપના મનને માયામાંથી કાં મુક્ત કરતાં નથી. થોડા દિવસ પહેલાં વરસાદ નહોતો કેવા બધા અકળાઈ ઉઠ્યા હતાં? ને હવે મેઘ મન મુકીને વરસે છે. ત્યારે કેવા (૨) થઈ ગયા છે? આમ ખીજના પરોપકારે તમે પણ વરસી જાણો. વરસવું અને એય પરોપકારે એ અવસર તો ભાગ્યમાં હોય તો જ મળે. મળ્યું છે. સંગ્રહિલું છે. તેનો સદઉપયોગ કરી જાણો પણ વરસવાની વાત આવે છે ત્યારે એક કવિએ કહ્યું છે એ યાદ. આવી ગયું.

**સરોવર તરૂંવર સંતજન, ચોથા વરસે મેહ
પરોપકારને કારણે ધારી અપની દેહ**

સરોવર વૃક્ષો સંતો અને મેઘ હંમેશા પરોપકારે વરસતા હોય છે. બળબળતાં તાપમાં તમે કોઈ વૃક્ષ નીચે જઈને ઉભા રહેશો તો શું એ વૃક્ષ તમારી પાસે પૈસા માંગશે? ના પોતે તાપ સહન કરશે ને તમને છાયો દેશે. આમ સંતો વિહાર કરશે, ગામેગામ જશે, ઉપદેશ આપશે તે પણ તમારા પાસેથી કોઈ અપેક્ષા થોડી રાખશે? આપણા આગમોના શાસ્ત્રોમાં તો પરોપકારની વાતો ઘણી લખાઈ છે. અહીં આપણે વિંધમાં સૌથી રળિયામણા એવા વીતશોકા નગરમાં આવેલા ઇન્દ્રકુંભ ઉપવનની વાત કરી છે.

આવા ઇન્દ્રકુંભ જેવા ઉદ્યાન જ્યાં છે ત્યાંની રળિયામણી વીતશોકા જેવી રાજધાની છે. જેનો સંબંધ ભગવાન મહિનાથના અધિકારમાં છે. આ વાત હવે અવસરે કહેશું.

૬

અધ્યાત્મ અને ભૌતિકશાસન

(અષાઠ વદ ૬ શનિવાર તા. ૧૭-૭-૧૯૭૬)

અનંત જ્ઞાની અને અનંત દર્શની જિનેશ્વર ભગવાને શાસક અને શાસનના ભાવો દર્શાવ્યા છે. આપણા જિન શાસનમાં ચોવીસમાં તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરનું શાસન છે. આ જગતમાં બે પ્રકારના શાસન છે. અધ્યાત્મ શાસન અને ભૌતિક શાસન. અધ્યાત્મ શાસન સાથે ધર્મને સંબંધ છે. ભૌતિક શાસનમાં કર્મ ધન અને ધાન્ય સાથે સંબંધ છે.

ભગવાન મહાવીરનું શાસન ભગવાન મોક્ષમાં ગયા પછી, ૨૧ હજાર વર્ષનું છે. શાસન કાળ હજુ અઢી હજાર વર્ષનો ગયો છે. ગત તીર્થંકરનું જ્યાં સુધી બીજા તીર્થંકર ન થાય ત્યાં સુધી શાસન પ્રવર્તમાન રહે છે. આજે જિનશાસન પર ભગવાન મહાવીરનું રાજ છે. કારણ કે ભગવાન મહાવીર છેલ્લા તીર્થંકર છે.

એક રાજનું દેહાવસાન થાય; પરંતુ જ્યાં સુધી એના પછીના રાજનો રાજ્યાભિષેક ન થાય ત્યાં સુધી તો ગત રાજનું જ શાસન કહેવાય ને ?

ભગવાન મહાવીર આ ચોવીસીના જિનશાસન અધ્યાત્મ જગતના ચરમ શાસનાધિકારી છે. મોક્ષ અને અનંતા સુખોના એ દાતા છે, જૈન ધર્મના નેતા અને ગુરુવચ્ચ ભગવાન મહાવીર છે. ભગવાનની વાણીનો સ્વીકાર કરવો, વાણીને આપણા અંતરમાં ઉતારવી, એ વાણી અને સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું જોઈએ કારણ કે શાસનના અધિપતિ-અધિષ્ઠાતા ભગવાન મહાવીર છે.

પ્રભુ મહાવીર આપણા આધ્યાત્મિક પરમ સુખ માટે મંગળ ભાવ અને મંગળ ધર્મ પીરસી ગયા છે. આપણા કર્તવ્ય માર્ગો, શ્રેષ્ઠ આત્મા માટે નિર્માણ કરી ગયા છે. આમ આ બધી વાત થઈ તે આધ્યાત્મિક શાસનની વાત કરી છે.

બીજું શાસન ભૌતિક શાસન છે. એને ધર્મ સાથે કોઈ સંબંધ નથી. થોડા વર્ષો પૂર્વે દેશ સ્વાતંત્ર્ય યુગમાં આવ્યો તે પૂર્વે આપણા દેશમાં અનેક રાજાઓ હતા. રાજા રાજ કરતા પરંતુ એ રાજાઓની વાત તો હવે ભૂલાતી જાય છે. રાજાઓ ગયા અને પ્રધાનો આવ્યા. રાજાઓ પ્રજાના સ્વામીઓ હતા. માવતર જેવા રાજાઓ, પ્રજાપાલન કરતા પરંતુ આજના પ્રધાનોના પૂણ્ય મોટા હોય એમ લાગતું નથી. જાણે થોડા વરસોમાં કાળે બહુ મોટી કરવટ બદલી નાખી છે.

પ્રધાનો એ વંશપરંપરાના શાસકો નથી, એક વખત એને એના શાસન સ્થાનેથી

ઊઠવું પડે છે ! પ્રજા પાસે મત માગવા જવું પડે છે, ચૂંટણી જંગ ખેલવો પડે છે. ચૂંટણી જંગ એ શાસન મેળવવાનો પ્રમાણિક માર્ગ છે. પણ આજે એ પ્રામાણિકતા રહી હોય એમ લાગતું નથી માણસ એક વખત સત્તા ભોગવ્યા પછી, એ સત્તા તથાનેથી ઊઠ્યા પછી ત્યાં ફરી આવવા માટે કાવાદાવા કરે છે.

સાચો શાસક કેને કહેવાય ?

જનતા અને શાસક વચ્ચેના સંબંધોમાં આત્મીયતા હોય તો દેશની પ્રગતિ વધે. અહીં એક પ્રશ્ન પૂછી લેવાતું મન થાય છે, કે સાચો શાસક કોણ ? તો એનો જવાબ એક ચાઇનીઝ વિદ્વાને કહ્યો છે એ ટાંકીએ : “સાચો શાસક કોણ હોઇ શકે ?....સાચો શાસક એ છે, જે તન અને ધન ઉપર રાજ ન કરે પણ પ્રજાના મન ઉપર રાજ કરે તે.”

તન અને ધન ઉપર માલિકી રાખવાથી મોટા નથી થવાતું. કદાચ શાસક થવાય પણ એ સાચો શાસક નહીં. પરંતુ કોઇ પણ વ્યક્તિ, ખીજના મન પર રાજ કરે અને વ્યક્તિના અંતરમાં ભાવને કેળવી દે એ એની મહાનતા ગણાય.

સત્તાની સાઠમારી બધે જ હોય છે. અરે તમારા ઘરમાં પણ છે. પરંતુ હવે બધી જગ્યાએ પરિવર્તન આવી ગયું છે ને ? પહેલાં સાસુ કહે તેમ વહુવાડ્યો કરે. સાસુ દાગીના આપે તો પહેરે, સાસુ બહાર જવાનું કહે ત્યારે જ ઉંબરા બહાર પગ મૂકાય, સાસુ કપડા આપે એ પહેરાય પણ આજે સમય બદલાઇ ગયો છે. સાસુને કપડાં વહુ આપે વહુ કહે ત્યારે ‘બા’ બહાર જાય !

કેટલું મોટું પરિવર્તન આવી ગયું છે આ સમયમાં ? આ સમય ક્યાં લઇ જશે આજના સમાજને ? પરંતુ જે માણસ સમય ઓળખી જાય છે, એને સમયનું પરિવર્તન બહુ સ્પર્શતું નથી.

આગળના રાજાઓ સન્માનના અધિકારી હતા. એ જ્યાં આવતાં ત્યાં એના પર કુલની વર્ષા થતી. રાજા ઇશ્વરની જેમ પૂજાતા રાજા પ્રજાના મન પર રાજ કરતા. જ્યારે રાજા પ્રજાને પોતાના સંતાનોની જેમ સાચવતા આવ્યા હતાં આવા હતા. રાજા પ્રજા. એક કહેવત છે-યથા રાજ તથા પ્રજા.

એક સજ્જન વ્યક્તિએ રાજાઓની ત્રણ કક્ષા વર્ણવી છે:

ત્રણ કક્ષાના રાજાઓ :

શ્રેષ્ઠ રાજા કેને કહેવાય ?

જેને જનતા જાણે, ‘આ અમારો રાજા છે.’ આવો ભાવ પ્રજામાં ઉગે એ શ્રેષ્ઠ રાજા. રાજા પ્રત્યે અપાર ભાવ અને સન્માન હોય. પ્રજાના અંતરમાં એનો વાસ હોય. રાજા જાણે પ્રજાના હૃદયમાં જીવી રહ્યો હોય, એની આજ્ઞાનો આદર થાય, કર્તવ્ય ભાવ

હોય ધર્મભાવ હોય રાજ પ્રત્યે.

બીજી કક્ષાનો રાજ મધ્યમ કક્ષાનો રાજ.

જનતા માત્ર નામથી જાણે કે આ અમારો રાજ. જોઈને ય રાજ થાય પરંતુ અંતરમાં એના માટે કોઈ આદર ભાવ ન હોય !

ત્રીજી કક્ષાના રાજ કનિષ્ઠ રાજ.

આ રાજને જોઈને જ જનતા હરી જાય. થરથરી જાય. હરના માર્યા ખાનગી રીતે ચોરી કરે, કોઈ પણ પ્રકારનું રાજ પ્રત્યે માન-સન્માન ન હોય. અંતરમાં રાજ પ્રત્યે ધિક્કાર વરસતો હોય ! આ રાજ પણ હલકો અને રાજ્ય પણ હલકું ગણાય.

શાસ્ત્રકની સાચી વ્યાખ્યા તો એક જ છે કે: “પ્રજાના મન પર રાજ કરે” તે સાચો શાસક. જનતાને વાતસલ્ય ભાવે રાખે, જનતાના સુખ-દુઃખ જુએ, આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિ સમજે એ રાજ. મોટો કેને કહેવાય ? શરીરે કે લંબાઈમાં મોટો નહીં પણ મોટો તો એને કહેવાય જે દિલથી મોટો હોય ! મરદ તો ભલો મૂછાળો, અંતરમાં ભાવનો ઉછાળો, મોટો માણસ અને કહેવાય.

આજે ન જાણે કેમ માણસ વધુને વધુ કાયર જેવો બનવા માંડ્યો છે. માણસમાં થઈ રહેલું આ ભાવ-પરિવર્તન માણસને ક્યાં ખેંચી જશે ?

હયા અનુકંપા કે ધર્મભાવ એ કોઈ દેશ કે પ્રાંતમાં જ થોડો હોય છે ? જગતના માનવ માત્રમાં આ સદ્ગુણો હોય છે. પણ મોટા મનના માણસો નાના એવા જીવનીય ચિંતા કરે ત્યારે જ એ મોટો કહેવાયને ?

અમેરિકાના માજી પ્રમુખ અબ્રાહમ લિંકન એક વખત પોતાની કારમાં જઈ રહ્યા હતા. એકાએક એની નજર એક પાણી-કીચડથી ભરેલા ખાડામાં ડુબી રહેલા સુવર પર ગઈ. તરત જ ગાડી અટકાવી પોને એ ખાડા પાસે ગયા અને જીવવા માટે તરફડિયાં મારતા સુવરને બચાવી લીધું એક નાના પ્રાણી જેવા સુવરના દદનો સૂર, અમેરિકા જેવા મહાન દેશના મહાન પ્રમુખે સાંભળ્યો એ એની મોટાઈ હતી.

મનને મોટું ન બનાવો ત્યાં સુધી મોટા ન થવાય.

જગતાઓ ! બે ખબરને જગાડો. તરનારાઓ ! ડુબતાને બચાવો. પરોપકારી જીવો એ કહેવાય છે જે બીજાના દુઃખમાં અભિમાન કર્યા વગર સહાયરૂપ થાય.

પરંતુ આજે તો કાંઈક જુદી જ પરિસ્થિતિ છે. ભર બબ્બરમાં એક લંગડો પડી ગયો છે, એની આનુબાનુથી કેટલાય ચાલ્યા જાય છે પણ કોઈ ઉસો કરે છે ?

આજના માણસો સાંભળવા છતાં ખેરાં છે. દેખવાં છતાં આંધળાં છે. ચાલવાં છતાં પાંગળા-લૂલા છે. મનુષ્યની શક્તિનો ઉપયોગ ત્યારે થયો ગણાય જ્યારે એછી

શક્તિવાળાને કામ લાગે.

ભગવાન મહાવીર પ્રભુ કેમ કહેવાયા એનો તો વિચાર કરો? પોતે આવું આદર્શ અને ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક જીવન જીવી ગયા એટલું જ નહીં પરંતુ અન્યને જીવવાના સંદેશ આપી ગયા એટલે જ એ ભગવાન તીર્થંકર થયાને?

એક વખત એક ગામમાં એક મુસાફર આવ્યો. તો એ ગામવાસીઓએ એ મુસાફરને, પોતાના ગામમાંના પશુ અને માનવીઓને પરેશાન કરતા વાઘથી બચાવવા વિનંતી કરી. મુસાફરે એ ગામવાસીઓને એક ઉપાય બતાવતો હોય તેમ કહ્યું. ‘ભલા ગામવાસીઓ, તમારે એ વિકરાળ વાઘના ત્રાસથી બચવું હોય તો તમે આ ગામ ખાલી કરીને, બાબુના ગામમાં જઈને વસો.’ પેલા મુસાફરને એક વૃદ્ધ ગામવાસીએ કહ્યું: ‘લાઈ પડખેના ગામમાં જવું મોટું જોખમ છે. અહીં અમારાં ગામને તો એક વાઘનો જ ત્રાસ છે, પણ તે ગામના માણસો જ બધા વાઘ જેવા છે! ત્યાં અમારી જાતનીય સલામતી ક્યાં રહે?’

તમારી કિંમત તમે આંકો એમાં શું? પણ જ્યારે ખીજાઓ તમારા કર્તવ્યની સુત્રાસથી પ્રસન્ન થાય અને તમારા વખાણ કરે ત્યારે જ તમારી માનવતા મહેકી ઉઠી કહેવાય! એક ગામનો માણસ, ખીજા ગામ માટે કેવી વાત કરે છે એ સાંભળીને? તમે જ્યાં રહેતા હો, ત્યાં કોઈ અભણ્યો આવીને તમારા પકોશીને, તમારે વિષે પૂછે તો? તો તમારું કેવું જીવન દર્શન થાય એ તમારા વ્યવહાર, કર્તવ્ય, નિષ્ઠા અને નીતિ ઉપરની વાત રહે છે.

આપણે અહીં જ્ઞાતા સૂત્રના ૮ માં અધ્યયનમાં ભગવાન મહિનાથનો અધિકાર ચલાવીએ છીએ. ‘અધિકાર’ એટલે શું? અધિકાર એટલે વિવેચન ભગવાન મહિનાથનું જીવન દર્શન.

‘સ્તયણં વીયસોગાણ રાયહાણીય વલ્લે નામં રાયા ।’

સલિલાવતીવિજય, વીતશોકા રાજધાની, ઇંદ્રકુંભ જેવું ઉદ્યાન આ સર્વ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં આવેલા છે. આ બધાનો સ્વામી કોણ? શાસન કરનારો કોણ?

આગમકારો આગમોમાં કહે છે કે બલ નામના રાજવીની એ રાજધાની હતી. બલ રાજા જેટલા તનથી અને ધનથી બળવાન હતા એથી વિશેષ મનથી પણ બળવાન હતા. મોટા અને ઉદાર જીવના હતા. જનતા જનાર્દન હતા. આ રાજધાનીમાં રિધિ સિધ્ધ અને સમૃધ્ધિ હતા. ત્યાં કોઈ ખીમાર નથી. દુઃખી નથી આવી વીતશોકા નગરના રાજા તે બલ.

આ બલ રાજા કેવા હતા. એનો અંતઃપુર કેવો હતો. રાણીઓ કેટલી હતી એ સર્વ વાતો અવસરે.....

૭

યૌવન અને વૃદ્ધત્વનો સુમેળ

(અષાઢ વદ ૭ તા. ૧૮-૭-૧૯૭૬ રવિવાર)

અનંતજ્ઞાની, અનંતદર્શની વીતરાગ પરમાત્માએ જગતનું સ્વરૂપ બતાવતાં કહ્યું છે કે જીવ અને પુદ્ગલ, જડ અને ચેતન આ બે તત્ત્વોના સંયોગથી આખું જગત ખડું થાય છે. એટલે આ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ જેણે જાણી લીધું તેણે છએ દ્રવ્ય અને આખા વિશ્વનું સ્વરૂપ જાણી લીધું. આજનો આપણો વિષય આ જ વસ્તુસ્થિતિના અનુસંધાનમાં છે અને તે છે આદર્શ સમાજની રચના એટલે કે નવા અને જૂના વિચારના માનવીઓનો સુમેળ કેમ થાય અને તેના પરિણામે આખા વિશ્વમાં શાંતિ કેવી રીતે સ્થપાય.

યુવાનવર્ગ અને વૃદ્ધ સમુદાય એ બન્ને અડધા અડધા સમાજના અંગ છે. બન્નેના સુમેળથી અને એકરૂપ થવાથી જ સમાજ એક આદર્શ અને શક્તિશાળી સંસ્થા બને છે. વૃદ્ધ અનુભવી છે. યુવાનમાં તરવરાટ છે. અનુભવ વગરનો તરવરાટ ઉન્માર્ગે લઈ જાય. અને તરવરાટ વગરનો અનુભવ પંગુ છે. એક પ્રસિદ્ધ કથા છે:

એક વખત જંગલમાં આગ લાગી. જંગલમાં એક આંધળો અને એક લંગડો માણસ હોતો. આંધળો જોઈ નહોતો શકતો તે દોડી શકતો હતો પરંતુ જ્યારે આજીવન બાજુ બધે આગ હતી ત્યારે જોયા વગર દોડવું ભયજનક હતું. લંગડો ચાલી નહોતો શકતો પરંતુ જોઈ શકતો હતો. તેઓએ સમયને ઓળખી પરસ્પર સમજણ બતાવી આંધળાએ લંગડાને પોતાની પીઠ પર બેસવા દીધો, જેથી તે રસ્તો બતાવી શકે અને લંગડો માર્ગદર્શન આપવા તૈયાર થયો, જેથી આંધળો તેના માટે દોડવાનું કબૂલ કરે. તેમના આવા સમજણપૂર્વકના સુયોજનથી તેઓ જંગલની અને આગની બહાર નીકળી ગયા અને સુરક્ષિત સ્થળે પહોંચી સુખી થયા.

યુવાની અંધ સમાન કહી છે કારણ કે તેને અનુભવની દૃષ્ટિ નથી વૃદ્ધત્વ પંગુ-સમાન છે કારણ કે અનુભવની દૃષ્ટિ તો છે પણ ચાલવાની શક્તિ નથી એટલે જો બન્નેના સંયોગ અને સુમેળ થાય તો સમાજ, ધર્મ અને દેશ અને દુનિયાના બધા સંઘર્ષો, કલેશો અને દુઃખો નામશેષ બની જાય અને સર્વત્ર શાંતિ અને આનંદનું સામ્રાજ્ય સ્થપાય.

વૃદ્ધત્વ એ યૌવનનો વિકાસ છે, અને યૌવન એ વૃદ્ધત્વનું પૂર્વરૂપ છે. માત્ર સમયનું થોડું અન્તર છે. બન્ને શરીરના ધર્મો છે. સિકકાની બે બાજુની જેમ બન્ને

એકજ શરીરની બે અવસ્થાઓ છે. યુવકો અને વૃદ્ધો સમાજની બે આંખો અને બે પાંખો જેવા છે. પરંતુ વર્તમાનમાં, સમાજ અને વિશ્વમાં એક ઘણો મોટો સંઘર્ષ ચાલી રહ્યો છે, અને તે નવી પેઢી અને જુની પેઢી વચ્ચેનો છે. વૃદ્ધો જુના જમાનાની વાતો કરે છે અને જુવાનો નવા જમાનાની વાતો આગળ ધરે છે. બન્ને એક બીજાની ભાષા ભાવ સમજતા નથી તેથી મતભેદ અને તેમાંથી મનભેદ અને પછી અજ્ઞાન અને અહંતાના આવેગથી સંઘર્ષની ચિનગારી વિરાટ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે.

પરસ્પરની એક તરફી વિચાર ધારાથી એકજ ઘરના પિતા પુત્ર વેગળાં થાય, ઘરની રિદ્ધિ-સિદ્ધિનો પ્રકાશ ઝાંખો થાય, આ બધી બાબતોનું સમાધાન જ્ઞાનીઓએ સ્યાદ્વાદ શૈલીથી કયું છે. દરેક બાબતમાં એકપક્ષી નિષ્કંથ લેતાં પહેલાં બીજા પક્ષની વાતો શાંતિથી સાંભળવા ઉદાર બનવું જોઈએ. વાતની ગંભીરતા સમજવી જોઈએ. ક્યારેક વૃદ્ધોની વાતો સાચી હોય છે તો ક્યારેક જુવાનોની વાતો પણ સાચી હોય છે. બન્નેનો સમન્વય કરવાની કળા, આવડત એજ ધર્મ સમજ્યાનું પરિણામ છે.

કોઈપણ માણસ યુવાન અવસ્થામાંથી પસાર થયા પછી વૃદ્ધ બને છે ને ? પોતે શું અનુભવ્યું છે, પોતે પણ એક વખત જે વિચારો, સિદ્ધાંતો અને પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થયા હોય છે. એ પરિસ્થિતિ, પોતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં, પોતાના સંતાનો દ્વારા સર્જાય ત્યારે એની સાથે ટકરાવા કરતાં એના મનનું સમાધાન થાય એ રીતે વર્તવું જોઈએ.

જે જુવાનીમાં બન્યું હોય છે, એ ઘટપણમાં બનતું નથી. નાની ઉંમરમાં વિચારો હંમેશા ક્ષણિક અને ઉતાવળીયા હોય છે. જ્યારે વૃદ્ધોના વિચારો ઠરેલ અને સમાધાનકારક હોય છે. જે પરસ્પરને માટે આટલી સમજણ ન હોય તો ત્યાં મતભેદ પડે ને ?

વૃદ્ધાવસ્થા જીવનના ચેતનને હણી નાખે છે. જે જુવાનીમાં જિનેશ્વરની ભક્તિ નહીં થાય. ધર્મધ્યાન નહીં થાય તો ક્યારે થશે ? જુવાન અવસ્થા એ ચેતના-ચંચળતાનો હણકણતો ઘોડો છે. ઘોડાને કાબૂમાં ન રાખો તો, એની લગામ બરાબર ન પકડો તો, ચાંચલ્યનો ઘોડો તમને કંઈ દિશાએ લઈ જશે એની જુવાનોને પોતાને ખબર નહીં પડે !

યુવાની એ ચંચળતા છે. યુવાનીની ચંચળતાને મોકળી ન મુકો. તમારે જે દિશાએ નહીં જવું હોય એ જ દિશાએ તમને એ ચંચળતા દોરી જશે. પણ ચેતન રૂપી ઘોડાની લગામ તમારા હાથમાં સાબૂત હશે તો તમે તમારી મરજી પ્રમાણેની દિશા પકડી શકશો.

ખુદાકી યાદ જવાની મેં ગાફિલો ! કરલો !

જવાની રૂપી હણકણતું યૌવન મળ્યું છે, તો તું ભગવાનને ભજી લે. તમે આ સમયે આ ભાવ નહીં સ્વીકારો તો ક્યારે સ્વીકારશો ?

શ્રેષ્ઠ સમય તમારા હાથમાંથી છીનવાય જાય પછી એ સમય ફરી નહીં આવે. ફરી એ કામ નહીં થઈ શકે. સંસારની માયા-મોહની કોઠીમાં એકવાર પુરાઈ જશે તો, આવી રૂપાળી જિંદગી મોહ-માયાની કોઠીમાં જ ગુંગળાઈ જશે.

શ્રેષ્ઠ શક્તિ, શ્રેષ્ઠ સમય અને આ અવસર જે જીવાનીમાં છે એને ભોગવી લ્યો. ઘડપણની રાહ ભેઘને ધર્મ ધ્યાન કરવાની મુરદ રાખશે તો મનમાં જ રહી જશે.

“મિટેગા દીન હી ઓર આખર હી જાયેગી
તુમહારે નામસે દુનિયા કે શર્મ આયેગી.”

દીન એટલે ધર્મ ધર્મ આલ્યો જશે, પ્રતિષ્ઠા ચાલી જશે તો પછી જીવનમાં રહેશે શું ? કાંઈ નહીં.

જીવાનીમાં સારા કામો થઈ શકે, સમયને સમજી શકે તો આખર અવિચળ રહેશે. આખર ગઈ તો દુનિયા શરમથી ભેશે.

વ્યવહાર ગયો, ધર્મ ગયો, કુટુંબની પ્રતિષ્ઠા ગઈ પછી તમારા જીવનમાં રહ્યું શું ?

એ એક શેઠની વાત બહુ સમજવા જેવી છે.

શેઠ પ્રતિષ્ઠાએ મોટા છે, આખરની ધબ હેમખેમ ફરકે છે. એ શેઠને ત્યાં દિકરો આવ્યો. શેઠાણી અને શેઠ હરખાયા પણ શેઠે જેટલો હરખ કરવો ભેઘએ એટલો જ કર્યો. શેઠાણીના હરખની મર્યાદા ન રહી ત્યારે શેઠે શેઠાણીને ટપારીને કહ્યું.

“શેઠાણી, હરખમાં તમે આંધળા થઈને, દિકરાને લાડકોડ ન કરો. દિકરો તો તમારો જ છે બીજા કોઈનો નહીં થઈ જાય.”

પણ શેઠાણીએ શેઠની વાતને ગણકારી નહીં. દિકરાને એવા તો લાડકોડમાં ઉછેરવા માંડ્યો કે હથેળીથી હેઠો ન મેલે !

દિકરો મોટો થયો. લાડકો દિકરો ભણ્યો નહીં, ગણ્યો નહીં. શેઠને દિકરાની ચિંતા થવા માંડી. શેઠે ઘણો સમજાવ્યો કે ભાઈ ભણ્ય-ગણ્ય તો તું આ મારી પેઢી તો સાચવી જાણ્ય ! પણ લાડકા દિકરાએ શેઠને ગણકાર્યા નહીં....અને એક દિવસ શેઠ, દિકરાની ચિંતામાં જ પરધામ પહોંચી ગયા.

શેઠના ગામતરા પછી શેઠાણીની આંખો ઉઘડી મનોમન પસ્તાવા માંડી “અરેરે ! શેઠ કહેતા હતા એ સાચું જ હતું. દિકરો તો હવે સાવ હાથમાથી ગયો.

પણ પૂછ્યના ભોગે શેઠ-શેઠાણીએ દિકરાનું ઘર બાંધી દીધું હતું. ખાનદાન ઘરની દિકરી આવી છે ઘરમાં પણ માને હવે એજ ચિંતા કોરી ખાતીતી કે-હવે

ઘરનો મોણી ગણતો આ દિકરો હજી પણ સમજતો નથી તો એને સમજાવવો કેમ !

પણ આપનો થોડો ડર હતો એય હવે નહોતો. લાઇ મંડ્યો બે હાથે પૈસા વાપરવા ! પેઢીના દરવાજા બંધ થઇ ગયા છે. અને તિબેરીના દરવાજા ઉઘાડી નાખ્યા છે ! અને ચિંતામાં ચકરાવા લેતી મા પણ મરણ પથારીએ પડી. બીમાર પડી

‘ચિતા ચિતા સમાનાસ્તિ, બિંદુ માત્ર વિશેષતઃ ।

ચિતા દહતિ નિર્જીવં, ચિતા, દહતિ સજીવકમ

નિજીવને ચિતા બાળી નાખે છે.

જીવતાને ચિંતા બાળી નાખે છે.

ચિંતામાં બળતી સાસુને પુત્રવધૂ સમજાવતા કહે છે.

‘તમે હવે પ્રભુનું નામ લ્યો. એ તો હવે સંગદોષે ચડ્યા છે. એને હવે પ્રભુ સદ્ગુણો આપશે ત્યારે જ પાછા વળશે.’ ને દિકરાની ચિંતા કરતાં કરતાં મા પણ મૃત્યુ પામી.

પતિ-પત્ની બેજ રહ્યાં. ઘરનો નાથ આવે છે તો હાથ પકડીને કહે છે. ‘નાથ ! આ હાથ પકડ્યો છે. જીવતર તમારી સાથે જોડ્યું છે, તો હવે આ સંસારની તો શરમ રાખો ! માતા-પિતા ગયા, હવે તો તમને કહેનારું કંઈ ના રહ્યું.’

પણ ખરાબ સોબતે વીંધાઇ ગયેલો એ જીવ, એનામાં એમ કંઈ જલ્દી પરિવર્તન આવી જાય ?

કોઇ કહેનારું નથી, ઘરમાં લક્ષ્મી છે એનું અભિમાન છે. દેહમાં યૌવનનો ઘોડો હુણુહુણે છે, મનની ચંચળતાથી જીવન અસ્થિર છે. વૃત્તિનો ઘોડો જ્યાં દોરે ત્યાં એ દોરાય છે. અનિષ્ટ વ્યસનોનો એ ગુલામ બની ગયો છે. જાતનું જાણે લાન નથી રહ્યું !

વરસો થયાં શેઠે જે આગર અને પ્રતિષ્ઠા, ધર્મ-ચારિત્ર્ય નિષ્કામ ભાવે મેળવ્યા હતા એના ઉપર પુત્રે પાણી ફેરવી નાખ્યું !

જેનો પુરૂષ આવો હોય એની પત્નીની શું પરિસ્થિતિ હોય ? ઘરના ખૂણામાં બેઠી બેઠી એ ચિંતા કરે છે ! પતિ લથડિયા ખાતો આવે છે. એને નવરાવે, ખવરાવે, સુવરાવે, સેવા ચાકરી કરે.

શરીર અને મનથી ક્ષીણ થઇ જાય તોય માણસ ન સમજે તો ?

આટ આટલું પતન થયું. લક્ષ્મીજી પણ ઘરમાંથી પગ ઉપાડવા માંડ્યા. લાગ્યું પાસુ બદલે ત્યારે લક્ષ્મી તો ચાલી જ જાય ને ? જોળિયામાંથી પ્રાણ જતાં રોકાય તો લક્ષ્મીજી રોકાય.

આટ આટલું જાણવાં છતાં, માણસને લક્ષ્મીનો મોહ જતો કરવો નથી ગમતો. લક્ષ્મી માટે માણસ કેવા કેવા હીન કર્તાવ્યો કરે છે ?

પુત્રવધૂ કહે, “આ તો મારા કર્મનો દોષ છે. નહીં તો, ખાનદાન પરિવારનો પુત્ર આવો હોય ? પણ આ સ્ત્રી કેવી ધર્મભાવવાળી ? દોષ કાઢવો હોય તો, કર્મનો જ કાઢજો, બીજા કોઈનો નહીં.

સંગદોષે ચડેલા એ યુવાનની સાન હજીય ઠેકાણે નથી આવી, લક્ષ્મી ચાલી ગઈ છે, અનાજ ખાઈ શકતો નથી, મનને કયાંય ચેન નથી. જમવા માટેના સારા વાસણો પણ નથી. પતિ હાથના સૌભાગ્ય કંકણ પણ વેચી આવ્યો છે !

પણ એની પત્ની એક આદર્શ નારી છે. આ દેશની નારીઓએ તો ઇતિહાસને ઉજળો રાખ્યો છે. ધર્મ આદર્શ અને સંસ્કારના પિરામિડો ચણ્યા છે. એવી આ સંગદોષે ચડેલા માનવીની ધીરતા અને સ્થિરતાના ગુણવાળી સ્ત્રી પ્રભુ પાસે એકજ પ્રાર્થના કરે છે. “પ્રભુ ! મારા પતિને સદ્ગુણ આપ, આ ઘરની આખરે સચવાય એવા સારા દિવસો દેખાડ્ય !”

પણ એક માણસ પતનના માર્ગે વળ્યો હોય, પછી એને જીવનના ઉત્થાનની સાચી દિશા જલ્દી મળતી નથી !

એક દિવસ એ સ્ત્રીને કોઈ આવીને કહે છે. “બહેન, તમારો પતિ તો પાદરમાં, પાણીનાં ગંદા ખાખોચિયામાં પડ્યો છે !”

સ્ત્રી ત્યાં જાય છે. પતિને ઘેર લાવે છે. શરીર ગંધાય છે, આંખોના તો જાણે નૂર આથમી ગયા છે. જિંદગીના છેલ્લા શ્વાસો લઈ રહ્યો છે !

પિતા પુત્રની ચિંતા કરતાં કરતાં મર્યા, માતા રોઈ રોઈને મરી. એ બંનેના માતા-પિતાના મૃત્યુના નિમિત્તરૂપ પુત્ર પણ આ જગત છોડી ચાલ્યો ગયો. હવે રહી એ આદર્શ અને ધર્મભાવી સ્ત્રી ! જેતું આજે કોઈ નહોતું. ઉપર આલ ને નીચે ધરતી !

લાડે લકાવેલા સંતાનો કેવા થાય છે એની આ વાત થઈ.

તમે તમારા સંતાનોને વારસામાં લક્ષ્મી આપો કે ન આપો, એતું કંઈ બહુ મહત્વ નથી. પણ તમારે વારસો જ આપવો હોય તો પ્રથમ સંસ્કારનો વારસો આપજો. આદર્શ દેતા જજો, ખાનદાનીના એનામાં બીજ વાવતા જજો. સારા વિચારો એનામાં રોપતા જજો.

એક શ્રાવકની વાત છે. ૬૦ વર્ષના છે, ૬૦ લાખ રૂ. છે. છ-છ કુધોતર પુત્રો છે. છોકરાઓ વ્યવસાયમાં પાવરધા છે. છતાંય એનાથી માયા મુકાતી નથી. કહે છે,

ભાગ્યમાં અપાસરો પણ નથી.

આ ઉંમરે ધર્મધ્યાન, સંધનું કામ, સમાજનું કામ નહીં કરો તો ક્યારે કરશો ?

દેવાનુપ્રિય ! જિંદગી સુધી બેઠા બેઠા ખાવ તો પણ ખુટે નહીં એટલી લક્ષ્મી ભેગી કરી છે. તો પછી હવે તો ધર્મ ધ્યાનમાં લાગી જાવ !

તમે કહો છો, “સંતાનો માટે કાંઈક તો કરી જવું બેઠાએ ને ?”

પણ એ સંતાનો તમને મોક્ષ અપાવશે કે ધર્મ ? સંતાનો માટે વ્યવહાર પૂરતું કરવું પડે એ કરી લીધાં પછી, ધર્મધ્યાન નહીં કરો, આવતા ભવનું થોડુંકેય ભાથું નહીં ભરો તો તમારી કઈ ગતિ થશે એ તો બાણો !

સંતાનોને ધન દઈને ના જાઓ. દિકરાને વારસામાં ધર્મ દઈને જાઓ. બે માત્ર ધન દઈને જશો તો પેલા શેઠના દિકરા જેવો ય થાય તો ?

પેલા શેઠના છોકરાએ પિતાની કોઈ વાત નહોતી માની. આજે પણ ઘણા જીવાનિયાઓ માવતરની વાત નથી માનતા એ બરાબર નથી. માવતર પાસે અનુભવ અને માર્ગદર્શન લેવાથી કાંઈ બગડી જવાનું નથી, પણ એક પક્ષેજ આવી વાત કરાંએ એ ન ચાલે. માવતર વૃદ્ધ થાય, સંતાનો કમાવા શીખે પછી એના કામમાં ટક-ટક કરવાનું છોડીને, ધર્મધ્યાનમાં ઉતરી જવું બેઠાએ.

મને પુણ્યલોકી તપસ્વી જગજીવનજી મહારાજ યાદ આવી જાય છે. મહારાજ પ્રાતઃ સ્મરણીય હતા. એમના દર્શનથી આપણા કર્મની નિર્જરા થઈ જાય.

પૂ. જગજીવનજી મહારાજે ૫૦ વર્ષની વયે દ્વીક્ષા લીધી હતી. એમણે સંસાર માણ્યો, બાણ્યો ને છોડ્યો તપસ્વી મહારાજે જિંદગી બંગાળ-ઓરિસામાં ગાળી. લોકોને ધર્મબોધ આપી લોકોમાં નવજાગૃતિના મંદાણુ કર્યા. મહારાજ શુદ્ધ કાઠિયાવાડી ભાષા બોલે તો કલકત્તાના શ્રાવકો આનંદી ઉઠે.....

પૂ. જગજીવનજી મહારાજે એક દૃષ્ટાંત આપેલું એ મને યાદ આવી જાય છે.

દૃષ્ટાંત બહુ સમજવા જેવું છે. આજના વૃદ્ધજનોને સંસાર માણી લીધા અને વૈભવ ભોગવ્યા પછી વૈરાગ્ય લેવાનું મન થતું નથી. પોતાને બાણે માયા સાથે એવી માયા કે ધંધો સંતાનોને સોંપતા નથી. પોતે કરી શકતા નથી અને છોકરાઓને કરવા દેતા નથી. વિકાસ રૂંધાય છે છતાં પણ !

પ્રાતઃ સ્મરણીય મહારાજે આનું એક દૃષ્ટાંત આપ્યું છે.

એક ખેડૂતને બે બળદ હતા થોડા વર્ષો પછી એક બળદ વૃદ્ધ થઈ ગયો. શરીરે

એકદમ ખખડવા લાગ્યો. શીંગડાનો ભાર લાગવા માંડ્યો. ખેડુત સમજી અને ખાનદાન. બળદને કાયમનો છોડી, ખેતરમાં ઘાસની ઝુંપડી બનાવી રાખી. ઘાસ નીરે રાખ્યું. એ સમજતો હતો કે, આજે જે પૈસા છે, એ બળદે કમાવી દીધા છે. અને ખેડુતને તો બળદ દિકરા બરાબર.

પણ આ ખેડુતની વાત કરીએ છીએ ત્યારે આપણી માણસની વાત પણ એવી છે કે આજના સમજી માણસને શરમથી ઝુકી જવું પડે. આજે વૃદ્ધાશ્રમ ઊભા થયા છે. વૃદ્ધ મા-બાપને ત્યાં મૂકી આવે. સંસ્કારી નામ વૃદ્ધાશ્રમ. બાકી તો પાંજરાપોળ જ કહેવાયને ! આ વાતને આજનો સમાજ ભલે ગૌરવની વાત કહે, પણ આ તો શરમની વાત છે !

પણ પેલા બળદની વાત તો રહી જાય છે. ફરી વાવણીના દિવસો આવે છે. પેલો ખેડુત તો મળના એ ગોધલા લાવેલો. એ ગોધલાઓ તો રમઝમ હરતા-ફરતા ને વેગે કામ કરતા. પેલા વૃદ્ધ બળદને જબરી ઇર્ષ્યા થાય. “હું વધારે કામ બાણું છું.” બળજબરી ઉભો થાય. પડી જાય ફરી ઉભો થાય અને પેલા ગોધલા કામ કરતા હોય ત્યાં જાય. વચમાં આવી શીંગડા ભરાવે ! ખેડુત એની પીઠ પર હાથ ફેરવી કહે: “બાપ, તે બહુ કામ કયું” હવે તું પોરો બા. નિરાંતે દિવસો વીતાવવાના તારા દિવસ છે.” પણ પેલો વૃદ્ધ બળદ ન માને. શીંગડા ભરાવે, આડો ઉભો રહે. ખેડુતને આવ્યો ગુસ્સો. એણે વૃદ્ધ બળદને ભેતરે ભેડ્યો. કાયા તો ચાલતી નહોતી ! તોય જીત્યો. પડ્યો-આખડ્યો. થોડીવારમાં તો અધમૂઓ થઇ ગયો !

તપસ્વી મહારાજ આ દૃષ્ટાંત કહી ગયા છે. એ એવા વૃદ્ધજનોએ ધડો લેવા જેવું છે, કે તમે ભગવાનનું નામ દ્યો. ધર્મનું ધ્યાન ધરો. વહુ દિકરાને ગળે, તમે ખલે ભરાવેલી ઉપાધિની કેથળી તેને પહેરાવી દ્યો. ઘરમાં, હુકાનમાં કે વ્યવસાયમાં ટકટક કરવાનો સ્વભાવ છોડી દ્યો ! અને ધર્મધ્યાન તરફ વળો !

પ્રાચીનકાળથી વૃદ્ધો અને જીવાનો વચ્ચે વિચારોનું અંતર છે. જીવાનોમાં તર-વરાટ છે. કાંઇક કરી છૂટવાની તમન્ના છે. કાર્યદક્ષતા છે, કર્તવ્યશીલતા છે. વૃદ્ધોમાં અનુભવ છે, પીઠતા છે, આવહત છે. આ બંનેનો સમન્વય કરવો હોય તો બંનેએ સમજી-સમજીને ચાલવું જોઇએ. બંનેમાં અભિમાન ન હોવું જોઇએ. વૃદ્ધો બેઠાં બેઠાં ખોઠખાપણુ કાઢતા રહે, તો જીવાન કતરાઈ જાય. બંનેમાં વિચારોનું અંતર આવી જાય.

ઘણા જીવાનો આવીને અમને કહે—

“મહારાજ સાહેબ ! તમે હવે બાપુજીને સમજાવોને, ઉપાધિ મુકી દ્યો, અને ધર્મ ધ્યાન તરફ વળો ! હું બધે જ પહોંચી વળીશ.”

અમે એ જીવાનના માવતરને એ શબ્દો ઉપદેશના આપીએ તો કહે !

“મહારાજ ! તમે સમજો નહીં, એકરો હજી બરાબર પલોટાયો નથી.”

હવે આ વાત અમે ન સમજીએ તો કોણ સમજે ?

જિંદગીના ૬૦ વર્ષ કાઢ્યા છે. માયા-મૂડી લેગા કર્યા છે. મોટો પરિવાર છે. ધંધા છે, પણ માયા મૂકવી નથી. દાન-ધર્મ કરવા નથી ! સંઘ સમાજ અને દેશને જરૂર હોય ત્યારે લાખો રૂા. દબાવીને બેસી રહેવું છે !

ધર્મ તમારો મોક્ષ માર્ગ છે. લક્ષ્મી-માયા અને મોહ એ તમારા માર્ગને રૂંધનારા છે, આટલું આ ઉંમરે નહીં સમજો તો ક્યારે સમજશો ?

સંઘ અને સમાજને જીવાનોના તરવરાટની અને વૃદ્ધોના અતુલવની બંનેની જરૂર પડે છે. દરેક-અવસરે અને પ્રસંગે જો બંનેનો સમન્વય સધાય તો કેવો રૂંડો પ્રસંગ બની જાય.

જીવાનો ઘણી વખત પોતાની શક્તિની વધુ પડતી કિંમત આંકી દે છે. ગૌરવથી માથું ઉંચું કરી, અભિમાની બની જાય છે. ક્યારેક એવા પ્રસંગો પણ બની જાય છે, કે ત્યાં વૃદ્ધોના અતુલવની જરૂર પડે. એનું એક સુંદર દૃષ્ટાંત છે.

નવીનભાઈના લગ્ન છે. નવીનભાઈને તરવરાટ અતુલવતા ઘણા મિત્રો છે. બધા મિત્રોને જાનમાં સોંઠાડવા છે. નવીનભાઈએ એક નિર્ણય કર્યો કે : ‘મારી જાનમાં માત્ર જીવાનો જ હશે.’ એણે જઈને માતા-પિતાને વાત કરી : “મારી જાનમાં માત્ર ત્રીસ વરસની અંદરના જીવાનો જ હશે. કોઈ વૃદ્ધ નહીં.”

માતા-પિતાએ તો પાંચ-પાંચ દિકરા પરણાવ્યા હતા. એણે કહ્યું, “પ્રસંગ ઉઠેલી બાણી તો હા. અમને આનંદ છે. જાવ સૌ જીવાનો !”

નવીનભાઈને ઘણા મિત્રો. સૌ જાનમાં તૈયાર. પણ એક જીવાન એવો, જેને એવો નિયમ કે, પિતાના દર્શન વગર જમાય જ નહીં ! નવીનભાઈની જાનમાં ગયા વગર ચાલે નહીં, ત્યારે પિતાના દર્શન કર્યા વગર જમવાનો નિયમ પણ તોડાય નહિ. એણે એક રસ્તો કાઢ્યો. એક મોટી પેટીમાં પિતાને બેસાડી દીધા. કાણાવાળી પેટી એમાં બેઠી દહીના પિતા સમાઈ ગયા. જાનના માલ-સામાન સાથે પિતાની પેટી મુકી એ ભાઈ ગયા જાનમાં. નવીનભાઈની જાન જોડાઈ ગઈ. પાદર સુધી વૃદ્ધ માતા-પિતા અને બહેનો વળાવી પાછા આવ્યા. નવીનભાઈની જાન એના સાસરાના ગામના પાદરમાં આવીને ઉભી રહી. વેવાઈઓ જુએ છે તો જાનમાં સૌ જીવાનો. વૃદ્ધ કોઈ મળે નહીં. માંડવાવાળાઓને આ ન ગમ્યું. એકે પૂછ્યું. “તમારા માતા-પિતા ને બીજા વડીલો છે તો મળ્યાંને ?” “હાં, સૌ કુશળ છે. પણ અમારે જાનમાં સૌ જીવાનો જ લાવવા હતા કોઈ

વૃદ્ધને નહીં !”

વેવાઇને થયું આ તરવરિયાઓને એની શક્તિનું અભિમાન ચડ્યું છે તે ઉતારવું જોઇએ. સમયની ગંભીરતા સમજી, સખક શીખઠાવવાનો મનોમન નિશ્ચય કર્યો. જાન ઉતારે આવી. વિધિ કરવા પુરતી કરી હીધી ત્યાં તો જમવાનો સમય થયો. બધા જુવાનો જમવા બેઠા. માંડવાવાળા વેવાઇઓમાંથી જમવા બેઠેલા જુવાનોને હાથ જોડી એક વિનંતી કરી. મહેમાનો એક વાત સાંભળી હત્યો. અમારી પ્રથમ દિકરીના લગ્ન છે. અમારે કુળદેવતાનો રિવાજ છે કે પહેલી જાન આવે એને કુળદેવતાના રિવાજ પ્રમાણે જમાડવું. જાનૈયાઓ તો બધા જુવાનો. વેવાઇની વાતને ગંભીરતાથી ન સમજ્યા. એણે તો કહ્યું, “લલે તમારા કુળદેવતાના રિવાજ પ્રમાણે જમાડજો. વેવાઇઓ સમજ્યા કે જાનૈયા છે બધા સીધા અને સરળ પણ એને સખક શીખઠાવવો છે. એક વૃદ્ધે હુકમ કર્યો, ચાલો રિવાજ પ્રમાણે સૌ જાનૈયાઓનો ઘાટલિયા બાંધો. એક સુંડલો આવ્યો પાટિયાઓનો, એક સુંડલો દોરાનો. પછી સૌ જાનૈયાઓના કોણીથી પાટિયા બાંધ્યા ને ઉપર બાંધ્યા દોરા. પછી લાડવા ને અન્ય સામગ્રી પીરસાણી. વેવાઇ કહે જાનૈયાઓ મંડો જમવા હવે ! પણ જાનૈયાઓ જમે કેવી રીતે ? હાથ વળે તો મોમા લાડવો મૂકે ને ? બધા મુંઝાયા. એકબીજાના મોં સામું જોયે રાખે. બધાને વિચાર આવ્યો કે ‘વેવાઇઓએ તો ભારે કસોટી કરી, અટાણે બાપા હોતને તો ભારે કામ થઇ જત !’ પણ આ સમયે જ, બાપુજીના મોં જોયા વગર બાવાની પ્રતિજ્ઞાવાળો જુવાન બહાનુ બતાવીને ઉતારે ગયો. બાપા તો પેટીમાં બેઠાં બેઠાં લાડવા ખાતા હતા. એને વિસ્તારથી વાત કરી.

‘બાપા, હવે તો અમારી સૌની આબરૂ જાય એવી વાત છે !’ બાપા કહે : ‘અરે આ તો સામાન્ય વાત છે. હું શું કામનો ? લલેને કોણીએથી હાથ બાંધ્યા ! સૌ સામ-સામા બેસી જાવ. તમે તમારા મોંમા લાડવો ન મૂકી શકો, પણ સામાનાં મોંમાં તો મૂકી શકોને ?’

જુવાન પાછો માંડવે આવ્યો. એના હાથ ઉપર પાટિયા બાંધી હીધા કે તરત એ એની સામે બેઠો હતો એની બરાબર સામે જઈને એના મોંમાં લાડવાનું બટકું દીધું. સૌએ એનું અનુકરણ કર્યું ! માંડવાના વૃદ્ધો કહે, ‘તમે લલે ના કહો-પણ તમારી જોડે વૃદ્ધજન તો છે જ ! એના વગર આ માર્ગ ન મળે.’ ને પછી પેલા ભાઈએ પેટીમાંથી બાપાને કાઢ્યા ! આ એક દૃષ્ટાંત છે. ઘડેલી ઘટના છે.

આજના જુવાનો ગર્વ લઈને, ફરતા લલે હોય પણ ક્યારેક અનુભવની પણ જરૂર પડે છે, હો ! વૃદ્ધ અને જુવાનો વચ્ચે વિચારોનો સમન્વય હોય તો સંઘર્ષ ટાળી શકાય. ભગવાન મહાવીરે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, કે ‘એકબીજાના પૂરક થઈને રહેજો.’ વૃદ્ધો યુવાનોના પૂરક બને, યુવાનો વૃદ્ધોના પૂરક બને-સમન્વયનો આ સન્માર્ગ

જોડાય તો બધાં પ્રસંગો રૂંધાં લાગે. પણ આ દૃષ્ટાંતથી એમ સમજી નથી લેવાનું કે વૃદ્ધોની જ જરૂર છે! ક્યારેક વૃદ્ધો પણ જીવાનો પાસે બુદ્ધિથી હારી જાય છે! અર્થાત્ જીવાનોની પણ જરૂર છે. ઉજ્જૈનના મહારાજના રાજમાં ૪૯૯ પ્રધાનો હતા. હવે એક પ્રધાનની જરૂર હતી. રાજ એના રાજમાં બુદ્ધિપ્રધાન માનવીઓની શોધ કરતા. પણ શોધ કેવી રીતે કરવી? દીવો લઈને ગોતવા થોડા જવાય? બુદ્ધિથી એની શોધ થતી. એક વખત મહારાજએ એક ગામના મુખીને લખ્યું: “તમારા ગામની નદીના કિનારે, પહાડના મૂળમાં ૪૦x૪૦ની એક શીલા છે, એને મંડપ ઉપર ચડાવવાની છે. મહારાજ ત્યાં આવશે ને સમારંભ ગોઠવાશે.” રાજાનો હુકમ માંલણીને, મુખી તો દીલો થઈ ગયો. નદીએ જઈને શીલા જોઈ, આ શીલાને લાકડાના મંડપ પર રાખવી કેમ? વિચારે સમય જતો જાય.

મુખિયાજીને એક વિવેકી અને બુદ્ધિશાળી દિકરો. દિકરાનો એક નિયમ કે બેય સમય પિતા સાથે એક જ થાળીમાં જમવું. પણ આજ પિતા બપોર થયા તોય આવ્યા નહીં. દિકરો જઈ પૂછી આવ્યો પણ ચિંતામાં મગ્ન એવા પિતાએ જમવાની ના પાડી પણ દિકરો નિયમનો પાકો. પિતા વગર જમે કેમ? અત્યંત ભૂખ લાગી ત્યારે પિતા આગળ ગયો, બોલ્યો: “હવે તો ચાલો બાપૂજી! બહુ ભૂખ લાગી છે.” પણ પિતા મૂંઝવણમાં છે, મો ઉતરી ગયું છે. આંખો ઊંડી ઊતરી ગઈ છે. દિકરો કહે: તમે શું મૂંઝવણમાં છો, બાપુજી! “બાપ કહે: ખેટા, એ વાત તમારા જેવા કાચી બુદ્ધિનાને ન સમજાય એવી છે.” “દિકરો કહે: કાં ન સમજાય? વાત કરો!”

પિતાજીએ દિકરાની જિજ્ઞાસા સંતોષવા ખાતર રાજાના ફરમાનની વાત કરી. દિકરો વાત સાંભળી કહે, ચાલો શીલા જોઈએ તો ખરા. બાપ દિકરો શીલા જોવા ગયા. શીલા જોઈ દિકરો કહે: “બાપૂજી આ શીલા પીર ને પેગંબર આવે તોય ના ઉપડે, એમાં માફ ને તમાફ તો ગળું ક્યાં? પણ આ શીલાને મંડપ ઉપર મૂકવા માટે, કંઈન, કંઈનની નહીં, પ્રેમન (બુદ્ધિ)ની જરૂર રહેશે.” ને પછી દિકરાએ બહુ જ સરળ ઉપાયો બતાવતાં કહ્યું.

“જુઓ બાપૂજી, પ્રથમ આ શીલાની ચારે બાજુની જમીનને ખોદી નાખો. શીલા ઉભી રહે એટલી જમીન થઈ જાય. ચારે બાજુ ગાળા પડે એટલે શીલા ઉંચી થઈ જાય પછી ચારે બાજુ પથ્થરના થાંભલા ઉભા કરી દેવો ને પછી મંડપ ઉપર એને ઉભી કરી દેવો. દિકરાની બુદ્ધિ ઉપર પિતા આનંદ પામ્યા. દિકરાએ કહ્યું તેમ કર્યું ને ઉપાધિ મટી ગઈ. રાજા આવ્યા. શ્રેષ્ઠીઓ આવ્યા. સૌ મનમાં સમજી ગયા કે મુખિયાજી છે બુદ્ધિશાળી. આનંદ ઉત્સવ પટી ગયો પછી રાજાએ મુખિયાજીને પૂછ્યું કે “એ તો બતાવો કે આ શીલા મંડપ ઉપર કેમ ચડાવી.”

મુખિયાજી પોતાના દિકરાને મહારાજ પાસે લઈ ગયા. રાજાને સઘળી વાત કરી

ને ઉજ્જૈનના મહારાજ, જે પાંચસોમા પ્રધાન શોધતા હતા એ મળી ગયો ! અહીં એજ સાર નીકળે છે કે વૃદ્ધો અને જુવાનો વિવેકથી વર્તે તો એકબીજાના સંઘર્ષથી સમાજમાં કલેશ ઊભો ન થાય.

સમાજ અને સંઘ માટે જુવાનો સારા કે વૃદ્ધો સારા ? કોની જરૂર પ્રથમ પડે ? પહેલું કોણ ? પણ અહીં જવાબ મળે છે કે બંને સારા. બંનેની જરૂર પડે છે. આ વાતનો નિષ્કર્ષ તો શાસ્ત્રકારે પણ કર્યો છે. એકદા ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાન મહાવીરને પૂછ્યું : “પ્રભુ પહેલું કોણ ? ‘ઇ’ડું કે મુરઘી’ ભગવાન મહાવીરે સરસ સમાધાન કરતા કહ્યું : ‘ઇ’ડું પણ પહેલાં હતું અને મુરઘી પણ હતી, બંને હતા. અહીં પણ એજ કહેવું છે. “સંઘ સમાજ અને દેશને વૃદ્ધની પણ જરૂર છે, અને જુવાનની પણ જરૂર છે. પવિત્રતાની ભાવના રાખી સમાજ અને સંઘના સમાધાન માટે જુવાન અને વૃદ્ધોની શક્તિનો સમન્વય કરજો અને ધર્મનો જય જયકાર કરજો.”

૮

દાંપત્ય જીવન કેવું હોય ?

(અપાઠ વદ ૮ તા. ૧૯-૭-૧૯૭૬ સોમવાર)

No soul of this world is habituated to Stay alone

આ દુનિયાનો કોઈ પણ જીવ એકલો રહેવાને ટેવાયેલો નથી. સંસારના જીવો એકાંગી રહેવા ટેવાયેલા નથી. પરસ્પરના સથવારા અને સહકારથી જીવન જીવતા હોય છે. સુખદુઃખનો સંબંધ એ જીવવા માટેનું સાધન છે એટલે સુખદુઃખનો સંબંધ ભેડો, ભાવ વધારો, જીવનમાં સરળતા પ્રાપ્ત થાય એવું જીવન જીવો. પરસ્પરના સંબંધ એ કાંઈ થોડા કાળની નિકટતા નથી પણ પૂર્વ કાળના સંસ્કારના આધારે એક બીજા ભેડાતા હોય છે. સ્ત્રી-પુરુષોનું પંચની સાક્ષીએ ભેડાવું, તેનું નામ સંબંધ. સૂર્ય, ચંદ્ર, અગ્નિની સાક્ષીએ ચાર દેરા ફરવા, લગ્નથી ભેડાવું એ સંસારી સંબંધની શરૂઆત છે. પતિ પત્નીના રૂપે પરસ્પરના સંબંધે ભેડાવું એ લગ્નપ્રથા આજની નહીં અસંખ્ય વર્ષોથી આદિકાળથી ચાલી આવે છે.

ત્રીજા આરામાં ભગવાન ઋષભદેવે પ્રથમ લગ્ન કર્યા હતા એવું આપણા પૂર્વજો કહેતા આવ્યા છે. પ્રાચીન કાળમાં આ લગ્નપ્રથા પછી લગ્ન ક્રિયામાં પરિવર્તનો આવતા રહ્યા છે. એ પરિવર્તનો કાળ અને માનવ સ્વભાવે જ સર્જર્યો છે. પ્રથમ લગ્ન કરીને ભગવાન ઋષભદેવે એક સંસારી આદર્શ રચાવ્યો હશે. આ આદર્શ હજી પણ

બુદ્ધાબુદ્ધા રીતરિવાજ પ્રમાણે પ્રવર્તમાન છે.

લગ્નની લાયકાત સ્ત્રી પુરૂષોમાં કેવી હોવી જોઈએ ?

કેવી કન્યા કેવા પુરૂષને પરણાવી શકાય ? આવો પ્રશ્ન આજથી નહીં પરંપરાથી ચાલ્યો આવે છે.

વર અને કન્યાની લાયકાત શું ?

બન્નેમાં ગુણોનો સમન્વય ન હોય તો સંબંધ ન જોડી શકાય ? ભાગ્યશાળી કન્યા હોય, પણ ભાગ્યશાળી કન્યા કોને કહેવાય ? અંતકારે ભાગ્યવાન કન્યા વિષે કહ્યું છે:

कुलं च शीलं च सनाथता च, विद्या च वित्तं च वपुर्वयश्च ।

एते गुणा सप्तवरे विलोक्या, स्ततः परं भाग्यवशा हि कन्या ॥

જેમાં કુળ, શીલ, સનાથતા, વિદ્યા, ધન, શરીર અને વય આ સાત ગુણો જોવા મળે તે પરમ ભાગ્યશાળી વર ગણાય છે. પણ આ ગુણો કન્યામાં પણ હોવા જોઈએ. તમે તો સંસારી અને વ્યવહારુ છો. હવે તો સમયે કરવટ બદલી નાખી છે એટલે કદાચ તમારા પુત્રો માટે કન્યા પસંદ કરવા જવાનો જે અવકાશ હતો તે નહીં રહ્યો હોય કારણ કે આજના સુધરેલા છોકરાઓ પોતે જ કન્યા પસંદગીનો આગ્રહ રાખે છે. કન્યા કેવી પસંદ કરવી એ જ્ઞાન તમારા તરવરાટ ભર્યા પુત્રોમાં નહીં હોય ! તમારી સહેજ પણ ફરજ છે કે તમારા પુત્રોને આટલી સલાહ આપતા કહેજો દેવાનુપ્રિય ! કન્યા પસંદ કરવા જાય છે તો આવી કન્યા પસંદ કરજે.

“સર્વ પ્રથમ તું કન્યાનું કુળ જોજે, શીલવાન છે કે નહીં. આચારશુદ્ધિ અને વિચારશુદ્ધિ જોજે. એમાં વિદ્યા-ધન અને બુદ્ધિધન કેટલું છે એની પરિક્ષા કરી લેજે. એની વય કેટલી છે તે તું જાણી લેજે. શરીર સ્વાસ્થ્ય કેવું છે એ જોજે આવા સાત ગુણોનો સમન્વય હોય એવી કન્યા પસંદ કરે એનો સંસાર સુધરી જાય. પરંતુ કન્યા ગુણવાન અને ભાગ્યવાન હોય પરંતુ એના ગુણને લાયક વર હોવું પ્રથમ જરૂરી છે. કન્યા ગુણવાન ગોતવા જતાં પહેલા તમે તમારી લાયકાતનો સરવાળો કરજો.

આજે લગ્નવિચ્છેદના અનેક પ્રસંગો જોવા મળે છે, આજે સંસ્કાર આદર્શ અને સંબંધોમાં પહેલાના કાળમાં જે પવિત્રતા હતી તે આજે રહી નથી. પરસ્પરમાંથી આજે વિશ્વાસ ઉઠતો જાય છે, લાગણીઓના જે ઉમળકા હતાં એની જગ્યાએ લાગણી વહેચાવા માંડી છે. આજે સંસારમાં અવિશ્વાસ વધી રહ્યો છે. પુત્રી સાસરે જાય છે પણ ત્યાં તેનું જીવનભરનું ભાવિ ઇશુમશું હોય એવો અવિશ્વાસ માળાપના હૃદયમાં કેમ ઉગે છે ? આ તમારા સંબંધમાં આવેલી વિકૃતિ છે એટલું કબુલ કરશો ને ?

આજની પેઢી પણ સંસ્કાર અને જ્ઞાનદાની ભૂલી છે. તેને બદલે ભૌતિક સુખ અને સાયબીમાં વધુ રસ છે સિનેમા હોટલ બધા હુણેલો આજની પેઢીમાં ઓતપ્રોત થઈ ગયા છે. આપણે ભાગ્યશાળી કન્યાની વાત કરી, પણ આવી ગુણવાન અને ચારિત્રવાન

કન્યાને માટે સામે એવાં જ ગુણવાન અને ચારિત્રવાન પુરુષ પણ જોઈએને ?

ખુદ્ધિનું ઠેકાણું ન હોય, ઉંમરનું ઠેકાણું ન હોય, પૈસો હોય અને વૈભવ સુખ હોય એવાના ગળામા પણ પૈસાની ભુખ સંતોષવા ભાગ્યશાળી દીકરીને હારની જેમ પહેરાવી દે છે. મા-આપ પૈસા ખાતર દીકરીને જોડી દે પછી કંનેડા જ ઉભા થાયને. ૧. વ્યાખ્યાન પૂર્ણ થાય કે ઉતાવળમાં એક ખુટ તમારૂં ને બીજું ખુટ બીજાનું પહેરી ઉતાવળે ચાલતા થઈ જાવ. થોડે દૂર ગયા પછી ખબર પડે કે આ તો કંનેડું આવી ગયું. પગમાં પહેરવાના જોડા પહેરવા જેવી સામાન્ય બાબતમાં પણ ન ચાલતું હોય તો, જેની સાથે જીંદગીભરનો પનારો પહવાનો છે તેમાં કંનેડું થાય તે કેમ ચાલે ? સંસાર માંડવો છે તેને મીઠો બનાવવો છે તો સંસ્કાર ઉંમર અને ખાનદાની જોઈએને ? નીતિકારે ભાગ્યવાન કન્યા માટે પુરુષ કેવો જોઈએ એ પણ કંટું છે.

રૂપયૌવનગાંભીર્ય, સદ્ગુણૈર્યો વિરાજિતઃ ।

તસ્મૈ કન્યા પ્રદાતવ્યા, યાદૃશે નાદૃશે ન તુ ॥

રૂપ, યૌવન અને ગાંભીર્ય એવા સદ્ગુણો જેમાં હોય તેને કન્યા આપવી જોઈએ. જેવા તેવાને નહીં. પરંતુ લોલેલોલે માવતરો જ એ કંનેડા ઉભા કરે તો શું થાય ? લગ્નપ્રથામાં એક સુંદર રિવાજ છે, ગૃહસ્થ સંસાર તો પ્રાચીન કાળથી ચાલ્યો આવે છે. પરંતુ એ કાળમાં લગ્નવિચ્છેદ તો જવલેજ બનતાં હતાં. બ્યારે આવે તો છાસવારે એવી ઘટના ઘટતી જ હોય છે. સૌભાગ્ય તો તમે આપો પણ સૌભાગ્ય ટકે ક્યારે ? ૬૦ વર્ષના પુરુષને ૨૫ વર્ષની કન્યા પરણાવે તો સૌભાગ્ય કેટલો કાળ ? વૈધવ્ય તો નશીબે લખાયું હતું બિચારીને તે પછી આવા સહાનુભૂતિના શબ્દો ઉચ્ચારી અને આત્માસન આપો તો ગળે કયાથી ઉતરે ?

દાંપત્યના ગુણ કેવા હોય છે ?

દાંપત્યના ગુણ કેવા છે ? કયા કયા છે તે નીતિકારે કહે છે—

ગુણેન રૂપેન સમાનભાવૌ, સમાનશીલૌ ચ સમાનમેઘૌ ।

સમાનવંશૌ ચ કલાસુ તુલ્યૌ, યૌ દમ્પતી સૌખ્યમલં તયોર્વૈ ॥

દાંપત્ય સુખની મર્યાદાઓ છે, એ મર્યાદાઓ પળાય તો એ સુખ સોનાનું બને છે. ગુણમાં, રૂપમાં, કુળમાં અને શીલમાં સમાન હોય, પરસ્પર પ્રત્યે અનેરા ભાવ હોય, સમજણ હોય, મર્યાદા હોય, નિર્મળ લાગણી હોય, ત્યાગભાવના હોય, સહિષ્ણુતા હોય તો દાંપત્ય વધુ સુખી અને સરળ બને છે. છોકરો-કાળો હોય ને છોકરી રૂપાળી જોઈએ તો કેમ ચાલે ? ભાઈને પોતાનું મોં આરસીમાં ભેળું નથી પણ કન્યા બરાબર રૂપાળી નથી. આવું કહી ખોડ ખાપણ કાઢે છે. પરંતુ એક પક્ષે કોઈ સુખ મળતું નથી તેમ દુઃખ પણ આવતું નથી. ગુણ અને રૂપમાં સમાનતા હોય, સ્વભાવમાં સુમેળ હોય, આચાર વિચાર સારા હોય

તો સંસાર સોનાનો બને છે. એક પક્ષે રૂપના ઝગારા હોય ખીજે પક્ષે કાળી અંધારી રાત હોય તો, એ સંબંધમાં વિશ્લેષ પડે જ ! કલેશના કારણોને આમંત્રણ નથી આપવું પડતું. સંસાર મીઠો બનાવવાને બદલે ખારો બની જાય છે.

જ્યાં સુધી પતિ પત્નીમાં આ કાળમાં થોડીકેય સમાનતા નહીં હોય ત્યાં સુધી સંસારની નાવ મધદરિયે ઝોલા ખાતી રહેવાની. આચારમાં શ્રેષ્ઠ હોય, વિચારો સારા હોય, કન્યાની ખાનદાનીમાં ખામી ન હોય, પણ લાઇમાં કાંઈ ન હોય તો ? બંને આચારવિચારમાં શુદ્ધ હોય, પવિત્ર જીવન જીવતા હોય, શુદ્ધિમાં સમાન હોય તો તેનો સંસાર સુખી રહે છે. દિકરી B. A. પાસ હોય અને દીકરો ચાર ગુજરાતી ભણેલો હોય તો ! આવા કિસ્સા પણ બને છે. કારણ કે, છોકરો ઘરના વ્યવસાયમાં ગુથાય ગયો હોય પણ ભણતરની જે આગવી બુદ્ધિતું તેજ એમનામાં ન હોય એટલે પત્નીના મનમાં એક અસંતોષ ઘોળાયા કરે કે મારો વર અભણ છે. પછી ભલે પતિ વૈભવે મોટો હોય તો ચે શું ? વંશ સમાનતા ભેદે એમ ખાનદાની પણ ભેદે. ખાનદાની કેને કહેવાય ? જેની સાત પેઢીમાં કેઇએ કલંક કે આપઘાત ન કર્યો હોય, તે કુળ ખાનદાન કહેવાય. આજે સાત પેઢીની ક્યાં વાત કરો છો ? ખીજી પેઢી ક્યાં હતી અને શું હતી એય જાણતું નથી.

આજે કળિયુગ છે, બેમર્યાદિ સમય છે. ઘણાં ભણ્યા હોય પણ ગણ્યાં નથી હોતા. ગણ્યા હોય પણ કમાતા નથી આવડતું, એને શિખામણ દેવા જાવ તો કાને ધરવી નથી ! આજની પેઢીમાં સ્વચ્છંદતા ઘણો વધી ગઇ છે. જ્યારે ઠોકર લાગે છે ત્યારે જ બખર પડે કે આ તો આપણે રસ્તો ચુકી ગયા ! વ્યવહારમાં જેટલી વધુ પાવરધી હોય એટલો જ પુત્ર વ્યવસાયમાં પાવરધો હોય તો ભેડી સરખી કહેવાય ! આગળના સમયમાં ઘણા પરિવારોમાં દેવ જેવા માણસોએ જન્મ લીધો હતો. આજના દંપતીમાં પવિત્રતા, આદર્શતા અને સદાચાર ક્યાં છે ? આજનો માણસ માણસ થાય તો ય ઘણું છે પછી દેવ તો ક્યાંથી થવાય ?

અહીં અધિકાર ભગવાન મલિનાથનો ચાલે છે. જ્ઞાતિધર્મના એક સુત્રમાં વીનશોકા રાજધાનીનું વર્ણન છે. આ રાજધાનીનો રાજા કેણુ છે ? સાંભળો. ત્યાં બલ નામના રાજાનું રાજ્ય છે. બલ રાજાના અંતઃપુરમાં ધારિણી પ્રમુખ એક હજાર રાણીઓ હતી. અંતઃપુરમાં હજાર રાણીઓનો પરિવાર છે, એમાં ધારિણી રાણી પ્રમુખ છે. એની સાથે મહારાજા બલનો સંબંધ ભેડાયેલો છે. બંનેના જીવનમાં દીલની વિશાળતા છે, ઉદારતા છે, સંસ્કાર અને ધર્મભાવથી શોભી રહ્યા છે આવું દંપત્ય જગતને ઉદાહરણરૂપ બને છે, પરંતુ ઘણાંના દાપત્ય જીવન એવાં તો કથળેલા હોય છે કે સાંભળીને અચ્છો પામી જવાય છે.

પાલ્દાની આ વાત બહુ જુના કાળની છે એક ચાલીમાં પાશવીરલાઈ પરિવાર સાથે રહે. પતિ પત્ની વચ્ચે જોઈએ તેવો મનમેળ ન મળે. એક દિવસ પત્નિ કપડાં ધોઈને આવી. પાશવીરલાઈ કંઈક બોલ્યા અને પત્નિનો મિનજ ગયો. હાથમાં રહેલો ધોકો પતિના માથા પર માર્યો. પાશવીરલાઈને માથે કુટ થઈ ગઈ. આ દંપતીને બે સંતાન હતા. એક દીકરો ને દીકરી. પતિ પત્ની વચ્ચે કુસંપ હોય તો નાના બાળકો ઉપર તેની વિપરીત અસર થાય છે. બાળકો ગભરાયને ખારણા પાછળ સંતાઈ ગયા. ઉપાશ્રયે જવું નહીં, ધર્મધ્યાન કરવું નહીં, આખો દિવસ ટકટક કરે જ રાખવું. રોજની ટકટકથી કંટાળેલી દેવીએ પતિને પ્રસાદ ચખાડી દીધો. થાતાં તો થઈ ગયું. ગુસ્સામાં પતિ ઉપર ધોકાનો વાર તો કરી દીધો, પણ પછી મનમાં ભારે પસ્તાવો થયો. તુરત રૂ ભેગું કર્યું. બાળીને ઘા ઉપર મુક્યું. હળદર દાખી પતિને ધોકો માર્યો ને એણે જ સારવાર કરવી પડી. પશાલાઈ બહાર નોકરીએ જવા નીકળ્યા, ત્યાં તો કેઈએ પુછ્યું

“કાં પાશવીરલાઈ ! આ શું થયું ?”

“લાઈ ! સીડી ઉતરતાં પગ લથડી ગયો. થોડી કુટ થઈ !” બધા પૂછે ત્યારે સમાધાન તો કરવું પડેને ? ના, નથી જવું આજ નોકરીએ, બધાયને ક્યાં જવાબ દેવા ? પાશવીરલાઈ ઘરે પાછા વળી ગયા. હજી માથા પર દુઃખાવો છે, નથી જવું આમ કહીને પાશવીરલાઈએ લંબાવ્યું. એટલામાં ગુરૂ મહારાજ ગોચરી કરવા પધાર્યા. ચાલીમાંથી સાંભળ્યું કે આજ ફલાણા શેઠને શેઠાણીએ ધોકો માર્યો. શેઠને માથે કુટ થઈ. અમે જાણીએ કે સંસારમાં આવું ચાલ્યા કરે ગોચરી વહોરાવી શ્રાવિકાની આંખોમાંથી દહ-દહ આંસુ પડવા લાગ્યા. ‘શ્રાવક કેમ સુતા છે ? તબિયત સારી નથી ?’ પણ શ્રાવિકા શું બોલે ? સાધુ તો સમજી જાય પણ બોલે નહીં. સંસાર છે ચાલ્યા કરે. કદાચ મોઢેથી બોલી જવાય પણ મારવા માટે સાધન ન લેવું જોઈએ. આ તો ઠીક છે થોડી કુટ થઈ. માથું ફાટી જાય તો ? જીંદગી જોખમમાં મુકાય ને ? ધણી બોધ બેસીએ. હવે વ્રત લઈલો ખરાબ શબ્દો બોલવા નહીં. હાથ ઉપાડવો નહીં. સાંભળો ! સંપ હોય તો જંપ દીસે અને આનંદ મંગળ થયા કરે. ઘટેલી ઘટના જગતમાં ચાલ્યા કરે. વિવેક મર્યાદા અને કર્તવ્યની કેડી મુકી દેયો તો સંસાર ખરો બની જાય. સંસાર કદીયે મીઠો નથી. તેમાં આજનો સંસાર તો પાપ ઉદયે વધુ ખારો છે. પ્રત્યેક ઘરમાં, શાંતિ ઓછી છે, અશાંતિ વધુ છે. માણસના મન મન વચ્ચે ન પુરાય એવું અંતર વધતું જાય છે. કર્તવ્યભાવના, ધર્મમર્યાદા, વડીલો પ્રત્યેની માન ભાવના આ બધું દિવસે દિવસે લુપ્ત થતું જાય છે.

પરંતુ જ્ઞાનીજનોએ પ્રાચીન કાળના દંપતીઓના જે અધિકાર કહ્યા છે, એ વાચો તો તમને ખ્યાલ આવે, કે તે કાળનો સમાજ કેવો હતો. તે કાળના શ્રાવક તથા

શ્રાવિકાઓ કેવા હતા ? તે કાળના સંઘ કેવા હતા ? તે કાળના રાજા-રાણીઓ કેવા હતા ? બલરાજા વિતશોકા નગરીમાં નીકળે છે, રંગે ચઢેલા ભાવિક નગરજનો એમને વધાવે છે. રાણીઓ નીકળે છે, એમના ઉપર નરનારીઓ ઓવારી જાય એવો અહોભાવ છે. ધન્ય છે ! બલ જેવા રાજાને, ધન્ય છે ! અરે ધારિણી જેવી રાણી ! એમના ઉદાહરણો લઈ આદર્શ અને સંસ્કારમાર્ગ અપનાવી લ્યો ! ધર્મભાવ રાખીએ તો જીવન સ્વર્ગ જેવું બની જાય.

ઘરમાં મા પૂજતી હોય, પૂજતી એટલે આરતી ઉતારવાની વાત નથી. સ્ત્રી કરતાં પણ એને માન-સન્માનથી રાખી, એમના ઘડપણના ભાવોને સમજો એના ધર્મ ભાવોને સજાવો તોય જીવન ધન્ય બને. ધારિણી જેવી પવિત્ર પતિવ્રતા સ્ત્રી છે જેમને નગરના લોક પરિવાર, એમના સંસ્કાર, ઉદારતા અને ધર્મભાવનાઓને પવિત્રતાથી જુએ છે. એવી જ રીતે બલરાજા વિતશોકાના નગરજનો પર નહિ, ધન ગૈભવ પર નહિ પણ જનતાના મન ઉપર રાજ કરે છે આવા આપણા પ્રાચીન કાળના દંપતી હતાં. આવા પવિત્ર દંપતી જેવું જીવન હોય તો એની કુક્ષીએ દેવ અવતાર ધારણ કરે.

૯

કાશુ સજ્જન કાશુ દુર્જન ?

(અષાઠ વદ ૯ મંગળવાર તા. ૨૦-૭-૭૬)

વ્યક્તિ હુમેશાં બીજાને પ્રિય થવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ બીજાને પ્રિય થવા માટે કેટલા મહાન ત્યાગની જરૂર છે ? બીજાને પ્રિય થવા માટે આપણામાં સદ્ગુણોની જરૂર છે, જીવનમાં એવા સદ્ગુણો હોવા જોઈએ કે આપણી ચાહના દરેક વ્યક્તિને રહ્યા કરે. જે સદ્ગુણો મહાપુરુષોમાં હતા તે આપણામાં હોવા જરૂરી છે. સૌંદર્યમાં સદ્ગુણોની જરૂરત ઘણી આવશ્યક છે.

આપણા સદ્ગુણો ઘણી વખત બીજાને દુર્ગુણ લાગતા હોય છે. કહેવત છે કે “જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ”.

गुणेहि साह अगुणेहिऽसाह, गिण्हाहि साह गुण मुंचऽसाह ।

वियाणिआ अण्णमण्णणं, जो रागदोसेहि समो स पुज्जो ॥

આપણામાં સદ્ગુણ હોય તો આપણને બધે જ સાફ દેખાતું હોય છે. પરંતુ જેમની દૃષ્ટિમાં દોષ ભર્યો હોય છે એમને બધે દ્રોષ-રાગ અને દુર્ગુણ દેખાતા હોય છે, દૃષ્ટિ સાથે મનનો-અંતરનો ઉપયોગ ભેડી દેવાયો છે. દૃષ્ટિ ભેવાતું કામ કરે છે.

પરંતુ દૃશ્યભાવનો અનુભવ મન અને અંતર કરે છે. તમે જે જુઓ છો તે માત્ર દૃશ્ય છે, પરંતુ એના સારા કે વિપરિત ભાવ મન અનુભવે છે. માનસિક ભાવોમાં જે પરિણામો ઉગશે એ ભાવોનું પરિણામ પણ આપણે અનુભવવાનું હોય છે.

એક સ્ત્રી ચાલી જતી હોય, એ સ્ત્રીને પુત્રી સમજવી, માતા સમજવી, બહેન સમજવી, કે કોઈ સામાન્ય ભાવે સ્ત્રી સમજવી, એ જાણવું માત્ર આંખનું કામ નથી પરંતુ માનસિક ભાવનું પણ કામ છે. આંખ આકાર પ્રકાર બતાવે છે. રૂપ બતાવે છે, દૃશ્યો બતાવે છે તેના પર રાગદ્વેષ કરી પરિણામ લાવવા તે અંતરનું કામ છે. કેટલા સદ્ગુણ અને કેટલા દુર્ગુણ ગ્રહી છે. સદ્ગુણ જ ગ્રહી છે દુર્ગુણ નહીં, આમ આપણે સામાન્ય ભાવે કહી દઈએ છીએ. પરંતુ આ સર્વ જ્ઞાનીઓથી અજાણ નથી. એમને તો ઘરઘરની ખબર છે. આપણે ગમે તેટલા દૂર જઈએ પણ એની નિકટતા તો આપણે દેવી જ પડે છે

Always be afraid of the god.

લગવાનનો જેને ઠર છે તે સદ્ગુણ ગ્રહે છે. જેને લગવાનનો પણ ઠર નથી તે દોષોના ટોપલા ભરતા રહે છે. જેનું જીવન સરળ છે પુણ્યભાવ પ્રાપ્ત કરે છે. ધર્મભાવે રમે છે તેને કોઈથી ઠરવાની જરૂર નથી. પશુપક્ષી પામર જીવ છે. પશુપક્ષીમાં વિવેકબુદ્ધિ નથી. સાંભળો ! રસ્તામાં એક છેડે એક પુરૂષ ચાલ્યો જતો હતો, એક છેડે એક સંત ચાલ્યા જતા હતા. સામેથી એક ગાય ચાલી આવે છે. એ કયે છેડે ચાલે ? સંત સામે કે પુરૂષ સામે ? પણ એવો વિવેક એમનામાં હોતો નથી. પણ આપણામાં તો છેને ? પરંતુ સાચો વિવેક તો એ છે કે એને તારવા કરતા આપણે તરી જવું. ઘણી વખત ઘણા ફરીયાદ કરતા હોય છે. મને બળદે શીંગડું માયું ! ગધેડાએ પાટું માયું પણ સાચી વાત એ છે કે એને વિવેક નથી. તમે શ્રાવક છો માટે તમને ન અહાય એની એને ખબર નથી.

પશુ નથી તરી જતું એ અવિવેક છે, પણ તમે નહીં તરો તો તમારો અવિવેક છે માણસ વિવેકથી પૂછાય છે. વિવેક અને જ્ઞાનની સૌરભવાળો હોય તો એ પૂછાવા માટેની પરખ જેવો છે. એ પાંચ માણસમાં પૂછાય છે, પણ સદ્ગુણ ગ્રહણ કરવા કરતાં અવગુણ જ લેવા કરે તો ? તો કોઈ એને પૂછે ? ના, ન પૂછે, કોઈપણ ચીજ પર દૃષ્ટિ જવી તે દોષ નથી, પણ વગર પૈસે એ ચીજ -લેવી તે પાપ-દોષ છે. જેમાં સદ્ગુણો પડ્યા છે એ સદ્ગુણો જ જોશે અને જેનામાં દોષો-અવગુણો પડ્યા છે એ અવગુણો જ જોવાના.

મોં બતાવું આપકો, અચ્છેકી કયા પહચાન હૈ ।

વોહ હૈ ખુદ અચ્છે, જો ઓરોકો નહિ કહતે બુરા ॥

સારો માણસ કોને કહેવો, ખરાબ માણસ કોને કહેવો ? એની પરીક્ષા શું ? સાડ પેન્ટ પહેયું હોય, સાડ શર્ટ પહેયું હોય, સુંદર વસ્ત્ર પરિધાન કરવાથી સારા માણસ બની જવાય છે ? બગલાની પાંખ જેવું રૂડું ધોતિયું, અખો અને ટોપીથી કાંઈ જેન્ટલમેન કહેવાય છે ? જેન્ટલમેનની એક પરિભાષા છે.

કોટરૂં પાટલુનરૂં, મુલે રૂંવેત ચિરુટરૂં ।

શિરસિ હેટરૂં પાદે વુટરૂં, સ જેન્ટલમેન ઇતિ ડચ્યતે ॥

બાહ્ય પરિધાનથી માણસ સજ્જન બની જતો નથી અંતર પરિણામ શું છે તે જોવું જોઈએ. અંતરમાં હળાહળ અને મુખમાં રામ. ખડું પૂછે તો અંતરનું પરિણામ અંતરનો રામ જ જાણે છે.

ઔરોંકી એળ જોઇ, અપના હુનર નહીં હૈ ।

અપની હી એળ જોઇ, હૈ થહ હુનર હમારા ॥

પોતે સારો સજ્જન છે એટલે કોઈને ખરાબ કહેતો નથી. પોતે ખરાબ હોય તો બીજાના સદ્ગુણ જોઈ શકતો નથી.

આ જીવનમાં શું કરવા આવ્યા છીએ ? ધર્મ નહીં કેળવો, સદ્ગુણ નહીં કેળવો તો ફેરો ખાલી જશે. સદ્ગુણ નહીં કેળવો તો જીવતર ઝેર થશે. એક માણસ સારો માલ લેવા ઘણી મારકીટોમાં ફર્યો પણ એને સારો માલ મળતો નથી. માલ જોઈ જોઈને થાકી ગયો છે માલના ઢગલા ભર્યા છે પણ સારો માલ કાં એની નજરે પડતો નથી ?

તો એક બુદ્ધિમાન એને જવાબ આપતા કહે છે, “લાઈ, આટલા માલના ઢગલા પડ્યા છે, તેમાં સારો માલ પણ છે, આહુકો લઈ રહ્યા છે, દલાલો દલાલી કરે છે, વેપારીઓ વેંચે છે છતાં અહીંના માલોમાં તને સારો માલ કાં નથી મળતો ? પરંતુ પેલા માણસની દૃષ્ટિમાં સારો માલ પડતો જ નથી. માલ તો છે જ પણ જોનારની દૃષ્ટિ સારો માલ પારખવાની નથી. એટલે તો કહ્યું છે કે જેવી તમારી દૃષ્ટિ હશે એવું તમને દેખાશે. As you saw so shall you reap નિર્મળ દૃષ્ટિ રાખો તો બધું નિર્મળ દેખાશે. બીજાની એળ જોવાથી કોઈ દિવસ સદ્ગુણ કેળવી શકાતા નથી.

સદ્ગુણી હોય એ બીજાના સદ્ગુણો જ જુઓ.

અવગુણી હોય તે બીજાના અવગુણો જ જુઓ.

યુધિષ્ઠિરને કોઈ દુર્ગુણી ન લાગ્યો ને દુર્યોધનને કોઈ સદ્ગુણી ન લાગ્યો. સદ્ગુણ અને દુર્ગુણ એ પોતાના મનની આંખથી જોવાના છે. સંસાર સદ્ગુણીઓ અને અવગુણીઓથી ભરેલો પડ્યો છે. દેવાનુગ્રિય ! કયા મનુષ્યની સમાજમાં કિંમત અંકાય છે ? સારા-સદ્ગુણીની કે અવગુણીની ? ઠાઠા હોય તે સદ્ગુણની અભિવૃદ્ધિ કરે છે અને અવગુણો ફેંટી દે છે. પગમાં કાંટો વાગે એ પોતાનો દોષ હોય પરંતુ એ કાંટો ફરી

ત્યાં ફેંકે કે એ બીજાને લાગે આ અવગુણ જ છેને ? દુર્ગુણ કાઢજો તો એવી રીતે કાઢજો કે બીજાને લાગે નહીં. તમારા દુર્ગુણ એ તમારા અસ્તિત્વ સુધીના છે, એ દુર્ગુણથી તમારા સંતાનોને તો જરૂર બચાવજો. તમે ધુમ્રપાન કરતા હશો. તમારી કાચી બુદ્ધિના બાળકો એવું કરવા લલચાય કે નહીં ? અવગુણનો તિરસ્કાર એવી રીતે કરો કે એ બીજાને ન લાગે. સુખ અને શાંતિ તમને એનામાં મળશે.

સલીલાવતી વિજય અને વીતશોકા નગરીમાં બલરાજ અને ધારિણીરાણીનું રાજ્ય છે. રાજા જેવા નિર્મળ છે એટલા પવિત્ર મનના રાણી છે. એટલે તો આ રાજમાં કોઈ લંપટ નથી. અવગુણી નથી અને સદ્ગુણોની અભિવૃદ્ધિ રાજ્યને શોભાવે છે. રાજા-રાણીને પરસ્પરમાં નિર્મળ પ્રેમ છે. એકબીજા માટે સહકાર છે, બંને વચ્ચે કોઈ દોષ નથી. ગુણ પ્રવર્તે છે. જો તમારે પણ પરસ્પર નિર્મળ સંબંધો ટકાવવા હોય તો એક બીજા પ્રત્યે નિર્મળ પ્રેમ ટકાવજો. એકબીજાના દોષ જોશોમા ગુણ, જોજો.

ઘરમાં ઘણી એવીય ઘટનાઓ જન્મે છે કે એમાંથી કુસંપના બીજ જાગે છે. સાસુ-વહુ વચ્ચે કુસંપ જાગે. ભોજાઈ પરણીને આવે ને ૨૦૦ સાડી લાવે તો નણંદ પણ ૨૦૦ સાડીનો આગ્રહ રાખે તે યોગ્ય કહેવાય ? ઘરમાં આવા નાનામોટા અનેક પ્રશ્નો જાગ્યા કરે પણ અંતરના સદ્ગુણને કેળવીને સમજણ કેળવો તો કુસંપ પણ મટી જાય.

આપણે અહિં ભગવાન મહાવીરનાથનો અધિકાર વાંચીએ છીએ. બલરાજની રાજનગરીનું નામ વીતશોકા છે, ત્યાંની પ્રજાને શોક-નથી કોઈ વાતનું દુઃખ નથી રાજા-રાણી સદ્ગુણી છે. તેમ નગરજનો એમના ગુણોથી કેળવાઈને ગુણીજનો બની ગયા છે.

એકદા મહારાણી સમય થયા પછી પોદી ગયા છે. અધરાત પછી ઉંઘ ઉડી જાય છે, અર્ધજાગ્રત અવસ્થામાં એક સ્વપ્ન જુએ છે. મહારાણી ધારિણીને શું સ્વપ્ન આવ્યું એ જોઈએ. ઘણા માણસને સ્વપ્ના આવે કે તરત જ શુભ છે કે અશુભ ? એના ફળ શું છે એની ચિંતા કર્યા કરે અને જ્યોતિષીને બોલાવીને સાચોખોટો નિર્ણય કરે છે. અહિં મહારાણીના સ્વપ્નાની વાત કરીએ, મહારાણી ધારિણીએ સ્વપ્નામાં સિંહ જોયો. રાણીએ રાજાને વાત કરી. બલરાજ બોલ્યા-મહારાણી તમે પુણ્યવંતા છો. તમારા જીવન સૌભાગ્યમાં અભિવૃદ્ધિ થશે. સિંહનું સ્વપ્ન સાડું છે તે પ્રસંગ સારો છે. રાજાના શબ્દોથી મહારાણીમાં અહોભાવ જાગ્યા, આનંદીત થઈ ગયા. તમારી પાસે દીકરો પરીક્ષા આપીને આવે ત્યારે તમે કહો તું હવે ભણી રહ્યો ભાઈ ! હું શું ભણ્યો છું કે તું ભણવાનો છે. આવું બોલવાને બદલે એને ઉતારી પાડવો ? તમે એને આશ્વાસન આપો, ધીરજ આપો, શ્રદ્ધા આપો તો એનામાં ભણવાની અને આગળ આવવાની હિંમત આવે. દેવાનુપ્રિયા ! કોઈપણના ભાવોને શુભ ભાવે આશ્વાસન

આપને, કદિ કોઈને ઉતારી ના પાડે.

થોડો સમય વીતે છે, મહારાણી ધારિણીને સારા દિવસો દેખાય છે. રાજ-
ભવનમાં અને નગરમાં આ સમાચારથી આનંદ વ્યાપી જાય છે. કેવા ભાવે એની માવજત
કરવી, એનું કેમ પાલન કરવું અને કેવા સંજોગોમાં રાખવું એનું વિવેચન છે.

માતૃત્વ પ્રાપ્ત કરનારા મહારાણી ધારિણીને ખાવામાં, પીવામાં અને સહચારનું
પાલન કરવામાં વિવેક છે. ગર્ભવતી બહેનો અને ઘરના જવાબદારે આ સમજવા જેવી
વાત છે.

ગર્ભવતીને સર્વપ્રથમ સહચારનું પાલન કરવું જોઈએ, વિવેક અને વિનય
શીખવા જોઈએ, રોજ માળા ફેરવી પ્રભુનું નામ જપ્ત કરવું, ગુરૂદેવનું દર્શન કરવું,
દાન કરવું, સાડું જુએ-સાડું વિચારે બધા સદગુણો કેળવે તો એના ગર્ભમાં વિકસી
રહેલા બાળકમાં એ સંસ્કાર ઉગી ઉઠે.

અહિં એક પ્રસંગ ટાંકવા જેવો છે.

આફ્રિકામાં આપણું એક ગુજરાતી કુટુંબ વસે, તેનાં ઘરમાં એક કાળા હબસીનું
ચિત્ર ભીંત પર લટકાવી રાખેલ હતું. બાઈ ગર્ભવતી હતી. રોજ એ ચિત્ર જુએ. હબસીનું
ચિત્ર જોઈને બાઈને અણગમો આવે, હૃદયમાં એ ચિત્ર જોઈને ઠર પણ લાગે, બાઈએ
બાળકને જન્મ આપ્યો, બાળક હબહુ હબસી જેવો અવતર્યો, ઘણી માતાઓ કહે
તમારે તો દુધ જેવા દીકરાઓ જોઈએ છે પણ દુધ જેવા નિર્મળ ગુણ કેળવો, દુધ
જેવું નિર્મળ જીવન જીવો, દુધ જેવા સદગુણો રાખો તો તમારે ખોળે દુધ જેવા દેવો
અવતરે, ગર્ભવતીથી ક્રોધ કરાય નહીં, કુસંપ જાગે એવા વિચાર કરાય નહીં. એનાથી
ભારે કામ કરાય નહીં. એના મનમાં ઇચ્છા જાગે તેને પૂર્ણ કરવી જોઈએ આવા અનેક
નીતિ નિયમ કેળવવા જોઈએ.

મહારાણી ધારિણી આ ગર્ભધારણ સમયે આવા ગુણવાન હતાં. આ ગુણ
કેળવ્યા હતાં. સવાનવ મહિના પછી મહારાણી ધારિણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો.

મહારાજાને નગરમાંથી વધામણાં આવવા માંડ્યાં, મહારાજાએ દાન કર્યાં,
નગરમાં ઘેર ઘેર જાણે ઉત્સવ ઉજવાયો.

દસજ દિવસનો બાળક સિંહ જેવો બળવાન લાગે છે. બલરાજાએ આ બાળકનું
નામ મહાબળ રાખ્યું.

મારા કરતાં મારો દીકરો સવાયો થાય, ત્યાગમાર્ગે વળે, પવિત્ર અને દાની
થાય, વીર અને ધીર થાય, ગુણ અને ગાંભીર્યવાન થાય.

બલરાજા પોતાના નવા અવતરેલા બાળક માટે આવું વિચારે છે. ગુણ ગાંભીર્ય-

વાન બાળક મહાબળ વૃદ્ધિને પામી રહ્યો છે. માતા-પિતા સંસ્કાર સીંચે છે. એમનામાં દિવસે દિવસે નવું બળ, યૌવન બળ પ્રેરાતું જાય છે. બળરાજ્યએ જેવી કલ્પના કરી છે એવો જ એમનો રાજકુમાર ધર્મસંસ્કારે વધતો જાય છે, એક વીર બાણે અવતર્યો એની તેજસ્ય અવસ્થામાં કર્તાવ્ય અતુરૂપ સંસાર ઉભો કરવાની મનોકામના રાજ બલ અને માતા ધારિણીમાં છે. આ મનોકામના કેવી છે તેના ભાવભેદ અવસરે....

૧૦

પુણ્યના ઉદય ક્યારે ?

(અષાઢ વદ ૧૦ બુધવાર તા. ૨૧-૭-૧૯૭૬)

એક સોનાની અને બીજી લોખંડની બેડી. પુણ્યની બેડી એ સોનાની અને પાપની બેડી તે લોખંડની. મનુષ્ય જીવનમાં બે પાસા રહ્યા છે. એક પાપનું ને બીજું પુણ્યનું. મનુષ્યમાત્રમાં એ બે પાપ અને પુણ્યના અંશો રહેલા છે. કાર્યભેદથી પાપ અને પુણ્ય મેળવી શકે છે. માણસ અધિક લાલચુ અને તો પુણ્ય નથી કમાઈ શકતો પણ પાપ કમાઈ શકે છે.

જીવનને ભૌતિક સુખમાં, સુવાળી શમ્યામાં ન વીતાવો. ક્યારેક અહિંસા ને સત્ય જેવા આકરા વ્રતો લઈ લ્યો, એ વ્રતો તમને ધર્મભાવ તરફ દોરી જશે. નરવીરતા, શૂરવીરતા ધીરતા, ગંભીરતા પાછળ પાપ-પુણ્યના અંશો છૂપાયેલા છે. પુણ્યના ઉદયે બહુ મૂલ્યવાન માનવલવ મળે છે. પુણ્યનો ઉદય થયો હોવા છતાં માણસ અવગુણોને વશ બનીને પાપ તરફ પણ દળી જાય છે.

The Wages of sin જેથી પાપના ફળ ભોગવે છે.

માણસે કયા માર્ગે જવું કે વળવું એ માણસના હાથની વાત છે શુભ કાર્યો શુભ વિચારો ને શુભ કર્તવ્યોથી માનવી પુણ્યને મેળવી શકે છે. ધર્મમાર્ગે વળેલો માનવી યોગ્ય રીતે વિવેક-સાધનાની શુદ્ધિ હોય તો કર્મનિર્જરા કરી જાય છે. પુણ્ય બંધન હોવા છતાં મુક્ત થવા માટેના સાધનો મેળવી આપે છે. ધર્મસામગ્રી, વીતરાગ પ્રરૂપિતધર્મ અને તીર્થંકરનો યોગ પુણ્યની પ્રબળતાએ જ થાય છે પુણ્ય અનુકૂળતા અપાવે છે પુણ્ય શારિરીક સંપદા ને ભૌતિક સંપત્તિ મેળવી આપે છે.

સમતાપૂર્વક સામાયિક કરવાથી કર્મનિર્જરા થાય છે. કર્મનિર્જરાના પરિણામે મેળવવા હોય તો હે જીવ ! સ્થિર થા. સામાયિક સાધના એક ચિત્તે અને એક ભાવે થાય તો જરૂર કર્મક્ષય થશે.

સામારૂપણં મન્તે જીવે કિં જળયદ્ ?

સામારૂપણં સાવજ્જજોગવિરદં જળયદ્ ॥

સામાયિક કરવાથી સાવધયોગની વિરકિત થઈ જાય છે. પાપ પ્રવૃત્તિ સદંતર બંધ થઈ જાય છે. સામાયિક કરનારને આહારસંજ્ઞા, લય સંજ્ઞા, મૈથુન સંજ્ઞા, પરિગ્રહ સંજ્ઞા ઉદયમાં આવે તો આ સાધનાની સ્થિરતા ટકે નહીં, વિષમતા આવી જાય. જે કર્મનિર્જરા થવી જોઈએ તે થાય નહીં.

સામાયિક સાધના એ તો કર્મનિર્જરાનું સાધન છે પણ તેમાં શુદ્ધિ ન રહે તો કર્મનિર્જરા કેમ થાય ? જો આ લવે પુણ્ય કમાઈ ન શકે, કર્મનિર્જરા ન કરી શકે તો એ પુણ્ય કમાવવા માટે બીજો અવતાર લઈ અનેક લવો લોગવવા પડે. માણસને પુણ્ય કમાવવા બીજો લવ કરવો પડતો હોય તો સમજી અને સજ્જન ધર્મ-ભાવી માણસોએ આ લવને વિક્ષણ જવા દેવો ન જોઈએ.

જા જા વચ્ચદ્ રયણી, ન સા પહિનિયત્તદ્ ।

અહમ્મં કુળમાણસ્સ, અફલા જંતિ રાહો ॥

જા જા વચ્ચદ્ રયણી, ન સા પહિનિયત્તદ્ ॥

ધમ્મ ચ કુળમાણસ્સ, સફલા જંતિ રાહો ॥

જે રાત્રી અને દિવસો વ્યતિત થાય છે તે ફરી પાછા આવતા નથી. જેના રાત્રી અને દિવસો અધર્મમાં પસાર થાય છે તે અક્ષણ જાય છે. જે ધર્મ આરાધનામાં સમય પસાર કરે છે તેના રાત્રી દિવસો સફલ રીતે જાય છે.

એક પક્ષની એવી માન્યતા છે કે પુણ્યની જરૂર નથી, પુણ્ય તો જીવનનું પતન કરનાર છે. પુણ્ય હોય છે પરંતુ આ વર્ગને પુણ્યનો પ્રભાવ લાઘ્યો નથી હોતો એટલે જ આવું બોલે છે ને ? ઘોર મધરાતે તમે કહો કે મને સૂર્યનું એક પણ કિરણ દેખાતું નથી. ક્યાંથી દેખાય ? રાતે થોડો સૂરજ ઉગે છે ? પુણ્યને ન સમજનારો વર્ગ આવો છે. પુણ્યના સૂરજના અજવાળા ન જોઈ શકનારા છતી આંખે આંધળા જેવા છે.

લગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે “પુણ્ય એકાંત ખરાબ નથી પુણ્ય મોક્ષની નિકટતા સુધી પહોંચવાનું એક અમૂલ્ય સાધન છે.” કર્મોથી વિમુક્તતા મેળવવી હોય તો પુણ્ય વગર મુક્તિના સાધનો મળવાના છે ક્યાંય ? પુણ્ય એ વસ્તુ નથી કે ખરીદી શકાય.

પુણ્ય શ્રદ્ધા અને સાધનાના મૂલ્યે સાંપડે છે.

પુણ્ય અતિ સાધનાના પરિશ્રમે પ્રાપ્ત થાય છે.

લગવાન ફરમાવી ગયા છે કે મનુષ્યનો જન્મ મોટા પુણ્યનો અવતાર છે, પણ એ અવતારમાં મોક્ષગતિ ન થાય તો બીજા અવતારનો ફેરો તો ખરોજ ને ?

અસંખ્યાતા દેવો મોક્ષમાં પહોંચી શકતા નથી. દેવલોકથી મોક્ષ નજીક છે પણ

મોક્ષનો દરવાજો એમને એમ માનવ જન્મની સિદ્ધિ વગર જોવા મળતો નથી. સ્વર્ગના દેવતાઓ ભલે મોક્ષ નજીક વસતા હોય, પરંતુ મુક્તિ મેળવવા માટે ધર્મસાધનાની યોગ્યતાની જરૂર તો છે જ ! યોગ્યતા અનુસાર પ્રવેશ મળે છે. માનવ સામાયિક સાધના કરે, શુદ્ધ ચારિત્ર પાળે અને ધર્મભાવને કેળવે તો જ કર્મનિર્જરા થાય. દેવોમાં મોક્ષની યોગ્યતા નથી. માણસ બન્યા પછી પણ પુણ્ય હોય તો જ મોક્ષનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. પુન્ય વગરના માનવીને ધર્મનું નામ શ્રવણ પણ રૂચતું નથી. માનવ તો અનેક છે પણ વીતરાગ શાસન પુણ્ય વગર મળતું નથી.

મોક્ષગતિ મેળવવા માટે કોઈ ભેદ નથી ગમે તે જાતિનો માનવ જો સાધના કરે તો મોક્ષને પામી શકે છે.

જાતિ વેશનો ભેદ નહિ, કહ્યો માર્ગ જો હોય
સાથે તે મુક્તિ લહે, એમાં ભેદ ન હોય.

ત્યાં જવા માટેની સાધના એ મોક્ષગતિની ટિકિટ છે.

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે “૧૪ બોલનો ધણી હોય તે મોક્ષમાં જાય” પણ અહીં એટલું સમજવું અનિવાર્ય છે કે આ ૧૪ બોલ તમે કયા સમજ્યા ? પૈસો, મોટર, ઘર, બંગલાઓ, સ-તા અધિકાર, વૈભવ, વિલાસ, ફ્રીજ, ટી. વી. રેડીઓ વગેરે ? નહીં પણ - ૧ ત્રસ, ૨ બાદર ૩ સંજી ૪ વજ્રઋષભનારાય સંઘપણ ૫, મનુષ્ય, ૬ શુકલધ્યાન ૭ ક્ષાયિક સમકિત, ૮ યથાગ્યાત ચારિત્ર, ૯ પંડીત વીર્ય ૧૦ કેવળજ્ઞાન, ૧૧ કેવળ દર્શન, ૧૨ ભવ્ય સિદ્ધિક, ૧૩ પરમ શુકલ લેશી, ૧૪ ચરમ શરીરી. આવા મંગલ, ૧૪ બોલનો ધણી હોય તે મોક્ષ પરિણામનો ધણી બની શકે છે. ૧૪ બોલ મેળવ્યા હોય પણ જો સમ્યક્ પ્રકારની સાધના સાથેસાથ હોય તો મોક્ષમાં એકમીશન મળે નહીં તો ‘નો વેકેન્સી !’

ઉજળું જીવન હોય, મંગલ સાધના હોય ઉત્તમ ચારિત્ર હોય તો સ્વર્ગના સુખ મળે, આ પંચમ કાળમાં જીવને મોક્ષની ગતિ ન મળે. જે સાધના દ્વારા પુરૂષાર્થ દ્વારા, પુણ્ય કમાવ તો કંઈક મળે ખરું ! સામાયિક સાધના શુદ્ધ કરવા માટે ૩૨ દોષો ટાળવા પડે છે.

૧૦ મનના, ૧૦ વચનના અને ૧૨ કાયાના દોષ સામાયિકના ગણાય છે. સામાયિક કરતા હો પણ નજર ચારે તરફ ફરતી હોય તો ? હાથ પગ હલાવ્યે રાખતા હો તો ? આ બધા કાયાના દોષ છે. કાયાના દોષ ઉદ્ભવે તો મનની સ્થિરતા તો ક્યાંથી રહે ? મન સ્થિર ન હોય તો વાણીમાં પણ શુદ્ધતા ન આવે. આ બધા દોષો સામાયિક કરવામાં માણસની સ્થિરતા ટકવા ન દેવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે.

સામાયિકમાં મનને પરોવી દેવું જોઈએ. ભૂલ ભરેલી ભાવનાથી કર્મનિર્જરા

કદાપિ ન થઈ શકે. સાધના સ્થિર ભાવે થાય પણ અસ્થિર ભાવે ન થઈ શકે, પુણ્ય તે બંધન છે પાપ તે મહાબંધન છે. બંને બંધનો તોડ્યા વગર મોક્ષ ન મળે. એટલે તો જ્ઞાનીજનો કહી ગયા છે કે પુન્ય તે સોનાની બેડી. પાપ તે લોઢાની બેડી.

મોક્ષની સમીપ જવા માટે ત્યાગ વૈરાગ્ય, સાધના, સંકળતા, ઉબજવળ જીવન, સુંદર વિચારો, મંગલ સાધના આ જીવ માટે પરમ આવશ્યક બની રહે છે. માણસનો સ્વભાવ છે કે—

પુણ્યસ્ય ફલમિચ્છન્તિ, પુણ્યં ન કુર્વન્તિ માનવાઃ ।

પાપસ્ય ફલમ્ નેચ્છન્તિ, પાપં કુર્વન્તિ માનવાઃ ॥

આ જીવ પુણ્યના ફળ ઇચ્છે છે પણ પુણ્ય કરવાની ઇચ્છા નથી. પાપના ફળ ઇચ્છતો નથી પણ પાપ છોડવાની ઇચ્છા નથી. પરંતુ પાપ કેને કહેવાય અને પુણ્ય કેને કહેવાય ? એ સમજીએ તો છોડીએને ? ઘણીવાર માણસ નિર્દોષભાવે પાપ કરી જાય છે. એની અજાણતામાં વાણી, વર્તન અને વિચારથી દોષ વહોરી લે છે. પરંતુ એ કર્મ દોષ રૂપ તો ત્યારે થાય છે, જ્યારે એ સમજવા છતાં મનમાં પ્રાયશ્ચિત્ત ભાવ ઉદ્ભવતો નથી.

મૂળ વાત પુણ્ય-પાપની છે. પુણ્ય મોક્ષમાં જવાની લાયકાત આપે છે. સુકિતનો પુરૂષાર્થ કરવાનો છે. દેહ એ માનવ પુણ્યનો પ્રબળ યોગ છે. શ્રીમદ્ભૂત વચનને વધાવી દે્યો. ભવના દેરા ટાળવા હોય તો પુણ્યનો યોગ છે. ભવદેરા વધારવા માટે પાપ યોગ છે.

બહુ પુન્યકેરા પુંજયી શુભ દેહ માનવનો મલ્યો.

તો યે અરે ભવ ચક્રનો આંટો નહીં એકે ટુચ્યો.

પુન્યના યોગે મનુષ્ય જીવન સાધનામાં લગાડી દે્યો. ઉંમર પસાર થાય છે. યૌવન થનગનતું આવે છે. પરંતુ જન્મકાળથી મંગલ સંસ્કાર પ્રાપ્ત થયા હોય તો યૌવનનો પ્રવેશ ધર્મભાવથી થાય છે, નહીં તો સંસારના ભોગવિલાસ ભાવે થાય છે. યૌવનની ભેભવંતી શક્તિ સન્માર્ગે વળે તો જીવન ધન્ય બની જાય, એક શેરમાં આ ભાવનાનું સરસ નિરૂપણ કર્યું છે.

કુછ કરલો નવ જુવાનો ! ઉઠતી જવાનિયાં હૈં

ખેતોં કે દે લો પાની, યહ બહુ રહી હૈ ગંગા.

જુવાનીની ગંગોત્રી વહી રહી છે. એ ગંગોત્રીના પૂર હીલોળા દે્યે છે, એની પણ એક દિશા હોય છે. પરંતુ યૌવનના માર્ગની દિશા નક્કી નથી. જો યૌવનને આત્માના સંસ્કાર સભર વિચારોનું બંધન ન હોય અને માત્ર મનના પવન પંખા અથ્થે દોડવાનું હોય તો યૌવન છિન્નભિન્ન થઈ જાય.

જરા જાવ ન પીડેહ, વાહી જાવ ન વડ્ડહ ।

જાબિન્દિયા ન હાયન્તિ, તાવ ધર્મ સમાયરે ॥

જ્યાં સુધી ઘડપણુ નથી આવ્યું ત્યાં સુધી ધર્મનું આચરણ કરી લે, જ્યાં સુધી વ્યાધિનું વર્ધન થયું નથી ત્યાં સુધી ધર્મનું આચરણ કરી લે. જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયો શિથિલ નથી બની ત્યાં સુધી ધર્મનું આચરણ કરી લે. ઘડપણમાં ધર્મ નહીં થાય. વ્યાધિમાં પણ નહીં થાય ઇન્દ્રિયો કામ કરતી બંધ પડી જશે. હે દેવાનુપ્રિય ! યૌવનના તનમનાટલર્યા ધર્મભાવથી મોક્ષના દરવાજા સુધી જઈ શકશો. ઘડપણે એ માર્ગ અતિ લાંબો લાગશે. જુવાનીને ધર્મથી ધારણ કરી લ્યો. ધારી લ્યો.

જુવાનીને આત્મભાવ-ધર્મભાવ, સંસ્કારભાવ, વિચારભાવને યાદ દેનારા ન હોય તો જુવાનીના કદમ યોગ તરફ નહીં પણ ભોગ તરફ વળે છે. યૌવનના મદમાં તમે તમારા ધર્મને ભૂલી જશો તો પછી આખી જીંદગી શું યાદ રહેશે એ તો કહો ?

સ પુવ્વમેવં ન લમેજ્જ પચ્છા एसोऽवमा सासयवाइयाणं ।

વિસીયઈં સિદ્ધિલે આડયમ્મિ. કાલોવળીપ્પ સરીરસ્સ મેવ ॥

ઉ. અ. ૪. ગા. ૯.

યૌવનાવસ્થામાં ધર્મ નથી કરતા તે પછી પણ નથી કરી શકતા આયુષ્ય શિથિલ થાય. શરીરનો વિરહ થતી વખતે કે કાળથી ઝડપાતી વખતે તે ધર્મ નથી કરી શકતા. પછી ધર્મ કરી લેશું, એવો શાશ્વતવાદીઓનો મત છે. એક કવિએ જુવાનોને મદમાતી યૌવનની ચાલને ટપારતા કહ્યું છે—

“કદમ કદમ સે નહીં, દીલ સે દીલ મિલાકે ચલો,

કદમ ઉઠાઓ જરા, ઓર મુશ્કરા કે ચલો.”

પ્રભાતના પ્રકાશનો ઉદય થયો છે. ગગનગામી વાતો કરતા તરંગમાં તમે તમારી જુવાનીની પળોને વેડફી ન નાખો. બીજાના દિલ સાથે દિલ મેળવીને ચાલો. મુખ પર એવી પ્રસન્નતા રાખો કે જોઈને બીજાઓને આ મુશ્કાનમાં કોઈ સારા ભાવનો ઉદય જોવા મળે !

સત્સંગ કરો પણ સારો, વાણી સાંભળો પણ જીનવાણી, વિચાર કરો પણ ધર્મના શાસન સંઘનું કલ્યાણ થાય એવા, સાધના કરો જેમાં તમારો અને શાસનનો ધર્મવૈભવ વધે એવું, જુઓ ! પણ સારું, સુંદર જુઓ. આ બધા ભાવ યૌવનમાં તો જ આવે જો તમારામાં એવા સંસ્કારના બીજ રોપાયા હોય, જો આ ભાવ તમારામાં હોય તો આ ભવ પુરતું તમારા પરતું જોખમ દૂર થાય.

તમારામાં યૌવન છે એ કાંવત બીજાને કામ આવે તો તમારા માટે પુણ્યનો

ઉદય થાય. એનું એક ઉદાહરણ આપું. એક યુવાન મુસાફર રસ્તે ચાલ્યો જતો હતો. તેણે એક રોગી વૃદ્ધને ધરતી પર પડેલો જોયો. શરીર રોગથી ગંધાતું હતું, લોહી પડે નીતરતા હતા. એના શરીરમાંથી જોમ ખૂટી ગયું હતું. વ્યાધિ ને પીડાથી એ મોત તરફ જઈ રહ્યો હતો. પેલા યનગનતા મુસાફરે કહ્યું-દેવાનુપ્રિય ! તું મારી સાથે ચાલ..

પેલો વૃદ્ધ બોલ્યો. ‘તારી સાથે ચાલુ એટલું બળ નથી. મારું શરીર ક્ષીણ થઈ ગયું છે. મન મરી ગયું છે, કોઈ અધુરા રહી ગયા છે. આ ભવે અણાવેલી ઇમારતો ઢળી ગઈ છે. અરમાન અધુરા રહી ગયા છે. યુવાન મુસાફરની જાણાસા વધે છે. તે પૂછે છે, કેણે તમારા સુખની મૌલાત લણી નાખી છે? તમારા સુખની ઇમારતો કેણે તોડી નાખી છે? વૃદ્ધ બોલ્યો, મારા કર્મોએ આ બધું કયું છે. આજની કાલ આટલી નજીક આવી જશે એની મને ખબર ન હતી. હવે મારામાં ઉભા થવાની શક્તિ રહી નથી. બોલવાની શક્તિ રહી નથી. મારા કર્મો ઉદય આવ્યા છે. મારા પુણ્ય મરી ગયા છે. યુવાન મુસાફર !”

વૃદ્ધ મુસાફરની આ કર્મણતા યૌવનથી યનગનતા મુસાફરથી સહન ન થઈ. એણે એની શક્તિનો ઉપયોગ કર્યો. એ વૃદ્ધને લઈ ગયો. એણે નવરાવ્યો, શરીર શુદ્ધ કરાવી, દવા લાવ્યો. મનશુદ્ધિ કરવા પ્રેરણા આપી, વૃદ્ધની વ્યાધિ ઓછી થઈ, એને પેટ પુરતું ભોજન મળ્યું. એ વૃદ્ધ દુઃખ ભૂલી ગયો. વૃદ્ધ માટે એક નવું પ્રભાત ઉગ્યું. એને જીવનમાં ફરી પાછા નવા વિચારો મળ્યા, નવો ઉમંગ મળ્યો. યૌવનનો સાચો રંગ અને સાચો સંગ હોય તો પરમાર્થ કાર્ય થાય.

આપણે અહીં ભગવાન મલિનાથનો અધિકાર જાણવો છે. આપણે જોયું કે મહારાજ બળ અને મહારાણી ધારિણીના શુદ્ધ અને પવિત્ર દાંપત્ય અને પવિત્ર ભાવોથી પુત્રરત્ન મહાબળે યૌવન પ્રાપ્ત કયું છે. રાજના મહા વૈભવી સુખો સાથે પુરૂષના ૭૨ સંસ્કારો રાજકુમાર મહાબળને પ્રાપ્ત થયા છે. રાજનીતિ અને રાજપ્રીતિમાં એ કુશળ બન્યા છે. આવા સંસ્કારી કુશળ અને મહાપ્રતાપી રાજકુમારને જોઈને મહારાણી ધારિણીમાં અનેક કોઈ જાગે છે. મહારાણી મહારાજને વિનંતી કરે છે, ‘હવે મારા મહાબળ પુત્રનો સંસાર સંબંધ જોડો’ બળ જેવા મહાપ્રતાપી પિતાના મહાપ્રતાપી પુત્ર મહાબળ છે, એમને પુત્રીરત્ન આપવા કયો રાજ તૈયાર ન થાય? રાજ રાણીએ રાજકુમાર મહાબળની યોગ્યતાનો વિચાર કરી ૫૦૦ રાજકુમારીઓ સાથે પાણીગ્રહણ કરાવ્યું.

૫૦૦ રાજકુમારીઓનું પાણીગ્રહણ કયું છે તેમાં અતિ સુંદર અતિ સંસ્કારી એવી રાજકુમારી કમલશ્રી પ્રથમ છે. તમે વિચારશો એક સાથે ૫૦૦ કુમારીઓ સાથે મહાબળે કેવી રીતે પાણીગ્રહણ કયું હશે? તો એનો ખુલાસો છે એક મંડપમાં મહાબળે

પાણીગ્રહણ થયું હતું. એ કાળમાં બહુપત્નીત્વનો રિવાજ હતો. એ કાળના કન્યા-પિતાઓ સાડા ઘર, સારો વર અને પ્રતાપી પુરુષો જોઈ એને પુત્રી અર્પણ કરવાનું સૌભાગ્ય સમજતા હતા બાકી બધું કેવળીગમ્ય.

૫૦૦ રાજકુમારીઓને રાજ્યમાં પ્રવેશ કરાવ્યો છે. હવે એ રાઝધાંગનાઓ, રાજલલનાઓ, રાજરાણીઓ છે. ૫૦૦ ને જાતજાતના કરિયાવરો છે. કરિયાવર એટલે શાસ્ત્રની ભાષામાં પ્રીતિદાન. ૫૦૦ રાણીઓના કરિયાવરોની સામગ્રીથી રાજના આદિશાન ભુવનો ભરાઈ ગયા છે.

વૈભવ લોગવવા છતાં, રાજસુખોમાં મહાબળનું જીવન પવિત્ર ભાવેથી ભર્યું ભર્યું છે. પુણ્યની ઇમારત ઉંચી ચાલી છે. પુણ્યનો ઉદય થયો એટલે આવી ૫૦૦ સંસ્કારયુક્ત રાજકુમારીઓનું પાણિગ્રહણ થયું છે. આવો યૌવનકાળ તે પુણ્યનો ઉદય. પુણ્ય વિના નાટકો, સીનેમા, વાજીત્રો આવા યશોગાન અને તન-મનનું ઠેકાણું ન રહે એવું વાતાવરણ; આવો રાજવૈભવ સુખ અને સ્નેહભાવ ન સાંપડે. આવી વાતને અનુલક્ષીને એક શેર છે.

દિલ હંમારા હી જળ થે-ગૈરત કો ખો સકતા નહીં,
હમ કિસી કે સામને ઝુક જાયે હો સકતા નહીં.
રાહે ખુદાહી સે મરકર લી ભટક સકતે નહીં,
તૂટ તો સકતે હૈ હમ લેકિન લચક સકતે નહીં.

જીંદગી સ્વાભિમાનથી જીવજો, સ્વમાનને હણીને નહીં. મર્યાદા રાખી વીરની જેમ જીવજો. શરમ અનુભવવી પડે તેવું ન જીવજો. સંસારના સુખો લોગવો છે પણ એ સુખ અને સંબંધો લોગવીને ત્યાગ પણ કરી જાણો, તો એ જીંદગીની મજા છે, પણ ક્યાંક એવું ન બને કે ન સુખ મળે, ન વૈભવ લોગવાય અને અડધી જીંદગીએ લટકી જવાય.

મહાબળ રાજકુમાર આવું ગૌરવપૂર્ણ ધર્મમય જીવનનો વૈભવ માણે છે ત્યારે માતા રાજી રાજી થઈ ગઈ છે. એને કોઠે કોઠે હેતના દીવા પ્રગટયા છે. એણે જે સુખો લોગવ્યા છે, એવા સુખ અને વૈભવ રાજકુમાર લોગવે છે. માતાની આંખો ઠરે છે પરંતુ આવું રાજસુખ, આવો રાજવૈભવ રાજકુમારના જીવનમાં કેવા કેવા વળાંક લાવે છે? વૈભવ છોડી પુણ્ય કમાય છે. ધર્મ જાગે છે. ધર્મ શું છે? સંસાર શું છે? એની વાતો જાનીજનો અવસરે કહેશે.

૧૧

સંસાર અસાર છે

(અષાઠ વદ ૧૧ શુક્રવાર તા. ૨૨-૭-૧૯૭૬)

અનેક લવોમાં ભ્રમણ કર્યા પછી આ માનવદેહ મળે છે. આ માનવદેહ ભવતું કલ્યાણ સાધવા માટે મળે છે જો આ ભવમાં પણ ધર્મ ચૂકી જઈએ તો ? આ ફરીને ભવોના ફેરા શરૂ થઈ જાય ને ? જન્મ-મરણ રૂપ સંસાર છે. જ્ઞાનીઓ કહે છે કે સંસાર અસાર છે

“ एवं भव संसारे, संसरइ सुहा-सुहेहि कम्मेहि
जीवो पमाय-बहुलो, समयं गोयम ! मा पमायए ”

(ઉત. અ. ૧૦ ગાથા ૧૫મી)

શુભ અને અશુભ કર્મને કારણે જીવાત્મા અસાર એવા સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. અસાર એટલે સાર નથી. આવા અસાર સંસારને પણ દીપાવવો હોય તો ધર્મ કરો. ધર્મજ્ઞાન અને આરિત્યભાવ કેળવ્યા પછી ધર્મજગૃતિ આવે છે. સંસારમાં પ્રતિબોધ મળે તો જગૃતિ આવે. જગૃતિ ક્યારે આવે ? સંત-સત્સંગ કરીએ તો દેહ, મન અને આત્મામાં જગૃતિ આવે. જેમને પુણ્યરાશિનો પૂર્ણ ઉદય થયો હોય તેને સત્સંગ પ્રાપ્ત થાય.

આપણે અહીં ભગવાન મલ્લિનાથનો અધિકાર ચાલે છે. ભગવાન મલ્લિનાથ ક્યારે થયાં ? પૂર્વજન્મમાં કોની સાથે સ્પર્ધામાં હતા એ બધું જ્ઞાનીજનોએ કહ્યું તે સાંભળો-

तत्थ णं वीयसोगाए रायहाणीए वल्ले नामं राया, तस्स धारणीपामोक्खं देवीसहस्सं ओरोहे होत्था, तएणं सा धारणीदेवी अन्नया कयाइं सीहं सुमिणे पासित्ताणं पडिबुद्धा जाव महब्बले नाम दारए जाव उम्मुक्क जाव भोग समत्थे ॥

જાનીજનોએ કહ્યું છે કે સલિલાવતી વિજય, વીતશોકા રાજધાની અને એમાં ઇન્દ્રકુંભ નામતું ઉદ્યાન છે. એવા રણિયામણા દેશના રાજા બળ છે. બળરાજાને ધારિણી પ્રમુખ ૧૦૦૦ રાણીઓ અંતઃપુરમાં છે. ધારિણી રાણીને એકવાર સિંહકુંડ સ્વપ્ન આવ્યું. તેણી જાગૃત બની રાજા પાસે ગઈ. વાત કહી, સ્વપ્નનાં કૃષ્ણમાં રાણીએ પુત્ર જન્મની વાત સાંભળી. સ્વપ્ન નવ માસે ધારિણી રાણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. એનું નામ મહાબળ પાડ્યું. મહાબળ માતા-પિતાના મનવાંછિત કૃષ્ણ જેવો મહાબળવાન છે. એનો જન્મ શુભ અને મંગળ છે. એમના લાઝમાં વીતશોકા નગરીનું રાજ છે.

દેવાનુપ્રિય ! સારા ઘરમાં સંસ્કારી માતા-પિતા અને પરિવારમાં જન્મ થવો એ પણ એક પુણ્યનું ફળ છે. આ લવનું પુણ્ય અન્ય લવોનું ભાથું છે. જે ગતિમાં તમારું જીવન અને મૃત્યુ છે, એ ગતિ એ તમારા જીવનનું સાચું દર્શન છે.

મહાબળ રાજાએ સંસારના ભોગો-રાજભોગો ભોગવ્યા છે. રાજસુખ અને ભૌતિક સુખો આત્મકલ્યાણનું સાધન નથી. પુણ્યની જરૂર આત્મકલ્યાણ છે, નહીં કે મન પ્રસન્નતા માટે.

સંસાર અને સંન્યાસના ભેદ જ્ઞાની સમજાવે છે. સલિલાવતી નગરીમાં રાજસુખમાં મગ્ન એવા બળરાજાને ત્યાં એક અવસર આવે છે. ઇન્દ્રકુલ ઉદ્યાનમાં સંતોનું શુભાગમન થાય છે.

આ અવસર પૂર્વે સંસાર શું છે ? એનો સાર શું છે ? એની મહાબળને ખબર નથી. પણ બળરાજા સંસારનો પાર પામી ગયા છે. ચેરાગમણં ઇન્દ્રકુમે ઉજ્જાણે સમોસઢા ઇન્દ્રકુલ ઉદ્યાનમાં સ્થવિર ભગવંતો પધાર્યા છે. આવો શુભ સંદેશો આપનારને બળરાજાએ કંઠમાંથી હાર કાઢીને આપી દીધો. કારણ સ્થવિર ભગવંતોના આગમનથી બળરાજા પ્રસન્ન થયા છે.

સ્થવિર ભગવંતના આગમનનો આનંદ, બળરાજાને મન આત્માનો આનંદ છે. જેમના હૃદયમાં એ સમયે અપૂર્વ ઉલ્લાસ પ્રગટ્યો. સંત દર્શનના ભાવ જાગ્યા.

આજના માણસોને કોઈ કહી જાય કે તમારે ત્યાં સાધુ પધારવાના છે તો ઘરમાં કહી દેયો. લલામણુ કરી દેયો કે ગોચરી આપજો. આમ કરજો ને તેમ કરજો.

દેવાનુપ્રિયો ! રાજા બળના મનમાં જ્ઞાન અને દર્શન ભાવનાનું ઝરણું એકાએક ફૂટી નીકળ્યું. એ અવસર બધાના જીવનમાં આવતો નથી. આવા ભાવ પણ પુણ્યની કમાણી કરી હોય તો થાય. શાસ્ત્રકારોએ આહીં કહ્યું છે કે ‘સ્થવિર ભગવંતો’ પધાર્યા છે. સ્થવિર આત્માઓ જ્ઞાનીજનોએ કેને કહ્યા છે.

સ્થવિર આત્માઓ જ્ઞાનીજનોએ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. જ્ઞાન સ્થવિર, વય સ્થવિર, ચારિત્ર સ્થવિર.

૧ જ્ઞાનસ્થવિર :- જેણે ભગવતી સૂત્ર, સમવાયાંગ સૂત્ર, ઝૂહત્ કલ્પ સૂત્ર વિ. જ્ઞાનની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી છે તે જ્ઞાન સ્થવિર આત્માઓ કહેવાય છે.

૨ વયસ્થવિર :- જેમની ૬૦-૬૦ વર્ષની ઉંમર થઈ ગઈ છે, પીઠતાને આરે પહોંચ્યા છે તે વય સ્થવિર છે.

૩ ચારિત્રસ્થવિર :- ૨૦ વર્ષની પર્યાય ચારિત્ર સંયમની શુદ્ધિ સાત્વિક રીતે પાળી હોય. ૨૦ વર્ષની દીક્ષા થઈ ગઈ હોય એ ચારિત્રસ્થવિર આત્માઓ કહેવાય છે.

વીતશોકા નગરી અને ઇન્દ્રકુલ ઉદ્યાનમાં સ્થવિર ભગવંતો પધાર્યા છે. આ નગરી અને ઉદ્યાનનું અહીં મહત્વ શાસ્ત્રકારોએ કયું છે. શા માટે? એટલા માટે કે અહીં ભગવંતો પધાર્યા છે. સ્થવિર છે કે સ્થવિર ભગવંતો છે? અહીં બહુવચન ઉચ્ચારમાં આવ્યું છે. એક સાધુ નથી ઘણા સાધુઓ છે.

માણસમાં ૬૦ વર્ષ પછી સ્થિરતા આવે. અધિકાર, સત્તા, પૈસા, સુખ બધું હોય છતાં સંસારની હાયવોય ચાલુ જ રહે. કારણ ‘इच्छा हु आगाससमा अणन्तिया’ માનવની ઇચ્છાઓ આકાશસમા અનંત છે. માનવ આજે ‘Money and Matter’ ને મેળવવા પ્રયત્નો કરે છે. તેથી માનવને જીવનમાં સ્થિરતા નથી રહેતી.

માનવ સુખ-દુઃખનો અનુભવ કર્યા પછી એ સુખમાંથી મનને સૂતેલું જ ન રાખવું જોઈએ. મનને ઉઠાડી લેવું જોઈએ. પરંતુ હવેના સમયમાં તો આ વયે પણ સુખ છોડવા ગમતા નથી. આ ઉંમરે પણ સંયમ દર્શન ચારિત્ર્યનું ભાન થતું જ નથી. આ દોષ આ ઉંમરે મોટો છે. માણસના હૃદયનું પરિવર્તન થવું ઘણું મુશ્કેલ છે.

બળરાજને ભાવ થયા હતા એવા ભાવ કેટલાને થાય છે? ઇન્દ્રકુલ ઉદ્યાનમાં સ્થવિર ભગવંતો પધાર્યા છે. એ જાણીને બળરાજને હર્ષ થયો છે. આનંદભાવ જાગ્યો છે.

પરંતુ રાજાએ એકલાએ આ હર્ષ વ્યક્ત નથી કર્યો પણ નગરજનો શ્રેષ્ઠીઓ, અન્ય પરિવારોને આ સમાચાર મોકલ્યા છે. નગરમાં ઠંઢેરો પીટાવ્યો છે કે આપણા અહોભાગ્ય છે કે આપણા મહા ઉદ્યાન ઇન્દ્રકુલમાં સ્થવિર ભગવંતો પધાર્યા છે.

નગરજનો ટોળે વળીને સ્થવિર ભગવંતોના દર્શન માટે ઉમટ્યા. કોઈ નાની કેડીએથી જાય છે; કોઈ રાજમાર્ગેથી જાય છે. હૃદયમાં સૌને ભગવંતોના દર્શનની ઝંખના છે. મહારાજ બળ અને ધારિણી રાણી પણ સ્થવિર ભગવંતોના દર્શનનો લાભ લેવા માટે ભવ્ય સવારી સાથે ઉદ્યાન તરફ પ્રયાણ કરી ગયા છે.

નગરજનો ખેઠા છે, રાજા ખેઠા છે, શ્રેષ્ઠીઓ ખેઠા છે, પ્રધાનો અમાત્યો અને મહાઅમાત્યો ખેઠા છે. ચારે તરફ મંગળ વાતાવરણ છવાઈ ગયું છે. સૌ સ્થવિર ભગવંતો ઉપદેશ આપે છે. તે ધન્ય ધન્ય કહીને ઝીલી રહ્યા છે.

“Religion is Real and Sansar is unReal”

‘આ સંસાર અસાર છે સાર હોય તો ધર્મ છે.’ માનવ મનને ચોટ લાગે એવા આ ધર્મનાં રંગે રંગાયેલા શબ્દો છે. ભગવંત કહે છે કે ‘આ સંસારમાં આવ્યા છો તો જાગતા રહેજો, જીવનમાં ફરી જાગૃતિનો અવસર આવશે નહીં.’

કાળે કાળે અને સમયે સમયે ન્યારે વિલાસનું વિષ ફરી વળે છે. લોકો ભોગના

રોગી બની જાય છે ભૌતિક સુખને સર્વસુખ માની બેસે છે ત્યારે મહાન આત્માઓ સાધુ સંતો સંસારી આત્માને ચેતવતા હોય છે કે જાગતા રહેજો....જાગતા રહેજો.

“ સંવુજ્જહા કિં ન બુજ્જહા સંવોદીં ચલ્લ પેચ્ચ દુલ્લહા ”

પરંતુ દેવાનુપ્રિયો ! તેમાંથી જાગે છે કેટલા ? અને જાગે છે એ જેણે પુણ્ય કમાઈ લીધું છે બાકી તો જન્મથી મૃત્યુ પર્યંત સૂતા છે.

આ સૂતેલા આત્માઓને જગાડવાનું કામ અમારું છે. જ્યંતિબાઈ નામની શ્રાવિકાએ ભગવતી સૂત્રમાં ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન કર્યો છે કે “ અત્યેગદ્યાણં જીવાણં સુત્તંતં સાહુ, અત્યેગદ્યાણં જાગરિયંતં સાહુ ।

ભગવાન, જીવ સૂતા ભલા કે જાગતા ભલા ? જ્ઞાની ભગવંતે ફરમાવે છે કે કેટલાક આત્માઓ સૂતા ભલા ને કેટલાક જાગતા ભલા. કારણ આ સંસારમાં આંખ ઉઘાડી રાખીને જે ભોગો-વિલાસ ભોગવાય છે એ સૂતેલા છે, સિનેમા જોવા જવ, સૂતેલા છે કે જાગેલા ? T. V. બુઓ છે એ શું પાપ નથી ? આટલા પૈસા ખર્ચીને કોઈ ઘરમાં પાપ લાવે ? બીજી રીતે પણ જાગેલા હો તો કોઈની નિંદા કરો, ખરાબ વિચારો કરો તો ? તો પાપનો બંધ પડે છે. આ જાગૃતિ એ દેહજાગૃતિ છે. આત્મજાગૃતિ નથી. જ્યારે તમે સૂતા હો છો તે અજ્ઞાન અવસ્થા છે. દેહનો વિરામ છે આત્માનો વિરામ નથી. આત્મા વિરામ પામે તો ?

પરંતુ હાલતા ચાલતા, ઉઠતા બેસતા કે ગમે તે કામ કરતાં કરતાં પણ જો હૃદયમાં ધર્મભાવ હોય તો એ ખરી જાગૃતાવસ્થા છે. ત્યારે અહીં એ બુવો કે ભગવાન મહાવીરે શું કહ્યું છે ? એમના ટુંકા જવાબમાં જ્ઞાનનો કેટલો મોટો વિકાસ છે ? ભગવાન કહે છે કે-

સુવાનું કોનું સાડું અને જાગવાનું કોનું સાડું ? એ અહીં જાણવું જોઈએ. જે ધર્મ, શાસન, દેશ, સંઘ સર્વને ઉપયોગી છે જીવ માત્રને હાનિ કરતા નથી. સદા ધર્મભાવ રાખે છે, બીજાને ધર્મ કહે છે, ધર્મ સંભળાવે છે કોઈ અકલ્યાણ કરતા નથી સૌનું શુભ વાંછે છે કે-

સન્ને જીવાવિ ઇચ્છન્તિ જીવિડ ન મરિજ્જિડં ।

તમ્હા પાણિ-વહં ઘોરં, નિગ્ગન્થા વજ્જયન્તિ ણં ॥

એ જાગતો ભલો.

પરંતુ ઉપર કહ્યા એ ગુણો જેમનામાં નથી. ભલે દેહનો ભાર લઈને જીવતો હોય પણ સુતેલો સારો.

ઇન્દ્રકંભ ઉદ્યાનમાં મહાત્મા પધાર્યા છે. ધર્મદેશના આપે છે. સુતા નહીં જાગતા રહેજો, જો તમે સુતા રહેશો તો આ ભવનો ફેરો નિષ્ફળ જશે.

‘કામદુધા કલ્પતરૂ, પારસ ચિંતામણી ચાર,
સંત સમાન એકે નહિ, મેં મનમાં કર્યો વિચાર.

સત્સંગ બહુ મોટો ધર્મ છે. સાધુનો સત્સંગ કામદુધા કલ્પતરૂ પારસ ચિંતામણી રત્ન કરતા પણ વિશેષ છે. એટલે તો સંત સમાગમ મોટો ગણાય છે.

સંત સમાગમ જીવનમાં પરિવર્તન આણે છે ઉંમર છે, યુવાની છે, શક્તિ છે અને સમય છે. આ બધું છે. ત્યારે સંત સમાગમ કરી કલ્યાણ કરી દેવો, કાલ સવારે યુવાની ચાલી જશે પછી? પછી કાંઈ નહીં થાય? જ્ઞાની ભગવંતે ઉ-તા. સૂત્ર અ. ૧૦ ગાથા ૨૬ માં ફરમાવ્યું છે:

“पवित्राह ते सरीरयं केसा पण्डुरया हवन्ति ते ।
से सव्व बलं य हायई, समय गोघम ! मा परम्माप ।

એક જ્ઞાનીએ કહ્યું છે.

આંખો પૈ તનેગા બલા, નાકસે વહેગા નાલા ।
લાઠીસે પડેગા પાલા, જરા જિન્દગાની મેં ॥
ખડે ખડે વસ્ત્રોમેં કરોગે, મલ મૂત્ર ત્યાગ
પડે પડે થૂકતે રહોગે, પીકદાની મેં ।
ભક્તિ કયા કરોગે તુમ, શક્તિ ન રહોગી જખ ।
કયા રામ રામ બોલોગે, તુમ્હારી બંદ વાણીમેં ॥

જ્યારે ઘડપણુ આવી જશે, આંખોમાં મોતીયો આવશે અને થોડે દૂર પણ દેખાશે નહીં, નાકમાંથી પાણી વહ્યા જશે ને આ વિષમ ઉતરાવસ્થામાં તમારે પસ્તાવું પડે એના કરતા ધર્મના કામ તમારે તમારા શરીરમાં-મનમાં શક્તિનો તનમનાટ હોય ત્યારે જ કરી લેવા સારા.

શરીરનો ખ્યાલ કરો ને ધર્મનો ખ્યાલ ન કરો તો કેમ ચાલે? જુવાની એક વખત ગઈ ફરી આવવાની નથી ભક્તિ તો શરીરમાં જોમ હોય ત્યારે થાય. ભગવાનને પુકારવાનું જોમ જેટલું પ્રબળ, ભક્તિને તપશ્ચર્યાથી એટલું અંતઃકરણ શુદ્ધ બને છે. આ બધા માટે પ્રબળ શક્તિ જુવાનીમાં હોય છે. યોગ સમય આવે ત્યારે યોગ તરફ વળાય એના કરતાં ભોગમાથી સીધા યોગ તરફ જવાય તો આ ભવનું કલ્યાણ જલ્દી થાય ભર યુવાનીમાં તમે કહો કે ધર્મનો યોગ આવશે ત્યારે ધર્મ પણ કરી લઈશું પણ એ યોગ ક્યારે આવે? ઘડપણમાં? જ્યારે કાયા ન ચાલતી હોય ત્યારે? મન થાકી ગયું હોય ત્યારે? ત્યારે તમારામાં ઉત્સાહ હોય ખરો? ન હોય. મનુષ્યના આયુષ્યનો ઉદય છે. શરીર સુખાકારી છે. સમય છે ત્યારે હૃદયમાં ધર્મ જગૃતિ લાવી દો.

‘તન નહી છુતા કોઇ ભી દમ નિકલ જાને કે બાદ
 ‘ફે’ક દેતે ફૂલ, જ્યેાં ખુશખૂ નિકલ જાને કે બાદ ।
 આજ જો કરતે કિલોલે’, ખેલતે હૈં સાથમેં
 કલ હરેંગે દેખ તન, નિજીવ હો જાને કે બાદ ।
 સ્વાર્થ ખ્યારા રહુ ગયા, અસલી મુહુબત ઉઠ ગઈ
 ભૂલ જાને માંકો બછડા પય નિકલ જાને કે બાદ ।
 ભાગ જાતે હંસ ભી, નિજંલ સરોવર દેખકર
 ત્યાગ દેતે વૃક્ષ પક્ષી, પાન ઝડ જાને કે બાદ ।’

આપણા સમાજમાં ફૂલના હાર પહેરાવવાની પ્રથા છે. જેનોએ ફૂલ ન પહેરવા
 જોઈએ અને ખડેનોએ માથામાં ફૂલની વેણી ન નાખવી જોઈએ કારણ ફૂલ સજીવ હોય
 છે. ફૂલ કરમાય જાય, જીવો પણ મરી જાય છે. તેમાં એકેન્દ્રિય જીવ કહેવાય છે. તેને
 પણ જીવન પ્રિય છે.

આનાથી પાપ થાય ને ? જો કોઈનું બહુમાન કરવું હોય કે કરાવવું હોય તો
 સુખદનો હાર પહેરાવાય, સૂતરની આંટી પણ પહેરાવાય, પણ ફૂલનો હાર તો ન જ
 પહેરાવાય. કારણ એનાથી હિંસા થાય, આજથી પ્રત્યાખ્યાન લો કે ફૂલનો હાર કે
 ફૂલની વેણીનો ઉપયોગ નહીં કરીએ.

શેનાથી હિંસા થાય છે ? અહિંસા કેમ કેળવાય છે ? એ બધું તમે ક્યારે
 જાણી શકો ? જ્યારે સંતોનો સત્સંગ કરો ત્યારે. બાળકો સાથે રમતા હોય
 ભણતા હોય, જમતા હોય એમાં એક બાળક એણે થઈ જાય તો ? એમ તમારો
 અંદરનો રમતાર જીવતો હોય તો જ એની કિંમત છે ને ?

જ્ઞાનીજનો જગૃતિનો સંદેશ આપતા કહે છે કે ‘આ સ્વાર્થમય જગતમાં માત્ર
 દેહનો સ્વાર્થ પૂરતો નથી, આત્માનો સ્વાર્થ પણ સાધવો જોઈએ.’

એક ગાય હોય, વાછરડું દિવસ-રાત એની પાસે હોય, પરંતુ ગાયનું દૂધ
 બંધ થાય પછી વાછરડું કેવું દુઃખી થઈ જાય છે ?

સત્સંગનું પણ આવું જ છે. સત્સંગ છોડો એટલે શું થાય ? તમને શાસ્ત્રનું
 જ્ઞાન, સાચા વિચાર, અહિંસાના ભાવો અને ધર્મદેશના ક્યાંથી મળે ?

શરીર ઇન્દ્રિયોના ભોગ છોડો ને યોગ અપનાવો.

સ્થવિર ભગવંતો ઉપદેશ કરે છે બળરાજ સાંભળે છે. ધર્મના આ સંકેતોએ
 બળરાજના અંતરમાં જગૃતિ લાવી દીધી છે.

વિશાળ પરિવાર છે. રાજસુખો છે. ભોગ-વિલાસ છે. વૈભવનો તો કોઈ પાર

નથી. ઇન્દ્રિયો ખરાબર કામ આપે છે. ઉમર છે અને સમય છે. ધર્મનું આચરણ નહીં કરું તો ? એવું બળરાજ વિચારે છે.

આવી જાગૃતિ તો જ આવે, જો પુણ્ય ક્રમાયા હોય. બળરાજની અંતરની આ જાગૃતિ એના વિચારો અને એમના જીવન પરિવર્તનની વાત હવે અવસરે કહેવાશે.

૬

૧૨

સાચો સમ્રાટ કોણ ?

(અષાઠ વદ ૧૨ શુક્રવાર તા. ૨૩-૭-૭૬)

શાસન સમ્રાટ વીર જીનેશ્વર ભગવંતે જગતમાં સાચો સમ્રાટ કોણ બની શકે તેનું દર્શન કરાવ્યું છે. સમ્રાટ કોણ બની શકે ? છ ખંડને સાધી છ ખંડ ઉપર આધિપત્ય જમાવી તેના ઉપર આણુ ફરકાવનારને સમ્રાટ કહેવાય છે. ચક્રવર્તીને સમ્રાટ કહેવાય છે. તેને નરદેવ પણ કહેવાય છે, ભગવતી સૂત્ર શતક ૧૨ ઉદ્દેશો ૯ મો માં પાંચદેવનો અધિકાર બતાવતાં નરદેવની અપૂર્વઋદ્ધિનું વર્ણન કરેલ છે. ૮૪ લાખ, હાથી-ઘોડા-૨૫ ૯૬ કોડી પાયદલ, ૬૪૦૦૦ સ્ત્રીઓ, ૩૨૦૦૦ મુકુટ ખંધી, ૩૨૦૦૦ સામાનિક રાજા, ૩૬૦ રસોયા, વીસ હજાર સોનાના આગાર, આવા મોટા રાજવૈભવનો સ્વામી એ છે બાહ્ય જગતનો સમ્રાટ. રાજસત્તા અને રાજસુખ, જનતા પર રાજ, મનમાં અનેક મહત્વકાંક્ષાઓ, આવો સમ્રાટ જગતની દૃષ્ટિએ ભલે સુખી ગણાતો હોય પરંતુ જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનમાં આ સમ્રાટની કોઈ કિંમત નથી.

જનતા પર રાજ કરી સરહદો વધારવી, અન્યના રાજ્યો છીનવી લેવા, હજારો જીવોને રહેંસી નાખી, અન્યના રાજ્ય ઉપર બની બેઠેલા સમ્રાટ એ શું સમ્રાટ છે ? સમ્રાટ એટલે મહાશક્તિશાળી રાજા એવો અર્થ થાય છે. તમારી શક્તિ બીજાઓને મારી નાખવા કે અન્યનું છીનવી લેવાના ઉપયોગમાં થાય તો એ શક્તિ નથી જુદમ છે !

સમ્રાટ ભોગથી નહિં યોગથી થઈ શકાય છે. આંતર જગતના છ શત્રુ સમા ક્રાધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, રૂપ છ ખંડને સાધે તે જ આધ્યાત્મિક જગતનો સ્વામી બની શકે છે, તે જ સાચો સમ્રાટ છે. તેથી જ તિથંકર ભગવંતોને શાસન સમ્રાટ કહેવાય છે. કંચન કામિનીના લોભ, સત્તા-વૈભવ અને એશ-આરામ એ કોઈ પણ રાજા કે સમ્રાટનું કર્તવ્ય નથી સમ્રાટનું સાચું કર્તવ્ય તો પ્રજાનું પાલન છે. એક સમ્રાટનું અને એક મહર્ષિનું ઉદાહરણ સાંભળો. એક મહર્ષિ સીધા, સાદા અને બાહ્ય વંભવ વિનાના, પણ પેટ પૂરતું ખાઈ કલા ઉપાસન કરનારા. છ દર્શનોમાં વૈશ્વેષિક

નામનું દર્શન જેણે નિર્માણ કર્યું છે. એનું નામ કણાદ, એનું નામ કણાદ કેમ પડ્યું એ બાણવા જેવું છે. ‘કળં અત્તિ इति कणाद’ કણ કણ વીણી-વીણીને ખાતા હતા. તેથી તેનું નામ કણાદ પડ્યું. મૌસમ વીતી જાય, ખેતરોમાં મોલ લાણાઈ જાય, પછી ખેતરોમાં જે રહ્યાં સહ્યાં દાણા હોય, એ વીણી-લાવીને, એ ય પેટ પૂરતું ઘેર આવી ખાઈ લે. કણાદ આ રીતે પોતાની આજીવિકા પૂરી કરતા હતા. એક વખત એ દેશના સમ્રાટને કોઈકે ફરિયાદ કરતા કહ્યું “મહારાજ ! તમે કહો છો કે મારા દેશમાં કોઈ ભૂખ્યું નથી, ગરીબ નથી, કોઈ ખાધા-પીધા વિનાનું નથી, પણ કણાદ નામના એક સજ્જન માણસ, ખેતરોમાંથી કણો વીણી લાવીને પેટ ભરે છે.” મહારાજનું બાણે ગૌરવ હજીયું. તુરત જ રાજમાંની એક વ્યક્તિને કણાદ પાસે મોકલીને કહેવરાવ્યું. બોલો ! આપની શી જરૂરિયાત છે ? પેલા સેવકે કણાદ પાસે જઈ કહ્યું કે મહારાજાએ કહેવરાવ્યું છે કે તમોને જોઈએ તેટલું અન્ન રાજભંડારમાંથી મોકલી આપે.”

પણ રાજના એ માણસને નિર્દોષી કણાદ શું જવાબ આપે છે એ તો બુઝ્યો ? કણાદ છે કહે-સાઈ રાજના અન્નભંડાર ભલે ભર્યા મારે એક કણની પણ જરૂર નથી. હું ગરીબ નથી મારી કોઈ આવશ્યકતા નથી. રાજના માણસે આવી, રાજને વાત કરી. રાજાએ ફરી ફરમાન કર્યું ‘સ્વમાની માણસ હશે એટલે બહારમાં લેવા ના પાડે, એને કહો તમે કહો ત્યારે છાની રીતે મોકલી દઈએ !’ રાજાનો માણસ ફરી કણાદ પાસે આવ્યો. કણાદને રાજાનો સંદેશ કહ્યો, પણ કણાદે તો, જે પ્રથમ જવાબ આપ્યો હતો, એવો જ જવાબ આપ્યો ! રાજાને નવાઈ લાગી. એને મનમાં આ માણસ માટે માન વધ્યું. એણે પોતે કણાદ મહર્ષિ પાસે જવાનો નિર્ણય કર્યો. મહારાજા કણાદની ઝુંપડી જોવા તેને ઘેર પહોંચ્યા. કણાદ લખવામાં મસ્ત હતો. એને તો શું રાજ, શું પ્રજા ? બધા સરખા હતાં. પારકાના પુરૂષાર્થ ઉપર તાગડધિન્ના કરનારાઓએ અહીં એક ઘડો લેવા જેવો છે. જીવનમાં માણસ કેવી કેવી મહાન તપશ્ચર્યા કરે છે ? કણાદ એક ટંકના દાણા વીણી લાવે. એક ટંક ખાય ને બીજા ટંકના વીણી લાવે. બીજા ટંકે ખાય. એને સંત્રહ કરવો નથી.

“સંયમ ન કરે સાધુ સંયમી આણુમાત્રનો,
નિસ્વાર્થીને અનાસકત બને તે જગવલ્લભ.”

બુઝ્યો આસકિત ત્યાં જ આક્રમણો છે ને જ્યાં નિરાસકત અનાસકત ભાવે છે ત્યાં આનંદ છે. જે સંયમી આત્મા છે તે નિસ્વાર્થી, નિસ્પૃહી અને નિર્દોષી હોય છે. તે ટંકેટંકનું લાઈ આવીને ઉદરપૂર્તિ કરે છે પરંતુ વસ્તુ કે પદાર્થનો સંયમ કરતા નથી આવો નિષ્પરિશ્રદ્ધી આત્મા જ જગતનો વલ્લભ બને છે આનું નામ સાચો આધ્યાત્મિક

ઔભવ કહેવાય. રાજાએ કેટલીયે આજ્ઞા કરી કણાદે હા પાડી હોત તો એની ઝુપડીના આંગણામાં અનાજના ઢગલા થઈ જત પણ એતો મહર્ષિ હતા. એક કણની આશા નહીં આ છે કણાદની સ્વાભાવિક સાધના.

કણાદની સાધના કેટલી મોટી છે એને કોઈની દયા પર જીવવું નથી એ તો માત્ર એક ટંક વીણી લાવેલા દાણા ખાઈને ફરી લખવામાં મસ્ત છે. એના આંગણામાં મહાન સમ્રાટ આવીને ઉભો છે એની ય એને પરવા નથી. હવે તમે કહો સાચો સમ્રાટ કોણ ? થોડી પળો સુધી ઉભો રહેલો સમ્રાટ, કણાદનું ધ્યાન દોરવા કહે છે, ‘મહાનુભાવ કણાદ ! ઉંચું તો જીઓ ! હું આપના આંગણામાં આવ્યો છું.’ કણાદ ઉંચું જીએ છે. સમ્રાટને જોઈને હરખેલો થઈ જાય છે. જો કે કણાદ તો એને આંગણે કોઈ સામાન્ય માણસ આવ્યો હોત તો પણ આટલો જ હરખાત. એની દ્રષ્ટિમાં કોઈ ભેદ નથી. એણે સમ્રાટને આવકાર આપતાં કહ્યું. ‘પધારો ! સમ્રાટ પધારો ! મારા લાયક સેવા કરમાવો !’

સમ્રાટ પણ વિવેકી છે. એ કહે છે ‘હું તમારી સેવા લેવા નથી આવ્યો, સેવા કરવા આવ્યો છું.’ ‘તમે મારા રાજ્યમાં ખેતરોમાંથી દાણા વીણી વીણીને ખાવ, અને એ પણ મારા અન્નભંડાર ભર્યા હોય ત્યારે, એ મારું દૂષણ છે.’ સમ્રાટની ભાષામાં એક પ્રકારનો અહંભાવ હતો. કણાદ નમ્ર બનીને સમ્રાટને જવાબ આપે છે ‘મહારાજ ! હું અન્ન વીણીને ખાઉં છું એ તમારું દૂષણ નથી પણ ભૂષણ છે. કોઈની દયા ઉપર ન જીવવાનો મારો અધિકાર, તમે તો શું ભગવાન પણ નહીં છીનવી શકે. મહારાજ ! આ મનુષ્ય અવતાર મળ્યો છે પેટ ગુજરા પુરતું કમાઈને ખાવા જેટલું સ્વાભિમાન ન હોય તો આ જીવતર ધૂળ છે. મારો સંતોષ એ મારે મન અન્નનો ભંડાર છે, મહારાજ !’ રાજા કણાદના જવાબથી પ્રસન્ન થઈ ગયા. એ જેની સાથે વાત કરતાં હતાં એ સિદ્ધાંતે ધર્મ મહાનતામાં અને વિશાળતામાં ચઢિયાતો હતો. રાજાએ કણાદના ચરણોમાં પડી કહ્યું, ‘ધન્ય ! મહર્ષિ ! ધન્ય ! તમે મારા રાજ્યનું મહાન ભૂષણ છો. તમારા જેવા મહાન આત્માઓથી મારું રાજ્ય ઉજળું છે !’ વર્ષો પૂર્વે થઈ ગયેલા કણાદનું આ ઉદાહરણ છે, પણ આ કણાદ મહર્ષિ હજી પણ જીવે છે, કારણ કે એ જ મહર્ષિએ દર્શન શાસ્ત્રનો મોટામાં મોટો ગ્રંથ વૈશેષિક દર્શન રચ્યો છે, સત્તા, સામ્રાજ્ય, અધિકાર, મોહ-માયા, વૈભવ, અનેક પત્નીઓ મોટું રાજ્ય, મદમદતો અને છલછલતો રાજ વૈભવ હોય એને ભલે સમ્રાટ કહેવાતો હોય, પણ એ સમ્રાટ નથી. વિશાળતા હોય, વિશિષ્ટતાઓ હોય, છકે નહીં અને છલકાઈ જાય નહિં એવા નરવીરો સમ્રાટ બની શકે છે.

ધર્મ સત્યની પૂર્ણતા પ્રગટી હોય તે છલકાતાં નથી.

પૂરા તે છલકે નહીં, છલકે તે આધા

ઘોરા તે ભૂકે નહીં, ભૂકે તે ગધા.

ખહારની રિદ્ધિ તો બેઠએ તેટલી મળે, પણ જ્યાં સુધી આશ્વતરની રિદ્ધિસિદ્ધિ અને સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત ન થાય તો ? તો એ છકી બાય-છલકાય નહીં.

નગરીના ઇન્દ્રકુલ ઉદ્યાનમાં સ્થવિર ભગવંતો પધાર્યા છે ભાગ્યવંત આ નગરી ! આ રાજા ! અને આ પ્રજા ! રાજા સુખની સાદ્યળી છે, ૫૦૦ રાણીઓ છે, વૈભવ તો બાણે છલકાય છે, એવા રાજકુવર મહાબળ છે, એવા જ પ્રતાપી પુત્રના પિતા મહાપ્રતાપી બળરાજા છે, એ પ્રતાપી રાજાની રાણી ધારિણી છે, રાજ્યમાં ખખર પડ્યા છે. ઇન્દ્રકુલ ઉદ્યાનમાં સ્થવીર ભગવંતો પધાર્યા છે. ભગવંત સ્થવીરની વાણી સાંભળવા માટે ઉદ્યાનમાં રાજા-પ્રજાનો સમુદાય ઉમટયો છે. વાણીમાં ધર્મ, વૈરાગ્ય, અને વિવેકનો આદેશ છે. ભગવંતોની વાણીની ચોટ સીધી હૃદયમાં સ્પર્શી જાય એવું એમાં બળ છે. પ્રભુની વાણી બાણે ઉદ્યાનમાં કુલની ફેરમની જેમ, ધર્મની સુગંધ વરસાવે છે. આ તો પ્રભુની વાણી વાણીમાં જે ધર્મ આદેશ છે, વિવેક છે, ત્યાગ અને તપશ્ચર્યાના ઉપદેશ છે એ માનવ મનને વિચાર કરતું કરી મૂકી દે છે.

બળ રાજાના મનમાં પણ ધર્મભાવ જાગ્યો છે, એના અંતરમાં ધર્મના સાચા સ્વરૂપે આંદોલનો જગાડવા માંડ્યા છે.

“અધુવે અસાસયમ્મિ સંસારમ્મિ દુક્ખપડરાણ ।

કિં નામ હોજ્જ તેકમ્મં જેણાહં દુગ્ગાહં ન ગચ્છેજ્જ ॥

ઉત્ત અ ૧. ગા. ૧

હુઃખથી ભરેલા અધુવ અશાશ્વત આ સંસારમાં, એવું કયું કર્મ છે, જેનાથી હું દુર્ગતિમાં ન જઈ શકું ?

સ્થવીર ભગવંતો ઉપદેશ આપે છે. આ સંસાર દુઃખનું ઘર છે. રાજરાણી, આખરૂં, વૈભવ, સત્તા સર્વ શાશ્વત ચિરંજીવ નથી.

“થાવરં જંગમ ચેવ, ધણં ઘનં ઉવક્ખરં ।

પચ્ચમાણસ્સ કમ્મેહિ નાલં દુક્ખાઓ મોયણે ॥ ઉત્તર અ. ૬, ગા. ૬

દેવાનુપ્રિય આત્માઓ ! સંસારના તમામ થાવર અને જંગમ જે લોગ-ઉપ-લોગના સાધનો ભૌતિક સુખો આપનારા છે તે ક્ષણમાત્રના છે આજનો યુગ વૈભવનો યુગ છે. આજે વિજ્ઞાને સર્જેલા અને ખીળ વૈભવોની ક્યાં ખામી છે ? સિનેમા, ટીવી, રેડિયો, ટેલીફોન, રેફ્રિજરેટર કેટ કેટલા સુખના સાધનો છે પરંતુ આ સુખના સાધનો કેવા ? “સુખમિત્ત સુક્ખા બહુકાલ દુક્ખા” બહુકાળ દુઃખ દેનારા આ બધા સુખો એક ક્ષણના છે. ‘અનિત્યાનિ સંસારાણિ, વૈમલો નૈવ શાશ્વતો । નિત્યં સન્નિહિતો મૃત્યુ ધર્મો ઇક દિ નિશ્ચલ.”

અનિત્ય એવા સંસારની અંદર વૈભવ-વિલાસ, રંગરાગ વગેરે અશાશ્વત, અનિત્ય, અધુવ છે. ક્ષણ માત્રનું સુખ પરંતુ બહુ કાળના દુઃખનું કારણ છે. માટે જ જ્ઞાની

ભગવંતો કહે છે દુઃખને આપનાર એવા ક્ષણિક સુખોનો ત્યાગ કરો. ત્યાગ નહીં કરો ત્યાં સુધી ભોગનો મોહ નહીં ત્યજી શકો.

દુઃખથી ભરેલા સંસારનો ત્યાગ, એ મોટામાં મોટો ત્યાગ છે.

દુનિયામાં આવ્યા છીએ કેટલી ઘડી હસવાનું ને કેટલી ઘડી રોવાનું ?

ભગવંતોની વાણી સાંભળી છે, ત્યારથી મહારાજ બળની અંત બળતી થઈ ગઈ છે. ત્યાગ માગ'નો પ્રકાશ હવે એને દેખાવા માંડ્યો છે. તેને સમજાય ગયું કે સુખ એ ત્યાગના ઘરમાં જ છે.

‘સુખ જે રહ્યું તપધન તથા ચારિત્રના ગુણ પુંજમાં,
તેમજ અનંતુ સુખ સાચું વિરતિ કેરી કુંજમાં,
તે સુખભાગ અનંતમો ના હોય ભોગ વિલાસમાં,
કામાદિમાં જે મોજ માને અંધ તે અજ્ઞાનમાં’

સુખ એ વૈભવ-વિલાસમાં કે કામભોગમાં નથી. પરંતુ તપરૂપી ધનમાં છે ચારિત્રના અખૂટ પુંજમાં છે અને વિરતિની કુંજમાં છે. મળેલા પદાર્થો ચિરકાળ ટકનારા નથી. જ્ઞાનીએ કહ્યું છે :

‘નરેન્દ્ર સુરેન્દ્ર ઇન્દ્રોના સુખો પરમાર્થ દૃષ્ટિએ ભેદએ તો દુઃખના કારણ છે. કારણ કે એ સુખોથી ભૌતિકતા મળી છે આધ્યાત્મિકતા નહીં. સંસાર સજીત દુઃખો ભેદ લીધા, બાણી લીધા, સમજી લીધા પછી પણ જે આધ્યાત્મિક માર્ગે પ્રયાણ નથી આદરતો એ બુદ્ધિમાન નથી. સંસારના તમામ સુખોની સાથે જેણે સંબંધ તોડી નાખ્યો છે તે આધ્યાત્મિક જગતનો મહાન સમ્રાટ છે. સંસારના વૈભવી સમ્રાટના રાજ્યનો અંત હોય છે, પરંતુ ધર્મના સમ્રાટના રાજ્યને ક્ષિતિભે હોતી નથી. એનું એક ઉદાહરણ કહું છું.

એક દેશનો બાદશાહ પોતાની સેના લઈ એક જંગલમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો. એને કાને એક મહાન ફકીર આ જંગલમાં રહે છે, એવી વાત આવી. ફકીર તો મસ્ત છે, કોઈની એને પરવા નથી. એ કોઈથી હરતો નથી. ફકીરના વખાણ સાંભળ્યા બાદશાહ ફકીરને મળવા આવ્યો, બાદશાહની ફકીરને મળવાની જિજ્ઞાસા વધી. એ ફકીર પાસે ગયો અને ફકીરને પૂછી બેઠો ‘તું કોણ છે ?’

ફકીરે ખુમારીથી ઉંચું જોયું અને બાદશાહને સામો સવાલ કર્યો. ‘તું કોણ છે ? ફકીરના સામા સવાલથી રાજા ડહાઇ ગયો. આજ સુધી આ મહાન બાદશાહને આવો સવાલ કરનાર કોઈ નહોતું મળ્યું. બાદશાહે કહ્યું ‘હું બાદશાહ છું.’

ફકીર હસ્યો અને કહ્યું ‘હું બાદશાહનો બાદશાહ છું.’ બાદશાહનું બાણે ગૌરવ હણાયું ‘તારી પાસે એક પણ સેવક છે ?’ ‘જેને ભય હોય એની આબુ-બાબુ સેવકો

હોય, બાદશાહ ! ફકીરે ગૌરવથી જવાબ વાળ્યો. 'તારી પાસે આવી હબરોની સેના છે ?' બાદશાહે ફરી પૂછ્યું. 'સેના નથી. શસ્ત્ર નથી સેનાની તો એને જરૂર પડે જેને શત્રુ હોય બાદશાહ !' ફકીરે અભિમાનથી કહ્યું. 'તારા શરીર પર એક નાનું શુ વસ્ત્ર પણ છે ? ને મારી....'

બાદશાહ શબ્દો પૂર્ણ કરે એ પૂર્વે ફકીર ગળું ઉઠ્યો 'બાદશાહ, તારા જેવા બહુરંગી ને ભારે વસ્ત્રો તો દેહની કુરૂપતા ઠાંકવા માટે પહેરવા પડે. મારી પાસે તો માત્ર એક કફન જ છે. મારી મર્યાદાનું પાલન એટલું જ છે.'

બાદશાહ ફકીરના શબ્દો સાંભળી થીજી ગયો. જ્ઞાન લાધી ગયું. બાદશાહી ત્યજી દીધી અને ફકીરી સ્વીકારી લીધી. આ ફકીર જે જગતથી પર છે તે જ સાચો સમ્રાટ છે. આ આધ્યાત્મિક જગતનો મોટો સમ્રાટ. આવો જ એક સમ્રાટ, જેને રાજસુખ ત્યજવાના ભાવ થયા છે. એ બળરાજનો આત્મા જાગી ગયો છે. ત્યાગમાર્ગે જવા પણ લીધું. બળરાજ્યે સ્થવીર ભગવંતો પાસે ભાવ પ્રગટ કર્યા. 'મને પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવાના ભાવ જાગ્યા છે પ્રભુ !'

સ્થવીર ભગવંતોએ જવાબ આપ્યો જહાસુહં દેણુપિયા ! મા પઢિવંધં કરેહ ॥ 'તમને સુખ ઉપજે એમ કરો પણ વિલંબ ન કરો.'

રાજ્યે વીતશોકા નગરીમાં જઈ કર્તાવ્ય પૂર્ણ કરવાનું છે. રાજ્ય સંચાલન કરે તેવા મહાબળકુમારને રાજ્ય સોંપવાનું છે. હવે રાજ કેવી રીતે નગરીમાં પાછા ફરે છે અને આવીને કેવી રીતે મહાબળકુમારનો રાજ્યાભિષેક કરવાનો નિર્ણય કરે છે. તેના ભાવભેદ અવસરે.....

સાધ્વી શિરોમણિ

બા. બ્ર. માનકુંવરબાઈ મહાસતીજી

મૂળ મેંદરહાના બદાણી કમળશીલાઈ પિતા અને હીરાબાઈ માતાના પુત્રી વેલબાઈ અને તેમના પુત્રી એટલે આપણા શ્રમણી સંઘના અગ્રણી માનકુંવરબાઈ મહાસતીજી,

કાળક્રમે કમળશીલાઈ મેંદરહા છોડી દીવ જઈને વસ્યા. દીવના એ વખતે બહો-જલાલીના દિવસો હતાં. કમળશીલાઈને ડુંગરશી નામનો પુત્ર અને વેલબાઈ પુત્રી હતી. વેલબાઈને બે સંતાનો હતાં. માનકુંવરબાઈ અને હીરાચંદ. બે સંતાનોને છોડી પિતા પરલોક પધાર્યા.

એ સમયમાં ભાવનગર દરિયા કિનારે થઈ, પૂ. ધર્મદાસજી મહારાજના શિષ્ય પૂ. મૂળચંદજી મહારાજ અને એમના પ્રશિષ્ય રત્નચંદ્રજી મહારાજ ઘોઘા કિનારે

પધાર્યા છે. એ ખબર સાંભળી દીવનો સંઘ રાજી થયો. જઈને ગુરૂદેવને વિનંતી કરી, ચાતુર્માસ નજીકમાં આવતું હોવાથી પૂ. રત્નચંદ્રજી મહારાજને ચોમાસાની વિનંતી કરી. દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઈ અવસર જાણી પૂ. મહારાજે વિનંતી સ્વીકારી. પૂજ્યવર પધાર્યા. દીવનગરમાં જાણે ધર્મનો મંઠપ રોપાયો, જ્ઞાનનો દરિયો લહેરાયો, તપ-ત્યાગથી આકાશ છવાઈ ગયું. ઘર ધંધા છોડીને શ્રાવકો ઉપાશ્રયમાં ઉભરાય છે. પર્વાધિરાજ પધાર્યા છે. મન મૂકીને ઉપાસના થાય છે. હર્ષ અને આનંદથી ચાતુર્માસ પૂર્ણ થાય છે, માતાનો એકનો એક લાલ ડુંગરશી, વાણી સાંભળી દુઃખનો ભોગવટો શા માટે ? એ વિચારતાં વિચારતાં જીંદગીના સાચા સુખની શોધ એણે કરી લીધી. માવિત્રો પાસે આવી કહે છે “મારે દિક્ષા લેવી છે. મને ત્યાગમાર્ગે જવાના ભાવ થયા છે.” માતા ત્યાગમાર્ગની કઠિનતાનું દર્શન કરાવી અનેક પ્રલોભનો આપે છે પણ જેનો અંતર આત્મા સંકાળો જાગી ગયો છે તેને રોકનાર કોણ છે.

“જાગ્યો રે આત્મા આશ જાગી,
મુકિતના અમૃતની પ્યાસ લાગી
અભિલાષ જાગી...જાગ્યો રે આત્મા.

અંતરમાં એકજ ધુન એકજ મસ્તી કે ત્યાગના માર્ગે જઈ મોક્ષને સાધના દ્વારા સાધ્ય કરી લેવો. માતાના પ્રલોભનો સામે ટકકર ઝીલનાર પુત્રનો માતાએ મકકમ નિશુંચ અને દૃઢ સંકલ્પ જાણી લીધો. માતાએ પણ વિચાર કર્યો, આવો સુપુત્ર સંસારની અનિત્યતા સમજી નશ્વર સંસારના સુખોને છોડી ચાલ્યો જાય તો હું કયા સુખે સંસારમાં રહું. ધિક્કાર છે મને !!

તેણે પણ સંકલ્પ કર્યો, મારો દિકરો દિક્ષા લેશે તો હું પણ લઈશ. વેલખાઈ કહે હું પણ લઈશ. બેન માનકુંવરને વિચાર આવ્યો, મા મામા ને નાનીમા દિક્ષા લ્યે તો હું કેમ સંસારમાં રહું ! તે કહે “મારે ય દિક્ષા લેવી છે” તો હીરાચંદને ભાવ જાગ્યા. ઘરના સર્વ ત્યાગ માર્ગે જાય તો હું ય દિક્ષા લઈશ. કેવા ભવ્ય ને રૂઢા આત્માઓ ! એક ઘરમાંથી પાંચ પાંચ વ્યક્તિઓએ દીવના દીવ્ય ઉદ્યાનમાં સં. ૧૮૧૫ કારતક વદ ૧૦ ને ગુરૂવારના દિવસે પૂ. ગુરૂદેવ રત્નચંદ્રજી મહારાજ પાસે દિક્ષા લીધી. પૂ. રત્નચંદ્રજી મહારાજ શરીરે વૃદ્ધ થયા. શ્રી ડુંગરશી મહારાજ શાશનમાં ક્રાંતિ લાવનારા ત્યાગમૂર્તિ પ્રાતઃસ્મરણીય હતા. લોકોના અંતરમાં ધર્મના ભાવ જગાડ્યા. જ્ઞાન-ધ્યાન વધાર્યા. પૂ. ગુરૂવર્ય વિચરતાં-વિચરતાં ગોંડલ પધાર્યા. ગોંડલમાં ૧૨૦૦ ઘરનો સમુદાય હતો. સં. ૧૮૪૫ ગોંડલ ગાદીનું કેન્દ્ર બન્યું. ૧૦૮ ગામ ગણનામાં આવ્યા.

બા. પ્ર. માનકુંવરખાઈ રૂપવાન તેમજ ગુણવાન હતા. તેમના ત્યાગ પ્રધાન જીવનથી તેમના સૌંદર્યની આભા વધુ તેજસ્વી બની હતી. એક વખત માયા પાદર ગામડામાં સતીજી પધાર્યા, બપોર થયું. ગૌચરી કરી ઓસરીમાં પાટ મૂકી મહાસતીજી

કંઠ ખોલી ગાવા લાગ્યા વૈરાગ્યની વાતો કરવા લાગ્યા. અનેક લોકો મહાસતીજીના શ્રીમુખેથી મધ ઝરતી વાણી સાંભળવા દોડી આવ્યા. એમાં એક કાઠી પણ સાંભળવા આવ્યો. કાઠી પૂ મહાસતીજીની વાણી કરતા પણ તેમના સૌંદર્ય ઉપર વધારે મુગ્ધ બન્યો. મનમાં પરિવર્તન આવ્યું. જાણે મન મૂકી ગયો. જતાં (૨) ચીઠ્ઠી લખતો ગયો. ચીઠ્ઠીમાં લખ્યું હતું “હું રાતે આવીશ.” મહાસતીજીએ ચીઠ્ઠી વાંચીને શ્રાવકને ખોલાવ્યા. વાત કરી. શ્રાવક મુંઝાયા મારે શું કરવું? થોડે ચડી બાબુના ગામમાં ગુરૂદેવ પૂ. ડુંગરશી મહારાજ પધાર્યા હતા ત્યાં પહોંચી ગયો. ‘શું દેવાનુપ્રિય!’ પોતાના ચરણોમાં આંસુ સારતા શ્રાવકને પૂછ્યું. શ્રાવકે કાઠીની વાત પૂ. ગુરૂદેવને કરી.

પૂ. ગુરૂદેવે સાંત્વન આપતાં કહ્યું, હોય ! જીવોની અજ્ઞાનતા પણ હોય. ચિંતા ન કરો. તુરત જ મહારાજશ્રી શ્રાવક સાથે માયાપાદર પધાર્યા. મહાસતીજી પૂ. ગુરૂદેવને જોઈ આનંદિત બની ગયા. પૂ. ગુરૂદેવને વંદન કરી સુખશાતા પૂછી. ગુરૂજીએ મહાસતી. માનકુંવરબાઈને વિહાર કરવા આજ્ઞા કરી. આજ્ઞા થતાં જ લેટ બાંધી, માંગલિક શ્રવણ કરી મહાસતીજીએ વિહાર કર્યો.

અહીં સાંજ પડી. પ્રતિક્રમણ કરી ગુરૂ મહારાજે આવેલા શ્રાવકો સાથે જ્ઞાનચર્ચા કરી. રાત વધવા લાગી. પેલી બાબુ કાઠીનો જીવ સળવળ્યો. ઉઠ્યો અને આવ્યો ઉપાશ્રયે. આવી દરવાજો ખખડાવ્યો. દરવાજો ખુલ્યો જોયું તો મહારાજ ! પૂ. ગુરૂદેવની પ્રસન્નતા-આકર્ષણ જોઈ કાઠી આલો બની ગયો. કાઠીને ગુરૂદેવે પૂછ્યું ‘આવા કાળે અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન ? ગુરૂદેવના દર્શન થતાં કાઠીની દૃષ્ટિ બદલાઈ ગઈ. મનનો મેલ ધોવાઈ ગયો. એણે પોતાના મનમાં જાગેલી મલિન ભાવનાની વાત કરી. પ્રાયાશ્ચત્ત કયું અને પ્રતિજ્ઞા કરી કે આ પળથી જ કાઠિયાણી સિવાય જગતની સર્વ સ્ત્રી મા-બેન સમાન માનીશ. ત્યાર પછી બીજા દિવસે મહાસતીજી પાસે જઈ કહ્યું, મહાસતીજી તમે મારા માતા સમાન છો. કાઠીએ પાપનું પ્રક્ષાલન કયું.

ત્યાર પછી પૂ. ગુરૂદેવ તથા મહાસતીજી મોટા ગામમાં મળી ગયા. ત્યારે ગુરૂદેવે મહાસતીને કહ્યું ‘મહાસતીજી’ તમે ભાગ્યવંતા છો. પુણ્યવંતા છો. પુન્યપ્રતાપે રૂપ મળ્યું છે તો તમે તમારા રૂપનો સંયમ જાળવો. હાથે-પગે, મોંએ કોલસાની ભૂંડી લગાવતા રહેજો. ગુરૂદેવે આજ્ઞા કરી ત્યારથી માનકુંવરબાઈ મહાસતીજીએ રૂપને ઢાંકવાનો પ્રયત્ન કર્યો. સતી સમાજમાં માનકુંવરબાઈ મહાસતીજીનું આગવું સ્થાન હતું. ૮૦ વર્ષની દીર્ઘવંચે સાધના કરતાં અંતસમયે સંત્રાસે કર્યો. સંવત ૧૮૯૪ અષાઠ વદી ૧૨ ના કાળધર્મ પામ્યા. મમતાનો પરિત્યાગ કરનાર આ મહાસતીની આજે પુણ્યતિથીએ એમનું પવિત્ર નામ સ્મરણ કરીએ. મહાસતીજીની પવિત્રતા, દિવ્યતા, તપશ્ચર્યા, જ્ઞાન તેમજ ત્યાગ ભાવોનું આપણે અનુકરણ કરી અંતરની શ્રદ્ધાની અંજલિ અર્પણ કરી ભાગ્યશાળી બનીએ.

૧૩

જીવનનું સુવર્ણ-પ્રભાત

(અષાઢ વદ ૧૩ તા. ૨૪-૭-૧૯૭૬ શનિવાર)

માનવ જીવન સુવર્ણમય પ્રકાશ સમ છે. આ પ્રકાશના કિરણોની પ્રેરણાથી માણસનું જીવન પ્રકાશ જેવું બને છે.

“Rag on Prapretion gives the Right is Knowledge.”
પ્રેરણાનું કિરણ રાતનો પ્રકાશ આપે છે. માણસનાં જીવનનાં અજ્ઞાનને ટાળવાનો પ્રયત્ન ધર્મમય પ્રકાશથી થાય છે. સૂર્યનો પ્રકાશ જાગૃતિ લાવે છે. ચંદ્રનો શીતલ પ્રકાશ માણસને શીતળતા આપે છે.

માનવીમાં બે અવસ્થા છે, સુષુપ્ત અવસ્થા અને જાગૃત અવસ્થા. બુદ્ધિમાન સમયનો સદુપયોગ કરી સૂતેલાં આત્માને જાગૃત કરે છે. જેને જાગવું નથી એ જીવનભર પસ્તાતો રહે છે. ચેતન છે પણ એ દેહનું છે, આત્માનું ચેતન મેળવવાના માટે જ્ઞાન, ધર્મ અને ચારિત્રમય જાગૃત ભાવ કેળવવા પડે છે. ‘હિંદુ દર્શનમાં સામાન્ય વ્યક્તિના ઉત્થાનની વાતો કરતાં આર્યાવર્તના સંતાનો માટે ચાર આશ્રમ ગણાવ્યા છે. બ્રહ્મચર્ય આશ્રમ, ગૃહસ્થ આશ્રમ, વાનપ્રસ્થ આશ્રમ અને સંન્યાસ આશ્રમ. આ ચાર આશ્રમો એ માણસ જીવનના ધર્મ, કર્મ, જ્ઞાન અને ચારિત્રભાવના ત્રણ તબક્કા છે. આ શાસ્ત્રોએ નિર્માણ કરેલા આશ્રમો પ્રમાણે જે જીવન જાળે છે એનું આયુષ્ય મોટું હોય છે, એનો ધર્મભાવ, ચારિત્રભાવ અને જ્ઞાનભાવ મોટો હોય છે. સંતો જે પ્રમાણે બોલતા એ પ્રમાણે પાળતા. એનાં વચનોની એને કિંમત હતી. ધર્મનું ગૌરવ હતું. એમનામાં સિદ્ધી હતી.

એક નગરમાં થોડા સંતો પધાર્યા. એ સંતોના ગુરુજી પ્રકાંડ વિદ્વાન અને શાસ્ત્રાભ્યાસી હતા. તેઓ કાળની વાત જાણનારા હતા. સંતો ગોચરીમાં નિકળ્યા. અન્ય વિદ્વાનો સાથે વાર્તાલાપ થતાં પૂછાય છે, ‘આજે અમાસ છે કે પૂર્ણિમા.’ સાધુઓથી કહેવાઈ ગયું કે પૂર્ણિમા. પરંતુ ખરેખર અમાવાસ્યા હતી. અન્ય વિદ્વાનોએ કહ્યું ‘જૈન સાધુઓ ખોટા છે.’ ગોચરી પૂર્ણ કરીને સંતો ગુરૂદેવ પાસે આવ્યા. ઘટેલી ઘટનાની વિગતે વાત કરી. જૈન સાધુઓ ખોટા પડે તો અનર્થ જ સર્જાઈ જાય ને? ગુરૂદેવે વિશાળતાથી કહ્યું. ‘હશે છદ્મસ્થ અવસ્થામાં પૂર્ણિમા કહેવાય ગઈ તો શું થયું?’ સાંજ પડી સૂર્યાસ્ત થાય પછી ચંદ્રનો ઉદય થાય એ પૂર્વે તો હાથમાં થાળી લઈ ઉગે દેંદ્રી. આકાશ તરફ થાળી રવાના થઈ કે ચાંદની છવાઈ ગઈ. ગામ આખામાં આશ્ચર્ય ફેલાઈ ગયું. ‘આજે અમાસ કે પૂર્ણિમા.’ પૂર્ણિમાનાં ચાંદના દર્શન થયા. આવા હતા

સિદ્ધીઓનાં જાણકાર જૈન સાધુઓ. એક વખત મોઢામાંથી ખોલાઈ જવાયું એ પ્રહ્લવાક્ય-એ કરીને જ રહે. આ ઘટનાથી પૂનમિયો ગચ્છ કહેવાય છે.

ત્રણ આશ્રમો :- આપણે આગળ વાત કરી ગયા કે માનવ જીવનનો કર્તવ્યભાવ એના જીવનના ત્રણ ભાવમાં વહેંચાયેલો છે.

પ્રથમ પ્રહ્લચર્યાશ્રમ :- ૨૫ વર્ષની વય સુધી યૌવન શક્તિનું સામર્થ્ય પ્રતિપાદન કરતાં રહે. કર્તવ્યભાવનાનું જ્ઞાન, સંસારની પૂર્વભૂમિકાનું વ્યવહારુ જ્ઞાન અને જીવનના ઘડતરના પ્રથમ તબક્કાના પ્રવેશનું સંસાર પ્રત્યેની રુચિનું જ્ઞાન તે પ્રહ્લચર્યા આશ્રમ.

બીજો ગૃહસ્થાશ્રમ :- યૌવન અને વ્યવહારુ જ્ઞાનનું પાલન દેહ, મન અને આત્માનું બીજા તબક્કાનું પરિવર્તન બીજી વ્યક્તિ સાથેના સાંસારિક સંબંધ પ્રજોત્પત્તિ, વ્યવસાય અને કર્તવ્યનિષ્ઠાનું ભાન તે ગૃહસ્થાશ્રમ.

ત્રીજો સંન્યાસાશ્રમ :- સંસાર સાથેના અંતિમ સંબંધોના પ્રત્યેની બળવેલા કર્તવ્યપાલન પછીનો તબક્કો, દેહ, મન અને સંસારની અસારતાનું સાચું દર્શન. વૃદ્ધ માતા-પિતા પ્રત્યેની સેવાના ભાવ અને સંસારથી સર્વ સંબંધો વિમુખભાવે ધર્મભાવ કેળવવાનો. જીવનના અંતિમ તબક્કાનું જ્ઞાન તે સંન્યાસાશ્રમ.

માનવ જીવનનું છેલ્લું ભાવકર્તવ્ય. સંન્યાસ આશ્રમનો સરળ અર્થ તો એ છે કે પ્રવ્રજ્યા પરિવ્રાજકત્વ ન કરી હોય તો પણ વ્યક્તિએ સંસાર સાથેના સંબંધો તોડીને, જંગલમાં તપશ્ચર્યાથી ચાલ્યું જવું. પણ આજે તો આ જીવનના મહત્વના ત્રણ તબક્કાનો અર્થ પણ લોકો સમજતા નથી તો એના પાલનની વાત ક્યાં કરવી ?

સર્વનો પરિત્યાગ કરી સ્વયં અને અન્યનું કલ્યાણ ઇચ્છવું એ પણ એક સાધના છે. એને બદલે બીજાઓની નિંદામાંથી નવરા ન થનારા, વ્યવસાયનો મોહ ન ત્યજનારા અને સંસારની અસારતાને ન સમજનારા માણસો છેલ્લા શ્વાસ સુધી આ કર્તવ્ય ભાવનાથી વિમુખ રહે છે. મહાશ્રમણપણાથી વિમુખ થવા પૂર્વે ધર્મ લાલ લેવો જોઈએ ? જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે કે સાધુતા વગર જીવન પૂર્ણતાને પામતું નથી. ઉપર બતાવેલા આશ્રમો કોઈપણ ગૃહસ્થ માટે બંધનકર્તા નથી પરંતુ પ્રાચીન કાળમાં આ આશ્રમો પ્રમાણે માણસનો જીવનક્રમ બંધાયેલો હતો. માનવ જીવન મળ્યું છે તો જીવનને પ્રકાશથી ભરી દેવો. અનંત પ્રકાશના પૂંજ જેવા ધર્મની અનેરી તક જિંદગીને મળવી મુશ્કેલ છે. જે આ ધર્મની ગાડી ચૂકી જાય છે એના જીવનમાં ફરી ધર્મની ટ્રેન આવતી નથી. અને જ્યાં ટ્રેન ફરી આવવાની નથી એવા સૂના સંસારની અસારતા જેવાં સ્ટેશન પર જિંદગી વિતાવવાની હોય છે.

કર્તવ્યભાવના શિક્ષણ અને આશ્રમનો હેતુ સમજ્યા વગર આશ્રમ અવસ્થામાં પ્રવેશી શકાય નહીં. કેટલી અવસ્થા ? કેટલો ત્યાગ ? કેવો કર્તવ્ય પાઠ ? કેવી ધર્મ આરાધના ? આ સમજ આજે નથી રહી એટલે જીવન ધૂંધળું લાગે છે. પૂર્ણ પ્રકાશનાં આજે દર્શન થતાં નથી. વૈભવ અને વિલાસ આત્મપ્રકાશ આડે ઉભા છે. એટલે માણસને પોતાને જ પોતાનું યથાર્થ દર્શન થતું નથી.

સફળ ઉન્હીંકા જીવન હૈ
જો કર્તવ્ય નિભાતે હૈ
એસે તો પશુ સમજકર
લાખો નર મર જાતે હૈ

સફળ જીવનનું સાચું રહસ્ય એ છે કે જે પોતાના કર્તવ્ય નભાવતો હોય.
'Duty must be always first'

પ્રવચન, સામાયિક, ગૌચરી સમયે ભાવના દાન કરવું, રાત્રે જ્ઞાનચર્ચા કરવી, કથા વાર્તા સાંભળવી અને આ બધું કરતાં કરતાં ધર્મભાવ કેળવવો. જીવનને સંતોષમાં રાખવું આવા કર્તવ્ય પશુ સમજી શકતા નથી. માનવી પાસે બુદ્ધિ શક્તિ વિવેક અને વિનય છે. એટલે બધું જ સમજી શકે છે. સમજે પશુ સજે નહીં પાલન કરે નહીં તો ?

આજનું ભણતર ગોખણીયું છે. કર્તવ્યનિષ્ઠાથી વિરુદ્ધ છે પરંતુ ભણતર કેઇ સ્કૂલમાં જ ન મળે. સાચું ભણતર સંસ્કાર, આદર્શતા અને ધર્મભાવ વગેરે ઘરમાં મા-બાપે રાખવાનું ન ચૂકવું જોઇએ. માનવ પોતાના કર્તવ્ય માર્ગની રક્ષા નથી કરી શકતો. એ કર્તવ્યને સંભાળશે નહીં તો મળેલા અધિકારો સાધનો હોવા છતાં એ ધિક્કારને પાત્ર બની રહેશે.

अधिकारपदं प्राप्य, कार्यं यो न करोति तत् ।

अकारो लुप्ततां याति, ककारो द्वित्वतां व्रजेत् ॥

અધિકાર પદને પ્રાપ્ત કર્યા પછી જે ઉપયોગ નથી કરતો અને કર્તવ્યને સમજતો નથી. તેના અધિકારનો 'અ' વિચ્છેદ થઇ જશે અને જીવન ધિક્કારને પાત્ર બની જશે.

આવું માનવ જીવન મન્યું છે, આવો અવસર સાંપડ્યો છે છતાં ધિક્કાર મળે તો જીવન પશુ સમાન છે. It you hate every where your life as like as beast.'

અંતર જાગૃતિ મેળવી, મળેલા યોગોને કર્તવ્યનિષ્ઠાથી બળવતા રહેવા શક્તિનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ. જે કર્તવ્યથી ચુકી જાય છે એનામાં કર્તવ્યભાવ પૂરું નથી હોતું. કર્તવ્ય બળવ્યા વગર છોડી શકાય નહીં.

कर्तव्यमेव कर्तव्यं प्राणैः कंठगतैरपि ।

अकर्तव्यं न कर्तव्यं प्राणैः कंठगतैरपि ॥

કર્તવ્યભાવ એ જીવનના અધિકાર કક્ષાનો ગુણ છે. કર્તવ્યભાવ જાગવો જોઈએ. સદ્કર્તવ્ય એ એક તપશ્ચર્યાનો સાચો માર્ગ છે, આ માર્ગ પ્રાણાંતે પણ ચૂકવો ન જોઈએ અને પ્રાણાંતે અકર્તવ્યનો સ્વીકાર પણ ન કરવો જોઈએ. પરંતુ જે કર્તવ્ય નથી કરવાનું તે ન જ કરાય. પછી ભલે એવું અકર્તવ્ય કરવા માટે ગમે તેટલી લાલચ કેમ ન મળતી હોય? લોભ-લાલચથી પણ નહીં એવું અકર્મ કરવા માટે મૃત્યુ મળે તો પણ ન કરે હિંદુ અને જૈન સંસ્કૃતિનાં આ આદર્શો છે.

મહારાજ બળ સ્થવિર લગવંતોની વાણી સાંભળી, સંસારની અસારતા પામી જાય છે. ધર્મ અંગીકાર કરવાના ભાવ જન્મ્યા છે. પરંતુ એ પૂર્વે આવડા-મોટા રાજ-કર્તવ્ય માગને ત્યજવા માટે અંતિમ કર્તવ્ય નિષ્ઠાને પૂર્ણ કરવાની છે.

पाके पदवी એवसर इतना न तू अमिमान कर ।

दुनिया में इन्सान का क्या फर्ज है विचार कर ॥

કર્તવ્ય પૂર્ણ કર્યા વગર સંતોના ચરણોમાં જીવન અર્પણ ન જ કરી શકાય. રાજા બળને વિચાર આવે છે. રાજગાદી એને ત્યજવી છે. પણ ત્યાં નવા રાજાનો રાજ્યાભિષેક કરવો છે. અધુરા રહેલા રાજ કર્તવ્યો એ રાજાને સોંપવાના છે. વીતશોકા નગરીના શ્રેષ્ઠિઓ, અમાત્યો, મહાઅમાત્યોનાં મનનું પણ સમાધાન કરવાનું છે. ધારિણી પ્રમુખ હજાર રાણીઓની પણ આજ્ઞા લેવાની છે.

આ બધું કરીને, દીક્ષા લઈ જીવનને દેહીવ્યમાન બનાવવાનું છે. પણ તમને આવા ભાવ થાય છે? તમે એક દુકાન કે ઘરને ત્યજી નથી શકતા પરંતુ રાજા બળ તો રાજપાટ-વૈભવ અને કેવડા મોટા મોહનો ત્યાગ કરે છે? તમારા દીકરા B. A. B. Com. થાય છતાં તમારે મોહ નથી છોડવો એટલે કહે છે “હજી છેકરા નાના છે.” પરંતુ રાજા બળે રાજ્યનો ત્યાગ કરી મહાબળને રાજ્યનું સુકાન સોંપી દેતા વાર નથી લગાડી.

जं नवरं महबलं कुमारं रज्जे ठावइ ।

ધામધુમથી મહાબળ રાજાનો રાજ્યાભિષેક થાય છે નગરજનો શ્રેષ્ઠિઓ રાજદરબારીઓ ઉમંગ અને ઉત્સાહથી નવા રાજાને વધાવે છે. હવે બળરાજા વિચાર કરે છે કે,

कि मे कडं, कि च मे किच्चसेसं ?

कि सककणिज्जं न समायरामि ॥

બળ રાજાને વિચાર આવે છે “મે શું કયું છે? મારે માટે શું કરવાનું બાકી

છે ?” હું શું કરી શકું છું કે જેનું મેં આચરણ કયું નથી.

પરંતુ તમે શેનો વિચાર કરો છો ? શું કયું છે ? એનો વિચાર કરો છો કે શું કરવાના છો એનો ? માત્ર વર્તમાનનો વૈભવજ તમને દેખાય છે ને ? લાવિમાં શું થશે એનો વિચાર આવે છે ? નથી આવતો. ભુતકાળનું સ્વરૂપ તમે જોયું છે ? હવે તમે તમારો વર્તમાન સુધારી દ્યો ! જેને કર્તવ્ય માર્ગનું જ્ઞાન નથી એનું જીવન વિક્ષણ છે. બળરાજને આવો વિચાર આવે છે. “મારા આત્મ કર્તવ્યનો માર્ગ ખાફી છે. શ્રમણપણું સાધુપણું કે મુનિપણું અંગિકાર કરી લઉં એટલે મારું કર્તવ્ય પૂર્ણ થયું.

જીવન કર્તવ્યની પુણ્યતા વગર અધુરું છે. જીવનને પ્રકાશથી ભરવું હશે તો તપશ્ચર્યા જ એક એનો માર્ગ છે. શ્રમણત્વને ધારણ કરી રાજ બળ મહર્ષિ બને છે. ગુરુદેવના ચરણોમાં જઈ “પગારસંગાઈ અહિજ્જઈ” અગિયાર અંગોનો અભ્યાસ કરે છે.

૧ આચારાંગ, ૨ સૂચગાંગ, ૩ ઠાણાંગ, ૪ સમવાયાંગ, ૫ ભગવતીજી, ૬ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ, ૭ ઉપાસક દશાંગ, ૮ અંતગઠ દશાંગ, ૯ અનુત્તરોવવાઈ, ૧૦ પ્રશ્ન વ્યાકરણ, ૧૧ વિપાક સૂત્ર આદિ. સંયમેણં તવસા અષ્ટાણં ભાવેમાણે વિહરઈ । સંયમ અને તપશ્ચર્યા વડે આત્મશ્રેયમાં વિચરી રહ્યા છે. સંયમ અને તપને અંગિકાર કરતાં આત્માને પ્રથમ કર્તવ્ય પૂર્ણતાના લાવો જાગે તો જીવન દ્વીપકની જેમ ઝળહળી ઉઠે. મુનિપણના ભાવ છે. તેમ કર્તવ્યભાન પણ છે. કેવું સુંદર વિચારે છે.

‘શું એવું શક્ય છે જેનું હું આચરણ કરી લઉં ?’

પરંતુ તમને સૌને આવા વિચારો આવશે ? ચાતુર્માસમાં શું બની શકે તેમ છે ? સામાયિક, ઔવિહાર, અહમતપ, રાત્રે જ્ઞાનચર્યામાં આવી શકે. વ્રતનું યથાશક્તિ પાલન કરી શકે. વરસો સુધીનું સાધુપણું બળરાજએ મેળવ્યું. પ્રકાશથી જીવન ભર્યું રાખ્યું. અંત સમય આવ્યો. હંસલો ડોલવા લાગ્યો. ‘મુનિરાજ હવે તમારું સંભાળી દ્યો. આત્મભાવનો સંપૂર્ણ-યોગનો માર્ગ હવે મોકળો થયો છે’ આવી તો બળમુનિને આત્મજાગૃતિ છે. મુનિ માટે કહ્યું છે કે :

તસ્સેસ મગ્નો ગુરુવિદ્ધ સેવા, વિવલ્લજ્જના વાલજ્જણસ્સ દુરા ।

સજ્ઞાય ઇગંત નિવેસણાય, સુત્તન્ય સંચિત્તણયા ધિઈ ય ॥

ગુરુ અને વડીલોની સેવા, અજ્ઞાનીઓનો ત્યાગ, સ્વાધ્યાય અને યોગાંત ધ્યેયતા ધારી રાખીને દુઃખના માર્ગો કાપી, સમાધિસ્થ લાવે, સૂત્રાર્થનું ચિંતન કરવું જોઈએ.

બળ મુનિએ આવા શ્રેષ્ઠ જીવનને આત્મમાર્ગે જ પ્રયાણ કયું હતું અંતકાળ નજીક છે. આહારની માત્રા ઓછી કરી છે. સમાધિના ઇચ્છુક તપસ્વી બળ મુનિરાજ હવે અંતકાળ કેવો પસાર કરે છે તે જોઈએ.

આહારમિચ્છે મિયમેસણિજ્જં ।
સહાય મિચ્છે નિઝણાત્થ બુદ્ધિં ।
નિકેયમિચ્છેજ્જ વિવેગજોગ્ગં ।
સમાહિ કામે સમणे તવસ્સી ॥

સમાધિ કાળના શ્રમણ તપસ્વી બળમુનિ કેવા શાસ્ત્રના નિયમો પાળે છે ? માત્ર દેહ ટકાવવા પૂરતો આહાર લે છે. સંયમ માત્ર માટે તત્વાર્થ નિપુણ જ્ઞાનને સેવે છે. જ્ઞાન સિવાય અન્ય માર્ગ દેખાતો નથી. જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરાવે એવાનો જ સત્સંગ કરે છે. વિવેકયુક્ત એકાંત સ્થાનતું સેવન કરતાં થકી જિંદગીના અંતિમ આરે (સમયે) મુનિ-પણાને ધન્ય ધન્ય બનાવી રહ્યા છે. શાસ્ત્રકારો કહી ગયા છે :

બહુણિ વાસાણિ સામણ્યપરિયાગં ।
પાઙ્ગણિત્તા જેણેવ ચારુ પવ્વણ માસિણં મત્તેણં સિદ્ધે ॥

બળમુનિએ ઘણું વર્ષો સુધી સાધુપણું પાળી જ્ઞાન ચારિત્ર્ય માર્ગનો પ્રકાશ મેળવી ચાર પર્વતની ઉપર એક મહિનાનું અનશન કરી, અંતિમ નિર્વાણ પદ મેળવી લીધું.

અનંતા કર્મોની નિર્જરા કરી, બળમુનિએ અનંતીશુદ્ધિની સાથે આત્માની સિદ્ધી મેળવી આત્મશ્રેય સાધી લીધું. ધન્ય છે આવા મહાબળી અણુગારને !

બા. ધ્ર. શ્રી મણીબાઈ મહાસતીજી

આજે સતી સાધ્વી શ્રી મણીબાઈ સ્વામીની તિથિ છે. બાળપ્રહાર્યારી મહાસતીજી મણીબાઈ સૌરાષ્ટ્રના ઝાટકિયા પરિવારમાં જન્મ પામ્યા હતા. ગોપલગ્રામ ઢસા ગામની પુત્રી તરીકે, માત-પિતાના નામ માટેજ અવતર્યા એવું અનુમાન કરી શકાય. માતાએ મણીબેનને સંસ્કારથી પૂર્ણ બનાવ્યા હતા. મણીબેન ત્રણ વર્ષના જ હતા ત્યારે કમી નામના માટલીયા કુટુંબમાં મોતીચંદના મોટા પુત્ર સાથે મણીબેનનો સંસારી સંબંધ થયો હતો. સમજણ થયા ઘરના સંસ્કારો તો હતા પરંતુ એજ કાળ દરમિયાન મહાસતી પૂજ્ય જયચંદ્રજી મહારાજ અને તપસ્વી માણેકચંદ્રજી મહારાજનું એજ ગ્રામમાં આગમન થયા કરતું. મણીબેન એ સમયે બાર તોર વર્ષના હતા. પૂ. મહારાજે મણીબેનના સંસ્કારો અને ધર્મ પ્રત્યેના ભાવો જોઈને કહેતા, મણીબેન તું દીક્ષા લઈલે-સંસારમાં શું છે ? સંસાર તો અસાર છે. સાસરે જવાને બદલે પરમ ત્યાગ-તપશ્ચર્યાના માર્ગે વળ.”

મણીબેનમાં પણ આવા જ ભાવ હતા. સંસારમાં જીવન ખોઈ નાંખવું ? એવું સાસરે શું કામતું ? એના કરતાં તો ધર્મનાં માર્ગે જઈ તો ? મણીબેનના મનમાં આ જગૃતી આવી ગઈ છે. સતી એના હૃદયમાં ત્યાગ બી વાવીને પધારી ગયા પરંતુ ઘરના

મુરખીઓ મણીબેન એ માર્ગે જાય એમ ઇચ્છતા ન હતા. એક વખત સગાઈ થઈ ગઈ હોય પછી એ તૂટે ? સંસારી બંધનોનું દબાણ મણીબેન ઉપર વધવા લાગ્યું. જેમ જેમ મણીબેનની કસોટી થવા લાગી, તેમ તેમ ભગવાન મહાવીરના ધર્મમાં એમની શ્રદ્ધા અડગ થવા માંડી. કર્તવ્ય એકજ હતું—ત્યાગ માર્ગે જવાનું. પિતા કહેતા, સંસારી સંબંધ હવે તૂટે નહિ. તને ભલે દીક્ષા લેવાના ભાવ થાય પણ હું તો તને પરણાવાનો દહાવો લેવાનો છું, સાસરે વળાવવાનો છું. મણીબેન કહેતા “લાખ વાતેય હું રૂગવાની નથી. મારો માર્ગ એકજ છે સંસાર ત્યાગવાનો. મણિબેન તો ત્યાગ માર્ગે વળવાના છે એવી ખબર પડતાં જ્યાં સંબંધ જોડાયો હતો એ સાસરિયા પક્ષના લોકો મણીબેનને ઘેર આવી અહો જમાવી બેઠા.. લગ્ન કરાવવાનું દબાણ કર્યું. મણીબેન તો ઘરમાં પૂરાઈ જઈ અંદરથી સાંકળ મારીને ભગવાનનાં રૂઝુમાં લીન બની ગયાં. ‘તમારે જે કરવું હોય તે કરો, હું મારા નિશ્ચયમાંથી રૂગવાની નથી.’ આખરે સૌ થાક્યાં. મણીબેનને ત્યાગ અને તપશ્ચર્યાનાં માર્ગે જવાની અનુમતી મળી.

ધારી મુકામે શ્રી દેવકુંવરબાઈ મહાસતી અને શ્રી મીઠીબાઈ મહાસતીના સાનિધ્યમાં ભણવાં રાખ્યાં. પૂર્ણ કસોટી થયાં પછી બાવીસમા વર્ષે દીક્ષાની આજ્ઞા મળી અને ધામધુમ પૂર્વકે દીક્ષાનો મહોત્સવ ઉજવાયો. જામનગરમાં માસખમણ તપ કર્યું. નાની વયમાં અપૂર્વ જ્ઞાન અને મહા ત્યાગ હતો. એમની વાણી મધુરી હતી. દીક્ષાનું પાલન શુદ્ધ ભાવપૂર્વક કરતાં હતાં. આચારવિચાર અને કડક ચારિત્ર્યવાળા હતાં. સાધુપણની ઘણી જાગૃતિ કરતાં વિચરી રહ્યા હતાં. સં. ૧૯૮૬ માં જુનાગઢમાં ચાતુર્માસ હતું ત્યારે એમની તબિયત બગડી. શરીરની શક્તિ ઘટી ગઈ. એમની દવા ડો. નરસિંહભાઈ કરતો હતાં. આયુષ્યનાં અણુઓ ઘટવાં લાગ્યાં. દવા કામ ન લાગી. એ સમયે પૂજ્ય ગોવિંદજી મહારાજ, પૂ. પ્રેમચંદજી મહારાજ, પૂ. પ્રાણલાલજી મહારાજ વગેરે સંતો દર્શન આપવા પધાર્યા હતાં. દર્શન કરી મહાસતીજી ધન્ય બની ગયાં. ચાતુર્માસ આગ્યું અષ્ટમી ગઈ, અગિયારસ ગઈ. ને મહાસતી જાણી ગયાં કે હવે નિર્વાણનો સમય નજીક આવી ગયો છે. મહાસતીજીએ કહી દીધું કે : ‘હું આ રાત કાઢી નહીં શકું.’ અને એજ રાત્રિએ અંતિમ સમયે સાધના કરી હંસ પાંજરામાંથી મુક્ત બની ગયો.

જન્મેલો જગતમાં એવો કોણ જીવ છે ? જેને મૃત્યુ ન આવે ?

એમની જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર્ય અને તપ ભરી પર્યાયો સૌના ઉપર આશીર્વાદના રૂપે પ્રગટે એજ ભાવનાથી શ્રદ્ધાની એક અંજલિ અપીએ છીએ. ધન્ય છે સમતા શીલ ઉત્તમ આત્માને !

૧૪

વિચારોની સેળસેળ

તા. ૨૫-૭-૧૯૭૬ અષાઢ વદ ૧૪ રવિવાર

આજના લોકતંત્ર યુગમાં આઝાદીના સમયમાં માનવ સામે સેળસેળનો સમય પસાર થઈ રહ્યો છે. સેળસેળ એ આવશ્યક પરિસ્થિતિનું નહીં મનની અપવિત્ર સ્થિતિનું પરિણામ છે.

જગતનાં જીવોને સત્તા, સંપત્તિ ભેંધએ છે. શક્તિ ભેંધએ છે. અને સૌંદર્ય ભેંધએ છે. પરંતુ આ ગુણોના પાલનની મર્યાદા નથી ભેંધતી. આચાર પાલન નથી કરવું. માનવ વિચારમાં વિરાટ બન્યો છે. ઉચ્ચારમાં ઉચ્ચ બન્યો છે. પણ આચારમાં ઉણો રહ્યો છે. જ્ઞાની ફરમાવે છે કે “આચારો પદ્મો ધર્મો” આચાર એ પ્રથમ ધર્મ છે. આચાર પાલન નથી કરવું. Indian Culture-ભારતીય સંસ્કૃતિ પર આ કુઠારાઘાત છે.

જ્ઞાનીઓ ફરમાવી ગયા છે કે સત્તાધારીઓને સત્તા ભેંધએ છે પણ સદાચાર ન હોય તો સત્તા ન શોભે.

‘Character without Authority as like as Night without moon.’

આજના યુગનાં માણસને ધનવાન થવું છે પરંતુ હૃદયની ઉદારતા વિના ધન ટકી શકતું નથી. એની સમજ કાં નથી? શક્તિ-બળ ભેંધએ છે. પણ સહનશીલતાની આવશ્યકતા પણ ભેંધએ. સહિષ્ણુતા વગર શક્તિના ગુણ દર્શાવી શકાતા નથી. beauty ભેંધએ છે પણ self control-આત્મસંયમ ક્યાં છે? આજે માનવને સત્તા, સંપત્તિ, શક્તિ અને સૌંદર્યની ઇચ્છા છે પરંતુ આત્મબળને સમર્થ બનાવવાની યોગ્યતા ક્યાં છે?

ધન પ્રાપ્ત કરવા માટે દોડાદોડ કરે છે છતાં સુખ મળતું નથી.

“जहा लाहो तहा लोहो, लाहा लोहो पवड्डइ

दोमासकयं कज्जं, कोडीएवि न निट्ठियं” ॥

ઉત્તર અ. ૮. ગાથા ૧૭.

માનવને જેમ (૨) ધનનો લાભ મળે છે તેમ તેમ લોભ વધતો જાય છે. કપિલ બે માસા સોનામહોર માટે નીકળ્યો હતો પણ કરોડો મળવા છતાં સંતોષ ન થયો. પણ જ્યારે તેને જાગૃતિ આવી ત્યારે સમજાણું કે હું ક્યાં હતો ને કેટલા

લોભમાં તણાઈ ગયો. જ્ઞાનીઓ દૃષ્ટાંત દ્વારા સમજાવે છે કે ધન માનવીને હુબાહનાર છે. ધર્મ તારનાર છે.

પ્રસ્વેદ પાડી પૈસો મેળવવો નથી, પંખાની હવા નીચે બેસી પૈસો મેળવવો છે. નીતિ ન્યાય, સંસ્કાર, આચાર વિચાર, સંયમ કે જ્ઞાન મેળવવું નથી પણ મિનિટોમાં Money મેળવી લેવા છે. એ કેમ મળે? સેળસેળ કરે તો મળે. આજતું જીવન સેળસેળિયું બની ગયું છે.

Mixમાં કેટલા પદાર્થો હોય? કોઈ એક વસ્તુને સેળ ન કહેવાય, સેળ કહેવાય છે. બીજા પદાર્થો મળે તો સેળ થાય. મિશ્ર પદાર્થો સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. આમાં સાકર ન હોય તો? માત્ર દહીં ખાવું ગમતું નથી પરંતુ તેમાં સાકર સેળવવામાં આવે તો શ્રીખંડ બની જાય છે.

જગતના જીવોની પહેલા કરતાં હવે આવશ્યકતા વધી છે એટલે સેળસેળ વધી છે. તૃપ્તિ વધી એટલે બેમર્યાદ ધનપ્રાપ્તિની ઇચ્છા થઈ જેથી સાત્વીક પદાર્થોમાં સેળ-સેળ કરી રહ્યા છે. માલ થોડો છે બહાર તેજ છે. Economicની દૃષ્ટિએ જરૂરિયાત વધી તેમ માંગ વધી. બીજી તરફ પ્રોડક્શન ઘટ્યું છે જેને કારણે બધાની જરૂરિયાત પૂરી ન થવાથી બહારમાં તેજ આવવા લાગી ને માલમાં Mixing થવા લાગ્યું છે તીખા, મરચુ, ઘી, તેલ, ઘાસલેટ, અનાજ વગેરે બધામાં સેળસેળ! સેળસેળવાળી વસ્તુને વિજ્ઞાન શુદ્ધ કરે છે. તેમ વિતરાગ વિજ્ઞાન કર્મ-ધર્મ, શરીર અને આત્માને એક માનનારને બંનેમાં ભેદ બતાવે છે.

દ્રવ્ય રૂપે આત્મા નિત્ય છે. પર્યાય રૂપે પલટાય છે. દ્રવ્ય રૂપે સુવર્ણ-માટી વગેરે એક છે. પર્યાય રૂપે તેમાંથી એકાદ, વીટી, વગેરે બને છે.

વિચારોમાં પણ સેળસેળ બેવા મળે છે.

“તુડે તુડે મર્તિસિન્ના” આને આહાર-પાણીમાં શુદ્ધિ નથી જેથી માનવના વિચારોમાં વિરાગતાને બદલે વિલાસિતા દેખાય છે. વિચારે વીર બનવાની જરૂર છે. ઉચ્ચારે ઉપાધ્યાય બેવા અને આચારે આચાર્ય લગવંતો બેવા બનવાની જરૂર છે. આચાર-વિચાર-ઉચ્ચારનાં મેચિંગની જરૂર છે.

આજનો માનવી પૈસા પાછળ પરમાત્મસ્વરૂપને ભૂલી રહ્યો છે. પ્રથમ બાળકને પાંચીયાથી કામ ચાલતું આજે એને એક રૂ. ની જરૂર છે. ઘરમાં ગૃહિણીને દસ રૂપિયાની જરૂરિયાત હતી. આજે ૧૦૦ રૂ. ભેગ્યો છે. દુકાનદારની ૧૦૦ માંથી ૧૦૦૦ રૂ. ની, મરકારની કરોડની જરૂરિયાત આજે અજબની થઈ છે. આજે આ બધું શું બતાવે છે? બધા ઉપર તૃપ્તિની સવારી છે.

આ જગતમાં સવારી તો ઘણાની નીકળે છે. દેવ-ઇશ્વરની સવારી, નેતાની સવારી, શિવાજીની સવારી, તપસ્વીઓની સવારી, પયુષણ પર્વાધિરાજની સવારી, પરંતુ આ બધી સવારી કરતાં જગતમાં તૃણાની સવારી નીકળી છે એ ભારે ખતરનાક છે. માણસના પવિત્ર જીવનને તૃણાએ અલગાવી નાખ્યું છે. એક કવિએ તૃણાદેવીને સંબોધીને ગાયું છે.

‘તૃણા તું ન ગઈ મેરે મન સે
પાકે ગયે સર જનમ કે સાથી
જ્યોતિ ગઈ નયનસે તૃણા તું
પગ થાકે કર કેપન લાગે, લાજ ગઈ લોકનસે....

હે તૃણા ! આ બધું આદ્યું ગયું પણ તું કાં જતી નથી ? માથા પરથી વાળ ઉડવા લાગ્યા. કાળા શ્વેત થઈ ગયા. નયનમાંથી જ્યોતિ ગઈ પરંતુ હે તૃણા ! તું મારામાંથી ન ગઈ ?

માણસમાં નવી આશા જન્મી, નવો નવો દુનિયામાં વિચાર, નવું વર્તન, નવી વાણી આવી પરંતુ તૃણાનું સામ્રાજ્ય તો એનું એ જ છે. તૃણાનું આ સામ્રાજ્ય કેવું ? કેવી શક્તિ ? કેવો પ્રતાપ એનો ?

પણ આ તૃણા આજકાલની છે ? આ તૃણાની પ્રતિષ્ઠા સ્થાપના તો આદિ-કાળથી થઈ છે. કહેવાય છે કે નરવીરોને એણે નમાવ્યા છે. પ્રાચીન કાળથી એનો પ્રભાવ માણસ ઉપર છવાયેલો છે.

એણે તૃણા રાખી છે એને એના પ્રહાર પણ લોગવવા પડ્યા છે.

એક બાદશાહ હતો. એના શયનગૃહમાં સદાય કુલની શૈય્યા થતી. કુલ ઉપરાંત સુગંધી પદાર્થોવાળી મખમલની ચાદર.

એક દિવસ આવી કુલની શૈય્યા તૈયાર થઈ ગઈ છે પરંતુ સુવાના સમયે જ બાદશાહને કામ આવવાથી સમયે પહોંચી શક્યા નહીં. એ શયનગૃહમાં બાદશાહની એક દાસી હતી. કુલ શૈય્યાની મધમધતી સુવાસ આવે છે એને એના મનમાં તૃણા જાગી-થોડીકે પળે બાદશાહની કુલશૈય્યામાં સૂવાની ભાવના જાગી. બાદશાહ આવે એ પૂર્વે થોડીવાર લાવ હું આ મધમધતી શૈય્યાની મજ માણી લઉં. એમ વિચારીને દાસી કૂલ શૈય્યામાં લેડી ગઈ પરંતુ કૂલ શૈય્યામાં સૂતી ને થોડીક પળે વીતી ત્યાં તો દાસી ઘસઘસાટ ઉઘવા માંડી. એ દરમિયાન જ બાદશાહનું આગમન થયું. બાદશાહે દાસીને પોતાની કૂલ શૈય્યામાં સૂતેલી જોઈ ને ક્રોધ લાભૂકી ઉઠ્યો.

બાદશાહે થોડો વિચાર કર્યો ને બોલ્યો :

“અસ હો કર કહા શાહને, જલ્દી લા મેરા કોરહા, તુએ કુલોં પર સોનેકી, મઝા દીખાઉં થોહા” ને સૂતેલી દાસી પર બાદશાહ કોરહા વીંઝવા માંડ્યો. દાસીની આંખ ખુલી ગઈ. ખાલ પર કોરહા વીંઝાયા છતાં, દુઃખી થવાને બદલે દાસીના મોં પર અતિ પ્રસન્નતા અને લહેરાતું હાસ્ય જોયું.

દાસીની પ્રસન્નતા જોઈ બાદશાહનો ક્રોધ આથમી ગયો એ ખોલ્યો. ‘દાસી, હું તારા શરીર પર પ્રહાર કરું છું ને તું પ્રમન્ન થાય છે શા માટે ?’

“બાદશાહે આલમ ! સાંભળો. મને આજે કુદરતની હસ્તિનો ખ્યાલ આવી ગયો. હું જાણુ છું માટે હસું છું !”

“કુદરતની હસ્તિ ! તું દાસી કુદરતની હસ્તિ જાણે ! ને બાદશાહનાં ઉત્તરમાં દાસીએ કહ્યું :

“એક બાર પલંગમે સોનેસે, બદનસે ઉખડી મારી ખાલ, જો સોતા હો હંમેશા, કયા હોગા ઉમ્મકા હવાલ.”

બાદશાહ વિચારમાં પડી ગયો. ખાંદીના આ શેરમાં જે તત્ત્વજ્ઞાન હતું એ સમજતા બાદશાહને વાર ન લાગી. વાત સાચી હતી. ખાંદી થોડી પળો સૂતી. એમાં શરીરની ચામડી ઉખડી ગઈ ! તો મારા શું હાલ થશે ! ને દાસીના શબ્દો બાદશાહને એક અનોખો ઉપદેશ આપી ગયા. બાદશાહે બાદશાહી ત્યજી, ફકીરી ધારણ કરી લીધી. એક સામાન્ય ખાંદીએ બાદશાહના આત્માને જગાડી દીધો. દેવાનુપ્રિયો !, તમે પણ ફૂલશૈયા જેવી તૃણાનો ત્યાગ કરો અને વિચારોમાં સાત્વિકતા લાવો.

જાનીએ એ પ્રકારના ભાવો બતાવ્યા છે.

(૧) સ્વભાવ (૨) વિભાવ.

સ્વભાવ :—તે શુદ્ધ પદાર્થ. સ્વભાવ એટલે સ્વ પરિણામ, ‘સ્વપર્યાય, પોતાનું સ્વરૂપ’ શુદ્ધ સ્વરૂપ. આ સ્વભાવમાં વિભાવનો સમન્વય એટલે થઈ ભેગસેગ. તમને પ્રશ્ન થશે સ્વભાવ એટલે શું ? વિભાવ એટલે શું ? અહિંસા, અપરિગ્રહ વીતરાગતા, પ્રેમ, સદાચાર, તપ, પુણ્ય, સત્ય, સ્વાધ્યાય આ બધા સ્વભાવ છે. સ્વભાવમાં વિભાવનો સમન્વય એટલે અહિંસાના સ્થાને હિંસા, સત્યને સ્થાને અસત્ય, અચૈર્યમાં ચૈર્ય બ્રહ્મચર્યમાં ભોગ, અપરિગ્રહમાં પરિગ્રહ, ક્રમામાં ક્રોધ, વિનયમાં અભિમાન, સરળતામાં માયા, સંતોષમાં લોભ, પ્રેમમાં કલેશ. જગતનાં પાદાર્થોમાં ભેગસેગ રહેશે તેમ સ્વભાવમાં વિભાવ પણ જન્મ-જન્માંતર મુઢી રાખવાના ? મોઢી અને માનભરી જિંદગીના વિચારોમાં પણ ભેગસેગ થઈ ગઈ છે. પરમ પુરુષાર્થને સાધી લેજો બહારનું બચાવવા કરતાં આત્માની સંપત્તિ-શુણેને બચાવવા પ્રયત્ન કરજો.

આજનાં ધનવાનો ધન અચાવવા આત્માનાં ગુણો વેચવા તૈયાર થઈ જાય છે. આજનાં મા-બાપ ગૌસવમાં પોતાના સંતાનોને વિસરી જાય છે.

એક શેઠ હતા. એને બે માળની હુવેલી, આઠ-દસ ઓરડા, એક દિવસ પ્રભાત કાળે ઉઠ્યો. નાહ્યા ધોયા ત્યાં એકાએક હુવેલીમાં આગ લાગી. હુવેલી તો મંડી ભઠ ભઠ બળવા. શેઠ ગભરાઈ ગયા. રૂપિયા, ઘરેણાં, કપડાલતા લઈ લઈને બહાર ફેંકવા માંડ્યા. પોતે અને બીજા પરિવારના માણસો બહાર નીકળી ગયા, શેઠને ખ્યાલ ન રહ્યો કે કંધોતર દીકરો બાથરૂમમાં છે. બધું બચાવી લીધું પરંતુ દીકરો ખોયો. હુવેલી બળીને ખાખ થઈ ગઈ. તપાસ કરવા આવ્યા ત્યારે દિકરો બાથરૂમમાં ભડ્યું થઈને પડ્યો હતો.

દિકરાનાં મૃત્યુ પછી કોને રોવું ? તૃષ્ણાને કે મમતાને ? આજે જગતના લોકો વૈભવ વિલાસની તૃષ્ણામાં સત્ય, પ્રેમ, લાગણી અને સહૃદયતાને વિસરી ગયા છે. બહારના પદાર્થો બચાવવામાં અંતરના બળનાને વિસરી જવાય છે. વૈભવનાં મોહમાં અભ્યંતર ધર્મભાવને વિસરી ગયા છે.

“Angen is the Madness of Mind”

એક વ્યક્તિ ક્રોધ કરીને ક્ષમા શક્તિનો નાશ કરી નાંખે છે. વેપારમાં પાંચદશ લાખ ખોઈ નાંખે છે. સદ્ગુણનાં રક્ષાર્થે પાછા વાપરવી હોય તો વિચાર કરે. એટલે અવગુણને રોકનાર કોણ રહે. હવે તો બધામાં ભેગસેળ ચાલી છે. આ ભેગસેળથી માનવ જીવનમાં એક અનર્થ સરળઈ ગયો છે. “વિચારો બગડ્યા, વાણી બગડી વર્તન બગડ્યું” આજે પ્રત્યેક ઘરમાં પ્રત્યેક માટે એક ફરિયાદ છે.

તપસ્વી જગજીવનજી મહારાજે એક વાર વ્યાખ્યાનમાં સરસ વાત કરી હતી. એક લેણિયાતે એના કરજદારને પૈસા લેવા ઘેર આવશે એવું કહ્યું હતું, સમય પણ આપ્યો. સમય થઈ ગયો. કરજદાર શેઠને કરજ ચુકવવું નહોતું એટલે લેણદાર આવે એ પૂર્વે એના છોકરાને બોલાવ્યો ને કહ્યું: “જો હુમણાં ફલાણા ભાઈ આવશે. એ આવે એટલે તું કહી દેજે કે મારા બાપુજી બહાર ગયા છે.” આટલું કહી શેઠ ઘરમાં જતા રહ્યા. થોડી જ વારમાં પેલો લેણદાર આવ્યો. આંગણમાં કરજદાર શેઠનો છોકરો રમતો હતો. એને પૂછ્યું: ‘છોકરા, તારા બાપુજી ક્યાં છે ?’ છોકરાએ તરત જ જવાબ આપ્યો— “ઘરમાં જ છે પણ મને કહ્યું છે કે તમે આવો ત્યારે બહાર ગયા છે એમ કહી દેજે” નિર્દોષ બાળકોના વિચારોમાં પણ તમે હજી નાના હોય ત્યારથી જ ભેગસેળ શરૂ કરી દ્યો છો. એ મોટા થઈને ભેગસેળ જ કરે ને ? માણસના વિચારો હોય એવું આચરણ પણ હોય. મનના બંધન તોડો અને વાણી, વિચાર અને વર્તનને શુદ્ધ બનાવો.

એક વખત એક વિદેશી ભારતમાં પરિભ્રમણ કરવા આવ્યો. એ જ્યારે પોતાના

દેશમાં પાછો ફર્યો ત્યારે એને પૂછવામાં આવ્યું કે “ભારત દેશ તો ભવ્ય છે એનો થોડો પરિચય કરાવો.” પેલા વિદેશીએ કહ્યું “ભારતમાં વ્યક્તિઓ ગુલામ છે. પોતાને પોતાની જાતનો વિશ્વાસ નથી” પરદેશી વ્યક્તિ આપણા દેશનો કેવો પરિચય કરાવે છે તે સમજવા જેવી વાત છે ભારતમાં મને અજ્ઞાનતાનાં દર્શન થયા છે. બુદ્ધિશાળી અને આવડતવાળા ઓછા, સજ્જનો થોડા, અજ્ઞાની વધારે. ખર્ચ પૂછે તો આપણામાં પરસ્પર ઇર્ષા વધારે છે. કોઈનું સારું જોયું નથી. સારું સહન કરવું નથી, આજના લોકોમાં બે દેવીઓ સવાર થઈને બેઠી છે. એક દેવી છે તૃષ્ણા, બીજી છે ઇર્ષા. એક વાર એક ભાઈએ ઘેર ગોચરી કરી લીધા પછી મને ઘરમાં પગલા કરાવ્યા. ઘરમાં નજર નાખી. એક ગોખલામાં દેવીઓના ફેટા જોયા. આ દેવીઓ તો દેખાવ માટે છે, પરંતુ ઘરેઘર માણસના મનનાં ગોખલામાં તૃષ્ણા દેવી ઇર્ષા દેવી બેઠી છે, એને ક્યારે બહાર કાઢશો ?

ભારતની રિદ્ધિ-સિદ્ધિ સાચવી રાખવી હોય તો આ દેવીઓને દેશવટો આપો. એક બાળકે અર્દુમ કર્યો હોય તો એ બાળકને સુખશાતા પૂછવી જોઈએને ? એ વાત ન કરે એને બદલે “તું વળી આ ઉમરમાં ઉપવાસમાં શું બાણે ? થાય તો જ કરજે” આવું બોલીને પાપમાં ન પડશો. અજ્ઞાન ઇર્ષા બહુ ખરાબ છે.

વિચારોની ભેળસેળ રોકો, અંતરમાં સુવિચારોના મંગળ દ્વીપ પ્રગટાવો અને જીવન ધન્ય બનાવો.

૧૫

મિત્રો કેવા હોવા જોઈએ ?

અષાઠ વદ ૦)) તા. ૨૬-૭-૧૯૭૬ સોમવાર

જીવનમાં યોગ્ય સાથી, મિત્ર ન મળે તો એક પ્રકારનો અસંતોષ રહી જાય છે. નાના બાળકથી માંડીને વૃદ્ધ વયે પણ પ્રત્યેક વ્યક્તિને એક ગાઢ મૈત્રી ધરાવતાં સાથીની જરૂર રહે છે. સુખ અને દુઃખમાં સાથ આપનાર મિત્રો સગાભાઈની ગરજ સારે છે.

Man is always in need of good friend

મિત્ર કેવાં હોવા જોઈએ ? એનો અનુભવ પ્રત્યેક માણસને જીવનમાં થાય છે. મિત્રભાવ એ સમવયસ્ક હૃદયનો એક આગવો સંબંધ છે.

સુખદુઃખના ઘણાં એવા ય સાંસારીક ભાવો છે જે મિત્રને જ અવસરે કહેવાય છે. અને જો સાચો મિત્ર હોય તો અવસરે સહાયરૂપ થાય છે. જિંદગીમાં સાચો મિત્ર

ન મળે તો કાંઈક ખુટે છે એવું લાગે છે. મિત્રતાના ભાવ ક્યારેક સુખમાં ને ક્યારેક દુઃખથી ઉભરાય છે. માણસને માટે દુઃખ ઠાવવના એકાદ પાત્ર જોડ્યે મિત્ર-સાથીન હોય તો એ જીંદગીની ખોટ સાલતી રહે છે. ઘણા મિત્રો એવા હોય છે કે બાળપણથી વૃદ્ધાવસ્થા સુધી મિત્ર હોય. બચપણમાં સાથે રમતાં હોય, પીઠતા આવે ત્યારે વ્યાપારમાં સાથે હોય અને વૃદ્ધ થાય પછી ઉપાશ્રયે જ્ઞાન-ધ્યાન અને પ્રવચનમાં પણ સાથે હોય.

સાથી એ સાચો કહેવાય કે જે સુખ અને દુઃખમાં સહાય, સથવારો આપતો રહે, બંનેને પરસ્પરનાં સુખદુઃખ પ્રગટ કરવાનું મન થાય. મળેલી યોગ્યતા અને વિશેષતાઓમાં સાથે હોય. બધી વાતો બધાને કહી શકાતી નથી. તમે પણ અમને બધી વાત કરતા નથી. કહો છો કે તમે અમારા મિત્ર નથી. મિત્ર એમ ને એમ થઈ જતાં નથી. પ્રથમ આંખની ઓળખાણ થાય. પછી પરસ્પરને બોલાવતા પરસ્પરને મળ્યાં જોયાંથી હરખ થાય, સ્વભાવે મેળ ખાતો હોય, એકના અંતરની વાત બીજાના અંતરમાં રમતી હોય. મિત્ર ચાર પ્રકારના કહ્યાં છે. ૧) નિત્યમિત્ર ૨) પર્વમિત્ર ૩) માર્ગ મિત્ર ૪) જીહાર મિત્ર

૧) નિત્યમિત્ર-જેનો સથવારો સુખદુઃખમાં સદાનો રહે છે એ નિત્યમિત્ર. જે મિત્રો વચ્ચે મિત્રાચારી હોય પણ એકની પાસે પૈસો વધી જાય ને બીજો એવો ને એવો રહી જાય તો પણ બંને વચ્ચે મૈત્રીનો ભાવ જળવાય રહે. તો એ નિત્ય મૈત્રી કહેવાય. નિત્ય મૈત્રીનું એક સુંદર ઉદાહરણ છે. કૃષ્ણ સુદામા બાળ લંગોટીયા મિત્ર હતાં. એક જ ગુરૂની પાસે શિક્ષણ લીધું હતું. ભાગ્યે બંનેને જીહાર કર્યા હતાં. કૃષ્ણ ત્રણ બંદના અધિપતિ થયા. જ્યારે સુદામા સાવ ગરીબ અવસ્થામાં રહ્યા. તેને રહેવા માટે ઝુપડી કે વસ્ત્રો પણ શરીરમાં પુરા ન મળે ત્યારે કૃષ્ણ પાસે રિધ્ધી સિધ્ધી અને સમૃદ્ધીનાં સાગર છલકાતાં હતા. એક વખત સુદામાની પત્નીએ પતિને કહ્યું, આપણે આવી ગરીબ અવસ્થા ભોગવીએ છીએ ત્યારે તમારા મિત્ર કૃષ્ણ પાસે તો ભંડાર ભર્યા છે તમને આ સ્થિતિમાં એ સાથ આપશે. તમે કૃષ્ણ પાસે જાવ. સુદામા ગરીબ હતા, પણ સ્વમાની હતા. એણે કહ્યું, કૃષ્ણ મારો મિત્ર છે એને મળવા જતા આનંદ થાય, પણ માગતાં તો હું શરમ અનુભવું છું. પત્ની બોલી, તમારો મિત્ર છે તેમાં શરમ શાની? તમે અવશ્ય જાવ. કૃષ્ણ જેવા જેના મિત્ર હોય એની આવી અવદશા હોય? પત્નીના આગ્રહને વશ થઈને સુદામા કૃષ્ણ પાસે જવા માટે તૈયાર થયાં પણ કહે છે હું જાઉં તો ખરો પણ તેમના માટે ભેટ શું લઈ જાઉં? પત્નીએ સરસ મજાના તાંદુલ ફાળિયાના છેડે બાંધી દીધા. આ તમારા મિત્રને ભાવતી ચીજ છે, લઈ જાવ.

પત્નીનાં આગ્રહને વશ થઈ સુદામા કૃષ્ણ પાસે જવા માટે તૈયાર થયા. સુદામા તો આવ્યા કૃષ્ણ પાસે. રૂક્ષમણી, સત્યભામા અને ગાંધારી વિગેરે રાણીઓને વિસરી

કૃષ્ણ તો સુદામાને જોતાં જ લેટી પડ્યા. ખંનેની આંખમાંથી હૃષના આંસુ છલકાઈ ગયા. સુદામા તો ગરીબ, ફાટેલા વસ્ત્રો, ઉંડી ઉતરી ગયેલી આંખો, અંખુ પડી ગયેલું શરીર, આવા ગરીબ મિત્રને જોઈ સિંહાસને ખેઠેલા કૃષ્ણ દોડ્યા. રાણીઓ તો આશ્ચર્યમાં પડી ગઈ. બચપણનો સાથી મળ્યો, સુદામાને સિંહાસને ખેસાડ્યા. પુછ્યું, કેમ સુદામા આનંદમાં છોને? જુઓને. કહો મારા ભાભીએ મારા માટે શું મોકલ્યું છે? પરંતુ સુદામાને તો આવઠા મોટા રાજાને તાંદુલ દેતા સંકોચ થતો હતો. પરંતુ કૃષ્ણ ખંભાના ફાળિયામાંનાં તાંદુલની પોટલી લઈ છોડીને ખાવા લાગ્યા પરંતુ કૃષ્ણ જે તાંદુલ ખાઈ રહ્યા હતા તેમાં સ્વાદ તાંદુલનો નહિ પણ મૈત્રીના પ્રેમનો હતો. કૃષ્ણે રાણીઓને પણ તાંદુલ આપ્યા પરંતુ જેટલો સ્વાદ કૃષ્ણને આવ્યો એટલો સ્વાદ રાણીઓને ન આવ્યો. એ સ્વાભાવિક છે. છતાં મૈત્રીની મીઠાશથી રાણીઓએ પણ આશ્ચર્ય પામે એટલી મીઠાશ તાંદુલમાંથી અનુભવી.

મૈત્રીલાવ અને સ્વાદ જાણતા હોય તે જાણે. માણતા હોય તે માણે.

કૃષ્ણની મૈત્રી માણીને સુદામા પાછા ઘેર ચાલ્યા. કૃષ્ણે કહ્યું, પણ સુદામા માગે કેમ? એણે તો એટલું જ કહ્યું તારો પ્રેમ માગું છું. પણ જ્યારે સુદામા નિજ ધામ પહોંચ્યાં ત્યારે ઝુંપડીની જગ્યાએ વિશાળ હવેલી હતી. તમને પ્રશ્ન થાશે વાસુદેવ ક્યારે સુદામા પુરી ગયા હશે? ક્યારે હવેલી ચણાવી હશે? પરંતુ વાસુદેવ-કૃષ્ણને વૈક્રિય શરીરની લખિય હતી. એક શરીરમાંથી અનેક શરીર મેળવવાની કળા હતી. આવી શક્તિ દ્વારા કુંવરખાઈતું મામેરું લયું, નરસિંહ મહેતાની હુંડી સ્વીકારી અને સુદામાની દરિદ્રતા ટાળી.

(૨) પર્વામિત્ર-પરખ હોય અને અવસર હોય ત્યારે મળે. જ્ય જિનેન્દ્ર અને મિચ્છામિ ઢુકકઢ કરે. સાતા પુછે. તહેવારે તહેવારે મળતો રહે. તેનું નામ પર્વામિત્ર કહેવાય.

(૩) માર્ગમિત્ર-સ્તે ભેગા થઈ જાય. થોડી સ્વાર્થની વાતો કરે મુશ્કેલીમાં છું. ઘરમાં બિમારી છે. થોડી લાગવગ લગાડવી પડે તેમ છે. તમને મળવા આવવાનો જ હતો ત્યાં તો તમે મળી ગયાં. મીઠી મીઠી વાતો કરે. આમ કામ કઢાવવાની એમનામાં કળા હોય તે માર્ગ મિત્ર કહેવાય.

૩) જીહાર મિત્ર-સામે મળે, જયજીનેન્દ્ર કહે, કેમ છે? ઘરમાં સૌ આનંદમાં ને? આમ તેમ વાતો કરી ચાલ્યા જાય. જાલો કાંઈ વ્યવહાર ન મળે. તે જીહાર મિત્ર કહેવાય.

પરસ્પર મિત્રતા ઘણાંને હોય. પરંતુ પરસ્પરનાં હૃદય, દિલ ન મળે ત્યાં સુધી મૈત્રીનો રંગ જામતો નથી. માટે એક શાયરે કહ્યું છે કે-

મહોબત રંગ દે જાતી હૈ
દિલ જખ દિલસે મિલતા હૈ
મગર દિકરત તો યહ હૈ ફી
દિલ ખડી મુશકેલ સે મિલતા હૈ

હૃદયની મિત્રતા તે મિત્રતા સાચી હોઈ શકે. પણ એ મિત્રતા મેળવવી ઘણી દુર્લભ છે. ભગવાન મદલીનાથનો અધિકાર ચાલે છે. ભગવાન મદલીનાથ પૂર્વજન્મમાં કોણ હતા, ક્યાંતા હતાં, એ બધું આપણે જોયું. બળરાજાએ વૈરાગ્ય ભાવથી દીક્ષા લીધી. એક મહિનાનો સંથારો કર્યો. સિદ્ધિને પામી ગયા. હવે લીલાવતી વિજય અને વીતશોકા નગરી પર મહાબળરાજાનો અધિકાર છે. રાજા વૈભવ ભોગવે છે. ૫૦૦ રાણીઓમાં પ્રમુખ કમલશ્રી છે. એક વખત કમલશ્રી પટ્ટરાણીને રાત્રે સિંહનું સ્વપ્ન આવે છે. તે જાગે છે અને મહાબળ પાસે જઈને વાત કરે છે, સ્વામીનાથ! મને આજે સિંહના સ્વપ્નનો યોગ સાંપડ્યો છે. રાણીના અંતરની વાત જાણી મહાબળ રાજા કહે છે, દેવી! તમારી કુક્ષીમાં રત્ન પાકશે. રાજ્યને રિધ્ધી, સિંધ્ધી મળશે. મહારાણી ધર્મધ્યાન કરે છે : આચાર અને વિચારનું બરાબર પાલન કરે છે. એક મંગળ દિવસે પુત્રનો જન્મ થયો. બળરાજા પછી મહાબળ આવ્યો છે. મહાબળને ત્યાં જન્મેલા સંસ્કારી પુત્રનું નામ બલભદ્ર પાઠવામાં આવે છે.

બલભદ્ર સંસ્કાર અને ઘડતરમાં મોટા થતાં જાય છે. મોટા થતાં તેને રાજ્યના સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. યૌવનકાળમાં પ્રવેશ કરે છે.

મહાબળ સાથે ભગવાન મદલીનાથનો સંબંધ છે.

“તંજહા અયલે, ઘરણે પૂરણે, વસુ, વેસમણે, અમિચંદે સહજાયયા સહવહ્નિદયા
જાવ અમ્હેદિં ઇગયઓ સમેચ્ચા ણિત્થરિયવ્વં ત્તિકટ્ટ અન્નમન્નસ્સેયમટ્ઠં પહિસુણેતિ”

૧) અચલ ૨) ઘરણુ ૩) પુરણુ ૪) વસુ ૫) ગૈશ્રમણુ ૬) અભિચંદ, આ છએ મિત્રો સાથે જન્મ્યા છે. મોટા થયા છે.

નામ તો એવું હોવું જોઈએ કે તેમાં ગુણનું દર્શન થાય. મહારાજા મહાબળના આ મિત્રોના જેવા નામ હતા તેવા ગુણો હતા.

૧) અચલ : અચલકુમાર ગમે તેવી આફત આવે—મિત્ર સંબંધ ટકાવવો એવો એનો ગુણ છે.

૨) ધરણુ : ધરણકુમાર ધારી રાખવું, મિત્રતાને ધારવી, ગમે તેવી મુશ્કેલીમાં પણ મિત્ર સાથેની મિત્રતા ધારી રાખવી.

૩) પુરણુ : પુણકુમાર મિત્રભાવને જાળવી રાખવામાં પુર્ણ છે. બધાની વાત

સાંભળે, વ્યવહાર કરે. સંબંધ જાળવવા પુણ્ય પ્રયત્ન કરે, જિંદગીના અંત સુધી પુણ્ય ભાવ રાખે છે.

૪) વસુ : વસુકુમાર વસુ-પૃથ્વી. પૃથ્વી જેવા અહગ અને મજબુત છે. શત્રુ સાથે સામનો કરતાં પણ હગવું નહિ.

૫) વૈશ્રમાણુ : કુબેરની જેમ તેની પાસે અઢળક ધન છે, ભંડાર ભર્યા છે. એ કુબેર જેવો છે. મિત્રને સમયે કામ લાગે છે. તન-મન-ધનથી ઉદાર એમનો સ્વભાવ છે.

૬) અભિચંદ્ર : આકાશમાં તુરતમાં જન્મેલા, ઉગતા ચંદ્રમા જેવો શીતળ છે. ઉગતાં ચંદ્રમા જેવા મહાબળ ને આ છએ મિત્રો નવા જ મિત્ર છે. છતાં મિત્રતામાં પ્રગાઢ ભાવ ભર્યા છે.

મહાબળ રાજાને આવા હૃદયનાં ધણકારા જેવા મિત્રો છે.

સહજાયયા : એ સૌનો એક સાથે જન્મ થયો છે અને સાથે મોટા થયા છે. એક વખત જ્યારે બધા કોઈ કાર્યવશ એક સ્થાને એકઠા થયાં ત્યારે તેઓએ વિચાર કર્યો કે દુઃખકારક કે સુખકારક ગમે તેવું કામ હોય, પ્રવજ્યાં ગ્રહણ કરવી હોય કે પરદેશ જોડવું હોય, તો આપણે બધાએ સંપીને જ કામ સાથે રહીને કરવું, આ રીતે તેઓ પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થયા. મહાબળ રાજાને આ મિત્રો માટે પ્રેમ છે. લાગણી છે. છએ મિત્રોને કેવી કેવી ભેટ આપે છે. પરસ્પર પ્રત્યેકને કેવો મિત્રભાવ છે, વાતે-વાતેમાં કેવો સદ્બોધ છે તે ભગવાન મદલીનાથના અધિકારમાં આગળ આપણે જોઈશું.

ભગવાન મહાવીરે “મિત્ર કોને કહ્યાં છે, શત્રુ કોને કહ્યાં છે” એ વાત અવસરે કહેવાશે ?....

卐

(૧૬)

આદર્શ મિત્રો કેવા હોય ?

(તા. ૨૭-૭-૧૯૭૬ મંગળવાર શ્રાવણ સુદ-૧)

જગતના જીવો પ્રેમના ભૂખ્યા છે. પક્ષીઓ પણ પરસ્પરમાં પ્રેમ કરી જાય છે. સંબંધો ટકે એવા પ્રેમના પાત્રો પશુ-પક્ષીઓમાં પણ હોય છે. કાગડાઓનો સમુદાય મળે છે ત્યારે આપણને વિચાર આવે છે કે આ એકતાભાવની પ્રેરણા એમને ક્યાંથી મળી હશે ? વાંદરાનું એક બચ્ચુ પડી જાય, મરી જાય તો અનેક વાંદરા-વાંદરીઓ ભેગા

થઈ જાય છે. એમને કંઈક કરી છૂટવાનો ભાવ થાય છે. જંગલમાં વિકરાળ સિંહને બોધને લેંસોનું ટોળું એક થઈ જાય છે. પશુ જગતમાં, પક્ષી જગતમાં પરસ્પર માટે પ્રેમ હોય છે. માનવ પ્રેમનું ભૂખરું પ્રાણી છે. “Love is light” પ્રેમ મેળવવા, ટકાવવા ત્રણ ગુણોની આવશ્યકતા રહે છે. ઉદારતા, વિશાળતા, ભવ્યતા. આ ત્રણ ગુણો હોય તો પ્રેમ-મિત્રભાવ ટકે પરંતુ આજની તો વાત બુદ્ધી. આજના સંબંધો આજે બંધાય અને કાલે છુટી જાય. મિત્રતા નભાવવી એ બુદ્ધિશાળી જીવનું કર્તવ્ય છે. શાસ્ત્રોમાં ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે આ જગતમાં તું દુશ્મન કોઈનો બનીશ નહીં.

अपणा सच्चमेसेज्जा, मेत्तीं भूएसु कप्पए ।
मित्ती मे सव्वभूएसु ।

સર્વ જીવો સાથે મિત્રતા રાખજો. મિત્ર સાથે નિકટના ભાવ લાવી, આદર્શ મિત્રતાનો સંબંધ બાળવી રાખશો તો પરસ્પર માટે સહકાર રહેશે. એકબીજા માટે મરી ફીટશે. તમે આકૃતમાં આવી જશો તો ઉગરવા માટે મિત્રતા કામ આવશે. કપરા દિવસોમાં એ મિત્ર જ કામ લાગશે. A Friend in need is a friend indeed

ખરા સમયે કામ આવે તે મિત્રો. તે કહેવત પ્રચલિત છે. પણ જ્ઞાની ભગવંત ફરમાવે છે કે.

“अप्या कत्ता बिकत्ता या, दुहाण य सुहाण य ।
अप्या मिच्चमित्तं च, दुघट्ठियं सुपट्ठियो ॥

ઉ. અ. ર. ગા. ૩૭

આત્મા જ પોતાનો મિત્ર છે ને આત્માજ પોતાનો શત્રુ બને છે. શત્રુને ન વધારશો, મિત્રને વધારશો.

જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે કે “આ જગતમાં તું તારા માટે ને પર માટે પણ કંઈક કરી છૂટ.” પોતા માટે તો સૌ કરે પરંતુ પારકાઓ માટે ભોગ આપે ત્યારે કંઈક કયું છે તેમ કહેવાય.

किस्मत की शिकायत किससे करे ?
वह भजम मिली है, हमको जहां
राहत के हनरों साथी है;
दुःख हर्का साथी कोइ नहीं.

આરામ કે થે સાથી કયા કયા, જળ વકત પડા તળ કોઈ નહીં,
સખ દોસ્ત હૈં અપને મતલબ કે, દુનિયા મેં હમારા કોઈ નહીં.

જ્ઞાની ભગવંતે પણ કહ્યું છે:

માયા યા વિણ્હુસા માયા, મજ્જા પુત્તા ય ઓરસા ।
નાલં તે મમ તાણાપ, લુપ્પંતસ્સ સકમ્મુણા ॥

ઉત્ત. અ. ૬ ગાથા ૩.

માતા-પિતા, પત્નિ-પરિવાર સંતાનો કોઈ પણ અંતે ત્રાણ શરણ નથી. ફક્ત એક ધર્મ જ શરણભૂત બને છે. ભાગ્યની ફરીયાદ કોને કરે? બસ આ દેહતું અંતિમ પરિણામ આવી જાય છે ત્યારે જ બધાં ટોળે વળી જાય છે. દુઃખ હોય, કપરા દિવસો હોય, બિમારી હોય, સહારાની જરૂર હોય ત્યારે કોઈ ફરકતું નથી. પોતાને જરૂર હોય છે ત્યારે કોઈ કામ નથી આવતું. સામી વ્યક્તિ ઉપર ઉદારતા-મિત્રતા જેવા ભાવ ન હોય તો મિત્રતા ટકે નહીં. પરસ્પરના ગુણ-દોષ જેવા, સહી લેવા જેટલી ઉદારતા હોય તો મિત્રતા ટકે. છદ્મસ્થ જીવન છે, ક્યારેક ભૂલ થઈ જાય. કાગડાને કોઈ મિત્ર બનાવવા માગતું નથી, કોઈ ઘરમાં સ્ટીલ કે સોનાના પાંજરામાં કાગડો તમે જોયો છે? પોપટ-મેના-તેતર હશે, સિંહ પણ હશે, ફૂતરાઓ, સુંવાળા સસલા હશે પણ કાગડાને કોઈ પાળતું નથી કારણ કાગડાની દૃષ્ટિ સદ્ગુણવાળી નથી કાગડો દોષગ્રાહી છે.

એક ઘરના આંગણમાં સ્વચ્છ ચાંદલો કરેલી ગાય ઉભી હોય ત્યારે સ્ત્રીઓ તેને કપાળે ચાંદલો કરે છે. પુરૂષો નમન કરે છે. આવી રૂપાળી ને પવિત્ર ગાયની બાજુમાં એક ગધેડો ઉભો હોય, તેનાં પડખામાં ચાકું પડયું હોય, એ સમયે કાગડો કા કા Crow Crow કરતો આવે તો એ ગાય પાસે નહીં જાય, ગધેડાને પસંદ કરશે. કારણ કે કાગડો મેલી દૃષ્ટિનો છે. તેને ગાય નજરમાં નહીં આવે. તેની દૃષ્ટિમાં પડખામાં પડેલું ચાકું આવશે. ચાકામાં દેખાતું લોહી પસંદ પડશે. એટલે હુ'મેશા સારી દૃષ્ટિ રાખતા રીખો. જ્ઞાનીએ કહ્યું છે “મિત્રતા ટકાવવી હોય, પ્રેમના પાત્ર નભાવવા હોય તો અંતરના ભાવ વિશાળ રાખો.”

એક શેઠ હતા. શેઠને ચાર મિત્રો હતા. શેઠ ધનવાન છે પણ શેઠના મિત્રો ધનવાન નથી. આ પાંચેય મિત્રોમાં ધન-વૈભવને કારણે મિત્રતા નહોતી પણ પરસ્પર અંતરભાવની ઘનિઃકંતા વધારે હતી. પાંચેય મિત્રો વૃદ્ધ થયા. ૭૦ વર્ષની વયે પહોંચ્યા. મિત્ર સંબંધમાં જીંદગી ગઈ, ચારેય મિત્રોમાં ઉદારતા, વિશાળતા હતી. એક વખત શેઠના પુત્રોએ વિચાર કર્યો કે પિતાના આ મિત્રો સાચા છે કે ખોટા તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ.

એક દિવસ શેઠ દિવાનખાનામાં બેઠા (૨) માળા ફેરવતા હતા ત્યાં દરવાજા પાસે આવી ચારે મિત્રોએ પૂછ્યું, ‘શેઠ છે ઘરમાં?’ શેઠના એક દીકરાએ કહ્યું: ‘ના નથી. બહાર ગયા છે.’ શેઠ ન હોય એવું બને જ નહીં. વિચાર કરી, થોડે અંતરે ગયેલા ચારે મિત્રો ફરી પાછા ડેલીયે આવ્યા ને પૂછ્યું, ‘શેઠ છે ઘરમાં?’ શેઠના બીજા દીકરાએ આવી કહ્યું “ના, શેઠ બહારગામ ગયા છે.” શેઠ બહારગામ જાય ને આપણને

વાતેય ના કરે ? એવું કદી બને જ નહીં. ચાલો પાછા જઈએ. ચારે મિત્રોએ ત્રીજી વાર આવીને પૂછ્યું તો ત્રીજા દીકરાએ જવાબ આપ્યો, તમને બે વાર તો કહ્યું “શેઠ ઘરમાં નથી.” પણ શેઠના મિત્રોનો દોર કાચો ન હતો એ પાકો હતો. ચારેયે વિચાર કર્યો. શેઠ કોઈ કાળે બહાર જાય નહીં શેઠનું કામ તો છે જ. હવે બોલાવવા નથી. પૂછ્યું નથી. હિંમત કરી વગર પૂછ્યે અંદર ચાલ્યું જવું છે. ચારેય જણા હિંમત કરી અંદર ગયા તો શેઠ દીવાનખાનામાં બેઠા બેઠા માળા કરતા હતા. જયજિનેન્દ્ર કર્યા. બે કોઈ વાત હોય તો પી જવી બેઠાએ. ચારે મિત્રો ખોટું લગાડીને પાછા ચાલ્યા ગયા હોત તો ? બે આવું કરે તો આપસી મિત્રતા ટકે નહીં. અંતરની ઉદારતા રાખીએ તો સંબંધો બગડતા નથી. સંબંધો બેઠાય છે.

“સુખંદ્ર હોતા હૈ ઇન્સાં. આફતેં આને કે બાદ,
રંગ લાતી હૈ હીના, પથર પૈ ઘિસાજને કે બાદ”

માણસ સફળ ક્યારે થાય જ્યારે એની ઉપર આફત આવે છે ત્યારે
Difficulties always make a man clever આફતો માણસને હંમેશા હોંશીયાર બનાવે છે.

માણસ સફળ ક્યારે થાય ? જ્યારે એના ઉપર આફત આવે છે ત્યારે, દુઃખ અને મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થાય ત્યારે. માણસ વધુ ચોખ્ખો બને છે.

“રંગ લાતી હૈ હીના. પથર પૈ ઘિસાજને કે બાદ,”

મહેંદી લીલી હોય છે. પથરથી લઢાઈ-લઢાઈને કેશરિયાં રંગે આવે ત્યારે ખેંદો હાથે લગાડે છે અને કળા ઉપસાવે છે. હાથ પર મહેંદીના રંગને પાણીથી ધુએ તો પણ લાગેલો મહેંદીનો રંગ જાય નહીં. આવો જ રંગ જ્ઞાનનો અને તપશ્ચર્યાનો હોવો બેઠાએ. તપશ્ચર્યાનો રંગ લાગ્યો હોય તો સંઘાણી એસ્ટેટનાં તપસ્વીઓ મગ અને ચોરમામાં મોઢું નાંખે તેવા નથી. પોતાની જાત ભલે ઘસાઈ જાય પણ જેની સાથે મિત્રતાનો સંબંધ બેઠાયો છે એ જાય નહીં તો જ મિત્રતાનો રંગ રહે, ચારે મિત્રોની શેઠ સાથેની મિત્રસગાઈ આવી ગાઢ છે. ચારે મિત્રો આવ્યા એટલે શેઠે માળા ખાતુમાં મૂકી એક. મિત્રે વાત શરૂ કરી.

“આપણે હવે ૭૦ વર્ષના થયા. ગુરૂ મહારાજે કહ્યું છે તેમ પરિગ્રહની મર્યાદા લેવી છે. કેટલી સુંદર વાત છે. તમારામાંથી કોઈ આવી મર્યાદા લેવા તૈયાર થાય છે ? આમને આમ તૃષ્ણાના વલખા મારતા રહેશો, પૈસા માટે ઘણું (૨) કરશો પણ પૈસા તમારા નથી. ચારે મિત્રોએ તો પરિગ્રહની મર્યાદા નકકી કરી. “એક એક લાખની” શેઠ કહે “વાત સાચી. ગુરૂ મહારાજે કહ્યું છે કે કાલનો ભરોસો નથી. તમારા લાખ તો મારી પરિગ્રહની મર્યાદા ૧૦ લાખ.” જીવનમાં આવી પ્રેરણા થવી બેઠાએ. આવા ધર્મભાવ હોય

તો ઉંચા ભાવ બળે. શેઠ અને ચારે મિત્રો શુર મહારાજ પાસે ગયા. વંદન કરીને પરિશ્રુતી બે મર્યાદા કરી હતી એનાં પચ્ચખાણુ લઈ લીધા.

શાસ્ત્રકારે આપણને મહાભળ રાજાની વાત કરી છે. મહાભળરાજાને છ મિત્રો હતા. એક સાથે જન્મેલાં બધાં સમવયસ્ક. એક વખત મહાભળરાજા અને છ મિત્રો ભેગા થઈ વાર્તાલાપ કરે છે. એકબીજા પ્રત્યે લાગણીભાવ છે. પરસ્પર માટે ઉદારતા છે. કંઈક કરી છૂટવાની ભાવના છે. બધાએ મળી એક દિવસ વિચાર કર્યો 'હંગીના બે મોટા કામ કરીએ "કાં પરદેશ જઈએ કાં દીક્ષા લઈએ." આગળના જમાનામાં લોકો પરદેશ જતા. મુસાફરી કરી ધન-આખર કમાઈ આવતા. ધનપતિ બનવા માટે એ કાળમાંનો એક માર્ગ હતો.

अस्देहि पण्यओ समेच्छा णित्थरियव्वं त्तिकद्दु अन्नमन्नस्सेयमद्दुं पडिमुणेत्ति,

પણ આ સાત મિત્રો ગાઢ મિત્રો છે. જ્યાં બંધ ત્યાં સાથે બંધ, બુદ્ધા નહીં. આવો પરસ્પર પ્રત્યેનો ભાવ હતો. મહાભળ કહે—"તમે અને હું જીવન-મરણના મિત્રો છીએ. આ મિત્રતા તૂટવી ન જોઈએ. ભાવ થાય એટલે સંસાર ત્યાગી દીક્ષા લેવી છે તો સાતેયે લેવી એકને ભાવ થાય એમ નહીં.

સૌએ આવો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે. મિત્રતા ટકાવવા સાતેયમાં વિશાળતા છે, ભવ્યતા છે, ગંભીરતાના ભાવો છે. વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ જોઈએ તો જગતમાં મિત્ર અને દુશ્મનની વાત આવે છે પણ કોઈ કોઈનો દુશ્મન કે મિત્ર નથી. ભગવાન મહાવીરે પણ કહ્યું છે કે આત્મા જ પોતાનો મિત્ર અને આત્મા જ પોતાનો દુશ્મન છે. કોઈ કોઈનું ધૂરૂ કરનાર નથી. શુભ-અશુભ ભાવો દ્વારા પોતે પોતાનો મિત્ર અને દુશ્મન બને છે.

ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે આ જગતમાં કોઈને દુશ્મન ન બનાવવો.

न तं अरी कटच्छित्ता करेह,

जं से करे अप्पणिघा दुरप्पा ॥

સાધકને પણ કહ્યું છે ગળાનો કાપનારો જે શત્રુ ધૂરૂં ન કરે, હર્ષુદ્ધિ તે દુશ્મન પોતામાં રહીને કરે. દિવસ ઉગે છે દુશ્મન બળે છે. માણસ જીતાય છે. પશુઓ જીતાય છે. પરંતુ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે—

एगो जिण जिया पंच, पंच जिण जिया दस ।

दग्गहा उ जिणिन्नाणं, सच्चसत्त जिणामहं ॥

તારો એક આત્મા તારાથી જીતાય તો જગત ઉપર વિજય તારો છે. અસંયમી આત્મા જ એક તારો શત્રુ છે. મિત્રને જીતવો હોય તો મિત્રતાનાં મંજળભાવ અંતરમાં રાખવા જોઈએ. મહાભળ રાજા અને છ મિત્રોમાં વિચાર એક છે. વર્તન એક છે. વાણી એક છે. વિચાર-વાણી અને વર્તનનું મેચિંગ છે. આ મહાભળ રાજા અને મિત્રોની મંજળ મિત્રતા છે. હવે કેવું નિમિત્ત બગશે. તેના ભાવલેહ અવસરે.

(૧૭)

જીવનનું અમૂલ્ય ધન સમય

(શ્રાવણ શુદ્ધ ૨ બુધવાર તા. ૨૮-૭-૧૯૭૬)

જિંદગીના સાર અને મૂલ્યને માનવ સમજ્યો નથી. જિંદગીની ધન્યતા માત્ર અર્થપ્રધાન નથી. જ્ઞાનીજનોએ કહ્યું છે કે જિંદગીનું અમૂલ્ય ધન સમય છે. જેમના હાથમાંથી જિંદગીનો સમય નિરર્થક પસાર થઈ જાય છે તેને પસ્તાવાનો પાર રહેતો નથી. જાણવું કે જીવવું. માનવીને મન પ્રત્યેક ક્રિયા મૂલ્યવાન છે. માનવી કેવી રીતે જીવી ગયો, કેવી રીતે જીવવાનો છે એ જાણવાનું મૂલ્ય છે. જીવતરની કિંમત મોટી છે. સાગરની કિંમત પાણીના બુંદ-બુંદ ઉપર છે તેમ જિંદગીની કિંમત ક્ષણ-ક્ષણ ઉપર છે. જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે તેમ સમય અમૂલ્ય ધન છે. જિંદગી મળી છે અવસર મળ્યો છે તેને સાર્થક કરી લઈએ. જે સમય આજે મળ્યો છે તે ફરીવાર નહીં મળે.

“Yesterday never comes do it now”

ગયેલો સમય ફરી પાછો મળતો નથી માટે જ જ્ઞાની ભગવંતો સમયનું મુલ્ય બતાવતાં સમયે-સમયે ચેતવણી આપે છે “સમયં ગોચમ મા પમાયણ” હે ભવી આત્માઓ ! એક સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરો. સમયના ત્રણ ભાગ છે. ભૂતકાળ, ભવિષ્યકાળ વર્તમાનકાળ. ગયેલો કાળ તે ભૂતકાળ. ભૂતકાળની મર્યાદા કેટલી ? અનંતો કાળ ગયો. ભવિષ્ય જે કાળ આવવાનો છે એની પ્રતિક્ષા સૌ કરે છે. મનોમન આશાને આકાંક્ષા સેવે છે. મિનારાઓ ચણે છે. મનોરથો સેવે છે. મનમાં યોજના ઘડાય છે એ ભવિષ્યકાળ. ભવિષ્યકાળની મર્યાદા કેટલી ? એની મર્યાદા પણ અનંત છે.

વર્તમાન જે કાળ ચાલુ હોય છે. જે કાળમાં જીવન પસાર થાય છે તે કાળ વર્તમાનકાળ. જ્ઞાનીજનોએ વર્તમાનકાળની મર્યાદા બાંધી છે. ભૂતકાળ અનંતો ભવિષ્યકાળ અનંતો. પરંતુ વર્તમાનકાળ એક સમયનો. એક સમય પસાર થયો એટલે તે ભૂતકાળ. ભવિષ્યમાંથી નીકળી જે માત્ર એક સમય વર્તમાનમાં ટકે છે તે વર્તમાન છે ને પછી એ સમય ભૂતકાળ બની જાય છે વર્તમાનકાળ નાનો-થોડો છે. જિંદગી વર્તમાનકાળમાં સિદ્ધ કરવાની છે. ભૂતકાળને યાદ કર્યાથી શું વળે ?

એક શેઠાણી હતા. જ્યારે ને ત્યારે ભૂતકાળને વગોવ્યા કરે “મારે ચાર-ચાર દીકરા હતા, વહુઓ હતા વૈભવ વિલાસ હતા આ બધું હતું. પરંતુ બાઈ ! હવે તમે પચાસમાં એકલા છો. તેનું શું ? એટલે તો જ્ઞાનીજનોએ કહ્યું છે કે ભૂતકાળને ભૂલી જાવ. અનંતા સમયને લઈને સુખ-વૈભવની વાતો કરવા કરતાં, વર્તમાનકાળમાં એની સાર્થકતા કરે

તો લવિષ્ય સુધરી જાય.

જ્ઞાનીજનોએ કહ્યું છે કે સમય એ તો પાણીના પ્રવાહની જેમ વ્યતીત થઈ જાય છે. “Time And Tide wait for none” સમય અને ભરતી કોઈની પણ રાહ જોતા નથી.

“ઈન્સાન ખોડે વકત કો પાતા નહી કહી
જો દમ ગુજર ગયા વહ ફિર આતા નહી કહી”

જેના શરીરમાંથી પ્રાણ નીકળી ગયા પછી એના ખોળિયામાં પ્રાણ આવતા નથી ઇન્સાનના હાથમાંથી જે વખત આદ્યો જાય છે તે પાછો આવતો નથી.

જ્ઞાનીઓ કહે છે કે સમય આત્માને જગાડવા માટે છે.

“જિસને પહેચાની ન કોઈ કદ્ર અપને વકત કી
કામચાખી ઉસકો હાસિલ હો નહીં સકતી કહી (૧)
જિસને કલ પર અપના કામ છોડા રહ ગયા
કલ લલા દેખી હૈ કિસને ! ખૂબ કોઈ કહ ગયા” (૨)

જેણે સમયની-વખતની કદર કરી નથી તે જીવન હારી જાય છે. આજનું કામ આજે જ કરો, કાલ ક્યારે, કેવી આવશે એની કોને ખબર છે? હુમણા સાંભળ્યું કે લંડનમાં એક અકસ્માતમાં આખો પરિવાર હોમાઈ ગયો છે. સમયનો ભરોસો? સમયને ઓળખી શકે છે એની આવતી કાલ ઉજળી છે.

ભગવાન મહાવીરે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે

“જા જા વચ્ચઈ રયણી ન સા પડિનિવત્તઈ ।
અહમ્મં કુળમાણસ્સ અફલા જંતિ રાઈઓ ॥

જે સમયને જાણતાં નથી, જિંદગીમાં અધર્મ અન્યાય અનીતિ કરે છે તેની જિંદગીનો અમુલ્ય સમય નિષ્ફળ જાય છે.

“જા જા વચ્ચઈ રયણી, ન સા પડિનિવત્તઈ ।
ધમ્મં ચ કુળમાણસ્સ સફલા જંતિ રાઈઓ ॥

જે આત્માઓ અહિંસા સત્ય તપમય ધર્મમાં લીન બની સાધના-આરાધના વડે જીવનને સફલ બનાવે છે. તેમાં જ સાધનાનું મુલ્ય સફળતા ગણાય છે. માટે તમે તમારા સમયને ઓળખી જાવ.

“તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં ઇંદ્રકુમે ઉજ્જાણે થેરા સમોસદ્ધા”

તે કાળ અને તે સમયમાં સલીલાવતી વિજય, વીતશોકા નગરીમાં ઇન્દ્રકુંભ ઉદ્યાનમાં સ્થવીર ભગવંતો પધાર્યા છે. સ્થવીર ભગવંતો પધાર્યા છે તે વાત મહાબળને

સંદેશવાહક આપે છે. મહાબળરાજ સંદેશવાહકને ખુશ કરે છે. રાજા અંતઃપુર સહિત પ્રજાજનોના પ્રવાહ સાથે ઇન્દ્રકુલ ઉદ્યાન તરફ વળે છે. આટલો મોટો માનવ પ્રવાહને વહી રહેલા જોઈને, વીતશોકા નગરીમાં આવેલા મુસાફરો કહે છે, શું આ નગરીમાં કોઈ મોટો ઉત્સવ ઉજવાઈ રહ્યો છે? જનાર નગરજનોમાંથી કોઈક કહે છે 'ના' ઇન્દ્રકુલ ઉદ્યાનમાં સ્થવીર લગવંતો પધાર્યા છે. એની મંગળ વાણી સાંભળવા આ નગરના રાજા અને પ્રજા હુષારે જઈ રહ્યા છે અને સમયને સફળ બનાવી રહ્યા છે.

જિંદગીનું અમૂલ્ય ધન સમય છે. સમયનું મૂલ્ય જે આંકે એની જિંદગીનું મૂલ્ય મોટું થઈ જાય છે. સમય સાધ્યો હોય તો જિંદગી સધાય જાય. સમય જીત્યો હોય તો જિંદગી જીતી જવાય. દિગમ્બર આચાર્ય કુંદકુંદ સ્વામીએ 'સમયસાર' નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. આ સમયસાર આધ્યાત્મિક ગ્રંથમાં 'સમયસાર' એટલે શું? એનો જવાબ છે. સમય એટલે આત્મા, સાર એટલે તત્વ. સમય-આત્મતત્વના, વિવેચન પૂર્વક દ્વંયાનુયોગથી ભરેલો છે જેમાં નવતત્વની વિવેચના કરવામાં આવી છે. આત્મતત્વને જગાડ્યા વગર જિંદગીમાં સફળતા મળતી નથી. જગતમાં એક અનેક તત્વ છે જે નાશ નથી પામતું. એ શાશ્વત છે એ સમય તત્વ છે. આવા સમયને ઓળખી લ્યો એટલે આત્મતત્વને જાણી લ્યો.

સ્થવીર લગવંતો દેશના આપે છે ત્યારે મહાબળ રાજાના મનમાં ધર્મભાવ જાગે છે. ૫૦૦ રાણીઓ છે, વૈભવની છોળો ઉડે છે, સુખનો દરિયો છે એવા સમયે મહાબળના અંતરમાં ધર્મભાવનાના વિચારો આવે છે. જ્ઞાનીજનો કહે છે:

‘જબ ખજાના લુટ ગયા, તબ હોશમેં આયે તો કયા ?

વકત ખોકર દરતે હસરત, મલકે પછતાયે તો કયા ?

જ્યારે ખજાનો લૂંટાઈ જાય, ધાડપાડુઓ લૂટી જાય, સરકારના ઓફિસરો હાગીના લઈ જાય ત્યારે રાજા થઈને ખીજાને વાત કરવા જાય એની કિંમત શું ? આજે ઘર-ઘરમાં ઠર પેસી ગયો છે. ખડુ ઠર લાગતો હોય તો અહીં ઉપાશ્રયમાં સંઘમાં જમા કરાવી જાય. અહીં આપણો તો યોગ્ય સ્થળે આપણું ગણાશે. ઘરમાં હશે તો, ગયા પછી રહેશે કે હસશે ? હાથમાં આવેલો સમય જો વ્યર્થ રીતે સરકી જશે તો પ્રશ્નાત્તાપ ગમે તેટલો કરશે તો પણ એ સમય પાછો નહીં આવે.

મહાબળ રાજા સ્થવીર લગવંતોની વાણી સાંભળ્યા પછી સમયનું મૂલ્ય સમજી ત્યાગમાર્ગે જવા ઉત્સુક બન્યા.

લગવાને કહ્યું છે કે આ જિંદગી અસંસ્કૃત, ક્ષણિક અને નશ્વર છે અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ આયુષ્ય અસંસ્કૃત છે માટે પ્રમાદ ન કરો “उद्विष्टं नो षमायण” ઉઠો પ્રમાદ ન કરો.

વિદ્યુતના ચમકારા સમા આ સંસારમાંથી આત્માને ક્યારે જગાડશે ? જ્યારથી જાણ્યું છે એ જ વખતે કંઈક કરી લેવું જોઈએ.

“દારે ફાની મેં હો ગાફિલ મૌત સે ઈક પલ નહીં
કયા ભરોસા જિંદગીકા, આજ હૈ ઓર કલ નહીં”

કવિ કહે છે આ નશ્વર સંસારમાં એક પળની પણ ખબર નથી. ઘડીમાં શું થઈ જશે એની કેને ખબર છે ? જિંદગીનો ભરોસો નથી. આજે દેખાય છે કાલે કદાચ જોવા નહીં મળે.

મહારાજા મહાબળનો આત્મા જાગી ગયો છે. એમને દિક્ષા લેવાના ભાવ જાગે છે. જીવન ધન્ય બનાવવું છે. અમૂલ્ય અવસર આવ્યો છે. મનમાં દ્રઢ સંકલ્પ કરીને સ્થવિર લગવંત પાસે જઈ ગુરુદેવને કહે છે, “ગુરુદેવ મારે દિક્ષા લેવી છે પરંતુ અમે સાત મિત્રો છીએ. ભેગા રમ્યા, જમ્યા ભણ્યા છીએ. અમારા મન એક છે બધા સમવયસ્ક છીએ. સુખ દુઃખમાં સાથે રહ્યા છીએ જ્યારે દિક્ષા લેવાની છે તો બધાએ સાથે જ લેવાની છે. સ્થવીર લગવંતોએ કહ્યું:

“जहासुह देवानुप्पिय ! मा पडिवंध करेह”

સ્થવિર લગવંતો મહાબળના ભાવ જોઈ કહે છે હવે વિલાંબ ન કરો. જે ભાવ જાગ્યા છે એને વધાવી દ્યો, મહાબળકુમાર રાજધાનીમાં જઈ છએ મિત્રોને ખેલાવે છે. વાર્તાલાપ કરે છે. કહે છે “મને વૈરાગ્યના ભાવ થયા છે. મારી ઇચ્છા દિક્ષા લેવાની છે. છએ મિત્રો પણ એવા જ ભાવ સેવતા હોય તેમ કહે છે. અમે પણ દિક્ષા લેવાના ભાવ રાખીએ છીએ. મહાબળ રાજા કહે છે” આપણે દિક્ષા લઈએ પણ એ પૂર્વે આપણું કર્તવ્ય પણ પૂરું કરી લઈએ હું બલભદ્રને રાજ વૈભવ સુખ અને સાહચી સોંપી દઉં છું તમે પણ તમારા પુત્રોને ઘરનો વ્યાપારનો વહીવટ સોંપી દ્યો. મહાબળ રાજાએ સમયને ઓળખી લીધો છે. પણ ઘણા એવા છે જે સમયને ઓળખતા નથી. એનું એક ઉદાહરણ આપું છું.

એક રાજકુમાર છે. એને બે મિત્રો છે. ત્રણે સાથે ભણ્યા છે. રમ્યા છે પરસ્પર સારો ભાવ છે પણ ઉંમર લાયક થાય છે ત્યારે પેલા મિત્રો રાજકુમારનો મોહ ઓછો કરે છે કાલે રાજા થશે, ત્યારે એનામાં પરિવર્તન આવી જશે, તો આપણને દુઃખ થશે. ત્યારે રાજકુમાર એ બે મિત્રોના ભાવને જાણી કહે છે, હું રાજા બનીશ ત્યારે તમને એક એક પહોરનું રાજ આપીશ. રાજા કાળઘર્મ પામ્યા, રાજકુમાર રાજા થયો. ઘણો કાળ વીતી ગયો. રાજા તો સુખ વૈભવમાં પેલા બન્ને મિત્રોને પણ વીસરી ગયો છે. પેલા બન્ને મિત્રોમાં એક ખરાબ દશામાં આવી ગયો. લેણદારો વધી ગયા, જિંદગીમાં સુખ નથી, ચેન નથી, એને રાજકુમાર મિત્ર યાદ આવ્યો.

એણે આપેલું એક પહોર રાજ બનવાનું વચન યાદ આપ્યું. એ મિત્ર તો પહોંચ્યો રાજ પાસે ઓળખો છો રાજન ? રાજ કહે 'ના ભાઈ, હું તો તમને ઓળખતો નથી. પેલો મિત્ર બોલ્યો, હવે તમે આ ગરીબ મિત્રને ક્યાંથી ઓળખો ? આપણે સાથે લઈયા અને રમ્યા છીએ. યાદ છે, તમે અમને એક પહોર રાજ કરવા દેવાનું વચન દીધું છે. રાજને યાદ આવી ગયું. એણે મિત્રને એક પહોર રાજ બનાવવા હાં પાડી. સવારે સૂર્યોદય પહેલાં રાજમાં બોલાવ્યો. પેલો મિત્ર તો પૂરો વાણિયો. આખી રાત ન સૂતો. દિવસ હજી તો ઉઠ્યો નથી ત્યાં એ પહોંચી ગયો રાજમાં. રાજએ મંત્રી પ્રધાનને બોલાવ્યા અને મિત્રને એક પહોર સુધી રાજગાદીએ બેસાડવા કહ્યું. પેલો રાજનો મિત્ર ગાદીએ બેઠો. તુરત સેવકો હાજર થયા, કહે રાજન ! તમને નવરાવવા છે. ચંદન દેવ કરવો છે, રાજતિલક કરવું છે, પણ આ ભાઈ સમયને ચૂકવા નહોતા માગતાં. એણે કહેવા પ્રસાણે દેણિયાતો બધા દરબારમાં હાજર હતાં. એ માંડ્યો હુકમ છોડવા આને હાજર આપો, આને પાંચ હજાર આપો; આને આ અને તેને તે આપો ! એણે સમયની બરાબર કંઠર કરી લીધી. એણે સમય સાચવીને, પોતાની જિંદગી સુધારી લીધી. સાહા નવમાં પાંચ મિનિટ બાકી હતી ત્યાં જ રાજગાદી પરથી ઉઠીને રાજ પાસે ગયો ને બોલ્યો.

“હ્યો રાજ ! આ તમારું રાજ ! આ તમારું કાજ.”

બીજો મિત્ર પણ ધંધામાં ધોવાઈ ગયો. એ પણ રાજ પાસે ગયો. રાજએ પણ એને એક પહોર સુધી રાજ બનાવ્યો. જેવો એ ગાદીએ બેઠો તો એને પણ નવરાવવા લઈ ગયા, મોંઘા મૂલના વસ્ત્રો પહેરાવ્યા, અન્ય ક્રિયાઓ થવા માંડી. જ્યોતિષિઓ આવ્યા અને ભાગ્યરેખા જોઈ, રાજતિલક કર્યું. જેવા રાજગાદી પર બેઠા કે સાહા નવ થઈ ગયા. બેઠા એવા જ ઉઠાડ્યા. પેલો મિત્ર કહે કાં ભાઈ ! હજી તો મારે રાજ કરવાનું છે. પ્રધાન જવાબ આપે છે તમને રાજએ એક પહોરનું રાજ્ય આપ્યું હતું. સમય પસાર થઈ ગયો. રાજના એક મિત્રે સમય સાચવી લીધો, સમયનું મૂલ્ય આંક્યું તો દેણદારોના કરજમાંથી મુક્ત બની ગયો અને બીજો રંગ-રાગ, ખાન-પાન મોજ-શોખમાં પડી ગયો તો મળેલું રાજસુખ છીનવાઈ ગયું. માટે જ કહેવત છે કે, “અવસર ચુક્યા મેહુલા” ચાતુર્માસ આવ્યું છે. ધર્મભાવનો સમય છે. ધર્મના રાજ હવે જો તમારે કરવા હોય તો જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્ર અને તપના ભાવ જગાડો. જીવનમાં મંજળ ઘડી લાવો અને અવસરને વધાવી દ્યો.

૧૮

પ્રીતની અનાખી રીત

(શ્રાવણ શુદ્ધ ૩ તા : ૨૯-૭-૧૯૭૬ શુક્રવાર)

આ જગતના જીવોએ પ્રીતની રીત સમજવી જોઈએ. પ્રીત સુંદર લાવોનું દર્શન કરાવે છે. પ્રીતને જાણવા હૃદય અને મનને જાણો. બંનેને શુદ્ધ કરો. આત્માને પ્રીતથી જોડવા સુંદર વિચાર કરવા જોઈએ. વ્યક્તિ સાથે વ્યક્તિ ઋણાનુબંધથી જોડાય છે. દામ્પત્ય લાવ પ્રીતથી શોભે છે. આજના જગતના સંબંધો સાચી પ્રીતથી બંધાયેલા નથી હોતા. આજના સંબંધો સ્વાર્થી-નકલી અને તકલાદી હોય છે. તૂટતા વાર નથી. મતભેદમાં મનભેદ થાય તો, તું કોણ અને હું કોણ ? સંબંધો જોયા, જાણ્યા અને અનુભવ પછી બંધાય તો સંબંધ ટકે. આજે સંબંધ જોડાય કાલે વેવાઈવેલા અળખામણા થઈ જાય.

“જેણે પ્રીતની રીત પીછાની નથી, જેને એ રીત આવડી નથી. એના સંબંધો ટકે નહીં. પ્રસંગે અવસરે ઉદારતા ન હોય તો, સામી વ્યક્તિ સાથે નિકટતા ન આવે.”

મન મૂકીને પોતાના બનાવવા સ્વાર્થને છોડવો જોઈએ અનુકૂળતા ત્યાગી પ્રતિકૂળતા અનુભવો સ્વાર્થ ત્યાગી નિઃસ્વાર્થ લાવ લાવો. આવી વિષમતાનો પરિત્યાગ કરવામાં ન આવે તો સંબંધ ન ટકે. એક જંગલમાં બે કબૂતરો રહે. એની પ્રીતની પ્રશંસા થાય. પ્રીતની ગાંઠે બંને અજબના બંધાયેલા. એક વખત ઉનાળો આવ્યો. વૃક્ષો સુકાવા માંડ્યા. પાંદડાઓ ખરવા માંડ્યા. માણસો મરવા લાગ્યા. ચોતરફ અસહ્ય તાપ વરસવા લાગ્યો. જળાશયો સૂકાવા માંડ્યા. કૂવાના પાણી ઉંડા ઉતરવા લાગ્યા. આવા વિષમ દાગમાં એક મુસાફર જંગલમાં જતો હતો. એક ગામથી બીજે ગામ જવું હતું. પંથ લાંબો હતો. એને થયું પકવાન ને ગાંઠિયાનું લાથું ખાઈ લઉં. લાથું ખાધું અને માટીની ભંભલીથી પાણી પીધું. ભંભલીમાંથી પાણી પીતા પીતા એક ખાડામાં થોડું પાણી ભરાઈ ગયું. મુસાફર તો ચાલ્યો ગયો. ઝાડ પર બેઠેલા બંને કબૂતરો તૃષ્ણાતુર છે. પેટ પૂરતી ચણુ તો મળી છે પણ જળાશયો કે કૂવાને કાંઠે થ પાણી મળ્યું નથી. જે નાનકડા ખાડામાં પાણી ભરાયું એ જોઈને બંને કબૂતરો નીચે ઉતર્યા. જોયું તો માંડ ચાંચ ડુબે તેટલું પાણી હતું. બંનેને પ્રાણ જતા રહે, એટલી તૃષ્ણા લાગી હતી. પેલા ખાડાનું પાણી બેમાંથી એક પીએ તોય ગળું ભીતું થાય તેમ હતું.

બંનેમાંથી એક કબુતર કહે તું પી. બીજો કહે તું પી. એકબીજા પ્રાણ ટકાવવા માટે એકબીજાને આગ્રહ કરતા હતા. એક વ્યક્તિ બીજાને માટે પ્રાણ આપવા તૈયાર થાય; તો એનું નામ સાચી પ્રીત છે. આવી સાચી પ્રીત બંને કબુતરમાં હતી.

પાણી બન્નેમાંથી એકેયે પીધું નહિ. બન્ને કબુતરોના દેહ ઢળી ગયા. ફરી ત્યાંથી થોડા મુસાફરો નીકળ્યા. એમાં બે બહેનો હતી. બન્ને કબુતરોને મરેલા જોઈ, એક બેન બીજીને પૂછે છે:

“નહીં પાપી, નહીં પારધી, નહીં લગા કોઈ બાણ,
મે તુજે પુછું હે સખી, કૈસે છોડયા પ્રાણ.”

કોઈ પાપીએ એને માર્યા નથી, કોઈ પારાધિએ બાણથી એના દેહ વીધ્યા નથી છતાં આ બે નિર્દોષ કબુતરો કા મરેલા પડ્યા છે, હે સખી ! બીજી સખી કબુતરો કેમ મર્યા હતા એ પામી ગઈ હતી. એ બોલી.

“જલ થોડા તૃષા ઘણી, લગા પ્રીતિકા બાણ
તું પી તું પી કહ મરે, અૈસે છોડે પ્રાણ”

પાણી થોડું અને તૃષા ઘણી. એકબીજાના પ્રાણ બચાવવા એકબીજા ટીપું પાણી પાછ દિલાવરી દાખવવા ‘તું પી, તું પી કહીને બન્નેએ પ્રાણ છોડ્યા. પ્રીત સાચી આતું નામ સખી ! સખીતું સમાધાન થઈ ગયું. પણ આપણું સમાધાન થયું નથી. કબુતર જેવા પ્રાણીમાં જે પ્રીતની રીત જોઈ એવી આપણામાં છે ? નથી માણસમાં તો પ્રીત કરતા સ્વાર્થ પહેલો. એક કંપનીમાં બે ભાગીદારો હોય તોય હું મારું કરી લઉં એવી વાત કરે. સ્વાર્થ એણે કરવાની વાત નહીં. ધર્મતું કામ હોય, શાસનતું કામ હોય ત્યાંય મનની મોટાઈની કામના જાગે. સ્વાર્થ જતો ન કરે. એક વિશાળ પરિવારમાં પાંચ દિકરા. પાંચ પુત્રવધુ હોયપરંતુ આ સમોવહિયામાં કાંઈક સ્વાર્થ જાગે. મનના મોટા ન બને, દેરાણી-જેઠાણી ઉદાર ન બને, તો નણુંદ તો ક્યાંથી બને ? ઝગડા થાય. ઘરમાં કલેશ જાગે અને આખરે કિલ્લોલ કરતું ઘર સૂતું બની જાય. પ્રીતને ટકાવે એવા આજના સંબંધો નથી. આજના વ્યવહારો અશુદ્ધ વ્યવહારો છે. પહેલાં દીકરીવાળાઓને સહન કરવું પડતું. આજે દીકરાવાળાઓ પણ સહન કરે છે. આજની ઘણી દીકરીઓ એવી છે કે પુરૂષ પહેલાં પોતે છૂટાછેડા લેવા તૈયાર થાય. આજનો વ્યવહાર ઉજળો નથી, ધૂંધળો છે. આજના માણસોમાં સહનશીલતા નથી. ઉદારતા નથી. મન મોટું રાખતા નથી. પ્રીતની સાચી રીત આઠ આઠ ભવ સુધી રાજીલે નેમ સાથે રાખી. નવમાં ભવમાં પણ નેમને વરવા બીજા વરનો પરિત્યાગ કર્યો હતો. નવમો ભવ ત્યાગના ઘરમાં રહીને જાળવી રાખ્યો. મારે તો આત્મભાવે વરવું છે ભગવાન નેમિનાથને ! ત્યાગના ઘરમાં અનેરા ભાવ રાખી રાજીલે ભગવાન નેમિનાથજીને વરવા દીક્ષા ધારણ કરી હતી. આજે આવી પ્રીત નથી. જો આવી પ્રીત આ જગતમાં પ્રગટ થાય તો ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વર્ગમય બની જાય. સાચી પ્રીત આત્મદેવનજી મહારાજે ભગવાન ઋષભદેવ સાથે કરી હતી. ભગવાન ઋષભદેવની સ્તુતિ કરતાં કહે છે :

‘પ્રીત સગાઈ જગમાં સહુ કરે રે પ્રીત સગાઈ ન કોઈ
પ્રીત સગાઈ નિરૂપાધિક કહી રે સોપાધિક ધન ખોઈ.’

ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે ઔર ન ચાહું રે કંથ-

સાચી પ્રીતમાં ઉપાધિ ન હોય, તે તો ઉપદ્રવ ને ઉપાધિ રહિત જ હોય. દેવ-
ગુરૂ ને ધર્મની સાથે સાચા મનથી કરેલી પ્રીતની રીતથી જ આત્માનું હિત થાય છે.
અંતે કર્મ સામે જીત મેળવી વિજયની વરમાળને પ્રાપ્ત કરે છે.

માનવના માનવ જ રહેવું છે કે માનવમાંથી દેવ બનવું છે? બોલો ! ‘મહારાજ
અમારે દેવ બનવું છે !’ અંતરના દિલના દિલાવર ભાવ બીજાને દેખાડો. બીજાના હૃદય
જીતો. આવા પ્રેમના સોદાની પ્રીતની રીત જેને આવડે એ દેવ થઈ શકે. જેની સાથે
રોજ સંબંધ છે, એવી બે વસ્તુઓ છે. પરસ્પરમાં કેવી પ્રીતિ છે. એકબીજાનો કેવો
સંબંધ છે તે ટકાવતા શીખવે છે. આ વસ્તુ છે હ્રદય ને પાણી. એ પ્રીતની અનેરી રીત
શીખવે છે. હ્રદય ઠંડું હોય છે. તે પવિત્ર પદાર્થ છે. માનવદેહનું પોષક તત્ત્વ છે.
સાત્ત્વિક છે ને સત્ત્વવાળું છે.

દેવિકાબેને ટોપડીમાં હ્રદય દીધું. હ્રદય મૂકી સૂઈ ગયા. ઠંડું હ્રદય વાયડું લાગે
એટલે કોઈ પીતું નથી. દેવિકાબેને હ્રદયને ગરમ મૂક્યું. ગરમીથી હ્રદય ઉકળવા માંડ્યું.
ઉકળતા હ્રદયમાં દેવિકાબેને થોડું પાણી નાખ્યું. હ્રદય પાણીને મહેમાન આવેલા બાણી
પોતાનામાં પોતાની જેમ લેળવી દીધું. ધનવાનને ઘેર ગરીબ આવે તો ધનવાને
પોતાનામાંથી કાંઈક આપીને સ્વાર્થ થોડો ઓછો કરવો જોઈએ. આવું બને તો આપસમાં
પ્રીતિ વધે. આવી પ્રીતનું ઉદાહરણ આપે છે હ્રદય અને પાણી. પરસ્પર માટે કેવી
પ્રીતિ છે તે જુઓ.

દૂધ પાણીની પ્રીત અજબ-ગજબની કહીએ
એક બીજા વગર, રહી ન શકે જરીએ.

અનેરી પ્રીત છે હ્રદય અને પાણી વચ્ચે. પાણી હ્રદયમાં ભળ્યું કે હ્રદય ઉદારતા
દાખવી. પાણીને ય પોતાનું રૂપ આપી દીધું. હ્રદયે સ્વાર્થ છોડ્યો.

પાણી મળતા સાવ દુધ, નિજરૂપ ને દીધું ।
સત્ત્વ હીન થઈ ખુદ, સત્ત્વ બીજાને દીધું ॥

હ્રદય જેવા થવાના ભાવ એવા સુખોને છે. ઉદારતાની દૃષ્ટિ રાખી, પરને પોતા-
નામાં સમાવી લ્યે. હ્રદય સાથે પાણી ભળી ગયું છે. ચૂલા પર ગરમી વધતી જાય છે.
હ્રદય ગરમ થાય છે. પાણી કંઈ છે તમારામાં લેળવી તમે તો ઉપકાર કર્યો છે. મને
સ્વપણું આપી હ્રદય બનાવી દીધું છે.

“જોઈ મિત્રતાના ગુણુ મે, જળે કયો વિચાર ।
સમયે સાદુ વાળીને ધન્ય કરું અવતાર ॥”

પાણી દૂધ-મિત્રતા ગુણુ પારખી, તેનો આ ઉપકાર ગુણુનો બદલો વાળીને, અવસરે સાદુ વાળીને, જીવન ધન્ય બનાવી લેવાનો અવસર શોધે છે. ત્યાં તો તેને અવસર મળી ગયો. ચૂલાની આગની ગરમી વધવા લાગી. બળવાનો વખત આવ્યો. કોને બળવું ? પાણી કે દૂધને ?

“દુધ પોતાનું દુઃખ કદી, નવ જળને કહેતું
જળ પોતાનું દોરત બની, ઝટપટ સમજ લેતું”

દૂધની ઉદારતાનું સાદુ વાળવાનો. સમય આવ્યો છે ત્યારે પાણી કહે છે તારી ઉદારતા, તારી પ્રીત અજબની. તેં મને તારામાં લીધું છે, તો હવે બળવાની ઘડી આવી છે તો તારા ખાતર હું મારા જીવની પરવા નહીં કરું. તારા ખાતર હું બળી જઈશ.” પરના પ્રેમ ખાતર, પરના ઉપકાર થકી, જિંદગીનું અમૂલ્ય ધન દઈ દેવા જેટલીય ઉદારતા જોઈએ. પાણી કહે છે “તને જલવા નહીં દઈ, હું જલીશ તારા માટે. પાણી મંડ્યું બળવા.”

દેખી એક દીન દુધને, અતિ તપતું બહુ તાપે ।
બળવા મંડ્યું આપ, કષ્ટ જળ તેનું કાપે ॥

પાણીએ પોતાની જાતને, દુધ ખાતર આગને સોંપી દીધી. પર ખાતર કાંઈક કરવું જોઈએ તે આતું નામ. એક વૃદ્ધ ડોશીમા પડી ગયા છે. કોઈ ધનવાન મોટરમાં બેઠો છે. મોટર ઉભી રાખે ? વૃદ્ધ માને હોસ્પિટલે પહોંચાડવા જેટલી ઉદારતા કે ઉપકારી ભાવ આજના શ્રીમંતોમાં નથી. કહે “ધરનાને જ મોટરમાં બેસવાનો સમય નથી મળતો ત્યાં વળી બીજાને ક્યાં બેસાડીએ ? અમે બેસીએ કે બીજાને બેસાડીએ ?” પોતાનું સુખ જતું કરીને, બીજાના દુઃખ માટે કંઈ કરી છૂટવાના ભાવ જાગે તો માનવ, માનવ વચ્ચેના પવિત્ર સંબંધો વધુ ગાઢ બને.

દુઃખિયાને દેખી, એનું દુઃખ કેમ ઓછું કરવું ? આવા ભાવો પ્રગટે તો માનવ મટીને દેવ થાય. પોતાના બુદ્ધિ-બુદ્ધને પાણીએ બળવા દીધું “આજ મારું જીવન ધન્ય બની ગયું.” પાણી મનોમન ગૌરવ લે છે.

બળતા-બળતા છેક, બિંદુયે ન રહેવા દીધું
જન જતાં પણ નીરે, જતન દુધનું કીધું.

પોતાની જાતને બાળીને દૂધનું જતન કર્યું. દૂધનું કરજ ન રહેવા દીધું. દૂધમાં રહેલું પાણી બળી ગયું. હવે વારો આવ્યો દૂધને પોતાને બળવાનો. આગે જાણે

જીરવી ન જાણ્યું. પાણીનો વિયોગ જાણે સહન ન થયો. પાણી વગર તેની જાતને જાળવી ન શક્યું. કવિ ત્રિલોચન કહે છે કે:-

દેખી નિજને એકલું, દૂધે કર્યો વિચાર
મિત્ર વગરના જીવનને, હજાર વાર ધિક્કાર.

દૂધ પાણીની જીગરજન મિત્રતાને વીસરી ન શક્યું. કવિથી એની વેદના સહન ન થઈ. “હવે મારું જીવન શું કામ છે? મારા આ એકલા જીવતરને ધિક્કાર છે!” દૂધ પાણીના વિયોગમાં અગ્નિમાં બળવા ઉભરાણું. દેવિકાબહેનના અંતરમાં દેવ વસ્યા. દૂધને રોકવા માટે પાણીના થોડા ખુંદ નાખ્યા. ઉભરાતું દૂધ શાંત થઈ ગયું. પોતાનો ખોવાઈ ગયેલો મિત્ર ફરીવાર સજીવ થયો.

ચતુરે ચેતીને આ સમે, છાંટ્યું પાણી લઈ હાથ ।

મેળાપ થતાં નિજ મિત્રનો, શાંત થયું તે સાથ ॥

દૂધ શાંત થઈ ગયું. દૂધ સાથે પાણીની મિત્રતા કેવી ?

સંસારીઓના સંબંધોમાં કોઈ કારણવશાત મનદુઃખ થઈ જાય. ગુરૂ મહારાજ અખોલાને ખોલતા કરી દે. સાસુ-વહુ વચ્ચે કુસંપ હોય, પણ વહુની નમ્રતા પાસે સાસુએ પણ નમતું મુકવું જોઈએ. એક પાત્ર બીજા પાત્ર સાથે પ્રેમભાવ રાખે. જાળવી જાણે તો ઘરમાં કલેશ કે કુસંપ ન થાય. દૂધ અને પાણીએ સ્વભાવે ખાનદાની ખતાવી આવી ઉદારતા આપણામાં હોય તો ?

વીતશોકા નગરીમાં ઇન્દ્રકુંભ ઉદ્યાનમાં સ્થવીર ભગવાન પધાર્યા છે. રાજા મહાબળ અને મિત્રો દીક્ષા લેવા માટે છેલ્લા કર્તવ્યભાવને પુર્ણ કરી લીધા છે. સ્થવીર ભગવંતોની વાણી સાંભળી છે. ત્યારથી હૃદયમાં ધર્મની પ્રીત જાગી છે. હવે તો, મહાબળ રાજા અને છએ મિત્રોને “સંસાર રૂઝો લાગતો નથી. ત્યાગમાર્ગ રૂઝો લાગે છે. હવે મહાબળ રાજા અને છએ મિત્રો, સ્થવીર ભગવંતના ચરણોમાં ક્યારે જાય છે.

એ વાત અવસરે કહીશું. આવતી કાલે પ્રવચન બંધ છે.

૧૯

સત્યનો સનાતન ધર્મ^૧

(શ્રાવણ શુદ્ધ ૫ તા. ૩૧-૭-૧૯૭૬ શનિવાર)

જાનીજનોએ સત્યના સનાતન ધર્મનું દર્શન કરાવ્યું છે. Truth is immortal religion” સત્ય હંમેશા સનાતન હોય છે. એના સિદ્ધાંતોમાં ફરક પડતો નથી. જેને સત્ય લાગ્યું છે. સમજાયું છે. તેઓ સંસારની અટપટી પરિસ્થિતિથી મૂંઝાતા નથી.

સત્યનો સનાતન ધર્મ જેના અંતર ઘટમાં વ્યાપી જાય છે, તે સુખ-દુઃખમાં છકી જતો નથી. એવો પ્રશ્ન થાય છે કે માનવજીવનની સાર્થકતા શું? સનાતન સત્યની શોધ કરવી એ સાર્થકતા છે. દેવતાઓ પણ સત્ય શોધી શકતા નથી. તિય"અમાં પશુ-પક્ષીઓ પણ નહીં. સત્યના અન્વેષણની અગાણુત શક્તિ માનવને જ મળી છે.

માણસે સત્યને સમજવા અને ઓળખવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જો સત્ય સમજાય તો માનવભવ સાર્થક થઈ જાય પરંતુ આજે તો માણસ સત્યથી દૂર ખસતો જાય છે.

યુરોપના એક વિદ્વાન ઇમર્સન હતા. એમનું ભાષણ સાંભળવું માણસ માટે ગૌરવ ગણાતું. ઉત્કંઠાથી મન મુકીને એની વાતો સાંભળવા લોકો ઉમટે. આ ભાષણમાં આગલી હરોળમાં એક ધોળણ બેસી જાય છે. જેના કાનના દેવતા ઠરી ગયા છે. આંખોનું નૂર આંધળી ગયું છે.

परिजूरइ ते सरीरयं, कैसा पण्डुरया हवन्ति ते ।

સે વ્રજ્જુબલે ય હાયઈ, સમયં ગોયમ મા પમાયણ ॥ (ઉત. ૧૦/૧૨)

શરીર પરાધીન થઈ ગયું છે છતાં આગલી હરોળમાં બેસવાનો શોખ જતો કરતા નથી. એમ તો અહીં પણ લોકો મુહુપતી બાંધીને આગલી હરોળમાં ક્યાં નથી બેસતા? પણ ધર્મના ભાવ જાગતા નથી. ઘણા લોકોને વિચાર થાય છે: “આ વૃદ્ધા આગલી હરોળમાં શા માટે જગ્યા રોકતી હશે?” થોડાક જણ વૃદ્ધા પાસે ગયા અને પૂછ્યું: તમને દેખાતું નથી. સાંભળાતું નથી. પછી આગલી હરોળમાં જ જગ્યા કેમ રોકો છો? વૃદ્ધા જવાબ આપે છે: હું સાંભળું કે ન સાંભળું, દેખું કે ન દેખું પણ મને એક વાત સમજાઈ ગઈ છે કે પ્રભુ મારાથી દૂર નથી. હું પોતે પ્રભુમય છું, હું પોતે ઇશ્વર છું. બધાએ એની વાત સાંભળીને કાન પકડ્યા. yes yes કરવાથી કાંઈ સત્ય સમજાય છે? સત્ય કાને પહોંચતું નથી. હૃદય સુધી પહોંચતું નથી. આત્માએ સ્વીકાર કર્યો નથી. પેલી વૃદ્ધાએ એ બધું સત્ય સમજી લીધું હતું.

“Yes men are always dangerous”

પ્રશ્નચક્રણ નામના આગમમાં એક સવાલ પૂછાયો છે.

“किं सच्चं ?” સત્ય શું છે? ઉત્તર છે—“सच्चं खलु भगवं” “I ruth is god” સત્ય ખરેખર ભગવાન છે. સત્ય અને ભગવાનમાં કોઈ ફરક નથી. દેરાસર, મંદિર, ઉપાશ્રય, ગિરિજાધર ત્યાં ભગવાન નથી અહીં સિદ્ધાંતવાદી પુણ્યાત્મા કથી જાય છે. સત્ય તું—પોતે તારા સ્વરૂપમાં છે. ઉદાર દૃષ્ટિથી સત્યને સમજવાનો પ્રયત્ન થાય તો આ જીંદગીનો ઉદ્ધાર થઈ જાય. ફૂલ ખીલે છે, ખરી જાય છે. કાટા ઉગે છે, સડાઈ જાય છે. દિવસ ઉગે છે, આંધળી જાય છે. “Sun rise and sun set” ચંદ્ર ચાંદની દઈ ચાલ્યો જાય છે. સુખ આવે ચાલ્યું જાય છે. આવું જગતમાં બન્યા કરે છે. આમાં સત્ય શું?

એક વિદ્વાન કહે છે આમાં સનાતન સત્ય એ છે કે ચાલ્યા જવું તે સત્ય છે. દિવસ ઉગ્યો, આથમવામાં ફરક નથી. સૂર્ય ઉગ્યો. આથમી ન જાય ? ઉત્તરધ્રુવમાં છ મહિના દિવસ-રાત હોય છે. પણ દિવસ પછી રાતનો તો ફરક છે ને ? આ સિદ્ધાંતોમાં ફરક પડતો નથી.

જૈન દર્શનમાં છ દ્રવ્યો છે. આમાં આત્મા એક દ્રવ્ય છે. ખીબું પુદ્ગલ છે. લાકડાને પુદ્ગલ કહેવાય છે. એ દ્રવ્યની પર્યાય બદલતી જાય છે. લાકડામાંથી પાટ થાય છે. પાટમાંથી પાટિયું પછી કોલસો, પછી રાખ. સત્ય શુદ્ધ સનાતન છે. જે એ સમજાય તો હુષ્ થાય છે શોક થતો નથી, જેને શોક છે તે સત્યના સિદ્ધાંતને સમજ્યા નથી. મનુષ્યજીવમાં સમજી જીવ નહીં તો ભવિષ્યમાં પશ્ચાત્તાપ થશે. આજે માસખમણુ ધરનો દિવસ છે. માસખમણુ કયું હોય તેનું સન્માન હાર પહેરાવીને થાય છે. એક દિવસ એક ધનવાનના દિવસો ફરી ગયા. લાખોનું નુકશાન થયું. પરિસ્થિતિમા વળાંક આવી ગયો. હિંમત હારી ગયો. આશાના મિનારા તૂટી ગયા. એને એમ જ લાગવા માંડ્યું કે મૃત્યુ એજ સર્વસ્વ છે. એ ધનવાનમાંથી ગરીબ થયેલો માણસ નદી કીનારે પહોંચી ગયો. શિલા પર સ્થિત થઈ વહેતી નદીમાં પડતું. મુકવું એટલી વાર છે. ધનવાન ગરીબ બની ગયો છે. ત્યાં એકાએક વાદળાઓ ગરજવા લાગ્યા, વીજળી ચમકવા માંડી, પેલો માનવ મજબૂત મન કરીને પહોંચે એટલી જ વાર છે ત્યાં વીજળીના ચમકારામાં એને બે હાથ દેખાય છે. જાણે એને કોઈએ પકડી રાખ્યો હોય તેમ તે બોલ્યો. “મને શા માટે પકડી રાખો છો ? ‘હું’ તને મરવા દેવા માગતો નથી. તારે શા માટે મરવું છે ?” મારા દિવસો બદલાઈ ગયા છે. પરિસ્થિતિ ફરી ગઈ છે. હું પ્રકાશમાં જીવતો હતો એને બદલે ઘોર અંધારું છવાઈ ગયું છે. જીવનની મજા જ ચાલી ગઈ. તું મનુષ્ય બનીને આવ્યો છે તો કાંઈક કરી લે. સુખ ચાલ્યું ગયું તો શું દુઃખ રહેવાનું છે ?”

પેલો માણસ વિચારમાં પડી ગયો. ફરી અવાજ આવ્યો.

સુખ અને દુઃખ, તડકા છાયા છે. સવારે તડકો હોય તો સાંજે છાંયો. સુખ-દુઃખ ક્યાંથી આવે છે ?

“Happiness comes from within not from without”

સુખ આત્મામાં છે. બહારમાં ક્યાંય નથી મળતું.

આ સાચી પરિસ્થિતિ પેલા માણસને સમજાઈ ગઈ અને સનાતન સત્ય સમજાઈ ગયું.

“Man is the Puppet in the hands of the Circumstances.”

સુખ જાય દુઃખ આવે, દુઃખ આવે સુખ ચાલ્યું જાય. સનાતન ધર્મ છે. જે સત્યને સમજી લઈએ તો આપણે લગવાન બની જઈએ.

જામનગરમાં અમે ચાતુંમાસ હતા. ત્યારે હરે કૃષ્ણ ! હરે રામની મંડળીવાળા જેના ગોરા ગોરા શરીર, કેશરિયાં કપડાં, માથે ચોટલી અને હાથમાં માળા લઇને ઉપાશ્રયમાં આવ્યા. એમની સાથે વાતો કરી. એની સાથે બે દુભાષિયા પણ હતા. અમે પ્રશ્ન કર્યો ઇશ્વર કોણ છે ? તે ન બોલ્યા. અમે કહ્યું ઇશ્વર અને આપણે અલગ નથી “અપ્પા સો પરમ્પ્પા” Who is God ? . I am God પણ એને ગળે ન ઉતર્યું. સનાતન ધર્મમાં ઇશ્વર બનવાનો તેમજ તેના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિનો અધિકાર છે. “અહમ્ બ્રહ્માસ્મિ” તમે કહો છો હું ઇશ્વર છું પણ ઇશ્વર થતાં પૂર્વે શ્રાવક તો થવું જોઇએ.

આ ભાવનાઓમાં સત્ય શું છે ? તે જાણવાનો પ્રશ્ન છે. ઘણા સાધુઓ મસ્ત થઇને ચાલ્યા જતા હોય છે. એની પાસે ઘર નથી. સીમમાં ખેતર નથી છતાં આનંદ અને હુષમાં ચાલ્યા જતો હોય છે, એ અજ્ઞ સમ્રાટ જાણે આવું શા માટે ? કારણ કે એને સત્ય મળી ગયું છે. અને જેની પાસે સંપત્તિ છે એ રહ્યા કરે છે. બે લાખ હોય તો પાંચ લાખ મેળવવા છે. આ ઘર નાતું છે, મોટું કરીએ. આવી એને ઉપાધિઓ છે, જ્યારે સાધુ તો સત્ય શું છે તે સમજી ગયા છે. આવું સત્ય પામવા જેવા પર્વના દિવસો છે. આ દિવસો મધુર પ્રેરણા કરી જાય છે.

વીતશોકા નગર છે. ઇન્દ્રકુલ ઉદ્યાનમાં સ્થવીર ભગવંતો પધાર્યા છે. મહાબળ રાજા અને છયે રાજવી મિત્રોએ મુનિપણું ત્યાગમાર્ગ અંગીકાર કરવાનો હુવે પાકો નિર્ણય કરી લીધો છે.

તપ્તળં સે મહાવલ્લે રાયા હ્રિયિય બાલવયંસપ્ પાઝમૂતે પાસદ, પાસિત્તા હદ્ઠતુદ્ઠે કોહંવિયપુરિસે સદ્ વૈહુ સદાવૈજ્ઞતા વલભદ્ઠસ્સ અમિસેઓ આપુચ્છદ્ઠ, તપ્પણં સે મહાવલ્લે જાવ મહિહ્ઠિદ્ધપ્પ જાવ પવ્વણ્ણ ।

મોટા પુત્રોને ગાદી આપી, રાજસુખ અને વૈભવનો ત્યાગ કર્યો છે. સર્વેએ ભોગથી નિવૃત્તિ અને યોગની પ્રવૃત્તિ. રાજકુમારોને રાજ તિલક કરી એક હજાર માણસો ઉપાડી શકે એવી પાલખી શિબિકામાં બેસી વીતશોકા રાજમાં આવી ગયા છે. છયે રાજવીઓ આંગણામાં ઉભા છે. તેને આવેલા જોઇ રાજ ખુશી થયા. મહાબળ રાજા કૌટુંબીક પુરૂષોને બોલાવે છે. અને બળભદ્રકુમાર નો રાજ્યાભિષેક કરાવે છે. પછી કુમારને જોઇ રાજા ખુશી થયા. મહાબળ રાજાએ કહ્યું-બેટા હવે હું ત્યાગમાર્ગે જાઉં છું. મહાબળ રાજા તૈયાર થઇ હજાર માણસવાળી પાલખીમાં બેઠા. મહાઋદ્ધિ અને ધૃત સાથે અભિનિષ્ક્રમણ એટલે સદાય માટે સંસાર, રાજ-વૈભવનો પરિત્યાગ.

મહાબળ રાજાની સાથે છયે રાજવીઓનો પણ મોટો દળદળા પૂર્વકનો વરઘોડો નીકળે છે. શિબિકામાં બેઠા રાજાઓ લાખોતું વરસીદાન કરે છે. સાતેય મિત્રોની ત્યાગ

મૂર્તિઓ શિબિકામાં બેસી ઇન્દ્રકુંભ ઉદ્યાનમાં પહોંચી જઈ, દીક્ષાને અંગીકાર કરે છે.

કઠોરતાએ કોમળતાને અને અભિમાને નમ્રતાને ધારણ કરી લીધી સંતના ચરણોમાં બેસી ત્યાગના ઉપકરણો અંગીકાર કરી લીધા. ભોગો ત્યાગીને કઠોર ત્યાગનો સ્વીકાર કરી લીધો. ‘एककारस अगाइ अहिज्जइ’ મહાબળ મુનિએ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું.

“बहुहि चउत्थ जाव मावेमाणे विहरइ” ।

સમય લઇને જ્ઞાન, તપશ્ચર્યા કરતાં વિચરવા લાગ્યા. ત્યાગમાર્ગની વિશેષતા આપણને શાસ્ત્રકારો બતાવશે. જે ચાલી રહ્યો છે તે ભગવાન મલ્લિકાથનો અધિકાર છે તેના પૂર્વ જન્મની વાત ચાલે છે.

“दुनियाऊ दुःख तमतके था, जमतके डम उसके धन्धुक थे ।
ફેરી બે નજર દુઃખ હો ગયે કેમ, આસકિત ન રહી દુનિયા ન રહી” ॥

આવી દૃષ્ટિનું પરિવર્તન આવી જાય છે. આસકિત ચાલી ગઈ છે. ત્યાગની કઠોરતા સહન ન થાય તે કાયર ગણાય છે. તેમનો આત્મા મૂંઝાવા માંડે છે. નીકર બની સંસાર છોડે છે તે શિયાળવૃત્તિ નથી પણ સિંહ બનીને નીકળે છે. સિંહ બની જીવવા માંગે છે. આનંદ સાથે સત્ય સનાતન ધર્મનો સ્વીકાર કરી દેયે છે. જે સંસાર ત્યાગી સાધના માર્ગે જાય છે એ સૌથી જુદો પડી જાય છે.

“सद्य पूछीओ तो राहत ही भीली
दुनियासे जुदा हो जाने में
थोड़ी सी उदासी हो ली तो
हो आइत तो भगर બહ્યા ન રહી.”

સાચું પૂછો તો દુનિયા છોડવામાં રાહત મળી. એ જુદાપણામાં મળે પણ આવી મુસીબત આવી છે. સુખને પ્રાપ્ત કરવા ત્યાગમાર્ગે દુઃખો છે પણ ત્યાં ત્યાગનું મહત્ત્વ છે. ગુલાબનું ફૂલ તોડવા જઈએ તો કાંટા વાગી જાય છે. કુણા અને સ્વાદિષ્ટ ઊર તોડવા જઈએ તોય ઊરહીના કાંટા વાગે છે. ત્યાગમાર્ગે જઈએ તો દુઃખ, કષ્ટ તો આવેજ. સનાતન સત્ય દેવા જતા હરિકૃષ્ણ ન થવી બેઠાં. મારું જ સત્ય સાચું, તારું સત્ય ખોટું હું કહું તે સાચું કે તમે કહો તે સાચું ? જેમાં સત્ય છે તે વાત સાચી.

એક વખત થોડી ચકલીઓ ભેગી થઈ ચક ચક કરે. ત્યાં થોડા માણસો ભેગા થઈ ગયા. ચકલીઓ ચક ચક કરે છે સાંભળી એક વૈષ્ણવે કહ્યું ચકલીઓ તો ચક ચક નથી કરતી પરંતુ જુઓ “राम लक्ष्मण दशरथ” એમ કહે છે. ત્યાં એક મૌલવી ઉભો હતો એ બોલ્યો તું કહે છે તે ખોટું છે. ચકલીઓ તો

“અદ્વા તેરી કુદરત.” એમ બોલે છે. ત્યાં એક પહેલવાન બોલ્યો. તમે બન્ને ખોટા છો. ચકલીઓ તો ખાઓ મકેખન કરો કસરત.” એમ બોલે છે. ત્યાં ઉભેલો એક વણકર બોલ્યો. ના ચકલીઓ ચક ચક નહીં “ચરખા પુણી ચખરખ” બોલે છે. ત્યાં એક દુકાનદાર બોલ્યો ચકલીઓ તો કહે છે. “હળદી મિરચ ઢાંકે રખ.” એમ બોલે છે. ત્યાં એક શાકવાળો બોલી ઉઠ્યો નારે ના. તમે તો બધા કેવી વાત કરો છો ? ચકલી ચક ચક નહીં “ગાજર મૂળી અદરખ” એમ બોલે છે. ત્યાં તો વિતંડાવાદ ઉભો થઈ ગયો. ધમાચકડી મચી ગઈ. “હું સાચો. હું સાચો.” એવી વાત થઈ ગઈ. ત્યાં જ એક પોલીસ આવ્યો અને મંડ્યો દંડો મારવા પેલા બધા ભાગ્યા પોલીસ કહે “ચકલી ચક ચક નહોતી કરતી.” ભાગતા સૌ ઉભા રહ્યા અને પૂછ્યું, તો શું કહેતી હતી ? પોલીસે જવાબ દીધો “માર દંડો કર મરમત.” કહેતી હતી.

મુદ્દાની વાત સત્ય સનાતન છે. તે આત્માને ધન્ય બનાવે છે. આત્મ અન્વેષણ કરતાં આત્મભાવ જાગે છે.

તપશ્ચર્યા કરી સંયમ યાત્રામાં જોડાઈએ તો આત્મા હળવો થઈ જાય. સંવત્સરી આવી રહી છે. પર્વાધિરાજ પયુષણ પર્વનો મંગળ સંદેશ આજે આવ્યો છે. જેને માસખમણુધર કહીએ છીએ. કલ્યાણ માગતો શુભ અવસર છે. આજથી બાવીસમે દિવસે શ્રાવણ વદ તેરસને રવિવારે, પયુષણ પ્રારંભ થશે. અને એક મહિને સંવત્સરી મહાપર્વ પધારશે. બહાર બોડમાં ૩૦ ગણતરીનાં બોલ લખ્યા છે. ગણતરી કરી લેજો. બની શકે તેટલું સ્વીકારી લેજો.

વિવેકપૂર્વક ધર્મનું આચરણ કરશો તો આ માસખમણુનું ધર આપણને સૌને ધન્ય બનાવી જશે.

૨૦

માનસ ચિકિત્સા કરો

(શ્રાવણ શુદ્ધ ૬ તા. ૧-૮-૧૯૭૬ રવિવાર)

માનવ જીવન ખરેખર ગંભીર કોયડો છે પરંતુ તેની ચાવી માનવની તિક્ષ્ણ બુદ્ધિમાં છે. જીવન છે, તેના સંજોગો છે તો. એમાં ક્યાંકે કોયડાઓ પણ ઉભા થાય. એક ઘરમાં બા છે બાપુજી છે. એમને કમાતો-ધમાતો પુત્ર છે. પત્ની છે. નાની બેન કુંવારી છે. બે સંતાનો છે. આ બધાની જવાબદારી એક દીકરા પર છે પરંતુ મીઠા સગેવર જેવા આ સંસારમાં ક્યાંય મુખ નથી. કારણ કે બાપુ કે પત્નીનું મન મોટું

9137

નથી. આવું જીવન ગંભીર કોયડો છે. તાપ છે, ઉત્તાપ છે, પરિતાપ છે. મનમાં બત્તા કરે છે. તન તોડીને મન મૂકીને કમાય છે, પણ ઘરમાં પ્રશ્નો ઉઠે છે. ભાઈ જમવા બેસે છે ને બા ઠપકો આપે છે. ઘણા ઘરમાં આવું બનતું હોય છે. ભોજન પીરસાયું હોય છે. હજી તો કોળિયો ગળે ઉતર્યો ન હોય ત્યાં તો કોઈ ને કોઈના મનનો ઉકળાટ ચાલુ થઈ જાય છે.

આજની દુનિયાનું આ એક ચિત્ર છે. એ ચિત્રમાં તમે બધા દેખાવ છો. મહેનત કરી ઘરમાં આવે, આવતા જ થાક ઉતાર્યો ન ઉતાર્યો ત્યાં તો ઘરની રામાયણ ચાલુ થઈ જાય છે. ઘરના માણસોના અંતરમાં દયા નથી. ઘરની વાતો કયાંય કરાતી નથી. માનસને બદલાવવાની આવશ્યકતા છે. ઘરનો કમાતો ધમાતો માણસ હોય એને પહેલાં પ્રેમથી જમાડો. પછી એનો થાક ઉતરે ત્યારે તેના કાને વાત નાખો. સમાધાનની વાત કરો. તપ-જપ, વ્રત-યમ નિયમ કરો પણ માનસ-વિકાસમાં સમાજનો ઉત્કર્ષ થયો નથી. માનસ હજી ત્યાં ત્યાં છે. માણસની પરખ માણસના બોલથી થાય છે, તેના સંબંધથી થાય છે પરંતુ માણસના મનમા શું છે તે જાણવાનો પ્રયત્ન થતો નથી. પેલો પુત્ર ચિંતા કરી કરીને સોય જેવો થઈ ગયો છે. બા રોજ અરધી થાળીએ ઉભો કરે છે. જરા શાંત થાય ત્યાં પત્ની ઘરની વાતો કરે. બિચારો શાંતિથી સૂઈ શકતો નથી. ભોજન કરી શકતો નથી. ઘરની કમાવદાર એક વ્યક્તિ પર બધા તૂટી પડે તો ભાંગી જાય. આ વ્યક્તિ ૪૦-૪૨ વર્ષથી વધારે જીવી શકતો નથી. અરધી જીંદગીએ ચાલ્યો જાય છે.

મુખ્યમાં એક સીનેમા ચાલતું હતું “ગાહાનો બેલ”. સંસાર એ ગાડું અને માણસ એનો બેલ. સંસારનો બોલો ખેંચતા ખેંચતા તે તૂટી જાય છે. આમાં ધર્મ ક્યાં રહ્યો? આપણા ધર્મ સાથે માનસ ચિંતિત્સાનું જ્ઞાન મેળવવું પડે છે. માનસ એટલે ચિત્ત. ચિત્ત સ્વચ્છ હોય, સુંદર અને સાત્વિક હોય તો જીવન પણ સુંદર બની જાય છે. જીવનની સાત્વિકતા, અખંડિતતા માનસ પર આધાર રાખે છે. મનડું રૂડું તો ચિત્તડું રૂડું, ચિત્તડું રૂડું તો દિલડું રૂડું, દિલડું રૂડું તો આત્મા રૂડો બને છે. પરંતુ આજના માનસ હોળાણાયેલા છે. બગડેલા છે. વિકૃત છે. સડી ગયેલા માનસ હોય ત્યાં સારી વાત ન જ હોય. માનવ-માનવ માટે પ્રશ્ન બની ગયો છે, કોયડો બની ગયો છે. માનવ માનવ માટે વજનદાર બની ગયો છે, શરૂ પણ બની ગયો છે. આજના હામાડોળ જગતની પરિસ્થિતિમાં ઉદાર બની આજના સંસારને સમજવાનો થોડો પ્રયત્ન કરો. માણસ પોતે પોતાની અંદર ઉંડો ઉતરે. જ્યાં છે ત્યાં સ્થિર થઈ જાય તો સમાધાન અંદરમાથી જ મળી જશે. પરંતુ માનવ તો મન મૂકીને બહાર ભટકે છે. ઘરના સમાધાન માટે માણસ અત્યારે તૈયાર નથી, પુન્યનો

યથેચ્છ ઉપયોગ કરવા જેટલી સમજદારી નથી. લક્ષ્મી સરકારના ચોપડે જમા કરાવે છે. ઉદારતા કહીએ તેવી આજના માણસોમા નથી. ધર્મને સમજનારમા પણ ઉદારતા નથી. કેળવાયેલાઓ છે પણ ઉદારતાનો અભાવ છે. અંતરની સાચી વાત જાણવી હોય તો જ્યાં છે ત્યાં ઊભા રહી જાવ. અંદર સમાધાન થઈ જશે. પેલા મા-બહેન અને સંસારથી કંટાળેલા લાઈએ અંતરની પ્રશ્નાવલિ કોઈની પાસે રજુ કરી નહીં. ઘરની વાત કોને કહેવાય ? મનમાં સહેવું પણ ક્યાં સુધી ? આખરે ૪૨ વર્ષે કાળનો કોળિયો બની ગયો. ઘરની વિધવા, બે સંતાનો, કુંવારી બહેન, વૃદ્ધ માતા-પિતા બધાને છોડીને ચાલ્યો ગયો !

આજના સંતાનને પોતાને અનુકુળ લાગે એ જ જોઈએ. પિતાને ગમે તે ન જોઈએ. પોતાની ઇચ્છા પડે ત્યાં જ ભ્રમવું ગમે. બીજાના સુખદુઃખનો વિચાર જ નથી કરવો. સંસારમા શાંતિથી જીવન વ્યતીત કરવા માટે માનસ ઉદાર બનાવવું જોઈએ. જો સમાધાન જોઈતું હોય તો અંદર ઊતરી જાવ. આ બધા કારણોમા નિર્મળ દૃષ્ટિ રાખે તો સમાધાન તમારી પાસે છે. તમારી પાસે ઘણું ઘણું છે પણ એને સમજવા સમજ શક્તિ જોઈએ. એક લિખારી હતો. જે નીકળે એની સામે હાથ લાખો કરે. બુદ્ધિશાળી ? એટલે ચાલતાને ઊભો ન રાખે. લિખારીને લીખ માંગીને ધનવાન બની જવું છે, વર્ષો ચાલ્યા ગયા. ન એ લિખારી ધનવાન બની શક્યો, ન શુણવાન બની શક્યો. તે મનમાં વિચારે છે, લોકો મને આપે અને હું ધનવાન બની જાઉં. આખરે લિખારીનો લિખારી રહ્યો. તે એક દિવસ લિખારીનું મૃત્યુ થયું. ઝુંપડી તપાસીને પાડી નાખવામાં આવી. કાંઈ નીકળ્યું નહીં. મ્યુનિસિપાલિટીએ જમીન ખોદી એ લિખારી જિંદગીભર જે જગ્યાએ ખેઠો હતો ત્યાં જમીન નીચેથી લાખોનો ખજાનો નીકળ્યો.

કહેવાનું તાત્પર્ય એટલું જ છે, કે બીજા પાસે કાંઈક લેવા જાવ છે એને બદલે જ્યાં ઊભા છે ત્યાં અંદર ઊતરી જાવ. ઊંડા ઊતરી જાવ, ત્યાં ખજાનો પડેલો છે. આજના સમયમાં તો, પોતે તો ઊંડો ઊતરતો નથી પણ બીજાને શીશામાં ઉતારે છે. અંતરમાં ઊંડા ઉતરો, આત્મ પરિણામો સમજવા મળશે માનવ શક્તિવાળું પ્રાણી છે. માનવ માનસ ચિકિત્સા કરી જિંદગી સુધારી શકે છે. આપણા ધર્મમાં બત્રીસ સૂત્ર છે. તેમાં ૩૨મું સૂત્ર આવશ્યક સૂત્ર છે. અગિયાર અંગ, બાર ઉપાંગ, ચાર મૂળ, ચાર છેદ અને એક આવશ્યક સૂત્ર. આમ ૩૨ સૂત્ર છે, આ સૂત્ર સહેલામાં સહેલું છે. તમે આ સૂત્રથી અજાણ નથી, છતાં જાણતા નથી. આ આવશ્યક સૂત્રમાં છ વિભાગ છે. ૧ સામાયિક ૨ ચોવિસંથો, ૩ વંદન ૪ પ્રતિક્રમણ ૫ કાઉસગ ૬ પચ્ચક્રપાણ. જુઓ છે છતાં દેખતા નથી, એ અજ્ઞાનતા છે. છ આવશ્યક સૂત્રમાં, પાંચમું આવશ્યક કાઉસગ પાંચમા નંબરમાં આવે છે. સામાયિક કરો પ્રતિક્રમણ કરો. પછી કાઉસગ આવે. કોઈના મૃત્યુ કે ઉઠ-મણામાં કાઉસગ કરો છે ને ? કાઉસગથી લાલ શું ? આવો ય પ્રશ્ન થાય છે-તો સમજ

દ્યો કે કાઉસગ્ગથી આત્મસંશોધન થાય છે. કાઉસગ્ગ કરવા ચિત્ત સ્વચ્છ રાખવું જોઈએ. એકાગ્રતા લાવવી જોઈએ, વાણી પવિત્ર બનાવવી જોઈએ, કાયા સ્થિર બનાવવી જોઈએ. કાઉસગ્ગનાં ઘણાં લાભો બતાવવામાં આવ્યા છે. કાયાને, મનને, વાણીને સ્થિર બનાવી આત્મભાવમાં લગાડવા તે કાઉસગ્ગ છે. જિનમંદિરોમાં તીર્થંકરોની મૂર્તિ કાઉસગ્ગ મુદ્રામાં હોય છે તેની જેમ બે હાથ સાથે કરી, નાકની દાંડીએ બુઝો, વિચારો અને આત્મભાવમાં ઉતરી જાવ. પરંતુ ઘણાને આમાં ય સમાધાન નથી મળતું. કારણ કે કાઉસગ્ગ કરે છે તેમાં ય અસ્થિનય કરતા હોય, આમતેમ જોયા કરે છે. જો કાઉસગ્ગમાં મન, વચન અને કાયા આ ત્રણે યોગની સ્થિરતાના ગુણો ન કેળવાય તો કાઉસગ્ગ થયો ન ગણાય. જો આ ત્રણ ગુણો હોય તો આત્મા પવિત્ર બની જાય. પરંતુ અમારા સમાજના નાગરિકોને સામાયિક નથી આવડતી એ ય આશ્ચર્યની વાત છે ને ? મન મજબુત હોય, પવિત્ર વાણી હોય અને સ્વચ્છ જીવન-કાયા હોય તો કાઉસગ્ગથી જીવન ધન્ય બની જાય.

થોડા સમય પહેલા કાઉસગ્ગ ૪૦ લોગસ્સનો હતો. પરંતુ કાયાની સ્થિરતા ન રહેતાં હવે ૨૦ લોગસ્સનો કરી નાખ્યો. આમ અર્ધો કાપ મૂકી દીધો ! આજના જમાનામાં સીનેમા, ફેશન, બેમર્યાદ લોજન, કે વ્યસન માટે સ્વચ્છંદ કે પૈસા ઉઠાવવામાં કાપ નહીં, અને જીવન કલ્યાણના ધર્મ-માર્ગે કાપ ?

એક વખત એક લાઇ આવીને-કહે, ‘મહારાજ ! માસખમણ કરું, પણ એક ચાની રકાબી પીવાની છુટી આપો.’ જ્યારે સાધના જ કરવી છે, તો એમાં છુટછાટ હોય ? ધર્મમાં જ છુટછાટ, બીજા શેમાં નહીં ? કાઉસગ્ગ આત્મ અન્વેષણનો માર્ગ છે. પૂર્વ આચાર્યોએ એક રીત બતાવી છે કે મન, વચન, કાયા બીજે કયાંય જાય નહીં; અને ત્રણે એકાગ્ર એકાકાર હોય તો સ્વર્ગના દેવતાઓ નીચે આવે. કાઉસગ્ગ વિધિમાં કુદરતી કારણોની છુટ છે. આ ક્રિયામાં ૧૩-૧૪ આગાર હોય છે : કયા ? કયા ? જસસિચેણં નીસસિણં મમલોણ વગેરે. ઉંચો-નીચો શ્વાસ, ખાંસી, છીંક, બગાસુ, ચોડકાર, વાતું સ્ક્રૂરણ, ફેર, પિત્તમુચ્છા, સૂક્ષ્મ અંગ સંચાલન; સૂક્ષ્મ બળખાતું સંચાલન, સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ સંચાલન આ બધું સ્વાભાવિક રીતે થાય છે.

મન, વચન, કાયાની સ્થિરતા સાથે કાઉસગ્ગ કરવામાં આંખ ખુલ્લી રાખવી કે બંધ ? દૃષ્ટિને ખુલ્લી રાખવી જોઈએ. જો ન રખાય તો, એમો આગાર છે એ ખોટો પડી જાય. ઘણાં તો હાથ, આંખ, શરીર દબાવી ન દે છે. કારણ કે મન નબળું છે. કાઉસગ્ગ એક આરાધના છે. એની વિરાધના ન થવી જોઈએ. નમો અરિહંતાણં કહું ત્યાં સુધી મારી કાયાને સ્થિર કરી મૌન રાખી, એક ધ્યાન સાથે મારા આત્માને હું લગાડી દઉં છું. મોટા શહેરોમાં તો થોડી કાંકરિયો લાઇને લોકો પ્રતિક્રમણ કરવા

આવે છે. તેઓ ચાલુ ક્રિયામાં તેને ફેંકે છે. ધર્મક્રિયાની અવહેલના કરવી તેના જેવું ખીજું કોઈ પાપ નથી. કાઉસગ્ગ માનસ ચિકિત્સા છે.

જૈન ધર્મ વૈજ્ઞાનિક ધર્મ છે. તેના નિયમો સ્વાસ્થ્યને પૂરક છે. કાઉસગ્ગ કરનાર માણસ બિમાર થતો નથી. વંદન ત્રીજું અને કાઉસગ્ગ સૂત્રનું પાંચમું અંગ ગણાય છે. સાત્ત્વિક બની, મન શુદ્ધ કરી કાઉસગ્ગ કરો, ૧૦૮ વંદના કરો, કદી કોઈ બિમારીની ફરિયાદ નહીં રહે. તબિયત સારી નથી એમ કહેવું નહિ પડે. માનસ ચિકિત્સા કરો. મનને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો. વ્યક્તિને નહીં પોતાના મનને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો મનને સમજ્યા નથી એટલે તો સ્થિતિ હામાડોળ બનાવી દીધી છે. જૈનોને ત્યાં પ્રત્યેક ક્રિયાઓ માટે ત્રણ શબ્દનો પ્રયોગ છે. મનસા, વચસા કાયસા—મન, વચન અને કાયા. જો જીવનની સાચી સાથકતા સમજવી હોય તો મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ યોગ સાધો. જૈન ધર્મ યોગથી ભર્યો છે. યોગ એટલે જોડવું. સારી રીતે જોડવું એટલે સંયોગ, વિપરીત રીતે જોડવું એટલે વિયોગ. કોની સાથે યોગ—જોડવું ? આત્મા સાથે—મન દ્વારા, વચન દ્વારા, કાયા દ્વારા આત્માને પોતાના સ્વભાવમાં, સ્વપર્યાયમાં સ્વ પરિણામમાં જોડો. આપણી સામાયિક સાધના મંગલ સાધના છે. એમાં મન, વચન, કાયા સ્થિર રાખવા જોઈએ. પરંતુ આજે તો ચિતડું ચોટે ચડે, મન મોહમાં ઘેરાયેલું રહે, હૃદય વાદમાં ચડ્યું હોય તો સમતા ક્યાંથી થાય ?

મંગલ સાધનામાં સ્વજનગૃતિ આવવી જોઈએ.

એક વખત ભગવાન મહાવીર રાજગૃહીના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. માનવ મહેરામણ ઉમટ્યો છે. સ્વર્ગમાંથી દેવતાઓ પણ ભગવાન મહાવીરની વાણી સાંભળવા આવ્યા છે. લોકો વાણી સાંભળી, પ્રભાવિત થઈ, વંદના કરી આલ્યા જાય છે, પરંતુ એક દેવતા વારંવાર વંદના કરે છે—ભગવાનની નિકટ આવી વંદના કરી.

ગૌતમ ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન કરે છે: પ્રભુ ! ઘણા દેવતાઓ આવ્યા, વંદના કરી આલ્યા ગયા. જ્યારે આ દેવ વધુ અહોભાવ—વધુ નિકટ રહી વંદનાઓ કેમ કરે છે ?

ભગવાન ગૌતમને જવાબ આપે છે:

આ રાજગૃહીની અંદર એક મણિયાર રહેતો હતો જેનું નામ હતું નંદન. એ જૈન ધર્મ પાળતો હતો. એ જિન ભક્તિને વરેલો હતો. એકવાર એ પૌષધ કરતો હતો. ચાર આહારનો ત્યાગ કર્યો હતો. ચાર આહાર એટલે કયા કયા ? અન્ન, પાણી, મીઠાઈ અને મુખવાસ. આ ચાર આહારનો નંદને ત્યાગ કર્યો હતો. આ ચાર આહારનો પરિત્યાગ અને વિધિપૂર્વકની આરાધના કરવી અને ચાર આહારનો ત્યાગ કરી, ૨૪ કલાક સુધી આત્મ-અન્વેષણમાં લાગી જવું એનું નામ પૌષધ. એકવાર મણિયારનું મન મુંઝાવા લાગ્યું, ગળું સૂકાવા લાગ્યું, નંદને પાણીની તરસ લાગી હતી. આવી પરિસ્થિતિમાં

પાણીના વિચાર આવવા માંડ્યા. જેને પાણી નહીં મળતું હોય એનું શું થતું હશે? એને પાણી મળે તો? કેટલી શાતા થઈ જાય? હમણાં એક ભાઈ આવ્યા હતા. એણે કહ્યું: “મહારાજ! ઉપવાસ કરીને આત્માને દુઃખી શા માટે કરવો?” આત્મા દુઃખી ક્યારે થાય? ખાવું, પીવું એ આત્માનો સ્વભાવ જ નથી. એટલે એના અભાવમાં દુઃખ ક્યાંથી થાય? તો વિચારો કે ખાવા પીવાથી આત્મા દુઃખી કે ન ખાવા પીવાથી આત્મા દુઃખી? જિંદગીમાં ખાવું જ ન પડે તો સારું ને? અણુ-આહારિકતા એ આત્માનો ગુણ છે. નંદન મણિયારે આખી રાત પાણી પીધું ન હતું. પરંતુ માનસિક પરિણામમાં તો પાણી જ હતું. વચન, કાયા સ્થિર છે પણ મન પાણી વગર ડગી ગયું છે. પૌષ્ઠ કરતાં કરતાં એને વિચાર આવી ગયો, ‘હું એક વાવડી બનાવું તો?’ મણિયાર ઘેર ગયો. પારણું કરીને, શ્રેણિક રાત્રી પાસે ગયો અને વાત કરી: ‘નગર બહાર જ્યાં આપો તો મારે એક વાવડી બનાવવી છે, તરસ્યા મુસાફરો માટે!’ પુણ્યનું કામ હતું, રાત્રીએ હા પાડી. નંદન અઢળક સંપતિવાન હતો. એણે તો વાવડી બનાવવાની શરૂઆત કરી. વાવડી એટલે કેવી? છેક તળિયાથી ઊંચે સુધી-પાણી સુધી જવા માટે પગથિયા હોય એનું નામ વાવડી. નંદે વાવડી ગણાવી. સુંદર મળના કાંઠા બનાવ્યા, ગોળ ચિત્રો, કારીગરી, માણસ આકર્ષાય એવું! સુંદર પ્રતિક જેવી વાવડી બનાવી. મણિયારને વિચાર આવ્યો. વાવડીથી ભૂખ, વિરામ થોડો મળે? એટલે એણે એક સુંદર બગીચો બનાવ્યો, એક આરામગૃહ બનાવ્યું એક પાકશાળા-ભોજનગૃહ બનાવ્યું અને એક ઔષધશાળા બનાવી. આ ચારે બાજુ તીર્થધામ જેવા! વચમાં સુંદર મળની વાવડી. હજારો મુસાફરો આવે ને જાય. નંદ વારે તહેવારે જાય ને જીએ ને મનમા હરખાય. વાવડીનું પાણી બહુ મીઠું. દૂર દુરથી બહેનો પાણી ભરવા આવે. આવતાજતાં વાતો કરે! “ધન્ય છે, મણિયારને કે આવા મીઠા પાણીની વાવડી ગણાવી. મણિયારના વખાણ કરે, પ્રશંસા કરે. મણિયાર સાંભળીને રાજી રાજી થઈ જાય. ઘણાં વર્ષો થઈ ગયા. એણે મોટું પુણ્યનું કાર્ય ખાધી લીધું હતું. આવા પુણ્યનો બધ થાય તો, આ પુણ્યથી જીવને સફળિત મળે. નંદ મોટી વયે બિમાર પડ્યો. જવાનો સમય આવ્યો એ એને સુઝી ગયું. એને થઈ ગયું કે હવે અહીં રહેવાનું નથી!

એક શાયર કહી ગયા છે કે!

કોઈ ચહાં અખતકે ન ઠહરા કોઈ ન ચહાં ઠહરેગા કલી
દુનિયામેં હમે દો દિન કે લિએ, કયા હંસના હૈ કયા રોના હૈ

રોતું હોય કે હસતું હોય, આ જિંદગી થોડા દિવસની છે. થાય એ સફરખર્મ, સફરપ્રવૃત્તિ કરી લ્યો. કર્મનો ભાર લઈ રવાના ન થાવ. જો મનને બહાર લઈ જાવ તો કર્મનો ભાર વધે. આત્મા સાથે મનને મેળવી દેજો.

તું તારા મનમાં એકવાર ડુબકી માર. જીવનની ધન્યતા અને સૌભાગ્યને પ્રાપ્ત કરી લે. તું મારો ન બન તો કાંઈ નહીં. તારો તો બની જા.

આજે કોઈ કોઈના બનતા નથી. બન્યા નથી છતાં કોઈ બનાવી જાય છે. મણિયાર આત્મભાવમાં ન રહી શક્યો. અંત સમયે મન માંડયું ફરવા. અરે રે! આ સુંદર વાવડી, આવો ઉદ્યાન, લોજનશાળા મારે બધું મૂકીને જવું પડશે? અસ્થિર સંપત્તિમા મન રોળાઈ ગયું. આત્મા ચાલ્યો ગયો. સાધના કરવા છતાં મમતા ને મોહ ન ત્યજી શક્યો. જેમાં જીવ હતો, એમાં એ જીવે જન્મ લીધો : દેહકાના અવતારમાં એની સુંદર વાવડીમાં જન્મ લીધો. નંદ મણિયારને દેહકો બનાવનાર કોણ? પોતે પોતાની જાતને દેહકો બનાવ્યો! જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય સમ્યક્ભાવે ન સમજે, ન આરાધે એ જીવની મુક્તિ કેમ થાય? આ ક્રિયાની સમજ હોવી જોઈએ. આ ક્રિયાની અશુદ્ધિ તિયંચમાં લઈ જાય! પાણીમા મણિયારનો ખીજ જન્મે અવતરેલો દેહકો ફાઉં ફાઉં કરે છે. પાણી ભરતી ભરતી બહેનો વાવડી બાંધી હતી એ મણિયારની વાતો કરી, પ્રશંસા કરે. રોજ આવી વાતો સાંભળીને, દેહકાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. જાતિસ્મરણ જ્ઞાન એટલે પૂર્વજન્મની વાતો યાદ આવવી. દેહકાને બધી વાતો યાદ આવવા માડી. હું આગલા ભવમા ધનપતિ હતો! વાવડી મેં બંધાવી હતી! મેં આવા મોટા સત્કર્મ તો કર્યા. પણ જીવનના અંતકાળે મમતા ન મૂકી, મોહ ન છોડી શક્યો. મનની આ અસ્થિરતાએ મારે દેહકો સ્વરૂપે ખીજો જન્મ લેવો પડ્યો ને? પરંતુ દેહકાએ હવે નિર્ણય બદલી નાખ્યો છે. લોકો ટોળે વળીને ઉદ્યાનમાં જાય છે, શ્રેણિક રાજના રાજમાં ભગવાન મહાવીર પધાર્યા છે! પવિત્રવાણી સાંભળવા લોકો જઈ રહ્યા છે. દેહકાને પણ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનમાં બધું યાદ આવે છે. પૂર્વજન્મમા પૌષ્ઠ, સામાયિક, ઉપવાસ કર્યા છે. દેહકાના ભવમા પણ એ -પાણીમા રહેવાં છતાં સાધના કરે છે. જાતિસ્મરણ છે એટલે તિયંચ હોવા છતાં સાધના કરે છે. દેહકો ઉપવાસમાં બહાર આવી કોણ પાણી પી લ્યે છે, પારણાનું મન થાય છે ત્યારે બહાર એઠવાડ પડ્યો છે એમાંથી બે દાણા ખાઈ આત્માને સંતોષે છે.

જાતિસ્મરણમાં ધર્મના ભાવ જાગ્યા છે, પ્રભુ પધાર્યા છે તો ભગવાનના દર્શન કરી લઉં. દેહકો બહાર નિકળ્યો ફૂદકા મારતો મારતો રાજમાર્ગે થઈને એ જે ઉદ્યાનમાં ભગવાન પધાર્યા છે તે તરફ ગતિ કરી રહ્યો છે. આ રાજમાર્ગે શ્રેણિક મહારાજની સવારી જાય છે. ભગવાનના દર્શન કરવા જતા દેહકાના મનમા દર્શનના જ ભાવ છે. એ જાય છે, બાબુમા હાથી ઘોડા અને માણસો ચાલ્યા જાય છે. એ ઘોડો ભડક્યો. દેહકો ઘોડાના પગ નીચે કચરાઈ ગયો. દેહ છુદાઈ ગયો હતો, લોહી વહેતું હતું. અંત સમયે મનમા રટણ હતું: “હવે હું ભગવાનના દર્શન નહીં કરી શકું? હું

અભાંગી જ રહી ગયો, મારા પુણ્યનો ઉદય ન થયો....” દેહકો એક ગ્રાહ નીચે, લોહી લુહાણુ પરિસ્થિતિમાં પડ્યો છે. આગળ વધી શકાતું નથી. ઘડી ઘડીમાં ભગવાનના દર્શનના ઉત્તમ ભાવ રમે છે. અંત સમય આવી ગયો છે. તો સંથારો કરી લઉં. દેહકાને તિર્યચ અવસ્થામાં સંથારો કરી લઉં. એવા ભાવ થયા. અંત સમયે દેહકામાં હવે કોઈ મોહ નથી, મમતા નથી, વાવહી કે જગતને અંત સમયે વીસરી ગયો છે. મનમાં એક જ ભાવ છે, ભગવાનના દર્શન ન પામી શક્યો !

એ કાળધર્મ પામ્યો. કાળધર્મ પામીને દેવ થયો. એ દેવ ખીલે કોઈ નહી, એ આજ છે. દેહકામાંથી દેવ બન્યો છે. ગૌતમના મનનું સમાધાન થયું, પણ આપણું સમાધાન નથી થયું. મણિયાર નંદન દેહકો થયો અને દેહકામાંથી દેવ થયો. પ્રથમ એનું પતન થયું ને પછી પતનમાંથી કેવડું મોટું ભવ્ય ઉત્થાન થઈ ગયું ! આ ઉત્થાન માટે ત્રણ યોગ મળ્યા છે મન, વચન અને કાયા. આ ત્રિયોગની સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ જ માણસ માંથી દેવ બનાવે છે. દેહકાએ મન, વાણી અને કાયાથી એના જીવનનું ઉત્થાન કરી લીધું. તમે પણ આ જિંદગીનું ઉત્થાન આ રીતે કરી શકો ને ! તમેય આ ત્રણે યોગથી જિંદગીને લેખે લગાડી દ્યો ! મન પવિત્ર હશે તો લાભદાયી છે, અપવિત્ર હશે તો નુકશાન છે. આજના માનવીમાં જે રોગો છે એમાં ૯૮ ટકા માનસના રોગ છે. જે ટકા શરીરના છે. મનના વિચારોની ભેળસેળ થઈ જાય છે. પ્રત્યેક ઘરમાં યુવાનો, વૃદ્ધો અને બહેનોમાં માનસચિકિત્સા થતી જોઈએ. મનના ભાવ પવિત્ર રાખવા જોઈએ. વહુઆરુમે થોડાક કહક શબ્દો સંભળાય છે તો આમંત્રણ તરફ વળી જાય છે પણ આ બધા આઘાત-પ્રત્યાઘાતના વિચારો છે. વિચારોના વેગમા આવું પગલું ભરતાં પૂર્વે ગુરુદેવ પાસે ચાલ્યા આવજો. અમે તમારા મનનું સમાધાન કરી દેશું, પરંતુ તમે આત્મઘાત તરફ નહીં વળતા ! અમેય ડોક્ટર છીએ. અમેય નિદાન કરીએ છીએ. પેલા ડોક્ટરો શરીરની ચિકિત્સા જાણે છે, અમે મન-આત્માની ચિકિત્સા જાણીએ છીએ. ગુજરાતીઓ ગુજરાતની મૂડી છે, ધન છે. તમે ગુજરાતનું ગૌરવ ઘટાડ્યું છે ? કારણ કે ગુજરાતમાં સ્ત્રીઓનાં આપઘાતના કિસ્સા બહુ બને છે. મન ખોલીને વર્તો. મનથી ઠરી ન જવું, વચનથી બગાડવું નહીં, કાયાને આઘાત કે આપઘાત તરફ ન લઈ જવી.

ત્રિયોગને વશ રાખશો તો જીવનનો જયજયકાર થશે.



૨૧

‘પરસ્પરનો સહકાર.’

(તા. ૨-૮-૧૯૭૬ સોમવાર શ્રાવણ સુદ ૭)

કોઈપણ વ્યક્તિના જીવનનો જ્યારે પ્રારંભ થાય છે ત્યારે તેને ખીજના સહકાર વગર ચાલતું નથી. માતાના ગર્ભમાં બાળક હોય, શ્વાસોચ્છાસ લેવો પડે ત્યાંથી જ જીવને ખીજના સહકારની જરૂર પડે છે. માતા ગર્ભનું પાલન ન કરે તો અંદર બેઠેલો જીવ ટકી શકે નહીં. ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારથી જ સહકારની જરૂર પડે છે. જન્મ થાય કે તરત સહકારની જરૂર પડે. બાબાને સૂવડાવો, બાબાને દૂધ પીવડાવો, બાબાને નવડાવો, બાબાને દવાખાને લઈ જાવ, કેટલો સહકાર ? મા એની સાથે હેતથી, પ્રીતથી વાતો કરે, “બાબા, રહાય નહીં !”—આમ સહકાર વગર માણસને જન્મથી જ ચાલતું નથી.

બાબો મોટો થાય. સમજણ આવે. ઓળખાણ થાય. સંસ્કાર કેળવાય. લણ્યો—ગણ્યો. ને પરણ્યાં. પોતાના ને પરના જીવનવિકાસની ચિંતા કરતો થઈ જાય. કમાવા મંડે, હુનિયાદારીનું જાન આવે, સંતાનો થાય તો પણ વૃદ્ધ માતા—પિતાના સહકારની જરૂર તો પડે જ. જેઓ અનુભવથી ઘડાયેલા હોય તેની સલાહ ઉપયોગી બને છે. ઉતાવળ ન કરવી, ટ્રેનમાં બહાર લટકવું નહીં, શેઠ સાથે વિનય—વિવેકથી વાત કરવી.” વગેરે ચાર સંતાનના પિતા થાય તોય સહકારની જરૂર તો પડે જ. માણસને કોઈપણ વયે સહકારની જરૂર છે. રૂડી રૂડી શિખામણો સાંભળો, જીનવાણીના મમને સાંભળવા તમારે શાસ્ત્રના—ગુરૂના સહકારની જરૂર પડે. જીવનમાં સહકાર કેળવાય તો ગુણમાં અભિવૃદ્ધિ થાય.

સહકાર આપવામાં અંતરના લાવ પ્રગટવા નેહ્યો. જાતનો જ સ્વાર્થી નહીં, પરમાર્થ માટે પણ અંતરમાં લાવ પ્રગટવા નેહ્યો. આટલી વિશેષતા કેળવી હ્યે છે તે જગતમાં એકનો મટી સર્વનો બની જાય. “હું મારું મારું કર્યા કરું, સ્વાર્થમાં રમ્યા કરું, પરમાર્થ ન કરું.” તે જીવ પોતાનો જ રહેતો નથી તો પછી પારકાનો તો ક્યાંથી થાય ? નીતિકારોએ કહ્યું છે કે :

“अयं निजः परो वेति, गणना लघुचेतसाम् ।

उदारचरितानाम् तु, वसुधैव कुटुम्बकम् ॥”

“આ મારું અને આ ખીજનું એવી બુદ્ધિ (ગણતરી) ટુંકી દૃષ્ટિવાળાની હોય છે. ઉદાર ચરિતવાળા માટે તો આખી પૃથ્વી એક કુટુંબ છે.” કેવી સુંદર ભાવના

પ્રગટાવી છે ! “આ માઈ ને આ પરતુ” આવી ગણના કોણ રાખે ? પરમાર્થ લાવ ન હોય તો તમે બીજાના ન બની શકો.

‘વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્’ દુનિયાને જેણે ઘર બનાવ્યું છે, એને માઈ તાઈ મટી જાય છે.

એક કવિ કહી ગયા છે કે : “આ દુનિયા કેતું ઘર છે ?”

તમારે તો ઘણા ઘર હોય છે. એક દેશમાં, એક અમદાવાદમાં, એક મુંબઈમાં, એક દિલ્હીમાં ને એક કલકત્તામાં. કેટલા ઘર થયાં ? પાંચ. આ ઘર નથી. આ વસવાટ થયો. દીકરાઓને વસાવવા આ વસવાટ ઉભા કર્યા છે. જ્ઞાનીજનોએ કહ્યું છે કે : “આ દુનિયા કેતું ઘર છે ?” પણ જગત એ તમાઈ ઘર નથી. એક કવિ કહી ગયા છે એ સાંભળો !

“जिसको दुनियामें घर नहीं, दुनिया उसीका घर है ।”

આ દુનિયામાં જેને કોઈ ઘર નથી. જગત એતું ઘર છે. પણ જેણે મમતા રાખી છે, ‘આ માઈ આ માઈ’ કહીને ગાંઠ વાળી છે એતું કોઈ નથી. પરંતુ જેણે સમસ્ત જીવોને પોતાના કર્યા છે. દુનિયા આખી એની બની જાય છે. “અમારે ઘર નથી. ઘરબાર છોડીને નીકળી ગયાં છીએ તો તમે બધાં ચિંતા કરો છો ને ? મહારાજને ગોચરીએ બોલાવો, મહારાજને શાતા પૂછો, મહારાજ પાસેથી જ્ઞાન લઈ લ્યો. મહારાજ મહારાજ કરો છો.” અને અમે અમાઈ ઘર છોડ્યું છે એટલે આ આખોય સંસાર અમાઈ ઘર બની ગયું છે. પરંતુ ઘરની મમતા મૂકે છે એ જગતના બની જાય છે. આપણે સમજી જવું જોઈએ કે, આપણને સૌના સહકારની જરૂર છે. સહકાર વગર બધે સૂતું છે.

એક વ્યક્તિને પોણાસો વર્ષ થયા છે. ઘરમાંથી વ્યાખ્યાન સાંભળવા નીકળે છે : “એક પાણીનો ઢોઢો તો આપતા જવ ? વ્યાખ્યાન સાંભળવા જવું છે, તો કોણ ના પાડે છે.” પરંતુ આવી ઉદ્ધત વાણીને બદલે વિવેકથી કીધું હોય કે : “લલે જવ વ્યાખ્યાન સાંભળવા, મહારાજ સાહેબને મારા વતી સુખશાતા પૂછજો. પણ જતા જતા એક પાણીનો ઢોઢો આપતા જવને.” આવો વિવેક ઘરમાં હોવો જ જોઈએ.

કોઈપણ વ્યક્તિ હોય, વૃદ્ધ હોય, જુવાન હોય કે બાળક હોય, પ્રત્યેકને પરસ્પરના સહકારની જરૂર છે. ગર્વ ન કરજો. ગર્વ—અભિમાન કરશો તો તમે તમારા પણ નહીં રહો, પછી પારકાના તો ક્યાંથી થાવ ? ઘણાં ઢોઢાં અહંકાર કરવામાં નાના-મોટાનો ય વિવેક વીસરી જાય છે. “તમારા વગર નહીં ચાલે એવું કંઈ નથી. મારે ને તમારે હવે શું ?” બસ, નિમિત્ત મળી ગયું. વહુ, સાસુ ન બોલવાના વેળુ બોલે. આ વ્યવહાર, વિવેક અને વાણીનો અહંકાર છે. પતિ આવે કે તરત બોલે : “આજ ને આજ બીજો ખેલો લ્યો. મારે અહીં એક પળે નથી રહેવું.” પતિ કહે,

“પણ અહીં તમને વાંધો શું છે? બા છે, બાપુજી છે, ભાઈ-ભાભી છે, બાળકો છે.” ત્યાં વહુ બોલે: “આ બધાં મને જીવવા દેવા માગતાં નથી. આખો દિવસ મારા પર ટક ટક કર્યા કરે છે.” ઘડીયાળની ટક ટક ગમે, પાડીશીઓની ટક ટક ગમે, સ્વભાવની ટકટક ગમે પણ વડીલોની શીખામણની ટકટક અકળાવનારી અને અળખામણી લાગે. કહેવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે: બીજાના સહકાર વગર જીવી શકાતું નથી. જગતના જહ પદાર્થોની જરૂર છે એવું નથી. ચૈતન્યની પણ એટલી જ જરૂર છે. મમતા ઉભરાતી રહેને આસક્તિ વધતી જાય. માફ માફ કરતા રહેવામાં જીંદગી સાર્થક નહીં થાય. જીંદગીનું ગૌરવ વધારવા આપણું જોઈએ અને લેવું પણ જોઈએ. આદાનપ્રદાનની ભાવના રાખવી જોઈએ. પણ આજની દુનિયાનો ક્રમ ઉઘો થઈ ગયો છે—“સહકાર બધાને જોઈએ છે, પણ મારે સહકાર કોઈને આપવો નથી.”

બે બહેનો છે. બંને વૃદ્ધ છે. લો-પ્રદરપ્રેશર છે. અપાસરે પહોંચે છે તો થાકી જાય છે. એક નાના છે, એક મોટા. ઉંમરે નાના છે તે થોડીકવાર પછી કહે છે કે ઉપર જાઉં. મોટા કહે છે, તમે ઉપર જાવ છો તો મારું આ પાથરણું લેતા જાવ. પાથરી દેજો. નાના કહે, ના. મારાથી ન ઉપડે. મને પ્રેશર થઈ જાય. માણસ તો જુઓ. દીકરાએ પાંચ પાંચ તોલાની ખંડીઓ નાખી છે તેનો ભાર નથી લાગતો અને પાથરણાનો ભાર લાગે છે? હજી તો બેજ પગથિયા ચઢ્યાં છે, ત્યાં વહુ આવે છે. ‘બા, બાબાને આંગળિયે લેતા જાવ. બાબો તો ગળે લાગ્યો છે. પાથરણું નથી લેવાતું’ પણ બાબાને લઈ જવાય? ઉપર આવ્યા તો શ્વાસ ભરવા માંડે છે! આખા વ્યાખ્યાનમાં, ધ્યાન પેલા પાથરણું ન લાવ્યા એના પર હોય-મનમાં વિચારે, બાબાને ઘણો લવાયો. પણ પાથરણું ન લવાણું!

માણસના જીવનમાં-વ્યવહારમાં શુદ્ધ ભાવ હોવા જોઈએ. આવા શુદ્ધ ભાવ લાવવા હોય તો પરસ્પરના સહકારથી જીવવું જોઈએ. ઘણાં કહેતાં હોય છે: ‘અમારું તો આ દુનિયામાં કોઈ નથી.’ પણ વાત આટલેથી નથી અટકતી: “તમારું કોઈ નથી, પણ તમે બીજાના થયા છો? તમારે સહકાર લેવો છે, પણ કોઈને આપવોય નથી ને? તમે, ને તમારું ઘર ભટું!”

વૃદ્ધાવસ્થા થાય, કુટુંબની વ્યક્તિઓનો વિયોગ થાય, જીવડો રહતો જાય, “મને કોઈનો સહકાર નથી, મને કોઈ પૂછતું નથી, તરસ લાગી છે પણ કળશ્યો ભરી કોઈ પાનાર નથી, ડબામાં ખાવાનું છે પણ ડિસમાં આપનારું કોઈ નથી. કેવી પરાધીનતા? આ પરાધીનતા કોઈએ આપી નથી, પોતે ઊભી કરી છે. આવા વિકટ સમયમાં જીવનને કોયડો નહીં બનાવતા-જીવનને સરળ અને સાત્વીક બનાવજો. આજનો સંસાર કથળતો જાય છે. ઘરની જ વ્યક્તિઓ ઘરનાને સહકાર આપતા નથી, પછી પરની વાત ક્યાં

કરવી ? પરસ્પરના સહકારની કેવી અને ક્યારે જરૂર પડે છે. એ માણસ કરતાં જનવરો પ્રજા વધુ સમજે છે.

કાઠિયાવાડમાં ચૂડા જેવું ગામ. ગામને ગોંદરે મળ્યો કૂવો. કિનારે મોટું ઝાડ, ઉનાળામાં ધાંધા કૂવા સૂકાય, આ કૂવો ન સૂકાય. ગામની બહોળો પાણી ભરવા આ કૂવે આવે. એક વખત થોડે દૂરના જંગલમાંથી વાંદરાઓનું ટોળું આવ્યું. કૂવાના વૃક્ષ ઉપર મુકામ નાખ્યો. નાના મોટા વાંદરાઓ ફૂંકફૂંક કરે એમાં એક જાના વાંદરાના બચ્ચાથી વહવાઈ છટકી ગઈ અને કૂવામાં પડી ગયું. વાંદરા કૂવામાં જોવા માંડ્યા. બચ્ચું કૂવામાં ક્રિકિયારીઓ કરે. અંદર કોણ જાય ? પોતાનો જીવ બચાવવો કે બીજાનો જીવ બચાવવા જીવ આપી દેવો ? કોઈને કોઈના સહકાર વગર જીવાય નહીં. વાંદરાનું બચ્ચું કૂવામાંથી બહાર નીકળવા ચીચીયારીઓ કરે છે. એક વૃક્ષ, પીઠ અને ખમીરવંતો વાંદરા, કૂવાના કાંઠે લટકતો રહી ગયો. એનું પૂછડું લાંબું હતું. એનાથી નાનો બીજો વાંદરા એનું પૂછડું પકડી લટકી ગયો. ત્રીજો વાંદરા પણ એમ લટક્યો. આમ કરતાં છેલ્લો વાંદરા તળિયે પહોંચી ગયો. નાનું બચ્ચું એ બધાના સહકારે બહાર નીકળી ગયું. આ બધો ભાર કોણ ઝીલતો હતો ? એક વૃક્ષ ને પીઠ વાંદરા. જો એણે સમતોલપણું મુક્યું હોત તો ? વડીલો જીવાનોના સહકાર વગર ન જીવી શકે અને જીવાનો વડીલોના સહકાર વગર ન જીવી શકે. આ ઉદાહરણ આપણને શું શીખવી જાય છે ? સહકાર વગર આ જિંદગી નહીં જીવી શકાય, બીજાને સમય આપવો, બીજા માટે કાંઈક કરી છૂટવા મળેલી આવડત અને બુદ્ધિને કામમાં લેવી જોઈએ.

વીતશોકા નગરી, ઇન્દ્રકુલ ઉદ્યાનમાં પધારેલા સ્થવિર ભગવંતો પાસેથી મહાબળ રાજાએ તથા છ મિત્રોએ દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે. સાતે મુનિવ્રત ધારણ કરી વિચરી રહ્યાં છે.

સંયમેણ તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણે વિહરદ્ ।

સંયમ અને તપશ્ચર્યાનો સહકાર લઈ જીવી રહ્યા છે. સંયમ અને તપનો સહકાર તપ સંયમમાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે. જીવનથી ધન્યતા અને મધુરતા વધારવી હોય ત્યારે સંયમ અને ત્યાગનો સહકાર લેજો. પર્વાધિરાજની સવારી આવી રહી છે. માત્ર વ્યક્તિના સહકારની નહીં, સંયમ, તપને પ્રગટાવી, પર્વાધિરાજને ગૌરવવંતો બનાવજો. મહાબળ રાજા અને બીજા છએ રાજવીઓ રાજ દરબાર, મુખ, વૈભવ, રાજપાટ છેડી અણગાર બની ગયા છે. સાતે મુનિ વિચરતા વિચરતા એક જગ્યાએ બેઠા છે. મહાબળ મુનિ બેઠે છે.

તપ્તેણ તેષાં મહાવલ્લપામોક્ષાણ સત્ત્વં અણગારાણં અન્નયા કયાહં ઇયમશો સહિયાણ રમેયારુવે મિહો કહાસમુલ્લાવે સમુપ્પજિજ્ઞાતા જહં અમ્હ દેવાણુપિયા ઇમ તવોકમ્મં ઉવસંપજિજ્ઞાતાં વિહરામો, તપ્ત અમ્મેહિં સર્વેહિં તવોકમ્મં ઉવસંપજિજ્ઞાતાં વિહરિત્તણ તિકદુ અણમણ્ણસ ઇયમટ્ઠં પડિસુણેતિ રત્તા બહિં વ્હત્થ જાવ વિહરંતિ ॥

એકવાર સાતે અણુગારો બેઠા છે. પરસ્પર વાર્તાલાપ કરે છે. આપણામાંથી એક વ્યક્તિ તપ ધર્મ કરે તો આપણે બધાએ તપ કરવું. એક મુનિ ઉપવાસ કરે તો બધાએ કરવા, એક મુનિ છઠ કરે તો બધાએ છઠ કરવા, એક મુનિ અઠમ કરે તો બધાએ અઠમ કરવા, એક મુનિ વધારે કરે તો બધાએ તેની જેમ વધારે કરવા. આનું નામ સહકારની યોજના. આજે તો ગામડે ગામડે સહકારી સોસાયટીઓ છે. એમા સહકાર કેવો છે એ તમે જાણો છો. સાતેય મુનિઓનો એક વિચાર. તપનો કેવો પ્રારંભ? એકને ભાવ થાય ને છએ સહકારમાં ઉભા રહે. એ મુનિઓના કેવા તપ હતાં એ સાંભળશો તો ખબર પડશે કે, આ પંચમ કાળમાં તપ બોલી શકીએ પણ કરી ન શકીએ એવા એના તપ હતાં. એ મુનિઓ વચ્ચે તપ અને સંયમનો કેવો સહકાર હતો એ બધી વાતો અવસરે.

卐

૨૨

ભોગનો ત્યાગ કરો

(શ્રાવણ શુદ્ધ ૮ તા. ૩-૮-૧૯૭૬ મંગળવાર)

ભારતની સંસ્કૃતિ ત્યાગપ્રધાન છે. ભારતની ભૂમિમાં ત્યાગનું બહુ મૂલ્ય ગણાય છે. ભારત દેશમાં સમ્રાટો, નરવીરો, બહુ શક્તિના પૂંજ આત્માઓ થઈ ગયા. પરંતુ યશોગાથાઓ તો એમની લખાઈ છે, જેમણે ભોગનો ત્યાગ કર્યો છે. ભોગ કરતાં ત્યાગ અનેક ગણો ઉચો છે. મળ્યું છે એનો ભોગ કરતા ત્યાગ શ્રેષ્ઠ છે. પ્રત્યેક માણસને જેટલું મળ્યું છે તેનાથી વધારે ભોગવવા આશા રાખે, વધારે મમતા રાખે પરંતુ કેળવાયેલા માનવીઓ ભોગ કરવામાં વિવેકને વધુ મહત્વ આપે છે આય' સુધર્મા-સ્વામીને વૈભવ મળ્યો. સ્ત્રી-પુત્ર પરિવાર, લાડી, વાડી, ગાડી, ભોગ-ઉપભોગના બધા જ સાધનો મળ્યા છતાં સ્વેચ્છાએ એ સઘળાનો ત્યાગ કરી દીધો. માટે જ દશવૈકલિકના બીજા અધ્યયનમાં પ્રભુ ફરમાવે છે કે સાચો સાધુ કેને કહેવાય ?

જે ય કંતે પિપ્પભોષ લઙ્ઘે વિપટ્ટિઠ કુચ્ચઈ

સાહીણે ચયઈ મોષ સેહુ "ચાઈ", તિ વુચ્ચઈ ॥

દશ અ ર. ગા. ૩

જે સ્વેચ્છાથી મળેલા પ્રિય, કાંત, મનોજ્ઞ ભોગોપભોગનો ત્યાગ કરે છે તે જ સાચા સાધુ-સંત કે શ્રમણ છે.

આપણા શાશનપિતા ભગવાન મહાવીર રાજવી તરીકે નહીં અણુગાર તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતાં. સુનિષ્ણાની સ્વ પર સંયમ યાત્રાને પવિત્ર બનાવી ત્યાગનો અપ્રતિમ માર્ગ લેનાર ત્યાગી સંતોનું આ ભારત દેશમાં અનોખું સ્થાન ભારતને ત્યાગમાર્ગ અપૂર્વ છે. ત્યાગ વિશ્વનું નવનીત છે. ત્યાગ આદર આપે છે, દશવેદાલિક સૂત્રના પ્રથમ અધ્યયનમાં ત્યાગના મંગળભાવે મંગળ ગાથાનું દર્શન કરે છે

ધમ્મો મંગલ મુક્કિટ્ટં, અહિંસા સંયમો તવો ।

દેવાવિતં નમસંતિ, જસ્સ ધમ્મે સયામણો ॥

અહિંસા-સંયમ અને તપયુક્ત ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે અને આવા ધર્મમાં જેનું મન સદૈવ રહેલું છે તેને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે.

આજના જમાનામાં તો સ્વર્ગના દેવતાઓની તો વાત દૂર રહી, પરંતુ ધરના છોકરાઓ પોતાના માતા-પિતાઓને, ગુરૂજનોને નમસ્કાર કરતાં શરૂ અનુભવે છે.

આજનું શિક્ષણ બદલાઈ ગયું છે. અગાઉ બાલ-બાલિકાઓના જીવનરૂપ બગીચામાં માતૃદેવો ભવ : પિતૃદેવો ભવ : ગુરૂદેવો ભવ : ના સુસંસ્કારનું ખીલ-રોપણ કરવામાં આવતું, ત્યારે આજે પલટાચેલા ફેશનેબલ જમનામાં મધરને ચઢાવે અદ્ધર અને ફાધરને મોકલે પાદર, જૈન સંતોના ત્યાગમય જીવન પ્રત્યે આદરભાવ કે પૂજ્યભાવ નહિ બતાવતા જ્યાં ચમત્કાર ત્યાં નમસ્કાર. જે એકના અનેકગણા કરી આપે, ધુળની ધાતુ બનાવી આપે, ત્યાં તેનું મસ્તક ઝુકે છે, કારણ જેને કર્મ-ધર્મની ફિલોસોફીનું જાણપણું નથી તેનું મન ધર્મ તરફ, સંત પ્રત્યે નહિ સંતતિ પ્રત્યે, પરમેશ્વર પ્રત્યે નહિ પૈસા પ્રત્યે જ વધુ આકર્ષિત રહેતું હોય છે. પરંતુ આવા જીવોને પ્રભુ સમજાવતાં કહે છે:

“વિત્તેણ તાણં ન લમેપમત્તે, ઇમ્મિલોપ અદુવા પરત્થા ।

દીવખ્ખણદ્દેવ અણન્ત-મોહે, નેઆરયં દ્દુદુમદ્દુ મેવ ॥ ઉ.ત. ૪-૫

મોહનીય કર્મને આધીન બનેલો જીવડો વિત્ત કહેતા પૈસો પ્રાપ્ત કરવા ન્યાય અન્યાયના માર્ગને ભૂલી જઈ આલોક કે પરલોક સામે જોતો નથી. પરંતુ પૈસાનો પુનરી અંતે કર્મની આવક વધારી સંસારમાં ખત્તા ખાય છે. જ્ઞાનીજનો કહે છે હવે સમય આત્મનિરીક્ષણ કરવાનો આવી ગયો છે. જીવન સાફલ્ય માટે આત્માનું નિરીક્ષણ કરી લેવો. વિચાર કરવાનો સમય પાકી ગયો છે. શક્તિનો ઉપયોગ સન્માર્ગે વાળી લેવો. મળ્યું છે તે ભોગ માટે નહીં, સંતોષ રાખી ત્યાગ માટે છે. “ભોગે રોગ ભય” ભોગથી ભયંકર રોગ થાય છે. ભોગ છે ત્યાં ભડકા છે. ભોગ છે ત્યાં ભ્રમણ છે. ભોગ છે ત્યાં સંસાર છે. માટે જ ભગવાને કહ્યું છે:

उवलेवो होइ भोगेसु, अमोगी नेवलिण्णई ।

મોગી ભમદ સંસારે, અમોગી વિપ્પમુચ્ચઈ ॥

ઉ-ત. ૨૫-૪૧

જે ભોગમાં લેવાય છે, તે સંસારમાં લમે છે અને જે અભોગી છે, ભોગમાં લેવાતા નથી, તેઓ સંસારથી વિમુક્ત બની મોક્ષને સાધ્ય કરે છે. ભોગ કરનારો મોટો કે ત્યાગ કરનારો મોટો ? જૈનદર્શને ભોગ નહિ પણ ત્યાગની શ્રેષ્ઠતા અને મહાન્તા બતાવી છે. એક લિખારી હતો. ત્રણ દિવસનો ભૂખ્યો હતો. કોઈ રોટલાનો ટુકડો આપતું ન હતું. રખડીરખડીને થાકી ગયો. તમને થશે કે શું લોકોમાંથી દયા મરી ગઈ હશે કે દાતાઓ મરી પરવાર્યા હશે ? પણ એવું ન હતું. મોટો હુબાળ પડ્યો હતો. ઘરમાં છોકરાઓને ખાવા અન્ન મળતું ન હતું, ત્યાં લિખારીને કોણ આપે ?

લિખારી ઘેર ઘેર ભટકે છે, પણ કોઈ એને ગણકારતું નથી. એ જ લિખારી એક હવેલી પાસે જઈને ઉભો છે. ત્યાં એક સંત પ્રવેશે છે. દરવાજામાં સંતનું સ્વાગત કરવા લોકો ઉભા છે. “પધારો મહારાજ પધારો !” લિખારી વિચારે છે, દરવાજા મારે માટે બંધ છે અને આ સંતને બધા આવકાર આપે છે. ગુરૂદેવ પધાર્યા છે. આવકાર મળે છે. સંત ઝોળી ખોલે છે. મોદકોથી ભરેલો થાળ ઝોળીમાં વહોરાવાય છે. લિખારી આ બધું જુવે છે. લિખારી મનોમન વિચારે છે જેના પેટમાં ખાડો પડ્યો છે તેને લાડવાની એક કણી પણ મળતી નથી અને જેને નથી જોઈતું તેને લાડવાના થાળના થાળ પીર-સાય છે. હુનિયાની આ તે કેવી અનોખી રીત છે ! જેને જોઈએ છે તેને મળતું નથી અને નથી જોઈતું તેને ઢગલા મળે છે.

ત્યાગે સો આગે અને માગે સો ભાગે

ગજબનો છે આ સંસાર ! પેલા સંત તો માંગલિક સંભળાવીને બહાર નીકળ્યા. લિખારી લાડુ જોઈ ગયો છે. ભૂખ સખત લાગી છે. એ સંતની પાછળ ગયો. સંતને ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરતા રોકી લિખારી ખોદ્યો : મહારાજ ! મને સખત ભૂખ લાગી છે, લાડુ આપો. સંત લિખારીને કહે છે ગૃહસ્થે વહોરાવેલી વસ્તુ સંત-સાધુ માટે હોય છે. છતાંય તું જો સામે ગુરૂદેવ બેઠા છે તેની પાસે જ. જેને માટે તમારા સંસારીઓના દરવાજા બંધ હોય છે તેને માટે અમારા ત્યાગીઓના દરવાજા ખુલ્લા હોય છે. પેલો લિખારી ગુરૂદેવ પાસે ગયો અને ખોદ્યો, ‘મહારાજ ! મને બહુ ભૂખ લાગી છે. મારે લાડવો ખાવો છે.’ મહારાજ કહે લાઈ ! ગૃહસ્થે સાધુ માટે આપ્યા છે, તારા માટે નહીં. તારે જો લાડુ ખાવા હોય તો સંત બની જ. તને લાડવા ખાવા મળશે. લિખારી ભૂખ્યો હતો. પેટમાં લાય લાગી હતી. આ ભૂખમાં એણે ત્યાગની કઠોરતાનો નિર્ણય ન કર્યો સંસારના તંતુ તોડી સંત બની ગયો.

લગવાને ત્રણ પ્રકારના વૈરાગ્ય બતાવ્યા છે. (૧) જ્ઞાનગભીર્ત (૨) મોહગભીર્ત અને (૩) દુઃખગભીર્ત. પેલા લિખારીએ દુઃખથી પીઠાતા દુઃખગભીર્ત વૈરાગ્ય સંત પાસે સ્વીકારી લીધો. સંતના ચરણમાં દેહુ ધરી દીધો. વૈરાગ્ય વેશ પરિધાન કર્યો. મુહુપતિ ખાંધી. ગુરૂદેવે એને દિક્ષા અંગીકાર કરાવી અને દ્રુમકમુનિ એવું નામ પાડ્યું.

ત્યાગી થયેલા દ્રુમકમુનિ કહે છે. ગુરૂદેવ ! હવે તો લાડવા આપો ! ગુરૂદેવે તેને બેસાડ્યો. લિક્ષામાં લાવેલા મોદક પેટ ભરીને જમાડ્યા. ભૂખ કરતાં વધારે ખાય છે ત્યારે અજીર્ણ થાય છે. અને તે દુઃખને ઉત્પન્ન કરે છે. ભોજનમાં મર્યાદા હોવી જોઈએ. આવરકલો થવાથી સ્વાસ્થ્ય બગડે છે. જેટલું મળ્યું કે જેટલું આપ્યું એ બધું ભોગ માટે નથી. દ્રુમકમુનિને લાડવા ખૂબ જ મીઠા લાગ્યા. ખાવા જ માંડ્યા અને પછી મુનિને અજીર્ણ થઈ ગયું.

ઠાણાંગળ સૂત્રમાં ચાર પ્રકારના અજીર્ણ બતાવ્યા છે. (૧) તપશ્ચર્યાનું અજીર્ણ ક્રોધ (૨) જ્ઞાનનું અજીર્ણ અભિમાન. (૩) કામનું અજીર્ણ નિંદાકુથલી (૪) પેટનું અજીર્ણ વધુ અન્ન ખાય તો. અહિ દ્રુમકમુનિથી ક્ષુધા વેદનીયના ઉદયને શાંત કરવા માટે લાડવા વધુ ખવાય ગયા જેથી અજીર્ણને કારણે પેટમાં અકારો ચડ્યો. અકળામણ થાય છે. કયાંય ચેન પડતું નથી. પરિસ્થિતિ ગંભીર બની ગઈ. દ્રુમકમુનિ કહે છે: ગુરૂદેવ ! હવે હું નહીં જીવું. ગુરૂદેવે જોયું હવે દ્રુમકમુનિનો અંતકાળ નજીક છે. સંતારો કરાવ્યો. જીવડો ચાલ્યો ગયો.

ભારતની ભૂમિના પ્રિયદર્શી મહારાજ અશોકના પુત્ર કુણ્ણલના પુત્ર સંપ્રતિ મહારાજ એટલે પૂર્વ ભવે લિખારીનો જીવ ! જીવનનું કેવું મોટું સૌભાગ્ય ! અઢળક રિધિ-સિધિ છે. રાજવૈભવ છે. સુખનો કેવો મોટો સંસાર ! લાડુ ખાવા માટે સંત થયેલા લિખારીના જીવે એક જ દિવસનું સાધુપણું સાધ્યું. ચારિત્રલાવે, પુણ્ય-રાશિમાં કેટલો મોટો યોગ ? ભોગ કરતાં યોગ મોટો છે.

સંસાર ખોટો છે એને છોડી જાવ, ત્યાગ મોટો છે એને માણી જાવ

લિખારીનો જીવ, રાજ અશોકની પરંપરાની રાજગાદી ભોગવે છે. ત્યાગ અને ભાવની કેવી કિંમત ! એક દિવસ મહારાજ ગોખમાં બેઠા છે. રાજ રસ્તાપરની દિનચર્યા જોઈ રહ્યાં છે. એજ કાળે એક આચાર્ય અને સંતો નગરમાં પ્રવેશી રહ્યા છે. એનો જયજયકાર થઈ રહ્યો છે. સંપ્રતિ રાજ વિચારે છે. અરે આ આચાર્ય અને આ સંતોને તો મેં કયાંક જોયા છે. એને નિકટતાના ભાવ થાય છે. વિચાર કરતાં કષાય ઉપશાંત થયા “ઉવસત મોહણિજ્જો જાહસરણ સમુપજ્જહ” મોહનીયકર્મ ઉપશાંત થવાથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. આ આચાર્ય અને મુનિવરો મારા ઉપકારી ગુરૂદેવો છે. આ

ગુરૂદેવે મને સંસાર છોડાવ્યો હતો. મેં એના ચરણોમાં જીવનનું દાન કયું હતું. આટલું વિચારી સંપ્રતિ રાજ કશા પણ રાજવૈભવના મોહ વગર નીચે ઉતર્યા. રાજમાર્ગ પર આવી આચાર્યના પગમાં પડી ગયા. ગુરૂદેવને સંપ્રતિ રાજ પૂછે છે ‘મને ઓળખો છો ગુરૂદેવ !’ આચાર્ય કહે છે ‘તમને કોણ ન ઓળખે સંપ્રતિ રાજન !’ સંપ્રતિ રાજ કહે છે ના, ગુરૂદેવ, હું સંપ્રતિ રાજ નહીં. હું.....આચાર્ય મહારાજે જ્ઞાન ધારણામાં લીધું. ત્યાર પછી આચાર્ય મહારાજ યોદ્યા અરે તમે તો દ્રુમક મુનિ હતા. જોઈ આ ત્યાગની શક્તિ ! ગુરૂદેવે સંપ્રતિ રાજના પૂર્વભવને બાણી લીધો. સંપ્રતિ રાજ યોદ્યા, ‘ગુરૂદેવ ! આપના ઉપકારે જ હું આ દેશનો રાજવૈભવ ભોગવું છું. તમારા દર્શને પાવન બન્યો. મને ઉપદેશ આપો.’ ગુરૂદેવ જિનવાણીના ઝરણા વહાવવા લાગ્યા. અમીધારા સમાન ઉપદેશનું પાન કરતાં સંપ્રતિ રાજ ભોગ છોડી યોગ તરફ વળવા તૈયાર થયા. ગુરૂદેવનો ત્યાગનો ઉપદેશ સાંભળીને રાજને આત્મજ્ઞાન થયું. તે યોદ્યા, ‘ગુરૂદેવ ! સંસાર છોડાવો. ત્યાગનો અભિષેક કરાવો. ‘દેવાનુપ્રિયા ! ગુરૂદેવ કહે છે ક્ષેત્ર-કાળનો વિચાર કરતા તમારું શરીર કોમળ છે. ત્યાગનો માર્ગ બહુ કઠિન છે. તમે અણુગાર જીવન પ્રાપ્ત કર્યા પહેલા આગાર બની જાવ એટલે મુનિ ધર્મ પૂર્વે શ્રાવક ધર્મ સ્વીકારો.

ભૂખ માટે મુનિ થયાં. વધુ આહાર માટે સંતારો કરવો પડ્યો. એ દ્રુમક રાજના ભાવ અંતકાળે ધર્મભાવ હતાં. પરંતુ આજનો તો આહાર જ અશુદ્ધ હતો. આજના આહારમાં ન ખવાય એવા કંદમૂળ ખાઈ એક સ્વાદ માટે અનંતા જીવેનો સંહાર કરે. મુંબઈ નગરીના એવા કેટલા ઘર હશે જેમાં આવા કંદમૂળનો ઉપયોગ નહીં થતો હોય ? આવા કંદમૂળથી શરીરના લોહીમાં ચંચળતા આવે છે અને તેથી કયાંય ધર્મ-પ્રવૃત્તિમાં સ્થિર થઈ શકે નહિ ! પર્વાધરાજ પધારી રહ્યા છે. તેના સ્વાગત માટે તમે જીવનને શુદ્ધ બનાવો. જૈનત્વના ગૌરવને વધારવા તૈયાર રહેજો. સંપ્રતિ રાજએ શ્રાવકવ્રતને અંગીકાર કર્યા. અહિંસા, સત્ય, અચૈય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ પાંચવ્રતો દેશથી ધારણ કર્યા. જીવનની મહામૂલ્યવાન મોંઘી મૂડીનો સંયમ કરી સંપ્રતિ રાજ તરી જાય છે. આના ઉપરથી સદ્ગોષ્ઠ લઈ શકાય છે કે જીવંત મળી છે ત્યાગ માટે, ભોગ માટે નહીં. જ્ઞાન વિના વૈરાગ્ય ટકે નહીં અને વૈરાગ્ય વિના ત્યાગ ટકે નહીં. મહાબળ મુનિ અને અન્ય મુનિવરો વિહાર કરે છે. તપશ્ચર્યા કરે છે. સંયમ ધર્મનું પાલન કરતાં-કરતાં તપશ્ચર્યાના માર્ગમાં આગળ વધી રહ્યા છે. મહાબળ અણુગાર એક ઉપવાસ કરે. છ મુનિઓ પણ ઉપવાસ કરે એક ઉપવાસ. બે ઉપવાસ ત્રણ ઉપવાસ એમ તપશ્ચર્યાના કઠોર માર્ગ પર મુનિઓ રૂઢ મંગળ આત્મભાવમાં રમતા વિચરે છે. તપશ્ચર્યાના ભાવમાં કેવા આગળ વધી રહ્યા છે તેના ભાવભેદ અવસરે.



૨૩

નિઃશલ્યકરણનું દર્શન

(શ્રાવણ શુદ્ધ ૯ તા. ૪-૮-૧૯૭૬ બુધવાર)

નિઃશલ્યકરણ શબ્દ તમારે માટે નવો હશે. તેનો અર્થ સમજો તો આ શબ્દના પાછળના ભાવ ગમી જશે. શલ્ય એટલે કાંટો. નિઃશલ્ય એટલે કાંટાનું ન હોવું. શલ્ય એટલે દોષ. “અમારું જીવન દોષરહિત છે, અમારો આત્મા દોષરહિત છે.” એવું કહો અને તે દૂર કરવાના લક્ષે જીવન જીવો તો જીવન સુધરી જાય. શલ્ય કેટલા છે? ક્યાં રહે છે? તેનાથી શું થાય છે? શલ્ય ન હોય તો મન કેવી આવે છે? એ બધું વિસ્તારથી સમજવા જેવું છે. સંસારના લોકોમાં જુદા જુદા નિમિત્તે શલ્ય લાગે છે. આંખમાં કણું પડે, દાંતમાં કંઈક ભરાઈ જાય. પગમાં કાંટો વાગી જાય, સ્નાન કરતાં કાનમાં પાણીનું ટીપું રહી જાય. આ બધા નિમિત્ત શલ્ય છે. નાના-સૂક્ષ્મ છે, પરંતુ શરીરને વેદનામય બનાવી દેશે, પીડા કરાવે અને શાંતિ અને વિરામ હારી લે છે. જો આ બધાં શલ્યને દૂર કરો તો? પગમાં કાંટો વાગ્યો હોય પણ દેખાય છે?...જો એને કાઢી નાખો તો કેટલી શાંતિ વળે? આંખમાંથી કણું કાઢી નાખો તો, આંખ નિર્દોષ થઈ જાય. કાનમાં પાણીનું ટીપું કાઢવા આંગળીની ચંચળતા ચાલુ જ હોય. એ પાણી નીકળી જાય પછી શાંતિ થાય. મુખમાંથી સૂક્ષ્મ તત્ત્વ દૂર થાય તો દાંત અને જીભની ચંચળતા દૂર થાય.

લગવાન મહાવીરે આગમમાં ત્રણ પ્રકારના શલ્ય કહ્યા છે: માયા-નિયાણુ-મિત્ત્યાદિ સણુમદ્ભે. તેનો સરળ અર્થ છે. (૧) માયા (૨) નિદાન અને (૩) મિથ્યાદર્શન. માયા કંટક સમાન છે, નિદાન કંટક સમાન છે, મિથ્યાદર્શન કંટક સમાન છે આમ આ ત્રણે શલ્યો કંટક સમાન છે.

સુદ્ધમે સલ્લે,

શલ્યો સૂક્ષ્મ તત્ત્વો છે. દેખાતા નથી પણ વેદના બહુ થાય છે. પગમાં કાંટો વાગ્યો હોય, પણ દેખાતો નથી. આંખમાં કણું જ હોય, પણ એની વેદના કેટલી મોટી હોય? કાનમાં પાણીનું બિન્દુ નાનું હોય છતાં કાનમાં હોય ત્યાં સુધી ચેન ન લેવા દે. કેરીને ચૂસવા ગયા હો, રૂંછડું દાંતમાં ભરાઈ જાય. જીભને એ રૂંછડામાં જ રમણ કરતી હોય છે. આ બધા સલ્લ નાના હોય છે, પણ ચંચળતા મોટી આપી જાય છે. વિના પ્રયોજને કાંઈ ન થાય. કહેવાનો ઉદ્દેશ એ છે, કે નાના શલ્યો નિમિત્તે આવે, ચંચળતા અને કંપન લાવી દેશે છે.

શાસ્ત્રકારોએ ત્રણ પ્રકારના શબ્દો કહ્યા છે.

૧ શબ્દ માયા-માયા એટલે મોહ નહીં, મમતા નહીં. અહીં માયાનું અર્થ-ઘટન કપટના અર્થમાં થાય છે. કપટ શબ્દ કેવો સીધો છે. કાના માત્રા વગરનો બોલવામાં પણ સરળ છે. પણ ભાવ તો એનામાં દુર્ગુણના છે. એના દુર્ગુણ પણ મોટા છે. ત્રણે અક્ષરોમાં સંબંધ છે? પોતાનો જ સ્વાર્થ જોવો, વિચારવું કંઈ ને કરવું કંઈક બોલવું કંઈ ને કરવું કંઈ, યોજના ઘડવી કંઈ ને અમલમાં મૂકવું કંઈ. મન, વચન અને કાયામાં એક્યતા નથી. યોગની સરળતા નથી. જગતને બુદ્ધ કહેવું અને કરવું બીજું. એ બધું કપટ છે કપટ. કપટ કરનારાઓએ આત્મદર્શનના કબાટ બંધ જ કર્યા હોય. છે. માટે કપટને વિદ્વાય આપી છે. જગતમાં ક્રોધને જીતી શકાય છે, લોભ છોડી શકાય છે, માનને જીતી શકાય છે પણ માયાની મમતા નથી મૂકાતી. માયાના રંગ ઘણા છે. ભાવમાં અને શબ્દોમાં વિચાર કરો તો સાત ગજના સલામ કરો.

શાસ્ત્રકારો કહે છે: “માયા છોડી દેયો તો સરળતાનો લાભ થશે.” માયામાં રમે છે તેને નુકશાન થાય છે. જો નુકશાન જ બતાવીએ અને લાભ ન બતાવીએ તો ? તો શું લાભ છે એ તમે ન જાણી શકો-એટલે બંને બતાવવા જોઈએ. આ ભવમાં મોહ, માયા અને મમતા ત્યજી સાચા ધર્મના સાચા લાભ ને મેળવી દેયો.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનાં રહસ્યમાં અધ્યયનમાં ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન કર્યો છે.

“હે ભગવાન ! આજ્ઞવતાથી જીવને શું લાભ થાય છે ?”

અજ્ઞવયાપણં મંતે ! જીવે કિ જળયઈ ! અજ્ઞવયણં કાઙ્ગુયં માવુજ્જુવં, માસુજ્જુયં અવિસંવાયણં જળયઈ ! અવિસંવાયણ સંપન્નયાપણં જીવે ધમ્મસ્સ આરાહણ ભવઈ !

ચાર લાભ બતાવી દીધાં. કાયામા સરળતા પ્રગટે, ભાવની સરળતા પ્રગટે, ભાષાની સરળતા પ્રગટે અને અવિસંવાદનો લાભ થાય. આ ચાર વિશિષ્ટ શક્તિઓ છે. મન, વચન અને કાયામાં જ્યાં સુધી આ શક્તિનો આવિર્ભાવ ન થાય ત્યાં સુધી સરળતા ન આવે. મન, આત્મા અને વિચારોમાં સરળતા ન આવે. ઘણાં વાણીએ ઘણા વક્ત્ર હોય છે. બોલે એવું કે સાંભળવું ન ગમે. જેમ કાયામાં વક્તા તેમ વચનમાં પણ વક્તા આવે. “અમે તમારા ઘરને જાણીએ છીએ હો !” બોલવાની સુંદર કળા જેણે નથી જાણી તેનામાં આવી વાણી વક્તા હોય છે.

સાસુજીને વ્યાખ્યાનમા જવા દેવા ન હોય ત્યારે વહુ મંડે વાણીની વક્તા છોડવા. “છોકરાઓ રડે છે, ઘરમાં મારે આટલું કામ પડ્યું છે ને તમે આ ચાલ્યા પથરણું લઇને” વહુ આવુ બોલે એટલે વહુની ભાષાની વક્તાની સાસુ ઉપર અસર થાય. બોલવાથી ય પૂણ્ય કમાઈ શકાય છે. વાણી વક્તા ત્યજી, વિવેકથી કહે: “બા !

તમે આજે ન જાવ તો મારે કામ છે. કાલે વહેલું પતાવી લઇશ. કાલે તમ તમારે નિરાંતે જાઓને !” લાષામાં આટલી સરળતા અને વિવેક હોય તો ઘરમાં વિસંવાદ ન જાગે, કલેશ ન જાગે.

નાની વાતમાં અને લાષામાં વિવેક હોય તો જીવનમાં સરળતા પ્રગટે છે. ગૌરવથી બોલતા રહો : “અમારા ઘરમાં દસ માણસો છે. ઘરમાં કોઇ દિવસ ઝઘડો નથી, કંકાસ નથી. સમયે સમયે સૌ સૌના કામમાં તદ્દીન બની જાય. બાળકો લણવા જાય, મોટા ધંધે જાય, અને અમે ધર્મધ્યાન કરીએ.”

વિસંવાદને જન્મ ન આપો, કલેશને દૂર કરવો. લાવમાં, લાષામાં વિવેક લાવો. ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે : “પ્રેમ, મારાપણું અને વાતસલ્યનો આનંદ પ્રગટે છે.”

શાસ્ત્રકારો કહે છે કે “માયા, કપટ અને વિસંવાદના ઉપર વિજય મેળવી લ્યો.

ગૌતમસ્વામી ભગવાન મહાવીરને ફરી પ્રશ્ન કરે છે :

“માયા વિજયણં મંતે ! જીવે કિં જણયદ્ ?”

“ભગવંત ! માયા પર વિજય મેળવવાથી આ જીવને શું લાભ થાય છે ?”

“માયા વિજયણં અજ્ઞવં જણયદ્ ! માયાવેયણિજ્ઞ કમ્મં નવન્ધદ્, પુલ્લવચ્છં ચ નિજ્જરેદ્.”

ભગવાન મહાવીર કહે છે : “સરળતા પ્રગટે છે આવી સરળતાથી માયાવેદનીય કર્મ બંધાતુ નથી. અને પૂર્વમાં બાંધી લીધું હોય તો નિર્જરા થઇ જાય છે. જ્ઞાની પુરૂષોએ કેટલાય લાભ બતાવ્યા છે. છતાં દેવાનુગ્રિયો ! માયાની રમત મૂકવા તૈયાર નથી. માયા રહિત મિત્રતા ટકે, સહકાર ટકે, એના પ્રત્યે પ્રેમ ટકે. મહાબળ મુનિ અને અન્ય મુનિઓ ગામડે ગામડે વિચરી રહ્યા છે. એક જીવ તપ કરે તો છએ મુનિઓ કરે. આ એકબીજાનો કેવો ભવ્ય સહયોગ ? છતાં મહાબળ મુનિ કરે છે. શાસ્ત્રકારો આપણને ફરમાવે છે કે—

“જદ્દણં તે મહાબલવજ્ઞા છ અણગારા ચઉત્થં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરંતિ, તઓ મહાબલે અણગારે છટ્ટં ઉવસંપજ્જિતાણં વિહરદ્ । તઓ સે મહાબલ અણગારો અટ્ટમં ઉવસંપજ્જિત્તાણ વિહરદ્ । એવ અદ્દમં તાદસમં અહ દસમં તો દુવાલસં” ।

જીઓ ! માણસોમાં કપટ પ્રગટે, બીજા કરતાં મોટો—સારો દેખાવાનો પ્રયત્ન કરે તો અંદર દોષ પડ્યો છે. એમ સમજવું. સંસારમાં આ ચાલે પણ ધર્મ માર્ગમાં આ ન ચાલે. મહાબળ અને છ રાજવીઓ મુનિઓ બની ગયા પણ મહાબળમુનિને ભીતરમાંથી અહું જતો નથી. સાધુતામાં એક નાવું શક્ય રહી ગયું છે. મહાબળમુનિ અને છ મુનિઓએ છઠું કર્યા પછી પારણું કર્યા. મહાબળમુનિએ પારણું ન કર્યું. બીજો લેખવી લીધો. મુનિરાજોએ કહ્યું : તમે અઠુંલકત કર્યું. પારણું ન કર્યું, અમને વાતે ય ન કરી, અમે પણ અઠુંમ કરત.

છઠ્ઠાં અને અઠ્ઠાં એટલે શું? એનું જ્ઞાન પણ શ્રાવકોને હોતું નથી. છઠ્ઠાં એટલે બે ઉપવાસ અને અઠ્ઠાં એટલે ત્રણ ઉપવાસ પરંતુ સાચા અર્થમાં છઠ્ઠાં અને અઠ્ઠાં કહેવાય. એટલે છ ટંક અને આઠ ટંકનું ભોજન છોડવું. આપણા પૂર્વજો બે વખત ટંક જમતા. આજે? આજે મન થાય એટલીવાર જમાય ઉપવાસ એક કરવો હોય તો આગલા દિવસની સાંજનો આહાર છોડવો જોઈએ અને ઉપવાસ પછીના પહેલા પહોરનું ભોજન છોડવું જોઈએ, ચારે ટંકનું ભોજન છોડે ત્યારે ચતુર્થ ભત્ત થાય. એટલે એક ઉપવાસ ગણાય. ભત્ત જેવું આ દુનિયામાં રહ્યું નથી. એકમાં એક ભેળવીને કહેવું પડે, છઠ્ઠાં કહેવાથી દોષ લાગે. પરચક્ષણ દેતાં અને લેતા વિચારીને ખોલવું જોઈએ. બધાં મુનિઓએ છઠ્ઠાં કર્યાં. મહાબળે અઠ્ઠાં ભત્ત કર્યાં. પોતે પારણું ન કર્યું. એક ઉપવાસ વધારી દીધો. તપશ્ચર્યામાં મહાબળ મુનિએ માયા કરી. કપટ કર્યું શક્ય રાખ્યું.

અંદર એક દોષ હતો. મહાબળમુનિને કે, બધાં મુનિઓ કરતાં હું મોટો? આ અહુદોષ કહેવાય, કહ્યું છે કે....

„ખનાવી લે તું દુનિયાને પરંતુ યાદ રાખીલે કે ખનાવટ ત્યાં નહિ ચાલે (૨)

મોટાઈ કપટ કરીને ન રખાય, ઘણાં અત્યારે આવા કપટ કરતાં હોય છે: ‘હું આ આઠ્યો’ ને પછી બીજે ચડી જાય. પેલો કહે:—“તમે કહ્યું હતું પણ આઠ્યો નહીં, વાટ જોવાની!” આ ખોટી મોટાઈ દેખાડવા બીજને હેરાન કરવા માટે મોટો દોષ લાગે.

વ્યાખ્યાન સાંભળવા જવ છો? ઊભા રહો હું ચ આવું. બીજો ઊભો રહે પણ તમે આવો નહીં. તમે સામાયિક કર્યું? મને થયું લાવને હું ચ કરું? એણે સામાયિક કર્યું એટલે મેંય કર્યું એ કેમ બને? તમે કેમ ન ખોલ્યા કે આપણે સામાયિક કરવી છે? આવી માયા ન રખાઈ. શાસન કે સંઘના કામ કરતા હો તો મોટાઈ ન રાખતા. સારા કાર્યમાં માયાછોડી સૌનો સથવારો લેજો.

જનમાં જગલો મરણમાં ભગલો. આ કહેવત સાંભળવા જેવી છે. જગજીવન અને ભગવાનજી બે ભાઈઓ હતાં. જગજીવન કપટી અને ભગવાનજી ભોળો સમય આવે ને કંકેતરી આવે: ‘મોટાભાઈ, લગ્ન છે, તો હું જઈ આવું!’ દુકાનમાં કામ છે, વાવણી થઈ છે. અનાજની હેરફેર છે. આમ કહેતો કહેતો કામ મૂકીને જગજીવન લગ્નમાં ઉપડી ગયો. એક મરણ થયું. રાતે કહેણ આઠ્યું જગુભાઈ ઉઠ્યા. પાચ વાગે ડોસીમાને લઈ જવાના છે. ઠંડી બહુ છે. ભગુભાઈએ સ્મશાને જવા જગુભાઈને ઉઠાડ્યા પણ જગુભાઈ ઊઠે શાના? જગુભાઈ તો બહુ પાકા ઉઠાડ્યા તો કહે, મોટાભાઈ તમે જ જઈ આવો ને? મને ટાઢ લાગે છે. મને કાલનો થાક લાગ્યો છે. બિચારો મોટાભાઈ ખભે ધાબળો ને પગરખાં પહેરીને ચાલ્યો જાય! સ્વાર્થ સાધુ માણસ તે આવું નામ.

લાડુ ખાવાના હોય તો લાઈ તૈયાર, લેવાનું-દેવાનું હોય તો પોતે નહીં !

પ્રધાન મુનિ મહાબળ કપટ રાખે છે. જ્ઞાનિજનો કહે છે :

“एवं अट्ठमं तो दसमं, अहं दसमं तो दुबालसं”

આવી અકૃમથી દશ અને બાર ભત્તં સુધી પાંચ પાંચ ઉપવાસનાં પારણાં કર્યાં, પણ માયાને રાખીને કર્યાં. તપશ્ચર્યામાં માયા રાખે તે સ્ત્રીરૂપે જન્મે અને સ્ત્રી હોય તો નપુંસક થાય. મહાબળ મુનિએ સ્ત્રીરૂપે કર્મ બાંધ્યું. જેથી ભગવાન મલ્લીનાથ સ્ત્રી વેદે તીર્થંકર થયા. તેમણે થવાનું એક કર્મ માયા કરીને બાંધી લીધું.

ભગવાન મહાવીરે બીજા બે શલ્ય કહ્યા છે તે નિયાણું એટલે નિદાન અને મિચ્છાદંસણસલ્લે એટલે મિચ્છાદર્શન. (૨) નિયાણું એટલે શું ? જે કરણી કરી હોય તેના ફળને માગી લેવું. ફળની આશા રાખીને તપ-જપ કરવાં. જૈન આગમમાં ભગવાન મહાવીરે નિયાણું કહ્યું છે. તે જીવો નિયાણુકડા કહેવાય છે. શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે કહ્યું છે કે :

कर्मण्येव तव अधिकार मा फलेसु कदाचन ।

કર્તવ્ય કર્યે રાખવું પણ ફળની આશા વગર કર્યે જવું.

(૩) મિચ્છાદર્શન :

ખોટી શ્રદ્ધા રાખી આત્મગુણોને વિભાવમાં ન લઈ જાવ, ખોટી શ્રદ્ધા ન કરવી. વિભાવથી આત્માનું ઉત્થાન થતું નથી. સ્વગુણ સ્વપર્યાય અને સ્વ પરિણામથી આત્મ ઉત્થાન થાય છે. આવી સમજણ તેનું નામ સમ્યક્દર્શન.

જેનાથી આત્માનું પતન થાય તે શલ્ય કહેવાય છે. મહાબળ મુનિને માયા કર્મનું આવતા જન્મે ફળ કેવું મળશે તેના ભાવભેદ અવસરે.....



૨૪

અહં અને મમના ભેદ

(શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૦ તા. ૫-૮-૧૯૭૬ ગુરુવાર)

આજના માનવીઓમાં નાનાથી મોટામાં રહેલું અહમ્ ને મમનું ભૂત જતું નથી. અહં એટલે હું અને મમ એટલે મારું. જીવ I એટલે હું me એટલે મને અને my એટલે મારું. આ ત્રણ ભૂતાવળમાં ભમતો અનંતો સંસાર વધારી રહ્યો છે. અહં એટલે ગર્વની વાત છે. વાત-વાતમાં ગર્વ કરે છે, તેને લોકો આદરથી જોતા નથી.

જેને અભિમાન છે, સત્તાનું ગુમાન છે. અધિકાર છે. શક્તિનું મમત્વ છે. હુંકાર છે તેનું સમાજમાં માન અને સન્માન નથી, જે અહંકાર છોડે છે. હું કાંઈ નથી

એવો સ્વીકાર કરે છે એ નાનો હોવા છતાં સૌને આદરણીય છે. ક્યારેક નાના છોકરાઓ માટે માન ઉપજી જાય છે. ગર્વ કર્યા વગર કહે છે, “ભગવાનની કૃપા વગર શું કાંઈ બનવાનું છે ? ગુરુદેવ ! તમારી કૃપા છે તો ઘણું છે. વડીલો વગર અમારે થોડું ચાલવાનું છે. એમની અમીટ્રુષ્ટિ હોય તોય ઘણું છે” આવું ખોલે છે. એમનામાં અહમ્મ નથી, પોતાની જાતનું ગુમાન નથી, અંતરમાં ખીજના પ્રતિ આદરભાવ છે.

માનવ પોતાના હુંકારના કુંકારને તોડવા માટે પ્રયત્ન કરતો નથી. નાગદેવતા પોતાના કુંકારથી ઝેર કાઢી નાખે છે પરંતુ માનવ જેવો માનવ અભિમાનમાં અંધ બનેલો, જેની બુદ્ધિના ખારણા અંધ થઈ ગયા છે તેવા અભિમાની લોકો પોતાની જાતના વિકાસને અહંકારમાં રોકી દીએ છે. આમાં જાતનો વિકાસ ક્યાંથી થાય ?

અહંકારી જીવોના વિકાસમાં અહં નામનું બુદ્ધિ આડું આવી ગયું છે. એક ભાઈને ત્યાં એક મહેમાન આવ્યા. મહેમાનો ખુરસી પર બેઠા છે. ટેબલ પર નાસ્તો આવી ગયો છે. ગરમ-ગરમ ચાની કીટલી આવી ગઈ છે. મહેમાનો હતાં કાચા કુંવારા વેવાઈ એટલે ખરાબર સાચવવા ભેઈએને ? નાસ્તો પતી ગયો એટલે ટેબલ પર પડેલા કપમાં ઘરનો છોકરો ચા રેડવા માંડ્યો પણ ચા કીટલીની બહાર નીકળે નહિ. એ વિચારમાં પડ્યો. કીટલી ખાલી છે કે શું ? એ ગયો પાછો રસોડામાં અને કહેવા લાગ્યો મમ્મી આ કીટલીમાં ચા નથી ? મમ્મી કહે એવું હોય બેટા ! ચા વગર આ કીટલી આટલી ભારે હોય ખરી ! છોકરો આશ્ચર્યથી પૂછે છે તો પછી ચા બહાર કેમ નથી આવતી ? મમ્મી કહે છે ભાઈ, કીટલીના નાળામાં બુદ્ધિ માયું છે તે તો કાઢ ? હવે છોકરાને ખબર પડી કે આડું બુદ્ધિ માયું છે. બુદ્ધિ કાઢ્યું ને ચાથી કપ ભરાઈ ગયા. આ રૂપક છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જડ વસ્તુને પણ પાત્રમાં અવરોધ હોય તો મેળવી શકાતી નથી.

આપણી જીંદગીમાં પણ સદ્ગુણ મેળવવા આડે આવી જાય છે અહમ્ ! અહમ્ને પડેલો હુકે નહિ ત્યાં સુધી અંતરાત્મા જાગે નહીં અને અહં બને નહિ. અરિહંત બનવા અહંને ટાળો, અહં એ માન કષાય છે અને માન કષાય એ ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ છે. પન્નવણ્ણી સૂત્રના દશમાં પદમાં સંજ્ઞાપદનો અધિકાર છે. તેમાં મનુષ્યને માન કષાય વિશેષ બતાવેલ છે, જીવ માન કષાયના કારણે અનંતો સંસાર વધારે છે.

એક ગામમાં એક સાધુ આવી ચડ્યો. તેને થયું કે મિત્ર આ ગામમાં રહે છે તો મળતો જાઉં. રાતના ખાર વાગી ગયા છે તોય મળવા જવા એ મિત્રને ઘેર ઉપહર્યો. ભેયું અને અનુમાન થયું કે સંચાર નથી એટલે બધા સૂઈ ગયા લાગે છે. સાધુએ દરવાજો ખખડાવ્યો. અંદરથી અવાજ આવ્યો કોણ છે ? બહારથી સાધુએ જવાબ દીધો ‘હું’ અંદર લોકો તો ફરી સૂઈ ગયા, અવાજ પણ આવતો નથી. દરવાજો પણ ખોલતા

નથી એટલે બધા સૂઈ ગયા. અવાજ પણ આવતો નથી. દરવાજો પણ ખોલતા નથી. સાધુએ ફરીવાર દરવાજો ખખડાવ્યો ‘અરે ભાઈ, ખોલો હું છું !’ તોય દરવાજો ઉઘડતો નથી. અંદર જાણે સાવ નિર્જનતા છવાઈ ગઈ. સાધુ વિચારમાં પડી ગયો. મારો તો સૌને પરિચય છે. ઝોળખે છે છતાં કા ખોલતાં નથી ? સાધુએ ફરી દરવાજો ખખડાવ્યો ને કહ્યું “કાં ભાઈ દરવાજો ખોલતાં નથી ? ચૂપ કેમ છો ? હું છું !” અંદરથી તુરત જવાબ મળ્યો જે અણુસમન્ન છે એ પોતાની જાતને હું હું કરે છે. એને માટે આ દરવાજા બંધ છે ભાઈ ! “હું” કહેવાનો માત્ર અધિકાર ભગવાનને છે. બીજા કોઈને નહીં” જ્ઞાનીઓનો અનુભવ “હું” કહે છે એજ કહી શકે જે પૂર્ણ હોય અથવા ખાલી હોય.

ખાલી થવું પૂર્ણ થવું અલગ છે. જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે કે પોતાની જાતને કાંઈ પણ જાણવાનો પ્રયત્ન નથી કરતો એવી વ્યક્તિ પોતાની જાત માટે હું બની બેઠા છે એ મોટામાં મોટું અજ્ઞાન છે.

પ્રભુની વાણીમાં જ્ઞાનીજનોએ કહ્યું છે કે “અહં સિદ્ધોમિ” વેદાંતમાં કહ્યું છે કે “અહં બ્રહ્માસ્મિ” હું સિદ્ધ છું એમ જોનો માને છે પરંતુ જીવનમાં હજી તાણા-વાણીની જેમ વણાયું નથી. સંસારની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં છંદસ્થ આ મા સમયે સમયે હુંકારના કુંદાડા મારતો હોય છે. આ કાચાફી કરંડિયાની અંદર અહંભાવના અજગરો આંટા મારી રહ્યા છે. જેથી જીવ સમભાવના કાટા પર સ્થિર રહી શકતો નથી. તેના લવો દીર્ઘ બની જાય છે. માન કષાયને આધીન બનેલો જીવ સંસારના પાટા પર પોતાની ગાડી દોડાવે છે. કષાય એ સંસારના મૂળને સિંચન કરનાર ઝેરી પાણી છે.

“કોહોય માળોય અણિગદ્વિયા, માયા યા લોહોય પડેદમાળા ।

ચ ત્તારિ ણ કસિણા કસાયા, સિંચતિ મૂલાહં પુણભવસ્સ ॥

આ ચાર કષાયો સંસારફી વૃક્ષને ફાલ્યું કુલ્યું બનાવે છે.

હુંકારના “હું” બોલમાં અનેક વળાંક છે. ચાર વળાંકે માત્ર હું થયો. આ બધાં વળાંકને ભેગા કરી દો. આડા અવળા ગોઠવી દો. મોટું શૂન્ય થઈ જશે. એ શૂન્ય એ તારું સ્વરૂપ છે. શૂન્યના બે અર્થ. કાં ખાલી. કાં પૂર્ણ. એકઠો લખો ત્યારે આગળ ૦ મૂકો તો એક જ રહે ને પાછળ લખો તો ૧૦ થાય, પેલી બાજુ પૂર્ણ છે. તું શું છે ? ખાલી છે કે પૂર્ણ ? તું ગમે તે હો પણ અહંકારી ન હો. પૂર્ણ થઈ જાય તો અહંકાર જાગતો નથી પોતાની જાતને મોટા માની લ્યો એટલે કોઈ મોટું થઈ જતું નથી. એક અહંકાર છોડી દો. જેથી મોટા થઈ જશો. ભગવાન મલ્લિનાથ, પૂર્વે અણુગાર મુનિ છે. તપશ્ચર્યા કરે છે. પરંતુ અંતરમાં અહં વસ્યો છે એટલે જ બીજા અણુગારમુનિએ એક ઉપવાસ કર્યો ને પોતે પારણું કર્યા વગર બીજો ભેળવી લીધો. કપટ થાય છે, કપટ માયાને જન્માવનાર છે. અહં ક્રોધને જન્મ આપે, અહંભાતાઈ કામ

કરે છે. એને ઘણા સંતાનો. ક્રોધ, માયા લોભ, રાગ-દ્વેષ, દ્વેષમાંથી કલેશ જન્મે અને અનર્થો ઉભા થાય. જ્ઞાની પુરૂષો કહે છે, મહાબળમાં માયા પ્રગટી. અહુમ, ચાર, પાંચ ઉપવાસ કર્યા. પાંચ ઉપવાસ એટલે કેટલા ભકત થયા? ખાર. અહીં શાસ્ત્રકારો પણ કહે છે કે મહાબળ અણુગારે મુનિરાજોને કહ્યા વગર ઉપવાસ કરવાથી માયાને કારણે સ્ત્રીનામ કર્મનું બંધન કરી લીધું. પાપ-દોષે ભૂલ કરી. ભૂલને પરિબળે પુરૂષત્વનો જન્મ થવાનો હતો તેને બદલે સ્ત્રી વેદનો બંધ કર્યો. બંધ એટલે બંધન-કર્મ બંધન. પરંતુ અણુગાર મુનિની આટ આટલી તપશ્ચર્યા, ત્યાગ, સંયમ એનો કાંઈ લાભ નહીં! છે. પરંતુ આ તપમાં માયા કરી આવતા જન્મમાં પુરૂષને બદલે સ્ત્રીરૂપે જન્મ લીધો.

આજનો વર્તમાન જુઠો-ઉજળો છે માણસ બીજાને સાડું માયાને રંગે રમે છે. તું ગમે તેવી માયા રમે, જાતને સારી દેખાડે, પણ જગત જાણે છે. સમજે છે. બુદ્ધિમાનો એતું માપ કાઢી લ્યે છે. કોઈ માયાના રંગે અને માન કષાયના પાવરથી પોતાની જાતને ગુણવાન જ્ઞાનવાન, બુદ્ધિમાન માની ભૂલ કરે છે. આવી નાની ભૂલ ક્યારેક આકરા પરિણામો લાવે છે. કષાયોને માર્યા વગર સિદ્ધિપણું મળતું નથી. સ્ત્રીઓ બન્યા એમાં અફસોસ જરૂર કરજો પણ સાથે કષાયો છોડવાનું મુખ્ય લક્ષ રાખશો. આ જન્મમાં કાયાની માયા, છેતરપીંડી દોષ અને પાપથી મુક્તિ મેળવી લ્યો. મનનું સમાધાન થઈ જશે. માયાનો ચમત્કાર સ્ત્રી બનાવે છે. અહીં અણુગાર મુનિએ પાંચ ઉપવાસ કર્યા પણ માયા રાખીને તપશ્ચર્યા કરી. હું કાંઈક છું. તે કાંઈ નથી. I am something you are nothing આમ માની મહાબળ મુનિએ સાધના કરી. શાસ્ત્રકારો કહે છે અણુગાર મુનિએ સ્ત્રી વેદનો બંધ કર્યો. સુંદર સાધના છે તપશ્ચર્યા છે. સંયમ છે. અણુગારપણામાં દૃઢ રહ્યા છે. પરંતુ નાનો એવો દોષ, રાજવૈભવ અને સુખ ને આવતા ભવ માટે વંચિત બનાવી દે છે.

સજ્જનતા છોડીને માણસ ભૂલ કરી ખેસે છે. શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે—

“મનસ્યેકં, વચસ્યેકં, કાયમેકં મહાત્મનામ્ ।

મનસ્યન્યદ્ વચસ્યન્યત્ કાપમન્યદ્ દૂરાત્મનામ્ ॥

મહાત્મા અને દુરાત્માની ઓળખ પણ છે, વિવેકમાં મન, વચન અને કાયાના ધર્મમાં સ્થિરતાપણું તે મહાત્મા છે, પરંતુ જેવું મનમાં છે તેવું વચનમાં દેખાડતા નથી. જેવું કાયામાં કાંઈપણ જુદાપણું છે તે દુરાત્મા છે. વાત-વાતમાં છટકી જનાર માણસ દુરાત્મા છે

એક ગામમાં શેઠ હતા. મોટાઈ મેળવવામાં હોશીયાર પણ આપવામાં નહીં. ઘણું કહે ત્યારે લખાવે પણ આપવા સમયે છટકી જાય. એક સમયે કંઈક દાનમાં લખાવ્યું. કાર્યકર્તાઓ એમની પાસે રકમ લેવા ગયા, તો શેઠ કહે છે “જોતા નથી

બહારગામ જઈ છું. એવું બહાનું બતાવે, બીજી વખત જાય તો જોતા નથી મને તાવ આવ્યો છે. ઉઠાતું નથી. દેવા માટે વાત-વાતમાં બહાના બતાવે, વાયદા કરે પણ આપે નહીં, દાન લખાવે પણ આપવા સમયે છટકી જાય જેથી લોકોએ તેમનું નામ છટકદાસ રાખ્યું. છટકદાસ વૃદ્ધ થયા. ધન લેશુ ક્યું પણ દીધું નહીં. અંતે માયાનો પથારો મૂકી શેઠનું મૃત્યુ થયું. છોકરાઓ કહે હરદાર નજીક છે. આપણે ત્યાં અંતિમક્રિયા કરીએ, પુત્રો શેઠનું શબ લઈ હરદાર ગયા રસ્તે ધર્મશાળામાં રહેવાનું નક્કી ક્યું. ચોકીદારે એક ઓરડો ખોલી દીધો. શેઠના નિજવંદેહને ઓરડામાં મૂકી પુત્રો બહાર ગયા.

જે શેઠનું શબ પડ્યું હતું ત્યાં એક વૃદ્ધ આવ્યો. એને થયું આ જગ્યામાં મને કોઈ બાળશે નહિ! એમને એમ વૈકુંઠમાં જવાશે નહીં. એણે શેઠના મહદાને એક બાજુ હડસેલી પોતે નનામીમાં સૂઈ ગયો. છોકરાઓ શેઠને બાળવાની સામગ્રી લઈ આવ્યા અને જોયા વગર શબને ગંગા કિનારે લઈ ગયા. એક છોકરાને શંકા ગઈ કે આ બાપા નથી. બાપા તો હળવા હતાં ને આ તો વજનદાર છે. તેણે ભાઈઓને વાત કરી પણ ભાઈઓએ તે વાત તરફ દુર્લક્ષ સેવી શબને ચિતા પર ગોઠવી અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. ફરી છોકરાઓ ધર્મશાળામાં ગયા ત્યાં ચોકીદારે કહ્યું મહદુ તો અહિં પડ્યું છે ને તમે ક્યાં ગયા હતાં? ફરી પુત્રોએ બાપાના શબને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. એ સમયે પોતાના ગામના બે-ચાર જણા હતાં એ મનમાં બોલ્યા કરે આ સાચો છટકદાસ, દેવામાંથી તો છટક્યો પરંતુ બળવામાંથી ચ છટક્યો. અંતે છટકદાસ તો ખરો ને?

માનથી મુક્તિ નહિ મળે. દાન દેવામાં પણ અહંકાર કરે, મારા નામની તકતી મૂકાવો છાપે ચઢાવો. આમ કીર્તિદાન કરે અને તેથી સમાજમાં માન-પ્રતિષ્ઠા વધતા, માને કે મારા જેવો દાનેશ્વરી બીજો કોય નહિ. આમ અભિમાન કરે. માનવીને માન કષાય દુર્ગતિની ગર્તામાં ધકેલી દે છે. અભિમાનતો રાજા રાવણનું પણ ન રહ્યું. બાહુબલિના જીવનમાં પણ એક માન કષાયનો કાંટો હતો તો તેથી કેવળજ્ઞાન અટકતું હતું. જ્ઞાનીજનોએ પણ કહ્યું છે કે “કષાય મુક્તિ કિલ મુક્તિરે” કષાયની મુક્તિથી જ આત્માની મુક્તિ છે. મહાબળ મુનિરાજને માયા સેવવાનું મન થયું, માયામાંથી અહં અને મમકારે જન્મ લીધો તેથી પુરુષત્વમાંથી વચિત થઈ આવતા જન્મમાં સ્ત્રી થાય એવું પુણ્ય બાંધ્યું.

શાસ્ત્રકારો મૂળપાઠમાં ફરમાવે છે.

इमे हियणं बीसाण्हिय कारणेहिं आसेविय बहुलीकएहि तिच्छयर नाम गोय कम्म निब्बत्तिस्स तंजहा—

શાસ્ત્રકારો કહે છે ૨૦ પ્રકારના કારણોથી એમણે તીથંકર નામ ગોત્રનું બંધન

કરી લીધું. જીવ ૨૦ બોલના તીર્થંકર નામ-ગોત્ર સેવવાના સ્થાન સેવી તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાજન કહે છે. તે ૨૦ બોલ નીચે પ્રમાણે છે.

“અરિહત સિદ્ધ પવયણ ગુરુ થેર बहुस्सुण तवस्सीसु ।
वच्छल्लया य तेसिं अभिक्खनाणोवओगेय ॥
दस्सण विणय आवस्सणय, सीलव्वण निरइयारे ।
खणलव तवच्चियाण वेयावच्चे समाहीण ॥
अप्पुवनाणग्गहणे सुयभत्तीपव्वयणे पभावणया ।
एण्हि कारणेहि तित्थयरतं लहइ जीवो ॥

ઉપરોક્ત ૨૦ બોલમાંથી ઉત્કૃષ્ટ ભાવે ૨૦ અથવા એક, બે, ત્રણ; ચાર, પાંચ બોલની સેવના જીવ સમ્યક્ત્વ ભાવે આરાધે તો તીર્થંકર ગોત્ર ઉપાજન અવશ્ય કરી શકે. મહાબળ રાજ, તીર્થંકર ક્યાં પુણ્યના કારણે થશે એના ભાવભેદ અવસરે....



૨૫

જૈન ધર્મની પરંપરા

(શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૧ તા. ૬-૮-૧૯૭૬ શુક્રવાર)

આપણે જૈન કહેવાઈએ છીએ. પરંતુ તમારામાંથી જૈન પરંપરાનું જ્ઞાન કોને છે ! હુરો ? તીર્થંકરો, ગણધરો, સ્થવીરો ક્યારે થયા તે જાણતા નથી. કોણ સાધુઓ કયા સંપ્રદાયના છે ? તેઓ કયા પક્ષના કે કયા સમુદાયના છે ? તેનું પણ કોઈને જાણપણું નથી. તીર્થંકર ભગવાન ક્યારે થયા ? શંકા સૌ કરે છે, પરંતુ તેનો નિષ્કૃંધ સૌને થયેો નથી. જો જૈન પરંપરાઓનું જ્ઞાન હોય તો આવી શંકાઓનું સમાધાન જરૂર થાય. ત્રિચાલોકની અંદર પંદર ક્ષેત્ર કર્મભૂમિનાં ગણાય છે. જેમાં તીર્થંકરો થાય છે. પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સદાને માટે ચોથા આરાના ભાવ હોય છે. જેથી ત્યાં સદાને માટે તીર્થંકરો થયા કરે છે. પાંચ ભરત અને પાંચ ઇરવત ક્ષેત્રમાં તો અવસર્પિણી કાળના ત્રીજા અને ચોથા આરામાં ચોવીસ તીર્થંકર ભગવંતો થાય છે. ત્રીજા આરાના ૮૪ લાખ પૂર્વ ત્રણ વર્ષ અને સાડા આઠ મહિના બાકી રહે ત્યારે પહેલા તીર્થંકરનો જન્મ થાય છે. તેઓ ૮૪ લાખ પૂર્વનાં આયુષ્યવાળા હોય છે. ત્રીજા આરાના ત્રણ વર્ષ અને સાડા આઠ મહિના બાકી રહે એટલે પ્રથમ તીર્થંકર નિર્વાણ પંથે સિધાવે છે. ભગવાન ઋષભદેવ આવી રીતે મોક્ષે પધાર્યા હતા. ચોથા આરામાં બાકીના ૨૩ તીર્થંકરો થયા. ચોથા આરો એક કોઠ સાગરમાં ૪૨ હજાર વર્ષ ઓછાં નો હોય છે. ચોવીસમાં તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર ચોથા આરાના ૭૫ વર્ષને સાડા આઠ મહિના બાકી રહ્યા

ત્યારે થયાં. તેમનું ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય હતું. તેમનો જન્મ વૈશાલી નગરીનાં ક્ષત્રિય કુળમાં સિદ્ધાર્થ મહારાજ અને મહારાણી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કુક્ષિએ ચૈત્ર સુદ ૧૩નાં થયો હતો. ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી, ચોથા આરાનાં ત્રણ વર્ષને સાહાઆઠ મહિના બાકી રહ્યા ત્યારે પરિનિર્વાણ પધાર્યાં.

મહાવીર સ્વામીના મોક્ષ પછી ત્રણ વર્ષ ને સાહાઆઠ મહિને પાંચમો આરો શરૂ થયો. પાંચમાં આરામાં ૬૪ વર્ષ સુધી ગૌતમ સ્વામી, સુધર્મા સ્વામી, મહાવૈરાગી, જંબુસ્વામી અને પ્રલવ સ્વામી મોક્ષ પધાર્યા ત્યાર પછી કેવળજ્ઞાન વિચ્છેદ ગયું. મહાવીર સ્વામીનાં પરિવારમાં સંતો બે પ્રકારનાં હતાં. (૧) સ્થવીર (૨) જિનકલ્પી. વસ્ત્ર પાત્ર ઉપકરણને ધારણ કરી સાધના કરનાર સંતોને સ્થવીર કલ્પી કહેતા હતાં. જેઓ વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરેનો ત્યાગ કરી મર્યાદિત સાધનામાં લાગી જતાં અને વિશેષ નિયમોનું પાલન કરતાં તેઓ જિનકલ્પી સંતો કહેવાતાં હતાં.

સ્થવીર કલ્પી સાધુઓ વસ્ત્રો, પાત્રો, રત્નોહરણ, મુહુપતિ ઉપકરણોને ધારણ કરે છે. આહારને દાંતી કહેવામાં આવે છે. જો વહોરાવવાની ધારમાં ચોટ આવે તો આહાર ત્યાગ કરે છે. આવી રીતે સાધુની બે પ્રકારની આ પરંપરા ચાલુ રહી. આમાં મતભેદ ન હતાં. બંને પૂજનીય, વંદનીય, આરાધક ગણવામાં આવતા. બંગાળ, બિહાર, ઓરિસ્સા, આસામ વગેરે પૂર્વભારત દેશોમાં આવા પરમ ત્યાગી સાધુઓ વિચરતાં હતાં.

એક સમયે બાર વર્ષનો દુકાળ પડ્યો. આજીવિકાના સાધનો વગર લોકો મરવા લાગ્યા. લોકોમાં ખાવાનું ન હોતું, જાનવરો ચારા વગર મરતા હતાં. આવા કાળમાં સાધુઓની પરિસ્થિતિ કઠીન થઈ ગઈ હતી. ત્યારે સાધુ સમુદાયમાં પ્રશ્ન ઊઠ્યો.

“આપણે સાધુઓએ શું કરવું? બીજા દેશોમાં વિચરી જવું કે આહાર છોડી અનશન સંથારો કરવો?” આ સમયે જૈન સાધુઓમાં ઉગ્ર મતભેદ સળંગ્યા.

એક સાધુ સમુદાયનો મત એવો હતો કે: “બીજા દેશોમાં વિચરીને, જૈન પરંપરાને અખંડ રાખવી.” બીજા સાધુ સમુદાયનો મત એવો હતો કે “આ ભૂમિ, દેશ, સાધના છોડીને જઈ શકાય નહીં! સંથારો કરીને બેસી જવું.” બંને પક્ષનાં સમુદાયોએ, સ્વ. સિદ્ધાંતને અમલમાં મૂક્યો. જૈન ધર્મની પરંપરા જાળવનાર સાધુ વર્ગ વિચર્યો અને કાળ, દેશ અને સાધનામાં રત એવા સાધુઓ સંથારો કરી બેસી ગયા જવાના મતના સાધુઓ હતાં એમાં પણ સ્થવિર કલ્પી અને જનકલ્પી બંને હતાં. સવસ્ત્રી સ્થવિરકલ્પી ઉત્તર અને પશ્ચિમ તરફ વિહાર કરવા લાગ્યા. જનતા સાધુ પ્રચારને પામી. લોકોએ તપશ્ચર્યા અને ગુરુ ધારણ કરી. સમાજ કે સંઘનું શ્વેતાંબર નામ પાડ્યું. મુનિઓ શ્વેત વસ્ત્રને ધારતા હોય તેઓ શ્વેતાંબર સાધુ તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા. નિર્વદત્રી સંતો દક્ષિણ અને મધ્યપ્રદેશ તરફ વિચરવા લાગ્યા. લોકો તેનાથી બોધ પામવા લાગ્યા.

તેનાથી ગુરૂ ધારણા કરવા લાગ્યા. તેઓ ફરી સ્થવીર કંદુપી ન બન્યા. તેનો એક અલગ સમાજ ઊભો થયો. અને તેઓ દિગંબર તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા. વીરસંવત ૬૦૬ માં દિગંબર અને શ્વેતામ્બર એમ જૈન ધર્મમાં બે પંથ પ્રવર્તમાન થયા અને એ નામથી ઓળખાવા લાગ્યા. વરસો પસાર થાય છે. એક સમયે આ કાળ દરમિયાન આ ભૂમિ ઉપર કોઈ આકૃતિ-પ્રતિમા ને મૂર્તિની લાવના ઉપસ્થિત થઈ. હિંદુ સમાજમાં કૃષ્ણ, રામ, શંકર વગેરે અને બૌદ્ધોમાં બુદ્ધની પ્રતિમાએ પ્રવેશ કર્યો. જૈનો પણ એ તરફ દોરાવા લાગ્યા. એ કાળમાં આ સમાજને ટકાવવો હોય તો, મૂર્તિ આરોહણ કરવું અમુક આચાર્યોને આવશ્યક જણાયું.

દિગંબર અને શ્વેતામ્બરમાં મૂર્તિપૂજા પ્રસ્થાપિત થઈ. મૂર્તિનો સ્વીકાર નહિ કરનાર પણ જૈન પરંપરામાં અમુક વર્ગ રહ્યો. જેથી તે સાધુઓ અમૂર્તિપૂજક ગણાયા. તેમનો પણ એક વિશાળ સંઘ સમુદાય રહ્યો. જે અમૂર્તિપૂજક સમાજ ગણાયો. જેથી હવે દિગંબર અને શ્વેતામ્બર પંથમાં પણ બે બે શાખાઓ થઈ. એટલે જૈન સમાજ ચાર ભાગમાં ઓળખાવા લાગ્યો. નવું થાય ત્યારે વાદ વધે, કલેશ વધે અને વિવાદ પણ વધે છે.

શરૂઆતમાં કાગળમાં મૂર્તિ ચિતરાઈ, એમાં સુધારો થયો ને મૂર્તિ લાકડામાં કંડારાવા માંડી, પછી ધાતુઓમાં અને છેલ્લે આરસપહાણમાં મૂર્તિઓ થઈ. પૂર્વ ભારતમાં પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી જગજીવનજી મહારાજ સાથે અમે વિચરતાં હતાં ત્યારે એક વાર મુર્શિદાબાદ જિલ્લામાં ગયા. ત્યાં ઘણી જુની નગરીઓના અવશેષો જોયા. અજમેરના અને જયપુરના બંને વચ્ચે નદી છે. બંને ગામ સુસલમાન બાદશાહોના હતાં. આજે ત્યાંના જૈનો કલકત્તામાં વસે છે, છતાં તે શહેરમાં ૩૦-૪૦ જિન મંદિરો છે. એ મંદિરોની સમૃદ્ધિ, અલૌકિક છે. જાગીરદારો અને જમીનદારો જેવા મારવાડનાં ઓસવાલો ત્યાં વસે છે. અમને એક વખત કહ્યું: “મહારાજ ! મંદિરો જોવા તો એક દિવસ પધારો.” અમે તે તરફ ગયા. તીર્થંકરોની આરસની મૂર્તિઓ તો જોઈ. પણ અમને કહ્યું: “મહારાજ ! અવેરાતની મૂર્તિઓ પણ છે.” અમેને મંદિર લઈ ગયા, તિજોરી ખોલી, અવેરાતની મૂર્તિઓ દેખાડી. જેમાં માણેક, નીલમ અને મણિની સુશેખિત મૂર્તિઓ હતી. ત્યાંના રહીશો કેટલા સુખી હશે ? કેવી સમૃદ્ધિ ?

કેવા ધન વૈભવશાળી હશે? મૂર્તિઓ રોજ રોજ કેસરચંદન, કળકૂલ, ઓખા, ધૂપદીવેલ વડે પૂજાતી હોય છે.

પૃથ્વી અને પાણીમાં જીવનો જૈનધર્મ સ્વીકાર કરે છે. પૂજામાં હિંસા કરવી તેનો મતલેહ હોતો. પાપ લાગે છે, તેનો સ્વીકાર જરૂર કરે છે. પણ અદ્ય પાપ અને મહાપૂણ્ય ખતાવે છે. આવી પરંપરા ચાલવા માંડી. આવી રીતે શ્વેતામ્બરોમાં ૮૪ ગચ્છ ચાલ્યા. ચાલતાં ચાલતાં ઘણા ગચ્છ થયા. મૂર્તિપૂજા અને અમૂર્તિપૂજાના લેહ પડ્યા. દિગમ્બરમાં પણ બે પરંપરા ચાલી. તેમાં એક તારણ સ્વામી થઈ ગયા. તેઓ ભગવાન મહાવીરના અંથો, આગમોને પૂજવા અને માનવાનાં હિમાયતી હતા. આ પરંપરાના આચાર્ય રજનિશજી સભ્ય છે. દિગમ્બરોમાં પણ બે પંથ પડ્યા. વીસ પંથી અને તેરાપંથી. મૂર્તિને કૂલ ચડાવે તે વીસ પંથી દિગંબર અને કૂલ ન ચડાવે તે તેરાપંથી દિગંબર. શ્વેતામ્બરમાં પણ બે શાખાઓ થઈ. ભગવાન મહાવીર પછી બે હજાર વર્ષે, આજથી પાંચસો વર્ષ પૂર્વે સંતોમાં શિથિલાચાર ચાલ્યો. એ કાળમાં સાધુઓ યતિઓ કહેવાતા હતા. દસ વિધે યતિ ધર્મ કહેવાય છે. દસ બોલ યતિધર્મના છે. તે યતિઓની પરંપરામાં શિથિલતા આવી. પાલખી, મંત્ર, તંત્ર, દોરા, ધાગા કરવા લાગ્યા અને પગમાં પહેરવા લાગ્યા. સંતજીવનની મર્યાદા લોપાર્થ રહી હતી.

એ કાળ દરમ્યાન શિથિલાચાર સામે લોકાશાહે ધર્મકાંતિ કરી. સંવત ૧૫૧૩ નાં વૈશાખ સુદ ૧૩ના લોકાશાહે ભગવાન મહાવીરના સત્ય સનાતન ધર્મની ન્યોત પ્રત્વલિત કરવા અમૂર્તિ ગચ્છનાં જ્ઞાનમુનિ પાસે ૪૫ જણા સાથે દીક્ષા લીધી. જૈન ધર્મમાં મહાકાંતિ કરી. લોકોને શુદ્ધ ધર્મનું લાન કરાવ્યું. અમૂર્તિપૂજક શ્વેતાંબર સાધુઓ અદ્ય સંખ્યામાં વિચરતા હતા. સમયે સમયે સાધુ સંખ્યા વધી. ૪૫ માંથી છેવટે હજારો સાધુ થયા. એ સંપ્રદાય લોકા ગચ્છ કહેવાયો. સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત, રાજસ્થાન પ્રદેશમાં તેની અનેક શાખાઓ છે. વર્ષો પછી સંવત ૧૭૧૨ માં પૂન્ય લવજી ઋષિજીએ ધર્મકાંતિ કરી. સંવત ૧૭૨૧ માં પૂન્ય ધર્મદાસજી મહારાજે દીક્ષા લીધી. તેમનાં, ૯૯ શિષ્યો થયાં એમાંથી એક શિષ્ય મૂલચંદજી મહારાજ અમદાવાદની ગાદીએ બેઠા. બાકી ૯૮ શિષ્યો ચારે બાજુ એ ભારતમાં વિચર્યા. પૂન્ય મૂલચંદજી મહારાજનાં શિષ્ય પંચાણજી મહારાજ થયા. તેમનાં શિષ્ય પૂન્ય રતનચંદ્રજી મહારાજે

દીવમાં પૂ. હુંગરશી) મહારાજને દીક્ષા દીધી. સંવત ૧૮૪૫માં ગોંડલ સંપ્રદાયની સ્થાપના થઈ. અમે ગોંડલ સંપ્રદાયનાં સંતો છીએ. બીજા લીંબડી, ખરવાળા, બોટાદ, કચ્છ વગેરે સંપ્રદાયો પણ થયા. જેઓ આજ સુધી વિદ્યમાન છે.

ભગવાન મહાવીર પછી જૈન ધર્મમાં કેટલીય ચડતી પડતી આવી. શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયમાં, પૂનમિયા ગચ્છ, અંચલ ગચ્છ, તપ ગચ્છ અને ખરતર ગચ્છ થયા. જેમાં આજે અનેક આચાર્યોની પરંપરા ચાલી રહી છે. ત્યારબાદ પોષધ શાળા, ધર્મ સ્થાનકો ઉદયમાં આવ્યા. સંતો વિચરતાં વિચરતા સ્થાનકોમાં નિવાસ કરવા માંડ્યા. ખસો વર્ષ પૂર્વે સંત લિકખણુસ્વામીએ શ્વે. તેરાપંથની સ્થાપના કરી છે.

૨૦ પ્રકારના સ્થાનમાં જે રહે છે અને તેમની આરાધના કરવામાં જે તત્પર રહે છે, તેઓ સ્થાનકવાસી કહેવાય છે. સાંભળો આચાર્યશુ ક્રમાવે છે.....

તિત્યંગર પયદાહસુ વસઈ ય વીસાસુ ઠાળયેસુ જં
આરાહ્ણદ્ધમણિસં, ઠાળગવાસી ય સો હવઈ ॥

તીર્થંકર પ્રકૃતિને આપનારા જે ૨૦ પ્રકારના સ્થાનક છે. જેમાં આરાધના કરવાનાં પ્રયોજનથી જેઓ હંમેશા નિવાસ કરે છે. એવા આરાધક આત્માઓને સ્થાનકવાસી કહેવાય છે. મુહપતિ બાંધે તે સ્થાનકવાસી ને મુહપતિ ન બાંધી તે દેરાવાસી આ તો સામાન્ય ઝોળખાણુ છે. સામાયિક કરવી હોય તો મુહપતિ વગર ન થાય ! પણ તમને કોણુ કહે ? એમાં દોષ લાગે છે. જરા સમજો. વિધિપૂર્વક ક્રિયાઓનું આચરણ કરો.

સ્થાનકવાસી કોણુ ? જ્ઞાનીઓ કહે છે કે :

વીસાણ અન્નયરં, ઠાણં આરાહિણ જં જીવા
અરિહાણં મજ્જે, જિણિદ પદમુત્તમં લહઈ ॥

આવા ૨૦ પ્રકારનાં સ્થાનની જે જીવો આરાધના કરતાં હોય છે તેઓ સર્વજ્ઞાની મધ્યે ઉત્તમ એવા જીનેન્દ્ર, તીર્થંકર પદને પામે છે.

પુણ્યની પરાકાષ્ઠા એટલે તીર્થંકર

પંચ પરમેષ્ઠી પદમાં પહેલું પદ તે નમો અરિહંતાણુ-તીર્થંકરોને નમસ્કાર.
૨૦ બોલ જ્ઞાનીજનોએ બતાવ્યા છે.

અરિહંત સિદ્ધ પવયણ, ગુરુ થેરે વહુસુણ તવસ્સીસુ
વચ્છલયા ય તેસિં, અભિક્કવણં નાણોવઓમે ય ॥
દંસણ વિણય આવસ્સણ ય સીલવયે નિરૂયારે
લ્લણલ્લ તવચિયાણ, વેયાવચ્ચે સમાહિયે ॥

અપૂર્વ નાળગાહણે, સૂચમત્તી, પવચણે પમાવણીયા
 એર્હિં કારણેર્હિં તિથ્યરત્તં લહરૂ જીવો ॥

જીવ આવા કારણે દ્વારા તીર્થંકર ગોત્રને બાંધો હ્યે છે. ૧. અરિહંત પદની લક્ષિત કરવાથી તીર્થંકર ગોત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. ૨. સિધ્ધપદનાં ગુણ કીર્તન કરવાથી તીર્થંકર ગોત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. ૩. અષ્ટ પ્રવચન માતાનાં ગુણ કીર્તન કરવાથી તીર્થંકર ગોત્ર મળે છે. ૪. શુરુ, ૫, સ્થવિર, ૬. બહુશ્રુત અને ૭. તપસ્વીઓના ગુણ કીર્તન કરવાથી તીર્થંકર પદને ધારણ કરે છે. ૮. વારંવાર નવા નવા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે જ્ઞાનનો ઉપયોગ રાખે છે તે તીર્થંકર થાય છે. ૯. સમ્યગ દર્શનને વિશુદ્ધ બનાવી રાખવાથી તીર્થંકર બને છે. ૧૦. દેવશુરુ અને ધર્મનો વિનય કરવાથી તીર્થંકર બને છે. ૧૧. જે વખત આવશ્યક પ્રતિક્રમણ કરવાથી તીર્થંકર બને છે. ૧૨. શીલવ્રતનું નિર્માણપણે પાલન કરવાથી અને અતિચાર વગર વ્રતનિયમોનું પાલન કરવાથી તીર્થંકર બને છે. ૧૩. ખણ, લવ વગેરે કાળોના સમયે ક્ષણે ક્ષણે ધ્યાન ને ધરે છે તે તીર્થંકર બને છે. ૧૪. બાર પ્રકારનાં નિર્માણ તપોનું આરાધન કરવાથી તીર્થંકર બને છે. ૧૫. ત્યાગ, અભયદાન, સુપાત્રદાન, જીવરક્ષા અને કરૂણા કરવાથી તીર્થંકર બને છે. ૧૬. વૈયાવચ્ચ કરવાથી એટલે તપસ્વી, જ્ઞાની, નવદીક્ષિત અને બિમાર ત્યાગીઓની સેવા કરે તો તીર્થંકર પદને પામે છે. ૧૭. સૌ પ્રાણીઓની સાથે સમાધિપૂર્વક વ્યવહાર કરે તો તીર્થંકર ગોત્રને બાંધે છે. ૧૮. અપૂર્વજ્ઞાન એટલે નવું નવું જ્ઞાન ગ્રહણ કરે તો તીર્થંકર પદ પામે છે. ૧૯. શ્રુત લક્ષિત એટલે શ્રુત, જ્ઞાન, જિનવાણી, લગવાને બતાવેલ આગમોનો અનુરાગ પૂર્વક પ્રચાર કરે તે તીર્થંકર બને છે. ૨૦. પ્રવચન પ્રભાવના—શાસનની સેવા કરે, પ્રભાવના કરે, જૈન ધર્મનો પરિચય આપે, પચુંધણ, પ્રવચનમાળા અન્યને સંભળાવે તે તીર્થંકર પદને મેળવે છે.

આ ૨૦ બોલ ને ગ્રહણ કરતાં તીર્થંકર ગોત્ર ધારણ કરી શકાય છે. મહાબળ મુનિએ ૨૦ બોલની આરાધના કરી.

પુરિમેણ પચ્છિમેણ ય, એ એ સવ્વેવિ ફાસિયા ઠાણા
 મજ્ઞિમગેર્હિં જિણેર્હિં, એગં દો તિણિ સવ્વે વા ॥

ત્રીજા લવમાં લગવાન ઋષભદેવે અને લગવાન મહાવીરે ૨૦ બોલની આરાધના કરી તીર્થંકર ગોત્ર બાંધ્યું હતું. બાકીના ૨૨ તીર્થંકરોમાંથી કોઈએ ૧ બોલ, ૨ બોલ, ૩ બોલની કોઈએ ૨૦ બોલની આરાધના કરી તીર્થંકર ગોત્ર પદ મેળવ્યું.

મહાબળ મુનિએ ૨૦ બોલની આરાધના કરી. તે જીવને શું લાલ થયો તે અવસરે. જૈન ધર્મનો ઇતિહાસ અને પરંપરા આચાર્ય કથિત છે, તે બધું સત્ય છે કે નહીં એવી શંકા ન કરવી જોઈએ.

ભગવાન મહાવીર પછીની ઐતિહાસિક નોંધ

વીર સંવત

- ૧ શ્રી મહાવીર સ્વામી નિર્વાણ પામ્યા. શ્રી ગૌતમસ્વામીને કેવળજ્ઞાન અને શ્રી સુધર્માસ્વામીને આચાર્ય પદ ૧. જંબુકુમારની પ્રભવાદિ ૫૦૦ સાથે દીક્ષા થઈ.
- ૧૨ શ્રી ગૌતમસ્વામી નિર્વાણ પામ્યા. શ્રી સુધર્માસ્વામીને કેવળજ્ઞાન અને શ્રી જંબુસ્વામીને આચાર્ય પદ ૨.
- ૨૦ શ્રી સુધર્માસ્વામી નિર્વાણ પામ્યા. શ્રી જંબુસ્વામીને કેવળજ્ઞાન અને પ્રભવ સ્વામીને આચાર્ય પદ ૩
- ૬૪ શ્રી જંબુસ્વામી નિર્વાણ પામ્યા. સયંભવ ભટની દીક્ષા થઈ
- ૭૫ શ્રી પ્રભવસ્વામી સ્વર્ગવાસ પામ્યા અને સયંભવસ્વામીને આચાર્ય પદ ૪. વચ્ચે ઓસીયાનગરથી ઓસવાલ અને શ્રીમાલ નગરથી શ્રીમાલી કહેવાયા છે.
- ૯૮ શ્રી સયંભવસ્વામી સ્વર્ગવાસ પામ્યા અને યશોભદ્રસ્વામીને આચાર્ય પદ ૫.
- ૧૪૮ શ્રી યશોભદ્રસ્વામી સ્વર્ગવાસ પામ્યા અને સંભુતિવિજયસ્વામીને આચાર્ય પદ ૬.
- ૧૫૬ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી (પહેલાં)ને આચાર્ય પદ ૭. તેમની પાસે ચંદ્રગુપ્ત રાજાએ દીક્ષા લીધી.
- ૧૭૦ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી સ્વર્ગવાસ પામ્યા. ૧૧-૧૨-૧૩-૧૪માં પૂર્વના અર્થનો વિચ્છેદ થયો. શ્રી સ્થુલીભદ્રસ્વામીને આચાર્ય પદ ૮.
- ૨૪૫ શ્રી આર્યસુહસ્તિસ્વામીને આચાર્ય પદ અને શીથિલતાનો પ્રારંભ થયો.
- ૪૭૦ શ્રી વિક્રમ સંવતનો પ્રારંભ થયો. જે વિક્રમાદિત્ય જૈન રાજા થયા. તેમણે સમાજના નિમ્ન વર્ગની હિત રક્ષા માટે અન્ય વરણમાં લગ્ન પ્રતિબંધ કર્યો.
- ૫૮૪ શ્રી આર્યવજ્રસ્વામી સ્વર્ગવાસ પામ્યા. ૧૦માં પૂર્વનો વિચ્છેદ થયો.
- ૬૦૯ અવિભક્ત જૈન સંઘમાંથી શ્વેતાંબર અને દિગંબર મત થયા.
- ૬૨૦ ૫+૭=૧૨ વર્ષનો દુકાળ પડ્યો. ૭૮૪ સંતોનો અનસનથી સ્વર્ગવાસ થયો. આચાર, વેષ પદ્મપણામાં ફેરફાર થયો. મૂર્તિપૂજનો પ્રચાર થયો અને ગચ્છ ભેદનો પ્રારંભ થયો.
- ૮૮૨ સાધુઓ ચૈત્યવાસ-દહેરામાં વાસ કરવા લાગ્યા જેથી દહેરાવાસી થયા.
- ૯૮૦ શ્રી દેવર્ધિ ક્ષમા શ્રમણ આચાર્યની ને શ્રાવ્યમાં આગમ-સૂત્રનું તાડપત્ર આદિમાં લિપિબંધ કરવામાં આંબુ.

- ૯૯૩ ત્રીજાકાલકાર્યો લાદરવા સુદ ૪ની સંવત્સરી કરી.
- ૧૦૦૦ છેલ્લા પૂર્વધર શ્રી દેવર્ધિગણીનો સ્વર્ગવાસ થયો.
- ૧૦૦૮ ત્રૈત્યવાસથી પૌષધશાળામાં ઉતરવાની શરૂઆત થઈ છે.
- ૧૧૦૦ શ્રી સ્વાતિ આચાર્ય પાળીને પૂજા અને ચૌદશના પ્રતિક્રમણની સ્થાપના કરી છે.
- ૧૪૬૪ વડ ગચ્છની સ્થાપના થઈ અને ૮૪ ગચ્છ લેદનો વિસ્તાર થયો.
- ૧૬૨૯ પુનમીયા ગચ્છની સ્થાપના થઈ.
- ૧૬૭૦ ખરતર ગચ્છની સ્થાપના થઈ.
- ૧૬૮૩ અચલ ગચ્છની સ્થાપના થઈ.
- ૧૭૨૦ આગમિયા ગચ્છની સ્થાપના થઈ.
- ૧૭૫૫ વડ ગચ્છનું તપાગચ્છ રૂપે નામાંતર થયું.
- ૨૦૦૧ અન્થ, ટીકા, ચુલ્હિ આદિ અમાન્ય કરી દશ વૈકાલીક આદિમૂળ સૂત્ર પ્રમાણે લોકાશાહની પદ્મપણાથી સાવધ અને જડપુજા આદીનો નિષેધ થયો નિરવધ પૂજા અને ગુણસંપન્નનો આગ્રહ થયો.
- ૨૦૪૨ પાયચંદ ગચ્છની સ્થાપના થઈ.
- ૨૧૫૫ શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજ થયા અને દરીયાપુરી સંપ્રદાયની સ્થાપના થઈ.
- ૨૧૬૨ શ્રી લવજીઋષિજી થયા અને ખંલાત સંપ્રદાયની સ્થાપના થઈ.
- ૨૧૮૬ શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજ થયા. તેમને ૯૯ શિષ્યો થયા. તેમાંથી ૨૨ તો આચાર્ય થયા. તેઓનો પરિવાર બાવીસ ટોળા તરીકે પ્રસિધ્ધ થયો.
- ૨૨૫૫ શ્રી હરજીઋષિજી થયા. તેમનો શ્રી હુકમીચંદજી મહારાજનો સંપ્રદાય ચાલે છે.
- ૨૩૧૫ આચાર્ય શ્રી હુંગરસિંહજીસ્વામી થયા. તેમણે ગોંડલ સંપ્રદાયની સ્થાપના કરી છે.
- ૧ મંદીર નિર્માણ, મૂર્તિપૂજા, દેહરાવાસ, શીથીલતા સુતક આદીની માન્યતા વગેરે ભગવાન મહાવીરસ્વામીના સમયથી નથી. તે પાછળથી થયેલ છે.
 - ૨ સ્થાનકવાસી ધર્મ કોઈ નવો ધર્મ નથી પરંતુ ભગવાનના સમયમાં જે શુદ્ધ ધર્મ હતો તેનો પુનરુદ્ધાર છે.
 - ૩ કલ્પસૂત્ર પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ કાળે ૨૦૦૦ વર્ષનો એક

ભગ્મગ્રહ બેઠો. તે ઉતરતાં શુદ્ધ ધર્મનો ઉધાર થવાનો હતો. તે વીર સંવત ૨૦૦૧માં સ્થાનકવાસી માન્યતાનો ઉધાર થયો.

(ઉપરોક્ત હકીકતો “શ્રી મહાવીરસ્વામી પછીના ઐતિહાસીક બનાવો” ઉપરથી દેવામાં આવેલી છે.)



૨૬

ધર્મશાસનના અધિષ્ઠાતા તીર્થંકર

(શ્રાવણ સુદ ૧૨ તા. ૭-૮-૭૬ શનિવાર)

જૈન શાસનની અંદર અરિહંતને તીર્થની રચના કરવાવાળા હોવાથી તીર્થંકર કહેવાય છે. રાગ-દ્વેષના વિજેતા અને વિષય કષાયોદ્ધિ મળરહિત હોવાથી પરમાત્મા પણ કહેવાય છે. જૈન ધર્મશાસનના અધિષ્ઠાતા તીર્થંકર ગણાય છે. તીર્થંકરોતિત્તિત્તિ તીર્થંકર સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક શ્રાવિકા ૩૫ તીર્થની સ્થાપના કરનાર તીર્થંકર કહેવાય છે. આવી રીતે જૈન દર્શનમાં “અરિહંત”નું વિશિષ્ટ સ્થાન છે. પંચપરમેષ્ઠિ “નમો અરિહંતાણું” પદના અધિષ્ઠાતા એ જ તીર્થંકર ભગવંત છે.

અરિહંત દેવ ભગવાન પણ છે.

અરિહંતને જૈન દર્શનમાં ભગવંત પણ કહે છે કારણ કે ૧ સમગ્ર ઐશ્વર્ય ૨ ૩૫ ૩ યશ ૪ શ્રી ૫ ધર્મ અને ૬ પ્રયત્ન આ છ અર્થ જે “ભગ”ના છે. તે તેમનામાં મળી શકે છે. દલિત વિસ્તારમાં કહ્યું છે કે અયમેવં મૃતો મગો વિદ્યતે યેષાં તે મગવંતઃ અર્થાત્ છ પ્રકારના “ભગ” જેણે પ્રાપ્ત કર્યા છે તે અરિહંત દેવ તીર્થંકર ભગવાન કહેવાય છે.

અરિહંતિ વંદણ-નમસણાઈ, અરિહંતિ પૂજ સક્કારં ।

સિદ્ધિગમણં ચ અરિહા, અરહંતા તેણ વુચ્ચંતિ ॥

જેઓ વંદન નમસ્કાર યોગ્ય છે, જેઓ પૂજ સત્કાર યોગ્ય છે, જેઓ સિદ્ધિ ગમન યોગ્ય છે. તે અરહંત અર્હંત કહેવાય છે. મહાનિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે. નમો અરિહંતાણં સત્તક્ષર પરિણામં અણંત ગમ પજ્જવત્થય સાહગં, સંઘ મહામંત પવર વિજ્ઞાણ પરમ વીઝમૂઝ ॥ નમો અરિહંતાણું એ અધ્યયન સાત અક્ષરના પરિણામવાળું, અનંતગમ, પર્યવ અને અર્થના પ્રકર્ષને સાધનારૂં તથા સર્વ મહા મંત્રો અને સર્વ પ્રવર વિદ્યાઓનું બીજ છે. હિંદુ ગ્રંથોમાં પણ તીર્થંકરના ગુણાનુવાદ કરવામાં આવ્યા છે.

ૐ ત્રૈલોક્ય પ્રતિષ્ઠિતાનાં, ચતુર્વિંશતિ તીર્થકરાણામ્ ।

ઋષભાદિ વર્ધમાનાન્તાનાં, સિદ્ધાનાં શરણં પ્રપદ્યે ॥

જેણે ત્રણેય લોકમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી છે. એવા ઋષભદેવથી લઈ વર્ધમાન સુધીના ચૌવીસ તીર્થ"કર સિદ્ધોનું હું શરણુ ગ્રહણુ કરું છું. આદીનાથ ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં ભાગવતકારોએ પણ કહ્યું છે.

આદિમં પૃથ્વીનાથ - માદિમં નિષ્પરિગ્રહમ્ ।

આદિમં તીર્થનાથં ચ, ઋષભ સ્વામિનં સ્તુમઃ ॥

આદીકાળના પ્રથમ રાજા, પ્રથમ નિષ્પરિગ્રહી એટલે અણુગાર, અને પ્રથમ તીર્થ"કર ભગવાન ઋષભદેવની સ્તુતિ કરીએ છીએ. જૈન ધર્મ ભગવાન મહાવીર થી જ પ્રગટ થયેલો નથી પરંતુ તે તો વેદોથી પણ પુરાણો ધર્મ છે એ વાત આ પ્રમાણેથી સિદ્ધ થાય છે. જૈન ધર્મના અધિષ્ઠાતા દેવાધિદેવ તીર્થ"કર ભગવાન ગણાય છે. તીર્થ"ના સાત પ્રકાર પણ ળનાવવામાં આવ્યા છે.

સત્યં તીર્થ, ક્ષમા તીર્થ, તીર્થમિન્દ્રિય નિગ્રહઃ

સર્વભૂત દયા તીર્થ, તીર્થ ચ પ્રિય વાદિતા,

જ્ઞાનં તીર્થ, તપસ્તીર્થ, કથિતં તીર્થ સપ્તકમ્ ॥

૧. સત્યતીર્થ : સત્ય સાક્ષાત્ પરમાત્મા છે. તેનું સ્વરૂપ આપણને ઉર્ધ્વગામી બનાવે છે. સત્યનો સ્વીકાર એટલે ઈશ્વરનો સ્વીકાર ગણાય છે. સત્ય નિષ્ઠ વ્યક્તિ સદા વિજયવંતો રહે છે. સત્યનું શરણુ એટલે તીર્થ"નું શરણુ છે. તીર્થ"કર દેવ સાક્ષાત્ સત્ય સ્વરૂપી છે.

૨. ક્ષમા તીર્થ : ક્ષમાએ વીરનું ભૂષણ છે. ક્ષમા ધર્મ પરમ ધર્મ છે. ક્ષમા એટલે સ્વધરનો નિવાસ. વિષમતા સહજ છે. ક્ષમાનો સ્વીકાર એ તો દુર્લભ છે. ક્ષમા ધર્મ એ સાધકોનો પરમ આદર્શ છે. સુખી થવું હોય તો ક્ષમા તીર્થને આંગણે પધારો ! તીર્થ"કર પ્રભુ પરમ ક્ષમા ધારી હોય છે.

૩. ઇન્દ્રિય નિગ્રહ તીર્થ : ઇન્દ્રિયોની પ્રાપ્તિ એ માનવ જીવનની પુણ્યતા છે. વિષય ગ્રાહ્ય ઇન્દ્રિયો પતન કરાવે છે. માનવ પુરુષાર્થ દ્વારા દેવ બની જાય છે. જે ઇન્દ્રિયોનો કંટ્રોલ કરી સદુપયોગ કરનાર સંસાર તરી જઈ તીર્થ"ને પ્રાપ્ત કરે છે. તીર્થ"કર દેવો પરમ નિગ્રહી હોય છે.

૪. સર્વભૂતદયા તીર્થ : જગતના પ્રાણીઓને પોતાના જેવા જે ગણે તે જ તેની દયા કરી શકે. જેને સ્વ જીવનની કિંમત જેવી જ પર જીવનની કિંમત

સમજાય ત્યારે સૌની દયા પાળી શકાય. તીર્થંકર પ્રભુ સર્વ જીવોની દયાના પરમ પાલક હોય છે.

૫. પ્રિયવાદતા તીર્થ : કટુ વચન કલેષને જન્મ આપે છે. પ્રિયવચન સૌના મન જીતી લે છે. પ્રિય બોલનાર વ્યક્તિ, સૌને ંહાલો લાગે છે. પ્રિયવાણી સાધકોનું ભૂષણ છે. તીર્થંકર ભગવાનની વાણી સૌને પ્રિય હોય છે.

૬. જ્ઞાન તીર્થ : જ્ઞાન વગર જીવન સુનું છે. જ્ઞાન એ અરિસો છે. જ્ઞાનથી વિવેક પ્રગટે છે. પદ્મ નાણં તજો દયા દયાનું પાલન જ્ઞાન વગર થઈ શકતું નથી. તીર્થંકર પરમાત્મા સર્વજ્ઞ કેવળજ્ઞાની હોય છે.

૭. તપ તીર્થ : તપથી આત્મા વિશુદ્ધ બને છે. તપ એ કળિયુગનું વૃક્ષ છે. તીર્થંકર પ્રભુ મહાવીરે ૧૨૦ વર્ષ તપ-સાધના કરી હતી.

ભરતખંડના ૨૪ તીર્થંકર ભગવંતો અષ્ટકર્મ ક્ષય કરી મોક્ષમાં પધારી ગયા છે. વર્તમાન કાળે ૨૦ તીર્થંકર દેવો પંચમહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં બિરાજી રહ્યા છે. તેઓ મન મનની, ઘટઘટની અને સમય સમયની વાતો બાણી દેખી રહ્યા છે. અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર, અનંત તપ, અનંત ધૈર્ય અને અનંત વીર્યાદિ ષંટશુભના ધારક છે. ૩૪ અતિશયવંત છે. ૩૫ પ્રકારની વાણીના અતિશયવાળા છે. ૧૦૦૮ અષ્ટ ઉત્તમ લક્ષણે કરી સહીત છે. અઢાર દોષ રહિત અને બાર ગુણે કરી સહિત છે. ૧ જ્ઞાનાવરણીય ૨ દર્શનાવરણીય ૩ મોહનીય અને ૪ અંતરાય આચાર ધનધાતી કર્મેને ક્ષય કર્યા છે. બાકીના ૧ વેદનીય ૨ આયુષ્ય ૩ નામ અને ૪ ગોત્ર આ ચાર કર્મેને પાતળા પાડ્યા છે. તીર્થંકર પ્રભુ ગામ નગર પુર પાટણને વિષે વિચરતા થકાં જ્યાં જાણુ મિથ્યાત્વ હોય ત્યાં દેવો સમોસરણની રચના કરે છે. સમોસરણમાં ત્રિગઢની રચના હોય છે.

ચાંદીનો ગઢ અને સોનાના કાંગરા

સોનાનો ગઢ અને રત્નના કાંગરા

રત્નનો ગઢ અને મણીરત્નના કાંગરા

ગઢને ફરતાં ચાર દરવાજા હોય છે. દરેક દરવાજે વીસ વીસ હજાર પગથીયાં હોય છે. ગઢને મધ્યભાગે પ્રભુથી ૧૨ ગણો ઉંચો અશોક વૃક્ષ હોય છે. તેની નીચે સ્ક્રીક રત્નનું સિંહાસન હોય છે. જેના ઉપર પ્રભુ બિરાજે છે. પ્રભુના પુષ્પના ઠાઠ સ્વરૂપ અષ્ટપ્રતિહાર હોય છે.

अशोकवृक्षः सुर पुष्पवृष्टि दिव्य ध्वनिं श्रामर मास नं च ।

भामंडलं दुंदुभि रात पत्रं, अष्ट प्रति हार्याणि जिनेश्वराणाम् ॥

૧ અશોકવૃક્ષ : સમ્બસરણના મધ્ય ભાગે તીર્થંકર પ્રભુથી ખાર ગુણો ઉંચો એક સુંદર, મનોહર, આકર્ષક અને ઘટાદાર અશોકવૃક્ષની દેવો રચના કરે છે.

૨ સુર પુષ્પવૃષ્ટિ : સ્વર્ગમાંથી દેવતાઓ પચરંગી કુલોની વૃષ્ટિ કરે છે. તે પુષ્પો નિર્જીવ-અચેત હોય છે. જૈન ધર્મની અહિંસક ભાવનાની મર્યાદાનું પાલન દેવો પણ કરે છે. કોઈ જીવની હિંસા ન થાય જેથી નિર્જીવ કુલો વરસાવે છે.

૩. દિવ્યધ્વનિ : તીર્થંકર પ્રભુનો દિવ્યધ્વનિ સૌને પ્રિય હોય છે. વાતાવરણને સુશાંત અને મંગળ કારી હોય છે.

૪ ચામર : જીનેશ્વર પ્રભુને ચોવીસ જોડ ચામર વીંઝાઈ રહ્યા હોય તેમ લાગે છે.

૫ આસન : સ્ફટિક રતનનું સિંહાસન હોય છે. જેના ઉપર પ્રભુ બિરાજે છે.

૬ ભામંડલ પ્રભુના સુખ કરતું તેજોમય પ્રકાશનું ચક્ર થઈ આવે છે.

૭ દુંદુભિ : ચારે દિશાઓમાં દેવો દ્વારા દુંદુભિનો ગંભીર નાદ થાય. જન સમુદાયને જાણ થાય. લોક પ્રવાહમાં ઉત્સુકતા જાગે. સૌ ધર્મ લાભ લેવા તત્પર બને.

૮ આતપત્ર : ભગવંત જ્યાં બિરાજે છે. તેના ઉપર ત્રણ છત્ર થઈ આવે છે. જે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રનું પ્રતિક ગણાય છે.

ખાર પ્રકારની પરિષદા : ભવનપતિના દેવ-દેવીઓ, વાણવ્યંતરના દેવ-દેવીઓ, જ્યોતિષિના દેવ-દેવીઓ, વૈમાનિકના દેવ-દેવીઓ, મનુષ્ય-મનુષ્યણી, તિર્થંચ-તિર્થંચણી આવી ખાર પ્રકારની પરિષદા જીનવાણી સાંભળવા આવે છે. પ્રભુ અર્ધભાગધી ભાષામાં વાણી કરમાવે છે. સૌ પ્રાણીઓ પરસ્પરના વેર ભૂલી નિર્મળ ચિત્ત વડે જીનવાણી શ્રવણ કરે છે. જીનવાણી કેવી છે તેની સ્તુતિ કરતાં શ્રી અમિતગતિસૂરિ કરમાવે છે.

બોધિ સમાધિ પરિણામ શુદ્ધિ
સ્વાત્મોપલબ્ધિ શીવ સૌરવ્ય સિદ્ધિઃ
ચિન્તામર્ણિ ચિન્તિત વસ્તુ દાને
ત્વં વંદ્યમાનસ્ય મમાસ્તુ દેવી।

હે જીનવાણી! તું બોધિસ્વરૂપ છો, સામાધિ સ્વરૂપ છો, શુદ્ધ પરિણામ સ્વરૂપ છો, પોતાના આત્માની ઉપલબ્ધિરૂપ શીવ, સુખ અને સિદ્ધિની દાત્રી છો. આત્મસ્વરૂપના ચિંતન કરનારને ચિંતામણિ સમાન છો. જેથી હે દેવી! તું મને વંદન કરવા લાયક છો.

જીનવાણી સર્વજીવોના સંશયને હરનારી, ભવદુઃખનો નાશ કરનારી મોક્ષ

મુખને આપનારી, સર્વ રોગ શોક દુઃખ દરિદ્રતાનો નાશ કરનારી અને લવ્યજીવોને કલ્યાણકારી હોય છે.

જૈન દર્શનમાં અરિહંતનું સ્થાન

જૈનદર્શનમાં “અરિહંત” રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, લય, હાસ્ય, શોકાદિ દોષથી રહિત હોવાથી વીતરાગ કહેવાય છે. અનંત જ્ઞાન અને અનંત દર્શનવાળા હોવાથી સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી કહેવાય છે. અષ્ટ મહા પ્રતિહાર્ય, સમવસરણ, સુવર્ણ કમળ આદિ દ્વારા દેવોથી પૂજનીય હોવાથી અરહંત કહેવાય છે. રાગ-દ્વેષ ઉપર વિજય મેળવવાવાળા હોવાથી જિન કહેવાય છે. અજ્ઞાન સાગરથી તરવાવાળા હોવાથી તીર્થ કહેવાય છે. કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિથી બુદ્ધ કહેવાય છે અને ઘાતિ કર્મના ક્ષયથી મુક્ત કહેવાય છે.

અરિહંત દેવતા અનેક નામ છે

અરિહંત પ્રભુને અજ, અકલ, અચિંત્ય અવિકાર, નિર્મમ, નિર્વિકલ્પ, નીરિહ, નિર્દોષ તત્ત્વ મૂર્તિ, યોગ મૂર્તિ, ધ્યાન મૂર્તિ, ગુણ મૂર્તિ, દેવધિદેવ, પરમેશ્વર, પરમયોગી, પરમાત્મા, પરમ જ્યોતિ, પરમ પરમેષ્ઠિ, પરમ વેદસ, પરમ આપ્ત, પરમ કાંચુક, પરમ ત્રાણ, પરમ ધન, પરમ શંકર, સર્વદેવમય, સર્વધ્યાનમય, સર્વજ્ઞાનમય, સર્વતેજોમય, સર્વમંત્રમય, સર્વરહસ્યમય, સર્વવિઘ્નહર, વિશ્વેશ્વર, વિશ્વહિત, સર્વદાતા, સર્વપ્રકાશક, જગદ્દેવતા, જગનાથ, જગત્રાતા, જગદીશ્વર, અનંત ઉપકારી, આદિ અનેક શબ્દ અને સ્વરૂપથી ઓળાવાય છે.

તીર્થંકર નામથી થતો ઉપકાર

તીર્થંકરના નિર્વાણ પછી પણ તેનો ઉપકાર જીવો પર થતો જ રહે છે. તેઓ માત્ર દેશના દ્વારા જ જગત ઉપર ઉપકાર કરે છે એમ જ નથી. પરંતુ તેમના નામ માત્રની ઉપાસના કરવાવાળા લોકોનું પણ કલ્યાણ થાય છે. જેઓ તેમનું નામ લઈ ઉપાસના કરે છે તેઓ પણ તે સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરે છે. રાયપસેણિય સૂત્રમાં કહ્યું છે કે અરિહંત લગવંતનું નામ પરમ પુનીત, મંગલમય અને કલ્યાણમય છે. તેમના નામ માત્રનું શ્રવણ પણ મહાકુળદાયી થાય છે. તેમના નામ સ્મરણથી લવ-લવના સંચિત પાપ-તાપ-સંતાપ સમાપ્ત થઈ જાય છે. તેમનું નામ કીર્તન સુખ દેવાવાળું છે. તેમના નામનું સંસ્તવન કરવાથી સર્વ દુઃખોનો નાશ થાય છે અને સર્વસુખના સાધન પોતાની મેળે પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ તેમના નામના એક પઢને સંપૂર્ણ જાણવાવાળો આત્મા તીર્થંકર બની જાય છે. સામાન્ય સ્થિતિમાં જીવન પસાર કરવાવાળો આત્મા પણ પ્રયત્ન વડે પરમાત્મા બનવામાં સમર્થ થઈ શકે છે. અરિહંત પરમાત્મા બનવાની અદ્ભૂત કળા સ્વયં અરિહંત બતાવી ગયા છે. જે સાધના પથ

ઉપર તેઓ આલીને પુનિત પદની પ્રાપ્તિ કરી, તે જ રીતે વિશ્વના જીવોને બતાવ્યું. આ તેઓનો લવ્યાત્મા ઉપરનો મહાન ઉપકાર છે.

તાકિંકયુગનો આ એક અવિરામ પ્રશ્ન છે કે પ્રભુ છે અથવા નથી ? પ્રભુ મિલનનો પરમ ઉપાય નામ લેતા જ સમાધાન થઈ જાય છે, કે પ્રભુ છે તો ખરા ! જો પ્રભુ છે, તો કેવા છે ? ક્યાં સ્વરૂપમાં છે ? અને આપણે તેને કેવી રીતે મળી શકીએ ? જો પ્રભુને મળે છે અથવા પ્રભુનું દર્શન કરે છે, તે જ તેના સ્વરૂપને બતાવી શકે છે.

જીન વાણીમાં પ્રભુ કેવા છે ?

જીનવાણીમાં પ્રભુ કેવા છે ? તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ? તેના ઉત્તરમાં અનેક યોગી, મહર્ષિઓએ પોતાનું ચિંતનાત્મક, ધ્યાનાત્મક, અનુભૂતિમૂલક, પ્રેરક આત્મસંશોધન બહાર કઢ્યું છે. ભલે વર્તમાનકાળમાં ભરતક્ષેત્રમાં ભાવ અરિહંત નથી છતાં પણ આગમ અધ્યયન અને અનુભૂતિમય જ્ઞાનના આધારથી પ્રભુનું તાત્ત્વિક દર્શન મિલન કહેવાય છે. શાસ્ત્રોમાં પ્રભુના તાત્ત્વિક દર્શનને સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. પ્રભુના મિલનને સમ્યક્ચારિત્ર કહેવાય છે. એવી રીતે તેવા શુણ્ણને પ્રાપ્ત કરવાના અમોઘ ઉપાયને સમ્યક્જ્ઞાન કહેવાય છે.

નંદી સૂત્રમાં પ્રભુનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

જયદ્ જગજીવ જોણી-વિયાળઓ, જગગુરુ જગાંપદો ।

જગણાહો જગવન્ધુ, જયદ્ જગપ્પિયામહો મયવં ॥

ધર્માસ્તિ કાયાદિ રૂપ સંસારને તથા જીવોના ઉત્પત્તિ સ્થાનને બાણવાણી જગદ્ગુરુ, લવ્યજીવોને આનંદદાયક, સ્થાવર અને જંગમ પ્રાણીઓનાથ, સમસ્ત જગતના બંધુ, પ્રાણી માત્રના પિતામહ, સમગ્ર ઐશ્વર્યશાળી ભગવાન જય યુક્ત છે.

ત્વં મે માતા પિતા નેતા, દેવો ધર્મો ગુરુઃ પરઃ ।

પ્રાણાઃ સ્વર્ગોપવર્ગઃ, સત્ત્વં તત્ત્વં ગતિર્મતિઃ ॥

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે તો પ્રભુને પોતાના સર્વસ્વ માનીને કહ્યું છે કે પ્રભુ ! તમે જ મારી માતા, પિતા, નેતા, દેવ, ધર્મ, ગુરુ, પ્રાણુ, સ્વર્ગ, અપવર્ગ સત્ત્વ, તત્ત્વ, ગતિ અને મતિ છો.

પ્રભુનું બાહ્ય અને આંતરિક સ્વરૂપ બતાવતાં શ્રી ભૂપાલ કવિએ કહ્યું છે કે હે દેવ ! તમારું શરીર શાંત છે, વચન કર્ણપ્રિય છે અને ચારિત્ર સર્વનું ભલું કરવાવાળું છે. તમે સંસાર રૂપી મરૂભૂમિના છાયાદાર, ઘટાદાર વૃક્ષ છો. શાસ્ત્રોના જ્ઞાનપ્રિય વિદ્વાન તમારો જ આશ્રય લે છે.

મહાકવિ ધનંજયે બહુ સુંદર શૈલીમાં પ્રભુનું સ્વરૂપ બતાવતાં કહ્યું છે કે પ્રભુ તો આત્મ-સ્વરૂપમાં સ્થિત થઈને પણ સર્વવ્યાપક છે. પ્રભુ તો સર્વ વ્યાપારોના જ્ઞાતા થઈને પણ પરિગ્રહથી રહિત છે તથા દીર્ઘાયુ હોવા છતાં પણ વૃધ્ધાવસ્થા રહિત છે.

પ્રભુતાની પ્રાપ્તિ એજ પ્રભુ મિલન છે.

પ્રભુ તો દ્રવ્ય સંબંધ રહિત છે. તેનું મિલન કેમ થાય ?

સત્તાગત જ્ઞાનાદિગુણ રૂપ પ્રભુતાની પ્રાપ્તિ જ પ્રભુ મિલન છે. પ્રભુ જ્ઞાનાદિ સંપત્તિના સ્વામી છે. એટલે તો તેઓ કોઈને મળતાં નથી. પરંતુ જેને મળવાની ઇચ્છા છે. તેણે પોતાની સંચિત આત્મ-સંપદાને પ્રકટ કરવાથી અવશ્ય મળી શકાય છે.

શ્રી જયસેન નામના આચાર્યશ્રીએ અરિહંત પદના એ પ્રકાર બતાવ્યા છે. દ્વૈતરૂપે અને અદ્વૈતરૂપે. જે વ્યક્તિ સામે, જે સ્વરૂપ લક્ષ્યમાં છે, જે દેવને નમસ્કાર કરે છે. જે તીર્થંકર પદને ધારણ કરવું છે. તે દ્વૈતમાર્ગ છે. જે પદને હું મેળવવા માંશું છું તે સ્વરૂપ મારાથી બહાર નથી. મારી અંદર જ છે. પરમાત્મા અને મારામાં કોઈ અંતર નથી. પોતાના ગુણોની પોતાએ જ ભક્તિ કરવી તે અદ્વૈત માર્ગ છે. વ્યવહાર નયથી અરિહંતને પોતાનાથી ભિન્ન માનીને નમસ્કાર કરવા તે દ્વૈતમાર્ગ કહેવાય છે અને નિશ્ચય નયથી પોતાના શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપની આરાધના કરવી તે અદ્વૈત માર્ગ કહેવાય છે કહ્યું છે.

નમસ્તુભ્યં, નમસ્તુભ્યં, નમસ્તુભ્યં નમોનમઃ ।

નમો મહ્યં નમો મહ્યં, નમો મહ્યં નમો નમઃ ॥

હે તીર્થંકર પ્રભુ ! તમો અનંતગુણના સ્વામી છો. જેથી તમને નમસ્કાર, તમને નમસ્કાર વારંવાર તમને નમસ્કાર. આવા અનંત ગુણો મારી અંદર પણ છે જેથી હું પણ તીર્થંકર સ્વરૂપ છું એટલે મને નમસ્કાર, મને નમસ્કાર વારંવાર મને નમસ્કાર હો.

એક વાર મગધાધિપતિ મહારાજ શ્રેણીક ભગવાન મહાવીરના ચરણમાં જઈ અનન્ય ભાવ-ભક્તિપૂર્વક વંદન કરી, સુખ શાતા પુછી ભગવંતને કહે છે. “હે પ્રભુ મારી ગતિ શું થશે ? એટલે હું મરીને ક્યાં જઈશ ?” પ્રભુ કહે છે “શ્રેણીક ! તારો પરલોક નરકગતિનો છે. શ્રેણીકે કહ્યું ‘,પ્રભુ ! મેં તો જૈન શાસનની પ્રભાવના કરી છે. હું તો તમારો ગુણાનુરાગી છું. મેં ઘણાં જીવોને અભયદાન આપેલ છે. આપની ભક્તિનું શું આ નરકગતિ એ જ ફળ છે ?’ “પ્રભુ ! મારે નરકે નથી જવું.” પરંપરાથી આ કથાનક કહેવાય છે. મહાવીર પ્રભુએ શ્રેણીકના મનનું સમાધાન કરવા ફરમાવ્યું કે શ્રેણીક ! “તારે નરકે ન જવું હોય તો નવકારશી જેવું નાનું એક વ્રત

અંગીકાર કરી લે. શ્રેણીકે કહ્યું. પ્રભુ ! કોઈપણ નાનું યા મોટું મત ધારણ કરી શકું એવી મારી સમર્થતા નથી. પ્રભુ માફ કરો. દેવ ! મારે નરકે નથી જવું. મને તરવાનો માર્ગ બતાવો.” પ્રભુએ કહ્યું. “શ્રેણીક ! તારા રાજ્યમાં એક કાલસુર નામનો કસાઈ છે. જે રોજ ૫૦૦ પાડનો વધ કરે છે. તે કસાય એક દિવસ માટે વધ બંધ કરે તો તારો પરલોક સુધરી જાય. શ્રેણીક આ વાત સાંભળીને ખૂબ જ ખુશ થયો. રાજ્યમાં આવી તુરત કાલસુર કસાયને બોલાવવામાં આવ્યો. રાજાએ હુકમ કર્યો. “અરે કાલસુર ! તારે આવતી કાલે પાડનો વધ કરવાનો નથી.” કાલસુરે રાજાને કહ્યું મહારાજ ! મારાથી આ એક દિવસનો વધ બંધ નહીં કરી શકાય ? “મારી આજ્ઞાનો અનાદર ? જાવો, આને ચોવીસ કલાક રાજ્યના કુવામાં અવળે માથે લટકાવી દો.” સેવકોએ તુરત જ રાજાની આજ્ઞાનુસાર કસાયને કુવામાં ઉલટો લટકાવી દીધો. કાલસુરને રોજની આદત હતી. તે પ્રમાણે કુવામાં લટકતાથકાં પાણીની સપાટી ઉપર એક આંગળીથી પાડો ચિતરે અને બીજી આંગળી વડે તેનો વધ કરે. આવી રીતે કુવામાં જ ૫૦૦ પાડાઓ બનાવ્યા અને તેને માર્યા. આ ક્રિયાથી કસાયને સંતોષ થયો. અને તેને મુક્ત કરવામાં આવ્યો. શ્રેણીકે ભગવાન મહાવીરને ખુશ થઈને કહ્યું, પ્રભુ ! આપની આજ્ઞાપૂર્વક કામ બની ગયું છે. કાલસુરે પાડનો વધ નથી કર્યો. પ્રભુએ કહ્યું, શ્રેણીક ! કાલસુરે તો પાડનો વધ કર્યો છે. “પણ પ્રભુ ! મેં તો તેને કુવામાં લટકાવી દીધો હતો. છેવટે કસાયને બોલાવી પુછવામાં આવ્યું અને તેણે કહ્યું મેં તો કુવામાં પાડા માર્યા હતાં. શ્રેણીક સાંભળીને ઝાંખો પડી ગયો. પ્રભુ ! મારો પરલોક સુધારો. મારે નરકે નથી જવું.”

મહાવીર દેવે ફરી શ્રેણીકને કહ્યું, “રાજન ! તારા રાજ્યમાં એક કપિલા નામની દાસી છે. જે એક દિવસ માટે તે દાસી એકવાર દાન આપે તો તારો પરલોક સુધરી જાય.” આ વાત સાંભળી શ્રેણીક ખૂબ જ ખુશ થયો અને તુરત જ રાજ્યમાં જઈ દાસીને બોલાવી, દાન કરવા માટે આજ્ઞા ફરમાવવામાં આવી. દાસીએ આવી કહ્યું કે મહારાજ ! મને જીવતા બાળી નાખો, મારી નાંખો યા પાણીમાં ડુબાડી દો. પરંતુ મારાથી આ દાનનું કામ નહીં બને. રાજા ગુસ્સે થયા અને તુરત જ માણસોને હુકમ કર્યો કે જાઓ, દાસીને હાથે ચાટવો બાંધો અને લિફ્ટને બોલાવી, દાસીનો હાથ પકડીને દાન દેવાવો. આ રીતે દાન કરાવી દીધું. દાન થયાના સમાચાર લઈ શ્રેણીક ભગવાન પાસે પહોંચ્યો. રાજા બોલ્યો, “પ્રભુ ! દાસીએ દાન કર્યું” છે. હવે તો મારો પરલોક સુધરી જશેને ?” પ્રભુ બોલ્યા, શ્રેણીક ! દાસીએ દાન નથી કર્યું. શું ફરમાવો છો પ્રભુ ? હાં, નથી કર્યું ? તુરત જ દાસીને બોલાવવામાં આવી. દાસીએ પુછવા પર કહ્યું, હાં. “મહારાજ ! મેં દાન નથી દીધું” એ તો તમારા ચાટવાએ દાન કર્યું છે. આ સાંભળી રાજા ખૂબ જ નિરાશ થયો. અરે ભગવાન ! હવે મારું શું

થશે ? પ્રભુ ! પ્રભુ ! મને કોઈ રીતે બચાવો. ભગવાને એક વાત બીજી કરી. જો રાજન તારા રાજ્યમાં પુણીયા નામનો શ્રાવક છે. તે રોજ શુદ્ધ સામાયિક કરે છે. તેની એક સામાયિક લઈ લે, તો પણ તારો પરલોક સુધરી જાય. છેવટે શ્રેણીકે પુણીયાને ઘેર સામાયિક લેવા માટે માણસો મોકલ્યા. શું સામાયિક લાવવા મોકલવાની બીજ છે ! તેમાં એ પણ શ્રેણીક હતાશ બન્યો. સામાયિકની કિંમત જાણી. તે તેમાં પણ અસમર્થ બન્યો. આ બધું બન્યા પછી રાજા ખૂબજ દુઃખી થઈ ગયો. ત્યારે ભગવાને રાજા શ્રેણીકને કહ્યું, જો રાજન સાંભળ ! તે આ ભવમાં અજ્ઞાનતાના કારણે એકવાર ગર્ભવતી હરણીનો શીકાર કર્યો હતો. શીકાર કરવામાં ઘણો રસ આવ્યો હતો. જેથી તારો પહેલી નરકના આયુષ્યનો બંધ પડ્યો છે. તું પહેલી નરકે ૮૪ હજાર વર્ષ તું આયુષ્ય લોગવી, આવતી ચોવીસીમાં મારા જેટલી ૭૨ વર્ષની ઉંમર વાળો સાત હાથનો ઉંચો પ્રથમ તીર્થંકર બનીશ. કારણ કે તે શાસનની ભક્તિ કરી હતી. તીર્થંકર ગોત્રને યોગ્ય વીસ ખોલમાંથી તે આરાધના કરી હતી. શ્રેણીક ખુશ થયો અને ધન્ય બની ગયો.

મહાબલમુનિ પણ તીર્થંકર ગોત્રના વીસ ખોલમાંથી પ્રથમ ખોલ અરિહંત દેવની ભક્તિ કરે છે. સંયમ સાધનાની પરમ આરાધનામાં પરમ રસપૂર્વક વિચરી રહ્યા છે. હવે બીજા ખોલની આરાધના કેમ કરશે તેના લાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૨૭

તપના મહામૂલા સન્માન

(શ્રાવણ સુદ ૧૪ તા. ૮-૮-૭૬ રવિવાર)

આજના મહામંગળ પ્રસંગે તપસ્વીઓની તપશ્ચર્યાનું સન્માન કરતાં આનંદ થાય છે. સન્માન શા માટે કરવું ? સન્માનને લાયક કોણ ગણાય છે તે વિચાર કરવો જોઈએ.

માનવીની મનોકામના હોય છે કે હું જ્યાં જઈ ત્યાં મારું સૌ સન્માન કરે, મને આવકારે, પણ સન્માનની લાયકાત જૈન દર્શનમાં ધર્મથી ગણાય છે. જૈનધર્મના આદેશો માણસ માટે સન્માનના માર્ગો છે. માણસની ઈચ્છા સન્માનીય બની જવાની હોય છે, રસ્તામાં નીકળે મને હાથ જોડે, નમસ્કાર કરે, શુભાનુવાદ કરે, એવું ઈચ્છતા હોય છે. આવી ઈચ્છા તો બધાની હોય પણ કોઈ વ્યક્તિ ઉલ્લો રાખી નમસ્કાર ન કરે. આવો અણગમો માનવ-માનવ વચ્ચે શા માટે ?

આજનો માનવ ધર્મ વિહોણો બન્યો છે. એના પ્રત્યે આદર સન્માનની ભાવના જગતમાં રહી નથી. બહારની વેષભૂષા સારી હોય, સ્વતંત્ર ભારતના લોકલાડીલા નેતાઓ સ્ટેઈજ પર બેઠા હોય, ભારતના કલ્યાણની મોટી-મોટી વાતો કરે છે. ગુણાનુવાદ થાય છે અને એની પ્રશંસા થાય છે. એ બેસનાર એના અંતરને પૂછે, અહીં બેસવાની એની લાયકાત છે કે નહીં? એક ધર્મસભા હતી. વિદ્વાનોને ભાષણ કરવાનું હતું. અહિંસા વિષે બોલવાનો વિષય હતો. પ્રત્યેક વક્તાઓએ અહિંસાની વાતો કરી, સુંદર ભાષણ કરી પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. ત્યાર પછી અહિંસાને પુનઃરી કહેવડાવતો એક વક્તા ઉભો થયો. અહિંસા વિષે પોતાનું વક્તવ્ય રજૂ કર્યું. ગરમી ઘણી છે. ખિસ્સામાંથી રૂમાલ કાઢવા ગયો તો ખિસ્સામાંથી રૂમાલની સાથે ઈંદુ નીચે પડી ગયું. પ્રવચનનો વિષય અહિંસાનો છે. ભાષામાં અહિંસાને ગળવી દે છે. પણ જીવનમાં અહિંસા શું જતી કે ઝળહળતી નથી. ઈંદુ નીકળ્યું. ખાતો હશે? કેમ માની લેવાય? તર્ક થાય. શ્રોતાઓના મનમાં સંશય જાગે, કે કહે છે જીંદું અને જગતને બતાવે છે જીંદું. આચારમાં અહિંસા નથી. ભગવાન મહાવીરને સાધક પૂછે છે “હું ધર્મી કંઈ રીતે બનું? શું કરવું જોઈએ? ધર્મી બનવા માટે ત્રણ શબ્દ. અહિંસા, સંયમ અને તપ.”

“ધમ્મો મંગલમુક્કિંઠ અહિંસા સંયમો તવો।

દેવાવિતં નમંસંતિ જસ્સ ધમ્મે સયામણો॥” દશ. અ. ૧. ગા. ૧.

અહિંસા સંયમ અને તપરૂપ ધર્મ તે ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે. જેનું મન સદા ધર્મમાં છે. તેને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે. તમો બધાં કહો છો કે અમે ધર્મી છીએ. એકવાર આંખ બંધ કરી હૃદયે હાથ લગાવી પ્રશ્ન પૂછો કે હું ધર્મી છું! સાધક આત્મા શું વિચારે?

“બીજા માને મને ધર્મી હું કેવો આત્મવચક
પહેલે કે પાછલે પહોરે રાત્રીએ એમ ચિંતવે”

અરે હો રે (૨) ડગલે પગલે હું દંભ કરૂં પણ દુનિયા માને ધર્માત્મા
પણ શું ભયું મારા મનડામાં, એકવાર પૂછોને પરમાત્મા (૨)...અરે હોરે(૨)

સાધક આત્મા ભગવાનને કહે છે કે હે પ્રભુ! હું ધર્મી કહેવાઉં છું. પણ ધર્મનો સ્પર્શ પણ મને થયો નથી. જ્ઞાનીજનો કહે છે ધર્મના સ્પર્શ વિના ભગવાન મહાવીરના મહામૂલ્યવાન સિદ્ધાંતો ન સમજાય. જૈન ધર્મના મૂલ્યવાન સિદ્ધાંતો અહિંસા, સંયમ અને તપ છે. જીવો અને જીવવા ધો. Live and let live. લોકો જીવવા માંગે છે. પણ બીજાના જીવનનો નાશ કરીને. બીજાના હક્ક છીનવી દે છે, ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે

“ સર્વે જીવા વિ ઇચ્છન્તિ, જીવિતું ન મરી જીવિત । ”

જગતના સર્વ જીવો જીવવાને ઇચ્છે છે, કોઈને પણ મૃત્યુ ગમતું નથી માટે તું જીવતો રહે અને જગતના જીવોને જીવતા રહેવા દે. ભગવાન મહાવીરની અહિંસક સમાજ રચના હતી. મારે નિમિત્તે કોઈ જીવ મરે નહીં એટલે એમણે સંસારનો પરિત્યાગ કર્યો. કાચી પૃથ્વી પાણી લીલોતરી ઉપર પગ મૂકવો નહીં અગ્નિનો સ્પર્શ કે વાયુને હણવો નહીં. પ્રાણીઓની હિંસા ન થાય એમાં જાગૃત રહેતા, ભગવાન મહાવીરે અહિંસક ક્રાંતિ સર્જી હતી. ભગવાન મહાવીરે ૩૦ વર્ષની વયે ૧૨૧૧ વર્ષ ૧૫ દિવસની દીર્ઘ તપશ્ચર્યા કરી હતી. ૪૨૧૧ વર્ષની વયે કેવળજ્ઞાન-દર્શન પામી તેઓ સર્વજ્ઞ બન્યા હતા. સ્વર્ગના દેવતાઓ આવી ભગવાન મહાવીરના શુણોત્તું સન્માન કર્યું, અભિવાદન કર્યું. પરંતુ ભગવાન મહાવીરના સિધ્ધાંતોનું પાલન દેવો નથી કરી શકતા. તેથી જ ભગવાનની પ્રથમ દેશના ખાલી ગઈ. સિધ્ધાંત અનુસાર પાલન કરવાની શક્તિ માણસમાં છે.

ભગવાન મહાવીરની ખીજી ધર્મ સલાનો પ્રારંભ અપાપાપુરીની નિકટમાં થયો. ઇન્દ્રભૂતિ નામના પંડિત ત્યાં મહાયજ્ઞનો પ્રારંભ કરતાં હતાં. કોટિ-કોટિ દેવ-દેવીઓનો પરિવાર આકાશમાંથી ઉતરે છે. સમોસરણમાં પ્રવેશે છે. ઇન્દ્રભૂતિ વિચાર કરે છે. યજ્ઞ તો અહીં થઈ રહ્યો છે. અને આ દેવો ક્યાં જઈ રહ્યા છે. દેવ પ્રવાહ જે માર્ગે જઈ રહ્યો હતો ત્યાં એ માર્ગે ઇન્દ્રભૂતિ પણ પોતાના ૫૦૦ શિષ્યોના પરિવાર સહિત ગયા. “ કોણ મહાવિભૂતિ છે ? જ્યાં આ કોટિ-કોટિ દેવ-દેવીઓનો પ્રવાહ જાય છે ? ઇન્દ્રભૂતિ આવો વિચાર કરી સમોસરણમાં પ્રવેશે છે. ઇન્દ્રભૂતિએ પ્રવેશ કર્યો કે તુરંત ભગવાન મહાવીરે તેમને આવકાર આપ્યો અને યોદ્યા “ ગૌતમ તમારું સ્વાગત હો. ” ઇન્દ્રભૂતિનું ગોત્ર ગૌતમ હતું. મહાવીર કેવી રીતે જાણી શક્યા ? ઇન્દ્રભૂતિને આશ્ચર્ય થયું. ભગવાન મહાવીર કહે છે ઇન્દ્રભૂતિ ! શંકાને ક્યાં સુધી સંઘરશો ? ઇન્દ્રભૂતિ માનતા હતા કે આત્મા અને દેહ એક છે. પોતે પોતાની શંકાનું સમાધાન કરી શક્યા ન હતાં. તેનું સમાધાન ભગવાને કર્યું અને કહ્યું “ હવે તમારી શંકાનું સમાધાન થયું ? ઇન્દ્રભૂતિના અંતરમાં પડેલો સંશય ભગવાન મહાવીરે ખતાવી આપ્યો. ભગવાન સર્વજ્ઞ છે તેથી મન-મનની, ઘટ-ઘટની, સમય-સમયની વાતના જાણકાર હતા. ત્રણ કાળના જ્ઞાતા હતા. ઇન્દ્રભૂતિની વર્ષો જુની શંકાનું સમાધાન થયું. અંતરના સંશયનું સમાધાન થતાં ૫૦૦ શિષ્યો સાથે ઇન્દ્રભૂતિએ જૈન ધર્મના મહાન સિધ્ધાંતોનો સ્વીકાર કરી ભગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય બની ગયા. ભગવાન મહાવીરના ૧૪ હજાર અણુગારમાં સૌથી પ્રથમ ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ હતાં. ભગવાન મહાવીરને માટે ગૌતમને અતિ અનુરાગ હતો. ભગવાન મહાવીરે

એક દિવસમાં ૪૪૦૦ શિષ્યો બનાવ્યા. અધિકતર બધા બ્રાહ્મણો જ હતા. ગૌતમ આદિ અણુગારો મહાસંયમી બની તપ આરાધના કરવા લાગ્યા.

આજનો માણસ સંયમથી દૂર ફેંકાઈ ગયો છે. ધર્મ પાલનનું પહેલું દ્વાર અહિંસા, બીજું દ્વાર સંયમ અને ત્રીજું દ્વાર તપ છે. આજના શુભ અવસરે તપસ્વી બહેનોનું, સન્માન શા માટે કરવામાં આવ્યું છે ? કારણ કે એમણે તપ કર્યું છે, તપ એટલે શું ?

જેનાથી કર્મ છૂટા પડે તે તપ.

જેનાથી આત્માશુદ્ધ બને તે તપ.

જેનાથી ભવબંધનની મુક્તિ થાય તે તપ,

જેનાથી કાયાની મૂર્છા ઉતરે તે તપ.

જેનાથી આણ્ણહારી બનાય તે તપ.

જેનાથી પરમમુક્તિની સિદ્ધિ થાય તે તપ.

માસખમણ જેવી દીર્ઘ તપશ્રય્યા આજે વૃજકુંવરબેન ગાંધીએ કરી છે તેમજ આજે શ્રીસંઘે સન્માન કર્યું છે. બીજા બેનો પણ સન્માન ને પાત્ર છે. તેમણે પણ તપ કર્યું છે. ધર્મના ત્રીજા દ્વારમાં પ્રવેશ કરે એ આત્માઓ પાવન બની જાય છે. અ. સૌ. શુશીલાબેને તથા અ. સૌ. યશવંતીબેને સિદ્ધિ તપ કર્યું છે. સિદ્ધિ તપ એટલે શું ?

એક ઉપવાસ ને પારણું

બે ઉપવાસ ને પારણું

ત્રણ ઉપવાસ ને પારણું

ચાર ઉપવાસ ને પારણું

પાંચ ઉપવાસ ને પારણું

છ ઉપવાસ ને પારણું

સાત ઉપવાસ ને પારણું

આઠ ઉપવાસ ને પારણું

આ તપ ૪૩ દિવસે પુર્ણ થાય છે. આનું નામ સિદ્ધિ તપ કહેવાય. તપ કરે તો જીવન શુદ્ધ બની જાય અને આત્મા પવિત્ર બની જાય. આવા ભાઈઓ બેનો બ્રહ્મચર્ય અને તપશ્રય્યાનું પાલન કરે છે તેનું બહુમાન અને સન્માન પણ થાય છે. અહિંસા એ જૈનધર્મનો પાયો છે. સંયમ એ જૈનધર્મનું શિખર છે અને તપ એ જૈનધર્મની ધ્વજ છે. આજે બાહ્ય તપની સાથે અધ્યાત્મિક તપ જે બ્રહ્મચર્ય છે તેને અંગીકાર કરનાર ભાઈ-બેનોનું પણ બહુમાન છે. જેને બ્રહ્મચર્યરૂપ ધર્મ માનસિક ભૂમિકાને સ્પર્શી જાય છે તે વ્યક્તિ સ્વર્ગના દેવતાઓના વંદનને લાયક બની જાય છે.

દેવ દાનવ ગંધવા, જક્ષ્મ રક્ષસ કિન્નરા ।

વ્રમ્યારિ નમસંતિ, દુક્કરં જે કરંતિતં ॥

વંદન સૌને મીઠા લાગે છે પરંતુ વંદનને યોગ્ય બનવું જોઈએ તપનું માહાત્મ્ય મોટું છે. તપ કાના-માત્રા વગરનો આકરો શબ્દ છે. એની મહાનતા અદ્ભૂત છે. તેના અંદર પડેલું સત્ત્વ, હીર શક્તિ કોઈ અપૂર્વ છે. તપશ્ચર્યા એ કૃષિયુગનું કલ્પવૃક્ષ છે.

અહિંસા, સંયમ અને તપ જેણે કર્યા છે તે માત્ર માનવ માટે જ નહીં પરંતુ સ્વર્ગના દેવતાઓ માટે પૂજનીય છે. આજે જે આત્માઓએ તપશ્ચર્યા કરી છે તે તપ આદરણીય અને અનુકરણીય છે.

કર્ણાટક કેસરી ખાદીધારી બાબા ગણેશલાલજી મહારાજ મહારાષ્ટ્રમાં થઈ ગયા એ ખાદી જ પહેરતા. કોઈ દહીં બીજ, તેને એક જ દવા આપતા. તપશ્ચર્યા કરો. મહારાષ્ટ્રમાં એક શેઠ હતા. તેમના ધર્મપત્નિ બિમાર પડ્યા. પેટમાં મોટો રોગ થયો. હજારો રૂપિયા ખર્ચ્યા પણ સાફ ન થયું. આવ્યા બાબા પાસે. બાબાએ કહ્યું દેવાનુપ્રિયા ! તમારે નિરોગી થવું હોય તો તપશ્ચર્યા કરવી પડશે. તમે માસખમણ કરો તો તમારો રોગ અવશ્ય નાબૂદ થયા વિના રહે નહિ. પ્રથમ તો શેઠાણી આનાકાની કરવા લાગ્યા, પછી દિલમાં શ્રદ્ધા ધરી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરી. ઉપવાસના પચ્ચાસાણ લીધા. એકેક કરતા આગળ વધતા માસખમણ પૂરૂં કર્યું ને શેઠાણી સાબ થઈ ગયા.

આજનો દિવસ સૌને માટે મંગળકારી છે કારણ કે આજે ઘણાં આત્માઓએ સંયમ અને તપની આરાધના કરી છે. મારી તમે સૌ પ્રત્યે શુભ મનોકામના છે કે તમે સૌ તમારા વ્રત પાલનમાં દૃઢ બની રહેજો. સંયમ રૂપ રત્ન ને સાચવવા તપ રૂપ તિલ્લેરીની આવશ્યકતા છે. ઈન્દ્રિયો ને કંટ્રોલમાં રાખવાને માટે તપ બ્રેકનું કામ કરે છે. તમે જે બ્રહ્મચર્ય વ્રત સ્વીકારેલ છે તે સર્વોત્તમ છે. ભગવાને પણ કહ્યું છે કે “તવેસુ વા ઉત્તમ વ્રમચેરં”. તપોમાં સર્વશ્રેષ્ઠ બ્રહ્મચર્ય જ છે.

ધર્મના આદર્શ નિયમો કે સિધ્ધાંતોને આત્મા સુધી પહોંચાડવામાં આવે તો જીવન અહિંસા સંયમ અને તપથી શોભી ઉઠે છે. આજે કર્મગ્રંથ લાગ ૧-૨નું ઉદ્ઘાટન છે. સંઘાણી એસ્ટેટમાં ગત ચાતુર્માસ દરમિયાન વિદુષી બા. પ્ર. શ્રી લલીતાબાઈ મ. એ પુરૂષાર્થ કરી, કર્મની થીયેરી સમજાવનાર અપૂર્વ કર્મગ્રંથના પુસ્તકો તૈયાર કર્યા. સતીજીનો સમાજ ઉપર ન બૂલાય એવો ઉપકાર છે. આ મૂળ કર્મગ્રંથનો અનુવાદ પ્રથમ હિંદીમાં પંડીત સુખલાલજીએ કર્યો હતો. માણસ કર્મના ભેદ, પ્રભેદ, વિભેદ સમજે તો કર્મ-ધર્મ બની જાય છે.

આ ઉપરાંત પણ એક અંથાલયનું પણ આજે ઉદ્ઘાટન છે. ભાવિક લોકો ધાર્મિક સાહિત્ય વાંચે, સમજે અને જીવનમાં ઉતારે તો આ અંથાલય પણ સમાજ માટે મહાન ઉપકારક સાધન બની રહે. આવા સર્વે સાધનોનો સદુપયોગ કરી, તમો સૌ જીવન ધન્યતાને પ્રાપ્ત કરો.



૨૮

સ્નેહ સૂત્ર રક્ષાબંધન

(શ્રાવણ સુદ ૧૫ તા. ૬-૮-૭૬ સોમવાર)

આજે રક્ષાબંધનનો દિવસ છે. ભારત એ તહેવારો અને પર્વોનો દેશ છે. રક્ષાબંધન એટલે શું ? જેન પાસે ભાઈએ સોનેરી રૂપેરી રાખડી બંધાવવી તે ને ? આ તો સામાન્ય અર્થ થયો પરંતુ રક્ષાબંધન એટલે સામી વ્યક્તિની સાથે આત્મીયતા-આત્માનો સંબંધ રક્ષા એટલે વ્યક્તિના સદ્ગુણોનું સંરક્ષણ કરવું. કોઈપણ વ્યક્તિનું રક્ષણ સ્નેહ, પ્રેમ, પૂજ્યતા, વાતસલ્ય, મમતા કે મારાપણના ભાવ વિના થઈ શકતું નથી.

જગતના જીવો પરસ્પરમાં એકબીજાના સંબંધો સ્વિકારે છે. આ સંબંધો ક્યારે અને ક્યાં સુધી ટકી શકે છે ? જ્યારે આપસી સ્નેહ અને પ્રેમ તૂટી જાય છે ત્યારે સંબંધ પણ વિચ્છેદ થઈ જાય છે. માણસ પ્રેમનો ભૂખ્યો છે અને સ્નેહ વગર સુનો છે. તે આવા સંબંધો માટે દોડ્યા કરે છે.

રાખડી એ ભાઈજેનના પવિત્ર સ્નેહ સંબંધનું પ્રતિક છે. શું રાખડી બાંધનાર જેન અને બંધાવનાર ભાઈ જીવનભર આપસમાં કલેષ નહીં કરે ને ? ભાઈજેનનો મીઠો સંબંધ ક્યાં સુધી ટકાવી રાખશે ? આ પ્રશ્ન પણ વિચારણીય છે. બંને પાત્રોમાં સ્વાર્થ ભાવનાનો પ્રવેશ નહિ થાય અને ઉદાર મને એક બીજા પ્રતિ સ્નેહ ટકાવી રાખશે તો સંબંધો વર્ષો સુધી શું જીવનભર પણ નભી જાય છે.

જેન ભાઈને રાખડી બાંધે છે અને ભાઈ જેનની જવાબદારીનો સ્વીકાર કરે છે. સાથે જમી અંતર લાગણીનું દર્શન કરાવે છે. એટલું નહિ. ભાઈ રાખડીનો સ્વીકાર કરી જેનને શક્તિ પ્રમાણે પૈસા આપે છે અને તેના સ્નેહને વધાવી દે છે. આવું એક બીજું પણ પર્વ છે જેને વીરપસલી કહેવાય છે. તમો દેશમાંથી સુબંધ આવ્યા છો પણ હજી રક્ષાબંધન અને વીરપસલીના પવિત્ર તહેવારો ભૂલ્યા નથી. ભાઈજેનના પવિત્ર સંબંધો સદા જીવંત રહેશે તો ભારતીય સંસ્કૃતિ વધારે સમૃદ્ધ બનશે.

રક્ષાબંધનનો ખીજો એક અર્થ છે કે સૌ જીવો સાથે દયાનો સંબંધ બેડો. દયાના પવિત્ર સાધનથી સૌનું રક્ષણ કરવું તે રક્ષાબંધન છે. રક્ષા કેણુ કરે ? રક્ષા કેની કરવી ? રક્ષા કેવી રીતે કરવી. આ વાતોને સમજવામાં આવે તો, આજના પર્વનું મહત્ત્વ વધી જાય. એન તો માત્ર પોતાના ભાઈને રાખડી બાંધી, ભાગ્ય વિધાતાને પ્રાર્થના કરે છે કે “મારા ભાઈનું રક્ષણ કરજે, એને સમૃદ્ધિવાન બનાવજે, એને ત્યાં રિધિ, સિધિની અભિવૃદ્ધિ કરજે. આ જ બોધજે છે ને ? એન અને ભાઈની આવી જ ભાવના છે ને ? બાલો ! કંઈક જવાબ આપો ? હાં મહારાજ સાહેબ !

આપણે ત્યાં પર્વાધરાજ પર્યુષણપર્વ આવશે એટલે જૈનો આઠ દિવસ સુધી જીવદયા અર્થે લીલોતરી શાક નહીં ખરીદે. જરૂર ત્યાગ કરશે. ઉપાશ્રયો સામે ઘણાં શીકારીઓ પક્ષીઓને પાંજરામાં પુરીને લાવશે. જીવદયા પ્રેમીઓ પક્ષીઓને બંધનમાંથી છોડાવવા માટે હજારો રૂપિયા ખર્ચે છે. કતલખાનામાંથી યા કસાયો પાસેથી સેંકડો જનવરોને પણ રૂપિયા ખર્ચી દયા માટે બચાવશે. જીવદયા માટે જૈનો દર વર્ષે લાખો રૂપિયાનું ખર્ચ કરે છે.

જેને મૃત્યુના દુઃખનું જ્ઞાન હોય તે ખીજના પ્રાણ બચાવી તેની રક્ષા કરશે. જીવન સૌને બહાલું છે. મૃત્યુ સૌને ભયંકર લાગે છે. ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે

सत्त्वे जीवा वि इच्छन्ति जीविउ न मरिजीउ

જગતનાં સર્વ જીવો જીવવાની ઇચ્છા કરે છે. મરવાની ચાહના કોઈ કરતું નથી કારણ કે સૌને પોતાનું જીવન બહાલું છે. જેથી આપણે સૌએ સદાને માટે જીવોને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવો બોધજે. કહ્યું છે ને Live and let live તમે જીવો અને ખીજોને પણ જીવવા દો.

કોઈ પ્રશ્ન કરે છે કે ભગવાન મહાવીરે દીક્ષા લીધી, સાધના અને તપ વડે કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી હતી. તેમનો મોક્ષ તો નિશ્ચિત જ છે તો પછી તેમને ગામડે ગામડે વિચરવાની શી જરૂર હતી ? તેના જવાબમાં શાસ્ત્રકાર ક્રમાવે છે.

सत्त्व जगजीव रक्खण दयद्वयाए पावयणं सुकहियं।

મહાવીરની વિહાર યાત્રા જગતનાં સર્વ જીવોનું રક્ષણ અને દયા માટે હતી. ગામડે ગામડે અને શહેરોમાં જીવદયા અને જીવરક્ષાનો સિદ્ધાંત ક્રમાવતાં હતાં. કેટલો પરોપકાર હતો ? જીવો કઠોરતા છોડી મૃદુતાને પ્રાપ્ત કરી અહિંસક જીવન જીવતા થાય, તેને માટે મહાવીરની ચર્ચા હતી. જીવદયા વગર કદયાણુ નથી. સૌને પોતાની સમાન ગણો.

જીઓ ! ચંપકભાઈનો બાબો રૂપીન આવ્યો. તેના પર્યાના ખોળામાં બેસી

ગયો. કારણ કે તેની ઉપર તેને પ્રેમ વધારે છે. તેની સંભાળ કેટલી બધી રાખે છે. જે પોતાના હોય, તેની ઉપર પ્રેમ હોય તે સ્વાભાવિક છે. આવો પ્રેમભાવ સૌને માટે હોય તો વધારે સાફ ગણાય.

કોઈને મરવું ગમતું નથી. સૌ એમ જ ઈચ્છે છે કે મારે મરવું નથી. પરંતુ બધાએ એટલું તો સમજી જ લેવું જોઈએ કે “હું” મરવા નથી માંગતો તો, મને બીજાને મારવાનો અધિકાર નથી.” રોજના રોજ સવારથી સાંજ સુધીમાં કેટલી હિંસા થાય છે? પ્રભાસપાટણ કે વેરાવળને કિનારેથી લાખો માછલાઓની નિકાસ થઈ રહી છે. આવા નિર્દોષ જીવો કેટલા દુઃખી થાય છે. આ પંચમ કાળની અંદર માણસો માંસાહાર તરફ વળ્યા છે. માંસાહારના પોષણ માટે કેવી ભયંકર હિંસા કતલખાનામાં થાય છે. દેવનારની અંદર આધુનિક મશીનો દ્વારા જીવોની કતલ ઝડપી બનાવવામાં આવી છે. આવા ભયંકર કતલખાનાની પ્રેરણા દેનારને કેટલું પાપ લાગતું હશે?

એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે તમારે જો સુખી થવું હોય તો બીજાના સુખને લૂંટો નહીં. પોતાના ક્ષણિક જીવન માટે પારકા જીવનની કંઈક દરકાર કરવી જોઈએ. માણસ પોતાની તૃષ્ણાને પોષવા કેવી ભયંકર હિંસા કરાવે છે. તેના કૃળ કેટલા વિષમ અને દુઃખદ આવશે?

એકવાર બિલખાના ઠાકોરને કોઈએ વાત કરી કે ઠાકોર સાહેબ! કોઈકવાર મલિંદો બનાવીને જમો. ખૂબ મઝા આવશે મલિંદાની વિગત બાણી, ઠાકોરે તુરતજ હુકમ કર્યો. મારે ચકલાની જીભનો મલિંદો ખાવો છે. વિચાર તો કરો ચકલાની જીભ કેવડી હોય? એક નખ કરતાં પણ નાની હોય. મલિંદો કરવામાં કેટલી જીભ જોઈએ, જીભ માટે કેટલા ચકલા જોઈએ, અને આટલા ચકલા માટે કેટલા માણસો શીકાર કરે? હજારો ચકલાની નિર્દોષતા લૂંટી શીકારીઓ ભયંકર હિંસા કરી ચકલાઓને લાવ્યા. તેની જીભ કાઢી કાઢીને ઠાકોર માટે મલિંદાનું સોજન બનાવવામાં આવ્યું. ઠાકોર રસપૂર્વક જમ્યા. આવી ભયંકર પાપ લીલાતું કેવું પરિણામ આવ્યું? થોડા દિવસોમાં ઠાકોરના શરીરમાં મલિંદાના બનેલા લોહી માંસમાં વિકૃતિ આવી અને કીડા પડવા લાગ્યા. ઠાકોરનું આખું શરીર કીડાઓથી ઉભરાવા લાગ્યું તેને રોમેરોમ જીવડાં પડી ગયા. ઠાકોરને તેનાથી ભયંકર વેદના થવા લાગી. કુટુંબીજનોએ ઠાકોરને આરામ પહોંચાડવા માટે શરીરમાં લોટ ભરવા લાગ્યા. ઠાકોરને ધણી અશાંતિ થાય છે. કીડાઓ માંસ ન ખાતા લોટ ખાવા લાગ્યા. પરંતુ ક્યાં સુધી ચાલે? છેવટે ઠાકોર કમોતે મરીને દૂર ગતિએ ગયા. એક જીભના સ્વાદ માટે માનવ કેટલી હિંસા કરે છે? તેના કૃળ ભોગવવા પડે છે. કહ્યું છે કે કઢાળ કમ્માળ ન મોવલ અત્થિ. કરેલા કર્મો ભોગવ્યા સિવાય સુકિત નથી. આજનો સ્વાથી માણસ રક્ષકના નામે

લક્ષક બન્યો છે ધન એવણાની પાછળ ફેટલા જીવોનું શોષણ કરે છે ? માણસો, નોકરો કે ગુલામો ઉપર કેવા જોર જીલમ અને અત્યાચાર કરે છે ?

એક પુરાતન કાળની વાત છે. પદ્મનાભ નામના ચક્રવર્તી રાજ્ય કરતાં હતાં. તેનો મંત્રી ઘણો જ બાહોશ અને ચાલાક હતો. તેની પ્રવૃત્તિથી રાજા ખુશ થયા અને અમુક સમય સુધી તેને રાજ્ય ચલાવવા માટે આપ્યું. મંત્રીએ જનતા ઉપર જોર જીલમ કરવા શરૂ કર્યા. પ્રજા દુઃખી થવા લાગી. મંત્રીએ સાધુ સંતોને પણ ન છોડ્યા. ત્યાગીઓ તો રાજ્યમાંથી હિજરત કરી દૂર દૂર જવા લાગ્યા. જીલમની વાતો દૂર દૂર સુધી પહોંચી ગઈ. રાજાની અવગણના થવા લાગી. લોકો તેને ચમરાજ સરીખો ગણવા લાગ્યા. ફરિયાદ કરવાની કોણ હિંમત કરે ? ચક્રવર્તીના નાના ભાઈ મુની બની ગયા હતાં. તેમનું નામ વિષ્ણુ મુનિ હતું. તેઓ દૂર જઈ પહોંચ ઉપર સમાધિ લગાવી સાધના કરતાં હતાં. ત્યાં દૂર સુધી નવા રાજાના જીલમની અને સંતો ઉપરના ત્રાસની વાત પહોંચી ગઈ. એકવાર વિષ્ણુ મુનિને આ વાત જાણવા મળી કે ત્યાગીઓ ઉપર પણ ત્રાસ ? કોઈને પડી નથી ? સાધુઓની રક્ષા કે દયા લાવનાર કોઈ નથી ? આવા વિચાર કરીને વિષ્ણુ મુનિએ પરોપકાર અને સાધુ ધર્મની થતી અવગણનાને બચાવવા ત્યાંથી વિહાર કરીને રાજ્યમાં પહોંચે છે. આ નવા રાજાના માણસો મુનિને પ્રવેશ કરવાની મના કરે છે. રાજાનો હુકમ નથી. મુનિરાજ પાછા ચાલ્યા જાયો. અહીં તમોને નિવાસ નહીં મળે. સૌરાષ્ટ્રમાં લીંબડી સંપ્રદાયના એક સંત હતા તેમનું નામ શ્રી જેઠમદાસસ્વામી હતું. તેઓ જીવદયા પ્રેમીના નામે પ્રસિદ્ધ હતાં. કોઈ પણ વ્યક્તિ પશુઓ ઉપર ત્રાસ કરતો હોય તો તુરત જ પશુને છોડાવે. નદી કે તળાવને કિનારે કોઈ માછલા મારતું હોય તો તેમની જાળો પકડાવી દંડ કરાવતાં હતાં. દરેક રાજ્યમાં તેમનું ઘણું જ માન હતું. તેમની જીવદયા પ્રવૃત્તિને સૌ આવકારતાં હતાં. તેઓ ઘણાં જ નિડર હતાં. રાજા મહારાજા કે મંત્રી નેતાઓને પણ જીવોની દયા માટે ઘણીવાર આકર્ષે સંભળાવી દેતા હતાં. આ વિષ્ણુ મુનિ પણ એવા જ નિડર હતાં તેમણે રાજાની આજ્ઞાને માન્ય ન કરતાં પ્રવેશ કર્યો. અને માણસોને કહી દીધું કે જા તારા રાજાને કહી દે કે વિષ્ણુ મુનિ અહીં રાજ્યમાં રહેવા માંગે છે. આ વાતની જાણ થતાં મંત્રીરાજા આવે છે અને મુનિને કહેવા લાગ્યા. મુનિરાજ ! મારા રાજ્યમાં તમો નહીં રહી શકો ? મારો હુકમ છે કે આ જૂમિમાં કોઈ ત્યાગીઓએ ન રહેવું ? તમો કેમ હઠ લઈને બેસો છો ? ચાલ્યા જાયો ! અહીં પ્રવેશ નહીં મળે ? છેવટે વિષ્ણુ મુનિએ રહેવા માટે ત્રણ હાથ જગ્યા માંગી. અંતે મંત્રીરાજે મુનિને ત્રણ હાથ જગ્યા ભરી લેવાની આજ્ઞા આપી. વિષ્ણુ મુનિ તો લજ્જિત અને વૈકિય શક્તિના જાણકાર હતાં. તુરત જ વૈકિય શક્તિ દ્વારા વિરાટ રૂપ ધારણ કર્યું. આ જોઈ મંત્રી તો ગભરાઈ ગયો.

મુનિના ચરણમાં પડયો અને શરણ માંગ્યું. મુનિએ તેની શાન સુધારી ઠેકાણે લાવ્યા. લોકો અને સંતો ઉપરનો ભેરબુલમ દૂર કરાવ્યો. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જીવ દયા અને જીવ રક્ષા વિના આ જગતમાં શાંતિ નથી.

મુંબઈ જેવા શહેરમાં દરરોજ કેટલા એકશીડન્ટ થાય છે અને કેટલા લોકો મરે છે. હવે લોકોને કોઈના મૃત્યુના ખખર જાણી અરેરાટી થતી નથી. આજનો માનવ નિષ્કુર અને દયાવિહોણો બન્યો છે. રસ્તે જતાં કોઈ મરેલો માનવી પડ્યો હોય તો તેની પુછપરછ કરવાનો તેની પાસે સમય નથી.

આજે રક્ષાબંધનનો દિવસ છે. લાઈબેનના સંબંધો કેટલા પવિત્ર અને મંગળ છે. તે સંબંધો સદાને માટે જાળવી રાખવા જોઈએ. ઘણાં સમયની વાત છે કે આપણા પ્રથમ રાષ્ટ્રપતિ બાબુ રાજેન્દ્રપ્રસાદને મળવા એકવાર કેનેડાના પ્રમુખ દિલ્હી આવ્યા હતાં. એ જ સમયમાં રક્ષાબંધન શ્રાવણી પુનમનું પર્વ આવ્યું. કોઈ કારણસર રાજેન્દ્રબાબુ કેનેડાના પ્રમુખને લઈ બહાર જવા તૈયાર થઈ કાર પાસે આવે છે. ચોકીદારો પહેરેદારો હાથમાં શસ્ત્રો સાથે સંરક્ષણ કરતાં તૈયાર ઉભેલા છે. એટલામાં ગેઈટ ઉપર એક બેન પોતાના લાઈબેન મળવા માટે અંદર આવવા માંગે છે. ચોકીદાર તે બહેનને અંદર જવાની મના કરે છે. પાસ વિના અંદર ન જઈ શકાય તેમ સમજાવે. બાઈ પાસે પાસ નથી. બાઈને લાગી આવે છે અને દુઃખ થાય છે. આંખોમાં પાણી આવે છે. તે રડતી દરવાજા પાસે ઉભી છે. રાષ્ટ્રપતિની કાર દરવાજા પાસે પહોંચી. પેલી રડતી બેનને જોઈ કાર ઉભી રાખી દીધી. તેને નજીક બોલાવી રાષ્ટ્રપતિએ પુછ્યું “બેન ! તું કેમ રડે છે ?” “બાબુ ! મારો લાઈબેન અંદર કામ કરે છે તેને મારે મળવા જવું છે પરંતુ આ લોકો મને જવા દેતા નથી.” “બેન ! તારા લાઈબેન આજે શું કામ છે ?” રાષ્ટ્રપતિ બોલ્યા. બેને જવાબ આપ્યો. “બાબુ ! આજે રક્ષાબંધન છે હું મારા લાઈબેન રાખડી બાંધવા આવી છું.” આ વાત સાંભળી બાબુ તુરત જ કારમાંથી નીચે ઉતરી ગયા અને બેનને કહ્યું “જો આ હાથ ઘણાં સમયથી અડવો લાગે છે. હું તારો લાઈબેન છું. મને આ હાથે રાખડી બાંધી દે. તું મારી બેન છો.” બેને તુરત જ ખીસામાંથી રાખડી કાઢી, બાબુના હાથે સ્નેહપૂર્વક, લાઈબેન પ્રેમની જેમ તુરત બાંધી આપી.

રાષ્ટ્રપતિએ મોટરને પાછી વાળી અને આવેલો પોતાનો ફા. દશ હજારનો પગાર બેનના હાથમાં આપી દીધો. “બેન ! તું હવે સદાને માટે મારી બેન છો. દર વર્ષે આવજો અને મને લાઈબેન તું રાખડી બાંધી જજો.” બુઝો ? આનું નામ લાઈબેન. લાઈબેન બેનનું દુઃખ દૂર કર્યું અને જ્યાં સુધી જીવ્યા, ત્યાં સુધી પેલી બાઈના હાથે રાખડી બાંધાવતા રહ્યા.

અંતરના લાવપૂર્વકના લાઈબેનના સંબંધો મીઠા સંબંધો ગણાય છે. આજે વ્યવહારમાં લોકો ઘણાંને માનેલા લાઈ બેન ગણે છે. વર્ષો સુધી સંબંધોને જળવે છે. લાઈ! હંમેશા બેન પાસે રાખડીની આશા કરે છે કે બેન! ભલે તું સોના ચાંદીની કે કિંમતી રાખડી ન લાવ પરંતુ પ્રેમની રાખડી તો સદાને માટે બાંધવા આવતી જજે. લાઈ કદાચ વિદેશમાં રહેતો હોય છતાં બેન માટે કેવી લાવના રાખે છે? સાંભળો....

દક્ષિણ ભારતનો આનંદરાવ નામનો યુવક અભ્યાસ માટે રશિયા ગયો. કોઈ એક યુનિવર્સિટીમાં ભણતો હતો અને હોસ્ટેલમાં રહેતો હતો. આદમર્ટ નામનો યુવક તેના સાથી હતો. બંનેને આપસમાં ઘણી ગાઢ મિત્રતા હતી. એકબીજાના સુખદુઃખના ભાગીદાર હતા. આનંદરાવને દેશમાં લાઈબેન વગેરે પરિવારમાં હતાં. શ્રાવણ મહિનો આવ્યો અને દેશમાંથી તેની બેને આનંદરાવ માટે રક્ષાબંધન પર્વ નિમિત્તે એક સુંદર રાખડી પોસ્ટમાં મોકલી હતી. આનંદરાવ પોતાના રૂમમાં બેઠો હતો. એટલામાં પોસ્ટ આવી અને ખોલીને જુએ તો અંદરથી એક સુંદર કલાકૃતિ વાળી બેને મોકલેલી રાખડી હતી. રાખડી જોઈને જ આનંદરાવને પોતાની બેન અને બેનની મમતા-સ્નેહની સ્મૃતિ થઈ આવી આ સ્મૃતિના કારણે આનંદરાવ રડી પડ્યો. રડ્યો તો એવો રડ્યો કે ધ્રુસકા ભરવા લાગ્યો. આનંદરાવનું રૂદન સાંભળી આદમર્ટ જલ્દી દોડી આવ્યો. આદમર્ટે પુછ્યું, “કેમ લાઈ! તું શા માટે રડે છે? તબીયત સારી નથી?” આદમર્ટ પણ ગળગળો થઈ ગયો. મારા મિત્રને શું થઈ ગયું? તે પણ વિચારમાં પડી ગયો. આનંદરાવ કંઈક શાંત થયો અને તેના મિત્રને કહ્યું “જો લાઈ! આજે અમારું ભારતીય રક્ષાબંધન પર્વ છે અને મારી બેને અમારા લાઈબેનના સ્નેહના પ્રતિક સમી આ રાખડી મોકલી છે. આ રાખડી જોઈ મને મારી બહેન યાદ આવી ગઈ અને મારું હૈયું હાથ ન રહ્યું. હું રડી પડ્યો. લાઈ! મારી તબીયત સારી છે. તું ચિંતા ન કરીશ.”

આદમર્ટ આ બધું સાંભળી વિચાર કરતો જ થઈ ગયો. ભારતીય લોકોમાં લાઈબેનને આટલો બધો સ્નેહ અને તેનું આવું સુંદર પ્રતિક રાખડી? સ્નેહ સંબંધ માટે આવું એક સ્વતંત્ર પર્વ! ધન્ય છે ભારત દેશને! ધન્ય છે ભારતીય સંબંધોને! ધન્ય છે ભારતના લાઈ અને બેનને! મારા રશિયા દેશમાં આવો સ્નેહ, આવા સંબંધ, આવા પ્રતિક અને આવા પર્વ ક્યારે ઉજવાશે?

આદમર્ટે ભારતીય લાઈબેનના પ્રેમની કદર કરી. ભારતીય તહેવારોનું સંગ્રાધન કર્યું. છેવટે તે ભારત આવ્યો. આદમોડા પહોંચ નજીક તેણે એક જૂંપડી બાંધી. તેમાં રહેવા લાગ્યો. તેણે લાઈબેનના પ્રેમ સંબંધો કેવા હોય, તે સંબંધી રશિયન

ભાષામાં લેખમાળા શરૂ કરી. રશિયન પેપરોમાં તેના લેખોનો પ્રચાર થવા લાગ્યો. આલખટૈં પ્રતિજ્ઞા કરી કે “જ્યાં સુધી રશિયન બહેનો જ્યારે તેના ભાઈને રાખડી બાંધશે અને મારી બેન મને અહીં રાખડી મોકલશે ત્યારે જ હું ભારત છોડી રશિયા જઈશ.”

કહેવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે બહેનો, ભાઈ માટે પ્રેમ અને ભાઈઓ બેન માટે મમતા રાખશે તો સંસારમાં શાંતિનું અને ભારતીય સંબંધોનું ગૌરવ બની રહેશે.

મન ભાઈ છે અને બુદ્ધિ બહેન છે. બુદ્ધિ ઘણીવાર મન ભાઈને સમજાવે છે કે, “ભાઈ! સંયમમાં રહો સૌ સાથે પ્રેમ રાખો, સ્નેહનો સથવારો બનાવો”. મન તો સ્વતંત્ર છે. તે તો બુદ્ધિની વાતને તિરસ્કારે છે. મન રૂપી ભાઈ જ્યારે બુદ્ધિ રૂપી બહેનની વાતમાં સહકાર આપશે ત્યારે આનંદ મંગળ થશે. બુદ્ધિ બહેન મન ભાઈને પ્રેમથી બોલાવી તેને હાથે સ્નેહસૂત્રની રાખડી બાંધે છે.

આજના આ પવિત્ર પર્વે સૌ દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા લેજો કે કોઈ સાથે બગાડશો નહિ. સૌ સાથે સ્નેહ-પ્રેમનો સંબંધ જોડી વસુધાને કુટુંબ બનાવી લેશો. ખરેખર ત્યારે જ માનવ જીવનની ધન્યતા ગણાશે.



૨૯

સિદ્ધ એટલે નિરાકાર પરમાત્મા

(શ્રાવણ વદ ૧ તા. ૧૦-૮-૭૬ મંગળવાર)

ત્રિલોકી નાથે સિદ્ધાંતની પડપણા કરી છે. સિદ્ધાંત એટલે શું ? કર્મેની અંત લાવી સિદ્ધિને વરાવે તેનું નામ સિદ્ધાંત. જ્ઞાનીજનો કરમાવે છે કે

येनादि मुक्तौ किल संति सिद्धा, माया विमुक्ता गत कर्मबंधाः ।

एक स्वरूपा : कथिता कविन्द्रै, सिद्धांत शास्त्रेषु निरंजना स्ते ॥

જૈન દર્શનમાં બે પ્રકારના ઈશ્વર જણાવ્યા છે. એકને અરિહંત તીર્થંકર પરમાત્મા કહેવાય છે અને બીજા સિદ્ધ પરમાત્મા કહેવાય છે. અરિહંત તીર્થંકર પ્રભુ વિષે વિવેચન થઈ ગયું છે. હવે સિદ્ધ પ્રભુ વિષે જાણીએ. રાગ-રૂપાદિથી મુક્ત થઈ જે સિદ્ધ થાય છે, જેના કર્મબંધો ક્ષય થયા છે, જે માયાથી વિમુક્ત બન્યા છે. કવીન્દ્રોએ આવા એક સ્વરૂપવાળા જેને સિદ્ધાંત શાસ્ત્રોમાં નિરંજન કહેવાય છે તેઓ સિદ્ધ છે,

જે આત્મા આઠે કર્મોનો નાશ કરે છે. તે સિધ્ધ બની જાય છે. સિધ્ધ બની ગયા પછી તેનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે ?

મુક્ત હોને પર વહી આત્મા પુનઃ જન્મ નહીં પાતા હૈ
જીવ અનંતાન્ત જગતમે, ગણુના મેં નહીં આતા હૈ
છિલકે સે તંદુલ મુક્ત હોય, છિલકે કો ફિર નહીં પાતા હૈ
ચોં કર્મો સે મુક્ત આત્મા, બંધન મેં ફિર નહીં આતા હૈ.

જે આત્મા કર્મોથી મુક્ત થાય છે. તેને આ સંસારમાં ફરી જન્મ લેવો પડતો નથી. જગતના અનંતા જીવોની ગણુનામાં તેને આવવું પડતું નથી. જેમ કે ક્ષેત્રારથી ચોખ્ખા અલગ થઈ ગયા પછી ફરી ક્ષેત્રારને ચોટતા નથી. એવી રીતે આ આત્મા પણ જ્યારે કર્મોથી મુક્ત બને છે ત્યારે ફરી કર્મબંધનમાં આવવું પડતું નથી.

સિધ્ધ ભગવંત કેવા છે ?

તેષાં ન કાયો ન મનો ન રૂપં, મહાકવીનામકલ સ્વરૂપં
નેચ્છા ન મોહ. પુનરાગમો ન, દ્વેષો ન વેષો ન મદો ન માન ॥

સિધ્ધ ભગવંતને કાયા નથી, મન નથી, રૂપ નથી, મહાકવીઓ પણ જેના સ્વરૂપને કળી શકતાં નથી, ઇચ્છા નથી, મોહ નથી, ફરી આગમન નથી. જેને કોઈ પ્રકારે દ્વેષ નથી, જેને કોઈ વેષ નથી, જેને મદ કે માન પણ નથી. વળી કહે છે.

સિધ્ધા ન નાર્યોં ન નગનકલાબા, કતૃત્વયોગા ન ચલા ન સંતિ ।

ન સૃષ્ટિ સંહાર કૃતો ન દ્રશ્યા : મોગાર્થિનો ના કૃતિધારકા ન ॥

સિધ્ધોનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

આપણા ઈશ્વરનું સ્વરૂપ બતાવે છે કે સિધ્ધ ભગવંતો નારી નથી, નર નથી કે નપુંસક નથી. તમે નર-નારી મટી જાવ એટલે તમે પણ નારાયણ થઈ જાવ. આપણા ઈશ્વર જગતના કોઈપણ કાર્યો કરતાં નથી. તેઓ ક્યારેય અલાયમાન થતાં નથી. સૃષ્ટિનો સંહાર કર્તા ઈશ્વર નથી. ઈશ્વર દેખાતા નથી. ભોગના અર્થી નથી. કોઈ આકૃતિના ધારક નથી. જૈન આગમોમાં ઈશ્વરને સૃષ્ટિના કર્મો, સૃષ્ટા કે હર્તા બતાવવામાં આવ્યા નથી. અખંડ ચૈતન્ય, નિરંજન, નિરાકાર સ્વરૂપ ઈશ્વર છે.

નમો સિધ્ધાણુ નમોઝકાર મંત્રના બીજ પદમાં આવા ઈશ્વરને નમસ્કાર છે. જે સિધ્ધ થઈ ગયા છે, જે સિધ્ધ થઈ રહ્યા છે, જે સિધ્ધ થવાના છે. આવા ત્રિકાળ વર્તી અનંત સિધ્ધોને નમસ્કાર કરવામાં આવ્યા છે. આત્મ ધર્મની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ તે પરમાત્મા સ્વરૂપ છે. ધર્મ એટલે આત્માનો પરમ પુરૂષાર્થ છે.

આજના સંતાનો તમોને પ્રશ્ન કરશે કે સ્થાનકવાસી ધર્મમાં ઈશ્વર પૂજા, જ્યોતિ, ધૂપ, પુષ્પ કે હુતાશન કંઈ પણ નથી ? તેના સમાધાન માટે એક કવિએ ભગવાન આદીનાથની ભક્તિ કરતાં એક રચનામાં બતાવ્યું છે કે...

તમે તરણુ તારણુ દુઃખ નિવારણુ, ભવિકુ જીવ આરાધનં
શ્રી નાભિનંદન જગત વંદન, નમો સિદ્ધ નિરંજનં ૦ ૧

જગતને, વંદન યોગ્ય, નાભિ રાજના નંદન ઋષભદેવ જેઓ નિરંજન સિદ્ધ બન્યા છે તેમની પ્રાર્થના કરતાં કહે છે. હે સિદ્ધ ભગવંત ! તમો સંસાર તરી ગયા છો. ભવ તારણુ-દુઃખ નિવારણુ માર્ગ બનાવી ગયા છો જેથી ભવ્ય જીવોને આરાધના કરવા લાયક છો.

સિદ્ધ ભગવંત ક્યાં બિરાજે છે ?

ગગન મંડળ મુક્તિ પદવી, સર્વ ઉર્ધ્વ નિવાસનં
જ્ઞાન જ્યોતિ અનંત રાજે, નમો સિદ્ધ નિરંજનં ૦ ૨

અનંતજ્ઞાન જ્યોતિ સ્વરૂપ સિદ્ધ ભગવંત ક્યાં બિરાજે છે તેનું સ્વરૂપ કવિ બતાવે છે કે હે પ્રભુ ! તમો ગગન મંડળની અંદર, સર્વથી ઉચ્ચ નિવાસ કરી, મુક્તિની પદવી પ્રાપ્ત કરી બિરાજી રહ્યા છો. આ ધરતિથી ઉચે સિદ્ધ ભગવંત કેટલા દૂર છે તેનું માપ બતાવે છે. સમપૃથ્વીથી ૭૯૦ જોજન ઉંચે તારા મંડળ આવે. તેનાથી દશ જોજન જઈએ ત્યારે સૂર્ય વિમાન આવે. તેનાથી એંસી જોજન ઉંચે જઈએ ત્યારે ચંદ્ર વિમાન આવે. તેનાથી ચાર જોજન જઈએ ત્યારે નક્ષત્ર વિમાન આવે. તેનાથી ચાર જોજન જઈએ ત્યારે બુધનો તારો આવે. તેનાથી ત્રણ જોજન ઉંચે જઈએ ત્યારે બૃહસ્પતિનો તારો આવે. તેનાથી ત્રણ જોજન ઉંચે જઈએ ત્યારે મંગળનો તારો આવે. તેનાથી ત્રણ જોજન ઉંચે જઈએ ત્યારે શનીનો તારો આવે. એમ નવસો જોજન સુધી જ્યોતિષચક્ર રહેલ છે. તેનાથી અસંખ્યાત જોજન કોડાકોડ ઉંચે જઈએ ત્યારે ૧ સુધર્મ ૨ ઈશાન ૩ સનતકુમાર ૪ માહેન્દ્ર ૫ બ્રહ્મલોક ૬ લાંતક ૭ મહાશુક ૮ સહસાર ૯ આણત ૧૦ પ્રાણત ૧૧ આરણ ૧૨ અચ્યુત દેવલોક આવે છે. તેનાથી અસં. જોજન કોડાકોડી ઉંચે જઈએ ત્યારે નવ ઐવેયિક વિમાન આવે છે. ૧ ભદ્રે ૨ સુભદ્રે ૩ મુળએ ૪ સુમાણસે ૫ પ્રિયદંસણે ૬ સુદંસણે ૭ આમોહે ૮ સુપડિ બુદ્ધે ૯ જશોધરે વિમાન આવે છે. તેનાથી અસં. જોજન ઉંચેપણે જઈએ ત્યારે પાંચ અનુત્તર વિમાન આવે છે. ૧ વિજય ૨ વિજયંત ૩ જયંત ૪ અપરાજિત ૫ સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાન આવે છે. ત્યાંથી બાર જોજન ઉંચેપણે મુક્તિ શીલા છે. તે મુક્તિ શીલા કેવી છે ?

૪૫ લાખ લેજનની લાંબી પહોળી છે. વચ્ચમાં આઠ લેજન જાડી છે. છેડે માખીની પાંખ થકી પણ પાતળી છે. ઉજળી, ગોખીર, શંખ, ચંદ્ર અંકરત્ન મોતીના હાર અને ક્ષીર સાગરના પાણીથી પણ અધિક ઉજળી છે. તે સિદ્ધશીલા વચ્ચે આઠ લેજન દળવાળી છે. તેના છેદલા લેજનના છઠ્ઠા ભાગને વિષે સિદ્ધ ભગવંત નિરંજન નિરાકાર સ્વરૂપે અનંત અનંત સુખની લહેરમાં ખિરાણુ રહ્યા છે. આવી રીતે લોકાગ્રે પરમ હિંચ કોટીના શાશ્વતા પરમ સિદ્ધિના સ્થાને સ્વયં જ્યોતિ સ્વરૂપ ખિરાજે છે. ભગવંતની જ્યોતિ સામે સૂર્ય અને ચંદ્ર પણ ઝાંખા પડી જાય છે. આવું પરમ સ્વરૂપ આપણાં પ્રભુનું છે.

અજ્ઞાનનિદ્રા, વિગતવેદન, દક્ષિત મોહ નિરાયુષં
નામ ગોત્ર નિરંતરાયં, નમો સિદ્ધ નિરંજન ૦ ૩

આ પદમાં મુક્તિના બાધક તત્ત્વો બતાવ્યા છે. જેને આપણે અષ્ટકર્મ કહીએ છીએ. જેમ કે ૧ જ્ઞાનાવરણી કર્મ જે જ્ઞાન થવા દેતું નથી. તે અજ્ઞાનતામાં જ રમણ કરાવે છે. આવા અનંત અજ્ઞાનને જેણે ટાળ્યું છે. ૨ દર્શનાવરણીય કર્મ જે દર્શન (જગૃતિ) થવા દેતું નથી. તે વિવિધ પ્રકારની નિદ્રામાં પોઢાડે છે. આવી અનંત નિદ્રાનો જેણે નાશ કર્યો છે. ૩. વેદનીય કર્મ જે અનંત સુખને રોકનારું છે. આત્મીય સુખ થવા દેતું નથી આવી અનંતી શારિરીક શાતા-અશાતાનો જેણે નાશ કર્યો છે. ૪ મોહનીય કર્મ જે સમ્યક્ત્વ અને આરિત્રને પ્રગટ થવા દેતું નથી. જે મિથ્યાત્વ અને અવૃત્તરૂપી મોહ અટવીમાં ઘુમાવે છે. જેણે આવા મોહનીયના દક્ષીકોનો નાશ કર્યો છે. ૫ આયુષ્ય કર્મ જે દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારકી ગતિના આયુષ્યમાં રોકી રાખે છે. જે અક્ષય સ્થિતિને પ્રગટ થવા દેતા નથી. જેઓ આવી ચારે ગતિના આયુષ્યનો નાશ કરી નિરાયુષ બન્યા છે. અક્ષયસ્થિતિવંત તે આપણા સિદ્ધ પ્રભુ છે. ૬ નામ કર્મ જે વિવિધ પ્રકારના શરીર, અંગોપાંગ, સંઘયણ, સંસ્થાન, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શાદિ નામ વડે ઐળખાઈએ છીએ. તેનું કારણ નામ કર્મ છે. આપણા પ્રભુએ આવા વિવિધ નામનો ક્ષય કરી અમૂર્ત સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરેલ છે. ૭ ગોત્ર કર્મ. જેના વડે ઉચ્ચતા, નીચતાના ભેદોમાં જીવોની ગણતરી થાય છે. સિદ્ધ દેવો આવા ગોત્ર કર્મનો નાશ કરી અશુર લઘુ ગુણમાં રમણ કરી રહ્યા છે. ૮ અંતરાય કર્મ જે કર્મ જીવાત્માને દાન-લારુ-ભોગ-ઉપભોગ અને વીર્ય શક્તિની પ્રકટ થવા ન દે અને અંતરાય કરાવે છે તે અંતરાય કર્મ છે. ભગવંત અનંત વીર્યશક્તિ ગુણ પ્રકટ કરી સ્વભાવમાં રમણ કરતાં નિરંજન સ્વરૂપમાં સિદ્ધરૂપે ખિરાણુ રહ્યા છે. તેમને અમારો નમસ્કાર હોજો.

વિકટ ક્રોધા, માન યોદ્ધા, માયા લોભ વિમર્જનં
રાગ-દ્વેષ વિમર્દ અંકુર, નમો સિદ્ધ નિરંજન ૦ ૪

જગત જીવો માટે ક્રોધને જીતવો કઠિન છે. માનરૂપી યોધાને પરાજીત કરવો મુશ્કેલ છે. માયા અને લોભને વિસર્જન કરવો અઘરો છે. રાગ-દ્વેષના અંકુરનો તાશ થવો સાધારણ નથી. પરંતુ આપણા પ્રભુજીએ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ અને દ્વેષ ઉપર વિજય મેળવી લીધો છે. જેથી નિરંજન સ્વરૂપ સિદ્ધ લગવંતને નમસ્કાર હોજો.

એક માંહિ અનેક રાજે, અનેક માંહિ એકીકમ

એક અનેક કી નાંહિ સંખ્યા, નમો સિદ્ધ નિરંજનં ૦૫

જૈન દર્શનમાં લગવાન એક નથી. જે જીવો કર્મ મુક્ત બને છે અને સિદ્ધ સ્વરૂપ થાય છે તે સઘળા લગવંત સ્વરૂપ ઇશ્વર જ ગણાય છે. આવા સિદ્ધો અનંતા છે. પ્રશ્ન એ થાય છે કે અનંતામાં અનંતા કેમ સમાઈ શકે છે? જેમ કે એક રૂમમાં અનેક બત્તી કરવામાં આવી છે. તે બધી બત્તીનો પ્રકાશ એક જ રૂમમાં સમાઈ જાય છે. એકનો પ્રકાશ બીજી બત્તીના પ્રકાશને રહેવામાં બાધક નથી તે ન્યાયે એક સિદ્ધ લગવંતમાં અનેક અને અનેકમાં એક આત્મ પ્રકાશે રહી શકે છે. આવા નિરંજન સ્વરૂપ અનંત સિદ્ધ લગવંતોને નમસ્કાર હોજો.

તીર્થ સિદ્ધા, અતીર્થ સિદ્ધા; લેહ પંચદશાધિકં

સર્વ કર્મ વિમુક્ત ચૈતન્ય; નમો સિદ્ધ નિરંજનં. ૦ ૬

સકળ આત્માના પ્રદેશથી, સકળ કર્મનું છુટવું, સર્વબંધનનું મુકાવું, સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થાય તેને સિદ્ધ કહેવાય છે.

સિદ્ધ પંદર પ્રકારે થાય છે.

૧ તીર્થસિદ્ધા. તીર્થંકર લગવાનને કેવળજ્ઞાન થયા પછી, જેઓ તીર્થમાં રહ્યા પછી મોક્ષમાં ગયા તે તીર્થ સિદ્ધા કહેવાય છે. ગણધર પ્રમુખ.

૨ અતીર્થસિદ્ધા. તીર્થંકર પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયા પૂર્વ, જેઓ મોક્ષમાં ગયા તેને અતીર્થ સિદ્ધા કહેવાય છે. મરૂદેવી માતા.

૩ તીર્થંકર સિદ્ધા. તીર્થંકર પદ પ્રાપ્ત કરીને જેઓ મોક્ષમાં ગયા તે તીર્થંકર સિદ્ધા કહેવાય છે. ઋષભદેવથી મહાવીરસ્વામી સુધીના ચોવીસ લગવંતો.

૪ અતીર્થંકર સિદ્ધા. જેઓ તીર્થંકર પદ પ્રાપ્ત કર્યા વિના, સિદ્ધ થયા તેને અતીર્થંકર સિદ્ધા કહેવાય છે. કેવળી લગવંતો.

૫ ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધા, જેઓ ગૃહસ્થના વેષમાં રહીને સિદ્ધ થયા તે ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધા કહેવાય છે. મરૂદેવી માતા.

૬ અન્યલિંગ સિદ્ધા. યોગી, સંન્યાસી, તાપસ વગેરેના વેષમાં રહીને જેઓ સિદ્ધ થયા, તે અન્યલિંગ સિદ્ધા કહેવાય છે. વલ્કચિરિ આદી.

૭ સ્વલિંગ સિદ્ધા જેઓ સાધુનો વેષ ધારણ કરી સિદ્ધ થયા તેઓ સ્વલિંગ સિદ્ધા કહેવાય છે. સુધર્મા જંબુસ્વામી વગેરે.

૮ સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધા. જેઓ સ્ત્રીવેદમાં સિદ્ધ થયા તે સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધા કહેવાય છે. ચંદનબાળા વગેરે.

૯ પુરૂષલિંગ સિદ્ધા. જેઓ પુરૂષવેદમાં સિદ્ધ થયા તે પુરૂષલિંગ સિદ્ધા કહેવાય છે. ગૌતમસ્વામી વગેરે.

૧૦ નપુંસકલિંગ સિદ્ધા. જેઓ નપુંસક વેદમાં સિદ્ધ થયા તે નપુંસકલિંગ સિદ્ધા કહેવાય છે. ગાંગેય અણુગાર.

૧૧ પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધા કોઈ પણ પદાર્થ દેખી પ્રતિબોધ થાય અને જેઓ સ્વયં દીક્ષા લઈ સિદ્ધ થાય, તે પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધા કહેવાય છે. કરકંડુ આદી

૧૨ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધા. જેઓ શુદ્ધના ઉપદેશ વિના, પોતાની મેળે જાતિ સ્મરણ આદી જ્ઞાનથી પ્રતિબોધ પામી, સિદ્ધ થાય તે સ્વયં બુદ્ધ સિદ્ધ છે. કપિલાદી

૧૩ બુદ્ધબોહિ સિદ્ધા. જેઓ શુદ્ધનો ઉપદેશ સાંભળી, વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરી મોક્ષમાં ગયા તે બુદ્ધબોહિ સિદ્ધા કહેવાય છે. જંબુસ્વામી વગેરે.

૧૪ એકસિદ્ધા. જેઓ એક સમયમાં એકલા જ મોક્ષમાં જાય, તે એક સિદ્ધા કહેવાય છે. મહાવીરસ્વામી.

૧૫ અનેકસિદ્ધા. જેઓ એક સમયમાં ઘણાં જીવો મોક્ષમાં જાય, તે અનેક સિદ્ધા કહેવાય છે. ઋષભદેવસ્વામી આદી.

આવી રીતે પંદર પ્રકારે સર્વકર્મથી ચૈતન્યને વિમુક્ત બનાવી સિદ્ધ થાય છે તેને અમારો નમસ્કાર હોજો.

પ્રભુ પૂજના સાધનો કેવા હોય છે ?

ધ્યાન ધુપં મન પુષ્પં, પંચેન્દ્રિય હુતાશનં,
ક્ષમા જાપ. સંતેષપૂજા, પૂજે દેવ નિરંજનં ૦ ૭

સાધક આત્મએ પ્રભુના ધ્યાનરૂપ ધુપને કરી, ૨.ન યોગને પુષ્પ બનાવી પ્રભુ ઉપર ચડવી, પાંચે દ્રિયોના વિષયોની અગ્નિ પ્રકટાવી, ક્ષમાના જાપ સાથે સંતોષ ધર્મ દ્વારા પૂજા વડે નિરંજન નિરાકાર પરમાત્માની પૂજા કરવાની હોય છે. જેઓ આવા સમ્યક્સાધનો વડે નિરંજન દેવને પુજે છે, તેઓ પણ કર્મક્ષય કરી સિદ્ધ

ખની જાય છે પરમાત્મા પુજન માટે એક પણ પૈસાના ખર્ચ વગર, કોઈપણ દ્રવ્યની આવશ્યકતા વિના, આધ્યાત્મિક લાવો વડે કેવી સુંદર પુજા થાય છે. સ્થાનકવાસી જૈનો આવી પૂજા વડે આત્મશ્રેય કરતાં આવ્યા છે.

સિદ્ધ પદ અને મોક્ષ પદને નિર્વાણ પદ કહેવાય છે. નિર્વાણ પદની પ્રાપ્તિ કેાણ કરી શકે છે ?

જ્યાં પ્રગટે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે નિજ જ્ઞાન
જે જ્ઞાને ક્ષય મોહ થઈ, પામે પદ નિર્વાણ.

જેને નિર્વાણ પદની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો તેણે આત્માની સુવિચારણા કરવાની હોય છે. આવી વિચારણા વડે જ આત્મજ્ઞાન પ્રગટે છે અને આવા આત્મજ્ઞાનથી જ મોહ કર્મ ક્ષય થાય છે. મોહ ક્ષય થયો એટલે નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થાય છે.

જ્યાં સુધી જ્ઞાન વડે અંતર પરિણતી પ્રગટે નહીં ત્યાંથી અંતર રોગ ટળી શકતો નથી. શ્રીમદે કહ્યું છે કે.

દશા ન એવી જ્યાં સુધી, જીવ લહે નહિ ભેગ
મોક્ષ માર્ગ પામે નહિ, મટે ન અંતર રોગ,

સમ્યગ્જ્ઞાન એ સુક્ષિતનું પરમ સાધન છે. આવા ઉત્તમ સાધન વડે સંયમ ધર્મનો સ્વીકાર ન કરે અને ખાલી વાતો જ કરી લલલલા આદર્શને ખાદ્ય જ્ઞાન વડે આંજી નાંખે તેનાથી શું વળે ? જ્ઞાનનું પ્રાગટ્ય સાધુતામાં નીતરે ત્યારે જ ભવ રોગ દુર થાય અને મોક્ષ માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે.

એક રાજા ઘણો જ વિદ્વાન હતો. તેણે રાજ્યમાં ઘણાં પંડીતો રાખ્યા હતાં. રોજરોજ પંડીતોને બેસાડી જ્ઞાનની વિવિધ પ્રકારે ચર્ચાઓ કરે. એકવાર પંડીતોની સાથેની ચર્ચા સમયે વિદ્વત સભામાં એક નવા પંડીત આવ્યા. રાજા, નવા પંડીતને આવેલા બેઈ ખુશી થયા. તેનું સ્વાગત કરવામાં આવ્યું. રાજાએ પંડીતજીના પરિચય માટે પુછ્યું “પંડીતજી તમારું નામ શું છે ?” બધા પંડીતો બેઠા છે અને આ વિદ્વત સભા છે એમ જાણી પંડીતે કહ્યું. “રાજન્ ! મારું નામ આત્મારામ છે.” રાજા અને સર્વ પંડીતો આત્મારામજીનું નામ સાંભળી ખૂબ ખુશ થયા. રાજાએ તુરત બીજો પ્રશ્ન કર્યો “પંડીતજી ! આપનો નિવાસ ક્યાં છે ?” પંડીત સમજી ગયો કે જ્ઞાનપૂર્વક જવાબ દેવામાં જ મજા છે, નહીં તો કિંમત થઈ જશે. આમ વિચારી પંડીતજીએ કહ્યું. રાજન્ ! મારું નિવાસ સ્થાન તો કાયાપુરીમાં છે. આ વાત સાંભળી સૌ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. વાહ રે પંડીત વાહ ! રાજાને પંડીતજીની પરીક્ષા કરવાનું મન થયું. સાથે સાથે પુછી લીધું. “પંડીતજી ! સ્નાન કરશો ને ?” પંડીતે કહ્યું “અરે રાજન્ ! જ્યાં જ્ઞાન ગંગા વહી રહી છે ત્યાં સ્નાન તો સ્વયં

થઈ જ નય છે. વળી જલ સ્નાનની શી જરૂર? રાજાએ પંડીતજીના આ આત્મજ્ઞાનની વધારે કસોટી કરવા માણસોને ખાનગી સૂચના આપી દીધી. રાજાએ સર્વે પંડીતોને આજે રાજ્યમાં લોજન કરવાનું નિમંત્રણ આપેલું છે. જેથી સમય થયે સૌને લોજન ગૃહમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. નવા આત્મજ્ઞાની પંડીત માટે ચાંદીનો ખાજેઠ છે. સોનાની થાળી, કટોરાં અને સોનાનો લોટો ગ્લાસ મુકવામાં આવ્યા છે. સૌ પંડીતો ખેસવા લાગ્યા. નૂતન પંડીત માટે વિશેષ ખેઠક હતી. તેના ઉપર નવા પંડીત ખેઠા. આ બધું જોઈ પંડીતજી તો ઘણાં ખુશ થયાં. મનોમન થયું કે રાજાએ મારા આત્મજ્ઞાનની જરૂર કદર કરી લાગે છે. એટલામાં તો બધા પંડીતોની થાળીઓ મિળતલોજનથી મહેકવા લાગી. આ નવા પંડીતની થાળી તો સૂચના મુજબ ખાલી રહી. કોઈપણ ચીજ પીરસાણી નહિ. તેને થયું કે મારા માટે વિશેષ લોજનની તૈયારી હશે. એમ માની ખેઠા રહ્યા.

રાજા લોજનગૃહમાં પધાર્યા. સૌ પંડીતોને લોજન આરોગવા વિનંતિ કરી. સૌ લોજન કરવા લાગ્યા. રાજા નૂતન પંડીત પાસે આવ્યા અને કહ્યું. અરે પંડીતજી! તમે હજી કેમ ખેઠા છો? લોજન આરોગો. પંડીતજી શું કહે? લોજન થાળ ખાલી જ હતો. ચૂપચાપ મન મજબૂત કરી મૌન લાવે ખેઠા રહ્યા. સૌ પંડીતો ઉઠવા લાગ્યા ત્યારે રાજાએ કહ્યું કેમ પંડીતજી! લોજન થઈ ગયું? અરે મહારાજ! તમે તો બહુ કરી. કેમ શું થયું? “કાયાપુરીના નિવાસી આત્મારામજીને જ્ઞાન ગંગામાં સ્નાન કર્યા પછી જ્ઞાનામૃત લોજન સીવાય બીજા લોજનની શી જરૂર ગણાય?” રાજાની આ વાત સાંભળી, પંડીત શરમાઈ ગયો પોતાના હુખા જ્ઞાનનો અહં ઉતરી ગયો અને બોલ્યો. મહારાજ! હવે તો લોજન પીરસાવો. ઘણી ભૂખ લાગી છે. રાજાએ છેવટે પંડીતજીનું જ્ઞાન અહં ઉતારી મીઠું લોજન કરાવી, જ્ઞાન શીક્ષા સાથે રવાના કર્યો. જ્ઞાનની વાતો કરવી, ચર્ચા કરવી કે ઉપદેશ કરવો તે સહેલી વાત છે પરંતુ જ્ઞાનપૂર્વક જીવન જીવવું ઘણું કઠિન છે. જ્યાં સુધી જગતના જીવો જ્ઞાનાત્મક જીવન નહીં જીવે ત્યાં સુધી તેની સિધ્ધિ નહીં થાય.

આત્મા કેવો છે તે સંખંધી આચાર્યશ્રીનો આત્મધ્વનિ સાંભળો.

અગ્નિમરુવમગંધં, અવ્વત્તં ચેદણા ગુણમસદં
જાણ અલિંગગહણં, જીવમણિદિઠ સંઠાણં ।
ગિદ્દેહો ગિદ્દેહો ગિમ્મમે, ગિક્કલો ગિરાલંવો
ળીરાગો ગિદેસો, ગિમ્મૂદો, ગિમ્મયો અપ્પા ।
ગિગંથો ળીરાગો, ગિસ્સલ્લો સયલદોસગિમ્મુક્કો
ગિક્કામો, ગિક્કોહો, ગિમ્માગો, ગિમ્મદો અપ્પા ।

જાહં દેહો જ મહો, જ ચેવ વાણી જ કારણં તેસિ
 કત્તા જ જનારયિદા, અણુમંતા જોવકમ્મણં ।
 અહમિકો સ્વલુ સુધ્ધો, જિમ્મમઓ જાણદંસણ સમગ્ગો
 તમ્હિ ઠિઓ તત્ત્વિત્તો, સન્ને એ સ્વયં જોમિ ।

હું અરસ, અરૂપ, અગંધ, અવ્યક્ત ચેતના ગુણવાળો અશબ્દ છું. જીવ અલિંગ ગ્રાહ્ય છે તેમ બાણુ. જીવ અદૃશ્ય સંસ્થાન રહિત છે. હું નિર્દંડ, નિર્દ્વંદ્વ, મમત્વ રહિત, શરીર રહિત, નિરાલંબ વીતરાગ છું. હું મોહ રહિત નિર્ભય આત્મા છું, હું નિર્ઝન્ય નિરાગી, નિઃશય સકલ દોષ વિમુક્ત આત્મા છું. હું નિષ્કામી, નિકોધી, નિર્માની, નિર્મદી આત્મા છું. હું શરીર નથી, મન નથી, વાણી નથી, તેનું કારણ નથી, હું કર્તા નથી, હું કરાવનાર નથી. હું કર્મનો અનુભોદનાર નથી. આચાર્યશ્રીની નિશ્ચયનય સંબંધી આત્માની ઓળખમાં હું આ નથી. તે બનાવનાર અહિં હવે હું શું છું તે કહે છે. હું જ્ઞાન દર્શનથી સંપૂર્ણ નિર્મમત્વી એક શુદ્ધ આત્મા છું. હું બધા પર ભાવનો ક્ષય કરું છું અને શુદ્ધ સ્વભાવમાં સ્થિત એવું તન્મય છું.

અનન્ત ગુણ સ્વરૂપોઽહમ્, અનંતાનંત ગુણ સ્વરૂપો ઽહમ્ ॥

આત્મ સ્વરૂપને માટે આચાર્ય માધ કહે છે કે હું અનંત ગુણ સ્વરૂપ છું. અનંતાનંત ગુણ સ્વરૂપ છું એટલે આ માટે નિશ્ચયમાં શુદ્ધ સ્વરૂપ છે.

પરમાત્મા સ્વરૂપ કેવું છે ?

ચિદાનંદ મયં શુદ્ધં, નિરાકારં નિરામયં
 અનંત સુખ સંપન્નં, સર્વ સંગ વિવર્જિતં ॥
 નિર્વિકારં નિરાધારં અનંતવીર્યં સંપન્નં
 પરમાનંદ સંપન્નં, શુદ્ધ ચૈતન્ય લક્ષણં ॥

ચિંદાનંદમય શુદ્ધ, નિરાકાર, નિરામય, અનંત સુખ સંપન્ન, સર્વસંગ રહિત નિર્વિકાર, નિરાધાર, અનંતવીર્ય સંપન્ન, પરમાનંદ સંપન્ન, શુદ્ધ ચૈતન્ય લક્ષણ સ્વરૂપ પરમાત્મા છે.

હું છું સિદ્ધ પરમાત્મા, હું છું આત્મારામ
 હું છું જ્ઞાતાજ્ઞેયનો ચેતન માટે નામ ॥
 હું અનંત સુખનો ધણી, સુખમય મુજ સ્વભાવ
 અવિનાશી આનંદમય, તે હું ત્રિભુવનરાય ॥
 શુદ્ધ અમાટે રૂપ છે, શોભિત સિદ્ધ સમાન
 ગુણ અનંતથી યુક્ત આ, ચિંદાનંદ ભગવાન ॥

જેઓ સિદ્ધ ક્ષેત્રે વસે, તેઓ આ તન માંહી

નિશ્ચય દષ્ટિ નિહાળતાં, રંચ ફરક નહિ કાંઈ ॥ પરમાત્મ છત્રીસી

પરમાત્મ છત્રીસીમાં આત્મા તે જ પરમાત્મા છે. અપ્પા સો પરમપ્પા એ ન્યાયે નિશ્ચયનય સ્વરૂપી આત્મભાવોત્તું ઘણું જ સુંદર કથન કરેલું છે. આપણો આત્મા તે પરમાત્મ સ્વરૂપ છે. તે વાતનો સ્વીકાર કરી લેવામાં આવે તો અનંત દુઃખદાયી વિભાવ છૂટી જાય અને અનંતા સિદ્ધ સુખનો સ્વામી બની જાય.

આત્મકર્તૃત્વ અને મોક્ષ

આત્મા છે તે નિત્ય છે, છે કર્તા નિજ કર્મ

છે ભોકતાવળી મોક્ષ છે, મોક્ષ ઉપાય સુધર્મ

અત્યિ જિઓ સો નિચ્ચો, કત્તા મોત્તા ય પુન્ન પાવાણં

અત્યિ ધુવં નિચ્ચાણં, તદુવાઆ અત્યિ છટ્ઠાણે ॥

શ્રીમદે આત્મ સિદ્ધિમાં કહ્યું છે કે ૧ આત્મા છે. તે ક્યારેય પણ ન હોતો. એમ નથી. તે અનાદિનો છે અનંતકાળ રહેશે. ૨ આત્મા છે પરંતુ નિત્ય છે સદા રહેવાનો છે. દ્રવ્ય દષ્ટિએ તેનું નિત્યપણું છે. પર્યાય અપેક્ષાએ તેની પરિણતી બદલતી રહે છે. ૩ આત્મા પોતાના કર્મોનો કર્તા છે. ઈશ્વર કંઈપણ સુખદુઃખનો કર્તા નથી. આપણે જ આપણા પુણ્ય પાપના કર્તા છીએ. ૪ આત્માએ જે કંઈ સારા નરસા કર્મો કર્યા છે. તેનો ભોક્તા પણ પોતે જ છે. આપણા કરેલા કર્મો આપણે જ ભોગવવાના હોય છે. ૫ કરેલા કર્મોની મુક્તિ એટલે મોક્ષ પણ હોય છે. કર્મોને ભોગવી લીધા પછી આત્માનો મોક્ષ થાય છે. ૬ સમ્યગ્ ધર્મોએ મોક્ષ પ્રાપ્તિનો સુંદર શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.

આત્માનું સદા નિત્યત્વ

ન જાયતે મ્રિયતે વા કદાચિન્નાયં, ભૂત્વા મવિતા ન ભૂયઃ ।

અજો નિત્યઃ શાશ્વતોઽયં પુરાણો, ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥

હિંદુ દર્શનમાં પણ આત્મા માટે કહ્યું છે કે આત્મા જન્મતો નથી. તેમ મરતો પણ નથી. તે ક્યારેય પણ પૂર્વ નહિ હોય અને ફરી નહિ હોય, એમ નથી. આત્મા અજર અમર નિત્ય શાશ્વત પુરાતન છે. શરીર હણાય છે છતાં તે હણાતો નથી.

જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્ર આલી રહ્યું છે. મહાબળ મુનિ તીર્થંકર ગોત્રને યોગ્ય વીસ બોલમાંથી બીજા બોલ સિદ્ધપદની ભક્તિ પૂર્વકની આરાધના કરે છે. સ્વ-રમણતાના શુદ્ધ ભાવોનો આસ્વાદ માણી રહ્યા છે. હવે ત્રીજો બોલ શું છે. તેના માટે કેવી આરાધના થશે, તેના ભાવ ભેદ અવસરે કહેવાશે.

અષ્ટ પ્રવચન માતાનું દર્શન

(શ્રાવણ વદ ૨ તા. ૧૧-૮-૭૬ બુધવાર).

ભારત વર્ષમાં માતાઓ પૂજાય છે. સુમનમાં જેવું સ્થાન સૌરભનું છે. સરિતામાં જેવું સ્થાન સલિલનું છે. છીપમાં જેવું સ્થાન મોતીનું છે. તારમાં જેવું સ્થાન અંકારનું છે. વિદ્યામાં જેવું સ્થાન વિનયનું છે. ધર્મમાં જેવું સ્થાન દયાનું છે. સમષ્ટિમાં જેવું સ્થાન માનવતાનું છે. એવું જ સ્થાન માનવ જગતમાં માતાઓનું છે. માતાઓ સન્માનને પાત્ર છે. માતાઓ પૂજાય છે તેનું કારણ તેની પવિત્રતા અને ઉપકાર છે.

માતા એટલે મમતાની સરિતા

જનેતાની ગોઠ એટલે આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના ત્રિવિધ તાપની મુક્તિ દાત્રી. જન્મેલું સંતાન માતાની મમતા છોડી શકતું નથી. જેમ જેમ સંસારની હવા લાગે છે, ઉંમરની વૃદ્ધિ થાય છે, બહારના સંસાર સંબંધમાં જોડાઈ છે તેમ તેમ માતાની મમતાથી દૂર થાય છે. માતા સ્વાર્થ છોડી, સંતાનના પરમાર્થ માટે જાતને ભોગ પણ આપે છે. એટલે તો કહેવાય છે કે “જનનીની જોડ સખી નહીં જડે રે લોલ.” જેણે માતાના ગુણ અને ઉપકાર જાણ્યા કે સમજ્યા હોય તે બુદ્ધિવાન વ્યક્તિ માતાની અવહેલના કદીએ કરતો નથી અને કહે છે.

“હે મા! તેરી સૂરત સે અલગ ભગવાન કી સૂરત કયા હોગી?”

સૌની સાથે પ્રેમનો સંબંધ જોડો. સૌ તમારા બની જશે. આવું સામાન્ય જ્ઞાન કે સમજણ જેના હૃદયમાં નથી તેઓ સહજ નિમિત્ત મળતાં કલેષને જન્મ આપે છે. કલેષથી ઘરની વ્યક્તિ તો મટી જાય છે. માતા, પિતા કે ભાઈઓથી તો શું તે તો ગામથી પણ છુટાછેડા લઈ લે છે. તમે એમજ માનતા હશે કે છુટા છેડાતો પતિન સાથે જ લેવાય? નહીં નહીં! છુટા છેડા તો આવી વ્યક્તિઓ ઘર, સંધ અને સમાજથી પણ લઈ લે છે. એક વખત એક ગામમાં અમે ચોમાસુ કર્યું. એક ભાઈ મળ્યા. અમે કહ્યું. “તમારા ગામમાં અમે પહેલીવાર આવ્યા છીએ. તમે ઉપાશ્રયે કેમ નથી આવતા?” તે ભાઈએ શું કહ્યું તે સાંભળો! મહારાજ સાહેબ! “તમે કહો તો બજારમાં યા મારે ઘેર, તમારી સાથે એક કલાક ઉભો રહું પરંતુ ઉપાશ્રયે તો ન જ આવું.” અમે કહ્યું કે એવું શું કારણ છે? તેણે કહ્યું એકવાર હું આ સંધ સાથે કામ કરતો હતો. તેણે બધા સામે મારું હડહડતું અપમાન કર્યું હતું. ન

નીચું જોઈને ચાલીએ, મારગડે મન વાળીએ
કાંટો કાચના વાળીએ, પડી વસ્તુ જાણીએ

ચાલવામાં બરાબર ઉપયોગ ન રહે તો આજના ટ્રાફિકવાળા રસ્તા ઉપર વાહન લાગી જવાનો યા એક્સીડેન્ટ થઈ જવાનો મોટો ભય રહે છે. સાધુઓને તો ખુદસે પગે ચાલવાનું હોય છે. નીચે દૃષ્ટિ ન હોય તો કાંટો કે કાચ લાગી જતાં વાર નથી લાગતી. જેથી ચાલવામાં યતના અને ઉપયોગ બરાબર જાળવી રાખવો આવશ્યક છે. જેનાથી પોતાની અને બીજાની જાત અને જીવનની સલામતી રહે છે. તાત્પર્ય એ છે કે સંભાળીને સાવધાની પૂર્વક ચાલવું જોઈએ.

(૨) ભાષા સમિતિ એટલે ત્યાગી સંતોએ કેવી ભાષા બોલવી જોઈએ ?

કોહે માળે ય માયાઈ, લોભે ય ઉવઉત્તયા ।

હાસે મળે મોહરિણ, વિક્કહાસુ તહેવ ય ॥ ઉત્ત સૂત્ર ૨૪/૯

ણ્યાઈ અદ્ધ ઠાણાઈ, પરિવર્જિતુ સંજણ ।

અસાવજ્જં મિઅં કાલે, માસં માસિજ્જ. પન્નવં ॥ ઉત્ત. સૂત્ર ૨૪/૧૦

નિર્અન્થ સંતોએ ક્રોધકારી, માનકારી, માયાંકારી, લોભકારી, હાસ્ય, ભય મશ્કરી કે વિકથા વાળી ભાષા આવી આઠ પ્રકારની ભાષાનો ત્યાગ કરી અસાવધ એટલે નિરવધ, મર્યાદિત ભાષાનો પ્રયોગ હંમેશા કરવો જોઈએ. સંતોએ સદા અહિંસક, સત્ય અને પ્રિય ભાષા બોલાવી જોઈએ જેનાથી મહાન્નતનો દોષ ન લાગે.

જુઓ ! તમોને કેટલી ઇદ્રિયો મળી છે ? પાંચને ? જુ હા, કાન બે છે. સાંભળવાનું કામ એક જ છે. આંખ બે મળી છે, જોવાનું કામ બંનેનું એક છે. નાકના છેદ બે છે સુંઘવાનું કામ એક જ છે. હાથ-પગ બે બે છે. સૌને કામ એક જ છે પરંતુ મુખમાં જીભ કેટલી છે ? એક છે. તેને કામ કેટલા છે ? બે છે. કેવી વિચિત્રતા છે. જીભ એકલી છે પરંતુ કામ બે મળ્યા છે. ક્યાં ક્યાં ? એક તો બોલવાનું અને બીજી સ્વાદ લેવાનું. બોલવાની મર્યાદા ન રહે તો મોટા સંઘર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે. ભાષાના દૂરપ્રયોગે ભવનો વૃદ્ધિ થાય છે. વર્ષોના સંબંધોનો વિચ્છેદ થાય છે. સગા ભાઈઓ અને પરિવારમાં વેર ઝેર થાય છે. જેથી જખાન ઉપર કંટ્રેલ રાખવો જોઈએ. કુદરતની રીત પણ જુઓ ! જીભને કેવી નરમ રાખવામાં આવી છે. બધે હાડકાનો સંયોગ છે પરંતુ જીભમાં નહીં કેવી વિચિત્રતા છે. એકવાર જીભને પાટોશમાં રહેતા દાંતની સાથે કલેષ થઈ ગયો. દાંત મળીને બોલી ઉઠ્યા

હમ ખત્તીસ તુમ એકલી, રહન રેન દિન માંય

થોડીસી કાટલી, કહાં પુકારી જાય ?

હાંતે જીભને સંભળાવી દીધું. જીઓ ! અમે ખત્રીશ છીએ અને તું એકલી છે. વધારે બોલ બોલ ન કર, શાંતિ રાખ, નહીં તો થોડી કાપી લેશું અને રાડ પડાવી દેશું. એમ કરીને જીભને દબાવી દીધી. પણ જીભને થયું. આ દીકરાઓ બહુ રંજડે છે તો એક દિવસ તૈમને મળ ચખાડી દેવી જોઈએ. એમ કહીને બોલી ગઈ.

તુમ ખત્રીસ મેં એકલી રહત રેન દિન માંય
થોડીસી ટેઢી ચલી, તો ખત્રીસો ગિર જાય

છેવટે જીભે હાંતને સંભળાવી દીધું. તમે ભલે ખત્રીસ રહ્યા અને હું એકલી રહી. રાત અને દિવસ મને અંધારી ઓરડીમાં રાખવામાં આવે છે તે હું જાણું છું. પરંતુ થાદ રાખજો, બ્યારે હું વાંકી ચાલી અને એક વાર કોઈને સંભળાવી દઈશ તો, કોઈ સહન નહીં કરે. એક તમાચો પડી જશે તો, તમે ખત્રીશ જણા ઉભા રહી નહીં શકો, માટે ચૂપ રહો. બ્રથ તમારા ઉપર ફરે છે અને ઓળીયું મારા પર ફરે છે. શાનો ગર્વ કરો છો. શાંતિમાં મગ્ના છે. સાંભળ્યો ? જીભ અને હાંતને સંવાદ ? કહેવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે ભાષા મળી છે તો સંયમપૂર્વક સાવધ રહીને કોઈ જીભને દુઃખ ન થાય તેવી રીતે પ્રેમથી મધુર વાણી બોલવી જોઈએ. કહ્યું છે કે,

પર સંતાવય કારણ-વયળં, મોત્તુળ સપર હિય વયળં ।

જો વદહિ મિલ્લુ તુરિયો, તસ્સ હુ ધમ્મો હવે સચ્ચં ॥

શ્રમણસૂત્રમાં કહ્યું છે કે પર જીભને સંતાપ થાય તેવા વચનનો ત્યાગ કરી, જે લિક્ષુ સ્વ-પરહિતકારી વચન બોલે છે. તેનો એ સત્ય ધર્મ કહેવાય છે. ગૃહસ્થોએ પણ ધરમાં વ્યવહારમાં કે પરિચયમાં સત્ય પ્રિય અને પવિત્ર ભાષાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ જેથી સૌમાં પ્રેમભાવના વધે અને આનંદ મંગળ બની રહે.

बहुयं मा आलवे लगवान् महावीर इरमावे છે કે બ્યારે બોલવાનો અવસર આવે ત્યારે થોડું બોલવું પણ વધારે બોલવું નહીં Speak less but sweet થોડું બોલો પણ મીઠું બોલો.

(૩) એસણા સમિતિ એટલે સાધુસંતોએ સંયમ યાત્રાના પોષણ માટે નિર્દોષ આહાર મેળવવો. નિર્ઞન્થ લિક્ષુએ ૪૨-૪૮-૬૬ દોષ રહિત એસણીક આહારની ગવેષણા કરી મેળવવો જોઈએ આહાર ગવેષણાને સાધુ ભાષામાં ગોચરી કહેવાય છે. ગૃહસ્થોએ પણ ખાનપાનમાં ખૂબજ વિવેક રાખવો જોઈએ. રાત્રિ લોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરી, સખ્ત વ્યસન છોડી માદક અને કંદમૂળનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ. આજીવિકાનું સાધન નિર્દોષ અને પવિત્ર હોય તો જીવનની નિર્દોષતા સાંચવી શકાય. આજીવિકા માટે મળેલું છે તેમાંથી અતિથિ સંવિભાગની ભાવના સેવવી જોઈએ. નિર્ઞન્થ સતોને આહારાદિ દાન માટે ભાવના સેવવી જોઈએ. સ્વામી વત્સલતા

પ્રકટ રાખી પ્રતિદિન ધર્મી ભાઈઓની સેવા માટે ગૃહદ્વાર ખુલ્લાં રહેવા જોઈએ. સાચા એ શ્રમભોગપાસકોનું આ મહામંગળ કર્તવ્ય છે.

(૪) આયાણુ ભંડમત્ત નિકળેવણા સમિતિ એટલે નિર્ગન્થ સંતોએ સંયમ યાત્રાના આવશ્યક વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલાદિ ઉપકરણોને

“ ગિણ્હન્તો નિક્ખવન્તો વા, પંડજેજ્જ ઇમં વિહિં ॥

અહણુ કરતાં અને નીચે મુકતાં પ્રમાર્જન કરવું જોઈએ આ વિધિ છે.

જીવન જરૂરિયાત વસ્તુઓને અહણુ કરતાં સૌએ વિવેક રાખવો જોઈએ, રખેને તેના ઉપર રહેલા કોઈ ત્રસજીવ અહણુ કરતાં મરી ન જાય તેવી જ રીતે નીચે મુકતા કોઈ જીવની વિરાધના ન થઈ જાય આવો ઉપયોગ રાખવો જોઈએ જેથી કહ્યું છે કે

ચક્કુસા પહિલેહિત્તા, પમજ્જેજ્જ જયં જઈ.

આજ્ઞ નિક્ખવેજ્જા વા, દુહવો વિ સમિણ સયા ॥ ઉત્ત. સૂત્ર ૨૪/૧૪

વસ્તુના અહણુમાં અને છોડવારૂપ બંને ક્રિયા વખતે હંમેશા સંતોએ આંખ વડે જોઈને પ્રતિલેખન કરીને ચતના પૂર્વક પ્રમાર્જન કરીને ઉપયોગ કરવો જોઈએ. ચતના પૂર્વકની સ્વચ્છતા એ જીવોત્પત્તિથી બચાવે છે. પ્રત્યેક સાધક વ્યક્તિએ કોઈપણ વસ્તુઓને અધિક સંગ્રહ ન કરવો જોઈએ કારણ કે સંગ્રહેલી પ્રત્યેક વસ્તુને સંભાળી શકાતી નથી. તેનું સૂક્ષ્મ રીતે અવલોકન કરી જીવદયા પાળી શકાતી નથી. જેથી આવશ્યકતાને ઓછી કરી, મર્યાદિત વસ્તુઓને વિવેકપૂર્વક વાપરવી જોઈએ. આ કથનની પાછળ સ્વ-પર કલ્યાણની ભાવના રહેલી છે.

(૫) ઉચ્ચાર પાસવણુ ખેલ જલ સિંધાણુ પારિકાવણીયા સમિતિ એટલે સંયમી સાધકોએ સાધુતાની પરિચર્યામાં રમણ કરતાં વસ્તુ પરિત્યાગના આવશ્યક સમયે કંઈ રીતે ત્યાગ કરવો તેનું દર્શન છે.

સાધુતા એટલે આત્માની અંતરબાહ્ય પવિત્ર સાધના. સંતચર્યા એ કોઈ વ્યક્તિને માટે દુર્ગંધાનું કારણ ન બનવું જોઈએ જૈન ધર્મ અને તેના સિદ્ધાંતો વિવેકના આદર્શવાળા છે. ગંદકી વધે, જીવોત્પત્તિ થાય, હિંસાનું નિમિત્ત બને, લોકનિંદાના કારણ બને, એવી આચાર સંહિતા ભગવાન મહાવીરના આદર્શ સંતોની નથી. માત્ર ક્રિયાવાદની અંધ જડતા છે ત્યાં આવું અવશ્ય બની જાય છે. જ્ઞાનપૂર્વકની વિવેકમય ક્રિયા તે જ મોક્ષનું કારણ છે.

કોઈ ક્રિયા જડ થઈ રહ્યા, શુષ્ક જ્ઞાનમાં કોઈ
માને મારગ મોક્ષનો, કુરૂણા ઉપજે જોઈ.

આહ્ય ક્રિયામાં રાચતા, અંતર્લેહ ન કાંઈ
જ્ઞાન માર્ગ નિષેધતા, તેહ ક્રિયા જડ આંઈ।

આજની પરિસ્થિતિથી સમાજે નવો વળાંક લીધો છે. જુના વખતમાં જૈનોની ઘણી સંખ્યા ગામડાંઓમાં વસતી હતી. ત્યાંનું આમ્યજીવન ઘણી નિર્દોષતાનું દર્શન કરાવતું હતું. આજે જૈનોએ વ્યવહાર અને વ્યવસાયના કારણે ગ્રામ નિવાસ છોડી શહેરોમાં વાસ કર્યો છે. ગ્રામ જનતા પણ અનેક પ્રકારના કુવ્યસનોમાં જકડાઈ રહી છે. તેની પવિત્રતા અને આદર્શતા લૂટાઈ રહી છે. ન આર્થતા છે, ન સાચી હિંદુતા છે કે ન સાચું જૈનત્વ છે! આજની દેશકીય સ્વતંત્રાએ સ્વચ્છંદતાના બીજ આરોપી નાગરીકોને વિવેકહીન અને આચારહીન બનાવ્યા છે.

નિર્ઞાન્ય સંતો માટે વિચરવાના યોગ્ય ક્ષેત્રો કેને ગણાવા, તે પણ એક કાયડો બની રહ્યો છે. જૈન સમાજની અધિકતાં શહેરોમાં દેખાય છે. ચાતુર્માસ યા શેષકાળમાં વિચરવા લાયક ક્ષેત્રો મર્યાદિત છે. અભ્યાસ અને બિમારીના કારણે ત્યાગીજનોએ શહેરની પણ પસંદગી કરી છે. શહેરોમાં આહારની નિર્દોષતા મળી રહે છે પરંતુ આચાર ધર્મની અંદર આ પાંચમી સમિતિનું પાલન કરવું કઠિન છે. શહેરોમાં મલ-મૂત્રના ત્યાગની વિધિ એટલે પરઠવું, તે કઠિન બન્યું છે. ઉપાશ્રયો તો ગૃહસ્થોની આબાદીની વચ્ચે બન્યાં. વિશાળ પ્રવચન હોલ પણ બની ગયા. પરંતુ પરઠવાની જગ્યા ક્યાં છે? અવિવેક પૂર્વક રસ્તામાં પરઠવું તે પંજુ દોષ ગણાય છે. કલકતામાં એકવાર આચાર્ય તુલસીજીના ચાતુર્માસમાં મળ-મૂત્ર ત્યાગ માટે એક કાંડ આલ્યો હતો. ચર્યાત્મક વિષય બન્યો હતો. સાધુઓએ નિર્દોષ ખુલ્લી જીવરહિત ભૂમિ ઉપર પરઠવું જોઈએ. આજના વિષમ સમયમાં સૌએ વિવેક અને ઉપયોગનો ગૂઢ અર્થ સમજવાની અતિ આવશ્યકતા છે.

હવે મન, વચન અને કાય શુષ્કિતને સમજીએ. શુષ્કિત એટલે મન, વચન અને કાય દ્વારા બહિર પ્રવૃત્તિથી નિવૃત્ત બની અંતર જોજ કરવી.

આરુહવિ અંતરપ્પા, વહિરવ્વો છંડિરૂણ તિવિહેણ

ઝાઝ્જજ્ઞ પરમપ્પા, ઉવઙ્ગટં જિણવરિંદેહિ ॥

જીનેન્દ્ર લગવાને કહ્યું છે કે મન, વચન, કાયથી બહિરાત્માને છોડી અંતરાત્મામાં આરોહણ કર અને એ રીતે પરમાત્માનું ધ્યાન કર.

સચ્ચા તહેવ મોસા ય, સચ્ચ મોસા તહેવ ય ।

ચરુત્થી અસચ્ચ મોસા ય, મણગુત્તિઓ ચરુત્તિહા ॥ ઉત્ત. સૂત્ર. ૨૪/૨૦

સત્ય, મૃષા, સત્યમૃષા અને અસત્યમૃષા આ ચાર પ્રકારના વ્યવહારથી મન વચનને શુષ્ક બનાવી રાખવા જોઈએ.

સંસ્મરં સમાસ્મરં, આસ્મરં ય તદેવ ય ।

વયં પવત્તમાણં તુ, નિયત્તેજ્જ જયં જઈ ॥ ઉત્ત. સૂત્ર. ૨૪/૨૩

સંરંભ, સમારંભ અને તેવી જ રીતે આરંભની પ્રવૃત્તિમાંથી મન, વચન કાયાને નિવૃત્ત બનાવી પરમાત્મ ભાવમાં લગાડી રાખવા ભેદ છે.

एयाओ पवयमाणा, जे सम्मं आयेरे सुणी ।

સો સ્વિપ્પં સન્ન સંસારા, વિપ્પમુચ્છઈ પંડિણ ॥ ઉત્ત. સૂત્ર. ૨૪/૨૭

જે મુનિ આ આઠ પ્રવચન માતાઓનું સમ્યક્ આચરણ કરે છે. એ જ્ઞાની સંસારથી તુરંત મુક્ત થઈ જાય છે.

શાસ્ત્રકાર કહે છે મહાબલમુનિ વીસ બોલમાંના ત્રીજા પ્રવચન માતાની ભક્તિ પૂર્વકની અનુપાલના કરે છે. હવે એથા બોલની આરાધના કેમ કરશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૩૧

ગુરૂ વિના જ્ઞાન નહીં

(શ્રાવણ વદ ૩ તા. ૧૨-૮-૭૬ ગુરૂવાર)

વિશ્વ વંદનીય જગત પિતા ભગવાન મહાવીરે આગમોમાં ત્રિતત્વનું સ્વરૂપ દર્શાવેલ છે. તે ત્રિતત્વ કયાં છે? દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ આ ત્રણને ત્રિતત્વ કહેવાય છે.

देवेषु देवास्तु निरंजनो मे, गुरु गुरुष्वस्तु दमी शमी मे ।

धर्मेण धर्मास्तु दया परो मे, त्रिण्येव तत्त्वानि भवे भवे मे ॥

દેવોમાં નિરંજન દેવ મારા દેવ છે. ગુરૂઓમાં ઇંદ્રિયોના દમન કરનાર, કપાળોનું શમન કરનાર, એવા ગુરૂ તે મારા ગુરૂ છે. ધર્મમાં સૌ જીવોની દયા કરનાર ધર્મ, તે મારો ધર્મ છે. આ ત્રણે તત્ત્વો મને ભવેલભ હોજો.

આ ત્રણ તત્ત્વને જોણે જાણ્યા છે તે સંસાર તરી જાય છે. માનવ જીવન સંસારમાં હુગી જવા માટે નથી. માનવ જીવન તો તરવા માટે છે. સંસાર તરવો હોય તો તેને તરવાના સાધનો મેળવી લેવા ભેદ છે. એક વ્યક્તિ સમુદ્ર વચ્ચે દેખાતા બેટને ભેદ કહે છે કે મારે સમુદ્ર તરી સામે કિનારે બેટમાં જવું છે. “મારે કોઈ સાધન લઈ તરવું નથી. હું તો સમુદ્રને સ્વયં શક્તિથી તરી જવા માંગું છું.” પેલો બોલ્યો. આ સાંભળી તેને ગુરૂ કહે છે “સાઈ! સાધન વગર સમુદ્ર ન તરી શકાય!” વું

હુબી જઈશ.” પેલાએ ગુરૂની વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો અને સમુદ્રમાં ઝંપલાવ્યું. રેતીના ઘર પસાર કર્યા. પગ સુધી પાણી પહોંચ્યું. જ્યાં આગળ વધ્યો કે એક મોબુ આવ્યું. બીબુ પણ આવ્યું. જ્યાં ત્રીબુ આવ્યું કે સામેથી બે મોબા આવ્યા. અને પેલી વ્યક્તિ સમુદ્રના અગાધ પાણીમાં ડુબી ગઈ. ગુરૂ વચનનો સ્વીકાર ન કરતાં ડુબી જવું પડ્યું. આવી રીતે સંસાર સાગર તરવો હોય તો ગુરૂએ બતાવેલા સાધનોનો સ્વીકાર કરવો જરૂરી છે. ગંગા, સિંધુ અને બ્રહ્મપુત્રા જેવી મહાનદીઓ પણ હોડી કે નૌકા દ્વારા પાર કરી શકાય છે. પરંતુ બુદ્ધિશાળી લોકો બુદ્ધિવત્ અભિમાન રાખે છે. ત્યાં બુદ્ધિ કામ આવતી નથી.

દેવ અમારા શ્રી અરિહંત, ગુરૂ અમારાં ગુણીયલ સંત
સૂત્ર અમારા સત્ય નિધાન, ધર્મ અમારો દયા પ્રધાન

અરિહંત ભગવાન આપણાં દેવ છે. દેવાધિદેવ, શુનેન્દ્ર ભગવાનનું બીબુ નામ તીર્થંકર કહેવાય છે. એમણે જે માર્ગો બતાવ્યા છે. એનું અનુકરણ કરીએ તો સંસાર તરી જવાય. ગુરૂ કેને કહેવાય છે? નિર્ઞાન્ય સંતોને ગુરૂ કહેવાય છે. સંસારના લોભ વિલાસોમાં ભૂલા પડેલા માનવીને સત્યનો માર્ગ કોણ બતાવી શકે? જ્ઞાનની આંખો ગુરૂ જ આપી શકે છે સંસાર પાર કરવા, દુઃખ ટાળવા, શોક અને અશાંતિને દૂર કરવાનું મોટું સાધન ગુરૂ છે. સૌ જીવો પ્રતિ દયા રાખવી તે પ્રધાન ધર્મ છે.

ગુરૂ કેને કહેવાય? શબ્દ એક છે. અક્ષર બે છે. એનો અર્થ શું છે? કશું છે.

ગુશબ્દસવન્ધકારસ્ય, રુશબ્દસ્તન્નિરોધકઃ ।

અન્ધકાર નિરોધત્વાદ, ગુરુરિત્યભિધીયતે ॥

શુ એટલે અંધકાર, રૂ એટલે તેનો નાશ કરે છે. અંધકારનો નાશ કરી જે જ્ઞાન પ્રગટાવે છે તેને ગુરૂ કહેવાય છે. વ્યાખ્યાનના પ્રારંભમાં તમે રોજ શું સાંભળો છો? ગુરૂ વિષે કંઈ બહુતા નથી? સાંભળો ।

અજ્ઞાન તિમિર અંધાનામ્, જ્ઞાનાંજન શલાકયા ।

ચક્ષુરુન્મિલિતં ચેન, તસ્મૈ શ્રી ગુરુવે નમઃ ॥

અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર વડે અંધ બનેલ છે. તેને જ્ઞાન રૂપ અંજનની શલાકા વડે આંજવામાં આવે છે અને નેત્ર શુદ્ધ બની ખુલી જાય છે. જે ચક્ષુને ખોલે છે એવા ગુરૂઓને નમસ્કાર હો. આજે સમાજમાં કે સંસારમાં કહેવાતા ગુરૂઓનો પાર નથી. કોઈ ભેગી છે તો કોઈ ભેગી ચોગી છે. ગુરૂનું નામધારી જીવી રહ્યા છે અને પેટ

ભરી રહ્યા છે. જેનો ગુજરાત અને જૈન ધર્મ ઉપર ઘણો મોટો ઉપકાર છે એવા કળિકાળ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્ર આચાર્ય થઈ ગયા. તેમણે કુમારપાળ અને સિધ્ધરાજ જેવા રાજવીરોને શિષ્ય બનાવી અહિંસા ધર્મનો પ્રચાર કર્યો હતો. તેમણે ધર્મશુરના લક્ષણો બતાવ્યા છે.

મહાવ્રત ધરા ધીરા, મૈદ્ય માત્રોપજી વિનઃ ।

સામાયિકસ્થા, ધર્મોપદેશકા ગુરવે મતાઃ ॥

ધર્મશુરનાં પાંચ લક્ષણો હોય છે. ૧ અહિંસા, સત્ય, અચૂર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ મહાવ્રતના ધારણ કરનાર, સર્વ સાવધ યોગના પરિત્યાગી શુર કહેવાય છે. ૨ સાધુપણમાં ઉપસર્ગ કે પરિવહ સંબંધી કોઈ પણ જાતનું દુઃખ આવે અને આત્માની કસોટી થાય, છતાં પણ ધૈર્ય ને ખોવે નહીં આવા ધૈર્યના ધારણકાર શુર કહેવાય છે. ૩ જેઓ સંયમ યાત્રા માટે લિક્ષા ગોચરી-માધુકરી દ્વારા જીવન પસાર કરે છે તેને શુર કહેવાય છે.

ગોચરી કેને કહેવાય છે ?

જહા દુમસ્સ પુપ્ફેસુ, ભમરો આવિયઈ રસં ।

ન ય પુપ્ફં કિલામેહ, સો ય પીણેહ અપ્પચં ॥

એમેણ સમણા મુત્તા, જે લોણ સંતિ સાહૂણો ।

વિહંગમા વ પુપ્ફેસુ, દાણ મત્તેસણે રયા ॥ દશ.સ્કન્ધ ૧/૨-૩

જેમ મધુકર વૃક્ષના ફુલો ઉપર રસ લેવાને આવે છે. તે પુષ્પને દુઃખ આપતો નથી અને રસને પ્રાપ્ત કરે છે. એવી રીતે લોકમાં જે સાધુઓ છે તેઓ મધુકરની જેમ શુદ્ધ ગૃહસ્થોને ત્યાં જાય છે અને શુદ્ધ નિર્દોષ ઐસણીક આહાર પાણી મેળવવા, તેને માધુકરી ગોચરી કહેવાય છે. જેવી રીતે ગાય જંગલમાં ચરવા જાય છે. ઘાસને ઉપર ઉપરથી ખાય છે પરંતુ મૂળમાંથી ખાતી નથી. ફરી ઘાસ વૃદ્ધિ પામે એવી રીતે ચરે છે. મુનિઓ પણ ગૃહસ્થને ઘેરથી એવી રીતે લિક્ષા મેળવે કે દાન લીધા પછી તેમણે નવું ન બનાવવું પડે અને સૌને ભોજનનું કામ જાની રહે. આવી ભોજન પાણીની ગવેપણા કરવી તેનું નામ ગોચરી કહેવાય છે. ૪ સાધુતાના પાલનમાં ગમે તેવા અનુકુળ પ્રતિકુળ સંયોગો આવે, ધર્મના નામે કસોટી કરતાં સંકટો પણ આવે છતાં જેઓ મન, વચન અને ક્રયા દ્વારા સમતા જોતા નથી પરંતુ વિષમતા છોડી સમતા ભાવમાં રમણ કરે છે તેને શુર કહેવાય છે. ૫ જેઓ જગતનાં જીવો અને પોતાના કલ્યાણ અર્થે ગામોગામ પગે ચાલીને વિહાર કરે છે

અને પરોપકારનું લક્ષ્ય લઈ ધર્મોપદેશ આપે છે. આવા પરોપકારી સંતોને ગુરુ કહેવાય છે. આવા સંતો અમારા ગુરુ છે જગતમાં જેની જોડ મળી શકે તેમ નથી. બાકી તો પરિશ્રદ્ધી, વ્યસની, સંસારી, ભોગોપભોગી ગુરુઓ તો ઘણાં જોવા મળે છે.

એકવાર એક દિલસુફ કોઈ સ્થળે ફરવા જઈ રહ્યા હતાં તેમને રસ્તામાં એક સજ્જન મળ્યાં. દિલસુફે સજ્જનને પુછ્યું. “આ સોના ચાંદીના શીખરો શું છે?” સજ્જન કહે છે, આ બધા તો સાધુઓના મઠ છે. દિલસુફ આશ્ચર્યથી પૂછે છે કે “એક તો સાધુ અને વળી સોના ચાંદીના મઠ!” એટલામાં તો હાથીઓની સવારી નીકળે છે. ફરી દિલસુફ પૂછે છે કે “આ હાથીઓ કોના છે?” પેલો સજ્જન જવાબ આપે છે. “આ તો વૈરાગીઓના હાથી છે.” ત્યાં તો થોડી બેનો નીકળે છે. દિલસુફ તેને જોઈને પુછે છે કે “આ બેનો કોણ છે?” સજ્જન જવાબ આપે છે “આ ઉદાસીન આત્માઓની પત્નીઓ છે.” એક તો ઉદાસીન અને વળી પત્નીઓ ત્યાં તો છોકરાઓ નીકળે છે. દિલસુફ પુછે છે. “આ છોકરાઓ કોના છે?” સજ્જનને કહ્યું કે “આ બધા સાધુઓના સંતાનો છે.” ગજળ ભગવાન! એક તો સંત અને વળી તેને સંતાન?

કહેવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે જેને રહેવા મકાન મઠ કે આશ્રમ હોય, હરવા ફરવા મોટર હોય, ઉડવા પ્લેન હોય, સુવા માટે પલંગ અને સુંઘવા સેન્ટ અત્તર-રાખતાં હોય તેમને ગુરુ કેમ કહી શકાય? નિર્ઝન્ય ગુરુઓ તો રાગ-દ્વેષથી પર રહી, કંચન કામિનીનો ત્યાગ કરી, મોહ માયાથી દૂર રહી, અરિહંત દેવનો આજ્ઞાના આરાધક હોય છે. જ્ઞાતાસૂત્રના આઠમાં અધ્યયનમાં મહાબળ અને સાત મુનિઓ વિચરી રહ્યા છે તેની વાત ચાલી રહી છે. તે મુનિઓ તીર્થંકર ગોત્ર બાંધવાના વીસ બે લની ભાવના સેવતાં સાધના કરી રહ્યા છે. ગુરુ ભક્તિમાં તલ્લિન બને છે. ગુરુ તો મૃત્યુના મુખમાંથી બચાવી જીવન સૌન્દર્ય આપે છે. કોઈ વખત માનવ નિમિત્ત કારણે વિકટ પરિસ્થિતિમાં મુકાઈ બચે છે. તેને જીવવાનો કોઈ માર્ગ મળતો નથી ત્યારે તે મૃત્યુને આહવાન કરે છે. મૃત્યુ સિવાય હવે બીજો કોઈ ઉધાર નથી એમ માને છે. આવા મૃત્યુના પંથે જનારાને સમ્યક્ માર્ગ બતાવનાર એક માત્ર ગુરુ જ હોય છે.

એક બાળકના માતા-પિતા નાનપણમાં ગુજરી ગયા. તેને તેના મામા આવીને તેડી ગયા. મામાએ ઘરે આવીને તેની પત્નીને કહ્યું. “જો આ આપણો ભાણીયો છે. તેને તું તારા દીકરાની જેમ સાચવજે.” મામાનો સ્વભાવ ઘણો વિચિત્ર હતો. કોઈના સંતાનને પોતાના કેમ મનાય, આવો વિચાર કરી ભાણેજને દૂર કરવા હંમેશા કંઈકને કંઈક પ્રયત્ન કરતી હતી. પોતાના સંતાનને જમતી વેળાએ દુધ આપે અને ભાણેજને છાશ. નિર્દોષ બાળકની અવહેલણા? હુઃબી સંતાનને સુખનું આશ્વાસન આપનાર

કોણ ? પરના સંતાનને પ્રેમ નહીં પણ પીડા આપતાં મામી પાછું વાળીને જોતી નથી કહ્યું છે.

ખેલતે હૈં જો મજલુમાં કી જનોં સે
હેવાન અચ્છે હૈં એસે ઈન્સાનોં સે

પીડીતોના પ્રાણ સાથે જે રમત કરે છે તેવા માણસો કરતાં તો હેવાન મારા હોય છે. સ્વભાવના કુટીલ અને પ્રકૃતિના દ્વેષી માણસો ખતરનાક હોય છે. કહ્યું છે.

મજલુખ સે ન ઈમાન કો ખતરા હૈં બહુત
દુનિયા મેં ન શૈતાન સે ખતરા હૈં બહુત
સચ પૂછે જો મુઝસે કોઈ ‘ફરહત’ સાહબ
ઈન્સાનકો ઈન્સાન સે ખતરા હૈં બહુત

કોઈ પક્ષનો ધર્મને વધારે લયતથી, દુનિયામાં શૈતાનનો પણ વધારે લય નથી. ફરહત સાહેબ સાચુ પુછો તો માણસને માણસનો જ વધારે લય હોય છે. જુઓ ! મામી, ભાણેજ ઉપર જીલમ ગુજારે છે.

પેલો છોકરો મોટો થયો. કંઈક સમજતો થઈ ગયો. મામીના અતિ ત્રાસથી એક દિવસ કંટાળી ગયો અને ઘેરથી રવાના થઈ ગયો. જતાં જતાં રસ્તે નક્કી કર્યું કે મામીના આવા અસહ્ય ત્રાસથી મરી જવું તે જ શ્રેષ્ઠ છે. આવો વિચાર કરી, તેણે નદી પાર કરી જંગલનો રસ્તો લીધો. એક ઉંચા ડુંગરાની ઉપર ચડી ગયો. તેના શીખર ઉપરથી પડતું મૂકીને મરવા તૈયાર થઈ ગયો. પડતું મૂકે એટલી જ વાર હતી. દુઃખની ચારી માણસને ક્યાં સુધી લઈ જાય છે.

પહાડ ઉપર વૃક્ષની શીતલ છાયામાં એક નિર્ઝન્ય સંત ધ્યાન સાધના ખેડ હતાં. ધ્યાન પૂર્ણ થયું અને સંતે દ્રષ્ટિ ખોલી તો સામે એક છોકરો મૃત્યુને આહ્વાન કરતો જોયો. સંતે તુરંત જ દેવાનુપ્રિયે ! શબ્દ કહ્યો અને છોકરો ગમકયો. ઉંચી નજરે નિહાળતાં સંતને દીઠા. બાળકને થયું, મરવું તો છે જ તો પછી સંતના દર્શન કરીને શા માટે ન મરવું ! છોકરો સંતના ચરણે ગયો. સંતે છોકરાને પ્રેમથી ખોલાવ્યો. વાતસલ્ય પ્રગટ કરી તેની સાથે વાત કરી. શું છે ભાઈ ? શા માટે મરવા તૈયાર થયો છો ? ગુરૂદેવ ! આ જગતમાં માફં કોઈ નથી. હવે જીવીને શું કરવું છે ? સંતે માનવ જીવનનું મૂલ્ય બતાવ્યું. ધર્મ અને સંયમની વાત કરી. ભાઈ ! તારું કોઈ નથી, તો ધર્મ અને મને તારો બનાવી લે. ગાલ ! મારી સંગાથે, સુખી થઈ જઈશ. તેણે સુનિ વચન વધાવી લીધા અને સંત પામે સુનિપણું સ્ત્રીકરી લીધું. ગુરૂની સેવા કરી જીવન ધન્ય બનાવા લાગ્યો. તમે જાણો છો આ દુઃખમાંથી

છુટી સુખના ભાગે આવનાર સંતને ? તે છે મુનિ નંદીપેષુ. જુઓ ! શુરજનોનેા કેટલો ઉપકાર ! મૃત્યુમાંથી બચાવી, નૂતન જીવન આપ્યું. સંયમ ધર્મ આપ્યો. જ્ઞાન ધ્યાન અને સેવાના સિધ્ધાંત શીખવાડ્યા. કેવા શુર અને કેવા શિષ્ય ? શુરદેવ વૃધ્ધ હતાં. પરલોક વાસી થયા. નંદીપેષે શુર પાસેથી જીવન મંત્ર અને જીવન દાનનેા સ્વીકાર કરી સંતોની સેવા કરતાં તપશ્ચર્યા સાથે વિચરવા લાગ્યા. તેમની સેવા અપૂર્વ અને બેબેઠ હતી.

સદ્ગુરુ ! ખન કૌન ખતાવે વાટ ?

સદ્ગુરુ શરણુ વિના અજ્ઞાન તિમિર ટળશે નહીં !

સદ્ગુરુદેવ તો દરીયાની દીવાદાંડી સમ છે. અનેક ઝંઝાવાતોથી ઉગારી લેશે. એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે શુરદેવ તો પાવર હાઉસ સમા છે. પાવર હાઉસમાં વીજળીનેા સંગ્રહ હોય છે. તેની મેઈન લાઈન સાથે સૌના ઘરની લાઈનનું કનેક્શન હોય છે. સૌને પ્રકાશ મળે છે. તેવી રીતે શુરદેવ સાથે બેને પોતાના જીવનનું કનેક્શન કયું. તેનું ભવે ભવનું અંધારું ટળે છે અને ઝગમગતો પ્રકાશ પ્રગટી ઉઠે છે.

એક વખત ઈદ્ર મહારાજે સ્વર્ગમાં દેવોની સભામાં મુનિ નંદીપેષુની સેવાની પ્રશંસા કરી. બે દેવોથી સહી શકાઈ નહીં. તે બંને દેવો રૂપ પરિવર્તન કરી બિમાર મુનિનું રૂપ લઈ બંચાં મુનિ નંદીપેષુ હતાં, તે ગામની ભાગોળે ઝાડ નીચે આવી બેસી બય છે. લોકોએ ખબર આપી અને મુનિ નંદીપેષુ પારણું કરવાની તૈયારીમાં હતાં. પાત્ર મુકી તુરત જ પેલા મુનિઓની સેવામાં પધારી ગયા. મુનિનંદીપેષે કહ્યું. “પધારો ! મુનિરાજ પધારો ! સ્થાનકે પધારશો તો હું યોગ્ય સેવા કરી શકીશ.” દેવ કહે છે, “હું બિમાર છું મારાથી ચાલી શકાતું નથી, કેમ આવું ?” મુનિ નંદીપેષે બિમાર સંતને ખંધે બેસાડી લીધા અને ચાલતા થયા. રસ્તે જતાં બિમાર સંતે અસુચી દ્વારા મુનિના વસ્ત્રો ખરાબ કરી લીધા, છતાં નંદીપેષુ મુનિ શાંત છે. એક સેવાની જ લગન છે. ઉપાશ્રયે લાવી નીચે ઉતારી, પાણી વહોરવા બય છે. થોડીવારમાં પાણી લઈને આવતાં નજર કરે છે તો બિમાર સંત નથી. અકસોસ કરે છે અરે ! મારા ભાગ્યમાં સેવા નહીં હોય ? સંત કેમ ચાલ્યા ગયા ? એટલામાં એક ખુણામાં પ્રકાશીત દેવસ્વરૂપ બેયું. આ દેવ તે જ બિમાર સંત હતાં. દેવ તો નંદીપેષુ મુનિની પરમ સેવા અને ભક્તિ બેઈ, વંદન કરી, પ્રશંસા કરતાં ચાલ્યા ગયા.

જુઓ ! નંદીપેષુ મુનિએ શુરએ કરમાવેલા ધર્મમાર્ગનું અનુસરણ કરી કલ્યાણ કરી ગયા. તેવી રીતે તમે સૌના હૃદયમાં શુર ભક્તિ હોવી બેઈએ. હવે મહાબળમુનિ પાંચમાં બોલની આરાધના કેવી રીતે કરશે. તેના ભાવલેહ અવસરે,

પીઢતા એટલે પ્રકૃતિનું પરિવર્તન

(શ્રાવણ વદ ૪ તા. ૧૩-૮-૭૬ શુક્રવાર)

વિશ્વવંદનીય જગત પિતા લગવાન મહાવીરે માનવ જીવનની ઉત્તમતા દ્રશ્યમાણ છે. માનવ જગતનું શક્તિવંતુ પ્રાણી છે. જીવનને સાર્થક કરવું હોય તો તેના હાથની વાત છે. માનવ સદ્ગુણ ધર્મનું શરણ ન સ્વીકારે ત્યાં સુધી તેનો સાચો વિકાસ થઈ શકતો નથી.

માનવને મોટાઈ પ્રિય છે. ઉંમરમાં લલે કોઈ નાનો હોય પણ સૌને મન મોટાઈ વહાલી છે. સૌ મોટાઈ મેળવવા મથી રહ્યા છે. મોટાઈ મળશે તો આપણે આગળ આવશું આગળ આવવું એટલે સૌની આગળ ખેસવું એ નહિ પરંતુ અવગણ હોડી સદ્ગુણમાં રમવું તે આગળ વધ્યો કહેવાય.

સાધારણ રીતે લોકો એમ સમજે કે આપણને પૈસા મળી જાય ત્યાં સુધી કે અધિકાર મળી રહે તો આપણે સંઘ, સમાજ કે દેશમાં આગળ આવી જઈએ. આ બધો દેખાવ પુણ્ય યોગ ઉપર છે. તેનાથી સાચી મોટાઈ કે રૂઢી પ્રતિષ્ઠા મળી જતી નથી. જેને સદ્ગુણો મેળવી આત્મવિકાસ સાધ્યો, તેનું જીવન બીજાને માટે પ્રેરણાદાયી બને છે.

જેમ જેમ માણસની વય વધે, તેમ તેમ તેના જીવનમાં અને પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન આવવું જોઈએ. ઉંમર વધી જવા છતાં પણ જુની ટેવ, આદત, વ્યસન અને ખટપટે છુટતી નથી. તેનું જીવન ધિશ્કારને પાત્ર બને છે.

લોકો કહે છે “અરે ભાઈ! તમારી ઉંમર સાસું તો જુઓ.” અત્યારે ૬૦ વર્ષના થયા છો સાત દીકરાના બાપ છો. હજુએ લાલસા મટતી નથી. એના એજ છો? આવું ક્યારે સાંભળવું પડે? જ્યારે પ્રકૃતિમાં જરા પણ પરિવર્તન ન આવે ત્યારે? જેણે ધર્મને જીવનમાં ઉતાર્યો છે. તેની પ્રકૃતિ બદલાઈ જાય છે. તે તો સૌની પ્રશંસાનું પાત્ર બની જાય છે.

એક વૃદ્ધ માણ હતાં. તેમને દર પાળીએ પૌપધ કરવાનો નિયમ હતો. પાળી આવી અને માણ પથરણું, પથારી અને ઉપકરણો લઈ પૌપધશાળાએ ગયા. ગુરૂ મહારાજ પાસે પૌપધવ્રત અંગિકાર કર્યું પ્રવચનનો સમય હતો. કલાક સુધી ધર્મ

પ્રવચનનું શ્રવણ ક્યું? છન વાણી સાંભળતા જય તેમ તેને ગળે પણ ઉતારતા જય છે. પ્રવચન પછી સ્નાધ્યાય કર્યો. જપ-જપ કર્યા, સાથીદાર પૌષધવાળી બેનોએ કહ્યું માણ! હવે આરામ કરો. માણ પથારી પાથરી સૌની સાથે આરામ કરી ગયા. ગરમીના દિવસો હતાં. ગરમી ઘણી હતી. માણ ટેવાયેલા હતાં. ખૂબજ શાંતિમાં સમય પસાર કરી રહ્યાં છે.

સૌની સાથે ઇરિયાવહીને કાઠિસગ્ગ કરી લીધો. માણ તો નવકાર મંત્રની માળા કરવા બેસી ગયા. એટલામાં તો અઢી વાગ્યા અને ગુરૂ મહારાજ રાસ સંભળાવવા પધાર્યા. એક કલાક સુધી ધ્યાન પૂર્વક રાસ સાંભળ્યો. સમય થવાથી સૌ બેનોની સાથે મહિલાઓના ઉપાશ્રયે ગયા. ત્યાં જઈને પૌષધના ઉપરકરણ વગેરેનું પ્રતિલેખન ક્યું. સાંજ પડી ગઈ. હજી પ્રતિક્રમણ ક્રિયાને વાર હતી. જેથી સમયનો સદુપયોગ કરવા, માળા લઈને બેસી ગયા.

સુર્યાસ્તનો સમય થયો, બેનો આવવા લાગ્યા. સૌએ સામાયિક લીધી. પૌષધવાળા બેનોએ ક્ષેત્ર વિશુદ્ધિની ક્રિયા કરી અને પ્રતિક્રમણનો પ્રારંભ થયો. માણએ પણ ધ્યાનપૂર્વક ઉપયોગ સહિત સૌની સાથે પાળીતું પ્રતિક્રમણ ક્યું. ભજન-ગીતો અને કથાવાર્તા કરી, માણએ આરામ કર્યો. સવારે વહેલા ઉઠી માળા કરી, રાયસી પ્રતિક્રમણ ક્યું. પ્રાર્થના સાંભળીને સૌની સાથે પૌષધ પાળવા બેસી ગયા. એટલામાં માણને તેડવા એક દીકરીબેન આવી પહોંચ્યા. માણએ એક હાથમાં પથરણું અને બીજા હાથે લાકડી લીધી. પગમાં ચંપલ પહેરીને બહાર નીકળ્યા. પેલી દીકરીએ માની પથારી લીધી અને માને હાથ પકડી ધીરે ધીરે ઘેર જવા માટે રવાના થયા.

માણ જેવા આંગણમાં આવે છે કે તુરત જ તેમના પુત્રવધુ તેના હાથમાંથી પથરણું અને લાકડી લઈ લે છે અને હાથ પકડી સુખશાતા પુછતાં થકા માણને એક આસન ઉપર દાંતણુ કરવા બેસાડે છે. માણએ તો ચૌવીહાર પાળી કચરેલું દાંતણુ અને બજર લઈ સુખ સાફ ક્યું. પુત્રવધુ માણ માટે પારણાની તૈયારી કરી રહ્યા હતાં. માણ પાટલે બેઠા અને પુત્રવધુએ સારી રીતે પારણું કરાવ્યું. માણના પુત્રો આવ્યા અને માણને પૌષધની શાતા પુછે છે. બુઓ! કેવા પુત્રો છે અને કેવા વિનયવંતા સેવાભાવી વધુ છે. ઘરમાં સૌને શાંતિ છે. આનંદથી સૌ સમય પસાર કરે છે. આવું આદર્શ ઘર કેમ બન્યું? બુઓ! માણએ માત્ર ધર્મ સાંભળવાનું વ્યસન જ નથી બનાવ્યું. પરંતુ ધર્મને જીવનમાં વણી લીધો છે. પ્રકૃતિ ને વશ કરી છે.

આવા વડીલો તમારા ઘરમાં હોય તો તમોને ખટકે ખરાં? ના. ના. તમારે કેવા વડીલો બોધ્યે છે? આવા માણ જેવા ને? હાં. ગુરૂ મહારાજ. તેવા જ બા

જોઈએ છે. ક્યાંથી લાવશે ? બા ને બહારથી લઈ આવતા નથી પરંતુ ઘરમાં બે બા છે. તેની પ્રકૃતિ બદલાઈ જાય અને જીવનમાં ધર્મ રમી જાય તો બાનું અને તમારું સૌનું જીવન ધન્ય ધન્ય થઈ જાય.

પુત્રવધુ પીયરમાં જાય છે. સગાવહાલાં ઘરનાની વાત પુછે છે. ત્યારે સાસુજની વાત નીકળતાં. પુત્રવધુ કહે છે કે જુઓ ! મારા સાસુ તો સતી સાધ્વીજી બેવા છે. તેમની પ્રકૃતિ ઘણી જ શાંત છે. સ્વભાવના ઘણાં જ ઠરેલા છે. અમારા ઘરમાં તો પ્રેરણાની ભૂતિસમા છે. સદ્ગુણના ભંડાર છે.

વ્યક્તિ જ્યાં સુધી પોતાના સ્વભાવ-પ્રકૃતિનું પરિવર્તન નહીં કરે ત્યાં સુધી તેમની મોટાઈ, નામના કે પ્રતિષ્ઠામાં વધારો કેમ થાય ? સદ્ગુણી સર્વત્ર પૂજ્ય છે. સદ્ગુણી સદા સન્માનને પાત્ર રહે છે. સદ્ગુણી સૌમાં સવયા ગણાય છે. સદ્ગુણીને સદા શાંતિ રહે છે. ભાઈઓ ! તમે પણ આવા સદ્ગુણ વસાવો. ખેનો ! તમે પણ પેલા માજી બેવા આદર્શ જીવનના મંગળ પાત્ર બની રહો.

શાસ્ત્રકાર જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રમાં ફરમાવે છે કે મહાબળસુનિ પ્રકૃતિનાં પરિવર્તન સાથે સંયમ જીવનની સૌરભ પ્રગટાવી રહ્યા છે. તીર્થંકર નામ ગોત્રના વીસ બ્રાહ્મણમાંથી પાંચમે બ્રાહ્મ થેર એટલે સ્થવીર ભગવંતોની ભક્તિ પૂર્વકની વત્સલતા પ્રગટાવે છે. સ્થવીરોની આરાધના કરે છે. બહુમાન પૂર્વકની ભક્તિ સાથે તેમનું સન્માન કરે છે.

સ્થવીરોના ત્રણ પ્રકાર છે. જેનું વિવેચન આગળના પ્રવચનમાં થઈ ગયું છે. વયસ્થવીર, જ્ઞાનસ્થવીર અને સંયમ સ્થવીર આ ત્રણ પ્રકાર સ્થવીરોના કહ્યા છે. સ્થવીરતા એટલે પીઠતા. ઉંમરની સાથે પીઠતા પ્રગટે તે વય સ્થવીર કહેવાય છે. જ્ઞાન સાથે સ્થિરતા પ્રગટે તે જ્ઞાન સ્થવીર અને સંયમ સાથે સ્થિરતા પ્રગટે તેને સંયમ સ્થવીર કહેવાય છે. આવા ત્રણ પ્રકારના સ્થવીર ભગવંતો ત્યાગના ભૂષણ કહેવાય છે અને સંયમના શુરવીર કહેવાય છે. આવા સંયમી પીઠ સ્થવીરોના દર્શનથી જીવન પવિત્ર બની જાય છે.

બા.બ. વિદુષી શ્રી હીરાબાઈ મહાસતીજી ફરમાવતાં હતાં કે “શાસનની સાચી મુઠી હોય તો અમારા સંતો છે. સંતોનો મંગળ પરિચય આત્માની સમૃદ્ધિમાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે.”

એકવાર એક વિદેશી કુટુંબ ભારતની મુલાકાતે આવેલું હતું. પ્લેઈનમાં આવ્યા અને ભારતના મોટા શહેરો પણ પ્લેઈનમાં જ જોયા. બ્રાહ્મણે આવ્યા પછી તેઓએ વિચાર્યું કે ભારતની વાસ્તવિકતા જોવી હોય તો ખાય પ્લેઈનથી જોવા નહિ

મળે. આપણે બાય કાર મુસાફરી કરીએ. તેઓ બોમ્બેથી એક ટેકસી કરી દુભાષીયા સાથે આગરા રોડ ઉપર રવાના થયા. ગરમીના દિવસો હતાં. નાશીક માલેગાંવથી તેઓ આગળ જઈ રહ્યા હતાં. રસ્તામાં તેમને પાદ વિહાર કરતાં જૈનધર્મના મહાત્યાગી સાધ્વીજીઓ દૂરથી દેખાયા. તેમણે રસ્તે કાર ઉભી રખાવી સાથીને પુછ્યું “ આ બધા સફેદ વસ્ત્રધારી કોણ છે ? જેઓ ખુલ્લે પગે આવી ગરમીમાં સામાનને પોતાના ખભે લઈ નીચી દૃષ્ટિએ જઈ રહ્યા છે. ” સાથીએ સમજાવતાં કહ્યું કે “ અમારા ભારત વર્ષના જૈન તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરની પરંપરાના પરમ ત્યાગી આ સાધકાત્માઓ જૈન સાધ્વીજીઓ છે. તેઓ સ્વ-પર કલ્યાણક બની ગામોગામ વિચરી રહ્યા છે. જેઓ સમાજ પાસેથી થોડું દયે છે અને વધારેમાં વધારે આપી પરોપકાર કરે છે.

આ વાત સાંભળી વિદેશી લોકો મોટરમાંથી નીચે ઉતરી ગયા અને સાધ્વીજીઓના નજીકમાં આવી ભાવ ભરી ભક્તિ ભાવનાથી નમસ્કાર કર્યા. તેમના અંતરપટ ઉપર ભારતની પુરાતન ત્યાગ-વૈરાગ્ય ભરી સંસ્કૃતિની છાપ ઉપસી આવી. તેઓ સૌ ભારત યાત્રા પછી પોતાના દેશમાં ગયા ત્યારે આ પરમ ત્યાગીઓના પરમ ત્યાગને જીવનભર બૂલી શક્યા નહિ. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ત્યાગ અને સંયમ એ કોઈ અનેરી સાધના છે. કોઈપણ નૂતન વ્યક્તિને વિચાર કરતી મુકી દે તેવી આરાધના છે.

જૈનધર્મના અણુગારો કેવા હોય છે ?

જેના રોમ રોમથી ત્યાગ અને સંયમની વિલસે ધારા,

આ છે અણુગાર અમારા.

દુનિયામાં જેની જોડ જડેના, એવું જીવન જીવનારા. આ છે...

સામગ્રી સુખની લાખ હતી, સ્વેચ્છાએ એણે ત્યાગી

સંગાથ સ્વજનનો છોડીને, સંયમની લિક્ષા માંગી

દીક્ષાની સાથે પંચ મહાવ્રત, અંતરમાં ધરનારા. આ છે...

ના પંખો વીંજે ગરમીમાં, ના ઠંડીમાં કદી તાપે

ના કાચા જળનો સ્પર્શ કરે, ના લીલોતરીને ચાંપે

નાનામાં નાના જીવતણું, પણ સંરક્ષણ કરનારા. આ છે...

જુહું બોલીને પ્રિય થવાનો, વિચાર પણના આવે

યા મૌન રહે યા સત્ય કહે, પરિણામ ગમે તે આવે

જાતે ના લે કોઈ ચીજ કદી, જો આપો તો લેનારા. આ છે...

ના સંગ કરે કદી નારીનો, ના અંગોપાંગ નિહાળે
એ જરૂર પડે તો વાત કરે, પણ નયનો નીચા ઢાળે
મનથી વાણીથી કાચાથી, વ્રતનું પાલન કરનારા. આ છે...

ના સંઘડ એને કપડાનો, ના ખીજા દિવસનું ખાણું
ના પૈસા એની ઝોળીમાં, ના એના નામે થાણું
ઝોછામાં ઝોછા સાધનમાં, સંતોષ ધરી રહેનારા. આ છે...

ના છત્ર ધરે કદી તડકામાં, ના ફરે કદી વાહનમાં
ભારગ હો ચાહે કાંટાળો, પહેરેના કાંઈ પગમાં
હાથેથી સઘળા વાળ ચુંટી, માથે મુંડન કરનારા. આ છે ..

કલ્યાણુ જીવોતું કરવા કાજે, વિચરે દેશ વિદેશે
ના રાય રંકના ઉચનીચ, સરખા સૌને ઉપદેશે
અપમાન કરો યા સન્માનો, સમતા ભાવે રહેનારા. આ છે...

ના દેહ તણી દરકાર કરે, અધરા તપને આચરતાં
અભ્યાસ ક્રિયાને ભક્તિથી, આતમને ઉન્નત કરતાં
આરાધનામાં આયુધ્ય વીતાવી, ઉચ્ચ ગતિ વરનારા. આ છે ..

જૈન ધર્મના અણુગારોનો પરિચય કરાવતાં કવિ કહે છે કે “જેના રામેરામમાં ત્યાગ અને સંયમની ધારા વહી રહી છે એવા અમારા અણુગાર મુનિઓ છે. તે લોકો એવું જીવન જીવે છે કે દુનિયામાં જેની જોડ પણ મળી શકે તેમ નથી. જેઓએ સ્વેચ્છાથી મળેલી લાજોની સુખ સામગ્રીઓ છોડી દીધી છે. તેઓએ કુટુંબ પરિવાર સ્વજનો વગેરેને છોડી સંયમને અંગીકાર કરેલો છે. જેઓ જીવન પર્યાંત પંચ મહાવ્રતનું પાલન કરી રહ્યા છે. તેઓ ગમે તેવી ગરમી પડતી હોય, છતાં હવા માટે પંખો વીંઝતાં નથી. તેવી જ રીતે ઠંડીમાં પણ ગરમી લાવવા અગ્નિ પાસે આવી શરીરને તાપતાં પણ નથી. તેઓ તરશથી ગળું સુકાઈ જતું હોય, પ્રાણુ જવાની તૈયારી હોય, છતાં કાચા પાણીનો ભલે ભરેલા કે ધરતિ ઉપર વહેતાં હોય છતાં પણ તેનો સ્પર્શ કરતાં નથી. તેવી જ રીતે લીલોતરી કે હરીયાળી જમીન યા વસ્તુનો પણ સ્પર્શ સુધા કરતાં નથી. કારણ કે કાચાપાણીમાં કે કાચી લીલોતરીમાં જીવો રહેલા છે. તે સજીવ કાય છે. તેમાં રહેલા સર્વ જીવોતું સંરક્ષણ કરવું, તે તેમનો આચાર ધર્મ છે. જીઓ ! આવા અમારા અણુગારો છે.

કોઈને પ્રિય થવા માટે કદીએ જીહ્વું ખોલવાનો વિચાર કરતાં નથી. કહેવાતું હોય તો સત્ય કહે અથવા મૌન રાખે. પરિણામ પછી ભલે પોતાની કસોટીનું આવે છતાં પણ સત્ય ધર્મનું પાલન કરે છે. કોઈ પણ આવશ્યક નાની મોટી ચીજ જોઈતી

હોય તો કોઈના આખ્યા વગર લેતાં નથી. તેઓ ક્યારેય પણ કોઈ સ્ત્રીઓનો સંગ કરતાં નથી. તેના અંગોપાંગને નિહાળતાં પણ નથી. ક્યારેય વાત કરવાની જરૂર પડે તો નયનો ને નીચા રાખી વાત કરે છે. તેઓ જીવનભર મન-વચન-કાયા વડે બ્રહ્મચર્ય મતનું પાલન કરનારા અમારા અણુગાર છે.

શરીર એ સંયમ યાત્રાનું સાધન માની આવશ્યક કપડા સિવાય વધારે સંગ્રહ કરતાં નથી. તેમજ પ્રતિદિન ગોચરી કરી, નિર્દોષ આહાર પાણી વાપરે છે. ખીજ દિવસની ચિંતા કરતાં નથી. પૈસો કે સંપત્તિનો સ્પર્શ કરતાં નથી. જેથી તેમને જમા કરવાની તો વાત જ ક્યાં ? થોડામાં થોડા સાધન રાખી, સંતોષથી રહેનારા અમારા અણુગાર છે. ગમે તેવો તડકો પડતો હોય, છતાં શીર ઉપર છત્રને ધારણ કરતાં નથી. ક્યારે પણ કોઈ જાતના વાહનનો ઉપયોગ કરતાં નથી. રસ્તો કાંટા કે કંકરવાળો હોય, છતાં પગમાં કોઈ પ્રકારની વસ્તુને પહેરતાં નથી. શસ્ત્રપ્રયોગથી દૂર રહી માથાના કેશને હાથ વડે ચુંટી, મુંડન કરીને વિચરનારા અમારા અણુગાર છે.

પોતાનું અને જગતના જીવોનું કલ્યાણ કરવા જેઓ દેશવિદેશ પગે ચાલીને વિચરે છે, તેઓ રાજા કે રાંક, ઉંચ કે નીચના ભેદ વગર સૌને સમાન ભાવથી આત્મ ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે. ક્યારેક લોકો તેમને માન આપે અથવા અપમાન કરી નાંખે, છતાં પણ સમતાને ધારણ કરી રાખે છે. તેઓ શરીરની મમતાનો ત્યાગ કરી આક્રામાં આક્રા તપ કરે છે. જ્ઞાન, અભ્યાસ, ધર્મ ક્રિયા, જીન ભક્તિ વડે આત્માની ઉન્નતિ કરી આરાધના કરતાં થકાં જીંદગીને પસાર કરી ઉંચ ગતિને મેળવનારા અમારા સંયમી અણુગાર છે. આજે પણ જૈન શ્રમણોનો ત્યાગ ઉંચ કોટીનો ગણવામાં આવે છે. તેમના ત્યાગને જોઈ લાખો લોકો પગમાં મસ્તક જીકાવી દે છે. ધન્ય છે આવા અણુગારને !!!

હજારો વર્ષ પહેલાં પણ રાજ્ય સુખો, વિશાળ વૈભવો, અપૂર્વ ભોગોનો ત્યાગ કરી રાજ્ય વીરો સ્થવીરોના ચરણોમાં જીવન દાન કરી વિચરતા હતાં. તેઓ તીર્થંકર દેવના પરમ અનુરાગી હતાં. પ્રભુ દર્શન માટે અનેક કષ્ટોને વેઠીને પણ તેઓશ્રીના ચરણોમાં જવાની ભાવના રાખતાં હતાં. સાંભળો ! સાધુ વંદનામાં તમે રોજ ખોલો છો ને ?

ધન્ય પાંચે પાંડવ, તજ દ્રૌપદી નાર

સ્થવીરની પાસે, લીધો સંજમ ભાર ૪૬

શ્રી નેમિવંદનનો, એહવો અભિગ્રહ કીધા

માસ માસખમણ તપ, શત્રુંજય જય સિદ્ધ. ૫૦

ભગવાન નેમિનાથના સમયની વાત છે કે યુધિષ્ઠિર, ભીમ, અર્જુન, નકુળ અને સહદેવ આ પાંચે પાંડવ પુત્રોએ વૈરાગ્યને ધારણ કરી, દ્રૌપદી જેવી પત્નીનો પણ

પરિત્યાગ કરી. સ્થવીર ભગવંતોની પાસે પ્રવ્રજ્યાને અંગીકાર કરી હતી. ગુરુ તુલ્ય સ્થવીર મહાત્માઓની અનન્ય ભાવભરી ભક્તિપૂર્વક વૈયાવચ્ચ કરે છે. એક વખત પાંચે પાંડવ મુનિઓને ભગવાન નેમિનાથજીના દર્શન કરી પાવન થવાના ભાવ બગ્યા. તેઓ દર્શનાર્થે વિચરી રહ્યા હતાં. અચાનક સાંભળ્યું કે ભગવાન નેમિનાથજી તો ગિરનાર પર્વત ઉપર નિર્વાણને પામી ગયા છે. પાંચે પાંડવ મુનિઓ શ્રી નેમિજીનવરના વંદનનો એહવો આકરો અભિગ્રહ લઈ વિચર્યા હતાં કે પ્રભુજીના દર્શન ન થાય ત્યાં સુધી માસખમણ તપ કરશું. એટલે કે માસખમણ તપ-૩૦ દિવસના ઉપવાસ કરી તેના પારણા ઉપર ફરી માસખમણ તપ કરવાનું. આવી કઠિન સાધનામાં પ્રભુ દર્શન અને જીનવંદનની આશા અધુરી રહી તેને પૂર્ણ કરવાં શત્રુંજય પહાડ ઉપર અણુસણુ કરી મોક્ષમાં પધારી ગયા. હવે જેના દર્શન અને વંદન કરવા હતાં. તેના જેવું જ સ્વરૂપ પામી ગયા. ધન્ય છે આવાં સંયમી તપસ્વી અણુસણુ તપના સાધક પાંડવ આત્માઓને ! ! ! ! !

હવે મહાબળમુનિ તીર્થંકર નામ ગોત્રના છઠ્ઠાં બોલની આરાધના કેવી રીતે કરશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૩૩

સમન્વય ધર્મના પ્રણેતા ગુરુ પ્રાણુ!

(શ્રાવણ વદ ૫ તા. ૧૪-૮-૭૬ શનીવાર)

ગુરુ વિના કો નહીં સુકિતદાતા, ગુરુ વિના કો નહીં માર્ગ ગંતા
ગુરુ વિના કો નહીં બહયહર્તા, ગુરુ વિના કો નહીં સૌખ્ય કર્તા

જ્યારે દેશ, સમાજ અને ધર્મમાં રાગ-દ્વેષ અને કલેષનો જન્મ થાય છે ત્યારે સમન્વય સંજીવની દ્વારા શાંતિ અને સમાધિનું વાતાવરણ સ્થાપી શકાય છે.

સમન્વય કેને કહેવાય ? તુલનાત્મક દૃષ્ટિ તેનું નામ સમન્વય. દેશ અને સમાજમાં અનેક વિચાર ધારાઓ કામ કરતી હોય છે. કોઈપણ વિચારધારા સંઘર્ષનું કામ ન કરે, તેને લક્ષ્યમાં રાખી, પ્રત્યેક ધારાઓને તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ સમજવાનો પ્રયત્ન કરે તેનું નામ સમન્વય.

એક દૃષ્ટિએ જોઈએ તો જગતમાં કોઈ પણ ધર્મના વિચારો ખરાબ હોતા નથી. જો વિચારોમાં સમજ અને સમન્વય હોય તો સંઘર્ષને બદલે સમાધિ સ્થાપિત થઈ શકે છે.

આજથી પોણા સો વર્ષ પૂર્વના એવો સમય હતો કે નાના નાના સંઘો આમ કે સમાજમાં સંપ સંગઠન કે ઐક્યતાના અભાવે, કોઈપણ કારણને સામે રાખી સંઘર્ષ અને કલેષ થયા કરતો હતો તેના પરિણામે સંઘ અને સમાજની શક્તિનો નાશ થતો હતો.

આવા કપરા કાળમાં એક પુણ્ય પ્રભાવી, સમન્વય વિચારક પુરૂષની જરૂર હતી. કે જેના દ્વારા સંઘ અને સમાજમાં ફરી શાંતિની સ્થાપના થાય. આજે જે મહાપુરૂષની જન્મ જયંતિ છે. તે નરવીર કેટલીક તુટેલી કડીઓને ફરી બેઠી, વિખરાયેલી શક્તિઓને ફરી ભેગી કરી, સૌને સત્ય અને શાંતિના માર્ગનું સમન્વય પૂર્વક સમાધાન કરાવ્યું હતું.

આ મહાપુરૂષ કોણ હતાં ? તે આપણા મહાઉપકારી પૂજ્ય ગુરૂદેવ પ્રાણલાલજી મહારાજ સાહેબ હતાં. સૌરાષ્ટ્રના દરિયાને કિનારે વેરાવળ નગરમાં સં. ૧૯૮૯ શ્રાવણ વદ ૫ ને ગુરૂવારે વીસા ઓસવાલ પરિવરના માતા કુંવરબાઈ અને પિતાશ્રી કેશવલાલભાઈને ઘેર જન્મ પામ્યાં હતા.

બાળક દેહનું, સંસ્કારનું અને ધર્મનું અવર્ણનીય રૂપ લઈને જન્મ્યું હતું. એમનાં લક્ષણોમાં લાક્ષણિકતા હતી. દીવસો પસાર થવા લાગ્યા. કુંવરબાઈને આ સંતાન અધિક ઠંડાલું હતું. તેને ધરતી ઉપર મુકતા નહીં. નામ પાડવાના દિવસો આવ્યા. કુંવરબાઈ બોલ્યા. “મારો પુત્ર મને પ્રાણ કરતાં અધિક ઠંડાલો છે એટલે આનું નામ પ્રાણલાલ રાખવું છે.” પુત્રનું પ્રાણલાલ નામ આપી માતા તેમજ કુટુંબીજનો ભાગ્યશાળી બની ગયા. માતા-પિતાના સંસ્કાર સીંચનથી બાળક સમય પસાર કરે છે. હવે પ્રાણ બે વર્ષના થયા. ત્યાં તો સૌના પ્રિય પાત્ર બની ગયા. એ વખતમાં મહાપ્રતાપી પૂજ્ય શ્રી જયચંદ્રજી મ. અને મહાતપસ્વી શ્રી માણેકચંદ્રજી મ. પધાર્યા. લોકો વ્યાખ્યાન વાણીનો ધર્મલાલ લેવા દોડવા લાગ્યા. માતા કુંવરબાઈ પણ નાના બાલકને સાથે લઈ પ્રવચન સાંભળવા આવ્યા છે. બાળક માતાના બોળામાં બેસતો કુદતો તપસ્વી માણેકચંદ્રજી મ.ની માત્ર વાણી સાંભળતો જ ન હતો, બાલે મીટ માંડી પાન કરતો કેમ ન હોય ? ગુરૂદેવની નજર ત્યાં બીજી છે. બાલે ગુરૂદેવે બે વર્ષના બાળકના ચહેરા પર અંકિત લાવો વાંચી લીધા હોય તેમ બોલ્યા. “આ લાડકો તમારો છે બહેન ?” બુલ્યો. કુંવરબાઈ શું જવાબ આપે છે ? બાલે શબ્દો અંતરમાંથી ઉગ્યા હોય એમ માતા બોલ્યા. “ના ગુરૂદેવ ! આ તો શાસનનો પુત્ર છે” ગુરૂદેવે કહ્યું. “બેન ! આ પુત્રને તું શાસનને ચરણે ધરી દઇશ ?” પુત્રના જીવન સંસ્કાર વાણી દ્વારા બોલતાં હોય તેમ કુંવરબાઈએ જવાબ આપ્યો. “ગુરૂદેવ ! અવસર આવશે તો ના નહીં કહું.” ગુરૂદેવ અને જનેતાની આ વાત સામાન્ય છે,

પરંતુ કાળે એને સિધ્ધ કરી આપી. કુંવરબાઈ પ્રાણુને રોજ રોજ પ્રવચનમાં લઈ જાય છે. પુત્રના લક્ષણ પારણામાંથી, તેમ બાળ પ્રાણુ ધર્મામૃતનું પાન કરે છે.

શુરૂદેવનો વિહાર સમય આવી ગયો. વિદ્વાર્ધમાં ગયેલા માતા કુંવરબાઈએ પોતાના પ્રાણુને શુરૂદેવના ચરણોમાં મુક્યો, બાણે બાળકનું જીવતર ધન્ય બની ગયું. બાળક સાતેક વર્ષનો થાય છે. સ્કુલમાં લાણે છે. બુદ્ધિ તેજસ્વી છે. જ્યારે બાળકો-બાળકો વચ્ચે ઉગ્રતા થાય ત્યારે સમાધાન બાળ પ્રાણુલાલ કરાવે છે. બન્ને વચ્ચેના વૈમનસ્યને ટાળે છે અને ફરી મિત્ર બનાવે છે. બાણે બાળવયથી જ આ બાળકમાં સમન્વય ધર્મ ઉગ્યો કેમ ન હોય ?

આ સમય પછી બાર તેર વર્ષના અંતરે માતાના શરીરમાં રોગ થયો અને બિમાર પડયા. “કુંવરબાઈ તમારા લાલને હવે રમાડી લેજો” બાણે કાળ દેવે આગાહી કરી હોય એવા લણુકારા વાગે છે. કાળદેવ જરૂર કુર છે. તેને કોઈની અંશ માત્ર દયા આવતી નથી. થોડા દીવસ પૂર્વે શાંતાકુંજમાં અમરાપુરવાળા દોશીનો ૨૭ વર્ષનો સુવાન પુત્ર આલ્યો ગયો. કાળ દેવતાનું આ નોતડું કેટલું કારમું છે. ? મા નો અંતસમય જોઈને, પ્રાણુના મુખની રેખાઓ ઝાંખી પડી ગઈ. આંખમાં ઝળઝળિયાં આવી ગયા. “બેન ! આ બાળકને સાચવજો. હું તો હવે પ્રયાણ કરું છું.” કુંવરબાઈએ એની નણુંદને કહ્યું. સૌ નમોઝ્કાર મંત્ર બોલવા લાગ્યા અને કુંવરબાઈ ચાર શરણુનો સ્વીકાર કરી અવસાન પામ્યા. કુમાર પ્રાણુ ખુણામાં બેસી માતાને યાદ કરી રડી પડે છે. પણ હૃદયનાં ઉંડાણમાં એક વિચાર ઝબકે છે, “મારી માતા ગઈ, પણ મારા શુરૂદેવ તો પધારશેને ?” પંદર વર્ષના પ્રાણુલાલ જૈનશાળામાં જાય છે. સામાયિક વગેરે શીખે છે.

વેરાવળના પુણ્યોદયે ફરી પૂજ્ય જય-માણેક શુરૂદેવનું આગમન થાય છે. શુરૂના સ્વાગતમાં પ્રાણુલાલ જલ્દી તૈયાર થઈ સૌથી આગળ જાય છે. સામે આવી શુરૂદેવને વંદના કરે છે. શુરૂદેવ ! મને ઓળખો છો ? શુરૂદેવની સ્મૃતિ તાજી થાય છે. “કેનો કેશવલાલનો દીકરો ને ?” શુરૂદેવે કહ્યું. આગળના પુરૂષોની સ્મૃતિ ભારે તેજ હતી. અહીં તો ઓળખતા હોય છતાં સામે મળે તોય બોલાવે નહીં કાંતો સમય ન હોય યા અંતરમાં પ્રેમ ન હોય.

“શુરૂદેવ ! મારા બા તો ગામતડું કરી ગયા.” પ્રાણુની વાત સાંભળી શુરૂદેવે આશ્વાસન આપ્યું. “ભાઈ હું તો છુંને ?” શુરૂદેવના આ શબ્દો પ્રાણુલાલના હૃદયને અસર કરી જાય છે. “શુરૂદેવ મારા છે. મારે હવે કંઈ વાંધો નથી. મારા શુરૂદેવ છે પછી શું ?” આમ મન સાથે નક્કી કર્યું. આવા મા વિહોણા, પણ ધર્મરંગે રંગાયેલા સંતાનને શુરૂદેવ જ સર્વસ્વ છે. કહ્યું છે.

ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ, ત્વમેવ બંધુ ચ સત્તા ત્વમેવ ॥

પ્રાણુલાલને તો ગુરુદેવ જ માતા, પિતા, બંધુ, મિત્ર જે કંઈ છે તે તેજ છે. ગુરુદેવ સંઘના રૂડા સ્વાગતે નગરમાં પધાર્યા. ધર્મ મંડપ બંધાયો. લોકો ધર્મધ્યાન અને તપત્યાગનો લાલ લેતા થયાં. પ્રાણુ પણ ગુરુદેવ પાસે રોજ રોજ જાય. વંદના કરે સુખ શાતા પુછે. પાઠ શીખે, જ્ઞાન લાભે. સત્સંગના યોગે પ્રાણુને દીક્ષા લેવાના ભાવ જાગ્યા. એક દિવસ પ્રાણુ કહ્યું, “ગુરુદેવ ! મારે તમારી પાસે દીક્ષા લેવી છે” ગુરુદેવે કહ્યું “જરૂર લે જે હો.” પ્રાણુને તો જાણે ભગવાન ભેટયાં. તે તો હવે ઉપાશ્રયે જ રહેવા લાગ્યો. રોજ સામાયિક કરે સાંજે પ્રતિક્રમણ કરે. જ્ઞાનધ્યાનની નવી નવી વાતો કરે. ગુરુદેવની કૃપા વડે પ્રાણુ તો હવે દૃઢ વૈરાગી બની ગયા.

ગુરુદેવને વિહારનો અવસર આવ્યો. વિહારની તૈયારી કરવા લાગ્યા. પ્રાણુભાઈ કહે “ગુરુદેવ ! હું તો તમારી સાથે ચાલીશ. મારે હવે ઘરે નથી રહેવું.” ગુરુદેવનો માર્ગ તો કઠિન છે. ઘરની અનુમતિ વગર તેના સંતાનને કેમ સાથે લઈ જવાય ? છેવટે પ્રાણુભાઈ તો સૌને મનાવી ગુરુદેવના સંગાથે નીકળી ગયા. પૂજ્ય ગુરુદેવે પ્રાણુલાલની ભણવાની ઉત્કટ ભાવના જોઈ જેતપુર મુકામે જૈન પાઠશાળામાં તેમને ભણવા રાખી દીધા. તેઓ થોડા સમયમાં આગમ-શાસ્ત્રો સંસ્કૃત અન્ય વિજ્ઞાન વગેરેનો અભ્યાસ કરી સુસંસ્કૃત બની પૂજ્ય ગુરુદેવની સાથે વિહારમાં જોડાઈ ગયા. ભરાવદાર નાનકડી કાયા, આનંદી ચહેરો, ભવ્ય લલાટ માથે નાનીશી પાઘડી અને અંતર વૈરાગ્ય. આવા વૈરાગી પ્રાણુલાલભાઈ ગુરુદેવ સાથે ધારી, બગસરા, સાવરકુંડલા જતાં ત્યારે આવા બાળ વૈરાગીને જમાડવાનું કે સેવા કરવાનું કોને મન ન થાય ?

કુમાર પ્રાણુલાલને દીક્ષાના દૃઢ ભાવ હતાં. અંતર વૈરાગ્યથી નીતરતું હતું. અભ્યાસની યોગ્યતા હતી. સ્વભાવે આનંદી અને શીતળકારી હતાં. બગસરા સંઘે વિચાર કર્યો કે અવસર છે દીક્ષાનું ખીડું ઝડપી લેવું જોઈએ. સંઘ નાયકોએ નિર્ણય કરીને કહ્યું. “ગુરુદેવ ! પ્રાણુલાલભાઈની દીક્ષા તો બગસરા જ થશે.” “ભાઈઓ ! દીક્ષા આપવા પહેલાં તેના વડીલોની આજ્ઞા તો જોશોને ?” ગુરુદેવે કહ્યું. આ પ્રાણુલાલ તો વેરાવળના વીસા ઓસવાલ પરિવારનો સંતાન છે. આજ્ઞા મેળવવી કઠીન છે.

આ સમય દરમ્યાન પ્રાણુભાઈના પિતાનું પણ અવસાન થઈ ગયું હતું. કુટુંબીઓ દીક્ષા માટે તૈયાર ન હતાં. શ્રી સંઘના ભાઈઓ પ્રાણુભાઈના કાકા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા મેળવવા વેરાવળ ગયા. કાકાએ કહ્યું. “હું જીવતો છું ત્યાં સુધી પ્રાણુને દીક્ષાની આજ્ઞા નહીં આપું. દુનિયા મને શું કહેશે ? મા-બાપ મરી ગયા એટલે છોકરાને સાધુડો બનાવી દીધો ? “મને પણ લાજ અને શરમ છે.” સંઘના ભાઈઓએ એન કેન પ્રકારેણ સમતા શાંતિ રાખી કાકાને સમજાવી લીધા. શ્રીસંઘના ભાઈઓએ

સઘળી વાત કરી અને દીક્ષા મુહુર્ત માટે પૂજ્ય ગુરુદેવને વિનંતિ કરી. ગુરુદેવ અને સંઘના નિર્ણયે દીક્ષાની જાહેરાત થઈ. દીક્ષાની લગ્ન તૈયારીઓ થવા લાગી. જાણે બગસરા ગામને આંગણે મહામહોત્સવ આવ્યો. ગામને શણગાર્યું. ગલીઓ ગલીમાં કમાનો અને પતાકા ફરકવા લાગ્યા. શુભ સૂત્રો અને મંગળ ગીતો ગવાવા લાગ્યા. પૂજ્ય વડીલ મહારાજો અને મહાસતીજીઓ પધારવા લાગ્યા. શ્રીસંઘને હૈયે અપાર હર્ષ હતો. ઉમંગના ઉલરાઓ ગામમાં નાતોના જમણવાર થવા લાગ્યા.

સંવત ૧૯૭૬ ફાગણ વદ છઠના દિવસે મંગળ મુહુર્તે લગ્ન વરઘોડા સાથે વરસીદાન દેતા પ્રાણુલાલભાઈએ ગામની બહાર વિશાળ જગ્યાએ મહામંડપ નીચે સંસાર પરિત્યાગી ભાગવતી દીક્ષા લઈ પૂજ્ય ગુરુદેવ જય-માણેકના ચરણોમાં જીવન સમર્પણ કર્યું. ધન્ય ગુરુ ! ધન્ય શિષ્ય ! ધન્ય સંઘ ! અને ધન્ય સમાજ ! ખરેખર આવા ઉત્તમ સુપાત્ર સંતને મેળવી સૌ ધન્ય બની ગયા.

ત્રણચાર વર્ષ પૂર્વે અમે બગસરા હતાં. એક ઘરે ગોચરી ગયા. ત્યારે એક જાટકીયા પરિવારના પાંચ હાથ ઉંચા અને કાળો સાડલો પહેરેલા વૃદ્ધ માતાએ કહ્યું. “મહારાજ ! મને ઓળખો છો ?” મેં કહ્યું ના. માતાએ કહ્યું સાંભળો ! “ગુરુ પ્રાણુ દીક્ષા લીધી ત્યારે ગાડીમાં બેસતા પ્રાણુભાઈને સૌથી પહેલા મેં કંઠાવટી કાઢીને આંદલો કર્યો હતો.”

પંદર વર્ષે વૈરાગ્ય, સાત વર્ષનો અભ્યાસ, બાવીસ વર્ષે દીક્ષા જ્ઞાન-ધ્યાન અને સેવા એજ જીવન હતું. ગુરુ આજ્ઞા એજ ધર્મ છે. એ વાતનો સ્વીકાર કરી ગુરુના અંતેવાસી બની સંયમ અને તપશ્ચર્યાની સાથે વિચરવા લાગ્યા. નવદીક્ષિત પ્રાણુલાલજી મ. ને બે કળા કુદરતી મળેલ હતી. એકતો કંઠની મધુરતા અને બીજી પહાડી અવાજ તેમની વક્તૃત્વ શક્તિ અપૂર્વ હતી. પ્રતિભા સંપન્ન વ્યક્તિત્વ હતું વાતસલ્યના તો સાગર હતાં. નાના મોટા કે ગરીબ શાહુકારના ભેદ વગર સૌને બોલાવતાં હતાં. ધીરેધીરે ગુરુના પ્રાણુ તો સૌના પ્રાણુલાલજી બની ગયા. તેમની સમન્વયાત્મક વિચાર શૈલી અનેક લોકોના સમાધાનનું કારણ બનતી હતી. સંઘ, સમાજ કે પરિવારના કલેષને દૂર કરવા સમર્થ બની રહી હતી.

સંવત ૧૯૭૬ના કારતક માસમાં પૂજ્ય તપસ્વીજી માણેકચંદ્રજી મહારાજે સંધારો કર્યો. મુંબઈ, મારવાડ, કલકત્તા, દિલ્હી અને પંજાબથી શ્રાવકો જેતપુરમાં ઉલરાવા લાગ્યા. જેતપુર સંઘે ભક્તિ પૂર્વક સેવાની તૈયારી કરી હતી. તપસ્વીજી તો દુનિયામાં પ્રસિધ્ધ હતાં. આવેલી જનતાને ગુરુ પ્રાણુ બે બે કલાક સુધી બિલા રહીને દેહ અને આત્માની ભિન્નતા, ધર્મકર્તવ્યનો મહિમા અને માનવજીવનની સાર્થકતા ભાવવાહી શૈલીથી દ્રશ્યમાન હતા. શ્રોતાઓ સાંભળીને ધન્ય ! ધન્ય ! શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરવા લાગી

જતાં. અઢાર દિવસે સંથારે સીજ્યો અને જ્ય જ્ય નંદાના નાદો શુંજવા લાગ્યા. માગશર સુદી પુણીમાં એ તપસ્વીજી કાળધર્મ પામ્યા. જાણે સૂર્ય નારાયણ કેમ અસ્ત થઈ ગયા હોય તેવું વાતાવરણ બની ગયું.

તપસ્વીજીના કાળધર્મ પછી પૂજ્ય શ્રી જયચંદ્રજી મહારાજની જમણી લુખ જાણે કપાઈ ગઈ હોય તેવું લાગતું હતું. તેઓ ઘણાં વિહવળ બની ગયા હતાં. વૃદ્ધત્વએ તેમને ઘેરી લીધા હતાં. થોડા વર્ષોમાં શુભકાની અસહ્ય બિમારીમાં તેઓ પણ કાળધર્મ પામી ગયા. હવે પૂજ્ય શ્રી પ્રાણલાલજી મ. ઉપર વડીલોના કાળધર્મ પછી જવાબદારી વધી ગઈ. સંઘ, સમાજ અને શાસનની ધૂરા તેમની ઉપર આવી પડી. પરંતુ ગુરુવર્ય તો મહાપુરુષ હતાં. કર્તવ્ય નિષ્ઠા તો એમને વરી હતી.

જ્ઞાનીજનોએ ત્રણ પ્રકારનાં મહાપુરુષત્વ કહ્યાં છે. કેટલીક વ્યક્તિઓ મહાન જન્મે છે. કેટલીક મહત્તા પ્રાપ્ત કરે છે અને કેટલીક ઉપર મહત્તા જાણે આવી પડે છે. પહેલી કોટીની વ્યક્તિઓ જન્મથી મહાન હોય છે. સામાન્ય લોકોમાં એવું માનવામાં આવે છે કે તેઓ તો અવતારી છે. દૈવીપુરુષ છે. એમના પેગડામાં પગ નાખવાનું કે એમના કદમમાં કદમ મિલાવવાનું આપણું ગળું નથી. આવી મહાન વ્યક્તિઓ પૂજનીય કે પ્રશંસનીય બની રહે છે પરંતુ બહુ અનુકરણીય બનતી નથી. બીજી કોટીની વ્યક્તિઓ સતત અને સળગ પુરુષાર્થના પ્રતાપે જીવનમાં મહત્તા પ્રાપ્ત કરી જાય છે. સમાજ માટે વિશેષ પ્રેરણા અને દૃષ્ટાંતરૂપ બની જાય છે. નૈસર્ગિક પ્રતિભા અને ભગીરથ પુરુષાર્થનો વિરલ સુયોગ સધાય તો જ મહત્તા જન્મે અને પાંગરે. એક અંગ્રેજ ચિંતક કાર્લોઈલે તો કહ્યું છે કે પ્રતિભા એટલે જહોમત ઉઠાવવાની અનંત શક્તિ. આનો અર્થ એ છે કે પ્રતિભા અંદર પહેલી હોય તો જ માણસમાં અથાક જહોમત ઉઠાવવાની તાલાવેલી તે જગાડે છે. અને એને માટે તાકાત ફેળવે છે. આવી પ્રતિભા સંપન્ન અને પુરુષાર્થી વ્યક્તિનું સમાજમાં એક નીચામાં નીચા સ્તરમાંથી આવીને એક ઉંચામાં ઉંચા સ્થાન સુધી પહોંચી નામ રોશન થાય છે.

ત્રીજી કોટીની વ્યક્તિ તે છે કે જે તકદીરની ચારીને લીધે કેવળ સંજોગવશાત ઉંચે આસને ચડી બેસે છે. આવી વ્યક્તિઓનું સ્વતંત્ર રીતે એવું બહુ મહત્ત્વ જ નથી હોતું. પરિસ્થિતિ પલટો ખાઈ કે આવી વ્યક્તિઓમાં રહેલું મૂળ પિત્તળ ખુદલું પડી જાય છે. તેઓ મહત્તામાંથી પુરી સામાન્ય કોટીમાં કે ક્ષુદ્રતામાં સરી પડે છે.

પૂજ્ય પ્રાણ ગુરુદેવ બીજી કોટીની મહત્ત્વશીલ કર્તવ્યધારી વ્યક્તિ હતાં. જેમણે પરમ પુરુષાર્થ વડે પ્રતિભા પ્રાપ્ત કરી સૌના પ્રેરણાશીલ બની રહ્યા. પૂજ્યશ્રીની પ્રતિભાએ મુંબઈના અનેક શ્રી સંઘોને આકર્ષ્યા. મુંબઈ પધારવાની અનેકવાર વિનંતિઓ થતી રહી. જામનગરવાળા અમૃતલાલભાઈ તથા ભાઈલાલભાઈ દડીયા અવારનવાર મુંબઈથી

દેશમાં આવતાં પૂજ્ય ગુરૂદેવને અનન્ય લક્ષિત વડે વિનંતિ કરતાં કે “ ગુરૂદેવ ! એક વાર તો મુંબઈ પધારી અમો સૌને ધર્મલાલ આપો. ” પરંતુ પૂજ્યશ્રીને પળે વાની તકલીફ હોઈ મુંબઈ સુધીની હિંમત કરી શકતાં ન હતાં. છતાં પણ સૌરાષ્ટ્રમાં સોરઠ, હાલાર, ઝાલાવાડ અને ગોહીલવાડમાં વિચરી અનેક ક્ષેત્રોને ધર્મલાલ આપતાં હતાં.

ગુરૂદેવને તપસ્વી રતિલાલજી મહારાજ, પ્રતાપી જગજીવનજી મહારાજ, નાના રતિમુનિજી તથા પં. રત્ન જયંતિલાલજી મ. મળી ચાર શિષ્ય રત્નો તેમજ બીજા આઠ પ્રશિષ્યોનો પરિવાર છે. તેમજ પ્રભાવશાળી ૭૫ જેટલા સાધ્વીજીઓ અત્યારે પરિવારમાં ગણાય છે.

પૂજ્યશ્રીએ સૌરાષ્ટ્રના ગોંડલ, જેતપુર, જામનગર, ભાવનગર, રાજકોટ, સાવરકુંડલા, વીસાવદર, વડીયા અને બગસરા આદિ અનેક ક્ષેત્રોમાં ચાતુર્માસ કરી જૈન ધર્મનો જ્ય જ્યકાર કર્યો હતો. ચાતુર્માસ દરમિયાન શ્રીસંઘમાં ગુરૂદેવની પ્રેરણાથી તપ-ત્યાગના તો જાણે પૂર આવતાં. દાન-પુણ્યના તો વરસાદ વરસતા હતાં. દર્શનાર્થીઓના તો ટોળે ટોળે ઉતરી પડતાં હતાં. પૂજ્ય ગુરૂદેવની પ્રભાવશીલ વાણીએ અનેક વ્યક્તિઓને ધર્મશીલ બનાવ્યા. જુનાગઢના વકીલ જેઠાલાલ પ્રાગજી, રાજકોટના દુર્લભજી શામજી વીરાણી, પારેખ કેશવલાલ અમૃતલાલભાઈ, ભાવનગરના વલ્લભદાસ કુલચંદ મહેતા, ગોંડલના વકીલ રતિલાલ ભાઈચંદ ગોડા વગેરે ધર્મપ્રિય ઉપાસક હતાં.

પૂજ્ય ગુરૂદેવની પ્રેરણાથી વડીયા મુકામે તપસ્વી માણેકચંદ્રજી જૈન વિદ્યાલયનો પુનરોદ્ધાર થયો. જેમાં સૌ વિદ્યાર્થીઓ ધાર્મિક જ્ઞાન સાથે અભ્યાસ કરી શકે તેવું વિશાળ છાત્રાલય છે. અનેક સંત સતીજીઓ, વૈરાગી ભાઈબેનોએ આજ સુધી જૈન ધર્મના અનેક આગમો-ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરી વિવિધ પરીક્ષાઓમાં ઉત્તીર્ણ થયા છે. જેમાં પંદરેક હજાર હસ્ત લેખિત, છાપેલા વગેરે શાસ્ત્રો અને ગ્રંથોવાળું પુસ્તકાલય છે. ગોંડલ, રાજકોટ, જામનગર વગેરેમાં પૂજ્ય ડુંગરશીસ્વામી જૈન પુસ્તકાલય ચાલી રહ્યું છે.

ગુરૂદેવ જ્યાં જ્યાં દીક્ષાઓ કે વરસી તપ પ્રસંગે પધારતાં ત્યાં ત્યાં શ્રીસંઘ મધ્યમ વર્ગને માટે રાહત કાર્યો દ્વારા લાભ મેળવતાં હતાં.

ગુરૂદેવને મન ત્રણ વાત વધારે મહત્ત્વની હતી. ૧. સાંસ્કૃતિક ઉત્થાન ૨. જ્ઞાન પ્રસારણ ૩. સ્વામિવાત્સલ્ય લક્ષિત. જૈન સંસ્કૃતિના ઉત્થાન માટે મંગલ કાર્યક્રમની રચના કરવી. જ્ઞાન પ્રચાર માટે જૈનશાળા-શ્રાવિકાશાળા-સિધ્ધાંતશાળા પુસ્તકાલય-જ્ઞાનભંડાર ને મજબૂત બનાવી તેમની પ્રગતિ માટે સ્વયં કર્તવ્યશીલ રહી બરાબર શક્તિને સદુપયોગ કરાવતાં હતાં. જૈન સમાજનો મધ્યમવર્ગ આજની પરિસ્થિતિમાં ક્ષણ રહ્યો છે. તે પોતાની આવશ્યકતા માટે કોની સામે હાથ લાંબો કરવા બળ ?

આવા મધ્યમવર્ગના લોકો માટે ગામેગામ રાહત કાર્યો થતાં. આ બધા લોકો ઉપર ગુરૂદેવના આશીર્વાદ હતાં.

હમ સાથી હૈં મજલૂમોં કે, હમ સાથી હૈં મજબૂરોં કે

હમ સાથી હૈં દહકાનોં કે, હમ સાથી હૈં મજદૂરોં કે

ગુરૂદેવ જનવત્સલ હતાં. કોઈ અશક્ત, દુઃખી, રોગી, પીડીત કે અસહાય વ્યક્તિને જોઈ અનુકંપા ધર્મથી ધનવાન લોકોને સેવાધર્મની યોગ્ય પ્રેરણા કરતાં હતાં. ગુરૂ દેવતો માનવતાના નક્ષત્ર સમ હતાં.

દૂસરોંકો જિસને દુનિયામૈં બનાયા કામયાબ ।

જિદગી ઉસકી હૈ “ દાનિશ ” ઉસકા જિના હૈ સફલ ॥

પોતે મહાન બન્યા. બીજાને મહાન બનાવ્યા. ધર્મ મર્મની સુગંધ આપી જીવંતી અમર બનાવી. આવું પરોપકારી જીવન જ સફળ ગણાય છે.

એક વખત પંજાબ કેસરી પૂજ્ય કાશીરામજી મહારાજ સંતમંડલી સાથે રાજકોટનું આતુર્માસ કરી ગોંડલ, જેતપુર થઈ જુનાગઢ પધાર્યા. ત્યારે આપણા ગુરૂદેવે તેઓશ્રીનું લગ્ન સ્વાગત કર્યું. તેઓ હિંદીમાં પ્રવચન ફરમાવતાં હતાં. એક દિવસ તેઓશ્રીએ પ્રાણગુરૂદેવનું ગુજરાતી પ્રવચન સાંભળવાનો આગ્રહ રાખ્યો. આજ્ઞા સ્વીકારવા પ્રાણગુરૂએ તેઓશ્રીના ખોળામાં માથું નાખ્યું અને પછી સિંહ ગર્જના સમ જીવવાણીનો પ્રવાહ છોડ્યો. પૂજ્યવર સાંભળીને ખૂબજ પ્રસન્ન થયા અને કહ્યું. “ અરે, મુનિ પ્રાણલાલ ! તું તો ખરેખર સૌરાષ્ટ્રનો કેસરી સિંહ છે. ” ત્યારથી આપણા ગુરૂદેવ સૌરાષ્ટ્રના કેસરી સિંહ તરીકે પ્રસિધ્ધિને પામ્યા. જૈન સમાજે આવા શ્રેષ્ઠ બિરુદનું શ્રવણ કરી ગૌરવનો અનુભવ કર્યો.

રાજસ્થાનના પૂજ્ય આચાર્ય જવાહરલાલજી મહારાજ સંત સમુદાય સાથે રાજકોટ ઓમાસુ કરી જેતપુર પધાર્યા ત્યારે પ્રાણગુરૂજીએ તેઓશ્રીનું પણ શાનદાર સ્વાગત કરેલું હતું. સમુહ પ્રવચનોની આયોજના થઈ. અનેક ચર્ચા વિચારણા અને સમાજસંઘના પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરવામાં આવ્યું.

ગોંડલ ગચ્છના પૂજ્ય પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પણ કેન્દ્ર-સ શ્રમણસંઘ, ગચ્છ કે સમાજસંઘના પ્રશ્નો માટે ગુરૂદેવનો અભિપ્રાય સલાહ યા સૂચના અવશ્ય લેતા હતાં.

પં. રત્નશ્રી જયંતિલાલજી મ. સા.ને બનારસ લાવવા જવાના ભાવ થયા ત્યારે પૂજ્ય ગુરૂદેવે પ્રેમથી આજ્ઞા આપી અને તપસ્વી શ્રી જગજીવનજી મ. સા.ને સાથે મોકલ્યા. સં. ૨૦૦૪ ફાગણ સુદ ૫ ના સાવરકુંડલાથી વિહાર કર્યો. રસ્તામાં આગા

શ્રીસંઘની વિનંતિથી એક ચોમાસું ક્યું. મને પણ આ ચોમાસામાં પૂ. ગુરૂદેવની આજ્ઞાથી વૈરાગીરૂપે જવાનો અને સાથે વિહાર કરી ખનારસ રહેવાનો ચાન્સ મળ્યો હતો. સં. ૨૦૦૫ના ફાગણ સુદ પના ખનારસ પ્રવેશ કર્યો અને શ્રીસંઘના સાનિધ્યમાં વિદ્યાઅભ્યાસનો પ્રારંભ થયો. ત્રણ વર્ષ સુધી શ્રેષ્ઠ પંડિતો પાસે કઠિનમાં કઠિન ગ્રન્થો અને શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ થયો. પૂર્વભારત સ્થા. જૈન સંઘોની ભક્તિ ભરી વિનંતિનો સ્વીકાર કરી તપસ્વી શ્રી જગજીવનજી મ. ઠા.ર કલકત્તા આતુર્માસ પધાર્યા. કલકત્તા ધર્મના અનુપમ રંગરસથી છલકાયું. ચોમાસા ખાદ સં. ૨૦૦૬ માગસર સુદ ૧૦ને બુધવારના પૂજ્ય ગુરૂદેવની આજ્ઞાથી મારી દીક્ષા કલકત્તામાં સંઘને આંગણે પૂ શ્રી જગ-જયંત મુનિવરોના ચરણોમાં કરવામાં આવી. આ બધો ઉપકાર ગુરૂપ્રાણનો હતો.

પૂજ્યવર સૌરાષ્ટ્રમાં થોડો થોડો વિહાર કરતાં સૌને ધર્મલાલ આપતાં હતાં. સં. ૨૦૧૨ના બગસરા સંઘની અતિ આગ્રહ ભરી વિનંતિનો સ્વીકાર કરી ચોમાસું ત્યાં ખિરાબ્યા. શારીરિક તકલીફ તો હતી જ પરંતુ મનને મજબૂત કરી શ્રીસંઘને જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ ધર્મની પ્રેરણા આપતાં જ રહ્યા. ગોંડલ ગરબના સ્થંભ અને સંત સતીજીઓના અમ્માપિયા સમાન બગસરાના નગરશેઠ વયોવૃદ્ધ શ્રી નરભૈરામ દેવચંદ દેસાઈની ગુરૂભક્તિ, સંઘભક્તિ અને અતિથિ સત્કાર અવર્ણનીય હતો. ગુરૂદેવની તબીયત ધીરે ધીરે લથડતી ગઈ. અશક્તિ ઘણી હતી. યોગ્ય ઉપચારો થતાં હતાં. ફૂરના ડૉક્ટરો પણ અવારનવાર આવીને સૂચના કરતાં હતાં. દીવાળી નીકળી ગઈ. ચોમાસું પૂર્ણ થયું. વિહારની શક્યતા ન હતી. માગસર માસમાં પૂ આચાર્યશ્રી દેવજીસ્વામી તપસ્વી માણેકચંદ્રજી મ.ની પુણ્યતિથિ ઉજવાઈ ગઈ. આતુર્માસની સુમંગળ ભાવના અને ધર્મોદ્યોત પછી પણ શ્રીસંઘની સેવા બેજોડ અને અપૂર્વ રહી હતી. આ અવસર છે લાલ લેવાય એટલો લઈ લેજો એમ ગુરૂ મહારાજ ફરમાવ્યા કરતાં હતાં. ગુરૂદેવના આ શબ્દો ઘણાં માર્મિક હતાં. કેણુ સમજે ? આ ગૂઢ રહસ્યને !

માગસર વદ ૧૨ના તબીયત વધારે નરમ રહી. દર્શનાર્થીઓ સૌ રોકાઈ ગયા. રાત્રી કટોકટીથી પસાર થઈ. સવાર પડયું. ડો. આવ્યા અને દવા ખતાવી ગયા. સંતોએ ઐવીહાર પળાવી પાણી અને દવા આપી તુરત જ બેચેની વધવા લાગી. અંતિમ સમય જાણી, સમાધિ ભાવને ધારણ કરી ત્રાડા ત્રાત વાગે આત્મશ્રેય સાધી ગુરૂદેવે છેલ્લી આંખડી ઢાળી લીધી અને કાળધર્મ પામ્યા.

સ જાતો येन जातेन, याति वंशं समुन्नत्तिम् ।
परिवर्तिनी संसारे, मृत को वा न जायते ॥

આ પરિવર્તનશીલ સંસારમાં એવું કોણ લાગ્યશાળી છે કે જેને જન્મ પછી મૃત્યુ ન આવે ? સંઘ, સમાજ અને શાસનના પરમ પ્રભાવી પૂજ્ય ગુરુદેવનો કાળધર્મ થતાં હજારો લોકોની આંખો નહીં પરંતુ હૈયા રડયા હતા. ગુરુદેવની નિર્વાણયાત્રામાં મુંબઈ સૌરાષ્ટ્ર આદી અનેક સંઘના દશ હજાર જેટલા લોકોએ લાગ લઈશ્રધ્ધાંજલિ આપી હતી. વિધાતાની ખૂબી કેવી કે જે જગ્યાએ ગુરુદેવે સાધુતાનો સ્વીકાર કરેલો એજ ભૂમિમાં અંતિમ સંસ્કાર થયો. ૫૯ વર્ષની ઉંમરે ૩૭ વર્ષનો દીક્ષા પર્યાય પાળી પૂજ્ય ગુરુદેવ સ્વ-પર કલ્યાણક સાધના સિધ્ધ કરી આત્મશ્રેય કરી ગયા. ધન્ય જીવન ! ધન્ય સાધુતા ! ધન્ય સંઘ ! ધન્ય સમાજ !

આજે ગુરુદેવની જન્મ જ્યંતિ નિમિત્તે પૂજ્યવરની અનુપમ જીવની આપણે સાંભળી છે. તેમાંથી યદ્દુકિચિત પ્રેરણા મેળવી કૃતાર્થ થવાનો પ્રયત્ન કરીએ એજ ભાવના.



૩૪

આત્મ આઝાદીનું પવં

(શ્રાવણ વદ ૬ તા. ૧૫-૮-૭૬ રવીવાર)

આજનો દિવસ એ આઝાદીની અમર ગાથાનો દિવસ છે. આઝાદી શબ્દ જગતના જીવોને અમર સંદેશ આપી જાય છે.

પ્રકૃતિનો ભારે માણસ આઝાદ કહેવાય છે.

પ્રકૃતિનો સ્વતંત્ર માણસ આઝાદ કહેવાય છે.

ઘરમાં મુખિયાપણું કરતો માણસ સ્વતંત્રતાના પાઠ શીખવે છે. ૧૫ ઓગસ્ટે આઝાદી અંતરના ભાવોથી ઉભરાય છે. આઝાદી સાથે સ્વતંત્રતાનો દિવસ માત્ર ૧૫ ઓગસ્ટ જ નહીં, ૧૯૪૭માં ભારત સ્વતંત્ર થયું ત્યારે આ દિવસે અગણિત વ્યક્તિઓએ આઝાદી ઉજવી હતી. ૨૯ વર્ષના વાણા વાયા. આઝાદી મેળવી પણ આનંદ મળતો નથી. આઝાદી હોય તો આનંદ હોય ને ? જંગલના કેસરી સિંહ કેવા આઝાદ હોય છે ? મન ચાહે ત્યાં બેસવું, મન ચાહે ત્યાં સુવું, મન ચાહે ત્યાં ફરવું. આઝાદી પૂર્વક જંગલ અને ગિરીકંઠરાઓમાં તે ધુમતો રહે છે. બ્યારે તે પાંજરામાં પુરાય છે અને અંદર લટાર મારે છે, ત્યારે તેની આઝાદીનું દર્શન થતું નથી.

વૃક્ષની ડાળીઓ ઉપર નમણું નાક, બઢામી કાંઠલો ધરાવતો પોપટ કેવો સ્વતંત્ર હોય છે ? પરંતુ બ્યારે તે પાંજરામાં પુરાયેલો હોય ત્યારે તેને જાતજાતના ફળ

આપો, છતાં પણ તેને સ્વાદ આવતો નથી. આટલી બધી સામગ્રી તેને મળી પણ આઝાદી જૂંટવાઈ ગઈ છે. સ્વભાવમાં કે તેના શક્ષણોમાં પરિવર્તન ન હોય. પણ પરાધીનતામાં એ પુરાઈ ગયો છે. તેના જ આ ભાવો ભેવા મળે છે.

પોપટ તન પીંજર નહીં તારું !
ઉઘડે તો ઉડી જવું પોખારું !

પોપટ ! પીંજર તારું નથી તું અને પીંજર બંને સાથી છે. પીંજરનો દરવાજો ઉઘડે એટલે ઉડી જવું તે તારો સ્વતંત્ર સ્વભાવ છે.

આજની આઝાદી માત્ર કહેવાની છે, પણ સાચા અર્થમાં આઝાદીનો સ્વાદ સસ્તો નહીં મોંઘો છે. સ્વતંત્રતા ખોવાઈ ગઈ છે. સ્વચ્છંદતા ઘર કરી ગઈ છે. આજની બહેનો ! “તમારે કંઈ બોલવાનું નથી” અમારી બહેનોને સ્વતંત્રતા મળી છે, પણ એ સ્વતંત્રતા સ્વચ્છંદતામાં મળી ગઈ છે સંસારના ખોટા માયાવી પ્રલોભન અને વચનોથી લોકો ભરમાઈ ગયા છે. પરંતુ એનું નામ આઝાદી નથી લોકો એમનો સાચો આસ્વાદ માણી શકતા નથી. આ તો આત્મા ઉપર કુહારાઘાતનું દર્શન છે.

એક ગામમાં લલા માણસોએ, એક શેઠને નગર શેઠ બનાવ્યા. નગરનો નાયક બનાવ્યો. સમય અને પ્રસંગે કામ લાગે. પૈસાદાર અને વળી આવહતવાળો માણસ એટલે લોકોએ તેને નગરશેઠની પદવી આપી. તે નગરશેઠ તો બની ગયો પરંતુ એને ગામમાં જે કરવું હોય તેની સ્વતંત્રતા પણ મળી ગઈ. તેની શક્તિનો લાભ પોતાના સ્વાર્થ માટે કરવા લાગ્યો. પોતાનું હિત હોય એ પહેલા જુએ. લોકોએ તો લેગા થઈ સેવા માટે તેને મોટો અને ગામનો વડીલ બનાવ્યો હતો. શેઠની આ સ્વાર્થ લીલા ભેઈ ગામના લોકો શરમમાં કંઈ બોલી શકે નહીં. વ્યવહાર અને વાણીમાં મોટાઈ આવી જતાં. શેઠનો અહં વધી ગયો. ત્યારે ગામમાં કોઈને ઘેર મૃત્યુનો અવસર આવે ત્યારે સૌ પગરખાં પહેરી, ઉઘાડે માથે, ખંભે ફાળિયું નાખીને સૌ ગ્રામજનો જતાં હોય છે પરંતુ શેઠને પોતાની મોટાઈનું ભારે અભિમાન હતું. શેઠ વિચારે છે. બંધાંની જેમ હું સૌની સાથે, ઉઘાડે માથે ને ખંભે ફાળિયું નાખી જઉં તો દુનિયા કેમ સમજશે કે હું શેઠ કે પેલો શેઠ ? શેઠ આલડવા જરૂર આવે પરંતુ મોટાઈ લઈને આવે. સૌની સાથે નહીં પણ ઘોડા ઉપર બેસીને આલડવા આવે. લોકો વિચાર કરે, આંગળી ચીંધે, અંદરો અંદર વાતો કરે. જોયું ને ! સત્તા સોંપી ગામનો શેઠ બનાવ્યો એટલે તો ઘોડે ચડીને આલડવા આવે છે. શેઠ આવે જરૂર, અફસોસ કરે, આશ્વાસન આપે પણ ઘોડા ઉપર બેસીને. શેઠમાં અહં, ગુમાન અને મોટાઈ બહુ વધી ગઈ સૌના મનમાં વાત રહી ગઈ. શેઠ આવ્યા ખરા પણ અહમતું પ્રદર્શન કરાવ્યું. લોકો નિંદા કરવા લાગ્યા પણ શેઠને મોઢામોઢ કોણ કહે ?

એકવાર શેઠના ૯૭ વર્ષનાં માં અવસાન પામ્યા. ગામ નાનું એટલે ૨૦ મિનિટમાં સૌને ખબર પડી ગઈ. સૌએ કહ્યું, આલડવા જવું પડશે. મોટાઓને ત્યાં જાનમાં, જમણમાં, નાતમાં કે આલડવા જવું એમાં લોકો ગૌરવ દેવે છે. આજે પ્રસંગ મળ્યો છે. ગામના સૌ લોકોએ વિચાર કર્યો કે જે કોઈ પણ શેઠને ત્યાં ઘોડા ઉપર બેઠા વગર આલડવા જશે તો એને નાત બહાર મુકવામાં આવશે. મોટા ઘરનું મરણ કહેવાય. પગે ચાલીને આલડવા જવામાં શોભા શું ? ઘોડું ન હોય તો, પૈસા ખર્ચો, ઊછીના દ્યો, માંગીને દ્યો પણ ઘોડા વગર શેઠને ત્યાં આલડવા જવાય જ નહીં. સૌએ નક્કી કર્યું અને તૈયાર થયા. બધા ઘોડા ઉપર ચડી શેઠના ઘર સામે આવી ઉભા રહી ગયા. બે કલાક થઈ ગયા છતાં પણ કોઈ ઘર અંદર આવે નહીં. શેઠે દીકરાને કહ્યું, જોનો ખરો ! હજુ સુધી કેમ કોઈ આવ્યું નથી ? છોકરો જોઈને આવ્યો ને કહ્યું. આજડવા તો ગામ આખાના માણસો આવ્યા છે, પરંતુ સૌ ઘોડે ચડીને આવ્યા છે. ‘શેઠ કહે, એવું તે કાંઈ હોય ! ઘોડે ચડીને આલડવા અવાય ? શેઠ પડખે ખીલે એક ડાહ્યો માણસ બેઠો હતો. એ બોલ્યો ! “શેઠ કાં એમ ન હોય ? આપની ક્રિયાનું જ આ પરિણામ છે. તમે પગે ચાલીને નહીં, ઘોડાની સવારીએ આલડવા જતાં એ યાદ આવે છે.” શેઠ કહે, “વાત સાચી છે મારી ભૂલ થઈ ગઈ.” શેઠ બહાર આવ્યા. સૌની માફી માંગી મોટાઈ અને ગર્વ હતો એ માથે પડ્યો એટલે ભૂલની માફી માંગી લીધી. બધાં ટપોટપ નીચે ઉતર્યા. શેઠનું કામ જલ્દી પતાવી દીધું !

કહેવાનો ઉદ્દેશ એ છે, કે સત્તા મળી હોય, હક્ક કે જવાબદારી મળી હોય ત્યારે તેનો ઉપયોગ કરતી વખતે નમ્ર બનવું જોઈએ. વિવેક રાખવો જોઈએ, નહીં તો આક્રમક રૂપ લોગવવા પડે છે. આઝાદી તો મેળવી પરંતુ શેઠ જેવા હાલ છે કે નાગરિક જેવા બેહાલ છે ? આજે ત્રિરંગો ધ્વજ લાલ કિલ્લા ઉપર ફરકાવ્યો હશે. ત્રિરંગાને સલામી અપાશે. ત્રિરંગો એ આઝાદીનું પ્રતીક છે. એમાં રહેલા રંગ સૌને પ્રેરણા આપનારા છે. સફેદ, લીલો અને કેસરી આ ત્રણે રંગો જનતા માટે પ્રગતિના સુચક છે. ત્રિરંગામાંનો સફેદ રંગ કહે છે, તું પવિત્ર બનીને રહેજે. ઉજ્જવળ કાર્યો કરી તારી જાતને પવિત્રતાથી ભરી દેજે. લીલો રંગ ક્રાંતિને સૂચવે છે. આત્માની પ્રગતિ કરવી હોય તો હે આત્મદેવ ! તારા વિચારોમાં ક્રાંતિ કરજે. જેથી જીવન હરીયાળું બનશે. આજે દેશમાં વરસાદ થયો છે. હરીયાળી ચારે બાજુ છવાઈ ગઈ છે. લીલાછમ ખેતરો, વનરાઈ, ફુલડાંઓ, ફળ-ફૂલ ખીલી રહ્યા છે. પોતાનો સ્વાર્થ નહીં પરંતુ પરમાર્થ હોય ત્યાં સુધી જીવન હરીયાળું લીલાછમ રહેશે. કોઈ મરી જાય ત્યારે કહેવાય છે કે, શેઠ લીલી વાડી મુકી ગયા છે. કેસરી રંગ શુરવીરતાનું પ્રતીક કહેવાય છે. પોતાના વિજયની મનોકામના નિર્ભય બની, કાયરતા-નિરાશા

ખંખેરી, શૌર્યતાને સાચવી રાખે એ કેસરીઓ રંગ પ્રેરણા આપે છે. આ ત્રણે ગુણનાં રંગે રંગાઈ જવાનું છે. તેને સ્વીકારી લેવા જેવા છે. ઝંડાની વચ્ચે એક અશોક ચક્ર છે. એક ખાજુ સિંહ ને બીજી ખાજુ બકરી છે. આ ચક્ર અભયનું પ્રતિક છે. પ્રેમનું દર્શન છે.

ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે, કે બહારનો વૈભવ એ આઝાદી નથી. પરંતુ બે બંધનથી મુક્ત થાય તે જ સાચો આઝાદ છે. આ બે બંધન કયા કયા ? એક રાગનું બંધન, બીજુ દ્વેષનું બંધન. ચોથા શ્રમણ સૂત્રમાં કહ્યું છે દોહિ વંધનેહિં, રાગ વંધનેણં દોસ વંધનેણં આવા બંધનોમાંથી આત્માને મુક્ત કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી મુક્તિ-આઝાદીનો લાભ નથી મળી શકતો. રાગ-દ્વેષના બંધનોથી આત્મા છુટો ન થાય ત્યાં સુધી આત્માની મુક્તિ જ ન થાય. રાગ-દ્વેષના બંધન બીલા કરો. રાગનું બીજુ નામ સ્નેહ છે. રાગ-સ્નેહ જેની સાથે બંધાઈ ગયો પછી તોડવો કઠીન છે. આજના આ બંધનોએ આત્મિક આઝાદી લૂંટી લીધી છે.

હે જિનેશ્વર ભગવાન ! પીતરાગ દેવ ! આપે મેળવેલી સ્વતંત્ર આત્મ-મુક્તિ અને આઝાદીને માટે અમે પ્રાર્થના કરતાં કહીએ છીએ કે અમારી અંદર પડેલા રાગ-દ્વેષની સ્થિતિથી અમને મુક્ત કરો. ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે “ હે મનુષ્ય ! તમે જીવો અને જગતના સર્વ જીવોને જીવવાની આઝાદી આપો. શાસ્ત્રમાં સાત પ્રકારના ભય બતાવ્યા છે. એમાં સૌથી મોટો મૃત્યુ ભય છે. રાતના બાર વાગ્યા હોય, એકાએક કોઈ ચડી આવે, અને હાથમાં તીક્ષ્ણ હથિયાર બતાવે ત્યારે તમારામાં કેવો અમત્કાર થાય ? આવી માંગે તો આપી ધ્યો કે નહીં ! મારે મરવું નથી. તારે જે બેઠતું હોય તે લઈ જા પણ મને જીવતો રહેવા દે. જીવનની કામના છે, મૃત્યુનો મોટો ભય છે. એટલે જ કહ્યું છે, કે સૌથી કોઈ મોટું દાન હોય તો અભયદાન છે. મહાવીરે કહ્યું છે દાણાણ સેઢ્ઢં અમયપ્પયાણં સર્વં દાનોમાં અભયદાન પ્રધાન છે. એ જ સાચી આઝાદી છે. શાબ્દિક આઝાદી તે આઝાદી નથી. આજે જૈન સમાજની અંદર આચારની શિથિલતાના મૂળ ઊંડા ઊતરી ગયા છે. રાગોય દોસો દોય કમ્મવીયં રાગ-દ્વેષ બંને કર્મના બીજ છે. અંકુર નીકળી છોડ થાય, છોડમાંથી વૃક્ષ બને, તેમાં ફળકુલ આવે, એમાંથી વૃક્ષ ફાલેકુલે. આવું કર્મનું પણ સ્વરૂપ છે. કર્મની વિચિત્રતા ભયંકર છે. મળેલા સાધનોમાં સંતોષ રાખી તૃણાનો ત્યાગ કરવો કઠિન છે.

વિહાર કરતાં કરતાં ભગવાન મહાવીર રાજગૃહીના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. નગરજનો વાણી સાંભળવા ઉમટ્યા છે. રાજા શ્રેણિક પણ સવારી સાથે જઈ રહ્યા છે. શ્રેણિક રાજાને વિચાર આવે છે મારા રાજ્યમાં લાખો લોકો જીવે છે ! આ નગરમાં

કોઈ દુઃખી હોય એવું મને દેખાતું નથી. મહારાણી ચેલણા સાથે શ્રેણિક રાજને ચર્ચા થાય છે. શ્રેણિક કહે છે “મારા રાજ્યમાં કોઈ દુઃખી નથી.” રાણી કહે છે “મહારાજ ! આપણું રાજ્ય મોટું છે. કદાચ કોઈ દુઃખી પણ નીકળી આવે, તેમાં આશ્ચર્ય શું ?” એક વખત રાણી ચેલણા ઝડપે બેઠા છે. ધોધમાર વરસાદ વરસે છે. બે કાંઠે નદી વહી જાય છે. રાતનો ઘોર અંધકાર છે, પણ વીજળીના ચમકારમાં રાણી, બે કાંઠે વહી જતી નદીના પૂરમાંથી એક ગરીબને લાકડા કાઢતો જુએ છે. કાછડો વાળ્યો છે. શરીરે વૃદ્ધ છે. રાણીને થયું, મહારાજ બોલું કહે છે કે રાજ્યમાં કોઈ દુઃખી નથી. આવા ધોધમાર વરસાદમાં આ ધુધવતા પૂરમાંથી લાકડા કાઢી વેચનારો કેટલો દુઃખી હશે ? ત્યાં જ રાજ શ્રેણિક પધારે છે. રાણી, રાજ્યને એક માણસ કેવો દુઃખી છે એ બતાવે છે. રાણી કહે છે “મહારાજ ! આપણા રાજ્યમાં આવા દુઃખીને બોલાવી એનું દુઃખ ટાળો.” રાજનો પણ ગર્વ ઉતરી ગયો છે. હજુ મારા રાજ્યમાં આવા દુઃખિયા છે, ખરા ? તુરત જ મંત્રીને બોલાવી આજ્ઞા કરે છે.

“નદીના કાંઠે, ધુધવતા પૂરમાંથી ઘોર રાત્રીએ લાકડાં કાઢી આશુવિકા ચલાવનાર એ ગરીબને આવતી કાલે દરબારમાં હાજર કરો.” બીજે દિવસે એ ગરીબ માણસને ગોતી દરબારમાં હાજર થવાનું કહે છે. જે ગરીબને બોલાવવામાં આવ્યો છે, તે એ નગરનો મૂમળ શેઠ છે. શેઠ તૈયાર થઈ દરબારમાં પ્રવેશ કરે છે. શેઠે લાલ પાઘડી પહેરી છે. આંગડી, મોજડી, સુંદર શરીર, સુખ ઉપર તેજ છે. રાજ પૂછે છે “મંત્રીવર ! ગઈ કાલે પેલા ગરીબને બોલાવ્યો છે, તે હજુ સુધી દરબારમાં કેમ હાજર નથી થયો ?” “મહારાજ ! એ આ શેઠ છે, એ જ કાલે નદીમાંથી લાકડાં કાઢતા હતા.” રાજ તો શેઠને બેઠ જ રહ્યા અને ગરીબ કહેવો કે શાહુકાર ? ત્યાં શેઠ બોલી ઉઠ્યા, “હું ગરીબ છું. મનની એક કામના છે. ઘણાં દિવસ થયાં અંખુ છું મારા જેવો દુઃખીયો કોઈ નથી.” મહારાજ પૂછે છે. “તમારે શું દુઃખ છે ? તમારી શું મનોકામના છે ? કહો, અમે પૂરી કરીશું.” “મહારાજ ! મારા ઘરમાં એક બળદ છે, એવો જ બીજો બળદ બેઠ એ છે.” મહારાજ કહે છે “બળદ તો અમારી પાસે હજારો છે તમારી મરજી પડે તેવો બળદ લઈ લો.” શેઠ કહે છે “મહારાજ ! બળદ તો મારો પ્રાણ છે. મારે જેવો એક બળદ છે, તેવો જ બીજો બેઠ એ છે.” મંત્રી મહારાજની આજ્ઞા થતાં શેઠને વૃષભ ઘરમાં લઈ ગયા. હજારો બળદ બતાવ્યા પણ શેઠ કહે “ના, મારે ત્યાં જે બળદ છે, એવો બળદ આમાં એકેય નથી. મને તો મારી પાસે જે બળદ છે એવો જ બીજો બળદ બેઠ એ છે.” શેઠના વિચારમાં બળદનો કેવો રાગ છે એ તો એક કેવળી જાણે ને શેઠ જાણે. શેઠ તો પાછા આદ્ય ગયા. રાજને મંત્રીએ કહ્યું, શેઠને તો એકેય બળદ પસંદ નથી પડ્યો. એને

એના જેવો બળદ ભેઈએ છે ?” રાજાએ કહ્યું “પણ શેઠનો બળદ કેવો છે ? ચાલો આપણે એને ઘેર જઈએ, એનો બળદ ભેઈએ ને પછી એના જેવો જ આપણે બળદ દઈને એનું દુઃખ ટાળીએ.” રાજા રાણી ને મંત્રી શેઠને ઘેર જવા રવાના થયા. શેઠની હવેલી ભેઈને રાજા વિચારમાં પડી ગયા. શેઠ તો રાજાને આવેલા ભેઈને ખુશી થયા. શેઠે મહારાજાનું સ્વાગત કયું. ત્રણ માળની હવેલી ને શેઠને ત્યાં બીજો બળદ નથી ? રાજાને વિચાર આવ્યો. શેઠ બોલ્યા “મહારાજા ! મારો બળદ એ મારો પ્રાણ છે. એને ઘરમાંથી બહાર કાઢવો પાલવે તેમ નથી.” રાજાએ મોઢું મન રાખ્યું અને કહ્યું, “કાંઈ વાંધો નહીં શેઠ ! અમે અંદર આવીને તમારો બળદ ભેશું.” ઘરમાં ઘરને એમાંય ઘર સાત ઘર ને એમાં Under ground (અંદર ગ્રાઉન્ડ) શેઠ મહારાજાને અંદરની જગ્યાએ લઈ જાય છે. રાજા વિચાર કરે છે—બળદ હોય તો એક ઢાળિયામાં કે બહારમાં, ઘરમાં કેમ હોય ? શેઠે પોતાના બળદને આટલો બધો સાચવ્યો કેમ હશે ?

બધાં અંદર ગયા. બે રૂમ છે. એની પાછળ પડદો છે. પડદા પાછળ એક સોનાનું સ્ટેજ છે. એના ઉપર રતનથી જડેલો બળદ છે. મહારાજા, મહારાણી ને મંત્રી શેઠનો બળદ ભેઈને મુગ્ધ થઈ ગયા. શેઠ બીજા એરડામાં લઈ ગયા, ત્યાં બીજા સોનાના સ્ટેઈજ ઉપર બીજો બળદ ઉભો હતો. પરંતુ એક શીંગડામાં માત્ર એકજ રતન ખૂટતું હતું—એ બતાવતા શેઠે કહ્યું, “મહારાજા ! આ બીજો બળદ છે. એનાં એક શીંગડામાં એક રતન આછું છે. હું એ એક રતન મેળવવા માટે, ઘોર અધિકાર ભરી રાતમાં, નદીનાં વહેતાં પૂરમાંથી લાકડા ખેંચી, તેને વેચ્યું છું. એના પૈસાથી રતન ખરીદી, આ બીજો બળદ બનાવવા માંશું છું.” શેઠની તૃષ્ણા અને રાગ કેવો ? એની સમતાને પણ ધન્ય છે. જ્યાં સુધી તૃષ્ણા ન છૂટે ત્યાં સુધી આત્મા સાચો સ્વતંત્ર ધનવાન ન બની શકે.

તિલક મહારાજે એક વખત કહ્યું હતું ! “સ્વતંત્રતા એ મારો જન્મ સિદ્ધ હૃદય છે—એને હું મેળવીને જ રહીશ.” બુઝ્યો ! કેવી ટેક હતી. પરંતુ આજે તો સ્વતંત્રતાને બદલે સ્વચ્છંદતા વધી ગઈ છે.

આત્માની આઝાદી એ જ મેળવી શકે છે કે જેને જીંદગીના સમયની કિંમત છે, જે ધન ભેશું કરવામાં રહે છે તે સમયને ખોઈ ખેસે છે. કહ્યું છે.

ઇન્સાન ખોડે વકતકો પાતા નહીં કભી
જો દમ ગુજર ગયા, વહ ફિર આતા નહીં કભી
જિસને પહચાની ન કોઈ કદ્ર અપને વકત કી
કામ્યાખી ઉસકો હાંસિલ હો નહીં સકતી કભી

જિસને કલ પર આજ અપના કામ છોડા, રહ ગયા

કલ ભલા દેખી હૈ કિસને ? ખૂબ કોઈ કહ ગયા

સમયને ખોઈ કોઈપણ વ્યક્તિ જીંદગીને ધન્ય બનાવી શકતું નથી. શેઠ જેવા બળદ બનાવતા જીંદગી પસાર કરે છે, એને ધર્મ આરાધનાની વાત કરશે. તો આવતી કાલ ઉપર છોડશે. આવતી કાલ કોને દેખી છે ? જ્યારે જીંદગીનો અમૂલ્ય બબ્બો લૂંટાઈ જાય પછી શું ?

જખ બબ્બો લૂંટ ગયા, તખ હોંશ મેં આયે તો કયા ?
વક્ત ખોકર દસ્તે-હસરત, મલકે પછતાયે તો કયા ?
દારે-ફાની મેં હો ગાફિલ, મોત સે ઇક પલ નહીં
કયા ભરોસા જિંદગી કા, આજ હૈ ઓર કલ નહીં
નતીજ જિંદગી કા હૈ, કુછ દુનિયાં મેં કર જાના
ખયાલે-મોત બેજા હૈ, વહ જખ આયે તો મર જાના

હે આત્મદેવ ! નશ્વર સંસારમાં મૃત્યુ ક્યારે આવશે એનો કોઈ ભરોસો નથી. જીંદગીનું પરિણામ શું આવશે તે કોણ જાણે છે, માટે જગતની ભૌતિકતાની રાગ-રમત અને તૃષ્ણા છોડી આત્માની પૂર્ણ સ્વતંત્રતાને મેળવી લે. આત્મ આઝાદીની અલૌકિક અનુભૂતિ પ્રાપ્ત કરતાં છેવટે મૃત્યુ આવે તો જરૂર તેને વરી જશે. આત્મ આઝાદીનું પર્વ ત્યારે ઉજવાયું ગણાશે.



૩૫

બહુશ્રુતજ્ઞાનીનું દર્શન

(શ્રાવણ વદ ૭ તા. ૧૬-૮-૭૬ સોમવાર)

પંચ પરમેષ્ઠિ ભગવંતોને નમસ્કાર કરી સૂત્ર-સિદ્ધાંતને યાદ કરીએ. જ્ઞાતાધર્મ કથાંગ સૂત્રનો ભગવાન મદ્વીનાથનો અધિકાર આદી રહ્યો છે. તપસ્વી મુનિરજ મહાબળમુનિ બહુશ્રુત મહાત્માઓની ભક્તિ અને ગુણ કીર્તન કરી રહ્યા છે.

જ્ઞાન એ અમૃત છે. જ્ઞાની સર્વ જગ્યાએ વિજેતા બને છે. જ્ઞાન એ અંતઃકરણની વસ્તુ છે. શાસ્ત્ર, સત્સંગ અને મહાપુરુષોની કૃપા વડે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જ્ઞાન એટલે આત્મપ્રકાશ, આ પ્રકાશ દરેક આત્માઓમાં ભર્યો છે. તેને બહારથી લાવવો પડતો નથી. જેમ કે પાણી સંગ્રહના બે સાધન છે. એક પાણીની ટ્રાંકી અને

ખીજો કુવો. તમોને યાદ છે ને ! મક્કાન ઉપરની છતમાં ટાંકી હોય છે. તેમાં પાણી કુદરતી હોતું નથી. તેમાં ભરવું પડે છે. બહારથી લાવવું પડે છે. ત્યારે કુવામાં તો કુદરતી પાણી નીકળે છે. તેમાં ભરવું પડતું નથી. કુવો તો સ્વયં પાણીનું ઘર છે. એવી રીતે આપણો આત્મા જ્ઞાનથી ભરેલો છે. પરંતુ તેના ઉપર બહુકાળથી અજ્ઞાનનું આવરણ આવી ગયું છે. તેને પ્રયત્નો દ્વારા દૂર કરી શકાય છે. જેવું અજ્ઞાન ટળ્યું કે આત્મા જ્ઞાન-જ્યોતિથી ઝગમગી ઉઠે છે.

અહંકાર એ જ્ઞાનની અર્ગલા છે.

અહંકાર ગયો એટલે જ્ઞાન બળનો ખુલી જાય છે. જ્ઞાનીની પરીક્ષા શીલથી થાય છે. શાસ્ત્રોથી નહીં. આજની દુનિયામાં ભગવાન નામધારી ઘણાં પોતાની જાતને પરમજ્ઞાની મનાવી રહ્યા છે. તમો પણ એવા જ્ઞાનીઓની પાછળ દોડી રહ્યા છો. જ્ઞાનીઓના લક્ષણ માત્ર ઉંચ કેટીના આત્મતત્ત્વના લાવણથી કે સાહિત્ય સર્જનથી જાણી શકાતા નથી. જ્ઞાનીની ઓળખાણ તો તેના આચાર અને ચારિત્રથી થઈ શકે છે.

આપણે જેને દિવાકર કહીએ છીએ તે સૂર્યનારાયણ બ્યારે વાદળાની અંદર ઢંકાઈ જાય છે ત્યારે તેનું પૂર્ણ દર્શન થઈ શકતું નથી. ગમે તેવા ગાઢ વાદળા ઘટ્ટોપ બની ગયા હોય છતાં પણ આપણે સૂર્યના આંશિક આભાસથી સમજી શકીએ છીએ કે અત્યારે દિવસ છે કે રાત્રિ ! એવી રીતે આત્માની ઉપર અજ્ઞાનનું ગમે તેવું ગાઢ આવરણ કર્મ રૂપે હોય, છતાં પણ તેના આત્મત્વનો વિવેક તો જરૂર કરી શકાય છે.

જૈન દર્શનમાં આઠ કર્મો બતાવ્યા છે. તેમાં પ્રથમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ છે. તે જ્ઞાન પ્રગટ થવા દેતું નથી. પરંતુ પુરૂષાર્થ વડે તેનાં આવરણો દૂર કરી શકાય છે. જે મહાત્માઓએ આવા પરમ પુરૂષાર્થ વડે સૂત્ર સિધ્ધાંતની ચાવીઓ મેળવી લીધી છે. તેઓ બહુસૂત્રી ભગવંત કહેવાય છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના અગ્રીયારમાં અધ્યયનમાં શ્રમણ ભગવંત મહાવીરસ્વામીએ બહુશ્રુતની આરાધનાનું કથન કર્યું છે. તે આરાધના તેના જ્ઞાન વિના સંભવી શકતી નથી. તેના માટે તો બહુશ્રુતનું પરિજ્ઞાન આવશ્યક છે. અબહુશ્રુતના પરિજ્ઞાનથી તેના પ્રતિયોગી બહુશ્રુતનું પરિજ્ઞાન પણ થઈ શકે છે. તેથી શાસ્ત્રકાર અબહુશ્રુતનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે. સાંભળો, તેનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે ?

જેયા વિ હોઈ નિવ્વિજ્જે, થદ્ધે લુદ્ધે અણિગ્ગહે ।

અમિક્કવણં ઉલ્લવ્વઈ, અવિણીય અવહુસ્સુણ ॥ ઉત્ત. ૧૧/૨

શાસ્ત્રનું જ્ઞાન ધરાવનાર હોય કે ન પણ હોય, છતાં જે અહંકારી, લાલચુ

ઈન્દ્રિયોના દાસ, વિનયધર્મથી રહિત અને મનમાં આવે તેવું બોલનાર હોય તેને અબહુશ્રુત કહેવાય છે. હવે તેનાં કારણો સાંભળો !

અબહુશ્રુત હોવાના પાંચ કારણો

અહ પંચર્હિ ઠાણેર્હિ જેહિ, સિક્ષા ન લગ્મહ્ ।

થંમા કોહા પમાણં, રોમેણાઽલસણ ય ॥ ઉત્ત. ૧૧/૩

માનથી, ક્રોધથી, પ્રમાદથી, રોગથી અને આળસથી ગ્રહણ કરવા લાયક અને આસેવન કરવા લાયક શિક્ષા પ્રાપ્ત કરી શકાતી નથી. તાત્પર્ય એ છે કે આવાં પાંચ કારણોથી જીવ શિક્ષાને યોગ્ય થઈ શકતો નથી. હવે આપણને પ્રશ્ન થાય છે કે બહુશ્રુત થવું હોય તો કેવી રીતે બની શકાય ?

બહુશ્રુત બનવાના આઠ કારણો.

અહ અઙ્ગર્હિ ઠાણેર્હિ, સિક્ષાસીલેત્તિ વુચ્ચહ્ ।

અહસ્સિરે સયાદંતે, ણ ય મમ્મમુતરે ॥ ઉત્ત. ૧૧/૪

ણાસીલે ણ વિસીલે, ણ સિયા અહ્લોલુણ્ ।

અક્કોહણે સચ્ચરણ, સિક્ષાસીલેત્તિ વુચ્ચહ્ ॥ ઉત્ત. ૧૧/૫

બહુશ્રુત બનવાના આઠ સ્થાનને સાંભળો. ૧. હાસ્યનું કારણ મળે કે ન મળે છતાં હસવું નહીં. ૨. સદા ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવી જોઈએ. ૩. ખીબનાં મર્મ ખુલ્લાં કરવાં નહીં. ૪. આરિત્ર ધર્મના વિનાશક થવું નહીં. ૫. અતિચારોથી વ્રતોને દંડુવિત કરવા નહીં. ૬. રસાસ્વાદના લોહુપી થવું નહીં. ૭. ક્રોધનું કારણ મળવા છતાં, પણ ક્રોધ કરવો નહીં અને ક્ષમા રાખવી ૮. સત્યધર્મમાં લીન રહેવું. આ આઠ સ્થાનો વડે મુનિ બહુશ્રુત જ્ઞાની કહેવાય છે.

વિનીત મુનિ જ બહુશ્રુતને યોગ્ય છે.

વસે ગુરુકુલ નિચ્ચં, જોગવં ઉવહાણવં ।

વિયંકરે વિયવાઈ, સે સિક્ષવં લઘુમરિહ્ ॥ ઉત્ત. ૧૧/૧૪

વિનીત શિષ્ય ગુરુકુલમાં-ગુરુજનોના ગચ્છમાં જીવનપર્યંત હંમેશા નિવાસ કરે છે. મન, વચન અને કાયાએ કરી, સદા પ્રશસ્ત બની રહે છે. અભિગ્રહથી ચુક્ત તપશ્ચર્યામાં નિરત રહે છે. પોતાની ઉપર અપકાર કરનારની સાથે પણ ક્રોધ કરતો નથી અને એવું વિચારે છે કે,

અપકારિણિં ચેત્ કોપઃ, કોપેકોપઃ કથં ન તે ।

ધર્માર્થકામમોક્ષણાં, ચતુર્ણાં પરિપન્થિનિ ॥

હે આત્મન! જો તું તારા અપકારી ઉપર ક્રોધ કરે છે, તો આ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરૂષાર્થનાં શત્રુ એવા ક્રોધ એવા મહાન અપકારી પર ક્રોધ કેમ કરતો નથી? આવો વિચાર કરીને તે અપકારી ઉપર પણ ઉપકાર કરે છે, કહ્યું છે કે

સુજનો ન યાતિ વિકૃત્તિ, પરહિતનિરતો વિનાશકાલેડપિ ।

છેદેડપિ 'ચન્દનતરુ', સુરભયતિ મુલં કુઠારસ્ય ॥

સજ્જનોનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે કે તેઓ પોતાના વિનાશકાળે પણ વિકૃતિ પામતા નથી. જેમ કે ચંદનવૃક્ષ તેને છેદનારા કુહાડાના મુખને પણ સુગંધવાળું બનાવે છે, માટે મધુર ભાષી બનો, કારણ કે મીઠી વાણીથી લોકો સદા રાજ થાય છે. કાગડો અને કોયલ બંને કાળાં હોય છે. એક પોતાની મધુર વાણીથી અન્યને પોતા પ્રતિ આકર્ષે છે. બીજો પોતાના કઠ્કશ અવાજથી લોકોમાં ધ્રુણા પાત્ર બને છે. આ બધો પ્રભાવ વચનોનો જ છે. દમનક નામનું એક સુગંધી દ્રવ્ય હોય છે. તેને જેમ જેમ મસળવામાં આવે તેમ તેમ મનને મુગ્ધ કરનારી પોતાની સુગંધ છોડે છે. એજ પ્રમાણે સજ્જન કદાપિ ગુસ્સે થઈ જાય તો પણ તે કદી અનુચિત વચનો બોલશે નહીં. એવી હાલતમાં પણ તેના વચનો ઘણાં જ મધુર હશે. આવા પ્રકારનાં મુનિ શિક્ષા પ્રાપ્ત કરવાને યોગ્ય ગણાય છે અને આવા મુનિ જ શિક્ષા લઈને બહુશ્રુત બની શકે છે. બીજાનું ગળું નથી. એટલે બીજાની તાકાત નથી.

હવે શાસ્ત્રકાર બહુશ્રુત મુનિઓનું વિવિધ પ્રકારની ઉત્તમ ઉપમાઓ વડે તેમની યોગ્યતાનું દર્શન કરાવે છે. તે ઉપમાઓ સોળ પ્રકારની છે. તમારે આ ઉપમાઓ સાંભળવાનાં ભાવ છે? “હાં, જરૂર સાંભળશું.” હ્યો ત્યારે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો.

બહુશ્રુત મુનિઓનું દર્શન

જહા સંઘમ્મિ પયં, નિહિયં દુહઓ વિ વરાયઙ્ ।

एवं बहुसुए भिक्षू, धम्मो किंती तहा सुयं ॥ ઉત્ત. ૧૧/૧૫

જહા સે કમ્મોયાણં, આણ્ણે કન્થએ સિયા ।

आसे जवेण पवरे, एवं हवइ बहुसुए ॥ ૧૬

જહા ણ્ણસમારુદ્દે, સ્સરે દદ્ધ પરકમે ।

उभओ नन्दिधोसेणं, एवं हवइ बहुसुए ॥ ૧૭

જહા કરેણ પરિકિણ્ણે, કુંજરે સઙ્ઘિહાયણે ।

बलवन्ते अप्पडिहए, एवं हवइ बहुसुए ॥ ૧૮

- જહા સે તિક્ત્વ સિંગે, જાયલ્લખે વિરાયઈ ।
 વસહે જૂહાહિવઈ, એવં હવઈ બહુસ્સુણ ॥ ૧૯
- જહા સે તિક્ત્વદાઢે, ઉદગે દુષ્પહંસણ ।
 સીહે મિયાણ પવરે, એવં હવઈ બહુસ્સુણ ॥ ૨૦
- જહા સે વાસુદેવે, સંલ - ચક્ર - ગદા - ધરે ।
 અપ્પહિલય લે જોહે, એવં હવઈ બહુસ્સુણ ॥ ૨૧
- જહા સે ચાઝન્ટે, ચક્રવટ્ટી મહિલ્લિણ ।
 ચોદસરયણાહિવઈ, એવં હવઈ બહુસ્સુણ ॥ ૨૨
- જહા સે સહસ્સલ્લે, વજ્જપાળી પુરંદરે ।
 સલ્લે દેવાહિવઈ, એવં હવઈ બહુસ્સુણ ॥ ૨૩
- જહા સે તિમિર વિલ્લંસે, ઊલ્લિલ્લંસે દિવાયરે ।
 જલંસે હવ તેણ, એવં હવઈ બહુસ્સુણ ॥ ૨૪
- જહા સે ઊલ્લવઈ ચંદે, નલ્લલ્લ - પરિવારિણ ।
 પહિપુણે પુણ્ણમાસીણ, એવં હવઈ બહુસ્સુણ ॥ ૨૫
- જહા સે સમાઝ્યાણં, કોટ્ટાગારે સુરલ્લલ્લ ।
 નાળા - ધન - પહિપુણે, એવં હવઈ બહુસ્સુણ ॥ ૨૬
- જહા સા દુમાણ પવરા, જમ્બૂ નામ સુદંસણા ।
 અળાલ્લિયસલ્લ દેવસલ્લ, એવં હવઈ બહુસ્સુણ ॥ ૨૭
- જહા સા નંડીણ પવરા, સલ્લિલા સાગરંગમા ।
 સીયા નીલવંલ્લ પલ્લહા, એવં હવઈ બહુસ્સુણ ॥ ૨૮
- જહા સે નગાણ પવરે, સુમહં મંદરે ગિરિ ।
 નાળોસહિ - પલ્લજલિણ, એવં હવઈ બહુસ્સુણ ॥ ૨૯
- જહા સે સયંભૂરમણે, ઊદહી અલ્લલ્લઓદણ ।
 નાળા - રયણ - પહિપુણે, એવં હવઈ બહુસ્સુણ ॥ ૩૦

બહુશ્રુત મુનિઓનું દર્શન અનેક ઉપમાઓ સાથે શાસ્ત્રકાર કરમાવે છે. સાંભળો,
 કેવી સુંદર ઉપમાઓ છે,

૧. શંખ : પહેલી ઉપમા શંખની છે. જેમ શંખમાં ભરેલું દુધ મલિન થતું નથી તેમ ખાટું પણ થતું નથી. પરંતુ શંખનો આશ્રય પામીને તે વધારે શોભાયમાન બને છે. તેવી રીતે વિનીત બહુશ્રુત લિક્ષુમાં શ્રુત, ધર્મ અને કીર્તિ નિરૂપલેપનાદિ ગુણોને કારણે સ્વયં શોભાયમાન લાગે છે. જીવને સંસાર સાગરથી પાર કરનાર જે વસ્તુ છે તેને ધર્મ કહે છે. આવો ધર્મ તે ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય સ્વરૂપ છે. કીર્તિ એટલે પ્રસિદ્ધિ. શ્રુત એટલે તીર્થંકર આદિ દ્વારા પ્રતિપાદિત દ્વાદશાંગી વાણી. જેને આગમ સૂત્રો કહેવાય છે.

૨. અશ્વ : બીજી ઉપમા અશ્વની છે. જેમ કન્યક નામનો જાતવાન ઘોડો પત્થરોથી ભરેલા પર્વતોના વિષમ માર્ગે અથવા યુધ્ધ ભૂમિમાં જતા પણ અચકાતો નથી. નિર્ભયપણે ઘણાં વેગથી ચાલે છે. વિજયકાંક્ષી નૃપતિઓને તે વધુ પ્રિય હોય છે. તે અશ્વ તેને અવશ્ય વિજયી બનાવે છે. તેવી રીતે અસદ્ ધર્મોથી ભરેલા આ સંસારમાં પરવાદીઓનો ભય રાખ્યા વગર બહુશ્રુતમુનિ મોક્ષમાર્ગે આગળ વધે છે. તેથી તેવા મુનિ ચતુર્વિધ સંઘને વધારે પ્રિય લાગે છે.

૩. નંદિઘોષ : ત્રીજી ઉપમા નંદિઘોષની છે. જેમ જાતવાન ઘોડા ઉપર સ્વાર થયેલ દૃઢ પરાક્રમી શૂરવીર યોદ્ધો પોતાની આબુબાબુમાં ખાર પ્રકારનાં વાજીંત્રોના નાદથી અથવા “ જય થાવ, વિજય થાવ ” એવા જયનાદોથી યુક્ત હોય છે. એવી રીતે બહુશ્રુત સાધુ પણ જિન પ્રવચન રૂપી જાતિવાન ઘોડા પર સ્વાર થઈને ધર્માચરણમાં પરાક્રમ વાળા તેમજ પરિષદો અને ઉપસર્ગો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ હોય છે. તેવી જ રીતે અન્ય મતવાદિઓના તર્ક બળતું ખંડન કરનાર પણ હોય છે. તે બહુશ્રુત મુનિરાજ દિવસ અને રાત્રિ રૂપ બંને ભાગોમાં સ્વાધ્યાય રૂપ નંદિઘોષથી યુક્ત હોય છે. તેઓ પોતાની આબુબાબુના શિષ્યોના અધ્યયન રૂપ નંદિઘોષવાળા પણ હોય છે. તે બહુશ્રુત લિક્ષુ ઉપર ચતુર્વિધ સંઘ આશીર્વાદ વરસાવે છે કે “ શાસનના પ્રભાવક બહુશ્રુત મુનિરાજ દીર્ઘાયુ થાઓ ”.

૪. હાથી : ચોથી ઉપમા હાથીની છે. જેની રીતે હાથણીઓથી વિંટળાયેલો સાઠ વર્ષનો હાથી દર વર્ષે શક્તિનો સંચય કરી બલવાન થાય છે. બીજા કોઈ પણ હાથીઓથી તે પરાજિત થતો નથી. તેવી રીતે ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ અને અનેક પ્રકારની વિદ્યાથી યુક્ત, શમદમ ગુણોથી યુક્ત, સ્થિર મતિવંત સાઠ વર્ષની ઉંમરવાળા બહુશ્રુત મુનિરાજ કોઈ પણ પરમતવાદિઓથી પરાજિત થઈ શકતા નથી.

૫. વૃષભ : પાંચમી ઉપમા બળદની છે. જેવી રીતે તીક્ષ્ણ શિંગડાવાળો અને બલિષ્ઠ કાંધવાળો બળદ પોતાના બુથનો આગેવાન બનીને શોભે છે. તેવી રીતે દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક નયો, જ્ઞાન ક્રિયાથી યુક્ત પોતાના ગૃચ્છાદિની કાર્યધુરાના ધારક એવા બહુશ્રુત સાધુ ચતુર્વિધ સંઘના અધિપતિ બનીને ગૃચ્છમાં શોભે છે,

૬. સિંહ : છઠી ઉપમા સિંહની છે. જેવી રીતે તીક્ષ્ણ દાઢવાળા ઉત્કટ સિંહને પરાલવ કરવો અશક્ય હોય છે. તેવી રીતે નૈગમાદિનય રૂપ દાઢવાળા અને ભિક્ષુ પ્રતિમાના વિશિષ્ટ ગુણોથી યુક્ત બહુશ્રુત ભિક્ષુ સૌના માટે અજેય હોય છે.

૭. વાસુદેવ : સાતમી ઉપમા વાસુદેવની છે. વાસુદેવને શુરવીર કહેવાય છે.

યુદ્ધે શૂરા વાસુદેવા, ભોગે શૂરા ચક્રવર્તી
તવે શૂરા આણુગારા, ક્ષમા શૂરા જીનેશ્વરા.

જેમ શંખ, ચક્ર અને ગદા રૂપ આયુધોને ધારણ કરનારા સુપ્રસિદ્ધ ત્રિખંડાધિપતિ વાસુદેવ શૂરવીર હોય છે. તેવી રીતે સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપી આયુધોને ધારણ કરવાથી બહુશ્રુત મુનિ પણ અપ્રતિહત શક્તિવાળા બની જાય છે. તેથી તેમને કર્મશત્રુઓને પરાસ્ત કરનારા વિશિષ્ટ પ્રકારના સુલભ ગણવામાં આવે છે.

૮. ચક્રવર્તી : આઠમી ઉપમા ચક્રવર્તીની છે. જેમ હાથી, ઘોડા, રથ અને પાયદળની મદદથી શત્રુઓનો વિનાશ કરનાર ચક્રવર્તી સમુદ્રાન્ત પૃથ્વીના અધિપતિ તથા વિશિષ્ટ ઋધિવાળા, ચૌદ રત્નોના ભોક્તા બને છે. તેવી રીતે બહુશ્રુત મુનિ પણ જ્ઞાનાદિક ચાર પ્રકારના ધર્મોથી કર્મરૂપ શત્રુઓનો નાશ કરનારા હોય છે. તેથી ચાતુરન્ત, અમર્શ ઔષધિ આદિ રૂપ મહાઋધિઓથી યુક્ત હોવાથી મહાધર્મ અને ચૌદ પૂર્વના પાઠી હોવાથી ચૌદ રત્નોના અધિપતિ માનવામાં આવ્યા છે. તેથી તેઓ પણ ચક્રવર્તીની જેમ શોભે છે.

૯. ઇંદ્ર : નવમી ઉપમા ઇંદ્રની છે. જેમ પ્રસિદ્ધ ઇંદ્ર હજાર નેત્રોવાળો હોય છે. તે વળ નામના આયુધને હાથમાં ધારણ કરનાર હોય છે. તેથી તેને દેવોનો અધિપતિ માનવામાં આવે છે. ઇંદ્રને જે હજાર નેત્રોવાળો કહ્યો છે તે ઔપચારિક વાત કહી છે. વાસ્તવમાં તો તેને બે જ નેત્ર હોય છે. પણ ઇંદ્રને પાંચસો મંત્રીઓ હોય છે. તે દરેકની બે બે આંખો ગણતાં હજાર આંખો શકેન્દ્રના કામમાં જ લીન રહે છે. તેથી શકેન્દ્રને સહસ્રાક્ષ કહેલ છે. તેવી રીતે બહુશ્રુત મુનિઓ પણ શકેન્દ્રની જેમ શ્રુતજ્ઞાન અને અશેષ અતિશયોનાં નિધાન હોવાથી સહસ્રાક્ષ કહેવાય છે. તેમની હથેળીમાં વજ્રનું ચિહ્ન હોવાથી તેમને વજ્રપાણિ કહેવાય છે. પુર-શરીરને તપસ્યાદિ દ્વારા કૃશ કરનારા હોવાથી તેમને પુરંદર કહે છે. ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાઓની આરાધના કરવાને વિશિષ્ટ શક્તિ ધરાવતાં હોવાથી તેમને શક ગણી શકાય છે. દૃઢ ધર્મવાળા હોવાથી દેવો દ્વારા પણ તેઓ પૂજાય છે. તેથી તેમને દેવધિપતિ પણ કહેલ છે.

૧૦ સૂર્ય : દશમી ઉપમા સૂર્યની છે. જેમ અંધકારનો નાશ કરનાર સૂર્ય આકાશમાં ઉંચે ચડતાં જ અત્યંત તેજસ્વિતાને ધારણ કરે છે. એવી રીતે બહુશ્રુત મુનિ

પણ અજ્ઞાનરૂપ અંધકારનો નાશ કરીને અત્યંત વિશુદ્ધ અધ્યવસાય દ્વારા સંયમ સ્થાન રૂપ આકાશ માર્ગે સંચરણ કરતાં સૂર્યના સમાન તેજથી વિશિષ્ટ પ્રકારે ચમકવા લાગે છે.

૧૧. ચંદ્ર : અગ્નીયારમી ઉપમા ચંદ્રની છે. જેમ નક્ષત્રોનો અધિપતિ ચંદ્ર, નક્ષત્ર પરિવાર-ભરણી, આશ્વની આદિ તારાઓના પરિવારથી યુક્ત બનીને પૂર્ણિમાને દિવસે સમસ્ત કળાઓથી યુક્ત બને છે. તેવી રીતે બહુશ્રુત મુનિ પણ નક્ષત્ર સમાન સાધુઓના અધિપતિ ગણાય છે. નક્ષત્રની જેમ બહુશ્રુત મુનિ પણ શિષ્ય પરિવારથી ઘેરાયેલા હોય છે. જ્ઞાનાદિ સકળ કળાઓથી યુક્ત હોવાને કારણે બહુશ્રુત મુનિ ચંદ્રની જેમ પ્રતિપૂર્ણ હોય છે.

૧૨. અન્ન ભંડાર : ખારમી ઉપમા અન્નભંડારની છે. જેવી રીતે મનુષ્યોનો અન્નભંડાર અનેક પ્રકારના અનાજોથી ભરપૂર અને સુરક્ષિત હોય છે. તેવી રીતે બહુશ્રુત મુનિ પણ અનેક લઙ્ગિઓથી પૂર્ણ હોય છે. તેઓ પ્રવચનના આધાર રૂપ હોવાથી ચતુર્વિધ સંઘના લોકો તેમની સેવા, શુશ્રુષા, સત્કાર, સન્માન આદિ દ્વારા સદા રક્ષા કરવાને તત્પર રહે છે. મુનિઓને ઉપયોગી એવા અંગ ઉપાંગ આદિ વિપુલ શ્રુત જ્ઞાનોથી તેઓ પરિપૂર્ણ રહે છે.

૧૩. સુદર્શન જંબુવૃક્ષ : તેરમી ઉપમા સુદર્શન નામના જંબુવૃક્ષની છે. જેવી રીતે જંબુદ્વિપની ખરાબર વચ્ચે એક સુદર્શન નામે જંબુવૃક્ષ છે. તેના ઉપર અનાદત વ્યંતર દેવોનો નિવાસ છે. તે વૃક્ષ વજ્ર, વૈદુર્ય આદિ રત્નમય હોય છે. તે શાશ્વત છે. પૃથિવીકાયિક છે. આઠ જોજન ઉંચું છે. તે ખીબા ૧૦૮ જંબુવૃક્ષોથી તથા ખાર ઉત્તમોત્તમ વેદિકાઓથી, વિવિધ સુસ્વાદુ ફળો અને પુષ્પોથી યુક્ત ત્રણસો વનષ'ટો વડે સદા પરિવૃત વીંટળાયેલું રહે છે. જંબુદ્વિપના અધિપતિના આશ્રયે રહેવાથી તે સમસ્ત વૃક્ષોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. એવી રીતે બહુશ્રુત મુનિ પણ શ્રુતજ્ઞાન રૂપી વિવિધ રત્નોથી પરિપૂર્ણ હોય છે. તેઓ શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધ હોવાથી તેમને પાર્થિવ કહેવામાં આવ્યા છે. આઠ પ્રવચન માતાઓમાં પોતાની જાતને નિયોજીત કરવાથી ઉન્નતપંચ પરમેષ્ઠિઓના ૧૦૮ ગુણ રૂપ અન્ય જંબુવૃક્ષોથી સમન્વિત, અનિત્ય, અશરણ આદિ ખાર ભાવના રૂપી વેદિકાઓથી પરિવૃત, વિનયાદિ ગુણ રૂપ પુષ્પોથી સમન્વિત અને મુનિવૃન્દ રૂપ વનષ'ટોથી યુક્ત માનવામાં આવેલ છે. તે કારણે તેઓને પણ સુદર્શન નામના જંબુવૃક્ષની ઉપમા પૂર્ણ રીતે લાગુ થઈ શકે છે.

૧૪. શીતા નદી : ચૌદમી ઉપમા શીતા નદીની છે. જેવી રીતે નિરંતર જળ પ્રવાહથી પરિપૂર્ણ સમુદ્રગામિની, મેરૂ પર્વતની ઉત્તરે આવેલા નીલવંત વર્ષધાર પર્વતમાંથી નીકળતી શીતા નામની નદીને, નદીઓમાં શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવી છે. તેવી

રીતે બહુશ્રુત મુનિ પણ જ્ઞાનરૂપ જળ પ્રવાહથી સદા યુક્ત રહે છે. મુક્તિ પ્રાપ્ત કરનાર અનુષ્ઠાનોમાં પ્રવૃત્ત રહેનાર તેઓ મુક્તિ રૂપ સાગર તરફ ગતિ કરનારા હોય છે. નીલવંત વર્ષધર પર્વત સમાન ઉચ્ચ કુળમાં ઉત્પન્ન થવાથી નીલવત્પ્રવહ છે. નદી તુલ્ય મુનિઓમાં અથવા શ્રુત જ્ઞાનીઓમાં શ્રેષ્ઠ હોવાથી બહુશ્રુત મુનિરાજને શીતા નદી સમાન શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવ્યા છે.

૧૫. મેરૂપર્વત : પંદરમી ઉપમા મેરૂપર્વતની છે. જેવી રીતે સુપ્રસિદ્ધ મેરૂ પર્વત સમસ્ત પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ અને વિશેષ વિસ્તૃત વિવિધ ઔષધિઓથી પ્રદીપ્ત હોય છે. તેવી રીતે બહુશ્રુત મુનિઓ શ્રુતના મહાત્મ્યના પ્રભાવથી વિવિધ પરિષદો આવે છતાં પણ મેરૂની જેમ અત્યંત અચલ રહે છે. બહુશ્રુત મુનિ સાધુ સમુદાયમાં પર્વત સમાન શ્રેષ્ઠ અને આમર્ષ ઔષધિ આદિ લબ્ધિઓથી પ્રદીપ્ત હોય છે.

૧૬. સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર : સોળમી ઉપમા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની છે. જેવી રીતે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સર્વદા પાણીથી ભરપૂર રહે છે. તે મરકત આદિ વિવિધ પ્રકારનાં રત્નોથી ભરેલ હોય છે. એવી રીતે બહુશ્રુત મુનિરાજ પણ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની જેમ ક્ષાન્તિ આદિ ગુણોથી ગંભીર, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ આદિ રૂપ અક્ષય જળથી અને અનેક અતિશય રૂપ રત્નોથી યુક્ત હોય છે.

તે બહુશ્રુત મુનિ ગાંભીર્ય ગુણમાં સમુદ્ર સમાન હોય છે. પર વાદીઓ તેમનો કદી પરાભવ કરી શકતા નથી. પરવાદીઓ અને પરિષદોનો સામનો કરવો પડે ત્યારે તેઓ બિલકુલ ગભરાતા નથી. નિર્ભય રહે છે. કારણ કે તેમને પરવાદીઓ તેમના સિદ્ધાંતમાંથી જરા પણ ચલાયમાન કરી શકતા નથી. તેનું કારણ એ છે કે તેઓ શાસ્ત્રીય જ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ હોય છે. તેઓ છકાયના જીવોના રક્ષક હોય છે. અંતે તેઓ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોનો ક્ષય કરીને સિદ્ધિ પદ પામે છે.

બહુશ્રુત મુનિરાજોની આ સોળ સોળ ઉપમા આપણને સૌને આશ્ચર્યચકિત કરી દે છે. કેવી જ્ઞાનની ઉત્તમતા અને ચારિત્રની પવિત્રતા છે. સાથે સાથે આચાર અને વિચારની કેટલી સુંદર એકરૂપતા છે.

આચારે અહિંસા અને વિચારે અનેકાંત

આ વાક્યની સાર્થકતા બહુશ્રુત મુનિરાજોમાં જોવા મળે છે. પ્રમાદનો પરિત્યાગ વિવેકવાન મુનિઓને જ સંભવિત હોય છે. તે વિવેક પણ બહુશ્રુતની આરાધના કરવાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. સંયમીઓનું કર્તવ્ય છે કે તેમણે આગમનું ખૂબ અધ્યયન કરવું જોઈએ પોતાના આત્માને આગમની સાથે એકરૂપ બનાવી લેવો જોઈએ. તેથી તે મુક્તિનો અધિકારી બને છે. તેના ઉપદેશથી અન્ય લવ્યજીવો પણ મોક્ષના અધિકારી બનશે.

જેમને શ્રુતજ્ઞાન રૂપી દિવ્ય નેત્ર છે. જે સ્વ-પરતું હિત કરવામાં પ્રવૃત્ત છે. જે સ્વ-પર સિધ્ધાંતના વિસ્તારને યથાર્થ જાણનારા છે. જે સ્વાદ્વાદ રૂપ પરમ વિદ્યાના ધારક છે. તેની ભક્તિ કરવી તે બહુશ્રુત ભક્તિ છે. બહુશ્રુત જ્ઞાનીનો મહિમા કહેવા કેણુ સમર્થ છે ? જે નિરંતર શ્રુતજ્ઞાનનું દાન કરે છે. તેની ભક્તિ કરનાર શાસ્ત્ર રૂપ સમુદ્રના પારગામી થાય છે.

૧ જેઓ શાસ્ત્રો ઉપર અનુરાગ રાખી ભણે છે.

૨ જેઓ શાસ્ત્રોના અર્થ અન્યને કહે છે.

૩ જેઓ ધન ખર્ચીને શાસ્ત્રોને લખાવે છે.

૪ જેઓ પોતાને હાથે શાસ્ત્રો લખે છે.

૫ જેઓ કાનો માત્રાદિ દોષોને સુધારે છે.

૬ જેઓ શાસ્ત્રોનું સંશોધન કરે છે.

૭ જેઓ શાસ્ત્રજ્ઞાન ઉપર વ્યાખ્યાન કરે છે.

૮ જેઓ સ્વાધ્યાય કરવા માટે નિરાકુળ સ્થાન આપે છે.

અષ્ટપ્રાલૃત અન્થની અંદર જ્ઞાનાવરણ કર્મનો નાશ કરનારી આ આઠ પ્રકારની બહુશ્રુત ભક્તિ બતાવવામાં આવી છે. આવી ભક્તિ દ્વારા સમસ્ત શ્રુતના પારગામી બની કેવળજ્ઞાન મેળવી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

આપણા સૌરાષ્ટ્રમાં પૂજ્યવર લીંબડી સંપ્રદાયના સંસ્થાપક આચાર્યશ્રી અજરામરજી મહારાજ સાહેબ બહુશ્રુત મુનિ હતાં. ગોંડલ સંપ્રદાયના સંસ્થાપક પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી ડુંગરસિંહજી મહારાજ સાહેબ તથા તેમની પરંપરામાં પૂજ્ય શ્રી નેણુશીસ્વામી તેમજ ઉપાધ્યાય શ્રી કાનજીસ્વામી વગેરે બહુશ્રુત મુનિઓ હતાં. આ બધા મુનિઓના જીવન ચરિત્રથી તેમના બહુશ્રુત જ્ઞાનનો પરિચય થઈ શકે છે.

જ્ઞાતા ધર્મ કથાંગ સૂત્ર અનુસાર મહાબળ મુનિરાજ પણ બહુશ્રુત મુનિરાજોની બહુશ્રુત ભક્તિ કરતાં સાધના કરી રહ્યા છે. હવે તેઓ છઠ્ઠા બોલની આરાધના કેવી રીતે કરશે. તેના ભાવભેદ અવસર કહેવાશે.



૩૬

તપ એ આત્મ ઔષધિ છે

(શ્રાવણ વદ ૮ તા. ૧૦-૮-૭૬ મંગળવાર)

માનવને નિરોગ થવાનું સાધન ઔષધિ કહેવાય છે. ઔષધિના સેવનથી માનવ આરોગ્યને પ્રાપ્ત કરે છે. ઔષધિ બે પ્રકારની છે. એકને ભૌતિક ઔષધિ

કહેવાય અને બીજી આધ્યાત્મિક ઔષધિ કહેવાય છે ભૌતિક ઔષધિ વાત-પિત્ત અને કફ જન્મ રોગોને લયક યોગ્ય ઉપચારમાં કામ આવે છે. માનવ આવી વિવિધ પ્રકારની ઔષધિ દ્વારા સ્વાસ્થ્યને મેળવી નવી તાજગી, નવી રક્તિ નવી ઉર્મીઓ પ્રાપ્ત કરે છે. શરીર એ સાધનાનું ઉત્તમ સાધન છે. સાધન સુંદર અને શ્રેષ્ઠ હોય તો સાધના પણ સુંદર અને શ્રેષ્ઠ બને છે.

આત્મા એ અનેક લવથી કર્મોની બિમારી, રોગથી પીડિત છે. આ કર્મો રૂપી રોગને દૂર કરવા ઔષધિની આવશ્યકતા છે. આત્માની અંદર પણ અનેક કર્મમળ, કર્મદોષ પડ્યા છે. જેનાથી તે અસ્વસ્થ છે. તે કર્મ મળ દોષને ટાળવા એક ઉત્તમ ઔષધની આવશ્યકતા છે તે ઔષધનું નામ છે તપ. આત્માની ઉત્તમ ઔષધ તપ ગણાય છે.

મુક્તિના પથિકને પથ દર્શન

ભગવાન મહાવીરે મુક્તિ માર્ગના સાધકને માર્ગદર્શન કરતાં ફરમાવેલ છે.

મોક્ષ મગ્ગ-ગૃહં તત્ત્વં, સુખેહ જિણ-માસિયં ।

ચતુકારણ સંજુત્તં, નાણ-દંસણં-લક્ષણં ॥ ઉત્ત. ૨૮/૧

મોક્ષનો યથાર્થ જે માર્ગ છે, જેને જીનેશ્વરેએ કહ્યો છે તેને સાંભળો. તે માર્ગ ચાર કારણોથી સંયુક્ત અને જ્ઞાન-દર્શનના લક્ષણરૂપ છે. સર્વજીવોનું લક્ષ્ય એક માત્ર મોક્ષ, નિર્વાણ કે મુક્તિ જ છે.

દુઃખથી કે કષાયોથી મુકાવું છે મોક્ષ.

કર્મ બંધનથી મુકાવું તે મુક્તિ.

શાંતિ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવું તે નિર્વાણ.

નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તહા

એસ મગ્ગુત્તિ પન્નત્તો, જિણેહિં વરદંસિહિં ॥ ઉત્ત. ૨૮/૨

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ આ ચાર પ્રકારથી યુક્ત મોક્ષનો માર્ગ કેવળજ્ઞાની જીનેશ્વરેએ ફરમાવ્યો છે.

નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તહા

એયં મગ્ગમણુપ્પત્તા, જીવા મચ્છન્તિ સોમ્મં ॥ ઉત્ત. ૨૮/૩

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપથી સંયુક્ત એવા માર્ગને પામેલા જીવો સદ્ગતિમાં જાય છે.

આખો સંસાર આધિ ભૌતિક, આદિ દૈવિક અને આધ્યાત્મિક દુઃખોથી ઘેરાયેલો.

છે. સંસારના સર્વ જીવો આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી હણાઈ રહ્યા છે અને તેનું નિવારણ સતત ઇચ્છી રહ્યા છે.

જૈન દર્શન મુકિત માર્ગનું દર્શન કરાવે છે. મુકિતના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ આ માર્ગોથી શું લાભ થાય છે ? આપણું સમાધાન કરતાં શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે.

નાળેણ જાળઈ માવે, દંસળેણ ય સદ્દહે ।

ચરિત્તેણ નિગિણ્હાઈ, તવેણ પરિમુજ્જાઈ ॥ ઉત્ત. ૨૮/૩૫

જીવાત્મા જ્ઞાન વડે પદાર્થોને જાણે છે. દર્શન વડે શ્રદ્ધે છે. ચારિત્ર વડે આવતાં નવા કર્મો ને રોકે છે અને તપ વડે આત્માને પરિશુદ્ધ કરે છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વિવેચના આગળના પ્રવચનોમાં થઈ ગઈ છે આજે તપ માર્ગને સમજવાની કૌશીય કરવાની છે. તપ ધર્મ જાણ્યા પહેલાં આપણે નવ તત્ત્વને જોઈ લઈએ. ઉમાસ્વાતિએ તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે.

જીવાઽજીવાઽસ્ત્રવ બન્ધ સંવર નિર્જરા મોક્ષાસ્તત્ત્વમ્ । ૧/૪

જીવ, અજીવ, આશ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ તે સાત તત્ત્વ છે. અન્થકારે પુણ્ય અને પાપ આ બંને તત્ત્વને આશ્રવમાં લઈ લીધા છે જેથી કુલ નવ તત્ત્વો ગણવાના છે.

આપણે જીવાત્મા અનંત કાળથી પુન્ય-પાપથી પ્રવૃત્તિરૂપ આશ્રવવાળો છે. આશ્રવ એટલે કર્મપ્રવાહનું આવવું. આ પ્રવાહ અનંત કાળનો છે. તેને રોકવા માટે સંવર એટલે ચારિત્રની આવશ્યકતા છે. ચારિત્રથી આપણે આત્મા નવા કર્મોના બધનથી અટકે છે પરંતુ જે કર્મો થઈ ચુક્યા છે. તે કર્મોને દૂર કરવા શું કરવું જોઈએ ? શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે.

જહા મહાતલાયસ્સ, સન્નિરુદ્ધે જલા ગમે ।

ઉસ્સિચ્ચણાણ તવણાણ, કમેણં સોસણા ભવે ॥ ઉત્ત. ૩૦/૫

શાસ્ત્રકાર આત્માને તળાવની સાથે સરખાવે છે. જેમ કે ગામને કિનારે એક તળાવ છે. ગરનારા દ્વારા ગામની ગટરોનું પાણી તળાવમાં આવ્યા કરે છે. આ ગંદા પાણીના સંગ્રહ વડે મચ્છરોની ઉત્પત્તિ થાય છે ગામમાં મચ્છરોથી રોગ ફેલાય છે. લોકો દુઃખી થાય છે. પુલિધિમાન દુઃખથી બચવાનો અને દુઃખને દૂર કરવાનો પ્રયોગ કરે છે. જીઓ ! ભાઈઓ ! આપણે આ આવતા ગંદા પાણીના પ્રવાહને પત્થર દ્વારા રોકી દઈએ અને આ ભરેલાં પાણીને ઉલેચી નાખીએ જેથી તળાવ સુકાઈ જશે. મચ્છરો થશે નહિ. ગંદકી વધશે નહિ. બિમારી આવશે નહિ. આપણે નિરોગી રહી સુખી

રહેશું. હવે આ તળાવને આપણા આત્મા સાથે સરખાવીએ. આત્મારૂપ તળાવને વિષે કર્મરૂપ પાપનો પ્રવાહ એટલે આશ્રવ આવે છે. તેને રોકી અનાશ્રવી બનાવવો બેઠાં એ જેથી વધારે કર્યોનો સંગ્રહ થાય નહીં. આત્માને વધારે દુઃખી બનવું પડે નહીં.

અનાશ્રવી બનવા શું કરવું બેઠાંએ ?

જહાં ઉ પાવગં કર્મમં, રાગદોષસમજ્જિયં ।

સ્વેદ તવસા મિક્ખુ, તમેગગમણો સુણ ॥ ઉત્ત. ૩૦-૧

લગવાન મહાવીર ફરમાવે છે કે હે સાધક ! તું એકાગ્ર મન વાળો થઈ સાંભળ રાગ-દ્વેષથી સમર્જિત પાપકર્મને તપ વડે લિહુ ક્ષય કરે છે.

પાણિવહ-મુસાવાયા, અદત્ત-મેહુણ-પરિગ્ગહા વિરઓ ।

રાઈમોયણ-વિરઓ, જીવો મવઈ અણાસવો ॥ ઉત્ત. ૩૦-૨

પ્રાણિવધ એટલે હિંસા, મુષાવાદ એટલે અસત્ય, અદત્ત એટલે ચોરી મૈથુન એટલે કામ લોગ, પરિગ્રહ એટલે સંગ્રહ, આ પાંચેથી વિરક્ત અને રાત્રિ ભોજનથી વિરક્ત, જે જીવ થાય છે એટલે છ પ્રકારના પાપ પ્રવાહથી જે જીવ અટકે છે, તે જીવ અણાશ્રવી થાય છે. અણાશ્રવીના વિશેષ લાવો ફરમાવતાં શાસ્ત્રકાર કહે છે.

પંચ સમિઓ તિગુત્તો, અકસાઓ જિહ્વિન્દિઓ ।

અગારવો ય નિસ્સલ્લો, જીવો હેઈ અણાસવો ॥ ઉત્ત. ૩૦-૩

જે જીવાત્મા પંચ સમિતિવાળો, ત્રણ ગુણિતવાળો, અકષાયી, છતેન્દ્રિય ગર્વરહિત અને શબ્દચરહિત હોય છે તે આત્મા અણાશ્રવી થાય છે. તત્, નિયમ, ત્યાગ, પ્રત્યાખ્યાન, સંયમ, સંવર અને ચારિત્ર આ બધા સાધનો પાપ પ્રવાહને રોકવા માટે છે. જે આત્મા આવા સાધનોનો ઉપયોગ કરી પાપ પ્રવાહથી અટકે છે તેને અણાશ્રવી કહેવાય છે.

સંચિત કર્મના ક્ષય માટે શું કરવું બેઠાંએ ?

एवं तु संजयस्सावि, पावकर्म निरामवे ।

મવ કોટી સંચિયં કર્મમં, તવમા નિજ્જરિજ્જઈ ॥ ઉત્ત. ૩૦-૬

આવી રીતે સંયમ વડે જીવ પાપકર્મથી અટકી નિરાશ્રવી બને છે. હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે જીવાત્મા પાત્રે તો કર્મોડો ભવનાં સંચિત કર્મો સંગ્રહમાં એટલે સત્તામાં પડ્યા છે. જે દુઃખતું પણ કરવું છે તેને દૂર કરવા શા આ પ્રયત્નો કરવા બેઠાંએ ? હિંસચળાવ તવળાવ કર્મોનં મોનળા મવે । આત્મરૂપ તળાવની અંદર સંચિત કર્મ જળ સંગ્રહીત છે તેને તપ વડે ઉકેલી નાખ, જેથી કર્મશ. બપા કર્મો સોશકર્મ જશે, ૨૭

સુકાર્ધ જશે અને આત્મા નિરોગી બની સ્વસ્થ રહેશે. આત્મા તપ વડે શુદ્ધ અને નિર્મળ બની જશે.

આજનો વિષય છે કે તપ એ આત્મ ઔષધિ છે. તત્સાનિજ્ઞ રિજ્ઞઃ તપ વડે કર્મની નિર્જરા થાય છે. તપથી કર્મનો ક્ષય થાય છે અને આત્મા પરિશુદ્ધ બને છે.

તપના ભેદ અને પ્રકારનું દર્શન

સો તવો દુવિહો વુત્તો, બાહિરમન્તરો તહા ।

બાહિરો છવ્વિહો વુત્તો, એવમ મન્તરો તવો ॥ ઉત્ત. ૩૦-૭

ભગવાન મહાવીરે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં તપ બે પ્રકારનો કહ્યો છે. એક બાહ્ય અને બીજો આંતર બતાવ્યો છે. બાહ્ય તપ છ પ્રકારનો કહ્યો છે. તેવી રીતે આંતર તપ પણ છ પ્રકારનો છે.

અણસણ-મુળોયરિયા, મિક્સાયરિયા ય રસપરિચ્ચાઓ ।

કાયકિલેસો સંલીણયા, ય વજ્ઞો તવો હોહ ॥ ઉત્ત. ૩૦-૮

૧. અણસણ ૨. ઉણોદરિ ૩. ભિક્ષાચરિ ૪. રસપરિત્યાગ ૫. કાયાકલેષ અને ૬. પ્રતિસંલીનતા. આ છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ કહેવાય છે.

૧ અણસણતપ : અણસણ એટલે આહારનો ત્યાગ કરવો. જેને ઉપવાસ કહેવાય છે. હવે સમીપે વસતીતિ-ઉપવાસ આત્માની નજીક વસવું તેનું નામ ઉપવાસ કહેવાય છે. આત્માનો સ્વભાવ અણાહારી છે એટલે આવા અણાહારી સ્વભાવમાં રમણ કરવું તેનું નામ ઉપવાસ છે. ઉપવાસને ચૌથભત્ત ત્યાગ કહેવાય છે. ભત્ત એટલે વખત-ટક કહેવાય છે. એક દિવસના બે વખતના ભોજન ગણાતા હતાં. ઉપવાસને આગલે દિવસે સાંજના એક વખતના ભોજનનો ત્યાગ અને પારણાને દિવસે સવારના એક વખતનો ત્યાગ આવી રીતે બે ટક થયા. ઉપવાસના દિવસે બે વખતનો એમ ચાર વખતના ભોજનનો ત્યાગ તેને એક ઉપવાસ કહેવાય છે. બીજા દિવસના બે વખતને છોડવાથી છ ટકનો ત્યાગ થયો એટલે બે ઉપવાસ કરનારને છઠ્ઠ ઉપવાસી કહેવાય છે. એવી રીતે અઠમથી લઈ માસખમણના તપ લોકો કરે છે. આજે તો તપશ્ર્ચર્યા ખૂબ જ વધી રહી છે. અગાઉના સમયમાં એક અઠ્ઠાઈ તપ એ બહુજ ગણાતું હતું. આજે તો અઠાઈ સહજ થઈ ગઈ છે. નાના નાના સંતાનો પણ અઠમ અને અઠાઈ કરતાં થઈ ગયા છે. હમણાં છેલ્લા વર્ષોથી ભારતના જૈનો તપશ્ર્ચર્યામાં રોકેલે તોડી રહ્યા છે. નેવું-સો અને એકસોવીસ ઉપવાસની સાધના કરનારના નામો બહાર થાય છે. ઉપવાસ કરવામાં જેટલો આહાર સંજ્ઞાનો કટ્ટાલ કરવામાં આવે છે. તે જ ભાવ પારણાં સમયે રહેવો બેઈએ. ઘણીવાર પારણાં કરનારને ભોજનનો વિવેક ન

નિશ્ચય કરવી, એકાંત સ્થાનમાં સમાધિલાવે પાપ પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ પ્રતિસંલિનતા તપ કહેવાય છે.

આ છ પ્રકારનો બાહ્યતપ કરતાં શરીર ઈન્દ્રિયો અને મનની ચંચળતાનો ત્યાગ કરવાનો હોય છે. જેટલી દેહાશક્તિનો ત્યાગ અને આત્મપ્રતિનો ઉપયોગ તેટલી વધારે કર્મનિર્જરા આ તપ દ્વારા થાય છે.

હવે આભ્યંતર તપનું વર્ણન કરતાં શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે.

પાયચ્છિતં વિણ઒, વૈયાવચ્ચં તહેવ સજ્ઞા઒ ।

જ્ઞાણં ચ વિઝસસગ્ગો, એસો અભિન્તરો ત્તવો ॥ ઉત્ત. ૩૦/૩૦

૧ પ્રાયશ્ચિત ૨ વિનય ૩ વૈયાવચ્ચ ૪ સજ્ઞાયા ૫ ધ્યાન અને ૬ કાઉસગ્ગ આ છ પ્રકારના આભ્યંતર તપ છે.

૧ પ્રાયશ્ચિત તપ : શુદ્ધનો સમક્ષ સાધક આત્માએ પોતાના કરેલા દોષોને પ્રગટ કરી આલોચના કરવી. શુદ્ધેવ જે હંડ આપે તેનો સહર્ષ સ્વીકાર કરી આત્મ ભાવમાં રમણ કરવું તેનું નામ પ્રાયશ્ચિત તપ કહેવાય છે.

૨ વિનય તપ : વડીલ કે શુદ્ધનો પ્રતિ આદર રાખવો. તેમનું બહુમાન કરવું. તેમની સમક્ષ જતા આવતા, ઉઠતા કે બેસતાં મર્યાદાઓનું પાલન કરવું. શુદ્ધભક્તિ અને ભાવ સુશ્રુષા તેને વિનય તપ કહેવાય છે.

૩ વૈયાવચ્ચ તપ : વૈયાવચ્ચ એટલે સેવા. આચાર્ય ભગવંત કે શુદ્ધનોની હશ પ્રકારે સેવા કરવી. તેઓને સુખ શાતા ઉપજાવવી તેનું નામ વૈયાવચ્ચ તપ કહેવાય છે.

૪ સ્વાધ્યાય તપ : જીનવાણીને સાંભળવી, વાંચન કરવું, પ્રશ્નોત્તર કરવા, શીખેલું ફરીવાર યાદ કરવું અને ધર્મકથા કરવી તેને સજ્ઞાયા તપ કહેવાય છે. જ્ઞાન સમૃદ્ધિનો વિવિધ પ્રકારે આત્મ લક્ષ્ય રાખી ઉપયોગ કરવો તેનું નામ સ્વાધ્યાય તપ કહેવાય છે.

૫ ધ્યાન તપ : આત્માના લક્ષ્યે, રાગ-દ્વેષના પરિણામોને છોડી કલેષ થાય તેવું આત્મ અને રૌદ્ર ધ્યાન ન કરવું. આત્માને તેજસ્વી બનાવે તેવા ધર્મ અને શુકલ પરિણામ વાળી વિચારણા કરવી તેને ધ્યાન તપ કહેવાય છે.

૬ કાઉસગ્ગ તપ : સયનાસનની ક્રિયાનો ત્યાગ કરી, કાયાના વ્યાપારોનો ત્યાગ કરી, સમાધિલાવે કાયાને સ્થિર કરી આત્મ ભાવમાં રમણ કરવું તેનું નામ કાઉસગ્ગ તપ કહેવાય છે.

આ છ પ્રકારનો આભ્યંતર તપ કહ્યો. તેનાથી જ્ઞાનની, સ્વાધ્યાયની ચિંતનની

સ્વસ્વરૂપમાં રમણુતાની ભાવના જાગૃત થાય છે. સાધક આત્મા પોતાના જીવનમાં આધ્યાત્મિક વિકાસ કરવા લાગે છે.

વિવિધ તપશ્ચર્યાનું ફળ શું ?

एवं त्वं तु दुविहं, जे सम्मं आयरे मुणी ।

સો સ્વિષ્ઠં સવ્ય સંસારા, વિષ્ણુચ્ચંદ્ર પંડિઓ ॥ ઉત્ત. ૩૦-૩૬

આવી રીતે ખંને પ્રકારના તપને જે મુનિ સમ્યક્ પ્રકારે આવરે છે, તે પંડીત સાધક સર્વ સંસારથી જલ્દી મુક્ત થાય છે. આવા તપ વડે અંતર ચેતના જાગૃત થાય છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની પર્યાયોમાં વિશુદ્ધતા આવે છે. સાધકાત્મા અનંત સંસારને પાર કરી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં સ્થિત થઈ જાય છે.

તપ કેવી રીતે કરવો જોઈએ ?

सो हु तवो कायव्वो, जेण मणो मंगुलं न चित्तेइ ।

जेण न इन्द्रिय हाणी, जेण य जोगो न हायंति ॥

તે તપ કરવો જોઈએ કે જે તપ કરવાથી મન અશુભ ચિંતવે નહીં, ઇન્દ્રિયોને ખાધા પહોંચે નહીં અને સંયમના વ્યાપારો અટકે નહીં.

ता जह न देहपीडा न यावि, चियमंस सोणियत्तं तु ।

जह धम्मज्ञाण वुद्धी, तहा इमं हेइ कायव्वं ॥

જે રીતે શરીરને પીડા ન થાય, તેમજ માંસ અને લોહીનું જામવાપણું પણ ન બને જેવી રીતે ધર્મધ્યાનની વૃદ્ધિ થાય, તેવી રીતે આ તપ કરવા જોઈએ.

જ્ઞાતા ધર્મકથાંગ સૂત્રનો અધિકાર આલે છે. ભગવાન મલ્લિનાથ પૂર્વ ભવમાં મહાબલમુનિના રૂપે મહામંગળકારી તપશ્ચર્યા કરી રહ્યા છે અને તપસ્વીઓની ઉત્ક્રાંતિ લાવે ભક્તિ પણ કરી રહ્યા છે.

ઉપવાસ કોણ કરી શકે છે ?

बलं थामं च पेहाए, सध्धामारोग्ग मप्पणो ।

खेत्तं कालं च विन्नाय, तहप्पाणं निजुंजए ॥

ઉપવાસ કરનારની ચોગ્યતા કેવી હોય તે વિષે શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે. જે પોતાના બલ અને ધૈર્યને ધ્યાનમાં લઈ, શ્રદ્ધા અને આરોગ્યપૂર્વક ક્ષેત્ર અને કાળનો વિચાર કરી, તેને અનુસરી ઉપવાસ કરવો જોઈએ. ઉપવાસ કરનારે પોતાની તાકાતનો પ્રથમ વિચાર કરી લેવો જોઈએ. પોતાનું ધૈર્ય કેટલું છે તેને માપી લેવું જોઈએ. શરીર નિરોગી હોય તે ઉપવાસ કરી શકે છે. ઉપવાસની શ્રદ્ધા ન હોય તો મત ન બની

શકે. ઉપવાસીએ ક્ષેત્રનો વિચાર કરવો જોઈએ. અનાય ક્ષેત્ર હોય, ગરમી સખત પડતી હોય તપને અનુકુળ વાતાવરણ ન હોય તે પણ જોવું જોઈએ. ઘરની સ્થિતિ અને પોતાનો સમય પ્રતિકુળ હોય તો તપ કેવી રીતે થાય ? આવા છએ પ્રકારની વિચારણા પૂર્વક ઉપવાસ કરે, તે શાંતિસમાધિથી કર્મ નિર્જરાનો લાભ મેળવી શકે છે.

રાજગૃહી નગરીમાં અર્જુન નામનો માળી રહેતો હતો. તેને બંધુમતિ નામની રૂપવંતી પત્ની હતી અને જણા રોજ બગીચામાં જઈ રંગબેરંગી ફૂલો ચુંટી તેના દ્વારા પોતાની આજીવિકા ચલાવતાં હતાં. અર્જુન માળીને એક નિયમ હતો કે ચુંટેલા ફૂલોમાંથી સારા સુગંધી પુષ્પોને બગીચાના દેવળમાં પ્રતિષ્ઠિત યક્ષને ચડાવવા. અર્જુન યક્ષને ફૂલ ચડાવી રોજ પૂજા પ્રાર્થના કરતો હતો. એક વખત નગરીના છ ગોળિ પુરૂષોએ બંધુમતિને જોઈ. તેનાં રૂપમાં અંધ બની તેઓ તેના પ્રતિ આકર્ષાયા.

અર્જુન રોજના નિયમ પ્રમાણે બંધુમતિની સાથે યક્ષમંદીરમાં પ્રવેશી પૂજા પ્રાર્થના કરી રહ્યો છે. એવામાં કામાંધ બનેલા છએ પુરૂષોએ બંનેને પૂજા કરતાં જોઈ અંદરથી મંદીરના દરવાજા બંધ કરી દીધા. અર્જુનને બાંધી એક બાજુ હટાવી દીધો. તેઓ છએ બંધુમતિ સાથે પોતાની મોહ કામના પૂર્ણ કરવા પ્રયાસ કરતાં હતાં. આ બધું જોઈ અર્જુનને ખૂબજ લાગી આવ્યું. “અરે ! આ યક્ષરાજની મેં રોજ પૂજા-પ્રાર્થના કરી અને આજે એનાં જ સ્થાનમાં આ દુષ્ટ પુરૂષો મને પરાધીન બનાવી મારી પત્ની સાથે આ કુવ્યવહાર કરશે ?” તેણે યક્ષની ખરા દિલથી પ્રાર્થના કરી. યક્ષરાજ અંતરીક્ષમાંથી પ્રગટ થઈ અર્જુનના શરીરમાં પ્રવેશી ગયા.

અર્જુનના શરીરમાં બળ પ્રગટ્યું. પોતાની શક્તિ દ્વારા બંધન તોડી મુક્ત થયો અને યક્ષમૂર્તિના હાથમાંથી ગદા ઉપાડી લીધી અર્જુન આ દૃશ્યથી ખૂબજ કુદ્ધ થયો હતો. તેણે તુરત જ ગદા વડે છએ પુરૂષોને મારી નાખ્યા. આ ઘટનાનું કારણ બંધુમતિનું રૂપ હતું એવો વિચાર કરી અર્જુને બંધુમતિને પણ મારી નાખી. અર્જુન છ પુરૂષ અને એક સ્ત્રીની હત્યા કરી મંદીરની બહાર નીકળ્યો. જ્યાં ક્યાંય પુરૂષને જુએ એટલે ગદા લઈને દોડે અને પેલા પુરૂષને મારી નાંખે. આવી રીતે રોજના છ પુરૂષ અને એક સ્ત્રીની હત્યા કરતો થઈ ગયો.

અર્જુન માળીની આ ભયંકર હિંસક લીલાથી રાજગૃહીના લોકો ત્રાસી ગયા, લોકોએ નગરી બહાર જવા-આવવાનું બંધ કર્યું. સૌ પોત પોતાના પ્રાણની રક્ષા કરવા લાગ્યા એ જ સમય કાળમાં તરણતારણ ભગવાન મહાવીર ગામાનુગ્રામ વિહાર કરતાં રાજગૃહીના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. ભગવંતના પદાર્પણના સમાચાર વાયુ વેગે રાજગૃહીની જનતાને મળી ગયા છે. અર્જુન માળીના ભયથી મહાવીરના દર્શન કરવા કોઈ પણ હિંમત ધરી શકતું નથી.

રાજગૃહીમાં સુદર્શન નામનો એક શ્રેષ્ઠીપુત્ર ભગવંતના પદાર્પણના ખબર સાંભળી દર્શન કરવા ઉત્સુક બન્યો. તેણે ઘેર આવી પોતાની માતાને કહ્યું. “અમ્મા ! મારે ભગવાન મહાવીરના દર્શન કરવા ઉદ્યાનમાં જવું છે.” માતાએ કહ્યું “ઝેટા ! દર્શનાર્થે કેમ જઈશ ? રસ્તામાં અર્જુન માળી કુર અને ઘાતકી બન્યો છે. તે કોઈને મૃત્યુમાંથી છોડતો નથી “ઝેટા ! ત્યાં ન જવાય. ઘેર બેસી ભગવંતનું નામ લે.

મહાવીરનો દર્શનાભિલાષી સુદર્શન માતાની વાત સાંભળી ભયભીત ન બન્યો. તેમજ કાયર બની ઘેર બેઠો ન રહ્યો. તેણે માતા પાસેથી ધર્મ સંસ્કાર મેળવ્યા હતા. તે બોલી ઉઠ્યો, “ માં ! ભગવાનના દર્શનાર્થે જતાં કદાચ રસ્તામાં મૃત્યુ આવશે તો તારા શીખડાવ્યા મુજબ હું મહામંગલકારી લોકમાં ઉત્તમ એવા ચાર શરણાને સ્વીકાર કરી, સાગારી અણસણ લઈ બેસી જઈશ પછી શું ?” સુદર્શનની આવી હિંમત ભરી ધર્મભાવના સાંભળી માતા પુત્રને રોકી શકી નહીં. સુદર્શન તો માતાને પ્રણામ કરી મહાવીરના દર્શનાર્થે રવાના થયો. નગરીની બહાર સુદર્શનને આવતો જોઈ અર્જુન માળી ગદાને ઊંચી કરી, તેની સામે ચાલ્યો. સુદર્શન અર્જુન માળીને પોતા તરફ આવતો જોઈ સાવધાન થયો, નિર્દોષ જગ્યાને જોઈ, હિંમતના સથવારે ચાર શરણાને સ્વીકાર કરી સાગારી અણસણનો પ્રારંભ કર્યો.

આહાર શરીરને ઉપાધિ, પચક્રુ પાપ અહાર

મરણુ આવે તો વોસિફ, જીવું તો આગાર.

સુદર્શન મૃત્યુને નજીક દેખતાં, આવી રીતે સાગારી સંથારો લઈ ભગવંત ધ્યાનમાં બેસી ગયો. અર્જુન માળી નજીક આવ્યો. બેઠેલા પુરૂષને જોઈ ગદા ફેરવવા લાગ્યો. જેવી ગદા અર્જુન ઉપર મારવા ગયો કે તુરત જ સુદર્શનની પરમ ધર્મ શ્રદ્ધાના પ્રભાવથી અર્જુનના દેહમાં પ્રવેશેલો દેવ યક્ષ ચાલ્યો ગયો. અર્જુન ગદાની સાથે ધરતી ઉપર ઢળી પડ્યો. સુદર્શને આ વાતાવરણ જોઈ સાગારી અણસણને પારી લીધું. તે હિંમત ધરી અર્જુનની પાસે ગયો. અર્જુને આંખ ખોલી તેના સામું જોયું સુદર્શને તેનો હાથ પકડી ઉભો કર્યો અને દર્શનાર્થે સાથે લીધો. રસ્તે જતાં સુદર્શને અર્જુનની સાથે વાત કરી. મહાવીરના શરણમાં લઈ દર્શન કરાવ્યા. બંને એ પ્રભુના દર્શન કર્યા. બંને એ વીરવાણીનું શ્રવણ કર્યું. અર્જુનને છ મહીના સુધી છ છ પુરૂષ અને એક એક સ્ત્રી એમ સાત સાતની ઘાત કરેલી, તે પાપનો પશ્ચાતાપ થયો. તેણે પ્રભુ મહાવીરના ચરણોમાં પુષ્પશાળી બનવા દીક્ષાને અંગિકાર કરી લીધી. તે મુનિ કરેલા પાપનું પ્રાયશ્ચિત, પ્રભુનો વિનય, સંતોની વૈયાવચ્ચ, પ્રભુવાણીનો સ્વાધ્યાય, શુદ્ધાત્મભાવોનું ધ્યાન અને આત્મસમાધિના લક્ષ્યે કાઉસગ્ગ કરી છએ આલ્યંતર તપમાં રમણ કરતાં છઠ્ઠું છઠ્ઠુંના ઉપવાસ કરી નગરીના માર્ગ કિનારે ધ્યાનમાં બેસી ગયા.

ધન્ય અભ્યુન માળી, કર્યો કદાગ્રહ દૂર
વીરપે વ્રત લઈને, સત્યવાદી હુવા શૂર. ૧૮
કરી છઠ્ઠ છઠ્ઠ પારણાં, ક્ષમા કરી ભરપૂર
છ માસની માંહી, કર્મ ક્રિયા ચક્રચૂર. ૧૯

ધ્યાનમાં બેઠેલા અભ્યુન મુનિને લેઈ, રસ્તે નીકળતાં લોકોને, પોતાના કુટુંબીજનોની કરેલી હત્યા યાદ આવી. લોકો મુનિને વેરના બદલે અનેક રીતે અશાતા કરવા લાગ્યા. મુનિએ સમતાલાવે દુઃખને સહન કરી લીધું. સૌની સાથે ક્ષમા રાખી, સૌને ક્ષમા આપી, અંત સમય સુધી સમાધ રાખી છ મહિનાની ઉત્ક્રાંત તપશ્ચર્યા કરી, કરેલા પાપોનો નાશ કરી, કર્મક્ષયની સાથે મહાતપસ્વીના રૂપે મુક્તિને વરી ગયા.

ધન્ય છે આવા ક્ષમાશીલ સંતને !
ધન્ય છે આવા તપસ્વી મુનિને !
ધન્ય છે આવા ધૈર્યતાના સ્વામીને !
ધન્ય તેમની ઉત્ક્રાંત સાધનાને !

મહાબલમુનિ પણ ઉત્ક્રાંત પરિણામે મંગળ તપશ્ચર્યા કરી રહ્યા છે. તપસ્વી મુનિઓની અનન્ય લાવે વાતસલ્ય પૂર્વક ભક્તિ કરતાં તીર્થંકર ગોત્રના સાતમાં બોલની આરાધના કરી રહ્યા છે. હવે આઠમો બોલ શું છે તેના ભાવ ભેદ અવસરે કહેવાશે.



૩૭

જન્માષ્ટમિ અને શ્રીકૃષ્ણ

(શ્રાવણ વદ ૬ તા. ૧૮-૮-૭૬ બુધવાર)

ભારત પર્વોનો દેશ છે. પર્વના પ્રયોજકોએ અલગ અલગ પર્વ સાથે બાર માસની કોઈને કોઈ તિથિની વિશેષતાને બેડી દઈ પર્વ પ્રયોજનની સાર્થકતા સાથે તિથિને અમર બનાવી દીધી છે.

સાંભળો ! તિથિઓની અમરતા કેવી રીતે છે ?

૧ પ્રતિપદા-પડવો. તેનું પર્વ ધ્રુવેટી પડવો. ૨ બીજ-તેનું પર્વ ભાઈબીજ. ૩ ત્રીજ-તેનું પર્વ અખાત્રીજ (અક્ષય તૃતિયા). ૪ ચૌથ-ગણેશચૌથ. ૫ પાંચમ-નાગપંચમી અને જ્ઞાન પાંચમ તેમજ વસંત પંચમી. ૬ છઠ્ઠ-રાંધણુ છઠ્ઠ. ૭ સાતમ

—શીતળા સાતમ. ૮ આઠમ-જન્માષ્ટમિ (શ્રીકૃષ્ણ જન્મ). ૯ નોમ-રામનવમી (શ્રીરામ જન્મ). ૧૦ દશમ-વિજયા દશમી. ૧૧ અગીયારસ-ભીમ અગીયારસ અને મૌન એકાદશી. ૧૨ બારશ-રેંટીયા બારશ ૧૩ તેરશ-ધનતેરશ. ૧૪ ચૌદશ-કાળી ચૌદશ (૩૫ ચતુર્દશી). ૧૫ પુનમ-શરદ પુનમ. અને ૧૬ અમાસ-દિવાળી અમાવસ્યા.

આ સોળે તહેવારો બાર માસની ચૌવીસ ચૌવીસ તિથિઓમાંથી જે તિથિ પર્વ સાથે જોડાયેલી છે. તે તિથિ અમર બની ગઈ છે. પર્વોનું સર્જન માનવજીવનની ઉત્કાંતિનું દર્શન છે.

પર્વો બે પ્રકારના છે. એક લૌકિક પર્વ અને બીજું આધ્યાત્મિક પર્વ. લૌકિક પર્વ માનસિક, શારીરિક, આર્થિક, રાષ્ટ્રીય અને વ્યવહારિક દૃષ્ટિને લક્ષ્યમાં રાખી આયોજીત કરવામાં આવે છે. જેમાં ખાવા-પીવા-હરવા-ફરવાની ક્રિયાઓ સાથે પરસ્પરના સોહાર્દ અને પ્રેમનું દર્શન હોય છે. આધ્યાત્મિક પર્વને લોકોત્તર પર્વ કહેવાય છે. જેમાં આત્મ વિકાસને લક્ષ્યમાં લઈ વિવિધ પ્રેરણાઓનું માર્ગદર્શન મળે છે. પ્રત્યેક લૌકિક પર્વની પાછળ પણ આધ્યાત્મિકતા તો લરેલી જ હોય છે. પર્વના હેતુ અને કારણો ને માત્ર વ્યવહારનું સામાન્ય રૂપ જ ન આપતાં, તેના આધ્યાત્મિક ભાવો જાણવા અને સમજવાનો સૌ ધર્મોના અનુયાયીઓએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આજનું પર્વ છે જન્માષ્ટમિ

જન્માષ્ટમિ એટલે કૃષ્ણ જન્મ મહોત્સવ. આજનો દિવસ શ્રીકૃષ્ણજીના જીવન પરિચયનો દિવસ છે. શ્રીકૃષ્ણજી કયાં જન્મ પામ્યા હતાં ? તેમના માતા પિતા, ગોત્ર, વંશ, કુટુંબ અને રાજ્ય-દેશને જોળખવાનો આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. શ્રી કૃષ્ણજીને પુરૂષોત્તમ ભગવાન વાસુદેવ પણ કહેવામાં આવતાં હતાં.

ત્રિશષ્ટિ શલાકા પુરૂષોનું દર્શન

જૈન ધર્મમાં ૨૪ તીર્થંકર, ૧૨ ચક્રવર્તી, નવ વાસુદેવ અને નવ પ્રતિવાસુદેવ એમ ૬૩ પુરૂષોને શ્લાઘનીય ઉત્તમ પુરૂષ કહેવામાં આવ્યા છે.

ચૌવીશ તીર્થંકર

- | | | |
|---------------------------|----------------------------|--------------------------|
| ૧ શ્રી ઋષભદેવસ્વામી | ૨ શ્રી અજીતનાથસ્વામી | ૩ શ્રી સંભવનાથસ્વામી |
| ૪ શ્રી અભિનંદનસ્વામી | ૫ શ્રી સુમતિનાથસ્વામી | ૬ શ્રી પ્રહાસલુસ્વામી |
| ૭ શ્રી સુપાર્શ્વનાથસ્વામી | ૮ શ્રી ચંદ્રપ્રભુસ્વામી | ૯ શ્રી સુવિચિનાથસ્વામી. |
| ૧૦ શ્રી શીતળનાથસ્વામી. | ૧૧ શ્રી શ્રેયાંસનાથસ્વામી. | ૧૨ શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી. |
| ૧૩ શ્રી વિમળનાથસ્વામી. | ૧૪ શ્રી અનંતનાથસ્વામી | ૧૫ શ્રી ધર્મનાથસ્વામી. |
| ૧૬ શ્રી શાંતિનાથ સ્વામી | ૧૭ શ્રી કુંથુનાથસ્વામી. | ૧૮ શ્રી અરનાથસ્વામી. |

૧૯ શ્રી મહિષનાથસ્વામી. ૨૦ શ્રી મુનિમુનસ્વામી. ૨૧ શ્રી નમિનાથસ્વામી.
૨૨ શ્રી નેમનાથસ્વામી ૨૩ શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વામી. ૨૪ શ્રી મહાવીરસ્વામી
(શ્રી વર્ધમાનસ્વામી).

બાર ચક્રવર્તી

૧ ભરત. ૨ સગર. ૩ મધવ. ૪ સનતકુમાર. ૫ શાંતિનાથ. ૬ કુંથુનાથ. ૭
અરનાથ. ૮ સુભુમ. ૯ મહાપદ્મ. ૧૦ હરિષેણ. ૧૧ જય. ૧૨ પ્રહલદત્ત.

નવ વામુદેવ

૧ ત્રિપૃષ્ઠ. ૨ દ્વિપૃષ્ઠ. ૩ સ્વયંભૂ ૪ પુરુષોત્તમ. ૫ પુરુષસિંહ ૬ પુરુષ પુંડરિક.
૭ દત્ત. ૮ નારાયણ (લક્ષ્મણ). ૯ શ્રીકૃષ્ણ.

નવ બળદેવ

૧ અચળ. ૨ વિજય. ૩ ભદ્ર. ૪ સુપ્રભ. ૫ સુદર્શન. ૬ આનંદ. ૭ નંદન.
૮ શ્રીપદ્મ (રામ). ૯ બળભદ્ર.

નવ પ્રતિવામુદેવ

૧ અન્વગ્રીવ (સુગ્રીવ). ૨ તારક. ૩ મેરક. ૪ મધુકીટ ૫ નિશુભ. ૬ બલિ.
૭ પ્રહલાદ. ૮ રાવણ. ૯ જરાસંધ.

આ ત્રેસઠ શલાકા પુરુષોને જ્ઞાનીજનોએ ત્રણ ભાગમાં વહેંચી બતાવ્યા છે.
૧ ધર્મપુરુષ ૨ ભોગપુરુષ અને ૩ કર્મપુરુષ કહેવાય છે.

૧. ધર્મપુરુષ : અરિહંતદેવ-તીર્થંકર પ્રભુને ધર્મપુરુષ કહેવાય છે. તેઓ ધર્મની
સ્થાપના કરનાર હોય જેથી તેમને આદીકર પણ કહેવાય છે. હવે તીર્થંકર ભગવતોના
વિશેષણો સાંભળો ! સ્વયં સંબુદ્ધ, પુરુષોત્તમ, પુરુષસિંહ, પુરુષ શ્રેષ્ઠ પુંડરિક, પુરુષ
શ્રેષ્ઠ, ગંધહસ્તિ, લોકોત્તમ, લોકનાથ, લોકહિતકર, લોકપ્રદીપ, લોક પ્રયોતક, અભયદાની,
અશ્રુદાની, માર્ગદાની, શરણદાની, શુભદાની, બૌદ્ધિદાની, ધર્મદાની, ધર્મદેશના દાની,
ધર્મનાયક, ધર્મસારથી, ધર્મચક્રવર્તી, છન, સર્વજ્ઞ, કેવળજ્ઞાની અને કેવળદર્શની
વગેરે પણ વિશેષણો આપવામાં આવ્યા છે.

૨. ભોગપુરુષ : ચક્રવર્તી મહારાજને ભોગપુરુષ કહેવાય છે. તેઓ છ ખંડની
ઋધિ, સિધ્ધિ અને સમૃદ્ધિના સ્વામી હોય છે. ચૌસઠ હજાર રાણીઓના નાથ
હોય છે. સોળ હજાર દેવો નિરંતર સેવામાં રહે છે. બત્રીશ હજાર મુકુટખંભી
રાજાઓ તેમની આજ્ઞામાં રહે છે. ૮૪ લાખ હાથી, ૮૪ લાખ ઘોડા, ૮૪ લાખ રથ
અને ૯૬ કોડ પાયદળ. આવી તેમની અતુરંગી સેના હોય છે. ૭૨ હજાર મોટા

નગર અને ૯૬ કોડ ગામના માલીક હોય છે. તેઓ ચૌદ રત્ન અને નવ નિધાનના ધણી હોય છે.

ચૌદ રત્ન : ૧ ચક્ર. ૨ છત્ર. ૩ અસિ. ૪ દંડ. ૫ ચર્મ. ૬ મણિ. ૭ કાંગણિ. ૮ સેનાપતિ. ૯ ગાથાપતિ. ૧૦ વાર્ધિક. ૧૧ પુરોહિત. ૧૨ સ્ત્રીરત્ન. ૧૩ અર્ધ. ૧૪ ગજરત્ન. આ ચૌદ રત્નો કહ્યા. તેના અર્થ અને વિસ્તાર કરવાનો સમય નથી.

નવ ઉત્તમ પદવી : ૧ તીર્થંકરની પદવી. ૨ ચક્રવર્તીની પદવી. ૩ વાસુદેવની પદવી. ૪ બળદેવની પદવી. ૫ માંડલિકની પદવી. ૬ કેવળીની પદવી. ૭ સાધુશ્રીની પદવી. ૮ શ્રાવકશ્રીની પદવી અને ૯ સમક્રિતિની પદવી. આ નવ ઉત્તમ પદવીનાં નામ તમેએ ધ્યાનેય સાંભળ્યા છે ?

૩. કર્મપુરુષ : નવ વાસુદેવ, નવપ્રતિ વાસુદેવ અને નવ બળદેવ. આ બધા નરવીરો પોતાના કર્મધર્મવાળા હોય છે. મુખ્યત્વે વાસુદેવને કર્મપુરુષ કહેવાય છે. તેઓ પોતાના પૂર્વ જન્મમાં કરેલા કર્મોના ફળની માંગણી કરીને આવ્યા હોય છે. એટલે તેઓ નિયાણુકલા-નિયાણુ કરેલા પુરુષ કહેવાય છે. પ્રતિ વાસુદેવ પણ તેવા જ હોય છે. વાસુદેવ શંખ, ચક્ર અને ગદાના ધારક હોય છે. ત્રણ ખંડની ઋધિ, સિધિના સ્વામી હોય છે. તેને સોળ હજાર રાણીઓનો પરિવાર હોય છે. પ્રતિ વાસુદેવની સાથે કોઈ નિમિત્ત કારણે યુધ્ધ થાય છે. તેઓ પ્રતિ વાસુદેવને મારી તેનું રાજ્ય મેળવી, પોતે તેના સ્વામી બને છે. વાસુદેવ અને બલદેવ અપર માતાના પુત્રો અને એક જ પિતાના સંતાન હોય છે. જેથી બંને ભાઈઓ ગણાય છે. જેમકે કૃષ્ણ અને બળદ્ર. તેઓ બંને ભાઈઓ છે પરંતુ બંનેની માતા અલગ અલગ છે. આ વાત શ્રીકૃષ્ણશ્રીનો પરિચય કરાવતાં શાસ્ત્રધારે કહેયું, આ બધું શીખવાં જેવું છે. બાલુવા જેવું છે. તમે બાલુતાં હો તો કેવી મઝા આવે ?

એકસઠ માતાને આવન પિતા, નવ નવ ત્રીના ને બારે ચોવીસા
ઓગણસાઠ મિત્રા ને સાઠ શરીરા, ત્રેસઠ પુરુષાને પુરુષ જગીશા.

આ અવસર્પિષ્ણકાળના ત્રેસઠ ઉત્તમ શલાકા પુરુષો માટે આ દોહો કહેવામાં આવ્યો છે. તેમાં પાંચ પ્રશ્ન છે. તમે લોકો શું સમજ્યા ? કંઈ નહીં. એમ સીધો જવાબ આપી દેવાથી તમે બાહોશ કે હોંશીયાર ચા બાલુકાર નહીં ગણાવ. આ પાંચે પ્રશ્નો સમજ્યા જેવા છે. સમજ્યા છે ? હાં. તો હવે સાંભળો. હું સમજાવું છું. થોડીવાર પહેલાં જ ત્રેસઠ ઉત્તમ પુરુષોનો નામો બતાવ્યા હતાં. તેના માટે કહેવાયું કે નવ નવ ત્રીનાને બારે ચોવીસા. નવ વાસુદેવ, નવ બળદેવ અને નવ પ્રતિ વાસુદેવ આ ત્રણેને નવ નવ ગણાવ્યા છે. બાર ચક્રવર્તી અને ચોવીસ તીર્થંકર પ્રભુ

બતાવ્યા છે. ત્રેસઠ પુરૂષાને પુરૂષ જગીશા. એટલે આ કુલ ત્રેસઠ ઉત્તમ પુરૂષોમાંથી કોઈ એજ ભવમાં, કોઈ અન્ય ભવમાં જગદીશ્વર બની મોક્ષે જનારા છે.

વળી દરે એ ચક્રવર્તી, રાજ્ય રમણી રિંધ છોડ
દરે સુગતે પહોંચ્યા, કુળને શોભા ચોડ. ૧૯

ચૌવીસ તીર્થંકર ભગવંતો એ જ ભવમાં મોક્ષે જાય છે. ચક્રવર્તીઓ છખંડની ઋધિ છોડી દીક્ષા અંગિકાર કરે તો મોક્ષે યા સ્વર્ગમાં જાય છે. ત્યાગ ન કરે તો ચક્રવર્તીઓ, વાસુદેવો અને પ્રતિ વાસુદેવો અધોલોકમાં જાય છે. નવ બળદેવોમાંથી જે દીક્ષા લઈ સર્વજ્ઞ બને તે મોક્ષમાં જાય છે અને બાકી ઉર્ધ્વલોકમાં જાય છે. તમો પ્રાર્થના કરતી વખતે સાધુ વંદનામાં બોલો છોને ?

ઈણ અવસર્પિણિમાં આઠ રામ ગયા મોક્ષ
બળભદ્ર મુનિશ્વર ગયા પંચમે દેવલોક.

સાધુ વંદનાની દરેક કડીઓના અર્થ સમજવા જોઈએ. અર્થ સમજશે તો બોલવામાં ઘણું જ ભાવ સાથે આનંદ આવશે. હવે ત્રેસઠ પુરૂષોના માતા, પિતા કેટલા હોય ! જવાબ આપો ? “મહારાજ સાહેબ ! બંને ત્રેસઠ ત્રેસઠ હોય.” આ દોહામાં તો એકસઠ માતા ને બાવન પિતા કહ્યા છે. ત્રેસઠમાંથી કેમ ઘટી ગયા ? સૌથી પહેલાં તો એ યાદ હોવું જોઈએ કે શ્રી શાંતિનાથસ્વામી, શ્રી કુંથુનાથસ્વામી અને શ્રી અરનાથસ્વામી આ ત્રણે પુરૂષો ચક્રવર્તી રૂપે હતાં. તેઓએ છ ખંડની ઋધિનો ત્યાગ કરી, તીર્થંકર બન્યા હતાં. જેથી ત્રણ ઘટ્ટયા ગણાય અને મહાવીરનો આત્મા આ જ અવસર્પિણિકાળનાં પૂર્વભવમાં ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ રૂપે હતો એટલે એક જ જીવે અલગ અલગ ભવમાં બે પદવી પ્રાપ્ત કરેલી હતી. એટલે ઓગણું સાઠ મિત્રોને સાઠ શરીરા કહેવાયા. ભગવાન મહાવીરસ્વામીને બે માતા-પિતા હતાં. એક તો માતા દેવાનંદા અને ઋષભદત્ત ગ્રાહ્યણ પિતા બીજા સિદ્ધાર્થ રાજ અને માતા ત્રિશલા હતાં. જેથી ત્રણ તીર્થંકરના માતા ઘટ્ટયા અને મહાવીરસ્વામીની એક માતા વધ્યા એટલે એકસઠ માતા થયા. બીજી વાસુદેવ અને બળદેવના પિતા એક જ હોય એટલે એકસઠમાંથી નવ ઘટ્ટયા જેથી તે બાવન પિતા ગણાયા. આ બધી વાતો ત્રેસઠ ઉત્તમ પુરૂષોની કહેવામાં આવી. તમો બૂલી તો નથી ગયાને ? આજે જન્માષ્ટમીનો દિવસ છે. ત્રેસઠ ઉત્તમ પુરૂષોમાં શ્રીકૃષ્ણજી નવમાં વાસુદેવ અને બળરામ નવમાં બળદેવ હતાં. શ્રી કૃષ્ણજીનો પરિચય શાસ્ત્રકાર કરાવે છે.

સોરિય પુરમ્મિ નયરે, આસિ રાયા મહિદ્ધિં.

વસુદેવુત્તિ નામેળં, રાય લક્ષ્ણ સંજુળ ॥ ઉત્ત. ૨૨/૧

સૌર્યપુર નામનું નગર હતું. ત્યાં રાજ લક્ષણ સંયુક્ત વસુદેવ નામના મહર્ધિક રાજ હતાં.

તરસ મજ્જા દુવે આસી, રોહિણી દેવઈ તહા ।

તાસિ દોળું દુવે પુત્તો, રૂઢા રામ કેસવા ॥ ઉત્ત. ૨૨/૨

વસુદેવ મહારાજને રોહિણી અને દેવકી એ રાણીઓ હતી. તે બંનેમાંથી રોહિણીને રામ-બળરામ અને દેવકીને કેશવ-કૃષ્ણ નામે ઈષ્ટ પુત્રો હતાં.

અન્યકાર કહે છે કે મથુરા નગરીમાં વસુદેવજીને ૭૨ હજાર રાણીઓ હતી. તેમાં રોહિણી અને દેવકી બંને મુખ્ય રાણીઓ હતી. બળદેવના જન્મ સુચક એક વાર મહારાણી રોહિણીએ રાત્રે ચાર મહાસ્વપ્ન જોયા. તેનાં કૃણ સ્વરૂપ સવાનવ મહિને રોહિણીએ કુંવરને જન્મ આપ્યો. બારમે દિવસે તે કુંવરનું નામ રામ પાડવામાં આવ્યું. આગળ જતાં તેઓ બળભદ્ર નામે જગપ્રસિધ્ધ થયા.

એકવાર મહારાજ કંસે કોઈ નિમિત્તિયા પાસેથી જાણેલું કે તારું મૃત્યુ દેવકીના સાતમા સંતાનથી થશે. જેથી કંસે દેવકી અને વસુદેવને કેદ કર્યા હતાં. ખાસ ચોકીદારો વડે તેમનું ધ્યાન રાખવામાં આવતું હતું. રાણી દેવકીએ જેલમાં જ કમશઃ છ પુત્રોને જન્મ આપ્યો હતો. પરંતુ ભદ્રીલપુરની નાગ ગાથાપતીની પત્ની સુલસાના ભાગ્યમાં છ મૃત-પુત્રોનો જન્મ હતો. તે હરિણુગમેષિ દેવતાની રોજ આરાધના કરતી હતી. જેથી હરિણુગમેષિદેવ સુલસાના મૃતપુત્રને કેદમાં રહેલી દેવકીની પાસે મુકી તેના સુંદર પુત્રને લઈ તે દેવ સુલસાની પાસે રાખી દેતો હતો. હવે દેવકીના છએ પુત્રો સુલસાને ઘેર મોટા થાય છે. સાંભળો ! સાધુ વંદનામાં કહ્યું છે.

શ્રી અનેક સેનાદિક છએ, સહોદર ભાઈ
વસુદેવના નંદન, દેવકી જ્યારી માઈ. ૫૭
ભદ્રીલપુર નગરી, નાગ ગાહાવઈ જાણુ
સુલસા ઘેર વધિયા, સાંભળી નેમની વાણુ. ૫૮
તજી બત્રીશ (૨) અંતે ઉરી, નીકળ્યા પટકાય
નળ કુબેર સમાણા, ભેટ્યા શ્રી નેમિના પાય. ૫૯
કરી છકૂ છકૂ પારણાં, મનમેં વૈરાગ્ય લાય
એક માસ સંથારે, મુગતિ બિરાલ્યા જાય. ૬૦

તે છએ પુત્રો ઉંમર લાયક બની બત્રીશ બત્રીશ ઓંઓ સાથે લગ્ન કરે છે. સંસારના મુખ વૈભવોને ભોગવી શ્રી નેમપ્રભુજીનાં ચરણોમાં દીક્ષિત બની છકૂછકૂનાં

પારણાની આકરી તપશ્ચર્યા કરી એક માસના સંધારે છએ સુનિએ મુકિતમાં સીધાવે છે.

દેવકીના મૃત પુત્રને જોઈ કંસને ગર્વ સમાતો નથી. અહંકારથી કહેવા લાગ્યો. “મારા પુણ્યનો કેવો ઠાઠ છે કે દેવકીના પુત્ર જન્મ સાથે જ મરી જાય છે.” આવી રીતે છ પુત્રોની ઘટના બને છે અને કંસ ક્યાંય કુલ્યો સમાતો નથી.

આ બાળુ જરાસંધ અને કંસના ત્રાસથી જનતા ત્રાસી ગઈ હતી. લોકો હુંખીત હતાં. સૌ ઈશ્વરનું નામ સ્મરણ કરી આશ્વાસન પામતાં હતાં કહ્યું છે ને!

જ્યારે જ્યારે જગતભરમાં, ધર્મનો હ્રાસ થાય
ત્યારે ત્યારે પરમ પુરૂષો, જન્મ લેતા જણાય.

જગતમાં જ્યારે હિંસા-પાપ અને અત્યાચાર ફેલાઈ છે ત્યારે તેને દૂર કરવા કોઈ મહાપુરૂષનો જન્મ થાય છે અને તે પુરૂષ લોકોને આવા ત્રાસમાંથી બચાવે છે. આ બાળુ બળલદ્રના જન્મને સો વર્ષ પુર્ણ થઈ રહ્યા છે અને રાણી દેવકીને વાસુદેવના જન્મ સુચક સાત મહાસ્વપ્નો આવે છે. તેણી સ્વાતંત્ર માસ પુર્ણ થયે શ્રાવણ માસની વદ પક્ષની અંધારી અષ્ટમ રાત્રિએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. પુણ્યશાળી પુત્રના જન્મથી સૌ ચોક્કીદારો ઉંઘી ગયા છે. વાસુદેવ બંધનથી મુક્ત બની ગયા છે. દેવકીને પુત્ર જન્મની જાણ થતાં આવે છે અને પુત્ર રક્ષણનો વિચાર કરે છે. શ્યામવર્ણવાળું નમણું શમણું તેજસ્વી મુખડું જોઈ બંને ખૂબ જ રાશી થયા. પરંતુ વધામણાં કરનાર કોણ? જુઓ! કર્મની ગતી કેવી વિચિત્ર છે. પુણ્યશાળી પુરૂષના પ્રાગટ્યથી અષ્ટમિની રાત્રી ધન્ય બની ગઈ. જે જન્માષ્ટમિના નામે પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ. આજે હજારો વર્ષ વીત્યા છતાં શ્રીકૃષ્ણ જન્મના વધામણાં કરતાં ભારતના લોકો ગૌરવ અનુભવે છે.

માતા-પિતાને પોતાના સંતાનની કેટલી મમતા હોય છે? તમે સૌ તે અનુભવી છો. આવું હૃદય વલ્લભ સંતાન કંસના હાથમાં ન જાય તેને માટે વસુદેવ પોતે એક કરંડીયામાં બાળકને સુવડાવી માથા ઉપર લઈ બહાર નીકળવા જાય છે ત્યાંતો દરવાજા પણ ખુલ્લી ગયા છે. ગોકુળનો નંદ તે વસુદેવનો દનેહી છે તેમની પત્ની જ્યોતાદા ખૂબ જ લાગણીવાળી છે. તેઓનો પરસ્પર મીઠો સંબંધ છે. વસુદેવ ને ગોકુળ તરફ જતાં રસ્તામાં યમુનાનદી આવે છે. દેવયોગે નદીએ પશુ માર્ગ કરી આપ્યો. વસુદેવ કૃષ્ણને લઈ નંદને ઘેર પહોંચ્યા. તેણે વિગતથી બધી વાત કરી. નંદને ત્યાં જ્યોતાદાએ પણ રાત્રીના એક પુત્રોનો જન્મ આપ્યો હતો. વસુદેવે કૃષ્ણને જ્યોતાદાની બાળુ સુવડાવી દીધો અને તેના બદલામાં જન્મેલી પુત્રીને લઈને કરંડીયામાં સુવડી દીધી. નંદને લલામણ કરતાં વસુદેવ બોલ્યા. “જો જો હો! આ વાતની ખબર

કંસને ન પડે તેનું ધ્યાન રાખજો. ” નંદે કહ્યું, “ વસુદેવ ! તમો નિશ્ચિંત રહો. આ વાત કોઈ નહીં જાણી શકે. ” “ આ પુત્રને અમે અમારા પ્રાણ કરતાં પણ વધારે પ્રિય સમજી તેનું પુત્ર સરીખું પાલન કરીશું. ” “ હવે ! તમો જલ્દી પહોંચી જાઓ, મોડું ન કરો. રાણી દેવકીને કહેજો ચિંતા ન કરશો. જશોદા તમારા પુત્રને ઘણું જ વાતસલ્યપૂર્વક મોટો કરશે. ”

વાસુદેવ પુત્રીને લઈ જલ્દી પાછા કારાગૃહમાં પહોંચી ગયા પુત્રીને દેવકીની ખાજુમાં સુવડાવી અને સઘળી વાતથી વાકેફ કર્યા. પહેરેદાર જાગ્યા. પુત્રીના જન્મના સમાચાર જાણી તેઓએ કંસને ખબર જણાવ્યા. કંસ આવ્યો. પુત્રીને જોઈ ખૂબજ હસ્યો. ગર્વથી માથું ઉંચું કરી કંસ જોલ્યો. વાહ રે કુદરત વાહ ! મારા પુણ્યનો કેવો પ્રતાપ છે કે દેવકીના ઉદરથી મારો વેરી ન જન્મતાં, પુત્રી જ જન્મી ? એમ કરી પુત્રીને હાથમાં લઈ આકાશમાં ફેંકી દેવયોગે આકાશમાં ઉછળતી પુત્રી ખોલી ઉઠી કંસ ! યાદ રાખજો. તારો વેરી તો જન્મી ચુક્યો છે. કંસ કંઈ સમજી શક્યો નહીં. દેવકીના સાતમાં સંતાનનો નાશ કરી, ગર્વ મનાવતો રાજ્યમાં ચાલ્યો ગયો.

હવે જશોદાએ દેવકીના લાલનું મુખડું જોઈ. ખારમે દીવસે કૃષ્ણ એવું નામ પાડ્યું. જશોદાની સેવાથી કૃષ્ણ મોટા થાય છે. નંદને ઘેર ગાયો છે. ગાયોના વાછડું છે. દૂધ, દહીં અને ગોરસના વાસણો ભર્યા છે. કૃષ્ણ તો ગોપાલકના પુત્રોની સાથે રમે છે. વાંસળી વગાડી ગાયોને પોતાના પ્રતિ આકર્ષે છે.

કેવું નિર્દોષ જીવન !

કેવો નિર્દોષ આનંદ !

કેવું સાત્વિક ભોજન !

કેવી સાત્વિક ભક્તિ !

કેવો સાત્વિક પ્રેમ !

કૃષ્ણજી ગાયોને ખૂબ પ્રેમપૂર્વક પાળે છે. તેની સેવા કરે છે. ભાઈઓ, બહેનો, બાળકો સૌમાં કૃષ્ણજી તો સૌનું પ્રેમ પાત્ર બની ગયા છે. એકવાર કૃષ્ણને પૂછવામાં આવ્યું કે તમો ક્યાં વસો છો ? સાંભળો ! કૃષ્ણ શું જવાબ આપે છે.

ગાવો મે અગ્રત સન્તુ, ગાવો મે સંતુ પૃષ્ઠતઃ ।

ગાવો મે પાર્શ્વતઃ સન્તુ, ગવાં મધ્યે વસામ્યહમ્ ॥

ગાયો મારી આગળ છે. ગાયો મારી પાછળ છે. ગાયો મારી બાજુમાં છે. હું તો ગાયોની વચ્ચે વસું છું.

જશોદાએ આપેલી કૂમકાંવાળી વાંસળી જ્યારે કૃષ્ણ વગાડે છે ત્યારે તેના મધુર સ્વરે ગાયો ઉભી રહી પ્રેમપૂર્વક સાંભળે છે. વાછરડાઓ તો ઊંચા કાન કરી નાચવા લાગે છે. બાળકો કુદવા લાગે છે. વાસળીના નાદે કૃષ્ણજીએ ગોપીઓને પણ ગાડી કરી છે. ખરેખર કૃષ્ણ એ તો પ્રેમના અવતાર હતાં.

કૃષ્ણ જેવી ગાયોની લકિત, ભારતમાં ઘરઘર પ્રગટશે. ત્યારે ભારતના ખાલુડાઓ દૂધ, દહીં. છાશ અને ગોરસ મેળવી ભાગ્યશાળી બનશે.

આજની દયનીય સ્થિતિ સાથે તે કામની તુલના કરો. તમારે કારને રાખવા મોટર ગેરેજ છે પરંતુ ગાયને માટે જગ્યા નથી. તેનું પરિણામ શું આવ્યું. આજે પણ ધન ઓછું થતું જાય છે. આજે ગાયના સાચા દહીં દુધ, ઘી જેવા મળતાં નથી. બધું બનાવટી, લેબોરેટરી વાળું બની ગયું છે તમારા સંતાન માટે એક દિવસ એવો આવશે કે ગાય એ તો રાણીબાગનું એક પ્રાણી બની જશે. જગો! હજી સમય છે. ગાયની સેવાથી સાત્વીકતા સુસંસ્કારીતા અને શાકાહારનું દર્શન થશે. આજે લતે લતે રસ્તાની વચ્ચે પૈસાથી ભરેલી મટકી બાંધવામાં આવી હશે. બનાવટી કાનુડા અને તેના સાથીદારો બાળ કનૈયાનું નાટક કરી ગોવિંદા આલા ગોવિંદા આલા આમ બોલતાં થકા મટકીને ફેાડી તેમાંથી પૈસા લઈ જશે. શું આ પૈસાથી દહીં, દુધ, ઘી કે ગોરસ ખરીદીને સૌ ખાશે પીશે કે તેનો દારૂ લઈ તેનું પાન કરી નશામાં ચુર બની મહાપાપોનું સેવન કરશે? ગુજરાતી સમાજમાં આજના દીવસે ઘરઘર ગુગારનાં પાટલા મંડાશે. લોકો ગુગાર રમી જયંતિ ઉજવશે. ગુગાર અને દારૂ એ કૃષ્ણ જન્મ મહોત્સવની સાર્થકતા છે?

જેનો અને વૈશ્ણવોને સદ્બુદ્ધિ ક્યારે મળશે?

અન્યકાર કહે છે કે બળભદ્રજીના જન્મ પછી સો વર્ષે શ્રીકૃષ્ણજીનો જન્મ થયો હતો. શ્રીકૃષ્ણજી ગોકુળમાં મોટા થયા અને તેમને લણાવવાના બહાને બળભદ્રજી પણ ગોકુળમાં રહ્યા હતાં. બંને ભાઈઓ મોટા થયા અને મથુરામાં જઈ કંસને વધ કર્યો. તે કંસ પ્રતિ વાસુદેવ જરાસંધનો જમાઈ થતો હતો. તેથી જરાસંધે કૃષ્ણ અને બળભદ્રને શીક્ષા કરવા પોતાને ત્યાં તેડાવ્યા. આ વાતની જાણ થતાં સસુદ્ર વિજય અને વસુદેવે બંનેને અપરિપક્વ સમજી, તેના રક્ષણ માટે સારાએ યાદવ પરિવારને લઈ મથુરાનો ત્યાગ કરી પશ્ચિમ દિશા તરફ રવાના થઈ ગયા. જરાસંધના કાળકુંવર વગેરેને બળર પડતાં યાદવ પરિવારને મારવા પાછળ આવ્યા. જેની સેવામાં દેવોની મમતા હોય, જેના પ્રબળ પુણ્યનો ઉદય હોય, તેના વાળ ફેાળ વાંકો કરી શકે? પરનો નાશ કરવા જતાં કાળકુંવર વગેરેનો જ નાશ થઈ ગયો.

મથુરાથી નીકળતી વખતે નિમિત્તિયાએ કહ્યું હતું કે “પશ્ચિમ દિશા તરફ જતાં

જે સ્થાને સત્યભામા રાણી બે કુંવરોને જન્મ આપે ત્યાં જ નગરી વસાવી રહેવાથી તમો સૌને સર્વપ્રકારે લાભ થશે. હવે તેઓ મથુરાથી નીકળી પશ્ચિમ દિશાએ જતાં એકદમ સમુદ્ર કિનારે સૌરાષ્ટ્રમાં પહોંચ્યા. ગીરનાર પર્વતની વાયવ્ય કોણમાં યાદવો છાવણી નાખીને રહ્યા. તે સમયે રાણી સત્યભામાએ બે પુત્રોને જન્મ આપ્યો. શ્રીકૃષ્ણજીએ અકૂમ તપ કરી દેવની આરાધના કરી. દેવ હાજર થયો. બોલાવાનું પ્રયોજન પુછ્યું. શ્રીકૃષ્ણજીએ કહ્યું કે “જે જગ્યાએ દ્વારિકાનગરી સમુદ્રમાં ડુબી ગઈ છે. તે જ સ્થાને ફરી નવી દ્વારિકા વસાવો.” ઇન્દ્રની આજ્ઞાથી કુબેર ભંડારીઓએ ૬૬ માઈલ લાંબી અને ૭૨ માઈલની પહોળી, ધનધાન્યથી ભરપુર, સોનાનો ગઢ કિલ્લો અને કાંગરાવાળી, ખાઈ, ઉદ્યાન, બગીચા, આરામો સાથે મોટી મોટી મહેલાઓથી શોભતી દ્વારિકાનગરી તૈયાર કરી આપી. શુભસુહૃતે નગરમાં યાદવોએ પ્રવેશ કર્યો. સૌ સુખ શાંતિથી રહેવા લાગ્યા.

સમય આવ્યે શ્રીકૃષ્ણ અને બળદ્રજીએ જરાસંધ સાથે યુધ્ધ કર્યું તેને મારી શ્રીકૃષ્ણજી વાસુદેવ તરીકે પ્રસિધ્ધ થયા અને દ્વારિકાધિપતિ બન્યા. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે દ્વારિકાનગરીમાં સમુદ્રવિજય આદિ દશ દશાહ્લ હતાં. જેની સંખ્યા દશ હોય અને જે પૂજ્ય હોય તેને દશાહ્લ કહેવાય છે.

દશ દશાહ્લ : ૧ સમુદ્ર વિજય ૨ ક્ષોભ ૩ સ્મિમિત ૪ સાગર ૫ હિમવાન ૬ અચલ ૭ ધરણ ૮ પુરણ ૯ અભિચંદ્ર અને ૧૦ વસુદેવ. વસુદેવજીને કુંતી અને માદ્રી આ બે નાની બહેનો હતી. બળદેવ અને વાસુદેવના પરિવારને પણ દશાહ્લ કહેવાય છે. દ્વારિકામાં બળદેવ આદિ પાંચ મહાવીર હતાં. પદ્મન્ન આદિ ૩૧ કોઠ કુમાર હતાં. અપરાજિત સાંબ આદિ સાઠ હજાર શુરવીર હતાં. મહાસેન આદિ સેનાપતિઓને આધિન ૫૬ હજાર સૈનિકો હતાં. વીરસેન આદિ કાર્યક્રુશળ ૨૧ હજાર વીર હતાં. રૂક્મણી આદિ સોળ હજાર રાણી હતી. ચોસઠ કળાઓમાં પૂર્ણ એવી અનંગસેના આદિ અનેક ગણિકાઓ હતી. ઐશ્વર્યશાળી નાગરિકો નગર રક્ષકો, સામાંત રાજાઓ, શેઠ, સેનાપતિ અને સાર્થવાહ વગેરે હતાં. પરમ પ્રતાપી શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ દ્વારિકાથી લઈ વૈતાલ્ય પર્વત સુધી અર્ધ ભારત ખંડના એક છત્રી રાજા હતાં. તેઓ ત્રિખંડાધિપતિ પણ કહેવાતા હતાં. શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ સપરિવાર ક્ષેમક્રુશળ દ્વારિકામાં રહેતા હતાં.

ભક્ત કહે છે શું કૃષ્ણજી દ્વારિકામાં જ રહેતા હતાં ? ના ના, તો ક્યાં ક્યાં ? સાંભળો !

કરાગ્રે વસતિ લક્ષ્મીઃ, કર મૂલે તુ સરસ્વતી ।

કર મધ્યે તુ ગોવિંદઃ, પ્રમાતે કર દર્શનમ્ ॥

કર એટલે હાથ. લોકો સવારે ઉઠી ગે હાથને ખુલ્લા કરીને જુઓ છે. પ્રશ્ન થશે કે શા માટે? તેના જવાબમાં કહે છે. હાથનાં અગ્ર ભાગમાં લક્ષ્મી વસે છે. હાથના મૂળમાં સરસ્વતી વસે છે અને હાથના મધ્યમાં ગોવિંદ એટલે પ્રભુ વસે છે. ભાવાર્થ એ છે કે હાથ વડે પરિશ્રમ કરે તો પોતાની ભાગ્ય લક્ષ્મી અને સરસ્વતી પ્રગટ થાય છે. અને હાથ જોડી વિનયપૂર્વક નમસ્કાર કરવામાં આવે તો નમ્રતા રૂપી સદ્ગુણ પ્રગટે છે.

શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ મહારાજ હોવા છતાં માતા-પિતાને પ્રણામ કરતાં હતાં. તેઓ સમૃદ્ધિના સ્વામી હોવા છતાં સુદામા જેવા ગરીબ મિત્રને પ્રેમથી ભેટ્યા હતાં અને તેનું રંકપણું ટાળી તેને સુખી કર્યા હતાં. વાસુદેવ ગુણગ્રાહી હતાં. એકવાર સવારી લઈને જતાં માર્ગને કિનારે એક મરેલી કુતરી પડી હતી. સૌ સાથીઓ દુર્ગંધથી મુખને ઢાંકી રહ્યા હતાં ત્યારે વાસુદેવ કહે છે, જુઓ! તેની બત્રીશી કેટેલી સ્વચ્છ છે.

સમુદ્ર વિજય રાજાની મહારાણી શીવાદેવીના પુત્ર અરિષ્ટનેમિ નેમનાથ હતાં. તેઓએ લગ્ન પ્રસંગે જીવોની અનુકંપા લાવી. લગ્નનો ત્યાગ કરી રૈવતાચલ-ગિરનાર ઉપર દીક્ષાને ધારણ કરી બાવીસમાં તીર્થંકર બન્યા હતાં. તેઓ યાદવ કુળદીપક બની ત્રણ લોકના નાથ બન્યા હતાં.

શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે ભગવાન નેમનાથજીના શાસનની અનેક રીતે પ્રભાવના કરી હતી. રાજ અંતઃપુરની મહારાણીઓ, રાજકુમારો, યાદવપુત્રો તેમજ નગર જનતાને પ્રેમથી આજ્ઞા આપી લબ્ધ રીતે દીક્ષા મહોત્સવ કરી તીર્થંકર ગોત્ર નામકર્મને બાંધેલ હતું. છેવટે યાદવ પુત્રોએ મધપાન કરી દ્વીપાયન ઋષિને ક્રોધિત કર્યા હતાં. ઋષિએ નગરીને બાળી નાખી શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્ર બળતી નગરી છોડી જંગલમાં આશ્રય ગયા. વાસુદેવ તૃષાતુર બની વટવૃક્ષની નીચે સુતા હતાં. વનવાસી જરાકુમાર પીતામ્બર ઓઢી સુતેલા વાસુદેવને ઓળખી શક્યો નહીં. તેણે મૃગસમજી તીર છોડ્યું. વાસુદેવનો દેહ ઘવાયો. તેઓ હજાર વર્ષની વયે, મૃત્યુ પામી ત્રીજી પાતાળે પરલોક વાસી થયા ત્યાંથી નીકળી આવતી ચોવીસીમાં અમમજીન નામે ખારસા તીર્થંકર થશે.

આપણે મહામંત્રના પ્રથમ પદમાં નમો અરિહંતાણું કહીએ છીએ. તેમાં ત્રિકાલીક તીર્થંકર પ્રભુને નમસ્કાર કરીએ છીએ. વર્તમાને શ્રીમંધરસ્વામીને ભૂતકાલીન શ્રી મહાવીર સ્વામીને અને ભવિષ્યકાલીન અમમજીન એટલે શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવના આત્માને નમસ્કાર કરીએ છીએ.

શ્રીકૃષ્ણજીનું જીવન મેઘ ધનુષ્યની જેમ સપ્તરંગી હતું. તેમનાં જીવનમાંથી વિવિધ પ્રેરણાઓ મેળવશું તો આપણા સૌનું આત્મકલ્યાણ થશે.

સંસ્કાર મુડી સ્વાધ્યાય

(શ્રાવણ વદ ૧૦ તા. ૧૬-૮-૧૯૭૬ શુક્રવાર)

વિશ્વમાં સંપત્તિ ઘણી છે. સંપત્તિવાન પણ ઘણાં છે. સંપત્તિ એટલે લક્ષ્મી. જેનું ખીજી નામ છે ધન-પૈસો. જગતમાં સૌને ધનવાન બનવાના કોડ છે. તમારે શું બનવું છે ? લક્ષ્મીદાસ કે સંપત્તિવાન ? શું કહે છે ? ધનવાન બનવું છે. વાહ ! વાહ ! કેવી સારી ભાવના છે. કેવું ધન ભેઈએ છે ? જે ધન આવ્યા પછી ફરી આદ્યું બંધ તેવું કે સદાને માટે તમારી સાથે જ રહેએવું ? તમો જેના માટે દોડાદોડ કરો છો તે તો કાયમ રહેવાવાળું નથી. સંપત્તિ મળી એટલે શ્રીમંત બની જવાય એ વાત બરાબર છે. પરંતુ પૈસો હોય એ જ માત્ર ગૌરવની વાત નથી.

લક્ષ્મીના બે પ્રકાર છે. એક ભૌતિક લક્ષ્મી અને બીજી આધ્યાત્મિક. જેની પાસે મોટો ફેલ્ટ હોય, કારખાનાઓ હોય, હજારો રોજગારો કામ કરતા હોય એવી ફેક્ટરીઓ હોય, ઘણી કંપનીના ભાગીદાર હોય, અનેક રીતના લેઈટેસ્ટ વૈભવો હોય, ફ્રેન્ચ-રેડીયો-ટી વી. કે ક્રીજ હોય, હરવા ફરવાને માટે કાર હોય, આ બધા ભૌતિક લક્ષ્મીના નમુનાઓ છે. જેનો સંયોગ સદા સર્વદા રહી શકતો નથી.

જ્ઞાન એ આધ્યાત્મિક સંપત્તિ છે : જેની પાસે આવી જ્ઞાન સંપત્તિના ભંડાર છે તે જ સાચો ધનવાન છે. આવો ધનવાન શાંતિથી જીવન પસાર કરી શકે છે. આવી જ્ઞાન લક્ષ્મી મળવી એ જીવનનું પરમ સૌભાગ્ય છે. આજના ધનવાનો પાસે જરૂર ધન છે. પરંતુ તેને શાંતિ નથી. રાત્રે નિંદ આવતી નથી. જેનાથી ચિંતાનો વધારો જ થયા કરે છે. જીવન ભોખમ માટે મોટો ભય રહ્યા કરે છે તો આવી લક્ષ્મી મળવાથી લાભ શું ? લોકો જરૂર તેની વાહ ! વાહ ! કરશે. તેને ધનવાન પણ કહેશે પરંતુ જ્ઞાનીઓની દૃષ્ટિમાં તેઓ સાચા ધનવાન કે સંપત્તિવાન નથી. તેઓ તો માત્ર દયાને પાત્ર જ છે.

સંસ્કાર ધન તે સાચું ધન છે :

સંપત્તિવાનોમાં ક્યારેક દુર્ગુણોનું દર્શન થાય છે ત્યારે સજ્જનો કહી ઉઠે છે કે જો ધન પતનને માર્ગે લઈ જાય તે ધન ન ભેઈએ. જેની પાસે સંસ્કાર ધન છે. તેઓ દિનપ્રતિદિન રૂડા સંસ્કારો દ્વારા આદર્શ બની રહે છે. સંસ્કાર વ્યક્તિના આદર્શો સૌને માટે પ્રેરણાદાયી બને છે. ધનવાનોના ભોગોપભોગ આદર્શો નિંદાને

પાત્ર બને છે. સંપત્તિ સાથે સંસ્કારનો સંયોગ થાય તો સંપત્તિવાન દેવ બની જાય છે. તેની લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય થાય છે. લોકોપકારનું નિમિત્ત બને છે.

જ્ઞાન એ અમૂલ્ય નિધિ છે : જેની પાસે જ્ઞાન ખબનો છે તેઓ સાચા સુખી બની શકે છે. જ્ઞાન વગર જીવન પાંગળું બની રહે છે. જ્ઞાન દ્વારા સાચી દ્રષ્ટિ મળે છે અને તેનો સૃષ્ટિમાં જય જયકાર થાય છે. જ્ઞાન મેળવવા માટે માનવે સદા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ. આપણે ત્યાં રોજ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રના પ્રવચનો ચાલી રહ્યા છે. જેમાં લગવાન મલ્લિનાથનો આત્મા પૂર્વભવે મહાબળ મુનિના રૂપમાં તીર્થંકર નામ ગોત્રની આરાધનાના વીસ જોડની સાધના કરી રહ્યો છે. આઠમે જોડ છે. અભિક્ષણ નાળોવઓમે જેનો અર્થ છે વારંવાર નવું નવું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ. જ્ઞાન માટે પુરૂષાર્થશીલ બનવું જોઈએ.

શ્રી ઠાણાંગ સૂત્રમાં આઠ પ્રકારના ઉદ્યમ ખતાવવામાં આવ્યા છે.

૧. નવા જ્ઞાનનો સંગ્રહ કરવો :

તમે જ્યારે બજારમાં જાઓ છો ત્યારે નવી નવી વસ્તુઓ જુઓ છો. તે જોઈને ખરીદવાનું મન થઈ જાય છે કે નહીં? અંપકભાઈ! જોલો, મન થઈ જાય કે નહીં. હાં જરૂર થાય. શું શું ખરીદી લ્યો? જે પસંદ આવે તે. અમે જ્ઞાન સામગ્રીઓ લઈને આવ્યા છીએ. અમારી પાસેથી કંઈ ખરીદશો કે નહીં? તમારા બધાને ઘેર ખરીદીનો સારો સ્ટોક રાખો છો. અરે! મેળા કે ઉત્સવમાં જવો છો તો ત્યાંથી પણ રમકડાંઓ ખરીદી લાવો છો. ઘરેઘર સો કેઈસમાં તેનું પ્રદર્શન જોવા મળે છે. જહની ખરીદી આ જીવે ઘણી કરી છે. તેમાં અનંતા લવ ગયા. હવે આ લવમાં જ્ઞાનને મેળવી તેનો સારી રીતે સંગ્રહ કરવો જોઈએ.

૨. નવા કર્મને રોકવા :

નવા કર્મને અટકાવવા માટે ચારિત્ર ધર્મનું અવલંબન કરવું જોઈએ. વ્રત, નિયમ કે પ્રત્યાખ્યાન વગર નવા કર્મ રોકાય નહીં. કર્મ એ રિપુ છે. તે મહાશત્રુ છે. શત્રુનો ઘર પ્રવેશ સારો નથી. તેવી રીતે કર્મનું આવવું આત્મા માટે સારું નથી. શત્રુ પ્રવેશ ન કરે તેને માટે તમે કેટલા બગૃત છો? તો કર્મ માટે કંઈ નહીં કરો?

૩. જીના કર્મનો ક્ષય કરવો :

તમારી ગફલતના કારણે તમારા ઘરમાં ચાર પ્રવેશી ગયો હોય તો તેનું નીકર કે ભાઈની જેમ પ્રેમ કરી અંદર રાખો કે તુરત જ બહાર કાઢવાનો પ્રયત્ન કરો! રસીકભાઈ! શું કરો? શુરૂ મહારાજ! તેને કાંઈ ન રખાય. તેને કાઢે જ છુટકો કરીએ. વાહ! તમે કેટલા વિવેકી અને બગૃત છો. તમોને બજાર છે ને, તમારા

અંતર ગૃહમાં કર્મ શત્રુ ઘર કરીને બેસી ગયા છે. તમોને દેખાતાં જ નથી. હવે જુઓ ! તપાસો, તેનાથી સાવધાન બની. તેને તપશ્ચર્યા દ્વારા જલદી જલદી સ્વાના કરો.

એક વેપારી હતો. તેને દીક્ષા લેવાના ભાવ થયા. રોજ કહ્યા કરે કે મારે દીક્ષા લેવી છે. પરંતુ તે વેપારમાંથી નિવૃત્ત જ ન થાય. કેવી રીતે દીક્ષા લેયે. એક બુદ્ધિમાને તેને રસ્તો સુઝાડ્યો અને કહ્યું.

શેઠ ! સાંભળો, તમારે દીક્ષા લેવાના ભાવ છે ને ? હાં. તો હવે વેપાર બંધ કરો. કેવી રીતે કરું મને કંઈ સુઝતું જ નથી. જુઓ ! હવે નવો માલ લાવવો બંધ કરો અને જુનો માલ છે તેને વેંચી નાખો, આ રીતે વેપાર કરશો તો એક દિવસે માલ ખલાસ થશે અને તમો છુટા થઈ જશો. માર્ગ કેટલો ઉત્તમ છે પરંતુ વેપારી વેપારનો મોહ જતો કરે તો આમાંથી માર્ગ નીકળે. જુનો માલ સ્ટોકમાંથી ઓછો થતો નથી અને નવો માલ આવતો બંધ થતો નથી. હવે વેપારી દીક્ષા ક્યાંથી લઈ શકે ?

અહીં તમારી સ્થિતિ પણ આ વેપારી શેઠ જેવી જ છે ને ? કર્મનો સ્ટોક ઘણો છે. તેનો નીકાલ થતો નથી અને નવા કર્મ બાંધવા લાગ્યા છે. તેનો વધારો થતો જ જાય છે. ક્યારે છુટશે ? કર્મ છોડવા હોય તો તપ કરો અને નવાં ન લાવવા હોય તો મત-નિયમ કરો.

૪. શીખેલા જ્ઞાનને યાદ કરવું :

તમો સંસારીજનો છો. મેળવેલા ધનને સાચવવા સદા પ્રયત્નશીલ બની રહો છો. રખેને ધન કોઈ ચોરી ન જાય. તે માટે કેટલી સાવધાની ? રખેને ધનનો નાશ ન થઈ જાય તેની કેટલી સંભાળ ? તેવી રીતે મેળવેલા જ્ઞાનની રખેવાળી કેટલી કરી ? ધન કરતાં જ્ઞાનની કિંમત વધારે છે. જ્ઞાન એ જીંદગીની મોંઘી મૂડી છે. મહાપરિશ્રમથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે. તેને સાચવી રાખવા માટે. નિત્ય પ્રતિજ્ઞાનનો સ્વાધ્યાય કરતા રહેવો જોઈએ. શીખેલું જ્ઞાન ભૂલી ન જવાય તેની તકેદારી રાખવી જોઈએ.

૫. પ્રશસ્ત શિષ્યોની દીક્ષા કરવી જોઈએ :

દીક્ષા એટલે સુખશાંતિની સાધના. સંસારીજનો સુખને માટે કાંક્રા મારે છે. તેને સાચા સુખનો માર્ગ બતાવવો એ સંતપુરૂષોનું કર્તવ્ય છે. સાચા સુખના પિપાસુ વ્યક્તિઓને સદ્બોધ વડે સંસારનો મોહ ઉતરાવી, ત્યાગ એ જ સુખનો માર્ગ છે. એવું જ્ઞાન કરાવી તેમને દીક્ષા આપવી જોઈએ. શિષ્ય કરવા એ મોહ નથી. દીક્ષા આપવી એ દોષ નથી. જો શુદ્ધજનો પોતાની નામના અને કીર્તિને માટે શિષ્યોનો સંગ્રહ કરે તો તે પ્રશસ્ત નથી. દીક્ષાર્થીઓના વડીલોની આજ્ઞા વગર અવ્યવહાર પણે

દીક્ષા આપી પરિવાર વધારે તે પ્રશસ્ત નથી. આત્મશ્રેય અને કલ્યાણનું જ્ઞાન કરાવ્યા વગર કોઈપણ જાતના પ્રલોભનો આપી દીક્ષા અંગકાર કરાવી પરિવાર વધારે તે પણ પ્રશસ્ત નથી.

૬. નવદીક્ષિતોને આચારધર્મ શીખડાવવો :

નવા બનેલા સાધુ-સાધ્વીજીઓને આચારધર્મ શીખડાવવો જોઈએ. આચાર એ સ્થિરતાનું સોપાન છે. કોઈપણ સાધક આત્માએ સ્થિર થવું હોય તો પોતાના આચાર ધર્મનું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ. આચાર ધર્મનું જાણપણું પોતાના કર્તવ્યનું ભાન કરાવે છે. આચારથી જીવન પવિત્ર બને છે. આચાર વડે સાધક સશક્ત બને છે. આચારના પાલનથી સાધક પ્રતિભા સંપન્ન બને છે. વિચાર અને આચારનો સુમેળ સાધકને પરમ તેજસ્વી અને પરમ યશસ્વી બનાવે છે. આચાર પરમો ધર્મ: આચારને પરમ ધર્મ કહેવાય છે. આચારે અહિંસા અને વિચારે અનેકાંત. આ બંને જૈન ધર્મના પાયાના સિદ્ધાંતો છે. જેથી પ્રત્યેક આચાર્ય લગવંતોએ, સ્થવિર લગવંતોએ, બહુશ્રુત મુનિરાજોએ, ઉપાધ્યાય લગવંતોએ, પ્રવર્તક મુનિરાજોએ તેમજ પ્રવૃત્તિની સાધ્વીજીઓએ યા ગચ્છના-સંઘાડાના જવાબદાર વડીલોએ પોતાના નવદીક્ષિત સાધકાત્માઓને પક્ષપાત વગર, આચાર ધર્મનું ભાન કરાવી સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્રમાં સ્થિર-મજબૂત-દૃઢ બનાવવા જોઈએ. આવા આચાર સંપદાના શ્રેષ્ઠ ત્યાગિજનો જૈન શાસનની પરમ પ્રભાવના કરી, આત્મશ્રેય સાધી શકશે.

૭. રોગીઓની સેવા કરવી :

સંતોને માટે શરીર એ સંયમનું સાધન છે. જેટલી શરીરની નિરોગતા અને સ્વસ્થતા હોય તેટલી સંયમ પાલનમાં વધારે અનુકુળતા રહે છે. કર્મોદયે અશાતા વેદનીયના કારણ સંયમીજનોને શારીરિક યા માનસિક બિમારી આવે છે. તે સમયે સહયોગી સાધકે ગ્લાન યા પીડિત સંતોની જવાબદારી પૂર્વક પોતાનું પરમ કર્તવ્ય સમજી પ્રસન્નતા સાથે સેવા કરવી જોઈએ. તમારે સંસારીજનોને પણ તમારા ઘરનાં વ્યક્તિઓની સેવા કરવાની હોય છે કે નહીં? તમારે તો તમારા કુટુંબ પરિવાર સિવાય પાડોશીઓની પણ સેવા બજાવવાની રહે છે. પીડિતોની સેવા કરવાથી તેને શાતા ઉપજે છે. તેના આત્માને શાંતિ થાય છે. કર્તવ્યમાર્ગની રેખા ઉપર ચાલનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિએ સેવા કરવાની હોય છે.

૮. પરસ્પરના મતભેદો મિટાવવા :

પંચમ કાળ કઠિન કાળ છે. આજનો સમય સંઘર્ષનો સમય છે. જીવન સાથીઓને કોઈપણ નિમિત્ત કારણે પરસ્પર મતભેદની સંભાવના રહે છે. માનવ વિચારવાન પ્રાણી છે. સૌને પોતપોતાના વિચારોનું સ્વતંત્રપણું રહે છે. વિચારોનું સ્વાતંત્ર્ય ઉદાર હોયું

જોઈએ. અનુદાર વિચારો જલ્દી સંઘર્ષને જન્મ આપે છે. ઘરઘરની અંદર આજે સંઘર્ષ અને મતભેદોના જન્મ થઈ ચુક્યા છે. અનેક પ્રકારની સુખસાધનોની સગવડતા હોવા છતાં માનવને સંઘર્ષના કારણે શાંતિ નથી. ઘરના મતભેદો જાતિમાં સંઘર્ષમાં, શાસન અને ધર્મ સુધી પહોંચ્યા છે.

જૈન સમાજ અનેકાંતવાદની મૂલ્યવાન સંપત્તિનો સ્વામી હોવા છતાં તેમના ઘરમાં અનેક પ્રકારના મતભેદો ચાલી રહ્યા છે. જેવા કે તીર્થના મતભેદ, સંપત્તિના મતભેદ, ગચ્છના મતભેદ, સંપ્રદાયના મતભેદ, આચાર્યના મતભેદ, સંઘના મતભેદ, મંદીર-મૂર્તિના મતભેદ, વિચારના મતભેદ, આચારના મતભેદ, પર્વના મતભેદ, તિથિના મતભેદ આવા તો અનેક મતભેદો છે.

આવી સમસ્યાઓનું સમાધાન સ્વાદ્વાદ છે. પરસ્પરના મતભેદોની ચાવી અનેકાંતવાદ છે. સામા પક્ષની વાતને બરાબર સાંભળો. સામાના પ્રશ્નને બરાબર સમજો. તમારા વિચારોને ઉદાર બનાવો. સામાની વાતને વિશાળ દૃષ્ટિથી જુઓ. ગંભીર રીતે વિચારી તમારી પકડેલી જકડેલી વાતને હળવી બનાવો. સાપેક્ષ રીતે સમજવાનો પ્રયત્ન કરશો તો અવશ્ય સફળ થશો.

આવા આઠ પ્રકારના ઉદય કે પુરૂષાર્થ કરવાથી પોતાની શક્તિ જગૃત થાય છે. પ્રગતિને આધાર મળે છે. વિકાસને વેગ મળે છે. પ્રત્યેક માનવોએ પુરૂષાર્થ કરવો જ જોઈએ. જ્ઞાન માટે પુરૂષાર્થ સ્વ ને સશક્ત બનાવી જાય છે. આવો પુરૂષાર્થ અંતર શક્તિને પ્રગટ કરી જાય છે. સ્વાધ્યાયનો પુરૂષાર્થ આત્માને કેટલો જગૃત બનાવી જાય છે. તે વિષે સાંભળો.

સ્વાધ્યાયાભ્યસનં ચૈવ વાઙ્મયં તપ ઉચ્યતે । સ્વાધ્યાય કરવો તે વાણીનો તપ છે. સ્વાધ્યાય યોગ સમ્પત્યા પરમાત્મા પ્રકાશતે । સ્વાધ્યાયની સંપત્તિથી પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. જેથી સ્વાધ્યાયાત્ મા પ્રમદઃ । સ્વાધ્યાય કરવામાં ભૂલ ન કરો. શતપથમાં લખેલ છે કે જે દિવસે સ્વાધ્યાય ન કરે તે દિવસે બ્રાહ્મણ અબ્રાહ્મણ થઈ જાય છે. અતઃનિત્ય પ્રતિ સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ. ગૌતમસ્વામી ભગવાન મહાવીરસ્વામીને પ્રશ્ન કરે છે.

સજ્ઞાણં મંતે ! જીવે કિં જળયહ ? હે ભગવંત ! સ્વાધ્યાયથી જીવને શુ લાભ થાય છે ? તમો સમજ્યાને ? પ્રશ્ન સમજશો એટલે જવાબ સમજશે. હવે ભગવાન મહાવીર ઉત્તર દ્રરમાવે છે.

સજ્ઞાણં નાનાવરણિજ્ઞં કમ્મં સ્વેહ । ઉત્ત. ૨૯/૧૮

ગૌતમ ! સ્વાધ્યાય કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થાય છે, જ્ઞાન આત્મામાં રહેલું જ છે. જેવું આવરણ ટળે એટલે જ્ઞાન પ્રગટ્યું સમજો.

અહીંના મોટા ઉપાશ્રયથી એક બહેન ઘણીવાર દર્શન કરવા આવે છે. તેઓ કહે, “શુર મહારાજ! મારે પ્રતિક્રમણ શીખવું છે. હું ઘણી મહેનત કરું છું છતાં, મને યાદ જ રહેતું નથી.” તમોને પણ એમ જ થતું હશે. કેમ ચંપકભાઈ! તમારે શું શીખવું છે?

આ જીવને ઘણું ઘણું શીખવાનું લણાવાનું મન થાય છે. પરંતુ ઘણાંને મહેનત કરવા છતાં પણ યાદ રહેતું નથી. તેનું કારણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય છે. સ્વાધ્યાય કરવાથી તે કર્મનું આવરણ ટળે છે. તે તમો સમજી શક્યા. હવે રોજ શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય કરો. સારા સારા ગ્રંથો અને પુસ્તકોનું વાંચન કરો. જ્ઞાન-જ્ઞાની કે જ્ઞાનના સાધનોનું અહુમાન કરો. જરૂર તમારી શક્તિ બગૃત થશે. તમો તમારી જ્ઞાન ધારણા સફળ કરી શકશો.

રાજસ્થાનમાં આચાર્ય શ્રી હસ્તિમલજી મહારાજ સાહેબ ખિરાજે છે. તેઓએ ઘણાં વર્ષોથી “સ્વાધ્યાય સંઘ”ની સ્થાપના કરી છે. આ સંસ્થાના ઘણાં સભ્યો બન્યા છે. જે સભ્ય થાય તેને રોજ અમુક સમય સુધી સ્વાધ્યાય કરવાનો હોય છે. નિત્ય સ્વાધ્યાય કરનાર વ્યક્તિઓએ ઘણું જ્ઞાન મેળવ્યું છે. આ સ્વાધ્યાય સંઘના તૈયાર થયેલા સભ્યો દર વર્ષે ચાતુર્માસ દરમિયાન પ્રવચન આપવા બંધ છે. જે ક્ષેત્રોમાં સાધુ-સાધ્વીજીઓના ચાતુર્માસ ન હોય તે જગ્યાએ તેઓ બંધ છે અને પર્યુષણ પર્વનો, મહોત્સવની ઉજવણીનો લાભ આપે છે. જુઓ! તેઓએ જ્ઞાન મેળવ્યું છે તો સંઘ અને શાસનની કેટલી બધી સેવા કરી શકે છે. આપણે ત્યાં પણ આવી સ્વાધ્યાયની પ્રવૃત્તિ હોવી જોઈએ. તમો શ્રી સંઘે ગ્રંથ અને ગ્રંથાલયનું ઉદ્ઘાટન તો કરી લીધું. ગ્રંથો માટે ગોદરેજના કબાટો પણ આવી ગયા. શાસ્ત્રો-પુસ્તકો વગેરે પણ છે. હવે શું જોઈએ? તમો સૌ ભાઈ બહેનોમાં જ્ઞાન માટે ભૂખ જોઈએ? શીખવાનો રસ જોઈએ. રસ બગ્યા વગર કંઈ બની શકે નહીં.

ધરિાનનો એક વજીર હતો. તેને જ્ઞાનની ઘણી મોટી ભૂખ હતી. નવું બણવાનો, નવું વાંચવાનો ઘણો રસ હતો. વજીરે પોતાની જ્ઞાનભૂખને સંતોષવા ઘણાં ગ્રંથો અને સાહિત્યને દૂરથી મંગાવી સંગ્રહ કરેલો હતો. તેના સંગ્રહાલયમાં એક લાખને ૭૦ હજાર પુસ્તકો હતાં. વજીર આ સાહિત્યનો રોજ સ્વાધ્યાય કરતો હતો. તેને ક્યારેક બહારગામ જવાનું થતું ત્યારે પોતાના રસાલા સાથે મનગમતાં ગ્રંથો લઈ જતો અને જિંટ ઉપર બેઠા બેઠા પણ તે સ્વાધ્યાય કરતો હતો. જુઓ! સ્વાધ્યાય કરવાની તેની કેટલી અદ્ભુત જાણસા?

સ્વાધ્યાયના પાંચ પ્રકાર શાસ્ત્રકાર બતાવે છે,

વાયના પુચ્છના ચેવ, તહેવ પરિયટ્ટના ।

અણુપ્પેહા ધમ્મકહા, સજ્ઞાઓ પંચહામવે ॥ ઉત્ત. ૩૦/૩૪

૧ વાચના લેવી, ૨ પ્રશ્ન પૂછવા, ૩ વારંવાર શાસ્ત્ર ફેરવવું, ૪ સૂત્રાદિના અર્થ તથા રહસ્યને ચિંતવવું અને ૫ ધર્મકથા કરવી. આ પાંચ પ્રકાર સ્વાધ્યાયના કહ્યા છે.

સ્વાધ્યાયના આ પાંચ પ્રકાર માટે ગૌતમ અને મહાવીરની પ્રશ્નાવલી જાણવા જેવી છે. પ્રશ્નકર્તા ગૌતમ છે અને મહાવીર સમાધાન કરે છે. સાંભળો પ્રશ્ન અને સમાધાન.

૧. વાચનાય ણ મંતે ! જીવે કિં જળયઈ ? હે પૂણ્ય ! વાચનથી જીવને શું લાભ થાય છે ? વા. નિજ્જરં જળયઈ । સુયસ્સવ અણુસેજ્જનાય અણાસાયનાય વટ્ટપ । સુયસ્સ અણુસેજ્જનાય અણાસાયનાય વટ્ટમાણે તિત્થ ધમ્મં અવલમ્બઈ । તિત્થ ધમ્મં અવલમ્બમાણે મહાનિજ્જરે મહાપજ્જવસાણે ભવઈ । ઉત્ત. ૨૯/૧૬. વાચનથી કર્મની નિર્જરા થાય છે. અને સૂત્ર પ્રેમ થવાથી જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થાય છે. આવા સૂત્ર પ્રેમથી તીર્થંકરોનાં ધર્મનું અવલંબન મળે છે. તે સત્યધર્મના અવલંબન વડે કર્મની મહાનિર્જરા કરી આપણો જીવ નિષ્કર્મી બને છે. વાચનમાં સ્વ વાચન અને અધ્યયન એટલે અભ્યાસ. એ બંનેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. નવું જ્ઞાન મેળવવું હોય ત્યારે પૂ. આચાર્યદેવ, ઉપાધ્યાયજી યા સાધુ સાધ્વીજીઓ કે વડીલો પાસેથી તે જ્ઞાન સંબંધી પાઠ લેવો તેને વાચના કહેવાય છે. તેમની પાસેથી શીખવું. અભ્યાસ કરવો, નવું જાણપણું મેળવવું તે વાચના કહેવાય છે. અભ્યાસ કરનારે રોજ રોજ નવો પાઠ લેવાનો અને શીખેલો પાઠ યાદ કરીને ગુરૂજનોને સંભળાવવો જોઈએ. અભ્યાસ કરતાં પ્રશ્ન થાય તો જરૂર પૂછવું જોઈએ અને સમાધાન મેળવવું જોઈએ. હવે પૂછવા સંબંધી બીજો પ્રકાર બતાવે છે.

૨ પહિપુચ્છણયાય ણ મંતે ! જીવે કિં જળયઈ ? હે પૂણ્ય ! પુછવાથી એટલે શાસ્ત્રચર્ચાથી જીવ શું મેળવે છે ? ૫. સુત્તત્થ તદુભયાઈં વિસોહેઈ । કંઠામોહણિજ્જ કમ્મં વોછિન્દઈ ઉત્ત. ૨૯/૨૦ શાસ્ત્રચર્ચાથી સૂત્ર અને તેના અર્થ બંનેને શોધી શકે છે. કાંક્ષા મોહનીય કર્મને છેદી નાખે છે. એટલે પ્રશ્નાદિ પુછવાથી પોતાની શંકાનું સમાધાન મેળવી લે છે.

અભ્યાસ કરવામાં એમને એમ ગોખી લેવામાં આવે, તે સાચું છે. પરંતુ સાથે સાથે જે પાઠ યા શબ્દ યાદ કરવામાં આવે છે. તે શું છે. તે જાણવા માટે પ્રશ્ન થવો જોઈએ. પ્રશ્ન થાય એટલે તેનો જવાબ પણ મેળવી લેવો જરૂરી છે. આવું સમાધાન પૂર્વક જ્ઞાન જીવને સ્થિર કરે છે. હવે સમાધાન પૂર્વક શીખેલું જ્ઞાન ભૂલાઈ ન જાય તે માટે ત્રીજો પ્રકાર બતાવે છે,

શીખેલા જ્ઞાનને રાજ રાજ ફેરવવું જોઈએ. બહેનો! તમે એક વર્ષ માટે અથાણું બનાવી રાખો છો ને? હાં. મહારાજ. તો તેને સારા રાખવા માટે તેમાં હાથ ફેરવો કે નહીં? 'જરૂર ફેરવવો જોઈએ. નહીં' તો બગડી જાય છે. તમે ઘરની અનેક ચીજો બગડી ન જાય તેને માટે કેટલી સાવધાની રાખો છો. તો દેશમાં રહી નાનપણમાં જૈનશાળાએ જઈ જે જ્ઞાન શીખ્યા હતાં. તે બધું યાદ છે કે ભૂલી ગયા? “ભૂલી ગયા છીએ.” કેમ ભૂલાઈ ગયું? તેનો એક જ ઉત્તર છે. તેને ફરીવાર યાદ કર્યું નહીં.

ગૌતમસ્વામી આ સંબંધી ભગવાનને પ્રશ્ન કરે છે. ૩ પરિયટ્ટણોપ ણં મંતે જીવે! કિં જણયઈ? જ્ઞાનને વારવાર યાદ કરવાથી એટલે તેની આવૃત્તિ કરવાથી શું લાભ થાય? ભગવાન મહાવીર ઉત્તર ફરમાવે છે, પરિયટ્ટણાપ વંજણાઈં જણયઈ વંજણલધ્ધિંચ ઉપ્પાપઈ. ઉત્ત ૨૯/૨૧ હે ગૌતમ જ્ઞાનનું પુનરાવર્તન કરવાથી વિસરેલા અક્ષરોને ફરી યાદ કરી દે છે અને અક્ષર લખિધ પ્રાપ્ત કરે છે.

એક કવિ હતો. તે બ્યારે કોઈપણ વાત સાંભળે કે કોઈ ઘટના જુએ એટલે તેના ઉપર કાવ્ય યા દોહા બનાવી લેતાં. તે શીઘ્ર કવિ હતો. એકવાર કવિને રાજસ્થાનમાં જવાનું થયું. તે સમયે ત્યાં એક માનસિંહ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજાએ એક દેવની સ્થાપના કરેલી હતી. રાજાને તેની ઉપર ઘણી જ શ્રદ્ધા હતી. રાજા દર વર્ષે તે દેવને બલિ ચડાવતો હતો. તમોને એમ થતું હશે કે બલિ એટલે કુકડા, બકરા વગેરે જાનવરોને મારી તેના ઉપર ચડાવતો હશે. આ બલિ માત્ર જાનવરોની નથી. આ દેવને તો માણસનું બલિદાન કરવામાં આવતું હતું. રાજાની આવી હિંસક શ્રદ્ધાથી જનતા ઘણી નારાજ હતી. છેવટે લોકો ત્રાસી ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે આ હિંસક પ્રથા કોઈ પણ રીતે બંધ થવી જોઈએ. પરંતુ રાજાને કહે કોણ?

એક વખત રાજા માનસિંહ સવારી લઈને નગર બહાર જઈ રહ્યા છે. પેલા કવિને રાજાની સવારી નિહાળવાનું મન થયું. કવિ પણ રાજાની આ હિંસક બલિની પ્રથાથી મનોમન ચિંતિત હતો. જેવી સવારી નજીક આવી અને રાજાને નિહાળતાં જ કવિ બોલી ઉઠ્યો. તેનાથી ન રહેવાયું. તે શું બોલ્યો, તે તમારે સાંભળવું છે?

બકર લક્કડ કલમ કપાય હોય અનેક
નરબલિ વિજય મનાવે, માન કપાઈ એક

દુનિયામાં અનેક પ્રકારના કપાયો હોય છે. કોઈ બકરાદિ જાનવરોની હત્યા કરનારા કપાય હોય છે. કોઈ કલમ દ્વારા ગરીબોને દંડી વ્યાપારથી ગ્રાહકોને લૂંટી પૈસાદાર બનનારા પણ કપાય હોય છે. પરંતુ દેવતાને મનુષ્યની બલિ ચડાવનાર તો

એક જ માનસિંહ કષાય છે. કવિના આ શબ્દો રાજના કાને પડતાં જ સવારી ત્યાં ને ત્યાં થાંલી ગઈ. રાજા બોલ્યો, “મને કષાય કહેનાર તું કોણ છે?” રાજના ગુસ્સા સામે કવિ ડર્યો નહીં. તેણે રાજને કહ્યું. “મહારાજ! હું કવિ છું અને પરદેશથી આપના રાજ્યમાં આવ્યો છું.” “જ્યારથી આપના રાજ્યમાં પ્રવેશ્યો છું ત્યારથી જ નગરજનોને બેઠું મને દયા આવે છે.” “જનતા તો બિચારી-બાપડી મરવા વાંકે બાણે જીવતી હોય તેવું જ લાગે છે. જે રાજા પ્રજાપ્રતિપાદ નથી. તે રાજા રાજા જ કહેવાતો નથી. તમારા રાજ્યના માણસો માથે મોત લટકતું હોય તે રીતે તેઓ જીવી રહ્યા છે.”

રાજાએ કવિને આ પરિસ્થિતિનું કારણ પૂછ્યું. કવિએ કહ્યું, “રાજન! તમે કુળદેવીને પ્રસન્ન રાખવા નરબલિ આપો છો.” મહારાજ! દેવી તો જગદંબા છે. એ તો જનની-જનેતા-માતા છે. શું માતા ક્યારેય પણ પોતાના સંતાનનો લોભ ધ્રુવે ખરી? દેવીને સાત્વિક નિવેદથી યા શ્રદ્ધા-ભક્તિ વડે પ્રસન્ન કરો. જરૂર માતા પ્રસન્ન થશે.”

રાજા કવિના શબ્દો સાંભળી પ્રસન્ન થયો. અક્ષર લખિધ કેવું રહ્યું કામ કરે છે. રાજાએ આ નરબલિની ભયંકર પાપલીલાને બંધ કરાવી અને જનતાના આશીર્વાદ મેળવી ધન્યતાનો અનુભવ કર્યો. ક્યારેક કોઈને એક શબ્દથી લાલ થઈ જાય છે. તો ક્યારેક કોઈને એક વાત યા એક પ્રવચનથી બગૃતિ આવી જાય છે. હવે એથી બોલ સૂત્રાર્થના રહસ્યની ચિંતવના માટેનો છે.

૪ અણુપેદ્યાય જં મતે! જીવે કિં જળયદ્? હે પૂજ્ય! અનુપેક્ષાથી જીવ શું પ્રાપ્ત કરે છે? અ. આડય વજ્જાઓ સત્તકમ્મપ્પગડીઓ ઘણિય વન્ધણવન્ધ્યાઓ સિદ્ધિલ વન્ધણવન્ધ્યાઓ પકરેદ્. દીઠકાલઢિદ્યાઓ હસ્સકાલઢિદ્યાઓ પકરેદ્. તિવ્વાણુભાવાઓ મન્દાણુ ભાવાઓ પકરેદ્. વહુપપસગ્ગાઓ અપ્પપસગ્ગાઓ પકરેદ્. આડયંચ જં કમ્મં સિયા વન્ધદ્, સિયા નો વન્ધદ્. અસાયાવેયજિજ્જં ચ જં કમ્મં નો મુજ્જો મુજ્જો ઉવચ્ચિણદ્. અણાદ્યં ચ જં અણવદ્ગં દીઠમધ્વં ચાડરન્તં સંસાર કન્તારં ચિપ્પામેવ ઘીદ્વયદ્. ઉત્ત. ૨૯-૨૨

આયુષ્ય કર્મને છોડી બાકીના સાત કર્મોના ગાઢ બંધનથી બંધાયેલી પ્રકૃતિએને શિથિલ બંધનવાળી બનાવે છે. તે કર્મ પ્રકૃતિ લાંબા કાળની સ્થિતિવાળી હોય તો ટૂંકા કાળની સ્થિતિવાળી બનાવે છે. તીવ્ર રસવાળી હોય તો તે મંદ રસવાળી બનાવે છે. બહુ પ્રદેશવાળી હોય તો અલ્પ પ્રદેશવાળી બનાવે છે. કદાચ આયુષ્ય કર્મ બંધાય અગર ન પણ બંધાય (જો પહેલાં આયુષ્ય ન બંધાયું હોય તો બંધાય.) અસાતા-વેદનોય કર્મ ન બંધાય અને તે જીવાત્મા અનાદિ અનંત અને દીર્ઘકાલિક એવા આ સંસાર અરણ્યને જદ્દી ઝોળાંગી જાય છે.

આ વિવેચન તમો સમજ્યા નહીં હો. કારણ કે આ શાસ્ત્રના ભાવો છે. હવે ધ્યાન રાખો. જુઓ ! આપણે આઠ કર્મને બણીએ છીએ. તેમાં આયુષ્ય કર્મમાં કેઈ ફેરફાર થઈ શકતો નથી. અનુપ્રેક્ષાનો સરળ અર્થ છે. સૂત્રાર્થની વિચારણા, આવી સમ્યક્ વિચારણાથી કેટલો મોટો લાભ થાય છે. આયુષ્ય સિવાયના બાકીના સાતેય કર્મની પ્રકૃતિઓને સમ્યક્ વિચારણા દ્વારા શિથિલ બંધનવાળી, અદ્યપકાળની સ્થિતિવાળી, મંદ રસવાળી, અદ્ય પ્રદેશવાળી બનાવે છે. અશાતા વેદનીય કર્મ બંધાય નહીં અને અનાદિકાળનો અનંતો સંસાર જેનાથી આપણે દુઃખી થયા છીએ તેને પાર કરી શકાય છે. હવે ધર્મકથા માટેનો પાંચમો બોલ કહે છે. તે સાંભળો.

૫. ધમ્મ કહાપ ણં મંતે ! જીવે કિં જળયદ્ ? હે પૂજ્ય ! ધર્મકથાથી જીવ શું પ્રાપ્ત કરે છે ? ૬. નિજ્જરં જળયદ્ । ધમ્મ કહાપ ણં પવચણં વમાવેદ્ । પવચણ પમાવેણં જીવે આગમેસસ્સ મહત્તાપ કમ્મં નિવન્ધદ્ । ઉત્ત. ૨૯/૨૩ ધર્મકથાથી કર્મની નિર્જરા થાય છે. ધર્મકથા વડે જિનેશ્વરોનાં પ્રવચનોની પ્રભાવના થાય છે. આવા પ્રવચનોનાં પ્રભાવથી લવિષ્યકાળમાં તે જીવ શુભ કર્મને ખાંધે છે. સરલ અને સામાન્ય જનતા માટે સદ્બોધનું સાધન ધર્મકથા છે. ધર્મકથા વડે સદ્બોધ કરવો સરલ પડે છે. લોકો તેના વડે જલ્દી સમજી શકે છે. ધર્મકથાઓમાં નાના બાળકોથી લઈ મોટા વૃદ્ધ ઉંમરના લોકોને પણ રસ પડે છે. તાર્ત્વીક વાતોને સંમજવી ઘણી કઠિન બને છે. ત્યારે કથા વડે સમજાવવામાં બહુ સરલતા રહે છે. ઘણીવાર વિદ્વાનો ધર્મકથાની ચર્ચાઓની મશ્કરી કરતાં હોય છે. તેઓ કહે છે કે, કથા કરવાથી કે કથા સાંભળવાથી તમારું કલ્યાણ નહીં થાય ? પરંતુ લગવાન મહાવીરે તો ધર્મકથાનું ફળ કર્મ નિર્જરા ફરમાવેલ છે. તેથી ધર્મકથાનો નિષેધ ન કરવો જોઈએ. ધર્મકથાએ સ્વાધ્યાયનો પાંચમો પ્રકાર છે. તે વડે પણ સંસાર તરી જાય છે.

સ્વાધ્યાયમાં કેટલું બળ છે. તે તમો આ બધી વાતો સાંભળીને સમજી શક્યા હશે. વાંચનનું કેટલું બધું મહત્ત્વ બતાવ્યું છે. શાસ્ત્રો, ગ્રંથો તેમજ આદર્શ કક્ષાના સાહિત્યકારો અને મહાપુરુષોની કૃતિઓના વાંચનથી આપણા જીવનમાં નવો પ્રકાશ આવે છે. આપણા મન અને બુદ્ધિને સાત્ત્વિક ખોરાક મળી રહે છે. વાંચનથી આપણને તાજગી અને શુભ પ્રેરણાઓ મળતી રહે છે.

ઉચ્ચ કોટિનું સાહિત્ય કદી જૂનું થતું નથી.

વાંચનની સાથે વિચાર અને મનન કરવાની ટેવ ઘણી લાલદાયક છે. તમે જે વાંચ્યું, વિચાર્યું, તેને આચરણમાં મુકવા માટે પ્રયત્નશીલ બની રહેશો તો જ વાંચન માટેનો સમય અને શક્તિનો ખર્ચ સફળ થશે.

ઉચ્ચ કોટિના પુસ્તકો આપણાં મિત્ર સમાન છે.

શ્રેષ્ઠ સાહિત્ય આપણાં એકાંતના સાચા સંગાથી છે.

પુસ્તકો સાથેની મૈત્રી, આપણા શરીરને, મનને અને બુધ્ધિને સાફ પરિણામ આપી બચ છે. તેનાથી આત્મતરવની ઓળખ પણ થાય છે.

સદ્સાહિત્ય આપણને પતનમાંથી બચાવી લે છે.

મહાત્મા ગાંધી આફ્રિકામાં બેરિસ્ટર થયા હતાં. જ્યારે વિદેશમાં રહ્યા ત્યારે તેમને સદ્સાહિત્યનાં વાંચનનો સારો શોખ હતો. ગાંધીજીને ત્રણ વ્યક્તિના સાહિત્યનો સારો યોગ બની રહ્યો. જેનાથી તેઓ મહાત્મા ગાંધી કહેવાયા. એ ત્રણના નામો તમારે બાણવા છે ? એક હતાં રશિકન. બીજા હતાં ટોલ્સ્ટોય અને ત્રીજા શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર. આ ત્રણે વ્યક્તિને તેઓ ગુરૂના સ્થાને માન્ય કરતાં હતાં.

સ્વાધ્યાયના પાંચ પ્રકારના આ અંગોના અભ્યાસથી શું લાભ મળે છે તે સાંભળો ?

પૂયાદિસુ ણિલેક્કલો, જિણ-સત્થં જો પઢ્ઢ મત્તીય.

કમ્મમલ સોહણટૂં, સુયલાહો સુહયરો તસસ ॥ સમણસુત્ત ૪૭૬

આદર-સત્કારની આશા છોડી, કર્મરૂપ મેલને ધોવા માટે, જે ભક્તિપૂર્વક જીન શાસ્ત્રને ભણે છે. તેનું શ્રુતજ્ઞાન પોતાને અને બીજાને માટે સુખકારી છે.

ણાણેણ જ્ઞાણ સિજ્જી, જ્ઞાણાદો સવ્વ કમ્મણિજ્જરણં.

ણિજ્જરણ ફલં મોક્કલં, ણાણભાસં તદો કુજ્જા ॥ સમણસુત્ત ૪૭૮

જ્ઞાનથી ધ્યાનની સિધ્ધિ થાય છે. ધ્યાનથી સર્વ કર્મની નિર્જરા થાય છે. નિર્જરાનું ફળ મોક્ષ છે. માટે સતત જ્ઞાનાભ્યાસ કરવો બેઈએ.

વાસસ વિહમ્મિ વિ તવે, અભિંતર વાહિરે કુસલ દિટ્ઠે.

ન વિ અલ્લિ ન વિ ય હોહી, સજ્જાય સમં તવો કમ્મં ॥ સમણસુત્ત ૪૭૯

આભ્યંતર અને બહિરંગ એવા બાર પ્રકારના તપમાં પણ કુશળ ભાવે જે સ્વાધ્યાય તપ કરે છે. તેના જેવો બીજો કોઈ તપ નથી. તેના જેવો કોઈ તપ હતો નહીં અને હશે નહીં.

હવે તમે સમજી શક્યા હશે કે સ્વાધ્યાય તપનું કેટલું બધું મહત્ત્વ છે. તેનાં કેવા સુંદર લાભ અને ફળ બતાવવામાં આવ્યા છે. જેને સ્વાધ્યાયનો રસ બળી બચ છે. તે સ્વાધ્યાય કર્યા વિના રહી શકતો નથી. સાંભળો, સ્વાધ્યાયનો શોખ કેવો હોય છે ?

અમેરિકાના પ્રમુખ લિંકન જ્યારે નાની ઉંમરના હતાં. ત્યારની આ વાત છે. તેઓ ગરીબીમાં ઉછરેલા હતાં. તેને ત્યાં ખાવાની પણ ચિંતા હતી. કેવી ગંભીર

પરિસ્થિતિમાં તેઓ પસાર થયા હતાં. લિંકનને બચપણથી સ્વાધ્યાય એટલે વાંચનનો સારો શોખ હતો. તેઓ પોતાના વાંચવાના શોખ માટે સારું સાહિત્ય કોઈપણ જગ્યાએથી મેળવી લેતા હતાં. એકવાર તેઓ કોઈને ઘેર ગયેલા. તેને પુસ્તક સંગ્રહ બેઠું, તેમાંથી એક પુસ્તક વાંચવાનું તેને મન થયું. તેણે પેલા ભાઈને કહ્યું “આ પુસ્તક મને ખૂબજ પ્રિય છે. જેથી સ્વાધ્યાય માટે મને આપો. હું વાંચીને પાછું આપી દઈશ.” પૈલા ભાઈએ લિંકનને ઘસીને ના પાડી દીધી. ના સાંભળીને તેની આંખમાં પાણી ભરાઈ ગયા. તેને અત્યંત દુઃખ થયું. પેલાએ કહ્યું. “જુઓ લિંકન! આ પુસ્તક ઘણું કિંમતી છે. તે અપ્રાપ્ય છે. પૈસા દેવાથી પણ મળે તેમ નથી. બે કાંટી બંધ તો ફરી મળી શકે તેમ નથી. તમે પણ ઘણીવાર કોઈની સારી ચીજ લઈ જવા માગો છો પણ લઈ ગયા પછી તેવીને તેવી સોંપો કે બગાડીને આપો? અમારી પાસે ઘણા લોકો ગાયન વગેરેની નોટો લેવા આવે. અમે ના કહી દઈએ. કારણ કે ઘેર લઈ જતાં કારણસર સાચવી શકાય નહીં. બાળકો કાઢી નાંખે તો ખોવાઈ જાય. ચોરાઈ જાય. જેથી ઉપાશ્રયે બેસીને લખવાની ભલામણ કરીએ.

લિંકને આ પુસ્તક વાંચન માટે ઘણી આજીજી કરીને કહ્યું. હું તમારું પુસ્તક ખૂબ સાચવીને રાખીશ. જનના બેખમે તમને પાછું આપીશ. પરંતુ મને વાંચવા આપો. તમારે ત્યાં સારા સાહિત્યનાં કે ધર્મના પુસ્તકો છે? ના, ગુરૂદેવ! અમારે ત્યાં રાખવાની જગ્યા નથી. ત્યારે તમારે ત્યાં ચંપલ જુતાની જગ્યા છે કે નહીં? જેને રૂચી હોય તેને જગ્યા મળી રહે છે. એકવાર અમે રાજકોટમાં ચોમાસું હતું. ગુજરી બજારમાં ગોચરીએ જતાં એક પસ્તિવાળાની દુકાન રસ્તામાં આવે. તે ઘણીવાર બોલાવે. જુઓ, મહારાજ! તમારા શ્રાવકો આવા સુંદર શાસ્ત્રો અને પુસ્તકો પસ્તિમાં કાઢી નાંખે છે. તમારે બેઠુંએ તો લઈ જવ. અમારા સમાજની કેવી સ્થિતિ છે? ઘાટકોપરમાં પણ એક ભાઈએ શાસ્ત્રોને પસ્તિમાં વેચી નાંખ્યા. કોઈ સારા સજ્જનને જોયા તો પૈસા આપીને લઈ લીધા. કેટલી બધી જ્ઞાનની અશાતના. તમારી પાસે શાસ્ત્રો કે સારા પુસ્તકો હોય અને ન સાચવી શકતાં હો તો આપણા સંઘમાં ભેટ કરી આપો. તેનો જરૂર સદુપયોગ થશે.

છેવટે લિંકને તે પ્રિય પુસ્તક વાંચવા મેળવ્યું તો ખરૂં. તેણે વાંચીને એક બારીમાં મૂક્યું. રાત્રે વરસાદ આવ્યો. પુસ્તક તો ભીંજાઈ ગયું. સવારે ઉઠીને જોયું તો પુસ્તક બગડી ગયેલું હતું. તેને ઘણો ખેદ થયો. હવે શું કરવું કેટલી મહેનતથી પુસ્તક મેળવ્યું હતું. અને તેનું આ પરિણામ આવ્યું. પેલાને શું જવાબ આપવો? આખરે લિંકન તેને ઘેર ગયો. પુસ્તક ખરાબ થઈ જવાના બદલામાં માફી માંગી અને કહ્યું, મારાથી મોટી ભૂલ થઈ ગઈ છે. તમે જે સજ્જ આપો તે હું ભોગવવા

તૈયાર છું. લિંકને પોતાની ભૂલના બદલમાં ત્રણ દીવસ જેતરમાં મોલ કાપવની મનુરી કરી. જે પૈસા મળ્યા તે પુસ્તકની કિંમત માટે ચુકવી દીધા.

સાહિત્ય માટે કેવો શોખ !

વાંચન માટે કેવી રૂચી !

જ્ઞાન માટે કવી જીજ્ઞાસા !

અમારા સમાજમાં પણ ખરાબ સાહિત્યને છોડી, ખટપટ નિંદામાંથી નિવૃત્ત બની લોકો આગમ-શાસ્ત્રો, ધાર્મિક સાહિત્ય અને પુસ્તકોનું વાંચન કરશે ત્યારે તેમના ગૃહો સંસ્કારના ધામ બની રહેશે તમારા સંતાનોને વારસામાં પૈસા-ધન ન આપી જશો. તેને જ્ઞાન અને શ્રેષ્ઠ સંસ્કાર આપી જાઓ. જેનાથી તેઓનું અમૂલ્ય જીવન તેજસ્વી બને.

સ્વાધ્યાય માનસિક ઉન્નત્તિનું સર્વોત્કૃષ્ટ સાધન છે. જોનેથન એડવર્ડ્ઝ નામનો તત્ત્વજ્ઞાની ઘોડા ઉપર બેસી વિચારોને સ્વીયમાં લખી પીન વડે કોટમાં ટાંગી દેતો હતો. રાખટું લુઈ સ્ટીવનસેન પાસે બે પુસ્તકો હંમેશા રહેતા. એક વાંચવા માટે અને બીજું વિચારોને લખવા માટે.

શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે કે મહાબળમુનિ સ્વાધ્યાયમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારે આરાધના કરતાં તીર્થંકર ગોત્રના વીસ બોલમાંથી આઠમાં બોલની સાધના કરી રહ્યા છે. હવે નવમાં બોલના ભાવો અવસરે કહેવાશે.



૩૯

મુક્તિ બીજ સમ્યગ્દર્શન

(શ્રાવણ વદ ૧૧ તા. ૨૦-૮-૭૬ શુક્રવાર)

જૈન ધર્મ તે આધ્યાત્મિક ધર્મ છે. ભગવાન મહાવીરે આત્મતત્ત્વ અને તે સંબંધી અન્ય તત્ત્વોની વિવેચના પણ ફરમાવેલી છે. જ્ઞાતા ધર્મકથાંગ સૂત્રની અંદર તીર્થંકર નામ ગોત્રના વીસ બોલનું કથન ચાલી રહ્યું છે. નવમો બોલ દર્શન છે. જેને સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે.

દર્શન શબ્દના ત્રણ અર્થ બતાવવામાં આવ્યા છે.

દર્શન એટલે ફિલોસોફી-તત્ત્વજ્ઞાન

દર્શન એટલે જોવું-દેખવાની ક્રિયા

દર્શન એટલે સમ્યગ્દર્શન-આત્મવિશ્વાસ

આત્માની અનુપમ અનોડ શક્તિના અસ્તિત્વનો વિશ્વાસ તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન, આત્મપ્રતીતિ, આત્મવિશ્વાસ પણ કહેવાય છે. તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં કહ્યું છે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનમ્ । જૈનાગમ કથિત તત્ત્વો અને તેના અર્થોની શ્રદ્ધા તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે.

અપ્પા અપ્પમ્મિ રઓ, સમ્માદ્દટ્ઠી હવેદ્દ ફુદ્દુ જીવો ।

જાણદ્ તં સળ્લાણં, ચરદિહ ચારિત્તમગ્ગુ ત્તિ ॥ સમણુમુત્તં ૨૧૭

શ્રમણ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે આત્મામાં આત્માનું લીન થવું આત્મા જ સમ્યક્દર્શિ છે. આત્માને જે યથાર્થ રૂપમાં જાણે છે તે સમ્યગ્જ્ઞાન છે. આત્મામાં સ્થિર રહેવું એ જ સમ્યક્ચારિત્ર છે.

રતનત્રયની શ્રેષ્ઠતા બતાવતાં કરમાવે છે કે.

સમત્ત રયણસારં, મોક્કલ મહા સુલમિદિ મણિયં ।

તં જાણિજ્ઞદ્, ણિચ્છય-વવહાર સસુવ દો મેયં ॥ સમણુમુત્તં ૨૧૬

વૃક્ષના અસ્તિત્વનો આધાર તેનું મૂળ છે. મૂળ જેટલું મજબૂત તેટલું વૃક્ષ પણ મજબૂત ગણાય છે. વાવાળેડા અને તોફાની વાયરામાં આપણે જોઈએ છીએ કે ઘણાં વિશાળ કાય વૃક્ષો ધરાશય થઈ જાય છે. તેનું કારણ શું છે? જેના મૂળ મજબૂત ન હોય તે વૃક્ષો જલદી પડી જાય છે. મુંબઈની લવ્ય ઈમારતો ઉભી છે તેનું કારણ શું છે? ઈમારતોના પાયા મજબૂત છે. સોલીડ છે. જેના પાયા નબળા હોય તે ઈમારતો વધારે વખત ઉભી રહી શકતી નથી. શ્રમણ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે રતનત્રયમાં શ્રેષ્ઠ સમ્યગ્દર્શન છે. કારણ કે સમ્યગ્દર્શનને મોક્ષરૂપ મહાવૃક્ષનું મૂળ કહેવામાં આવ્યું છે. મોક્ષની મંગળ સાધના સમ્યગ્દર્શન વિના સિધ્ધ થઈ શકતી નથી.

સમ્યગ્દર્શન સ્વરૂપના બે ભેદ હતા છે. એક નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન અને બીજું વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન.

જિવાદી સદ્દહણં સમ્મત્તં, જિણવરેહિં પળ્લત્તં ।

વવહારા નિચ્છયદો, અપ્પાણં હવદ્દ સમ્મત્તં ॥ સમણુમુત્તં-૨૨૦

વ્યવહારથી જીવ-અજીવ-પુણ્ય-પાપ-આશ્રવ-સંવર-ખંધ નિર્જરા અને મોક્ષ આ નવ તત્ત્વોમાં શ્રદ્ધા કરવી તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન. જીનેશ્વર ભગવંતોએ કરમાવ્યું છે કે નિશ્ચયથી તો આત્મા જ સમ્યગ્દર્શન છે.

જેને તત્ત્વ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે તે આત્મા ઠરી જાય છે, તેની ચંચળતા શાંત બની જાય છે જેથી કહ્યું છે કે-

જં મોળં તં સમ્મં, જં સમ્મં તંહિ હોઝ મોળંતિ ।

જે મૌન છે તે સમ્યગ્દર્શન છે. જે સમ્યગ્દર્શન છે તે મૌન છે. સમ્યગ્દર્શનની આત્માને નવે તત્ત્વો ઉપર શ્રદ્ધા હોય છે. જીવ-અજીવના ભાવો અને ભેદોની શ્રદ્ધા છે. પુણ્ય-પાપની ભેદ રેખાનો વિશ્વાસ છે. આશ્રવ-સંવરની પરિણતિની શ્રદ્ધા છે. બંધ-નિર્જરાના કારણો ઉપર અને મોક્ષના દ્વારનો અપૂર્વ વિશ્વાસ જેને પ્રગટયા છે તે સમકીર્તિ જીવ સંસારના વિભાવો ભેઈ મૌન બની જાય છે. અને આવું મૌનત્વ જેને પ્રગટી જાય છે તેને સમ્યક્ત્વી કહેવાય છે.

સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ વિના, સ. જ્ઞાન કે સ. ચારિત્ર પ્રગટ થઈ શકતું નથી આજની દુનિયામાં ઘણી જાતના જ્ઞાનીઓ પંડીતો અને ભગવાનો જેવા મળે છે. જેની જ્ઞાન સમૃદ્ધિ ભેઈ ક્યારેક તમો નાચી ઉઠો છો વાહ ! વાહ ! ના શબ્દો પણ ઉચ્ચારો છો. પરંતુ યાદ રાખજો કે આ બધી વ્યક્તિઓનું જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાન નથી, જેને સમ્યગ્દર્શન હોય તેનું જ જ્ઞાન સ. જ્ઞાન કહેવાય છે. આવા જ્ઞાની ઠરી ગયેલા હોય તેમના જીવનમાં જ્ઞાનની અપૂર્વતા હોય છે.

આજે કહેવાતાં સાધકો સન્યાસીઓ સાધુઓ કે યોગીઓનો પાર નથી. હજારોની સંખ્યામાં વધી રહ્યા છે. જેની કઠોર સાધના કે બાહ્ય આકરી ક્રિયાઓ ભેઈ તમો તેમના ચરણોના દાસ પણ બની જાઓ છો અને તેમની પાછળ કંઈ આશા રાખીને કુર્યા પણ કરો છો. ભ. મહાવીરે આવી માત્ર બહારની આકરી સાધના કે ક્રિયા પાલકને સ. ચારિત્રવાન કહ્યાં નથી. જ્યાં સુધી સ. દર્શન પ્રગટે નહીં ત્યાં સુધી આવી કઠોર ક્રિયા અને ચારિત્રના ઉપાસક સ. ચારિત્રવાન ગણાતાં નથી સમ્યગ્ચારિત્રવાન આત્માનું જીવન સમ્યક્ત્વ રસથી નીતરતું હોય, તેમનું ચારિત્ર તેજસ્વી અને યશસ્વી હોય છે.

ક્યારેક આવા સ. ચારિત્રની સાધના કરતાં કોઈ આત્મા શીથીલ બની ચારિત્રથી ઠગી જાય છે કે પડી જાય છે. તો તેને સૂત્રકાર બ્રહ્મ કહેતા નથી. સમ્યક્ત્વથી પડે તેને જ પતિત કહેવાય છે કારણ કે તેને મુક્તિની સંભાવના નથી માટે કહ્યું છે કે

દંસણમટ્ઠા મટ્ઠા, દંસણ મટ્ઠસ્સ ણત્થિ નિવ્વાણં ।

સિજ્ઞંતિ ચરિયમટ્ઠા, દંસણ મટ્ઠા ણ સિજ્ઞંતિ ॥ સ. સૂ. સં. ૨૨૩

સ. દર્શનથી પતિત તે પતિત છે. તેનો નિર્વાણ-મોક્ષ થતો નથી. સ. ચારિત્રથી હીન તે હીન પતિત કે બ્રહ્મ નથી. તેઓ તો ફરી પુરૂષાર્થ કરી ચારિત્રથી નિર્વાણ

પામી જાય છે. શાસ્ત્રકારોનું આવું સુંદર ફરમાન હોવા છતાં, આજે સમાજ સંઘ કે શાસનમાં કોઈ સાધક આત્મા ચારિત્રથી સંયમ કે દીક્ષાથી પડવાઈ થઈ જાય ત્યારે તેની કેવી કેવી અવહેલણા, નિંદા કરવામાં આવે છે ? તેનાથી તમો પણ અજાણ નથી ચારિત્રના પડવાઈને સ્થિર કરવાનો પ્રયત્ન કરજો, પરંતુ તે ફરી શ્રદ્ધાથી પતિત ન બને તેની સાવધાની કે સાવચેતી રાખવાનો જરૂર પ્રયત્ન કરશો. આગમકારોના આવા અમૂલ્ય ભાવોને સમજી સમાજ કે સંઘના લોકોએ હવે દષ્ટિ બદલી વિવેકથી કામ લેવાની જરૂર છે.

એક તરફ સમ્યગ્દર્શનનો લાભ અને બીજી તરફ ત્રૈલોક્યનો લાભ થતો હોય તો તેનાથી સમ્યગ્દર્શનનો લાભ શ્રેષ્ઠ છે. સમ્યક્ત્વના ભાવો કેટલા મંગળ અને રૂઝાં છે તેને સાંભળો.

સમ્યક્ત્વ રત્નાન્ન પરં હિ રત્નં ।

સમ્યક્ત્વ વન્ધો નં પરોસ્તિ વન્ધુઃ ।

સમ્યક્ત્વ મિત્રાન્ન પરં હિ મિત્રં ।

સમ્યક્ત્વ લાભાન્ન પરોસ્તિ લાભઃ ॥

સમકિત રત્નથી બીજી કોઈ મોટું રત્ન નથી

સમકિત બંધુથી બીજો કોઈ મોટો બંધુ નથી

સમકિત મિત્રથી બીજો કોઈ મોટો મિત્ર નથી

જ્ઞાનીજનો ફરમાવે છે કે દીકરાનો જન્મ તે લાભ નથી. પૈસો કમાઈ લેવો એ લાભ નથી. વાલકેશ્વરમાં ખેલક લઈ લેવો તે લાભ નથી. સારા ઘરની દીકરી સાથે પુત્રના લગ્ન કરવા એ લાભ નથી અર્થાત્ આ બધા સમ્યગ્લાભ નથી.

સમકિત લાભથી બીજો કોઈ મોટો લાભ નથી.

આવું સમકિત આત્મા માટે લાભદાયી છે. જગતના જીવો સુખ શાંતિ માટે કેટલી મહેનત, કેવા શ્રમ, કેટલી મુશ્કેલી અને કેટલા ઉજગરા કરે છે છતાં સુખ શાંતિ ક્યાંયે દેખાતી નથી. જ્ઞાનીજનો કહે છે કે “હે ભવ્યાત્માઓ ! તમારે ખરેખર સુખ શાંતિની કામના હોય તો સમ્યગ્દર્શનના ભાવો કેળવો, કારણ કે નિર્ભળ સમકિત એ અતુલ સુખનું નિદાન છે.”

આત્મા એ જડ નથી પરંતુ ચેતન છે. જડ તે ચેતન નથી પરંતુ જડ છે. મુખ એ આત્માનો સ્વભાવ છે પરંતુ જડનો સ્વભાવ નથી. આવી દૃઢ શ્રદ્ધા અપનાવો. સંસારના ક્ષણિક અને નાશવંત સુખ તે મારો સ્વભાવ નથી આવી શ્રદ્ધાપૂર્વક વાતો કરતાં થઈ જાય. મારું સ્વરૂપ તો વિવેક જગૃતિવાળું પરમ સુખદાયી છે. મારું મુખ કે

મારી શાંતિ ક્યારેય પણ મારાથી દૂર નહીં જાય. માત્ર સમજણ અને શ્રદ્ધાની જ જરૂર છે. આટલું સમજો અને આટલું શ્રદ્ધો, તો તમારા જેવો ખીજો કોઈ સુખનો મોટો સ્વામી નથી. આપણે જૈન ધર્મના ઉપાસકો છીએ. જૈન ધર્મ આત્માની વાતો કહે છે. આત્માની અપૂર્વ શક્તિનું દર્શન કરાવે તે જનધર્મ જૈનધર્મ કહેવાય છે. સમક્રિતિ આત્મા સંસારથી અલિપ્ત ગણાય છે કહ્યું છે.

સમક્રિત દષ્ટિ આત્મા, કરે કુટુંબ પ્રતિપાળ
અંતરથી ન્યારો રહે, જેમ ધાવ ખિલાવે બાળ

કાદવમાં કમળ ઉગે છે. છતાં તે કમળ કાદવથી લેપાતું નથી કમળ ઉપર પાણીનું ખીંદુ પડે તોય તે પત્ર પાણીથી સ્પર્શાતું નથી. પરંતુ તડકાની અંદર કમળ પત્ર પર રહેલું પાણીનું ખીંદુ મોતી સરીખું લાગે છે. જેમાં જેનો જન્મ છે છતાં, તેમાં તેનો લેપ નથી, આનું નામ અલિપ્તતા કહેવાય છે. અગાઉ રાજા મહારાજાઓના રાજ્યમાં રાજપુત્રોને રાજમાતાઓ દુધપાન કરાવતી ન હતી. તેના માટે ધાવમાતાઓ ત્યાં રાખવામાં આવતી હતી. તે ધાવમાતાઓ રાજપુત્રોનું પોષણ અવશ્ય કરે છે પરંતુ અંતરથી એમ તો જરૂર સમજે છે કે આ સંતાન માફ નથી. આટલો વિવેક તો અવશ્ય હોય છે. અંતર તો ન્યાઈ જ હોય છે. સમક્રિતિ આત્મા પણ સંસારમાં રહેતા થકાં, કુટુંબ પરિવારનું કર્તવ્ય દષ્ટિથી જ પાલન કરે છે. તેનું અંતર તો બધાથી પર અને વિવેકવંતુ ન્યાઈ જ હોય છે.

આ બધી વાતો સમક્રિતિ જીવની કરવામાં આવી. તમારી સ્થિતિ કેવી છે ? કુટુંબ, પરિવાર, સગાં-વહાલાં, સ્વજન-પરિજન વગેરેને ઓળખનાર એકાદ વ્યક્તિને બોલાવી પુછો તો ખરા ! “ કે હે દેવાનુપ્રિય ! તમે આત્મા સંબંધી કંઈ જાણો છો ? શું કહેશે ? કશું ચે જાણતા નથી. આ બધા દયાને પાત્ર છે. જાંદગીના કેટલા વર્ષો ગયા ? છતાં, આજ સુધી સમ્યગ્દર્શન વિષે સમજવાની કોશીષ જ કરી નથી. જેને આત્માના શુદ્ધ તત્ત્વની શ્રદ્ધા હોય, તેની સામે કદાચ સ્વર્ગમાંથી કોઈ દેવ કસોટી કરવા આવે તો પણ શ્રદ્ધાથી રૂગે નહીં. આવા ઉત્તમ આત્માઓ હતાં જેઓ ભગવાન મહાવીરના પરમ ઉપાસક આણુંદ શ્રાવક અને કામદેવ શ્રાવક હતાં. ઘણી કસોટીમાંથી પસાર થયા જીવન સામે મૃત્યુનો પ્રશ્ન આવ્યો છતાં પણ દેવ-ગુરૂ અને ધર્મની શ્રદ્ધામાં અડગ રહ્યા. આવી શ્રદ્ધા તમો પણ કેળવો અને મહાવીરના સાચા ઉપાસક બની રહો.

એક મહાનુભાવે કહ્યું છે કે-

જડને આત્માનો વિશ્વાસ નથી,
પૈસાને પરમેશ્વરનો વિશ્વાસ નથી.

ધર્મને ધર્મીનો વિશ્વાસ નથી.

માયાને મહાત્માનો વિશ્વાસ નથી.

કાયાને કર્મોનો વિશ્વાસ નથી.

આ વાક્યોના શબ્દ દેહને માત્ર ન સાંભળશે. તેની પાછળનો અંતર ભાવ અને રહસ્ય સમજવાનો પ્રયત્ન કરશે. નહીં તો સુંજવણમાં પડી જશે. વર્તમાન કાળની પરિસ્થિતિએ પલટો લીધો છે. આજના માનવીઓને આત્મા, મહાત્મા, પરમાત્મા, કર્મ અને ધર્મનો પણ વિશ્વાસ રહ્યો નથી.

જ્ઞાની ભગવંતો કહે છે કે કર્મને તોડવાનું સાધન ધર્મ છે. ધર્મની સાધના વડે આપણે આત્મા મહાત્મા બને છે અને ધર્મની પરમ આરાધના દ્વારા મહાત્મા પરમાત્મા પદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

માનવ ત્રિયોગનો સ્વામી છે. મન, વચન અને કાયા આ ત્રણ યોગ કહેવાય છે. તેના વડે આત્મ સંશોધન કરવાનું છે. ત્રિયોગનો ઉપયોગ આત્મા માટે કરવામાં આવે તો, આપણે અનુપમ શક્તિને જાગૃત કરી શકીએ. આ જીવે ત્રિયોગનો ઉપયોગ હિંસા, અસત્ય, અઘૌર્ય અપ્રદ્ધ-મૈથુન અને પરિગ્રહમાં કર્યો છે. જેનાથી સંસારની વૃદ્ધિ કરી છે. અનંતકાળ સુધી રખડવું પડે તેવા કર્યો કર્યા છે. જીવડો જાગે અને કંઈક પોતાના સ્વરૂપ માટે ચિંતવના કરે તો તેને સાચું જ્ઞાન થઈ જાય.

એથેન્સમાં એક ડાયોજનીસ નામની વ્યક્તિ થઈ ગઈ. તે રોજ રાત્રે આત્મ ચિંતન કરે છે. દિવસોની સાધના દ્વારા એક દિવસ તેને પોતાનું જ્ઞાન થઈ ગયું. અંતર આત્માની વિશિષ્ટ શક્તિનો તેને પરિગ્રહ થઈ ગયો. તેની ખુશીનો પાર રહ્યો નહીં. તે પોતાને ઘેરથી બહાર નીકળી આવ્યો અને રોડ પર બોલવા લાગ્યો.

Know thy Self, Know thy Self પોતાની જાતને જાણજો. આત્માને જાણજો ! લોકો આ વાત સાંભળી આશ્ચર્ય કરવા લાગ્યા. ડાયોજનીસ શું કહી રહ્યો છે ? સૌ વિચાર કરતાં થઈ ગયા.

તમે પણ આત્મ ચિંતન કરો, જરૂર તમોને પણ આત્માની અનુપમ શક્તિનો પરિગ્રહ થશે. તમોને તમારી પોતાની જાતનો અનુભવ થશે. આત્મા શું છે, તેનું જ્ઞાન થશે. ચિંતનમાં લાગી જાઓ. “હું” શું છું તે “તે” છે. મારી જાતને “હું” કહું છું તે જ અંદર રહેલી શક્તિ છે. હું કોણ છું ? કોણ ? How am I ? વિચારો કે હું કોણ છું ? હું શરીર છું, દેહ છું, રૂપરંગ છું, ઈન્દ્રિય છું, કે મન છું ? તમોને અંદરથી કંઈ અવાજ આવે છે ? વિચાર અને ચિંતન જરૂર તમોને જ્ઞાન કરાવશે. આંખ બંધ કરીને આત્માને પુછો.

હું શરીર છું ? ના...ના...

હું ઇન્દ્રિય છું ? ના...ના...

હું મન છું ? ના...ના...

તો પછી હું શું છું અને હું શું નથી તેનો નિર્ણય તો જરૂર કરવો જ રહ્યો.

હું કાયા નથી, તેનાથી ભિન્ન છું.

હું ઇન્દ્રિય નથી, તેનાથી ભિન્ન છું.

હું મન નથી, તેનાથી ભિન્ન છું.

હું આ બધાથી ભિન્ન છું. તેવું જ્ઞાન તો થયું પરંતુ અભિન્ન એવો હું કોણ છું ? આત્મા એટલે શું ? હું અરૂપી અનંતગુણી પીંડ છું.

કાનથી સંભળાય છે તે હું નથી. આંખથી દેખાય છે તે હું નથી.

નાકથી સુંઘાય છે તે હું નથી. જીભથી ચખાય છે તે હું નથી.

હાથ-પગ વગેરેથી સ્પર્શાય છે તે હું નથી. સાંભળનાર તે હું છું.

દેખનાર તે હું છું. સુંઘનાર તે હું છું. ચાખનાર તે હું છું. સ્પર્શનાર તે હું છું. શાસ્ત્રકાર શું કહે છે તે સાંભળો.

આયા હુ મહં નાણે, આયા મે દંસણે ચરિત્તે ય ।

આયા પચ્ચક્કાણે, આયા મે સંજમે જોગે ॥

ક્ષમા તે આત્મા છે. વિનય તે આત્મા છે.

સરળતા તે આત્મા છે. સંતોષ તે આત્મા છે.

જ્ઞાન તે આત્મા છે દર્શન તે આત્મા છે.

ચારિત્ર તે આત્મા છે. તપ તે આત્મા છે.

પ્રત્યાખ્યાન તે આત્મા છે. સંયમ તે આત્મા છે.

ભોગ તે આત્મા છે. ઉપયોગ તે આત્મા છે.

આ આત્મા દેહરૂપી ઘરમાં રહેનારું ચેતનતત્ત્વ છે. આ ચેતનતત્ત્વને ઓળખવા માટે માનવજન્મ છે. તમે તમારી જાતને ઓળખવા માટે પ્રયત્ન કરો. આજના માનવે જડ વસ્તુઓને જાણવા કે ઓળખવા કેટલો પ્રયત્ન કર્યો છે ? બ્યારે આપણે આપણી જાતને ઓળખીશું ત્યારે જ જીવન ધન્ય ગણાશે.

જ્ઞાતાધર્મ કથાંગસૂત્રનો ભગવાન મહિલાનાથનો અધિકાર આલી રહ્યો છે. મહાબલસુનિ સંયમ અને તપની સાધના કરી રહ્યા છે. તીર્થંકર નામ ગોત્રને યોગ્ય વીસ બોલની આરાધના કરતાં, નવમાં સમ્યગ્દર્શન-દંસણ બોલની આરાધના કરી રહ્યા છે. આત્મભાવમાં રમી રહ્યા છે. સમ્યક્ત્વની શુદ્ધ પર્યાયમાં રમણ કરતાં આત્માની પરમ શ્રદ્ધામાં ઝુકી રહ્યા છે. જે આત્માને ઓળખે છે. તેને ખીજ ભાવો

માટે વિશેષ પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી. શાસ્ત્રકાર કહે છે. જ્ઞેયમં જાણદ્વ, સો સર્વં જાણદ્વ । જે એક આત્માને બોલે છે, તે સર્વને બોલે છે.

પર્વાધિરાજ પર્યુષણપર્વ મહારાજની સવારી આવી રહી છે. પર્વનું આગમન પણ આત્માને ઓળખવા માટે છે.

આત્માને ઓળખવો તેનું નામ પબ્દસણ

આત્માને ઓળખવો તેનું નામ પર્યુષણ

આત્માને ઓળખવો તેનું નામ સંવત્સરી

આત્મશ્રદ્ધાને મજબૂત કરવા સમ્યગ્દર્શનના આઠ અંગો વિષે ભગવાન મહાવીર ક્ષરમાવે છે.

નિસંકિય નિકંચિય નિવ્વિતિગિચ્છા અમૂઢદિટ્ઠી ય

ઉવબૂઢ થીરીકરણે, વચ્છલ્લ પમાવણે અટ્ઠ ॥ ઉત્ત. ૨૮/૩૧

શાસ્ત્રકાર સમ્યગ્દર્શનના આઠ અંગોનું દર્શન કરાવે છે ૧ નિઃશંકા, ૨ નિષ્કાંક્ષા, ૩ નિર્વિચિકિત્સા, ૪ અમૂઢદિટ્ઠિ, ૫ ઉપગૂહન, ૬ સ્થીરીકરણ, ૭ વાત્સલ્ય, ૮ પ્રભાવના.

૧ નિઃશંકા. સમ્યક્ત્વી શંકા રહિત નિર્ભય હોય છે. ભય સાત પ્રકારના છે. ૧ આલોક ભય ૨ પરલોક ભય ૩ અરક્ષા ભય ૪ અગુપ્તિ ભય ૫ મૃત્યુ ભય ૬ વેદના ભય ૭ અકસ્માત ભય.

૨ નિષ્કાંક્ષા સમ્યક્ત્વી કર્મ ફળની અને વસ્તુ ફળની આશા રહિત હોય છે. ફળની આશા વગર પોતાના કર્તવ્યને બજાવનાર હોય છે.

૩ નિર્વિચિકિત્સા. સમ્યક્ત્વી કોઈના સત્કાર, વંદન, પૂજાની આહવા કરતો નથી. તેમજ કોઈ જાતની ગ્લાની કરતો નથી. ધર્મ ફળનો સંશય કરતો નથી.

૪ અમૂઢદિટ્ઠિ. સમ્યક્ત્વી સમગ્ર ભાવો પ્રતિ ભગરૂક રહે છે. તે દિટ્ઠિ સંપન્ન હોય છે. તે અડગ શ્રદ્ધાવાળો હોય છે.

૫ ઉપગૂહન. સમ્યક્ત્વી એ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, શાંતિ, ક્ષમા આદિ દ્વારા આગળ વધવું જોઈએ. જીવનને સદા વર્ધમાન બનાવવું જોઈએ.

૬ સ્થીરીકરણ. સમ્યક્ત્વી વીરપુરૂષ મન, વચન અને કાયા દ્વારા પોતાના દુષ્ટ ભાવોનું સંવરણ કરી રાખે. અન્ય જીવોને ધર્મ માર્ગે સ્થિર કરે.

૭ વાત્સલ્ય. સમ્યક્ત્વી, ધર્મભાવવાળા લોકોને જોઈ પ્રસન્ન થાય. તેમનું ખડુમાન કરે, તેમની સાથે મીઠો વ્યવહાર રાખે, સૌને પ્રિય વચનોથી બોલાવે.

૮ પ્રભાવના. ધર્મકથા દ્વારા જીવો ઉપર અનુકંપા લાવી ધર્મપ્રભાવના કરવી આ આઠ સમ્યક્ત્વના અંગો કહ્યા. હવે સમક્રિતના પાંચ લક્ષણ કહે છે. ૧ સમ ૨ સંવેગ ૩ નિર્વેદ ૪ અનુકંપા ૫ આસ્તા.

સમ્યક્ત્વ પછી મોક્ષ ક્યારે ?

પ્રારંભમાં કહી ગયા છીએ કે સમક્રિત એ મોક્ષનું બીજ છે. સૌને પ્રશ્ન પણ સહજમાં થાય કે સમક્રિતની પ્રાપ્તિ પછી આત્માનો મોક્ષ ક્યારે થાય છે ? સાંભળો ! શાસ્ત્રાકાર શું કહે છે ?

અંતો મુહુત્તમિત્તં વિ કાસિયં હુજ્જ જેહિં સમત્તં ।

તેસિં, અવદ્ધ પુગ્ગલ પરિયટ્ઠો ચેવ સંસારો ॥

કોઈપણ આત્મા પરમ પુરૂષાર્થ વડે માત્ર એકવાર પણ એક અંતઃમુહુર્ત સુધી સમ્યક્ત્વનો સ્પર્શ કરી લે, તે આત્મા દેશતઃન્યૂન અર્ધ પુરૂગલ પરાવર્તનમાં સંસારને પાર કરી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

માનવ જ્યારે મુસાફરી કરવા તૈયાર થાય છે ત્યારે તેને ખસ, ટ્રેઈન, પ્લેઈન કે સ્ટીમરમાં બેસવા જતાં ટીકીટની આવશ્યકતા રહે છે. તેનો ટીકીટ કે પાસ વગર પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. તેવી રીતે મુક્તિમાં પ્રવેશ કરવો હોય તો સમ્યક્ત્વ વિહોણી સાધનાથી થઈ શકતો નથી. જેથી હે ભગ્યાત્મા ! મુક્તિ બીજસ્વરૂપ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે પરમ પુરૂષાર્થ કર. કહ્યું પણ છે.

અતુલ, સુખ, નિધાનં, ધામ સંવિગ્નતાયા : ।

ભવ સુખ વિમુક્ત્વોદીપને સદ્વિવેક : ॥

નર નરક પશુત્વોચ્છેદ હેતુ નરાણામ્ ।

શિવ સુખ તરુવીજં શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ લાભ : ॥

નિર્માળ સમક્રિત અતુલ સુખનું નિધાન છે. વૈરાગ્યનું ધામ છે. સંસારના ક્ષણભંશુર તથા નાશવાન સુખોની અસારતા સમજવા વિવેક સ્વરૂપ છે. મનુષ્ય, નરક, નિર્ગોદ તિર્યંચના દુઃખનો ઉચ્છેદ કરવાવાળું મોક્ષ સુખરૂપ વૃક્ષનાં બીજસ્વરૂપ છે.

કિં વહુણા મળિણં, જે સિધ્ધા ણરવરા ગણ કાલે ।

સિજ્ઞિહંતિ જે વિ મવિયા, તં જાણઈ સમ્મ માહર્ણ ॥

વધારે શું કહેવું ? અતીતકાળે જે શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિઓ સિધ્ધત્વ પામ્યા છે. ભવિષ્ય કાળે જેઓ પામશે. એ સમ્યક્ત્વનું જ મહાત્મ્ય છે. પચ્ચીસ પ્રકારના મહામિથ્યાત્વમાં અનંતકાળ પસાર કરી જે આત્મા મહાસુનિ મહાબલ અણગારની જેમ સમ્યક્ત્વ શુભમાં

રમણ કરતાં, સમક્રિતી જીવોની સાધના સમયે ઉત્કૃષ્ટ ભાવથી આરાધના કરશે તે પણ તીર્થ કરનામ ગોત્રને પ્રાપ્ત કરી લેશે. હવે મહાખલ મુનિ દશામાં ખોલની આરાધના કેવી રીતે કરશે તેના ભાવ લેઈ અવસરે કહેવાશે.



૪૦

વિનય તે આત્મ સૌરભ છે

(શ્રાવણ વદ ૧૨ તા. ૨૧-૮-૭૬ શનીવાર)

જ્ઞાનિ પુરૂષોએ માનવજીવનને મધમધતું જીવન કહ્યું છે. તમોને પ્રશ્ન થશે કે શાથી મધમધ છે? વિનય એ જીવનની સૌરભ છે. વિનય સૌરભથી જેતું જીવન મધમધાયમાન છે. તે જીવન પ્રતિ સૌને આદર અને સન્માન થાય છે.

આજના માનવો સુવાસિત દ્રવ્યો-પદાર્થોના વધારે ઉપયોગ કરે છે. અત્તર, સેંટ, તેલ વગેરેના ઉપયોગથી ખીજની સામે સારો દેખાવાનો પ્રયોગ કરવો તેનું નામ આત્મ સૌરભ કે જીવન સૌરભ નથી. આત્મશુદ્ધોનો જેટલો વિકાસ, તેટલી જ જીવન સૌરભતા પ્રગટે છે. પ્રત્યેક માનવે આવી સૌરભતા પ્રગટાવવાનો સફળ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

વિનય તે આત્મ સૌરભ છે.

ભગવાન મહાવીરે વિનયનું મૂલ્ય ફરમાવતાં કહ્યું છે કે વિનયો ધર્મસ્સ મૂલં વિનય એ ધર્મનું મૂળ છે. વિનય એ ધર્મની આધાર શીલા છે. વિનય વગર ધર્મ ટકી શકતો નથી. ઘણાં માનવો ધાર્મિકતાનો દાવો કરે છે. પરંતુ વિનય વિના ધાર્મિકતા કેવી રીતે સંભવિ શકે?

સુવિકસીત જીવન બનાવવા માટે માનવને જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રોમાં વિનયની જરૂર પડે છે. ગાહે વ્યક્તિ સંસારમાં રહે યા ત્યાગ માર્ગે પ્રવેશ કરે. પરંતુ વિનય વગર વિકાસની સંભાવના નથી. આજનું વ્યવહાર ક્ષેત્ર વિનયના અભાવમાં ઘણું દુષિત બનેલ છે. જેનો અસર ધાર્મિક ક્ષેત્ર સુધી પહોંચી છે.

વિનયનો સામાન્ય અર્થ છે. સામી વ્યક્તિના આદર માટેનો શિષ્ટાચાર. પછી તે શિષ્ટાચાર કાયિક હો યા વાચિક હો. વંદન, નમન, નમસ્કાર, પ્રણામ, હસ્તમિલન વગેરેને કાયિક વિનય કહેવાય છે. પધારો! આવો! સ્વાગતમ્ આવા શબ્દોનો પ્રયોગ કરવો તે વાચિક વિનય કહેવાય છે. જે આપણા સમાજમાં અને દેશમાં પ્રચલિત છે,

શાસ્ત્રકાર વિનયનો અર્થ શું કરે છે તે જોઈએ. વિશિષ્ટો નયો નીતિ વિનયઃ વિશિષ્ટનય, વિનય શબ્દથી સાધુઓનો આચાર બતાવ્યો છે. નાશયતિ સકલ ક્લેશ જનકમષ્ટ વિધ કર્મ સ વિનયઃ જે આઠ પ્રકારના કર્મોનો નાશ કરે તે વિનય છે.

વિનય પાંચ પ્રકારે કહ્યો છે.

૧ દર્શન વિનય, ૨ જ્ઞાન વિનય, ૩ ચારિત્ર વિનય, ૪ તપ વિનય અને ૫ ઉપચાર વિનય.

૧. દર્શન વિનય. આત્મા અને પર પદાર્થના ભેદ વિજ્ઞાનનો અનુભવ કરવો તેનું નામ દર્શન વિનય છે.

૨. જ્ઞાન વિનય. સમ્યગ્જ્ઞાનની આરાધના માટે ઉદ્યમ કરવો. સમ્યગ્જ્ઞાનની કથામાં આદર કરવો. સમ્યગ્જ્ઞાનનું કારણ જે અનેકાંતરૂપ જિનશાસ્ત્ર છે તેના શ્રવણ પઠનમાં બહુ ઉત્સાહ રાખવો, તેનું બહુમાન કરવું, બહુ આદરથી ભણવું, જ્ઞાનના આરાધક જ્ઞાનીજનોનો યોગ મળવો તે મહાલાભનું કારણ માની તેમનો સત્કાર, તેમનું સ્તવન, તેમનો આદર કરવાથી જ્ઞાન વિનય પ્રાપ્ત થાય છે.

૩. ચારિત્ર વિનય. શક્તિ પ્રમાણે વિષય કષાય ઘટાડી ચારિત્રને ઉજ્જવળ કરવું. ઉજ્જવળ ચારિત્રશીલ સાધકોના ગુણોમાં અનુરાગ કરવો, તેમના પ્રતિ આદર કરવાથી ચારિત્ર વિનય થાય છે.

૪. તપ વિનય. ઇચ્છાને રોકી પ્રાપ્ત વિષયોમાં સંતોષ ધારણ કરવો. ધ્યાન અને સ્વાધ્યાયમાં ઉદ્યમવંત બની કામને છૂટવા, ઈંદ્રિયોને વશ કરવી, ઉપવાસાદિ તપ કરવાં તે તપ વિનય છે.

૫. ઉપચાર વિનય. સમ. દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપ એ ચારે આરાધનાનો ઉપદેશ આપી મોક્ષમાર્ગમાં જે પ્રવર્તાવનારા છે. તેમનું સ્મરણ કરવાથી પરિણામ નિર્મળ થઈ વિશુદ્ધતા પ્રગટે છે. આપણા પરમોપકારી પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંતો, પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ અને પૂ. સાધુજીઓ, જેઓ પરલોકવાસી થયા છે. તેમના ગુણાનુવાદ, વિનય, વંદન, સ્મરણ કરવું તે ઉપચાર વિનય છે.

વિનય એટલે અર્પણતા. પરમાત્મા પ્રતિ અર્પણતા તેને ભક્તિ કહેવાય છે. પરંતુ ગુરૂજનો પ્રતિ જે અર્પણતા બળવવાની હોય છે તેને વિનય કહેવાય છે. અર્પણતાથી અહંકારનો લય થાય છે. અહંકારના નાશ વગર આત્મસંશોધન થઈ શકતું નથી. આત્મ સંશોધનના માર્ગ વિના સુખ અને શાંતિ નથી.

ભગવાન મહાવીર અને જૌતમની પ્રશ્નાવલિમાં આ ચર્ચા છે. તે જાણવા જેવી છે. સાંભળો !

માણ વિજય પં મન્તે ! જીવે કિં જણયઈ ? હે પૂજ્ય ! માન વિજયથી ભવ શું પ્રાપ્ત કરે છે ? મા. મદ્વં જણયઈ, માણવેયણિજ્ઞં કમ્મં ન બન્ધઈ, પુવ્વવધ્ધં ચ નિજ્જરેઈ. ઉત્ત. ૨૯/૬૮ માનના વિજયથી મૃદુતાના અપૂર્વ શુભને પ્રગટાવે છે અને માનજન્ય કર્મને બાંધતો નથી. પૂર્વે જે બંધાયું છે તેનો ક્ષય કરે છે. મદ્વયાપ પં મન્તે ! જીવે કિં જણયઈ ? હે પૂજ્ય ! મૃદુતાથી ભવ શું પ્રાપ્ત કરે છે ? મ. અણુસ્સિયત્તં જણયઈ. અણુસ્સિયત્તેણ જીવે મિડમદ્વ સંપન્ને અદ્દમય-દ્વાણં નિદ્ધાવેઈ. ઉત્ત. ૨૯/૪૬ મૃદુતાથી ભવ અભિમાન રહિત થાય છે. કૌભળ મૃદુતાને પ્રાપ્ત કરી, ભ્રાતિ-કુળ બળ-રૂપ-તપ-જ્ઞાન-લાભ અને ઐશ્વર્ય આ આઠ પ્રકારના મદરૂપ શત્રુનો સંહાર કરી શકે છે.

માણો વિજય નાસણો અભિમાન વિનયનો નાશ કરે છે. આજનો વિષય છે વિનય. વિનય વગર જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. વિદ્યા વિનયેન લભતે વિદ્યા વિનય વડે મળે છે. જેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું છે તેને પોતાના જ્ઞાની શુદ્ધજનોનો અવશ્ય વિનય કરવો જોઈએ જેવી રીતે અંધજન પોતાના નિકટમાં કિંમતી વસ્તુ પડી હોવા છતાં દેખી શકતો નથી. તેવી રીતે અવિનીત પોતાની અંદર પડેલી જ્ઞાનસંપત્તિને વિનયના અભાવમાં મેળવી શકતો નથી. વિનીત કોને કહેવાય અને અવિનીત કોને કહેવાય તે જાણવું જોઈએ. શાસ્ત્રકાર પ્રથમ અવિનીતના લક્ષણો બતાવે છે. જે મુક્તિમાર્ગના બાધક છે.

અમિક્કવળં કોહી હવઈ, પવન્ધં ચ પકુવ્વઈ

મેત્તિજ્ઞમાણો બમઈ, સુયં લધ્ધુણ મજ્જઈ ॥ ઉત્ત. ૧૧/૭

અવિ પાવ-પરિક્કેવી, અવિ મિત્તેસુ કુપ્પઈ

સુપ્પિયસ્સાવિ મિત્તસ્સ, રહે માસઈ પાવયં ઉત્ત. ૧૧/૮

પણ્ણવાઈ દુહિલે, થધ્ધે લુધ્ધે અણિગ્ગહે

અસંવિમાગી અવિયત્તે અવિણીયત્તિ વુચ્ચઈ ॥ ઉત્ત. ૧૧/૯

અવિનીતના ચૌદ પ્રકાર બતાવે છે.

- ૧ જે વારંવાર ક્રોધ કરે છે. તે અવિનીત કહેવાય છે.
- ૨ જે બીજાની ખાનગી વાતો પ્રગટ કરે છે. તે અવિનીત ગણાય છે.
- ૩ જે મિત્રભાવ રાખીને વારંવાર તોડી નાખે છે. તે અવિનીત છે.
- ૪ જે શાસ્ત્ર ભણીને અભિમાની બને છે. તે અવિનીત કહેવાય છે.
- ૫ જે ભૂલ કર્યા પછી તેને ઢાંક્યા કરે છે. તે અવિનીત ગણાય છે.
- ૬ જે મિત્રો ઉપર પણ ક્રોધ કરે છે. તે અવિનીત કહેવાય છે.

૭ જે બહાલા એવા મિત્રજનનું પણ એકાંતમાં ખૂડું બોલે છે.

૮ જે અતિવાચાળ હોય છે. તે અવિનીત કહેવાય છે.

૯ જે દ્રોહ કરનારો હોય છે. તે અવિનીત ગણાય છે.

૧૦ જે અભિમાન કરનારો હોય છે. તે અવિનીત ગણાય છે.

૧૧ જે લોભ રાખનારો હોય છે. તે અવિનીત કહેવાય છે.

૧૨ જે અસંયમી હોય છે. તે અવિનીત ગણાય છે.

૧૩ જે સંવિભાગ કરતો નથી. તે અવિનીત કહેવાય છે.

૧૪ જે શત્રુતા-દુશ્મનાવટ કરે છે. તે અવિનીત ગણાય છે.

તમે સાંભળ્યા તે ચૌદ પ્રકાર અવિનીતના બતાવ્યા છે. જેને સુપાત્ર કે લાયક ગણવામાં આવતો નથી. હવે પંદર પ્રકાર વિનીત પુરૂષના ફરમાવે છે.

અહ પન્નરસહિ ઠાણેહિ, સુવિણીણ્ણિ વુચ્ચઈ
નીયવત્તી અચવલે, અમાઈ અકુજહલે ॥ ઉત્ત. ૧૧/૧૦

અપ્પં ચ અહિવિલ્લવઈ, પવન્ધં ચ ન કુવ્વઈ
મેત્તિજ્જમાણો મયઈ, સુયં લધ્ધં ન મજ્જઈ ॥ ઉત્ત. ૧૧/૧૧

ન ય પાવ પરિક્ખેવિ, ન ય મિત્તેસુ કુપ્પઈ ॥
અપ્પિયસ્સાવિ મિત્તસ્સ, રહે કલ્લાણ માસઈ ॥ ઉત્ત. ૧૧/૧૨

કલ્હ-હમર-વજ્જિણ, બુધ્ધે અભિજાણ
હિરિમં પહિસંલીણે, સુવિણીણ ત્તિ વુચ્ચઈ ॥ ઉત્ત. ૧૧/૧૩

આ ચાર ગાથાઓમાં સુવિનીતના પ્રકાર કહ્યા છે. તેના અર્થ તમારે સાંભળવા છે ? હાં. જરૂર સાંભળશું.

૧ જે નમ્રતાને ધારણ કરનારો હોય તે સુવિનીત કહેવાય છે.

૨ જે ચપળતા રહિત હોય તે સુવિનીત ગણાય છે.

૩ જે સરલતાનો વ્યવહાર કરે છે. તે સુવિનીત કહેવાય છે.

૪ જે કુતૂહલ કરતો નથી. તે સુવિનીત ગણાય છે.

૫ જે પોતાની નાની બૂલને પણ દૂર કરે છે. તે સુવિનીત છે.

૬ જેથી કોઈની વૃદ્ધિ થાય તેવી ખાનગી વાતો પ્રગટ કરતો નથી. તે સુવિનીત છે.

૭ જે સૌની સાથે મિત્રતા રાખે છે. તે સુવિનીત કહેવાય છે.

૮ જે શાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી પણ અભિમાન કરતો નથી. તે સુવિનીત છે.

૯ જે પાપને પાપ સમજી દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તે સુવિનીત છે.

- ૧૦ જે પોતાના મિત્રો-સાથી ઉપર ક્રોધ કરતો નથી. તે સુવિનીત છે.
 ૧૧ જે અપ્રિય એવા સાથીનું એકાંતમાં પણ સાફ જ બોલે છે. તે સુવિનીત છે.
 ૧૨ જે કલહ અને ડમર (હિંસક ક્રીડા) ક્રીડા કરતો નથી. તે સુવિનીત છે.
 ૧૩ જે જ્ઞાન યુક્ત હોય છે. તેને સુવિનીત કહેવાય છે.
 ૧૪ જે ખાનદાન હોય છે. તેને સુવિનીત કહેવાય છે.
 ૧૫ જે સંયમની લક્ષણવાળો (મર્યાદા) હોય છે. સુવિનીત છે.

તમારી અંદર જે આ પંદર બોલની યોગ્યતા હોય તો તમે પણ સુવિનીત કહેવાવ. જે હોય તો બોલો. નથી !

વિનિત અને અવિનિત શિક્ષણના લક્ષણ કહે છે.

આણાનિદેસકરે, ગુરુણ-મુવ-વાય કારણ ।

ઈંગિયાગાર સંપન્ને, સે વિણીણત્તિ વુચ્ચઈ ॥ ઉત્ત. ૧/૨

આણા અનિદેસકરે, ગુરુણ-મણુ-વવાય કારણ ।

પહિણીણ અસંબુદ્ધે, અવિણીણત્તિ વુચ્ચઈ ॥ ઉત્ત. ૧/૩

જે ગુરૂજનોની આજ્ઞાને પાળનાર હોય, જે ગુરૂની નિકટમાં રહેનાર હોય, જે ઈંગિત-મનોભાવ, તથા સુખાદિના આકાર-ભાવને જાણનાર હોય તે વિનિત શિષ્ય કહેવાય છે.

જે ગુરૂજનોની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર હોય, જે ગુરૂજનોથી દૂર રહેનાર હોય, જે શત્રુસમાન (વિરોધી) અને અવિવેકી હોય તે અવિનિત શિષ્ય કહેવાય છે.

શિષ્યમાં અર્પણતા હોવી જોઈએ. અર્પણતામાં આજ્ઞાપાલન, પ્રીતિ અને વિચક્ષણતા આ ત્રણે ગુણો હોવા જોઈએ. આવા ગુણોની સાથે જે પોતાના ગુરૂના હૃદયમાં સ્થાન મેળવે છે તે શિષ્ય ખરેખર સુવિનીત શિષ્ય ગણાય છે. જે શિષ્યમાં આવી અનેક સુયોગ્યતા પ્રગટે છે. તે સંસારને જલ્દી તરી. જાય છે.

આજ્ઞા નિર્દેશકર એટલે શું ?

“આ કરો અને આ ન કરો” આવા વિધિ અને નિષેધરૂપ ગુરૂનાં જે વચન છે તેને આજ્ઞા કહેવાય છે. “આપના વચન અનુસાર જ પ્રવૃત્તિ કરવાના ભાવ છે બીજા નથી.” આ પ્રકારનું શિષ્યનું કથન નિર્દેશ કહેવાય છે. નિર્દેશનું સારી રીતે પાલન કરનારને આજ્ઞા નિર્દેશકર કહેવાય છે. તીર્થંકરની આજ્ઞા-વાણી દ્વારા જે ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગનો નિર્દેશ-વિધાન કરવામાં આવેલ છે. તે અનુસાર કરવાવાળા પણ આજ્ઞા નિર્દેશકર કહેવાય છે.

શિષ્યનું કર્તવ્ય છે કે ગુરૂની આજ્ઞાનું પાલન કરી થકાં સદા તેની સમીપ બેસે. ગુરૂ આજ્ઞાના પાલનના ભયથી, તેનાથી દૂર ન બેસે. ગુરૂનો અભિપ્રાય જાણવો તે સાધારણ વાત નથી. તે વાત ત્યારે જ શીખી શકાય કે જ્યારે શિષ્ય તેની પાસે બેસે. આવા વિનીત શિષ્ય ગુરૂની સેવા કરવાથી આત્મકલ્યાણ કરે છે.

ધર્મસિંહ નામના એક આચાર્ય હતાં. તેને પ્રકૃતિથી ભદ્ર અને સુખધિવાળો ગુણનિધિ નામનો શિષ્ય હતો. તે ઘણો જ વિનીત હતો. તે પોતાના ગુરૂમહારાજ પાસે જ બેસતો હતો. ગુરૂ આજ્ઞાનુસાર ચાલતો હતો. તેની મનોવૃત્તિ અનુકૂળ કામ કરતો હતો. આવા ઘણાં ગુણોથી યુક્ત હતો. તે સ્વભાવનો ઘણો સુશીલ હતો. જ્યારે ગુરૂમહારાજ પધારે ત્યારે તેને આસનથી ઉઠીને તે તેમને માટે વિનયપૂર્વક આસન આપતો હતો.

ગુરૂમહારાજ ઉઠીને જ્યાં જતાં ત્યાં તેમની સાથે આસન લઈ જતો હતો. ગુરૂદેવને જ્યાં બેસવાની ઇચ્છા થાય ત્યાં આસન પાથરી દેતો હતો. ગુરૂમહારાજની આજ્ઞા ક્યારે કેવી થયે, તેની પ્રતિક્ષણ પ્રતિક્ષા કરતો રહેતો હતો. જે જે ઋતુમાં ગુરૂમહારાજને જેવાં આહાર પાણી અનુકૂળ હોય તેવા લાવી આપતો હતો. ગુરૂએ જે કંઈ કહ્યું હોય તે કરવું જ બોધ્યું. તેમાં જ માફ હિત છે. આવા દૃઢ વિશ્વાસ વડે ગુરૂ આજ્ઞાનું આરાધન કરતો હતો. ગુરૂદેવ તો મારા માતા-પિતા કરતાં પણ વધારે ઉપકારી છે. એવું દૃઢપણે માનતો હતો.

ગુરૂદેવ સુકૃતિના દાતા છે.
ગુરૂ નિર્ધનને નિધિ સમાન છે.
ગુરૂ આત્મજ્ઞાનના દાતા છે.
ગુરૂદેવ તો સિદ્ધિ-અંજન સમાન છે.
ગુરૂ તો જીવનના નવનીત છે.
ગુરૂ આજ્ઞા એજ ધર્મ છે.
ગુરૂ સેવા એજ કર્તવ્ય છે.

આપી સદ્શ્રદ્ધાવાળાં ગુણનિધિ શિષ્યે એકવાર ગુરૂમહારાજની સ્તુતિ કરતાં કહ્યું. હે ગુરૂમહારાજ ! આપ મેઘની જેમ મારા ચિત્તરૂપી આત્મકને કરૂણારસના વર્ષાણુથી પ્રમુદિત કરવાવાળા છો. શમ દમ આદિ ગુણસ્વરૂપ ઉદ્યનને ફાલતો ફૂલતો બનાવવા વાળા છો. હે કરૂણાસાગર ! જ્યાં સુધી આપની કરૂણા રસ લીની દૃષ્ટિ જીવો પર પડતી નથી ત્યાં સુધી તેને સમ્યક્ત્વનો લાભ થતો નથી. સમ્યક્ત્વ વગર જીવ ક્યારેય પણ તત્વાતત્ત્વ વિવેકરૂપ અમૃતથી ભરેલી ભાવનાને પોતાનામાં ભરી શકતો નથી. અમૃત ભાવના વગર વિશુદ્ધ ધ્યાન પણ જાગૃત થતું નથી. વિશુદ્ધ ધ્યાન વગર જીવને

ક્ષપક શ્રેણી મળતી નથી. આવી શ્રેણી વિના શુકલ ધ્યાનનો ખીજો પાયો મળતો નથી. તેના વગર કેવળજ્ઞાન થતું નથી. શૈલેશી અવસ્થા મળતી નથી. શૈલેશી અવસ્થા વગર સકળ કર્મોનો ક્ષય થતો નથી. કર્મક્ષય વિના મુક્તિ નથી મુક્તિવગર અમર પદ નથી અને અજરામર પદ વિના આત્માની સિદ્ધિ નથી. માટે હે નાથ ! આપજ સકલ કલ્યાણના કારણ છો. પ્રતિક્ષણ આપના ચરણોનું આરાધન એ જ માફ સંયમ આરાધન છે. આવા પ્રકારથી પોતાના ગુરૂની આરાધના કરતાં કરતાં ગુણુનિધિ શિષ્યે તપ સંયમની આરાધના કરી. તેણે થોડા સમયમાં આત્મકલ્યાણ કર્યું.

આવી રીતે સૌ શિષ્યો પોત પોતાના વડીલ ઉપકારી ગુરૂજનો પ્રતિ આદરભાવ અને ભક્તિ સાથે આરાધના કરતાં રહે તો તે વિનયશીલ શિષ્યો પણ જલ્દી આત્મકલ્યાણ કરી શકે છે.

વિનીત શિષ્યનો ગુરૂ સાથેનો વ્યવહાર કેવો હોવો જોઈએ ?

હવે શાસ્ત્રકાર વિનીત શિષ્યનો વ્યવહાર બતાવે છે.

ન પક્ષઓ ન પુરઓ, નેવ કિચ્ચાણ પિઠ્ઠઓ

ન જુંજે ઉરુણા ઉરું, સયણે નો પહિસ્સુણે ॥ ઉત્ત. ૧/૧૮

નેવ પલ્હત્થિયં કુજ્જા, પક્ષપિંડં ચ સંજણ ૧.

પાણ પસારિણ વાવિ, ન ચિદ્દે ગુરુણ્ણિણ ॥ ઉત્ત. ૧/૧૯

આસણગઓ ન પુચ્છેજ્જા, નેવ સેજ્જાગઓ કયાઙ્ગી ॥

આગમ્મુકહ્હુઓ સન્તો, પુચ્છિજ્જા પંજલીઉહો ॥ ઉત્ત. ૧/૨૨

અણુસાસિઓ ન કુણ્ણિજ્જા, સંતિ સેવિજ્જ પંહિણ ૧.

ચુહ્હિં સ સંસગ્ગિ, હાસં કીહં ચ વજ્જણ ॥ ઉત્ત. ૧/૯

[શિષ્યે ગુરૂજનોની પીઠ પાસે કે આગળ પાછળ ન બેસવું જોઈએ. તેમ જોકદમ પાસે બેસી પગ સાથે ન અડાડવો જોઈએ. વળી શૈયા કે પોતાના આસન ઉપર બેસીને પ્રત્યુત્તર ન આપવો જોઈએ. ગુરૂજનોની પાસે પગ પર પગ ચડાવી ને કે પગના ગોઠણ છાતી પાસે રાખી, હાથ ખાંધીને ન બેસવું. તેમજ શિષ્યે પગ ફેલાવીને પણ ન બેસવું જોઈએ. વડીલો બોલાવે તો મૌન ન રહેવું જોઈએ તુરત તેમની પાસે જવું જોઈએ. ગુરૂદેવના અનુશાસનથી-શીક્ષાથી ક્રુપિત ન થવું જોઈએ. શાણા થઈ સહનશીલતા રાખવી જોઈએ. હલકા મનના માણસોનો સંગ ન કરવો જોઈએ. હાસ્ય અને ગમ્મતો પણ છોડી દેવી જોઈએ. મહાપુરૂષો મને ઠંડા ઠપકાથી કે કઠોર વાણીથી જે શિક્ષા કરે છે. તે માફ સદ્ભાગ્ય છે. મને બહુ લાલદાયક છે. એમ માનીને વિનીત શિષ્યે વિવેકપૂર્વક તેનું પાલન કરવું જોઈએ.

આત્માના વિશિષ્ટ પ્રકારના ગુણો તરફ લઈ જવાનું સાધન વિનય છે. અંદર પડેલા દોષોને દૂર કરવાનું ઉત્તમ સાધન વિનય છે. કયા કયા દોષોને કારણે શિષ્ય અવિનીત રહી વિકાસ સાધી શકતો નથી. તેનું દર્શન કરાવતાં શાસ્ત્રકાર દ્રમભાવે છે.

યંમા વ કોહા વ મયપ્પમાયા, ગુરુસ્સગાસે વિણયં ન સિક્કલે

સોચેવ ઉ તસ્સ અમ્મહમ્મવો, ફલં વ કીયસ્સ વહાય હોઈ ॥ દશ ૯/૧

જે શિષ્ય જાત્યાદિકના અહંકાર, ક્રોધ, મદ અને પ્રમાદ જેવા અવગુણોના કારણે અવિનીત પણાથી ગુરુ પાસે વિનયમાર્ગને શીખતો નથી. તે જેમ વાંસ વૃક્ષને ફળ લાગવાથી વાંસનો જ નાશ થાય છે તેમ તેના જ્ઞાનાદિક સદ્ગુણોનો નાશ થાય છે. કહેવાનો ભાવ એ છે કે અવિનીતપણાને લઈ અહંકારાદિ દુર્ગુણો ઉત્પન્ન થઈ તેના ચારિત્રનો નાશ થાય છે.

ગુરૂની અશાતના ઘણી ભયંકર છે.

અજ્ઞાનતાને વશ બની અવિનીત શિષ્ય ગુરૂની અનેક પ્રકારે અશાતના કરે છે. ગુરુ અશાતના કેટલી ભયંકર છે તેના માટે શાસ્ત્રકાર કહે છે.

જેયાવિ નાગં હરં તિ નચ્ચા, આસાયણે સે અહિયાય હોઈ ।

જે કોઈ પુરૂષ સર્પને નાનો જાણીને અશાતના કરે તો તેનું અવશ્ય અહિત જ થાય છે. એવી રીતે આચાર્ય ગુરુદેવની અશાતના કરવાથી સંસાર પરિભ્રમણ કરવું પડે છે. કદાચિત્ અગ્નિ ચાંપનારને બાળે નહીં. આશીવિષ સર્પ કુપિત થયા પછી કદાચ કરડે નહીં, જેર પાન કર્યા પછી દેવયોગે બચી જવાય, પરંતુ ન યાવિ મોક્ષો ગુરુ દિલ્લખાવ । ગુરૂની હિલ્લણા-નિંદા કરનારનો મોક્ષ થતો નથી.

ગુરૂના ઉપકાર પ્રતિ સ્વ કર્તવ્ય ધર્મ

જસ્સંતિણ, ધમ્મપચાઈં સિક્કલે, તસ્સંતિણ વેગઇયં પંજે ।

સક્કારણ સિરસા પંજલિઓ, કાય-ગિરા મો મણસા ય નિચ્ચં ॥

જે ગુરુદેવના ચરણ શરણમાં રહી આપણે ધર્મપદ-ધર્મમાર્ગને શીખ્યા હોય, સૂત્ર સિદ્ધાંત યા જ્ઞાન-ધ્યાન શીખ્યા હોય, વ્રત નિયમ કે પ્રત્યાખ્યાન કર્યા હોય, તેમના પ્રતિ આપણું કર્તવ્ય શું ગણાય ? અભણતાં પણ તેમની નિંદા કે અશાતના ન થઈ બલ્ય તેમના માટે સાવધાની રાખવી જોઈએ અને તેમનો વિનય-વૈયાવઝ્ય કરવી જોઈએ. ગુરુ પધારે ત્યારે ઉભા થઈ તેમનો સત્કાર કરવો જોઈએ. પધારો ! ગુરુદેવ, પધારો ! આમ કહેતાં થકાં બે હાથ જોડી મસ્તક નમાવી કાયા વડે વિનય કરવો જોઈએ. કાયા વડે ગુરૂના કાર્યો કરે અને વચ્ચે કરી તેમની આજ્ઞાને શીરોમાન્ય

કરે, ભાવયુક્ત મનથી તેમનો વિનય કરવામાં લાડું જાણે. આવી રીતે નિત્ય ગુરૂ પ્રતિ પોતાનું વિનયપૂર્વક કર્તવ્ય ધર્મ જાળવતો રહેવો જોઈએ.

હોઈ નહીં કૃતદેન કલી મૈં, દ્રોહ ન મેરે ઉર આવે ।

ગુણુ ગ્રહણુકા ભાવ રહે નિત, દષ્ટિ ન દોષોં પર જાવે ॥

“મેરી ભાવના”માં કવિએ કહ્યું છે કે ગુરૂના ઉપકાર સામે હું ક્યારેય પણ કૃતદેન ન બનું. તેમના પ્રતિ મારા અંતઃકરણમાં, દ્રોહ પણ ઉત્પન્ન ન થાય. તેમના દોષોની સામે મારી નજર પણ જાય પરંતુ હંમેશા ગુણુ ગ્રહણુ કરવાનો ભાવ રહ્યા કરે. એવી મારી ભાવના છે.

અહંકાર એ આપણાં વિકાસનું અવરોધક તત્ત્વ છે. સંયમ અને તપની ધણી આકરી સાધના કરવાં છતાં અહંકાર એ પ્રગટ થતાં આત્મ પ્રકાશને રોકી દે છે. જેથી સંયમીજનોનું પરમ કર્તવ્ય છે પોતાના વડીલ સંયમીઓના પ્રતિ આદરભાવ રાખી વિનયપૂર્વક વંદન કરવા જોઈએ. જે સાધક અહંકાર રાખે છે તે પરમજ્ઞાનને પામી શકતો નથી.

ભગવાન ઋષભદેવને સો પુત્રો હતાં. ભરત, બાહુબળ અને બીજા ૯૮ હતાં. ઋષભદેવે સોએ પુત્રાને ભરતખંડના અલગ અલગ રાજ્ય સોંપી દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી. પાછળથી ૯૮ નાના પુત્રોએ પણ વૈરાગ્યપૂર્વક રાજ્ય સંપત્તિનો ત્યાગ કરી મુનિપણું ધારણ કરેલું હતું. ભરત મહારાજ ચક્રવર્તીના નાતે સમગ્ર ભારતને એક સૂત્રમાં પરોવવા માંગતા હતાં. ભરતે બાહુબલીને પોતાનું રાજ્ય સોંપી દેવા સંદેશ મોકલ્યો. સંદેશ સાંભળી બાહુબલીની બ્રહ્મદિ ચડી ગઈ. ક્રોધ ઉભરાઈ આવ્યો. દ્વાંત કચકચાવી કહેવા લાગ્યો, “શું ભાઈ ભરતની ભૂખ હજી પણ શાંત નથી થઈ! નાના ભાઈઓના રાજ્ય છીનવી લેવા છતાં પણ તેને સંતોષ ન થયો! જો ભરત આતિક્રમણ કરશે તો બાહુ-બળમાં હું પણ ઓછો નહીં જિતઈ! ભરતનું આક્રમણ તેને ભારે પડી જશે.”

ભરતખંડનું સાર્વભૌમત્વ અને વિશ્વ વિજેતા બનવાની કામના લઈ ભરતરાજા વિરાટ સેના લઈ બાહુબલી સાથે યુધ્ધ કરવા “બહલી” દેશની સીમા ઉપર આવી પહોંચ્યા. બાહુબલી પણ પોતાની નાની સેના લઈ યુધ્ધ મેદાનમાં આવી પહોંચ્યો. બાહુબલીના વીર સૈનિકોએ ભરતની વિરાટ સેનાના છઠ્ઠા છોડાવી દીધા. લાંબા વખત સુધી યુધ્ધ ચાલતું રહ્યું પણ ન તો ભરત જીત્યા કે ન બાહુબલી. હાર-જીતનો ફેંસલો કરવા, આખરે બાહુબલીએ નરસંહાર બંધ કરીને દ્રંદ્ર યુધ્ધ માટે આમંત્રણ કર્યું. દષ્ટિ યુધ્ધ, વાકયુધ્ધ, બાહુયુધ્ધ, મુઠિયુધ્ધ અને દંડ યુધ્ધ નિશ્ચિત થયા. બંધામાં સમ્રાટ ભરત પરાજિત થયા અને બાહુબલી વિજયી થયા. ભરત નાના

ભાઈથી પરાજીત થયા. તે તેમને ખૂબજ ખટકતું હતું. આવેશમાં ભરતે મર્યાદા ભૂલી ભાઈનું શિરચ્છેદ કરવા માટે ચક્રને પ્રયોગ કર્યો. તે જોઈ બાહુભલીનું લોહી ઉઠળી ઉઠ્યું. બાહુભલીએ ચક્રને પકડવાનો પ્રયાસ કર્યો પરંતુ ચક્ર તેની પ્રદક્ષિણા કરી ભરત પાસે જતું રહ્યું. તે ચક્ર બાહુભલીનો વાળ પણ વાંકો ન કરી શક્યું તે જોઈ બધા સ્તબ્ધ થઈ ગયા. સૌને ભરતની ભૂલ દેખાણી અને કહેવા લાગ્યા કે, “મહાન પિતાના પુત્ર પણ મહાન હોય છે, ક્ષમા કરો. ક્ષમા કરનારા કદી નાના બનતા નથી.” બાહુભલીનો રોષ ઓછો થયો. કુળ મર્યાદાને ધ્યાનમાં રાખી તેઓ ચિંતન મગ્ન બની ગયા. ભરતને મારવા ઉપાડેલો હાથ ભરત ઉપર નહીં પડતાં પોતાના શિર ઉપર પડ્યો અને કેશલોચ કરી શ્રમણ-મુનિ બની ગયા. રાજ્યનો મોહ છોડી પિતા ઋષભદેવના ચરણ ચિહ્નો ઉપર ચાલી નીકળ્યા.

બાહુભલીના પગ રસ્તામાં જ અટકી ગયા. તેમને યાદ આવી ગયું કે મારી પૂર્વે મારા નાના દંત ભાઈઓ દીક્ષિત થયા છે, તેમને મારે નમસ્કાર કરવા પડશે. શું હું મોટો થઈ નાના ભાઈઓને પગે લાગું? બાહુભલીમાં અહંકારે પ્રવેશ કર્યો. હું તો કેવળજ્ઞાન મેળવીને જ પ્રભુના ચરણમાં જઈશ. આવો નિર્ણય કરી, સાધના કરવા જંગલમાં ચાલ્યા ગયા.

એક વર્ષ સુધી હિમાલયની જેમ અડોલ ધ્યાનમુદ્રામાં સ્થિર રહી ધ્યાન કરતાં ઉભા રહી ગયા. તેની આસપાસ કીડીઓએ તેમજ ઉધઈ આદી જીવજંતુઓએ રાફડો બનાવી દીધો. લતા અને વેલડીઓ દેહ પર વીંટાઈ ગઈ. પક્ષીઓએ માળા બનાવ્યા. છતાં બાહુભળ ડગતા નથી. કેટલી સ્થિરતા?

સંસાર છોડ્યો પરંતુ અભિમાન ન ગયું.

રાજ્ય છોડ્યું પરંતુ અહંકાર ન ગયો.

સાધનાની ઉત્કૃષ્ટતા હોવાં છતાં અંતરના અહં દોષે કેવળજ્ઞાન પ્રકટ થવા ન દીધું.

એકવાર ભગવાન ઋષભદેવ પાસે સતી સાધ્વી બ્રાહ્મી અને સુંદરી દર્શનાર્થે આવેલ હતાં. તેમણે પુછ્યું. “ભગવંત! મુનિ બાહુભળજી કયાં બિરાજે છે? પ્રભુએ કહ્યું, સતીજીએ તમારા બંધુ તો જંગલમાં હાથીના હોદા ઉપર બિરાજી રહ્યા છે.” પ્રભુના વચ્ચેને વધાવી બંને સાધ્વીજીએ જંગલ તરફ વિહાર કરી ગયા. અનેક કળેને સહન કરતાં છેવટે અરણ્યમાં પ્રવેશી બંને બહેનોએ મુનિને નિહાળ્યાં.

જાણે વિશાળ કાય પ્રતિમાને કંડારી પર્વત ઉપર ઉભી કરવામાં આવી હોય તેવી સ્થિરતા, ગંભીર મુખસ્થાને ધ્યાન મુદ્રા હતી. શરીરને વેલડીઓ વીંટાયેલી હતી. પક્ષીઓએ તો માળા નાખ્યા હતાં. ઉધઈએ રાફડો બનાવ્યો હતો. તેની વચ્ચે મુનિરાજ પત્થરના સ્થંભની જેમ સાધનામાં ઉભા હતાં.

કેવું ધ્યાન ! કેવી સાધના ? કેટલી સમતા ?

સતી સાધ્વી બ્રાહ્મી અને સુંદરીએ ભાઈ મહારાજને ઉદ્દેશીને કહ્યું, “વીરા મોરા ! ગજ થકી ઉતરો. ગજ થકી કેવળ ન હોય રે.” હાથી ઉપર ચડેલા વ્યક્તિને કદી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. તેથી ભાઈ ! હાથીના હોદ્દેથી નીચે ઉતરો આવાં શબ્દો બાહુબલીના કાનમાં અથડાયા. મુનિરાજ વિચારે ચડ્યા. હું હાથી ઉપર ક્યાં આરૂઠ થયો છું ? આ વિચાર ધારાએ વળાંક લીધો. નેત્ર યોદ્ધ્યાં, સામે જોયું. વિનીત મુદ્રામાં ભગિની સાધ્વીજીઓને નિહાળતાં તેઓ વિચાર મગ્ન થઈ ગયા. વિચાર કરતાં ભાન થયું કે હું અહંકાર રૂપી હાથી ઉપર જરૂર બેઠો છું. “અરે ! હું તો અવસ્થાના ભેદમાં જ ફસાઈ ગયો. તે ભાઈઓ ઉંમરમાં મારાથી ભલે નાના હોય પણ ચારિત્ર્યની દૃષ્ટિથી તો મોટા છે. મારે નમન કરવું જોઈએ.” નમન કરવા માટે જોવો પગ ઉપાડ્યો કે અભિમાન ઓગળી ગયું અને વિનય ભાવ જાગૃત થતાં કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રગટ થયા. બાહુબલી મહારાજ સર્વજ્ઞ બન્યાં. કેવળી થઈ ભગવાન ઋષભદેવનો પાસે જઈ નમસ્કાર કર્યા અને કેવળી પરિવ્રતમાં ભળી ગયા. શાસ્ત્રકાર શું કહે છે ?

જત્યેવ આયરિયા પાસિજ્જા તત્યેવ વંદિજ્જા નમંસિજ્જા ।

જ્યાં આચાર્ય ભગવંતો કે મુનિરાજોને જીજ્ઞાસા ત્યાં તેમને વંદન કરો, નમસ્કાર કરો. મહાબળમુનિ વિનયધર્મની આરાધના કરતાં જીવન ધન્ય બનાવી રહ્યા છે. હવે અગીયારમાં બોલ મારે આગમકાર શું કહેશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહવાશે. આનંદ અને ખુશાલીના સમાચાર છે કે પર્વાધિરાજ પર્યુષણ પર્વ આવતી કાલે સવારે પધારે છે. તેમને મગળ પ્રવેશ આપણાં સૌનું કલ્યાણનું નિમિત્ત બને. તેથી ધર્મ આરાધના કરવા સૌ તૈયાર બની રહેશે.

૪૧

પર્યુષણ પર્વનું દર્શન

(શ્રાવણ વદ ૧૩ તા. ૨૨-૮-૭૬ રવિવાર)

આજને દિવસ પાવનકારી દિવસ છે. એક મહિના થયા જેની આપણે પ્રતિક્ષા કરી રહ્યા હતાં તે મહામંગળકારી પર્વ શ્રી સંઘના આંગણમાં પધારી ગયું છે.

પધારો પર્વાધિરાજ ! પધારો !

પર્વાધિરાજ સુખે પધારો ! શ્રી સંઘના પ્રત્યેક લોકો તમારું ભાવભર્યું સ્વાગત

કરે છે. આપ, આપની અનંતશક્તિનું આ મંગળ દિવસોમાં અમોને દાન કરો. અમો મન, વચન અને કાયા વડે આપના સંદેશાઓ જિલ્લવાનો પ્રયત્ન કરીશું.

જૈન સમાજ પર્વાધિરાજ પચુષણ પર્વ માટે અનેરી શ્રદ્ધા રાખે છે. શ્રી સંઘો અન્ય ઉત્સવો કે મહોત્સવો ઉજવવા અનેક પ્રકારની જાહેરાતો પેપરોમાં આપે છે. પરંતુ પર્વાધિરાજના આગમનની જાહેરાત વગર પણ જૈન સમાજ ભક્તિભરી ભાવના સાથે તેની પ્રતિક્ષા કરતો રહે છે.

આજે પર્વાધિરાજ પધાર્યા છે. સૌ શાંતિપૂર્વક તેમનો સંદેશ પ્રાપ્ત કરશો.

પચુષણ પર્વ એટલે શું ?

જે આપણને સૌને આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરાવે તે પચુષણ પર્વ.

જે આપણા આત્માની સાથે ધર્મનો સંયોગ કરાવે તે પચુષણ પર્વ.

જે આપણને મન-વચન-કાયા વડે મંગળ-પ્રવૃત્તિ કરાવે તે પચુષણ પર્વ.

જે ભૌતિકતાનો ત્યાગ કરાવી આત્માભિમુખ કરાવે તે પચુષણ પર્વ.

જે અનંતા કર્મોની વર્ગણાઓ દૂર કરાવી પરમશાંતિ આપે તે પચુષણ પર્વ.

જે શુદ્ધ, બુદ્ધ, નિરંજન, નિરાકારપણાનું ભાન કરાવે તે પચુષણ પર્વ.

જે સૌ પ્રાણીઓ સાથે આત્મીયતાનું જ્ઞાન કરાવે તે પચુષણ પર્વ.

પચુષણ પર્વ એ આધ્યાત્મિક પર્વ છે.

જેમના પદાર્પણની વાતો આપણે એક મહીના થયા કરી રહ્યા હતાં. તે પાવનકારી પર્વ આપણને સૌને શક્તિનો યથાર્થ ઉપયોગ કરવા પધારી ગયું છે.

શાસ્ત્રોમાં દશ પ્રકારનાં કલ્પ બતાવ્યા છે. કલ્પ એટલે નીતિ, આચાર, મર્યાદા, વિધિ અને સમાચારી એવો અર્થ થાય છે. તેના દશ નામ. ૧ આચેદકલ્પ. ૨ ઔદેશિક. ૩ શર્યાતર પિંડ. ૪ રાજપિંડ. ૫ કૃતિકર્મ. ૬ વ્રતકલ્પ. ૭ જ્યેષ્ઠકલ્પ. ૮ પ્રતિક્રમણ. ૯ માસકલ્પ. ૧૦ પચુષણ કલ્પ.

પચુષણ એ દશમું કલ્પ છે. પચુષણ એટલે શું ?

“ પરિ ” ઉપસર્ગ સાથે વસ્ ધાતુથી “ અનઃ ” પ્રત્યય લગાડતાં પચુષણ બને છે. જેનો અર્થ છે આત્માની સમીપે રહેવું. પરભાવમાંથી ખસી સ્વભાવમાં રમણ કરવું. આત્મ-મજ્જન, આત્મ-રમણ કે આત્મસ્થ થવું તેનું નામ પચુષણ છે.

આત્મ રમણનું કાર્ય એક દિવસ સામુદ્રિક રૂપથી મનાવવામાં આવે છે. તેને પર્વ કહેવામાં આવે છે. આ પવિત્ર પર્વ અષાઢી પૂર્ણિમાંથી ૪૯ અથવા ૫૦માં દિવસે મનાવવામાં આવે છે. જેને સંવત્સરી મહાપર્વ કહેવાય છે. તેના સ્વાગત માટે સાત દિવસ પૂર્વ પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.

પર્યુષણપર્વ કદપ એટલે એક સ્થાન પર નિવાસ કરવો. વર્ષાવાસમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને લાવ સંબંધી બુદ્ધિ બુદ્ધિ જાતની કંઈક વિશેષ પર્યાયો (ક્રિયાઓ)નું આચરણ કરવામાં આવે છે. તે કારણે પર્યુષણનું બીજું નામ પન્નગ્રુસણ છે.

પર્યુષણનો અર્થ સેવા પણ છે. તે કાળમાં સાધક આત્માના જ્ઞાન, દર્શન વગેરે નિજ ગુણોની સેવા-ઉપાસના કરે છે. તેથી તેને “પન્નગ્રુસણ” પણ કહે છે.

ભારતવર્ષ પર્વ પ્રધાન દેશ છે. પર્વોત્તું જેટલું સૂક્ષ્મ વિવેચન અને વિશદ વિશ્લેષણ ભારતીય સાહિત્યમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેટલું અન્ય સાહિત્યમાં થતું નથી. અહીં સાત વાર છે તો નવ તહેવાર છે.

પર્વના બે પ્રકાર હોય છે. લૌકિક અને લોકોત્તર. લૌકિક પર્વ આનંદ, પ્રમોદ, ખેલકુદથી ઉજવવામાં આવે છે પરંતુ લોકોત્તર પર્વ ત્યાગ-તપશ્ચર્યા અને સાધના દ્વારા ઉજવાય છે. આપણા મહાપુરુષોએ પર્યુષણપર્વના પાંચ કર્તવ્યો બતાવ્યા છે.

૧ અમારી પડહ. અમારી પડહ એટલે અભયની ઘોષણા. જૈન શાસનમાં અભયદાનની મહત્તા છે. આપણા પ્રત્યેક ઉત્સવોની અંદર જીવોને અભયદાનની વાતો હોય છે. તે સંબંધી કંઈ કાળાઓ પણ થાય છે. આપણા દેવ-ગુરુ-ધર્મનું સ્વરૂપ જ અભય પ્રધાન છે. આપણા દેવાધિદેવ તીર્થંકર પ્રભુ માટે કહીએ છીએ કે તેઓ અભયદયાળુ અભયદાતાઓમાં શિરોમણિ છે. જગતના જીવોને પોતા તરફથી અભય મળે, આવું જીવન જીવનારા ધર્મગુરુઓ છે. જેના સેવનથી જીવોને અભય તેવો આપણો ધર્મ છે.

આજે જગતને અમારી પડહની પડી નથી, પરંતુ આપણે ત્યાં તો જીવ માત્રની રક્ષાનું વિધાન છે. આપણી પ્રત્યેક ક્રિયામાં વિવેકની ભલામણ છે. તે શા માટે? રખેને તારાથી કોઈ નિર્દોષ જીવની હિંસા થઈ ન જાય !

લોકશાહી પૂર્વે રાજાશાહીના વખતમાં જૈન શાસનના મહાપ્રભાવક આચાર્ય ભગવંતો અને મુનિરાજોના ઉપદેશથી ઘણાં રાજવીઓ પોતાના રાજ્યમાં જીવ હિંસા નહીં કરવાની પ્રતિજ્ઞાઓ લેતા હતાં. મુસલમાન ખાદશાહે પણ જૈન મુનિઓના પરિચયમાં આવી અભય ઘોષણા કરતાં. એક વાર દિલ્હીની અંદર અંપાએન નામના ધર્મપ્રેમી શ્રાવિકએ છ માસનો તપ કરેલો. છમાસના ઉપવાસની દીર્ઘતપશ્ચર્યાના કારણે શ્રી સંઘે તેમનું સન્માન કરવા એક ભવ્ય વરઘોડાનું આયોજન કર્યું. હજારો નરનારી વાજતે ગાજતે પ્રેસેસનની સાથે ભગવાન મહાવીરના જ્યંધવનિઓની સાથે જઈ રહ્યા હતાં. તે વખતે દિલ્હીની ગાદીએ ખાદશાહે અકબર હતો. તેના રાજ્ય મહેલ નજીક પ્રેસેસન નીકળતાં, ખાદશાહે અધિકારીઓને પૂછ્યું કે આ શું છે? આવડું મોટું સરઘસ કોનું છે? રાજ્ય અધિકારીઓમાં જૈનો પણ હતાં. તેઓ શ્રદ્ધાસંપન્ન

પણ હતાં. જેથી જવાબ આપ્યો, “હજુર ! તે અમારા સમાજની બેનને વરઘોડો છે. તેણે છ મહીનાના ઉપવાસ કર્યા છે. અમારા સંઘ તરફથી તેમનું સન્માન કરવા, તેમને વાજતે ગાજતે લઈ જઈ રહ્યા છે.” બાદશાહને ઉપવાસનો અર્થ સમજાવ્યો. હજુર ! આપ નામદાર, જેવી રીતે દિવસે રોજ કરો છો તેવી રીતે અમારે ત્યાં રાત્રી અને દિવસ કંઈપણ ખાવાનું નહીં તેને ઉપવાસ કહેવાય છે. આવા છ મહિનાના ઉપવાસ તે ચંપાબેને કર્યા છે. માત્ર દિવસે ઉઠાણેલું પાણી જ લે છે. આ વાતથી બાદશાહને વધારે આશ્ચર્ય થયું. આટલા બધા દિવસ ભૂખ્યું કેમ રહેવાય ? છેવટે બાદશાહે શંકા ટાળવા ચંપાબેનને રાજ્યના એક મકાને રહી તપ કરવાનું કહ્યું. બધી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી અને ચંપાબેન પ્રસન્ન વદને તપ કરવા લાગ્યા. બાદશાહના રાખેલા માણસો રોજના રોજ સમાચાર આપે છે. બાદશાહે નજરે જોયું અને શંકાને દૂર કરી આ આત્મામાં કેટલી તાકાત છે. આ બેન કેવી રીતે ભૂખી રહી શકે છે. ચંપાબેનને બોલાવી બાદશાહે પૂછ્યું, “બેન ! તું કેવી રીતે ભૂખી રહી શકે છે ?” “હજુર ! મારા ગુરૂદેવની કૃપા છે.”

બાદશાહે પૂછ્યું, “બેન ! તારા ગુરૂ કોણ છે ?” હજુર ! મારા ગુરૂ તો પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી હીરવિજયજી મહારાજ સાહેબ છે. તેઓશ્રી અમદાવાદ છે. તેમની કૃપાથી જ હું તપશ્ચર્યા કરી શકું છું. છેવટે બાદશાહે આચાર્યશ્રીને દિલ્હી બોલાવા માટે ખાસ અમદાવાદ આમંત્રણ મોકલ્યું. આચાર્યશ્રી વિહાર કરીને પધાર્યા. બાદશાહ અકબર દર્શનાર્થે ગયો. ઘણી વાતો કરી. ધર્મની સમજણ કરાવી. બાદશાહે એકવાર મંત્રતંત્રની વાત કાઢી, જેથી આચાર્યશ્રીએ કહી દીધું કે “એ જૈન મુનિઓનો આચાર નથી. વળી બાદશાહે પોતાને નડતા ગ્રહોની વાત પૂછી. આચાર્યદેવે કહ્યું, “અમે તો ધર્મગુરૂ છીએ. અમે તો ધર્મ બતાવીએ. તે સિવાય બીજી વાતો ન બતાવીએ ધર્મ સેવવાથી સુખી થવાય છે.

ધર્મોપદેશનું જ લક્ષ્ય અને આચાર્યદેવની નિઃસ્પૃહતા આદિના યોગે બાદશાહ જેવો બાદશાહ ભક્તિવાળો બની ગયો. ધર્મોપદેશ સાંભળીને અકબર ખૂશ થઈ જતો અને ઘણીવાર કહેતો કે, “આપ કાંઈક મને આપનું કાર્ય બતાવો. આપ જે કહેશો તે કરવા હું તૈયાર છું.”

આચાર્યશ્રીએ પોતાના સ્વાર્થ માટે કશીએ માંગણી ન કરી અને પરમાર્થની જ વાત કરતાં રહ્યા. આજના ધર્મગુરૂઓને કોઈ ધનવાન ભક્ત મળી જાય અને કહે કે મને કંઈ કામ આપો, તો શું અમો અમારી નામના, કીર્તિ અને પ્રતિષ્ઠાનો વધારો કરવા સામાને પૈસા વાપરવાનું કહીએ કે પરમાર્થ માર્ગનું દર્શન કરાવીએ ?

આજે તો એવી સ્થિતિ વધતી જાય છે કે જેમ જેમ ભક્ત થાય, તેમ તેમ ન

માગે તો ગુરુ-ગુરૂણી શાના ? ભક્ત કદાચ કામ બતાવવાનું કહે નહીં છતાં પણ કામ બતાવે. સાધક લોકો સમાજથી જેટલા નિઃસ્પૃહ રહેશે, તેટલી તેમના આચારની પ્રતિષ્ઠા વધશે. બાદશાહને આચાર્યશ્રીની નિઃસ્પૃહતા જોઈ સદ્ભાવ વધવા લાગ્યો.

બાદશાહ કોઈ સાધારણ આદમી ન હતો. તે ભયંકર માંસાહારી હતો. અનેક વ્યસનોથી ભરેલો હતો. છતાં આચાર્યશ્રીએ તેને એમ નથી કહ્યું, કે તું અમુક વસ્તુ છોડી દે. પરંતુ ઉપદેશ તો એવો આપતા કે હૈયું હલી ઉઠે. અને સામાન્ય સૂચનથી કામ થઈ જાય.

એકવાર બાદશાહે જાતે જ કબુલ કર્યું કે, “હું રોજના રોજ પાંચસો પાંચસો ચકલાની જીભ ખાતો હતો. આપના દર્શન અને ઉપદેશથી તે પાપ સર્વથા મેં છોડી દીધું છે. માંસાહાર તરફ પણ મને અરૂચિ થઈ ગઈ છે. હું વર્ષમાં છ મહીના જ માંસાહાર કરું છું. હવે હું કાયમ માટે છોડી દઈશ.”

જુઓ ! આચાર્યશ્રીના આચારનો અને ઉપદેશનો કેવો પ્રભાવ ? કે બાદશાહે માંસાહાર, શિકાર અને અનેક કુવ્યસનોનો ત્યાગ કર્યો. બાદશાહની અનન્ય ભક્તિ ભરી વિનંતીથી કંઈક સ્વીકારવાની આચાર્યશ્રીએ હા પાડી. શાનો માંગણી કરી હશે ? તમારે સાંભળવું છે ? આ ઘટના લગભગ ચારસો વર્ષની જુની છે.

આચાર્યશ્રીએ કહ્યું કે, પ્રથમ તો એ કે “પર્યુષણ પર્વનાં આઠ દિવસોમાં તમારા દેશમાં અમારી પડહ બળવો. કોઈપણ વ્યક્તિ જીવહિંસા ન કરે. ખીજી એ કે તમારા બંદીખાનામાં જેટલા કેદીઓ છે તેને મુક્ત કરી દેવા જોઈએ. આ સાંભળી બાદશાહ ખૂબ ખુશી થયો અને કહ્યું કે દેવ ! આઠ દિવસ તમારા અને ચાર દિવસ મારા. ખાર દિવસ સુધી મારા રાજ્યમાં જીવ હિંસા નહીં થાય. એક ડામર નામનું સરોવર હતું ત્યાં જઈ બાદશાહ પોતાને દેશ દેશાંતરથી ભેટ મળેલાં સુંદર પક્ષીઓને પણ બંધનથી મુક્ત કરી દીધા. આપણે તો એ વાત કરવાની છે કે હિંસા કેટલી ભયંકર છે અને જીવહત્યા કેટલી સુંદર છે. રાજા મહારાજા કે આજના પ્રધાનો ધર્મને સમજે તો ઘણાં અનર્થો બચી જવા પામે. આજે પણ મુંબઈમાં પર્યુષણના દિવસો દરમ્યાન બકરા-ઘેટાં અને પક્ષીઓને છોડાવી અભયદાન આપવામાં આવે છે. અભય દોષણ એ પર્વાધિરાજનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. આચારવાન આચાર્યો અને સંતો કેટલો મોટો ઉપકાર કરી શકે છે. અકબરે માંસાહારનો સદાને માટે ત્યાગ કરી, છ મહીના અને છ દિવસ માટે હિંસા બંધ કરાવાના ફરમાનો કાઢ્યાં હતાં.

ચોમાસા દરમ્યાન ત્રણ બંડના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ દ્વારિકાનગરી છોડી બહાર જતાં ન હતાં. કેવો સુંદર નિયમ હતો. અઢાર દેશનો ધણી મહારાજા કુમારપાળ

પણ ચોમાસામાં મંદીર-ઉપાશ્રય સિવાય બહાર ન જવું તેનું પાલન કરતો હતો. તમારે કોઈને નિયમ છે કે ચોમાસામાં મુંબઈ સિવાય બીજે ક્યાંયે ન જવું ?

૨. સાધર્મિક વાત્સલ્ય : સાધર્મિક વાત્સલ્ય એ પર્વરાજનું બીજું કર્તવ્ય છે. વાત્સલ્ય એટલે ભક્તિ અને સાધર્મિક એટલે સમાન ધર્મના પાળનાર. પ્રત્યેક શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ પોતાના સાધર્મિક ભાઈ બેનોને માટે ભક્તિ જગાવવી જોઈએ. તમોને જેટલી ધર્મની કિંમત થશે તેટલી જ સાધર્મિક ભક્તિ જગશે. અમારી પડહમાં અનુકર્યાની વાત છે. અનુકર્યામાં પાત્ર કે અપાત્ર ન જોવાય. તેમાં તો જીવ માત્રની દયાની વાત છે. તમોને સુખ વહાલું છે તો સર્વ જીવોને પણ સુખ વહાલુ છે. તમો કદાચ સૌને સુખી ન કરી શકો તો તમારા સાધર્મિક ભાઈઓને સુખી જોવાની ઇચ્છા ન કરી શકો ? જેના હૈયે ધર્મ વસ્યો હોય તેને પોતાનો સાધર્મિક કેવો લાગે ? પોતાનો સાધર્મિક દુઃખી હોય તો તેને જોઈ પોતાને દુઃખ થાય કે નહીં ? જેને હૃદયે ધર્મ વસ્યો હોય તેને પોતાના ધર્મ આરાધકો જોઈ રોમ રાજી ખીલી ઉઠે. તેના પ્રત્યે મમતાના ભાવો જાગે. જેમ વહાલામાં વહાલા સગા મળે અને આનંદ થાય. તેવો આનંદ પોતાના સાધર્મિક ભાઈ બેનોને જોઈને થવો જોઈએ. પછી પોતાના સાધર્મિક લોકો દુઃખી હાલતમાં હોય, મુશ્કેલી અનુભવતાં હોય, તો તે તમારાથી સહન થઈ શકે ? જીવોને સંસારમાં બધા સંબંધો મળવા સુલભ છે, પરંતુ સાધર્મિકોના સંબંધોની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે. સાધર્મિક સંબંધ ક્યારે થાય ? જો બંને એક જ સમાન ધર્મના આરાધક હોય તો બંનેના પરસ્પરના સંબંધો સાધર્મિક બની શકે. ધર્મ સમજનારને તો ક્યારેક પોતાના સગાવહાલાં જોતા જેટલો આનંદ ન પ્રગટે તેનાં કરતાં સાધર્મિકને જોઈ આનંદ પ્રગટી ઉઠે. તમોને કોને કોને જોતા આનંદનો ઉભરો આવે ? બોલો, જવાબ આપો. માતા-પિતાને જોઈ આનંદ આવે છે ? નહીં. તો કોને જોઈને આવે છે ? નહીં બોલો. હું કહું. સીનેમાના નટ-નટીઓને જોઈ કેટલો આનંદ આવે ?

જેને ધર્મશીલ, ચારિત્રશીલ, તપશીલ આત્માઓને જોઈ આનંદ મેળવ્યો નથી. તેને આનંદની ખબર જ નથી. મુંબઈમાં તેમજ દેશમાં સાધારણ જૈન ભાઈઓ માટે રાહતનાં ફાળાઓ થાય છે. લાખો રૂપિયા ખર્ચાય છે. કોઈ ને વૈદકીય, કોઈને કેળવણી વગેરે અનેક રીતે રાહતો અપાઈ છે. પરંતુ દેનાર સામી વ્યક્તિ પ્રતિ ભક્તિ ભાવ સાથે આપે તો તે સ્વામી વાત્સલ્ય ગણાય છે.

સાંતનુ નામે એક સુશ્રાવક થઈ ગયા. તેમને ઘેર કુંજદેવી નામે ધર્મશ્રદ્ધાવંત એક સુશ્રાવિકા હતાં. સાંતનુના પિતા પેઢી પરંપરાથી ધનવાન હતાં. સાંતનુ સોનાના ગ્લાસમાં દુધ પીતો હતો અને ચાંદીને રમકડે રમ્યો હતો. પરંતુ તેના જન્મ પછી

ઘરની શ્રીમંતાઈ ઘસાવા લાગી. તે યુવાન થયો કે તેના માતા-પિતા સ્વર્ગવાસી થયા. આ બધું વ્યક્તિના પુણ્ય-પાપના પરિણામનું ફળ છે. પુણ્યવાનોએ શક્ય હોય ત્યાં સુધી પોતાની સંપત્તિનો સદુપયોગ કરી લેવો જોઈએ.

ધીરે ધીરે સાંતનુને પાપનો એવો ઉદય આવ્યો કે ખાવું શું, અને પહેરવું શું ? તે પણ પ્રશ્ન બની ગયો. ઘરની આવી સ્થિતિ જોઈ કુંભ દેવી પણ મુંઝાઈ ગયા. તે ધર્મનિષ્ઠ હતી. થોડામાં ચલાવી લે તેવી હતી. પરંતુ થોડું એ ન મળે ત્યારે શું કરવું ? બંને જણા મુંઝવણમાં દિવસો પસાર કરતાં હતાં. એમાં એકવાર સાંતનુએ કુંભ દેવીને કહ્યું, “હવે ચોરી કર્યા વિના કોઈ ઉપાય નથી. પેટ કેમ ભરવું ?” કોઈ પાસે માંગવા જઈ શકાય તેમ નથી. કોઈ પાસે માંગવા કરતાં મરવું સારું. એવું એમનું દિલ હતું, ચોરી કરવા પાછળ એવો વિચાર હતો કે કોઈ પણ જાતનો વેપાર કરી, કમાઈ લેવું અને પાછું તેને પહોંચાડી દેવું. પ્રશ્ન એ હતો કે ચોરી કરવી શાની ? અને કઈ રીતે ? કુંભ દેવીએ કહ્યું કે, “નાથ ! ચોરી કરો તો આપણાં કોઈ સાધર્મિકની જ વસ્તુ ચોરજો.

આ વાત ઘણાં જુના સમયની છે. તે કાળે ધનવાન લોકો ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર પહેરીને ઉપાશ્રયે ધર્મધ્યાન કરવા જતા હતાં. એક વાર સાંતનું ચોરીની ઇચ્છાથી સાંજના સમયે પ્રતિક્રમણ કરવા ઉપાશ્રયે ગયો. ત્યારે જીનદાસ નામના એક શેઠ પણ પોતાના કપડાં સાથે હાર ઉતારી પ્રતિક્રમણ કરવા બેસી ગયા. સાંતનુએ શેઠના કપડાં સાથે હારને જોયો. તે ઉલો થઈ શેઠની બાજુમાં બેસી ગયો. રાત્રે અંધારું થઈ ગયું હતું. સાંતનુને ખબર હતી કે શેઠના કપડાં સાથે મોતીનો હાર છે. તેણે હાર ઉઠાવી લીધો અને ચાલી નીકળ્યો. પાછળથી શેઠે સૌની સાથે પ્રતિક્રમણ પુર્ણ કર્યું. સામાયિક પારી કપડાં પહેરવા લાગ્યા ત્યારે હારને ગુમ થયેલો જાણ્યો.

શેઠને તુરત જ જ્યાલ આવી ગયો કે મારી બાજુમાં સાંતનુ બેઠો હતો. તેને જ હાર લીધો હોવો જોઈએ. શેઠને સાંતનુએ હાર ચોર્યો છે. એવી કદપના આવતાં જ તેઓ કમ્પી બઠ્યા. તેમને થયું કે સાંતનુએ ચોરી કરી એ મારી જ ભૂલનું પરિણામ છે. કોઈપણ વાતમાં સુશ્રાવકો પોતાની જ ભૂલ પહેલી તપાસેને ? તમો શું કરો ? પારકી કે પોતાની ભૂલ જુઓ ?

આજે અહીં આવી ઘટના ઘટી હોય તો તમો કેવા પગલા લરો ? જીનદાસ શેઠને થયું કે અહા ! સાંતનુની કેવી અવદશા થઈ ગઈ કે તેને ચોરી કરવાનો અવસર આવ્યો. તેના વડીલોએ કેવા ઉત્તમ પરાપકારના કાર્યો કરી સંઘની સેવા કરી છે. તેના સંતાનની આ સ્થિતિ ? કર્મ ગતિ વિચિત્ર છે. છતાં મારી પણ મોટી ભૂલ છે. તેના વડીલો ગયા પછી પણ મેં તેની ખબર લીધી નથી. હું મારા સ્વામી ભાઈ સાથેનું કર્તવ્ય ચુકી ગયો. શેઠને ખેદ થવા લાગ્યો.

સાંતનુ હાર લઈને સીધો ઘેર આવ્યો. તેણે હાર કુંભદેવીના હાથમાં દીધો. દેવી સમજી ગઈ કે હાર તો જીનદાસ શેઠનો છે. બીજે દિવસે દેવીએ સાંતનુને હાર લઈ શેઠની પેઢીએ જવાનું કહ્યું. જાઓ, આ હાર શેઠના હાથમાં મુકીને કહેજો. શેઠ ! મને આ હારના બદલામાં અમુક રકમ ધીરો. જે રકમ શેઠ આપે તે લઈ આવો અને તેમાંથી વેપાર શરૂ કરો. આ વાત સાંભળી સાંતનુએ કહ્યું, શું શેઠ પોતાના હારને નહીં જોળજો ? “ અરે ! મને ચોર ગણીને પકડાવી દેશે તો ? ” દેવીએ સમજાવ્યું, “ નાથ ! શેઠ તો ધર્માત્મા છે. તેઓ તો શ્રમજ્ઞાપાસક છે. તે તમને પકડાવશે નહીં પરંતુ ખુશીથી તમને જોઈએ તેટલી રકમ આપશે. સાંતનુને દેવીના વચન ઉપર વિશ્વાસ હતો. હાર પચાવી પાડવાની તેની દાનત પણ ન હતી. તેનું હૈયું ચોર ન હતું. છેવટે તે હાર લઈ શેઠની પેઢીએ પહોંચ્યો. શેઠને પણ લાગી ત્યાં બેસી ગયો. શેઠના મનમાં પણ ગડમથલ ચાલતી હતી. તેને આવેલો જોઈ શેઠ સમજી ગયા. શેઠે તેને આદર સાથે કુશળ સમાચાર પુછ્યા. સાંતનુને બોલવાની હિંમત આવી. તેણે પોતાના ખીસ્સામાંથી હાર કાઢી શેઠના હાથમાં મુક્યો, અને તેના બદલામાં પાંચ હજાર રૂપિયા ધીરવાની વાત કહી.

શેઠ તો સમજી ગયા હતાં. તેનો પુત્ર પણ બાબુમાં બેઠો હતો. શેઠને થયું કે પુત્ર હાર જોઈને કંઈ ભૂલથી બોલી ન નાખે એટલે તુરતજ કહ્યું, બેટા ! આ હાર લઈ તીબેરીમાં મુકી રાખ અને આ શેઠને પાંચ હજાર રૂપિયા હમણાં ગણી આપો. શેઠ પુત્રે કંઈપણ શંકા લાગ્યા વિના તુરતજ રકમ ગણી આપી. સાંતનુ રકમ લઈને જવા લાગ્યો ત્યારે શેઠે કહ્યું, જુઓ ! કોઈ વાતથી મુંઝાશે નહીં. જરૂર પડે તો ફરી વખત મારી પાસે આવજો.

જેવું સાધર્મિક વાતસલ્ય ? સાધર્મિક માટે કેવો ભાવ હોવો જોઈએ ? આ વાતમાં કંઈક શીખવા જેવું છે.

સાંતનુના ગયા પછી શેઠે પોતાના પુત્રને તેની જોળખાણ આપી. બેટા ! આ સાંતનુ તો ખાનદાન, ધર્મશીલ અને શ્રીમંત કુટુંબનો નથીરો છે. તે મહામુશીબતમાં મુકાયા વગર રકમ લેવા આવે તેવો નથી, તે હાર ચોરી ગયો છે એ વાત પુત્રને ન કરી. પરંતુ સાધર્મિક માટે આપણું શું કર્તવ્ય છે તે સમજાવ્યું. શેઠે સાંતનુનું કેમ ભલું થાય, તે કેમ સુખી થાય, એવી લાગણીથી પાંચ હજારની રકમ આપી હતી. શેઠની ભલી લાગણીથી તેનો પુષ્કોટ જાગ્યો. તેણે વેપાર શરૂ કર્યો. તેની અંતરાય પણ તૂટી. થોડા સમયમાં અઢળક સંપત્તિનો સ્વામી બની ગયો. ગયેલી લક્ષ્મી ફરી મેળવી લીધી.

કુંભદેવીએ એક દિવસ સાંતનુ ને કહ્યું, “ સાંભળો ! હવે તમે બહેલી તકે શેઠની

બધી રકમ વ્યાજ સાથે પાછી સોંપી આવો.” સાંતનુ તુરત જ ગયો અને શેઠના હાથમાં વ્યાજ સાથે બધી રકમ પાછી આપી. શેઠને હર્ષનો પાર ન રહ્યો. હર્ષનું કારણ રકમ પાછી મળી તે માટે નહીં પરંતુ સાંતનુ જેવો મારો સાધર્મિક દુઃખમાંથી ઉગરી ગયો અને તેનો ઉધાર થઈ ગયો.

સાંતનુને જરાપણ ઓછું ન આવે તેથી શેઠે બધી રકમ વ્યાજ સાથે પાછી લઈ લીધી અને તુરત જ તીજેરીમાંથી હાર કાઢીને પાછો આપવા લાગ્યા. હાર બેઠને સાંતનુની આંખમાંથી આંસુ પડવા લાગ્યા. શરમથી મોઢું નીચે કરી લીધું. તેણે જીનદાસ શેઠ પાસે પોતાની ચોરીની ભૂલ કબુલ કરી અને માફી માંગી. ક્ષમા માંગતા તેણે કહ્યું, “શેઠ ! હવે મને શરમાવશો માં.” આ પ્રસંગ એવો હતો કે જીનદાસની આંખમાં પણ આંસુ આવી ગયા. શેઠે કહ્યું, “સાંતનુ ! ભૂલ તેં નથી કરી પણ ભૂલ તો મેં કરી છે. તેં તો મારો આંખ ઉઘાડી દીધી છે. મને માફ કરવા દે. હું મારા સાધર્મિકને ભૂલી ગયો હતો. તેં તો મારી ઉપર મેં ટો ઉપકાર કર્યો છે.”

સાંતનુએ કહ્યું, “શેઠ ! આપના મહાશ્રાવકપણાનો આ પ્રતાપ છે. બીજો કોઈ હોત તો માફ શું થાત ? આપે તો મારો ઉધાર કર્યો છે. આપે ધર્મબુદ્ધિ વડે મારા પર કરેલો ઉપકાર હું કદીએ પણ નહીં ભૂલી શકું. આપ મને મારી ભૂલ માટે ક્ષમા કરો” ! ! !

શેઠે કહ્યું, “ભાઈ ! તારા જેવા સાધર્મિકની મેં સંભાળ નથી કરી. એટલે તો તારે આવું પગલું ભરવું પડ્યું હતું. હું તારો ગુનેગાર છું. હવે તું મને ક્ષમા કર. બેઠ ક્ષમાપના. આ ક્ષમાપના તો જાણુવા જેવી, જોવા જેવી, અનુભવવા જેવી અને અવસર આવે તો આચરવા જેવી છે ને ? બંને જણા આપસી ક્ષમાપના કરી છુટા પડે છે. સ્વામી વાત્સલ્યનું કેવું બેઠેડ દષ્ટાંત છે.

આજની વિષમ પરિસ્થિતિની અંદર દરેક સંઘમાં આવા જીનદાસ જેવા ધર્માત્મા શેઠ જાણે અને સ્વામીવાત્સલ્ય ભક્તિ દ્વારા જૈન સમાજની સેવા કરે તો આપણા સંઘોમાં કોઈ દુખીયો રહેવા ન પામે. આજે નવકાર મંત્ર ગણનારની સ્થિતિ નાબુક બનતી જાય છે. જૈન કુટુંબો અત્યારે ઘસાઈ રહ્યા છે. શ્રદ્ધાથી ઉતરવા લાગ્યા છે. તેને સ્થિર કરવા માટે ઉદાર દિલના દિલાવર લોકોએ સ્વામી ભક્તિ કરવી જોશે. હજી સમય છે. અવસર છે. જેથી કંઈક કરીને ધન્ય બની જાઓ.

૩. તપનાં તેજ : પર્યુષણ પર્વનું ત્રીજું કર્તવ્ય છે તપ કરવો. પર્યુષણના પાવનકારી દિવસોમાં એક અઠમથી લઈને બીજી શકે તેટલી દીર્ઘ તપશ્ચર્યા કરવી જોઈએ. તપ કરવાથી આત્મ તેજની વૃદ્ધિ થાય છે. લોકો પર્વના દિવસોમાં પણ

બીજને સારા દેખાડવા માટે મુખ ઉપર અનેક પ્રકારના પટ્ટ, પાવડર, રનો અને કીમ વગેરે પહેાથો! લગાડે છે. આ બધા પદાર્થો લગાડેલું મુખડું સૌને આદરપાત્ર નહીં બનાવે. પરંતુ જેના મુખ ઉપર તપનાં તેજ ચળકતા હશે. તે વણ માંગ્યા સન્માનને પાત્ર બની જશે.

તપ અંતરની તેજસ્વીતા પ્રગટ કરે છે.
તપ અંતરની જ્યોતિને જગાડે છે.
તપ અંતરને સુવાસીત બનાવે છે.
તપ અંતરને પરિશુદ્ધ બનાવે છે.
તપ અંતરના ક્રમેનિ ક્ષય કરે છે.

પર્વના દિવસોમાં આપણા સમાજમાં અગણિત તપશ્ચર્યાઓ થાય છે. નાના બાળકો તો તપ કરવા માટે રહે છે. તપનો મહિમા કોઈ અનેરો છે. આજે અઢાઈ તપ તો સાધારણ બની ગયો છે. દર વર્ષે માસખમણ તપ કરનારાઓની સંખ્યા વધી રહે છે. તપ કોઈ લોભ કે લાલચ માટે ન કરશો. તપ તો આત્મ શાંતિ અને આત્મ સમાધિ માટે છે.

૪. દાનધર્મ. પર્યુષણ પર્વનું ચૌથું કર્તવ્ય દાન કરવું, પર્વના મંગળ દિવસોમાં પ્રત્યેક જૈનોનું કર્તવ્ય છે કે શક્તિ પ્રમાણે દાન કરવું જોઈએ મુંબઈમાં જોઈએ છીએ કે દર વર્ષે બહારના લોકો ઉપાશ્રય માટે, આયંબીલ આરાધના માટે, દવાખાના માટે, માનવ રાહત માટે કે પાંજરાપોળ-જીવદયા ખાતા માટે ફાળા કરવા આવે છે. તેઓ સાધુ-સાધ્વીજીની પ્રેરણા અને તમારા જેવાની ઉદારતાથી લાખો રૂપિયાનું ફંડ લઈ જાય છે. તેમ જ મુંબઈના જૈનો પોતાના સ્થાનિક સંઘોની યોજનાને પહોંચી વળવા પણ દાન કરે છે.

દાણાણ સેટૂઠં અમયપ્પયાણં સર્વ દાનોમાં અલયદાન શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. દર વર્ષે લાખો અબોલ મુંગા નિર્દોષ પશુ મરી રહ્યા છે. જેને ઉગારવા અને જીવીત રાખવા દાન આપવું જ જોઈએ. જેથી સૌએ શક્તિ પ્રમાણે દાન કરી પોતાનો ધર્મ બજાવતા રહેવો જોઈએ. જે લોકો દાન નથી કરતાં તેના માટે સોરઠી કવિએ કહ્યું છે.

કર પર કર કીધો નાહ અને કરમાં પહેરે કડા
તે માણસ નહિ પણ મડા કે સાચું સોરઠીયો ભણે.

મણસ પોતાના મોજશોખ માટે હજારો રૂપિયા વાપરે છે. પરંતુ કોઈ સુપાત્રને ઉગારવા કે તેના જીવનના યોજને હલકો કરવા કંઈક આપવું જોઈએ. જે આપે છે તે દેવ સમાન ગણાય છે અને નથી આપતો તે કલેવર-મડદા સમાન છે.

આજે જૈનો દાન તો ઘણું કરે છે. પરંતુ તેનાથી વધારે દાનનું પ્રદર્શન પણ કરે છે. લોકોને નામનાની અને કીર્તિની વધારે કામના છે. દરેક ઉપાશ્રયમાં ગયા છો ને ? ક્યાંયે નામ વાંચ્યા છે કે નહીં ? શાની ઉપર નામ હોય છે ? તમે તો એવા દિલાવર દિલના છો કે કોઈ વસ્તુ નામ વગરની ખાલી ન રહી જાય. આ બધી વાતો માત્ર સાંભળવા માટે નથી પરંતુ સમજવા માટે પણ છે. કદાચ દાન ન કરી શકો તો પણ સજ્જનતાને જરૂર સાચવી રાખશો.

એકવાર એક સજ્જન જઈ રહ્યો હતો. રસ્તામાં તેને એક લિખારી મળે છે, સજ્જનને જોઈ લિખારીએ દાન માટે હાથ લાંબાવ્યો. સજ્જનને દયા આવી અને દેવાનું મન થયું. જેથી તેણે ખીસ્સામાં હાથ નાખ્યો. ખીસ્સામાંથી માત્ર એક રૂમાલ જ નીકળ્યો. ખીજી કશું એ ન હતું. આ જોઈ લિખારી બોલી ઉઠ્યો. લાઈ ! મુંજશો નહીં. લલે તમારા ખીસ્સામાંથી એક પણ પૈસો મારા માટે ન નીકળ્યો પરંતુ તમારી ભાવના તો દાન દેવાની થઈ. તે પણ ઘણું છે. હું ભાગ્યશાળી અને તમે પુણ્યશાળી બન્યા. કદાચ કોઈ સમયે દાન ન આપી શકો તો પણ દયા, અનુકરણ કે કરુણાને જતી ન કરશો નિમિત્ત મળે ત્યારે આપવાના ભાવ જરૂર ઉજવળ રાખશો, ઉગતાં ભાવને કુંઠીત થવા ન દેશો. કહ્યું છે ને...

મંજુર હૈ ધનરક્ષા, તો ધનવાનો બનો દાની ।

કૂએંસે જલ નહીં નીકલેગા, તો સડ જાયેગા સખ પાની ॥

ધનવાનોની એક મહત્વકાંક્ષા હોય છે કે આપણી કમાવેલી સંપત્તિ ખરાખર રહેવી જોઈએ. સારી વાત છે. શાયર એટલા માટે જ કહે છે કે પાણીથી ભરેલો કુવો, જો એમને એમ લયે જ રહેશે અને તેનો સદુપયોગ કરવામાં નહીં આવે તો તે પાણી સડી જશે. તેવી રીતે જેની પાસે ધન સંગ્રહ છે. તેમને પણ પરોપકારને માટે વાપરવું જોઈએ. જો નહીં વાપરો તો ધન ઈંદિરાબેન પણ રહેવા નહીં દે. તમે તમારો ધર્મ કે કર્તવ્ય સમજીને આપતાં શીખો. એક બાજુ મધ્યમ વર્ગ આમદાની વગર ઘસાઈ રહ્યો છે તો બીજી બાજુ બે નંખરતું નાણું વધી પણ રહ્યું છે. તમે તમારા લાઈઓને આપીને રાજ થાઓ.

એક લિખારી લીધ માંગવા નીકળ્યો. નીકળતાં નીકળતાં મોડું થઈ ગયું અને સાંજ પડી ગઈ. રસ્તે જતા સામે એક બીજો લિખારી મળ્યો. બંનેનું મિલન થયું. આવનારના મુખ ઉપર તેજ હતું અને જનારનું મુખ ઉદાસ હતું. પંલો લિક્ષાપાત્ર ભરીને આવ્યો છે અને બીજો ખાલી જઈ રહ્યો છે. જનાર પુછે છે, “લાઈ ! તું કંઈ લઈ આવ્યો છો ?” “હાં, મારા તો ત્રણ પાત્ર ભરાઈ ગયા છે.” તને આટલું બધું મળ્યું ? પેલાએ પૂછ્યું. “મને પણ લોકો આપશે.” “ના, હવે

નહીં મળે. સાંજ પડી ગઈ છે. બધા પાછા જઈ રહ્યા છે. દાતાઓના દરવાજા બંધ થઈ ગયા છે. પેલો નિરાસ થઈ ગયો, અને બોલી ઉઠ્યો; “અરે ! મારે અને મારા બાળકોને આજે ભૂખ્યા સૂઈ રહેવું પડશે ?” બીજો બોલ્યો. “ના, તારે અને તારા બાળકોને ભૂખ્યું નહીં સુવું પડે. હું ઘણું લાવ્યો છું. તારા બાળકોને ભૂખ્યા નહીં સુવા દઉં !”

આ બંને ભિખારીઓની વાત સાંભળી ને ? કેટલો સદ્ભાવ છે. આટલો ભાવ તમારે તમારા સાધર્મિક ભાઈઓ પર રાખવાનો છે. સૌ પોતપોતાની ફરજ બજાવતા થઈ જાય અને મળ્યું છે તેમાંથી આપતા શીખી જાય તો અસંતોષ અને દુઃખ ટળી જાય. પર્વના દિવસો કર્તવ્ય ધર્મની શિક્ષા આપવા માટે આવ્યા છે. ગૃહસ્થ ધર્મના આર દ્વાર છે. તેમાં પ્રથમ દાન છે. જે દાન કરશે તે જરૂર સુખી થશે.

૫ ક્ષમાપના : પર્વરાજનું પાંચમું કર્તવ્ય છે ક્ષમાપના. જિંદગીમાં સારા કાર્યો કરવાનો અને કદયાણુ સાધવાનો અવસર વારંવાર નથી મળતો. પર્વરાજના દિવસો એ તો રૂઢો અવસર છે. હવે જીની ટેવને છોડી નવ જગૃતિ લાવો. આ માફ છે તે માફ છે વાતો છોડો. તેમાં તમારી શોભા નથી. એમ પણ કહેતાં શીખો કે આ તો તમારું પણ છે. આટલી ઉદારતા આવશે તો કલેષનો જન્મ નહીં થાય. કદાચ હશે તો પણ ટળી જશે. સૌના બનીને રહેતા શીખો. આજના વખતમાં વૃદ્ધ માતા-પિતાને સંતાનોનું જોઈએ તેવું સુખ નથી. મા-બાપને દેશમાંથી મુંબઈ જરૂર તેડાવે છે પરંતુ લોકોની શરમ માટે !

તમારે ત્યાં તો મોટો ખ્લોક છે. આટલો બધો ધંધો ચાલે છે. એક મોટર અને એક કાર છે. નોકરચાકર વગેરે પણ છે છતાં પણ તમારા વડીલો દેશમાં કેમ રહે છે ? લોકો આવું ન પુછે એટલા માટે વૃદ્ધોને તેડી તો લાવે પરંતુ જોઈએ તેવા તેને સાચવે નહીં. ઘણાં મા-બાપ કહેતા હોય છે કે “વહુની પરાધિનતા અને દીકરાના વેણ હવે સંભળાતા નથી.” “મહારાજ ! જાતને વલોવી વલોવીને જે સંતાનોને મોટા કર્યા હોય, સેવાને ટાળે સેવા તો નહીં પણ જીવ બાળી નાખે, વડીલોનું માન નહીં, એવા મર્યાદા રહિત સંતાનોને ધિક્કાર સીવાય બીજું શું કહી શકાય ? સાંભળો છો ને ? માતા-પિતાની કંઠે કહાની.

સંસાર છે, ઘરમાં સાથે રહેતા હોય ત્યાં મન દુઃખ પણ થાય. તેને ભૂલવાનું, જતું કરવાનું શીખવું જોઈએ. વડીલો સાથે લડાઈ નહીં. તેમનું અપમાન કરાય નહીં. વડીલોએ શાંતિ રાખી ઉદાર ભાવે સંતાનો પ્રતિ સદ્ભાવ પણ બજાવી રાખવો જોઈએ. ક્યારેક કષાયના આવેશમાં આવી એક બીજાને બોલવામાં ભૂલ થઈ જાય તો ક્ષમાપના કરી લેવી જોઈએ. પર્યુષણ પર્વ એ ક્ષમાપનાનું પર્વ છે. શ્રાવણે તો રાજ રાજ

ક્ષમાપના કરતાં શીખવું જોઈએ. આજથી પર્વના આઠે દિવસમાં જરૂર ઉપયોગ રાખજો. રખેને કોઈ નિમિત્તે ક્રોધાદિ કષાય ન આવી જાય. પર્વના દિવસો પ્રેમના પાઠ શીખવવા આવ્યા છે. સંવત્સરીના દિને ક્ષમાપનાનું વિશેષ વિવેચન કરીશું.

અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે ભારતના પશ્ચિમ કિનારે સિંધુ સોવીર નામે દેશ હતો. તેની રાજધાની વીતલય પાટણ હતી. ત્યાં ઉદાયન નામે મહારાજ રાજ્ય કરતાં હતાં. ઉદાયન રાજમાં ત્રણ પ્રકારની વિશેષતાઓ હતી, તેઓ રાજનીતિમાં પ્રવીણ હતાં ધર્મભાવનામાં અડગ હતાં અને કર્તવ્ય નિષ્ઠામાં રત હતાં.

ઉદાયન રાજ્યે ધર્મને જીવનમાં વણી લીધો હતો. તેઓ આઠમ પાકખીના પૌષધ કરતાં હતાં. પૌષધમાં ધર્મ ચિંતન કરી સમયને સફળ કરતાં હતાં. ધર્મ તો માણસના જીવન સાથે ઘડાયેલો હોવો જોઈએ. ધર્મ એ માત્ર મંદીર કે ઉપાશ્રયની ચીજ નથી. તે તો સદા સાથે જ રહેવો જોઈએ. આઠે તમે દુકાને જાઓ કે ઝોડીસે જાઓ. ધર્મ દૂર રહી શકે જ નહીં. ધર્મ કોઈ સાધનમાં નથી. સાધન વડે ધર્મ સંભાળી રખાઈ છે. આજના સજ્જનો તો ઉપાશ્રયે જાય એટલે ધર્મને દેખાડે. પાછા ઘેર જાય એટલે ધર્મ ઉપાશ્રયે છોડતાં જાય. જાણે ધર્મ એ તો ધર્મસ્થાનકનું એક અલંકાર કેમ ન હોય? જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણોમાં ધર્મ નીતરતો હોવો જોઈએ.

મહારાજ ઉદાયને પૌષધની અંદર સ્વાધ્યાયાદિ ક્રિયામાં દિવસ તો પસાર કરી લીધો. સાંજે પ્રતિક્રમણ સવિધિ પણ કયું. જુઓ રાજ હોવા છતાં પૌષધ અને પ્રતિક્રમણ કરે છે. તમોને છે સમય? તમો તો વ્યવસાય અને વ્યવહારના કાર્યો માટે દોડાદોડમાં છો. જેને રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગ નથી તે આત્મા પ્રતિક્રમણ ક્યાંથી કરે?

મહારાજ ઉદાયના પ્રતિક્રમણ બાદ ધર્મ ચિંતવન કરતાં રાત્રિ પસાર કરી રહ્યા છે. રાજને રાત્રે સ્વપ્ન નહીં પરંતુ ભાવના જાગે છે. સ્વપ્ન તો તમોને રોજ રોજ રાત્રે આવતાં હશે કે પૈસા વધારે કેમ કમાઈ લઈએ. દિવસે જેની તૃષ્ણા, કામના અને પ્રવૃત્તિ હોય, તેના સંબંધે રાત્રે સ્વપ્ન આવે, તે સ્વાભાવિક છે.

વૈશાખ મહિનાના દિવસો હતાં. વેપાર ધંધો ધમધોકાર ચાલતો હતો. પેલો વેપારી એકલો પહોંચી વળે નહીં જેથી વેકેશનના ટાઈમે જીવાન છોકરાને પણ વેપારમાં જોડી દીધો છે. પિતા-પુત્ર બંને માત્ર આ પીને દુકાને આલ્યા ગયા છે. ગામડાંના ગ્રાહકો આવી રહ્યા છે. વેપારમાં જમવા જવાની કુરસદ નથી. ઘેરથી શ્રાવિકાએ છોકરીને જમવા માટે બોલાવવા દુકાને મોકલી છે. શેઠ કહે છે આલી જ અત્યારે નવરાશ નથી. જાનેને જૂખ તો ઘણી લાગી છે પરંતુ દુકાન છોડી જઈ શકતાં નથી. ગ્રાહકોની સથે આ પીને કામ પતાવી લે છે. છેવટે સાંજ પડી ગ્રાહકો

આદ્યા ગયા. છોકરો થાકી ગયો છે. કંટાળીને ઉભો થઈ ગયો. “બાપુજી હું હવે જાવ છું. મને જૂથ લાગી છે અને ઉંઘ આવે છે.” શેઠે કહ્યું, “બેટા ! થોડીવાર બેસી જા આપણે હિસાબ કરીને જઈએ.” છોકરો બેસી ન શક્યો. જેથી પૈસા ચોપડા વગેરે લઈ શેઠે દુકાનને વધાવી લીધી. ખંને ઘેર ગયા. ભોજન જમ્યા. દિકરો તો થાકી ને સુઈ ગયો. શેઠે હિસાબ કર્યો અને તે પણ સુઈ ગયા. જેવા સુતા કે ઉંઘ ચડી ગઈ. થાકેલા માણસને જલ્દી ઊંઘ આવી જાય છે. સવારના પહેરે શેઠને સ્વપ્ન આવ્યું કે દુકાનમાં ગ્રાહકો આવ્યા છે. પોતે વ્યાપાર કરી રહ્યા છે. નમુનાઓ દેખાડે છે. ગ્રાહકોને પસંદ કરેલા નમુના અનુસાર કપડાને માપીને ફાડી આપે છે. અહીં દુકાન તો નથી પરંતુ પલંગમાં સુતા થકાં સ્વપ્ન છે. શેઠે તો સ્વપ્નમાં પહેરેલું ધોતીયું માપીને ફાડી નાંખ્યું. ચરચર...અવાજ આવ્યો. દીકરો જાગી ગયો. બાપુજી શું કરો છો ? કાપડ વેચું છું. જુઓ તો ખરા ગ્રાહકો ક્યાં છે ? તમો તો સુતા હતાં. આ શું કર્યું ? જુઓ છે તો ધોતીયું ફાડી નાખેલ છે. બેયું દિવસ આખાની ધૂન રાત્રે સ્વપ્નમાં પણ એ જ કામ કરાવે છે. તમોને તો આવી ધૂન નથી ને ?

મહારાજ રાત્રીએ ધર્મજાગરણ કરતાં વિચાર કરે છે કે ધન્ય છે પૂર્વ ભારતના લોકોને ! જેઓ ભગવંત મહાવીરના દર્શન કરી આંખ પવિત્ર કરતાં હશે. ઉપદેશ સાંભળી કર્ણ પાવન કરતાં હશે. દાન આપી કર પવિત્ર બનાવતાં હશે. તે નગરી પણ ધન્ય બની હશે કે જ્યાં મારાં પ્રભુ મહાવીર પધાર્યા છે. કઈ ભવ્યાત્માઓ ઉપદેશ સાંભળી વૈરાગ્ય પામી સંયમ-ચારિત્ર અંગિકાર કરી રહ્યા હશે. અરે ક્યાં ચંપા અને ક્યાં વીતલયપાટણ ? ચૈદશે માઈલનું છેટું છે. મને મારા પ્રભુના ક્યારે દર્શન થશે ? “જો ભગવંત આ દેશમાં પધારે તો હું પણ સંસાર વૈભવ છોડી મુનિવ્રતને ધારણ કરું.”

મહારાજને મોટું રાજ્ય છે. રાજ્યમાં રાણી અને પરિવાર છે વૈભવ વિલાસના સાધનો છે. સુખ અને સંપત્તિ છે. છતાં મહારાજ ત્યાગ-વૈરાગ્યની ભાવના સેવે છે. ધન્ય છે રાજા ઉદાયનને ! તમોને હવે આ મોજશોખ છોડી ત્યાગ માર્ગે જવાના ભાવ થાય છે ? ભાગ્ય નથી કે પુરુષાર્થ નથી ? સાંભળતાં નથી કે સમજતા નથી ? શું છે તેનો વિચાર કરજો. હવે ઉદાયન મહારાજને કેવો લાલ થાય છે તે વાત અવસરે કહેવાશે.

આજના આ લોકત્તર પર્વમાં પણ પર્વપણ પર્વનું એક વિશિષ્ટ સ્થાન છે. તેની મૌલિક વિશેષતાઓના કારણે જ તે મહાપર્વ કહેવાય છે.

દુધમાં ગાયનું દુધ તેમ પર્વમાં પર્વપણ પર્વ છે.

પાણીમાં ગંગાજળ તેમ પર્વમાં પર્વપણ પર્વ છે,

પટ્ટનંતુમાં હીર તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 વઝ્રોમાં જેમ ચીર તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 અલંકારોમાં જેમ ચૂડામણિ તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 લયોતિષ્ઠોમાં જેમ નિશામણિ તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 અશ્વોમાં જેમ પંચ વલ્લભ કિશોર તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 નૃત્યમાં જેમ મયુર નૃત્ય તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 હાથીઓમાં જેમ ઐરાવત તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 વનોમાં જેમ નંદનવન તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 કાષ્ઠોમાં જેમ ચંદન છે તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 તેજસ્વીઓમાં જેમ આદિત્ય છે તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 રાત્રીઓમાં જેમ વિક્રમાદિત્ય તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 ન્યાયકર્તામાં જેમ શ્રીરામ તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 રૂપમાં જેમ કામ છે તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 સતીઓમાં જેમ રાજેમતિ તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 શાસ્ત્રોમાં જેમ ભગવતી તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 વાદ્યોમાં જેમ લંલા છે તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 સ્ત્રીઓનાં જેમ રંલા છે તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 સુગંધોમાં જેમ ઇસ્તુરી છે તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 વસ્તુઓમાં જેમ તેજસ્તુરી તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 પુણ્યધારકોમાં જેમ નળ છે તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.
 પુષ્પોમાં જેમ કમળ છે તેમ પર્વમાં પર્યુષણુ પર્વ છે.

પર્યુષણુ પર્વની પુણ્યપળોમાં આધકે પોતાને બહિરાત્મ લાવથી દૂર ખસેડી
 અંતરાત્મામાં રમણ કરવું જોઈએ. ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને પ્રત્યાખ્યાનથી છુટકા
 ચમકાવવું જોઈએ.

★

૪૨

આનંદની રસધાર

(શ્રાવણ વદ ૧૪ તા. ૨૩-૮-૭૬ સોમવાર)

આજે પર્વાધિ રાજતા પદાર્પણનો ૮ જો દિવસ છે. જેથી સૌના મન ઉપર આજે
 અલૌકિક આનંદ દેખાય છે. ઓ ખુશાલિનો અનુભવ કરી રહ્યા છં. પર્વરાજ આપણાં

અતિથિ છે. તેમના આગમનથી આપણું જીવન ધન્ય બની જશે. તેમના સ્વાગતથી સંઘમાં એક આનંદની લહેર આવી રહી છે.

આ વર્ષે તો મેઘરાજની પધરામણીથી લીલાલહેર થઈ ગયા છે. તેઓ મન મૂકીને વરસી રહ્યા છે. તેમની પણ કેવી મહેર છે. સાંભળો છો ને ? નદીઓના નીર એ કાંઠાથી છલકાઈને વહી રહ્યા છે. ખેતરોમાં મોલ પણ સારી રીતે વધી રહ્યા છે. વૃક્ષો અને ડાળીઓમાં અમી ઉભરાયા છે. ડુંગરા લીલી વનરાયેથી ઘેરાવા લાગ્યા છે. જમીને તો લીલી હરીયાળી જ પાથરી દીધી છે. પક્ષીઓ મીઠાં કલરવ કરી રહ્યા છે. ખેડુતો અને વેપારીઓ અપૂર્વ આનંદમાં આવી ગયા છે. મેઘરાજની પધરામણીથી માનવગણને બાણે કેઠે કેઠે દીવડાં પ્રગટયા હોય એવું લાગે છે.

મેઘરાજની મહેર કરતાં પણ વધારે લહેર તો પર્વરાજના દર્શનથી આવી છે. પર્વરાજે આનંદ રસની મહેર કરી હોય તેવું મંગળ વાતાવરણ બની રહ્યું છે.

માનવ જીવન એ Golden time સુવર્ણ અવસર છે. માનવરૂપે જન્મવું તે જ માત્ર મહાનતા નથી પરંતુ જીવનમાં આનંદની રસ ધાર લૂંટતા શીખવું તે જ મહાનતા છે. પ્રત્યેક માનવમાં જીવનની અનુપમ કલ્પના હોય છે. જન્મથી મૃત્યુ સુધી આલ્યા જવું તે જીવન નથી એક વિદ્વાને પ્રશ્ન કર્યો કે What is life જીવન શું છે ? જન્મવું, જીવવું અને મરી જવું તે જીવન નથી. પરંતુ જીવન તો એ છે કે આનંદનો રસાસ્વાદ. માણવો. જીવનને કર્તવ્યથી ભરી દેવું. પ્રસન્નવદને માર્ગ મેળવી મંગળ મંજીલે પહોંચી જવું. તે જીવન છે.

આજનો માનવ જીવે છે ખરો પરંતુ જીવતરનો તેને આનંદ નથી.

માનવ ક્રમાય છે ખરો પરંતુ ક્રમાણીનો તેને આનંદ નથી.

માનવ સંસાર ચલાવે છે ખરો પરંતુ ચલાવવાનો તેને આનંદ નથી.

માનવ તપ કરે છે ખરો પરંતુ તપશ્ચર્યાનો તેને આનંદ નથી.

માનવ દાન આપે છે ખરો પરંતુ દાન દેવાનો તેને આનંદ નથી.

બાળકો, યુવાનો, વડીલો અને વૃદ્ધો વર્ષો સુધી જીવી બચે છે પરંતુ તેને તેના જીવતરનો આનંદ કેમ નથી ?

એક વખત એક ઘેર ગોચરી જવાનો અવસર આવ્યો. ત્યાં એક બાબાએ આવકાર આપ્યો. “પધારો મહારાજ !”

મેં કહ્યું. “કેમ ! તમારે આજે સ્કુલે નથી જવું ?”

બાબા બોલ્યો, “ના, આજે મને પેટમાં દુઃખે છે ?” આ સાંભળી તેમના મમ્મી બોલ્યા, “ના, મહારાજ ! તે તદ્દન જીવો છે. તેને સ્કુલે જવું નથી તેથી બહાના કાઢે છે.”

ભુઓ ! ખાળક સ્કુલ કરતાં ઘરમાં રહી વધારે આનંદ માણવા ચાહે છે. તમારા યુવાન સંતાનો કોલેજ જાય છે ને ? “હાં, મહારાજ સાહેબ !” તમો ક્યારેય પણ જોવા ગયા છો ? ક્યારેય પણ તેમની તપાસ કરી છે ? તેઓ પીરીયડ ભરે છે કે છોડીને ક્યાં ચાલ્યા જાય છે તેની તમોને ખબર ખરીને ? આજના યુવાનોને ભણવા કરતાં સીનેમા જોવામાં વધારે આનંદ આવે છે. જ્યારે અમો સીનેમા ગૃહ પાસેથી ગોચરીએ જતાં નીકળીએ છીએ ત્યારે એમ જ લાગે કે શું આ સીનેગૃહ એ જ યુવાનોનું વિદ્યાધામ છે ? કેવી ભીડ ? કેવો રસ ? કેટલો આનંદ ? આજના યુવાન દીકરા-દીકરીઓ પોતાના યૌવન ધનને ખાન-પાન અને ઇન્દ્રીયોના વિષયોને પૌષક ભૌતિક આનંદ માણવામાં છડે ચોક લૂંટાવી રહ્યા છે.

(જંદગીનો આનંદ ક્યાં છે ?

જંદગીનો આનંદ અને રસ ક્યાં છે ? તેની આજની યુવાન પેઢીને સમજ નથી. તેઓ એમ જ સમજે છે કે Latest ફેશનવાળા કપડાં પહેરવામાં જ આનંદ છે. તેઓ ફેશનેબલ કપડાંઓ જરૂર પહેરે છે પરંતુ પહેર્યા પછી પણ આનંદ નથી. આજની ફેશનોએ માઝાં મૂકી છે દીકરા-દીકરીઓનો એક જ વેષ. વસ્ત્ર પરિધાનમાં મર્યાદા નથી. અંગોપાંગનું રક્ષણ નથી. જાણે યૌવનને લૂંટાવા સૌ કપડાંએ ચડ્યા હોય તેવું લાગે છે. વિષય-વિકારને ઉત્તેજિત કરે તે ફેશન નથી પણ પતન છે. આવી એમર્યાદ ફેશનો દિનોદિન વધી રહી છે. કપડાલતા, ટાપટીપ, પિકચર, હોટેલ, રેસ્ટોરાં, રેડીયો, ટી.વી., ગાનતાન અને ઝેરીલા ખાનપાનમાં જેટલો રસ યુવાન પેઢીને છે તેટલો રસ ધર્મમાર્ગમાં નથી. આગળના જમાનામાં ચાર જોડી કપડાંથી વર્ષ નીકળી જતું હતું. આજે તો એક મહીનાની ચાર ચાર જોડી મળે છતાં સંતોષ નથી. બેનોને પુછો, તમારી પાસે કેટલી જાતના વસ્ત્રો છે ? આજે કોઈને સંતોષ નથી. કલાકે કલાકે વેષ-પરિધાનની ક્રિયા જાણે કેમ ન બદલાઈ રહી હોય ? એના અંતરમાં સમજ નથી કે શાન નથી ? જંદગીનો સાચો આનંદ ક્યાં છે, તેનું જ્ઞાન અને જ્ઞાન કરાવનાર તેની પાસે કોઈ નથી. તમો વડીલો કંઈ જોલી શકતાં નથી. અને જોલો છો તો, તેઓ તમારા કાબુમાં નથી.

સીંગારેટના ધુમાડા જીવનના હીરને ખાળી રહ્યા છે, તેની તેમને મન કશીયે ચિંતા નથી. યુવાનીના Test એ જીવનની રસધાર સુકવી નાખી છે. યુવાનીએ તેમને દીવાના બનાવી દીધા છે. જંદગીની અમૂલ્ય શક્તિનું અધઃપતન થઈ રહ્યું છે. ભારતમાં જેટલા દુરાચાર, અત્યાચાર, અણાચાર કે પાપાચારનો જન્મ થયો છે તેનું સૌભાગ્ય માતા સીનેમાને કાળે જાય છે.

ગઈકાલે એક સાઈએ વાત કરી કે નવસારીમાં શ્રી ચંદ્રશેખર મુનિએ સીનેમાના

પ્રશ્ન વિષે માર્મિક પ્રવચન કર્યું હતું. તેના અવગુણ અને દોષનું દર્શન કરાવ્યું હતું. તે સાંભળી હજારો યુવાનોએ સીનેમા જોવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે. આજના યુવાનો પર્યુષણ પર્વમાં પણ આ અવગુણનો પરિત્યાગ કરે તો પણ તેને ભાગ્યશાળી કહી શકીએ. જીંદગીની રસધાર ક્યાં છે? જો જો, આનંદ લેવા જતાં, જીંદગીનો આનંદ લૂંટાઈ ન જાય? સીનેમાના દર્શ્યો જોતાં મનને ખુશી ભલે થાય પણ આંખના નુરનો નાશ ન થાય તેની સાવધાની રાખજો. જીંદગીનો આનંદ લૂંટવા જતાં જીંદગી જ લૂંટાઈ ન જાય તેનો વિચાર કરજો. પાળેલી કુટેવોને તમે સાચવી રાખી છે. ઘણાં ધનવાનો પોતાના શોખ માટે ઘરમાં કુતરાઓ, સસલાઓ અને માછલાઓ પણ પાળે છે. આ બધું અંતર શોખને સાચવી રાખવાનું જ ક્ષણ છે.

આજના પીઠ અને પ્રૌઢ લોકોને જોયા પછી પણ થાય છે કે જીંદગીના આરે પહોંચ્યા પહેલાં જ જીંદગીના આનંદની રસધાર લૂંટાઈ ન જાય, સુકાઈ ન જાય, તેને માટે પાળેલી કુટેવોનો પરિત્યાગ કરજો.

આ બધી વાત તમોને સંભળાય તો છે ને? કે સમજાય પણ છે? કદાચ ભલે ઓછું સંભળાય પરંતુ સાંભળ્યા પછી સમજવાનો જરૂર પ્રયત્ન કરજો. યુવાનમાંથી પીઠ-પ્રૌઢ બન્યા છતાં હજી કુટેવો કેમ જતી નથી?

એક ડાહ્યાભાઈ હતાં. તેમની પ્રકૃતિ એવી હતી કે જ્યાં જાય ત્યાં સૌની ટીકા જ કરે. નિંદા કર્યા વગર તેને ચેન પડે નહીં. એકવાર તેને સપરિવાર જમવાનું આમંત્રણ આપ્યું. તેઓ સૌ જમવા માટે ગયા. સારી સારી વાનગીઓ પીરસાણી. સૌને ખેંચ કરીને ખૂબ ખૂબ જમાડ્યા. ડાહ્યાભાઈએ તો હોંશે હોંશે ખાધું. લોજન કરીને વિદાય લીધી. બહાર જતાં ડાહ્યાભાઈને એક ગાંડાભાઈ મળ્યા. ગાંડાભાઈ ડાહ્યાભાઈને પૂછે છે. “કેમ! જમવામાં મજા આવીને?”

ડાહ્યાભાઈ કહે છે, “શું જમવામાં ધૂળ મજા આવી? ઘી ચોકખું નહીં. તૈલ ચોકખું નહીં, લોટ ચોકખો નહીં...શું જમાડ્યા? કંઈ સંતોષ થયો નહીં. બંને પોત પોતાને માર્ગે ગયા. આ છે ડાહ્યાભાઈનું ડહાપણ પ્રસંગની તહેવાર અને અવસરના સમયે તેની શુદ્ધતા અને સાત્વિકતાનું દર્શન કરવું જોઈએ. કાગડાની જેમ દોષદષ્ટિ એ સાફ નથી. ઉંમર ૬૫-૭૦ વર્ષની થઈ ગઈ છે. છતાં પણ પ્રકૃતિએ પાડેલી કુટેવો છોડવી નથી. હજી કહે છે કે જિંદગીના આનંદની રસધારા લૂંટવી છે. હાલત કેવી છે તેનો વિચાર કર્યો?”

હાથમાં લાકડી લેવી પડે છે. કાનમાં મશીન રાખવું પડે છે. આંખે ચશ્મા આવી ગયા છે. માથે ટાલ પડી ગઈ છે. ઉભા થવા બળ છે પરંતુ કેડ વળી ગઈ

છે. નીચે બેસી શકાતું નથી. આવું આવું જીંદગીમાં થવા આવ્યું છે છતાં ઇદ્રિયોના વિષયોનો મોહ સુકાતો નથી.

આનંદની રસધાર લૂંટવાના દિવસો ચાલી રહ્યા છે. વિવેક ચુક્યો નહીં. આનંદ આત્માની નિજ પરિણતિમાં છે. આત્માની શુદ્ધ પર્યાયમાં આનંદ છે. પર્વના દિવસોમાં આત્મરમણતા કરો. એવો આનંદ અને એવો રસ આવશે કે જેનાથી જીવન ધન્ય બની જશે. સમય છે જીવન સાર્થક કરી દેવો. જો કુટેવ નહીં છુટે તો પર્વરાજની મઝા નહીં આવે.

બાબો આવીને કહે છે, “દાદાજી ! મમ્મી કહે છે કે પ્રતિક્રમણ કરવા ચાલો. લાકડી તમે પકડો, હું પથરણું લઈ લઈશ.” દાદાજી શું કહે છે ? બેટા ! “તું અને તારી મમ્મી પ્રતિક્રમણ કરી આવો. મારે તો ટી. વી. જોવું છે.” દાદાજીને આંખના નીર ઝાંખા પડી ગયા છે, છતાં પર્વના દિવસોમાં ધર્મ ક્રિયા કરવી નથી અને ટી. વી. જોવાના લાવ થાય છે. તેને તો ટી. વી. ની રસધાર લૂંટવી છે. હંમર ચાલી જાય છે. વૃદ્ધત્વ આવી ગયું છે. છતાં મનના લાવો બદલાતા નથી. સવારના આઠ વાગ્યા, ફરી બાબો આવ્યો. કહેવા લાગ્યો કે ચાલો દાદાજી ! પ્રવચન સાંભળવા આવવું છે ને ? દાદાજી શું કહે છે. તમારે સાંભળવું છે ? સાંભળો, દાદાજી બોલ્યા, “બેટા ! મારે તો કેમેન્ટ્રી સાંભળવી છે.” આવા ઉત્તમ દિવસોમાં જીનવાણી સાંભળીને આનંદની રસધાર લૂંટવાનું મન થતું નથી. જુઓ ! ભાગ્યશાળીની લાવના કેવી છે ? આવા મંગળ પર્વમાં ઇદ્રિયોના વિષયો મંદ ન થાય અને તીવ્ર બને તો આનંદની રસધાર સૂકાઈ જશે.

જીંદગીનો સાચો આનંદ ભોગમાં નહીં ત્યાગમાં છે.

જીંદગીનો સાચો આનંદ શક્તિના સદુપયોગમાં છે.

જીંદગીનો સાચો આનંદ અહિંસાના પાલનમાં છે.

જીંદગીનો સાચો આનંદ સંયમની આરાધનામાં છે.

જીંદગીનો સાચો આનંદ તપશ્ચર્યાની સાધનામાં છે.

આજનો માનવ કુદરતની વિશેષતાઓને પલટાવી પોતાની તૃષ્ણા પુરી કરવા મથી રહ્યો છે. પ્રકૃતિના ધર્મોને જગતમાં કોઈ બદલી શકતું નથી. તમોએ રાવણનું નામ તો સાંભળ્યું હશે ? “હાં. રાવણને કોણ નથી ઝોળખતું ?”

સોનાની લાંકાના સ્વામી રાજા રાવણની ત્રણ કામના હતી. તેને પુણું ઠરવા અથાગ પ્રયાસ કરી રહ્યો હતો. તેની ત્રણ કામના તમારે જાણવી છે ?

૧ સોનાની લાંકાને ફરતો ખારો દરિયો છે. તે મીઠો બની જાય.

૨ સોનું ઘણું સુંદર છે. તેમાં સુગંધ ભળી જાય.

૩ અગ્નિ પ્રગટે પરંતુ તેમાં ધુંમાડો ન થાય.

રાવણની આ ત્રણે કામના સદાને માટે અધુરી રહી ગઈ. રાવણ પ્રકૃતિના ધર્મોને બદલી આનંદની રસધાર લૂંટવા માંગતો હતો. હજારો વર્ષ જીવી ગયો પરંતુ મનોકામના પૂર્ણ ન કરી શક્યો. પર્વાધરાજનો ખીજો દિવસ ચાલે છે. જીવનની રસધાર સૂકાઈ ન જાય, જીવન નિરસ ન બની જાય તે માટે આવેલા અમૂલ્ય અવસરને વધાવી લેયો !

મન એ તો ઈચ્છાઓનો સાગર છે. જેમ બાળકોને રમવાં કોઈને કોઈ રમકડાં જેવા સાધનો જોઈએ. યુવાનોને કઈને કઈ પ્રવૃત્તિનો માર્ગ જોઈએ તેમ વૃદ્ધોને પણ કોઈને કોઈ વાત કરનારા જોઈએ. આ ત્રણે વાતનો વિચાર કરો. મન અશાંત બને તે પહેલાં મનના ઘોડાને પકડી રાખો. મનનો ઘોડો જો પગે ઉછળે તે પહેલાં તેની ઉપર લગામ રાખો.

તમે આજે તમારા મનને એક પ્રશ્ન પુછી લેયો. સુંબઈમાં આવ્યા ત્યારે કેટલું ધન કમાવવાની ઈચ્છા હતી ? આજે ઈચ્છાનુસાર મળી ગયા પછી સંતોષ છે કે વધારે મેળવવાની ઈચ્છા છે ? ઈચ્છા હતી તે તો પૂર્ણ થઈ પરંતુ બીજી નવી ઈચ્છા જાગી ગઈ છે. આ વાત બરાબર છે ને ? સુંબઈ નગરીને મુરબાદેવીની અસીમ કૃપા છે કે સંતોષીમાની કૃપા છે ? મુરબાદેવી અને સંતોષીમાને મેળ નથી કેમ ? તમે કહેશો મહારાજ સાહેબ કેવી વાત કરે છે ? પરંતુ તમે એવું જ માની બેઠા છો કે મુરબાદેવી ઈચ્છાપૂર્ણ કરે છે. સંતોષીમા સંતોષ થવા દેતી નથી અને તૃણાદેવી તો નવી નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપ્યા જ કરે છે.

જીનેશ્વર ભગવાન મહાત્મીરે કહ્યું છે કે...इच्छा हु आगास समा अणतया । ઈચ્છા ખરેખર આકાશની જેમ અનંતી છે. ઈચ્છાઓનો અંત નથી. માનવ ઈચ્છા વડે નવો જન્મ ધારણ કરે છે. બાળકને યુવક બની પૈસા કમાવાનું મન થાય છે. પૈસા મેળવી લગ્ન કરવાનું મન થાય છે. લગ્ન પછી મોટી પ્રતિષ્ઠા મેળવવાનું મન થાય છે. ઈચ્છાઓમાંથી ઈચ્છા જન્મ પામતી જ જાય છે. તેનો અંત કયાં છે ? ઈચ્છાઓ તમારી છે છતાં એ ઈચ્છાઓ તમારે વશ નથી.

પોતાનપુર નગરીના મહારાજ પ્રસન્નચંદ્રે ભગવાન મહાવીરની મોહને નાશ કરનારી ધર્મ દેશના સાંભળી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યો. પોતાના નાના રાજકુમારને રાજ્ય સિંહાસને બેસાડી રાજા મુનિવ્રત ધારણ કરી સંયમ તપની આરાધના કરવા લાગ્યા. રાજા મહર્ષિ બની ભગવાન સાથે વિચરતા રાજગૃહી પધાર્યા છે. રાજગૃહીના રાજમાર્ગને કિનારે તે મહર્ષિ એક પગે ઉભા રહી, ઉંચા હાથ કરી આતાપના લઈ રહ્યા છે.

મહારાજા શ્રેણીક સેના સાથે પ્રભુના દર્શનાર્થે જઈ રહ્યા છે. શ્રેણીક રાજાએ મહર્ષિની સાધના જોઈ તેને મનોમન વંદના નમસ્કાર કરી લીધા. રાજાની સેનામાં હુમુખ અને હુમુખ નામે બે સેનાની પરસ્પર વાતો કરતાં ચાલ્યા આવતાં હતાં. તેમણે રાજમાર્ગના કિનારે પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને ધ્યાન મુદ્રામાં જોયા, હુમુખ બોલ્યો, “અહો ! આવી આતાપના કરનાર આ મુનિરાજને સ્વર્ગ કે મોક્ષ જરા પણ દુર્લભ નથી.” તે સાંભળી હુમુખ બોલ્યો, “અરે ! આ તો પોતાનપુર નગરના રાજવી પ્રસન્નચંદ્ર છે.” નાના બાળકને રાજગાદીએ બેસાડી મુનિવ્રતધારી નીકળી ગયા છે. બાળક ઉપર બોજ મુકનાર ધર્મી કેમ કહેવાય ? આના મંત્રીઓ તો ચંપા નગરીના રાજ દધિવાહન સાથે મળી ગયા છે. તેઓ સાથે મળી રાજકુમારને રાજ્ય ઉપર લપ્ટ કરશે અને પોતે રાજ્ય મેળવી લેશે. આને સાધક કેમ કહેવાય ? તેને વંદન કેમ કરાય ? આ બધી વાતોની ચર્ચા પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને કાને આવી. તેઓ ધ્યાનમાં જ વિચારવા લાગ્યા. “અહો ! મારા અકૃતજ્ઞ મંત્રીઓને ધિક્કાર છે. મેં તેઓનો આજ સુધી નિરંતર સત્કાર જ કર્યો છે. તે છતાં તેણે મારા પુત્ર સાથે લેદ કર્યો ? જો આ સમયે હું ત્યાં હોત તો તેઓને બહુ આકરી શિક્ષા કરત.” આવા અનેક સંકલ્પ-વિકલ્પોથી અપ્રસન્ન થયેલા પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ પોતાના મહાવ્રતને ભૂલી ગયા. પોતાને રાજ સમજતાં હોય તેમ ધ્યાનમાં જ મંત્રીઓની સાથે લડવા લાગી ગયા.

હવે મગધાધિપતિ રાજા શ્રેણીક પ્રભુ પાસે દર્શનાર્થે પહોંચી ગયા. પ્રભુને વંદન નમન કરીને શ્રેણીકે પ્રશ્ન કર્યો. “હે પ્રભુ ! મેં રાજમાર્ગે ધ્યાનમાં ઉલ્લેસા પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને વાંધા છે. તેઓ આ સ્થિતિમાં કાળધર્મ કરે તો કઈ ગતિમાં જાય ?” પ્રભુ બોલ્યા, હે શ્રેણીક તે રાજર્ષિ અત્યારે કાળ કરે તો સામતી નરકે જાય. તે સાંભળી શ્રેણીક રાજા વિચારમાં પડી ગયા કે આધુને નરક ગમન કેમ હોય ? ક્ષણવાર રહીને શ્રેણીકે ફરી પ્રભુને પ્રશ્ન કર્યો. “હે ભગવંત્ ! રાજર્ષિ અત્યારે કાળ કરે તો ક્યાં જાય ? પ્રભુએ કહ્યું કે તેઓ સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનમાં જાય.” શ્રેણીકે ફરી પુછ્યું. પ્રભુ બે વાત કેમ ?” પ્રભુ બોલ્યા, ધ્યાનના લેદથી તે મુનિની સ્થિતિ બે પ્રકારની થઈ છે. તેથી મેં તેમ કહ્યું, તે મુનિરાજ હુમુખની વાત સાંભળી દ્રોષે ચડ્યા અને મનોમન ક્રોધ કરતાં લડવા લાગ્યા. તે વખતે તે નરકને યોગ્ય હતાં. તેઓ લડતાં લડતાં ન્યાયે બધા આચુધ ખુટી ગયા છે એમ જાણી શિરત્રાણથી લડવા તૈયાર થઈ માથા ઉપર હાથ મુક્યો. ત્યાં તો માથા ઉપર લોચ કહેલો છે તે જાણ્યું અને પોતાના મહાવ્રતનું તેને સ્મરણ આવી ગયું તેથી તત્કાળ મને ધિક્કાર છે એમ કહેવા લાગ્યા અને પોતાના આત્માને નિંદવા લાગ્યા. આલોચના નિંદના કહેલા મુનિ ફરી પ્રશસ્ત ધ્યાનમાં સ્થિર બની ગયા. જેથી તેઓ સર્વાર્થ સિદ્ધ યોગ્ય બની ગયા હતાં. આ ચર્ચા ચાલે છે તેવામાં દેવદુંદુભિનો અવાજ આવ્યો. અવાજ સાંભળી

શ્રેણીકે ફરી પ્રભુને પુછ્યું કે “હે સ્વામી ! આ શું થયું ? પ્રભુ જોલ્યા, હે શ્રેણીક ધ્યાનમાં સ્થિર રહેલા તે પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને હમણાં કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે. દેવતાઓ તેના કેવળજ્ઞાનનો મહિમા કરે છે.

તમે સાંભળ્યું ને પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિનું મનડું ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં કેવા કાર્ય કરવા લાગ્યું. કહ્યું છે કે મન ઇવ મનુષ્યાણામ્ કારણં બંધ મોક્ષયોઃ । મન એજ મનુષ્યને માટે બંધન અને મુક્તિનું કારણ છે. પરિણામે બંધ પરિણામેન મોક્ષ । મનના પરિણામોએ બંધ થાય છે અને પરિણામ વડે મોક્ષ થાય છે. પ્રસન્નચંદ્ર મુનિએ પ્રશસ્ત ધ્યાન વડે ફરી આનંદની રસધાર લૂટી કલ્યાણ કરી ગયા. તમો આવી રસધાર ક્યારે મેળવશો. પર્વાધિરાજ પધાર્યા છે. તેનો પાવનકારી ધર્મ સંદેશને સાંભળી અવશ્ય આનંદની રસધાર મેળવવા પ્રયત્નશીલ બનશો.

આજે તમો સૌ મનોમન આટલી પ્રતિજ્ઞા જરૂર લ્યો,

“કોઈને દુઃખ ન આપવું. કોઈને કષ્ટ ન દેવું.

કોઈને ખરાબ શબ્દ ન કહેવા. કોઈની અશાંતના ન કરવી.”

ગઈકાલની વાતને ફરી યાદ કરો. ઉદાયન મહારાજ પૌષધવ્રતની અંદર ધર્મ જાગરણ કરે છે. આનંદની રસધારનો લ્હાવો લઈ રહ્યા છે. તમને તો રાત્રે મગ અને રાખડીના સ્વપ્ન જ આવતાં હશે ! મહારાજ ઉદાયન ધર્મ જાગરણમાં શુભ સંકલ્પ કરે છે. મારા પ્રભુ વિચરતાં વિચરતાં અહીં પધારે તો હું તેમના દર્શન કરી આંખને પવિત્ર બનાવી લઉં ! તેમની ધર્મ દેશના સાંભળી કાનને પવિત્ર બનાવી લઉં ! તેમની વાણીને વધાવી જીવનને ત્યાગથી ભરી લઉં ! કેવી ઉત્તમ ભાવના છે ! મહારાજ પોતાના મન વડે દૃઢ સંકલ્પ કરે છે. અંતરનો સાચો સંકલ્પ હોય તો સફળતા અવશ્ય મળે છે. ભગવાન મહાવીર ચંપા નગરીથી વિહાર કરતાં પશ્ચિમ ભારત તરફ પધારી રહ્યા છે. અનેક પહાડો, જંગલો અને ગામડાંઓને પાર કરતાં સપરિવાર પ્રભુ વિચરી રહ્યા છે. સંતો અને ત્યાગીઓને વિહારમાં અનેક જાતના કષ્ટો, ઉપસર્ગો અને પરિષદો પણ આવે છે. સંતોને આ કષ્ટો સમભાવે સહવાના હોય છે.

તપસ્વી શ્રી જગજીવનજી મહારાજ સૌરાષ્ટ્રથી વિહાર કરી બનારસ તરફ પધારી રહ્યા હતાં. ત્યારે ઉજ્જૈન, રતલામ અને ગ્વાલિયરને પસાર કરતાં રસ્તામાં જંગલ પણ આવે છે. એક દિવસ વિહાર કરતાં થોડું મોડું થયું છે. સાંજ પડી ગઈ છે. ગામ દૂર રહી ગયું છે. રસ્તામાં ગામની નજીક એક વિશાળ વૃક્ષની નીચે રાત્રીવાસ માટે રોકાઈ ગયા છે. પૂ. જ્યંતિલાલજી મહારાજ કારણસર બહાર ગયા હતાં. તેઓ આવી રહ્યા છે. અહીં તપસ્વી મહારાજ ઉપકરણાદિ સામાન લઈને બેઠા છે. ગામના

લોકોએ ફરથી જોયું તો તેમને કોઈ બહારવટીયા આવ્યા છે એવું અનુમાન કરી લીધેલું. આ લોકો રાત્રે જરૂર લૂટ ચલાવશે. એમ સમજી થોડા લોકો શસ્ત્રો સાથે સમજવા આગળ ચાલ્યા. સામે રસ્તેથી પૂ. મહારાજ પધારે છે. તપસ્વી મહારાજને થયું કદાચ આ લોકો લાન ભૂલીને શસ્ત્રનો ઘા ન કરી જશે. જેથી તેઓ સામે ચાલ્યા. તપસ્વીજી તો ઘણાં નીડર હતાં. દલખાણીયાં જેવા ગીરના નિવાસી હતાં. તેઓ સાહસ કરી આગળ વધ્યા. તેમને જોઈ પેલા ગામના લોકોનો ભ્રમ ભાંગી ગયો. તેઓ કહેવા લાગ્યા, “અરે! આ તો કોઈ બાવાજી લાગે છે.” છેવટે પૂજ્ય ગુરૂદેવે પોતાનો સંત તરીકેનો પરિચય કરાવી તેમની શંકા દૂર કરીને કહ્યું. અમારે સાંજ પડી જવાથી ગામ બહાર રહેવું પડ્યું છે. અમારો આ આચાર ધર્મ છે. તેઓ ગુરૂદેવના પગમાં પડી ગયા. ત્યાગીઓને આવી અનેક તકલીફો વિહારમાં આવે છે. ભગવાન મહાવીર અનેક દેશને પાર કરી સિંધુ સૌવીર દેશમાં પ્રવેશ કરે છે.

મહારાજ ઉદાયન ભગવાન મહાવીરના પદ્મપણને જાણી અંતર ભાવથી કેવું સ્વાગત કરશે. જનવાણી સાંભળી અંતરમાં આત્માનંદની રસધાર કેવી રીતે લૂટશે તેના ભાવ ભેદ અવસરે કહેવાશે.



૪૩

આત્માનો પ્રતિધ્વનિ

(શ્રાવણ વદ ૦)) તા. ૨૪-૮-૭૬ મંગળવાર)

પર્વાધિરાજની છત્રછાયા નીચે આજે આપણે પયુર્વણનો ત્રીજો દિવસ ઉજવી રહ્યા છીએ. પર્વાગમન નિમિત્તે સૌના આનંદ અને ઉમંગમાં અભિવૃદ્ધિ થઈ રહી છે. આજે આપણે આત્માના પ્રતિધ્વનિનો વિચાર કરવાનો છે.

આત્મા શું છે ?

આ જગતમાં જીવ અને અજીવ અથવા જડ અને ચેતન એમ મુખ્ય બે પ્રકારની વસ્તુઓ છે. જીવ અણ્ણી છે. અજીવણ્ણી છે. જેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ હોય તેને ણ્ણી કહેવાય. જે અજીવના ધર્મોને જાણે છે તે જીવ છે, આત્મા અનાદિ અનંત છે. તે હંમેશા શાશ્વતો રહેનારો છે. તેને કોઈ ઉત્પન્ન કરતું નથી.

यः कर्ता कर्म भेदानां भोक्ता कर्म फलस्य च ।

संसर्ता परिनिर्वाता, सत्यात्मा नान्यः लक्षणः ॥

જે કર્મના પ્રકારને કરનારો છે. જે કર્મના ફળને ભોગવનારો છે. જે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. જે સંસારથી મુક્ત બને છે. તે જ આત્માનું લક્ષણ છે.

આત્માના અવિનાશ પણાને જણાવતાં ગીતામાં પણ કહ્યું છે.

નૈનં છિંદન્તિ શસ્ત્રાણિ, નૈનં દહતિ પાવકઃ ।

નૈનં ક્લેદત્યાપો, નૈનં શોષયતિ મારુતઃ ॥

આત્માને શસ્ત્રો છેદી શકતા નથી. અગ્નિ બાળી શકતો નથી. પાણી ભીંજવી શકતું નથી અને પવન તેને સુકવી શકતો નથી.

આજે વિચાર કરવાનો છે કે આત્મા શું છે ? તેનો ધ્વનિ અને પ્રતિધ્વનિ શું છે ? આપણે આત્મા છીએ એવો નિર્ણય કરો. હું આત્મા છું એવું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી પોતાની મહાનતાનું શું જ્ઞાન થાય ?

આત્મા શું છે અને કર્મ શું છે ?

આત્મા શું છે અને દેહ શું છે ?

આ આત્મા, કર્મ અને દેહ વિષેની વિવેચના આપણા માટે આવશ્યક છે. માનવ જીવનમાં મોટામાં મોટી અગત્યની સમજણ એ છે કે તું તારી જાતને ઓળખી લે.

આગમોમાં આત્મા શું છે, આત્મા કેવો છે, આત્માની જરૂર શું છે ? તેનું શુદ્ધ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. આત્માના ધ્વનિ ને સાંભળો તો પ્રતિધ્વનિનું જ્ઞાન થશે.

ધ્વનિ એટલે વિચાર અને પ્રતિધ્વનિ એટલે આચાર.

આત્માની વિચાર ભૂમિકાએ આત્માનો ધ્વનિ છે. તેનો આચાર એ આત્માનો પ્રતિધ્વનિ છે. જ્ઞાની પુરૂષો આત્મા વિષેનો ધ્વનિ ફરમાવે છે.

આનંદરૂપં પરમાત્મતત્ત્વં, સમસ્ત સંકલ્પ વિકલ્પ મુક્તં ।

સ્વભાવલીના નિવસંતિ નિત્યં, જાનાતિ યોગી સ્વયંમેવ તત્ત્વં ॥

ચિદાનંદમયં શુદ્ધં, નિરાકારં નિરામયં ।

અનંત સુખસંપન્નં, સર્વસંગ વિવર્જિતં ॥

લોક માત્ર પ્રમાણો હિ, નિશ્ચયે નહિ સંશયઃ ।

વ્યવહારે દેહમાત્રો, કથયંતિ મુનીશ્વરાઃ ॥

સર્વ પ્રકારનાં સંકલ્પ-વિકલ્પથી મુક્ત, પરમાત્મતત્ત્વ સ્વરૂપ આનંદરૂપ આત્મા, તે હંમેશા પોતાના સ્વભાવમાં લીન રહેનારો છે. આ આત્મસ્વરૂપને યોગીજન સ્વયં જ જાણે છે, આ આત્મા ચિદાનંદ, શુદ્ધ, નિરાકાર, નિરામય, અનંત

સુખસંપન્ન અને સર્વ સંગરહિત છે. નિશ્ચયથી આ આત્મા લોકપ્રમાણ માત્રા વાળો છે તેમાં સંશય નથી. મુનિશ્વરો વ્યવહારથી આત્માને દેહ પ્રમાણ કહે છે. વળી કહ્યું છે કે...

આત્મ ! તું નહિ જડનો લિખારી (૨)
પુદ્ગલ એક અનંતી વેળા, ખાધી પીધી અપારી,
તેથી તૃપ્તિ લેશ ન પામ્યો, સમજ સમજ દુઃખ પ્યારી.
આત્મ ! તું નહિ જડનો લિખારી.

આત્મા અનંત શક્તિનો સમ્રાટ છે. તેને જડના સંયોગમાં રહી અનંતા સંસારમાં લિખારીની જેમ રખડવાનું નથી. પુદ્ગલનો સંયોગ અનેક રીતે અનંતીવાર કર્યો છે. તેને અનેક રીતે પરિણુમાવ્યા છે. પુદ્ગલને પોતાનું બનાવવા અનંત પ્રયાસ આ જીવે કર્યા છે. મન, વચન અને કાયાના યોગ વડે અને પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયો વડે પુદ્ગલનો લોગ કરવા આ જીવે અસીમ પ્રયત્ન કર્યો છે. તેના લોગવટાથી લેશમાત્ર તૃષ્ણા શાંત બની નથી. તેને લોગવવાની પ્રવૃત્તિથી આ જીવ દુઃખી જ થયો છે તેમાં અંશમાત્ર સુખનું સ્કુરણ થયું નથી. જેથી હે આત્મદેવ ! તું આ જડ તત્ત્વનો મોહ છોડી, તારા શુદ્ધ સ્વરૂપમાં રમણ કર.

લગવાન મહાવીરનો આત્મા સંબંધીનો દેવનિ !

જે આયા સે વિન્નાયા, જે વિન્નાયા સે આયા,
જેણ વિયાણહ સે આયા, તં પહુચ્ચ પહિસંઘાણ,
એસ આયાવાઈ, સમિયાણ પરિયાણ વિયાહિણ તિવેમિ ॥

આચારાંગ સૂત્ર ૨૧૫

જે આત્મા છે તે જ વિજ્ઞાતા-જાણનાર છે. જે વિજ્ઞાતા છે તે જ આત્મા છે. જે જ્ઞાનથી વસ્તુના સ્વરૂપને જાણી શકાય તે જ્ઞાન અને એ જ્ઞાન એ જ આત્મા છે. એ જ્ઞાનથી આત્માની પ્રતીતિ થાય છે. આ સંબંધ જાણવાવાળા આત્મવાદી છે. આ પ્રમાણે જાણનાર સાધકોનાં સંયમ અનુષ્ઠાન સમ્યક્ કહેલાં છે.

સિદ્ધસ્થ આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું કથન સાંભળો !

સે જ દીદે, જ હસે, જ વટ્ટે, જ તંસે, જ ચરંસે, જ પરિમંડલે,
જ કિણ્દે, જ ખીલે, જ લોહિણ, જ હાલિદે, જ સુકિલે, જ સુરમિ-
ગંધે, જ દુરમિગંધે, જ તિત્તે, જ કહુણ, જ કસાણ, જ અંવિલે,
જ મહુરે, જ કક્કલે, જ મણ, જ ગુરુણ, જ લહુણ, જ સીણ,

ળ ઉપ્હે, ળ ળિધ્ધે, ળ લુક્ષે, ળ કાડ, ળ રુહે, ળ સંગે, ળ ઇત્થી,
ળ પુરંસે, ળ અન્નહા, પરિણે, સણે । ઉવમા ળ વિજ્જતિ ।

આચારાંગ સૂત્ર ૧-૫-૬

તે મુક્તિ સ્થિત આત્મા લાંબો નથી, ટુંકો નથી, ગોળ નથી, ત્રિકોણ નથી, ચોરસ નથી, મંડળાકાર નથી, કાળો નથી, લીલો નથી, રાતો નથી, પીળો નથી, ઘોળો નથી, સુગંધી નથી, દુર્ગંધી નથી, તીખો નથી, કડવો નથી, તુરો નથી, ખાટો નથી, મીઠો નથી, કર્કશ નથી, કોમળ નથી, ભારે નથી, હલકો નથી, ટાઢો નથી, ઉનો નથી. ચીકણો નથી, લૂખો નથી, શરીરવાળો નથી, જન્મ ધારણ કરનાર નથી, સંગ પામનાર નથી, તે આત્મા સ્ત્રી નથી, પુરૂષ નથી, નપુંસક નથી, પરંતુ તે આત્મા જ્ઞાતા અને પરિજ્ઞાતા થઈ ને બિરાજે છે. આત્માની મુક્ત અવસ્થા દર્શાવવા વિશ્વમાં કોઈ ઉપમા નથી.

આત્માની મુક્ત અવસ્થા અનિર્વચનીય છે. કલ્પનાતીત છે અને બુદ્ધિથી પર છે. તે મુક્તાત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ જ્યોતિર્મય સંપૂર્ણ જ્ઞાનદશામાં બિરાજે છે. તેનું વર્ણન કરવા કોઈ વાણી સમર્થ નથી. કોઈ તર્ક કે બુદ્ધિ કામ કરી શકતી નથી. તે દશા માત્ર અનુભવગમ્ય છે.

કેટલાક જીવાત્માઓને પોતાના સ્વરૂપ સંબંધી અજ્ઞાન !

एवमेगेसि णो णाचं भवइ अत्थि मे आया ऊववाइए ? णत्थि मे आया उववाइए ? के हं आसि ? के वा, इओ चुओ, इह पेच्चा भविस्सामि ?

જગતમાં ઘણાં લોકોને એવું જ્ઞાન નથી હોતું કે મારો આત્મા પુનર્જન્મ પામનારો છે કે નહીં ? પહેલાં હું કોણ હતો ? અથવા અહીંથી મૃત્યુ પામી જન્માન્તરમાં હું કોણ થઈશ ?

કોઈ જીવ જાતિ સ્મરણ વગેરે જ્ઞાનથી અથવા તીર્થંકર કે કેવળી ભગવાનના કહેવાથી અથવા બીજા કોઈ પાસેથી સાંભળીને જાણી શકે છે કે હું અમુક દિશાથી કે વિદિશાથી આવ્યો છું. તે જ પ્રમાણે કેટલાકને એવું જ્ઞાન હોય છે કે મારો આત્મા પુનર્જન્મ પામનારો છે. કે જે આત્મા અમુક દિશા કે વિદિશાઓમાંથી આવી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. સોઝું તે હું જ છું.

આત્મા સંબંધી આપણે કોણ છીએ અને આપણું કર્તવ્ય શું છે ?

अप्पा चेव दमेयव्वो, अप्पा हु खलु दुदमो ।

अप्पा दंतो सुही होइ, अस्सिं लोए परत्थ य ॥ ઉત્ત. ૧/૧૫

વરં મે અપ્પા દંતો, સંજમેણ તવેણ ય ।

માઝહં પરેહિં દમ્મંતો, વંધણેહિં વહેહિય ॥ ઉત્ત. ૧/૧૬

અપ્પા નઈં વેયરણી, અપ્પા મે કૂહસામલી ।

અપ્પા કામદુહાધેણૂ, અપ્પા મે નંદણંવણં ॥ ઉત્ત. ૨૦/૩૬

અપ્પા કત્તા વિકત્તા ય, દુહાણ ય સુહાણ ય ।

અપ્પા મિત્તમમિત્તં ચ, દુપ્પટ્ઠિય સુપટ્ઠિઓ ॥ ઉત્ત. ૨૦/૩૭

ભગવાન મહાવીર ફરમાવે છે.

પોતાના આત્માનું જ દમન કરવું જોઈએ, કારણ કે આત્મા જ દુર્દમ્ય છે. પોતાના આત્માનું દમન કરનાર આ લોક અને પરલોકમાં સુખી થાય છે. પરવશ બની હું અન્ય પાસે બંધનો અને મારથી દમાઉં તેના કરતાં હું સંયમ અને તપ દ્વારા સ્વયં મારા આત્માનું દમન કરું તે જ ઉત્તમ છે. આત્મા પોતે જ વૈતરણી નદી અને કૂટશામલી વૃક્ષ સમાન દુઃખદાયી છે. આત્મા પોતે જ કામદુર્ધા ગાય અને નંદનવન સમાન સુખદાયી છે. આત્મા પોતે જ સુખ અને દુઃખનો કર્તા અને લોકતા છે. આત્મા પોતે જ સુમાર્ગે રહે તો પોતાનો મિત્ર અને કુમાર્ગે ચાલે તો પોતાનો શત્રુ છે.

પુરિસા ! તુમ મેવ તુમં મિત્તં, કિં વહિયા મિત્ત મિચ્છસિ ?

પુરિસા ! અત્તાણમેવ અભિણિગિજ્ઞ, एवं દુક્ખા પમુચ્ચસિ ।

આચારંગ સૂત્ર. ૧-૩-૩

હે પુરુષ ! તું જ તારો મિત્ર છે, બાહ્ય મિત્રની શા માટે ઈચ્છા કરે છે ?
હે પુરુષ ! તું તારા આત્માને વિષયોથી રોકી રાખ. એ રીતે તું દુઃખોથી મુક્ત થઈ શકીશ.

ભગવાન મહાવીરનો અંતર ધ્વનિ !

જહા રાગેણ કહાણં કમ્માણં, પાવગો ફલવિવાગો ।

જહ ય પરિહીણ કમ્મા, સિધ્ધા િદ્વાલય મુવેંતિ ॥

ઓપપાતિક સૂત્ર

જેવી રીતે આ આત્મા રાગ-દ્વેષ કરીને કર્મો ઉપાર્જન કરે છે અને તે કર્મોના વિપાક કાળ આવતાં તેનાં ખરાબ ફળ ભોગવે છે, તેવી જ રીતે આ આત્મા સદાચારથી કર્મોના નાશ કરી સિધ્ધાલયમાં સિધ્ધ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે.

અપ્પા સ્વલુ સયયં રચિયવ્વો, સન્નિદિણિં સુસમાહિણિં ।

અરચિયઓ જાદ્ધપહં ઉવેઢ, સુરચિયઓ સન્નવદુહાણ મુચ્ચઢ ॥

દશ. સુત્ર. સુ. ૨/૧૫

સર્વ ઈન્દ્રિયોને સમ્યક્ પ્રકારે સમાહિત કરીને, પાપોથી હંમેશા પોતાના આત્માનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. કારણ કે પાપોથી અરક્ષિત આત્મા સંસારમાં ભમ્યા કરશે અને સુરક્ષિત આત્મા સર્વ દુઃખોથી મુક્તિ પામી શકશે.

જહ જીવા વજ્જંતિ, મુચ્ચંતિ જહ ય પરિકિલિસંતિ ।

જહ દુક્ખાણં અંતં કરંતિ, કેઈ અપહિવધ્ધા ॥ ઔપ. સૂત્ર

અદ્દુદુહદ્વિયચિત્તા જહ, જીવા દુક્ખ સાગર મુવેતિ ।

જહ વેરમ્મમુવગયા, કમ્મસમુગ્ગં વિહાહંતિ ॥ ઔપ. સૂત્ર.

આ જ આત્મા કર્મોને બાંધે છે અને આ જ આત્મા કર્મોથી મુક્ત પણ થાય છે. આ જ આત્મા કર્મોની વૃદ્ધિથી દુઃખ પામે છે અને સદાચારના સેવનથી કર્મોનો અંત કરી સર્વ દુઃખોથી મુક્તિ મેળવે છે. એવું નિર્ગથોત્તું કહેવું છે.

જે આત્મા વૈરાગ્ય અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરતો નથી. તે આર્ત-રૌદ્ર ધ્યાન ધરતાં ધરતાં દુઃખરૂપ સાગરમાં ડૂબે છે અને જે આત્મા વૈરાગ્યવંત છે તે સંચિત કર્મના સમૂહોને નષ્ટ કરી નાખે છે.

ભગવાન મહાવીરની વિવિધ પ્રકારની વાણીને અંતરભાવથી સ્વીકારશે. નહીં તો આ ધ્વનિ રહી જશે અને પ્રતિધ્વનિ રૂપ પડશે પડશે નહીં. આત્મા કેવો છે ? હું કેવો છું ? જગતના જીવો કેના છે ? આ બધું સાંભળ્યું ને ? ભગવાનના આ ધ્વનિને સાંભળી તમારો પ્રતિધ્વનિ શું નીકળે છે તે જાણવું છે.

જેને ઈન્દ્રિયો ગ્રહણ કરી શકતી નથી તે હું છું. આજના આવા ઉત્તમ ઉપદેશને ગ્રહણ કરી લ્યો અને અંતરના દ્વાર ખોલી નાખો. સોનગઢનું મંદીર હોય અને સોનગઢના સ્વામી હોય ત્યાં જ આત્માની વાતો હોય તે ભૂલનું જૂત તમારા મગજમાંથી કાઢી નાખજો. તમારે ત્યાં તો આત્માની અપૂર્વ વાતોનું કથન છે.

પર્વાધિરાજ પધાર્યા છે. તેમની છત્ર છાયામાં આત્માની સઘળી વાતને સ્વીકારી લ્યો. તારૂં જે છે તે તારામાં છે. તું કયા સ્વરૂપમાં છો તે જ સમજીને સ્વીકારી લે.

આત્મ વિચારણા એ ભગવાન મહાવીરનો અંતરધ્વનિ છે.

હું એક છું. બે નથી, હું શરીર નથી, હું મન નથી, હું વાણી નથી, હું કારણ નથી, હું કર્તા નથી, કરાવનાર નથી, અનુમોદનાર નથી. આવું સ્વરૂપ નિશ્ચયમાં પડ્યું છે. તેને સમજીને શ્રદ્ધા લે. તારો જય જયકાર થઈ જશે.

આત્મા એ અખંડ ચૈતન્યનો અખંડ સમ્રાટ છે.

ધ્વનિ એટલે આત્માનો વિચાર, પ્રતિધ્વનિ એટલે આત્માનો આચાર.

ધ્વનિ એટલે સદ્બોધ અને પ્રતિધ્વનિ એટલે સદાચરણ.

ધ્વનિ એટલે શુરતું કથન, પ્રતિધ્વનિ એટલે શિષ્યોનો સ્વીકાર.

ધ્વનિ એટલે શુરનો આદેશ, પ્રતિધ્વનિ એટલે શિષ્યોની સ્વીકૃતિ.

ધ્વનિ અને પ્રતિધ્વનિના ભાવો આપણાં જીવનને ધન્ય બનાવે છે. આત્મ ભાવમાં રમણ કરવું ખરેખર કઠિન છે. આત્માની વાતો કરનાર ઘણાં છે. આત્માનો વિચાર કરનાર ઘણાં છે પરંતુ આત્મધર્મનું પાલન કરનાર ઘણાં ઓછા છે. જેઓ માત્ર આત્માની વાતો જ પ્રચારે છે તે સદ્શુર નથી. પરંતુ આત્મધર્મનું પાલન કરે છે. તે જ સાચા સદ્શુર કહેવાય છે.

એક ગામની અંદર એક આત્મજ્ઞાની સદ્શુરેવ પધાર્યા. તેમની આત્મા સંબંધીની વાતો સાંભળવા હજારો લોકો ગયા. સૌ સાંભળીને ખુશી થયા પરંતુ એક દંપતિને થયું કે આ બધી વાતો જ છે કે જીવનમાં કંઈ કરવાનું કે ઉતારવાનું પણ છે. પોતાના સંશયનું નિવારણ કરવા તે દંપતિએ આત્મજ્ઞાની મહાત્માને પોતાને ઘેર જમવાનું આમંત્રણ આપ્યું. જતાં જતાં કહ્યું કે મહાત્માજી હું આપને બાર વાગે લોજન માટે બોલાવીશ.

શ્રીમતિજી એ તો મહાત્માજીને જમવા માટે સુંદર રસોઈ બનાવી દીધી અને સ્વામીનાથને કહ્યું કે હવે બોલાવો સંતને જમાડી લઈએ. ઘરના નાથે તો સમયસર સંતને બોલાવી ઘેર પધરામણી કરી. હાથ-પગ ધોવા જળ આપ્યું. સંતને બેસવા સુંદર આસન અને આગળમાં સુંદર બાજેઠ ઢાળ્યો. સંત તો લોજન માટે બેસી ગયા. પતિદેવ લોજન લેવા રસોઈ ઘરમાં ગયા અને તુરત બહાર નીકળ્યા. મહાત્માજીને કહેવા લાગ્યા. મહારાજ ! લોજન તૈયાર છે પરંતુ ખીરમાં સાકર થોડી ઓછી છે. હું હમણાં બાજીમાંથી લાવું છું. બિરાજજો. ભાઈ જેવા બહાર ગયા કે શ્રીમતિ રસોઈ ઘરમાંથી નીકળ્યા અને બોલ્યા. “અરે ! આ ટાલ્યો કેણુ બેઠો છે ? ઉભો થા ! ઉભો થા ! શું મફતનો માલ ખાવા આવ્યો છો ?” સંત તો સમતા રાખી ઉભા થઈ ગયા. કમંડળ લઈને બહાર નીકળ્યા ત્યાં તો પેલો ભાઈ સાકાર લઈને આવી ગયો. મહાત્માને જતાં જોઈ બોલી ઉઠ્યો. “અરે મહારાજ ! કેમ ચાલ્યા ? હું આવી ગયો છું. પધારો ! પધારો ! એમ કહી સંતને ફરી આસન ઉપર બેસાડ્યાં” પોતે લોજન લેવા અંદર ગયો. તુરત જ બહાર આવી કહેવા લાગ્યો. મહાત્માજી આ એક ટપાલ ખાસ અગત્યની છે. ટપાલનો સમય થઈ ગયો છે. હમણાં જ આવું છું એમ કહી ટપાલ નાખવા ચાલ્યો ગયો. સંત તો સમતા ભાવે આત્મ વિચારણામાં બેઠા છે એવામાં તો શ્રીમતિજી મોહું બગાડતાં બહાર આવ્યા અને બોલી ઉઠ્યા. “અરે ! આને શરમ છે કે નહીં ? બહાર ટાલ્યો તો

પણ ફરી આવીને બેસી ગયો. ખાવા માટે સંત થયો છે ? જા જા, ધંધો કર અને પેટ ભર.” સંત તો ખરેખર આત્મજ્ઞાની સંત હતાં. તેઓ પ્રસન્નવદન કરીને ચાલી નીકળ્યા. આગળ જતાં ભાઈ સાહેબ રસ્તામાં જ મળી ગયા. સંતને ઉભા રાખી પુછ્યા લાગ્યો. “કેમ બાબાજી ! જાવ છે ?” બાબાજી શું જવાબ આપે. બેયું સંતની કેવી કસોટી થાય છે ?

પેલો ભાઈ તો સંતના ચરણમાં પડી ગયો અને બોલ્યો. “ પ્રભુ પધારો ! પધારો ! આ જીવને તારો, આપ જેવા સંત અમારા ઘરનું લોજન જમશે તો અમે ભવ તરી જશું. કૃપા કરો ! નાથ ! અમને ભવ પાર ઉતારો. ” સંત શાંત અને પ્રસન્ન ભાવપૂર્વક ફરી તેમને ઘેર પધાર્યા. આસન ઉપર બેઠા. પેલો ભાઈ લોજનથાળ લેવા અંદર ગયો. ફરી તેને એક વાત યાદ આવી ગઈ. તે મહાત્માને કહેવા લાગ્યો. “ મહારાજ ! આ ગલીમાં અમારો એક સંબંધી રહે છે. તેણે કહ્યું છે કે તમારે ઘેર મહાત્માજી લોજન કરવા પધારે તો મને બોલાવજો. મારે પણ સંતના દર્શન કરવા છે. આપ બિરાજો હું હમણાં બોલાવીને લાવું છું. ” પેલો તો આમ કહી ચાલ્યો ગયો. જેવો તે ગયો કે અંદરથી શ્રીમતિજી નીકળ્યા. હાથમાં વેલણ લઈ બોલ્યા, “ અરે ! તું તો માણસ છે કે જાનવર ? તને માન-સન્માન કે અપમાન કંઈ નથી. ઉભો થા ! નહીં તો આ વેલણ બેયું છે ને ? મહાત્માજી તો તુરત જ વિના સંકોચે કંઈ બોલ્યા વિના, ક્રોધ કર્યા વિના, શાંત મુદ્રાએ સમતા ભાવે કમંડળ લઈ ચાલી નીકળ્યા. જેવા આગળ વધ્યા કે પેલો ભાઈ મલ્યો. “ અરે મહાત્માજી ! હું તો આવી ગયો. બુઝ્યો ! આ ધર્મચંદ્રભાઈને આપના દર્શન કરવાના છે. તેઓ પણ આવી ગયા છે. પધારો, પધારો ! કેમ ઉભા થઈ ગયા ? ” તમે સાંભળો છો કે મહાત્માજી કેમ રવાના થઈ ગયા. મહાત્માજી એમ કહે કે તારી પત્ની મને તિરસ્કારે છે. સંત તો સમતા સાગર હોય છે. તેમને માન કે અપમાન નથી હોતું. તેઓ તો પ્રતિક્ષણ આત્મભાવોમાં રમતા હોય છે. પેલો ભાઈ તો સંતને ત્રીજી વખત લાવ્યો. ફરી આસને બેસાડી જમવા માટે લોજન થાળ લેવા ગયો. સુંદર અને સાત્વીક વાનગીઓને પીરસી, તે ભાઈએ લોજન થાળ લઈ મહાત્માજીની સામે બાજોઠ ઉપર મુક્યો. મહાત્માજી મત્રોચ્ચાર કરી જમવા લાગ્યા. તેઓએ ખૂબજ પ્રેમપૂર્વક લોજન કર્યું. ખંને જણાએ મહાત્માજીના ચરણોમાં પડી ક્ષમા માંગી. તેઓ કહેવા લાગ્યા, “ મહાત્માજી ! અમે અમારી શંકાના સમાધાન માટે આપની કસોટી કરી છે. જરૂર અમારું તો સમાધાન થઈ ગયું છે. અમેને થયું કે મહાત્મા લોકો ખાલી આત્માના મોટી મોટી વાતો જ કરે છે કે આત્મામાં રમણુતા પણ કરે છે. આપની સમતા, સહિષ્ણુતા, પ્રસન્નતા, શાંત અને સમાધિ આદી આત્મગુણોને બોઈ અમારા દિલમાં કરી ગયા છે. ખરેખર આપે જ્ઞાનને પચાવ્યું છે. ” મહાત્માજી સદ્ગુણે ધ આપી સિધાવી

ગયા. કહેવાનું એ છે કે આત્મજ્ઞાનની વાતો કરનારા વિશ્વમાં અનેક છે. પરંતુ આત્મભાવમાં રમનારા ઘણાં અદૃષ્ટ છે. સ્વભાવની સ્થિરતા એ કોઈ નાની વાત નથી. નિમિત્ત આવતાં ભલભલા જ્ઞાનીઓ પણ ઉશકેરાઈ જાય છે. જરામાત્ર પણ અપમાનને સહી શકતા નથી. પેલા મહાત્માજીએ ધ્વનિરૂપ આત્મવિચારોને પ્રતિધ્વનિરૂપ આચારમાં મુક્યા હતાં. પર્વાધિરાજના મંગળ દિવસોમાં તમે સૌ ભગવાન મહાવીરનો ધ્વનિ સાંભળી રહ્યા છો. હવે તમારો પ્રતિધ્વનિ કેવો ઉઠે છે તે અમારે જોવાનું છે.

મહારાજ ઉદાયાન ભગવાન મહાવીરનું પદાર્પણ જાણી સપરિવાર દર્શનાર્થે જાય છે. ભગવંતના ભાવભરી ભાવનાપૂર્વક દર્શન કરી મહારાજ અત્યંત ખુશી થાય છે. ભગવંતે દેશના ફરમાવી. જગતના નિત્યાનિત્ય ભાવોનું કથન અને આત્મશ્રેયનો ઉન્નયનમાર્ગ પ્રવચ્યા ધર્મ જાણી મહારાજના રોમેરોમમાં આનંદ પ્રગટ્યો. હૃદય વૈરાગ્ય ભાવથી ભીંજાઈ ગયું. રાજાએ ભગવંતની સામે સવિનય અંતર વૈરાગ્ય ભાવના પ્રગટ કરી. પ્રભુ ! હું આ અસાર સંસારનો ત્યાગ કરી આપના ચરણે જીવન અર્પણ કરવાના ભાવ રાખું છું. મારે પ્રવચ્યા ધર્મ અંગિકાર કરવો છે. ભગવંતે ફરમાવ્યું જહાસુહં દેવાણુષ્ણિયા ! મા પઢિવંઘં કરેહા રાજન્ ! તમોને સુખ ઉપજે તેમ કરો પરંતુ વિલંબ ન કરો. ભગવંતની વાણી એ ઉદાયન માટે ધ્વનિ છે. ધ્વનિનું શ્રવણ કરી રાજાના અંતરમાં વૈરાગ્યની દૃઢતા, મનની એકાગ્રતા અને સંસારની ઉદાસીનતા એ તેમનો પ્રતિધ્વનિ પ્રગટ્યો.

મહારાજાએ રાજ્યમાં જઈ સૌની સામે રાજ્યસુખ રાજવૈભવ અને રાજ્યભોગ વિશ્વાસ છોડવાની વાત કરી. રાજાનો પ્રતિધ્વનિ સાંભળી સૌ વિસ્મય બની ગયા.

રાજાએ રાજ્ય મંત્રિઓ, પ્રધાનો, કુટુંબીજનો સામે સંસાર ત્યાગ કરી દીક્ષા લેવાની જાહેરાત કરી મનોમન વિચાર કરવા લાગ્યા. “રાજ્ય ગાદી કેને ? યુવરાજ અભિચિને સોંપું !” રાજાને અંતર ધ્વનિ પ્રગટ્યો, “ના, ના.” યુવરાજ રાજ્ય ગાદીને લાયક છે પરંતુ રાજા તેને સોંપવા તૈયાર નથી કારણ કે રાજા સમજે છે કે કુમાર રાજ્ય સુખમાં પડી જશે. રાજનીતિ તો અશાંતિનું ઘર છે. મારો દીકરો રાજ્ય સુખ ભોગવે તેનાં કરતાં ત્યાગ-સુખ ભોગવે તે વધારે સાફ છે. રાજા વિચારે છે “ના,” “રાજકુમાર અભિચિને રાજ્ય નથી સોંપવું. સંસારના કાવાદાવામાં તેને નથી નાખવો. એને તો મારી જેમ દીક્ષા લેવડાવવી છે.”

રાજા ઉદાયને આ અંતરની વાત રાજકુમારને કરી નથી. અભિચિકુમાર રાજાની આ કંઈ પણ વાત જાણતો નથી. રાજાએ પોતાના રાજપુત્રને ગાદી સોંપવા ઠરતા પોતાના ભાણેજ કેશીને સોંપવાનો નિર્ણય કર્યો. તેની જાહેરાત સાથે તુરત જ યુવરાજને જાણાવ્યા વગર ભાણેજ કેશીને કપાળે રાજ્ય તિલક કરી દીધું. સૌ વિચારતાં રહી ગયા. કેશી ઘણાં સમયથી રાજગાદીની ઝંખના કરતો હતો. તેણે રાજ્યગાદી મંભાળી

કેશીને રાજ્ય તિલક કરવામાં આંચું, એવું જાણી અભિચિને ઘણો વિષાદ થયો. તે તો શોકમાં દૂષી ગયો. અફસોસ કરવા લાગ્યો. “અરે ! હું જ રાજ્ય ગાદીને વારસદાર છું. મને જ રાજ્ય મળવું જોઈએ, મને જ રાજ્ય સંભાળવાનો અધિકાર છે. રાજ્યે આ શું કર્યું ? મને ગાદી ન આપતાં મારા ફૈયાના પુત્ર કેશીને રાજ્ય ગાદી આપી ? ” “ મારો શું વાંક ? કયો ગુનો ? કંઈ ભૂલ ? શું અન આવડત ? ” આ બધો પ્રતિધ્વનિ છે. હવે મહારાજ ઉદાયને લાણેજને રાજ્ય ગાદી સોંપી પોતે તો મુનિ બની ગયા છે. ભગવાન મહાવીરના ચરણે સંયમ-તપની આરાધના કરી રહ્યા છે. રાજના ધ્વનિ સ્વરૂપ કેશીકુમરને રાજ્ય અધિકાર મળતાં. કુમાર અભિચિના પ્રતિધ્વનિનું પરિણામ કેવું આવશે. તેના ભાવ ભેદ અવસર કહેવાશે.



૪૪

સંસારનો ઇતિહાસ !

(ભાદરવા સુદ ૧ તા. ૨૫-૮-૭૬ બુધવાર)

આપણાં સૌના સદ્ભાગ્યે પર્વાધિરાજ પર્યુષણ મહારાજ પધાર્યા છે. આજે તેમના આગમનનો ચોથો દિવસ છે. તેમના આગમનથી સંઘમાં અનેરો આનંદ વ્યાપી ગયો છે. વાતસદ્યના પૂર ઉમટ્યા છે. મંગળ વાતાવરણ છવાઈ ગયું છે. પર્વરાજે પધારી આપણા સૌ ઉપર મોટી મહેર કરી છે. પર્વનો લાભ મેળવી તમે સૌ સંસારના દુઃખનું નિવારણ કરજો.

આજનો વિષય છે “સંસારનો ઇતિહાસ !”

સંસારના અનેક અર્થો ઘટાવવામાં આવે છે. કોઈ તેને દુનિયા કહે છે. કોઈ તેને વિશ્વ કહે છે. કોઈ વળી તેને જગત કહે છે, તો વળી કોઈ તેને લોક પણ કહે છે. સંસારના આવા અનેક નામોથી આપણે પરિચિત છીએ.

સંસાર શું છે ?

જડ અને ચેતનનું નિવાસ સ્થાન તેનું નામ સંસાર.

જીવ અને કર્મનો રમતોતસવ તેનું નામ સંસાર.

જડ અને ચેતનની વિચિત્રતા તેનું નામ સંસાર.

જ્ઞાનીજનોએ સંસારના બે પ્રકાર બતાવ્યા છે. એક ભૌતિક સંસાર અને બીજો આધ્યાત્મિક સંસાર. જ્યાં પશુ, પક્ષીઓ, દેવ, દેવીઓ, નર નારી અને નારકીઓ

નિવાસ સ્થાન મેળવી નવપ્રકારના પરિગ્રહમાં રમણ કરે છે તેનું નામ લૌતિક સંસાર. જ્યાં રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપ, જન્મ-જરા-મૃત્યુ, આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ સ્વરૂપ વિષય અને કષાયની રમણતા હોય તેને આધ્યાત્મિક સંસાર કહેવાય છે.

આધ્યાત્મિક સંસારના બે ભેદ છે. એક ત્યાગમય સંસાર અને બીજો ભોગમય સંસાર. જ્યાં હિંસા, અસત્ય, ચોરી, ભોગ, પરિગ્રહ, છળ, કપટ માયા, લોભ, તૃષ્ણા, ક્રોધ, માન, રાગ, દ્વેષ, નિંદા, ખટપટ, નિર્દયતા ક્રૂરતા, બેઈમાની, મેળ ભેળ અને પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયોની પ્રવૃત્તિ તે ભોગ સંસાર અથવા કર્મ સંસાર કહેવાય છે. પરંતુ જ્યાં અહિંસા, સત્ય, અચૈર્ય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ, ક્ષમા, વિનય, સરલતા, સંતોષ, પ્રેમ, કરુણા, દયા, લાગણી, મમતા, સદસાવ, ત્યાગ, વરાગ્ય, પ્રસન્નતા, શાંતિ, સમાધિ, વિષય વિરક્તિ અને વીતરાગના એ ત્યાગમય સંસાર અથવા ધર્મસંસાર કહેવાય છે.

સાધારણતયા માનવ જ્યાં જીવે છે અને જીવવાનો પુરૂષાર્થ કરે છે તેને સંસાર કહેવાય છે.

લોક અને અલોકના પ્રકારો

સંસારને વ્યવહારમાં લોક પણ કહેવાય છે. શાસ્ત્રોમાં લોક અલોક માટે સુંદર કથન છે. તે સાંભળવા જેવું છે. જુઓ !

લોક એક છે. અલોકપણ એક છે.

લોક કેને કહેવાય ?

जीवा चैव अजीवा य, एस लोए वियाहिए ।

જેમાં જીવો પણ હોય અને અજીવો પણ હોય, તેને લોક કહ્યો છે. લોકમાં જીવ અને અજીવ અનંતા છે. લોકમાં જીવ અને અજીવ શાશ્વતા છે. લોકના ત્રણ પ્રકાર બતાવ્યા છે.

૧ નામલોક-કોઈ જીવ કે અજીવનું લોક એવું નામ હોય તે નામલોક.

૨ સ્થાપનાલોક-લોકનું ચિત્ર તે સ્થાપનાલોક કહેવાય છે.

૩ દ્રવ્યલોક-જીવ અજીવો દ્રવ્યોને દ્રવ્યલોક કહેવાય છે.

બીજી રીતે પણ ભાવ લોકના ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે. ૧ જ્ઞાનલોક ૨ દર્શનલોક ૩ ચારિત્રલોક ફરી ક્ષેત્ર લોકના ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે. ૧ ઉદ્ધવલોક ૨ અર્ધોલોક ૩ તિર્યગ્લોક. જેને સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતળ તરીકે લોકો ઓળખે છે.

પરસ્પર વિરોધીનો સમાવેશ :

લોકમાં જે કંઈ છે તેનું વિરોધી પણ છે. જેમકે ૧ જીવ અને અજીવ

૨ ત્રસ અને સ્થાવર ૩ સયોનિક-સંસારી અને અયોનિક-સિદ્ધ ૪ આયુષ્ય અને અનાયુષ્ય ૫ સેન્દ્રિય અને અનિન્દ્રિય ૬ સવેદ અને અવેદ ૭ સરૂપી અને અરૂપી ૮ સપુદ્ગલ અને અપુદ્ગલ. ૯ સંસારસમાપન્ન અને અસંસારસમાપન્ન. ૧૦ શાશ્વત અને અશાશ્વત ૧૧ આકાશ અને અનાકાશ ૧૨ ધર્મ અને અધર્મ ૧૩ બંધ અને મોક્ષ ૧૪ પુણ્ય અને પાપ ૧૫ આશ્રવ અને સંવર ૧૬ વેદના અને નિર્જરા.

લોકસ્થિતિની વ્યવસ્થા :

લોકસ્થિતિના ત્રણ, ચાર, છ અને આઠ પ્રકાર બતાવે છે.^૧ સૌથી પ્રથમ આકાશ છે. તેના ઉપર વાયુ છે.^૨ વાયુ ઉપર ઉદ્ધિ છે.^૩ ઉદ્ધિ ઉપર પૃથ્વી છે.^૪ પૃથ્વી ઉપર ત્રસ અને સ્થાવર જીવો છે.^૫ જીવના આધારે અજીવ છે.^૬ કર્મના આધારે જીવ છે.^૭ અજીવ જીવ સંગૃહીત છે એટલે જીવોએ અજીવનો સ્વીકાર કરેલો છે. અજીવ વિના કોઈપણ વ્યવહાર જીવથી શક્ય બની શકતો નથી.^૮ જીવ કર્મ સંગૃહીત છે. એટલે જીવો કર્મથી બંધાયેલા છે.

લોકસ્થિતિના દશ પ્રકાર ઠાણાંગ સૂત્રમાં કહ્યા છે.

- ૧ જીવો વારંવાર મરીને ત્યાંના ત્યાં જ ઉત્પન્ન થાય છે.
- ૨ જીવો નિરંતર હંમેશા પાપકર્મ કરતાં જ રહે છે.
- ૩ જીવો નિરંતર હંમેશા મોહનીય કર્મ બાંધે છે.
- ૪ ત્રણે કાળમાં જીવ, અજીવ થઈ શકતા નથી અને અજીવ, જીવ બની શકતા નથી.
- ૫ ત્રણે કાળમાં ત્રસ અને સ્થાવર જીવો વિચ્છિન્ન થતાં નથી.
- ૬ ત્રણે કાળમાં લોક, અલોક અને અલોક, લોક બની શકતો નથી.
- ૭ ત્રણે કાળમાં લોક, અલોકમાં અને અલોક, લોકમાં પ્રવેશી શકતો નથી.
- ૮ જેટલામાં જીવ છે તેટલો લોક છે અને લોક છે ત્યાં સુધી જીવો પણ છે.
- ૯ જેટલામાં જીવ અને પુદ્ગલ ગતિ કરી શકે છે તેટલો લોક કહેવાય છે.
- જેટલામાં લોક છે તેટલામાં જીવ અને પુદ્ગલો ગતિ કરી શકે છે.

૧૦ લોકાંતના બધા ભાગમાં બીજા રૂક્ષના સંયોગ વિનાના પુદ્ગલોને રૂક્ષ કરી નાખવામાં આવે છે. જેથી જીવો અને પુદ્ગલો લોક બહાર જઈ શકતા નથી.

તમો સાંભળો છો ને ? આ બધા નિયમો કુદરતી છે. તે કોઈના બનાવેલા નથી. આ તો જીવ અને અજીવના ધર્મોની વાત છે. તમોને એમ થતું હશે કે આપણે લોકની બહાર કેમ ચાલ્યા જતાં નથી. ચાર કારણે જીવો અને પુદ્ગલો લોકની બહાર જઈ શકતા નથી. ૧ ગતિનો અભાવ-જીવ અને પુદ્ગલનો એવો

સ્વભાવ છે કે તેઓ લોકની બહાર અલોકમાં ગતિ કરી શકતા જ નથી. ૨ સહાયકનો અભાવ જીવ અને પુદ્ગલનો ગતિ કરવાનો સ્વભાવ છે, છતાં તે ધર્માસ્તિકાયની સહાયથી ગતિ કરે છે. લોક બહાર ધર્માસ્તિકાય નથી. જેથી સહાયક ન મળવાથી ગતિ થઈ શકતી નથી. ૩ રૂક્ષ હોવાથી લોકને અંતે જઈને પુદ્ગલો એટલા બધા રૂક્ષ થઈ જાય છે કે તે આગળ ગમન કરી શકતા નથી. જીવ પણ કર્મ પુદ્ગલ સહિત હોવાથી ગતિ કરી શકે નહીં. ૪ લોક સ્વભાવને કારણે લોકની મર્યાદા જ એ છે કે તેની અંદર જ ગતિ કરી શકાય. બહાર ગતિ સંભવિત નથી.

અલોક કેને કહેવાય ?

अजीव देसमागासे, अलाए से वियाहिए । उत्त. ૩૬

જેમાં માત્ર અજીવનો એક ભાગ એટલે આકાશાસ્તિકાય હોય તેને અલોક કહ્યો છે.

જેને આપણે વિશ્વ, જગત કે દુનિયા કહીએ છીએ, તેના બે વિભાગો શાસ્ત્રકારે બતાવ્યા છે. જેની વાત હમણાં તમો સાંભળી ગયા તે. એકને લોક કહેવાય છે બીજાને અલોકપણ કહેવાય છે. જ્યાં જડ અને ચેતન અથવા જીવ અને અજીવ રહેલા છે, તે લોક કહેવાય છે. જ્યાં આકાશ સિવાય બીજું કશુંયે નથી. સર્વત્ર આકાશ જ વ્યાપેલું છે તે અલોક કહેવાય છે. જેને નિરવધિ આકાશ Infinite Space છે.

જગ પ્રસિધ્ધ ગણિતજ્ઞ પ્રો. આલબર્ટ આઈન્સ્ટીને આ વાતનું સમર્થન કર્યું છે. તે પોતાના એક નિબંધમાં જણાવે છે કે 'લોક પરિમિત છે, અલોક અપરિમિત છે. લોક પરિમિત હોવાના કારણે દ્રવ્ય અથવા શક્તિ લોકની બહાર જઈ શકતી નથી. લોકની બહાર એ શક્તિનો અભાવ છે કે જે ગતિમાં સહાયક થાય છે.' વિજ્ઞાન જેમ જેમ આગળ વધતું જાય છે તેમ તેમ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી ભગવાન મહાવીરના સિધ્ધાંતોનું સમર્થન કરતું જાય છે.

धम्मो अहम्मो आंगासं, कालो पुगल-जंतवो ।

एस लोगोत्ति पन्नत्तो, जिणेहि वरदंसिहि ॥ उत्त. ૨૮/૭

સર્વદર્શી જિન ભગવંતોએ ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાલ, પુદ્ગલ અને જીવ એ છ દ્રવ્યના સમુહને લોક કહ્યો છે. આ બધાનું વિવેચન આગળ કહેવાયું છે.

સંસારનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

जे गुणे से मूलद्राणे, जे मूलद्राणे से गुणे, इति से गुणही
महता परियावेणं वसे पमत्ते, तंजहा-माया मे, पिया मे, माया

મે, મહ્ણી મે, મજ્જા મે, પુત્તા મે, ધુયા મે, સુળ્હામે, સહિ, સયણ,
સંગંથ, સંથુયા મે, વિવિત્તોવગરણ પરિયટ્ટણ મોયણચ્છાયણં મે,
इच्चत्थं गहिण लोए वसे पमत्ते ॥ આચાર્ય સૂત્ર ૨/૧

જે શબ્દાદિ વિષયો છે. એ જ સંસારતું મૂળભૂત કારણ છે, અને સંસાર છે તે જ શબ્દાદિ વિષયો છે. જે વિષયોના અર્થી છે, તેઓ પ્રમાદી બની વિષયોને પ્રાપ્ત કરવાના અધ્યવસાયોમાં શારીરિક અને માનસિક દુઃખોથી સદા પરિતપ્ત રહી મહાન દુઃખોનો અનુભવ કરતાં થકા રહે છે. વળી આસક્ત જીવ મમતાભાવથી કહે છે, મારી માતા, મારા પિતા, મારા ભાઈ, મારી બહેન, મારી પત્ની, મારો પુત્ર, મારી પુત્રી, મારી પુત્રવધુ, મારા મિત્ર, મારા સ્વજન, મારા સ્વજનનાં સ્વજન, મારા પરિચિત સુંદર હાથી, ઘોડા આદિ સાધન સામગ્રી બમણી ત્રણ ગણી સંપત્તિ, ખાનપાન, વસ્ત્ર, મેકાનો એ સર્વમાં મારાપણું રાખી એ બધા મારા અને હું એમનો આવા પ્રકારનો આસક્તભાવ રાખી એ બધામાં રક્ત બની, અનેક પ્રપંચોમાં ફસાઈ ગયો છે. પ્રમાદભાવથી ગૃહસ્થાવાસમાં રહી જીવનભર અશુભ કર્મોનાં બંધન કરતો જીવી રહ્યો છે. અમૂલ્ય માનવભવ ગુમાવી સંસાર પરિભ્રમણ વધારી રહ્યો છે. વિષયો પ્રાપ્ત કરવામાં પરિશ્રદ્ધતી જરૂર પડે છે. પરિશ્રદ્ધ મેળવતાં હિંસા, કષાય, વૈરબંધન થાય છે. આ બધા દોષો દુઃખના ઉત્પાદક છે, સંસાર પરિભ્રમણરૂપ છે, જન્મમરણનાં વધારનાર છે, અશુભ ગતિમાં લઈ જનાર છે, દારૂણ દુઃખને આપનારા છે. આ બધી વાતોને બાણી વિષયોમાંથી આસક્તિ ઘટાડી, આરંભ પરિશ્રદ્ધ તથા કષાયથી દૂર રહેવા આ જીવે બગૃત બની રહેવું બેઈએ.

સંસાર જીવન દર્શન કેવું છે ?

नत्थि कालस्स अणागमो, सव्वे पाणा पियाउया,

सुहसाया, दुक्ख पडिक्कला, अप्पियवहा, पिय जीविणो,

जीविउकामा । सव्वेसि जीवियं पियं ॥ આચાર્ય. ૨-૩

સંસારના જીવોનું જીવન દર્શન કરાવતાં શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે જ્યાં જન્મ છે ત્યાં મરણ અવશ્ય છે. મૃત્યુ નથી એમ ન માનશો. મૃત્યુ તો અનિવાર્ય છે. છતાં પણ સર્વજીવોને પોતાનું આયુષ્ય પ્રિય છે. સર્વજીવો સુખની ઇચ્છાવાળા છે. દુઃખ સર્વ જીવોને પ્રતિકૂળ છે. મરણ સૌને અપ્રિય છે. જીવન સૌને પ્રિય છે. સર્વ જીવો જીવનની અભિલાષા રાખે છે. જીવતાં રહેવું તે સર્વ જીવોને પ્રિય છે. આ વાતને બાણી કોઈ પણ નાના-મોટા પ્રાણીઓના પ્રાણને કે તેમના સુખને લૂંટી પોતાના સુખ મેળવવાની ભાવના રાખશો નહીં. સર્વ જીવોને પોતાના સમાન જોવા પ્રયત્નશીલ રહેશો. પોતાના આત્માને સુખી બનાવવાનો આ ઉપાય છે.

સંસાર પરિભ્રમણ શા માટે ?

આસં ચ છંદં ચ વિગિંચ ધીરે ।

તુમં ચેવ તં સલ્લમાહર્દુ ॥ આત્મા. ૨/૪

જીવને આવા સંસારમાં પરિભ્રમણ શા માટે કરવું પડે છે. તેના વિષે ભગવાન મહાવીર ફરમાવે છે કે હે ધીર પુરૂષો ! તમારે વિષયોની આશા તથા સંકલ્પોથી દૂર રહેવું. તમે સ્વયં વિષયરૂપી શલ્યકાટો હૃદયમાં રાખી જાતે જ દુઃખી બનેા છો. આશા અને સંકલ્પો જગતના જીવોને લોભાવનારા છે અને મોહક છે. એજ વિષયોની આશા-તૃષ્ણાથી જ જીવો અનંતકાળ સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરી દુઃખોને ભોગવે છે.

નો ઇન્દ્રિયગેજ્ઞ અમુત્ત માવા

અમુત્તમાવા વિ ય હોઐ નિચ્ચો

અજ્ઞત્ય હેઽં નિયયસ્સ બંધો

સંસાર હેઽં ચ વયંતિ બંધં ॥ ઉત્ત. ૧૪/૧૬

આત્મા અમૂર્ત છે. તેથી તે ઇન્દ્રિય ગ્રાહ્ય નથી. અમૂર્ત હોવાથી જ આત્મા નિત્ય છે. મિથ્યાત્વ, અમૃત, પ્રમાદ, કષાય અને ભોગાદિ કારણોથી આત્માને કર્મબંધન થાય છે. કર્મબંધન એજ સંસારનું કારણ કહેવાય છે.

આજે આપણે સંસારના ઇતિહાસને જાણવા માંગીએ છીએ. જૈન દષ્ટિએ લોક સંસાર અનાદિ અનંત છે. તેની પરંપરા અનાદિની છે. તેનો ક્રમ અનંતકાળ સુધી ચાલશે. પરંતુ ભૌતિક સંસારમાં જીવ અને અજીવની પર્યાયો બદલતી રહે છે.

ઇતિહાસ એટલે શું ?

અંગ્રેજીમાં ઇતિહાસને History કહેવાય છે.

ઇતિહાસ એટલે ભૂતકાળનું દર્શન.

ઇતિહાસ એટલે જીવાત્માની વિતેલી પળ

ઇતિહાસ એટલે જડનો લય પામેલી પર્યાય.

ઇતિહાસ એટલે આત્માનો પરમ પુરૂષાર્થ

ઇતિહાસ એટલે ભૂતકાળના પ્રયોગનું વર્તમાનમાં લેખન કરવું. ભવિષ્ય માટેના અનુમાનો, વર્તમાન ઘટનાચક્રો, ઘટનાઓની લીલાઓ, વિચાર અને આચરણોની સ્મૃતિઓ એ ભવિષ્યના ઇતિહાસનું દર્શન છે. સંસ્કૃતિનું મૂલ્યાંકન ત્યારે ગણાય કે જ્યારે માનવ પોતાના જીવનને સત્ય, શીવ અને સુંદરમનાં આદર્શો વડે ઘડી જાણે. જેમ જેમ વ્યક્તિના જીવન આદર્શો ત્યાગ અને વૈરાગ્યથી મહેકી ઉઠશે સર્વે જીવોના જીવનની ઇજ્જત થશે. માનવતાની પગડંડીએ દેવોને અવતરવાની પ્રેરણા થશે, ત્યારે આ

જીવનનો ઇતિહાસ સુવર્ણક્ષિરે લખાશે. ત્રીશ વર્ષ પૂર્વે ભારતે આઝાદી મેળવી. આઝાદીના લડચૈયાઓને ત્રાંખાના પતરે તેમના પુરૂષાર્થની કદર કરી, આજીવન કંઈક ભાથુ ખાંધી આપ્યું. હજી ૫૦ કે ૬૦ વર્ષ પછી આઝાદીનો ઇતિહાસ કેવો રચાશે ? આ ઇતિહાસના પાત્રો ભારતનાં જ હશે. એમાં તમારા સૌનો સમાવેશ થાય કે નહીં ? ઇતિહાસને સોનાના અક્ષરે લખવો હોય તો જીવન પાત્રને સંયમ સૌન્દર્યથી ભરી દો.

ઇતિહાસના ચેપ્ટર સુંદર લખવા હોય તો પ્રત્યેક વ્યક્તિએ પોતાના મનમાં પડેલા ગંદવાડને ફેંકી દેવો પડશે. વિચારોને ઉત્તમ બનાવવા પડશે. વાણીની સુંદરતા, મધુરતા અને સત્યતાને પ્રગટ કરવી પડશે. આત્માની ઉપર સત્ય, શીવ અને સુંદરમૂનો અભિષેક કરવામાં આવશે ત્યારે ભારતનો ઇતિહાસ ભવ્ય રચાશે.

જ્ઞાનીજનો કરમાવે છે કે હે માનવ ! તું વિશ્વના ઇતિહાસનું એક પાત્ર છો. તારા નામનું એક ચેપ્ટર લખાશે. હવે તારૂં પ્રકરણ કેવું લખાવવું તે તારા હાથની વાત છે. તે તારા પુરૂષાર્થ ઉપર નિર્ભર છે. તે તારા વિચારોને આધીન છે. તે તારા આચારનું દર્શન છે.

પર્વાધિરાજ પધાર્યા છે. જેથી સં. ૨૦૩૨નું વર્ષ શ્રી આગરા રોડ ઘાટકોપર સ્થા. જૈન સંઘાણી એસ્ટેટ સંઘ આ પાવનકારી દિવસોમાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને તપની આરાધના કરી જીવનમાં જ્ઞાન-ક્રિયાની સુંદર કળાથી રંગોળી પુરશે તો ૪૦૦ ધરના સમુદાયનો ઇતિહાસ અજોડ રચાશે.

આનંદ અને ઉલ્લાસનો આજે મંગળ દિવસ છે. સંસારના ઇતિહાસને જાણવા પ્રયત્ન કરવો છે. આ સંસારને વ્યવહારમાં સૃષ્ટિ પણ કહેવાય છે. આ સૃષ્ટિ વિષે તમોને કંઈ સમજણ છે ?

આ સૃષ્ટિ કોણે બનાવી ?

સાધારણતયા લોકો એમ કહે છે કે આ દુનિયા ભગવાને બનાવી છે. ભગવાનના નામે તો ઘણાં પૂજયા છે. “શુ” આ સૃષ્ટિ રામ, કૃષ્ણ, મહાવીર, બુદ્ધ, મહમદ. ઈશુ, કબીર કે નાનકે બનાવી છે ?” જો એમણે આ દુનિયા બનાવી હોય તો તેમના જન્મ પહેલાં કંઈ ન હતું ? “ના” એમ નહીં. દુનિયા તો હતી જ. તો કહો કોને બનાવી ?

મનુષ્ય જ્યારે પોતાના વ્યવહાર અને વ્યવસાયમાંથી ક્યારેક માથું ઉંચું કરીને દિશાઓ તરફ દૃષ્ટિ કરે છે ત્યારે તેને એક આશ્ચર્ય થાય છે. આવડું મોટું વિશ્વ કોણે અને શા માટે બનાવ્યું હશે. પૃથ્વીનો આ હાલતો ચાલતો માણસ પોતે ક્યાંથી આવ્યો હશે ? શા માટે આવ્યો હશે ? આ બધું જેણે બનાવ્યું હશે, તેનામાં કેટલી

શક્તિ હશે ? એવી શક્તિ મારામાં આવી શકે કે નહીં ? આવે તો કેવી રીતે આવે ? વિશ્વની વિશાળતામાં ફરતાં સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહો, નક્ષત્રો આવી બીજી પૃથ્વીઓ આ બધું ક્રમપૂર્વક આવી રહેલું છે. તો બધી કોની કૃતિ છે. આવા અનેક વિચારો સાથે આશ્ચર્ય અવશ્ય થાય છે.

આ સૃષ્ટિના સંબંધમાં અનેક ધર્મોએ અનેક વાતો કહી છે. જગતના અસ્તિત્વ માટે બાઈબલ એમ કહે છે કે આ સૃષ્ટિનો આરંભ ઇશુની પૂર્વે ૩૪૮૬ કે ૪૦૦૪ વર્ષે થયેલો. આ વાત આજના વૈજ્ઞાનિકોને માન્ય નથી. પ્રો. બેલી કહે છે કે પૃથ્વીની ઉંમર દશ કરોડ વર્ષની હોવી જોઈએ. મનુસ્મૃતિની ગણતરી ઉપરથી ૧૯૭ કરોડ વર્ષની પૃથ્વીની ઉંમર ગણાય છે. આજના વૈજ્ઞાનિકોએ આ બધી આંકડાની વાતોને ખોટી ઠરાવી દીધી છે. જે યુરેનિયમ નામની ધાતુમાંથી રેડિયમ નીકળે છે. તે યુરેનિયમને રેડિયમ રૂપ બનવા માટે સાડા સાત અબજ વર્ષો જોઈએ છે. એક તોલા રેડિયમ માટે ૩૦ લાખ તોલા યુરેનિયમ જોઈએ છે. આ ગણતરી વૈજ્ઞાનિકોની છે. આ ઉપર સિદ્ધ થાય છે પૃથ્વી કેટલી પુરાણી છે. તેની ગણતરી કેવી રીતે કરશો ?

આઈન્સ્ટાઈનનો ‘લો ઓફ રિલેટિવિટી’ (સાપેક્ષવાદ)

સાપેક્ષવાદ તો કહે છે કે પદાર્થ અને શક્તિ એક જ છે. તેમાં જરૂર પરિવર્તન થાય છે. પરંતુ તેનો નાશ કદાપિ થતો નથી. સૃષ્ટિ અને તેના કર્તા સંબંધમાં નિરીશ્વરવાદી દર્શનોએ જે કંઈ કહ્યું છે અને વિજ્ઞાન હજી જે સિદ્ધ કરી રહ્યું છે. તે જૈનાગમ સૂત્રકૃતાંગની અંદર કહ્યું છે. સૃષ્ટિ તે દેવોત્તમ, બ્રહ્મોત્તમ, ઈશ્વર કૃત, પ્રકૃતિ આદિ કૃતિ, સ્વયંભૂકૃત, અંડકૃત, બ્રહ્મકૃત એવાં બુદ્ધા બુદ્ધા જે વિધાનો કરવામાં આવે છે તેમાં જગત્ ‘કૃત’-કરેલું-કોઈથી બનાવાયેલું છે. એવો ભાવ રહેલો છે. આ વિધાનોના સંબંધમાં ભગવાન મહાવીર શું કહે છે તે સાંભળો !

સૃષ્ટિ, પ્રલય અને સ્થિતિ

સર્ણિ પરિયાર્ણિ, લેયં બૂયા કહેતિ ય ।

તત્તં તે જ વિયાળંતિ, જ વિનાસી કયાઈવિ ॥ સૂચ. સૂત્ર.

એ સૌ વાદીઓ પોતપોતાની યુક્તિથી લોક (જગત્) કરાયેલું છે. એમ બોલે છે. પરંતુ “લોક કદી પણ વિનાશી નથી.” એ તત્ત્વને તેઓ બાહ્યતાં નથી. ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે. “જગત્ કોઈએ બનાવ્યું નથી અને તેનો કદાપિ નાશ થવાનો નથી.” જ વિનાસી કયાઈ વિ-ન વિનાશી કદાચિદપિ કોઈપણ કાળે આ જગત્ને સર્વથા વિનાશ થયો નથી. થતો નથી અને થશે નહીં.

ભગવતીજી સૂત્રમાં પિંગલ નિયંત્રાએ ખંધક સંન્યાસીને પુછેલ પ્રશ્નના જવાબમાં મહાવીરસ્વામી ફરમાવે છે કે...

અહો ખંધકજી ! કાલ આશ્રી આ લોક ભૂતકાળમાં કોઈ વખતે ન હતો એમ નથી. વર્તમાનમાં મોબુદ નથી એમ પણ નથી. ભવિષ્યમાં કોઈ કાળે નહીં હોય એમ પણ નથી. ભૂતકાળમાં હતો, વર્તમાનમાં છે અને ભવિષ્યમાં હશે. લોકક્રમ છે. લોક નિયત-એક સ્વરૂપ છે. લોક શાશ્વત-પ્રતિક્ષણ વર્તમાન છે. લોક અક્ષય-અવિનાશી છે. લોક અવ્યય-વ્યય-હાનિ રહિત છે. લોક અવસ્થિત-અનંત પર્યાય હોવાથી કોઈને કોઈ પર્યાયમાં વિદ્યમાન છે. લોક નિત્ય છે એટલે કાળની અપેક્ષાએ તેનો અંત આવતો નથી.

- લોકનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઘૃતઃ કૃતો ન કેનાપિ, સ્વયં સિદ્ધો નિરાશ્રયઃ ।

નિરાલમ્બઃ શાશ્વતશ્ચ, વિહાયસિ પરં સ્થિતઃ ॥

ઉત્પત્તિ વિલય ધ્રોવ્ય-ગુણ ષડ્ દ્રવ્ય પૂરિતઃ ।

મૌલિસ્થ સિદ્ધમુદિતો, નૃત્યાયેવાતતક્રમઃ ॥

લોક પ્રકાશ ૧૨/૬૭

આ લોક કોઈથી ધારણ કરાયેલ નથી. તેમ કોઈએ બનાવેલ નથી. પોતાના સ્વરૂપથી જ સિદ્ધ છે. એને કોઈના આશ્રયની જરૂર નથી. તેમ આલંબનની પણ જરૂર નથી. તે શાશ્વત છે. આકાશમાં અવગાહીને રહેલ છે. ઉત્પત્તિ, વિનાશ અને ધ્રોવ્ય ગુણધર્મવાળો છે. ધર્માસ્તિકાયાદિ છ દ્રવ્યોથી ભરેલ છે. લોકને એક પુરૂષ રૂપે કહીએ તો મુશુટને સ્થાને રહેલ સિદ્ધ ભગવાનના આનંદથી આનંદિત થયેલ નૃત્યને માટે બાજુ પગ પસારેલ હોય તેમ નાચતા પુરૂષના આકારે આ લોક છે.

લોકની મહત્તા અને જીવોનું ગમનાગમન

ભગવતીસૂત્રમાં લોકની મહત્તા અને જીવોનું ગમનાગમન કેવી રીતે કઈ કઈ જગ્યાએ થયું છે તે વિષે ગૌતમ અને મહાવીરની પ્રશ્નોત્તરી આપેલી છે. તમારે સાંભળવી છે ?

ગૌતમ : ભતે ! લોક કેવડો મોટો છે ?

મહાવીર : ગૌતમ ! અસંખ્યાત કોડાકોડી જોજન પૂર્વ દિશામાં, અસં. કોડા. જોજન પશ્ચિમ દિશામાં, અસં. કોડા. જોજન દક્ષિણ દિશામાં, તેવી રીતે ઉત્તર દિશામાં અને અધો દિશામાં લાંબા-પહોળો છે.

ગૌતમ : ભતે ! એવડા મોટા લોકમાં એક પરમાણુ માત્ર એવી જગ્યા છે કે જ્યાં આ જીવે જન્મ અને મરણ ન કર્યા હોય ?

મહાવીર : ગૌતમ ! એવી જગ્યા એક સરસવ માત્ર કે પરમાણુ માત્ર નથી કે જ્યાં આ જીવે જન્મ-મરણ ન કર્યા હોય.

ગૌતમ : ભંતે ! એનું શું કારણ છે ? દષ્ટાંતથી ફરમાવવા કૃપા કરશો ?

મહાવીર : ગૌતમ ! સાંભળ. કોઈ એક માણસની પાસે સો બકરીઓ બાંધવાની જગ્યા છે. તેમાં એક હજાર બકરી પુરે, વધારેમાં વધારે છ માસ સુધી તેમાં ગોંધી રાખે. હે ગૌતમ ! શું તે વાડામાં એક સરસવ જેટલી એવી જગ્યા રહેશે કે જે બકરીઓની લિંડી, પેશાબ, બળગમ, મલ, વમન, પિત્ત, પડ, શુક્ર, શોષિત, ચર્મ, રોમ, શૃંગ, ખુર અને નખ વગેરેથી સ્પર્શાયેલી ન બને ?

ગૌતમ : ભંતે ! તે વાડાનો (જગ્યાનો) કોઈપણ ભાગ સ્પર્શયા વગરનો ન રહે.

મહાવીર : ગૌતમ ! તેમાં તો કદાચ કોઈ પ્રદેશ સ્પર્શયા વગરનો પણ રહી જાય. પરંતુ આખા લોકની અંદર એક પ્રદેશ એવો નહીં મળે કે જે એકેક જીવના જન્મ મરણના સંસર્ગ વિના ખાલી રહી ગયો હોય.

લોક શાશ્વત છે. સંસાર અનાદિ છે. જીવ નિત્ય છે. કર્મની બહુલતા છે. જન્મ મરણનું બાહુલ્ય છે. એ બધા કારણોથી લોકમાં પરમાણુ માત્ર જગ્યા જન્મ મરણ વિના ખાલી રહી નથી. એ કારણ ખાલી ન રહેવાનું છે.

લોક અને અલોકમાં પ્રથમ કોણ ?

ભગવતી સૂત્રમાં લોક અને અલોકમાં પહેલું કોણ એ સંબંધ રોહામુનિના પ્રશ્નોત્તર આપેલા છે. સાંભળવા જેવા છે તેમજ સમજવા જેવા છે. સાંભળશોને ?

રોહ : ભંતે ! પ્રથમ લોક કે પછી અલોક થયો ? કે પ્રથમ અલોક કે લોક થયો ?

મહાવીર : રોહ ! લોક અને અલોક, પહેલાં પણ છે અને પછી પણ છે, એ બંને શાશ્વત-નિત્ય ભાવ (પદાર્થ) છે. પહેલા પછીના ભાવ રહિત છે.

રોહ : ભંતે ! પ્રથમ જીવ કે પછી અજીવ છે ? પ્રથમ અજીવ કે પછી જીવ છે ?

મહાવીર : રોહ ! જેવી રીતે લોક અલોકના સંબંધમાં કહ્યું. તેમજ જાણવાનું છે. તે બંને શાશ્વત છે.

રોહ : ભંતે ! પ્રથમ ઇંડું પછી કુકડી ? કે પ્રથમ કુકડી પછી ઇંડું ?

મહાવીર : રોહ ! તે ઇંડું શેમાંથી થયું ?

રોહ : ભંતે ! કુકડીમાંથી.

મહાવીર : હે રોહ ! કુકડી શેમાંથી થઈ ?

રોહ : ભંતે ! ઇંડામાંથી,

મહાવીર : હે રાહ ! એવી રીતે તે ઇંડુ અને તે કુકડી પ્રથમ પણ છે, અને પછી પણ છે. એ બંને શાશ્વત પદાર્થ છે.

ભગવત ગીતામાં પણ સૃષ્ટિ અને તેના કર્તા સંબંધી કથન છે.

न कर्तृत्वं न कर्माणि, लोकस्य सृजति प्रभुः ।

न कर्मफल संयोगं, स्वमावस्तु प्रवर्तते ॥ ગીતા ૫/૧૪

પ્રભુ જગતના કર્તૃત્વને કે કર્મેને ઉત્પન્ન કરતાં નથી. તેમ તેના કર્મના ફળને પણ સંયોગ કરતા નથી. બધું સ્વાભાવિક થાય છે. ઈશ્વર જગતને કે કોઈના કર્મેનો કર્તા નથી. કર્મના નિયમ તો અટલ અને અનિવાર્ય છે. જે જીવ જેવા કર્મે કરે છે, તેને તેવા ફળ ભોગવવાના હોય છે.

સૃષ્ટિ વિષે વિદ્વાનોનો અભિમત ! ! ! !

કાન્તનો મત છે કે કાલ અનાદિ અનંત છે તેમ સંસાર પણ અનાદિ અનંત છે.

પ્લેટોનો મત છે કે જગત અનાદિ અનંત બહિર પ્રકાશ માત્ર છે.

ન્યુપ્લેટોનિઝ્મનો મત છે કે ઈશ્વર અને જગત બંને સમાન રૂપે અનાદિ અનંત છે.

એરિસ્ટોટલનો મત છે કે જગતનું રૂપ અને સ્થિતિ કાલ અનાદિ અનંત છે.

જૈન ધર્મનો પ્રલય વિષે મત !

સ્વાભાવિક પરિવર્તન યા ક્ષણક્ષણની સૃષ્ટિ અને ક્ષણક્ષણના પ્રલય ઉપરાંત વૈભાવિક પર્યાયજન્ય દીર્ઘકાલીન પરિવર્તન યા સ્થૂલ સૃષ્ટિ પ્રલય પણ જૈન શાસ્ત્રમાં અવશ્ય છે. તે માત્ર પુદ્ગલ સ્કંધ અને કર્મસંહિત જીવ એ બે દ્રવ્ય આશ્રી જ છે. તેનું ક્ષેત્ર પણ અતિ મર્યાદિત છે. ઉર્ધ્વલોક કે અધોલોકમાં સ્થૂલ પરિવર્તન રૂપ સૃષ્ટિ પ્રલય નથી. મધ્યલોકમાં પણ અલી દ્વીપની બહાર સૃષ્ટિ પ્રલય નથી. અલી દ્વીપમાં પણ ત્રીશ અકર્મભૂમિ, ૫૬ અંતર્દ્વીપ અને પાંચ મહાવિદેહમાં સૃષ્ટિ પ્રલય નથી. હવે રહ્યા માત્ર પાંચ ભરત અને પાંચ ઈરવત ક્ષેત્ર. જેમાં કાળચક્ર પ્રવર્તમાન છે. તેને પરિણામે ઉત્સર્પિણી કાળના આરંભમાં ૨૧ હજાર વર્ષ પર્યાંત અને અવસર્પિણી કાળને અંતે ૨૧ હજાર વર્ષ પર્યાંત પ્રલયકાળ ચાલે છે. તે પણ સંપૂર્ણ પ્રલય નહીં પરંતુ ખંડ ખંડ પ્રલય છે. અવ. કાળના પાંચમાં આરાના છેલ્લા દિવસે મહાસંવર્તક વાયુવાશે જેથી વૃષ્ટિ, ફસલ, રાજનીતિ, ધર્મનીતિ, ગામ, નગર, નદી, સરોવર, કોટ, કિલ્લા, મકાન, પહાડ વગેરે એ સર્વનો ઉઝાડ થઈ જશે. ૪૨ હજાર વર્ષ સુધી આવી જ સ્થિતિ રહેશે. મનુષ્ય અને તિર્યંચો બીજમાત્ર રહેશે. ગંગા અને સિંધુ નદી કાયમ રહેશે. તેને કિનારે બીલોમાં મનુષ્યો અને તિર્યંચો બીજમાત્ર રહેશે. કુતરાની જેમ જીવન જીવશે. પાપી અને ભારેકર્મી જીવો જ આ આરામાં

જન્મશે. તે વખતે મનુષ્યનું આયુષ્ય માત્ર વીસ વર્ષનું રહેશે. એક હાથની માત્ર ઉંચાઈવાળા માનવ થશે. છ વર્ષની સ્ત્રી ગર્ભધારણ કરશે. કાળા, કુખડા, રોગી, રીસાળ, કેશ અને નખ ઘણાં એવાં સંતાનોને જન્મ આપશે. કળા અને હુન્નર ઉદ્યોગનું તો નામ નિશાન નહીં હોય. ગંગા-સિંધુ નદીમાંથી માછલા કાઢી દિવસે ગરમ રેતીમાં દાટી, રાત્રે તેનો આહાર કરશે. માણસના માથાની ખોપડીમાં પાણી લાવીને પીસે. આવી રીતે ૪૨ હજાર વર્ષ પસાર થશે. આ પ્રલય દરમ્યાન સર્વથા જીવોનો નાશ થયો નથી. આ પ્રલયકાળ પછી ઉત્કર્ષ કાળ આવશે. તેની વાતો સંવત્સરીના અવસરે વિચારશું.

તમો પ્રલયનું નામ સાંભળી ગભરાઈ તો ગયા નથી ને ? આ ચાલતા પાંચમાં આરાના હજુ તો ૨૫૦૦ વર્ષ ગયા છે. સાડા અઠાર હજાર વર્ષ બાકી છે. મુંઝાશે નહીં. હવે તમો સંસાર વિષે સમજી શક્યા હશે. સંસાર અનાદિ છે. અનંત કાળ સુધી પરિવર્તનશીલ રહી સંસાર રહેશે. જૈન તીર્થંકરોની આ પરમ સિધ્ધિ છે. આ સંસાર ઉપર કોઈની માલિકી કે અધિકાર નથી. સંસાર કોઈનો બન્યો નથી, અને કોઈનો બનવાનો નથી. હવે આવા સંસારનો આપણે ઇતિહાસ જોઈએ છીએ. આવા અનંત સંસારના અનંત ઇતિહાસ રચાઈ ગયા. ઇતિહાસોના રચયિતા પણ ગયા અને ઇતિહાસ પણ ગયા.

એકવાર ઈરાનના એક બાદશાહને સંસારનો ઇતિહાસ જાણવાનું મન થયું. બાદશાહે પંડીતોને બોલાવ્યા અને પોતાની અંતર કામના જાહેર કરી કે “મારે સંસારનો ઇતિહાસ સાંભળવો છે. તમો તેની રચના કરો. તમો બીજા જેટલા પંડીતો જોઈએ તેને બોલાવો અને જેટલું બચ્ચું થાય તેટલી દીનાર હું આપીશ. જાઓ સાધન લેજા કરી જલ્દી રચના કરવા લાગી જાઓ.”

પંડીતો લેજા થયા અને સાધન સામગ્રી મેળવી સંસારના ઇતિહાસની રચના કરવા લાગ્યા. આ ઇતિહાસની રચના કરતાં વીસ વર્ષ લાગી ગયા. ઇતિહાસ તૈયાર થયો. પંડીતો ઇતિહાસના અંથોના ઉંટ ભરી ભરીને બાદશાહ પાસે હાજર થયા. પંડીતો કહેવા લાગ્યા. “હજુર ! સંસારનો ઇતિહાસ તૈયાર થઈ ગયો છે. તેના અંથો ભરીને ઉંટ ઉપર લાવ્યા છીએ.” બાદશાહે પુછ્યું, “કેટલા અંથો છે ?” પંડીતો એ કહ્યું. “નામદાર ! ૩૬ હજાર અંથો છે.” બાદશાહને થયું એ હો ! આટલા બધા અંથો વાંચતા કેટલા વર્ષ લાગશે ? બાદશાહે વિચાર કરીને કહ્યું. “અરે પંડીતો ! આ તો ઘણો મોટો ઇતિહાસ છે. આ ઇતિહાસને નાનો બનાવો અને ખૂબજ મૂલ્યવાન બનાવો.”

પંડીતો તો બધા અંથો લઈને રવાના થઈ ગયા. ૩૬ હજાર અંથોનું સંશોધન

કરતાં બીજા વીસ વર્ષ નીકળી ગયા. વીસ વર્ષે ફરી સંસારનો ઇતિહાસ તૈયાર થયો અને પંડીતો ઇતિહાસના અંથો ઉંટ પર લાવી બાદશાહની સામે હાજર થયા. પંડીતોને આવેલા જોઈ બાદશાહે કહ્યું. શું સંસારનો ઇતિહાસ તૈયાર થઈ ગયો ? “ હાં, નામદાર ! જરૂર તૈયાર થઈ ગયો છે. તેના માટે એક ઉંટ અને બે ખચ્ચર ભરાયાં છે. ”

બાદશાહ વિચાર કરવા લાગ્યો અરે ! આટલા બધા અંથો વાંચવાની મને કુરસદ ક્યાં છે ? જાઓ ! હજી આને નાનો અને વધારે કિંમતી બનાવો. પંડીતો તો આ બધા અંથો લઈ ફરી રવાના થઈ ગયા. લાવેલા આ અંથોનું સંશોધન કરતાં ફરી વીસ વર્ષ બીજા પસાર થઈ ગયા. સંસારના ઇતિહાસને જાણવાની કામનાવાળો બાદશાહ સંશોધન કરાવતાં એસી વર્ષની ઉંમરવાળો બની ગયો. બાદશાહ વૃદ્ધ બની ગયો છે. શરીર ક્ષીણ થઈ ગયું છે. મૃત્યુ શૈયા ઉપર સુતા સુતા ખુદાનું નામ લઈ રહ્યો છે. તે સમયે પંડીતો સંસારના ઇતિહાસને લઈ વીસ વર્ષે આવ્યા.

પંડીતો બોલ્યા. “ વજીરજી ! હજી ક્યાં છે ? અમો સંસારના ઇતિહાસને તૈયાર કરી આવી ગયા છીએ. બાદશાહને તુરત જ બખર પહોંચાડો. “ વજીર કહે છે, “ પંડીતો ! બાદશાહ તો અંત સમયે છે. તેના મનના કોડ કદાચ અધૂરાં રહી જશે. આલો, જલ્દી કરો. વજીર અને પંડીતો બાદશાહ પાસે પહોંચ્યા. બાદશાહ પાસે હવે સંસારનો ઇતિહાસ વાંચવા માટે સમય ક્યાં હતો ? બાદશાહ તો છેલ્લો શ્વાસ લઈ રહ્યો છે. એક પંડીતે બાદશાહની નજીક આવીને કહ્યું. “ હજીર ! સંસારનો ઇતિહાસ આવી ગયો છે. ઘણો નાનો, બહુ ટુંકો, ઘણો કિંમતી તૈયાર થયો છે. ”

અશક્ત એવા બાદશાહે પંડીત સામું જોયું અને તુરત પંડીતે કહ્યું, સાંભળો, “ હજીર ! જન્મ, જીવન અને મૃત્યુ આ સંસારનો ઇતિહાસ છે. ” મરતાં મરતાં બાદશાહે કાન પકડ્યો. એનાં મનનું સમાધાન થઈ ગયું. જે જોઇતું હતું તેના માટે સાઠ વર્ષ ગયા. લખલૂટ સંપત્તિ ખર્ચી છતાં જે ન મળ્યું તે માત્ર આ પંડીતે એક સેકન્ડમાં આપી દીધું.

સંસારના ઇતિહાસના ત્રણ ચેપ્ટર-પ્રકરણ છે. એક જન્મનું છે. બીજું જીવનનું છે. ત્રીજું મૃત્યુનું છે. તમારી પાસે કેટલા પ્રકરણ છે ? ત્રણ છે ? ના, બે છે. ત્રીજું હજી નથી આવ્યું કેમ ? એક પ્રકરણ જન્મનું પુરૂ થયું છે બીજું જીવનનું ચાલુ છે. ત્રીજું તો હજી આવવાનું બાકી છે. ત્રીજું કઠિન છે. વસમું લાગુ લેવું છે. દુઃખદાઈ છે.

સંસાર શું છે ? હું તે જ સંસાર છે. અને સંસાર તે હું છું.

હું તે સંસાર છે અને કર્મો તે ઇતિહાસ છે. આપણાં કર્મો તે જ આપણો

ઇતિહાસ છે. જીવ જોવા કર્મો કરે છે તેવો તેનો ઇતિહાસ બને છે. હવે સમજી ગયા ને ? સંસારનો ઇતિહાસ જાણી લીધો ને ?

ઉદાયન મહારાજએ લાણેજને રાજ્ય આપી પોતે દીક્ષા અંગિકાર કરી લગવાન મહાવીરના શિષ્ય બની વિચરી રહ્યા છે. અભિચિક્રુમાર આ ઘટનાનો વિચાર કરે છે. મારામાં શું અપૂર્ણતા છે ? મારામાં શી અનઆવડત છે ? હું વારસદાર હોવાં છતાં મને રાજ્ય શા માટે નહીં ? આવી રીતે અભિચિક્રુમારને વિચાર કરતાં કરતાં મુઝ્ઝા આવી જાય છે. કુમારના મિત્રોએ તેને સ્વસ્થ કર્યો, પાસે બેસીને તેને ખૂબ સારી રીતે સમજાવ્યો. કુમારને મન કોઈ રીતે ચેન પડતું નથી, છેવટે નગરી છોડી તેમના માશીના ઘેર અંપાનગરી આવ્યો જાય છે. કુમારને મન દુઃખ રહી જાય છે. તેને તો પોતાનો રાજ્યસંસાર ચલાવવો હતો અને તે સંસારના ઇતિહાસની રચના કરવી હતી. પિતા ઉદાયન રાજ અને માતા મહારાણી પ્રભાવતી તો દીક્ષિત બનીને આવ્યા ગયા છે.

અંપાનગરીના નરેશ મહારાજ કુણીંક અભિચિક્રુમારના માશીયાર્ધ લાઈ થાય છે. તેઓ કુમારને આશ્વાસન આપે છે. “કુમાર ! આ રાજ્ય તમારું જ છે. તમે જ અંપાના નરેશ છો એમ સમજો !” છેવટે અભિચિક્રુમાર માશીને ઘેર ધર્મધ્યાન કરી સમય પસાર કરે છે. હવે કેશીકુમાર ત્યાં રાજ્યનું સંચાલન કેવું કરે છે અને અભિચિક્રુમાર અહીં માશીને ત્યાં રહેતા થકાં શું કરશે તેના લાવલેદ અવસરે કહેવાશે.



૪૫

અમૃતકુંભ મહાવીર

(ભાદરવા સુદ ૨ તા. ૨૬-૮-૭૬ શુક્રવાર)

શ્રી સંઘના પરમ પુણ્યોદયે પર્વાધિરાજ પધાર્યા છે. આજે તેમના આગમનનો પાંચમો દિવસ છે. જેમ જેમ પર્વના દિવસો પસાર થઈ રહ્યા છે. તેમ તેમ શ્રી સંઘના લાઈ-બહેનોમાં અત્યંત ઉમંગ અને આનંદ પ્રગટી રહ્યો છે. આળકોમાં અને વૃધ્ધ પુરુષોમાં પણ ઉત્સાહ વધી રહ્યો છે.

માનવ ઉત્સાહનો આહુક છે અને પ્રેમનો ભૂખ્યો છે. આવા મંગલકારી દિવસોમાં નવી જાગૃતિ નવો સંદેશ અને નવો ઉત્સાહ પ્રગટ કરવાની આહુના-જાવના-કામના વડે અંતરની પવિત્રતાને જાળવી, પ્રત્યેક માનવ ધન્યવાદને પાત્ર બની શકે છે.

આજનો વિષય છે. “અમૃત કુંભ મહાવીર.” જગતમાં બે તરવો છે. એક અમૃત અને બીજી ઝેર. ઝેરે જગતમાં અમૃતના મૂલ્યને વધાર્યું છે. દુનિયામાં ઝેર ન હોત તો અમૃતની કિંમત ન ગણાત ! માણસ તો અમૃતનો પૂજારી છે, છતાં ઝેરને છોડી શકતો નથી. શાસ્ત્રોમાં અમૃત અને ઝેરનું દર્શન કરાવતાં ચાર પ્રકારના કુંભનું વર્ણન છે. કુંભને કળશ પણ કહેવાય છે. કળશ એ મંગળનું પ્રતિક છે. તીર્થંકરોની માતાને ચૌદ સ્વપ્ન આવે છે. તેમાં નવમું સ્વપ્ન અમૃતકુંભ એટલે અમી ભર્યો કળશ બતાવવામાં આવેલ છે.

કુંભની ચૌભંગી શાસ્ત્રકાર બતાવે છે,

- | | |
|--|--|
| (૧) ૧ પૂર્ણ અને પૂર્ણ.
૨ પૂર્ણ અને તુચ્છ.
૩ તુચ્છ અને પૂર્ણ.
૪ તુચ્છ અને તુચ્છ. | (૨) ૧ પૂર્ણ અને પૂર્ણાવભાસી.
૨ પૂર્ણ અને તુચ્છાવભાસી.
૩ તુચ્છ અને પૂર્ણાવભાસી.
૪ તુચ્છ અને તુચ્છાવભાસી. |
| (૩) ૧ પૂર્ણ અને પૂર્ણરૂપ.
૨ પૂર્ણ અને તુચ્છરૂપ.
૩ તુચ્છ અને પૂર્ણરૂપ.
૪ તુચ્છ અને તુચ્છરૂપ. | (૪) ૧ પૂર્ણ હોય અને પ્રિયાર્થ હોય.
૨ પૂર્ણ પણ હોય અને હલકો હોય.
૩ તુચ્છ હોય પણ પ્રિયાર્થ હોય.
૪ તુચ્છ હોય અને હલકો હોય. |
- (૫) ૧ પૂર્ણ હોય પણ ચૂતો હોય.
૨ પૂર્ણ હોય પણ ચૂતો ન હોય.
૩ તુચ્છ હોય પણ ચૂતો હોય.
૪ તુચ્છ હોય પણ ચૂતો ન હોય.

કુંભની જેમ પુરૂષોની પણ પાંચ ચતુર્ભંગી સમજવી ભેદભે.

ઠાણાંગ સૂત્ર ૩૬૦

કુંભના બીજા ચાર પ્રકાર બતાવે છે.

- ૧ મધુનો કુંભ અને મધુનું ઢાંકણ.
- ૨ મધુનો કુંભ અને ઝેરનું ઢાંકણ.
- ૩ ઝેરનો કુંભ અને મધુનું ઢાંકણ.
- ૪ ઝેરનો કુંભ અને ઝેરનું ઢાંકણ.

હવે આ પ્રકારના કુંભની સાથે જગતના પુરૂષોની સરખામણી કરી છે તે પણ સાંભળવા જેવી છે.

- ૧ જેના હૃદયમાં પાપ અને કલેશ નથી અને જેની જીભ પણ હંમેશા મધુર ભાષિણી હોય તે પુરુષને મધુ કુંભ અથવા અમૃતનો કુંભ અને મધુરા ઢાંકણવાળો સમજવો જોઈએ.
- ૨ જેનું હૃદય પાપી ન હોય, કલેશી ન હોય પણ જેની જીભ કટુ ભાષિણી હોય તે પુરુષને મધુકુંભ અથવા અમૃતનો કુંભ અને ઝેરી ઢાંકણવાળો સમજવો જોઈએ.
- ૩ જેનું હૃદય પાપી અને કલેશી હોય પણ જીભ મધુર ભાષિણી હોય તે પુરુષને વિષકુંભ અથવા ઝેરનો કુંભ અને મધુરા ઢાંકણવાળો સમજવો જોઈએ.
- ૪ જેનું હૃદય પાપી અને કલેશી અને જીભ પણ કટુ ભાષિણી હોય તે પુરુષને વિષકુંભ અને અથવા ઝેરનો કુંભ અને ઝેરના ઢાંકણવાળો સમજવો જોઈએ.

ઠાણાંગ સૂત્ર ૩૬૦

આ બધી વાતો જાણ્યા પછી એ નિર્ણય થાય છે કે જગતમાં આવા અનેક પ્રકારના લોકો વસે છે. જેનું હૃદય કંઈ બીજું બોલે છે અને બહારનો દેખાવ કંઈક બીજો જ હોય છે. શાસ્ત્રમાં હૃદયને કુંભની ઉપમા આપી છે અને બહારના દેખાવમાં ઢાંકણાંની ઉપમા આપવામાં આવી છે. આવા ચાર પ્રકારમાંથી ઉત્તમ પુરુષ તો તેને જ કહેવાય છે કે જેનું હૃદય મધુ ઝોટલે અમૃતથી ભર્યું છે અને બહારમાં પણ મધુરતા-અમૃત જ પ્રગટ થાય છે.

આજે ભગવાન મહાવીરના જન્મ વાંચનનો દિવસ છે. જેના જન્મની વાતો સાંભળવી છે. તે દેવા હતાં. તે જાણવા માટે આ ચાર કુંભની વાત કહેવામાં આવી છે. ભગવાન મહાવીર જગતના પુરુષોમાં સર્વોત્તમ પુરુષ હતાં. શલાઘનીય પુરુષ હતાં. તેમના જીવનની રસધાર જોવા જેવી છે. તેમનો ધ્વનિ અને પ્રતિધ્વનિ સમજવા જેવો છે. અને તેમના સંસારનો ઇતિહાસ જાણવા જેવો છે.

આજે આપણે આપણા પરમોપકારી પરમપિતા, જગન્નાથ વિશ્વજીવ અમૃતકુંભ ભગવાન મહાવીરનું નામ સ્મરણ કરીએ અને તેઓ કોણ હતાં? મહાવીરને મહાવીર બનાવનાર કોણ હતું? તેમનો પૂર્વકાળ કેવો હતો? તે સર્વ હકીકતો જાણવા જેવી છે.

પર્યુષણનો પાંચમો દિવસ કલ્પધરનો દિવસ કહેવાય છે. કલ્પસૂત્રની અંદર ભગવાન મહાવીરની જીવનીતું અપૂર્વ વર્ણન છે. આજે તમો ભગવાનના જન્મને સાંભળવા આવ્યા છો. તે વાત બરાબર છે ને? જન્મની પૂર્વ ભગવાન ક્યાં ક્યાં, અને કેવાં કેવાં રૂપમાં હતાં, તે પણ જાણવું અને સાંભળવું જરૂરી ગણાય છે.

તીર્થંકરોના પૂર્વભવની ગણતરી તેમને સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થયું ત્યારથી કરવામાં આવી છે. જેથી આપણી પૂર્વ પરંપરાથી આપણાં આચર્ય ભગવંતો ભગવાન મહાવીરના ૨૭ ભવોને ફરમાવતાં આવ્યા છે. તે સાંભળવા જેવા છે. તમો તો દર વર્ષે સાંભળો છો જેથી તમોને તો હવે બધા ભવ યાદ થઈ ગયા હશે, કેમ ? તમો બતાવશો કે હું બતાવું ? હું બતાવું ? સાડે ત્યારે તમો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો.

(૧) નયસાર

ત્રિચ્છાલોકના અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રની વચ્ચે અઢીદ્વીપમાં જ માત્ર મનુષ્યોને નિવાસ છે અઢીદ્વીપના મધ્યે જંબુદ્વીપ છે. તેની અંદર વચ્ચે પૂર્વ-પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રની મહાવપ્ર વિજય રહેલી છે. તે વિજય ક્ષેત્રની અંદર જયંતી નામની નગરી હતી. ત્યાં શત્રુમર્દન નામનો રાજા હતો. આ પ્રાંતના પુરપ્રતિષ્ઠાન ગામમાં ભગવાન મહાવીરનો જીવ તે સમયે નયસાર નામનો ગ્રામ ચિંતક હતો. રાજાને નૂતન રાજ્યમહેલ બનાવવાની ઇચ્છાથી લાકડાની જરૂર પડી અને નયસારને ગાડીઓ લઈને અરણ્યમાં મોકલ્યા. નયસારને ભોજન કરવાનો સમય થાય છે. ત્યારે જંગલમાં ભૂલા પડેલા તપસ્વીમુનિઓ ભૂખ અને તરસથી પીડાતા ત્યાં નીકળી આવ્યા. નયસાર અતિથિ સત્કારનો ભૂખ્યો હતો. તે ભોજન વેળાએ રોજ ભાવના સેવતો કે કોઈ ત્યાગીજન પધારે ! તેઓ મારા ભોજનમાંથી કંઈક લે અને પછી હું જમું. કેવી રીતે ભાવના છે. તમો આવી ભાવના ક્યારે ભાવો ? સવારે સાત વાગે કે ઓફીસે ટીફીન આવે ત્યારે ? અંપકભાઈ ! કેમ કંઈ બોલતાં નથી ?

નયસારે ભક્તિભાવનાથી વિભોર બની તે નિર્દોષ આહાર પાણી મુનિરાજોને બેઠારાવીયા. આહાર પાણી વાપરીને મુનિજનો જવા તૈયાર થયા એટલે નયસારે ભોજન કરીને તેમને જંગલમાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ બતાવ્યો. મુનિઓએ પણ નયસારને મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ આપી સંસાર તરવાનો માર્ગ બતાવ્યો. મુનિરાજોના ઉપદેશથી નયસારને આત્મતત્ત્વની સાચી શ્રદ્ધા પ્રગટી અને સમ્યગ્દર્શન મેળવ્યું. નયસાર તો પ્રરિત સંસારી એટલે અદ્વૈપસંસારી બની ગયો. ભગવાન મહાવીરનો આ પહેલો ભવ થયો. આ ભવની પૂર્વમાં તો અનંત ભવ કર્યા છે. પરંતુ સમ્યક્ત્વની ગણના કરીને ૨૭ ભવ આપણે જાણવાં છે.

(૨) પ્રથમ દેવલોક

નયસાર ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સૌધર્મ કલ્પમાં એટલે પ્રથમ દેવલોકમાં એક પદ્મોપમની સ્થિતિવાળા મહધ્ધિક દેવ બન્યા.

(૩) મરીચી (ત્રિદંડી)

નયસારનો જીવ સ્વર્ગનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી વનિતા નગરીની અંદર, ભગવાન

રૂપલદેવના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તીની વામાદેવી નામે મહારાણીના ઉદરથી ત્રિદંડીના રૂપે ઉત્પન્ન થયો. તે આસપાસ મરીચી એટલે કિરણોને ફેલાવતો હતો જેથી તેનું નામ મરીચી રાખવામાં આવ્યું. ભગવાન ઋષભદેવના સદુપદેશથી તેણે દીક્ષાને અંગિકાર કરી. તે સુકુમારમુનિ એક વખતે ભયંકર ગરમીના તાપથી પીડાવા લાગ્યા અને સંયમથી કાયર બની ગયા. અનેક તર્કવિતર્ક પછી સંયમને ત્યાગ તો ન કર્યો પરંતુ ત્યાગનું પરિવર્તન કરી પ્રભુ સાથે વિચારવાનો સંકલ્પ કર્યો. શ્રમણ સંસ્કૃતિના શ્રમણ ત્રિદંડ-મન, વચન અને કાયાના અશુભ વ્યાપારોથી રહિત હોય છે. તેઓ ઈન્દ્રિય વિજેતા હોય છે. પરંતુ હું ત્રિદંડથી યુક્ત છું. અજિતેન્દ્રિય છું. આવો વિચાર કરી તેના પ્રતિકરૂપે ત્રિદંડ ધારણ કરીને માથે ચોટલી અને ખાફી હાંભત કરાવી સ્થૂલ વ્રતનું પાલન કરે છે. માથે છત્ર અને પગમાં પાદુકા પહેરે છે. ભગવાનના સતો તો શ્વેત વસ્ત્રધારી છે પોતે કષાયથી કલુષિત છે એમ માનીને ગેરૂવા રંગના વસ્ત્રો ધારણ કરે છે. પરિમિત જળ સ્નાન અને પીવા માટે ગ્રહણ કરે છે. મરીચીએ પોતાની નવીન પરિકલ્પના વડે પરિવ્રાજક વેષ અને મર્યાદાનું નિર્માણ કર્યું. તે મરીચી ભગવાનની સાથે જ વિચરે છે. લોકો તેમની વિચિત્ર વેષભૂષા જોઈ કુતૂહલ દ્વારા તેમની પાસે જિજ્ઞાસુ બનીને જાય છે. તે આવેલા લોકોને સાચો પ્રતિબોધ આપી ભગવાનના શિષ્ય બનવા ત્યાં મોકલે છે.

એક વખત સમ્રાટ ભરતે ભગવાન ઋષભદેવને જીજ્ઞાસા પૂર્વક પુછ્યું. “પ્રભુ! શું આ પરિવ્રજ્યામાં કોઈ વ્યક્તિ એવી છે કે જે આપની જેમ જ આ ભરત ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર થશે?” ભગવાને કહ્યું, “ભરત! સ્વાધ્યાય ધ્યાનથી આત્માનું ધ્યાન ધરતાં તમારા પુત્ર મરીચી પરિવ્રાજક, ભવિષ્યમાં વર્ધમાન (મહાવીર) નામના અંતિમ-ચોવીસમાં તીર્થંકર થશે. તેની પહેલાં તે પોતાનપુરના અધિપતિ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ બનશે. અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રની અંદર સુકા નગરીમાં તમારા જેવા જ પ્રિયમિત્ર નામના ચક્રવર્તી બનશે. આવી રીતે મરીચી પોતે ત્રણ પદવીઓના સ્વામી થશે.

ભગવાનની ભવિષ્યવાણી સાંભળી ભરતરાજ વંદન નમસ્કાર કરી મરીચી પાસે પહોંચ્યા. ભરતે મરીચીને કહ્યું. હે મરીચી! તમે અંતિમ તીર્થંકર થશો. તેથી હું તમારું અભિનંદન કરું છું. તમે ચક્રવર્તી અને વાસુદેવ પણ થશો. આવી ભવિષ્ય વાણી સાંભળી મરીચીના હૃદયતંત્રીના સુકોમળ તાર ઝણઝણી ઉઠ્યા. “હું વાસુદેવ બનીશ, હું ચક્રવર્તી પદ મેળવીશ અને તીર્થંકર થઈશ! મારા પિતા ચક્રવર્તી છે. મારા દાદા તીર્થંકર છે. અને હું એકલો ત્રણ પદવીઓ ધારણ કરીશ. મારું કુળ કેટલું મહાન છે! કેટલું ઉત્તમ છે! એવી રીતે ખૂશીમાં આવી પગ પછાડતા જાતિનો મદ કર્યો અને મરીચીએ નીચ ગોત્ર ઉપાર્જન કર્યું. અંતે પોતે કરેલા દોષોની આલોચના કર્યા વિના તેણે આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું.”

(૪) બ્રહ્મ દેવલોક

૮૪ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મરીચીનો જીવ પાંચમાં બ્રહ્મલોક દેવલોકમાં દસ સાગરની સ્થિતિવાળો દેવ થયો.

(૫) કૌશિક બ્રાહ્મણ

મરીચીનો જીવ ત્યાંથી ચ્યવી કોટલાક સન્નિવેશમાં એંસી લાખ પૂર્વના આયુષ્ય વાળા કૌશિક બ્રાહ્મણના રૂપમાં ઉત્પન્ન થયો.

(૬) યુગ્ધમિત્ર બ્રાહ્મણ

કૌશિકનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તે સ્થૂળા નગરીમાં યુગ્ધમિત્ર નામે બ્રાહ્મણ થયા. તેનું બોતેર લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું. તેઓ અંત સમયે ત્રિદંડી પરિવ્રાજક બન્યા.

(૭) સૌધર્મ દેવલોક

પરિવ્રાજકપણે આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને સૌધર્મકલ્પ નામે પહેલા દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળા દેવ થયા.

(૮) અગ્નિદ્યોત બ્રાહ્મણ

પ્રથમ દેવલોકથી ચ્યવી તે ચૈત્ય સન્નિવેશમાં અગ્નિદ્યોત નામે બ્રાહ્મણ થયા. તેનું આયુષ્ય ચોસઠ લાખ પૂર્વનું હતું. અંતમાં ત્રિદંડી પરિવ્રાજક થયા.

(૯) ઇશાન દેવલોક

ત્રિદંડીનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ઇશાન નામના બીજા દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળા દેવ બન્યા.

(૧૦) અગ્નિ ભૂતિ બ્રાહ્મણ

બીજા દેવલોકથી ચ્યવી મંદિર નામક સન્નિવેશમાં અગ્નિ ભૂતિ નામના બ્રાહ્મણ રૂપે જન્મ પામ્યા. તેનું આયુષ્ય ૫૬ લાખ પૂર્વનું હતું. જીવનના અંત સમયે ત્રિદંડી પરિવ્રાજક થયા.

(૧૧) સનતકુમાર દેવલોક

ત્રિદંડીનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સનતકુમાર નામના ત્રીજા દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળા દેવ થયા.

(૧૨) ભારદ્વાજ બ્રાહ્મણ

સનતકુમાર દેવલોકથી ચ્યવી યેતાંબિકા નગરીની અંદર ભારદ્વાજ નામે બ્રાહ્મણ થયા. તેનું ૪૪ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું અંતિમ સમયે ત્રિદંડી પરિવ્રાજક થયા.

(૧૩) માહેન્દ્ર દેવલોક

ત્રિદંડીનો ભવ કરી તે માહેન્દ્રકલ્પમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળા દેવ બન્યા.

(૧૪) સ્થાવર પ્રાદાણ

દેવલોકમાંથી અવધીને કેટલાયે કાળ સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરી તે રાજગૃહ નગરમાં સ્થાવર નામના પ્રાદાણ થયા. તેનું આયુષ્ય ૩૪ લાખ પૂર્વનું હતું. જીવનના અંત સમયે ત્રદંડી પરિવ્રાજક થયા.

(૧૫) પ્રભુ દેવલોક

પંદરમાં લવમાં તે પ્રભુલોક નામે પાંચમાં દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળા દેવ બન્યા.

(૧૬) વિશ્વ ભૂતિ

દેવલોકનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, લાંબા સમય સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા પછી તે રાજગૃહ નગરમાં. વિશ્વનંદી રાજના લાઈ તથા યુવરાજ વિશાખા ભૂતિના પુત્રરૂપે જન્મ પામ્યા. તેનું નામ વિશ્વભૂતિ રાખવામાં આવેલું હતું. રાજ વિશ્વનંદીના પુત્રનું નામ વિશાખનંદી હતું.

એક વખત વિશ્વભૂતિ પુષ્પકરંડક ઉદ્યાનમાં તેની પત્નીઓ સાથે ક્રીડા કરી રહ્યો હતો. વિશાખનંદીના છળકપટ ભર્યા અનુચિત વ્યવહારથી તેને ઘણો આઘાત લાગ્યો. સંસાર પર વૈરાગ્ય આવ્યો અને દીક્ષા અંગિકાર કરી લીધી. ઉત્કૃષ્ટ તપ કરી આત્માને ભાવતાં તેમણે અનેક લઙ્ગિઓ પ્રાપ્ત કરી હતી. એક વખત વિહાર કરતાં વિશ્વભૂતિ અણગાર મથુરા નગરીમાં પધાર્યા, આ બાબુ વિશાખનંદી કુમાર પણ ત્યાંની રાજકન્યા સાથે લગ્ન કરવા આવ્યો હતો. શહેરના રાજમાર્ગ ઉપર રાજમહેલમાં તે ઉતર્યો હતો. વિશ્વભૂતિ અણગાર માસખમણ તપ કરતાં પારણાના દિવસે ફરતાં ફરતાં ત્યાં નીકળી પધાર્યા. વિશાખનંદીના અનુચરોએ મુનિને જોતાં જ તેનાં મનમાં ક્રોધ ભભુકી ઉઠ્યો, તે રોષભર્યા નેત્રોથી મુનિને જોઈ રહ્યો હતો, ત્યારે તરતની વિચારેલ ગાયના ગોથાથી વિશ્વભૂતિ અણગાર જમીન ઉપર ગળડી પડ્યા. નીચે પડેલા મુનિનો ઉપહાસ કરતાં વિશાખનંદી કુમારે કહ્યું : “તમારું તે પરાક્રમ કે, જે કોઠાના વૃક્ષને પાડતી વખતે જોયું હતું. તે આજે ક્યાં ચાલ્યું ગયું છે?” એમ કહી તે ખડખડાટ હસી પડ્યો. વિશ્વભૂતિ અણગારે પણ આવેશમાં આવીને ગાયના શિંગડા પકડીને, ચક્રની જેમ ગાયને ફેરવી આકાશમાં ઉછાળી દીધી અને કહ્યું : “શું દુર્બળ સિંહ, શિયાળથી પણ ઉતરતો હોય છે ? આ દુરાત્મા આજે પણ મારા પ્રત્યે દુર્ભાવના રાખે છે ? જો મારા તપ, જપ અને બ્રહ્મચર્યનું કંઈ ફળ હોય તો આગામી લવમાં અપરિમિત બળવાળો બનું. “એ રીતે નિચાળું (નિદાન) કરીને તે દોષની આલોચના કર્યા વગર જ તેણે આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું.”

(૧૭) મહાશુક દેવલોક

વિશ્વભૂતિના લવને પૂર્ણ કરી મહાશુક નામના સાતમાં દેવલોકમાં સત્તર સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દેવ થયા.

(૧૮) ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ

દેવલોકનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તે પોતાનપુર નગરમાં પ્રજાપતિ રાજની મહારાણી મૃગાવતીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયા, માતાએ સાત સ્વપ્ન જોયા. જન્મ થતાં પુત્રના પૃષ્ઠ ભાગમાં (વાંસામાં) ત્રણ પાંસળીઓ હોવાથી તેનું નામ 'ત્રિપૃષ્ઠ રાજ્યું. અનુક્રમે તેઓ યૌવનાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયા. અશ્વગ્રીવ નામના પ્રતિવાસુદેવ સાથે યુધ્ધ કરી તેને સંહાર કરી ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ તરીકે પ્રગટ થયા.

એક વખત સંધ્યાની સોહામણી વેળા હતી. સૂર્ય અસ્તાચળ તરફ પહોંચી ગયો હતો. તે વખતે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ પાસે કેટલાક સંગીતકાર આવ્યા. તેઓએ સંગીતની સુમધુર સ્વર લહેરીથી વાતાવરણને આનંદદાયી બનાવી દીધું. નિદ્રા આવવાને સમય થયો ત્યારે વાસુદેવે શય્યાપાલકને કહ્યું: “જ્યારે મને નિદ્રા આવી જાય, તે સમયે તમારે સંગીત બંધ કરાવી દેવું.” શય્યાપાલકે તે વાતની હા પાડી. થોડા જ વખતમાં સમ્રાટ નિદ્રાધીન થઈ ગયા. શય્યાપાલક સંગીત ઉપર ઝોટલો બધો મુગ્ધ બની ગયો કે તે સંગીતકારોને રોકી શક્યો નહીં. રાત ભર સંગીત આલતું રહ્યું. ઉઘાનાં સોનેરી કિરણો ફેલાવાની તૈયારી હતી. ત્યાંજ સમ્રાટની નિદ્રા ઉડી ગઈ, સમ્રાટે સંગીતને આલુ રહેલું જોયું. સમ્રાટે શય્યાપાલકને બોલાવી પૂછ્યું. “આમને રજ કેમ ન આપી?” તેણે નમ્ર નિવેદન કર્યું, “દેવ! સંગીત સાંભળવાના સુખમાં એક તાન થઈ જવાથી મેં તેમને અટકાવ્યા નહીં. આ વાત સાંભળતાં જ ત્રિપૃષ્ઠને ક્રોધ લબૂકી ઉઠ્યો. પોતાના સેવકોને બોલાવીને કહ્યું: “આજ્ઞાને અનાદર કરનારા અને સંગીત લોભી આ શય્યાપાલકના કાનોમાં ગરમાગરમ શીશુ રેડી ઘો.” સમ્રાટની ક્રોર આજ્ઞાથી શય્યાપાલકના કાનોમાં શીશુ રેડવામાં આવ્યું. ભયંકર વેદનાથી પીડાતાં તેણે પ્રાણ ત્યાગી દીધા. ત્રિપૃષ્ઠે સત્તાના મદમાં ઉન્મત્ત બનીને આવા ક્રૂર કૃત્યના કારણે નિકાચિત કર્મોનું ઉપાર્જન કર્યું. મહારાજા અને મહાપરિગ્રહમાં મશગૂલ બનીને ૮૪ લાખ વર્ષ સુધી રાજ્ય સંપદા ભોગવતાં રહ્યા.

(૧૯) સાતમી નરક

ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને સાતમી તમસ્તમા નામની નરકના અપ્રતિષ્ઠાન નરકાવાસમાં નારકી રૂપે ઉત્પન્ન થયાં.

(૨૦) સિંહ

ત્યાંથી નીકળીને તે કેસરી સિંહ બન્યા.

(૨૧) ચોથી નરક

ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તે ચોથી નરકમાં ગયા નરકમાંથી નીકળી તેમણે અનેક ભવ તિર્થ આદિના કર્યા.

(૨૨) પ્રિય મિત્ર ચક્રવર્તી

પશ્ચિમ મહાવિદેહક્ષેત્રમાં મુકા નામની નગરી હતી. ત્યાં ધનંજય મહારાજને ધારણી નામે રાણી હતી. નયસારનો જીવ ધારણીરાણીની કુક્ષિમા પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ગર્ભમાં આવતાં જ માતા ધારણીને ચૌદ સ્વપ્ન આવ્યા. સવાનવ માસે ધારણીએ સુકુમાર પુત્રનો જન્મ આપ્યો. માતા-પિતાએ તે પુત્રનું પ્રિયમિત્ર એવું સુંદર નામ પાડ્યું. યુવાવસ્થાએ પહોંચતા તેના અનેક રાજકન્યાઓ સાથે લગ્ન કરવામાં આવ્યા. તે પછી શુભ દિવસે તેને રાજાએ રાજ્ય ગાદી પર બેસાડી તેનો અભિષેક કર્યો. ધનંજય રાજાએ કોઈ એક આચાર્યશ્રીના ચરણોમાં દીક્ષાને અંગીકાર કરી પ્રિયમિત્ર રાજા રાજ્યનું રૂડી રીતે પાલન કરી રહ્યા છે. તેમની આયુધ્ધ શાળામાં નવ નિધાન અને ચૌદ રત્નો પ્રાપ્ત થયા. આયુધ્ધ શાળામાંથી ચક્રરત્ન બહાર નીકળતાં તેની પાછળ પ્રિયમિત્ર રાજા બીજારત્નો લઈને છ ખંડનો વિજય કરવા જાય છે. રત્નોના સહકારે છ ખંડ ઉપર વિજય મેળવી પ્રિયમિત્ર રાજા ચક્રવર્તી રાજા તરીકે પ્રસિદ્ધ થાય છે. મુકાનગરીમાં ફરી પ્રવેશ કરી છ ખંડની સત્તા અને ચક્રવર્તીપણાના સુખો લોગવતાં રાજ્યનું પાલન કરે છે.

એક સમયે મુકાનગરીના ઉદ્યાનમાં પોટિલ નામના આચાર્ય દેવ પધારે છે. તેમનો પ્રતિબોધ સાંભળી ચક્રવર્તી મહારાજ વૈરાગ્ય પામી પોતાના પુત્રને રાજ્યગાદી આપી, પોતે દીક્ષા અંગીકાર કરે છે. મુનિપણામાં રહી એક કરોડ વર્ષ સુધી આરિત્ર ધર્મનું પાલન કરે છે. સંયમ-તપ ધર્મની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના-સાધના કરતાં થકાં ૮૪ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય લોગવી અંત લાગમાં અણુસણ કરી સમાધિ લાવે કાળધર્મને પામતાં ત્રેવીસમાં ભવે સાતમા દેવલોકે જાય છે.

(૨૩) મહાશુક દેવલોક

નયસારનો આત્મા ત્રેવીસમાં ભવે સાતમાં મહાશુક નામના દેવલોકમાં સત્તર સાગરોપમની સ્થિતિવાળો દેવ થયો.

(૨૪) રાજકુમાર વિમળ

સાતમાં દેવલોકમાંથી ચ્યવી તે નયસારનો જીવ ભરત ક્ષેત્રના શાલ્વ દેશનાં રથપુર નગરની અંદર પ્રિયમિત્ર રાજાની વિમળા નામે મહારાણીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયો. સવાનવ માસે માતાએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. માતા-પિતાએ તેનું વિમળકુમાર

નામ પાડ્યું. યૌવનાવસ્થાને પ્રાપ્ત થતાં રાજાએ કુમારનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. વિમળ રાજા રાજ્યનું પાલન કરે છે. એકવાર વિમળ રાજા વનમાં ફીડા કરવા જાય છે. ત્યાં એક હરણને પારધીની જાળમાં ફસાયેલો જુઓ છે. તેની મરણાંત દશા જોઈને રાજાને અતુકરૂપા આવે છે. રાજા હરણને જાળમાંથી છોડાવી અભયદાન આપે છે. મુક્ત થયેલો મૃગલો જંગલમાં નાચતો કુદતો ફરવા લાગ્યો. રાજાએ આ હરણનો આનંદ જોઈ નિશ્ચય કર્યો કે દાણાળ સેટ્ઠં અમયપ્પયાળં સર્વ દાનોમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે. એમ જાણી રાજ્ય ભરમાં અમારી પડહ અભય ઘોષણા કરાવી પ્રજાને વિદિત કર્યું કે કોઈએ કોઈપણ જીવની હિંસા કરવી નહીં. સૌ પ્રાણીઓમાં આપણું જેવો જ આત્મા છે. કોઈપણ મરવા ચાહતો નથી. કોઈપણ જીવને મારવાનો આપણને અધિકાર પણ નથી. Live and let live જીવો અને જીવવા દો.

“જીવદયા” તે રત્ન ચિંતામણી સમાન અમૃતફળ દેનાર છે.

“જીવદયા” તે કલ્પવૃક્ષ સમાન ઈચ્છિત ફળને દેનાર છે.

“જીવદયા” તે કામધેનુ સમાન માંગ્યા મેઘ દેનાર છે.

દયાધર્મી આત્મા દુર્ગતિઓનો નાશ કરી અમૂલ્ય ભવને પામે છે. દયાથી વિભુષિત થયેલો જીવ માનવ ભવમાં સાધના કરી મોક્ષ નગર સુધી પહોંચી જાય છે. વિમળકુમાર રાજા શાશ્વત સુખને આપનારી જીવદયાના કારણે આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ફરીવાર મનુષ્ય જન્મને પ્રાપ્ત કરે છે.

(૨૫) નંદનકુમાર

નયસારનો જીવ પચ્ચીશમાં ભવે છત્રા નામે નગરીમાં જિતશત્રુ રાજાની ભદ્રા મહારાણીની કુક્ષીમાં ઉત્પન્ન થયો. જન્મ થતાં રાજા-રાણીએ તેનું નંદનકુમાર નામ પાડ્યું. યુવાવસ્થાએ પહોંચતા રાજાએ કુમારનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. નંદનરાજા ન્યાય નીતિથી રાજ્યનું પાલન કરે છે. ૨૪ લાખ વર્ષ સુધી રાજ્ય સુખ લોગવે છે. પ્રજાને પોતાના સંતાનની જેમ પાળે છે.

એકવાર શ્રી પોદ્દિલ નામના આચાર્ય નગરમાં પધાર્યા. રાજા દર્શનાર્થે ગયા. ધર્મ શ્રવણ કરી વૈરાગ્ય પામ્યા. રાજા એ રાજ્ય પરિત્યાગી આચાર્યશ્રીના ચરણોમાં દીક્ષાને અંગીકાર કરી. તેણે એક લાખ વર્ષ સુધી સંયમનું પાલન કર્યું તપશ્ચર્યા કરતાં તે મુનિરાજે નિરંતર માસખમણ તપની સાધના કરી. ૧૧ લાખ ૬૦ હજાર માસખમણ તે મુનિરાજે કર્યા. ૩૩૩૩ વર્ષ ૩ માસ ૨૯ દિવસ પારણાના થયા. વીસ સ્થાનકોની આરાધના કરતાં તીર્થંકર નામ ગોત્ર ઉપાજન કર્યું. અંતે એક માસની સંલેખના કરી આયુષ્યપૂર્ણ થયે પ્રાણુત દેવેલોકમાં ગયા.

(૨૬) પ્રાણુત દેવલોકે

નયસાર છબીસમાં ભવે દશમાં પ્રાણુત દેવલોકના પુષ્પોત્તરાવતંસક વિમાનમાં વીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવ થયા.

(૨૭) વર્ધમાન મહાવીર.

દશમાં દેવલોકથી અવીને તે બ્રાહ્મણકુંડ ગામમાં કોડાલસ ગોત્રીય ઋષભદત્ત નામના બ્રાહ્મણની પત્ની શ્રી દેવાનંદાના ગર્ભમાં પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયા. મરીચિના ભવમાં જાતિ અને કુલની શ્રેષ્ઠતાના દર્પના સર્પનો જે ડંસ હતો તેનું જેર હજી ઉતર્યું ન હતું. તેના ક્ષણ સ્વરૂપે ત્યાં દેવાનંદાના ગર્ભમાં આવવું પડ્યું અને સાડી ખ્યાસી રાત સુધી તે ગર્ભમાં રહ્યા.

જે રાત્રે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જલધર ગોત્રીય દેવાનંદાની કુક્ષિમાં ગર્ભ રૂપે અવતરિત થયા. તે રાત્રે દેવાનંદા માતા અર્ધ નિદ્રાવસ્થામાં હતાં. તે સમયે તેણે ઉદાર, કલ્યાણકારી, શિવ, ધન્ય અને મંગળરૂપ તથા શોભાયુક્ત ચૌદ સ્વપ્નાં જોયાં અને પછી જાગ્યા.

ચૌદ સ્વપ્ના

ગય-વસહ-સીહ-અમિસેય, દામ-સસિ-દિણયરં જ્યં કુંમં ।

પડમસર-સાગર-વિમાણ, ભવણ-ચયણુચ્ચય-સિહિં ચ ॥

તે ચૌદ મહાસ્વપ્નેનાં નામ આ પ્રમાણે છે. ૧ હાથી ૨ વૃષભ (બળદ) ૩ સિંહ ૪ અભિષેક કરાતી લક્ષ્મી દેવી ૫ કુલની માળા ૬ ચંદ્ર ૭ સૂર્ય ૮ ધ્વજ ૯ કુંભ ૧૦ પદ્મ સરોવર ૧૧ સાગર ૧૨ દેવ વિમાન અથવા ભવન ૧૩ રત્નરાશી ૧૪ ધુમાડા વગરનો અગ્નિ.

તે સમયે દેવાનંદા માતા આવા પ્રકારનાં ચૌદ મહાસ્વપ્નેને જોઈ જાગૃત થયા. હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થયા. તેનું મન આનંદિત અને પ્રીતિવાળું થયું. પરમ સુંદર મનવાળા થયા. તેનું હૃદય હર્ષથી પ્રકુલ્લિત થઈ ગયું. તેના રોમેરોમમાં આનંદ થઈ ગયો. સ્વપ્નેનું સ્મરણ કરી તે પોતાની રાખ્યામાંથી ઉઠ્યા. ત્વરા, અપણતા અને ભય વિનાની રાજહંસ જેવી ગતિએ ચલત થકાં તેઓ જ્યાં ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ છે ત્યાં આવે છે. ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણને “જય થાઓ, વિજય થાઓ.” આવા શબ્દો વડે વધાવે છે. પછી ભદ્રાસને બેસી, જરા શાંત અને સ્વસ્થ બનીને બંને હાથ બેઠી મસ્તકે અંજલિ લગાડી આ પ્રમાણે બોલી, “હે દેવાનુપ્રિય ! આજે હું જ્યારે અર્ધનિદ્રિત અવસ્થામાં શય્યામાં સૂતી હતી ત્યારે આવા પ્રકારના ચૌદ મહાસ્વપ્નેને જોઈ હું જાગી ગઈ હતી. તેણે હાથીથી લઈ નિર્ધુમ અગ્નિના નામ લઈ સ્વપ્નેને

કહી બતાવ્યા. હે દેવાનુપ્રિય ! આ મહા ચૌદસ્વપ્નોતું કલ્યાણમય કૃણ મને શું મળશે તે કહો ?”

ત્યાર પછી તે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ, દેવાનંદાની આ સ્વપ્ન સંબંધીની વાત સાંભળી, હૃદયમાં ધારણ કરી ખૂબજ હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થયા. તે સ્વપ્નના કૃણને વિચાર કરવા લાગ્યા, વિચારીને કહ્યું.

હે દેવાનુપ્રિયા ! તમે જે મહાસ્વપ્નો જોયા છે. તે ખરેખર વિશિષ્ટ પ્રકારના છે. તે સ્વપ્નો આરોગ્ય વર્ધક, દીર્ઘાયુ આપનાર, કલ્યાણ કરનાર, મંગળ કરનાર છે. તેનું કૃણ તમોને અર્થલાભ, ભોગલાભ, પુત્રલાભ અને સુખલાભ થશે. તમો અવશ્યમેવ પૂર્ણમાસે પુત્રરત્નને જન્મ આપશો. તે પુત્ર ઘણો જ સુકુમાળ, પાંચે ઈન્દ્રિયોથી પરિપૂર્ણ શરીરવાળો હશે. શુભ લક્ષણો, શુભ ચિન્હો અને શ્રેષ્ઠ ગુણવાળો થશે. સર્વાંગ સુંદર ચંદ્રની જેમ સૌમ્ય, કાંત, પ્રિય અને દેવકુમાર જેવો થશે.

ભારતીય સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં માનવ શરીરના લક્ષણ, વ્યંજન અને હસ્તરેખાના સંબંધમાં ઘણા વિસ્તારથી વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. લક્ષણ માનવના વ્યક્તિત્વ અને કૃતિત્વનું પ્રતિક છે. તીર્થંકર અને ચક્રવર્તી સમ્રાટના શરીર ઉપર એક હજાર આઠ લક્ષણ હોય છે. વાસુદેવના શરીર ઉપર એકસો આઠ અને સામાન્ય પ્રતિભા સંપન્ન વ્યક્તિના શરીર ઉપર બત્રીશ લક્ષણ હોય છે.

બત્રીશ લક્ષણ

તમારે સૌને માનવના બત્રીશ લક્ષણ જાણવા છે ? તો હવે સાંભળો. ૧ છત્ર ૨ કમળ ૩ રથ ૪ વજ્ર ૫ કાચબો ૬ અંકુશ ૭ વાવડી ૮ ધનુષ્ય ૯ સ્વસ્તિક ૧૦ તોરણ ૧૧ બાણ ૧૨ સિંહ ૧૩ વૃક્ષ ૧૪ શંખ ૧૫ ચક્ર ૧૬ હાથી ૧૭ સમુદ્ર ૧૮ કળશ ૧૯ મહેલ ૨૦ મત્સ્ય ૨૧ જવ ૨૨ ચક્ષુસ્તંભ ૨૩ સ્તૂપ ૨૪ કમંડળ ૨૫ પર્વત ૨૬ આમર ૨૭ દર્પણ ૨૮ વૃષભ ૨૯ પતાકા ૩૦ લક્ષ્મી ૩૧ માળા ૩૨ મોર ભાગ્યશાળી માનવને આ લક્ષણો તેના હાથ કે પગ વગેરેમાં હોય છે.

તે કાળ અને તે સમયમાં દેવરાજ શકેન્દ્ર પોતાના વિપુલ અવધિજ્ઞાનથી સંપૂર્ણ જંબુદ્વીપને જીત્યો છે. તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જંબુદ્વીપના ભારતવર્ષના દક્ષિણાર્ધ ભરતખંડના બ્રાહ્મણકુંડ નગરમાં કોડાલ ગોત્રીય ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની ભાર્યા ભલંધર ગોત્રીયા દેવાનંદાની કુક્ષીમાં ગર્ભરૂપે ઉત્પન્ન થયેલા જીવ્યો છે. તેનું હૃદય હૃષ્ટ, તુષ્ટ, પરમ આનંદિત અને પ્રીતિવાળું બની જાય છે. તે સિંહાસનથી નીચે ઉતરી વિધિપૂર્વક હાથ જોડી તીર્થંકર સન્મુખ આત આઠ કદમ આગળ આવીને નમોત્ક્રમણી વિધિએ અંજલિ મસ્તકે અડાડીને બોલ્યા :

નમોત્યુગં સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ આદિગરસ્સ

ચરિમતિત્યયરસ્સ..... વંદહ, નમંસહ । કેટપસૂત્ર

આદિકર ચરમ તીર્થકર શ્રમણુ લગવંત મહાવીરને નમસ્કાર થાઓ. લગવાનને વંદન નમસ્કાર કરી ઇદ્ર મહારાજ સિંહાસન ઉપર બિરાજે છે. તે પછી શકેન્દ્રને અધ્યવસાય, ચિંતન તથા અભિલાષારૂપે મનમાં સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો કે પહેલાં ક્યારેય આવું થયું નથી, વર્તમાનમાં થતું નથી, તેમ ભવિષ્યમાં થશે નહીં, કે તીર્થકરો, ચક્રવર્તીઓ, બળદેવો કે વાસુદેવો બ્રાહ્મણ કે બીજા અન્ય કુળમાં જન્મ્યા હોય ! તેઓ તો એક ક્ષત્રિય કુળમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ બ્રહ્મકુળમાં તીર્થકરનું ઉત્પન્ન થવું તે એક આશ્ચર્ય છે. આવી આશ્ચર્યકારી ઘટના અનંતકાળે થાય છે. આ એક વિરલ ઘટના છે. આવી ઘટના બેણે શાસ્ત્રમાં “અચ્છેરા” કહ્યા છે. આવી અઘટીત ઘટના-આશ્ચર્ય આ અવસર્પિણી કાળમાં દશ થયેલ છે.

દશ અચ્છેરા

હાણાંગણ સૂત્રમાં દશ આશ્ચર્યો બતાવ્યા છે. ૧ ઉપસર્ગ-લગવાન મહાવીર ઉપર ગૌશાલકે તેણુ લેશ્યા છેડેલી તેના કારણે છ માસ સુધી તીર્થકરપણામાં અશાતા વેદનીય લોગવવી પડી હતી. ૨ ગર્ભાપહરણુ ૩ સ્ત્રી તીર્થકર ૪ અભાવિત પરિષદ -લગવાન મહાવીરની પ્રથમ ધર્મપરિષદમાં માત્ર દેવો જ હતાં કોઈએ ચારિત્ર અગીકાર કરેલ નહીં. ૫ શ્રીકૃષ્ણજીનું અપરકંઠાગમન ૬ ચંદ્ર સૂર્યનું મૂળ વિમાને આવવું. ૭ હરિવંશ કુળની ઉત્પત્તિ-જુગલ્લીયુ નરકે ગયું. ૮ ચમરેન્દ્ર ઉત્પાત ૯ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા, (ઉંચાઈવાળા) ૧૦૮ આત્માઓ એક સમયે સિદ્ધ થયા. ૧૦ અસંયતની પૂજા,

આ દશ અચ્છેરા અનંતકાળે થાય છે. ન થવાનું થાય, ન બનવાનું બને, ન ઘટવાનું ઘટે તેને આશ્ચર્ય કહેવાય છે.

લગવાન મહાવીરને દેવાનંદાની કુક્ષીમાં ઉત્પન્ન થયેલા બાણી, શકેન્દ્રે હરિણુ ગમેષિદેવને બોલાવી આજ્ઞા કરી કે ભરતખંડના બ્રાહ્મણ કુંડ ગામમાં જાઓ, ત્યાં દેવાનંદા માતાની કુક્ષીમાં મહાવીરનો ગર્ભ છે. તેનું સંહરણુ કરી ક્ષત્રિયકુંડના મહારાણી ત્રિશલાની કુક્ષીમાં મુકો. બંને ગર્ભનું પરિવર્તન કરીને ફરી મને સમાચાર આપો. હરિણુગમેષિદેવ ગયા, ત્યાં માતા દેવાનંદાને તેમજ ઘરના સર્વ લોકોને અવસ્થાપિની નિદ્રાથી સુવડાવી દે છે. અશુભ પુદ્ગલોને દૂર કરી મહાવીરનું અપહરણુ કરી માતા ત્રિશલાની કુક્ષીમાંથી ગર્ભને લઈ દેવાનંદાની કુક્ષીમાં અને દેવાનંદાના ગર્ભને ત્રિશલાની કુક્ષીમાં અપહરણુથી મૂકે છે. બધું કામ પતાવી ઇન્દ્ર મહારાજને સમાચાર આપે છે. તમોને પણ આશ્ચર્ય થશે કે આવું કેમ બની શકે ?

શાસ્ત્રમાં માતા દેવકીના છ ગર્ભના પરિવર્તનની વાત આવે છે તે તમો જાણો છો. આજના વિજ્ઞાન યુગમાં આ વાત અસંભવિત નથી. એક અમેરિકન ડોક્ટર એક ભાટિયા સ્ત્રીના પેટનું ઓપરેશન કરતા હતાં. સમસ્યા એ હતી કે સ્ત્રી ગર્ભવતી હતી. તેથી ડોક્ટર એક ગાલણી બકરીનું પેટ ચીરી, તેના પેટના બચ્ચાંને વીજળીથી ચાલતા એક ડબ્બામાં રાખ્યું અને તે સ્ત્રીના પેટના બચ્ચાંને બકરીના પેટમાં રાખ્યું. ઓપરેશન કરી લીધા પછી ડોક્ટરે ફરીને સ્ત્રીનું બચ્ચું સ્ત્રીના પેટમાં અને બકરીનું બચ્ચું બકરીના પેટમાં મૂકી દીધું. સમય જતાં સ્ત્રી અને બકરીએ બચ્ચાંઓને જન્મ આપ્યો. તે બચ્ચાંઓ સ્વસ્થ અને તંદુરસ્ત હતાં.

આજે માનવના એકબીજાના હૃદય તેમજ શરીરનાં અંગોને ઓપરેશન દ્વારા બદલાવાના પ્રયોગો ચાલી રહ્યા છે. આસો વદ ૧૩ ના દિવસે ભગવાન મહાવીર સ્વર્ગમાંથી ચ્યુત થયા. માતા દેવાનંદાની કુક્ષીમાં ૮૨ રાત્રિ-દિવસ પસાર કર્યા. ઉત્તરાશ્વિનની નક્ષત્રનો યોગ થતાં જ ૮૩મી રાત્રિએ ગર્ભસંહરણ થયું. બ્યારે ભગવાન મહાવીર માતા ત્રિશલાની કુક્ષીમાં સ્થાપિત થયા ત્યારે માતા દેવાનંદાને અર્ધ નિદ્રાવસ્થામાં સ્વપ્ન આવ્યું. તે સ્વપ્નનો સાર એ છે કે દેવાનંદાના, ચૌદ સ્વપ્નનો મહારાણી ત્રિશલાએ હરી લીધા છે. એવું જોઈને તે જાગૃત થયા.

માતા ત્રિશલાદેવીને પણ એ જ સમયે ચૌદ સ્વપ્નો આવ્યા. જેના નામ વગેરે કહેવાઈ ગયા છે. આ ચૌદ મહાસ્વપ્નો જોઈને માતા જાગ્યા અને મહારાજા સિધ્ધાર્થને તે સ્વપ્નોની વાત કહી. રાજાએ સ્વપ્ન પાઠકોને બોલાવ્યા. તે સ્વપ્ન પાઠકોએ સ્વપ્ન શાસ્ત્રાનુસાર વ્યાખ્યા કરીને ચૌદ મહાસ્વપ્નનાનો જુદો જુદો અર્થ પણ બતાવ્યો. તમારે સ્વપ્ન કૃણ સાંભળવા છે ?

સ્વપ્ન કૃણ દર્શન

૧ ચાર દાંતવાળા હાથીને જોવાથી તે ચાર પ્રકારના ધર્મ (સાધુ સાધ્વી-શ્રાવક શ્રાવિકા રૂપ) ને કહેવાવાળો થશે.

૨ વૃષભને જોવાથી ભરત ક્ષેત્રમાં બોધ-બીજનું વાવેતર થશે.

૩ સિંહને જોવાથી કામદેવ વગેરે ઉન્નત હાથીઓથી ન ભંગાતા ભવ્ય જીવો રૂપીવનનું સંરક્ષણ કરશે.

૪ લક્ષ્મીને જોવાથી વાર્ષિક દાન દર્શિતીર્થ કર પદના અપાર ઐશ્વર્યનો ઉપયોગ કરશે.

૫ માળાને જોવાથી ત્રણ ભુવનના મસ્તક ઉપર ધારણ કરવા યોગ્ય અર્થાત્ ત્રિલોક પૂજ્ય બનશે.

૬ ચંદ્રને જોવાથી ભવ્ય જીવો રૂપી ચંદ્ર વિકાસી કમળોને વિકસિત કરનારા થશે અથવા ચંદ્રમા સમાન શાંતિદાયી ક્ષમાધર્મનો ઉપદેશ કરશે.

૭ સૂર્યને જોવાથી અજ્ઞાનરૂપ અંધકારનો નાશ કરીને જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવશે.
૮ ધ્વજના દર્શનથી ધર્મરૂપી ધ્વજને વિશ્વ ક્ષિતિજ ઉપર લહેરાવશે. અથવા જ્ઞાત કુળમાં ધ્વજરૂપ થશે.

૯ કળશને જોવાથી કુળ અથવા ધર્મરૂપ મહેલના શિખરના કળશ રૂપ થશે.

૧૦ પદ્મસરોવરને જોવાથી દેવ નિર્મિત સ્વર્ણ કમળો ઉપર બેસનારા થશે.

૧૧ સમુદ્રને જોવાથી સમુદ્રની માફક અનંત જ્ઞાન-દર્શન રૂપ મણિરત્નોના ધારક બનશે.

૧૨ વિમાનને જોવાથી વૈમાનિક દેવતાઓના પૂજ્ય બનશે.

૧૩ રત્નરાશિને જોવાથી મણિરત્નોથી વિભૂષિત થશે.

૧૪ નિર્ધૂમ અગ્નિને જોવાથી ધર્મરૂપ સુવર્ણને વિશુદ્ધ અને નિર્મળ કરનારા બનશે.

હે દેવાનુપ્રિય ! ત્રિશલા દેવીએ જે સ્વપ્ન જોયા છે, તેથી તે પુત્ર ત્રિલોકીનાથ ધર્મચક્રવર્તી તીર્થંકર જીન બનશે. આ સ્વપ્નનો આરોગ્યદાયક, તુષ્ટિદાયક, દીર્ઘાયુષ્યના સૂચક, કલ્યાણક અને માંગલિક છે.

સિદ્ધધર્મ મહારાજ સ્વપ્ન ફળ જાણી ખૂબ જ તુષ્ટ અને પ્રસન્ન થયા. તેણે સ્વપ્ન પાઠકોને કિંમતી ચીજો આપી, અત્યંત સન્માનપૂર્વક સત્કાર કર્યો અને જીવન પર્યંત આલે તેટલું પ્રીતિ દાન આપી વિદાય કર્યા. મહારાજએ મહારાણી ત્રિશલાને સ્વપ્નોના ફળની સઘળી વાત કરી. રાણી સાંભળીને પ્રસન્ન ચિત્ત થયા. સંતોષ પ્રાપ્ત કરી રાજાને પ્રણામ કરી સ્વસ્થાને સિધાવી ગયા.

જે રાત્રે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને જ્ઞાતકુળમાં લાવવામાં આવ્યા. તેજ રાતથી સંપૂર્ણ જ્ઞાતકુળ સોના-ચાંદીથી, ધન-ધાન્યથી, રાજ્ય-રાષ્ટ્રથી, સેના-વાહનથી, કૌશ અને કોઠાગારથી અંતઃપુર અને જનપદથી, યશ અને કીર્તિથી વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું.

તેજ પ્રમાણે વિપુલ ધન, સોનું, રત્ન, મણિ, મોતી, દક્ષિણા વ્રત શંખ, શિલા પ્રવાહ, પદ્મરાગ, માણેક વગેરે સારભૂત સંપત્તિથી તેમજ જ્ઞાતકુળમાં લોકોમાં પરસ્પર પ્રીતિ, આદર અને સત્કાર સદ્ભાવ વધવા લાગ્યો.

ગર્ભની સ્થિરતા અને માતાને શોક

ભગવાન મહાવીર ગર્ભમાં આવ્યા પછી માતા પ્રત્યેની અનુકંપા માટે ગર્ભ સંચલનથી માતાને દુઃખ ન થાય એ સમજી ભગવાને નિશ્ચલ થઈ, હલનચલન બંધ કરી દીધું. અકંપ બની ગયા, પોતાનાં અંગોપાંગને સંકેતથી લીધા, આવી રીતે માતાના ગર્ભમાં સ્થિર થઈ ગયા. આવી ક્રિયાથી માતા ત્રિશલા દેવીને વિચાર આવ્યો કે શું મારો ગર્ભ હરાઈ ગયો, શું મરી ગયો કે મારો ગર્ભ ચપી ગયો છે ? શા

કારણે મારો ગર્ભ હાલતો ચાલતો નથી ? આવા વિચાર કરીને ખિન્ન મન વાળી રાણી ચિંતા અને શોકમાં ડૂબી આત્મધ્યાન કરવા લાગી. આ બધું જોઈ રાજાનું સંપૂર્ણ ધર શોકાક્રુણ બની ગયું. સર્વત્ર શૂન્યતા અને ઉદાસીનતા છવાઈ ગઈ.

માતા વાત્સલ્યની અમર મૂર્તિ છે. તેની મમતા અદૌકિક હોય છે. સંસારની કોઈપણ શક્તિ તે મમતાની મૂર્તિની તુલનામાં ઉતરી શકતી નથી.

પુત્ર માતાની મમતાનો મેરૂ છે.

પુત્ર માતાની મમતાનું હૃદય છે.

પુત્ર માતાની મમતાનો પ્રાણ છે,

તેને માટે માતા સ્વયં ધગધગતી જ્વાળાઓમાં પ્રવેશે પણ પોતાના લાડલાના જરા જેટલાય કષ્ટ જોવા માંગતી નથી, પુત્રના થોડા પણ કષ્ટ તેના માટે અસહ્ય હોય છે. તેથી એક કવિએ કહ્યું છે ને... જનનીની જોડ સખિ ! નહીં મળે રે લોલ માતા ત્રિશલા ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડવા લાગ્યા. દાડણુ વિલાપ કરે છે. “હાય ! આ શું થઈ ગયું. મારા ગર્ભનો બાળક કેમ હાલતો ચાલતો નથી ! શું તે નષ્ટ થઈ ગયો છે, શું કોઈએ મારા પુત્ર રતનને છીનવી લીધો છે ?”

રાણીનું કંઈકે ડેહન, નિશ્વાસ, મરુછા આ બધું જોઈ દાસીએ દોડી આવી. ઉપચાર કરવા લાગી. અંતઃપુરમાં શોકનું મોજું ફેલાઈ ગયું. મહારાજ સિધ્ધાર્થે આ વાત સાંભળી. તેઓ પણ જલ્દી દોડી આવ્યા. રાણીની દયનીય દશા જોઈ રાજાની આંખમાંથી પણ આંસુ સરી પડ્યા. છતાં ધીરજ રાખીને તેણે કહ્યું : “મહારાણી ! ગભરાઓ નહીં ધીરજ રાખો, બધું ઠીક થઈ જશે. અધીરા ન બનો.”

તે પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર માતાના આવા સંકલ્પને જાણી પોતાના શરીરના એક ભાગને હલાવે છે. સાંભળો ક્યારેક સાડ કરવા જતાં નઠાડું પણ પરિણામ આવી જાય છે. આ ઘટના એવી જ બની ગઈ તમો પણ કોઈનું સાડ કરવા જતાં વિચારીને પગલાં ભરજો નહાં તો પાછળથી પસ્તાવું પડે છે.

ગર્ભ હલન-ચલનથી માતા ત્રિશલા ખૂબ પ્રસન્ન થઈ અને આનંદપૂર્વક રહેવા લાગી. આ ઘટનાથી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ગર્ભમાં રહ્યા થકાં એક સંકલ્પ કર્યો.

ગર્ભમાં અભિગ્રહ

ભગવાન મહાવીર ગર્ભમાં રહી અભિગ્રહ કરે છે કે “ન્યાં સુધી મારા માતા પિતા જીવતાં હશે ત્યાં સુધી હું મુંડિત થઈ ગૃહવાસનો ત્યાગ કરી દીક્ષા અંગીકાર કરીશ નહીં.”

છેવટે માતા ત્રિશલા ગર્ભનું રૂઢી રીતે પાલન કરવા લાગી. ગર્ભ પાલનના નિયમો હોય છે. પ્રત્યેક માતાઓએ આવા ગર્ભ પાલનના નીતિ નિયમો જાણ

બેઈએ અને તેનું અવશ્ય પાલન કરવું બેઈએ. જે માતાઓ નિયમોનું પાલન કરે છે. તેના ગર્ભથી તેનું સંતાન સારી રીતે જન્મ પામી સુખી થાય છે. માતાના પ્રશસ્ત દોહદને પૂર્ણ કરી તેને સારી રીતે સન્માનીત કરવામાં આવતાં હતાં. હવે માતા ત્રિશલા સવા નવ મહિના ગર્ભનું પાલન કર્યા પછી પુત્રનો જન્મ કેવી રીતે આપે છે તે માટે શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે.

તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં સમણે ભગવં મહાવીરે જે સે ગિહ્વાણં પદમે માસે દોચ્ચે પક્ષે ચિત્તસુધ્ધે તસ્સ ણં ચિત્તસુધ્ધસ્સ તેરસી દિવસેણં નવણં માસાણં बहुपडिप्पुन्नाणं અધ્ધર્મમાણં ય રાહંદિયાણં વિહ્વંતાણં ઉચ્ચાટ્ટાણગતેસુ ગહેસુ પદમે ચંદ્રજોગે સોમાસુ દિસાસુ ચિત્તિમિરાસુ વિસુધ્ધાસુ જતિણ્ણુ સવ્વ સઝણેસુ પયાહિણાણુ કૂલંસિ ભૂમિસપ્પિંસિ મારુયંસિ ષવાતંસિ નિપ્પુણ મેદિણીયંસિ કાલંસિ પમુદિતવક્કીલિણ્ણુ જળવણ્ણુ પુવ્વરત્તાવરત્ત કાલસમયંસિ હત્થુત્તરાહિં નક્કલ્લેણં જોણ્ણુવાગણં આરોગા આરોગં દારયં પયાયા ।

મહાવીર જન્મ દર્શન

તે કાળ અને તે સમયમાં (શ્રમણ ભગવાન મહાવીર) જ્યારે શિખ્ર ઋતુ ચાલી રહી હતી. શિખ્રનો પ્રથમ માસ એટલે ચૈત્ર માસ અને તેનો બીજો પક્ષ (શુકલપક્ષ) ચાલી રહ્યો હતો, ચૈત્ર માસના શુકલપક્ષનો તેરમો દિવસ હતો. અર્થાત્ ચૈત્ર સુદ ૧૩ના દિવસે નવ માસ અને સાડા સાત દિવસ પસાર થયા હતાં, તે વખતે જ્યારે બધા ગ્રહ ઉચ્ચ સ્થાનમાં આવેલ હતાં, ચંદ્રનો પ્રથમ યોગ ચાલી રહ્યો હતો, દિશાઓ બધી સૌમ્ય, અંધકાર રહિત અને વિશુદ્ધ હતી, જ્ય-વિજ્યનાં સૂચક બધો જાતનાં શુકન હતાં. શીતળ, મંદ સુગંધિત પવન પ્રદક્ષિણાવર્ત પૂર્વક વાતો હતો, પૃથ્વી ધાન્યથી સુસમૃદ્ધ હતી, દેશનાં બધાં માણસોનાં મનમાં આનંદ પ્રમોદ હતો, ત્યારે મધ્યરાત્રિના સમયે હસ્તોત્તરા નક્ષત્ર અર્થાત્ ઉત્તરાશ્વિણી નક્ષત્રના યોગમાં આરોગ્ય સંપન્ન ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ નિરોગી અને સ્વસ્થ એવા પુત્રને જન્મ આપ્યો.

બોલો ભગવાન મહાવીરસ્વામીની જય હો !

બોલો ત્રિશલા નંદન મહાવીરની જય હો !

બોલો સિદ્ધાર્થ કુળ દીપકવીરની જય હો !

બોલો વૈશાલી નંદ રાજકુમારની જય હો !

બોલો તીર્થપતિ વર્ધમાનસ્વામીની જય હો !

આચાર્યોએ બધા તીર્થંકરોના ગર્ભકાળનો ઉલ્લેખ કરીને એમ બતાવ્યું છે કે કયા તીર્થંકર કેટલા કાળ સુધી માતાના ગર્ભમાં રહ્યા.

૧ ભગવાન ઋષભદેવ સ્વામી નવ માસ અને ચાર દિવસ

- ૨ ભગવાન અજીતનાથ સ્વામી આઠ માસ અને પચ્ચીસ દિવસ
- ૩ ભગવાન સંભવનાથ સ્વામી નવ માસ અને છ દિવસ
- ૪ ભગવાન અભિનંદન સ્વામી આઠ માસ અને અઠ્યાવીસ દિવસ
- ૫ ભગવાન સુમતિનાથ સ્વામી નવ માસ અને છ દિવસ
- ૬ ભગવાન પદ્મપ્રભુ સ્વામી નવ માસ અને છ દિવસ
- ૭ ભગવાન સુપાર્શ્વનાથ સ્વામી નવ માસ અને ઓગણીસ દિવસ
- ૮ ભગવાન ચંદ્રપ્રભુ સ્વામી નવ માસ અને સાત દિવસ
- ૯ ભગવાન સુવિધિનાથ સ્વામી આઠ માસ અને છવીસ દિવસ
- ૧૦ ભગવાન શીતલનાથ સ્વામી નવ માસ અને છ દિવસ
- ૧૧ ભગવાન ત્રિયાંસનાથ સ્વામી નવ માસ અને છ દિવસ
- ૧૨ ભગવાન વાસુપૂજ્ય સ્વામી આઠ માસ અને વીસ દિવસ
- ૧૩ ભગવાન વિમળનાથ સ્વામી આઠ માસ અને એકવીસ દિવસ
- ૧૪ ભગવાન અનંતનાથ સ્વામી નવ માસ અને છ દિવસ
- ૧૫ ભગવાન ધર્મનાથ સ્વામી આઠ માસ અને છવીસ દિવસ
- ૧૬ ભગવાન શાંતિનાથ સ્વામી નવ માસ અને છ દિવસ
- ૧૭ ભગવાન કુંથુનાથ સ્વામી નવ માસ અને પાંચ દિવસ
- ૧૮ ભગવાન અરનાથ સ્વામી નવ માસ અને આઠ દિવસ
- ૧૯ ભગવાન મહિલનાથ સ્વામી નવ માસ અને સાત દિવસ
- ૨૦ ભગવાન સુનિસુવ્રત સ્વામી નવ માસ અને આઠ દિવસ
- ૨૧ ભગવાન નર્મિનાથ સ્વામી નવ માસ અને આઠ દિવસ
- ૨૨ ભગવાન નેમનાથ સ્વામી નવ માસ અને આઠ દિવસ
- ૨૩ ભગવાન પાર્શ્વનાથ સ્વામી નવ માસ અને છ દિવસ
- ૨૪ ભગવાન મહાવીર સ્વામી નવ માસ અને સાત દિવસ ગર્ભમાં રહ્યા.

ભગવાન મહાવીરનો જન્મ થવાથી કેવળ ક્ષત્રિયકુટુંબુર જ નહીં પણ ક્ષણભરને માટે સમસ્ત સંસાર લોકોત્તર પ્રકાશથી પ્રકાશિત થઈ ગયો. રાજા સિધ્ધાર્થે જ નહીં પરંતુ સંસાર ભરનાં પ્રાણીગણોએ અનિર્વચનીય આનંદનો અનુભવ કર્યો.

ભગવાનનો જન્મ મહોત્સવ ઉજવવા માટે ૫૬ દિશા કુમારિકાઓ આવી, ચૌસઠ

ઈંદ્રો અને અસંખ્ય દેવ દેવીઓએ મહાવીરનો જન્મ મહોત્સવ ઉજવ્યો. હવે મેરૂગિરિ ઉપર ઈંદ્ર મહારાજ ભગવાન મહાવીરના ખાલ સ્વરૂપને જન્માભિષેક કરવા કેવી રીતે લઈ જશે તેનાં ભાવ ભેદ અવસરે કહેવાશે.

પર્વરાજની કથા યાદ છે ને કે ભૂલી ગયા ?

ઉદાયન રાજા મુનિ બની ભગવાન મહાવીર સ્વામીની સાથે વિચરી રહ્યા છે. અલિચિ રાજકુમાર અંપાનગરીમાં માશીને ઘેર રહી ધર્મધ્યાન કરી રહ્યા છે. વર્ષો પસાર થઈ જાય છે. ઉદાયન મુનિ સ્વતંત્ર રીતે વિચરતાં પોતાના ભૂતકાળમાં ભોગવેલી રાજ્યનગરી વીતલય પાટણમાં પધારવાના છે. ત્યાંના મંત્રી અને રાજ્ય ખટપટીયા લોકોએ રાજકેશીને અનેક વાતોથી ભંભેર્યો છે. કેશી રાજા અમૃત સ્વરૂપ છે. રાજરમત કરનારા લોકો એરતું ઢાંકણ છે. તે લોકો કેશીરાજને કહે છે કે “મહારાજ ઉદાયન રાજ્ય છોડીને મુનિ તો બની ગયા પરંતુ તેને હવે પોતાની ભૂલ સમજાણી છે. રાજ્યને ફરીવાર મેળવવા માટે આવે છે. રાજ્ય મેળવી પોતાના રાજકુમારને રાજ્યસત્તા આપવા માંગે છે.

આવી બધી વાતો સાંભળી કેશી રાજા વિના વિચારે માન્ય કરી લે છે. ઉદાયન મુનિ રાજ્યમાં કેવી રીતે પ્રવેશ કરે છે. તેની સામે કેવી પરિસ્થિતિ સર્જાશે. તે બધી વાતો અવસરે કહેવાશે. આજે ભગવાન મહાવીરના જન્મનું વાંચન થયું છે. તમે સૌ કોઈનું અપમાન ન કરશો. ક્રોધ ન કરશો. સૌની સાથે પ્રેમ રાખશો. જીવન ધન્ય બનાવી આજનો દિવસ ધન્ય બનાવશો.

મહાવીર જન્મ

એક જનમ્યો રાજકુલારો, દુનિયાનો તારણહારો
વર્ધમાનનું નામ ધરીને, પ્રગટ્યો તેજ સિતારો રે...એક.
પૃથ્વી પરથી અંધકારનાં, વાદળ જાણે વીખરાયાં,
ગાયે ઉમંગે ગીત અખસરા, દેવોનાં મન હરખાયાં,
નારહીના જીવોએ નીરખ્યો, તેજ તણા અખકારો રે... એક.
ધાન વધ્યાં ધરતિના પેટે, નીર વધ્યાં સરવરીયાનાં,
ચંદ્ર સૂરજનાં તેજ વધ્યાં, ને સંપ વધ્યા સૌ માનવના,
દુઃખના દિવસો દૂર ગયાને, આવ્યો સુખનો વારો રે.....એક.
રંક જનોના દિલમાં પ્રસર્યું, આશ ભરેલું અજવાળું
ખેડી આવ્યો દીન દુઃખીયાનો, રહેશે ના કોઈ નોધારું
ભીડ જગતની ભાંગે એવો, સૌનો પાલનહારો રે.....એક.

ભગવાનની ખોજ !

(ભાદરવા સુદ ૩ તા. ૨૭-૮-૭૬ શુક્રવાર)

પર્વાધિરાજ પર્યુષણ પર્વનો આજે છઠો દિવસ છે. તેમની પરમકૃપા દ્વારા ભાઈઓ અને બહેનો આનંદનો અનુભવ કરી રહ્યા છે. તેમની આત્મિક ઋદ્ધિ અને અધ્યાત્મ વૈભવનું દર્શન કરી આપણે સૌ ધન્ય બની ગયા છીએ.

આજનો વિષય છે. ભગવાનની ખોજ !

ભગવાનની શોધ-ખોજ શબ્દ શું છે ? પૂર્વના પ્રવચનોમાં કહેવાઈ ગયું છે કે ખોજ એટલે સંશોધન.

ખોજ એટલે હુંઠવું.

ખોજ એટલે રિસર્ચ.

આ વિશ્વમાં વૈજ્ઞાનિક થિયરીનાં ઘણાં Research Institutions છે. જેમાં ભૌતિક-જડ તત્ત્વનું સંશોધન થાય છે. ઘણાં કેમિકલો એક બીજા સાથે મિશ્રિત કરી નવા તત્ત્વોના આવિષ્કાર કરે છે. ભૌતિક પદાર્થનું સંશોધન આ યુગ માટે સુલભ થઈ ગયું છે. વાઈકિંગ મંગળ ઉપર ઉતર્યું. તેની આબોહવા, વાતાવરણ, છવાણું-ફીટાણું છે કે નહીં તેવા અનેક કારણોનું સંશોધન કરે છે.

આજનો યુગ Atomic Age કહેવાય છે.

વાઈકિંગ નં. ૧ જેતું સંશોધન કરે છે. તેની માટીમાં અને ત્યાંની આબોહવામાં શું છે ? તેના માટે એક લેબોરેટરી Laboratory કામ કરી રહી છે. આ બધી વાતો તમારાથી અજાણી નથી. જગતમાં એવા ઘણાં ઘણાં પદાર્થો છે. જેતું સંશોધન ચાલી રહ્યું છે. પરંતુ આજે તો આપણે એવા તત્ત્વની શોધ કરવી છે કે જેનાથી જીવન સફળ બની લાય.

માનવ જીવંતી એ સંશોધન મટેની જીવંતી છે.

Human life is for research of life

આજે આપણે ભગવાનની ખોજ કરવી છે આપણો પ્રથમ પ્રશ્ન એ છે કે ભગવાન ક્યાં છે ? where is God ? ઘણાં એમ કહે છે કે ભગવાન ગુફામાં છે, કૈલાસમાં છે, જંગલોમાં છે. કોઈ કહે છે મંદીરમાં તીર્થમાં છે. અનેક ધર્મ અને અનેક વિચારધારા ઈશ્વર-ભગવાન માટેની પ્રયત્ન છે. ઈશ્વરનું નિવાસસ્થાન આ જગતમાં

છે, એવું કહેનારા અને મનનારા ઘણાં છે પરંતુ કોઈએ આ વિશ્વમાં લગવાનના સાક્ષાત્ દર્શન કર્યા હોય એવો કોઈનો અવાજ નથી. તમે મુંબઈ વાસીઓ છો. તમેને મુંબઈમાં કોઈ જગ્યાએ લગવાનના દર્શન થયા ? કદાચ તમે મંદીરમાં કે દેવળોમાં જઈને એમ કહી ઉઠો કે અમે લગવાનના દર્શન કરી આવ્યા. મંદીરમાં જેના દર્શન થાય છે તે પરમાત્મા સાક્ષાત્ નથી. પરંતુ તેની સ્થાપના કરેલી પ્રતિમા મૂર્તિ છે.

લગવાનની શોધ માટે કરોડો રૂપિયા ખર્ચી મોટા મોટા દેવળો અને સ્મારકો ઉભા કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં દેવ-દેવી-ઈશ્વર વગેરેની પ્રતિષ્ઠાઓ પણ થાય છે. છતાં કોઈ બુદ્ધિશાળીએ ગૌરવથી એમ નથી કહ્યું કે અમે ઈશ્વરના દર્શન કર્યા.

ઈશ્વર-લગવાનના બે સ્થાન છે. એક તો એ છે કે જે આત્મા કર્મ રહિત બની, શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ, નિરંજન નિરાકાર રૂપ બની સિધ્ધાલયમાં સિધ્ધ સ્વરૂપે બિરાજે છે તેને ઈશ્વર કહેવાય છે. તેના સ્વરૂપની વિવેચના ઔપપાતિક સૂત્રમાં વર્ણવી છે.

દીહં વા હસ્સં વા, જં ચરિમિ ભવે હવેજ્જ સંઠાણં ।
તત્તો તિમાગ હીણં, સિધ્ધાણોગાહણા મણિયા ॥
જત્થ, ય ઇગો સિદ્ધો, તત્થ અણંતા ભવક્કવય વિમુક્કા ।
અણ્ણોણ્ણ સમોગાઢા, પુટ્ઠા સન્ને ય લોગંતે ॥
અસરીરા જીવધણા, ઉવવત્તા દંસણે ય ણાણેય ।
સાગારમણાગારં, લક્કવણમેયં તુ સિદ્ધાણં ॥

ઈશ્વર સ્વરૂપી આત્મા ભવથી મુક્ત થતી વખતે, ચરમ શરીરનો ત્યાગ કરતી વખતે શરીરની જેવી આકૃતિ હોય છે. સદા એવી જ આકૃતિમાં મુક્ત આત્મા રહે છે. ફેર માત્ર એટલો જ પડે છે કે મુક્ત થયા પછી શરીરની અવગાહનાનો ત્રીજો ભાગ ઘટી જાય છે. સિધ્ધ લગવાનને જુદા જુદા સ્થાનની જરૂર નથી. અમૂર્ત હોવાને કારણે જ્યાં એક સિધ્ધ રહી શકે છે. ત્યાં અનંત સિધ્ધ પણ રહી શકે છે.

સિધ્ધ જીવો અશરીરી હોવાથી શરીરને કારણે આત્મપ્રદેશોમાં જે પોલાર રહે છે. તેવી સિધ્ધ અવસ્થામાં નથી રહેતી. તેઓ કેવળ જ્ઞાન-દર્શનમાં સદા લીન રહે છે. સર્વે દેશકાળ તથા ભાવોને કેવળજ્ઞાન વડે જાણે છે અને કેવળ દર્શનથી દેખે છે. પૂર્ણ રૂપથી અવ્યાબાધ મુક્ત આત્માઓમાં જે અનુપમ આનંદ વર્તે છે, તે મનુષ્યોમાં કે સ્વર્ગના દેવતાઓમાં હોતો નથી. સિધ્ધ લગવાનના સુખ પાસે સ્વર્ગીય સુખની કશીએ ગણતરી થઈ શકતી નથી. દેવતાઓનાં સુખને ભૂત વર્તમાન તથા ભવિષ્ય કાળના સમયથી ગુણવામાં આવે તો પણ તે મુક્તિના સુખની તોલે આવી શકતું નથી.

જહણામ કોઈ મિચ્છો, નગર ગુણે બહુ વિહે વિયાળંતો
 ન ચણ્ડ પરિકહેડું, ઉવમાણ તહિં અસંતીણ ॥
 જહ સવ્વ કામ ગુણિયં, પુરિસો મોત્તુણ મોયણં કોઈ
 તળહા છુહા વિમુક્કો, અચ્છેજ્જ જહા અમિય તિત્તો ॥
 નિસ્થિણ સવ્વ દુક્ખા, જાડ જરા મરણ બંધણ વિમુક્કા ।
 અવ્વાબાહં સુક્કં, અણુહોંતિ સાસયં સિદ્ધા ॥

ઔપપાતિક સૂત્ર

કોઈ અભણ મ્હેચ્છ વ્યક્તિ અત્યન્ત સુંદર નગરનો અનુભવ કરે અને પછી તેનું વર્ણન કરે ત્યારે તે સાચું વર્ણન કરી શકતો નથી. તેવી રીતે મુક્તિના સુખનું વર્ણન શબ્દો વડે અશક્ય છે, કારણ કે તેને કોઈ વસ્તુ જણાતી નથી કે જેની સાથે તેની સરખામણી કરી શકે. હાં, ખોટી ઉપમાનો આસરો લઈ વાતો કરવી હોય તો થાય. જેમ કોઈ ભૂખ્યો તરસ્યો માણસ ઘણા શ્રેષ્ઠ પદાર્થોનો આહાર કરીને તૃપ્ત થાય, તે જ રીતે મુક્ત આત્મા અતૂલ્ય, અવ્યાબાધ અને શાશ્વત સુખમાં ખિરાજમાન છે.

મુક્ત આત્મા—સિદ્ધ લગવાન બધા દુઃખોથી મુક્ત થઈ ગયેલા છે. જન્મ, જરા, મરણ તથા બંધનથી તે મુક્ત છે તથા તે શાશ્વત સુખનો અનુભવ કરે છે.

આવું પરમ સુખનું ધામ ને લગવાનનું નિવાસ સ્થાન છે. જેને મોક્ષ કહેવાય છે. જેને મુક્તિ કે સિદ્ધિ કહેવાય છે. લગવાનનું ખીણું સ્થાન સમજવું હોય તો પ્રત્યેક જીવનું નિવાસ સ્થાન શરીર છે. જે શરીરમાં આત્મા છે તે આત્મા વ્યવહારથી તે શરીરના આધારે તે પર્યાય સ્વરૂપે ઓળખાય છે. જેમ કે દેવ-મનુષ્ય-નારકી-તિર્થંચ વગેરે વગેરે. નિશ્ચયથી તો પ્રત્યેક શરીરનો આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપની ગણનાએ એટલે શુદ્ધ પર્યાયે સિદ્ધ સમાન છે. જેની ઘણી વાતો અને કથન આગલા પ્રવચનોમાં થઈ ગયું છે. પરમાનંદ પદ્મીશીમાં ઈશ્વર શરીરમાં કેવી રીતે રહ્યા છે. તે વાતનું કથન પંડિત કેને કહેવાય ? તેની ઓળખાણ કરાવતાં આચાર્યશ્રી ફરમાવે છે.

પરમાહ્વાદ સંપન્ન, રાગ-દ્વેષ વિવર્જિતં ।

સોઽહં તુ દેહમધ્યે સ્થો, યો જાનાતિ સ પંડિતઃ ॥

આકાર રહિતં શુદ્ધં, સ્વ સ્વરૂપે વ્યવસ્થિતં ।

સિદ્ધમષ્ટ ગુણોપેતં, નિર્વિકારં નિરંજનં ॥

તત્સમં તુ નિજાત્માનં, યો જાનાતિ સ પંડિતઃ ।

સહજાનંદ ચૈતન્યં, પ્રકાશયતિ મહિયસે ॥

પાષાણેષુ યથા હેમ, દુગ્ધ મધ્યે યથા ઘૃતં ।
તિલમધ્યે યથા તૈલં, દેહ મધ્યે તથા શિવઃ ॥

કાષ્ઠ મધ્યે યથા વહ્નિઃ, શક્તિ રૂપેણ તિષ્ઠાંત ।
અયમાત્મા શરીરેષુ, યો જાનાતિ સ પંડિતઃ ॥

રાગ-દ્વેષથી રહિત, પરમ આહલાદ સંપન્ન. દેહની અંદર રહેનારો તે હું એટલો ભગવાન છું. જે આ સ્વરૂપને જાણે છે તે પંડિત છે. નિરાકાર, શુદ્ધરૂપ, સ્વ સ્વરૂપમાં વ્યવસ્થિત, સિદ્ધત્વના અષ્ટગુણવાળો, નિર્વિકાર, નિરંજન સમાન ખરેખર આપણો આત્મા છે. જે આ સ્વરૂપને જાણે છે તે પંડિત છે. સહજનંદ ચૈતન્ય સ્વરૂપ આ આત્મા હૃદયમાં પ્રકાશી રહ્યો છે. જેવી રીતે પથ્થરની અંદર હેમ, દુધની અંદર જેમ ઘી, તલની અંદર જેમ તેલ રહે છે. તેવી રીતે શરીરની અંદર શિવ-ભગવાન રહેલ છે. લાકડામાં જેમ અગ્નિ શક્તિરૂપ રહે છે તેવી રીતે આ આત્મા શરીરમાં રહે છે. જે આ પરમાત્મ સ્વરૂપ ભગવંત સ્વરૂપને જાણે છે તે પંડિત છે.

આ બધા કથનથી એ નિર્ણય થાય છે કે આપણો આત્મા પણ ભગવાન છે. આપણે પોતે ભગવાન છીએ. I am god હું પોતે ઈશ્વર છું.

અહીં સ્વાભાવિક પ્રશ્ન થાય છે કે જો ઈશ્વર મારી અંદર છે કે હું પોતે જ ભગવાન છું તો પછી મારે ભગવાનની યોજ કરવાની જરૂર નથી ? આવા સ્વરૂપનું જેને જ્ઞાન થાય અને કહે કે હું ઈશ્વર છું તો લોકો તેની મશકરી કરે. જેને જ્ઞાન નથી તેને પોતાનું સ્વરૂપ ઈશ્વર સમાન હોય તેની અવશ્ય શંકા થાય.

આ જીવે પોતાની જાતને ઈશ્વર કહેવા જેવી રહેવા દીધી નથી. તેથી તે માન્ય ન કરી શકે. તમારી જાત શું છે ? તમારી અંદર શું પડ્યું છે ? તેનો કયારેય વિચાર કર્યો છે ? આપણું શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાન રૂપ છે. પર્વાધિરાજ પર્યુષણ પર્વના દિવસો આલી રહ્યા છે. આવા મંગળ દિવસોમાં શુદ્ધ સ્વરૂપનું દર્શન કરજો. નહીં તો પેલા માછલા અને મૃગલા જેવી સ્થિતિ થશે. કવિએ કહ્યું છે.

પાની મેં મીન પિયાસી, મોઢે સુન સુન આવત હાંસી.

એક બહેન નદીને કિનારે વાસણ સાફ કરીને, બે ડગલા અંદર ઉતરી ઘડામાં પાણી ભરી રહી છે. ત્યારે નદીના નીરમાં વહેતાં માછલે આવીને કહ્યું. ઉભા રહો ! મને તમારે ત્યાં લેતા જાઓ. હું તરસ્યું છું, મારો કંઠ સુકાવા માંડ્યો છે. આ સાંભળી પેલા બેન બોલ્યા. “અરે મત્સ્ય ! તમો શું કહો છો ? તમારે જે જોઈએ છે તે તમારી પાસે જ છે તમારો ઉત્પત્તિ જેમાં છે તેમાં જ તમારી ઈચ્છા પુર્ણ થશે.

આ રૂપક શું કહે છે. જીવની કેટલી મોટી અજ્ઞાનતા છે. પોતાને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી. જુઓ ! આ જીવની કેવી દશા છે ?

કસ્તુરી મૃગ નાભી માંહી, ફિરત વન વન ઉઠાસી.

મોઢે સુન સુન આવત હાંસી (૨)

જંગલના મૃગલાને કસ્તુરીની સુગંધ આવી. સુગંધથી ઘણો જ ખુશ થયો. તેને સુગંધ મેળવવાનું મન થયું. એને થયું કે આ સુગંધ તો આજ જંગલમાંથી આવી રહી છે. જેથી તે સુગંધની શોધમાં ખૂબ જ ભમી રહ્યો છે. આકુળ વ્યાકુળ બની ગયો છે. કસ્તુરી માટે પહાડનાં મૂળમાં જાય છે. જંગલની ઝાડીએ ઝાડીએ ફરી રહ્યો છે. વૃક્ષવૃક્ષના થડને સ્પર્શી આવ્યો. ક્યાંયે કસ્તુરીના દર્શન ન થયા તેણે ઘણું સંશોધન કર્યું. અંતે થાકી ગયો અને ધરતી ઉપર લાંબો થઈને આળોટવા માંડ્યો.

તે સમયે જંગલમાં ત્યાંથી એક મહાત્મા પસાર થાય છે. મહાત્માએ આ મૃગલાની સ્થિતિ જોઈ જાણી ગયા. સંત મૃગને કહે છે. “ઉસો થા, મૃત્યુ શૈખ્યા પર કેમ સુનો છે ?” તારે શું જોઈએ છે ? મૃગ કહે છે. “મારે તો કસ્તુરીના દર્શન કરવા છે.” સંતે, મૃગને ઉલો કર્યો અને સમજાવ્યું. “ભલા ! તારે જે જોઈએ છે તે તારી પાસે જ છે. તારે ક્યાંયે જવાની ભટકવાની કરીએ જરૂર નથી.”

એમ કહેવાય છે કે કસ્તુરી નેપાલ દેશ તરફ થાય છે. તમો જાણી ગયા હશે કે મૃગને જે જોઈએ છે તે ક્યાં છે ? કસ્તુરીની ઉત્પત્તિ મૃગની નાભીમાં થાય છે. તે જ્યારે પાકે છે ત્યારે તેની સુવાસ બહારમાં ફેલાય છે. મૃગલો પોતાની નાભીમાં કસ્તુરી પાકી છે. તે જાણતો નથી. સુગંધ પણ ત્યાંથી આવે છે, તેની પણ તેને ખબર નથી. છેવટે મૃગલાને જ્ઞાન થાય છે અને પોતાની આહક વસ્તુ પોતાની પાસે છે. તે જાણી ઘણો ખુશ થાય છે. તેણે પોતાની જાતનો ગૌરવ મનાવ્યો અને આનંદથી રહેવા લાગ્યો.

આ તો રૂપક છે. તેમાંથી બોધ મેળવવાનો છે. સંસારના જીવોની પણ આજ સ્થિતિ છે. તેને ભગવાનના દર્શન કરવા છે. દર્શન માટે ભગવાનની ખોજ કરી રહ્યા છે. તે પણ મૃગની જેમ જાણતા નથી કે મારે જે જોઈએ છે તે દૂર નથી મરી જ પાસે છે.

ભગવાનની ખોજ કરવી છે તો પ્રથમ ભગવાનના સ્વરૂપને અવશ્ય જાણી લેવું જોઈએ. નિશ્ચયનયથી માફે શુદ્ધ સ્વરૂપ તે પરમાત્મા સ્વરૂપ છે અને વ્યવહારથી જે શરીર ધારીને ઝાળખાઈએ છીએ તે આપણું અસલી-મૂળ સ્વરૂપ નથી, તેથી કહ્યું છે.

હું છું સિદ્ધ પરમાત્મા, હું છું આત્મરામ

હું છું જ્ઞાતા જ્ઞેયનો, ચૈતન માફે નામ !

હું સિદ્ધ પરમાત્મા સમ છું. હું આતમરામ છું. હું જ્યેનો જ્ઞાતા છું. મારું નામ ચેતન છે. કેવી સુંદર વાત કરી છે. તમે આવું ક્યારે જાણશો ?

હું અનંત સુખનો ધણી, સુખમય મુજ સ્વભાવ
અવિનાશી આનંદમય, તે હું ત્રિભુવન રામ !
શુદ્ધ અમારું રૂપ છે, શોભિત સિદ્ધ સમાન
અનંત ગુણથી યુક્ત આ, ચિદાનંદ ભગવાન !
જેવો સિદ્ધ ક્ષેત્રે વસે, તેવો આ તન માંહી
નિશ્ચય દષ્ટિ નિહાળતાં, રંચ ફરક નહીં કાંઈ !

પરમાત્મ છત્રીશી

પરમાત્મ છત્રીશીમાં કહ્યું છે કે ત્રણ લોકમાં જેવું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. એવો હું અનંત સુખનો સ્વામી છું. અવિનાશી, આનંદમયી એવો હું ત્રિભુવન રામ છું.

આવો ઈશ્વર ક્યાં છે ? ક્યાં છે ભગવાન ? મુંબઈના હરિયા કાંઠે વીસ માળના ફ્લેટમાં શું ભગવાન વસે છે ? હરિભાઈ કહે છે. હાં. હું હરિ-ભગવાન છું. સિદ્ધ સમાન શોભિત શુદ્ધ અમારું રૂપ છે. અનંતગુણથી યુક્ત આ ચિદાનંદ ભગવાન સ્વરૂપ છે. સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં આત્માનું જે સ્વરૂપ છે. તેવું આ શરીરમાં પણ છે. નિશ્ચયનયથી વિચારતાં તેમાં અંશમાત્ર કંઈ ફરક નથી

આ વિશ્વમાં એવી પણ એક માન્યતા છે કે જગતના નાથ ઈશ્વર એક છે. સૃષ્ટિના જીવો તેના અંશ રૂપ છે ભગવાન પાપનો નાશ કરવા આ પૃથ્વી ઉપર અવતાર ધારણ કરે છે. પરંતુ જૈન ધર્મ અવતાર વાદી નથી. તે ઉત્તારવાદી છે. તેવું સુનિશ્ચિત એવું મંતવ્ય છે કે કોઈ પણ આત્મા કે સત્પુરૂષ, ઈશ્વર કે ઈશ્વરનો અંશ હોતો નથી. પૂર્ણ શુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી ફરીને અશુદ્ધ સ્થિતિમાં આવી શકના નથી. અવતારનો અર્થ એવો છે કે ઈશ્વરત્વથી નીચે ઉતરીને માનવ બનવું અને ઉત્તરનો અર્થ એ છે કે માનવથી ભગવાન બનવું. જૈનધર્મના તીર્થંકર નિત્ય બુદ્ધ અને નિત્ય મુક્ત રૂપમાં રહેવાવાળા ઈશ્વર નથી. તેમ તેઓ ઈશ્વરના અંશ કે અવતાર પણ નથી. તેઓ જગતના જીવોની જેમ સામાન્ય પ્રાણીમાંથી આગળ વધે છે. સંયમ સાધના અને તપ આરાધના કરીને તેઓએ જીવનને ઉજ્જવળ કયું હોય છે. તેઓ એક જીવનની સાધનાથી નહીં, પરંતુ અનેક જન્મોની સાધના આરાધનાથી તીર્થંકર બન્યા હોય છે. જૈન દષ્ટિએ ભગવાનનું આ સ્વરૂપ છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પણ કહે છે.

જિન પદ નિજપદ ઐક્યતા, ભેદભાવ નહીં કાંઈ
લક્ષ થવાને તેહનો, કહ્યાં શાસ્ત્ર સુખદાઈ

શાસ્ત્રકાર કહે છે પરમાત્મ પદ પ્રાપ્તિનું લક્ષ્ય જે સુખદાઈ છે. તે જિનપદ અને પોતાનું જે પદ છે તે બંને નિશ્ચયથી એક છે. તેમાં કંઈ ભેદભાવ નથી.

અપ્પા સો પરમપ્પા

આત્મા તે જ પરમાત્મા છે.

જીવ તે જ શિવ છે,

ભકત તે જ ભગવાન છે.

અંતરનો વિભુ તે જ મારો પ્રભુ છે.

ઈશ્વરની ખોજ કરવા માટે એક પૈસાના ખર્ચની જરૂર નથી. જેની પાસે પારસમણિ હોય તેને સોનું મેળવવાની જરૂર નથી.

એક વખત એક દરિયા કાંઠેના ગામમાં વાત ચાલી કે આપણા દરિયા કાંઠે પથ્થરો પડ્યા છે, તેમાં પારસનો પથ્થર છે ? આ વાત સાંભળી કેટલાક યુવાનો તુરત હિસા થઈ ગયા અને દરિયા કાંઠે રવાના થયા. યુવાનોએ પથ્થરોમાં ખોજ ચલાવી. પથ્થરે પથ્થર ખોજી કાઢ્યો પરંતુ તેમાં ક્યાંયે પારસ ન મળ્યો. આમાં એક બુદ્ધિમાન યુવાન હતો. તેણે બુદ્ધિ દ્વારા સંશોધન કર્યું. તે એક લોખંડનો નાનો થાંભલો લાગ્યો. થાંભલાને રેતીમાં સરખી રીતે ખોડ્યો. તે બહુતો હતો કે આ પથ્થરોમાં જે પારસ હશે તેના સ્પર્શથી પેલો થાંભલો સોનાનો બની જશે. જેથી પથ્થરના ઢગલામાંથી એક એક પથ્થર લઈ પેલા થાંભલાને અથડાવા લાગ્યો. ફેકતાં ફેકતાં ઘણાં પથ્થર ફેંકાઈ ગયા. છેવટે એક પથ્થર દ્વારા સ્પર્શ કરાઈને પેલો થાંભલો સોનાનો બની ગયો. જેવો થાંભલો સોનાનો થયો કે તુરત જ તે પથ્થરને તેણે લઈ લીધો. હવે તેને ભાન થયું કે આ પથ્થર નથી પરંતુ પારસ છે. જગતમાં પથ્થરને શોધવાની જરૂર નથી પરંતુ પારસની ખોજ કરવાની છે. આવી રીતે સમ્યક્ સાધના દ્વારા આ આત્મા પરમાત્મા બની શકે છે. ભગવાન બનવું હોય કે સાચા સુખ શાંતિને મેળવવા હોય તો અમારી જેમ સંયમ અને તપના પારસ મેળવી દેવો. અમારી પાસે આવા પારસ છે. જેના દ્વારા અમે તો ભગવાન બનવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ. આ બહેનોને પણ પારસ મળી ગયો લાગે છે. તેઓએ ઘણો મોટો તપ આરંભ્યો છે.

ઘાટકોપર મોટા સંઘને આંગણે જે મહાસતીજીઓને માસખમણ તપ ચાલે છે. કાંદાવાડી સંઘને આંગણે બા. પ્ર. વિદુષી શ્રી લીલમબાઈ મ. ના સુશિખ્યા બા. પ્ર. શ્રી મનિષાબાઈ મ. તથા બા. પ્ર. શ્રી સુમનબાઈ મ. એ પણ માસખમણ તપ કર્યા છે. અમારા સંતોમાં પણ બા. પ્ર. શ્રી રાજેન્દ્ર મુનિજીએ તથા બા. પ્ર. શ્રી પ્રકાશ મુનિજીએ પણ મસખમણના તપ કર્યા છે. માટુંગા સંઘમાં બા. પ્ર. શ્રી હંસાબાઈ મ. એ સોળ મહથ્થુ તપ કર્યો છે. આપણા શ્રી સંઘાણી ઘાટકોપર સંઘને આંગણે

તપસ્વી બેનશ્રી વ્રજકુંવર બેને માસખમણ કરેલ છે. કુમારી રેખાબેન અને બેનશ્રી મુકતાબેન પણ માસખમણ તપ કરી રહ્યા છે.

આત્માને પરમાત્મા બનવા માટે ચાર સાધનો છે. જેને શાસ્ત્રમાં ચાર માર્ગનું નામ આપવામાં આવેલ છે.

નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તદા ।

एस मग्नुत्ति पन्नत्तो, जिणेहिं वर दंसिहिं॥ ઉત્ત. ૨૮/૨

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ આ ચાર પ્રકારથી મુક્ત મોક્ષનો માર્ગ કેવળજ્ઞાની જિનેશ્વરોએ ફરમાવ્યો છે. આપણે ત્યાં શાસ્ત્રમાં અષ્ટ મંગળ બતાવ્યા છે. તેમાં સ્વસ્તિક એક મંગળ છે. તમોએ સ્વસ્તિક બેયો છે ? હાં, જેને સાથીયો કહેવાય છે.



આ મંગળ પ્રતિક સમા સ્વસ્તિકને ઘણાં વર્ષો પૂર્વે જર્મન લોકો પોતાના દેશમાં લઈ ગયા હતાં, અને આ મંગળ ચિહ્ન તેમના રાષ્ટ્રધ્વજમાં રાખવામાં આવેલ હતું. આપણે ત્યાં શુભ અને માંગલિક કાર્યોમાં સ્વસ્તિકને કરવામાં આવે છે. આ સ્વસ્તિકને ચાર પાંખડા હોય છે. ચાર શા માટે છે ? આ સ્વસ્તિક મુક્તિના મંગળ માર્ગનું દર્શન કરાવે છે. તમો મુંબઈમાં રહો છો ને ? આ મુંબઈમાં પ્રવેશ માટેના કેટલા માર્ગ છે ? મુંબઈમાં પ્રવેશ કરવાના ચાર માર્ગ છે. વિમાન માર્ગ, જલ માર્ગ, ટ્રેઈન માર્ગ અને પૈદલ-પગ માર્ગ અમો આ પગ માર્ગે. મુંબઈમાં પ્રવેશ્યા હતાં. તમોને યાદ છે ને ? કયાં સ્વાગત કરવા આવ્યા હતાં ?

“ ભારીવલી ”

પર્વાધિરાજના માંગલિક દિવસોમાં જીવન ધન્ય બનાવવા માટે આ ચાર પ્રકારના સમ્યક્ માર્ગનું અવલંબન કરવું જોઈએ. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને તપ એ મુક્તિના પરમ ઉત્કૃષ્ટ સાધન છે. આ ચાર સાધન દ્વારા અનંતાંજીવો સિદ્ધ પરમાત્મા થયા છે. વર્તમાને થઈ રહ્યા છે અને ભવિષ્યમાં અનંત જીવો આ ચાર સાધન દ્વારા જ ભગવાન બનશે.

પર્વાધિરાજે કેવો આનંદ છલકાવી દીધો છે. કેવી શાંતિ છે ? કેટલી કૃપા અને કેવો આશીર્વાદ ? આ બધો પ્રતાપ પર્વાધિરાજનો છે. આ માંગલિક પર્વમાં જે લોકો આવા ઉત્તમ સાધન વડે પુરૂષાર્થ કરશે તેમને ભગવાન અવશ્ય મળી જશે. તેમનો પરમ પુરૂષાર્થ ભગવાનની ખોજને સફળ કરશે.

શ્રી સંઘ આ પર્વણીમાં તમારા સૌનો સહકાર માગે છે તમો તમારી બહાલી સંપત્તિનો ત્યાગ કરી, દાનધર્મ વડે સંઘની સેવામાં સહયોગી બનજો.

ઉદાયન મુનિ વિહાર કરતાં વિતલય પાટણ પધારી રહ્યા છે. કેશી રાજવીએ મંત્રી આદીની વાતને સત્ય માની લીધી છે. રાજા મુનિને નગર પ્રવેશ કરવાની મના કરમાવે છે. જનતાને જાહેરાત કરે છે કે રાજાની આજ્ઞા વિરૂધ્ધ જો કોઈ વ્યક્તિ ઉદાયન મુનિને પોતાને ત્યાં નિવાસ આપશે તેને રાજા તરફથી મૃત્યુના ઘાટ ઉપર હિતારવામાં આવશે. મુનિ જ નગરમાં પ્રવેશ કરે છે. પરંતુ સૌ પોતાના દ્વાર બંધ કરી દે છે. મુનિ નગરમાં ફરીને જહાર આલ્યા જાય છે. ભયંકર ગરમી અને સખત તાપમાં મુનિને જતાં જોઈ કોઈને દયા આવતી નથી. સૌના અંતરને ભગવાન જાણે સુધ્ધ ગયો હોય તેમ કોઈપણ વ્યક્તિ ઉદાયન મુનિને આવકાર કે આશ્રય આપતું નથી. હવે મુનિરાજતું શું થશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૪૭

ઈન્સાનની કદર !

(ભાદરવા સુદ ૪ તા. ૨૮-૮-૭૬ શનીવાર)

પર્વાધિરાજના પદાર્પણને આજે સાત દિવસ થયા છે. તેમની આપણા સૌ ઉપર અસીમ કૃપા છે. પર્વાધિરાજે આપણા સંઘમાં પરમ ઉદ્ભાસ પાથરી દીધો છે. તપસ્વી ભાઈ બહેનોના મંગળ તપનો પ્રકાશ છવાઈ ગયો છે.

આજનો વિષય છે “ ઈન્સાનની કદર ” !

ઈન્સાન એટલે માનવ. કદર એટલે બહુમાન-સન્માન. જગતના સર્વ પ્રાણીઓમાં માનવ સન્માનનીય પ્રાણી છે. તેની અવશ્ય કદર થવી જોઈએ. માનવ પુરૂષાર્થ શીલ પ્રાણી છે. તે ક્ષણે ક્ષણે પોતાના કાર્ય પુરૂષાર્થની સફળતા પછી અન્ય લોકો પાસે કદરની આહવા કરતો હોય છે. નાના-મોટા સૌને પોતાનું સ્વતંત્ર સ્વમાન હોય છે. તેથી તેને સંતોષ થતો નથી. તે બીજા પાસેથી પણ સન્માનની કામના સેવતો હોય છે.

આપણા તપસ્વી ભાઈબેનો ઉપર પર્વાધિરાજની મીઠી મહેર છે. પર્વના આનંદની લહેર લેતા સૌ શાતામાં છે. આજે તો કુદરત પણ કદર કરી રહી છે. જેથી વરસાદના અમી છાંટણા થઈ રહ્યા છે. માનવ એ સભ્ય સમાજનું અંગ છે તે વિવિધ પ્રકારના વ્યવહાર અને વ્યવસાયમાં જોડાઈ જઈ કર્તવ્ય બજાવી રહ્યો છે. કાર્યપ્રવૃત્તિમાં રમણ કરતાં તેમને મોટા બનવાની એક મહત્ત્વાકાંક્ષા હોય છે.

મોટાઈ સૌને માંગી મળતી નથી. મોટાઈ માટે મહાપુરૂષાર્થની આવશ્યકતા રહે છે.

પલ્કે દો કલમે અગર કોઈ મુસલમાં હો જાય
ફિર તો હૈવાન મી દો રોજ મેં ઇન્સાં હો જાય

સભ્યતાની અને માણસાઈની વાતો કરનારા ભલે ઉજળા કપડામાં સફેદ ખાદીનો અલ્લો, સફેદ ધોતીયું અને માથે સીધો ટોપી પહેરી રાખે. આ પહેરવેશથી કદાચ સમાજમાં ઘણાં લોકો એમ સમજી લે કે આ મહાનુભાવ ઘણાં ઉંચા વિચારવાળા લાગે છે. પરંતુ જેના અંતરમાં દયા કે દાન નથી, અંતર કંઠણથી ભીંજાયું નથી સાધાર્મિક લોકો માટે લાગણી નથી. માત્ર પાંચ પચાસ કે હજાર રૂપિયા આપી દેવાથી કોઈ મહામાનવમાં ખપવાનો નથી, માણસ પોતે જ પોતાની સજ્જનતાની પ્રશંસા કરતો હોય છે. સભ્યતાની કે સજ્જનતાની માત્ર વાતો કરવાથી કોઈ પ્રસિધ્ધિને વરી શકાતું નથી. અંતર મેલું છે, અજ્ઞાનથી અંધકારમય છે. તે ભલે બહારમાં ગમે તેટલો ઉજળો દેખાતો હોય, તેથી શું વળે ? આ ભેદ માનવને કદી મહાન બનાવી નહીં શકે. આજની દુનિયામાં જેન્ટલ મેન Gentle man શબ્દ બહુ પ્રચલિત થઈ ગયો છે. તમો જાણો છો કે જેન્ટલ મેન કોને કહેવાય ?

કોટશ્ચ પાટલુનશ્ચ, શીરસે હેટશ્ચ પાદે ચુટશ્ચ ।

મુખે શ્વેત ચીરુટશ્ચ, સ જેન્ટલમેન ઇતિ ઉચ્યતે ॥

કાંઈ કોટ, પાટલુન, ખૂટ, ટાઈ અને ટોપો પહેરી લેવાથી કે સફેદ સીગારેટ ચા ચીરૂટ પીવા માત્રથી કોઈ જેન્ટલ મેન બની જતું નથી. આજના યુવાન અને યુવતીઓએ તો ફેશનમાં માઝા મૂકી દીધી છે. શરીર અને અંગોપાંગના બહુ ખુલ્લા પ્રદર્શન થઈ રહ્યા છે. આવા ખુલ્લા પ્રદર્શનોએ વિષય અને વિકારને જન્મ આપ્યો છે. વિષયવિકારી જનતાનું અંતે પતન થાય છે. આજના પુણ્યવાનોને પતનમાંથી ઉગારવા હોય તો તેમને ફેસનના વ્યસનથી મુક્ત કરો.

જેન્ટલમેન કોને કહેવાય ? અંગ્રેજીમાં Gentle એટલે નમ્ર કહેવાય છે. Man એટલે માણસ, જેનામાં નમ્રતા એટલે વિનય અને માનવતા એ બંને હોય તેને જેન્ટલમેન કહેવાય છે. આજે આવા ફેશનવાળા કહેવાતા જેન્ટલમેનોનો ખૂબજ વધારો થતો જાય છે. આજે તો ઇંડા ખાવા, દારૂ પીવો, હોટલ કે રેસ્ટોરામાં જવું, આ બધું સામાન્ય ગણાવા લાગ્યું છે. જો તમારા સંતાનો આ પતનને માર્ગે જતાં હજી નહીં અટકે તો ભવિષ્ય તમારા માટે પણ ઉજ્જવળ નથી. એનો અને દીકરીઓની કોઈ મર્યાદા નહીં રહે અને શીલ-સદાચારનો નાશ થશે. માણસ માણસને માટે ખતરનાક બનશે. ફરહત સાહેબે કહ્યું છે.

मज्झव से न इमान को खतरा है बहुत ।

दुनिया में न सेतान से खतरा है बहुत ।

सच पूछे जो मुझसे कोई फरहत साहव ।

इन्सान को इन्सान से खतरा है बहुत ।

આ જગતમાં કોઈ ધર્મ કે પંથનો વધારે ભય નથી. કોઈ શેતાન પણ એટલો ભયંકર નથી પરંતુ ફરહત સાહેબ કહે છે કે જો તમે મને સાચું પુછતા હો તો માનવ જ માનવ માટે ભયંકર બની ગયો છે. આજે માનવતા મરી પરવારી છે. માનવના સ્થાને દાનવતાના દીપકો પ્રકટી ચુક્યા છે. માનવતાની ઉપર દાનવતાનું કક્ષન ઓઢાડી દેવામાં આંચું છે. આજના લોકોએ માનવતાનું તિલક બૂસી દાનવતાનું કલંક કપાળે લગાવી દીધું છે. આજનો સંસાર એક ગંભીર પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. માનવે માનવજાત માટે જ મોટો ભય ઉભો કરી દીધો છે. તે સુખે નથી જીવી શકતો તેમજ નથી સુખે કોઈને જીવાડી શકતો. આવા ભય અને ખતરાની સામે સદ્ગુણોની વિકાસ યોજનાનો પ્રચાર નહીં થાય, ત્યાં સુધી આ પ્રશ્નોનું સમાધાન કેમ બની શકે ?

જ્ઞાની જનોએ માનવના ત્રણ પ્રકારનો નિર્દેશ કર્યો છે.

૧ દેવસ્વરૂપે માનવ ૨ દાનવ સ્વરૂપે માનવ ૩ માનવ સ્વરૂપે માનવ. તમોએ દત્તાત્રયની મૂર્તિ જોઈ હશે ? તેને કેટલા મુખ હોય છે ? ત્રણ રાવણને કેટલા માથા હતાં ? દશ. આજના માણસને કેટલા માથા છે ? તેને તો હજાર માથા પણ ઓછા પડે તેમ છે. રાવણ તો ઘણો મર્યાદા શીલ હતો પરંતુ આજનો માનવ તો ગયો વિત્યો છે. માનવના ત્રણસ્વરૂપમાં પ્રથમ છે દેવસ્વરૂપ.

૧ દેવસ્વરૂપી માનવ : દેવ કોને કહેવાય ? જે કોઈની પાસેથી કંઈપણ લેતો નથી છતાં સૌને આપવાનું જ કામ કરે છે. કુળની આશા રાખ્યા વગર બાણે દેવા માટે જ કેમ અવતર્યો હોય ! પર્વાધિરાજ પર્યુષણ પર્વના મહામંગલકારી દિવસોમાં જૈનો લેવા કરતાં આપવાનું વધારે પસંદ કરે છે. પ્રશ્ન થાય છે કે આપવું કોને અને કેવી રીતે ?

એકવાર એક સ્થળે ધર્મસભાનું આયોજન કરવામાં આંચું. તે સભામાં માણસો ખીચો ખીચ ભરાઈ ગયા હતાં. તે વખતે એક કાર દરવાજામાં આવીને ઉભી રહી ગઈ. ચૌપન ઈંચના હગલાધારી ચાર મહાનુભાવો નીચે ઉતર્યા. તેઓનો રૂઆબ પણ બાણે જબરો હતો. માથે સફેદ ટોપી અને હાથમાં સફેદ રૂમાલ હતો. તેઓ પાછળથી આવ્યા હતાં અને આગળ જવા માંગતા હતાં. તેઓ જેવા આગળ વધવા ગયા કે પોલીન્ટિયરો એ અટકાવ્યા. એ ભાઈઓ ! આગળ જગ્યા નથી, અહીં બેસી બેસો. આ ચારે સજ્જનો માત્ર દેખાવમાં જ ઈંચા ન હતાં તેઓ પૈસે ટકે પણ ઈંચા હતાં.

એકે કહ્યું : તમે અમને ઓળખ્યા નહીં ? આજની ધર્મ સભામાં અમે દાન દેવા આવ્યા છીએ. એમ કહેતાં થકાં તેઓ આગળ ચાલ્યા ગયા.

તમારી સભામાં વધારે કોને માન ? પૈસાને કે પૈસાદારને ? ભલે તમે દાન આપો પરંતુ પાછળથી આવ્યા છે જેથી આગળ આવવાનો પ્રયાસ ન કરવો જોઈએ. પાછળ બેસીને દાન આપશો તો લોકો તમોને આગળ લાવશે. પેલા ચાર સજ્જનો આગળ આવીને બેઠા છે. સૌનું ધ્યાન તેના ઉપર કેન્દ્રિત થાય છે. મંત્રી પણ જાણી ગયા છે. તે કહેવા લાગ્યા, શુરૂ મહારાજ ! હવે પ્રવચન થોડી વાર બંધ રાખો. અમારે અમારી સંસ્થાઓના નિભાવ માટે ફંડ ફાળા કરવા છે. છેવટે ફાળો થાય છે અને ચારે જણાએ એક એક હજાર રૂપિયાની રકમ નોંધાવી. આ નાની એવી વાત શું કહી જાય છે ? કોઈ પણ આશા-ફલ-કામના માન કે મોટાઈ માટે માત્ર દાન કરવામાં તે ઉત્તમ દાન ન કહેવાય. ધર્મસભાઓમાં પૈસા કે પૈસાદારની કિંમત કરતાં ત્યાગ વૈરાગ્ય અને તપસ્વીઓનું વધારે માન હોવું જોઈએ. સદ્ગુણી જન સદા સર્વત્ર સન્માનનીય હોવા જોઈએ. આજે માણસની કદર નથી, પૈસાની કદર વધારે થવા લાગી છે, પૈસો જડ છે તેના કરતાં ચેતનની કિંમત વધારે છે. એક સ્વામીજીએ કહેલું કે પૈસો તો ધૂળ છે, તમે વિચારો કે આ ધૂળ માથે ચડાવનારા કેટલા ? આપણી વાત ચાલે છે માનવના ત્રણ સ્વરૂપની, લેવાની અંશમાત્ર કામના વગર જે દેતા શીખ્યો છે તે દેવસ્વરૂપી માનવ છે.

૨ દાનવ સ્વરૂપી માનવ : દાનવ કોને કહેવાય ? જે વ્યક્તિ કશુંએ દેવા માટે નહીં પરંતુ માત્ર લેવા માટે જ જન્મ્યો છે. તેને દાનવ કહેવાય છે. લાવો, લાવો અને લાવો. લેવામાં જ આનંદ અને સંતોષ છે. ઘણી વાર સંઘ જમણો થાય છે. સ્વામી વાતસદ્યના સમયે જમનારાઓની કેટલી મોટી લીડ હોય છે. તેમાં જમનારા તો સૌ છે પરંતુ આવવા ઘો ! આવવા ઘો ! ના અવાજ કરનારા કેટલા અને સંઘ જમણના ફાળામાં લખાવનારા કેટલા ? દાનવની પરિભાષા શું ?

આદદાતિ, આદદાતિ, આદદાત્યેવ ન દદાતિ કિંચન સ સ્તેન ।

એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે દાનવ સ્વરૂપે માનવને દાનવ ન કહેશે. પરંતુ ચોર કહેજો જે હંમેશને માટે સંઘ, સમાજ, શાસન રાષ્ટ્ર પાસેથી લીધા જ કરે છે પરંતુ ક્યારેય પણ કશુંએ દેતો નથી માનવ દાનવ નહીં પણ ચોર છે. જૈન સમાજમાં એવા લોકો ઘણાં છે કે જેઓ પર્વાગિરાજ પર્યુષણ પર્વમાં પણ આઠે દિવસ દાન-પેટ્રીમાં એક પૈસો પણ દાન ન નાંખે અને શક્તિ પ્રમાણે થોડુંએ દાન ન કરે. જૈન સમાજમાં દર વર્ષે મુખર્ષ જેવા શહેરમાં લાખો રૂપિયાના દાન મળે છે. જેમાંથી દવા-સ્કુલ ફી રાહત માટે રૂપિયા લોકોને આપવામાં આવે છે. તમારા ઉપર કોનો કોનો

ઉપકાર છે. તમોએ કોની કોની પાસેથી શું શું મેળવ્યું છે ? તેનો વિચાર આ દિવસોમાં જરૂર કરી લેજો. જો માત્ર લેવામાં જ ગણુના થશે અને દેવામાં કંઈ નહીં તો પછી ત્રણ સ્વરૂપમાં તમારી શાની ગણુના થશે. હવે વાત કરીએ માનવ સ્વરૂપે જીવતાં માનવની.

૩ માનવ સ્વરૂપી માનવ : માનવ કોને કહેવાય ? જેનામાં માનવતા જીવંત છે તે માનવ. જેને દેતા પણ આવડે છે અને લેતા પણ આવડે છે તે માનવ. જે આપે છે અને લેયે પણ છે. જેને Give and take આપો અને લેયો કહેવાય છે. કલકત્તામાં એક ન્યૂ મારકેટમાં સ્ટોર હતો. જેનું નામ હતું Give and take store પૈસા આપો અને માલ લેયો. તમોને આ વાત ગમે છે કે નહીં ? જમા ન કરાવો ત્યાં સુધી કેમ મળે ? માનવ માનવ રીતે જીવવા નથી માંગતો. તેને લેવું છે પરંતુ દેવું નથી સમાંતર સિધ્ધાંતો સ્વીકારવામાં નહોં આવે ત્યાં સુધી સમાજમાં સમાનતા જેવું નહીં રહે. જેને માત્ર લેવું જ છે પણ કંઈ આપવું જ નથી. એવા માનવને પંડિતો અને સજ્જન પુરૂષો માનવ કહેવા તૈયાર નથી.

એક ગરીબ માતાનો પુત્ર એકવાર બિમાર પડે છે. તેની બિમારી વધતી ચાલે છે. થોડીવારમાં તો સીરીયસ બની ગયો. તેના પાડોશમાં મહેશભાઈ આચાર્ય નામના એક વ્યક્તિ રહેતા હતાં. તેમને ખબર પડવાથી તેઓ જલ્દી દોડી આવ્યા. આવી જોયું તો છોકરાની સ્થિતિ વધારે ગંભીર દેખાણી. મહેશભાઈ તુરત જ ડોક્ટરને બોલાવી લાવ્યા. ડોક્ટર સાહેબે નિદાન કર્યું. ઇન્જેક્શન આપવાની વાત કરી. ડોક્ટરે લખી આપેલા ઇન્જેક્શન લેવા પેલા સેવાલાવી મહેશભાઈ રીક્ષા કરી બજારમાં જાય છે. Jain Medical Store જૈન મેડીકલ સ્ટોર પાસે રીક્ષા ઉભી રાખી મહેશભાઈ સ્ટોરમાં ગયા અને ત્યાં જઈ ડોક્ટરે લખી આપેલો કાગળ આપ્યો. સ્ટોરવાળાએ તુરત જ બે ઇન્જેક્શન કાઢી પેક કરીને મહેશને આપ્યાં મહેશભાઈએ બિલ ચુકવવા માટે ખીસામાં હાથ નાખ્યો. પરંતુ ખીસામાંથી પૈસા ન નીકળ્યા. મહેશભાઈએ સ્ટોરવાળાને કહ્યું કે હું ઉતાવળમાં પૈસા લાવતાં ભૂલી ગયો છું. હમણાં પાછો આવી આપી જાવ છું. સ્ટોરવાળો કહે છે પહેલા પૈસા લઈને આવો પછી ઇન્જેક્શન લઈ જાવો. એમ કહી પેલું પેકેટ લઈ લીધું. મહેશભાઈ કહે છે, “તમારા એક જૈન ઘરે વિધવા માતાનો એકનો એક યુવાન પુત્ર છેલ્લા શ્વાસ લઈ રહ્યો છે. ડોક્ટર ઘેર બેઠા છે. હું તો તેનો પાડોશી છું. આ તો જીવન મરણનો પ્રશ્ન છે. લાવો, હું હમણાં ઘરથી પૈસા લાવી આપું છું.”

સ્ટોરવાળાને દયા ન આવી, મહેશભાઈને ઘણું લાગી આવ્યું. તેઓ ઢીલા પડી ગયા. રીક્ષા પાસે આવ્યા. રીક્ષાવાળાએ મહેશ ભાઈનું ઉદાસ અને ઢીલુ મુખ જોઈ

કહ્યું: “કેમ સાહેબ! આટલી ઉતાવળ કરી છતાં ઇન્જેક્શન ન લાવ્યા? “મહેશ બધી વાત કરે છે.” લાઇ! હું તો ઉતાવળમાં ને ઉતાવળમાં પૈસા લાવતાં જ ભૂલી ગયેલો.”

રીક્ષાવાળો ગરીબ વ્યક્તિ છે. તે જાતનો મુસલમાન છે. તેના દિલમાં રહેમ-દયા છે. તેણે તુરત જ પોતાના ખિસ્સામાંથી દશ રૂપિયાની નોટ કાઢીને મહેશભાઈને આપી જલ્દી લઈને ચાલો! મહેશભાઈ પેલા જૈન સ્ટોરમાં જઈ ઇન્જેક્શન લાવ્યા ઇબ્રાહિમ તુરત જ રીક્ષા રવાના કરી. તમે જોયું! સ્ટોરની ઉપર જૈનનું લેખલ લગાડ્યું છે. પરંતુ જૈનત્વ નથી. જેટલી દયા-કરૂણા પેલા રીક્ષાવાળાને આવી એટલી દયા લાવના જૈનને ન આવી. આ બેમાં સાચો જૈન કોણ? તમારે ત્યાં સ્ટોરમાં કોઈ દવા લેવા આવે તો શું કરો? આમ જ કે કંઈ દયા-અનુકર્યા આવે ખરી? પેલો જૈન સ્ટોર વાળો તો માનવતા વેચીને બેઠો હતો. તે તો માત્ર પૈસાનો જ ચારી હતો. તમે તેના જેવા માત્ર લેવામાં જ ન સમજશો. જૈન હોય તો દુઃખીને જોઈ અંતર હલી જાય. કરૂણા અને અનુકર્યાથી તેનું હૃદય ઉમરાઈ જાય. ઇબ્રાહિમ મુસલમાન હતો છતાં શું બોલ્યો હતો. તે સાંજળવું છે. મહેશભાઈને તે કહે છે. “તમે પારોશીના પુત્ર માટે માનવતા દાખવો છો. તો હુંય માણસ છું ને? આવા સમયે પૈસા કામ ન લગાડે તે ઇન્સાન નથી, તે તો ઇન્સાનના રૂપમાં શેતાન છે.” જે સ્ટોર ઉપર જૈનનું નામ છે તેની માનવતા મરી પરવારી છે પરંતુ આખો દિવસ કાળી મગ્ગુરી કરી, મહેનત કરી પૈસા કમાવનારને કેવો કહેવો?

આ બાબુ પૈસા કમાઈ ધનવાન બની ગયા. જૈન ઘરમાં જન્મ લઈ જૈન બની ગયા. તેથી કંઈ જૈન બની જવાય છે ખરું? આ છે માનવતા બે સ્વરૂપ એક જૈનનું સાઈન બોર્ડ લગવી ધર્મ-માનવતા ચૂકી ગયો. બીજો એ કે જે મુસલમાન હોવા છતાં ઇન્સાનની કદર કરી અને માનવતાની મહેંક ફેલાવી. માનવતા કોનામાં ગણવી? મુસલમાનમાં કે પેલા જૈનમાં? આ બેમાં સાચો ગરીબ કોણ? જૈન કે મુસલમાન? તમે જવાબ નહીં દઈ શકો. કારણ કે તમે પણ જૈન જ છો ને?

ઘણા દવાના સ્ટોરવાળા સ્વિવારે પણ સ્ટોર ખુલ્લો રાખે. શા માટે? દયા માટે! ઇન્સાનની કદર માટે કે પૈસા કમાવવા માટે? અરે ઘણાં ડોક્ટરી લાણનારા વિદ્યાર્થીઓ દર્શનાર્થે આવે ત્યારે અમો તેને પુછી લઈએ. “ભાઈ! લાણીને શું કરશો? ગુરૂમહારાજ! અમો ડોક્ટર બનશું અને ગરીબોની અને બિમારોની સેવા કરીશું. ડોક્ટર બની ગયા પછી સાચી સેવા કરનારા કેટલા? તમે તો જાણો છો કે કોણ સેવા કરે છે અને કોણ ગરીબો ઉપર લૂંટ ચલાવે છે.

એકવાર એક ગરીબને ઘેર ડોક્ટર દરદીને જોવા લાવેલા. ડોક્ટર દરદીને તપાસે છે. તેટલામાં જ પેલો દરદી મૃત્યુ પામી ગયો. ઘરનાં સૌ રડવા લાગ્યા. ડોક્ટર

હિલા થઈ બહાર આવ્યા અને ઘરના માલિકને કહે છે મારી ફી આપો ? ગરીબ દરદી મરી ગયો છતાં ફી માંગતા ડોક્ટરને શરમ નથી આવતી. તમે જોયું ? લાઈ શા માટે લણ્યા છે ? સેવા કરવા કે પૈસા કમાવવા માટે ? છે ઈન્સાનની કદર ! આજે તો માનવતા મરી પરવારી છે. સૌને પોતાનો સ્વાર્થ પ્રથમ છે. પરમાર્થનો પ્રકાશ ફેલાવનાર કેટલા ?

આજે જૈન સાધુઓ માટે પણ વૈયાવચ્ચ ખાતાઓ ખોલવા પડે. તેના માટે ફંડ એકઠું કરવામાં આવે છે. તેમાંથી બિલ ચુકવવામાં આવે છે. શું લાખો જૈનોમાં એવો કોઈ દયાના અવતાર સમો એક પણ જૈન નથી કે સાધુસંતો માટે પોતાની લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરી પોતે એકલો જ-વૈયાવચ્ચ કરી મહાપુણ્યને ઉપાર્જન કરી લ્યે.

ઈન્સાન કેને કહેવાય ? જેને ઈન્સાનની કદર છે તેને જ ઈન્સાન કહી શકાય. જે માત્ર લેવામાં જ સમજ્યાં છે. તેવા ઈન્સાનને માનવ કેમ કહેવાય ? ઈન્સાન તો મહેશભાઈ જેવા સાચા પાડોશી હતાં. જેણે પોતાની માનવતા દેખાડી ગરીબના લાલની સેવા કરી. ઈન્સાન તેને કહેવાય કે ઇબ્રાહિમ જેવા મુસલમાને ઈન્સાનની કદર કરી પેલા ગરીબના પ્રાણ બચાવવા પોતાની પસીનાની મોંઘી મૂડી આપી દીધી.

તમારું દાન કેટલું અને ઢંઢેરો કેટલો ?

તમારું દાન કેટલું અને નામ કેવડું ?

તમારું દાન કેટલું અને ગર્વ કેટલો ?

તમારું દાન કેટલું અને દયા કેટલી ?

તમારું દાન કેટલું અને કદર કેટલી ?

જે પોતાનું દિલ દિલાવરીથી ખર્ચી અન્યના પ્રાણ બચાવી જાય છે અને ઈન્સાનની કદર કરી જાણે છે તેને ધન્યવાદ છે. જેની અંદર ઈન્સાનીયત ઉભરાઈ છે. તેવી વ્યક્તિ માટે સૌની આંખો રડે છે. એક સાયરે કહ્યું છે.

न दौलत याद आती है, न गम होता है सबत का

जिसे रोती है दुनिया, वह है जौहर आदमीयतका

દુનિયા ધનવાનને રૂડું મનાવવા જાય છે. પૈસા પાછળ રડવા જનારા કેટલા અને માનવતાની કદર કરનાર કેટલા ? સાચો ધનવાન તો તે છે કે જેણે માનવતાના પરબો બંધાવ્યા હોય. સાચો ધનવાન તો તે છે કે જેણે ઈન્સાનની કદર કરી હોય.

ગામાનુગામ વિહાર કરતાં પહેલાં ઉદાયન મુનિરાજ પોતાના જ પાટનગરમાં પ્રવેશ કરે છે. આજે તો તેઓ મુનિ બનીને પધાર્યા છે. પરમ ત્યાગને ધારણ કર્યો

છે. રાજપદ અને રાજસુખ છોડ્યા છે. તેણે તો વૈભવ અને વિલાસને પણ છોડ્યાં છે હવે માન અને સન્માનની કશીયે કામના રહી નથી.

ઉદાયનમુનિના નગર પ્રવેશને બાણી, ત્યાંના મંત્રીએ કેશી રાજના કાન ભંભેરી તેને તૈયાર કર્યો છે. “નામદાર ! આપ બાણો છો ને ? ઉદાયન મુનિ આવી રહ્યા છે. હવે, આપનું સિંહાસન ડગમગવાની તયારીમાં છે, તેઓ તમારું રાજ્ય છીનવીને પોતાના પુત્રને સોંપવા માટે જ આવ્યા છે. આપણા રાજ્ય ઉપર મોટો ખતરો ઉભો થયો છે. આપ તૈયાર નહીં બનો અને મુનિરાજને રવાના નહીં કરો તો આપની સલામતી નથી.”

કેશી રાજના મનમાં આ વાત સારી રીતે ઠસી ગઈ છે કે મહારાજ રાજ્ય દેવા જ આવ્યા છે અને પોતાના પુત્રને સોંપી દેવાના છે. ઉદાયન મુનિના મનમાં આ વાતનો જન્મ જ નથી થયો. રાજ્યના માણસોએ કેવી વાતો ઉપજાવી કાઢી છે ? જવાબદાર વ્યક્તિએ કાચા કાનના ન બનવું જોઈએ. તેણે પોતાના કાન ભાડે ન દેવા જોઈએ. પોતાની બુદ્ધિથી પણ વિચારતા શીખવું જોઈએ. આપણાં સમાજ અને સંઘમાં પણ એવું ઘણીવાર બની જાય છે. ઈર્ષાળુ વ્યક્તિ સંઘ-શાસન-ધર્મ અને શુરૂઓને બદનામ કરવા માટે કેવા કેવા ઢોંચાઓ રચે છે ? નિર્દોષ એવા ધર્મશુરૂને સાચું ખોટું જાણ્યા વિના કેવા કેવા ચિતરે છે અને બદનામ કરે છે. તે વાતો તમારાથી અજાણ્ય નથી. સૌએ પોતાના કાન સજાગ રાખી બુદ્ધિથી વિચાર કરી, નિર્ણય કરવો જોઈએ.

કેશી રાજએ હુકમ બહાર પાડ્યો છે કે ઉદાયન મુનિને નગરમાં કોઈપણ વ્યક્તિ આશરો આપશે. તેને લૂંટી લેવામાં આવશે અને કડક સજા કરવામાં આવશે. મુનિરાજ નગરની ગલી ગલી ભટકે છે. ઘરઘરને આંગણે જાય છે. પરંતુ સૌના દરાવાજા બંધ થઈ ગયા છે. ક્ષણકાળ તડકામાં ચાલતાં મુનિ મહારાજના પગમાં ફેાડલા ઉપસી આવ્યા છે. પરંતુ કોઈ તેમને આવકાર આપતું નથી. સૌની માનવતા અત્યારે મરી ગઈ છે. કોઈ ઈન્સાનને આવા ધર્મશુરૂ જેવા સાચા ઈન્સાનની કદર નથી.

આ એજ મુનિરાજ છે. જે પહેલાં નગરના રાજા હતા. રાજા હતા ત્યારે જનતા તેમને સન્માનતા થાકતી ન હતી. આજે મુનિ બની ગયા અને નગરમાં આવ્યા છે તો કોઈ સન્માનવા કે આવકાર આપવા તૈયાર નથી. કહ્યું છે ને કુરમનકી ગતિ ન્યારી કોઈને આંગણે જાય છે તો લોકો કહે છે : જાવ જાવ અહીં નહીં ! પરંતુ ઉદાયન મુનિ તો માન-સન્માનને ભૂલી ! સમતા ભાવે આગળ વધી રહ્યા છે. સાધુઓ ઉપર આવી આવી આફનો કર્મ યોગે આવે તો તમે શું કરો ? તમે પણ સૌની સાથે ભળીને લોલે લોલ કરવા તૈયાર થઈ જાવ કે પોતાની બુદ્ધિથી કંઈક સમ્યક્

વિચારો પણ ખરા ! છેવટે મુનિરાજ નગરમાંથી નીકળી બહાર જઈને ઉભા છે. ત્યાં એક વ્યક્તિ છે જેના અંતરમાં માનવતાનો દીપક ઝગમગી રહ્યો છે. જેને ઈન્સાનની કદર છે. જેમાં ઈન્સાનની ઈન્સાનિયત તરવરી રહી છે તેવો એક કુંભાર છે. મુનિરાજને ગરમીથી પીડાતા બેઠે તેનું હૃદય અનુકમ્પાથી ભરાઈ ગયું.

ઓહોહો ! આવા મુનિરાજ ! જેમનામાં ધર્મના તેજ છે. એમનો મોટો તપ છે. આ ભવ્ય ત્યાગ માટે જેણે રાજવૈભવ છોડ્યા છે. અરે ! આવા મહાત્યાગી સંતને સૌ બકારો દઈ ને ઘરના દરવાજા બંધ કરી, બેવા ઉભા છે ? અરે ! આ નગરમાં કોણ જીવે છે ? માનવ કે હેવાન ?

ભલે જાતનો કુંભાર છે પરંતુ તેનું હૃદય ભક્તિથી ભર્યું છે. તે કુંભાર મુનિરાજની પાસે જઈ પ્રણામ કરે છે, હાથ બેડી મસ્તક નમાવી તે વિનંતિ કરે છે. “મુનિરાજ ! માફ કર આ સામે જ છે. મારે ત્યાં પધારો, આપને સુખ શાંતિ થશે.” તમોને એમ થતું હશે કે કુંભારને રાજના હુકમની ખબર નહીં હોય ! કુંભાર જરૂર જાણે છે. પરંતુ તેને રાજના હુકમનો ડર નથી. એ સમજ્યો છે કે રાજ મને ગુનેગાર સમજી, મારી પાસેથી શું લઈ લેશે ? મારી આજીવિકાનું સાધન આ બે ગધેડાં છે. ભલે તેને લઈ જાય !

કુંભારે મુનિરાજને પોતાને ત્યાં નિવાસ કરાવ્યો. બાબુમાં એક ભરવાડ રહે છે. ભરવાડના આગ્રહથી મુનિરાજે તેને ઘેરથી સુઝતાં નિર્દોષ દહીં દૂધ લિક્ષામાં લીધા. સંતો આ દેહને સંયમની સાધનાનું સાધન સમજે છે. તેથી દેહ ટકાવવા માટે ઔષધિક આહાર ગ્રહણ કરે છે.

કુંભારને ઘેર મુનિરાજે નિવાસ કર્યો છે. તે વાતની મહારાજા કેશીને ખબર પડે છે. ન્યારે સંતો ઉપર ઉપસર્ગ અને પરિષદ આવે છે. ત્યારે તેને સમતાપૂર્વક ઝીલે છે. આજે રાજા કેશીકુમારમાંથી માનવતાનું મૃત્યુ થયું છે. જીવ્યો તો ખરા ! જે રાજાએ પોતાનું રાજ્ય પોતાના પુત્રને ન આપતાં ભાણેજ કેશીને આપ્યું. કેટલો મોટો ઉપકાર કર્યો. એજ ભાણેજ આજે ઉપકાર ભૂલી અપકાર કરવા તૈયાર થઈ બેઠો છે. જેણે માનવતાને વેચી નાખી છે. કદાચ તમારી પાસેથી ઘરેણાં, ઝવેરાત, ફરનીયર, મકાન, હવેલી વેચાઈ જાય છતાં પણ માનવતાને વેચવા તૈયાર ન થશો.

ઉદાયન મુનિરાજ આહાર કરી શાંતિથી ધ્યાનમાં બેઠા છે એના ઉપર સંકટ હોવા છતાં પણ તેમનામાં ન તો રાગ છે કે ન તો દ્વેષ છે. અહીં કેશીરાજને પોતાના મનમાં દ્વેષ છે, ઝેર છે. ન્યાંથી મુનિ મહારાજ ગેત્યરી લાવે છે. તે ભરવાડ પાસે એક સુલટને ખાનગી મોકલે છે. તેને કહેવરાવે છે કે “રાજાની આજ્ઞા છે આ એક પડીકરી દહીંમાં

ભેળવીને મુનિરાજને વહોરાવી દેજે જો આ કાર્ય નહીં કરે તો તારી સલામતી નથી. રાજ્યમાં રહેવું હોય અને જીવવું હોય તો આ કામ કરી લે જો.”

રાજા વિવેક ચુક્યા છે. મંત્રીની યુદ્ધિથી ભોળવાઈ ગયા છે. હવે તે રાજા આ ઉદાયન મુનિને જીવતા રહેવા દેવા તૈયાર નથી. કારણ કે તેને જ્ઞાન છે કે આ મુનિરાજ જીવશે તો મારું રાજ્ય લઈ લેશે અને તેના પુત્રને આપી દેશે કેશી રાજાનું આ કેવું મહા પાપ છે? માણસ સત્તા, પૈસો અને સ્વાર્થ માટે માનવતાને ભૂલી જઈ કેવા ભયંકર પાપ કરી ખેંચે છે. એક સામાન્ય ભરવાડમાં માનવતાનો દીપક કેવો ઝળહળતો છે. રાજા તેને ઓલવી નાખવા તૈયાર થઈ ગયો છે. ભરવાડ મૃત્યુના ડરે, વિષની પીડીથી ભેળવેલું દહીં મુનિરાજને વહોરાવી દ્ય છે. મુનિરાજ તપશ્ચર્યાના પારણે મળેલી નિર્દોષ ભિક્ષાને આરોગી ગયા. દહીં જેવું હોજરીમાં ગયું કે નસેનસ તુટવા લાગી. મુનિરાજ સમજી ગયા કે જરૂર આજે કોઈ રમત રમી ગયું છે. હું સંત છું. મારો ધર્મ છે સમતાની સાધના. કોઈનો દોષ નથી, મારા કર્મોદયે જ મને અશાતા આવી છે. મુનિરાજ કેશી રાજાનો અપરાધ જાણે છે છતાં તેને ભૂલી ગયા. કેશી રાજા મુનિરાજનો ઉપકાર ભૂલી ગયો છે.

મુનિરાજ ઉદાયન જીવનની ક્ષયુ લંગુરતા અને શરીરની નશ્વરતા સમજી અંતિમ સાધનામા લાગી ગયા. સંતે સમતા રાખી શરીરની નમતા છોડી. આત્માની અનંત શુભશક્તિનો વિચાર કરી આત્મ ગવેષણા કરવા લાગ્યા. પરિણામ સ્વરૂપ ઉદાયન મુનિએ કર્મો ખપાવી કલ્યાણ સાધી લીધું.

સોવીર-રાય-વસમો, ચર્જીતાળ મુળી ચરે ।

રુદાયણો પદ્મજો, પત્તો ગઈ-મણુત્તર ॥ ઉત્ત ૧૮/૪૮

સિંધુ સોવીર દેશના ધોરી સમાન ઉદાયન નામના મહારાજાએ રાજ્ય છોડીને સંયમ આદર્શો. આખરે ઉત્તમ ઝોવી મોક્ષગતિને પ્રાપ્ત થયા. સંતોની અવહેલણા કરનાર, તેમને અશાતા પહોંચાડનાર, તેમની ઉપર કલંક ચડાવનારને પેતાના પાપના કેવા ભયંકર ફળ ભોગવવા પડે છે, તે બધી વાતો કહેવાનો અવસર નથી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે ન યાત્રિ મોક્ષો ગુરુ હિલ્લનામ । સંતોની હિલ્લના કરનારની મુક્તિ થતી નથી. તેને આ વિષમ સંસારમાં રખડવું પડે છે અને મહા દુઃખો ભોગવવા પડે છે.

કેશી રાજા પણ લાન ભૂદયો અને માનવતા વિહોળું મહાભયંકર પાપ કરી બેઠો. મુનિરાજે ક્ષમા-શાંતિ અને સમતા રાખી કલ્યાણ કર્યું. પર્વાધિરાજની ક્ષમાના પરમ આદર્શની આ કથા પૂર્ણ થાય છે. તમો સૌ લોકો આવા ક્ષમા ધર્મને જાળવી રાખશો તો તમારું પણ હિત અને શ્રેય થશે.

ગણપતિ દાદા શું છે ?

આજનો દિવસ મહારાષ્ટ્ર માટે પર્વનો અવસર છે. આજે ગણપતિ આરાધનાનું મહત્ત્વ છે. અનેકના અંતરમાં ગણપતિ દાદાએ અનેરું સ્થાન જમાવ્યું છે.

ગણેશ શબ્દ શું કહે છે ?

જ્ઞાનાર્થ વાચકો ગથ, ગથ નિર્વાણ વાચકઃ

તયોરીશં પરં બ્રહ્મ, ગણેશં પ્રણમ્ય હમ્ ॥ બ્રહ્મવૈવર્ત.

અન્યકાર કહે છે કે ગ-એટલે જ્ઞાનનો વાચક, ણુ-એટલે નિર્વાણનો ઘોતક છે. જ્ઞાન અને નિર્વાણના ઈશ્વર પરબ્રહ્મ ગણેશને હું પ્રણામ કરું છું.

સંસારના જીવો સંસારના સુખ-સમૃદ્ધિ મેળવવા ગણેશની આરાધના કરે છે. બધા લૌકિક દેવોમાં ગણેશનું મહત્ત્વ ગણાય છે. સંસારના વ્યાવહારિક કાર્યોમાં મંગળની કામના માટે ગણેશની સ્થાપના કરવામાં આવે છે.

તિલક મહારાજે વર્ષો પૂર્વે સ્વતંત્રતાનો પાયો નાખ્યો. ત્યારથી આ પર્વનું મહત્ત્વ વધી ગયું છે. એ કાળે ગણપતિની શ્રદ્ધા રાખી પ્રસંગોપાત એકઠા થઈ નેતાઓએ સ્વતંત્રતાની આરાધના કરી હતી.

ગણપતિ કોના પુત્ર હતાં ? તેમની જીવની વગેરે તમારાથી અબજ નથી. લગ્ન પ્રસંગે સમાજના લોકો ગણેશજીની સ્થાપના કરે છે. વ્યાપારીઓ ચોપડા પૂજન વખતે ગણેશપૂજા કરે છે. અને ચોપડાના પ્રારંભમાં શ્રી ગણેશાય નમઃ લખે છે.

ગણપતિના દેહની કોઈ વિચિત્રતા છે. તે કંઈક નવીનતાનું દર્શન કરાવે છે. ગણપતિની આકૃતિ જોઈ બાળકોને ઘણું ઘણું કુતૂહલ થાય છે. બીજા દેવો અને અવતારોના શરીરમાં ખાસ નવીનતા નથી પરંતુ ગણેશજી તો ખરેખર આશ્ચર્યનું દર્શન કરાવે છે.

ગણપતિની વિશેષતા

ગણપતિજીનું નાક ઘણું લાંબુ છે. તેમનું પેટ ઘણું મોટું છે. તેમની આંખો ઘણી ઝીણી છે. તેમના કાન ઘણાં જ મોટા છે. તેમનું વાહન ઉંદર છે.

આજનો લૌકિક ઉત્સવ ગણપતિ પૂજાનો મહોત્સવ છે. ગણ એટલે સમૂહ, પતિ એટલે વડીલ, સ્વામી કહેવાય છે.

ગણપતિ એટલે સમૂહના સ્વામી. સમુદાયના પતિ-વડીલ તેને ગણપતિ કહેવાય છે. ગણના ઘણાં પ્રકાર છે. ધર્મના ગણના વડાને ધર્મનાયક કહેવાય છે. શાસનના ગણના વડાને શાસનપતિ તીર્થ કર કહેવાય છે. રાષ્ટ્રના ગણના વડાને રાષ્ટ્રપતિ સંઘ સમુદાયના વડાને સંઘપતિ-પ્રમુખ, નગર ગણના વડાને નગરપતિ, ગૃહ સમૂહના

વડાને ગૃહપતિ અને કુળના વડાને કુળપતિ કહેવાય છે. આ દરેક ગણના વડા એટલે પતિ-નાયક કેવા હોવા જોઈએ. તે માટે ગણપતિ મહોત્સવ આવે છે. આજે તેની પૂજા અને પ્રાર્થના થશે.

ગણપતિની આકૃતિમાંથી ઘણો સદ્બોધ મેળવી શકાય છે. જેમને કોઈપણ સંસ્થા કે સ્થાનના વડા બનવું હોય તો ગણપતિના ગુણને અંગિકાર કરવા જોઈએ.

ગણપતિજી લ'બોદરા છે. જેને નાયક થવું હોય તેને સદાને માટે ગણપતિજીના જેવા મોટા પેટવાળા થવું જોઈએ. મોટું પેટ એટલે ગંભીર બનવું જોઈએ. તમારી સામે સારી નરસી જે જે વાતો દરથો નિમિત્તો આવે તેને પેટમાં સમાવી દો. પેટમાં રાખતા શીખશો તો તમારી મોટાઈ સચવાઈ રહેશે.

ગણપતિજી સુંઢાળા છે. જેને મોટું થવું હોય તેને સદાને માટે દૂર દૂર સુધીના વાતાવરણને ખ્યાલ રાખવો જોઈએ તેમનાથી કોઈ ઘટના, કાર્ય, વ્યક્તિ, વાત અને વિચાર અજાણ ન હોય. બધું જાણવાને સમર્થ હોય.

ગણપતિજી મોટા કાનાળા છે. જેને વડા બનવું હોય તેને સદાને માટે પોતાના કાન સારી રીતે ખુલ્લાં રાખી સૌની વાતને સાંભળતા શીખવું જોઈએ. જે સૌનું સાંભળે છે તે સૌનો બને છે.

ગણપતિજી લઘુનેત્રી છે. જેને સ્વામી થવું હોય તેને સદાને માટે દૂર દૂર સુધી જોતાં શીખવું જોઈએ, બધું જાણી નજરે જોઈને ધ્યાન રાખવું જોઈએ. પોતાના અને પરના ગુણ-દોષને જોઈ રાખવા જોઈએ.

ગણપતિનું વાહન ઉંદર છે. જેને પતિ બનવું હોય. સમર્થ થવું હોય તેને હંમેશા નાના લોકોને પણ માન આપી પોતાના બનાવી રાખવા જોઈએ. મોટા ત્યારે જ ગણાય કે તૈને પોતાનામાં સ્થાન આપે. સૌને પોતાના બનાવી રાખે સૌના પૂજ્ય ત્યારે જ બની શકાય કે સૌને પોતાના માની રાખ્યા હોય. દૂર દૂર સુધીનું વાતાવરણ ધ્યાનમાં રાખી, દરેક વ્યક્તિને સારી રીતે જાણી જોઈ, સૌની વાતને સારી રીતે સાંભળી, સૌના ભાવોને વિવેકપૂર્વક અપનાવી કહેવા જેવું જ કહે બાકી બધું મોટા પેટમાં ગંભીરપણે સઘરી રાખે તેને જ ગણપતિ કહેવાય.

માત્ર ગણપતિની મૂર્તિ બનાવી, તેનું ફળફૂલથી પુજન કરી કે નૈવેદ્ય અર્પણ કરવાથી તેમના ગુણો આવી શકતા નથી. તે ગુણો મેળવવા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ જે જે વ્યક્તિઓ આવો સમ્યક્ પુરૂષાર્થ કરી ગુણ ગણને ધારણ કરશે તે ગણપતિને લાયક પૂજ્ય બની જશે. આજે પર્વાધિરાજનો સાતમો દિવસ પસાર થાય છે. આવતી કાલે પર્વરાજનો મોટો દિવસ સંવત્સરી પર્વ છે. જીવન ધન્ય બનાવવાનો અવસર આવે છે તમે સૌ ગણપતિ જેવા વિશાળ-વિરાટ-ઉદાર-ગંભીર બની જ્ઞાન-ધ્યાન-તપ-ત્યાગ વડે અંતર ઘટ્ટને ભરવા પ્રયત્ન કરશો તો જીવનનો જયજયકાર થશે.

સંવત્સરી ક્ષમાપના

(ભાદરવા સુદ ૫ તા. ૨૯-૮-૭૬ રવિવાર)

જે દિવસની આપણે એક માસથી પ્રતિક્ષા કરી રહ્યા હતાં. તે અનેરો દિવસ ઘાટકોપર સંઘાણી એસ્ટેટનાં આંગણે આવી ગયો છે. આજનું પર્વ સંવત્સરી મહાપર્વ છે. આ પર્વ પુરાતન પર્વ છે. અનાદિનું આ પર્વ છે. તીર્થંકરોની પરંપરાનું પર્વ છે. આ પર્વ આત્મકલ્યાણનું દ્યોતક છે.

સંવત્સરી પર્વ એટલે શું ?

સંવત્સરીનો અર્થ છે વર્ષ. આ પર્વ એક વર્ષે આવે છે.

સંવત્સરી એટલે સર્વકર્મોથી મુક્ત થવાનું પર્વ.

સંવત્સરી એટલે સર્વ જીવો સાથે મૈત્રીનું પર્વ.

સંવત્સરી એટલે સર્વજીવો સાથે વેરનો વિરામ કરવાનું પર્વ.

સંવત્સરી એટલે સૌ જીવો સાથે પ્રેમનો પરિચય કરવાનું પર્વ.

સંવત્સરી એટલે મિચ્છામિદુક્કડનું પર્વ.

સંવત્સરી એટલે ઈચ્છામિ મુક્કડનું પર્વ.

સંવત્સરી એટલે કર્મ નિર્જરાનું મંગળ પર્વ.

સંવત્સરી એટલે સમતાની સાધનાનું પર્વ.

સંવત્સરી એટલે ધર્મ આરાધનાની અપૂર્વ પળ.

સંવત્સરી એટલે ક્રોધનો ત્યાગ અને ક્ષમાનો ઉદય.

સંવત્સરી એટલે સૌ જીવો સાથે ક્ષમાનું દાન.

સંવત્સરી એટલે ક્ષમાપના.

પર્વાધિરાજ પર્યુષણ પર્વનો આજે આઠમો દિવસ છે. પર્વરાજ સંવત્સરીનો સંદેશ લઈને પધાર્યા છે. આજના પર્વનું ખીન્ન નામ છે ક્ષમાપર્વણી.

માનવ સામાજિક પ્રાણી છે. તે અનેકના સંબંધથી અને સહયોગથી જીવન પસાર કરે છે. સંસારના સંબંધો અને વ્યવહારોને વધારતાં અને તેમાં રમણ કરતાં ધણીવાર વસ્તુ અને વ્યક્તિના રાગ-દ્વેષના નિમિત્ત કારણે મન દુઃખ થવાનો સમય આવે છે ! આવા અણુસમજના મન દુઃખ ક્યારેક મોટા કલેશ અને સંઘર્ષને જન્મ આપે છે. આપણા ક્રોધ-માન-મયા અને લોભાદિ કષાયો ઉદ્ભવે જની આ જીવને સંસારના

અનંત દુઃખમાં લઈ જાય છે. કષાયના કારણે આપણે અનેક વ્યક્તિઓ સાથે વેરઝેર ઉભા કર્યા છે. પાપોનું સેવન કરી આત્માને ભારે કમી બનાવી દીધો છે.

Enmity and Jealousy are the roots of misery વેર વિરોધ અને ઈર્ષ્યા એ દુઃખનાં મુળ છે.

આજે એ વાતનું સ્મરણ કરજો કે તમે કોઈ સાથે વેર કર્યા હોય, ઝેર કર્યા હોય, ભૂલ કરી હોય, દોષ સેવ્યા હોય, કોઈને શત્રુ બનાવ્યા હોય તો એ સર્વ વાત, ઘટના વગેરેને ભૂલી જઈ સૌની સાથે મૈત્રી અને પ્રેમનો વ્યવહાર કરી સાચાં દિલથી ખમાવી લેજો.

જો તમે આટલી ઉદારતા દાખવવા શક્તિમાન ન હો તો અમને કહેજો કે પેલા ભાઈ સાથે મારે વેર છે. હું તેને નહીં યોલાવા જઉં ? અમે તેને સમજાવશું. તમારી વચ્ચેની શત્રુતા ટાળી દેશું, તમારી દુશ્મનાવટને ધોઈ નાખશું. તમારા કષાય ભાવોને દૂર કરી તમારા સંબંધોને ફરી મીઠા મધુર બનાવી દેશું.

આજનું પર્વ શાંતિનું પર્વ છે. અંતરના કષાયો અને અમંગળ કામનાએ આત્માનો મંગળ રસ લૂટી લીધો છે. જેથી આજના દિવસે સર્વજીવો સાથેના વેર વિરોધને દૂર કરી ક્ષમાપના કરવા તૈયાર થઈ જાવો. પર્યુષણ પર્વનો મંગળ સંદેશ એજ છે, પર્યુષણની મહત્તા અને મહત્વ એ જ છે. સૌની સાથે ક્ષમાપના કરો. પર્યુષણને પર્યુષણમણિ પણ કહેવાય છે. પરિ-સમંતાત, ઉપસમીપે, ક્ષમાણુ-ક્ષમા ! સૌની સાથે ક્ષમાનો વ્યવહાર કરવો ક્ષમાપના વિષે ભગવાન મહાવીરે શાસ્ત્રમાં ફરમાવેલ છે.

પ્ર. સ્વમાવળયાણં મંતે ! જીવે કિં જળયઈ ?

હે પૂજ્ય ! ક્ષમાપનાથી જીવને શું લાભ થાય છે ?

ઉ. સ્વમાવળયાણં પલ્હાયણમાવં જળયઈ । પલ્હાયણમાવજીવગણ ય સત્ત્વ-પાણ-શ્વયજીવ સત્ત્વેસુ મિત્તીમાવમુખ્યાણં મિત્તીમાવ મુખગણ યાવિ જીવે માવવિસોહિં કાણ નિભમણ મવઈ ।

ક્ષમાપનાથી જીવને સ્વાસ્થ્ય અને આનંદ, સર્વજીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવ આત્મ વિશુદ્ધિ અને નિર્ભયતા પ્રાપ્ત થાય છે. ઉત્ત ૨૬/૧૭

Love others and you will be loved.

તમે બીજાને આહો તો બીજા તમોને જરૂર આહશે.

સંવત્સરી પર્વ માટે તમે સૌ શુદ્ધ શરીર કરી સ્વચ્છ કપડાંઓ પહેરીને આરાધના કરવા આવ્યા છો. જેટલી શરીર શુદ્ધિની અને ઘર શુદ્ધિની જરૂરિયાત

સમજ્યા છે તેના કરતાં આત્મશુદ્ધિની વધારે જરૂર છે. આત્માની અંદર કામ, ક્રોધ, મદ, માન, માયા, લોભ રાગ દ્વેષના મેલ ચડ્યા છે. તેને ધોવાનું કાર્ય આજે જ કરવાનું છે.

આ આત્માએ કેવા કેવા અને કેટ કેટલા ભયંકર પાપ કર્યો કર્યા છે. તેનું આજે સ્મરણ કરજો. પાપ કરવું પડતું હોય ત્યાં એ પશ્ચાત્તાપ કરજો પણ પાપનો ખયાલ તો ન જ કરશો. પાપ કરતાં થાબડનારા બહુ મળશે, પણ એ પાપનો વિચાર લોભવવાના અવસરે સામું જોનારા અને ખયાલનારા કોઈ જ નહીં મળે !

ખીજ કેવાં છે એ જોવામાં યાદ કરજો કે તમારે ઘણું જોવાનું છે. જ્યારે હું કેવો છું એ જોવામાં પાપને ધોવાનું છે. પારકી નિંદા કરનારને, ખોટા આક્ષેપો મૂકનારને અને પરનો મર્મ પ્રગટ કરનારાઓને શાસ્ત્રકાર ચંડાલ કરતાં પણ હલકી કોટિના ગણે છે. માટે જીવનમાંથી આ ત્રણે વસ્તુને વિદાય કરવા ભલામણ છે. ખીજના અવશુષ્ણને જોવાની કુટેવ બધ કરવી હોય તો પોતાના અવશુષ્ણને જોવાની શરૂઆત કરો.

Have equal eyes towards all

સઘળાને સરખી નજરથી જુઓ.

જો કોઈ તમારો દોષ બતાવે તો તે દોષ તમારામાં હોય તો સુધારી લેવા પ્રયત્ન કરજો અને ન હોય તો જોલનાર પ્રત્યે દ્વેષ નહીં કરતાં કંઈના દષ્ટિ તથા મધ્યસ્થ ભાવ કેળવજો ખીજ તમોને કહે તો જરૂર સાંજળી લેજો પણ ખીજને કશું કહેશો નહીં. તમે તમારી જ સુધારણા અવશ્ય કરશો.

Give your ears to all, tongue to none.

તમારા કાન બધાને આપો પણ જીભ કોઈને આપો નહીં.

ધર્મી દેખાવા માટે ડોળ કરવા કરતાં ધર્મી બનવાનો પ્રયત્ન કરવો એ વધારે હિતાવહ છે. પોતાના દોષો છુપાવવા ખાતર નિર્દોષ ઉપર અછતતા દોષોનો ટોપલો ઓઢાડવાનો પ્રયત્ન પ્રાણીતે પણ કરશો નહીં. આ મહાપાપનું ખીજ મોટા દુઃખના વૃક્ષને ઉત્પન્ન કરી જશે. માટે તેવા પાપને છોડવાનો જ પ્રયત્ન કરો કહ્યું છે.

The whole science of the life is to avoid sowing the seeds of regret.

દુઃખના વૃક્ષને ઉત્પન્ન દરનાર પાપ રૂપ ખીજ હોય છે, માટે પાપની ખેતીને તિલાંજલી આપવી એજ જીંદગીમાં પ્રગત કરવા લાયક સાચું પદાર્થ વિજ્ઞાન છે.

પર્યુષણ અને સંવત્સરીનો પ્રારંભ

જૈન ધર્મની દષ્ટિએ કાળનું પણ ઘણું મહત્ત્વ છે. કાળને પણ છ દ્રવ્યેમાંથી એક દ્રવ્ય તરીકે ગણવામાં આવે છે.

ધમ્મો અહમ્મો આગાસં, કાલો પુગ્ગવ જન્તવો ।

एस लोगो-त्ति पन्नत्तो, जिणेहिं वर दंसिहिं ॥ उत्त. २८/७

કેવળજ્ઞાની જીનેશ્વરોએ ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાલ, પુદ્ગલ અને જીવરૂપ આ લોકને બતાવ્યો છે. કાળનું લક્ષણ બતાવતાં કહ્યું છે કે વત્તણા લક્ષણો કાલો । કાળનું લક્ષણ છે વર્તન-પરિવર્તન જીનામાંથી નવું અને નવામાંથી જીનું કરવું એ કાળનું લક્ષણ છે. જૈનધર્મમાં કાળચક્રની સમજણ ઘણી સુંદર છે. કાળનું એક ચક્ર છે. તેના બે ભાગ છે. બંનેને સર્પિર્ણિનો આકાર બતાવ્યો છે. બંનેના મુખ ઉપરમાં છે. સામસામે આવે છે અને પુંછડી નીચેના ભાગમાં સામસામે આવે છે. આવું એક ચક્ર છે. તેના બે ભાગમાંથી એક ભાગને અવસર્પિર્ણિ એટલે ઉતરતોકાળ કહેવાય છે. અને બીજા ભાગને ઉત્સર્પિર્ણિ એટલે ચઢતો કાળ કહેવાય છે. બંને ભાગના છ છ વિભાગ છે. તેને આરા કહેવાય છે.

અવસર્પિર્ણિ કાળના છ આરા.

૧ સુસમ સુસમ-સુખમાં સુખ. ૨ સુસમ-સુખ. ૩ સુસમદુસમ- સુખ વધારે અને દુઃખ થોડું. ૪ દુસમ સુસમ-દુઃખ વધારે અને સુખ થોડું. ૫ દુસમ-દુઃખ. ૬ દુસમ દુસમ-દુઃખમાં દુઃખ.

ઉત્સર્પિર્ણિ કાળના છ આરા.

૧ દુસમ દુસમ ૨ દુસમ ૩ દુસમ સુસમ ૪ સુસમ દુસમ. ૫. સુસમ ૬ સુસમ સુસમ.

આ બંને મળીને બારે આરાનું માપ પણ બતાવેલ છે. અવસર્પિર્ણિ કાળના છ આરાનું માપ છે. ૧ ચાર કોડા કોડ સાગરોપમનો છે. ૨ ત્રણ કો. સા. ૩ બે કો. સા. ૪ એક કો. સા. માં ૪૨ હજાર વર્ષ ઓછો છે. ૫ ૨૧ હજાર વર્ષનો છે. ૬ પણ ૨૧ હજાર વર્ષનો છે. અવસર્પિર્ણિ કાળના છ આરાનું કુલ માપ દશ કો. સા થયું. તેવી રીતે ઉત્સર્પિર્ણિ કાળના છ આરાનું પણ કુલ દશ કો. સા. નું છે. બંને મળી વીસ કો. સા. નું એક કાલચક્ર ગણાય છે પહેલાના પ્રવચનમાં આ સંબંધી ઘણી વાતો કહેવાઈ ગઈ છે. અવસર્પિર્ણિકાળના પ્રથમ ત્રણ આરા જીગલિયા મનુષ્યના હોય છે. તેઓ જોડલે જન્મે છે. જોડલે જીવે છે જોડલે મરે છે ત્રીજા આરાને છેડે પ્રથમ તીર્થંકર થાય છે. જીગલ ધર્મનું નિવારણ કરી લોકોને કાર્ય પ્રવૃત્તિ કરતાં શીખવાડે છે. તેઓ ધર્મ પવર્તન કરી ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરે છે. જીવો ધર્મ સાધના દ્વારા મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરે છે. ચોથા આરા પુર્ણ થતાં પહેલાં જ ૨૪ માં તીર્થંકર મોક્ષ પધારે છે ચોથા આરાના જન્મેલા જીવો હોય તે જીવો સાધના દ્વારા પાંચમાં આરામાં મોક્ષ

જાય છે. પરંતુ પાંચમા આરાના જન્મેલા જીવો પાંચમા આરામાં મોક્ષ જતાં નથી. તેનું કારણ એ છે કે મોક્ષ માટેની સાધના માટે વળઝવણનારાય સંઘયણ વગેરે સાધનોનો પાંચમાંના જન્મેલા માનવ પાસે અભાવ છે. આપણા પુણ્યની કચાશ છે.

આ પાંચમાં આરાના હજુ તો ૨૫૦૦ વર્ષ ગયા છે. સાડા અઠાર હજાર વર્ષ બાકી છે. આ ચાલુ કાળને પંચમકાળ કહેવાય છે. શાસ્ત્રકારે તેના લક્ષણો પણ ખતાવ્યા છે. તે જરૂર જાણવા જેવા છે.

પાંચમાં આરાના ૩૨ લક્ષણો

૧. નગર તે ગામડાં સરખા થશે.
૨. ગામડાં તે સ્મશાન સરખા થશે.
૩. ઉંચ કુળના સંતાનો તે હાસહાસી સરખા થશે.
૪. પ્રધાનો લાલચુ થશે.
૫. રાજાઓ ચમદંડ સરખા થશે.
૬. સારા કુળની સ્ત્રી લજ્જા રહિત થશે.
૭. સારા કુળની સ્ત્રી વેશ્યા સરખી થશે.
૮. સંતાનો પોતાની મરજી મુજબ સ્વતંત્ર રીતે ચાલશે.
૯. શિષ્ય ગુરૂના અપવાદ બોલશે.
૧૦. દુર્જન લોક સુખી થશે.
૧૧. સજ્જન લોક દુઃખી થશે.
૧૨. દુર્લિક્ષ દુકાળ ઘણાં પડશે.
૧૩. ઉંદર સર્પાદિની દાઢ ઘણી થશે.
૧૪. બ્રાહ્મણો અર્થના લોભી થશે.
૧૫. હિંસા વડે ધર્મ પ્રવર્ત્તાવિનાર ઘણાં થશે.
૧૬. એક ધર્મના ઘણાં લેદ થશે.
૧૭. મિથ્યાત્વી દેવ ઘણાં થશે.
૧૮. મિથ્યાત્વી લોક ઘણાં થશે.
૧૯. માણસને દેવ દર્શન દુર્લભ થશે.
૨૦. વિદ્યાધરના વિદ્યા પ્રભાવ થોડા રહેશે.

૨૧. દુધ, દહીં, ઘી આદિ ગોરસમાં સરસાઈ થોડી રહેશે.
૨૨. બળદ પ્રમુખનાં બળ, આયુષ્ય થોડાં રહેશે.
૨૩. સાધુ-સાધ્વીજીઓને માસ કદપ તથા ચોમાસા કરવાં જેવા ક્ષેત્ર થોડાં રહેશે.
૨૪. શ્રાવકની ૧૧ પડિમા અને સાધુની ૧૨ પડિમા વિચ્છેદ જશે.
૨૫. ગુરૂ શિષ્યને ભણાવશે નહીં.
૨૬. શિષ્ય અવિનીત અને કલેષી ઘણાં થશે.
૨૭. અધર્મી, કલેષી, ઝઘડાખોર, કુમાણુસ ઘણાં થશે અને સુમાણુસ થોડા થશે.
૨૮. આચાર્ય પોત પોતાના ગચ્છની પરંપરા-સમાચારી જુદી જુદી પ્રવર્તાવશે.
- મૂઠ, મુખ માણસને મોહ, મિથ્યાત્વના પાશમાં નાંખશે. ઉત્સૂત્ર ભાખશે, નિંદનીક, કુબુધિક ઘણાં થશે અને પોતપોતાની પરંપરામાં રાચશે.
- ૨૯ સરલ, ભદ્રિક, ન્યાયી, પ્રમાણિક પુરૂષ થોડા રહેશે.
૩૦. મ્લેચ્છ રાજ્ય ઘણાં થશે.
૩૧. હિંદુના રાજ્ય અદપ ઋધિવાળાં અને થોડા થશે.
૩૨. મોટા કુળના રાજા અન્યાય, અધર્મ, કુવ્યસનમાં રાચશે અને નીચ કાર્ય કરશે.
- આ પંચમ આરામાં ધન સર્વ વિચ્છેદ જશે. લોઢાની ધાતુ રહેશે. ચામડાની મહોરો-સીક્કા ચાલશે. જેની પાસે આવી મહોરો હશે તે ધનવાન ગણાશે. એક ઉપવાસ તે માસખમણુ જેવો લાગશે. જ્ઞાન સર્વ વિચ્છેદ જશે. ક્રૂત ૧. દશવૈકલિક સૂત્ર. ૨. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ૩. આચારાંગ સૂત્ર અને ૪. આવશ્યક સૂત્ર આ ચાર શાસ્ત્રો રહેશે. તેની ઉપર ચાર જીવ એકાવતારી થશે. ૧. દુર્યપસહ નામના આચાર્ય ૨. ક્રાદશુણી નામના સાધ્વીજી ૩. જીનદાસ નામના શ્રાવક અને ૪. નાગશ્રી નામના શ્રાવિકા થશે. તેના પૂર્વ પંચમ આરાના છેડા સુધી જેહજર ભવ્યાત્માઓ ભગવાન મહાવીરના યુગંધર થશે.
- આરાઓનું પરિવર્તન અષાઠ સુદ પુર્ણિમાં એ થાય છે. જ્યારે પાંચમો આરો પૂર્ણ થશે એટલે શકેન્દ્ર મહારાજનું આસન ચલિત થશે. ઇંદ્રદેવ ઉપયોગ મુકીને જશે કે આજે પાંચમો આરો ઉતરીને કાલે છટ્ટો આરો બેસશે. એમ જાણીને શકેન્દ્ર મહારાજ આવશે. આવીને તે ચાર જીવને કહેશે. કાલે છટ્ટો આરો બેસશે. જેથી હવે આલોચના કરી પ્રતિક્રમી, નિંદી, નિઃશદય થાઓ. તે ચારે જીવો આવી રીતે સૌને ખમાવી સંથારો કરશે. મહાસંવત્ક વાયુ ચાલશે. ભયંકર તોફાન થશે. ૧. વૈતાલ્ય પર્વત ૨. ગંગાનદી ૩. સિંધુ નદી ૪. ઋષભકુટ ૫. લવણની ખાંડી.

આ પાંચ સ્થાન સિવાય બાકી સર્વે પહાડ નદી, મકાન, શહેર, ગઢ, બેટ, કુવા, વાવ વગેરેનો નાશ થશે. તે આર જીવ સમાધિ પરીણામે કાળ કરીને પહેલા દેવલોકે જશે.

ચાર બોલ વિચ્છેદ જશે.

૧ પહેલે પહોરે જૈન ધર્મ વિચ્છેદ જશે. ૨ બીજે પહોરે મિથ્યાત્વી ધર્મ વિચ્છેદ જશે. ૩ ત્રીજે પહોરે રાજનીતિ વિચ્છેદ જશે. ૪ ચોથે પહોરે બાહર અગ્નિ વિચ્છેદ જશે. વિશેષ હકીકત પહેલાના પ્રવચનમાં કહેવાઈ ગઈ છે. છઠ્ઠો આરો ૨૧ હજાર વર્ષનો જશે. આવી રીતે છ આરા અવસર્પિણિ કાળના પુણું થશે. ઉત્સર્પિણિ કાળનો પહેલો આરો પણ છઠ્ઠા આરા જેવો જ ૨૧ હજાર વર્ષનો જશે. બીજો આરો પાંચમા આરાના જેવો હોય છે. તેના પ્રારંભમાં બળી ગયેલી ધરતી ઉપર મોટું પરિવર્તન થશે. પાંચ વર્ષા અને બે ઉઘાડ સાત સાત દિવસના થશે.

પાંચ મેઘની વર્ષા થશે.

૧ પુબ્કલા નામનો પ્રથમ મેઘ : વરસાદ સાત દિવસ સુધી વરસશે. અગ્નિ જેવી ધરતી વરસાદથી શાંત થશે. શીતળતાનું વાતાવરણ બનશે. લોકોને ઠંડક મળશે. ૨ ક્ષીર નામનો બીજો મેઘ : વરસાદ સાત દિવસ સુધી વરસશે. ક્ષીર એટલે દુધ આ વર્ષાથી ધરતીમાં સરવ પ્રગટશે. તેમાં રસ, કસ વધશે. આ બે વર્ષા પછી સાત દિવસનો ઉઘાડ આવશે. લોકો સૂર્ય નારાયણના દર્શન કરી શકશે. સ્વર્ગના દેવતાઓ આ રસ કસ વાળી ભીંજાયેલી ધરતીમાં અનાજનું વાવેતર કરશે. ૩ ધી જેવો ત્રીજો મેઘ : સાત દિવસ સુધી વરસશે. જેથી ધરતીમાં ચીકાસ રસ સત્વનો ખૂબજ વધારો થશે. ધરતી નવપલ્લવીત થશે. આરે બાબુ હરિયાળી પથરાઈ જશે. ૪ અમૃત જેવો ચોથો મેઘ : તે પણ સાત દિવસ વરસશે. જેનાથી ધરતીમાં વૃક્ષો, વેલાઓ વધવા લાગશે. ધરતીનું સૌભાગ્ય મનોહર બની જશે. ત્યારપછી સાત દિવસનો ફરી ઉઘાડ નીકળશે. મોલ વધવા લાગશે. વાતાવરણ સુમધુર બની જશે. ૫ રસ જેવો મેઘ ખાટા, મીઠા અને મધુરા રસનો વરસાદ વરસશે. જેનાથી ધરતી વિવિધ રસથી વધારે કસવાળી બની જશે. વિકસતી વનવાઈ અને મૌલ તે રસથી સરસ બની જશે. આવી રીતે પાંચ મેઘ અને બે ઉઘાડ સાત સાત દિવસના થશે. જેથી ૪૯ દિવસમાં આ ધરતીનું પરિવર્તન થતાં તેના સૌન્દર્યમાં અભિવૃદ્ધિ થશે. બીલમાં રહેનારા લોકો માટે મનોહર અને રમણીય વાતાવરણ બનશે. પ્રકૃતિની સુંદરતા અને વિવિધ પ્રકારના હરિયાળા શણગારથી તેઓ ઘણાં ખુશ થશે. અત્યાર સુધી કરેલા માંસાહાર તરફ તેમને હુગંચા થશે. તેઓ પૌંમે દિવસે માનસિક પરિવર્તન સાથે માંસાહારનો ત્યાગ કરશે અને જીવો પ્રતિ અભયદાનની લાવના સેવશે. તે મહા દિવસ પર્વાધિરાજ પર્યુષણ પર્વનો મહા માંગલિક દિવસ સંવત્સરી

ગણાશે. તેઓ કોઈ જીવ સામે વેરઝેર ન કરતાં પ્રેમ, લાગણી, મમતા, વાત્સલ્યના લાવેથી અંતઃકરણને ઉભરાવી દેશે. આ ધન્ય દિવસની મંગલ સ્મૃતિ તે જ આપણી સંવત્સરી કહેવાય છે. સંવત્સરી પર્વ આતુર્માસના પ્રારંભથી ૪૯કે ૫૦માં દિવસે આવે છે. તેના સ્વાગત માટે સાત દિવસની વધારે ઉજવણી થાય છે એમ આ પર્વ આઠ દિવસનું બની ગયું છે. આ દિવસને ત્રિકા પંચમી પણ કહેવાય છે.

આજનો દિવસ અલયદાનની ઉદ્દોષણનો છે. પર્યુષણ પર્વ અને સંવત્સરી પર્વની આરાધના લગવાન મહાવીરે પણ કરી હતી. શાસ્ત્રકાર કહે છે.

સમણે મગવં મહાવીરે વાસાણં સવિસદ્દ રાઝ માસે વદકંતે

સત્તરિ એહિં સેસેહિં વાસાવાસં પજ્જોસવેદ્દ। સમાવાયાંગ સૂત્ર

શ્રમણ લગવાન મહાવીરે વર્ષાકાળના ચાર મહિનામાંથી એક માસ અને વીસ દિવસ વ્યતીત થયે અને આતુર્માસના ૭૦ દિવસ બાકી રહ્યા ત્યારે એટલે ૫૦મે દિવસે પર્યુષણ-સંવત્સરી કરી હતી.

પર્યુષણ પર્વ અને સંવત્સરી પર્વની આરાધના પુરાતન કાળની આરાધના છે. આ દિવસોમાં વ્યાપાર ધંધો અને પાપકારી પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. વેર વિરોધ અને જીના કલેશનો ત્યાગ કરી સૌ જીવો સાથે પ્રેમનો સંબંધ જોડવો જોઈએ. કહ્યું છે કે Love is God પ્રેમ તે જ પરમાત્મા છે. આજે વેર કરાય નહીં. આજે પૌષ્ઠ કરવો જોઈએ. આલોચના સાંભળી કષાય લાવેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. સાંજે પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. સર્વ જીવો સાથે આત્મ લાવથી ક્ષમાપના કરવી જોઈએ. આ પર્વમાં ઉદાયન મહારાજનું ચરિત્ર આલે છે. તેના જીવનની એક ઘટના છે. સાંભળવા જેવી છે. ઉપયોગપૂર્વક સાંભળો.

ક્ષમાપના કેવી રીતે ?

ક્ષમાપના કેવી રીતે કરવી જોઈએ ? તેના માટે પૂર્વાચાર્યો દુરમાવે છે કે ચંડપ્રધોત રાજના પ્રતિ શ્રીમાન મહારાજ ઉદાયને કરી હતી. તેવી રીતે સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરવી જોઈએ.

લગવાન મહાવીરના સમયમાં શ્રી ઉદાયન અને ચંડપ્રધોત નામના બે રાજાઓ હતાં. ઉદાયન રાજના રાજ્યમાં અનેક વ્યક્તિઓ રતન સમ હતી. જેમાં સુવર્ણ શુટિકા નામની દાસી અતિ રૂપવતી અને સૌન્દર્યશીલ હતી. તે સમયે અવંતિ નગરીના સ્વામી ચંડપ્રધોત રાજવી હતાં. તે રાજા ખરેખર રૂપલંપટ હતો. તેણે આ દાસીની રૂપ પ્રસંશા સાંભળી હતી. રૂપનો શુભામ ચંડપ્રધોત એકવાર ઉદાયન મહારાજના દરબારમાં રૂપવતી દાસીને જોઈ ગયેલો. તેણે ખૂબી પૂર્વક તે દાસીનું અપહરણ કરાવ્યું અને દાસીને લઈ સ્વાના થઈ ગયો.

મહારાજ ઉદાયનને ખબર પડી કે આ દાસીને લઈ જવાનું કામ ચંડપ્રધોતનું છે. તેને ફરી મેળવીને તેનું સંરક્ષણ કરવું જોઈએ. આવો વિચાર કરી સેના સાથે તેણે અવંતી રાજ્ય પર ચડાઈ કરી. ચંડપ્રધોતને પકડી તેના કપાળ ઉપર “દાસી ચોર” એવું લખાવ્યું હતું. તે તેના જીવનનું મોટું એક કલંક હતું. ચંડપ્રધોતને કેદ કરી ઉદાયન રાજા તેને સાથે લઈ સિંધુ સૌવીર દેશ રવાના થયા. રસ્તામાં પડાવ નાખતા આગળ વધી રહ્યા છે. તે સમયમાં ચોમાસાને પસાર થતાં પંખો દિવસ સંવત્સરીનો આવ્યો. ઉદાયન આ પર્વની આરાધના કરવા રસ્તામાં રોકાઈ ગયા છે. પોતે ચૌવિહારો ઉપવાસ કર્યો છે. ચંડપ્રધોત ઘણો ચક્રોર હતો. પોતે જાણતો હતો કે માફ મૃત્યુ નિશ્ચિત છે. રસોઈયો આવીને પુછે છે, મહારાજ ! આજે તમારે શું જમવું છે ? ” ચંડપ્રધોત કહે છે, “ લાઈ ! ઉદાયન રાજા આજે જે જમશે તે જ હું જમીશ. ” રસોઈયો કહે છે, “ મહારાજ ! ઉદાયન રાજાને તો આજે ચૌવિહારો ઉપવાસ છે. સંવત્સરી પર્વ હોઈ તેઓ ભોજન નહીં કરે. “ જોલો આપને માટે શું બનાવું ? ” “ લાઈ ! ઉદાયનને આજે ઉપવાસ છે તો મારે પણ ઉપવાસ છે. મારે પણ જમવું નથી. ” કદાચ દુગો હોય અને ભોજનમાં વિષ ભેળવી મને મારી નાખશે તો ! એવી શંકાથી તે ચંડપ્રધોત રાજાએ પણ ઉપવાસ કર્યો.

રસોઈયો ઉદાયન રાજાને આ વાતની જાણ કરે છે. ઉદાયન રાજાએ સંવત્સરીનો દિવસ જાણી સામાયિક વ્રત કર્યું. બપોરના આલોચના કરી સાંજે સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરી ૮૪ લાખ જીવોને ખમાવે છે.

૮૪ લાખ જીવાયોનિ

૭ લાખ પૃથ્વીકાય

૭ લાખ અપકાય

૭ લાખ તેર્કિકાય

૭ લાખ વાયુકાય

૧૦ લાખ પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય

૧૪ લાખ સાધારણ વનસ્પતિકાય

૨ લાખ ઝેઈન્દ્રિય

૨ લાખ તેઈન્દ્રિય

૨ લાખ ચૌરિન્દ્રિય

૪ લાખ નારકી

૪ લાખ દેવતા

૪ લાખ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય

૧૪ લાખ મનુષ્યની જાતિ

જીવોને ઉત્પન્ન થવાની યોગી તેને જીવાયોનિ કહેવાય છે. રાજા ઉદાયન સર્વ જીવોને ખમાવે છે. તેવી રીતે ચંડપ્રધોતને સાધર્મિક જાણી સંવત્સરી સંબંધી ક્ષમાયાચના કરે છે. મન, વચન અને કાયાથી ખમાવે છે. ચંડપ્રધોત કહે છે કે “રાજન ! આજે સંવત્સરીનો દિવસ છે અને તમો મને ખમાવો છો તે વાત સાચી છે. પરંતુ વાણિયાની જેમ ખમાવો છો કે ક્ષત્રિયની જેમ ? જે ખરેખર કષાયનો ત્યાગ કરી ખમાવતા હો તો મહારાજ ! આ કપાળ પરતું કલંક દૂર કરો. અને મને ખંધનથી મુક્ત કરો. રાજાએ સંવત્સરી પર્વની મંગળતાને શોભે એ રીતે દુશ્મન રાજાને ખમાવ્યા. કપાળતું કલંક બૂંસી નાંખવા ઉદાયન રાજાએ તેના કપાળ ઉપર “સુવર્ણ પટ્ટક” સોનાનો પટો ખાંધ્યો. આ રીતે શ્રી ઉદાયન રાજાએ, ચંડપ્રધોતની સાથે ક્ષમાપના કરી. ક્ષમાપના એવો ગુણ છે કે દુશ્મન પણ આ ગુણથી પ્રભુના માર્ગને પામી જાય છે અને ધર્મમાં સ્થિર થઈ જાય છે. જે વાત આપણને બીજાની અનુકુળ ન હોય તે આપણે પણ ન કરવું જોઈએ. કહ્યું છે :-

Do unto others as you would have others to do unto you, જેવો વર્તાવ તમો બીજા પાસે કરાવવા માંગતા હો તેવું વર્તન તમો બીજા પ્રત્યે કરો. કહેવત છે કે “નમે તે સૌને ગમે અને અછડ રહે તે કોઈને ગમે નહીં.” જ્યારે જ્યારે વૈરવિરોધ થવા પામે ત્યારે ત્યારે મોટા માણસો પણ પોતાની ભૂલ સુધારી લેતા અને ક્ષમાપના કરતાં. પોતે મોટા હોવા છતાં ક્ષમાપના કરતી વેળાએ સંકોચ કરવો ન જોઈએ. પરંતુ ક્ષમાપના માટે પહેલ કરવી જોઈએ.

Forgive and forbear.

માફી આપો અને ખામોશ ખાતાં શીખો.

મોટાઈ તો તેની જ ગણાય છે કે જે સાફ સમજે છે, સાફ આચરે છે, વૈર વિરોધ થયો હોય તો પણ કદી સામાની ભૂલ માનવાની કે ભેથા કરવાની આદત ન રાખવી જોઈએ. ક્ષમાપના કરવાની છે. તે આપણા પોતાના આત્માના કલ્યાણ ક્ષયે કરવાની છે. જેથી સૌએ પોતાની ભૂલ શોધવાનો અને સુધારવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. સુધારા થાય તો જ આરાધના થઈ સમજાશે. કોઈની ભૂલ ઉપર હસવું ન જોઈએ.

Never smile on other people's faults; your own faults may be a huge roke to others.

કોઈની ભૂલ તરફ તમો હસો નહીં, કારણકે તમારી ભૂલ પણ બીજા માટે વધુ હાન્યને પાત્ર હશે.

આરાધક તે જ કે જે ઉપશમે

તમોએ જેની જેની સાથે વૈર વિરોધાદિના પ્રસંગો બન્યા પછી હવે ખમાવી લીધું હશે. જે ક્ષમાપના કરે તે આરાધક થાય. વૈર-કલેશનો પ્રસંગ તો ઓછામાં ઓછા એ જણાની વચ્ચે જ બની શકે ને ? એ બંનેમાં અથવા તો જેટલા વચ્ચે હોય તેટલા બધા ઉપશમે તો બધા આરાધક, નહીં તો જે ઉપશમે તે આરાધક, જેણે આરાધક બની રહેવું હોય, તેણે તો અવશ્ય ઉપશમવું જોઈએ, ઉપશમ વગર ક્રોધ જતો નથી. ઉવસમેણ હ્રણે કોહં । ઉપશમથી ક્રોધને દૂર કરાય છે. સામે વ્યક્તિ વૈર વિરોધનો ત્યાગ ન કરે, તો આપણે પણ વૈરાદિનો ત્યાગ ન કરવો એમ નહીં. પરંતુ સામે વાળો કરે યા ન કરે છતાં આપણે તો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

સંવત્સરીપર્વને દિવસે પણ જે ઉપશમતો નથી, તે આરાધકની કોટીમાં રહી શકતો નથી. તમો આરાધકની ગણતરીમાંથી બાદ ન રહી જવ તો જ્યાંલ કરશો. ક્ષમા વીરસ્ય ભૂષણમ્ । ક્ષમા એ તો વીરનું ભૂષણ છે.

આજે સંવત્સરીના દિવસે બપોરના આલોચના કરવાની છે. બાર મહિના સુધી સેવેલા દોષો અને ભૂલોનું સ્મરણ કરી મિચ્છામિ દુક્કડં કરવાનું છે.

મિચ્છામિ દુક્કડં એટલે થઈ ગયેલી ભૂલનો પશ્ચાતાપ.

મિચ્છામિ દુક્કડં એટલે ભવિષ્યમાં ભૂલ નહીં કરવાની પ્રતિજ્ઞા.

ક્ષમાપના અને મિચ્છામિ દુક્કડં કોની જેમ ન કરવું જોઈએ અને કોની જેમ કરવું જોઈએ. તેના દષ્ટાંતને સાંભળી સમજીને પાપ દોષથી મુક્ત થવું જોઈએ.

ક્ષુલ્લક અને કુંભાર

મિચ્છામિ દુક્કડં દેવું એ તો એક ધાર્મિક ક્રિયા છે. કોઈનીય સાથે મારે વૈરભાવ નથી. એ ભાવને સુચવવા માટેની ક્રિયા તે મિચ્છામિ મિદુક્કડં છે. માત્ર મુખથી બોલવા પૂરતી આ વાત નથી. આ વાતને સમજાવવા માટે ક્ષુલ્લક અને કુંભારની વાત જણાવવા જેવી છે.

એક વખત કોઈ સંત પોતાના ક્ષુલ્લક-નાના શિષ્યને લઈ એક કુંભાર ને ઘેર રહ્યાં હતાં, કુંભારે માટીના વાસણો બનાવીને ચારે બાજુ એ રાખ્યા હતાં. ક્ષુલ્લક બાલ સ્વભાવમાં આવી જઈ સામે પડેલા માટીના કાચા વાસણો ઉપર કાંકરીઓ ફેંકી કાણા કરવા લાગ્યો હતો. આથી કુંભારે ક્ષુલ્લકને ઠપકો આપી, સમજાવ્યો કે આવું કામ કરીશ નહીં. “મારી ભૂલ થઈ ગઈ છે. તમો તે ભૂલની મને ક્ષમા કરો ! મારું પાપ મિથ્યા હો !” એમ એ ક્ષુલ્લકે કહ્યું. આથી કુંભાર શાંત થયો. થોડી વર પછી પણ ફરીવાર ક્ષુલ્લકે કાંકરીઓ ફેંકી વાસણોને ફોડવાનું અને વિધવાનું

ચાલુ જ રાખ્યું. કુંભારે બીજી વાર પણ ક્ષુલ્લકને ઠપકો આપ્યો. ક્ષુલ્લકે બીજી વાર પણ “મિચ્છામિદુક્કડ” કહીને કુંભારને શાંત કર્યો.

કુંભાર શાંત થઈને જરા દૂર ગયો, એટલે ક્ષુલ્લકે તો પહેલાની જેમ જ વાસણો ઉપર કાંકરીઓ મારી કાણાં કરવાની રમત શરૂ કરી દીધી. કુંભારે આ જોઈ ક્ષુલ્લકને ફરીવાર ઠપકો આપ્યો. ક્ષુલ્લકે ફરીવાર કુંભાર પાસે “મિચ્છામિદુક્કડ” કહ્યું. પરંતુ ક્ષુલ્લકે પોતાની રમત તો છોડી જ નહીં.

આથી પેલા કુંભારને ગુસ્સો આવ્યો. તેણે ક્ષુલ્લકને પકડ્યો, કાંકરા પોતાના હાથમાં લઈ ક્ષુલ્લકના કાન સાથે દબાવી કાનને ખેંચ્યો, ક્ષુલ્લકને વેદના થઈ અને ખૂંસો પાડવા લાગ્યો. ત્યારે કુંભારે કહ્યું ‘મિચ્છામિદુક્કડ’ લે ‘મિચ્છામિદુક્કડ’ કુંભાર પણ કાન દબાવતો બંધ અને મિચ્છામિદુક્કડ કરતો જતો હતો. આવા મિચ્છામિદુક્કડથી શું લાભ થવાનો? જેના માટે મિચ્છામિદુક્કડ લેવામાં આવે છે. તે પ્રવૃત્તિથી તો પછી મુક્ત થવું જોઈએ કે નહીં? થઈ ગયેલી ભૂલનો અશ્રાતાપ અને લવિષ્યમાં ભૂલ નહીં કરવાની કાળજી, એ બેના યોગથી જ ‘મિચ્છામિદુક્કડ’ દેવાય તો તે સફળ બને. મિચ્છામિદુક્કડ કેની માફક લેવું જોઈએ, તેના માટે શ્રીમતી મૃગાવતીની વાત સાંભળવા જેવી છે.

શ્રી મૃગાવતીજી અને ચંદનખાળાજી

એક વાર કૌશંબી નામની નગરીમાં ભગવાન મહાવીરસ્વામી પધોર્યા હતા. તે વખતે ભવતારક ભગવંતને વંદન કરવા માટે સૂર્ય નામનો ઈંદ્ર અને ચંદ્ર નામનો ઈંદ્ર, પોતપોતાના મૂળ વિમાન સાથે ત્યાં આવ્યા હતાં. સૂર્ય અને ચંદ્ર વિમાનોના પ્રકાશથી એવું બની ગયું કે દિવસ પૂર્ણ થઈ ગયો અને રાત્રિ શરૂ થઈ ગઈ હતી. પ્રકાશ તો ફેલાયેલો જ રહ્યો. જેથી દિવસ આથમી ગયો છે, એવું જાણી શકાય તેમ ન હતું. આ સમયે મહાસતી ચંદનખાળા અને મહાસતી મૃગાવતીજી બંને ઈંદ્રોના આવ્યા પહેલા જ પ્રભુના દર્શનાર્થે આવી સમોસરણમાં જ હતાં. શ્રી મૃગાવતીજીને રાત્રિ પડી જવાની ખબર રહી નહીં એટલે તેઓ તો ત્યાં જ સમોસરણમાં હતાં. એટલામાં સૂર્ય અને ચંદ્ર બંને દર્શન કરી જેવા ચાલ્યા ગયા કે તુરત જ રાત્રિને અધકાર ફેલાવા લાગ્યો. શ્રીમૃગાવતીજીએ જોયું તો ચંદનખાળા ન દેખાયા. ચંદનખાળા તો પહેલાં જ ચાલ્યા ગયા હતાં. આથી તેમને ક્ષોભ થઈ ગયો. લયલીત બનેલા મૃગાવતીજી બ્યારે ઉપાશ્રયે પહોંચ્યા, ત્યારે પ્રવર્તિની ચંદનખાળાજી તો સૂઈ ગયા હતાં. તેઓ સૂર્યાસ્તના સમયને જાણી પહેલા જ સ્વસ્થાને આવી ગયા હતાં.

મૃગાવતીજીે આવીને તુરત જ કહ્યું કે “ગુરૂણીજી! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો!” એ વખતે ચંદનખાળાજીએ કહ્યું કે “ભદ્રે! કુલીન એવી તારા માટે આ યોગ્ય નથી.” વિચાર

કરો કે ગુન્હો શું હતો? અનુપયોગ થયો, એટલો જ ને? ત્યાં તો અનુપયોગ થઈ જાય તેવા જ સંયોગ હતાં ને! પ્રકાશના કારણે જ ખખર ન પડી કે રાત્રિ થઈ ગઈ છે. એ સ્થાન સામાન્ય ન હતું પરંતુ ભગવાનનું સમવસરણ હતું. ભગવાનનો એવો અતિશય હોય છે કે ત્યાં બેઠેલાઓમાં કોઈને વૈર વિરોધ કે વિકાર જાગે નહીં. મૃગાવતીજી ને ખખર પડી એટલે તો તુરત પોતાને સ્થાને પહોંચી ગયા હતાં. તેને ખરેખર પોતાના અનુપયોગની ભૂલ સમજાણી છે. સાધવી જીવનની મર્યાદાનો ભંગ પણ ગણાય. તેથી ગુરૂણીને પોતાના અપરાધ માટે ક્ષમા કરવાનું કહ્યું. પ્રવર્તિનીએ પણ એટલું જ કહ્યું હતું કે “કુલીન? તારા માટે આ યોગ્ય નથી.”

મૃગાવતીજી ગુરૂણીના પગમાં પડીને ક્ષમા માંગી રહ્યા છે કે હવે ફરીવાર આવે અપરાધ નહીં થવા દઉં. તેણે પોતાના બચાવ માટે બીજી કશીયેવાત ઉચ્ચારી નહીં ખરેખર મૃગાવતીજી તો કુલીન જ હતાં. ગુરૂણી તો વિશેષ વાત ક્યાં વિના સૂઝ ગયા અને સતીજી તો ત્યાં ને ત્યાં ઉભા રહી પોતાના અપરાધનું સ્મરણ કરવા લાગ્યાં. અપરાધની માફી ન મળે ત્યાં સુધી ત્યાંથી કેમ દૂર જવાય? જુઓ! કેવી કુલીનતા છે, કેટલો વિનયગુણ છે. અપરાધને યાદ કરી સતીજી તો ખમાવતાં જ રહ્યા.

આવી વિશુદ્ધ ભાવનાએ રમતાં રમતાં મૃગાવતીજીએ તો ક્ષપક શ્રેણી માંડી અને કેવળજ્ઞાન પામી ગયા. ક્ષમાપનાના પરમ ફળને તેઓ પામી ગયા. ક્ષમાપના કરવા માટે હૃદયને ખૂબ નિર્મળ બનાવવું જોઈએ હૈયાને નમ્ર બનાવ્યા વિના ક્ષમાપના આવે નહીં. જો હૈયાને નિર્મળ ન બનાવાય તો ક્ષમાપનાનો લાભ પણ મળે નહીં. અપરાધ રહી જાય. જેથી નમ્રતાની સાથે ક્ષમાપના કરવી જ જોઈએ.

સાંભળો! આ રીતે ક્ષમાપના કરવી જોઈએ. તમારી ક્ષમાપના કેવી છે. તે તો જાણો છો ને? આ વખતે એક ઘટના ઘટે છે. જ્યારે ચંદનબાળાજી સુતા છે ત્યારે તેમનો એક હાથ બહાર નીચે હતો. તે તરફ એક સર્પ આવી રહ્યો હતો. મૃગાવતીજીએ નાગને આવતો જોઈ ચંદનબાળાના હાથને ઉપાડી બાબુમાં મૂકી દીધો. તુરત જ ચંદનાજી જાગી ગયા. તુરત જ તેમણે પુછ્યું. “કેમ! શું છે?” મૃગાવતી બાબુમાં જ ઉભા હતાં. તેમણે કહ્યું, આ બાબુથી સર્પ આવી રહ્યો હતો, જેથી આપના હાથને ત્યાંથી દૂર કર્યો.”

ચંદનબાળાજી વિચારમાં પડી ગયા કે આવા ઘોર અંધકારમાં સર્પને કેમ જોયો હશે? ચંદનાજીએ પુછ્યું “હે ભદ્ર! તમે આવા અંધકારમાં સર્પને કેવી રીતે જોયો?” મૃગાવતીજીએ કહ્યું કે “જ્ઞાનથી જોયો.” આ સાંભળી ચંદનાજી તુરત બેઠા થઈ ગયા અને પુછ્યું કે કેવા જ્ઞાનથી જોયો?” પ્રતિપાતી જ્ઞાનથી કે અપ્રતિપાતી જ્ઞાનથી?” સતીજીએ કહ્યું કે “અપ્રતિપાતી જ્ઞાનથી” આવી રીતે ચંદનબાળાજીએ બાબુનું કે

મૃગાવતીજીને કેવળજ્ઞાન થયું છે. એટલે એમના અંતઃકરણમાં એવા પશ્ચાતાપની ભાવના પ્રગટી કે “મેં અનાભોગથી કેવળજ્ઞાનીની અશાતના કરી.” જેથી ચંદનાજી મૃગાવતીજી સાથે ક્ષમાપના કરવા લાગ્યા. એ પણ ક્ષમાપનાના ભાવમાં એવાં ચઢી ગયા કે ત્યાં ને ત્યાં એમણે પણ ક્ષપક શ્રેણી માંડી અને કેવળજ્ઞાન ઉપાજયું.

આમ એ બંને પુણ્યાત્માઓ ઉપશમ્યા, આરાધક બન્યા અને આરાધનાના પરમ ફળને પામી ગયા. કેવળજ્ઞાનને પણ પરમ ફળ કહેવાય છે, કારણ કે તે ક્ષાયિક ગુણ છે. કેવળજ્ઞાન પ્રગટે એટલે એજ ભવે આયુષ્યને અંતે મુક્તિ સુનિશ્ચિત હોય છે. જુઓ ! કેવી ક્ષમાપના હતી. ક્ષમાપના એ ઉંચ કેટિનો ધર્મ છે. ઓછામાં ઓછા ખાર મહિને સંવત્સરીએ તો સર્વજીવોની સાથે સર્વ પ્રકારે ક્ષમાપના કરી જ લેવી જોઈએ. સંવત્સરી જાય અને પ્રગટેલો કોઈ કષાય ઉપશમ્યા વિના રહી જાય તો આ જીવનું પતન થાય. સાંભળો ! કષાય કેટલો ભયંકર છે.

कोहो य माणो य अणिगहिया, माया य लेहो य पवहुमाणा

चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचति मूलाइं पुण भवस्स ॥ ૬૨.૮/૪૦

ક્રોધ અને માન અનિગ્રહિત છે. માયા અને લોભ વૃદ્ધિંગત થનારા છે. સંસારને વધારનારા આ ચાર કષાય પુનર્જન્મના મૂળનું સિંચન કરનાર છે. જો તમારે ખીજે જન્મ ન જોઈતો હોય, હવે પછી પણ દુઃખો ભોગવવાની ઈચ્છા ન હોય તો કષાયનો ત્યાગ કરો. ક્રોધ એ કેવું ભયંકર પરીણામ લાવે છે. કહ્યું છે કે....

One angry moment often does what we repent for years, it works the wrong, we never make right by sorrow or tears.

ક્રોધની એક ક્ષણ ઘણી વખત એવું કરે છે કે, જેને માટે વર્ષો સુધી આપણે પશ્ચાતાપ કરવો પડે છે. ક્રોધની એ ક્ષણ એવું ખોટું કામ કરે છે પરંતુ આપણે દિલગીરી કરવાથી અગર તો આંસુ સારવાથી તેને સુધારતા નથી, એટલે ક્રોધથી સદંતર દૂર રહેવું જોઈએ.

જૈનશાસ્ત્રમાં કષાયના ચાર પ્રકાર અને તેના સોળ ભેદ બતાવ્યા છે. આ કષાયો કેવાં છે, કેટલો વખત રહે છે, તેના પરીણામો શું લાવે છે, તે બધું આજના સંવત્સરીના દિવસે બાણી લેવું જોઈએ.

કષાયના ચાર પ્રકાર

૧ અનંતાનુબંધી કષાય ૨ અપ્રત્યાખ્યાની કષાય ૩ પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કષાય ૪ સંબલન કષાય.

(૧) ૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ—તે પર્વતની તિરાડ સમાન છે. જે જલદી સાંધી શકાતી નથી.

૨ અનંતાનુબંધી માન—તે પથ્થરના સ્થંભ સમાન છે. જે જલદી નમી શકતો નથી.

૩ અનંતાનુબંધી માયા-તે વાંસની ગાંઠ સમાન છે. જે જલ્દી ભેદી શકાતી નથી.

૪ અનંતાનુબંધી લોભ-તે કિરમીજના રંગ સમાન છે. જે જલ્દી નીકળતો નથી.

આપણો આત્મા આ કષાયમાં રમણ કરે તો નરકમાં જવું પડે. આ કષાય આપણી અંદર જીંદગી સુધી રહી શકે છે. તે આપણા સમ્યક્ત્વ ગુણનો નાશ કરે છે અને મિથ્યાત્વરૂપ અંધકારમાં રખડાવે છે. જેથી આ કષાયનો બહેલી તકે નાશ કરવો-ક્ષય કરવો જોઈએ.

(૨) ૧ અપ્રત્યાજ્યાની ક્રોધ-તે તળાવમાં તિરાડ સમાન છે.

૨ અપ્રત્યાજ્યાની માન-તે હાડકાનાં સ્થંભ સમાન છે.

૩ અપ્રત્યાજ્યાની માયા-તે ઘેટાંના શીંગ સમાન છે.

૪ અપ્રત્યાજ્યાની લોભ-તે નગરના કદમ-કાદવ સમાન છે.

આપણો આત્મા આ કષાયમાં રમણ કરે તો આપણે તિર્યચ ગતિમાં જવું પડે છે. આ કષાય આપણી અંદર એક વર્ષ સુધી રહી શકે છે. તે આપણાં દેશ વિરતિ ચારિત્રની ઘાત કરે છે. વ્રતધારી કે શ્રાવકપણાના ગુણ પ્રકટ થવા ન દે. આ કષાયનો પણ ક્ષય કરી સૌએ વ્રતધારી બની ચારિત્ર ધર્મની ઉપાસના કરવી જોઈએ.

(૩) ૧. પ્રત્યાજ્યાનાવરણીય ક્રોધ-તે રેતીમાં લીટી સમાન છે.

૨. પ્રત્યાજ્યાનાવરણીય માન-તે લાકડાના સ્થંભ સમાન છે.

૩. પ્રત્યાજ્યાનાવરણીય માયા-તે ગોમુત્રિકા સમાન છે.

૪. પ્રત્યાજ્યાનાવરણીય લોભ-તે ગાડાના ખંજન સમાન છે.

આપણો આત્મા આ કષાયમાં રમણ કરે તો મનુષ્યગતિમાં જવું પડે છે. આ કષાય ચાર મહિના સુધી આપણી અંદર રહી શકે છે. તે આપણાં સર્વ-વિરતિ ચારિત્રનો-સાધુતાનો ઘાત નાશ કરે છે. ચારિત્રના ભાવ ઉદયમાં આવવા દે નહીં. આ કષાયનો પણ આપણે ક્ષય કરી શુદ્ધ સાધુતાનું પાલન કરવું જોઈએ. ચારિત્ર ધર્મની આરાધના વડે સુક્તિ થાય છે. ચારિત્ર એ સુક્તિનું મંગલ સાધન છે.

(૪) ૧. સંજવલન ક્રોધ-તે પાણીમાં લીટી સમાન છે. જેને દૂર કરવો સહજ છે.

૨. સંજવલન માન-તે નેતરના સ્થંભ સમાન છે. જેને નમાવવો સહજ છે.

૩. સંજવલન માયા-તે વાંસની છોઈ સમાન છે. જેને સીધી કરવી સહજ છે.

૪. સંજવલન લોભ-તે પતંગના રંગ જેવો છે. જેને સાફ કરવો સહજ છે.

આપણો આત્મા આ કષાયમાં રમણ કરે તો આપણે દેવગતિમાં જવું પડે છે. આ કષાય આપણી અંદર પંદર દિવસ સુધી રહે છે. તે આપણને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ

થવા દેતું નથી. આ કષાયનો પણ ક્ષય થાય, તેવો અવસ્થાને મેળવવા આપણે સૌએ સદા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ. આપણે આત્મા કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી જલ્દી મોક્ષગતિને પ્રાપ્ત કરે, તેવી સાધના, આરાધના કે પ્રભાવના કરવી જોઈએ.

અનંતાલવના અનુભવો કરાવે એવો અનંતાનુભંધી કષાય આપણે અનંતકાળ સુધી સાચવી રાખ્યો હતો. હવે આ મનુષ્ય જીવનમાં આવા પરીણામો ન આવે, તેનો સદા ઉપયોગ રાખવો જોઈએ.

કદાચ છદ્મસ્થ જીવનમાં ક્યારેક આવી કષાયનું નિમિત્ત આવે તો તુરત આત્માને દોષીત થતો અટકાવી લેવો જોઈએ. કોઈના દોષ જોઈને આપણે કષાય ન કરવો જોઈએ. કોઈ માટે ગાંઠ વાળીને બેસી રહેવું ન જોઈએ. આજે સંવત્સરીનો દિવસ છે તે ગાંઠો ખાંધવા માટે નથી આવ્યો. પરંતુ જોડવા માટે આવ્યો છે. સંવત્સરી પર્વ કર્મજોજને વધારવા માટે નહીં, પરંતુ કર્મજોજને ઉતારવા માટે છે. આજના સંવત્સરીના મહામંગલ દિવસે તમે સૌ અનંતાનુભંધી કષાયમાંથી આત્માને મુક્ત બનાવવાનો સફળ પ્રયોગ કરો. બપોરના આલોચના અને સાંજે પ્રતિક્રમણ કરી દોષમુક્ત બનશો એજ કામના.



૪૯

ધર્મની બહુરૂપતા

(ભાદરવા સુદ ૭ તા. ૩૧-૮-૧૯૭૬ મંગળવાર)

(સમુહ ક્ષમાપના શ્રવેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ સંઘાણી એસ્ટેટ અને શ્રવેતાંબર વ. સ્થાકવાસી જૈન શ્રાવક સંઘ સંઘાણી એસ્ટેટ ઘાટકોપરના સમુહ ક્ષમાપના આયોજન પ્રસંગે બંને સંઘોના પૂજ્ય મુનિરાજો એ પ્રવચન ફરમાવેલ હતું.)

આજે બે સંઘોના સમુહ ક્ષમાપન નો મંગળ દિવસ છે. તમો બંનેના સંઘ જુદા છે. બંનેના સંપ્રદાયો જુદા છે. ગચ્છ અને પરંપરા પણ જુદી છે. છતાં બંનેના જૈનધર્મ એક છે. આપણા શાસનપતિ ભગવાન મહાવીર પણ એક જ છે. જૈનધર્મના સર્વે સંપ્રદાયો ભગવાન મહાવીરની વાણી ઉપર પરમ શ્રદ્ધા કરે છે.

આજનું દૃશ્ય જોઈ કેટલાકને આશ્ચર્ય થતું હશે કે આ બંને જુદી જુદી પાટો ઉપર સાધુ સંતો શા માટે ભેગા થયા હશે ? તમારી શંકાનું સમાધાન થઈ જશે. અમો બંને અમારી સંપ્રદાયની જુદી જુદી આચાર સંહિતાનું પાલન કરનારા સંતો છીએ. અમારી સમાચારી પણ લિન્ન લિન્ન છે.

આપણે જે દિવસ પૂર્વે જ સંવત્સરી મહાપર્વ ઉજવ્યું છે. સંવત્સરીનો સંદેશ છે ક્ષમાપના હે જીવ! તું સર્વ જીવો સાથે ક્ષમાપના કરીલો. આજે આપણે સૌ આ પરમ ઉદ્દેશને લક્ષ્યમા રાખી લેગા થયા છીએ. જૈનધર્મની ચાર મહાશાખાઓ છે. ૧ શ્વે. સ્થાનકવાસી જૈનો ૨ શ્વે. તેરાપંથી જૈનો ૩. શ્વે મૂર્તિપૂજક જૈનો ૪. દિગમ્બર જૈનો આ ચારે શાખાઓમાં પણ અવાંતર ખીલુ શાખા અને પ્રશાખાઓ પણ છે. જેને આપણે ગચ્છ અને સંપ્રદાયના નામે ઓળખીએ છીએ. આપણી ચારે શાખાઓમાં તો સંપ અને સંગઠન નથી પરંતુ પોતપોતાની શાખાઓમાં પણ જોઈએ તેવું ઐક્યતાનું વાતાવરણ નથી. સૌની શાખાના દેવ તરીકે તો વીતરાગ જીનેશ્વર તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર જ દેવાધિદેવ રૂપે ગણાય છે. સૌને ત્યાં ગુરૂ તરીકે પોતપોતાના ગચ્છના આચાર્યશ્રીઓ તેમજ મુનિરાજો ગણાય છે. ધર્મ તરીકે પણ સૌએ કેવલી પ્રરૂપીત જૈનધર્મને જ સ્વીકારેલો છે. છતાં આપસી રાગ-દ્વેષ ના કારણે જેટલો સંપ અને ઐક્યતા જોઈએ તેટલી દેખાતી નથી. નાની નાની વાતોના નિમિત્ત કારણે આપણા ધર્મમાં ઘણાં કલેષ અને કંકાશ વધી ગયા છે. પહોંડના ઝગડા, મંદીરના ઝગડા, મૂર્તિના ઝગડા, ધર્મશાળાના અને ઉપાશ્રયોના ઝગડા, તીર્થોના ઝગડા, સંપત્તિના ઝગડા, તિથિઓના ઝગડા, પર્વોના ઝગડા, આચાર અને વિચારના પણ ઝગડા.

આ સર્વે ઝગડાઓનું મૂળ કારણ આપસી રાગ અને દ્વેષ છે. માફં છોડું નહીં તે રાગ, તમાફં સ્વીકારું નહીં તે દ્વેષ. આવો રાગ-દ્વેષથી ભરેલો છે આપણો જૈન સમાજ. જૈન સંતોના ત્યાગની વાત કોઈ સાંભળે તો આશ્ચર્ય થયા વગર રહે નહીં. તેમની અહિંસા, સંયમ અને તપ ધર્મની અનુપાલનના તોલે કોઈ ઉભો રહી શકે નહીં. કેટલો મોટો ત્યાગ છે.

પંચ મહાવ્રતોનું પાલન, રાત્રિભોજનનો ત્યાગ, પાદવિહાર અને ભિક્ષાચરી. ચાલ્યા જાવ દુનિયાના છેડે, તમોને આ મહાત્યાગી ધર્મનું દર્શન ખીજૂંક્યાંયે નહીં થાય. તમારા મુનિઓ પાસે કેવી અહિંસા? કેવો અપરિગ્રહ? કેવી અનેકાંતતા રહેલી છે? છતાં કલેષ અને દ્વેષ જતાં જ નથી.

આજથી ૨૫ વર્ષ પૂર્વે પૂજ્ય તપસ્વી શ્રી જગજીવનજી મ. સા. તથા પંડીત રતન બા. પ્ર. શ્રી જયંતિલાલજી મ. સા. ઠા. જેએ પૂર્વ ભારતમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. સં. ૨૦૦૮ના કલકત્તાના પ્રથમ આતુર્માસમાં ત્યાંના મુખ્ય પ્રધાન પી. સી. રાય આપણા પોલોક સ્ટ્રીટના ઉપાશ્રયમાં પૂજ્ય ગુરૂદેવોના દર્શનાર્થે આવ્યા હતાં. તે સમયનો વાર્તાલાપ જાણવા જેવો છે.

પી. સી. રાય શું કહે છે તે સાંભળો. “તમારા જેવા જૈન ધર્મના તપસ્વી

સંતો અમારી બંગાલ ભૂમિમાં પધાર્યા છે. તેનો અમને અપૂર્વ હર્ષ અને ગૌરવ છે. જૈન ધર્મ તો અમારા બંગાળ દેશની મૂળ સરિતા છે. એક સમયે લાખો જૈનો બંગાલમાં હતાં. ૨૦ તીર્થંકરોની સાધના ભૂમિ બિહાર અને બંગાલ છે. અમારા કમનશીબે આજે અમારી આ ધરતી ઉપર જૈન સંતો રહ્યા નહીં. અનેક વર્ષો પછી આપ પધાર્યા છો. જેથી અમારી ભૂમિ પાવન બની છે. અમો આપના દર્શન કરી પવિત્ર બનીએ છીએ. અમો તમારું દિલથી સ્વાગત કરીએ છીએ. આપ જેવા મહાસંતોના દર્શનથી હું ખૂબજ ખૂશી થયો છું. મને ઘણો જ સંતોષ થાય છે.”

તપસ્વીજી હું આપની પાસે એક પ્રશ્ન લઈને આવ્યો છું. જરૂર મારું સમાધાન કરશોજી. ગુરૂદેવ પુછે છે કે તમારો શું પ્રશ્ન છે ? જરૂર કહો.

પી. સી. રાય એટલે પ્રકુલચંદ્ર રાય શું કહે છે તે સાંભળો. ગુરૂદેવ ! હું કહેવા માંગુ છું કે જેના દેવ તીર્થંકર જેવા વીતરાગી છે. જેના ધર્મગુરૂઓ આપ જેવા મહાત્યાગી અને તપસ્વી છે. જેનો ધર્મ પરમ અહિંસક અને આદર્શવાદી છે. છતાં જૈનોમાં રાગ દ્વેષ આટલા બધા કેમ છે ? જૈન ધર્મના ગુરૂઓ મહા ત્યાગી છે પરંતુ તેમના ઉપાસકો ગૃહસ્થો આટલા બધા પરિગ્રહી કેમ છે ?

પૂજ્ય ગુરૂદેવ પરમ દાર્શનિકશ્રી જયંતિલાલજી મ. સા. એ ઘણી જ સુંદરતાથી તેમનું સમાધાન કર્યું. તમારું સમાધાન ક્યારે થશે. લલ્લે આપણે આ કાળમાં વીતરાગી ન બની શકીએ, છતાં કષાયોને મંદ અને પાતળા જરૂર પાડી શકીએ. કદાચ સૌની પરંપરાએ મતભેદ હોઈ શકે પરંતુ મન ભેદ તો ન રાખવા જોઈએ.

સંવત્સરીને દિવસે ૮૪ લાખ જીવોને ક્ષમા આપવા તૈયાર થઈ જવાય છે. પરંતુ તમારા ઘરમાં સૌની સાથે ક્ષમાપના કેવી થાય છે ? અંધ અંધના મિલન પછી સંવત્સરી નિમિત્તે એક બીજાને પ્રેમ લાવના ન પ્રગટે તો ઉજવણી માત્ર મેળા જેવી જ ગણાશે. જૈનોએ હવે વેરઝેરને છોડી સાચી રીતે ભેટતાં શીખવું જોઈએ. કેટકેટલા તપ કર્યા. કેટલી સાધનાઓ કરી. છતાં સંવત્સરીની ઉજવણીમાં વેર ત્યાગ, કષાય ત્યાગ ન થાય તો સંવત્સરીનો લાભ શું ? આ તો માત્ર નાટકીય વાતાવરણ જ ગણાશે.

જે દેવ-ગુરૂ-ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો છે. તેમનામાં પાંચ ટકા તો શ્રદ્ધા રાખો. તેમના આદેશો, સદ્બોધ, પ્રેરણાઓને જીવનમાં ઉતારવાનો થોડે અંશે પણ પ્રયત્ન કરવો જ જોઈએ. ભગવાન મહાવીરનો કેટલી ઉદારતા ? તેમની કેટલી સહન શીલતા ? તેમની અનંતી ક્ષમાનું દર્શન તો કરો. વીરની અનંતી ક્ષમામાંથી થોડી તો મેળવી રાખો. ખોટા મતભેદો ઉભા કરી સમાજને છિન્નભિન્ન ન કરશો. સત્યનું સંશોધન કરશો.

Let this be your motto that what is truth is mine. સાચું તે મારું એ જ તમારો સિધ્ધાંત હોવો જોઈએ. આજે આપણે સમુહ ક્ષમાપનાના પ્રસંગે પ્રભુ મહાવીરની દામાતું દર્શન કરીએ. ભગવાન મહાવીર સાધના ક્ષણમાં વિચરતાં વિચરતાં એક વાર એક ભયંકર અટવિ તરફ પધારી રહ્યા હતાં. આબુબાબુના ગ્રામ નિવાસીઓ ઝુંપડીમાંથી બહાર નીકળતાં મહાત્યાગી પ્રભુ વીરને અટવિ તરફ જતાં જુએ છે. તે લોકોએ કરૂણા મૂર્તિને હાથ જોડીને વિનંતિ કરેલી, બાબાજી ! તમને પાપ વંદન કરીએ છીએ. બાબાજી ! આ બાબુ આવો ! અમારા આંગણને પાવન કરો ! જુઓ ! ગરીબ ગ્રામવાસીઓમાં સંતો પ્રત્યે કેટલો વિનય છે અને કેવી નિર્મળ ભક્તિ છે ? પ્રભુ તો જે રસ્તે જતાં હતાં ત્યાં જ ઉભા રહી ગયા. લોકો દોડીને ત્યાં ગયા અને કહેવા લાગ્યા.

જશો માં પ્રભુ પંથ વિકટ છે, ઝેર ભર્યો એક નાગ નિકટ છે.
હાથ જોડીને વિનવે વીરને, લોક બધા ભય પામી. મહાં
વિષ ભરીને વિષધર સુતો, ચંડકૌશીયો નામી.
મહા ભયંકર એ મારગમાં, વિચરે મહાવીરસ્વામી.૦

“અરે બાબાજી ! આ જંગલમાં ન જશો. આ અટવિ ઘણી વિકટ છે. તેની નિકટમાં એક સર્પ વસે છે. તે સર્પ મહા ભયંકર છે. તે ઘણો ઝેરીલો સર્પ છે. તેની આંખમાં પણ ઝેર છે. તે કોઈને છોડતો નથી. જેની ઉપર તેની દૃષ્ટિ ગઈ એટલે સમજે તે સદાને માટે ગયો. અત્યાર સુધીમાં જે જે લોકો અને પ્રાણીઓ આ અટવિમાં ગયા છે, તે ફરી પાછા આવ્યા જ નથી. અરે ! તેણે તો આકાશમાં ઉડતાં નિર્દોષ પક્ષીઓને પણ છોડ્યા નથી. પ્રભુ ! તે તો મહા ભયંકર સર્પ છે. તેનું નામ છે ચંડકૌશીક સર્પ. આપ જેવા મહાપુરુષોને પણ તે છોડશે નહીં. જેથી હે પ્રભુ ! તે બાબુ ન જશો.”

તમે સાંભળ્યું ને ? તે સર્પનું શું નામ છે ! દૃષ્ટિ વિષધર સર્પ. આ સર્પની દૃષ્ટિમાં પણ ઝેર ભર્યું છે. ઝેર કોની કોની પાસે હોય છે અને તેઓ ઝેર ક્યાં રાખે છે, તે તમે જાણો છો ?

“ત્યારે સાંભળો ! ઝેર માટે શું કહ્યું છે ? વીંછીના પુછમાં ઝેર હોય છે. માખીના મસ્તકમાં ઝેર હોય છે. સર્પની દાઢમાં ઝેર હોય છે અને હુર્જન પુરુષના સર્વ અંગોમાં ઝેર હોય છે.”

આ ચંડકૌશીક સર્પ કેવો ઝેરીલો છે કે કોઈ ઉપર દૃષ્ટિ પડી કે તુરત બળીને રાખ થઈ જાય. તમે વ્યવહારમાં પણ કહો છો ને કે અસુકની દૃષ્ટિ ભારે છે. કોઈ ઝેરીલા હોય છે. આપણા સમાજમાં ઈર્ષાનું ઝેર ઘણું મોટું છે. આ ઝેર પણ ભયંકર

ગણાય છે. પ્રભુએ પેલા લોકોની વાત સાંભળી તો ખરી, પરંતુ પ્રભુ હુઃખનું નિમિત્ત બની ગયો નહીં તેમજ લયભીત પણ થયા નહીં, કારણ કે પ્રભુ તો નિર્ભય છે. સૌના પ્રતિ અભયની લાવના રાખનારા પુરુષ છે. ખરેખર તેઓ તો કંઈની મૂર્તિ હતાં. પ્રભુ તો અટવિમાં નિર્ભય રીતે પ્રવેશી ગયા. ક્યાં સુધી ગયા ? જ્યાં ચંડકૌશીકને રહેવાનું સ્થળ હતું. ત્યાં સુધી પધાર્યા. સર્પનું ઘર રાફડો હોય છે. પ્રભુ તો રાફડા પાસે જઈને ધ્યાનમાં ઉભા રહી ગયા. પેલા લોકો તો બાબાજીને અટવિમાં જતા જોઈ હુઃખી હુઃખી થઈ ગયા. પરંતુ તે લોકોને ક્યાં ખબર છે કે આ બાબાજી તો સૌ હુઃખ દૂર કરવા જઈ રહ્યા છે. પ્રભુ તો ધ્યાનસ્થ બની સમાધિમાં લાગી ગયા છે. ચંડકૌશીક દરમાં બેઠો છે. તેને હવે પ્રભુનું નિમિત્ત કેવું મળે છે તે સાંભળો.

આવી ગંધે જ્યાં માનવ કેરી, ડંખ દીધો ત્યાં થઈને વેરી,
હિંસા અને અહિંસા વચ્ચે, લડાઈ લીધાણુ જામી. મહાં

પ્રભુના પવિત્ર દેહમાંથી સુગંધ આવી રહી હતી. સર્પ તે સુગંધથી આકર્ષાયો અને દરમાંથી બહાર આવ્યો. સર્પની સામે આજે એક અદ્ભુત યોગિ ઉભા હતાં. સુશાંત સમાધિસ્થ તેજસ્વી કાયાની સામે સર્પે ઝેર ભરી દૃષ્ટિ ફેંકી પરંતુ પ્રભુને કશીએ અસર ન થઈ. પ્રભુ તો પ્રસન્ન ચિત્ત અને અનિમેષ દૃષ્ટિએ ઉભા હતાં. ચંડકૌશીક સર્પ જાણે પરાજીત થયો હોય અને વિજય કામનાના આવેશમાં તેણે પ્રભુના ચરણમાં ઝેરીલો ડંખ દીધો.

કવિની વિચારધારામાં બંનેનું સુંદર લાવવાહી ચિત્ર ખેંચવામાં આવ્યું છે. આ બાબુ સર્પ હિંસક પ્રયોગ કરી રહ્યો છે અને પ્રભુ અહિંસાની લાવનામાં સ્થિર છે. સર્પ સૌને મારવા ઇચ્છે છે ત્યારે પ્રભુ સૌના પ્રતિ જીવો અને જીવવાદોની કામના કરે છે. આજે તો બંનેની દૃષ્ટિ, કામના અને લાવનામાં ઘણું જ અંતર છે. હિંસા અને અહિંસાના સંઘર્ષમાં વિજય કોનો થાય છે તેનો આપણે જ નિર્ણય કરવાનો રહે છે.

દુધ વહું જ્યાં પ્રભુને ચરણે, ચંડકૌશીકો આવ્યો શરણે,
કંઈકે સમજ તું કંઈકે સમજ, એમ કહે કંઈણા આણી. મહાં

સર્પના ઝેરીલા ડંખને પ્રભુએ સમતાપૂર્વક સહન કર્યો અને બદલામાં અમૃત જેવું દુધ આપ્યું. દુધનું પાન કરતાં સર્પ જાણે પ્રભુના શરણે થયો હોય તેમ લાગ્યું. પ્રભુને સર્પ માટે કંઈણા પ્રગટી, અંતર અનુકંપાથી છલકાઈ ગયું, કંઈકે સમજવાનું મન થયું. પ્રભુએ હૃદયપુષ્પોએ તેને સનભાળ્યો. હે ચંડ ! આવી અજ્ઞાનતા ક્યાં સુધી રાખીશ. તારા જીવે કેટલી હિંસા કરી છે ? તેના કૃણ તારે નહીં ભોગવવા પડે ?

કંઈક સમજ તો સાડું ! જેમ તને જીવનું ગમે છે તેમ સૌ જીવોને પણ જીવનું ગમે છે. તને મરવું નથી ગમતું તેમ બીજા જીવોને પણ મરવું નથી ગમતું. તું શા માટે બીજાના પ્રાણ લે છે ? તારી આ અવિવેક પ્રવૃત્તિથી કેટલા જીવો દુઃખી થયા છે, તેનો તે ક્યારેય પણ વિચાર કર્યો છે ? હવે કંઈક સમજ બ તો વધારે સાડું !

વેરથી વેર શમે નહિ જગમાં, પ્રેમથી પ્રેમ વધે જીવનમાં,

પ્રેમ ધર્મનો પરિચય પામી, નાગ રહ્યો શીર નામી. મહા.

ચંડકૌશીકને પ્રભુ સમજાવે છે કે વેરથી વેર શમતું નથી પરંતુ વેરમાં વધારો થાય છે. અગ્નિમાં ધૂધન નાખવાથી અગ્નિ ક્યારેય પણ શાંત થતી નથી, તેવી રીતે વેર પણ એક પ્રકારની અગ્નિ છે. આ વેર અગ્નિને શાંત કરવા વેર નહીં પરંતુ પ્રેમરૂપી પાણીની જરૂર છે. પ્રભુએ સર્પને પ્રેમ ધર્મનો પરિચય કરાવ્યો. સર્પ પ્રભુની પવિત્ર વાણીને ઉપયોગ પૂર્વક સાંભળતો હતો. સર્પને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન પ્રગટ્યું. તે શાંત થયો. સાચી સમજણ થઈ આવી. તેણે હવે નવા પાપ નહીં કરવા માટે પ્રભુને ચરણે જાણે પાપના સોગન લેતો હોય તે રીતે મસ્તક ઝુકાવી દીધું.

પર્યુષણના દિવસો તો ગયા. હવે કોઈની સાથે વેર ન રહેવા બેઠાં. વેર છોડી પ્રેમ કરજો. તમો સાંભળ્યું ને ? ચંડકૌશીક જેવા ઝેરીલા સર્પને પ્રભુએ કઈ રીતે વશ કર્યો ? પ્રભુ પાસે કયો મંત્ર હતો ? પ્રભુએ કઈ કળાથી તેને જીતી લીધો ? કંઈક જવાબ તો દો ? મુખની પ્રસન્નતા, અંતરની કંટકા અને પ્રેમભર્યા શબ્દોથી બીજાને પોતાના બનાવી શકાય છે. ચંડકૌશીકે પ્રભુ વીરની વાણીથી વિષનું વમન કર્યું અને અમૃતનું પાન કર્યું હવે તે સર્પ શમી ગયો. સૌને ગમી જાય તેવો થઈ ગયો. તેણે આખા ભવની ભૂલ સુધારી લીધી. વિષની જગ્યાએ હવે અમૃત વ્યાપ્યું. બહારના આચાર ધર્મને હવે તમો સૌ પણ આજે ક્ષમાપના દિને અંતર આત્મા સુધી પહોંચાડજો. પ્રકૃતિને સંયમમાં રાખી આત્માને પરમ ઉત્કર્ષના માર્ગે લઈ જાઓ કહ્યું છે કે.

Remember that Self-control, self Sacrifice, self-confidence, Self-reliance are the chief qualities for a man to be great.

યાદ રાખો કે આત્મસંયમ, આત્મલોગ, આત્મશ્રદ્ધા અને આત્મવિશ્વાસ એ આત્માને ઉચ્ચ કક્ષામાં મુકવા માટેના મુખ્ય ગુણો (સાધનો) છે.

ચંડકૌશીક તો જંગલનું ઝેરી પ્રાણી હતું છતાં મહાવીરના વચ્ચેના વધાવી જીવન પરિવર્તન કરવા નત મસ્તક બની તૈયાર થઈ ગયો. તમો તો મુંબઈના બુદ્ધિશાળી માનવો છો, તેથી તમો હવે વેર વમન અને ઝેર વમન ક્યારે કરશો ?

સમુહ ક્ષમાપના દિવસે હવે અંતરના રાગ-દ્વેષ, વેર-ઝેરને ભૂલી જઈ આપસમાં સાચી પ્રેમભરી મિત્રતાને કેળવી લેજો.

જેન ધર્મના ક્ષમાપના જેવા મહામંગળ ધર્મસંદેશને સાંભળી તેનો પાવર ઓછામાં ઓછો એક વર્ષ સુધી તો રાખશો ને ? ઘેર ગયા એટલે ભૂલી ગયા જેવું તો નહીં કરો ને ? છેવટે પ્રભુએ સર્પને પ્રેમનું પાન કરાવી ત્યાંથી વિદાય લીધી અને સર્પ પ્રેમ ધર્મનો સ્વીકાર કરી નવા પાપ કર્મ ન કરવા માટે પોતાની ઝેરીલી દૃષ્ટિને બીલમાં રાખી સદાને માટે સમતા લાવમાં લાગી ગયો. ચંડકૌશીક આ અજ્ઞાનભરી પાપ પ્રવૃત્તિથી આજે અઢીહજાર વર્ષ થયા નિંદાઈ રહ્યો છે. માણસ આજે કેટલા પાપ કર્મ કરે છે. જો તેની જગતને ખબર પડી જાય તો તે કેટલા વર્ષો સુધી નિંદાને પાત્ર બની જાય. સૌ લોકો પોતપોતાના પાપનો વિચાર કરી લેજો. આ દુનિયામાં જેટલા પાપ પશુઓ અને પ્રાણીઓએ નથી કર્યા, તેના કરતાં અનંત ગણાં પાપ માનવે કર્યા છે. તમે પણ સર્પની જેમ હવે સુધરવાનો પ્રયત્ન કરી લેજો.

મહાવીરે ચંડકૌશીક જેવા પાપીને ધિક્કાર્યો નહીં પરંતુ તેની સાથે પ્રેમનો સંબંધ બેઠી તેને તારી દીધો. તમે પણ સૌની સાથે પ્રેમ કરજો. કોઈને ધિક્કારશો નહીં. કવિએ કહ્યું છે ને...

માનવતા

પાપીને તું પ્યાર કરી લે, પાપીનો ઉદ્ધાર થશે
તારા નામે ધર્મ તણો, દુનિયામાં જયજયકાર થશે. પાપી,
ધર્મ કુડે છે આ ધરતી પર, જીવ બધાનો સરખો છે
ઉંચા નીચા કર્મ ભલે હો, આતમ સૌનો સરખો છે
મુક્તિનો અધિકાર જગતમાં, સૌ પ્રાણીનો સરખો છે
સરખા સૌને તું સમજ લે, સૌની ઉપર પ્યાર થશે. તારા.

પત્થરને પણ ઘાટ ઘડી તું, દેવ તણો આકાર ધરે
પાવન એનું રૂપ ખીલવવા, મંત્રોનો ઉચ્ચાર કરે
પત્થરથી શું માનવ ભૂંડો ? એનો કાં ધિક્કાર કરે ?
ઝેર જશે જો આંખોમાંથી, અમૃતનો સંચાર થશે. તારા.

હેત ભર્યા જે તુજ હૈયામાં, એની ઉપર ઢોળી દે
કરુણાની પાવક ધારામાં, એનાં પાપ ઝળોળી દે
બંધ થયા જે ચક્ષુ એનાં, હજીવે રહીને ખોલી દે
એનો પણ ઉદ્ધાર થશેને, તારો પણ ઉદ્ધાર થશે. તારા.

કેવું સુંદર ભજન છે. તેમાં કેટલો ઉપદેશ ભર્યો છે. આ ક્ષમાપના પર્વ પાપીને ધિક્કારવા માટે નથી. તેને પુણ્યશાળી બનાવવા માટે છે. જૈનોએ દૃષ્ટિના ઝેર ઉતારી આપસી પ્રેમના સંબંધ જોડવા જોઈએ. સંપ સંગઠન અને ઐક્યતાને અપનાવી, જૈન શાસનની થતી અવહેલણીને નિવારો. દરેક સંપ્રદાયોમાં જે ત્રણ વાતનો ફરક હોય. તેને વચ્ચે લાવીને સંઘર્ષ ન કરો. કેટલા વર્ષો સુધી લડશો. આપણે તો અનેકાંતના પુજારી છીએ, આવા અતિ મૂલ્ય વંત સિધ્ધાંતનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ.

એકવાર એક જૈનધર્મની સલાના આયોજનમાં એક જૈનેત્તર વિદ્વાને અનેકાંતવાદ સ્થાપના સિધ્ધાંત ઉપર સાડું કહ્યું હતું. સાંભળો ! અનેકાંતવાદ એ ભગવાન મહાવીરની દેન છે. જૈનોના ઘરમાં સમાધાન માટે ઉંચામાં ઉંચી ચાવી (સાધન) અનેકાંતવાદ છે. છતાં જૈનો તેનો ઉપયોગ કરતાં નથી અને આપસી કલેષ અને ઝઘડાનો વધારો કરતાં રહે છે. આ વાત સામાન્ય નથી. ખરેખર શરમ ઉપજાવે તેવી વાત છે. આપણે આવા ઉત્તમ સિધ્ધાંતનો વ્યવહારમાં પણ ઉપયોગ કરીએ તો ઘણાં પ્રશ્નોનું સમાધાન થઈ જાય.

સુખર્ષમાં અનેક ફળો જોવા મળે છે. તમે નારંગી નામનું ફળ જરૂર જોયું હશે ? જોયું છે કે ખાધું પણ છે. તેનો રંગ કેવો હોય ? કેસરી હોય છે. નારંગીની અંદર શું હોય છે ? તેમાં તેનો મીઠો રસ હોય છે. રસનું રક્ષણ કોણ કરે છે ? ઉપરની જાડી છાલ તેનું રક્ષણ કરે છે. આ જાડી છાલને જ્યારે ઉતારવામાં આવે ત્યાર પછી અંદરથી સફેદ પડવાળી અલગ અલગ પેસીઓનો ઢંઢો નીકળે છે. ખરાખર વાત છે ને ? હાં. મહારાજ સાહેબ ! હવે એક એક પેસીને અલગ કરીને, તેના ઉપરથી સફેદ પડ ઉતારી લેવામાં આવે તો અંદરથી રસની ભરેલી નાની નાની કળીઓ નીકળે છે. જેમાં મીઠો રસ ભરેલો છે.

હવે વિચાર કરો કે રસને જાળવી રાખવા માટે કેટલા કવર અને કેવી છાલ વગેરેની ક્રામત છે. છાલ ખરાખર રહે તો રસને વાંધો આવતો નથી. કિંમત છાલની નથી તે તો તમો પણ સમજો છો ને ? શાની કિંમત છે ? કિંમત છે રસની. ધર્મ છે તે મીઠો રસ સમાન છે. તેના ઉપર કળી, પેસી, પડ અને છાલ તે ગરુ, સંપ્રદાય અને પરંપરાના આધાર છે. આ બધાની કિંમત ત્યારે જ છે કે જો અંદર મીઠો રસ સમાન સત્ય ધર્મ હોય તો, આજે તો ધર્મની સત્યતા ને એક બાળુ રાખી બહારના પડ અને છાલરૂપ ગરુ, વાડા અને પરંપરાને સુખ્ય ગણવામાં આવે છે. તેના માટે જ મતભેદ મનભેદ અને કલેષ થયાજ કરે છે. સાચા ધર્મનું રક્ષણ કરવા માટે એકબીજાના સહકારને સાધો દૂર દૂર રહીને દ્રેષ ન રાખો. નિકટ આવીને

સાચી વાતને સમજવાનો પ્રયાસ કરો. જૈનત્વના સંબંધે વાતસહ્ય પ્રગટ કરો. આત્મધર્મ અને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે યોગ્ય સાધના, આરાધના અને પ્રભાવનામાં લાગી જાઓ. આ દરેક વાતનો વિચાર કરવામાં આવશે તો જૈનોનો અભ્યુદય હવે વધારે દૂર નથી.

આજના સમુહ ક્ષમાપના દિને બંને શ્રી સંઘોના વિશાળ સમુદાય સામે વધારે શું કહું ? એક શાયરે કહ્યું છે.

કરું હું શત્રુતા કોની સાથે ?
જ્યાં કોઈ સુજ દુશ્મન નથી,
મહોજ્જત ભરી છે એટલી દિલમાં
કે અદ્વાવતને ત્યાં સ્થાન નથી.

બસ, એજ કે સૌમાં આ ભાવના પ્રગટી રહે !!!



૫૦

આવશ્યકની આવશ્યકતા

(ભાદરવા સુદ ૮ તા. ૧-૯-૧૯૭૬ બુધવાર)

માનવ પ્રવૃત્તિ શીલ પ્રાણી છે. જો તે વિવેક પૂર્વક સદ્ પ્રવૃત્તિ કરે તો જીવનને ધન્ય બનાવી શકે છે. માનવ જીવન એ એક Factory ફેક્ટરી જેવું જીવન છે. દિનભર પ્રવૃત્તિ ચાલતી રહે છે. પ્રવૃત્તિના અંતે આરામના સમયે સૌએ રોજ વિચારવું જોઈએ.

રાત્રે રોજ વિચારો, આજ કમાયા શું વળી રે.

સત્તારથી સાંજ સુધી આ જીવે શું શું પ્રવૃત્તિ કરી છે. તેનો અવશ્ય વિચાર કરવો જોઈએ.

કરવા જેવું કયું કે ન કરવા જેવું પણ કયું ?

પાપ કયું કે પુણ્ય ઉપાર્જન પણ કયું ?

દિન ચર્ચા આશ્રમમાં ગઈ કે સંવરમાં ગઈ ?

આજનો દિન કર્મબંધનમાં ગયો કે કર્મ નિર્જરામાં ગયો ? મારું મન મુક્તિ માર્ગનું કારણ બન્યું કે અનંત સંસારના વૃદ્ધિનું નિમિત્ત બની ગયું ?

આવા આવા સમયગ્ વિચારો કરવા બેઠાં. જીંદગીના કિંમતી દિવસો નકામા ન જાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરી લેવી બેઠાં. માનવ જીવનની પળેપળ કિંમતી છે. કહ્યું પણ છે કે—

Biggest room in the world is the room for self improvement
તમારા અવકાશનો સદુપયોગ બે કોઈપણ વસ્તુ માટે હોય તો તે તમારા આત્માને સુધારવા માટે છે.

શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે હે સાધક ! તું વિચાર કર !

જો પુવ્વરત્તાવરત્ત કાલે, સંપિક્ષણ અપ્પગમ્પણં ।

“કિં મે કંઠં ? કિં ચ મે કિંચ્ચસેસં ? કિં સક્કણિજ્જં ન સમાયરામિ । ”

સાધકપુરૂષ અર્ધરાત્રિનો સમય પસાર થવા પર પોતાના આત્માના માટે વિચાર કરે. “મેં શું કયું ? મારે હજી કરવાનું શું બાકી છે ? શું એવું શક્ય છે કે જેનું મેં આચરણ નથી કયું ?”

જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રમાંથી ભગવાન મહાનાથનો અધિકાર આલી રહ્યો છે. ભગવાન મહાનાથના પૂર્વ ભવનું વર્ણન આલે છે. મહાનાથ પૂર્વભવમાં મહાબળ મુનિ રૂપે છે. તે જાણે છે ને ?

તપસ્વી મહાબળ મુનિરાજ વીસ બોલની આરાધના કરે છે. યાદ છે કે બૂલી ગયા ? મહાબળ મુનિ કોણ છે ? ભગવાન શ્રી મહાનાથસ્વામીનો પૂર્વ ભવ છે. જ્ઞાતાસૂત્રમાંથી તેનું કથન આલી રહ્યું છે, હવે પર્વાધિરાજ પધારી ગયા છે. જેથી શાસ્ત્ર કથન આગળ આલે છે. મહાબળમુનિએ વીસ બોલમાંથી દશ બોલની આગધના કરી છે. હવે અગીયારમો બોલ આવસ્તપ એટલે આવશ્યક ધર્મની આરાધના કરે છે.

આવસ્સયં અવસ્સકરણિજ્જં, ધુવ-નિમ્મહો વિસોહી અ ।

અજ્ઞયણ છક્ક વગ્ગો, નાઓ આરાહણા મગ્ગો ॥ અનુયોગદ્વાર સૂત્ર

અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં આવશ્યક વિષે ઉપરના નામ આપવામાં આવ્યા છે. આવશ્યક, અવશ્યકરણીય, ધ્રુવ, નિમ્મહ, વિશેધિ, અધ્યયનપરૂવર્ગ, ન્યાય, આરાધના અને માર્ગ એ તેના પર્યાય-શબ્દો છે. હવે આવશ્યકનો અર્થ જતાવે છે.

સમણેણં સાવણય, અવસ્સ-કાયવ્વં હવ્હ જમ્હા ।

અંતો અહો-નિસસ્સ ય, તમ્હા આવસ્સયં નામ ॥ અનુ.

જે દિવસ અને રાત્રિના અંત ભાગે શ્રમણ અને શ્રાવક વડે અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે, તેથી તે આવશ્યક કહેવાય છે.

આવશ્યક એટલે શું ?

અવશ્ય કરવા યોગ્ય હોય તેને આવશ્યક કહેવાય છે. ઇંદ્રિયોને વશ થઈ વર્તવું નહીં તે અવશ્ય. એટલે ઇંદ્રિયોને જીતનાર જ્ઞાની તે અવશ, તેમની ક્રિયા તે આવશ્યક. જૈન આગમોની અંદર સ્થા. જૈન પરંપરામાં ડર આગમોની શ્રદ્ધા યાદે છે. જેના નામ તમોને આવડે છે ? નહીં. તો સાંભળો.

૧૧ અંગ સૂત્રો

- ૧ આચારાંગ સૂત્ર
- ૨ સૂયગડાંગ સૂત્ર
- ૩ કાણ્યાંગ સૂત્ર
- ૪ સમવાયાંગ સૂત્ર
- ૫ ભગવતીજ સૂત્ર
- ૬ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્ર
- ૭ ઉપાસકદશાંગ સૂત્ર
- ૮ અંતગડદશાંગ સૂત્ર
- ૯ અણુત્તરોવવાઈ સૂત્ર
- ૧૦ પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્ર
- ૧૧ વિપાક સૂત્ર

*

૪ મૂળ સૂત્રો

- ૧ દશવૈકલિક સૂત્ર
- ૨ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર
- ૩ નંદીજ સૂત્ર
- ૪ અતુયોગદ્વાર સૂત્ર

૧ આવશ્યક સૂત્ર

આ ડર આગમ સૂત્રો છે. જેમાં ભગવાન મહાવીરની વાણીને સંગ્રહીત કરવામાં આવેલી છે. ડરમું આગમ સૂત્ર જેનું નામ છે આવશ્યક સૂત્ર. અવશ્ય કરવા લાયક તે આવશ્યક ગણાય છે. વ્યવહારમાં તમો રોજની અમુક વસ્તુ પદાર્થને આવશ્યક જ ગણો છો. કોઈ રોજ રાખવા લાયક, કોઈ રોજ પહેરવા લાયક, કોઈ રોજ ખાવા લાયક વસ્તુ હોય છે. જેમ કે ચશ્મા, પેન, રૂમાલ, પૈસા એ રોજ માટે તમારે સાથે રાખવા જ પડે છે. ગઈકાલે ખપોરે શ્રી વાડીલાલભાઈ દલાલ દર્શનાથે આળ્યા હતાં. તેમને કહ્યું કે “હ્યો આ વાંચો ! “તેઓ શું જોલ્યા ? મહારાજ સાહેબ ! હું ચશ્મા ભૂલી

૧૨ ઉપાંગ સૂત્રો

- ૧ ઉવવાઈ સૂત્ર
- ૨ રાયપસેણીય સૂત્ર
- ૩ જીવાભિગમ સૂત્ર
- ૪ પન્નવણાજ સૂત્ર
- ૫ જંબુદ્રીપ પન્નત્તિ સૂત્ર
- ૬ ચંદ્રપન્નતિ સૂત્ર
- ૭ સૂર્યપન્નતિ સૂત્ર
- ૮ નિરિયાવલિકા સૂત્ર
- ૯ કપ્પવડિંસીયા સૂત્ર
- ૧૦ પુષ્કિયા સૂત્ર
- ૧૧ પુષ્કચૂલિયા સૂત્ર
- ૧૨ વહ્નિદશા સૂત્ર
- ૪ છેદ સૂત્રો
- ૧ વ્યવહાર સૂત્ર
- ૨ બ્રહ્મકલ્પ સૂત્ર
- ૩ નિશિથ સૂત્ર
- ૪ દશાશ્રુતસ્કંધ સૂત્ર

ગયો છું.” તેઓ ન વાંચી શક્યા. પોતાના નંબરના ચશ્મા હોય તો જ વાંચી શકે. કેમ બરાબર છે ને ? તો ચશ્મા એ આવશ્યક ચીજ ગણાય છે.

હવે આપણે વિચાર કરીએ કે ધર્મના સાધક વ્યક્તિ માટે શું શું આવશ્યક છે, તે જાણી લેવું જોઈએ.

અચલ, અરુજ, અક્ષય, અવ્યાબાધ, અનંત આનંદના સંદોહરૂપ જે શાશ્વત શિવ સુખ છે. તેને અવશ્ય કહે છે. જેના પ્રભાવથી જીવને તે શિવ સુખની અવશ્ય પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે, તે વસ્તુનું નામ આવશ્યક છે. જ્ઞાનાદિ ગુણોના સમૂહ અથવા મોક્ષ જેના દ્વારા સર્વ પ્રકારે આવશ્યક (પોતાને અધીન) કરવામા આવે છે, તેનું નામ આવશ્યક છે.

આવસ્સયસ્સ एसो पिंडत्थो वणिओ समासेण ।

एतो एकेकं पुण, अज्झयणं किच्चइस्सामि ॥

તંજહા-૧ સામાય્યં ૨ ચઉવિસત્થઓ ૩ વંદણયં ૪ પઢિકમ્મણં ૫ કાહસ્સમ્મો ૬ પચ્ચક્કવાણં । અનુયોગ દ્વારે સૂત્ર

આવશ્યકનો આ સમુદાય અર્થ સંક્ષેપમાં કહ્યો. હવે તેમાંથી હું એક એક અધ્યયનનું વર્ણન કરીશ.

આવશ્યકના છ પ્રકાર છે. ૧ સામાયિક ૨ ચઉવિસત્થો (પ્રાર્થના) ૩ વંદના ૪ પ્રતિક્રમણ ૫ કાહિસગ્ગ ૬ પચ્ચક્કવાણ. શ્રમણોપાસક યા અણુગાર જનોએ પ્રતિદિન સ્વ સાધનામાં સ્થિરતા કેળવી આત્મ ગુણોની વૃદ્ધિ કરતાં રહેવું જોઈએ. હ્રસ્વજીવનમાં પ્રમાદના કારણે વિભાવની લહેર આવી જતાં દોષોનું સેવન થઈ જવાની સંભાવના છે. જેથી દોષોનું સ્મરણ કરી, તે દોષથી મુક્ત થવા માટે અને ગુણવૃદ્ધિ માટે અવશ્ય ક્રિયા કરવી જોઈએ. આવી જે ક્રિયા થાય તેને આવશ્યક ક્રિયા કહેવાય છે. આવશ્યક સૂત્રનાં છ અંગોમાં પ્રથમ અંગ છે. સામાયિક. ઉત્ત. સૂત્રના ૨૯માં અધ્યયનની અંદર આ છએ અંગો માટે ગૌતમસ્ત્રામીએ પ્રભુ મહાવીરને પ્રશ્ન કરેલ છે અને પ્રભુએ તેનો ઉત્તર ફરમાવેલ છે.

પ્રશ્ન-સામાયણં મંતે ! જીવે કિં જણયઈ ?

ઉત્તર-સામાયણં સાવજ્જ જોગ વિહં જણયઈ । ૨૯/૮

ગૌતમ પુછે છે હે પ્રભુ ! સામાયિક કરવાથી જીવને શું લાભ થાય છે ? ગૌતમ ! સામાયિક કરવાથી જીવને સાવધ યોગ પાપકારી પ્રવૃત્તિથી વિરક્તિ થાય છે.

આ જીવે સાવધ યોગમાં અનંતો સંસાર પસાર કર્યો છે, જેથી તેના માફા કર્મ

પરિણામ ભોગવી રહ્યો છે, અને દુઃખી થઈ રહ્યો છે. તેનાથી બચવાને માટે સામાયિકની સાધના પરમ આવશ્યક છે. સામાયિક એટલે શું તે જાણો છો ?

સામાયિકનો શબ્દાર્થ શું ?

સમ : આય : = સમાય : સમાય : પ્રયોજનમસ્યેતિ સામાયિકમ્ આ વ્યુત્પત્તિ રાગ-દ્વેષથી રહિત એવા આત્માનું સમભાવરૂપ પરિણામ કે જે સર્વભૂતોમાં સ્વ આત્મવત્ દૃષ્ટિથી સંપન્ન હોય છે. તેનું નામ 'સમ' છે. તે સમની જે આય (પ્રાપ્તિ) છે એટલે જ્ઞાનાદિ ગુણોત્કર્ષ રૂપ જે લાભ છે, તેનું નામ સમાય છે. પ્રતિક્ષણ અપૂર્વ ભવ અટવીમાં ભ્રમણ કરાવવાને કારણભૂત સંકલેશ ભાવના વિચ્છેદક અને અનુપમ સુખના હેતુ એવાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ પર્યાયોથી જે સંયુક્ત થઈ જાય છે, તેનું નામ સમાય છે. આ સમાય જ જે જ્ઞાન ક્રિયા રૂપ અધ્યયનનું પ્રયોજન છે. તેનું નામ સામાયિક છે. સમાય ઇવ સામાયિકમ્ સમાય જ સામાયિકરૂપ છે. શાસ્ત્રમાં સામાયિક ને આત્મા કહેવામાં આવેલ છે.

સામાયિક આવશ્યક પ્રથમ શા માટે ?

સામાયિક સમસ્ત ચારિત્રાદિ ગુણોના આધારરૂપ હોવાથી, મુક્તિ પ્રાપ્તિના પ્રધાન કારણરૂપ છે.

સામાયિકં ગુણાનામાધારઃ, સ્વમિવ સર્વભાવાનામ્ ।

નહિ સામાયિક હીનાશ્રણાદિ ગુણાન્વિતા યેન ॥ ૧

તસ્માજ્જગાદ્ ભગવાન્ સામાયિકમેવ નિરુપમોપાયમ્ ।

શરીરમાનસાનેક - દુઃસ્વનાશસ્ય મોક્ષસ્ય ॥ ૨

જેમ સમસ્ત ભાવોનો આધાર આકાશ હોય છે, તેમ સમસ્ત ગુણોનો આધાર સામાયિક છે. સામાયિક રહિત પુરૂષ ચારિત્ર આદિ ગુણોથી સંપન્ન હોઈ શકતા નથી. તેથી જ ભગવાને શારીરિક અને માનસિક દુઃખોનો નાશ કરતાં મોક્ષ પ્રાપ્તિનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય સામાયિક જ કહ્યો છે. સામાયિકથી સાવધ યોગની નિવૃત્તિ થતા સમભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. સમભાવથી ચિત્તમાં સ્થિરતા આવે છે. ચિત્તની સ્થિરતાથી જ સમસ્ત ક્રિયાઓ વિધિ અનુસાર પ્રાપ્ત થાય છે. એટલા માટે સામાયિકને પ્રથમ ખતાવેલ છે.

સાવધ યોગ એટલે પાપકારી પ્રવૃત્તિ. તમે સામાયિકનો અર્થ સમજ્યા કે નહીં ? કેટલું વર્ણન થયું ? હવે તો સમજી લેવું જોઈએ. પાપ પ્રવૃત્તિથી નિવૃત્તિ એટલે તેમાંથી વિરામ પામવું. કોઈ પણ વ્યક્તિ સામાયિકની ક્રિયા અંગીકાર કરે છે, ત્યારે તે શાની પ્રતિજ્ઞા કરે છે ? તમોએ કરી છે ને ? તો હવે જાણો ?

કરેમિ મતે ! સામાય્યં સાવજ્ઞં જોગં પચ્ચક્ખામિ દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ

ન કારવેમી મળસા વયસા કાયસા । હું સામાયિક કરું છું. કેવી સામાયિક કરું છું ? મન-વચન-કાયાથી કોઈ પણ પાપ કરીશ નહીં અને બીજા પાસે પાપ કરાવીશ નહીં. આવી છ કોટીની વિધિપૂર્વક પાપનો ત્યાગ કરવાનો હોય છે. સામાયિક કેટલા પ્રકારે થાય છે ?

સામાયિક ચાર પ્રકારે થાય છે.

૧ દ્રવ્યથી સાવજજ ભોગ સેવવાના પચ્ચક્ષુખાણુ, ૨ ક્ષેત્રથી આખા લોકપ્રમાણુ, ૩ કાળથી બે ઘડી (૪૮ મિનિટ) ઉપરાંત ન પાળું ત્યાં સુધી, ૪ ભાવથી છ કોટીએ પચ્ચક્ષુખાણુ, છ કોટી તે પાઠમાં બતાવેલી છે તે.

સામાયિકના સમયમાં ધર્મધ્યાનાદિ શુભ પ્રવૃત્તિ જ કરવાની હોય છે. ઓછામાં ઓછી બે ઘડીની એક સામાયિક ગૃહસ્થ કરી શકે છે. જીવન પર્યાંત એટલે જીવજીવ સુધીની સામાયિક તો અણુગાર-મુનિ-સંતોને કરવાની હોય છે.

વિષમતાનો પરિત્યાગ કરવો તેનું નામ સામાયિક.

સમતા યોગની સાધના કરવી તેનું નામ સામાયિક.

પર ઘરનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ સામાયિક.

સ્વ ઘરમાં રમણુ કરવું તેનું નામ સામાયિક.

સામાયિક એ પ્રથમ અંગ છે. પ્રત્યેક જૈનોએ રોજ રોજ સામાયિક કરવી જ જોઈએ. સામાયિક કરવાથી મનને શાંતિ મળે છે. આત્મા પવિત્ર બને છે. સામાયિકથી આત્મા પુષ્ટ બને છે. ભગવાન મહાવીરના સમયમાં પણ પુણ્યો શ્રાવક કેટલી સુંદર સામાયિક કરતો હતો. પ્રભુ વીરે તેની સામાયિકની પ્રશંસા કરી હતી. રાણી ચેલણા અને રાજા ઉદાયન જેવા વૈભવ અને વિદ્યાસી જીવનવાળા હોવા છતાં સામાયિક અવશ્ય કરતાં હતાં. સામાયિક વડે નરક નિગોદના પાપકર્મોનો નાશ થઈ શકે છે.

સામાયિકન્નતનું રહસ્ય !

સામાય્ય પોસહ સંઠિયસ્સ જીવસ્સ જાઈ જો કાલો ।

સો સફલો બોધવ્વો, સેસો સંસાર ફલ હેઝ ॥

સામાયિકમાં અને પૌષ્ઠમાં રહેલા આત્માનો જે સમય પસાર થાય છે. તે સમય જ સફળ ગણાય છે. બાકીનો વખત માત્ર સંસારના પરિભ્રમણને વધારવામાં કારણભૂત બને છે.

સામાયિકન્નતનું ફળ કેટલું ?

દિવસે દિવસે લક્ખં, દેઈ સુવણ્ણસ્સ ચંડિયં ઇગો ।

ઇગો પુણ સામાય્યં, કરેઈ ન પહુપ્પણ તસ્સ ॥

એક માણસ રોજ રોજ એક લાખ ખાંડી સોનું દાન આપે અને બીજો માણસ એક સામાયિક કરે તો પણ દાન આપનારો સામાયિક કરનારની તોલે આવી શકતો નથી. દાન કરનાર કરતાં સામાયિક કરનારો વધી જાય છે.

ઉત્સૂત્ર વચનથી જાતને બચાવો !

અવિહિયા વરમકયં, ઉસ્સૂત્રયણં વયંતિ સવ્વણ્ણ ।

પાયચ્છિતં જમ્હા, અક્રુણં ગુરુયં કણં લુહુયં ॥

અવિધિએ કરવા કરતાં ન કરવું એ સારું. તેને સર્વજ્ઞ ભગવાન ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરે છે. કારણ કે અવિધિથી જે કરે છે તેને લઘુ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે. જ્યારે જે બિલકુલ કરતો જ નથી. તેને મોટું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે. ધર્મની ક્રિયા ચાલુ રાખી, અવિધિને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન અવશ્ય કરવો જોઈએ.

Something is better than nothing.

હવે બીજી અંગ છે અઠવિસંથો, ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુવીરને પુછ્યું.

પ્રશ્ન-ચરુવ્વીસત્થણં મન્તે ! જીવે કિં જણયહ ?

હે ભગવંત ! ચતુર્વિંશતિ-સ્તવથી જીવને શું લાભ થાય છે ?

ઉત્તર-ચરુવ્વીસત્થણં દંસણ વિસોહિં જણયહ । ઉત્ત. ૨૬/૬

હે શિષ્ય ! ચતુર્વિંશતિ-સ્તવથી જીવ દર્શન વિશુદ્ધિ મેળવે છે. દર્શન વિશુદ્ધિ એટલે સમ્યક્ત્વની નિર્મળતા ચૌવીશ તીર્થકરોના ગુણોનું અદ્ભૂત કીર્તન કરતાં સમ્યક્ત્વમાં રહેલી અશુદ્ધિ દૂર થાય છે અને દેવગુરુ ધર્મ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા ખૂબ મજબૂત થાય છે.

સ્તવન, સ્તુતિ અને સ્તોત્રો દ્વારા શ્રી જિનેશ્વર દેવની જે સ્તુતિ કરવામાં આવે છે, તેનો સમાવેશ આ બીજા પ્રકારના આવશ્યકમાં છે.

તીર્થકરોની સ્તુતિ કરવાનું કારણ શું છે ?

જીનેશ્વરોની સ્તુતિથી કર્મોનો ક્ષય થાય છે.

દેવાધિદેવની સ્તુતિથી લખ્ધગોધિની વિશુદ્ધિ થાય છે.

તીર્થકરોની સ્તુતિથી પુનઃ ગોધિનો લાભ થાય છે.

જીનેશ્વરદેવ નિરવધ યોગ વિરતિના ઉપદેશક હોવાથી તેઓ આપણા પરમોપદારી છે. જેથી તેમના ગુણોની સ્તુતિ કરવી જોઈએ.

આજે સ્થા. જૈનોમાં પ્રભાતે લગભગ બધા ઉપાશ્રયોમાં ભક્તામરની તેમજ સાધુવંદનાની પ્રાર્થનાઓ ચાલે છે. મુંબઈ જેવા શહેરમાં લોકો વધારે લાભ મેળવી

પ્રકૃતિ ન હોય તેઓએ સવારે પ્રાર્થનામાં અવશ્ય આવવું જોઈએ. પ્રાર્થના અવશ્ય રવી જોઈએ.

ભારતીય સંસ્કૃતિના આદર્શો ઘણાં ઉંચા છે. સૌએ પ્રભાતે ઉઠી વડીલોને પાયવંદન કરવું જોઈએ. આ પ્રથા ઘણી પુરાતન છે. વડીલો અને ગુરૂજનોનો વિનય સાચવવો અને તેને વંદન કરવા તે સભ્ય સમાજનું લક્ષણ છે. હવે આવશ્યકત્વ ત્રીજું અંગ વંદના ખતાવવામાં આવેલ છે, ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુ વીરને પુછ્યું.

પ્રશ્ન-વંદનણં મંતે ! જીવે કિં જણયહ ?

હે ભગવંત ! વંદન કરવાથી જીવને શું લાભ થાય છે ?

ઉત્તર-વંદનણં નીયાગોયં કમ્મં સ્વેદે ઉચ્ચાગોયં કમ્મં નિવંધહ ! સોહગ્ગં ચ ણ અપહિહયં આણાફલં નિવ્વત્તેહ ! દાહિણ ભાવં ચ ણં જણયહ ! ઉત્ત. ૨૯/૧૦

હે શિષ્ય ! વંદન કરવાથી જીવ નીચ ગોત્ર કર્મનો ક્ષય કરે છે અને ઉચ્ચગોત્ર કર્મ બાંધે છે અને તે અપ્રતિહત સૌભાગ્ય અને ઉચ્ચ અધિકાર પ્રાપ્ત કરે છે. તેમજ વિશ્વ વલ્લભ બને છે.

ગુરૂને વિધિથી વિનયપૂર્વક વંદન કરવું તે વંદન નામનો ત્રીજો આવશ્યક છે. ગુરૂનો વિનય કર્યા વિના કે તેમના પ્રત્યે અત્યંત આદરમાનની લાગણી રાખ્યા વિના આધ્યાત્મિક પ્રસાદ પ્રાપ્ત થતો નથી. તેમને રોજ સવાર-સાંજ વિધિપૂર્વક વંદન કરવાથી આવા લાભ પ્રાપ્ત થાય છે.

વંદનાના છ લાભ

ગુરૂ કે વડીલો પ્રત્યે હાથ જોડી ભક્તિ પ્રકટ કરવી તે વંદના છે. વંદનાના છ લાભ ખતાવ્યા છે.

વિણઓવયાર માણસ્સ મંજણા પુઅણા ગુરુજણસ્સ ।

તિત્થયરાણ ય આણા સુયધમ્મારાહણાઽકિરિયા ॥

(પ્રવચન સારોધ્ધાર વંદના દ્વાર ૨ ગા. ૧૦૦)

૧ વંદના કરવાથી વિનય રૂપ ઉપચાર થાય છે. ઉપચારથી ગુરૂની આરાધના થાય છે.

૨ વંદના કરવાથી માન અથવા અભિમાન દૂર થાય છે. જે માણસો ભતિ પગેરેના મદથી અંધ બનેલ છે. તે ગુરૂને વંદન કરતાં નથી. કોઈ ગુણીજનની પ્રશંસા પણ કરતાં નથી. આ પ્રમાણે અનર્થોનું મૂળ કારણ અભિમાન તે વંદનાથી દૂર થાય છે.

૩ વંદના કરવાથી ગુરૂજનોની ભક્તિ થાય છે.

૪ વંદના કરવાથી તીર્થંકર પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન જે સર્વ કલ્યાણનું મૂળ છે. તીર્થંકર પ્રભુએ ધર્મનું મૂળ વિનય બતાવ્યો છે.

૫ વંદના કરવાથી શ્રુત ધર્મની આરાધના થાય છે, કારણ કે શાસ્ત્રમાં વંદના પૂર્વક શ્રુત ગ્રહણ કરવાની આજ્ઞા છે.

૬ વંદના કરવાથી અક્રિયા થાય છે. અક્રિય સિદ્ધ ભગવાન હોય છે. સિદ્ધિ-મોક્ષ વંદના રૂપ વિનયથી ક્રમશઃ પ્રાપ્ત થાય છે, મુંબઈ શહેર વધારે પ્રવૃત્તિશીલ છે. તમોને વધારે સમય ન મળે છતાં પણ આચાર્યદેવના, ધર્મશુરના, મુનિરાજે એવં મહાસતીજીઓના દર્શન તો નિત્ય પ્રતિ એકવાર તો કરવા જ જોઈએ. શુરદર્શન કર્યા વગરનો દિવસ વ્યવહારમાં નિષ્ફળ ગણાય છે.

વંદના કરવાથી કેટલા લાભ બતાવવામાં આવ્યા. તે તમો જાણો છો ? વંદન કરવાથી નીચ ગોત્રનું કર્મ બાંધ્યું હોય તે નષ્ટ થઈ જાય છે. હલકી યોનિમાં જન્મ ન થાય. ઉંચ ગોત્રમાં જન્મ પામે છે. વંદનથી તો અપ્રતિહત સૌભાગ્યને મેળવી શકાય છે. જે સૌભાગ્યને કોઈ પણ હુણી શકે નહીં. વંદનથી આપણા આત્મા સર્વજનોમાં પ્રિય બની જાય છે. તમો જાણો છો ને ? કે આ દુનિયામાં એવી એવી પણ વ્યક્તિઓ છે કે જે લોકપ્રિય અને વિશ્વપ્રિય ગણાય છે. આવી લોકપ્રિય અને વિશ્વપ્રિયતાનું પાત્ર તે જ બની શકે છે, કે જેનાં અંતરમાં ગુણીજનો પ્રતિ આદર, માન અને સન્માન છે. શુરદેવો પ્રતિ વંદન-નમસ્કારની ભક્તિ છે. તેમના પ્રત્યે કીર્તન વંદન, પૂજનના ભાવ હોય છે તે જ મહાપુણ્યના ઉદ્યે વિશ્વપ્રિય બની શકે છે.

તમારા સંસારમાં પણ ઘણાંને ઘેર એવા ગુણવાન દાદા દાદીમા કે વડીલો હોય છે. જેઓ ઘરનાં સર્વ માટે પ્રિય હોય છે. બાળકો તો તેઓના ખોળામાંથી દૂર જ જતાં ન હોય, પુત્રો આવે તો હાથજોડી બાજુમાં બેસી જાય, પુત્રવધુઓ તો આદર કરતી જ રહેતી હોય, સમાજમાં, કુટુંબમાં કે સંઘમાં આવી ગુણવાન વ્યક્તિ ખૂબ જ પ્રિય થઈ પડે છે.

આવા વડીલોમાં શું વિશેષતાઓ હોય છે કે તે બધાને પ્રિય બની રહે છે. તેઓની આંખમાં પ્રેમ હોય છે. અંતરમાં સ્નેહ હોય છે. દિલમાં દિલાવરતા હોય છે. મનમાં વિશાળતા હોય છે, તેમના પેટ ગંભીર હોય છે. આવા સદ્ગુણી જનોમાં પોતાના ઘરના, પરિવારના, પાડોશના કે સમાજ-સંઘ-શાસનના લોકો માટે મારાપણાનાં, પ્રેમભાવનાં, લાગણીનાં ઉછાળા મારતા હોય છે.

વંદન કરનાર કેવો પુણ્ય લાગી બને છે. તેના માટે શાસ્ત્રકાર કહે છે કે તેની આજ્ઞાનું પાલન કરવા સૌ તૈયાર થાય છે. તેમની વાત અને સલાહ-સૂચનાનો સૌ સ્વીકાર કરે છે તે દાક્ષિણ્ય મૂર્તિ બની જાય છે. જ્યાં જાય છે ત્યાં સર્વત્ર સાતુકળતા

પ્રગટી રહે છે. લોકો તેને પ્રેમભરી મીઠી દૃષ્ટિથી જુઓ છે. તમોએ સાંભળ્યું ને વંદનાનો કેટલો મોટો અમત્કાર છે. તમો જે કંઈ મેળવવા માંગો છો તે વિધિપૂર્વકની વંદનાથી મેળવી શકાય છે.

વંદનાના ત્રણ પ્રકાર

૧ જઘન્ય વંદના ૨ મધ્યમ વંદના અને ૩ ઉત્કૃષ્ટ વંદના. આ ત્રણ પ્રકારે વંદના કરવામાં આવે છે.

જઘન્ય વંદના

જઘન્ય વંદના એટલે નાનામાં નાની વંદના. શાસ્ત્રોમાં ફરમાવે છે કે જ્યારે તીર્થંકર પ્રભુ પધારે છે ત્યારે રાજા મહારાજ અંતઃપુર અને નાગરિકોની સાથે પ્રભુને વંદનારો જાય છે. ત્યાં જઈને સૌ જનો પ્રભુને તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી વંદના કરે છે. પૂજ્ય ગણધરો, આચાર્યદેવો, ઉપાધ્યાયજીઓ કે સાધુ ભગવંતોને આ પાઠથી જ વંદના કરવામાં આવેલ છે. આપણી રથા. જૈનોની વંદન કરવાની પરંપરા તે શાસ્ત્રોક્ત છે. જેથી જઘન્યવંદના મત્થેણ વંદામિ યોદ્ધીને કે વિધિપૂર્વક તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠ સાથે પંચ અંગ નમાવીને ત્રણ વખત કરવાની હોય છે.

મધ્યમ વંદના

મધ્યમ વંદનાને શકસ્તવ કહેવાય છે. જ્યારે તીર્થંકર પ્રભુના દર્શનારો ઇંદ્ર મહારાજ આવે છે ત્યારે તે નમોત્યુણુંની વંદના કરે છે. આપણે પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણની ક્રિયામાં નમોત્યુણું યોદ્ધીએ છીએ તે મધ્યમ વંદના કહેવાય છે. તે વંદન કરતી વખતે ડાબે ઢીચણ નમાવી જમણે ઢીચણ ઉભો રાખી વિધિ પૂર્વક મસ્તક નમાવી બે હાથની અંજલિ કરીને કરવામાં આવે છે. નમોત્યુણુંના ત્રણ પ્રકાર છે. પહેલું સિદ્ધ ભગવંતને કરવાનું હોય છે. બીજું તીર્થંકર પરમાત્માને કરવાનું હોય છે અને ત્રીજું પોતાના ધર્મશુર અને ધર્માચાર્યજીને કરવાનું હોય છે.

ઉત્કૃષ્ટ વંદના

ઉત્કૃષ્ટ વંદના પ્રતિક્રમણના સમયે ધર્માચાર્ય અને ધર્મશુરને ઉત્કટ આસને વિધિપૂર્વક બે વખત કરવામાં આવે છે. તેનો પાઠ ઇન્દ્રામિ અમાસમણાનો છે.

આવી ત્રણે પ્રકારની વંદનાઓ જે જે આત્માઓ વિધિ સાથે ભાવપૂર્વ કરે છે. તેઓ નરકના મહાદુઃખોથી પણ બચી જાય છે.

પ્રત્યેક જૈનોએ પ્રતિદિન પોતપોતાના ધર્મસ્થાનોમાં જઈ ધર્મશુર અને ધર્માચાર્યજીને વિધિપૂર્વક વંદન કરવા જ જોઈએ. જેઓ કરે છે તેઓ મહા લાભને મેળવી જાય છે.

હવે ચોથો આવશ્યક પ્રતિક્રમણનો છે. આપણાં વ્યવહારમાં આવશ્યકતા છ એ અંગોને આપણે પ્રતિક્રમણ કહીએ છીએ.

પ્રતિક્રમણ એટલે શું ?

“સ્વસ્થાનાત્ પરસ્થાને, પ્રમાદાત્સંગતસ્ય યત્
તત્રૈવ ક્રમણં ભૂયઃ, પ્રતિક્રમણ મુચ્યતે”

“ગતસ્યૌદયિકં ભાવં ક્ષાયોપશમિકાત્પુનઃ
ક્ષાયોપશમિકાઽઽવેશઃ, પ્રતિક્રમણમુચ્યતે”

પ્રમાદ વશ પોતાના સ્વરૂપથી અશુભ યોગમાં પ્રવૃત્ત આત્માનું ફરીથી પોતાના સ્વરૂપમાં આવવું તેને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે. ક્ષાયોપશમિક લાવથી ઔદયિક લાવને પામેલા આત્માએ ફરીથી ક્ષાયોપશમિક લાવમાં પ્રવેશ કરવો તેને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે. જેનાથી મોક્ષની સન્મુખ જવાય અથવા શુભયોગોમાં વારંવાર સંક્રમણ (જવું) થવું. તેને પ્રતિક્રમણ કહે છે. જે સાધુ મૂળ શુભો અને ઉત્તર શુભોની આરાધના કરવામાં પ્રમાદને કારણે દોષો કરતો હોય છે, પરંતુ તેનો વૈરાગ્ય લાવ નષ્ટ થયો હોતો નથી. જેના પરિણામોમાં વિશુદ્ધની વૃદ્ધિ જ થતી રહે છે, એવા સાધુ દ્વારા પોતાના દોષની આ પ્રકારે નિંદા કરાય છે. “આ કામ કરવા યોગ્ય નથી, છતાં પ્રમાદને કારણે મારાથી એવું થઈ ગયું.” આવા પ્રકારની સ્વ નિંદા કરવી તેને પણ પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે.

પ્રમાદ વશ શુભ યોગથી પડી અશુભ યોગ પ્રાપ્ત કર્યા પછી પુનઃશુભ યોગપ્રાપ્ત કરવા તે પ્રતિક્રમણ છે. આ પ્રમાણે અશુભ યોગથી નિવૃત્ત થઈ ઉત્તરોત્તર શુભ યોગમાં પ્રવૃત્ત થવું તે પ્રતિક્રમણ છે. કાળના ભેદથી પ્રતિક્રમણના ત્રણ પ્રકાર છે. ૧ ભૂતકાળમાં લાગેલા દોષોની આલોચના કરવી. ૨ વર્તમાન કાળમાં લાગતા દોષોથી સંવર દ્વારા બચવું. ૩ પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા લાવી દોષોને રોકવા.

પ્રતિક્રમણના પાંચ ભેદ છે.

૧ દેવસી-દિવસ સંબંધી કરેલા દોષોથી મુક્ત થવાની ક્રિયા તે દેવસી પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે. ૨ રાયસી-રાત્રીસંબંધી કરેલા દોષોથી મુક્ત થવા માટે જે ક્રિયા કરવી તે રાયસી પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે. ૩ પદ્મિ-પંદર દિવસના દોષોથી મુક્ત થવાની ક્રિયા તે પદ્મિ પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે. ૪ ચૌમાસિ-ચાર માસના દોષોથી નિર્મળ થવા માટે જે ક્રિયા કરવી તે ચૌમાસિ પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે. ૫ સંવત્સરી-એક વર્ષના દોષોથી શુદ્ધ થવાની જે ક્રિયા તે સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે.

ખીજી રીતે પણ પ્રતિક્રમણનાં પાંચ પ્રકાર છે. ૧ મિથ્યાત્વ, ૨ અનત, ૩ પ્રમાદ,

૪ કષાય, ૫ અશુભ યોગ. આ પાંચે પ્રકાર પ્રતિક્રમણના વિષય છે. જેથી પ્રતિક્રમણ કરી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને આ પાંચ ગુણોને ધારણ કરવા જોઈએ. ૧ સમ્યક્ત્વ, ૨ વરતિ, ૩ અપ્રમાદ, ૪ અકષાય, ૫ પ્રશસ્ત યોગમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ.

સામાન્ય રૂપે પ્રતિક્રમણ બે પ્રકારનું છે. ૧ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ અને ૨ લાવ પ્રતિક્રમણ. મુમુક્ષો માટે લાવ પ્રતિક્રમણ જ ઉપાદેય છે. ઉપયોગ રહિત સમ્યગ્દષ્ટિનું પ્રતિક્રમણ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ છે. તેજ પ્રમાણે લબ્ધિ આદીના પ્રાપ્ત કરવાના નિમિત્તથી કરવામાં આવતું સમદષ્ટિનું પ્રતિક્રમણ પણ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ છે. દોષોનું એકવાર પ્રતિક્રમણ કરીને પુનઃ પુનઃ તે દોષો સેવવા અને તેનું પ્રતિક્રમણ કરતાં જવું તે પણ યથાર્થ પ્રતિક્રમણ નથી.

લાવ પ્રતિક્રમણથી કર્મોની નિર્જરા થાય છે. તેથી તેનું વાસ્તવિક ફળ મળે છે. દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ દ્વારા લાવ પ્રતિક્રમણને જ અપનાવવું જોઈએ. લાગેલા દોષોનું પ્રતિક્રમણ કરી તેનું પુનઃ પુનઃ સેવન કરનાર ક્ષુલ્લક સાધુ જેવું ગણાય છે.

પ્રતિક્રમણનો ઉદ્દેશ શું છે ?

લાગેલા દોષોને દૂર કરવા અને લવિષ્યમાં તે દોષોને ફરીથી ન સેવવા માટે સાવધાન રહેવું, તે જ પ્રતિક્રમણનો મૂળ ઉદ્દેશ છે. એમ કરવાથી આત્મા ધીરે ધીરે સર્વ દોષોથી મુક્ત થઈ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં સ્થિર બની જાય છે.

પ્રતિક્રમણના છ ભેદ છે.

પાપોથી કે મત પ્રત્યાખ્યાનમાં લાગેલા દોષોથી નિવૃત્ત થવું તેને પ્રતિક્રમણ કહે છે. પ્રતિક્રમણ એ પ્રાયશ્ચિતના દશ ભેદોમાં બીજું અને આવશ્યકના છ ભેદોમાં ચોથું છે. પ્રમાદવશ પાપાચરણ કરવાથી તેને માટે “મિચ્છામિ દુક્કલ્પ” લેવું અર્થાત્ તે પાપોને અકરણીય (નહિ આચરવા યોગ્ય) સમજી, જાણીને પુનઃ ન કરવાનો નિશ્ચય કરવો તથા તેને માટે નિરંતર સાવધાન રહેવું, તે પ્રતિક્રમણ છે. તેના છ ભેદ છે.

૧ ઉચ્ચાર પ્રતિક્રમણ : ઉપયોગપૂર્વક વડી નીત (ઝાડો)નો ત્યાગ કરી ઈર્ષાનું પ્રતિક્રમણ કરવું તે ઉચ્ચાર પ્રતિક્રમણ છે.

૨ પ્રશ્રવણ પ્રતિક્રમણ : ઉપયોગપૂર્વક લઘુ નીત (પેશાબ)નો ત્યાગ કરી (પરઠી) ઈર્ષાનું પ્રતિક્રમણ કરવું તે પ્રશ્રવણ પ્રતિક્રમણ છે.

૩ ઈત્વર પ્રતિક્રમણ : સ્વલ્પકાલીન જેવા કે દેવસી, રાયસી આદિ પ્રતિક્રમણ કરવાં તે ઈત્વર પ્રતિક્રમણ છે,

૪ યાવત્કથિત પ્રતિક્રમણુ : મહાવ્રત, ભક્ત પરિજ્ઞાદિ દ્વારા સર્વથા, સર્વદા પાપથી નિવૃત્ત થવું તે યાવત્કથિત પ્રતિક્રમણુ છે.

૫ યત્કિંચિન્મિથ્યા પ્રતિક્રમણુ : સંયમમાં સાવધાન સાધુથી પ્રમાદવશ અસંયમરૂપ કોઈ વિપરિત આચરણ થઈ જાય તો તે મિથ્યા છે, એ પ્રમાણે પોતાની ભૂલનો સ્વીકાર કરી “મિચ્છામિ દુઃકલ્પ” લેવું, તે યત્કિંચિન્મિથ્યા પ્રતિક્રમણુ છે.

૬ સ્વપ્નાન્તિક પ્રતિક્રમણુ : સૂઈને ઉઠ્યા બાદ પ્રતિક્રમણુ કરવું તે સ્વપ્નાન્તિક પ્રતિક્રમણુ છે. અથવા સ્વપ્ન આવવાથી તેનું પ્રતિક્રમણુ કરવું તે સ્વપ્નાન્તિક પ્રતિક્રમણુ છે.

ઠાણાંગ સૂત્ર. ૬/૩/૫૩૮.

પ્રતિક્રમણુથી થતા લાભ

પ્રશ્ન-પટિક્કમણેનં મંતે ! જીવે કિં જળયઈ ?

હે ભગવંત્ ! પ્રતિક્રમણુથી જીવને શું લાભ થાય છે ?

ઉત્તર-પટિક્કમણેનં વયછિદાણિ પિહેઈ. પિહિય-વયછિદે પુણ જીવે નિરુધ્ધાસવે
અસબલચરિત્તે અ સુ પવયણમાયાસુ ઉવઉત્તે અપુહત્તે સુખણિહિય વિહરઈ.

ઉત્ત. ૨૯-૧૧

હે શિષ્ય ! પ્રતિક્રમણુથી જીવ વ્રતોનાં છિદ્રોને ઢાંકે, વ્રતોનાં છિદ્રોને ઢાંકતાં તે જીવ આશ્રવને રોકનારો થાય, શુદ્ધ ચારિત્રવંત અને અષ્ટપ્રવચનમાતામાં ઉપયોગવાળો થાય તથા સમાધિપૂર્વક સંયમ માર્ગમાં વિચરે.

અજ્ઞાન, મોહ કે પ્રમાદવશાત્ પોતાના મૂળ સ્વભાવથી દૂર ચાલ્યા ગયેલા જીવનું પોતાના મૂળ સ્વભાવ તરફ પાછું ફરવું તે પ્રતિક્રમણુ કહેવાય છે. આ એક પ્રકારની આત્મ નિરીક્ષણ કે આત્મ શોધનની ક્રિયા છે. કારણ કે તેમાં આત્માએ કરેલી દરેક પ્રવૃત્તિનું નિરીક્ષણ કરીને થયેલી ભૂલો શોધી કાઢવાની હોય છે. અને તે માટે દિલગીર થવાનું હોય છે. જે ભૂલો માત્ર દિલગીરીથી સુધરે તેવી ન હોય તે માટે પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરવું પડે છે. જેમ ઘરને દરરોજ શુદ્ધ-સ્વચ્છ રાખવાથી તે રહેવા લાયક બને છે, તેમ આત્માને દરરોજ શુદ્ધ-સ્વચ્છ કરવાથી વ્રતોની આરાધના બરાબર થાય છે અને તેથી ચારિત્ર ઉત્તમ પ્રકારનું બને છે.

સાધુઓએ પોતાના પંચમહાવ્રતોની અંદર લાગેલા દોષોનું પ્રતિક્રમણુ કરવાનું હોય છે અને શ્રાવકોએ બાર વ્રતની કરેલી મર્યાદામાં દોષોનું સેવન (અતિચાર) થયું હોય તો તેનું પ્રતિક્રમણુ કરવાનું હોય છે.

દોષ ચાર પ્રકારના હોય છે.

૧ અતિક્રમ ૨ વ્યતિક્રમ ૩ અતિચાર ૪ અણાચાર. અતિક્રમ-પાપ કરવાનો ય

દોષ સેવવાનો વિચાર કરવો. વ્યતિક્રમ-પાપ-દોષ સેવવા માટે સાધન સામગ્રી ભેગી કરવી. અતિચાર-પાપ-દોષ સેવવા માટે પૂર્ણ તૈયાર થઈ જવું. અણુચાર-પાપ-દોષને સેવી દેવો.

પ્રતિક્રમણ માત્ર અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ અને અતિચાર સુધીના પાપદોષોની સેવના કરી હોય તો કરવાનું હોય છે. પરંતુ અણુચારનું સેવન થઈ ગયું હોય તો તે પ્રતિક્રમણની ક્રિયાથી શુદ્ધ થવાનું નથી. તેને તો પ્રાયશ્ચિત વડે (દંડ લઈને) શુદ્ધ થવું પડે છે.

શાસ્ત્રોમાં આત્મ-સાધનાના ચાર માર્ગ છે. જેથી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને તપ ના અતિચારો અને લાવનાઓનું પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ.

આત્મા નિઃસહાય ન થઈ જાય એટલા માટે પ્રતિક્રમણનાં શરણમાં જવાવાળા ભવ્ય જીવોએ ક્રિયા કરવામાં પરાયણ અંતઃકરણવાળા અવશ્ય થવું જોઈએ, કે જે કારણથી આલોક અને પરલોક સંબંધી સુખોની પ્રાપ્તિ થઈ શકે. આ પ્રતિક્રમણ કે જેનું નામ આવશ્યક છે, તેને પોતાના મત રૂપ ગણીને અખંડિત મત ધારણ કરવા વાળા સાધુઓએ અવશ્ય કરવું જોઈએ.

છદ્મસ્થ જીવનમાં પાપ-દોષની સંભાવના છે. સાધકનો આત્મા સ્વભાવ છોડી ન્યારે વિભાવમાં જાય છે. ત્યારે તેના મતોમાં દોષ લાગે છે. લીધેલા મતોમાં દોષનું છિદ્ર થાય એટલે આશ્રવનો પ્રવેશ થઈ જાય છે. તે છિદ્રોને બંધ કરવા માટે પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું જોઈએ.

પ્રતિક્રમણ સોદયુશનનું કામ કરે છે.

પ્રતિક્રમણ કરવાથી મત સંવર, ચારિત્ર નિર્મળ બને છે અષ્ટપ્રવચન માતાની આરાધનામા જગૃત બને છે અને સંયમની સાધના સમાધિપૂર્વક કરી શકાય છે.

પ્રતિક્રમણ કયારે થાય છે ?

પ્રતિક્રમણ એ સંધ્યાકાળની સાધના છે. દેવસી પ્રતિક્રમણ દિવસના અંત લાગે કરવામાં આવે છે. રાયસી પ્રતિક્રમણ રાત્રીના અંતપૂર્વે કરવામાં આવે છે. પક્ષ્મી પ્રતિક્રમણ પક્ષના (પંદર દીવસના) અંતે થાય છે. ચૌમાસી પ્રતિક્રમણ ચાર માસના અંતે થાય છે અને સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ વર્ષના અંતે થાય છે.

હવે પાંચમો આવશ્યક કાઉસગ્ગને સમજવાનો છે.

કાઉસગ્ગ શા માટે ?

સામાયિક આવશ્યક માનસિક શુદ્ધિ માટે છે. ચૌવિસથો આવશ્યક વાચિક

શુદ્ધિ માટે છે. કાયિક શુદ્ધિ માટે કાઉસગ્ગ બતાવવામાં આવે છે. કાયા ધર્મનો આધાર અને નિમિત્ત ત્યારે બની શકે છે કે જ્યારે કાયામાં મમતા ન રહે, શરીરની મમતાનો ત્યાગ તેને જ કાઉસગ્ગ કહે છે. જેથી કાઉસગ્ગ ધર્મસાધક હોવાથી તે કાયિક શુદ્ધિ રૂપ છે. એટલા માટે કાયિક શુદ્ધિના કારણે પાંચમો આવશ્યક કાઉસગ્ગનો છે.

કાઉસગ્ગ એટલે શું ?

કાયાનો ઉત્સર્ગ કરવો એટલે દેહ લાવનાનો ત્યાગ કરી આત્મ નિરીક્ષણ કે આત્મ ચિંતનમાં લાગી જવું તેને કાયોત્સર્ગ કહેવામાં આવે છે. તેમાં એક આસને મૌનપૂર્વક સ્થિરતાથી રહેવાનું હોય છે. ધર્મ ધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાન માટે એકાગ્ર બની શરીરની મમતાનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ કાઉસગ્ગ છે.

કાઉસગ્ગથી શું લાભ થાય છે ?

પ્રશ્ન-કાઉસગ્ગે ભંતે ! જીવે કિં જળયઈ ?

હે ભગવંત્ ! કાયોત્સર્ગથી જીવને શું લાભ થાય છે ?

ઉત્તર-કાઉસગ્ગે તીયપહુપન્નં પાયચ્છિત્તં વિસોદ્દેહં । વિશુદ્ધ પાયચ્છિત્તે ચ જીવે નિવ્વુયહિયં ઓહરિયં મરુવ્વં માર વહે પસત્થં જ્ઞાણોવગં સુહં સુદ્ધેણં વિહરઈ । ઉત્ત. ૨૯/૧૨

હે શિષ્ય ! કાયોત્સર્ગ કરવાથી જીવાત્મા અતીત અને વર્તમાન કાળના અતિચારોની શુદ્ધિ કરે છે. પ્રાયશ્ચિત્તથી શુદ્ધ થયેલો જીવ એવા નિવૃત્ત હૃદયવાળો થઈ જાય છે કે જેવો માથેથી ભાર ઉતરતાં ભારવાહક થઈ જાય છે. આવી રીતે નિવૃત્ત હૃદયવાળો થઈને પ્રશસ્ત ધ્યાનને પ્રાપ્ત કરતો સુખપૂર્વક વિચરે છે. કાઉસગ્ગથી રક્ષેભાદિનો ક્ષય થાય છે. દેહની જડતા દૂર થાય છે. કાઉસગ્ગમાં સ્થિર થયેલ આત્મા ઉપયોગમાં લીન થાય છે. જેથી બુદ્ધિની જડતા પણ દૂર થાય છે. તેનાથી અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ સ્થિતિમાં સમભાવપૂર્વક રહેવાની શક્તિ પ્રગટ થાય છે. લાવના અને ધ્યાનના અભ્યાસમાં પણ પુષ્ટિ મળે છે. તેનાથી ચિત્ત એકાગ્ર રહે છે. તેનાથી અતિચાર દોષોનું ચિંતન સારી રીતે થાય છે. ચાન્દ્રિની શુદ્ધિ થાય છે. જેથી આ ક્રિયા આત્મહિત માટે મહત્ત્વની છે.

કાઉસગ્ગના કેટલા પ્રકાર

કાઉસગ્ગના ચાર પ્રકાર છે. ૧. ઈરિયાવહિનો કાઉસગ્ગ. ૨ લોગરસનો કાઉસગ્ગ. ૩ નવાણુ અતિચારનો કાઉસગ્ગ ૪. ધર્મધ્યાનનો કાઉસગ્ગ. ઈરિયાવહિનો કાઉસગ્ગ સામાયિક વ્રત અંગિકાર કરતાં અને પારતાં કરવાનો હોય છે. બાકીના ત્રણે કાઉસગ્ગ પ્રતિક્રમણની વિધિમાં કરવામાં આવે છે. દેવસી અને રાયસી પ્રતિક્રમણની વિધિમાં

ચાર ચાર લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ થાય છે. પકખી પ્રતિક્રમણમાં ખાર લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ હોય છે. ચૌમાસી પ્રતિક્રમણમાં વીસ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ થાય છે અને સંવત્સરી પ્રતિક્રમણમાં ચાલીશ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવાનો હોય છે. ગૃહસ્થ સાધકો એટલે શ્રાવક-શ્રાવિકાઓની ચંચળતા કે અસ્થિરતાને કારણે સાધુ સંમેલન અને કેન્દ્રસ્થાનના અધિવેશનમાં લગભગ ૨૫ વર્ષ પહેલાં સંવત્સરીનું એક પ્રતિક્રમણ અને કાઉસગ્ગની મર્યાદા ઘટાડવામાં આવેલી છે. ખારના આઠ, વીસના ખાર અને ચાલીશના વીસ લોગસ્સની મર્યાદા કરવામાં આવેલી છે. છતાં ઘણાં ક્ષેત્રોમાં ખંનેની વિધિ ચાલે છે. ક્યાંયે બે પ્રતિક્રમણ અને ઘણે એક પ્રતિક્રમણ સંવત્સરીને દિવસે થાય છે. આવા આત્મારાધનાના મંગલ પર્વમાં પણ નાના નાના મત ભેદો ચાલ્યા જ કરે છે. સાધકે મતભેદની ચર્ચામાં ન જતાં જે વિધિ અનુકૂળ લાગે, તેને શાંતિ સમાધિથી કરી લેવી જોઈએ. તિથિ વડે શુદ્ધિ થતી નથી પરંતુ તથિના દિવસે સમતા પૂર્વક સાધના કરવાથી શુદ્ધિ થાય છે.

હવે છટકો આવશ્યક જાણવા તૈયાર થઈ જવ. તેનું નામ છે પ્રત્યાખ્યાન-પચ્ચક્ષાણુ.

પ્રત્યાખ્યાન શા માટે ?

ઉપરની બધી વિધિઓ તો કરી લીધી પરંતુ ઈચ્છાનો નિરોધ ન થાય ત્યાં સુધી આત્મામાં પાપનો પ્રવેશ એટલે આશ્રવ બંધ થતો નથી. પાપરૂપ અશુદ્ધિથી આત્માને રોકવા માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવાની જરૂર છે. પ્રત્યાખ્યાન એ બંધન નથી, પરંતુ ત્યાગ છે.

પહેલો આવશ્યક સામાયિક ચારિત્રરૂપ છે. અરિહંતના શુણની સ્તુતિરૂપ ચોવીશસ્તવ દર્શન અને જ્ઞાનરૂપ છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ રતનત્રયના સેવનમાં જૂલ થતાં, તેની ગુરૂ સાક્ષીએ વંદનાપૂર્વક વિનય ભાવથી આલોચના કરવી જોઈએ. તેથી ત્રીજો આવશ્યક વંદના છે. ગુરૂ સમક્ષ જૂલની આલોચના કરીને પુનઃ શુભ યોગોમાં આવવા માટે યત્ન કરવો જોઈએ. તેથી વંદના બાદ પ્રતિક્રમણ કહ્યું છે. આટલું કરવા છતાં પણ દોષોની પૂર્ણ શુદ્ધિ ન થાય તો કાઉસગ્ગનો આશ્રય લેવો જોઈએ, કે જે પ્રાયશ્ચિત્તનો એક પ્રકાર છે. કાઉસગ્ગ ક્યાં પછી પૂર્ણ રીતે દોષોની શુદ્ધિ ન થાય તો તેને માટે અને શુણ ધારણ માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવા જોઈએ. આવી રીતે આવશ્યકના છ ભેદ પરસ્પર સંબંધિત છે અને કાર્યકારણ ભાવથી વ્યવસ્થિત છે.

પ્રત્યાખ્યાન એટલે શું ?

દ્રવ્ય અને ભાવથી આત્મા માટે અનિષ્ટકારી અને ત્યાગવા યોગ્ય અન્ન વસ્ત્રાદિ તથા અજ્ઞાન કષાયાદિનો મન, વચન, કાયાથી યથાશક્તિ ત્યાગ કરવો તે પ્રત્યાખ્યાન છે.

અન્નાદિ વસ્તુઓના પરિત્યાગને ત્યારે જ વાસ્તવિક પ્રત્યાખ્યાન ગણી શકાય

કે જ્યારે રાગ-દ્વેષ અને કષાયોની મંદતા વર્તે અને જ્ઞાનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય. તેથી “ગુણધારણ” એ પ્રત્યાખ્યાનનો પર્યાયવાચી શબ્દ છે.

પ્રત્યાખ્યાનથી શું લાભ થાય છે ?

પ્રશ્ન-પચ્ચક્ષણેણ મન્તે ! જીવે કિં જળયઈ ?

હે ભગવંત્ ! પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી જીવને શું લાભ થાય છે ?

ઉત્તર-પચ્ચક્ષણેણ આસવદારાઈં નિરુમ્મઈ ! (પચ્ચક્ષણેણ ઇચ્છાનિરોહં જળયઈ !

ઇચ્છાનિરોહં ગણં ય જં જીવે સર્વદર્શને વિણીય તથા સીદ્ધમૂળ વિહરઈ)

ઉત્ત. ૨૯/૧૩

હે શિષ્ય ! પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ આશ્રવદ્વારોનો નિરોધ કરે છે. તેનાથી જીવ ઇચ્છા નિરોધ કરે છે. ઇચ્છા નિરોધ કરાયેલો જીવ સર્વ દ્રવ્ય પદાર્થમાં તૃષ્ણા રહિત અને શાંત થઈને વિચરે છે.

પ્રત્યાખ્યાનથી સંયમની પ્રાપ્તિ થાય છે. સંયમથી આશ્રવનો નિરોધ થાય છે. સંવરથી તૃષ્ણાનો નાશ થાય છે. તેના નાશથી અનુપમ ઉપશમ ભાવ (મધ્યસ્થ પરિણામ) આવે છે. ઉપશમ ભાવથી પ્રત્યાખ્યાન શુદ્ધ થાય છે અને ચારિત્રધર્મ પ્રગટ થાય છે. ચારિત્ર ધર્મથી કર્મોની નિર્જરા થાય છે. કર્મનિર્જરાથી અપૂર્વ કરણ પ્રાપ્ત થાય છે. અપૂર્વ કરણથી કેવળજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાનથી અનંતસુખ તથા આનંદમય મોક્ષનો લાભ મળે છે.

પ્રત્યાખ્યાન વિશુદ્ધિના છ પ્રકાર છે.

વિશુદ્ધિ એટલે સંશોધન. છ જાતની વિશુદ્ધિથી યુક્ત પાળેલ પ્રત્યાખ્યાન શુદ્ધ અને દોષ રહિત હોય છે. તે વિશુદ્ધિઓને તમારે જાણવી છે ?

૧ શ્રદ્ધાન વિશુદ્ધિ-સાધુના પાંચમૂળ ગુણોના, દશ ઉત્તર ગુણોના અને શ્રાવકના બાર વ્રતોના પ્રત્યાખ્યાન, ચાર યામ અથવા પાંચ યામ વાળા જે તીર્થ કરના શાસનમાં જેટલા કહ્યા છે, તે અને તેના સુલિક્ષ, દુર્લિક્ષ, પ્રાતઃકાળ, મધ્યાહ્નકાળ તથા સંધ્યાકાળ આદિ માટે જેવું વિધાન બતાવેલ છે. તેને તે પ્રમાણે જ સમજી શ્રદ્ધા કરવી તે શ્રદ્ધાન વિશુદ્ધિ છે.

૨ જ્ઞાન વિશુદ્ધિ-જનકલ્પ, સ્થવિરકલ્પ, મૂળ ગુણ, ઉત્તર ગુણ તથા પ્રાતઃકાળ આદિમાં જે સમયે જે પ્રત્યાખ્યાનનું જેવું સ્વરૂપ હોય તેને બરાબર તેવું જાણવું, તે જ્ઞાન વિશુદ્ધિ છે.

૩ વિનય વિશુદ્ધિ-મન, વચન અને કાયાથી સંયત હોવા છતાં પ્રત્યાખ્યાન કરતી વખતે જેટલી વંદનાનું વિધાન છે, તે પ્રમાણે વંદનાદિ કરવાં તે વિનય વિશુદ્ધિ છે.

૪ અનુભાષણા વિશુદ્ધિ-પ્રત્યાખ્યાન કરતી વખતે ગુરૂની સામે હાથ જોડી બેસવું. ગુરૂના કહેવા પ્રમાણે પાઠ બરાબર બોલવા તથા ગુરૂ જ્યારે “ વોસિરેહ ” કહે ત્યારે “ વોસિરામિ ” આદિ યથા સમય કહેવું છે અનુભાષણ વિશુદ્ધિ છે.

૫ અનુપાલના વિશુદ્ધિ-ભયંકર વનમાં, દુર્ભિક્ષ અથવા બિમારી આદિમાં પણ મતનું યથોચિત પાલન કરવું. તે અનુપાલન વિશુદ્ધિ છે.

૬ ભાવ વિશુદ્ધિ-રાગ, દ્વેષ અને પરિણામ રૂપ દોષથી રહિત પ્રત્યાખ્યાનનું પાલન કરવું, તે ભાવ વિશુદ્ધિ છે. આ પ્રત્યાખ્યાનથી અમુક વ્યક્તિની પૂજા થાય છે, હું પણ તેમ જ કરું. જેથી હું પણ પૂજાવું આવું વિચારી પ્રત્યાખ્યાન કરવા તે રાગ છે. હું એવા પ્રત્યાખ્યાન કરું, જેથી સર્વે મારી તરફ ઝુકે, અન્ય સાધકને આદર સત્કાર ન થાય, આવી રીતે અન્ય પ્રત્યે દ્વેષભાવ રાખી પ્રત્યાખ્યાન કરવા તે દ્વેષ છે. ઐહિક કે પારલૌકિક કીર્તિ કે વર્ણુ યશ, શબ્દ, ધન આદિની પ્રાપ્તિ રૂપ કોઈ પણ રૂળની ઇચ્છાથી કરેલ પ્રત્યાખ્યાનમાં પરિણામ દોષ છે.

આવી વિશુદ્ધિઓ સહિત પ્રત્યાખ્યાન સર્વથા શુદ્ધ માનવામાં આવે છે.

ઠાણુંગ સૂત્ર

પ્રત્યાખ્યાન કરવાનો હેતુ મહા ઉત્તમ અને સૂક્ષ્મ છે. પ્રત્યાખ્યાન નહીં કરવાથી ગમે તે વસ્તુ ન ખાઓ કે ન ભોગવો તેથી કંઈ ત્યાગનો લાભ મળતો નથી. કારણ કે તમોએ ઇચ્છાનું રૂંધન કર્યું નથી. તમો રાત્રિ ભોજન કરતાં નથી, પરંતુ તેમ તેનો ત્યાગ પણ નથી. તો તેનું રૂળ ન મળે. તમારી ઇચ્છા ખુલ્લી છે. જેમ કે તમારા ખંદોકનો દરવાજો ખુલ્લો હોય તો કૂતરો બિલાડી કે કોઈ માણસ આવ્યો આવશે. તેમ ઇચ્છાના દ્વાર ખુલ્લાં હોય તો કર્મ પ્રવેશ કરે છે.

પ્રત્યાખ્યાન પાળવાના છ અંગ છે.

છ અંગોથી પ્રત્યાખ્યાનની આરાધના કરવી જોઈએ.

૧ ફાસિયં (સ્પૃષ્ટ)-ગુરૂજનો પાસેથી વિધિપૂર્વક પ્રત્યાખ્યાન કરવો.

૨ પાલિયં (પાલિત)-પ્રત્યાખ્યાનનો વારંવાર ઉપયોગ કરી, તેની રક્ષા કરવી.

૩ સોહિયં (શોભિત)-ગુરૂજનોને દાન આપી પછી સ્વયં ભોજન કરવું.

૪ તીરિયં (તીરિત)-લીધેલા પ્રત્યાખ્યાનનો સમય પૂર્ણ થવા છતાં પણ થોડી વાર પછી ભોજન કરવું.

૫ કિટ્ટિયં (કીર્તિત)-ભોજન આદિ પ્રારંભ કરવા પહેલાં, પ્રત્યાખ્યાનને સંભાળી જઈ નિશ્ચય કરવો કે મેં આ પ્રત્યાખ્યાન લીધું હતું, તે હવે પુર્ણ થાય છે.

૬ આરાહિયં (આરાધિત)-સર્વ દોષોથી દૂર રહી ઉપર ખતાવેલ વિધિ અનુસાર પ્રત્યાખ્યાન પૂર્ણ કરવું.

(હરિભદ્રીયાવશ્યક અ. ૬ નિર્ચુકિત ગાથા. ૧૫૬૩)

પોરસીના છ આગાર છે.

સૂર્યોદયથી માંડી એક પહોર સુધી ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવો તે પોરસી પચ્ચક્રખાણુ છે.

છદ્મસ્થ વ્યક્તિ ઘણી વખતે મત પાળવામાં ભૂલ કરે છે. પ્રત્યાખ્યાનનું વિસ્મરણ થઈ જવાથી કે એવા અન્ય કોઈ કારણથી મત પાલનમાં ખાધા આવવાનો સંભવ છે. તે વખતે મત ન તૂટે તે વાત ધ્યાનમાં રાખી પ્રત્યેક પચ્ચક્રખાણુ સંભવિત દોષોના આગાર પહેલેથી જ રાખવામાં આવે છે. પોરસીના છ આગાર છે. તમારે જાણવા છે, તો સાંભળો !

૧ અનાલોગ-મતનું વિસ્મરણ થવાથી લોજનાદિ કરવામાં આવે છે.

૨ સહસ્રાકાર-વરસાદ પડતાં કે દહીં વલોવતાં, રોકવા છતાં, જળ કે છાશ આદિ ત્યાગ કરેલ વસ્તુઓનું અકસ્માત મોઢામાં પડી જવું.

૩ પ્રચ્છન્નકાળ-નાદળ છવાયેલ હોય, આંધી (વંટોળ) આવેલ હોય, પહાડ વગેરેની વચ્ચે સૂર્ય આવી જવાથી તેને જોઈ શકાતો ન હોય, અધુરા સમયે પોરસીનો સમય આવી ગયો જાણીને, પાળી હોય તો તેનો આગાર છે. પરંતુ લોજન કરતી વખતે ખખર પડે કે પોરસી હજી પૂરી થઈ નથી. તો તે જ સમયે લોજન કરવું છોડી દેવું જોઈએ ત્યારબાદ પોરસી આવી ગયે લોજન કરવું જોઈએ. પોરસી અધૂરી છે. તેની જાણ થયાં છતાં લોજન કરવામાં આવે તો પ્રત્યાખ્યાન ભંગનો દોષ લાગે છે.

૪ દિશામોહ-પૂર્વને પશ્ચિમ સમજી, પોરસી ન આવી હોય છતાં લોજન કરવું. અશનાદિ કરતી વખતે વચ્ચમાં દિશાનો ભ્રમ દૂર થઈ જાય તો તે જ વખતે આહારાદિ લેવાનું બંધ કરી દેવું જોઈએ. જાણ્યાં છતાં અશનાદિનું સેવન કરવાથી મત ભંગનો દોષ લાગે છે.

૫ સાધુ વચન-પોરસી આવી ગઈ એવું આખન પુરૂષના કહેવા પર પોરસી પાળવામાં આવે છે. તેમાં પણ કોઈના કહેવાથી કે અન્ય કોઈ કારણે બાદમાં માલુમ પડે કે હજી પોરસી આવી નથી. તો તે જ સમયે આહારાદિ છોડી દેવા જોઈએ, નહીં તો મતનો ભંગ થાય છે.

૬ સર્વસમાધિ પ્રત્યયાકાર-તીવ્ર રોગની ઉપશાંતિ માટે ઔષધાદિ લેવા નિમિત્તે નિર્ધારિત સમય પહેલાં પચ્ચક્રખાણુ પાળી લેવામાં આવે છે.

(હરિભદ્રીયાવશ્યક અ. ૬)

પ્રત્યાખ્યાનના બે પ્રકાર

૧ કોઈ મનથી પ્રત્યાખ્યાન લે છે. ૨ કોઈ વચનથી પ્રત્યાખ્યાન લે છે.

૧ કોઈ લાંબા કાળનું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે. ૨ કોઈ ટૂંકા કાળનું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે.

પ્રત્યાખ્યાનના ત્રણ પ્રકાર

૧ કોઈ મનથી ૨ કોઈ વચનથી ૩ કોઈ ક્રયાથી પ્રત્યાખ્યાન લે છે.

૧ કોઈ દીર્ઘ કાળનું, ૨ કોઈ અદ્ય કાળનું, ૩ કોઈ કામને રોકવાનું પ્રત્યાખ્યાન લે છે.

પ્રત્યાખ્યાનના દશ પ્રકાર

અનાગત પ્રત્યાખ્યાન—ભવિષ્યમાં તપઃ કર્મ આદિમાં બાધા આવશે. એમ ધારી પ્રથમથી જ કરી લેવાનું પ્રત્યાખ્યાન તે અનાગત પ્ર. કહેવાય છે.

૨. અતિક્રાંત, પ્રત્યાખ્યાન—વર્તમાન તપઃ કર્મ આદિ ન કરી શકાયું હોય તો તેને બદલે પાછળથી કરવું. તે અતિક્રાંત પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે.

૩. કોટી સહિત પ્રત્યાખ્યાન—એક પ્રત્યાખ્યાન જે વખતે પુરું થતું હોય ત્યાંથી જ બીજાની શરૂઆત કરવામાં આવે તે કોટી સહિત પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે.

૪. નિયન્ત્રિત પ્રત્યાખ્યાન—દરેક માસના અમુક દિવસે કરવાના તપની પ્રતિજ્ઞા તે નિયન્ત્રિત પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે.

૫. સાગાર પ્રત્યાખ્યાન—મર્યાદાઓ કે અબાધતાં ભંગ થાય, રાજાજ્ઞા થાય, રોગી થાઉં ઇત્યાદિ અપવાદો સાથે લેવામાં આવતાં પ્રત્યાખ્યાન તેને સાગાર પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે.

૬. અનાગાર પ્રત્યાખ્યાન—કોઈ પણ મર્યાદા કે આગાર રાખ્યા વિના જે પ્રત્યાખ્યાન લેવામાં આવે તે અનાગાર પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે.

૭. પરિમાણકૃત પ્રત્યાખ્યાન—જે પ્રતિજ્ઞામાં દત્તિ, શિક્ષા લેવાનાં ઘર, શિક્ષામાં લેવાનું દૈન્ય ઇત્યાદિનું પરિમાણ નક્કી કરી લેવામાં આવતાં પ્રત્યાખ્યાન તે પરિમાણ કૃત પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે.

૮. નિરવશેષ પ્રત્યાખ્યાન—સર્વ પ્રકારનાં અશનાદિનો ત્યાગ કરવો તેને નિરવશેષ પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે.

૯. સંકેતક પ્રત્યાખ્યાન—કાંઈક નિશાન રાખી કરાયેલું પ્રત્યાખ્યાન તેને સંકેતક પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે.

૧૦. અધ્યા પ્રત્યાખ્યાન—કાળની અપેક્ષાથી કરાયેલું પ્રત્યાખ્યાન તે અધ્યા પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે.

પ્રત્યાખ્યાન કેટલા પ્રકારનાં હોય છે.

પ્રત્યાખ્યાન અનેક પ્રકારના હોય છે. જેને કોઈપણ પ્રકારના વ્રત કે નિયમ ન હોય તેને શ્રમભ્રુપાસક કે શ્રાવક કહી શકાય નહીં. પ્રત્યેક જૈન ભાઈ બેનોને સમ વ્યસન જેવા કે ૧. જુગાર ૨. માંસલક્ષણ ૩. મદિરાપાન ૪. વેશ્યાગમન ૫. શીકાર ૬. ચોરી ૭. પરસ્ત્રી નો તો અવશ્ય ત્યાગ હોવો જોઈએ.

દશ પ્રત્યાખ્યાનના નામો :- ૧. નૌકારશી ૨. પોરસી ૩. પુરિમૂઠ ૪. એકાસણુ ૫. એકલઠાણુ ૬. આયંબિલ ૭. ઉપવાસ ૮. ચૌવિહાર ૯. અભિગ્રહ ૧૦. નીવિ વગેરે અનેક પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાન હોય છે.

પ્રત્યાખ્યાનના મહાફળનો વિચાર કરો !

સવારના જન્મન્ય (ઓછામાં ઓછું) નવકારશી પચ્ચક્રખાણુ અને સાંજનાં ચઉવિહારના પચ્ચક્રખાણુ કરનાર આત્માને તિર્યંચ અને નરકગતિમાં જવું પડતું નથી.

નવકારશી આદિ પચ્ચક્રખાણુ કરનારને કેવો અને કેટલો સુંદર લાભ થાય છે, તે અવશ્ય જાણો ! ! !

નરક ગતિમાં રહેલો આત્મા અકામ નિર્જરા વડે (ધર્મની લાવના વિના જ દુઃખો સહન કરવામાં આવે છે, અને તેનાથી જે કર્મો ક્ષય થાય છે. તેને અકામ નિર્જરા કહેવાય છે.) બેસીતમ અસહ્ય દુઃખોને સહન કરવાથી સો વર્ષમાં જેટલા કર્મો ખપાવે છે, તેટલા જ કર્મો માત્ર નવકારશીનું પચ્ચક્રખાણુ કરનાર ખપાવી શકે છે.

નવકારશીથી એક સો વર્ષનાં કર્મોનો ક્ષય થાય છે.

પોરસીથી એક હજાર વર્ષનાં કર્મોનો ક્ષય થાય છે.

સાધર્ પોરસીથી દશ હજાર વર્ષનાં કર્મોનો ક્ષય થાય છે.

પુરિમૂઠ પોરસીથી એક લાખ વર્ષનાં કર્મોનો ક્ષય થાય છે.

એકાસણથી દશ લાખ વર્ષનાં કર્મોનો ક્ષય થાય છે.

નિવિથી એક કોઠ વર્ષનાં કર્મોનો ક્ષય થાય છે.

એકલઠાણથી (માત્ર સુખ અને હાથ સિવાય કોઈ અંગ હલવું ન જોઈએ અને ઠામ ચૌવિહાર કરવો જોઈએ.) દશ કોઠ વર્ષનાં કર્મોનો ક્ષય થાય છે.

એકલદત્તથી (પહેલી વખત થાળીમાં જે ભોજન પીરસાય, તેટલું જ જમીને ઉઠી જવાનું હોય છે.) સો કોઠ વર્ષનાં કર્મોનો ક્ષય થાય છે.

આયંબિલથી એક હજાર કોઠ વર્ષનાં કર્મોનો ક્ષય થાય છે.

ઉપવાસથી દશ હજાર કોઠ વર્ષનાં કર્મોનો ક્ષય થાય છે.

આ પ્રમાણે એક એક ઉપવાસની વૃદ્ધિએ દશ ગણા વર્ષો વધારતાં જવું. નરકના ઘોર દુઃખોના ભોગવટાથી જે કર્મો ક્ષય પામે છે, તેટલા કર્મોના ઉપર જણાવેલ તપસ્યા કરવાથી ક્ષય થઈ જાય છે.

પ્રત્યેક ભાઈ બેનોએ યથાશક્તિ વ્રત, નિયમ અને પ્રત્યાખ્યાન કરવા જોઈએ. કયાં પછી તેનું પાલન કરવા સૌએ ઉદ્યમશીલ બનવું જોઈએ. રોજ ન બને તો પર્વ તિથિએ પણ શક્તિ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાન કરવા ભૂલવું ન જોઈએ.

હવે આ છ આવશ્યકની વિવેચના પૂર્ણ થાય છે. પ્રત્યેક શ્રાવક-શ્રાવિકાએ ઉભય કાળ છએ આવશ્યક કરવા જોઈએ. છતાં પણ સાધુ-સાધ્વીજીઓને તો બંને કાળ કરવું અનિવાર્ય છે. જેમ કે સ્વચ્છ કપડાં ઉપર ડાઘ લાગવાની શંકા રહે છે. અથવા તો ધનવાનને લુંટારાનો ભય વિશેષ રહે છે. તે રીતે શુદ્ધ ચારિત્રધારી જ્ઞાન આદિ ગુણોથી વિભૂષિત સાધુઓને પાપનો ભય બહુજ રહે છે. તે માટે પાપોને રોકવાની ક્રિયામાં સાધુઓએ તો સદા સાવધાન રહેવાની ઘણી જરૂર છે.

પ્રશ્ન-રોજના પાપ દોષથી મુક્ત થવા માટે દેવસીય અને રાયસીય પ્રતિક્રમણની વિધિ બતાવવામાં આવી છે છતાં પકળી, ચૌમાસી અને સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરવાની શી જરૂર છે ?

ઉત્તર-જેવી રીતે લોક વ્યવહારમાં બે વાર ભોજન બનાવવામાં આવે છે, તેમ છતાં પણ તહેવાર અને ઉત્સવના દિવસે ખીર, દુધપાક, શ્રીખંડ, મીઠાઈ વગેરે તૈયાર કરવામાં આવે છે. જેવી રીતે મનુષ્યો હંમેશા પોતાના મકાનની સફાઈ રોજ રોજ કરે છે. છતાં પણ દિવાળી વગેરે તહેવારોમાં વિશેષ પ્રકારે સાફસુદ્ધી કરે છે. એવી જ રીતે દેવસી અને રાયસી પ્રતિક્રમણ કરવા છતાં પણ અજાણપણે, શરમથી મંદ પરિણામ આદિ કારણોથી અથવા અજ્ઞાનથી જો પાપોની પૂર્ણ શુદ્ધિ ન થઈ હોય તો પાક્ષિક વગેરે પ્રતિક્રમણોમાં ભૂતકાળમાં લાગેલા અતિચાર અને અનાચારના સ્મરણ કરવાથી હિંસા વગેરેના ત્યાગની અધિક ભાવના જાગૃત થાય છે અને સંપૂર્ણપણે સારી રીતે પાપની શુદ્ધિ થાય છે. કહેવામાં આવ્યું છે કે-

જહ ગેહં પદ્મિવસંપિ, સોહિયં તહવિ પક્ષ્વસંધીસુ ।

સોહિજ્જઈ સવિસેસં, एवं इह याचि नायव्वं ॥ ૧

જેવી રીતે તમે તમારા ગૃહને રોજ રોજ સાફ કરો છો છતાં પણ તહેવારોમાં વધારે સાફ કરવું પડે છે તે ન્યાયે રોજ રોજ પ્રતિક્રમણ કરવા છતાં પકળી આદિના પર્વમાં પણ પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું જોઈએ.

પ્રશ્ન : જ્યારે સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરવાનું ફરમાન છે, તો પછી દેવસી, રાયસી

પ્રતિક્રમણ કરવાનો શી જરૂર છે? વર્ષ દરમિયાન જે પાપો થાય તેનું નિવારણ વર્ષને અંતે સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરવાથી થઈ જાય છે.

ઉત્તર : જેવી રીતે કપડા ઉપર લાગેલા ડાઘને તુરત સાફ કરી લેવાથી, તે કપડું સાફ થઈ જાય છે. તે પ્રમાણે દેવસી આદિ પ્રતિક્રમણ કરવાથી જે કોઈ પાપ દોષ લાગ્યા હોય તેની તત્કાળ શુદ્ધિ થઈ જાય છે. જેના વડે ચારિત્ર શુદ્ધિ અત્યંત વિશુદ્ધ થઈ જાય છે. સમય વીતી ગયા પછી જે પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવે તો લાગેલા દોષોનું વિસ્મરણ (ભૂલી જવું) થવાનો પ્રસંગ આવે છે. જેથી પાપ શુદ્ધિ માટે દેવસી, રાયસી પ્રતિક્રમણ રોજ રોજ અવશ્ય કરવું જોઈએ.

પ્રથમ તો આપણે ઈચ્છીએ કે તીવ્ર ઉપયોગની અખંડ પરિણતિ અને અવિચલ અવસ્થા દ્વારા પાપનો લેપ પણ લાગવા જ દેવો ન જોઈએ પરંતુ પ્રમાદ આદિ દોષોના કારણે પાપ થઈ જાય તો તે જ સમયે પશ્ચાતાપાદિ દ્વારા તેનો નાશ કરી દેવો જોઈએ. અથવા તો તે સમયે પશ્ચાતાપાદિ ન કરી શકાય તો દેવસી, રાયસી વગેરેના ક્રમ પ્રમાણે પ્રતિક્રમણ દ્વારા પાપનો નાશ કરી દેવો જોઈએ એ જરૂરી વાત છે.

જો વિશેષ, બલવાન પ્રમાદ આદિના કારણે આગળ જે સમય કહ્યો છે તે ભૂલી જવાય અથવા આગળ કહ્યા પ્રમાણે પ્રતિક્રમણ ક્રિયા ન બની શકે તો સંવત્સરીના અંતમાં તમો સૌએ શુદ્ધ અંતઃકરણ થઈને એક વર્ષ સુધીમાં થયેલા પાપ દોષોને યાદ કરી, પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું જ જોઈએ. એ પ્રમાણે કરવામાં ન આવે તો લાગેલા દોષો અને પાપ વજ્રલેપ જેવાં થઈ જશે. પાપથી પોતાને બચવાનું મુશ્કેલ થઈ પડશે.

પ્રતિક્રમણ ક્યારે અને કેને કરવાનું હોય છે?

સ પલિકમણો ધમ્મો, પુરિમસ્સ ય પલ્લિમસ્સ ય જિણસ્સ ।

મજ્ઞિમયાણ જિણાણં, કારણ જાણ પલિકમણં ॥

જેવી રીતે એકદમ બંધ કરેલા મકાનમાં પણ કોઈને કોઈ પ્રકારે ધુળ માટી પ્રવેશી જાય છે. તેવી રીતે સાધુઓને પૂર્ણ રીતે યથાખ્યાત ચારિત્ર ન હોવાથી અને પ્રમાદનું અસ્તિત્વ હોવાથી સૂક્ષ્મ કે સ્થુલ અતિચાર લાગી જ જાય છે. જેથી જીનેશ્વર ભગવંતે આજ્ઞા કરમાવેલી છે કે પ્રથમ અને અંતિમ તીર્થંકરોના સાધુઓએ બંને કાળ પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું જોઈએ અને મધ્યમ બાવીસ તીર્થંકરોના સંતોએ બચ રે દોષ લાગે ત્યારે કરી લેવું જોઈએ.

પ્રશ્ન : પ્રતિક્રમણ તો જેને વ્રત લીધેલા હોય તેને કરવાની જરૂર છે કે અવૃત્તિ (જેને વ્રત ન લીધાં હોય તે) ને પણ કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર : વ્રતી હોય, કે અવ્રતિ હોય, સૌએ પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ પ્રતિક્રમણ કરવામાં કોઈને દોષ નથી લાગતો. અવ્રતિ પ્રતિક્રમણ કરશે તો તેને પ્રતિક્રમણનું મહત્ત્વ સમજાશે. વ્રત નથી લીધા, તેનો પશ્ચાત્તાપ થશે. વ્રત ગ્રહણ કરવાનું મહત્ત્વ સમજાશે. છેવટે વ્રત લઈ મહાલાલને મેળવી જશે. જેથી સૌએ પ્રતિક્રમણ કરવું જ જોઈએ.

આ છ આવશ્યક અંગોનું દર્શન તે ગૃહજીવનનું માધુર્ય અને ત્યાગ જીવનની સૌરભ છે.

જેઓ ખંને વખત લાવપૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરી આત્માને શુદ્ધ બનાવતાં ઉત્કૃષ્ટ રસને ઉપજાવે તો તેઓ તીર્થંકર નામ ગોત્રને ઉપાર્જન કરી શકે છે.

મહાબળસુનિ આવાં છએ અંગોવાળા આવશ્યકની લાવપૂર્વક વિધિ સહિત આરાધના કરે છે. હવે ખારમો બોલ શું છે ? તેની સાધના કેવી રીતે કરશે. તેના લાવ ભેદ અવસરે કહેવાશે.



૫૧

નિરતિયાર વ્રતપાલના

(ભાદરવા સુદ ૬ તા. ૨-૬-૭૬ ગુરુવાર)

હુનિયામાં ભોગોપભોગની અનેક વસ્તુઓ ભોવામાં આવે છે. તે સર્વે પદાર્થો ખાવા કે ભોગવવામાં આવતા નથી, છતાં મનુષ્યની તે ઉપરની તૃષ્ણા તો બની જ રહે છે. તે તૃષ્ણાનો કયાંય કિનારો દેખાતો નથી. ઇચ્છાનો નિરોધ ન થાય ત્યાં સુધી સંતોષનો શુભ પ્રકટે નહીં અને સંતોષ થતો નથી તેથી પાપનો પ્રવાહ સતત ચાલુ રહે છે.

આપણા આત્માએ ભવબ્રમણ કરતાં કરતાં ભૂતકાળમાં અનંતાનંત ભવો કયાં અને તેમાં પાપકર્મો માટે અનંત સાધનો જોડ્યા, એટલું જ નહીં પરંતુ કેટલેક સ્થળે એકેન્દ્રિયાદિ પણ આપણું શરીર પણ તે પાપકર્મના હથિયાર રૂપ બન્યું. તેથી આપણા આત્માએ ઇચ્છાપૂર્વક તે પાપનાં સાધનો કે ભૂતકાલીન શરીરો ઉપરથી મમત્વ, મોહ કે મૂર્છાલાવ ઉતારી, તેના સમજપૂર્વક ત્યાગ કર્યો ન હોય, આત્માએ તેના પરનું સ્વામિત્વપણું—માલિકી—મમતા ચાલુ જ રાખી હોય તો તેથી થતાં પાપકર્મોની બધી ક્રિયા અવિરત આપણાં આત્માને લાગ્યે જાય છે.

માણસ પોતાની શક્તિ પ્રમાણેનો પ્રતિબંધ-પ્રત્યાખ્યાન કરી શકે. અમુક પ્રસંગ માટેની કે અમુક જાતની જરૂરિયાત માટેની છૂટ રાખી પ્રતિજ્ઞા લઈ શકે કે જેથી જેટલે અંશે પ્રતિજ્ઞા હોય તેટલે અંશે મન લટકતું બંધ થાય અને તેટલે અંશે પાપકર્મ આવતાં પણ અટકે જે.

પાપનું આવવું તેનું નામ અપ્રત, પાપનું અટકવું તે વ્રત

પાપનું આવવું તેનું નામ આશ્રવ, પાપનું અટકવું તે સંવર

વ્રત એ માનવ જીવનની મૂલ્યવાન મૂડી છે. આવી મૂડીનું રક્ષણ કરી, તેનો સદુપયોગ કરવો એ સજ્જનોનો ધર્મ છે.

લગવાન મહાવીરે શાસ્ત્રમાં બે પ્રકારનો ધર્મ ફરમાવેલ છે.

ધર્મ્મે દુવિદ્ધે પળ્લત્તે તંજહા આગારો અળગારો વા ।

ધર્મ બે પ્રકારના ફરમાવ્યા છે ૧ આગાર ધર્મ અને ૨ અળગાર ધર્મ અળગાર ધર્મ - સાધુઓનો ધર્મ કે જેમાં કોઈપણ જાતની છૂટ કે થોડી પણ મર્યાદા વગર સર્વ રીતે વ્રત અંગિકાર કરવાના હોય છે. જેને અળગાર ધર્મ અથવા સર્વ વિરતિ ચારિત્રધર્મ કહેવાય છે. સાધુઓને આવો અળગાર ધર્મ પાંચ પ્રકારનો પાળવાનો હોય છે. જેને પંચ મહાવ્રત કહેવાય છે.

આગાર ધર્મ : ગૃહસ્થોનો ધર્મ કે જેમાં કોઈપણ જાતનો આગાર-છૂટ કે મર્યાદા રાખવામાં આવે છે. તેને દેશ વિરતિ કહેવાય છે. શ્રાવકોને માટે આવા મર્યાદા વાળા પાંચ અણુવ્રતો ત્રણ ગુણુ વ્રતો અને ચાર શીક્ષા વ્રત બતાવવામાં આવ્યા છે. પ્રતિક્રમણના પાઠમાં આવે છે ને ? બોલો ! કયા પાઠમાં છે ? “ધિચ્છામિ ઠામિ”ના પાઠમાં છે.

પંચ્છમણુવ્વયાણં, તિણ્હં ગુણવ્વયાણં, ચઉણ્હં સિવ્વવાવ્વયાણં વારસ્સ વિહસ્સ સાવગ ધમ્મસ્સ ।

શ્રમણોપાસક-શ્રાવક ધર્મના બાર વ્રત બતાવવામાં આવ્યા છે. તે પાંચ અણુ વ્રત, ત્રણ ગુણુ વ્રત અને ચાર શિક્ષા વ્રત હોય છે. આ બારે વ્રત શ્રાવકોએ મર્યાદા વડે પોતાની શક્તિ અનુસાર પ્રત્યાખ્યાન કરીને પાળવાનાં હોય છે.

સાધુના પંચમહાવ્રત હીરા સમાન અખંડ છે અને શ્રાવકના બારવ્રત તે સોના સમાન છે.

ઝવેરી બજારમાં વેપારીને ત્યાં કોઈ વ્યક્તિ હીરા ખરીદવા જાય ત્યારે હીરા અખંડ રીતે પૂર્ણ ખરીદવાનો હોય છે. તેના ભાગ કે ટુકડા વેંચાતા કે ખરીદાતા નથી. શું આ વાત તમો નથી જાણતાં ? પરંતુ સોનું ખરીદનાર તો જેટલું ચાહે

તોલો, અર્ધો તોલો પણ ખરીદી શકે છે. તેવી રીતે સાધુના મહાવ્રત અંગિકાર કરનારને કોઈ જાતનો આગાર આપવામાં આવતો નથી. તેણે તો હીરાની જેમ પૂર્ણ રૂપે પાળવાના હોય છે. શ્રાવકના વ્રત તો સોનાની જેમ શક્તિ અનુસાર મર્યાદા રાખીને પાળવાના હોય છે.

જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રમાંથી લગવાન મલ્લિકનાથનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. મહાબળમુનિ આદિ સંતો સાથે વિચરતાં સંયમ-તપધર્મની અનુપાલના કરતાં થકાં વીસ યોદ્ધાની આરાધના કરે છે. ગઈ કાલે અગીયારમાં યોદ્ધાની વિવેચના થઈ ગઈ. આજે હવે બારમો યોદ્ધા “સીલવ્વણ નિરદ્યારે” નિરતિચાર શીલવ્રતનું પાલન કરવું તે ઉપર વિવેચન થશે.

સાધક આત્માએ ગ્રહણ કરેલા વ્રતમાં ચાર પ્રકારના દોષની સંભાવના હોય છે. અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર અને અણુચાર આ ચારે વિષે ગઈ કાલે કહેવામાં આવેલું છે. વ્રતોમાં ઉપયોગ ન રહે ત્યારે આવા દોષ સેવાઈ જાય છે. આવા દોષોનું નિવારણ તો વ્રતિક્રમણ, આલોચના અને પ્રાયશ્ચિત દ્વારા થાય છે, તે તમો કાલે સાંભળી ગયા.

સંસારી-ગૃહસ્થવનમાં પાંચે પ્રકારની પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિના જીવોની હિંસા તો લાગે જ છે. સાથે સાથે જીવહયાનો ઉપયોગ રાખવામાં ન આવે તો વાંદા, મચ્છર આદિ અનેક જીવાતનો પણ દોષ લાગે છે. મુંબઈમાં ઘરે ઘરે વાંદાનો ઉપદ્રવ ઘણો હોય છે. મચ્છર, માંકડ થાય છે. આવા ત્રસજીવો કેને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? જે લોકો વિવેકપૂર્વક, જતના દ્વારા ચીજ વસ્તુને ન સંભાળે અને વિવેક સાથે સ્વચ્છતા ન રાખે તો, જીવોત્પત્તિ થવાની સંભાવના છે. આવા જીવોની હિંસા પણ થઈ જાય છે. જેથી પાપ-દોષની સેવના પછી શુદ્ધ થવા માટે આવશ્યક ક્રિયા કરવાની જરૂર રહે છે.

માનવ જીવંતી માત્ર લોગ માટે નથી. યથાશક્તિ વ્રતોનું પાલન પણ કરવું જ જોઈએ. આજનો માનવ ભૌતિક સુખને જ સુખ માને છે. સાચું સુખ લોગમાં નથી પણ તેના ત્યાગમાં છે. એક અંગ્રેજે આજના માનવીનું ચિત્ર બનાવ્યું છે કે
Eat drink and enjoy

ખાઓ પીઓ અને મોજ કરો.

સમ્યક્ પ્રકારે, સમજણપૂર્વક પ્રત્યેક લાઈજેનોએ લોગોને મર્યાદિત બનાવી વ્રત દ્વારા જીવનને નિર્મળ બનાવવું જોઈએ. લીધેલા વ્રત નિયમોનું સુંદર, શુદ્ધ અને સાર્વિક રીતે પાલન કરવું જોઈએ. દોષ રહિત શુદ્ધ રીતે વ્રતોનું પાલન કરનારને નિર્વાણનગરના પ્રવેશનો મોટો લાલ મળે છે.

અહિંસા આદિ પાંચ વ્રતો અને એ વ્રતો પાળવા માટે ક્રોધાદિ કષાયના ત્યાગ રૂપ શીલ વિષે જે મન, વચન અને કાયાની નિર્દોષ પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેને અતિચાર રહિત શીલ વ્રતોની ભાવના કહેવાય છે. શીલ એટલે આત્માનો સ્વભાવ તેનો નાશ કરનારા હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન અને પરિશ્રદ્ધ એ પાંચ પાપ છે. તેમાં કામસેવન, અબ્રહ્મચર્ય એકલું પાપ હિંસાદિ પાપોને પુષ્ટ કરે છે. કષાયોની તીવ્રતા કરે છે અબ્રહ્મચર્ય જ સુખ્યત્વે શીલ તરીકે ઓળખાય છે. શીલ દુર્ગતિના દુઃખને હરનાર, સ્વર્ગાદિ શુભગતિનું કારણ અને તપ વ્રત સંયમનું જીવન છે. તેથી અતિચાર રહિત આવા શુદ્ધ શીલાદિ વ્રતને પાળો. શીલવંતને ઈદ્ર પણ નમસ્કાર કરે છે. આવા શીલવાન પુરૂષ રતનત્રય રૂપ ધનને લઈ, નિર્ભય પણે નિર્વાણનગરે પહોંચી જાય છે. પોતાના સ્વભાવથી ચલિત ન થવું તેનું નામ જ શીલ છે. અથા શુભોમાં શીલ જ સર્વોપરી છે. માનવજીવન સફળ કરવું હોય તો શીલને નિર્મળ રીતે પાળતા થઈ જવ.

વ્રતિ અને અવ્રતિને કેટલું લાભ નુકશાન ?

નિઃશીલ, નિર્વ્રત અને પ્રત્યાખ્યાન રહિત પુરૂષનો ૧ આ જન્મ ૨ આલોક અને ૩ પરલોક ત્રણે બગડે છે. પરંતુ સુશીલ વ્રતવાન અને પ્રત્યાખ્યાનવાળા પુરૂષનો આ જન્મ, આલોક અને પરલોક ત્રણે સુધરે છે. ઠાણાંગ સૂત્ર

પાંચ કારણે જીવો કર્મરજ એકઠી કરે છે.

૧ પ્રાણાતિપાત-હિંસા, ૨ મૃષાવાદ-અસત્ય, ૩ અદત્તાદાન-ચોરી ૪ મૈથુન ૫ પરિશ્રદ્ધ આ પાંચ કારણથી આપણો આત્મા કર્મરજ એકઠી કરે છે. જેથી પાંચ વ્રતનું પાલન કરવું જોઈએ.

આજીવન પાંચ છે.

મહાવ્રતની અપેક્ષાએ નાનાં વ્રત અર્થાત્ એક દેશ ત્યાગના નિયમને આજીવન કહે છે. તેને શીલવ્રત પણ કહે છે. સર્વ વિરતિ સાધુની અપેક્ષાએ શ્રાવકના થોડા શુભવાળાં વ્રતો આજીવન વ્રત કહેવાય છે. તે પાંચપ્રકારના છે.

(૧) સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ

સ્વ શરીરમાં પીડાકારી, અપરાધી તથા સાપેક્ષ નિરપરાધી સિવાય શેષ દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોની સંકલ્પ પૂર્વક હિંસાનો જે કરણ અને ત્રણ યોગથી ત્યાગ કરવો. તે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત ત્યાગરૂપ શ્રાવકનું પ્રથમ આજીવન છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

નાહવાદ્વજ્જ કિંચણ કોઈ પણ પ્રાણીની હિંસા ન કરો.

Thou shalt not Kill કોઈપણ પ્રાણીને મારશો નહિ.

સર્વે પાળા પિયાડયા સુહસાયા દુઃખ પડિકૂલા
અપિય વહા પિયજીવણો જીવિડકામા સર્વેસિં જીવિયં પિય ।

આચારાંગ સૂત્ર. ૧-૨-૩

સર્વ પ્રાણીઓને પોતાનું આશુષ્ય પ્રિય છે. સુખ અનુકૂળ છે, દુઃખ પ્રતિકૂળ છે. વધ સર્વને અપ્રિય છે. જીવનું સર્વને પ્રિય છે. સર્વ જીવો જીવવાની કામનાવાળા છે. સર્વને પોતાનું જીવન પ્રિય લાગે છે.

આયતુલે પચાસુ પ્રાણીઓ પ્રત્યે આત્મતુલ્ય ભાવ રાખો.

एवं खु नाणिणो सारं, जं न हिंसइ किंचण ।

अहिंसा समयं चेव, एयावंतं वियाणिया ॥ सूय. सूत्र. १-११-१०

જ્ઞાનીઓનાં વચનનો સાર એ છે કે ‘કોઈ પણ પ્રાણીને હણવું નહિ અહિંસાને જ શાસ્ત્રોમાં કહેલો શાશ્વત ધર્મ સમજવો.

શ્રાવકોએ એક આદર્શ સંયમી જીવન જીવવું જોઈએ કે જેના જીવન સૌરભથી દરેક પ્રાણીઓ શાંતિ અને સમાધિ પ્રાપ્ત કરે. પરને પોતાના સમાન સમજનાર વ્યક્તિ ક્યારેય પણ કોઈની હિંસા કરવાની ઈચ્છા નહીં કરે.

तत्थिमं पढमं ठाणं, महावीरेण देसियं ।

अहिंसा निउणा दिट्ठा, सच्च भूएसु संजमो ॥ दश. सूत्र. ६/९

ભગવાન મહાવીરે તમામ ધર્મસ્થાનોમાં પ્રથમ સ્થાન અહિંસાને આપેલું છે. સર્વ પ્રાણીઓ સાથે સંયમ પૂર્વક વર્તવું, એમાં તેમણે ઉત્તમ પ્રકારની અહિંસા જોયેલી છે.

લીધેલા વ્રતની મર્યાદા ભંગ કરનારા દોષ ચાર પ્રકારના છે. જેવા કે અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર અને અણુચાર, શાસ્ત્રોમાં વ્રતોના અતિચારોનું વર્ણન છે. પરંતુ તે મધ્યમ ભંગનો પ્રકાર છે. તેના પહેલાંના અતિક્રમ વ્યતિક્રમ, અને પછીનો અનાચાર પણ ત્યાજ્ય છે. અતિચાર વ્રત ભંગનું કારણ છે.

प्रथम आणुव्रतना पांच अतिचार -

૧ બંધે-કોઈ જીવને તાણીને બાંધવો. પોતાના આત્માને રાગ-દ્વેષના બંધનમાં તીવ્રપણે બાંધવો તે પણ બંધન છે.

૨ વહે-કોઈ જીવને માર મારવો, તેનો વધ કરવો. પોતાના સ્વ-ગુણનો વધ કરો. વિભાવ ભાવમાં રમણ કરવું.

૩ છવિચ્છેએ-કોઈ જીવના કાન, નાક આદિ અવયવોને છેદવા. પોતાના આત્મ-ગુણોનું છેદન લેદન કરવું. ગુણધારકતામાં અરૂચિ.

૪ અઈભારે-કોઈ જીવ ઉપર અતિકાર ભરવો. આપણા પોતાના આત્માની ઉપર વિભાવનો અતિભાર ભરી નિંદાને પાત્ર થવું.

૫ ભત્તપાણુવોચ્છેએ-કોઈપણ જીવને અન્નપાણી ભોગવતાં અટકાવવા કોઈપણ નિમિત્તે કષાય કરી, ભોજનપાણી ન કરવાં, બીજાને ન કરવા દેવા.

પ્રતિક્રમણ અને આલોચના દ્વારા આવા પ્રથમ વ્રતના પાંચે અતિચાર દોષની શુદ્ધિ થાય છે.

પ્રથમ વ્રત અહિંસા ધર્મની આરાધના માટેનું છે. આ વ્રતના પાલનથી જીવાત્મા શુદ્ધ બની નિર્મળવ્રત ધારી રહી. આત્મ શ્રેય સાધે છે.

(૨) સ્થૂલ મૃષાવાદનો ત્યાગ

દુષ્ટ અધ્યવસાયપૂર્વક તથા સ્થૂલ વસ્તુ વિષયક બોલાતું અસત્ય સ્થૂલ મૃષાવાદ છે. અવિશ્વાસ આદિના કારણરૂપ આ સ્થૂલ મૃષાવાદનો બે કરણ અને ત્રણ યોગથી ત્યાગ કરવો. તે સ્થૂળ મૃષાવાદ-ત્યાગ રૂપ શ્રાવકનું આ બીજું અણુ વ્રત છે.

બીજા વ્રતના પાંચ પ્રકાર

૧ કન્યાવર સંબંધી જૂઠ ૨ ગાય-ભેંસ આદિ પશુ સંબંધી જૂઠ. ૩ ભૂમિ સંબંધી જૂઠ. ૪ કોઈની થાપણ સંબંધી જૂઠું બોલવું. ૫ ખોટી સાક્ષી આપવી.

શાસ્ત્રમાં સત્યને ભગવાન સમ ગણવામાં આવેલ છે.

સત્યં ચુ મગવં । સત્ય સાક્ષાત્ ભગવાન છે.

પુરિસા સત્યમેવ સમમિજાણાહિ, સત્યસ આણાઉ ઉવદ્વિઓ મેદાવી ભારં તરહ ।

આચારાંગ સૂત્ર. ૧-૩-૩-૧૧

હે પુરૂષ! તું સત્યને સારી રીતે જાણી લે. સત્યની આજ્ઞામાં રહેલો બુદ્ધિમાન પુરૂષ મરણને તરી જાય છે.

આજનું જગત ત્રાહિ ત્રાહિ થઈ રહ્યું છે. તેનું મુખ્ય કારણ છે સત્યનો ત્યાગ અને અસત્યનો સ્વીકાર જગતનો વ્યવહાર લગભગ અસત્યથી ભરપૂર જણાય છે. ઋષિમુનિઓ જગતના માનવોને સત્ય વદ નો જે મહામૂકો મંત્ર આપી ગયા છે. તે તો આજે પુસ્તકમાં જ રહી ગયો છે. આચરણમાં ઉતારી શકતાં નથી. તેથી કાર્ય સિદ્ધિ સાધી શકતા નથી. જગતના સર્વ શસ્ત્રોક્ષરોએ સત્યનો મહિમા ગાયો છે. સત્યની પ્રતિષ્ઠા કરી છે. સત્યનો પક્ષ લીધો છે સત્યને જ સર્વ સિદ્ધિનું સાધન માન્યું છે. એક સ્થળે કહ્યું છે કે

સત્યેન ધાર્યતે પૃથ્વી, સત્યેન તપતે રવિઃ ।

સત્યેન વાયવો વાન્તિ, સત્યેન સર્વ પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥

સત્યથી પૃથ્વી ટકી રહી છે. સત્યથી સૂર્ય તપી રહ્યો છે. સત્યથી વાયુ ચાલી રહ્યો છે આ બધું સત્યથી જ ટકી રહ્યું છે. જો સત્ય ન હોય તો પૃથ્વી રસાતળ બન્ય અને જગતમાં અંધાધુંધીનું સામ્રાજ્ય જ પ્રવર્તી રહે, પ્રાચીન યુગમાં જગતનો વ્યવહાર લગભગ સત્યમય હતો. તેથી તે યુગને સત્ય યુગ અથવા સુવર્ણ યુગ કહેવાતો હતો. આજનો જૂઠ્ઠા ભર્યો કાળ કળિયુગ કહેવાય છે.

સત્યાન્નાસ્તિ પરો ધર્મઃ ધર્મશાસ્ત્રોક્તારોએ સત્યથી ઉંચો કોઈ ધર્મ જ ગણાવ્યો નથી. તે સર્વાંશે સત્ય જ છે. એક અસત્ય જ કેટલાં બધાં અસત્યોને ઉભા કરે છે ? જૂઠ્ઠા, ચોરી કે છેતરપીંડી એ બધાંનો સમાવેશ અસત્યમાં જ થાય છે. માણસને સુખી થવું હોય તો સત્યનો જ આશ્રય લેવો પડશે. આજનો માણસ કોઈને વિશ્વાસનું પાત્ર રહ્યો નથી. તેનું કારણ પણ એ જ છે કે અસત્યાચરણ.

મુસાવાઓ ય લોગમ્મિ, સબ્બસાહૂર્હિ ગરિહિઓ ।

અવિસ્સાસો ય ભૂયાણં, તમ્હા મોસં વિવજ્જણ ॥ દશ. સૂત્ર. ૬/૧૨

આ લોકમાં સર્વ સાધુપુરુષો વડે અસત્ય વખોડાયેલું છે. કારણ કે તે લોકોના મનમાં અવિશ્વાસ પેદા કરનાર છે. તેથી મુષાવાદ-અસત્ય વચનનો ત્યાગ કરવો.

જે ભાષા સત્ય હોવા છતાં બોલવા જેવી ન હોય કઠોર હોય, કોઈ જીવને દુઃખદાયી હોય, કોઈ જીવને ઘાતક હોય તેનો પ્રયોગ ન કરવો જોઈએ. કારણ કે તેનાથી પાપનું આગમન થાય છે. ભગવાન મહાવીર પણ કહે છે.

તદેવ કાળં કાળે ત્તિ, પંડગં પંડગે ત્તિ વા ।

વાહિયં વા વિ રોગિ ત્તિ, તેણં ચોરે ત્તિ નો વણ ॥ દશ. સૂત્ર. ૭/૧૨

તેવી રીતે કાણુને કાણુ, નપુંસકને નપુંસક, રોગીને રોગી અને ચોરને ચોર કહેવો નહિ, કારણ કે તે સાંભવવામાં અતિ કઠોર લાગે છે. જેથી આવી ભાષા કોઈએ બોલવી ન જોઈએ. સત્ય વચન યોગનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ.

જણવય સમ્મય ઠવણા, નામે સ્વે પહુચ્ચ સચ્ચે ય ।

વવહાર માવ જોગે, દસમે ઓવમ્મસચ્ચે ય ॥ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર. ભાષાપદ.

સત્ય વચન યોગ દશ પ્રકારનો છે.

૧ જનપદ-સત્ય જે દેશમાં જેવી ભાષા બોલાતી હોય, તે પ્રમાણે બોલવું, તે જનપદ-સત્ય જેમ કે 'ગિલ' શબ્દ બોલવાથી ગુજરાતી ભાષામાં દર કે ગુફા

સમજાય છે. પરંતુ અગ્રેજી ભાષામાં તે જ શબ્દથી ભરતિયું, કરેલી સેવાની કિંમતનો આંકડો કે કાયદાનો ખરડો સમજાય છે.

૨ સમ્મત-સત્ય પ્રથમના વિદ્વાનોએ જે શબ્દને જે અર્થમાં માન્ય કરેલો છે, તે શબ્દને તે અર્થમાં માન્ય રાખવો, તે 'સમ્મત-સત્ય' જેમ કે કમલ અને દેડકો ખંને (કાદવ) માં જન્મે છે, છતાં પંકજ શબ્દ કમલ માટે વપરાય છે, દેડકા માટે તે વપરાતો નથી.

૩ સ્થાપના-સત્ય કોઈપણ વસ્તુની સ્થાપના કરી, તેને તે નામથી ઓળખવી, તે 'સ્થાપના-સત્ય' જેમ કે અમુક આકૃતિવાળા અક્ષર ને જ 'ક' કહેવો. એકડાની પાછળ બે શૂન્ય ઉમેરીએ તો તેને 'સો' કહેવા વગેરે શેતરંજના મહોરોને 'હાથી' 'ઉંટ', 'ઘોડા' આદિ પણ તે જ રીતે કહેવાય છે.

૪ નામ-સત્ય ગુણવિહીન હોવા છતાં કોઈ પણ વ્યક્તિ કે વસ્તુ વિશેષનું અમુક નામ રાખવું, તે 'નામ-સત્ય' જેમકે એક છોકરો ગરીબનાં ઘરમાં જન્મ્યો હોવા છતાં, તેનું નામ રાખેલું હોય 'લક્ષ્મીચંદ્ર'.

૫ રૂપ-સત્ય કોઈ ખાસ રૂપ ધારણ કરનારને તે નામેથી જ ઓલાવવા જેમકે સાધુનો વેષ પહેરેલો જોઈને તેને 'સાધુ' કહેવું.

૬ પ્રતીત-સત્ય (અપેક્ષા-સત્ય) એક વસ્તુની અપેક્ષાએ બીજીને મોટી, હલકી, ભારે આદિ કહેવી, તે 'પ્રતીત-સત્ય' જેમ કે અનામિકા આંગળી મોટી છે. આ કથન કનિષ્ઠાની અપેક્ષાએ સત્ય છે, પરંતુ મધ્યમા આંગળી કરતાં તે નાની છે.

૭ વ્યવહાર-સત્ય (લોક-સત્ય) જે વાત વ્યવહારમાં બોલાય, તે 'વ્યવહાર-સત્ય' જેમ કે ગાડી મુંબઈ પડોંચે છે, પણ કહેવય છે ત્યારે મુંબઈ આવી ગયું. રસ્તો કે માર્ગ સ્થિર છે, તે કાંઈ ચાલી શકતો નથી. છતાં કહેવાય છે એમ કે આ માર્ગ અમદાવાદ જાય છે. તે જ રીતે હુંગર ઉપરનું ઘાસ સળગે છે, છતાં કહેવાય છે કે હુંગર સળગી રહ્યો છે.

૮ ભાવ-સત્ય જે વસ્તુમાં જે ભાવ પ્રધાનપણે દેખાતો હોય, તેને લક્ષ્યમાં લઈને તે વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરવું, તે 'ભાવ-સત્ય' જેમ કે કેટલાક પદાર્થોમાં પાંચે રંગો ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં હોવા છતાં તે તે રંગની પ્રધાનતાને લઈને કાળો, લાલ, પીળો વગેરે કહેવાય છે. દષ્ટાંત તરીકે પોપટમાં અનેક રંગો હોવા છતાં, તેને લીલો કહેવાય છે. તે 'ભાવ-સત્ય' છે.

૯ યોગ-સત્ય યોગ અર્થાત્ સંબંધથી કોઈ વ્યક્તિ કે વસ્તુને તે નામથી ઓળખવી, તે 'યોગ-સત્ય' જેમકે અધ્યાપકને અધ્યાપન કાળ સિવાય પાત્ર 'આય પદ્મ' કહેવામાં આવે છે.

૧૦ ઉપમા-સત્ય કોઈ એક જાતની સમાનતા હોય, તેના પરથી તે વસ્તુની ખીજની સાથે તુલના કરવી અને તે તેને તે નામથી ઓળખવી, તે 'ઉપમા-સત્ય' જેમ કે 'ચરણ-કમલ', 'મુખ-ચંદ્ર', 'વાણી-સુધા' વગેરે. વાણી-ભાષાના અનેક ભેદ, પ્રભેદ છે. વિવેક પૂર્વક સત્ય ભાષાનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ.

ખીજ આણુવ્રતના પાંચ અતિચાર

૧ સહસ્ત્રાભકૃખાણે-વિના વિચારે કોઈ ઉપર મિથ્યા આરોપ લગાવવો તે અતિચાર છે. ધરાદા પૂર્વક તીવ્ર સંકલેશથી આરોપ મૂકવો તે અનાચાર છે. તેથી વ્રત ભંગ થાય છે.

૨ રહસ્યાભકૃખાણે : અનુપયોગ પૂર્વક કોઈનું રહસ્ય-છૂપી વાત ખુલ્લી કરવી તે અતિચાર છે. ધરાદાપૂર્વક કરવી તે અનાચાર છે.

૩ સદાર મત ભેચ્ચે : સ્વસ્ત્રી (પુરુષ) સાથે એકાંતમાં થયેલી વિશ્વસ્ત વાત ખીજ પાસે ઉઘાડી કરવી તે અતિચાર છે.

૪ મોસોવચ્ચેસે : અનુપયોગથી અન્યને અસત્ય ઉપદેશ આપવો. જેમ કે અમે જૂઠું ખાલી અમુક વ્યક્તિને કોર્ટમાં હરાવી, અથવા પીડાકારી ઉપદેશ આપવો. જેમકે ઉંટ વગેરેને ચલાવવાં જોઈએ, ચોરને મારવો જોઈએ વગેરે અથવા કોઈ સલાહ લેવા આવે તેને ઉલટી સલાહ આપવી વગેરેને મુષોપદેશ અતિચાર કહેવાય છે.

૫ ફૂટેલેહ કરણે : ખોટા લેખ લખવા. તે પણ અતિચાર છે. વ્રતીને વ્રતમાં અને અવ્રતીને અવ્રતમાં પણ આવા દોષ લાગે છે. જેથી વ્રતને શુદ્ધ કરવા માટે રોજ અવશ્ય પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ.

(૩) સ્થૂલ અદત્તાદાનનો ત્યાગ : ક્ષેત્રાદિમાં સાવધાનીથી રાખેલી અથવા અવસાવધાનીથી પડેલી અથવા ભૂલી જવાયેલી કોઈ સચિત્ત, અચિત્ત સ્થૂળ વસ્તુ, જે લેવાથી ચોરીનો અપરાધ થાય છે. ખરાબ ભાવપૂર્વક સાધારણ વસ્તુ તેના સ્વામીની આજ્ઞા વિના લેવી તે સ્થૂલ અદત્તાદાન છે. એવા સ્થૂલ અદત્તાદાનનો ખે કરણ અને ત્રણ યોગથી ત્યાગ કરવો તે સ્થૂલ અદત્તાદાન-ત્યાગરૂપ શ્રાવકનું ત્રીજું આણુવ્રત છે.

ચોરી કરવી તે સ્વભાવ નથી. ચોરી કરવી તે ગુન્હો-પાપ ગણાય છે. જગતના આત્માઓ વસ્તુના રાગે, વસ્તુના અભાવે, વસ્તુના શોખે અન્યની વસ્તુને પોતાની ખનાવવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ તેમાં તેની વૃત્તિ શુદ્ધ નથી. જેથી તે વસ્તુને મેળવનારો ગુનેગાર-ચોર ગણાય છે ચોરીને માટે શાસ્ત્રમાં ઘણું કહ્યું છે. તે તમારે અવશ્ય સમજવું જોઈએ.

तदयं च अदत्तादाणं हरदह मरण भय कलुस तासण पर संतिमऽभेज्जलोभमूलं

...અકિત્તિકરણં અણજ્જં... સાહુગરહણિજ્જં પિયજણમિત્ત જણમેદ વિષ્પીતિકારકં
રાગદોસં બહુલં ॥ પ્રશ્ન : દ્વાર ૩/૬

ત્રીજી અદત્તાદાન પાપ એ ખીજના હૃદયને દાહ પહોંચાડનારું છે. મરણ, ભય, પાપ, ત્રાસ તથા પરધનની ગૃધ્ધિનો હેતુ અને લોભનું મૂળ છે. તે અપયશને કરનારું છે. તે અનાયર્થ કર્મ છે. તેને સાધુ પુરૂષોએ વખોડેલું છે. તે પ્રિયજન અને મિત્ર જનોમાં ભેદ પડાવનારું છે. તે અપ્રીતિને ઉત્પન્ન કરનારું છે તથા ઘણાં રાગ દ્વેષને જન્મ આપનારું છે.

પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રના ત્રીજા દ્વારમાં સ્તેય-ચોરીનાં ત્રીશ નામો બતાવ્યા છે. તેમાંથી કેટલાક સાંભળો અને યાદ રાખજો. ૧ ચોરી ૨ અદત્ત ૩ પરલાભ ૪ અસંયમ ૫ પરધનગૃધ્ધિ ૬ લૌલ્ય ૭ તસ્કરત્વ ૮ અપહાર ૯ પાપકર્મકરણ ૧૦ કૂટતૂલ-કૂટમાન ૧૧ પરદ્રવ્યકાંક્ષા ૧૨ તૃણા વગેરે પ્રત્યેક માણસે મહેનત કરીને જીવન ચલાવવું જોઈએ. નિર્માલ્ય બની કોઈની દયા ઉપર જીવવું કે કોઈની વસ્તુ કે દ્રવ્યની ચોરી કરીને જીવવું તે જાહેરી નથી પરંતુ તેને મૃત્યુ જ કહેવાય.

ભગવાન મહાવીરે સંતો માટે તો ત્યાં સુધી કહ્યું છે કે દન્ત સોહણ માદસ્સ, અદત્તસ્સ વિવજ્જણં । દાંત ખોતરવાની સળી જોઈતી હોય તો પણ, કોઈના આખ્યા વિના લેવી નહિ. અણવજ્જેસણિજ્જસ્સ, ગિણ્હણા અવિ દુક્કરં । (ઉત્ત. ૧૬-૨૮) નિરવધ અને એસણીય વસ્તુઓ ગ્રહણ કરવી ઘણી દુષ્કર છે.

મનોરૂપ ગ્રહણ કરનારો જીવ સદા અતૃપ્ત જ રહે છે. તેની આસક્તિ વધતી જ જાય છે. તે ખીજની સુંદર વસ્તુનો લોભી બની અદત્ત ગ્રહણ કરતો જ જાય છે.

તન્હામિ ભૂયસ્સ અદત્તહારિણો, રુવે અતિત્તસ્સ પરિગ્ગહે ય ।

માયામુસં વઢ્ઢલોભ દોસા, તત્થાવિ દુક્ખા ન વિમુચ્ચઈ સે ॥ઉત્ત. ૩૨/૩૦

રૂપના સંગ્રહમાં અસંતુષ્ટ થયેલો તૃણાને વશ થઈ અદત્તનું હરણ કરે છે. એ રીતે મેળવેલી વસ્તુના રક્ષણ માટે લોભ-દોષથી કપટ ક્રિયા સાથે અસત્ય બોલે છે. આમ છતાં તે દુઃખથી મુક્ત થતો નથી. અર્થાત્ દુઃખનો લાગી થાય છે.

ત્રીજા વ્રતનાં પાંચ અતિચાર

૧ તેનાહડે-ચોરીની વસ્તુ લેવી તે.

૨ તસ્કરપાઓગે-ચોરને મદદ કરવી તે.

૩ વિરૂદ્ધ રજ્જાઈકેકેમે-દાણચોરી કરવી અથવા શત્રુ રાજાઓના રાજ્યમાં જવું-આવવું તે.

૪ ફૂડતોલે-ફૂડમાણે-ખોટા અર્થાત્ હીનાધિક તોલ, માપ રાખવાં, પરિમાણથી વધારે તોલ-માપથી લેવું અને ઓછેથી દેવું. તે પ્રમાણે વ્ય પાર કરવો તે.

૫ તત્પરિવ્રજ વવહારે-સારી વસ્તુ ખતાવી, ખરાબ વસ્તુ આપવી તે ચોરી સંબંધી આવા અતિચાર લાગે છે. જેથી હંમેશા આવા દોષોથી મુક્ત બનવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

ચોરી સંબંધની વિચારણા

આપણી કોઈ વસ્તુ કહ્યા વગર જ જો કોઈ લઈ જાય અથવા ચોરી જાય, તેથી આપણને કેટલું દુઃખ થાય છે ? આપણું મન કેટલું બધું નારાજ થાય છે. તે ખરેખર વિચારવા યોગ્ય વસ્તુ છે. મનુષ્ય તરીકે જન્મનારને જીવનમાં જો કે ઘણી ઘણી વસ્તુઓની જરૂર પડે છે; છતાં હક વગર કોઈની માલિકીની વસ્તુને પોતાની બનાવી શકાય જ કેમ ?

જગતમાં માનપૂર્વક ઉભા રહેવું હોય તો તમારા પોતાના જ પગ ઉપર ઉભા રહેતા થઈ જાઓ. પોતાના જ પ્રામાણિક પરિશ્રમથી જો કંઈ અદ્ય-સ્વદ્ય મેળવો તેનો જ આનંદપૂર્વક ભોગવટો કરો, હકક વગર બીજાની વસ્તુ પ્રતિ નજર મુઘ્ધાં ન કરો એ જ અસ્તેય શબ્દનો લાવ છે.

સવારથી સાંજ સુધી શારીરિક કે માનસિક પરિશ્રમના પરિણામે તમે જો કંઈ મેળવતા હો તેમાં જ રાઓ. અન્યાયથી બીજાનો એક પૈસો પણ મેળવવાની કામના કરો નહિ. એ જ ધર્મનાં ત્રીજા લક્ષણનું તાત્પર્ય છે. આજે ચારે બાજુ દુઃખ, દુઃખ અને દુઃખનાં જ વાદળ છવાયેલાં નજરે પડે છે. તેના કારણોમાં ઉતરતાં માનવ સમુદાયે આ ધર્મને છેક વિસારે પાડ્યો હોય તેમ જણાય છે. બહુ થોડા માનવો જ અસ્તેયનાં રહસ્યને જીવનમાં વણી શક્યા હોય છે.

આજે કેટલાંક તો કહે છે કે, “ભાઈ ! અમે તો ઘણાં ન્યાયપૂર્વક ચાલીએ, પણ તેમ ચાલવા જતાં ખૈરા-છોકરા ભૂખે મરે તેનું કેમ ?” વળી કેટલાંક તો કહે છે કે, “જો સાચું ખોટું ન કરીએ તો આજના વખતમાં પેટ ભરવાનાં પણ સાંસાં પડે.” ત્યારે કેટલાંક એમ પણ કહે છે કે, “સાચું ખોટું અત્યારે જોવાનું જ ન હોય, કહ્યું છે કે, “આજનો દહાવો લિજીએ રે કાલ કોણે ફીઠી છે.” ગમે તેમ કરીને આજે તો ધીકેળાં કરો.

ખરૂં કહેવામાં આવે તો આ વિચારસરણિ તદ્દન બાલિશ હોઈ પાશવ પ્રકૃતિ ને જ બંધ બેસતી ગણાય, માનવને તો નહિ જ. માનવ જીવન સર્વોચ્ચ કોટિનું જીવન છે એ સમજવું અતિ જરૂરનું છે એમ જ નહિ; પણ એવાં મહામૂલાં

જીવનને કલંકિત કરે તેવા અણુઘટનાં કાર્યો કરીને જીવન જીવવું જરાપણ શોભાસ્પદ નથી.

આર્યાવર્તનો ભૂતકાળનો ઇતિહાસ કહે છે કે આર્યાવર્ત પરમ સુખી હતો. તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે કે તે અસ્તેય વ્રતનું અભિશુદ્ધ પણ સુંદર રીતે પાલન કરી રહ્યો હતો. તે વખતના લોકો દુકાનો તેમ જ ઘરોને ભાગ્યે જ તાળાં લગાડતાં હતાં. લોકો પરાઈ વસ્તુ લેવામાં પાપ સમજતા હતાં. ત્યારે અહીં ધર્મસ્થાનકો કે મંદિરોમાંથી દેવાભૂષણ કે જીતા અંપલ ચોરી જવા એ વાત તો સહજ બની ગઈ છે. ધર્મશ્રવણ કરનાર શ્રોતાના મન પણ પોતાના જીતા અંપલમાં જ હોય છે. રખેને કોઈ લઈ તો નહિ જાયને ? માનવનું કેટલું બધું અધઃપતન ?

અમેરિકા જેવા દેશમાં કદાચ મોટી ચોરીઓ થતી હશે પરંતુ ભારતની જેમ સર્વસ્થળે, સર્વ પ્રકારે, સર્વ ચીજોની ચોરી કરવી, મળે તે લઈ જ જવું. તેવી સ્થિતિ નથી. ત્યાંના અમુક શહેરમાં વર્તમાનપત્રોની અમુક નકલો અમુક જગ્યાએ મૂકવામાં આવે છે, બાબુમાં એક પેટી પણ પડેલી હોય છે, લોકો વર્તમાન પત્ર લેતા જાય અને પેટીમાં તેનું મૂલ્ય નાંખતા જાય કેટલી બધી પ્રમાણિકતા ! આપણા દેશમાં એક વાર આવો પ્રયોગ થયો. તે સ્થળેથી પેપર પણ ગયા અને પેટી પણ ગઈ. આપણી આ છે પ્રામાણિક દશા ! આવી દશામાં આ દેશ ક્યારે ઉંચો આવશે ?

રોજના પેપર તો તમે સૌ વાંચતા જ હશો. ચોરી લૂંટફાટ અને ઉઠાવગીરીના બનાવો ન બનવા-પામ્યા હોય તેવો તો ભાગ્યે જ કોઈ દિવસ મળી આવશે.

આવા બનાવો શા માટે બનતા હશે ? તેનો વિચાર કરવામાં આવે તો કારણ સ્પષ્ટ જ મળી શકે તેમ છે, આજે એક તરફ લગભગ આવા લોકોમાં કર્તવ્ય નિષ્ઠાનો સદંતર અભાવ છે. જ્યારે બીજી બાજુ જોઈએ તો, તેઓ નિષ્ક્રિય અથવા નિરૂપમા જીવન જીવી રહ્યા છે. કેટલાક એમ પણ ખૂંચે મારતા હોય છે કે, “કામ આપો-જગ્યા આપો.” તેમની આ ખૂંચે તદ્દન નકામી હોય છે. કામ કરવાની નિષ્ઠા હોય તો વાણીયાનો દીકરો રાહતના પૈસા લેવા સંઘ પાસે આવે ખરો ? જેને કામ કરવું છે તેને તો મુંબઈમાં નાનું-મોટું મળી જ રહે છે. પગપર પગ ચઢાવી એસી રહેનારને કામ કદિ પણ મળતું નથી. કામ સામે આવતું નથી, બુદ્ધિપૂર્વક કામની શોધ કરવી જોઈએ શ્રમતું કામ કરતાં શરમાવવાનું કે કાયર બનવાનું ન હોય. ભૂતકાળમાં આ ત્રીજા અસ્તેય વ્રતનું પાલન સુંદર રીતે કરી લોકો સુખમય જીવન જીવતા હતાં. આજે પણ તમે ઇચ્છો તો જરૂર સાત્તિક રીતે સાદાઈથી જીવતાં થકાં અસ્તેય વ્રતનું પાલન કરી શકો. જીવે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

મૃત્યુદ્ધ મૈથુનનો ત્યાગ-સ્વદાર (સભર્થાર) સંતોષ વ્રત-સ્વ-પત્ની અથવા સ્વ-પતિથી સંતોષ રાખવો, તે સિવાય ઔદારિક શરીર ધારી અર્થાત્ મનુષ્ય, તિર્થંચના શરીરને ધારણ કરનાર સ્ત્રી (પુરૂષ) સાથે એક કરણ અને એક યોગથી અર્થાત્ (કાયાથી સેવન નહિ કરે તે પ્રમાણે) તથા વૈક્રિય શરીર ધારી અર્થાત્ (દેવ શરીર ધારી સ્ત્રી (પુરૂષની) સાથે બે કરણ અને ત્રણ યોગે મૈથુન સેવન કરવાનો ત્યાગ, સ્વદાર (સભર્થાર) સંતોષ નામનું શ્રાવકનું ચોથું અણુવ્રત છે. પ્રત્યેક શ્રાવકોએ પંચની સાક્ષીએ પરણેલી સ્ત્રીમાં સંતોષ રાખી જગતભરની સ્ત્રીઓને માતા-બેનના રૂપમાં સ્ત્રીકારવી જોઈએ. સદાચરનું પાલન એ જીવન સૌરભ છે.

વિદ્યાર્થી અને બ્રહ્મચર્ય

આજના ભૌતિક વિકાસની ભરપૂર સામગ્રીઓએ ઇન્દ્રિયે ના વિષયોને વધારે ઉદ્દીપ્ત બનાવ્યા છે. પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીએ જ્ઞાન-સાધનાના ઉત્તમ સમયે ઇન્દ્રિયોને સંયમી બનાવી સાધનાને સફળ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આજના સહશિક્ષણ, સીનેમા, નોવેલ, ખાનપાન, વસ્ત્રપરિધાન, વાળ અને વ્યવહારે વિદ્યાર્થી જીવનનું પતન કર્યું છે. આજનો યુવક નિર્માલ્ય બન્યો છે. સ્વ-શક્તિનો નાશ કરી દારૂ બન્યો છે. ભારતના સદાચારી મહાત્માઓ, મુનિરાજો ત્યાગીઓ અને બ્રહ્મચારીઓના જીવન સૌને માટે પ્રેરક બની રહેશે. તમારે આવા સર્વોત્તમ મંગળ જીવનને જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

ભારતની સ્વતંત્રતાને સાત્વિક રીતે ટકાવવી હોય તો ભારતીય યુવકોએ સશક્ત અને ખડતલ બનવું પડશે. અંતર ઉજવળ બનાવો.

બ્રહ્મચર્યની વીરતા આ આત્માને મહાવીર બનાવશે. બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું પાલન કેણુ કરી શકે? જેણે પોતાની ઇન્દ્રિયોને કંટ્રોલમાં રાખેલ છે તે. દરેક ધર્મોમાં ઇન્દ્રિયોને લગભગ એક જ ઉપમા આપવામાં આવેલી છે. ઇન્દ્રિયોને ઘોડા સાથે સરખાવવામાં આવેલ છે. તે તદ્દન બરાબર છે. જો ઘોડાઓને ખવરાવી પીવરાવી કેવળ મસ્ત બનાવી-મૂકવામાં આવે, એટલું જ નહિ પરંતુ તેમને છુટ્ટા મૂકી દેવામાં આવે તો, તેઓ ભારે અનર્થ કરી મૂકે. તેવી રીતે ઇન્દ્રિયોને પણ ખૂબ ખૂબ પોષણ આપીને મસ્ત બનાવી દેવાય અને તેને પણ છુટ્ટી મૂકી દેવામાં આવે તો શું પરિણામ આવે? ઘોડાને લગામ દ્વારા પકડીને સ્વાધીન કરવામાં આવે છે. તેવી રીતે ઇન્દ્રિયોને ઉપર પણ સંયમનું અંકુશ રાખી કામ લેવું જોઈએ. નહીં તો તેઓ મનને બળાત્કારથી વિષયો તરફ લઈ જાય છે.

દુનિયામાં આજે ચોરી, લુટફાટ, દગા, ફટકા અને વ્યભિચાર વગેરેનું જે વિશ્વ વ્યાપી સામ્રાજ્ય પ્રવર્તી રહ્યું છે. તેના કારણોમાંનું એક કારણ એ જણાય છે કે

આવા ગુન્હા કરનાર મનુષ્યો ઈન્દ્રિયો ઉપર કાણુ ધરાવવામાં તદ્દન નિષ્ફળ નીવડ્યા હોય છે.

આજે તમે સૌ પુસ્તકો તો ઘણાં વાંચો છો, વ્યાખ્યાન પણ ઘણાં સાંભળો છો, પરંતુ તેનું મનન, ચિંતન થવું જોઈએ તેનાથી ઈન્દ્રિયો ઉપર સંયમ મેળવી શકાય. ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ એ સુખનો માર્ગ છે. અનિગ્રહ એ દુઃખનો માર્ગ છે.

ભગવાન મહાવીરે બ્રહ્મચર્ય વિષે ઘણું કહ્યું છે. લૌગુત્તમં ચ વયમિણં બ્રહ્મચર્યં યત્ લોકોત્તમ યત છે. વંશચર ઉત્તમતત્વ-નિયમ-ગાળ-દંસણ-ચરિત્ત-સમ્મત-વિણયમૂલં । પ્રશ્ન ૪-૧ બ્રહ્મચર્ય એ ઉત્તમ તપ, નિયમ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ અને વિનયનું મૂળ છે. સર્વોત્તમ સાધનાનું સાધન એક બ્રહ્મચર્ય છે.

एकं पि वंशचरे जंमिय आराहिद्यं पि, आराहिद्यं

वयमिणं सर्वं तम्हा निउएण वंशचरं चरियव्वं । પ્રશ્ન ૪/૧

જેણે આ એક બ્રહ્મચર્ય યતની આરાધના કરી, તેણે બધા ઉત્તમ યતોની આરાધના કરી સમજવી, તેથી નિપુણ સાધકે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું. તવેસુ ચા ઉત્તમ વંશચર તપમાં બ્રહ્મચર્ય શ્રેષ્ઠ છે. બ્રહ્મચારી લોકોએ અનેક કારણોથી સાવધાન રહેવું જોઈએ. શાસ્ત્રકાર આત્માથી માટે દશ વસ્તુઓ તાલપુટ વિષ સમાન ખતાવે છે.

आलओ थीजणाइण्णो, थीकहा य मणोरमा,

संथवो चेव नारीणं, तासिं इंदिय दरिसणं ॥ ११

कूइअं रुइयं गीअं, हास भुत्तासि आणि य ।

पणीअं भत्तपाणं च, अइमायं पाणभोअणं ॥ १२

गत्तभूसणामिदं च, कामभोगा य दुज्जया ।

नरस्सत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥ ઉત્ત. ૧૬-૧૩

દશ વસ્તુઓ આત્માથી માટે તાલપુટ વિષ સમાન છે.

૧ સ્ત્રીઓથી વ્યાપ્ત સ્થાન. ૨ સ્ત્રીઓની મનોરમ કથા. ૩ સ્ત્રીઓનો પરિચય ૪ સ્ત્રીઓનાં અંગોપાંગનું નિરીક્ષણ ૫ સ્ત્રીઓનાં મીઠા શબ્દ, રૂદન, ગીત, હાંસી આદિનું શ્રવણ. ૬ પૂર્વે ભોગવેલા ભોગોનું સ્મરણ. ૭ ભારે-ચીકણા પદાર્થોનું સેવન. ૮ પ્રમાણથી અધિક આહાર પાણી. ૯ ઈષ્ટ શરીર શોભા અને ૧૦ દુર્જય એવા કામભોગનું સેવન. આ દશ કારણો આત્માથી પુરૂષને માટે તાલપુટ વિષ-ઝેર સમાન છે.

બ્રહ્મચારી લોકોએ સ્ત્રી-પુરૂષોના સંસર્ગથી દૂર રહેવું જોઈએ. બ્રહ્મચર્યના પાલનથી વ્યક્તિમાં પરમ તેજ અને અનેરી શક્તિ પ્રગટ થાય છે.

બ્રહ્મચર્યનું બળ કેટલું ?

એક વખત દયાનંદ સરસ્વતી સૂર્યોદય સમયે સ્નાન કરી સરિતાથી-નદીએથી પાછા વળી રહ્યા હતાં. એમને રસ્તામાં બે મદલ-પહેલવાનો મળે છે. આ બંને મદલો ખૂબ જ મજબૂત અને બળ-શક્તિવાળા હતાં. એકે દયાનંદ સ્વામીને પૂછ્યું, “ શું તમે જ દયાનંદ સરસ્વતી છો ? ” સ્વામીજીએ કહ્યું, ‘ હાં ’ મને જ લોકો દયાનંદ સરસ્વતી કહે છે. બોલો, શું કામ છે ? ” પહેલવાને કહ્યું, “અમે એમ સાંભળ્યું છે કે, તમને તમારી શક્તિનું ખૂબ જ ગુમાન છે.” સ્વામીજી બોલ્યા, “ ના. મને અભિમાન નથી. પરંતુ ગૌરવ છે.” પહેલવાન બોલ્યો, “ શું તમારામાં ઘણી તાકાત છે ? ” દયાનંદ બોલ્યા, “તાકાત નહીં પરંતુ મારામાં બ્રહ્મચર્યનું બળ છે.” પહેલવાને કહ્યું, “તમારામાં કેટલી શક્તિ છે ? તે બતાવશો.” દયાનંદ બોલ્યા, “મારી શક્તિનું મને અહં નથી. પહેલાં તું તારામાં કેટલી શક્તિ છે ? તે બતાવ.” પહેલવાન બોલ્યો “અમે તમને કેવી રીતે બતાવીએ ? ” દયાનંદે પોતાના ખલે નીચોવેલું ધોતીયું પડ્યું હતું તે લઈને પહેલવાનને કહ્યું : “ચાલ, આ બીના કપડાંમાંથી બે ટીપાં પાણીના કાઢી આપ.” બંને જણા સામ-સામે કપડું લઈ નીચોવવા લાગ્યા. પણ એ બીના કપડાંમાંથી એક બુંદ પણ પાણી નીકળ્યું નહિ. પછી તે સ્વામીજી પેલા કપડાંને આંટી મારી નીચોવવા લાગ્યા. જેમાંથી બે ટીપાં પાણી નીકળ્યું. તાકાતનું અભિમાન લઈને આવેલા પેલા બંને પહેલવાનો આશ્ચર્ય અક્ત થઈ ગયા. એ વિચારવા લાગ્યા. “ આવી પાતળી કાયામાં આટલી બધી તાકાત ક્યાંથી આવી હશે ? ” સ્વામીજી પાસે બંને પહેલવાનો શિક્ષત પામીને ચાલ્યા ગયા. તમે સમજ્યા કે નહિ ? સ્વામીજી પાસે શાની શક્તિ હતી. એ હતી બ્રહ્મચર્યની. એમનામાં નૈતિક બળ પણ હતું.

આજનો વિષય છે નિરતિચાર શીલવ્રતનું પાલન-કરવું તે શીલનો મહિમા ન્યારો છે. કહ્યું પણ છે.

શીલેન ગ્રાપ્યતે સૌરવ્યં, શીલેન વિમલં યશ : ।

શીલેન લમ્યતે મોક્ષઃ, તસ્માજ્જીલં વરં વ્રતમ્ ॥

શીલ વડે સુખને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. શીલ વડે નિર્મળ યશ પ્રાપ્ત થાય છે. શીલ વડે મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી શીલ ઉત્તમ વ્રત ગણાય છે.

બ્રહ્મચર્ય એટલે શું ?

ब्रह्मणि चरति इति ब्रह्मचर्यम् જેનાથી બ્રહ્મમાં-આત્મામાં વિચરાય છે તેને બ્રહ્મચર્ય કહેવાય છે. સ્વભાવની રમણતા તેનું નામ શીલ. શીલ પરમ મૂળમ્ શીલએ સૌને માટે પરમ બુદ્ધિ છે. ડો. થોર કહી ગયા છે કે માનવીનો દેહ એ

વિકાર માટે નથી. તે તો સંયમ માટે છે. મહાત્મા ટોલ્સ્ટોયે શું કહ્યું છે? તે તમારે સાંભળવું છે? લગ્ન એ જીવનનો આદર્શ નથી. બ્રહ્મચર્ય એ જીવનનો પરમ આદર્શ છે. પાંચ ઈન્દ્રિયોના કામ-રાગને જેને છોડ્યા છે. જેને સંયમ જેવા મૂલ્યવાન વ્રતને અંગિકાર કર્યા છે. એ સ્વર્ગના દેવોના પણ પૂજનીય બની જાય છે. સંયમવ્રત એ સર્વ વ્રતોમાં મોટામાં મોટું છે.

Master your passions and heaven is not far

તમો પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષય ઉપર કાબુ મેળવો તો સ્વર્ગ કાંઈ દૂર નથી.

બ્રહ્મચર્યનો મહિમા

દેવ દાનવ ગંધવા જક્ષ રક્ષસ કિન્નરા ।

વ્રમચારિં નમસંતિ, દુક્કરં જે કરંતિ તે ॥

બ્રહ્મચર્યનો મહિમા કોઈ ન્યારો છે. સ્વર્ગના દેવ, દાનવ, યક્ષ, રાક્ષસ અને કિન્નરો દુષ્કર એવા બ્રહ્મચર્ય વ્રતને પાળે છે તેને નમસ્કાર કરે છે.

ગિરિનાં યથા રાજતે રત્ન સાનુ : ।

સુરાણાં સુરેન્દ્રો, નરાણાં નરેન્દ્ર : ।

જિનાનાં જિનેન્દ્રો, ગ્રહાણાં ચ ચન્દ્રો ।

વ્રતાનાં તથા રાજતે બ્રહ્મચર્ય : ॥

જેમ પહાડોમાં મેઘપર્વત શોભે છે, દેવોમાં દેવેન્દ્ર શોભે છે, માનવીમાં જેમ ચક્રવર્તી શોભે છે, કેવળીમાં જેમ જીનેન્દ્ર પ્રભુ શોભે છે, ગ્રહોમાં જેમ ચંદ્રમા શોભે છે, તેમ બધા વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય શોભે છે.

ચોથા વ્રતનાં પાંચ અતિચાર

૧ ઈત્તરિય પરિગ્ગહિયા ગમણે-પૈસા આદિ આપી થોડા સમય માટે સ્વવશીકૃત સ્ત્રી સાથે ગમન-મૈથુન સેવવું તે અથવા પોતાની પરણેલી પણ નાની ઉંમરની સ્ત્રી સાથે ગમન કરવું.

૨ અપરિગ્ગહિયા ગમણે-અવિવાહિતા કન્યા, વેશ્યા, વિધવા, કુલાંગના આદિ સ્ત્રીઓ સાથે ગમન-મૈથુન સેવવું તે. પોતાનું કોઈ કન્યા સાથે સગપણ થયું છે પણ લગ્ન થયાં નથી. તે પહેલાં તેવી કન્યા સાથે ગમન-મૈથુન સેવવું તે.

૩ અનંગ કીડા-અન્ય અંગો દ્વારા કામસેવન કરવું તે અનંગ છે. કીડા કરવી તે અનંગ કીડા છે. સ્વ સ્ત્રી સિવાય અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે મૈથુન ક્રિયા વર્જિત, અનુરાગથી તેનું આલિંગન આદિ કરવાથી પણ વ્રત મલિન બને છે, તેથી તે પણ અતિચાર માનેલ છે. અથવા અન્ય સ્ત્રી સાથે અયોગ્ય કામ કીડા કરવી.

૪ પરવિવાહ કરણે : પોતાનો અને પોતાનાં સંતાનો સિવાય અન્યના વિવાહ કરવા તે. સ્વદાર-સંતોષી શ્રાવકને બીજાના વિવાહાદિ કરી, તેને મૈથુનમાં લગાડવા તે નિષ્પ્રયોજન છે, તેથી તેમ કરવું તે અનુચિત છે. સેવેલી કન્યા લાવવી, એક સ્ત્રી ઉપરાંત બીજી સ્ત્રી લાવવી, પોતાના સિવાયના અન્યના વિવાહ કરવા.

૫ કામલોગ તિલ્વા સિદ્ધાસા : પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયરૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શમાં આસ્ક્રિત હોવી તે. વાણકરણ આદિ ઔષધિઓથી અને કામશાસ્ત્રના બતાવેલા પ્રયોગો દ્વારા કામ બાધાને અધિક ઉત્પન્ન કરી નિરંતર રતિ-ક્રીડામાં જ સુખ જીએ છે. તેઓ પોતાના વ્રતને મલિન કરે છે.

સંસારીજનોએ સ્વમાં સંતોષ રાખવો જોઈએ. પાંચ પરબી તિથિ અને પર્વોના દિવસોમાં બ્રહ્મચર્ય પાળવું જોઈએ. સાધકોએ પોતાની મર્યાદાઓનું પાલન કરવું જોઈએ મોગી મમઈ સંસારે અમોગી વિષ્ણુમુચ્છઈ. કામલોગથી આત્માને અનંત સંસારમાં ફરવું પડે છે. બ્રહ્મચારી, વ્રતધારીને સંસારમાં રખડવું પડતું નથી વ્રતને પાળનાર આલોક અને પરલોકમાં પણ સુખી થાય છે.

(૫) સ્થૂલ પરિગ્રહનો ત્યાગ (ઈચ્છા પરિમાણ) : પાંચમું આણુવ્રત પરિગ્રહની મર્યાદાનું છે. પરિગ્રહ એ પાપનું મૂળ છે. સંસારીજનોને ગૃહસ્થાશ્રમની આયોજના માટે આવશ્યક વસ્તુઓની જરૂર રહે છે. આવશ્યકને પરિગ્રહ નથી કહ્યો. વ્યવહારમાં જેનો મોટો પથારો તેને મોટો પરિગ્રહી કહેવાય છે. છતાં શાસ્ત્રકાર તો આમ કહે છે કે મુચ્છા પરિગ્રહો બુદ્ધો. મમતા-તૃષ્ણાને જ પરિગ્રહ કહ્યો છે. મન તો તૃષ્ણાનું ઘર છે. તેની ઉપર કંટોલ કરી મર્યાદા કરવામાં ન આવે તો આ જીવનું વહેલું પતન થાય. જેથી ઈચ્છાઓનું પરિમાણ કરી લેવું જોઈએ.

પરિગ્રહના નવ પ્રકાર છે : ખેતર, ઘર, રૂપ, સોનું, ધન, ધાન્ય, મનુષ્ય, પશુ અને ઘરવખરી આ નવ પ્રકારના પરિગ્રહની મર્યાદા ઉપરાંત પરિગ્રહનો એક કરણ અને ત્રણ યોગથી ત્યાગ કરવો, તે ઈચ્છા-પરિમાણ અથવા પરિગ્રહ પરિમાણ નામનું પાંચમું વ્રત કહેવાય છે. આ વ્રતનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સંતોષમાં રત રહેવાનો છે.

ધન ધનન પૈસવગોસુ, પરિગ્રહ વિવજ્જનં ।

સંસ્કારમ પરિચ્છાઓ, નિમ્મમત્તં સુદુક્કરં ॥ ઉત્ત ૧૯/૨૬

ધન, ધાન્ય, નોકર-ચાકર આદિનો પરિગ્રહ છોડવો, સર્વ હિંસક પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવો અને નિર્મમત્વ ભાવ કેળવવો, એ ઘણું દુષ્કર છે. તેને માટે સાધકે વિશિષ્ટ કોટિનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

ચિત્તમંતમચિત્તં વા, પરિગિજ્ઞા કિસામવિ ।

અન્નં વા અણુજાણાઈ, एवं દુક્તવા ન મુચ્ચઈ ॥ સૂત્ર. ૧-૧-૧-૨

જે સજીવ કે નિર્જીવ વસ્તુનો પોતે સંગ્રહ કરીને ઘીબા પાસે પણ એવો સંગ્રહ કરાવે છે, કે અન્યને એવો પરિગ્રહ કરવાની સંમતિ આપે છે. તે હુઃખથી મુક્ત થતો નથી. તે જીવ સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે.

જીવન ક્ષણભંગુર છે. તેનો કોઈ ભરોસો નથી છતાં આ જીવ કેટલું સાહસ કરે છે. તલ જેટલું લાગ્યો નથી અને તલ ભર લઈ જવાતું નથી, છતાં આ જીવની કેટલી કામના છે.

आउक्खयं चेव अबुद्धमाणे, ममाइ से साहसकारि मंदे ।

अहो य राओ परितप्पमाणे, अट्ठेसु मूढे अजरामरेव्व ॥ सूय. १-१०-१८

આયુષ્ય પણ પળ ઘટી રહ્યું છે. એ જાણ્યા વિના મૂર્ખ મનુષ્ય ‘માફ-માફ’ કરીને સાહસ કરે છે. તે જાણે અજરામર હોય એ રીતે અર્થ પ્રાપ્તિ માટે દિવસ અને રાત્રિ પ્રયત્ન કરે છે. તે વળી આત્મધ્યાનને વશ થઈ ઘણો સંતાપ પામે છે.

જે મનુષ્યો ધનને અમૃત માની અનેક પ્રકારનાં પાપકર્મો દ્વારા તેનું સંપાદન કરે છે. તે કર્મોના દૃઢ પાશથી બંધાય છે અને અનેક જીવો સાથે વેરનો અનુબંધ કરી છેવટે એ બધું ધન અહીં છોડી નરકમાં જાય છે.

જો ધન-ધાન્યથી સંપૂર્ણ આ આખો દોઢ કોઈ એક મનુષ્યને આપી દેવામાં આવે તો પણ તેનાથી તેને સંતોષ થશે નહિ. દોભી આત્માની તૃષ્ણા આવી રીતે શાંત થવી ઘણી મુશ્કેલ છે. શાસ્ત્રકાર શું કહે છે તે સાંભળો ?

सुवर्णा रुक्मस उ पञ्चया भवे, सिया हु केलास समा असंखया ।

नरस लुब्धस न तेहि किंचि, इच्छा हु आगास समा अणंतया ॥ उत्त. ६-४८

કદાચિત સોના અને ચાંદીના કૈલાસની જેમ અસંખ્ય પર્વત થઈ જાય તો દોભી મનુષ્યના માટે એ કાંઈ પણ નથી. ખરેખર ! ઇચ્છા આકાશની જેમ અનંત છે.

પ્રમાદી પુરૂષ આલોકમાં કે પરલોકમાં ધનથી પોતાનું રક્ષણ કરી શકતો નથી. અનંત મોહના કારણે જેનો જ્ઞાનદીપક ખુગઈ ગયો છે, એવો આત્મા ન્યાય માર્ગને જોવા છતાં ન જોયો હોય એ રીતે વર્તે છે. ધન હુઃખને વધારનાર છે. મમતાના બંધનનું કારણ છે. મહાભયને દેનાર છે. જેથી ધર્મધુરાને ધારણ કરી નિર્વાણ પથને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સાધકો માટે તો ત્યાં સુધી પ્રભુએ ફરમાવેલ છે કે શરીર એ તો સંયમનું સાધન છે. બાકી તમારા શરીરની પણ મમતા છોડો. સાચા સાધકો તો અવિ અપ્પણા વિ દેહસ્મિ, નાયરન્તિ મમાદ્યં પોતાના દેહમાં પણ મમતા રાખતાં નથી.

પાંચમા અણુવ્રતના પાંચ અતિચાર

૧ ખેતવત્થુ પમાણાઈકુકમે-ક્ષેત્ર, વાડી, ઘર, વખાર વગેરેની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરવું તે.

૨ હિરણ્યુ સુવણ્ણુ પમાણાઈકુકમે-ચાંદી-સોના (અવેરાત) વગેરેની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરવું તે.

૩ ધન્ન-ધાણુ પમાણા ઈકુકમે,-ધન અને ધાન્યની મર્યાદાનું પાલન ન કરે તે.

૪ દુપય ચૌઉપય પમાણાઈકુકમે,-મનુષ્ય, પક્ષી, ગાય, ઘોડા, શ્વાનાદિની મર્યાદા પાળી ન હોય

૫ કુવિય પમાણાઈકુકમે-ઘરવખરી તેમજ ફરનીચરની મર્યાદા નો ભંગ કર્યો હોય, તે પરિમાણુ અતિચાર છે.

પ્રત્યેક ગૃહસ્થો એ પોતાના પરિશ્રહની અવશ્ય મર્યાદા કરવી જોઈએ. જેને ઘણું છે તેને વધારે જંગળ છે. સંભાળી શકાતું પણ નથી. તેનું Tention ટેનશન રહ્યા કરે છે. અસ્વસ્થ બની વ્યાધિમાં ઘેરાઈ જાય છે. મૃત્યુ સમયે પણ મમતા છુટતી નથી. જેથી ભગવાન મહાવીર કહે છે વ્રતધારી બની, પરિશ્રહની મર્યાદા કરો. વ્રત ધારણા એ જ સુખી થવાનો સરળ માર્ગ છે. આવા અતિચાર રહિત જેઓ વ્રતની ધારણા અને પાલના કરે છે. તેઓ આ જીંદગીમાં સુખી થાય છે અને પરલોકમાં શાંતિ મેળવે છે.

આત્મગુણની અભિવૃદ્ધિ કરનારા ત્રણ ગુણુવ્રતનું હવે દર્શન કરાવે છે.

(૬) દિશા પરિમાણુ વ્રત જેમાં ત્રિદિશાએ (ઉંચે, નીચે અને તીર્થે) કેટલું જવું-આવવું તેની પણ મર્યાદા કરવી જોઈએ. આજકાલ ધનવાનો ને વિદેશ યાત્રાનો શોખ વધતો જાય છે. જેના લાભ કરતાં કદાચ નુકશાન પણ થતું હંશે. અકસ્માતના યુગમાં સલામત કોણ રહી શકે તે જોવાનું છે.

છઠ્ઠા વ્રતનાં પાંચ અતિચાર

૧ ઉડ્ડ દિસિ પમાણાઈકુકમે-ઉંચી દિશાની મર્યાદાનું પાલન ન થવું તે.

૨ અહોદિસિ પમાણાઈકુકમે-નીચી દિશાની મર્યાદાનું પાલન ન થવું તે.

૩ તિરિય દિસિ પમાણાઈકુકમે-તીર્થી દિશાની મર્યાદાનું પાલન ન થવું તે.

૪ ખેત વુડ્ડી-એક દિશાની મર્યાદા ઘટ્ટાડી ખીલની વધારવી તે.

૫ સર્ઈ અંતરદધા-દિશા મર્યાદાની સ્મૃતિ ન રહે અને આગળ જવાયુ

હોય તે. જૈન ધર્મના ગૃહસ્થોની મર્યાદાનું પાલન ખરેખર આદર્શ છે. જીવન ભર યા દિન ભર કેટલી વસ્તુ કેટકેટલી વાર લોગવી શકાય છે. તેનું વર્ણન કરી આવશ્યકતાનુસાર તેનો આગાર રાખી મર્યાદા પાલવા માટે શાસ્ત્રોમાં સુંદર કથન કરવામાં આવેલ છે.

(૭) ઉપલોગ-પરિલોગ પરિભાણ વ્રત-જેને ઝોક વાર લોગવી શકાય તેવી ચીજ-વસ્તુ જેમ કે ખાન-પાનના પદાર્થો. તેને ઉપલોગ કહે છે. જેને અનેક વાર લોગવી શકાય તેવા પદાર્થો જેમ કે વસ્ત્ર, ઘર, જૂતા, વાહનાદિ વસ્તુઓ તેને પરિલોગ કહેવાય છે. સવારથી લઈ રાત્રિ એ સુતા સુધીમાં કેટકેટલી ચીજોની જરૂર પડે છે. તેની ગણતરી કરી તેના ૨૬ બોલ પણ સાતમા વ્રતમાં જણાવવામાં આવ્યા છે. તમો જૈનશાળાએ ભણ્યા હો તો જરૂર આવડે. રસિકભાઈ! તમો બોલો છો કે હું બોલું! હવે ત્યારે સાંભળો.

૧ ઉદલાણુયા વિહિં-અંગ લુછવાના સાધન. ટુવાલ, અંગુછા વગેરે ૨ દંતણુ વિહિં-દાતણુની મર્યાદા અથવા બ્રશ, પેસ્ટ, ઓળીયું વગેરે. ૩ ફેલ વિહિં-વૃક્ષના ફળની મર્યાદા ૪ અખલંગણુ વિહિં-મર્દન કરવા માટે તેલ વગેરેની મર્યાદા ૫ ઉવટ્ટણુ વિહિં-પીઠી વગેરે શરીરે ચોળવાની વસ્તુની મર્યાદા ૬ મજજણુ વિહિં-સ્નાન માટે પાણીની મર્યાદા ૭ વત્થ વિહિં-વસ્ત્રની મર્યાદા ૮ વિલેવણુ વિહિં-સુખડ, અત્તર, તેલાદી વિલેપનની મર્યાદા ૯ પુષ્ક વિહિં-કુલની કે માળા-વેણીની મર્યાદા ૧૦ આભરણુ વિહિં-ઘરેણાંની મર્યાદા ૧૧ ધુવણુ વિહિં-અગરબત્તી આદી ધૂપની મર્યાદા ૧૨ પેજજ વિહિં-પાણીની મર્યાદા ૧૩ ભફખણુ વિહિં-સુખડી-મીઠાઈ વગેરેની મર્યાદા ૧૪ ઓદણુ વિહિં-ચોખા વગેરે ધાન્યની મર્યાદા ૧૫ સુવ વિહિં-સૂપ, કઠોરાદિની મર્યાદા ૧૬ વિગઈ વિહિં-ધી, તેલ, દુધ, દહીં, ગોળ, સાકર વગેરેની મર્યાદા ૧૭ સાગ વિહિં-વિવિધ પ્રકારનાં શાકની મર્યાદા ૧૮ માહુરય વિહિં-મધુરા ફળ-તરબૂચ, દ્રાક્ષ વગેરેની મર્યાદા ૧૯ જેમણુ વિહિં-જમણુની મર્યાદા ૨૦ પાણિય વિહિં-પાણીની મર્યાદા ૨૧ મુહવાસ વિહિં-સુખવાસની મર્યાદા ૨૨ વાહણુ વિહિં-ઝેસવા માટે વાહનની મર્યાદા ૨૩ વાહણિ વિહિં-જુતાં, ચંપલની મર્યાદા ૨૪ સયણુ વિહિં-સુવા, ઝેસવાના સાધનોની મર્યાદા ૨૫ સચિત્ત વિહિં-સચેત-સજીવ વસ્તુની મર્યાદા ૨૬ દ્વય વિહિં-દ્રવ્યની મર્યાદા આ બધા બોલની મર્યાદાનું પાલન કરનાર સ્વસ્થ સાત્વિક સજ્જન અને સાધક બની શકે છે.

જૈન ગૃહસ્થોએ આદર્શોનું પાલન કરતાં, પોતાની આજીવિકા ચોજના માટે ૧૫ પ્રકારના પાપકારી, મહા આરંભકારી કર્મોદાનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આ કર્મોદાન મહા હિંસાના કારણે રૂપ છે. સંસાર વૃદ્ધિનું નિમિત્ત છે. જેથી આવા પાપો ન કરવા જોઈએ.

પંદર કર્માદાનના પાપ

૧ ઈગાલ કુમ્ભે-કોલસાના ભટ્ટા, હુહાર, ભાડભુંજ આદિનો વેપાર ૨ વણુ કુમ્ભે-વનના ઝાડો કાપવાનો વેપાર. ૩ સાડી કુમ્ભે-સોડ કરી વસ્તુ વેચવાનો વેપાર ગળી દારૂ-આથો વગેરે. ૪ ભાડી કુમ્ભે-મકાન, વાહન, વસ્તુનાં ભાડા ખાવાનો વેપાર. ૫ ફોડી કુમ્ભે-પૃથ્વીના પેટ ફોડવાનો વેપાર. કુવા, વાવ, તળાવ ખોદાવવા વગેરે ૬ દંતવાણિજ્યે-દાંત (હાથી) હાડકાં, શીંગડા વગેરેનો વેપાર. ૭ કેસવાણિજ્યે-અમરી ગાયના કેસ, વાળ વગેરેનો વેપાર. ૮ રસવાણિજ્યે દારૂ, માંસ, મધ, માખણ, ચરબી આદિ રસનો વેપાર. ૯ લક્ષ્મવાણિજ્યે-લાખ આદિનો વેપાર. ૧૦ વિસ-વાણિજ્યે-ઝેર, અફીણ, ગાંજો આદિનો વેપાર ૧૧ જંત પિલ્લાણુ કુમ્ભે-તલ, શેરડી, મગફળી, કપાસ આદિના પીલવાના મરીન, મીલ, કારખાનાઓની વસ્તુનો વેપાર. ૧૨ નિલ્લાંછણુ કુમ્ભે મનુષ્ય, પશુ વગેરેના અંગોપાંગ છેદવાનો વેપાર. ૧૩ દવગ્ગિ દાવણિયા-જંગલ, ખેતર, પર્વત આદિને સળગાવી વેપાર કરવો. ૧૪ સરદહ તલાગ પરિસોસણુયા-સરોવર, કુવા, તળાવ વગેરેને ઉલ્લેચવાનો વેપાર ૧૫ અસર્ધ જણુ પોસણુયા-હિંસક પશુ, ગુલામ, દુરાચારી મનુષ્યો વગેરેનું આજીવિકા માટે પાલન પોષણ કરવું તે.

સાતમાં વ્રતનાં પાંચ અતિચાર

૧ સચિત્તાહારે : સચેતના ત્યાગી સાધક, જે સચેત વસ્તુનો અજાણ પશુ આહાર કરે અથવા સચેતની મર્યાદાથી વધારે વસ્તુનો આહાર કરે.

૨ સચિત્ત પડિખદ્યાહારે : સચેત વૃક્ષ આદિને વિષે ગુંદર અથવા પાકેલાં ફળ વગેરે લાગેલા હોય તેનું લક્ષણ કરવું તે.

૩ અપોલિઓ સહિ ભક્ષણુયા : અગ્નિ ઉપર પુરી રીતે પકાવેલ નથી તેવી વસ્તુનો આહાર કરે એટલે કંઈક સચેત અને કંઈક અચેત હોય તેવો આહાર કરવો.

૪ દુપોલિઓ સહિ ભક્ષણુયા : પોંક, ભડથું વગેરે દુષ્પકવ આહાર કરવો.

૫ તુચ્છો સહિ ભક્ષણુયા : તુચ્છ આહાર, ખાવાનું થોડું, ફેંકવાનું વધારે હોય તેવી વસ્તુ-સીતાફળ, બોર, શેરડી, મગફળીનો આહાર કરવો.

આ વ્રતની મર્યાદા એક કરણ અને ત્રણ જોગથી કરવામાં આવે છે. આવા અતિચારોથી જે સાવધાન રહે છે. તેને પૂર્ણ વિરતિનો લાભ મળે છે.

(૮) અનર્થ દંડ વેરમણુ વ્રત : નિરર્થક હિંસા કરી આત્માને દંડ આપવો તેને અનર્થ દંડ કહેવાય છે. તેનાથી અટકવું તે આઠમું વ્રત છે.

અનર્થ દંડના કારણો

- ૧ અવજાણા ચરિય' : આત્મધ્યાન અને રૌદ્ર ધ્યાન ધરવાથી.
 - ૨ પમાયા ચરિય' : પ્રમાદ કરવાથી. ધાર્મિક કાર્યમાં આળશ અને પાપ કાર્યમાં ઉદ્યમ તેનું નામ પ્રમાદ-ભૂલ અથવા બેદરકારી.
 - ૩ હિંસાપયાણુ' : હિંસા થાય તેવાં શસ્ત્રા રાખવાથી.
 - ૪ પાવકુમ્ભોવએસ' : પાપકર્મનો ઉપદેશ આપવાથી.
- આ વ્રતની મર્યાદા બે કરણ અને ત્રણ ભોગથી કરવામાં આવે છે.

આઠમાં વ્રતના પાંચ અતિચાર

- ૧ કુંદરૂપે-રાગ, કામ ઉત્પન્ન કરનાર હાસ્ય-મિશ્રિત મોહોદીપક મળક કરી તે કુંદરૂપ અતિચાર છે.
- ૨ કુકુંદુએ : પ્રમાદથી બહુરૂપીની જેમ મુખ, નયન, ઝોઘ, ભ્રમર વડે વિકાર-પરિહાસ્ય ચુકા ક્રિયા-કુચેષ્ટા કરાવી તે કુકુંદુએ અતિચાર છે.
- ૩ મોહરિએ : હુઆઈ આદિથી મુખનું નિરર્થક વાચાળપણું (બહુ બોલવું) તે મોહરિએ અતિચાર છે.
- ૪ સંભુત્તાહિંગરણે : કાર્યમાં સમર્થ એવાં અધિકરણ-સાધન ધનુષ્ય અને ખાણ, કુહાડી, પિસ્તોલ, છરી વગેરે હિંસાકારી હથિયારો ભેગાં કરવા તે અતિચાર છે.
- ૫ ઉવલોગ-પરિલોગ અર્ધરત્ને : ઉપલોગ પરિલોગની વસ્તુઓમાં આસંકિત રાખી વધારે રાખવાં તે અતિચાર છે.

આ વ્રતના પાલનની મર્યાદા બે કરણ અને ત્રણ ભોગની છે. જે સાધક આવા વ્રતનું યોગ્ય પાલન કરે છે. તે હિંસાથી છુટી જાય છે.

(દ) સામાયિક વ્રત (સાવજજ ભોગ વેરમણું વ્રત) : હવેના આ ચારે વ્રતો આત્માની શીક્ષાને લાયક હોય તેને શીક્ષાવ્રત કહેવાય છે. સામાયિક વિષે આગળ ઘણું કહેવાઈ ગયું છે. તેના અતિચારો જાણો.

નવમાં વ્રતનાં પાંચ અતિચાર

- ૧ મણુ દુષ્પણિહાણે : સામાયિક વ્રતમાં મનથી અશુભ ચિંતવન કરવું તે.
- ૨ વધ દુષ્પણિહાણે : સામાયિક વ્રતમાં વ્યનથી કર્કશ કે સાવધ ભાષા બોલાવી તે.
- ૩ કાય દુષ્પણિહાણે : સામાયિક વ્રતમાં કાયા વડે અશુભ પ્રવૃત્તિ કરવી તે.

૪ સામાર્થ્યસ્સ સઘં અકરણ્યાએ : સામાયિક વ્રતની સ્મૃતિ ન રાખવી તે.

૫ સામાર્થ્યસ્સ આણુવદ્વિઠ્યસ્સ કરણ્યાએ : સામાયિક વ્રતને સરખી રીતે ન કરવું. અપૂર્ણકાળે પારવું તે. વેઠની જેમ કરવું તે.

આ વ્રતની મર્યાદા પણ બે કરણ અને ત્રણ ભોગની છે. સામાયિક વ્રતની આરાધના કરનાર પરમ શાંતિનો અનુભવ કરી શકે છે.

(૧૦) દેશાવગાશિક્ષવ્રત આ વ્રત દિશાનું પરિમાણ કરી પાંચ આશ્રવના ત્યાગનું છે. આ દશમું વ્રત ધારણ કરી સાધક, સાધુચર્યાની જેમ સુઝતા આહાર પાણી મેળવી આરંભનો ત્યાગ કરી વ્રતમાં રહી શકે છે. જેને દયા પાળવી અથવા દશમું વ્રત કયું કહેવાય છે. આજે ઘણાં દીક્ષાર્થીઓ સાધુની ભેડે આવા દશમાં વ્રતમાં રહીને અભ્યાસ કરે છે. ચાતુર્માસમાં પણ ઘણાં ભાઈ-બેનો દશમું વ્રત કરી, ગોચરી વડે સાધુ જીવનની ચર્યા કરે છે. આ વ્રતની મર્યાદા બે કરણ અને ત્રણ ભોગની છે. ઉપભોગ-પરિભોગની મર્યાદા ઉપરાંત એક કરણ અને ત્રણ ભોગના ત્યાગ સાથે એક અહો-રાત્રિનું હોય છે.

દશમાં વ્રતનાં પાંચ અતિચાર

૧ આણુવણુપ્પઓગે : નિયમની મર્યાદાથી બહારની કોઈ ચીજ મંગાવવી તે.

૨ પેસવણુપ્પઓગે : નિયમ મર્યાદાથી બહાર કોઈ ચીજ મોકલાવવી તે.

૩ સદાણુવાએ : નિયમ મર્યાદાથી બહાર કોઈને અવાજ કરી, ખાંસી, ખોખારા વડે બોલાવી પોતાનું કાર્ય જણાવવું તે.

૪ સૂવાણુવાએ : ક્ષેત્રની મર્યાદા બહારથી કોઈને બોલાવવાની ઇચ્છાએ, વ્રત ભંગના ભયથી સ્વયં જતાં મુખ આદિ અંગ દેખાડી તથા પદાર્થ વિશેષનું રૂપ બતાવી કામ કરાવવું તે.

૫ અહિયા પુગ્ગલ પફ્ખેવે ક્ષેત્રની મર્યાદા બહાર પથ્થર, કાંકરી આદિ ફેંકી ત્યાંથી જાણીતી વ્યક્તિને બોલાવવી તે.

આ વ્રતનું પાલન કરવાથી સાધુ જીવનનું જ્ઞાન અને અનુભવ થાય છે. આશ્રવના ત્યાગ સાથે સંવરનો મહા લાભ થાય છે. ધર્મસ્થાનકોમાં સેંકડો સંખ્યામાં કરાવવામાં આવતાં દયાવ્રત (એક સાથે સૌને બેસાડીને જમાડી લેવાં)માં આરંભનો તેમજ પરકારનો મોટો દોષ (જગ્યાના અભાવે) લાગે છે. જેથી આ વ્રતમાં વિવેકની આવશ્યકતા છે. વ્રતની વધારે સંખ્યાની કામના કરતાં, કરનારની નિરવધ સાધના વધારે કિંમતી છે. નાના નાના ખાળકોના અવિવેકથી લોકમાં ધર્મ નિંદાને પાત્ર બને છે,

(૧૧) પારપૂર્ણ પૌષધ વ્રત : આ પૌષધવ્રતમાં આહાર પાણી, મૈથુન, પરિશદ અને હિંસા ના ભાવોનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. ધર્મધ્યાન વડે બે કરણ અને ત્રણ ભોગ સાથે એક અહોરાત્રિનું આ વ્રત કરવાનું હોય છે.

અગિયારમાં વ્રતનાં પાંચ અતિચાર

૧ અપ્પહિલેહિય દુપ્પહિલેહિય સિન્ન સંથારએ : પૌષધવ્રતમાં રાત્રિએ આરામ લેવા માટે પાટ, પથારી આદિને દિવસે બરાબર તપાસી ન હોય અથવા અસાવધાની પૂર્વક તપાસ્યું હોય તે.

૨ અપ્પમન્નિજય-દુપ્પમન્નિજય સિન્ન સંથારએ : પૌષધની પથારીના સાધનોને પોળ્યાં ન હોય અથવા બરાબર પોળ્યાં ન હોય તે.

૩ અપ્પહિલેહિય દુપ્પહિલેહિય ઉચ્ચાર પાસવણુ ભૂમિ : મળ-મૂત્રના ત્યાગની જગ્યા દિવસે ભેઈ ન હોય અથવા બરાબર ભેઈ ન હોય તે.

૪ અપ્પમન્નિજય દુપ્પમન્નિજય ઉચ્ચાર પાસવણુભૂમિ : તે જગ્યાને પોંછ ન હોય અથવા બરાબર પોંછ ન હોય તે.

૫ પોસહસસ સમ્મં અણાણુપાલણુયા : પૌષધ વ્રતનું સારી રીતે પાલન ન કર્યું હોય તે.

પૌષધ વ્રતથી આત્મ શુષ્ણને પોષણ મળે છે. તેનથી આત્મ જગૃતિ થાય છે. તેનાથી ઇન્દ્રિયો અને આત્માને સંયમનો લાભ થાય છે. પ્રત્યેક સાધક ગૃહસ્થે એક માસમાં બે-ચાર-છ પૌષધોપવાસ કરવાં જ ભેઈએ.

(૧૨) અતિથિ સંવિભાગ વ્રત : આ થોથું શીક્ષાવ્રત અતિથિઓના સત્કાર સન્માન સાથે સંવિભાગ પૂર્વક ચૌદ પ્રકારના દાનની ભાવના સેવવા માટેનું છે. તમોને ખબર છે કે સાધુસંતોને કેટલા પ્રકારનું ફાસુક ઐસણિક દાન આપી શકાય ? તેના નામ જાણો છો ? તમો દાન કરો છો છતાં જાણતાં નથી. કેવી આનંદની વાત છે. સાંભળો ! હું જોતું છું. તમો ગણી લેશોને ! અસાણું-અન્ન, પાણું-પાણી, ખાઈમં-મિષ્ઠાન, સાર્ધમં-મુખવાસ, વત્થ-વસ્ત્ર, પટિગ્ગહ-પાત્રા, કુંબલ-ધાબળી-શાલ, પાયપુચ્છણેણુ-રત્નેહરણુ, ગુચ્છે તથા પાદપોંછ, પાઢિયાઝ-આપીને પાછી લઈ શકાય તેવી વસ્તુ જેમકે (પાટ, ખાભેઠ, પાટી, પેન, પુસ્તક, પાટલાં, વસ્ત્ર શુદ્ધિ માટેના વાસણુ માટલા ઔષધ વગેરે) પીઢ-પાટ, ખાભેઠ, ફલગ-પટિયું, સિન્નસંથારએણું-શૈયા આદિસ્થાન, પથારી માટે સુકુ ઘાસ (પરાળ) એસહ-ઔષધ (નિર્દોષ દવા) લેસજેણું-નિર્દોષ ચુરણ વગેરે. પ્રત્યેક ગૃહસ્થોએ પોતાને ત્યાં રહેલી આવા પ્રકારની ચૌદ વસ્તુની પ્રતિદિન ભાવના સેવવી ભેઈએ.

કોઈ શ્રમણ નિર્ગ્રંથ અતિથિ પધારે તો આ બધી વસ્તુઓનું દાન કરી (વહોરાવી) લાલ મેળવવો. લોજન વેળા જમતાં પહેલાં કોઈ સાધુસંત ગોચરી (આહાર-પાણી) માટે પધારે તો હું લાલ મેળવું. આ વ્રતના પ્રત્યાખ્યાન થઈ શકતાં નથી કારણ કે નિર્ગ્રંથ સંતો વિચરતાં હોય, ક્યારે પધારે તેનો નિર્ણય ન હોય, જેથી આ વ્રતની માત્ર ભાવના કરવાની હોય છે.

ભાવે ભલી ભલી ભાવના, ભાવે દીજે દાન
ભાવે ધર્મ આરાધીએ, ભાવે કેવળ જ્ઞાન.

ભાવથી કેટલો મોટો લાભ થાય છે. કેવળજ્ઞાન સુધીની પ્રાપ્તિ સમ્યક્ ભાવનામાં છે. આ તો નિર્વાણ-મુક્તિનો મંગળ માર્ગ છે. સંતોને નિર્દોષ આહાર પાણી આપનારા જીવોતો સંસાર તરી ગયા છે. રૂપ અને સૌન્દર્યવંતી પુણ્ય રાશિ આવા દાનથી જ મળે છે.

બારમાં વ્રતનાં પાંચ અતિચાર

૧ સચિત્ત નિરૂપેવણુયા-સાધુને દાન ન દેવાની બુદ્ધિથી કપટપૂર્વક સચિત્ત વસ્તુ પર કલ્પનીય વસ્તુ મુકી હોય તે.

૨ સચિત્ત પિહણુયા-સાધુને ન દેવાની કામનાથી કપટપૂર્વક સચિત્ત વસ્તુ વડે કલ્પનીય વસ્તુને ઢાંકી હોય તે.

૩ કાલાઈકરમે-વસ્તુનો સમય ગયા પછી બગડી ગયેલી વસ્તુનું દાન આપવા મન કરવું તે.

૪ પરવવએસે-પોતે શુદ્ધ (સુગતો) હોય છતાં, પોતે ન આપતાં બીજાને આપવાનું કહે. તમે શું કરો છો ? તમારે હાથે કે બીજાને હાથે લાલ દેવો છો ? જે આપે તેને લાલ મળે. માટે સૌએ પોતાના હાથે દાન આપતાં શીખવું જોઈએ.

૫ મચ્છરિયાએ- દાન આપીને અહંકાર કરવો. (તમને શું લાલ થાય, એ તો અમારે ઘેર લાલ થાય ? તમે શું દેતા જાણો ? મારે ત્યાં આવો તો દેખાડું કેમ દેવાય ?)

શ્રમણોપાસકે સાધકના ચારિત્રના ૬૦ અતિચાર અને ૧૫ કર્માદાન મળી ૭૫ અતિચાર પૂર્ણ થાય છે.

અપશ્ચિમ મારણાન્તિકી સંલેખના (સંથારો-આણસણ) તપના પાંચ અતિચાર

૧ ઈહલોગા સંસરપઓગે-જન્માંતરે આ મનુષ્યલોકના અભિલાષ પ્રયોગ-સુખની વાંછના કરવી તે. જેમકે હું મોટો રાજા, મંત્રી, સેનાપતિ શેઠ વગેરે થાઉં,

૨ પરલોગા સંસર્પઓગે-પરલોકના સુખની વાંછના કરવી તે. જેમકે જન્માંતરે હું દેવ, ઈન્દ્ર વગેરે થાઉં.

૩ જીવિયા સંસર્પઓગે-બહુ પરિવાર અને લોક પ્રશંસાના મોહ, કીર્તિ નિમિત્તે અધિક જીવિત રહેવાની ઇચ્છા કરવી તે.

૪ મરણા સંસર્પઓગે-અનશન કરીને પ્રશંસા નહિ થવાથી, ક્ષુધા આદિના કષ્ટથી કંટાળી શીઘ્ર મરણની વાંછના કરવી તે.

૫ કામ લોગા સંસર્પઓગે-અનશન કરીને મનુષ્ય અને દેવતા સંબંધી કામ-લોગની (ઈંદ્રિયોના વિષયની) ચિંતવના કરવી તે.

નિરતિચાર અણુસણની આરાધના કરનાર આત્મા મુક્તિ પથનો સ્વામી બને છે. અનંત સંસારનો ઉચ્છેદ કરી અદ્ય ભવમાં આત્મશ્રેય સાધી લે છે. પ્રત્યેક ગૃહસ્થોએ રાજ રાત્રે સુતી વેળાએ સાગારી સંથારો (અણુસણ) કરવો જોઈએ. તે સંબંધી વાત કહેવાઈ ગઈ છે. મુક્તિના સુમંગલ માર્ગી માટે જીનેશ્વર ભગવંત મહાવીર સ્વામીએ ચાર પ્રકારના માર્ગ ફરમાવેલ છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ. ચારિત્ર અને તપના અતિચારો બહુ પછી હવે જ્ઞાન, દર્શનના બહુ લઈએ.

જ્ઞાનના ચૌદ અતિચાર

૧ જ'વાઈદધ'-જે સૂત્રો આઘા પાછાં લણાયા હોય. ૨ વચ્ચામેલિઅ'-ધ્યાન વિના સૂત્રો લણાયા હોય. ૩ હીણુકુખર'-અક્ષરો ઓછાં લણાયા હોય. ૪ અચ્ચકુખર'-અક્ષરો અધિક લણાયાં હોય. ૫ પયહીણુ'-પદ ઓછું લણાયું હોય. ૬ વિણુયહીણુ'-વિનય રહિત લણાયું હોય. ૭ જોગહીણુ'-અસ્થિર જોગે લણાયું હોય. ૮ ઘોસહીણુ'-શુદ્ધ ઉચ્ચાર વિના લણાયું હોય. ૯ સુદકુ દેનન'-શ્રેષ્ઠજ્ઞાન અવિનીતને આપ્યું હોય. ૧૦ દુદકુ પડિચ્છિય'-અવિનીતપણે જ્ઞાન લીધું હોય. ૧૧ અકાલે કઓ સજઝાઓ-અકાળે સજઝાય કરી હોય. ૧૨ કાલે ન કઓ સજઝાઓ-સજઝાયના સમયે સજઝાય ન કરી હોય. ૧૩ અસજઝાઈએ સજઝાય'-સજઝાય ન કરવા જેવા સ્થાને સજઝાય કરી હોય. ૧૪ સજઝાઈએ ન સજઝાય'-સજઝાય કરવા યોગ્ય સ્થળે સજઝાય ન કરી હોય. આવા ચૌદ અતિચાર રહિત જે સાધક જ્ઞાન સાધના કરે છે, તેને જ્ઞાનની તેજસ્વીતા પ્રગટે છે.

દર્શનના પાંચ અતિચાર

૧ સંકા-જૈન ધર્મ વિષે શંકા કરવી તે. ૨ કુખા-મિથ્યાત્વ મતની ઇચ્છા કરવી તે. ૩ વિતિગિચ્છા-કરણીના ફળમાં સંદેહ રાખવો તે. ૪ પરપાસંક પસંસા-પાખંડ મતની પ્રશંસા કરવી તે. ૫ પરપાસંક સંથવો-પાખંડી મતનો પરિચય

કરવો તે. અતિચાર રહિત સમકીતનું જે આત્મા રક્ષણ કરે છે. તે જીવ સંસારને કિનારે પહોંચી જાય છે.

હવે જ્ઞાનના ૧૪, દર્શનના ૫, ચારિત્રના ૭૫ અને તપના ૫ અતિચાર મળી કુલ ૯૯ અતિચાર થયા. શ્રાવકપણામાં ચારે પ્રકારે આ સઘળા અતિચાર રહિત જે આત્મા આરાધના કરે છે. તે આત્મા તીર્થંકર ગોત્રના પુણ્યને ખાંધે છે.

સાધુને પાંચ મહાવ્રત પાળવાના હોય છે. શ્રાવકના વ્રતને આશુવ્રત અને સાધુના વ્રતને મહાવ્રત કહેવાય છે. તે જીવનપર્યંત ત્રણ કરણ અને ત્રણ ભોગ સહિત નવ કોટીના પ્રત્યાખ્યાનને પાળે છે. સાધુના મહાવ્રતને અતિચાર નથી હોતા પરંતુ તેની ભાવના કહેવાય છે. એક એક મહાવ્રતની પાંચ પાંચ ભાવના મળી કુલ ૨૫ ભાવનાઓ થાય છે. છટ્ટુ રાત્રિ ભોજન ત્યાગ વ્રત હોય છે. મહાબળમુનિ આવા અતિચાર રહિત શીલવ્રતનું પાલન કરે છે તેમજ પંચમહાવ્રતને નિર્મળ ભાવનાઓ સાથે ઉત્કૃષ્ટ રસ ઉપજાવી પાલન કરી રહ્યા છે. હવે તેરમા બોલની આરાધના કેવી રીતે કરશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

★

૫૨

શાંતિનો શ્રેષ્ઠ માર્ગ—ધ્યાન

(ભાદરવા સુદ ૧૦ તા. ૩-૬-૭૬ શુક્રવાર)

જગત પિતા ભગવાન મહાવીરે સિધ્ધાંતની પડપણા કરી છે. સિધ્ધાંત એટલે શું ? કર્મોનો અંત લાવી, પરમ સિધ્ધિને જે આપે તેનું નામ સિધ્ધાંત. આપણે ત્યાં શ્રી જ્ઞાતાધર્મકથાંગ નામનું સિધ્ધાંત ચ લી રહ્યું છે. ભગવાન મલ્લિનાથ પૂર્વભવમાં મહાબળમુનિના જીવનમાં સંયમ-તપની સાધના કરતાં તીર્થંકર ગોત્રના બોલની આરાધના કરી રહ્યા છે. ખાર બોલની વિવેચના થઈ ગઈ. હવે તેરમે બોલે સ્વળ લવ બતાવેલ છે. ખણુ લવ એટલે શું ? ખણુ લવ એ એક કાળનો ભેદ છે. આવા સમયમાં શું કરવું બેઠો ? તેને આપણે સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ. ક્ષણ લવાદિ કાલેષુ પ્રમાદં વિહાય શુભધ્યાન કરણમ્ । ક્ષણુ લવ વગેરે કાળોમાં પ્રમાદરહિત થઈને શુભ ધ્યાન કરવું બેઠો.

ધ્યાન એટલે શું ?

માણસનું મન પ્રચંડ પવનથી ક્ષુબ્ધ થયેલા સરોવર જેવું છે. તે કદી આ તો કદી પેલી વસ્તુનું ચિંતન કર્યા જ કરે છે. તેમાં સ્થિરતા નથી. તે ચંચળ છે.

એ ચંચળતાને રોકી તેને એકનિષ્ઠ કરવું તે જ ધ્યાન છે. આચાર્ય નેમિચંદ્રે પણ કહ્યું છે કે શરીરથી કેઈ ચેષ્ટા ન કરો, વાણી વ્યાપાર બંધ કરો અને મનથી ચિંતન ન કરો. આમ કરવાથી મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારનો નિરોધ થશે. આ આત્મ નિર્ભરતા યા તદલીનતા જ પરમ ધ્યાન છે.

મોક્ષઃ કર્મક્ષયાદેવ, સ ચાત્મજ્ઞાનતો ભવેત્ ।

ધ્યાન સાધ્યં મતં તત્ત્વ, તદ્ધ્યાનં હિતમાત્મનઃ । યોગશાસ્ત્ર ૪-૧૧૩

ધ્યાન કરવાથી આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. આત્મજ્ઞાનથી કર્મનો ક્ષય થાય છે. કર્મક્ષયથી મોક્ષ મળે છે. તેથી ધ્યાન આત્માના કલ્યાણનું કારણ છે.

દુર્વિહં પિ મુક્ત્વહેઽં, જ્ઞાણે પાણિદિ જં મુળી નિયમા ।

તમ્હા પયત્ત ચિત્તા, જૂથં જ્ઞાણં સમબ્ધસહ ॥ દ્રવ્યસંગ્રહ ૪૭

ધ્યાનના આધારે જ મુનિઓને નિશ્ચય અને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી ચિત્તની એકાગ્રતા સાધીને ધ્યાનનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

ધ્યાન આત્માની શક્તિ છે. પોતાના સ્વરૂપમાં, પોતાના જ્ઞાનમાં, પોતાના મનમાં એકાગ્ર થઈને મનની વૃત્તિઓને બીજેથી રોકીને પોતાના તરફ વાળવી તે ધ્યાન છે. જ્યાં સુધી વ્યક્તિ બહારની ચિંતાઓમાં, બહારના વિષયોમાં ગુંથાયેલ રહે છે, ત્યાં સુધી ચિત્તવૃત્તિઓમાં એકાગ્રતા નહીં આવે. એકાગ્રતાના અભાવમાં ધ્યાન, સાધના કદી થઈ શકવાની નથી.

એટલે ધ્યાનની સાધના કરવામાં સાધકે પહેલાં પોતાના મનની અંદરના સંસારને બધી ઝંઝટથી દૂર કરી એકાગ્ર બનવું જોઈએ, અને ત્રણ વાતોને સારી રીતે સમજી લેવી જોઈએ. તમે જાણો છો ?

ધ્યાતા : જે વ્યક્તિ ધ્યાનની સાધના કરે છે, તેને ધ્યાતા કહેવાય છે.

ધ્યેય : જે વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરવી છે, તેને ધ્યેય કહેવાય છે.

ધ્યાન : જેના વડે વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરવી છે, તેને ધ્યાન કહેવાય છે.

ધ્યાતા : ધ્યાન કરનાર વ્યક્તિ ધ્યાતા કહેવાય છે. તેના બે પ્રકાર છે. ૧ પુદ્ગલદર્શી ૨ આત્મદર્શી. જે વ્યક્તિને પુદ્ગલ પર પ્રેમ હોય, જેની નજરમાં પુદ્ગલોના ભૌતિક રૂપનું જ મહત્ત્વ હોય, તેને પુદ્ગલદર્શી કહેવાય છે. તેને સંસારી તથા ભવાનંદી એટલે સંસારમાં જ આનંદ માનવાવાળો કહેવાય છે.

તે વ્યક્તિ સંસારમાં આસક્ત રહે છે. બહારથી સંયમની જડ ક્રિયાઓ પણ કરતો હોય છે. આગમ સાહિત્યનું અધ્યયન પણ કરતો હોય છે. નવ પૂર્વનું જ્ઞાન

પણ મેળવી દેયે છે. વર્તમાનના અગિયાર અંગ તથા ઉપાંગ આદિ શાસ્ત્રો પણ ચાહ કરી દેયે. પરંતુ આ બધી ક્રિયા કરવા છતાં તેની દૃષ્ટિમાં પરિવર્તન નથી આવતું. જેટલું દેખાય છે. તે બધું બહારનું જ હોય છે. અંદરથી કંઈ પણ નથી હોતું. તેની દૃષ્ટિ બાહ્યમાં જ અટકી ગઈ છે. અંતર્ગત ઉતરેલી નથી. તે દુનિયાને શીખવવા માટે માન, પ્રતિષ્ઠા તથા યશના ટુકડા મેળવવા માટે કઠોરમાં કઠોર જડ ક્રિયા કાંડ કરે છે. પરંતુ જ્ઞાન, દર્શન, વિવેક અને વીતરાગના ચિંતનમાં શૂન્ય હોવાને કારણે તે પહેલા ગુણસ્થાનકથી ઉપર ચઢી શકતો નથી. તેને આગમની ભાષામાં અજ્ઞાની, બાળ તથા દુઃપ્રત્યાખ્યાની કહેવાય છે.

જે સાધકનું ચિંતન આત્મ-સ્વરૂપને જાણવાનું છે. સ્વમાં સ્થિતિ થનાર છે, તે આત્મદર્શી છે. તેની દૃષ્ટિમાં માત્ર ક્રિયાનું જ નહિ પરંતુ જ્ઞાન, વિવેક અને અધ્યાત્મ-ચિંતનનું પણ મહત્ત્વ છે.

ધ્યાનની સિધ્ધિ માટે અનિવાર્ય યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી લેવી જરૂરી છે. કષાય વિજય વિના આત્મજ્ઞાન ન મળે. કષાય વિજય માટે ઈન્દ્રિય વિજય જરૂરી છે. ઈન્દ્રિય વિજય માટે મન શુદ્ધિ જરૂરી છે. મન શુદ્ધિ માટે રાગ-દ્વેષ છૂટવા જરૂરી છે. રાગ-દ્વેષને છૂટવા માટે સમભાવનો અભ્યાસ જોઈએ, તેને માટે નિર્મમત્વ ભાવ અનિવાર્ય છે. આવી રીતે કાર્યકારણ ભાવની પ્રક્રિયા પૂરી થતાં ધ્યાનની યોગ્યતા પ્રગટ થાય છે. આટલી યોગ્યતા પ્રગટ થાય તો ધ્યાન કરવામાં સફળતા મળે છે. જે સાધક પોતાના ચિત્તને સ્થિર કરવા ઇચ્છે છે, ધ્યાન સાધનામાં સફળ થવા ઇચ્છે, તેણે ઇષ્ટ-અનિષ્ટ પદાર્થોમાં રાગ-દ્વેષ અને મોહની વૃત્તિથી દૂર રહેવું. એ સિવાય જે સાધક તપ, શ્રુત અને વ્રત ધારક હોય છે, તે જ ધ્યાનરૂપી રથની ધુરા ધારણ કરી શકે છે. તેથી ધ્યાનની પ્રાપ્તિ માટે તપ, શ્રુત અને વ્રતની આરાધના અનિવાર્ય બને છે. આગ્યાર્થ શ્રી હેમચંદ્રજીએ ધ્યાન કરનાર સાધકમાં ૧૯ ગુણની આવશ્યકતા બતાવી છે.

ધ્યાતાના ગુણધર્મો

૧ સંયમ તરફ ઈંડી નિષ્ઠા હોય. પ્રાણ સંકટમાં હોય તો પણ તે સંયમ ન છોડે. ૨ બધાં પ્રાણી માત્રને પોતાના જેવા ગણવાં. ૩ ધ્યેય લક્ષ્યથી ચ્યુત ન થવું. ૪ શરદી, ગરમી કે હવાથી ખિન્ન ન થવું. ૫ યોગ-રૂપી અમૃત-રસાયણ પીવાવાળો હોય. ૬ રાગ-દ્વેષ રહિત હોય. ૭ કોધાદિ કષાયનો વિજેતા હોય. ૮ મનને આત્મામાં રમણ કરાવનાર હોય છે. ૯ બધાં કર્મોથી અલિપ્ત રહે. ૧૦ કામ ભોગોથી વિરક્ત હોય ૧૧ શરીર શક્તિથી પર હોય. ૧૨ સંવેગના સરોવરમાં મગ્ન હોય. ૧૩ શત્રુ-મિત્ર, સુવર્ણ-પાષણ, નિન્દા-સ્તુતિ માન-અપમાનમાં સમભાવ રાખે. ૧૪ બધાંના કલ્યાણનો અભિલાષી હોય. ૧૫ કરૂણામય હોય. ૧૬ સાંસારિક સુખોથી

વિમુખ હોય. ૧૭. પરિષદ-ઉપસર્ગ આંચેથી સુમેરૂની જેમ અચળ રહે. ૧૮ ચંદ્રમાની જેમ સૌમ્ય અને વાયુની જેમ નિઃસંગ હોય. ૧૯. પ્રશસ્ત બુધિવાળો હોય.

ધ્યેય : ધ્યાનનું સ્વરૂપ અને યોગ્યતા સમજ્યા પછી ધ્યેયને જાણવું જરૂરી છે. ધ્યાનાવસ્થામાં મન જે વસ્તુ પર કેન્દ્રિત કરાય અથવા જેનું ચિંતન કરાય તે ધ્યેય કહેવાય છે. ધ્યેયના ચાર પ્રકાર છે. ૧ પિંડસ્થ ૨ પદસ્થ ૩ રૂપસ્થ ૪ રૂપાતીત.

(૧) પિંડસ્થ-પિંડ એટલે શરીરમાં સ્થિત આત્મા. તેનું ચિંતન જે ધ્યાનમાં કરાય તે પિંડસ્થ કહેવાય છે. શરીરસ્થ આત્માનું ધ્યાન કરવા માટે પાંચ પ્રકારની ધારણાઓનો આશ્રય કરવો પડે છે. ૧ પાર્થિવી ૨ આગ્નેયી ૩ માટ્ટી ૪ વાણી અને ૫ તત્ત્વભૂ.

પાર્થિવી-જે પૃથ્વી આપણું નિવાસ સ્થાન છે, તેનું નામ મધ્યલોક છે. આ મધ્યલોકની બહાર વિશાળ ક્ષીર-સાગરનું ચિંતન કરવું જોઈએ. ક્ષીર-સાગરમાં જંબુદ્વીપની જેમ એક યોજન વિસ્તારવાળા-સુવર્ણની જેમ આત્માવાળા અને હજાર પાંખડીવાળા કમળનું ચિંતન કરવું જોઈએ. તે કમળની વચ્ચે કેસરો છે. તેમાં પીળા રંગની પ્રભાવવાળી અને મેરૂ પર્વત જેવી એક લાખ યોજન ઉંચી કર્ણિકા છે. તે કર્ણિકા ઉપર એક અતિ ઉજ્જળ સિંહાસન છે. જેના ઉપર હું બેઠો છું. હું કર્મોનો ક્ષય કરવા પ્રયત્નશીલ છું. આવું ચિંતન કરવું તે પાર્થિવી ધારણા છે.

આગ્નેયી : એમાં નાસિની અંદર સોળ પાંખડીના કમળનું ચિંતન કરવું જોઈએ. તે કમળની કર્ણિકા પર અહ્' સ્થાપિત કરવું અને દરેક પત્તા પર અનુક્રમે અ, આ ...અં અઃ આદિ સોળ સ્વર મૂકવા જોઈએ. ત્યારપછી હૃદયમાં આઠ પાંખડીના કમળનું ચિંતન કરવું જોઈએ. તેની પાંખડી પર અનુક્રમે જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ કર્મ સ્થાપિત કરવાં. આ કમળ અધોમુખ હોય. ત્યાર પછી રેકુ, કળા અને બિંદુથી યુક્ત 'હ્ર' અક્ષરના રેકુમાંથી ધીરે ધીરે નીકળતી ધૂમ્રરેખાનું ચિંતન કરવું. આ જ્વાળાઓથી હૃદયમાં રહેલ આઠ દલવાળા કમળને દગ્ધ કરવું જોઈએ અને વિચારવું જોઈએ કે મહામંત્રી 'અહ્'ના ધ્યાનથી ઉત્પન્ન અગ્નિ જરૂર કર્મયુક્ત કમળને ભસ્મ કરી નાંખશે.

ત્યાર પછી શરીરથી બહાર ત્રિકોણ સ્વસ્તિકવાળું અને અગ્નિખીજ 'રેકુ'વાળું જલતી અગ્નિ પૂરતું ચિંતન કરવું. ત્યાર પછી શરીરની અંદર મહામંત્રના ધ્યાનથી ઉત્પન્ન થયેલ શરીરની જ્વાળાથી બહારની અગ્નિપૂરની જ્વાળા દેહથી અને કમળને તુરત ભસ્મ કરીને અગ્નિ શાંત થઈ ગઈ છે. એવું ચિંતન કરવું જોઈએ. આ આગ્નેયી ધારણા છે.

માટ્ટી : આગ્નેયી ધારણા પછી પ્રચંડ પવનનું ચિંતન કરવું જોઈએ અને

વિચારવું જોઈએ કે દેહ અને આઠ કર્મોના બળવાથી જે રાખ થઈ હતી તે ઉડે છે. આવું દેહ ચિંતન કરીને પવનને શાંત કરવો. આ માફતી કે વાયવી ધારણા છે.

વારૂણી : વારૂણી ધારણામાં અમૃત જેવી વર્ષા કરનાર અને મેઘમાળાથી ઘેરાયેલાં આકારતું ચિંતન કરાય છે. ત્યાર પછી અર્ધ ચંદ્રાકાર કળા બિંદુવાળા વરૂણ ખીજ વૃંતું ચિંતન કરવું. તેમાંથી ઉત્પન્ન થતાં અમૃત જેવા પાણીથી આકાશ ભર્યું છે, એવું ચિંતન કરવું અને પહેલાં ઉડેલી ભસ્મ આ પાણીથી ધોવાઈને સાફ થઈ રહી છે.

તરવ ભૂ : આ ચાર ધારણાઓ કર્યા પછી રસરક્તાદિ સાત ધાતુઓ રહિત, પૂણું ચંદ્ર જેવી નિર્મળ ઉજ્જવળ કાંતિવાળા તથા સર્વજ્ઞ જેવા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન કરવું જોઈએ.

ત્યાર પછી સિંહાસન પર બેઠેલા સર્વ અતિશયોથી સુશોભિત, સમસ્ત કર્મોના વિધ્વંસ કરનાર, ઉત્તમ મહિમા સંપન્ન પોતાના શરીરમાં રહેલા નિરાકાર આત્માનું ચિંતન કરવું. આ પ્રકારનું ચિંતન પિંડસ્થ ધ્યાન કહેવાય છે. આ ધ્યાનના પ્રભાવથી મારણ ઉચ્ચાટન વગેરે વિદ્યા તથા સિંહ, સર્પાદિ હિંસક પ્રાણી દૂર રહે છે. તેઓ આ યોગીનું તેજ સહન કરી શકતાં નથી.

(૨) **પદસ્થ :** પવિત્ર મંત્રાક્ષર રૂપ પદોનું અવલંબન કરીને જે ધ્યાન કરવામાં આવે તેને પદસ્થ ધ્યેયને કારણે પદસ્થ ધ્યાન કહેવાય છે. આ ધ્યાનમાં ચિંતનીય પદ અનેક પ્રકારનાં છે. સાધક પોતાની રૂચિ યા ઈચ્છા પ્રમાણે તેમાંથી કોઈનું પણ ધ્યાન કરે છે. પાંત્રીસ અક્ષરવાળા નમસ્કાર મંત્રનું અરિહંત-સિદ્ધ-આયરિય-ઉવજગ્રાય-સાહૂ. આ સોળ અક્ષરી વિધાનું અરિહંત સિદ્ધ આ પડક્ષરી મંત્રનું. અસિ-આ-હ-સા આ પંચાક્ષરીનું ઝૂં અહંતનું અથવા એકાક્ષરી મંત્ર ઝૂંનું ધ્યાન કરાય છે.

(૩) **રૂપસ્થ-સમવરણમાં** સ્થિત અરિહંત પરમાત્મા રૂપસ્થ ધ્યેય છે. તેમનું ચિંતન કરવું તે રૂપસ્થ ધ્યાન છે. આ ધ્યાનમાં ધ્યાતાએ એવું ચિંતન કરવું જોઈએ કે સમસ્ત કર્મોને નાશ કરનાર, દેશનાના સમયે દેવ રચિત ત્રણ પ્રતિબિમ્બને કા-ણ ચતુર્મુખ દીસનાર, ત્રણ ઉજ્જવળ છત્રોથી સુશોભિત, સૂર્યપ્રભાને ઝાંખી કરનાર અથવા જેની પાછળ તેજો રેખા ઝળહળી રહે છે, દિવ્ય હુંદુભિનો ધ્વનિ જેની આધ્યાત્મિક સંપત્તિનું ગાન કરે છે, શુંભરવ કરતાં ભ્રમરોના ઝંકારથી ધ્વનિત અશોકવૃક્ષથી સુશોભિત, સિંહાસનાસીન, આમર ઢોળાતા, સુરેન્દ્ર અસુરેન્દ્રોથી વંદાતા, સ્વાભાવિક વૈરવૃત્તિવાળાં સિંહ-મૃગ વગેરે પ્રાણી જેમના પ્રભાવથી નિર્વેર બને છે, જે કેવળ જ્ઞાનના લોકોત્તર પ્રકાશથી પ્રકાશિત છે, એવા અરિહંત ભગવાન સમવરણમાં બિરાજમાન છે. આ ધ્યાનમાં તન્મયતા આવવાથી સાધક પોતાને સ્પષ્ટ રૂપથી સર્વજ્ઞના

રૂપમાં જુઓ છે. જ્યાં સુધી તેનું મન વીતરાગમાં હોય છે ત્યાં સુધી તે વીતરાગ લાવનો જ અનુભવ કરે છે.

(૪) રૂપાતીત-નિરંજન, નિરાકાર, ચૈતન્ય સ્વરૂપ, સિદ્ધ પરમાત્મા. રૂપાતીત ધ્યેય છે. જે ધ્યાનમાં તેનું ચિંતન થાય તે રૂપાતીત ધ્યાન કહેવાય છે.

જે સાધક ક્રમશઃ પિંડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ ધ્યાનમાં પરિપક્વતા મેળવે છે, તે જ રૂપાતીત ધ્યાનને યોગ્ય બને છે. આ ધ્યાનના પ્રભાવથી ધ્યેય અને ધ્યાતાનો વિકલ્પ દૂર થાય છે અને ધ્યાન, ધ્યાતા, ધ્યેય ત્રણે એકાકાર બને છે. ધ્યાતા ધ્યેય સાથે એકરૂપ બને છે.

ધ્યાન-કોઈ એક વિષય પર અથવા કોઈ એક વસ્તુ પર નિરંતર ગતિ કરનાર મનની વિચારધારાને કેન્દ્રિત કરવી તે ધ્યાન છે. ધ્યાનનો શબ્દાર્થ છે. ‘ચિંતન કરવું’, મનન કરવું અને વિચારવું એ છે.’ ધ્યાનની સાધનાથી ચિત્ત પરિશુદ્ધ, નિર્મળ અને પવિત્ર થાય છે. વિશુદ્ધ ચિત્ત સંસારથી વિમુખ અને મોક્ષાભિમુખ થાય છે. ધ્યાનની સાધનાથી મનના બધા વિકાર શમે છે, નાશ પામે છે. એ આધારે જ ધ્યાનને ‘યોગ’ કહે છે. ધ્યાન-યોગનો અર્થ છે ‘ધ્યાનની સાધના વડે પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પામવું’.

જૈન શાસ્ત્રમાં, જૈન આગમમાં અને જૈન યોગવિદ્યામાં ધ્યાનનું ખૂબ વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે. ચ્ચલવિહિ જ્ઞાણેદિ, અદૂટેણ જ્ઞાણેણ, રુદ્ધેણ જ્ઞાણેણ, ઘર્મ્મેણ જ્ઞાણેણ, સુકૂકેણ જ્ઞાણેણ ઠાણાંગ-૪ ધ્યાનના ચાર પ્રકાર બતાવ્યા છે. ૧ આર્તધ્યાન, ૨ રૌદ્રધ્યાન ૩ ધર્મધ્યાન અને ૪ શુક્લધ્યાન.

૧ આર્તધ્યાન : દુઃખના નિમિત્તથી એટલે કે દુઃખમાં થતું ધ્યાન અર્થાત્ દુઃખી પ્રાણીનું ધ્યાન કહેવાય છે. મનોરૂ વસ્તુનો વિયોગ અને અમનોરૂનો સંયોગ થવાથી ચિત્તની અસ્થિરતા અથવા ગભરાટ તે આર્તધ્યાન. જીવ મોહવશ થઈને રાજ્યનો ઉપભોગ, શયન, આસન, વાહન, સ્ત્રી, ગંધ, માળા, મણિ, રત્ન, વિભૂષણની તીવ્ર ઈચ્છા કરે છે, તે પણ આર્તધ્યાન છે. આર્ત એટલે દુઃખ-પીડા છે. તેમાંથી જે જન્મે તે આર્ત કહેવાય છે. જેમાં દુઃખનું ચિંતન થાય તેને આર્તધ્યાન કહેવાય. પ્રાણી માટે દુઃખની ઉત્પત્તિનાં જોટલા કારણ છે, તેને મુખ્ય ચાર વિભાગમાં વિભક્ત કરી શકાય છે.

આર્તધ્યાનના ચાર પ્રકાર

૧ અમનોરૂ વિયોગ ચિંતા-અણુગમતી વસ્તુના વિયોગનો વિચાર.

૨ મનોરૂ સંયોગ ચિંતા-મનગમતી વસ્તુનો વિયોગ ન થાય તેવો વિચાર.

૩ રોગ ચિંતા-આવી પડેલ રોગથી મુક્ત થવાનો વિચાર.

૪ નિદાન (નિયાણુ)-અન્યની ઋધિ અનુસાર પોતાની સાધનાના કળની ચિંતા કરવી. રાગ, દ્વેષ અને મોહથી મુક્ત પ્રાણીનું આ ચાર પ્રકારનું આર્તધ્યાન સંસાર વધારનાર અને સામાન્ય રીતે તિર્થ ગતિમાં લઈ જનાર છે.

આર્તધ્યાનના ચાર લક્ષણ-લિંગ

૧ કન્દન ૨ શોક ૩ તેપનતા અશ્રુમોચન ૪ પરિદેવના-વારંવાર કલેષ ઉપજવે તેવી ભાષાનો પ્રયોગ કરવો.

ઘટના વિયોગથી, અનિષ્ટના સંયોગથી અને વેદનાના નિમિત્તથી આ ચાર લિંગ આર્તધ્યાનનાં હોય છે.

(૨) રૌદ્રધ્યાન-હિંસા, ભુક, ચોરી અને ધન આદિની રક્ષામાં મનને લગાડવું તે રૌદ્રધ્યાન છે. હિંસાદિ વિષયનું અતિક્રૂર પરિણામ તે રૌદ્રધ્યાન છે. હિંસાનુભવ આત્મા દ્વારા પ્રાણીઓને ભટકાવનાર વ્યાપારનું ચિંતન કરવું તે પણ રૌદ્રધ્યાન છે. છેદવું, ભેદવું, કાપવું, મારવું, વધ કરવો, પ્રહાર કરવો, દમન કરવું. તેમાં જે રાગ કરે છે, જેમાં અનુકંપા ભાવ નથી તે પુરુષનું ધ્યાન રૌદ્રધ્યાન છે. ક્રૂર અથવા કઠોર પ્રાણીને રુદ્ર કહે છે. તેનું ધ્યાન રૌદ્રધ્યાન છે. ક્રૂરતા-કઠોરતાનો જન્મ હિંસા, અસત્ય, સ્તેય અને વિષય રક્ષણ (આસક્તિ) માંથી થાય છે. આ જઘન્ય પ્રવૃત્તિમાંથી ક્રૂરતા જન્મે છે. આર્તધ્યાનની જેમ રૌદ્રધ્યાનના પણ ચાર પ્રકાર છે.

રૌદ્રધ્યાનના ચાર પ્રકાર

૧ હિંસાનુભવી-જેમાં હિંસાની ભાવના જાગૃત રહે તે હિંસાનુભવી છે.

૨ મૃષાનુભવી-જે ચિંતનની આધાર શિલા કેવળ મૃષાવાદ હોય તે મૃષાનુભવી છે.

૩ સ્તેયાનુભવી-જે ચિંતનમાં કેવળ ચોરી ભાવ જ પ્રતિબિંબિત થાય છે.

૪ સંરક્ષણાનુભવી-જે ચિંતનમાં પ્રાપ્ત વિષયોનું રક્ષણ કરવાની ભાવના હોયતે.

રૌદ્રધ્યાનના ચાર લક્ષણ

૧ ઓસન્ન દોષ : હિંસાદિકપ્રવૃત્તિની બહુલતા રૂપ દોષ તે ઓસન્નદોષ છે.

૨ બહુ દોષ : હિંસાદિ અનેક દોષ તે બહુદોષ કહેવાય છે.

૩ અજ્ઞાન દોષ : અજ્ઞાનથી હિંસાદિમાં પ્રવૃત્તિ તે અજ્ઞાનદોષ છે.

૪ આમરણાંત દોષ : મરણપર્યંતનો હિંસાદિ દોષ તે આમરણાંત દોષ છે.

સે કિં તં ઘમ્મે જ્ઞાણે ? ધર્મધ્યાન તે શું છે ?

(૩) ધર્મધ્યાન-ધર્મ એટલે આજ્ઞાદિ પદાર્થ સ્વરૂપની પર્યાલોચનમાં મનને એકાગ્ર કરવું તે ધર્મધ્યાન છે. શ્રુત અને ચારિત્ર ધર્મથી યુક્ત ધ્યાન ધર્મધ્યાન કહેવાય છે, સૂત્રાર્થની સાધના, મહાત્મતોતુ ધરવું, બંધ, મોક્ષ અને ગતિ, અગતિના હેતુનો વિચાર, પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયથી નિવૃત્ત અને પ્રાણીઓમાં દયા ભાવ, આમાં મનની એકાગ્રતા હોવી તે ધર્મધ્યાન, જિન ભગવાન અને સાધુના ગુણોનું કથન કરનાર, પ્રશંસા કરનાર, વિનીત, શ્રુતિશીલ અને સંયમમાં અનુરક્ત આત્મા ધર્મધ્યાની છે. તેનું ધ્યાન તે ધર્મધ્યાન. જે ચિંતનમાં કેવળ ધર્મને સ્થાન હોય તેને ધર્મધ્યાન કહે છે. આજ્ઞા, અપાય, વિપાક અને સંસ્થાન-આ સતત ચિંતનમાં મનોવૃત્તિને એકાગ્ર કરવી તેજ ધર્મધ્યાન છે. ધર્મ-તત્વના સ્વરૂપની વિચારણા મોટે ભાગે આજ્ઞા, અપાય, વિપાક, અને સંસ્થાન-લોકસ્વરૂપ-આ ચાર પર નિર્ભર હોવાથી ધર્મધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે. ધર્મને જ્ઞાણે ચઢવિદે ચઢપડિદિહારે પન્નતે તંજહા, આણા વિજણ, અવાય વિજણ, વિવાગ વિજણ, સંઠાણ વિજણ ।

ધર્મધ્યાનના ચાર પ્રકાર

૧ આજ્ઞા વિચય : આજ્ઞાનો અર્થ છે પરમ આખત, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, વીતરાગ પ્રભુનો આદેશ અને વિચય એટલે વિચાર, એનો અર્થ એ થયો કે વીતરાગ પ્રભુની આજ્ઞાનુસાર વસ્તુ-તરવતું ચિંતન કરવું અથવા તેમાં મન લગાડવું. તેનું નામ આજ્ઞા-વિચય છે.

૨ અપાય વિચય : અપાય એટલે દુઃખ, જેને કારણે જીવને રાગદ્વેષ અને વિષય-કષાય છે તે બધાનાં ચિંતનની ભૂમિ અપાય વિચય ધર્મધ્યાન છે. કર્મ-સંબંધના વિચ્છેદનો અને આત્મ-સમાધિનો ઉપાય, તેનું ચિંતન કરવું. તેનું નામ અપા-વિચય છે.

૩ વિપાક-વિચય : કર્મવિપાકનું ચિંતન કરવું. આ જીવ સુખ-દુઃખ શાથી ભોગવે છે. જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ પ્રકારનાં કર્મોના વિપાકોદયનો વિચાર જ્યાં થાય છે તે વિપાક-વિચય છે. ગુણુસ્થાનોના આરોહકરૂપે આ કર્મો વિષેનો વિચ્છેદ કેવી રીતે થાય, એવું ચિંતનપણ ત્રીજા વિભાગમાં આવે છે.

૪ સંસ્થાન વિચય : સંસ્થાન એટલે લોક ત્રણે લોકના સ્વરૂપનું ચિંતન કરવું તે સંસ્થાન-વિચય કહેવાય છે. ધર્મસ્સણ જ્ઞાણસ્સ ચત્તારિ લક્ષણા પન્નતાં તંજહા, આણાહ્મ, નિસગ્ગહ્મ, ઉવપસરૂહ્મ, સુત્તરૂહ્મ ।

ધર્મ ધ્યાનના ચાર લીંગ (લક્ષણ)

૧ આજ્ઞા રુચિ : સૂત્રના પ્રતિપાદિત અર્થો પર રૂચિ ધારણ કરવી તે આજ્ઞા રૂચિ છે.

૨ નિસર્ગરૂચિ : કોઈપણ ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના સ્વભાવથી જ જિન ભાષિત તત્ત્વો પર શ્રદ્ધા કરવી તે નિસર્ગરૂચિ છે.

૩ સૂત્ર રૂચિ : સૂત્ર અથવા આગમ દ્વારા વીતરાગ પ્રરૂપિત દ્રવ્યાદિ પદાર્થો પર શ્રદ્ધા કરવી તે સૂત્ર રૂચિ છે.

૪ અવગાઢ રૂચિ (ઉપદેશરૂચિ) : દ્વાદશાંગ સૂત્રનું વિસ્તાર પૂર્વકજ્ઞાન મેળવી જે જિનપ્રણિત ભાવો પર શ્રદ્ધા થાય છે. તે અવગાઢ રૂચિ છે. સાધુ સમીપ રહેનારને સાધુના સૂત્રાનુસાર ઉપદેશથી જે શ્રદ્ધા થાય તે અવગાઢ રૂચિ-ઉપદેશ રૂચિ કહેવાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન સમ્યક્ત્વ જ ધર્મધ્યાનનું લિંગ છે. જીનેશ્વર દેવ અને સાધુ મુનિરાજના શુણ્ણનું કથન કરવું. ભક્તિપૂર્વક તેમની પ્રશંસા અને સ્તુતિ કરવી, શુદ્ધ આદિનો વિનય કરવો, દાન દેવું. શ્રુતશીલ અને સંયમમાં અનુરાગ રાખવો. તે ધર્મધ્યાનનાં ચિન્હ છે. આથી ધર્મધ્યાન ઓળખાય છે.

ધમ્મસસણ જ્ઞાણસ્સ ચત્તારિ આલંબણા પન્નતા તંજહા, વાયણા, પુચ્છણા, પરિયટ્ટણા, ધમ્મકહા ।

ધર્મ ધ્યાનના ચાર આલંબન

૧ વાચના : શાસ્ત્રનો પાઠ લેવો તે વાચના કહેવાય છે.

૨ પ્રતિપૃચ્છા : શંકા દૂર કરવા, પ્રશ્ન પુછવો.

૩ પરિવર્તના : શીખેલા જ્ઞાનનું પુનરાવર્તન કરવું.

૪ અનુપ્રેક્ષા : શીખેલા જ્ઞાનનું ઉંડું ચિંતન કરવું.

ધમ્મસસણ જ્ઞાણસ્સ ચત્તારિ અણુપ્પેહા પન્નતા તંજહા,
એગચ્ચાણુપ્પેહા, અણિચ્ચાણુપ્પેહા, અસરણાણુપ્પેહા, સંસારાણુપ્પેહા ।

ધર્મધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષા

૧ એકત્વાનુપ્રેક્ષા : હું એકલો આખો છું અને એકલો જવાનો છું.

૨ અનિત્યાનુપ્રેક્ષા : સર્વપદાર્થો, શરીર અને જીવન અનિત્ય છે.

૩ અશરણાનુપ્રેક્ષા : જીવને કોઈ તારનાર નથી. તારું કોઈ શરણુ નથી.

૪ સંસારાનુપ્રેક્ષા : સંસાર વિચિત્ર છે. તેનો વિચાર કરવો.

ધર્મધ્યાનની ચાર ભાવના

સત્ત્વેષુ મૈત્રી ગુણિષુ પ્રમોદં ક્લિષ્ટેષુ જીવેષુ કૃપા પરત્વમ્ ॥
માહ્યસ્થ માવં વિપરીત વૃત્તૌ, સદા મમાત્મા વિદધાતુ દેવ ॥

મૈત્રી પ્રમોદ, કાંઈક અન્ય માધ્યસ્થ. આ ચાર ભાવના ધર્મધ્યાનનું ઉપસ્કાર કરવા માટે રસાયણ જેવી છે. તેથી સાધકે પોતાના અંતરમાં વધારેને વધારે આ ભાવનાઓને જાગૃત કરવી.

૧ મૈત્રી ભાવના : જગતમાં કોઈપણ પ્રાણી પાપ ન કરે, કોઈપણ દુઃખી ન થાય, બધાં પ્રાણી દુઃખ મુક્ત બને. આવું વારંવાર ચિંતન કરવું તે મૈત્રી ભાવના છે.

૨ પ્રમોદ ભાવના : જેમના બધા દોષ દૂર થયા છે, જેઓ યથાર્થ વસ્તુ સ્વરૂપના દ્રષ્ટા છે. તે ગુણગરિષ્ટ મહાપુરુષોનાં ગુણો માટે આદર, તેમની પ્રશંસા, તેમની સેવા કરવી અને તેમને જોઈ પ્રસન્ન થવું એ પ્રમોદ ભાવના છે.

૩ કંઠશુભાવના : જે પ્રાણી દીન, દુઃખી ભયભીત અને પ્રાણદાન માગે છે, તેમનાં દુઃખ દૂર કરવાની ભાવના કંઠશુભાવના છે.

૪ માધ્યસ્થ ભાવના : જેઓ કુમાર્ગ ગામી છે, સંનમાર્ગથી ભ્રષ્ટ છે, અભક્ષ્ય ભક્ષણ, અપેય પાન અને અગમ્ય ગમન તો છોડતો નથી. કૂચ કામ કરીને પ્રસન્ન થાય છે. જે બીજાની નિંદા અને પોતાની પ્રશંસા કરે છે, અને જેમને સંનમાર્ગે લાવવા અશક્ય છે, જે ઉપદેશને પણ લાયક નથી. તેમના તરફ ધૃણા કે દ્વેષભાવ ન રાખતાં ઉપેક્ષા ભાવ ધારણ કરવો. તેને માધ્યસ્થ ભાવના કહેવાય છે.

એકવાર શરૂ કરેલું ધ્યાન એકક્ષણથી વધુ વખત સુધી સ્થિર રહેતું નથી, પણ જો સાધક આ ચાર ભાવનાઓથી ભાવિત થાય છે, તે લાંબ થયેલા ધ્યાનની પરંપરાને પુનઃ જોડી દેવા સમર્થ બને છે.

ધ્યાન વિધિ

વિધિપૂર્વક કરેલી ક્રિયા જ સફળ થાય છે. તેથી જો સાધક ધ્યાન કરવા ઇચ્છે છે, તેણે ધ્યાનની વિધિ પહેલાં જાણી લેવી જોઈએ. નિમ્નોક્ત જાતનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ.

૧ ધ્યાન માટે આસનનો કોઈ ખાસ નિયમ નથી. જે આસન સહેલાઈથી ઉપયોગમાં લેવાય, જેનાથી મન વધુમાં વધુ સ્થિર રહે, તે જ આસનનો ઉપયોગ કરવો યોગ્ય છે.

૨ ધ્યાન કરતાં બંને હોઠ બંધ રાખવા.

૩ આંખ ઉઘાડી ન રહે, ન પૂરી બંધ રહે. તેમને નાકના અગ્ર ભાગ પર સ્થિર કરવી

૪ ઉપરના દાંત નીચેના દાંતને સ્પર્શે નહીં તેમ રાખવા.

૫ મુખ પ્રસન્ન રાખવું.

૬ પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા સમસ્ત પ્રશસ્ત કાર્ય માટે યોગ્ય ગણાય છે, તેથી એ જ દિશામાં મુખ કરીને ધ્યાન કરવું.

૭ ધ્યાન વખતે મેરૂદંડ સીધો અને સુવ્યવસ્થિત રહેવો જોઈએ.

૮ પ્રમાદ દૂર કરવો.

૯ ધ્યાનની સિદ્ધિ માટે કોઈ પવિત્ર અને એકાંત શાંત સ્થાન પસંદ કરવું કે જ્યાં ઘોંઘાટ અને ચિત્તક્ષોભનું કારણ ન હોય.

૧૦ ધ્યાનનો અભ્યાસ કરનારે આહારની સાત્વિકતા અને શુદ્ધતાનું ધ્યાન રાખવું, પરિમિત ભોજન કરવું.

૧૧ બ્રાહ્મ મુહૂર્ત ધ્યાન માટે સૌથી અનુકૂળ સમય છે.

(૪) શુકલ ધ્યાન : સ્વ અને પરના ભેદ વિજ્ઞાનને સમજીને જ્યારે સાધક ધર્મ-ધ્યાનમાં સ્થિર થાય છે, ત્યાર પછી તે સાલમ્બનમાંથી નિરાલમ્બ ધ્યાનમાં પ્રવેશે છે. જે ધ્યાન ક્રિયા રહિત, ઇન્દ્રિયાતીત અને સ્વરૂપની સામે થાય છે, તેને શુકલ ધ્યાન કહે છે. કષાય રૂપ મેલ વિનાનું, વિકલ્પ વિનાનું ધ્યાન શુકલ ધ્યાન છે.

પૂર્વ વિષયક શ્રુતને આધારે મનની અત્યંત સ્થિરતા અને યોગનો નિરોધ શુકલ ધ્યાન કહેવાય છે. જે ધ્યાન આઠ પ્રકારનાં કર્મોને દૂર કરે છે અથવા જે શોકને નષ્ટ કરે છે તે શુકલ ધ્યાન છે. પરાવલંબન શુકલ એટલે નિર્મળ આત્મ સ્વરૂપનું તન્મયતા પૂર્વક ચિંતન કરવું તે શુકલ ધ્યાન છે. જે ધ્યાનમાં વિષયોનો સંબંધ હોવા છતાં વૈરાગ્યબળથી ચિત્ત બહારના વિષયો ઉપર ન જાય અને શરીરનું છેદન ભેદન થવા છતાં સ્થિર થયેલ ચિત્ત ધ્યાનથી લેશ માત્ર પણ વ્યુત ન થાય, તેને શુકલ ધ્યાન કહે છે.

શુકલ ધ્યાનના ચાર ભેદ

૧ પૃથક્ત્વ વિતર્ક સવિચાર : આત્મા યા પરમાણું આદિ કોઈ એક દ્રવ્યમાં ઉત્પાદ-વ્યય અને દ્રૌવ્ય અર્થાત્, દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયાર્થિક નય પ્રમાણે વિચાર તેમજ ચિંતન કરવું તેને પૃથક્ત્વ વિતર્ક સવિચાર શુકલ ધ્યાન કહેવાય છે.

૨ એકત્વ વિતર્ક અવિચાર : અર્થ વ્યંજન અને યોગના સંકેતો વિના એકે પર્યાય વિષયક ધ્યાન યા ચિંતનને એકત્વ વિતર્ક અવિચાર કહે છે.

૩ સૂક્ષ્મ ક્રિયા અનિવર્તી : કર્મ બંધન પૂરા કરી પૂર્ણતઃ શુદ્ધ આત્મા ચેતનાને અનાવૃત્ત કર્યા પહેલાં મનોયોગ, વચનયોગ અને સ્થૂલ-કાય-યોગનો નિરોધ ફરી લે છે. તે વખતે કેવળ શ્વાસોચ્છવાસની સૂક્ષ્મ ક્રિયા જ બાકી રહે છે, તે વખતે

સ્વ-સ્વરૂપમાં સ્થિત થવાથી ધ્યાનથી યોગોમાં જે સ્થિરતા આવે છે. ત્યાંથી કેવળી પાછા હઠતા નથી. તેથી તેને સૂક્ષ્મ ક્રિયા અનિવર્તી શુકલ ધ્યાન કહેવાય છે.

૪ સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતી : શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરેલ કેવળી બધા યોગોનો નિરોધ કરે છે. યોગોના નિરોધથી બધી ક્રિયાઓ નષ્ટ થઈ જાય છે, આ ધ્યાન હંમેશા બનેલું રહે છે. તેથી તેને સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતી શુકલ ધ્યાન કહે છે.

પૃથક્ત્વ વિતર્ક સવિચારી શુકલ ધ્યાન બધા યોગોમાં હોય છે. એકત્વ વિતર્ક અવિચારી શુકલ ધ્યાન કોઈ એક જ યોગમાં હોય છે. સૂક્ષ્મ ક્રિયા અનિવર્તી શુકલ ધ્યાન કેવળ કાય યોગમાં હોય છે. ચોથું સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતી શુકલ ધ્યાન અયોગીને જ હોય છે. છદ્મસ્થના મનને નિશ્ચલ કરે તેને ધ્યાન કહેવાય છે, અને કેવળી કાયને નિશ્ચલ કરે તેને ધ્યાન કહે છે.

શુકલ ધ્યાનના ચાર લક્ષણ.

- ૧ અવ્યથા : પરિષદ કે ઉપસર્ગોથી ડરી ધ્યાનથી અલિત થતા નથી.
- ૨ અસંભોહ : ગહન વિષયોમાં કે દેવાદિ માયામાં સંભોહ થતો નથી.
- ૩ વિવેક : આત્માને દેહથી લિન્ન અને સંયોગોને આત્માથી લિન્ન સમજે છે.
- ૪ વ્યુત્સર્ગ : નિઃસંગ રૂપથી દેહ અને ઉપધિનો ત્યાગ કરે છે.

શુકલ ધ્યાનના ચાર આલંબન

જિનમતમાં પ્રધાન ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, મુક્તિ આ ચારે આલંબનોથી જીવ શુકલ ધ્યાન પર ચડે છે.

- ૧ ક્રોધ ન કરવો. ૨ માન ન કરવું. ૩ માયા ન કરવી. ૪ લોભ ન કરવો.

શુકલ ધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષા.

- ૧ અનંત વર્તિતાનુપ્રેક્ષા : સંસાર અનંત છે એવી લાવના કરવી.
- ૨ વિપરિણામાનુપ્રેક્ષા : સંસારની પ્રત્યેક વસ્તુ પરિણમન શીલે છે એવી લાવના કરવી.

- ૩ અશુભાનુપ્રેક્ષા : સંસારની અશુભતાની લાવના કરવી.

- ૪ અપાયાનુપ્રેક્ષા : રાગ-દ્રેષાદિ દોષોનો વિચાર કરવો.

ઠાણાંગ સૂત્ર-૪

ધ્યાનના લેદ, પ્રકારનું વર્ણન પૂર્ણ થાય છે. ધ્યાનના મુખ્ય બે લેદ છે. દુર્ધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાન, આ ચાર ધ્યાનની વાત તમોએ વર્ણનથી સમજી છે. તેમાં

આર્તધ્યાન અને રૌદ્ર ધ્યાન એ બે દુષ્કર્મ છે. ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાન એ બે શુદ્ધ ધ્યાન છે. પેલા બે ધ્યાનનો ત્યાગ કરી ધર્મ અને શુદ્ધ ધ્યાન જ કરવા જેવું છે. એમનાથી જ સાધ્ય સિધ્ધ કરી શકાય છે.

આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાન અપ ધ્યાન કે પાપ ધ્યાન કહેવાય છે. શુદ્ધ ધ્યાન આ દેશ કાલમાં ન સંભવી શકે. આ કાળમાં તો માત્ર એક ધર્મધ્યાનનો જ આશ્રય છે. વર્તમાન જગતના માનવો અશાંત ઘણાં છે. ભૌતિકતાની ભરપૂર સામગ્રીઓ હોવા છતાં શાંતિ ક્યાંયે દેખાતી નથી. શાંતિની શોધ અનેક વિધ પ્રયોગોથી થઈ રહી છે. આજના વૈજ્ઞાનિક સાધનો પણ શાંતિના પ્રશ્નનું સમાધાન કરી શકતાં નથી.

અશાંત મનના માનવને ઉભો રાખી, જિનવાણી કહે છે કે તું મારે શરણે આવ ! ગીતાજીમાં કહ્યું છે કે સર્વાન્ પરિત્યજ મામેકં શરણં વ્રજ । સંસારની સઘળી માયાનો ત્યાગ કરી તું મારે શરણે આવ.

જિનવાણી આત્મ રસાયણનો સાગર છે. તેમાંનું એક સુંદર રસાયણ જેનાથી માનવ મનનું સમાધાન થાય છે. તેનું નામ છે ધ્યાન. આજે આપણે ધ્યાન વિષે જાણુ' હમણાં હમણાં પ્રત્યેક સમાજ અને ધર્મના લોકો ધ્યાન અને યોગ માર્ગે રસ લેતા થયા છે. મહાપુરૂષો પણ ધ્યાન માર્ગની વિવિધ સાધના બતાવી રહ્યા છે.

આપણે ત્યાં ઉત્તમ રસાયણ સમાન ધર્મધ્યાન છે. જેની ક્રિયા અને સાધના દ્વારા માનવ માત્રના મનનું સમાધાન થઈ જાય છે.

તમો જે કાર્ય પૈસાથી કે દવાથી સિધ્ધ નહિ કરી શકો તે ધ્યાન પ્રયોગથી કે સાધનાથી થશે. સાધુચર્યામાં ધ્યાન માટેનું કથન છે. પરંતુ સમાજની વચ્ચે રહેનારા સાધુ સાધકો માટે ધ્યાન એ પણ એક પ્રશ્ન બની ગયો છે. આજના અશાંત વાતાવરણમાં ધ્યાનની સમ્યક્ સિધ્ધિ દુર્લભ પણ બની જાય છે. છતાં ધ્યાન આત્મશાંતિના આહુક માટે પરમ આવશ્યક છે. સાંભળો ! ધ્યાન વડે રાજ્ય ચંદ્રાનને સિધ્ધત્વને પ્રાપ્ત કર્યું.

પૂર્વ ભારતમાં સુપ્રસિધ્ધ વૈશાલી નામની નગરી હતી ત્યાંના ચંદ્રાનન મહારાજ કર્મવીર, શૂરવીર અને ધર્મવીર હતાં. રાજ્ય રાજ્ય કર્મમાં જેવા શૂરવીર હતાં એવાં જ આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં ધર્મવીર હતાં. તેઓ પર્વની તિથિઓમાં પૌષધ વ્રત અંગિકાર કરી સાધના કરતાં હતાં.

अगारि सामाङ्ग यंगाङ्ग, सङ्गी काण फासए ।

पोसहं दुहओ पक्खं, एगराङ्गं न हावए ॥ ઉત્ત. ૫/૨૩

શાસ્ત્રકાર પણ કહે છે કે ગૃહસ્થ પણ શ્રદ્ધાવાન થઈ સામાયિકના અંગોને કાયાથી સ્પર્શે, અને પક્ષમાં પૌષધ કરે અને તેમાં એક પણ રાત્રિની હાની ન કરે.

પૌષધની સાધના આઠ પહોરની કરવાની હોય છે. મહારાજએ દિવસ તો સ્વાધ્યાય વગેરેની આરાધનામાં પસાર કર્યો. સાંજ પડી અને પક્ષ્મી પ્રતિક્રમણ કર્યું. રાત્રિ અમાવસ્યાની હતી. ૮૪ લાખ જીવોનીના જીવો સાથે ક્ષમાપના કરી રાજાએ સ્વાધ્યાય કર્યો. ભક્તિલાવના વડે જિન સ્તવના કરી જપ-જપમાં લાગી ગયા. એવામાં રાજાની દાસી પૌષધશાળાના ખંડમાં આવી, એક ખૂણામાં નાનો એવો દીપક પ્રગટાવી ગઈ. દીપકનો ઉદ્દેશ દાસીને મન અમાવસ્યાની રાત્રિ હોય રાજાને ધર્મધ્યાન કરતાં અશાતા ન ઉપજાવે એ જ હતો.

મહારાજ જપ-જપથી નિવૃત્ત થયા અને ધ્યાનની તૈયારી કરી. રાજાએ મનોમન નિર્ણય કર્યો કે જ્યાં સુધી આ સામેનો દીપક જલતો રહે ત્યાં સુધી મારે ધ્યાન કરવું. રાજા આવી વિશુદ્ધ લાવના વડે ધર્મધ્યાનમાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયા રાજા દંડવત ઉભા રહી સુસ્થિર અવસ્થાએ, શાંત મુદ્રા વડે આત્મસ્વરૂપના ચિંતનમાં ભેડાઈ ગયા.

મહારાજની ચિંતન ધારાનું પ્રથમ પદ હતું કોહું ? હું કોણ છું ? Who am I ? પોતાના આત્માને રાજાએ આ પ્રશ્ન કર્યો છે. “ તમે કોઈ દિવસે તમારા આત્માને આવો પ્રશ્ન પૂછો છો ખરા ? ” રાજાના અંતરથી જવાબ આવ્યો કે....

હું સ્વતંત્ર નિશ્ચલ નિષ્કામ, જ્ઞાતા દૃષ્ટા આત્મરામ.

હું કોણ છું ? તેના જવાબમાં કેટલો સુંદર ઉત્તર મળ્યો. હું સ્વતંત્ર છું. હું નિશ્ચલ-અડગ છું. હું નિષ્કામ-અવિષયી છું. હું જ્ઞાતાદૃષ્ટા સ્વરૂપ આત્મરામ છું. કેટલી સુંદર વિચારણા છે.

એક પહોર રાત્રી પસાર થઈ. દીવડો દીવેલના ખૂટવાથી જરા ડોલવા લાગ્યો, એવામાં તો દાસી દીવેલ લઈને આવી પહોંચી તેણે દીપકમાં દીવેલ ઉમેર્યું. ઝગમગતો દીપ ભેઈ, દાસી પ્રસન્ન બની આવી ગઈ. મહારાજએ દીપકની તેજસ્વી રોશની નિહાળી, ધ્યાનને આગળ વધાર્યું.

મહારાજ રાત્રિના બીજા પહોરમાં ચિંતન કરે છે.

मैं वह हूँ, जो है भगवान । भगवान जो है, वही मैं हूँ ।

રાજાની ચિંતન ધારામાં સ્વરૂપ દર્શન થાય છે. જે સ્વરૂપ ભગવાનનું છે. તે જ સ્વરૂપમાં હું છું. આત્માની અલૌકિક પરમાત્મ સ્વરૂપ શક્તિઓનું ચિંતન કરતાં બીજો પહોર થઈ ગયો. દાસી આવી અને દીવેલ પુરી ગઈ. ઝગમગતો દીપક વળી સ્થિર થયો અને રાજાએ ધ્યાનની મુદત વધારી. રાજાની ચિંતન ધારા વિશેષ વેગવંતી બની.

मैं रागी हूँ, तू वीतरागी है । मैं देही हूँ, तू विदेही है ।

તું ધ્રુવ હૈ, મૈં અધ્રુવ હૂં । મૈં મેદી હૂં, તું અમેદી હૈ ।

મારામાં ને લગવાનમાં નિશ્ચયથી અંતર નથી પરંતુ વ્યવહારથી અંતર જરૂર છે. મારામાં રાગ-દ્વેષ છે. પ્રભુ વીતરાગી છે. હું શરીરી છું. પ્રભુ અશરીરી છે. જગતના પદાર્થો નાશવાન છે. તેમાં માફ શું છે ? માફ પોતાનું જો કંઈ હોય તો માત્ર એક અનંત ગુણી આત્મા જ મારો છે. બાકી કશું જો માફ નથી. રાજા ધ્યાન વડે આત્માને નિર્માળ બનાવી રહ્યા છે. દાસી આવી અને દીપકને તેજસ્વી બનાવવા માટે દીવેલ પુરી આલી ગઈ.

રાજાની ચિંતન ધારાએ રાત્રિના ચાર પહોર પુરા કર્યા. દીપક ખુબાઈ ગયો. રાજાએ કાઉસગ્ગ મુદ્રામાં ઉભા રહી ધ્યાન કરેલું છે. હવે તેઓ ધ્યાન પૂર્ણ થતાં નીચે બેસવા જાય છે. પરંતુ પગ અકડાઈ જવાથી બેસી શકતા નથી. પગ તો થાંભલા જેવાં થઈ ગયા છે. રાજા નો સંકલ્પ તો દીપકના પ્રકાશ સાથેનો હતો.. દાસીએ તો દીપકમાં દ્રવ્ય તેલ પૂર્યું હતું પરંતુ રાજા તો દીપકનું નિમિત્ત લઈ ધ્યાન દ્વારા જ્ઞાનનું તેલ પૂરતા રહ્યા. રાજાની ધ્યાન ચિંતન ધારાએ કર્મ મેલને ધોઈ નાખ્યો. રાજા અષ્ટ કર્મને નષ્ટ કરી સર્વજ્ઞતાની સાથે આયુષ્ય પૂર્ણ કરી પરમ સિદ્ધિને પામી ગયા.

કહેવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે ધ્યાન વડે કર્મ રજૂ દૂર થાય છે. આત્મા પરમ વિશુદ્ધ બની સિદ્ધિના સાધ્યને સિદ્ધ કરી શકે છે. મહાબળમુનિ ધ્યાનની સાધના વડે તીર્થંકર ગોત્રની આરાધના કરી રહ્યા છે. પ્રત્યેક ભાઈ અને બહેનોએ દરરોજ થોડા સમયને માટે ધ્યાન તો અવશ્ય કરવું જોઈએ.

હવે આગળના બોલની સાધના કેમ થશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૫૩

તપ ! પાપના નાશ માટે

(ભાદરવા શુક ૧૧ તા. ૪-૬-૭૬ શનીવાર)

શાસ્ત્રકાર માનવ સમાજના કલ્યાણ માટે સિદ્ધાંતરૂપ વાણીનો પ્રકાશ કરી ગયા છે. આપણે ત્યાં જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રમાંથી લગવાન મલ્લિનાથનો અધિકાર આલી રહ્યો છે. મલ્લિનાથે પૂર્વ ભવમાં વીસ બોલની આરાધના કરી છે. આજે ચૌદમો બોલ તપ આલે છે. તપના વિષયમાં આગળના પ્રવચનમાં ઘણું ઘણું વિવેચન થઈ ગયું છે. છતાં તપ શા માટે કરવો જોઈએ તેનું વધારે સમાધાન કરીએ.

આર્યોની પાપ ભીરૂતા

આર્યવર્તના માનવો પાપભીરૂ હતાં. પાપ ન થઈ જાય તેના માટે તેઓ સાવધાન

રહેતા હતા. પાપ સંયોગોથી હંમેશા દૂર રહેતા હતા. કદાચ પાપ થઈ જાય તો તેનું નિવારણ કર્યા વગર તેને ચેન પડતું ન હતું. પાપભીરૂતા એ એક માનવનો સ્વાભાવિક ગુણ હતો. અને ત્યાં સુધી પાપના સંયોગમાં આવે નહિ કદાચ પાપ થઈ જાય તો તેને તેનો ડંખ રહ્યા કરતો હતો. તેના નિવારણ માટે શક્ય પ્રયત્ન કર્યા વિના પ્રાચે રહે જ નહિ.

આજની સ્થિતિ શું છે ? આજનો માનવ, પોતાનું પાપ જો કોઈએ ન જોયું હોય તો ખાદશાહની જેમ જીવે. આજે કોઈને પાપનો ભય રહ્યો નથી. પોતાના પાપને કોઈ જોઈ ન જાય અને કોઈ પોતાના પાપની વાત ન કરે, તેના માટે ભય જરૂર રહે છે. પરંતુ પાપનો ભય રહ્યો નથી.

તમે તમારા જીવનમાં જે કંઈ મોટા ગુન્હાઓ કર્યા હોય, ખરાબ કર્મો કર્યા હોય, તે તમને ડંખે છે ખરા ? આપણે તપને લાવવો છે જેથી આ વાત કડું છું. તમારા થઈ ગયેલા પાપો, કે જેને કોઈ જાણતું નથી. સિવાય જ્ઞાનીઓ અને તમે. એવા કેટલાં પાપો કર્યા છે કે જેની શુદ્ધિ માટે તમને ક્યારેય વિચાર આવે છે ખરા ?

પાપની સજા ક્યારે ?

જે પાપની સજા આ લોકમાં થઈ નથી કે થવાની નથી, તેને પાપ શા માટે માનીએ ? આવી વાત કરનારા આ દુનિયામાં ઘણાં છે. પરંતુ પાપની સજા અહીં નહિ તો પરલોકમાં લોગવવાની છે. તમે પરલોકને તો માનો છો કે નહિ ? અહીં જે કુળ લોગવાય છે, તે માત્ર આ જન્મનાં કર્મોનું જ કુળ લોગવાય છે ? જે પાપની સજાથી આ લોકમાં છુટી ગયા, તે પાપની સજા કદી પણ લોગવવી નહિ પડે એવું નથી. આ લોકમાં જેને જેને જે જે કામને માટે સજા લોગવવી પડે છે, તે તે કામને જ પાપકર્મ કહેવાય. એ સિવાય કોઈ પાપકર્મ જ નથી એવું નથી હોતું. પરંતુ કોઈ વાર એવું પણ બને છે કે આ લોકમાં કંઈ પણ એવું ખરાબ કામ નથી કર્યું, અને સાફ જ કામ કર્યું છે. છતાં કોઈવાર ઘણાંને સજા લોગવવાનો વખત આવે છે. તો એ સારા કામને પાપ માનવા ? નહિ. ત્યાં તો એમ જ કહેવું પડશે કે અમારા પૂર્વજીવના પાપના ઉદયે અમારે સજા લોગવવાનો સમય આવ્યો.

તમારા પાપો તમે કોઈને કહ્યાં છે ?

‘આપણે જે પાપ કરીએ, તેનું કુળ આપણે લોગવવું જ પડે.’ આવું માનનારાઓમાં તમે પણ છોને ? હાં. માની લ્યો કે આપણે કોઈ પાપ કર્યું અગર તો આપણાથી કોઈ પાપ થઈ ગયું. આ પાપથી શુદ્ધ થવા માટે કોઈ પ્રાયશ્ચિતાદિ કંઈપણ ન કર્યું તો એ પાપનું કુળ આપણે ક્યારેક તો લોગવવું પડે કે નહિ ? આ વાત તમે માનો છો કે નહિ ? જો હાં, તો પછી તમારા જીવનમાં તમારાથી કોઈ

પાપ થયા છે ખરા ? મોટી અનીતિ વગેરે, અરે ! મુંબઈગરાના પાપની શી વાત ? આ બધા પાપો ભલે, બીજા ન જાણે પરંતુ તમો તો જરૂર જાણો છો ને ? એ પાપો યાદ આવે તો હૈયાના હાલ શું થાય ? એવું ક્યારેય બન્યું છે ખરું કે તમોએ તમારા પાપ કોઈ સદ્ગુણની પાસે જઈ પ્રગટ કર્યા હોય ? તમારે એવો કોઈ વિશ્વાસુ માણસ છે કે જેની પાસે જઈ તમારા સર્વે પાપોને તમો કહી શકો ? નહિ, તો પછી, આ બધા પાપોને લઈ સુખે મરવાતું થશે કે દુઃખે ? ભલે ! તમારા પાપ કોઈને ન કીધાં હોય પરંતુ તમોને એ ડંખે છે ખરા ? આ જીવને એટલો પણ વિચાર નહિ આવે કે જો હું મારા પાપને શુદ્ધ નહિ કરું તો પરલોકમાં માફ શું થશે ?

પાપ શુદ્ધિ માટે તપ જોઈએ !

આપણાં દેશમાં અમુક વખતે પાપ શુદ્ધિ માટે ચાન્દ્રાયણ, કૃત્તિક મૃત્યુદન અને પાપમુહન નામના ઘણાં તપ ચાલતાં હતાં. ભૂતકાળના અને વર્તમાનના પાપોના નાશ માટે વિવિધ પ્રકારે લોકો તપ કરી શુદ્ધ બનતાં હતાં. આજે તપ તો કરાય છે પરંતુ તેમાં વિધિ અને વિવેક કેટલો છે. તે તો તમો સારી રીતે જાણો છો. પાપ ભીરૂ બન્યા વિના તપની સાચી ભાવના પ્રગટે નહિ.

તપ એ આત્મ શુદ્ધિની સંજીવની છે.

મરણ ક્યારે મટે ?

એક સમય એવો હતો કે લોકો મૃત્યુથી બહુ જ ડરતાં હતાં. મરણને દૂર કરવાં તપ કરતાં હતાં. મરણ ક્યારે મટે ? જન્મ મટે ત્યારે કે એમને એમ ? જન્મના મૃત્યા વગર મરણ મટે નહિ. જો મરણ ન હોય તો હવે નવો જન્મ ધારણ ન કરવો જોઈએ. આ વાત તમોને સમજઈ છે કે નહિ ? આ વાત સારી લાગતી હોય તો ‘કોઈના પણ જન્મમાં તમારાંથી નિમિત્ત ન બનાય તો સાફ.’ વિચારી લેજો કે કોના કોના માટે ક્યારે ક્યારે નિમિત્ત બન્યા છે. હવે ઉપયોગ રાખજો. મરણ ન જોઈએ તો જન્મ ન ધરો. જન્મ ન જોઈએ તો પરમ આદર્શ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરો.

મને માફ પાપ નહિ છોડે ?

પાપનો ડર, એ ગુણ બહુ જરૂરનો છે. તમારામાં છેને ! આજે પાપનો ડર કેટલા જણાંમાં છે ? અરે ! બીજાને પાપી કહેવા સૌ તૈયાર થઈ જાય પરંતુ પોતે જેવો પાપી છે, તેનો વિચાર કરે નહિ. ‘બીજાને ખોટા કહેવાનો મને હક્ક છે પણ કોઈ મને ખોટો કહી શકે નહિ.’ આવી માન્યતા ઘણે ચાલી રહી છે. તમો જો પ્રમાણિકપણે અને સમજપૂર્વક એમ કહો કે અમે એવા નથી. તો ઘણી ખુશીની વાત છે. તમે આજે તમારા અંતઃકરણને તપાસી લેજો. તમે ક્યારે પણ ગુસ્સામાં આવી બીજાઓને

એવું કહ્યું છે કે ‘તને તારૂં પાપ નહિ છોડે!’ પાપ કરતી વખતે આવો વિચાર આવે તો, જરૂર પાપથી બચી જવાય. હવે એમ કહેતાં શીખી જવું જોઈએ કે ‘મને મારૂં પાપ નહિ છોડે!’

દુઃખની સાથે પાપ યાદ આવે તો ?

માનવીય જીવનમાં ક્યારેક દુઃખ પણ આવે છે. આ દુઃખની શું કોઈને ઈચ્છા હોય છે ? નથી હોતી. છતાં દુઃખ ક્યાંથી આવીને ઉભા રહી જાય છે, આ જીવનમાં એવું કશું એ નથી કશું કે આ જીવને દુઃખ ભોગવવું પડે ! તો પછી ભૂતકાળમાં તો કશું હશે ને ? જમા કરાવ્યા વિના મળે નહિ. હવે એટલું યાદ રાખવું કે દુઃખ આવે ત્યારે પાપને યાદ કરી દેવા. હાં આ જીવે કેવા કેવા પાપ કર્યા હશે ?

ખાનપાનની સ્વચ્છંદતા એ તપસ્યાનું બાધક કારણ !

માણસને એમ થાય કે આ જીવનમાં મારે પાપથી દૂર રહેવું છે અને જો થઈ જશે તો શુદ્ધિ કરી દેવી છે. તો તેને પાપ સામેથી વળગવાં આવતાં નથી. વર્તમાન કાળના પાપો કરતાં આત્માને ભૂતકાળનાં પાપો વધારે લાગ્યા છે. ભૂતકાળના પાપો ન હોત તો તેવા પવિત્રાત્માને વર્તમાનમાં પાપની સંભાવના ન રહે.

પાપના નાશ માટે જ્ઞાની પુરૂષોએ તપનું વિધાન કશું છે. પરંતુ મોજલા માણસોને તપ શી રીતે થાય ? મુંઝઈ તો મોજલું શહેર છે. લોકો તો સવારે ઉઠે ત્યારથી તે ફરી સૂએ ત્યાં સુધી મુખમાં કંઈક તો નાખવું જ જોઈએ. કોઈ ડોક્ટર કે વૈદ્યને પૂછી તો જુઓ કે, ઉઠીએ ત્યારથી સુતા સુધીમાં ખા-ખા ને ચાવ ચાવ કરીએ અને લાવ લાવ થાય તો તેમાં આરોગ્યને કાંઈ વાંધો આવે કે નહિ ? અગાઉના સમયમાં પાન ને મુખવાસમાં ગણાતું. લોકો ભોજન કરી લઈ તુરત જ પાન ખાઈ લેતા. બહુ તો દીવાનખાનામાં જઈ ખાતાં પરંતુ મુખ સાફ કર્યા વિના કોઈ બહાર જતું નહિ. આજની સ્થિતિ કેવી છે ? લાઈ બહાર નીકળે એટલે જ પાન ચડાવે ખીડી અને સીગારેટ ચાલુ જ રહે. રસ્તે પાનની પીચકારી તો દૂર રહી ઉપરથી નીચે ઉતરતાં સીડી દાદરના ખુણા પાન પીચકારીથી ભર્યા હોય ! આ બધું રોગ અને ખીમારીનું કારણ છે. એવું ક્યારેય પણ વિચારો છો ? રસ્તે ચાલતા ખાતા-પીતાં જવું એ તો પશુનો સ્વભાવ છે. આજના માનવ પશુ જેવા લાગે છે. તમારા ખાન-પાનની સ્વચ્છંદતાએ રોગને નિમંત્રણ કરેલું છે. આવી વ્યસનોની કુટેવોની આદતોમાં તપશ્ચર્યા કેવી રીતે થઈ શકે ?

ધર્મ ખાવા-પીવામાં કે તપમાં ?

આર્યોના તપ જોઈને અનાર્યો આશ્ચર્ય કરતાં હતાં. એમને એમ થતું હતું કે આ લોકોની પાસે ખાવા-પીવાનું તો ઘણું છે, છતાં પણ આવી રીતે એ તપ કેમ

કરે છે ? ભારતીય સંસ્કારો જ કંઈ જુદાં હતાં. ખાવા-પીવાની પંચાતમાં પડે તે હીણું ગણાતું હતું. ભોજનને શરીરને નભાવવા માટે જ ગ્રહણ કરતાં હતાં. ખાવા-પીવાની વધારે પડતી વાતમાં તુચ્છતા જ મનાતી તેથી ખવરાવવા-પીવારાવવામાં ઉદાર હતાં. આજે એ તુચ્છતા વધી ગઈ તેથી પેલી ઉદારતા ભાગી ગઈ છે. આપણું લક્ષ્ય છે, આત્મ સ્વરૂપની શુદ્ધિ, પરમપદની પ્રાપ્તિ. ધર્મ શામાં છે ? ખાવા-પીવામાં કે તેને છોડવામાં ? કંઈક વિચાર કરજો. એક પેટના માટે આ જીવે કેટલા પાપ કર્યા છે ? માની લ્યો કે પેટ ન હોય તો ! પાપ વધે કે ઘટે ? ઘટે. તો પેટને ઓપરેશનથી કાઢી નાખશું ? ના, ના. તો તો મરી જઈએ. તો હવે શું કરવું ? પેટ રાખવું છે અને પાપ કરવું નથી તો ભોજનની મર્યાદા કરવી પડશે આહારનો ત્યાગ કરવો પડશે. તમો સમજ્યા ને ? એટલે તપ કરવાનો. તમે પેટ માટે ખાવ કે જીભ માટે ? જીભે પેટની કેવી સ્થિતિ કરી છે ?

રોગાનુ' ઉત્પત્તિ સ્થાન પેટ છે.

જીભને ગમે તેવું ખાવું કે પેટને ફાવે તેવું જમવું ? વિચારીને જવાબ આપશો ! બાલીને ફરી જશો નહિ. પુરાણ સમયમાં લોકો બે વખત સાત્ત્વિક ભોજન લેતા હતા. ભોજનકાળમાં સમયની મર્યાદા ન હોય તો પાચન થાય નહિ અને રોગનો જન્મ થાય. ભૂખ લાગે ત્યારે જમવું જોઈએ કે ભોજન જોઈને જમવું જોઈએ ?

ભૂખને તરસને સમજો. તેને સહેતા પણ શીખો. આપણાં દેશમાં કેવા કેવા મહાત્મપત્નીઓ થઈ ગયા છે. જેઓ મહીનાઓ સુધીની તપસ્યાઓ કરતાં હતાં. શું તેમને પેટ ન હતું ? એમ નથી તેઓએ ભૂખને સહન કરતાં શીખેલું. તેઓને મોક્ષ સાધવો હતો. તેઓ જીવ્યા ઘણું અને ખાધું થોડું. કેટલો કાબુ હશે ? આપણે મોક્ષ મેળવવો હોય તો તપને કરવો પડશે.

એ પેટ ઉપર મર્યાદા કરી તપ કરવામાં નહિ આવે તો રોગ થશે અને તાવની બિમારીથી પછી લાંઘણુ-ભૂખ્યા રહેવું પડશે. ભોજનનો સંયમ ન કરવામાં આવે તો એક દૃષ્ટિએ પેટ ઉપર સળ ગણાય ને ? આજે ખાન-પાનમાં સંયમ જેવું કંઈ રહ્યું નથી. માણસ જેવો માણસ, ખાવા-પીવામાં આટલો બધો અસંયમી બની જાય, તે અધમતા નથી ?

તપ એટલે ઈચ્છાઓનો નિરોધ !

આત્માને લાગેલાં કર્મોને જે તપાવે, એનું નામ તપ. શરીરને જ તપાવે તે તપ નહિ. તપનું લક્ષણ છે કે ઇચ્છાનિરોધસ્તપઃ ઈચ્છાનો જે નિરોધ તેનું નામ તપ. વધેતી જતી ઈચ્છાઓને રોકવી. ઈચ્છા માત્રનો નિરોધ કરવો. એ તપ ! તેમાં ખાવાની ઈચ્છાઓને રોકવી, એ તપ તરીકે વિશેષ રૂઢ છે. જ્યાં સુધી ભૂખને સહી

શકાય ત્યાં સુધી સહેવું. અને ભૂખ જ્યારે અસહ્ય જ બની જાય ત્યારે જમવું, ખાવું કરવાનો વિચાર છે ? અરે, ભૂખને સહેવાની વાત તો દૂર રહી. પરંતુ ભૂખ લાગ્યા વિના જમવું નહિ અને જમવું ત્યારે રસ માણવાને માટે જ જમવું નહિ પણ માત્ર ભૂખના દુઃખને શમાવવાને માટે જ જમવું. આવો વિચાર કરશોને ? જો આવી રીત કેળવશો તો તપ ગુણને જરૂર પ્રગટાવી શકશો. તપશ્ચર્યા જરૂર કરી શકશો.

તપના બાર ભેદ છે. તે સંબંધી ઘણું કહેવાઈ ગયું છે.

સાધુઓને આહાર કરવાના છ કારણો

સાધુઓએ ધર્મધ્યાન, શાસ્ત્રાધ્યયન અને સંયમની રક્ષા માટે જ આહાર કરવો જોઈએ. વિશેષ કારણ વિના આહાર કરનાર સાધુ આસૈષણ્યાના દોષના અકારણ ભાગી બને છે. શાસ્ત્રમાં આહારના છ કારણો બતાવ્યા છે. સાંભળો ! જરૂર યાદ રાખો.

તદ્યાય પોરિસીય, મત્તં પાણં ગવેસય ।

છઠ્ઠં અન્નતરાય, કારણમ્મિ સમુદ્ધિય ॥ ઉત્ત. ૨૬/૩૨

વેયણ વેયાવચ્ચે, ઇરિયાદ્દાય ય સંજમટ્ઠાય ।

તદ્ પાણવત્તિયાય, છટ્ઠં પુણ ધમ્મ ચિન્તાય ॥ ઉત્ત. ૨૬/૩૩

૧ વેદના : ક્ષુધા વેદનીયની (ભૂખની) શાન્તિ માટે.

૨ વૈયાવચ્ચ : પોતાનાથી મોટા એવાં આચાર્યાદિની સેવા માટે.

૩ ઇરિયાપથ : માર્ગાદિની શુદ્ધિ માટે (ખાધા વિના આંખે અંધારા આવતા હોય તો તે મટાડી ગમન કરી શકાય તો માટે).

૪ સંયમાર્થ : પ્રેક્ષાદિ સંયમની રક્ષા માટે.

૫ પ્રાણુપ્રત્યાર્થ : પોતાના પ્રાણની રક્ષા માટે (જીવન નિલાવવા માટે).

૬ ધર્મ ચિંતનાર્થ : શાસ્ત્રના વાંચન આદિ ધર્મનું ચિંતન કરવા માટે.

સાધુઓને આહાર ત્યાગ કરવાના છ કારણો

નીચેના છ કારણોથી સાધુ આહારનો ત્યાગ કરે અને શિષ્ય વગેરેને શાસનનો ભાર સોંપી સંલેખના દ્વારા શુદ્ધ બની યાવજીવ આહારનો ત્યાગ કરે.

નિગ્ગન્થો ધિદ્ધમ્મત્તો, નિગ્ગન્થી વિનકરેજ્જ છઠ્ઠિં ચેવ ।

ઠાણેહિં ઉ દ્ધમેહિં, અણદ્ધકમણાહિં સે હોદ્ધિ ॥ ઉત્ત. ૨૬/૩૪

આયંકે ઉવસમે, તિતિક્કવયા વમ્મચેર ગુત્તીસુ ।

પાણિદયા તવહેં, સરીર વાચ્છેયણદ્ઠાય ॥ ઉત્ત. ૨૬/૩૫

૧ આંતક :-રોગ અસ્ત બનવાથી.

૨ ઉપસર્ગ- રાજ, સ્વજન, દેવ, તિર્થંચ આદિ દ્વારા ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત થતાં.

૩ બ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ-બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે.

૪ ગ્રાણી અનુક્રમ્યા-ગ્રાણી, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વનની રક્ષા માટે.

૫ તપો હેતુ-તપ કરવા માટે.

૬ સંલેખના-અંતિમ સમયે સંધારો કરવા માટે.

શરીર અને કર્મેને તપાવવા તે તપ. જેમ અગ્નિમાં તપાવેલ સોનું નિર્મળ અને શુદ્ધ બને છે. તે પ્રમાણે તપ રૂપ અગ્નિથી તપેલ આત્મા કર્મ મળથી રહિત થઈ શુદ્ધ સ્વરૂપ બની જાય છે.

પૂર્વોપાર્જિત કર્મોનો ક્ષય કરનાર બાહ્ય અને આભ્યંતર લેહવાળો આત્માનો વિશેષ વ્યાપાર તપ કહેવાય છે.

તપ એ મોક્ષનો માર્ગ છે.

નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તદા ।

एयं मगमणुप्पत्ता, जीवा गच्छन्ति सोग्गई ॥ ઉત્ત. ૨૮/૩

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપે એ ચારેય મળીને જ મોક્ષમાર્ગ છે. જુદા જુદા નહિ. જ્ઞાન દ્વારા આત્મા જીવાદિ તત્ત્વોને જાણે છે. દર્શન દ્વારા તેના ઉપર શ્રદ્ધા કરે છે. ચારિત્રની સહાયતાથી આવતાં નવીન કર્મેને રોકે છે. તપ દ્વારા પૂર્વ સંચિત કર્મેનો ક્ષય થાય છે.

તપ વિષે પ્રભુ મહાવીરની આજ્ઞા

वलं धामं च पेहाए, सध्धामारोगमप्पणो ।

खेत्तं कालं च विन्नाय, तहप्पाणं निजुंजए ॥ દશ. ૮/૩૫

તમારું બળ અને દૃઢતા, શ્રદ્ધા અને આરોગ્ય દેખીને તથા ક્ષેત્ર અને કાળ જાણીને તે અનુસાર આત્માને તપશ્ચર્યાદિમાં જોડો.

इह आणाकंखी पंडिए अणिहे एगमप्पाणं सपेहाए धुणे सरीरंग ।

આચારાંગ. શ્રુ. ૧-૪-૩-૪

સત્પુરુષોની આજ્ઞાનું પાલન કરવાને ઈચ્છતો પંડિત પુરુષ આત્માને એકલો સમજી અમોહભાવથી શરીરને તપથી ક્ષીણ કરે.

પક્ષીની જેમ કર્મરજને દૂર કરો.

સઝળી જહ પંસુ ગુણિયા, વિહુણિય ધંસયઈ સિયં રયં ।

एवं दविओवहाणवं, कम्मं खवइ तवस्सि माहणे ॥

સૂચ. શ્રુ. ૧-૨-૧-૧૫

જેમ શકુનિકા નામની પક્ષિણી પોતાના શરીરમાં લાગેલી રજને પાંખ ફેંકી દૂર કરે છે, તેમ જિતેન્દ્રિય અહિંસક તપસ્વી અનશન આદિ તપ કરી પોતાના આત્મ પ્રદેશને લાગેલાં કર્મો ખંખેરી નાખે.

जं किंचुब कम्मं जाणे, आउक्खेमस्स अप्पणो ।

तस्सेव अन्तराखिप्पं, सिक्खं सिक्खेज्ज पंडिए ॥

સૂચ. શ્રુ. ૧-૮-૧૫

પંડીત પુરૂષ કોઈ પણ રીતે પોતાના આયુષ્યનો ક્ષયકાળ બાણે તો તેની પહેલા શીઘ્ર સંતોષનારૂપ શિક્ષાને ગ્રહણ કરે.

खवेत्ता पुण्वकम्माई, संजमेण तवेण य ।

सच्च दुक्खपहीणट्ठा, पकमन्ति महेसिणो ॥ उत्त. ૨૮/૩૬

મહર્ષિઓ સંયમ અને તપ દ્વારા પૂર્વ કર્મોના ક્ષય કરી, સર્વ દુઃખોથી રહિત એવું જે શોધપદ છે. તેને માટે પ્રયત્ન કરે છે.

तव नारायजुत्तेणं, भित्तूणं कम्मकंचुयं ।

मुणी विगय संगामो, भवाओ परिमुच्चए ॥ उत्त. ૮/૨૨

તપરૂપી બાણથી સંયુક્ત મુનિ કર્મરૂપી કવચને લેદીને કર્મ સાથેના યુધ્ધનો અંત લાવે છે અને ભવ પરંપરાથી મુક્ત થાય છે.

હમણાં હમણાં જૈન સંઘોમાં અપૂર્વ સંખ્યામાં તપશ્ચર્યાઓ થાય છે. આજે અક્રૂમ અને અક્રૂઈની તપસ્યા તો સાધારણ ગણાય છે. નાની ઉંમરે લોકો તો માસખમણ જેવી કઠિન તપશ્ચર્યા ખૂબ જ સુખ શાતાથી કરે છે.

તપશ્ચર્યા કરાવનારા ત્યાગી જનોએ તપસ્યા માટે કોઈ જાતનું પ્રલોભન આપવું ન જોઈએ. કરનારે કોઈ લાલચ કે કામનાથી તપ કરવો ન જોઈએ. પરંતુ પ્રભુ મહાવીરે કહ્યું તેમ માત્ર નિજ્જરઙ્ગિયાપ તવ મહિદ્વિજ્જા । કર્મ નિર્જરા માટે તપ કરવો જોઈએ. મહાબળમુનિ ચૌદમાં બોલની આરાધના કરતાં ઘણી આકરી તપશ્ચર્યા કરી રહ્યા છે. હવે પંદરમાં બોલની સાધના શું છે ? તેના લાવલેદ અવસરે ફેલાવો,

સુપાત્રનું સ્વાગત એટલે દાન !

(ભાદરવા સુદ ૧૨ તા. ૫-૬-૭૬ રવિવાર)

વિશ્વવંદનીય જગત પિતા ભગવાન મહાવીર ત્યાગ ધર્મનો મહિમા ફરમાવી ગયા છે. ભગવાન મહિલાનાથ પૂર્વભવમાં વીસ બોલની આરાધના કરતાં પંદરમાં બોલે ક્ષિપ્રાપ એટલે ત્યાગ ધર્મનું પાલન કરી રહ્યા છે. શાસ્ત્રકાર ત્યાગ માટે દાન ધર્મનું મહત્ત્વ સમજાવે છે.

ધર્મના ચાર ભેદ : દાન, શીલ, તપ અને જાપ, તેમાં પ્રથમ દાન છે.

દાન : સ્વ અને પર ઉપકાર માટે અર્થી એટલે જરૂરિયાતવાળા પુરૂષને જે આપવામાં આવે છે. તેનું નામ દાન કહેવાય છે. દાનના અનેક પ્રકાર છે. તેનું પાલન કરવું તેનું નામ દાન ધર્મ કહેવાય છે.

દાનના ચાર પ્રકાર

૧ જ્ઞાનદાન જ્ઞાન શીખવવું, શીખનાર અને શીખવનારને સહાયતા કરવી તે જ્ઞાનદાન છે. જ્ઞાનદાન વડે વ્યક્તિ પોતાની બુદ્ધિનો વિકાસ કરી સ્વાવલંબી બનશે. જ્ઞાનથી તે વ્યક્તિ સદાને માટે બીજાની દયાને પાત્ર નહિ રહે. તે પોતાના જીવન માટે સ્થિર બનશે. આ તો વ્યવહારની વાત થઈ. સ્વામી ભાઈની ભક્તિ થઈ. પરંતુ આપણે તો મોક્ષમાર્ગની ગવેષણા કરવી છે. જેથી આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની જરૂર છે. ભૌતિક જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી આ જીવે સુખ શાંતિને મેળવ્યા નથી. તેને જરૂર છે આત્મીય જ્ઞાનની. જેના વડે સંસારના અનંત દુઃખોને બાણી શકે, સમજી શકે, તેને દૂર કરવાને પ્રયત્નશીલ બની શકે.

આધ્યાત્મિક જ્ઞાન એ સંસારની સમસ્યાઓનું સમાધાન કરનારું જ્ઞાન છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિએ દુઃખનો નાશ કરવો હોય તો જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ.

આવા આધ્યાત્મિક જ્ઞાન માટે જે વ્યક્તિ પોતાના તન-મન-ધન અને જ્ઞાનનો સદુપયોગ કરે છે. તે જીવન ધન્ય બનાવી જાય છે.

જ્ઞાન દાનના ઉત્તમ પાત્રો

જ્ઞાન દાન માટે આપણે ત્યાં જૈનશાળાઓ છે. જેમાં બાળકોને જૈન ધર્મનું આધ્યાત્મિક જ્ઞાન મળે છે. ગૃહજીવનના ધાર્મિક આદર્શોની શીક્ષા મળે છે. સંસ્કાર સિંચવું ઉત્તમ સ્થાન જૈનશાળા છે. આપણાં સમાજની બેનો માટે ધાર્મિક

મહિલામંડળો ચાલે છે. જેમાં બેનો ધાર્મિક જ્ઞાન વડે સશક્ત બને છે. આપણા સમાજની માતા ધર્મશીલા હશે તો તેમના સંતાનો ધર્મ જ્ઞાનથી સુસંસ્કારી બનશે. ધર્મ જ્ઞાન વડે માતાઓના ગૃહ કલેષોનું સમાધાન થશે. ત્યાગ અને વૈરાગ્ય લાવનારો ઉદયમાં આવશે. જેથી આવા ધર્મ મહિલામંડળોને સુસ્થિર કરવા અવશ્ય દાન કરવું જોઈએ.

શ્રમણી વિદ્યાપીઠ—આજે પુરૂષો કરતાં બેનો વધારે ધર્મ કરતી જોવા મળે છે. ભદ્રસ્વભાવી બેનો ધર્મ સંસ્કાર વડે સંસારથી ઉદાસીન બની ત્યાગ-વૈરાગ્યને અપનાવી દીક્ષિત થવા ચાહે છે. આવી મુમુક્ષુ બેનો અને નવદીક્ષિત સાધ્વીજીઓ માટે જ્ઞાન દાનની પરમ આવશ્યકતા ગણાય છે. શાસનનો ઉદ્ધાર અને ધર્મનો વિકાસ જ્ઞાન વડે જ થશે. જેથી ચતુર્વિધ સંઘને જ્ઞાન માર્ગે દૃઢ બનાવવો એ વાત પરમ જરૂરની છે.

આજે ઘાટકોપર સંઘમાં શ્રમણી વિદ્યાપીઠનું સંચાલન ધણું જ સુંદર છે. ક્ષાત્રેક વર્ષથી આ જ્ઞાન દાન સંસ્થા આત્મવિકાસનું ઉત્તમ કાર્ય કરી રહેલ છે. જેમાં ધણું સાધ્વીજીઓ અને વૈરાગી બેનો પંચવર્ષીય શાસ્ત્રો, ગ્રન્થો અને સાહિત્યનો અભ્યાસ કરે છે. આવી સંસ્થાઓ ભારતના ચારે ભાગમાં ખોલવાની જરૂર છે.

૨ અભયદાન—હુઃખથી અને મૃત્યુથી ભયભીત થયેલા જીવોને ભય રહિત કરવા તે અભયદાન છે. કોઈને ભયની સ્થિતિમાં મુકવો નહિ તે અભયદાન છે. તેમજ બીજાઓ દ્વારા ભયની સ્થિતિમાં મૂકાયેલા અથવા તો કોઈ પણ રીતે મરણોન્મુખ થતા વ્યક્તિની પોતાની શક્તિ પ્રમાણે રક્ષા કરવી, તેની ઉપર કંઈપણ રાખવી, ક્યા ભાવ બતાવવો, આ બધું અભયદાન કહેવાય છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે દાનાણ સેદ્ધઃ અમયપ્પચાણં દાનોમાં શ્રેષ્ઠ અભયદાન છે.

૩ સુપાત્રદાન (ધર્મોપકરણદાન) છકાયના આરંભથી નિવૃત્તિ, પાંચ મહાવ્રતધારી સાધુઓને આહાર, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ ધર્મસહાયક ધર્મોપકરણ દેવું તે સુપાત્રદાન છે. તેનું બીજું નામ ધર્મોપકરણ દાન છે. એક સમજવા જેવી વાત છે કે જૈનોમાં ધર્મની અનેક શાખાઓ અને ગચ્છ સંપ્રદાયો છે. તેના સંચાલક ધર્મગુરુઓ પણ છે. સુપાત્રદાન માટે યોગ્ય પાત્ર કેને ગણવા? સૌ પોતપોતાના ધર્મગુરુને સુપાત્ર અને યોગ્ય સાધુ ગણવામાં આવે છે, તો પછી બીજા સાધુઓ સુપાત્ર ને યોગ્ય ખરા કે નહિ? અથવા અન્ય ગચ્છ સંપ્રદાયના સાધુઓ તમારે ઘર આવે તો તેને દાન આપો કે નહિ? હાં, જરૂર દઈએ, તો તે દાન કયું? કહેવાય? બોલો, શું જવાબ આપશો? મહારાજ સાહેબ! જુઓ, સાંભળો! પોતાના ગુરુને આપવું તે સુપાત્ર દાન છે અને બીજા ધર્મગુરુને આપવું તે અનુકરણ દાન કહેવાય છે. વાહ, તમે ઘણી સારી વાત કરી. પરંતુ તમારા જેવી વાત કરનારા કેટલા?

૪ અનુકર્યા દાન—અનુકર્યાને પાત્ર દીન, અનાથ, રોગી, સંકટમાં સપડાયેલા વ્યક્તિઓને અનુકર્યા લાવથી દાન આપવું તે અનુકર્યા દાન કહેવાય છે.

દાનના બીજા પાંચ બે પ્રકાર બતાવ્યા છે. ૧ ઉચિતદાન ૨ કીર્તિદાન.

ઉચિતદાન—ભાઈ, સગાંબહાલા અને મિત્રોને આપવામાં આવતા દાનને ઉચિત દાન કહેવાય છે.

કીર્તિ દાન—ભાટ, ચારણ—ખારોટને આપવામાં આવતું તેમજ કોઈ પણ સંસ્થામાં પોતાનું નામ રહે તકતી, શીલાલેખ, સ્ટેચ્યુ, ફોટા વગેરે રાખવાના ઉદ્દેશે જે દાન આપવામાં આવે છે, તેને કીર્તિ દાન કહેવાય છે.

દાનથી થતાં લાભ અને ફળ

પાત્રે ધર્મ નિબન્ધનં તદપરે પ્રોઘ્નદયા રવ્યાપકં ।

મિત્રે પ્રીતિ વિવર્ધકં રિપુજને વૈરાપહાર ક્ષમં ।

મૃત્યે ભક્તિ ભગવદ્દં નરપતૌ સન્માન પૂજાપ્રદં ।

મદ્રૂદાદૌ ચ યશસ્કરં વિતરણં નક્ષાપ્યહો નિષ્ફલમ્ ॥

પાત્રમાં આપેલું દાન ધર્મનું કારણ બને છે. કુપાત્રમાં આપેલું દાન ઉચ્ચ દયાને જણાવનારું છે. મિત્રને આપેલું દાન પ્રીતિમાં વધારો કરે છે. શત્રુને આપેલું દાન વૈરનો નાશ કરે છે. નોકર-ચાકરને આપેલું દાન ભક્તિ-ભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. રાજાને આપેલું દાન સન્માન અર્પણ કરાવે છે અને ભાટ-ચારણ ને આપેલું દાન કીર્તિને આપનારું થાય છે. અહો ! દાન કોઈપણ ઠેકાણે નિષ્ફળ તો નથી.

શ્રાવકોના દ્વાર સદા ખુલ્લા હોય !

નેવ દારં પિહાવેહ, મુંજમાણો સુસાવઓ ।

અણુકમ્પા જિર્ણિદેહિં, સઙ્ગદાણ ન નિવારિયા ॥

જમતી વખતે સુશ્રાવક બારણું બંધ કરે નહિ. શ્રાવકો માટે અનુકર્યા દાન જિનેશ્વર દેવોએ નિષેધ્યું નથી.

દેયં સ્તોકાદપિ સ્તોકં, ન વ્યપેક્ષ્યો મહોદયઃ ।

ઈચ્છાનુસારિણી શક્તિઃ કદા કસ્ય મવિષ્યતિ ॥

થોડામાંથી થોડું પણ આપવું. મહાન ઉદયની અપેક્ષા રાખવી નહિ. કારણ કે ઈચ્છા અનુસાર દાન આપવાની શક્તિ કોને ક્યારે થશે ?

દાનનું મહત્વ

ધર્મસ્યાદિ પદં દાનં, દાનં દારિદ્રનાશનમ્ ।

જનપ્રિયકરં દાનં, દાનં સર્વાર્થસાધનમ્ ॥

ધર્મનું પ્રથમ પગથિયું દાન છે. દાનથી દારિદ્ર નાશ થાય છે. મનુષ્યોને ખુશ કરનાર દાન છે. દાન બધા અર્થોને સાધી આપનારું છે.

કરુણાગોચરે પુનરાપન્નાનામનુકમ્પયા દદ્યાદપિ । યતઃ ઉક્તં-સન્વેહિં પિ જિણેહિં દુજ્જય જિય રાગદોસમોહેહિં સત્તાણુકંપણદૂઠા દાણં ન કહિં વિ પહિસિધ્ધં ।
આવશ્યક પ્રહૃદ્વૃત્તિ.

કરુણા કરવા લાયક મનુષ્યોને અનુકમ્પા બુદ્ધિથી દાન આપી શકાય ખરૂં, કારણ કે કહ્યું છે કે દુર્જય રાગ-દ્વેષ અને મોહને છૂતનારા એવા જિનવરોએ પ્રાણીઓના અનુકમ્પા દાનનો નિષેધ કદી કર્યો જ નથી.

દાન એ કોઈપણ પ્રસંગમાં હિતકર જ છે. શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, આસ્થા અને અનુકમ્પા એ સમક્રિતના પાંચ લક્ષણો છે અનુકમ્પા એ તો સમક્રિતને જણાવનારું ચિન્હ છે.

એક વાત જરૂરની છે કે સુપાત્રમાં કુપાત્રની બુદ્ધિથી અને કુપાત્રમાં સુપાત્ર બુદ્ધિથી આપવામાં આવતું દાન નુકશાન કરનારું થાય છે. જેથી દાન નુકશાન કરનારું છે, એમ નહિ પરંતુ સુપાત્ર અને કુપાત્રના વિભાગોનો અવિવેક જ પાપમાં કારણ ભૂત થાય છે. શાસ્ત્રકારો પાત્ર અને અપાત્રની વિચારણા પણ મોક્ષક્રમ માટે જ કરવાનું ફરમાન કરે છે. કહ્યું છે કે....

इयं मोक्षफले दाने, पात्रापात्र विचारणा ।

दया दानं तु सर्वज्ञै-नं क्यापि प्रतिपिध्यते ॥

મોક્ષક્રમ છે જેનું એવા જ દાનમાં પાત્ર અપાત્રની આ વિચારણા છે. દયા, દાન તો સર્વજ્ઞોએ કોઈ ઠેકાણે પણ નિષેધ્યા જ નથી. શક્તિ હોય, પૈસા હોય, દ્રવ્યો હોય પરંતુ દાનની કળા ન હોય કે આવડત ન હોય તો દાનનો લાભ કેવી રીતે મળે ? લાખો રૂપિયા વાપરે કે પછી વેડફી નાખે, તેને દાન કહેવાતું નથી. દાનની કળાવાળો થોડા ત્યાગથી જે લાલ મેળવી જાય છે, તે હબરો કે લાખો રૂપિયા દેનાર પણ લાલ મેળવી શકતો નથી.

यहाँ डी ये भआ है, जाना और जिलाना ।

ભૂખેડો દાલ રોટી, નંગે કો કુછ ઓઢાના ।

સો ઈસ ઘડી ઉઠાલે, જો હૈ તુજકો ઉઠાના ।

ગાફિલ ઈસ ગલિમે, ફિર તુજકો નહિ આના ॥

કવિ કહે છે કે હે માનવ ! આ જીવંતીની મજા જ એ છે કે તારી પાસે છે તો ખા અને ખીજને ખવરાવ. આ દુનિયામાં આવ્યો છો તો, તારી જાતને ઉચી ઉઠાવી લે, ભૂખ્યાને દાળ રોટી અને નગ્ન ને કપડાં આપી અવસરને સાધી લે પછી ક્યારે આ સમય મળશે, તેનો કોઈ ભરોસો નથી.

ધનની ત્રણ ગતિ થાય છે.

દાનં મોગો નાશસ્તિસ્ત્રોગતયો ભવન્તિ વીત્તસ્ય ।

યો નદદોતિ ન મુંક્તેતસ્ય તૃતીયા ગતિ ભવતિ ॥

ધનની ત્રણ ગતિ બતાવી છે. દાન લોગ અને નાશ. આ ત્રણ રીતે ધન વપરાય છે.

૧ ઉત્તમ ગતિ—ધનને દાન, પુણ્ય કે પરોપકારના માર્ગે વાપરવું.

૨ મધ્યમ ગતિ—પોતાના માટે વાપરવું.

૩ કનિષ્ઠ ગતિ—સંગ્રહી રાખવું. જેનાથી નાશ થાય. તેવી રીતે તે કનિષ્ઠ છે.

દાનનાં પાંચ ભૂષણ

આનન્દાશ્રુણિ રોમાંચો, બહુમાનં પ્રિયવચઃ ।

કિં ચાનુ મોદના કાલે, દાન ભૂષણ પંચકમ્ ॥

૧. દાન આપતી વખતે આનંદના આંસુ આવી જાય. ૨. રોમાંચ થઈ આવે એટલે ઘણી ખુશી થઈ જાય. ૩ સાચી વ્યક્તિ પ્રત્યે બહુમાન થાય. ૪ દાન દેતી વખતે પ્રિય વચન બોલવા કોઈને ખરાબ લાગે તેવું બોલવું જ નહીં. ૫ દાન દઈએ રૂડું જાણે. મને મહા લાભ થયો એવા ભાવ કેળવે. દાન કરતી વખતે આ પાંચ પ્રકારના ભૂષણને જાળવી લે તેવું દાન મહા દાન બની જાય છે આ પાંચે ભૂષણને મહા લાભ મેળવવો હોય તો દાનના પાંચ દૂષણને દૂર કરવા જોઈએ. જ્ઞાની પુરૂષો કહે છે કે.

દાનનાં પાંચ દૂષણ

અનાદરો વિલંબશ્ચ, વૈમુક્ષ્યં વિપ્રિય વચઃ

પશ્ચાતાપશ્ચ પંચામી, સદ્ દાનં દૂષયન્ત્ય હો ॥

૧ દાન આપે છે પરંતુ સામી વ્યક્તિ પ્રતિ આદર નથી. આપતાં આપતાં કહે છે “આવાને આવા હાલી નીકળ્યા છે.” આદર વગર લાગે વાપરી નાંખે તેની કિંમત શું ? ૨ થકવી થકવીને આપે ઘેર યા ઓફીસે ધકકા ખવરાવી ને પછી આપે, ઘણી રાહ જોવાવ્યા પછી આપે. આપણા સમાજમાં દાન લખાવનારા ઘણાં છે. પરંતુ લખાવેલ રકમ લેવા તમારે ત્યાં આવે, તો શું તુરત જ આપીદોને ? કેટલા ધક્કા ખવરાવો ?

ઘણાં તો લખાવી જાણે, દેવા તૈયાર ન થાય. કોઈ વ્યક્તિ એમ પણ કહે છે કે અમે ન લખાવીએ તો તમારો ફાળો શરૂ ન થાય. એટલે શરૂ કરવા લખાવેલ છે. તે કંઈ આપવાના હોતા હશે ? કદાચ દેવા પડે એમ હોય તો ૩ મોઢું ખગાડીને આપે. ૪ એમ પણ કહે કે શું તમારા માટે કમાઈએ છીએ ? અરે ભાઈ ! આપવા જેવા તારા દિવસો છે તો આપી જાણુને ! સાચી વ્યક્તિ દેવા જેવી છે એમ જાણી સારા શબ્દો ન બોલે પરંતુ દેતી વખતે કહે અરે ! “ભીખ માંગવા કરતાં મરી જાવને !” આવા કટુ અપ્રિય વચન બોલે. ૫ દાન દીધા પછી પશ્ચાતાપ કરે. “અરેરે ! આવી ખખર હોત તો હજાર ને બદલે પાંચસો જ આપત ને !” દાન દઈને પસ્તાવો કરવો કે ખરેખર ભૂલ થઈ ગઈ. મને ખખર ન રહી. નહિ તો મારી ઓફીસનું પગથીયું પણ ચડવા ન દેત ! પણ હવે થાય શું ? આ પાંચ પ્રકાર દાનના દૂષણ છે. કોઈ વસ્તુ ને ફેંકી દેવાથી કે વાસણ ખાલી કરી નાખવાથી દાન ખની જતું નથી.

દાનના દૂષણ ટાળી પાંચ પ્રકારના ભૂષણ વડે દાન કરતાં શીખવું જોઈએ. જેઓ આવી રૂઢી કળાથી દાન આપે છે તેને મહાલાલ મળે છે.

આજે આપણા સમાજમાં ઘણાં લોકો શ્રીમંત બની ગયા છે તેમની પાસે અઢળક નાણું છે. પરંતુ જેનો ઉપયોગ પોતે પણ નથી કરી શકતો તે બીજાનું શું બહું કરી શકે. દાન આપવું તો એક બાજુ રહ્યું પણ પોતાના પેટમાં પણ ન નાખે, બે જોડી સારા કપડા પણ ન રાખે, તેને કેવો કહેવો ? આવા જીવો તો માત્ર દયાને પાત્ર જ ગણાય કે બીજું ? જેની પાસે છે, તેને શક્તિ પ્રમાણે વિવેકથી ખાતા શીખવું જોઈએ, વિવેકથી વાપરતા શીખવું જોઈએ અને વિવેકથી બીજાને આપતાં પણ શીખવું જોઈએ. આજે જેની પાસે બે નંબરની Black નોટો છે. તેઓ નહિ વાપરે તો દંડ અને Tax ભરવો પડશે. સરકારના કાયદા નહિ છોડે, કદાચ પુણ્યોદયથી બચી ગયા તો કર્મ અને કુદરત ના કાયદા કેવા કાયદા આપશે તેનો વિચાર કરી લેજો. ત્યાં વાચદા નહિ ચાલે ! માટે ચેતો ! સમય અને અવસર છે કરી લો, ધન્ય બની રહો ! નહિ તો પેલા જેવું થશે.

આજે તો મુંબઈમાંથી લિખારીઓને પકડી બહાર કાઢી મુકવામાં આવ્યા છે પરંતુ ક્યારેક માંગવા આવતાં લિખારી પાસેથી પણ બોધ મળે છે. તેઓ માત્ર લિખ જ નથી માંગતાં તેઓ શીખામણ પણ આપે છે. ચંપકભાઈ ! તમારે શીખામણ સાંભળવી છે ?

મિશ્રુકા નૈવ મિશ્રન્તિ, વોધયન્તિ ગૃહે ગૃહે ।

દીયતાં દીયતાં લોકા, અદાતુઃ ફલમીદ્રશમ્ ॥

લિખારી લોકો ઘેર ઘેર જઈને લિખ માંગતા કહે છે. આપો ! આપો ! બે

નહિ આપો તો તમારા હાથ પણ અમારા જેવા જ થશે. એટલે આ ભવમાં નહિ આપો તો આવતાં ભવમાં નહિ મળે, અને અમારા જેવો ભિખ માંગવાનો વખત આવશે. આ વાત માત્ર ભિખ માંગવાની જ નથી સાથે ઘોઘ આપવાની પણ છે.

એક મોટું શહેર હતું. તેમાં ઘણી જાતની મારકેટો હતી. અનેક બજારો અને અનેક રોડ-રસ્તાઓ હતાં. એક સારા એવા રોડ ઉપર ઘણો મોટો સ્ટોર હતો. તેમાં અનેક જાતની વસ્તુઓ હતી. શેઠ માટે દુકાનની વચ્ચે ગાદી તકીયાવાળી Seat-બેઠક હતી. બાકી ઘણાં માણસો વેપાર માટે રાખેલા હતાં. સમય થાય અને ગ્રાહકો વસ્તુ લેવા આવે, માણસો માલ ખતાવે અને વેચાણ કરે. દુકાનમાં ધમધાકાર વેપાર ચાલે. રસ્તે નીકળતાં લોકો આ સ્ટોરને જોઈ એમ કહેતાં કે વાહ ! શેઠે કેવી પુનાઈ કરી છે કે આટલો વેપાર ચાલે છે. પુણ્યવગર લક્ષ્મી મળતી નથી. કહ્યું છે ને....

दानानुसारिणी कीर्ति, लक्ष्मी: पुण्यानुसारिणी ।

प्रज्ञानुसारिणी विद्या, बुद्धि: कर्मानुसारिणी ॥

જેવું દાન કરે તેવી કીર્તિ મળે છે. જેવું પુણ્ય કરે તેવી લક્ષ્મી મળે છે. જેવી પ્રજ્ઞા હોય તેવી બુદ્ધિ મળે છે. જેવા કર્મ કરે છે તેવી બુદ્ધિ મળે છે. શેઠે પણ ગત જન્મમાં પુણ્ય કયું હશે. જેથી લક્ષ્મીનો ઠાઠ દેખાતો હતો. વેપાર ઘણો અને કમાણી પણ ઘણી.

એવામાં એક ભિખારી રસ્તે ભિખ માંગતાં શેઠના સ્ટોરમાં આવી ચડ્યો. શેઠ સામે હાથ લાંબો કરી ભિખ માંગતાં કહેવા લાગ્યો, હે શેઠ ! કંઈક આપોને....શેઠે તેની માંગણીના જવાબમાં શું કહ્યું, તે તમો જાણો છો ? નાં નાં, સાંભળો શેઠ પેલા ભિખારીને હાથ જોડી કહે છે કે માફ કરો ! આવું તમોએ સાંભળ્યું છે કે શેઠની જેમ કહ્યું પણ છે ! જુઓ, એક પાંચીયું ન આપવા માટે શેઠે ભિખારીને હાથ જોડ્યા. તમો કારમાં જતાં હો અને સામેથી સંત આવતાં હોય તો તમો નીચે તો ન ઉતરો પરંતુ અંદર બેઠા બેઠા હાથ જોડી લ્યો કે, માફ કરો એમ બોલી ધો ! (હસાહસ) તમો સંતને હાથ ન જોડો પણ ભિખારીને જરૂર જોડો કેમ ? તમારે ઘેર શેઠાણી કે બેનો પાસે કોઈ માંગવા આવે તો બહેનો, ભિખારીને હાથ ન જોડે પરંતુ ટાઢી રોટલી તો જરૂર આપી દે. તમારા જેવો વિનય કરતાં તેને ન આવડે.

હાં, પેલા ભિખારી સ્ટોરમાંથી કંઈ ન મળતાં ત્યાંથી જતાં જતાં શેઠને હાથ જોડીને માફી માટે બોલતો ગયો. શેઠ ! માફ, માફ ! શેઠ આ શબ્દ સાંભળી ચમક્યા. પેલાને બોલાવ્યો. શેઠે તેને પુછ્યું : અરે લલા ! તે જતાં જતાં શું કહ્યું ? પેલા ભિખારીએ કહ્યું, “શેઠ ! તમો લાખો કમાઓ છો. તમારે કાર છે બંગલો છે, અનેક પ્રકારના સુખ સાધનો છે, છતાં એક પાંચીયું ન આપવા માટે મને હાથ જોડી કહો

છો કે માફ કરો.” શેઠ ! હું તો માફ કરીને ચાલ્યો ગયો પરંતુ કુદરત માફ નહિ કરે ! મારે તમોને કશુંયે કહેવું ન હતું પરંતુ તમોએ મને બોલાવ્યો એટલે કહું છું. “શેઠ ! એકવાર હું પણ તમારા જેવો શ્રીમંત શેઠ હતો. પરંતુ તમારી જેમ કોઈ માંગનાર લેવા ચડી આવે ત્યારે હું પણ તેને હાથ જોડી માફ કરો એમજ કહેતો હતો. મેં પણ કોઈને ક્યારેય પણ કંઈ ન દીધું. કુદરત મારા લોભને અને કર્મ મારી તૃષ્ણાને સહી ન શક્યા. મારી સંપત્તિનો નાશ થયો. હું શ્રીમંત મટીને લિખારી થયો છું. જેથી આપને ચેતવવા માટે આવ્યો છું. આપના હાલ મારા જેવા ન થાય તેનો વિચાર કરજો.”

શેઠે આ બધી વાત સાંભળી. તેને ઘણું જ લાગી આવ્યું. સત્ય વાત આખરે સમજાઈ ગઈ. શેઠે પેલા લિખારીને ઉભો રાખી સાફ એવું દાન આપ્યું. શેઠ હવે સાવધાન થયા. આ જન્મ અને પરલોકના દુઃખના ભયથી ચેતી હવે રોજ દાન કરવાં લાગ્યા. શેઠના દાનથી ઘણાં જીવો બચી ગયા, ઘણાં સ્થિર થયા, ઘણાં તરી પણ ગયા. આખરે શેઠ દાન-પુણ્યના કારણે સદ્ગતિને પામી ગયા. બુદ્ધો ! દાનનો પ્રભાવ કેવો છે. દાન કરનાર અને લેનાર તરી બંધ છે ને ? શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે.

દુલ્લહાઓ મુહાદાર્ઘ, મુહાજીવી વિ દુલ્લહા ।

મુહાદાર્ઘ મુહાજીવી, દો વિ ગચ્છંતિ સુમર્ઘ ॥

નિઃસ્વાર્થી વિરલો દાતા, નિઃસ્પૃહી ભિક્ષુ વિરલ

નિષ્કામ ભિક્ષુને દાતા, બંને સુગતિ મેળવે.

દાન ધર્મની ઘણી વાતો થઈ છે. આજે આપણા સમાજમાં ઘણાં લોકો દયાને પાત્ર છે. કોઈની દયાના પાત્ર બની રહેવું એ કોઈ ગૌરવની વાત નથી. સૌએ પરિશ્રમ કરી જીવતાં શીખવું જોઈએ. સ્વાવલંબી જીવન એ ગૌરવનો વિષય ગણાય.

એક રાજા હતો તેને એકવાર દાન દેવાની ઇચ્છા થઈ. દાન માટે લાડું બનાવડાવ્યા. દરબારગઢની વચ્ચે લાડુનો ઢગલો કર્યો. ગામમાં જાહેરાત કરાવી કે જેને લાડુ જોઈએ તેઓ લઈ જાય. લોકોનો પ્રવાહ લાડુ પાછળ ખૂબજ દોડી રહ્યો હતો. સૌ લાડુ લઈને જઈ રહ્યા હતાં. રાજાને વિચાર આવ્યો કે આ બધા લાડુ લઈ તો જાય છે પણ દાન લેખે લાગશે કે નહિ ? જેથી રાજા દાન લેવા આવનારને પુછવા લાગ્યો.

રાજા : ભાઈ ! તું કેવી રીતે ખાય છે ?

માણસ : રાજન્ ! હું મુખથી ખાવ છું.

રાજા : ભાઈ ! તું કેમ ખાય છે ?

માણસ : સાહેબ ! હું હાથથી ખાવ છું.

રાજા : એલા ! તું કેવી રીતે ખાય છે ?

માણસ : નામદાર ! હું તો પગથી ખાવ છું.

રાજા : અરે ! તું કેમ ખાય છે ?

માણસ : ખાપુ ! હું તો લોકોની દયાથી ખાવ છું ?

રાજા : ભલા ! તું કેવી રીતે ખાય છે ?

માણસ : હજુર ! હું તો વિના મૂલ્યે ખાવ છું.

પાંચે માણસોના બુદ્ધા બુદ્ધા ઉત્તર સાંભળી રાજા તો ભ્રમમાં જ પ્રહી ગયો. રાજાને આશ્ચર્ય થયું કે આ હાથે, પગે, લોકોની દયા અને વિના મૂલ્યે ખાય છે, તો શું છે ?

રાજાએ પાંચે જણાને ઉભા રાખી, તેની પાસેથી નિરાકરણ કરવાથી ઈચ્છા કરી. હવે પાંચે જણા રાજાને સમજાવે છે. તમો પણ ધ્યાન દઈને સાંભળજો.

પહેલો : મહારાજ ! હું મોઢેથી ખાવું છું એટલે ધર્મકથા વાંચીને મારી આશુવિકા ચલાવું છું. લોકોને ધર્મનું જ્ઞાન આપું છું અને લોકો મને દાનમાં અનાજ પૈસો વગેરે આપે છે. મારું ગૃહ જીવન ચાલે છે.

બીજો : રાજન્ ! હું લેખક છું. કવિતા લખું, લેખ લખું, કથાઓ દોહાઓની રચના કરી પૈસા મેળવી લઉં છું. જેથી મારા ઘર પુરતું મને મળી રહે છે, જેથી હું હાથેથી ખાવું છું.

ત્રીજો : ખાપુ ! હું તો પોસ્ટમેન છું. બહારથી આવેલા કોઈના પત્રો કાગળો અને સંદેશાઓ ઘરઘર જઈને પહોંચાડું છું જેથી હું પગેથી ખાવું છું. મારી આશુવિકાનું સાધન પગ છે.

ચોથો : સાહેબ ! હું એક લિખારી છું. ઘરઘર જઈને લિક્ષા માંગું છું લોકોને દયા આવે તો મને આપે, જે કંઈ મળે તે લઈને ઘર જાવ છું અમો ઘરના બધા આ લિખ ઉપર જીવીએ છીએ. જો લોકો દયા કરે અને કંઈક આપે તો જીવી શકીએ. એટલે હું ખીજની દયાથી ખાવું છું.

પાંચમો : દેવાનુપ્રિયા ! હું તો સંત છું. કોઈની દયાથી નહિ પરંતુ લોકોને સન્માર્ગનું જ્ઞાન કરાવી, ધર્મોપદેશ આપી, સ્વ-પરતું લાન કરાવી. આત્મા અને કર્મનું જ્ઞાન આપી પરોપકાર પૂર્વક સંયમની સાધના સાથે જીવીએ છીએ. અમારા માટે કોઈ કંઈ ખર્ચ કરવાનું હોતું નથી. જેથી વિના મૂલ્યે જીવું છું નિર્દોષ લિક્ષા મેળવી જીવન સંયમ માટે ચલાવીએ છીએ જેથી વિના મૂલ્યે ખાવું છું.

રાજાએ પાંચે જણાની વાત સાંભળી. તેને પોતાનો ખુલાસો થઈ ગયો. રાજાને

દાનનું મહત્ત્વ સમજાયું. સાચા સંતો એ જ સુપાત્ર દાનના પાત્ર છે. જનહિતના દાતાઓ સાધુઓ છે. રાજાને જ્ઞાન થયું અને છેવટે રાજા પણ આવા પરાપકારી સંયમ જીવનની સાધના માટે તૈયાર થયો અને દીક્ષા અંગીકાર કરી કલ્યાણ કરી ગયો.

જૈન સંતો સમાજ પાસેથી થોડું લે છે અને તેને વધારે આપે છે. પરાપકારનું સાધન સંયમજ્ઞાન છે. સંયમનું સાધન શરીર છે. શરીરનું સાધન આહાર-લોજન છે. જેથી શરીર ચલાવવા માટે સૌને લોજનની જરૂર તો રહે છે.

પુરૂષાર્થ કરી જીવનારા અને બીજાની દયા ઉપર જીવનારાની ગણતરી કરશે ભારતમાં લિક્ષુ કેટલા ૬૦ લાખ કે ૭૦ લાખ ! આપણે ત્યાં પર્યુષણપર્વની રોજ પ્રભાવના હોય છે. કેટલા લિખારી ઉભા હોય છે. તમોને પ્રભાવનાનું એક પતાસુ તેઓ ઘેર લઈ જવા નહિ દે. જોળી ભરાઈ જાય તેટલા પતાસા મળે છે છતાં તેઓને સંતોષ નથી. આવા અનેક લિખારી જે દેશની ઉપર બોજ છે. આ બધા માત્ર લોકોની દયા ઉપર જ જીવનારા છે. તેઓ મહેનત કરવા માંગતા નથી નહિ તો મુંબઈ જેવા શહેરમાં કોઈ ભૂખ્યું ન રહે. સૌને કંઈને કંઈ કામ મળી જ રહે છે. બીજાના ખર્ચા ઉપર બેસીને જીવવું. તે માનવતા નથી. કમસેકમ સૌને પોતાની આજીવિકા જેટલું મેળવી જ લેવું જોઈએ. આજે જૈનોમાં કેટલા કેટલા કુટુંબો રાહતના પૈસા લેવા આવે છે. સમાજ તેમને પ્રેમથી આપે છે. પરંતુ તેમને લઈ જવાનું દુઃખ નથી. તેઓ બીડી-પાન-તમાકુના વ્યસની પણ હોય છે. આ-સીનેમા-બુગાર-વરલીના શોખીન પણ હોય છે. મફતનું મેળવી આવા કુવ્યસનમાં લગાવી જીવવું એ મોટો ગુન્હો છે. જૈન સંતાનોનું આ ગૌરવ નથી. પગભર થાવો, ઘરમાં સૌ ઉધમ કરો. મહેનત કરીને જીવતા થાવ. તમારું અને સમાજધર્મનું પણ ગૌરવ વધારે. દાતાઓની ફરજ છે કે લેનારને માત્ર આંખ બંધ કરીને આપી ન દેવું. તેને ઉભો રાખી સારી હિત શિક્ષા અને સ્વાવલંબનનું જ્ઞાન કરાવવું જોઈએ. “નમોઽસ્તુ મંત્રને ગણનારો દુઃખી ન હોય” આ વાત આપણે ઘણાં સમયથી સાંભળતાં આવીએ છીએ. છતાં દુઃખી તો દેખ્યા જ કરીએ છીએ. તેનું કારણ શું છે ? દાન આપીને બીજાને દયાના પાત્ર બનાવી ન રાખવા પરંતુ તેને યોગ્ય-વિવેકના માર્ગે લગાડી પગભર કરતાં શીખવાડો. જૈનત્વનું ગૌરવ માત્ર આપો દેવાથી નથી પરંતુ પહેલાં સાત્વિક બનાવી સ્થિર કરી તેને જૈન બનાવી રાખવો જોઈએ.

લગવાન મહાવીરની ૨૫૦૦મી નિર્વાણ શતાબ્દીમાં જૈનોએ લાખોના ખર્ચા કર્યા અને આજે જૈનો લાખોના ખર્ચા કરી સંઘ યાત્રા વગેરેમાં વાપરે છે પરંતુ જૈનોનું ગૌરવ ક્યારે ? જૈનોનું એક પણ સંતાન કોઈ ની પાસે હાથ લાંબો ન કરે ત્યારે !

ત્યાગ લાવના પ્રશંસાને પાત્ર અને મનુષ્ય જન્મને શોભાવનાર અલંકાર રૂપ છે.

૧ શરીરાદિ પરમાં આત્મબુધ્ધિ કરવી તે મિથ્યાત્વ પરિગ્રહ છે. ૨ સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, નપુંસકવેદ રૂપ પરિણામ તે વેદ પરિગ્રહ છે. ૩ હાસ્ય રતિ, અરતિ, શોક, ભય, બ્રુશુષ્ણા, રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આ ચૌદ અંતરંગ પરિગ્રહ છે. મૂર્ખાના કારણ એવા ધન ધાન્ય, ક્ષેત્રે, સુવર્ણ આદિ બાહ્ય ૧૦ પ્રકારના પરિગ્રહ એમ ૨૪ પરિગ્રહને ત્યાગવાથી ત્યાગ ધર્મ પ્રગટે છે.

કષાયોના ત્યાગથી, ઇદ્રિયોને વિષયોમાં જતી રોકવાથી, રસનો ત્યાગ કરવાથી ત્યાગ ધર્મ પ્રગટે છે. મોહનો નાશ કરે એવો ઉપદેશ શ્રોતાઓને આપવો તે મહાપુણ્ય ઉપભવનાર ત્યાગ ધર્મ છે. ધર્માત્માઓને જ્ઞાનનાં પુસ્તકો લખવા માટે દાન કરવું. આહાર દાન, ઔષધ દાન, સ્થાન દાન વગેરેનું ઉલ્લાસથી પાત્રને દાન કરવું તે ત્યાગ ધર્મ છે. લક્ષિત સહિત સુપાત્ર દાન દેવાનો મહિમા કહેવાને કોણ સમર્થ છે ?

આજનો વિષય હવે સમાપ્ત થાય છે. દાન અને ત્યાગથી કેવા લાભ થાય છે તેના ઉદાહરણો શાસ્ત્રમાં છે. સમય થઈ ગયો છે કહેવાનો અવસર નથી.

દાનથી રૂપ, શુભ, તેજ અને જ્ઞાન મળે છે. મહાબળમુનિ તીર્થંકર ગોત્રના વીસ બોલની આરાધના કરતાં અભય દાન વગેરે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્યાગ પૂર્વક જીવન પસાર કરે છે. હવે સોળમાં બોલની આરાધના કેવી રીતે કરશે. તેના લાવ લેદ અવસર કહેવાશે.



૫૫

વૈયાવચ્ચ યાને સેવા ધર્મ !

(ભાદરવા શુદ્ધ ૧૩ તા. ૬-૬-૭૬ સોમવાર)

જિનેન્દ્ર ભગવાન મહાવીરની અમૃત-વાણી ભવ્યાત્માને મંગળરસ ઉત્પન્ન કરાવનારી છે. જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રના ભગવાન મલ્લિનાથના અધિકારમાં તેઓ પૂર્વ જન્મમાં ઉત્કૃષ્ટ રસોત્પાદક વીસ બોલની આરાધના કરે છે. આજે આપણે સોળમાં વૈયાવચ્ચે બોલની વિવેચના કરવી છે. આ વૈયાવચ્ચ શબ્દ જૈન ધર્મનો પારિભાષિક શબ્દ છે. જેનો પ્રયોગ આગમોમાં કરવામાં આવ્યો છે. તેમજ વ્યવહારમાં સંતો અને ત્યાગી જનો માટે પણ વપરાય છે. વૈયાવચ્ચનો સામાન્ય અર્થ છે સેવા કરવી.

રોગોથી પીડાતા ધર્માત્માઓની નિર્દોષ સેવા કરવી, દુઃખ દૂર કરવા અને સુખ શાંતા પહોંચાડવા ઉપાય કરવો તેનું નામ વૈયાવચ્ચ કહેવાય છે. ધન ખરચવું સુલભ છે, પણ રોગીની સેવા કરવી દુર્લભ છે.

પોતાના ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્માને રાગ-દ્વેષાદિ દોષોથી લેપાવા ન દેવો આત્માને જ્ઞાની લગવાનના ઓધમાં એકાગ્ર કરવો, ધર્મમાં લીન કરવો અને વિષયોને આધીન થવા ન દેવો, તે આત્માની વૈયાવચ્ચ છે. શ્રદ્ધાથી ચલિત થયા હોય તેને સમ્યગ્દર્શન ગ્રહણ કરાવવું. ધર્મ માર્ગથી બ્રહ્મ થયા હોય તેને માર્ગમાં ફરી સ્થાપન કરવા ઇત્યાદિ ઉપકારથી વૈયાવચ્ચ થાય છે. જે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે છકાયની રક્ષા કરવામાં સાવધાન છે તેને સમસ્ત પ્રાણીઓની વૈયાવચ્ચ પ્રાપ્ત થાય છે. શાસ્ત્રમાં દશ પ્રકારની વૈયાવચ્ચ બતાવી છે. તેને તમો ધ્યાન પૂર્વક સાંભળો !

૧ આચાર્યદેવની વૈયાવચ્ચ : આચાર્ય લગવંત પ્રતિ અટૂટ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ કે આચાર્યદેવ ! મારા તારણહાર છે. મારા શાસનના ધર્મદેવ છે, મારા સંપ્રદાયના શીરોમણિ છે, મારા જીવનના ખવૈયા છે, મારા જીવનના ઉદ્ધાટક છે.

છત્રીશ ગુણના ધારક આચાર્યદેવ મારા માટે વાત્સલ્યની મૂર્તિસમ છે. તેમના પ્રતિ અનન્ય અનુરાગ, પરમ પૂજ્યતા, ગુણ કીર્તન વગેરે બહુમાન પૂર્વકની ભક્તિ કરવી તે વૈયાવચ્ચ ગણાય છે.

ચતુર્વિધ સંઘના નાયક મારા આચાર્યદેવ, જીવવાણીનો ઉપદેશ કરમાવી અનેક લવ્યજીવોને ત્યાગ પંથ પર લાવી, સંસારથી ઉગારી રદા છે જેથી તેઓ શાસનના પરમ ઉપકારક છે એવી ભાવના કેળવવી તે વૈયાવચ્ચ છે.

ધરી ચારિત્ર આચાર્યો, ધરાવે લવ્ય જીવોને
વિદારે કર્મના મળને, નમું છું ભાવથી તેને.

૨ ઉપાધ્યાયજીની વૈયાવચ્ચ : ઉપાધ્યાયજી મહારાજ પચ્ચીશ ગુણના ધારક છે. અંગ-ઉપાંગ આગમ સૂત્રોના જ્ઞાતા છે. કરણ સીતરી ચરણ સીતરીના અભિજ્ઞાતા છે. તેમણે ગુરૂના ચરણ શરણમાં રહીને આગમોતું ગંભીર અધ્યયન કયું હોય છે. જેઓ આગમના શબ્દાર્થમાં પારંગત હોય છે. ચતુર્વિધ સંઘમાં અભ્યાસ કરવો, કરાવવો તેમની જવાબદારી હોય છે. વિદ્યાની પરંપરાને ચાલુ રાખે છે. તેઓ ચૌદ પૂર્વગત શ્રુતોના જાણકાર હોય છે. જેથી તેમને મુનીન્દ્ર પણ કહેવાય છે.

આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય આમ તો સાધુ જ હોય છે. આચાર્યદેવને સાધુ સાધવીજીના સંયમ-ત્યાગની જવાબદારી હોય છે. ત્યારે ઉપાધ્યાયજીને ખાસ કરીને જ્ઞાન આપવાની જવાબદારી ગણાય છે જેથી ચતુર્વિધ સંઘ આવી જવાબદારીને કારણે તેઓશ્રીને આચાર્યપદ અને ઉપાધ્યાય પદ મહોત્સવ પૂર્વક અર્પણ કરે છે.

અગાઉ અભ્યાસની પરંપરા મૌખિક જ હતી. છાપેલા શાસ્ત્રો કે ગ્રંથો વડે અભ્યાસ કરાવાનો નહિ. ત્યારે આવી કઠિન ફરજ બજાવનારા પૂજ્યવરને ઉપાધ્યાયનું બિરૂદ આપવામાં આવે છે. આજે શાસ્ત્રો અને ગ્રંથો છપાયા જેથી તેમનો બોલો હલકો

થેયો. પરંતુ તેમની પાસે રહેલી આગમ અન્યોના જાણપણની ઉપયોગિતા તો એટલી જ રહી છે. આવા પૂજ્ય પુરૂષો પાસેથી જ્ઞાન મેળવવા સૌએ પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ તેમની પાસેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું એ જ તેમની વૈયાવચ્ચ છે.

ભણાવે જે ઉપાધ્યાયો, સકલ સિદ્ધાંત સમજીને
રમે છે જ્ઞાનના દાને, નમું છું ભાવથી તેને.

૩ સ્થવિર ભગવંતોની વૈયાવચ્ચ : સ્થવિરાત્મા વિષે ઘણું કહેવાઈ ગયું છે. સ્થવિર ત્રણ પ્રકારના છે. સંયમ, વય અને જ્ઞાન દ્વારા જેમની પાસે અનુભવાત્મક વિચાર સામગ્રી છે. તેને વિવેકપૂર્વક મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો. વિનય ધર્મ સાથે તેમની પર્યુપાસના કરવી તે તેમની વૈયાવચ્ચ છે.

૪ તપસ્વી સંતોની વૈયાવચ્ચ-જે સંતો અઠાઈ, વરસીતપ, સિધ્ધિતપ કે માસખમણ જેવી મહા તપસ્યા કરે છે. તેઓ પ્રતિ બહુમાનપૂર્વક સન્માન કરી ગુણાનુવાદ કરવા અને તેમને તપસ્યામાં શાતા પહોંચાડવી તે તપસ્વીની વૈયાવચ્ચ છે.

૫ સાધુ-સાધ્વીજીની વૈયાવચ્ચ-પંચ મહાવ્રતના ધારક, અષ્ટ પ્રવચન માતાના ઉપાસક સત્તાવીશ ગુણમાં રમણ કરનારા ત્યાગિજનોના સંયમ ચારિત્ર ગુણની ઉપાસના કરવી અને તેમને યોગ્ય સુખ શાતા ઉપજાવી તે સાધુની વૈયાવચ્ચ છે.

આ પાંચની ગ્લાનિ રહિત બહુમાનપૂર્વક વૈયાવચ્ચ કરનાર શ્રમણ નિર્ગન્થ મહા નિર્જરાવાળા થાય છે. પુનઃઉત્પન્ન ન થવાથી મહાપર્યવસાન અર્થાત્ આત્યન્તિક અંતવાળા બને છે.

૬ નવદીક્ષિત સાધુની વૈયાવચ્ચ-નવદીક્ષિત સંતોની વૈયાવચ્ચ અતિ આવશ્યક ગણાય છે. તેઓને નૂતન ત્યાગ જીવનમાં કોઈ જાતની અસ્થિરતા ન આવે. હાયમાન પરિણામ ન આવે તે માટે તેમની યોગ્ય સેવા કરવી જોઈએ. આહાર, પાણી વસ્ત્રશુદ્ધિ, અધ્યયન આદિ પૂર્ણ સહયોગ આપી તેમની વૈયાવચ્ચ કરવી જોઈએ.

૭ કુળની વૈયાવચ્ચ-એક આચાર્યના પરિવારને કુળ કહેવાય છે. આવા એક પરિવારના સંતોની સેવા કરવી તેને કુળ વૈયાવચ્ચ કહેવાય છે.

૮ ગણની વૈયાવચ્ચ-કુળના સમુદાયને ગણ કહે છે. અથવા સાપેક્ષ ત્રણ કુળોના સમુદાયને ગણ કહે છે. આવા ગણમાં રહેલા સંતોની સેવા કરવી તેને ગણ વૈયાવચ્ચ કહેવાય છે.

૯ સંઘની વૈયાવચ્ચ-ગણોના સમુદાયને કહે છે. આવા એક સંઘાડા-સંઘ સમુદાયના સંતોની સેવા કરવી તેને સંઘની વૈયાવચ્ચ કહેવાય છે.

૧૦ સાધર્મિકની વૈયાવચ્ચ વેષ અને પ્રવચનની અપેક્ષાએ સમાન ધર્મ

વાળા સાધુ સાધર્મિક કહેવાય છે. આવા સાધર્મિક સંતોની સેવા કરવી તે સાધર્મિક વૈયાવચ્ચ કહેવાય છે.

આ પાંચેની ગ્લાનિ રહિત બહુમાનપૂર્વક વૈયાવચ્ચ કરનાર સાધુ મહાનિર્જરા અને મહાપર્યાવસાન વાળા હોય છે.

ણિય સત્તિમહાજસ, મત્તીરાણ-ણિચ્ચકાલમ્મિ ।

તં કુણ જિણમત્તિવરં, વિજ્ઞાવચ્ચં દસવિયપ્પં ॥

જિન ભક્તિમાં તત્પર કરે, દશવિધ વૈયાવચ્ચ જે

કરતું યથાશક્તિ મહાશય, ભક્તિરાગે નિત્ય એ,

હે મહાશય ! જિન ભક્તિમાં પ્રેમ કરીને તું સદાકાળ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દશ પ્રકારે વૈયાવચ્ચ કર.

ગિલાણસ્સ અગિલાણ વૈયાવચ્ચકરણયાણ અબ્બુટ્ટેયવ્વં મવ્વહ ।

રાગીની સેવા માટે સદા તત્પર રહેવું જોઈ એ.

સેવા સહયોગ અને આશ્રય માટે પણ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-

અસંગહિય પરિજણસ્સ સંગિહ્ણણયાણ અબ્બુટ્ટેયવ્વં મવ્વહ ।

જે અનાશ્રિત એવં અસહાય છે. તેને સહયોગ તથા આશ્રય દેવામાં સદા તત્પર રહેવું જોઈ એ.

અદક્કલુ, વ દક્કલુવાહિયં સદહસુ સૂય. ૨-૩-૧૧

નહિ દેખવાવાળા ! તમે દેખવાવાળાની વાત પર વિશ્વાસ કરીને ચાલો.

વૈયાવચ્ચથી લાભ શું ?

પ્ર. વૈયાવચ્ચેણં મંતે ! જીવે કિં જણયહ ? ઉત્ત. ૨૯-૪૩

ગૌતમસ્વામી ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રશ્ન કરે છે કે હે ભંતે ! વૈયાવચ્ચ કરવાથી જીવને શું લાભ થાય છે ?

ઉ. વૈયાવચ્ચેણં તિત્થયર નામ ગોત્તં કમ્મં નિવંધહ ।

હે ગૌતમ ! વૈયાવચ્ચ કરવાથી તીર્થ કર નામ કર્મનો બંધ થાય છે. એટલે સેવા કરનારને ઉત્કૃષ્ટ ભાવ આવે તો તે આત્મા તીર્થ કર બનવાના પુણ્યને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એ આત્મા તીર્થ કર બની શાસનના પરમ ઉપકારક બને છે. જેથી કોઈ પણ વ્યક્તિ સેવાની વાત આવે ત્યારે ગગરાઈને કંટાળીને દૂર ખસી ન જવું જોઈ એ.

સેવા કરવાતું મન તો ત્યારે થાય કે જ્યારે સામી વ્યક્તિના દુઃખને સમજી

શકાય, અથવા દુઃખ અને અશાતા કેટલી વસમી હોય છે. સુખ અને શાતા કેટલી ખ્યારી હોય છે. જેનો તેને અનુભવ હોય છે તે જ સેવા કરવા માટે પ્રેરાય છે.

ઉપરમાં દશ પ્રકારની વૈયાવચ્ચ બતાવી છે. તેને માટે શાસ્ત્રકારનો અભિપ્રાય એવો છે કે સાધુઓએ આપસમાં દશપ્રકાર માંહેનો કોઈ સાધુ હોય તેની અવશ્ય વૈયાવચ્ચ કરવી જોઈએ. સેવા કરવામાં અંશમાત્ર કયાશ ન રહે. ભક્તિ અને અનુરાગ પૂર્વકની સેવા તો બેડો પાર કરી દે છે.

શ્રાવકો એ પણ જિનવત્સલ બની ઉપરોક્ત દશ પ્રકારના ત્યાગી જનોની સાત્વિક કદપતી સેવા વિવેકપૂર્વક અવશ્ય કરવી જોઈએ.

ગૃહસ્થ ધર્મમાં સમ્યક્ત્વના લક્ષણો અનુકર્યા અને કરૂણા કે દયા ધર્મની કર્તવ્ય રૂપાઓ બતાવવામાં આવી છે. દુઃખીને જોઈ હૃદય કરૂણાર્થી ભરાઈ જાય અને સામી વ્યક્તિના દુઃખને સહન ન કરી શકતો શ્રાવક શું સેવા ધર્મથી વ્યવિત રહે. અરો. ગૃહસ્થ ધર્મની ફરજો બજાવી સેવા કરવી તે તો તેનો આવશ્યક ધર્મ બની જાય છે.

તમારા સંઘમાં પણ સાધર્મિક સેવા અને માનવ રાહતના કાર્યો ચાલે છે કે નહિ ? શું આ સેવા નથી. મુંબઈમાં સેવાસંઘ નામની એક મોટી સંસ્થા કામ કરી રહી છે. તેમાં આપણા સમાજના લોકો દર વર્ષે લાખો રૂપિયા આપી અનેક રીતે મદદગાર બની સેવાનો લાભ મેળવે છે. જે સંસ્થા અનેકના આશીર્વાદનું નિમિત્ત બની રહી છે.

સાધુ સંતો ગૃહસ્થીઓની દ્રવ્ય સેવા કરતાં નથી પરંતુ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ તેમના આત્મ વિકાસના લક્ષ્યે આત્મ શ્રેયના કારણે તમો સૌને ધાર્મિક ઉપદેશ કરમાવે છે. જેનાથી સંસારી જીવો સંયમ તપ માર્ગે વળી મહાપાપમાંથી બચી સન્માર્ગે આવે છે. કઈક રૂઝા જીવો સંસાર ત્યાગ કરી દીક્ષા ધારણ કરે છે. આ બધી સેવાઓ સાધુમાંથી મળે છે. શાસન સેવા અને સંઘ સેવાથી કઈક જીવો તરી જાય છે.

સાધુ લોકો તમારા સંતાનોને ધાર્મિક શીખીરાતું આયોજન કરી ધર્મનું સુંદર જ્ઞાન આપે છે. જીન ધર્મથી પરિચિત બનાવી સાચા શ્રાવક બનવાની પ્રેરણા આપે છે. આવી જ્ઞાન સેવા એ કોઈ સામાન્ય સેવા નથી.

તમો આજે તપસ્વીઓને સુખ શાતા ઉપજાવી રહ્યા છો. તેમને અનેક રીતે સહયોગી બની રહ્યા છો તે પણ મોટી સેવા છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિએ પોતાને યોગ્ય સામાના હિતખાતર સેવા કરતાં ફરજો બજાવવાની હોય છે.

સેવા માટે નંદીષેણની વાત તો તમોએ સાંભળી છે. નંદીષેણે કરી સુનિ સેવા, હો ગયે વાસુદેવા નંદીષેણ સેવાનું ઉત્તમ પાત્ર હતાં. સેવાના નમુનેદાર સંત

હતાં. તેઓ સેવાની અજોડ મૂર્તિસમ હતાં. સેવાની પાછળ જીવન સમર્પણ કરી ધન્ય ધન્ય બની ગયા હતાં. શાસ્ત્રકારોએ જ્ઞાતાસૂત્રમાં મેઘકુમારના વર્ણનમાં તેમની અનુપમ 'સેવાનું' દર્શન કરાવેલ છે. લગલગ અઢી હજાર વર્ષ પહેલાની આ વાત છે. ભારતના પૂર્વભાગમાં રાજગૃહી નામે સુંદર અને વિશાળ નગરી હતી. તે અત્યંત વૈભવ અને ધનધાન્યથી ભરપૂર હતી. મહારાજ શ્રેણીક આ નગરીના રાજા હતાં. શ્રેણીક ન્યાયશીલ અને પ્રજાપાલક હતાં.

મહારાજ શ્રેણીકને ધારિણી નામે એક રાણી હતી. તે પતિવ્રતા અને પતિ પરાયણ હતી. મહારાણી ધારિણીએ એક રાત્રિએ સ્વપ્નમાં સફેદ હાથીને પોતાના મુખમાં પ્રવેશ કરતો જોયો. રાણી જાગી ગઈ અને મહારાજ પાસે જઈ સ્વપ્નની વાત કરી. રાજાએ સવારે સ્વપ્ન પાઠકોને બોલાવ્યા. તેઓએ કહ્યું રાણીજી એક મહા ભાગ્યશાળી તેમજ પ્રતિભા સંપન્ન પુત્રનો જન્મ આપશે. રાજા અને રાણીને સ્વપ્નના ક્ષણની વાત સાંભળીને સંતોષ અને આનંદ થયો. રાજાએ પંડીતોને ઘણું દ્રવ્ય આપી વિદાય કર્યા.

મહારાણી આદર્શ રીતે ગર્ભાંતું પાલન કરવા લાગ્યા. ત્રણ મહિના થયા એટલે રાણીને એક દોહદ (કોઈ પણ વસ્તુનો મહદેચ્છા) ઉત્પન્ન થયો. વર્ષાઋતુ ન હોવા છતાં આકાંશમાં વાદળ થાય, વિજળી અમકવા લાગે, મેઘગર્જના થાય, ઈન્દ્ર ધનુષ્ય થાય, મંદમંદ વાયુ વાય, ધીમેધીમે કુવારાની જેમ વરસાદ પડતો હોય, ચારે બાજુ લીલી હરિયાળી ધરતી દેખાતી હોય, આવા રળિયામણા મનોહર વાતાવરણમાં હું મારા પતિ સાથે હાથી ઉપર બેસી સમસ્ત સેના સાથે વૈભારગિરિ પર્વત તરફ પરિભ્રમણ કરું:

આ ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ શકે તેમ ન હતી કારણ કે વર્ષાઋતુ ન હતી. જેથી 'અકાળે આ બધું થવું' અશક્ય હતું. રાણીની ઇચ્છા અપૂર્ણ રહેતા, તેનું શરીર ચિંતાથી સુકાવા લાગ્યું. દાસીએ મહારાજને રાણીના કૃશ દેહની વાત કરી. રાજા રાણીને મહેલે આવ્યા. રાણીને જોઈ તેઓ ચિંતાતુર થઈ ગયા. પતિનું કર્તવ્ય છે કે સ્ત્રીને અર્ધાંગના સમજવી. તેમની વેદના યા રોગ આદિની ચિંતાઓ દૂર કરવા યથોચિત ઉપાય કરવો. તેની સેવા કરી તેના હૃદયને સાંત્વન આપવું. આ બધી પતિની અનિવાર્ય ફરજ ગણાય છે. પતિ-પતિને અખંડ અને આજીવન સંબંધ હોય છે. તેમને હંમેશા આદરની દૃષ્ટિએ નિભાવવો જોઈએ. બંનેના સ્નેહ ભર્યા આદર્શ સંબંધો એકબીજાના વિકાસમાં સહાયક બને છે, કહ્યું છે કે યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે, રમન્તે તત્ર દેવતાઃ આનો અર્થ એવો નથી કે નારીને સોફા ઉપર બેસાડી આરતી કરવી, પરંતુ તેમના પ્રતિ આદર અને માનની ભાવના રાખવી જોઈએ. ખેદનો વિષય છે કે આજે

ભારતવર્ષમાં દામ્પત્ય જીવનની સુંદરતા નષ્ટ થઈ ગઈ છે. પરસ્પરમાં કલેષ, તિરસ્કાર, તુચ્છતા વગેરેનો જન્મ થયો છે. કુટુંબમાં સુખ, શાંતિ અને આનંદ અદૃશ્ય થઈ ગયા છે. રાજા અને રાણીના જીવનમાંથી તમો લોકોને ઘણી ઘણી શીક્ષાઓ મળી શકે છે.

રાજાએ મધુર શબ્દો વડે રાણીને તેની ચિંતા વિષે પુછ્યું. રાણીએ કંઈ જવાબ ન આપ્યો ત્યારે રાજા કહેવા લાગ્યા, વલ્લભે ! તમો મૌન કેમ છો ? તમારા હૃદયની વાત જણાવો. પતિથી કોઈ વાત ગુપ્ત ન રાખવી જોઈએ. છેવટે રાણીએ પોતાના દોહદની વાત કરીને કહ્યું રાજન્ અત્યારે અકાળે આ ઈચ્છા પૂર્ણ થવી અશક્ય છે. તેની જ મને ચિંતા છે.

રાજાએ રાણીને શાન્તવન આપ્યું અને કહ્યું : પ્રિયે ! ચિંતા ન કરો, હું તમારી ઈચ્છા શીઘ્ર પૂર્ણ કરીશ. રાજા રાજસભામાં ગયા ચિંતામાં પડી ગયા કે આ રાણીના ભાવોનું સમાધાન કેમ કરવું ? એજ સમયે શ્રેણિક રાજાના બુધ્ધિશાળી પુત્ર અભયકુમારે સભામાં પ્રવેશ કર્યો. રાજાની વાત જાણી અને ચિંતા દૂર કરવાને તૈયાર થયો.

કેવું આદર્શ કુટુંબ છે. દરેક વ્યક્તિમાં નિઃસ્વાર્થતા ભરી પડી છે. સૌ એક બીજાના હુઃખ દૂર કરવા માટે આતુર છે. પત્નીની ચિંતા પતિએ લઈ લીધી અને પિતાની ચિંતા પુત્રે માથે લઈ લીધી. આતું નામ જ શુદ્ધ પ્રેમ અને શુદ્ધ ભક્તિ !

અભયકુમારે રાજા પાસેથી રાણીની સઘળી વાત સાંભળી ચિંતા દૂર કરવા તૈયાર થયો. “ રાજન્ ! આપ પ્રસન્ન રહો. હું માતાજીની ઈચ્છા પૂર્ણ કરીશ. ” રાજાને રાજપુત્ર અભયકુમારની બુધ્ધિ ઉપર વિશ્વાસ હતો. કુમારે ત્યાંથી વિદાઈ લીધી પોતાના સ્થાને આવી વિચાર કરવા લાગ્યો કે વરસાદ વરસાવવો એ કોઈ કઠિન કાર્ય નથી પરંતુ અકાળે મેઘ અને વિજળીનો અમકાર ક્યાંથી લાવવા ?

અભયકુમારનો એક મિત્ર, દેવ થયો છે. જેથી કુમારને થયું કે તેને સાધના વડે બોલાવું તો મારી રાજમાતાની ઈચ્છા પૂર્ણ થશે. કુમાર પૌષ્ઠ શાળામાં જઈ ત્રણ દિવસનો (અઠમ) પૌષ્ઠ કરીને બેસી ગયા. દ્રઢ આસને દેવની આરાધના કરવા લાગ્યા. સાધનાના અંતે દેવ આવ્યો, તેણે જ્ઞાનથી અભયકુમારની મનોભાવના જાણી લીધી હતી. દેવે આવીને કુમારને કહ્યું કે બોલો ! તમારી સેવામાં હાજર થયો છું. મારે યોગ્ય જે કાર્ય હોય તે કહો, હું સત્વરે પૂર્ણ કરીશ. દેવની વાત સાંભળી કુમાર પ્રસન્ન થયા અને તેને સઘળી વાત કહી દીધી. દેવે કહ્યું : સુરકેલીમાં મિત્રને મદદ કરવી એ સાચા મિત્રની દ્રવ્ય છે.

દેવે પોતાની વૈકિંચ શક્તિથી રાણીની ઈચ્છાનુસાર વાતાવરણ તૈયાર કરી દીધું.

કુમારે રાજાને વાત કરી. રાજાએ નગરને શણગારવા આજ્ઞા કરી, રાણીને ગંધ હસ્તિ ઉપર બેસાડ્યા. રાજા પણ પાછળ બેઠા. ચમર ઢાળાવા લાગ્યા. ભવ્ય સવારીની સાથે રાજાએ રાણીનો દોહદ પૂર્ણ કરાવ્યો.

અનુક્રમે સવાનવ મહિને રાણી ધારિણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. દાસીઓએ રાજાને પુત્ર જન્મની વધાઈ આપી. રાજાના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. રાજાએ સૌને પુષ્કળ ધન વેગેરે આપી ખૂશ કર્યા. નગરને શણગારી પુત્રનો જન્મ મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો. 'મેઘકુમાર' નામ આપવામાં આવ્યું. કુમાર મેઘ બીજના ચંદ્રની જેમ વધવા લાગ્યો. કુમારની અનેક રીતે સેવા થવા લાગી. મેઘકુમારને વિદ્યાશ્રુણુ માટે આચાર્યને સોંપવામાં આવ્યા. વિદ્યા વિના જીવનની સફળતા નથી.

येषां न विद्या, न तपो न दानं ।

न चापि शीलं, न गुणो न धर्मः ।

ते मर्त्य लोके भूवि भार भूता ।

मनुष्य रूपेण मृगाश्चरन्ति ॥

જેનામાં વિદ્યા નથી, તપ નથી, તેમજ શીલ નથી, ગુણ નથી અને ધર્મ નથી તે આ મૃત્યુ લોકમાં પૃથ્વીને ભાર રૂપ બનીને, મનુષ્યના રૂપમાં મૃગની જેમ વિચરે છે. મેઘકુમાર અનેક શાસ્ત્રો અને કળાઓમાં પારંગત થઈ ગયો.

મેઘકુમારને યૌવન પ્રાપ્ત થયું. રાજાએ કુમારના ચોગ્ય સુંદર અને સદાચારી આઠ રાજકુમારીઓ સાથે લગ્ન કર્યા. કુમાર અને કન્યાઓ માટે રાજાએ મહેલો બંધાવી આપ્યા અને સંસારના સુખ ભોગવવા લાગ્યા. કુમારે રાજ ઝરૂખામાં બેસી પ્રકૃતિ સૌન્દર્યને નહાળતા, નગરજનોના ટોળાને ગુણુશીલ ઉદ્યાન તરફ જતાં બેઠાં તપાસ કરાવીને જાણવા પ્રયત્ન કર્યો.

લગવાન મહાવીર ગામાનુશ્રામ વિહાર કરીને રાજગૃહીના ગુણુશીલ ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. જનસમુહ પ્રભુના દર્શન અને પ્રવચન શ્રવણ અર્થે જઈ રહ્યા છે. આવા સમાચાર જાણી કુમાર મેઘ ખૂબ જ હર્ષિત થયા અને દર્શનાર્થે જવાને તૈયારી કરાવી. મેઘકુમાર ધર્મરથમાં બેસી પ્રભુને વાંદવા ગયા. પાંચ અભિગમોને સાચવી પ્રભુના દર્શન કર્યા અને વાણી સાંભળવા બેસી ગયા.

લક્ષ્મ વત્સલ લગવાને નવ તરવોની હૃદય સ્પર્શતી વાણી સંભળાવતાં આત્મ સ્વરૂપની દીવ્યતા, જીવનનું સાચું સ્વરૂપ, કર્મ મુક્તિનો માર્ગ સૌને સમજાવ્યો. શ્રોતાજનો શક્તિ અનુસાર વન નિયમો શ્રુણુ કરી સૌ જનો શ્રદ્ધા અને ભક્તિ પ્રદર્શિત કરીને સ્વ સ્થાને પાછા ફર્યા.

મેઘકુમારને વીરવાણીના શ્રવણથી વૈરાગ્ય પ્રગટ થયો અને પ્રભુ પાસે અંતર ભાવના પ્રગટ કરી. “હે દેવાધિદેવ! હું સંસારના દુઃખોથી મુક્ત થવા ઇચ્છું છું. માતા-પિતાની આજ્ઞા મેળવી દીક્ષા અંગિકરે કરવા માંગુ છું.” ભગવંતે ફરમાવ્યું “જહાસુહં દેવાણુપ્પિયા મા પઙ્કિલધં કરેહ. તમેને જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો. યરંતું વિલંબ ન કરો”.

કુમારે માતા-પિતા અને આઠે પત્નીઓની અનુમતિ મેળવી ભગવાન મહાવીરના ચરણમાં મહામહોત્સવ પૂર્વક દીક્ષાને અંગીકાર કરી સંયમ ધર્મનું પાલન કરવા લાગ્યા. અન્ય મુનિવરોના સંપર્કમાં રહી મેઘકુમારે જ્ઞાન, ધ્યાન અને સંયમનાં પૂરા લક્ષ્ય સાથે દિવસ પૂરા કર્યો. સાંજ પડી આવશ્યક પ્રતિક્રમણ ક્રિયાથી નિવૃત્ત બન્યા. સજ્જાય અને ધ્યાનાદિ નિયમથી પણ પરવાર્યા. નિદ્રાનો સમય થયો, એટલે સૌ મુનિઓએ લાઇનબંધ પથારીઓ કરવા માંડી, દીક્ષાની પર્યાય પ્રમાણે નાના મોટા મુનિવરોની પથારી હતી. તે રીતે નવદીક્ષિત મેઘકુમાર મુનિરાજની પથારી સૌથી છેલ્લે જવા-આવવાના માર્ગ પાસે હતી. રાત્રિના સમયે મુનિરાજે કારણવશ જતાં આવતાં હતાં ત્યારે મેઘમુનિના શરીરને કોઈના પગની રજ ધૂળ વગેરેનો સ્પર્શ થતાં તેમની નિદ્રામાં સ્ખલના પહોંચતી હતી. મેઘમુનિએ આવી રીતે દુઃખમય સ્થિતિમાં રાત્રિ પસાર કરી. તેમના મનમાં અનેક તરંગો ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા. “હું કેનો પુત્ર છું? આ બધા સંતો મને જાણે છે છતાં માફ ધ્યાન ન રાખતાં મને કેટલી અશાંતના કરાવી. ખરેખર! મેં દીક્ષા લેવાનું હુસ્સાહસ કર્યું છે. મારા વડીલોએ મને દીક્ષા ન લેવા માટે ઘણો સમજાવ્યો હતો. મેં કોઈની વાત ન સ્વીકારી. અરે! મેં તો મોટી ભૂલ કરી છે. હવે સવાર થતાં પ્રાતઃકાળે મારો રજોહરણ પાત્રા ભગવાનને સોંપી દઈ, હું રાજ્ય મહેલમાં જતો રહીશ.” આવી રીતે મેઘમુનિ સંયમ-ચારિત્રના હાથમાન (ધટતાં) પરિણામોમાં પ્રવૃત્ત થયા.

સવારે ક્રિયાઓથી નિવૃત્ત થઈ પોતાના વિચાર મુજબ ભગવાન મહાવીર પાસે ગયા. મેઘમુનિ કહે તેની પહેલાં જ ભગવાને તેને કહ્યું: “અરે મેઘ! તમે એક નાના નિમિત્તથી કેમ ચલિત થયા? સંયમી જીવો તો કષ્ટના દુઃગરાને પાર કરવા તૈયાર થાય. તમારી દ્રઢતા અને વીરતા ક્યાં ગઈ? શું તમેને પૂર્વ ભવ યાદ નથી? બીજા જીવને સુખ આપવા તમેએ કેટલું કષ્ટ સહન કર્યું હતું. અને એ સહનશિલતાના કારણે જ તમે ધારિણી દેવીના પુત્ર થયા છો.” ભગવંતે મેઘમુનિને તેમના પૂર્વજન્મની હાથીના ભવની સઘળી વાત કરી. “હાથીના ભવમાં દાવાનળના સમયે પગ નીચે સસહું બેસી જતાં તેની અનુકમ્પા લાવી ત્રણ દિવસ રાત્રિ પગ ઉંચો રાખી અપાર કષ્ટ સહું હતું. આ બધી વાતો તમે જાણો છો.” મેઘમુનિને ભગવંતના વચન અને

પૂર્વ ભવની વાત સાંભળી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. જ્ઞાન વડે પૂર્વ ભવને નિહાળ્યો અને સંયમમાં સ્થિર થયા. સાધુસંઘની સર્વપ્રકારે વૈયાવચ્ચ કરતાં ભક્તિભાવે સંયમ તપની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરવા લાગ્યા. મેઘમુનિએ સેવામાં જીવન અર્પણ કરી, તપશ્ચર્યા વડે અંતે સંતારો કરી સ્વર્ગે સિધાવી ગયા.

આપણે ત્યાં મહાબલ મુનિની વાત ચાલે છે. તેઓ પણ અનન્ય ભાવે ભક્તિપૂર્વક દશ પ્રકારની વૈયાવચ્ચ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરી રહ્યાં છે. હવે ૧૭ માં બોલની આરાધના કેવી રીતે કરશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૫૬

દુઃખમુક્તિનું સાધન સમાધિ !

(ભાદરવા સુદ ૧૪ તા. ૭-૯-૭૬ મંગળવાર)

શાસનપતિ ભગવાન મહાવીરે સિધ્ધાંત વાણીનો પ્રકાશ કર્યો છે. આપણે ત્યાં જ્ઞાતાધર્મકથાંગસૂત્ર ચાલે છે. તીર્થંકર નામ ગોત્રના વીસ બોલમાંથી આજે સત્તરમાં સમાદિષ્ટ બોલનું વિવેચન કરવાનું છે. સમાધિ શબ્દ ઘણો પ્રચલિત છે. સમાધિ શબ્દ સાંભળતાં કંઈક ત્યાગની ઝાંખી થઈ આવે છે. સમાધિ શબ્દની પાછળ અનેક ભાવો ભર્યા પડ્યા છે. વ્યવહારમાં કોઈ વિશિષ્ટ વ્યક્તિની અંતિક્રિયાના સ્થાનને સમાધિ કહેવાય છે. હિંદુધર્મમાં મહાત્માઓને અંત સમયે જમીન ખોદી તેમાં બિરાજમાન કરી દેવામાં આવે છે. તેની ઉપર કોઈ જગ્યાએ ચોતરો, ઠેરી, મંદીર બનાવી તેની સ્મૃતિ બાળવી રાખવામાં આવે છે. આવા સ્થાનને પણ સમાધિ કહેવાય છે. દિલ્હીમાં રાજઘાટના સ્થળે મહાત્મા ગાંધી, પંડીત નહેરૂ, શાસ્ત્રીજી વગેરેની પણ સમાધિઓ બનાવવામાં આવેલી છે. જેને જોવા માટે દેશ વિદેશના લોકો આવે છે.

બૌદ્ધધર્મમાં આવી જગ્યાએ સ્તૂપ બનાવે છે. બનારસમાં સારનાથનો સ્તૂપ છે. સાંચીમાં પણ આવો સ્તૂપ છે. મુસલમાનોમાં દરગાહ વગેરે બનાવી વ્યક્તિના નામે સ્મારક રાખવામાં આવે છે. આ બધી વાત તો દ્રવ્ય સમાધિની કહેવામાં આવી. આપણે ભાવ સમાધિ તરફ જવું છે. ભાવ સમાધિનું દર્શન તો ધર્મક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવાથી થશે.

સમાધિનો સીધો અર્થ છે કે બધા પ્રાણીઓને સુખ મળે તેમ કરવું. સમાધિ બે પ્રકારની છે. ૧ સ્વકૃત સમાધિ અને ૨ પરકૃત સમાધિ, પોતે સ્વયં એવું કોઈ કાર્ય ન કરે કે જેનાથી પોતાને હુઃખ ભોગવવું પડે. સમતા, સહિષ્ણુતા, ક્ષમા, ઉદારતા, વિશાળતા, ગંભીરતા વગેરે સદ્ગુણોમાં રમણ કરવું અને વિભાવમાં પોતાના આત્માને ન જવા દેવો તે સ્વકૃત સમાધિ છે. બીજો પુરૂષ તમોને કોઈપણ જાતનું હુઃખ ન થાય, તમારો વિભાવ ભાવ ઉદયમાં ન આવે અને શાંતિ જળવાઈ રહે તેવો વ્યવહાર કરે તે પરકૃત સમાધિ છે.

તમો પણ સાધુ-સંતોને વંદના કરવા બળ છે ત્યારે પુછો છો ને ? શુર મહારાજ ! સુખ શાતામાં બિરાજે છો ? સમાધિ વરતે છે ? આ સમાધિની પૃચ્છા તે શારીરિક શાતાની વાત છે. કોઈપણ જાતની અશાતા ન હોવી તે સંબંધીની સમાધિ ગણાય છે. દશાશ્રુતસ્કન્ધસૂત્રમાં ચિત્ત સમાધિનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. ચિત્તમ્-અન્તઃકરણ વિશેષસ્તસ્ય સમાધિઃ-સમાધાનં ચિત્ત સમાધિઃ અન્તઃકરણને ચિત્ત કહે છે. તેનું સમાધાન થવું તે ચિત્ત સમાધિ છે. અર્થાત્ પ્રશસ્ત ભાવને સમાધિ કહેવાય છે. યેન ચિત્તં મોક્ષમાર્ગે વા ધર્મધ્યાનાદૌ સ્થિરી ભવતિ સ ચિત્તસમાધિરભિધીયતે । જેનાથી ચિત્ત મોક્ષના માર્ગમાં અથવા ધર્મધ્યાન આદિમાં સ્થિર થાય છે. તે ચિત્ત સમાધિ કહેવાય છે. ચિત્ત સમાધિના બે ભેદ છે. દ્રવ્ય અને ભાવ.

દ્રવ્ય ચિત્ત સમાધિ : કોઈ મનુષ્યને સંસારના પદાર્થના ઉપલોગની ઇચ્છા થાય, બ્યારે તેની પ્રાપ્તિ થતાં ચિત્તનું સમાધાન થાય છે. ત્યારે આ દ્રવ્ય ચિત્ત સમાધિ થઈ કહેવાય છે.

ભાવ ચિત્ત સમાધિ : જ્ઞાન દર્શન તથા ચારિત્રમાં ચિત્તને રાખીને ઉપયોગ પૂર્વક જીવાદિ પદાર્થના સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો તે ભાવ ચિત્ત સમાધિ છે. અકુશળ ચિત્તને રોકવાથી કુશળચિત્તની ઉદ્દીરણ કરતા અનાયાસ સહજમાં જ સમાધિ ઉત્પન્ન થાય છે.

શબ્દ આદિ વિષયોમાં સમતા, દ્રવ્યોની પરસ્પર સામ્યતાથી એક થઈ જવું તેને જ દ્રવ્ય સમાધિ : કહે છે. જેમ કે જો દુધમાં સાકર ઉચિત્ માત્રાથી ભેળવી દેવાય તો તે દુધ બધાને માટે રૂચિકર સ્વાદિષ્ટ થાય છે. આવી રીતે યોગ્ય પ્રમાણમાં પરસ્પર મળી ગયેલા દ્રવ્ય જ સમાધિના પ્રતિ હેતુ છે, અન્યથા નહિ. આવી રીતે જે ક્ષેત્રને પ્રાપ્ત કરી ચિત્ત સમાધિમાં લીન થાય તેને ક્ષેત્ર સમાધિ કહે છે. જે કાળમાં ચિત્ત સમાહિત થાય છે. તે કાળ સમાધિ કહેવાય છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય સ્વરૂપ ભાવ સમાધિ છે. બ્યારે જ્ઞાનાદિ પાંચમાં ચિત્ત એકાગ્ર વૃત્તિથી પ્રવૃત્તિ કરે છે ત્યારે ભાવ સમાધિની ઉત્પત્તિ થાય છે.

ચિત્ત અસ્વસ્થા હોય, હામાહોળ હોય ત્યારે તેને સ્થિર કરવા માટે સમાધિ સ્થાનના જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે. હવે તેના દશ સ્થાનને સાંભળો.

૧ ધર્મચિંતા - જેમાં ધર્મની વિચારણા ઉત્પન્ન થાય છે. આ નિત્ય છે કે અનિત્ય છે? આ રૂપી છે કે અરૂપી છે? ઇત્યાદિ સ્વરૂપ ચિંતન કરવું તે ધર્મ ચિંતા છે. મુનિ ધર્મ ચિંતા વડે રાગ-દ્વેષ રહિત થઈને અથવા પોતાના વશમાં રાખીને અંતઃમુહૂર્ત માત્ર એકાગ્ર ચિતાવસ્થાન રૂપી ધર્મધ્યાન પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રુત ચારિત્ર રૂપી ધર્મમાં અથવા સમ્યગ્ જ્ઞાન ક્રિયા રૂપ ધર્મમાં સ્થિર ચિત્ત, જિન વચનમાં શંકા આદિ દોષ રહિત, એવા મુનિ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરે છે.

૨ સુમિણુ દંસણે - જેમાં સ્વપ્ન દર્શન થાય છે. સ્વપ્ન એ સુપ્ત તેમજ જાગૃત એટલે અર્ધજાગૃત અવસ્થામાં થાય છે. સ્વપ્ન એટલે જોએલા અને સાંભળેલાં કોઈ પણ પદાર્થોના અનુભવ કરવો. તેના વાસ્તવિક અનુભવ કરવા માટે અજૂત પૂર્વ એવાં સ્વપ્ન દર્શન ઉત્પન્ન થાય છે.

૩ ઇન્દ્રિયના દમન દ્વારા આશ્રવનો - નિરોધ થઈ જતાં તેમજ આત્મા સંયત થઈ જતાં યથાર્થ જ્ઞાવાળાં સ્વપ્નને જુએ છે. જેણે સ્વપ્નને યથાતથ્ય જોયા છે. એવા મુનિ સમસ્ત સંસાર પ્રવાહને પાર કરે છે. શારીરિક માનસિક બંને જાતનાં દુઃખોથી મુક્ત થઈ જાય છે.

૪ જાતિસ્મરણે - જેમાં જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થાય છે. આ જ્ઞાન અજૂતપૂર્વ હોય છે. પોતાના પૂર્વભવનું સ્મરણ કરવું તે જાતિસ્મરણ છે. જેનાથી પ્રાણી પોતાના પૂર્વના સંસારી પંથેન્દ્રિય ભવ કે જે અન્તર રહિત કર્યા છે, તે ઉકુળ નવસો ભવ સુધીનું સ્મરણ કરે છે.

૫ મુનિજન એવાં જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને સંસારમાં ફરી ફરીને જન્મ ગ્રહણ કરતાં નથી. સંસારી જ્ઞાન-જાતિ સ્મરણથી પોતે ઉત્તમ સંયમ નિરતિશયાનંદ રૂપી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે.

૬ દેવ દંસણે-ચોથા સમાધિસ્થાનમાં દેવ દર્શન થાય છે. દેવોનાં વિમાન રત્ન આદિ, દિવ્ય રિધિ તથા દેવનાં શરીર આભરણ આદિની દિવ્ય કાન્તિ તથા દેવ સંબંધી દિવ્ય વલવ-શાસનનું પ્રભુત્વ આદિ જોવાને માટે પૂર્વમાં અનુભવ ન થયો હોય એવા દેવને સાક્ષાત્કાર થાય છે.

૭ ઓહિણાણે-પાંચમા સમાધિ સ્થાનમાં અવધિજ્ઞાન થાય છે. જે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની મર્યાદાને લઈને મન અને ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષા ન રાખતાં કેવળ રૂપી દ્રવ્યને જ જાણે છે, તે અવધિ જ્ઞાન છે. શબ્દાદિ વિવેચાથી વિરક્ત તથા

શ્મશાનાદિમાં પિશાચ આદિના અત્યન્ત ભયોત્પાદક શબ્દ સહન કરવાવાળા જિતેન્દ્રિય તથા હુશ્કર તપશ્ચર્યા કરવાવાળા મુનિને અવધિ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

૬ ઓહિ હંસણે-છટ્ટા સમાધિ સ્થાનમાં અવધિ દર્શન થાય છે, અવધિ દર્શના વરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થતાં રૂપી દ્રવ્યને સામાન્ય રીતે ગ્રહણ કરવાના સ્વભાવવાળા જ્ઞાનને અવધિદર્શન કહેવાય છે.

૭ મણુપજવણુણે-સાતમાં સમાધિ સ્થાનમાં મનઃપર્યવ જ્ઞાન થાય છે મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં રહેવાવાળા સંજ્ઞિ પંચન્દ્રિયના મનોગત પદાર્થોનું વિષય કરવાવાળું જ્ઞાન મનઃપર્યવ જ્ઞાન કહેવાય છે.

૮ કેવલણુણે-આઠમાં સમાધિ સ્થાનમાં કેવળ જ્ઞાન થાય છે. સંપૂર્ણ લોકલોકને જાણવાવાળું જ્ઞાન, ચાર ઘાતિ કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતું જ્ઞાન તે કેવળ જ્ઞાન છે.

૯ કેવલ હંસણે-નવમાં સમાધિ સ્થાનમાં કેવળ દર્શન થાય છે. કેવળ કલ્પ લોકલોકને જાણવાવાળું, સમસ્ત વસ્તુ તત્ત્વતું ગ્રહણ કરવાવાળું સામાન્ય જ્ઞાન સ્વરૂપ, ઇન્દ્રિય આદિની અપેક્ષા ન રહેવાથી અસહાય જે દર્શન, કેવળ દર્શનાવરણીયના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થવાવાળું અલૌકિક સામાન્ય વિલોકનરૂપ દર્શન તે કેવળ દર્શન છે. જેનાથી લોકલોકનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

૧૦ કેવલ મરણે-દશમાં સમાધિ સ્થાનમાં કેવળ મરણ થાય છે. તેમાં સમસ્ત હુઃખોનો નાશ કરવાવાળું, પૂર્વે કદી પણ ઉત્પન્ન ન થયેલું એવું કેવળ મરણ છે. કેવળ જ્ઞાનની સાથે શરીરનો ત્યાગ થાય છે. તે આત્મા પરમ સિદ્ધિને (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરે છે.

આ દશ પ્રકારની સમાધિ કેને મળે છે ? જે સાધુ પાંચ સમિતિ ત્રણ શુભિને ધારણ કરનાર છે. શુભ બ્રહ્મચારી છે અને આત્માર્થી છે, તેને આવા પ્રકારની સમાધિ થાય છે.

સાધુ સમાધિ ભાવના કેને કહેવાય છે ?

સંયમી કે ધર્માત્માને કોઈ કારણે વિઘ્ન આવી પડે તો વિઘ્નને દૂર કરી મત્ત શીલની રક્ષા કરવી તે સાધુ સમાધિ છે. સમ્યગ્દષ્ટિ દેહથી પોતાનું સ્વરૂપ સિન્ન જાણી મરણથી ભય પામતો નથી. તેને સાધુ સમાધિ હોય છે. જે મરણ સમયે હુઃખ, રોગ આવે છે તે પણ સમ્યગ્દષ્ટિને દેહ ઉપરથી મમતા છોડાવવા આવે છે. ત્યાગ સંયમ આદિની સન્મુખ કરાવવા આવે છે, તેથી તે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપ એ ચાર આરાધનામાં વધારે દૃઢ થાય છે. ઉત્સાહ સહિત સમ્યગ્દષ્ટિને મરણનો ભય નથી તે સાધુ સમાધિ છે ઇષ્ટનો વિયોગ અને અનિષ્ટનો સંયોગ

થતાં જ્ઞાનની દૃઢતા વડે ભય ન પામવો તે સાધુ સમાધિ છે. રતનત્રય સહિત સાવધાન પછે દેહ છોડે તેને સાધુ સમાધિ હોય છે, તે દુર્લભ છે. જે પુરૂષ સાધુ સમાધિ લાવનાને નિર્વિઘ્નપણે પ્રાપ્ત કરવા નિરંતર ઉધમી છે, તે શીઘ્ર સંસાર સમુદ્રને તરીને આઠ ગુણના ધારક સિધ્ધ થાય છે.

સમાધિ માટે સામાયિકના પાંચમાં પાઠમાં જિનેશ્વર લગવંતની પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું છે. આરુગ્ગ વોહિલામં સૈમાહિ વરમુત્તમં દિન્તુ । આ લોકનાં ઉત્તમ સિધ્ધ પુરૂષો (તીર્થંકર લગવંતો) આરોગ્ય, રતનત્રય રૂપ યોધિ લાભ અને પંડિત મરણ રૂપ ઉત્તમ સમાધિ અમોને આપો. આ ત્રણની માંગણી કરેલ છે.

૧ શ્રેષ્ઠ ઉત્તમ પ્રકારનું આરોગ્ય-અમારે તન, મન અને આત્માનું ઉત્તમ અને શ્રેષ્ઠ આરોગ્ય જોઈએ છે. જેથી અમારી સઘળી આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ ટળી જાય અને અમો તેનાથી મુક્ત થઈ જઈએ.

૨ શ્રેષ્ઠ ઉત્તમ પ્રકારનો યોધિ લાભ અમારે સમ્યક્ત્વ પૂર્વકના જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની કામના છે. જેનાથી અમો મોક્ષમાર્ગની સાધના કરી શકીએ.

૩ શ્રેષ્ઠ ઉત્તમ પ્રકારની સમાધિ અમારે પંડિત મરણ રૂપ ઉત્તમ પ્રકારની શ્રેષ્ઠ સમાધિ જોઈએ છે. જેનાથી અમો સંસારને પાર કરી શકીએ.

જિનેશ્વર તીર્થંકર લગવંતો પાસેથી આ કામના એ માત્ર અંતરના મનોરથ છે. તેની જાહેરાત છે. પોતાના ઉપાદાનની સંપૂર્ણ શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત ન થાય, ત્યાં સુધી નિમિત્તની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે. તે નિમિત્તને સ્વીકારી, પોતાના અહંભાવનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. અહીં નિમિત્ત કારણને મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે.

પ્રબળ પુરૂષાર્થી આત્મા જ આ કામના પૂર્ણ કરી શકે છે. નહિ તો બિમારીના સમયે અંદરથી વલોપાત થાય છે. ચારેક દિવસ પહેલાં મનસુખભાઈ દેસાઈ આવ્યા હતાં. તેમણે વંદના કરી એક વાત કહી, મહારાજશ્રી ! મારા માતૃશ્રી બિમાર છે. તેઓ આપના દર્શન કરી માંગલિક સાંભળવાની ઇચ્છા કરે છે. તેમની વાત સાંભળી, હું તેમની સાથે ગયો. એલચી વાળાની ચાલમાં તેમનો નિવાસ છે. અમો ત્યાં ઉપરમાં પહોંચ્યા. માતૃશ્રી મણીમા પથારીમાં બેઠા હતાં. મેં પુછ્યું : “ માતાશ્રી ! તમારે શું જોઈએ છે ? ” માતા કહે છે, “ મારે બધું છે. દીકરાને ઘેર દીકરા છે. મકાન છે, દીકરાને વેપાર ધંધો છે બધા સુખી છે. મારે કશું જોતું નથી. ” મેં ફરી પુછ્યું : “ તમારે હવે શું કરવું છે ? ” માતા કહે છે, “ મારે હવે કંઈ કરવું નથી. આપના દર્શન થયા. હવે માંગલિક સાંભળાવો. ” આ મણીમાની વાત ઉપરથી વિચાર કરીએ તો જાણવા મળે કે વૃધ્ધાવસ્થામાં, બિમારીના સમયે, પરલોક જવાના અવસરે

તેમને કેટલો સંતોષ છે. કેાઈ જાતની અખળખા (ઇચ્છા) નથી. તમેાને આવો સંતોષ અને શાંતિ રહેશે ? જેને રહે તે ભાગ્યશાળી ગણાય. માતાને સંસાર પ્રવૃત્તિથી નિવૃત્તિ કરવાં આલોચના કરાવી, મત-નિયમને પચ્ચક્ષ્ણાણુ સાથે માંગલિક સંભળાવેલ હતું. માતા કેવા નિરાળા, અને શાંત પ્રકૃતિના હતાં. આજે તો વૃધ્ધ લોકોને પણ ઘણી જાતની ચિંતા અને ગભરાવટ હોય છે. જે આત્માને મૃત્યુના સમયે સમાધિ રહે છે તે ઉત્તમ જીવ ગણાય છે. આપણે સમાધિની વાત કરીએ છીએ. દશવૈકલિક સૂત્રમાં ચાર પ્રકારની સમાધિ બતાવવામાં આવી છે.

૧ વિનય સમાધિ-ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ ક્રમેાની જેના વડે નાશ થાય છે. તેને વિનય કહે છે. શુદ્ધની આરાધના કરવી. અર્થાત્ સામેથી શુદ્ધને આવતાં જોઈ ઉભા થવું, તેમને વંદના કરવી, તેમના મનને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરવી અને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે આહાર વિહાર આદિ તમામ કાર્યો કરવાં તે વિનયનું લક્ષણ છે. ચિત્તની સમતા અથવા એકાગ્રતાને સમાધિ કહેવાય છે. વિનયથી ચિત્તની સમાધિ (વિનયમાં જે આનંદ થાય છે તે આનંદ) થાય છે. તેને વિનય સમાધિ કહે છે.

વિનય સમાધિના ચાર પ્રકાર છે. ૧ કોઈપણ કાર્ય માટે શુદ્ધેવ આજ્ઞા કરે ત્યારે તેમની આજ્ઞાના વચનોને આદરપૂર્વક સાંભળવાની ઇચ્છા કરવી. ૨ શુદ્ધેવ આજ્ઞા કરે તે કાર્ય પ્રસન્નતા પૂર્વક કરવું. ૩ શાસ્ત્રવિહિત આચરણ કરીને શ્રુતજ્ઞાનને સંકળ કરવું ૪ હું જ ઉત્કૃષ્ટ છું, વિનીત છું, એ પ્રમાણે પોતાની આત્મસ્ત્રલાધા પ્રશંસા કરવી નહિ, આ વિનય સમાધિ છે.

૨ શ્રુત સમાધિ-ભવ્ય જીવોના હિત માટે તીર્થંકર ભગવાન દ્વારા ઉપદેશ કરાયેલા અને ગણધર મહારાજ દ્વારા સાંભળેલા આચારાંગ આદિ અંગ ઉપાંગ તે શ્રુત છે. શ્રુતથી અથવા શ્રુતમાં થવા વાળી સમાધિને શ્રુત સમાધિ કહે છે.

શ્રુત સમાધિના ચાર પ્રકાર છે. ૧ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન મને પ્રાપ્ત થશે, જેથી તેનું અધ્યયન કરવું જોઈએ. ૨ હું એકાગ્ર ચિત્તવાળો થઈશ, મારે શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવું જોઈએ. ૩ શાસ્ત્રોનું રહસ્ય સમજી હું મારા આત્માને મોક્ષ માર્ગમાં સ્થાપિત કરીશ, માટે અધ્યયન કરવું જોઈએ. ૪ હું સંયમ માર્ગમાં સ્થિર રહીને, બીજાને પણ સ્થિર કરીશ, માટે અધ્યયન કરવું જોઈએ. આ શ્રુત સમાધિ છે.

૩ તપ સમાધિ-જે આઠ ક્રમેાને નાશ કરે તે તપ છે. તેના બાર ભેદ છે. તે તપથી થવાવાળી સમાધિને તપ સમાધિ કહેવાય છે. તપ સમાધિના ચાર ભેદ છે. ૧ આ લોક સંબંધી લબ્ધિ વગેરે પ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી તપ કરે નહિ. ૨ પરલોકનાં સ્વર્ગ આદિના કામભોગોની વાંછનાથી તપ કરે નહિ. ૩ સર્વત્ર મારે

યશ અને કીર્તિ ફેલાય તે ઇચ્છાથી તપ કરે નહિ. ૪ કેવળ કર્મોની નિર્જરા કરવા મોટે તપ કરે. આ તપ સમાધિ છે.

૪ આચાર સમાધિ-શાસ્ત્રોની મર્યાદા પ્રમાણે કરવામાં આવતું જે કાર્ય તેને આચાર કહે છે. આચારથી થવા વાળી સમાધિને આચાર સમાધિ કહેવાય છે. આચાર સમાધિના ચાર ભેદ છે. ૧ આ લોકની કીર્તિ મેળવવાની આશાથી આચારનું પાલન કરે નહિ. ૨ પરલોકનાં વિષય સુખો મેળવવાની અભિલાષાથી આચારનું પાલન કરે નહિ. ૪ આચારમાં પ્રતિપાદિત પ્રયોજન માટે જ મૂલોત્તર ગુણરૂપ આચારનું પાલન કરે. ૩ કીર્તિ આદિની કામના માટે આચારનું પાલન કરે નહિ. આ આચાર સમાધિ છે. આચાર સમાધિમાં તત્પર મુનિ અનેક ગુણ પ્રાપ્ત કરી લે છે.

મન, વચન અને કાયાથી શુદ્ધ સત્તર પ્રકારના સંયમમાં મનને સ્થિર રાખવા વાળા સાધુ વિનય સમાધિ, શ્રુત સમાધિ, તપ સમાધિ અને આચાર સમાધિને જાણી મહાન કૃણને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી મહા હિતકારી, સુખદાયક તથા સકળ કર્મોથી રહિત મોક્ષ રૂપ પદને પ્રાપ્ત કરે છે. પોતાના આત્માને મુક્ત બનાવે છે. અથવા અનુત્તર વિમાનમાં જાય છે.

ગૃહસંસારમાં અસમાધિના અનેક નિમિત્તો આવે છે. તે તમો પણ સારી રીતે જાણો છો. ક્યારેક મન અવળા વિચારે ચડી જાય છે. મન કાળૂમાં ન રહે, ચિત્તકું ક્યારું કરે, ઉંઘ ઉડી જાય. શરીર થાકી જાય, ઉદાસીનતા ગ્લાનિ થઈ આવે અને આત્મા વિહ્વળ બની જાય. આવી રીતે મન, વચન અને કાયાથી અસમાધિ થઈ આવે.

એક રાજા હતો. તેને સાત પુત્રો અને એક પુત્રી હતી. પુત્રી એકજ હોવાથી તે નાનપણથી લાડકી હતી. તે કોઈનો તુંકારો સાંભળી શકતી નહિ. કદાચ કોઈએ તુંકારો કહ્યો હોય તો બધું ખેદાન મેદાન કરી નાંખતી હતી. એક તો દીકરી અને પાછી રાજકુમારી છે. ખૂબ જ લાડ-કોડથી ઉછરી છે. આવી પ્રકૃતિને કારણે તેનું નામ ત્વંકારી પડી ગયું છે. પુત્રીને યૌવન પ્રાપ્ત થયું અને રાજા-રાણીની ચિંતા વધવા લાગી. અરે ! આ દીકરી સાસરે જશે તો શું થશે ?

જ્ઞાની પુરૂષો કહે છે કે તે તમારા સંતાનોને કદિ મોઢે ન ચડાવશો. મોટા થતાં એ સંતાનો દુઃખનો વિષય બને છે. માતા-પિતાને મન કાયમ ચિંતાનું કારણ બની જાય છે. છેવટે ત્વંકારીના એક રાજકુમાર સાથે લગ્ન થયા. તે સાસરે તો ગઈ પરંતુ તેના પુષ્પોદયે તેને એક સંતાનો સમાગમ થઈ ગયો. સંતાન જન્મ મંગળની સંજવની બતાવી તેનો ઉપયોગ કરવા કહ્યું. તમો શું સમજ્યા ? કોઈ જાતની જડીબુટ્ટી નહિ પરંતુ સારી શિખામણ આપી. સદ્ગુણની વૃદ્ધિ થાય અને જીવન ધન્ય બની રહે.

માનવ જીવન એ કલેષ અને કંકાશની જાંદગી નથી પરંતુ શાંતિ અને સમાધિની સ્થાપના કરવાની જીવની છે.

સત્સંગના કારણે ત્વંકારીની પ્રકૃતિમાં મોટું પરિવર્તન આવ્યું. તેણે સહર્ષ સંતની વાણીને વધાવી લીધી. સંતની વાણી રૂપી પાણીએ તેના જીવનમાં એક ચમત્કાર જ કર્યો. ત્વંકારી શાંતિ સમાધિના લક્ષ્યે અશાંતિના નિમિત્તો ટાળવા લાગી. કદાચ કોઈ નિમિત્ત આવે તો તેમાં પોતાના આત્માને લગવા ન દે. તેના હૃદયે વિવેકે વાસ કર્યો. શાંતિએ સ્થાન મેળવ્યું અને સમાધિએ વર્ચસ્વ જમાવ્યું. આજે ત્વંકારી બદલી ગઈ. હવે ત્વંકારી ત્વંકારી ન રહી. તે તો જાણે સમતાની સાક્ષાત્ ઉપાસિકા બની ગઈ. રાજ્યમાં ચારે બાજુ આનંદ ફેલાઈ ગયો. ત્વંકારીની સમતા સમાધિની સાધના એ સૌને માટે આકર્ષણનું કારણ બન્યું. લોકો તેની એ મોઢે પ્રશંસા કરતાં થઈ ગયા. અરે! ત્વંકારી રાજકુમારીની શાંતિ સમાધિની પ્રશંસા તો સ્વર્ગમાં પણ થવા લાગી. દેવતાઓ વખાણ કરવા લાગ્યા.

એકવાર ઈંદ્ર મહારાજે દેવોની સભામાં ત્વંકારીના સ્વભાવની સમાધિની પ્રશંસા સાંભળી, એ દેવો પોતાનું સમાધાન કરવા સાધુનો વેશ ધારણ કરી તે જ નગરીમાં આવ્યા. એક દેવે બિમાર સાધુનું રૂપ લીધું. બીજાએ તેની સેવામાં રહેવા માટે સંતનું રૂપ ધાર્યું. સંત બિમારીની દવા માટે વૈદ્યરાજ પાસે ગયા, વૈદ્યે કહ્યું. સંતને લક્ષપાક-તેલના માલીશની જરૂર છે. તમો સમજ્યા, લક્ષપાક કેને કહેવાય? જે તેલને એક લાખ વાર ગરમ કરીને પકવવામાં આવે તેને લક્ષપાક તેલ કહેવાય છે. સંત આવા તેલની શોધ કરતાં રાજ્ય દરબારમાં ત્વંકારીના જીવનમાં પહોંચ્યા.

સંતને પધારતાં જોઈ ત્વંકારીએ વિનયપૂર્વક મધુર ભાષાથી સ્વાગત કર્યું. ત્વંકારીએ લાભ આપવાની ભાવના સેવી. સંતે પોતાના બિમાર સાધુના ઉપચાર માટે લક્ષપાક તેલની આવશ્યકતા જણાવી. ત્વંકારીએ ભાવપૂર્વક હાં કહી ગુરૂદેવ! મારે ત્યાં છે તો આપ, ખુશીથી બહારી આવ.

ત્વંકારીએ બાબુમાં ઉભેલી દાસીને કહ્યું: “જે અંદરથી લક્ષપાક તેલની શીશી લાવ! દાસી તુરત અંદર જઈ તેલની શીશી લઈ બહાર આવતી હતી, એટલામાં જ પેલા દેવે માયાથી તેને કેસ લગાડી પાડી દીધી અને તેલની શીશી ફૂટી ગઈ, તેલ ઢોળાઈ ગયું. દાસી ગભરાઈ ગઈ તેને થયું કે મને હવે આકરી શિક્ષા કરશે. પરંતુ ત્વંકારીએ ઘણી જ સમતા રાખી. કિંમતી તેલ ઢોળાઈ જવા છતાં, શુસ્સો ન કર્યો. દાસીને કહ્યું: “જે સંભાળીને ઉભી થઈ જા, લાગ્યું તો નથીને? ગભરાઈશમાં! ભલે શીશી ફૂટી ગઈ. મુંઝાઈશમાં! જા અંદર, બીજી શીશી લાવ. બીજી શીશી લઈને જેવી આવે છે કે તુરત જ દેવે, તેને માયાથી પછાડી દીધી. ફરી બીજી શીશી ફૂટી ગઈ. ત્વંકારીનો

મગજ જાય તેવું નિમિત્ત હતું છતાં તેણે ઘણી સમાધિ રાખી ક્રોધ ન કર્યો. દાસી તો ખૂબ જ રહવા લાગી. પસીનો વળી ગયો. બેચેન બની ગઈ. પરંતુ ત્વંકારીએ ત્યાં જઈ તેનો હાથ પકડીને ઉભી કરી. શાંત કરીને સમજાવ્યું “બેન! રડ મા. શીશી કૂટી ગઈ તો શું થયું. શાંત થા. જા, અંદર ત્રીજી બોટલ પડી છે. તેને લઈ આવ.” દાસી સ્વસ્થ બની શાંત થઈ આનંદમાં આવી ગઈ અને ત્રીજી બોટલ લેવા જેવી અંદર ગઈ ત્યાં તો દેવે કસોટી પૂર્ણ કરી. માયા સંકેલી લીધી. સંતને બદલે એક ખૂણામાં નાના દેવ સ્વરૂપને જોયા. દેવે ત્વંકારીને હાથ જોડી નમન કર્યું. જુઓ! ધર્મનું સ્વરૂપ કેવું છે ધર્મ માત્ર સાંભળવાની જ ચીજ નથી. તેને જીવનમાં ઉતારવો જોઈએ ત્વંકારીએ ધર્મને અંતર ઘટમાં કેળવી કેવો લાભ લીધો. નિમિત્ત આવવા છતાં સદ્ગુણને જતો ન કર્યો. દેવની શંકા દૂર થઈ તેઓ ચાલ્યા ગયા.

શાંતિને રાખનાર ત્વંકારીને ધન્ય છે !

સમતાને સાધનારી કુમારીને ધન્ય છે !

સમાધને સાચવનારી કુમારીને ધન્ય છે !

ગૃહજીવનની મધુરતા શાંતિ અને સમાધિમાં છે. જીવનની જંગળ વિચિત્ર છે. જીવનની પૂર્ણતા કેવી રીતે થશે તેનો કોઈ ભરોસો નથી. માટે સમાધિ મરણની ભાવના સેવવી જોઈએ. કવિએ અંતિમ સમયની પ્રાર્થનામાં કહ્યું છે.

અંતિમ પ્રાર્થના

ઐસી કૃપા હો ભગવન્ ! જખ પ્રાણ તનસે નિકલે,
હોવે સમાધિ પૂરણ, જખ પ્રાણ તનસે નિકલે.
માતા-પિતાદિ બંધવ, હૈ જો કુટુંબી સારે;
ઈનસે મમત્વ છૂટે, જખ પ્રાણ તનસે નિકલે. ૧
ગુરૂરાજ તખ શરણ હો, ધર્મોપદેશ તર હો;
સુનતે હિ સુનતે ઉનકે, બચનોં મેં લિન નિકલે. ૨
જગ મેં ન શત્રુ મેરા, શત્રુ ન મેં કિસીકા;
ફિર ભી હો શલ્ય કોઈ, અંતઃકરણસે નિકલે. ૩
દુષ્કર્મ દુઃખ દિખાવે, યા રોગ શોક ઘેરે;
પ્રભુ કા ન ધ્યાન છૂટે, જખ પ્રાણ તનસે નિકલે. ૪
ઈષ્ટા કુધા-તૃપા કી, હોવે જો ઉસ ઘડી મેં;
ઉસકા ભી ત્યાગ હોવે, જખ પ્રાણ તનસે નિકલે. ૫

જગ મેં ન દિલ હો મેરા, એક ધ્યાન હો તુમારા;
નવકાર પઢતે પઢતે, એ પ્રાણ તનસે નિકલે. ૬
કેવલ એ હી લાવેાં, આહેં યહી સખી હમ
સમલાવ પૂર્ણ ચિત્ત હો, જખ પ્રાણ તનસે નિકલે. ૭

લગવાન મલ્લીનાથના પૂર્વભવમાં મહાબળસુનિ તીર્થંકર નામ ગોત્રના વીસ બોલની આરાધના કરતાં આ સત્તરમાં સમાધિ બોલની ઉત્કૃષ્ટ સાધના કરી રહ્યા છે. હવે અઢારમાં બોલની આરાધના કેવી રીતે કરશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

★

૫૭

અપૂર્વ જ્ઞાનનું પ્રાગટ્ય !

(ભાદરવા શુદ્ધ ૧૫ તા. ૮-૯-૭૬ બુધવાર)

ચરમ તીર્થપતિ લગવાંન મહાવીરે સિધ્ધાંતની પડપણા કરી છે. આપણે ત્યાં જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સિધ્ધાંતના પ્રવચનો ચાલી રહ્યા છે. લગવાન મલ્લીનાથના પૂર્વભવમાં મહાબળસુનિ તીર્થંકર નામ ગોત્રના વીસ બોલની આરાધના કરી રહ્યા છે. શાસ્ત્રકાર અઢારમાં બોલે અપૂર્વ નાગગ્રહણે અપૂર્વજ્ઞાનની ગ્રહણતા કરમાવી રહ્યા છે.

મનુષ્ય જીવનની સફળતા જ્ઞાન સાધનાથી થાય છે. માનવે નિરંતર જ્ઞાનાભ્યાસ કરતાં જ રહેવું જોઈએ. અભ્યાસ વિના એક ક્ષણ પણ જવા દેવી ન જોઈએ. પ્રભુએ ગૌતમને ઉદ્દેશીને કરમાવેલ છે કે સમયં ગોચમ ! મા પમાયણ હે ગૌતમ ! એક પણ ક્ષણનો પ્રમાદ ન કરીશ. જ્ઞાન વડે વિષયોની વાંછા ટળે છે. કષાયોનો અભાવ થાય છે. મન સ્થિર થાય છે. ધર્મ અને શુદ્ધ ધ્યાનમાં સ્થિર થવાય છે. ધર્મની પ્રભાવના થાય છે. અજ્ઞાની જીવ ઘોર તપ વડે કરોડો ભવમાં જેટલાં કર્મ ક્ષય ન કરે, તેટલો તો શું પરંતુ તેનાથી વધારે કર્મોનો ક્ષય જ્ઞાની આત્મા અંતઃસુહૃતમાં કરે છે. જિન ધર્મનો સ્થંભ જ્ઞાનનો અભ્યાસ જ છે. જ્ઞાન જ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરાવે છે. જ્ઞાનથી જ મોક્ષ થાય છે. જ્ઞાનના અભ્યાસ વિના મનુષ્ય પણ સમાન છે. માટે શાસ્ત્રને લણવા જોઈએ. શાસ્ત્રના અર્થનું ચિંતન કરવું જોઈએ. વિશેષ જ્ઞાની શુરજન પ્રત્યે નમ્રતા, વંદન, વિનય આદી કરતા જોઈએ. ધર્મ શ્રવણ કરવાની ઈચ્છાવાળાને ધર્મનો ઉપદેશ કરવો જોઈએ. સર્વ દ્રવ્યોમાં એકમેક રહ્યા છતાં આત્માનો ભિન્ન અનુભવ થાય તે જ જ્ઞાનોપયોગ છે. અપૂર્વ જ્ઞાનોપયોગનો મહિમા ત્યારે છે.

આત્મા અનંત જ્ઞાનનો પુજ છે. જ્યારે કોઈ વિશિષ્ટ મહાપુરુષનો જ્ઞાનોપદેશ સાંભળીએ ત્યારે અવશ્ય આશ્ચર્ય થાય છે. જ્ઞાનની ધારણા અને ક્ષયોપશમ ખરેખર જીવનનું ગૌરવ વધારી જાય છે. જ્ઞાન માટે સદા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ.

૩. નાણસંપન્નયાદ્યં જિવે કિં જળયદ્ ?

જ્ઞાનસંપન્નતાથી જીવને શું ફળ થાય છે ?

ઉ. નાણસંપન્નયાદ્યં જિવે સર્વ ભાવાદિગમં જળયદ્, નાણસંપન્ને જિવે ચાતુરતે સંસારકંતારે ન વિણસ્સદ્ । જહા સ્વદ્ સસુત્તા પડિયાવિ ન વિણસ્સદ્ । તદ્દા જિવે સસુત્તે, સંસારે ન વિણસ્સદ્ । નાણ વિણય તવચરિત્તિ જોગે સંપાડણદ્, સસમય પર સમય વિસારજે ય અસંઘાયણિજ્જે ભવદ્ । ઉત્ત. સૂત્ર ૨૯-૫૯

જ્ઞાન સંપન્નતાથી બધા ભાવોનો બોધ થાય છે. જેવી રીતે દોરા સાથેની સોય ખોવાતી નથી. એમ જ્ઞાન સંપન્ન આત્માનો ચાર ગતિ રૂપ સંસાર અટકી જાય વિનાશ થતો નથી. પરંતુ વિનય, તપ અને ચારિત્ર યોગને પ્રાપ્ત કરે છે. સ્વ સમય તથા પરસમયનો વિશારદ થઈને પ્રામાણિક પુરુષ થાય છે.

અહીં અપૂર્વ જ્ઞાન ગ્રહણતા એટલે નવું નવું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ. જ્ઞાન અને સંયમ માર્ગે પુરુષાર્થ એજ સાચો પુરુષાર્થ કહેવાય છે. આપણો સમાજ વેપારી સમાજ કહેવાય છે. તમો લોકો સવારથી સાંજ સુધી તમારી દુકાન, સ્ટોર ખોલીને પુરુષાર્થ કરો છો ને ? નવી નવી વસ્તુઓ અને નવા નવા ગ્રાહકોની પણ કામના કરો જ છો ને ? વેપાર કરતાં ખર્ચા કાઢવા પડે છે. જો વેપાર કરતાં ખર્ચા અને ભાડું પણ ન નીકળે તો દુકાન વધાવી લેવી જોઈએ ને ? સામાન, માલ સારી રીતે ગોઠવેલ છે. શો ઘણો સારો છે પરંતુ વેપાર ન હોય તો દુકાન કે સ્ટોર એક પ્રદર્શનની હાટડી બની જાય છે. મનુષ્ય જીવન એ પ્રદર્શનની હાટડી નથી. પુરુષાર્થ કરી નવું નવું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ.

જ્ઞાન સંપત્તિ એ જ સાચું ધન છે. ભૌતિક સંપત્તિ તો એક જીવનમાં પણ સ્થિર રહેતી નથી. તેનો શો વિશ્વાસ કરવો ? જ્ઞાન ધન માટે ગૌતમે ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન કર્યો છે.

જ્ઞાન ધન આત્મા સાથે કયાં સુધી રહે છે ?

૩. इह भविष्य वि नाणे, पर भविष्य वि नाणे तदुभय भविष्य वि नाणे ?

ઉ. જ્ઞાન ધન આ જન્મમાં પણ રહે છે. પરજન્મમાં પણ રહે છે અને બંને જન્મોમાં પણ રહે છે.

જીઓ ! કેવી સુંદર વાત છે. તમે જેને ઇચ્છો છો, જેના માટે પુરૂષાર્થ કરો છો. તે બધું અહીં પુરતું પણ રહેતું નથી માટે જીંદગીમાં એવો કંઈ નૂતન પુરૂષાર્થ કરી લેવો જોઈએ કે જેનાથી પરલોકમાં પણ તમારી મૂડી સાથે ચાલે ! આલોક અને પરલોકમાં સાથે રહે તેવી ચીજ આ જગતમાં એક જ છે. જેનું નામ છે જ્ઞાન, જ્ઞાનની કેટલી બધી વિશેષતા છે. તમે હવે જ્ઞાન પ્રતિની ઉદાસીનતા છોડી તેના માટે પુરૂષાર્થ કરતાં થઈ જાઓ. અમારી પાસે આવો. અમે તમોને જરૂર નવું નવું જ્ઞાન શીખવાડશું.

આ ચાતુર્માસ દરમિયાન તમે રોજ પ્રવચનમાં આવો છો. સાંભળો છો ઘણું પરંતુ કંઈક યાદ રાખતાં શીખી જવ. રોજ રોજ સાંભળવું અને યાદ કંઈ ન રાખવું એ તો, વેપાર કરવા દુકાન ખોલીને બેસવું અને વેપાર કંઈ ન કરવો ? માત્ર સમય જ પસાર કરવો તેના જેવું જ છે.

તમે સંસારી જીવ છો. જીવન વ્યવહારમાં અનેક ઘટનાઓ ઘટે છે. ક્યારેક એવો પ્રસંગ બની જાય છે કે ધાયુ હોય કાંઈ અને થઈ જાય કાંઈ ! ત્યારે દુઃખનો વિષય બને છે અને પારાવાર ખેદ થાય છે. સાંભળો ! કોઈપણ નિમિત્ત કારણે ખેદ ન કરવો પડે, તેવી એક વસ્તુ પ્રભુવીરે બતાવી છે. તમારે જોઈએ છે ? હાં. શુરૂ મહારાજ ! અમને બતાવો. “નાળી નો પરિદેવ જ્ઞાની ક્યારેય ખેદ કરતાં નથી. એટલે ખેદ ન થાય તેની દવા જ્ઞાન છે. જ્ઞાન કેટલી ઉત્તમ ચીજ છે. હવે તમે નવું નવું જ્ઞાન મેળવવાનો પુરૂષાર્થ કરતાં થઈ જાવ. જીંદગીમાં ક્યારેય ખેદ ન કરવો પડે.

આ દુનિયા કેવડી મોટી છે. તેમાં જે છે તે બધું તમે લોકો જાણો છો ? નથી જાણતાં કેમ ? તમોને તેનું જ્ઞાન નથી જો જ્ઞાન હોય તો કેટલો લાભ થાય છે ? નાળેણ જાણાઈ માત્રે જ્ઞાન માર્ગે પુરૂષાર્થ કરવામાં આવે તો જીવાદિ નવ તત્ત્વોનું જાણપણું થાય છે. જડ-ચેતન, પુંડ્ર્ય-પાપ, આશ્રવ-સંવર, બંધ-નિર્જરા અને મોક્ષ આ નવ તત્ત્વો છે. તે જાણવાથી આત્મા મુક્તિ માર્ગનું અવલંબન મેળવી શકે છે. જેથી ભગવાને પણ કહ્યું છે કે આદ્ય વિજ્ઞાચરણં પમોક્ષ જ્ઞાન એવં વિદ્યા અને ચરણથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે.

જૈન ધર્મમાં પુરૂષાર્થની પ્રધાનતા છે. ભવ્યજીવો સુખ શાંતિ માટે કેટકેટલો પુરૂષાર્થ કરે છે. આપણે ત્યાં પુરૂષાર્થોને મધુકરની ઉપમા આપવામાં આવી છે. તેવી રીતે શાસ્ત્રકાર પણ જ્ઞાનીઓ માટે ફરમાવે છે કે મહુગાર સમા વુધ્ધા જ્ઞાની પુરૂષો મધુકર સમાન હોય છે. તેમને પુરૂષાર્થ સતત જ્ઞાન માટે ચાલુ જ હોય છે.

આ જીવે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પાપના દૂર કર્યા વગર દુઃખ દૂર થતું નથી. જેથી ચારિત્ર-ત્યાગ એ જ પાપથી બચવાનો ઉપાય છે. અને તેની પ્રાપ્તિ માટે જ્ઞાનની જરૂર છે નાળેણ વિના ન હુંતિ ચરણગુણ જ્ઞાન વિના જીવનમાં ચારિત્રના ગુણોની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ચારિત્ર એ આપણને મહાપાપમાંથી બચાવી આત્માનું રક્ષણ કરે છે. અજ્ઞાન ઘણું ભયંકર છે. તેનાથી કર્મોનો નાશ થતો નથી. કર્મના નાશ વિના મુક્તિ પણ નથી, જેથી કહ્યું છે કે ન કમ્મુણા કમ્મ खवेति बाला अकम्मुणा कम्म खवेति धीरा अज्ञानी मनुष्य पापानुष्ठानથી કર્મનો નાશ નથી કરી શકતાં કિન્તુ વીર પુરૂષ અકર્મથી કર્મનો ક્ષય કરી દે છે.

અનંત કાળથી આપણો આત્મા આ સંસાર પથિક બનીને રખડી રહ્યો છે. સંસારમાંથી છુટી પરમ શાંતિના માર્ગનું દર્શન કરાવનાર જો કોઈ હોય તો જ્ઞાન જ છે. સંસારની વૃદ્ધિ કરનાર અજ્ઞાન છે, જેથી આ આત્માએ દિન પ્રતિદિન નૂતન જ્ઞાનની આરાધના કરી જાગૃત રહેવું જોઈએ. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે बुद्ध्या ह्यु ते अंतकटा भवन्ति निश्चयमां ज्ञानी જ સંસારનો અંત કરવાવાળા હોય છે સંસારને સંકેલવાનું સાધન જ્ઞાન જ છે. અજ્ઞાનતાના આવેશમાં આવી આ જીવે કષાયોનો ઉપયોગ કરી ફરી કષાયોના બંધન કર્યા છે. કષાયની રમણતા કષાયને જ જન્મ આપે છે. જો તેનાથી મુક્ત થવામાં ન આવે તો કષાયની પરંપરા અનંત સંસારનું સર્જન કરે છે, જેથી કષાય મુક્તિનું સાધન જ્ઞાન જ છે. કોઈ મહાપુરૂષ કે સંતાત્માનો પરિચય થાય તો આ જીવ કષાયને દૂર કરી શાંતિના માર્ગે પ્રયાણ કરે. પુર્વજન્મના પુણ્યનો ઉદય હોય ત્યારે સત્સમાગમ થાય અને તેમની પાસેથી જ્ઞાન મળે છે. જે જ્ઞાન આત્મોન્નત્તિનું કારણ બને છે.

એક ગામ હતું. ત્યાં દેવચંદલાઈ નામના શેઠ રહેતા હતાં. તેમના ધર્મપત્નીનું નામ કંચનબેન હતું. તેઓ શેઠાણીના નામે ગામમાં પ્રસિદ્ધ હતાં. શેઠ-શેઠાણી સ્વભાવે ગરમ હતાં. કોઈ નિમિત્ત આવે રેત્ય જતું કરી શકતાં ન હતાં. તુરત જ ક્રોધ આવી જાય અને ભાષા ઉપર કાળુ નરડે. શેઠના નાના ભાઈ લગ્ન કરી નાની ઉંમરમાં જ ગુજરી ગયા હતાં. તેમને ઘેરથી પણ એક બાળુ નામનો દીકરો મુકી તે પણ સ્વર્ગવાસી થઈ ગયા. દેવચંદલાઈને સંતાન ન હતું. તેણે પોતાના ભાઈના બાળુને જ પોતાનો પુત્ર માનીને મોટો કર્યો હતો. બાળુને શેઠે ભણાવી ગણાવી તૈયાર કરેલો હતો.

શેઠનું ભાગ્ય બળવાન હતું જે જાતનો વેપાર ધંધો કરે તેમાં સારામાં સારો લાભ મળે. શેઠ બધી રીતે સુખી હતાં. બાળુ પ્રકૃતિનો ઘણો શાંત હતો. ઉંમર નાની પણ સમજદારી ઘણી હતી, ધીરે ધીરે ધંધો બધો હાથમાં લઈ ખૂબ જ

વિક્રિસાવ્યો. બાળુ માટે કાકા-કાકીને ઘણું જ માન હતું. બાળુ પણ ખંનેની આમન્યા ઘણી બળવી રાખતો હતો. ગામમાં આવા ખંતીલા કાકા-ભત્રીજને બેઠું સૌ રાજ થતાં હતાં. કદાચ કેઈ ઈર્ષાળુ પણ હોય ! ખંનેનો મેળ ઘણો સારો હતો. બાળુ કાકાનો સ્વભાવ બરાબર સાચવી રાખતો, રખેને તડ ન પડી બય તેનો ઉપયોગ રાખતો હતો. આ જમાનામાં તડ પાડનારા ઘણાં છે. તડ પડવી સારી નથી, મંગળ ઉપર વાઈકીંગ ગયું છે. તેમાં તડ પડી ગઈ છે તે તડને સાંધવાના પ્રયાસ ચાલે છે. કદાચ અજ્ઞાનતાથી તડ પડી બય તો જ્ઞાન રૂપી પ્રકાશથી તેને દૂર કરી શકાય છે.

કાકા-ભત્રીજ વચ્ચે અખંડ પ્રેમ છે. ખંને વ્યાપાર ધંધામાં છે. કમાય છે ઘણું, વાપરે છે પણ સાડું આનંદ અને લીલા લહેર કરે છે. એકવાર એ ગામમાં સંતોની પધરામણી થઈ ગામનાં લોકો સત્સંગનો લાભ લેવા લાગ્યા. શેઠ પણ જવા લાગ્યા. એકવાર સંતે શેઠને પૂછ્યું : “ કેમ દેવચંદલાઈ ! કાંઈ ધર્મ ધ્યાન કે દાન-પુણ્યકરો છો ? ” દેવચંદલાઈ શેઠે કહ્યું : “ મહારાજ ! શક્તિ પ્રમાણે કરીએ છીએ. ” બુઝ્યો શેઠ ! એમ કહી સંતે કહ્યું : “ દાન પુણ્ય તો બરાબર પરંતુ તીર્થયાત્રા કરી છે કે નહિ ? ” મહારાજ ! અમે વેપારી લોકો ધંધામાંથી નવરા થઈએ તો યાત્રા કરવા જઈએ ને ? અમોને ક્યાં કુરસદ છે. “ શેઠ ! હાંદગીમાં એકવાર તો યાત્રા જરૂર કરવી બેઠીએ. “ સંતે કહ્યું. થોડા દિવસ લાલ આપી સંતો તો ચાલ્યા ગયા.

અમાસનો દિવસ હતો. કાકો-ભત્રીજો નિરાંતે બેઠા હતાં. એટલામાં કંચનકાકી આવ્યા. શેઠને તેઓ કહેવા લાગ્યા. “ તમને યાદ છે ને ? પેલા સંત કહી ગયા છે કે હાંદગીમાં એકવાર યાત્રા કરવી બેઠીએ. સાંભળો, હમણાં સીઝન પૂરી થઈ ગઈ છે. તમોને નવરાશ પણ છે તો આપણે પાલીતાણાની યાત્રા કરી આવીએ તો ? ” શેઠને પણ વાત ગમી ગઈ, શેઠે બાળુને પૂછ્યું : કેમ બાળુ ! અમે જઈ આવીએ ? બાળુ બોલ્યો. “ હાં, કાકા ! તમો ખંને જઈ આવો. હમણાં આપણે શાંતિ છે. ” ખૂશીથી બલ. “ એલા બાળુ ! તું અમારી સાથે આવીશ ને ? ” “ કાકા ! હું ક્યાંથી આવું ? દુકાન કેણુ સંભાળે ? હું પછી જઈ આવીશ પણ તમો ખંને તો જરૂર જઈ આવો. ” છેવટે કાકા-કાકી યાત્રા માટે તૈયાર થયા. એક માણસ સાથે આવ્યો અને ખંને જણુ યાત્રા માટે પાલીતાણા જવા તૈયાર થઈ ગયા. ખાવા-પીવાનું ટીફીન, કપડા લતાની બેગ વગેરે સામાન તૈયાર કરીને શેઠ વગેરે ભાવનગરની ટ્રેઈનમાં રવાના થઈ ગયા. શેઠે સિંહોરથી ગાડી બદલી, પાલીતાણાની ગાડીમાં બેઠા. ટ્રેઈન રવાના થઈ પાલીતાણા સાંજે પહોંચી કાકાએ ધર્મશાળામાં એક રૂમ રાખી અને મુકામ કર્યો.

શેઠ તો યાત્રા કરવા આવેલા. જેથી બેઠી સવારે ઉઠી તૈયાર થયા અને ડુંગર ચડવા લાગ્યા. શેઠનો દેહ પણ પુણ્યશાળી છે. શેઠ જલ્દી ચાલી શકતાં નથી. કાકી

પણ વજનદાર ઘણાં છે તેઓ તો ડુંગર ચઢતાં પાછળ રહી જાય છે. છતાં ખંને જણા માણસ સાથે શત્રુને પહોંચ ચડી ગયા. રસ્તે વિસામો લેતા હતાં. થોડીવાર થાક પણ ઉતારતા હતા. તેઓ ખંને ઉપર આદીનાથબાબાના દરબારમાં પહોંચી ગયા. જે શ્રધ્ધા-ભક્તિ હતી તે અનુસાર સેવા પૂજા કરી, ડુંગર ઉતરવા લાગ્યા. પહોંચ ઉતરતાં હતાં ત્યારે તેમની સાથે એક વૃદ્ધ સંત લેગા થઈ ગયા. પેલા સંત દૃઢ યાત્રા કરતાં હતાં. શેઠે સંતને જોઈ વંદણા નમસ્કાર કર્યા. સંત પણ ઉભા રહી ગયા. તેઓ પણ ઘણાં થાકી ગયા હતાં. ખંને જણાએ વાર્તાલાપ કર્યો. સંતે શેઠનો પરિચય પૂછ્યો. શેઠે પોતાની સઘળી વાત કરી સંતે પૂછ્યું : “કેમ દેવાતુપ્રિયા ! યાત્રા કરીને ?” “હાં, મહારાજ યાત્રા કરી તો ખરી, પરંતુ થાકી બહુ ગયા છીએ. હવે તો પગ દુઃખવા આવ્યા છે, જલ્દી ઘર લેગા થઈ જઈએ તો સાડે.” “ઠીક, શેઠ ! કાંઈ લાલ મેળવ્યો કે નહિ ? હાં, દેવપૂજા કરી, દાન-પુણ્ય કર્યું.” બીજું અમારાથી શું થઈ શકે ?” “સંતે કહ્યું : શેઠ ! યોછું વપરાય તેનો વાંધો નહિ પરંતુ જીવનમાં કંઈ પરિવર્તન આવવું જોઈએ” “મહારાજ ! તમે કહો શું કરીએ ? અરે ! કરવાનું તો ઘણું છે, “તમે એમ ન સમજશો કે અહીં આવ્યા એટલે બધું પતી ગયું ? તમે ક્યારેય ગુસ્સો કરો છો કે નહિ ? હાં અમે તો સંસારી જીવ છીએ ક્યારેક આવી જાય છે. ખોટું કેમ કહેવાય ?” “સંતે કહ્યું : જો તમારે યાત્રાનો મોટો લાલ લેવો હોય તો હવે હાથ જોડી લ્યો, લલે ! ગમે તેવા નિમિત્ત આવે છતાં પણ આવેશમાં આવી ગુસ્સો કરવો નહિ.” “મહારાજ ! આ તો કઠિન વાત છે. કેમ બની શકે ?” તમે પણ જાણો છો ને કે શેઠનો સ્વભાવ કેવો છે ? છતાં શેઠે સંતની વાત જતી ન કરી અને ગુસ્સો નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ લીધી. શેઠ તો યાત્રા કરી ઘેર આવ્યા. બાળુએ બધા સમાચાર જાણ્યા. સૌ ખૂશી થયા. ધીરે ધીરે શેઠ-શેઠાણીનો થાક ઉતર્યો. શેઠ ફરી વેપારમાં જોડાઈ ગયા.

એક દિવસ લોજન કરીને ઘરમાં સૌ બેઠાં હતાં ત્યારે બાળુએ કહ્યું : “કાકા ! મારી એક ઈચ્છા છે. જો તમે હાં કહો તો મને ઘણો આનંદ થશે. “કાકા કહે બાળુ ! બોલ, તારી શું ઈચ્છા છે ?” “કાકા ! ના તો નહિ પાડો ને ? બાળુએ કહ્યું.” શેઠે કહ્યું, મારી હાં છે, તું જરૂર બોલ. “કાકા તમે યાત્રા કરીને સુખરૂપ આવી ગયા છો. તેની ખુશાલીમાં મારે નાત જમાડવી છે. બેટા ! હું અને તું કંઈ જુદાં છીએ કે તારે, મારે માટે જમણવાર કરાવવો પડે ! નહિ કાકા, માડું મન છે. મને લાલ લેવા દો ! છેવટે કાકાએ હાં કહી અને બાળુએ નાત જમણની તૈયારી કરી. અનેક જાતની સુખડી, ફરસાણ અને વિવિધ વાનગીઓ બનાવી. સૌને લોજન માટે નિમંત્ર્યા. ગામનાં લોકો જમણની વાત સાંભળી ખૂબ ખૂશી થયા. સૌ હોશે હોશે જમવા

આવવા લાગ્યા. બાળુ એ તો ખૂબ સુંદર તૈયારી કરી રાખી છે. જેવા લોકો દરવાજા સુધી આવ્યા કે બાળુ તુરત જ ગેઈટ પર ઉભો રહી સૌનું રૂઠું સ્વાગત કરવા લાગ્યો. સૌને પધારો ! પધારો ! શબ્દથી આવકારવા લાગ્યો. લોકો રાજી થતાં અંદર પ્રવેશ કરી ભોજન થાળીએ બેસવા લાગ્યા.

શેઠ દુકાન વધાવી ઘેર આવ્યા. શેઠાણીને કહ્યું, “ચાલો ! તમે હજી તૈયાર થયા નથી ? કેમ ? આપણે જમવા જવાનું છે.” ગામના સૌ પહોંચી ગયા છે. “તમારે જવું હોય તો જવ ? મારે નથી આવવું. કેમ શું થયું ? તમારો બેટો સૌને કહી આવ્યો, તમને ક્યાં બોલાવવા આવ્યો છે ? આમ ન બોલો. આ જમણુવાર બીજા માટે છે કે આપણા માટે છે. તમેને મારાપણું થવું જોઈએ ને ? આપણી રાહ બેવાતી હશે. ચાલો, ચાલો ! રીસ ન કરો. શેઠાણી સમજી ગયા અને જમવા માટે તૈયાર થઈ શેઠ સાથે આટ્યા, શેઠ-શેઠાણી જેવા દરવાજે પહોંચ્યા કે બાળુએ મોઢું ફેરવ્યું અને બીજા સાથે વાતે લાગી ગયો. કાકા-કાકીના સામું ન બેયું. તેનું સ્વાગત પણ ન કર્યું. કાકી ગુસ્સે થયા “બેયું ! તમને આવો ! પધારો ! કાંઈ ન બોલ્યો. સૌને દિલથી સ્વાગત કરે છે અને તમારી સામે મોઢું ફેરવી ગયો. મારે નથી આવવું. હું તો પાછી ઘેર જાવ છું, કાકાએ ઘણી શાંતિ રાખી. ગુસ્સો ન કર્યો ખરાખર નિયમનું પાલન કરતાં રહ્યા. શેઠે તેમને સમજાવ્યા. સાંભળો ! આવું બોઢું ન લગાડો. ઘરનાને વળી સ્વાગત હોય ? આ બિચારો, કોના માટે કરે છે, એ તો જુઓ ? આમ ન કરાય ! ચાલો. સૌની સાથે બેસી જઈએ. ફરી શેઠાણી સમજી ગયા. શેઠ સાથે અંદર પ્રવેશી ગયા અને આગળમાં જગ્યા હતી, ત્યાં બંને બેસી ગયા.

કાકા આવી ગયા એટલે બાળુએ ભોજન પીરસવાની જાહેરાત કરી. સૌ અલગ અલગ વાનગીઓ લઈ પીરસવા લાગ્યા. સૌની થાળી પીરસાઈ ગઈ, પરંતુ કાકા કાકીની થાળી તો ખાલી રાખી. કાકીને આ જોઈ ગુસ્સો આવ્યો. શેઠને કહે છે, “ઉભા થાવ. મારે જમવું નથી. જુઓ ! તમારો ભત્રીજો સૌને પીરસીને જમાડે છે ને આપણી થાળી ખાલી ? સૌની વચ્ચે આપણું અપમાન ? હું તો જાવ છું.”, શેઠે ફરી શેઠાણીને સમજાવ્યા, “ઉતાવળા ન થાવ. આપણે તો ઘરનાં કહેવાઈએ સૌની સાથે જમવાનું ન હોય. સૌ જમીને જાય પછી આપણે જમવાનું હોય, શાંતિ રાખો.” શેઠે ખૂબ જ ઠંડે કલેજે તેને સમજાવ્યા. જરા માત્ર ઉંચે સ્વરે ન બોલ્યા તેમજ અંશમાત્ર પણ ગુસ્સો ન કર્યો. શેઠાણી શાંત થયા. સૌ લોકો જમીને ગયા પછી, બાળુએ બેયું કે મારા કાકાની યાત્રા સફળ થઈ છે. કેટલી સમતા રાખી. ઘન્ય છે તેમની શાંતિને ! બાળુ કાકા-કાકી પાસે આવી તેમના ચરણોમાં માથું નમાવ્યું, અને બોલી ઉઠ્યો “કાકા ! ખરેખર તમેને યાત્રાનો મોટો મોંઘો, મહામૂલો લાભ મળ્યો છે. મેં

તમારી કસોટી કરી હતી. મને માફ કરશો. તમે મારા કાકા જ નથી તમે તો ક્ષમા અને શાંતિના દેવતા છો.” જુઓ ! જ્ઞાનનો મહિમા કેવો છે ? કાકાએ ધર્મ જાણ્યો છે. સંત પાસેથી જ્ઞાન મેળવ્યું છે. છેવટે કાકા-કાકી-ભત્રીજો ત્રણે જણાએ એક થાળીમાં બેસી ભોજન કર્યું. આનંદ મંગળ થઈ ગયો.

આપણે આ કાકા અને ભત્રીજાની વાતમાંથી શું લેવાનું છે. જો જ્ઞાન અને સમજણ આવે તો સ્વભાવ અને પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન થાય. તે વ્યક્તિ સૌને આદર અને સન્માનીય બને છે. સૌએ રોજ નવું જ્ઞાન મેળવી પોતાના આત્માને જગૃત બનાવી રાખવો જોઈએ.

મહાબળમુનિ આવા જ્ઞાન વડે પોતાના આત્માને સમૃદ્ધ બનાવી રહ્યા છે. તેમને જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં ઉત્કૃષ્ટ રસ છે. જેના વડે તેઓ તીર્થંકર નામ ગોત્રના મહાપુણ્યને મેળવી રહ્યા છે. હવે ૧૯માં બોલેલી આરાધના કરશે, તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૫૮

આગમ-શ્રુત ભક્તિ

(ભાદરવા વદ ૧ તા. ૯-૯-૭૬ શુક્રવાર)

જગત પિતા ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ સૂત્રની પરંપરા કરી છે. શાસ્ત્રકાર આગમ-શ્રુત ભક્તિનું દર્શન કરાવે છે. તીર્થંકર નામ ગોત્રના વીસ બોલમાંથી જોગણીશમાં બોલની અંદર સુચમત્તી શ્રુત ભક્તિ આવે છે. આજે તેનું વિવેચન કરવાનું છે.

શ્રુત ભક્તિ એટલે શું ?

શ્રુત ભક્તિ એટલે જિનેન્દ્ર પ્રતિપાદિત આગમોમાં ખૂબ જ અનુરાગ રાખવો. આગમોને યોગ્ય કાળે ભણવાં અને તેનો વિનયપૂર્વક ઉપયોગ કરવો જોઈએ. છ દ્રવ્યો, નવ તત્ત્વો અને સર્વગુણ પર્યાયનું વર્ણન આગમોમાં છે. સંસારથી પાર થવા માટે રત્નત્રયનું સ્વરૂપ અને તેની પ્રાપ્તિનો ઉપાય પણ પરમાગમમાં જ છે. આવા આગમોનું બહુમાન કરવું, તેનો એક શ્લોક, અર્ધા શ્લોક કે એકપદ માત્રનો પણ અભ્યાસ કરવો તે શ્રુત ભક્તિ છે.

શ્રુત ભક્તિનું ફળ શું ?

આગમના અભ્યાસથી જે દિવસ જાય છે, તે દિવસ ધન્ય ગણાય છે. પરમાગમના અભ્યાસ વિના જે કાળ જાય છે, તે વ્યર્થ કહેવાય છે. આગમના સ્વાધ્યાયથી શુભ ધ્યાન થાય છે. અને પાપનો નાશ પણ થાય છે. આગમજ્ઞાનથી કષાયની મંદતા થાય છે. આગમના સેવનથી સંસાર, લોભ અને શરીર ઉપરથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. સૂત્ર જ્ઞાન વડે સર્વ વ્યવહારની ઉભજવણા પ્રગટે છે. તેનાથી પરમાર્થના વિચાર આવે છે અને પરમ કલ્યાણ થાય છે.

આગમ જ્ઞાન શું છે ?

- આગમ જ્ઞાન પરમ ખાંધવ છે.
- આગમ જ્ઞાન ઉત્કૃષ્ટ ધન છે.
- આગમ જ્ઞાન પરમ મિત્ર છે.
- આગમ જ્ઞાન અવિનાશી ધન છે.

આગમ ભક્તિ ભાવના

આગમ એટલે જિનેન્દ્ર સર્વજ્ઞ વીતરાગ ભગવાને પ્રરૂપેલી વાણી. જેવી રીતે અંધકારવાળા ખલોકમાં કોઈ વ્યક્તિ લાઈટ કરે છે, તો ત્યાં રહેલી બધી ચીજો અને પદાર્થોને જોઈ શકાય છે, તેવી રીતે ત્રિભુવન રૂપ મંદિરમાં આગમ રૂપ લાઈટ દ્વારા સૂક્ષ્મ-બાહર, જડ-ચેતન આદિ સઘળાં પદાર્થોને દેખી શકાય છે. આગમ રૂપ ચક્ષુ વડે જ્ઞાનીજનો ચેતન આદિ શુભવાળાં સર્વ દ્રવ્યોને સારી રીતે અવલોકી શકે છે. આવા આગમોની ભક્તિ એ આપણા માટે પરમ કલ્યાણનું કારણ છે. આગમના સેવન વિના માનવ પશુ સમાન છે. સૂત્ર-ભક્તિથી આપણાં હૃદયો દોષોનો નાશ થાય છે. તેનાથી તો સમ્યગ્દર્શન પણ ઉભજવણ બને છે.

પ્ર. સુયસ્સ આરાહણયાણં મંતે જીવેં કિં જણયઈ ? હે ભગવાન શ્રુતની આરાધના કરવાથી જીવને શું લાભ થાય છે ?

ઉ. સુયસ્સ આરાહણયાણં અન્નાણં સ્વેદં, ન ય સંકિલિસ્સાઈ । ઉત્ત. ૨૯/૨૪
શ્રુતની આરાધનાથી અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે. શ્રુતજ્ઞાનીને કદિ કલેષ થતો નથી.

આગમના પર્યાયવાચી !

વૈદિક શાસ્ત્રોમાં જેમ 'વેદ' છે, બૌદ્ધોમાં જેમ 'પિટક' છે તેવી રીતે જૈન શાસ્ત્રોને 'શ્રુત' 'સૂત્ર' અથવા આગમ કહેવાય છે. અગાઉ 'શ્રુત' શબ્દનો વધારે પ્રયોગ થતો હતો અત્યારે 'આગમ' શબ્દ વધારે પ્રચલિત થઈ ગયો છે.

સૂત્ર, ગ્રંથ, સિક્ધાંત, પ્રવચન આજ્ઞા, વચન, ઉપદેશ, પ્રજ્ઞાપન, આગમ, આપ્તવચન, જિનવચન અને શ્રુત આ બધાં આગમનાં જ પર્યાયવાચી શબ્દો છે.

આગમની પરિભાષા !

આગમ શબ્દમાં 'આ' ઉપસર્ગ છે. 'ગમ્' ધાતુથી નિષ્પન્ન થયેલ છે. આ-ઉપસર્ગનો અર્થ સમન્તાત્ અર્થાત્ પૂર્ણ છે અને ગમ્ ધાતુનો અર્થ ગતિ પ્રાપ્તિ છે. આગમ શબ્દની પરિભાષાઓ આચાર્યોએ અનેકરૂપે કરી છે.

જેના વડે પદાર્થનું પરિપૂર્ણ જ્ઞાન થાય તે આગમ છે.
જેનાથી પદાર્થોનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય તે આગમ છે.
જે તત્ત્વ આચાર-પરંપરાથી સુવાસિત થાય છે તે આગમ છે.
આપ્ત વચનથી ઉત્પન્ન અર્થનું જે જ્ઞાન થાય તે આગમ છે.

આગમના પ્રકારો !

આગમે તિવિદે પન્નત્તે તંજહા સુત્તાગમે, અત્યા ગમે, તદુભયાગમે । ભગવાન મહાવીરે આગમ ત્રણ પ્રકારનાં કહ્યા છે. સૂત્રાગમ. અર્થાગમ અને તદુભયાગમ. આવી રીતે આગમ ત્રણ પ્રકારનાં છે.

સુત્તાગમ-ભગવાનની વાણીને ગણુધર મહારાજોએ જે રીતે સૂત્રરૂપે ગ્રંથે છે તેને સુત્તાગમ કહેવાય છે. જેમ કે

ધમ્મો મંગલમુક્કિટ્ઠં, અહિંસા સંયમો તવો ।

દેવા વિ તં નમંસંતિ, જસ્સ ધમ્મે સયામણો ॥ દશ. ૧-૧

આ ધર્મો મંગલની ગાથા તેને સૂત્ર કહેવાય છે. આવા સૂત્ર ગાથાઓના સંગ્રહને આપણે આગમ તરીકે ઓળખીએ ચીએ.

અત્યાગમ-તીર્થંકર ભગવંતો જે અર્થરૂપે ઉપદેશ કરમાવે છે તેને અર્થાગમ કહેવાય છે. જેમ કે અહિંસા, સંયમ અને તપ રૂપ ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ કહેવાય છે. જેનું મન સદા આવા ધર્મમાં હોય છે. તેને સ્વર્ગના દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે.

તદુભયાગમ-જેમાં તીર્થંકર પ્રરૂપીત દેશના (અર્થરૂપ) અને ગણુધર કૃત સૂત્રોનો (બંનેનો) સંગ્રહ હોય તેને તદુભયાગમ કહેવાય છે.

શ્રી વર્ધમાન સ્થા. જૈન શ્રમણ સંઘના મહા સ્થવીર સંત સ્વ. પંડીત, શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. શ્રી કૂલચંદ્ર મહારાજ સાહેબે ગુડગાંવ (પંજાબ) થી આપણાં બત્રીશ આગમોને સુત્તાગમ અને અર્થાગમ રૂપે પ્રકાશિત કર્યા છે.

જૈન દિવાકર પૂ. આચાર્યશ્રી સ્વ. ઘાસીદાદણ મહારાજ સાહેબે આપણાં બત્રીશ આગમો ઉપર સંસ્કૃત ટીકા લખી હિંદી-ગુજરાતી અનુવાદ સાથે પ્રકાશિત કર્યા છે. જેનું કામ હજી ચાલી રહ્યું છે.

આગમ દિવાકર પૂજ્ય શ્રી સ્વ. અમોલખજીભણ મહારાજ સાહેબે સૌથી પ્રથમ દક્ષિણ હૈદરાબાદ મુકામે રાજા સુખદેવ સહાયણ જવાલાપ્રસાદજીએ રૂ. ૪૨ હજારની દ્રવ્ય સહાયતાથી બત્રીશ આગમ સૂત્રોને મૂળ તથા હિંદી અનુવાદ કરી પ્રકાશિત કરાવ્યા છે. બીજી ઘણી સંસ્થાઓએ પણ ત્યાર પછી હિંદી ગુજરાતી અનુવાદ સાથે શાસ્ત્રોને પ્રકાશિત કર્યા છે. તે સઘળા આગમો તદુભયાગમ કહેવાય છે.

આ બધા પૂ. આચાર્યદેવો અને સ્થવિર સંતો તેમજ અન્ય લોકોએ આગમ-સૂત્રોના અનુવાદ-ટીકા-અર્થ વગેરે બનાવી શ્રુત ભક્તિ કરીને મહા ઉપકાર કર્યો છે. તે આપણે ભૂલવું ન જોઈએ.

સ્થાનકવાસી જૈનો માટે આ બધા આગમો અમૂલ્ય નિધિ સમ છે. તે સૂત્રો એ જ આપણી સાચી સંપત્તિ ગણાય છે. તેના અભ્યાસ સાથે શ્રવણ કરવું તે શ્રુત ભક્તિ કહેવાય છે.

તવ-નિયમ-નાણરુક્ષં આરુઢો કેવલી અભિયનાળી ।

તો, મુયઈ નાણવૃદ્ધિ મવિયજળ વિબોહળદ્વાણ ॥

તં બુધ્ધિમણ પહેળ ગળહરા - ગિણિંડં નિરવસેસં ।

તિથિયર માસિયાઈ ગંથંતિ તઓ પવયળદ્વા ॥ આવશ્યક નિર્ચુકિત. ૮૯/૯૮

નિર્ચુકિતકાર ભદ્રબાહુસ્વામી કહે છે કે તપ-નિયમ જ્ઞાનરૂપ વૃક્ષની ઉપર આરૂઢ થઈને અનંતજ્ઞાની કેવળી ભગવાના ભવ્યાત્માઓના વિબોધ-અંતરંગ બળગૃતિ માટે જ્ઞાન કુસુમોની વૃષ્ટિ કરે છે. ગણધર પોતાના બુધ્ધિ પટમાં તે બધા કુસુમોને ઝીલી પ્રવચન માળાની ગૂંથણી કરે છે.

અત્યં માસઈ અરહા, સુત્તં ગન્યન્તિ ગળહરા નિઝળં ।

સાસળસ્સ હિયદ્વાણ, તઓ સુત્તં પવત્તઈ ॥ આ. નિ. ગા. ૧૯૨

તીર્થંકરો માત્ર અર્થરૂપ ઉપદેશ આપે છે અને ગણધરો તેને અન્યબંધ અથવા સૂત્રબંધ કરે છે. અર્થાત્મક અન્યના પ્રણેતા તીર્થંકર હોય છે.

આગમ વિષે આચાર્યદેવની ભક્તિ

તસ્સ મુહુગ્ગદ વયળં, પુવ્વાવર દોસ વિરહિયં સુધ્ધં ।

આગમમિદિ પરિકહિયં, તેળ દુ કહિયા હવંતિ તચ્ચત્થા ॥ સમણ સૂત્તં. ૨૦

અહંતોના મુખમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા તથા પૂર્વાપર દોષ રહિત શુદ્ધ વચ્ચેનો આગમ કહેવામાં આવે છે. એ આગમમાં જે કહેવામાં આવ્યું છે તે સત્યાર્થ છે.

અરહંત માસિયત્થં, ગણહરદેવેહિં ગંથિયં સમ્મં ।

પણમામિ મત્તિજુત્તો, સુદણાણ મહોદહિં સિરસા ॥ સમણ સૂત્તં. ૧૬

જેનો ઉપદેશ અહંતોએ અર્થરૂપે કર્યો છે અને જેને ગણધરોએ સૂત્રરૂપે સારી રીતે ગૂંથેલું છે, એ શ્રતજ્ઞાન રૂપી મહાસમુદ્રને ભક્તિપૂર્વક શિર નમાવી પ્રણામ કરે છે.

જં ઇચ્છસિ અપ્પણતો, જં ચ ન ઇચ્છસિ અપ્પણતો ।

તં ઇચ્છ પસ્સ વિ ય, એત્તિયગં જિણસાસણ ॥ સમણ સૂત્તં. ૨૪

તમે પોતાના માટે જે ઇચ્છતા હો તે બીજા માટે પણ ઇચ્છો અને જે તમારા પોતાને માટે ન ઇચ્છતા હો તે બીજા માટે પણ ન ઇચ્છો. આ જ જિનશાસન-તીર્થંકરોનો ઉપદેશ છે.

આ આગમ સૂત્રો ચાર ભાગમાં વિભાજિત કરી શકાય છે. જેને અનુયોગ કહેવાય છે. ૧ ચરણકરણાનુયોગ ૨ ધર્મકથાનુયોગ ૩ ગણિતાનુયોગ ૪ દ્રવ્યાનુયોગ.

શ્રીમદ્ રાજથંદ્રે ચારે અનુયોગોનો આધ્યાત્મિક ઉપયોગ બતાવતા લખ્યું છે. જે મન શંકાશીલ થઈ ગયું હોય તો દ્રવ્યાનુયોગનું ચિંતન કરવું જોઈએ. જે મન પ્રમાદમાં પડી ગયું હોય તો ચરણકરણાનુયોગનું ચિંતન કરવું જોઈએ. જે મન કષાયથી પરાજિત થયું હોય તો ધર્મકથાનુયોગનું ચિંતન કરવું જોઈએ. જે મન જડતા કે મૂઢતામાં પડી ગયું હોય તો ગણિતાનુયોગનું ચિંતન કરવું જોઈએ.

આપણાં બત્રીશ આગમોની અંદર આ ચારે અનુયોગની ભરપૂર સામગ્રીઓ રહેલી છે. શ્રમણ સંઘના મરૂધર પંડીત મુનિશ્રી કનૈયાલાલજી મહારાજ સાહેબ “કમલ” ચારે અનુયોગના અનુરૂપ સામગ્રીનું સંશોધન કરી આગમોમાંથી સ્વતંત્ર અનુયોગોના સંગ્રહ કરી સંપાદન કરી રહ્યા છે. ગણિતાનુયોગાદિનું પ્રકાશન પણ થયું છે. જ્યારે ચારે અનુયોગમાં બત્રીશ આગમો વિભાજિત થઈ જશે ત્યારે વિષય વાર અધ્યયન કરવામાં ઘણી સરળતા રહેશે. આવા સંપાદક મુનિરાજથી આગમ જ્ઞાનનો ધણો ઉપકાર થશે. શ્રત ભક્તિ વગર આવા ભગીરથ કાર્ય કરવાના ભાવ ન બાળે.

જ્ઞાન કેને કહેવાય ?

જેણ તત્ત્વં વિવુજ્જજ્જ, જેણ ચિત્તં ણિરુજ્જદિ ।

જેણ અત્તા વિસુજ્જેજ્જ, તં ણાણં જિણ સાસણે ॥

જેનાથી તત્ત્વનું જ્ઞાન થઈ શકે છે, જેનાથી ચિત્તને નિરોધ કરી શકાય છે, જેનાથી આત્મા વિશુદ્ધ બને છે, તેને જિનશાસનમાં જ્ઞાન કહેવાય છે.

જેણ રાગા વિરજ્જેજ્જ, જેણ સેએસુ રજ્જદિ ।

જેણ મિત્તી પમાવેજ્જ, તં ણાણં જિણ સાસણે ॥

જેના વડે જીવ રાગથી મુક્ત બને છે, જેના વડે જીવ શ્રેયમાં અનુરક્ત બને છે. જેના વડે મૈત્રી ભાવ વધતો જાય છે, તેને જિનશાસનમાં જ્ઞાન કહેવાય છે.

તમે સાંભળ્યું ને ! આપણે ત્યાં એટલે જૈન ધર્મમાં જ્ઞાન કેને કહેવાય છે ? જેનાથી આટલા લાભ થાય તે જ જ્ઞાન છે. ભૌતિક જ્ઞાન જે વ્યવસાય અને વ્યવહારને વિકાસ કરે તે જ્ઞાન નથી. વિવિધ પ્રકારના સંશોધનોનું જે જ્ઞાન તે પણ જ્ઞાન નથી. જે જ્ઞાનને આત્માની શુદ્ધિ સાથે સંબંધ છે, તે જ્ઞાન જ સમ્યગ્ જ્ઞાન છે.

જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર

નંદી સૂત્રની અંદર જ્ઞાનના પાંચ પ્રકારનું વિસ્તૃત વર્ણન છે. ૧. મતિજ્ઞાન ૨. શ્રુતજ્ઞાન ૩. અવધિજ્ઞાન ૪. મનઃપર્યવજ્ઞાન ૫. કેવળજ્ઞાન. આ પાંચે પ્રકારના જ્ઞાનનું વર્ણન કરવાનો અત્યારે અવસર નથી. આપણે શ્રતલક્ષિતની વાત ચાલે છે જેથી શ્રુતજ્ઞાન ને થોડું સમજી લઈએ.

મતિજ્ઞાન-પાંચ ઈન્દ્રિય અને મનથી થનારું જે જ્ઞાન તે મતિજ્ઞાન કહેવાય છે. હવે વિચારીએ કે શબ્દનું શ્રવણ આપણે કાનથી કર્યું. શબ્દ સાંભળવો તે કાનનો વિષય છે. પરંતુ આ શબ્દ શું છે ? તેનો અર્થ શું છે તે વગેરે શ્રુતજ્ઞાનથી જાણી શકાય છે. એટલે કહ્યું છે કે શબ્દ શ્રવણરૂપ જે પ્રવૃત્તિ તે મતિજ્ઞાન છે અને શબ્દના આધારે થનારું જ્ઞાન તે શ્રુતજ્ઞાન છે. મતિજ્ઞાન કારણ છે અને શ્રુતજ્ઞાન કાર્ય છે. જે જ્ઞાન ભાષામાં ઉતારી શકાય તે શ્રુતજ્ઞાન છે. મતિજ્ઞાન ને જો હુધ કહીએ તો શ્રુતજ્ઞાનને ખીર કહી શકાય.

શ્રુતજ્ઞાનના ચૌદ પ્રકાર

૧. અક્ષર શ્રુત-અ-ઇ-ઉ વગેરે સ્વર અને ફ-ખ-ગ વગેરે વ્યંજન વડે જે જ્ઞાન થાય તેને અક્ષરશ્રુત કહેવાય છે.

૨. અનક્ષર શ્રુત-તે અનેક પ્રકારનું છે. અક્ષરના ઉચ્ચાર કર્યા વિના શબ્દ, છીંક, ઉધરસ, ઉદ્દવાસ, નિઃશ્વાસ, ઘગસાં તથા નગારા, ઝાલર વગેરેના શબ્દ અનક્ષર વાણી હોય છે. તેને અનક્ષર શ્રુત કહેવાય છે.

૩. સંજ્ઞી શ્રુત-વિચારવું, નિર્ણય કરવો, સમુચય અર્થ કરવો, વિશેષ અર્થ, અનુપ્રેક્ષા કરવી, નિશ્ચય કરવો, આ છ બોલ સંજ્ઞીમાં હોય છે. તેનાથી સૂત્રાદિને ધારણ કરે, તે સંજ્ઞી શ્રુત કહેવાય છે.

૪ અસંગી . ત-છ બોલ રહિત પૂર્વાપરના નિર્ણય રહિત સાંભળે ખરું, ભણે ભણાવે આ બધું ઓઘ, સંજ્ઞાઓ કરે, તેને અસંગી શ્રુત કહેવાય છે.

૫ સમ્યક્ શ્રુત-અરહિંત પ્રણીત, ગણધર અથિત તથા જ્ઞાન્ય ૧૦ પૂર્વનું જ્ઞાન પૂર્વે ભણેલા હોય, તેના રચેલા શાસ્ત્રો તે સમ્યક્ શ્રુત કહેવાય છે.

૬ મિથ્યા શ્રુત-પોતાની મતિ કલ્પનાથી બનાવેલા અન્યો, જેમાં હિંસાદિ પાંચ આશ્રવ સેવન કરવાનો ઉપદેશ હોય તે મિથ્યા શ્રુત કહેવાય છે.

૭ સાદિક શ્રુત-જે શ્રુત જ્ઞાન આદિ સહિત છે. જ્યારથી જ્ઞાનનો પ્રારંભ કર્યો તે સાદિક શ્રુત કહેવાય-છે. (પાંચ ભરત પાંચ ઈસ્વતનું)

૮ અનાદિક શ્રુત-જે શ્રુત જ્ઞાન આદિ રહિત છે. તેને અનાદિક શ્રુત કહેવાય છે. (પાંચ મહાવિદેહનું શ્રુતજ્ઞાન)

૯ સપર્યવસિત શ્રુત-જે શ્રુત જ્ઞાન અંત સહિત છે.

૧૦ અપર્યવસિત શ્રુત-જે શ્રુત જ્ઞાન અંત રહિત છે.

૧૧ ગમિક શ્રુત-દષ્ટિવાદ નામના ખારમાં અંગનું જ્ઞાન ગમિક શ્રુત છે.

૧૨ અગમિક શ્રુત-આચારાંગાદિ ૧૧ અંગ આગમનું જ્ઞાન તે અગમિક શ્રુત કહેવાય છે.

૧૩ અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુત-દ્વાદશાંગી (ગણિપિટક) ખાર અંગ આગમ સૂત્રોનું જ્ઞાન અંગ પ્રવિષ્ટ શ્રુત કહેવાય છે.

૧૪ અંગ બાહ્ય શ્રુત-ખાર અંગ સિવાયના બાકીના આવશ્યક વગેરે આગમ સૂત્રો અંગ બાહ્ય શ્રુત કહેવાય છે.

આ શ્રુત જ્ઞાનના ચૌદ ભેદ બતાવ્યા છે. તેમાં આગમ સૂત્રોના જ્ઞાનની વાત આવે છે. આવા આગમ-શ્રુતની અનેક પ્રકારે ભક્તિ કરવી જોઈએ.

શ્રુત જ્ઞાનનો વિષય છે, જે જ્ઞાન સાંભળીને આપણી ભાષામાં ઉતારી તેના અર્થ, રહસ્ય, ભાવને સમજવાનો પ્રયત્ન છે. તે જ્ઞાન સાંભળ્યા વગર થઈ શકતું નથી. જેથી ભગવતીજી આગમમાં પણ કહ્યું છે કે શ્રવણથી જ્ઞાન થાય છે.

એકવાર પાટલી પુત્રના મહારાજા નંદ અને તેના પ્રધાન ચાણક્ય જેઓ બંને બુદ્ધિશાળી હતાં છતાં એક રાજ્યની સેનામાં તેઓ ઘેરાઈ ગયા. અંતે રાજ્ય છોડી જંગલમાં આશ્રય ગયા. તેઓ જંગલમાં જતાં હતાં રસ્તે ચાલતાં તેમને બહુ જ તરસ લાગી, ગળુ સુકાવા લાગ્યું. વ્યાકુળતા વધવા લાગી, હવે તરસને શાંત કરવા તેઓ આરે બાજુ નજર ફેરવી રહ્યા છે. તેમાં દૂરથી એકાદ ઝુપડી દેખાણી. તેઓ બંને

ઝુપડી તરફ આગળ વધ્યા. ઝુપડી નજીક આવતાં તેઓને થયું કે જરૂર કોઈ માણસ હશે અને માણસ હશે તો પાણી પણ હશે.

તેઓ ઝુપડી પાસે આવી અંદર નજર નાંખી બોલ્યા : “કોઈ છે અંદર ?” અંદર એક વૃદ્ધ માતા હતાં. તેણે કોઈનો અવાજ સાંભળી બહાર બેસું તો બે અતિથિ નજરે દેખાયા. માતાએ કહ્યું : “આવો ભાઈ !” એમ બોલી બહાર પડેલા પલંગ ઢાળી દીધો. બંને જણા તેની ઉપર બેઠા માતાએ કહ્યું “બેસો, પાણી લાવું છું.”

હવે અંદર વૃદ્ધ માતાને પુત્ર સાંજે જેતરથી કામ કરી થાકીને જમવા આવ્યો હતો. માતાએ તેના માટે ગરમ ખીચડી બનાવી રાખી હતી. પુત્ર હાથ પગ ધોઈ જમવા માટે થાળી લઈને બેઠો. માતાએ તેની થાળીમાં ગરમ ખીચડી પીરસી. પુત્રે તુરત જ ગરમ ખીચડી ખાવા માટે વચ્ચેથી કોળીયો ભર્યો અને તુરતમાં મુખમાં મુક્યો. જેવો કોળીયો મુખમાં ગયો કે રાડ પાડી. “માં, મારો હાથ અને મુખ દાઝ્યું.” માતા બંનેને ઠંડુ પાણી પીવરાવી જેવી અંદર આવી તો તેને પુત્રની રાડ સાંભળી અને વાત જાણી. માતાએ કહ્યું : “બેટા ! તેં તો પેલા નંદ અને ચાણક્ય જેવી ભૂલ કરી. ગરમ ખીચડીને અંદરથી ન લેવાય. તેને બાજુમાં લઈ ધીરે ધીરે ઠારીને જમવી જોઈએ. શાંતિ અને વિવેકથી જમવું જોઈએ.”

બહાર બેઠેલા નંદ અને ચાણક્યે આ વૃદ્ધ માતા જે જંગલમાં રહે છે તેના મુખેથી પોતાના નામ સાંભળતાં ચક્રિત બની ગયા. નામ તો ઠીક તેની ભૂલ પણ થઈ છે તે પણ કહી દીધું. બંને જણાએ માતાને બોલાવી પુછ્યું. “માતા તમે અમોને ઓળખો છો ?” “ના, બેટા ! હું જંગલમાં રહેનારી તમોને શી રીતે ઓળખું ?” “માતા ! એ તો કહો કે નંદ અને ચાણક્યે શું ભૂલ કરી હતી ?” “બેટા ! તેઓ બંનેએ એક રાત્રી ઉપર ચડાઈ કરી. ચડાઈ કરવી હોય તો ગામની અંદર જઈને ઉતારો ન કરાય ? ત્યાં તો બહારથી લડતાં લડતાં ધીરે ધીરે અંદર પ્રવેશ કરાય. તેને બદલે એમણે તો એવડી મોટી ભૂલ કરી કે સીધા ગામમાં જઈને જ ઉતરી પડ્યા. પછી સલામતી ક્યાંથી રહે ? તેઓ બંને પકડાઈ ગયા. છેવટે જંગલમાં નાશી છુટ્યા મારા દીકરાએ પણ ખીચડી કોરેથી ન ખાધી તેણે સીધી વચમાંથી જ ઉપાડી, પછી તો દાઝે કે નહીં !”

ગામડાંની જંગલમાં રહેનારી એક વૃદ્ધ માતાએ પણ રાત્રી નંદ અને બુધ્ધિમંત ચાણક્યની ભૂલ શોધી કાઢી. બંને જણાને આ વૃદ્ધ માતાના શબ્દ સાંભળી લાન થયું. તેને જ્ઞાન થઈ ગયું પોતાની ભૂલ સમજાઈ ગઈ. તેઓ માતાને પ્રણામ કરી રવાના થઈ ગયા. જુઓ ! સાંભળવાથી જ્ઞાન થાય છે કે નહિ ? તમો રોજ સાંભળવા આવો છો તો કેટલું જ્ઞાન થશે ? ધરાબર ઉપયોગ પૂર્વક સાંભળજો.

આગમ જ્ઞાનની વાતો સાંભળવી તે પણ શ્રત લક્ષિત છે. આજે સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતમાં આગમ મંદીરો છે. જેમાં શ્વેતાંબર આગમો પાલીતાણા-સુરત-અમદાવાદ વગેરે જગ્યાએ આરસના પથ્થરોમાં ખોદાવી દિવાલ ઉપર મુકવામાં આવ્યા છે. કોઈ જગ્યાએ તાંબાના પતરામાં કોતરાવી કળાત્મક રીતે દીવાલ પર લગાડી કાચથી મઠવામાં પણ આવેલ છે. સોનગઢની અંદર આગમ મંદીરમાં સમયસાર ગ્રન્થને કોતરાવી દીવાલ ઉપર લગાડેલ છે. આ બધા કાર્યોની પાછળ એક જ હેતુ છે. આગમ વાણીનો પ્રચાર થાય છે.

મહાબળમુનિ તીર્થંકર નામ ગોત્રના શ્રતલક્ષિતની આરાધના કરી રહ્યા છે. હવે વીસમાં બોલની આરાધના કેવી રીતે કરશે ? તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૫૯

જિન પ્રવચન પ્રભાવના

(ભાદરવા વદ ૨ તા. ૧૦-૯-૭૬ શુક્રવાર)

વિશ્વના નાથે આગમ વાણીનો પ્રકાશ કરી પરમ ઉપકાર કર્યો છે. આ આગમ વાણી ભગ્ય જીવો માટે કલ્યાણનું કારણ બનેલી છે. જ્ઞાતાધર્મકથાંગ આગમની અંદર ભગવાન મલ્લીનાથ, તેના પૂર્વભવમાં તીર્થંકર નામ ગોત્રના બોલની આરાધના કરે છે. આજે વીસમો બોલ પવ્વચણ પમાવળયા પ્રવચન પ્રભાવના વિષે વિવેચન કરવાનું છે.

પ્રવચન પ્રભાવના એટલે શું ?

પ્રવચન શબ્દમાં વાણીની વિશેષતાનો ભાવ સમાયેલો છે. તમોએ વચન તો ઘણું સાંભળ્યા હશે. સામાન્ય માણસની વાણીને વચન કહેવાય છે પરંતુ પ્રવચન એટલે તીર્થંકર દેવની વાણી, નેતા પ્રધાનો, સમાજ સેવકો જે બોલે તે વચન પણ અરિહંત પ્રભુ કરમાવે તેને પ્રવચન કહેવાય છે. સંતો અને સતીજીઓની વાણીને પ્રવચન શા માટે કહેવાય છે ? કારણ કે તેઓ પ્રભુ મહાવીરની વાણી કરમાવે છે. જેથી તેને પ્રવચનકાર પણ કહેવાય છે.

પ્રભાવના એટલે માત્ર લાડુ-પેંડા-પતાસા કે પૈસા આપવા એ જ નહિ. આ થીજે આપવી તેને આપણે ત્યાં પ્રભાવના કહેવાય છે. પરંતુ પ્રભાવનાનો અર્થ છે પ્રભાવેન ભાવેન આરે બાળુ ભાવોનું વિસ્તૃતિકરણ કરાવવું. ધર્મનો પ્રચાર કરવો.

ધર્મની જાહેરાતની વધારવી. ધર્મનો મહિમા વધારવો. લોકોનાં હૃદયમાં તેનો પ્રભાવ વધારવો. દેશ દેશાંતર સુધી તેને વિસ્તારવો. વ્યક્તિ વ્યક્તિની અંદર ધર્મ લાવના જગાડવી તેનું નામ પ્રભાવના છે.

પ્રવચન પ્રભાવનાથી તીર્થંકર પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. તીર્થંકર બનવાને યોગ્ય પુણ્ય સંચિત થાય છે. તીર્થંકર પદ એ કોઈ મહાપુરુષની લેટ નથી. તીર્થંકર કોઈના આશીર્વાદથી બનાતું નથી. તીર્થંકર નામ એ કોઈની કૃપા કે મહેરબાનીથી મળતું નથી. તીર્થંકર પદ માટે આત્માએ સ્વયં પુરુષાર્થ કરવાનો હોય છે. પુણ્યની પરાકાષ્ઠા અને પુરુષાર્થની પરાકાષ્ઠા જાણે છે ત્યારે જ કોઈ આત્મા તીર્થંકર બની શકે છે. આવા વીસ પ્રકારના પુરુષાર્થ પ્રગટે ત્યારે જીનેન્દ્રદેવ અરિહંત બની શકાય છે.

પ્રવચન પ્રભાવના એટલે અનેક જીવોને પ્રમજ્જ્યા આપવી તે.

પ્રવચન પ્રભાવના એટલે સંસારના જીવોની રક્ષા કરવી તે.

પ્રવચન પ્રભાવના એટલે જીન શાસનનો મહિમા વધારવો તે.

પ્રવચન પ્રભાવના એટલે જીવોને જિન શાસન રસિક બનાવવા તે.

પ્રવચન પ્રભાવના એટલે મિથ્યાત્વ અંધકારનો નાશ કરવો તે.

પ્રવચન પ્રભાવના એટલે ચરણચરણ સીતરીનાં શરણમાં રહેવું તે.

પ્રવચન પ્રભાવના એટલે સન્માર્ગ પ્રભાવના લાવના પણ કહેવાય છે. સન્માર્ગ એટલે રત્નત્રયરૂપ મોક્ષનો માર્ગ, તેનો પ્રભાવ પ્રગટ કરવો તે માર્ગ પ્રભાવના. રત્નત્રય આત્માનો સ્વભાવ છે. તેને મિથ્યાત્વ આદિ દોષોએ મલિન, વિપરીત કરી નાખ્યો છે. હવે સદ્ગુણની આજ્ઞા આદિના અવલંબને તે મિથ્યાત્વાદિ દોષો ટાળીને મારા રત્નમય સ્વભાવને ઉજ્જવળ કરું તે લાવના કરવી. મારા આત્માના પ્રભાવને પ્રગટ કરવાનો આ હૃદય યોગ મળ્યો છે. તેથી મારું શુદ્ધ વીતરાગ સ્વરૂપ અનુભવાય તેવા સ્વાધ્યાય ધ્યાનમાં મારે તત્પર થવું જોઈએ. મારા આત્મામાં રહેલ રત્નમયરૂપ ધર્મ તે પ્રગટ કરીને મારે માર્ગ પ્રભાવના કરવી જોઈએ.

શીલની દૃઢતા, પરિગ્રહની મર્યાદા અને પરમ સંતોષ ધારણ કરવાથી આત્મા પ્રભાવના અને માર્ગ પ્રભાવના પણ થાય છે. સર્વ ધન જતું હોય, પ્રાણ પણ જતાં હોય છતાં પણ ધર્મની નિંદા કે હાંસી કદાપિ કરાવે નહિ, તેને સન્માર્ગ પ્રભાવના કહેવાય છે. આ પ્રભાવનાનો મહિમા કરોડો જીવો વડે પણ કોઈ વર્ણવવા સમર્થ નથી. હે ભવ્યજનો ! ત્રણે લોકમાં પૂજ્ય એવા પ્રભાવના અંગને ધારણ કરો. જે પ્રભાવનાને દૃઢતાથી ધારણ કરે છે. તે ઈન્દ્રાદિ દેવોને પૂજ્ય યોગ્ય તીર્થંકર થાય છે.

પ્રવચન પ્રભાવનાને પ્રવચન વત્સલતા લાવના પણ કહેવાય છે, પ્રવચન

એટલે દેવ, ગુરુ અને ધર્મ તેમાં વાત્સલ્ય એટલે પ્રીતિ ભાવ; તેનું નામ પ્રવચન વાત્સલ્યતા છે. દેવ-ગુરુ ધર્મનું સત્ય સ્વરૂપ જાણી દૃઢ શ્રદ્ધા સહિત ધર્મમાં રૂચિવાળા ધર્માત્માઓમાં વાત્સલ્ય ભાવ ધારણ કરે. ધન્ય છે તે પુરૂષને કે જે સમ્યક્જ્ઞાનથી મોહનો નાશ કરીને આત્માના ગુણોમાં વાત્સલ્યતા કરે છે.

હો આત્મહિતના ઇચ્છુક! ધન સંપદાને મહામદ ઉપજવનારી જાણી, દેહને અસ્થિર દુઃખદાયી જાણી, કુટુંબને મહાબંધન જાણી, તે સર્વ પ્રત્યેથી પ્રીતિ ઉઠાવી લઈ પોતાના આત્મા પ્રત્યે વાત્સલ્ય ભાવ રાખો. ધર્મ કરનારાઓ, વ્રત પાળનારાઓ, સ્વાધ્યાયાદિ કરનારાઓ પ્રતિ વાત્સલ્ય ભાવ કરો. જે ધર્માત્માઓની સ્તુતિ કરે, પ્રશંસા કરે, મહાત્મ્ય વધારે તેને વાત્સલ્ય નામનો ગુણ હોય છે. વાત્સલ્ય ગુણના પ્રભાવથી જ સમસ્ત દ્વાદશાંગ વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે. સિદ્ધાંતનો ઉપદેશ કરનાર ધર્માત્મા પ્રતિ સારી ભક્તિના પ્રભાવે શ્રુતજ્ઞાનાવરણ કર્મનો રસ સુકાઈ જાય છે, ત્યારે સકલ વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે. વાત્સલ્ય ગુણના ધારકને દેવો નમસ્કાર કરે છે. વાત્સલ્ય વડે જ શુભ ધ્યાનની વૃદ્ધિ થાય છે. તેના વડે સમ્યગ્દર્શન નિર્દોષ બને છે. તેનાથી દીધેલું ધન કૃતાર્થ થાય છે. જેને અરિહંતદેવ, નિગ્રન્થ ગુરુ, સ્યાદ્વાદરૂપ પરમાગમ તથા દયારૂપ ધર્મ પ્રતિ વાત્સલ્ય ભાવ થાય છે, તે સંસાર પરિભ્રમણનો નાશ કરી, નિર્વાણ પદને પ્રાપ્ત કરે છે.

જિણ વયણે અણુરત્તા, જિણવયણં જે કરેતિ ભાવેણં ।

અમલા અસંકિલિટ્ટા, તે હંતિ પરિત્ત સંસારી ॥ ઉત્ત. ૩૬

જે જિન વચનમાં રાગ ધરાવે છે, જે જિનવચનોનું ભાવપૂર્વક પાલન કરે છે, તે નિર્મળ તથા કલેષ વિનાનો બની પરિત્ત સંસારી થાય છે. શાસ્ત્રમાં આઠ પ્રકારની પ્રભાવના બતાવી છે.

પાવયણી ધમ્મકહી વાઙ્ નેમિત્તિઓ તવસ્સી ય ।

વિજ્જા સિધ્ધો ય કવી, અદ્દઠેવ પ્રભાવગા મણિયા ॥ સમણુસુત્તં.

૧ પ્રવચન કુશળ ૨ ધર્મકથા કરનાર ૩ વાદી ૪ નિમિત્ત શાસ્ત્રનો જાણનાર ૫ તપસ્વી ૬ વિદ્યા સિદ્ધ ૭ ઋધિ સિદ્ધિનો સ્વામી ૮ કવિ. આ આઠ પુરૂષને ધર્મ પ્રભાવક કહેવાય છે.

૧ પ્રવચન પ્રભાવના : વર્તમાન કાળે શાસ્ત્ર જ ધર્મના સત્ય પ્રભાવક છે. ભૂતકાળમાં કેવળી તથા શ્રુત કેવળી મહાપુરૂષો દ્વારા જિનપ્રણીત ધર્મનો અદ્વીતિય પ્રભાવ જગતમાં પહોં રહ્યો હતો તેવા મહાત્માઓનો અભાવ છે. છતાં ગણધરોની ગુંથેલી તેમની વાણી હજી મોળી છે. જેને જિન પ્રવચન કહેવાય છે.

न हु जिणे अज्ज दिस्सइ, बहुमए दिस्सइ मग्गदेसिए ।

સંપદ નેયાડા પદે, સમયં ગોચમ । મા પમાય ॥ ઉત્ત. ૧૦/૩૧

ભગવાન મહાવીરે કરમાવ્યું છે કે પાંચમાં આરામાં જિનનાં દર્શન થશે નહિ પરંતુ સુક્તિ માર્ગના દર્શક સૂત્રો તેના ઉપદેશક ઘણાં થશે. જેથી ન્યાયોચિત પથ મોક્ષ માર્ગ માટે સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ કરવો ન જોઈએ.

પ્રવચન પ્રભાવનામાં પ્રવચનના ભાવોને વધારે સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું છે કે પ્રવચન એટલે જિનવાણી, અરિહંતના ભાવોનો પ્રકાશ, જીનેન્દ્ર પ્રભુનો શંખનાદ, તીર્થંકર દેવનો ઉપદેશ, ભગવાનના અંતર ઉદ્દગાર આવી રીતે અનેક વિધ ઉપમાઓ આપી શકાય છે.

૨ ધર્મકથા પ્રભાવના- ધર્મકથા દ્વારા સભા સોસાયટી કે પરિષદોમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ જોઈ જીન પ્રણિત તત્ત્વોને દાખલા, ન્યાય આપી સમજાવવા તેને ધર્મકથા પ્રભાવના કહેવાય છે.

અ. ધમ્મકહાણ ગં મંતે ! જીવે કિં જણયઈ ?

હે ભગવન્ ! ધર્મકથાથી જીવને શું જ્ઞ મળે છે ?

ઉ. ધમ્મકહાણ ગં પવયણં પમાવેઈ પવયણ પમાવેણં જીવે આગમિસસ્સ મહત્તાણ કમ્મં નિવન્ધઈ । ઉત્ત. સૂત્ર ૨૯/૨૩

ધર્મકથા કરવાથી કર્મોની નિર્જરા અને પ્રવચનની પ્રભાવના થાય છે. પ્રવચન પ્રભાવનાથી જીવ ભવિષ્યમાં હિતકારી શુભ કર્મોનો બંધ કરે છે. કોઈ પણ તાત્ત્વિક વાતોનું

કથન કરી સાધારણ માણસોને સમજાવવાનો પ્રયાસ કરતાં તેની સાથે દૃષ્ટાંત, કથા યા ન્યાય આપી કહેવામાં આવે તો જલ્દી સરલતાથી સમજી શકાય છે. આગળના જમાનામાં વૃદ્ધ માતાઓ નાના બાળકોને ઘેસાડી રાત્રિના સમયે સુંદર સંસ્કારવાળી કથાઓ કહેતાં, જેનાથી બાળકોને જ્ઞાન મળે અને તેઓ સંસ્કારી થાય, હજુ પણ બાલ-બાલિકાઓને કથા-વાર્તાઓ સાંભળવાની ઘણી રૂચી હોય છે. જ્યારે ઉપાશ્રયમાં બાળકો દર્શનાર્થે આવે ત્યારે તેઓ ધર્મકથા સાંભળવાને હજુએ આગ્રહ રાખે છે.

ધર્મકથાના ચાર ભેદ

૧ આક્ષેપણી-જેનાથી શ્રોતા તત્ત્વ પ્રત્યે આકર્ષાય તેવી કથા તે આક્ષેપણી કહેવાય છે. તેના પણ ચાર ભેદ છે.

૧ આચાર કથા-દોષ, અસ્થાન આદિ આચારની કથા કરવી.

૨ વ્યવહાર કથા— દોષ શુદ્ધિ અર્થે પ્રાયશ્ચિત વિષયક કથા કરવી.

૩ પ્રજ્ઞપ્તિ કથા—સંશયિત શ્રોતાને મધુર વચનથી પ્રતિપાદન કરવાથી.

૪ દષ્ટિવાદ કથા—શ્રોતાનુ કુલ નયવાદથી જીવાદિનું પ્રતિપાદન કરવાથી.

૨ વિદ્યોપણી—જેમાંથી શ્રોતા વિક્ષિપ્ત થઈ જાય અને સન્માર્ગમાંથી કુમાર્ગે કે કુમાર્ગમાંથી સન્માર્ગે ચડી જાય તે વિદ્યોપણી કથા કહેવાય છે. તેના ચાર ભેદ છે.

૧ સ્વસિદ્ધાંત બતાવીને પર સિદ્ધાંત બતાવે.

૨ પર સમય બતાવીને પોતાના સિદ્ધાંતનું સ્થાપન કરે.

૩ સમ્યગ્વાદ કહીને મિથ્યાવાદ બતાવે.

૪ મિથ્યાવાદ કહીને સમ્યગ્વાદનું સ્થાપન કરે.

૩ સંવેદનની કથા—શ્રોતાને સંસારનો ભય થાય તેવી કથા કરે. તેના ચાર ભેદ છે.

૧ ઇહલોક સંવેદનની ૨ પરલોક સંવેદનની ૩ સ્વ શરીર સંવેદનની ૪ પર શરીર સંવેદનની.

૪ નિર્વેદનની કથા—શ્રોતા સંસારથી વિરક્ત થાય તેવી કથા કરે. તેના ચાર ભેદ છે.

૧ આ લોકમાં કરેલાં માઠાં કર્મોનું માહું ફળ અહીં જ મળે છે, એવી કથા કરવી.

૨ આ લોકમાં કરેલાં માઠાં કર્મોનું માહું ફળ પરલોકમાં મળે છે, એવી કથા કરવી.

૩ પરલોકમાં કરેલાં માઠાં કર્મોનું માહું ફળ આ લોકમાં મળે છે, એવી કથા કરવી.

૪ પરલોકમાં કરેલાં માઠાં કર્મોનું માહું ફળ પરલોકમાં મળે છે, એવી કથા કરવી.

ઠાણુંગ સૂત્ર.

બૌદ્ધગ્રંથ અંશુત્તરમાં જણાવ્યું છે કે ૧ અદ્યેષ્ઠકથા ૨ સંતુષ્ટિ કથા ૩ પ્રવિવેક ૪ અસંસર્ગકથા ૫ વીર્યારંભકથા ૬ શીલકથા ૭ સમાધિકથા ૮ પ્રજ્ઞાકથા ૯ વિમુક્તકથા ૧૦ વિમુક્તિજ્ઞાન દર્શનકથા એ દશ કથાઓ જ લિખ્યો કરવી જોઈએ.

શાસ્ત્રમાં ધર્મપ્રભાવનાના કારણો ફરમાવતાં કહ્યું છે કે

ધમ્મકહાકહણેણ ય, બાહિર જોમેહિં ચાવિ અણવજ્જે ।

ધમ્મો પહાવિદન્વો, જીવેસુ દયાણુકંપાણ ॥ સમણુ સુત્ત ૨૪૩

ધર્મપ્રભાવનાના ત્રણ કારણો છે. ૧ ધર્મકથાના કથનથી ૨ નિર્દોષ બાહ્યયોગ (ગ્રીભ્રમક્રતુમાં પર્વત ઉપર ઉભા રહીને, વર્ષાક્રતુમાં વૃક્ષની નીચે રહીને, શીતક્રતુમાં નદીના કિનારે ધ્યાન કરે) વડે ૩ જીવો ઉપર દયા અથવા અનુકરણ દ્વારા ધર્મની પ્રભાવના કરવી જોઈએ.

૩ નિરપવાદ પ્રભાવના-શાસ્ત્ર વચન બહુ કઠિન સંક્ષિપ્ત અનેકાર્થ હોય છે. ગીતાર્થી સાધુ વગર સમજવામાં ન આવે. વિપરીત અર્થ કરી ધર્મની અવહેલના થાય તેવું અપવાદ યુક્ત કંઈ હોય તો સમક્રીતિનું કર્તવ્ય છે કે સત્યાર્થ પ્રકાશ દ્વારા તેનું નિરાકરણ કરી અપવાદને દૂર કરે. આગમ શબ્દોના અર્થનો અનર્થ કરનારા ઘણાં છે. તેનું નિરાકરણ કરી લોકોને સાચો માર્ગ બતાવવો તે પ્રભાવના છે.

૪ ત્રિકાલજ્ઞ પ્રભાવના- ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળના જાણનાર જેને ત્રિકાળજ્ઞાની કહેવાય છે. આવા જ્ઞાની વ્યક્તિઓ લોકોને જ્ઞાન દ્વારા પૂર્વાપર સંબંધથી સમજાવે તેમજ નૂતન વાત કરી લોકોને વિસ્મય બનાવે તે ત્રિકાલજ્ઞ પ્રભાવના છે. ધોરાજી (સૌરાષ્ટ્ર)માં એક બ્રાહ્મણ પંડીત છે. તે ત્રિકાળી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. અમોને મળવા માટે આવ્યા હતાં. તેઓ અનેક વિદ્યાના જાણકાર છે. તેઓ ઘણાં હોશીયાર છે. નિશ્ચયમાં તો સર્વજ્ઞ પુરૂષને જ ત્રિકાળજ્ઞાની કહી શકાય.

૫ દુષ્કર તપ પ્રભાવના- આપણે ત્યાં તપનો મહિમા અનેરો છે. અમુક વર્ષોથી નાની નાની ઉંમરના લોકો માસખમણ જેવી દીર્ઘ તપશ્ચર્યા કરે છે. બાકી ૫૦-૬૦-૭૦-૧૨૦ દિવસના ઉપવાસ થયાના સમાચારો આપણે જાણીએ જ છીએ. આવા તપસ્વીઓના સન્માન અર્થે શ્રી સંઘ સંચાલિત બહુમાન-વરઘોડો-પારણાં વગેરે થાય છે ત્યારે જૈનેત્તર લોકો પણ આશ્ચર્યમાં પડી જાય છે. ભલભલાના અરમાન પણ ઉતરી જાય છે. અકબરના સમયે તપસ્વી શ્રી ચંપાબેને કરેલી દીર્ઘ તપસ્યાનું દૃષ્ટાંત સૌને સાંભળવા મળે છે. આ તો ઘણાં સમય પહેલાંની વાત છે. આજે તમો સૌ તમારે માટે તેમજ તમારા ઘર-કુટુંબના લોકો માટે વિચાર કરો છો. કે આટલી મોટી તપસ્યા કેમ બને છે? ખરેખર તપસ્યાએ દુષ્કર તપ છે. તેનાથી શાસન પ્રભાવના થાય છે. ધર્મનો મહિમા વધે છે. ભગવાન મહાવીરના માર્ગનું સન્માન થાય છે. જૈન ધર્મની ખ્યાતિ થાય છે. આપણને સૌને આપણા પોતાના આત્માની અનંત શક્તિનું દર્શન થાય છે. મન કંટ્રોલ કેટલો થાય છે તે નજરે જોનાર ને ભાન થાય છે. તપ સૌએ અવશ્ય કરવું જોઈએ આપણે ત્યાં માસખમણના તપસ્વીઓમાં કુમારી રેખાબેન અને વૃદ્ધ ઉંમરના મજકુંવરબેનને જોઈ તમોને શું થતું હતું? કેટલી શક્તિ? કેટલું બળ? કેટલી ધીરજ? કેટલી શાંતિ? કેટલો લાભ? કેટલી નિર્જરા અને કેવું કલ્યાણ? ધન્ય છે તપશ્ચર્યાની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરનાર સર્વે તપસ્વીઓને !

૬ સર્વ વિદ્યાધારક પ્રભાવના- અનેક પ્રકારની લિપિ જાણનાર, અનેક પ્રકારની ભાષા જાણનાર બ્યારે જુદી જુદી લિપિમાં લખે છે અને જોલે છે તે જાણી સૌના મન મચ્છર નાચી ઉઠે છે. વૈદિક વિદ્યા અને મંત્ર વિદ્યા જાણનાર બ્યારે તેના ફળની

લાલાલાલની વાત કરે છે અને જ્યારે તદનુસાર ઘટના બને છે ત્યારે લોકોને આશ્ચર્યમાં નાખી દે છે. આવા જાણનાર વ્યક્તિઓ પોતાની વિધાનો પ્રયોગ કરી લોકોને સત્ય ધર્મની પ્રેરણા કરાવી જાય છે.

૭ પ્રગટ વ્રતાચરણ પ્રસાવના- કઠિન વ્રત અને તપના પચ્ચક્રખાણુ જાહેર સભામાં, ચાલુ વ્યાખ્યાનમાં લેવામાં આવે છે ત્યારે લોકોને મન નવાઈ લાગે છે. બધાની વચ્ચે ઉભા થઈને વ્રત લેવામાં ઘણાં માણસો શરમાતાં હોય છે. ઘણાં લાઈ બેનો ઘણી વાર કહેતા હોય છે મહારાજ સાહેબ ! ઘેર પધારજોને ! તમારા શ્રાવકને મન લેવું છે. તેનો અર્થ એ છે કે સૌની વચ્ચે શરમાય છે. સાંભળો ! શાસ્ત્ર શું કહે છે ? જ્યારે વ્રત-તપ-ત્યાગના લાવ જાગે ત્યારે ખાનગી ન લેજો સૌની સામે વ્રત-તપના નિયમ લેવાની ટેવ પાડો.

જૈન દીક્ષાના પ્રસંગે જાહેરમાં હજારો લોકોની વચ્ચે જ ગુરૂદેવો દીક્ષા મહોત્સવ ઉજવી સાધુતાના નિયમો અને પ્રતિજ્ઞાઓ આપે છે. જેનાથી જનતામાં શાસનની અને ધર્મની પ્રસાવના થાય છે. જુઓ ! રાજકોટથી આવેલાં તપસ્વી શ્રી તારાબેન તમારા સૌની સામે પ્રતિદિન ઉભા થઈને જ ઉપવાસના પચ્ચક્રખાણુ કરે છે ને-? આજે તેમણે ૭૦મો ઉપવાસ છે. જૃહદ મુંબઈના દરેક ઉપાશ્રયોમાં તેમની દીર્ઘ તપશ્ચર્યાના આનંદની વાતો ચાલે છે. કેટલા લોકો તેમને શાતા-પુછવા આવે છે. ખરેખર તારાબેન તપસ્યા કરી શાસનની પરમ પ્રસાવના કરી રહ્યા છે.

ધન્ય છે તેમની સમતાને !

ધન્ય છે તેમની સમાધિને !

ધન્ય છે તેમની સુખશાતાને !

૮ કવિત્વ ભક્તિ પ્રસાવના- વિવિધ પ્રકારની કવિતાઓ, ભજનો પ્રાર્થનાઓની રચના કરવાથી અને તેને મધુર કંઠે ગાવાથી અનેક લોકોને ધર્મ મહિમાનો લાલ થાય છે; પૂજ્ય દિવાકર ચૌથમલજી મ. સાહેબ અને તેમના મધુર કંઠી શિષ્યો પ્રવચનના સમયે જ્યારે કવિતા અને ભજનો ફરમાવતાં ત્યારે હજારો લોકો સાંભળવા લેગા થઈ જતાં. તેઓશ્રીએ અનેક ક્ષેત્રોમાં વિચરી શાસનની મહાપ્રસાવના કરેલી છે.

આજે પણ બા.પ્ર. વિદુષી સ્વર્ગીય શ્રી ઉલ્લવળકુમારીજીના શિષ્યા શ્રી પ્રિતીસુધાજી તેમની શિષ્યા મંડલી સાથે પ્રવચન અને સંગીત ફરમાવે છે ત્યારે પણ હજારોની મેદની લાલ લેવા ઉભી રહી જાય છે. વક્તૃત્વની સુંદરતા અને સંગીતની મધુરતા એ જનતા માટે આકર્ષણનું નિમિત્ત કારણ છે. આવા સમયે જનતા ત્યાગી જનોના સુખેથી સાંભળી વ્રત-ત્યાગ-નિયમને અંગીકાર કરે છે. ઘણાં ગ્રામજનો કુબ્યસનોમાંથી મુક્ત બને છે. ઘણાં જનોના હૃદય પરિવર્તન થાય છે. ઘણાં લોકો

મટી દાની બને છે. ઘણા કોધી ક્ષમાશીલ બને છે. ઘણાં હિંસક મટી અહિંસક થાય છે. આ બધો પ્રતાપ આવી શક્તિવંતા ત્યાગી જનોનો છે.

આવી રીતે આઠે પ્રકારે પ્રવચનની પ્રભાવના કરતાં લોકોપકાર અને શાસનની પરમ સેવા ભક્તિ થાય છે.

મહાબળમુનિ મુનિજનોની સાથે સંયમ-તપની આરાધના કરતાં વીસ બોલની સાધના કરી રહ્યા છે. પર્ણહિં કારણેહિં તિથ્યયરત્તં લહ્હ જીઓ । આવા વીસ (બોલ) સ્થાનો બધા જીવોને માટે તીર્થંકર પદની પ્રાપ્તિમાં કારણભૂત હોય છે. આ કારણો દ્વારા જ જીવ તીર્થંકર પદ મેળવે છે. જિનાગમોમાં અનેક તપ પ્રસિદ્ધ છે પરંતુ આ વીસ સ્થાનક રૂપ તપસ્યા જેવી બીજી કોઈપણ તપસ્યા નથી. આ વીસ સ્થાનમાંથી ગમે તે એક સ્થાનની ઉત્કંઠા લાવે આરાધના કરવામાં આવે તે જીવ અરિહંતોની મધ્યે ઉત્તમ જિનેન્દ્રના પદને મેળવે છે.

હવે મહાબળ પ્રમુખ મુનિરાજો સાધના કેવી રીતે કરશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૬૦

સાધનાનું સૌભાગ્ય

(ભાદરવા વદ ૩ તા. ૧૧-૬-૭૬ શનિવાર)

અનંતના નાથે અનંત સુખના પિપાસુ માટે સિધ્ધાંતની પડપણા કરી છે. સાધનાના સૌભાગ્ય વિના અનંત સુખની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી.

સાધના એ માનવ જીવનની મૂલ્યવાન સંપત્તિ છે.

ભૌતિક સંપત્તિ તે નશ્વર સંપત્તિ છે છતાં માનવ શાશ્વત એવી આધ્યાત્મિક સંપત્તિને બદલે ભૌતિક સંપત્તિ મેળવવા વધારે આતુર હોય છે. તેના માટે વધારે પરિશ્રમશીલ હોય છે. માનવ જીવનની સાચી સંપત્તિની શોધ છોડી દ્રવ્ય સંપત્તિની પાછળ જશે તો મળેલી ઉત્તમ ક્ષણ હાથમાંથી સરી જશે. પશ્ચાતાપના આંસુ વહે ફરી મળવી હુલ્લ બનશે.

શાહુકાર કોણ ?

તમે શાહુકાર એટલે શ્રીમાન, સંપત્તિવાન, પૈસાદાર કેને કહો છો ? જેની પાસે લાખો રૂપિયાનું ધન હોય તેને જ તમે ધનવાન કે શાહુકાર ગણો છો પરંતુ

જ્ઞાની પુરૂષો તો સાચો ધનવાન જ્ઞાન, તપ, ત્યાગ અને ધ્યાનવાનને કહે છે. જ્ઞાન ધન, તપ ધન અને સંયમ ધન એ જ સાચું ધન છે. જેની પાસે આવું ધન છે, તેને જ સાચો ધની કે શાહુકાર કહી શકાય છે.

જો તમારે સાચા શ્રીમાન થવું હોય તો જ્ઞાન-ધ્યાન અને ધર્મને મેળવવાનો પ્રયત્ન કરો. આ ત્રણેને મેળવવાનો પ્રયાસ, તેનું નામ સાધના કહેવાય છે.

સાધના એ માનવ જીવનનો પ્રાણ છે.

શરીરનો સંયમ તે માત્ર સાધના નથી. આત્માનો સંયમ તે સાધના છે. સાધના અનેક પ્રકારની ગણવામાં આવી છે. જો લાવપૂર્વકની સાધના કરવામાં આવે તો જીવન ધન્ય ધન્ય થઈ જાય છે.

મૌન સાધના

મૌન સાધના એટલે રતનત્રયની આરાધના કરતાં મૌન રાખવું. વચનનો કંટોળ કરવો. વચન શક્તિનો દૂરપયોગ ન કરવો અને સાધનારત રહેવું. કોઈપણ વ્યક્તિ ગમે તેવી વાત કરે, તમને સંભળાવે, તમોને ક્રોધનો ઉદય થઈ જાય તેવું નિમિત્ત આવે છતાં અંશ માત્ર મન ઉપર તેની અસર થવા ન દે અને પ્રસન્નચિત્તે મૌન લાવે સાંભળી લે. વ્યક્તિનો દોષ ન જોતાં, તેનાં કર્મોનાં વાંક છે તેવી ધારણા કરી શાંતિ સમાધિમાં રમવું તેનું નામ મૌન સાધના છે. જે ઓછું બોલે છે. વાણીનો સંયમ કરે છે. તેને વચન લખ્ખિનો યોગ મળે છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે બહુયં મા અલ્લવે વધારે ન બોલો.

કોઈ એમ પણ કહેશે કે જીભ મળી છે. તો શા માટે ન બોલવું? બોલવું એ દોષ નથી પરંતુ એવું બોલો કે જેનાથી કલેષ ન વધે, દ્વેષ ન થાય અને વેષ ન વગોવાઈ!

એક માણ હતાં. એમનેએકનો એક દીકરો હતો. માએ દીકરાને ઘણાં દુઃખ સહીને મોટો કર્યો. માને મન દીકરાને પરણાવવાના લાવ હતાં. મા ઇચ્છતા હતાં કે દીકરો પરણે, વહુ આવે એટલે આનંદપૂર્વક જીવીએ. માએ દીકરો પરણાવ્યો. તેમને ઘેર વહુ આવ્યા. પરંતુ વહુ બોલકણાં ઘણાં. સગાઈ કરી ત્યારે કશુંયે ન બોલતાં, જેવા લગ્ન થયા ઘેર આવ્યા અને જીભ બંધ જ નહિ. માજીને તો સુખ અને આનંદ લેવા જતાં, દુઃખ આવી પડ્યું. પોતે એક શબ્દ વહુને કહે તો વહુ બાને ખાર શબ્દ કહે. માજીથી આ શબ્દો સહન ન થાય. તેઓ તો દુઃખી દુઃખી થઈ ગયા.

માને તો એક જ દીકરો હતો. જે કંઈ સમજે તે તેમાં જ હતું. હવે થાય શું? આગળના સમયમાં જે મર્યાદાઓ હતી તે આજે રહી નથી.

વહુ સાસુની આમાન્યા રાખતી હતી.
જનતા પ્રધાનોની મર્યાદા રાખતી હતી.
બાળકો વડીલોનો વિનય રાખતાં હતાં.
મુનિમ શેઠનો આદર રાખતાં હતાં.
શિષ્યો શુરોનો વિનય રાખતાં હતાં.

આજે દુનિયાએ નવો વળાંક લીધો છે. આવા આદર, માન, વિનય મર્યાદા જોવા મળતાં નથી. આજના સંતાનો તો માવતર સામે ન યોદ્ધાવાનું યોદ્ધા નાખે ! તે સાંભળી વડીલો કહી ઉઠે કે આ શબ્દ સાંભળવા કરતાં મરી જવું એ વધારે સાફ ! તમોને તમારા ઘરમાં માતા-પિતા કે વડીલ કંઈ કહે તો સહન ન થાય પરંતુ તમારા શ્રીમતિજી કંઈ કહી દે તો શું કરો ? શું તમારું અહં ન ઘવાય ? ચૂપચાપ બેઠા બેઠા સાંભળી દ્યો કે સામો જવાબ પણ આપી શકો ? શુર મહારાજ ! તેની સામે કંઈ ન કહેવાય ! વાહ ! તમારી સમતાને ધન્યવાદ છે. મૌનથી કલેષ શાંત થાય છે. મૌનથી નવા વેર-ઝેર ઉત્પન્ન થતાં નથી. મૌનથી મર્યાદાઓ જળવાઈ રહે છે ! મૌનથી વ્યક્તિના માટે સદ્ભાવ બની રહે છે.

મૌન એ મંગલતાની મૂલ્યવંતી ઔષધ છે.

સાધક આત્માએ સાધનાના સમયે બરાબર ઉપયોગવંત રહેવું જોઈએ. સાધનારત સાધક માટે ભગવાન મહાવીરે અનેક પ્રકારની શિક્ષાચુક્ત સાધનાસૂત્ર ફરમાવેલ છે.

સાધના સૂત્ર

આહારાસન-નિદ્રાજયં, ચ ક્ષાણ જિણવરમણ ।

જ્ઞાયવો ણિયઅપ્પા,, ણાક્કણં ગુરુપસાહણ ॥ સમણસૂત્ત-૨૮૮

જિન દેવની આજ્ઞા પ્રમાણે સાધકે આહાર, આસન તથા નિદ્રા પર વિજય પ્રાપ્ત કરી, શુરકૃપા વડે જ્ઞાન મેળવી નિબલત્માનું ધ્યાન કરવું જોઈએ.

હિયાહારા મિયાહારા, અપ્પાહારા ય જે નરા ।

ન તે વિજ્ઞા તિગિચ્છંતિ, અપ્પાણં તે તિગિચ્છા ॥ સમણસૂત્ત-૨૮૨

જે સાધક મનુષ્ય હિત, ચિત્ત તથા થોડો આહાર કરે છે, તેને કદિ પણ વૈધની ચિકિત્સા કરાવવાની આવશ્યકતા પડતી નથી. એ તો પોતે જ પોતાનો ચિકિત્સક હોય છે. પોતાની આંતરિક શુદ્ધિમાં તે મગ્ન રહે છે.

રસા પગામં ન નિસેવિયવ્વા, પાયં રસા દિત્તિકરા નરાણં ।

દિત્તં ચ કામા સમમિદ્વંતિ, દુમં જહા સાઉફલં વ પક્કવી ॥

સાધકાત્માએ રસોતું અત્યધિક સેવન ન કરવું જોઈએ. રસ સામાન્ય રીતે ઉન્માદ-વર્ધક અને પુષ્ટિ વર્ધક છે. મદ્યથી વ્યાકુળ અને વિષયમાં રમ્યા પમ્યા રહેલા મનુષ્યને કામ એવી રીતે સતાવે છે કે જેવી રીતે સ્વાદિષ્ટ ફળવાળા વૃક્ષને પક્ષી સતાવે છે.

જરા જાવ ન પીડેહ, વાહિ જાવ ન વડ્ઢહ ।

જાર્વિદિયા ન હાયંતિ, તાવ ધમ્મં સમાયરે ॥

ત્યાં સુધી ઘડપણ સતાવતું નથી, રોગાદિ વધતાં નથી અને ઇન્દ્રિયો અશક્ત બની નથી ત્યાં સુધી યથાશક્તિ ધર્માચરણ કરી લેવું જોઈએ, કારણ કે પછી અશક્ત તથા અસમર્થ દેહ કે ઇન્દ્રિયો દ્વારા ધર્મ આચરી શકાતો નથી.

જુઓ ! આ બધી સાધકાત્મા માટે કેવી હિતબોધ ભરી શીખામણ છે. જેઓ તેને અનુસરે છે. તેમની સાધના સફળ થાય છે. અને તેઓ મુક્તિના સુખ મેળવી શકે છે.

આપણે ત્યાં જ્ઞાતાધર્મકથાંગસૂત્ર ચાલી રહ્યું છે. તપ્પણં તે મહવ્વલપામોક્ષા સત્ત અળગારા માસિયં મિક્કવુ પડિમં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરંતિ ણાવ ણગરાદ્દયં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરંતિ

મહાબળ પ્રમુખ સાતે અણગારો લિક્ષુની ખારે પડિમાને ધારણ કરી વિચરી રહ્યા છે. તેનું વર્ણન આંભળવા જેવું છે.

લિક્ષુની ખાર પડિમા

- ૧ માસિયા મિક્કવુ પડિમા-પહેલી એક માસની લિક્ષુ પડિમા છે.
- ૨ દો માસિયા મિક્કવુ પડિમા-બીજી બે માસની લિક્ષુ પડિમા છે.
- ૩ તિમાસિયા મિક્કવુ પડિમા-ત્રીજી ત્રણ માસની લિક્ષુ પડિમા છે.
- ૪ ચડમાસિયા મિક્કવુ પડિમા-ચોથી ચાર માસની લિક્ષુ પડિમા છે.
- ૫ પંચમાસિયા મિક્કવુ પડિમા-પાંચમી પાંચ માસની લિક્ષુ પડિમા છે.
- ૬ છમ્માસિયા મિક્કવુ પડિમા-છટી છ માસની લિક્ષુ પડિમા છે.
- ૭ સત્તમાસિયા મિક્કવુ પડિમા-સાતમી સાત માસની લિક્ષુ પડિમા છે.
- ૮ પંદમા સત્તરાઈંદિયા મિક્કવુ પડિમા-આઠમી પ્રથમ સાત અહોરાત્રીની પડિમા છે.
- ૯ દોઢ્ઢા સત્તરાઈંદિયા મિક્કવુ પડિમા-નવમી બીજી સાત અહોરાત્રીની પડિમા છે.
- ૧૦ તત્ત્વા સત્તરાઈંદિયા મિક્કવુ પડિમા-દશમી ત્રીજી સાત અહોરાત્રીની પડિમા છે.
- ૧૧ અહોરાઈંદિયા મિક્કવુ પડિમા-અગીયારમી એક અહોરાત્રીની પડિમા છે.
- ૧૨ ણગરાદ્દયા મિક્કવુ પડિમા-બારમી એક રાત્રીની પડિમા છે.

શ્રાવકને અગિયાર પડિમા અને ભિક્ષુ-સાધુને બાર પડિમા હોય છે. શાસ્ત્રમાં સાધુને ભિક્ષુ અને સાધ્વીજીને ભિક્ષુણી કહેવાય છે ભિક્ષુ કોને કહેવાય ? જે તપ અને સંયમમાં વ્યવસ્થિત થઈને કૃત કારિત અને અનુભોદિત રૂપથી રહિત શુદ્ધ ભિક્ષા દ્વારા પોતાનો જીવન નિર્વાહ કરે છે. તેને ભિક્ષુ કહેવાય છે. તેની પડિમા એટલે પ્રતિજ્ઞા-અભિગ્રહ વિશેષ તેને ભિક્ષુ પડિમા કહેવાય છે. આ પડિમા સાધના કરતાં ભિક્ષુને આરાધનામાં સાત માસ ત્રેવીશ દિવસ લાગે છે. ત્યારબાદ બાકી રહેલા દિવસોમાં વિહાર કરીને ચોમાસું આવ્યા પહેલાં તે ક્ષેત્રમાં પહોંચી શકે છે. પ્રથમ સાત પડિમા-એક મહિના સુધી રોજ દિવસના ત્રણ ભાગમાંથી કોઈ એક ભાગના સમયે ગોચરી કરવા જતાં ભિક્ષુએ એક દાંતિ ભોજન અને એક દાંતિ પાણી વહોરે છે. દાંતિ એટલે શું ? દાંતા દ્વારા દર્વી એટલે ચમચો અથવા વાટકો. આદિથી દેવાતા પદાર્થની ધારા ન તૂટે અખંડ ચાલુ રહે ત્યાં સુધી તે એક દાંતિ-દાંતિ કહેવાય છે. આવી રીતે પહેલે માસે એક, બીજે માસે બે, ત્રીજે માસે ત્રણ, ચોથે માસે ચાર, પાંચમે માસે પાંચ, છઠ્ઠે માસે છ અને સાતમે માસે સાત દાંતિ આહારપાણી વહોરી શકે છે. આ સાત પડિમાની વાત થઈ.

આઠમી પડિમા ભિક્ષુ પડિમા સંપન્ન અણુગાર સાત અહોરાત્રિ સુધી નિત્ય શરીરની મમતા ત્યાગી, સંપૂર્ણ પરિવહ અને ઉપસર્ગને સહન કરે છે. ચોવીહારા ઉપવાસ કરે છે. ગામની અથવા રાજધાનીની બહાર અભિગ્રહ વિશેષથી ત્રણ આસન કરે છે. ઉત્તાન-ચિત્તા સુવું પાર્થિવ-એક પડખે સુવું, નૈષેધિક-એક જમીન પર લગાડીને બેસવું. આ ત્રણ આસનોથી કાર્યોત્સર્ગ રૂપમાં રહે. તે સમયે ત્યાં કોઈ દેવ, મનુષ્ય યા તિર્યચ સંબંધી ઉપસર્ગ આવે અને કાઉસગ્ગથી ચલાયમાન કરે, પતિત કરે, તો તે પોતાના ધ્યાનથી ચલાયમાન યા પતિત ન થાય. કાઉસગ્ગમાં મલ-મૂત્રની બાધા થાય તો યથાવિધિ તેનો ત્યાગ કરી, ફરી, આવીને ત્યાં કાઉસગ્ગમાં સ્થિત રહે. આવી રીતે સૂત્રોક્ત વિધિથી આરાધન કરતાં અણુગાર ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક થાય છે. આ પડિમા ચાર ઉપવાસ અને ત્રણ પારણાથી થાય છે.

નવમી પડિમા-આ નવમી પડિમા પણ સાત અહોરાત્રિ સુધીની છે. તેમાં પણ આઠમીની જેમ જ કરવાનું હોય છે. વિશેષતા એ છે કે સાધક બીજી રીતે ત્રણ આસન કરે છે. દંડાયતિકા-દંડના જેમ લાંબા થઈને સુવું અથવા લંગડશાયી-વાંકા લાકડાની જેમ કુબડા થઈને મસ્તક તથા પગની એડી દ્વારા પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરતાં પીઠના ભાગને પૃથ્વીને અડાડ્યા વિના રહેવું તે અને ઉત્કુટકાસનિક-ભૂમિ ઉપર બેઠક ન લગાડતાં, પગ ઉપર બેસવું તે બાકીની વિધિ તે સુજળની છે. આવી રીતે સૂત્રોક્ત વિધિથી આરાધના કરવાવાળા મુનિ ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક થાય છે.

દશમી પડિમા-આ દશમી પડિમા પણ સાત અહોરાત્રિ સુધીની છે. તેની વિધિ પણ આઠમીની જેમ છે. વિશેષતા ત્રણ આસનની છે. ગોદૌહિકાસન-જેવી રીતે ગાયને દોહવા બેસાય છે તેવી રીતે બેસવું. વીરાસન-જેમ કે કોઈ માણસ સિંહાસન ઉપર બેઠો હોય અને બીજો માણસ આવી તેની નીચેથી સિંહાસન હટાવી લે ત્યારે બેસનારો એમ જ બેઠો રહે તે આસન ઘણું કઠિન છે તેથી તેને વીરાસન કહેવાય છે. આઞ્ઞકુબ્જાસન-જે પ્રકારે આંગાતું ફળ વાંકા આકારનું છે, તે પ્રકારે બેસવું તેને આઞ્ઞકુબ્જાસન કહે છે. આ દશમી પ્રતિમાની અંદર પણ ચાર ઉપવાસ અને ત્રણ પારણાં થાય છે. સૂત્રોક્ત વિધિએ આરાધનાં કરનાર મુનિ ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક હોય છે.

અગીયારમી પડિમા-આ પડિમા એક અહોરાત્રીની છે. જેમાં ભિક્ષુ ચોવીયારો છઠ કરે છે. ગામ કે રાજધાનીની બહાર જઈ. બંને પગને સંકુચિત કરી, હાથને સાથળ સુધી લાંબા રાખી, કાઉસગ્ગ કરવામાં આવે છે. બાકી બધું ઉપર મુજબ જ હોય છે,

બારમી પડિમા-આ પડિમા એક રાત્રિની હોય છે. જેમાં અણુગાર પોતાના શરીરનું મમત્વ ન રાખતાં પરિષદ અને ઉપસર્ગને સહન કરે છે. આમાં ચોવીહારો અક્રમ કરે છે. તે પણ ગામ કે રાજધાનીની બહાર જઈ શરીરને જરાક આગળના ભાગમાં નમાવીને એક પુટ્તલ પર દૃષ્ટિ રાખતાં, અનિમેષ નેત્રો વઢે, નિશ્ચય અગોથી સર્વ ઈન્દ્રિયોને કાબુમાં રાખી, બંને પગને સંકુચિત કરી, હાથ લંબાવીને કાઉસગ્ગ કરે છે. આ વખતે કોઈ દેવ, મનુષ્ય કે તિર્થ સંબંધી જેટલા ઉપસર્ગ થાય તે સહન કરે છે.

એક રાત્રિની ભિક્ષુ પ્રતિમાનું સમ્યક્ રીતે પાલન કરતાં મુનિને ઈન્દ્રિય તથા મનની અપેક્ષા ન રાખતાં રૂપી દ્રવ્ય માત્રને જાણવાવાળું અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા મનુષ્ય લોકમાં રહેતા સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયના મનોગત લાવોનો બોધ કરવાવાળું મનઃપર્યાયજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા તેને પૂર્વકાળમાં કદી ન થયેલું એવું યથાવસ્થિત સમસ્ત-ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યના લાવોના સ્વભાવને પ્રકાશન કરવાવાળું કેવળજ્ઞાન થાય છે. આવી રીતે બારમી એક રાત્રિની પડિમાને સૂત્રોક્ત વિધિથી આરાધના કરવાવાળા ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક હોય છે.

સાધ્વીજીઓ અગીયાર પડિમા ધારી શકે છે. સાધુઓ બાર પડિમા ધારી શકે છે. સાધ્વીજીઓ બહારમાં રાત્રિ વાસ ન રહી શકે જેથી તેમને માટે અગીયાર બતાવી છે.

આવી પડિમાને ધારણ કરવી ઘણી કઠિન છે. પંચમ કાળમાં તો દુર્લભ ગણાય છે. પડિમા ધારી માટે ગજસુક્રમાળની વાત સમજવા જેવી છે. એક રાત્રિમાં

મુનિપણના પ્રથમ દિવસે બારમી પડિમા ધારણ કરતાં કેવો ઉપસર્ગ આવેલો અને કેટલી સમતા-સમાધિ રાખીને સિધ્ધિના સુખ વરી ગયા.

ગજસુકુમાર દ્વારિકા નગરીના નરેશ વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ મહારાજના લઘુભંધુ હતાં અને માતા દેવકીના પ્રાણુ ખ્યારા લાડીલા પુત્ર હતાં. એક વાર શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ ભગવાન શ્રી નેમનાથજીના પર્દાપણના સમાચાર સાંભળી તેમને વાંદવા માટે ગજસુકુમારને સાથે લઈ હાથીની અંબાડીએ ખેસી નગરની મધ્ય ભાગમાંથી નીકળતાં સહસ્રાચ્રવન ઉદ્યાન તરફ પધારી રહ્યા છે. રસ્તામાં એક ધનવાન, વેદનો બાણકાર સોમિલ પ્ર દ્વાણની સોમા નામની પુત્રીને સોનાના દડા સાથે રમતી જોઈ. સોમા, રૂપ, યૌવન અને લાવણ્યથી નિતરતી હતી. શ્રીકૃષ્ણજી તેને જોઈ વિસ્મય પામ્યા. તુરત જ રાજના માણસો બોલાવ્યા અને સોમિલ પાસે ગજસુકુમારની પત્ની માટે તે કન્યાની માંગણી કરાવી. સોમાને લઈ અંતઃપુરમાં રાખવાની આજ્ઞા કરમાવી. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન નેમનાથજીના દર્શનાર્થે પહોંચ્યા. પેલા માણસો કૃષ્ણ વાસુદેવની આજ્ઞાનુસાર સોમા કન્યાને અંતઃપુરમાં પહોંચાડે છે.

ભગવાન નેમનાથજી શ્રીકૃષ્ણજી, ગજસુકુમાર તેમજ આવેલી જનતાને સંસારની અસારતાનો ધર્મેપદેશ કરમાવ્યો. ભગવંતની દેશના સાંભળી ગજસુકુમારને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તેણે ભગવાનને કહ્યું : “હે ભગવંત ! હું પ્રમજ્યા ગ્રહણ કરવા ઇચ્છું છું. માતા-પિતાને પૂછીને આપની સેવામાં આવીશ.”

ગજસુકુમાર રાજ્યમાં ગયા. માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માંગી. માતા-પિતા તેને કહેવા લાગ્યા. “હે પુત્ર ! તું અવિવાહિત છે. તેથી વિવાહિત થા. કુળની વૃદ્ધિ કરીને પછી દીક્ષા ગ્રહણ કરજે.” ગજસુકુમાર દીક્ષાની વાત કરે છે. તે બાણી કૃષ્ણ વાસુદેવ તેમની પાસે આવે છે. ભાઈને પોતાની પાસે બેસાડી પ્રેમથી કહે છે.

તુમં મમ સહોદરે કળીયસે માયા, તં મા ણં તુમં દેવાણુષિયા ! ઇયાણિં અરહતો....
મુંદે જાવ પવ્વયાહિ, અહ્ણણં વારવતીણ નયરીણ મહયા રાયામિસેણં અભિસિંચિસ્સામિ !

અંતગડસૂત્ર

તું મારો સહોદર નાનો ભાઈ છે તેથી હે દેવાનુપ્રિય ! હમણાં અરિહંત નેમનાથ ભગવાન પાસે મુંડિત થઈને ચાવત્ દીક્ષિત થવાનો વિચાર છોડી દે. હું તને મોટા સમારોહ સાથે દ્વારિકા નગરીનો રાજા બનાવીશ. આ વાત સાંભળી કુમાર મૌન રહે છે થોડો વિચાર કરીને કુમારે સૌને કહ્યું : “હે દેવાનુપ્રિયો ! મનુષ્ય જીવન કામ-લોગના આધાર રૂપ છે, કંઈ-મળ-મૂત્રનું ઘર છે. આ દેહની કશીયે પવિત્રતા નથી. તેની શું મમતા રાખી સંસારમાં રાચવું. તે તો એક દિવસ ધોખો

આપશે. તેનો શો ભરોસો છે. જેથી હું ઇચ્છું છું કે તમે મને દીક્ષાની આજ્ઞા આપો.” માતા-પિતા વગેરે કુમારને ઘણી રીતે સમજાવવા લાગ્યા. તેઓ કોઈ રીતે સફળ ન થયા ત્યારે છેવટે નિરાશ થઈને બોલ્યા.

તં ઇચ્છામો જં તે જાયા ! યગદિવસમવિ રજ્જસિરિ પાસિત્તાણ । હે પુત્ર ! અમે તારી એક જ દિવસની રાત્ર્યશ્રીને જોવા ઇચ્છીએ છીએ. કુમારનો એક દિવસનો રાત્ર્યાભિષેક થયો. ગજસુકુમાર રાજા બની ગયા. તેમને પુછવામાં આવ્યું રાજા ! તમે શી આજ્ઞા આપો છો ? રાજા ગજસુકુમારે ત્યારે કહ્યું. મારા માટે સંયમના ઉપકરણો મંગાવો. છેલ્લે શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવે ગજસુકુમારની ધામધુમપૂર્વક શાસન પ્રભાવનાને લાયક દીક્ષા માટે મહા મહોત્સવ કર્યો. ગજસુકુમાર ભગવાન નેમનાથજી પાસે દીક્ષિત થયા. સંયમ ધર્મનું પાલન કરવા લાગ્યા.

ગજસુકુમાર મુનિએ ભગવાન પાસે જઈ સવિધિ વંદના કરી કહ્યું : “ભગવંત ! આપશ્રીની આજ્ઞા વડે મહાકાળ સ્મશાનમાં એક રાત્રિની મહાપડિમા અંગીકાર કરવા ઇચ્છું છું ” આ પડિમા તે લિક્ષુની બારમી પડિમા છે. અઠમતપ કરી એક રાત સ્મશાનમાં કાઉસગ્ગ કરવાનો હોય છે. જે વાત તમે હવે સમજી શક્યા હશે. ભગવંતે કહ્યું. અહાસુદં દેવાણપ્પિયા । હે દેવાનુપ્રિય ! તમે જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો.

ભગવાનની આજ્ઞા મેળવી ગજમુનિ ઉદ્યાનમાંથી નીકળી મહાકાળ સ્મશાનમાં પધાર્યા. તેમણે બારમી પડિમાને ધારણ કરી આરાધના કરવા લાગ્યા.

હવે સોમિલ બ્રાહ્મણ યજ્ઞ માટેની સામગ્રી લેવા નગરની બહાર ગયો હતો. ત્યાંથી પાછા ફરતાં તેણે સ્મશાનમાં ધ્યાનસ્થ થયેલા ગજમુનિને જોયા. જોતા વેત તેના હૃદયમાં વેર જાગૃત થયું. ક્રોધ પ્રગટ્યો અને વેરનો બદલો લેવાના ભાવ જાગ્યા. ત્યાંથી ભીની માટી લઈ ગજમુનિના શીર ઉપર પાર બાંધી તેમાં જાળુની ચિત્તામાંથી ધગધગતા અંગારાને લઈ મુક્યાં. સોમિલ ભયભીત થતો ત્યાંથી આદ્યો ગયો. ગજમુનિના શરીરમાં તીવ્ર, અસહ્ય વેદના થવા લાગી. ભયંકર વેદનાને સહન કરનાર મહામુનિના શુભ પરિણામ અને પ્રશસ્ત અધ્યવસાય આત્મિક ચિંતન વડે કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કર્યું સાથે જ આયુષ્યની પૂર્ણતા થતાં તેઓ સિદ્ધ, બુદ્ધ થઈ મુક્તિના પરમ સુખોને વરી ગયા.

તમે સાંભળ્યું ને ! લિક્ષુ પડિમા કેવી હોય છે ? તેમાં કેવો પરિવહ અને ઉપસર્ગ આવ્યો,

ધન્ય છે સમતાના સાગર ગજમુનિને !

ધન્ય છે પરમધ્યાનના પાત્ર ગજમુનિને !

ધન્ય છે ભેદ જ્ઞાનના પરમ જ્ઞાતા ગજમુનિને !

શાસ્ત્રકાર યીજી પણ અનેક પ્રકારની પડિમા ફરમાવી ગયા છે. ૧ સમાધિ પ્રતિમા ૨ વિવેક પ્રતિમા ૩ ઉપધાન પ્રતિમા ૪ પ્રતિસહીનતા પ્રતિમા ૫ એકાકિવિહાર પ્રતિમા ૬ યવમધ્ય પ્રતિમા ૭ ચંદ્ર પ્રતિમા ૮ વજ્રમધ્ય પ્રતિમા આદિ અનેક પ્રકારની છે. તે બધીનો અન્તભાવ શ્રુતપ્રતિમા અને ચારિત્રપ્રતિમામાં થઈ જાય છે.

આવા પ્રકારની બાર પડિમાને ધારણ કરી, સમ્યગ્ આરાધના વડે મહાલાભને મેળવતાં મહાબળ પ્રમુખ સાતે અણુગારો હવે વિશેષ પ્રકારની સાધના કરવાની ભાવના સેવે છે. તેઓ પોતાના ગુરૂદેવ પાસે આવી, વંદના નમસ્કાર કરી સુખ શાતા પુછે છે અને મહાતપ કરવા માટે અનુજ્ઞા માંગે છે. સાંભળો ! તેઓ હવે કયો તપ કરે છે. તે પણ જાણવા જેવો છે. તે કાળના મુનિઓ પરમ સાધક હતાં. ઘણી કઠિન કઠિન સાધના કરતાં હતા. શાસ્ત્રકાર તે મુનિઓની ભાવનાવાળો લઘુસિંહ નિષ્કીડીત તપ કહે છે. લઘુસિંહ નિષ્કીડીત તપ એટલે શું ? સિંહ જેમ પોતાના પાછળના ભાગની તરફ ભેટો થકો આગળ ચાલે, તે પ્રમાણે પૂર્વે જે તપ કરેલા છે, તે તપોને સાથે લઈ આગળ કરવામાં આવે છે. તેને લઘુ સિંહ નિષ્કીડીત તપ કહેવાય છે. મહાબળ પ્રમુખ સાતે અણુગારોએ આ તપ કેવી રીતે કર્યો. તેનું શાસ્ત્રકાર વર્ણન કરે છે.

તણં તે મહબ્બલપામોક્ષવા સત્ત અળગારા છુડ્ડાગં સીહ નિકીલીયં તવોકમ્મં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરંતિ, તંજહા—ચઉત્થં કરેંતિ, કરિત્તા સવ્વકામ ગુણિયં પારેંતિ, પારિત્તા છટ્ઠં કરેંતિ, ત્તા ચઉત્થં, કરેંતિ, ત્તા અટ્ઠમં કરેંતિ ત્તા છટ્ઠં કરેંતિ, ત્તા દસમં કરેંતિ, ત્તા અટ્ઠં કરેંતિ, ત્તા છટ્ઠં કરેંતિ, ત્તા દસમં કરેંતિ ત્તા અટ્ઠં કરેંતિ ત્તા દુવાલસમં કરેંતિ, ત્તા ચાઉદ્દસમં કરેંતિ, ત્તા દુવાલસમં કરેંતિ ।

તેઓએ સૌ પ્રથમ ચતુર્થભક્ત એટલે એક ઉપવાસ કર્યો. એક ઉપવાસ કરીને વિગય સહિત પારણાં કર્યાં. પારણા બાદ ફરી છટ્ઠં કર્યો. બે ઉપવાસ કરીને પારણાં કર્યાં. ત્યારબાદ ચતુર્થભક્ત કર્યાં. પારણાં કરીને પછી ત્રણ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને પછી બે ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને ચાર ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને ત્રણ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને પાંચ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને ચાર ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને છ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને પાંચ ઉપવાસ કર્યાં.

કરિત્તા સોલસમં કરેંતિ, કરિત્તા ચૌદસમં કરેંતિ, કરિત્તા અટ્ઠારમં કરેંતિ, કરિત્તા સોલસમં કરેંતિ, કરિત્તા વીસમં કરેંતિ, કરિત્તા અટ્ઠારસમં કરેંતિ, કરિત્તા વીસમં કરેંતિ, કરિત્તા, સોલસમં કરેંતિ, કરિત્તા અટ્ઠારસમં કરેંતિ, કરિત્તા ચૌદસમં કરેંતિ, કરિત્તા સોલસમં કરેંતિ કરિત્તા દુવાલસમં કરેંતિ, કરિત્તા ચોદસમં

કરેતિ, કરિતા દસમ કરેતિ કરિતા છઠ્ઠ કરેતિ, કરિતા અઠ્ઠ કરેતિ, કરિતા ચડત્યં કરેતિ કરિતા, છઠ્ઠ કરેતિ, કરિતા ચડત્યં કરેતિ, સવ્વત્ય સવ્વકામ ગુણિણં પારેતિ, एवं खलु एसा खुड्ढाग सीह निकीलियस्स तवो कम्मस्स पढमा परिवाडी छहिं मासेहिं सत्तहिं य अहेरत्तेहिय अहासुत्तं जाव आराहिया भवइ ।

પાંચ ઉપવાસ કરીને પારણાં કર્યાં. ફરી સોળ લકત એટલે સાત ઉપવાસ કર્યાં, પારણાં કરીને છ ઉપવાસ કર્યાં, પારણાં કરીને આઠ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને સાત ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને નવ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને આઠ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને નવ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને સાત ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને આઠ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને છ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને સાત ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને પાંચ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને છ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને ચાર ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને પાંચ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને ત્રણ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને ચાર ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને બે ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને ત્રણ ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને એક ઉપવાસ કર્યો. પારણાં કરીને બે ઉપવાસ કર્યાં. પારણાં કરીને એક ઉપવાસ કર્યો. તેઓએ બધા પારણાં વિગત સહિત કર્યા હતાં.

આ પ્રયાણે કુદ્રસિંહ નિષ્કીડિત તપની આ પ્રથમ પરિપાટી છે. છ માસ અને સાત દિવસ રાત સુધી સૂત્રોક્ત વિધિ મુજબ તેની આરાધના હોય છે.

— તપશ્ચર્યાનું સ્પષ્ટીકરણ કોઠો :—

- | | |
|-------------------------|-------------------------|
| ૧ સપ્તમીયા ભીક્ષુ પડિમા | ૨ અઠ્ઠમીયા ભીક્ષુ પડિમા |
| ૩ નવમીયા ભીક્ષુ પડિમા | ૪ દશમીયા ભીક્ષુ પડિમા |
| ૫ ભદ્રોત્તરા પડિમા | ૬ લઘુસર્વતો ભદ્ર પડિમા |
| ૭ મહાસર્વતો ભદ્ર પડિમા | ૮ મુક્તાવલી હાર |
| ૯ રતનાવલી હાર | ૧૦ કનકાવલી હાર |
| ૧૧ લઘુસિંહ કીડિત | ૧૨ મહાસિંહ કીડિત |

આ બારે નાંખરના તપને કોઠ ઓમાંથી સમજવા પ્રયત્ન કરશે.

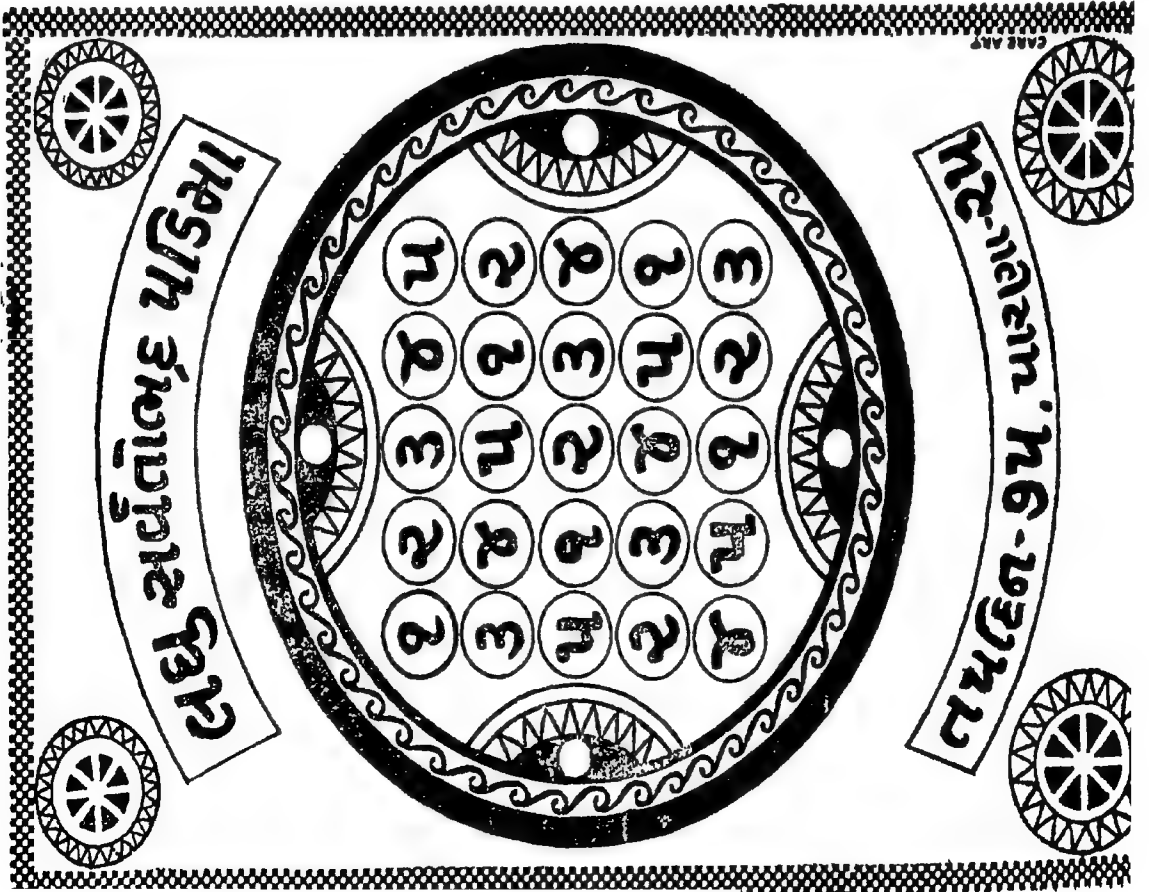
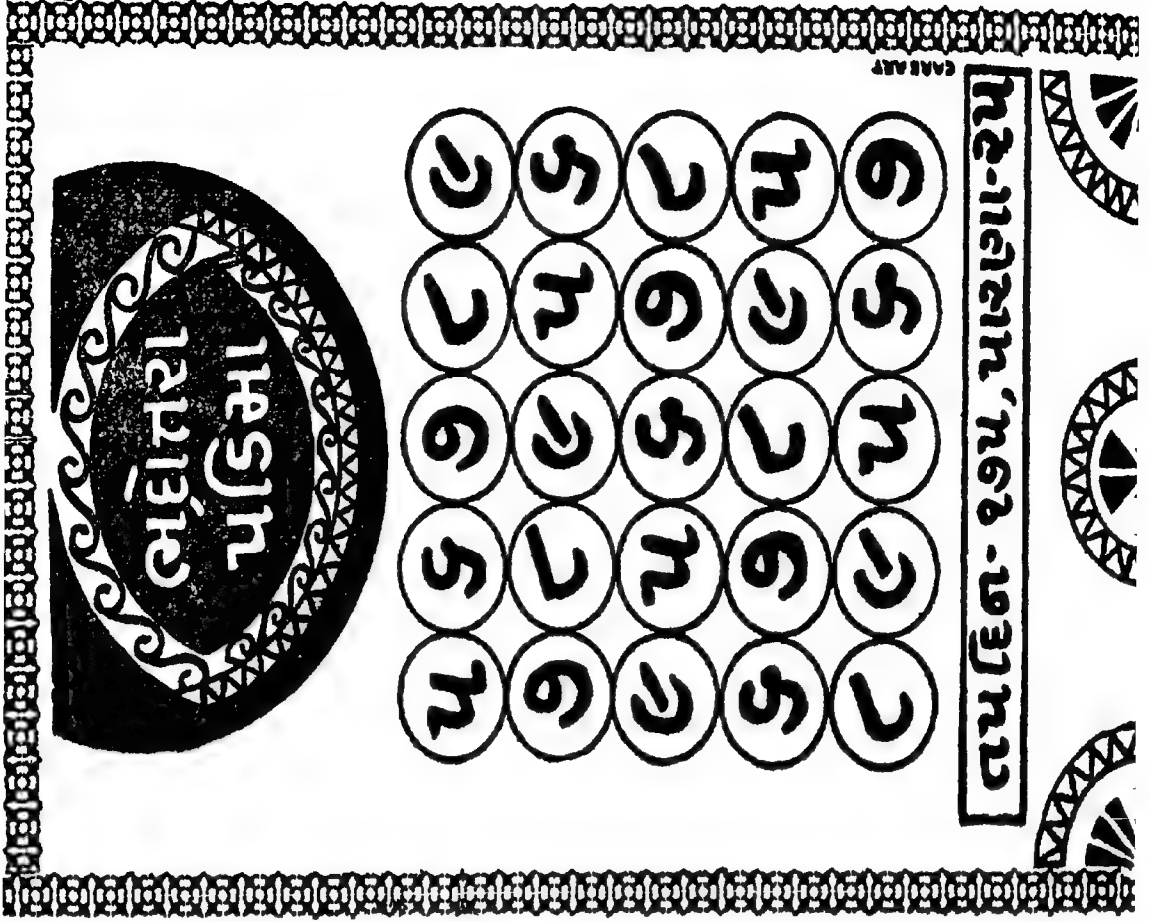
દશ દશમીયા ભીક્ષુપદ્મિના

डिपस-१००, नमो-६६६

[illegible]

CASE ANT

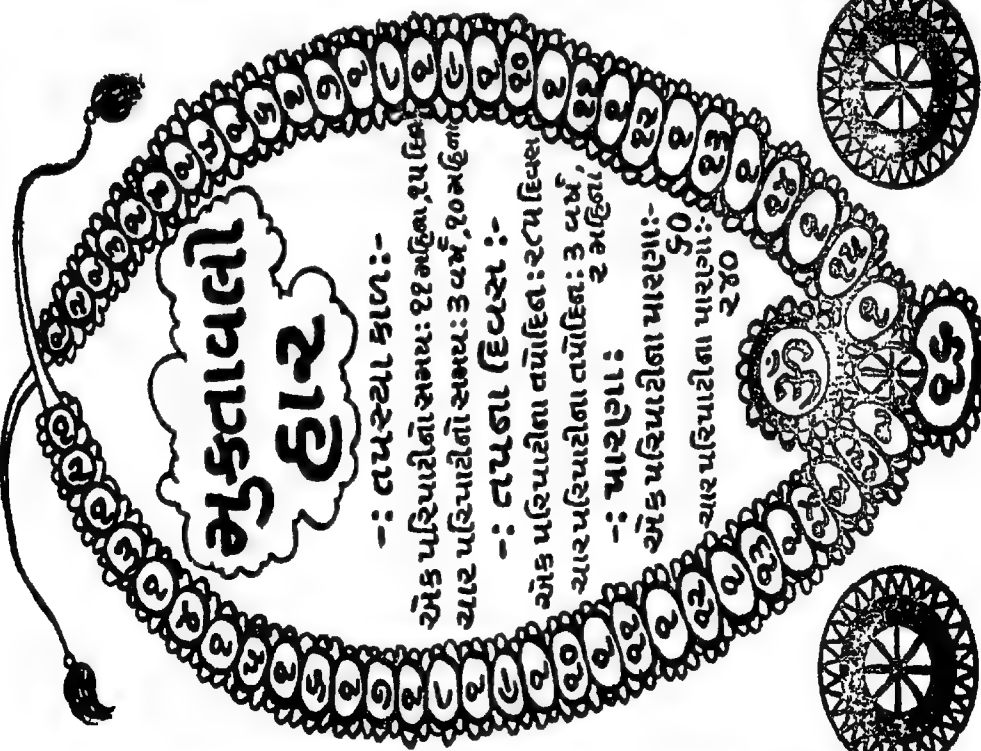
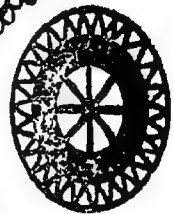






સુહા
સર્વતોભદ્રપદિભા

9	5	4	2	4	2	8	4
2	2	3	5	3	2	9	5
8	4	9	2	8	5	4	2
2	3	5	2	4	8	9	6
4	5	2	4	9	2	3	9
8	2	9	3	5	4	2	4
9	4	2	8	2	3	5	4
5	9	3	2	8	4	2	4



ਮੁਕਤਾਪਲੀ ਹੀਰ

—: 2015 11 22 15:11 —

એમેક પચિપાટીનો સમય: ૧૧ મહિના, ૧૫ દિવસ
ચાલ પચિપાટીનો સમય: ૩ વર્ષ, ૧૦ મહિના

-: तपुना दियस :-

એક પ્રિપાટીના તપોદિનઃ ૨૮૫ દિવસ
આરપ્રિપાટીના તપોદિનઃ ૩ વર્ષ,

:- गीता :-

એક પ્રિયારીજા માસદા:-

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

082



3)

22



અહ અમુમીયા ભીલુ પ્રડિમા

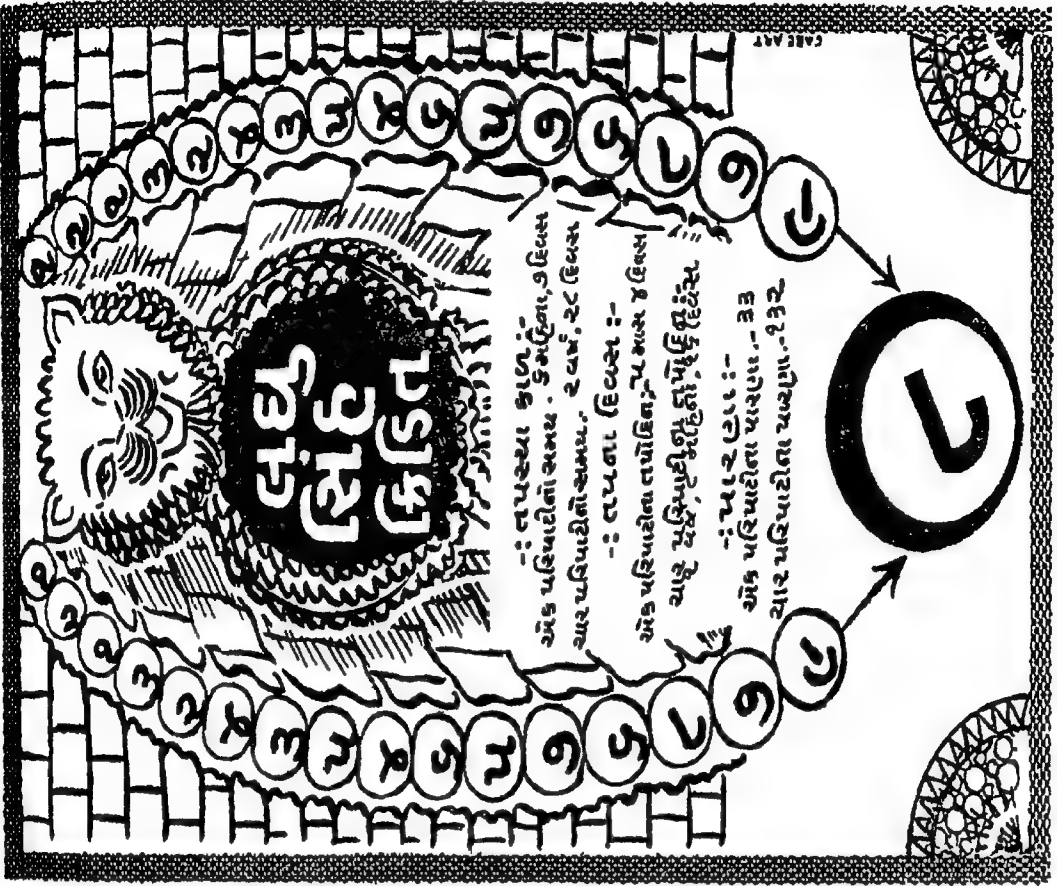
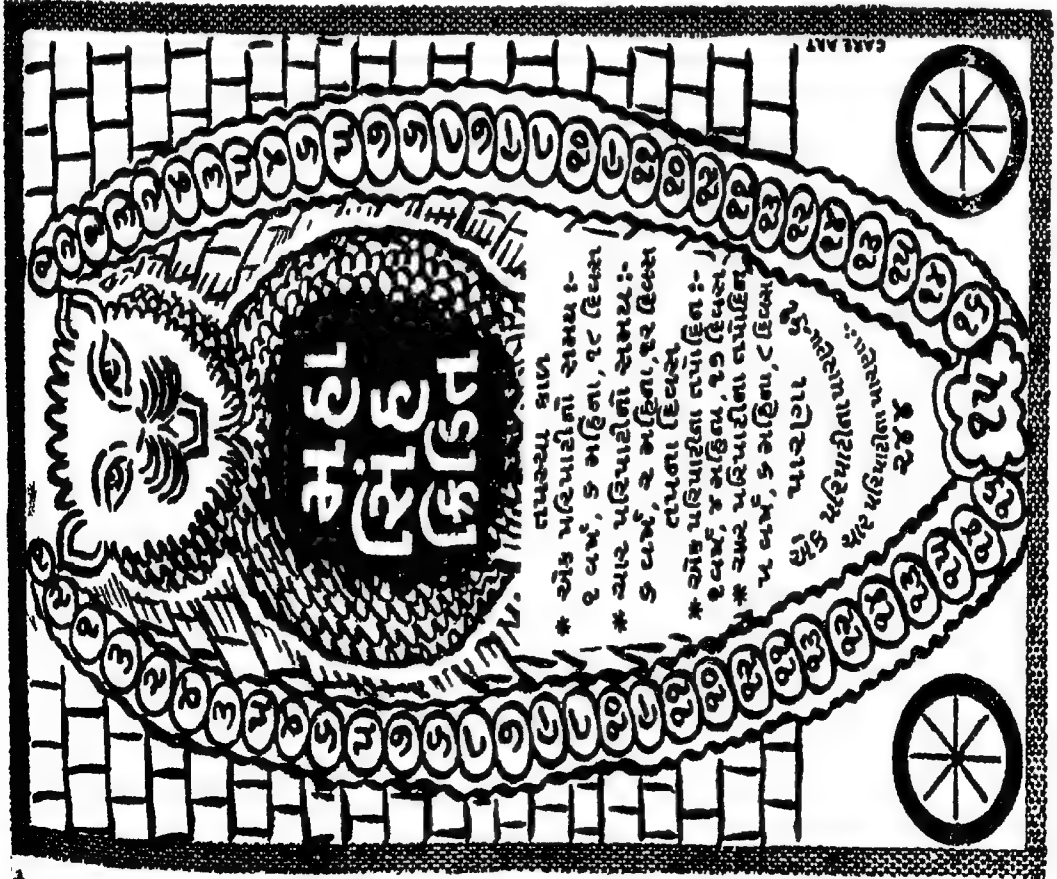
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪
૬૫	૬૬	૬૭	૬૮	૬૯	૭૦	૭૧	૭૨
૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	૭૯	૮૦
૮૧	૮૨	૮૩	૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮
૮૯	૯૦	૯૧	૯૨	૯૩	૯૪	૯૫	૯૬
૯૭	૯૮	૯૯	૧૦૦	૧૦૧	૧૦૨	૧૦૩	૧૦૪

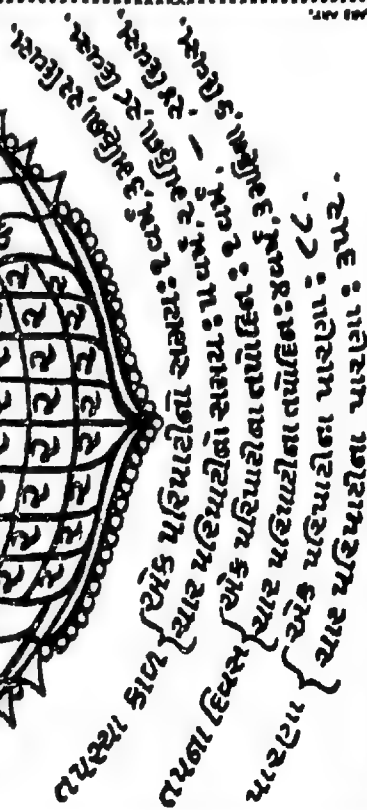
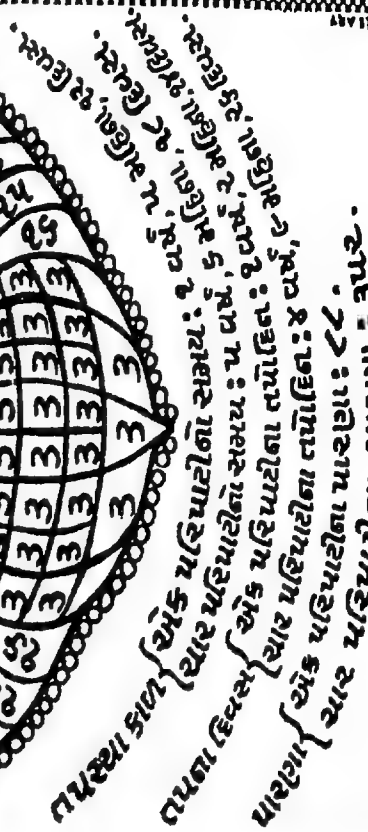
કુલ દવસ - ૬૪, ૨૮૮ દા

સાત સાતમીયા ભીલુ પ્રડિમા

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪
૬૫	૬૬	૬૭	૬૮	૬૯	૭૦	૭૧	૭૨
૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	૭૯	૮૦
૮૧	૮૨	૮૩	૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮
૮૯	૯૦	૯૧	૯૨	૯૩	૯૪	૯૫	૯૬
૯૭	૯૮	૯૯	૧૦૦	૧૦૧	૧૦૨	૧૦૩	૧૦૪

કુલ દિવસ-૪૮, ૧૮૮-દા





દેવાનુપ્રિયો ! મહાબળ પ્રમુખ સાતે મુનિઓએ કેવી સુંદર ઉચ્ચ સાધના કરી છે. અણુગાર જીવનમાં તેમણે પ્રમાદને સ્થાન જ આપ્યું નથી. પ્રમાદ ત્યાગ્યા વિના તપ કેમ થાય ? આ તો હજી એક પરિપાટીની વાત થઈ. આ લઘુસિંહ નિષ્કીડિત ક્ષુદ્ધક અને મહત્તની દૃષ્ટિએ બે પ્રકારનું હોય છે. અનુલોમ ગતિથી પહેલાં ચતુર્થ લક્ષતથી આરંભીને વીસ લક્ષત સુધી તપ કરવામાં આવે છે. અને પ્રતિલોમ ગતિથી પ્રથમ વીસ લક્ષતથી આરંભીને ચતુર્થ લક્ષત સુધી પૂર્ણ કરવાનું હોય છે. આવી રીતે અનુલોમ અને પ્રતિલોમ વિધિથી કરવામાં આવેલું આ તપ ક્ષુદ્ધક નિષ્કીડિત તપ ગણાય છે. અનુલોમ વિધિની સમાપ્તિ બાદ પ્રતિલોમ વિધિથી આ તપ આરંભીને તેના પહેલાં વચ્ચે અઢાર લક્ષત થઈ જાય છે. આ ચતુર્થ, ષષ્ઠ, અષ્ટમ વગેરે એકએક ઉપવાસની વૃદ્ધિથી એક ઉપવાસ, બે ઉપવાસ અને ત્રણ ઉપવાસ વગેરેના હોય છે.

આમાં ચતુર્થ, ષષ્ઠ, અષ્ટમ દશમ, દ્વાદશ, ચતુર્દશ અને ષોડશ લક્ષત આ બધા અનુક્રમે ચાર ચાર ત્રણ ત્રણ થઈ જાય છે. તેમજ નવ ઉપવાસ બે હોય છે. તપસ્થાના દિવસો ૧૫૪ અને પારણાના દિવસો ૩૩ આમ બંનેના ભેગાં મળી પ્રથમ પરિપાટીના ૧૮૭ દિવસો હોય છે. પારણાના દિવસે વિગય સહિત આહાર કરવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે ક્ષુદ્રસિંહ નિષ્કીડિત તપની પ્રથમ પરિપાટી સૂત્રોક્ત વિધિ મુજબ છ માસ અને સાત દિવસ રાત્રી સુધીમાં આરાધના કરવામાં આવે છે.

તયાનંતરં દોચ્ચંપિ પરિવાડીયં ચૌત્થં કરંતિ, નવરં વિગદ્વજ્જં પારંતિ, एवं तच्चापि परिवाडी नवरं पारणाए अलेवाडं पारंति, एवं चउत्था वि परिवाडी नवरं पारणाए आयंबिलेणं पारंति ॥

આ પ્રથમ આરાધના પૂર્ણ થાય ત્યારે બીજી પરિપાટીમાં ચતુર્થ લક્ષતની તપશ્ચર્યા કરનારા વિગય સહિત આહારનાં પારણાં કરે છે. આ પ્રમાણે ત્રીજી પરિપાટી પણ હોય છે. તેના પારણાં વિગય વગરનાં પણ લૂખા અન્નથી કરવાના હોય છે. આ પ્રમાણે ચોથી પરિપાટી પણ કરવાની હોય છે. તેનાં પારણાં ભાત વગેરેનાં એસામણમાં એટલે કે અગ્નિ પાણીમાં પલાળેલાં લૂખા અન્ન જેવા કે આયંબીલના જેવા હોય છે.

ધન્ય આવા ઉચ્ચ તપસ્વી સંતોને ! જેઓએ દેહની મમતા છોડી આત્માને ઉન્નવળ બનાવવા પરમપુરૂષાર્થ ઉપાડ્યો. હજી પણ આત્મ શુદ્ધિની પરમ કામનાએ તેઓ પોતાના સ્થવિર શુરૂદેવ પાસે જાય છે. જેનેવ થેરે મગવંતે તેનેવ ઉવાગચ્છતિ ત્તા થેરે મગવંતે વંદંતિ નમંસંતિ, વંદિતા, નમંસિતા एवं वयासी ॥ મહાબળ પ્રમુખ સાતે અણુગારો જ્યાં સ્થવિર ભગવંત હતાં ત્યાં ગયા. ત્યાં જઈને તેમણે ભગવંતને વંદના નમસ્કાર કર્યા. વંદન નમસ્કાર કરીને તેઓએ વિનંતિ કરતાં કહ્યું :

इच्छामो णं भते ! महालयं सीहनिक्कीलियं तदेव जहा खुड्डागं नवरं चोत्ती
सइमाओ निस^ए एगाए परिवाडि^ए कालो एगेणं संवच्छरेणं छहिं मासेहिं
अट्टारसहिय अहोरत्तेहिं य समप्पेइ ।

હે ભગવંત ! અમે મહાન સિંહ નિષ્કીડિત તપ કર્મ કરવા ઇચ્છીએ છીએ.
ત્યારબાદ સ્થવિર ભગવાનની આજ્ઞાથી મહાબળ પ્રમુખ સાતે અણુભારે મહાન સિંહ
નિષ્કીડિત તપ કર્મમાં પ્રવૃત થઈ ગયા.

મહાનિષ્કીડિત તપની વિધિ પણ ક્ષુદ્ધક સિંહ નિષ્કીડિત તપની વિધિ અનુસાર
જ હોય છે. તેમાં થોડી વિશેષતા છે કે આ તપને આચરનાર સંયમી સાધક એક
ઉપવાસથી શરૂ કરે છે. ત્યારબાદ તે અનુલોમ ગતિથી પૂર્વે વર્ણવેલા ક્ષુદ્ધક સિંહ
નિષ્કીડિત તપકર્મના આરાધના ક્રમથી સોળ ઉપવાસ રૂપ ચોત્રીસ ભક્ત સુધી આ
તપ કરે છે. ત્યારબાદ તે ત્યાંથી પાછો ફરે છે. પાછા ફરવાનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે.

બ્યારે તે સાધક સોળ ઉપવાસ કરી દે છે ત્યારે પ્રતિલોમ ગતિથી પ્રત્યાવૃત્તિ
કાળમાં વચ્ચે પંદર ઉપવાસ રૂપ દ્વાત્રિંશત્ ભક્ત કરે છે. ફરી તે સોળ ઉપવાસ કરે
છે. ત્યારબાદ ચૌદ ઉપવાસ કરે છે. પછી પંદર કરે છે. આ રીતે પૂર્વોક્ત ક્રમથી તે
અતુર્ય ભક્ત પર્યન્ત તપસ્યા કરે છે. મહાસિંહ નિષ્કીડિત તપનું પ્રથમ પરિપાટી
યંત્ર બનાવેલા કોઠામાંથી ભેઈ લેવા અને તે પ્રમાણે જ સમજી લેવા કોઠાના અંકો
તે ઉપવાસના છે તે પ્રમાણે દરેક બીજી, ત્રીજી અને ચોથી પરિપાટીઓના અંકો
બાજુવા ભેઈએ. મહાસિંહ નિષ્કીડિત તપમાં એક પરિપાટીમાં અનુલોમની
પ્રતિલોમની અપેક્ષા અતુર્ય, પષ્ટ, અષ્ટમ વગેરેથી શરૂ કરી ચૌદ ઉપવાસ સુધી
બધા ઉપવાસો ચાર ચાર હોય છે. એટલે કે પ્રથમ ભક્ત ૪, અતુર્ય ભક્ત ૪, પષ્ટ
ભક્ત ૪, અષ્ટમ ભક્ત ૪, વગેરે ચૌદ ઉપવાસો સુધી બાજુવું ભેઈએ. પંદર ઉપવાસ
૩ અને સોળ ઉપવાસ ૨ થઈ જાય છે.

આ પ્રમાણે અહીં દરેક દરેક પરિપાટીમાં અનુલોમ પ્રતિલોમ વિધિ મુજબ
તપસ્યાના બધા દિવસોની ગણતરી કરીએ તો ૪૯૭ દિવસો થાય છે. પારણાના દિવસોની
સંખ્યા ૬૧ હોય છે. આ બંનેના સરવાળાના જેટલા દિવસો થાય છે. તેને શાસ્ત્રકાર
“પગાપ પરિવાડીપ” વગેરે પદો દ્વારા સ્પષ્ટ કરે છે. એક પરિપાટીનો કાળ એક
વર્ષ છ માસ અને અઠાર દિવસોમાં પૂરો થાય છે. સર્વં વિ સીહનિક્કીલિયં છિં
વાસેહિં દોહિ માસેહિં વારસહિય અહોરત્તેહિં ય સમપ્પેइ આ સિંહ નિષ્કીડિત તપને
સંપૂર્ણપણે પૂર્ણ કરવામાં છ વર્ષ એ માસ અને બાર દિવસ રાત જેટલો વખત
લાગે છે.

તપણ તે મહાબલ પામોવલા સત્ત અળગારા મહાલયં સિદ્ધિનીલીલિયં અહાસુત્ત જાવ આરાહેત્તા જેણેવ થેરે ભગવંતે તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ । આ રીતે યથા સૂત્ર અને યાવત્ વિધિ મહાસિંહ નિષ્કીડિત તપને આરાધીને મહાબળ પ્રમુખ સાતે અણુગારો ન્યાં સ્થવિર ભગવંત હતાં ત્યાં આવ્યા.

ઉવાગચ્છિત્તા થેરે ભગવંતે વંદંતિ નમંસંતિ, વંદિત્તા નમંસિત્તા, વહૂણિ ચડત્થ જાવ વિહરંતિ । ત્યાં જઈને તેમણે સ્થવિર ભગવંતોને વંદન નમસ્કાર કરીને ચતુર્થ, ૫૪, અષ્ટમ વગેરે તપોને આરાધતાં વિહાર કરવા લાગ્યા.

જુઓ ! આ મુનિઓએ કેટલા આકરા તપ કર્યા. આવી તપસ્યા કરવાથી શરીરમાં ખાકી શું રહે ? શાસ્ત્રકાર કહે છે કે તપણ મહાબલ પામોવલા સત્ત અળગારા તેણ ઓરાલેણં સુક્કા મુક્કા જહા લંદઓ । તેઓ સાતે અણુગારો સ્કંદક મુનિની જેમ આલોક અને પરલોકની ઈચ્છા રહિત હોવાથી પ્રધાન તપ દ્વારા શુષ્ક શરીર અને ભૂખ્યા સુક્ષ્મા થઈ ગયા. આટલી આકરી તપશ્ચર્યાથી શરીર સુકાઈને લાકડા જેવું થઈ ગયું. શરીર સત્ત્વરહિત બની ગયું.

નવરં થેરે આપુચ્છિત્તા ચારુ પવ્વયં દુરુહંતિ, દુરુહિત્તા જાવ દો માસિયાણ સંલેહ્ણાણ સવીસં મત્તસયં ચરુસીઈં વાસસય સહસસાઈં સામણ પરિયાગં પાઠ્ઠંતિ ।

મહાબળ પ્રમુખ સાતે અણુગારો ભગવંત સ્થવિરની આજ્ઞા મેળવી ચાડ નામના પર્વત ઉપર ચઢ્યા, ત્યાં જઈએ તેઓએ પાદોપગમન સંથારો ધારણ કર્યો. આ પ્રમાણે પોતાનું ૮૪ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, અંતે દેહને છોડી, તેઓ પાંચ અનુત્તર વિમાનનાં જયંત નામના વિમાનમાં દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયા.

સાતે અણુગાર મુનિઓએ ચાડ નામના પર્વત ઉપર સંથારા કર્યા એ તમોએ સાંભળ્યું. સંથારો કરવો તે કોઈ સાધારણ વાત નથી. સંથારો કોણ કરી શકે ? જેને શરીરની મમતા છુટી જાય તે જ કરી શકે તમોએ સાંભળ્યું હશે કે આજથી દશેક વર્ષ પૂર્વે પૂર્વ ભારત દેશમાં બિહારના પાટનગર પટણા પાસે રાજગૃહિ નગરીમાં તપસ્વી શ્રી જગજીવનજી મ. સાહેબે ૪૫ દિવસનો સંથારો કરેલો હતો. તમારામાંથી જરૂર કોઈ વ્યક્તિ ત્યાં તપસ્વીજીના દર્શનાર્થે ગયા હશે.

રાજગૃહિ એ જૈનોનું તીર્થ છે. ત્યાં પાંચ પહાડ છે. તે પહાડો ઉપર ગણધર તપસ્વી-ત્યાગી-મુનિ મહાત્માઓએ સાધના કરી છે. અનેક આત્માઓએ સંથારા કરી નિર્વાણ પ્રાપ્તિ કરેલી છે. ધન્ના-શાલીભંદ્ર મુનિના સંથારાના સંસ્મરણો ત્યાં જોવા મળે છે. આવી પવિત્ર સાધના ભૂમિમાં આપણાં તપસ્વીજી જગજીવનજી મહા-રાજે ઉદયગિરિ નામના ત્રીજા પર્વતની 'તળેટીમાં અણુસણ-સંથારો કર્યો હતો.

ઉદયગિરિના તપસ્વી સંત પૂજ્ય શ્રી જગજીવનજી સ્વામી.

સૌરાષ્ટ્ર દેશના ગિર વિભાગમાં અમરેલી જિલ્લાનું ધારી પાસે દલખાણીયા નામે ગિરના દ્વાર સમું નાનું ગામ છે. ત્યાં ધર્મપ્રેમી મોનજીભાઈ અને ભગવતી માતા જકલબેનને ઘેર તેમનો સં. ૧૯૪૨ માગસર વદ સાતમને સોમવારે જન્મ થયો હતો. માતા-પિતાના સુસંસ્કારોથી આર્ય જીવનના પ્રાથમિક અભ્યાસ વડે તૈયાર થયેલા જગજીવનભાઈના યૌવન વયે ધર્મસ્વરૂપા અમૃત રૂપા શ્રી અમૃતબેન સાથે લગ્ન થયાં હતાં. વડીલોના વ્યવહાર અને વ્યવસાયને અનુરૂપ ગૃહસ્થાશ્રમના આદર્શને દીપાવતાં તેઓ એક સત્ય નિષ્ઠ ગ્રામ શેઠ બની ગયા. ગ્રામ જનતાની મીઠી લાગણીએ તેઓ ગ્રામ પિતા કહેવાવા લાગ્યા. સૌના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેનાર દુઃખીઓના બેલી, અસહાયના નાથ, ધર્મના પાલક થોડા વર્ષોમાં ચારે બાજુએ કીર્તિના કળશ સરીખા બની ગયા. ગૃહજીવનમાં માતા અમૃતબાઈને બે પુત્ર અને ચાર પુત્રીઓ હતાં. સૌને સુસંસ્કારીત બનાવી કર્તવ્ય દક્ષતાએ એક મોટા પુત્ર બચુભાઈ (અમૃતલાલ) તેમજ પ્રેમકુંવરબેન અને અંબાબેનના લગ્ન કર્યા. પુત્ર નાના હોવા છતાં તેમના ઉપર ગૃહજીવનની ફરજે શીખવી. તેઓએ બાવન વર્ષ સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પૂજ્ય ગુરૂદેવ પ્રાણુલાલજી મ. ના શરણમાં સં. ૧૯૬૪ માગસર માસમાં બગસરા સુક્રમે પરમ વૈરાગ્યે લાવે ભાગવતી જૈન દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી. આ દીક્ષાના સાથી સ્વરૂપા તેમના ત્રીજા સુપુત્રી બા. પ્ર. શ્રી પ્રભાબાઈ મહાસતીજી હતાં.

તપસ્વીની દીક્ષા બાદ સંયમ તપની 'ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરતાં ગુરૂદેવની સેવા કરતાં જીવન ધન્યતા અનુભવી રહ્યા હતાં. સં. ૧૯૬૬ જેઠ સુદ ૨ વૈરાવળ સુક્રમે તપસ્વીજીના બીજા નંબરના પુત્ર બા. પ્ર. પં. રતન શ્રી જયંતિલાલજી મ. ની દીક્ષા થઈ. પિતા-પુત્રની ત્યાગ વૈરાગ્યની જોડલી એ શ્રીસંઘમાં અને ગરબમાં અનોખી પ્રતિભા સંપન્ન કરેલી.

બા. પ્ર. શ્રી જયંતિલાલજી મ. ની ન્યાય દર્શનના અભ્યાસની તીવ્ર ભાવનાએ ગુરૂદેવની આજ્ઞાનુસાર તપસ્વીજી મ. સહયોગી બની, બનારસ (કાશી) તરફ પધારવાનો નિર્ણય થયો. સં. ૨૦૦૪ માં સાવરકુંડલા સુક્રમે તપસ્વીજીના સૌથી નાના સુપુત્રી બા. પ્ર. શ્રી જયાબાઈ મ. ની દીક્ષા કરવામાં આવી અને પૂજ્ય તપસ્વીજીએ ઉત્તર ભારતનો વિહાર કર્યો. રસ્તામાં અનેક સંકટોને સહન કરતાં ઉચ્ચ વિહાર સાથે પ્રથમ આતુર્માસ આગરા શહેરમાં બિરાજ્યા. ત્યાંથી ત્રણ વર્ષ કાશીમાં બા. પ્ર. જયંતિલાલજી મ. ને અભ્યાસ કરાવી પરમ દાર્શનિક બનાવી પૂર્વભારત સંઘોની અનન્ય ભક્તિ ભાવપૂર્વકની વિનંતિનો સ્વીકાર કરી તપસ્વી સં. ૨૦૦૮ નું આતુર્માસ કલકત્તા બિરાજ્યા, આતુર્માસ બાદ સં. ૨૦૦૯ માગસર સુદ ૧૦ બુધવારના

કલકત્તા સુકામે મારી (ગિરીશસુનિ) દીક્ષા કરવામાં આવી. તીર્થંકરોની પવિત્ર ભૂમિ એવા બિહાર બંગાલ-ઓરિસ્સાના અનેક સુદૂર ક્ષેત્રોમાં વિચરતાં, આતુર્ભાસ બિરાજતાં શ્રી સંઘોની સ્થાપનાઓ થઈ. થોડા વર્ષમાં અનેક ક્ષેત્રો તૈયાર થયા. સ્થા. જૈન સાધુ સાધ્વીજીઓનું આગમન થવા લાગ્યું.

તપસ્વીજી પ્રકૃતિના પુરુષાર્થશીલ મહાત્મા હતાં. તેઓએ કાવ્યમાં અનેક ગ્રન્થોની રચના કરી છે. તપસ્વીજી ધ્યાન-સ્વાધ્યાયની સતત સાધનામાં મસ્ત રહેતા હતાં. કાઠિયાવાડી ભાષામાં માર્મિક હિત અને શ્રેયના ભાવોથી ઘણીવાર ઉપદેશ આપતાં હતાં. તેમની વાણીમાં એક અદ્ભૂત આકર્ષણ હતું. સાંભળ્યા પછી લોકો કંઈક ત્યાગ-નિયમને લઈને જતાં.

પૂર્વ ભારતના તીર્થોને જોયા પછી તેમને પણ ત્યાંજ સાધના કરી બેસી જવાના ભાવ થતાં હતાં. ઉંમરની દીર્ઘતા હોવા છતાં આંખનું તેજ અને કાનનું શ્રવણ બરાબર બની રહ્યું હતું. વિહાર વેળાએ આગળ ચાલી માર્ગદર્શક બનતાં હતાં. તપસ્વીજી તો ઘરના વડીલ પિતા સરીખા પૂજ્ય હતાં. તેમનો અમારા ઉપર અસીમ ઉપકાર છે. આજે તમે જે કંઈ જુઓ છો, સાંભળો છો, મેળવો છો તે માફ નથી તેમની જ કૃપાનું ફળ છે.

તપસ્વીજીએ સં. ૨૦૨૩ ના ધનવાદ આતુર્ભાસ કરેલું બા. પ્ર. જયંતિલાલજી મ. ની દેશના એ અપૂર્વ જાગૃતિ કરી. શ્રી સંઘમાં અનેરા આનંદમંગળ સાથે ધર્મધ્યાન અને તપ-ત્યાગના ઘેર ઘેર તોરણો બંધાયા. તપસ્વીજીએ કેઈ અંતર સંબ્રહ્મિત ભાવનાના આધારે પંદર દિવસના ઉપવાસ કર્યા, છતાં પારણાના ભાવ જ નહિ. પૂર્વ ભારતના શ્રી સંઘો દર્શનાર્થે આવ્યા. તપસ્વીજીને વિનંતિ કરી પારણું કરાવ્યું. આતુર્ભાસ સમાપ્ત બાદ તપસ્વીજીએ રાજગૃહ તરફ પ્રયાણ કર્યું, અને સંધારાની ભૂમિનું અવલોકન કરી અણસણની જાહેરાત કરી. સૌ સાંભળીને વિચારમાં જ પડી ગયા. છેવટે તપસ્વીજીના વિચાર સામે સૌને ઝુકવું પડ્યું અને ઉદયગિરિ પર્વતની તળેટીમાં અણસણનો પ્રારંભ થયો. તે દિવસ હતો. સં. ૨૦૨૪ માગસર વદ સાતમને શનિવાર. આ સમયે બા. પ્ર વિદુષી શ્રી લલિતાબાઈ મ. ઠા. ૬ પણ કલકત્તાથી ઉગ્ર વિહાર કરીને પધારી ગયા હતાં પૂર્વભારત સ્થા. જૈન સંઘો તેમજ કલકત્તા શ્રી સંઘ ઉદયગિરિ પાસે તળેટીમાં ચતુર્વિધ શ્રીસંઘની અપૂર્વ સેવા બજાવી રહેલ હતાં. તપસ્વીજીતો એક પુવાલ (સુકુ ઘાસ) ની ઝુપડીમાં ઘાસની પધારી કરી સાધનામાં બિરાજી ગયા. સ્વાધ્યાય અને શાસ્ત્રાર્થના પાઠો ચાલતાં હતાં. સ્તોત્રો અને જપ-જાપના પવિત્ર સ્વરોથી વાતાવરણ ગુંજી રહ્યું હતું.

તપસ્વીજી પ્રતિદિન પોતાના અતરાતમામાં અનુભવાતાં ભાવોને પ્રગટ કરતાં

હતાં. દેશદેશના લોકો ઉમટ્યા હતા. ગિરકાર રાજ્યના મંત્રીઓ, આનંદી મૈયા, બૌદ્ધમહંતો વિનોબાજી વગેરેએ આવી તપસ્વીજીના દર્શન કર્યા અને ચરણ સ્પર્શ કરી ધન્યતાનો અનુભવ કરવા લાગ્યા.

તપસ્વીજીએ તો લેદ જ્ઞાનના પ્રાગટ્ય ભાવોથી કાયાની માયા મૂકી સમતા ભાવે કર્મબંધનો તોડવાના પરમ પુરુષાર્થ એવા પંડીત મરણમાં લાગી ગયા હતાં.

इकं पंडियमरणं, छिदइ जाई सयाणि बहुयाणि ।

तं मरणं मरियव्वं, जेण मओ सुम्मओ होइ ॥ સમણસુત્ર-૫૭૦

એક પંડિત મરણ સેંકડો જન્મોનો નાશ કરે છે. જેથી એવી રીતે મરણને બંધાવે કે મરણ સુમરણ બની જાય.

ધન્ય છે તેમની અદ્ભૂત શક્તિને !

ધન્ય છે તેમની સમતા રસ સાધનાને !

સંથારો ૪૫ દિવસે સીજ્યો. તપસ્વીજી સમાધિ ભાવે પંડીત મરણે આત્મ કથ્યાણની ઉત્તમ ભાવનાએ સં. ૨૦૨૪ મહાસુદ સાતમને સોમવારે કાળ ધર્મને પામ્યા. પૂજ્યશ્રીનું જીવન અને તેમના પ્રસંગો સાંભળવા જેવા છે. સમય ઘણો થઈ ગયો છે. સાધનાના સૌભાગ્યને પ્રાપ્ત કરવા આવા પુણ્ય સ્લોક મહાત્માના શુણાતુવાદ કરવા બેઠીએ.

સંલેખના ધર્મની વિશેષતા કરમાવતાં જ્ઞાની જનો કહે છે કે

संलेहणा य दुविहा, अब्भितरिया य बाहिरा चेव

अब्भितरिया कसाए, बाहिरिया होइ य सरीरे सभणसुत्तं ૫૭૪

સંલેખના બે પ્રકારની છે. આંતર અને બાહ્ય. કષાયોને પાતળા પાડવા એ આંતર સંલેખના અને શરીરને પાતળું પાડવું એ બાહ્ય સંલેખના છે.

न वि कारणं तणमओ संथारो, न वि य फासुया भूमी

अप्पा खलु संथारो, होइ विसुधो मणो जस्स ॥ સમણસુત્તં ૫૭૬

જેનું મન વિશુદ્ધ છે. તેની પથારી નથી ઘાસની કે નથી પ્રાસુક ભૂમિની, તેનો આત્મા જ તેની પથારી છે.

મહાબળ પ્રમુખ સાતે મુનિરાજે પણ સંથારાની પરમેત્તમ સાધના કરી આત્મ સૌભાગ્યને પામી ગયા.

तत्थणं अत्थेगइयाणं देवाणं वत्तीसं सागरोवमाई. ठिई तत्थणं महव्वल वज्जाणं छुण्हं देवाणं देखणाइं वत्तीसं सागरोवमाइं ठिई ।

અનંત નામના અનુત્તર વિમાનના કેટલાક દેવોની ઉર સાગર પ્રમાણુ સ્થિતિ છે. મહાબળ સિવાયના બાકીના છ એ દેવોની સ્થિતિ ઉર સાગર પ્રમાણુમાં થોડી ઓછી છે અને મહાબળ સુનિની ત્યાં દેવ સ્વરૂપે સ્થિતિ ઉર સાગર જેટલી છે. હવે ત્યાંની સ્થિતિ પૂર્ણ કરી કયાં જન્મ પામશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૬૧

૭૧ ઉપવાસી તારાબેન !

(ભાદરવા વદ ૪ તા. ૧૨-૯-૭૬ રવિવાર)

આજે તપ મહોત્સવનો મહાભાંગલિક દિવસ છે. ઉગ્ર તપસ્વી શ્રી તારાબેન આજે ૭૧ દિવસના ઉપવાસની પરમ સાધના પૂર્ણ કરી રહ્યા છે.

ભગવાન મહાવીરની જીવની તપોપુત જીવની હતી. તેમની તપશ્ચર્યાની ગણના આપણને આશ્ચર્યમાં ડુબાડી દે છે. આવા પરમ તપસ્વી શાસન પતિ ભગવંતના અતુર્વિધ શ્રી સંઘમાં અપૂર્વ તપશ્ચર્યાઓ થઈ રહી છે. પંચમ કાળ હોવા છતાં પણ એક એક ભવ્યાત્માઓની તપસ્યા સાંભળીએ છીએ ત્યારે તેની અનંત શક્તિના પ્રયોગનું આપણને સૌને ગૌરવ થાય છે.

આ જીવે પૂર્વકાળમાં પાપ કરવામાં પાછુ વાળીને ભેથું નથી તે સઘળા પાપ કર્મોને ધોવા માટે કોઈને કોઈ સાધનાની જરૂર તો રહે જ છે. તેનું નામ છે તપશ્ચર્યા.

આજનો માનવી પાપ કરીને સુખી બનવા ચાહે છે. સુખી થવા માટે જે જે સાધનો ઉભા કર્યા, તેની પાછળ કેટલી હિંસા અને કેવા આરંભ તેનો કોઈ દિવસ વિચાર કરે છે ? તમો એમ કહેશો કે પાપ કરનારાઓ ઘણાં સુખી દેખાય છે. ભાઈઓ ! તમો જરૂર વિચાર કરજો તેઓ સુખી દેખાય છે. તે પાપથી નથી પરંતુ ગત જન્મના સારા-શુભ પુરુષાર્થનું ફળ જ ભોગવી રહ્યા છે. અત્યારના પાપ તેને સુખી નહિ બનવા દે. તેની જરૂર નોંધ કરી લેજો. માણસને પાપ છોડવા નથી અને સુખી-સાધન સંપન્ન બની રહેવું છે તે કેમ બની શકશે ?

તમારા સુખનું સાધન ઉદય-બલકાર કે શ્રેયસ ટોકિઝ ? સીનેમા ભોનારો કેાણુ સુખી થયો તેની નોંધ કરતાં રહેજો. આજે મુંબઈમાં T. V. આંચું છે. તેનો કેટલો લાભ થયો; તે તમો પોતે જ કહો છો ને ? રવિવારે સાંજે જૈનશાળામાં બાળકો ભય નહિ ! પ્રતિક્રમણ થાય નહિ ! કોઈને ત્યાં મહેમાન બનીને જવાય નહિ ! મહેમાન

તમારે ત્યાં આવે નહિ ! તે સિવાય તમારા ઘરમાં સૌને આંખના નંખર વધી રહ્યા છે. તે બધા ઉપર કોની પરમ કૃપા છે ? જવાબ તો આપો ! “રસિકભાઈ, કેમ બોલતાં નથી ? મહારાજ સાહેબ T. V. ની કૃપા છે.”

મુંબઈમાં મીલો-કારખાનાં અને ફેક્ટરીઓમાં જૈનોની કેટલી છે ? આ બધી ચોજનામાં કંઈ પાપ લાગે કે માત્ર પૈસા જ કમાઈ આપે ? એક ભાઈ કહેતાં હતાં કે શુદ્ધમહારાજ ! પાપ કર્યા વિના મુંબઈમાં રહી શકાતું નથી. પાપની કબુલાત કરવી તે ઘણી સારી વાત છે. પાપને પાપ સમજનારો ક્યારેક પાપના કૃણને વિચાર કરશે. પાપના કૃણ બાણુશે તે પાપને દૂર કરવાનો પ્રયાસ અવશ્ય કરશે.

આજે મહાત્મજી શ્રી તારાબેનની દીર્ઘ તપશ્ચર્યાનો મહોત્સવ છે. તમે સૌ તેમને સન્માનવા આવ્યા છો. કેમ ! ખરાબ વાત છે ને ? તેમને સન્માનવા છે કે તેમની તપસ્યાને સન્માનવી છે ? જુઓ તપશ્ચર્યા વિષે શાસ્ત્રકાર શું ફરમાવે છે ?

ગૌતમસ્વામી ભગવંત મહાવીરને પ્રશ્ન કરે છે.

પ્ર. તવેણં મંતે ! જિવે કિ જણયઈ ? હે પ્રભુ ! તપ કરવાથી જીવને શું લાભ થાય છે ?

ઉ. તવેણં વોદાણં જણયઈ । ઉત્ત. સૂત્ર. ૨૬/૭

તપ કરવાથી હે ગૌતમ ! પૂર્વના બાંધેલા કર્મોનો નાશ થાય છે. એટલે જે કર્મનો નાશ થાય તે કર્મ રહિત આ જીવ બને છે. જેથી તે કર્મના જવા પર (વોદાન) ખાલી થાય છે. જુઓ ! વોદાન વિષે ફરી પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે. જેથી આપણે વધારે સ્પષ્ટ સમજી શકીશું.

પ્ર. વોદાણેણં મંતે ! જીવે કિ જણયઈ ? હે પ્રભુ ! વ્યવહારથી જીવને શો લાભ થાય છે ?

ઉ. વોદાણેણં અકિરિયં જણયઈ, અકિરિયાણ મવિતા તઓ પચ્છા સિજ્જઈ, વુજ્જઈ મુચ્ચઈ, પરિનિવ્વાયઈ, સવ્વ દુક્ખાણમંતં કરેઈ । ઉત્ત. સૂત્ર. ૨૬/૨૯

હે ગૌતમ વ્યવહારથી જીવ અક્રિય થાય છે. અક્રિય થયા પછી આ જીવ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત થઈને સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે. તપથી આત્મા ખાલી થઈ જાય છે. કર્મ રહિત, પાપ રહિત બનવાનું મોટામાં મોટું સાધન તપ છે. તારાબેન તપ કરવાથી દુખળા તો પડી ગયા છે. પરંતુ તેમના કેટલા બધા પાપ કર્મોનો નાશ થઈ ગયો તેનો તમે જરૂર વિચાર કરશો.

આવી શાંતિ-સમાધિ પૂર્વકની તપસ્યા કરનારા કેટલા જોયા છે ? ઘણાં ઓછાં લોકો જોવા મળે છે. તમેને એમ થતું હશે કે આટલા બધા દિવસની તપસ્યા કેમ

થાય ? અત્યાર સુધીમાં બ્રહ્મ મુંબઈના હબરો લોકો તારાબેનની તપસ્યાની શાતા પુછવા આવી ગયા હશે. સૌને એ વાતનું આશ્ચર્ય છે કે આવડો મોટો તપ કેવી રીતે કરતાં હશે. ચાલો ! આપણે તે બેનને બેવા તો જઈએ. આવા ભાવ થાય કે નહિ ? જરૂર થાય.

તપ કોણ કરી શકે ?

આપણી સૌની શંકાનું સમાધાન કે આવે તપ કોણ કરી શકે ? આવા તપ કરવા હોય તો શું કરવું જોઈએ ? તમોને પણ આવા વિચારો આવે છે ને ? શાસ્ત્રકાર શું ક્રમાવે છે ?

પ્ર. આહાર પચ્ચક્ષણેણં મંતે ! જીવે કિં જળયઈ ?

આપણે જાણીએ છીએ કે આહારનો ત્યાગ કર્યા વિના ઉપવાસ ન બની શકે. તમો કહો છે ને કે ભૂખનાં મોઢાં ભાંગવા છે. એટલે આહાર છોડવાની વાત છે. સાંભળો ! ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે કે હે પ્રભુ ! આહારના પર્યક્ષભાણુ કરવાથી જીવને શું લાભ થાય છે ? ભગવંત સમાધાન કરે છે.

ઉ. આહાર પચ્ચક્ષણેણં જીવિયા સંસપ્પઓગં વુચ્છિન્દઈ, જીવિયા સંસપ્પઓગં વુચ્છિન્દિત્તા જીવે આહાર મંતરેણં ન સંકિલિસ્સઈ । ઉત્ત. સૂત્ર. ૨૬/૩૫

આહારનો ત્યાગ કરવાથી જીવવાની આશા નષ્ટ થઈ જાય છે. અને તેથી આહારના અભાવમાં આત્માને કલેષ પણ થતો નથી. હવે આપણે સમજીએ છીએ કે અન્ન-પાણી-સુખડી-મુખવાસ આદિ ચાર પ્રકારના આહાર વગર જીવી શકાય નહિ. “તમારા આત્માની શું કામના છે ? જીવવાની કે મરવાની ? નહિ. અમારે તો જીવવું છે, મરવું નથી. હજી તો અમારે સંસારના સુખ ભોગવવા છે. જો સંસાર ભોગવવો હોય તો તમો વધારે લાંબી તપસ્યા નહિ કરી શકો.” ધન્ય છે તારાબેનને કે તેઓએ ઇચ્છાઓને કંટ્રોલમાં કરી મહા તપસ્યાની સાધનામાં લાગી ગયા. “તેમની ઉંમર કેવડી હશે ? જેટલા ઉપવાસ કર્યા છે તેટલા વર્ષના હશે ?” “ના, ના, તેઓ તો નાની ઉંમરના છે. તેમણે શી કામનાથી તપસ્યા કરી હશે, તેવા વિચાર તમોને આવે છે ને ? મુંબઈના બહુમાન કે સન્માન માટે તેમણે તપ નથી કર્યો. દબદબા ભર્યા સન્માન સાથે વરઘોડો નીકળે તે માટે તપ નથી કર્યો. હબરો લોકો સુખ શાતા પુછવા આવે તે માટે તપ નથી કર્યો. પારણાંને દિવસે હબરો માણસો લેગાં થાય અને માફ ગૌરવ વધે તેટલા માટે તપ નથી કર્યો. તપ શા માટે કર્યો છે ?

નો ઇહ લોગટ્ટયાઈ તવમહિદ્વિજ્ઞા, નો પર લોગટ્ટયાઈ તવમહિદ્વિજ્ઞા, નો કિત્તિ-વન્ન-સદ્-સિલોગટ્ટયાઈ તવમહિદ્વિજ્ઞા, નન્નત્થ નિજરટ્ટયાઈ તવમહિદ્વિજ્ઞા ।

દશવૈકલિક સૂત્રના નવમાં અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશમાં તપ શા માટે કરવો તેના લાવ જણાવ્યા છે. તપ આ લોકની કોઈ કામના માટે નહિ, પરલોકની કોઈ કામના માટે નહિ, કીર્તિ, કે પ્રશંસા માટે તપ કરવાનો નહિ પરંતુ માત્ર પાપ કર્મોથી આત્માની નિર્જરા કરવા માટે તપ કરવો જોઈએ. જુઓ ! શાસ્ત્રકારોનું કેવું સુંદર તપ માટે વિધાન છે. આ લક્ષને તમો પણ સૌ સંભાળી રાખજો.

આજના જમાનામાં ઘણું લોકો તપની નિંદા કરનારા પણ મળે છે. અમોને પણ કહે છે કે મહારાજ ! તપ ન કરાવો. તપ ક વાથી પેટના જીવડાં મરી જશે. હું તમોને પુછું છું કે “તમોએ પેટના જીવડાં જોયા છે ? ના. ના, જોયા નથી. પરંતુ બોલતા સાંભળ્યા છે.” ભાઈઓ ! તે પેટમાં જે બોલે છે તે જીવડાંનો અવાજ નથી એ તો તમારા પેટનો વાયુ (ગેસ) બોલે છે. પેટમાં જીવડાં થવા એ તો એક પ્રકારની બિમારી (રોગ) છે. કીડા કે જીવડાં મારવા માટે તપ નથી જીવોના રક્ષક વિશ્વવાત્સલ્યના પ્રેરક ભગવાન મહાવીરે કેટલી તપશ્ચર્યા કરી હતી ? તમોને યાદ છે ? ૧૨૥ વર્ષ અને પંદર દિવસની આકરી ઉપવાસોની સાધના કરી હતી. તેમાં માત્ર ૩૪૬ દિવસનાં પારણાં હતાં. એક વર્ષ પુરું પણ આહાર કરેલ નથી. આહાર સંજ્ઞા ઉપર કેટલો કાબુ હતો.

આ જીવે આહાર સંજ્ઞાને વશ થઈ કેટલા પાપ કર્યા છે ? તેનો કોઈ દિવસ વિચાર તો કરો. આ બધા પાપોનો આપણી અંદર સંગ્રહ થાય તો પછી આ જીવને ફળવાનું કે તરવાનું ? આવા કોટી લવના કર્મો આપણી અંદર સંગ્રહિત છે. તેને દૂર કઈ રીતે કરશું ? તેના માટે ભગવાને કહ્યું છે.

भव कौडी संचियं कर्मं तवसा निजजरिज्जइ ।

સાલજો ! ભગવંતે એક બહુ મોટા લાભની વાત કહી છે. તપનો અજબ અમરકાર કેવો બતાવ્યો છે ? કરોડો લવનાં એકઠાં કરેલા કર્મોનો તપશ્ચર્યાથી નાશ થાય છે. હવે તો તમોને તપ કરવાના લાવ થશે ને ? જેને સવારમાં ઉઠીને આ-ગાંઠીયા સેવ અને ખાખરા જોઈએ તે શું કરી શકે ? તુલસીદાસે કહ્યું છે.

तुलसी ये मन मुरभ है, समजत नाहीं गंवार

राम लजन मे आलसी, अइ लोजन मे हुशियार.

કવિએ કહ્યું છે કે આ મનતો મુખ છે. તેને સમજવે પણ જલ્દી સમજતું નથી. ભગવાનનું ભજન કરવું હોય તો આળસ થાય પરંતુ ક્યાંયેથી ભોજનનું નિમંત્રણ-કાર્ડ આવે તો જલ્દી તૈયાર થઈ જાવ કે નહિ ? તારાબેને તો પ્રભુ ભજન પણ ક્યું અને ભોજન છોડી મોટી તપશ્ચર્યા પણ કરી છે. જેને રોજ ભોજન જ કરવું છે, પ્રભુ ભજન કે તપ નથી કરવું તેવા માણસ માટે પણ તુલસીદાસે કહ્યું છે.

રામ ભજન મેં આલસી, અરૂ ભોજન મેં હુશિયાર
તુલસી અરે મનુષ્યકો, વારંવાર ધિક્કાર.

આવા માણસનું કંઈ માન-સન્માન કરવાનું ન હોય, તેને તો સૌ ધિક્કાર જ આપે છે. તમારે શું જોઈએ છે? તારાબેન જેટલું સન્માન કે પછી ધિક્કાર !

મહાભારતમાં પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે તપો ન અનસનાત્ પરમ ઉપવાસથી બીજો કોઈ મોટો તપ નથી, અમેરિકન વિદ્વાને એક ગ્રન્થ લખ્યો છે તેનું નામ છે.

“ઉપવાસથી જીંદગીને બચાવો” આ ગ્રન્થની અંદર ઉપવાસથી કેટલા લાભ થયા છે. તેની નોંધ આપવામાં આવી છે. અમેરીકન ડૉક્ટરો પાસે આવેલા અસાધ્ય રોગોને ઉપવાસ વડે દૂર કરવામાં આવ્યા છે. ભારતમાં પણ પ્રાકૃતિક ચિકિત્સા આલે છે. ઉડ્ડલી કાંચનમાં રહી કેટલા રોગીઓ બિમારીથી મુક્ત બન્યા છે. અમોએ ત્યાં એક દિવસ રહીને ચિકિત્સાને જોયેલ છે. ભૂખ્યું રહેવાથી કે તપ કરવાથી કોઈ જલ્દી મરી જતું નથી. ભોજનથી-ખાવા પીવાથી જેટલા મરણ થયા છે તેટલા તેના ત્યાગથી નથી થયા. જુઓ ! તમારી સામે તારાબેન કેટલા આનંદથી શાંતિ-સમાધિથી બેઠાં જ છે ને? ઉપવાસથી તો અનેક રોગો આલ્યા બાજ છે. તેને દવા દેવાની જરૂર રહેતી નથી, એક વિદ્વાને લખ્યું છે કે લોગ ઉપવાસ કે અભ્યાસી નહીં હૈ વે દવા કે અભ્યાસી હૈ. ઉપવાસની સાધના માટે માત્ર મનને મજબૂત કરવાની જરૂર છે. આત્મબળ અને આત્મશ્રદ્ધા શું ન કરી શકે? આજે ચાર હજાર માણસોમાં તારાબેન જેટલી આત્મશ્રદ્ધા કેને છે? તમો પણ આવી શ્રદ્ધાને કેળવો જરૂર સફળ થશો.

અમેરીકન લોકો અને ત્યાંના ડૉક્ટરો તો હવે થોડા વર્ષોથી સમજતાં થયાં છે કે ઉપવાસ એ એક મોટી ઔષધિ છે. પરંતુ આપણે ત્યાં તો ઉપવાસની આરાધના પુરાતન કાળથી છે. ભગવાન ઋષભદેવે સંવત્સર તપ કરેલું બીજા અનેક મુનિરાજોએ પણ કેટકેટલી તપશ્ચર્યાઓ કરી છે. જેના વિષે તમોને અનેક વખત સમજાવેલ છે. તપશ્ચર્યાથી તેજ પ્રગટે છે. આત્મા તેજસ્વી બને છે મુખ ઉપર પણ તેજ આવે છે. તમો Light લાઈટ મેળવવા શું શું કરો છો? બહારના પદાર્થો લગાડવાથી તેજ અને રૂપ ક્યાં સુધી રહે? તપ એ જ તેજનું સાધન છે. તારાબેનના મુખ ઉપર કેટલું લાઈટ છે અને તમો ચાર હજાર માણસો બેઠા છો તો તમારા ઉપર કેટલું છે? શેમાં જોશો? અરિસો નથી. તો હવે ઘેર જઈને જ જોઈ દેશો. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તપ સૌએ કરવું જોઈએ. શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ તપ કરે છે તેવી રીતે સાધુ-સાધ્વીઓ પણ મોટી માસખમણ તપની સાધના કરે છે.

જે દિવસ પહેલાં એક બહેન આવ્યા. તેમણે પૂછ્યું : “મહારાજ સાહેબ ! તારાબેન ક્યાં છે?” અમે પૂછ્યું શું કામ છે?” તે બેને કહ્યું : “મારે તારાબેન

તપસ્વીને શાતા પુછવી છે.” તારાબેનનું આટલું બધું મહત્વ કેમ વધી ગયું. સૌ તારાબેન ! તારાબેન ! એમ જ કહે છે. તેમને જોવા લોકો સીધા ઉપર પણ આટ્યા જતાં હતાં. કારણ કે તેમણે ભગવાન મહાવીરે ચીંધેલો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે.

આજથી આઠેક વર્ષ પહેલાં અમો રાજકોટ ચાતુર્માસ હતાં. ત્યારે આજ તપસ્વી તારાબેને સંવત્સરીના ઉપવાસ કરેલો. તેમને પ્રેરણા મળતાં રોજ રોજ એક ઉપવાસ ભેળવતાં ગયા. તેમની આત્મશ્રદ્ધા વધી અને મનોબળના દૃઢ થયા. તેમણે વધીને ૬૧ ઉપવાસ કરેલા અને શ્રી સંઘના સાનિધ્યમાં શેઠશ્રી દુર્લભજીભાઈ વીરાણીના હાથે પારણું કરેલું.

આ વર્ષે તો તેમણે કમાલ કરી છે. તેઓ છઠ્ઠા છઠ્ઠાને બે બે દિવસનાં ઉપવાસનો વરસીતપ કરી રહ્યા છે. તેમાં આટલી મોટી દીર્ઘ તપશ્ચર્યા કરેલી છે. કેટલું સાહસ, કેટલી ધીરતા, કેટલી સ્થિરતા, કેટલી શાંતિ અને કેવી સમાધિ છે. ખરેખર તેઓ આ જન્મને શોભાવી જીવન ધન્ય બનાવી રહેલ છે.

આજે તેમના સન્માન માટે ઘાટકોપર મોટા ઉપાશ્રયેથી ઘણાં મહાસતીજીઓ પધાર્યા છે. તેઓએ પણ તપશ્ચર્યા અને તારાબેન માટે ઘણું જ સુંદર કહ્યું છે. તમો આવેલા સૌ તેમની ભૂરી ભૂરી અનુમોદના કરી રહ્યા છો તે બાણી જરૂર આનંદ થાય છે. સંઘના લોકોમાં હર્ષના પાર નથી અને ખુશી તો ક્યાંયે સમાતી નથી. શ્રી સંઘે તારાબેન તપસ્વીનું સન્માન કર્યું. તારાબેને શ્રી સંઘને નમસ્કાર કર્યા.

હવે સૌ આવ્યા છો તો જરૂર કંઈક લઈને જાઓ. ૭૨ દિવસનો તપ છે, તો તમો એટલા દિવસ સુંધી શું શું કરશો ? બ્રહ્મચર્ય પાળવું. સીનેમા ટી. વી. ન જોવું. કંદમૂળ ન ખાવું. રાત્રિ ભોજન ન કરવું. ક્રોધ ન કરવો. કંઈક તપ કરવો. તમારી શક્તિ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા લઈ લેજો. તારાબેનના જીવનમાંથી કંઈક પ્રેરણા લેતા જાઓ. હવે છેલ્લે તારાબેને કરેલી તપશ્ચર્યાની ગણતરી તમોને કરાવીને બંધ કરું છું તારાબેને તપનું મહત્વ વધાર્યું છે. તપ કરીને જૈન શાસનની મહાપ્રભાવના કરેલી છે. નાસ્તિકોના વિચારોમાં પરિવર્તન આવ્યું છે. જુઓ ! તારાબેને રાજકોટમાં રહી ૩૦ ઉપવાસ, ૪૨ ઉપવાસ, ૬૨ ઉપવાસ, ૬૪ ઉપવાસ અને અહીં પાંચમે વર્ષે ૭૧ ઉપવાસની દીર્ઘ તપશ્ચર્યા કરેલી છે. તેઓ વર્ષો થયા અન્ન મીઠાઈ વગેરે લેતા નથી. તેમને ઘણો ઘણો ત્યાગ છે. તેમણે આ ૧૧ દીર્ઘ તપસ્યા કરી કર્મ નિર્જરાનો મહા પુરુષાર્થ સફળ કર્યો છે. તેમના આત્માને શાંતિ-સમાધિ અને આરોગ્યતા બની રહે. તેઓ તેમના આત્માની પરમ શુદ્ધિના લક્ષ્યને સિધ્ધ કરી પરમાનંદને પ્રાપ્ત કરી રહે એજ ભાવના.

મૃત્યુ પછી શું છે ?

(ભાદરવા વદ ૫ તા. ૧૩-૬-૭૬ સોમવાર)

અનંત જ્ઞાની ભગવંતો એ સિધ્ધાંતની પરૂપણાં કરી છે. આવી આગમ વાણીનું શ્રવણ આત્માના પરમ શ્રેયનું કારણ છે. જ્ઞાતાધર્મકથાંગ આગમની મહાબળ પ્રમુખ સાતે અણુગારોની વાત ચાલી રહી છે. તે અણુગારો સાધુતાની મંગળ સાધનાના અંતે સંથારો કરી કાલં માસે કાલં કિચ્ચા કાળ ધર્મને પામીને અનુત્તર વિમાનના અનંત વિમાને દેવ સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આજના વૈજ્ઞાનિક યુગના યુવકોનો પ્રશ્ન છે કે મૃત્યુ પછી શું ? “તમે કોઈને આવી શંકા નહિ થતી હોય ? કે થાય છે. તમારે જાણવું છે કે મૃત્યુ પછી શું થાય છે ?”

સંસારના જીવોનો યથાક્રમ છે કે જન્મવું, જીવવું અને મરી જવું. જન્મનો પ્રસંગ એ આનંદ અને ખુશાલીનો સમય છે. જીવનની ભૂમિકાએ તો તરકા અને છાયા જેવી છે. જીવનની લીલા તો દરિયાના મોજની જેમ ભરતી અને ઓટા જેવી છે. તેમા ક્યારેક હસવું અને ક્યારેક રડવું ? જીંદગીના દિવસો સદા સરખા રહેતા નથી. મૃત્યુ એટલે જીવનનો અંત. મૃત્યુ શબ્દ ભયંકર ગણાય છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ જન્મના વધામણાં સાંભળવા તૈયાર છે. પરંતુ મૃત્યુના વિષાદને સાંભળવા તૈયાર નથી. મૃત્યુના સમાચાર દુઃખ, શોક, ખેદ, ગ્દાનિ, ગમગીની, નિરાશા. હતાશા, અધીરતા, અસમાધિ અને નિઃશ્વાસને ઉત્પન્ન કરાવી જાય છે. મૃત્યુ એ કોઈને મન પસંદ નથી. મૃત્યુ માટે સૌને અભાવો છે. છતાં મૃત્યુ અનિવાર્ય છે. મૃત્યુ ચોક્કસ છે. તેમાં મિનમેખ નથી. આવી આપણે સૌને શ્રદ્ધા છે.

તમારા સૌમાંથી ઘણાંએ મૃત્યુ જોયું હશે. મૃત્યુ એટલે આત્માથી દેહનો ત્યાગ, જીવના વસ્ત્રોનો ત્યાગ, મૃત્યુનું દર્શન દુઃખદ હોય છે. મૃત્યુ વેળાએ આ આત્માને અનંતી વેદના દુઃખ થાય છે. આપણે એ વેદના અને દુઃખ અનંત વાર વેદી આવ્યા છીએ. આજે ભૂલી ગયા છીએ તેનું સ્મરણ કરવું એ પણ દુઃખનો વિષય બની જાય છે.

આજે આપણે જાણવા માંગીએ છીએ કે મૃત્યુ પછી શું થાય છે ? સાધારણ તથા સૌ સમજે છે કે આત્માનું નિર્વાણ ન થાય ત્યાં સુધી મૃત્યુ પછી ફરી જન્મ લેવો પડે છે. પ્રશ્ન એ થશે ક્યાં જન્મ લેવો અને કેવી રીતે લેવો ?

જૈન ધર્મની એક માન્યતા છે કે આ જીવ જે ગતિમાં શરીરને છોડીને બીજી ગતિમાં જાય છે. તેના પહેલાં તે જ ગતિમાં છ જોડાનો નિર્ણય લઈને જ જાય છે,

જો તેનો કર્મજન્ય નિર્ણય એટલે બંધ ન પડ્યો હોય તો ક્યાં જઇને ઉભો રહે અને કેવી રીતે રહે આ પ્રશ્ન જરૂર થાય. જેથી છ બોલ બાંધીને જાય છે તે વિચારવા યોગ્ય છે.

છ બોલ તે ક્યાં ?

૧ ગતિ ૨ જાતિ ૩ સ્થિતિ ૪ અનુભાગ ૫ પ્રદેશ અને ૬ અવધેષ્ટા.

૧ ગતિ—ગતિના ચાર પ્રકાર છે. નારકી, તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવ આ ચારમાંથી કેઇપણ એક ગતિને બાંધે છે.

૨ જાતિ—જાતિના પાંચ ભેદ છે. એકેન્દ્રિય, બેઇન્દ્રિય, ત્રેઇન્દ્રિય-ચૌરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જેને જેટલી ઇન્દ્રિય હોય તે તે જાતિનો કહેવાય છે. “આપણે કઈ જાતિના છીએ ? પંચેન્દ્રિય જાતિના છીએ” પાંચ ઇન્દ્રિય કંઈ કંઈ છે ? કાન, આંખ, નાક, જીભ અને ત્વચા આ પાંચમાંથી કેઈ જાતિને બાંધે છે.

૩ સ્થિતિ—સ્થિતિ એટલે આયુષ્ય જ્યાં જવું છે ત્યાં કેટલો સમય-વખત Time તે નૂતન શરીરમાં રહેવું તેનું નામ છે. સ્થિતિ-ચારે ગતિના જીવોની લિન્ન લિન્ન પ્રકારની સ્થિતિ છે. તે પ્રમાણે આયુષ્યનો બંધ પાડી. આ જીવ આ શરીર છોડે છે. તે પહેલાં આ શરીર છૂટતું નથી.

૪ અનુભાગ—અનુભાગ એટલે સુખ-દુઃખ પુત્ર-પરિવાર સાધન-સામગ્રી જન્મથી લઈ અંત સુધીની જે આવશ્યકતા વગેરે વસ્તુ અને તેના સારા-નરસાં ફળ અનુભાગ કહેવાય છે. આ બધું કર્માનુસાર આત્મા સાથે તેનું બંધન કરી બીજી ગતિમાં જાય છે અને ત્યાં તદ્દરૂપ મેળવે છે.

પ્રદેશ—આ જીવન જ્યારે જાય છે. ત્યારે પોતાની સાથે કર્મના દલિકો-પ્રદેશ લઈને જાય છે. જે સત્તામાં STOCK માં લઈને જાય છે તે અનુસાર ત્યાં ભોગવવાનું હોય છે.

૬ અવધેષ્ટા—શરીરની જગ્યાઈ તેની યોગ્યતા વગેરે વિવિધાને લઈને બીજી ગતિમાં જાય છે.

આપણાં દેશમાં એક જીવો રીવાજ હતો કે બાળક જન્મે ત્યાર પછી છઠ્ઠે દિવસે તે સંતાનની છઠ્ઠી ઉજવવામાં આવતી હતી. સુબંધમાં રીવાજ છે કે નહિ ? અરે ! અહીં તો બાળકોનો જન્મ હોસ્પિટલમાં થાય છે ત્યાં કોણ નર્સ તેની છઠ્ઠી ઉજવે ? છઠ્ઠી એટલે છઠ્ઠી રાત્રીએ એક પાટલા પર કોરો કાગળ શાહીની બોટલ અને કલમ પેન સુકવામાં આવે. રાત્રે તે સંતાન માટે વિધાતા આવીને તેના લાગ્ય લખી જાય છે. સંતાનને તેના અનુસાર જીવવું પડે છે. આ માન્યતા હતી. કેઈ વૃદ્ધ માતાને પુછો તો ખરા કે માતા ! તે રાત્રીએ કેઈ જગે તો તેને તે લખનારી વિધાતાના દર્શન

થાય કે નહિ ? ના. ના. અચ્છા, તો જે લખી જાય છે તે કાગળમાં લખાયેલું હોય કે નહિ ? તેને આપણે વાંચી શકીએ ? ના, મહારાજ ના. તો પછી આ બધું શું નાટક છે ? અરે ! આ તો ડોશીશાસ્ત્રની વાત છે. અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે છઠ્ઠે દિવસે ઉજવવામાં આવે અને વિધાતા લખે તો પછી સંતાન ગર્ભમાં અને પછીના છ દિવસ વિધાતાના લેખ વગર કેવી રીતે જીવ્યું. તેનું શું ? જવાબ એ મળે છે કે ભાઈ ! જેવા જેના કર્મ તેવું તેને મળે છે. હાં. આપણે આ છઠ્ઠી તે જ છ બોલ બાંધવાનાં છે આ બધું ગત જન્મમાં આ જીવને સ્વયં થાય છે. પોતે કે પર તેને જાણી શકતાં નથી માત્ર એક જ્ઞાની પુરૂષો જ જાણી શકે છે.

આ જીવનનો ઘડવૈયો કે વિધાતા બીજું કોઈ નથી, પરંતુ પોતાનો પુરૂષાર્થ એટલે કર્મ જ છે જેવું ક્યું છે, તેવું જ મેળવવાનું છે. આ તો ન્યાયનો અને સિદ્ધાંતની એકને એક બે જેવી વાત છે.

આ જીવને જવાની અને આવવાની ગતિ ચાર છે. તેની અંદર અનંતકાળ પસાર કર્યો છે. હજુયે નહિ સમજે તો અનંત કાળ હિલો જ છે. જીવ જે જે ગતિમાં જાય છે. તેના કારણો શાસ્ત્રોમાં બતાવવામાં આવ્યા છે. આપણી ઈચ્છા પ્રમાણે આપણે કોઈ ગતિમાં જઈ શકતા નથી. તેના કારણોની જેવી યોગ્યતા જે જીવની હોય તેવી તેને ગતિ મળે છે. “તમારે કઈ ગતિમાં જવું છે. ? બોલો બાપા ?” “સ્વર્ગમાં જવું છે ને ?”

નરકગતિમાં જવાના ચાર કારણો

૧ મહારંભ- ઘણાં જીવોની-પ્રાણીઓની હિંસા થાય તેવી રીતે તીવ્ર પરિણામોથી કષાય સહિત પ્રવૃત્તિ કરવી તેને મહારંભ કહેવાય છે.

૨ મહાપરિશ્રદ્ધ- વસ્તુઓ ઉપર અત્યંત મૂર્છા-મોહ-મમત્વ હોવું તે મહા પરિશ્રદ્ધ કહેવાય છે.

૩ પંચેન્દ્રિય વધ- પંચેન્દ્રિય જીવોની હિંસા કરવી તે પંચેન્દ્રિય વધ છે. ઘણાં ઘણાં કુટુંબોમાં પુત્રવધુને બાળી નાખવામાં કે મારી નાખવામાં આવે છે. યા પુત્ર-પિતા-માતા-બેન-સગાં બહાલાં યા અન્ય કોઈ પશુ અને માનવોની ઘાત કરવામાં આવે છે. આ બધી વાત તમારા કોઈથી અજાણી નથી. યાદ કરજો આ બધાનું ક્ષણ નરક છે.

૪ માંસાહાર- માંસલક્ષણ કરવું તે માંસાહાર છે. આજે સુખમાં અને મોટા મોટા શહેરોમાં સહ્ય સમાજના સંતાનોને માંસાહાર કરવો તે એક ફેશન થઈ પડી છે. આજે કહેવાતા જૈનોના ઘરમાં ઈંડા-માંસ-દાડૂએ પ્રવેશ કર્યો છે. અહીં બેઠેલા તમો સૌ કદાચ આવું બાપા-પિતા ન હો. પરંતુ તે ચીજોનો તમારે ત્યાગ

છે? જો ત્યાગ-પ્રતિજ્ઞા નથી તો તેનો દોષ તો જરૂર લાગવાનો, માટે સૌ તે વસ્તુઓ નહિ ખાવી તેની પ્રતિજ્ઞા લઈ લેજો.

નરકનાં દુઃખ મહાભયંકર છે. તેનું વર્ણન કરવાનો સમય નથી. પરંતુ તમારે તેવા ભયંકર દુઃખો ભોગવવા ન હોય તો આ ચાર પ્રકારના કારણોથી તમારી જાતને તમારા પરિવારને બચાવવાનો ખાસ પ્રયત્ન કરતાં રહેજો. સુખઈની દેશન અને સુખઈના વ્યસનોમાં પડશો તો તે દુઃખથી નહિ બચી શકાય માટે સદા વિવેકી રહી પાપથી બચતાં રહેશો.

તિર્થંચરતિમાં જવાના ચાર કારણો

અહીં તમોને એ સ્પષ્ટ થઈ જવું જોઈએ કે તિર્થંચર એટલે શું? શાસ્ત્રમાં તિર્થંચર પાંચ પ્રકારના છે. એકેન્દ્રિયથી લઈ પંચેન્દ્રિય સુધીના તિર્થંચરો હોય છે. પંચેન્દ્રિય તિર્થંચરોમાં જલચર, સ્થલચર, હિરપર, ભૂજપર અને ખેચર રૂપ પશુ-પક્ષીઓને લેવામાં આવેલા છે. બાકી પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને અનેક પ્રકારના છવ જંતુ અને નાના મોટા છવાણુઓને તિર્થંચરમાં ગણવામાં આવેલા છે. આ બધા છવોનો વિસ્તાર સમજવા જેવો છે. જૈન ધર્મનું છવવિજ્ઞાન ઘણું મોટું છે. તે કહેવાનો સમય નથી.

૧ માયા- માયા એટલે કુટિલ પરિણામ વાળો, જેના મનમાં એક વાત હોય, બહાર કહેવાનો બીજો હોય. આવા વિપકુલ-પયો-સુખની માફક મોઢેથી મંડિા અને દિલથી ઝેરી હોય, અન્યનું અનિષ્ટ ઇચ્છનાર હોય તે જન માયાવી કહેવાય છે.

૨ નિકૃતિ- ઢોંગ કરીને બીજાને કળવાની ચેષ્ટા કરવી તે.

૩ જુકું બોલવું- જુકું બોલીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાનો હોય અને બીજાને દુઃખી બનાવવાનો હોય તે.

૪ ખોટા તોલ માપ- માલ ખરીદવા માટે એક અને વેંચવા માટે બીજા તોલ માપ રાખવા અને તેનાથી કામ કરવું તે.

તિર્થંચરનું છવન દુઃખી, પરાધીન, પરતંત્ર અને દયાને પાત્ર હોય છે. આવા છવનથી બચવું હોય તો આ ચાર કારણોથી દૂર રહી તમારી જાતને બચાવી રાખજો.

મનુષ્ય ગતિમાં જવાના ચાર કારણો

૧ ભદ્રપ્રકૃતિ-જે પ્રકૃતિનો ભદ્રિક છે, જેમાં માયાચાર પાપાચાર નથી તે.

૨ વિનીત પ્રકૃતિ-જેની પ્રકૃતિ વિનીત છે. કોઈમાં દોષ દૃષ્ટિ નથી. સદ્ગુણનો ઉપાસક છે તે.

૩ દયાનુકરમી-દુઃખીછવને જોઈ જેને દયા-અનુકરમ્યા આવે છે તે.

૪ અમત્સર ભાવ-જેને કોઈ જાતનો મચ્છર-છર્પા ભાવ થતો નથી તે તમારે ફરી વાર મનુષ્ય બનવું હોય તો આ ચાર કારણોને બનાવી રાખજો.

દેવ ગતિમાં જવાના ચાર કારણો

૧ સરાગસંજ્ઞ-સાધુતાનું પાલન કરવું સર્વવિરતિમાં રમવું.

૨ સંજ્ઞાસંજ્ઞ-શ્રાવકપણાનું પાલન કરવું. દેશવિરતિમાં રહેવું.

૩ અકામ નિર્જરા-પરાધીન પણે આવા અનેક કારણો વડે કર્મની નિર્જરા કરવી.તે.

૪ બાળતપ કર્મ-બાળ-અજ્ઞાન ભાવે, વિવેક રહિત અજ્ઞાનપૂર્વક કાયા-કલેષો જેવા તપ વગેરે કરવા તે.

આ ચાર કારણોથી જીવ ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક જાતના ચાર પ્રકારના દેવરૂપે દેવગતિમાં જાય છે. સમક્રિતી જીવની ગતિ દેવની બતાવી છે. કોઈ પણ જાતનો ત્યાગ વ્રત-નિયમ વગેરે કરવાથી તેમજ ત્યાગ-વૈરાગ્ય પ્રહ્લાદચર્ય વગેરેના પાલનથી જીવ દેવગતિમાં જાય છે. સાચા શ્રાવક બનો. બાર વ્રતને મર્યાદાથી અંગીકાર કરી તેનું પાલન કરવું જોઈએ. સાધુતાનો સ્વીકાર કરી, સાધ્વાચારમાં જે રમણ કરે છે. તેઓ સ્વર્ગના દેવ થાય છે.

તમો સાંભળી ગયા છો કે મહાબળ પ્રમુખ આદિ સાતે અણુગારોએ સંયમ-તપની કેવી રૂઠી સાધના કરી હતી. તેઓ આ સાધનાના આધારે દેવગતિમાં ગયા છે. કોઈ દેવ થયા છે અને મૃત્યુ લોકમાં આવે તો આપણે તેને દેવ તરીકે કેવી રીતે ઓળખી શકીએ.

દેવને ઓળખવાના ચાર કારણો.

“ અમિલાય મલ્લદામા, અણિમિસ નયણાય નીરજસરીરા ચરંગુલેણ ભૂમિં ન વિસંતિ સુરા જિણો કહિણ’ ”

૧ દેવોના કંઠની પુષ્પમાળા કરમાતી નથી.

૨ દેવોની આંખો અનિમેષ (મટકું-પલક ન મારે) હોય છે.

૩ દેવોનું શરીર રજરહિત નિર્મળ હોય છે. તેની પ્રતિછાયા હોતી નથી.

૪ દેવો આ ભૂમિથી ચાર આંગળ ઉંચા રહે છે. તેનો સ્પર્શ કરતાં નથી.

આ ચાર કારણથી દેવને ઓળખી શકાય છે. તમોને ક્યારેય કોઈ વ્યક્તિને જોઈ દેવનો ભ્રમ થાય તો આ ચાર પ્રકારથી જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જેથી સાચા-ખોટા દેવનું જ્ઞાન થાય.

શાસ્ત્રોમાં દેવોનું વર્ણન અપૂર્વ છે. તેનો ઘણો વિસ્તાર છે. દેવોની પણ એક સ્વતંત્ર દુનિયા છે. ત્યાં પણ અનેક જાતની લીલાઓ છે. તેમને ચાર કષાય-ચાર સંજ્ઞા-છલેશ્યા વિષય-ભોગ, રાજ્ય-સત્તા, મમતા, પરિશ્રદ્ધિ વિમાન ભુવન દેવીઓ માન-સન્માન-અપમાન તિરસ્કાર વગેરે હોય છે. દેવો વૈકલ્ય શરીરવાળા હોય છે, જેના શરીરમાં લોહી-માંસ હાડકા વગેરે હોતું નથી. જે નાના મોટા અનેક જાતના સ્વરૂપો કરી શકે છે. ઉચ્ચકોટીના ઉપરના દેવો છે. તેઓ આ બધાથી દૂર પણ હોય છે. અત્યારે તેનું વર્ણન કરવાનો સમય નથી.

દેવોનું જન્મ (થોડામાં થોડું) આયુષ્ય દશ હજાર વર્ષનું હોય છે અને ઉત્ક્રાંત (વધારેમાં વધારે) ૩૩ સાગરોપમનું હોય છે. પેલા સાતે અણુગારો જ્યંત વિમાનનાં ૩૩ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી આ પૃથ્વી ઉપર જન્મને ધારણ કરે છે. હવે તમોને એમ થશે કે તે દેવો ત્યાં ગયા પછી ત્યાં વિશાળ વૈભવ-વિલાસ ભોગને મેળવી અહીં આપણી પાસે, તેના સગાંવહાલાંને કંઈપણ કહેવા કેમ નથી આવતાં ? તેઓને ત્યાં ઉત્પન્ન થવા માટે દેવશય્યા હોય છે. માતા પિતા હોતા નથી. તેમ કોઈ સંતાન કે સગાં વહાલાં હોતા નથી. સૌ દેવ-દેવીઓ સ્વતંત્ર રીતે દેવ શય્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે. ઉત્પન્ન થવાની સાથે દેવોને અવધિજ્ઞાન (ત્રણે લોકમાં જાણી અને જોઈ શકાય તેવું મર્યાદા વાળું જ્ઞાન તેને અવધિ જ્ઞાન કહેવાય છે.) હોય છે તે અવધિ જ્ઞાનથી જોઈ શકે છે દેવશય્યામાં બે ઘડીની અંદર તો ૩૩ વર્ષના જીવન જેવો દેવ તૈયાર થઈ જાય છે. તે દેવ ચારે બાજુએ જોવા લાગે છે. તેની શય્યાને ફરતા દેવી વગેરે કહેવા લાગે છે કે હે નાથ ! તમોએ કેવા દાન દીધાં કેવા તપ દીધાં, કેવા સંયમ પાળ્યા કે અહીં આવી અમારા સ્વામી બન્યા ? તુરત જ દેવ વિચારમાં પડી જ્ઞાન વડે જુએ છે તો મૃત્યુલોકથી આવેલો છે. ઘેર સૌ રહે છે. શોકમાં પડ્યા છે. દેવને થાય છે કે ચાલ ત્યાં જઈને સૌને કહી આવું તમો રહો નહિ. હું તો અહીં સુખમાં આંચો છું પરંતુ જેવો જવા તૈયાર થાય છે કે તુરત જ દેવી વગેરે તેને ત્યાંના દિવ્ય નાટક જોવાનું કહે છે. “સ્વામી ! એક નાટક જોઈને જાવ. ત્યાં જઈને શું કહેશો ? માટે ચાલો !” દેવીઓ તેને બે ઘડીનું નાટક દેખાડે છે. ત્યાંની બે ઘડી તે આપણાં બે હજાર વર્ષ થાય છે. હવે તે નાટક જોયા પછી કોની પાસે આવે. તેઓ તો ત્યાંની મોહ-માયા, કામ ભોગમાં પડી જાય છે.

ચાર કારણે દેવો મનુષ્ય લોકમાં આવી શકતા નથી.

૧ તત્કાળ ઉત્પન્ન થયેલા દેવો, દિવ્ય કામભોગમાં અત્યાધિક મોહિત અને મુદ્ધ થઈ જાય છે. તેથી મનુષ્ય સંબંધી કામભોગોથી તેનો મોહ છૂટી જાય છે અને તે કારણે તેઓ મનુષ્ય લોકમાં આવતાં નથી.

૨ તે દેવોનો મનુષ્ય સંબંધીનો પ્રેમ દેવતા સંબંધી પ્રેમમાં પરિણત થઈ જાય છે, તેથી તેઓ મનુષ્ય લોકમાં આવવા લક્ષ્યાતાં નથી.

૩ તે તુરતઉત્પન્ન થયેલા દેવો વિચાર કરે છે કે હું હમણાં ત્યાં જાવ પણ તેના ધારી લીધેલા અદ્યપક્ષાળ દરમ્યાન તેના અદ્ય આયુષ્યવાળા સ્વજન પરિવાર પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ગયા હોય છે.

૪ દેવોને મનુષ્યલોકની ગંધ પ્રતિકૂળ અને અત્યંત અમનોજ્ઞ હોય છે.

તે ગંધ આ ભૂમિથી પહેલા-ખીજ આરામાં ચારસો જોજન અને બાકીના આરાઓમાં પાંચસો જોજન સુધી ઉપર જાય છે, આવા કારણોથી ઈચ્છા થવા છતાં તેઓ આ લોકમાં આવી શકતાં નથી.

હવે મહાબળ આદિ સાતે અણુગારો સ્વર્ગના આયુષ્યને પૂર્ણ કરી ભારતની પુણ્ય ભૂમિમાં અવતરવાના છે એટલે સ્વર્ગમાંથી વ્યવવાના છે. (મરીને આવવાના છે) આ ભારતની પુણ્યભૂમિમાં કેણુ ભાગ્યશાળી માતા-પિતા છે કે તેને ત્યાં આવા દેવો સંતાનરૂપે જન્મ પામે ! ઉંચકોટિના દેવો તો જ્યાં સુખ સમૃદ્ધિ, ઋદ્ધિ અને સિદ્ધિ હોય ત્યાં જ જન્મ પામે ને ? શાસ્ત્રકાર શું કહે છે, તે સાંભળો.

અપિયા દેવકામાણં, કામરુવ વિરુચિણો ।

ઉડ્ઢં કપ્પેસુ ચિટ્ઠંતિ, પુચ્ચા વાસસયા બહુ ॥ ૧૫

તથ્થ ઠિચ્ચા જહાઠાણં, જક્ખા આરુક્ખણ ચુયા ।

ઉવેન્તિ માણુસ્સં જોણિં, સે દસંગેઝમિજાયણ ॥ ૧૬

દેવ સંબંધી કામોને પ્રાપ્ત થયેલ અને ઈચ્છાનુસાર રૂપ બનાવવાની શક્તિવાળો દેવ સેંકડો પૂર્વ વર્ષો સુધી વિમાનોમાં રહે છે. આ દેવ પોતાનું આયુષ્ય ક્ષય થયા પછી ત્યાંથી અવીને મનુષ્ય યોનિને પ્રાપ્ત કરે છે અને ત્યાં તેને દશ અંગોની પ્રાપ્તિ થાય છે.

દશાંગી સુખસાધન કેવા હોય ?

સ્વેત્તં વત્થું હિરણ્ણં ચ, પસવો દાસ પોરુસં ।

ચત્તારિ કામસંઘાણિં, તથ્થ સે ઉવવજ્ઞહ ॥ ૧૭

મિત્તવં નાયવં હોહ, ઉચ્ચાગોણ ય વણ્ણવં ।

અપ્પાયંકે મહાવન્ને, અમિજાણ જસો બલે ॥ ઉત્ત. સૂત્ર. ૩/૧૮

જ્યાં તેને ચાર કામ-સ્કંધો છે, જેવાં કે મહેલ, બગીચાં, સોનું-ચાંદી, પશુ (ઘોડા-હાથી વગેરે) દાસ-દાસી હોય ત્યાં તેની ઉત્પત્તિ થાય છે. મનુષ્ય જન્મમાં

તે મિત્ર, સાતિ, ઉચ્ચ ગોત્ર સુંદર, નિરોગી શરીર, મહાબુધ્ધિ, યશસ્વી અને બલવાન થાય છે. આગમકાર તે સાતેની ઉત્પત્તિ માટે કરમાવે છે. તપણ તે મહાબલવક્ત્રા છપ્પિય દેવા તાઓ દેવ લોગાઓ આડક્ષણ મવક્ષણ ટિલક્ષણ અણંતરં ચયંચક્ષા રહેવ જંવૂદીવે દીવે મારહે વાસે વિસુદ્ધ પિદ્માદ્રવસેસુ પત્તેયં પત્તેયં કુમારતાપ પચ્ચાચાયાસી તંજહા

ત્યારબાદ મહાબળ સિવાય તે છ દેવો, તે દેવલોકના જ્યંત વિમાનથી દેવલોક સંબંધી આયુ કર્મના દલિકોની નિર્જરા થઈ જવાથી એટલે કે દેવ પર્યાય સંબંધી આયુષ્ય ક્ષય થવાથી ભવના કારણભૂત ગતિ વગેરેની નિર્જરા થઈ જવાથી, સ્થિતિનો ક્ષય હોવાથી તે સમયે જ દેવ શરીરને છોડીને જંબૂદ્વીપ નામના એ જ દ્વીપમાં ભારત વર્ષમાં-ભરત ક્ષેત્રમાં વિશુદ્ધ માતા પિતાના વંશવાળા રાજકુળોમાં જુદા જુદા પુત્રરૂપે જન્મ પામ્યા.

પદ્મિબુધ્ધિ ર્ક્ષાગરાયા ચંદ્રચ્છા અંગરાયા સંસ્થે કાસિરાયા રૂપી કુળાલ-
હિવદ્ અદીણસત્તુ કુરુરાયા, જિતસત્તુ પંચાલાહિવદ્ ।

કયો દેવ કયા દેશ, નગર અને કયા નામે ઉત્પન્ન થયો તે કહે છે. પહેલો અચલનો એવ કોશલદેશના અયોધ્યા નગરીના રાજાને ત્યાં જન્મ પામ્યો. તે પ્રતિબુધ્ધ નામે પ્રસિદ્ધ થયો અને તે દેશનો અધિપતિ થયો. બીજો ધરણનો એવ અંગદેશના રાજાને ત્યાં ઉત્પન્ન થયો તે ચંદ્રચ્છાચ રાજાના નામે પ્રસિદ્ધ થયો અને તે દેશનો સ્વામી બન્યો. ત્રીજો અભિચંદ્રનો એવ કાશી દેશના બનારસ (વારાણસી) નગરીના રાજાને ત્યાં શંખ નામે પ્રસિદ્ધ થયો અને તે દેશનો ધણી થયો. ચોથો પુરણનો એવ કુણાલ નામે દેશનો શ્રાવસ્તી નગરીના રાજાને ત્યાં ઉત્પન્ન થયો. તે રૂકમી રાજાના નામે પ્રસિદ્ધ થયો અને તે દેશનો અધિપતિ થયો. પાંચમો વસુનો એવ કુરુદેશની હસ્તિનાપુર નગરીના રાજાને ત્યાં જન્મ પામી અદીનશત્રુ રાજાના નામે પ્રસિદ્ધ થઈ તે દેશનો સત્તાધિશ થયો. છઠો વૈશ્રમણનો એવ પાંચાલદેશની કપિલાનગરીના રાજાને ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જિતશત્રુ રાજાના નામે જગ પ્રસિદ્ધ થયો અને તે દેશનો સમ્રાટ થયો.

આ છઠ્ઠે જીવાત્માઓ ભાગ્યવંતી મહારાણીની કુક્ષીમાં ઉત્પન્ન થયા ત્યારે માતાને ધર્મધ્યાન ભાવનામાં વૃદ્ધિ થવા લાગી. ઉચ્ચકોટિના આત્માઓ ગર્ભમાં આવે ત્યારે માતાનું હૃદય પ્રકૂલિત બને છે. તેણી પ્રસન્નવદને રહી ગર્ભનું યોગ્ય રીતે પાલન કરી ઉત્તમ પુત્રને જન્મ આપે છે. આ છઠ્ઠે પુત્રો યૌવનકાળને પામી રાજ્યભોગને પ્રાપ્ત કરતાં, તે દેશના રાજવી બની પોતપોતાની પુણ્યવિભાથી પ્રસિદ્ધિને પામવા લાગ્યા. હવે મહાબળનો એવ કયાં કોને ત્યાં કેવી રીતે ઉત્પન્ન થશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



સંસાર એ સ્વપ્ન દર્શન છે.

(ભાદરવા વદ ૬ તા. ૧૪-૯-૭૬ મંગળવાર)

અનંત સુખના સ્વામી ભગવાન મહાવીરે ભવ્યાત્માના કલ્યાણ માટે સિધ્ધાંત ફરમાવેલ છે. આપણે ત્યાં જ્ઞાતાધર્મકથાંગસૂત્ર ચાલી રહ્યું છે. ભગવાન મલ્લીનાથનેા જીવ પૂર્વ ભવમાં મહાભળના રૂપે છ એ મિત્રો સાથે અણુગારપણાની અહર્નિશ સાધના કરી જ્યંત નામના અતુત્તર વિમાનમાં દેવ સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થયા છે. છ એ મિત્ર દેવો ત્યાંથી ચ્યવીને અલગ અલગ દેશના રાજ્યમાં જન્મ પામી સંસ્કૃત બનીને રાજ્ય ધરાને સંભાળતાં રાજવીના નામે પ્રસિધ્ધિને પામી ગયા છે. હવે મહાભળનેા આત્મા કયાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે બાબત રહ્યું. શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે. તપ્ત સે મહાબલે દેવે તીર્થિંગણેહિં સમગ્ને અંતરં જયંતાઓ વિમાણાઓ ચક્ષુઃ સ્વે જંબૂદીવે દીવે મારહે વાસે મિહિલાય રાયદાણીય કુંભગસ્સ રત્નો પમાવહ દેવીય કુચ્છિંસિ આદાર વક્કંતીપ, સરીર વક્કંતીપ, ભવવક્કંતીપ ગમ્મત્તાપ વક્કંતે ।

દેવ મહાભળનેા જીવ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન આ ત્રણે જ્ઞાનેને ધારણ કરનાર થઈને અને પોતાની સ્થિતિને પૂરી કરીને જ્યંત વિમાનથી ચ્યવીને, જંબુદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં, મિથિલા નામની રાજધાનીમાં, કુંભક મહારાજની પ્રભાવતી દેવીના ઉદરમાં, આહારનાં પરિવર્તનથી માનવોચિત આહારના ગ્રહણથી, શરીરની વ્યુત્ક્રાંતિથી એટલે કે દેવ શરીરના પરિવર્તન તેમ જ મનુષ્ય શરીરના ગ્રહણથી, ભવની વ્યુત્ક્રાંતિથી દેવ ભવને ત્યજીને મનુષ્ય ભવને ગ્રહણ કરવાની અપેક્ષાથી ગર્ભ રૂપે જન્મ પામ્યા-ઉત્પન્ન થયા.

જ્યારે તેઓ પ્રભાવતીના ઉદરનાં ગર્ભરૂપે અવતર્યા ત્યારે ગહેસુ ઉચ્ચદ્વઠાણ દ્વિઠણસુ દિસાસુ સોમાસુ વિતિમિરાસુ વિસુઘ્ધાસુ સૂર્ય વગેરે ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાને હતાં. આરે દિશાઓ દિગ્દાહ વગેરે ઉપદ્રવો વગરની હતી. તીર્થંકરના ગર્ભવાસના પ્રભાવથી દિશાઓ પ્રકાશ યુક્ત તેમજ અંઆનિલ રજકણ વગેરેથી રહિત થઈને સ્વચ્છ બની ગઈ.

સરણેસુ જરણેસુ મારુયંસિ પયાહિણાણુકૂલંસિ પવાયંસિ ભૂમિસપ્પિસિ કાલંસિ નિષ્પન્નસસ્સ મેઙ્ગીયંસિ જળવણેસુ પમુદ્ધય પક્કીલીણેસુ અધ્ધરત્ત કાલ સમયંસિ અસ્સિણી ણક્કલેણ જોગમુવાગણં જે સે હેમંતાણં ચક્કત્થે માસે અટ્ઠમે પક્કલે ફગુણ સુધ્ધે તસ્સ ણં ફગુણ સુધ્ધસ્સ ચાઉત્થિ પક્કલેણં ।

મલ્લીનાથનું અવન નામે પ્રથમ કલ્યાણકુ

તે વખતે કાગડા વગેરે પક્ષીઓ રાજ વગેરેના માટે વિજયને સૂચવનારા શબ્દો ઉચ્ચારી રહ્યા હતાં. પવન પણ પ્રદક્ષિણાવર્ત થઈને વાતો હતો, શીતળ મંદ અને સુગંધ યુક્ત પવન અનુકૂળ લાગતો હતો. તે પવન પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરતાં વાતો હતો. આવો સુખદ સમય હતો કે જેમાં નિષ્પન્ન ધાનથી મેદિની-પૃથ્વી લીલાછમ આવરણથી ઢંકાઈ રહી હતી. જનપદ પણ હર્ષમાં તરબોળ થઈ રહ્યું હતું અને જાત જાતની કીડાઓમાં મસ્ત હતું.

અર્ધી રાતનો વખત હતો. અશ્વિની નક્ષત્રનો ચંદ્રની સાથે યોગ થઈ રહ્યો હતો. તે વખતે કાગણ મહિનાનો શુકલ પક્ષ ચાલતો હતો. આ મહિનો હેમંત ઋતુમાં ચોથો માસ તેમજ આઠમો પક્ષ ગણાય છે. આવા કાગણ માસના શુકલ પક્ષની ચોથના અર્ધ રાત્રિના સમયે મહાબળ દેવ પોતાની બત્રીસ સાગરની સ્થિતિ પૂરી કરીને, તે જયંત નામના વિમાનમાંથી અવીને પ્રભાવતી દેવીના ગર્ભમાં સ્થિત થયા.

ભાઈઓ ! તમે સમજી શક્યા હશે કે તીર્થંકરનો આત્મા માતાના ગર્ભમાં જ્યારે આવે છે ત્યારે કેવો યોગ હોય છે. આરે બાજુ શાંતિનું વાતાવરણ બની જાય છે. લોકોમાં પ્રેમ આનંદનું મોજું આવે છે. ધન્ય છે માતાને કે આવા ઉત્તમ આત્માને પોતાની કુક્ષીમાં ધારણ કરવાનું સૌભાગ્ય મલ્યું. અમારી આ માતાઓને એમ થતું હશે કે અમારે ત્યાં આવું ભાગ્યવાન સંતાન કેમ ઉત્પન્ન ન થાય ? જરૂર થાય, પરંતુ માતાએ એવી યોગ્યતા અને પુણ્યતા મેળવવી જોઈએ.

હવે પ્રભાવતી દેવીના ગર્ભમાં મલ્લીનાથનો જીવ આવ્યો છે. ત્યારે માતા જે ભુવનમાં પલંગ પર સુતી હતી તેનું વર્ણન પણ જ્ઞાનીજનોએ કરમાવેલ છે. તે પણ સાંભળવવા જેવું છે. માતા પ્રભાવતી જે લબ્ય ભવનમાં નિદ્રા લઈ રહેલ હતી. તે વાસગૃહનો અંદરનો ભાગ ચિત્રોથી સુશોભિત હતો. બહારનો ભાગ ચૂનાથી ઘોળાયેલ હતો. તેને ઘસીને ચીકણો, સુવાળો તથા અમકદાર બનાવેલ હતો. ઉપર છતનાં ભાગમાં વિવિધ પ્રકારનાં ચિત્રો ચિતરેલાં હતાં. મણિ-રત્નોની ગગગગાટ કરતી જ્યોતિષી ત્યાંના અંધકાર નષ્ટ થઈ ગયો હતો. નીચે કર્ણનો ભાગ સમતલ અને સુરચિત હતો. તેના ઉપર પાંચ રંગનાં સરસ-સુગંધિત ફૂલો જ્યાં ત્યાં વિખરાયેલાં પડ્યાં હતાં. તે વાસગૃહ કાલાશુરુ, ઉત્તમ કુંદરુ, લોખાન વગેરે વિવિધ જાતના ધૂપથી મહેકી રહેલ હતો. અન્ય પણ સુગંધિત પદાર્થોની સુગંધથી તે સુગંધિત હતો. ગંધ દ્રવ્યની ગોળીની માફક તે સુગંધિત હતો. એવા શ્રેષ્ઠ વાસગૃહમાં તે એવી જાતના પલંગ ઉપર સુતી હતી. કે જેનાં ઉપર પ્રમાણુ યુક્ત ઉપધાન (તકિયા) હતાં. માથા અને પગ બંને બાજુ પણ ઉપધાન હતાં. તે શય્યા બંને બાજુથી ઈન્નત અને મધ્યમાં

નીચી હતી. ગંગા નદીના તટની રેતી સમાન તે મુલાયમ અને કૌમળ હતી. સ્વચ્છ અળસીના વસ્ત્રથી વીંટળાયેલ હતી અને ધૂળ ન પડે તે રીતે આચ્છાદિત હતી. તેના ઉપર લાલ વસ્ત્રની મચ્છરદાની નાખેલી હતી. તે મૃગયર્મ કિંમતી ઉંચા રૂ, ખૂર નામની વનસ્પતિ, માખણ, આકાંતુ રૂ વગેરે કૌમળ વસ્તુઓની માફક મુલાયમ હતી. તથા શય્યા સજવવાની કળા અનુસાર તેને સજવવામાં આવી હતી. તેની આજુબાજુ સુગંધિત પુષ્પ અને સુગંધિત ચૂર્ણ વિખરાયેલ હતાં. તે શય્યા ઉપર અર્ધ નિદ્રાવસ્થામાં સૂતેલી પ્રભાવતી રાણીએ પાછલી રાત્રિએ તં રચાણિં ચળં ચોદ્દસ મહાસુમિ ન વજ્રજો । ચૌદ મહા સ્વપ્નો જોયા તેનાં નામ આ પ્રમાણે છે.

ચૌદ મહાસ્વપ્ન :- ૧ ગજ ૨ વૃષભ ૩ સિંહ ૪ લક્ષ્મી ૫ પુષ્પમાળા ૬ ચંદ્ર ૭ સૂર્ય ૮ ધ્વજ ૯ કુંભ ૧૦ પદ્મ સરોવર ૧૧ સમુદ્ર ૧૨ દેવ વિમાન ૧૩ રત્ન રાશિ ૧૪ નિર્ધૂમ અગ્નિ. આ જાતનાં શુભ, સૌમ્ય, પ્રિય છે દર્શન જેતું, એવા અને સુરૂપ સ્વપ્નાને જોઈને કમળ સમાન વિકસિત નયનવાળી માતાનાં શરીરનાં રોમે રોમ પ્રસન્નતાથી પુલકિત થઈ ગયા. તે પથારી ઉપરથી એકદમ જાગૃત થઈ ગઈ. જે રાત્રિએ મહાયશસ્વી તીર્થંકરે માતાના ઉદરમાં આવે છે. તે રાત્રિમાં પ્રત્યેક તીર્થંકરની માતા આવા ચૌદ સ્વપ્નોને જુએ છે.

માતા પ્રભાવતી ચૌદ સ્વપ્નોને જોઈ જેમ મેઘધારાથી સીંચાયેલ કદંબપુષ્પ પુલકિત થાય છે તેમ હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થઈ. તેનાં રોમ રોમ પુલકિત થઈ ગયા તે સ્વપ્નોનું સ્મરણ કરે છે. શય્યામાંથી ઉઠી પાદપીઠ ઉપરથી ઉતરે છે. ધીમેધીમે અચપળ, ધૈર્યપૂર્વક, અવિલંબિત, રાજહંસની માફક મંદમંદ ગતિથી ચાલીને જ્યાં મહારાજ કુંભકનો શયન ખંડ છે ત્યાં આવે છે. જુઓ ! કેવી મર્યાદા છે. રાજ અને રાણીના શયનખંડ જુદા બતાવ્યા છે. મુંબઈના જીવન અને તમારી સ્થિતિ કેવી છે ? તે તો તમે સારી રીતે જાણો છો. રાજ પાસે આવીને તેને ઈષ્ટ, કાંત, પ્રિય, મનોજ, મનોહર, ઉદાર, કદયાણુરૂપ, શિવરૂપ, ધન્ય, મંગળકારી, શોભાયુક્ત, હૃદયને રૂચિકર, હૃદયને આહ્લાદકારી મિત, મધુર અને મંજુલ શબ્દોથી જગાડે છે.

મહારાજ જાગૃત થાય છે. રાજાની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને રાણી પ્રભાવતી વિવિધ મહિરતનોથી રચિત ભદ્રાસન ઉપર બેસે છે. શ્રમને દૂર કરે છે. ક્ષોભરહિત થઈને રાજાને ઈષ્ટ વાણીથી સંબોધન કરતી બોલે છે. “હે સ્વામિન્ ! હું આજે તે રમણીય શયન ખંડમાં શય્યા પર સૂતેલી હતી ત્યારે મને ચૌદ સ્વપ્નો આવેલા. તે ચૌદ સ્વપ્નોના નામ કહે છે, હે દેવ ! તે ચૌદ સ્વપ્નોનું કદયાણુરૂપ કળ શું હશે ?”

કુંભકરાજ ચૌદસ્વપ્નોની વાત સાંભળી ખૂબ જ ખૂશ થયા. મનમાં પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ. તેનું મન ઘણુ આહ્લ દિત થયું. રોમેરોમમાં આનંદ થઈ ગયો. સ્વપ્નોનો

વિચાર કરે છે. વિશેષ વિચાર કરીને મંગળરૂપ મધુર અને શોભાયુક્ત વાણીથી રાણીને કહે છે.

રાજા રાણીને કહેવા સુંદર વાર્તાલાપ છે. “તમોને એકબીજા સાથે ઘરમાં વાત કરતાં આવડે છે. હાં. તો શું? આવી રીતે કરી શકો છો? તમારા મુખમાં આવા શબ્દો નીકળે છે. સંસારને કે ઘરને સ્વર્ગ બનાવવું હોય તો પ્રથમ સાડાં બોલતાં શીખો. લાખા મીઠી બોલો. આદર માન-સન્માન દેતાં શીખો. બીજાની વાત સાંભળવા તૈયાર રહો. આપસી સંબંધો રૂઝાં અને મીઠાં ક્યારે બને? આજના કથનથી જરૂર તમોને વ્યવહાર શુદ્ધિનું જ્ઞાન મળી શકે તેમ છે.

મહારાજા રાણી પ્રભાવતીને સ્વપ્નરૂપ કહે છે.

હે દેવાનુપ્રિયા! તમે જે સ્વપ્નાં જોયાં છે. તે ઉદાર કલ્યાણકારી, શિવરૂપ, મંગળરૂપ, શોભાયુક્ત, આરોગ્યપ્રદ, તુષ્ટિપ્રદ, દીર્ઘાયુપ્રદ, કલ્યાણપ્રદ સ્વપ્નાં છે. હે દેવાનુપ્રિયા! તમે જે સ્વપ્ન જોયાં છે. તેનાથી અર્થ લાભ, ભોગ લાભ, પુત્ર લાભ, સુખ લાભ અને રાજ્ય લાભ થશે. તમને પૂરેપૂરા નવમાસ અને સાડાસાત અઢોરાત્રિ પસાર થતાં આપણાં કુલકેઠ અમહં કુલદીવં કુલ પવ્વયં કુલવડિંસયં કુલતિલયં કુલકિત્તિકરં કુલ વિત્તકરં કુલદિગયરં કુલઆદારં કુલનંદિકરં કુલજસકરં કુલપાયવં કુલવિવધ્ધનકરં.....દારયં પયાહિસિ । આપણા કુળમાં કેતુ-ધ્વજરૂપ, કુળપ્રદીપ, કુળપર્વત, કુલાપતંસક-મુગુટ, કુળતિલક, કુળકીર્તિકર, કુળપૃતિકર, કુળદિનકર, કુલાધાર, કુળમાં આનંદ પ્રસરાવનાર, કુળને યશ અપાવનાર, કુળ પાદપ-વૃક્ષ સમાન, કુળ વિવર્ધક, સુકોમળ હાથ પગવાળા, સંપૂર્ણ પંચેન્દ્રિય શરીરવાળા, લક્ષણો, ચિહ્નો, વ્યંજનો અને ગુણોથી યુક્ત, માન, ઉન્માન, પ્રમાણથી પરિપૂર્ણ, શોભાયુક્ત, સર્વાંગ સુંદર શરીરવાળા અંદ્રસમાન સૌમ્યાકાર, કાંત, પ્રિયદર્શી અને સુરૂપ બાળકને જન્મ આપશો.

તે બાળકપણથી મોટો થઈ સમજદાર, કળામાં કુશળ બની યૌવન પ્રાપ્ત કરશે. દાનમાં શૂર અને સંગ્રામમાં વીર બનશે. તેની પાસે વિપુલ બળ-સેના હશે. તે રાજ્યનો મોટો અધિપતિ રાજા બનશે. હે દેવી! તમે જે સ્વપ્નો જોયા છે. તે ધણા ઉત્તમ છે. એમ વારંવાર કહીને તેના ચિત્તને અધિક પ્રકુલિત કરે છે.

પ્રભાવતીદેવી સ્વપ્નોના અર્થ રાજા પાસેથી સાંભળી ખૂબ જ હૃદયમાં ધારણ કરી, સંતુષ્ટ અને પ્રસન્ન ચિત્તવાળી થઈ બંને હાથ બેડી તેને મસ્તક ઉપર અંજલિ કરીને બોલી. હે સ્વામિન! આપે જે કહ્યું છે તે બરાબર છે. તે મારા માટે ઈષ્ટ છે, તે સત્ય છે. રાજાની વાતનો સ્વીકાર કરી વિવેકપૂર્વક રાજાનો વિનય કરતી ધીરે ધીરે પોતાના શયનખંડમાં ચાલી ગઈ. આવેલા ઉત્તમ સ્વપ્ન નિષ્ફળ ન બન્ય તે માટે

જાગૃત રહેવું જોઈએ. રાણી પણ પોતાના આ આવેલા આ મહા સ્વપ્નોની રક્ષા માટે સારી રીતે જાગૃત રહેવા લાગી.

આ બાબુ મહારાજાએ માણસોને બોલાવી સ્વપ્ન પાઠકોને આમંત્રણ આપવા માટે કહ્યું, સ્વપ્ન પાઠકો રાજાનું આમંત્રણ સ્વીકારી, સૌ સારી રીતે તૈયાર થઈ મહારાજા કુંભકના દરબારમાં જવા રવાના થયા. રાજ્યભવનના દ્વાર પાસે સૌ ભેગા થયા અને હાથ જોડી ‘જય હો, વિજય હો’ ના આશીર્વાદો બોલતાં રાજાની પાસે ઉપસ્થાન શાળામાં આવે છે. રાજાએ તેમનું વંદન સાથે યોગ્ય સન્માન કર્યું. સૌ પોતપોતાના ગોઠવેલા ભદ્રાસન ઉપર બેસી ગયા.

કુંભકરાજા અને મહારાણી પ્રભાવતી ત્યાં યોગ્ય અને ઉત્તમ આસન ઉપર બિરાજ્યા છે. રાજા સ્વપ્ન પાઠકોને વિનય પૂર્વક મહારાણીને આવેલા સ્વપ્નોની વાત કરે છે. પંડિતોએ ચૌદ સ્વપ્નો સાંભળ્યા. એકબીજા વિચાર કરીને સ્વપ્નકળનો નિર્ણય કરીને કહે છે.

સ્વપ્નનો પૂર્ણ સંસાર છે. માનવ ધ્યારેક સ્વપ્ન સંસારમાં રાજા-પ્રધાન બને છે. વિવિધ પ્રકારના વિલાસો ભોગવે છે. પરંતુ સ્વપ્ન પૂર્ણ થતા. જેવા હતાં તેવા જ બની રહે છે. જ્ઞાની પુરૂષોએ તો આ સંસારને જ સ્વપ્ન સરીખો કહ્યો છે. ક્યારે શું અને ઘડીકમાં શું થશે તેનો કોઈ ભરોસો નથી. પુણ્યશાળી પુરૂષનું આગમન હોય તો જ માતાને શુભ અને શ્રેષ્ઠ સ્વપ્ન આવે છે.

ભારતીય સાહિત્યમાં સ્વપ્ન સંબંધી ઉંડાણથી ચિંતન કરવામાં આવેલ છે. તેમાં સ્વપ્ન આવવાના નવ નિમિત્ત બતાવવામાં આવેલ છે.

૧ જે વસ્તુઓનો અનુભવ કરેલો હોય તેનું સ્વપ્ન આવે.

૨ જેના સંબંધમાં સાંભળેલું હોય તેનું સ્વપ્ન આવે.

૩ જે વસ્તુ ભેગેલી હોય તેનું સ્વપ્ન આવે.

૪ વાત, પિત્ત અથવા કફ વિકૃતિના કારણે તેવા પ્રકારના સ્વપ્ન આવે.

૫ સ્વપ્નનાં વાળી પ્રકૃતિના કારણે સ્વપ્ન આવે.

૬ ચિત્ત ચિંતા યુક્ત થવાના કારણે સ્વપ્ન આવે.

૭ દેવતા વગેરેનું સાનિધ્ય હોય તે કારણે સ્વપ્ન આવે.

૮ ધાર્મિક સ્વભાવને કારણે સ્વપ્ન આવે.

૯ અતિશય પાપનો ઉદય થવાને કારણે સ્વપ્ન આવે.

સ્વપ્ન આવવાના આ નવ પ્રકારોમાંથી પ્રથમ છ પ્રકારના સ્વપ્ન શુભ તેમજ

અશુભ બંને હોય છે પણ તેનું ક્ષણ કંઈ હોતું નથી. ત્રણ જાતના અંતિમ સ્વપ્ન સત્ય હોય છે અને તેનું ક્ષણ શુભ અને અશુભ બંને મિશ્રિત હોય છે.

ચાર પહોરના સ્વપ્નના ક્ષણ.

૧ રાત્રિના પ્રથમ પહોરમાં જોવામાં આવેલ સ્વપ્નનું ક્ષણ બારેક માસમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

૨ રાત્રિના બીજા પહોરમાં જોવામાં આવેલ સ્વપ્નનું ક્ષણ છ માસમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

૩ રાત્રિના ત્રીજા પહોરમાં જોવામાં આવેલ સ્વપ્ન ક્ષણ ત્રણ માસમાં મળે છે.

૪ રાત્રિના ચોથા પહોરમાં જોવામાં આવેલ સ્વપ્નનું ક્ષણ એક માસમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

સૂર્યોદયથી બે ઘડી પૂર્વે, જે સ્વપ્ન જોવામાં આવે તેનું ક્ષણ દશ દશ દિવસમાં મળે છે સૂર્યોદય સમયે જોવામાં આવેલ સ્વપ્નનું ક્ષણ શીઘ્રમેવ થાય છે. સ્વપ્નના આવી રીતે બુદ્ધા બુદ્ધા ભાવ પણ બતાવ્યા છે.

અહીં નિમિત્ત શાસ્ત્રીઓ કુલક મહારાજને પ્રભાવતીને આવેલા ચૌદ સ્વપ્નોના ક્ષણની વાત કરતાં કહે છે. સ્વપ્નોના પ્રકારનું વર્ણન સાંભળો !

एवं खलु देवाणुषिया ! अहं सुमिण सत्थे वायालीसं सुमिणा तीसं महासुमिणा बाहत्तरिं सव्वसुमिणा दिट्ठा, तत्थ णं देवाणुषिया ! अरहंतमातरो वा चक्खट्टिमायरो वा अरहंतसि वा चक्खहरंसि वा गव्वं वक्कममाणंसि एतेसिं तीसाए महासुमिणाणं इमे चउदस महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुज्झंति, तं जहा, गय-वसह-सीह-अभिसेय; दाम-ससि दिणयरंझयं कुंभं ॥ पउमसर-सागर-विमाण-भवण-रयणुच्चय सिहिं च ॥

હે દેવાનુપ્રિય ! નિશ્ચિતથી અમારા સ્વપ્ન શાસ્ત્રમાં ૪૨ સ્વપ્ન (સામાન્ય ક્ષણવાળા) કહેલાં છે અને ૩૦ મહાસ્વપ્નો (વિશેષ ક્ષણવાળાં) બતાવેલ છે. એ રીતે ૪૨ અને ૩૦ કુલ મળી ૭૨ સ્વપ્ન બતાવવામાં આવેલ છે. તેમાંથી હે દેવાનુપ્રિય ! અરિહંતની અને ચક્રવર્તીની માતા જ્યારે અરિહંત કે ચક્રવર્તી ગર્ભમાં આવે છે ત્યારે તે ત્રીસ મહાસ્વપ્નોમાંથી આ ચૌદ મહાસ્વપ્નોને જોઈને જાગૃત થાય છે. જેવા કે હાથી-વૃષભ વગેરે. જેને તમે જાણો છો.

વાસુદેવની માતા ચૌદ સ્વપ્નમાંથી કોઈ સાતને જુઓ છે. બળદેવની માતા તે ચૌદમાંથી ચાર સ્વપ્નને જુઓ છે. માંડલિક રાજની માતા ચૌદમાંથી કોઈ એકને જુઓ છે.

હે દેવાનુપ્રિય ! પ્રભાવતી મહારાણીએ જે ચૌદ મહાસ્વપ્નો જોયા છે, તે મંજળકારી છે. તે અર્થ લાભ કરાવનારા છે વગેરે કહે છે. જે વાત મહારાજ કુલકે કહી હતી તે સઘળી વાત તેઓ કહે છે. અને એક એક મહાસ્વપ્નોનું કથન

શાસ્ત્રાનુસાર વ્યાખ્યા સાથે કહે છે. જે હકીકત મહાવીરની માતા શ્રી ત્રિશલાના સ્વપ્ન કથનમાં કહેવાઈ ગઈ છે.

નિમિત્ત શાસ્ત્રીઓ જન્મ પામતા બાળકની યોગ્યતા માટે માસ-તિથિ-વાર અને નક્ષત્રના કૃળ બતાવે છે.

કયા માસનો જન્મેલો કેવો હોય છે ?

૧ કાર્તિક	માસનો	જન્મેલો	લુચ્ચો	હોય છે.
૨ માગસર	"	"	લોભી	" "
૩ પોષ	"	"	હંડો	" "
૪-મહા	"	"	પંડિત	" "
૫ ફાગણ	"	"	બોલકણો	" "
૬ ચૈત્ર	"	"	ચતુર	" "
૭ વૈશાખ	"	"	લોગી	" "
૮ જેઠ	"	"	કોધી	" "
૯ અષાઢ	"	"	આળસુ	" "
૧૦ શ્રાવણ	"	"	શૂરવીર	" "
૧૧ ભાદરવા	"	"	ગંભીર	" "
૧૨ આસો	"	"	રોગી	" "

કઈ તિથિમાં જન્મેલો કેવો હોય છે ?

એકમનો	જન્મેલો	મુખ	હોય છે.
બીજનો	"	બુધ્ધિમાન	" "
ત્રીજનો	"	શૂરવીર	" "
ચોથનો	"	રોગી	" "
પાંચમનો	"	ગંભીર	" "
છઠ્ઠનો	"	નિરોગી	" "
સાતમનો	"	ધર્મિષ્ઠ	" "
આઠમનો	"	ઉજ્જવળકીર્તિ	" "
નોનમનો	"	વાયલ	" "
દશમનો	"	દાતાર	" "
અગિયારમનો	"	તીક્ષ્ણદષ્ટિ	" "
બારમનો	"	લોજનવીર	" "
તેરમનો	"	ચતુર	" "

ઔદસનો	”	કોધી	”	”
પુનમનો	”	ધનવાન	”	”
અમાસનો	”	આળસુ	”	”

કયા વારનો જન્મેલો કેવો હોય છે ?

૧ રવિવારનો	જન્મેલો	ઉત્તમ	હોય છે.
૨ સોમવારનો	”	શીતળ	”
૩ મંગળવારનો	”	રોગી	”
૪ બુધવારનો	”	હાલો	”
૫ ગુરુવારનો	”	ગંભીર	”
૬ શુક્રવારનો	”	બહુકતરાતો	”
૭ શનીવારનો	”	સ્થિર	”

કયા નક્ષત્રમાં જન્મેલો કેવો હોય છે ?

૧ અશ્વિનીમાં	જન્મેલો	ચતુર	હોય છે.
૨ ભરણીમાં	”	પંડિત	”
૩ કૃત્તિકામાં	”	સૌભાગ્યવંત	”
૪ મૃગશીર્ષમાં	”	ઉતાવળો	”
૫ આર્દ્રામાં	”	શીતળ	”
૬ પુનર્વસુમાં	”	વિદ્યાશીલ	”
૭ પુષ્યમાં	”	વાચાળ	”
૮ અશ્લેષામાં	”	જૂઠો	”
૯ મઘામાં	”	નરોગી	”
૧૦ પૂર્વફાલ્ગુણીમાં	”	દાતાર	”
૧૧ હસ્તમાં	”	માનીતો	”
૧૨ પૂર્વ ભાદ્રપદમાં	”	ચોર	”
૧૩ ઉત્તર ભાદ્રપદમાં	”	શૂરવીર	”
૧૪ ચિત્રામાં	”	માયાવી	”
૧૫ સ્વાતિમાં	”	લોભી	”
૧૬ વિશાખામાં	”	ભાગ્યવાન	”
૧૭ અનુરાધામાં	”	લોગી	”
૧૮ જ્યેષ્ઠામાં	”	રોગી	”
૧૯ મૂળમાં	”	લખાડ	”

૨૦ પૂર્વાષાઢામાં	,,	આંખનો તામસી	,,
૨૧ ઉત્તરાષાઢામાં	,,	સૌમ્ય પ્રકૃતિ	,,
૨૨ અભિજીતમાં	,,	સંતેષી	,,
૨૩ શ્રવણમાં	,,	દયાવાન	,,
૨૪ સનભિષામાં	,,	પરિવારવાળો	,,
૨૫ રેવતિમાં	,,	વલ્લભ	,,

સ્વપ્ન દર્શન

મોહનીય કર્મના ઉપશાંતિ યા ક્ષય થવા પર સ્વપ્ન ન આવે. કેવળી ભગવંતોને સ્વપ્ન ન આવે કારણ કે તેઓને દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષય હોય છે. સ્વપ્ન અર્ધ જાગૃતાવસ્થામાં આવે છે. સ્વપ્ન એ દર્શન મોહનીયના ક્ષયોપશમ જન્ય છે. સંયમી સત્ય સ્વપ્ન જુએ છે. અસંયમી કે દેશવિરતિ સત્ય અથવા અસત્ય સ્વપ્ન પણ જુએ છે.

સ્વપ્ન દર્શન પાંચ પ્રકારનું છે

૧ યથાતથ્ય સ્વપ્ન દર્શન- જેને સત્ય સ્વપ્ન આવે તે.

૨ પ્રતાન સ્વપ્ન દર્શન- જેને વિસ્તારવાળું સ્વપ્ન આવે. તે સત્ય યા અસત્ય હોય છે.

૩ ચિંતા સ્વપ્ન દર્શન- જાગૃતાવસ્થામાં જેવું ચિંતન કયું હોય તેવું સ્વપ્નમાં જુએ.

૪ તદ્વિપરીત દર્શન- જેવું વિચાર્યું હોય તેનાથી વિપરીત સ્વપ્ન આવે.

૫ અવ્યક્ત સ્વપ્ન દર્શન- અસ્પષ્ટ અર્થવાળું-કશુંએ ન સમજાય તેવું.

સ્વપ્ન દર્શનના બીજા ચાર પ્રકાર !

૧ સ્વાભાવિક સ્વપ્ન- આત્મ ભાવવાળું (કર્મના નિમિત્ત રહિત) સ્વતઃ સ્વપ્ન થાય તે. તેનું ક્ષણ તેજ ભવે મોક્ષ હોય છે.

૨ વૈભાવિક સ્વપ્ન- કર્મના ઉદયથી (કર્મના નિમિત્તથી આવે) મન વચન કાયાના વિકારવાળા હોય તે નિષ્કળ થાય છે.

૩ પુણ્ય પ્રભાવવાળું સ્વપ્ન- પુણ્યોદયનું સ્વપ્ન શુભ ક્ષણ આપે છે.

૪ પાપ પ્રભાવવાળું સ્વપ્ન- પાપોદયનું સ્વપ્ન અશુભ ક્ષણ આપે છે.

મહારાજ કુંભકે સ્વપ્ન શાસ્ત્રના ભાવોની તેમજ મહારાણી પ્રભાવતીને આવેલા ચૌદ મહાસ્વપ્નના ક્ષણની વાત જાણી ખૂબ જ ખુશ થયા. તેણે આવેલા પંડીતોને પુષ્કળ ધન વગેરે આપીને વિદાય કર્યા,

જીઓ ! તમે લોકોને કેવા સ્વપ્ન આવે છે ? કોઈને સર્પ, વીંછી, ભૂત વગેરેના આવે છે. કોઈને ક્યારેય પણ આવા સ્વપ્ન આવ્યા ? ક્યાંથી આવે ? આવા સ્વપ્ન માટે યોગ્ય જીવન જોઈએ. હવે રાણી પ્રભાવતી ગર્ભાંતુ પાલન કેવી રીતે કરે છે તેની વાત તેમજ ગર્ભને જીવ છ પર્યાપ્તિઓ કેવી રીતે ખાંધશે. તેના ભાવ ભેદ અવસરે કહેવાશે.



૬૪

ગર્ભધર્મ પરિપાલના !

(ભાદરવા વદ ૭ તા. ૧૫-૮-૭૬ બુધવાર)

તીર્થપતિ ભગવાન મહાવીરે આત્મ કલ્યાણાર્થે સિદ્ધાંત વાણીનું કરમાન કરેલ છે. તમારી સામે જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્ર ચાલે છે. ભગવાન મલ્લીનાથનો આત્મા મહામાતા પ્રભાવતીના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો છે. માતા આવા પુણ્યાત્માને ગર્ભરૂપે ધારણ કરવામાં પોતાનું પરમ સૌભાગ્ય સમજે છે. ગર્ભધર્મની જ્ઞાતા પ્રભાવતી પોતાના ગર્ભાંતુ વિવેકપૂર્વક પાલન કરી રહી છે.

જૈનધર્મના આગમોમાં આત્મધર્મ, શરીરધર્મ, વ્યવહારધર્મ અને નિશ્ચય ધર્મની અનેક વાતોનું કથન જોવા મળે છે. શરીર ધર્મ અને શરીરના અવાંતર ધર્મોની પણ વિવેચના કરવામાં આવેલી છે. ગર્ભધર્મ એ પણ શરીર સાથેનો ધર્મ છે. માતાઓને ગર્ભધાન પછી તેનું સુંદર સાત્ત્વિક રીતે પાલન કરવું જોઈએ.

માતા પ્રભાવતી ગર્ભને કોઈ જાતનું કષ્ટ ન થાય તેના માટે બરાબર સાવધાન રહે છે. અને અધિક ઉષ્ણ, અધિક ઠંડું, અધિક તીણું, અને અધિક ખાંડ લોજન કરતી નથી. તેણી હિત, મિત અને ગર્ભને પોષણ કરે તેવા પદાર્થોનું યથાવિધ લોજન કરવા લાગી. બાળક ઉપર ગર્ભના સમયે સંસ્કારોનો અપૂર્વ પ્રભાવ પડે છે. માતાની જેવી ભાવના હોય તેની અસર વધારે થાય છે. બાળકના જીવનનું નિર્માણ ગર્ભમાંથી જ શરૂ થઈ જાય છે. જેથી માતાએ વધારે સાવધાન રહેવાની જરૂર રહે છે. માતાના સારા નરસા ભાવોની અસર બાળક ઉપર પડે છે.

ભારતીય સંસ્કારોની દુર્બળતાનું એક એ પણ કારણ છે કે ગર્ભના પાલન પોષણ અને તેના ઉપર પડતાં સંસ્કારોના વિષયમાં ખાસ ધ્યાન રાખવામાં આવતું નથી. ગર્ભધારણ પછી પુરૂષનો સંસર્ગ કરવો નહિ, વાસના પોષક પ્રવૃત્તિઓથી દૂર

રહેવું. માનસને બધી રીતે સ્વચ્છ અને પવિત્ર બનાવી રાખવું એ સ્ત્રીઓ માટે હિતાવહ ગણાય છે. આજે સ્ત્રીઓ આ બધી વાતો ઉપર બેદરકાર છે જેથી અદ્વૈતાચાર્ય અને બીજા સંસ્કારવાળા સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે.

મહારાણી પ્રભાવતી આ બધી વાતોને સારી રીતે જાણે છે જેથી તે ગર્ભસ્થ પ્રાણીના જીવન નિર્માણ એવું કહ્યાણું ધ્યાન રાખી પોતાના ચિત્તને પવિત્ર બનાવી રાખે છે. ચરકસંહિતા ગ્રંથમાં કહ્યું છે. ગર્ભાધાનના સમયે રજ-વીર્યના મિશ્રણ કાળે મનમાં જેવા લાવ થાય છે, તેવા જ લાવ પૂર્વકર્મના ફળના સમન્વય કરતાં થકાં ગર્ભસ્થ બાળક ઉપર પડે છે. જેવી રીતે ધાર્મિક, શૂર, વિદ્વાન, તેજસ્વી સંતાન જોઈએ તો તેવા જ લાવ રાખવા જોઈએ. ઋતુ સ્નાન પછી રોજ તેવી જ વસ્તુઓ જોવી જોઈએ અને તેનો વિચાર કરવો જોઈએ.

ભારતીય શાસ્ત્ર અને વિજ્ઞાન

ઋતુ સ્નાન પછી સ્ત્રીઓ સૌથી પહેલાં જેને જુએ છે તેના સંસ્કાર તેના ચિત્ત ઉપર પડે છે અને તેવું જ સંતાન થાય છે.

એક અમેરિકન સ્ત્રીના કબરમાં એક હુશી પુરુષની છબી ટાંગેલી હતી. ઋતુ સ્નાન પછી પહેલાં તે છબીને જોઈ અને પછી પણ તેને જ જોયા કરતી હતી. જેથી ગર્ભસ્થ બાળક ઉપર તેનો એવો પ્રભાવ પડ્યો કે તેના બાળકનો ચહેરો ઠીક હુશી જેવો જ હતો.

એક બ્રાહ્મણ સ્ત્રીએ પ્રથમ સ્નાન પછી એક પઠાણને અચાનક જોઈ લીધો. જેથી તેનું સંતાન બ્રાહ્મણ આચાર ધર્મથી હીન બની પઠાણ-પ્રકૃતિનું થયું.

ગર્ભવતી સ્ત્રીએ ગર્ભકાળમાં ઘણીજ સાવધાનીની સાથે સદ્વિચાર, સત્સંગ, સત્-આલોચન, સદ્ગ્રન્થોનું અધ્યયન તેમજ વાંચન, સત્ તથા શુભ દશ્યોને જોતા રહેવા જોઈએ. પ્રહલાદની માતા હંમેશા દેવર્ષિ નારદજીના આશ્રમમાં રહી હરિચર્યા સાંભળતી હતી. તેથી તેનો પુત્ર પ્રહલાદ કેવો મહાન થયો. સુલદ્રાના ગર્ભમાં અભિમન્યુએ પોતાના પિતા અર્જુનની સાથે માતાની વાતચીતમાં જ ચક્રવ્યૂહ-લેદ કરવાની કળા શીખી લીધી હતી.

પુત્ર ત્રણ પ્રકારના હોય છે.

૧ શબ્દપુત્ર-શબ્દપુત્રથી પુત્રત્વ સિદ્ધ થતું નથી.

૨ અર્થપુત્ર-માતા-પિતાનો પુત્ર તે અર્થપુત્ર છે.

૩ જ્ઞાનપુત્ર-માતા-પિતાના હૃદયમાં પુત્રત્વનું પ્રતિબિંબ રહે છે તે જ્ઞાનપુત્ર કહેવાય છે.

ગર્ભવતી માતાની આહાર, વિહાર અને ચર્ચા કેવી હોવી જોઈએ ?

આયુર્વેદ સાહિત્યમાં ગર્ભવતી માતા માટે હિતકર ઘણી વાતો છે. વાગ્ભટ્ટ કહે છે કે જો ગર્ભવતી માતા વાયુ પ્રધાન આહાર કરે છે તો ગર્ભમાં રહેલું બાળક કુખ્જ, અંધ, અને વામન થાય છે. જો પિત્ત પ્રધાન આહાર કરે છે તો ગર્ભનું બાળક મસ્તકમાં ટાલ અને પિત્ત વર્ણવાળા શરીરનું બને છે. જો કફ પ્રધાન આહાર કરે છે તો બાળક કોઢવાળું થાય છે. અત્યંત ઉષ્ણ આહાર કરવાથી ગર્ભના બાળકનું બળ નષ્ટ થાય છે. અત્યંત શીત આહારથી બાળકને વાયુ પ્રકોપ થાય છે. અત્યંત ખારો આહાર કરવાથી બાળકના નેત્રો નષ્ટ થાય છે. અત્યંત ચીકણો આહાર કરવાથી બાળકની પાચન ક્રિયા વિકૃત થાય છે.

સુશ્રુતમાં કહ્યું છે કે ‘જો ગર્ભવતી માતા દિવસે સૂએ તો સંતાન આળસુ અને ઉંઘણશી થાય છે. જો નેત્રોમાં આંજણ આંજે તો સંતાન આંધળું થાય છે. જો તે રોતી હોય તો તેનું સંતાન દષ્ટિ વિકૃત થાય છે. જો તે અધિક સ્નાન અને વિલેપનને કરતી હોય તો સંતાન દૂરાચારી થાય છે. શરીર ઉપર તેલનું મર્દન કરે તો સંતાન કુષ્ઠ રોગી થાય છે. વારંવાર નખ કાપે તો સંતાનના નખ વિકૃત થાય છે. દોડે તો સંતાનની પ્રકૃતિ ચંચળ બને છે. જોરથી અદૃહાસ્ય કરે તો સંતાનના દાંત, હોઠ, તાળવું અને જીભ શ્યામ બને છે, જો તે બહુ ખોલે તો સંતાન પણ વધારે બકવાસ કરનાર થાય છે. અધિક ગાય કે વીણા વગેરે વાદ્ય અધિક વગાડે તો સંતાન બહેરું થાય છે. જો તે વધારે ભૂમિને ખોદે છે તો સંતાનના શિરમાં કેશ વિરલ બને છે. જો તે પંખા વગેરેથી હવા નાખે છે તો સંતાન ઉન્મત્ત પ્રકૃતિનું થાય છે.’ ગર્ભવતી માતાનું ચિંતન, આચરણ, વ્યવહાર, વાતાવરણ વગેરેની સંતાન નિર્માણમાં તેના ચારિત્ર અને શરીર સંઘટન ઉપર ઘણી અસર થાય છે. આ તથ્ય પ્રાચીન આયુર્વેદથી સંમત જ નહિ પરંતુ આધુનિક શરીર-વિજ્ઞાન અને મનોવિજ્ઞાનના પરીક્ષણોથી પણ માન્ય થયેલું છે.

મહારાણી પ્રભાવતીને ગર્ભ માટે તેની વિચક્ષણ સાહેલીઓ તે વાતનું ધ્યાન દોરનારો કરે છે. “આપ ધીમે ધીમે ચાલો, ધીમે ખોલો, અધિક શ્રમ ન કરો, ચિંતા ન કરો, ચડવા ઉતરવાનો શ્રમ પણ ન કરો.”

સર્વ શ્રેષ્ઠ સંતાન પ્રાપ્તિ માટેના નિયમો.

૧ કોઈપણ પ્રાણીની હિંસા ન કરે. ૨ કોઈને પણ શ્રાપ ન દે ૩ ક્યારેય જીવું ન ખોલે, ૪ નખ અને રોમનું છેદન ન કરે. ૫ અપવિત્ર અને અશુભ વસ્તુનો સ્પર્શ ન કરે. ૬ પાણીમાં ડૂબકી લગાડીને સ્નાન ન કરે. ૭ કોઈ સાથે યા એકલા પણ ક્રોધ ન કરે. ૮ દુષ્ટ જનોની સાથે વાતચીત ન કરે. ૯ ગંદા કપડા ગંદીમાળા ધારણ ન

કરે. ૧૦ પવિત્ર લોજન કરે. આ નિયમાવલીનું પાલન કરનારી માતા શ્રેષ્ઠ સંતાનને મેળવે છે. ગર્ભવતી સ્ત્રીએ ઉપવાસ કરવો ન જોઈએ. તેણે દુધ આદિ હલકું લોજન કરવાનું હોય છે. દૂરની મુસાફરી કે ચાલવાં. ઉઠવાં. બેસવામાં પણ ઘણા ઉપયોગ રાખવાનો હોય છે.

ગર્ભવિચાર !

પ્રશ્ન-હે ભગવંત ! ગર્ભસ્થાનમાં આવવાવાળો. જીવ ત્યાં કેટલા દિવસ, રાત્રી, મુહૂર્ત રહે છે ? તે જીવ કેટલા શ્વાસોચ્છવાસ લે છે ?

ઉત્તર-હે ગૌતમ ! તે જીવ ૨૭ળા અહોરાત્રિ (નવ માસ અને સાડાસાત દિવસ) ગર્ભમાં રહે છે અથવા ૮૩૨૫ મુહૂર્ત ગર્ભમાં રહે છે. તે જીવ ૩૧૪૧૦૨૨૫ શ્વાસોચ્છવાસ લે છે.

પ્રશ્ન-હે ભગવંત ! ગર્ભસ્થાનમાં એક સાથે કેટલા જીવ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

ઉત્તર-હે ગૌતમ ! ગર્ભસ્થાનમાં ૧-૨-૩ એમ નવ લાખ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. તેનું આશુબ્ય જઘન્ય-અંતઃ મુહૂર્ત અને ઉકૃષ્ટ ત્રણ પદ્યોપમનું હોય છે.

ગર્ભમાં આવવાવાળો જીવ ત્યાં રહેલો શુક્ર-શોણિત જન્ય મિશ્ર પદાર્થોના આહાર કરે છે. તેનાથી સાત ધાતુ ઉત્પન્ન થાય છે. રસો, લોહી, માંસ, હાડકા, મજ્જા, ચામડી વીર્ય અને નસાળળ આ સાતે મળીને શરીરની રચના થાય છે. તે સૂક્ષ્મ અને પાતળું હોય છે. ત્યાં ગર્ભને જીવ આહાર-શરીર -ઈન્દ્રિય-શ્વાસોચ્છવાસ લાખા અને મન આ છ પ્રકારની પ્રયાત્રિ ખાંધે છે. તે બીજક સાત દિવસમાં આવલ ધોણુ જેવું તોલધાર હોય છે.

ચૌદ દિવસે પાણીના પરપોટાના આકરવાળો, ૨૧ દિવસે નાકના શ્લેશ્મ પ્રમાણે ૨૮ દિવસે ૪૮ માસા બરાબર વજનવાળો, એક માસે બોરના બીજ સમાન, બે માસે કાચી કેરીના સમાન, ત્રણ માસે પાકી કેરીના જેવો થાય છે. તે સમયે ગર્ભ પ્રમાણે માતાને દોહદ ઉત્પન્ન થાય છે.

દોહદ

ચંદ્ર ગુપ્તની માતાને ચંદ્ર પીવાનો દોહદ થયો હતો. કુરુક્ષીકની માતાને કલેબુ ખાવાનો દોહદ થયો હતો. મેઘકુમારની માતાને અકાળે મેઘવૃષ્ટિ થવાનો દોહદ થયો હતો. આજની માતાઓને માટી, કોલસા એવી ચીજ ખાવાના વિચિત્ર દોહદ થાય છે. દોહદ એટલે માતાને ત્રણ મહિના ગર્ભના કારણે ઇચ્છા થવી તેને દોહદ કહેવાય છે હવે રાણી પ્રભાવતીને ત્રણ માસે કેવો દોહદ થયો તે માટે શાસ્ત્રકાર કહે છે. તપ્પનં તીસે પ્રભાવદ્વ દેવીય તિપ્પનં માસાણં વહુપદિપુન્નાણં રમેયારુવે દોહલે પાઠઠ ય !

ઘન્નાઓ જં તાઓ અમ્મયાઓ જાઓજં જલ થલય માસુરપ્પમ્મણ દસધ્ધ વન્નેજ મલ્લેજં અત્થુય પચ્ચત્થુયંસિ સયણિજ્જંસિ સન્નિસન્નાઓ સન્નિવન્નાઓ ય વિહરંતિ । પ્રભાવતીદેવીને જ્યારે ત્રણ માસ સારી રીતે પસાર થઈ ગયા ત્યારે તેને આવો દોહદ થયો તે માતાઓ ધન્ય છે. જેઓ જળ અને સ્થળમાં ઉદ્ભવેલાં અને વિકાસ પામેલા પાંચ રંગના પુષ્કળ પ્રમાણમાં એકઠા કરેલા પુષ્પોના થરથી ઢંકાયેલી એવી શય્યા (પથારી) ઉપર બેસે છે અને સુખેથી શયન કરે પણં ચ મહં સિરીદામગંડં પાહલ.....દોહલં ત્રિણેતિ । જેમાં ગુલાબ, મલિલકા આદિ અનેક પ્રકારના પુષ્પો પુષ્કળ પ્રમાણમાં છે. સ્પર્શ જેનો અત્યંત સુખદ છે અને જે દૃષ્ટિને આનંદ આપનાર છે અને તૃપ્ત કરનાર મહાસુગંધ ગુણવાળા પુદ્ગલોને જે ફેલાવી રહ્યો છે એવા સર્વોત્તમ શ્રી દામકાંડ (સુંદરમાળાઓનો સમૂહ)ની સુવાસ અતુલવતી પોતાના ગર્ભ મનોરથની પૂર્તિ કરે છે. (ખરેખર તે માતાઓ ધન્ય છે.)

ત્રીસે પમાવતીદેવીએ રૂપે દોહલં પાહલમ્મં પાસિત્તા અહાસન્નિહિયા જાણમંતરા દેવા સિખ્ખામેવ જલથલય. જાવ દસધ્ધવન્નં મલ્લં કુંભગસ્સો ય માગસ્સો ય કુંભગસ્સ રત્તો ભવણંસિ સાહરંતિ ।

પ્રભાવતીદેવીના આ પ્રમાણેના દોહદને ઉત્પન્ન થયેલો જાણીને પાસે રહેનારા વાણુવ્યંતર દેવોએ તુરત જ જળ અને સ્થળમાં ઉત્પન્ન થયેલા પાંચ રંગના પુષ્પોને કુલ અને ભાર પરિમાણમાં કુંભક રાજના લવન ઉપર લાવીને મૂક્યા.

एगं च महं सिरिदामगंडं जाव मुयंतं जाव उवणंति ।

રાણીની ઇચ્છાને યોગ્ય દેવોએ આનંદદાયક સુગંધીત એક મોટો ભારે શ્રીદામકાંડ પશુ વાણુવ્યંતરો ત્યાં લાવ્યા. તપણં સા પમાવતી દેવી જલથલય જાવ મલ્લેજં જાવ દોહલં ત્રિણેદ । પ્રભાવતીદેવીએ શય્યા ઉપર બેસીને, સુવાસિત શ્રીદામકાંડને સુંધીને પોતાના દોહદને પૂર્ણ કર્યો. આ ઉપરથી સિધ્ધ થાય છે કે ગર્ભમાં જેવા આત્મા હોય તેવો માતાને દોહદ થાય છે. ગર્ભનો જીવ પુણ્યવંતો હોય તો આવા દોહદ થાય છે.

गर्भं जिवनो विक्रम

ગર્ભમાં રહેલો જીવ ચાર માસે કણકના પીંડ જેવો, પાંચ માસે તેમાં અંકુર નીકળે છે. જેમાં બે હાથ, બે પગ, એક મસ્તક હોય છે. છ માસે રૂધિર, રોમ, નખ, કેસની વૃદ્ધિ થાય છે. તેને આઠા ત્રણ કોડ રોમ હોય છે. બે કોડ ૫૧ લાખ રોમ ગળા સુધીમાં હોય છે. ૯૯ લાખ ગળાથી નીચેના ભાગમાં હોય છે. સાત માસે રક્ત હરણી નાડી થાય છે. તે શરીરના પોપણ માટે અને ગર્ભને પુષ્ટ કરવા માટે હોય છે. સ્ત્રીઓને ૬૭૦, નપુંસકને ૬૮૦ અને પુરુષને ૭૦૦ નાડીઓ હોય છે.

ત્યાર પછી ૫૦૦ માંસની પેશીઓ બંધાય છે. તે પેશીઓથી હાડ ઠાંકેલા રહે છે. હાડમાં ૩૬૦ સાંધા છે. એક એક સાંધા ઉપર આઠ આઠ મર્મસ્થાન છે. તે મર્મસ્થાન ઉપર ટકેર લાગવાથી મૃત્યુ થઈ જાય છે. આ શરીરમાં છ અંગ હોય છે.

માતાથી મળતાં ત્રણ અંગ :- ૧ માંસ, ૨ લોહી, ૩ મસ્તક-મજ્જા.

પિતાથી મળતાં ત્રણ અંગ :- ૧ હાડ, ૨ હાડની મજ્જા, ૩ નખ, કેશ, રોમ.

ગર્ભ આઠ માસે સર્વાંગપૂર્ણ થાય છે. ગર્ભને લઘુશંકા, મળ, શ્લેષ્મ, ખાંસી, છીંક, જંભાઈ, ડકાર કંઈ થતું નથી. જે આહાર ખેંચે છે, તેનાથી ઈન્દ્રિયોને પુષ્ટિ મળે છે. નવ માસ સુધીમાં સર્વ અવયવ સહિત શરીર મજબૂત થઈ જાય છે.

પ્રભાવતીદેવીનો દોહદ પૂર્ણ થયો. ગર્ભનું સુંદર રીતે તેણે પાલન કર્યું. સવા નવ માસ પૂર્ણ થતાં દેવી હવે સંતાનને કેવી રીતે જન્મ આપશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૬૫

મલ્લીનું જન્મકલ્યાણક

(ભાદરવા વદ ૮ : તા. ૧૬-૯-૭૬ શુક્રવાર)

અનંતજ્ઞાની ભગવંત મહાવીરે ભવ્યજનોના ઉદ્ધાર માટે આગમ વાણીનું ફરમાન કરેલ છે. તમારી સામે ભગવાન મલ્લીનાથનું અધ્યયન ચાલે છે. મહામાતા પ્રભાવતી પોતાના ગર્ભનું પાલન કરતાં સવા નવ મહિના પૂર્ણ કરે છે. હવે મલ્લીનાથનો જન્મ થવાનો છે. માતા કેટલી પુણ્યભાગી છે કે પોતાની કુક્ષીથી તીર્થ કરને જન્મ આપશે. શું જગતની સર્વે માતાઓ તીર્થ કરને જન્મ આપી શકે ખરી ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં શ્રીમાનતુંગ સૂરીજી ભક્તભર સ્તોત્રમાં ફરમાવે છે કે.

સ્ત્રીणां शतानि शतशो जनयन्ति पुत्रान् ।

नान्या सुतं त्वदुपमं जननी प्रसूता ।

सर्वा-दिशो-दधति-भानि-सहस्र रश्मिं ।

प्राच्येव-दिग्जनयति-स्फुरदंशुजालम् ॥ ૨૨

જેમ વિશ્વની ચારે દિશાઓ અન્ય ગ્રહ-નક્ષત્ર અને તારાઓને જન્મ આપે છે, પરંતુ સૂર્યને જન્મ આપનારી તો એક પૂર્વ દિશા જ હોય છે; તેમ સંસારની લાગે માતાઓ લાગે પુત્રોને જન્મ આપે છે, પરંતુ હે જિનરાજ ! (તીર્થ કરદેવ)

આપને જન્મ આપનારી માતા તો આ લોકમાં એક જ હોય છે. આવી રીતે માતા પ્રભાવતીને તીર્થંકર આત્માને જન્મ આપવાનું સૌભાગ્ય મળેલ છે.

તદ્દર્શન સા પમાવતી દેવી પસત્ય દોહલા વિહરહ, તદ્દર્શન સા પમાવઈ દેવી નવણં માસાણં બહુ પહિપુણાણં અધ્ધદ્ધમાણં ય રાઈંદિયાણં જે સે હેમંતાણં પદમે માસે દોચ્ચે પવ્વે મમ્મસિર સુધ્ધેત્તસણં ઇગારસીં પુવ્વરત્તાવરત્ત. અસીણાં નવ્વત્તેણં જોગમુવાગણં ઉચ્ચદ્ધાણદ્ધિંસુ ગહેસુ પમુદ્ધયપક્કીલિંસુ જણવણસુ આરોગ્ગારોગ્ગં ઇકૂળવીસદ્ધં તિત્થયરં પયાયા ।

મદલી ભગવતીનું બીજું જન્મકથાણુક !

પ્રભાવતી રાણીનો દોહલ પૂર્ણ થયો અને ગર્ભના નવ માસ અને સાડાસાત દિવસ, રાતનો સમય પણ પસાર થઈ ગયો ત્યારે હેમંત કાળના પ્રથમ મહિના-માગસરના શુકલ પક્ષ, અગિયારસને દિવસે અડધી રાતના સમયે અશ્વિની નક્ષત્રમાં, બ્યારે તે નક્ષત્રનો યોગ ચંદ્રની સાથે થઈ રહ્યો હતો અને સૂર્ય વગેરે ગ્રહો ઉચ્ચસ્થાને સ્થિત હતા; આખા જનપદમાં આનંદનાં મોજાઓ પ્રસરી રહ્યા હતાં, બધા માણસો અનેક જાતનો રમતો અને કીડાઓમાં મસ્ત થઈ રહ્યા હતા ત્યારે પ્રભાવતીદેવીએ કલેશ અને દુઃખ રહિત થઈને ૧૯માં તીર્થંકરને જન્મ આપ્યો.

તીર્થંકરના જન્મ સમયે બધા ગ્રહ નક્ષત્રના યોગ બિંદ્યા હોય છે. દિશાઓ, પવન અને વાતાવરણુ ઘણું જ અતુકૂળ બને છે. ત્યાં કોઈ જગ્યાએ અકાળ કે દુકાળનું નામ પણ સંભળાતું નથી. ત્રણ લોકમાં અજવાળાં થઈ જાય છે. બે ઘડી સુધી તો નારકીના શ્રવણું છેદનભેદન બંધ થઈ જાય છે. આવા મહા ઉત્તમ શ્રવણના આગમનથી ચારે કોર આનંદ મંગળ વરતી રહે છે.

હર્ષમગ્ન દાસીઓએ રાજાની પાસે જઈ મદલી જન્મના સમાચાર આપ્યા. સંસારી લોકોને માટે પુણ્યવંત સંતાનના જન્મ માટે અધિક હર્ષ થાય છે. રાજા કુંભક મહારાજે દાસીના સમાચાર સાંભળી ઘણો જ હર્ષ પ્રગટ કર્યો અને પ્રસન્નતાની સાથે પોતાના મુગટ સિવાય બાકીના સર્વે આભૂષણો ઉતારી દાસીઓને આપી તેમનું સન્માન કર્યું.

હવે આ બાળુ શાસ્ત્રકાર શું કહે છે તે સાંભળો ! તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં અક્કોલોગ વત્થવાઓ અદ્ધ દિસાકુમારીઓ મદ્ધયરીયાઓ જહા જંવૂદ્ધિવ પન્નત્તીપ જમ્મણં સવ્વં નવરં મિહિલાપ કુંમયસ્સ પમાવઈંપ અભિલાઓ જાવ નંદીસરવરે દીવે મહિમા તયાણં કુંમપ રાયા વહ્ધિં મવણવહ ૪ તિત્થચર જાયકમ્મં જાવ નામ કરણં ।

તે સમયે અધોલોકમાં રહેનારી ભોગંકરા, ભોગવતી. સુભોગ, ભોગમાલિની,

પરિવર્તન થયું છે. વર્તમાન સમયે વધારે પૈસા વાપરવા એ પણ ગુન્હો ગણાય છે. દાન કરે કે મદદ કરે તો પણ છૂપાવવું પડે છે. બહેર કરે તો કાયદા કાયદાનું કામ કરે, ક્યાંથી લાવ્યા તેનો જવાબ આપવો પડે. વાપરનારને લાખ વિચાર કરવા પડે છે. જુઓ તો ખરાં, તમોને ધન મળ્યું પણ ફેવું મળ્યું છે કે તેનો લ્હાવો લઈ શકાતો નથી. છતાં લોકો વ્યવહારને સાચવી રાખવાં ખાનગી રીતે તો બધું જ કરે છે. આ વાત બરાબર છે ને ? કેમ કંઈ બોલતા નથી. અહીં કંઈ ઇદિરાબેન બેઠા નથી કે તમારી વાત સાંભળી જશે !

તીર્થ કરના જન્મને કલ્યાણક કહેવાય છે. કારણ કે પ્રભુનો જન્મ લોકોને માટે કલ્યાણનું કારણ છે, જેથી તેને કલ્યાણક કહેવાય છે. આવા કલ્યાણકના દિવસોને યાદ કરી અમારી માતાઓ તપ કરે છે.

પ્રભુના જન્મ પછી બીજો દિવસે બગરણ કરી મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો, ત્રીજો દિવસે સંતાન સાથે, માતાને સૂર્ય અને ચંદ્રના દર્શન કરાવવામાં આવ્યા. આ સમયે માતાને કહેવામાં આવ્યું કે તમારું સંતાન સૂર્ય અને ચંદ્ર જેવું બને. આવી રીતે ૧૧-૧૧ દિવસ સુધી મહોત્સવ ઉજવાયા કર્યો. જનતા આ પ્રસંગે ભાવ વિભોર બની ગઈ છે. બારમે દિવસે રાજાએ મિત્રો, અન્ય રાજવીઓ, જ્ઞાતિજનો પુરજનો, કે પરિજનોને આમંત્રણ આપી સૌને પ્રેમથી મિષ્ટ લોજન કરાવ્યું. રાજાએ બાળક સાથે મહારાણીને સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યા. રાણીને કેટલું બધું માન આપ્યું. રાણીને ખૂબ જ હર્ષ થયો.

બાળ પ્રભુના મુખ ઉપર સૂર્ય-ચંદ્ર જેવું ગળહળતું તેજ હતું. તેમનું ભગવાન સમુ વ્યક્તિત્વ દેખાતું હતું. હવે તેની નામ કરણ વિધિ કરવામાં આવે છે.

મલ્લી નામકરણ વિધિ

जम्हाणं अम्हे इमीए दारियाए माउए मल्ल सयणिज्जंसि दोहले विणीए तं होउणं णामेण मल्ली ।

તમારે ત્યાં પણ તમારા સંતાનોના સુંદર નામો પાડો છો ને ? “ચંપકભાઈ ! તમારા બાબાનું શું નામ પાડ્યું છે ? ” “રૂપિન” નામકરણવિધિ પુરાતન વિધિ છે. લોકોને ઓળખવા માટે તેના વિશેષ નામની જરૂર પડે છે. આજે મિથિલાનગરીમાં મહારાજા કુંભક પોતાના સંતાનની નામ વિધિ કરે છે. જ્યારે ભગવાન માતાના ગર્ભમાં હતા ત્યારે તેમની માતાને માલતીના પુષ્પોની માળાની શય્યાનું દોહદ થયું હતું. જેથી દેવોએ તેમના દોહદની પૂર્તિ કરી હતી. એથી મહારાજા કુંભકે તે પુત્રીનું નામ મલ્લી પાડ્યું હતું. “मालायै हितं तत्र साधु वा माल्यं” આ વ્યુત્પત્તિ મુજબ માલ્ય શબ્દનો અર્થ કુસુમ (પુષ્પ) થાય છે. જ્યારે મલ્લી માતાના ગર્ભમાં

હતાં ત્યારે તેમને માળાની અભિલાષા રૂપ દોહદ ઉત્પન્ન થયો હતો. તેથી માલ્યના દોહદથી જન્મેલી તે પુત્રીનું નામ રાજાએ મલ્લી પાડ્યું. જો કે આ સ્ત્રીરૂપે હતી છતાં એ જિનઃ તીર્થંકરઃ અર્હત વગેરે શબ્દોની બહુલતાથી તે પુલ્લિંગના રૂપે જ સંબોધિત કરવામાં આવે છે. જેથી મલ્લીનો પુલ્લિંગ શબ્દના વ્યવહારથી જે પ્રયોગ થાય છે તે તેમની તીર્થંકરની અપેક્ષાથી કરવામાં આવેલ છે.

હવે મલ્લીનું બાળપણ કેવી રીતે પસાર થાય છે અને રાજા-રાણીએ તેના માટે કેવી વ્યવસ્થા કરેલી છે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૬૬

પ્રતિભાનો પુંજ મલ્લી !

(ભાદરવા વદ ૯ તા. ૧૭-૯-૭૬ શુક્રવાર)

અનંત શક્તિના પુંજ ભગવાન મહાવીરે જગતજનોને આત્મીય શક્તિના અનુપમ પુંજની દેશના રૂપ શાસ્ત્ર કરમાવેલ છે. તમારી સામે ભગવાન મલ્લીનાથનું કથન આલે છે.

પ્રતિભા સંપન્ન વ્યક્તિ સૌની સામે ચમકે છે. આવી પ્રતિભા મેળવવાનું મન સૌને થયા કરે છે. પ્રતિભા માંગી મળતી નથી. તેના માટે પુણ્ય પુંજની આવશ્યકતા રહે છે. મલ્લીની પ્રતિભા કોઈ અનોખી હતી. તેમનું વ્યક્તિત્વ અસાધારણ હતું. આવા અનેક શુણ્ણોની યોગ્યતાનું દર્શન તેમની બચપણની આકૃતિમાંથી ઝરતું હતું. આકૃતિ ગુણાન્ કથયતિ ખરેખર આકૃતિ એ અંતર શુણ્ણોને ઓળખવાની ઉત્તમ આરસી (અરીસો) છે.

મલ્લીની માતાઓથી અનુપાલના !

આજે સુખી ઘરના સંતાનને પાલન પોષણના સારા સાધન મળવાથી શારીરિક દ્રષ્ટિએ યોગ્ય દેખાય છે. ભારતની દીનદયતાના દર્શનથી આજે આપણા દેશના લાખો બાળકો દૂધના પોષણ વગર જેમ તેમ, જેવું તેવું આપીને જ મોટા કરવામાં આવે છે. આવા સંતાનો પાસેથી દેશ કે ધર્મ કંઈ મોટી આશા રાખી શકે ?

અહીં મલ્લીની અનુપાલના માટે મહારાજાએ પાંચ ધાય માતાઓ રાખેલી છે. શાસ્ત્રમાં પાંચ પ્રકારની ધાયમાતાઓના વર્ણન હોય છે.

૧ ક્ષીર ધાત્રી-જે માતા બાળકને માત્ર દૂધ પીવડાવવાનું જ કામ કરે છે તે ક્ષીર ધાત્રી કહેવાય છે.

૨ મજ્જન ધાત્રી-જે માતા બાળકને માત્ર સ્નાન કરાવવાનું જ કામ કરે છે તે મજ્જન ધાત્રી કહેવાય છે.

૩ મંડન ધાત્રી-જે માતા બાળકને માત્ર આભૂષણો પહેરવાનું જ કામ કરે છે તે મંડન ધાત્રી કહેવાય છે.

૪ કીડાયન ધાત્રી-જે માતા બાળકને માત્ર કીડા કરાવવાનું જ કાર્ય કરે છે તે કીડાયન ધાત્રી કહેવાય છે.

૫ અંક ધાત્રી-જે માતા બાળકને માત્ર જોળામાં લે, બેસાડે, ફેરવે, રમાડવાનું કામ કરે છે તે અંક ધાત્રી કહેવાય છે. આ પાંચ માતાઓની દેખરેખ વડે તે સંતાન ગિરિકંઠરાઓની લતા અને ખીજના ચંદ્રમાંની જેમ વધે છે. તેમના સમીપ અનેક દેશની બહુ દાસીઓ રાખવામાં આવે છે. જેનાથી તે બાળક અનેક દેશની ભાષા શીખી જાય છે. ધીરે ધીરે તેમના અનેક સંસ્કારો પણ કરવામાં આવે છે.

આજે મલ્લીકુમારી પણ એ જ રીતે વૃદ્ધિ પામી રહ્યા છે, જેમ ચંદ્રમા રોજ એક એક કળામાં વૃદ્ધિ પામતાં પંદર દિવસે પૂર્ણ કળાએ ખિલી ઉઠે છે, તેમ રાજકુળમા મલ્લી પણ પૂર્ણકળાએ ખીલી ઉઠ્યા છે.

માતા-પિતાએ શુભ મુહૂર્ત કાઢી એક કલાચાર્ય પાસે આઠ વર્ષના થયેલા મલ્લીને શિક્ષણ જ્ઞાન આપવા બેસાડવામાં આવે છે. બાળક જ્યારે કળા અને જ્ઞાન માટે લાયક થાય ત્યારે તેને સારી સ્કુલમાં લણાવવા માટે બેસાડવું જોઈએ. જ્ઞાન વગર એટલે લણતર વગર બાળકનો વિકાસ થઈ શકતો નથી. ભારત જેવા દેશમાં ભણેલા કેટલા ? આજે સરકાર કરોડોના ખર્ચ કરી શિક્ષણ સંસ્થાઓ ચલાવે છે. ગામડે ગામડે જ્ઞાનના પરબ મંડાયા છે. છતાં ભારતમાં અનપઠ અજ્ઞાનીઓ લાખોની સંખ્યામાં છે. તમો તમારા સંતાનને સારી એવી સંસ્થામાં જરૂર લણાવશો.

આજનું સહપાઠી વિકૃત શિક્ષણ !

આજના લણતરે નવો વળાંક લીધો છે. શિક્ષકોએ પગાર પૂરા લેવા છે અને લણાવવું છે કમ. બાળકોએ સમય આપવો છે પુરો પણ લણવું છે કમ. હાઈસ્કુલ અને કોલેજના સહપાઠી દીકરા-દીકરીઓના લણતરે કેટલી વિકૃતિને જન્મ આપ્યો છે, તે તમારાથી અજાણ નથી. આજની ફેશનથી મહેલાં તમારા સંતાન શું લણવાનાં ? તેઓ જાણે ફેશનની સ્પર્ધા માટે જતાં હોય તેવું લાગે છે ? પ્રત્યેક શિક્ષણ સંસ્થામાં દીકરા-દીકરીઓ માટે સ્કુલ-કોલેજ સ્વતંત્ર જોઈએ અને લણનાર માટે એક સમાન સાદો વેષ જોઈએ જેથી બીજી કોઈ દેખાદેખીની વિકૃતિ જન્મ ન પામે.

મલ્લીએ વિવિધ કળાઓ અને વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત કરવામાં અપૂર્વ વિજય મેળવ્યો છે.

મહ્લીનો આત્મા તો પૂર્વ જન્મનો સાધક તપસ્વી આત્મા છે. તેની તોલે કોઈ વિશારદ વ્યક્તિ હોયે રહી શકે નહિ તેવી યોગ્યતાને પ્રાપ્ત કરેલી છે.

મહ્લીની શ્રી સંપન્નતા !

મહ્લીકુમારી સમય પસાર થયે મોટા થયા છે. તેમના ઐશ્વર્ય વગેરે ગુણોમાં ખૂબ જ વૃદ્ધિ થઈ છે. તે અનુત્તર વિમાનથી ચાલીને આવ્યા છે. જેથી તેઓ અનુપમ શ્રી સંપન્ન બન્યા છે. તેઓ અનેક દાસીઓથી વિટળાયેલા અને ઘણી સહચરીઓથી યુક્ત હતા.

તેમના વાળ જામર જેવા કાળા હતા. આ પુણ્યની નિશાની છે. આજના બાળકોને તો જન્મ થતાં જ વાળ સફેદ દેખાય છે. આવા સફેદ વાળને ઠાંકવા લોકો રંગ લગાડી કાળા બનાવે છે. પરંતુ તે ન તો કાળા રહે છે કે સફેદ, પરંતુ અંતે ભૂરા થઈ જાય છે. બેનોની પુણ્યાર્ધ પણ ઘટી છે. તેમના વાળમાં બનાવટી વાળને ભેળવી મોટા અંખોડા કે ચોટલા બનાવી મન મનાવી રાખે છે.

તેમના નેત્રો મનોહર હતાં. આજની બેનો નેત્રોને અને નેણને સજાવા કેટલો પુરૂષાર્થ કરે છે ? છતાં તે મહ્લીના પ્રાકૃતિક નેત્રો સરિખા બનાવી શકતી નથી. બેનો ! તમેને જે કુદરતથી મળ્યું છે તેમાં સંતોષ માની તેને સાચવી રાખો. બહારના પ્રયોગે તમારું છે તે પણ વિકૃત બનશે. આજની બેનો હોઠની લાલીમા બતાવવા Lipstick લીપસ્ટીક લગાડે છે. પરંતુ મહ્લીના હોઠ જ ખિંબ ફળ જેવા લાલ હતાં, તેમની દાંત પંક્તિ કુંદ તેમજ મોતી વગેરે જેવી એકદમ સ્વચ્છ હતી. તમે દાંતને સાફ રાખવા માટે રોજ Tooth Paste ને Brash બ્રશ વડે લગાવી મહેનત કરો છો પરંતુ તમારા મુખમાંથી દુર્ગંધ પણ કેટલી આવે છે. દાંતની ખરાબીમાં પેટનું કારણ છે. જેના લોજન મર્યાદાવાળા અને સાત્ત્વિક નથી. તેના પેટ ખરાબ બને છે. તેની અસર દાંત ઉપર પણ પડે છે. તે ખરાબી કંઈ બ્રશથી ન જાય. આજે તો ઉગતા તમારા બાબા બેબીને પણ તુરત જ બ્રશ કરાવતાં થઈ ગયા છે. કહેવાનો હેતુ એ નથી કે તમારા મુખ-દાંત-આંખ-કાન-શીર-વાળને ગંદા રાખો સાત્ત્વિક અને આરોગ્ય પ્રદ સાધનોથી આ બધા અંગોને વિવેકપૂર્વક સ્વચ્છ રાખવાની જરૂર ગણાય. આજે અમેને ઘણાં પ્રશ્ન કરે છે, કે મહારાજ સાહેબ ! બ્રશ કર્યા વગર મુખ વાસ માટે છે અલુગમો થયા કરે છે. ઉપવાસનો આનંદ, મઝા અને શાંતિ સમાધિ ચાલ્યા જાય છે. તો અમે બ્રશ ન કરી શકીએ ? બ્રશ કરવામાં દોષ કે ચારે બાજુએ વારંવાર થુકવાથી દોષ લાગે ? આવા પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે ઉપવાસી સ્વચ્છ રાખથી દાંત સાફ કરી શકે છે. મુંબઈના લોકોના લાગ્યમાં રાખ પણ નથી, શું કરવું ? તેઓ

ખાલી પ્રશંસા મુખ શુદ્ધ કરી શકે છે. આ બધાનો ઉત્તર એ છે કે વિવેકને સાચવી રાખો.

હવે મલ્લીના અંગની વાત કરે છે. તેમના અંગો તાજા કમળના પુષ્પ જેવા સુકોમળ હતાં. તેમનો નિશ્વાસ-પ્રકુલ્લિત નીલકમળ જેવો સુવાસિત હતો. તેમની પુષ્પની પ્રતિભા કેવી સુંદર છે. મલ્લી સર્વાંગે સુંદર હતા અને શ્રેષ્ઠ હતા. આવી અનેક જાતની પૂર્ણ યોગ્યતાને પામી તેઓ યૌવનને પ્રાપ્ત થઈ ચુક્યા હતા.

તર્ણ વિદેહરાયવરકન્ના સા મલ્લી ઉમ્મુક્ત બાલ ભાવા જાવ રુગેણ જોવ્વળેણ ય લાવન્નેણ ય અતીવ ૨ ઉક્કિટ્ઠસરીરા જાયા યાવિ હોત્યા ।

તેઓ યૌવનને આંગણે પહોંચતા સૂર્ય જેવાં તેજસ્વી બન્યા છે, ચંદ્ર જેવા શીતળ લાગે છે, રૂપ રૂપના અંબાર છે, તેમનું રૂપ અને લાવણ્ય તો નીતરી રહ્યું છે, તેવા મલ્લીકુમારી સો વર્ષની ઉંમરે યૌવનને પસાર કરે છે.

મલ્લી તો માતાના ઉદરમાં આવ્યા ત્યારે તેમને મતિ-શ્રુતિ-અવધિ ત્રણ જ્ઞાન હતા. આજે આ અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરે છે. તેમને જ્ઞાન દ્વારા વિચાર કરતાં એક ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે કે મારા પૂર્વભવના છ એ મિત્રો ક્યાં ઉત્પન્ન થયા હશે ?

તર્ણ સાં મલ્લિ દેસૂળ વાસ સયજાયા તે છપ્પિ રાયાળો વિપુલેણ ઓહિળો આમોપમાળી ૨ વિહરહુ । જ્યારે તે મલ્લી એ પોતાના છએ મિત્રોને અવધિજ્ઞાન વડે રાજાના રૂપમાં જાણ્યા, ત્યારે તેને ખબર પડી કે પડિબુધ્ધિ જાવ જિયસત્તું પંચાલાદિવંદ અચલનો. જીવ કોશલનો અધિપતિ થયો છે, તે ઈક્ષ્વાકુવંશીય છે અને તેનું નામ પ્રતિબુધ્ધ છે. ધરણનો જીવ અંગ દેશનો અધિપતિ થયો છે, તેનું નામ ચંદ્રચંદ્ર છે. અભિચંદ્રનો જીવ કાશી દેશનો અધિપતિ થયો છે અને તેનું નામ શંખરાજ છે. પુરણનો જીવ કુણ્ડલદેશનો અધિપતિ થયો છે, તેનું નામ રૂકમીરાજ છે. વસુનો જીવ કુરૂ દેશનો અધિપતિ થયો છે, તેનું નામ અદ્વીનશત્રુ છે. વૈશ્રમણનો જીવ પંચાલદેશનો અધિપતિ થયો છે, તેનું નામ જિતશત્રુરાજ છે.

તર્ણ સા- મલ્લી કોહુંબિય પુરિસે સદાવેદ ।

આવી રીતે પોતાના પૂર્વભવના મિત્રોની પરિસ્થિતિ જાણીને મલ્લી ભગવતીએ કૌટુંબિક પુરૂષોને બોલાવ્યા. “સંદાવિત્તા ધવં વયાસી” આ સમયે ભગવતી મલ્લી જાણે છે કે આ છએ પૂર્વજન્મના મિત્રો અત્યારે અલગ અલગ દેશના રાજ્યાધિપતિ બન્યા છે. તેઓ મારા રૂપ લાવણ્યમાં મોહિત થઈ મારી સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થશે. જેથી તેમને લોગ લાવનામાંથી દૂર લઈ જઈ સંવર લાવમાં લાવવા, શા શા પ્રયત્નો કરવા તે બધું તેણી સારી રીતે જાણે છે. ભાવીની ઉન્નતતા માટે પ્રયત્ન

કરી રહ્યા છે. માણસ વર્તમાનને જ જોયા કરે છે. જેમને લવિષ્યની ચિંતા નથી હોતી તેઓ મુશ્કેલીમાં મુકાઈ જાય છે. વર્તમાનમાં લવિષ્યનો વિચાર કરવો તે બુધ્ધિમતા છે.

તે વિચાર અનુસાર તેણી હવે કૌટુંબિક પુરૂષોને ઝોલાવીને કહે છે. તુભેષં દેવાણુપિયા ! અસોગ વણિયાપ યં મહં મોહણઘરં કરેહ-અણેગસંભ સયસન્નિવિહં । હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે અશોક વનિકામાં સેંકડો થાંભલાઓવાળું એક મોટું સંમોહન ઘર બનાવો. તમે જાણો છો કે આ સંમોહન ઘર બનાવી પેલા છએ મોહિત થનારા રાજવીઓને પ્રતિબોધ કરવાના ભાવ મલ્લીના છે.

સંમોહન ઘર એટલે શું ? બીજાને સારી રીતે મોહિત કરી શકાય તેવું ઘર, તેનું નામ સંમોહન ઘર કહેવાય છે. બધાને મન આકર્ષણ કેન્દ્ર. સૌને જોઈને પ્રિય થઈ પડે તેવું ઘર. જેને જોતાં જ આશ્ચર્ય થાય તેવું ઘર. એક અજાયબી પમાડે તેવું ઘર, તેને સંમોહન ઘર કહે છે. આ ઘર કેવું બનાવવાનું છે કે જેમાં સેંકડો થાંભલાઓ હોય, વિવિધ પ્રકારની કારીગરીથી સુશોભિત હોય ! બુધ્ધિનું કેવું સુંદર ચાતુર્ય છે કે પેલા છએ રાજવીઓ મારા પિતાના રાજ્ય ઉપર હલ્લો કરશે. રાજાને મુશ્કેલીમાં ન મુકાવું પડે, તેને માટે લવિષ્યનો પુરો plan જ્ઞાન તૈયાર કરાવે છે. તાજે જ દાખલો છે, થોડા દિવસ પૂર્વે ભારતના એક વિમાનને ચાંચીયાઓ પિસ્તોલની અણીએ કરાંચી લઈ જવા માંગતા હતા, પરંતુ પાયલોટ સાવચેતી રાખી અને તેઓને કહ્યું કે કરાંચી લઈ જવા જેટલું આમાં પેટ્રોલ નથી. છેવટે વિમાનને લાહોર લઈ જવામાં આવ્યું. પાકિસ્તાને ધીરે ધીરે ચાંચીયાઓને સમજાવ્યા. અગમચેતી વાપરીને તેઓને પકડી લીધા. ઉનાડુઓ પાછા આવ્યા. એ મિનિટમાં ત્રણ કરોડનું ખર્ચેન બળી જત. ૭૧ પેસેન્જરના જાન જોખમાત. આવી એક ઘટના ઘટ્યા પછી ભારતે નિયમ ઘડ્યો. કોઈપણ મુસાફરે જવું હોય તો માત્ર એક બેગ જ હાથમાં લઈ જવી, એક ઘટના બની તો લવિષ્યનો વિચાર કરવો પડ્યો. તમારી પાસે પણ લવિષ્ય માટે શું તૈયારી છે ? અહીં સંમોહન ઘર સાથે બીજું શું કરવાનું છે તેની આજ્ઞા મલ્લી કરમાવે છે. તસ્સણં મોહણઘરસ્સ વહુમજ્જ દેસમાય છ ગબ્બઘરણ કરેહ । તીસેણં ગબ્બઘરગાણં વહુમજ્જ દેસમાય જાલઘરયં કરેહ તસ્સણં જાલઘરયસ્સ વહુ મજ્જદેસમાય મણિપેદિયં કરેહ જાત્વ પચ્ચપ્પિણંતિ ।

સંમોહન ઘરની વચ્ચે ગર્ભગૃહ બનાવો. તે ગર્ભગૃહોના મધ્ય ભાગે જલધર બનાવો. જે ઘરની અંદરની વસ્તુઓને બહારના માણસો ઘરની બાજીઓથી જોઈ શકે, તે ઘરને જલધર કહે છે. બાજીઓને લીંતોમાં લાકડા વગેરેની બનાવીને મૂકવામાં આવે છે. જેવી રીતે તમારે ત્યાં ઘરમાં પ્રકાશ અને હવા આવવા માટે બારીઓ

મૂકવામાં આવે છે તેવી રીતે આ જાળધરમાં પણ ખરાબર ખારીઓ મૂકવાની આજ્ઞા કરેલી છે.

આ જાળધરની ખરાબર અધ્યવચ્ચે મળિું જડિત પીઠિકા બનાવેા. આ બધું તૈયાર થઈ જાય ત્યારે મને સૂચિત કરો. આ રીતે મલ્લી ભગવતીની આજ્ઞા સાંભળીને તે પુરૂષોએ એક સંમોહન ઘર બનાવ્યું. તેની વચ્ચે છ ગર્ભગૃહ બનાવ્યા. તેની વચ્ચે એક જાળગૃહ બનાવ્યું અને તેની વચ્ચે એક મળિું જડિત પીઠિકા બનાવી. આ બધું બની ગયા પછી તેઓ ભગવતી મલ્લીની પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, હે દેવાનુપ્રિયે ! તમારી આજ્ઞાનુસાર અમે યથાવત્ બધું બનાવી તૈયાર કરાવી દીધું છે.

જુઓ ! મલ્લી ભગવતીના માણસો કેવા આજ્ઞાંકિત છે. તેમણે તેમના કહેવાનુસાર બધું બનાવી દીધું. આજે આ દુનિયામાં માણસો આટલા બધા પ્રમાણિક અને આજ્ઞાંકિત નથી કે તેઓ સૌના હુકમ મુજબ કામ કરી આવે.

હવે આ સંમોહન ઘરમાં વધારે શું રચના કરવામાં આવશે તેના ભાવલેહ અવસરે કહેવાશે.



૬૭

સંમોહન ઘરમાં કનકે પુતળી

(ભાદરવા વદ ૧૦ તા. ૧૮-૯-૭૬ શનીવાર)

વીતરાગ વાણીના શ્રવણથી ભવ્યાત્મા નૂતન પ્રેરણાઓ મેળવે છે. શાસ્ત્રકાર ભગવતી મલ્લીનો અધિકાર ફરમાવે છે. મલ્લીએ પણ પોતાની બુદ્ધિની શ્રેષ્ઠ આતુર્યથી એક નૂતન આવિષ્કાર કરેલ છે. જે ખરેખર વિસ્મય જનક અને ચમત્કારીક ગણી શકાય તેવું છે.

માનવ મન પ્રતિપળ નૂતનતાની રચના કરવામાં ઈચ્છુક હોય છે. માનસિક કામનાઓને પૂર્ણ કરવા આજનો માનવ આકાશ અને પાતાળ એક કરે છે. માનવ ધ્યેયને સિદ્ધ કરવા પોતાની સર્વ શ્રેષ્ઠ શક્તિઓને પણ ખચી નાખે છે. મન ધારણા જ્યારે પૂર્ણ બને છે અને પોતાની અંતર કામનાને સંતોષ મળે છે, ત્યારે તેના મનને મયૂર નાચી ઉઠે છે.

મલ્લી ભગવતીની આજ્ઞાનું પાલન કરનાર કૌટુંબિક પુરૂષોએ એક અદ્ભૂત અપૂર્વતાના દર્શન સ્વરૂપ સંમોહન ઘરની રચના કરી છે. સંમોહનમાં સેંકડો ઠળા

યુક્ત કારીગરીથી શોભતા થાંભલાઓ છે. તેમાં છ ગર્ભગૃહો છે. તેની વચ્ચે ફરતાં છ બાળી ઘરો છે. તેની વચ્ચે એક મણિપીઠિકાની રચના કરવામાં આવી છે.

સંમોહન શબ્દ વિશે ગઈ કાલે કહેવાયું છે. જેને જોયા પછી મોહ ઉત્પન્ન થાય છે. જેને જોયા પછી પરને પોતાનું બનાવી લેવાનું મન થાય છે તેને સંમોહન કહેવાય છે સંમોહનએ એક વિદ્યાનું નામ પણ છે. સામી વ્યક્તિને પોતાની બનાવી રાખવા જે પ્રયોગ કરવો તે સંમોહન. વર્તમાન સમયમાં આવા અનેક પ્રયોગો થાય છે. જનતાને પોતાની તરફ ખેંચી રાખવા આ સંમોહનનો પણ ઉપયોગ થાય છે. પરને જ્ઞાન આપ્યા વગર પોતાના સ્વાર્થને સાધવા વ્યક્તિને શુભસુખ બનાવી દે છે. સંમોહનમાં આવી જનાર વ્યક્તિ પોતે પોતાની જાતનું જ્ઞાન ભૂલી જાય છે અને નિર્વસ્ત્રી બની નાચવા લાગે છે તે વાતો તમારાથી ક્યાં અબજાણી છે ?

હવે તે સંમોહન ઘરની અંદર મણિપીઠિકા ઉપર મલ્લી શું બનાવરાવે છે તે શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે.

તણં મલ્લી મણિપેઢિયાણ ઉવરિ અણ્ણો સરિસિય સરિત્તયં સરિવ્વયં સરિસ લાવન્ન જોવ્વણ ગુણોવવેયં કણગમ્મં મત્થયચ્છિદ્ધં પુણ્ણપ્પલ્લિહાણં પડિમં કરેદ્ધં ।

તે મણિપીઠિકા ઉપર શિલ્પ શાસ્ત્રીઓ પાસેથી પોતાના જેવી, પોતાના જેવા આયુધ્યની, પોતાના શરીર જેવા પ્રમાણની પોતાના જેવા લાવણ્ય વગેરે શુભોવાળી એક સોનાની પૂતળી બનાવડાવી. તેના માથામાં એક મોટું કાણું રખાવ્યું. તે કાણું રક્તનીલ કમળના ઢાંકણાંથી ઢાંકેલું હતું.

બુઓ ! તે સમયના કારીગરો કેવા કુશળ હશે કે તેઓ એ મલ્લીના જેવી જ આબેહુબ કનક પુતળી બનાવી ! આજે ભારતમાં આવા કળા કુશળ વ્યક્તિઓ જોવા દુર્લભ બની ગયા છે. હવે તે પુતળીમાં શું કરે છે તે જાણવું જોઈએ.

કરિત્તાં જં વિઝલં અસણં પાણં સ્વાહમં સાહમં આહરેદ્ધં તઓ મણુન્નાઓ અસણ ઇ કલ્લાકલ્લિં ઇગમેગં પિંડં મહાય તીસે કણગમ્મં મત્થયચ્છિદ્ધાણ જાવ પડિમાણ મત્થયંસિ પક્કિવ્વમાણી ૨ વિહરદ્ધં ।

બ્યારે આ રીતે સોનાની પૂતળી તૈયાર થઈ ગઈ ત્યારે મલ્લીકુન્નારીએ અશન, પાન, ખાદ્ય, અને સ્વાદ્ય રૂપ ચાર જાતનો પુષ્કળ પ્રમાણમાં આહાર તૈયાર કરાવ્યો. તેણી હંમેશાં તે આહારમાંથી પોતે જમતી અને ત્યારબાદ તેમાંથી એક કોળીયો લઈને કાણાવાળી કનકપૂતળીના માથાના કાણામાં નાખતી હતી.

તણં તીસે કણગમત્તીણ જાવ મચ્છય ચ્છિદ્ધાણ પડિમાણ ઇગમેગંસિ પિંડે પક્કિવ્વમાણે ૨ તઓ ગંધે પાઽબ્બવદ્ધ, આવી રીતે સોનાની પૂતળીમાં દરરોજ એક એક કોળીયો

નાખવાથી તેમાંથી દુર્ગંધ નીકળવા લાગી. દુર્ગંધ શામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને કેવી અસહ્ય હોય છે. તેના કારણે અને વર્ષુન શાસ્ત્રકાર હવે ફરમાવે છે. તમે જોયેલી કે અનુભવેલી દુર્ગંધ તો સામાન્ય છે. પરંતુ આ બતાવવામાં આવતી દુર્ગંધ તો મગજ ફેધલ કરી નાખે તેવી છે.

સે જહા નામए अहिमडेइ वा जाव एत्तो अणिट्ठतराए अमणामतराए ।

મરેલા અને સડેલા સર્પના જેવી તે દુર્ગંધ હતી. ગોમડેફવા, સુળગમડેફવા-મરીને સડી ગયેલા ગાયના શરીર જેવી, મરીને સડવા માંડેલા કૂતરાના શરીરના જેવી, મરીને સડવા માંડેલા ખિલાડાના શરીરના જેવી, મરીને સડતાં માણસના શરીરના જેવી, મરીને સડતાં પાડાના શરીરના જેવી, મરીને સડતાં ઉંદરના શરીર જેવી, મરીને સડતાં ઘોડાના શરીર જેવી, મરીને સડી ગયેલા હાથીના શરીર જેવી, મરીને સડી ગયેલા સિંહના શરીરના જેવી, મરીને સડી ગયેલા વાઘના શરીરના જેવી, મરીને સડી ગયેલા વરૂ અને હીપડાના શરીર જેવી, મરીને સડી ગયેલા સર્પ વગેરેના શરીરના જેવી અનિષ્ટકારી દુર્ગંધ હોય છે. તેવી જ અને તેઓના કરતાં પણ વધારે અનિષ્ટતર પૂતળીમાંથી નીકળતી દુર્ગંધ હતી. મનને એકદમ અણુગમ્ય થાય તેવી સર્વથા પ્રતિકૂળ તેમાંથી નીકળતી દુર્ગંધ હતી.

રાંધેલું અનાજ જ્યારે સડે છે ત્યારે તે અસહ્ય દુર્ગંધવાળું બની જાય છે. સાફ છે કે આપણું શરીર ચામડીથી મઢી રાખેલ છે. અંદર પાચન ક્રિયા ચાલુ છે. જેમાંથી રૂધિર, હાડ, માંસ વગેરે બની રહે છે. જો ખાદ્ય વસ્તુનું શરીરની અંદર પાચન ન થતું હોય તો તેમાંથી કેટલી દુર્ગંધ છૂટે? કોઈકવાર કોઈને શુમડું થયું હોય અને સાથે ડાયાબિટીઝ D. B. પણ હોય, શુમડું સારવાર કરવા છતાં પણ રૂઝાતું ન હોય, અને તેમાં પડું થતું હોય ત્યારે કેવી દુર્ગંધ નીકળે છે? જો તેને સાફ કરવામાં ન આવે તો દરદીના જીવનને જોખમમાં મૂકી દે છે. ઘણીવાર કોઈનું પેટ ખરાબ હોય ત્યારે બાબુમાં બેઠેલાના મુખમાંથી કેવી દુર્ગંધ આવે છે. “તમે બેઠા રહો કે ઉઠીને બીજે આલ્યા જાવ?”

આજનો મોટામાં મોટો રોગ કેન્સર છે. જ્યારે તેની ગાંઠ નીકળે છે અને તે ગાંઠ વધતાં વધતાં બહાર નીકળે છે. તેમાંથી સડતો ભાગ બહાર આવે છે ત્યારે તેને જોવું પણ અસહ્ય બની જાય છે. તેની દુર્ગંધ ઘણી ખરાબ હોય છે આ શરીરનો સ્વભાવ પણ સડવા-બગડવાનો જરૂર છે પરંતુ તેને વિવેકથી સંભાળી રાખવું જોઈએ. તેની સાથે અન્નનો સંબંધ છે. કહ્યું છે કે જેવું અન્ન તેવું મન

એકવાર એક રાત્રીએ સભા ભરી. હજારો લોકો હાજર હતા. સૌ સાંભળે અને સમજે તેવી રીતે રાત્રીએ પ્રવચન કર્યું.

“ હે બુધિધમાનો ! તમેએ દીપક જોયો હશે ? ”

“ હાં મહારાજ ! અમેએ દીપક તો જોયો છે. ” સૌએ જવાબ આપ્યો.

“ જુઓ ? દીપકનું તેલ પીળું હોય છે, વાટ સફેદ હોય છે, તેની જાળ લાલ હોય છે છતાં દીપકની મેશ (કાજળ) કાળી કેમ હોય છે ? ”

સૌ વિચારમાં પડી ગયા. મનોમન વિચારવા લાગ્યા. એક બીજાની સામે જોવા લાગ્યા. પરંતુ કોઈ જવાબ આપી ન શક્યા ત્યારે રાજાએ પ્રધાનને ઉદ્દેશીને કહ્યું :

“ બોલો પ્રધાનજી ! તમે શું વિચારો છો ? ”

પ્રધાને જવાબ આપ્યો. “ મહારાજ ! જેવું અન્ન તેવું મન ” આ મારો ઉત્તર છે. રાજાને પ્રધાનનો ઉત્તર સમજાયો નહિ. પ્રધાને સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું : “ જુઓ મહારાજ ! દીપકનું કામ અંધકારને ખાવાનું છે. જેવું ભોજન હોય તેવો લાભ થાય. અંધકારમાંથી તો કાજળ જ થાયને ? જેવો આહાર હોય તેવો ઓડકાર ગણાય છે. ”

સંમોહન ઘર કેટલું સુંદર છે, કનકપૂતળી કેટલી આકર્ષક છે પરંતુ અંદરની દુર્ગંધ કેવી અસહ્ય છે ? આજના સીનેમા ઘર એ સંમોહનઘર જેવા જ છે. લાખો રૂપિયા ખર્ચી બહાર દેખવા કેટલું આકર્ષક કરે છે. અંદર Air Condition એરકન્ડીશન-પંખા-લાઈટ-બુરશીઓ કેટકેટલી સગવડો ? પરંતુ જે પિકચર ચાલે છે તેમાંથી કુસંસ્કારની કેવી ભયંકર બદબુ-દુર્ગંધ આવે છે. તેનાથી સમાજ અને દેશને કેવું ભયંકર પરિણામ સહન કરવું પડશે તે તો સામે આવશે ત્યારે ખબર પડશે. ભારત દેશના પતનનું મોટામાં મોટું કારણ જો આજે હોય તો આજનાવિકૃત સીનેમા અને તેનું ઝેરીલું વાતાવરણ છે. તમે આવા સીનેમાડોને ત્યાગ કરી શકો છો ! મુંબઈની તો ફેશન છેકેબાબો-બેબી ઘેર નોકર સાચવે અને તેના પગપા મમ્મીએક સાથે ફિલ્મ જોવા જાય. પાછળથી તમારા બાળકોને જોવાનું મન થાય કે નહિ ? ” ફેશન અને વ્યસનની જન્મદાત્રી કોણ ? ” કહો, સીનેમા. જેણે આપણી સંસ્કૃતિનો નાશ કર્યો છે. હવે સીનેમાનું સ્થાન ઘર ઘરના T. V. એ લીધેલ છે. આમાં ભવિષ્યની ઉજ્જવળતાની આશા કેમ રાખી શકાય ? તમે પણ પેલા ચમારની જેમ સંસ્કારની ફિલ્મોની દુર્ગંધની ટેવાઈ ગયા હશે ? ”

એક વખત એક રાજાને રસ્તામાં જતાં મહાત્મા મળી ગયા. રાજાએ મહાત્માને પ્રણામ કર્યા અને વિનંતિ કરેલી. “ અરે પ્રભો ! ક્યારેક તો રાજમહેલમાં પધારો ! આપની ચરણરજથી રાજમહેલ પાવન થશે. ”

મહાત્મા બોલ્યા : “ અરે રાજન્ ! તારો રાજમહેલતો દુર્ગંધથી ભરેલો છે. હું ત્યાં ન આવી શકું. મારાથી તે દુર્ગંધ સહન ન થાય ? ”

રાજાને મહાત્માની આ વાત સાંભળી હુઃખ થયું. તેણે ફરી મહાત્માજીને કહ્યું : “અરે મહાત્માજી ! આપ આ શું બોલ્યા ? મારા રાજમહેલમાં દુર્ગંધ ! પ્રભુ ! મારો મહેલ તો રોજ અત્તરની સોરભથી મહેકે છે. એકવાર અવશ્ય પધારો ! અમ ઉપર દયા કરો” મહાત્મા બોલ્યા : “રાજન્ ! તારા રાજ્યની બદબૂ મારાથી ન સહી શકાય, તારે શંકાનું સમાધાન કરવું હોય તો ચાલ મારી સાથે !”

મહાત્માજી રાજાને ચમારવાડમાં લઈ જાય છે. ત્યાં ચારે બાજુ ચામડાં ધેવાઈ રહ્યા છે. ક્યાંક ચામડાઓ સૂકાય છે, ક્યાંક ચામડાઓ કેળવાય છે. સૌ ચમારો આવા ચામડાંના કામમાં લાગી ગયા છે. રાજાએ ચામડાની દુર્ગંધથી નાકે રૂમાલ લગાવ્યો અને મહાત્માજીને કહ્યું :

“પ્રભુ ! અહીં તો બહુ જ દુર્ગંધ આવે છે. મારાથી આ દુર્ગંધ સહન થઈ શકે તેમ નથી. હવે જલ્દી બહાર પધારો તો સાડું !”

“અરે રાજન્ !” મહાત્મા રમી રહેલા છોકરાઓ તરફ અંગુલી નિર્દેશ કરીને બોલ્યા. “આ બાળકોને તો જો, કેવા મસ્ત થઈને રમી રહ્યા છે. એમને ક્યાંયે બદબૂ નથી, આવતી અને તને કેમ આવે છે ?”

રાજાએ મહાત્માજીની વાતનો સ્વીકાર ન કરતાં કહ્યું. “પ્રભુ ! એ લોકો તો દુર્ગંધથી રોજ ટેવાઈ ગયા છે. તેઓને હવે શું દુર્ગંધ આવે ?”

“અરે રાજન્ ! તારા રાજ્યમાં અને મહેલમાં પાંચ ઈન્દ્રિયોના કામ-ભોગો (વાસના-વિકાર) તું સેવન થાય છે. શું તેની દુર્ગંધ તને નથી આવતી ?”

“ના, પ્રભુ ! ના ! મને મારા મહેલમાં જરાયે બદબૂ નથી આવતી.”

“રાજન્ ! તું પણ આ ચમારોની જેમ ભોગ-વિલાસની બદબૂથી ટેવાઈ ગયો છે.”

રાજાને દુર્ગંધનું લાન થયું. મહાત્મા જંગલમાં ચાલ્યા ગયા અને પેલો રાજા રાજ્યમાં ચાલ્યો ગયો.

તમો જોઈ શક્યા કે દુર્ગંધ કેટલી ભયંકર અને અસહ્ય હોય છે. હવે મલ્લીકુમારીએ કનકપૂતળીમાં રોજ રોજ ભોજનના કવળને નાખતાં, તેનું અન્ન સડી રહ્યું છે અને તેમાંથી ભયંકર દુર્ગંધ તૈયાર થાય છે. તેનું પરિણામ શું આવશે તે આગળની વાત છે. પરંતુ જડની દુર્ગંધ આટલી ભયંકર હોય છે તો આ આત્માની અંદર વિષય-ક્રપાયની દુર્ગંધ કેટલી ભયંકર હશે. તેને કેમ સહી શકાય છે ? અંતરની દુર્ગંધ દૂર કરવા જીન વાણીનો આધાર લેવો જોઈએ. હવે શાસ્ત્રકાર શું દર્શાવે છે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

જુઓ ! ઉત્સવોની ઉત્સુકતા

(ભાદરવા વદ ૧૨ તા. ૨૦-૬-૭૬ સોમવાર)

શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ જીન વાણીને ફરમાવી છે. જીનવાણી એ મનના રંગને આનંદમાં પ્રવેશ કરાવે છે. માનવ સ્વભાવે ઉત્સવ પ્રિય પ્રાણી છે. મહોત્સવના રંગ તેના મનને લીંબવી દે છે. માનવને વિવિધ પ્રકારનું જાણવાનું, મેળવવાનું અને અનુભવવાનું ગમે છે. જેને ઉત્સુકતા કહેવાય છે. જ્યારે જ્યારે મહોત્સવો આવે છે ત્યારે તેના અંતરમાં એક પ્રકારની પ્રસન્નતા પ્રગટી જાય છે.

ભારત વર્ષ એ અનેક દેવ-દેવીઓની શ્રદ્ધાવાળો દેશ છે. આપણા દેશમાં ધર્મો કેટલા છે ? સૌના દેવી-દેવતા કેટલા છે ? આ બધા દેવ-દેવીઓને રાજી રાખવા કે પોતાના સ્વાર્થને પૂર્ણ કરવા લાખોના ખર્ચ થાય છે. હમણું થોડા દિવસ પહેલાં જ મહારાષ્ટ્રમાં એક ઘણો મોટો મહોત્સવ ઉજવાઈ ગયો. તમોને યાદ છે કે ભૂલી ગયા ? તે હતો ગણપતિ મહોત્સવ.

લતે-લતે ગણપતિના માંડવા અને તેની અંદર ગણપતિની સ્થાપના થઈ હતી. તેનો પૂજા-પાઠ-આરતિ-નિવેદ વગેરેમાં, તેના પ્રચારમાં, તેની સ્થાપના અને ઉત્થાપનમાં કેટલો ખર્ચ થયો હશે ? તેનો Total તો લગાડજો ! હવે આવશે માતાજીનો મહોત્સવ. તેમાં શક્તિના ઉપાસકો દેવીઓ ને આરાધશે. જીના જમાનામાં તો ઘેર ઘેર ગરબા પ્રગટાવી માતાજીની ગરબી લઈ આનંદ મનાવતાં હતાં હમણું તેમાં પણ નૂતનતાએ પ્રવેશ કર્યો છે. તેના પણ માંડવા બંધાય છે. અલગ અલગ લતાના મંડળો તેમાં માતાજીની આરાધના કહો કે રાજી કરવા રાસ-ગરબા ગીતોનું સમુહ આયોજન કરે છે. જેમાં આજના યુવાનો અને યુવતિઓના પ્રોત્સાહો ભજવાઈ છે. જેનાથી ઘણી વિકૃતિ થવાની સંભાવના છે.

ગઈ કાલે જનશક્તિ પત્રમાં લેખ હતો કે આ દેશમાં શક્તિના કેટલાં કેન્દ્રો છે તે સંબંધી ઘણી હકીકતો હતી. તેમાં લખેલ હતું કે બલુચિસ્તાનથી બંગાળ સુધી અને નેપાળથી લંકા સુધીમાં ૫૧ શક્તિ માતાઓના પીઠ બતાવ્યા હતાં. આ બધા પીઠો એ લોકોની શ્રદ્ધાના કેન્દ્રો છે. કોઈ અહીં પ્રશ્ન કરે કે આ બધા કેન્દ્રોની શ્રદ્ધા અને આરાધના શા માટે ? સાધરણતયા સ માન્ય વર્ગ દુઃખી છે, સાધન સંપન્ન વર્ગ ખીજી રીતે દુઃખી છે, સૌ પોત પોતાના દુઃખને રહે છે. તે દુઃખો દૂર કરવા આવી બધી ઉપાસનાઓ કરે છે. આજના કહેવાતા જૈનો પણ દેવ-દેવીઓની ઉપાસનાથી વંચિત

રહ્યા નથી. કોઈ મંત્ર કરાવે કોઈ તંત્ર કરાવે, કોઈ યંત્ર બનાવડાવે છે તમોને ક્યારેક કોઈ બુદ્ધિશાળી આવું કરાવીને તમારા પૈસા-વસ્તુને છુમંત્ર કરનાર પણ મળી રહે છે. માનવ સનના મનોરથ પૂર્ણ કરવા જેટલો જડની પૂજા પાછળ ગાંડો-ઘેલો થાય છે, તેટલી શ્રદ્ધા તેને ચૈતન્ય આત્માની નથી.

આપણે ત્યાં પ્રવચનમાં ભગવતી મદ્વીની વાત ચાલે છે. તેણં કાલેણં તેણં સમણં કોસલ નામં જગવણં । તત્થણં સાગેણ નામં નયરે । તસ્સણં-ઉત્તર પુરત્થિમે દિસીમાણ પત્થણં મહ ણો ણાગધરણ હોત્થા । દિવ્વે સચ્ચે સચ્ચોવાણ સંનિહિય પાહિહેરે ।

તે કાળ અને તે સમયમાં એક કોશલ નામનો દેશ હતો. ત્યાં શાકેત નામની નગરી હતી. આ શાકેત નગરનાં ઇશાન ખૂણામાં એક મોટું નાગધર હતું. તે દિવ્ય અને ઇચ્છા પુરી કરનાર હોવાથી સત્ય હતું. વ્યક્તિ પોતાની કામના પૂર્ણ રીતે સફળ કરવા ચાહતા હતાં તેથી તે સત્યાભિલાષ હતું. વ્યંતર દેવો તેના દ્વારે પ્રતિહારના રૂપમાં ઉભા રહેતા હતા. એથી જ તે સંનિહિત પ્રતિહાર્ય હતું.

માણસ સત્ય શું છે. તે પોતાની બુદ્ધિથી સમજે તો જરૂર સમજાય. હું કે બીજા તમને ના કહીએ કે સમજાવીએ છતાં તમો ન સમજો. વર્તમાન સમયમાં ભૌતિક સુખની જ કામના લોકોને મન હોય છે. લોકોને યશ જોઈએ છે; કીર્તિ જોઈએ છે. જગતના લોકો દેવ-દેવીઓ અને દેવતાઓના સ્થાનો બનાવતા જ જાય છે. આ શ્રદ્ધાનું બળ છે કે પછી ભૌતિક સુખની કામના છે ?

તત્થ ણં નયરે પહિવુધ્ધિનામં ઇક્ષ્વાગુરાયા પરિવસહ, પડમાર્ઘ દેવી સુવુદ્ધી અમચ્ચે સામદંડમેયકુસલે ।

તે સાકેત નગરમાં ઇક્ષ્વાકુવંશમાં જન્મેલો પ્રતિબુદ્ધ નામે રાજા રહેતો હતો. તેની ભાર્યાનું નામ પદ્માવતી હતું. તેના મંત્રી (અમાત્ય) નું નામ સુબુદ્ધિ હતું. તે મંત્રી સામ, દંડ, લેદ વગેરે નીતિમાં પૂર્ણ હતો. એટલે કુશળ હતો.

સામનીતિ-શત્રુને શાંતિથી વશ કરવો તેને સામનીતિ કહેવાય છે.

દંડનીતિ-શત્રુને હરાવવો અને પોતાને અધીન કરવો તે દંડનીતિ છે.

લેદનીતિ-શત્રુની સેનામાં મંત્રી તેમજ સૈનિકોમાં વિરોધ ઉત્પન્ન કરવો તે લેદ નીતિ છે.

આજે આપણાં સમાજમાં પણ લેદ નીતિ ઘણું કામ કરે છે. ભાઈ-ભાઈ વચ્ચે, સાસુ-વહુ વચ્ચે બાપ-દીકરા વચ્ચે પતિ-પત્ની વચ્ચે, શેઠ-મુનિમ વચ્ચે, માલિક અને નોકર વચ્ચે, પ્રમુખ-મંત્રી વચ્ચે, સાધુ-સાધુ વચ્ચે, લેદ કરાવનારા ઘણા છે. બુદ્ધિનો

સદુપયોગ કોઈના ભેદ પડાવવામાં ન કરશે. જો લાભ દેવો હોય તો ભેદને જોડવામાં ખુદિય લગાડશે. આવી ભેદ નીતિથી જ આપણો સમાજ-શાસન અને દેશ કેવો છિન્ન ભિન્ન થતો જાય છે. માણસે વિવેક ન ભૂલવો જોઈએ કોઈની કહેલી જોયેલી કે વાંચેલી વાતને સત્ય જ ન સમજી જવી જોઈએ. કોઈના માટે વિના વિચારે ગાંઠ બાંધવી ન જોઈએ. સત્ય શું છે. તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરાવો જોઈએ.

આજના લાઇઓ બહેનો સ્વભાવના ઘણા ઉતાવળા હોય છે. સંબંધો બાંધતા વાર નહિ અને તોડતા પણ વાર નથી લાગતી, પછી દુઃખ ભોગવે છે. આ બધા ભેદનીતિના પરિણામો છે. સજ્જન માણસોને ક્યારેય પણ ભેદ કરવો નહિ. કોઈનો ભેદ કરાવવો નહિ. તેને સારો પણ જાણવો નહિ.

નાગ મહોત્સવ !

तपणं पडमावईए देवीए अन्नया कयाई नागजन्नए यावि होत्था । अकं समथनी वात करे छे के पढभावतीदेवीने त्यां नागयज्ञने मडोत्सव दिवस आव्यो. तपणं सा पडमावई नागजन्नमुवट्टितयं जाणित्ता जेणेव पडिबुद्धि तेणेव उवागच्छइत्ता, करयल परिगहियं सिरसावत्तं दसनहं मत्थए अंजलि कट्ठु एवं वयासी । एवं खलु सौमी ! मम कल्लं नागजन्नए या वि भविस्सइ तं इच्छामि णं सौमी ! तुम्हेहिं अब्भणुत्ताया समाणी नागजन्नयं गमित्तए । साकेतपुरनी महाराणी पद्मावतीने नाग मडोत्सव उज्जवानी धम्मा थर्छे. राणीने मन मोटा आनंदनी वात छे. तेणी महाराज प्रतिबुद्धनी पासे गछ. त्यां जर्छ ने तेणीअे अने हाथोनी अंजलि अनावी, भस्तके भूडी राजने नमस्कार कर्था अने पछी कहुं.

હે સ્વામી ! આવતી કાલે મારે ત્યાં નાગ મહોત્સવ થશે. હું કાલે મહોત્સવ ઉજવવાની છું. જેની ઉજવણી કરવા માટે આપની પાસે આજ્ઞા મેળવવા આવી છું જો આપની આજ્ઞા થાય તો હું આવતી કાલે નાગ મહોત્સવ માણુવા નાગધર જઈ. હે સ્વામી ! ઉત્સવમાં પધારવા આપને પણ હું આમંત્રણ આપુ છું.

વ્યવહારમાં એમ હોય છે કે કોઈની પાસે કામ કરાવવું હોય કંઈ મેળવવું હોય તો એમને વિવેકથી રીજવવા જોઈએ. માની લો, કે તમારે ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ આવવાનું છે. તમારે એ ગાલીચાની જરૂર છે. પાડોશીને ત્યાંથી લેવા જાઓ તો તેમને વિવેક ખાતર પણ આમંત્રણ તો કરોને કે તમો આવજો. નહિ તો, ખીજવાર તમારું કામ કોણ કરે ?

तपणं पडिबुद्ध पडमावईए देवीए णयमट्ठं पडिसुणेइ । राणी पद्मावतीनुं कथन सांभणीने राजअे तेनी विनंति स्वीकारी लोधी. देवी ! भुशीथी तमो नाग मडोत्सव उज्जवो. हुं पणु अे मडोत्सवमां आवीश. • तपणं पडमावई पडिबुद्धिघणा रत्ता अब्भणु

ન્નાયા હઠતુહ જાવ કોહંચિય પુરિસે સદાવેહ !” રાજાની આજ્ઞાક્રિત થયેલી રાણી પદ્માવતી દેવી ખૂબ જ હર્ષિત તેમજ સંતુષ્ટ થઈ.

આજે રાણીને આનંદનો પાર નથી. એક તો રાજાએ મહોત્સવ ઉજવવા માટે મંજુરી આપી બીજી એકે મહોત્સવમાં આવવાની હા પાડી. મોટા કાર્ય માટે મોટા માણસોની પણ જરૂર રહે !

તમોને કોઈ પ્રસંગે આવો અનુભવ થાય તો ફેટલી ગુશી થાય. પછી આનંદની અવધિ રહે ખરી ! લોકોએ સદા સૌની સાથે સારો વ્યવહાર રાખવો જોઈએ. ક્યારે કોની જરૂર પડે તે કહી શકાતું નથી. જેના વ્યવહાર ઉજળા તેના સંબંધો ઉજળા જેના સંબંધો મીઠા, તેના જીવન મધુરાં, જેના જીવન મધુરાં, તેના કાર્યો રૂઢા, જેના કાર્યો રૂઢા, તેના આત્માઓ ઉજળા અને આત્માની ઉજ્જવળતા એ જ સાચી સિધ્ધિ છે. હવે રાણી પદ્માવતી કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવે છે. તેને બોલાવીને શું કરાવે છે તે જાણવું જોઈએ.

“સદાવિત્તા एवं वयासी, एवं खलु देवाणुप्पिया मम कल्लं नाग जण्णए भविस्सइ, तं तुब्भे मालागारे सदावेह त्ता, एवं वदह, एवं खलु पउमावईए देवीए कल्लं नागजण्णए भविस्सइ ।”

મહારાણી કહે છે : હે દેવાનુપ્રિયો ! મારે ત્યાં આવતી કાલે નાગમહોત્સવ થશે. જેથી તમે માળાઓને બોલાવો અને બોલાવીને તેમને એ પ્રમાણે કહો કે કાલે મહારાણી મહોત્સવ ઉજવે છે. તં તુબ્ભેણં દેવાણુપ્પિયા ! જલથલ પય દસદ્ધવન્નં મલ્લં નાગઘરયંસિ સાહરહ । હે દેવાનુપ્રિયો ! તમો બધા જળ-થળમાં ઉત્પન્ન થયેલા પાંચ રંગોના પુષ્પોને અને શ્રી દામકાંડને નાગઘરોમાં પહોંચાડો. તથા જલથલ..... પૂષ્પ મંડવં વિરપહ । ત્યારબાદ જળ-થળના વિકાસ થયેલા પંચવર્ણીના પુષ્પોથી તેમજ જાતજાતના ચિત્રોની રચનાથી શોભતો એક પુષ્પોનો માંડવો બનાવો. હંસ, મૃગ, મોર, કૌંચ, સારસ, ચક્રવાક, મદનશાલ અને કોયલ આ બધા પશુ પક્ષીઓના ચિત્રોથી મંડપને શણગારો તથા ઈલામૃગ વગેરે પક્ષતત્તાના સુંદર ચિત્રો વડે તેને સુશોભિત કરો. પુષ્પ મંડપ ઘણો કીમતિ અને મહાપુરુષોને યોગ્ય વિશાળ હોવો જોઈએ. તેની ઉપરના ચંદ્રવાની વચ્ચે નીચે ઠીક મધ્યભાગમાં નાકને પોતાની સુવાસથી નૃત્ય કરાવનાર એક બહુ મોટો શ્રીદામકાંડ લટકવો અને બધું બની ગયા પછી મારી પ્રતીક્ષા કરતા ત્યાં રોકાઈ જાવો. રાણીની આજ્ઞાનુસાર તેમના માણસો બધી આબેહુબ રચના કરી આપી. એક ભવ્ય મંડપ ફૂલોથી મધમધતો હતો, અનેક સુંદર ચિત્રોથી શોભતો હતો અને શ્રીદામકાંડ (કુલોની માળાઓનો ગુચ્છ) તો સૌને મન આકર્ષણું કેન્દ્ર બની જવામા છે.

ખીજે દિવસે પદ્માવતી દેવી ફરીવાર કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવે છે અને કહે છે. સ્વિપ્પામેવ મો દેવાણુપિયા! સાગેયં નગરં. સંબિંતરં બાહિરિયં આસિત્તં સમ્મજ્જિ-
ઓવલિત્તં જાવ પચ્ચપ્પિણેતિ । હે દેવાનુપ્રિયો! તમે લોકો સત્વરે સાકેત નગરીને
અંદર અને બહાર સાફ કરાવો, સુવાસિત પાણી છંટાવો અને છાણું વગેરેથી લીધો.
રાણીની આજ્ઞાનુસાર લોકોએ કામ કર્યું અને રાણીને તેની બધું ફરી. રાણીએ તે
લોકોને શીઘ્રગતિવાળો બળદ બેડીને રથ લાવવાની આજ્ઞા કરી. જેવો રથ આવ્યો કે
તપ્પણં સા'પડમાવર્દે દેવી અંતા અંતે ડરસિ પહાયા જાવ ઘમ્મિયં જાણં દુરુઠા । તુરત
જ રાણીએ રાણીવાસમાં સ્નાન કરી, સર્વ પ્રકારના ધરેણુંઓથી શરીરને શણગાર્યું
અને તે ધાર્મિક રથમાં બેસી ગઈ.

તે કાળની અંદર ધર્મના કાર્ય માટે જવાને એક ધર્મરથની વ્યવસ્થા રાખવામાં
આવતી હતી. તે સમયમાં યંત્રોનો આવિષ્કાર નહતો કે વાહન ચલાવવા પેટ્રોલ
બેઝ એ. જે કાળમાં ધીના જ દીવા બળતાં હોય ત્યાં પેટ્રોલની ગંધ જ ક્યાંથી
આવે? ત્યારે તો હાથી-ઘોડા અને બળદોને બેડી વાહનનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો
હતો. રાણી પણુ આવા તેજીથી ગતિવાળા બળદો બેડાચેલા છે અને જેની તીવ્રગતિ
છે, એવા ધાર્મિક રથમાં બેસી મહોત્સવ ઉજવવા ચાલી નીકળી.

તપ્પણં સા પડમાવર્દે દેવી નિયગ પરિવાલ સંપરિવુઢા સાગેયં નયરં મજ્જંમજ્જેણં
ગિંજંજાઈ ત્તા જેણેવ પુક્કરણી તેણેવ ઉવાગચ્છઈ । ત્તા પુક્કરણિં ઓગાહઈ ત્તા
જલમજ્જેણં જાવે પરમસુહમુયા ઉલ્લ પડસાહિયા જાઈ તત્થ ઉપ્પલાઈ જાવ ગેપ્પંહઈ
.....પિટ્ઠો સમણુગચ્છંતિ ।

રાણી પોતાના સંપૂર્ણ પરિવારની સાથે સાકેત નગરીના બરાબર મધ્યમાર્ગમાં
થઈને પસાર થઈ અને જ્યાં કમળોવાળી વાવ હતી ત્યાં પહોંચી. તેણીએ વાવમાં
ઊતરી સ્નાન કર્યું. પરમ પવિત્ર થઈને તેણે તે બીનાં વસ્ત્રો સાથે જ વાવમાંથી
કમળો ચૂંટ્યાં. અને જ્યાં. નાગધર હતું તે તરફ ગઈ. તેની પાછળ તેના દાસદાસીઓ
પુષ્પ કરંડકો તેમજ ધૂપદાનીઓ હાથેમાં લઈ ચાલવા લાગી.

તપ્પણં પડમાવર્દે સવ્વિહિટ્થ જેણેવ નાગધરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ ત્તા, નાગધરયં
અણુપવિસઈ અણુપવિસિત્તા લોમહત્થગં જાવ ઘૂચંડહઈ ત્તા, પહિવુદ્ધિં પહિવાલેમાણા ર
ચિટ્ઠા ॥ આવી રીતે પદ્માવતીદેવી તેની સખી, દાસી વગેરે પરિજન રૂપ પોતાની
સંપૂર્ણ ઋધિની સાથે જ્યાં તે નાગધર હતું ત્યાં પહોંચી ગઈ. તેણી તે નાગધરની
અંદર જઈ મોરપીંછી હાથમાં લઈ તે ઘરને સ્વચ્છ બનાવ્યું અને ધૂપ સળગાવ્યો.
આ બધી વિધિ પૂરી કરી રાજા પ્રતિબુદ્ધિની પ્રતીક્ષા કરતી ત્યાં જ બેસી ગઈ.

રાણી પદ્માવતી નાગદેવની ઉપાસિકા હશે. તેને આ નાગધર ઉપર શ્રદ્ધા હશે.

શ્રધ્ધાથી પોતાના હાથે જ નાગધરને સાફ શા માટે ક્યું ? તેની સાથે દાસ-દાસીઓ તો હતાં. છતાં તેણે પોતાના જ હાથે ધરને સાફ શા માટે ક્યું ? કોઈપણ કાર્ય બીજા પાસે કરાવવામાં અને જાતે પોતાને હાથે કરવામાં ફરક પડે છે. તે ફેટલી શ્રધ્ધાવાન છે તેનું અનુમાન કરવું જોઈએ.

તમો તમારા ધર્મ અને ધર્મસ્થાન માટે કેટલા શ્રધ્ધાવાન છો ? ધર્મસ્થાનકને વિવેકપૂર્વક સાફ કરે તો કહેવાય છે કે બે ઉપવાસનું ફળ મળે. તમોને ક્યાંયે ધૂળ કે રજ પડી રહી ગઈ હોય તો ખરોટને કે માણસને અવાજ આપો છો. બે ઉપવાસને લાભ કેમ જતો કરો છો ? આજે મુંબઈમાં લોકો પોતાના ઘરનાં કાર્યો પણ બીજાને હાથે કરાવે છે. મહેનતે તો મોટી વિદાઈ લીધી છે. કોઈને કામ કરવું જ ગમતું નથી.

એકવાર અમો બંગાલથી વિદાર કરી ઓરિસ્સાના પ્રદેશના ખરીયાર રોડ ગામમાં આવ્યા. ત્યાં થોડો સમય રોકાયા. એક ઘેર સાંજની ગોચરી કરવા ગયેલ. તેના ઘરમાં તો પથારી બિછાવાઈ ગઈ હતી. મેં પુછ્યું “બેન ! અત્યારમાં બિછાના કેમ ? શુભહારાજ ! આ નોકર વાસણ માંજીને ચાલ્યાં જશે તો ફરી પાછા સવારે આવશે, જેથી તેની પાસેથી બિછાનું કરાવી લીધું છે.” જુઓ ! આ ગૌરવની વાત છે કે ગર્વની છે ? શું આ પૈસા બોલે છે ? કે આળસ ઉભરાઈ છે ! આ સ્થિતિ તમારી પણ છે. જે લોકો શ્રમ કરતા નથી તે બિમાર થાય છે. પછી તપ-જપ કે ધર્મધ્યાન ક્યાંથી થાય ? રાણીને પોતાના દેવનું સ્થાન સાફ કરવામાં શ્રધ્ધા હતી અને સાથે ભક્તિરસ પણ હતો. દેવસ્થાનનું વાતાવરણ શુદ્ધ અને પવિત્ર રહે, તે માટે રાણીએ ત્યાં પોતાના હાથે જ ધૂપ પ્રગટાવ્યો. અશુભ પુદ્ગલો દૂર થઈ ગયા. વાતાવરણ શુદ્ધ અને પવિત્ર બની ગયું. લોકો આવા નાગધર જેવા સ્થાનને પવિત્ર બનાવવા કેટલો પુરૂષાર્થ કરે છે ! જો તેઓ પોતાના આત્માને શુદ્ધ અને પવિત્ર બનાવવા આટલો પુરૂષાર્થ કરે તો તેનું જલ્દી કલ્યાણ થાય. તમારે શું કરવું છે ?

આ બાબુ મંડપ તૈયાર છે. શ્રી દામકાંડથી સૌરભ ફેલાઈ રહી છે. ચારેબાજુનું વાતાવરણ સુંદર-મનોહર-રમણીય અને આકર્ષક બની ગયું છે. રાણી બધી તૈયારી કરી નાખે છે. હવે તો માત્ર મહારાજા પ્રતિષ્ઠાધિ પધારે તેની પ્રતીક્ષા કરતી. રાણી બેઠી છે. રાજા ક્યારે પધારશે આ રંગમાં નવરંગ કેવો આવશે. અને રાણીને હર્ષ કેવો થશે તેના ભાવલેહ અવસરે કહેવાશે

નિમિત્તે રંગ બદલ્યો !

(ભાદરવા વદ ૧૩ તા. ૨૧-૯-૭૬ મંગળવાર)

અનંત જ્ઞાની તીર્થંકર ભગવંતે દેશના દ્વારા ભવ્યાત્માના હુકમ દ્વારા ખોલી નાખ્યા છે. જિનવાણીના નિમિત્તે કેટલાં જીવો શીવ સિદ્ધ થયા છે. ઉત્તમ પુરુષોના નિમિત્તે આ જીવ તરવાનું મોંઘું સાથે તુરતમાં જ મેળવી શકે છે.

જ્ઞાની જનો જે પ્રકારના નિમિત્ત બતાવે છે, એક જડ અને બીજું ચેતન આ બંને નિમિત્તની એક ચોંભાંગી થાય છે.

જડને જડનું નિમિત્ત-હુધને છાશનું નિમિત્ત મળવાથી દહી થાય.

જડને ચેતનનું નિમિત્ત-લાકડાને સુતારનું નિમિત્ત મળવાથી પાટ બને.

ચેતનને જડનું નિમિત્ત-ચેતનને શાસ્ત્રોનું નિમિત્ત મળવાથી જ્ઞાન થાય છે.

ચેતનને ચેતનનું નિમિત્ત ભવ્ય જીવને સંતનું નિમિત્ત મળતાં સંત બની જાય છે.

આજના યુવક-યુવતિઓ શ્રેયસ સિનેમા પાસેથી નીકળે છે. પોસ્ટર જુએ છે. અંદરના ચિત્રો જુએ છે. જેથી સીનેમા જોવાનું મન થઈ જાય છે. તમારે ત્યાં સૌરાષ્ટ્રથી વિહાર કરીને સંતો આતુર્ભાસ પધાર્યા છે. સંતો રોજ રોજ તમોને જીવન પ્રેરક વાણી સંભળાવે છે. આ વાણીથી કંઈ લાભ થાય કે નહિ ? અરે ! સુતેલા જીવો જ્ઞાન માર્ગે જાગૃત બની જાય છે.

એક ભાઈ પોતાના પાઠોશીને વ્યાખ્યાન સાંભળવા માટે સાથે લાવ્યો. પેલોતો સાંભળીને સ્થિર થઈ ગયો. તેને લાગી આવ્યું કે આ સંસાર તો માયાનું ઘર છે. જે આમને આમ આ માયાને સંગ્રહ કરવામાં રહી જશું તો સંસારમાં રૂખી જવાના ! તેને સાચું લાન થયું. તે પાઠોશી રોજરોજ સંસારની માયા ઓછી કરવા લાગ્યો. જુઓ ! તેને સંતનું નિમિત્ત મળી ગયું અને તે તરી ગયો. “તમોને કેટલા વર્ષથી સંત-સતીજીઓનાં નિમિત્ત મળે છે ? ઘણા વર્ષોથી મળે છે. તમો કેમ તરતા નથી ? અમારે તરવું નથી. ” (હસાહસ) ક્યારેક કોઈને અવળા નિમિત્ત મળી જાય તો તેનાથી તે વ્યક્તિનું પતન પણ થાય છે.

એક ઘર હતું. આ ઘરમાં ચાર વ્યક્તિ રહેતાં હતાં. એક બા હતા. બીજો દીકરો ત્રીજો પુત્ર વધુ અને ચોથી દીકરી હતી. આ ચારમાં બા તો પ્રકૃતિના એકદમ

સરલ અને સીધા છે. ધર્મધ્યાન કરે, માળા ફેરવે, પ્રભુસ્મરણ કરે, સત્સંગ કરે અને ગરીબોને દાન કરે છે. ખરેખર, બા. તો સીધી પ્રકૃતિવાળા હતા. બાને સાચો અર્થ શું ? જેને જગતનો વા નહિ તે બા. સાવ ભગવાનના ધરતું માણસ સમજો. દીકરો અને વહુ પણ આદર્શભૂત છે. યથાશક્તિ ધર્મધ્યાન કરે છે. તેનો સંસાર ઉજળો છે. વ્યવહારે ફડા છે. મહેનત કરીને ખાય છે. કહેવાય છે કે “સંપ હોય ત્યાં જંપ હોય !” આવી આદર્શ ધરમાં ધર્મ-કર્મ સારા છે. પરંતુ પહેલાં સીધી પ્રકૃતિવાળા બાને એક દીકરી પણ છે. તે પહેલાં કહેવાયું છે. દીકરી સોળ વર્ષની છે. સોળે કળાએ ખીલી રહી છે. તે ચતુર અને બુદ્ધિશાળી છે. તે ભણેલી છે પણ ગણેલી નથી. આ દીકરીને સોળે સાન આવી છે પરંતુ ભાન નથી આવા સમયે શું કરવું જોઈ, એ પ્રસંગે કેમ બોલવું તેની તેન ખબર નથી.

નણુંદ-ભોજન ધરમાં ભેગા થાય એટલે સંઘર્ષ થાય. બા તો સીધા છે. તે જોઈ. એ સૌની સાથે કેમ વર્તવું જોઈએ. ધરમાં માથું મારતાં નથી. એટલે નણુંદબા એમ સમજે છે કે ધરમાં તો ભાભીનું રાજ્ય થઈ જશે. માટે ધરમાં હું (નણુંદ) કહું તેમ જ થવું જોઈએ. કોઈ પ્રસંગે ક્યારેક અવસરે તો ક્યારેક કોઈ વ્યક્તિના આગમને જ્યારે નિમિત્ત આવે છે ત્યારે બધી બાબતોમાં નણુંદ માથું માર્યા વગર રહેતા નથી.

છે તો માત્ર સોળ વર્ષના પણ ક્યારેક તો ભાભીને રોવડાવે છે. સીધી પ્રકૃતિની ભાભી સમતા રાખે છે. કોઈ વખત એવી વાત આવે છે તો તેને પી જાય છે. ભાભી જેમજેમ સમતા રાખવા લાગ્યા, તેમ તેમ નણુંદએ પોતાનું વર્ચસ્વ જમાવવા લાગ્યા.

“જેયું ! જ્યારે ત્યારે પાટોશીઓને ત્યાં બેસવા જાય છે. જેની તેની સાથે વાતો કરે છે. હવે બંધ થયું કારણકે મેં (નણુંદે) કૂંડો માર્યો એટલે !” ભાભી સમજે છે કે બેન તો વર્ષ બે વર્ષ છે. સમય આવશે એટલે ચાલ્યા જશે. હોય એ તો, એ નાના છે અને પાછા નણુંદ છે. “જીઓ ! કેટલી સરલતા છે.” પરંતુ ભાભીની સરલતાનો લાભ નણુંદે ઉઠાવવા માંડ્યો. ટકોરાને બદલે હવે તો સેકેન્ડના ટકટક આવવા લાગ્યા. તમો જાણો છો ને ટકોરા ક્યારે થાય ? કલાકે યા અધીં કલાકે પણ ટકટક તો ? સેકંડે સેકંડે થાય છે.

હવે તો ધરમાં નણુંદની ટકટક બહુ જ વધી ગઈ. એક દિવસ તો ભાભીનું મગજ ગયું ને બોલી ઉઠ્યા : “બહેન બા ! તમારી સગાઈ થઈ ગઈ છે. હવે તો થોડા સમયના મહેમાન છો. માટે જશ લઈને જાવને ! બા છે છતાં ધરનો ભાર લઈને તમો શું કામ કરો છો ? નાહક શા માટે કલેષને વધારો છો ? તમને આ

બુદ્ધિમાં શું મઝા આવે છે ? વરસવું જ છે તો એક દિવસ વરસી જાવને ? રોજને રોજ ટકટક સારી નહિ. ”

લાલીને તો એમ કે હવે નણુંદ બા સમજી જશે. તેને બહલે તો તેઓ વિક્રયા અને બોલી ઉઠ્યા : “ તું પારકા ઘરની દીકરી અને મને શિખામણું દેવા આવી છે ? ” અને મગજ ગયું..... શબ્દોથી વર્ષા કરતી લાલી ઉપર જાણે તૂટી પડી. ક્યારેક વ્યક્તિ સમજ્યા વગર ભાવાવેષમાં આવીને ક્રોધ કરી બેસે છે. અને મોટો દોષ ખાંધી લે છે.

દિવસે દિવસે નણુંદની ટકટક વધતી જાય છે. આખરે લાલી કંટાળી જાય છે, પરંતુ લાલીને ધર્મની સમજણ છે. સંતોના પ્રવચન સાંભળીને તેણે ઘણું લાભ મેળવેલ છે. આટલી અશાંતિ હોવા છતાં તેણે આત્મ હત્યા કરવાનો વિચાર ન કર્યો. તેનું કારણ એ હતું કે તેની પાસે માતાના સંસ્કાર અને ધર્મની સમજ હતી. બુદ્ધિ ! સુખ-દુઃખ તો સંસારમાં આલ્યા જ કરે છે. પરંતુ ધર્મની સમજ ન હોય તો માણસ કંઈક કરી બેસે છે.

રાત્રે પતિ ઘેર આવે છે. પત્નીએ વાત કરતાં કહ્યું : “ તમારે તો ધંધો જ કરવો છે, તમારે બહાર જ રહેવું છે. પણ ક્યારેક ઘરની વાત પણ જાણવી જોઈએ. આ ઘરમાં હવે હું નહીં રહી શકું મારામાં જેટલી સમતા હતી એટલી રાખી. સહન શક્તિની પણ હવે હદ હોય ! હું તમારા બેનને હાથ બેડું છું. મારે હવે કલેષ કરવો નથી. ” પત્નીની વાત સાંભળી, ભાઈને આંખમાં પાણી આવી ગયાં.

ભાઈ મનોમન વિચારવા લાગ્યા, આ માણસોને ક્યાં સુખે રહેવું છે ? માણસો કરતાં તો આ પંખીઓ સારા, આ પ્રાણીઓ સારા કે સાંજ પડે ભેગા થઈને સંપથી રહે છે ! શું થાય ? બહેનને તો કહેવાય નહીં, નહીં તો વધુ કલેષ થાય. આવી પરિસ્થિતિને ભાઈએ મનમાં સમજી Let go લેટ ગો કરી નાખ્યું. ભાઈએ તેમના પત્નીને પણ સમજાવી દીધું કે સમતાના કૃણ મીઠાં છે.

આ બાળુ ગામના પુણ્યોદયે સંતો પધાર્યા છે. ગામમાં સંતોની પધરામણીને આનંદ વરતાઈ રહ્યો છે. લોકો દર્શન-પ્રવચન, ધર્મ-ધ્યાનનો લાભ મેળવી રહ્યા છે. ભાઈ પણ સંતના દર્શનાર્થે ગયા હતા. સંત ઘણા વિદ્વાન અને વ્યવહાર કુશળ હતા. ભાઈએ એક દિવસ મોકલ મળતા સંતના કાને પોતાના ઘરની વાત કરી. સંતે સાંભળીને આશ્વાસન આપ્યું. ભાઈ કહે છે, “ ગુરુદેવ ! અમારા કલેષે બહુ મોટું સ્વરૂપ લીધું છે. તેનું પરિણામ શું આવશે તે કહી શકાય નહિ ” ભાઈ તો આલ્યા ગયા.

ત્યાં તો એક દિવસ એવું નિમિત્ત આવી ગયું કે નણુંદ અને ભોભાઈ એક

સાથે ગુરુદેવના પ્રવચનમાં આવ્યા. ગુરુદેવને પણ આ વાતની ખબર હતી. બંનેના નિરાકરણ માટે કંઈક પણ વિચારતા હતા. પ્રવચનમાં સંપ અને સહકારની વાત સાંભળી બંને વિચારતા રહ્યા. સંપથી લાભ અને કલેષથી નુકસાન, તેના ભયંકર પરિણામો સંતે સારી રીતે કહ્યાં હતાં. બંનેને આ વાતમાં રસ પડ્યો. ખપોરના બંને ફરી સંત પાસે આવ્યા. ગુરુદેવે બંનેને સમજાવ્યા. ઘરને સ્વર્ગ બનાવવું હોય તો તેનાં સાધન જોઈએ. જીવનની મંગળતા અને ધન્યતાનાં કારણો જોઈએ. સમતા, સહિષ્ણુતા, ઉદારતા તે તેના ઉત્તમ સાધનો છે. છેવટે જોઈએ સમતા રાખી અને નણુંદમાં પરિવર્તન આવ્યું.

પરિવર્તનમાં નિમિત્ત શું બન્યું ? એક તો ગુરુદેવની સચોટ વ્યાખ્યાન શૈલી અને બીજું ખપોરનો સદ્બોધ આ બંનેએ એક જાદુઈનું કામ કર્યું. આવા નિમિત્તો મળતાં કોઈ આત્મા ક્યારે જાગૃત થાય અને સારે રસ્તે ચડી જાય છે તે કહી શકાતું નથી.

પછી તો નણુંદજી સાસરે ગયા અને ત્યાં તેને ખબર પડી ગઈ કે ભાભી કેમ થવાય છે ? નણુંદને તો સાસરે જતાં બે નણુંદ મળી અને તેના પર વીતવા માંડી. “ભાભી તમે ક્યાં જાવ છો ? તમે એકલા કેમ જમી લીધું ? તમે કોની સાથે વાતો કરતા હતા ? આ બધું નણુંદ પાસેથી સાંભળતા પેલા નદંબુજીને ખબર પડી ગઈ. નિમિત્ત આવે ત્યારે માણસને ખબર પડે છે. તેને હવે થયું કે “મેં તો ભાભીના હુકમ આજ્યાં હતાં તો મારી નણુંદ મારા ન બાળે ” ? શું આ Tit for Tat જેવા સામે તેવા જેવું થયું ગણાય ?

નિમિત્ત કાં તો જીવન જગાડે છે અને કાં તો જીવન બગાડે છે.

હવે મહારાણી પદ્માવતી ફૂલનો મંડપ બનાવી, તેમાં શ્રીદામકાંડ લટકાવીને મહારાજની પ્રતીક્ષા કરી રહી.

तएणं पडिबुद्धिं ण्हाए हत्थिखंधवरगए सकेरंठ जाव सेयवरचामराहिं. हयगय-
रहजेाहमहयाभडचडकरेंहि साकेयनयरंणिगगच्छइ। ता जेणेव नागधरे तेणेव-
उवागच्छइ।

મહારાજ પ્રતિબુદ્ધિ સ્નાનાદિ કરી, અલંકારો પહેરી, માથા ઉપર મુગટને ધારણ કરી, હાથી ઉપર સવાર થયા. ચામર ઢોળાવાં લાગ્યાં અને સેના લઈ સાકેત નગરના મધ્ય ભાગમાંથી પસાર થતા નાગદેવનાં મંદીર તરફ જઈ રહ્યા છે.

उवागच्छित्ता हत्थिखंधाओ पच्चोरुहइ, ता आलोए पणामं करेइ, ता पुष्पमंडवं
अणुपविसइ, चा पासइ, तं एगं महंसिरिदामगंडं। तएणं...निरिक्खइ...अमच्चं एवं
वयासी।

મહારાજ સવારી લઈને નાગદેવના મંદીરે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં ઉતરીને બ્યારે નાગદેવની પ્રતિમાએ. જોઈ ત્યારે તરત જ તેણે નમન કર્યું. રાણી પદ્માવતી દ્વારા ખનવાએલા પુષ્પ મંડપમાં રાજાએ પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં તેમણે મોટા શ્રીદામકાંડને લટકતો જોયો. તેનું સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી બહુ વખત સુધી રાજાએ નિરીક્ષણ કર્યું.

રાણીએ રાજાનું સ્વાગત જરૂર કર્યું હશે. કારણ કે તેણી તેને આમંત્રણ આપીને આવેલી છે અને સાથે અત્યાર સુધી રાજાની પ્રતીક્ષા કરતી બેસી હતી. જેથી જરૂર સ્વાગત થયું હોય. રાજા-રાણી બંને આ પુષ્પમંડપમાં બેઠા થકી આ મધમધતા વાતાવરણને લાલ મેળવે છે તેની પહેલાં શું થાય છે તે માટે-શાસ્ત્રકાર કહે છે. રાજાને આ મધમધતો શ્રીદામકાંડ જોઈને ઘણું જ આશ્ચર્ય થાય છે. તુરંત જ તેણે પોતાના સુબુદ્ધિ મંત્રીને કહ્યું :

તુમન્નં દેવાણુપ્પિયા ! મમ દોચ્ચેણં.....પરમાવર્ણદેવીણ સિરિદામગંઢે ।

હે દેવાનુપ્રિય ! તમે મારા હૃત થઈને ઘણાં ગામો, નગરોમાં ફરો છો, ઘણાં રાજા, શ્રેષ્ઠ, સેનાપતિ કે સાર્થવાહોને ત્યાં જતાં કે આવતાં રહો છો, તો તમે ત્યાં પદ્માવતીદેવીના જેવો શ્રીદામકાંડ કોઈ સ્થાને જોયો છે ? તપ્પણ સુબુદ્ધિ પડિ બુદ્ધિ રાયં પવં વચાસી પ્રધાને રાજાની આ વાત સાંભળીને જવાબ આપ્યો.

एवं खलु सामी ! अहं अन्नया...मिहिलं...कुभगस्त

रन्ने...मल्लीए .. दिव्वे सिरिदामगंढे दिट्ठपुव्वे...अघइ

હે સ્વામી ! એક વખત હું તમારો હૃત થઈને જ મિથિલા રાજધાનીમાં ગયો હતો. ત્યાં મેં કુંભક રાજાની પુત્રી મલ્લીકુમારીના જન્મોત્સવ પ્રસંગે ખૂબ જ નવાઈ પમાડે તેવો શ્રીદામકાંડ જોયો હતો. તેની સામે પદ્માવતીદેવીના આ શ્રીદામકાંડ લક્ષ્યાંશ પણ નથી. સુગંધ કે સૌંદર્ય બંનેની દૃષ્ટિએ તેની સામે આ કંઈ નથી.

જુઓ ! આ વાત ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ક્યારેક કોઈ વસ્તુ સાથે વસ્તુની તુલના થાય છે, ક્યારેક વ્યક્તિની સાથે વ્યક્તિની અને પ્રસંગ સાથે પ્રસંગની તુલના થાય છે.

આ સંઘાણી એસ્ટેટના સં. ૨૦૩૩ના ચોમાસામાં શ્રી સંઘે તારાબેન તપસ્વીના ૭૧ ઉપવાસને મહોત્સવ ઉજવ્યો તેવો પ્રસંગ તમોએ ક્યારેય જોયો હતો ? “ ના, ના, આવો તો ક્યારેય જોયો નથી. અમારી જીંદગીમાં પ્રથમ જ જોયો.” રાજા તો મંત્રીની વાત સાંભળીને આશ્ચર્યમાં જ પડી ગયા. માનવનો સ્વભાવ છે કે એક વાત કરતાં બીજી ચડિયાતી હોય, એક વસ્તુ કરતાં બીજી વસ્તુ વધારે સારી હોય, એક પદાર્થ કરતાં બીજો સારો હોય તો તે લેવાનું મન થઈ જાય છે, તેને લોગવવાના ભાવ જાણે છે. હવે રાજા મંત્રીને તે સંબંધમાં પુછે છે.

“જસ્સ ણં સંવચ્છર પહિલેહણયંસિ સિરિદામંગડસ્સ પઝમાવર્ણે દેવીણ સિરિદામંગેહ સયસહસ્સતમં પિ કલં ન અગ્ધહ”

હે દેવાનુપ્રિય ! વિદેહ રાજપુત્રી મલ્લીકુમારી એવી કેવી છે ? કે જેમના જન્મેત્સવના શ્રીદામકાંડની સાથે પદ્માવતીદેવીનો આ શ્રીદામકાંડ લક્ષ્યાંશ પણ લાગતો નથી.

આ વાત સાંભળીને મંત્રીએ રાજાને કહ્યું : હે સ્મામિન્ ! તે વિદેહ રાજાની ઉત્તમ કન્યા મલ્લીકુમારી સરસ આકારવાળા કાચબાની પીઠ જેવા સુંદર ઉન્નત ચરણવાળી છે. તેના લાવણ્ય-સૌન્દર્ય અને સૌભાગ્યની શ્રેષ્ઠતાની વાત બહુ રાજાનું મન બહુ પ્રભાવિત થયું, ઘણું ખુશ થયા અને દૂતને બોલાવ્યો અને કહ્યું :

गच्छाहि णं तुमं देवाणुप्पिया मिहिलं रायहाणि, तत्थणं कुमगस्स रणो धुर्यं पमावर्णै अत्तयं मल्लिं विदेहवरायकण्णगं मम भारियत्ताए वरेहि...रज्जसुक्का ।

હે દેવાનુપ્રિય ! તમે મિથિલા રાજધાનીમાં બાવો. ત્યાં કુંભક રાજાની પુત્રી મલ્લીકુમારીની મારી વધૂના (પત્ની) રૂપે યાચના કરો. રાજાને કહો તેની સ્વીકૃતિ આપે. મલ્લીકુમારી અત્યન્ત સૌન્દર્યવતી તેમજ રાજ્ય જેતું શુદ્ધ (કિંમત) છે, આવી અદ્ભુત, સુશીલ વગેરે ગુણોવાળી કન્યા છે. એ વાત હું સારી રીતે બહુ છું એટલે અનુપમ ગુણવતી મલ્લીકુમારી પોતાના શુદ્ધ રૂપે મારા રાજ્યને પણ માંગશે તો હું માફ આપું રાજ્ય તેને સમર્પિત કરવા તૈયાર છું.

तएणं से दूए पड्डिवुद्धिघाणा रन्ना...मिहिला ...गमणाए ।

રાજાને એક શ્રીદામકાંડનું નિમિત્ત મળતાં, મલ્લીનાં રૂપસૌન્દર્યમાં મોહિત થયા. છેલ્લે મલ્લી માટે રાજ્ય આપવા પણ તૈયારી ખતાવી છે. બુઝો રાગ અને મોહ શું કામ કરે છે. દૂત રાજાની આજ્ઞા સ્વીકારી ખુશી થતો પોતાને ઘેર ગયો. આર ઘંટવાળો રથ શણગાર્યો, હાથી ઘોડા મહાભટ્ટોના દળની સાથે સાકેત નગરથી બહાર નીકળ્યો. તે જે તરફ વિદેહ જનપદ અને મિથિલા રાજધાની હતી તે તરફ ગયો.

હવે તમે સમજી શક્યા હશે કે નિમિત્ત જીવનમાં શું કામ કરે છે ?

સવળા નિમિત્તે જીવન ધન્ય બની જાય છે અને અવળા નિમિત્તે જીવન ધન્યાણી થઈ જાય છે.

મલ્લીકુમારીના પૂર્વજન્મના બીજા મિત્ર રાજાને કેવું નિમિત્ત મળે છે અને તે કેવી રીતે મોહિત થશે. તેના લાવણેદ અવસરે કહીશો.

શ્રમજોપાસક અરહન્નકે !

(ભાદરવા વદ ૧૪ તા. ૨૨-૬-૭૬ બુધવાર)

ભગવાન મહાવીરે સિદ્ધાંત વાણીની પરુપણા કરી છે. સંસારના પરિતાપથી સંતપ્ત થયેલા જીવોને જીનવાણી પરમ શીતલ બનાવી જાય છે.

જ્ઞાતાધર્મ કથાંગસૂત્રમાં ભગવાન મહાવીરનાથનો અધિકાર છે, તે તમો જ માસથી સાંભળી રહ્યા છો. મહાવીરકુમારીએ સંમોહન ઘર અને કનકપૂતળી બનાવેલી છે. પૂતળીમાં રોજ એક એક કવલ ભોજનમાથી નાંખે છે. તેનો સડો અને દુર્ગંધની વાત કહેવાઈ ગઈ છે. હવે મહાવીરે કોનું નિમિત્ત બને છે તે માટે શાસ્ત્રકાર આગળ વાત ફરમાવે છે.

માનવ જીવન એ મોંઘેરી જિંદગી છે.

જીવનના મૂલ્યવાન સમયમાં કોઈવાર પ્રસંગ અને ઘટના પ્રેરણાનું નિમિત્ત કારણ બને છે. સૌ લોકોએ જીવનની અખંડતા માટે પ્રેરણા મેળવતી રહેવી જોઈએ. બુદ્ધિમાન પુરુષોની પ્રેરણા શું કામ કરે છે ?

પિપાસુને પ્રેરણા પાણી સમાન છે.

ભૂખ્યાને પ્રેરણા ભોજન સમાન છે.

થાકેલાને પ્રેરણા વિશ્રામ સમાન છે.

तेषां कालेणं तेषां समएणं अंगनामं जणवए होत्था । तत्थणं चंपा नामं णयरी होत्था । तत्थणं चंपाए नयरीए चंदच्छाए अंगराया होत्था तत्थणं चंपाए नयरीए अरहन्नग पामोक्खा बहवे संजत्ताणावावाणियगा परिवसंति ।

તે કાળ અને તે સમયમાં, અંગનામે જનપદ (દેશ) હતો. તેમાં ચંપા નામની નગરી હતી તે ચંપાનગરીમાં ચંદ્રચાયા નામના અધિપતિ રહેતા હતા.

આજે આ અંગદેશને ઉત્તર બિહારનો ભાગ ગણવામાં આવે છે, જે આજનું ભાગલપુર શહેર છે. તેના એક વિભાગને ચંપા કહેવાય છે. સુલદ્રા સતીની કસોટી આ નગરીમાં થઈ હતી. ભગવાન વાસુપૂજ્ય સ્વામીનાં કલ્યાણકો આ નગરીમાં થયાં હતા. તેને કિનારેથી ગંગા નદી વહેતી હતી. આજે ગંગા થોડી દૂર ચાલી ગઈ છે. ચંપાનગરી ખરેખર ઐતિહાસિક નગરી હતી. રાજા અને પ્રજાના મીઠા સંબંધોનું દર્શન આ નગરીમાં થતું હતું.

તે ચંપાનગરીમાં અરહન્નક પ્રમુખ ઘણાં પોત વણિકો (જેઓ વેપારકરવા માટે દેશ પરદેશમાં આવ-જા કરતા હોય તે) નિવાસ કરતા હતા. જેઓ પોત એટલે નૌકાઓ વડે વેપાર કરે છે તેને પોત વણિક કહેવાય છે. વેપાર કરે તે વણિક કહેવાતા; આજે તો સૌ વેપાર કરે છે.

અરહન્નક વેપારી

આ અરહન્નકને વહાણવટાનો ખડુ મોટો ધંધો હતો. તે પોતાના દેશનો માલ વસ્તુઓ વગેરે વહાણમાં ભરી પરદેશ લઈ જતો. તે ત્યાં વ્યાપાર કરી ત્યાંથી નવો માલ ખરીદીને પાછો પોતાના દેશમાં વહાણ ભરીને લાવતો હતો. આજની પરિસ્થિતિમાં તો સરકાર જ વેપાર કરે. જેની સરકાર જ બધા વેપાર-ધંધા હાથમાં લઈ લે તેની જનતાનું શું થાય ? ભારતનું અર્થતંત્ર બગડી રહ્યું છે. અરહન્નક વગેરે કેવા હતા ? અડ્ડા જાવ અપરિભૂયા । તેઓ બધા ધન-ધાન્ય વગેરે સમસ્ત વૈભવોથી સંપન્ન હતા. તેઓ બધા કોઈથી પરાજીત થાય તેવા ન હતા. તેઓ સમર્થ અને અપરાજ્ય હતા. તપણં સે અરહન્નકે સમણોવાસપ યાવિ હોત્યા । તેઓમાં જે અરહન્નક હતો તે શ્રમણોપાસક હતો. તે માત્ર ધન-ધાન્યથી જ સમૃદ્ધ ન હતો પણ તે આર્હત આગમાનુરાગી અને શ્રમણજનોનો સેવક પણ હતો. અહિંચ જીવાજીવે વન્નઓ ।

શ્રમણોપાસક કેને કહેવાય ?

જે મુહુપત્તિ બાંધે તે શ્રાવક કહેવાય ? પર્યુષણમાં માત્ર એ જીવ છોડાવવાના પૈસાનું ઢાન કરે તે શ્રાવક કહેવાય ? “ અકૂર્ઘ કરે તે શ્રાવક, અહિંસા ધર્મની વાતો કરે તે શ્રાવક, સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરે તે શ્રાવક કહેવાય ? “ ના,” ના તો શ્રાવક કેને કહેવાય, તમો કહો ? “ શું તમે શ્રાવક નથી ? ” “ મહારાજસાહેબ ! અમે તો કહેવાના શ્રાવક છીએ. ”

શ્રાવક શબ્દનો અર્થ શું ?

શ્ર એટલે શ્રદ્ધા, વ એટલે વિવેક અને ક એટલે કર્તવ્યનિષ્ઠા. આવી રીતે શ્રાવક શબ્દનો અર્થ તો ઘણો વિશાળ છે. જેમાં દેવ-ગુરુ અને ધર્મની શ્રદ્ધા હોય, જડ ચેતનનનો વિવેક હોય અને સાચી કર્તવ્યનિષ્ઠા હોય તેને શ્રાવક કહેવાય છે.

શ્રાવકના લક્ષણો

જે જીવ-અજીવાદિ નવ તત્ત્વોનો જાણકાર હોય છે, જેને પરસ્પરી માતા-બેન સમાન છે, જેને પારકું ધન માટી-પથ્થર સમાન છે, જેનું હૃદય કરુણા અને અનુકરમ્પાથી ભર્યું હોય, જેને દુઃખી જીવોને ભોઈ દયા પ્રગટ થતી હોય, જે રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગી હોય, જે અણુતોતું પાલન કરનાર હોય, જે રોજ સામાયિક-પ્રતિક્રમણાદિ

આવશ્યક ક્રિયાઓને કરતો હોય, જે નીતિ-ન્યાય-પ્રમાણિકતાનું પાલન કરવામાં કુશળ હોય, જે સદ્ગુણોના ગ્રાહક હોય, જે સંતો અને ધર્મીઓના ઉપાસક હોય તેને શ્રાવક કહેવાય છે.

શ્રાવકના છ ગુણધર્મ

ધર્મપ્રકરણ રત્નમાં કહ્યું છે કે, દેશવિરતિ ચારિત્રનું પાલન કરનાર શ્રદ્ધાસંપન્ન વ્યક્તિ શ્રાવક કહેવાય છે. તેના છ ગુણો બતાવ્યા છે.

(૧) શ્રાવક વ્રતનું સારી રીતે અનુષ્ઠાન કરે છે.

૧ વિનય અને બહુમાનપૂર્વક વ્રત સાંભળવું. ૨ વ્રતના ભાંગા અને અતિચારોને સાંગોપાંગ યથાર્થ રીતે બાળવા. ૩ ગુરુ પાસેથી અદ્યપકાળ કે બવજીવ માટે વ્રત અંગીકાર કરવા. ૪ ગ્રહણ કરેલા વ્રતનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરવું.

(૨) શ્રાવક શીલવાન હોય છે.

૧ જ્યાં બહુ શીલવાન બહુશ્રુત સાધર્મિક ખંધુ એકત્ર થતાં હોય તેને આયત્ન કહે છે. ત્યાં જવા આવવાનું રાખવું. ૨ વિના પ્રયોજન કોઈને ઘેર જવું નહિ. ૩ ચમકવાળો, ભપકાખંધ પોષાક ન પહેરતાં, સાદા વસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરવો. ૪ વિકાર ઉત્પન્ન કરનાર ભાષા ન બોલવી. ૫ જીગાર આદિ કુવ્યસનોનો ત્યાગ કરવો. ૬ મધુર નીતિથી અર્થાત્ શાંતિમય મીઠાં વચનોથી અન્ય પાસેથી કામ લેવું. કઠોર વચન ન બોલવા.

(૩) શ્રાવક ગુણવાન હોય છે.

૧ વાચના, પુછણા, પરિચર્યા, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા રૂપ પાંચ પ્રકારે સ્વાધ્યાય કરવો. ૨ તપ, નિયમ, વંદનાદિ અનુષ્ઠાનોમાં તત્પર રહેવું. ૩ વિનયવાન રહેવું. ૪ દુરાગ્રહ અર્થાત્ હઠ ન કરવી. ૫ જિન વચનોમાં રુચિ કરવી.

(૪) શ્રાવક ઋણુ વ્યવહારી હોય છે અર્થાત્ નિષ્કપટ બની સરળ ભાવથી વ્યવહાર કરે છે.

(૫) શ્રાવક ગુરુની શુશ્રુષા (સેવાભક્તિ) કરનાર હોય છે.

(૬) શ્રાવક જિન-પ્રવચન અર્થાત્ શાસ્ત્રોના જ્ઞાનમાં પ્રવીણ હોય છે. જે અરહિંત દેવ, નિર્ગુણ ગુરુ અને સર્વજ્ઞના ધર્મ માટે શ્રદ્ધાશીલ અને વફાદાર હોય તેને શ્રમણોપાસક કહેવાય છે. આજે તો જેની પાસેથી પોતાનો સ્વાર્થ સરે તે શ્રમણ અને તે ઉપાસક ! આ બધા તો સ્વાર્થનાં સંબંધી છે. તેને તો Temporary ટેમ્પરી સંબંધ કહેવાય છે. સાચા સંબંધ તો તેને કહેવાય કે જે જ્ઞાનના-સમજણના-શ્રદ્ધાના-વિવેકના અને ત્યાગના સંબંધ છે. અરહન્તક શ્રાવક આવા અનેક ગુણધર્મની યોગ્યતા વાળો હતો.

અરહન્નકે આવકે ચાર પ્રકારનો વેપાર કરતો હતો.

- ૧ ગણિમ-જેની ગણતરી કરીને વેપાર થઈ શકે. નાળિયેર, સોપારી વગેરે.
- ૨ ધરિમ-જેને ત્રાજવામાં તોલીને વેપાર કરી શકાય તે. કઠોર, ધાન્ય વગેરે.
- ૩ મેય-જેનું માપ કરીને ભરીને વેપાર કરી શકાય તે. ઘી, તેલ વગેરે.
- ૪ પરિચ્છેદ-જેના ગુણની પરીક્ષા કરીને વ્યવહાર કરી શકાય તે. વસ્ત્ર, રત્ન, સોનું.

અરહન્નકે આવા ચાર પ્રકારના વેપાર કરીને આજીવિકા ચલાવતો સમૃદ્ધ બન્યો હતો. તેનો ધર્મ અને વ્યવહાર ઉજ્જૈયા હતો. આવા વ્યવહારુ અને આદર્શ જીવન જીવનારને ત્યાં રિધિ, સિધ્ધિ અને સમૃદ્ધિ થાય તે સ્વભાવિક છે.

“તમારે આવા આદર્શ કેવી રીતે બનવું છે ? મહારાષ્ટ્ર સરકારની ટોટરી મેળવીને સમૃદ્ધિવાન બનવું છે કે જાતમહેનત કરીને સમૃદ્ધિવાન થવું છે ?” અરહન્નકે ત્યાં ધન-ધાન્ય-વૈભવ-વિલાસ બધું હતું, છતાં તે ધર્મનો પરમ શ્રદ્ધાવાંત હતો. સદા ધર્મનું પાલન કરવું અને રોજ નવા નવા નિયમો-નતો અને પચ્ચક્રખાણને તે શ્રદ્ધા કરતો હતો. તે ચંપાનગરીના સર્વ વ્યાપારીઓમાં પ્રમુખ હતો.

તણં તેસિં અરહન્નગ પામોક્કવાણં.....સમુપ્પજિત્યા

એક દિવસ અરહન્નકે પ્રમુખ બધા સાંચાત્રિક પોતવણિક કેઈ સ્થળે એકઠા થયા અને તેઓએ પરસ્પર મળીને આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો.

સેયં સ્વલુ અમ્હં ગણિમં, ધરિમં, ચ મેજ્જં ચ પરિચ્છેજ્જં ચ મંડગં ગહાય લવણ સમુદં પોત વહ્ણેણ ઓગાહિત્તણ...મરેતિ । ત્તા સોહણંસિં તિહિકરણ નક્કવત્ત મુહુત્તસિં....ઉવક્કલહાવેતિ ।

તેઓ બધા ભેગા મળીને વિચાર કરે છે કે ગણિમ, ધરિમ, મેય અને પરિચ્છેદ આદિ ચાર જાતની વસ્તુઓના વેપાર માટે જે નૌકાઓમાં લાદીને આપણે લોકો બહાર લવણસમુદ્રને પાર કરીએ તો આપણને ખૂબ લાભ થશે.

જુઓ ! વેપારીને હંમેશા માલ સંઘરવાની ઇચ્છા રહે. બજારમાં જેવી તેજ આવે એટલે માલ વેચવા માંડે. આ આમદાની વધારવાની કળા હશે ને ? તમે તો વેપાર-ધંધા વાળા છો કે નોકરી વાળા છો ? તેઓને કેટલું મોટું સાહસ કરવાનું મન થાય છે કે લવણસમુદ્રમાં નૌકા ભરીને જવું. જ્યાં જતા ક્યારેક તોફાન આવે, નુકસાન થાય. પોતાની જાતનું પણ જોખમ ગણાય છતાં સાહસવીરોએ સાથે મળીને સર્વસંમતિથી વાતને સ્વીકારી માલના ગાડાઓ ભરવા લાગ્યા.

માણસ હંમેશાં પોતાના કાર્યમાં સફળ થાય તેવી સૌને મનઃકામના હોય છે. સફળતાના સુચિહૂનો રૂપે તમો લોકો પણ શુકન-મુહૂર્ત અને ચોધડિયા જુઓ છે કે નહિ ? પરદેશગમન કરનારને જૂના જમાનામાં આવું બધું માનસિક સમાધાન માટે કરવું પડતું હતું.

તેઓએ માલના ગાડા ભર્યા. સારા શુભ તિથિ, વાર, કરણ અને નક્ષત્ર મુહૂર્તમાં અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય આમ ચારે જાતનાં આહારને પુષ્કળ પ્રમાણમાં ખનાવડાવ્યો. મિત્ર જાદુ, મૈત્ર્યવેલાણ મુંજાવેતિ જાવ આપુચ્છંતિ । તેઓએ પોતાના મિત્ર, જ્ઞાતિ, સગાંવહાલાં કુટુંબિજનો વગેરેને બોલાવ્યા. સૌને પ્રેમથી જમાડ્યા. સૌને પૂછે છે કે અમો વેપાર કરવા માટે પરદેશ જઈએ છીએ તો તમો બધા અમોને પરદેશ જવા માટે અનુમતિ આપો. તેઓને વિનંતી કરી અને જવા માટેની આજ્ઞા માંગી.

તેઓનો કેટલો સુંદર વ્યવહાર છે. પરદેશ જવું છે અને વેપાર કરવો છે તો કોઈનાથી ખાનગી નથી. આજે તો તમારે કેટલું Private પ્રાઇવેટ ચાલે. દીકરો પરદેશ જાય તે કહેવાય નહિ. વેપાર કરવાની કે કમાણીની વાત કોઈ ને થાય નહિ. તમો વાત કરો ખરા ? આજની દુનિયા ઘણી નાની બની ગઈ છે. લોકો સવારે જ્યેનમાં બેસે, કલકત્તા જઈ કામ કરીને સાંજે પાછા ઘરે આવી જાય. અમેરિકા જવું હોય કે લંડન તે તો તમારે મન કલાકોનું કામ રહ્યું.

કુટુંબિજનો વગેરે એ અરહન્નક પ્રમુખાદિ સૌને પરદેશમાં વેપાર કરવા માટે પ્રેમથી રજા આપી અને આશીર્વાદ આપ્યા કે “ તમો સૌ ખુશીથી પરદેશ જાઓ. અને તમારી મનઃકામના સફળ કરો ! ધન કમાણી કરી સકુશળ પાછા જલ્દી આવો ? ” આવા આશીર્વાદ લઈ સગડ સાગડિયં જાયંતિ...ઉવાગચ્છંતિ તાન્નચઉવ્વિહસ્મ મંડગસ્સ મરેંતિ । તંદુલાણ ય સંસિયસ્સ.....ઓસહાણ...કર્દેઠસ્સ ય આવરણાણ ય, પહરણાણ ય અન્નેસિં ચ બહૂણં પોયવહ્ણપાઝ્ઘાણં દ્વાર્ણં પોયવહ્ણં મરેંતિ । માલ સામાનથી ગાડા ભરી અંપાનગરીની વચ્ચેના માર્ગથી પસાર થઈ જ્યાં ગંભીરક નામનું (વહાણ ઉપર બેસવા માટેનું સ્થાન) બંદર હતું ત્યાં પહોંચ્યા. માલસામાનના ગાડાઓ છોડી, વહાણ તૈયાર કરી તેમાં વેચાણની બધી ચીજવસ્તુઓ યથાસ્થાને ગોઠવી દીધી. વિશેષ તો એ પણ છે કે રસ્તામાં ખાવા-પીવા-રસોઈ ખનાવવા વગેરેની સાધન-સામગ્રીઓ તેમજ દવા, ઔષધ, રક્ષણ માટે ખડગ, શસ્ત્રો વગેરે જે લઈ જવા જેવી વસ્તુઓ હતી તેને વહાણમાં લાદી અને પૂર્ણ તૈયારી કરી લીધી.

સોહણંસિ તિહિકરણદિવસનકલ્પત્ત....તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ ।

જ્યારે જહાજ તૈયાર થઈ ગયાં ત્યારે ચારે પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરાવ્યો અને જ્ઞાતિજન, મિત્ર, પરિજન વગેરેને જમાડ્યા. તેઓની પાસેથી સમુદ્રયાત્રા કરવાની આ ખીજીવાર આજ્ઞા માંગી. સૌએ ફરીવાર પ્રસન્નવદને આજ્ઞા આપી. આજ્ઞા મેળવી તેઓ સૌ વહાણમાં ચડી ગયા અને યથાસ્થાને બેસી ગયા. હવે જહાજ ઉપડવાની તૈયારી છે. કુટુંબિજનો-પરિજનો વગેરે સૌ વિદાય આપવા બિભા છે.

તएणं अरहन्तग जाव वाणियमाण पस्यिणा जाव तारिसेहिं वग्गूहि अभिणंदता य अभिसंयुणमाणा य एवं वयासी । अज्ज ! ताय ! माय ! माउल ! भाइणेज्ज भगवया समुदेणं अभिरक्खिज्जमाणा र चिरं जीवह भंदं च ते....हव्वमाणए पासामो...संचिद्धंति ।

વહાણુ જ્યારે રવાના થવાનું છે ત્યારે સગાવહાલા જ્યાં બિભા છે ત્યાંથી મંગળ શબ્દો વડે અભિનંદન અને સંસ્તવન કરતાં તેમને કહેવા લાગ્યા. “ હે આર્ય ! હે તાત ! હે ભાઈ ! હે મામા ! હે ભાણેજ ! તમે ખધા આ મહાકાય વિશાળ સમુદ્ર વડે વારંવાર સુરક્ષિત થઈને ચિરકાળ સુધી જીવતા રહો ! તમારું કલ્યાણ થાઓ ! અમે ખધા તમોને લાભાન્વિત થયેલ, કાર્યોને સર્વ રીતે પાર પાડનારા, કેઈ પણ જાતની શારીરિક મુશ્કેલી વગર સ્વસ્થ શરીરવાળા, ધન તેમ જ પરિપૂર્ણ પરિવારથી યુક્ત થઈને ઘેર પાછા આવેલા બેઠાએ. તિક્કઈ આમ કહીને તેઓ ત્યાં સૌમ્ય, સ્નિગ્ધ, ખડ્ગવખત સુધી દર્શનની ઇચ્છા વાળા અને આંસુભીની દૃષ્ટિઓથી તેમને ભેટાં એક મુહૂર્ત સુધી બેસી રહ્યા.

તઓ समाणिपसु पुष्कवलिकम्मेसु.....रायवरसासणेसु । तयार भाद पुष्प, अक्षत, दान वगेरेनी विधि पूरी થઈ ગઈ. પહેરેલા વસ્ત્રો ઉપર સરસ લાલ ચંદનના થાપાઓ લગાવી દીધા. ગૂગળ વગેરે ધૂપ અગ્નિમાં નાખીને ધૂપ કરી લીધો. ધૂપ વગેરે અર્પીને સમુદ્રના પવનોની અર્ચનાનું કામ પૂરું થઈ ગયું. ખોળ-સ્થાને દીર્ઘ કાષ્ઠ રૂપ વલય એટલે સુકાન વગેરે વહાણુ ઉપર યથાસ્થાને મૂકાઈ ગયા. શુભ ધ્વજના અગ્રભાગ જ્યારે ઉર્ધ્વમુખના રૂપે અવસ્થાપિત થઈ ગયા. કુશળ વાળવાળાઓ વડે સરસ વાળઓ વગાડવાનું કામ પતી ગયું. જ્ય પમાડનારા કાગડા વગેરે પક્ષીઓના માંગલિક શબ્દો એટલે કે સારા શુકન થઈ ગયા. ચંપાનગરીના રાજા પાસેથી સમુદ્ર યાત્રા કરવાનો પરવાનો “ આદેશપત્ર ” તેઓની પાસે આવી ગયો, ત્યારે પવનથી ક્ષુબ્ધ, મહાસાગરના સર્વત્ર વ્યાપ્ત થયેલા ધ્વનિની જેમ સિંહનાદ, જ્ય જ્ય ધ્વનિથી પૃથ્વીને નાદવાળી કરતા તે સમયે માંગલિકોએ, ચારણોએ મંગળ ધ્વનિ કર્યો.

हंभो सव्वेसिमवि मे अत्थसिद्धिओ उवट्ठिताइं कल्लणाइं पडिहयाइं सव्वपावाइं, जुत्तो पूसो विजओ मुहुत्तो अयंदेसकालाओ ।

તે કાળના લોકો પણ ન્યોતિષ વિદ્યામાં શ્રદ્ધા રાખતા હતા. એ વાતે અહીં સિદ્ધ થાય છે. તે ચારણો કહેવા લાગ્યા : હે પોતવણિકો ! તમે બધાને અર્થસિદ્ધિ થાય, તમારા સૌનું સદા કલ્યાણ થાઓ, મંગળયાત્રામાં તમારા બધા વિઘ્નો નાશ પામો. અત્યારે ચંદ્રની સાથે પુખ્તનક્ષત્રનો અનુકૂળ યોગ થઈ રહ્યો છે. (યાત્રામાં પુખ્તનક્ષત્રનો યોગ પ્રશસ્ત ગણાય છે. કહ્યું પણ છે ‘અપિદ્વાવશમે ચન્દ્રે પુખ્યઃ સર્વાર્થસાધનઃ’) અત્યારે વિજયના મુહૂર્તનો સમય ચાલી રહ્યો છે. પ્રસ્થાન માટે અત્યારનો વખત શુભાવહ છે.

લોકો પોતાના કાર્ય સફળ થવાની આશા સેવે છે. તેને સફળ કરવા માટે સારા મુહૂર્તો જોઈ કાર્યનો પ્રારંભ કરે છે. આવી સર્વ વિધિ થયા પછી પણ જ્યારે વ્યક્તિના કર્મનો ઉદય આવે છે ત્યારે તેના ફળ ભોગવવાના હોય છે.

તઓ પુસ્તમાણ . જાવા વાણિયગા વાવારિસુ, તં નાવં... મુચંતિ બધી વિધિ પૂર્ણ થઈ ત્યારે હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થયેલા કુક્ષિધાર એટલે નૌકાના સંચાલકો, કુણ્ધાર-નૌકા ચલાવનારાઓ, ગર્ભજ-નૌકાના અવસરાનુકૂળ કામ કરનારાઓ, સાયંત્રિકુજનો-વેપારીઓ વગેરે પોતપોતાના કામમાં વળગી ગયા. નૌકાના વચ્ચેના ભાગમાં અનેક જાતની વેચાણની વસ્તુઓ ભરેલી હતી. નૌકાના અગ્રભાગમાં યથોચિત જાતજાતની સંચાલન સામગ્રી ભરેલી હતી. એવા વહાણને કિનારા ઉપરના થાંભલાનું બંધન ખોલીને મુક્ત કરવામાં આવ્યું.

નૌકાઓ ગંગા નદીમાં વહેતી મુકાયેલી છે. ગતિને બધો આધાર યોગ્ય દિશાને અનુકૂળ પવન ઉપર જ હોય છે. ચડાવેલા શઠ અને પવન બંને યોગ્ય હોય છતાં જો તોફાન ન આવે તો ધારણા પ્રમાણે પહોંચી શકાય, નહિ તો મહિનાઓ લાગી જાય છે.

હવે બંને વહાણો ગંગા નદીમાં વહેતા થકાં લવણસમુદ્રમાં ક્યારે પ્રવેશ કરશે. ત્યાં તેમની કઈ સ્થિતિ થશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૭૧

રૌદ્રસ્વરૂપી તાલપિશાય !

(ભાદરવા વદ ૦)) તા. ૨૩-૯-૭૬ ગુરુવાર)

અનંતજ્ઞાની ભગવંતોએ શાસ્ત્રોમાં જીવ વિજ્ઞાનનું ઘણું વિસ્તૃત વર્ણન કરેલ છે. લોકમાં જીવો અનંતા છે, આ સંસાર એ અનંત જીવોનું નિવાસ સ્થાન છે,

અનંત જીવોને જાણવા અને સમજવા માટે જ્ઞાની ભગવંતોએ તેના ચાર ભાગ પાડ્યા છે. અનંતને ચાર પ્રકારે વિભાજિત કરવામાં આવ્યા છે. આ કોઈ સામાન્ય વાત નથી, તમોને આશ્ચર્ય થશે કે અનંતના ચાર ભાગ કેવી રીતે પડી શકે ?

નવતત્ત્વના જીવ તત્ત્વવિભાગમાં અનંત જીવોને ભિન્ન ભિન્ન રીતે ચૌદ પ્રકારે વિભાજિત કર્યા છે. તમોને જાણવાની કારના હોય તો આ બધું સુવિસ્તૃત જ્ઞાન મળી શકે.

જીવ તત્ત્વ, તેના લક્ષણ અને ભેદ

જીવ તત્ત્વ-જે ચૈતન્ય, લક્ષણવંત, સદા, સર્વપ્રયોગી, અસંખ્યાત પ્રદેશી, સુખદુઃખને જાણનાર, તેને વેદનાર અને અર્થી છે. તેને જીવ કહેવાય છે. તેના ભેદાનુભેદનું જ્ઞાન તેને જીવ તત્ત્વ કહેવાય છે.

જીવના ચૌદ પ્રકારે ભેદ

એક પ્રકારે જીવ-સકલ જીવોનું ચૈતન્ય લક્ષણ એક જ છે. અનંત જીવોમાં ચૈતન્ય એક સરખું જ છે. જેથી સંગ્રહનયે કરી એક ભેદે જીવ કહ્યા છે. બે પ્રકારે જીવ ૧ ત્રસ, ૨ સ્થાવર અથવા ૧ સિંધ, ૨ સંસારી. ત્રણ પ્રકારે જીવ ૧ સ્ત્રીવેદ, ૨ પુરુષવેદ, ૩ નપુંસકવેદ અથવા ૧ ભવ્ય સિંધિયા ૨ અભવ્ય સિંધિયા ૩ નોભવ્ય સિંધિયા નો અભવ્ય સિંધિયા. ચાર પ્રકારે જીવ-૧ નારકી, ૨ તિર્થંચ, ૩ મનુષ્ય, ૪ દેવ અથવા ૧ ચક્ષુ દર્શની ૨ અચક્ષુ દર્શની ૩ અવધિ દર્શની ૪ કેવળ દર્શની. પાંચ પ્રકારે જીવ ૧ એકેન્દ્રિય, ૨ બેઈન્દ્રિય, ૩ તેઈન્દ્રિય, ૪ ચૌરિન્દ્રિય, ૫ પંચેન્દ્રિય અથવા ૧ સજ્જેગી, ૨ મન જ્ઞેગી, ૩ વચન જ્ઞેગી, ૪ કાય જ્ઞેગી, ૫ અજ્ઞેગી. છ પ્રકારે જીવ ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપકાય, ૩ તેજિકાય, ૪ વાયુકાય, ૫ વનસ્પતિકાય, ૬ ત્રસકાય અથવા ૧ સકષાયી, ૨ કોષકષાયી, ૩ માનકષાયી, ૪ માયાકષાયી, ૫ લોભકષાયી, ૬ અકષાયી. સાત પ્રકારે જીવ ૧ નારકી, ૨ તિર્થંચ, ૩ તિર્થંચિણી, ૪ મનુષ્ય, ૫ મનુષ્યણી, ૬ દેવ, ૭ દેવી. આઠ પ્રકારે જીવ ૧ સલેશી, ૨ કૃષ્ણલેશી, ૩ નીલલેશી, ૪ કાયોતલેશી ૫ તેજુલેશી, ૬ પક્ષલેશી, ૭ શુકલલેશી, ૮ અલેશી. નવ પ્રકારે જીવ ૧ પૃથ્વી, ૨ પાણી, ૩ અગ્નિ, ૪ વાયુ, ૫ વનસ્પતિ. ૬ બે ઈન્દ્રિય, ૭ તેઈન્દ્રિય, ૮ ચૌરિન્દ્રિય, ૯ પંચેન્દ્રિય. દશ પ્રકારે જીવ ૧ એકે, ૨ બેઈ, ૩ તેઈ, ૪ ચૌરિ, ૫ પંચેન્દ્રિય એ પાંચના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત મળીને ૧૦ ભેદ થયા. અગિયાર ભેદે જીવ ૧ એ, ૨ બે, ૩ તે, ૪ ચૌ, ૫ નારકી, ૬ તિર્થંચ, ૭ મનુષ્ય, ૮ ભવનપતિ, ૯ વાણ્યંતર, ૧૦ જ્યોતિષિ, ૧૧ વૈમાનિકદેવ. બાર પ્રકારે જીવ ૧ પૃથ્વી, ૨ પાણી, ૩ અગ્નિ, ૪ વાયુ, ૫ વનસ્પતિ, ૬ ત્રસકાય, આ છએના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવ

મળીને ખાર થયા. તેર પ્રકારેજીવ ૧ કૃષ્ણદેશી ૨ નીલ ૩ કાપોત ૪ તેજો ૫ પદ્મ ૬ શુકલદેશી એ છએના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવ મળીને ખાર ભેદ અને ૧૩ અલેશી ચૌદ પ્રકારે જીવ-૧ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય ૨ બાહર એકેન્દ્રિય ૩ બે ઇન્દ્રિય ૪ તે ઇન્દ્રિય ૫ ચૈતરીન્દ્રિય ૬ અસંજી ૫ચેન્દ્રિય ૭ સંજી ૫ચેન્દ્રિય આ સાતેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવ મળીને ચૌદ ભેદ થયા.

તમે આ ચૌદ પ્રકારના જીવોના ભેદ જાણીને સમજી શક્યા હશે કે કોઈપણ ભેદમાં જોશો તો તેમાં અનંત જીવોનો સમાવેશ છે. કુલ જીવના ૫૬૩ ભેદ છે. આ ભેદ ચાર ગતિની અપેક્ષાએ ખતાવવામાં આવ્યા છે. આપણે અનંત જીવોને ચાર ગતિની અપેક્ષાએ ચાર ભાગમાં Divide વેચી દેવાના છે. ૧ નારકીના ચૌદ ભેદ. ૨ તિર્યચના ૪૮ ભેદ. ૩ મનુષ્યના ૩૦૩ ભેદ ૪ દેવના ૧૬૮ ભેદ કુલ મળીને ૫૬૩ થયા.

૧ નારકી નરક લોક (અધો લોક)માં વસે છે. જેને પાતાળ કહેવાય છે. તે સાત પાતાળ છે. જેમાં અસંખ્યાતા નારકી છે તેઓ અસહ્ય દુઃખ વેદના ભોગવી રહ્યા છે. ૨ તિર્યચ ત્રિચ્છલોકમાં વસે છે. તે સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા અને અનંત સંખ્યામાં છે. (જેને એકે. બેઈ તેઈ. ચૌ. તિર્યચ ૫ચેન્દ્રિય તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.) ૩ મનુષ્ય તે ત્રિચ્છલોકના માત્ર અઠી દ્વીપમાં જ (મનુષ્ય લોક)-મૃત્યુ લોકમાં વસે છે. તે ગણતરીમાં સંખ્યાતા છે. ૪ દેવ-તેના ચાર પ્રકાર છે. ૧ ભવનપતિ ૨ વાણુવ્યંતર ૩ જ્યોતિષિ ૪ વૈમાનિક આ ચારે દેવોની ગણતરી અસંખ્યાતમાં છે. આ દેવોનો વાસ ત્રણે લોકમાં છે.

ભવનપતિ દેવોના ૨૫ ભેદ છે. ૧૦ અસુરકુમાર-તેઓ પૃથ્વીની નીચે પહેલી નરકની ૧,૭૮ હજાર જોજનની પોલાર છે. તેમાં ખાર અંતરો છે. તેના નીચેના દશ અંતરોમાં આ દશ પ્રકારના દેવો ભવનોમાં રહે છે. ૧૫ પરમાધામી-તેઓ પણ પૃથ્વી નીચે પાથડાઓમાં રહે છે. તેઓ ત્રણ નરક સુધીના નારકી જીવોને અનેક પ્રકારનો ત્રાસ આપી દુઃખી કરે છે. તે ત્રાસ આપવો તેમની Duty ફરજ છે.

વાણુવ્યંતર દેવોના ૨૬ ભેદ છે. ૧૬ જાતિના વ્યંતર તેના નામ જાણવા જેવા છે. જરૂર યાદ રાખજો. ૧ પિશાચ ૨ ભૂત ૩ યક્ષ ૪ રાક્ષસ ૫ કિન્નર ૬ કિંપુરુષ ૭ મહોરગ ૮ ગંધર્વ ૯ આણુપન્ની ૧૦ પાણુપન્ની ૧૧ ઈસીવાઈ ૧૨ ભૂઈવાઈ ૧૩ કંદીય ૧૪ મહાકંદીય ૧૫ કોહંડ ૧૬ પયંગદેવ. હવે ૧૦ જાતિના અંભિકા દેવ છે. ૧ અન્ન . ૨ પાણુજાં. ૩ લયણુજાં. ૪ શયનજાં. ૫ વસ્ત્ર . ૬ ફૂલ . ૭ ફલ . ૮ ફાંદળ . ૯ વિદ્યુતજાં. ૧૦ અવિદ્યુત .

આ વાણુવ્યંતર દેવો ક્યાં રહે છે. ? આપણી નીચેની પૃથ્વીનું દળ (બડાઈ) એક હજાર ભેજનનું છે. તેમાં સો ભેજન ઉપર અને સો ભેજન નીચે છોડીએ તો વચ્ચે ૮૦૦ની પોલાર છે. તે મધ્યે સોળ જાતિના વ્યંતર દેવોનાં નગર છે. તે નગર નાના ભરત ક્ષેત્ર જેવડાં છે, તેથી મોટાં, મહાવિદેહ જેવડાં છે. તેથી મોટાં જંબુદ્વીપ જેવડાં છે. તેમાં તેઓ વસે છે. દશ પ્રકારના જાંભિકા દેવો તે પૃથ્વીનું જે સો ભેજનનું દળ ઉપરનું છે. તેમાં દશ ભેજન નીચે અને દશ ભેજન ઉપર એમ છોડીને વચ્ચેના ૮૦ ભેજનની પોલારમાં તેઓ રહે છે. આ જાંભિકા દેવો સંધ્યા સમયે, મધ્ય રાત્રિએ, સવારે, બપોરેના સમયે અસ્તુ અસ્તુ કરતા ફરે છે. (જે હસતું હોય તે હસતું રહેજે, રોતું હોય તે રોતું રહેજે એમ કહેતાં કહેતાં ફરે છે) જેથી તે સમયે જેમ તેમ ન બોલવું. તમારા વડીલો એમ કહેતા કે સંધ્યા વગેરેના Time ટાઈમિ જ્યાં ત્યાં ન જવું (નેવા નીચે ન બેસવું, લાંબા થઈને ન સુવું વગેરે) કારણ કે આ દેવો પહાડ, પર્વત, ઝાડ ઉપર તેમજ તેની નીચે તેના મનને ગમે તેવી જગ્યાએ આવે છે, તેમજ ત્યાં વસે પણ છે.

આ વ્યંતર દેવો અને વ્યંતરી દેવીઓની આવી રીતે આ પૃથ્વી ઉપર આવે છે. કોઈ ખાલી જગ્યા, સ્મશાન, ખાલી મકાન (ભૂતિયો મહેલ) ખંડેર, નિર્જન જગ્યા, ખીજડા, બાવળ કે પીપળા વગેરેના ઝાડોમાં કોઈ વસે છે. તેઓ તે બાબુ ફરે છે. કદાચ કોઈ જગ્યામાં તેનો વાસ હોય અને કોઈ વ્યક્તિએ તે જગ્યાને ગંદી કરી કે ત્યાં ઉપયોગ કર્યો હોય ત્યારે જો તે વ્યંતર દેવ નારાજ થાય કે તેનો કોપ થાય તો તે તુકશાન પણ કરે છે.

આજે વિશ્વની અંદર દેવ-દેવીઓની વિવિધ રીતે શ્રદ્ધા અને માન્યતાઓ ચાલી રહી છે. તેની પૂજા-સ્તુતિ-માનતા વગેરે ચાલે છે નવરાત્રિમાં લોકો દેવીઓની પૂજા કરે છે. ઘણાં કહે છે કે કોઈના શરીરમાં તે દેવીઓ પ્રગટ થાય છે. તે વિવિધ વાતો કરે છે. લોકોને તેનાથી આશ્ચર્ય થાય છે. ઘણી જગ્યાએ કોઈ ભાઈ-બેનોને વળગાડ લેવા મળે છે. તે વ્યક્તિઓ અનેક રીતે દુઃખી થાય છે. આવો સમય હમણાં સંભળાયા કરે છે. સંસારી લોકોને ત્યાં વહુ-દીકરાઓને વળગાડ હોય તેવું બાળુવામાં હતું, હવે તો ત્યાગીઓના ઘરમાં પણ આવા પ્રસંગો બને છે.

આ બધા મિથ્યાત્વી દેવોના પરાક્રમ હોય છે. તે દેવો વ્યંતર જાતિના હોય છે. લોકો આ વળગાડને દૂર કરવા ઘણા પ્રયાસો કરે છે. પરંતુ અશાતા વેદનીય કર્મના ઉદ્દયે શાંતિ ભોગવવા જેટલી સમર્થતા હોવી જોઈએ. ગમે તેવા યોગે પોતાના દેવ-ગુરુ-ધર્મ પ્રતિની શ્રદ્ધા છોડવી ન જોઈએ.

જ્યોતિષિ દેવોના પાંચ પ્રકાર છે-૧ સૂર્ય ૨ ચંદ્ર ૩ ગ્રહ ૪ નક્ષત્ર ૫

તારા, આ પાંચેના દેવો અને દેવીઓ હોય છે. જે આપણે જોઈએ છીએ તે તો તેના વિમાન છે. તે વિમાનોમાં આ દેવો નિવાસ કરે છે.

આજના વિજ્ઞાનની સાથે આપણાં જ્યોતિષિ દેવોના વિમાનોની કહીએ મળતી નથી. જેથી ભગવાને કહેલા આ અદ્ભૂત વર્ણનનો અવિશ્વાસ ન કરવો જોઈએ. વિજ્ઞાન તો ફરતું જાય છે. તેની માન્યતાઓ પણ બદલતી જાય છે.

વૈમાનિક દેવોના ૩૮ પ્રકાર છે. જે વિમાનમાં રહે છે તે દેવોને વૈમાનિક કહેવાય છે. ખાર દેવલોક, નવ લોકાંતિક, ત્રણ કિલ્લિષી દેવો, નવ ઐવેયક દેવો, પાંચ અનુત્તર વિમાનના દેવો છે. આ દેવો ઉર્ધ્વલોક (સ્વર્ગલોક) માં વસે છે. ચારે જાતિના દેવોને દેવીઓ પણ હોય છે. ત્યાંનું વર્ણન ઘણી વખત કહેવાઈ ગયું છે.

આપણે ત્યાં જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્ર ચાલે છે. ભગવાન મદલીનાથના વર્ણનમાં અરહન્નક શ્રમણોપાસકની વાત ચાલી રહી છે. અરહન્નક વગેરે વેપારીઓ ચંપાનગરીથી બે જહાજો સામાનના ભરી ગંગા નદીના મહા પ્રવાહમાં રવાના થયા છે. હવે આગળમાં શાસ્ત્રકાર શું કહે છે, તે સાંભળો !

તણં સા નાવા વિમુક્ક બંધના....ગંગાસલિલતિસ્વસોયવેગેહિં સંલુબ્ધમાણી..
ઉમ્મીતરંગમાલાસહસ્રાઈ...ઓગાઢા, તણં તેસિં...લવણ સમુદ્ધં અણેગાઈં પાઉબ્ધ્યાઈં ।

ચંપા નગરીથી રવાના થયેલું તે વહાણ બંધન મુક્ત થયા પછી પવનના આઘાતોથી પ્રેરિત થઈને ગંગાના તીવ્ર પ્રવાહથી લુભિત થતું, પવન ભરાઈને તેને ગતિ મળે એવા પોતાના સ્વચ્છ સઢની, પાંખો પ્રસારેલી અને આકાશમાં ઉડતી ગરૂડ યુવાતની જેમ લાગતું હતું. વહાણની ગતિને અતુકૂળ પવન હોઈ તેઓ આગળ વધી રહ્યા છે.

તે જહાજ ખૂબજ તીવ્ર વેગે નાના મોટા સેંકડો મોજાઓને વટાવીને કેટલાક દિવસો બાદ લવણ સમુદ્રમાં ઘણા ચોજનો સુધી પહોંચી ગયું. અરહન્નક પ્રમુખ તે વેપારીઓની સામે અનેક આક્રોશો ઝાઝમવા લાગી.

અકાલે ગજ્જિણ અકાલે વિજ્જુણ અકાલે થણિયસદ્દે, અમિક્કલ્લણં ૨ આગાસે
દેવયાઓ નર્ચ્વતિ, ઇગંચ ણં મહં પિસાયરૂવં પાસંતિ। તાલજંથં દિવંગયાહિં મસિ
મૂસગમહિસકાલગં । મરિય...સ્વજ્જોય...પણચ્ચમાણં...પાસંતિ ।

અકાલે મેઘગર્જનાઓ થવા માંડી, વિજળીઓ ઝબૂકવા લાગી, મેઘનો ગંભીર ધ્વનિ થવા લાગ્યો, આકાશમાં વારંવાર દેવતાઓ નાચતા જોવામાં આવવા લાગ્યા,

તાલપિશાચનું રૌદ્ર સ્વરૂપ

એક વિશાળ શરીરવાળા પિશાચનું રૂપ પણ દેખાયું. તે પિશાચના બંને સાથળો તાલવૃક્ષની જેમ લાંબા હતા. બંને હાથ જાણે આકાશને સ્પર્શતા હોય તેવા લાગતા હતાં. તેનો રંગ-રૂપ મેશ, ઉંદર અને પાડાના જેવો કાળો હતો. પાણીથી ભરેલી સાન્દ્ર મેઘ ઘટાઓની જેમ તેનું શરીર ઘણું કાળું હતું હોઠ ઘણા લાંબા અને નીચે લપડતા હતા. આગળના દાંત બહાર નીકળી ગયેલા હતા. તેની જીભના આગળના બંને ટેરવાં એકી સાથે મુખમાંથી બહાર નીકળી રહ્યાં હતાં. તેના બંને ગાલ મોઢામાં બેસી ગયેલા હતા.

તેનું નાક નાનું અને ચપટું હતું. તેની બંને ભમ્મરો વિકૃત ખડખડી અને ભગ્ન અને વક્ર-ત્રાંસી હતી. તેની આંખની રતાશ આગિયા જેવી ચળકતી હતી તેનું વક્ષસ્થળ ભયંકર હતું. પેટ વિશાળ અને લાંબુ, તેનું શરીર પ્રહસિત, પ્રચલિત અને શ્લેથી ભૂત એટલે કે લપડી ગયેલું હતું ત્યારે તે નાચી રહ્યો હતો. પોતાની બંને ભૂજઓને તે અડગાવી રહ્યો હતો. તેને જોઈને એમ જ લાગતું હતું. કે તે જાણે ગર્જના કરતો. સામે આવી રહ્યો હોય, તે વારંવાર અટ્ટહાસ (ખડખડાટ કરીને હસવું) કરતો હતો. નીલકમળ, ગવલ, કપડાંનાં શુલિકા, અળસીના પુખ્તની જેમ તેનું શરીર ઘણું કાળું હતું. તેના હાથમાં છરાનીધાર જેવી તીક્ષ્ણ ધારવાળી તલવાર હતી અરહન્નક પ્રમુખ સાંયત્રિકોને એમ થયું કે તે પિશાચ હાથમાં તલવાર લઈને તેમની તરફ જ ઘસી આવી રહ્યો છે.

તદ્દર્શન અરહન્નગવજ્જા સંજતાણાવાગ્ગણિયગામહં તાલપિસાયં પાસંતિ ભરિય મેહવન્નં, સુપ્પણહં...વિકોસિય..અવયચ્છિય..આઝસિય અક્ક..ઉદ્ધમુહ.. ચલિચક્કન્નં, પિંગલ કન્નપૂરં મલસિરં મલિણપોચ્ચડત્તણું..જુયલં..પાસદ્દ। તંતાલંપિસાયરૂવંણં એજ્જમાણં પાસંતિઓવાડ્ડમાણા ૨ ચિહંતિ ।

પિશાચને જોઈને અરહન્નક શ્રાવક સિવાયના બાકીના બીજા બધા સાંયત્રિકોની શું સ્થિતિ થઈ અને તે વિકરાળ પિશાચનું રૌદ્રસ્વરૂપ જોઈને તેઓએ શું શું કયું, તેનું વર્ણન કરતાં પડેલાં તે પિશાચના સ્વરૂપનું વિશેષ રૂપથી વર્ણન કરવામાં આવે છે.

તાલપિશાચની રૌદ્રતાનું સ્વરૂપ વર્ણન

અરહન્નક સિવાય બાકીના બીજા બધા સાંયત્રિક પોતવશ્વિકજનોએ એક મોટા તાલવૃક્ષ જેવો અને તાલવૃક્ષ જેવા મોટા સાથળોવાળો પિશાચ જોયો. તેના બંને હાથ આકાશને સ્પર્શતા હતા. છૂટા પડેલા તેના માથાના વાળ આમતેમ વિખરાઈ ગયા હતા. તેનો રંગ ભમરાઓના ટોળા, અડદનો ઢગલો અને પાડાના શિંગડાં જેવો કાળો હતો. પાણીથી ભરેલી મેઘની ઘટાઓની જેમ ખૂબ જ કાળો હતો.

તેના નખો સૂપડા જેવા હતા, તેની જીભ અગ્નિમાં લાલચોળ થઈ ગયેલી હજની કોસ જેવી હતી, તેના હોઠ લાંબા હતા, તેનું મુખ સફેદ ગોળ મટોળ અણિયાળી, મજબૂત મોટી તેમજ કુટિલ ત્રાંસી દાઢો વાળું હતું. તેની જીભના ખંને આગળનાં ટેરવાં મ્યાનમાંથી બહાર કાઢેલી તલવારની જેમ તીક્ષ્ણ હતાં; પાતળાં હતાં, ચંચળ હતાં, અને વિષયના રસોને ગ્રહણ કરવા માટે અત્યંત લોહુપ તેમજ આતુર હોવા બદલ તેમાંથી સતત લાળ ટપક્યા જ કરતી હતી. તેઓ રસાસ્વાદમાં અનુરક્ત હતા. ચંચળ હોવાને લીધે તેઓ ધ્રુજ રહ્યા હતા અને મુખમાંથી બહાર નીકળી રહ્યા હતાં કારણ કે તેની જીભ ખૂબ લાંબી હતી. મુખ પહોળું કરતી વખતે તેનું તાળવું દેખાતું હતું. તે બીભત્સ હતું. લાળથી ભીનું થઈ ગયું હતું અને લાલચોળ હતું. તેનું મુખ અંજનગિરિ (કાળો પર્વત) ના હિંગળોથી ભરેલી કંદરાના દર જેવું હતું. તે બહુ વિશાળ અને અતિશય કાળા રંગનું હતું. તેની જીભ અને તાળવું ખંને ખૂબ જ લાલ હતાં. તેથી તેઓ હિંગળોક જેવા લાલ હતાં. તેના ખંને ગાલ કોસની જેમ ઠરચલીચોવાળા અને અંદર બેસી ગયેલા હતા. તેનું નાક ચપટું અને નાનું હતું. ત્રાંસા નાકના છિદ્રોથી શ્વાસોચ્છવાસ નીકળતો હતો. બાજુ કોધમાં ભરાઈને સામે ધસી આવતો હોય તેમ લાગતો હતો. તેના શ્વાસમાંથી તીવ્ર, કર્કશ-કઠોર અને દુઃસહ એવો ‘ધમ’ ‘ધમ’ શબ્દ થતો હતો. તેના મુખનાં કદરૂપા અવયવોથી તે દુર્દર્શ અને મહાભયંકર લાગતો હતો.

તેની ખંને તરફની કાનપટી ઉંચે ઉપસેલી હતી. ખંને કાન પરના રૂવાંટાં મહાવિકરાળ હતા. આંખના ખૂણાઓ સુધી તેના ખંને કાન ફેલાયેલા હતા. એટલા માટે જ તે લાંબા અને ચંચળ હતાં. તેની ખંને આંખો બિલાડાની જેમ પીળી અને ચમકતી હતી. ભ્રમરરૂપ વીજળીથી તેનું કપાળ યુક્ત હતું. પિશાચપણાના પ્રમાણરૂપે તેણે નરમુંડની માળા પહેરેલી હતી. તેણે ઘણા રંગના સાપો તેના શરીર ઉપર ધારણ કરેલા હતા. ખભા ઉપર આમતેમ હિલચાલ કરતા કે સરકતા તેમજ ફૂતકાર કરતા સર્પો, વીંછીઓ, ઘો, ઉંદરો, નોળિયાઓ અને સરટોની અનેક રંગોવાળી માળા તેણે પહેરેલી હતી. કુંડળોના સ્થાને તેણે કણાઓથી ભયંકર તેમજ ફૂતકાર કરતા બે કાળા સર્પો પહેરેલા હતા. પોતાના ખંને ખભા ઉપર તેણે બિલાડા અને શિયાળને બેસાડેલા હતા. મોટા સાદે ‘ધૂ’ ‘ધૂ’ કરનાર ઘૂવડોને તેણે પોતાના માથાના આભૂષણ એટલે મુકુટ બનાવ્યા હતા.

ઘંટના ભીમ ધ્વનિથી તે ભયંકર લાગતો હતો. કાતર જનોને હૃદયોના ભયથી વિદીર્ષુ કરનાર હોવાથી તે ‘વિદારક’ હતો. વારંવાર તે મહા ભયંકર ઉગ્ર અદ્વહાસ કરતો હતો. તેનું શરીર વસા-ચરખી, લોહી, પીપ-પરુ, માંસ અને મળથી ખરડાયેલું

હતું અને જોરથી દબાવવાથી (ફસડી જવાથી) તેમાં 'પચ' પચ શબ્દ થતો હતો. તેને જોવાની સાથે જ લોકો ધ્રુજવા લાગ્યા હતા. તેનું વક્ષસ્થળ ખૂબ જ પહોળું હતું. અનેક જાતના રંગોના પહેલા વાઘના ચામડાના વસ્ત્રમાં વાઘના આખા નખો, ફંવાંટા, મુખ, આંખ અને કાન સ્પષ્ટ રીતે દેખાઈ રહ્યાં હતાં. ઉચા કરેલા ખંને હાથમાં તેણે લોહીથી ખરડાયેલું લાંબુ હાથેડું ચામડું પહેરેલું હતું.

તાલ પિશાચને તે લોકોએ પોતાની ભયંકર, અત્યંત કઠંશ, સ્નેહરહિત, અનિષ્ટ ઉપતાપ જનક અમંગળરૂપ, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ અને એકાન્ત (બીભત્સ) વાણીથી બીજાઓને ત્રાસ આપતો જોયો.

આવો તાલ પિશાચ પોતાની તરફ જ આવતો હોય તેવી રીતે જોયો. તેઓ બધા તેને જોઈને ભયત્રસ્ત થઈ ગયા, બી ગયા, ઉદ્વિગ્ન થઈ ગયા, તેમના આત્માના પ્રતિ પ્રદેશમાં ભયનું સંચરણ થઈ ગયું. તેઓ ભયભીત થઈને એક બીજાને ચોંટી પડ્યા. તેઓમાંથી ઘણા ઇન્દ્રોની, સ્કંદની, કાર્તિકેયની, રૂદ્રની, શિવની, વૈશ્રમણ્યની, નાગની, ભૂતની, ચક્ષુની, પ્રશાંત સ્વભાવવાળી દેવીઓની તેમજ ચંડિકારૂપ દેવીઓની સેંકડો પ્રકારની વારંવાર માનતા માનવા લાગ્યા.

તમોએ આ પિશાચનું ભયંકર સ્વરૂપ સાંભળ્યું, સાંભળતાં જ ડર લાગી જાય તેમ છે. જો તે રૂપ અહીં પ્રગટ થાય તો તમારા સૌના કેવા હાલ થાય ? લોકો આવા ભયંકર સ્વરૂપને જોઈ, તેના હુઃખમાંથી બચવા માટે અનેક દેવ-દેવતાઓને યાદ કરે કે માનતા માને તે સ્વાભાવિક છે.

પ્રવચનના પ્રારંભમાં જીવ-વિજ્ઞાનનું વર્ણન કરી દેવોના પ્રકાર અને વ્યંતર દેવોની ચંચળતા સાથે તેના કુતુહળની ઘણી વાતો કહેવામાં આવી છે. સોળ પ્રકારના વ્યંતર દેવોમાં પહેલું જ નામ “પિશાચ” બતાવવામાં આવેલ છે. વ્યંતર દેવ આવી ભયંકર લીલા કરીને લોકોને હુઃખી કરી શકે છે.

અરહન્નક શ્રાવક વગેરે વહાણમાં મુસાફરી કરતાં આગળ વધે છે અને લવણ સમુદ્રમાં પહોંચતા આ પિશાચની ભયંકર રૌદ્રતા જોવા મળેલી છે. કેઈપણ લોકો માણસ પોતાના પ્રાણ બચાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અંદર બેઠા બધાતો ભયંકર મુશ્કેલીમાં આવી ગયા છે. પરંતુ હવે અરહન્નક શ્રાવકનું શું થાય છે તે જાણવું જોઈએ. શાસ્ત્રકારે આવા ધર્મપ્રિય શ્રાવકની સ્થિતિ કેવી બતાવેલી છે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

ધર્મીની કસોટીએ સમતા દર્શન

(આસો સુદ ૧ તા. ૨૪-૬-૭૬ શુક્રવાર)

ભગવાન મહાવીરની અમૃત વાણી સ્વરૂપ શાસ્ત્રો આપણાં સૌના માટે સમતા અને સહિષ્ણુતાના માર્ગદર્શન રૂપ છે. જગતના સર્વે જીવોને પોતાના સ્વતંત્ર ઉદ્ય કાળ હોય છે. કોઈને સુખનો તો કોઈને દુઃખનો ઉદ્યકાળ હોય છે. કોઈને શુભનો કે અશુભનો તો કોઈને સાતાનો કે અસાતા વેદનીયનો ઉદ્ય કાળ હોય છે.

સુખ દુઃખ આવવા એ કર્મ પર આધારિત છે. ઉદ્ય કાળને રોકવો તે સામાન્ય વાત નથી પરંતુ ઉદ્યમાં સમતા રાખવી અને નવા કર્મ ન બાંધવાં તે આપણા હાથની વાત છે.

ભગવાન મહાવીરે ફરમાવેલ છે કે હે દેવાનુપ્રિયા ! તારા જે કંઈ સારા-નરસાં કર્મો છે. તે કોઈના શોધેલા અને હીધેલા આવતા નથી. તારા જ ઉપાજન કરેલા કર્મો તારા જ છે. અને એ તારે જ ભોગવવાના હોય છે.

માણસ જ્યારે બહુ દુઃખી થઈ જાય છે. ત્યારે દીનવાણીએ કહે છે. હે પ્રભુ ! મેં શું ગુન્હો કર્યો હતો કે તે મારા પર આટલા દુઃખોનો ઢગલો કરી દીધો છે ?

દુઃખ કોણ મોકલે છે ? ભગવાન કે ભાગ્ય ?

ઈશ્વર કોઈના સુખ-દુઃખનો કર્તા નથી. પોતાના જ કર્મો પોતાના માટે જ કારણ છે.

કઢાણ કમ્માણ ન મોક્ષ અર્થિ. કરેલા કર્મોની મુક્તિ નથી. આપણા આત્માએ જ કર્મોનો રટોક ખાલી કરવાનો રહે છે. કર્મની હીલા તેનું સર્જન, આ ચેતન સ્વરૂપી આત્માનું જ છે.

આપણા કર્મોદયે આપણી સામે કોઈને કોઈ નિમિત્ત જ્યારે આવે છે ત્યારે આપણી ખરેખર કસોટી થાય છે, કસોટીની વેળાએ કર્મબંધની યોગ્યતા રહે છે પરંતુ સમતાનું સાધન આત્માને કર્મબંધનથી દૂર રાખે છે.

સમતાની સાધના એ સાધક જીવનની સૌરભ છે. અરહન્ટ શ્રમણોપાસક વગેરે સાંયત્રિકો વહાણને લઈ લવણ સમુદ્રમાં આગળ જઈ રહ્યા છે. તેમની સામે એક ભયંકર કસોટી આવેલી છે. તાલ પિશાયની ભયંકર રૌદ્રતાને કારણે સૌ ભયભીત

થયેલા છે. પોતાની જાતને બચાવવા દેવ-દેવીઓની પ્રાર્થના, માનતાઓ કરી રહ્યા છે. આવી ભયાનક સ્થિતિમાં અરહન્નક શ્રાવક વિષે શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે.

તદ્દર્શન સમગ્રોવાસણ અરહન્નક તં દિવ્યં પિસાય સ્વં પાસિત્તા એજ્જમાણં પાસહ ત્તા, અમીણ, અતત્થે, અચલિણ, અસંભંતે, અણાણ્ણે, અણુવ્વિગ્ગે, અમિન્નમુહરાગણયણવન્ને ઉદ્દંડવિરુપમાણસે પોરવ્વણરસ દગ્ગદેસંસિ વત્થંતેણં ભૂમિં પમવ્વજ્જ ત્તા ઠાણં ઢાઙ્ગ, ત્તા, કરયલ્લઓ એવંવયાસી

શ્રાવક અરહન્નકની સમતા અને સમાધિસાધના !

જ્યારે સાંયત્રિકોની આવી હાલત થઈ ત્યારે શ્રમણોપાસક અરહન્નકે તે દિવ્ય અપૂર્વદષ્ટ-અદ્ભુત-પિશાચન! રૂપને પોતાના વહાણ તરફ આવતું જોયું. તે જોઈને તે ભય પામ્યો નહિ, ત્રસ્ત થયો નહિ, ધૈર્યથી વિચલિત થયો નહિ, ગભરાયો નહિ, વ્યાકુળ થયો નહિ, ઉદ્વિગ્ન થયો નહિ. તેના મુખને રંગ અને આંખોના વર્ણમાં જરાએ વિકૃત થયો નહિ. તેનું મન દીન બન્યું નહિ તેમજ વિકૃત થયું નહિ.

અરહન્નક શ્રાવકની સાગારી સંલેખના !

ધર્મનો જ્ઞાતા વ્યક્તિ આવી કસોટીના સમયે હિંમત રાખી પોતાના આત્માનું જેમાં શ્રેય હોય છે, તેને સાધવા પ્રયત્ન કરે છે. આવેલા પિશાચના ઉપસર્ગ સામે તેણે આત્મ સમાધિની તૈયારી કરી.

અરહન્નક તે વહાણના એક તરફની ભૂમિને વચ્ચેના છેડાથી પ્રમાર્જિત કરવા લાગ્યો. સ્થાનને શુદ્ધ કરી જીવ રહિત જગ્યાએ તે બેસી ગયો. તેણે ખંડે હાથની અંજલિ બનાવી, તેને મસ્તક ઉપર મૂકીને ફેરવતાં તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો.

“જમોત્થુણં અરહંતાણં જાવ સંપત્તાણં” સિદ્ધિગતિને પામેલા અર્હંત પ્રભુઓને મારા નમસ્કાર છે. જહ્ણં અહં પત્તો ઉવસગ્ગાઓ મંચામિ તો કપ્પહ પારિતપ્પ! જો હું આ પિશાચના ઉપસર્ગથી બચી જઈશ તો જ આહાર વગેરે ગ્રહણ કરીશ. અહં જ પત્તો ઉવસગ્ગાઓ જ મુંચામિ તો મે તદ્વા પચ્ચક્ખાપયવ્વે । આ ઉપસર્ગથી મારી રક્ષા નહિ થાય તો તાવત્પયંત ચાર જાતના આહારને હું ત્યાગ કરું છું. તિક્કહુ આમ વિચારીને સાગારં મત્તં પચ્ચક્ખાઈ તેણે સાગાર ચતુર્વિધ આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું, એટલે તેણે સાગારી સંચારો કર્યો.

આવા સાગારી અણુસણુથી પાંડત મરણનો લાલ થાય છે. કોઈ નિમિત્તે મૃત્યુ આવે ત્યારે આહાર-ઉપકરણ અને દેહની મમતા છૂટી જાય તો સમાધિમરણ થાય છે. શ્રાવકે પ્રતિદિન પ્રાતઃકાળે ત્રણ મનોરથની ચિંતવના કરવી જોઈએ.

૧. હું આરંભ સમારંભથી મુક્ત ક્યારે બનીશ ?

૨. હું આ સંસારનો ત્યાગ કરી અણુગાર-મુનિ ક્યારે બનીશ ?

૩. હું ક્યારે પંડિત મરણને પ્રાપ્ત કરીશ ?

અરહન્નક શ્રાવક ઉપસર્ગના સમયે આવા અણુસણુ વ્રતને ધારણ કરીને આત્મ સમાધિમાં બેસી ગયા. તમે પણ શ્રાવક છો ને ? તમારા મનોદય શું છે ?

૧. હું ક્યારે કરોડપતિ બનીશ ?

૨. હું ક્યારે કંઈ પેરેડ રહેવા જઈશ ?

૩. હું ક્યારે ઇન્દિરા ને મારા બનાવી લઈશ ?

બુઓ ! જેમની પાસે દેવ-ગુરુ-ધર્મની શ્રદ્ધા છે. જે તેના લોકોત્તમ શરણનો સ્વીકાર કરીને બેસે છે, તેને ધર્મ સહાયતા કરે છે. તમે ધર્મની શ્રદ્ધાને મજબૂત બનાવો.

તણં સે તાલપિસાયરુવે જેણેવ અરહન્નણ સમણોવાસણ તણેવ ઉવાગચ્છહ ત્તા, અરહન્નગં એવં વયાસી “હં મો ! અરહન્નગા ! અપત્થિય પત્થિયા જાવ પરિવજ્જિયા” ણો સ્વલુકપ્પહ, તવ.....પરિચ્ચિત્તણવા

અરહન્નક શ્રાવકની તાલ પિશાચથી કુસોટી !

તે પિશાચરૂપધારી દેવ જ્યાં શ્રમણોપાસક બેઠા હતાં ત્યાં આવ્યો. તેણે કહ્યું. “હે અરહન્નક ! હે અપ્રાર્થિત પ્રાર્થિત ! મૃત્યુને ભેટવાની ઇચ્છા રાખનાર ! હે દૂરંત પ્રાંત લક્ષણ ! હે દીન પુણ્ય આતુર્દશિક ! હે શ્રી હ્રી ધ્રી કીર્તિ પરિવર્જિત ! હે કુલકલંકિત ! તમારા વડે આચરિત શીલોને, વ્રતોને, ગુણવ્રતોને, મિથ્યાત્વની વિનિવૃત્તિને, પર્વના દિવસોમાં હરિતકાય વગેરેના પરિત્યાગને, ચૌદશ, આઠમ, અમાસ, પૂનમ વગેરે પર્વના દિવસોમાં અનુષ્ઠેય વ્રતવિશેષરૂપ પૌષધને, અન્યથા કરણયોગ રૂપથી પરિવર્તિત કરવાની, તમે આ વ્રતો આ રીતે આચરો કે આનો પરિત્યાગ કરો, આ પ્રમાણે તેમને ક્ષુભિત કરવાની, તેમને એકદેશ અથવા સર્વદેશથી ખંડિત કરવાની ત્યાગ અથવા સમ્યક્ત્વના પરિત્યાગથી તેમને પરિત્યક્ત કરાવડાવવાની મારામાં તાકાત નથી.

જણં તુમં સીલવ્વય જાવ ણ પરિચ્ચયસિ તો તે અહં પોયવહ્નંદોહિં અંગુલિયાહિં ગેણ્હામિ.....ચેવ એવં વયાસી

તમે પોતાની મેળે જ આ શીલવ્રત વગેરેનો ત્યાગ કરો. જે તમે આ પ્રમાણે કરશો નહિ તો હું તમારા વહાણને બે આંગળીઓથી પકડી પાડીશ અને સાત આઠ તાલ પ્રમાણ તેને ઉપર આકાશમાં લઈ જઈશ. ત્યાંથી પાણીમાં ડૂબાડી દઈશ.

જેથી તમે આર્ત અને દુર્ઘટ-રૌદ્ર-ધ્યાનથી પીડિત થતા અસમાધિને મેળવશો અને મૃત્યુકાળના પહેલાં જ જીવન વગરના થઈ જશો. આ રીતે પિશાચ રૂપવાળા દેવની વાત સાંભળીને શ્રમણોપાસક અરહન્નકે દેવને પોતાના મનમાં જ આ પ્રમાણે કહ્યું.

અહ ણં દેવાણપિયા ! અરહન્નણામં.....અહં સક્કે કેણહિ દેવેણ.....જા સઘ્ધા તં કરેહિ.....વિહરહિ.

અરહન્નકે શ્રાવકે પિશાચને પોતાનો પરિચય કરાવે છે.

હે દેવાતુપ્રિય દેવ ! હું અરહન્નક નામે શ્રમણોપાસક શ્રાવક છું. જીવ અને અજીવ વગેરેના તત્ત્વોના સ્વરૂપને જાણનાર છું. કોઈપણ દેવમાં તાકાત નથી કે જે મને પોતાના નિર્ઞાન-પ્રવચનથી વિચલિત કરી શકે, તેમાં અન્યથા ભાવ રૂપથી પરિણામી શકે, ક્ષુભિત કરી શકે. સંશય ઉત્પન્ન કરીને મને તેમાં શંકાશીલ બનાવી શકે કે વિપરિણામી બનાવી શકે, વિપરીત અધ્યવસાયના ઉત્પાદનથી નિર્ઞાન પ્રવચન પ્રત્યે મને વિપરીત બુદ્ધિવાળો કરી શકે. મતલબ એ છે કે કોઈપણ દેવમાં આટલી તાકાત નથી. કે તે મને પોતાના શ્રાવક ધર્મથી ડગાવી શકે.

એથી દેવ ! તમારી જેવી શ્રદ્ધા હોય તેમ કરો. મનમાં દેવને સંબોધીને અરહન્નકે શ્રમણોપાસકે પોતાના મનમાં જ આમ કહ્યું. તે અભીત અત્રસ્ત, અચલિત, અસંભ્રાંત અનાકૂળ, અનુદ્વિગ્ન, ચિત્તથી શાંત થઈને બેસી રહ્યો. તે નિર્ભય હતો તેથી તેના મુખ અને આંખોની કાંતિમાં જરાયે પરિવર્તન થયું નહિ. ભય તેમજ સંશય રહિત હોવાથી તેનું ચિત્ત વિષાદ અને વૈમનસ્ય રહિત હતું. એથી જ તે પોતાના ધર્મ પ્રત્યે દૃઢભાવ રાખતો તે જરાયે વિચલિત થયો નહિ પણ ચુપચાપ મૌન ધારણ કરીને ફક્ત ધર્મ ધ્યાનને જ આ સ્થિતિમાં શરણ માનીને તેમાં તે તદ્દલીન થઈ ગયો.

તમોએ આ વાત સાંભળીને ? મરવાનો સમય આવે ત્યારે માણસ કેવો ભયભીત બની જાય છે ? પરંતુ આ અરહન્નક સામાન્ય માણસ ન હતો. તે તો ધર્મી હતો. તે તો શ્રમણોપાસક હતો ! તમોને કોઈ આવો ભય બતાવે તો તમો ત્રત નિયમ ક્યાં સુધી પાળો ? ધર્મને ક્યાં સુધી જાળવો ?

“ ધર્મીને કુસોટી આવે કુર્મીને ન આવે ” લોકોમાં આવી એક ધારણા છે. પરંતુ કર્મને ધર્મ અને અધર્મની સાથે શું સંબંધ છે, તેવું કહેનારા પણ ઘણાં છે. કરેલા કર્મો જ ઉદયમાં આવે છે. પછી તે ઉદય ધર્મી કે અધર્મીને જોતો નથી. ગત જન્મોનાં કરેલાં કર્મોનાં Stook સ્ટોક આપણી અંદર જ છે. તે કર્મોનાં ઉદય આવે, ધર્મીને માટે આ કર્મોદય પ્રશ્ન બની જાય છે,

કસોટી એ જ ધર્મીજીવની પરીક્ષા

જેને જેને કસોટીમાંથી પસાર થવું પડ્યું છે. તે જીવની કિંમત તેની સમતા સમાધિ વડે વધી જાય છે. કહ્યું છે કે...

તપ્તં તપ્તં પુનરપિ પુનશ્ચ કંચનં કાંતવર્ણમ્ ।
 છિન્નં છિન્નં પુનરપિ પુનશ્ચ સ્વાદુ ચૈવૈશ્વ દંડમ્ ।
 ઘૃષ્ટં ઘૃષ્ટં પુનરપિ પુનશ્ચ ચંદનં ચારુ ગંધમ્ ।
 ન પ્રાણાન્તે પ્રકૃતિ વિકૃતિ જાયતે હૃત્તમાનામ્ ॥

સોનાને જેમ જેમ અગ્નિમાં તપાવવામાં આવે છે, તેમ તેમ શુદ્ધ થતું જાય છે. શેરડીને જેમ જેમ વધારે ચૂસવામાં આવે તેમ તેમ તે વધારે સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. ચંદન કાષ્ઠ જેમ જેમ ઘસવામાં આવે તેમ તેમ તે વધારે સુગંધી દેખાય છે. ઉત્તમ પુરુષોનો સ્વભાવ પ્રાણાન્તે પણ વિકૃતિને પ્રાપ્ત થતો નથી.

કસોટી એ જીવનની પરખ છે.

અનેક અંબાવાતોની અંદર સમાધિ જાળવી રાખવી તેનું નામ ધર્મ. તે પિશાચરૂપધારી દેવે શ્રમણોપાસક અરહન્નકને ખીજીવાર, એમ ત્રીજીવાર સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. હે અરહન્નક! અપ્રાર્થિત પ્રાર્થિત તમારા શીલ વગેરે શ્રાવક ધર્મને બદલવાની કે તેમાં કોઈપણ જાતનો ફેરફાર કરવાની મારામાં તાકાત નથી, જો તમે પોતાની મેળે જ એમને ત્યાગ કરો તો ઠીક! નહિ તો તમારા વહાણને હું પાણીમાં ડુબાડી દઈશ. તેથી તમે આર્તરૌદ્ર ધ્યાનના વશવર્તી થઈને અસમાધિને પ્રાપ્ત કરશો, તેમજ મૃત્યુના સમય પહેલાં જ મૃત્યુને ભેટશો. આવી રીતે પહેલાં જેમ કહ્યું તેમ તેણે ખીજી ત્રીજીવાર પણ કહ્યું. દેવના કહેવા છતાં પણ અરહન્નક પોતાની સમાધિમાં નિશ્ચલ અને દૃઢ રહ્યા.

હવે તાલપિશાચરૂપધારી દેવ અરહન્નકની શ્રદ્ધાને ડગાવવા-અસ્થિર કરવા શું કરશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

૭૩

પ્રિયધર્મીની ધર્મદૃઢતા !

(આસો સુદ ૨ તા. ૨૫-૬-૭૬ શનિવાર)

રાગ-દ્વેષના વિજેતા શાસનપતિ ભગવાન મહાવીરે જગતજીવોને ધર્મદેશના દ્વારા સ્થિર કર્યા છે. જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રની વાત આલે છે. અરહન્નક શ્રાવક પેલા

તાલપિશાચની ભયંકર લીલાની સામે નિશ્ચલ અને અડગ રહ્યા છે. તેણે પોતાનો ધર્મ છોડવાનો અંશમાત્ર પણ તૈયારી ન બતાવતાં, ધર્મની પ્રિયતા અને ધર્મની દૃઢતાને જ જાળવી રાખી છે.

શ્રદ્ધાના બળ વગર ધર્મની સ્થિરતા ટકી શકતી નથી

આગમોમાં શ્રદ્ધાના નમુનેદાર પાત્રોનું દર્શન કરાવવામાં આવેલ છે. શ્રદ્ધા માણસનું મોટામાં મોટું બળ છે. તેના વિના માનવ વિકાસ સાધી શકતો નથી. વ્યક્તિ પાસે અનેક સામગ્રીઓ હોય છે, જેના વડે તે વિકાસ સાધવા મથે છે. જેમકે, સત્તા હોય, સંપત્તિ હોય, અધિકાર હોય, સામ્રાજ્ય હોય; પરંતુ જીવનમાં ખૂટતી, શ્રદ્ધા ન હોય તો, જીવનનો વિકાસ કેવી રીતે સાંભળી શકે !

બધું મેળવવું સરલ છે પરંતુ શ્રદ્ધા મેળવવી મુશ્કેલ નથી.

માણસં વિગ્ઘાં લઘું, સુઙ્ઘમ્મસ્સ દુલ્લહા ।

જં સોચ્ચા પહિવજ્જન્તિ, તવં સ્વન્તિમહિસયં ॥

આહચ્ચ સવળં લઘું, સદ્ધા પરમ દુલ્લહા ।

સોચ્ચા નેઆસયં મગ્ગં, વહવે પરિમસ્સહ ॥

મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત કરીને ધર્મની શ્રતિ દુર્લભ છે. ધર્મને સાંભળીને જીવ ક્ષમા અને અહિંસા ધર્મ અંગીકાર કરે છે. કદાચિત ધર્મનું શ્રવણ થાય તો તેના ઉપર શ્રદ્ધા થવી અત્યંત દુર્લભ છે. ન્યાય માર્ગને સાંભળીને પણ ઘણા મનુષ્યો ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. તત્વોને જાણવા, સમજવા ઘણા તૈયાર થઈ જાય છે. પરંતુ તેની શ્રદ્ધા કરવી, શ્રદ્ધા જાળવવી અને શ્રદ્ધાનું બળ કેળવવું એ સામાન્ય વાત નથી.

પંચમ કાળના આ જીવે વ્યવહારમાં શ્રદ્ધા કેળવી છે, વેપારમાં શ્રદ્ધા કેળવી છે, વ્યવસાયમાં શ્રદ્ધા કેળવી છે, જગતના વિભાવમાં શ્રદ્ધા કેળવી છે, આવી રીતે, સંસારના અનેક ભૌતિક સુખો મેળવવામાં શ્રદ્ધા કેળવી છે, પરંતુ ધર્મમાં કેટલી શ્રદ્ધા કેળવી છે ? આત્મશાંતિ અને કલ્યાણ માટે શ્રદ્ધા રાખવી અનિવાર્ય છે.

શ્રદ્ધા એ સુકિતનું બીજ છે.

સાચો ધર્મી હોય તે મેરુની જેમ શ્રદ્ધામાં નિશ્ચલ, અડગ અને અઠંપ હોય છે. શ્રદ્ધાના પગલે કસોટીના ચાર કારણો આવે છે.

૧. ભય-ચિત્ર-વિચિત્ર રૌદ્ર સ્વરૂપી ભયંકર દાનવ આવીને ભયભીત કરી દે છે. જો તમે તમારી શ્રદ્ધા છોડશો નહીં તો સુરકેલીમાં મૂકી દેશું. આવા ભયભર્યા અને કસોટી ભર્યા વાતાવરણમાં આવવા છતાં ડગે નહિ !

૨. લોભ અને લાલચ-તમારો ધર્મ છોડી દો. અમારે ત્યાં આવો તો તમને પૈસા મળશે. અમારો ધર્મ સ્વીકારશે તો લખપતિ બની જશે. તમારા દીકરા-દીકરીને સારા શ્રીમંત માણસોને ત્યાં વરાવી દેશું. તમારા સંતાનોને સારી નોકરી મેળવી આપશું. આવા આકર્ષક લોભ અને લાલ દેખાડે ! જે વ્યક્તિ ઢીલી હોય તો પોતાના ધર્મનું પરિવર્તન થઈ જાય.

૩. સ્વાર્થ-સ્વાર્થ દેખાડે, તમે અમારે ત્યાં આવશે તો લાભ મળશે. સારા પગાર આપશું. તમારા લેણા રૂપિયા જતા કરીશું વિના વ્યાજે વેપાર કરવા નાણાં આપશું. તમારી સામે આવી વાતો આવે તો તેમાં ભળી જવ કે સ્વાર્થ છોડી દેવા તૈયાર થઈ જવ ?

૪. મૃત્યુ-સામે મૃત્યુને દેખાડે. જે તમો વ્રત, તપ, નિયમ નહિ છોડો તો આ જોયું છે ? ખંડૂક, છરો, પિસ્તોલ દેખાડી મૃત્યુને સામે દેખાડે. જે સાધારણ કાચો પાકો હોય તો તે ડગી જ જાય ને ? પરંતુ દૃઢ શ્રદ્ધાવાન કોઈ કારણે ડગવા તૈયાર થાય નહિ.

દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી શ્રદ્ધાવાન અરહન્નક શ્રમણોપાસક વહાણમાં માલ ભરીને વેપાર માટે પરદેશ જઈ રહ્યો છે. તે રસ્તામાં લવણ સમુદ્રમાં પહોંચતાં તેને તાલ પિશાચ દેવે રૌદ્ર સ્વરૂપમાં આવી કહ્યું, “ તું તારા વ્રત-નિયમ છોડી દે, નહિ તો આ તારું વહાણ આકાશમાં લઈ જઈ હમણાં ટૂંકાડી દઈશ. ” અરહન્નક પોતાના ધર્મમાં દૃઢ રહ્યો. તેને વારંવાર સમજાવવા છતાં ડગ્યો નહિ ત્યારે તે પિશાચ ક્રુપિત થયો.

तण्णं से दिव्वे पिसायरूवे अरहन्नगं धम्मज्झाणोवगयं पासइ, त्ता, बलियतरागं आसुरुत्त तं पोयवहणं दोहिं अंगुलियाहिं गिण्हइ ।

તે પિશાચરૂપધારી દેવે અરહન્નક શ્રાવકને વિષાદ અને વૈમનસ્ય રહિત ચિત્તવાળો થઈને નિશ્ચિન્નરૂપથી, ભય વગર થઈને, મૌન ધારણ કરીને ધર્મધ્યાનમાં જ તદ્દલીન જોયો ત્યારે તે તેના ઉપર ક્રોધમાં ભરાઈ લાલપીળો થઈ ગયો અને તેણે વહાણને પોતાની બે આંગળીઓ (મધ્યમાં અને તર્જની) વડે પકડી લીધું. ગિણ્હિત્તા સત્તદ્ઢતાલાઈ જાવ અરહન્નગં एवं वयासी ते वहाणुने पकडी सात आठ तास प्रमाणे जेट्ठुं आकाशमां लई गये अने लई जईने तेणु अरहन्नक श्रावकने आ प्रमाणे कहुं.

हं भो ! अरहन्नगा ! अपत्थियपत्थिया ! णो खलु कप्पइ तवं सीलव्वय तहेव धम्मज्झाणोवगए विहरइ ।

હે અરહન્નક ! હે અપ્રાર્થિત પ્રાર્થિત ! હું તમને પોતાના શીલવત વગેરેથી વિચલિત કરું તે યોગ્ય ન લેખાય. એથી તમે રાજપુશીથી પોતાની મેળે જ તેમને ત્યજી દો નહિ તો તમારા વહાણને હું અહીંથી પટકીને ડૂબાડી દઈશ. અરહન્નકે તેની કોઈ વાત ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ. તેણે પોતાના મનમાં જ વિચાર કરીને કહ્યું. “ આ નિર્ઋંથ પ્રવચનથી મને કોઈ પણ દેવ હટાવી શકશે નહિ.” આમ વિચારી નિશ્ચળ અને નિર્ભય થઈને તે મૌન પાળતો પોતાના ધર્મધ્યાનમાં જ તદ્દલીન રહ્યો.

તણં સે.....ઠવેઈ, પહિસાહરિત્તા.....એવં વયાસી, હં મો અમિસમન્નાગયા।
એવં સ્વલુ.....આઈક્કલ્લ ૪ વિપરિણામેત્તણ વા। તણં અહં.....સમુપ્પજેત્થા,
ગચ્છામિ.....પરિચ્ચયઈ.....કરેમિ ણો ચેવ.....એસમક્ટે, તં દિટ્ઠેણં.....
અમિસમન્નાગણ ।

જ્યારે અરહન્નક શ્રાવક પોતાના ધર્મથી ચલિત ન થયા ત્યારે છેવટે તે પિશાચ થાકી, લગ્નમનથી ખિન્ન થઈને નિવૃત્ત થઈ ગયો. આકાશમાંથી ધીમે ધીમે ઉતરીને તેણે વહાણને પાણી ઉપર મૂકી લીધું. ત્યાર પછી તેણે પોતાનું દિવ્ય પિશાચરૂપ સંકેલી લીધું અને દિવ્ય રૂપને ફરી ધારણ કરી લીધું. તેના વચ્ચે નાની નાની ઘૂઘરીઓ વાળાં ખૂબ જ સુંદર હતાં. તે દેવે આકાશમાં જ સ્થિર રહીને અરહન્નકને કહ્યું. “ હે અરહન્નક તમે ધન્ય છો ! હે દેવાનુપ્રિય ! તમે સંપૂર્ણપણે જન્મ અને જીવનનું ફળ મેળવી લીધું છે, કારણ કે આ નિર્ઋંથ પ્રવચનમાં આ રીતે તમે સમ્યક્ શ્રદ્ધા મેળવી છે અને તેને સ્વાધીન બનાવ્યું છે અત્યાર સુધી પણ તમે શ્રદ્ધાને જ સારી રીતે અચળરૂપે વળગી રહ્યા છો. મેં જે કંઈ તમારી સાથે વર્તન કર્યું છે, તેની પાછળનું કારણ એ હતું કે એક દિવસ અમારા ઇંદ્રમહારાજે દેવોની વચ્ચે બેસીને મોટા સાદે અમોને સમજાવનાં કહ્યું.

જુઓ ! આ જંબુદ્રીપના દક્ષિણ ભારતની ચંપાનગરીમાં જીવાજીવ તત્ત્વોને જાણનાર અરહન્નક નામે શ્રમણોપાસક શેઠ રહે છે. તે સમકિતી છે, દેશવિરતિરૂપ ધર્મમાં એટલો બધો સ્થિર ચિત્ત છે કે ગમે તે દેવ, દાનવ, કિન્નર, કિંપુરુષ, મહોરગ, ગંધર્વ વડે પણ પોતાના નિર્ઋંથ પ્રવચન રૂપ ધર્મથી તે વિચલિત થતો નથી.

શકેન્દ્રમહારાજની આ વાત સાંભળી મને વિશ્વાસ બેઠો નહિ. મને તેમનાં વચન ગમ્યાં પણ નહિ. એથી મારા મનમાં સંકલ્પ થયો કે ચાલો અરહન્નકની પાસે જઈએ અને તેની તપાસ કરીએ કે તેને ધર્મ પ્રિય છે કે કેમ ? તે પોતાના શીલોને, વ્રતોને અને ગુણોને ત્યજે છે કે કેમ ? તેમને ક્ષુભિત કરે છે કે નહિ ?

તેમજ તેમનું ખંડન કરે છે કે કેમ? તેને અંશથી પણ તેના વ્રતમાં અતિચાર લાગે છે કે કેમ? હે અરહન્નક! મેં આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો. મેં મારા અવધિજ્ઞાનથી તમને જોયા. હું ઈશાન ખુણામાં ગયો, ત્યાં જઈ મેં ઉત્તર વૈકિયની રચના કરી અને ઉત્કૃષ્ટ ગતિથી સમુદ્ર તરફ ગયો અને તમો જ્યાં હતા ત્યાં આવ્યો. ઉવાગચ્છિત્તા દેવાણપિયસ્સ ઉવસમ્મ કરેમિ। આવીને હે દેવાનુપિય! તમારા ઉપર ઉપસર્ગ કર્યો. તમે તેનાથી ડર્યા નહિ, તમોને ભય ઉત્પન્ન થયો નહિ. જેથી તમારા વિષે મને જે શંકા થઈ હતી, તેનું નિવારણ થયું અને દેવેન્દ્રની વાત ખરાબર લાગી. તં દિદ્દેણં દેવાણપિયાણં દ્વિદ્દી, જુઈ જસે.....લલ્લે પત્તે અભિસમન્નાગમ

હવે મેં તમારા ગુણોની સમૃદ્ધિ જોઈ લીધી છે. તમારી ધૃતિ આંતર તેજ, તમારી પ્રસિદ્ધિ વગેરે મેં જોઈ લીધા છે. તમોએ બધા ગુણોને મેળવ્યા છે, સ્વાધીન બનાવ્યા છે, તેનું સેવન સારી રીતે કર્યું છે.

તં સ્વામેમિ ણં દેવાણપિયા! ણાહ મુજ્જો ૨ એવં કરણયાણ ત્તિકટ્ટુ પંજલિહ્લે પાયવહિણે એયમટ્ઠં વિણણં મુજ્જો ૨ સ્વામેમિ।

તાલપિશાએ અરહન્નક સાથે કરેલી ક્ષમાપના

હે દેવાનુપિય! હું તમને ખમાવું છું. તમે મને ક્ષમા કરો. મેં જે કંઈ પણ તમારા અપરાધ કર્યા છે, તેની હું તમારાથી ક્ષમા ચાહું છું, તમે મારા અપરાધો ક્ષમા કરવા યોગ્ય છો, હવેથી ભવિષ્યમાં કોઈ પણ વખત મારાથી આવું અયોગ્ય વર્તન થશે નહિ. આ રીતે કહીને, તે દેવે પોતાના બંને હાથ જોડ્યા અને ત્યારબાદ તેણે અરહન્નક શ્રાવકના પગમાં પંચાંગ નમનપૂર્વક નમસ્કાર કર્યા. પોતાના અપરાધોની બહુજ વિનય સાથે વારંવાર ક્ષમા કરાવી. તેણે અરહન્નક શ્રાવકને બે કુંડળોની જોડ આપી. તે જે દિશામાંથી આવ્યો હતો, તે જ દિશા તરફ દેવલોકમાં જતો રહ્યો.

આ ઉપરથી આપણે સમજી શકીએ છીએ કે ધર્મની ઉપાસના કરતાં જ્યારે કસોટી આવે અને તેમાં શ્રદ્ધાનું બળ વાપરી સ્થિરતા કરવામાં આવે તો ધર્મીને વિજય થાય છે. અહીં અરહન્નકનો વિજય થયો અને સાથે પેલા દેવને અરહન્નકની શ્રદ્ધા જોઈ તેનું સન્માન કરવાનું મન થયું. તે દેવ અરહન્નકની દહતા અને પોતાના ધર્મની પ્રિયતા ઉપર ખૂશ થયો. છેવટે જતાં જતાં તેણે અરહન્નક શ્રાવકને સુંદર દિવ્ય એવા બે કુંડળની જોડ આપી. દેવને દેવેન્દ્રના વચનો ઉપર વિશ્વાસ થયો અને આલ્સો ગયો.

દેવના ગયા પછી અરહન્નક શ્રાવકે બધયું કે ઉપસર્ગ પૂરો થયો છે તેથી તેણે પોતાનો સાગારી સંત્રારો પારી લીધો.

તણં તે અરહન્નગપામેવસા.....પોયપટ્ટણે તેણેવ ઉવાગચ્છન્તિ । જેણેવ મિહિલા
.....અણુપવિસંતિ.....કુંડલ જુયલં ઉવર્ણેતિ ।

અરહન્નક પ્રમુખ સાંયાત્રિક પોત વણિકો દક્ષિણાનુકૂળ પવનથી જ્યાં ગંભીર નામે બંદર હતું ત્યાં પહોંચ્યા, તેઓએ ત્યાં નાવને ઉભી રાખી, કિનારાના ખૂટો સાથે ઢોરીથી બાંધી દીધી. નાની ગાડીઓ અને મોટા ગાડાઓ તૈયાર કરી વેચાણની બધી વસ્તુઓને તેમાં ભરી દીધી અને ગાડાઓને તૈયાર કરી મિથિલા નગરી તરફ રવાના થયા. મિથિલા આવી એટલે ગાડાઓ ઉભા રાખ્યા. બળદોને છોડ્યા. રાજધાનીમાં જવા માટે મહાપ્રયોજનની સિધ્ધિ માટે બહુ કિંમતી મહાપુરૂષોને ભાવક એવા રત્નો વગેરેની ભેટ તથા દેવે આપેલા બંને કુંડળોને (જે રાજાને ચોખ્ખા હતાં તે) લીધા અને મિથિલા રાજધાનીમાં ગયા, જ્યાં કુંભક રાજા હતા ત્યાં પહોંચ્યા, રાજાને હાથ જોડી અંજલિ બનાવી નમન કર્યા અને સાથે લાવેલાં રત્નો વગેરેના ઉપહાર તેમજ કુંડળો તેમણે ભેટ કર્યા.

તણં કુંભણ...પિણ્ઠ્ઠ્ઠ...વિયરૂ...પોયવહણં સજ્જતિ સજ્જિત્તા મંહં સંકામેતિ
દક્ષિણાનુકૂલેણં તેણેવ ઉવાગચ્છન્તિ ।

કુંભક રાજાએ તે સાંયાત્રિકોની રત્નો વગેરે તેમજ કુંડળોને સ્વીકાર્યા. રાજાએ વિદેહવર રાજકન્યા મલ્લિકુમારીને જોલાવી અને તેને બંને દિવ્ય કુંડળો પહેરાવ્યા. મલ્લિકુમારી કુંડળોને પહેરી અંતઃપૂરમાં પહોંચી ગયા.

રાજાએ અરહન્નક પ્રમુખ સૌતું વિપુલ વસ્ત્ર, ગંધ, માળા, અલંકારો વડે સન્માન કર્યું. તેમની વસ્તુઓનો (Tax) કર માફ કર્યો અને એક આજ્ઞાપત્ર લખી આપ્યું અને ભલામણ કરેલી કે તમોને અમારા રાજ કર્મચારીઓ પણ કાંઈ જાતનો કર નહિ લે.

કર ગ્રાફીનું આજ્ઞાપત્ર લઈ રાજ્ય વ્યવસ્થા પ્રમાણે રાજમાર્ગ ઉપર રાજાનો અતિથિ મહેલ હતો ત્યાં તેઓએ નિવાસ કરવા વિદાય લીધી. તેઓએ ત્યાં જઈ નિવાસ કર્યો. લાવેલી ચીજ વસ્તુઓનો વેપાર શરૂ કર્યો. નવો માલ ખરીદતા ગયા અને લાવેલો વેચતા ગયા. ચીજ વસ્તુઓના ગાડાઓ ભરી બંદર કિનારે જઈવહાણ તૈયાર કર્યું, માલ સામગ્રી ચડાવી ચોખ્ખા સ્થાને સૌ બેસી ગયા દક્ષિણાનુકૂળ પવન વહેવા લાગ્યો. વહાણ ચાલતું થકું ચંપાનગરીને કિનારે વહેતી ગંગાને બંદરે લાંગર નાખ્યું અને વહાણ ઉભું રાખ્યું. બેલગાડીઓમાં લાવેલી ચીજ વસ્તુઓ માલ સામાન ભરી લીધો અને ચંપાનગરી તરફ રવાના થઈ ગયા.

અહીં અંગ દેશાધિપતિ ચંદ્રશાય મહારાજ રાજ્ય કરતા હતા, તેઓ મહાર્થ

સાધક ભેટ તેમજ દિવ્ય કુંડળની જોડ લઈ તેમની પાસે ગયા. મહારાજના ચરણે ભેટ ધરી, રાજાએ તેનો સ્વીકાર કર્યો. હવે ચંદ્રચાપ રાજા આ કુંડળોને જોઈ અરહનનક વગેરેને શું કહેશે અને કેવી ઘટના ઘટશે તેના ભાવ ભેદ અવસરે કહેવાશે.



૭૪

મોટાઈના માપદંડ

(આસો સુદ ૩ તા. ૨૬-૬-૭૬ રવિવાર)

અનેકાન્ત દેશનાના પ્રરુપક ભગવાન મહાવીરે સિધ્ધાંત ફરમાવેલ છે. તે સિધ્ધાંતના રહસ્યો સમજવાથી આજનો માનવ અનેક ગુણોથી સુશોભિત બને છે.

પ્રત્યેક માનવ મોટાઈના મનોરથ સેવે છે. બાળક જેમ જેમ સમજણના ધરમાં આવે છે ત્યાંથી જ તેમની અંતર કામના જાગી ઉઠે છે, કે મને મોટાઈ મળે ! આવી વિચાર ધારા સેવી લેવા માત્રથી જ કોઈને મોટાઈ મળી જતી નથી. જેમની પાસે પૈસો છે, સુખના સાધનો છે, સગા-વહાલા વગેરે છે, આ બધી તો વ્યવહારની વાત છે. તેનાથી કોઈ જીવનના આદર્શ કે મોટાઈ આવી જતી નથી.

આર્થ મહર્ષિઓ કહી ગયા છે કે જેનું મન મોટું તેને મોટાઈ વરે છે. જેની પાસે જે જે શક્તિઓ છે તે શક્તિઓને યોગ્ય માર્ગે ખર્ચવા તૈયાર થાય છે, તેને વશુમાગી મોટાઈ મળે છે. એમ તો જગતમાં મોટા તરીકે જોવા જઈએ તો, પશુઓ મનુષ્ય કરતાં ઘણા મોટા (હિંચા-વજનદાર-સ્થૂલ) છે. જેવા કે હાથી, ઉંટ, વાઘ, સિંહ ગેંડા, ભેંસ વગેરે આ બધા જાનવરો તો શરીરથી-દેહથી મોટા છે. આપણે તો સદ્ગુણથી મોટા જોવા છે. ક્યારેક આવા સ્થૂલ દેહધારી પ્રાણીઓમાં પણ મોટાઈ જોવા મળે છે, જે બુદ્ધિશાળી માનવમાં ક્યારેક જોવા નથી મળતી.

મોટાઈનો માપ દંડ શું ?

મોટો પરિવાર ! મોટી પદવી ! મોટા મકાન ! મોટા ફલેટો ! મોટા કારખાના મોટા વાળ ! મોટી ડીઝી ! મોટી ફેશન કે મોટા વ્યસન ! સત્તા-અધિકાર કે સાહેલી ! કંઈક જવાબ તો આપો ? મોટાઈનો માપદંડ શું છે ?

જંગલમાં દાવાનળ લાગ્યો. પશુઓ દાઝવા લાગ્યા. વનરાઈ સળગવા લાગી, જીવ જંતુઓ મરવા માંડ્યા ત્યારે હાથી દળના વડા હસ્તિરાજને થયું કે હું મોટો

છું. આ બધો મારો પરિવાર છે. મારી જગજદારી છે કે આ બધાના પ્રાણોની તેમજ તેના શુભનની રક્ષા કરવી જોઈએ. જેવી તે હસ્તિરાજે નાના મોટા સૌ હાથીઓની સહાયતા મેળવી એક મોટું Round. જગ્યાને સાફ કરાવી, જેમાં એક ઘાસનું તણખડું રહેવા ન પામ્યું. ગરમીના દિવસો આવ્યા અને જંગલમાં આગ લાગી. પશુ-પ્રાણીઓ સૌ પોતપોતાના પ્રાણ લઈ બચવા માટે પેલી ખુદ્દી મુઘ્ધ જગ્યાએ જવા લાગ્યા કે જ્યાં અગ્નિ પ્રવેશ કરી શકે તેન ન હતું. પશુઓથી જગ્યા ભરાઈ ગઈ. હસ્તિરાજ પણ પોતાની રક્ષા માટે એક ખૂણા પર તે દિશા છે. એટલામાં અગ્નિથી ઢાઝતું પ્રાણને હાથમાં લઈને ઉછળતું એક સસડું આવી દિશું રહી ગયું. તેણે જોયું કે મારે માટે હવે જગ્યા રહી નથી. તેટલામાં તો હસ્તિરાજને શરીરે બજવાળ આવી અને બજવાળવા એક પગ દિશો કર્યો. જેવો તેમનો એક પગ ઉંચો થયો કે સસડાએ પોતાની જાતને બચાવવા sear સીટ મેળવી લીધી.

હસ્તિરાજ જ્યારે પગ નીચે મુકવા જાય છે તો તેના પગને સસડાના મુલાળા શરીરનો સ્પર્શ થયો. તેણે નીચે જોયું તો એક મુકુમાળ દેહધારી નાના પ્રાણીને પોતાને શરણે બેઠેલું જોયું. હવે શું કરવું? જો પગ નીચે મૂકે તો સસડું મરી જાય અને પગ ઉંચો રાખે તો દર્દ થાય. તમો સાંભળો છો ને? હાથીએ શું કરવું જોઈએ? “શુરૂ મહારાજ! હાથીએ પગ ઉંચો રાખી, સસડાને બચાવવું જોઈએ.” અચ્છા! તમો તે જગ્યાએ હો તો શું કરો? પગ ઉંચો રાખો કે સીધા બેસી જ જાવ? (હસાહસ) હાથીએ પોતાના જાનના લોભે સસડાને બચાવ્યું. છેવટે હસ્તિરાજ દયા અને અનુકમ્પાના મહાપુણ્યે, મગધ દેશના અધિપતિ મહારાજ શ્રેણિકને ત્યાં રાણી ધારિણીના પુત્રરૂપે જન્મ પામ્યો.

આનું નામ જાનવરોની મોટાઈ. શું તમો જાનવર કરતાં વધારે બુદ્ધિશાળી, વિવેકી અને વિનયી નથી? આજે પ્રશ્ન એ જ છે કે મોટાઈનો માપદંડ શું? આ હસ્તિરાજના દૃષ્ટાંતથી સહજ રીતે સમજી શકાય છે કે મોટો કેાણુ? પરના પ્રાણને પોતાના પ્રાણ સમ ગણનારો મોટો ગણાય છે. સ્વ-સુખને ત્યાગ કરી, પર દુઃખને દૂર કરનારો મોટો ગણાય છે. સ્વાર્થને જતો કરી પરમાર્થ માટે પ્રાણ દેનારો મોટો ગણાય છે. સત્તાની ખુમારી છોડી સૌના સુખની ચિંતા કરનારો મોટો ગણાય છે.

એક ગામમાં એક શેઠ હતા. તેને પૈસો ઘણો હતો. કામ, ધંધો વેપાર વધવા લાગ્યો. કમાણીમાં વૃદ્ધિ થવા માંડી. જેત જેતામાં તે તો દશેક લાખનો આત્માની બની ગયો. પોતાને (શેઠને) પૈસો યહ ગયો. અનેક જાતના સુખ સાધનો વસતી લીધા. વૈભવ-વિલાસમાં વધારો થવા લાગ્યો. આટલા બધા મોટાઈના સાધનો મળી

ગયા પરંતુ તેને કોઈ મોટો ન કહે જેથી શેઠનું મન ઉઠાસ રહ્યા કરે, જેથી તેના ચિંતામાં અને દુઃખમાં વધારો થતો રહે.

તેને મનમાં પણ થયા કરે કે આ ગામમાં મારા કરતાં કોઈ મોટો નથી. અરે ! બજારમાં નીકળું છું તો કોઈ હાથ ભેડતું નથી. આવો ! વધારો એવા મોટાઈના વધામણાંના શબ્દો પણ ક્યાંયે સાંભળવા મળતા નથી, જેથી ચિંતામાં વધારો થતો હતો. તેનું કોઈ સન્માન-સ્વાગત નથી કરતું, તેનું કારણ હશે ને ? તમો તો સમજી અને શાણા છો. તુરત જ અંદાજ લગાવી દ્યો તેવા છો. તેને તો પોતાની મોટાઈ માત્ર પૈસામાં જ દેખાતી હતી. તેને એમ પણ થયા કરતું હતું કે “મારે ઘેર સૌ આવે, વાતે વાતમાં તેઓ મારી સલાહ માગે, મારી સૂચના સાંભળે આવા વિચારો કરતાં મનમાં ઉંડોઉંડો હરખ થાય છે. કારણ કે શેઠ તો મોટાઈનું અહં લઈને જીવે છે, અહંનું ભોજન કરે છે. અને જીવંતી પ્રસાર કરે છે.

મોટાઈનો રોગ વધવા લાગ્યો પરંતુ કોઈ એમને બજારમાં નીકળતાં જોઈને પુછતું પણ નથી કે શેઠ ! મઝામાં છો ? શેઠ આ માનસિક પીડાથી દુઃખી થઈ ગયા. શેઠને જ્યારથી પૈસો વધ્યો છે ત્યારથી તેને ગામની બધી વ્યક્તિઓના દોષ જોવાની આદત પડી ગઈ છે. પરંતુ એને અંતરમાં જોવું નથી.

એટલામાં એક મહાત્મા આવી ચડ્યા. શેઠ દુઃખી મને મહાત્માને મળવા ગયા. મહાત્મા પૂછી બેઠા :

“શેઠ તમારા મુખ ઉપર તેજ કેમ નથી ? ક્યાંયે આનંદની રેખા પણ દેખાતી નથી. ”

શેઠ : “મહાત્માજી ! આનંદ અને તે જ બધું લૂંટાઈ ગયું છે. ”

મહાત્મા : “શેઠ ! એમ કેમ બોલો છો ? શું થયું છે ? ”

શેઠ : “હવે તો વાત પૂછોમાં પ્રભુ ! હું આટલો શ્રીમંત માણસ છું પરંતુ આ ગામના માણસો નગુણા છે. છે કોઈને મારી કિંમત ? ”

મહાત્મા : “શેઠ ! વાત કાંઈ સમજતી નથી. તમો શું કહેવા માંગો છો ? ”

શેઠ : “આ લોકોને મારી શ્રીમંતાઈની કદર નથી ! ”

મહાત્મા : “શેઠ ! તમને એક વાત પૂછું ? ખોટું ન લગાડશો. ”

શેઠ : “પૂછોને પ્રભુ ! જે પૂછવું હેય તે પૂછી દ્યોને ? ”

મહાત્મા : “શેઠ ! આજ સુધીમાં તમે કમાણી કેટલી કરી ? ”

શેઠ : “ઘણી કરી બાપજી ! દશેક લાખ સમજોને ? ”

મહાત્મા : “વાહ વાહ ! બહુ ભાગ્યશાળી છો, શેઠ તમે તો ! પણ તમારા ઘરમાં કુટુંબ કેવડું છે ?”

શેઠ : પ્રભુ ! લગભગ ૫૦ માણસો થાય, જે ગણવા બેસીએ તો.

મહાત્મા : “દેવાનુપ્રિય ! દશેક લાખ રૂપિયા કમાણા ખરાં, પણ તેમાંથી વાપર્યા કેટલા ?”

શેઠ : વાપરનારાઓમાં અઢલ નથી. શું કમાણા છીએ એ વાપરવા માટે થોડા કમાણા છીએ ?

તમે બેયું ને ! પૈસો છે, પરોપકાર કરવો નથી. દુનિયાને કંઈ આપવું નથી અને દુનિયા પાસેથી મોટાઈ મેળવી લેવી છે.

મહાત્મા : શેઠ ! ગામ પાસેથી મોટાઈ મેળવવી હોય અને ગામ તમને વખાણે એવી ઇચ્છા હોય તો એક વાત સ્વીકારવી પડશે ? તમારી પાસે જે છે, એમાંથી થોડું કાઢીને, લોકો માટે કંઈક વાપરવું પડશે !

શેઠથી આ વાત ન ખમાણી. એ તુરત જ બોલી ઉઠ્યા : “મહારાજ ! વાપરવાની વાત ક્યાં કરો છો ? આ ગામમાં તો ઘણું વાપરી ગયા પણ અમારા ગામને કદર નથી.”

મહાત્મા : શેઠ ! તમને કોઈ સલામ નહિ લરે. તમને તો લક્ષ્મીનો અહમ્ આવી ગયો છે. પૈસો વાપરવો નથી અને વાહ વાહ ! કરાવવી છે ? માન-સન્માન પૈસાને નથી મળતાં શેઠ ! મોટાઈ અને દિલની દિલાવરીને મળે છે. તમારે ઉદાર બનવું નથી. પરોપકારના કાર્ય કરવા નથી અને ગામ આખાના “મોટા ભા” થઈ જવું છે એ તે કેમ બને ?” શેઠ ! ગામમાં લોકોને ખપ પડે એવું કંઈક કામ તો કરવું પડે ને ? બેઈ લેજો આ વાત, શેઠને મોટાઈ બેઈએ છે, પણ એના બદલામાં કંઈ આપવાની વાત નથી. છેવટે શેઠને ઘણું જ લાગી આવ્યું. મહાત્માની સત્ય વાત તેને હવે સમજાણી, સંતના વચનને વધાવી લીધા. શેઠે થોડી સંપત્તિ કાઢી. ગામના લોકો માટે એક દાન શાળા, ગામમાં બે કૂવા, એક સ્કૂલ School એકાદ ધર્મશાળા ખંઢાવી આપી. શેઠે તો દશ લાખમાંથી બે લાખ વાપરી કાઢ્યા. સંપત્તિનો થોડો પણ સદ્વ્યય કરી, જે કંઈ બનાવ્યું હતું એ સર્વ શેઠે ગામને ચરણે ધરી દીધું.

ગામના લોકોએ મળીને શેઠનું સન્માન કર્યું. તેના માટે એક મોટો સ માર્ગ બનાવ્યો. શેઠને Stage સ્ટેજની ઉપર ઉઠ્યે આસને બેસાડવામાં આવ્યા. ગામના સારા માણસોએ શેઠના દાનની કદર કરી. શેઠની વાહ વાહ કરી દીધી. ફૂલહાર

પહેરાવી શેઠને મોટાઈ આપવામાં આવી. શેઠ તો રાજી રાજી થઈ ગયા. એને જે મોટાઈ જોઈતી હતી તે મળી ગઈ. શેઠે તો મોટાઈ મેળવી હવે પહોંચ્યા પેલા મહાત્માજી પાસે.

શેઠ : “ મહાત્માજી ! ગામના લોકો હવે સુધરી ગયા લાગે છે ? ”

મહાત્મા : “ કેમ શેઠ આવી વાત કરો છો ? ”

શેઠ : “ ગામના લોકોએ લેગા થઈને મારું સન્માન કયું ” મને મોટાઈ આપી. ”

મહાત્મા : “ ચાલો, તમારી ઈચ્છા પૂરી તો થઈ ગઈને ? ”

શેઠ જેવા જવા ઉભા થયા એટલે મહાત્માજીએ કહ્યું. “ લાઈ ! ગામના માણસ નથી સુધરી ગયા તે તો એના એ જ છે. પણ તમે સુધરી ગયા છો શેઠ ! ”

શેઠ : “ મહાત્માજી ! કેમ આવી વાત કરો છો ? ”

મહાત્માજીના સાચા શબ્દો શેઠને ખૂબ્યાં હોય એમ આશ્ચર્ય યક્તિ થઈને બોલ્યા :

મહાત્માજી એને વધુ સત્ય સમજાવતા કહે છે : “ લાઈ ! તું આ ગામનો માણસ છો. આ ગામમાં ધંધો કર્યો, ગામમાંથી જ કમાણી કરી. ગામના મજૂરો પાસેથી મજૂરી કરાવી કરાવીને કમાણી કરી પણ એના બહલામાં ગામનું લલુ થાય તેવું કાંઈ કયું હતું તમે ? હવે તમે જ કહો શેઠ ! ગામ સુધરી ગયું કે તમે સુધરી ગયા છો ? ”

કહેવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે દાન કર્યા વગર કે શક્તિ અને સંપત્તિ ખરચ્યા વગર મોટાઈ મળતી નથી.

જગતમાં એવું કોણુ છે ? જેને મોટાઈ નથી ગમતી ?

ગોંડલમાં એક વકીલ છે. તેમને બે પૌત્રો છે. વકીલ બંને પૌત્રોને લઈ સવારે પ્રાર્થનામાં રોજ આવે. આ વાત લગભગ પંદર વર્ષની છે. તેઓ પ્રવચનમાં પણ ઘણીવાર આવે. એક દિવસ વકીલ સાહેબે કહેલું “ શુરૂ મહારાજ ! આ બંને મારા પૌત્રોએ એક નિયમ રાખ્યો છે. સવારે ઉઠતાંની સાથે અમે બંનેને હાથ જોડી વંદન કરે છે. ” પરંતુ એક દિવસ આ બંને બાળકોએ અમોને પ્રણામ ન કર્યા. બધાને આશ્ચર્ય થયું કે આજે આ લોકોને શું થઈ ગયું ? અમે પૂછ્યું.

“ કેમ, તમે બંનેએ આજે અમોને પ્રણામ ન કર્યા ? ”

બાળકો શું કહે છે તે સાંભળો ? “ અમે તમને રોજ પ્રણામ કરીએ છીએ પણ તમને કોઈ દિવસ થાય છે કે ચાલો, આજે બાળકોને પ્રણામ કરીએ ? દાદા,

દાદીમા, પપ્પા, મમ્મી કોઈને કોઈ દિવસ એમ નથી થતું કે આ બંને બાબાઓ આપણને રાજ પ્રણામ કરે છે તો એક દિવસ તેને કરીએ ?”

આ જગતમાં એવો કોણ માનવી છે કે જેને માન-સન્માનની કામના ન હોય ? અરે તમો અમારે ત્યાં દર્શનાર્થે આવો છોને ? તમો દર્શન કરતાં હો અને અમો એ તમારા સામે ન જોયું હોય તો ? શું કહો ? આપણે તો રાજ રાજ દર્શન કરીને થાકી જઈએ છીએ અને મહારાજ તો સામું ચે જોતા નથી.

માન-સન્માન સૌને મીઠાં લાગે છે. તેનાથી અંતરમાં આનંદ આનંદ થઈ જાય છે. મોટાઈ માત્ર મોટાને જ નહિ પરંતુ બાળકોને પણ મોટાઈ જોઈએ છે. આજે ઈદનો દિવસ છે. એક મહિનાથી મુસ્લિમ લાઈઓ રોજો રાખે છે. આજે તેઓએ રોજના પારણાં કર્યા હશે. સવારે સૌએ નમાજ પઢ્યા હશે. હવે સૌને સલામ કરવા, મળવા ફરવા નીકળી પડશે.

ઈદ કોને કહેવાય ? સાચી ઈદ કોણ મનાવે છે ?

રાજસ્થાનમાં નાથ દ્વારા નામનું શહેર છે. ત્યાં મુસ્લિમોમાં ળોરાના ઘરો ઘણાં છે. તેમાં તૈયબઅલી નામના એક ળોરા વસે. ઈદનો દિવસ હતો. તેણે સ્નાન કરી, સારા કપડાં પહેરી નમાજ પઢી સૌને મળવા ચાલી નીકળ્યા. સૌને ઈદમુબારક કરતાં જાય છે. ત્યાં રસ્તામાં એક ફકીર જોડો હતો. તેને એક જીને ફાટેલો લીલા રંગનો ઝબલો પહેર્યો હતો. કાયામાં વૃધ્ધત્વને કારણે કરચલીઓ દેખાતી હતી. શક્તિ તેની ક્ષીણ થઈ ગઈ હતી છતાં આનંદ મનાવતો હતો.

તૈયબઅલીએ મોઢામાં પાન ચડાવ્યું છે. જે એક પાન બાંધાવીને ખીસ્સામાં મૂક્યા છે. સૌને ઈદ મુબારક કરતાં કરતાં તેણે આ વૃધ્ધ ફકીરને જોયો. તુરત જ ખિસ્સામાંથી વીસ નવા પૈસા કાઢીને તેને આપતાં ઈદ મુબારક કર્યા. ફકીર બોલ્યો : “લાઈ ! માત્ર વીસ પૈસામાં ઈદમુબારક ન વર્ધ શકે ?” તૈયબઅલી તો થંભી ગયો અને બોલ્યો : “તો તમારી શું ઈચ્છા છે ?” ફકીર : “તારે ખરેખર ઈદમુબારક ફરવા હોય તો તે પહેરેલાં કપડાં મને આપી દે અને મારો આ ફાટેલો ઝબલો તું પહેરી લે તો હું માનું તે સાચી ઈદ કરી છે !”

ફકીરના આ શબ્દો તૈયબના અંતરમાં ઉતરી ગયા. વાતનું મહત્વ સમજી લીધું આવડો મોટો દિવસ, ઈદનો પ્રસંગ છે અને તેણે માંગી માંગીને શું માંગ્યું ? એક જોડી કપડાં ? તૈયબ તુરત એક એક કપડા ઉતારવા માંડ્યો અને ફકીરને આપવા લાગ્યો. બધા કપડાં ફકીરને આપી તેનો ફાટેલો લીલો ઝબલો તેણે પહેરી લીધો અને ફકીર સાથે ઈદમુબારક કર્યા.

તૈયબઅલી તો ફાટેલો ઝબલો પહેરી ભરખજારમાં ચાલ્યો જાય છે. લોકો જોતાં

રહી ગયા. બધા લોકો તેને ઉભો રાખીને પૂછે છે ત્યારે, તે સૌને કહેતો જાય છે કે મેં આજે સાચી ઈદ મનાવી છે !

તૈયબઅલી જેવો ઘેર ગયો અને ઘરનાં સૌએ તેને આ લીલા ઝલ્લામાં જોયો કે સૌના મેં જ ફાટી ગયા. એકે પૂછ્યું : “ કાં તૈયબ ! ફકીર બની ગયો કે શું ? ” તૈયબે હસતા હસતા સઘળી વાત કરીને કહ્યું “ આજે મેં સાચી ઈદ મનાવી છે.” બધા કહેવા લાગ્યા : “ ધન્ય છે તારા ત્યાગને, ધન્ય છે તારી ઈદને અને ધન્ય છે તારી સમજને ! ” આપણાં સંઘમાં અને તમારા પાડોશમાં એવી વ્યક્તિઓ નહિ હોય કે જેને એક જોડી પહેરવા કપડાં પણ પૂરા નહિ હોય ! એ લોકો સુખીયા લોકો પાસે ઈચ્છા નહિ રાખતાં હોય ?

મોટાઈ મેળવવા સૌ તૈયાર છે, પરંતુ ઉદારતા ક્યાં છે ? A Great man shows his greatness by the way he treats little man. એક સામાન્ય માણસ પ્રત્યેના માયાળુ આચરણથી મોટા માણસની મોટાઈ માલુમ પડી આવે છે. પર્વના મોટા દિવસો હોય તો દાન આપી ધન્ય બની જવું જોઈએ. તમે પણ નૂતન વર્ષના દિવસે સાલમુબારક કરવા જતાં આવો પ્રસંગ આવે તો કપડાં આપી દો ખરાંને ! અમે તમારા કપડાં નહિ માંગીએ ! અમારે નથી જોઈતાં તમે યાદ રાખજો હો !

મોટાઈ મેળવવી હોય તો આવા ઉત્તમ દાન કરો !

તમારી સામે જ્ઞાતાસૂત્રનો ભગવાન મલ્લિકાથનો અધિકાર આલે છે. હવે પેલા વેપારીઓ, જેઓ વહાણ ભરીને આવ્યા છે. અંગદેશના રાજા ચંદ્રચાયાને ભેટ આપી. હવે મહારાજા અરહનનક વગેરેને શું કહે છે તે સાંભળો.

તુમ્હેણં દેવાણુણિયાં બહૂણિ ગામાગાર જાવ આહિંસહ લવણસમુદ્દં ચ અમિક્કલ્લણં
ર પોયવહ્ણેહિં ઓગાહેહ ॥ તં અત્થિયાઈ મે કેઠ્ઠિ કઠ્ઠિચિ અચ્છેરણ દિટ્ઠપુવ્વે.....
વયાસી एवं खलुसामी.....उवणेमो, तएणं.....पिणच्चेइ । तं एसणं सामी अम्हे
.....मल्लीविदेह । तएणं चंदच्छाए.....गमणाए ।

હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે ઘણા ગામ નગર વગેરેમાં પરિભ્રમણ કરતાં જ રહો છો, તેમજ લવણસમુદ્રને પણ વહાણ વડે વારંવાર પાર કરતા રહો છો.

તમે કોઈ નવાઈની વાત જોઈ હોય તો બતાવો ?

રાજાની જિજ્ઞાસા જાણીને અરહનનક પ્રમુખોએ મિથિલા નગરીની બધી વાત કરીને છેલ્લે મલ્લીને કુંડળો પહેરાવી અંતઃપુરમાં મોકલો દીધી, તે સઘળી વાત કરી. હે સ્વામી ! અમે કુંભકરાજના મહેલમાં સર્વશુભ સંપન્ન વિદેહ રાજવર કન્યા મલ્લીકુમારીના રૂપમાં આશ્રય જોયું છે. અમારી સામે બીજી કોઈ પણ દેવકન્યા,

અસુરકન્યા, નાગકન્યા, યક્ષકન્યા, ગંધર્વકન્યા, કે કોઈ રાજકન્યા નથી જે વિદેહ રાજવર કન્યા મદલીકુમારી જેવી આશ્ચર્યરૂપા હોય !

મદલીકુમારીના રૂપ આશ્ચર્યને સાંભળી ચંદ્રચાંદ્ર રાજાએ તેમને વસ્ત્ર વગેરે આપી સત્કાર કર્યા અને મધુર વચનો વડે તેમના ખૂબજ વખાણ કર્યા. રાજાએ તેમનો કર માફ કર્યો અને આજ્ઞાપત્ર લખી આપીને તેઓને વિદાઈ કર્યા.

રાજાને મદલીકુમારી ઉપર ખૂબ જ પ્રેમ થયો છે. તેણે દૂતને ઓલાવીને કહ્યું : હે દેવાનુપ્રિય ! તમે મિથિલા નગરીમાં જઈને કુંભકરાજાને કહો કે તમારી પુત્રી મદલીકુમારીને ચંદ્રચાંદ્ર રાજા આહ્વાન કરે છે. જો તે પુત્રી મારા આખા રાજ્યને પણ ઈચ્છશે, તો હું તેને પોતાનું રાજ્ય સમર્પણ કરવા તૈયાર છું. દૂત તૈયાર થઈ સવારી લઈને મિથિલાનગરી તરફ રવાના થયો.

ચંદ્રચાંદ્ર રાજાનું મન મદલીકુમારીમાં મોહિત થયું છે. મદલીના અનેક ગુણ અને યૌવ્યતાવાળી મારા રાજમાં આવે તો, મારા રાજમાં શોભાની અભિવૃદ્ધિ થશે. રાજાની શોભા શામાં છે સારીને ગુણવાન રાણીઓ રાજમાં હોય, સારા અને સંસ્કારી રાજકુમારો હોય, કુશળ બુદ્ધિમાન વેપારી હોય સારા અને સજ્જન લોકો હોય તો તેમાં રાજાની અને રાજ્યની મોટાઈ ગણાય.

આજના વિષયનું નામ છે. મોટાઈનો માપદંડ ! મોટાઈનો માપદંડ વસ્ત્રોની સ્પર્ધામાં નથી. ફેશન કે વ્યસનોમાં નથી. જીંદગી મળી છે માનવની તો મોટાઈ અવશ્ય મેળવી લેયો. જે વ્યક્તિમાં રાષ્ટ્રપ્રેમ, શાસનપ્રેમ, ધર્મપ્રેમ, કુટુંબપ્રેમ પ્રગટે છે, તે જરૂર મોટાઈની મિનાર મેળવી શકે છે.

ભગવાન મહાવીર ફરમાવે છે કે આત્મગુણોમાં જેણે વિકાસ સાધ્યો તે મોટો ગણાય છે. જૈન દર્શનમાં મોટાઈનું માપદંડ છે ગુણસ્થાનકમારોહ. જે આત્મા ૧૪ ગુણસ્થાનની શ્રેણી ઉપર પ્રગતિ કરે છે. તે મોટો ગણાય છે. આ ગુણસ્થાન શ્રેણી ચડવા માટે વિષય અને ક્ષાયનો કંટ્રોલ કરવાનો રહે છે જેઓ આ બંનેથી મુક્ત બન્યા તેઓ મહા મોટાઈ એટલે સિદ્ધત્વને વરી ગયા. તમો સૌ પણ આવો પુરુષાર્થ કરવા સક્ષમ બનો.

૭૫

વાત્સલ્યના અમીઝરણાં

(આસો સુદ ૪ તા. ૨૭-૯-૭૬ સોમવાર)

વાત્સલ્ય સાગર પ્રભુ મહાવીરે આગમ વાણીની પરુપણા કરી લવ્યજનોને મુક્તિ માર્ગની પ્રેરણા કરેલી છે.

વાત્સલ્ય એ એક અંતરની અભયળી છે.

ગૃહ સંસારના અનેક વ્યક્તિઓની વચ્ચે ફરજો બળવતાં ઘણા લોકો નાશીપાસ થાય છે. ઘણાંનો સંસાર દુઃખદ બની જાય છે. ઘણાંને ત્યાં કલેષનો જન્મ થાય છે. ઘણાં સંસારને સંકેલવા માટે આત્મહત્યાનો પ્રયોગ કરે છે. આવી અશાંત આબોહવાનું કારણ શું છે ?

જ્ઞાની પુરૂષો ફરમાવે છે કે ગૃહ સરિતાના તટ પર વસતાં માનવીઓના સમુદાયમાં વાત્સલ્યનું પાણી ખૂટે છે ત્યારે આવી અનેકવિધ અંઝાવાતો ઉદયમાં આવે છે અને સંસાર એ રોરવ નરક જેવો લાંસે છે. જેથી પ્રત્યેક લોકોને જીવન સફળતાની આવી સ્વરૂપ વાત્સલ્ય અનેક રીતે બહુ ઉપયોગી સંજીવની જેવું તત્ત્વ છે.

શત્રુને મિત્ર બનાવવાનું અમૂલ્ય સાધન વાત્સલ્ય છે.

સંતાનને સદાકાળ સ્વગૃહના સભ્યો બનાવતું વાત્સલ્ય છે.

વાત્સલ્યના તોલે બીજો ગુણ ઉભો રહી શકે તેમ નથી. સૌથી મોંઘું અને સૌથી સુંદર વાત્સલ્ય તો માતા-પિતાનું ગળાય છે. માતા-પિતાને પણ પોતાના સંતાન કરતાં બીજા કોઈપર વધારે વાત્સલ્ય પ્રગટી શકતું નથી.

બાળકના જન્મથી જ માતા પોતાના સંતાન માટે ચિંતા કરતી જ હોય છે. માતાને પ્રતિપણ પોતાના બાળક માટે વાત્સલ્ય ઝરતું જ રહે છે. બાળકનું અશુભ ન થાય, રોગી ન બને સદા નિરોગી રહે સુંદર, સંસ્કારી અને યોગ્ય પ્રકૃતિવાળું બને તેની હિત ચિંતવના માતા કરતી જ રહેતી હોય છે.

પર્વ અને તહેવારોમાં લગ્ન અને પ્રસંગોમાં માતા સૌથી પહેલાં પોતાના બાળકો માટે ભોજન જમાવવા તૈયાર થાય છે. ઘરની સારી વસ્તુ પ્રથમ બાળકોને જ આપે છે. આટલી બધી ઉદારતાનું કારણ માતા-પિતાનું અંતરથી ઝરતું સંતાનો માટેનું વાત્સલ્ય છે. જેને આપણે વાત્સલ્યની અમી વર્ષા કહી શકીએ છીએ.

માતા-પિતા એ વાત્સલ્યના અમી અરણ્યાં છે.

તમારી સામે ત્રણ માસ થયા ભગવાન મદ્દલીનાથનું અધ્યયન ચાલી રહ્યું છે. મદ્દલીકુમારીને મેળવવા માટે ત્રણ રાજવીઓએ પોતાના દૂતોને રવાના કરી દીધા છે.

તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં કુળાલ નામ જળવણ હોત્યા । તત્થણં સાવત્થી નામ નયરી હોત્યા । તત્થણં રૂપી કુળાલહિવડે નામં રાયા હોત્યા તસ્સણં અપ્પિસ્સ ધુયા ધારિણી અદ્ધા અત્તયા સુવાહુ નામં દારિયા હોત્યા । સુકુમાલજાયા યાવિ હોત્યા । તીસેણં સુવાહુ.....જાણદ.....અવં સ્વલુ.....મવિસ્સદત.... સારેદ.....
.....ઓલં તિ ।

શાસ્ત્રકાર કરમાવે છે કે તે કાળ અને તે સમયમાં કુણાલ નામે દેશ હતો. તેમાં શ્રાવસ્તી નામની નગરી હતી. તેના અધિપતિ મહારાજ રુકમી તેમાં રહેતા હતા. તેને એક પુત્રી હતી. તેનું નામ સુબાહુ હતું. તેની માતાનું નામ ધારિણી હતું. તે સુબાહુ પુત્રીના હાથપગ ખૂબજ સુકોમળ હતા. તે રૂપે, આકૃતિએ, યૌવન તેમજ લાવણ્ય આદિ બધામાં સુંદર ગણાતી હતી. તે સુંદર અંગોવાળી પુત્રી સ્ત્રીઓનાં બધા ગુણોથી સુકત હતી.

તે સુબાહુ કન્યા માતા-પિતાને વલ્લભ હતી. માતા-પિતાના વાત્સલ્યનું પ્રતિક હતી. માતા-પિતા માટે તે ઉત્તમ સંતાન હતી. એક વખત તે કન્યાને આતુર્માસિક સ્નાન કરાવવાનો મહોત્સવ નજીક આવ્યો, ત્યારે મહારાજ રુકમીએ કૌટુંબિક પુરોહિતને બોલાવ્યા અને કહ્યું : હે દેવાનુપ્રિયો ! આવતી કાલે સવારે સુબાહુ દારિકાતું આતુર્માસિક સ્નાન થશે. જેથી રાજમાર્ગની પાસેના મુખ્ય મંડપમાં જળ-સ્થળમાંના રંગબેરંગી ફૂલો લાવો. અને એક સુગંધી ફૂલોવાળો મંડપ બનાવો. તે મંડપ ઉપર સુંદર ચંદ્રવો નાખો, મંડપની મધ્ય ભાગમાં ગુલાબ આદિ ફૂલોનો શ્રી દામકાંડ લાવી તેમાં લટકાવો. લોકોએ રાજની આજ્ઞાનુસાર બધું બનાવી આપ્યું. તપ્પણં સે રૂપી.....તંદુલેહિ નગરં આલિહર

મહારાજ કુણાલે સોનીઓને બોલાવ્યા. તેમને હુકમ કર્યો કે સુબાહુ કુમારીકાને આવતી કાલે સ્નાન મહોત્સવ છે જેથી તે પુષ્પ મંડપમાં રંગબેરંગી ચોખ્ખી નગરીની રચના કરો. તેની વચ્ચે સોનાનો સુંદર પટ્ટક (પાટલો-બાળેઠ) બનાવો. તેઓએ આ બધી રચના કરી રાજને ખબર આપ્યાં.

તણં સે રૂપી..... પુષ્પમંડવે તેણેવ ઉવાગચ્છદ.....સન્નિસન્ને તણં તાઓ.....
ઉવણેતિ, સુવાહુ.....સદાવેદ, મજ્જણ.....અગ્ધેદ તણં સે રૂપીરાયા વરિસધરસ
.....તેણેવ પહારેત્ય ગમણા

આપણે ત્યાં દિવાળીના દિવસોમાં અને નૂતનવર્ષના પ્રસંગે ઘરઘરનાં આંગણે કેવો ચૌક પૂરાય છે. તમારાથી કંઈ અબણથું છે ? તેમાં સુંદર કલાત્મક ચિત્રો બનાવી નૂતન વર્ષનું સ્વાગત કરવામાં આવે છે. કેમ ચંપકભાઈ ! હવે તો પ્લાસ્ટિકના રંગેબેરંગી તૈયાર કરેલા જ રંગોળીના ચિત્રો આવ્યા છે. હવે રંગવાની જરૂર નહિ રહે !

રાજાને પુત્રી માટે કેટલું વાતસલ્ય છે કે બધા કાર્યની જવાબદારી પોતે જાતે લઈને બેઠા છે. શું આવું કામ મંત્રી-પ્રધાનને સોંપી ન શકાય ? આજે તમારા પ્રસંગોમાં તમે જાતે જ કામ કરો છો કે સંબંધીઓને કામ સોંપી દો છો ? શરૂદેવ ! મુંબઈમાં તો બધા કાર્યો માટે Order ઓર્ડર જ દેવાના હોય ! તેના માણસો આવીને બનાવી જાય. અમારે કશીયે ચિંતા કરવાની ન હોય !

જાતે કરાવવાની મઝા એ છે કે પૈસો ખરચતાં કામ સાફ થાય, બીજાની જવાબદારીએ ખર્ચાઈ ઘણું પણ લેખે ન લાગે ?

એક શેઠ હતા. તેઓ પ્રકૃતિના ભારે મુંઝ-લોભી હતા. શેઠને એકની એક દીકરી હતી. તેના લગ્નના દિવસે આવ્યા. શેઠે માણસો બોલાવીને બધી જાતની સામંત્રી માટે Order આપી દીધા.

મંડપ બંધાયો, જાન આવી, સામૈયું થયું, સૌનું સ્વાગત કરી ઉતારવામાં આવ્યા, સરભરા થઈ ગઈ, આ બધું થઈ ગયું પણ શેઠે જાતે કંઈ ચિંતા ન કરી. જાન જમવા બેઠી જમણુવાર શરૂ થયો. રસોઈ પીરસાવા લાગી ત્યારે શેઠ હાજર થયા. શેઠે જાનૈયાઓની થાળીમાં પીરસાતા લાડુ અને મોહનથાળ પર નજર નાખી. લાડવા ઠીક હતાં પરંતુ મોહનથાળ ઠીક ન લાગ્યો. હાથમાં લઈને એક ટુકડો ચાખ્યો. ચાસણી થોડી કાચી રહી ગઈ હતી, પણ હવે શું થાય ? જાનૈયા જમતા હતા. તેમાં અંદરોઅંદર ટીકા થવા લાગી. જમણુવાર પૂરો થઈ ગયો. જાન રવાના થઈ ગઈ, પૈસા ખરચાઈ ગયા અને લોકોને મોઢે વાત રહી ગઈ કે “શેઠે બધું સાફ કર્યું પણ જમણુવારમાં મોહનથાળ કાચો હતો.” શું આ શેઠે કર્યું હતું ! નહિ, શેઠેનો દોષ નથી. પરંતુ શેઠે જાતે જોયું નહિ એટલે આવું થયું ને ! તો સાંભળવાનો વખત આવ્યો ! કહેવાનું એ છે કે પ્રસંગ સારો દીપાવલો હોય તો લાડૂતી માણસો ઉપર વિશ્વાસ ન મૂકાય. જાતે દેખરેખ રખાય તો પ્રસંગ દીપી જાય છે. દીક્ષાના પણ આપણે ત્યાં પ્રસંગો આવે છે. સંઘ-સમાજ હજારો રૂપિયા ખર્ચી માણસો સામે લવ્ય રૂપે ઉજવી રહ્યા છે. જે આવા પ્રસંગોની વ્યવસ્થાઓમાં થોડી કચાશ રહે તો લોકોને બોલવાની તક મળે છે. જેથી જવાબદાર વ્યક્તિઓએ પોતાની જાતે ફરજ સમજી કાર્ય કરવામાં આવે તો તેમની શક્તિનો સદ્વ્યય થયો ગણાય.

કુણાલાધિપ તે રૂકમી રાજા હાથી ઉપર સવાર થઈને ચતુરંગિણી સેના સાથે મહાભટ્ટોના સમુહની વચ્ચે તેમજ અંતઃપુરના સમુહ સહિત પોતાની પુત્રી સુખાહુ કુમારીને આગળ રાખીને પેલો પુખ્તમંડપ હતો ત્યાં પહોંચ્યા.

નગરજનોને સ્વાભાવિક વિચાર આવે કે મહારાજાને પોતાની પુત્રી માટે કેટલું વાતસલ્ય છે. તેના માટે કેવી સુંદર સવારી લઈને જઈ રહ્યા છે.

રાજા રાણી કુમારી વગેરે સૌ મંડપમાં પ્રવેશી ગયા અને પૂર્વ દિશા તરફ મુખ કરીને એક ઉત્તમ આસન ઉપર બેસી ગયા. રણવાસની સ્ત્રીઓએ સુખાહુકુમારીને બાજેક ઉપર ચઢાવીને બેસાડી દીધી. તેઓએ કુમારીને ચાંદી, સોનાના સફેદ અને પીળા કળશોથી સ્નાન કરાવ્યું. અને ઘરેણાંઓથી તેને શણગારી રાજાના (પિતાના) ચરણોમાં વંદન માટે લઈ ગયા. કુમારીએ રાજાને વંદન કર્યા. રાજાએ પુત્રીને વાતસલ્યથી પોતાની પાસે બેસાડી. તેના રૂપ, યૌવન અને લાવણ્યથી વિસ્મય પામેલા રાજાએ વર્ષધર રણવાસના કંચુકીને બોલાવ્યા. તેની સાથે વાતચિત કરી કે તમે તો દેશ-પરદેશ જાઓ છો. તમેએ ત્યાં અનેક ઉત્સવો જોયા હશે પરંતુ ત્યાં આવો ઉત્સવ, આવો મંડપ અને આવો શ્રીદામકાંડ કોઈના રાજ્યમાં જોયો છે ખરો ?

વર્ષધરે રાજાને હાથ જોડીને કહ્યું : “હે સ્વામી હું કોઈ વખત દૂત બની મિથિલા નગરીમાં ગયો હતો. ત્યાં કુંભકરાજાની પુત્રી મલ્લીકુમારીનો સ્નાન મહોત્સવ જોયો હતો. તેની સામે આ સુખાહુ દારિકાનો સ્નાન મહોત્સવ લક્ષ્યાંશ પણ નથી. ” રાજાએ દૂતની આ વાત સાંભળી, વિચાર કરીને કહ્યું : “તે મલ્લીકુમારી કેવી છે ? કેવડી છે ? તેના વિષે ખેંધી વાત કરો. ”

લોકોને જે વાતમાં રસ પડે તે પુછવાનું મન જરૂર થાય. રસ ન હોય તો કંટાળો આવે અને બીજી વાત સાંભળવાનું મન થાય. અહીં રાજાને તીવ્ર અભિલાષા જાગી છે. કુમારી મલ્લી માટે પ્રેમ જાગ્યો છે.

રાજાએ એક ખાસ દૂત તૈયાર કરી મલ્લીકુમારી માટે સંબંધ કરવા સ્વામી કર્યો.

વડીલોનું વાતસલ્ય યોગ્ય પાત્ર હોય તો હેતુથી ભરી દે છે. એક વખત એક માતાને એકનો એક પુત્ર હતો. માતાએ નાનપણથી તેને કેળવણી આપી હતી. તેના માટે અંતરથી શક્તિ ખરચી નાખે છે. માતાને પોતાના આ પુત્રમાં અત્યંત મમતા હતી. અનહદ તેને પ્રેમ હતો. માતા થોડી બિમાર હતી. તે બિછાનામાં મુતી છે. પુત્ર બહારથી આવે છે. રાત્રીના નવનો સમય થયો છે, માતાએ પુત્રને આજ્ઞા કરી બેટા ! મારે પાણી પીવું છે ! એક લોટો પાણી ભરી લાવ.

પુત્ર તો આજ્ઞાંકિત છે. રોજ માતાની સેવા કરે છે. પાણીનો લોટો લઈ માતા પાસે જાય છે. જ્યાં માતા પાસે પહોંચ્યા કે માતાને ઉંઘ આવી ગઈ. તેઓ તો ઘસઘસાટ ઉંઘવા લાગ્યા. સવાર પડવા આવી અને મા જાગ્યા. પુત્ર પાણીનો લોટો લઈને હજીએ એની પાસે ઉભો છે.

બા સૂઈ ગયા હતા. દીકરો તો આખી રાત જાગ્યો હતો. એને એમ થતું હતું. કે એક કલાકે હમણાં બા જાગશે. પણ બે કલાક થઈ ગયા એમ કરતાં તો અધીં રાત વીતી ગઈ અને છેલ્લે તો દિવસ ઉગ્યો.

સવાર પડી ગઈ હતી. દીકરો થાકી ગયો હતો. સવારે બા જાગ્યા. જોયું તો દીકરો પાણીનો લોટો લઈને ઉભો હતો. બાએ પુછ્યું : બેટા ! શું કરે છે ? બા તમે પાણી માંગ્યું હતું ને ? તમે તો માંગીને સૂઈ ગયા. પણ બેટા મેં તો રાતે માંગ્યું હતું ? પછી તો તારે સૂઈ જવું હતું ને ? બાએ દુઃખી હૃદયે કહ્યું : અરે બેટા ! મારે માટે નવ-નવ કલાક જાગ્યો ? બા ! તમારી આજ્ઞા પુર્ણ થયા વિના કેમ સૂઈ શકું ?

જોઈ લેજો આ માતાના શબ્દો છે. કેવો પ્રેમ છે ? બા, મેં તો નવ કલાક સુધી લોટો પકડ્યો છે પણ તમે તો મને નવ મહિના પેટમાં રાખ્યો હતો ! તમે મને મોટો કર્યો. ભણાવ્યો, ગણાવ્યો આ તમારો ઉપકાર એવો છે ?

તમેએ માતાના લાડીલા પુત્રના શબ્દો સાંભળ્યા ? તમારે છે આવા દીકરા ? માતાની આંખમાં તો આંસુ આવી ગયા. આતું નામ સાચું વાત્સલ્ય ગણાય ! સૌના ઘરમાં માતા અને સંતાનો વચ્ચે આવું નિર્મળ વાત્સલ્ય હોય તો સ્વર્ગના દેવતાઓ વંદન કરવા આવે !

અરેઅર, માતા-પુત્રનું આ અનોખું વાત્સલ્ય ગણાય. પરંતુ આજના સમાજમાં તો ઘર ઘરમાં કલેશ છે. કોઈને કોઈની વાત સાંભળવી ગમતી નથી. વાત કરશે તો પાડોશી સાથે વાત કરશે પણ ઘરના માણસો સાથે વાતેય ન કરે.

આજના યુગમાં એકને બીજા માટે પ્રેમ નથી. એકને બીજા માટે વાત્સલ્ય નથી. પેલો પુત્ર હતો, જે માને માટે આખી રાત જાગ્યો હતો. આવું વાત્સલ્ય આજે ક્યાં જોવા મળશે ? તમારે તમારા સંતાનો ને તમારા બનાવી રાખવા હોય તો અંતરના વાત્સલ્યને પ્રગટાવો. આ જવાબદારી માતાની છે. સંતાનોમાં આવા નિર્મળ સંસ્કાર તો એક માતા જ સીંચી શકે છે.

અંગાળની કલકત્તા નગરીની એક વાત છે. ત્યાં આશુતોષ સુખરજી નામના એક ન્યાયાધીશ હતા. એ ઉપરાંત યુનિવર્સિટીના ચાન્સેલર પણ હતા. આવે,

ઉત્તમ વિદ્વાન માણસ, આવડી પોસ્ટ ઉપર હોવા છતાં એક દિવસ એણે માતાને કહ્યું: મા! મારે રાજ્યના એક અંગત કામ માટે વિદેશ જવું પડે તેમ છે. બાલો! તમે કહો તેમ કરું ?

માતાએ વાત સાંભળીને કહ્યું: “મારું સંતાન દરિયાપાર જાય એ હું જોઈ શકતી નથી.” પુત્રે આ વાત વધાવી લીધી. માને ના પાડી એટલે દરિયાપાર ન જવાય એવો મનોમન નિર્ણય કરી લીધો. ભારતના ગવર્નરને મુખરણને મળવાનું થયું. તેમણે આજ્ઞા કરી કે તમારે વિદેશ જવાનું જ છે. ગવર્નરે કહ્યું અને મુખરણ વિચારમાં પડી ગયા. એને થયું કે માતાની આજ્ઞા પહેલી કે ગવર્નરની આજ્ઞા પહેલી? માતાની જ આજ્ઞા પ્રથમ ગણાય. તમેને કોઈ પૂછે કે સંઘની આજ્ઞા પહેલી કે મહારાજની આજ્ઞા પહેલી? તો તમે શું જવાબ આપો? માતાની આજ્ઞા પહેલી કે બેટાની? મમ્મીની આજ્ઞા પહેલી કે તમારી?

ગવર્નરે મુખરણના મુખ ઉપરના લાવ જોઈને પૂછ્યું: તમે કેમ કાંઈ જવાબ આપતા નથી? મુખરણ! મુખરણ કહે: છે હું વિદેશ નહિ જઈ શકું સાહેબ! આવડો મોટો ગવર્નર અને તેને ના પડાય? ગવર્નર તો મુખરણના મુખ સામું જોતાં જ રહ્યા.

પણ તમે વિદેશ જવાની ના કેમ પાડો છો? મુખરણ! ગવર્નરે પૂછ્યું. સાહેબ, મારા માતા મને વિદેશ જવાની આજ્ઞા આપતા નથી. ગવર્નરને આશ્ચર્ય તો થયું જ. પણ સાથે સાથે મુખરણ માટે માન પણ પ્રગટ્યું. મા પ્રત્યેની લાગણી, મા પ્રત્યેની લાવના અને એની આજ્ઞાનો સ્વીકાર એ કેટલી મોટી વાત હતી? માતાનું જે હૃદયમાં સન્માન છે તે ઘણું મોટું મહત્ત્વ ધરાવે છે.

આજે વાતસલ્યના લાવો તેના ઉદાહરણો સાંભળીને તમે ઘણી રીતે જ્ઞાન મેળવી શક્યા છો. તમે તમારા સંતાનના વડીલો છો. તમે જરૂર આવા વાતસલ્યની અમી વર્ષા પ્રગટાવતાં રહેજો.

હવે પેલા દૂતો મિથિલા નગરી તરફ ગયા છે. ત્યાં શું થશે. તેના લાવલેદ અવસરે કહેવાશે.

૭૬

વિજયની વરમાળા પ્રેમ !

(આસો શુદ્ધ ૫ તા. ૨૮-૯-૭૬ મંગળવાર)

અનંતજ્ઞાની પરમાત્મા ભગવાન મહાવીરની દિવ્ય દેશના ભવ્યાત્માઓ માટે વિજય સ્વરૂપ ગણાય છે. માનવ વિજયની આશા વડે છવી રહ્યો છે. વિજયની

વરમાળા સૌને પહેરવાનું મન થાય છે. પરંતુ તેનું સફલાગ્ય તો પુણ્યશાળી ને જ પ્રાપ્ત થાય છે.

વિજયનું સર્વોત્તમ સાધન પ્રેમ છે મોહ નહિ !

વિજય સાફલ્યની કળા પ્રેમ છે મોહ નહિ !

આજનો માનવ જીવન સફળતાનું સાધન મોહને ગણી તેને સંજીવની સમ સાથે લઈને ફરી રહ્યો છે પરંતુ સફળતાની આવી મોહ નથી પ્રેમ જ છે. પ્રત્યેક માનવ પાસે જીવન ધન્યતાની કળા હોવી જ જોઈએ. જેની પાસે પ્રેમની કળા નથી તે સફળ થઈ શકતો નથી.

જીવન મંગળતાનું ઉત્તમ સાધન પ્રેમ છે મોહ નહિ !

જીવન મધુરતાની ઉત્તમ કળા પ્રેમ છે મોહ નહિ !

જગત જીવે સર્વજીવોની સાથે મોહનો સંબંધ જોડ્યો છે. મોહનો સંબંધ શાશ્વત નથી હોતો ! તે ક્ષણિક ગણાય છે. પ્રેમના સંબંધો શાશ્વત ગણાય છે. તે સંબંધ અમર ગણાય છે. પ્રેમસ્વરૂપા સંબંધો પ્રતિકુળતામાં પણ ટકી રહે છે અને મોહ સ્વરૂપા સંબંધો અનુકુળતામાં પણ તૂટી પડે છે. આજના ગૃહસંસારમાં પ્રેમે વિદાય લીધી છે અને મોહે વાસ કર્યો છે.

વ્યક્તિના જીવનનો શો ભરોસો ? આજે શાહુકાર છે કાલે ભિખારી પણ બની જાય ! આજનો ભિખારી આવતી કાલનો શ્રીમાન પણ બની શકે છે. જેથી પ્રેમના સંબંધો જીવનની કોઈ પણ સ્થિતિમાં પણ બની રહે છે અને મોહના સંબંધો છૂટી જતાં વાર લાગતી નથી.

એક શેઠના પુત્રનો સંબંધ તે જ ગામની શ્રીમંત કન્યાની સાથે થયો. બંને વેવાઈઓ વેવાણીની સાથે પુત્ર-પુત્રીને લઈ દર્શનાર્થે આવ્યા. હર્ષ અને આનંદનો ઉભરો સમાતો નથી. સંતાનોના સંબંધથી હજારોના દાન પણ કરી લીધા. સંતાનો દર્શન કરી માંગલિક સાંભળી ગયા. સંતાનો રાત્રે સીનેમા જોવા ગયા. ત્યાં બંને વચ્ચે મનદુઃખ થયું. બંને સૌ સૌને ઘેર ગયા. પુત્રે પિતાને સવારના પહેારમાં ઠહી દીધું “પિતાજી ! મારે નરોત્તમ શેઠની નલિની નથી જોઈતી.” શેઠે કહ્યું: “બેટા ! શું કારણ છે ?” હું એનું મોહું જોવા નથી જ માંગતો. તેમને ના કહેવડાવી દો. અમારે સગાઈનો સંબંધ નથી રાખવો.” શેઠે પુત્રને ઘણો સમજાવ્યો પરંતુ પુત્ર ન સમજ્યો એટલે નહિ જ. છેવટે શેઠે નરોત્તમ શેઠને સંબંધ વિચ્છેદના ખખર મોકલાવી દીધા.

તમેએ સાંભળ્યુંને ? સંબંધ વિચ્છેદ કેમ થયા ? આ સંબંધો મોહના હતા.

આ સંબંધો શરીરના હતા. ત્યાં બંનેની વચ્ચે સાચો પ્રેમ કે આત્મલાબનાની પ્રિયતા ન હતી. બંને પક્ષમાં સંબંધના સમયે કેટલો હર્ષ અને આનંદ હતો. હવે શું થયું ? માટે તમો સૌ પ્રેમ અને મોહને જણતાં શીખો. તે બંનેને સમજતાં શીખો.

જ્ઞાનીજનો દ્વરમાવી ગયા છે કે જેઓ હૃદયના પ્રેમ સરોવરમાં સ્નાન કરે છે તેના આત્મા દુઃખી થતો નથી. જેઓ મોહના ખારા સાગરમાં સ્નાન કરે છે તેના જીવનમાં ખારાશ વ્યાપી જાય છે.

એકજણ નદીમાં સ્નાન કરે છે બીજો સાગરમાં કરે છે તો બંને વચ્ચે તફાવત શું ? કહો ? જવાબ આપો ? જુઓ, સાગરમાં સ્નાન કરનારને વારંવાર સ્નાન કરવું પડે છે. પરંતુ નદીમાં સ્નાન કરનારને એક વખતમાં જ સ્કૂતિ આવી જાય છે. આવી રીતે મોહ થેલા પ્રાણીઓ મોહરૂપી સાગરમાં સ્નાન કરે છે પણ અંતરનો આનંદ મળતો નથી.

મોહ અને પ્રેમ બંને પ્રતિ સ્પર્ધિ સ્વરૂપો છે.

જ્યાં મોહ હોય ત્યાં પ્રેમ ન હોય, જ્યાં પ્રેમ હોય ત્યાં મોહ ન હોય ! મોહ શરીરને જુએ છે, રૂપ રંગને જુએ છે પરંતુ પ્રેમ આત્માને જુએ છે, તેના ગુણોને જુએ છે. અત્યાર સુધીનો કાળ જીવે મોહમાં જ પસાર કર્યો છે. હવે સાચા પ્રેમના સંબંધોને બાંધી દેવો કે જેનાથી તમારો સંસાર તો મીઠો બની જાય ! જો પ્રેમ સંબંધ બાંધ્યા હોત તો કદી પણ તૂટ્યા ન હોત !

આજની સાસુઓ ફરિયાદ કરતાં કહે છે : હું ત્રણ ત્રણ દીકરાની વહુઓની સાસુ થઈ પરંતુ મારે કોઈ વહુનું નામ લેવા જેવું નથી. તો બીજા સાસુ કહે છે : શું કરીએ ત્રણેને પરણાવ્યા છે. પણ આ કરતાં તો વાંઝણી હોત તો સાફ હતું. આ બંનેને ઘેર સંબંધો છે તે મોહના છે. ત્યાં પ્રેમ નથી !

જ્યાં પ્રેમ છે. ત્યાં ફરિયાદ નથી મોહ છે. ત્યાં અનેક પ્રશ્નો છે.

જીવંતીનો આનંદ અને મજા તો સાચા પ્રેમમાં છે. મોહની મસ્તિમાં તો કલેષ અને વિદાદ હોય છે. જેણે પોતાના જીવનમાં પ્રેમની કળા શીખેલી છે તેને ત્યાં કોઈ કોઈ સુખના દીવડાઓ પ્રગટે છે અને જેની પાસે મોહની ગુલાબી છે ત્યાં નિમિત્તે નિમિત્તે અશાંતિ, દુઃખ અને શોક છવાયેલો રહે છે.

આપણે ત્યાં ભગવાન મદલીનાથનો અધિકાર વંચાય છે. હવે શાસ્ત્રકાર દ્વરમાવે છે તે સાંભળો !

તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં કાશી નામ ઝળવણ હોત્યા । તત્યણં વારાણસી નયરી હોત્યા । તત્યણં સંઘે નામં કાર્તારાયા હોત્યા ।

તે કાળ અને તે સમયમાં કાશી નામનો દેશ હતો. ત્યાં વારાણસી (બનારસ) નામની નગરી હતી. ત્યાં શંખ નામે રાજા રહેતો હતો.

તણ તીસે મલ્લીએ.....કુંડલ.....યાવિ હોત્યા । તણ સેકુંમણ..... સંઘાડેહ, તણ સા.....સંધિત્તણ । નો ચેવણ..... ઉવાગચ્છહ, एवं खलुसामी..... पञ्चपिणह तणं अम्हे तं दिव्वं..... घटेमो, तणं से.....एवं वयासी, से के णं..... संधाडेत्तण ? तणं से सुवण्णगारा... निवखमंति, विदेहस्स..... उवागच्छंति, ता अगुज्जाणंसि..... उवागच्छंति, ता..... हव्वमागया, तं इच्छामोणं सामी !.....परिवसिउं ।

કુંભક રાજાની પુત્રી કુમારી મલ્લિકા જગતી સો વર્ષની ઉંમરના થયા છે. એમનામાં રૂપ-યૌવન અને લાવણ્ય નીતરી રહ્યું છે. કુંભક મહારાજને દેવે આપેલા દીવ્ય જ્યોતિષાળા અરહનક શ્રાવકના દીધેલા કુંડળ મલ્લિકાકુમારી ઘણાં વખતથી પહેરે છે. એકવાર આ દીવ્ય કુંડળના સાંધામાં તડ પડી ગઈ. જે વસ્તુ રોજ વપરાતી હોય તેમાં ક્યારેક કોઈ ખામી આવી જાય તે સ્વાભાવિક છે. તમારા T. V. રેડીયો, ફ્રીઝ વગેરેમાં કંઈ ખામી નથી આવતી ? શું તમે તેને સમરાવવા નથી લઈ જતાં ? અને પહેરેલા કપડા કે એસવાની CAR કારમાં કે રહેા છે તે ખલોકમાં પણ નૂકસાન તો થઈ જાય છે. તેને સુધારવાની મહેનત તો તમે જરૂર કરો છો. અરે ! આ કંચનવરણી કાયામાં પણ ક્યારેક ખિમારીની કે Fracture ફ્રેક્ચરની (તડ) ઘડી આવી નથી જતી ? જરૂર આવે છે, તો તેના માટે ઈલાજ થાય છે.

અહીં મલ્લિકાકુમારીકાના કુંડળોના સાંધા ખુલ્લા પડી ગયા છે. મહારાજ કુંભકે નગરમાંથી સોનીઓને યોદાવી મલ્લિકાકુમારીના કુંડળો સાંધવા માટે આજ્ઞા કરી. આ કુંડળ લઈ જાઓ, તેના સાંધા ખરાબર ઠીક કરી ફરી મારી પાસે લાવો. તે સોનીઓએ યોગ્ય સ્થાને એસી કુંડળો બોડવાની ઘણી મહેનત કરી. પરંતુ સફળ ન થયા ત્યારે તેમને દુઃખ થયું. કામ ન બની શક્યું તેનો ખેદ થયો.

તમે લોકોને કોઈવાર સંતો આજ્ઞા કરે કે આ કામ કરવાનું છે. જો તે કામ ન બને તો દુઃખ થાય કે આનંદ થાય ? બીજાના કામ થઈ શકે સંઘ, શાસન કે સંતોના ન બની શકે એ પણ ખેદની વાત છે.

સોનીઓ કુંડળો લઈ રાજા પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા ? “ હે સ્વામી ! આ કુંડળો સાંધવામાં અમે સફળ થયા નથી. જો આપની આજ્ઞા હોય તો આ કુંડળ જેવા બીજા કુંડળ નવા બનાવી આપીએ. રાજા સોનીઓની આ વાત સાંભળી ગુસ્સે ધઈ ગયા. ક્રોધથી લાલ, પીળા થઈ જઈ ભમ્મરો ઉઘી ચઢાવી કહેવા લાગ્યા ! જો તમે આ કુંડળોને સાંધી શકવામાં અસમર્થ છો તો તમે સોની કઈ રીતે કહેવાઓ

છો ? જેઓ સોની હોય તે તો સોનામાંથી ઘણી જાતના કલાત્મક ઘાટ કરી શકે છે. રાજાઓના મન પણ પ્રસન્ન કરી દે છે. તમે જ્યારે આ કુંડળના તુટેલા સાંધાને જ જોડી નથી શકતા તો તમોને સોનીના કુળમાં જન્મેલા કયા આધારે માનીએ ?

આ તો રાજા છે. ગામના ઘણી છે, તેનું ધાયુ" ન થાય તો શુસ્સામાં આવી કાઢી પણ મૂકે ! તમે પણ તમારા ઘરનાં રાજા જ છોને ? ક્યારેક ધાયુ" ન થાય તો છોકરાને મારી દ્યો, ખાને વઢી દ્યો અને ઘરવાળાને ? તે ન બોલાય, જવા ધો. તમે પણ શુસ્સામાં હો તો કોઈને છોડો તેવા નથી.

કોહો ય માણો ય અણિગ્ગહિયા ભગવાને કહ્યું છે કે ક્રોધ અને ગાન અનિવ્રહિત છે. સોનીઓ તો રાજાને સત્ય વાત કહી દીધેલી કે આ કોઈ દિવ્ય કુંડળો લાગે છે. તેને સાંધી શકાય તેમ નથી. પરંતુ રાજાનું મગજ ગયું અને શુસ્સામાં ને શુસ્સામાં બોલી ઉઠ્યા : “તમે બધા સોનીઓ મારી મિથિલાનગરી છોડી ચાલ્યા જાઓ !” ક્રોધના કારણે માણસોમાં ત્રણ પ્રકારની અસ્થિરતા પ્રગટે છે. ૧. મનની ૨. વચનની અને ૩. કાયાની. ત્રણે યોગ અસ્થિર બને છે. માણસ કાણુ બેકાણુ બની જાય છે.

જ્ઞાની પુરૂષોએ ત્રણ જાતની ગરમી બતાવી છે.

૧. માનસિક ગરમી—ન કદપી શકાય તેવા વિચારો આવે. જેનાથી માણસનું મન અપવિત્ર બની જાય. ક્યારેક વિચારોના વમળોની ગરમીએ માણસ પાગલ બની જાય છે. જે વિચારોનો આવેગ વધી જાય (Tension ટેન્શન વધી જાય) તો ધોરી નસ પણ ટૂટી જાય છે. જેને હેમરેઇજ કહેવાય છે. ઘાટકોપરના મહારથી વાડીલાલભાઈને શું થયું હતું ? શા માટે થયું હતું ?

૨. વાચિક ગરમી—વચનની ગરમી ઘણી લયંકર છે. માણસ બોલવામાં વિવેક ચૂકી જાય છે. ઘણીવાર કલેષનું કારણ પણ બની જાય છે. જેનું મોઢું વશ નથી તે બે બાબુથી માર ખાય છે. એક તો બોલવાથી બગડે છે. અને બીજું ન ખાવાનું ખાઈ લેવાથી શરીર બગડે છે. વચનની ગરમીએ અપશબ્દો પણ નીકળી જાય છે. ન બોલવાનું બોલાઈ જાય છે.

મુંબઈમાં એક ઘટના બની ગઈ હતી. એકવાર એક છોકરો ઘરમાં ધમાલ કરતો હતો. તેની માતાને શુસ્સો ચડ્યો. આવેશમાં આવીને બોલી ગઈ. “તું મર અહીંથી.”

આ સાંભળી છોકરાને શુસ્સો ચડ્યો. જઈને બાબુના કૂવામાં પડ્યો અને મરી ગયો. કેટલીક ચીજ એવી છે કે એકવાર નીકળી ગયા પછી પાછી જઈ શકતી નથી. તમે જાણો છો ? આવી ત્રણ વાત છે. ૧. ધનુષ્યમાંથી છૂટેલું તીર. ૨. સુખમાંથી

નીકળેલો શબ્દ. ૩. શરીરમાંથી ગયેલો આત્મા. આ ત્રણે એકવાર નીકળ્યા પછી પાછા આવતાં નથી. જેથી બોલતી વેળાએ બહુ જ વિવેક રાખવો જોઈએ. વચનની ગરમીએ કેવા કેવા કેટલા અનર્થો ઉભા કરી દીધા છે. વર્ષોના મીઠા સંબંધો ક્ષણવારમાં નાશ કરી દેનાર પણ શબ્દ જ છે.

૩ કાચિક ગરમી-શરીરમાં ગરમી આવે એટલે માણસ કાંપવા માંડે છે. ગુસ્સામાં આવી હાથમાં જે હોય તેને ફેંકવા લાગે છે. પછી પથ્થર હોય કે છરી !

સોનીઓ તો રાજાની આજ્ઞા માન્ય કરીને ઘેર જઈ સર-સામાનના ગાડાઓ ભરી મિથિલા રાજધાનીના રાજમાર્ગે થઈને નીકળી ગયા. તેઓ વિદેહ દેશને છોડી કાશી દેશની વારાણસી નગરીમાં પહોંચ્યા. તેઓએ ત્યાંના એક ઉદ્યાનમાં પોતાના સામાનની બેલગાડીઓ ઉભી રાખી વિચારવા લાગ્યા કે રાજા-મહારાજાનો કોપ ખરેખર ભયંકર છે. તેઓ ખિચારા ઘરબાર વગરનાં થઈને આજે ક્યાં પહોંચ્યા છે ? કોઈનો કોપ સારો નથી.

રાજાનો કોપ જનતાને સહન કરવો પડે છે.

ધનવાનોનો કોપ ગરીબોને સહન કરવો પડે છે.

ધણીનો કોપ ગૃહિણીને સહન કરવો પડે છે.

પુત્રનો કોપ માતાને સહન કરવો પડે છે.

વિભાવનો કોપ આત્માને સહન કરવો પડે છે.

કોધતું ઔષધ શું ? કોપની દવા એક જ છે શાંતિ અને ક્ષમા. તે સોનીઓ શાંતિ રાખી રાજ્યને છોડી ચાલી નીકળ્યા. આજે વારાણસી નગરીના ઉદ્યાન પાસે ઉતારો કર્યો છે. તેઓએ પોતાની પાસે રહેલી કિંમતી વસ્તુ વગેરે રાજાને યોગ્ય ભેટ લઈને કાશી નરેશ શંખ રાજા પાસે ગયા. શંખરાજાને હાથ જોડી વિનયપૂર્વક તેમના ચરણે ભેટ ધરીને વાત કરી.

હે સ્વામિન્ ! મિથિલા નગરીના કુંભક મહારાજાએ અમોને નગરી છોડીને જતાં રહેવાની આજ્ઞા ફરમાવેલ છે. જેથી અમો નિર્વાસિત થઈને અહીં આવ્યા છીએ. ઽં ઇચ્છામો ણં સામી ! તુભં બાહુચ્છાયા પરિગ્રહિયા નિબ્ધયા નિરુવ્વિગ્ગા સુહં સુહેણં પરિવસિહં. જેથી અમો તમારી છત્રછાયામાં તમારે આશ્રયે નિર્ભય અને નિરુદ્વેગ થઈને સુખ શાંતિ પૂર્વક અહીં રહેવાની ઇચ્છા રાખીએ છીએ. તપણં સંસ્થે કાશીરાયા તે સુવન્નાગારે પવં વચાસી કાશી નરેશ શંખ રાજાએ તેઓને પુછ્યું : કિન્નં તુભે દેવાણુપ્પિયા. કુંભણં રન્ના નિવ્વિસયા આણત્તા. હે દેવાનુપ્રિયો ! કુંભકરાજાએ તમોને શા કારણથી મિથિલા નગરીની બહાર જતા રહેવાની આજ્ઞા આપી છે ?

તર્ણ તે... .. એવં વયાસી, એવં ચલુસામી !.....આણત્તા

શંખરાજની શંકાનું સમાધાન કરતાં સોનીઓને મિથિલા નગરીના કુંભક રાજની મલ્લિકુમારીકાના દિવ્ય કુંડળની સાંધને જોડવાની અને તે ન જોડાઈ શકી તે વગેરેની જે ઘટના બની તે સઘળી કહી બતાવી. અમારી અસમર્થતા એ જ અમારો ગુન્હો !

રાજા શંખને થયું કે આવા દીવ્ય કુંડળ છે તો તેને પહેરનારી કુમારી મલ્લી કેવી હશે ? રાજાએ સોનીઓને મલ્લીકુમારીના વિષે જાણવા જણાસા બતાવી, ત્યારે સોનીઓએ રાજાને કહ્યું : હે સ્વામિન્ ! વિદેહવર રાજકન્યા મલ્લીકુમારી છે તેવી તો દેવકન્યા, ગંધર્વકન્યા, અસુરકન્યા, નાગ કે યક્ષ કન્યા પણ નથી. તેના જેવી આ ત્રણે લોકમાં કોઈ નથી.

શંખરાજને મલ્લીની વાત સાંભળી, તેના ઉપર મોહ થયો અને દૂતને બોલાવ્યો. દૂતને કહ્યું તમો સત્વરે મિથિલા પહોંચો અને કુંભકરાજને કહો કે તમારી કન્યાને અમારા શંખરાજ આડે છે. દૂત બધી રીતે તૈયાર થઈ મિથિલા તરફ રવાના થયો.

મિથિલા નરેશે ગુસ્સામાં આવી સોનીઓને રવાના કરી દીધાં છે પરંતુ તેનું કળ કેવું લયંકર આવશે ? તે તેમને ખબર નથી, કહ્યું છે ને !

One angry moment often does what we repent for years, it works the wrong, we never make right by sorrow or tears.

એક ક્રોધની ક્ષણ ઘણી વખત એવું કરે છે કે જેને માટે વર્ષો સુધી આપણે પશ્ચાતાપ કરવો પડે છે, અને એ ક્રોધી ક્ષણ એવું મોટું કામ કરે છે કે આપણી દિલગીરી કરવાથી અગર તો આંસુ સારવાથી તેને સુધારી શકતા નથી, માટે ક્રોધથી સદંતર દૂર રહેવું જોઈએ.

મલ્લીકુમારીના રૂપ, યૌવનની વાતો સાંભળી આ રાજવીઓ મોહિત થયા છે. મોહ શું છે અને પ્રેમ શું છે ? તે તમો સારી રીતે સમજી શક્યા છો. જેઓ મોહમાં અનુરક્ત બને છે તેના અને શુદ્ધ પ્રેમમાં લીન થાય છે તેના, કેવા પરિણામ આવે છે તે બધું અવસરે કહેવાશે.

ચિત્રની વિચિત્રતા

(આસો શુદ્ધ ૬ તા. ૨૬-૬-૭૬ બુધવાર)

અનંત જ્ઞાની સર્વજ્ઞ ભગવંત મહાવીર સ્વામીએ જગતજનોને આત્માના કર્મ ચિત્રની વિચિત્રતાઓનું જ્ઞાન કરાવેલ છે. સંસાર એ ચિત્ર વિચિત્રતાનું ઘર છે. અનંતાણ્ણવોની અનંત કર્મ વર્ગણાઓની પર્યાયો એ જ આ સંસારની સૌથી મોટી વિચિત્રતા છે.

ચિત્ર એટલે આત્મા, વિચિત્રતા એટલે તેના કર્મો

સંસારના ચિત્રો-જીવો ત્રણ ભાગમાં વેંચવામાં આવ્યા છે. સ્વર્ગના દેવ-દેવીઓ વિવિધ પ્રકારનાં પાંચે ઈન્દ્રિય જન્ય સુખોને ભોગવી રહ્યા છે. તે સ્વર્ગીય ચિત્રનું દર્શન છે. પાતાળલોક નરક લોકના નારકીઓ ઘણી જ વિચિત્ર રીતે પૂર્વે કરેલા કર્મોને અશાતા વેદનીયની સાથે ભોગવી રહ્યા છે. જેનું વર્ણન સાંભળવું પણ તમારા માટે અસહ્ય બની જશે. મૃત્યુલોક-ત્રિલોક લોકના પશુઓ અને માનવો રંગ ભેરંગી ચિત્ર જેવી જીવનીને પસાર કરી રહ્યા છે.

આ ત્રણે લોકના જે જે ચિત્રો-આત્માઓ છે તેની જે જે ચિત્રાવલી છે. તે તેના પાઠ રૂપે તેમના કર્મોની જ વિચિત્રતા છે.

જીવન ચિત્રને પાત્ર છે. કર્મ વિચિત્રતાનું પાત્ર છે.

ક્યારેક કેઈ ચિત્રને જોયા પછી વ્યક્તિ અધીરી બની જાય છે. ઘણાં એવા પણ ચિત્રો હોય છે કે જેમાં લોકો આફરીન બની જાય છે. કેઈ ચિત્રને સાચવી લેવાનું મન થઈ જાય છે તો લોકોને ક્યારેક ચિત્રને જોઈ તેને ફાડી નાખવાનું મન પણ થઈ જાય છે.

જગતના અનેક ચિત્રોમાં માનવીએ સૌથી મોટું ચિત્ર વિચિત્ર પાત્ર છે. જેની ત્રણ અવસ્થાઓ છે. જન્મ, જીવન અને મૃત્યુ.

બાળકની અવસ્થા તે નિર્દોષતાનું દર્શન છે. જેમ જેમ તેના અંગોપાંગની શક્તિ વધે છે, તે વિકસિત થતું દેખાય છે ત્યારે તે બાળ ચિત્ર સૌના માટે મનોહર, મનમોહક બની રહે છે.

બાળપણ પુરૂ થાય, ક્રિશોરપણું આવે અને તે યુવાવસ્થામાં જ્યારે પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તેની મદગરતી યૌવનતા વધારે આકર્ષણ કરે છે. તે સૌના દિલમાં વસી

જય એવું ચિત્ર બને છે. તે યૌવનને આંગણે પ્રવેશી તેની શક્તિ પાંગરવા લાગે છે. તે અવસ્થાએ તેના ઋણાનુયોગના કારણે સંસાર જીવનની સાંયોગિક અવસ્થા-લગ્ન પ્રાપ્ત કરે છે. તે બે પગો હોતો. હવે ચો પગો બની જાય છે. કાળક્રમે સંસાર વધતાં છ પગો આઠ પગો ચા દશ-બાર પગો બની રહે છે.

તમો વિચારમાં પડી ગયા હશે કે શુરુનાકારાજ આ તે કેવા પ્રાણીની વાત કરે છે. ચો પગા કે બાર પગા એટલે શું ? પતિ પતિનના સંબંધે ચોપગો થવાય છે. સંતાનના પિતા થવાથી છપગા ગણાય છે. જેમ જેમ સંસાર વધે તેમ તેમ બે બે પગો વધે, બરાબર છે વાત ? તમો કેમ હસો છો ? કંઈક સમજી ગયા લાગે છે ! પશુને ચાર પગ હોય, કરોળિયાને છ હોય, આઠ-દશ તો કાનખજુરાને હોય કે કેમ ? અરે ! આ તો જગતના જીવોનું વિચિત્ર દર્શન છે માનવ.

આ જગતના ચિત્રોમાં મુખ્ય બે પાત્રો છે એક માનવ બીજો પશુ ।

આ જીવની વિચિત્રતાના સંયોગી ઈન્દ્રિયોના વિષયો છે. આ વિશ્વમાં જીવને સાંભળવા ગમે એવા સાધનો છે, આંખને જોવા ગમે તેવા ચિત્રો છે, કાનને તરબતર થાય એવા અત્તરો છે, જીભને સ્વાદ આવે એવા પદાર્થો છે, કાયાને સુવાળા લાગે તેવા સ્પર્શો છે.

આ વિષયોના ઉદ્દયે યૌવનનું કૌવત વેડફાઈ જાય છે. શરીર શક્તિ ક્ષીણ થાય છે. માનસિક ચિંતાનો વધારો થાય છે. વાચિક શક્તિમાં મર્યાદા આવે છે. આર્થિક સંયોગો ઘસાઈ જાય છે. આધ્યાત્મિક રીતે જીવન અસ્થિર બને છે. ધર્મ શ્રદ્ધાથી પતિત થાય છે. આવી ચિત્રતાના કારણે સંધ્યાકાળ પહેલાં જ આ જીવાત્માને વૃધ્ધાવસ્થાની વિચિત્રતાનો જન્મ થાય છે. જેથી જીવન એ એક શોકનું ઘર બની જાય છે. વ્યાધિ અને ચિંતાનું કારણ બની રહે છે. અકાળે મૃત્યુ પામી કુટુંબને વિચિત્રતાનું દર્શન કરાવે છે.

સંસારની વિચિત્રતાના કારણે વ્યક્તિઓના આપસી મનભેદ, મતભેદ, ઈર્ષા, કલેષ અને ઝઘડાઓ છે. ક્યારેક આ બધા કારણો અણુસમજના પણુ હોય છે. ખરેખર વાત હોય કંઈ અને વાત ગવાઈ બીજી રીતે ।

આપણે જ્ઞાતાધર્મિકથાંગ સૂત્રનો અધિકાર ચાલે છે. શાસ્ત્રકાર હવે શું ફરમાવે છે તે સાંભળો ।

તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં કુરુ જગવણં હૈત્યા તત્યણં હત્યિણાઝરે નયરે અદીણ-સત્તુ નામં રાયા હૈત્યા જાવ વિહરહ્ । તત્યણં મહિલાણ કુંભગસ્ત..... હૈત્યા, તણં મલ્લ દિન્ને.....જાવ પચ્ચપ્પિણંતિ, તણં સેવયાસી, તુવમે ણં.....પચ્ચપ્પિણહ,

તણં સા.....અણુવવિસડ, તા મૂમિમાગે.....હોત્યા, તણં ઇગસસ.....રૂવં નિવ્વત્તડ,
તણં સેએવં સંપેહેડ, મૂમિમાગં.....પચ્ચપ્પિણડ, મલ્લ દિન્ને કુમારે.....પઢિવિ-
સજ્જેડ, તણં મલ્લ દિન્ને.....ઉવાગચ્છડ, તા ચિતસમં.....ગમણાણ, તણં સે.....
સમુપજ્જિત્યા,

તે કાળને તે સમયમાં કુરૂ નામે દેશ હતો. ત્યાં હસ્તિનાપુર નામે નગરીમાં અદ્દીનશત્રુ રાજા ન્યાય અને નીતિને અનુસરી રાજ્ય-શાસન ચલાવતો હતો. શાસ્ત્રકાર રાજાનો પરિચય કરાવ્યા પછી આગળ વાત કરશે. તેની પહેલાં મિથિલાની વાત ફરમાવે છે. મિથિલાના રાજા કુંભકના મહારાણી પ્રભાવતીને એક પુત્રનો જન્મ થયો હતો. તેનું નામ મલ્લદત્તકુમાર હતું. આ કુમાર તે મલ્લીકુમારીનો નાનો ભાઈ હતો. તે રાજનીતિમાં ખૂબ જ નિષ્ણાત હતો. જેથી રાજાએ તેને યુવરાજ નિયુક્ત કર્યો હતો.

એક દિવસે મલ્લદત્ત કુમારે પોતાના માણસોને બોલાવીને કહ્યું : હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે પ્રમદોદ્યાનમાં જાઓ અને ત્યાં રણવાસના ઉદ્યાનમાં એક મોટું ચિત્રગૃહ તૈયાર કરો. તેમાં સેંકડો સોનાના થાંભલા હોવા જોઈએ. તે થાંભલાઓમાં ચમકતા ઘણા મણિઓ જડેલા જોઈએ. તે પ્રકાશથી જોનારાની આંખોને આંશુ દે તેવું તેમજ ચિત્તને આહ્લાદ આપનારું હોવું જોઈએ. મણિઓ વડે તે થાંભલાઓમાં જાતજાતના શિલ્પની રચના હોવી જોઈએ. આવી રીતે મલ્લદત્ત કુમારની આજ્ઞા મેળવીને તે પુરૂષોએ ચિત્રગૃહનું નિર્માણ કરીને રાજકુમારને ખબર આપવામાં આવ્યા.

કુમારે ચિત્રકારોને બોલાવી આજ્ઞા આપી કે તમો ચિત્રગૃહને હાવ, ભાવ, વિલાસ અને બિમ્બોકવાળા ચિત્રોથી ચિત્રિત કરો.

હાવ-જીએ ની 'ગાર અને મનોવિકાર જન્ય ચેષ્ટાઓને હાવ કહેવાય છે.

ભાવ-માનસિક [વકૃતિનું] નામ ભાવ કહેવાય છે.

વિલાસ-નેત્રથી જે ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તે વિલાસ કહેવાય છે.

વિભ્રમ-ભવાંથી જે ઉત્પન્ન થાય છે તે વિભ્રમ કહેવાય છે.

બિમ્બોક-ઈન્દ્રિયતની પ્રાપ્તિ હોવા છતાં પણ ગર્વથી જે તે અનાદર હોય છે. તેનું નામ બિમ્બોક કહેવાય છે.

તે ચિત્રકારોએ કુમારની આજ્ઞાનુસાર પોતાને ઘેર જઈ રંગ પીંછીઓ વગેરે દ્રવ્યોને સાથે લઈ ન્યાં ચિત્રગૃહ હતું ત્યાં પ્રવેશ કર્યો. ચિત્રની જગ્યા ઉપર રેખાઓ તૈયાર કરી, તેને સ્વસ્થ બનાવી હાવ ભાવ પૂર્વક ચિત્રો બનાવવા લાગ્યા.

આ બધામાં એક ચિત્રકાર એવો હતો કે તેની પાસે ચિત્રની વિશેષ કળા

હતી. તે અસાધારણ શક્તિવાળો હતો. તે ચિત્રકળામાં પ્રવીણ હતો તેમજ તેનો અભ્યાસી હતો. તે ચિત્રકાર માણસના, ગાય વગેરે ચોપગાંઓના, સાપ વગેરે અપહોના અથવા તો વૃક્ષ વગેરેનો દૈર્ઘ્યેષુ એક ભાગ જોઈ લેતો તે પ્રમાણે જ આબેહૂબ તેમનાં ચિત્ર દોરતો હતો.

એક દિવસ તે ચિત્રકારે પડદાની પાછળ બેઠેલી મલ્લીકુમારીના પગનો અંગૂઠો ગવાક્ષના કાણામાંથી જોઈ લીધો. ત્યારે તેના મનમાં એમ થયું કે હું મલ્લીકુમારીના પગના અંગૂઠાના જેવું જ સુંદર ચિત્ર તૈયાર કરું.

મલ્લીકુમારીના અંગમાં જ્યાં જ્યાં જે જે સૌન્દર્યના ગુણો છે. તે બધા ગુણોને તે મલ્લીકુમારીના ચિત્રમાં અંકિત કરે. આ પ્રમાણે જ્યારે તેણે વિચાર કર્યો, તેના અનુસાર જ તેણે તે જગ્યાને સ્વચ્છ બનાવી, માજન લેપન વગેરેથી તે સ્થાનને સાફ કર્યું. ત્યારબાદ તેણે મલ્લીકુમારીના પહેલા જોયેલા પગના અંગૂઠાના જેવું જ આબેહૂબ ગુણોપેત રૂપ ચિત્ર અંકિત કર્યું. બધા ચિત્રકારોનું યથારૂપ ચિત્રોથી ચિત્રગૃહ તૈયાર થઈ ગયું ત્યારે તેઓ બધા મલ્લદત્તકુમાર બેઠા હતા ત્યાં આવ્યા અને વાત કરી. હે સ્વામિન્ ! તમારી આજ્ઞા મુજબ અમોએ ચિત્રગૃહ તૈયાર કરી દીધું છે. ત્યારે કુમારે આ ચિત્રકારોનું સત્કાર તેમજ સન્માન કર્યું. તેમને પૂછળ પ્રમાણમાં શુલ્ક ચોગ્ય પ્રીતિદાન આપ્યું. અને વિદાય કર્યા. ચિત્રકારની અસાધારણ ચિત્રકળા વડે મલ્લીકુમારીના માત્ર એક અંગુઠાને જોયેલા છતાં પણ તેના અંગોઅંગના ભાવોને મનોમન વિચારીને ચિત્ર તૈયાર કર્યું છે. ચિત્ર તો એવું જ બન્યું છે કે જાણે સાક્ષાત્ મલ્લીકુમારી જ કેમ ન બેઠા હોય ! ખરેખર ચિત્રકારોમાં કોઈ કોઈ અજબ શક્તિના ધારક હોય છે.

એક રાજ્યના રાજાની ચિત્રકળા પ્રત્યેની કદર જાણી બે કલાકારો પોતાના દેશમાંથી રવાના થઈ તે રાજાની પાસે આવ્યા. રાજાએ બંને કલાકારનું ચોગ્ય સ્વાગત કર્યું. રાજાએ બંનેનો પરિચય માંગ્યો. તેઓએ પોતાનો પરિચય જણાવતાં એકે શુભ નામ ચિત્રકાર બતાવ્યું બીજાએ તેનું નામ વિચિત્રકાર કહ્યું.

રાજાને વિચિત્રકારનું નામ જાણી આશ્ચર્ય થયું. તેની ચિત્રકળા પ્રત્યે વધારે ઉત્કંઠા જાગી. બંને જણાને પોતપોતાની ચિત્રકળા પ્રગટ કરવા ચિત્રશાળાનો એક Room રૂમ આપ્યો. રૂમમાં વચ્ચે એક પડદો ખાંધવામાં આવ્યો. બંનેને એક એક Side સાઈડ ચિત્ર માટે આપવામાં આવી. રાજાએ બંનેને કહ્યું તમારે ચિત્રકળા માટે જે જે સાધન જોઈએ તે માંગી લો ! ચિત્રકારે તો વિવિધ રંગો અને Brush પ્રશ વગેરે માંગાવવા કહ્યું. ત્યારે વિચિત્રકારે તો માત્ર એક પાણી ભરેલી બાલટી અને એક પથ્થર સિવાય બીજું કશુંયે ન માંગ્યું. રાજા તો વિચારમાં પડી ગયો કે આ

વિચિત્રકાર પાણી અને પથ્થરથી ચિત્ર કેવી રીતે બનાવશે ? છતાં બંનેને તેમની ઈચ્છાનુસાર સાધેના આપવામાં આવ્યા અને કાર્ય શરૂ થયું.

ચિત્રકારે પોતાની સાઈડમાં ચિત્રની મર્યાદા કરી તેમાં અનેકવિધ ફલરો સાથે ડીઝાઈન બનાવી રાજાને રાજ્ય મહેલ અને ચિત્રશાળામાં રાજા-રાણી અને મંત્રી વગેરે ચિત્રકળા જોઈ રહ્યા છે. તેનું અપૂર્વ ચિત્ર ઉપસાવ્યું. જાણે સજીવ પાત્રો જ હોય તેવું આખેહુબ તૈયાર કર્યું.

હવે વિચિત્રકાર દીવાલના ભાગમાં દોરી ખેંચી મર્યાદા બાંધીને તે જગ્યાએ પાણી છાંટી તેને લીની કરી, સાથેના પથ્થર વડે તે જગ્યાને ઘસવા લાગ્યો, ઘસતાં ઘસતાં કલાકોની મહેનત પછી તે જગ્યા જાણે અરિસો કેમ ન હોય તેવી સરસ સુંદર અને સ્વચ્છ બની ગઈ.

અહીં રાજાને મન તો વિચિત્રકારની કળા માટે સંશય જ છે કે તે શું કરશે ? બંનેની કાર્યકળા પૂર્ણ થતાં રાજા પાસે આવ્યા અને ચિત્રકળાનું દર્શન કરવા આમંત્રણ કર્યું. રાજા-રાણી અને પ્રધાન ત્રણે જણા ચિત્રશાળામાં ચિત્ર દર્શન માટે પધાર્યા. ચિત્રશાળાના ખંડને ખોલવામાં આવ્યો. પ્રથમ ચિત્રકારે રાજાને પોતાની સાઈડમાં દોરેલા ચિત્રને દેખાડવા માંડ્યું. રાજા વગેરે આ ચિત્રકારની ચિત્રકળા કુશળતા જોઈ ખૂબ જ પ્રભાવિત થયા. પરંતુ તેના મનમાં તો હજી વિચિત્રકારની વિચિત્રતા જ ઉભી છે.

રાજા ચિત્ર જોઈને આગળ વધ્યા પહેલાં વિચિત્રકારને કહે છે “ભલા ! તે શું કર્યું છે ? તેણે કહ્યું પધારો મહારાજ !” રાજા વગેરેને ખંડના વચ્ચેના પડદા પાછળ લઈ જવામાં આવ્યા. રાજા પૂછે છે, “ભલા ! તે તો કશું ચે નથી કર્યું ?” પેલાએ કહ્યું : જુઓ મહારાજ ! એમ કહી વચ્ચેથી પડદો ફર કર્યો એટલે તે સાઈડમાં પેલું ચિત્ર આખેહુબ દેખાવા લાગ્યું. રાજા વગેરે આ કળા જોઈ ઘણાં આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. ખરેખર વિચિત્રકારનું જે નામ છે તેવાજ તેના લક્ષણ છે. બંને જણાની કળાની કદર કરી રાજાએ તેમને સારૂ એવું ધનિમ આપી વિદાય કર્યા.

જુઓ ! ચિત્રકારો શું કરી શકે છે ? આ તો જગતના જડ પાત્રોને ઉપસાવી લોકોને નવીનતાનું દર્શન કરાવે છે. પરંતુ ભગવાન મહાવીરે તો ચૈતન્યના અનેક ભાવવાહી ચિત્રોનું દર્શન કરાવેલ છે. હવે મલ્લીકુમારીના ચિત્રનું શું થશે ? તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

મર્યાદાનું અલૌકિક ચિત્ર !

(આસો શુદ્ધ ૭ તા. ૩૦-૬-૭૬ શુક્રવાર)

અનંત ગુણ નિધાન પુરૂષોત્તમ ભગવાન મહાવીરે માનવ જગતના ઉધાર માટે મર્યાદાઓની મંગળતા ફરમાવેલી છે.

માનવ જીવન એ મર્યાદાઓનું અલૌકિક ચિત્ર છે !

માનવ ભવની દુર્લભતાના યશોગાન સૌ ધર્મોએ કર્યા છે. તે યશનામીની વિશેષતાઓમાં મર્યાદા એ અતિ સૌન્દર્યવાન ગણાય છે. માનવ જીવનની અહોભાગ્યતાનું કારણ તેની કર્તવ્ય મર્યાદાઓ છે. જે વ્યક્તિ મર્યાદાઓનો ભંગ કરે છે તે કર્તવ્યબ્રષ્ટ યા ધર્મવિહોણો ગણાય છે. જે જે લોકો મર્યાદાના અવરોધી થયા તેઓ પતનને માર્ગે ગયા છે. તેની સામે જેણે મર્યાદા ધર્મનું પાલન કર્યું તેઓ ધન્ય બની ગયા છે.

એક જમાનો એવો હતો કે જેણે જે જે યોગ્ય મર્યાદાઓનો ભંગ કર્યો તે તે તેનો ગુનેગાર યા દંડને પાત્ર ગણાતો હતો. સત્યયુગનો માનવી સૌથી પ્રથમ પોતાના આચાર-વિચારની મર્યાદાઓનું સુંદર પાલન કરતો હતો. પરંતુ બ્યારથી તેના જીવનમાં બીજા તત્વો ભળ્યા, અને પોતે સેળભેળિયો થયો ત્યારથી મર્યાદા ભંગના કિસ્સાઓ બનવા લાગ્યા.

આજના જમાનામાં મર્યાદાનું પાલન દુર્લભ બન્યું છે, કારણ કે કોઈ પણ વ્યક્તિ રાષ્ટ્ર, દેશ, શાસન, સંઘ, જાતિ, કુટુંબ પરિવાર કે ધર્મની આણ નીચે રહેવા માંગતી નથી. જો કોઈની નીચે રહેવું પસંદ કરે તો સહેજે મર્યાદા પાલનની વાત આવી ચડે જેથી લોકો સૌ સ્વતંત્રતાના અને લોકશાહીના બાના નીચે સ્વચ્છંદતાનો લાભ ઉઠાવવા સ્વતંત્ર રીતે જીવવા માગે છે.

આવી સ્વતંત્ર જીવનની મર્યાદા વિહિન બની જાય છે. તેના જીવનમાં વાસ્તવિક રસ-કસ ઓછો થતો જાય છે. છેલ્લે તે સૌમાંથી ફેંકાઈ જાય છે. તેને દ્રોહી ગણવામાં આવે છે.

રામચંદ્રજીના વનવાસ સમયે લક્ષ્મણજી તેમના સાથે રહેતા હતા. તેઓ મોટા ભાઈની મર્યાદાઓનું પાલન કરતા હતા. બ્યારે રાવણે સતી સીતાનું અપહરણ કર્યું ત્યારે સીતાની શોધ થવા માંડી. રસ્તામાંથી અને વનવગડામાંથી તપાસ કર્યા બાદ સીતાના ઘરેણા પ્રાપ્ત થયા અને તે ઘરેણાઓ રામચંદ્રજી પાસે લાવવામાં આવ્યા.

આ ઘરેણાંઓમાં કોઈ ગળાનું હતું, કોઈ કાનનું હતું તો કોઈ પગનું હતું. સીતાજીને રાવણ બ્યારે લઈ જતો હતો ત્યારે સીતાજી પોતાના શરીરના ઘરેણાં રસ્તે ફેંકતાં જતાં હતાં, કારણ કે પાછળથી સીતાજીની શોધ કરવી સુગમ બને.

આવેલાં ઘરેણાંને જોઈ રામે લક્ષ્મણને બોલાવ્યા અને કહ્યું “બુઓ ! લક્ષ્મણ આ ઘરેણાં સીતાજીનાં છે કે નહિ ?” લક્ષ્મણે દરેક જોયા અને પછી રામને કહ્યું : “ભાઈ ! આ બધા ઘરેણાંઓને હું ઓળખતો નથી માત્ર આ પગના ઝાંઝરને ઓળખું છું કે તે સીતાના જ છે. કારણ કે હું પ્રતિદિન માતા સીતાજી પાસે પ્રભાતે પાચ વંદન કરવા જતો હતો, ત્યારે આ ઝાંઝરને જોતો હતો !”

જોઈ લેજો વિભૂતિ લક્ષ્મણની મર્યાદા ! રામ અને સીતાજીની સાથે વર્ષો સુધી રહેવા છતાં, તેણે સીતાજીના દેહ ઉપર દષ્ટિ કરી નથી. આજે ભાભી અને દેવરની વાત તો બુદ્ધિ રહી પણ સસરા અને પુત્રવધુ વચ્ચેની મર્યાદા પણ રહી નથી. જેમ એક એક કાળે કોઈ નિમિત્તે અને કારણે શતાબ્દિ વર્ષ ઉજવાઈ છે. તેમ આ આખી શતાબ્દિ કાળ જ એવો આવ્યો છે કે જાણે મર્યાદા ભંગ શતાબ્દિને સમય જ ઉજવવાનો કેમ ન હોય ?

એકવાર એક ઘરમાં ગોચરીએ જવાનું થયું. ખુરસી ઉપર બેસી ટેબલ પર સસરાજી લોજન કરી રહ્યા હતા. તેમને પુત્રવધુ પીરસી રહ્યા હતાં અને દીકરી રોટલી બનાવી રહી હતી. પુત્રવધુ ખુલ્લે માથે અને સુંગે મોઢે જ પીરસતા હતાં. આ સમયે શંકા થાય કે આ દીકરી હશે કે વહુ ! રખેને આજની હવાએ લાજ ન કાઢે પરંતુ માથા ઉપર ઓઢે તો પણ પુત્રી કે વહુની મર્યાદા જાણવા મળે. આજે લાજ કે ઘૂંઘટ તો ન રહ્યા પરંતુ શરમ કે મર્યાદા પણ ન રહી.

આજે કંઈ મર્યાદા જોવા મળે છે ? ખાવામાં, પીવામાં, બોલવામાં, બેસવામાં ઉઠવામાં, મળવામાં કે સુવા બેસવામાં ! મર્યાદાઓનું દર્શન તો માત્ર રામયણમાં જ રહી ગયું છે, સુંબઈ જેવી મોહિની નગરીની શું શું વાતો કરવી ? તમારા સંતાનોના જીવન દિન પ્રતિદિન મર્યાદા વિહીન બનતા જાય છે. યુવકોને ગર્લફ્રેન્ડ Girl Friend અને યુવતિઓને બોયફ્રેન્ડ Boy Friend આ કેવો જમાનો ? આ તો કેવા સંબંધો ? અરે ! આ તો કેવા સંયોગો ? આ બધું શું થવા બેઠું છે. આ દશ્યો આજના ચેતનવંતા, જોમવંતા સંતાનોને કયા લઈ જશે ? આ બધું કેવડું મોટું પતન લાવશે, તેનો કોઈ અંદાજ નીકળે તેમ નથી. સદ્બુદ્ધિ સૌને ખચાવે !

તમેને તમારા ઘરમાં જોઈને કંઈ વિચાર નથી આવતો ? અરે ! આજના માતા પિતાઓ પણ આ વાતનું ગૌરવ લેયે છે. તેઓ કહે છે. “આ મારો દીકરીનો મિત્ર છે, આ મારા દીકરાની મિત્ર છે.” હવે તો ઘરઘરમાં આવું દશ્ય સર્જવા

માંડયું છે. ચાર પાંચ મહિના સહશિક્ષણના નામે મિત્રાચારી રહી પછી મોકો મળતાં બંને પંખીડા ભાગી નીકળે છે. સંબંધ ભેડી સંસાર માંડે છે.

આ છે આજના જમાનાની મિત્રતા !

આ બધું મા-બાપની બેદરકારીનું જ ફળ છે. આ કંઈ સંતાનો માટેની ઉદારતા નથી. આ તો છડે ચોક મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન છે. પોતાની દીકરી સાથે પારકા ઘરનો દીકરો બેસે એ તમારા જેવા મા-બાપ કેમ ચલાવી લે છે ? હજી જાગો ! સમય છે પછી પસ્તાવું પડશે. ધર્મના આદેશો અને તેની મર્યાદાઓનું દર્શન કરો. જીવન ધન્ય બનાવવું હોય તો હવે મર્યાદાના ઘરમાં આવી જાઓ !

આદર્શ ગૃહ અને આદર્શ સંસાર

જે ઘરમાં મર્યાદા છે, નાના-મોટાનો જ્યાલ છે. વહીવટનું માન છે, તેની આજ્ઞાનું પાલન છે, સંતોનો સત્કાર છે, જ્યાં સાત્વિકતા, સજ્જનતા, સરલતા, સ્નેહ, સદાચાર, સદ્વિચાર, સંપ, સંતોષ અને સમાધિ છે ત્યાં આદર્શતાના દર્શન છે. આવું ઘર તે આદર્શગૃહ ગણાય છે અને આવી સદ્ગુણ સાથેની આદર્શ જીવની જ્યાં જીવાતી હોય તેને આદર્શ સંસાર કહેવાય છે.

લજ્જા, શરમ, માન, મર્યાદા વગરનું જીવન એક નાટકીય યા આલખમના પ્રદર્શન જેવું ગણાશે.

શાસ્ત્રકાર ભગવતી મલ્લીના અધ્યયનનું કથન કરે છે. રાજકુમાર મલ્લદત્તની આજ્ઞાનુસાર ચિત્રશાળામાં ચિત્ર તૈયાર થઈ જતાં, કુમારે સૌને દાન આપી સન્માન કરી વિદાય આપી.

તણં મલ્લદિન્ને અન્નયા જ્ઞાણં અંતેર પરિયાલ સંપરિચુડે અમ્મ ધાઈં સધિં જેણેવ ચિત્તસમા તેણેવ ઉવાગચ્છઈ. ત્તા ચિત્તસમં અણુપવિસઈ.....ગમણા, સે મલ્લદિન્ને કુમારે.....સમુપજ્જિત્થા, એસણં મલ્લદિન્નં અમ્મધાઈં... પચ્ચોસકઈ ?

એક દિવસ મલ્લદત્તકુમાર સ્નાન કરીને રણુવાસના પરિવારને સાથે લઈને પોતાની અંબાધાત્રી સાથે ચિત્રગૃહે પહોંચ્યો. ત્યાં જઈ હાવ, ભાવ, વિલાસ અને બિમ્બોક્રવાળા તે ચિત્રોને જોતાં તે જ્યાં વિદેહ રાજવર કન્યા જેવું જ ચિત્ર દોરેલું હતું તે તરફ ગયો. તે મલ્લદત્તકુમારે જ્યારે પોતાની મોટીબહેન વિદેહવર રાજકન્યા હતું તે તરફ ગયો. તે મલ્લદત્તકુમારે જ્યારે પોતાની મોટીબહેન વિદેહવર રાજકન્યા મલ્લીકુમારીનું આબેહૂબ ચિત્ર જોયું. ત્યારે તે જોતાં જ તેના મનમાં વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે આતો મલ્લીકુમારી છે. તેમ વિચારીને પહેલાં તો તે લજ્જિત થયો ત્યારબાદ ફરી તે વધારે લજ્જિત થયો, આ રીતે તે દુઃખી અવસ્થામાં ત્યાંથી ધીમે ધીમે જતો રહ્યો. આ રીતે મલ્લદત્તકુમારને ત્યાંથી જતો જોઈને તેની અંબાધાત્રીએ કહ્યું, તમે લજ્જિત થઈને કેમ અહીંથી જઈ રહ્યા છો ?

ધન્ય છે કુમારની મર્યાદાને !

અંબા ધાત્રીને કુમાર કહે છે કે ચિત્રકારોએ ચિત્ર કરેલા આ ચિત્રગૃહમાં પ્રવેશવું મારા માટે ઉચિત નથી કેમ કે જો જુત્તં નં અમ્મો ! મમ જેટ્ઠાઈ મગિનીય ગુરુદેવમૂયાય લજ્જણિજ્જાપ મમ ચિત્તગરણિવ્વત્તિયં સમં અણુવવિસત્તપ્પ । ગુરુદેવ જેવી પૂજનીય તેમજ જેમની સામે જતાં પણ હું લલ્લજત થાઉ છું. એવા મારા મોટા બહેન અહીં બેઠા છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે જ્યાં મારા મોટા બહેન બેઠાં તેની પાસે મારે ન જવાય, તેની સામે જતાં મને લલ્લજ આવે છે.

તણં અમ્માધાર્દ... ..ચિત્તે નિવ્વત્તિય, તણં મલ્લદિન્ને... ..એવં વયાસી.

કુમારની વાત સાંભળી અંબાધાત્રી (ઉપમાતા) એ મલ્લદત્તકુમારને કહ્યું કે હે પુત્ર ! આ જાતે મલ્લકીકુમારી નથી પણ આ તો વિદેહરાજની ઉત્તમ કન્યા મલ્લકીકુમારીનું આબેહૂબ દોરાયેલું ચિત્ર છે. એથી અહીં લલ્લજ તમારા માટે યોગ્ય નથી. અંબાધાયના સુખથી આ વાત સાંભળીને મલ્લદત્તકુમારે તે પોતાની અંબાધાયને ક્રોધમાં આવીને કહ્યું.

મલ્લદત્તકુમારનો પ્રકોપ !

કેસણં મો ! ચિત્તયરણ અપથિય પથિય જાવ પરિવજ્જિણ જેણં મમ જેટ્ઠાઈ મગિનીય ગુરુદેવમૂયાય જાવ નિવ્વત્તિય તિકદ્દુતં ચિત્તયરં વજ્જં આણવેહ્ ।

અરે ! એવો કોણ મૃત્યુને આહવાર શ્રી. હ્રી, ધૃતિ અને કીર્તિ રહિત ચિત્રકાર છે કે જેણે ગુરુદેવ જેવા પૂજ્ય મારા મોટા બહેનનું અહીં આબેહૂબ ચિત્ર દોર્યું છે. આ પ્રમાણે કહીને તેણે તે ચિત્રકારને વધ્ય (મારવા યોગ્ય) ઘોષિત કર્યો.

તણં સા ચિત્તગરસેણી.....એવં સ્વલુ સામીનિવ્વત્તેહ્

જ્યારે ચિત્રકારોએ કુમારના પ્રકોપની વાત જાણી ત્યારે તેઓ બધા મલ્લદત્ત કુમારને ત્યાં પહોંચ્યા. અંજલિ કરી સવિનય જય-વિજયના શબ્દો કરતાં કહેવા લાગ્યા. હે સ્વામિન્ ! તે ચિત્રકાર વિશેષ શક્તિવાળો છે. તેણે ચિત્રકળા ઉપર પૂરેપૂરો અધિકાર મેળવી લીધો છે. તે તેના સારો એવો અભ્યાસી થઈ ગયો છે. જેથી તે કોઈપણ માણસ, પશુ, સર્પ વગેરેના કોઈપણ એક દેશને (ભાગને) બોધ તે મુજબ તેના જેવું જ ચિત્ર દોરી શકે છે. તેથી ત માણં સામી ! તુમ્હે તં ચિત્તગરં વજ્જં આણવેહ્ હે સ્વામિન્ ! તમે તે ચિત્રકારને મારવાની આજ્ઞા માંડીવાળો. હે નાથ ! તમે તે ચિત્રકારને બીજી ગમે તે સજા કરો.

તં તુમ્હેણં સામી નિવ્વિસયં આણવેહ્,

આ પ્રમાણે ચિત્રકારોનાં વચન સાંભળીને મલ્લદત્તકુમારે મલ્લીકુમારીનું ચિત્ર ખનાવનાર ચિત્રકારના ઉરુઓ-જાંઘાઓના સાંધાઓને કપાવી દીધા અને તેને દેશવટો આપ્યો.

તમોને એમ થશે કે રાજકુમારે આવા કુશળ કલાકારને શા માટે સજા કરી હશે ? આપણે વિચારીએ કે ચિત્રકાર તો નિદાંધ હતો. તેણે તો માત્ર પગનો અંગૂઠો જોઈ લીધેલો હતો. છતાં આવડી મોટી સજા ? માનીલો કે તેણે આજે અંગૂઠો જોયો કાલે ખીજા અંગો જોઈ ન લે તેની શું ખાત્રી ? એટલે યુવરાજે ચિત્રકારને આવી સજા કરી છે. આ બધી વાત ઉપરથી આપણે જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે તે સમયમાં કેવી કેવી મર્યાદાઓના પાલન થતાં હતાં. સગા ભાઈએન હોવા છતાં પણ મોટા બહેનનું ચિત્ર જોઈ લેતાં તેને લજ્જા અને શરમ આવી. આજના મુંબઈના મોઝીલા લોકોની શું વાત કરવી ? આજે ભાઈ અને બહેનની કેટલી મર્યાદા છે ? તમોએ એવા કિસ્સા નથી સાંભળ્યા કે જૈન સમાજના સગાં ભાઈ બેનોએ લગ્ન કર્યા !

ક્યારેક એવી ઘટના બને છે કે એ ખરેખર વિચિત્ર હોય છે. બહુ મોટા પાપમાંથી બચવા નાનું પાપ કરવું પડે છે.

એકનું નુકસાન અને નવસોનો નફો !

એકવાર રાજસ્થાનમાં એક ઘટના ઘટી હતી તે સાંભળવા જેવી છે. ધારા-નગરીના રાજા યદુરાયને લયંકર બિમારી થઈ. બિમારી ખરેખર અસહ્ય હતી. કોઈથી જોઈ ન શકાય તેમ કોઈથી દૂર ન કરી શકાય તેવી લયંકર બિમારીમાં રાજા મૂકાઈ ગયો હતો. રાજ્ય તરફથી રાજાની બિમારી દૂર કરવા માટે અનેક વૈદ્યો, હાકીમો વગેરે નિષ્ણાત ચિકિત્સકોને બોલાવી રાજાનું નિદાન કરવામાં આવ્યું પરંતુ કશોએ ફેરફાર ન થયો. બિમારી અને વેદના વધતી જ ગઈ, છેવટે એક બુધ્ધિશાળી વૈદ્યરાજ આવ્યો અને તેણે જાહેરાત કરી કે મારી પાસે એક ઈલાજ છે કે જેનાથી મહારાજાની બિમારી દૂર થઈ શકશે અને રાજા નિરોગી બની જશે.

આ વાત સાંભળી પ્રધાનો વગેરે ખૂબજ ખુશ થઈ ગયા અને તે વૈદ્યરાજને કહ્યું, “તમો તમારો ઈલાજ બતાવો અને તે મુજબ શરૂ કરો. અમો રાજ્ય તરફથી જે ખર્ચ થશે તે બધું આપીશું.”

વૈદ્યરાજે કહ્યું : ભુઓ ! પ્રધાનજી ઈલાજ ઘણો મોંઘો છે. આ ઈલાજ માટે “નવપરણીત નવસો નવા જોડલાં લાવો ! તેને પીંડીને જે ખૂન નીકળે તેમાં યદુરાયને નવરાવવામાં આવે તો એમની બિમારી સંપૂર્ણ દૂર થાય.”

કેવી ભયંકર વાત છે. આ ઇલાજ છે કે નવી બિમારી ? મંત્રિઓએ આ વાત બાણી રાજને કહી સંભળાવી. રાજ તો હુઃખથી જ ઘેરાયેલો હતો તે કોઈપણ ઇલાજે બિમારીથી છુટવા માંગતો હતો. તેને તો પોતાના જ પ્રાણ બહાલો હતા. જેથી વૈધરાજની વાતને મંજુર કરી વ્યવસ્થા કરવાનું ફરમાન કરી દીધું.

બહેરાત મુજબ રાજ્યમાં જ્યાં જ્યાં નવા લગ્નો થયા છે તેવા નવદંપતિને મેળવવાનો પ્રયાસ થવા લાગ્યો. ઘણાં બિચારા ભેડલાઓમાં કોઈ હોંશથી, કોઈ પ્રેમથી, કોઈ લાડથી, કોઈ શોખથી, કોઈ વડીલોને રાજી કરવા માટે પરણેલાં હતાં. હજી તો જન ઘેર આવી છે. માતા-પિતાના આશીર્વાદ મેળવી નવદંપતિઓ ભોજન કરવા બેઠા છે. સૌ પોત પોતાના કોડ પૂરા કરવા ખૂશ મિલજમમાં છે. તેવામાં તો નવસો દંપતિઓને કેદ (બંદી) કરવામાં આવ્યા. ઘેરઘેર પુત્ર લગ્નની વધાઈ હજી પૂર્ણ નથી થઈ ત્યાં કાળા રુદન શરૂ થઈ ગયા. કેવો ભયંકર જીલમ ? કેવો કૂંરતા ભર્યો ત્રાસ ! ગામે ગામ અરેરાટી ફેલાઈ ગઈ. આ તે રાજની બિમારીનો ઇલાજ કે જનતા ઉપરનો અભિપ્રાય ?

રાજ્યની સત્તા સામે કોનું ચાલે ? સૌ રડી રડીને બેસી રહ્યા. અંતે ઈશ્વર પ્રાર્થના સિવાય કોઈ ઉપાય ન રહ્યો. સૌ ઘેર ઘેર પ્રભુ ભજન અને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. પોતાના બહાલસોયા સંતાનો ને ઉગારવા કડુણા ભરી ઈશ્વર સ્તુતિ કરવા માંડ્યા.

આ બાબુ રાજ્યમાં તૈયારી થવા માંડી કે સવાર પડતાંની સાથે જ એકએક દંપતિને પીલી નાખવામાં આવશે અને તેનું જે લોહી નીકળશે તેમાં ચંદુરાજને સ્નાન કરાવવામાં આવશે.

કેટલી ભયંકરતા છે ? એકનો સ્વાર્થ અને અઢારસોના ખૂન !

રાજની બંદીખ નાના અઢારસો ભાઈ બેનોની ચોકીદારી કરનારો મજબૂત મનને એક માનવી હતો. જેનું નામ હતું શેરસિંહ ! આ શેરસિંહને કોડ ભર્યા નવસો ભેડલાની નિર્દોષતાને બેઠ તેનું હૃદય પીગળી ગયું. તેઓનું હુલાતું દિલડું બેઠ શેરસિંહનું કઠણ મન ઓગળી ગયું. તેના મનમાં એક અભયની ભાવના જાગી પરંતુ તેની સામે પોતાના મૃત્યુદંડની સ્વીકૃતિનો પ્રશ્ન ઉભો થયો ! શેરસિંહ પોતાની Duty ડ્યુટીમાંથી ભોજન કરવા ઘેર આવે છે. તેણે પોતાની માતા સાથે વાર્તાલાપ કર્યો. જે સાંભળવા જેવો છે.

શેરસિંહ : “ મા, મારે વેપાર કરવો છે, પણ બે તું આજ્ઞા કરે તો ! ”

માતા : “ પણ બેટા ! તારે શેનો વેપાર કરવો છે ? વાત તો કર ! ”

શેરસિંહ : “ મા, વેપાર તો બહુ મોટો છે. જેમાં એકતું તો નુકશાન છે અને નવસોનો નફો છે.”

માતા : “ બેટા ! જે એકની જ નુકશાની છે તો કરી નાખ વેપાર !” શેરસિંહને માતાએ આજ્ઞા કરી કે બેટા ! તારી વાતની સમજણ તો કરાવ શું છે ?

શેરસિંહ : માં ! મારા એકનાં પ્રાણના ભોગે, નવસો નવદંપતિના જન બચે તેમ છે.

મા : આશ્ચર્યથી દીકરા સામું જોઈને કહે છે. “ તું આ કેવી વાત કરે છે, મારા વીર !”

શેરસિંહ : મા, સાચી વાત કરું છું ! મહારાજને એક ભયંકર રોગ લાગ પડ્યો છે. એક બુધ્ધિશાળીએ આ માર્ગ બતાવ્યો છે કે જે નવસો નવા પરણેલા સ્ત્રી-પુરૂષોનાં જોડલાનું લોહી કાઢી રાજાને સ્નાન કરાવવામાં આવે તો તેની તબીયત સુધરી જાય ! હું તારો એકનો એક દીકરો છું તે વાત સાચી છે. પરંતુ પેલા નવસો પુરુષ અને નવસો સ્ત્રીઓની માતાઓની શી દુર્દશા હશે, મા ? તેઓને બચાવનાર હવે ખીજે કોઈ નથી. તેઓને બચાવવાનું સૌભાગ્ય મને આપ ! માતા ! જે રાત્રીના બાર વાગે બંદીખાનાનો પાછલો દરવાજો ખોલી નાખું તો બધા બચી જશે. પરંતુ હું જીવતો ન રહું ! રાજા મને દેહાંત દંડ કરે ! બોલ મા ! તારી આજ્ઞા હોય તો ક્ષત્રિય ધર્મ ને બળવી લઉં !

માતા : “ બેટા ! જે નવસો જોડલા બચી જતાં હોય તો તારી જાતનું બલિદાન દઈ દે ! ક્ષત્રિયત્વને શોભાવી દે !”

શેરસિંહે માતાની આજ્ઞા મેળવી ! માતાના વાતસલ્યની અતિમ મમતા લઈને તે તો રવાના થઈ ગયો.

શેરસિંહે પોતાની ફરજ ઉપર ચડીને રાત્રીના બાર વાગે બંદીખાનાનું પાછલું દ્વાર ખોલી અઢારસો જણને રવાના કરી દીધા. સૌના ચહેરાઓ પ્રસન્ન બની ગયા અને પોતાનો જીવ લઈને લાગ્યા ! સવાર થયું અને રાજમાં વાત પહોંચી ગઈ શેરસિંહ તો રાહ જોઈને જ ઉભો હતો. એટલામાં સૈનિકની એક ટૂકડી આવી. શેરસિંહે તે ટૂકડીને વીરતાથી પતાવી દીધી. ખીજી ટૂકડી આવી, તે તેની સાથે વીરતાથી લડ્યો અને છેલ્લે તે ઘવાયો છે.

જુઓ ! એક બાળુ રાજાને બચાવવા અઢારસોના પ્રાણ લેવાના છે. ખીજી બાળુ એક વ્યક્તિ પોતાના પ્રાણના ભોગે અઢારસોને બચાવવાના પ્રયત્નમાં સફળતા મેળવવા તૈયાર છે છેલ્લે શેરસિંહને મોત ભેટયું તેના દેહના બે ટુકડા થઈ ગયા. એક બાળુ માથું પડ્યું અને ખીજી બાળુ ઘડ રહી ગયું.

શેરસિંહે જેને બચાવ્યા હતા. તેમાં હિન્દુઓ પણ હતા અને મુસલમાનો પણ હતા. શેરસિંહનું માથું જ્યાં પડ્યું ત્યાં હિન્દુઓએ દેવળ બનાવ્યું અને ઘડ પડ્યું ત્યાં મુસલમાનોએ મસ્જિદ બનાવી. શેરસિંહ નવસો બેઠેલાના પ્રાણને બચાવી લોકોની શ્રદ્ધાનું પાત્ર બની અસર થઈ ગયો.

યુવરાજ મલ્લદત્તકુમારના કોપથી પેલો કલાધર ચિત્રકાર મિથિલા નગરીમાંથી રવાના થઈ હસ્તિનાપુર તરફ ગયો. ત્યાં જઈને તેણે મલ્લીકુમારીકાનું આબેહુબ ચિત્ર બનાવ્યું. તે ચિત્ર લઈ અદીનશત્રુ રાજાની પાસે ગયો. રાજાનો યથાવિધ વિનય કરી તેણે તુરત જ અરણ્યમાં મલ્લીકુમારીનું ચિત્ર મૂકી દીધું અને મિથિલાથી દેશ નિકાલ થઈ તમારે શરણે આવ્યો છું તે સઘળી વાત કરી દીધી. તં હચ્છામિ જં સામી ! તુભં બાહુચ્છાયા પરિગ્રહિષ્ જાવ પરિવસિત્તપ હે સ્વામી ! હું તમારી છાયામાં રહેવા આહુ છું. રાજાએ ચિત્રકારને દેશનિકાલની સઘળી વાત પૂછી. રાજાએ મલ્લીકુમારીની રૂપચૌવન સૌન્દર્યતાને જાણી તેના ઉપર અનુરાગ થયો. તેની પ્રાપ્તિ માટે રાજદૂતને તૈયાર કરી મિથિલા નગર તરફ રવાના કર્યો. હવે તે દૂત મિથિલા જઈને શું કરશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

૭૬

વિશુદ્ધિકરણનું અહં !

(આસો સુદ ૯ તા. ૧-૧૦-૭૬ શુક્રવાર)

અનેકાન્ત માર્ગના પ્રણેતા ભગવાન મહાવીરે આગમવાણીનો પ્રકાશ કર્યો છે. જિનાગમ આત્મ વિશુદ્ધિનું પરમ સાધન છે.

આજનો માનવ શુદ્ધિનો આહુક છે. તેને કોઈપણ પ્રકારની ગંદકી મંબુર નથી. ગંદકીને ટાળવા અનેક પ્રયાસો કરે છે. ખરેખર અશુદ્ધિ એ રોગને જન્મ આપે છે. બિમારીનું મોટું કારણ પણ અશુદ્ધિ જ છે.

માનવે જેટલી બહારની શુદ્ધિ માટે લક્ષ્ય કર્યું છે. તેટલું અંતર શુદ્ધિ માટે નથી કર્યું. શુદ્ધિ બે પ્રકારની છે. એક જડની શુદ્ધિ અને બીજી આત્માની શુદ્ધિ.

આજના સભ્ય સમાજમાં શરીરશુદ્ધિ, વસ્ત્રશુદ્ધિ, સાધનશુદ્ધિ અને ગૃહશુદ્ધિ માટેનો ઘણો પરિશ્રમ થાય છે. બહારની ભૌતિક શુદ્ધિ જેટલી જરૂરની છે તેના કરતાં અનેકગુણી આત્મશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે.

માનવ જીવનના વિકાસ માટે ત્રણ ઉત્તમ સાધન છે. જેને મન, વચન અને કાયા કહેવાય છે. આપણો આત્મા આ ત્રણ સાધન વડે સાધના કરે છે. જો ત્રણે સાધન શુદ્ધ હોય તો સાધનામાં વધારે પવિત્રતા પ્રગટે.

જેનું મન અશુદ્ધ છે, હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ કે રાગ-દ્વેષની વૃત્તિથી મન ખરડાયેલું છે તેવા સાધક આત્મા માટે સાધના પવિત્ર નહિ બને !

જેના વચન-ભાષા પુદ્ગલોની મધુરતા-પ્રિયતા-શુદ્ધતા નથી તે વ્યક્તિ પણ આત્મ વિકાસની શ્રેણિએ ચડતાં ધરાધર સફળ થઈ શકતો નથી. તને જેવું સાંભળવું ગમે છે તેવું પ્રિય તું બીજને સંભળાવ ! જીવનમાં એકવાર આવો મધુરતાનો પ્રયોગ કરી લે. જો તારા જીવનનો ખાગ મહેંકી ઉઠશે !

જેટલી કાયાની પવિત્રતા આવશ્યક ગણવામાં આવી છે. તેનાથી વધારે કાયયોગની વિશુદ્ધિ જરૂરની ગણાય છે. કાયાને સરલ, સાત્ત્વિક, શ્રમશીલ બનાવી રાખવાથી અનેક દૂષણો દૂર થાય છે. આવી રીતે ત્રિયોગના વિશુદ્ધિકરણનું મેળવી અનેક આત્માઓ પરમ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયા છે.

ત્રિયોગ સાધન શુદ્ધિએ આત્મદેવ પરિવિશુદ્ધ બનશે.

તમારી સાથે જ્ઞાતાધર્મકથાંગસૂત્ર ચાલી રહ્યું છે. એક એક રાજવી મલ્લીકુમારીના રૂપ-યૌવનને સાંભળી તેના પ્રત્યે અનુરાગી બની રહ્યા છે. કુમારી સાથે સંબંધ બેસવા પોતપોતાના રાજદૂતને તૈયાર કરીને રાજવીઓ તેને મિથિલા નગરી તરફ રવાના કરેલ છે.

તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં પંચાલે જળવપ કમ્પિલ્લે પુરે નયરે, તસ્સણં જિય-સત્તુસ્સ ધારિણી પામોક્કલં દેવિસદ્ધસ્સં ઓરેહે હેત્થા ! તે કાળ અને તે સમયમાં પાંચાલ (પંજાબ) નામે દેશ હતો. તે દેશમાં કાંપિલ્યપુર નામે નગર હતું. તેમાં પાંચાલાધિપતિ મહારાજા જિતશત્રુ રાજ્ય કરતાં હતાં. તે રાજાને રણવાસમાં ધારિણી પ્રમુખ એકહજાર રાણીઓ હતી.

શાસ્ત્રકાર આટલી વાત કરીને હવે મલ્લીકુમારી પાસે લઈ જાય છે કારણ કે મિથિલા નગરીમાં કુમારી મલ્લી મન, વચન, કાયા રૂપ ત્રિયોગોથી મંગળ કાર્યો કરી રહ્યા છે.

તત્થણં મિહિલાયે ચોક્કલાનામં પરિવ્વાહયા રિજ્જ્વેય જાવ પરિણિદ્ધિયા યાવિ હેત્થા ! તણં સા ચોક્કલા.....દાણધમ્મં....વિહરહ્મ । તણં સા ચોક્કલા..... ઉવાગચ્છહ્મ ॥ ત્તા ઉદય.....નિસિયહ્મ, ત્તા મલ્લીયે... વિહરહ્મ । તણં સા ચોક્કલા એવં વયાસી, અમ્હંણં દેવાણુપ્પિયે.....વયાસી

તે કાળ અને તે સમયમાં મિથિલા નગરીમાં ઋગ્વેદાદિ ચારે વેદો, શ્રુતિ-સ્મૃતિ વગેરે અનેક શાસ્ત્રોને જાણનારી ચોક્ષા નામે એક પરિત્રાજિકા (સન્યાસિની-યોગિની) રહેતી હતી. મિથિલાની આ ચોક્ષા પરિત્રાજિકા ઘણાં રાજેશ્વર, તલવર સાર્થવાહ વગેરેની સામે દાનધર્મ, શૌચધર્મ અને તીર્થસ્થાન વિષે ધર્મ ચર્ચા કરતી હતી. તેમને તે સારી રીતે શૌચ વગેરે ધર્મો તેમજ શાસ્ત્રાનુસાર વિધિ નિયમ વગેરેના ભેદોની ખાબતમાં સમજાવતી હતી. પોતે જાતે બધા શૌચ વગેરે આચરણોને આચરીને પ્રત્યક્ષ રૂપમાં તેનો દેખાવ કરતી હતી.

એક વખત ચોક્ષા પરિત્રાજિકા પોતાના ત્રિદંડ, કમંડલુ તેમજ ગેરૂથી રંગેલા વસ્ત્રોને લઈને મઠથી બહાર નીકળી અને કેટલીક પરિત્રાજિકાઓની સાથે મિથિલા રાજધાની વચ્ચે થઈને કુંભકરાજના મહેલમાં કન્યાન્ત:પુરે વિદેહ રાજકન્યા મલ્લીકુમારી હતાં ત્યાં પહોંચી. પાણી છાંટેલા દર્ભના ઉપર પાથરવામાં આવેલા આસન ઉપર તેણી બેસી ગઈ. તેણે મલ્લીકુમારી સામે દાન ધર્મ શૌચ ધર્મ વગેરેની વ્યાખ્યા કરી. કુમારી મલ્લીએ તેને પુછ્યું : તુમેળં ચોક્ષો કિં સૂત્રપ ધમ્મે પળ્લસે ? હે ચોક્ષે ! તમારામાં ધર્મ કિં મૂલક પ્રરૂપિત કરવામાં આવ્યો છે ? ચોક્ષાએ કહ્યું : હે દેવાનુપ્રિયે ! અમારો ધર્મ શૌચ મૂલક પ્રજાત થયો છે. એટલા માટે અમારી ગમે તે વસ્તુ જ્યારે અશુચિ થઈ જાય છે ત્યારે અમે તેને પાણી અને માટીથી પવિત્ર કરીએ છીએ. આ રીતે અમે પાણીમાં સ્નાન કરીને પવિત્રાત્મા થઈ જઈએ છીએ. આથી નિર્વિઘ્ન રૂપે જલ્લી સ્વર્ગમાં પહોંચી જઈએ છીએ.

કુમારી મલ્લીએ કહ્યું : ચોક્ષા ! સે જહા નામપ કેઈ પુરિસે...વત્થસ્સ સહિરેળં ચેવ ઘોવ્વમાણસ્સં. હે ચોક્ષે ! જેમ કોઈ માણસ લોહીથી ખરડાએલા વસ્ત્રો લોહીથી જ ધોવે તો શું લોહીથી ખરડાએલા વસ્ત્રો લોહીથી જ ધોવડાવવામાં આવે તો તેની શુદ્ધિ થઈ ગઈ કહેવાય ? આ વાત તો ગમે તે વ્યક્તિ પણ સમજી શકે તેમ છે. આ પ્રમાણે હે ચોક્ષે ! પ્રાણાતિપાત યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્યના સેવનથી તમારા જેવા લોકોની શુદ્ધિ કોઈપણ રીતે સંભવી શકે તેમ નથી. જેમ પેલા લોહીથી ખરડાએલા વસ્ત્રની શુદ્ધિ લોહીથી થઈ શકતી જ નથી તેમજ મિથ્યાદર્શનશલ્યના સેવનથી પણ શુદ્ધિ થતી નથી.

તણં સા ચોક્ષા.....યાવિ હેત્યા । મલ્લીએ ણો.....ગરહંતિ । અપ્પેગણ્યા નિચ્છંમંતિ, તણં સા.....પડિનિક્કવમ્મ

મલ્લીકુમારીની વાત સાંજળી ચોક્ષા પરિત્રાજિકા શંકાથી યુક્ત થઈ ગઈ, કાંક્ષાથી યુક્ત થઈ ગઈ, વિચિકિત્સા અને ભેદ સમાપન્ન થઈ ગઈ. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ચોક્ષાને એમ થઈ ગયું કે, “મલ્લીને હું જવાબમાં કંઈપણ કહીશ તો તે સાચું

હશે કે કેમ ? તેવી શંકાવાળું તેનું મન થઈ ગયું. જો મારો જવાબ ખરાબર નહિ હોય તો હું ખીજો જવાબ શું આપીશ ? તેને હું કહીશ તે જવાબ ઉપર તેને વિશ્વાસ બેસશે કે કેમ ? હવે મારે આ સ્થિતિમાં શું કરવું જોઈએ ?” આ બતના વિવેકની શક્તિ પણ તેની નાશ પામી હતી જેથી વ્યાકુળ થઈને ભેદ સમાપન્ન બની ગઈ હતી. તેણી આ કારણોથી મલ્લીને જવાબમાં કંઈ કહી શકી નહિ. તે સાવ મૂંગી થઈને બેસી જ રહી. મલ્લીકુમારીની દાસીઓએ ચોક્ષાની આ સ્થિતિ જોઈ ત્યારે તેઓ તેની હિલના, નિંદા, ઉપહાસ, ગર્હણા કરવા લાગી. તેઓમાંથી કોઈકે તેને કોધિત કરી, કોઈએ તેની સામેથી મુખ ફેરવી લીધું. કોઈએ તેની મશકરીના શબ્દો કહ્યા, કોઈએ તેનો તિરસ્કાર કર્યો, કોઈએ તેને “મારા સવાલનો જવાબ આપ નહિ તો તારી ખબર લઈ લેશું.” આ રીતે ખીજ બતાવી અને ત્યાંથી બહાર કાઢી મૂકી.

આવી રીતે મલ્લીકુમારીની દાસીઓથી અપમાનિત ધૃષ્ટિ અને નિંદિત થતી ચોક્ષા પરિમાજિકા કોધમાં લાલચોળ થઈ ગઈ અને કોધમાં સળગતી ને વિદેહરાજવર કન્યા મલ્લીકુમારી પ્રત્યે ખૂબ જ ઈર્ષાળુ-દ્વેષ કરનારી થઈ ગઈ. તેણે તુરત જ પોતાનું આસન ત્યાંથી ઉપાડી લીધું અને મહેલમાંથી નીકળીને રવાના થઈ ગઈ.

મલ્લીકુમારી અને ચોક્ષાના સંવાદમાંથી એ જાણવાનું છે કે તેણી શુદ્ધિનો આગ્રહ રાખવા વાળી હતી અને આવી બહિરંગ શુદ્ધિથી સ્વર્ગાદિમાં જઈ શકાય છે. આજે વૈષ્ણવ સમાજમાં ઘણાં લોકો મર્જાદી (મર્યાદાવાળા) કહેવાય છે. તેઓ કોઈના ઘરનું કે કોઈના હાથનું પાણી પણ પીતા નથી તેની કોઈપણ વસ્તુને કોઈ સ્પર્શ કરી દે તો તેને અશુદ્ધ ગણી પાણીથી તેને સાફ કરે છે.

દિગંબર જૈનોમાં પણ શુદ્ધાશુદ્ધિની પરિપાટી છે. તેઓને ઘેર રસોઈ ઘરમાં એક ચોકો (ચોકડી) અલગ હોય છે. ત્યાં બધી રસોઈ બનાવીને એક વ્યક્તિ (જે સ્નાન કરીને શુદ્ધ થયેલ હોય તે) ત્યાં રસોઈ સંભાળે છે. કોઈપણ વ્યક્તિ જમવા આવે કે રસોઈ લેવા આવે તો તેને ચોકાથી બહાર રાખીને દૂરથી ભોજનની વસ્તુઓ આપવામાં આવે. કદાચ કોઈ ભૂલથી ચોકામાં ચાલ્યો જાય તો તે બધી બનાવેલી વસ્તુઓ અશુદ્ધ બની જાય છે.

જુના જમાનામાં લોકો હરિજનોનો સ્પર્શ કરતાં ન હતાં. તેઓને અશુદ્ધ ગણવામાં આવતાં હતાં. તેની પાસેથી કોઈ લાકડા વગેરે લેવાના હોય તો તેની ઉપર પાણી છાંટીને તેને શુદ્ધ કરવામાં આવતી. મહાત્મા ગાંધીની કાંતિના કારણે હરિજનો સાથેનો અદ્ભુત વ્યવહાર દૂર થયો અને હવે કાયદાથી પણ સંબંધ

રાખવાની ફરજ પડી છે. કદાચ કોઈ તેની સાથે અછૂતપણાનો જાહેર સ્થાનોમાં બ્યવહાર કરે તો તે શિક્ષાને પાત્ર પણ ગણાય છે.

આજે પણ શુદ્ધાશુદ્ધ અને છૂતાછૂતની રીતભાતો જોવા મળે છે. પરંતુ તે કોઈ સ્વર્ગાદિનું કારણ છે. તેવું કશું જ નથી.

ચોક્ષા ક્રોધિત થઈ ગઈ. એમને મન પોતાની હાર થઈ ગઈ તેવું માનીને નીકળી ગઈ. ભણેલા અને ત્યાગ પથ પર ગયેલા લોકોએ સમતા અને સહિષ્ણુતાનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ ક્યારેક કોઈ નિમિત્તે સાંભળવા જેવું હોય તે સાંભળી લેવું જોઈએ. જ્યાં કાન બંધ કરવા જેવું લાગે ત્યાં બંધ કરી દેવા પરંતુ ક્રોધ કે કલેષ ન કરવો જોઈએ.

મિહિલાઓ નિગચ્છડ.....વિહરડ । તણં સે.....વધ્ધાવેડ । તણં સે જિયસત્તુ ઉવણિમંતેડ, તણંનિસીયડ,

ચોક્ષા પોતાની પરિત્રાજિકાઓની સાથે તે ચાલતી ચાલતી જ્યાં પાંચાલ દેશ હતો અને કાંપિલ્યનગર હતું ત્યાં આવી. નગરમાં રહીને પોતાના ધર્મની ઘણા રાજેશ્વર વગેરેની સામે આજ્ઞાપના, પ્રજ્ઞાપના અને પ્રરૂપણ કરતાં રહેવા લાગી. જુઓ ! અગાઉના સમયમાં જૈન સાધુઓની જેમ અન્ય ધર્મના ત્યાગીઓ પણ પગે ચાલીને જતાં હતાં. વાહનનો ઉપયોગ કરવા સન્યાસી ધર્મમાં વળ્ય જ ગણાતો હતો. તે વાત આ ઉપરથી સિધ્ધ થાય છે. આજે વિશ્વમાં જૈન સાધુ સિવાય બીજા કોઈ ત્યાગીઓ પગે ચાલીને જનારા ખાસ જોવા મળતાં નથી.

કોઈ એકવાર જિતશત્રુ રાજા પોતાના રણુવાસની રાણી સાથે એકાં હતાં ત્યારે પેલી ચોક્ષા પોતાના પરિવારને લઈને રાજાના મહેલમાં જય-વિજયના ધ્વનિ કરતી પહોંચી ગઈ. જ્યારે રાજાએ ચોક્ષાને આવતી જોઈ એટલે તેઓ પોતાના સિંહાસન ઉપરથી ઉભા થયા અને ચોક્ષા પરિત્રાજિકાનો સત્કાર કર્યો. તેને એસવા માટે ઘાસનું આસન આપ્યું. તેણી તે આસન ઉપર પાણી છાંટીને બેસી ગઈ.

આગળના જમાનામાં રાજાઓ પણ ત્યાગીજનોના આદર અને સન્માન સાચવતાં હતાં. આજના જમાનામાં સ્વાર્થ હોય તો પૂજ્ય ભાવ દેખાડવામાં આવે ! સમય આવ્યે તે જ લોકો પૂજ્યની અશાતના કરવામાં પાછું વાળીને પણ ન જાય ! આજે તો એક બાબુ વંદન અને બીજા બાબુ નિંદા ! મુંબઈની આ વિશેષતા છે કે નહિ ?

મહારાજા જિતશત્રુ અને ચોક્ષા પરિત્રાજિકાનો વાર્તાલાપ !

જિયસત્તુરાયં રજ્જે.....વિહરડ, તણં સે.....વયાસી,

તુમંણં દેવાણુપ્પિયા !.....અણુપવિસસિ, તં.....અવરોહે,
તણ્ણં સા.....અવહાસિયં કરેહ, एवं કરિત્તા વયાસી,

ચોક્ષાએ રાજાને રાજ્ય અને રણવાસની કુશળતા પૂછી અને તેને દાનધર્મ, શૌચધર્મ વગેરેનું કથન કર્યું, પ્રજાણુ કર્યું અને પ્રજાપતિ કર્યું. જિતશત્રુ રાજાએ વિસ્મયતાની સાથે ચોક્ષાને પુછ્યું : હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે ઘણા ગામ, નગર વગેરે સ્થાનોમાં અવર-જવર કરતાં રહો છો, તેમજ ઘણાં રાજા વગેરેના મહેલોમાં પણ જાઓ છો, તો તમે ત્યાં મારા રણવાસ જોવો કોઈપણ રાજાનો રણવાસ જોયો છે ? આ વાત સાંભળી ચોક્ષાએ પહેલાં તો રાજાને થોડો હસાવ્યો અને પછી કહ્યું : एवं च सरिसेप णं तुमं देवाणुप्पिया ! तस्स अगडददुरस्स, હે દેવાનુપ્રિય ! તમે તો પેલા કૂવાના દેડકાં જોવા છો ! ચોક્ષાની આ વાત સાંભળી રાજાએ વચ્ચેથી જ તેને કહ્યું : કે ણં દેવાણુપ્પિય સે અગડદદુરે ? હે દેવાનુપ્રિયે ! કૂવાનો દેડકો કેવો હોય છે ? જિયસત્તુ ! સે જહાનામય.....સાગરે વા, ચોક્ષાએ રાજાને કહ્યું : સાંભળો રાજા ! હું તમને બધી વાત સમજાવું છું. જેમ કોઈ એક કૂવાનો દેડકો કે જે કૂવામાં તે જન્મ્યો છે, ત્યાં જ તે ઉછર્યો છે, તે જેમ પોતાના કૂવા સિવાય બીજા કોઈપણ કૂવા, તડાગ (કમળોવાળું અગાધ સરોવર) દ્રહજળાશય અને સમુદ્રને કોઈ પણ વખત ન જોવાથી એમ જ માને છે કે આ મારો કૂવો જ બીજો કૂવો છે. યાવત સાગર છે. એટલે કે મારા કૂવા સિવાય બીજા કોઈ મોટું સરોવર કે જળસ્થાન જગતમાં નથી. તણ્ણં તં કૂવં અણ્ણે સોનુદ્ધ દદુરે હવ્વમાગય આ પ્રમાણે સંકુચિત વિચાર ધરાવતા કૂવાના દેડકાની પાસે બીજો કોઈ સમુદ્રમાં રહેનારો દેડકો આવ્યો. તેને આવેલો જોઈને કૂવાના દેડકાએ સમુદ્રના દેડકાને કહ્યું : સે કેસણં તુમં દેવાણુપ્પિયા ! કત્તો વા इह हव्वमागय ? હે દેવાનુપ્રિય ! તમે કોણ છો ? અત્યારે તમે ક્યાંથી આવો છો ? ત્યારે સમુદ્રના દેડકાએ જવાબ આપ્યો કે હે દેવાનુપ્રિય ! હું સમુદ્રમાં રહેનારો દેડકો છું. કૂવાના દેડકાએ તેને ફરી પૂછ્યું : કે મહાલ્લપ ણં દેવાણુપ્પિયા ! સે સમુદ્દે ? હે દેવાનુપ્રિય ! તે સમુદ્ર કેટલો મોટો છે ? કૂવાના દેડકાને તેણે જવાબ આપ્યો કે યવ સલ્લુ દેવાણુપ્પિયા !...સે સમુદ્દે, હે દેવાનુપ્રિય ! સમુદ્ર તો બહુ વિશાળ છે. ત્યારે પેલા કૂવાના દેડકાએ પોતાના પગથી એક Line લીટી દોરી અને તેને કહ્યું કે તે સમુદ્ર આટલો વિશાળ છે ? અરે ! ભલા સમુદ્ર તે કંઈ લીટી દોરીને માપી શકતો હશે ? તેનો વિસ્તાર તો ખૂબ જ વિશાળ છે.

તણ્ણં સે...સમદ્દે સમુદ્રના દેડકાની વાત સાંભળીને તે કૂવાનો દેડકો પોતે બ્યાં બેઠો હતો તે કૂવાના કિનારા ઉપરથી સામે કિનારે ફેરી ગયો અને ત્યાં જઈને કહેવા લાગ્યો કે હે દેવાનુપ્રિય ! તમે જે સમુદ્રની વાત કરો છો તે શું આટલો

મોઠો છે ? ત્યારે સમુદ્રના દેડકાએ કહ્યું કે ભાઈ ! શું કહીએ ? જો સમુદ્રને જોયા વગર તેનું માપ નીકળતું હશે ? તેનું જ્ઞાન તેમ કંઈ થઈ જતું હશે ?

તહેવ એવમેવ તુમંપિ.....તારિસણ ણો અણાસસ,

આ પ્રમાણે જ હે જિતશત્રો ! તમે પણ કોઈ દિવસ ખીજા કોઈ રાજેશ્વર વગેરે તેમજ સાર્થવાહ વગેરેની સ્ત્રીઓને, બહેનને, દુહિતાને, સ્તુષા (પુત્રની વહુ)ને જોઈ નથી. એટલે જ તમે આમ માનો છો કે મારા જેવો રણુવાસ ખીજે કયાંય હોય જ નહિ. તં ઇવં સ્વલુ...મલ્લી...દૂયં સદાવેદિ ત્તા, જાવ પહારેત્ય ગમણાણ હે રાજન્ ! એટલા માટે તમે સાંભળો, મિથિલા નગરીમાં પ્રભાવતીના ગર્ભથી જન્મેલી કુંભક રાજની પુત્રી મલ્લીકુમારી પોતાના રૂપ અને યૌવનથી એટલી બધી સુંદર છે કે તેની સામે તો દેવકન્યા પણ કંઈ જ નથી. વિદેહ રાજની ઉત્તમ કન્યા મલ્લીકુમારીના કપાયેલા અંગૂઠાના એક લાખમાં લાગ બરાબર પણ આ તમારો અવરોધજન (રણુવાસ) નથી. આ બધી વાત કરીને ચોક્ષા પરિત્રાજિકા જ્યાંથી આવી હતી ત્યાં ચાલી ગઈ.

હવે અહીં મહારાજા જિતશત્રુને મલ્લીકુમારીના રૂપ યૌવનની વાત સાંભળી તેના માટે અનુરાગ ઉત્પન્ન થયો અને તેણે પોતાના દૂતને ઝોલાવી મલ્લીકુમારીના માટે મિથિલા તરફ રવાના કર્યો. તે દૂત ત્યાં જઈને શું કરશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

★

૮૦

વિજયાદશમી પર્વ

(આસો શુદ્ધ ૧૦ તા. ૨-૧૦-૭૬ શનીવાર)

રાગ-દ્વેષના વિજેતા વીતરાગ દેવ ભગવાન મહાવીરે આગમો દ્વારા વિજય ધર્મનું પ્રરૂપણ કર્યું છે.

માનવ સ્વભાવે વિજયનો મહાવાકાંક્ષી હોય છે

માનવીય જીવન એક લડાયક જીવન છે. તેના પ્રતિક્ષણ ભાવોમાં હાર અને જીત બન્યા જ કરે છે. ભગવાન મહાવીરે આત્માના પરિણામોનું યથા તથ્ય દ્રશ્યમાન કર્યું છે આ જીવ ક્યારેક પરિણામોના વિશુદ્ધિકરણમાં ચડે છે તો ક્યારેક અશુદ્ધ પરિણામોથી પતનને માર્ગે પણ જાય છે.

વિજયના એ ભાગ છે. એક ભૌતિક વિજય અને બીજો આધ્યાત્મ વિજય. ભૌતિક વિજયમાં સત્તા, અધિકાર, સામ્રાજ્ય, પદ, ધન, પ્રતિષ્ઠાનો વિષય હોય છે. કદાચ સામી વ્યક્તિની અસમર્થતાના લાભે કોઈ પુણ્યશાળી પોતાનો વિજય મનાવી લે તો તે કંઈ સાચો વિજય નથી.

જેણે કોઈવાર પરાજીત ન થવું પડે તેજ વિજય છે.

આજના તમારા વ્યવસાય અને વ્યાપારિક આયોજનોમાં ઘણીવાર તમારો વિજય દેખાય તો તે વિજય નથી. ભારતીય લોક તંત્રમાં અનેક પક્ષવાળા પોતાના વિજય માટે કેટલી દોડધામ, પરિશ્રમ, પૈસાનો ઉપયોગ કરે છે. કદાચ તેમાં વિજય મેળવી લે. ચુનાવમાં પોતે પક્ષ રીતે સફળ બની જાય, પરંતુ આ વિજય કેટલા સમય સુધીનો ? ઘરમાં, કુટુંબમાં, પરિવારમાં, સંઘમાં, મંડળોમાં વિજય મેળવનારા આ સંસારમાં ઘણાં છે. આ વિજયી આત્માઓ ક્યારે પરાજીત બની ફેંકાઈ જશે તેની કોઈ કલ્પના થઈ શકતી નથી. જેથી એવા વિજયને વરો કે વિજય તમારો સાથી બની રહે ! તે વિજયનું નામ છે આધ્યાત્મિક વિજય.

હિમાલયના ઉત્તુંગ શિખરને સર કરવું કે ચંદ્ર ઉપર ચડાઈ કરી લેવી તેનું નામ આધ્યાત્મિક વિજય નથી. જે મન, વચન, કાયા, ઇન્દ્રિયો અને આત્મા ઉપર વિજય મેળવે છે તે જ સાચો કે પરમ વિજયી ગણાય છે.

આજે વિજ્ઞાનના આધારે જે જે નવનવા આવિષ્કારો થાય છે અને દુનિયા જેનું આશ્રય અનુભવે છે. તે પણ બુદ્ધિનો જ પ્રયોગ છે. ચેતનની તાકાત વગર જડ તત્ત્વ એકલું શું વિકાસ કરી શકે છે. જે કંઈ વિશેષતાઓ જોવા મળે છે. તે આત્માની અપૂર્વ શક્તિનો જ ચમત્કાર છે. માનવે જડ તત્ત્વના અવનવા સંશોધન કરી તેની ઉપર વિજય મેળવ્યો છે પરંતુ પોતાના દ્વારાત્મા અને પ્રકૃતિ ઉપર વિજય મેળવે ત્યારે જ તે વિજયી ગણી શકાય છે.

આત્માવાદી સાધકોએ ધર્મસાધના વડે અલૌકિક વિજય મેળવ્યા છે. બહારના શત્રુઓને જીતવા સહેલાં છે પરંતુ અંતર શત્રુ જેવા કે ક્રોધ-માન-માયા લોભ-રાગ અને દ્વેષાદિ ઉપર વિજય કરવો કઠિન છે. ભારતીય ધર્મ સાધકોએ આત્માના વિજયની વરમાળ પહેરી માનવીય શક્તિનો ચમત્કાર સંભર્યો છે.

આજે વિજયાદશમીનો દિવસ છે આ લૌકિક પર્વમાં રામ-રાવણની સ્મૃતિ કરાવવામાં આવે છે. લોકો રાવણાદિના મહાકાય પુત્રોને બળનાં જોઈ વિજયાદશમીનું ગૌરવ મનાવે છે. શ્રીસંપન્ન લોકો સાટા જલેથી જેવી મીઠાઈઓ ખરીદીને આનંદ મનાવે છે ? આ પર્વ તો ક્ષત્રિયોનું પર્વ છે. જેમાં ક્ષાત્રતેજનું દર્શન થવું જોઈએ.

આત્મા અનંત શક્તિનો સ્વામી છે. તે સ્વયં પોતાની વીરતાનો પ્રયોગ પોતાના માટે કરી મહા પાપકારી, મહાહિંસક વ્યસનો ઉપર કંટ્રોલ કરીને વિજય મેળવે તો તે સાચી ક્ષત્રિયતા ગણાય છે.

આજના પર્વતું ખીલુ નામ છે દશેરા. દશેરાનો અર્થ છે દશ હરા. દશને હરાવ્યા તે દિન દશહરા. રામચંદ્રજીએ શ્રીલંકા પર ચડાઈ કરી. દશમાથાના ધણી એવા રાવણને હરાવ્યો જેથી તે દિવસનું નામ દશેરા પડી ગયું એવી લોકોમાં શ્રદ્ધા છે. આપણી ખુદ્ધથી વિચાર કરીએ કે દશમાથાવાળો માણસ કેવો લાગે ? તાત્પર્ય એ છે કે રાવણ દશમાથાવાળા માણસની જેટલી ખુદ્ધિ રાખતો હતો.

ધર્મપ્રિય મહારાજ અશોકે કલિંગ દેશ ઉપર ચડાઈ કરીને વિજય મેળવ્યો હતો. અશોકના આ વિજય પાછળ કેટલો સંહાર અને કેટલી હિંસા વર્ધ હતી, તેનો કોણે વિચાર કર્યો ? અશોકે એક મોટું સૈન્ય તૈયાર કરી કલિંગ પરની ચડાઈ વખતે ભયંકર યુદ્ધ ખેલ્યું હતું. તેના સૈન્યે કલિંગના હાથી અને સવારો, ઘોડા અને રથના સારથીઓને કચડી નાખ્યા હતા. રસ્તે રસ્તે અનેક માણસોના ઘડ, મડદાના માથા, હાથ, પગ વગેરે કપાઈને પડેલા હતા.

રાજા અશોક કલિંગના નગરમાં જવા રવાના થયો. તેણે આ બધો નર સંહાર જોયો અને સારથિને પુછવા લાગ્યો “સારથિ ! આટલા બધા મડદાઓ, કપાઈ ગયેલા માણસોની લાશો કેમ પડી છે ?” સારથિએ જવાબ આપ્યો. “મહારાજ ! કલિંગ દેશ ખેરના આપના વિજયનું આ દર્શન છે.” આ વાત સાંભળી અશોકનું દિલ દ્રવી ઉઠ્યું, અને કરુણાર્થી હૃદય ભરાઈ ગયું. અરે ! આ લાખો માણસોનો મારા હાથે સંહાર ? અરે ! આ તો સંહાર છે કે વિજય ? આ વિજય નથી ! આ તો મારો ભયંકર પરાજય છે. માનવીઓના લોહીથી રંગાયેલી આ રક્તવર્ણી ધરતી ઉપર મારો વિજય શી રીતે હોઈ શકે ?

જાણે અશોકમાં આમૂલ પરિવર્તન આવી ગયું હોય તેમ જણાયું.

હિંસામાંથી અહિંસા એ જન્મ લીધો !

કઠોરતામાંથી કરુણતાનો ઉદય થયો !

દ્વેષની અગ્નિમાંથી પ્રેમનું પ્રાગટ્ય થયું !

ખરેખર અશોકના આત્માનું પરિવર્તન થયું. તેને પોતાની ભયંકરતાનું ભાન થયું. લાખો વિધવાઓનાં આંસુ અને અનાથ લોકોની દિલ-દર્દતા નિહાળી તેને પશ્ચાતાપ પ્રગટ થયો. તેના અંતરથી અવાજ આવ્યો કે મેં તો આવી ભયંકર હિંસા કરી પરંતુ હવે ખીલે કોઈ રાજવી આવી પાપ લીલા ન કરે તો સારું ! આવી

અહિંસક ભાવના વડે અશોકે કોઈપણ આવી હિંસા ન કરે તેને માટે ઠેરઠેર શિલાલેખો કાતરાવીને જાહેરમાં મુકાવ્યા. જેનાથી અશોક પ્રિયદર્શી ગણાયો.

આજનો વિજયાદશમીનો દિવસ શત્રુ વધારવા માટે નથી પરંતુ શત્રુતાને દૂર કરી અંતર શત્રુનો વિજય મેળવવા માટે છે. દેશમાં અત્યારે કટોકટીનો સમય ચાલી રહ્યો છે. જેમાં મિસાના હેઠળ કોણે કેટલા શત્રુ બનાવ્યા તેનો વિચાર કરી લેજો. અંતરના વેરભાવને આ ભવમાં ક્ષમાપના કરીને દૂર નહિ કરો તો આવતા ભવમાં વેરના ભાવો જશે અને તમોને ચિંતામાં મૂકી દેશે. ખરો વિજય તો પોતાના ઉપરનો છે.

આત્મ વિજય તે જ સાચો વિજય છે.

ચાર મહા દુશ્મનો

કોહં માણં ચ માયં ચ, લોમં ચ પાવવદ્ધણં ।

વમે ચત્તારિ દોસે ઉ, ઇચ્છંતો હિયમણ્ણો ॥ દશ. ૮-૩૭

પાપની વૃદ્ધિ કરનારા ક્રોધ, માન, માયા અને દોહ આ ચાર દોષ શત્રુ સમાન છે. જે પોતાનું હિત ઇચ્છતો હોય તેને આચર દોષનું વમન કરવું જોઈએ.

આ ચાર દુશ્મનો શું કરે છે ?

ક્રોહો પીઠં પળાસેઠ્ઠ, માણો વિણય-નાસણો ।

માયા મિત્તાણિ નાસેઠ્ઠ, લોહો સવ્વ-વિણાસણો ॥ દશ. ૮-૩૮

ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે. માન વિનયનો નાશ કરે છે. માયા મિત્રતાનો નાશ કરે છે. દોહ સર્વનો વિનાશ કરે છે.

આ ચાર દુશ્મન ઉપર કેવી રીતે વિજય મેળવવો ?

ઉવસમેણ હણે કોહં, માણં મદ્વયા જિણે ।

માય મજ્જવ માવેણ, લોહં સંતોસઓ જિણે ॥ દશ. ૮-૩૯

ઉપશમ વડે (ક્રોધને શાંત કરવા વડે) ક્રોધને હણવો જોઈએ. માનને વિનય વડે જીતવો જોઈએ. માયાને સરલતા વડે અને દોહને સંતોષ વડે જીતવો જોઈએ.

જ્ઞાનો પુરૂષોએ અંતર શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવવા માટે કેટલી સુંદર વાત કરી છે. તમારે જો શત્રુ ઉપર વિજય કરવાની ઇચ્છા હોય તો આવો મંગળ પ્રયાસ કરજો. કોઈના રાજ્યને કે કોઈની લક્ષ્મીને ઝુંટવી લેવા માત્રથી વિજય ગણાતો નથી. તે ભલે દુનિયામાં સર્વજીતના નામે વિજયનો ડુંકો વગાડતો હોય છતાં તે સાચા વિજયી નથી.

એક રાજા હતો. તેને દુનિયા ઉપર વિજય મેળવવાની ઇચ્છા થઈ. તેણે એક મોટું સૈન્ય તૈયાર કર્યું. એક પછી એક દેશ ઉપર તે ચડાઈ કરવા લાગ્યો. અનેકના સંહાર કર્યા, અનેકને લૂંટી લીધા, અનેકના અધિકારો છીનવી લીધા. સૌને પોતાની આજ્ઞામાં રાખવા અત્યાચારો કર્યા. દુનિયાના એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી તેણે વિજય મેળવી લીધો ! છેવટે તે રાજા સર્વજીત બની ગયો. લોકોએ તેનો સર્વજીત મહારાજા કહીને જય જયકાર બોલાવ્યો.

રાજા સર્વજીત બનીને પોતાના નગરમાં પ્રવેશ કરે છે. નગરના લોકોએ તેનું ભવ્ય રીતે સ્વાગત કર્યું. અનેક જાતનાં ફુલહારોથી રાજાને વધાવવા લાગ્યા. લત્તેલત્તે અક્ષતના ચૌક પુરાયા, ઠરવાળે ઠરવાળે લીલા તોરણ બંધાયા, જનતાએ નગરને શણગારી રાજાના ધામધૂમ પૂર્વક વધામણા કર્યા.

સર્વજીતે રાજ્યમાં પ્રવેશ કરી મહામાતા રાજમાતાને પ્રણામ કરવા અને આશીર્વાદ મેળવવા તેની પાસે ગયો. માતાને ચરણે પડી પ્રણામ કર્યા અને આશીર્વાદ માંગ્યા. માતાને મન પુત્રને જોઈને આનંદ ન થયો. તેણે પોતાનું મુખ ફેરવી લીધું. પુત્રને લાગ્યું કે આ તો માફ અપમાન ! પરંતુ આ તો માતા છે તેને શું કહેવાય ? પુત્રને દુઃખ થયું અને આંખમાં આંસુ આવી ગયા.

માતા બોલી, બેટા ! એવી કઈ મા હોય જે તારા જેવા શૂરવીર પુત્રનું ગૌરવ ન લે ? પણ બેટા ! તેં ભલે, જગત ઉપર વિજય મેળવ્યો છે પરંતુ હજી તેં તારી જાત ઉપર વિજય મેળવ્યો નથી ! જ્યાં સુધી તું તારા અંતર શત્રુ-કામ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરે ઉપર વિજય ન મેળવે ત્યાં સુધી તું સર્વજીત તરીકે વિશ્વ વિજેતા ન બની શકે !

પુત્રે માતાના યોગ્ય વચન સાંભળી, પોતાનો કાન પકડી લીધો અને માતાને કહ્યું : “માતા ! તારા વચનને વધાવી લઉં છું. જ્યાં સુધી હું અંતર શત્રુની ઉપર વિજય નહિ મેળવું ત્યાં સુધી આ નગરમાં પ્રવેશ નહિ કરું ?” આવો સંકલ્પ કરી રાજાએ રાજ્યમાંથી વિદાય લીધી. માતાની સાચી હિત શીક્ષા વડે રાજાએ પુરુષાર્થ વડે પોતાના અંતર શત્રુ ઉપર વિજય મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ત્રેવીશમાં અધ્યયનની અંદર કેશી-ગૌતમના સંવાદમાં વિજય વિષે ચર્ચા કરવામાં આવી છે. તે સાંભળવા જેવી છે.

શત્રુ અને તેના વિજયની ચર્ચા !

अनेगाणं सहस्राणं मज्जे चिद्धसि गोयमा ।

ते य ते अहिगच्छन्ति, कहां ते निज्जिया तुमे ॥ २३-२४

કેશી સ્વામી પુછે છે હે ગૌતમ! આપ હજારો શત્રુઓની વચ્ચે છો. આ શત્રુઓ તમને છતવાને તમારી પાસે આવ્યા છે. આપે એ શત્રુઓને કેવી રીતે પરાસ્ત કર્યા?

એગે જિણ જિયા પંચ, પંચ જિણ જિયા દસ ।

દસહા ઉ જિણિત્તાણં, સવ્વસત્તુ જિણામહં ॥ ૨૩-૩૬ ।

ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું કે એકને જિત્યો એટલે પાંચને જિત્યા, પાંચને જિત્યા એટલે દસને જિત્યા અને દસ પ્રકારના શત્રુઓને જિત્યાથી બધા શત્રુઓને છતી લીધા.

સત્તુ ય ઇહ કે વુત્તે, કેસી ગોયમ મબ્બવી ।

તઓ કેસિં વુવન્તં તુ, ગોયમો ઇણ મબ્બવી ॥ ૨૩-૩૭

હે ગૌતમ! એ શત્રુ કોણ છે? કેશીશ્રમણના આ પ્રશ્નનો ગૌતમ ઉત્તર આપે છે.

એગપ્પા અજિણ સત્તુ, કસાયા ઇન્દિયાણિ ય ।

તે જિણિત્તા જહાનાયં, વિહરામિ અહં મુણી ॥ ૨૩-૩૮

હે મુનિ! એક નિરકુંશ આત્મા જ શત્રુ છે અને ઇન્દ્રિયો તથા કષાયો શત્રુ છે. તેને ન્યાયપૂર્વક છતીને હું સંયમ અને તપથી આત્માને લાવતાં વિહાર કરું છું.

આ શાસ્ત્રોક્ત વાણીથી તમો હવે સમજી શક્યા હશે કે શત્રુ કોણ છે અને તેનો વિજય કેમ થાય?

મહારાષ્ટ્રમાં દશેરા એ મોટું પર્વ ગણાય છે. લોકો ઘેર ઘેર તોરણો બાંધે છે. આખાના પાંદડાઓ લઈ તેને સોના પતા કહી એકબીજાને આપી હર્ષ મનાવે છે. આ સોના પતા આપવાની પાછળનો ઇતિહાસ છે.

એકવાર આ ભારત ભૂમિમાં પૈઠણ નામનું શહેર હતું. ત્યાં દેવદત્ત નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને કૌતસ નામનો પુત્ર હતો. તે ઘણો સુશીલ, ચક્રેર અને બુદ્ધિવંત હતો. તે જ્ઞાન પીપાસુ હતો જેથી તેના પિતાએ તેને જનોઈ આપીને ભરૂચમાં લાવવા મોકલ્યો હતો.

એક સમય ભરૂચ મોટું વિદ્યાધામ હતું. નર્મદા નદીના કિનારે ઋષિઓના આશ્રમો હતાં ત્યાં દૂરદૂરથી વિદ્યાધ્યયન કરવા વિદ્યાર્થીઓ આવતાં હતા. કૌતસ પણ વસ્તંતુ ઋષિના આશ્રમમાં રહી ઘણી વિદ્યા શીખી ગયો. તે લાણીને ઘેર જવા તૈયાર થયો ત્યારે ગુરૂ પાસે જઈ ગુરૂ દક્ષિણા આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી. ગુરૂએ કહ્યું? હે વત્સ! તેં મારી પાસેથી જે વિદ્યા ગ્રહણ કરી છે, તે વિદ્યાનો સદ્વ્યય કર એ જ મારી ગુરૂ દક્ષિણા છે. પરંતુ શિષ્યને આ કીક ન લાગ્યું. તેણે તો ગુરૂને આગ્રહ કર્યો

કે ગુરૂદેવ ! કાંઈક માંગો ! જરૂર કંઈક ભાવ પ્રગટ કરો ! જો તમે કંઈ નહિ માંગો તો મારા આત્માને દુઃખ થશે.

ગુરૂને થયું કે શિષ્ય ખોટું મમત્વ લઈને બેઠો છે એટલે તેણે શિષ્યની શક્તિ બહારની જે વાત હતી તેવી ગુરૂદક્ષિણા માંગી. ગુરૂએ કહ્યું : “ તારી ઈચ્છા જ છે ગુરૂ દક્ષિણા આપવાની તો હે શિષ્ય ! એક એક વિદ્યાના બદલામાં એકએક કરોડ સોનામહોર મને આપ ! ” ગુરૂએ શિષ્યને ચૌદ વિદ્યાઓ શીખવાડી હતી. એટલે શિષ્યે ગુરૂને ચૌદ કરોડ સોના મહોર આપવાની રહે ! શિષ્ય આટલી બધી સોના મહોર ક્યાંથી લાવે ?

તે કાળે રઘુ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે મહા દાનેશ્વરી હતો. મોઢે માંગ્યા દાન આપતો હતો. શિષ્યને થયું કે હું રઘુ રાજા પાસે જઈ કારણ કે તેના વગર આટલી સોનામહોર કેણુ આપી શકશે ? શિષ્ય તો રઘુ રાજા પાસે જઈ ચડ્યો. પણ તેને ખબર મળ્યા કે રઘુ રાજાએ તો તેની પાસે જે હતું તે સર્વ દાનમાં આપી દીધું હતું.

શિષ્યે રઘુરાજાને વાત કરી, “ સાંભળો, રાજન્ ! મારા ગુરૂએ મને ચૌદ વિદ્યા શીખવી છે. તેના બદલામાં મારે મારા ગુરૂજીને ગુરૂ દક્ષિણારૂપે ચૌદ કરોડ સોના મહોરો આપવાની છે. જેથી આપની પાસે આવ્યો છું. ” તેની વાત સાંભળી રાજાએ ત્રણ દિવસની મુદત માંગી.

રઘુ રાજાએ સ્વર્ગમાં ઇન્દ્ર રાજાને વિનંતિ કરી કે “ મને ચૌદ કરોડ સોના મહોરો આપો. મારે આંગણે બ્રહ્મપુત્ર દાન લેવા આવ્યો છે. મારાથી તેને ના નહિ કહેવાય ! તેને પાછો ન મોકલાય ! કુબેરના ભંડાર ખુલ્લા મૂકો. તમારે પણ સોના મહોરો જોઈએ છે ને ? હવે આવી વાણીની સોના મહોરો લેવી હોય તો લઈ લેજો. માત્ર પાંત્રીશ દિવસ જ બાકી છે. નહિ મેળવે તો પાછળથી તમોને પશ્ચાતાપ થશે.

ધર્મપુત્ર રઘુરાજાની વિનંતિથી ઇન્દ્રદેવે જ્યાં બ્રાહ્મણ પુત્ર કૌતસ હતો ત્યાં સોનામહોરોની વૃષ્ટિ કરી. તેના ચરણોમાં સોનામહોરોનો ઢગલો થઈ ગયો. શિષ્યે ગુરૂને ચૌદ કરોડ સોનામહોરો આપી, પણ તે વખતનાં ગુરૂઓ એવા ન હતા કે જેટલું દ્રવ્ય આપે તેટલું બધું લઈ લે ! તેઓ દ્રવ્યોપાસક ન હતા પરંતુ વિદ્યા ઉપાસક હતા. ખરેખર તેઓ તો દેવો સરીખા હતા. કૌતસ ત્યાંની વધેલી સોનામહોર રાજા પાસે લઈ ગયો. રાજાએ ના કહી મારે ન જોઈએ. જેથી, તેણે તે જ ઝાડ ઉપર ઢગલો કરી દીધો અને લોકોને લઈ જવાનું કહ્યું : લોકોને તો અનાયાસ શ્રીમંત થવાનું સૌભાગ્ય મળ્યું. શહેર સીમાડેના આપટા અને શમીના વૃક્ષોની લોકોએ પૂજા કરી અને જેટલું જોઈએ તેટલું સોનું લૂટ્યું. એકબીજાને આપી આનંદ કર્યો.

તે દિવસ વિજયાદશમીનો હતો.

જે ગામની બહાર સોનામહોરોની વૃષ્ટિ થઈ હતી. ત્યાં આપટાના અને શમીના ઝાડ હતા. જેના ઉપરથી સોનામહોરો નીચે પડી હતી ત્યારે તે સોનામહોરો એના પાંદડાઓમાં પણ ભરાઈ ગયેલી હતી એટલે તે સમયથી તે ઝાડના પાંદડાઓને “સોના પતા” કહેવાય છે.

આજે વિજયાદશમીનો દિવસ મરાઠી લોકો સૌ હર્ષથી ઉજવે છે અને તે સમયના વૃક્ષની પૂજા કરી સોનામહોરના બદલે દાનના પ્રતિકરૂપે “સોના પતા” એકઠીજાને ખુશાલીમાં આપે છે અને પાંદડાંની લૂટાલૂટ કરે છે.

પૈસા લેવા કરતાં પૈસા આપીને રાજી થવું બેઠાંએ
સેવા લેવા કરતાં સેવા આપીને રાજી થવું બેઠાંએ
પ્રશંસા સાંભળવા કરતાં પ્રશંસા કરીને રાજી થવું બેઠાંએ !

આવી ઉત્તમ ભાવના તો ત્યારેજ પ્રગટે કે અંતરના કષાય-શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવ્યો હોય તો ! કહ્યું છે કે ન વિરુજ્જેજ્જ કેળદ કોઈની સાથે વેર ન રાખે !

આત્મ વિજય તે જ વિજય છે !

જો સદસ્યં સદસ્યાણં સંગામે દુજ્જણ જિણે ।

एगं जिणेज्ज अप्पाणं, एस से परमो जओ ॥ ઉત્ત. ૬-૩૪

જે પુરૂષ દુર્જય સંગ્રામમાં દશ લાખ શત્રુઓને જિતે, તે કરતાં એક પોતાના આત્માને જિતે તે શ્રેષ્ઠ વિજય છે.

पंचिन्दियाणि कोहं, माणं मायं तदेव लोहं च ।

दुज्जयं चेव अप्पाणं, सन्वमप्पे जिए जियं ॥ ૬-૩૫

જેણે પાંચઈંદ્રિયો, ચાર કષાય અને દુર્જય એવા આત્માને આમ દશ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે. તેણે સર્વ જિત્યું ગણાય છે. દશેરા એટલે આ દશ હરાવી જે આત્મ વિજય મેળવે છે, તેની ઉજવણીનું પર્વ તે વિજયાદશમી કહેવાય છે.

૮૧

સંપ અને સહયોગિતા !

(આસો શુદ્ધ ૧૧ તા. ૩-૧૦-૭૬ રવિવાર)

અનંત ગુણનિધિ ભગવંત મહાવીર આગમ વાણીનો પ્રકાશ કર્યો છે. જે પ્રકાશ

રશ્મિમાં લવ્યાત્માનું કદયાણુ સમાયેલું છે. આજનો સંસાર દુઃખિયો સંસાર છે. સંપ અને સહયોગિતા સુખના સાધન છે.

માનવ જંગલના પ્રાણીની જેમ એકાકી જીવનાર પ્રાણી નથી. માનવ તો સૌ સાથે સમુદાયમાં રહી ઉદાર મન અને વિશાળ હૃદયથી જીવવાને યોગ્ય ચેતનવંતુ પ્રાણી છે, માનવ કદિ એકાંત પ્રિય રહ્યો નથી. તેને સગાબહાલાં અને મિત્રોના સમુદાયમાં જીવન જીવવું ગમે છે. આદિકાળના માનવોની વાતોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે કાળમાં જુગલિયા માનવો પણ જોડલે જન્મે છે, જોડલે જીવે છે અને જોડલે જ મૃત્યુ પામે છે. એકલો પડેલો માનવ મુંઝાય છે. એકલો પડેલો માનવ ચિંતામાં અને ચિંતામાં દુખજો પડતો જાય છે.

માનવ હંમેશા સંગાથીની શોધ કરતો હોય છે. તેને પોતાનું દિલ ખોલવા માટે કોઈ સહયોગીની જરૂર રહે છે. તેને પોતાના જીવનનો કોઈ સાથી મળે તો તે ઘણો ખુશ રહે છે આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે માનવ જ્યાં જીવન જીવી રહ્યો છે ત્યાં તેને અનેકના સહકારની જરૂર રહે છે. કદાચ કોઈ વ્યક્તિ અહંના આવેશમાં આવી એમ ખોલી નાખે કે “મારે કોઈના બાપની પરવાહ નથી.” આવા પુરૂષને સજ્જન કહેવામાં નહિ આવે.

ભલે, માણસ પાસે બાગ-બગીચા, બંગલા કે ખેતોક હોય, કદાચ શરીરે નિરોગી હોય પરંતુ કુટુંબમાં એકલો જ હોય તો તેનું મન ઉદાસ અને ચિંતાતુર રહ્યા કરે છે કારણ કે તેને કોઈ સાથી જોઈએ છે. સાથી વિના તેનો સંસાર સુનો દેખાય છે.

અમેરિકામાં આજે પૈસો છે. સુખના સાધનો છે, નવી નવી સગવડો મળ્યા કરે છે. જે ભારતના લોકો માટે એકદમ સુલભ નથી. અમેરિકા ભલે સમૃદ્ધિની દૃષ્ટિએ વિશ્વ પ્રસિદ્ધ દેશ ગણાય પરંતુ ત્યાંના લોકો કૌટુંબિક જીવન દુઃખી છે. ત્યાંના માતા-પિતા મોટી ઉંમરે સંતાનોની સેવા પામી શકતાં નથી. ત્યારે ભારત દેશ કુટુંબ પ્રેમ અને વડીલો પ્રતિના કર્તવ્ય ભાવનાથી અવશ્ય સુખી જણાય છે. જડ સાધનો મેળવી કદાચ કોઈ અહંકાર કરી ઉઠે તો તે સાધનો માત્ર સુખ આપી શકતા નથી. જ્ઞાની પુરૂષો કહી ગયા છે કે “તું ગમે તેવો શક્તિશાળી કેમ ન હો પરંતુ તું તારી શક્તિનો અહંકાર ક્યારેય પણ ન કરીશ ! જો તું તારી એકલતાનો કે સાધનોનો અહંકાર કરીશ તો જીવનના સુખમાં સરળતા નહિ રહે ! ભાગ્યના દિવસો અને ચક્રને બદલાતા વાર લાગતી નથી. જ્યારે દુઃખ આવશે ત્યારે તારી આબુબાબુ કોઈ નહિ હોય ? તો તું તારું દુઃખ એકલો નહિ સહી શકે !”

તારે જેની જરૂર છે તેને પ્રેમથી તારા બનાવી લે !

તું તારા જીવનનો સહકાર સૌને દેજે અને સૌનો સહકાર લેજે !

સહકાર સૌને આપવો અને સહકાર સૌનો લેવો એ તો માનવ જીવનનો વિકાસ પથ છે. સહકાર વિના જીવવું સહજ નથી. તમારી સૌની શું ઇચ્છા છે ? તમારે તો સહકાર લેવા-દેવાની જરૂર છે કે નહિ ? પરંતુ આટલું તો નોંધી લેજો કે દુનિયા એટલી ગાંડી નથી કે તમારો સહકાર લેતો નહિ અને તમને સહકાર આપ્યા જ કરે !

હિંદાર મનથી, સંગઠનની નીતિ મજબૂત બનાવવા તમારે ખીજનો સહકાર લેવો અને ખીજને સહકાર આપવો જરૂરી છે. આજે સમાજના ઘર ઘરમાં પંચમ કાળનો પ્રવન વ્યાપી ગયો છે અને વાતાવરણ વિપરીત બની ગયું છે. જ્ઞાની જનો ફરનાવે છે કે સંગઠન જ કુળિયુગનું કલ્પવૃક્ષ છે. United we stand and Divided we fall.

સંગઠન વિનાના સમાજનો કે દેશનો વિનાશ થતાં વાર લાગતી નથી.

સંગઠન એટલે શું ?

સંગઠન એટલે પરસ્પરનો પ્રેમ. સૌનો એક જ વિચાર, સૌનો એક જ આચાર, સૌની એક જ નીતિ, સૌના એક જ ભાવ, ભાષા અને ભક્તિ.

જો આવી ઐક્યતા સાથે સંગઠન નીતિ હોય તો સમાજ, સંઘશાસન અને દેશ-રાષ્ટ્ર પ્રગતિના શીખરે પહોંચી જાય. ભારતની આ તપોભૂમિ ઉપર વિદેશીઓ શા માટે આવ્યા ? મોગલો અને અંગ્રેજોએ વર્ષો સુધી અહીં શા માટે રાજ્ય કર્યું ? તેનો જવાબ એક જ છે કે ભારતના લોકોમાં સંપ-સંગઠન અને ઐક્યતા ન હતી. પરસ્પરમાં મતભેદ, કલેષ અને ઝઘડાના કારણે વિદેશીઓ રાજ્ય તો કરી ગયા પરંતુ ભારતીય સમૃદ્ધિને લૂંટી ગયા. એ સમૃદ્ધિને ફરી મેળવવી ઘણી કઠિન છે. મહાનુભાવો ! હવે જાઓ ! સંગઠનને સાધો ! સંપની છાયામાં આવી ઐક્યતાને બનાવી રાખો. જુઓ તમારા માટે સુખના દહાડા ફર નથી. લોકોની ભેદનીતિ અને વેર રીતિએ ભારતને ઘણું ઘણું સહન કરવું પડ્યું છે. એક કવિએ સંપની છાયાનું દર્શન કરાવ્યું છે સાંભળો !

રાગ-રે તૃષ્ણા તેરા તો !

આ જાઓ ઈકે વાર સમ્પડી છાયા મેં ! (૨)

જિન મેં સંપ સદા રહતા હે. ઉનકે નિત્ય પડા રહતા હે
ચરણોં મેં સંસાર, સમ્પડી છાયામેં, ૦ આ જાઓ ૧

કુટ પુભરી જે હોતે હે, વે નિજ ગૌરવ સખ ખોતે હે
પાતે હે ધિક્કાર, સમ્પડી છાયામેં ૦ આ જાઓ ૨

દુર્બળ જન લિ સંપ સહારે, બન જાતે હેં વીર કરારે
સમ્પ સદા જયકાર, સમ્પકી છાયામેં ૦ આ જાઓ ૩

દીન પતંગે યદિ સખ મિલતે, કુદ પડે દીપકમેં ઉછલકે
કરે છીનકમેં છાર, સમ્પકી છાયા મેં ૦ આ જાઓ ૪

નિર્બલ તાર પરસ્પર મિલતે, મહાબલી ગજરાજ પકડતે
નિજ બન્ધન મેં ડાર, સમ્પકી છાયામેં ૦ આ જાઓ ૫

બન્ધર મિલ દરિયા બહતા, નહિં કિસી કેરોકે રહતા
હોતા અતિ વિસ્તાર, સમ્પકી છાયામેં ૦ આ જાઓ ૬

કુંચીકી બદ આદત કો છોડો, અમર-સૂઈસે નાતા જોડો
સુખી બનો નરનાર, સમ્પકી છાયામેં ૦ આ જાઓ ૭

સંપની સુંદરતા કેવી રૂઢી છે. જેને ત્યાં સદા સંપ હોય છે તેને ત્યાં લોકોનો પ્રેમ આદર અને માનવું દર્શન થાય છે. જે લોકો સદાને માટે વેર-ઝેર ને કલેષમાં જીવન પસાર કરે છે તેઓ તો ધિક્કારને પાત્ર બની જાય છે. દુર્બળ લોકો જ્યારે લેગા મળે છે ત્યારે તેની વીરતા તેઓને સફળ બનાવે છે. “તમેએ દીપક જોયો છે કે નહિ? હા. અચ્છા! ત્યારે પતંગિયા જોયા છે? જી હા મહારાજ” જુઓ! પતંગિયા કેવા દુખળા અને પાતળા હોય છે? અરે! તેની ચંચળતા તો જુઓ. ફરફર ઉડતાં જ હોય છે. આવું એકાદ પતંગિયું દીપકને જોઈ તેની જ્યોતિમાં મૌઝ કરવા જાય તો શું બને? તે બળી જ જાય. પરંતુ અનેક પતંગિયાં એક સાથે મળીને દીપક ઉપર ઉતરી પડે તો? તો શું? દીપક ખુઝાઈ જાય! સંપમાં કેટલું બળ છે. કાચા સુતરના તાંતણા એકદમ નરમ અને ઢીલા હોય છે તેને તૂટી જતાં વાર લાગતી નથી પરંતુ આ સુતરના તારને સાથે જોડી તેનું ઢોરડું બનાવ્યું હોય તો તેનાથી મહાબલવાન ગજરાજ (હાથી)ને બાંધી રખાય છે. જ્યારે પાણીના ટીપાં એકઠાં મળે તો તેના સહકારથી દરિયો બની જાય છે અને પાણીનો વિસ્તાર કેટલો બધો બની જાય છે. “તમે કાતર તો જોઈ હશે? તે શું કામ આવે છે?” “કાતર તો કપવાનું કામ કરે છે.” ત્યારે સોય શું કામ કરે છે? શુરૂ મહારાજ! “સોય તો સાધવાનું કામ કરે છે.” તમારે શું બનવું છે? “કાતર કે સોય?” અમારે તો સોય બનવું છે. સમાજ અને સંઘમાં કાતર જેવા કેટલા અને સોય જેવા માણસો કેટલા છે? ખરેખર આ જીવે કાતરની પ્રવૃત્તિ છોડી સોયની પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. જેનાથી સંઘ-સમાજનું ઉત્થાન થાય!

So long as you stand side by side
shoulder to shoulder and arm to arm,
no one can hurt you, no one harm.

Together you are safe

you are safe and sound

But once stand apart

And you will fall to the ground.

જ્યાં સુધી તમે એક બીજના ખભેખભા, હાથેહાથ અને પડખું પકડીને ઉભા રહેશો ત્યાં સુધી તમોને કોઈપણ ઈજા અગર નુકશાન કરી શકશે નહિ. લેગા છે ત્યાં સુધી જ શાંતિ અને સલામતી છે; પણ એક વખત જો જુદા પડો તો જરૂર તમે જમીનદોસ્ત થઈ જશો.

સંપ અને સહકાર વગર જીવન જીવવાની મઝા નથી. સંસારને સારો બનાવવો હોય તો પ્રેમ, લાગણી અને એકચિંતાનું વાતાવરણ તૈયાર કરવું પડે છે. પછી ભલે ગરીબ ઘર હોય કે શ્રીમંતનો નિવાસ હોય પરંતુ આવા સદ્ગુણો વગર સંસાર શોભતો નથી.

એક સમજીએ નામના બા હતા. બાને એકનો એક દીકરો હતો. દીકરાને ભણાવી-ગણાવી મોટો કર્યો. દીકરો બાબુ તો સમય જતાં ૨૫ વર્ષનો થઈ ગયો. માતા પુત્ર માટે તેની સગાઈની ચિંતા કરતી નથી. પાડોશી દીવાળીબેનની સાથે પેલા બા વાતવાતમાં કહ્યા કરે કે “મારે બાબુને ઘેર વહુ આવશે ત્યારે તમારી જેમ બધે જઈશ અને ખાટલો ઢાળીને બેસીશ ”

એક વખત દીવાળીબેને કહ્યું : સમજીબેન ! વહુ લાવવાની વાત તો વરસો થયાં કરે છે, બાબુ તો ૨૫ વર્ષનો થઈ ગયો છે, હવે તો વહુ લાવો ! ”

સમજીબેન : “ હું કંઈ અણસમજી નથી. મને ૬૦ વર્ષ થયા છે. સમજ્યાને ! ”

દિવાળીબેન : પણ બેન ! “ ક્રોધ ન કરો, હું તો કહું છું કે દીકરો મોટો થયો, હવે તમારીએ અવસ્થા થઈ. વહુ લાવો હવે ! ”

સમજીબેન : “ તારે મારા ઘરની ચિંતા ન કરવી, સમજીબેન ! ”

દીવાળીબેન : “ કેમ ચિંતા ન કરું ? તમારી પાડોશી છું અને સાહેલી છું. આમ રાહ જોઈને બેસી રહેશો તો ઘરનાં આંગણમાં કોઈ વહુ નહિ મૂકી જાય ! ”

સમજીબેન ને સાન આવી. એને થયું કે વાતોથી વહુ નહિ આવે. કન્યાઓ જરૂર જોવી પડશે. સમજીબેન તો કન્યાઓ જોવા લાગ્યા. અનેકનો સહકાર લેવા મંડ્યા, તોય દીકરો ૩૦ વર્ષનો થયો ત્યારે લગ્ન કર્યાં.

વહુ આવ્યા પછી તો સમજીબેનનો હરખ સમાતો નથી. ઘરે કોઈ આવે ત્યારે

કહે “જુઓ ! અમારા વહુ કેવા રૂપાળા છે ?” આવા વહુ તો કોઈને ઘેર નહિ હોય ? આવો હર્ષ મનાવવો હોય તો સૌનો સહકાર જોઈએ. સહકાર દેવો અને સૌને સહકાર આપવો તે જ સફળતાની ચાવી છે.

એકલવાયું જીવન તે જીવન નથી. વેદના ઋષિઓએ કહ્યું છે.

સંગચ્છદ્ધં સંવદધ્વં સં વો મનાંસિ જાનતામ્

એક સાથે ચાલો, એક સાથે જોલો અને એક સાથે વિચાર કરો.

તમોને જોલતા, ચાલતા કે વિચારતા શીખવાડવું કે આત્માજ્ઞાનની આરાધના કરાવવી ? સમાજ અને શાસનની ઐક્યતા ન બને ત્યાં સુધી સંગઠન કેવી રીતે આવે ? આપણા સમાજની મોટામાં મોટી ખામી હોય તો એ છે કે એક મત નથી. મતભેદો ઘણા છે પણ મન ભેદ ન હોવા જોઈએ. જે વિચાર ધારા સારી હોય પછી ભલે તે સામા પક્ષની કેમ ન હોય ? સારી હોય તેને અપનાવવી જોઈએ.

આ જમાનો સંગઠનનો છે. જેનામાં સંગઠન હોય તે આગળ આવી શકે છે. અન્ય જાતિ અને મંડળોમાં કેટલા સારા સંગઠન છે. તેઓ સમાજનું કેટલું હિત સાધી રહ્યા છે. ધારાનગરીના જૈનોમાં સંગઠન હતું. ત્યાં બહારનો કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતાના ગુજરાન માટે આવતો ત્યારે દરેક જૈન ઘરમાંથી તેમને એકએક સોનામહોર અને એક એક ઇંટ આપવામાં આવતી હતી. નગરીના લોકોના સહકારથી આવેલો સાધારણ માણસ લખપતી બની જતો હતો. પોતાના ધર્મીભાઈ સાથે તો સહકાર હોવો જ જોઈએ.

જ્યાં સુધી જાતિનું સંગઠન નહિ ત્યાં સુધી સમાજનું સંગઠન નહિ થાય !
જ્યાં સુધી સમાજનું સંગઠન નહિ કરો ત્યાં સુધી સંઘનું સંગઠન નહિ થાય !
જ્યાં સુધી સંઘ સંગઠન નહિ કરો ત્યાં સુધી શાસનનું સંગઠન નહિ થાય !
જ્યાં સુધી શાસનનું સંગઠન નહિ કરો ત્યાં સુધી ધર્મનું સંગઠન નહિ થાય !

સંગઠનના વિષે એક સુંદર કવિએ કહ્યું છે :

સંગઠન કી બિણા

સંગઠન કી બિણા બજને દો, મોહે મધુર મધુર ધુન સુનને દો (૨)

અબ નયા જમાના આયા હૈ, સંદેશ પ્રેમકા લાયા હૈ !

યહ તૂટે હુએ દિલકો મિલને દો, સંગઠન..... ૧

બિણા થે તાન સુનાતિ હૈ, સંગઠનકા પાઠ પઢાતિ હૈ !

સુરજ હુઈ કલિયાં બિલને દો, સંગઠન..... ૨

અભિનવ કાંતિ ઔસી લાવે, જાગે માનવ હી ચઢ જાવે !

ઈતિહાસ કે પન્ને વિખને દો, સંગઠન..... ૩

સખકો એક રાહ દિખાના હૈ, બાધાએ દૂર હટાના હૈ !

આશા કે દીપક જલને દો, સંગઠન..... ૪

આવો આનંદ કે આંગનમેં, બંધ જાવે પ્રેમ કે બંધન મેં !

ગંગા યમુના કો મિલને દો, સંગઠન..... ૫

બિણા કે તાર મધુર બોલે, અંદર ઘર પટકે ઝટ બોલે !

યહ માધવ પ્રેમરસ જરને દો, સંગઠન..... ૬

સંગઠનના વિષયમાં કેવી સુંદર ભાવના વ્યક્ત કરી છે.

સંગઠન વગરનું જીવન સૂનું છે.

સંગઠન વગરનું જીવન પાંગળું છે.

સંગઠન વગરનું જીવન અપૂર્ણ છે.

સંગઠન વગરનું જીવન બિહામણું છે.

સંગઠનમાં તેજ છે, પ્રકાશ છે, રોશની છે બળ છે ચમક છે અને પ્રગતિ છે.

સંગઠન કેવું હોવું જોઈએ ? જ્યારે શાસનનો પ્રશ્ન આવે કે ધર્મ ઉપર કોઈ આક્રૂત આવી ચડે ત્યાં જૈન સંસ્કૃતિનો પ્રાણ પ્રશ્ન ઉદભવે ત્યારે જૈન લોકોએ સૌએ પોતપોતાના ગરબ, પક્ષ, સંપ્રદાયના લેહ ભૂલી જઈ એકચત્તા સાધી શાસનરક્ષા અને સંસ્કૃતિના ઉદ્યોત માટે કરી છુટવું જોઈએ.

આપણે ત્યાં ભગવાન મલ્લીનાથનો અધિકાર ચાલે છે. છએ રાજવીઓએ પોત પોતાના દૂતોને મિથિલાનગરી મોકલ્યા છે.

તમો જાણો છો ને ? દૂત શા માટે ગયા છે ? હા મહારાજ !

તેઓ મલ્લીકુમારી સાથે લગ્નનું માથું લઈને ગયા છે.

तएणं तेसिं जियसत्तु पामोक्खाणं छण्हं राईणं दूया जेणेव .. उवागच्छंति....

अणुपविसंति..... निवेदेति..... वयासी.....णिच्छुभावेइ !

હવે શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે કે જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજાઓના દૂતો ન્યાં મિથિલા નગરી હતી તે તરફ પોતપોતાના સ્થાનેથી રવાના થઈ ગયા. તે છએ દૂતો આગળ વધતા વધતા જ્યાં મિથિલા નગરી હતી ત્યાં એકી સાથે આવી પહોંચ્યા. બધાએ મિથિલા નગરીના પ્રધાન ઉદ્યાનમાં પોતપોતાનો પડાવ નાખ્યો. તેઓ સૌ

મળીને મિથિલા નગરીમાં ગયા. ત્યાં કુંભકરાજની પાસે પહોંચ્યા. તેઓ બધાએ બુદ્ધા બુદ્ધા રૂપમાં કુંભકરાજને બંને હાથની અંજલિ કરીને નમસ્કાર કર્યા. તેઓએ વારાફરતી પોતપોતાના રાજાનો સંદેશો તેમને કહી સંભળાવ્યો.

જીતશત્રુ પ્રમુખ છ એ છ રાજાઓ મારી પુત્રી મલ્લીકુમારીને ચાહે છે. આ જાતનો સંદેશ દૂતોના મુખેથી સાંભળીને કુંભક રાજ એકદમ ગુસ્સે થઈ ગયા અને ત્રણે રાજાઓ વાળી તેમની બકુટી ભમરો વડે થઈ ગઈ.

મહારાજ કુંભકને કોપ અને ક્રોધ !

ક્રોધના આવેશમાં આવી રાજાએ તે દૂતોને કહી સંભળાવ્યું કે “હે દૂતો ! મારી પુત્રી વિદેહ રાજવર કન્યા મલ્લીકુમારી તમારા રાજાઓને આપીશ નહીં.” આ પ્રમાણે કહીને રાજાએ દૂતોને કોઈ પણ રૂપમાં સત્કાર અને સન્માન ન કરતાં તેઓને પોતાના મહેલના પાછળના નાના બારણેથી બહાર કાઢી મૂક્યા.

તર્ણ જિયસત્તુ પામોક્ષાણં.....ઉવાગચ્છંતિ

જિત શત્રુ પ્રમુખ રાજાઓના દૂતો અપમાનિત બની ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા અને જ્યાં તેમનો દેશ હતો ત્યાં પોતાના નગરના રાજા પાસે પહોંચ્યા. ત્યાં આવી વિનય પૂર્વક પોતાના રાજાને કહેવા લાગ્યા.

एवं खलु सामी ! अम्हे जियसत्तु..... निच्छुभावेइ ।

તેઓએ પોતાના રાજાઓને ઘટેલી ઘટનાની સઘળી વાત કહી બતાવી. તં જ દેહ જં સામી ! કુંમપ મલ્લિં વિદેહ રાજવર કન્યં સાણં ર રાઈણં પયમદું નિવેદેતિ...કરેતિ ।

હે સ્વામિન ! તમે ચોક્કસ પણે આ બહુ દો કે કુંભકરાજ પોતાની રાજકન્યા મલ્લીકુમારી આપશે નહિ. આ રીતે છ એ દૂતોએ પોતપોતાના રાજાઓની સાથે પોતાના મતની પુષ્ટી કરી. ત્યારબાદ જીતશત્રુ વગેરે રાજાઓ દૂતોની વાત સાંભળી અને સમજીને ગુસ્સે થયા અને પોતપોતાના દૂતોને એક બીજાની પાસે મોકલ્યા. તેઓએ તે દૂતોની સાથે આ જાતનો સંદેશો મોકલ્યો કે હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણા છ એ રાજાઓના દૂતો એકી વખતે કુંભકરાજની પાસે ગયા. ત્યાં જોણે આપણા દૂતોનો સત્કાર અને સન્માન કંઈ જ ન કર્યું અને તેમને અપમાનિત કરીને બહાર કાઢી મોકલ્યા છે એથી સે યં જલુ.....નિગચ્છંતિ । હવે અમારા માટે એક જ કર્તવ્ય શ્રેયસ્કર લાગે છે કે અમે કુંભકરાજને હરાવવા માટે તેમના ઉપર આક્રમણ કરીએ.

બ્યારે આ પ્રમાણે બધાએ વિચાર કર્યો ત્યારે સૌએ એકમત થઈને આ નિર્ણય સ્વીકારી લીધો. જીતશત્રુ પ્રમુખ બધા રાજાઓ સ્નાન કરી યુદ્ધ માટે બધા

જ્ઞાનીજનો ફરમાવે છે કે તૃષ્ણાતુર વ્યક્તિ આ જગતમાં સુખી થઈ શકતી નથી. તેમજ બીજાને સુખી કરી શકતી નથી.

તૃષ્ણા પણ એક પ્રકારનો વળગાડ છે.

તૃષ્ણાના વળગાડે કેટલાને દુઃખી કર્યા છે તેમજ પાયમ લ કર્યા છે તે શું તમો નથી જાણતા ?

લોકો વ્યંતરના વળગાડને તો દોરા ધાગા કે મંત્રાદિથી દૂર કરે છે પરંતુ તૃષ્ણાનો વળગાડ દૂર કરવા મંત્રાદિ કામ કરતા નથી. તૃષ્ણા તો ખરેખર ભયંકર છે. તૃષ્ણાએ કંઈક નરને માટીમાં મેળવી દીધા છે. તૃષ્ણાએ કંઈકના અભિમાન ઉતારી દીધા છે.

રે તૃષ્ણા તેરા તો કબિ પાર નહીં પાયા રે...(૨)

જે તૃષ્ણાના તારે બંધાયો છે તેને ઉગરવાનો કોઈ આરો નથી. શરીરને તો ઘડપણ આવે છે. શરીરમાં કરચલીઓ પડે છે. વાળ સફેદ થઈ જાય છે. દેહ ક્ષીણ થતો જાય છે, પણ એક તૃષ્ણાને ઘડપણ કે જીર્ણતા આવતી નથી. તે તો સદાને માટે યુવાન જ બની રહે છે.

તૃષ્ણા ન જીર્ણા વયમેવ જીર્ણા તૃષ્ણા જીર્ણ થતી નથી પરંતુ તૃષ્ણા કરનારો જીર્ણ થઈ જાય છે. તૃષ્ણાનો ચમત્કાર તો અજબ ગજબનો છે. જેને તે વળગે છે તેની પાયમાલી થઈ જાય છે. જેથી કશું છે કે.

તૃષ્ણાદેવિ ! નમસ્તુમ્યં, સિદ્ધોઽહં ત્વત્પ્રસાદતઃ ।

પશ્યામ્યહં જગત્સર્વં, ન મે પશ્યતિ કશ્ચન ॥

હે તૃષ્ણા દેવી ! અમે તને નમસ્કાર કરીએ છીએ તારી કૃપાથી હું સિદ્ધ છું. આખા જગતને હું જોઈ છું. મને કોઈ જોઈ શકતું નથી.

આપણે કોઈ પણ વ્યક્તિને જોઈ શકીએ છીએ પરંતુ તેની અંદર રહેલી તૃષ્ણાને કોઈ જોઈ શકતું નથી. આ તૃષ્ણા આપણા સૌને માટે ભયંકરમાં ભયંકર છે. જેમ કે કોઈ વસ્તુ કે કોઈ વ્યક્તિ ઉપર રાગ જન્મે છે તે રાગ એવો ચોટી જાય છે કે તેને ઉખેડી શકાતો નથી ઢાલ કાચળો તમોએ જોયો હશે ? તેના શરીર ઉપર ઢાલ હોય છે. તેને ચાર પગ હોય છે. વૃદ્ધ પુરૂષની જેમ તે ધીરે ધીરે ચાલે છે. આ પ્રાણી સામે કોઈ જાતના ભય આવે કે કાંઈજાતનું જોખમ આવે ત્યારે પોતાનું સુખ અને ચારે પગો અંદરમાં સંકેરી લે છે અને શરીર સાથે ચોટી જાય છે. અનેક પ્રયાસ કરવા છતાં પણ તે જમીનથી ઉખેડી શકતો નથી. તેવી રીતે તૃષ્ણા

પણ માનવને ચોટીને રહી છે. માનવ આ તૃષ્ણાને દૂર કરવા ખૂબજ મહેનત કરે છે, પરંતુ તે જલદી દૂર થઈ શકતી નથી.

આ જગતને માનવી પણ આવી ઢાલ સરીખી તૃષ્ણા લઈને ફરતો હોય છે. તે તૃષ્ણા મમતાના રૂપને ધારણ કરે છે. તેમાંથી મોહ ઉત્પન્ન થાય છે અને આ મોહ આપણા સૌના માટે ભયંકર ગણાય છે. જ્ઞાનીજનો કહે છે કે હે દેવાનુપ્રિયે ! તું આ તૃષ્ણા અને મમતાને છોડી દે. તેનાથી તને શાંતિ નહિ મળે.

તૃષ્ણાએ સુખનું સાધન નથી.

તૃષ્ણા તો મધલાળ જેવી છે. તેના સ્વાદે માણસ મૃત્યુને શરણ થાય છે પરંતુ તેને છોડી શકતો નથી. એક વાર એક મુસાફર જંગલ પસાર કરી રહ્યો હતો. તેણે સામેથી એક વિકરાળ સિંહ આવતો જોયો. મુસાફરે દિશા બદલી. તે બીજી બાજુ ચાલ્યો ત્યાં તો એક મોટી નદી આવી. મુસાફર ત્યાંથી પણ પાછો ફર્યો, તે ત્રીજી દિશા તરફ વળ્યો તેને સામેથી આવતો એક કાળો સર્પ દેખાયો. વળી પાછળ ભેટો તે આગળ ચાલતો થયો ત્યાં તો એક કઢાવર હાથી માર માર કરતો આવી રહ્યો હતો. મુસાફર તેનાથી બચવા એક વટ વૃક્ષ ઉપર ચડી ગયો.

હાથી જાણે મુસાફરનો પૂર્વ જન્મગત વેરી કેમ ન હોય તેમ પાછળ જ પડ્યો છેવટે જે વૃક્ષ ઉપર મુસાફર ચડ્યો તે વૃક્ષની પાસે આવી તેને મૂળમાંથી ઉખેડવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. પેલો થાકેલો મુસાફર કંટાળી તે વૃક્ષ ઉપર શાંતિથી બેસી ગયો. તેને ઝોલુ આવી જાય છે. તે ઉપરથી પડ્યો અને પડતાં તેના હાથમાં બે વડવાઈ આવી ગઈ તેને પકડીને તે ઉંચે લટકતો રહી ગયો.

હવે હાથી તો વૃક્ષને સૂંઢ દ્વારા હલાવા માંડ્યો. તેણે પકડેલી શાખા ઉપર એક મધપુડો હતો તેમાંથી માખીઓ ઉડવા લાગી અને મુસાફરને શરીરે ડંખ મારવા લાગી. ભયંકર સ્થિતિ બનવા લાગી. ઉપર જુએ તો બંને પકડેલી વડવાઈઓને એક સફેદ અને બીજો કાળો ઉંદર કાપી રહ્યા છે. નીચે જુએ છે તો અંધારીયો કુવો છે. તેમાં ચાર ભયંકર અજગર કુફાડાં મારી રહ્યા છે. મધપુડામાંથી એક એક ખિંદુ તેના નાક પર પડે છે. મુસાફર તે ખિંદુને જીભ લાંબી કરી ચાટી રહ્યો છે. તેને તેમાં સ્વાદ આવે છે. બીજી બાજુ માખીઓ કરડે છે. તેને દૂર કરવા હાથ છોડે તો નીચે પડે તેમ છે. નીચે ચાર અજગર છે. ઉપરથી વડવાઈઓ કપાઈ રહી છે. આવી વિપત્તિ પરિસ્થિતિમાં તેને મધુખિંદુનો સ્વાદ લલચાવે છે. આ સ્વાદની તૃષ્ણામાં તે મુસાફર સઘળાંએ દુઃખને વિસરી જાય છે.

એવામાં એક દેવ વિમાન નીકળે છે. તેના દેવ વિમાનને અંતરિક્ષમાં ઉભું રાખી પેલા તૃષ્ણાતુર મુસાફરને કહે છે કે હે દેવાનુપ્રિય ! હું તને બચાવવા માટે આવ્યો

છું. જો તારે હુઃખથી મુક્ત થવું હોય તો ચાલ ! મારા આ વિમાનમાં બેસી જા. તને તારા સ્થાને સલામત રીતે પહોંચાડી દઈશ.

દેવને ક્યા આવી, તેને બચાવવા ઘણી રીતે સમજાવ્યો પરંતુ પેલો તો મધુ બિંદુના સ્વાદની તૃષ્ણામાં લાગી ગયો છે. દેવને કહે છે. થોડીવાર ઉભા રહો, એક બિંદુને ચાખી લઉં. એક ચાખ્યું તો બીજાને ચાખવા મન લલચાયું, બીજામાંથી ત્રીજું, એમ તેની તૃષ્ણાની લાળ ચાલી. છેવટે તે સ્વાદ છોડી શક્યો નહિ અને દેવ વિમાન લઈ ચાલ્યો ગયો.

અંને ઉંદરોએ વડવાઈ કાપી નાખી તે મુસાફરના હાથમાં વડવાઈ રહી ગઈ અને હુઃખી થતો કુવામાં જઈ પડ્યો. ત્યાં તો તેને અજગર હજમ કરી ગયા.

જ્ઞાનીજનો ફરમાવે છે કે આ સંસાર એ વૃક્ષ છે. માનવ એ આ જગતનો મુસાફર છે. હાથી એ માનવની પાછળ પડેલો કાળ છે. માનવ ગૃહસ્થાશ્રમરૂપી વડવાઈ પકડીને જીવી રહ્યો છે. કાળરૂપ હાથી સંસારરૂપ વૃક્ષને ઉખેડવા મથી રહ્યો છે. દિવસ અને રાત્રીરૂપ કાળો અને ધોળો ઉંદર સમયરૂપી આયુષ્યને કાપી રહ્યા છે. ચાર ગતિરૂપ ચાર અજગરો એ પરલોકનું દર્શન છે. આધિ-વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપ મધમાખીઓ ફરડી રહી છે. સંસારના કામ ભોગ સમ મધુ બિંદુ છે. સંસારના માનવની આ કરુણ સ્થિતિ છે તેના પુણ્યોદયે સદ્ગુરુ સમ દેવ વિમાન લઈને બચાવવા તેમજ યોગ્ય સ્થાને લઈ જવા પ્રેરણા કરે છે, પેલો મુસાફર સમજતો નથી તેમજ મધુ બિંદુ સમ કામ ભોગોની તૃષ્ણા છોડતો નથી જેથી કાળ દેવતાએ તેની જીવન લીલા સંકેતવાળી અને તે અજગરના મુખ રૂપ દુર્ગતિએ પહોંચી ગયો.

જુઓ ! ભાઈઓ, તૃષ્ણા શું કામ કરે છે ? અમોને શ્રી સંઘ અહીં લાવ્યો છે. અમો પણ ધર્મરૂપ વિમાન લઈને આવ્યા છીએ. તમોને પ્રતિદિન સમજાવીએ છીએ. સંસાર સ્વરૂપની સ્થિતિના દર્શન પછી પણ તમારું મન હજી તૃષ્ણા છોડવા તૈયાર નથી. તમો તો પેલા મુસાફર જેવું નહિ કરો ને ! વિમાનમાં હવે ક્યારે બેસવું છે ? વિમાન રવાના થઈ જશે પછી કંઈ નહિ કરી શકો જેથી જાગો અને તૈયારી કરો !

શાસ્ત્રમાં તૃષ્ણાને વેલડીની ઉપમા આપવામાં આવી છે કેશી-ગૌતમના સંવાદમાં તેની ચર્ચા કરવામાં આવેલી છે.

લયા ય ઇહ કા વુત્તા, કેસી ગોયમ મલ્લવી ।

કેસિમેવં વુવન્તં તુ, ગોયમો ઇણ મલ્લવી ॥ ઉત્ત. ૨૩-૪૭

કેશી સ્વામીએ ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન કર્યો છે કે તમે વિષ વેલીને જડમૂળમાંથી

સર્વથા છેદીને ફેંડી દીધી છે. તે લતા કઈ જાતની છે ? હવે ગૌતમ સ્વામી કેશી સ્વામીને ઉત્તર આપે છે.

ભવ તણ્હા લયા વુત્તા, મીમા મીમ ફલોદયા ।

તમ્મચ્છિત્તુ જહાનાયં, વિહરામિ જહાસુયં ॥ ૨૩-૪૮

હે મહામુનિ ! સંસારની તૃણા રૂપ એક ભયંકર વેલડી છે અને તે વેલ (લતા) નું ફળ પણ ભયંકર છે હું તે વિષ-લતાનો ઉચ્છેદ કરીને વિચરું છું.

સંસાર જીવો દુઃખી થાય છે, તેનું કારણ આવી ભયંકર લતાના ફળ જ છે. જેથી આવી તૃણાને ઉત્પન્ન કરનાર મોહથી દૂર રહેવું જોઈએ. મોહ એ તૃણાને જન્મ આપનાર છે. શાસ્ત્રકાર કરમાવે છે.

दुक्खं हयं जस्स न होइ मोहो, मोहो हओ जस्स न होइ तण्हा ।

तण्हा हया जस्स न होइ लोहो, लोहो हओ जस्स न कियणाइं ॥

ઉત્ત. ૩૨-૮

જેને મોહ નથી તેને દુઃખ નથી, જેને તૃણા નથી તેને મોહ નથી; જેને લોભ નથી તેને તૃણા નથી. જે અક્રિયન છે તેને લોભ નથી.

जहा य अंडप्पमवा बलागा, अंडं बलागप्पमवं जहा य ।

अमेव मोहाययणं खु तण्हा, मोहं च तण्हाययणं वयंति ॥ ઉત્ત. ૩૨-૯

જેવી રીતે ઇંડાની ઉત્પત્તિ પક્ષીથી થાય છે અને પક્ષીની ઉત્પત્તિ ઇંડાથી થાય છે, તેવી રીતે મોહથી તૃણા અને તૃણાથી મોહ ઉત્પન્ન થાય છે.

રાગ અને દ્વેષ એ બે કર્મ ખીજ છે. કર્મ મોહથી ઉત્પન્ન થાય છે. કર્મ જ જન્મ મરણનું મૂળ છે અને જન્મ-મરણ એ દુઃખ છે. જેથી મુમુક્ષુ આત્માએ કેવી રીતે વિચરવું જોઈએ તેના માટે ભગવંતે કહ્યું છે. વિણીય તણ્હો વિહરે મુમુક્ષુએ તૃણા રહિત થઈ વિચરવું જોઈએ. મેહાવી અપ્પણો ગિદ્ધિમુદ્ધરે બુદ્ધિમાને ગૃધ્રિ ભાવ દૂર કરવો જોઈએ. સાધુ કોને કહેવાય ? જો કમ્મિ વિ ન મુચ્છય સ મિકલૂ જે કોઈ વસ્તુમાં મૂર્ચ્છિત થાય નહિ તે સાધુ છે. અવિ અપ્પણો વિ દેહંમિ, નાયરંતિ મમાદયં જ્ઞાની પુરૂષ પોતાના શરીરના પ્રતિ પણ મમત્વ ભાવ કરતા નથી. પુવ્વ કમ્મ લ્લયદ્દાપ્પ ઇમં દેહં સમુદ્ધરે પૂર્વ કર્મ ક્ષય કરવા માટે આ દેહની સંભાળ કરવી જોઈએ.

तण्हाय जायती सोको, तण्हाय जायती भयं (धम्मपट)

તૃણાથી શોક અને ભય ઉત્પન્ન થાય છે. તૃણાનો ખેલ કેવો છે ? કાશ્મીરના ચુનાવમાં ૧૯૦-૧૨૫-૧૧૧ વર્ષની ઉંમરના ત્રણ ઉમેદવાર ચુટ્ટીમાં ઉભા હતા.

શંકર પ્રશ્નોત્તરીમાં કહ્યું છે કે કિં દુઃખ મૂલ ? દુઃખનું મૂળ ક્યાં છે ? મમતામિઘાનં દુઃખનું મૂળ મમતા છે.

સાધક અને સંસારીની તુલના !

મમાઈ લુપ્પઈ બાલે, અન્નમન્નેહિં મુચ્છિણ સૂય. ૧-૧-૪

અજ્ઞાનીજનો ધનધાન્યાદિ વસ્તુઓમાં તથા પરસ્પર મૂર્ચિત બની (મમત્વ લાવથી) દુઃખી થાય છે. મમત્તં છિન્દ્ય તાપ, મહાનાગોવ્વ કંચુયં સાધક મમત્વના બંધન સર્પ જેમ કાંચળી છોડી ફેંકી દે છે તેમ તોડી નાખે છે. કારણ કે મમત્ત વંધનં ચ મહાભયાવહં મમત્વનું બંધન મહાભય કરવાવાળું છે. કહેવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે જેને મોક્ષ મેળવવો છે તેને અવશ્ય તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. હવે શાસ્ત્રકાર જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજવીની તૃષ્ણાનું કથન કરે છે. તેઓ છએ મહાતુલાવો મલ્લીના રૂપ સૌન્દર્યમાં થેલા બની, મોહને આધીન થઈ, તૃષ્ણાને વશ બની મિથિલા નગરી તરફ જઈ રહ્યા છે.

તણં સે કુંમણ રાયા ઇમીસે કહાંણ લધ્ધકે સમાણે બલવાડયં સદાવેહ, ત્તા એવં વયાસી....વિપ્પામેવ. હય જાવ સેણં સન્નાહેહ જાવ પચ્ચપ્પિણહ....પહિચ્ચિટ્ઠહ ।

કુંભક રાજાને જ્યારે આ વાતની ખબર પડી કે જિતશત્રુ પ્રમુખ છ રાજવીએ યુધ્ધ કરવા આવી રહ્યા છે એટલે તેણે પોતાના સેનાપતિને યોદ્ધાઓ અને કહ્યું : હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે સત્વરે ઘોડા, હાથી, રથ અને બહાદૂર યોદ્ધાઓવાળી ચતુરંગિણી સેના તૈયાર કરો અને મને ખબર આપો. સેનાપતિએ રાજાની સૂચના અનુસાર પોતાનું કામ પુર્ણ કર્યું અને ખબર આપ્યા કે સ્વામિન્ ! અમે સેના તૈયાર કરી દીધી છે.

ત્યારબાદ કુંભકરાજા સ્નાન કરી, યુધ્ધના સાધનોથી સુસજ્જ થઈ, હાથી ઉપર સવાર થયા, છત્ર-ચામર વીંઝાવા લાગ્યા. ચતુરંગિણી સેના સાથે મિથિલા નગરીની વચ્ચે રાજમાર્ગ ઉપરથી બહાર નીકળ્યા. વિદેહ જનપદની વચ્ચે થઈને તેઓ પોતાના દેશની Boundry સીમા (હદ) હતી ત્યાં પહોંચ્યા. તેઓએ ત્યાં જ સેનાની છાવણી નાખી. મહારાજા કુંભક જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજાઓની પ્રતિક્ષા કરતા ત્યાં જ યુધ્ધને માટે કમર કસીને રોકાયા. તણં સે જિયસત્તુ પામેક્ખા... .. ઉવાગચ્છતિ, ત્તા કુમ્મણં રન્ના સદ્ધિં સંપલમ્મા યાવિ હેત્થા એટલામાં તેઓ છએ જિતશત્રુ પ્રમુખ રાજાઓ જ્યાં કુંભક રાજા હતા ત્યાં પહોંચ્યા અને તેઓએ તુરત જ યુધ્ધ શરૂ કરી દીધું.

Enmity and Jealousy are the roots of misery.

વેર વિરોધ અને ઈર્ષા એ દુઃખના મૂળ છે.

મહારાજ કુંભક અને જિતશત્રુ પ્રમુખ છ એ રાજાઓનું યુદ્ધ !

જુઓ ! રૂપ પિપાસુ રાજવીઓએ પોતાની તૃષ્ણાને પૂર્ણ કરવા કેવું ભયંકર યુદ્ધ કરે છે ? તપણં તે જિયસત્તુ ..પડિસેર્હિતિ યુદ્ધમાં તેઓ જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજાઓએ કુંભક રાજના કેટલાક વીરોને બાળથી મારી નાખ્યા, કેટલાક વીરોને ભયંકર રીતે ટીપી નાખ્યા અને કેટલાક વીરોને જખમી બનાવી દીધા તેમજ રાજ ચિહ્નરૂપ ધ્વજ, પતાકા-છત્રને જમીન ઉપર ફેંકી દીધાં. આવી રીતે તેના પ્રાણ આક્રમકમાં ફસાઈ ગયા. તે બીજી તરફથી નાશી જવાની તૈયારી કરતા હતા ત્યારે તે રાજવીઓએ તેને નાશી જવા દીધા નહિ.

કુંભક રાજનો પરાજય અને મિથિલા તરફ પલાયન

જુઓ ! છએ રાજવીઓ સંગઠન કરીને આવ્યા છે. સંગઠનના બળે તેઓએ મિથિલા નરેશને કમ્પાવી દીધા. હવે કુંભક રાજ જ્યારે નાશી જવાની પણ તક શુભાવી બેઠા ત્યારે તપણં સે કુંભપ...જેણેવ મિહિલા તેણેવ ઉવાગચ્છદ આત્મબળ અને સૈન્યબળ રહિત બનેલા તેઓ સાવ નિરુત્સાહી થઈ ગયા. આખરે તેઓએ શત્રુપક્ષને અબેય સમજીને એકદમ જલ્દી વેગયુક્ત ઝડપભેર ચાલથી જ્યાં મિથિલા નગરી હતી તે તરફ રવાના થયા અને તુરત જ નગરમાં પ્રવેશી ગયા. અણુપવિસિત્તા.....રોહસજ્જે ચિઢદ્દ !

તેમણે મિથિલાના દરવાજાઓને બંધ કરાવી દીધા અને શત્રુની ખીકથી આવવા જવાના માર્ગોને પણ રોકીને પોતાની રક્ષા માટે તેઓ તત્પર થઈ ગયા.

સૌ લોકો પોતાની રક્ષા માટે ચિંતિત હોય છે. તેમાં રાજ જેવી જવાબદાર વ્યક્તિને તો પોતાની અને રાજ્યની સંરક્ષણની મોટી જવાબદારી ગણાય છે. હવે મહારાજ કુંભક શું કરશે અને કેવાં પગલાં ભરશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૮૩

બુધ્ધિ ચાતુર્યતાનો ચમત્કાર

(આસો સુદ ૧૩ તા. ૫-૧૦-૭૬ મંગળવાર)

અનંત જ્ઞાનનિધિ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર આગમજ્ઞાનની વિવિધ વાનગીઓનું ઢાન કષ્ટુ છે. તમો કુમારી મલ્લીની પુણ્ય પ્રબળતાનું વિવેચન સાંભળી રહ્યા છો.

જગતના સર્વ પ્રાણીઓમાં માનવ બુદ્ધિમાન પ્રાણી છે. તેની બુદ્ધિ ચતુરતા સામે અન્ય પ્રાણી ટકી શકે નહિ. માનવ વિવેક દ્વારા બુદ્ધિને સદુપયોગ કરે તો જીવનનાં કોયડાઓ અને મુશ્કેલીઓનું સમાધાન થઈ શકે તેમ છે. વિશ્વના નિત્ય નૂતન અટપટા કોયડાઓનું સમાધાન બુદ્ધિમાન માનવ જ કરતો આવ્યો છે. બુદ્ધિધન સૌમાં સરખું હોતું નથી કોઈમાં અલ્પ તો વળી કોઈમાં અધિક દેખાય છે.

આપણા ૩૨ આગમ સૂત્રોમાં એક નંદી નામનું આગમ સૂત્ર છે. તેમાં બુદ્ધિ વિષે સારું વિવેચન છે. પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનમાંથી મતિજ્ઞાનના વિષયમાં પ્રશ્ન કરવામાં આવેલ છે. સે કિ તં આત્મિણિવોહિય નાણં ? હે પ્રભુ ! આભિનિ બોધિકજ્ઞાન(મતિજ્ઞાન) શું છે ? આ. નાણ દુવિહં પળ્લત્તં, તંજહા-સુયનિસ્સિયં ચ, અસ્સુય-નિસ્સિયંચ । મતિજ્ઞાન બે પ્રકારનું કહ્યું છે. ૧ શ્રુત નિશ્રિત અને ૨ અશ્રુતનિશ્રિત સે કિંતં અસ્સુય નિસ્સિયં ? હે ભંતે ! અશ્રુત નિશ્રિત શું છે ? અસ્સુય નિસ્સિયં ચડવિહં પળ્લત્તં તંજહા અશ્રુતનિશ્રિત ચાર પ્રકારનું કહ્યું છે.

ઉપ્પત્તિયા, વેળહયા, કમ્મયા, પરિણામિયા ।

બુદ્ધિ ચડવિહા વુત્તા, પંચમા નોવલ્લભ્મહ ॥

બુદ્ધિ ચાર પ્રકારની બતાવી છે.

૧ ઔત્પાતિકા બુદ્ધિ-જે પૂર્વે નહિ જોયેલું, નહિ સાંભળેલું, નહિ જાણેલું તેમાં એકદમ વિશુદ્ધ અર્થગ્રાહી બુદ્ધિ ઉપજે અને તે બુદ્ધિ કૃપાને ઉત્પન્ન કરે તેને ઔત્પાતિકા બુદ્ધિ કહેવાય છે.

૨ વૈનયિકા બુદ્ધિ-જે ગુરૂ તેમજ વડીલોનો વિનય કરવાથી બુદ્ધિની ઉત્પત્તિ થાય અને શાસ્ત્રના અર્થ રહસ્ય સમજે તેને વૈનયિકા બુદ્ધિ કહીએ.

૩ કાર્મિકા બુદ્ધિ-જે જોતાં, લખતાં, ચીતરતાં, લણુતાં, સાંભળતાં, દેખતાં, વણુતાં, વાવતાં, સીવતાં, આવી અનેક શિલ્પ કળા વગેરેનો અભ્યાસ કરતાં તેમાં કુશળ થાય તેને કાર્મિકા બુદ્ધિ કહેવાય છે.

૪ પારિણામિકા બુદ્ધિ-જે જેમ જેમ વય વધે તેમ તેમ બુદ્ધિ પરિણમે તથા બહુસૂત્રી, સ્થવિર, પ્રત્યેક બુદ્ધ્યાદિ પ્રમુખને આલોચન કરતાં બુદ્ધિમાં વૃદ્ધિ થઈ, ભતિ સ્મરણાદિ જ્ઞાન થાય તેને પારિણામિકા બુદ્ધિ કહેવાય છે.

ઔત્પાતિકા બુદ્ધિને આપણી ભાષામાં હાજર જવાળી બુદ્ધિ કહેવાય છે. કોઈને પુછ્યા વગર, ક્યાયે જોયા વગર જે પ્રસંગે કે અવસરે કોઈ પુછે કે તુરત જ તેનું સમાધાન કરી આપી તે તાત્કાલિક બુદ્ધિને પ્રયોગ ગણાય છે.

આપણે ત્યાં ભગવાન મહાવીરના શાસન કાળમાં મગધાધિપતિ મહારાજ શ્રેણીકના

પુત્ર અભયકુમાર આ ચારે બુદ્ધિના નિધાન હતા અકબરના રાજ્યમાં ખીરબલની બુદ્ધિની ચતુરતા કંઈ ઓછી ગણાતી ન હતી. તેમના પણ અનેક દૃષ્ટાંતો જોવા મળે છે.

એક વખત અકબરને ખીરબલ સાથે વાર્તાલાપ થયો. દિલ્હીના એક જમાઇ રાજે કંઈકે શુન્હો કર્યો હતો. બાદશાહે હુકમ કર્યો કે દિલ્હીમાં જેટલા જમાઇરાજે છે. તેને શૂળી ઉપર ચઢાવી દો. બાદશાહે આવો હુકમ તો કર્યો પરંતુ આગળ પાછળનો કોઈ વિચાર ન કર્યો. ખીરબલ તો તીવ્ર બુદ્ધિશાળી હતો. બાદશાહ કહે તેવું કરવામાં આવે નો બધા પુરૂષોને શૂળી ઉપર ચઢવાનો અવસર આવે.

એજ વખતે ખીરબલે પોતાની બુદ્ધિ વાપરી. તેણે અનેક સંજ્યામાં શૂળી તૈયાર કરવાનો અને સાથે એક સોનાની તેમજ બીજી ચાંદીની પણ શૂળી ઉભી કરવાનો હુકમ આપી દીધો. હવે શૂળીઓ ચાર થઈ ગઈ.

ખીરબલે બાદશાહને કહેવરાવ્યું કે નામદાર તમે જોવા પધારો. સાથે દિલ્હીના સઘળા જમાઇરાજોને પણ ખબર આપી દીધા હતા. જેથી સૌ લોકો આવવા લાગ્યા. બાદશાહ શૂળીઓને જોવા લાગ્યા તેમાં બે શૂળી જુદી લાગી એક સોનાની અને બીજી ચાંદીની ! તુરત જ બાદશાહે પૂછ્યું : અરે ખીરબલ ! આ તો કીક પણ આ બંને કોના માટે છે ? ” હાં હજુર ! આ બે શૂળીમાં એક સોનાની છે. એ તમારે માટે છે અને ચાંદીની છે તે મારે માટે ’

“ કેમ ખીરબલ ! હું અને તું પણ શૂળીએ ! હાં હજુર. કેમ નહિ ? શું આપણે બંને કોઈના જમાઈ નથી ?

બાદશાહે બૂલ કબૂલ કરીને કાન પકડ્યો. હુકમ દેતા તો સૌને આવડે પણ હુકમ કરવામાં અને હુકમ બજાવવામાં બુદ્ધિ જોઈએ. બુદ્ધિ વગર માનવનો જોઈએ તેટલો વિકાસ થઈ શકતો નથી. પ્રત્યેક કાર્ય માટે બુદ્ધિની જરૂર પડે છે.

એક વાર એક ગામ તરફ બે મુસાફરો ચાલ્યા જતા હતા. બંને રસ્તામાં મળ્યા અને સામે દેખાતી નદીમાં ન્હાવાનો વિચાર કર્યો. એકની પાસે ઓઢવા માટે ગરમ કંબલ હતી. તે કંબલ નદીને કિનારે મૂકી ન્હાવા લાગ્યો. બીજો પણ પોતાના કપડાં ઉતારી ન્હાવા માટે નદીમાં ઉતર્યો. તેની પાસે સુતરાઉ કંબલ હતી.

બીજાને થયું કે હું જલદી ન્હાઈને પેલાની ગરમ કંબલ લઈને રવાના થઈ જઈ. તેણે પોતાના વિચાર મુજબ જલદી ન્હાઈ પેલાની ગરમ કંબલ ઓઢીને ઉતાવળે રવાના થયો. પેલો જોતો રહ્યો. અરે ! આ તો મારી કંબલ ઉપાડીને લાગ્યો છે. તેને તુરત જ બહાર નીકળી કપડાં પહેરી પેલાની સુતરાઉ કંબલ લઈને પેલાની પાછળ દોડતો થયો. અવાજ દેતો પેલાને ઉભો રાખી કહેવા લાગ્યો. અરે ભાઈ ! આ કંબલ તારી છે અને તેં ઓઢી છે તે મારી છે માટે મારી કંબલ મને આપી દે.

ખીજાએ કહ્યું અરે ! “ શરમાતો નથી આ તો મારી કંબલ છે તારી તો તારી પાસે છે. ” બંનેની વાતોમાં ને વાતોમાં ઝઘડો થયો. લોકો લેગા થવા લાગ્યા. અને બંનેને સમજાવવા લાગ્યા પરંતુ આ કંઈ સમજે તેવા થોડા હતા. છેવટે આ વાત તો એટલી વધી ગઈ કે બંનેને કોર્ટમાં જવું પડ્યું. ત્યાં ન્યાયાધીશે બંનેની વાત સાંભળી. ન્યાય તો ત્યારે જ થાય કે બંને પક્ષની હકીકત જાણી પોતાની બુદ્ધિથી તેનો ઉકેલ લાવે. ન્યાયાધીશ માટે પણ આ ઘટના એક કોયડા સ્વરૂપ બની ગઈ. તેણે બંનેની પાસે પોત પોતાની કંબલનો પુરાવો માંગ્યો પરંતુ તેઓ બંનેમાંથી એક પણ ન આપી શક્યા. ત્યારે ન્યાયાધીશને તે જ સમયે બુદ્ધિ સુઝી અને એક ઠાંતિયો મંગાવ્યો. બંનેના માથાના વાળ ઓળવામાં આવ્યા. એકના માથામાંથી કાળા વાળ જ ઠાંતિયામાં આવ્યા ત્યારે ખીજના માથાને ઓળતા તેમાંથી વાળની સાથે બિનના રેસા પણ આવ્યા.

ન્યાયાધીશે તુરત ન્યાય દીધો અને પેલાને તેની કંબલ આપી દીધી કારણ કે તે ગરમ કંબલ ઓઢતો હતો જેથી તેના વાળમાં ગરમ કંબલના રેસા ભરાઈ જાય તે સ્વાભાવિક હતું. ખીજે ખોટો પડ્યો અને શરમાઈને ઘર લેગો થઈ ગયો.

બુઝો ! બુદ્ધિથી પ્રશ્નનું નિવારણ થાય છે. તમો તો સંસારીજન છો. તમારે ત્યાં વ્યવહારમાં કે વ્યવસાયમાં શું કોઈ પ્રશ્ન કે કોયડા ઉભા નહિ થતા હોય ? જરૂર થાય, ત્યારે શું કરો છો ? કોર્ટમાં જાવ છો કે કેઈ બુદ્ધિશાળીની સલાહ લઈ સમાધાન મેળવો છો ?

હવે અહીં મિથિલા નગરીમાં શું ચાલે છે તેને જોઈએ. શાસ્ત્રકાર ક્રમાવે છે. તપણં તે જિયસન્ત પામોક્ષ્ણા...ઉવાગચ્છંતિ...ચિદ્વંતિ...સિદ્ધાસઃવરગપ...અલભમાણે વહ્નિ...પરિણામેમાણે ૨

જ્યારે મિથિલાનરેશ યુદ્ધ મેદાનમાંથી નાશી છુટ્યા અને નગરીના દ્વાર બંધ કરી પોતાના સંરક્ષણની ચિંતા કરતા હતા ત્યારે જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજાએ મિથિલાનગરી તરફ આગળ વધ્યા. તેઓ એ નગરીની ચોમૈર ઘેરો નાખ્યો. આ રીતે ૧૯ સેની અવર જવર સદંતર બંધ થઈ ગઈ.

જ્યારે કુંભક રાજાએ પોતાની રાજધાની મિથિલાનગરીને શત્રુઓ વડે ઘેરાયેલી જોઈ ત્યારે તેઓ કિલ્લાની અંદર સલામત મંડપમાં સિંહાસન ઉપર બેસીને છ એ રાજાઓના અવસરોને, હુણોને, વિવરોને અને શુદ્ધ દોષોને જોવા માટે લાગ જોતા બેસી રહ્યા.

જ્યારે આ કામમાં પણ તેઓ સફળ થઈ શક્યા નહિ એટલે કે શત્રુપક્ષના હુણો વગેરે તે જાણી શક્યા નહિ ત્યારે તેમણે જાત જાતના ઈષ્ટ સિદ્ધિ કરનારા

ઉપાયોથી તેઓને હરાવવાની વાત ઉપર વિચાર કર્યો. તેમજ ચૌત્પાતિકી, વૈનધિકી, કામિંકી અને પરિણામિકી બુદ્ધિઓથી મંત્રીઓની સાથે બેસીને વારંવાર આ સમસ્યા ઉપર મંત્રણાઓ પણ કરી પરંતુ એવી ગંભીર હાલતમાં તેઓને કિં ચિ આયં વા ઉવાયં વા અલભમાણે ઓહ્યમણ સંકળે જાવ સ્વિયાયહ ઇંટ સિધ્ધિ માટેને કોઇપણ ઉપાય સૂઝ્યો નહિ ત્યારે દુઃખી થઇને તેઓ આત્મધ્યાન કરવા લાગ્યા.

Utter not a word of despair, but work with zeal and fruit you are sure to attain. નિરાશાને એક શબ્દ પણ નહિ બોલો, પણ ઉત્સાહથી કામ કરો અને તેનું ફળ તમોને જરૂર મળશે.

કુંભક બેવા રાજવી રાજ્ય બચાવવા માટે ઘણાં ઘણાં બુદ્ધિમાનોને એકઠા કરી રાજ્ય સંરક્ષણની યોજના કરતાં સફળ ન બની શક્યા તે કોઇ નાની સૂની વાત ન ગણાય. આવા સમયે તો બુદ્ધિ નિધાનની ચતુરતા જ કામ લાગે છે.

રાજા અને મલ્લીનું મિલન

इमं च णं मल्ली विदेह रायवर कन्ना ण्हाया....उवागच्छइ....करेइ....तएणं कुंभए....संचिदुइ...एवं वयासी

આ સમયે વિદેહ રાજવર કન્યા મલ્લીકુમારીએ સ્નાન કર્યું. વસ્ત્રો, આભરણો તેમજ અલંકારોથી અલંકૃત થઇને ઘણી વક્ર સંસ્થાનવાળી દાસીઓની સાથે કુંભક મહારાજ પાસે ગઈ. મલ્લીએ પોતાના પિતાના ચરણોમાં નમન કર્યું. વ્યાકુળ ચિત્તવાળા કુંભક રાજાએ મલ્લીકુમારીનો આદર કર્યો નહિ, સત્કાર કર્યો નહિ. રાજાને તો માત્ર એટલું જ ભાન થયું કે મલ્લીકુમારી આવી છે.

રાજા તો સાવ મૂંગા થઈને બેસી જ રહ્યા. પિતાની આવી હાલત જોઈને વિદેહ રાજવર કન્યા મલ્લીકુમારીએ તેમને પૂછ્યું. તુમ્હે ણં તાઓ.....સંકળે જાવ સ્વિયાયહ હે પિતા ! પહેલાં ગમે ત્યારે મને આવતી બેતા ત્યારે મારો તમે આદર કરતા હતા, મને બાણી લેતા હતા, મને પોતાની પાસે બેસાડતા હતા, પણ આજે શું કારણ છે કે તમે ઉદાસ થઈને આત્મધ્યાનમાં બેઠા છો. તપણં કુંભય મલ્લિ વિદેહ રાયવર કન્નં ઇવં વયાસી ત્યારે રાજાએ મલ્લીકુમારીને આ પ્રમાણે કહ્યું :

एवं खलु पुत्ता तव कज्जे . निस्संचारं जाव चिट्ठंति

હે પુત્રી ! જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજાઓએ તમારી સાથે લગ્ન કરવાના વિચારથી મારી પાસે હૂતો મોકલ્યા હતા. મેં તેમના પ્રસ્તાવને સ્વીકાર્યો નહિ. તેમના હૂતોને અનાદર અને અસન્માન કરીને મહેલના પાછળના નાના ખારણેથી તેઓને બહાર કઢાવી મૂક્યા. પોતાના હૂતોની પાસેથી આ બધી વિગત બાણીને

જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજાઓ ખૂબ જ ગુસ્સે થયા, હવે તેઓએ મિથિલા નગરીને ચારે બાજુથી ઘેરી લીધી છે. તેના પરિણામે લોકોની અવર જવર બંધ થઈ ગઈ છે. કોઈપણ કારણસર લોકો બહાર જઈ શકતા નથી. એવી ભયંકર પરિસ્થિતિ ઉભી થઈ છે.

તર્ણં અહં પુત્તા.....અલભમાણે જાવ જ્ઞિયાયામિ

એટલા માટે હે પુત્રી ! હજી સુધી પણ હું જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજાઓના અન્તર વગેરેને એટલે કે અવસર (ખખર) વગેરેની રાહમાં (લાગમાં) રહ્યો પણ મને અત્યાર સુધી તેમના એક પણ છિદ્રની જાણ થઈ શકી નથી. ઘણા ઉપાયોથી તેમને હરાવવાના વિચારો પણ મેં કર્યા છે, આત્પાત્તિકી વગેરે બુદ્ધિઓથી મંત્રીઓની સાથે વિચારણા પણ કરી છે પરંતુ મને તેઓને સ્વાધીન બનાવવા કે હરાવવા માટેનો કોઈ એક પણ ઉપાય જણાતો નથી. એથી અપહૃતમનઃ સંકલ્પવાળો હું આત્મધ્યાનમાં તદલીન થઈને બેઠો છું. તર્ણં સા મલ્લી વિદેહ રાયવર કન્નાકુમ્ભયં રાયં પવંવયાસી આ રીતે પોતાના પિતા કુંભક રાજાની વાત સાંભળીને વિદેહરાજવર કન્યાએ તેમને કહ્યું : મા જનં તુભે તાઓ ઓહયમણ સંકલ્પા જાવ જ્ઞિયાયહ હે તાત ! અત્યારે તમે થિંતા મગ્ન છો એટલે તેને દૂર કરવા માટે હું એક ઉપાય બતાવું છું.

બુદ્ધિનો અમત્કાર

તુભેણ તાઓ તેસિં જિયસત્તુ પામોવલાળં છળં રાઘાળં પસેયં રહસિયં દૂયસંપેસે કરેહ હે પિતા ! તમે જિતશત્રુ પ્રમુખ રાજાઓમાંથી દરેક રાજાની પાસે એકાંતમાં પોતાનો દૂત મોકલો. વગમેરૂં પવં વદહ.....રાયદાણિં અણુવેસેહ તે દૂત તેમની પાસે જઈને દરેકને આ પ્રમાણે કહે કે અમારી કન્યા મલ્લીકુમારી તમને આપશું. આ પ્રમાણે દૂત વડે દરેકને સંદેશ મોકલી તે રાજાઓમાંથી દરેકને તમે સંધ્યા કાળના સમયે જ્યારે સૂર્ય ધરાખર અસ્ત થઈ ગયો હોય, રાત્રિનો વખત થઈ રહ્યો હોય, માર્ગમાં બહુ જ થોડા માણસોની અવર જવર થતી હોય, માણસોના ઘોંઘાટથી ઘરો પણ જ્યારે શાંત થઈ ગયા હોય ત્યારે મિથિલા નગરીમાં બોલાવો.

અણુવેસિત્તા ગભયરણસુ.....રોહસજ્જે ચિદ્વૃઝ

તેઓને બોલાવીને તમે તેને ગર્ભગૃહમાં રોકો. ત્યારપછી મિથિલા રાજધાનીના દરવાજાઓ બંધ કરાવડાવી દો, આ રીતે તેઓને અહીં બંધ કરીને તમે આત્મ રક્ષા કરો. વિદેહ રાજવર કન્યા મલ્લીકુમારીના વચનેા સાંભળીને કુંભક રાજાએ તેણીએ કહ્યું તે મુજબ જ કયું. એટલે કે દૂતો વડે તેઓ બધાને પોતાને ત્યાં બોલાવી લીધા અને ગર્ભગૃહમાં તેઓને રોકી દીધા.

બુઓ ! મલ્લીકુમારીનું બુદ્ધિચાતુર્ય કેવું છે ? એક તો પોતાના પિતાની

ચિંતા ટાળી, તેમને રસ્તો કાઢી આપ્યો. કોઈ વખત કોઈ કાર્યમાં મોટાની બુદ્ધિ આલે તો ક્યારેક નાનાની બુદ્ધિ પણ ઘણું મોટું કામ કરી જાય છે. કુમારી મલ્લીએ છએ રાજવીને એવી રીતે બોલાવ્યા છે કે કોઈને કોઈની ખબર ન પડે ! સૌને અલગ અલગ બોલાવ્યા અને અલગ અલગ ઘરમાં બેસાડ્યા છે.

જે કુળવાન સંતાનો હોય છે તેઓ પોતાના વડાંલોના કાર્યમાં પૂર્ણ સહકાર આપે છે અને આવી પડેલી આક્રમકતાથી સૌને ઉગારી લે છે. મલ્લીની બુદ્ધિ આતુર્યનો પ્રયોગ તો છએ શત્રુ રાજાઓને મિત્ર બનાવી લેવાનો છે. ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે તમે કોઈને દુશ્મન બનાવશો નહિ. મલ્લીકુમારીએ આજે એક નવો જ ચમત્કાર કર્યો છે. હવે આ ચમત્કારને વધારે બલવાન બનાવી છએ રાજવીઓ સાથે શું વ્યવહાર કરશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૮૪

વિષયોની માદકતા !

(આસો શુદ્ધ ૧૪ તા. ૬-૧૦-૭૬ બુધવાર)

વિષયોના વિજેતા સર્વે ભગવંત મહાવીર સ્વામીએ સિધ્ધાંત વાણીની પરપણા કરી છે. વીર વાણીએ અનેક આત્માઓની વિષય માદકતાના ઝેરનું વશન કરાવ્યું છે.

માનવ એ સંસારનું પુણ્યવાન ગ્રાણી છે.

માનવ પૂર્વ જન્મના પુણ્યના ઉદયથી વિવિધ પ્રકારની શક્તિઓ મેળવે છે. જેનાથી સંસારના અનેક વિષયોને લોગવવા તૈયાર થાય છે. માનવ આવી પાંચ પ્રકારની શક્તિઓનો સ્વામી છે. જેને પાંચ ઇન્દ્રિયો તરીકે આપણે ઓળખીએ છે. આ પાંચ ઇન્દ્રિયોના ૨૩ વિષય છે. તેના ઉપર જે વિજય મેળવે છે અને તેમાં અનુરક્ત બનતો નથી તે આત્મા સંસાર તરી જાય છે ઇન્દ્રિયોના વિષયો તેના પ્રકાર, લોગ અને ફળનું વર્ણન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં મહાવીર સ્વામીએ કરમાવેલ છે.

સદસ્સ સોયં ગહણં વયંતિ,, સોયસ્સ સદં ગહણં વયંતિ ।

રાગસ્સ હેઠં સમણુન્નમાહુ, દોસસ્સ હેઠં અમણુન્નમાહુ ॥

(ઉત્ત. ૩૨-૩૬)

૧. પ્રથમ ઇન્દ્રિય શ્રોતેન્દ્રિય છે. જેને કાન કહેવાય છે. તેનો વિષય શબ્દ છે. તેના સચિત, અચિત અને મિશ્ર ત્રણ ભેદ છે.

શબ્દને ગ્રહણ કરનારી શ્રોતેન્દ્રિય કહેવાય છે. શ્રોતેન્દ્રિયનો ગાદ્ય વિષય શબ્દ છે. મનોજ્ઞ (પ્રિય) શબ્દ રાગતું કારણ બને છે, અમનોજ્ઞ (અપ્રિય) શબ્દ દ્વેષતું કારણ બને છે.

જે અપ્રિય શબ્દ સાંભળીને તીવ્ર ઈર્ષ્યા કરે છે એ પોતાના જ કરેલા ભયંકર દોષથી એ જ સમયે દુઃખ પામે છે. પરંતુ શબ્દ કોઈને દુઃખી કરતો નથી.

જે અજ્ઞાની બાલ જીવ મનોહર-સુંદર શબ્દમાં એકાંત અનુરક્ત થાય છે અને અપ્રિય શબ્દમાં દ્વેષ કરે છે, તે દુઃખને પ્રાપ્ત કરે છે પરંતુ વીતરાગી મનુષ્ય તેનાથી દેખાતો નથી.

શબ્દની આશાને વશ થયેલ ભારે કર્મી જીવ અજ્ઞાની થઈને ત્રસ સ્થાવર જીવોની અનેક જાતની હિંસા કરે છે અને તેને પીડા આપે છે શબ્દમાં મૂર્ચ્છિત જીવ અતૃપ્ત જ રહે છે. તેને સુખ ક્યાંથી હોય ? પ્રિયશબ્દના ગ્રહણમાં ગૃધ્ર થયેલો જીવ અસત્ય, ચોરી આદી અનેક દોષોનો સ્વામી બને છે. તેનાથી હંમેશા દૂર રહેવું જોઈએ.

ઈન્દ્રિયોની પ્રાપ્તિ ભોગ માટે નથી, તેનો સદુપયોગ કરી સંસારનો છેદ કરવો જોઈએ પરંતુ જીવાત્મા શબ્દના વિષયમાં રક્ત બની દુઃખી થાય છે. તેના માટે શાસ્ત્રકાર કહે છે.

સદેસુ જો ગિધિ મુવેઈ તિવ્વં અકાલિયં પાવઈ સે વિનાસં ।

રાગાઝરે હરિણમિણ્વ મુધ્ધે, સદે અતિતે સમુવેઈ મચ્ચું ॥

ઉત્ત. ૩૨-૩૭

શબ્દાદિ વિષયોમાં જે તીવ્ર ગૃધ્રિ-આસક્તિ સેવે છે તે અકાલે વિનાશને પામે છે. તે રાગાતુર પુરુષ હરણની માફક મુગ્ધ થઈને શબ્દથી અતૃપ્ત રહેતા મૃત્યુને પામે છે.

જેમ જેમ વય વધે છે તેમ તેમ ઈન્દ્રિયોની શક્તિ ક્ષીણ થતી જાય છે. જો આ શક્તિઓને ટકાવવી હોય તો તેનો દુરુપયોગ ન કરવો જોઈએ.

તમોએ જંગલના મૃગલાને જોયો હશે. તે છલાંગ મારતો, કુદતો ફરતો હોય છે. તે થોડીવારમાં તો ક્યાંનો ક્યાં નીકળી જાય છે. આવા મૃગલાઓના શિકાર કેવી રીતે થાય છે ? એમને એમ એ હાથમાં નથી આવતાં. મૃગલાઓ સ્વર-સંગીતના ખૂબ રસિયા હોય છે. તે સંગીત બહુ સાંભળે છે. તેને સંગીતની પ્રિયતા બહુ હોય છે. તેનાથી તેની માદકતાથી એ સંગીત પ્રતિ ખેંચાઈ આવે છે. ન્યાંથી સંગીતના સુરો આવતા હોય તે તરફ મૃગલાઓ આવવા લલચાય છે. સંગીત સાંભળ્યા પછી મૃગલાઓની ગતિ ઓછી થઈ જાય છે.

શિકારીઓ મૃગલાની આ અવસ્થાનો લાલ લે છે. તેઓ ખંસરીના મીઠા-મધુરા સ્વર લહેરાવે છે. મૃગલાઓ આ મધુર સ્વર સાંભળીને પોતાની જાતનું ભાન પણ ભૂલી જાય છે. સાંભળવામાં મૃગલુ લીન થઈ જાય છે. તેમાં તેની આસક્તિ વધે છે અને જ્યારે મદ થડે છે ત્યારે તે વખતે શિકારી હાથમાંથી તીર છોડે છે, અને મૃગલો અકાળે મૃત્યુને શરણુ થાય છે.

આજે સુખઈ જેવા શહેરમાં રેડીયો અને સંગીતના પ્રોગ્રામો થતાં જ હોય છે. તેનાથી આકર્ષાઈ લોકો પોતાની શક્તિનો ઘણીવાર દુરુપયોગ કરી લે છે, પરંતુ સમજદાર પુરૂષે તેનાથી વિરક્ત રહેવું જોઈએ જેથી દુઃખી થવું ન પડે !

સદે વિરતો મણુઓ વિસેગો, एण्ण दुक्खोह परंपरेण ।

न लिप्पइ भव मज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणी पलासं ॥

ઉત્ત. ૩૨-૪૭

શબ્દથી વિરક્ત માણસ શોક રહિત થાય છે. જેમ જળમાં કમળપત્ર અલિપ્ત રહે છે તેમ સંસારમાં રહેતો વિરક્ત પુરૂષ શ્રોતેન્દ્રિયના વિષય અને એનાથી થતાં દુઃખોથી અલિપ્ત રહે છે.

૨ બીજી ઇન્દ્રિય ચક્ષુરીન્દ્રિય છે. જેને આંખ કહેવાય છે. તેનો વિષય રૂપ છે. તેના કાળો, લીલો, રાતો, પીળો, સફેદ પાંચ ભેદ છે.

रुक्वस्स चक्रवुं गहणं वयंति, चक्खुस्स रुवं गहणं वयंति ।

रागस्स हेउं समणुन्न माहु, दोसस्स हेउं अमणुन्न माहु ॥ ઉત્ત. ૩૨-૨૩

રૂપને ગ્રહણ કરનાર ચક્ષુ ઇન્દ્રિય છે. રૂપ ચક્ષુ ઇન્દ્રિયને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. પ્રિયરૂપ રાગનું અને અપ્રિયરૂપ ઈર્ષાનું કારણ છે.

જે જીવ અરુચિકર રૂપ દેખીને હંમેશાં ઈર્ષા કરે છે. તે તત્ક્ષણ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. એ પોતાના દોષથી દુઃખી થાય છે. તેમાં રૂપનો કોઈ દોષ નથી.

જે જીવ મનોહર રૂપમાં એકાંત રાગ કરે અને અરુચિકર રૂપમાં દ્વેષ કરે, એ અજ્ઞાની દુઃખ સમૂહને પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ વીતરાગી સુનિ રાગ-દ્વેષમાં લુપ્ત નહિ થવાથી તેનાથી તે દુઃખી પણ થતો નથી.

રૂપની આશાને વશ પડેલ લારે કમી^૬, અજ્ઞાની જીવ, ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની અનેક પ્રકારે હિંસા કરે છે, પરિતાપ ઉત્પન્ન કરે છે અને પીડિત કરે છે.

રૂપમાં મૂર્ચ્છિત જીવ એ પદાર્થના ઉત્પન્ન, રક્ષણ અને વિયોગની ચિંતામાં લાગ્યો રહે છે. તેને સુખ ક્યાં છે ? તે સંલોગકાળમાં પણ અવૃત્ત રહે છે.

મનોરૂપના ગ્રહણમાં ગૃધ્ર થયેલો જીવ અતૃપ્ત જ રહે છે. એની આસક્તિ વધી જાય છે, બીજાની સુંદર વસ્તુઓનો લોભી થઈને અસત્ય-ચોરી-હિંસાનો અધિકારી બને છે.

રુવેસુ ગિધિમુવેઝ તિવ્વં, અકાલિયં પાવહ સે વિનાસં ।

રાગાડરે સે જહ વા પયંગે, આલેયલેલે સમુવેઝ મચ્ચું ॥ ઉત્ત. ૩૨-૨૪

જેવી રીતે દૃષ્ટિના રાગમાં આતુર થઈને પતંગ મરે છે. તેવી રીતે રૂપમાં અત્યંત આસક્ત થઈને જીવ અકાલ મરણ પામે છે.

આ દુનિયા રૂપમાં ગાંડી બની છે. એમાંય T. V. આબ્યુ' અને મોહ બધો છે. જેના ઘરમાં T. V. છે એ લોકો એક પણ કાર્યક્રમ છોડતાં નથી. T. V. ની Plate (પ્લેટ) ઉપર લિન્ન લિન્ન પ્રકારના દૃશ્યો, વિવિધ રૂપ બનાવી વ્યક્તિને તેના તરફ આકર્ષે છે. તેના પ્રસંગો જોતાં લોકો મુગ્ધ બની જાય છે. સૌને રસ આવે છે. તેનો માદકતા ચડી જાય છે. રૂપમાં મોહિત થયેલી વ્યક્તિ અકાલે મૃત્યુ પામે છે. તમને યાદ હશે કે દીપકને જોઈ પતંગિયા આકર્ષાય છે. તેઓ દીપકને બુજવવા પ્રયત્ન કરતાં હોય છે. એક કવિએ કહ્યું છે.

દીપક બુજાવા ન જ પતંગીયા, દીપક બુજાવા ન જ.

તું તો તિમિરની પ્રજા પતંગીયા, દીપક બુજાવા ન જ.

દીપકનાં રંગમાં ઓતપ્રોત થવા પતંગીયા તેની આબુબાબુ કરવા માંડે છે. પતંગીયા દીપક જોઈને કહે છે :

“હું તો દીપકની શીખ જોઈને મુગ્ધ બની જાઉં છું, મને તેના પ્રત્યે રાગ થાય છે.” પરંતુ પતંગીયાને એટલી ખબર નથી કે દીપકની આજ એ તેનું મૃત્યુ છે. છતાં દીપકને જોઈ પતંગીયાં મોહિત બને છે અને તેમાં આશક્ત બની, તેમાં પડી બળી મરે છે. પતંગીયાં તો અજ્ઞાની જીવ છે પરંતુ આજના બુધ્ધિમાનો રૂપ પાછળ કેટલા મુગ્ધ બની જાય છે ? જ્યારે જ્યારે નટ-નટીઓનો જાહેર કાર્યક્રમ હોય છે ત્યારે લોકો ખાનપાન અને રોજ કામ છોડીને તેના રૂપ દર્શન માટે ગાંડા ઘેલા બને છે. તેના માટે પોતાનો સમય અને શક્તિનો નાશ કરે છે. રૂપમાં કશુંયે મળતું નથી.

ઈન્દ્રિયોના વિષયોની એ ખૂબી છે કે જે વિષયને તમો ભોગવવા ચાહો તે પૂર્ણ ભોગવી શકાતો નથી પરંતુ ભોગ લાવનાનો વધારો થતો જ જાય છે. જેને આસક્તિ કહેવાય છે. ઘણાને વાચન કરવાનો ઘણો શોખ હોય છે. ઘણાને ઝીણી નકશી, કળા, ચિત્રો વગેરે બનાવવાનો શોખ હોય છે. તેઓ તેની પાછળ આંખની શક્તિનો નાશ કરી બેસે છે અને નાની ઉંમરમાં પણ મોટા ચશ્મા આવે છે. મોહનભાઈ ચીત્તલીયાનો

પૌત્ર કેટલો નાનો છે છતાં તેને ચશ્મા આવી ગયા છે. તેવી રીતે આપણા પ્રેમીલાભેનની પુત્રી માયાને પણ નાની ઉંમરમાં જ ચશ્મા આવ્યા છે, આંખનો દૂરપયોગ કોઈપણ કારણે હિતાવહ નથી. રૂપમાં દ્વેષ કરનાર દુઃખની પરંપરાને વધારે છે. ચિત્તના દુષ્ટ કર્મેનિ પ્રાપ્ત કરે છે. એ કર્મ વિપાકો ભોગવતી વખતે દુઃખદાયક થાય છે.

રુવે વિરત્તો મણુઓ વિસેગો, ણ્ણ દુક્કલોહ પરંપરેણ ।

ન લિપ્પહ મવમજ્જે વિ સંતો, જલો નવા પોક્કલરિણી પલાસં ॥ ઉત્ત. ૩૨-૩૪

રૂપથી વિરક્ત માણસ શોક રહિત થાય છે. જેમ જલમાં રહેલ કમળ પત્ર તેમાં લેપાતું નથી. તેમ સંસારમાં રહેલો સાધુ પુરુષ દુઃખના સમુદયથી લેપાતો નથી.

૩ ત્રીજું ઇન્દ્રિય દ્રાણેન્દ્રિય છે. જેને નાક કહેવાય છે. તેનો વિષય ગંધ છે. તેના સુગંધ અને દુર્ગંધ બે ભેદ છે.

ગંધસ્સ ઘાણં ગહણં વયંતિ, ઘાણસ્સ ગંધં ગહણં વયંતિ ।

રાગસ્સ હેઠં સમણુન્નમાહુ, દોસસ્સ હેઠં અમણુન્નમાહુ ॥ ઉત્ત. ૩૨-૪૬

ગંધને ગ્રહણ કરનારી દ્રાણેન્દ્રિય કહેવાય છે. દ્રાણેન્દ્રિયેના ગ્રાહ્ય વિષય ગંધ છે. મનોજ્ઞ ગંધ રાગતું કારણ બને છે, અમનોજ્ઞ ગંધ દ્વેષતું કારણ બને છે.

જે દુર્ગંધમાં તિવ્ર દ્વેષ કરે છે, એ તે જ ક્ષણે દુઃખ અનુભવે છે એ પોતાના જ દોષથી દુઃખી થાય છે. આમાં ગંધનો કોઈ દોષ નથી.

જે અજ્ઞાની સુગંધમાં સર્વથા આસક્ત થાય છે અને દુર્ગંધમાં ઘૃણા કરે છે એ દુઃખી થાય છે. પરંતુ વીતરાગી મુનિ લેપાતો નથી. સુગંધમાં વશીભૂત થઈને બાલ અજ્ઞાની જીવ અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોને પરિતાપ ઉપભવે છે. ઘાત કરે છે અનેક દુઃખો દે છે. સુગંધાસક્ત જીવ સુગંધની પ્રાપ્તિ, રક્ષણ અને વિયોગમાં ચિંતા સેવે છે. એ સંભોગ કાળમાં અતૃપ્ત રહે છે. પછી તેને સુખ ક્યાંથી હોય ?

ગંધેસુ જો ગિધિધ મુવેહ તિવ્વં, અકાલિયં પાવહ સે વિણાસં ।

રાગાઝરે ઓસહ ગંધ ગિધ્ધે, સવ્વ ચિલાઓ વિવ નિલ્લમંતે ॥ ઉત્ત. ૩૨-૫૦

જેમ ઔષધિની સુગંધમાં મૂર્ચ્છિત સર્પ દરની બહાર નીકળતાં જ મરાય છે. તેમ ગંધમાં અત્યંત આસક્ત જીવો અકાલ મૃત્યુ પામે છે.

માનવ ભૌતિક સુગંધથી ટેવાયેલો છે. તેને પોતાની ચારે બાજુ સુગંધી-ખુશબૂ વાતાવરણ ભેઈએ છે. ખુશબૂ માટે સુગંધી પદાર્થોનો ધૂપ કરે છે. સુગંધિત અગરબત્તી પ્રગટાવે છે. શરીરમાં અનેક જાતના સુગંધી તેલ નાખે છે. કાનમાં કિંમતી સેંટ અને અત્તરના પુંમડા મુકે છે. શરીરે સુગંધી સાબુથી સ્નાન કરે છે. જ્ઞાની પુરૂષોએ

સારા પરક્રયુમરી સુગંધ તો સદાચાર અને શીલની બતાવી છે. જેનાથી તેનો આત્મા જ પવિત્ર બની રહે છે. તેને બીજી કોઈ સુગંધની જરૂર રહેતી નથી. પરંતુ જે આત્મા સુગંધના વિષયમાં રસ લેતા મુગ્ધ અને કામાતુર બની જાય છે તે બ્રમરની જેમ અકાળે મરણને શરણ થાય છે.

ભમરો સુગંધ પ્રિય જીવ છે. તેને ફૂલોમાં વસવું, તેની સુગંધ માણવી, નવા નવા ફૂલ મેળવવા તે તેનો સ્વભાવ છે. સાંજ પડી જાય અને ફૂલની પાંખડીઓ બિડાવા માંડે છતાં સુગંધનો લોહીપી બ્રમર ફૂલને છોડી શકતો નથી. છેવટે પાંખડીઓમાં બિડાઈ જાય છે. બ્રમરની સુગંધ પ્રિયતા એટલી બધી છે કે તે લોકોને કોરી તેમાં માર્ગ કરી શકે છે પરંતુ કોમળ એવી કમળ ફૂલની પાંખડીને વીંધી યા છેદીને તે નીકળી શકતો નથી. તે બ્રમર તેમાં રહેવાનું પસંદ કરે છે, ભલે પછી મૃત્યુ આવી ગયે ! અને છેવટે હાથી જેવું પ્રાણી તળાવમાં જળકીડા કરતાં આવા કમલ પુષ્પને ચૂંટી સૂંઢ વડે બહાર ફેંકે છે. રસ્તે નીકળતા કોઈ જાનવરના પગ તળે તે પુષ્પમાં બીડાયેલો બ્રમર અકાળે મૃત્યુ પામી જાય છે છતાં તે સુગંધની માદકતા છોડી શકતો નથી.

જ્ઞાની પુરૂષો ફરમાવે છે કે ગંધમાં આસક્ત થયેલો જીવ દુઃખની પરંપરા વધારે છે અને કર્મોદયે દુઃખી થાય છે. જેથી આત્માએ ગંધની લોહીપતાથી વિરક્ત થવું બેઠ્યું.

ગંધે વિરતો મણુઓ વિસોગો, ણ્ણ દુક્ખોહ પરંપરેણ

ન લિપ્પહ મવ મજ્ઞે વિસંતો, જલેણ વા પુક્કલરિણિ પલાસં ઉત્ત. ૩૨-૬૦

ગંધથી વિરક્ત મનુષ્ય શોક રહિત થાય છે. જેવી રીતે કમલ પત્ર જળથી અલિપ્ત રહે છે, તેવી રીતે સંસારમાં રહેતો વિરક્ત પુરૂષ ધ્રાણુના વિષય અને તેની દુઃખ પરંપરાની અલિપ્ત રહે છે.

૪ ચોથી ઇન્દ્રિય રસેન્દ્રિય છે. જેને જીભ કહેવાય છે. તેનો વિષય રસ છે,

રસસ્સ જિભંમં ગહણં વયંતિ, જિભમાણ રસં ગહણં વયંતિ

રાગસ્સ હેઝં સમણુન્નમાહુ, દોસસ્સ હેઝં અમણુન્નમાહુ ॥ ઉત્ત. ૩૨-૬૨

જીભ રસને ગ્રહણ કરે છે અને રસ જીભને ગ્રાહ્ય છે. મન પસંદ રસ રાગનું કારણ અને મનને પ્રતિકૂળ રસ દ્વેષનું કારણ કહેવાય છે.

જીભનો વિષય રસ છે. રસપાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. ખાટો, મીઠો, કડવો, કષાયેલો અને તુરો. સૌની જીભ કેવા કેવા રસથી ટેવાયેલી છે, તે તો તમો સૌ સારી રીતે સમજી શકો છો. સૌને એક એક રસની અધિક પ્રિયતા હોય છે. પછી ભલે તે

રસ પ્રિયતા પોતાના શરીરને અનુકૂળ ન પાળુ હોય ! છતાં રસ લોહુપી આત્મા તે સ્વાદ રસને છોડી શકતો નથી.

રસ કોઈને હુઃખી કરતો નથી પરંતુ જીવ સ્વયં અમનોજ રસનાં દ્રવ્ય કરવાથી પોતાના જ કરેલા ભયંકર દ્વેષથી હુઃખી થાય છે. મનગમતા રસમાં એકાંત રક્ત અને અમનોજ રસમાં એકાંત દૂધી ખાલ-અજ્ઞાની જીવ હુઃખમાં પુરેપુરે પીડાય છે. વીતરાગી મુનિ વિષયો અને હુઃખોથી લેપાતો નથી.

રસેસુ જો ગિધિમુવેદ તિવ્વં, અકાલિયં પાવદ્ સે વિનાસં

રાગાગરે વડિસ વિભિન્નકાણ, મચ્છે જહા આમિસ મોગગિધ્યે ॥ ઉત્ત. ૩૨-૬૩

જેમ માંસ લુપ્થ માંછલું કાંટામાં ફસાઈને મરી જાય છે. તેમ રસમાં અતિગૃધ્ધ જીવ અકાળે મૃત્યુને શરણુ થાય છે.

પાણીમાં ફરતાં નિર્દોષ માછલાને ખખર નથી કે આ લોટની ગોળીમાં કાંટો છે. તે તો લોટની ગોળી ખાવાની લુપ્થતાથી દોડતું ગોળીને ખાવા જતાં તેની અંદરનો કાંટો તેના મુખમાં ફસાઈ જાય છે. અને તે અકાળે મૃત્યુ પામે છે. જેથી જ્ઞાનીજનો ફરમાવે છે કે ઇન્દ્રિયોના ભોગ એ વિનાશનું કારણ છે જેથી પ્રિય અને અપ્રિય એવા રસ નિમિત્ત રાગ-દ્વેષથી દૂર રહી જેઓ સમભાવવર્તી છે, તેઓ વીતરાગી કહેવાય છે. રસાસક્ત પુરુષને કંઈપણ સુખ થતું નથી. તે તો રસ ભોગવતી વખતે પણ હુઃખ અને કલેષને પામે છે. જેથી શાસ્ત્રકાર કહે છે. કે રસ લોહુપતાથી જીવે દૂર રહેવું જોઈએ.

રસે વિરક્તો મણુઓ વિસોગો, ણણ દુક્ખોહ પરંપરેણ

ન લિપ્પદ્ ભવ મજ્જે વિસંતો, જલેણ વા પુક્કલરિણિ પલાસં ॥ ઉત્ત. ૩૨-૭૩

રસથી વિરક્ત મનુષ્ય શોક રહિત થાય છે. અને જેમ કમળપત્ર પાણીમાં લેપાતું નથી તેમ વીતરાગી પુરુષ સંસારમાં રહેતા થઈ રસેન્દ્રિયના વિષય અને તેના કડવા ફળથી વિરક્ત રહે છે.

પૃ પાંચમી ઇન્દ્રિય સ્પર્શેન્દ્રિય છે. જેને ત્વચા કહેવાય છે. તેના વિષય સ્પર્શ છે.

ફાસસ્સ કાયં ગહણં વયંતિ, કાયસ્સ ફાસં ગહણં વયંતિ

રાગસ્સ હેઉં સમણુન્નમાહુ, દોસસ્સ હેઉં અમણુન્નમાહુ ॥ ઉત્ત. ૩૨-૭૫

શરીર સ્પર્શને ગ્રહણ કરે છે અને સ્પર્શ શરીરને ગ્રહણ કરે છે. સુખદ સ્પર્શ રાગનું અને હુઃખદ સ્પર્શ દુઃખનું કારણ છે. ત્વચાના આઠ વિષયો છે. હલકો-ગારે, કંડો-ગરમ, કંકશ-સુવાળો, લુળો-ચોપડયો.

૪ માનવ સીઝન (Season) ઋતુ ઋતુમાં અલગ સ્પર્શને ઈચ્છે છે. ગરમીમાં ઠંડા અને શરદીમાં ગરમ સ્પર્શની રૂચી થાય છે. બાકી લોકોને આઠે સ્પર્શમાંથી કોઈ કોઈ સ્પર્શની વધારે પ્રિયતા હોય છે, તે તેવા સ્પર્શથી ટેવાયેલો પણ હોય છે. ધણીને તે તે સ્પર્શની આસક્તિ પણ વધારે હોય છે.

સુવાળો સ્પર્શ જીવને વધારે મુગ્ધ બનાવે છે.

સ્પર્શમાં આસક્ત જીવોને જરાપણ સુખ થતું નથી. જે વસ્તુની પ્રાપ્તિ કલ્પેશ અને દુઃખથી થાય છે તેને ભોગવતી વખતે દુઃખ જ મળે છે. દુઃખદ સ્પર્શમાં દ્વેષ કરનાર આમ તો દુઃખની પરંપરા વધારે છે. અને તે મલિન લાવનાથી કર્મોને ઉપાજે છે. જે ભોગવતી વખતે દુઃખદાયક થાય છે.

ફાસેસુ જો ગિધિ મુવેઝ તિવ્વં, અકાલિયં પાવઝ સે વિણાસં

રાગાઝરે સીયજલાવસન્ને, ગાહગ્ગહીણ મહિસે વિવરણે ॥ ઉત્ત. ૩૨-૭૬

જીવ સુખદ સ્પર્શમાં તીવ્ર ગૃધિપણું ભોગવે છે, તે જીવ જંગલના તળાવના ઠંડા પાણીમાં ડૂબેલાં અને મગર દ્વારા પકડાયેલા પાડાંની જેમ અકાલ મરણને શરણ થાય છે.

જે અજ્ઞાની સુખદ સ્પર્શમાં એકાંત આસક્ત રહે છે અને દુઃખદ સ્પર્શનો દ્વેષ કરે છે તે દુઃખને પ્રાપ્ત કરે છે. વીતરાણી પુરુષ સુખદ કે દુઃખદ સ્પર્શથી અલિપ્ત રહે છે.

મળેણ જો ગિધિ મુવેઝ તિવ્વં, અકાલિયં પાવઝ સે વિણાસં

રાગાઝરે કામગુણેસુ ગિધ્યે, કરેણ મગ્ગા વહિણ વ નાગે ॥ ઉત્ત. ૩૨-૮૬

જે પુરુષ મન વડે તીવ્ર અતિગૃધિપણું સેવે છે તે અકાલે વિનાશ પામે છે. જેમ રાગાતુર અને કામનો લોહુપી હાથી હાથિણીને બોધને માર્ગભટ થાય છે.

માનવને હાથી દાંતની વસ્તુઓ પ્રિય હોય છે. તેને ખરીદી લોકો પોતાના Show case શોકેસમાં સજાવીને રાખે છે. આ પણ એક શોખ છે. તમોને ખબર છે કે હાથી દાંત કેવી રીતે મળે છે? હાથી દાંત મેળવવા માટે જંગલોમાં શિકારી લોકો હાથીઓને ઠર રીતે મારે છે. પછી તેના દાંતશુળ અને હાડકાં મેળવી તેને વેચે છે. તેનો વેપાર કરી તેમાંથી કારીગરો વિવિધ કળાઓ દ્વારા તેની આકર્ષક વસ્તુઓ બનાવે છે.

હાથીને કઈ રીતે પકડવામાં આવે છે તેને સાંભળો તો તમોને હાથી દાંત વગેરેની વસ્તુઓ વસાવવાનું મન ન થાય ! જમીનમાં એક મોટો ખાડો કરવામાં આવે છે. એ ખાડા પર લોકડાના પાતળા ટુકડાઓ ગોઠવવામાં આવે છે. તેના ઉપર માટી નાખીને

ઘાસ પાથરવામાં આવે છે. ત્યારપછી એક બનાવટી કાગળની હાથણી તેના પર ઉભી કરવામાં આવે છે. જંગલના હાથી આ આકર્ષક જીવાન હાથણીને જોઈ મુગ્ધ બને છે. ભોગાતુર હાથી હાથણીનો સ્પર્શ કરવા જેવો નજીક આવી તે ખાડા ઉપર આવે છે કે તુરત જ હાથીના ભારથી બધું તૂટી પડે છે અને હાથી ખાડામાં જઈ પડે છે. છેવટે ખાડામાં પડેલો ભૂખ્યો દુખ્યો હાથી મરી જાય છે. આસક્તિનો મોહ છોડી ન શકનાર, તેની મુગ્ધતા અને માદકતા ત્યજી ન શકનાર હાથી રિખાઈ રિખાઈને મરી જાય છે. આ મરેલા હાથીના દંતશુળ અને હાડકાંઓથી બનેલી મનપસંદ વસ્તુઓને લોકો ખરીદે છે. આ વસ્તુઓ વાપરનાર અને વસાવનારને પણ મહા પાપ લાગે છે.

જુઓ ! સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયને આધીન જીવોના કેવા હાલ થાય છે. જેથી વિષયની આસક્તિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

फासे विरक्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोह परंपराओ

न लिण्णइ भव मज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणी पलासं ॥ ઉત્ત. ૩૨-૮૬

સ્પર્શથી વિરક્ત જીવ શોક રહિત થાય છે. જેવી રીતે જળમાં રહેલ કમળપત્ર અલિપ્ત રહે છે. તેવી રીતે સંસારમાં રહેલો વિરક્ત પુરુષ અલિપ્ત રહે છે.

પાંચ ઇન્દ્રિયોના ૨૩ વિષયો છે. તે કેવા કેવા પરિણામો લાવે છે. તેની તમોએ વિવેચના સાંભળી. મિથિલાનગરીને ઘેરોઘાલી મલ્લીકુમારીના રૂપમાં આસક્ત બનેલા છ એ-રાજવીઓ પણ વિષયાનુરાગી છે. તેઓને પણ વિષયની માદકતાએ યુધ્ધે ચડાવ્યા.

હવે તેઓ છએ રાજવીઓને મલ્લીકુમારીની બુદ્ધિના પ્રયોગે ગર્ભગૃહમાં પ્રવેશ કરાવી ચુક્યા છે. શાસ્ત્રકાર હવે આગળ શું કરમાવે છે તે સાંજો.

तएणं ते जियसत्त पामोक्खा.....पेहमाणा २ चिदूठंति।

તે જીતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજાઓએ બીજે દિવસે બ્યારે રાત પૂરી થઈ ગઈ અને સૂર્યોદય થયો ત્યારે ખારીઓના કાણુઓમાંથી પેલી સોનાની પ્રતિકૃતિ-કનકપુતળીને જોઈ કે જેના માથામાં કાણું હતું. તે કનકપુતળીને જોઈને તેઓ કહેવા લાગ્યા.

“ અરે ! આ તો વિદેહ રાજવર કન્યા મલ્લીકુમારી જ છે. ” આમ જાણીને તેઓ બધા તેના રૂપ યૌવન અને લાવણ્યના પ્રભાવથી મૂર્છિત થઈ ગયા, મોહિત થઈ ગયા, લોલુપ થઈ ગયા, તેમાં તેમનું ચિત્ત ચોંટી ગયું. આ રીતે ખૂબ જ આસક્ત થઈને તેઓ બધા વારંવાર તેની તરફ જોતા રહ્યા.

તે રાજવીઓને ક્યાં ખબર છે કે આ મદલીકુમારી નથી પરંતુ કનકપુતળી છે. તેનું રૂપ, યૌવન અને લાવણ્ય જોઈ તેઓ છએ રાજવીઓ મુગ્ધ બની ગયા.

“ઓહ ! આ કેવું રૂપ છે ? આહા ! આ યૌવન કેવું સુંદર છે ? અરે ! લાવણ્ય કેવું નિતરી રહ્યું છે.” આવા વિષયાસક્ત ભાવો સાથે છએ રાજવીઓ વિષયની માદકતાવાળા બન્યા છે.

તેઓ મનોમન ચિંતવે છે કે “આ રૂપવતી, યૌવનવતી અને લાવણ્યવતી મદલીકુમારીને મેળવી આપણી જિંદગી સફળ થઈ જશે.”

હવે મદલીકુમારીના મોહમાં આસક્ત બનેલા કામાંધ-વિષયાંધ છએ રાજાઓના રંગમાં, તેની મુગ્ધતામાં, તેની માદકતામાં નવો વળાંક કેવો આવશે. તેમજ તેના ઉપર આવેલ આકૃતમાંથી મદલીકુમારી છએ રાજવીઓનું સમાધાન કેમ કરશે તેના પિતા ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૮૫

સત્યમ્ શિવમ્ સુન્દરમ્

(આસો શુદ્ધ ૧૫ તા. ૭-૧૦-૭૬ ગુરુવાર)

સત્ય, શિવ અને સુન્દર સ્વરૂપ શ્રમણ ભગવંત મહાવીરે સિદ્ધાંત વાણીનું ફરમાન કરેલ છે.

માનવ જીવન સત્ય, શીવ અને સુન્દરની ઉપાસનાનું જીવન છે. ભારતીય સંસ્કૃતિની ઉચ્ચતાના જો કોઈ આદર્શ હોય તો તે સત્ય શિવ અને સુન્દર છે. જ્ઞાની પુરૂષો ફરમાવે છે કે હે માનવ ! તું સત્ય સ્વરૂપ છો. તું તારા સ્વરૂપને ઓળખતો થા ! તારા સત્ય સ્વરૂપમાં અને પરમાત્મ સ્વરૂપમાં કોઈ અંતર નથી. જેથી હવે તું તારા સત્ય સ્વરૂપનું સંરક્ષણ કરજે !

આજનો માનવ સત્યથી દૂર જઈ રહ્યો છે. તેને મન અસત્ય જ સર્વસ્વ છે, સત્ય તો સાધારણ બની ગયું છે. સત્યના સાધક આત્માને સત્યની અનુપાલના કરતાં કસોટી અવશ્ય થાય છે. જો કસોટીના સમયે સ્થિરતા, અને ધીરતા સાચવી શકાય તો અંતે સત્યવાદીનો જ વિજય થાય છે.

શિવત્વ એ માનવ જીવનનું લક્ષ્ય છે. તેને પ્રાપ્ત કરવા અનેક પ્રકારની કષ્ટદાયી

સાધના કરે છે. સુક્તિનો ઉપાસક સાધક શિવત્વની ભજના કરે છે. જેણે વિષય અને કષાયો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે તેને શિવત્વ વરે છે.

સંયમ એ શિવત્વનું પ્રતીક છે.

તમોએ કામ વિજેતા શિવ (શંકર)ની આકૃતિને કોઈવાર નિહાળી હશે. તેમના ગળામાં સર્પની માળા હોય છે. તેમણે ક્રોધરૂપ સર્પ પર વિજય મેળવ્યો છે. શિવને ખીલીપત્ર ચડે છે, જેના ત્રણ પત્ર હોય છે. તે શું સુચવે છે? શિવત્વની પ્રાપ્તિ માટે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ ત્રણ પત્રની સાધના જરૂરી છે. શિવનું વાહન વૃષભ (પોઠીયો) છે. વૃષભ એ માલિકનું સેવા પ્રિય પ્રાણી છે. શિવત્વની સાધના સત્યની સેવા વગર ન મળે. શંકર મંદિરમાં પ્રવેશકને પ્રથમ કાચખાનું દર્શન થાય છે. તમો ક્યારેય પણ વિચાર કરો છો કે શિવ મંદીરમાં કાચખો શા માટે હોય છે?

કાચખો એ સંયમનું પ્રતીક છે.

સંયમ એ શિવત્વનું પ્રતીક છે.

કાચખો પોતાના રક્ષણ માટે પોતાની ઇન્દ્રિયોને ગોપની લે છે. ઢાલ તે તેની રક્ષાનું સાધન છે. તમો હવે સમજી શક્યા હશે કે શિવત્વની સાધના માટે કેટલી આવશ્યકતા છે.

જેણે સત્યને ઓળખ્યું છે. તે શિવત્વની સાધના કરી શકે છે. જે શિવત્વને મેળવે છે તે સુંદર બની જાય છે.

માનવ જીવનની સત્યતા એ જ તેની સુંદરતા છે. જગતના લોકો સૌન્દર્ય પ્રિય છે. દેહની અને ગેહની (ઘરની) સુંદરતા કરતાં આત્માની સુંદરતા વધારે આવશ્યક છે.

માણસ અંદર ભલે ગમે તેવો હોય પરંતુ તે બહારથી સારો અને સુંદર દેખાવાનો પ્રયત્ન કરે છે. બહારની સુંદરતા ત્યારે જ સારી લાગે છે, જો અંદર સુંદરતા ભરી હોય તો! જેમ કે કોઈ વસ્તુનું પેકીંગ ઘણું જ સુંદર હોય પરંતુ અંદર બોટલ Bottle ખાલી જ હોય તો તેની શી કિંમત?

તમો તમારા નિવાસ માટે એક એક Block ખોદો ખરીદો છો અને તેમાં કેટલું ફરનીચર વસાવો છો. તે ફરનીચરની જરૂર તો માત્ર સાફ દેખાવા માટે જ છે કે? માટે ભૌતિક સૌન્દર્યને છોડી આત્મ સૌન્દર્ય તરફ વળો!

એક ગામમાં એક સંત પધાર્યા. તેમના દર્શનાર્થે અનેક લોકો આવવા લાગ્યા. સંતે આવેલા લોકોને પ્રવચન સંભળાવ્યું. લોકો ધર્મશ્રવણ કરીને ચાલ્યા ગયા પરંતુ એક મહાનુભાવ ત્યાં જ બેઠા રહ્યા.

સંતે પૂછ્યું : કેમ દેવાનુપ્રિયા ! તમે હજી સુધી કેમ બેઠા છો ? પેલા મહાનુભાવે હાથ જોડીને કહ્યું : “ પ્રભુ ! મને એવો માર્ગ બતાવો કે સુંદરતા મળ્યા પછી આ સુંદરતાનો નાશ ન થાય ! ”

માનવની ઘણી એવી ચીજો છે. જેમાં મકાન, સંતાનો, કુટુંબ પરિવાર વગેરેના લૌતિક સુખો આ બધું પુણ્યના યોગે મળે છે. તેના પ્રત્યેની તૃષ્ણા, લાગણી, મમતા કે મોહકતા એ કંઈ ચિરંજીવ રહેતી નથી.

મને એવી સુંદર ચીજ આપો કે જેને જોવાથી કોઈ જાતની કામના ન બળે પરંતુ માફ મન મસ્ત રહ્યા કરે ! માનવનો એવો સ્વભાવ છે કે તે હંમેશા નવું નવું ઝંખી રહ્યો છે. જે મળે છે તેનાથી સવાયું ફરી મળે તો ય સંતોષ નથી. સંતે પેલા દેવાનુપ્રિયાને એક તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવા કહ્યું : તે છે સત્યમ્, શિવમ્ અને સુન્દરમ્.

આ ત્રણ ભાવનો સ્વીકાર કરી લેવા માટે સંતે ઉપદેશ આપ્યો. પરંતુ સૌન્દર્ય સુખ અને લૌતિક સુખમાં મગ્ન એવા આજના માણસને આ ત્રણ કલ્યાણ ભાવો ક્યાંથી ગમે ? આ ત્રણથી પ્રત્યેક માનવે પોતાનું કલ્યાણ સાધી લેવું જોઈએ.

જીવન સુખી બનાવવાના આ ત્રણ સર્વોત્તમ સાધન છે. જે તેનો સ્વીકાર કરે છે તે પરમ સુખી બને છે.

આજે શરદપૂર્ણિમાનો દિવસ છે. આજના દિવસની ધન્યતા શું છે ! પવઈ કે તુલસી Lake તળાવ ફરવા જવું, ચોપાટીના દરિયે મોઝ કરવી કે રાત્રે દુધપૌઆ જમવા ?

શરદ ઋતુ એ સાત્ત્વિક ઋતુ ગણાય છે. આજની પૂર્ણિમાએ ખેતરોમાં મોલ લહેરાતા ઉભા હશે. નદીઓ ખળખળ વહેતી હશે. તળાવ એ કાંઠે પાણીથી છલકાતા હશે. જ્યાં જ્યાં પૂર્ણિમાં ત્યાં ત્યાં આવી સમૃદ્ધિની પૂર્ણતાના દર્શન થાય છે !

ચંદ્રમાની પૂર્ણ કળાનો વિકાસ તેનું નામ પૂર્ણિમા

એકવાર એક પિતા-પુત્ર જમવા બેઠા હતા. પુત્ર નાનો છે અને પિતા મોટા છે, એમ સમજીને બનાવેલ વાનગીઓ પિરસવા માંડી. બધું પીરસાણું અને આવ્યો લાડવાનો વારો. પિતાની થાળીમાં આખો લાડુ મુકાયો અને પુત્રની થાળીમાં અર્ધો લાડુ મુકાયો. અર્ધો લાડુ જોઈને પુત્ર નારાજ થઈ ગયો. તેણે પોતાની માને કહ્યું : “ મારા પિતાને આખો લાડુ અને મને અર્ધો શા માટે ? ” માએ કહ્યું : “ તારા પિતા મોટા છે અને તું નાનો છે તેથી તને અર્ધો આપ્યો છે. ”

પરંતુ પુત્ર તો રડવા માંડ્યો, મારે તો આખો જ લાડુ જોઈએ છે. બુદ્ધિશાળી માતાએ પુત્રની થાળીમાંથી અર્ધો લાડુ લઈ લીધો અને એ અર્ધ લાડુને લાંગીને, તેને આખો બનાવીને પાછો પુત્રની થાળીમાં મૂક્યો.

બાળક આખો લાડુ બેઠને પ્રસન્ન થઈ ગયો. ત્યાં એક બાબો આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો. અરે ! તારો લાડુ તો નાનો છે અને પિતાજીનો મોટો છે ? પેલા પુત્રને તો પૂર્ણ (આખ) લાડુનું ગૌરવ હતું. જેથી તે બોલી ઉઠ્યો કે પિતાજી મોટા છે તેથી તેનો લાડુ મોટો હોય અને હું નાનો છું જેથી મારો લાડુ નાનો છે.

આ વાતનો સાર એ છે કે પુત્રને પૂર્ણ મેળવવાની ઈચ્છા હતી અધુરો નહિ. સાધક આત્માઓનું લક્ષ્ય છે કે આપણે સિદ્ધત્વને મેળવીએ.

સિદ્ધત્વ એટલે પુર્ણતાની પ્રાપ્તિ

સત્ય, શિવ અને સુહરની સાથે કરવામાં આવતી સાધના સિદ્ધત્વ સુધી પહોંચાડે છે. ભારતીય સંસ્કૃતિનો નિનાદ છે. સત્યં વદ સત્ય બોલ ! સત્ત્વં શુભગવં સત્ય જ ભગવાન છે. આર્ય મહર્ષિઓએ પણ કહ્યું છે.

ગંધેન હીનં કુસુમં ન માતિ, દંતેન હીનં વદનં ન માતિ
સત્યેન હીનં વચનં ન માતિ, પુણ્યેન હીનં પુરુષો ન માતિ ॥

જેમ સુગંધ વગરનું ફુલ શોભતું નથી, દાંત વગરનું મુખ શોભતું નથી. પુષ્પ વગર માણસ શોભતો નથી તેમ સત્યથી સૂતું વચન પણ શોભતું નથી. સત્યને પરમાત્મા (નારાયણ)નું નામ આપવામાં આવેલ છે. સત્યની ઉપાસના એટલે પરમાત્માની ઉપાસના છે.

સત્યવાદી સકલ સંસારમાં શોભે છે.

સત્યનું આચરણ એટલે આત્માનો સાક્ષાત્કાર

શિવ એટલે કલ્યાણ. માનવજીવનનું લક્ષ્ય કલ્યાણનું છે. કલ્યાણનો ભાગ એ જ સત્યનો ભાગ છે. શિવત્વને વરીને જીવ પોતાનું જ નહિ પરંતુ જગતના જીવોનું પણ કલ્યાણ કરી શકે છે. જીવનું શુદ્ધ સ્વરૂપ તે જ શિવસ્વરૂપ છે. આચાર્ય શ્રી કરમાવે છે કે.

સ એવ સર્વં કલ્યાણં, સ એવ સુખ માજનં

સ એવ શુદ્ધ ચિદ્રૂપં, સ એવ પરમં શિવમ્ ॥

આત્મા જ સર્વ કલ્યાણ રૂપ છે, આત્મા જ સુખનું લાજન છે, આત્મા એ જ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે અને આત્મા જ પરમ શિવ છે.

દેહ ગેહનો નિવાસી શિવ

પાપોષેષુ યથા હેમ, દુગ્ધમધ્યે યથા ઘૃતં

તિલ મધ્યે યથા તૈલં, દેહમધ્યે તથા શિવઃ ॥

જેવી રીતે પથ્થરમાં સોનું, દુધમાં ઘી, તલમાં તેલ તેવી રીતે શરીરમાં શિવ રહે છે.

આજે પૂર્ણિમાના દિવસે ચંદ્રમાના પૂર્ણ પ્રકાશના દર્શન થશે. ચંદ્રમાના ત્રણ ગુણ છે.

૧ ચંદ્રમા ઉજ્જવળતા (પ્રકાશ) આપે છે.

૨ ચંદ્રમા શીતળતાનું દાન કરે છે.

૩ ચંદ્રમા સૌમ્યતા (સાત્વિકતા) નું દર્શન કરાવે છે.

ચંદ્ર દર્શન એટલે ચંદ્રના આકારનું દર્શન નહિ પરંતુ તેના ગુણોનું દર્શન કરવાનું છે.

આપણે ત્યાં જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રનો ભગવાન મલ્લીનાથનો અધિકાર ચાલે છે. કુમારી મલ્લી ચંદ્રમાના ગુણોથી ભરેલા હતાં.

છએ રાજવીઓ ગર્ભગૃહમાં બેઠા છે. ખારીઓના છેદથી કનકપૂતળીને જુએ છે. તેને સાક્ષાત્ મલ્લીકુમારી સમજી તેમાં મોહિત થાય છે. મોહને આંધળો કહ્યો છે. તેઓ છએ રાજવીઓના ચિત્તમાં કુમારી મલ્લીનું રૂપ, યૌવન અને લાવણ્ય જ રમે છે. હવે મલ્લી શું કરે છે તે સાંભળો.

तएणं सा मल्ली विदेह रायवर कन्ना.....तेणेव उवागच्छइ

મલ્લીકુમારી સ્નાન કરી, અલંકારોથી સજ્જ બની, દાસીઓની સાથે જ્યાં બલગૃહ હતું અને કનકપૂતળી હતી ત્યાં આવે છે. તેણીએ ત્યાં આવીને સોનાની પ્રતિમા પર રહેલું ઢાંકણું ઉઘાડ્યું. જેવું ઢાંકણું ખૂલ્યું કે તેમાંથી અત્યંત ખરાબ દુર્ગંધ નીકળવા લાગી. તે દુર્ગંધ કેવી ખરાબ હતી તેનું વિવેચન આગળ કહેવાઈ ગયું છે. તપ્પણં તે જિયસત્તૂ પિહેતિ.....પવં વયાસી

તે કનકપૂતળીમાંથી જેવી દુર્ગંધ બહાર આવવા લાગી કે તુરત જ જીવંતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજાઓએ પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રના છેડાથી પોતપોતાનું નાક ઢાંકી દીધું. તેઓ બધા મુખ ફેરવીને બેસી ગયા. જ્યારે મલ્લીકુમારીએ તેઓને આમ કરતાં જોયા ત્યારે તેણીએ કહ્યું: ક્ષિણં તુભમં દેવાણુપ્પિયા !... ..પવં વયંતિ પવં સ્વલુ.....જાવ ચિદ્દામો

મલ્લીકુમારીકા અને છ એ રાજવીઓનો વાર્તાલાપ

હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે લોકો શા કારણથી પોતાનું નાક ઉત્તરીય વસ્ત્રના છેડાથી દબાવી પ્રતિમાના તરફથી મુખ ફેરવી બેસી ગયા છો ? ”

જીતશત્રુ પ્રમુખ રાજાઓએ કહ્યું : “ હે દેવાનુપ્રિયે ! આ ખરાબ ગંધ અમારા માટે અસહ્ય થઈ પડી છે. તેથી અમે નાક દબાવી મુખ ફેરવીને બેસી ગયા છીએ.

જો છએ રાજવીઓએ કુમારી મલ્લીની અંદર મોહ ન કર્યો હોત અને તેમાં સત્ય શિવ સુંદરનું દર્શન કર્યું હોત તો આ યુધ્ધ અને કનકપૂતળીની દુર્ગંધ સહન કરવાનો સમય ન આવત !

હવે કુમારી મલ્લી તે છએ રાજવીઓને કનકપૂતળીમાંથી આવતી દુર્ગંધનું કારણ વગેરે શું બતાવશે, તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૮૬

દેહ પાત્રની અનિત્યતા !

(આસો વદ ૧ તા. ૮-૧૦-૭૬ શુક્રવાર)

અનંત શુભ નિધિ ભગવાન મહાવીરે નિત્યાનિત્ય ધર્મ સિદ્ધાંતની પ્રફુલ્લ કરી છે.

માનવ વિવેકશીલ પ્રાણી છે. તે વિવેક દ્વારા નિત્યાનિત્ય ધર્મને સમજી શકે છે. જગત જીવોને જગતના પદાર્થોના નિત્યાનિત્ય ધર્મનું જ્ઞાન થઈ જાય છે તો તેનો અંતર કલેષ શાંત થાય છે. આવા ઉત્તમ જ્ઞાનથી તે વૈરાગ્ય તરફ વળે છે. અને વીતરાગતાની સાધના સાધી સિદ્ધિત્વને વરી જાય છે. માનવનો દેહ (શરીર) અનિત્ય ધર્મવાળો ગણાય છે. માનવના દેહનું નામ છે ઔદારિક શરીર. શાસ્ત્રમાં શરીર વિજ્ઞાનનું ઘણું વિવેચન કરવામાં આવેલ છે.

શરીર પાંચ પ્રકારનાં છે. ૧ ઔદારિક ૨ વૈક્રિય ૩ આહારક ૪ તૈજસ ૫ કાર્મણ.

૧ ઔદારિક શરીર—ઉદાર તે સર્વ શરીરથી પ્રધાન, તીર્થંકર, ગણધંર આદિ પુરુષોને મુક્તિપદ મેળવવામાં સહાય કરે છે. ઉદાર એટલે સહુને યોજનમાન શરીર તેથી તેને ઔદારિક શરીર કહેવાય છે. જે શરીરમાં નાશ થવાની સંભાવના છે. જેમાં સડવાની, બગડવાની યોગ્યતા છે તેને ઔદારિક કહેવાય છે. આ મનુષ્ય અને તિર્થંચોને હોય છે. ઔદારિક શરીરની અવગાહના (ઉચ્ચાઈ) જઘન્ય આંશુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર જોજનની હોય છે.

૨ વૈક્રિય શરીર—જેમાં રૂપ પરાવર્તન કરવાની શક્તિ તથા અનેકાનેક નાના મોટા ખેચર, ભૂચર, દૃશ્ય અદૃશ્ય આદિ વિવિધ રૂપ, વિવિધ ક્રિયાથી બનાવે તેને

વૈક્રિય શરીર કહેવાય છે. આ વૈક્રિય શરીરના બે પ્રકાર છે ભવ પ્રત્યયિક-તે દેવ અને નારકી જીવોને સ્વાભાવિક હોય છે. ર લ્ખિધ પ્રત્યયિક-તે મનુષ્ય અને તિર્થંચને વિશેષ પ્રયત્નથી હોય છે વૈક્રિય શરીરના સ્વામી ચારે ગતિના જીવો હોઈ શકે છે. તેની અવગાહના જઘન્ય આંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ્ય ગણાય છે. ઉત્તર વૈક્રિય કરે તો જ. આ. અસં. ભાગ, ઉ. એક લાખ જોજન અધિક હોય છે.

૩ આહારક શરીર-તે ચૌદ પૂર્વધર મહાત્માઓને તપશ્ચર્યાદિક યોગ વડે લ્ખિધ ઉત્પન્ન થાય છે. તે તીર્થંકર દેવાધિદેવની ઋધિ દેખવા મનની અંદર ઉત્પન્ન થયેલ સંશયને ટાળવા, ઉત્તમ પુદ્ગલનો આહાર લઈ જ. પોણા હાથતું અને ઉ. એક હાથતું સ્ફટિક સમાન સફેદ કોઈ ન દેખે તેવું શરીર બનાવે છે. તેને આહારિક શરીર કહેવાય છે. આ શરીરના સ્વામી ચૌદપૂર્વના જ્ઞાની સાધુ હોય છે.

૪ તૈજસ શરીર-તે તેજના પુદ્ગલોથી અદૃશ્ય ભુક્ત આહારને પચાવે તથા લ્ખિધવંત તેને લેશ્યા મૂકે તેને તૈજસ શરીર કહેવાય છે. આ તૈજસ શરીર સર્વે સંસારી જીવોને હોય છે. આપણે જે ભોજન કરીએ છીએ તેને પચાવવા માટે તૈજસ શરીર કામ કરે છે.

૫ કાર્મણુ શરીર-તે કર્મના પુદ્ગલથી બનેલું હોય છે જેના ઉદયથી જીવ પુદ્ગલને ગ્રહણ કરી, તેને કર્માદિ રૂપપણે પરિણમાવે તથા આહારને ખેંચે (ઉત્પન્ન થતો જીવ માતાના ગર્ભમાં મિશ્ર પદાર્થને આહાર પર્યાપ્તિ દ્વારા ગ્રહણ કરે) તેને કાર્મણુ શરીર કહેવાય છે. આ કાર્મણુ શરીર પણ સર્વે સંસારી (કર્મવાન) જીવોને હોય છે. તૈજસ-કાર્મણુ શરીરની અવગાહના જ. આ. અસં. ભાગ અને ઉ. ચૌદ રાજલોક પ્રમાણે હોય છે. પ્રથમના ત્રણ શરીર સ્થૂલ શરીર ગણાય છે. બાકીના બે સૂક્ષ્મ શરીર કહેવાય છે.

માનવ જન્મતાની સાથે ત્રણે શરીર લઈને આવે છે. જન્મતા બાળકનું શરીર સુકોમળ હોય છે. તે જેમ જેમ મોટું થાય છે. તેમ તેમ કઠોર અને મજબૂત થતું જાય છે. તેના વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શમાં પરિવર્તન થતું જાય છે. મૂર્ત અને અમૂર્ત દ્વયને સમજવા જોઈએ.

નો ઇન્દિયગેજ્ઞ અમૂત્તમાવા,
અમૂત્તમાવા વિ ય હોઙ નિચ્ચો
અજ્ઞાત્ય હેઝં નિયયસ્સ વંધો,
સંસાગ હેઝં ચ વયંતિ વંધં ॥ ઉત્ત. ૧૪-૧૯

આત્મા અમૂર્ત છે, તેથી ઇન્દ્રિય ગ્રાહ્ય નથી. અમૂર્ત હોવાનાં કારણે જ આત્મા નિત્ય છે. મિથ્યાત્વ આદિ કારણોથી આત્માને કર્મબંધન છે અને કર્મબંધન જ સંસારનું કારણ કહેવાય છે.

જેમાં વર્ણ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ હોય તે જ વસ્તુ મૂર્ત હોઈ શકે છે; પરંતુ આત્મામાં વર્ણ, ગંધ, રસ, કે સ્પર્શ નથી. જેથી તે અમૂર્ત છે અને તે ઇન્દ્રિયો વડે ગ્રાહ્ય નથી. અમૂર્ત વસ્તુ નિત્ય હોય છે. જેમ કે આકાશ. આ રીતે આત્મા નિત્ય છે. આવા અમૂર્ત અને નિત્ય આત્માને કર્મબંધન થવાનું કારણ મિથ્યાત્વ અવિરતિ પ્રમાદ, કષાય અને યોગ દોષ છે. આવા બાંધેલા કર્મોનું ફળ ભોગવવા માટે આત્માને સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે.

કર્મ બંધન એ જ સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ છે.

સંશય અને સમાધાન

આત્મા પ્રથમ કર્મરહિત હતો અને પછી તેને કર્મનું બંધન થયું, તેમ નથી. જો શુદ્ધ આત્માને કર્મનો બંધ માનીએ તો સિદ્ધિના જીવોને પણ કર્મબંધનનો પ્રસંગ આવે, તેથી તે વાત ઉચિત નથી. આત્મા પ્રથમથી જ કર્મયુક્ત હતો અને કર્મબંધનના કારણે વિદ્યમાન હોવાથી તે કર્મ બાંધતો રહ્યો છે. તેનું ફળ પણ ભોગવતો રહ્યો છે. એમ માનવું એ ઉચિત છે. માટી મિશ્રિત સોનાને પ્રયોગવશાત માટીને દૂર કરી શુદ્ધ સોનું જીવું તૈયાર થાય છે. તેને ફરી માટીમાં ભળવાનો અવસર આવતો નથી તે શુદ્ધ જ રહે છે.

सर्व जीवा ण कर्मं तु, संगहे छदिसागयं

सर्वेषु वि पणसेसु, सर्वं सर्वेण बज्जगं॥ उत्त. ३३-१८

સર્વ જીવો પોતાની આસપાસ છ એ દિશાઓમાં રહેલા કર્મ પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે અને આત્માના સર્વપ્રદેશોની સાથે સર્વ કર્મોનો સર્વ પ્રકારથી બંધ પડે છે.

કર્મ રૂપે પરિણમવા યોગ્ય પુદ્ગલની એક પ્રકારની વર્ણુગાને કાર્મણુ વર્ગણુ કે કર્મપુદ્ગલ કહેવામાં આવે છે. પુદ્ગલની વર્ણુગાઓ અનેક પ્રકારની હોય છે. તેમાં ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક તૈજસ, ભાષા, શ્વાસોચ્છવાસ, મન અને કાર્મણુ એ નાભોવાળી સોળ વર્ગણુઓ સમજવા જેવી છે.

૧ ઔદારિક શરીર માટે અગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણુ.

૨ ઔદારિક શરીર માટે ગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણુ.

૩ ઔદારિક-વૈક્રિય શરીર માટે અગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણુ.

૪ વૈક્રિય શરીર માટે ગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણુ.

૫ વૈક્રિય-આહારક શરીર માટે અગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણા.

૬ આહારક શરીર માટે ગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણા.

૭ આહારક-તૈજસ શરીર માટે અગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણા.

૮ તૈજસ શરીર અને ભાષા ગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણા.

૯ તૈજસ શરીર અને ભાષા માટે અગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણા.

૧૦ ભાષા માટે ગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણા.

૧૧ ભાષા અને શ્વાસોચ્છવાસ માટે અગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણા.

૧૨ શ્વાસોચ્છવાસ માટે ગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણા.

૧૩ શ્વાસોચ્છવાસ અને મન માટે અગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણા.

૧૪ મન માટે ગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણા.

૧૫ મન અને કર્મ માટે અગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણા.

૧૬ કર્મ માટે ગ્રહણ યોગ્ય મહાવર્ગણા.

આ સોળમી મહાવર્ગણાને જ કાર્મણ વર્ગણા કહેવામાં આવે છે. આ કાર્મણ વર્ગણાઓ પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, ઉર્ધ્વ અને અધો એ છએ દિશામાં સર્વત્ર ભરેલી હોય છે. તેમાંથી જ આત્મા એ વર્ગણાઓને ગ્રહણ કરી લે છે. તેનો આત્માના સર્વ પ્રદેશો સાથે સર્વ પ્રકારે એટલે પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશથી એમ ચાર પ્રકારે બંધ પડે છે.

આત્મ પ્રદેશોના કેન્દ્રમાં જે આઠ દ્રવ્યક પ્રદેશો હોય છે. તે સદા ખુલ્લા હોય છે. તેને કર્મનો બંધ થતો નથી.

જૈન દર્શનની અંદર દ્રવ્ય ગુણ અને પર્યાયનું વિવેચન સારી રીતે કરવામાં આવ્યું છે તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં કહ્યું કે.

ગુણપર્યાયવદ્ દ્રવ્યમ્ દ્રવ્ય ગુણ-પર્યાયવાળું હોય છે.

દ્રવ્ય કેને કહેવાય છે ?

ગુણાણમાસજો દ્રવ્યં ગુણોના આશ્રયને દ્રવ્ય કહે છે.

ગુણ કેને કહેવાય છે ?

પગદવ્વસ્સિયા ગુણા એક દ્રવ્યને આશ્રિત જ્ઞાનાદિ તથા વર્ણાદિ રહે છે તેને ગુણ કહે છે.

પર્યાય કેને કહેવાય છે ?

લક્ષ્મણ પંજવાળું તુ ઝમઝો અસ્તિયા મવે દ્રવ્ય અને ગુણના આશ્રયે પર્યાય રહે છે.

પ્રત્યેક દ્રવ્ય પોતાના પરિણામી સ્વભાવના કારણે સમય સમયમાં નિમિત્તાનુસાર ભિન્ન ભિન્ન રૂપમાં પરિણત થતા રહે છે અર્થાત વિવિધ પરિણામોને પ્રાપ્ત કરતા રહે છે. દ્રવ્યમાં પરિણામ ઉત્પન્ન થવાની જે શક્તિ છે તે જ તેના ગુણ કહેવાય છે, અને ગુણજન્ય પરિણામ પર્યાય કહેવાય છે. ગુણ કારણ છે અને પર્યાય કાર્ય છે. એક દ્રવ્યમાં શક્તિરૂપ અનંત ગુણ છે. પ્રત્યેક ગુણ શક્તિના ભિન્ન ભિન્ન સમયોમાં થવાવાળી ત્રૈકાલિક પર્યાય અનંત છે.

અનંત ગુણોનો અખંડ સમુદાય જ દ્રવ્ય છે છતાં પણ આત્માની ચેતના આનંદ, આરિત્ર, વીર્ય આદિ પરિમિત ગુણ જ સાધારણ બુદ્ધિ વાળા છદ્મસ્થની કલ્પનામાં આવે છે, સર્વ ગુણો આવતાં નથી, તેવી રીતે પુદ્ગલના પણ રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ આદિ થોડા જ ગુણ કલ્પનામાં આવે છે, સર્વ ગુણો આવતાં નથી. આ બધાનો સાર એ છે કે જગતમાં જેટલા પદાર્થો છે તેના દ્રવ્ય સ્વતંત્ર હોય છે. તેના ગુણ સ્વતંત્ર હોય છે અને પર્યાય પણ સ્વતંત્ર હોય છે. જેમ કે એક સોનાનો ટુકડો છે. તેનું દ્રવ્ય પુદ્ગલસ્થિતકાય કહેવાય છે. તે સોનાનો ગુણ સુવર્ણ-સુશોભિત લાગવું તે છે. સોનું પણ એક દ્રવ્ય ગણીએ તો તેની પર્યાયો એટલે અવસ્થા ભિન્ન ભિન્ન થાય છે. માની દયો કે સોનાનો એક ટુકડો સોનીને આપ્યો. તેણે તેમાંથી હાર, અંગુઠી, ખંગડી, ચેન, એરી ગ વગેરે બનાવ્યા. તો તે સઘળી ચીજો તે તે સોના દ્રવ્યની પર્યાયો છે. દ્રવ્યનો નાશ થતો નથી પર્યાયો બદલાતી રહી છે. આ બધી બનાવેલી ચીજોને ભાંગીને ફરી કોઈ નવીન ઘરેણાંઓ ઘડાવે એટલે તેની પર્યાય ફરી જાય છે. તેના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ બદલાતાં રહે છે. આવી જડ-ચેતનની પર્યાયો બદલાતી જ રહે છે. જેથી કોઈપણ પર્યાયોમાં રાગ-દ્વેષ ન કરતાં તેના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના જ્ઞાનોપયોગને સામે રાખી સમધારણા કેળવી રાખવી જોઈએ.

ભગવતી મદલી અને રાજવીઓની ચર્ચા

જ્યારે ગર્ભગૃહમાં બેઠેલા છ એ રાજવીઓને કનકપુતળીમાંથી આવતી અસહ્ય દુર્ગંધ સહન ન થઈ શકવાથી તેઓ નાકે કપડું લગાવી અને મુખ ફેરવી બેસી ગયા છે ત્યારે મદલીકુમારી તેમને આ દુર્ગંધનો ખુલાસો કરે છે.

તણં, મલ્લી વિદેહ રાજવર કન્ના તે જિયસત્ત પામોક્ષે एवं વયાસી,
જહ્તા દેવાણુપ્પિયા! इमीसे.....असुमे पोम्गल परिणामे

મદલીકુમારી છ એ રાજવીઓને કહે છે, હે દેવાનુગ્રિયો! આ સોનાની પૂતળીમાં મનોર અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદરૂપ ચાર જાતના આહારનો નંખાએલો

એક એક કોળીયો જ્યારે આ પ્રમાણે મનોવિકૃતિજનક અશુભતર પુદ્ગલ પરિણામરૂપ દુર્ગંધવાળો થઈ ગયો છે જે પુદ્ગલો શુભ હતા તે અશુભ બની ગયા છે. જેનામાં સુગંધ હતી, તેનામાં દુર્ગંધ વ્યાપી ગઈ છે. જેના રસ મીઠા અને મનોહર હતા તે બધા બગડી ગયા છે.

इमस्स पुण ओरालिय.....परिणामे भविस्सइ ।

મદલીકુમારી ઔદારિક શરીરના ગુણધર્મોનું કથન કરે છે.

આ ઔદારિક શરીરનું પુદ્ગલ પરિણમન તેના કરતાં પણ વધુ અનિષ્ટ દુર્ગંધવાળુ થશે નહિ ? અરે ! ચોક્કસ થશે કેમ કે આ કંઈનું આશ્રય છે. આમાંથી વારંવાર વમનનું નિસ્સરણ થતુ રહે છે. પિત્ત પણ આમાંથી નીકળતુ રહે છે. શુક્ર, શોષિત (લોહી) અને ૫૩ આમાંથી બહાર વહેતું રહે છે. આમાંથી એના શ્વાસોચ્છવાસ મહા દુરૂપ અનિષ્ટતર છે. આ શરીર શટન, પતન તેમજ વિધ્વંસન ધર્મવાળું છે.

આ ઔદારિક શરીરના ત્રણ ગુણ છે.

૧ શટન (સડણુ) કોઠ વગેરે રોગ વડે જે શરીરની આંગળીઓ વગેરે અવયવો ખરી પડે છે તેનું નામ શટન છે.

૨ પતન (પડણુ) ઘડપણને લીધે શરીરમાં જે શિથિલતા આવે છે તેને પતન કહેવાય છે.

૩ વિધ્વંસન (વિધ્વંસણુ) નાશ થવું તેનું નામ વિધ્વંસન કહેવાય છે.

તમે કંઈપણ સમજ્યા કે નહિ ? એક એક કરીને જે જે કોળીયો દરરોજ આ ઠનકપૂતળીમાં નાખવામાં આવ્યો છે. તે જ્યારે આવા તીવ્ર અનિષ્ટતર દુર્ગંધરૂપ પુદ્ગલ પરિણામવાળુ થાય ત્યારે આ ઔદારિક શરીર, કે જે શ્લેષ્મ વગેરે ઘણા મળોથી ભરાયેલુ છે અને શટન, પતન, અને વિધ્વંસન જેનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે, તેનું પુદ્ગલ પરિણામ એના કરતાં પણ વધુ અનિષ્ટ દુર્ગંધવાળું હશે જ. શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવેલ છે કે !

इमं सरीरं अणिच्चं, असुइ असुइ संभवं ।

असासया वासमिणं, दुक्ख केसाण भायणं ॥ उत्त. १९-१३

આ શરીર અનિત્ય છે, અપવિત્ર છે, અશુચિથી ઉત્પન્ન થયું છે, આ શરીરમાં જીવનું રહેવાનું અશાશ્વત છે અને આ દુઃખો તથા કલેષોનું ભાજન (પાત્ર) છે.

असासए सरीरग्मि, रइं नौवलभामहं ।

पच्छा पुरा व चइयव्वे, फेण बुव्वुय सन्निभे ॥ उत्त. १९-१४

પાણીના બુદ્ધિ સમાન આ અશાશ્વત શરીરમાં મને પ્રેમ નથી, કારણ કે વહેલું મોડું તેને છોડવું જ પડશે.

માણુસં ચ અણિચ્ચં, વાહિ-જરા-મરણ વેયાણા ઉરં

મનુષ્ય દેહ ક્ષણભંગુર છે. તે વ્યાધિ, જરા, મરણ, અને વેદનાથી ભરપૂર છે.

જે શુભ પુદ્ગલ હોય તે અશુભ બની જાય છે.

જે અશુભ પુદ્ગલ હોય તે શુભ બની જાય છે.

આ પુદ્ગલનો સ્વભાવ છે.

એક રાજા હતો. તે પ્રધાનને સાથે લઈ નગર બહાર ફરવા જઈ રહ્યો હતો. રસ્તાથી કિનારે બાબુમાં એક પાણીનો ભરેલો ખાડો હતો. તેમાં પાણી ઘણાં દિવસથી ભરેલું હતું તે સડી જવાથી ગંધ મારતું હતું. રાજાને દુર્ગંધ આવતાં નાકે કપડું લગાવી દીધું. રાજાએ પ્રધાનને પુછ્યું : “પ્રધાનજી ! આ દુર્ગંધ શાની છે ?” પ્રધાને કહ્યું : “મહારાજ ! આ બાબુના ખાડાનું સડેલું પાણી ગંધાય છે. તેની બદબુ આવે છે.”

રાજા કલાક બે કલાક ફરીને રાજ્યમાં આવી ગયા. પ્રધાને માણુસ દ્વારા તે ગંદા પાણીના ખાડામાંથી બે ઘડા પાણી મંગાવ્યું. પ્રધાને તે ગંદા પાણીને ફીલ્ટર થીયરી Filter Theory થી શુદ્ધ કરાવ્યું. પ્રધાને માટીના ત્રણ ઘડા મંગાવ્યા અને સાથે બારીક રેતી મંગાવી લીધી. નીચે કાણું કરી બે ઘડાને અધીં અધીં રેતીથી ભરી, ઉપરા ઉપર રાખી દીધા. ત્રીજા ખાલી ઘડાને નીચે રખાવ્યો. પછી ઉપરના ઘડામાં પેલું લાવેલું ગંદું પાણી ભરવામાં આવ્યું. ધીરે ધીરે તે ગંદું પાણી રેતીમાંથી પસાર થયું અને શુદ્ધ થતાં બીજા ઘડાની રેતીમાંથી પણ પસાર થતાં એકદમ શુદ્ધ અને સ્વચ્છ બની ગયું. તે સ્વચ્છ પાણી ત્રીજા ઘડામાં ભરાઈ ગયું.

આવું શુદ્ધ થયેલું પાણી ત્રીજા ઘડામાં હતું. તેમાંથી પ્રધાને એક લોટો પાણી મંગાવી લીધું. રાજા જ્યારે ભોજન કરીને ભવનમાં પધાર્યા ત્યારે પ્રધાને પેલા પાણીનો ઠંડો લોટો રાજાને પીવા માટે આપ્યો. રાજા પાણી પીને ઘણા ખુશ થયા. “અરે પ્રધાનજી ! આવું મીઠું સ્વચ્છ ઠંડું પાણી ક્યાંથી લાવ્યા ? આવું મીઠું પાણી તો ક્યારેય પણ પીધું નથી ?”

પ્રધાને રાજાને આ પુદ્ગલ પરિવર્તનની વાત કરી. “રાજન્ ! આ પાણી તો પેલા ગંદા ખાડાનું સડેલું છે.” “અરે પ્રધાનજી ! તમે શું કહો છો ? હોય નહિ ?” “હા મહારાજ ! આ તે જ ગંદું પાણી છે. પરંતુ તેને સારી રીતે ફીલ્ટર પ્રયોગ કરવામાં આવેલ હતો.” રાજા પ્રધાનની પુદ્ગલ પરિણતીની આ વાત જાણી ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા અને પ્રધાનને ધન્યવાદ આપ્યા.

તમો પણ સમજી શક્યા હશે કે પુદ્ગલનું આવું પરિણામ થાય છે.

સનતકુમાર ચક્રવર્તીના રૂપ સૌંદર્યની વાત સાંભળી એ દેવો રૂપ પરિવર્તન કરી રાજના રાજમહેલમાં રાજનાં દર્શને આવ્યા. રાજનું સ્નાન ચાલી રહ્યું હતું. તેઓ ખંને દેવોએ તુરત જ દર્શન કરવાની ઉત્કંઠા બતાવી, છેલ્લે ખંનેએ સ્નાન ઘરમાં જઈ રાજનું રૂપ નીહાળ્યું. તેઓ ખંને રૂપ દર્શન કરી ઘણા ખૂશ થયા. રાજાએ તેઓને થોડીવાર રોકાઈ શુદ્ધ સ્વચ્છ થયેલા દેહરૂપને જોવા માટે કહ્યું. તેઓએ રાજાને રાજ્ય સિંહાસન પર નીરખ્યા ત્યારે તેમનું મુખ ખગડી ગયું. રાજાએ પૂછ્યું. “કેમ ભાઈઓ! મુખ ખગડ્યું?” ખંનેએ કહ્યું. “મહારાજ! આ રૂપ તે રૂપ જેવું નથી? રાજના સમાધાન માટે સોનાની થાળીમાં પાન ખવરાવી શુકાવ્યું: તે શુકમાંથી જંતુઓ ઉડવા લાગ્યા. રાજાને પોતાના રૂપનો અને શરીર સુંદરતાનો ગર્વ ઉતરી ગયો. વૈરાગ્ય આવ્યો અને સંસારથી વિરક્ત બની કલ્યાણ કરી ગયા.

આપણે જાણવાનું એ છે કે જે શરીરના પુદ્ગલો શુભ હતા, સુંદર દેખાતા હતા. તે અશુભ બની ગયા. પુદ્ગલ પરિવર્તન થયા જ કરે છે. જડ અને ચેતનની પર્યાયો બદલાતી જ રહે છે.

કુમારી મલ્લી છએ રાજવીઓને સમજાવે છે કે આ દેહની રચના સુંદર છે, છતાં તેની નશ્વરતા જતી કરી શકાય તેમ નથી. હવે મલ્લીકુમારી તે રાજવીઓને કામભોગ વિષે કેવી રીતે સમજાવશે. તેના ભાવ ભેદ અવસરે કહેવાશે.



૮૭

કામભોગની અસીમતા

(આસો વદ ૨ તા. ૯-૧૦-૭૬ શનિવાર)

અનંત સમૃદ્ધિના સ્વામી ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ સિદ્ધાંતની પડપણા કરતાં મન શક્તિનું દર્શન કરાવ્યું છે.

માનવ મનવાળું પ્રાણી છે. તે પ્રત્યેક સમયે વિચાર કરતો રહે છે. માનવને પાંચ ઇન્દ્રિયો અને છઠું મન મળેલ છે તે આ છએ શક્તિના સ્વામી છે. પાંચ ઇન્દ્રિયો જગતના લિન્ન લિન્ન વિષયોને અંગીકાર કરે છે. આ ઇન્દ્રિયોની સાથે મનનો નિકટનો સંબંધ છે. વિષય તે ઇન્દ્રિયોનો ધર્મ છે પરંતુ મન દ્વારા તેને ગ્રહણ કરાય છે.

મન શું છે ?

મન એ ઈચ્છાઓનો સાગર છે. મન ખાલી રહેતું નથી. મનને નિમિત્ત મળે યા ન મળે છતાં તેની વિચારધારા તો ચાલુ જ રહે છે. જેમ સાગરમાં સદા ભરતી અને ઓટ ચાલુ જ રહે છે. તેવી રીતે મનમાં પણ વિચારોની ભરતી અને ઓટ રહ્યા કરે છે.

એક વિકાને કહ્યું છે કે શરીર તે એક Office ઓફિસ છે. તેનો માલિક આત્મા છે. મન તેનો મેનેજર Manager છે. અને ઇન્ડ્રિયો તેના કારકુનો છે. જીવન ઓફિસનું સંચાલન મન કરનાર છે. ઓફિસનો માલિક આત્મા હોવા છતાં મેનેજર ન સાચવે તો ઘણું નુકશાન થાય છે. તેની મોટી જવાબદારી ગણાય છે. માલિકની ચિંતા કરતાં મેનેજરની ચિંતા વધારે રહે છે. તે રીતે મન વધારે જવાબદાર છે. મન ઉપર control કન્ટ્રોલ કરનાર હોય તો એક આત્મા છે.

માનવ જીવનની મહત્તા અને પ્રિયતાનું કોઈ કારણ હોય તો તેને મળેલો Controlling power કન્ટ્રોલીંગ પાવર છે. જેનાથી સંયમિત બની પરમ સાધના કરી શકે છે.

જેનું મન જ સ્થિર ન હોય, જેને જીવન વ્યવસ્થાની ખબર જ ન હોય તેને સ્વાભાવિક રીતે પાગલ કહેવાય છે. તમે પાગલની પરિભાષા જાણો છો ?

જેને શરીરનું ભાન ન રહે તે પાગલ !

જેને કપડાની ખબર ન રહે તે પાગલ !

જેને ખાનપાનની ખબર ન રહે તે પાગલ !

જેને કાયદાની ખબર ન રહે તે પાગલ !

જેને પાપની ખબર ન રહે તે પાગલ !

એક પાગલ માણસ હતો. ઘરમાં તેને કોઈ પુછે નહિ. તેની કોઈ દરકાર કે પરવાહ કરે નહિ. વ્યવહારમાં પણ ગણુના કોઈ કરે નહિ. તેને આ વાતનું ખૂબ જ લાગી આવતું હતું. “હું આ ઘરનો સભ્ય છું અને ઘરના કોઈ મારા નથી, જાણે પારકા હોય એવો વ્યવહાર કરે છે.”

છેવટે તેણે ઘરનો તિરસ્કાર કર્યો. તે ઘર છોડીને ચાલ્યો ગયો. તેના મનમાં એક જ વિચાર ચાલ્યો કરે, “ઘરમાં મારી કોઈ કદર નથી અને કિંમત નથી.” આ વિચારણાથી તેનું મન ખળ્યા કરે, પરિણામ એ આવ્યું કે તેના જીવનની શાંતિ જ ખોવાઈ ગઈ. તેને સૌથી મમતા મરી ગઈ અને શરીરનો મોહ પણ ઉતરી ગયો. તેના જીવન વ્યવહાર ખોરવાઈ ગયો. આડોઅવળો, જ્યાં ત્યાં રખડ્યા કરે, કોઈ ખાવાનું આપે તો ખાઈ લે, નહિ તો દિવસો સુધી ભૂખ્યો બેઠો રહે.

આવો પાગલ એક ગામમાં જઈ ચડ્યો. ગામની એક શેરીને ખુણે પડ્યો રહ્યો. તેના મુખ ઉપર માખીઓ બણબણે, શરીર ગંધાય, કોઈ તેની પાસે ઉભા રહેવા આહ્ત નહિ. છોકરાઓ તેની મશ્કરી કરે અને ગામ માટે એક ગમ્મતનું નિમિત્ત બની ગયું.

તેના જીવનની ઉત્તમતા અને પવિત્રતા વિસરાઈ ગઈ. તે બિચારો અનાથ, હીન, ગરીબ અને બાપડો બની ગયો હતો. તેમાં દિવાળી જેવા પર્વનો દિવસ આવ્યો. ગામના લોકો સ્નાન કરી, સારા કપડાં પહેરી હરતા ફરતા હતા. એ સમયે એક શંકરભાઈને વિચાર આવ્યો, અહા ! આ માણસની કેવી સ્થિતિ છે ? તેને કેવું સુંદર શરીર મળ્યું છે, પાંચે ધન્દ્રિયો છે, વિચારવાનું સાધન મન મળેલ છે, ભારત જેવો દેશ છે. કોઈ સુખી ધરનો હોય તેવું લાગે છે પરંતુ આટલી દરિદ્રતા શા માટે ? તેનું કંઈક નિવારણ કરવું જોઈએ ?

પાગલ છે તેને ડાહ્યા બનતા વાર કેટલી ? ડાહ્યાઓને ડાહ્યા તરીકે રાખવામાં જેટલી મહેનત પડે છે એટલી ગાંડાઓને ડાહ્યા બનાવવામાં મહેનત પડતી નથી. ડાહ્યાઓ બગડી ન જાય એટલે તેને ઉપદેશ આપવો પડે છે, તેના માટે કાયદાઓ ઘડવા પડે છે, તેના માટે સાહિત્યોની રચના કરવી પડે છે.

પાગલને ડાહ્યો બનાવવા તમારી પાસે શું સાહિત્ય છે ?

પેલા શંકરભાઈને વિચાર આવ્યો છે કે આને ડાહ્યો બનાવવા માટે અવશ્ય પ્રયોગ કરવો જોઈએ.

પાગલ પર પ્રયોગ !

તે શંકરભાઈએ પોતાના હાથે પાગલને ઉભો કર્યો, સામે રહેલા કુવાને ઠિનારે લઈ ગયો, બે ચાર ઠોલ પાણી તેના ઉપર નાંખ્યું, સારા એવા સાબુથી તેને નવરાવ્યો. તેના માથામાંથી તેમજ શરીરમાંથી મેલ નીકળી ગયો. પરંતુ તેના મનમાં ભરેલો કચરો ન નીકળ્યો.

પાગલ સદાને માટે પાગલ નથી રહેતો. સ્વચ્છ બનેલા પાગલને તે શંકરભાઈ પોતાને ઘેર લઈ ગયા. તેને પ્રેમથી જમાડ્યો, તેના ખખર અંતર પૂછ્યા, મારાપણું દેખાડ્યું અંતે તો તે પણ માણસ જ છે ને ? તેનું મગજ ઠેકાણે આવી ગયું. તેને શંકરભાઈ પોતાની પેઢીમાં લઈ ગયા. તે જોઠાબેઠા બધું કામ નિહાળતો હતો. તેણે એક દિવસ શંકરભાઈને કહ્યું : “ભાઈ ! મને કંઈક કામ આપોને !” બુઝ્યો ! તેના જીવનમાં નવો વળાંક આવ્યો. તેને સૌના તરફથી પ્રેમ મળવા લાગ્યો. એક દિવસ તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—

આ મારું ઘર કે તે મારું ઘર ?
 આ મારા પિતા કે તે મારા પિતા ?
 આ મારી માતા કે તે મારી માતા ?
 આ મારા ભાઈ કે તે મારા ભાઈ ?

જ્યાં પ્રેમ નથી, માન નથી, મારાપણું નથી, મમતા નથી ત્યાં મનનું સમાધાન નથી. તેને પોતાના ઘરમાં જે ન મળ્યું એ અહીં મળી ગયું એટલે જીવન આનંદ મંગળરૂપ બની ગયું. મનની કેટલી શક્તિ છે ? તેને અતુક જ બનાવવું બેઠ્યો. ઇચ્છાઓનો સંયમ ન રહે તો ડાહ્યો માણસ પણ ગાંડો બની જાય ! શાસ્ત્રમાં દશ પ્રકારની ઇચ્છાઓ બતાવી છે.

૧ ઇહ લોકી ઇચ્છા : આ લોકની મને વધુ ને વધુ ઇચ્છિત વસ્તુઓ મળ્યા કરે. આ લોકથી મારે જવું નથી. આ લોકમાં જ મારે જીવવું છે.

૨ પર લોકી ઇચ્છા :- આ સંસારમાં મારું કંઈ નથી. આ ધણી મારો નથી. આ પત્ની મારી નથી. આ જગતમાં મારું કંઈ નથી. પરલોક સ્વર્ગના સુખની ઇચ્છાઓ થયા કરે.

૩ ઉભયલોકી ઇચ્છા : ઉભયલોકની ઇચ્છા એટલે બંને લોકની ઇચ્છાઓ. આ લોકની ઇચ્છાઓ માણવી છે. તેમ પરલોકની ઇચ્છાઓ પણ માણવી છે. આલોક અને પરલોક બંનેના જીવનની ઇચ્છા છે.

૪ જીવવાની ઇચ્છા : ગમે તે ભોગે જીવવું જ છે પણ ભલે વૃદ્ધત્વ આવે, શરીર કૃશ બની જાય પણ મરવું જ નથી. જગતના જીવોને મરવાની ઇચ્છા નથી. સૌને જીવવું જ છે !

૫ ઇચ્છાઓ થાય છે તે બધી શુભ હોતી નથી. તેમાં પણ ઘણા ઘણા દોષોની સંભાવના રહે છે.

૬ મરવાની ઇચ્છા : ઘણાને એમ થયા કરે છે કે આ સંસારમાં હવે સાર નથી. આધિ આવે, વ્યાધિ આવે, ઉપાધિ આવે, કંઈ જાતનું તુકશાન આવે, મનનું ધાયું ન બને અને મરવાની ઇચ્છા થયા કરે છે.

૭ કામ ઇચ્છા : આ સંસારના વિષયોને ભોગવવાની ઇચ્છા થયા કરે છે. સંસારમાં આવ્યા છીએ એટલે મળેલા વિષયોને ભોગવી લઈએ.

૮ ભોગ ઇચ્છા : પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયો મેળવી તેને ખૂબ જ ભોગવવાની ઇચ્છા રહ્યા કરે. સાડું ખાવાનું, સાડું પીવાનું, સાડું જોવાનું અને સારા સ્પર્શ ભોગવવાની ઇચ્છા થાય છે.

૯ લાલ ઇચ્છા : લાલ થાય તો સાડું, વ્યાપાર વધે તો સાડું, કમાણી વધારે

થાય તો સાફ, ખલોક મળી જાય તો સાફ, આવા ભૌતિક પ્રકારના અનેક લાલની ઈચ્છા થાય.

૯ પૂજાની ઈચ્છા : મારી પૂજા થાય, હું ખયામાં મોટો ગણાવ ! મને ખયા પૂછે, મારી વાહ વાહ થાય, આવી ઈચ્છા થાય.

૧૦ સત્કાર ઈચ્છા : મને સૌ સારી રીતે ઓલાવે, મારો ખધે સત્કાર થાય, મારું સૌ સન્માન કરે, મને સૌ પધારો ! પધારો ! કહીને ઓલાવે.

ભગવાન મહાવીરે ફરમાવેલ છે કે ગૃધ્ર માણસની ઈચ્છાઓ પૂર્ણ થતી નથી.

સુવર્ણ રુવસ્સ ડ પવ્વયા મવે, સિયા હુ કેલાસ સમા અસંખયા

નરસ્સ લુધ્ધસ્સ ન તેહિં કિંચિ, ઇચ્છા હુ આગાસસમા અણન્તિયા ઉત્ત. ૬-૪૮

સોના અને ચાંદીના કૈલાસપર્વત જેવડા અસંખ્ય પર્વતો કોઈ લુપ્ત માણસને આપવામાં આવે તો પણ તેને મન આ કંઈ નથી. કારણ કે ઈચ્છા તો આકાશ સમાન અનંત છે. માનવની ઈચ્છા કામ ભોગ માટે પણ અસીમ છે. ચારે ગતિના જીવોમાં કામભોગની ઈચ્છાઓ રહ્યા કરે છે તેને માટે તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે.

કાય પ્રવિચારા આ ઇશાનાત્ । ૮ ।

શેષાઃસ્પર્શ રુપ શબ્દ મનઃ પ્રવિચારા દ્વયોદ્વયૌઃ । ૯ ।

પરેડપ્રવિચારાઃ । ૧૦ ।

ચક્રવિહા કામા પળ્ળાત્તા તંજહા-સિંગારા, કલુળા, વીમચ્છા રોદા.

“ સિંગારા કામાદેવાળં ॥”

કાયપ્રવિચાર-ચાર પ્રકારના દેવોની અંદર ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક દેવોમાં પહેલા-ખીજા દેવલોક સુધીના દેવો શરીરથી વિષય સુખ ભોગવવા વાળા હોય છે અર્થાત તે દેવો મનુષ્યની જેમ શરીરથી કામભોગનો અનુભવ કરી પ્રસન્નતા મેળવે છે. ખાકીના દેવો અન્ય રીતે વિષય સુખને મેળવે છે.

સ્પર્શ-ત્રીજા-ચોથા દેવલોકના દેવો દેવિઓ સાથે માત્ર સ્પર્શ કરી કામતૃષ્ણાની શાન્તિ કરી સુખ મેળવી લે છે.

રૂપ-પાંચમા છઠ્ઠા દેવલોકના દેવો દેવિઓના સુસજ્જિત રૂપ જોઈને જ વિષયસુખ જન્ય સંતોષ કરી લે છે.

શબ્દ-સતમા-આઠમાં દેવલોકના દેવો દેવિઓના વિવિધ શબ્દ માત્રને સાંભળી પોતાની કામવાસના શાંત કરી લે છે. તેઓને શબ્દ શ્રવણથી જ વિષય સુખનો આનંદ મળી જાય છે.

સંકલ્પ-નવમાં, દશમાં, અગીયારમાં અને બારમાં દેવલોકના દેવો દેવીઓના ચિંતન માત્રથી જ તેની વિષય કામના સંતોષી શકે છે. તેઓને ન તો દેવીઓને સ્પર્શ કરવો પડે, ન રૂપ જોવું પડે, ન તેના ગીત સાંભળવા પડે! કારણ કે બીજા દેવલોકથી આગળ દેવીઓ નથી. બીજા દેવલોકથી આગળ દેવીઓને બોલાવવાથી આઠમા દેવલોક સુધી જાય છે. આગળ જઈ શકતી નથી. જેથી તે દેવો માત્ર સંકલ્પથી પોતાની કામના પૂર્ણ કરી શકે છે.

અપ્રવિચાર-બારમાં દેવલોકથી આગળ નવ ઐવેયિક અને પાંચ અનુત્તર વિમાનના દેવો કામ લાલસા રહિત હોય છે. તેઓ બીજા દેવો કરતાં વધારે સંતુષ્ટ અને અધિક સુખી હોય છે.

સાંભળો સ્વર્ગના દેવોમાં પણ કામલાલસા હોય છે. ઉપરના ઉચ્ચ દેવો જ આ વિષય લાલસાથી રહિત હોય છે.

કલુષ-મનુષ્યના કામ-ભોગ કંઈ પણ અને દયા ઉપજાવે તેવા હોય છે, આ કામ ભોગ ક્ષણ ભરના હોય છે. ‘‘ભીમચ્છા કામા તિ રિયાણ’’

બિભત્સ-તિયોના કામ-ભોગ બિભત્સ હોય છે. ‘‘રોદ્ધા કામા જોરદયાણ’’
રૌદ્ર-નારડીઓના કામ-ભોગ રૌદ્ર સ્વરૂપના હોય છે.

ત્રણે લોકમાં કામ-ભોગ, વિષય ઇચ્છાઓ વ્યાપી છે. સંસારમાં વિરલ જીવો એવા છે કે જેઓ આ વિષય-ઇચ્છાઓથી અલિપ્ત રહી આત્મભાવમાં રમણ કરતા હોય છે.

ન કામભોગા સમયં ઉવેન્તિ

ન યાવિ ભોગા વિગદં ઉવેન્તિ

જે તપ્પઓસી ય પરિગ્રહી ય

સો તેસુ મોહા વિગદં ઉવેદ્ । ઉત્ત. ૩૨-૧૦૧

કામભોગની સામગ્રી પોતે સમતા કે વિકાર પ્રત્યે જતી નથી, પરંતુ તેમને શ્રદ્ધા કરતી વખતે મનની જે સ્થિતિ હોય છે, તે પ્રમાણે સમતા કે વિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. જે તેને અનાસક્ત લાવે ભોગવે તેને સમતા પ્રાપ્ત થાય છે અને આસક્તિ પૂર્વક શ્રદ્ધા કરે છે અથવા ન મળે તો તેના તરફ દ્રષ્ટ કરે છે. તેના મોહ વૃદ્ધિ પામતાં વિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વર્ગમિત્ત સુખા, વહુકાલ દુઃખા વિષયો ક્ષણમાત્રનું સુખ અને બહુકાળનું દુઃખ આપનારા હોય છે.

One ounce of pleasures brings its pound of pains.

એક સરસવ માત્ર વિષયનો ભોગવટો મેરૂપર્વત જેટલું દુઃખ આપે છે. એમ

સમજી સુખ આપી અનેકવિધ દુઃખોની ગહરી ખાઈમાં ફેંકનારા વિષયોથી દૂર રહેવા પ્રયત્ન કરો.

માનવ સમાજ કામ-લોગમાં આસક્ત થઈ, સંસારનું વર્ધન કરે છે. કામ જેવો કોઈ રોગ નથી. શરીરના રોગને તો કોઈ Tablet ટેબલેટ, દવા કે Injection ઇન્જેક્શન દ્વારા મટાડી શકાય છે પરંતુ આ કામ-લોગને મટાડવા માટે કોઈ દવા નથી. તેને માટે તો માત્ર જ્ઞાન જ કામ આવે છે.

આપણે ત્યાં જ્ઞાતાસૂત્રનો અધિકાર આલે છે મલ્લીકુમારીના રૂપમાં ઘેલા બનેલા છએ રાજવીઓને રાજકુમારી સમજાવે છે. છએ રાજવીઓમાં કામ-લોગનો સાગર ઉછળે છે. તેને મલ્લીકુમારી કહે છે.

તં મા ણં તુભ્યે દેવાણુષ્ણિયા ! માણસ્સંસુ કામભોગેસુ
સજ્જહ; રજ્જહ, ગિજ્જહ, મુજ્જહ, અજ્જોવવજ્જહ ।

હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે મનુષ્યભવના કામલોગોમાં ફસાસો નહિ, તેમાં રાગ ઉત્પન્ન કરો નહિ, તેના પ્રતિ તૃષ્ણાનું વર્ધન કરો નહિ, તેમાં મુગ્ધ થાઓ નહિ અને તેના કોઈ દિવસ પણ વિચાર કરો જ નહિ. હવે મલ્લીકુમારીની વાત સાંભળી રાજવીઓના જીવનમાં કેવો નવો વળાંક આવશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

કામલોગ સંબંધી સુક્તિઓ :-

વિસપસુ મણન્નેસુ, પેમં નામિનિવેસપ-મનોર શબ્દાદિ વિષયોમાં પ્રેમ ન કરો.

કામે કર્માહિં ! કર્મયં શુ દુઃખં-કામ લાલસાને દૂર કરો. દુઃખ દૂર થશે.

સર્વેસુ કામ જાપસુ, પાસૈમાણો ન લિપ્પઈ તાદ્-આત્મરક્ષક, સર્વકામ વિષયોને દેખતા થકા પણ લેપાતા નથી.

કામે સસાર વઢ્ઢળે-કામ સંસાર વર્ધન કરે છે.

ઝલેવો હોઈ મોગેસુ, અમોગી નોવ લિપ્પઈ-ભોગી સંસારમાં લેપાય છે, અભોગી લેપાતા નથી.

મોગી મમઈ સંસારે, અમોગી વિપ્પસુચ્ચઈ-ભોગી સંસાર ભ્રમણ કરે છે. અભોગી સંસારથી મુક્ત થાય છે.

બુધ્ધો મોગો પરિચ્ચયઈ-જ્ઞાની પુરુષ જ ભોગને છોડી જાય છે.

મોગા ઇમે સંગકરાહવંતિ-આ ભોગો કર્મોનો બંધ કરે છે.

મુત્તાણ મોગાણં પરિણામો ન સુંદરો-ભોગવેલા ભોગનું ફળ સારું નથી.

અણિહે સે પુદ્ગે અહિયાસપ-મુમુક્ષોએ નિસ્પૃહ થઈ કષ્ટ સહવું.
સમિધિ કિ સારા ? વિમુક્તિ સારા-સમૃધ્ધિનો સાર વિમુક્તિ છે.
નાસ્તિ કામ સમો વ્યાધિઃ-કામ સમાન કોઈ રોગ નથી.



૮૮

પૂર્વ જન્મ અને પુનર્જન્મ

(આસો વદ ૩ તા. ૧૦-૧૦-૭૬ રવિવાર)

અનંત શુભ નિધિ શ્રમણ ભગવંત મહાવીર સ્વામીએ સિદ્ધાન્તની પ્રફુલ્લ કરેલી છે. જૈન દર્શન તે આત્મવાદી દર્શન છે. તેમાં આત્મદ્રવ્યના અસ્તિત્વનું ઘણું સુંદર કથન છે.

આ આત્મા કયારથી છે ?

આપણે આત્મા કયારથી છે એવો પ્રશ્ન થવો સ્વાભાવિક છે. આપણા આત્માને કોઈએ બનાવ્યો નથી. તેમ તેનો નાશ પણ નથી. આત્મા તો અનાદિ અનંત છે. તે હંમેશને માટે શાશ્વતો રહેનારો છે.

यः कर्ता कर्म भेदानां भोक्ता कर्म फलस्य च
संसर्ता परिनिर्वाता, सद्वात्मा नान्यः लक्षणः ॥

જે કર્મના પ્રકારોને કરનારો છે, જે કર્મના ફળને ભોગવનારો છે, જે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે અને જે સંસારથી મુક્ત બને છે તે જ આત્માનું લક્ષણ છે.

नैनं छिंदन्ति शस्त्राणि, नैनं दहति पावकः
नैनं क्लेदत्यापो, नैनं शोषयति मारुतः ॥

શ્રીમદ્ ભાગવત ગીતામાં પણ આત્માના અસ્તિત્વને બતાવતા કહ્યું છે. આત્માને શસ્ત્રો છેદી શકતા નથી. અગ્નિ તેને બાળી શકતી નથી. પાણી તેને ભીંજવી શકતું નથી અને પવન તેને સુકવી શકતો નથી.

આત્મા તો અખંડ અવિનાશ સ્વરૂપી શાશ્વત તત્ત્વ છે
આત્મા છે તે નિત્ય છે, છે કર્તા નિજ કર્મ
છે ભોક્તા વળી ભોક્ષ છે, ભોક્ષ ઉપાય મુધર્મ ૪૩

આત્મા વિષે શંકા થાય છે.

નથી દષ્ટિમાં આવતો, નથી જણાતું રૂપ
બીજો પણ અનુભવ નહિ, તેથી ન જીવ સ્વરૂપ ૪૫

આત્માની સિદ્ધ કરે છે.

જે દષ્ટા છે દષ્ટિનો, જે જાણે છે રૂપ
અબાધ્ય અનુભવ જે રહે, તે છે જીવ સ્વરૂપ ૫૧

છે ઈન્દ્રિય પ્રત્યેકને, નિજ નિજ વિષયનું જ્ઞાન
પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયનું, પણ છે આત્માને જ્ઞાન ૫૨

દેહ ન જાણે તેહને, જાણે ન ઈન્દ્રિય પ્રાણ
આત્માની સત્તા વડે, તેહ પ્રવર્તે જાણ ૫૩

આત્માની શંકા કરે, આત્મા પોતે આપ
શંકાનો કરનાર તે અચરજ એહ અમાપ ૫૮

આ જગતમાં અજીવ અને જીવ યા જડ અને ચેતન બે મુખ્ય પદાર્થ છે. એક રૂપી છે, બીજો અરૂપી છે. જે વસ્તુ દેખી ન શકાય માટે નથી તે પણ એક મોટી ભૂલ ગણાય છે. જેમ કોઈ બહેરો માણસ શબ્દ સાંભળી શકતો નથી તેમ આંધળો માણસ કોઈપણ પદાર્થને દેખી શકતો નથી. તેથી કોઈ પદાર્થ નથી એમ ન માની શકાય. ચક્ષુવાળા પદાર્થને જોઈ શકે છે, જાણી શકે છે તે રીતે આત્માને ચર્મચક્ષુવાળા જોઈ શકતા નથી પરંતુ સર્વજ્ઞ ભગવંતો જોઈ શકે છે. આપણે તો આત્માને અનુમાનથી જાણી શકીએ છીએ.

તમોને કોઈ પ્રશ્ન કરે કે તમોએ તમારા પર દાદાને જોયા છે ? તમો કહેશો નહિ, તો શું તેઓ ન હતા ? તમારા પિતાજી કહે છે કે હતા, તેઓએ જોયા છે. તો શું તમારે ન માનવું ? જો દાદા ન હોય તો પિતા ન હોય, તે તો સરલ વાત છે. જેથી આપણે આ બધાને અનુમાનથી માનીએ છીએ, તેનો સ્વીકાર કરીએ છીએ. આપણે પોતે જ આત્મા છીએ, છતાં આપણી પોતાની જ શંકા જ્યારે આપણે કરીએ ત્યારે આશ્ચર્ય વિના બીજી શું થાય ?

જન્મેલું બાળક કે જનવરનું બચ્ચું વિના પ્રેરણાએ પોતાની માતાનું દુધપાન કરવા લાગી જાય છે. તેમ રુદ્રન પણ કરે છે. કેટલાકને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન દ્વારા

પોતાનો પાછલો ભવ પણ દેખાય છે. આ વસ્તુ સ્થિતિ એ જ સુચવે છે કે આત્મા પરલોકમાંથી અહિં આવ્યો છે અને અહીંથી પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી કર્માનુસાર કોઈ અન્ય ગતિમાં જરૂર જશે. આથી પુનર્જન્મ Rebirth પણ સિદ્ધ થાય છે.

જમીનમાં રહેલા માટી અને સોનાનો સંબંધ અનાદિ હોવા છતાં અગ્નિ પ્રયોગે જેમ માટી દૂર થાય છે અને સોનું સો ટચનું બને છે. તે જ મુજબ આત્મા અને કર્મનો સંબંધી અનાદિ હોવા છતાં અહિંસા, સંયમ અને તપના તાપમાં તપાવી સુદેવ, સુશુરૂ અને સુધર્મને આરાધવાથી આત્મા પણ કર્મથી રહિત બની કુંદન જેવો નિર્મળ બની શકે છે. દેહ (શરીર) ક્ષણભંગુર છે. આત્મા એક અવિનાશી તત્ત્વ છે. એમ સમજી આત્માને પરમાત્મા બનાવવા બનતી કૌશીલ કરવાની જરૂર છે.

આત્માના પરિભ્રમણનું કારણ તેના કર્મ છે.

કેહો ય માણો ય અણિગહિયા, માયા ય લેહો ય પવહ્નમાણો ।

ચત્તારિ ઇંદ્રિયા કસિણા કસાયા, સિંચન્તિ મુલાંહ પુણમવસ્સ ।।

જેને જન્મવું ન હોય, મૃત્યુ પામવું ન હોય તો કર્મ અપાવી દેવા બેઈએ. જેણે ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ રૂપ ચાર કષાયને દૂર નથી કર્યા ત્યાં સુધી પુનર્જન્મ થયા જ કરે છે. પુનર્જન્મનું કારણ કષાય છે. તે તેના મૂળનું સિંચન કરે છે.

કષાય મુક્તિ: કિલ મુક્તિરેવ

જ્યાં સુધી આપણો આત્મા કષાયથી મુક્ત નહિ બને ત્યાં સુધી તેને મુક્તિ નહિ મળે. કારણ કે કષાયની મુક્તિ તેજ મુક્તિ છે. જે જે આત્માઓ સિદ્ધ થયા છે, નિરંજન, નિરાકાર બન્યા છે તેઓના વિષય કષાય સંપૂર્ણ નષ્ટ થઈ ગયા હોય છે.

સંસાર એટલે ચાર ગતિનું ભ્રમણ જેને પુનર્જન્મ કહેવાય છે. ચાર ગતિનું કારણ કષાય છે અને કષાયનું કારણ કર્મ છે.

આપણા શુભાશુભ કર્મ એ જ પૂર્વભવની સિદ્ધિ છે. જો પૂર્વજન્મ ન હોય તો કર્મ ક્યાંથી આવ્યા. કર્મની પરંપરા એ જ પૂર્વજન્મની મહા સિદ્ધિ છે. આ છવ જેવા જેવા કર્મો કરતો આવ્યો છે તેવા તેવા કર્મો લોગવવા માટે તે તે કર્મ ચોખ્ખી ગતિ મળે છે.

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ, જાણ્યાં સફળ પ્રમાણ

તેમ નિવૃત્તિ સફળતા, મોક્ષ પદ સુખાણ. ૮૯

વિત્યો કાળ અનંત તે, કર્મ શુભાશુભ ભાવ

તેહ શુભાશુભ છેદતાં, ઉપજે મોક્ષ સ્વભાવ. ૯૦

દેહાદિક સંયોગનો, આત્યંતિક વિયોગ
સિદ્ધ મોક્ષ શાશ્વત પદે, નિજ અનંત સુખ ભોગ. ૯૧

આપણે પુરુષાર્થવાદી છીએ. આપણા સ્ટોકમાં પડેલા કર્મોને જ્યાં સુધી ખાલી ન કરીએ તો જેમ અનંતો કાળ અનંતા જન્મ-મરણમાં ગયો તેમ અનંતો કાળ ફરી જન્મ-મરણમાં જ જવાનો જેથી કર્મ બાંધતા પડેલા સાવધાન થએ, તમારે જ તમારા કર્મો ભોગવવાના છે.

કરમનો કોયડો અલબેલો (૨)

એજ એને પામવો નથી સહેલો.

કરમનો.

એક માતાના પુત્ર બે એમાં, એક ચતુર એક થેલો.

એકને પાણી માંગે ન મળતું, બીજને દૂધનો રેલો. કરમનો.

૧ કરમને નહિ શરમ આવે, ભલે હોય તું ભણેલો.

૨ પિતાનું કયું, પિતાજી ભોગવે, બેટાનું ભોગવે બેટો. કરમનો.

જેનો જેવો પુરુષાર્થ હોય તેને તેવું ભોગવવાનું હોય છે. કર્મ કોઈની શરમ 'રાખતાં' નથી. ભલે કર્મ કરનાર કદાચ ભણેલો કેમ ન હોય ? છતાં તેને ભોગવવાનું રહે છે. પિતા પુત્રને માટે અને પુત્ર પિતા માટે કે ઘર સંસારના માટે કર્મ કરતાં હશે. પરંતુ સૌએ પોતાના કર્મ ભોગવવા પડશે.

તમો આટલું સનાતન સત્ય કર્મનું સ્વરૂપ જાણો છો અને સમજો છો છતાં કર્મ કરવાનો મોહ છુટતો કેમ નથી ?

એક શેઠ હતો. તેમને ચાર પુત્રો હતા. ચારે પુત્રોને શેઠે ભણાવી ગણાવી કામ ધંધે લગાડ્યા. ત્રણ પુત્રો તો પરણી ગયા હતા. માતા પિતાના મનમાં ઉંડે ઉંડે એમ થયા કરે કે હજી નાનાનું ઘર બંધાયું નથી ! બસ, તેને પરણાવી દઈએ એટલે નિરાંત થાય. બંનેના અંતરમાં આ એક જ ચિંતા રહ્યા કરે. બા દીકરાને અનેકવાર કહ્યા કરે, “બેટા ! હવે માની જા, તારું આપણે સગપણ કરીએ. દીકરો કહે. બા ! તું ચિંતા ન કર. બધું થઈ રહેશે. ” છતાં પણ માતાની ચિંતા તો દૂર ક્યાંથી થાય ? નાનો છે જેથી તેના ઉપર લાગણી પણ ઘણી. પરંતુ દીકરો, દીકરો કહેનાર માઆપને ક્યાં બબર છે કે આજનો સમય કેવો પલટાયો છે ?

આજની રીતભાત તો અનોખી છે. વાતાવરણ સાવ બદલાઈ જ ગયું છે. દીકરાઓ વડીલોની વાત સાંભળ્યા કરે અને ખોટા આશ્વાસનો દીધા કરે. એક જમાનામાં પુત્રો મા-આપનું વચન ઉઠાપતા ન હતાં. ત્યારે આજે ? સંતાનોનું કહું માઆપે કરવું પડે છે ! ગમે તેવું સત્ય મા-આપ કહે પણ સંતાનો સાચું બોલે જ નહિ.

સત્ય સદા કહેવું હોય છે. તે હંમેશા કઠોર લાગે છે.

છેવટે નાનો મુંબઈ ગયો. ત્યાં તેણે એક સારી રૂપાળી છોકરી જોઈ સગાઈ કરી લીધી. દેશમાં સગાઈ કર્યાના બપોર મોકલ્યા તેના બા ઝબકેને તો કાળો કકળાટ કરે, અરે ! કન્યા કેવી હશે ? કોઈએ જોઈ નથી અને સગાઈ કરી લીધી ? લગ્નના દિવસો આવે છે, મા-બાપ મુંબઈ કહેવડાવે છે કે તું અહીં દેશમાં આવ. આપણે જાન જોડીને મુંબઈ જઈશું. દીકરો કહે છે. ના બા એવું કરીને લગ્નના હજારો રૂપિયા શા માટે ખર્ચવા જોઈએ ? અમો તો આર્યસમાજની વિધિએ જ લગ્ન કરી લેવા માંગીએ છીએ.

મા-બાપને તો નાનો દીકરો છે. લગ્નનો લ્હાવો લેવાનું મન તો હોય ને ? ઝબકેમની તો મનની મનમાં રહી ગઈ અને આ બાળુ નાનાના લગ્ન મુંબઈમાં થઈ ગયા. નાનો તો વહુ લઈને મુંબઈથી રવાના થયો અને દેશમાં ઘેર આવી આંગણમાં ઉભો રહી ગયો. “લો બા ! હવે તમારે અમોને વધાવવા હોય તો વધાવી લો !” ઝબકેમને થયું હવે શું વધાવું ? મા-બાપે જતું કર્યા વિના છવાય તેમ નથી. નલિની વહુ થઈને ઘરમાં આવી છે. બા તેને ઘરના રીતરીવાજની અને સંસ્કારની વાતો કરે છે. નલિનીને બાની આવી હડાપણુ ભરી વાતો ન ગમે ! તે બાની વાત સાંભળે નહિ અને મનનું ધાયું કર્યા કરે. છેવટે ઘરમાં ઝઘડા થવા લાગ્યા.

નલિની રોજ રોજ બાના વિરૂધ્ધની વાતો નાનુના કાનમાં ફેલા કરે. નાનું એક દિવસ મગજ ગયું અને બા સામે તડફડ કરી નાખી અને બોલી ઉઠ્યો : અમો તમારી સાથે રહી શકીએ તેમ નથી.”

બાને કેટલી મમતા હતી કે ચોથા પુત્ર નાનુના હોંશથી લગ્ન કરીશું. છ’ટગીને છેલ્લો લ્હાવો લેશું. અરે ! ભગવાન અમારી હોંશ તો કાંઈ પુરી ન થઈ એમ કહેતા ઝબકેબા તો રડવા લાગ્યા. નાનુ હવે કાંઈ બાના આંસુ જોઈ પલળે એવો નથી. શામળશેઠે નાનુ માટે ગામમાં એક નાની રૂમ લઈ લીધી. તેમાં તેના અનુસાર ઘરવખરી વસાવી દીધી. પરંતુ નલિની કહે : હું આવી રૂમમાં ન રહું ! મને તો અહીં ન ગમે ! મારે અહીં નથી રહેવું. અરે ! મારે તો મુંબઈ જવું છે. નલિની તો નાનુને છોડી આઠમે દિવસે મુંબઈ ભેગી થઈ ગઈ. નાનુ તો જોતો જ રહી ગયો. જુઓ ! આ છે સંસારનું ચિત્ર ! નાનુ તો ન રહ્યો ઘરનો કે ન રહ્યો ઘાટનો !

નાનુની આંખમાંથી આંસુ પડવા મંડ્યા ! અંતે મા-બાપ છે. તેના અંતરમાં મારાપણું છે. નાનુને સમજાવીને દુકાને બેસાડ્યો અને આશ્વાસન આપ્યું કે બેટા ! સમય આવશે ત્યારે સારા વાના થઈ જશે. દીકરો ! આમાં તારો દોષ નથી. દોષ તો છે કર્મનો,

માણસ ધારે છે શું અને કુદરત કરે છે શું ?

આપણે પૂર્વજન્મ અને પુનર્જન્મની વાત કરવી છે. પૂર્વજન્મ એટલે આપણો અનંત જૂતકાળ ! જેને ભવભવાંતરનો ઇતિહાસ કહેવાય છે. પૂર્વજન્મ એટલે કરેલા કર્મોને ભોગવવા માટેનો જન્મકાળ. આ જીવ જ્યાં સુધી કર્મો કરશે ત્યાં સુધી તેને નવા જન્મો ધારણ કરવા જ પડશે. તેનો નવો ઇતિહાસ બની જશે.

કોઈ પ્રશ્ન કરે કે મારો આવતો જન્મ કેવો થશે ? તેનો ઉત્તર એ છે કે તારા વર્તમાનમાં જેવા કર્મો છે તેવો તારો પુનર્જન્મ થશે. પૂર્વજન્મમાં જે કયું છે તે આ જન્મમાં મળે છે. આ જન્મમાં જેવું કરવામાં આવશે તેવું પુનર્જન્મમાં મળશે.

મલ્લીકુમારી છએ રાજવીઓની સાથે વાત કરે છે.

एवं खलु देवाणुप्पिया ! तुम्हे..... रायाणो होत्था ।

હે દેવાતુપ્રિયો ! હું અને તમે આજથી ત્રીજા ભવમાં પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સલિલાવતી નામની વિજયમાં વિઘ્નમાન વીતશોકા નામની રાજધાનીમાં ‘બાલવયસ્ય’ સાત રાજપુત્રો હતા તે સમયે આપણા મહાબલ વગેરે નામો હતાં. સહજાયા જાવ પવ્વહ્યા આપણે બધા સાથે જ જન્મ્યા હતા અને સાથે જ મોટા થયા હતા, માટીમાં પણ સાથે જ રમ્યા હતા અને સમય આવતા આપણે સાતે જણાએ દીક્ષાને ધારણ કરી હતી.

મલ્લીકુમારી અવધિજ્ઞાનના આધારે પૂર્વજન્મની વાત છએ રાજવીઓને કરે છે. તપ્પણં અહં દેવાણુપ્પિયા !તદ્દેવસત્ત્વં તે ભવમાં મેં સ્ત્રી નામકર્મને બંધ કર્યો હતો કારણ કે આપણે મુનિપણમાં સાતે જણા ઉપવાસની સાધના વડે તપ કરતા હતા. જ્યારે તમો ચતુર્થભક્ત (એક ઉપવાસ) કરતા હતા ત્યારે હું પણ તમારી સાથે ઉપવાસ કરતી હતી. પરંતુ પારણાને દિવસે તમોને કહ્યા વગર હું ઉપવાસને આગળ વધારતી હતી તમો લોકો પારણું કરી લેતા હતા. આવી રીતે કપટ યુક્ત તપસ્યા કરતા અને તમારાથી વધારે તપ કરવાની કામનાથી મારે સ્ત્રી નામ કર્મ બંધાયું. તપ્પણં તુમ્હે દેવાણુપ્પિયા ! કાલમાસે વિહરઈ હે દેવાતુપ્રિયો ! તમે સાધુ પર્યાયનું પાલન કરી કાળ સમયે મૃત્યુ પામી જ્યંત નામના અનુત્તર વિમાનમાં દેવપર્યાયથી ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં તમારા બધાની ઊર સાગરની સ્થિતિ કરતાં કંઈક ઓછી હતી. જ્યારે આ સ્થિતિ (આયુષ્ય) પૂરી થઈ ત્યારે ત્યાંથી અવીને આ જંબુદ્વીપમાં ઉત્પન્ન થયા છો અને પોતપોતાના રાજ્યોનું શાસન ચલાવવા લાગ્યા છો.

तएणं अहं देवाणुप्पिया !.....पच्चायाया

ત્યારબાદ હે દેવાનુપ્રિયો ! હું પણ દેવલોકમાંથી આયુક્ષય થવાથી અહીં મિથિલા રાજધાનીમાં કુંભક મહારાજના રાજ્યમાં પુત્રીના રૂપમાં જન્મ પામી છું.

કિં થ તયં પમ્હુટ્ઠં જં થ તયા મો જયંત પવરંમિ ।

બુત્થા સમયં નિવઘ્ધં દેવા ! તં સંમરહ જાહ ॥

મલ્લીકુમારી કહે છે, હે રાજા ! શું તમે લોકો પૂર્વજન્મને ભૂલી ગયા છો કે જ્યારે આપણે બધા જન્મ નામના અનુત્તર વિમાનમાં દેવ થઈને રહ્યા હતા તો “આપણે એક બીજાને પ્રતિજ્ઞાવિત કરીશું.” આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થઈને મેળવેલા તે દેવલવના જન્મને તમે યાદ કરો.

હવે છએ રાજવીઓએ જ્યારે મલ્લીકુમારીની આ પૂર્વજન્મગત પ્રતિજ્ઞાની વાત કહી સંભળાવી ત્યારે તે વાતને જાણી તેઓ છએ રાજવીઓમાં શું પરિવર્તન આવશે તેનો ભાવ ભેદ અવસરે કહેવાશે.

*

૮૯

ભતિ સ્મરણનું પ્રાગટ્ય

(આસો વદ ૪ તા. ૧૧-૧૦-૭૬ સોમવાર)

અનંતજ્ઞાની અનંતદર્શની વીર જીનેશ્વર ભગવંતે શાસ્ત્રની પ્રરૂપણા કરી છે. શાસ્ત્ર વાણીએ અનેક ભવ્યાત્માઓના જીવન પરિવર્તન કર્યા છે. આપણી સામે જ્ઞાતા ધર્માકર્થાંગ સૂત્ર આલે છે, મલ્લીકુમારી છએ રાજવીઓને સમજાવી રહી છે. આપણે સાતે કયાં હતા ? અહીં કેવી કેવી સાધના કરીને આવ્યા છીએ. તે સમ્મળી વાત તેઓ છએ રાજપુરુષોએ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળેલી છે. તેના રૂળ સ્વરૂપ તેમનું અંતર હવે કેવું પરિવર્તન લાવે છે. તે જોવાનું રહે છે.

જગતના જીવોને વર્તમાન કરતાં ભવિષ્યની ચિંતા વધારે રહે છે. તેને વર્તમાન જોવા જાણવા કરતાં ભવિષ્યને જોવા જાણવાનું મન વધારે થાય છે.

આપણે કયાં હતા, કેવી રીતે હતા. અહીં શા માટે આવ્યા ? આ વધુ જાણવા જોવાની ખૂબ જ જિજ્ઞાસા રહે છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ નેમના જીવનની આવી વાતો કરે છે ત્યારે સૌને તેમાં વધારે રસ આવે છે, અને ઉત્કંઠાપૂર્વક સાંભળવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

મારો ભૂતકાળ કેવો હતો તે બતાવનારૂં જ્ઞાન જાતિસ્મરણ જ્ઞાન કહેવાય છે. પૂર્વજાતિ-પૂર્વજન્મનું જ્ઞાન પ્રગટવું તેને શાસ્ત્રકારો જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન કહેવાય છે.

જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનથી પૂર્વમાં પોતે કયાં હતો, શું કયું હતું, કેવા કેવા સુખ-દુઃખ ભોગવ્યા હતાં તેનું સ્પષ્ટ દર્શન થઈ આવે છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૯માં અધ્યયનમાં મૃગા પુત્રની વાત ચાલે છે. તેમાં મૃગા પુત્રને સંત દર્શનનું નિમિત્ત મળતા જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થાય છે.

સાહુસ્સ દરિસણે તસ્સ, અજ્ઞવસાણમ્મિ સોહણે ।

મોહંગયસ્સ સન્તસ્સ, જાહસરણં સમુપન્નં ॥ ઉત્ત. ૧૯/૭

તે સાધુના દર્શનથી મોહનીય કર્મને ક્ષયોપશમ થવાથી તથા આંતરિક ભાવોની શુદ્ધિથી મૃગા પુત્રને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું.

દેવલોગ ચુઓ સંતો, માણુસ્સં ભવ માગઓ ।

સણિ ણાણ સમુપ્પણે, જાહં સરહ પુરાણયં ॥ ઉત્ત. ૧૯/૮

સંજી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી પૂર્વ જન્મનું સ્મરણ થયું. હું દેવલોકમાંથી અવતીને મનુષ્ય ભવમાં આવ્યો છું.

આજે આવા જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયાના ઘણાં કિસ્સાઓ પેપરમાં આવે છે. તેમના કુટુંબીજનો તેને કહેલી બધી કડીઓને મેળવી જ્ઞાનની અદ્ભુતતાનું આશ્ચર્ય પણ કરે છે.

જાહ સરણે સમુપ્પને, મિયાપુત્તે મહિહ્હિએ ।

સરહ પોરાણિયં જાહં, સામણં ચ પુરા કયં ॥ ઉત્ત. ૧૯/૯

જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી મહાઋષિવાળો મૃગાપુત્ર પોતાના પૂર્વ જન્મને અને એમાં પાળેલા શ્રમણપણાને યાદ કરવા લાગ્યો.

પાંચ જ્ઞાનના વર્ણનની અંદર મતિજ્ઞાનના અશ્રત નિશ્ચિતના ચર ભેદ (ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ)માં પારિણામિકા બુદ્ધિના વિવેચનમાં કહેવાય છે કે વિશિષ્ટ પ્રકારના પરિણામથી જાતિસ્મરણાદિ જ્ઞાન થાય છે તેને પારિણામિકા બુદ્ધિ કહેવાય છે. વર્તમાન જગતમાં લોકોને નિમિત્તો તો ઘણાં આવે છે પરંતુ તે નિમિત્ત વેળાએ બુદ્ધિ નિર્મળ અને પરિણામ શુભ રહે તો જાતિસ્મરણ જ્ઞાનની સંભાવના છે. પરિણામોની સ્થિરતા વિના જ્ઞાન પ્રગટી શકે નહિ.

આત્માની શુભ પરિણતિ અને વિચારોમાં સ્થિરતા આવે તે વેળાએ લેશ્યા પણ શુભ હોય શકે છે.

લેશ્યા એટલે શું ?

ક્રોધ, માન, માયા અને લોકરૂપ કષાયજન્ય તીવ્રમંદ અધ્યવસાય (પરિણામ) તેને લેશ્યા કહેવાય છે. તેના છ પ્રકાર છે. ૧ કૃષ્ણ, ૨ નીલ, ૩ કપોત, ૪ તેજો, ૫ પદ્મ, ૬ શુકલ. આ છ પ્રકારની લેશ્યાને જાણવા માટે જંબુ વૃક્ષનું દૃષ્ટાંત સાંભળવા જેવું છે.

એક ગામની બહાર એક સુંદર મઝાનું જંબુથી ભરેલું જંબુ વૃક્ષ છે. ગામના માણસો તે વૃક્ષના જંબુને જોઈ ખાવા લલચાય છે. એટલામાં ગામના છ પુરુષો જંબુ ફળ ખાવાની ઈચ્છાથી સાધન સાથે નીકળ્યા. સૌએ દૂરથી જંબુ વૃક્ષને જોયું અને તેના ફળ ખાવા માટે શું પ્રયત્ન કરવો તેની વાતો કરતા કરતા આગળ વધ્યા. જંબુ વૃક્ષની પાસે આવી છએ પુરુષો જોવા લાગ્યા. અરે ! જંબુ ફળ તો ઘણું છે. ચાલો, ચાલો ! મેળવવા લાગો ! જંબુ પણ વરસાદની ઋતુથી ખૂબ જ થયા હતા અને જાણે પાંદડે પાંદડે લટકતા હોય તેવા ગુચ્છાઓ જોવામાં આવી રહ્યા હતા.

છ પુરુષમાંથી એક પુરુષને એવો વિચાર આવ્યો કે આ કુહાડી લગાવી થડને જ કાપી, વૃક્ષને નીચે ઢાળી દઈ એટલે પછી પેટ ભરીને ખાશું ! આ પુરુષને જંબુ ખાવા માટે વૃક્ષને કાપી નાખવાના ભાવ (પરિણામ) થયા અને થડને કાપવા લાગ્યો.

ખીજને પણ જંબુ ખાવા છે, તેને એવો વિચાર આવ્યો કે થડને શા માટે કાપવું. આ સામે દેખાતી મોટી શાખાને જ કાપી નાખું તેવું વિચારી તે પુરુષ શાખાને કાપવા લાગ્યો.

ત્રીજને પણ જંબુ ખાવા છે, તેને વિચાર થયો કે જંબુ માટે આવડી મોટી શાખા શા માટે કાપવી જોઈએ ? એક મોટી ડાળને કાપી લઈ તો ઘણું જંબુ મળી રહેશે. તે પુરુષ તેને યોગ્ય ડાળ કાપવા લાગ્યો.

ચોથાને પણ જંબુ ખાવા છે, તેને એવો વિચાર આવ્યો કે જંબુ જ ખાવા છે, તો ડાળીને શા માટે કાપવી ? આ જંબુના ગુચ્છાઓ છે તેને જ લઈ લઈ, તે પુરુષ તેને યોગ્ય ગુચ્છા લેવા માંડ્યા.

પાંચમાને પણ જંબુ જ ખાવા હતા. જેથી તે ઉપર તો ચડ્યો પરંતુ વિચારવા લાગ્યો કે જંબુ ખાવા છે તો આ ગુચ્છાને શા માટે તોડવા ? તેમાં તો કાચા અને પાકા બંને છે. તે પુરુષ તો પાકા પાકા જંબુ તોડીને લેવા માંડ્યો.

છઠ્ઠાને પણ જંબુ તો ખાવા જ હતાં. તેણે સરસ વિચાર કર્યો. અરે ? જંબુ જ ખાવા છે તો ઝડને કાપવાની કે શાખાને છેદવાની કે ડાળી તોડવાની કે ગુચ્છા લેવાની કે ઉપર ચડવાની પણ શી જરૂર છે ?

જાંબુ તો આ નીચે પડ્યા છે તે પણ પાકેલા અને સુંદર સ્વચ્છ મઝાના છે. તેને જ ન લઈ લઉં. એવો વિચાર કરી તેણે ઉપર ચડ્યા વગર નીચેથી જ જાંબુ વીણવા શરૂ કર્યા અને ખાવા લાગ્યો.

હવે તમે પણ વિચારો કે છ પુરુષોને જાંબુ તો ખાવા હતા. તેમાં તેના કેવા કેવા વિચારો હતા, તે તમો જાણી શક્યા. એક એક પુરુષના વિચારો (પરિણામો) એક એકથી લિન્ન લિન્ન તો હતા પરંતુ તે પરિણામોમાં ખાવાની ઈચ્છા તો સૌની સમાન છે છતાં મેળવવાનો જે જે પ્રયત્ન થયો તે તેના અંતર અધ્યવસાયોનું કારણ છે આ અધ્યવસાયોને લેશ્યા કહેવાય છે.

પ્રથમ પુરુષના અધ્યવસાય વૃક્ષને! મૂળમાંથી નાશ કરીને જાંબુ મેળવવાનો હતો. તે વિચાર ઘણો જ અશુભ, અનિષ્ટ ગણાય. તેણે વૃક્ષના અસ્તિત્વનો વિચાર ન કર્યો માત્ર વર્તમાનને જોઈ ઝાડનો નાશ કરી મેળવવાની કામના તે અધ્યવસાયને કૃષ્ણ લેશ્યા કહેવાય છે,

પહેલા કરતાં ખીજના કંઈક ઠીક અધ્યવસાય હતા કે એક મોટી શાખાનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો તેના અધ્યવસાયને નીલ લેશ્યા કહેવાય છે. ત્રીજાના અધ્યવસાયને કાપુત લેશ્યા, ચોથાનાને તેજ લેશ્યા, પાંચમાને પદ્મ લેશ્યા અને છઠ્ઠાના શુદ્ધ પરિણામ અધ્યવસાયને શુકલ લેશ્યા કહેવાય છે.

આ છ લેશ્યા ઉપરથી જગતના માનવોની વૈચારિક પરિણામોની સ્થિતિને અને તેના અધ્યવસાયોને આપણે સારી રીતે સમજી શકીએ છીએ.

પ્રથમની કૃષ્ણાદિ ત્રણ લેશ્યા અશુભ ગણાય છે અને બાકીની ત્રણ તેજ આદિ શુભ લેશ્યા કહેવાય છે. ચારે ગતિના જીવોને આ લેશ્યાઓમાંથી અમુક અમુક લેશ્યાઓ હોય છે. તેનું ગણિત સમજવા જેવું છે.

જ્યારે કૃષ્ણ લેશ્યાના અધ્યવસાયો પ્રગટે છે ત્યારે માનવ મહા પાપ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે. પાંચેન્દ્રિયની ઘાત આવી લેશ્યા વડે થાય છે. જેથી તેની ગતિ નરકની થાય છે.

જે વ્યક્તિ ધર્મ-ત્યાગ-તપની સાધનામાં અનુરક્ત રહે છે તેના પરિણામો સારા હોય છે. જેથી તે વ્યક્તિ તેજ-પદ્મ-શુકલ લેશ્યાના કારણે દેવ જાને છે.

કેઈનું અહિત, કેઈનું ખરાબ, કેઈનો નાશ કરવાના પરિણામો મહા ભયંકર છે. તેનું કૃણ પણ ભયંકર રીતે ભોગવવાનું રહે છે. આયુષ્ય બાંધની વેળાએ જે અધ્યવસાયો હોય તેવી લેશ્યા મૃત્યુ સમયે આવે છે. અને માનવ તે લેશ્યારૂપ બાંધના

અનુસાર તે તે ગતિમાં જાય છે. પરલોક અને જાતિ સ્મરણ માટે આજે વિજ્ઞાનના આધારે ઘણી નોંધ થાય છે. તે સાંભળવા જેવી છે.

પૂર્વજન્મ-જાતિ સ્મરણના વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગ

પરલોક (પુર્નજન્મ)ની સિદ્ધિ કરતાં આજે અનેક પ્રયોગો જાણવા મળે છે. પરામનોવિજ્ઞાનના ક્ષેત્રે થતા ‘એજ-રીગ્રેશન’ Age Regression દ્વારા પૂર્વજીવનની સ્મૃતિ જાગૃત કરવાના અખતરાઓમાં આ પૃથ્વી સિવાય અન્યત્ર જીવન વિતાવ્યાની ખાતમી ઘણી વ્યક્તિઓ પાસેથી મળી છે. આવા ૧૩૮૨ અખતરા કરનાર ડૉ. એલેક્ઝાંડર કેનન Alexander Cannon વગેરેના સંશોધનોના અહેવાલો જોઈશું તો આપણને ખાતરી થઈ જશે કે આ પૃથ્વી સિવાય અન્યત્ર જીવ સૃષ્ટિ છે, એટલું જ નહિ પણ શાસ્ત્રોએ વર્ણવેલ દેવલોક જેવી જીવન પરિસ્થિતિવાળા સ્થાનો પણ વિશ્વમાં છે.

આ સંશોધન દરમિયાન એલેક્ઝાંડર કેનને ‘ટ્રાન્સ’ Transમાં રહેલ એક વ્યક્તિને એના જન્મના પાંચ વર્ષ પૂર્વની સ્મૃતિઓ જાગૃત કરવાનું કહ્યું. એ પછી એ વ્યાજ્ઞાએ કહ્યું કે હું શુક્ર ઉપર છું. તમે સમયનું જે માપ દર્શાવો છો એથી ગૂંચવાડો ઉભો થાય છે. કારણ કે તમારી પૃથ્વી ઉપર છે એવો સમય અહીં નથી. શુક્ર ઉપરની જીવનની અન્ય પરિસ્થિતિ વિષે તેને પૂછવામાં આવેલ પ્રશ્નોના જવાબમાં જાણવા મળ્યું કે જીવનની કળા શીખવી એ જ ત્યાંની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ છે. તેણે એ પણ સૂચવ્યું કે પૃથ્વી ઉપર આપણે સમજીએ છીએ એ અર્થમાં કોઈ કામધંધો ત્યાં નથી. ત્યાં રાત-દિવસ નથી, પણ હંમેશા અત્યંત તેજસ્વી પ્રકાશ રહે છે, તે એટલો બધો તેજસ્વી કે વધુમાં વધુ પ્રકાશવાળા દિવસે પણ આપણી પૃથ્વીને ‘અંધારિયા ગ્રહ’ તરીકે ઓળખાવવામાં આવી.

‘એસ્ટ્રલ વર્લ્ડ’

અમેરિકા (Paello Colorado)ની એક ગૃહિણી રથસીમોન્સે Rathsimonse ‘એજ-રીગ્રેશન’ના પ્રયોગ દરમિયાન, પોતાના પૂર્વજીવનની વાતો આપતાં કહ્યું કે “હું ‘એસ્ટ્રલ વર્લ્ડ’માં છું. અહીં અમારે ખાવાની કે ઉંઘવાની જરૂર પડતી નથી કે નથી થાક લાગતો.

“ત્યાં તમે તમારો સમય શી રીતે પસાર કરતાં ?”

“બસ....જોયા કરવાનું.”

“કશુંએ કરવાનું નહિ, તો તમને સમય (દિવસ) લાંબો નહોતો લાગતો ?”

“સમય પસાર થઈ જાય છે એવું અમને લાગતું નથી. તમારી જેમ દિવસ અને રાત્રિ જેવું અહીં કંઈ નથી.”

“તમે ત્યાં હતા ત્યારે પૃથ્વી ઉપર ખીઆનના ઘેર શું બની રહ્યું છે એ તમે જાણતા હતા ?”

“મારું એ તરફ લક્ષ નહોતું. અમે ધારીએ તો જાણી શકીએ.”

“તમે જાણી શકો ?”

“હા ! ઇચ્છીએ તો...તમે (ત્યાં હો તો) ઇચ્છો તે જોઈ શકો...ઇચ્છો તે બધું જ.”

“ઇચ્છા માત્રથી તમે ધારો તે જોઈ શકો ?” “સંકલ્પ માત્રથી...(ત્યાં) તમે માત્ર વિચાર કરો....ને બધું જ દેખાય.”

“તમે ખીજના મનના ભાવો જાણી શકો ?”

“જો હું એ તરફ લક્ષ આપું તો જાણી શકું. તે શું ઇચ્છે છે કે શું વિચારે છે તે જાણી શકું.”

“ત્યાં ‘એસ્ટ્રલ વર્લ્ડ’માં વૃદ્ધાવસ્થા, મૃત્યુ જેવું કંઈ ખરું ?”

“ત્યાં મૃત્યુ નથી. તમે (ત્યાં હો તો) માત્ર ત્યાંથી અલોપ થઈ જાઓ. ખીજ જીવનમાં આલ્યા જાઓ, બસ...ત્યાં મૃત્યુ નથી.”

“અને કોઈ રોગ ?”

“ના.”

‘એસ્ટ્રલ વર્લ્ડ’માં તમે હતા ત્યારે પૃથ્વી પરના માણસોનું ભાવિ જોઈ શકતા ? પૃથ્વી પર રહેલ લોકોને ત્યાંથી તમે જોઈ શકતા ખરા ? તેમનું ભવિષ્યમાં શું થવાનું છે તેની તમને ખબર પડતી ?

“હા.”

“તમે એ શા ઉપરથી કહે છે ? એકાદ દાખલો આપો.”

“દાખલા તરીકે ત્યાં રહેવાનો ખીજે જન્મ થવાનો હોય એની પહેલાં તેને ખબર પડી જાય છે કે પોતાને ત્યાંથી જવાનું છે. તેઓ જોઈ શકે છે. શું થવાનું છે તે એ લોકો, ત્યાં રહેલાઓ જોઈ શકે છે.”

આ કથન કોઈ શાસ્ત્રોએ કહેલા વર્ણનો નથી, આ છે આધુનિક પરામનો વિજ્ઞાનના અખતરાઓના અહેવાલો.

શાસ્ત્રોક્ત દેવલોક વર્ણન

દેવલોકમાં રાત્રિ-દિવસ નથી. ત્યાં તો નિત્ય અત્યંત તેજસ્વી પ્રકાશ છે. દરેક દેવને અમુક મર્યાદામાં અતીન્દ્રિય જ્ઞાન હોય છે. જેથી તે શૂન-ભાવિમાં નજર નાંખી શકે છે. દેવોને આહાર કે ઉંઘની જરૂર નથી હોતી. આહારની ઇચ્છા થતાં જ આહાર લીધા વિના જ તૃપ્તિ થઈ જાય છે. આયુષ્ય પૂર્ણ થાય એ અગાઉ એમને એની ખબર પડે છે. દેવોને નવ માસ ગર્ભવાસ અને તે પછી બાળ અવસ્થાએ યુવાવસ્થાએ કે વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચવાનું હોતું નથી. દેવો તો ઉત્પન્ન થતા જ પુખ્ત યુવાન શરીર પ્રાપ્ત કરે છે.

આ બધા પ્રયોગો અને તેની નોંધ શાસ્ત્રોક્ત દેવલોકના જેવું જીવન વિશ્વમાં ક્યાંક છે એની ખાતરી આ વાતોથી થાય છે. પરલોક (પૂર્વજન્મ)ની સિધ્ધિ આ નોંધથી અવશ્ય થઈ જાય છે.

હવે આપણે મલ્લીકુમારીને યાદ કરીએ. છએ રાજવીઓ ગર્ભગૃહમાં બેસી દુર્ગંધના કારણે સમજતાં, કુમારી મલ્લીના પ્રતિ મોહમાયા અને કામલોગના વિષયની તૃષ્ણાને વશ બનેલા પોતાના આત્માને તેણીના પ્રતિબોધથી અને પૂર્વજન્મની વાતો દ્વારા વિચારની શ્રેણીએ ચડી ગયા છે.

હવે મલ્લીકુમારી તેઓને શું કહે છે ?

તપ્ત્વં તેસિં જિયસ્ત્.. સર્ણિ જાઝસ્સરણે સમુપ્પન્ને જીતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજાઓએ જ્યારે વિદેહ રાજવર કન્યા મલ્લીકુમારીના મુખથી આ બધી પૂર્વભવની વિગત સાંભળી અને મનમાં તેના ઉપર સારી પેઠે વિચાર કર્યો ત્યારે શુભ પરિણામથી, પ્રશસ્ત અધ્યવસાયથી લેશ્યાઓની વિશુદ્ધિથી તેમજ તદાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમથી ઈહા, અપોહ, માર્ગણ અને ગવેષણ કરવાથી તેમને સંજી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું.

જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન સંજી જીવોને જ થાય છે અને સંજી જીવોના પૂર્વભવનું સ્મરણ થાય છે. પૂર્વભવમાં બેઈ કોઈ અસંજીનો ભવ ન હોય તો સંજીના ૬૦૦ ભવ સુધીનું જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થઈ શકે છે.

છએ રાજવીઓને હવે ભાન થયું. તેઓ છએ રાજવીઓ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વજન્મને નિહાળવા લાગ્યા. “અહો ! આપણે ક્યાં રાજકુમારના ભવમાં હતાં. આપણે સૌએ એક સાથે દીક્ષા લીધી હતી. તપસ્યાઓ કરતાં ઘણાં દિવસો પસાર કર્યા હતા. છેવટે સંયમ અને તપના ફળસ્વરૂપ જ્યંત નામના અતુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા હતા. ત્યાં એકબીજાને પ્રતિબોધવા માટે વચન આપ્યા હતા. ત્યાંથી અયવીને આ ભવમાં રાજાઓના રૂપે પ્રગટ થયા અને મલ્લીકુમારીના મોહને આધીન બની શુદ્ધ ખેલ્યું, છેવટે મલ્લીના આ ગર્ભગૃહમાં એકા છીએ.

આપણું મન છે તે શું કામ કરે છે ? વિચાર ભૂમિકાએ ચડી અંતરના અધ્યવસાયોને નિર્મળ બનાવી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન પ્રગટાવે છે.

હવે આપણે વિચારીએ કે ગર્ભગૃહમાં ખંદી થયેલા છએ રાજવીઓ કઈ ભાવનાથી આવ્યા હતા ? અને કેવો યોગ મળ્યો. છએને મલ્લીકુમારીને મળવાની લગની લાગી છે. તેના મિલનની મમતા જાગી છે. તેના અંતરમાં તેના માટેની ભાવના જાગી છે. જુઓ કવિ શું કહે છે.

મિલનની ઝંખના

લગની લાગી છે કે અગની જાગી છે, તારા મિલનની ખંધુ
પલ્લ પલ્લ ઝંખ્યા કડં તને કે અગની જાગી છે.....

હળવા હળવા, હૈયાના ધબકારા,
ઘડીએ ઘડીએ દિલના તારા ભણકારા,
અંતરના ગોળમાં, કલ્પ્યા કડં તને. કે લગની.
જાય ભલે જન્મારો, પણ ધીરજ ના ટાળું,
મરવાની વેળાએ, તારું નામ હું પુકારું.
જીવું હું જ્યાં સુધી, ત્યાં સુધી સ્મર્યા કડં. કે લગની.

કેવા અધ્યવસાયમાં છએ રાજવીઓ આવી ગયા છે ? મલ્લીકુમારીની વાતો સાંભળી તેઓમાં કેવું પરિવર્તન આવ્યું છે ?

અનંતી માયા, અનંતી વાસના, અનંતો રાગ હોતો ત્યાં નવો કેવો નવો વળાંક આવ્યો ?

કેવા આત્માઓ અને કેવી તેની લેશ્યા ? ગતજન્મમાં કેવી રીતે હતા. તેનું જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું કે જેનાથી પોતાના પૂર્વભવનું સ્પષ્ટ ચિત્ર તેને જોવા મળી ગયું. આ છએ રાજવીઓને મલ્લીકુમારી માટે અર્પણતાના કેવા ભાવ જાગશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

*

૯૦

જીવન સામર્થ્યનું દર્શન

(આસો વદ પ તા. ૧૨-૧૦-૭૬ મંગળવાર)

અનંત શક્તિના સ્વામી ભગવાન મહાવીરે સિધ્ધાંતની વાણીનો પ્રકાશ કર્યો છે. તે વાણીના શ્રવણથી આપણો આત્મા અનંત સામર્થ્યનો સમ્રાટ છે, તેનું ભાન થાય છે.

૧ ભવિય દ્રવ્યદેવ-મનુષ્ય તથા તિર્થંચ પંચેન્દ્રિય જેને મરીને દેવના રૂપે ઉત્પન્ન થવું છે તેને ભ. દ્રવ્યદેવ કહેવાય છે. તેમાં જેને વૈક્રિય લાંબિય ઉત્પન્ન થઈ હોય તે.

૨ નર દેવ-નવનિધાન, ચૌદ રત્ન, ૮૪ લાખ હાથી-ઘોડા-રથ ૯૩ કોડ પાયદળ, ૩૨ હજાર સુકુટખંધ રાજા, ૩૨ હજાર સામાન્ય રાજા, ૧૬ હજાર દેવો સેવામાં હોય, ૬૪ હજાર સ્ત્રીઓ, ૩૬૦ રસોઈઆ ૨૦ હજાર સોનાના આગાર, આદિ અનેક ઋદ્ધિના ધણી અને છ ખંડના સ્વામી ચક્રવર્તીને નર દેવ કહેવાય છે તેને તો વૈક્રિય લાંબિય હોય છે.

૩ ધર્મદેવ-આઠ પ્રવચન માતાના સેવક, નવવાડ વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યના પાલક, દશવિધ યતિધર્મના પાલક, બાર ભેદના તપસ્વી, ૧૭ ભેદના સંયમી, ૨૨ પરિષહના વિજેતા, ૨૭ ગુણુધારક, ૩૩ અશાતનાના ત્યાગી, ૯૬ દોષરહિત ભિક્ષાગ્રાહી એવા અનેક ગુણુના ધારક સંતો મુનિઓને ધર્મ દેવ કહેવાય છે. આવા ધર્મદેવ મુનિઓમાં જેને વૈક્રિય લાંબિય હોય તેને.

૪ ભાવદેવ-૧ ભવનપતિ ૨ વાણવ્યંતર, ૩ જ્યોતિષી ૪ વૈમાનિક આ ચાર જાતના દેવો ભાવે પ્રવર્તે છે જેથી તેને ભાવદેવ કહેવાય છે. ભાવ દેવને તો વૈક્રિય લાંબિય હોય જ છે. આ ચારે પ્રકારના ઉપરોક્ત દેવો વૈક્રિયરૂપ કરે તો જઘન્ય ૧-૨-૩ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા રૂપ કરે. સામર્થ્ય તો અસંખ્યાતા રૂપ કરવાનું છે, પણ રૂપ કરે નહિ.

૫ દેવાધિદેવ-૩૪ અતિશય ૩૫ વાણીના અતિશયવાળા હોય છે. ૬૪ ઇંદ્રોના પૂજનીક, ૧૦૦૮ ઉત્તમ લક્ષણુના સ્વામી, ૧૮ દોષ (૧ અજ્ઞાન, ૨ ક્રોધ, ૩ મદ, ૪ માન, ૫ માયા, ૬ લોભ, ૭ રતિ, ૮ અરિત, ૯ નિદ્રા, ૧૦ શોક, ૧૧ અસત્ય, ૧૨ ચોરી, ૧૩ મત્સર, ૧૪ ભય, ૧૫ પ્રાણિવધ, ૧૬ પ્રેમ, ૧૭ ક્રીડા, ૧૮ હાસ્ય) રહિત હોય છે. બાર ગુણુ સહિત હોય છે. તેને દેવાધિદેવ-અરિહંત- તીર્થંકર દેવ કહેવાય છે. આ દેવને પણ વૈક્રિય લાંબિય હોય છે પરંતુ તેનો પ્રયોગ કરે નહિ.

આ બધી વાત તો ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ-સામર્થ્યની કહી છે. દેવો ભૌતિક ઋદ્ધિ સામર્થ્યમાં માનવ કરતાં વધારે બલવાન હોય છે. પરંતુ ત્યાગમાર્ગ સંયમ કે તપ સાધના માટે તેઓ અસમર્થ હોય છે. તમોને દેવ અને માનવના સામર્થ્યની વાત કરે છું. તમો સવારે સાધુવંદના બોલો છો ને ? તેની ૨૧મી કહી બોલો ! કેમ નથી આવડતી કે ભૂલી ગયા ? બુઓ, હું બોલું છું. મારો સાથે તો બોલશો કે નહિ ?

દશાણુ ભદ્ર રાજા, વીર વાંઘા ધરી માન

પછી ઈંદ્ર હડાયો, દીયો છકાય અભયદાન. ૨૧

આપણો આત્મા શક્તિનો સ્વામી છે. તેની શ્રદ્ધા કેળવો અને તેના આધારે ઉન્નત્તિના શિખરને સર કરો !

સામર્થ્ય એટલે શું ?

સામર્થ્ય એટલે જીવનની સમર્થતા !
સામર્થ્ય એટલે પુરુષાર્થની પાત્રતા !
સામર્થ્ય એટલે સ્વ શક્તિનું દર્શન !
સામર્થ્ય એટલે સ્વરૂપનો વિશ્વાસ !

માનવ ક્યારેક નિરક્તિને આધીન બની કાયર બની જાય છે. તે પોતાની શક્તિનો કે સામર્થ્યનો વિશ્વાસ ગુમાવી દે છે. સંસારી આત્માઓને ઉપાધિઓનો પાર હોતો નથી.

કોઈપણ પ્રતિકૂળ તો કોઈ વખત અનુકૂળ સંજોગો ઊભા થયા કરે છે. તેથી જ માનવોને સંજોગોનો કીડો કહેવામાં આવે છે. પરંતુ પોતાના કર્તવ્યને બળવવાની ધગશવાળો માણસ સંજોગોને વશ બની જતો નથી. એક કાવ્યે કહ્યું છે કે :

A man is a creature of circumstances but a religious man is the Lord of himself and master of circumstances.

મનુષ્ય સંજોગોનો કીડો છે પણ ધર્મી મનુષ્ય પોતાનો માલિક છે અને સંજોગોનો શેઠ છે. માટે તમે સંજોગોને આધીન ન બનતા સંજોગોને તમારા આધીન બનાવી, ઉદ્યમમાં નથી એમ બોલનારાએ ઉદ્યમ કરી, અને દુરસદ નથી એમ બોલનારાએ થોડો સમય કાઢી નિષ્ફળ જતાં પોતાના જીવનને સફળ બનાવવા સામર્થ્ય પ્રગટાવવું જરૂરી છે.

ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે : અપ્પાણં નો આસાએજ્જા હે આત્મદેવ ! તું તારી જાતની અશક્તિના ન કરીશ. કારણ કે તું અનંત સામર્થ્યથી ભરેલો છે. તારી સામે સ્વર્ગના દેવ પણ કાયર અને પરાજિત બની જાય છે.

સ્વયં દેવ અનેક શક્તિનું સામર્થ્ય રાખે છે. નાના કુન્થુવા જેવા રૂપ ને કે મહાકાય જોજનોના રૂપને બનાવવા હોય તો તે દેવ બનાવી શકે છે. જગતની કોઈ પણ શક્તિને પરાજિત કરવી હોય તો દેવતાઓ કરી શકે છે.

કોઈ વિસ્મયજનક વાતાવરણ દેવતાઓ સર્જી શકે છે. વાયુ, ભૂકંપ, પાણીનો કે અગ્નિનો પ્રકોપ દેવો પોતાના સામર્થ્યથી કરી શકે છે પણ મનુષ્ય આ બધી સમર્થતાઓને સામે અદ્ભુત સામર્થ્ય રાખે છે કે તેની સામે સ્વર્ગ દેવતાઓને ઝુકી જવું પડે છે. જગતના જીવોની ઋધિ (સામર્થ્ય) નું વર્ણન કરતાં પાંચ પ્રકારના દેવની ઋધિ બતાવતા કહ્યું છે :

૧ ભવિય દ્રવ્યદેવ-મનુષ્ય તથા તિર્થંચ પંચેન્દ્રિય જેને મરીને દેવના રૂપે ઉત્પન્ન થવું છે તેને ભ. દ્રવ્યદેવ કહેવાય છે. તેમાં જેને વૈક્રિય લઙ્ગિય ઉત્પન્ન થઈ હોય તે.

૨ નર દેવ-નવનિધાન, ચૌદ રત્ન, ૮૪ લાખ હાથી-ઘોડા-૨૪ ૯૩ કોડ પાયદળ, ૩૨ હજાર મુકુટખંધ રાજા, ૩૨ હજાર સામાન્ય રાજા, ૧૬ હજાર દેવો સેવામાં હોય, ૬૪ હજાર સ્ત્રીઓ, ૩૬૦ રસોઈઆ ૨૦ હજાર સોનાના આગાર, આદિ અનેક ઋધિના ધણી અને છ ખંડના સ્વામી ચક્રવર્તીને નર દેવ કહેવાય છે તેને તો વૈક્રિય લઙ્ગિય હોય છે.

૩ ધર્મદેવ-આઠ પ્રવચન માતાના સેવક, નવવાડ વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યના પાલક, દશવિધ યતિધર્મના પાલક, બાર લેદના તપસ્વી, ૧૭ લેદના સંયમી, ૨૨ પરિષહના વિજેતા, ૨૭ ગુણુધારક, ૩૩ અશાતનાના ત્યાગી, ૯૬ દોષરહિત ભિક્ષાગ્રાહી એવા અનેક ગુણુના ધારક સંતો મુનિઓને ધર્મ દેવ કહેવાય છે. આવા ધર્મદેવ મુનિઓમાં જેને વૈક્રિય લઙ્ગિય હોય તેને.

૪ ભાવદેવ-૧ ભવનપતિ ૨ વાણુવ્યંતર, ૩ જ્યોતિષી ૪ વૈમાનિક આ ચાર જાતના દેવો ભાવે પ્રવર્તે છે જેથી તેને ભાવદેવ કહેવાય છે. ભાવ દેવને તો વૈક્રિય લઙ્ગિય હોય જ છે. આ ચારે પ્રકારના ઉપરોક્ત દેવો વૈક્રિયરૂપ કરે તો જઘન્ય ૧-૨-૩ ઉત્કૃષ્ટ સંજ્યાતા રૂપ કરે. સામથ્ય તો અસંજ્યાતા રૂપ કરવાનું છે, પણ રૂપ કરે નહિ.

૫ દેવાધિદેવ-૩૪ અતિશય ૩૫ વાણીના અતિશયવાળા હોય છે. ૬૪ ઇંદ્રોના પૂજનીક, ૧૦૦૮ ઉત્તમ લક્ષણુના સ્વામી, ૧૮ દોષ (૧ અજ્ઞાન, ૨ ક્રોધ, ૩ મદ, ૪ માન, ૫ માયા, ૬ લોભ, ૭ રતિ, ૮ અરિત, ૯ નિદ્રા, ૧૦ શોક, ૧૧ અસત્ય, ૧૨ ચોરી, ૧૩ મત્સર, ૧૪ ભય, ૧૫ પ્રાણિવધ, ૧૬ પ્રેમ, ૧૭ ક્રીડા, ૧૮ હાસ્ય) રહિત હોય છે. બાર ગુણુ સહિત હોય છે. તેને દેવાધિદેવ-અરિહંત- તીર્થંકર દેવ કહેવાય છે. આ દેવને પણ વૈક્રિય લઙ્ગિય હોય છે પરંતુ તેનો પ્રયોગ કરે નહિ.

આ બધી વાત તો ઋધિ-સમૃધ્ધિ-સામથ્યની કહી છે. દેવો ભૌતિક ઋધિ સામથ્યમાં માનવ કરતાં વધારે બલવાન હોય છે. પરંતુ ત્યાગમાર્ગ સંયમ કે તપ સાધના માટે તેઓ અસમર્થ હોય છે. તમોને દેવ અને માનવના સામથ્યની વાત કરે છું. તમો સવારે સાધુવંદના બોલો છો ને ? તેની ૨૧મી કડી બોલો ! કેમ નથી આવડતી કે ભૂલી ગયા ? બુઓ, હું બોલું છું. મારો સાથે તો બોલશો કે નહિ ?

દશાણુ ભદ્ર રાજા, વીર વાંઘા ધરી માન

પછી ઈંદ્રે હડાયો, દીયો છકાય અભયદાન. ૨૧

દશાણુપુર નગરના મહારાજ દશાણુભદ્ર એકવાર ભગવાન મહાવીરના દર્શનાર્થે તૈયાર થયા ત્યારે તેઓએ પોતાની ચતુરંગી સેના અને રાજ્યના પૂર્ણ આડંબર અને રાજકીય અધિકાર સાથે જાહોજલાલીના અપૂર્વ સાજવાજ પૂર્વક નીકળ્યા. રાજાને મનમાં થયું કે મારી જેમ આટલા મોટા વૈભવ અને આડંબર સાથે ભગવાનના દર્શન કરવા કોઈ નહિ ગયું હોય ! એવો એમને પોતાના સામર્થ્યનો એક અહં પ્રગટ થયો.

તે સમયે સ્વર્ગના ઈંદ્રમહારાજે અવધિજ્ઞાનથી જાણ્યું કે દશાણુભદ્ર રાજવીને દર્શનાર્થે જતાં પોતાના સામર્થ્યનો અહં પ્રગટ્યો છે. તો તેનો અહં ઉતારવો જોઈએ. આવું જાણીને ઈંદ્રમહારાજે પોતાની વૈક્રિય લખિંધના સામર્થ્ય વડે અનેક રૂપની વિકૃત્તી કરી અને એક મોટી સવારી તૈયાર કરી જેમાં અનેક દંતુસરવાળા હાથીઓ છે. દંતુશળમાં વાવડીઓ છે, તેમાં કમળો છે, કમળોના પત્ર ઉપર રૂપ અશ્વરાઓ નૃત્ય કરે છે. આવું અપૂર્વ વર્ણુનીય યુક્ત દળદળા ભરી સવારીની સાથે આકાશમાંથી વાજતે ગાજતે, દશાણુ ભદ્રની આવતી સવારીના સામા ભાગેથી જઈ રહ્યા છે. દશાણુભદ્ર રાજાને થયું કે અહો ! આ તે કોણ મોટો સામર્થ્યવાળો રાજવી છે કે અદ્ભુત સવારી સાથે જઈ રહ્યો છે આ સવારી જોઈ ઘડીકવાર તો પોતાનો અહં ઉતરી ગયો. રાજા તો ભગવાન મહાવીરના ચરણમાં પહોંચ્યા ભગવંતની સામે પોતાના સંશયના સમાધાન માટે પ્રશ્ન કર્યો. “તે સામર્થ્યવંતો રાજવી કોણ હોતો પ્રભુ ! જેણે મારો અહં ઉતારી દીધો ? રાજા બોલ્યો.”

પ્રભુએ કહ્યું : “રાજા તો તો ઈંદ્ર મહારાજ હતા.” ઠીક છે ભલે તેણે મારો અહં ઉતાર્યો પણ પ્રભુ આપની દેશના સાંભળી હું તેમનો અહં ઉતારી દઈશ ! ખરેખર વીર વાણીનું અમૃતપાન કરી દશાણુભદ્ર રાજવીએ હીક્ષાને અંગીકાર કરી લીધી. હવે ઈંદ્ર મહારાજની એ તાકાત કે સામર્થ્ય નથી કે તેઓ હીક્ષા ધારીને મહાસંયમ તપની આરાધના કરી શકે !

રાજા તો છકાય જીવેને અભયદાન આપી મુનિ પ્રવ્રજ્યામાં વિચરવા લાગ્યા ! ઈંદ્ર આવા પરમ ત્યાગી દશાણુભદ્રમુનિના ચરણોમાં વંદન નમસ્કાર કરી ક્ષમાપના સાથે પોતાના સામર્થ્યની લઘુતા જતાવતા રવાના થઈ ગયા. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે દેવો ગમે તેવા ભૌતિક સામર્થ્યને રાખતાં હોય પરંતુ માનવના આધ્યાત્મિક સામર્થ્ય પાસે તે સામાન્ય ગણાય છે હંમેશા ભૌતિક સામર્થ્ય ઉપર આધ્યાત્મિક સામર્થ્યનો વિજય થાય છે. હવે તમે જ કહો કે.

જગતમાં દેવ મોટો કે માનવ ?

સમજીને જવાબ આપો. “શુરુદેવ ! મોટો માનવ છે” તો તમે દેવને શા માટે

પૂજો છો ? તેની પાસેથી તમારે શું મેળવવું છે ? જે તમારી પાસે છે તે તેની પાસે નથી. માટે તમો તમારી મોટાઈના સાધનો અહિંસા-સત્ય-સંયમ-પ્રહાર્ય-ત્યાગ-તપ વાતસત્ય વગેરેને સાચવી રાખો વિજય તમારો જ થવાનો છે.

માનવે ક્યારેય પણ પોતાના સામર્થ્યનો વિચાર કર્યો નથી કદાચ કર્યો હશે તો તેની શ્રદ્ધા થઈ નથી. કદાચ શ્રદ્ધા હશે તો તેને સામર્થ્યની અજમાઈશ કરી નથી. જેથી આજનો માનવ પાંગળો દેખાય છે. માનવે પોતાની મોટાઈ જાણવી જોઈએ. માનવ મોટો છે, તો શાથી મોટો છે ? તમો જાણો છો !

જે શક્તિ બીજામાં ન હોય તે પોતાનામાં હોય તો તે મોટો છે.
જે કાર્ય બીજો ન કરી શકતો હોય અને પોતે કરી શકે તેથી મોટો છે.
જે સામર્થ્ય બીજામાં ન હોય તે પોતાનામાં હોય તો તે મોટો છે.
જે બુદ્ધિ બીજામાં ન હોય તે પોતાનામાં હોય તો તે મોટો છે.

માનવની મોટાઈના અનેક કારણો છે. ત્યાગ, વૈરાગ્ય એ માનવની અનંત સામર્થ્યની શક્તિનું દર્શન છે પરંતુ આજનો માનવ આવું સામર્થ્ય ધરાવતા હોવા છતાં કાયર બની ગયો છે.

ક્યારેક બુદ્ધિ પાસે પૈસાદાર કાયર બની જાય છે તો ક્યારેક પૈસાદાર પાસે બુદ્ધિ નકામી થઈ પડે છે આજની દુનિયામાં તો બધું થાય છે. બુદ્ધિની કોઈ કિંમત નથી. આજે ભણેલા બુદ્ધિશાળી સર્વિસ કરીને હજારો કમાય છે ત્યારે અભણ વેપાર કરીને લાખો કમાય જાય છે.

ક્યારેક ધન કામ કરી જાય છે તો ક્યારેક બુદ્ધિ !

જુના કાળની એક વાત છે. એક બુદ્ધિશાળી ધીમંત હતો પરંતુ તેની પાસે ધન ન હતું. જ્યારે બીજો પૈસાદાર શ્રીમંત હતો પરંતુ તેની પાસે તીવ્ર બુદ્ધિ ન હતી. બંને પાસે પોતા પોતાની શક્તિનું સામર્થ્ય હતું. બંનેએ મળીને એક ધંધો-વેપાર શરૂ કર્યો. બંને પોતાના મનમાં સવાશેર હતા. શ્રીમાન કહે હું મોટો અને ધીમાન કહે હું મોટો બંને પોતાપોતાની યોગ્યતા આંકે તેની મોટાઈ માપવા માટે કોઈને આનંદ આપે. અંતે બંનેમાં કલેશ જાગી ગયો.

જગતમાં કોઈ ઉંમરે મોટા હોય છે, કોઈ શરીરમાં મોટા હોય છે, કોઈ ઘરના સાધન વ્યવહારમાં મોટા હોય છે. તેઓ બધા મોટા ગણાતાં નથી. છેવટે તો બુદ્ધિમાં મોટા તે જ મોટા ગણાય છે ને ? ઘણાં કહે છે ને બા કરતાં બેન મોટા છે. તો કેવી રીતે ? બા અભણ છે અને બેન B. A. બી.એ. થયા છે. બરાબર છે ને વાત ! છેવટે બંને મિત્રોનો ન્યાય કરાવવા ત્યાંનાં સજાએ રામના બાદશાહ પાસે પત્ર

લખીને મોકલી દીધા, તેઓએ બાદશાહને પત્ર આપ્યો. અને એક બાજુ ઉભા રહી ગયા.

બાદશાહે પત્ર જોયો અને વાંચીને વિચારમાં પડી ગયા. તુરત પ્રધાનને બોલાવ્યા અને કહ્યું : આ બંનેને શૂળી ઉપર ચડાવી દો !

બાદશાહનો હુકમ સાંભળી બંનેના ગાત્ર ઢીલા થઈ ગયા. અરે ! આ શું ? અહીં રોમમાં તો આપણે ન્યાય માંગવા આવ્યા હતા કે શૂળી ઉપર ચડાવવાની વાત સાંભળવા ? જો શૂળીએ જ ચડાવવા હતા તો ત્યાં જ કેમ ન ચડાવી દીધા !

ધીમાને શ્રીમાનને કહ્યું : લે બોલ હવે, કોણ મોટું છે ? તું કે હું ? શ્રીમાને કહ્યું : અરે મારા ભાઈ ! હવે મોટાઈની અને અહમ્મની વાત છોડ. હવે તો બચવું ફેવી રીતે એની વાત કર ? ધીમાન કહે છે : તને તારા ધનતું અહં છે તો તું પૈસાને ઉપયોગ કરીને બચવાનો પ્રયાસ કર !

પેલા શ્રીમાને પૈસા આપી છુટવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ કશુંયે આશુ નહિ અને તે હારી ગયો.

તેણે ધીમાનને કહ્યું કે ભાઈ ! હું તો હારી ગયો છું જો તારી પાસે બુદ્ધિ છે તો બચવાનો પ્રયાસ કર ! મારો પૈસો તો નષ્ટાચો ગયો.

ધીમાન કહે છે : જો હવે બચવું હોય તો હું કહું તેમ કરવું પડશે ! બોલ કરીશને ?

શ્રીમાન કહે છે : હા ભાઈ હા. જો તું શૂળીએથી બચાવતો હોતો તું કહે તેમ કરીએ !

ધીમાન કહે છે : “ જો આપણે શૂળીએ જઈએ ત્યારે ત્યાં બંને એ અંદરો-અંદર અગડવાનું છે કે પહેલા હું ચડું અને હું કહીશ કે પહેલાં હું ચડું સમજ્યોને ! ”

બંનેને શૂળી ઉપર લઈ જવામાં આવ્યા, ત્યાં ગયા પછી બંને લડવાં લાગ્યા. બંનેને લડતાં જોઈ પેલા માણસો વિચારમાં પડી ગયા કે આ લોકો મરવા માટે કેમ હોડ કરે છે ? આ વાત તો ઠેક બાદશાહ સુધી પહોંચી ગઈ. માણસોએ બાદશાહને વાત કરી. છેવટે બાદશાહ ત્યાં આવ્યો. બંનેની વાત સાંભળે છે બંને કહે છે પેલા મને ચડાવો ! બાદશાહ સમજી ગયો કે આમાં કાંઈક રહસ્ય છે. તેને પૂછવું જોઈએ અને રહસ્ય ન હોય તો, પેલા ત્યાંનો રાજા એને અહીં રોમ શૂળી ચડાવવા માટે કેમ મોકલે ?

બાદશાહ શૂળી પાસે ગયો અને પેલાને પૂછ્યું : “ તમે બંને પહેલા શૂળી ઉપર ચડવા માટે કેમ અગડો છો ? ”

ધીમાન બોલી ઉઠ્યો : જહાંપનાહ ! બાબત એમ છે કે આ શ્રીમાન જ્યાં શૂળી ઉપર ચડે અને મરે ત્યાં બાર વર્ષનો દુષ્કાળ પડે ! અને જો હું જ્યાં મરું ત્યાં બાર વર્ષ બૂબમરો આવે. જો એ પહેલાં મરે તો મારે બૂબે મરવું પડે અને જો હું પહેલાં મરું તો એને બૂબે મરવું પડે !

“અરર ! બાર વર્ષનો દુષ્કાળ !” બાદશાહથી બોલાઈ જવાયું. હા હવે સમજણ પડી કે બાદશાહે તેને અહીં શા માટે મોકલ્યા !

બાદશાહે કંટાળીને બંનેને છોડી સુક્યા. બંને જણ શૂળીમાંથી બચી ગયા બંને જણામાંથી કોણ અડિયાતો થયો ? બોલો ! શ્રીમાન કે ધીમાન ?

પૈસા કરતાં બુદ્ધિ બલવાન છે. બંને જણ પોતાને દેશ આવ્યા. ત્યાંના રાજાને મળ્યા. રાજાએ તેઓ પાસેથી બધી વાત બાણી. છેવટે ધીમાનને રાજાએ પોતાના રાજ્યના મોટા હોદ્દા ઉપર રાખી દીધા. બંને પાસે પોત પોતાના સામર્થ્યનું અહં હતું અહં તથા માનવે પોતાના સામર્થ્યનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ.

જ્ઞાતા ધર્મકથાંગ સૂત્રની વાત ચાલે છે. છ એ રાજવીઓને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું છે. તેનાથી પોતાના પૂર્વ ભવમાં ભોગવેલું, માણેલું અને કરેલું સર્વ જાતનું સામર્થ્ય જોવામાં આવ્યું.

મલ્લીકુમારી છએ રાજવીઓને કહે છે : હે રાજવીઓ ! તમે આયારે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનમાં સ્થિર થયા છો. હવે તમોને તમારી શક્તિનું ભાન થયું છે કે તમો કેવા સામર્થ્યવાંત હતા, કેવા કઠોર તપસ્વી હતા. તમારો ત્યાગ અને વૈરાગ્ય કેવો ઉત્તમ હતો ? તેઓ જેવા જ્ઞાનમાં સ્થિર થયા કે તુરત જ તપણં મલ્લી અરહા જિયસ્તુ પમોક્ષે.....ગમઘરાઈ, દુવારાઈ વિદ્વાડાવેઈ મલ્લી અરિહંતે છએ જીતશત્રુ પ્રમુખ રાજાઓને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનથી યુક્ત થયેલા બાણીને ગર્ભગૃહોના બારણાઓ ઉઘડાવી દીધા. તપણં તે જિયસ્તુઅરહા તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ બારણાઓ ઉઘડતાં જ જીતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજાઓ મલ્લીકુમારી પાસે આવી ગયા. જ્ઞા તપણં...યાવિ હોત્યા જીવ્યો, બંધન ક્યાં રાખવાનું હોય ? જેની દૃષ્ટિમાં નિર્મળતા હોય છે ત્યાં બંધન કે આડની જરૂર રહેતી નથી. બંધન મુક્ત થયેલા રાજવીઓની દૃષ્ટિ નિર્મળ બની ગઈ છે. જેમકે એક ઘરમાં મા, બહેન, દીકરી, ભાઈ. પિતા વગેરે સાથે રહેતા હોય છે. ત્યારે ! ત્યાં શાનું બંધન હોય છે. કંઈ નથી હોતું કારણકે સૌની દૃષ્ટિમાં નિર્મળતા છે, શુદ્ધ પ્રેમ છે અને મારાપણું છે ત્યાં કોઈ બંધન રહેતું નથી.

જ્યાં ભોગના લિખારીઓ રખડતા હોય ત્યાં આડ અને બંધનની જરૂર પડે છે.

મલ્લીકુમારીની સાથે છએ રાજવીઓ મળ્યા. ત્યાં સૌ ભેગા થયા. સાતે જણ હવે શું વાર્તાલાપ કરશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

લોકોત્તમ મંગલ શરણુ

(આસો વદ ૬ તા. ૧૩-૧૦-૭૬ બુધવાર)

વીરજીનેશ્વર ભગવાન મહાવીરે જગત જીવોને તારવા લોકોત્તમ મંગળ શરણુનું દર્શન કરાવ્યું છે.

સંસાર અનંત જીવોનું નિવાસસ્થાન છે. સંસારના જીવો કર્મોદયના કારણ તરવા જતા પણ રૂખી બંધ છે. સર્વે જીવો તરવા માગે છે કોઈ રૂખવાની કામના કરતો નથી. જીવમાત્રનો સ્વભાવ તરવાનો છે. કદાચ રૂખવાના સમયે પણ બચવા માટે પ્રયત્ન કરતો જ હોય છે.

આપણે એવી અનેક ઘટનાઓ સાંભળીએ છીએ કે અમુક વ્યક્તિ નહાવા ગયેલી અને વધારે ઊંડા પાણીમાં જઈ ચડતા રૂખવા લાગી કોઈ આધાર અને બચાવનાર ન મળ્યું જેથી તે મરી ગઈ. આવા મૃત્યુ જેનાથી જીવનલીલા સંકેતાર્થ બંધ છે. તેને જાણીને લોકો દુઃખી થાય છે. તેનો શોક અને અફસોસ કરે છે પરંતુ આ આત્મા સ્વભાવ છોડી વિભાવમાં પરિણત થાય છે ત્યારે તેનું પણ મૃત્યુ જ ગણાય છે. તે મરણુ ભાવ મરણુ ગણાય છે.

બહુ પુણ્ય કેરા પુજથી, શુભ દેહ માનવનો મળ્યો,
તોએ અરે ભવચક્રનો, આંટો નહિ એકે ટળ્યો;
સુખ પ્રાપ્ત કરતાં સુખ ટળે છે, લેશ એ લક્ષે લહે,
ક્ષણ ક્ષણ ભયંકર ભાવ મરણુ, કાં અહો રાચિ રહે.

શ્રીમદે પણ કહ્યું છે કે અનેક વિધ પુણ્ય સામગ્રીના સમુહ વડે માનવજીવનની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ પુણ્ય પ્રાપ્તિનો લાભ શું ? ભવચક્ર વધવા માટે કે ચક્રમાંથી નીકળવા માટે ? માનવજીવનમાં સુખ ભોગવવાની કામનાથી સુખ સાધન મેળવતો બંધ છે પરંતુ આ સાધનોથી સુખ વધે છે કે સુખ ટળે છે તેનો નિર્ણય આ જીવને અવશ્ય કરવો જોઈએ. ભૌતિક સુખમાં રાચતો આ જીવ વિભાવના સહારે ક્ષણ ક્ષણ ભાવમરણુને પ્રાપ્ત થતો રહે છે. જેથી હે જીવાત્મા ! તું હવે આ પ્રવૃત્તિ ક્યાં સુધી કરીશ ?

વિભાવ ભાવમાં પ્રવેશ કરવો તેનું નામ સંસાર સાગરમાં રૂખી જવું. જેને ન ન રૂખવું હોય તેને આધાર મેળવવો જોઈએ. કેશી ગૌતમની ચર્યામાં પણ આ વિષે પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે, શરણુ વગર કે આધાર વિના કેમ તરી શકાય ?

આચાર્યશ્રી કેશીકુમાર શ્રમણના પ્રશ્ન અને ગણધર ઈન્દ્રભૂતિ
ગૌતમ સ્વામીના શરણુ-આધાર વિષે ઉત્તર

કેશીકુમાર શ્રમણ :

મહાઉદગવેગેણ વુજ્ઞમાણાણ પાણિણં ।

સરણં ગઈ પઈટ્ઠાય, દીવં કં મન્નસી મુણી ॥ ઉ. ન. ૨૯/૬૫

પાણીના મહા પ્રવાહમાં ઘણા ઘણા પ્રાણીઓને શરણુ આપનાર સ્થિર રાખનાર
દ્વીપ આપ કેને માને છે ?

ગણધર ગૌતમ :

અત્થિ એગો મહાદીવો, વારિમજ્જે મહાલયો ।

મહાઉદવેગસ્સ, ગઈ તત્થ ન વિજ્ઞઈ ॥ ૨૯/૬૬

સમુદ્રના મધ્યભાગમાં એક મોટો બેટ છે. આ બેટ ઉપર પાણીના મોટા
પ્રવાહની ગતિ નથી.

કેશીકુમાર શ્રમણ :

દીવેયઈ કે વુત્તે, કેસી ગાયમમ્બવી ।

કેસિમેવં વુવન્તં તુ, ગાયમો ણમમ્બવી ॥ ૨૯/૬૭

એ દ્વીપ-બેટ કયો છે એવું કેશીએ ગૌતમને પૂછ્યું.

ગણધર ગૌતમ :

જરામરણવેગેણં, વુજ્ઞમાણાણં પાણિણં ।

ધમ્મોદીવો પઈટ્ઠાય, ગઈ સરણમુત્તમં ॥ ૨૯/૬૮

જરા અને મૃત્યુરૂપ વેગથી ડૂબતા પ્રાણીઓને ધર્મદ્વીપ ઉત્તમ સ્થાન શરણુ
રૂપ છે.

કેશીકુમાર શ્રમણ :

અણવંસિ મહેહંસિ, નાવા વિપરિધાવઈ ।

જંસિ ગાયમ આરુઠો, કહં પારં ગમિસ્સસિ ॥ ૨૯/૭૦

હે ગૌતમ ! મહાપ્રવાહવાળા સમુદ્રમાં વિપરીત જતી નૌકામાં આપ સવાર થયા
છો. એનાથી આપ સામે પાર કેવી રીતે જઈ શકશો ?

ગણધર ગૌતમ :

જાં ડ અસાવણી નાવા, ન સા પારસસ ગામિણી ।

જા નિરસાવિણો નાવા, સાડ પારસસ ગામિણી ॥ ૨૯/૭૧

છિદ્રવાળી નાવ પાર પહોંચી શકતી નથી પરન્તુ જે છિદ્ર રહિત નાવ હોય છે તે પાર જઈ શકે છે.

કેશીકુમાર શ્રમણ :

નાવા ય ઇહ્કા વુત્તા, કેસી ગોય મમવ્વવી ।

કેસિમેવં વુવન્તં તુ, ગોયમો ઇણમવ્વવી ॥ ૨૯/૭૨

એ નૌકા કઈ છે એવું કેશીએ ગૌતમને પૂછ્યું.

ગણધર ગૌતમ :

સરીરમાહુ નાવત્તિ, જીવો વુચ્ચહ નાવિઓ ।

સંસારો અણવો વુત્તો, જં તરન્તિ મહેસિણો ॥ ૨૯/૭૩

આ શરીર નાવ છે, જીવ તેનો નાવિક છે, સંસાર સમુદ્ર છે અને જે મહર્ષિ છે તે સંસાર સમુદ્ર તરી જાય છે.

સંસારરૂપ સાગરને પાર કરવા માટે આધારની જરૂર છે. તેવા લોકોમય આધારને મંગળ શરણુ કહ્યા છે. તેના ત્રણ પ્રકાર છે. ૧ દેવનો આધાર. ૨ ગુરૂનો આધાર અને ૩ ધર્મનો આધાર છે.

આ ત્રણે આધારને શાસ્ત્રમાં લોકોત્તર મંગળ શરણુ કહ્યા છે. જે ત્રણ આધારને ચારમાં વિભાજિત કરી બતાવ્યા છે. જેને તમે સૌ ચત્તારિ મંગલ તરીકે જાણો છો.

ચત્તારિ મંગલ

૧ અરિહંતા અંગલ, ૨ સિધ્ધા મંગલ, ૩ સાહુ મંગલ ૪ કેવલી પન્નત્તો ધમ્મો મંગલ. ચત્તારિ લોગુત્તમા,

૧ અરિહંતા લોગુત્તમા, ૨ સિધ્ધા લોગુત્તમા, ૩ સાહુ લોગુત્તમા, ૪ કેવલી પન્નત્તો ધમ્મો લોગુત્તમા. ચત્તારિ સરણુ પવ્વજ્જામિ,

૧ અરિહંતા સરણ પવ્વજ્જામિ, ૨ સિધ્ધા સરણ પવ્વજ્જામિ,

૩ સાહુ સરણ પવ્વજ્જામિ, ૪ કેવલી પન્નત્ત ધમ્મં સરણ પવ્વજ્જામિ.

ચત્તારિ મંગલ

અરિહંત મંગલ, સિધ્ધ પ્રભુ મંગલ,

સાધુ જન મંગલ, જૈન ધર્મ મંગલ.

અરિહંત ઉત્તમ, સિધ્ધ પ્રભુ ઉત્તમ,

સાધુજન ઉત્તમ, જૈન ધર્મ ઉત્તમ,
અરિહંત શરણુ, સિદ્ધ પ્રભુ શરણુ,
સાધુજન શરણુ, જૈન ધર્મ શરણુ.

આ ચાર મંગળ, ચાર ઉત્તમ, ચાર શરણુનો જે સ્વીકાર કરે છે તે ભવસાગર દૂષતા નથી. આ સંસારમાં જીવો માટે ચાર શરણુ છે, બીજી કોઈ શરણુ નથી. જે નર-નારી આ લોગુત્તમ મંગલ શરણુનો સ્વીકાર કરે છે તેને અક્ષય અવિચળ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ માંગલિક શું છે ?

માંગલિકમાં દેવ-ગુરુ-ધર્મનું દર્શન છે. અરિહંત અને સિદ્ધ પ્રભુ બંને દેવ છે. સાધુજી તે ગુરુ પદે છે અને દેવલી ભગવંતે દ્રુમાવેલો ધર્મ તે ધર્મ છે. જેને આપણે જૈન ધર્મ તરીકે ઓળખીએ છીએ.

માંગલિક શ્રવણના યાત્રી કોણુ કોણુ છે ?

માંગલિક શ્રવણનો અધિકાર જીવમાત્રનો છે. તેમાં કોઈ વર્ણ-રૂપ-કુળ-અવસ્થા કે લિંગનો ભેદ નથી. સૌના જીવન માટે લોકોત્તમ મંગળ શરણુની જરૂર ગણાય છે. માની લો કે કોઈ ચોર ચોરી કરવા જાય છે, કોઈ અસીલ કેસ લડવા જાય છે, કોઈ વર કન્યાને પરણવા જાય છે તો આવા વ્યક્તિઓને માંગલિક શ્રવણ કરાવી શકાય કે નહિ ?

જેઓ માંગલિકના હાર્દને જાણે છે, તેના તાત્પર્યને સમજે છે તેઓને માંગલિકના માટે કોઈ ભેદ હોઈ શકે નહિ.

માંગલિક તો જીવનનું માર્ગ દર્શન છે.

માંગલિક તો પાપીને પરમાત્મા કરે છે.

માંગલિક તો જીવનને ધન્યતા અર્પે છે.

માંગલિક તો મોક્ષનો મંગળ માર્ગ છે.

તમારી સામે મદલીકુમારીનો સૂત્રગત અધિકાર ચાલે છે. કુમારીમદલી લોકોત્તમ મંગલ સ્વરૂપ મહામાર્ગ માટે તૈયાર થયા છે. અત્યારે મદલી પોતે સાક્ષાત્ છએ રાજઓ માટે દેવ સ્વરૂપ છે, ગુરુ પદે છે અને ધર્મની સાક્ષાત્ વિભૂતિ છે. તેઓ માંગલિકના લોકોત્તમ મંગળ શરણુ સ્વરૂપે ઉભા છે.

ભગવતી મદલીની ભવ્ય ભાવનાનું પ્રાગટ્ય !

તણં મલ્લી અરહા તે.....વયાસી...એવં સ્વલુ દેવાણુપિયા ।

જાત પવ્વયામિ સંસાર મય ઉચ્ચિગ્ગા

મલ્લીકુમારી અરિહંતે જીતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજઓને આ પ્રમાણે કહ્યું કે હે દેવાતુપ્રિયે! હું તો સંસારના ત્રાસથી કંટાળીને હવે દીક્ષા ગ્રહણ કરું છું. હવે મલ્લીકુમારી રાજઓની અંતર કામના જાણવા માટે પૂછે છે !

तुम्हेणं किं करेह किं च ववसह जाव किं मे हियसामत्थे

મલ્લીકુમારીએ છએ રાજવીઓને કહ્યું : હવે તમે ખદા શું કરશો ? શો ઉદ્યમ કરશો ? ઘરમાં રહેશો, કામ સુખો ભોગવશો કે સંયમ ગ્રહણ કરશો ? ખતાવો તમારું સામથ્ય કેવું છે ?

મલ્લીકુમારી સદ્બોધ આપે છે અને ત્યાગ માર્ગનું મહત્ત્વ ખતાવે છે,

વાગે ના ઠોકર આંખો ઉઘાડો

ઉંઘે છે આત્મા એને ઉઠાડો.

હે રાજવીઓ ! આ સંસારના વિષયો અને કાન ભોગોથી કંટાળી હજી એ તૈયાર નહિ થાઓ તો ઠોકર વાગશે. હવે ઉંઘવાનો સમય નથી, જાગી જાઓ કારણ કે સંસારની મમતા છોડવાનો સમય આવી ગયો છે.

જીવનનો મારગ જોખમ ભરેલો

જોઈ વિચારી પગને ઉપાડો. વાગે...

જીવન ધર્મનું ભાન કરાવતાં મલ્લીકુમારી કહે છે. જીવનનો માર્ગ જોખમથી ભરેલો છે માટે હવે જોઈ વિચારીને પગ ઉપાડજો !

જીવન કેટલું જોખમી છે. તે તો તમે મુંખઈવાસી સારી રીતે સમજો છો. તમેને ખબર છે ને કે રાત્રે ચાર વાગે પ્લેઈન ઉપડ્યું. કુટુંબીજનો સૌ પોતપોતાના સગાં વહાલાઓને મળી વિદાઈ આપી, હજી તો ઘેર પણ નથી પહોંચ્યા, એરોડ્રામ ઉપર જ ઊભા છે, સૌએ આવજો અવજો કહીને હાથ લાંબાવ્યા છે. પ્લેઈન હજી તો દરીયા કિનારે પણ નથી પહોંચ્યું ત્યાં તો તેમાં આગ લાગી અને સળગી ઉઠ્યું. કેવી કરુણ હોનારત થઈ ! જોવા જાય તે તો ચક્કર ખાઈને પડી જાય ! આપણને તો સાંભળતાએ તમ્મર ચડી જાય છે તો તેઓનું શું થયું હશે ? ઘડીની વાતમાં દુષ વિમાનયાત્રીએ ખળીને ભડથા થઈ ગયા. સૌને વિદાય આનંદ શોકમાં છવાઈ ગયો.

કેવી કરુણ ઘટના ?

કેવી ગોઝારી યાત્રા ?

કેવું કરુણ દશ્ય ?

જીવનનો માર્ગ કેટલો જોખમથી ભરેલો છે. એમાંથી મુંખઈ નગરી તો વધુ જોખમવાળી છે. સવારે ઘેરથી નીકળેલા લોકો રાત્રે ઘેર આવશે કે નહિ તેની કલ્પના

થઈ શકે તેમ નથી. અમારા બેનોને આગરા રોડના Traffic ટ્રાફિકને પાર કરી અહીં મુધી ઉપાગ્રયે આવવું તે પણ એક જોખમ છે. છતાં તમે સૌ દેવ-ગુરુ અને ધર્મના મંગલોત્તમ શરણના સ્મરણ સાથે સલામત રીતે પહોંચી જાઓ છો.

મદ્દલી ભગવતી કહે છે.

યૌવનનો છે રસ્તો સુવાળો, પોચા મનને લાગે હુંકાળો
જે જે ના ખૂંચે પગને સંભાળી, મનના

જગતના મુલાયમ અને સુકુમાળ યૌવનના સ્વામીઓ તમારા જીવનની ઠેડી તો સુવાળી છે. સંભાળી સંભાળીને ચાલજો. પોચું મન ન રાખશો, ડગ ભરતા, પગ ઉપાડવા પહેલાં, મનના વિકારને રોકી લેજો.

જીવનના માર્ગમાં મોહ, માયા અને લોભ રૂપી કંટકો પડ્યા જ છે. જે ત્યાગ માર્ગે વળે તો ફૂલ શય્યા લાગે, શ્રદ્ધા રાખી આત્માતું કલ્યાણ કરે.

લક્ષ્મીના પંથે દાઝની ખ્યાલી, હોઠે અડાડી તો પાયમાલી નશો ન આવે
વાગે ના ઠોકર આંખો ઉઠાડો, ઉઘે છે આત્મા એને ઉઠાડો.

જ્યાં પૈસો છે, સુખની સમૃદ્ધિ છે. ત્યાં વૈભવ અને વિદાસની મહેફીલ લોગવવાના ભાવ જાગે છે. મદીરા-દાઝની ખ્યાલી જે જે મુખે ન અડી જાય, તેના નશામાં વિવેક શૂન્ય બની ભાન ભૂલી જશે. અને ઠોકર ખાશે માટે આંખો ઉઘાડો અને તમારા આત્માને જગાડો.

મદ્દલીકુમારીના ઉપદેશથી છએ રાજવીઓના આત્મા જાગી જાય છે. અને છએ રાજવીઓ કુમારી મદ્દલીને પોતાના અંતર ભાવ કહે છે.

तएणं जियसत्तु पामेक्खा मल्लि अरहं एं बयासी
जह्णं तुब्भे देवाणु पिए संसार ..जाव धम्म घुरा होत्था

હે દેવાનુપ્રિય ! સંસાર ભયથી વ્યાકુળ થઈને જ્યારે તમે પોતે દીક્ષા સંયમ સ્વીકારવા ઇચ્છો છો ત્યારે હે દેવાનુપ્રિયે ! ખતાવો તમારા વગર અમારો સહાયક બીજો કોણ હશે ?

તમારા વગર અમારો આલંબન કોણ હશે ?
તમારા વગર અમારો આધાર કોણ હશે ?
તમારા વગર ધર્મના ઉપદેશક કોણ હશે ?

જેમ આજથી પહેલાના ત્રીજા સવમા અમારા માટે ઘણા કામોમાં તમે મેઢિની જેમ આલંબન રૂપ થયા, આધાર ભૂત થયા, પ્રમાણ ભૂત થયા, સમવિષમ માર્ગને

ખતાવનાર હોવા બદલ ચક્ષુ ભૂત થયા, ધર્મની ધુરાડપ થયા, ધર્મના માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર થયા. તદ્વાં ચેવળું દેવાણું પિયે ! ર્ણિહપિ જાવ મવિસ્સહ તે પ્રમાણે આ ભવમાં પણ તમે જે અમને ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર થાઓ.

શાસ્ત્રકારની મૂળ વાત ઉપરથી આપણે સમજી શક્યા છીએ કે તેઓ છ એ રાજવીઓ મદલી ભગવતીના સદ્ગુણોધર્મી અત્યંત પ્રભાવિત થયા હોય તેમ લાગે છે. તેઓ શું કહે છે તે સાંભળો ! હે મદલી ! તમોએ અમને સંસારની અસારતાનો સાચો ધર્મ ઉપદેશ આપ્યો છે. તમો અમોને ધર્મ માર્ગે પ્રવૃત્ત કરાવનાર હોવાથી તમે અમારા માટે મંગળ-સ્વરૂપ છો. તમો અમારા માટે દેવ સ્વરૂપ છો.

આવી શુભ ભાવના કેળવ્યા પછી સાચામિત્રને ઓળખે નહિ, વિશ્વાસ રાખે નહિ તો માણસ મુશ્કેલીમાં મુકાઈ જાય. વાત તો એવી હોવી જોઈએ કે સમયે સમયે થાદ રહી જાય.

કમ્મમાં પોપટલાઈ નામના વ્યક્તિ હતા. તેને અખ્યાસઅલી નામનો એક મિત્ર હતો. બંને વચ્ચે ગાઢ મિત્રાચારી હતી. તેમની મિત્રાચારી ઘણા વર્ષો સુધી ચાલી. દિવસમાં બેત્રણ વખત ન મળે ત્યાં સુધી બંનેને ચેન ન પડે. તમોને પણ એવું જ થઈ ગયું છે કે નહિ ? “કેમ ચંપકલાઈ ! મહારાજ સાહેબના દર્શન થયા ન હોય તો ચેન પડે !” ના ના.

પોપટલાલ ધીરે ધીરે પાને રમતા રમતા જુગાર રમવાની ટેવ પડી ગઈ. અખ્યાસને આ ન ગમ્યું. એણે મનોમન વિચાર્યું. “પોપટ મારો મિત્ર છે. અરે ! તેને જુગાર રમવાની ટેવ પડી ગઈ છે.” તે મને મળે કે હું તેને મળું ત્યારે લોકો શું કહેશે ? છેવટે અખ્યાસે પોપટલાલને મળવાનું છોડી દીધું. બે ચાર દિવસ થયાને પોપટલાલે અખ્યાસને ન જોયો. તેને એમ વિચાર થયો કે, “કોઈએ મારા માટે અખ્યાસની કાન લાંબેરણી તો નહિ કરી હોય ને ?”

ઘણી વખત માણસ, ક્યારેક ઉતાવળ કરીને, કલ્પના કરી બીજા ઉપર આક્ષેપ લગાડી દે છે. ચારેક દિવસ પછી પોપટલાલ અખ્યાસને મળવા ઉપડ્યો. અખ્યાસની દુકાને જઈને તેણે પૂછ્યું. અખ્યાસ ક્યાં છે ?

દુકાન પર બેઠેલા માણસે કહ્યું કે, અખ્યાસ તો દુકાનની અંદર કબાટની પાછળ બેઠો છે ! પોપટલાલ તો અંદર ગયો જુઓ છે તો અખ્યાસ કબાટ પાછળ બે પગમાં માથું રાખીને રડે છે. તેણે પૂછ્યું. “અરે અખ્યાસ ! તું રડે છે શા માટે ? તને શું થયું છે ?” અખ્યાસ રડતાં રડતાં જોડ્યો. “પોપટ ! હવે તો મારા નસીબમાં રડવાના જ દિવસો છે. પોપટ ! થાદ કર કે આપણે કેવા મિત્રો હતા ? બંને જણા કેવા આનંદ કરતા હતા ? લોકો વચ્ચે આપણી કેવી છાપ હતી ? પણ તું જુગારે ચડ્યો અને હું

તને મળવા આવું તો ? તો મારી છાપ કેવી ઉપસે ? મને પણ લોકો જુગારિયો માની દ્યેને ? વિચાર તો કર પોપટ ! તને આ શું સૂઝયું ?

જોયું ! અખ્યાસને પોપટ માટે કેવી મમતા છે ? કેવો મિત્ર પ્રેમ છે ? પોપટ તો શરમાઈ જ ગયો. એણે અખ્યાસને છાના રાખતાં કહ્યું. “ અખ્યાસ, હું આજથી પાણી મુકું છું કે આ જિંદગીમાં કદિ પણ જુગાર નહિ રમું ? ”

ફરી તેઓ ખંને હતા તેવા નિર્મળભાવવાળા મિત્રો બની ગયા.

મદલ્લીકુમારીએ છ એ રાજવીઓને સમજાવ્યા છે. તેઓને લોકોત્તમ મંગળ શરણુનું માર્ગદર્શન કરાવેલ છે. હવે તેઓ જ એ રાજપુરુષો સાથે મળીને પોતાના ભાવીનો શું વિચાર કરે છે. તેના ભાવ ભેદ અવસરે કહેવાશે.



૯૨

માનવ જન્મ ચિંતામણીરત્ન

(આસો વદ ૭ તા. ૧૪-૧૦-૭૬ શુક્રવાર)

જ્ઞાની પુરુષોએ માનવ જન્મને રત્ન ચિંતામણિ સરીખો કહ્યો છે. નર જન્મને શાસ્ત્રોમાં પારશમણિ સદૃશ બતાવ્યો છે. આવા જન્મને ઉત્તમ ગણવામાં આવ્યો છે.

માનવ જન્મ શાથી મળ્યો છે ?

માનવ જન્મ એ કોઈની સપ્રેમ ભેટ નથી.

માનવ જન્મ એ કોઈનો આશીર્વાદ નથી.

માનવ જન્મ એ કોઈની પ્રાર્થનાનું ફળ નથી.

માનવ જન્મ એ ઈશ્વરની બક્ષીસ નથી.

માનવ જન્મ એ પ્રબળ પુરુષાર્થનું ફળ છે.

માનવ જન્મ એ પુરુષાર્થનું પ્રતીક છે.

માનવ જીવન માટે અનેક મહાત્માઓએ કવિઓએ, લેખકોએ વિવિધ રીતે મહત્ત્વ બતાવેલ છે. આગમોમાં કહ્યું છે કે માણુસ્સં ચલુ સુદુલ્લહં મનુષ્ય જીવન ખરેખર દુર્લભ છે.

આજના મોજીલા અને મોહીલા લોકો આ દુર્લભ જીવન માટે શું કહે છે.

હત્યા ગયા इमे कामा कालिया जो अणागया

को जाणइ परे लेए, अत्थि वा नत्थि वा पुणो ॥ ઉત્ત. ૫-૬

હાથમાં આવ્યા છે એવા આ કામ ભોગોને ભોગવી દેવા બેઠાં, કાલની કેને ખખર છે, પરલોક કેને બેઠો છે? આ જન્મ ફરી મળશે કે નહિ માટે હુલસાંને ઉપયોગ કરી લઈએ.

આ જીવંતી માત્ર ખાવા પીવા કે મઝા કરવા મળી નથી. તેની હુલસાંતાને વિચાર કરે તો કોઈ વ્યક્તિ તેનો હુરુપયોગ કરે નહિ શ્રીમદ્ કહે છે.

બહુપુણ્ય કેરા પુજથી, શુભ દેહ માનવનો મળ્યો
તોએ અરે ભવચક્રનો, આંટો નહિ એકે ટપ્યો

મહાન પુણ્યથી આ ભવ મળેલો છે. આ જન્મનો સદુપયોગ કરવામાં આવે તો ભવચક્રના ફેરા ટળી જાય છે. બાકી કરેલા કર્મો ભોગવવાના હોય છે. કતારમેવ અણુજાદુ કર્મ્મ કર્મના કર્તાનો સાથે જ કર્મ જાય છે. માટે આ જીવંતીમાં એવી મંગળ પ્રવૃત્તિઓ કરી દેવી બેઠાં. કે જેનાથી આ જન્મ સફળ બની જાય,

આ ભવ રત્ન ચિંતામણિ સરિખો
વારંવાર ન મળશે રે. આ ભવ.

આ મનુષ્ય જન્મ તો ખરેખર રત્ન ચિંતામણિ જેવો છે. તે વારવાર મળતો નથી. તેનો સદુપયોગ કરી જીવન ધન્ય બનાવી લેવું બેઠાં.

इमं च मे अत्थि इमं च नत्थि, इमं च मे किञ्चमिमं अकिञ्च ।

તમેવ મેવં લાલપમાણં, હરાહરંતિત્તિ કહં પમાઓ ॥ ઉત્ત. ૧૪-૧૫

મારો જન્મ શા માટે થયો છે? હું શું કરી રહ્યો છું? આહાર સંજ્ઞાનું પોષણ તો તિર્યંચ પણ કરે છે. શું આ આહારના પોષણ માટે માનવ ભવ મળ્યો છે? મૈથુન સંજ્ઞા તો પશુઓમાં પણ હોય છે તો પછી માનવ અને પશુમાં ફરક શું? હાડ, ચામ, માસ, મજ્જા અને રૂધિરના સિવાય બીજું શું છે? છતાં જ્ઞાનીઓ ફરમાવે છે.

दुल्लहे खलु माणुस्से भवे, चिर कालेण सच्चपाणिणं ।

ગાઢા ય વિવામ કમ્મણો, સમયં ગોયમ મા પમાયણ ॥ ઉત્ત. ૧૦-૪

મનુષ્ય જન્મ હુલ્લ છે. તેના ઉમેદવાર અનેક જીવે છે. પરંતુ યુનાવતો ઘણાં જ ઓછા જીવેનો જ થાય છે. પજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ગર્ભ જ મનુષ્ય સૌથી થોડા હોય છે. મનુષ્ય જન્મની મહત્તા કેટલી બધી છે તેનો વિચાર કરીએ. ભગવાન મહાવીરે જ્યારે સર્વજ્ઞ થયા પછી પ્રથમ દેશના ફરમાવી ત્યારે ત્યાં એક પણ મનુષ્ય ફાજર ન હતો તેથી તે પણ એક આશ્ચર્યકારી ઘટના ગણવામાં આવી છે. બાકી તો

દેવ-દેવીઓ તો ઘણા હતા. પરંતુ ત્યાગ માર્ગ અને વ્રત ધારણની યોગ્યતા તો માત્ર એક માનવની જ છે. જેથી આ માનવજીવન એમને એમ ખાલી ન જવા દો !

લમન્તિ વિમલા મોહ લમન્તિ સુર સંપયા ।

લમન્તિ પુત્ત-મિત્તં ચ ણ્ણો ધમ્મો ન લમ્હ ॥

આ જીવે અનંતવાર ભોગ ભોગવ્યા છે. દેવ યોગીમાં પણ અનેક પ્રકારની સંપદા સાથે ઘણા વિષયો ભોગવ્યા છે. પુત્ર અને મિત્ર મળે છે પરંતુ એક ધર્મ મળતો નથી.

મનુષ્ય જ મોક્ષનો અધિકારી છે.

મોક્ષ એટલે બંધન મુક્તિનું સાધન માત્ર એક મનુષ્ય જન્મ જ છે. આ માનવ જીવનમાં સંયમ માર્ગે પુરુષાર્થ થઈ શકે છે. સંયમ વડે આવતા કર્મોને રોકી શકાય છે અને તપ વડે જીના કર્મોનો ક્ષય થઈ શકે છે. આ દેહનો સદુપયોગ કર્મો ક્ષય કરવા માટે છે.

આ શરીર ભોગનું ઘર નથી પરંતુ સાધનાનું સદન છે

આ શરીર માયાની કોઠી નથી પરંતુ મોક્ષનું દ્વાર છે

આ શરીર મોહનું ગૃહ નથી પરંતુ વૈરાગ્યનું ઘર છે

મનુષ્ય જીવન આત્માની ઉજવણતાનું પ્રતીક છે;

મનુષ્ય જીવન કર્મ નિર્જરાનું સર્વોત્તમ સાધન છે.

માવન જીવન કામભોગ અને વિષયોની વૃદ્ધિ માટે નથી. આ જીવન તો વિભાવના વૈભવને દૂર કરી સ્વભાવના સ્વાંગ સજવા માટે છે. આ દેહ સાધનથી રખેને પાપ-કર્મો ન થઈ જાય તેની સાવધાની કરવાની છે. હે આત્મદેવ ! એ વાતને જરા પણ ભૂલી જઈશ નહિ. આ જીવન કર્મોનો ભાર ભરવા માટે નથી પરંતુ કર્મજોજને ઉતારવા માટે છે.

માનવ જિન્દગી તો કામધેનું સમાન છે.

માનવ જિવની તો પારશર્માણુ સમાન છે.

માનવ જિન્દગી તો રત્નચિંતામણિ સમ છે.

મલ્લીકુમારો છએ રાજવીઓને મનુષ્ય જીવનની સાર્યકતા અને તેનું સામર્થ્ય શામાં છે તે સમજાવે છે.

મળ્યો છે જનમ આ મોઘો, નકામો તું ગુમાવે છે.

સરોવર હંસને પ્યાડ, કિચડમાં તું ઘુમાવે છે.

બચાવી જે ભવોભવથી, મળી છે આ ભવે મૂડી,

વિચારીને કરે ધંધો, કમાણી થાય તો રૂડી,

પરંતુ મોજ કરવામાં, મૂડીને તું ઉડાવે છે. મળ્યો.

પૂરવના પુન્યના યોગે, મળી છે આ ભૂમિ પાવન,
વધુમાં પુન્ય કરવાના, મળ્યા છે દોહલકા સાધન,
પરંતુ પાપનું પદલુ, પ્રતિદિન તુમ નમાવે છે. મળ્યો.
શિખર પર પહોંચવા માટે, પગથિયું આ મળ્યું અંતિમ,
ચડી જાવો સંભાળીને, મળે પદવી તને ઉત્તમ.
પરંતુ જોઈ જાણીને, કદમ તું હગમગાવે છે. મળ્યો.

આપણો આત્મા હંસ સમાન છે. સંસાર એ કિચડ છે. હંસને આ કિચડમાં ફસાવવો ન જોઈએ કારણ કે સંસારના વિષયો તો લેલાવણાં છે. મનુષ્ય જીવનને તો કમળ જેવું બનાવી લેવું જોઈએ. ભલે સંસારમાં મનુષ્ય બન્યા, પુણ્ય યોગે સાધનો મળ્યા છતાં ધર્મના સથવારે આ આત્માને સંસારના વિષય-કષાયથી કમળની જેમ અલિપ્ત રાખવો જોઈએ. મોક્ષની મંજિલે પહોંચવા માટે માનવ જીવનના સાધનો મળ્યા છે. તે સાધનો મંજિલે ચડવા માટે છે. હે આત્મ રાજ ! જો જે ચડતાં થકા લડથડિયા ખાતો નહિ.

આ આત્મા અનંત સંસારમાં રખડ્યો છે. તે સંસારનો પ્રવાસી બની લોકાન્ત સુધી જઈ આવ્યો છે પરંતુ પાછો ફરીને એ જ ભવચક્રમાં ચડી ગયો છે. હવે હિતબુદ્ધિએ વિચાર કરીને પંથ બદલાવવો જોઈએ.

ભટકવું ક્યાં લગી તારે ? પ્રવાસી ! પંથ બદલી લે
પહોંચવા મુક્તિના દ્વારે, પ્રવાસી ! પંથ બદલી લે
ઘડીભર તું વિચારી જો મઝલ તેં કેટલી કાપી ?
ક્યાંયે દેખાય છે મંઝીલ ? નજરથી આજ લે માપી.
નયનનાં તેજ પોકારે પ્રવાસી ! પંથ બદલી લે.
ફૂલો પથરાયેલા દેખી, તારું મન દોડે લલચાતું
એ કાગળના બનેલા છે, તને ના કેમ સમજાતું ?
ભરમ આ ભાંગશે ક્યારે ? પ્રવાસી ! પંથ બદલી લે.
એ મારગ છે સુવાળો પણ, ખીણો આવે છે અંધારી,
લપસવાનું સહેલું છે, ઉગરવું થઈ જશે ભારી.
હજી પણ ચેત અત્યારે પ્રવાસી ! પંથ બદલી લે.

માનવ જીવન એ પરમ પુણ્યોદયનું રૂપ છે. આ જીવનનું લક્ષ્ય મુક્તિસર કરવાનું બનાવવું જોઈએ. આવા ઉત્તમ લક્ષ્યની સિધ્ધિ માટે સંસારના પંથને બદલી મુક્તિના પ્રવાસી બનવું જોઈએ. સંસારનો માર્ગ જરૂર સુવાળો છે પરંતુ રસ્તે

અંધારી ખીણો છે. લપસતા વાર નહિ લાગે. જો આવા દુઃખોથી ઉગરવું હોય તો ચેતી જવું પડશે.

છ એ રાજવીઓ સંસારના પંથનો વિચાર કરી રહ્યા છે.

સોચ જરા.....સોચ, જરા.....સોચ, જરા.....

તું સોચ જરા એકવાર કે તારો પંથ નિરાળો રે
શાને આવ્યો તું આ સંસાર ? કે તારો પંથ નિરાળો છે. તું સોચ.
આ રે વૈભવના ભંડાર પાછળ, દુઃખડાનો સાગર છલકે,
સોનાના પીંજરમાં કેદ પૂરીને તને, દુનિયા જોને કેવી મલકે,
જા ! છોડીને આ જંજાળ, કે તારો પંથ નિરાળો છે. તું સોચ.

જ્ઞાની પુરુષો ફરમાવે છે કે હે આત્મદેવ ! તું જરા વિચાર ! કે અહીં તું શા માટે આવ્યો છો ? તારો પંથ તો નિરાળો છે. તું શું આ વૈભવના ભંડારમાં મોહી ગયો ? આ મોહના ફળ તો સાગર જેટલા છલકતાં દુઃખ આપશે, જેથી આ સોનાના પીંજરસમા મોહધરની કેદમાંથી મુક્ત બનવા આ જંજાળને છોડી દે. કારણ કે તારો પંથ ખરેખર નિરાળો છે.

મલ્લીકુમારીના સદ્ગોષ્ઠી છએ રાજવીઓ વિચાર મગ્ન બની જતાં મૌન થઈ ગયા છે. જ્યારે કોઈ વખત વ્યક્તિ કંઈ પણ પામી જાય છે ત્યારે તે મૌન થઈ જાય છે.

એક વિદ્રાન પુરુષ હતા. તેને ત્રણ પુત્રો હતા. તેણે એકવાર પોતાના ત્રણ પુત્રોને બોલાવ્યા. તેઓ એ બાણવા માંગતા હતા કે આ ત્રણેમાં કેટલી બુદ્ધિ છે ? કોણ તેજસ્વી છે, કોણ વિદ્યામાં પારંગત છે ?

પિતાએ મોટા પુત્રને બોલાવ્યો અને પૂછ્યું : “બોલ બેટા ! તું શું લખ્યો ?” પુત્રે જવાબ આપ્યો : “પિતાજી ! હું વેદ, વેદાંત, ઉપનિષદ શ્રુતિ અને શ્રુતિ વગેરે લખ્યો છું.” પિતાએ બીજા પુત્રને પૂછ્યું : બેટા ! તું શું લખ્યો ? બીજા પુત્રે જવાબ આપ્યો : પિતાજી ! મેં તો કથાઓ ઘણી વાદ કરી છે. જ્યાં જ્યાં આમંત્રણ મળે છે ત્યાં ત્યાં કથાઓ કરવા પણ જાવ છું. તેણે એક કથાનો સાર પણ કહી સંભળાવ્યો. પિતાએ ત્રીજા પુત્રને પૂછ્યું : “બેટા ! તું શું શીખ્યો ? ત્રીજાએ કંઈ જવાબ ન આપ્યો અને મૌન બની ઉભો રહ્યો પિતા પુત્ર તુ મૌન જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા ! એણે ત્રીજા પુત્રને ફરી પૂછ્યું : “કેમ બેટા ! તું મૌન છે ? તું કંઈ લખ્યો નથી ?” પુત્રે કહ્યું : પિતાજી ! આપના પ્રશ્ન સામે મારી પાસે મૌન સિવાય બીજું કંઈ નથી. લખ્યા છીએ તે બોલવા માટે નથી, તે કંઈ વાત કરવા માટે નથી, તે તો જીવનમાં ઉતારવા માટે છે.

લોકોને ઓવી ટેવ હોય છે કે પોતાની વાત બીજાને જલ્દી કરીએ. ઠાઠા અને સજ્જન માણસો ક્યારેય પણ પોતાની કે પોતાના ઘરની વાતો ચાલતાં ફરતાં કરતાં હોતા નથી. ઘરની વાત બહાર જાય એ કોઈને ગમે ખરું ? જેથી માનવે જ્ઞાન ને અને વાત પચાવતા શીખવું. જોઈએ જ્ઞાન પચાવવાનું કાર્ય મનુષ્ય ભવમાં થાય છે. આ જન્મ ફરી ક્યારે મળશે ? જેથી સદ્ગુરુના ચરણોના સ્વીકાર કરી જીવન સફળ કરી 'લેવું' જોઈએ

અવતાર માનવીનો ફરીને નહિ મળે !

અવસર તરી જવાનો ફરીને નહિ મળે !

સુર લોકમાંયે ના મળે, ભગવાન કોઈને-
અહિંયા મળ્યા પ્રભુ તે ફરીને નહિ મળે. અવતાર
લઈ જાય પ્રેમથી તને કલ્યાણ મારગે
સંગાથ આ ગુરુનો ફરીને નહિ મળે. અવતાર
જે ધર્મ આચરીને કરોડો તરી ગયા
આવો ધરમ અમૂલો ફરીને નહિ મળે. અવતાર
કરશું ધરમ નિરાંતે, કહે તું ગુમાનમાં
જે જાય છે ઘડી તે ફરીને નહિ મળે. અવતાર

છએ રાજવીઓના મનમાં શું લાવ છે તે આપણે આ ઉપરના ભજનમાં જાણી શકીએ છીએ. તેઓ કલ્યાણ માર્ગની ચાહનામાં છે. મલ્લી જેવા ગુરુ મળે તો ભવ તરી જવાય. તેમના સંગાથે રહી નિરાંતે ધર્મ કરી શકાય. જીવંતો શો ભરોશો છે ?

एतद् धर्म समाचारो भवेच्चेत् प्रसृतो जने ।

तदाऽयमेव लोकः स्यात् परमानन्द मन्दिरम् ॥

આ ધર્મનું સમ્યગ્ આચરણ મનુષ્યોમાં જો પ્રચાર પામે તો ખરેખર આ મનુષ્યલોક પરમાનંદનું ધામ બની જાય.

If the observance of this Dharma is diffused in man kind, than this haman world is sure to be an abode of great joy and happiness

હવે છ એ રાજવીઓની સાથે મલ્લીનો સત્સંગ શું લાભ આપશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

માનવ જન્મ એટલે સુકિતપુરીનું મંગલ પ્રવેશ દ્વાર !

માનવ જન્મ એટલે જન્મચરણનું મારક દિવ્ય ઔપધાલય !

માનવ જન્મ એટલે ધર્મ વ્યાપારનું એક ભવ્ય બંદર !
 માનવ જન્મ એટલે તાર્ત્વિક શિક્ષાની સર્વશ્રેષ્ઠ કોલેજ !
 માનવ જન્મ એટલે આત્મસંપત્તિના સંગ્રહ માટેની તિજોરી !
 માનવ જન્મ એટલે સંસારસમુદ્રને તરવાની મજબૂત સ્ટીમર !
 માનવ જન્મ એટલે શાંતિનિકેતનમાં લઈ જનારો ભોમિયો !
 માનવ જન્મ એટલે શીવપુરીમાં પ્રવેશ કરવાનાર એરોપ્લેન !
 માનવ જન્મ એટલે અધિકારનાશક પરમ પ્રકાશક ગ્લોબ !
 માનવ જન્મ એટલે આત્માને કુંદન સમખનાવનાર કીમીયાગર !
 માનવ જન્મ એટલે ત્યાગ જીવનને સફળ કરવાની સોનેરી તક !



૯૩

સત્કાર પૂર્વકનું સન્માન

(આસો વદ ૮ તા. ૧૫-૧૦-૭૬ શુક્રવાર)

અનંત જ્ઞાની વીર જીનેશ્વર ભગવાન મહાવીરની વાણીના અમૃત પાનથી જીવન પરિવર્તન થાય છે. વ્યક્તિના જીવનમાં એક નવો વળાંક આવે છે. તેમના અંતરમાંથી સદ્ગુણની સુવાસ ફેલાવા માંડે છે. સૌ કોઈને તેના માટે માન જાગે છે. લોકો તેને મમતાથી જુએ છે. આવી હૃદય પરિવર્તન શીલ વ્યક્તિના પ્રગટેલા સદ્ગુણો પ્રતિ અહો ભાવ જાગે છે અને તેનું સત્કાર પૂર્વકનું સન્માન કરવાનું મન થાય છે.

વ્યવહારમાં લોકો પોતાના ઉપર કોઈએ કરેલા ઉપકારના બદલામાં તેનું સન્માન કરવા ઇચ્છે છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ દેશ, સમાજ, સંઘ કે શાસન ઉપર પોતાની તન-મન-ધન શક્તિ દ્વારા ઉપકાર કરે છે ત્યારે લોકોને તેની સેવા અને દાન માટે સત્કારપૂર્વકનું સન્માન જાગે છે.

ઉપકારી વ્યક્તિ સન્માનને અધિકારી છે.

પરોપકારી પુરુષ સત્કારને યોગ્ય ગણાય છે.

સદ્ગુણી વ્યક્તિ બહુમાનને અધિકારી છે.

જે વ્યક્તિના હાથ લોહીથી ખરડાયેલા છે, જેણે જંગતના લોકોને કંપાવી દીધા છે, લોકોએ જેનો તિરસ્કાર કરેલો છે તેવી વ્યક્તિના અંતરનું પરિવર્તન થયા પછી તેના સદ્ગુણ પ્રતિ સૌને સન્માન જાગે છે તે ખરેખર સૌનો મિત્ર પણ બની જાય છે.

નિમિત્ત મેળવી લોકો જેની સાથે વેર બાંધે છે પરંતુ જ્યારે વેરનું જ્ઞાન વેરનું વમન કરાવે છે ત્યારે તેના વેર ભૂલાઈ જાય છે અને તેના પ્રતિ અંતર ઝુકી જાય છે. તેનું સત્કાર પૂર્વકનું સન્માન કરવા દિલડું તૈયાર થઈ જાય છે.

નગરમાં એક ડાકુ હતો. તેના ભયંકર જીવમોથી લોકો ત્રાસી ગયા હતા. તેણે નગરી ઉપર અત્યાચારો કર્યા હતા. આ અત્યાચારી જીવમોને માત્ર લૂંટફાટમાં જ સંતોષ ન હતો પરંતુ તે તો નિર્દોષ લોકોની આંગળીઓ કાપીને હાર બનાવી પહેરવા લાગ્યો. તેની આ ફૂરતાના કારણે લોકો તેને અંશુલિમાળ તરીકે ઓળખવા લાગ્યા. તેના ત્રાસથી લોકો ત્રાસી ગયા હતા. તેનું નામ સાંભળતાં જ લોકો ફફડી ઉઠતા.

તેનાથી ત્રાસી લોકોએ તેના જીવમોની વાત રાજાના કાન સુધી પહોંચાડી. લોકો હાથ જોડીને રાજા પાસે ફરગરવા લાગ્યા : “હે અન્ન દાતા ! અંશુલિમાળ નામનો એક જીવમો અમારા ઉપર ભયંકર ત્રાસ ગુજારે છે. અમારા જેવા નિર્દોષ માણસોના હાથની આંગળીઓ કાપી તેનો હાર બનાવી પહેરે છે. અમારા ઉપર દયા લાવો અને અમને એના ત્રાસમાંથી ઉગારો !”

રાજા પ્રસેનજીત આ લોકોની વાત સાંભળી ગદ્ગદિત થઈ ગયા. એણે પોતાના સૈનિકોને હુકમ કર્યો. “ગમે તેમ થાય પણ થોડા જ સમયમાં તમે આ જીવમોને પકડી પાડો !”

રાજાના સૈનિકો અંશુલિમાળની પાછળ પડ્યા પરંતુ તે પકડાતો નથી આ લોકો જ્યાં-જ્યાં જાય છે ત્યાંથી તે હાથ તાળી દબને છટકી જાય છે. સૈનિકો થાકી ગયા. સુલટો અને મોટા મોટા સેનાપતિઓ પણ અંશુલિમાળને પકડવામાં નિષ્ફળ ગયા.

અંશુલિમાળ તો રોજ કોઈને કોઈ ગામમાં લૂંટફાટ તો કરે જ છે. લોકોની આંગળીઓ કાપે છે અને ત્રાસ ગુજારે છે. સુલટો અને સૈનિકો રખડી રખડીને થાકી ગયા. રાજાને કાને તો અંશુલિમાળના અત્યાચારની જ વાતો આવ્યા કરે છે.

આખરે રાજા પોતે જ અંશુલિમાળને પકડવાની હામ ભીડે છે. રાજા પોતાના સૈનિકોને લઈ, તેને શોધવા અને તેના અત્યાચારોને ટાળવા રાજ્યમાંથી બહાર જાય છે.

આવો ભયંકર જીવમો અને અત્યાચારી માણસ અંશુલિમાળ એક રસ્તેથી ચાલ્યો જાય છે...સામેથી એક મહાત્મા ચાલ્યા આવે છે. આ મહાત્મા તે ભગવાન બુદ્ધ છે. ડાકુ અને મહાત્માની દૃષ્ટિ એક થાય છે.

અંશુલિમાળે મહાત્માને કહ્યું : “અરે બાબાજી ! જ્યાં છો ત્યાં જ ઉભા રહો !”

મહાત્મા ચાલતા ચાલતા જવાબ આપે છે : “અરે ! હું તો ઉભો જ છું પરંતુ તું ઉભો રહે !”

અંગુલિમાળને આશ્ચર્ય થાય છે. પોતે ચાલે છે છતાં કહે છે કે હું ઉભો છું અને હું ઉભો છું છતાં કહે છે કે તું ઉભો રહે ? અંગુલિમાળ ફરીથી કહે છે : કેમ મહાત્મા ! હું તો ઉભો છું છતાં કહે છે કે તું ઉભો રહે ? અને તમે ચાલો છો છતાં ઉભા છો એમ કેમ કહે છે ? ગાંડા તો નથી થઈ ગયાને ?”

મહાત્મા પ્રસન્ન ચિત્તે, પ્રસન્ન વદને, પ્રસન્ન ભાવે અંગુલિમાળને કહે છે : “ ભાઈ ! તું દ્રવ્યથી ઉભો છું, પણ ભાવથી તો તું દિતાવળે ચાલી રહ્યો છે. બ્યારે હું દ્રવ્યથી ચાલુ છું પરંતુ ભાવથી તો ઉભો જ છું.”

અંગુલિમાળ કહે છે : “ મહાત્મા ! મને તમારી આ ગોટાળાવાળી જ્ઞાનની વાત નહિ સમજાય ! કંઈક સમજાવું પડે તેવી રીતે વાત કરોને ? ”

ભલામાણસ ! “ મહાત્મા બુદ્ધે કહ્યું : “ તારા પરિણામોમાં, તારા વિચારોમાં તું હિંસા આચરી રહ્યો છે, અને બીજાઓને લૂંટી લેવાની, હુઃખી કરી, અત્યાચાર શુભરી, આંગળીઓ કાપે છે. આ બધા પરિણામોમાં તું ઉભો છે છતાં તું પાપના માર્ગે દોડી રહ્યો છે ! ”

મહાત્મા બુદ્ધની સ્પષ્ટ અને અંતર સ્પર્શી જાય તેવી વાત હતી. તે સાંભળી અંગુલિ તો વિચારમાં પડી ગયો. ત્યાં તો મહાત્મા બુદ્ધ બોલ્યા :

“....ત્યારે હું ચાલતો આવું છું. પણ મારા પરિણામોમાં કોઈને મારવાની ઇચ્છા નથી, સર્વે મારા મિત્રો છે. સર્વ સાથે હું પ્રેમથી વાતો કરું છું. કોઈ મરતું હોય તો તેને જીવાડવા અને તેના હુઃખ ટાળવાની મારી ઇચ્છા છે, હું કોઈ માટે આક્રમક સમાન નથી, મારે કોઈના પર અત્યાચાર કરવાના નથી, મારે લૂંટફાટ કરી દ્રવ્ય એકઠું કરવું નથી. એટલે હું મારા સ્વભાવમાં સ્થિર છું.”

મહાત્મા બુદ્ધે જે કહ્યું છે. તે સઘળું એ અત્યાચારી અંગુલિમાળના અંતરમાં ઘોળાવા માંડ્યું છે. મહાત્મા બુદ્ધ ફરી બોલી ઉઠ્યા : “ અરે ભલા માણસ ! ” મહાત્મા બુદ્ધના શબ્દો જાણે અંગુલિમાળને તીરની જેમ લાગ્યા કારણ કે આજ સુધી તેને કોઈએ ભલો માણસ કહ્યો ન હતો.

ફરી મહાત્મા બુદ્ધ બોલ્યા : “ અંગુલિમાળ ! તું તારા સ્વભાવમાં સ્થિર નથી. તું ચાલી રહ્યો છે....ઉભો નથી. પાપના માર્ગે તું જઈ રહ્યો છે....ક્યાં સુધી ચાલીશ ?...એક દિવસ તું થાકી જઈશ !....અને હું ? ઉભો છું, છતાં ઘણાં લાંબા સમય સુધી ચાલતો રહીશ ! ”

મહાત્મા બુદ્ધની વાત સાંભળીને અંગુલિમાળ જડ જેવો થઈને ઉભો રહી ગયો. મહાત્મા બુદ્ધ બોલ્યા : ક્યાં સુધી તું ચાલીશ, ભાઈ ?....તું આ અનંત

સંસારમાં ક્યાં સુધી ગતિ કરીશ ?...ક્યાં સુધી ?...ક્યાં સુધી ?...” ને અંશુલિમાળનું આમૂલ પરિવર્તન થઈ ગયું. એ મહાત્મા બુધ્ધના ચરણોમાં પડી ગયો અને બોલ્યો.

“ મહાત્મા ! મારો ઉધાર કરો. મને તારો પ્રભુ ! હું તો આપની પાસે સાધુતાનો સ્વીકાર કરી પાપનું પ્રક્ષાલન કરવા માંડુ છું ”

મહાત્મા બુધ્ધ તો આટલું જ ઈચ્છતા હતા કે, જો આ અત્યાચારી માણસના હૃદયનું પરિવર્તન થઈ જાય તો ઘણા નિર્દોષ માણસોના જીવ બચી જાય !

અંશુલિમાળ તો બુધ્ધના ચરણોમાં બેસી ગયો અને જીવન અર્પણ કરી દીધું.

અંશુલિમાળ ચોર, અત્યાચારી અને લૂંટારૂ મટીને ત્યાગી બની ગયો. તે સર્વે પાપ ત્યજીને મહાત્મા બુધ્ધના શરણે સાધુતાની સમાધિમાં લીન થઈ ગયો.

સંતોના આદેશો ક્યારેક આવા અત્યાચારી માણસના અંતરનું પણ પરિવર્તન કરી નાખે છે.

આ બાળુ રાજા પ્રસેનજીત સૈનિકો સાથે અંશુલિમાળને શોધતા થકા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. રાજાએ દૂરથી મહાત્મા બુધ્ધને એક વૃક્ષની શીતળ છાયમાં બેઠેલા જોયા. તેઓ તુરત ઘોડા ઉપરથી ઉતરી નતમસ્તક બની વંદન કરી બોલ્યા : “ મહાત્માજી ! હું આપને વંદન કરું છું.” આમ કહી તે ત્યાં બેસી ગયો. મહાત્માનું ધ્યાન પૂર્ણ થયું. રાજાને સામે બેઠેલા જોયા, તેના હાથમાં ખુલ્લી તલવાર બેઠને મહાત્માએ પૂછ્યું. “ રાજન ! આવડું મોટું લાવલશ્કર લઈને તમે કોઈ રાજા ઉપર શું ચડાઈ કરવા જઈ રહ્યા છો ?”

રાજા બોલ્યા : “ ના મહાત્માજી ” મારા રાજ્યમાં એક અત્યાચારી અંશુલિમાળ નામના માણસે હાહાકાર મચાવી દીધો છે. તેને પકડવા નીકળ્યો છું.”

મહાત્મા બુધ્ધે રાજાને પૂછ્યું : “ રાજન, તું જેને પકડવા નીકળ્યો છે જેને તું મારવા નીકળ્યો છે. તે અત્યાચારી અંશુલિમાળના હૃદયનું પરિવર્તન થઈ ગયું હોય તો ? તેણે આ સર્વ પાપોનો માર્ગ ત્યજી દીધો હોય તો ?”

“ ભંતે ! તમે કહો છો, એ અશક્ય છે. એ મહાન અત્યાચારી છે.” “ રાજન ! જેને તું શોધી રહ્યો છે, તે અહીં જ છે...મારી પાસે છે. ને તુરત જ રાજા ઉઘાડી તલવારે ઉખો થઈ ગયો. સૈનિકો તલવાર લઈ ધસી આવ્યા.”

તુરત જ મહાત્મા બુધ્ધ બોલ્યા : “ હે...હં રાજન ! હવે તે અંશુલિમાળ માટે તારે તલવારની જરૂર નહિ પડે ! જેને પકડવા માટે તું આવડું મોટું લાવલશ્કર લઈને નીકળ્યો છે. તે જ અંશુલિમાળ આ બેઠો !...બોલ, હવે તને કોણ લાગે છે ? ડાકું કે સંત ?”

રાજા બોલી ઉઠ્યો :...કેણુ આ અંશુલિમાળ ?...આ અત્યાચારી અંશુલિમાળ છે ?”

હે રાજન ! આ અંશુલિમાળ તે જ સંત છે ! જેને તું પકડવા નીકળ્યો છે, એ સંત છે આજે ! ”

રાજાના મનમાંથી અંશુલિમાળ પ્રત્યેની શત્રુતા મરી પરવારી. એને બદલે તે અંશુલિમાળ સંતને તેણે નમસ્કાર કર્યા ! અને ચરણરજ માથે ચઢાવી.

તે એ અંશુલિમાળ ચોર મટીને સંત બની ગયો ! વ્યક્તિ કાયમ એક જ ભાવમાં રહેતો નથી. તેના જીવનમાં કોઈ એવું નિમિત્ત આવી જાય છે કે તેનાથી તેનું પરિવર્તન થઈ જાય છે.

એ વેરને ભૂલી જાય છે. તેની સાથે મીઠું અને પ્રેમ ભર્યું વર્તન કરે છે. તેના દુર્ગુણ ભૂલી એના સદ્ગુણનું સ્વાગત કરે છે ! રાજાએ સંતની ભાવનામાં બેઠેલા ઠાકુનું સ્વાગત કર્યું. તેના જીવનના ત્યાગના ગુણગાન કર્યા. અંતરથી સદ્ગુણ પ્રતિ તેને ગુણાંજલિ એ અર્પી ! છેલ્લે રાજાએ બુદ્ધ શરણુ ગચ્છા-મિ, સંઘ શરણુ ગચ્છામિ અને ધર્મ શરણુ ગચ્છામિ કહી મહાત્મા બુદ્ધના ચરણને સ્પર્શ કર્યો અને નગર પ્રતિ પ્રયાણ કર્યું.

આજનો માણસ તો આદ્યતથી લાચાર બન્યો છે. તેને જે વ્યક્તિ પ્રત્યે અણુગમે થાય કે તેના દિલ-દિમાગમાં જે વાત ભરાઈ ગઈ હોય તે દૂર કરે જ નહિ. ઘટેલી ઘટનાને ઉદટા પાસાથી જોયા કરે. આ આદ્યતને બદલવાનો પ્રયત્ન કરે તો દુશ્મન મટી લોકો મિત્ર બને !

આપણે ત્યાં પ્રવચનમાં જ્ઞાતા ધર્મકથાંગ સૂત્રનો મલ્લી ભગવતીનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. મલ્લીકુમારીએ જિતશત્રુ આદિ છએ રાજવીઓને પ્રતિબોધ કરીને પોતાના દીક્ષા લેવાના ભાવ પ્રગટ કર્યા છે. છએ રાજવીઓએ પણ આ સંસારનું સ્વરૂપ જાણી અંતરને મોહભાવથી દૂર કરી વૈરાગ્ય ભાવ તરફ તૈયાર કરેલ છે.

છએ રાજવીઓને મલ્લીકુમારીએ પ્રશ્ન કરેલ છે કે તમે શું કરવા માંગો છો ? તેના જવાબમાં તેઓ શું કહે છે તે સાંભળો !

અમ્હે વીયણં દેવાણુ સંસારમય ઉવ્વિગ્ગા જાવ મીયા જમ્મરણાણં દેવાણુપ્પિયાણં સંધ્ધિ મુંહામવિતા જાવ પવ્વયામો

હે દેવાનુપ્રિયે ! સંસાર ભયથી વ્યાકુળ તેમજ જન્મ મરણના ભયથી ત્રસ્ત થયેલા અમે પણ હે દેવાનુપ્રિય તમારી સાથે જ મુંહિત થઈને જિન દીક્ષા સ્વીકારીશું.

છએ રાજવીઓ મલ્લીકુમારીના ઉપદેશથી અને તેમની ત્યાગ વૈરાગ્યની ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાથી દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા છે. પરંતુ તેઓને હજી તેમના દેશ જઈ રાજ્ય

વ્યવસ્થા કરવાની બાકી છે. તેઓ મિથિલામાં તો યુધ્ધ કરી કુંભકરાજને પરાજિત બનાવી મલ્લીકુમારીને મેળવવા માટે આવ્યા હતા, ત્યાં તો તેઓ જ મલ્લીના ઉપદેશથી રંગાઈ ગયા અને તેને ચરણે ચાલવા તૈયાર થઈ ગયા !

વાહ વિધિના ખેલ ! માણસ ઈચ્છે છે શું અને કુદરત આપે છે શું ?

છએ રાજવીઓના દીક્ષિત થવાના નિર્ણયને જાણી મલ્લીકુમારી તેઓને કહે છે.

तएणं मल्ली अरहा.....जणं तुभेसंसार....पव्वयह, तं गच्छह....रज्जेहि....
ठावेह,.....दुरुहइ ।

જે તમે બધા સંસાર ભયથી વ્યાકુળ થઈને મારી સાથે જિનદીક્ષા ગ્રહણ કરવા ઈચ્છતા હો તો હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે પોતપોતાના રાજ્યમાં જાઓ અને ત્યાં પહેલાં રાજગાદીએ પોતપોતાના મોટા પુત્રને બેસાડો અને પછી હજાર પુરુષ ઉપાડે એવી (સહસ્રવાહિની) પાલખીઓમાં બેસો અને તે રીતે તૈયાર થઈને મારી પાસે આવો.

तएणं ते जियसत्तु पामोक्खा मल्लिस्स अरहओ एयमदूठं पडिसुणंति

મલ્લી અરિહંતની આ વાતને બધા જીતશત્રુ પ્રમુખ રાજાઓએ સ્વીકારી લીધી.

આ સમયે મલ્લી ભગવતીને એક વ્યવહારૂ વિચાર આવ્યો. આ બધા રાજાઓ હજી તો પિતાની દૃષ્ટિએ શત્રુઓ જ છે. મારાપિતા પણ આ રાજવીઓના હૃદય-પરિવર્તનથી અબાણુ છે. એટલે મારા પિતા મિથિલા નગરીના રાજા કુંભકે આ રાજાઓના પરિવર્તનની ભાવનાઓની કદર કરી સત્કાર સાથે સન્માન કરવું જોઈએ.

આવો વિચાર કરી મલ્લી ભગવતી છએ રાજવીઓને સાથે લઈ જવા તૈયાર થઈ.

तएणं मल्ली अरहा ते जियसत्तु० गहाय जेणेव कुंभए तेणेव उवागच्छइ.....
पाणसु, पाडेइ, तएणं... - सक्कारेइ

મલ્લી અરિહંતે જીત શત્રુ પ્રમુખ છએ રાજાઓને પોતાની સાથે લીધા અને લઈને તેઓ કુંભક મહારાજ હતા ત્યાં ગયા. ત્યાં જઈને કુંભક રાજાના ચરણોમાં વંદન કરાવ્યાં.

મહારાજા કુંભકને પોતાની પુત્રી મલ્લી ઉપર અત્યંત શ્રદ્ધા હતી. તેમની બુદ્ધિની કુશળતા પ્રતિ બહુમાન હતું. આજે જ્યારે મલ્લીએ છએ રાજવીઓને લઈને ત્યાં આવી ત્યારે મહારાજાને મને ઘણો હર્ષ થયો કારણ કે મલ્લીએ પોતાની આત્મીય શક્તિથી શત્રુ બનીને આવેલા તેઓ છએના હૃદય પત્રગ્રાવી નાખી મિત્ર બનાવી લીધા

છે. રાજ પશુ મદદીની આ યોગ્ય વ્યવહાર ઘટના અને બુધ્ધિ ચાતુર્ય વડે છએ રાજવીઓને પ્રણામ કરાવતાં જોઈ ખૂબ જ આશ્ચર્યનો અનુભવ કર્યો.

મદદી ભગવતીએ પિતાજીને કહ્યું : “હે તાત ! હવે આ છએ રાજવીઓ આપના શત્રુ નથી પણ મિત્ર છે. એમનામાં હવે મોહ નથી તેમ તૃષ્ણા પણ નથી. તેઓ છએ આપના પણ મિત્ર બની ગયા છે. તેઓના અંતઃકરણ હવે નિર્મળ બન્યા છે. હું એકાદ વર્ષ પછી જિન પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવાની છું. આ છએ રાજવીઓ પણ મારી સાથે રાજવૈભવને ત્યાગ કરી દીક્ષા અંગીકાર કરવાને તૈયાર થયા છે, તેઓ તમારા પણ મિત્રો છે. હવે તો આ લોકો તમારા સારામાં સારા સન્માનના અધિકારી છે.

મદદી અરિહંતની વાત સાંભળી મિથિલાના નરેશ મહારાજ કુંભક સિંહાસન પરથી ઉભા થઈ, સર્વે રાજઓને ભેટી પડ્યા. રાજને તેઓ પ્રતિ અંતરમાં માન ઉત્પન્ન થયું અને તેઓનું સન્માન કરવાના ભાવ જાગ્યા. કુંભક રાજએ તેઓને આરે પ્રકારના આહારની સુંદર વાનીઓ બનાવડાવી પ્રેમથી પોતાના માનીને ભોજન કરાવ્યું. તેમને સત્કાર કરવા યોગ્ય વસ્તુઓ મંગાવી,

“અરે ! આતો છએ રાજવીઓ સંસાર છોડી મુનિ (અણુગાર) બનવાના છે. તેઓનું તો સારી રીતે સન્માન કરવું જોઈએ.

“ભાઈઓ ! તમારે ત્યાં દીક્ષાર્થીઓ આવે છે તો તમે તેમનું ભક્તિ પૂર્વક સન્માન કરો છો કે નહિ ? કેવી રીતે કરો છો ?” “શુરુદેવ ! તે વૈરાગીઓને કુમકુમનું તિલક કરી અક્ષત લગાડી બેનો તેમને સત્કાર છે. તેમના ગળામાં સુખડનો હાર પહેરાવીએ છીએ રૂપિયાને કવરમાં ખીડી ભેટ આપીએ છીએ. સૌ લોકો પસ ભરાવે છે. તેઓના કુમકુમના પગલા કપડામાં લઈએ છીએ અને મીઠું ભોજન કરાવીએ છીએ !”

કુંભક રાજએ પણ મીઠું ભોજન જમાડી વસ્ત્રો, પુષ્પો અને સુગંધી પદાર્થો વડે છએ રાજઓનું સન્માન કરી તેમની ત્યાગ ભાવનાનું સ્વાગત કયું અને ભાવભરી ભક્તિ દ્વારા વિદાઈ આપી.

तएणं ते जियसत्तु पामेवत्वा.....त्ति मणं पहारेइ

છએ રાજવીઓ ત્યાંથી રવાના થઈ પોતપોતાના રાજ્યોમાં ગયા. ત્યાં હવે પોતાના મહેલમાં પહોંચી રાજકાજમાં પરવાઈને-ત્યાગ માર્ગે જવા માટે રાજ્યની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

વૈરાગ્ય રંગ ભાવના

(આસો વદ ૯ તા. ૧૬-૧૦-૭૬ શનીવાર)

મોહ વિજેતા ભગવાન મહાવીરે સંસારના જીવોને વૈરાગ્યભરી રંગભાવનાવાળી વાણીનું પાન કરાવ્યું છે.

સમુદ્ર દર્શન લોક વ્યવહારમાં શુભ ગણાય છે. સમુદ્ર દર્શનથી તેની વિશાળતા, ગંભીરતા અને અગાધતાનું ભાન થાય છે. સમુદ્રમાં સદાકાળ ભરતી અને ઓટ ચાલ્યા જ કરે છે. ક્યારેક ક્યારેક તો તેના ઉછળતા મોઝાઓ માણસના મનને આકર્ષી લે છે. તે ઉછળતા સફેદ દૂધ જેવા મોઝાઓ સમુદ્રની શક્તિનું જ્ઞાન પણ કરાવે છે.

સમુદ્ર ગમે તેવો સારો અને સુંદર હોવા છતાં તેનું એક પણ ખુંદ (ડીપું) પીવા કોઈ તૈયાર થતું નથી. સમુદ્રને કિનારે વસતા લોકો દુષ્કાળના સમયમાં પોતાના પ્રાણને બચાવવા પાણીને શોધતા ફરતા હોય છે. પરંતુ અગાધ પાણીથી ભરેલો તે સાગર જળ વિહોણા મરતાં માનવીઓના પ્રાણને બચાવી શકે ખરો !

જેમ સાગર ખારો છે, તેમ સંસાર સાગર પણ ખારો છે. કુટુંબ, સગાવહાલા, સંતાનો વગેરેની આળપપાળ તેના વ્યવહારો વગેરે માનવ જીવનને ખાઈ પણ બનાવી દે છે. માનવો આ સંસાર મીઠો બનાવવા અને પોતાની તૃષ્ણાને પૂર્ણ કરવા લાખ પ્રયાસ કરે છે. વેપાર, ધંધો, પૈસો, મીઠા, કારખાના વગેરેની પાછળ જે મહેનત કરવામાં આવે છે તેનું પ્રયોજન શું છે ? એક જ કામના છે કે પૈસો મેળવી સુખી બની જઈએ. સંસારના ભૌતિક સાધનોને વસાવી તેનો ભોગવટો કરવાથી કોઈ સુખી થઈ શકતું નથી.

સંસાર તો ખારો સમુદ્ર છે.

સંસાર તો જંજળનું ઘર છે. લોકો તો આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ, જન્મ-જરા અને મૃત્યુને આધીન બની દુઃખી બની જાય છે. જેણે આવા ખારા સંસારના ભાવોને જાણ્યા છે, સમજવા પ્રયત્ન કર્યો છે તેવા લોકો પુરુષાર્થ કરે તો આ દુઃખી સંસારથી મુક્ત બની શકે છે.

તમે એમ કહ્યા કરો છો કે અમે સંસારને જાણીએ છીએ. ભલા ! એવો કોણ હાહો સજ્જન હોય કે જે આત્મા ખારા સંસારને જાણવા છતાં તેના પાણીને છોડવા તૈયાર ન થાય ?

એ! નાતું બાળક છે, તેને ખબર નથી કે અગ્નિનો સ્પર્શ કરવાથી દાઝી જવાય છે. પરંતુ જ્યારે તે અગ્નિનો સ્પર્શ કરીને તેને બાણતો થઈ જાય છે ત્યારે તે ભૂલથી પણ તેનો સ્પર્શ કરવા જતો નથી કારણ કે તેને અગ્નિનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે તેના કળને તે બાણતો થઈ ગયો છે. તેમ જોણે આ ખાર સંસારના ભાવો બાણી લીધા છે તે ફરી આ સંસારને માણવા માટે ઉભો રહે ખરો ? “ કેમ રસીકભાઈ ! તમે કંઈ ઉત્તર આપતા નથી ? ” શું તમે સંસારને હજી નથી બાણ્યો ? બાણ્યમાં હવે કેટલું બાકી છે ? વાતને હસીને કાઢી ન નાખશો ? તેમાંથી કંઈક સાર મેળવવાનો પ્રયત્ન કરો ! ”

તમે રોજ રોજ કહ્યા કરો છો કે આ મારા પુત્રો, આ મારું ઘર, આ મારું શરીર, આ મારા ભોગ, આ મારો વિલાસ, આ મારી કામના, આ મારા સુખ ! જ્યાં હોય ત્યાં “ મારું ” લેખલ લગાડીને કહેતા ફરતા રહો છો. તો આમાં તમારું શું છે ? જ્ઞાનીજનો સામે તો તમારી અજ્ઞાનતાનું જ દર્શન થાય છે. “ મારું મારું ” કરનારને ખરેખર જ્ઞાન થઈ જાય કે આમાં મારું શું છે ? તો તેને પોતાનું બનાવી રાખવા પ્રયત્ન કરે ખરો ? આ ભૌતિક અદૃષ્ટ સુખો ભોગવવા જતા માનવ ભવિષ્યના મહાન સુખોનો નાશ કરે છે.

Unwise persons destroy the unbroken series of happiness to be attained in their future eives for the sake of the worldly scanty happiness of this life, while the wise forsake the worldly pleasures of this life for the purpose of the future infinite bliss.

અણુસમજી માણસો ઐહિક અદૃષ્ટ સુખને માટે ભવિષ્યના મહાન સુખનો નાશ કરે છે, જ્યારે સુજ્ઞ મનુષ્યો ભવિષ્યના અનંત સુખને માટે ઐહિક વૈષયિક ભોગવિલાસનો ત્યાગ કરે છે.

જ્ઞાનીજનો ફરમાવે છે કે તું કોઈને માટે કશીએ કામના ન રાખ ! તું તારા સ્વાર્થને પણ છોડી દે. જો તારે કલ્યાણ કરવું હોય તો !

વૈરાગી કોને કહેવાય ?

જેને જડ પદાર્થોની નશ્વરતાનું જ્ઞાન થાય તે વૈરાગી.

જે જડ અને ચૈતન્યની મમતા છોડવા તૈયાર થાય તે વૈરાગી.

જે સંસારમાં રહેવા છતાં કમલની જેમ અલિપ્ત રહે તે વૈરાગી.

સંસારના ભાવોને યથાતથ્ય સમજી તેના ત્યાગની તૈયારી તે વૈરાગી.

જે રાગ-દ્વેષના બંધનોથી સુકત થવાનો પ્રયત્ન કરે તે વૈરાગી.

સંસાર તો સ્વાર્થને સ્વર્ગ છે.

મગધનેા અધિપતિ મહારાજ શ્રેણિક એકવાર વિહાર યાત્રાએ નીકળ્યો હતો. તેણે રાજગૃહી નગરીના મંડિકુક્ષિ નામે ઉદ્યાનમાં થાક ઉતારવા પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં તેણે વૃક્ષની શીતલ છાંયડીમાં બેઠેલા એક સંતને જોયા. સંત ધ્યાન મુદ્રામાં હતા. શ્રેણિક રાજા આ સંયમશીલ, સમાધિશીલ સુકુમાર-પ્રસન્ન ચિત્ત સંતને નિહાળે છે. મુનિના રૂપ, યૌવન, તેજ અને સૌમ્યતાને જોઈ તેને આશ્ચર્ય થયું.

અહો વર્ણો અહો સ્વં, અહો અજ્જસ્સ સોમયા ।

અહો સ્વન્તિ અહો મુત્તિ, અહો ભોગે અસંગયા ॥ ઉત્ત. ૨૦- ૬

રાજાના આશ્ચર્યને બતાવવા શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે. અદ્ભુત રૂપ, અદ્ભુત આકૃતિ, અદ્ભુત આર્યકાંતિ, અદ્ભુત ક્ષમા, અદ્ભુત નિસ્પૃહતા અને અદ્ભુત ભોગમાં અનાસક્તિ ।

રાજા મુનિને પ્રદક્ષિણા પૂર્વક વંદન કરી તેની પાસે બેસી ગયો. અને હાથ જોડી પૂછવા લાગ્યો. “અરે મુનિરાજ ! તમે કોણ છો ? હું તમારો પરિચય કરવા આહુ છું. યૌવનને આગળે આવી કઠોર તપશ્ચર્યા !”

અણાહો મિ મહારાયા, નાહો મજ્ઞ ન વિજ્ઞહ ।

અણુકમ્પગં સુહિં વાવિ, કંચિ નાહિ તુમે મહં ॥ ૨૦- ૬

રાજાની શંકાનું સમાધાન કરતાં સંત કહે છે. “મહારાજ ! હું અનાથ છું મારો કોઈ નાથ નથી. મારા ઉપર અનુકમ્પા કરનાર કોઈ મિત્ર નથી.”

આ વાત સાંભળી રાજા તો હસવા લાગ્યો, તેને થયું કે આવડી મોટી ઋધિવાળા સંતને પણ કોઈ નાથ નથી શું ? અરે ! આવા સૌમ્ય અને સત્વશીલ વ્યક્તિના નાથ બનવું એ પણ મોટું સૌભાગ્ય છે. એમ વિચારી રાજાએ સંતને કહ્યું :

હે સંયતિ ! હું તમારો નાથ થાઉં છું, કારણ કે આ જગતમાં તમારું કોઈ નથી. તમે અનાથ છો. આ તમારું શરીર ત્યાગ માટે નથી. તમે તો હનુ યુવાન છો. તમારું રૂપ તો જુઓ, કેવું ચમકી રહ્યું છે ? આલો, મારા રાજમાં ત્યાં આપ મિત્ર જ્ઞાતિયુક્ત લોકોને લોકોને, ખાઓ, પીઓ અને મઝા કરો. આ માનવ જન્મ ખરેખર હલ્લ છે.

રાજાએ મુનિને ભોગ ભોગવવાનું આમંત્રણ આપ્યું. ભોગી અને સંસારી બીજું શું આપી શકે ?

અપ્પણા વિ અણાહો સિ, સેણિયા મગહાદિવા ।

અપ્પણા અણાહો સન્તો, કસ્સ નાહો મવિસ્સસિ ॥ ૨૦-૧૨

રાજા શ્રેણિકનું આમંત્રણ સાંભળી મુનિ કહે છે. “અરે મગધના અધિપતિ

શ્રેષ્ઠિક ! તું પોતે જ અનાથ છો. ત્યાં બીજાનો નાથ થવાની વાત જ ક્યાં રહી ?” મુનિરાજના શબ્દો સાંભળીને રાજાની તો છાતી જ વીંધાઈ ગઈ. અરે ! આને ખબર છે કે નથી, હું કેણુ છું ? ખરેખર રાજા વિદ્વિમ્બ થયો. વ્યાકુળ થયો અને અત્યંત આશ્ચર્ય થયું. તેનાથી આ વાત સહેવાઈ નહિ એટલે બોલી બેઠો.

“ હે મુનિ ! મારી પાસે અશ્વો, હાથી, મનુષ્યો, નગર અને અન્તઃપુર છે. ચારે બાજુ મારી આજ્ઞા વરતાઈ રહી છે. હું તો માનવોચિત યોગ્ય ભોગોને ભોગવું છું.” આવી બતની પ્રધાન સમૃદ્ધિ અને બધા પ્રકારના કામભોગ હોવા છતાં હું અનાથ કેવી રીતે છું ? હે પ્રભુ ! આપ મૃષા-અસત્ય તો નથી બોલતા ને ?”

આ અનાથતા અને સનાથતા શું છે ? તે સમજવા માટે એક ચોમાસાની જરૂર છે. ચાર માસ વગર આ અનાથતાને સમજી ન શકાય ! આ બધી વાતમાં રાજાને તીવ્ર તમન્ના બળી કે હું જેને સનાથ બનાવવા માગું છું એ મને અનાથ શા માટે કહે છે ?

રાજાના સમાધાન માટે મુનિરાજ હવે અંતર ખોલીને વાત કરે છે.

કોસમ્બીનામ નયરી, પુરાણ પુરમેયણી ।

તત્થ આસી પિયા મજ્ઞ, પમૂય ઘણસંચઓ ॥ ૨૦-૧૮

પદમે વએ મહારાયા, અડલા મે અચ્છિવેયણા ।

અહોત્થા વિડલો દાહો, સવ્વંગેસુ ય પત્થિવા ॥ ૨૦-૧૯

જુઓ રાજન સાંભળો ! પ્રાચીન નગરીઓમાં શ્રેષ્ઠ એવી કૌશાંબીક નામે નગરી છે. ત્યાં પ્રભૂત ધન સંચય એવા મારા પિતા છે. મારે માતા છે, ભાઈઓ છે અરે રાજન ! હું તો પરણિત છું. મારા પિતા તો મોટા ધનવાન છે. તેને તો લાખલૂંટ આવક છે. એવા અમીરનો હું પુત્ર છું ! મારા પૂર્વજન્મના કર્મોદયે કરી, મારી પ્રથમની આ નાની ઉંમરમાં જ મને આંખોમાં અતુલ પીડા ઉત્પન્ન થયેલી. તેના કારણે મારા આખાએ શરીરમાં બળતરા થવા લાગી. જેવી રીતે કોઈ કોધી દુશ્મન શરીરના મર્મ ભાગમાં પરમ તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર ભોંકી દે એવી વેદના મારી આંખોમાં થતી હતી. ઈન્દ્રતું વજ્ર વાગવાથી જેવી વેદના થાય. તેવી ઘોર અને ગહા ભયંકર દુઃખદાયી વેદના મારી કમર, હૃદય અને માથામાં થતી હતી. મારા પિતાએ મારી ચિકિત્સા કરવા માટે વિદ્યા, મંત્ર, મૂલ અને શસ્ત્ર ચિકિત્સામાં કુશળ અને વિશારદ એવા આચાર્યોને બોલાવ્યા. તેઓ મારા હિતાર્થ ચતુર્વિધ ચિકિત્સા કરતા હતા. અનેક દિવસો સુધી વિવિધ પ્રયોગો કર્યા, ઘણી સપત્તિ ખર્ચ્યા, છતાં તેઓ મને દુઃખથી અંશમાત્ર મુક્ત ન કરી શક્યા. મને જરાએ શાતા ન ઉપજવી શક્યા. આવી મારી અનાથતા હતી.

આપણે ત્યાં આ વિષયની એક જુની વાત ચાલે છે કે જ્યારે અનાથિને અસહ્ય વેદના અને પીડા રહી ત્યારે એક બુદ્ધિશાળી વૈદ્ય આવ્યો. તેણે મારા પિતાને કહ્યું : “જુઓ શેઠ ! તમારા પુત્રને સાંજે કરવો હોય તો મારી પાસે એક ઈલાજ છે. તમારે હું કહું તે મુજબ કરવું પડશે.” મારા પિતાએ હા પાડી. અને વૈદ્યરાજે ઈલાજ શરૂ કર્યો. એક દિવસ સીધો સુવડાવ્યો. મારો ઉપર એક સફેદ નવું કપડું ઓઢાડ્યું. મને એક ઔષધિવાળું મિશ્રણ પીવડાવ્યું. જેવું મેં તેને ગળાથી નીચે ઉતાર્યું કે મારા શરીરની બધી ગરમી શોષાવા લાગી અને કપડું રોગના પાણીથી ભીંજાઈ ગયું. વૈદ્યરાજે તે કપડાને મારા શરીર ઉપરથી ઉતારી તેને એક ગ્લાસમાં નીચોવી દીધું. મારા શરીરની ગરમીના સઘળા ઝેરથી તે ગ્લાસ ભરાઈ ગયું. મને ખૂબ જ ઠંડક મળી અને શાંતિથી ઉંઘ આવવા લાગી. ત્યાં તો વૈદ્યરાજે એક વાત બહાર પાડી કે “શેઠ જુઓ ! આ તમારો પુત્ર એકદમ સારો થઈ ગયો છે. તેની બિમારીનું સઘળું ઝેર આ ગ્લાસમાં” છે. હવે તમે કે તમારા કુટુંબમાંથી કોઈ વ્યક્તિ આ ગ્લાસને પી જશે તો આ તમારો રાજકુમાર જેવો પુત્ર નિરોગી રહેશે. નહિ તો આ ઝેર ફરી તેના શરીર ઉપર છાંટી દેવામાં આવશે અને તેની ભયંકર બિમારી ચાલુ થશે. જેવી તમારા સૌની ઈચ્છા.

વૈદ્યરાજે પ્રથમ જ મારા પિતાને કહ્યું : “લો આ ગ્લાસ પી જાઓ.” તેઓ બોલ્યા : મારી તો ઉંમર થઈ છે, મારે હજુ ધર્મ ધ્યાન કરવું બાકી છે હું કેવી રીતે પી શકું ?” આની માતાને આપો, તે બહુ જ રડે છે તે જરૂર પી જશે. માતાએ પણ ના કહી. ઘરના સૌ વ્યક્તિને કહેવામાં આવ્યું. સૌએ ના કહી ત્યારે મારી પત્નીને પણ ગ્લાસ દેવામાં આવ્યો. જે મારા માટે અત્યંત પ્રેમ રાખતી હતી, જે પતિવ્રતા પત્ની મારી પાસે બેસીને અશ્રુભરી આંખોથી મારા હૃદયને ભીંજવતી હતી, એ મારાથી બાણ્યે-અબાણ્યે પણ અન્ન-પાણી, સ્નાન, સુગંધ, વિલેપન, માલા આદિનું સેવન પણ કરતી ન હતી. રાજન્ ! એ પત્ની મારાથી એક ક્ષણવાર પણ વિખૂટી પડતી ન હતી. તેણે પણ ના પાડી દીધી. અને મને કોઈ બચાવવા તૈયાર થયું નહિ. જેથી તે ગ્લાસનું ઝેર વૈદ્યરાજે મારા શરીર ઉપર છાંટી દીધું અને હું ભયંકર વેદના ભોગવવા લાગ્યો. વૈદ્યરાજ ચાલ્યો ગયો. જુઓ ! આ મારી અનાથતા છે.

મેં વિચાર્યું કે આ અનંત સંસારમાં આવી હુઃસહ વેદના વારંવાર સહન કરી છે. હવે આનાથી બચવા મેં એક સંકલ્પ કર્યો.

सयं च जइ मुच्चेजा, वेयणा विउला इओ ।

खन्तो दन्तो निराम्भो, पच्चये अणगारियं ॥ ૨૦-૩૨

હવે જો એકવાર હું આ વિપુલ વેદનાથી મુક્ત બનું તો ક્ષાંત, દાંત નિરામ્ભ

પ્રવલ્યાને ધારણ કરી અણુગાર બનું. આમ ચિંતવીને હું સૂઈ ગયો, રાત્રિ પસાર થવા લાગી અને મારી વેદના પણ શાંત બની ગઈ. સંસારના સ્વાર્થને નિહાળી મને પૂર્ણ વૈરાગ્ય પ્રગટ્યો મેં જોઈ લીધું કે આ સંસારમાં મારું કોઈ નથી. સૌ સ્વાર્થના જ સગાં છે. મેં સવારે ઊઠી દીક્ષાને ધારણ કરી છે.

રાજન્ ! આ મારી અનાથતા છે. જોલો આ સંસારમાં આપણું કોઈ બની શકે તેમ છે ? શું તમે પણ મારા નાથ બની શકો તેમ છો ? રાજાએ મુનિના ચરણોમાં નમસ્કાર કર્યા અને ધર્મવાદ સાંભળી વિદાય લીધી.

મદલીકુમારીના સત્પ્રયાસે છએ રાજાએને પણ સસાર ઉપરથી વૈરાગ્ય પ્રગટ્યો છે. કુંભકરાજાએ તે છએ રાજવીઓના વૈરાગ્ય ભાવનું સન્માન કરેલ છે. તેઓ એક વર્ષ પછી મદલીના કહેવા મુજબ રાજ્યની વ્યવસ્થા કરી દીક્ષા લેવા માટે આવશે. તેઓએ પાકો નિર્ણય કરેલો છે. પોતપોતાના રાજ્યમાં પહોંચી ગયા છે.

રાજ્ય પ્રવેશ વેળાએ તેઓના હૃદય પરિણામો નિર્મળ બન્યા છે. તેમના જીવનનું ચિત્ર ખરેખર વૈરાગ્ય ભાવથી ચમકી રહ્યું છે. તેમના રોમેરોમમાં વૈરાગ્ય ભરેલો છે. રાજવીઓ રાજ્યસભામાં પોતાના મંત્રીઓ, પ્રધાનો, શ્રેષ્ઠિઓ, રાજ્ય અંતઃપુરના કુટુંબી વગેરે જનોને જોતાવે છે અને પોતાનો અંતર અવાજ પ્રગટ કરે છે. રાજાના અંતર નાદમાં ત્યાગ છે, શૂરવીરતા છે. વૈરાગ્યનું દર્શન છે. આત્મકલ્યાણની તમન્ના છે. સર્વજનો રાજાઓના અંતર નાદને વિવેકપૂર્વક સાંભળે છે. રાજાએ દીક્ષા ગ્રહણની ભાવના જાહેર કરી. જનતા તો કંઈક નવી વાત સાંભળવા એકઠી થઈ છે. એ તો સમજે છે કે રાજા મદલીકુમારીનું પાણી ગ્રહણ કરીને આવ્યા હશે. કંઈક નવી નવી વાતો સાંભળવા મળશે ! પરંતુ મહારાજાનું અંતર નિવેદન પ્રગટ થતાં જનતા તો ચોંકી ગઈ ! અરે ! મહારાજા શું કાર્ય માટે ગયા હતા અને શું લઈને આવ્યા ? એના તો અંતરમાં વૈરાગ્ય આવ્યો છે.

ધન્ય ધન્ય મદલીકુમારી !

રાજા સૌની સામે ઘટેલો ઘટના કહી બતાવે છે. સૌ પરિજનો શાંતિથી સાંભળે છે. મદલીકુમારીના નિમિત્ત કારણે અમોને મહા વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે. અમોને સંસારની નશ્વરતાનું ભાન થઈ ગયું છે. રાજાને કેવો વૈરાગ્ય ભગ્યો છે, તે તેના દિલની ભાવના પ્રગટ કરી રહી છે. પવિત્ર વ્યક્તિના પરિચયમાં આવી રાજવી વૈરાગી બની ગયા, તે જાણી સૌને આનંદ થાય છે. પાત્રની પવિત્રતા વગર તેમાં સ્વસ્તિક સાથિયા કેમ પૂરી શકાય ? અંતરની પવિત્રતાથી સંસારની આ કુરૂપતા, કઠોરતા અને કર્કશતા ત્યજ શકાય છે. રાજાના વૈરાગ્યની વાતો સાંભળી લોકોને મનમાં વિચાર થાય છે. અરે ! આવું રાજસુખ, આવો વૈભવ આવી કામનાઓ છોડી રાજા આવો કઠોર માર્ગ

ગ્રહણ કરશે ? આ શરીરની સુવાળખ, આ સુખ અને આ ભાત-ભાતના ભોજન ત્યાગી ઘેર ઘેર ગોચરીએ નીકળશે ?

સૌના હૈયા ગદગદિત થઈ ગયા અને આંખમાં આંસુ આવી જાય છે.

વાહ ! વૈરાગ્યથી ભરેલા રાજવીને અમ અંતરના અભિનંદન !

રાજા રાજ્ય વહીવટીઓનો સહકાર અને સહયોગ માગે છે. રાજા ત્યાગના મહામાર્ગે જવા તૈયાર થયા છે. પરંતુ રાજનું હિત કરીને, રાજની વ્યવસ્થા કરીને અને રાજ્યનું મંગળ કરીને જવા માગે છે. રાજા કર્તવ્યશીલ બની સૌના સહકારની માંગણી કરી છે. અંતે રાજવીનો ત્યાગ માર્ગ નિશ્ચિત છે. એમ સમજીને જનતા તો રડી પડી છે. કેવો રાજા પ્રત્યે આદર ભાવ છે ? હવે રાજવીની વાત સાંભળી લોકો કેવો સહકાર આપે છે અને રાજ્યની વ્યવસ્થા માટે શું કરશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૯૫

સંસારને સ્વર્ગ બનાવો !

(આસો વદ ૧૦ તા. ૧૭-૧૦-૭૬ રવિવાર)

અનંતજ્ઞાની ભગવંતોએ સંસારની વિવિધતાઓની પરૂપણા કરી છે. આપણે સંસારના પ્રાણીઓ છીએ. અન્ય પ્રાણીઓ કરતાં આપણા સૌમાં એક વિશેષતા તરવરી રહી છે, જેનું નામ છે વિવેક અને સમજણ. આ સમજણનો ઉપયોગ માનવને શામાં કરવાનો છે ?

વિવેક અને સમજણ સંસારને સ્વર્ગ બનાવે છે.

પ્રત્યેક માનવ પોતાના સંસારને મીઠો અને સુંદર બનાવવા ઇચ્છે પરંતુ સંસારને મીઠો બનાવવો એટલે તેને સ્વર્ગ સમો સુખદાયી બનાવવો ! “ કેમ તુરખીયા આ વાત બરાબર છે ને ? ” તો સંસારને સ્વર્ગ સમ બનાવતાં પૂર્વે સંસારના ભાવને તો સમજવા પડશે કે કેમ ?

જ્યાં આપણો અનંત કાળનો વાસ છે, તેનું નામ સંસાર !

જ્યાં જન્મ, જરા અને મૃત્યુ થાય છે, તેનું નામ સંસાર !

જ્યાં આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ રહે છે, તેનું નામ સંસાર !

જ્યાં અનેક પ્રકારના કષ્ટો પડે છે, તેનું નામ સંસાર !

જ્યાં અનંતા દુઃખ અને પીડાઓ છે, તેનું નામ સંસાર !

જ્યાં સુખ નથી પરંતુ સુખાભાસ છે, તેનું નામ સંસાર !

હવે તમે સમજી શક્યા કે સંસાર શું છે? આપણે આવો સંસાર છે? માનવ આવા વેર-ઝેર-કલેષ-દુઃખ-દરિદ્રતાભર્યા સંસારને બદલવા માગે છે. સંસારનું આ અશાંત ચિત્ર તમોને બિહામણું અને ભયંકર લાગે છે. તેની બદલવાની ઇચ્છા કરો છો તે વાત સત્ય છે પરંતુ પ્રથમ એ વાતને સમજવી પડશે કે આ સંસારનું આવું બેહુદું, અણુગમ, નહારું ચિત્ર કોણે બનાવ્યું?

સંસાર ચિત્રનો સર્જક કોણ?

તમોએ ક્યારેય પણ એવો વિચાર કર્યો છે કે આ સંસારનું આવું વિચિત્ર ચિત્ર બનાવનાર કોણ છે? “શું તમોને એમ લાગે છે કે આ ચિત્ર બનાવનાર ભગવાન છે?” તમારું મગજ શું જવાબ આપે છે? “ના’ ના, ભગવાન કંઈ આવું ચિત્ર ન બનાવે!” તો પછી આ સંસારની વિચિત્રતાનો સર્જક કોણ છે?”

જુઓ, સાંભળો! આ સંસારના આપણે પાત્રો છીએ. આપણા સૌની અંદર એક સંસાર છે. જેને માયા-પ્રકૃતિ-કર્મ-વાસના એવા નામ આપવામાં આવ્યા છે. જેની અંદર જેવો સંસાર છે તેને બહારમાં તેવા સંસારનું દર્શન થાય છે. ભગવાન મહાવીરે કરમાવેલ છે કે જહા અન્તો તહા બાહિ જેવું અંદર છે તેવું બહાર આવશે. કુવામાં હોય તેવું અવેડામાં આવે આ કહેવત પણ એ જ કહી ભય છે.

સંસાર બદલવા કરતાં તમો બદલો!

આ સંસાર તમોને નરક સમાન ભયંકર લાગતો હોય અને તેને તમારે સ્વર્ગ જેવો બનાવવો હોય તો એક વાતનું ધ્યાન રાખવું પડશે. તે વાત એ છે કે સંસારને બદલવા કરતાં તમો બદલાઈ જાઓ. તમારું જીવન સુધારો! જીંદગીમાં કંઈક પણ પરિવર્તન લાવો.

પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન લાવ્યા વગર સંસાર ન બદલે!

સ્વભાવમાં પરિવર્તન આવ્યા વિના સંસાર ન બદલે!

આદતમાં ફેરફાર કર્યા વિના સંસાર ન બદલે!

કુટેવને છોડ્યા વિના તમારો સંસાર ન બદલે!

વ્યસનને છોડ્યા વગર તમારો સંસાર ન બદલે!

ફેશનને મૂક્યા વિના તમારું સ્વરૂપ ન બદલે!

આજના સંસારને ઝેર ભર્યો સંસાર ગણવામાં આવે છે. માનવનું મન ઘણું અશાંત છે. તે અશાંતિના કારણોમાં આ એક ભયંકર છે તે ઝેરના વમન વિના

આરામ અને શાંતિ ક્યાંથી હોય ? આ ઝેરનું નામ છે ઈર્ષા-દ્વેષ-તિરસ્કાર-અણુગમો આવા અનેક તત્ત્વો છે. આ બધા તત્ત્વોને અંતર દૂષણોને દૂર કર્યા સિવાય સંસારને સ્વર્ગ કેવી રીતે બનાવી શકાય ?

માની લો કે કોઈ એક ઘરમાં વીજળીનો ચારે તરફથી પ્રકાશ આવે છે. આ પ્રકાશ તેને જોઈતો નથી એને તો સૂઈ જવું છે. તો પછી આ પ્રકાશને દૂર કરવા તેને શું કરવું જોઈએ ? પ્રથમ તો એ કે સ્વીચ બંધ કરી દેવી જોઈએ. બીજી વાત એ કે તેની સ્વીચ ત્યાં ન હોય તો ગ્લોબ ઉતારી નાખવો જોઈએ, કદાચ ગ્લોબ જાંચે હોય અને પોતે પહોંચી શકે તેમ ન હોય તો ? તો એને ગ્લોબને ફેંડી પણ નાખવો પડે ! ગ્લોબને દૂર કર્યા વિના બીજો કોઈ ઉપાય નથી. અથવા વાયરને કાપી નાખવું યા fitting ને જોડી નાખવું પડે, કેમ ભાઈઓ ! બોલો ને શું કરવું જોઈએ. હા આવું જ કંઈક કરવું જ પડે છે. તેના વગર અનુકૂળતા ન આવે.

તમોને આ સંસાર ગમતો નથી તેને સ્વર્ગ બનાવવું છે તો કંઈક પણ પરિવર્તન લાવ્યા વિના કેમ બની શકશે ? શું માણસોને કાઢી મૂકવા, પશુઓને સંહાર કરવો, સમુદ્રને ઉલેચી નાખવો. આકાશને તોડી નાખવું, નદીઓને સુકવી નાખવી કે જંગલોને કાપી નાખવા ? શું કરવું ? આ રીતે તો સંસાર સ્વર્ગ બની શકશે નહિ !

ના. તારા જીવનના પાવર-હાઉસની મેઈન સ્વીચ છે. જેને સંસારની key કહેવાય છે. સારા-માઠા પ્રસંગો કે અટપટા સંયોગો આવે તો મનરૂપી switch સ્વીચને દબાવી દે. જેનાથી આ સંસારનું વાતાવરણ બદલી જશે.

જો તારું મન સુધર્યું તો તારો સંસાર સુધરી જશે.

જો તારું ઘર સુધર્યું તો તારો સંસાર સુધરી જશે.

જો તારું કુટુંબ સુધર્યું તો તારો સંસાર સુધરી જશે.

માણસ હંમેશા સંસારને દુનિયાને સુધારવાની વાતો કરે છે. પરંતુ તેના મનમાં પડેલા દ્વેષ રૂપ સંસારને જતો કરી શકતો નથી. પોતાને સુધરવું નથી. જો વાતો કરનાર જ સુધરવા લાગે તો સંસાર પણ સુધરતો થઈ જાય. સૌથી અગત્યની વાત તો એ જ છે કે પોતાએ સુધરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

એક વિદ્વાને સંસારને સ્વર્ગ બનાવવા માટેના ત્રણ સાધનો બતાવ્યા છે. પ્રથમ સાધન છે ભક્તિ, બીજું સાધન છે પ્રેમ અને ત્રીજું સાધન છે વાત્સલ્ય. “તમારા સૌના ઘરમાં આ ત્રણ સાધન તો હશે ?” “ના, ના, ત્રણમાંથી એકે નથી.” તો પછી તમે તમારા સંસારને સ્વર્ગ કઈ રીતે બનાવશો ?

દિવાળીના નવા દિવસો આવી રહ્યા છે. ઘરને શુદ્ધ કરવા માટે કેટલી મહેનત કરો છો ? નવા-નવા સાધનો, વસ્તુઓ ખરીદીને વસાવવા માટે વિચારણા કરી રહ્યા છો. તો આ ત્રણ સાધન માટે શું ? જરા પોતા તરફ દ્રષ્ટિ કરો કે કોના ઘરમાં કેટલો પ્રેમ છે ? કોના કોના હૃદયમાં ભક્તિ ભરી છે ? કોના કોના ઘરમાં વાત્સલ્ય ભર્યું છે ? જેના ઘર-ઘરમાં આ ત્રણ સાધન વસી ગયા તેનું ઘર સ્વર્ગ સરીખું બની જશે.

સંસાર વિકૃતિના ત્રણ સાધનો !

કોઈને બદલવાની વાતો ન કરો. માત્ર તમારા મનની સ્ત્રીચ બદલો. Out આઉટ છે તેને in ઇન કરો. up અપ છે તેને Down ડાઉન કરો. જે પોતાની જાતને બદલવાની વાત નથી કરતો તેનું મન ઈર્ષ્યાથી, કલેષથી અને દ્વેષથી ભર્યું છે. તેને સુખ અને શાંતિ કેવી રીતે મળી શકે ? માણસ શાંતિ અને સમાધિ માટે ઘણી શોધખોળ કરે છે. તેને જે જોઈએ છે તેને માટે તે બહારમાં દોડખૂપ કરે છે પરંતુ તેણે પોતાના ઘરમાં જ એવા ત્રણ સાધનો વસાવી દીધા છે કે જેનાથી શાંતિ સમાધિ આવી શકે નહિ. તે ત્રણ સાધનો તમે જાણો છો ? તેનાથી તમારો સંસાર વિકૃત બન્યો છે. તેના નામ છે. ઈર્ષ્યા, દ્વેષ અને કલેશ. આ ત્રણ સાધનો કોના કોના ઘરમાં નથી ? તમે કોઈ એમ કહી શકો તેમ છે કે

અમારા ઘરમાં દ્વેષ નથી !

અમારા ઘરમાં ઈર્ષ્યા નથી !

અમારા ઘરમાં કલેશ નથી !

છે આવું કોઈ ઘર કે જેને ત્યાં આવા ત્રણ અવશુભો ન હોય ? છે ને ? આવું નામ છે બળતો સંસાર. આવો આ સંસાર જોયા, જાણ્યા અને માણ્યા પછી પરિવર્તન લાવવું જોઈએ. તેના વગર શાંતિ નથી.

શું કરવાથી સંસાર બદલે ?

રુદ્ધન કરવાથી સંસાર બદલી શકવાનો નથી.

ભાગી જવાથી સંસાર બદલી શકતો નથી.

કોઈના મૃત્યુથી સંસાર બદલી જતો નથી.

અસત્યના પ્રયોગથી સંસાર બદલી શકતો નથી.

જો આ સંસાર બદલવો હોય તો ભક્તિ કરો, પ્રેમ કરો અને વાત્સલ્યથી સૌને નિવરાવી દો. તમે આ ત્રણ સાધનને વસાવો અને પેલા ત્રણ સાધનને દૂર કરી દો,

જુઓ ! તમારું ઘર સ્વર્ગ બની જશે. તમે પોતે મનુષ્ય મટીને દેવ બની જશો. તમારો સંસાર સ્વર્ગ બની જશે.

લોકો દીવાળીના નવા દિવસોમાં જુની જુની વસ્તુઓ કાઢી નાખીને નવી નવી વસાવો જ છે ને ? તો જેણે આટલા દુઃખો ઉભા કર્યા છે, આટલી પરેશાની ભોગવવી પડે છે તેને દૂર કરવાનું તમોને મન કેમ થતું નથી ? હવે એ ત્રણને જલ્દી દૂર કરો અને આ ત્રણને ખરીદી જ લો. “શું રસીકભાઈ ? કયા ત્રણ વાના ? T. V, Freeze કે Radio નહિ. તમે તો આ જ સમજી ગયા હશે કેમ ? ના, મહારાજ સાહેબ ના, તો હવે જલ્દી નામ આપો.” ભક્તિ, પ્રેમ અને વાત્સલ્ય આ ત્રણને વસાવવા છે એકવાર ઈશ્વર પાસે જઈને રાત્રિએ ક્રિયાદ કરી કે હે મહારાજ ! આ સૂર્યનારાયણ મને સુખે ક્યાંયે ટકવા દેતા નથી. જ્યાં થોડા કલાકો રહું છું ત્યાં તો તે આવીને મને કાઢી મૂકે છે ! અરે ! નારાયણ તો ઘણીવાર એવો મને ત્રાસ આપે છે કે મારે જીવવાનું પણ મુશ્કેલ બની જાય છે. દેવ ! હવે તમે આનો કાંઈક રસ્તો કાઢો. શું અમારું ક્યાંયે સ્થાન નહિ ? અમારો ક્યાંયે આશરો નહિ ? આપની હાજરીમાં આમ કેમ ચાલે !

ઈન્દ્રમહારાજ બોલ્યા : “બેન ! તમારી વાત તો સાચી છે, પરંતુ આનું નિરાકરણ મારી પાસે નથી. તમે બ્રહ્મા પાસે જાવ અને ત્યાં જઈ તેમની પાસે જ ન્યાયની માગણી કરો ! રાત્રિ તો બ્રહ્મા પાસે પહોંચી બ્રહ્માજીએ પૂછ્યું : “કેમ રાત્રિબેન ! કેમ પધાર્યા છો ? તમારે શું મુંજવણ છે ?

પ્રભુ ! હું સૂર્યનારાયણ માટે ક્રિયાદ લઈને આવી છું. હું તો હજારો લોકોને શાંતિની મીઠી નિંદર-ઉંઘ આપું છું. સૌને એન પડવા દઉં છું. સૌને મારાથી નિરાંત થાય છે ચારે બાજુએ શાંતિ પસરી જાય છે છતાં નારાયણ આવીને મને કેમ કાઢી મૂકે છે ? તેઓ મને ક્યાંય એનથી જીવવા દેતા નથી, તો તમે એનો ન્યાય કરો !”

બ્રહ્માજીએ કહ્યું : “તમે કહો છો તે મેં સાંભળ્યું પરંતુ મારે તો સૂર્યનારાયણની વાત પણ સાંભળવી પડશે. એટલે તમે ઉભા રહો. હું હમણાં જ સૂર્યનારાયણને બોલાવું છું. “ન્યારે નારાયણને બોલાવવાની વાત આવી એટલે એન તો ગભરાયા અને બોલી ઉઠ્યા. દેવ ! જો તમે સૂર્યનારાયણને બોલાવશો તો હું અહીં એક પળ પણ ઉભી નહિ રહું ! “પરંતુ એને ન બોલાવું ત્યાં સુધી મારે ન્યાય કેમ તોળવો ? બ્રહ્માએ કહ્યું : “એને બોલાવવા ધો !” પરંતુ રાત્રિ માની નહિ, કારણ કે નારાયણનો પ્રતાપ કોઈ અલૌકિક છે. તેનો આ તાપ અજબ-ગજબનો છે. તેની સામે કોઈ ઉભો રહી શકે નહિ તો રાત્રિનું શું ગળું ? જેવા નારાયણ આવ્યા કે રાત્રિ રવાના થઈ ગઈ. નારાયણને જેવા હવે ઉભી રહે ખરી ? રાત્રિને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો પડતો

નથી. નારાયણને જ લાવવાની જરૂર છે. જ્યાં પ્રકાશ વસે ત્યાં અંધકાર આપોઆપ જ દૂર થઈ જાય છે.

તમો પણ આ ત્રણ સદ્ગુણ સાધનને વસાવો એટલે પેલા ત્રણે રવાના થઈ જશે. દીવાળી આવી રહી છે. ઘર-ઘરને સજવાઈ રહ્યા છે. સાફસૂફી થઈ ગઈ છે, તો સાથે સાથે ઈર્ષા, દ્વેષ અને કલેશને પણ સાફ કરી નાખજો.

હમણાં નવા નવા સેલના પાટિયા લગાડવામાં આવ્યા છે. ભાવ પણ સસ્તા થઈ ગયા છે. અમોએ પણ દિવાળીના સમયે સેલ કરવા માંડ્યું છે. અમારી પાસે પણ ત્રણ વસ્તુઓ છે. તમોને Free વિના મૂલ્યે આપશું. લઈ જવ જોઈએ જોઈએ તે, જલ્દી ઉભા થઈ જાઓ. અમારી પાસે છે ભક્તિ, પ્રેમ અને વાત્સલ્ય.

જીંદગીને અમર બનાવવાના આ ત્રણ સાધન છે.

જીંદગીને ધન્ય બનાવી લેવાના આ ત્રણ સાધન છે.

જીંદગીને માણી લેવાના પણ આ ત્રણ સાધન છે.

દિવાળીના દિવસોમાં ખાવા-પીવાની મીઠાઈઓ અને સૌન્દર્યના સાધનો કરતાં આ ત્રણ સાધનને જરૂર વસાવજો. તમારા સૌના મન અસ્થિર છે. ભૌતિક સુખમાં તમો રમી રહ્યા છો. દિવાળી આવી છે જેથી સારા-નવા કપડા પહેરશો અને શરીરને શણગારશો કે કેમ ? શરીરનો શણગાર તો ત્યારે જ શોભે કે જો આત્માને શણગાર્યો હોય તો અને તેમ કરવાથી સંસાર સ્વર્ગ બની જાય છે.

આત્માના અલંકાર વગર દેહના અલંકાર બોજરૂપ લાગે છે.

સંસારને સ્વર્ગ બનાવવા માટે આ ત્રણ ગુણોનો સ્વીકાર કરજો. લ. મલ્લીકુમારી હવે દીક્ષા લઈ પ્રેમ, ભક્તિ અને વાત્સલ્યની મૂર્તિ બની પોતાના સંસારને સ્વર્ગ બનાવવા ચાહે છે. લ. મલ્લી માત્ર પોતાનો જ સંસાર નહિ પરંતુ છએ રાજવીઓના સંસારનું પરિવર્તન કરી તેને પણ સ્વર્ગસમ બનાવવા પ્રયત્નશીલ છે.

હવે છએ રાજવીઓ લ. મલ્લીની ભક્તિ, પ્રેમ અને વાત્સલ્યના રંગે રંગાઈને પોતાના રાજ્યસુખ અને વૈભવનો કેવી રીતે ત્યાગ કરશે, રાજ્યની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરશે, જનતાને શું સંદેશ આપશે અને પોતાના સંસારને સ્વર્ગસમ કેવી રીતે બનાવશે ? તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



મુક્તિનું માંગલ્ય કેવું ?

(આસો વદ ૧૧ તા. ૧૮-૧૦-૭૬ સોમવાર)

જિનેશ્વર ભગવંતોએ ભગ્યાત્માઓને મુક્તિ માંગતું દર્શન કરાવ્યું છે. માનવ મુક્તિનો આહુક છે. તેના મનમાં મુક્તિની માળા ફરે છે. પ્રત્યેક સાધકો મુક્તિ મેળવવા માટે વિવિધ સાધનાઓ કરે છે. મુક્તિની મંગલ સાધના આજ્ઞાલની નથી તે તો અનાદિની સાધના છે. આ લોકમાં અનંત કાળ સુધી મુક્તિની સાધના ચાલુ રહેશે.

મુક્તિની સાધનાની મંગલ ભૂમિ અઢી દ્વીપ ગણાય છે. કારણ કે આ અઢી દ્વીપમાં જ માનવોનો નિવાસ છે અને માનવ મુક્તિની સાધનાનો પુરુષાર્થ કરી શકે છે. અઢી દ્વીપમાં પણ અકર્મ ભૂમિમાં સાધના થતી નથી. માત્ર કર્મભૂમિમાં જ મંગલ સાધના હોય છે. કર્મભૂમિના ક્ષેત્રો જેવા કે પાંચ ભરત અને પાંચ ધરવત ક્ષેત્રમાં અવસર્પિણી કાળના ત્રીજા આરાના છેડે પ્રથમ તીર્થંકર પ્રભુતા શાસ્ત્રની મુક્તિની મંગલ સાધનાનો પ્રારંભ થાય છે. તે સાધના ચોથા આરાથી સર્વ પાંચમાં આરા સુધીના અંત સુધી ચાલે છે. જેમાં પાંચ આરાના જન્મેલા સાધકો પાંચમાં આરામાં મુક્તિ મેળવી શકતા નથી. છઠ્ઠા આરામાં ધર્મ જ વિચ્છેદ હોય છે. જેથી સાધનાની વાત જ નથી. પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તો તીર્થંકરોની પરંપરા ચાલુ હોય છે. ત્યાં સદાકાળ સાધના ચાલુ જ હોય છે અને મુક્તિના મંગલ આહુક ભવ્ય આત્માઓ મુક્તિમાં પ્રવેશ કરતા જ રહે છે.

“તમોને ખબર છે કે મુક્તિની મંગલ સાધના કરનાર સાધકો કેટલેટલા હોય છે ? ”

તીર્થંકર ભગવંતો

અઢી દ્વીપમાં તીર્થંકર ભગવંતો જઘન્ય ૨૦ હોય છે અને ઉત્કળા ૧૬૦ અથવા ૧૭૦ પણ હોય છે. જ્યારે પાંચ ભરત અને પાંચ ધરવત ક્ષેત્રમાં પાંચથો આરો હોય છે, ત્યારે એક એક મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સાધારણતયા ચાર ચાર તીર્થંકરો તો હોય છે પરંતુ જ્યારે પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ૩૨-૩૨ વિજયોમાં તીર્થંકર દેવ હોય છે તે વખતે ૧૬૦ ગણાય છે. જ્યારે પાંચ ભરત અને પાંચ ધરવત ક્ષેત્રમાં ચોથો આરો હોય છે ત્યારે એક એક તીર્થંકર દેવ ગણાય છે. આથી ૧૬૦ અને ૧૦ મળી ૧૭૦ વધારેમાં વધારે થાય છે.

કેવળજ્ઞાની (કેવળી) ભગવંતો

અહીં દ્વીપમાં ૧૫ કર્મભૂમિના ક્ષેત્રોમાં કેવળજ્ઞાની ભગવંતોના સ્વરૂપે સાધકાત્માઓ જન્મ્યા છે કોડ અને ઉત્કૃષ્ટા નવ કોડની સંખ્યામાં હોય છે.

ગણુધર ભગવંતો

આપણા ભરત ક્ષેત્રની અવસાની ચોવીશીમાં ૧૪૫૨ ગણુધર ભગવંતો મુક્તિની મંગળ સાધના કરી તે જ ભવમાં મોક્ષ પધાર્યા છે.

આચાર્ય ભગવંતો અને ઉપાધ્યાય ભગવંતો

તીર્થંકર ભગવંતોના શાસન કાળ દરમ્યાન આચાર્ય ભગવંતો અને ઉપાધ્યાય ભગવંતો જન્મ્યા સંખ્યાતા અને ઉત્કૃષ્ટા અસંખ્યાતા હોય છે.

સાધુ ભગવંતો (સાધુ-સાધવીઓ)

અહીં દ્વીપ ક્ષેત્રમાં વર્તમાન એક સમયમાં જન્મ્યા છે હજાર કોડ અને ઉત્કૃષ્ટા નવ હજાર કોડ સાધુ ભગવંતો સાધના કરતાં હોય છે. જેઓ આઠે કર્મનો ક્ષય કરે તો તે જ ભવમાં મુક્તિમાં જાય છે નહિ તો ત્રીજે ભવે યા પંદરમે ભવે તો અવશ્ય મુક્તિ મેળવે છે.

શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ

અહીં દ્વીપમાં સંખ્યાતા શ્રા. શ્રા. ઓ અને અહીં દ્વીપની બહાર જ્યાં માત્ર તિર્થંચો જ છે. તેઓમાંથી જેને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન પ્રગટ થયું હોય તે વ્રતને ધારણ કરી શકે છે તેવા શ્રા. શ્રા.ઓ અસંખ્યાતા હોય છે. કારણ કે ત્રિચ્છા લોકમાં (મૃત્યુ લોક) અસંખ્યાતા દ્વીપો છે જેથી દરેકમાં હોય તો અસં. થઈ શકે.

મુક્તિની મંગળ સાધના સમ્યક્ત્વના ચોથા ગુણસ્થાનનો સ્પર્શ કરી આત્મા પાંચમા ગુણસ્થાને પહોંચે ત્યારે જ તે વ્રત, નિયમ પચ્ચક્ષુબ્ધ મેળવી દેશવિરતિ (શ્રા. શ્રા.) બની શકે છે. શ્રા. શ્રા સાધના કરીને તે જ ભવમાં મુક્તિ મેળવી શકતા નથી કારણ કે તેમને તે ગુણસ્થાને કર્મક્ષય થવાની શક્યતા નથી. પરંતુ તેમની દેવલોકની ગતિ થાય છે, અને બીજા ભવોમાં સાધના કરી મુક્તિની મંગળતાને વરી જાય છે,

તે શ્રા. શ્રાવિકા અન્ય ત્રીજે ભવે યા પંદરમે ભવે મુક્તિને મેળવી શકે છે.

આવી રીતે તીર્થંકર ભગવંતોના શાસનમાં મુક્તિની મંગળ સાધના કરનાર તીર્થંકર દેવો, કેવળી ભગવંતો, ગણુધર મહારાજો, આચાર્ય મહારાજો, ઉપાધ્યાય મહારાજો, સાધુ મહારાજો અને શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ સાધક સ્વરૂપે ગણવામાં આવે છે. આવા સાધકો પાંચમા ગુણસ્થાનેથી ચઢી બારમે ગુણસ્થાને ચાર ઘાતિ કર્મોનો ક્ષય કરી સર્વજ્ઞતા વીતરાગતા ને પ્રાપ્ત કરે છે અને બાકીના ચારે અઘાતી કર્મોનો નાશ

થતાં ચૌદમાં ગુણસ્થાનનો સ્પર્શ કરતાં જ તે સાધકાત્મા સિદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટ કરી મુક્તિમાં (મોક્ષ) પ્રવેશ કરી બચ છે.

આવી મુક્તિની સાધના અનંત જીવોએ કરી છે. જેઓ સિદ્ધિને મેળવી ચૂક્યા છે. અસંખ્યાતા સાધકો સાધના કરી રહ્યા છે. જેઓ ક્રમશઃ સિદ્ધિને મેળવશે અને અનંતા જીવો સાધના કરી ભવિષ્યમાં સિદ્ધિને વરતા રહેશે.

મુક્તિ શું છે ?

આપણે વિષય આલે છે મુક્તિની મંગળ સાધના. પરંતુ મુક્તિ શું છે તેનો તમોએ ક્યારેય વિચાર કર્યો છે ? દેવાનુપ્રિયો ! સાંભળો.

મુક્તિ એ માનવ જીવનનું મંગલ કેન્દ્ર છે.

મુક્તિ એ માનવ જીવનનું ઉત્તમ લક્ષ્ય છે.

મુક્તિ એ માનવ જીવનની શ્રેષ્ઠ સાધના છે.

મુક્તિ માટે શું કરવું જોઈએ ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તમો સાધના કરનાર સાધકોના પરિચયથી જાણી શક્યા હશે કે તેના વિવિધ સાધનો છે. ભગવાન મહાવીરે તો મુક્તિના મંગળ માર્ગના આર સાધનો ફરમાવ્યા છે. જેના નામ તો તમોને કંઠસ્થ થઈ ગયા છે.

નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તહા ।

एस मग्गोत्ति पन्नत्तो, जिणेहिं वरदंसिहिं ॥ ઉત્ત. ૨૮ -૨

સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી જિન ભગવાને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપને મોક્ષ માર્ગ કહ્યો છે. કારણ કે આ આર પ્રકારના ઉત્તમોત્તમ સાધન દ્વારા મુક્તિને જીવો પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તહા ।

एयं मग्गणुप्पत्ता, जीवा गच्छन्ति सागगं ॥ ઉત્ત. ૨૮ -૩

જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર અને તપને પામેલા જીવો મુક્તિમાં (મોક્ષ) બચ છે. મુક્તિની સાધના એમને એમ થઈ જતી નથી. તેની એક આવી key હોય છે. જેનું નામ છે ત્યાગ ! ત્યાગ વિના મુક્તિ સંભવી ન શકે. જેમ તિબેટી ખોલવી હોય તો આવી જોઈએ, carને start સ્ટાર્ટ કરવી હોય તો પણ આવી જોઈએ, ઓટોમોટીવ ખોલવી હોય તો આવી જોઈએ. અરે, તમારે ઘેર જવું હોય તો પણ block ખોલકની આવી જોઈએ. ખડેનોને ઘરેણા લાવવા હોય તો Safe deposit સેફ ડીપોઝીટના ખાનાની આવી જોઈએ. સ્કુટર કે સાયકલ ચલાવવી હોય તો પણ આવી જોઈએ.

અરે ! આ જગતમાં જે સમય Time ખતાવે છે. તે ઘડિયાળ છે તેને પણ

આવી ન આપો તો તે પંથુ વખત બતાવવાં માટે તૈયાર થતી નથી. કોઈ બુદ્ધિમાન પાસેથી કામ કરાવવું હોય તો તેને પણ આવી લગાવી પોતાનો કરવો પડે છે ને !

જ્ઞાની લગવંતોં કરાવી ગયા છે કે જેને આધ્યાત્મિક મુક્તિ બેઠતી હોય તેમણે ત્યાગની આવી અવશ્ય રાખવી બેઠીએ. જો ત્યાગ હશે તો મુક્તિનો દરવાજો ખુલશે નહિ તો પ્રવેશ નહિ થઈ શકે ! ત્યાગના ભંગ બાણો છો ?

સ્વનો સ્વ માટે ત્યાગ, પરનો પર માટે ત્યાગ,
પરનો સ્વ માટે ત્યાગ, સ્વનો પર માટે ત્યાગ.

કોઈ જીવ દુઃખી થતો હોય કે મરી જતો હોય તો પોતાનું સર્વ કાર્ય છોડી તેને બચાવવા માટે સ્વનો ત્યાગ કરી છુટવો બેઠીએ. સ્વનો સ્વ માટેનો ત્યાગ તો પોતાના કુટુંબ પરિવાર, સમાજ માટે યા તૃણા, કામના પૂર્ણ કરવા પોતે બેઠે પોતાનું છે માટે ત્યાગ કરે છે પરનો સ્વ માટેનો ત્યાગ પોતાના લાભ માટે પરનો ત્યાગ કરે છે. જે પોતાનું નથી તેને પોતાનું માની બેઠો છે એવું અજ્ઞાન છે તે પરનો ત્યાગ પરનો ત્યાગ પર માટે અમારે કંઈ બેઠતું નથી. જેનું છે તેને દેવું છે. જશ મળે તોય શું અને ન મળે તોય શું ? એક બાપના જ દીકરા છો. સાથે રહો અને પ્રેમ રાખો. એકબીજાના થઈને રહેશો તો તમારું છે તે જળવાઈ રહેશે એમ શીખામણ આપતા કહો છો ને ?

આમ આ ‘સ્વ’ અને ‘પર’ ના ત્યાગની વાતો થઈ. આપણે ત્યાં લગવાન મલ્લિકાનાથનો અધિકાર ચાલે છે. મલ્લિકુમારીનો ત્યાગ અને વૈરાગ્ય અદ્વિતીય છે. છએ રાજવીઓએ પણ આ મલ્લિકુમારીનો કલ્યાણકારી મુક્તિની મંગળતાનો જ માર્ગ લીધો છે.

જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજવીઓને મલ્લિકુમારીએ કહ્યું છે કે બરાબર એક વર્ષ પછી હું ત્યાગના માર્ગે પ્રયાણ કરવાની છું. તમે એ સમયે એક હજાર માણસો ઉપાડી શકે એવી શિબિકામાં બેસીને અહીં આવી પહોંચજો.

મુક્તિની આ આવી મલ્લિકુમારીએ છએ રાજાઓને આપી દીધી છે. છએ રાજવીઓ પોતપોતાના રાજ્યમાં પહોંચી ગયા છે. રાજાઓએ પોતાની જનતાને, પ્રધાનોને, શ્રેષ્ઠિ પુરુષોને, રાજ્ય અંતઃપુર સાથે રાજકુમારોને બોલાવી પોતાના અંતઃકરણનું નિવેદન સંભળાવે છે કે...

હે દેવાનુપ્રિયો ! હું એક વર્ષ પછી, લગવતી મલ્લિકુમારી સાથે લાગવતી જૈન દીક્ષા અંગીકાર કરવાનો છું. હું આ અસાર સંસારનો ત્યાગ કરવાની ભાવના સેવું છું.

રાજની આવા મહાત્યાગની વાતો સાંભળી સૌના દિલ રડી પડ્યા. સૌના રુદ્ધન બેઈ રાજનો નિર્ણય ફરે તેમ નથી. તેઓ તો પોતાનો માર્ગ નિશ્ચિત કરીને જ બેઠા છે. કારણ કે તેમને તો સુકિતની મગજ સાધના માટે ત્યાગ કરવાનો છે.

મહારાજ કહે છે તમે જેને માટે રડો છો એ દુનિયા કેવી છે ? આ શરીર કેવું છે ? આ મમતા કેવી છે ? હું તો આ બધા વિષયોને સારી રીતે સમજી શક્યો છું. હવે મારે આ સંસારને છોડવો છે.

તમારો મારા પ્રત્યેનો પ્રેમ છે તે બહારનો પ્રેમ છે ! બ્યારે મારો તો સુકિત માર્ગનો પ્રેમ છે, તે અંતર આત્માનો પ્રેમ છે. તમોને મારા માટેનો મોહ છે, જે મોહને કારણે તમોને રડવું આવે છે. સાંભળો ! જ્ઞાની, પુરુષોએ મોહ અને પ્રેમ માટે કહ્યું છે.

પ્રેમ આત્મ ધર્મ છે અને મોહ દેહ ધર્મ છે.
પ્રેમ દિલમાં વસે છે, મોહ આંખમાં વસે છે.
પ્રેમ વિચારશીલ છે, મોહ વિકારશીલ છે.
પ્રેમ ત્યાગ ચાહે છે, મોહ રાગ-મમતા ચાહે છે.
પ્રેમ એ નિત્ય ધર્મ છે, મોહ એ અનિત્ય ધર્મ છે.
પ્રેમ એ અસલીરૂપ છે, મોહ એ નકલી રૂપ છે.

જુઓ, તમે પ્રેમના સત્યને સમજતા શીખો. મોહને વશ થઈ આ જીવે અનંતો સંસાર વધાર્યો છે. મોહના ત્યાગ વગર સાચો આત્મશુદ્ધો પ્રતિ પ્રેમ પ્રગટી શકતો નથી. આ સંસારમાં હવે ક્યાં સુધી ખ્યાર કરવો ?

તેરી દુનિયાસે દૂર

આજે મીઠો આ સંસાર, કાલે હઃખ પારાવાર; એનો ખ્યાર શું કરું ?
જેનો આજે છે સંગાથ, કાલે છોડી દેશે સાથ; એનો ખ્યાર શું કરું ?

મન બહેલાવું હું આજે, મારા સુખના મધુર સંગમાં;
ફેળે બે વિધાતા, ણિછાવે કાલે કાંટા સુંવાળા પંથમાં;
સુંવાળા પંથમાં, વાગે અંગે અંગમાં.....

આજે કાયા સુકુમાર, કાલે પીડાનો નહિ પાર. એનો ખ્યાર શું કરું ?

નાનો એવો આજે કરુ બે, સીસકારો તો દુનિયા રડે;
કાલે કરમાઈશ તો મારું, કોઈ જગમાં સાથી ના જડે;
સાથી ના સાંપડે, ત્યારે આંસુડા પડે.....

કાલે થઈ જવું અનાથ, સપના જેવો સૌનો સાથ. એનો ખ્યાર શું કરું ?

ગાઈશ ક્યાં ઉમંગે હું, મનના તરંગે રંગીલા ગીતડા ?

ગોડું સુખ પામું તો, હજારો વેઠવા ગોઝારા દુઃખડા ?

ગોઝારા દુઃખડા, લાગે કેને મીઠડા ?.....

કોઈને કાંટાનો સહવાસ, મારે ફૂલોની સુવાસ. એનો ખ્યાર શું કરું ?

એના પારાવાર દુઃખો ભોગવવાના હોય તેવા આ સંસારના મોહ કે મીઠાપણું શું રાખવું ? આ સંસાર તો એર સમાન છે ! તેનો ખ્યાર કે લાડ શું કરવો ? મળેલા સાધનોના સાથ ક્યાં સુધીના ગણાય છે. આ ભૌતિક સુખો અને શરીરની સુકુમાળતા ક્યારે પલટાશે તેનો કોઈ ભરેશો નથી. જ્યાં સુધી પુણ્યોદય છે ત્યાં સુધી સૌ મારી તહેનાતમાં છે. કાલે શું થશે તે કહી શકાય તેમ નથી. આ બધા વૈભવ વિકાસના રંગ મનના તરંગોને જરૂર નચાવે, તેનો ભોગવટો થોડા સમયનો કરવાનો રહેશે તો તેના આકરા પરિણામ ઘણાં લાંબા સમય સુધી ભોગવવાના રહેશે.

સંસાર એ તો કાંટાનો તાજ છે.

ત્યાગ માર્ગ મારા માટે ફૂલોની સુગંધી જોયા જેવો છે. હવે તમો બધા મારા મુક્તિના મંગળ માર્ગ માટે સહાયક બનો. મારે આ રાજ્યનો સઘળો ભાર અને જવાબદારી રાજકુમારને સોંપી દેવી છે. હવે છએ રાજવીઓ મુક્તિ માર્ગ માટે બંધનથી કેવી રીતે નિવૃત્ત થશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૯૭

બંધન અને મુક્ત દશા !

(આસો વદ ૧૨ તા. ૧૯-૧૦-૭૬ મંગળવાર)

અનંત ગુણ નિધિ જિનેશ્વર ભગવંતે સંસારના જીવોને પ્રતિબોધ કરતાં ફરમાવે છે કે દુઃખનું કારણ બંધન છે. જ્યાં સુધી બંધન ન છુટે ત્યાં સુધી આત્મા મુક્ત ન બની શકે.

સંસાર એ મોહનું બંધન છે. માનવના મન ઉપર મોહનું આવરણ છે. તે આવરણ દૂર ન થાય ત્યાં સુધી સુખ ક્યાંથી મળે ? મોહને તોડવા માટે જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે જ્ઞાની પુરુષો મોહને બાણે છે. મોહના બે નિમિત્ત કારણો છે. એક જડ અને બીજું ચેતન.

તમો વિચાર કરો કે તમોને જડ પદાર્થોના કેટલો મોહ છે ? કોઈ જાદુગીની

જરૂરિયાત સમજીને જડ પદાર્થો રાખે તે વાત જુદી છે અને મોહને કારણે વસાવે તે વાત ન્યારી છે. જેના પ્રત્યે મોહ હોય છે તે વસ્તુના વિયોગમાં નાશમાં કે ચોરીમાં લોકોને દુઃખ થાય છે. ચેતનના મોહ માટે લોકો ઘરઘરમાં કિંમતી કૂતરાઓ, સસલાઓ ખીલાડીઓ, પોપટ-મેનાઓ, માછલીઓ વગેરે જનવરોને પાળે છે. આ કોઈ જીવહયા અને અનુકંપાના કારણે જીવોની સેવા થતી નથી પરંતુ તેને આ બધાનો મોહ છે. મોહના કારણે તે જીવો માટે હજારો રૂપિયાનું ખર્ચ લોગવે છે.

જ્યાં જ્યાં મોહ છે ત્યાં ત્યાં બંધન છે.

આ મોહનું બંધન અનંત કાળથી ચાલ્યું આવે છે. શાસ્ત્રકારોએ આ મોહના સ્વરૂપને વિશેષ સ્પષ્ટ કરવા માટે બંધનના પ્રકાર જણાવે છે. દોહિ વંધનેહિ-રાગ વંધનેષ, દોસ વંધનેષ બંધન બે પ્રકારના છે. એક રાગનું બંધન અને બીજું દ્વેષનું બંધન છે. હવે આપણને જડ અને ચેતન પ્રતિ રાગ-દ્વેષ થયા કરે છે. આ બંને મોહનીય કર્મના જ સંતાન છે. જ્ઞાનીઓની વાણી વગર મોહના સ્વરૂપને કેવી રીતે સમજી શકશો ?

જડ તે જડ છે અને ચેતન તે ચેતન છે. આવું સમજી લીધા પછી જીવમાં જડ અને ચેતનનું ભેદજ્ઞાન પ્રગટે છે. આવા ભેદજ્ઞાન વડે મોહને દૂર કરી શકાય છે.

માનો કે એક ભાઈને સુંદર બંગલો છે. તેને આ બંગલો ઉપર અતિ રાગ છે. તે રાગના કારણે જગ્યા નાની પડવા છતાં પણ છોડી શકાતી નથી. કોઈ સ્નેહીજન તેને કહે છે પણ ખરું કે “તમારા પરિવાર માટે હવે આ બંગલો નાનો પડે છે. તમો આ બંગલો છોડીને નવો બંધાવો !” તે બંગલાનો સ્વામી શું કહે છે : “ના ભાઈ ! જેમ તેમ કરીને અમો તો સમાસ કરી લઈશું. પરંતુ મારે આ બંગલો તો છોડવો જ નથી.” જુઓ ! તેને આ બંગલાનો કેટલો મોહ છે. તેને કેમ છોડાવવો ? તે કહે છે “આ આખો ભવ આમાં જ ફાટ્યો છે તો મરવું પણ આમાં જ છે. “શું મરી ગયા પછી મોહના રાગના ભાવ ચાલ્યા જવાના છે ? તે ભાવ તો સાથે જવાના છે જેને તમો કર્મ સમજો છો તે !

આ કથન પાછળ સાર શું છે ? જડનો મોહ અને તેનાથી ઉત્પન્ન થતાં રાગ દ્વેષ આ જીવના માટે બંધનનું કારણ છે. શાસ્ત્રમાં આવા બંધન માટે કેશી-ગૌતમની ચર્ચા છે તે સાંભળવા જેવી છે.

કેશી સ્વામી અને ગૌતમ સ્વામી શ્રાવસ્તી નગરીના અલગ અલગ ઉદ્યાનમાં પોતાના પરિવાર સાથે બિરાજ્યા છે. તેમના સંતો નગરીમાં ભિક્ષાચરી (ગૌચર) માટે ગયા છે. બંનેની વેશભૂષા વગેરેના કારણે તેઓને શંકા થઈ છે. તેઓ પોતાના

વડીલોને વાત કરે છે. છેવટે બંનેનું મિલન થાય છે. જેની વાત આગળ કહેવાઈ ગઈ છે. બંને સૂર્ય-ચંદ્રની જેમ રહ્યા છે. બંનેના પ્રશ્નોત્તર થાય છે.

કેશી કુમાર શ્રમણ પૂછે છે.

દીસન્તિ વહવે લોષ, પાસવધ્વા સરીરિણો ।

મુવકપાસો લહુબ્મૂઓ, કહં તં વિહરસી મુળી ? ઉત્ત. ૨૩-૪૦

જગતના જીવો બંધનોથી બંધાયેલા છે. તમે ક્યાં બંધાયેલા છો ? આવ-જા કરો છો છતાં બંધાયેલા કેમ છો ? જ્ઞાની કહે છે કે જગતના જીવો કર્મબંધનોથી બંધાયેલા છે. તેમાં તમે કેવી રીતે મુક્ત થઈને (હજવા બનીને) વિચરો છો ?

ગણધર ગૌતમ જવાબ આપે છે.

તે પાસે સવ્વસો છિત્તા, નિહન્તુણ ઉવાયઓ !

મુવકપાસો લહુબ્મૂઓ, વિહરામિ અહં મુળી ॥ ઉત્ત. ૨૩-૪૧

હું તો બંધનોથી મુક્ત થવા માટે લગવાનના બતાવ્યા માર્ગ ઉપર ચાલુ છું. મેં સર્વ પાશોને (બંધનોને) પૂર્ણ પ્રયત્નોથી નાશ કર્યા છે. તેથી હું બંધન મુક્ત અને હજવો થઈને વિચરું છું કેશીકુમાર કહે છે કે આપણે તો સમજી ગયા પરંતુ અમારા ૫૦૦ સાધુ અને તમારા ૫૦૦ સાધુઓ, તેઓ કેવી રીતે સમજશે. તેઓને પણ સમજવો. જુઓ ! આ એક હજાર સાધુઓનું સંમેલન કેવું અપૂર્વ લાગતું હશે ? આજે સ્થાનકવાસી સાધુ-સાધ્વીજીઓની સંખ્યા કેટલી ? બ્રહ્મ ગુજરાત-રાજસ્થાન-મહારાષ્ટ્ર અને પંજાબ બધા લેગા ગણીએ તો માત્ર બે હજાર લગભગ ગણી શકાય તેમ છે તે વખતે સાધુઓનો કેટલો મોટો પરિવાર હોતો. કેવી રીતે લેગા મળીને સમાધાન કરતા હતા. આજે તો મતભેદનો પાર નથી. કોઈ કોઈની સાથે બેસવા કે મળવા કેટલા તયાર છે ? આ બધા પંચમ કાળના જ લક્ષણ સમજીને સંતોષ માનવા જેવું છે. ત્યાર પછી કેશીકુમાર શ્રમણ પૂછે છે :

પાસા ય ઇકે વુત્તા, કેસી ગોયમ મબ્બવી ।

કેસિમેવં બુવન્તં તુ, ગોયમો ઇણ મબ્બવી ॥ ઉત્ત. ૨૩-૪૨

તે પાશ (બંધન) ક્યા છે ? આ પ્રશ્નને જાણી તે સમયે ગૌતમ ગણધર બધા શિષ્ય પરિવાર વગેરેના સમુદાય સામે જવાબ આપે છે.

રાગદ્વેષાદિ તિવ્વા, નેહપાસા મયંકરા ।

તે છિન્દિત્તા જહાનાયં, વિહરામિ જહ કમ્મં ॥ ઉત્ત. ૨૩-૪૩

રાગ-દ્વેષાદિ તીવ્ર રોષરૂપ પાશ બંધકર છે. તેને હું ન્યાય પૂર્વક કાપીને

અનુક્રમથી વિચરું છું. તમે પણ સમજી શક્યા હશે. રાગ અને દ્વેષ એ બંને બંધન છે. તેમાં પણ રાગનું બંધન તો ભયંકર છે. દ્વેષ તો સામેથી આવવા વાળી ગોળી છે. તે દેખાઈ જાય છે પરંતુ રાગ તો છૂપેલો ખાફા (દાર)નો ગોળો છે. તે દેખાતો નથી છતાં પ્રિય લાગે છે એટલે મહા ભયંકર છે. રાગમાંને રાગમાં જીવ મરી જાય છે, તેમાં બેલાન થઈ જાય છે. દ્વેષને છોડવો તો સરલ છે પરંતુ રાગને નષ્ટ કરવો ઘણો કઠણ છે. કહ્યું છે કે....

સુંવાળી દોરીના બંધન આજે સૌ પ્રેમ થકી ખાંધે
પણ તૂટે તંતુ આયુષ્યનો ત્યારે, અંતે કોઈના સાંધે, અંતે
લીડ પડે ત્યારે તડતડ તૂટે, એવા બંધન શા માટે ?
જે ના આવે સંગાથે એની માયા શા માટે ?

સુંવાળી દોરી જેવા રાગના બંધનો છે. તે ખાંધવા સારા લાગે છે પરંતુ તેને તોડવા ઘણું આકરા છે. જેથી મોહના વિજેતા બની જવાથી આ બંધનો છોડી શકાય છે.

તમારી સામે કુમારી મલ્લીની વાત ચાલે છે. મલ્લીકુમારી મોહનો વિજય મેળવી રાગ-દ્વેષના બંધનોને તોડવા સમર્થ બનેલ છે. તેઓ વૈરાગ્ય દશામાં રમણ કરે છે. છએ રાજવીઓને પ્રતિબોધ કરી તેઓને વૈરાગ્ય ભાવમાં પલટાવી રાજ્યમાં રવાના કરેલ છે.

તે જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજઓ પોતપોતાના રાજ્યમાં પરિવાર વગેરેની સામે પોતાના વૈરાગ્ય ભાવોનું દર્શન કરાવતા કહે છે કે આ સંસાર તો બંધન છે. આ બંધનમાં રહી મારા જીવે ઘણું દુઃખો ભોગવ્યા છે.

સંયમ જીવન પરમ સુખી જીવન છે.

ત્યાગ જીવન પરમ સુખી જીવન છે.

રાજ અને રાજ્ય પરિવાર વચ્ચે કેવી સુંદર સંયમ-ત્યાગ વિષે પ્રશ્નોત્તર ચર્ચા ચાલે છે તે સાંભળવા જેવી છે.

રાગ-વિરાગ

ખતાવો કોઈ શાને સંયમ ધરે છે ? આ સદ્ગો શાને ત્યાગ કરે છે ?
અનંતા દુઃખો આતમા જ્યાં જુએ છે, મુક્ત થવાને સંયમ ધરે છે. ખતાવો
લક્ષ્મી સુખોની લહેરો ઉછાળે, નિશદ્દિન ફૂલડાં ફેરમ પ્રસારે
દુઃખ શું નિહાળ્યા આ સંસારે ? આ સાદાળી ત્યાં કશી સાંપડે છે ? આ
લક્ષ્મી તણી તો પ્રીત ઠગારી, આજ પધારીને કાલે સિધાવી
ફૂલડાંની ફેરમ બે ઘડી ખ્યારી, અંતે બધું નાશ થઈને રહે છે. મુક્ત

માતા પિતા કેવું હેત વહાવે ? સ્વજનોની મમતા ઝુલા ઝુલાવે
દિલ્હાની વાતો સખીઓ સુણાવે, મમતા ભર્યા સ્નેહીઓ ક્યાં મળે છે ? આ.

રાજ્ય દરબારમાં લેગા મળેલા લોકો સંયમ શા માટે લેવા ભેઈએ તેની વાતો
કરે છે. ત્યારે રાજા અનંતા દુઃખોથી મુક્ત થવા પોતાના ભાવ રજુ કરે છે. સંસાર
સુખની સાદાળી, લક્ષ્મીના સુખોની લહેરો ત્યાગ જીવનમાં નથી મળી શકતી માટે
આ રાજ્ય શું ખોટું છે ? લોકોની આ વાત સાંભળી, રાજા કહે છે કે લક્ષ્મીની
પ્રીતિનો નકારી છે કારણ કે આજે આવી અને કાલે ચાલી જાય ? કૂલડાની ફેરમ
તો ઘડી બે ઘડીની છે, અંતે તો બધું નાશવંત છે. જીવંતીનો શો ભરોષો છે ? જેથી
પ્રમાદને છોડી સંયમ માર્ગે પ્રયાણ કરવું તે જ સજ્જન પુરુષોનું કર્તવ્ય છે. ભગવાન
મહાવીરે પણ શાસ્ત્રમાં ફરમાવ્યું છે.

દુમ પત્તણ-પંડુણ જહા, નિવડઈ રાઈ-ગણાણ અન્નણ ।
एवं मणुयाण जीवियं, समयं गायम । मा पमायण ॥
कुसग्गे जह-ओस-बिन्दुण, थोवं चिद्धइ लम्बमाणण ।
एवं मणुयाण जीवियं, समयं गायम । मा पमायण ॥

જેવી રીતે રાત્રિઓ વીત્યા પછી વૃક્ષના પાંદડાં પીળા થઈને ખરી જાય છે.
એવું મનુષ્યનું જીવન છે. જેવી રીતે ઘાસના અથભાગ ઉપર રહેલું ઝાકળનું બિંદુ
થોડો વખત જ રહે છે. એવું મનુષ્યનું જીવન છે. તેથી હે ગૌતમ ! તું સમય માત્રનો
પ્રમાદ ન કર.

જીવન વિજળીના ચમકારા સમાન ચંચળ છે.
જીવન પાણીના પરપોટા સમાન અનિત્ય છે.
જીવન કુશાચ જળબિંદુ સમાન અસ્થિર છે.
જીવન સંધ્યાના રંગ સમાન ક્ષણિક છે.

રાજા કહે છે જીવનની આ સ્થિતિ છે. જેથી પ્રમાદ છોડી સંયમ માર્ગમાં જવું
એ જ ઉત્તમ છે. બંધનના પિંજરામાં ઘણો કાળ પસાર કર્યો. હવે તો મુક્તિના
મંગળ માર્ગે પ્રયાણ કરવું છે. છએ રાજાઓએ મલ્લીકુમારીનો મોહ ઉતારી, રાજ્યની
મમતા છોડી, જીવનને ક્ષણભંશુર સમજી દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા છે. રાજ્યની વ્યવસ્થા
માટે પોતાના રાજ્યપુત્રોને રાજ્યતિલક કેવી રીતે કરશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

સૂર્ય પ્રકાશી વીર વર્ધમાન !

(આસો વદ ૧૩ તા. ૨૦-૧૦-૭૬ બુધવાર)

વૈશાલિય લગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ કલ્યાણક નિમિત્તે આજથી નિર્વાણ મહોત્સવનો પ્રારંભ થાય છે. આપણે આ માંગલિક ત્રણ દિવસ દરમિયાન સંયમ અને તપની આરાધના સાથે મહોત્સવ ઉજવવાનો છે.

વર્ષ ભરમાં આપણે લગવાન મહાવીરનો ઉત્સવ ત્રણવાર ઉજવીએ છીએ. એક તો ચૈત્ર સુદ ત્રયોદશીએ મહાવીર જયંતિ ઉજવીએ છીએ. બીજી પચુષણપર્વમાં મહાવીર જન્મ વાંચન અને ત્રીજી વખત દીવાળીના પ્રસંગે મહાવીર નિર્વાણ કલ્યાણક મહોત્સવ મનાવવાનો હોય છે.

પચુષણ પર્વ દરમિયાન લગવાન મહાવીરના ૨૭ ભવનું વિવેચન સાંભળી જન્મ મહોત્સવ ઉજવાઈ ગયો તે તમોએ જાણ્યું. દશ દિવસ સુધી રાજ્યમાં અને નગરમાં વિવિધ રીતે લોકોએ ઉત્સવ ઉજવવાનો લ્હાવો લીધો. કેદીઓ પણ મુક્ત બનીને સારા કાર્યમાં લાગી ગયા છે. સૌના મન હર્યાલર્યા છે. સૌને મન ઉમંગ અને આનંદ છે.

સિદ્ધધાર્ય મહારાજના રાજ્ય અંતઃપુરમાં મહાવીર જન્મ પછી તેઓ કુળ પરંપરા અનુસાર પુત્ર જન્મ નિમિત્તે યોગ્ય અનુષ્ઠાન કરે છે. ત્રીજે દિવસે અંદ્ર અને સૂર્યના દર્શન કરાવે છે. છઠે દિવસે રાત્રિ જાગરણ કરે છે. અગીયારમાં દિવસે અશુચિતું નિવારણ કરી ખારમે દિવસે કુટુંબીજનોને તથા જ્ઞાતૃવંશના ક્ષત્રિયોને આમંત્રણ આપે છે. સૌને સારા ભોજન જમાડવામાં આવે છે. સૌને વિવિધ રીતે સ્વાગત કરી સન્માને છે.

નામકરણ મહોત્સવ

રાજા-રાણી સૌને ઉદ્દેશીને કહે છે. હે દેવાનુપ્રિયો ! આ પુત્ર જ્યારે ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારથી સોનું, ચાંદી, ધન, ધાન્યની વૃદ્ધિ થવા લાગી છે તેમજ સૌની સાથે પ્રીતિ અને સહકારમાં પણ અભિવૃદ્ધિ થઈ રહી છે. જેથી આપણા આ રાજપુત્રનું ગુણનિષ્પન્ન અને યથાર્થ નામ 'વર્ધમાન' રાખશું. હવેથી કુમાર વર્ધમાન નામથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. સૌએ હર્ષનાદ સાથે વધાવી લીધું.

બાલ્યકાળ અને યૌવન

કુમારનું લાલન પાલન ઉચ્ચ રીતે થઈ રહ્યું છે. તેમના શરીરનું બંધારણ

સુગઠિત, બલિષ્ઠ અને સોના સરખું કાંતિમાન હતું, સુખમંડળ તો સૂર્ય જેવું તેજસ્વી હતું. તેમનું હૃદય મખમલ જેવું કૌમળ અને ભાવનાઓ સમુદ્ર જેવી વિરાટ હતી. બાળક હોવા છતાં તેઓ વીર, સાહસી અને ધૈર્યવંત હતા. તેઓ તો શુકલ પક્ષના ચંદ્રમાના જેમ વૃદ્ધિ પામી રહ્યા હતા. તેમના મનમાં સહજ શૌર્ય અને પરાક્રમની લહેરો ઉઠી રહી હતી. તેઓ એકવાર પોતાના સરીખા સાથીઓને લઈ નગરની બહાર કીડા કરતા હતા. તેવા સમયે સ્વર્ગનો એક દેવ સર્પરૂપ ધારણ કરી વૃક્ષને વીંટળાઈ ગયો અને કૂંફાડા મારવા લાગ્યો. બધા બાળકો ડરી જઈ લાગવા લાગ્યા. પરંતુ કિશોર વર્ધમાને તો ડર્યા વગર તે સર્પને પકડીને એકબાજુ ફેંકી દીધો તે દેવ બાળકના રૂપે સૌની સાથે ભળી ગયો અને વર્ધમાન તેના ઉપર આરુઢ થયા એટલે તેણે મોઢું રૂપ ક્યું. કુમારે તેની પીઠ ઉપર એક મૂઠી મારી જેથી તે દેવ રાડ પાડી ગયો. દેવે રૂપ નાનું ક્યું અને વર્ધમાન કુમારને પીઠથી ઉતારી તેને વંદન કર્યા. તેના પરાક્રમની પ્રશંસા કરી આલ્યો ગયો.

વર્ધમાન બાલ્ય કાળથી જ વિશિષ્ટ પ્રતિભાના ધણી હતા. તેમની વીરતા, ધીરતા, યોગ્યતા અને જ્ઞાન-ગરિમા અપૂર્વ તેમજ અનોખી હતી. તેમની કુશાગ્રબુદ્ધિ અને ચમત્કારીક પ્રતિભાથી માતા-પિતા ખૂબ જ ધન્યતા અનુભવતા હતા. આઠ વર્ષે કુમારને ભણવા માટે વિદ્યાગુરૂ પાસે મોકલ્યા. તેઓ તો સકળ શાસ્ત્રમાં પારંગત થઈ ગયા. જીવનના ઉપાકાળથી જ વર્ધમાન ચિંતનશીલ હતા. તેમનું કૃણદ્રુપ ભેળું સદા-સર્વદા અધ્યાત્મ સાગરના ઊંડાણમાં ડૂબકીઓ મારતું રહ્યું. તેઓ સંસારમાં હતા પરંતુ જળ-ક્રમળની માફક તેનાથી સદા નિર્લેપ રહેતા હતા. પોતાને બહારમાં બધુંએ હતું પરંતુ અંતરમાં તે સદા પોતાને એકાકી આત્મરૂપે જોતા હતા. બચપણથી જ્યારે યૌવનના મધુ ઉદ્યાનમાં તેઓ પ્રવેશ્યા છતાં અનાસક્ત અને ઉદાસીન હતા. તેમની ઉદાસીનતા જોઈને ક્યાંય સાધુ ન થઈ જાય, એવા વિચારથી માતા-પિતાએ સંસારની મોહમાયા બાંધવાના હેતુથી તેમની સામે વિવાહ-લગ્નનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો. તેઓ તે વાત માટે મંજૂર ન હતા.

યશોદા સાથે લગ્ન

માતા-પિતાની પ્રેમભરી મીઠી મમતાના અતિ ગ્લાગ્રહે વર્ધમાન કુમારના લગ્ન વંસતપુરના મહાસામંત સમરવીરની રૂપ અને લાવણ્યમાં અદ્વિતીય સુંદરી પુત્રી યશોદા સાથે કરવામાં આવ્યા. તેઓ લગ્ન પછી પણ વિષય-ત્રાસનાના કાદવથી ક્રમળની માફક સદા ઉપર તરતા રહ્યા હતા. યશોદાની કુક્ષિથી તેમને એક પુત્રી પણ થઈ. જેનું નામ ત્રિયદર્શના રાખવામાં આવ્યું. તેના લગ્ન (લગવાનના) પોતાના મોટા બહેન સુદર્શનાના પુત્ર જમાલ સાથે કરવામાં આવ્યા હતા.

કુટુંબ પરિવાર

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પિતા કાશ્યપ ગોત્રના હતા. તેમના ત્રણ નામ હતા. સિદ્ધધર્મ, શ્રેયાંસ અને યશસ્વી. ભગવાનના માતા વાસિષ્ઠ ગોત્રના હતા. તેમના પણ ત્રણ નામ હતા. મિશાલા, વિદેહદિત્ર અને પ્રિયકારિણી. તેમના કાકાનું નામ સુપાર્થ હતું. તેમના મોટા ભાઈનું નામ નંદિવર્ધન હતું બહેનનું નામ સુદર્શના હતું. પતિનું નામ યશોદા હતું અને તેઓ કૌડિન્ય ગોત્રના હતા. ભગવાનની પુત્રી કાશ્યપ ગોત્રની હતી. તેના બે નામ હતા. અનવદ્યા અને પ્રિયદર્શના. તેમની દોહિત્રી કાશ્યપ ગોત્રી હતા તેના બે નામ હતા. શેષવતી અને યશસ્વતી. આ બધા નામો અને પરિચય મહાવીરના કુટુંબજનોનો કહેવામાં આવ્યો છે.

અભિનિષ્ક્રમણ

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કુશળ અને દક્ષ હતા. તેઓ અત્યંત સ્વરૂપવાન હતા. કાચબાની જેમ સંયમી, ભદ્ર, વિનીત અને સુપ્રસિદ્ધ પુરુષ હતા. ખરેખર તેઓ વિદેહ સુકુમાર હતા એટલે અત્યંત સુક્રમાળ હતાં. અઠાવીસ વરસની ઉંમરે માતા-પિતાના સ્વર્ગવાસ પછી ભગવાનને પરિજન અને પ્રજાનો પ્રેમસર્યો આગ્રહ હતો કે તેઓશ્રી રાજ્ય સિંહાસનને સુધોભિત કરે. પરંતુ તેઓએ રાજ્યની સ્પષ્ટ પણે ના કહી અને સંયમ ગ્રહણની અતિ ઉત્કૃષ્ટ ભાવના બહેર કરી. મોટા ભાઈ નંદવર્ધને સ્નેહવિન્હળ થઈને કહ્યું : બંધુવર ! આ વખતે આપનું ગૃહત્યાગનું કથન ઘા ઉપર મીઠું નાખવા જેવું છે. થોડા વખત સુધી વધારે રહો. મોટા ભાઈના આગ્રહથી બે વર્ષ સુધી ગૃહસ્થાશ્રમમાં વધારે રહ્યા. પરંતુ તે સમય દરમિયાન તેમણે સચેત પાણીને ત્યાગ કરેલો રાત્રિ ભોજન છોડી દીધેલું અને પૂર્ણ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરતા હતા. આવી રીતે રહસ્ય વર્ષ પસાર થતા. પ્રવ્રજ્યાનો સંકલ્પ કરતા લોકાંતિક દેવો ત્યાં આવ્યા અને ભગવાનના નિશ્ચયની અનુમોદના કરતા કહ્યું : હે પ્રભુ ! આપનો જય થાઓ, હવે શીઘ્ર ધર્મતીર્થનું પ્રવર્તન કરો કે જેથી સૌ જીવોનું કલ્યાણ થાય. ઉદાર મનવાળા મહાવીરે ૩૦મું વર્ષ દીન-દુઃખીઓના ઉદ્ધાર માટે ગાળ્યું. તેઓ પ્રતિદિન સવારે એક પહોર દિવસ ચડતાં સુધી એક કરોડ આઠ લાખ સોનામહોર (તે વખતના સિક્કા) દાન કરતા હતા. તેઓશ્રીએ એક વર્ષમાં ત્રણ અબજ, અઠાસી કરોડ, એંસી લાખ સુવર્ણ મુદ્રાઓનું દાન કરેલું. જેને વરસી દાન કહેવાય છે.

ભગવાનને અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શન તો હતા, તેનાથી પોતાના અભિનિષ્ક્રમણનો સમય જાણતાં સોના, ચાંદી, ધન, ધાન્ય, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર નગર રાજપાટ કુટુંબ પરિવારનો ત્યાગ કરી પ્રવ્રજ્યા માર્ગે પ્રયાણ કર્યું.

(૨) દીક્ષા કલ્યાણુક માગસર વદ ૧૦

માગસર વદ ૧૦ના સુવત નામના દિવસે, વિજય નામના મુહૂર્તે ભગવાન ચંદ્રપ્રભા નામની પાલખીમાં પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખીને બિરાજ્યા. હજાર માણસોએ પાલખીને ધારણ કરી છે. દેવ, દાનવ અને માનવોનો સમુહ ચાત્રી રહ્યો છે અનેક જાતની શોભા અને અનેકવિધ વાણંતોનું ભવ્ય દર્શન થઈ રહ્યું છે. પ્રભુ ક્ષત્રિય કુંડ વૈશાલી નગરના મધ્ય ભાગમાંથી નીકળી જ્ઞાત ખંડવન ઉદ્યાનમાં ઉત્તમ અશોક વૃક્ષની નીચે પાલખીમાંથી ઉતરે છે. પોતાના હાથે આભૂષણો, અલંકારો વસ્ત્રો વગેરે ઉતારે છે. પોતાના હાથ વડે જ પંચમુષ્ટિ કેશ-ઢોચ કરે છે. એ દિવસના (છઠ્ઠ) ઉપવાસ ધારી હસ્તોતરા નક્ષત્રનો યોગ (ઉત્તરા ફાલ્ગુની નક્ષત્ર) આવતાં જ એક દેવદુધ્ય વસ્ત્ર ધારણ કરી એકલા જ મુંડિત થઈ આગાર વાસનો ત્યાગ કરી અણુગાર ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે.

તમો સમણ શક્યાને તેઓ ૩૦ વર્ષની ખીલેલા કૂલ જેવી ભર યુવાનીમાં વૈભવ અને ભોગ વલાસને ઠોકર મારી આત્મજ્યોતિ પ્રજ્વલિત કરવા માટે મોટાભાઈ નંદિવર્ધનની અનુમતિ મેળવી સર્વત્યાગ કરી અનંત સિદ્ધિને નમસ્કાર કરી સર્વ સાવધ યોગનો નવ કોટીએ યાવદ્ભૂવન ત્યાગ કરી ગયા અને ચારિત્ર ધર્મનો સ્વીકાર કરી ધન્ય ધન્ય બની ગયા.

ભગવાનને ચારિત્રનો સ્વીકાર કરતાં જ મનઃપર્યવ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. તે સમયે ભગવાને એવો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો કે “જ્યાં સુધી મને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે નહિ ત્યાં સુધી આ શરીરની સેવા કરીશ નહિ. દેવ, માનવ, તિર્થંચ સખંધી જે કોઈ ઉપસર્ગ આવશે તેને સમભાવથી સહન કરીશ અને મનમાં કોઈ પણ જાતનો કિંચિત્ પણ ઉદ્વેગ થવા દઈશ નહિ. ભગવાન મહાવીરે જ્યારે દીક્ષા ગ્રહણ કરી તે વખતે તેમની સાથે ખીજું કોઈ દીક્ષિત થયું ન હતું. જ્યારે ખીજા તીર્થંકરોની સાથે અનેક પુરુષોએ દીક્ષા લીધી હતી.

ભગવાન ઋષભદેવ સાથે હજાર પુરુષોએ દીક્ષા લીધી હતી.

ભગવાન મલ્લીનાથ અને પાર્શ્વનાથ સાથે ત્રણસોએ દીક્ષા લીધી હતી

ભગવાન વાસુપૂજ્ય સાથે છસો અને બાકીના ૧૯ તીર્થંકરોની સાથે હજાર-હજાર પુરુષોએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી.

ભગવાન મહાવીર દીક્ષા અંગીકાર કરીને વિહાર કરવા લાગ્યા.

યોગી થઈને જાય મહાવીર, યોગી થઈને જાય (૨)

આ જગનો માયા છોડી, વૈભવને તરછોડી યોગી....

તનડાના એ સગપણ છોડી, મનડાંના એ મોહ છોડી યોગી....

રાજપાટને પરહરી એણે, વાટ લીધી જંગલની
અંગે અંગે ભરી ભાવના, દુનિયાના મંગલની
નારીને વિસારી એણે, તણ્યા સૌ સંસારી. યોગી....

વનવગડાનાં ઘોર ભયંકર એણે મારગ વીધ્યા
હસતે મુખડે કબટ સહીને, વિખડાં એણે પીધા
અન્ન અને જળ ત્યાગી એ તો, મુક્તિનો અનુરાગી. યોગી....

ભગવાન મહાવીરનો હવે સાધના કાળ શરૂ થાય છે. પ્રભુએ કેવા કેવા ક્ષેત્રોમાં વિહાર કર્યો, કેવા કેવા કષ્ટો, દુઃખો પરિષદો અને ઉપસર્ગો આપ્યા તે બધું વિવેચન સાંભળવા જેવું છે. દીવાળીના દિવસોમાં ભૌતિક આનંદની મમતા છેડી નિર્વાણ કલ્યાણની મહત્તા સાંભળવા રુચિ કરશે. તો તમારા સૌના અંતઃકરણમાં એક અનેરી ભાવના, ભાવભરી ભક્તિ, પરમપુરુષાર્થની કામના પ્રગટ થશે.

વર્ધમાન જેવા રાજકુમાર સર્વજાતની સુકુમારતાનો ત્યાગ કરી કંટકના સંટક ભર્યા માર્ગે પ્રયાણ કર્યું. તેમના પરિણામોમાં કેટલી સ્થિરતા કેટલી સમતા ભરી છે.

ધન્ય છે પરમ વૈરાગ્યના મહાપાત્ર મહાવીરને !

ધન્ય છે સંસારના નિર્મોહી મંગળ મહાવીરને !

ધન્ય છે લોક કલ્યાણના સન્માગી મહાવીરને !

હવે ભગવાન મહાવીર સાધનાકાળમાં જીવનની તેજસ્વીતા કેવી રીતે પ્રગટ કરશે. તેના ભાવભેદ અવસરે.



૯૯

ક્ષમા મૂર્તિ મહાવીરની સાધના

(આસો વદ ૧૪ તા. ૨૧-૧૦-૭૬ શુક્રવાર)

આપણા સૌનું પરમ સૌભાગ્ય છે કે આપણે નિર્વાણ મહેત્સવનો ખીલે દિવસ ઉજવી રહ્યા છીએ. આજના દિવસને રૂપચૌદશ કહેવાય છે, તો તમારા વ્યવહારમાં તેને કાળીચૌદશ પણ કહે છે. દીવાળીના દિવસોમાં લોકો ભૌતિક સુખોના અનુભવ માટે અનેક પ્રકારની સામુગ્રીઓ મેળવે છે. વિવિધ પ્રકારની શુદ્ધિ પણ કરે છે. કેઈ આંગણાને શુદ્ધ બનાવી રંગોળીઓ પુરશે, કેઈ પોતાના ખેલોને અનેક ચીનેથી શણગારશે, કેઈ વળી રંગબેરંગી લાકડો લગાડીને રાશની કરશે, કેઈ કડાકા-ભડાકા

સાથે ફટાફટા ફેડી આનંદ કરશે, કોઈ રસવતી મીઠાઈઓને ખરીદી સારા લોજન તરીકે જમશે. આવી બધી પ્રયોજના કરી દેવાથી નિર્વાણ કલ્યાણક્રમે આનંદ મેળવી શકાતો નથી. નિર્વાણના આહક વ્યક્તિએ તો ભગવાન મહાવીરના મંગલોત્તમ જીવનને સાંભળી આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં વિકાસ કરવો જોઈએ.

ગઈ કાલે આપણે ભગવાનના જન્મથી લઈ દીક્ષા કલ્યાણક્રમ સુધીની વાત કરી ગયા છીએ. હવે પ્રભુના સાધના કાળની તેમજ તેઓશ્રીના જીવન ઘટનાના પ્રસંગોને યાદ કરવાના છે.

પ્રભુનો સાધના કાળ

ભગવંતે જ્યારે દીક્ષા અંગીકાર કરી ત્યારે ઇંદ્રમહારાજે પ્રભુના શરીર ઉપર એક દેવ દૂષ્ય વસ્ત્ર નાખેલું હતું. આ વાત આચારાંગ સૂચના મૂળમાં નથી પરંતુ ઘણી વાતો તો ચૂર્ણિ, નિર્ચુકિત, વૃત્તિ અને ટીકાઓમાં બતાવવામાં આવેલી છે. જેથી સાંભળનારાઓને શંકા ન થવી જોઈએ.

સમણે મગવં મહાવીરે સંવચ્છરં સાહિયં માસં જાવ ચીવરધારી હેત્યા, તેણ પરં અચેલે પાણિ પહિગ્ગહણ.

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર એક વર્ષને એક મહિના સુધી વસ્ત્રધારી રહ્યા હતા. ત્યાર પછી તેઓ અચેલ-વસ્ત્રરહિત થયા હતા અને કરપાત્રમાં (હાથમાં) લોજન કરનારા હતા.

પ્રમત્ત્યા ગ્રહણ કર્યા પછી ભગવાન તે ઉધાનથી પ્રસ્થાન કરે છે. લોકોના નેત્રો તે પરમ તારકને એકી નજરે નિહાળતાં જ રહ્યા કે જ્યાં સુધી ભગવાન નજરે દેખાતા બંધન થયા ત્યાં સુધી. દષ્ટિથી ઓજલ થતાં જ તેમના નેત્રોમાંથી આંસુઓ, મોતીની જેમ વરસી પડ્યા. અને તેમના હૃદયના સુકોમળ તાર ઝણઝણી ઉઠ્યા.

દરિદ્ર પ્રાક્ષણનો ઉદ્ધાર

સમસાવમાં ૮૯લીન બની મહાવીર ચક્રિંચન લિધુ બની આગળ વધી રહ્યા હતા. તેમને રસ્તામાં સિદ્ધાર્થ રાજાના પરિચિત મિત્ર સોમ નામના વૃધ્ધ પ્રાક્ષણ મળ્યા. તેઓ મહાવીરને નમ્ર નિવેદન સાથે કહેવા લાગ્યા : ભગવાન ! હું દીન અને દરિદ્ર છું. ખાવા માટે મારી પાસે અન્ન નથી. પહેરવા માટે પૂરા વસ્ત્ર નથી કે રહેવા માટે સારું ઝુંપડુંએ નથી. પ્રભુ ! આપે જે વખતે વરસીદાન કર્યું તે વખતે હું મારા ટળવળતા પરિવાર માટે દૂર પ્રદેશમાં ભીખ માગવા ગયો હતો. મને ખબર પડી કે આપ ધનનો વરસાદ કરી રહ્યા છો. મારા ઉપર આપ કૃપા કરો, આ દીન પ્રાક્ષણનો ઉદ્ધાર કરો.

મહાવીરે કહ્યું : ભદ્ર, અત્યારે તો હું એક અકિંચન સિદ્ધ છું.

પ્રાદ્યુષ-ભગવન્ ! શું કલ્પવૃક્ષની પાસે આવતા પણ મારી કામના પૂરી નહિ થાય ? આટલું બોલતાં જ તે ગળગળો થઈ ગયો. આંખોમાં આંસુ છલકાઈ આવ્યા અને ચરણોમાં પડી ગયો.

પ્રાદ્યુષની આ સ્થિતિ જોઈ મહાવીરનું હૃદય દ્રવી દિઠું. તેમણે તે જ ક્ષણે ઇન્દ્રે આપેલ દેવદ્વાય વસ્ત્રનો અર્ધભાગ ફાડીને તેને આપી દીધો. પ્રાદ્યુષ પોતાના ભાગ્યની પ્રશંસા કરતો ચાલ્યો ગયો. છેવટે તે પ્રાદ્યુષે મહાવીરના શરીર ઉપરથી એક વરસને એક માસ પછી તે વસ્ત્ર પડી જતાં, તેને મેળવીને ઠીક કરી લીધું. તે પ્રાદ્યુષે આ દેવદ્વાય વસ્ત્ર નંદીવર્ધનને આપી એક લાખ સોના મહોર મેળવી લીધી, અને જીવનભરને માટે સુખી બની ગયો.

ક્ષમા મૂર્તિ મહાવીર

ક્ષમા મૂર્તિ મહાવીર તે દિવસે એક મુદ્દૂર્ત દિવસ બાકી રહેતા કુમાર ગામમાં (અત્યારે તેને 'કામન છપરા' કહે છે) પધાર્યા. ગામ બહાર વૃક્ષની નીચે તેઓ દૃષ્ટિને નીચે સ્થિર કરીને હુંઠાની જેમ ધ્યાનમાં ઉભા રહી ગયા. તે વખતે એક ગોવાળ પોતાના બળદો ભગવાન પાસે છોડી ગામમાં ગાયોને દોહવા ચાલ્યો ગયો. બળદો ભૂખ અને તરસના કારણે ચરતા ચરતા જંગલમાં દૂર નીકળી ગયા. ન્યારે ગોવાળ પાછો ફર્યો ત્યારે તેણે બળદો ન જોતાં, મહાવીરને પૂછ્યું : “બતાવો મારા બળદો ક્યાં ગયા ?” પ્રભુ તો ધ્યાનમાં હતાં, કૌણ જવાબ આપે ? તે બળદ શોધવા આગળ વધ્યો, રાતભર જંગલમાં ફરીને શોધવા છતાં બળદ ન મળતાં થાકીને ઘેર આવતાં ફરી પ્રભુ પાસે આવ્યો. બળદો તો જંગલમાં ફરી ચરીને પ્રભુ પાસે આવીને ભેસી ગયા છે. બળદોને જોતાં જ ગોવાળને ગુસ્સો આવ્યો અને પ્રભુને દોરડાથી મારવા લાગ્યો. તે સમયે ઇન્દ્રમહારાજને વિચાર આવ્યો કે ક્ષેત્રે જરા જોઈ તો ખરો, ભગવાન મહાવીર શું કરી રહ્યા છે ? અવધિજ્ઞાનથી ઇન્દ્રે ન્યારે જોયું તો પેલો ગોવાળ પ્રભુને મારી રહ્યો છે. ઇન્દ્રે તે ગોવાળને ત્યાં જ સ્થંભિત કરી સાક્ષાત્ પ્રગટ થઈને કહ્યું : “અરે હુબ્ ! તું આ શું કરી રહેલ છે ! તને ખબર નથી કે આ સિદ્ધધર્મી રાજાના નંદન વર્ધમાન છે !” ગોવાળ તો ગભરાઈ ગયો. તેણે પ્રભુને તેમજ ઇન્દ્રને વંદન કર્યા અને ક્ષમા માગી.

સ્વાવલંબી મહાવીર

મહાવીરની સાધના પૂર્ણ સ્વાવલંબી હતી. પોતાની સહાયતા માટે બીજાની સામે હાથ ફેલાવવો તો દૂર રહ્યો પરંતુ ભક્તિભાવનાથી તરબોળ થઈને પ્રાર્થના કરનારાનો સહયોગ પણ તેમણે કદી ન ઇચ્છ્યો. ગોવાળની મૂઢતા જોઈ દેવરાજના

મનમાં આવ્યું અને પ્રભુને પ્રાર્થના કરી. “પ્રભુ ! માનવો ક્યારેક અજ્ઞાનતામાં કે મૂઢતામાં આવી, આપ જેવા ઘોર તપસ્વીઓને પણ મારવા માટે તૈયાર થઈ જાય છે. આપને તો બાર વર્ષ સુધી વિવિધ કષ્ટોનો સામનો કરવો પડશે. તેથી આપ મને આજ્ઞા આપો તો આપની સેવામાં રહી ત્યાં સુધી આપના કષ્ટનું નિવારણ કર્યા કરું.”

પ્રભુએ કહ્યું : “દેવરાજ ! અતીતમાં કદી એમ બન્યું નથી, વર્તમાનમાં એવું બનતું નથી અને ભવિષ્યમાં એવું કદી બનશે નહિ કે દેવેન્દ્રો અથવા અસુરેન્દ્રોની સહાયતાથી અરિહંતો કેવળજ્ઞાન અને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે. અહંતે તો પોતાના જ બળ અને પુરુષાર્થથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે.”

પ્રથમ પારણું

વીર વર્ધમાન વિહાર કરતાં થકા બીજે દિવસે કોલ્લાગ સન્નિવેશમાં પહોંચ્યા. ત્યાં બહુલ નામના બ્રાહ્મણને ઘેર ધીખાંડતું મિશ્રિત પરમ અન્ન એટલે ખીરને લિક્ષામાં મેળવી કરપાત્રમાં જ છટક ઉપવાસનું પારણું કર્યું.

સમવાયાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ઔવીસ તીર્થકરોમાં ભગવાન ઋષભદેવે એક વર્ષે ઇક્ષ્વરસથી અને બાકીના ત્રેવીસ તીર્થકરોએ બીજે દિવસે અમૃત જેવી મધુરખીરથી પારણું કર્યા હતાં. પ્રભુ વિહાર કરતાં મોરારક સન્નિવેશમાં દુર્ધ્વજન્તક જાતિના તાપસોના આશ્રમમાં પધાર્યા. આશ્રમના કુલપતિ તે ભગવાનના પિતા સિદ્ધાર્થરાજના પરમ મિત્ર હતા. પ્રભુને આવતા જોઈ તેઓ ત્યાં સ્વાગત માટે ઉભા રહી ગયા. પ્રભુનું સ્વાગત કર્યું. તેના આગ્રહને વશ થઈ વર્ધમાન એક દિવસ ત્યાં બિરાજ્યા. કુલપતિએ કહ્યું : કુમારવર ! આ આશ્રમ આપનો જ છે. અહીં એકાંત સ્થાન છે. આપ ખૂશીથી બિરાજો. મને આતુર્માંસ સુધીની સેવનો લાભ આપો. પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી આબુબાબુના ક્ષેત્રોમાં પરિભ્રમણ કરી વર્ષાવાસના પ્રથમ અતુર્માંસના હેતુથી ત્યાં પધાર્યા. કુલપતિએ આશ્રમની એક પર્ણકુટિ નિવાસ માટે અર્પણ કરી. ભગવાન તો ત્યાં હિમાલયની જેમ અચળ, નિષ્કંપ ધ્યાનયોગમાં સ્થિર થઈ ગયા.

વરસાદ મોઢો પડવાને કારણે ભૂખથી પીડાતી ગાયો વગેરે પશુઓ આશ્રમની પર્ણકુટિઓનું ઘાસ ખાવા મોઢાં નાખતી હતી. બીજા તાપસો તો તેને ભગાડી પર્ણકુટિઓનું રક્ષણ કરતા હતા પરંતુ મહાવીર તો ધ્યાનમાં તદ્દિન હતા. જેથી તેઓ આ કુટિનું રક્ષણ ન કરી શક્યા. એકવાર કુલપતિએ કહ્યું : કુમારવર ! પક્ષીગણ પણ પોતાના માળાનું રક્ષણ કરે છે પણ આપ કેમ તેની ઉપેક્ષા કરે છો ?

મહાવીરે વિચાર કર્યો કે મારા કારણે કોઈને દુઃખ થાય તેવા સ્થાનમાં રહેવું મારા માટે ઉચિત નથી. વર્ષાવાસના પંદર દિવસ પસાર થયા હતા ત્યારે તેમણે ત્યાંથી વિહાર કર્યો. અને પાંચ પ્રતિજ્ઞાઓ ગ્રહણ કરી.

મહાવીરની પાંચપ્રતિજ્ઞાઓ

૧. અપ્રીતિકારક સ્થાનમાં રહીશ નહિ. ૨. સદા ધ્યાનમાં રહીશ. ૩. મૌન પાળીશ. ૪. કરપાત્રમાં લોજન કરીશ. ૫. ગૃહસ્થોનો વિનય કરીશ નહિ.

શૂદ્રપાણિ યક્ષનો ઉપદ્રવ

લગવાન મહાવીર આશ્રમથી વિહાર કરીને અસ્થિક ગામ તરફ પધાર્યા. સંધ્યાના સમયે પહોંચતા ગામમાં એકાંત સ્થાનની યાચના કરતાં, ગામખંડાર યક્ષાયતનમાં રહેવાની આજ્ઞા લીધી ત્યારે આમજનોએ કહ્યું : લગવન ! ત્યાં એક યક્ષ રહે છે, તેનો સ્વભાવ ઘણો જ ક્રૂર છે, તે રાત્રિમાં કોઈને ત્યાં રહેવા દેતો નથી, તેથી આપ ત્યાં ન રહેતા ખીજે પધારો તો સારું ! પરંતુ લગવાને યક્ષને પ્રતિજ્ઞાધવાના હેતુથી ત્યાં રહેવાની ફરી આજ્ઞા માંગી. લોકોએ આજ્ઞા આપી અને તેઓ ત્યાં રહ્યા. પ્રભુ તો એક ખૂણામાં ધ્યાનસ્થ થઈ ગયા. સાંજના સમયની પૂજા માટે એક ઇન્દ્રશર્મા નામનો પૂજારી આવ્યો. અચાનક પૂજા થઈ ગયા પછી બધા લોકોને યક્ષાયતનમાંથી બહાર કાઢ્યા. લગવાનને પણ તેણે કહ્યું : પરંતુ તે મૌન હતો. ધ્યાનસ્થ હતા, ઇન્દ્રશર્માએ ફરીને યક્ષના ભયંકર ઉત્પાતનું રોમાંચક વર્ણન કર્યું છતાં પણ પ્રભુ તો ત્યાંથી વિચલિત ન થયા અને ત્યાં જ રહ્યા, પેલો પૂજારી ઇન્દ્રશર્મા તો ચાલ્યો ગયો.

સંધ્યાની સોહામણી વેળા પૂરી થઈ ગઈ. થોડું અંધારું થતાં તે શૂદ્રપાણિ યક્ષ પ્રગટ થયો. પ્રભુને ધ્યાનસ્થ જોઈ તે બોલ્યો : અરે, તું કોણ છો ? આ આમજનોનું કે પૂજારીનું પણ તે માન્યું નહિ અને મારા પરાક્રમનો પરિચય કરવા રોકાયો છે ? એટલામાં તે યક્ષે ભયંકર અદૃહાસ્ય કર્યું. જેથી આજો વનપ્રાન્ત કંપી ઉઠ્યો પરંતુ પ્રભુ તો મેરૂની જેમ અચલ અને અકંપ ઉભા રહ્યા. તેણે હાથીનું રૂપ બનાવ્યું. દાંતવડે પ્રહાર કર્યા, પગથી રગડવા લાગ્યો છતાં પ્રભુ અડગ રહ્યા. યક્ષે પિશાચનું રૂપ બનાવીને તીક્ષ્ણ નખ અને દાંત પ્રભુના અંગોમાં ભરાવ્યા છતાં પણ તેમના મનમાં તેના માટે રોષ ન આવ્યો. મોઢામાંથી સીસકારો પણ ન કાઢ્યો, તેણે સર્પ બનીને જોરથી ડંસ દીધો છતાં પ્રભુ ધ્યાનભંગ ન થયા. અંતે તેણે પોતાની દિવ્ય દેવશક્તિથી તેમનાં આંખ, કાન, નાક, શિર, દાંત, નખ અને પીઠમાં ભયંકર વેદના ઉત્પન્ન કરી. આ વેદના એવી હતી કે જો કોઈ સાધારણ પ્રાણી હોય તો તત્ક્ષણ મૃત્યુ જ પામી જાય. મહાવીર તો બધી જાતની વેદનાઓને શાંત લાવથી સહન કરતા રહ્યા. રાક્ષસીબળ મહાવીરના આત્મબળ સામે પરાજિત બની ગયું. તેની ધીરજ ખૂટી ગઈ. પ્રભુની અદ્ભુત તિતિક્ષા જોઈને તે ચક્રિત અને સ્થંભિત થઈ ગયો. અંતે હારીને પ્રભુના ચરણોમાં ઢગી પડ્યો. “ જગવાન ! મારો અપરાધ ક્ષમા

કરો ! મેં આપને ઓળખ્યા નહિ ” આવી રીતે તે વિનમ્રભાવે પ્રભુની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

ભગવાનના દશસ્વરોને ।

એક મુહૂર્તરાત્રિ બાકી રહેતાં ભગવાનને તે રાત્રિએ નિદ્રા આવી ગઈ ત્યારે તેમણે દશ સ્વરોને જોયાં.

૧. હું લયંકર તાડ જેવા પિશાચને મારી રહ્યો છું.
૨. મારી સામે એક સફેદ (પુરુષ) કોયલ ઉપસ્થિત છે.
૩. મારી સામે એક રંગબેરંગી કોયલ ઉપસ્થિત છે.
૪. બે રત્નમાળાઓ મારી સન્મુખ છે.
૫. એક શ્વેત ગેઃકુળ મારી સન્મુખ છે.
૬. એક વિકસિત પદ્મ સરોવર મારી સામે છે.
૭. હું મહાસમુદ્રને હાથ વડે તરી ગયો છું.
૮. જાગૃત્વમાન સૂર્ય જાખા વિશ્વને પ્રકાશિત કરી રહેલ છે.
- ૯ હું મારા આંતરડાઓ વડે માનુષોત્તર પર્વતને વીંટી રહ્યો છું.
૧૦. હું મેઝ પર્વત ઉપર ચડી રહ્યો છું.

આ સ્વરો પુરા થતાં પ્રભુની નિદ્રા ઉઠી ગઈ. સાધના કાળમાં તેમને તે રાત્રે થોડી નિદ્રા આવી હતી તે પણ સૂતાં સૂતાં નહિ પરંતુ ઉભાં ઉભાંજ આવી હતી. રાત્રે શૂદ્રપાણિના લયંકર અટ્ટહાસ્યને સાંભળીને આમજનોએ તે સમયે અનુમાન કરેલું કે મંદિરમાં રોકાયેલા તે સાધુ સદાને માટે પોઠી ગયા હશે. પરંતુ તેના બદલામાં તે સવારે જ્યારે સંગીતનો સુમધુર સ્વર લહેરીઓ સાંભળી ત્યારે તેમને થયું કે પ્રભુએ યજ્ઞને વશ કરી લીધો લાગે છે.

આ અસ્થિક ગ્રામમાં ઉત્પલ નામનો એક નિમિત્તિઓ રહેતો હતો. તે પહેલાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરંપરામાં શ્રમણ બન્યો હતો. પરંતુ પાછળથી તે ચલિત થઈ ગયો હતો. જ્યારે તેણે મહાવીરના યજ્ઞાયતનમાં રોકાવાના સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે તેનું હૃદય ધડકી ઉઠ્યું. સવારે તે ઇન્દ્રશર્મા પૂજારીની સાથે યજ્ઞાયતનનાં પહોંચ્યો. તેણે તો ત્યાં મહાવીરનો અર્ચન કરાતી જોઈને તેના અશ્ચર્યને પાર રહ્યો નહિ. તે બંનેએ પ્રભુના ચરણોમાં નમસ્કાર કરવા લાગ્યા. પ્રભુ, આપનું આત્મતેજ અપૂર્વ છે. આપે યજ્ઞ પ્રક્રિયા સાંત કરી લીધો છે.

નિમિત્તિઆએ નિવેદન કર્યું “પ્રભો ! આપે રાત્રિના પાછલા પહોરમાં દશ સ્વપ્ન જોયા છે તેનું ફળ આ પ્રમાણે મળશે.

૧. આપ મોહનીય કર્મનો નાશ કરશો. ૨. સદા-સર્વદા આપ શુકલ ધ્યાનમાં રહેશો. ૩. વિવિધ જ્ઞાનમય દ્વાદશાંગશ્રુતની પ્રરૂપણા કરશો. ૪.... ? ૫. ચતુર્વિધ સંઘર્ષની સ્થાપના કરશો. ૬. ચતુર્વિધ દેવ આપની સેવામાં રહેશે. ૭. સંસાર સાગરને આપ પાર કરશો. ૮. આપ કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શનને પ્રાપ્ત કરશો. ૯. સર્વત્ર આપની કીર્તિ ફેલાશે. ૧૦. સમવસરણમાં સિંહાસન ઉપર બિરાજી આપ ધર્મની સ્થાપના કરશો.

આ પ્રમાણે તે નવ સ્વપ્નના ફળ મારા જાણવામાં આવ્યા, પણ ચોથા સ્વપ્નનાં ફળ મારી સમજમાં આવતું નથી. પ્રભુએ ચોથા સ્વપ્નનાં ફળ માટે કહ્યું : ઉત્પલ : હું સર્વ વિરતિ અને દેશવિરતિરૂપ જે પ્રકારના ધર્મની પ્રરૂપણા કરીશ. આ ચોમાસામાં ભગવાને પંદર પંદર દિવસના આઠ અર્ધમાસના ઉપવાસ કર્યા હતા. પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી મોરારકસન્નિવેશમાં પધાર્યા હતા. ત્યાં તેમની તપસ્વી જીવનની તેજસ્વીતાથી જનતાના મનમાં શ્રદ્ધાનો દીપ ઝગમગી ઉઠ્યો.

દક્ષિણ વાચાલાથી ઉત્તર વાચાલા જવાના જે માર્ગ હતા. એક કનખલ આશ્રમથી અને બીજો બહારથી જંગલમાં થઈને જતો હતો. તે રસ્તો નિર્જન, વિકટ અને ભયાનક હતો. પ્રભુ તો ગજરાજની જેમ સીધા જઈ રહ્યા હતા. ત્યાંના ગ્રામજનોએ વીરને જંગલ તરફ જતા અટકાવ્યા અને ત્યાંના જંગલમાં પડેલા દુષ્ટ વિષધર ચંડકૌશિક સર્પની વાત કરી પરંતુ પ્રભુ તો નિર્ભય હતા, કંટકના સંકટને સહેવા માટે અને કંઈક જીવોના ઉદ્ધારને માટે તેઓ તો જંગલમાં પ્રવેશી ગયા.

વિષભરોને વિષધર સુતો ચંડકૌશિયોનામી
મહાભયંકર એ મારગમાં, વિચરે મહાવીર સ્વામી

ત્યાં ચંડકૌશિકને યોગ થાય છે. સર્પ પ્રભુને ઠંખ મારે છે. પ્રભુ તેને સમજાવે છે. સર્પને જાતિ સ્મરણજ્ઞાન થાય છે. તે વેરથી વિરામ પામવા પોતાનું સુખ રાક્ષસમાં રાખી સમાધિ સાથે મૃત્યુ પામી સ્વર્ગમાં જાય છે. આ ઘટના એકવાર કહેવાઈ ગઈ છે.

પ્રભુ ત્યાંથી ઉત્તર વાચાળ પધાર્યા. નાગસેનને ત્યાં પંદર ઉપવાસનું પારણું કરી શ્વેતાંબીકા પધાર્યા. સમ્રાટ પરદેશીએ લાવણીનું પ્રભુનું સ્વાગત કર્યું. ત્યાંથી સુરભિપુર પધારતા હતા ત્યારે રસ્તામાં પાંચ નૈયિક રાજાઓ મળ્યા. તેઓ સમ્રાટ પરદેશી પાસે જતા હતા. તે રાજાઓએ ભગવાનને વંદના કરી.

નાવ કિનારે લાગી ગઈ

સુરભિપુર પધારતી વખતે ગંગાપાર કરવાના હેતુથી પ્રભુ સિધ્ધદત્તની નૌકામાં આરુઢ થયા. બીજા યાત્રીઓ પણ તેમાં હતા. નૌકા આગળ વધી ત્યાં તે આંધી અને તોફાન આવ્યું. સુદૃષ્ટ નામનો દેવ વેર લેવા આવેલો. પ્રભુ તો નિષ્કંપ હતા. અંતે મહાવીરના પ્રભાવથી નૌકા કિનારે લાગી ગઈ.

પ્રભુ જૂણાકે સન્નિવેશમાં ધ્યાન કરીને જતા હતા ત્યારે ત્યાં એક પુષ્પક નામના નિમિત્તયાને પ્રભુના ચરણ ચિન્હ જોઈ શંકા આવી કે આ કોઈ ચક્રવર્તી સમ્રાટના હોવા જોઈએ. તે પ્રભુની પાછળ ગયો અને ભિક્ષુના રૂપમાં જોતા શંકાશીલ વધારે થયો કે આ શું ? ચક્રવર્તી ભિક્ષુના રૂપમાં કેમ ? દેવેન્દ્ર ત્યાં પ્રકટ થઈ તેનું સમાધાન કર્યું અને તે પ્રભુને વંદન કરી ચાલ્યો ગયો.

ગોશાલકનો ભેટો

ભગવાન મહાવીરે બીજું ચાતુર્માસ રાજગૃહના ઉપનગર નાલંદાની તંતુવાય શાળા (વણુકરની ઉદ્યોગશાળા) માં કર્યું. ત્યાં મંખલિપુત્ર ગૌશાલક પણ આવ્યો હતો. તે ભગવાનના તપ અને ત્યાગથી આકર્ષિત થયો હતો કારણ કે તેણે ભગવાનના માસખમણના પારણે પાંચ દિવ્યરત્નની વર્ષા અને આકાશમાં દેવ દુહાંભી સાંભળી હતી. તે અમત્કારિક તપથી આકર્ષિત બની ભગવાનને પોતાનો શિષ્ય બનાવવા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. પ્રભુ મૌન રહ્યા. તે વર્ષાવાસમાં પ્રભુએ એક એક માસની તપશ્ચર્યા કરી હતી. ચૌમાસ પૂર્ણ થતાં ગૌશાલો ભિક્ષા માટે નીકળ્યો અને પ્રભુને પૂછ્યું : “હે તપસ્વી ! મને ભિક્ષામાં શું મળશે ?” પ્રભુએ કહ્યું : “ભલા, તને કોદરાના વાસી તાંદુલ, ખાટી છાશ અને ખોટો રૂપિયો મળશે.” પ્રભુના વચનને ખોટા પાડવાના હેતુથી તે ગગનચુંબા ભવ્ય ભવનોમાં પહોંચ્યો. ત્યાંથી હતાશ અને નિરાશ થઈ પાછો ફર્યો અને ગરીબોની ઝુંપડીઓ તરફ ગયો. ત્યાં તેને આ ત્રણે ચીજ મળી ગઈ. ખસ, આ ઘટનાએ તેને નિયતિવાદ તરફ આકર્ષિત કર્યો. જે વિચારવા લાગ્યો કે જે બનવાનું હોય છે તે બનીને જ રહે છે અને તે બધુંએ પહેલાંથી જ નિશ્ચિત હોય છે.

ભગવાન મહાવીર નાલંદાથી વિહાર કરી કોદલાગ ‘સિન્નવેશમાં પધાર્યા. ત્યાં એક બ્રાહ્મણના ઘેર ચાતુર્માસ ક્ષપણનું (ચાર માસનો તપ) પારણું કર્યું. ત્યાંથી બ્રાહ્મણગ્રામ થઈ અંગદેશની રાજધાની ચંપાનગરીમાં પધાર્યા. ગોશાલક પણ સાથે હતો. ભગવાને ત્રીજું ચૌમાસું ત્યાં કર્યું. પ્રભુએ જે જે માસના ઉપવાસના તપ કર્યા. વિવિધ આસન અને ધ્યાન-યોગની સાધના કરી પ્રથમ પારણું ચંપામાં કર્યું અને બીજું ચંપાની બહાર કરેલું હતું. પ્રભુ ત્યાંથી કાલાય સન્નિવેશ અને પત્તકાલાય

પધાર્યા. ત્યાં બંને બંહેરોમાં ઉભા રહી ધ્યાન કર્યું. ગોશાલકે પોતાના અવિવેકના કારણે માર ખાધો. ભગવાન તો ઘણો વખત ધ્યાનમાં રહ્યા. કુમારક સન્નિવેશમાં ચંપક રમણીય ઉદ્યાનમાં પ્રભુ દાઉસગગ પડિમા ધારણ કરીને રહ્યા.

પ્રભુ જ્યારે ત્યાંથી વિહાર કરીને ચોરાક સન્નિવેશમાં પધાર્યા ત્યારે ત્યાં ચોર લોકોનો ઘણો ભય હતો. તેથી ચોકીદારો સતત સાવધાન રહેતા હતા. ચોકીદારે પરિચય માટે પ્રશ્ન કર્યો. પરંતુ પ્રભુ તો મૌન રહ્યા. તે લોકોએ ગુપ્તચર બણી અનેક દુઃખ દીધા. સોમા અને જયંતિ નામની બે પરિવ્રાજિકાઓ જે ઉત્પલ નિમિત્તઆની બેનો હતી તેમને બખર પડી કે તુરત જ ત્યાં પહોંચી અને ચોકીદારોને કહ્યું કે આતો “સિદ્ધધાર્ય નંદન મહાવીર છે.” તેઓએ પ્રભુને સુક્રત કર્યા.

ભગવાન ચોથું ચાતુર્માસ પૃષ્ઠચંપા પધાર્યા. ચારમાસ સુધી આહાર પાણીને ત્યાગ કરી પ્રભુ આત્મચિંતન અને ધ્યાન સુદ્રામાં ઉભા રહ્યા. ત્યાંથી કચંગલા નગરી પધાર્યા. દરિદ્રથેરના દેવળમાં ધ્યાન કરી શ્રાવસ્તી નગરીની બહાર ધ્યાનમાં રહ્યા. ત્યારે કડકડતી ઠંડી પડતી હતી. પ્રભુ તો દેહની પરવા કર્યા વિના ધ્યાનમાં રહેતા. છતાં ગોશાલક તો ઠંડીમાં ઘણો હેરાન થયો. મંદિરમાં ઉત્સવ ચાલતો હતો. ગોશાલકને તે લોકોની મશ્કરી કરતા માર ખાવો પડ્યો હતો. પ્રભુ શ્રાવસ્તી પધાર્યા છે. હવે ત્યાંથી ક્યાં ક્યાં પધારશે અને કેવા કેવા પરિવહો ઉપસર્ગો સહન કરીને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે કરશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે. આવતીકાલે ભગવાન મહાવીર પરિનિર્વાણને મહામાંગલિક દિવસ છે તપ-ત્યાગ અને જ્ઞાન-ધ્યાનપૂર્વકની આરાધના કરી અંતર આત્મા જ્યોત પ્રકટાવશે.



૧૦૦

પરિનિર્વાણના પંથે મહાવીર

(આસો વદ ૦)) તા. ૨૨-૧૦-૭૬ શુક્રવાર)

આજે આપણે સૌ જીવનની ધન્યતાનો અનુભવ કરી રહ્યા છીએ કારણ કે દીપાવલીનો મંગળ મહોત્સવ ઉજવાઈ રહ્યો છે. માનવજીવન એ મંગલ જીવન છે. મંગલજીવનની પાત્રતા ધર્મથી પ્રગટે છે. ધર્મને આત્માનો સ્વભાવ છે-આવા ધર્મમાં સ્થિર બની સર્વથા કર્મ જંજીરને તોડી નાખવી તેનું નામ નિર્વાણ.

ભગવાન મહાવીરનું નિર્વાણ કલ્યાણક આપણી આત્મ ભગૃતિનું સર્વોત્તમ નિમિત્ત કારણ છે. પ્રભુએ સાધના કાળમાં સંયમ અને તપની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરી હતી.

ગઈ કાલે તમોએ જાણ્યું કે ભગવાને સાધનામાં કેટલા પરિષદો ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. પ્રભુ તો સમતા અને સહિષ્ણુતાનું પાત્ર હતા.

પ્રભુએ શ્રાવસ્તી નગરીથી વિહાર કરતાં હલિદ્વુગ, નંગલા, આવર્ત, ચોરાક સન્નિવેશ, કલંબુકા પધારતાં રસ્તામાં અનેક કષ્ટોને સમભાવે સહન કર્યા હતાં.

મહાવીરનો લાટપ્રદેશમાં પ્રવેશ

ગંભીર વિચાર મંથન પછી પ્રભુ કર્મોની વિશેષ નિર્જરા કરવા માટે લાટ પ્રદેશ (ખંગાળ પ્રદેશમાં ગંગાનો પશ્ચિમ ભાગ) તરફ પધાર્યા. તે સમયમાં લાટપ્રદેશ અનાય ત્રાણીતો હતો. ત્યાં વિચરવું અત્યંત દુષ્કર હતું. તે પ્રદેશના બે ભાગ હતા. એક વજ્રભૂમિ અને બીજી શુભ્રભૂમિ ગણાતી હતી. તેને ઉત્તર રાઠ અને દક્ષિણ રાઠ પણ કહેતા હતા. તે બંનેની મધ્યમાં અજય નદી વહેતી હતી. ભગવાને બંને સ્થળોમાં વિચરણ કર્યું હતું. તે ક્ષેત્રમાં પ્રભુને જે ઉગ્ર ઉપસર્ગો થયા તેનું રોમાંચક વર્ણન આર્ય સુધર્મા સ્વામીએ આચારાંગ સૂત્રમાં કરેલ છે.

તે પ્રદેશમાં પ્રભુને રહેવા માટે અનુકૂળ આવાસ મળતા ન હતા. લૂણસૂકું વાસી ભોજન મળતું હતું. કૂતરાઓ કરડવા દોડતા હતા. લોકો પણ તે કૂતરાઓને ઉશ્કેરતા હતા. છતાં પ્રભુ તો આત્મવિકાસનો હેતુ સમજી પ્રસન્નવદને કષ્ટને સહન કરતા હતા. ક્યારેક લયંકર અરણ્યમાં રહેવું પડતું. ક્યારેક ગ્રામજનો પ્રભુને ઠંડ મુઠિ, લાલા કે ઢેકાંથી પ્રહાર કરતા હતા. સૌન્દર્યની મૂર્તિસમા મહાવીરના શરીર ઉપર અનેક પ્રહારો થતા, છતાં તે બધું શાંતિથી સહન કરતા હતા. ત્યાંથી પ્રભુ ફરી આર્ય દેશ તરફ પધારતા હતા ત્યારે રસ્તામાં પૂર્ણ કલશ સીમા પ્રાન્તમાં બે ચોર મળ્યા. તેઓ અનાય દેશમાં ચોરી કરવા જતા હતા. પ્રભુને જોઈ અપશુકન ગણ્યા અને મારવા દોડ્યા. તે વખતે સ્વયં ઈન્દ્રદેવ પ્રગટ થઈ ચોરોને દૂર કર્યા. પ્રભુ મલપ્રદેશની રાજધાની ભદ્રિલા નગરીમાં પાંચમું ચાતુર્માસ ગિરાળ્યા. ત્યાં ચૌમાસીતપ અને વિવિધ આસનો, સાથે ધ્યાન સાધના કરતા હતા. ત્યાંથી પારણું કરી કદલી સમાગમ, જંબુસંઠ થઈ તંબાય સન્નિવેશ પધાર્યા, ત્યાં પાર્શ્વનાથના સ્થવિર નંદિષેણ ગિરાજતા હતા. ગોશાલકે તેમની સાથે વાદ-વિવાદ કર્યો હતો. પ્રભુ કૃપિય સન્નિવેશ પધાર્યા. લોકોએ પ્રભુને શુભતચર સમજી પડડી લીધા. અનેક દુઃખો આપી કદ કર્યા વિન્યા અને પ્રગલ્ભા નામની પ્રરિત્તજિક્ષાઓએ પ્રભુનો પરિચય કરાવી મુક્ત કરાવ્યા હતા.

મહાવીર વૈશાલી તરફ પધાર્યા. ગૌશાલક કષ્ટને ન સહી શકવાથી રાજગૃહી તરફ ગયો. વૈશાલીથી ગ્રામક-સન્નિવેશ પધાર્યા ત્યાં પ્રભુએ વિભેલક યક્ષના મંદીરમાં ધ્યાન કર્યું. તપના પ્રભાવથી યક્ષે પ્રભુના શુભકીર્તન કર્યા.

કટપૂતના વ્યંતરીનો ઉપદ્રવ

મહાવીર પ્રભુ શાલીશીર્ષના રમણીય ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. મહામાહાનનો સણુસણુતો સમીર વાતો હતો. પ્રભુતો રાત્રિના સમયે પણ વૃક્ષની નીચે ધ્યાન ધરીને ઉભા હતા. તે સમયે કટપૂતના વ્યંતરી ત્યાં આવી. પ્રભુને ધ્યાનસ્થ જોઈ તેનું વેર જાગૃત થયું. તેણે રૂપપરિવર્તન કરી મેઘધારા વરસાવી. ઠંડો પવન, પાણીની ધારો આ બધું અસહ્ય હોત્રા છતાં પ્રભુ તો ધ્યાનમાં સ્થિર રહ્યા. સમગ્રેણિની ઉચ્ચતાનો સ્પર્શ કરતાં. પ્રભુને પરમ અવધિજ્ઞાન પ્રગટ થયું. પ્રભુનું સંકટ સહવાનું અસીમ બળ જોઈ તે વ્યંતરી વિસ્મીત બની ગઈ અને વીરને ચરણે જૂકી ક્ષમાયાચના કરવા લાગી. ગોશાલક છ મહિને પ્રભુ પાસે પાછો આવ્યો.

ભગવાને ભદ્રિયા નગરીમાં છટું ચોમાસું કર્યું. ચાતુર્માસિક તપ, ધ્યાન આસન કરી સમય પૂર્ણ થતાં પારણું કરી પ્રભુ મગધદેશ તરફ પધારતાં આલંબિયા સાતમું ચોમાસું રહ્યા. સાધના અને ચોમાસી પારણું કરી કુંડાગ-સન્નિવેશ, બોહાગદા, પુરિમતાલ, ઉત્ત્રાગ થઈ રાજગૃહી પધાર્યા. ત્યાં ચોમાસી તપ, આસન, ધ્યાન કરી આઠમું ચોમાસું રહ્યા. પારણું કરીને પ્રભુ ફરીવાર કર્મનિર્જરાના હેતુથી અનાય ભૂમિ રાઠ દેશમાં પધાર્યા. ત્યાં વૃક્ષો નીચે ક્યારેક ખંડેરામાં આવીરીતે અનિયત વાસમાં નવમું ચોમાસું પૂર્ણ કરી, છ માસ અનાય દેશમાં વિચરી પ્રભુ ફરીવાર આર્યદેશમાં પધાર્યા.

ગોશાલકનો તલપ્રશ્ન અને વૈશ્યાયન તાપસ

પ્રભુ આર્યભૂમિમાં પ્રવેશ કરી સિદ્ધધર્મપુરથી કૂર્મગ્રામ તરફ પધારી રહ્યા હતા. ગોશાલક પણ સાથે જ હતો. રસ્તામાં સાત પુંપવાળા એક તલના લહેરાતા છોડને જોઈને ગોશાલકે જિજ્ઞાસા કરીને પુછ્યું : “ ભગવાન ! શું આ છોડ ફળવાળો થશે ? ”

સમાધાન કરતાં પ્રભુએ કહ્યું : આ છોડ જરૂર ફળ દેશે અને સાતેય કૂલોના જીવ એક ફળીમાં ઉત્પન્ન થશે.” ભગવાનના કથનને મિથ્યા કરવાની દૃષ્ટિથી ગોશાલકે પાછળ રહીને તે ઉખેડી એક કિનારે ફેંકી દીધો. સંયોગવશ તે જ વખતે થોડો વરસાદ આવ્યો અને તે તલનો છોડ ફરી જડ લગાવી સ્થિર થઈ ગયો. તે સાત કૂલ પણ તેજ પ્રમાણે તે તલની ફળીમાં સાત તલના રૂપમાં ઉત્પન્ન થયા.

ભગવાન કૂર્મગ્રામ પધાર્યા છે. તે ગામની બહાર વૈશ્યાયન નામનો તાપસ પ્રાણાયામ-પ્રવ્રજ્યા સ્વીકાર કરી સૂર્યમંડળની સન્મુખ દૃષ્ટિ કરી બંને હાથ ઉપર હંચા કરીને આતાપના લઈ રહ્યો હતો. તડકાના તાપને લીધે જટામાંથી જુઓ પૃથ્વી ઉપર ટપોટપ પડી રહી હતી અને તે પાછોતેમને ઉપાડી ઉપાડીને ફરી જટામાં

મૂકી રહ્યો હતો. ગોશાલકે આ દશ્ય જોયું તો કુતુહલવશ ભગવાનની પાસેથી ઉઠીને તે તપસ્વી પાસે આવીને બોલ્યો. “તું કોઈ તપસ્વી છે કે જુઓતું ઘર છે ?” તપસ્વી શાંત રહ્યા. આજ વાત ગોશાલક વારંવાર બોલતો રહ્યો. તપસ્વી ક્રોધમાં આવી ગયા અને ભેશમાં આવી તેણે પોતાના તપથી મળેલ તેજોલપ્ધિ ગોશાલકને ભસ્મ કરવા માટે છોડી. ગોશાલક ડરનો માર્યો ભાગ્યો અને પ્રભુના ચરણોમાં છુપાઈ ગયો. દયાળુ મહાવીરે તેને શીતળ લેશ્યાથી શાંત કરી દીધો. ગોશાલકને સુરક્ષિત હોલો જોઈ તાપસ બધું રહસ્ય સમજી ગયો. તેણે પોતાની તેજોલેશ્યાને પાછી ખેંચી લીધી અને વિનમ્રભાવે બોલ્યો : “ભગવાન ! મેં આપને બાધ્યા. આપને ઓળખ્યા. “ પ્રભુને ગોશાલકે આવી ચમત્કારી શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની વિધિ પૂછી, તેમણે તેની વિધિ બતાવી.

ભગવાને કેટલાક સમય પછી ફરીને ત્યાંથી સિદ્ધાર્થપુર તરફ પ્રયાણ કર્યું. તલને છોડ ઉગ્યો હતો તે જગ્યાએ આવતાં જ ગોશાલકને પેલી ઘટના યાદ આવી ગઈ. તેણે કહ્યું : “ભગવાન ! આપની તે ભવિષ્યવાણી મિથ્યા થઈ ગઈ છે. “ પ્રભુએ કહ્યું : આ છોડ તે જ છે કે જેને તેં ઉખેડીને ફેંકી દીધો હતો. ગોશાલકને શ્રદ્ધા થઈ નહિ જેથી તે તલના છોડ તરફ ગયો અને તે ફળીને તોડી તેમાં જોયું તો સાત જ તલ નીકળ્યા. આ ઘટનાથી પણ ગોશાલક નિયતિવાદ તરફ વધારે આકર્ષાયો તેનો વિશ્વાસ વધારે દ્રઢ બની ગયો કે “ બધા જીવો મરી મરીને ફરી પોતાની જ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ત્યાંથી ગોશાલકે ભગવાનનો સાથ છોડી દીધો. તે શ્રાવસ્તી ગયો. ત્યાં ‘હાલાહલા’ નામની કુંભારણની ભંડશાળામાં રોકાઈને પ્રભુએ બતાવેલી વિધિ અનુસાર તેજોલપ્ધિની સાધના કરવા લાગ્યો. યથા સમયે તેને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ. તેની પ્રથમ પરીક્ષા કરવા તે કૂવા ઉપર ગયો. ત્યાં પાણી ભરતી એક મહિલાના ઘડા ઉપર કાંકરો માર્યો. ઘડો ફૂટી ગયો અને પાણી વહી થયું. મહિલાએ ક્રોધમાં આવીને તેને ગાળો આપી, ત્યારે ગોશાલકે તેજોલેશ્યાથી તેને ત્યાંજ ભસ્મ કરી નાખી. પેલી ઢગલો થઈ ગઈ.

પછી અઞ્ઠાંગ નિમિત્તના જ્ઞાતા શોણ, કલિંદ, કર્ણિકાર, અછિદ્ર, અગ્નિ વેશાયન અને અર્જુન વગેરે પાસે ગોશાલકે નિમિત્ત શાસ્ત્રોત્તું અધ્યયન કર્યું જેનાથી તે સુખ-દુખ, લાલ-હાનિ, જીવન-મરણ વગેરે બતાવવા લાગ્યો અને લોકોમાં વચન સિદ્ધ નિમિત્તિઓ બની ગયો. તે સિદ્ધિઓના ચમત્કારથી પ્રસિદ્ધિ મેળવી પોતે પોતાને આજીવક સંપ્રદાયનો તીર્થંકર ઓળખાવીને પ્રખ્યાત થયો.

ભગવાન વૈશાલી પધાર્યા. ત્યાંથી વાણિજ્યગ્રામ જતા વચ્ચે ગંડકીનદી આવતી હતી. તેને પાર કરવા નૌકામાં ઘેસી સામે કિનારે પહોંચ્યા. નાવિકે ભાડું માગ્યું

પણ પ્રભુ તો મૌન હતા. તેણે ક્રોધિત થઈ ભગવાનને ગરમ રેતી ઉપર ઉભા કરી દીધા. પ્રભુએ આવા અનેક સંકટોને સહ્યા. પ્રભુ શ્રાવસ્તી નગરીમાં સાધના કરતાં દશમું ચોમાસું ગિરાજ્યા હતા. ત્યાંથી ‘સાનુલદ્વિય સન્નિવેશ’ પધાર્યા. પ્રભુએ સોળ ઉપવાસ કર્યા. વિવિધ ધ્યાનમાં મગ્ન થઈને ભદ્ર, મહાભદ્ર અને સર્વતોભદ્ર પડિમાની આરાધના કરતા રહ્યા. પારણા માટે આનંદને ત્યાં પધાર્યા. તેની દાસી બહુલાએ ભગવાનને વાસી અન્ન આપી પારણું કરાવ્યું.

સંગમના ઉપસર્ગો

તમો સંગમના ઉપસર્ગની વાત તો જાણો છો. પ્રભુ દ્રઢભૂમિ તરફથી પેઢાલ ગામના પેઢાલ ઉદ્યાનમાં અક્રમતપ કરી એક અચિત્ત પુદ્ગલ ઉપર દૃષ્ટિ સ્થિર કરીને ધ્યાનમાં રહ્યા હતા. શકેન્દ્રે પ્રભુની એકાગ્રતા અને અચળધૈર્યને જોઈ દેવસભામાં પ્રભુને ગદ્ગદ સ્વરથી વંદન કરતાં કહ્યું : “પ્રભો ! આપનું ધૈર્ય, સાહસ અને ધ્યાન અનોખું છે. માનવ તો શું પણ શક્તિશાળી દેવો કે દાનવો પણ આપને આ સાધનાથી હગાવી શકે તેમ નથી. શકેન્દ્રની લાવનાતું આખી દેવસભાએ ખુલ્લું જ્ય ઘોષ સાથે અનુમોદન કર્યું, પરંતુ સંગમને પોતાની દિવ્ય શક્તિનો ગર્વ હતો. તેથી તેણે તે વાતનો વિરોધ કર્યો અને ઉપસર્ગો પહોંચાડવા પ્રભુ સામે ગયો. તેણે પ્રભુને શરીર પીડા થાય તેવા પ્રતિકૂળ અને રૂપસુંદરીઓ વડે કામ-યાચના જેવા અનુકૂળ વીસ ભયંકર ઉપસર્ગો આપવા શરૂ કર્યા, છતાં પ્રભુનું મુખ કુંદનની જેમ અમકતું જ હતું. જાણે મધ્યાહ્નનો સૂર્ય હોય નહિ !

આવી રીતે પ્રભુને વાલુકા-સુભોગ-સુચ્છેતા-મલય-હસ્તશીર્ષ વગેરે નગરોમાં જઈને તેણે કંઠો આપ્યા. પછી તોસલિગામે, મોસલિગામે, સિંધપુરગામે, વજ્રગામે અનેક રીતે રૂપ પરિવર્તન કરી ભગવાનને માર ખવરાવ્યો, દુઃખિત કર્યા અને ભિક્ષાનો યોગ થવા ન દીધો. છ માસ સુધી અગણિત કંઠો આપ્યા પછી પણ મહાવીર સાધનાથી હગ્યા નહિ ત્યારે સંગમનું ધૈર્ય ખૂટી ગયું. તે હતાશ અને નિરાશ થઈ ગયો. તેનું મુખ મલિન થઈ ગયું. તે હારીને પ્રભુ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો, ‘ભગવાન, દેવરાજે કહેલ તે વાત પૂર્ણ સત્ય છે, હું ભગ્ન પ્રતિજ્ઞ છું. આપ સત્ય પ્રતિજ્ઞ છો. હવે આપ પ્રસન્નતાથી ભિક્ષા માટે પધારો. મેં છ માસ દુઃખ અને કંઠો આપ્યા છે. હવે હું આપને કંઠ નહીં આપું અને બીજા દેવોને પણ રોકી દઈશ પ્રભુ હવે હું જીવ છું.’

પ્રભુએ સંગમને કહ્યું : “સંગમ ! હું કોઈની પ્રેરણાથી પ્રેરિત થઈ તપ કરતો નથી. મને કોઈના આશ્વાસન વચનની પણ અપેક્ષા નથી. સંગમના ગયા પછી, બીજે દિવસે પ્રભુએ છ માસની કઠિન તપસ્યા પૂર્ણ કરી વ્રજથામમાં વત્સપાલિકા નામની વૃધ્ધાના હાથે ખીરની ભિક્ષા લીધી હતી.

વ્રજગામ, આલંસિયા, શ્વેતાંબિકા, શ્રાવસ્તી, કૌશાંબી, વારાણસી, રાજગૃહ મિથિલા વગેરેને પાવન કરતાં પ્રભુ વૈશાલી પધાર્યા. નગરની બહાર સમરોધાનમાં બલદેવના મંદિરમાં ૧૧મું ચાતુર્માસ તપ સાથે પૂર્ણ કર્યું.

જીર્ણ શેઠની ભાવના અને પૂર્ણ શેઠનું દાન

વૈશાલીમાં એક ભાવિક જનદત્ત શ્રાવક રહેતા હતા સંપત્તિક્ષીણ ધર્મ જવાથી લોકો તેને જીર્ણ શેઠ કહેતા હતા. તે સામુદ્રિક શાસ્ત્રના બાણકાર હતા. પ્રભુની પદરેખાને જોઈ તે ઉધાનમાં ગયા. પ્રભુને ધ્યાનસ્થ જોઈ અત્યંત પ્રસન્ન થયા. તેઓ પ્રતિદિન પ્રભુના દર્શનાર્થ અને આહારની ભાવના ભાવવા જતા હતા. ચાતકની જેમ ચાર માસની ભવ્ય ભાવના ભાવતા થકાં તે પૂર્ણ ન થઈ. પ્રભુ ચોમાસા પછી પોતાના સંકટપાતુસાર નવા ધનવાન શેઠ ‘પૂર્ણ’ને ત્યાં પધાર્યા. શેઠે બેપરવાહથી દાસીને એક ચમચો બાકળાનો આપવા હુકમ કર્યો. દાસીએ પ્રભુને ભિક્ષા આપી અને પારણું થયું. દેવદુંદુભિ વાગી. પાંચ દિવ્ય વૃષ્ટિ થઈ પરંતુ પેલા જીર્ણ શેઠ તો વાટ જોતા જ રહી ગયા. તેની ભાવના ઘણી વિશુદ્ધ હતી. જો તેણે દેવદુંદુભિ ન સાંભળી હોત તો તેમને કેવળજ્ઞાન થઈ જાત. પ્રભુ ત્યાંથી સુંસુમાર પધાર્યા. શકેન્દ્રના વજ્રથી ભયભીત થયેલા ચમરેન્દ્ર પ્રભુના ચરણે આવી શરણાહી મુક્ત થયા. ભોગપુર, નંદીગ્રામ થઈ મેઢિયગ્રામ પધાર્યા ત્યારે પ્રભુને ગોવાળોએ ઉપસર્ગ કર્યો.

ધોર અભિગ્રહ

ભગવાને મેઢિયગ્રામથી પોષ વદ એકમના ચૌદ બોલનો ઘણો આકરો અભિગ્રહ રાખ્યો. જે પાંચ મહિના અને પચ્ચીસ દિવસે કૌશાંબી નગરીની ધન્ના શ્રેષ્ઠિના દ્વારે રાજકુમારી ચંદનાએ ત્રણ દિવસની ભૂખી-તરસી, સુપડાના ખૂણામાં અડદના બાકળા લઈ પ્રભુની જાણે રાહ જોતી હોય તેમ માથે મુંડન, હાથપગમાં બેડી, એક પગ ઉંબરમાં અને એક બહારમાં તેવી સ્થિતિમાં પોતાના ભોજનમાંથી દાનની ભાવનાથી ઉભી હતી. પ્રભુ પધાર્યા અને હર્ષિત બની દાન દેવા તૈયાર થઈ પરંતુ પ્રભુ તો તુરત પાછા વળ્યા. ચંદનાને ઘણું જ દુઃખ થયું અને કહેવા લાગી.

હે પ્રભુ ! શું ઓછું આવ્યું દડદડ આંસુ પડીયા. મારા આંગણાં સૂનાં

આંસુડા જોયા કે તુરત જ બાકળા વહોર્યા. મારા આંગણાં સૂનાં

એ જ ક્ષણે ચમકાર થયો ને પગની બેડી તુટી

માથે સુંદર વાળ થયાને વરસી સુખની હેલી. મારા આંગણાં સૂનાં

ચંદનબાળાના દાનથી પ્રભુનું પારણું થયું. દેવદુંદુભિ વાગી, પાંચ દિવ્ય વૃષ્ટિ થઈ. ચંદના બંધનોથી મુક્ત બની. ચંદનાનો જયજયકાર થયો અને પ્રભુ પધારી ગયા. સુમંગળ, સુચ્છેતા, પાલક, પ્રભુતિ ક્ષેત્રોને પાવન કરતા ભગવાન ચંપાનગરી

પધાર્યા અતે ત્યાં બારસું ચાતુર્માસ તપ સાધના સાથે સ્વાતિદત્ત બ્રાહ્મણની યજ્ઞશાળામાં બિરાજ્યા.

ગોમાસા પછી જંલિયગ્રામ, મિંદિયગ્રામ થઈ છન્માણિ પધાર્યા. ત્યાં ગામની બહાર પ્રભુ ધ્યાન મુદ્રામાં ઉભા હતા. સાંજના એક ગોવાળે પોતાના બળદોને કારણે પ્રભુને કાનમાં ખીલ્લા માર્યા હતા. જે દુઃખ પ્રભુને પૂર્વજન્મના કર્મોનુસાર ભોગવવું પડ્યું હતું પ્રભુને પડેલો ઉપસર્ગ ગોવાળથી શરૂ થયો હતો અને અંતિમ પણ ગોવાળનો હતો. પ્રભુ બાર વર્ષ સુધી શરીરની મમતા છોડી સાધના કરતાં નિર્ભય રીતે ઉપસર્ગો સહવા મનને મજબૂત અને સ્થિર બનાવી વિચરતા હતા.

બીજા તીર્થંકર કરતાં મહાવીરનું તપકર્મ અધિક ઉચ્ચ હતું. જેમ સમુદ્રોમાં સ્વયંભૂરમણ શ્રેષ્ઠ છે તેમ તપશ્ચર્યામાં મુનિ વર્ધમાન જયવંત શ્રેષ્ઠ છે.

મહાવીરનો તપ અને પારણાં

લગવાને બાર વર્ષ અને તેર પખવાડીયાની સાધના કાળની લાંબી સમય પર્યાયમાં માત્ર ૩૪૯ દિવસ જ આહાર કર્યો હતો, બાકીના દિવસોમાં નિર્જળ અને નિરાહાર રહ્યા હતા. એટલે ચૌવેહારા ઉપવાસ કર્યા હતા. પ્રભુના છદ્મસ્થકાળમાં સંક્ષિપ્ત તપ આ પ્રકારે હતું.

તપનું નામ	કેટલીવાર	તપદિન	પારણા
છ માસીતપ	૧	૧૮૦	૧
પાંચ માસ ૨૫ દિન	૧	૧૭૫	૧
ચૌમાસીતપ	૯	૧૦૮૦	૯
ત્રણમાસીતપ	૨	૧૮૦	૨
અઢીમાસતપ	૨	૧૫૦	૨
બેમાસીતપ	૬	૩૬૦	૬
દોઢમાસીતપ	૨	૯૦	૨
માસખમણતપ	૧૨	૩૬૦	૧૨
અર્ધમાસખમણતપ	૭૨	૧૦૮૦	૭૨
અકુંમતપ	૧૨	૩૬	૧૨
છટ્ટતપ	૨૨૯	૪૫૮	૨૨૯
ભદ્ર પ્રતિમા	૧	૨	૧
મહાભદ્ર પ્રતિમા	૧	૪	૧
સર્વતોભદ્ર પ્રતિમા	૧	૧૦	૧
		<u>૪૧૬૫</u>	<u>૩૪૯</u>

કેવળજ્ઞાન ક્રદયાણુક

લગવાન સર્વ સદ્ગુણોથી અલંકૃત બની બાર વર્ષ સુધી રતનત્રયની આરાધના કરતા વિચરી રહ્યા હતા. તેરમાં વર્ષના મધ્યભાગે વૈશાખ માસના શુકલપક્ષની દશમના દિવસે પાછલા પહોરે, સુવ્રત નામના દિવસે, વિજય મુહૂર્તે, જાંભિકા ગ્રામની બહાર ઋણુવાલિકા નદીને કિનારે સ્થામા ગાથાપતિના ખેતરમાં, શાલવૃક્ષની નીચે, ગોદોહિકા આસને આતાપના કરી રહ્યા હતા. છઠ્ઠું તપ ચાલતો હતો અને ઉત્તરા ક્ષત્રુની નક્ષત્રનો યોગ હતો. પ્રભુ ધ્યાનમાં મગ્ન હતા તે સમયે તેમને અંતરહિત, ઉત્તમોત્તમ, વ્યાધાતરહિત, આવરણરહિત, સમગ્ર અને પરિપૂર્ણ એવું કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થયું હતું. પ્રભુ હવે જિન અને અરિહંત બની ગયા. સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી થઈ ગયા.

પ્રભુની પ્રથમ દેશના

એક શાશ્વત નિયમ છે કે જે સ્થાન ઉપર કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય ત્યાં તીર્થંકર એક મુહૂર્ત સુધી રોકાય છે. તે પ્રમાણે પ્રભુ પણ એક મુહૂર્ત સુધી રોકાયા.

પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થતાં જ દેવો આવ્યા, સમવસરણુની રચના કરી પરન્તુ દેવો અવિરતિ હોવાને કારણે લગવાને એક ક્ષણમાત્ર ઉપદેશ આપ્યો. ત્યારે કોઈપણ માનવ ઉપસ્થિત ન હતો. જેથી કોઈએ પણ વિરતિરૂપ ધર્મ-ચારિત્ર ધર્મનો સ્વીકાર ન કર્યો. આ ઘટનાને આગમો પ્રમાણે એક આશ્ચર્યકારી ગણના કરવામાં આવી છે.

તીર્થ સ્થાપના

મધ્યમ પાવાપુરીના એક જ પ્રવચનમાં ૧. ઈંદ્રભૂતિ ૨. અશિભૂતિ ૩. વાયુભૂતિ ૪. આર્ય વ્યકૃત ૫. સુધર્મા ૬. મંડિત ૭. મૌર્યપુત્ર ૮. અકંપિત ૯. અચલ શ્રાતા ૧૦. મેતાર્ય અને ૧૧. પ્રભાસ વગેરે વેદવિજ્ઞ પંડિતોની શંકાનું સમાધાન થતાં તેઓ પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે પ્રવ્રજિત થઈ ગયા હતા. આવી રીતે ૪૪૧૧ બ્રાહ્મણોએ લગવાન મહાવીર પાસે શ્રમણ (મુનિ) ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હતો. તેઓ અગીયાર વિદ્વાન પંડિતો પ્રભુના પ્રમુખ શિષ્યો થયા અને ગણધર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. ચંદનવાળા પણ આવ્યા અને તેમણે પણ દીક્ષા લઈ પ્રભુના પ્રથમ સાધવી તરીકે આર્યા ચંદનવાળા પ્રસિદ્ધ થયા.

હજારો નર-નારીઓએ લગવાનના ત્યાગ-વૈરાગ્યથી તરબોળ પ્રવચનને સાંભળી સંયમ-ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. જેઓ તે કંટકાકીર્ણ પથ પર ચાલવા અસમર્થ હતા, તેમણે શ્રમણોપાસક અને શ્રમણોપાસિકાના મતો ધારણ કર્યા. આવી રીતે શ્રમણ લગવાન મહાવીરે વૈશાખ શુકલા એકાદશીએ મધ્યમ પાવાપુરીના મહાસેન ઉદ્યાનમાં

સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકા રૂપ ચતુર્વિધ શ્રી સંઘ (તીર્થ)ની સંસ્થાપના કરી. તીર્થ કરોતિ इति તીર્થંકર: તીર્થની સ્થાપના કરવાથી તેઓ તીર્થંકર રૂપે પ્રસિદ્ધ થયા.

લગવાને ‘उप्पन्नेइ वा विगमेइवा धुवेइवा’ ની ત્રિપદી એટલે ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્યના માધ્યમથી દ્વાદશાંગીના ગૂઢજ્ઞાનની ચાવી ઈન્દ્રભૂતિ વગેરે ગણધરોને સોંપી, તેઓએ આ રીતે દ્વાદશાંગીની રચના કરી.

લગવાન ત્યાંથી વિહાર કરી ફરી રાજગૃહ તરફ પધાર્યા. શ્રેણિક, અભય, મેઘ, નંદી એ મંગળ ભાવના બાવી અને પ્રભુ તેરમું ચોમાસું રાજગૃહી બિરાબ્યા, લગવાને વિહાર કરીને માહણ કુંડમાં માતા દેવાનંદા અને પિતા ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણને દીક્ષા આપી. રાજપુત્ર જમાલી અને પ્રિયદર્શના પુત્રીએ પણ દીક્ષા લીધી. પ્રભુ ચૌદમું ચોમાસું વૈશાલીમાં બિરાબ્યા. કૌશાંબી પધારતાં જયંતિ શ્રાવિકાએ પ્રશ્નોત્તર કર્યા. મનબ્રાન્તિ ભાંગી ચારિત્ર પાળી શીવપુર ગયા. પ્રભુ શ્રાવસ્તિ નગરે પધાર્યા ત્યારે બે શ્રાવકોએ આ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. પંદરમું ચોમાસુ વાણિજગ્રામ બિરાબ્યા. આણંદ ગાથાપતિએ શ્રાવકના મત ધારણ કર્યા. લગવાન વિહાર કરતા થકાં મગધદેશની રાજગૃહી નગરીએ પધાર્યા, ત્યાં ધન્ના શાલીભદ્ર કુમારે પ્રભુને ઉપદેશ સાંભળી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. સોળમું ચોમાસુ પ્રભુ રાજગૃહી બિરાબ્યા હતા. અંબાપુરી પધારતાં રાજકુમારને દીક્ષા આપી અને કામદેવ શ્રાવકે પડિમાને ધારણ કરી હતી. સત્તરમું ચોમાસું વાણિજગ્રામ બિરાબ્યા. પ્રભુ વારાણસી પધારતાં સુખદેવ, ચુલણી પિતા, ચુલસતક ત્રણેએ શ્રાવકના મત અંગીકાર કર્યા પ્રભુ અઠારમું ચોમાસું રાજગૃહી પધાર્યા. શ્રેણિકને પ્રભુને પરિચય થાય છે. પોતાની ગતિ સુધારવા પ્રશ્ન કરે છે. પ્રભુએ તેનું સમાધાન કરતાં ફરમાવેલ કે તું પણ મારા જેવો અરિહંત-તીર્થંકર બનીશ અને મોક્ષમાં જઈશ. શ્રેણિકે ધર્મ દલાલી કરી હતી. રાજ પ્રમદ્યા માટે પડહ વગડાવે છે શ્રણિકના ૨૧ રાજકુમારો ચારિત્ર લે છે. અન્ય આત્માઓ પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે. પ્રભુ ૧૯મું ચોમાસુ પણ રાજગૃહી બિરાબે છે. કૌશાંબીનગરી પધારી અંડપ્રઘોત રાજને પ્રગોધ કરે છે. મૃગાપુત્રને ગાદીએ બેસાડી રાણી મૃગાવતી દીક્ષા લે છે. મહાવીર વીસમું ચોમાસુ વૈશાલી બિરાબે છે. પ્રભુ ગણધર સાથે કાકંદીનગરી પધારતાં ધન્ને દીક્ષા લઈ અણુગાર બને છે અને છકુંને પારણે આયંબીલ તપ કરે છે. કામ્પિલ્યપુરમાં શ્રાવક કુડકૌલિક મત ધારે છે. પોલાસપુરમાં સકડાલ શ્રાવક મત લે છે. વાણિજગ્રામ પધારી પ્રભુ એકવીસમું ચોમાસુ બિરાબે છે. ત્યાં મહાશતક નામના આઠમા શ્રાવક બને છે. ૨૨મું ચોમાસુ રાજગૃહી પધારે છે. ત્યાંથી કૃતગત્તાનગરે પધારતાં રકંધક મુનિ ચારિત્ર લે છે. તેઓ એકાવતારી બની પ્રથમ દેવલોકમાં જાય છે. પ્રભુ ૨૩મું ચોમાસુ વાણિજગ્રામ બિરાબે છે.

બ્રાહ્મણકુંડ પધારતાં, જમાલિમુનિ પોતાના સિધ્ધાન્તથી સ્વતંત્ર બની એકલ વિહારી બની વિરાધક થયા. પ્રભુ કૌશાંબીનગરે પધાર્યા ત્યાં ચંદ્ર અને સૂર્યદેવો પોતાના મુળ સ્વરૂપે ભગવાનના દર્શનાર્થે આવ્યા સમય વિસ્મૃત બની મૃગાવતીજી સતીને પશ્ચાતાપ થાય છે. તેઓ કેવળજ્ઞાન પામી ક્ષમાપના કરે છે. મહાવીર મગધદેશની રાજગૃહીમાં ૨૪મું ચોમાસું બિરાજે છે. ચંપાનગરી પધારતાં, શ્રેણિકના પુત્રો દીક્ષા લે છે. મિથિલામાં ૨૫મું ચોમાસું પધારે છે.

ચેટક મહારાજ સાથે યુદ્ધ

મહાવીર ચંપાનગરી પધારતાં વિહારમાં જનતા શ્રદ્ધાને મજબૂત કરે છે. તે કાળે વૈશાલીનગરીમાં કુણીક રાજા અને ચેટક મહારાજનું યુદ્ધ થાય છે. હાર અને હાથીના નિમિત્તે ભાઈ-ભાઈના કલેષ કારણે લડાઈ કરતાં એક કરોડ અને એસી લાખ માનવોનો સંહાર થઈ જાય છે. પ્રભુ મિથિલામાં ૨૬મું ચોમાસું બિરાજે છે. પ્રભુ વિહાર કરીને પધારતાં હલ અને વિહલકુમાર દીક્ષા લે છે. શ્રાવસ્તી પધારતાં, ગૌશાલક પોતાની તેજોદેશ્યા વડે પ્રભુના સર્વાનુભૂતિ અને સુનક્ષત્ર બે મુનિઓને ખાળી નાંખે છે. ભગવાન ઉપર તેજોદેશ્યા ફેંકતા, તે પાછી ફરી અને ગૌશાલકના જ શરીરમાં પ્રવેશી ગઈ. ગૌશાળો દુઃખી થઈ કાળધર્મ પામી ગયો. તેને છેલ્લે પશ્ચાતાપ થયો અને ખારમાં દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. પરંતુ પ્રભુની અશાતના કરવા બદલ અનેક ભવ સુધી આ સંસારમાં તેને રખડવું પડશે અંતે મોક્ષમાં જશે.

પ્રભુને પેલી તેજોદેશ્યાના સ્પર્શ માત્રથી છ મહિના સુધી લોહીના ઝાડા રહ્યા. સિંહા અણુગારની ચિંતા દૂર કરવા, પ્રભુએ તેને રેવતી શ્રાવિકાને ઘેર દવા નિમિત્તે બીજેરાનો પાક વહોરવા માટે મોકલેલ હતા. ભગવાનને છ માસે આરામ થયો. ૨૭મું ચોમાસું મિથિલાનગરીએ પધાર્યા. શ્રાવસ્તીનગરે પધારતાં કેશીકુમાર શ્રમણ અને ગૌતમ ગણધરનું મિલન થયું. ખંનેના મુનિઓની શંકાનું સમાધાન થતાં, કેશીકુમાર, મહાવીરના સંઘમાં ભળી ગયા. પ્રભુ હસ્તિનાપુર પધારતાં, શીવરાજઋષિએ દીક્ષા લીધી. ૨૮મું ચોમાસું વાણિજ્યામ બિરાજે છે. ૨૯મું મગધદેશની રાજગૃહીમાં ચોમાસું કરીને દશાણુ દેશમાં દશાણુભદ્ર રાજાનું માન ઇંદ્રે ઉતાયું અને રાજાએ દીક્ષા લીધી. પ્રભુ દેશ-વિદેશ ફરીને ૩૦મું ચોમાસું વાણિજ્યામ પધાર્યા. કૌશલ દેશ, પાંચાલ દેશ, કામ્પિલ્યપુર, કાશીદેશ થઈને મહાવીર પ્રભુએ ૩૧મું અને ૩૨મું ચોમાસું વૈશાલીનગરીમાં કર્યું. ત્યાંથી વાણિજ્યઆમ પધારતાં પાર્શ્વ સંતાનીક ગાંગેય અણુગારે પ્રશ્નોત્તર કર્યા. જેની વિગત ભગવતી સૂત્ર શતક નવમાં છે. મગધદેશમાં ચંપાપુર પધારતાં શાળા મહાશાળા, ગાંગલી માત-પિતા-સુત વગેરે દીક્ષા લઈ પ્રભુને વાંદવા આવ્યા. કેવળજ્ઞાન પામી કલ્યાણ કરી ગયા.

ગૌતમનો પ્રશ્ન

ગૌતમ ગણુધરે પ્રભુને પ્રશ્ન કર્યો છે : “ પ્રભુ ! મને કેવળજ્ઞાન ક્યારે થશે ? ”
પ્રભુ કહે છે : ગૌતમ ! તુમ રાગ મુજ પર ઘણો, જળ છુટે તળ તુમ કેવળ પાશો. ”
૩૩-૩૪મું ચોમાસુ રાજગૃહી ખીરાજી, અનેક લવ્યાત્માને પ્રભુએ ધર્મપ્રદેશ
દ્વારા તાર્યા.

લગવાન વાણિજ્યગ્રામ પધાર્યા. શેઠ સુદર્શન ચારિત્ર લે છે. જીવન ધન્ય બનાવી
આત્મકલ્યાણ કરે છે. પ્રભુ ૩૫-૩૬મું ચોમાસુ વૈશાલીમાં ખીરાજે છે. ત્યાંથી
અંગ દેશમાં અંપાપુરીથી રાજગૃહી પધારતાં પ્રભાસ ગણુધર મોક્ષમાં જાય છે. ૩૭મું
ચોમાસુ રાજગૃહીમાં કરી મગધમાં વિચરતાં, મેતાર્ય અને અચલ બ્રાતાનો મોક્ષ
થાય છે. ૩૮મું ચોમાસુ નાલંદામાં કરી પ્રભુ મિથિલા પધાર્યા અને સૂર્યપ્રજ્ઞસિ સૂત્ર
ફરમાવે છે. ગૌતમ ગણુધરાદિને સમજાવે છે ૩૯-૪૦મું ચોમાસુ મિથિલામાં કરી
મગધદેશમાં પધારતાં, અગ્નિભૂતિ અને વાયુભૂતિ મોક્ષમાં લસ્યાવ્યા. ૪૧મું ચોમાસુ
રાજગૃહી કચું. અવ્યક્ત અને મંડીત નો મોક્ષ થયો અંકપિત અને મૌર્યપુત્ર પણ
મોક્ષ સિધાવે છે. પ્રભુ પાવાપુરી નગરીમાં પધારે છે અને મહારાજ હસ્તિપાલની
રજજુક સલામાં ખીરાજે છે.

આ બધા આતુર્ભાસ દરમ્યાન ઘણી ઘણી વિગતો જાણ્યા પછી થોડી ઘટનાઓ
વધારે જાણી લેવા જેવી છે સાંભળો : સ્થવીરોએ કાલસ્યવેષિને પ્રભુના દર્શનનો
પરિચય આપ્યો. તેઓ મહાવીરના શાસનમાં મલી ગયા. લગવાનની પરિષદમાં
અન્ય તીર્થિક સન્યાસીઓ પણ હાજર રહેતા હતા. આર્યસ્કંધક, અંબડ, પુલ્લભ
અને શિવ વગેરે પરિવ્રાજકોએ લગવાનને અનેક પ્રશ્નો પૂછ્યા અને તેનું સમાધાન
મળતાં પ્રભુના શિષ્ય બની ગયા.

મહાવીર સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ અને જિંડા ગહન પ્રશ્નો પણ અનેકાન્ત દષ્ટિએ શીઘ્ર
ઉકેલ લાવી દેતા હતા. સોમિલ પ્રાદ્યણ, તુંગિયાનગરોના શ્રાવકો, રાજકુમારી જ્યંતિ,
માકન્દી, રોહ, પિંગલ વગેરેના પ્રશ્નોના ઉત્તર આ બધુ સમજવા જેવું છે.

લગવાનના ઉપદેશથી રાજ્ય શ્રી છોડી ૧. વીરાંગક, ૨. વીરચરા, ૩. સંજય,
૪. એણેકય, ૫. સેય, ૬. શિવ, ૭. ઉદયન, ૮. શંખ કાશીવર્ધન આઠ
રાજવીઓએ દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી. મગધાધિપતિ સમ્રાટ શ્રેણિકના રાજપુત્રો
કલિ, મહાકાલી, કૃષ્ણા આદિ દશ રાણીઓએ પણ પ્રવ્રજ્યા લીધી હતી.

ધન્ના-શાલીલદ્ર જેવા ધનકુબેરોએ, આર્દ્રકુમાર જેવા આર્યેતર સુવકોએ,
હરિકેશી જેવા ચાંડાલ જાતિના મુમુક્ષુઓએ, અર્જુન માળી જેવા હત્યારાઓએ પોતાની

વૃત્તિઓમાં ઉત્કાંતિ કરી, પ્રભુએ તેઓને શ્રમણસંઘમાં દીક્ષા આપીને સ્થાન આપ્યું હતું.

વૈશાલી ગણરાજ્યના પ્રમુખ મહારાજા ચૈટક મહાવીર પ્રભુના મુખ્ય શ્રાવક હતા. તેમના છએ જમાઈ ઉદાયન, દધિવાહન, શતાનીક, ચંડપ્રદ્યોત, નન્દિવર્ધન તથા શ્રેણિક અને નવ મલ્લી, નવ લિચ્છવી આ અઢારે નરેશો પણ ભગવાનના પરમ ભક્ત હતા. ભગવાને સ્ત્રી-પુરુષ, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શુદ્ર, આર્ય-અનાર્ય વગેરે બધાને કોઈ પણ જાતના ભેદભાવ વગર પોતાના ધર્મતીર્થમાં સ્થાન આપ્યું અને અખિલ વિશ્વના બધા મુમુક્ષુઓ માટે ધર્મ સાધનાનું મંગળ દ્વાર ખોલી દીધું.

પરિનિર્વાણ

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ૩૦ વર્ષે સર્વવિરતિ રૂપ શ્રમણ ધર્મની દીક્ષા લીધી હતી. ૧૨૧ વર્ષ સુધી સંયમ-તપની સાધના કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિ સાથે ધર્મચક્ર પ્રવર્તન કરી ૩૦ વર્ષ સુધી ધર્મદેશના કરતાં થકા અનેક જીવોને ઉદ્ધાર કર્યો. ૭૨માં વર્ષે પાવાનગરીમાં અંતિમ ૪૨મું ચોમાસું ખીરાભ્યા છે. ત્યારે ૧૮ દેશના રાજવીઓ પ્રભુનું નિર્વાણ નજીક જાણતાં છક પૌષધને અંગીકાર કરી બેસી ગયા છે.

અંતિમ દેશના

પ્રભુએ સોળ પહોર (બે દિન-રાત) અખંડ દેશનામાં જે ફરમાવેલું તેને આપણે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર તરીકે માનીએ છીએ. જેમાં ૩૬ અધ્યયનો છે તેની પ્રથમ ગાથા અને છેલ્લી ગાથા સાંભળીને ધન્ય બની જાઓ.

સંજોગા વિપ્પમુક્કસ્સ, અણગારસ્સ મિક્કલુણો ।

વિળયં પાઠકરિસ્સામિ, આણુપુલ્લિં સુણેહ મે ॥ ઉત્ત. સૂત્ર ૧-૧

આ પ્રથમ વિનય અધ્યયનનો પ્રારંભ કરતાં થકા પ્રભુ ફરમાવે છે કે હે શિષ્ય ! એ સાધુઓના વિનય ધર્મને પ્રગટ કરે છે જે બાહ્ય અને આભ્યંતર સંયોગથી રહિત, ધરખાર તથા આરંભ-પરિશ્રદ્ધનો ત્યાગ કરીને ભિક્ષાથી જ નિર્વાહ કરવાવાળા છે. તેના વિનયધર્મને અનુક્રમે સાંભળો.

इह पाउकरे बुद्धे, नायए परिनिव्वुए ।

छत्तीसं उत्तरज्झाए, भवसिद्धियसंसमए ॥ ઉત્ત. સૂત્ર. ૩૬-૨૬૬

આ છત્રીસમાં જીવાજીવ વિભક્તિ નામના અધ્યયનને પૂર્ણ કરતાં શાસ્ત્રકાર કહે છે કે ભવ સિદ્ધક જીવોને સમ્મત એવા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના છત્રીશ અધ્યયન પ્રગટ કરીને ભગવાન શ્રી મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા.

દશ સ્વપ્નો

હવે ભગવાનનો નિર્વાણકાળ નજીક છે ત્યારે પ્રભુએ દીવાળીના સાંજના સમયે ગૌતમસ્વામીને બાબુના ગામનાં દેવશર્મા બ્રાહ્મણને પ્રતિબોધવા માટે મોકલ્યા છે. ગૌતમ ત્યાં પધારી ગયા છે. પાવાપુરીના પુણ્યપાળ મંડલેશ મહારાજને આઠ સ્વપ્નો આવ્યા છે. જે શાસનના ભાષીના સૂચક છે. પ્રભુએ તેના ફળ ફરમાયેલ છે. (આ સ્વપ્નો લિન્ન લિન્ન હાલતમાં અને સૂચક ભેયા છે.)

૧. હાથી—શ્રાવકો કેવા થશે ? હાથીના ગુણ જેવા. સુખશીલયા અને પ્રમાદી તેઓ જલ્દી દીક્ષા નહિ લે. ૨. કપિ—શ્રાવકો ચંચળબુદ્ધિવાળા અને અસ્થિર મનવાળા થશે. ૩. ક્ષીરવૃક્ષ—સાધુઓ ઉપર આપત્તિઓ આવ્યા જ કરશે. સારા ક્ષેત્રોમાં વંચકો સારા લોકોને ઠગશે. ૪. કાગડો—શાસનના લોકો ગચ્છમાં કે શાસનમાં રમશે નહિ. સાચું પારખવાની બુદ્ધિ નહિ રહે. ૫. સિંહ—શાસનમાં મરેલા કલેવર જેવા થશે. દેખાવ સારો હશે પણ શાસનને કીડાઓની જેમ કોરી ખાશે. અશુદ્ધ બુદ્ધિવાળા થશે. ૬. કુમળ—ઉત્તમ કુળમાં સંસ્કારનો અભાવ થશે. વડીલોની આજ્ઞાથી વંચિત રહેશે. (ઉત્તમ આચાર—વિચાર ટકાવવા માટે પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. સાચા જૈનત્વને પામવાની ભાવના વધે તો જ જૈનત્વનો ઉદય ગણાય. આત્મચિંતન કરવું જોઈએ. કુસંગતથી બચવું જોઈએ. ધર્મરાગ કેળવવો જોઈએ.) ૭. બીજ—વિધિપૂર્વક સુપાત્રદાન એ કલ્યાણરૂપ વૃક્ષના બીજ સમાન છે. સાધુઓ માટે સંયમ એ જ યાત્રા છે. ૮. કુંભ—સારો કુંભ ખરાબની સાથે રાખવામાં આવે તો તેની કિંમત ઘટે તેવી રીતે સારા મનુષ્યનો ખરાબ મનુષ્ય સાથેના સંગથી લોકમાં બંનેનો એક (ખરાબ) અભિપ્રાય થાય.

તથ્યં જેસે પાવાણ મજ્ઝિમાણ હત્થિવાલસસ રન્નો...તસસ ણં અંતરાવાસસસ જે સે વાસાણં ચઠ્થે માસે સત્તમે પક્કે કત્તિય વહુલે તસસ ણં.....પન્નરસી પક્કેણં જા સા ચરિમા રયણી તં રયણિં ચ ણં સમણે ભગવં મહાવીરે કાલણે વિદ્ધકંતે સમુજ્જાણે છિન્નજાહ જરામરણ વંધણે સિધ્ધે બુધ્ધે મુત્તે અંતગહે પરિનિવ્વુહે સવ્વ-
દુક્ખપહીણે

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સમયે કાળ ધર્મને પ્રાપ્ત થયા તે વખતે ચંદ્ર નામનો બીજો સંવત્સર ચાલતો હતો. પ્રીતિવર્ધન નામનો માસ હતો. ચાતુર્માસનો ચોથો માસ હતો. વર્ષાઋતુનો સાતમો પક્ષ એટલે નંદિવર્ધન નામનું પખવાડિયું હતું. આસો માસનો (કારતક માસ) છેલ્લો અમાસનો દિવસ હતો. જેને અગ્નિવેશ્ય કહેવાય છે. દેવાનંદા નામનો રાત્રિ હતી. તે રાત્રિએ અર્થ નામનો લવ હતો. મુદ્દર્ત નામે પ્રાણ હતો, સિદ્ધનામે સ્તોક હતો. નાગ નામે કરણ, સર્વાર્થ સિદ્ધ નામે મુદ્દર્ત,

બરાબર સ્વાતિ નક્ષત્રનો યોગ હતો. આવા સમયમાં શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર કાળ-ધર્મ (નિર્વાણ)ને પામ્યા. તેમના જન્મ, જરા અને મરણનાં બધા અંધનો નષ્ટ થઈ ગયા. પ્રભુ સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, સુક્રત થયા, બધા દુઃખોનો અંત કરી પરિનિર્વાણને પ્રાપ્ત થયા.

આસો માસની અમાવસ્યાની રાત્રિએ ભગવાન મહાવીર મોક્ષે પધાર્યા. તે રાત્રિ દેવોના આવાગમનથી પ્રકાશિત થઈ ગઈ. અઢાર દેશના ગણુ રાજાઓએ તે સમયે પૌષ્ઠોપવાસ કર્યો હતો. તેઓએ જોયું કે જ્ઞાનરૂપી દિવ્ય પ્રકાશ આદ્યો ગયો છે, સ્વમસ્ત સંસાર અંધકારથી છવાઈ ગયેલ છે તે કારણે દેવોએ દ્રવ્યોદ્યોત કરેલ છે. હવે આપણે ભગવાન મહાવીરના જ્ઞાનના પ્રતિકરૂપે દર વર્ષે આ દિવસે દીપ જલાવીને પ્રકાશ કરીશું. તે દિવસે પ્રકાશ કરવાથી દીપાવલી વર્ષનો પ્રારંભ થયો. આજની રાત્રિએ તમો સૌ જપ-જપ અને ધર્મ ધ્યાનની આરાધનાનો લાભ મેળવી આત્માને શુદ્ધ બનાવજો. હવે ગૌતમસ્વામીને પ્રભુ મહાવીરના નિર્વાણના બખર જાણી શું થશે. તેના ભાવ ભેદ અવસરે કહેવાશે.

*

૧૦૧

મોહ વિજેતા ગૌતમસ્વામી

(કારતક સુદ ૧ તા. ૨૩-૧૦-૭૬ શનિવાર)

આજનો પ્રેરણાદાયી પાવન દિવસ આપણા સૌના માટે આનંદકારી છે. મહાવીર નિર્વાણ એ ગૌતમસ્વામી માટે મોહ વિજયનું દર્શન છે. ભગવાનનું નિર્વાણ ગૌતમ માટે સર્વજ્ઞતાનું નિમિત્ત કારણ છે.

મહાવીર સ્વામી પહોંચ્યા નિર્વાણ, ગૌતમ સ્વામી કેવળજ્ઞાન.

કેવળજ્ઞાન એ આત્માની ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની જ્ઞાન-પર્યાયનું નામ છે.

કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના આત્મા સિદ્ધત્વને વરી શકતો નથી.

કેવળજ્ઞાનનો લબ્ધતા પરમ પુરુષાર્થની સિદ્ધિ ગણાય છે.

કેવળજ્ઞાનની યોગ્યતા એમને મળે છે જેણે મોહ ઉપર વિજય કર્યો હોય !

મોહ વિજેતા ગૌતમ કોણ હતા ? તેમણે મોહ ઉપર વિજય કેવી રીતે કર્યો ? તે બધી વાતો સાંભળવા જેવી છે.

મગધ દેશની રાજધાની રાજગૃહીની પાસે ગોખર નામનું ગામ હતું. જે આજે નાલંદાનો એક ભાગ માનવામાં આવે છે. તેમાં વસુભૂતિ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતા. તેઓ વેદ, પુરાણાદિ અનેક શાસ્ત્રોમાં પારંગત હતા ઘણા વિદ્વાન હોવા છતાં, તેઓ સ્વભાવે નિખાલસ અને સરળ હતા. તેમના ગોત્રનું નામ ગૌતમ હતું. વસુભૂતિના ધર્મપત્ની પૃથ્વી પણ ધૈર્યવાન, ગંભીર અને શાંત પ્રકૃતિના હતાં. યજ્ઞયાગાદિ કર્મ કરીને તેઓ પોતાનો જીવન નિર્વાહ સુખેથી ચલાવતા હતા. આ બ્રાહ્મણ દંપતિનું જીવન અતિ સાદું સાત્ત્વિક અને સરલ હતું.

તેમને ત્રણ પુત્રો હતા. તેમાં સૌથી મોટાનું નામ ઈન્દ્રભૂતિ હતું. તેઓ ઘણા સ્વરૂપવાન, તેજસ્વી અને લોખંડી હતા. તેમના વજ્ર શરીરનો રંગ કસોટી પર કસેલા સુવર્ણ રેખા સમાન ચમકદાર હતો. કળગ પુલ્લગ નિઘસ પડમ મોરે તેથી માતા-પિતાએ તેમનું નામ ઈન્દ્રભૂતિ પાડ્યું હતું. તેનાથી એ નાના પુત્રો વાયુભૂતિ અને અગ્નિભૂતિ હતા. ત્રણે ભાઈઓને ઘણો પ્રેમ હતો. તેમની અહ્મશક્તિ તેમજ ક્ષમણશક્તિ ઘણી તેજ હતી. તેમના માતા-પિતાએ ત્રણે પુત્રોને ચાર વેદ અને ચૌદે વિદ્યામાં પારંગત બનાવ્યા હતા. તેઓ વાદ-વિવાદ તેમજ બ્રાહ્મણ ધર્મના દરેક કર્મકાંડ વગેરેમાં નિપુણ બની ઉપાધ્યાય તરીકે સ્વતંત્ર શુરુકુળો ચલાવતા હતા અને યજ્ઞો કરવા પણ જતા હતા.

ઈન્દ્રભૂતિનું શુરુકુળ ખૂબજ વખણાતું હતું. વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં રહીને જ ભણતા હતા. ઈન્દ્રભૂતિને પોતાના જ્ઞાન અને પંડિતાઈ માટે ઘણું જ અભિમાન હતું. “ત્રણેય લોકમાં માગ સમાન કોઈ પંડિત નથી.” એમ તેઓ માનતા હતા ! પંડિતાઈનો જાણે તેમને એક નશો ચડ્યો હોય તેમ લાગતું હતું. છતાં તેમનું પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિત્વ, વાણીની મીઠાશ, જીભમાં સરસ્વતી અને કર્મકાંડની કુશળતા જોઈ, લોકો તેમને ઘણો આદર કરતા હતા. ચોમેર તેમની સારી પ્રતિષ્ઠા હતી. તેના બંને નાના ભાઈઓ પણ લક્ષ્યમાં લેતા હતા.

તે સમયમાં અપાપાનામની નગરી (પાવાપુરી)ના સોમલ બ્રાહ્મણે એક મોટો યજ્ઞ આરંભ્યો. એક વિશાળ યજ્ઞમંડપ કરાવ્યો. યજ્ઞવિધિ માટે મોટા મોટા અનેક બ્રાહ્મણોને નિમંત્ર્યા. આ યજ્ઞમાં ઈન્દ્રભૂતિ, અગ્નિભૂતિ, વાયુભૂતિ તેમજ ખીજ આઠ બ્રાહ્મણો પોતાના ચાર હજાર અને ચારસો શિષ્યો સાથે આવ્યા હતા. આ સિવાય ખીજ પણ અનેક બ્રાહ્મણો યજ્ઞમાં ભાગ લેવા માટે આવેલા હતા.

અપાપાનગરીને આંગણે જાણે બ્રાહ્મણોનો મેળો ભરાયો હતો ! વેદમંત્રોના ક્વરોથી અપાપાનગરી ગૂંજી ઉઠી હતી. રસ્તાઓ, શેરીઓ, ગલીઓ તો બ્રાહ્મણોની

ભીડથી ઉભરાઈ ગઈ હતી. યજ્ઞમંડપતો હોમના ધુમાડાથી ઘેરાઈ ગયો હતો. ‘સ્વાહા’ના અવાજોથી જાણે ગગન ગાળી ઉઠ્યું હતું !

આવી રીતે સોમલ પ્રાદ્યક્ષના યજ્ઞવિધિનું કાર્ય ઈન્દ્રભૂતિની આગેવાની નીચે પૂર વેગથી ચાલી રહ્યું હતું.

હવે તે સમયે સર્વજ્ઞ પ્રભુ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિચરતા વિચરતા આ અપાપાનગરીના મહાસેન ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. ત્યાં દેવોએ સમવસરણની રચના કરી, ત્રિગઢ અને કાંગરા રત્નોથી શોભી રહ્યા હતા. આઠ પ્રાતિહાર્યથી પ્રભુ અતિશયપૂર્વક બીરાણી રહ્યા હતા. આવા સમયે દેવો અને માનવોને તે વાત તો સાધારણ હતી પરંતુ તિર્યંચ પ્રાણીઓ પણ પોતાના વેરભાવ છોડીને એક સાથે ભેસી ગયા હતા. સમવસરણ વગેરે વાતો આગળના પ્રવચનોમાં કહેવાઈ ગઈ છે. સ્વર્ગના દેવી-દેવતાઓ આકાશમાર્ગે વિમાનો લઈ આવી રહ્યા હતા. પ્રાદ્યક્ષ પંડિતો એમ સમજી રહ્યા હતા કે આ વિમાનોના દેવ-દેવીઓ યજ્ઞના પ્રભાવથી આનંદ લેવા અહીં આવી રહ્યા છે. પરંતુ આશ્ચર્યની વાત તો તે બની ગઈ કે આ વિમાનો યજ્ઞમંડપમાં નહિ ઉતરતા મહાસેન ઉદ્યાન તરફ જવા લાગ્યા હતા. સૌ પ્રાદ્યક્ષોને નવાઈ લાગી ! ‘આ શું ?’

અંદરોઅંદરની ચર્ચાને અંતે તેઓએ જાણ્યું કે મહાસેન ઉદ્યાનમાં પ્રભુ મહાવીર પધાર્યા છે તેમની વાણી સાંભળવામાં દેવ-પ્રવાહ જઈ રહ્યો છે. ઈન્દ્રભૂતિને તો સાંભળતા જ તેમના મગજનો પારો આસમાને ચડી ગયો !

અરે ! એ કોણ છે કે જે પોતાને સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી માની રહ્યો છે ? તેમણે પોતાના અહંની ઘણી વરાળ કાઢી. છેવટે પોતે જાતે જ પોતાના પાંચસો શિષ્ય પરિવાર સાથે પ્રભુ પાસે જવા તૈયાર થયા.

સમવસરણને આંગણે ગૌતમ ઈન્દ્રભૂતિ

ગળામાં જનોઈ અને શરીરે પીતામ્બર પહેરેલા ઈન્દ્રભૂતિ ગુરુની સાથે તેનો પરિવાર જય જયકાર કરતાં સમવસરણને આંગણે આવી પહોંચ્યો. સમવસરણની રચના અને શોભા જોતાં જ ઈન્દ્રભૂતિને અર્ધો ગર્વ તો ગળી ગયો. આગળ વધતા તેમની નજર મહાવીર પ્રભુ ઉપર પડી કે તેમનું અભિમાન ક્યાંયે ઝોસરી ગયું ! તેમની લડાઈ તો લાગી ગઈ અને વિદ્વતા તો ક્યાંયે વિસરાઈ ગઈ ! ‘અરે, આ હું શું જોઉં છું ?’ આનંદનો આંતરોષ તેમના હૃદયમાંથી ઉઠ્યો અને મુખના હોઠ પર ફરકી રહ્યો !

અરે ! આ તો ચંદ્રથી ચે વધારે નિર્મળ છે !

અરે ! આ તો સૂર્યથી ચે વધારે તેજસ્વી છે !

અરે ! આ તો આકાશથી ચે વધારે વિશાળ છે !

અરે ! આ તો સાગરથી ચે વધારે ગંભીર છે !

પ્રભુ મહાવીરના તપના તેજથી ઝળાંહળાં થતી દિવ્ય મુખમુદ્રા જ્ઞાનના પ્રકાશથી હીપી ભવ્ય લલાટ, પ્રેમ અને કરુણાથી નિતરતી આંખો અને ચારિત્ર્યના પ્રભાવથી દેદીપ્યમાન સ્વરૂપ જોઈને ઇન્દ્રભૂતિ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા ! પ્રભુના મુખકમલમાંથી વાણીનો પ્રવાહ અસ્ખલિતપણે વહી રહ્યો હતો !

ઇન્દ્રભૂતિ મનોમન વિચારી રહ્યા હતા. ‘ઓહ ! જેમની સન્મુખ ઉભા રહેવાનું સામર્થ્ય પણ મારામાંથી ઓસરી રહ્યું છે, ત્યાં તેમની સાથે વાદવિવાદ કરવાનું બળ હું ક્યાંથી લાવીશ ?’ તેમના અભિમાનનો પારો એકદમ ઉતરી ગયો, તેઓ સ્વસ્થ બની રહીસહી હિંમત એકઠી કરી પ્રભુ તરફ આગળ વધ્યા, ત્યારે તેમના મનમાં એક જ વાત હતી, કે પ્રભુ મહાવીર મારા મનમાં રહેલી શંકાનું સમાધાન કરી આપે, તો હું એમને સર્વજ્ઞ માનું !

આમ વિચાર કરતા હજી તો માંડ જ પગલાં આગળ વધ્યા ત્યાં તો પ્રેમભૂતિ પ્રભુ મહાવીરે તેમને મીઠી મધુર વાણીથી આવકાર્યા. ‘અહો ! ઇન્દ્રભૂતિ ! તમે ભલે આવ્યા. ’ ઇન્દ્રભૂતિને થયું. ‘અરે ! આ તો મારું નામ પણ જાણે છે ? ના, ના, પણ તેથી શું ? મારી તો ત્રણેય લોકમાં નામના છે. મારા નામને કેાણ નથી જાણતું ? નામ જાણ્યા માત્રથી તેમને સર્વજ્ઞ કેમ માની લેવા ? જો તેઓ મારા મનનો સંશય દૂર કરી દે તો હું તેમને ખરા સર્વજ્ઞ માનું ?’

ઇન્દ્રભૂતિ નમનમાં આમ વિચાર કરી રહ્યા હતા ત્યાં ભગવાની મધુર વાણીના શબ્દો સંભળાયા. ‘ગૌતમ ! તને સંશય છે કે જીવ અને શરીર એક છે કે નહિ ? પણ સાંભળ ! દેહક્ષણુભંગુર છે અને જીવ અમર છે. ’ એમ કહી પ્રભુએ ખૂબ વિસ્તૃત ચર્ચા કરી, વેદપદોનો સાચો અર્થ કરી બતાવ્યો અને તેનો સંશય દૂર થયો.

ઇન્દ્રભૂતિનો સંશય તો દૂર થયો હવે તેને હરાવવાની વાત તો એક બાજુ રહી, ઉલટાનું તેમનાથી એટલા પ્રભાવિત થઈ ગયા કે તુરત જ તેમના પગમાં પડી ગયા, અને તેમને પોતાના ગુરુ માની લીધા. તેમના શિષ્યો ૫૦૦ જણાએ પણ પ્રભુના ચરણ શરણનો સ્વીકાર કરી લીધો અને મહાવીર પાસે સૌએ મુનિ દીક્ષા ધારણ કરી લીધી.

ઇન્દ્રભૂતિ હવે ગૌતમસ્વામી બન્યા !

હવે તેઓ ગૌતમ સ્વામી બની ગયા. આવી રીતે વાયુભૂતિ અગ્નિભૂતિ વગેરે બીજા બ્રાહ્મણો પડિતો આદિ સૌનું સમાધાન થયું અને તેઓ સૌ પ્રભુ મહાવીરના શિષ્યો બની ગયા,

તે યુગના પ્રકાંડ પંડિત અને મહાવિદ્વાન એવા ઇન્દ્રભૂતિ પ્રભુના ચરણોમાં બેસી ગયા અને તેઓ પ્રભુના પ્રથમ શિષ્ય અને ગણધર બની ગયા. તેમણે પ્રભુ પાસેથી ત્રિપદીનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. તેઓ ચૌદ પૂર્વના જ્ઞાનના જાણકાર હતા. તેમણે દ્વાદશાંગીની રચના કરી.

ગૌતમને આટલું વિશાળ જ્ઞાન હોવા છતાં જરાપણ અભિમાન ન હતું. તેઓ મહાતપસ્વી, ઉદાર, ઘેર ગુણવાન અને ઘેર પ્રદાયારી હતા. જેના કારણે તેમને અનેક પ્રકારની સિધ્ધિઓ થઈ હતી. આવી લખિંધ અને સિધ્ધિઓના કારણે આપણે તેમને ‘લખિંધના ભંડાર’ કહીએ છીએ.

ગૌતમે ભગવાનને છત્રીશ હજાર પ્રશ્નો પૂછેલા છે અને તેના જવાબો પ્રભુ પાસેથી મેળવ્યા છે. શ્રી ભગવતીસૂત્ર પ્રશ્નોત્તરથી ભરેલું છે. તે તો ગૌતમસ્વામીની વિનમ્રતાનું જીવંત પ્રતીક છે.

પ્રભુ મહાવીર અને ગૌતમસ્વામીના આત્માનું મિલન પૂર્વ જન્મેથી ચાલ્યું આવતું હતું. તેમને પ્રભુ પ્રત્યે અનન્ય અનુરાગ હતો. મહાવીર ગૌતમને ઉદ્દેશી વારંવાર ફરમાવ્યા કરતા હતા. સમયં ગોચમ ! મા પમાયણ ગૌતમ ! એક સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર ! ગૌતમ સદા કર્તવ્યશીલ બની શ્રમણ સંઘના અધિષ્ઠાન પદે શોભી રહ્યા હતાં.

ગૌતમસ્વામીના જીવન પ્રસંગો સમજવા જેવા છે પરંતુ તે બધું અવસરે કહીશું. પ્રભુ મહાવીરે ગૌતમસ્વામીને બાળુના ગામમાં દેવશર્મા બ્રાહ્મણને પ્રતિબોધવા માટે મોકલ્યા છે. ગૌતમ પ્રભુની આજ્ઞાને શીરોધાર્ય કરી પ્રસન્નતાપૂર્વક પધારી ગયા છે.

આ બાળુ પ્રભુ મહાવીર દીવાળીની રાત્રિએ નિર્વાણ પધાર્યા છે. તે નિર્વાણના ખખર હેબ્બુ ગૌતમને મળ્યા નથી. તેઓ પ્રતિબોધ કરી પ્રભુ પાસે આવી રહ્યા છે. ત્યાં રસ્તામાં જ ભગવાનના નિર્વાણના ખખર જણ્યા. સમાચાર સાંભળતા જ બાળુ તેમના પર વીજળી તૂટી પડી હોય તેમ બેહોશ બની ગયા ! બાળુ તેમની બધી શક્તિ હણાઈ ગઈ ! તેમનો આનંદ બેવાઈ ગયો ! તેઓ મોહવશ થઈ વિલાપ કરવા લાગ્યા.

ગૌતમનો વિલાપ

ભગવાન તમે આ શું કર્યું ? તમારા ગૌતમને એકલો મૂકીને તમે કેમ ચાલ્યા ગયા ? હવે હું પ્રભુ ! પ્રભુ ! કહીને કોને બોલાવીશ ? મને ‘ગોચમા’ ‘ગોચમા’ કહીને કોણ સંબોધશે ? હવે હું કોના ચરણોમાં બેસીને પ્રશ્નો કરીશ ? ઓ વીર ! તમારા દર્શન વિના હું એકપણ પણ જીવી શકું તેમ નથી હવે હું તમને ક્યાં શોધું, મારા નાથ ? હે વીર ! તમે ક્યાં છો ?

ગૌતમસ્વામી રહતા જાય છે અને આક્રંદ કરતા જાય છે. તેમના વિદ્યાપે જાણે પથ્થરોને હલાવી નાખ્યા ! તેમના શોકે ઝાડપાન, જળ સરોવર સૂકવી નાખ્યાં ! તેમનાં આંસુઓએ ધરતીને લીંજવી નાખી !

જેમ લયંકર ઝંઝાવાત પછી વાતાવરણમાં સુમસામ શાંતિ છવાઈ જાય છે, તેમ ‘વીર’.... ‘વીર’ નો પુકાર કરતા ગૌતમનો શોક પણ એકાએક શમાઈ ગયો !

ગૌતમે મોહ જીત્યો !

તેઓ સમ્યગ્ વિચારણામાં ચડ્યા : ‘મારો શોક વ્યર્થ છે. અરે, ભગવાન તો વીતરાગ હતા ! એ વીતરાગમાં રાગની કલ્પના કરી હું તેમને દોષ દઉં છું, તે મારી કેટલી અજ્ઞાનતા છે ? ખરેખર, હું એકલો જ છું. કોઈ મારું નથી, હું કોઈનો નથી. આત્મા એકલો જાય છે ને એકલો આવે છે. તેની સાથે કોઈ જતું પણ નથી અને આવતું પણ નથી. જીવે તો આત્મલક્ષી બની, પોતાનું શ્રેય સાધવું, એ જ તેનો એકમાત્ર અધિકાર છે !’ હવે તેઓ પહેલાના ગૌતમ ન રહ્યા ! તેમનું આત્મવીર્ય પ્રગટી ઉઠ્યું ! મહાવીર સ્વામી પ્રત્યેનો તેમના દિલમાં રહેલો અનુરાગ ઓસરી ગયો ! તેમણે ક્ષપક શ્રેણીએ પગલા માંડ્યા. એક અંતર મુહૂર્તમાં તો તેમણે ક્ષપક શ્રેણી પૂરી કરી જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય એમ આરેય ઘનઘાતી કર્મેના ક્ષય કરી. તેઓ એંસી વર્ષની ઉંમરે કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કરી સર્વજ્ઞ બની ગયા.

ગૌતમના મોહનો સર્વથા નાશ થયો,
ગૌતમ અનુરાગ ટાળી વીતરાગ થયા.

તેઓ સર્વજ્ઞ થયા પછી સંઘ શાસન સુધર્માને સોંપી, બાર વર્ષ સુધી આ પૃથ્વી પર વિચરીને જગતના જીવોને સદ્બોધી, છેવટે રાજગૃહી નગરીના ‘ગુણશીલ’ ઉદ્યાનમાં એક માસનો સંત્રાસ કરી દર વર્ષની ઉંમરે નિર્વાણ પામ્યા, દેવો અને માનવોએ મળી ગૌતમનો કેવળજ્ઞાન મહોત્સવ ઉજવ્યો. આજે આપણે પણ ગૌતમનો કેવળજ્ઞાન મહોત્સવ ઉજવી રહ્યા છીએ. નૂતન વર્ષનો આનંદ એ જ છે કે આ આત્મા મોહ ત્યાગી સર્વજ્ઞ બનવાની યોગ્યતા મેળવે ! આવી યોગ્યતા ભગવાન મહાવીર પાસેથી ગૌતમે મેળવી હતી. હવે તમે જાણી શક્યા હશે કે ગૌતમના હૃદયમાં મહાવીર પ્રત્યે કેવા ભાવ હતા-કેવું સ્થાન હતું ? ગૌતમ શું કહેતા હતા ?

“ભગવાન મહાવીર મારા પ્રકાશ દાતા હતા.
ભગવાન મહાવીર મારા ઘડવૈયા હતા.
ભગવાન મહાવીર મારા માટે દ્રીપ હતા,

ભગવાન મહાવીર મારા અંતર ચક્રુ હતા.
ભગવાન મહાવીર મારા જીવન નિધિ હતા.”

ગૌતમના અંતર પરિણામો જાણીને તમો સૌ તમારી જાતને પ્રશ્ન કરી દો કે તમારા અંતરમાં કોઈનું સ્થાન છે ?

કોઈ સાસુના હૃદયમાં પુત્રવધૂનું સ્થાન છે ?
કોઈ પુત્રવધૂના હૃદયમાં સાસુનું સ્થાન છે ?
કોઈ પિતાના હૃદયમાં પુત્રનું સ્થાન છે ?
કોઈ પુત્રના હૃદયમાં પિતાનું સ્થાન છે ?

તમો શું જવાબ આપો છો ? બધા ના જ પાડે છે. આજનું લોકજીવન કોઈને પણ વિશ્વાસ પાત્ર રહ્યું નથી. તમો સૌને વિશ્વાસપાત્ર બની દેવશુરુ અને ધર્મના સાચા વિશ્વાસુ બની જાઓ. ગૌતમે જ્યારે પ્રભુના પ્રથમ દર્શન કર્યા ત્યારથી ભગવાનના નિર્વાણ સુધી તેના અંતરમાં જિનેન્દ્રદેવનો વાસ હતો.

ભગવાન વીરની દિવ્યતા ગૌતમે પ્રાપ્ત કરી હતી.
ભગવાન વીરની પ્રિયતા ગૌતમે પ્રાપ્ત કરી હતી.
ભગવાન વીરની પ્રભુતા ગૌતમે પ્રાપ્ત કરી હતી.

માનવજીવન મોહને વશ છે. મોહના ત્યાગ વડે સર્વશતા પ્રગટે છે. આપણે ગૌતમની જેમ મોહ વિજેતા બનીશું ત્યારે જીવન કદયાણુ સ્વરૂપ બનાવી ધન્ય ધન્ય થઈ જશું.



૧૦૨

ભાઈબીજનો મહિમા

(કારતક સુદ ૩ તા. ૨૫-૧૦-૭૬ સોમવાર)

અનંતજ્ઞાની જિનેન્દ્ર પ્રભુની દેશનાથી જીવન માંગલ્યની વૃદ્ધિ થાય છે. માનવે જીવન વ્યવહારમાં પરસ્પરના સંબંધોને મંગળ બનાવી રાખવા જોઈએ. માનવ ધારે તો તે સંબંધોમાં એક વિશિષ્ટ પ્રકારની સૌરભ પ્રગટાવી શકે છે. જો તે વિચારે તો સંબંધોને પળવારમાં વિચ્છેદ પણ કરી શકે છે.

માનવ જીવની અપેક્ષાકૃત જીંદગી છે.
માનવ જીંદગી સહકારની જીવની છે.

માનવ સહાયુભૂતિનું મંગલ પાત્ર છે.

માનવ જીવન મંગલતાનું સૌભાગ્ય છે.

માનવને પ્રતિપણ કોઈને કોઈના સહકારની અપેક્ષા રહે જ છે. તેને પૂર્ણ કરવા શ્રેષ્ઠ સંબંધો જાળવી રાખવા જોઈએ. આજના વિકૃત ગૃહજીવનમાં સંબંધો માત્ર પ્રદર્શન જેવા લાગે છે. તેમાં કોઈજાતની મંગળતા કે સૌરમતાનું દર્શન થતું નથી.

માનવ તો જગતનું શ્રેષ્ઠ પ્રાણી છે. તેની વિરાટ-વિચાર શક્તિ દ્વારા આ વિશ્વની અનોખી રચના થઈ શકે તેમ છે. પરંતુ માનવ ઉદારતા અને વિશાળતાને છોડી સંકુચિત મનોવૃત્તિવાળો બની જાય છે ત્યારે તેનું જીવન તિરસ્કારને પાત્ર ગણાય છે.

માનવીય જીવનના સંબંધોની મીઠાશ તો ત્યારે પ્રગટે છે કે જ્યારે તે કંઈક છોડતા શીખે અને કંઈક લેતા શીખે ! જ્યાં લેવા-દેવાની વાત નથી હોતી ત્યાં સંબંધોની ઉજવણતા પણ નથી હોતી. પરંતુ ત્યાં તો માત્ર સ્વાર્થની દુર્ગન્ધ જ હોય છે.

કોઈપણ દુર્ગુણી વ્યક્તિને તેના પાપકાર્યની વાત કરીએ તો તેના વિચારમાં સંઘર્ષ જાગશે. તેના સંબંધ તુરત જ તુટી જશે. પરંતુ તેને પ્રિય અને સૌને પ્રિય વાત કરશો તો તમારી લાગણી વધશે. સામાની સાથે પ્રથમ દિલ્લને પ્રેમ સંબંધ જોડી રહ્યો. તેને પોતાનો બનાવી લીધા પછી તેના અમંગળ ભાવોને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરશો, તો તેમાં સફળતા મળશે.

આ ભારતની ભવ્ય ભૂમિમાં સદૃશ્યની સુવાસ પસરાવી દે તેવા અનેક લોકો થયા છે. લોકો તેને સમય અને પ્રસંગે અવશ્ય યાદ કરે છે. તેના બે મોઢે વખાણ કરે છે. “અરે ! પેલા ધર્મચંદ્ર લાઈ કેવા હતા ? તેની જોડી આ દુનિયામાં ન મળે હો ! અરે, તેના સદૃશ્યની સુવાસ આજ સુધી મહેક્યા જ કરે છે. અરે, તેની લોકો માટે કેવી મમતા હતી ? ખરેખર, તે તો ખુશબુદાર જીવ હો.” આવી વાતો તમોએ સાંભળી છે કે નહિ ? હવે આજે એ પણ એક વિચાર કરી લો કે તમારામાંથી કોઈને કોઈ વ્યક્તિ તો જરૂર એવી હશે કે જેને પાછળથી પણ લોકો યાદ કરતા રહેશે. આજે લાઈખીજનું પર્વ છે. લાઈ-બેનના ઉજવણ સંબંધો તો સ્વર્ગના દેવોને પણ ઈર્ષા કરાવે છે. બંનેના સંબંધો કાયમને માટે ટકાવી રાખવા સહેલા નથી. તેની પાછળ પોતાની જાતનો ભોગ પણ દેવો પડે છે. લાઈ-બેનની મમતા સદા જાળવી રાખવા આજના વિચારશીલ માનવોએ કંઈક કરી છુટવાની કામના રાખવી જ જોઈએ.

એક ગામમાં દેવચંદ્રલાઈ નામના સુખી ગૃહસ્થ રહેતા હતા. તેમને પુત્ર અને પુત્રી એમ બે સંતાન હતા. તેઓ વ્યાપાર ધંધે સુખી હતા એમ જ નહિ પરંતુ

તેમણે પોતાની જીવન સુવાસ પણ ફેલાવી હતી. ગામમાં કે આબુખાબુમાં કોઈ વ્યક્તિ દુઃખિયો હોય તો તેની સાર સંભાળ લેવી અને તેને મદદ કરવી તેવા પરોપકારી હતા. તેઓએ વધે સુધી ગૃહજીવનના આદર્શોને સંભાળતા પોતાના સંતાનોને સુસંસ્કારી બનાવી રાખ્યા હતા. આ બાબુ ભાઈ-બેન પણ વાતસલ્યના પાત્રો બની ગયા છે. આજે દુનિયામાં પાત્રો ઘણા છે પરંતુ તેમાં સુપાત્રો કેટલા ?

પિતાએ પોતાના પુત્ર બાબુના લગ્ન નજીકના ગામના સંસ્કારી ઘરની શોભા નામની કન્યા સાથે કર્યા હતા. બાબુ પણ પિતાના આદર્શોનું બરાબર પાલન કરી રહ્યો છે. આ બાબુ શેઠની પુત્રી દેવીકાના લગ્ન પણ આઠ નવ માઈલને અંતરે સારા ઘરમાં કર્યા છે. તેઓ પણ સાત્ત્વિક જીવન પસાર કરી રહ્યા છે. મા-બાપ તો વૃદ્ધ થતાં ધર્મ ધ્યાન કરીને પરલોક વાસી થયા છે. ભાઈ-બેન પોત પોતાના પરિવાર સાથે આનંદથી જીવી રહ્યા છે. પરંતુ તેમને માતા-પિતાની મમતા તો યાદ આવે જ છે. તેની ઉણપ કોઈ રીતે પૂરી શકાતી નથી.

આજની સુખઈની દુનિયાને તો માતા-પિતાની ખોટ ક્યાંયે જણાતી નથી. સૌ પોત-પોતાના સ્વાર્થમાં રમી રહ્યા છે. પેલી દેવીકાને એક બાબો અને બેબી એમ બે સંતાન છે. બંને પાંચ-સાત વર્ષ થયા છે. તેવામાં તેના પિતા એક નાની બિમારીમાં ગુજરી ગયા. દેવીકાની ઉપર મોટું દુઃખ આવી પડ્યું. બાળકો પણ પિતા વગર નિરાધાર જેવા બની ગયા છે. આ બાબુ ભાઈ પણ હવે પરિવારવાળો થયો છે તેને પોતાની બેનના દુઃખમાં ભાગ લઈને સમયે-સમયે ધ્યાન રાખતાં તેના જીવન-નિર્વાહ સારી રીતે કરાવે છે.

પર્વના દિવસો હોય ત્યારે ભાઈને બેન યાદ આવે તે મમતાની વાત છે. ભાઈબાબુ આ પર્વના દિવસોમાં બેનને ત્યાં મીઠાઈ વગેરે મોકલી આપે છે ક્યારેક બેનને પોતાના ઘર તેડાવે છે. આવી રીતે બેનના બાળકો મોટા થાય છે અને દિવસો પસાર થતા જાય છે.

દિવાળી જેવું મોટું પર્વ નજીક આવી રહ્યું છે. બાબુ દિવાળી ઉજવવા પોતાની બેનને પત્ર લખીને તેડાવે છે. “એક આટો આવી જા; બંને બાળકો પણ રાજી થશે અને તને પણ મન મોકળું થશે. હું નીકળી શકું તેમ નથી જેથી જરૂર આવજો.” અહીંથી બેન લખે છે કે “હું હમણાં નહીં આવું. બાળકોને ઉનાળામાં રજા પડશે એટલે આવીશ. ભાઈ! તું અમારી ચિંતા કરીશ નહિ. અમે તારે પ્રતાપે આનંદમાં છીએ.”

બાબુને ઘરમાં ધર્મપત્ની પણ સારા સ્વભાવના છે. દરેક કાર્યમાં સહકાર આપે છે. તેના વ્યવહારને ઉજળો રાખવા તેણી બરાબર સાથ આપતી રહે છે. દિવાળી

ગઈ, નૂતન વર્ષ ગયું. શારદાપૂજન અને નવાં વર્ષના પ્રારંભ થઈ ગયા. ઘરમાં પર્વ નિમિત્તે ખાવા-પીવાની ચીજો ખનાવી છે. નવા કપડાં-લતાં, ચીજવસ્તુઓ ખરીદીને વસાવી છે.

આવતી કાલે ભાઈ-બીજનું પર્વ આવે છે. જેનને મન ભાઈની યાદ આવે છે. દેવીકાને પણ થાય છે કે મારો ભાઈ આવે તો સારું. આ બાબુ બાબુના પત્નીએ કહ્યું કે આ વખતે જેન દીવાળી કરવા નથી આવ્યા તો આપણે ત્યાં ભાઈ-બીજ કરવા જઈએ બાબુને પણ વાત યોગ્ય લાગી અને કોઈ સંગાથ સાથે ખબર મોકલી આપ્યા કે અમા ભાઈબીજને દિવસે સવારે આવશું. જેનને સમાચાર જાણી હર્ષનો પાર ન રહ્યો. તેણે વહેલાઉઠી ઘર અને આંગણાને સાફસૂફ કરી ભાઈના સ્વાગત માટે તૈયાર થઈ ગઈ છે. ખંને બાળકોને પણ સારા કપડા પહેરાવી મામા આવે છે તેવી વાત તેને પણ કરી દીધી છે. ખંને બાળકો પણ મામા આપે છે એવી આશામાં આનંદ કરી રહ્યા છે.

અહીં ભાઈ-ભાભી બાળકો વહેલા ઉઠી તૈયાર થઈ સાધન સામગ્રી લઈ સગ્રામને બળદ જોડાવી ઘેરથી રવાના થયા. તેનો સગ્રામ આદ્યો આવે છે દેવીકાતો ભગવાનની માળા કરો હવે ભાઈના આગમનની રાહ જોતી તેના નામની માળા ફેરવી રહી છે અને વારંવાર ડેલીએ (દરવાજો જોવા જાય છે કે ભાઈ આવ્યો !

રાગ-કુંતા અભિમન્યુને બાંધે રાખડી

ઉભી ઉભી દ્વારે જુએ બહેની વાટડી રે
ક્યારે આવે મારો માડી જાયો વીર....
વીરની જુએ વાટયું, મીટ માંડીને જેનડી રે
નાવ્યો કેમ હજીએ માડી જાયો વીર...ઉભી૦૧

જાયે અંદર ઘડિમાં, ઘડિમાં બારણિયે જુવે રે
વીરની વાટડિયું જોતાં ના વીતે કાળ...
મંગળ અમંગળની શંકા મનમાં ઉદ્ભવે રે
ક્યારે આવશે મારો માડી જાયો બ્રાત,
સુખદુઃખની વાતો કરશું, ખંને સાથે મળી રે,
થાશે હૈયુ હળવું કરતાં, મનની વાત...ઉભી૦૨

જોતા વીરને બહેની હરખાતી સામે ગઈ રે,
આવ્યો ખમ્મા મારો માડી જાયો વીર
ભાવે પ્રેમે પીરસે જેની ભોજન વીરને રે,
થાજે શતાયુ મારા માડી જાયો વીર...ઉભી૦૩

ભાઈબીજના પર્વનું ચિત્ર ઉપશાવી કવિએ પણ ગાયું છે. જેમાં બેનની ભાઈ પ્રત્યેની મમતા અને લાગણીનું વર્ણન કર્યું છે.

બેન દ્વારે ઉભી ઉભી રાહ જોતી થાકી ગઈ, તેની ધીરજ ખૂટવા લાગી. અરે, હજી પણ ભાઈ કેમ ન આવ્યો ? શું કંઈ રસ્તામાં થયું તો નહિ હોય ને ? આવી મંગળ-અમંગળની શંકા કરતી માડીના જાયાની રાહ જોઈ રહી છે.

તેનાથી ન રહેવાયું જેથી દેવીકા ઘેર છોકરાઓને બેસાડી પોતે બહાર નીકળી ગામની બહાર જઈ દૂર દૂર સુધી નજર નાખતી જોવા લાગી. ક્યાંયે નતો સંઘામના બળદોની ઉડતી ધૂળ દેખાય છે કે નતો ક્યાંય બળદોની ઘંટડીના ધુધરાનો રણકાર કે અવાજ સંભળાતો નથી. તેણી પાછી વળી ઘેર આવી રસોઈના કામમાં લાગી જાય છે. પાડોશી પૂછી રહ્યા છે, “કેમ દેવીકાબેન ! આજે તો વહેલા ઉઠીને શું કામમાં લાગી ગયા છો ?” હા, ‘આજે તો મારો ભાઈ આવે છે, ત્યાં તો છોકરા બોલવા લાગ્યા; માશી, અમારા મામા આવવાના છે. બુઓ, ભાઈ અને મામાના આગમન માટે કેટલો આનંદ છે. ? તમેાએ કોઈ આવો આનંદ અનુભવ્યો છે ?

બાળકો કહે છે “બા ! અમે બહાર જઈને જોઈ આવીએ. મામા આવતાં જ હશે ” ત્યાં તો દેવીકાબેને ઉડતી ધૂળ જોઈ અને બળદની ઘંટડીનો અવાજ સાંભળ્યો. બેન તો હરખાતા હરખાતા બંને બાળકોને લઈ ડેલી બહાર ગયા. સંઘામ બહાર ઉભો છે અને ભાઈ-ભાભી તેમાંથી છોકરા સાથે નીચે ઉતરી રહ્યા છે. બેને સામાન લઈ લીધો અને સૌ અંદર આવ્યા દેવીકાએ ભાઈ-ભાભી અને બાળકોને પાથરેલી શેત્રંજી ઉપર બેસાડ્યા અને ઠંડું પાણી પાચું.

સૌ સાથે બેઠા અને એક-બીજાના ખબર અંતર પૂછ્યા. બેન ભાઈને પૂછે છે. “કેમ ભાઈ ! આ વખતે દીવાળી કેવી ગઈ ? બેન આ વર્ષે દીવાળી સારી ઉજવાણી. લોકોમાં પણ વર્ષ સારું છે તેથી આનંદ હતો. તમે બધા કેમ છો ? ભાઈ, આનંદ છે.” ભાભી તો અંદર ઝોરડામાં ગયા અને બેનને કહે છે એક ખૂમચો (થાળી) આપજો એમ કહી પેટી અને ડબો ખોલ્યા, બંને બાળકો મામાની બાબુમાં બેઠા છે. મામાએ તેઓને ઠહાલ કર્યા. ભાભીએ પેટીમાંથી બેનનાં માટે અને ભાણેજને માટે કપડાંની જોડો કાઢી. બીજી થાળીમાં મીઠાઈ અને ફરસાણ કાઢ્યા. એક નાની ડબીમાંથી સોનાની વીંટી કાઢી બેનને આપી. બેને ઉભા થઈ ભાઈ ભાભીને પ્રણામ કર્યા અને તેમના ઠહાલલયાં રનેહલયાં ભાવો જોઈ આંખમાં હર્ષના આંસુઓ આવી ગયા.

તમે સાંભળો છો ને ? ભાઈને તો માજણી બેન ઉપર પ્રેમ રહે અને બધું કરે પરંતુ પારકા ઘરની દીકરી-ભાભી આટલો પ્રેમ બતાવે તો તો આશ્ચર્યની વાત છે. શું

તમે! પણ આજે લાઇબ્રેરીની ઉજવણી કરવા બેનને ત્યાં આવું બધું લઇને મુંબઇ જશે? ના, ના.

લોજનને સમય થયો. સૌએ સાથે બેસીને લોજન કર્યા મામાએ લાણેબેને સાથે બેસાડી પોતાના હાથે લાપસીના કોળીયા દીધા છે. આજે તમેને પ્રેમ છે? આજે ઘરઘરમાંથી આવો સાત્ત્વિક પ્રેમ અને સ્નેહ વિદાય લઈ રહ્યા છે.

સાંજના સમયે લાઇબ્રેરી બેનના ઘેરથી વિદાય લે છે. બેનને રૂ. ૧૦૧ અને લાણેબેનેના હાથમાં રૂ. ૧૧-૧૧ આપી. હિતચિંતા કરતા રવાના થાય છે.

ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણથી મોટાલાઇ નંદીવર્ધન શોકાતુર બન્યા છે. જેથી બેન સુદર્શનાએ લાઇબ્રેરી પોતાને ત્યાં નિમંત્રિત કરી સારી રીતે જમાડે છે. જ્ઞાનભરી વાતો કહી તેનો શોક દૂર કરે છે. ઘરઘરમાં આવા સ્નેહ અને પ્રેમના સંબંધો સાચવી તમે સૌ ધર્મ આદર્શના પાત્રો બની રહો!



૧૦૩

વરસીદાનનું મહત્વ

(કારતક સુદ ૪ તા. ૨૬-૧૦-૭૬ મંગળવાર)

જિનવાણીના શ્રવણથી જીવાત્મા જગૃતિનો સંદેશ મેળવી શકે છે. જેણે આવા મંગળ સંદેશ પ્રાપ્ત કર્યા છે. તેઓ વૈરાગ્યશીલ પણ બની શકે છે. વૈરાગ્યવંત આત્મા આરિચ્ચની ઉપાસના માટે જ્યારે પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તેમના હાથથી વરસીદાન થાય છે.

વરસીદાન શબ્દ આપણે ત્યાં પ્રચલિત છે. વરસીદાન અને વરસીતપ એ મુક્તિ માર્ગના સાધનો છે. તે બંનેને સમજવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જે લોકો ખાર મહિના (એક વર્ષ) સુધી તપ કરે છે તેને આપણે ત્યાં વ્યવહારમાં વરસીતપ કહેવાય છે, મુંબઈમાં તો આજે ઘર-ઘરમાં વરસીતપ થઈ રહ્યા છે. જૈનોમાં લાગ્યે જ કોઈ એવા હશે કે જેને વરસીતપ શું છે તેની ખબર ન હોય!

એક વર્ષ સુધી દાન કરે તેને વરસીદાન કહી શકાય છે. આવું વરસીદાનનું સૌભાગ્ય કેને મળે છે? જેણે પરમપુણ્ય રાશિ મેળવી હોય તેને જ મળે છે. જેના અંતરંગમાં પરણવો પ્રતિ અનુકર્યા અને કરુણા હોય તે વ્યક્તિ લોભ વૃત્તિનો

ત્યાગ કરી ઉદારમના બની વસુધાને પોતાનું કુટુંબ વસુધૈવ કુટુંબકમ્ બનાવી વરસીદાનનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરી જાય છે.

ધનવાન બની જવાથી દાનવીર બની શકાતું નથી

જે અમીરોએ-ધનવાનોએ દાનાંતરાય કર્મનો ક્ષય કર્યો હોય તેને દાન કરવાનું સૌભાગ્ય મળે છે. દુનિયામાં ધનવાનો તો ઘણાં છે. સૌ ધનવાનજો દાન કરતા બની જાય તો સંસારમાં કોઈ દુઃખી જ ન રહે !

ભારત દેશ ધનવાન દેશ નથી. ધન-સમૃદ્ધિનો સ્વામી તો અમેરિકા દેશ છે. ત્યાં કેટલા ધનકુબેરો છે. જેને પોતાના ધનની ગણતરી થઈ શકતી નથી તેવા કુબેરો પણ ત્યાં વસે છે. તેઓ સૌ પોતાના દેશના ગરીબો કે દુઃખીઓ માટે કયા કયા દાન કરે તો ? કોઈ દુઃખીઓ રહેવા ન પામે ! આજના ધનવાનો સૌ દાનેશ્વરી નથી હોતા પરંતુ ઘણા ભાગના તો ભૌતિક સુખના વાંચ્છુ હોય છે. તેનો ઉપયોગ ભોગ-વિલાસ અને વૈભવની ખુદ્ધિ માટે જ કરતાં હોય છે. આજના ધનવાન દેશો પોતાની સમ્પત્તિનો વધારે ખર્ચ ખગોળના સંશોધનમાં કરી રહ્યા છે. ચંદ્ર ઉપર એપોલો અને મંગળ ઉપર વાયકીંગ મોકલવામાં કેટલા અરબ ડોલરનું ખર્ચ થયું હશે ? વિશ્વશાંતિના આહુક દેશોએ વિશ્વના લોકોના દુઃખ દૂર કરવા માટે આ ધન રાશિનો સદુપયોગ કર્યો હોય તો ખરેખર વિશ્વમાં શાંતિની સ્થાપના થઈ જાય ધનનો ત્યાગ કરવો એ સહેલી વાત નથી. પૂર્વજન્મમાં અંતરાયો તોડી હોય તો આ જિંદગીમાં તેના કૃળ મળી શકે છે.

આજે વાત આલે છે વરસીદાનની. વરસીદાનની ક્રિયા તો માત્ર તીર્થંકર પદને લાયક આત્મા જ કરી શકે છે. જ્યારે તીર્થંકરનો જીવ સંસાર છોડી આરિઘ્ય-પ્રવ્રજ્યાને માર્ગે પ્રયાણ કરવા તૈયાર થાય છે ત્યારે તેઓ વરસીદાન કરે છે. આજે વ્યવહારમાં કોઈપણ ભાઈ કે બેન સંસારનો ત્યાગ કરી દીક્ષા અંગીકાર કરવા તૈયાર થાય છે ત્યારે તેઓ દીક્ષા લેવા જતાં એક દિવસ બે ત્રણ કલાક સુધી આવલ-બદામ પૈસા વગેરેનું આલુ વરઘોડામાં હાથેથી ઉછાળતા દાન કરે છે. તેને વરસીદાન કહેવાય છે.

હમણાં આપણે ભગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ કલ્યાણ નિમિત્તે પ્રભુના જીવનપ્રસંગોને યાદ કરવામાં રહ્યા હતા. હવે જ્ઞાતા ધર્મકથાંગ સૂત્રની મલ્લીનાથ ભગવંતની વાત યાદ કરવાની છે. મલ્લીકુમારીએ છએ રાજવીઓને પોત-પોતાના દેશમાં મોકલ્યા છે. તેઓ ત્યાં રહી એક વર્ષ સુધીમાં રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવામાં રોકાયા છે. અહીં મલ્લી પોતે પોતાના પિતાજીના રાજ્યમાં ત્યાગ ઉત્કૃષ્ટ આરાધના માટે તૈયાર થઈ રહ્યા છે.

તેણં કાલેણં તેણં સમણં સક્કસ આસણં ચલહ, તણં...ઓહિણા આમેણ્હ...
મલ્લી અરહા નિક્ખમિસ્સામિત્તિ મણં પહારેહ ।

તે કાળ અને તે સમયમાં ઇંદ્રનું આસન ડોલી ઉઠ્યું. બધા દેવોમાં પરમ
અશ્વર્યવાન દેવરાજ ઇંદ્રે બ્યારે પોતાનું આસન ડોલતું જોયું ત્યારે તેઓએ અવધિ
જ્ઞાનના ઉપયોગથી મલ્લી અરહંતને જોયા કે જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રની મિથિલાનગરીના
કુંભક રાજાના ભવનમાં મલ્લી નામના અરિહંત પ્રભુ “હું દીક્ષા ધારણ કરીશ”
આ પ્રમાણે વિચાર કરી રહ્યા છે.

તં જીયમેયં તીયપચ્ચુપન્નમણા... અત્થસંપયાણં દલિત્તણ ।

ત્રિકાળવર્તી દેવેન્દ્રોનો પરંપરાથી ચાલતો આવેલો આ પ્રમાણેનો આચાર છે કે
તેઓ દીક્ષા લેવા માટે તૈયાર થયેલા તીર્થંકર પ્રભુઓના માતા-પિતાઓને અર્થ
સંપત્તિ અર્પણ કરે તે પ્રમાણે ઇન્દ્ર અર્થ સંપત્તિ અર્પે છે. તંજહા-

તિણેવ ય કોહિસયા અદ્ધાસીતિ ચ હેંતિ કોહિઓ ।

અસીતિ ચ સયસહસ્સા હંદા દલયંતિ અરહાણં ॥

તેનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે. ત્રણસો કરોડ ઇકયાસી કરોડ અને એંશી લાખ
સ્વર્ણમુદ્રાઓ, વરસીદાન (વાર્ષિકદાન)માં તીર્થંકરોના નિષ્ક્રમણના સમયે આટલું
દ્રવ્ય ઇન્દ્ર તેમને ઘેર પહોંચાડે છે. શકેન્દ્ર મહારાજે વૈશ્રમણ્ય દેવ કુબેરને જોલાવ્યો
અને તેને કહ્યું :

एवं खलु देवाणुप्पिया !.....सयसहस्साहं दलइत्तण ।

મિથિલાનગરીના કુંભક રાજાના પુત્રી મલ્લી દીક્ષા અંગીકાર કરવાનો વિચાર
કરી રહ્યા છે. આપણો પરંપરાગત વ્યવહાર છે કે તેઓના નિષ્ક્રમણ મહોત્સવ
પ્રસંગે ૩,૮૮,૮૦,૦૦૦૦૦ સોનામહોરો વરસીદાન માટે પહોંચાડવી જોઈએ. જાઓ
અને પહોંચાડો.

જુઓ ! મલ્લીના પુણ્યની પરાક્રાંદા કેટલી છે. દેવો અને દેવેન્દ્રો તેમના માટે
કેટલી તૈયારી કરી રહ્યા છે : તેમના માતા-પિતાને કશીયે ચિંતા ન હોય.

તં ગચ્છહ્ણં....તહ્ણં...પહિસુણેહ...અત્થસંપયાણં સાહરેહ ।

શકેન્દ્ર આજ્ઞાથી કુંભક દેવો આઠ્યા આજ્ઞા શીરોધાર્ય કરી દેવેન્દ્રની ઇચ્છા પ્રમાણે
કાર્ય સંપૂર્ણ કરી લીધું અને કુંભક રાજાના ભંડારમાં સોનામહોરો મૂકી દીધી.

તણં મલ્લી અરહા !...અત્થ સંપદાણં દલયહ । તણં સેકુંભણ્હ...આગચ્છહ ।
પંથિયા...ગિહિથાવા...વિહરંતિ...તણં મિહિલાણ...પરિવેસિજ્જેહ । વરવરિયા...
નિક્ખમણે ...તહેણં મલ્લી અરહા ..નિક્ખમામિત્તિ મણં પહારેહ ।

આ કેવી કર્તવ્યની પરંપરા છે ? કેવા આજ્ઞા દાતા અને તેના પાલક કેવા આજ્ઞાકિત દેખાય છે ? આજના વિષમ કાળમાં કર્તવ્ય ભૂલાઈ ગયું છે. ઘણા લોકો કોઈને દાન-પુણ્યની વાત યાદ દેવડાવે છે. શેઠ ! “તમે ગયા પર્વણમાં તો પાંચ હજાર રૂ. તું દાન કર્યું હતું. હવે આ પર્વમાં શું ઇચ્છા છે ?” ઘણા લોકોને આ વાતથી દુઃખ લાગી જાય છે. તેઓ બોલી ઉઠે છે : “તમારે કહેવાની અને પૂછવાની શું જરૂર છે ? મારી ઇચ્છા તો આ વખતે દશહજાર વાપરવાની હતી. તમે કીધું કેમ ? હવે મારે કંઈ વાપરવું નથી !” આવા માણસોને આપણે શું કહેવાતું હોય ? દાન કરવું છે કે નથી કરવું એ યાદ કરાવવું તે પણ ખરાબ ! દાન કેના કેના લાભમાં હોય ? તમારો આત્મા રૂડો છે કે કોઈ તમોને દાનની પ્રેરણા કે યાદ આપે ! નહીં તો આવો અવસર ક્યારે મળે ? કોઈ યાદ કરાવે તો સદ્લાભ્ય સમજવું કે દુર્લાભ્ય ગણવું !

અહીં શકેન્દ્ર મહારાજની આજ્ઞાથી કુંભક રાજના ખજાનામાં અઢળક ધન આવી ગયું છે. હવે મલ્લી અરહંત પ્રભુએ દરરોજ સવારથી લઈને બપોર સુધી ઘણા સનાથોને, અનાથોને, પાંથોને અને પથિકોને, ખપ્પર ધારીઓને, કન્યાધારીઓને એકવર્ષ સુધી એક કરોડ એંશી લાખ સોનામહોરો આપી. કુંભક રાજએ મિથિલા નગરીમાં બધે અવાનીરપુર વગેરેમાં તે પ્રદેશોમાં રાજમાર્ગ વગેરે રસ્તાઓમાં ઘણા રસોઈ ઘરો બનાવી. ત્યાં ઘણા રસોઈયાઓ દ્વારા ચારે પ્રકારના લોજનો વગેરે તૈયાર કરાવવામાં આવ્યા હતા. રસોઈયાઓને તેના માણસો વગેરેને ત્યાંથી લોજન અને પગાર પણ મળતો હતો. ગમે તેવા માણસો આવે તેને ત્યાંથી અવશ્ય લોજન મળતું હતું.

સોનામહોરોનું દાન અને લોજન પામેલા નાગરિકોના ટોળે ટોળા એકઠા થઈને આશ્ચર્ય પામતાં અને એકબીજાને વાત કરતા હતા કે હે દેવાનુપ્રિયો ! કુંભક રાજના મહેલમાં સર્વેન્દ્રિય સુખજનક અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય રૂપ ચાર જાતનો આહાર ઘણા શ્રમણો, બ્રાહ્મણો, સમાગતો, સનાથો, અનાથો અને પાંથિકો વગેરેને માટે ઇચ્છા મુજબ આપવામાં આવે છે.

સૂર, અસૂર, દેવ, દાનવ અને નરેન્દ્રોવડે પૂજ્ય તીર્થંકરોના નિષ્કંભણના સમયે “મંગો, મંગો” આ જાતની ઘોષણા કરવામાં આવી છે, અને ઘણી જાતનું ‘કિમિચ્છક’ (તમારી શું ઇચ્છા છે ?) દાન પણ આપવામાં આવે છે.

આવી રીતે હવે મલ્લી અરહંતે એક વર્ષમાં આટલી સોનામહોરો, તીર્થંકરોના નિષ્કંભણની પરંપરાનુસાર, દાનકરીને દીક્ષાગ્રહણ કરીશ આવો ચોક્કસપણે મનમાં વિચાર કર્યો.

તીર્થ'કરોના વરસીદાનમાં સૌ કોઈ દાન મેળવી પોતાના જીવનશ્રેયનો ગૌરવ અનુભવે છે. આજની પરંપરામાં પણ દીક્ષાર્થીના હાથે કરાતું વરસીદાન પણ સર્વે લોકો મેળવવા પુરુષાર્થ કરે છે. મેળવેલું દાન લોકો સમજદારીથી પોતાના ઘેર સાચવીને રાખી મુકે છે અને સમયે દાનની વસ્તુને જોઈ દીક્ષાર્થીના ત્યાગનું સ્મરણ કરે છે.

વરસીદાન અને લોજન ક્રિયા ઉપરથી જાણી શકાય છે કે દેવેન્દ્રે અને દેવોએ તેની ફરજ બજાવી રાજાના ઘરમાં ધન મુક્યું. મલ્લીએ પોતાનું કર્તવ્ય સંભાળી વરસીદાન કર્યું. રાજા કુંભકે સૌને લોજન જમાડી પોતાની ઉદારતા અને લોકો પ્રતિની મમતા-વત્સલતાનું દર્શન કરાવ્યું, હવે લોકાંતિક દેવો મલ્લીને શ્રુ પ્રેરણા કરશે તેના લાવલેદ અવસરે કહેવાશે.



૧૦૪

જ્ઞાન પંચમીનો મહિમા

(કારતક સુદ ૫ તા. ૨૭-૧૦-૭૬ બુધવાર)

અનંત જ્ઞાની વીર જીનેશ્વર પ્રભુએ જ્ઞાન-પ્રકાશની જ્યોત પ્રગટાવી જગત જીવોના અજ્ઞાન-અંધકારને દૂર કરી પરમ ઉપકાર કર્યો છે.

આજે જ્ઞાન પંચમીનો માંગલિક પર્વ દિવસ છે. આ આત્માએ અનંત કાળ થયા આવા જ્ઞાન મંગલ તત્ત્વની વિરાધના કરી અનંત અજ્ઞાનનો સંગ્રહ કરેલો છે. જેનાથી પોતાનું મહાન અહિત થયું છે. મોટામાં મોટી કોઈ વિરાધના હોય તો જ્ઞાન વિરાધના ગણાય છે. જ્ઞાન વગર જીવનનો વિકાસ નથી. જ્ઞાન એ જીવન પ્રગતિનું ઉત્તમોત્તમ મંગળ સાધન છે. તેના અભાવમાં આ આત્માને અનંત કાળ સુધી સંસારમાં રબડવું પડે છે.

જ્ઞાનનો પુરુષાર્થ માનવ જિંદગીમાં થઈ શકે છે.

જ્ઞાનની સમ્યક્તા આ જિંદગીમાં મેળવી શકાય છે.

જ્ઞાનની સમૃદ્ધિ મનુષ્ય લોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

જ્ઞાનની આરાધના માનવ ભવમાં બની શકે છે.

જ્ઞાનની સર્વજ્ઞતાનું મંગળ પાત્ર માનવ ગણાય છે.

માનવ અનંત શક્તિનો નિધિ છે. પરંતુ તેણે પોતાની શક્તિનો યોગ્ય પ્રયોગ કર્યો નથી. તમો મુંબઈના નિવાસી છો. અહીં જૈનોના હજારો કુટુંબો વસે છે.

પ્રતિ વર્ષ પચુપણ પર્વ આવે છે. કેટકેટલી તપશ્ચર્યાઓ થાય છે. તમોએ આ વર્ષે પણુ બેયું કે નહિ નાના-નાના આઠ-દશ વર્ષના સંતાનો અઠાઈ આદિની તપશ્ચર્યા કરી શક્યા અને મોટી ઉમરના ઘણાંઓ રહી પણુ ગયા. આ શું છે ? શક્તિનો વિશ્વાસ અને પોતાની શક્તિનો પ્રયોગ ! ! !

તમો તમારી શક્તિને ખર્ચો મુંબઈ જઈ લાખો રૂપિયાની સંપત્તિ મેળવો જ છો ને ? વ્યવહારમાં ભૌતિક સંપત્તિ માટે કેટલો પુરુષાર્થ કરો છો ? પરન્તુ આધ્યાત્મ માર્ગે જ્ઞાન-ધન માટે શું કર્યું ? જ્ઞાન-સંપત્તિ માટે કેટલી ઉદ્દાસીનતા છે ? જ્ઞાન વિના મુક્તિની સાધના સફળ થઈ શકતી નથી. અભયકુમાર શાલીભદ્રકુમાર અને ધન્યકુમાર જેવા વૈભવશીલ વ્યક્તિઓએ નિતરતા યૌવનમાં મુક્તિની સાધના કરી હતી. તેઓ કેવા હતા ? કેણુ હતા ? તમારા જેવા જ માનવ હતા. શું આ લોકોમાં શક્તિ હતી તો તમારામાં નથી ?

અરે ! માનવ તો અનંત શક્તિનું વિરાટ પ્રાણી છે.

જ્ઞાનએ આત્માનો શુભ છે. જ્ઞાન બહારથી આવતું નથી. જ્ઞાન આત્માની અંદર જ છે. તેને પ્રગટ કરવા માટે સમ્યક્, પુરુષાર્થની જ જરૂર છે. જ્ઞાન વિના ધર્મનું પાલન કઈ રીતે કરી શકશો ? પ્રભુએ કહ્યું છે : પદ્મ નાળ તથો દયા પ્રથમ જ્ઞાન મેળવો, જેથી જીવ-અજીવનું ભાન થશે. જીવનું જ્ઞાન થશે તો જીવની દયા પાળવાનું મન થશે. આપણે આત્મા જ્ઞાનનો સમ્રાટ છે. પરન્તુ તેને પોતાની શક્તિનો પરિચય મેળવ્યો નથી. અરે, આજના બુદ્ધિમાનો વ્યાપાર માટે જ્યારે બજારમાં જાય છે ત્યારે બજારને પણ ધ્રુજવી દે છે.

કલકત્તામાં સોહનલાલ દુગ્ગલ નામના એક શ્રીમંત, ધર્મ પ્રેમી વેપારી હતા. તેઓ જ્યારે બજારમાં જાય ત્યારે વેપારી બજાર તો ધ્રુજવા લાગે તેઓ ઘણા સાહસી હતા. તેઓ સડો કરતા હતા. તેઓ લાખો રૂપિયા કમાઈ બાણુતા હતા સાથે લાખો રૂપિયા સન્માર્ગે વાપરી પણ શકતા હતા. તમો સૌમાં શક્તિ ભરી પડી છે. તેનો પરિચય મેળવો, વિશ્વાસ ફેળવો અને તેનો સન્માર્ગે પ્રયોગ કરો. જુઓ ! તમો જીવન જીવી ધન્ય બની જશો.

આજે જ્ઞાન પંચમીનો દિવસ છે. આપણે જ્ઞાનની વાત કરવી છે. જ્ઞાન એટલે શું ? જ્ઞાનનો સીધો અર્થ છે બાણુવું. કોઈ તમોને કોઈ ચીજ-વસ્તુ માટે પૂછે કે આ શું છે ? તમો તુરત બોલી ઉઠશો કે મને ખબર નથી ! જુઓ, આ સામેની દિવાલમાં સૂર્યના કિરણો ચિત્રોને બતાવ્યા છે. તેમાં દશ શબ્દો પણ લખ્યા છે. તે શું છે ? તમારામાંથી કોઈ કહી શકે તેમ છે કે આ દશ શબ્દો શું છે ? સાંભળો, બે હું કહું છું : આ શબ્દો દશ પ્રકારના યતિ ધર્મનું દર્શન કરાવે છે. ૧. ક્ષમા,

૨. સંતોષ, ૩. સ્મરલતા, ૪. વિનય, ૫ લઘુતા, ૬. સત્ય, ૭. સંયમ, ૮. તપ, ૯. ત્યાગ, ૧૦. બ્રહ્મચર્ય. જે સાધક આ દશ પ્રકારના ધર્મમાં રમણ કરે તેને સાધુ (યતિ) કહેવાય છે. આ દશ ધર્મોથી મુક્તિની સાધના થાય છે. તમો આ બધા જ્ઞાનથી અબળુ જ છોને ? નંદી સૂત્રમાં પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનનું વર્ણન છે. આજે જ્ઞાન પયમીના દિવસે જ્ઞાન સાધના કરવી છે. જેથી જ્ઞાન સંબંધી વિવેચન સાંભળવું જોઈએ.

જ્ઞેય-બળુવા ચોખ્ય જે સાચા પદાર્થ છે તેને જ્ઞેય કહેવાય છે. જ્ઞાન-તે જીવનો ઉપયોગ, જીવનું લક્ષણ, જીવના ગુણનું બળુપણું તેને જ્ઞાન કહેવાય છે. જ્ઞાની-બળુ ને, બળુવાવાળો જીવ-અસંખ્યાત પ્રદેશી આત્મા તે જ્ઞાની કહેવાય છે.

જ્ઞાન એટલે શું ? જેણે કરી વસ્તુને બાણીએ તે જ્ઞાન, જે થકી વસ્તુને બાણીએ તે જ્ઞાન, જેને વિષે વસ્તુને બાણીએ તે જ્ઞાન કહેવાય છે.

જ્ઞાનના કેટલા ભેદ છે ? મતિશ્રુતાઽવધિમન : પર્યાય કેવલાનિજ્ઞાનમ્ ૧. મતિજ્ઞાન, ૨. શ્રુતજ્ઞાન, ૩. અવધિજ્ઞાન, ૪. મનઃપર્યાય જ્ઞાન, ૫. કેવળજ્ઞાન, જ્ઞાનના આ પાંચ ભેદ છે.

૧. મતિજ્ઞાન-પાંચ ઈન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનથી થવાવાળું જ્ઞાન તેને મતિ જ્ઞાન કહેવાય છે. તેના બે પ્રકાર છે. ૧. શ્રુતનિશ્રીત-જે સાંભળેલું હોય તે વચનના અનુસાર મતિનો વિસ્તાર થાય. તેના પણ ચાર ભેદ છે. ૧. અવગ્રહ, ૨. ઈહા, ૩. અવાય અને ૪. ધારણા. અવગ્રહના બે ભેદ છે. એક અર્થાવગ્રહ અને બીજા વ્યંજનાવગ્રહ. વ્યંજનાવગ્રહના ચાર ભેદ છે.

૧. શ્રોતેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ-કાન વડે શબ્દના પુદ્ગલને ગ્રહણ કરવા તે.
૨. ઘ્રાણેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ-નાક વડે ગંધના પુદ્ગલને ગ્રહણ કરવા તે.
૩. રસેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ-જીભ વડે રસના પુદ્ગલને ગ્રહણ કરવા તે.
૪. સ્પર્શેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ-શરીર વડે સ્પર્શના પુદ્ગલને ગ્રહણ કરવા તે.
ચક્ષુઓ અને મન તે રૂપાદિ પુદ્ગલને સામે જઈ તેને ગ્રહણ કરે છે. જેથી તે બંનેનો વ્યંજનાવગ્રહ થતો નથી.

અર્થાવગ્રહના છ ભેદ છે.

૧. શ્રોતેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ-જે કાન વડે શબ્દના અર્થને ગ્રહણ કરે તે.
૨. ચક્ષુરીન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ-જે આંખ વડે રૂપના અર્થને ગ્રહણ કરે તે.
૩. ઘ્રાણેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ-જે નાક વડે ગંધના અર્થને ગ્રહણ કરે તે.
૪. રસેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ-જે જીભ વડે રસના અર્થને ગ્રહણ કરે તે.

૫. સ્પર્શેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ-જે શરીર વડે સ્પર્શના અર્થને ગ્રહણ કરે તે.

૬. નોઈન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ-જે મન વડે દરેક પદાર્થના અર્થને ગ્રહણ કરે તે.

આવી રીતે વ્યંજનાવગ્રહના ચાર લેહ અને અર્થાવગ્રહના છ લેહ મળી અવગ્રહના દશ લેહ થાય છે. અવગ્રહ વડે સામાન્ય પ્રકારે અર્થને ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. પરન્તુ તે જાણી શકે નહિ કે એ કોનો શબ્દ યા ગંધ વગેરે છે. ત્યાર પછી ઈહા મતિજ્ઞાનમાં પ્રવેશ થાય છે. ઈહા-ઈહામાં એવો વિચાર થાય કે આ અમુકનો શબ્દ યા ગંધ હોવી જોઈએ. તેનો નિશ્ચય થાય નહીં. ત્યાર પછી અવાય મતિજ્ઞાનમાં પ્રવેશ થાય છે. અવાય-અવાયમાં નિશ્ચય થાય છે કે આ અમુકનો જ શબ્દ યા ગંધ છે. ત્યાર પછી ધારણા મતિજ્ઞાનમાં પ્રવેશ થાય છે. ધારણા-ધારણામાં એવો વિચાર થાય કે આ શબ્દ યા ગંધ અમુક પ્રકારની હતી.

આ વાતને સમજી લીધા પછી આવી રીતે ઈહાના છ લેહ થાય છે. અવાયના છ લેહ થાય છે. અને ધારણાના છ લેહ થાય છે. આ અઠાર અને ઉપર કહ્યા તે દશ મળીને મતિજ્ઞાનમાં કુલ લેહ ૨૮ ગણવામાં આવ્યા છે. અશ્રુત નિશ્ચીત જે સાંભળ્યું નહિ હોય કે જોયું પણ નહોય છતાં તેમાં મતિ વિસ્તારને પામે છે. જેને આપણે બુદ્ધિ કહીએ છીએ.

બુદ્ધિ ચાર પ્રકારની હોય છે. ૧. ઔત્પાતિકાબુદ્ધિ, ૨. વૈનયિકા બુદ્ધિ, ૩. કાર્મિકા બુદ્ધિ, ૪. પારિણામિકા બુદ્ધિ. આ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિતું વર્ણન થઈ ગયું છે. સમ્યક્દ્રષ્ટિની મતિને મતિજ્ઞાન કહેવાય છે અને મિથ્યાદ્રષ્ટિની મતિને મતિઅજ્ઞાન કહેવાય છે.

૨. શ્રુતજ્ઞાન-પાંચ ઈન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનથી થનારા જ્ઞાનની સાથે શબ્દોલ્લેખ દ્વારા જે વિશેષ જ્ઞાન થાય છે તે.

શ્રુત જ્ઞાનના ૧. અક્ષરશ્રુત, ૨. અનક્ષરશ્રુત, ૩. સંજ્ઞીશ્રુત, ૪. અસંજ્ઞીશ્રુત, ૫. સમ્યક્શ્રુત, ૬. મિથ્યાશ્રુત, ૭. સાદિકશ્રુત, ૮. અનાદિકશ્રુત, ૯. સપર્યવસિતશ્રુત, ૧૦. અપર્યવસિતશ્રુત, ૧૧. ગમિકશ્રુત, ૧૨. અગમિકશ્રુત, ૧૩. અંગ પ્રવિષ્ટશ્રુત, ૧૪. અનંગ પ્રવિષ્ટશ્રુત. આ ચૌદ લેહતું વર્ણન આગળમાં કહેવાય ગયું છે.

મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પરસ્પર ક્ષીરનીરની જેમ મળેલા છે. મતિજ્ઞાનના જેવો અર્થ બીજા શબ્દોથી પણ થાય છે જેમ કે :-મતિ, સ્મૃતિ, સંજ્ઞા, ચિંતા અને અભિનિષેધ આ પાંચે મતિજ્ઞાનના પર્યાયવાચી શબ્દો છે. મતિજ્ઞાન કારણ છે અને શ્રુત જ્ઞાન કાર્ય છે. શા માટે ? તો કહે છે કે મતિજ્ઞાનથી શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. આ

કારણને બહિરંગ કારણ કહેવાય છે. અંતરંગ કારણ તો શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મને ક્ષયોપશમ હોય તો જ શ્રુતજ્ઞાન થાય છે.

૩. અવધિજ્ઞાન—જે જ્ઞાનરૂપી પદાર્થોને મર્યાદિત રીતે જાણે અને દેખે તેને અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે. તેના બે ભેદ બતાવ્યા છે.

૧. ભવપ્રત્યયિક—જે જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાના ભવથી અંત સુધી રહે તે જ્ઞાન નારકા અને દેવને હોય છે.

૨. ક્ષાયોપશમિક—જે જ્ઞાન ક્ષમાદિક ગુણવંત અણુગારને ઉત્પન્ન થાય અથવા સંજ્ઞી મનુષ્ય અને સંજ્ઞી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયને ક્ષયોપશમ ભાવથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેના ૧. અનુગામિક, ૨. અનાનુગામિક, ૩. વર્ધમાનક, ૪. હાયમાન, ૫. પ્રતિપાતિ, ૬. અપ્રતિપાતિ. છ પ્રકાર બનાવ્યા છે. જેનું વર્ણન આગળ કહેવાઈ ગયું છે.

૪. મનઃપર્યવજ્ઞાન—સંજ્ઞી જીવોનું ચિંતવેલ મનોવર્ગણરૂપ દ્રવ્યને પ્રત્યક્ષ રૂપે જાણનારું જ્ઞાન તે મનઃ પર્યવજ્ઞાન કહેવાય છે. તેના બે ભેદ છે. ૧. ઋજુમતિ, ૨. વિપુલમતિ.

મનના ચાર પ્રકાર છે.

૧. લઘિમન :—તે અતુત્તરવાસી દેવોને હોય છે

૨. સંજ્ઞામન :—તે સંજ્ઞી મનુષ્ય અને તિર્યંચને હોય છે.

૩. વર્ગણમન :—તે નારકી અને અતુત્તર વિમાનવાસી દેવો સિવાય બીજાને હોય છે,

૪. પર્યાયમન :—તે મનઃપર્યવ જ્ઞાનીને હોય છે.

માનસિક ભાવોને સામાન્ય રીતે જાણનારા જ્ઞાનને ઋજુમતિ કહેવાય છે અને વિશેષ પ્રકારે ભેદ, પ્રભેદથી જાણે તેને વિપુલમતિ કહેવાય છે.

મનઃપર્યવ જ્ઞાની અઢી દ્વીપમાં રહેલા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના મનોગત ભાવને જાણે છે. અનુમાનથી જેમ ધૂમાડો દેખી અગ્નિનો નિશ્ચય થાય તેમ મનોગત ભાવને દેખે છે.

૫. કેવળજ્ઞાન—લોકાલોકના સર્વ ભાવોને એક સાથે જાણે અને દેખે તેને કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન કહેવાય છે.

કેવળજ્ઞાનના બે ભેદ છે. ૧. ભવસ્થ કેવળજ્ઞાન, સિદ્ધ કેવળ જ્ઞાન. ભવસ્થ કેવળજ્ઞાનના પણ બે ભેદ છે. ૧. સયોગી ભવસ્થ કેવળજ્ઞાન અને ૨. અયોગી ભવસ્થ કેવળજ્ઞાન. સિદ્ધ કેવળજ્ઞાનના બે ભેદ છે. ૧. અનંતર સિદ્ધ કેવળજ્ઞાન

૨. પરંપર સિદ્ધ કેવળજ્ઞાન. કેવળજ્ઞાનના ચાર પ્રકાર પણ છે. ૧. દ્રવ્યથી કેવળજ્ઞાની સર્વ રૂપી અને અરૂપી દ્રવ્ય બાજુ દેખે. ૨. ક્ષેત્રથી કેવળજ્ઞાની સર્વક્ષેત્ર (લોકલોક) ની વાત બાજુ દેખે. ૩. કાળથી કેવળજ્ઞાની ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળની વાત બાજુ દેખે. ૪. ભાવથી કેવળજ્ઞાની સર્વરૂપી અરૂપી દ્રવ્યના સર્વ ભાવોને સર્વ પ્રકારે બાજુ દેખે. કેવળજ્ઞાન આવરણ રહિત વિશુદ્ધ લોકલોક પ્રકાશક એક જ પ્રકારે સર્વ કેવળીને હોય છે.

મતિજ્ઞાનના ૨૮, શ્રુતજ્ઞાનના ૧૪, અવધિજ્ઞાનના ૬, મનઃપર્યવ જ્ઞાનના ૨, અને કેવળજ્ઞાનનો એક એમ પાંચેના મળીને કુલ જ્ઞાનના ૫૧ ભેદ ગણાય છે.

આજે જ્ઞાન પંચમીનો દિવસ છે. નમો નાળસ્ત પદની આરાધના કરવી બેઠીએ. આ જીવે સુચસ્ત, સુચદેવયાપ અને વાયણાયરિયસ્ત આસાચણાપ શ્રુતની, શ્રુત દેવતાની અને વાચનાચાર્યની આશાતના કરી છે. આ આશાતનાઓ દૂર કરવા જ્ઞાન, જ્ઞાની અને જ્ઞાન સાધનોનો વિનય, ભક્તિ, બહુમાન અને આદર કરવો બેઠીએ. કારણ કે કહ્યું છે :

જ્ઞાન એ કામ કુંભ સમ છે, જ્ઞાન એ કટપવૃક્ષ છે.

જ્ઞાન એ કાસદુધા ઘેનુ છે, જ્ઞાન એ ચિંતામણિ છે.

અજ્ઞાનને ટાળવા માટે જ્ઞાનની ઉપાસના અને ભક્તિ કરવી બેઠીએ. જીઓ, આજે ઉપરની ગેલેરીમાં જ્ઞાન પંચમી નિમિત્તે એક જ્ઞાન પ્રદર્શનનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં આપણા જૈન આગમ-સૂત્રો છે. તેમાં જૈન ગ્રંથો અને સાહિત્ય છે. જેમાં જ્ઞાન નિધિ સમાયે છે. અનેક સુવાક્યોના પડદા, ખોડ, છુકના તોરણ નાની નાની છુકલેટ, ચૌદ સ્વપ્ન, અષ્ટમંગળ, મહાવીર જીવન પરિચાયક ચિત્રાવલી, જીવદયા ચિત્રાવલી વગેરે અનેક ચીજો જ્ઞાન યોધક છે. તમારા ધર્મમાં જ્ઞાન માટે કેટલા સાધનો છે. તમોએ કોઈ દિવસ તમારા જ્ઞાનના સાધનોના ખજાનાને જોયો છે. જૈનો પાસે તો અપૂર્વ જ્ઞાન ભંડારો છે. જેમાં વર્ષો જીની હસ્તલિખિત નમુનેદાર પ્રતો છે. ઘણી જગ્યાએ તાડપત્રો ઉપર લખાયેલી પ્રતોના નમુનાઓ પણ છે. તમોને પૈસા કમાવામાંથી નવરાશ મળે તો તમો આ બધું બેઠી શકો, બાણી શકો અને જીવનમાં ઉતારી શકો. ખરેખર જ્ઞાન વિના જીવન આંધળું છે.

લોડ એસ્ટર ફ્રીડે કહ્યું છે કે જ્ઞાન આપણા માટે મોટી ઉંમર થયે સુખદ અને જરૂરી સહારો આપે છે, આપણે જો તેને બચપણથી વાવીએ નહિ તો જ્યારે વૃદ્ધ થઈએ ત્યારે તે છાયડો આપશે નહિ.

જ્ઞાન આશાતનાનું ફળ-જ્ઞાનની આશાતના કરવાથી બુદ્ધિ મળતી નથી. સ્મરણ શક્તિ જતી રહે છે. ઈન્દ્રિયોની તેજસ્વીતા મળતી નથી. શરીરમાં ઘણી ખોડ રહી

જાય છે. દક્ષતા, કુશળતા, ચતુરતા આ બધા સદ્ગુણો તો દેવ-શુરુ-ધર્મની લક્ષિત અને વિનય કરવાથી મળે છે.

તમે ક્યારેય પણ જૈન ધર્મની અવહેલના ન કરશો. તમારા ધર્મશુરુનો ક્યારેય પણ અવિનય ન કરશો. શાસનદેવના પરમોપકારને ક્યારેય પણ ભૂલશો નહિ. જ્ઞાન અને જ્ઞાની જનોની આશાતના ઘણી ભયંકર બતાવવામાં આવી છે. જેથી સર્વ પ્રકારે આશાતનાઓ ટાળી આરાધના કરતા શીખવું જોઈએ.

આપણી પાસે કેટલા કર્મોનો સ્ટોક (સત્તા) છે. તેને દૂર કરવા માટે જ્ઞાનની જરૂર છે. જો કશુંયે જાણવામાં નહિ આવે તો પુરુષાર્થ શાનો કરશો? કહ્યું છે : જ્ઞાનાગ્નિ : સર્વ કર્માણિ ભસ્મસાત્ કુરુતે જ્ઞાન અગ્નિ આપણા સર્વ કર્મોને ખાળીને ભસ્મ કરે છે. જેથી જ્ઞાનમાર્ગે પુરુષાર્થ કરવામાં આવે તો આ જીવ સ્ફટિક સમાન ઉજ્જવળ અને નિર્મળ બની જાય છે.

જ્ઞાનપંચમીનું ખીલું નામ સૌભાગ્ય પંચમી પણ છે. આ જીવનું પરમ સૌભાગ્ય ત્યારે જ ગણાય છે કે જ્યારે આ આત્મા પંચમમ્ જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરે ! ! ! ! !

આજના દિવસે જ્ઞાન પંચમીની સાધના કરતાં ચૌવિહારો ઉપવાસ કરવો જોઈએ. બંને વખત પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. આ જ્ઞાન પંચમીની ઘણા લોકો સાઠ પાંચ વર્ષ સુધી સુદ પાંચમના પૌષ્ઠોપવાસ સાથે આરાધના કરી ધન્ય બને છે.

તમે સૌ આજે જ્ઞાનશુભની લક્ષિત કરજો. જ્ઞાનીજનોનો વિનય કરજો. જ્ઞાન સાધનોને વસાવી પુણ્યશાળી બનશો. ખાસ વાત તો એ છે કે આજે અદ્વૈતાંશે પણ આત્મ પરિણામી નવું જ્ઞાન શીખવાનો પુરુષાર્થ અવશ્ય કરશો.



૧૦૫

મહત્તીનો દીક્ષા અભિષેક

(કારતક સુદ ૬ તા. ૨૮-૧૦-૭૬ શુક્રવાર)

તીર્થંકર પ્રભુએ સંયમ ધર્મની મંગળ પ્રેરણા કરી છે. આપણે ત્યાં સંજમને દીક્ષા-પ્રવ્રજ્યા કહેવાય છે. દીક્ષા એ જીવન ઉત્તરણનો ધોરી માર્ગ છે.

સ્વર્ગના દેવો અરિહંત પ્રભુની દેશના સાંભળી શકે છે. પ્રભુની લક્ષિત પણ

કરી શકે છે પરન્તુ સંસારનો ત્યાગ કરી સંયમ જીવનની સાધના કરી શકતા નથી. આવા ચારિત્ર્યની પરમ સાધના કરવાનું સૌભાગ્ય તો માત્ર માનવને જ મળેલું છે.

ક્યારેક નાના-નાના સંતાનો ત્યાગ-વૈરાગ્યને પાત્રી દીક્ષાને માર્ગે પ્રયાણ કરતા આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે એમ જ થાય કે આ જીવોનો પુરુષાર્થ કેટલો ?

તમોને તો ૫૦-૬૦ વર્ષ સુધી પહોંચવા આવ્યા છતાં હજી સુધી સંસારની અરૂચી જાગતી નથી. તમોએ સંસાર જોયો છે. જાણ્યો છે અને તેને માણ્યો પણ છે છતાં કેમ મોહ છુટતો નથી ?

મનને માર્યા વિના મોહ છુટતો નથી.

મનને સાધ્યા વિના મોહ છુટતો નથી.

મનને દબ કર્યા વિના મોહ છુટતો નથી.

ક્યારેક તમારા જેવા બોલી ઉઠે છે કે ગુરુ મહારાજ ! અવસર આવશે એટલે દીક્ષા લઈ લેશું ? અવસરની કેને ખબર છે, ક્યારે આવશે ?

દીક્ષા કોણ લઈ શકે ?

જેને ચારિત્ર્યમોહને દૂર કર્યો હોય તેને દીક્ષા ઉદયમાં આવે છે. જેઓ સંસારના મોહ-માયા છોડી શકે છે તેઓ દીક્ષાની વાત કરી શકે ! દીક્ષા એ કોઈ સામાન્ય વાત નથી.

દીક્ષા એ નાટક કે તમાશો નથી !

દીક્ષા એ બાળકોનો ખેલ નથી !

દીક્ષા એ સીનેમાનો શો નથી !

દીક્ષા એ સર્કસનું દશ્ય નથી !

દીક્ષા એ ટી. વી. ની પ્લેટ નથી !

દીક્ષા એ તો પરમ પુરુષાર્થ છે.

જ્યારે આ આત્માની તૃષ્ણા, મોહ, માયા, મમતા અને રાગની કામના છુટે ત્યારે જ શ્રમણત્વની ભૂમિકામાં પ્રવેશ કરી શકાય છે.

મદલીકુમારો સાથે તેના છએ મિત્ર રાજવીઓએ આ બધાનો ત્યાગ કરવા મનને કેટલું મજબૂત બનાવેલું છે તે તો તમો સાંભળી ગયા છો. તેઓ છએ રાજાઓ પોતાના રાજ્યમાંથી મુક્ત થવાની પૂર્ણ તૈયારી કરી રહ્યા છે. દીક્ષાના દિવસો તેમને માટે નજીક આવી રહ્યા છે. તેમનું રાજ-કુટુંબ, પરિવાર, પ્રધાનો, રાણીઓ અને અન્ય પરિજનો વગેરે આ રાજવીઓની દીક્ષા માટેના ત્યાગને જોઈ અને તેની વિયોગની કદપનાથી ગદ્ગદ્ બની જાય છે.

રાજવીઓ મનના દઢ લાવો દ્વારા વૈરાગ્ય કેળવી સંસાર ઉપર વિજય મેળવી તૈયાર બની ગયા છે. તેઓએ સંસારના સ્વરૂપને જોયું ખરૂં અને જાણીને માણ્યું ખરૂં પરંતુ મલ્લીના સત્સંગમાં આવી તેને છોડવાનું પણ કબૂલ્યું છે. તેઓને હવે ખરેખર આ સંસારની જુઠી માયાનું લાન થઈ ગયું છે.

ચાર દિવસના ચાંદરડા પર, જુઠી મમતા શા માટે ?
જે ના આવે સંગાથે, એની માયા શા માટે ?
આ વૈભવ સાથે ના આવે, ખ્યારા સ્નેહી પણ ના આવે,
તુ ખૂબ મથે જાળવવા, એ જોખન પણ ના આવે,
અહીંનું અહીંજ રહેવાનું, એની દોસ્તી શા માટે ?
તે બાંધેલ મહેલ-મહેલાતો, દોલતનું કાલે શું થાશે ?
જવું પડશે જો અણધાર્યું, પરિવારનું ત્યાં શું થાશે ?
સૌનું લાવી સૌની સાથે, એની ચિંતા શા માટે ?
અહીંનું અહીંજ રહેવાનું, એની દોસ્તી શા માટે ?
મુંવાળી દોરીના બંધન, આજે પ્રેમ થકી બાંધી,
પણ તૂટે તેનું આયુષ્ય, ત્યારે ના શકે કોઈ સાંધી,
લીડ પડે ત્યાં તડતડ તૂટે, એવા બંધન શા માટે ?

તમે તમારા હૃદયને પૂછો કે તમારી આ લવની યાત્રા પૂર્ણ થશે ત્યારે તમારી સાથે કોણ આવશે ? પુત્ર-પરિવાર કે વેપાર ધંધો-રોજગાર સંપત્તિ કે ધરખાર ? શું સાથે ચાલશે ? કેમ, કોઈ જવાબ દેતા નથી ? શું મુંઝાઈ ગયા ? આજે ક્યાં છોડવું છે ? હિંમત રાખો અને આ બધી માયા-મમતાનો વિચાર કરો. આ સંસાર તો ચાર દિવસના ચાંદરડા જેવો છે. તેની માયા શું રાખવી ? જે સંગાથે ન આવે તેની વળી દોસ્તી રાખવી ? તમે જેને અહીં જાળવવા માટે મથો છો તે અહીંનું અહીં જ રહેવાનું છે અને આપણે આ સર્વ છોડી રવાના થઈ જવાનું છે. આ બાંધેલું, બનાવેલું, વસાવેલું, મેળવેલું, જમા કરેલું સંગ્રહી રાખેલું કે-પ્રદર્શન માટે રાખેલું પછી લલે તે જડ હોય કે ચેતન સ્વરૂપ હોય ! પરંતુ તેને મને કમને છોડ્યા વગર છુટકો નથી.

તમે સાંભળ્યું હશે કે બે બસો ટકરાઈ ગઈ. કેટલા માણસો મરી ગયા ? આમ માણસને મરતા જોઈ જીવતાને મોહ છુટતો નથી. તેને એવો પણ વિચાર આવતો નથી કે “મારું પણ મૃત્યુ આવી રીતે થશે તો ?”

આ જગતમાં કેને કેની ચિંતા છે ? જે જે પૂર્વ લવમાં તમે હતા ત્યાં

ત્યાં પણ કુટુંબ પરિવાર હતા કે નહીં ? હા, હતા જ ને ? તો પછી એ ભવથી છુટ્યા પછી એ સૌ પાછળનાતું શું થયું હશે ? પૂર્વ ભવના જીવન-સંબંધીઓને તમે તેના ભાગ્ય પર છોડીને આવ્યા છો તો આ જન્મના વર્તમાન સગા-સ્નેહીઓ પાછળ આટલી મમતા-મોહ શા માટે ? જે જે લોકો આ ભવમાં આવે છે ને તે પોત પોતાના ભાવી-ભાગ્યને લઈને જ આવે છે. તમે સૌની ચિંતા ન કરો અને સમજી લ્યો કે સૌનું ભાવી સૌની સાથે, એની ચિંતા શા માટે ?

માની લો કે સંતાનોના ભાગ્યમાં કંઈ નહિ હોય તો તમે લાખો મૂકીને જશો તો પણ નહિ રહે અને તમે કંઈ ન મૂકી જવ છતાં તેના ભાગ્યમાં હશે તો તેઓ લાખો કમાઈ લેશે જેથી જ્ઞાનીજનોની વાત પર વિચાર કરો કે બીજાની ચિંતા કરવા કરતાં તમે તમારી પોતાની જ ચિંતા કરો !

સંસારના બંધન તો સુવાળી દોરી જેવા છે. તે જલ્દી તૂટે તેવા નથી. તેને તો ત્યાગ વૈરાગ્યની કાતરથી જ કાપવા પડે ! તમારે આ બંધનમાંથી ક્યારે મુક્ત થવું છે ? પેલા છએ રાજવીઓ આવા સુવાળા-બંધન તોડીને વૈરાગ્યશીલ બની પ્રવ્રજ્યાને માર્ગે નીકળી રહ્યા છે.

છએ રાજવીઓએ રાજપરિવારમાં તેમના સુપુત્રોને રાજ્ય-તિલક કરાવી સઘળો રાજ્ય વહીવટ અને જવાબદારી તેને સોંપી દીધી છે. રાણીઓતો રાજવીઓના ત્યાગ વૈરાગ્યને જોઈ દુઃખી થઈ રહી છે. તેઓને રાજવીઓના વિયોગનું સ્મરણ અત્યંત ગંભીર રહ્યું છે. તેમની આંખો સુકાતી જ નથી. સગા-સંબંધીઓ વગેરે આવી ગયા છે. સૌને મન એકજ પ્રશ્ન છે કે આ રાજ્ય વૈભવી પુરુષો સંયમ અને તપ કેવી રીતે સહન કરી શકશે ? અત્યારે તો છ એ રાજવીઓના જીવન જ બોલી રહ્યા છે કે તેઓ કેટલા દૃઢ મનવાળા અને સંયમશીલ બની ગયા છે.

છએ રાજવીઓએ પોતાના માણસો દ્વારા દીક્ષા અભિષેક માટે પાલખી તૈયાર કરાવડાવી છે. જેની અંદર અનેક પ્રકારની કલાકૃતિઓ દોરવામાં આવી છે. સુંદર અને કિંમતી વસ્ત્રો અને ચીજો વડે તેને સુશોભિત બનાવવામાં આવી છે. આવી મન મોહક, રમણીય પાલખીની ભવ્યતા એ છે કે તેને હજાર માણસ ઉઠાવી શકે તેવી છે.

આજે પણ પૂર્વ-ભારતમાં મંગળ કાર્યો જેવા કે લગ્નાદિના પ્રસંગોમાં માણસો ઉપાડે તેવી પાલખીઓનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. ત્યારે મુંબઈમાં તો આમૂલ પરિવર્તન બની ગયું છે.

રાજવીઓએ સુગંધી દ્રવ્યોવાળા પાણીથી સ્નાન કર્યું. અભિષેક થયેલા છએ

રાજપુરુષોએ મહામૂલા વસ્ત્રા-લંકાર પહેર્યા. માથે મુકુટ અને ગળામાં કિંમતી હાર ને ધારણ કરી મંગળ ભાવપૂર્વક શીખીકા પર આરુઢ થયા. તેમાં કુટુંબીજનો ત્યાગ ઉપકરણ સાથે યોગ્ય જગ્યાએ બેસી ગયા.

નગરજનોએ આ રાજવીઓને અનેક વાઘો અને મંગળ શબ્દોના ઉદ્દોષ સાથે વિદાય આપી. રાજવીઓ સૌની અંતર મમતા સાથેની વાતસલ્ય ભરી વિદાય લઈ શીખીકા સાથે ભગવતી મદલીનો આજ્ઞાનુસાર મિથિલાનગરી તરફ રવાના થઈ ગયા.

આ બાબુ મદલી અરિહંતને પ્રવ્રજ્યાની પ્રેરણા આપવા માટે લોકાંતિક દેવો આવે છે. તેના વિષે શાસ્ત્રકાર શું ક્ષરમાવે છે, તે જોઈએ.

तेणं कालेणं तेणं समयेणं लोगंतिया देवा बंमलोए कप्पे रिद्धे विमाणे पत्थडे सएहिंर विमाणेहिं सएहिंर पासायवडिसएहिं पत्तेयंर.....विहरंति, तंजहा सारस्सय माइच्चा.....रिद्धाय ।

બ્રહ્મલોક નામના કલ્પમાં સ્થિત રિષ્ટ વિમાનના પાથડામાં રહેલા લોકાંતિક દેવો પોતપોતાના વિમાનોમાંના ઉત્તમ પ્રસાદોમાં જુદા જુદા ચાર હજાર સામાનિક દેવોની સાથે, ત્રણ ત્રણ પરિવહાઓની સાથે, સાત સાત અનીકોની સાથે, સાત સાત અનીકાપતિઓની સાથે, સોળ સોળ આત્મરક્ષક દેવોની સાથે તેમજ ખીબ પણ લોકાંતિક દેવોની સાથે રહે છે. તેઓ નૃત્ય, ગીત તેમજ વાજઓનો અપ્રતિહ ધ્વનિપૂર્વક દિવ્ય ભોગોનો ઉપભોગ કરતા રહે છે. તે દેવોના આઠ ભેદ છે, ૧. સારસ્વત, ૨. આદિત્ય, ૩. વન્દિ, ૪. અરુણ, ૫. ગર્દતોય, ૬. તુષિત, ૭. અવ્યાબાધ, ૮. મરુત, આ આઠે લોકાંતિક દેવ કૃષ્ણરાજ...જુદા જુદા આઠ વિમાનોમાં રહે છે. તપ્પણ તેસિ લોયંતિયાણ દેવાણં પત્તેયં ર આસણાદ્દ ચલંતિ આ બધા લોકાંતિક દેવોમાંથી દરેકના આસનો ડોલવા લાગ્યા. તહેવ જાવ અરહંતાણંએવં સંપેહંતિ આ સમયે બધા દેવોએ પોતપોતાના અવધિજ્ઞાન વડે વિચાર કર્યો અને તેનું કારણ જાણી લીધું કે મદલી અરહંત ઘેરથી નીકળી દીક્ષા સ્વીકારવાની ઇચ્છા કરી રહ્યા છે. તો આ સમયે બધા લોકાંતિક દેવોની એવી મર્યાદા છે કે જ્યારે તીર્થંકરોના મનમાં વૈરાગ્યની ભાવના પ્રગટે કે તુરત જ તેમને સંબોધન કરવું. વિનંતિ કરવી કે હે ભગવાન ! દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો આ ઉચિત અવસર છે. ઉત્તર પુરતિથમં ઉવાગચ્છતિ... નિસ્સેયસકરં મવિસ્સદ્

હવે તેઓ બધા લોકાંતિક દેવો ઇશાન કોણમાં જઈને વૈકિય સમુદ્રઘાતથી ઉત્તર વૈકિયની વિકૃષ્ણા કરી ઉત્કૃષ્ટ ગતિથી મિથિલા રાજધાનીમાં

કુંભક રાજના મહેલમાં મદલી અરહંત પાસે પહોંચ્યા. તેઓ આકાશમાં અધ્ધર રહી બંને હાથોની અંજલિ મસ્તકે મૂકીને મદલીને નમસ્કાર કર્યા. તેઓ મીઠા અને મનોહર વચનો દ્વારા તેમને વિનંતિ કરવા લાગ્યા : હે ભગવન્ ! હે લોકનાથ ! તમે ભવ્યજીવોને જ્ઞાન આપો. ચતુર્વિધ સંઘ રૂપ ધર્મતીર્થની તમે પ્રવૃત્તિ કરો. તે ધર્મતીર્થ લોકોના માટે અતીવ આનંદ આપનાર હોવાથી સુખકર થશે. તેમજ મુક્તિ મેળવવાનું કારણ હોવાથી તે નિઃશ્રેયસ્કર થશે. આવી રીતે તે દેવો બિન્નશ્રવાર વિનંતિ કરીને ફરી વંદન નમસ્કાર કરી ચાલ્યા ગયા.

તૈષ્ણં મલ્લી અરહા.....મા પઙ્કિવંધં કરેહિ આ પ્રમાણે લોકાંતિક દેવો વડે સંબોધિત થતાં મદલી અરહંત પોતાના માતા-પિતા પાસે આવ્યા. તેઓએ સૌ પહેલાં માતા-પિતાના ચરણોમાં નમસ્કાર કર્યો. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે હે માતા-પિતા ! “હું તમારી આજ્ઞા મેળવીને મુક્તિ થઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરવા ચાહું છું.” મદલીના મુખે પોતાના પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણના ભાવ બાળી મહારાજ કુંભક અને પ્રભાવતી રાણી બોલ્યા : યથા સુખં દેવાનુપ્રિય ! તમને જેમ સુખ પ્રાપ્ત થાય તેમ કરો અને મોડું કરો નહિ.

તપ્પણં કુંભપ.....ઉવઠ્ઠવેત્તિ કુંભક રાજએ પોતાના કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવ્યા અને તેને કહ્યું : હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે લોકો સત્વરે એક હજાર આઠ સોનાના કળશો, ચાંદીના કળશો, મણિમય કળશો, સોના અને ચાંદીથી બનાવેલા કળશો, સોના અને મણિઓથી બનાવવામાં આવેલા કળશો, સોના ચાંદી અને મણિઓથી બનાવેલા કળશો, માટીના કળશો (આવા ૭૦૫૬ કળશો) તેમજ બીજા પણ મહાર્થ-મહાપ્રયોજન સાધકભૂત તીર્થંકર નિષ્કંમણાભિષેકના સાધનો લાવો, તેઓ રાજની આજ્ઞાનુસાર બધા સાધનો લઈને આવ્યા. તેણં કાલેણં તેણં સમણં ચમરે અસુરિદે જાવ. ...વયાસી.....ઉવઠ્ઠવેત્તિ.. નિવેસેહ તે કાળ અને તે સમયે ચમરેન્દ્રથી લઈ અચ્યુતેન્દ્ર સુધીના ચોસઠે ઇન્દ્રો આવી પહોંચ્યા. શકેન્દ્ર મહારાજએ આભિયોગિક દેવોને બોલાવીને કહ્યું : તમે લોકો સત્વરે ૧૦૦૮ સોના વગેરેથી બનાવેલા કળશો તેમજ અભિષેકના બીજા પુષ્કળ સાધનો લાવો. તે દેવો આ બધું લાવ્યા અને કુંભક રાજના કળશો વગેરે સાથે તે દિવ્ય કળશોને ગોઠવી દીધા. તેનાથી કુંભક રાજના કળશોની શોભા ખૂબજ વધી ગઈ. અહીં ઇંદ્રમહારાજ પણ કુંભક રાજના પૂર્ણ સહકારમાં છે.

મદલીનો દીક્ષા અભિષેક

શકેન્દ્ર દેવરાજ અને કુંભકરાજએ મદલી અરહંતને પૂર્વાભિસુખ કરી સિંહાસન

ઉપર બેસાડી દીધા. અદ્ધ.....પરિઘાવંતિ તેઓએ આ હજારો કળશોથી મદલી અરહંતને. અભિષેક કર્યો. આ બાબુ મિથિલાનગરીની બહાર અને અંદર ચોમેર હર્ષાતિરેકથી કેટલાક દેવતાઓ આમતેમ ફૂદી રહ્યા હતા.

તણં કુંમર રાયા.....વયાસી.....અણુપવિદ્વા

માતા-પિતાને પોતાના સંતાનો પ્રતિ કેટલી બધી પ્રિયતા હોય છે. બુદ્ધો, શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે કે જ્યારે અભિષેકની વિધિ પૂરી થઈ ત્યારે કુંભકરાજ્યો બીજી વખત મદલી અરહંતને પૂર્વાભિમુખ બેસાડ્યા. અનેક જાતના કિંમતી ઘરેણાંઓ પહેરાવી તેમને શણગાર્યા અને પોતાની મમતા પૂર્ણ કરી. રાજ્યો પોતાના કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવીને કહ્યું. “તમે લોકો સેંકડો થાંભલાવાળી એક શીબીકા તુરત લાવો.” શીબીકાને લગ્ન રીતે અનેકવિધ કળાકૃતિથી તૈયાર કરી તેઓ લાવ્યા. આ બાબુ શકેન્દ્ર દેવરાજે પણ આભિયોગિક દેવોને બોલાવી દિવ્યતાથી દેદીપ્યમાન પાલખી લાવવાનો હુકમ કરેલો. તે દેવો શીબીકા લાવ્યા અને દીવ્ય પ્રભાથી તે પાલખી રાજ કુંભકની પાલખી સાથે ભળી ગઈ.

તણં મલ્લી અરહા સીંહાસનાઓ અબ્યુદ્ગેહ... ----પુરત્યામિમુહે સન્નિસન્ને

એક હજાર માણસો ઉચકે તેવી શીબીકા રાજ્યના આંગણમાં તૈયાર ઉભી છે. મદલી અરહંત સિંહાસન ઉપરથી ઉભા થયા અને મનોરમ શીબીકા પાસે આવ્યા.

મદલી ભગવતીનો શણગાર

મદલીકુમારીએ સુંદર હળવા, બારીક, કિંમતી વસ્ત્રોને પહેર્યા છે, કાનમાં દીવ્ય કુંડળ ચમકી રહ્યા છે. માથે સાચા મોતીનો ઝળહળતો મુગટ છે. પગમાં કિંમતી ઝાંઝર છે. કેડે સોનાની ઘુઘરીઓથી રણકતો ઠંદોરો છે. નાકે ચમકતી હીરાની નથની છે. ભાલ ઉપર સુગંધી વિલેપન છે. તેના બરાબર વચ્ચે કુમકુમનું તિલક છે. આંગોમાં કાજળ ભર્યા છે. કાળા ભ્રમર જેવા માથાના વાળમાં મધમધતા તેલ નાખ્યા છે. આંગળીઓ આંગળીઓ હીરા અને મોતીની અંગુઠીઓ પહેરી છે. હાથમાં રતનજડિત સોનાના કંકણો પહેર્યા છે. ગળામાં અનેકસર હાર છે. આકાશમાં જાણે પ્રકાશનો પુંજ હોય તેવો આજે મદલીના શરીરને શણગાર વૈભવ હતો. આ તો શરીર શૃંગારની વાત કરી જેને સુશોભિત કરવા તેમજ અંતર કોડ પૂરવા રાજ-રાણીઓ તેમજ સ્વજન લોકોએ તૈયાર કર્યા છે. પરંતુ મદલી અરહંતના આત્મ તેજ અને અંતર વૈભવને તો પાર નથી. જેઓ અનેક સદ્ગુણોથી અલંકૃત બની આત્મશ્રેયના માર્ગે પ્રયાણ કરી રહ્યા છે.

મહલીકુમારીનો શોભાયાત્રાનો પ્રારંભ

હવે મહલીકુમારી આત્મશ્રેયની ઈચ્છાથી મનોરમ શીળીકાને પોતાની જમણી બાજુએ રાખી તેઓ તેના ઉપર આફઠ થયા અને પૂર્વાભિમુખ કરીને તેમાં રાખેલા સિંહાસન ઉપર બેસી ગયા.

તણં કુંમળ.....વયાસી.....તુભે.....પરિહંતિ.....તણં.....

પરિહંતિ.....પૂર્વિં.....નાગિંદા.....ચલચલ.....જિણિંદસ

કુંભક રાજની આજ્ઞાનુસાર અઠાર શ્રેણી પ્રશ્રેણી જનો તેમજ શીળીકા ઉચકનારા અઠાર પ્રકારના અર્વાંતર જાતિના પુરુષોએ સ્નાન કરી અલંકારોથી અલંકૃત બની મહલી અરહંતની પાલખી પોત પોતાના ખભા ઉપર ઉચકી લીધી. શકદેવરાજે મનોરમ શીળીકાના દક્ષિણ બાજુના દંડાને, ઈશાનેન્દ્રે ઉત્તર દિશાના દંડાને, અમરેન્દ્રે દક્ષિણ ભાગના નીચેના દંડાને અને બલીન્દ્રે ઉત્તર ભાગના નીચેના દંડાને પકડ્યો. બાકીના બધા ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિક ઈન્દ્રોએ પોતપોતાની યોગ્યતાનુસાર પાલખીનું પરિવહન કર્યું. પુલકિત અને હર્ષધેલા થયેલા માણસોએ સૌથી પ્રથમ પાલખીને ઉચકી અને પછી અસુરેન્દ્રો, સુરેન્દ્રો અને નાગેન્દ્રોએ ઉચકી. તે વખતે દેવેન્દ્ર વગેરેના કુડળો આમતેમ ખૂબ હાલી રહ્યા હતા. આ સમયે દેવોએ દેવેન્દ્રો અને દાનવેન્દ્રોએ પોતાની ઈચ્છાનુસાર વૈક્રિય શક્તિ વડે આભરણોને ઉત્પન્ન કર્યા હતા. આ સમયની શોભા અને દૃશ્ય કેવું અપૂર્વ હશે. તેની કલ્પના શું કરવી.

જિનેન્દ્ર ભગવાનના પુણ્યનો ઠાક તો સાંભળો. તેમની દીક્ષા અભિષેક માટે દેવ-દેવેન્દ્રોને કેટલો ઉમંગ-હર્ષ અને ભક્તિ છે.

હવે મહલી ભગવાનના આ અભિનિષ્ક્રમણમાં શું શું રાખવામાં આવેલ છે અને તેની કેવી તૈયારી સાથે મહલી કેવી રીતે પ્રવ્રજ્યા માટે આગળ વધી રહ્યા છે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૧૦૬

મહલીનું મહાભિનિષ્ક્રમણ !

(કારતક સુદ ૭ તા. ૨૬-૧૦-૭૬ શુક્રવાર)

અનંતજ્ઞાની ભગવંતોએ ચારિત્ર્ય ધર્મનું દર્શન કરાવી માનવીય જીવંતની સાર્થકતા ફરમાવેલી છે. આપણે ત્યાં જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રનો કુમારી મહલી ભગવતીને

આધિકાર આવી રહ્યો છે. ગઈકાલે તમે તેમની લબ્ધ શીખીકા અને દેવ માનવોની ભક્તિભાવપૂર્વક તૈયારીને બાણી શક્યા.

હવે મદલીભગવતીનું અભિનિષ્ક્રમણ થાય છે. અભિનિષ્ક્રમણ એટલે શું ? આત્મશ્રેયાર્થે સંસારનો સહાને માટે પરિત્યાગ કરવા ઘેરથી નીકળવું તેને અભિનિષ્ક્રમણ કહેવાય છે.

મદલીકુમારી વૈરાગ્યની વરમાળા ધારણ કરી, સંસારના પરિત્યાગ સાથે આત્માને કૃતકૃત્ય બનાવવા અભિનિષ્ક્રમણ કરી રહ્યા છે. આવી ઉત્તમોત્તમ ધરી-અવસર ક્યારે આવે છે ? આત્માના ઉત્કૃષ્ટ ત્યાગના પરિણામો બ્યારે બગૃહ થાય છે ત્યારે આવે સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે.

સંસારમાં જેટલું બેવા, બાણવા મળ્યું છે, તે સઘળું ભોગવવા માટે નથી. તેના રાગને તોડી મોહને મારવામાં આવે ત્યારે જ ત્યાગ પ્રગટે છે. જગતની સઘળી વસ્તુ છોડવી સહેલી નથી. તેના ઉપર લોકોને કેટલો મોહ-રાગ છે, કેટલી મમતા-તૃષ્ણા અને આસક્તિ છે. આ બધા લાવોમાંથી આત્માને સદંતર અલિપ્ત બનાવવાનો શ્રેષ્ઠ પુરુષાર્થ તેને ચારિત્ર કહેવાય છે.

એક અંગ્રેજે ત્રિસુત્રનું દર્શન કરાવ્યું છે.

- 1 If wealth is lost nothing is lost
- 2 If health is lost something is lost
- 3 If character is lost everything is lost

આનો અર્થ શું થાય છે તે આપણે સમજી લેવું બેઠીએ. તે અંગ્રેજ શું કહી બય છે ? જેણે સંપત્તિ ગુમાવી છે તેણે કશુંએ ગુમાવ્યું નથી. જેણે સ્વાસ્થ્ય (તબીયત) ગુમાવી છે તેણે કંઈક ગુમાવ્યું છે પરંતુ જેણે ચારિત્ર (સહાચાર) ગુમાવ્યું છે તેણે સર્વસ્વ ગુમાવ્યું છે.

જૈન ધર્મમાં ચારિત્રને સંવરનો ઉત્તમ માર્ગ કહેવામાં આવે છે. આ જીવાત્મા પાંચ ઈન્દ્રિયો અને મનના સાધન વડે પાપરૂપ પ્રવાહને રોકવા પુરુષાર્થશીલ બને છે. તેને સંવર-ચારિત્ર યા દીક્ષા કહેવાય છે.

હવે કુમારી મદલીભગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી રહ્યા છે. એટલે ચાવતજીવન આશ્રમ માર્ગનો ત્યાગ કરી સર્વથા ચારિત્રનો સ્વીકાર કરી રહ્યા છે.

દીક્ષા એટલે શું ?

આશ્રવનો સર્વથા પરિત્યાગ તેનું નામ દીક્ષા !
સંવર વાટિકામાં સહાવાસ તેનું નામ દીક્ષા !

આત્મધર્મમાં સદા રમવું તેનું નામ દીક્ષા !
વિભાવના વૈભવનો ત્યાગ તેનું નામ દીક્ષા !
ત્યાગના નંદનવનમાં પ્રવેશ તેનું નામ દીક્ષા !
મંગળ જીવનનો પ્રારંભ તેનું નામ દીક્ષા !

મલ્લીકુમારીને માતા-પિતાની દીક્ષા માટે અનુમતિ મળી ગઈ છે. તેમની દીક્ષા અંગીકાર કરવાની મંગળ ઘડીઓ એકદમ નજીક આવી ગઈ છે. રાજકુંભકે પોતાનો ખર્ચનો ખુલ્લો મૂકી મલ્લીનો દીક્ષા મહોત્સવ ઉજવવાનો પ્રારંભ કરી દીધો છે. ઘંટો અને દેવ ગણ પણ પોતાની દિવ્યતા સાથે આ મહોત્સવને શાસન પ્રભાવક બનાવવા માટે પૂર્ણ સહયોગ આપી રહ્યા છે.

મલ્લીનો મહાત્યાગ

મિથિલા નગરીને આ પ્રસંગે અનેરી રીતે શણગારવામાં આવી છે. રસ્તે રસ્તે શોભાઓ કરવામાં આવી છે. નગરીના લોકોમાં દીક્ષા કલ્યાણકના મહામંગલકારી પ્રસંગે અનેરો આનંદ વરતાઈ રહ્યો છે. આકાશમાં દેવદુંદુભી વાગે છે. ચારેબાજુ અચેત કૂલોની વૃષ્ટિ થઈ રહી છે તો નગરીમાં શરણાઈઓના સુર સાંભળી જન-મેદની ટોળેટોળામાં ઉભરાઈ રહી છે. મહોત્સવની મંગલતામાં અભિવૃદ્ધિ કરવા માટે અનેક જાતના વાદ્યો, ઢોલ, ત્રાસા, વાજ, બેન્ડ, પડમના નાદો સંભળાઈ રહ્યા છે. નગરના નરનારીઓ આજે મલ્લીના આ અપૂર્વત્યાગનું દર્શન કરવા હર્ષ-ધેલા બની રહ્યા છે. સૌ આ પ્રસંગમાં હાજર રહી પોતાની ધન્યતાનો અનુભવ કરી રહ્યા છે.

મલ્લીકુમારીનો અભિનિષ્ક્રમણ મહોત્સવ

મલ્લીકુમારી શીખીકામાં સિંહાસન ઉપર બિરાજી ગયા છે. તેના ઉપર મુંદર છત્ર રાખેલું છે. ચામર વીંઝાઈ રહ્યા છે. માતાઓ અને પરિજનો તેની સેવામાં બેઠા છે. હવે શાસ્ત્રકાર અભિનિષ્ક્રમણનું સવિશેષ વર્ણન કરે છે.

તણં મલ્લિસ્સ અરહાઓ મનોરમં.....સંપટ્ટિયા.....પરિધાવંતિ

મનોરમ પાલખીમાં બેઠેલા મલ્લી અરહંતની સામે સૌ પ્રથમ અનુક્રમે આઠ આઠ મંગળ દ્રવ્યો રાખવામાં આવ્યા છે. શાસ્ત્રમાં આ અષ્ટમંગલનો મહિમા છે. દીક્ષા જેવા ભવ્ય પ્રસંગે આ આઠ મંગળ શું સૂચવે છે તે પણ જાણવા અને સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

૧. સોવાત્થિય-સ્વસ્તિકે ગૃહજીવનનું આ એક શ્રેષ્ઠ મંગળ છે. જેને તમો સાથિયા 卐 તરીકે ઓળખો છો. ભારતીય સંસ્કૃતિમાં સ્વસ્તિકની પૂજ્યતા છે. સ્વસ્તિકના ચાર પાંખડા છે. જે ગૃહજીવનની અને ત્યાગ જીવનની પ્રેરણા આપે છે.

જીવન ધન્યતાના આ ચાર માર્ગો છે. જેને સંસારી જનો દાન-શીલ-તપ-લાવ તરીકે અપનાવે છે અને ત્યાગ માર્ગે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપના સૂચક છે.

૨. સિરિવચ્છા-શ્રીવત્સ માનવ સૌભાગ્યનેા ગ્રાહક હોય છે. લક્ષ્મીના પતિને વિષ્ણુ કહેવાય છે. શ્રીવત્સ એ પણ વિષ્ણુનું એક ચિન્હ ગણાય છે. ગૃહજીવનમાં લક્ષ્મી અને તેનું સંરક્ષણ બંને જોઈએ તેની કામના સંસારી જનો કરતાં રહે છે. ત્યાગજીવનમાં આત્મલક્ષ્મી અને તેનું સંરક્ષણ એ મહા મંગળ ખતાવવામાં આવે છે.

૩. ણંદિયાવર્ત-નંદિકાવર્ત જેને તમે ઘવરી કહેા છે. સંસાર ખરેખર અટપટો છે. તેમાં વસનારે વિવેકબુદ્ધિ રાખવી જોઈએ નહિ તો, તેનો સંસાર વધી જાય છે. ત્યાગીજનોએ સંવર-ચારિત્રમાં રમવું જોઈએ, રખેને આશ્રવરૂપ સંસારમાં પ્રવેશ ન થઈ જાય તેનો સતત ઉપયોગ રાખવાનું સૂચન આ મંગળમાં છે.

૪. વચ્ચમાળગ-વર્ધમાન આ મંગળ જીવન અભિવૃદ્ધિનું સૂચક છે. ગૃહજીવનમાં લક્ષ્મી-સૌભાગ્ય-આયુષ્ય-સ્વાસ્થ્ય-સુંદરતાની વૃદ્ધિ લોકોને મન મોટી વાત ગણાય છે. ત્યાગજીવનમાં આરોગ્ય-બોધિલાલ અને સમાધિની અભિવૃદ્ધિ આવશ્યક ગણાય છે.

૫. મહાસળ-ભદ્રાસન આસનમાં સિંહાસનને મંગળ ગણવામાં આવ્યું છે. આસનની સુંદરતા અને સ્થિરતા તે ઉત્તમ પ્રયોગ માનવામાં આવે છે. પછી સાધક ગૃહજીવી હોય યા ત્યાગજીવી હોય બંનેને માટે સ્વભાવની ભદ્રતા અને શુભોની સ્થિરતા અતિ આવશ્યક છે.

૬. કલસ-કળશ આ મંગળનું સૂચન એવું છે કે પ્રત્યેક વ્યક્તિએ પૂર્ણ બનવાનો સતત પ્રયાસ કરતા રહેવું જોઈએ. મંદીરનું મહામાંગલ્ય તેનું દર્શન તેનો કળશ કરાવે છે. એવી રીતે કવિની રચનાઓમાં કાવ્ય ઉપર કળશ ચડાવવામાં આવે છે. કળશ એ પૂર્ણતાનું મંગળ પ્રતીક છે.

૭. મચ્છ મત્સ્યયુગ્મ મત્સ્યની જોડી તેને મંગળ ગણવામાં આવેલ છે. માછલું જળને પવિત્ર બનાવી રાખે છે. આ માછલાની જોડી વ્યવહાર માર્ગે મંગળ જોવાય છે. પૂર્વ ભારતમાં મત્સ્ય લોજન કરી લોકો હિંસાના ભાગીદાર થાય છે. જીવોને અભયદાન આપવા માટે આ મંગળ એક ઉત્તમ કાર્યનું પ્રતીક ગણાય છે. કોઈપણ જોડીને ખંડિત કરવી તે પણ દોષ કહેવાય છે. તેનું પાલન કરવું શ્રેય મનાય છે.

૮. દ્વપ્પણ-દર્પણ આ મંગળ પવિત્રતાનું સૂચક છે. પ્રત્યેક લોકોએ જીવનને અરિસા જેવું નિર્માળ રાખવું જોઈએ. અરિસો એ જીવન શુદ્ધતાનું પ્રતીક છે.

તમેા સંસાર વ્યવહારમાં સાસરે જતી પુત્રીને આ અષ્ટમંગળની વસ્તુઓની ભેટ આપો છે. પરંતુ તેના રહસ્યને કોઈ ભાગ્યેજ સમજતું હશે. આ ખતાવવામાં

આવેલા ભાવોને સમજી તમે તેનો સદુપયોગ કરતા રહો તો ગૃહજીવનની મધુરતા પ્રગટે છે.

અહીં મદ્દલીકુમારીના મહોત્સવ પ્રસંગે આ અષ્ટમંડળોને રાખવામાં આવ્યા છે. તે તેમના સર્વોત્તમ જીવનના સૂચક છે. તથા મલ્લિસ્સે અરહો...જાવ પરિઘાવંતિ મદ્દલી ભગવંતના નિષ્કમણની વિધિ ચાલતી હતી ત્યારે કેટલાક દેવોએ પોતાની વૈકિંચ શક્તિ વડે મિથિલા રાજધાનીની અંદર અને બહાર બધે જળ સિંચન કર્યું હતું. સાફસૂફ કરી વાતાવરણને ચોક્કસ કરી ચૂના વગેરેથી ધોળી નાખ્યું હતું. તેઓ હર્ષધેલા થઈને ખૂબ ઉછળ્યા અને કૂધા હતા.

મિથિલાના નગરીના રાજમાર્ગ ઉપર મદ્દલીની ભવ્ય ત્યાગસવારી જઈ રહી છે, નગરજનો આ અપૂર્વપુણ્યલીલા અને ભવ્ય ત્યાગને જોઈ તેને હર્ષાશ્રુઓના તોરણો બંધાઈ રહ્યા છે. મનમાં હર્ષ અને ખુશી કઈ સમાતી નથી. લોકો ઊભી રહ્યા છે. ધન્ય છે માતા પ્રભાવતીને ! ધન્ય છે પિતા કુંભરાજને ! અહો હો ! તેમને ત્યાં આવું રતન જન્મ્યું ! આવી પ્રતિભાવંતી દીકરીએ ત્યાગ માર્ગે જઈને શાસનને શોભાવ્યું.

મદ્દલીકુમારીને નગરનીબહારેના અક્ષત (આવલ)થી વધાવે છે. કેઈ સોના ચાંદીના કૂલોથી વધાવે છે. કેઈ શુભ દ્રવ્યોથી વધાવે છે, અરે ! આપણે સૌ મદ્દલીને ભાવથી વધાવીએ.

તથા મલ્લી અરહા.....પડિચ્છે.....તથા.....પક્ષિવદ્

અભિનિષ્કમણની સવારી મિથિલા નગરીની બહાર સહસ્રામ્રવન ઉદ્યાનમાં પહોંચી ત્યાં અશોકવૃક્ષની નીચે મદ્દલી અરહંત શીળીકામાંથી ઉતર્યા. આ સમયે રાજા, રાણી દેવેન્દ્ર વગેરે ઉભા છે. મદ્દલીએ આભરણો અને ઘરેણાંઓ ઉતાર્યા. માતા પ્રભાવતી રાણીએ તેને પોતાના વસ્ત્રના છેડામાં લઈ લીધાં. તથા મલ્લી અરહા સયમેવ પંચમુદ્ધિયં લોચં કરેદ્ ત્યાર પછી મદ્દલી અરહંતે પોતાના કેશ (વાળો)નું પંચમુદ્ધિ લૂંચન કર્યું.

તથા સક્કે... સમુદ્ધે પક્ષિવદ્... હુચિત થયેલા મદ્દલીપ્રભુના વાળને શકેન્દ્ર દેવરાજે પોતાના વસ્ત્રમાં લઈ લીધા અને તેને લઈને ક્ષીર સાગરમાં પધરાવી દીધા. જુઓ, કેવા કાળા ભ્રમર જેવા દીર્ઘવાળનો પણ મદ્દલીકુમારીએ ત્યાગ કર્યો. ધન્ય છે મદ્દલીની નિરાસક્તિને ! આજના લોકોને વાળની કેટલી મમતા છે. વાળ એ જીવનનું સર્વસ્વ નથી. ઘણી દીકરીઓ કહે છે કે અમેને ચોટલો રાખવા દો તો અમે દીક્ષા લઈએ ! જેને આખો સંસાર છોડવો છે તેને વાળની શી મમતા ?

આપણે ત્યાં દીક્ષાથીના વાળ માટે લોકોમાં ઘણીઘણી અંધશ્રદ્ધા ચાલી રહી છે. દીક્ષાથીના વાળ મેળવી ઘણાં ભાઈઓ પોતાની સોના-ચાંદીની ડીંચીમાં બંધ કરી સારી રીતે મૂકી રાખે છે.

સામાયિક ચારિત્ર-સર્વાવરતિમાં પ્રવેશ

હવે મદલી અરહંત દ્રવ્યથી સર્વ ત્યાગ સાથે ભાવપૂર્વક સામાયિક ચારિત્ર ગ્રહણ કરી રહ્યા છે. મદલી અરિહંતના રૂપે પ્રગટ થવાના છે. તીર્થંકરને કોઈ શુરુ હોતા નથી. તેઓ સ્વયં સ્વયંબુદ્ધ થઈ જગદ્ગુરુ બને છે જેથી તેઓ માત્ર સિદ્ધ ભગવંત સિવાય કોઈને નમસ્કાર કરતાં નથી. શાસ્ત્રકાર કહે છે :

તપણં મલ્લી અરહા ' ણમોત્થુણં સિધ્ધાણં ત્તિ કદ્દુ સામાય ચરિત્તં પઢિવજ્જહ મદલી ભગવતીએ સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરી સર્વ વિરતિરૂપ સર્વ સાવધયોગ પરિત્યાગ સ્વરૂપ નવકોટીના પ્રત્યાખ્યાન સાથે સામાયિકચારિત્ર અંગીકાર કર્યું'.

માતા પ્રભાવતી અને પિતા કુંભક આ સમયે ગદગદ બની ગયા છે. તેમની આંખોમાંથી મોતીની માળાના મણકાની જેમ આંસુઓ પડી રહ્યા છે. માતાપિતાના વાતસલ્યનું વિશ્વમાં કંઈ મૂલ્ય થઈ શકતું નથી.

જં સમયં ચ ણં મલ્લી અરહા.....ગિલુક્કેયાવિહોત્થા

જ્યારે મદલી અરહંતે ચારિત્રનો સ્વીકાર કર્યો ત્યારે દેવો અને માણસોના થયેલા હર્ષ નિર્દોષને તેમજ વાળઓ અને ગીતોના ધ્વનિને શકેન્દ્ર દેવરાજે પોતાના હુકમથી બંધ કરાવી દીધો.

સૌએ મદલી ભગવતીના મહાત્યાગને નીહાળી પોતાની જાતને ધન્ય લાગી મનાવી. સૌ પોતપોતના સ્થાને રવાના થઈ ગયા. સૌના અંતરમાં મદલીના ત્યાગની મંગળતાનું દર્શન સુવર્ણક્ષિરે અંકિત બની ગયું. હવે શકાદિ ઈંદ્રો અને દેવ સમુદાય શું કરશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



૧૦૭

સંસારને સંકેલતા શીખો !

(કારતક સુદ ૮ તા. ૩૦-૧૦-૭૬ શનિવાર)

અનંતજ્ઞાની ભગવંતોએ ભવ્યાત્માના ભવ નિસ્તારનું વિસ્તાર પૂર્વકનું કથન કરમાવેલ છે.

આપણો આત્મા અનંત ભવનો મુસાફર છે. એ જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાં ત્યાં તેના વસવાટના કારણે એમણે ઘણો મોટો પથારો કર્યો છે. એટલે પથારો પાથર્યો છે. માનવને પથારો પાથરતા સારો આવડે છે પરંતુ જો તે આ પથારાને સંકેલતા કે ઉપાડતા શીખી જાય તો તે તેની ભવ જંજાળની પરંપરાનો ઝાંજ હળવો બની જાય.

સંસારી જનોને જીવન જરૂરીયાત સમયે અનેક સામગ્રીઓની જરૂર પડે છે. ક્યારેક આવશ્યક વસ્તુઓનો તો સંગ્રહ કરે છે પરંતુ ક્યારેક અનાવશ્યાક ચીજ-વસ્તુઓને માત્ર શોખ અને વૈભવ માટે સંગ્રહીત કરી પોતાના ખ્વોડમાં સારી રીતે સજાવી રાખે છે. જેને આપણે ત્યાં પરિગ્રહ કહેવાય છે.

ઘણાં લોકોને ઘરમાંડીને રહેતા કે બધું સંભાળીને વ્યવસ્થિત રીતે સાચવતાં પણ નથી આવડતું. અમો તો સંતો છીએ. અમારે તો અનેક ઘરોમાં ગૌચરી અર્થે જવાનું હોય છે. ઘણાંના ઘરમાં તો વસ્તુઓ વગેરે વેરવિખેર પડી હોય છે. તેને ત્યાં વ્યવસ્થાની કળાનો અભાવ હોય છે. ઘરને કેમ રાખવું કેવું બનાવવું તેની કળાનો નમુનો એક પક્ષી પાસેથી પણ જોવા મળે છે. તમોએ સુગ્રહી-સુઘરીનો માળો જોયો હશે? તે માત્ર ઘાસના સુકા તણખલાનો બનાવેલો હોય છે. ઝાડની ડાળીઓ સાથે લટકતો કેવો સુંદર હોય છે. તેમાં પણ જે ત્રણ માળ જેવી રચના હોય છે. જે પક્ષીઓ આવી કળા કરીને જીવી શકતું હોય તો બુદ્ધિમાન માનવ શું ન કરી શકે?

ગૃહજીવનમાં વ્યવસ્થા એ પણ એક કળા ગણાય છે. જેને ત્યાં વ્યવસ્થા ધર્મ છે તેને ત્યાં જીવોત્પત્તિ કે હિંસાની સંભાવના થોડી રહે છે. જૈનોને ત્યાં એક પ્રતિલેખન-પડિલેહણ શબ્દ છે. તે શું બતાવે છે? દરેક આવશ્યક વસ્તુ-પદાર્થને વ્યવસ્થિત રીતે ઉપયોગ પૂર્વક જોઈને રાખો. લેતા, સુકતાં બરાબર વિવેકને રાખો. જેથી દોષ ન લાગે? અરે! જ્ઞાની પુરુષો તો કહે છે. તમારા શરીરને પણ વ્યવસ્થિત સંભાળીને રાખો નહિ તો પસીના વગેરેના કારણે જીવોત્પત્તિ થશે અને દોષના લાગીદાર બની જશો. આપણે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જો ફેલાવતા આવડે છે તો સંકેલતા પણ શીખવું જોઈએ.

સંસારનો પથારો !

આપણો આત્મા અનંત કાળથી ફરતો આવ્યો છે. તેણે અનન્તવાર અનંત સ્થાનોમાં નિવાસ કર્યો છે. જ્યાં જ્યાં ગયો છે ત્યાં ત્યાં જીવ અને જડ સાથે નવનવા-અવનવા સંબંધો બાંધ્યા છે. આ યોગમાં તૃષ્ણા અને આસક્તિએ મોટો ભાવ ભજવ્યો છે. આ બંને તત્ત્વોએ જ આ જીવને અનંતો કાળ રખડાવેલ છે જ્યાં ગયો અને જ્યાં વસ્યો ત્યાં તૃષ્ણા, મમતા, મોહાસક્તિના કારણે પધારા પાથર્યાં. જન્મથી લઈ મૃત્યુ સુધીના કાળમાં અનેક વસ્તુ વ્યક્તિઓનો ઉપલોગ કર્યો. તેને પૂર્ણ પણ ન ભોગવી શક્યો. ત્યાં તો તે બધાનો પથારો પાથરીને રવાના થઈ ગયો. બીજી ગતિમાં આદ્યો ગયો. આવી કેટલી ગતિ? ચાર ગતિ ૨૪ દંડક ૮૪ લાખ જીવાયોનીમાં જઈને

આવ્યો. પરંતુ પથારો તો વધતો જ રહ્યો. તેને ત્યાંથી ઉપાડવાનો-સંકેલવાનો પ્રયાસ ન કર્યો. તેનું કૃણ એ આવ્યું કે સંસાર વધી ગયો.

એક ભવની બૂખ ન લાંગી ત્યાં તો બીજો ભવ બાંધી લીધો. એમ ભવની પરંપરા વધતી ચાલી ! હજુ એકનું પૂરું ન થયું ત્યાં બીજું ઉભું થઈ ગયું. જેમ જ્ઞાની પુરુષો કર્મભાવે છે કે બીજાવડું તે સહજ અને સરલ છે પરંતુ તેને સંકેલવું અને ઉપાડવું ઘણું કઠિન છે.

તમે તમારા સંસાર તરફ દષ્ટિ કરો ! આ એક જીવંતમાં તમારો કેટલો વિસ્તાર ? કેટલા સગા, બહાલા, કુટુંબીજનો વેવાઈવેલા, સ્વજન-પરિજનોનો સમુદાય ! તેની સંખ્યા ગણો તો કેટલા બધા થઈ જાય. આ સંસારી લોકોના સંબંધમાં એક એકને કેટકેટલા સંબંધો ? તેમાં વ્યવહાર-પાકોશીઓ, સંબંધીઓ અને મિત્રજનો ! આ બધામાં આ જીવે પોતાની આસક્તિ અને મોહ પરોવીને રાખ્યો છે. તે આ બધામાં પરોવાઈ ગયો છે. તેનામાં આ જીવ તૃષ્ણાના કારણે પથારાઈ ગયો છે. હવે, હે બુદ્ધિમાન ! તું જાગ ! અને આ બધામાંથી તારી તૃષ્ણા છોડી, તું એકદમ નિરાજો નિર્મોહી બની જા ! જો તારે આ જીવંતને પાવનકારી અને કલ્યાણકારી બનાવવી હોય તો આ બધાનો ત્યાગકર થા તેને ઉપાડી લે. સંકેલને દૂર કરી દે ! તું હવે ત્યાગ-વૈરાગ્યને માર્ગે નીકળી પડ ! તો તારા ભવનો અંત થશે. તારા હુઃખ દરિદ્રતાનો નાશ થશે. તું બોજરહિત બની હજવો થઈ જઈશ. ત્યાં મોક્ષ માર્ગની લાયકાતવાળો બની જઈશ. આજની સરકારે વીસ મુદાનો કાયદો કર્યો છે. જેનો તેના અમલ નથી કરતાં તેઓ દંડ અને શિક્ષાને પાત્ર બને છે. તેઓને “મીસા”ની હેઠળ ધકેલી દેવામાં આવે છે. આ બધું શા માટે થઈ રહ્યું છે તે તમે સારી રીતે સમજો છો. આજે સરકારને ચોપડે ધનવાનોના નામ લખાયા છે. તેના પથારાને તેઓ હવે નજરમાં લઈ રહ્યા છે. એકએકની વિગતો વાંચો છો તેથી તમે બાણી શકતા હશે કે તેનો પથારો કેટલો ?

એક વિધવા બાઈની હકીકત પેપરમાં આવી હતી. તે એકલી છે. પરંતુ તેનો પથારો કેટલો ? આ જીવે આવા પથારા તો કેટલા પાથરી પાથરીને મુક્યા છે પરંતુ તેને સંકેલવાની કળા મેળવી નથી.

માનવ જીવંત સંસાર પાથરવા માટે નથી, તે તો સંકેલવા માટે છે.

આજે આઠમનો દિવસ છે. ધર્મોપદેશ સાંભળ્યો છે તો હવે આ સંસારના પથારાને સંકેલવાની વાત કરો. લલિતભાઈ ! અરે અંપકલાઈ ! તમારે શું કરવું છે ? હજુ પાથરતું જ રહેવું છે કે સંકેલવું પણ છે ? આ ચાતુર્માસ પૂર્ણ થવામાં હવે સાત દિવસ બાકી છે. જેથી હવે સંકેલવાની કળા મેળવી લ્યો. જેની પાસે આ

સંસારને સંકેલવાની કળા છે. તેનો વિજય થાય છે. આ બધી તો દ્રવ્ય સંસારની વાત કરી. હવે ભાવ સંસાર તરફ જોઈએ !

આપણી અંદર પણ એક સંસાર છે. જેને ભાવ સંસાર કહેવાય છે. આ ભાવ સંસારના પાત્રો ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ દ્વેષ, મોહ, હિંસા, અસત્ય, ચોરી, ભોગ, પરિશ્રદ્ધ, કલેષ છે.

આ જીવે આત્માની અંદર આ બધા વિભાવ ભાવનો વૈભવ ભેગો કરી તેને પણ પાથરી રાખ્યો છે. જેનાથી આ આત્મા દુઃખી છે.

જેને આ ભાવ સંસાર સંકેલતા આવડી ગયું તેને દ્રવ્ય સંસાર સંકેલવામાં વાર નથી લાગતી. આ ભાવ સંસાર અનાદિનો છે. તે પથારો ઘણાં સમયનો છે. આ પથારને સંકેલવા માટે શક્તિવંત અને પુરુષાર્થશીલ પ્રાણી હોય તો આ એક મનુષ્ય જ છે.

તમો હવે ચેતી જાઓ. રખેને આ જીવનમાં સંસાર વધી ન જાય તેનો ઉપયોગ રાખજો. માનવજીવન તો તેને સંકેલવા માટે છે. જે વ્યક્તિ માનવશક્તિનો ઉપયોગ આ સંસાર સંકેલવામાં કરે છે તે ખરેખર ધન્ય બને છે.

અહીં શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે કે કુમારી મલ્લીએ અનંત સંસારનો પથારો પોતાના પરિબળ વડે ત્યાગ અને વૈરાગ્યના સહારે ઉપાડી લીધો છે.

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ દ્વેષ અને મોહના પડદાઓ ઉપાડી લીધા છે. તેઓ સમ્યક્ત્વ ગુણની સૌરભ સાથે સર્વ વિરતિ લાવથી અપ્રમત ગુણ સ્થાન સુધી ચડી ગયા છે. આવા મંગલોત્તમ પરિણામોનો સ્પર્શ કરી આત્માને ધન્ય બનાવી શક્યા છે.

મલ્લી ભગવતી વિષય અને કષાયના વિજેતા બની અણુગાર પર્યાયમાં રમણ કરતાં સુક્તિમાર્ગની મંઝીલે ચડવા પ્રયત્નશીલ બની રહ્યા છે.

મલ્લી તો અરિહંત-તીર્થંકર પદના સૌભાગ્યવંતો પુરુષાર્થી આત્મા છે. તેઓનો ગૃહ-સંસાર પણ જળકમળવત જ રહ્યો છે. મલ્લી દ્રવ્યે અને ભાવે સંસાર સંકેલો લઈ પ્રગતિને પંથે ચડી રહ્યા છે. સર્પની જેમ કાચળી ઉતારીને પાછું જોવાપણું નથી.

આજે સાધકોમાં દ્રવ્યનો ત્યાગ સરલ બની રહ્યો છે પરંતુ ભાવ સંસારનો ત્યાગ કઠિન ઘઈ રહ્યો છે. એક ઘર છોડીને જતાં અનેક ઘરના મોહમાં રંગાઈ જવાય તેનો વિવેક જરૂર રાખવો જોઈએ. એક કુટુંબ કે એક પરિવારના ત્યાગ પછી અનેક કુટુંબ પરિવારના રાગ-મોહમાં ઘેરાઈ જતાં ફરી સંસાર ઉભો થઈ જાય છે. ભાવ સંસારનો પરિત્યાગ એ જ મહત્ત્વનો ત્યાગ ગણાય છે.

जं समयं च णं मल्ली अरहा चरित्तं पडिच्चज्जइ तं समयं च णं मल्लिस्स
.....मणपज्जवनाणे समुपन्ने।

કુમારી મલ્લી આવા ભાવ સંસારને સંકેલી આત્મભાવમાં રમી રહ્યા છે. તેઓ દીક્ષાની પર્યાયમાં રમણ કરતાં યોથું મનઃપર્યવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે.

મતિ, શ્રુત અને અવધિ આ ત્રણ જ્ઞાનતો માતાના ગર્ભમાં મેળવ્યા હતા. આ મનઃપર્યવ જ્ઞાન આરિત્રના સ્વીકાર સાથે પ્રગટ થયું છે.

માનસિક ભાવોને બાણવાણું જ્ઞાન તે મનઃપર્યવ જ્ઞાન, કહેવાય છે. મલ્લી અરિહંતના દીક્ષા કલ્યાણનો સમય પણ શાસ્ત્રકારે ફરમાવેલ છે.

મલ્લી દીક્ષા કલ્યાણક

જૈનાગમોમાં તીર્થંકરોના કલ્યાણકોનું મહત્ત્વ ખતાવવામાં આવેલ છે. લગવતી મલ્લીની દીક્ષા અનેક લવ્યાત્માઓ માટે કલ્યાણનું નિમિત્ત છે.

मल्ली णं अरहा जे से हेमंताणं दोच्चे मासे चउत्थे पक्खे

पोससुद्धे तस्स णं.....परिसाए सद्धिं मुंडे भवित्ता पव्वइए।

મલ્લી અરિહંતે બ્યારે સર્વ વિરતિરૂપ આરિત્ર સ્વીકાર્યું, ત્યારે હેમંત કાળનો બીજો મહીનો હતો, યોથું પખવાડીયું હતું. તે પોષ મહિનો હતો, તેનો શુકલપક્ષ હતો, અગિયારસનો દિવસ હતો, પૂર્વાહ્ન કાળનો વખત હતો, અચાનક અષ્ટમ ભક્ત તેમણે ધારણ કરેલું હતું. એટલે ચૌવિહારો અકૃમ હતો. અશ્વિની નક્ષત્રનો ચંદ્રની સાથે શુભ યોગ થઈ રહ્યો હતો.

મલ્લી અરિહંતનો પરિવાર

શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે કે લગવાન મલ્લીનાથે બ્યારે દીક્ષા લીધી ત્યારે ૩૦૦ પુરુષો અને ૩૦૦ સ્ત્રીઓએ તેમજ અન્ય રાજકુમારોએ પણ દીક્ષા લીધેલી હતી. તીર્થંકરોની આભ્યંતર અને બાહ્ય એમ બે પ્રકારની પરિષદા કહેવાય છે. અહીં મલ્લી અરિહંતની આભ્યંતર પરિષદામાં ૩૦૦ આર્યાઓ (સાધ્વીજીઓ) હતી અને બાહ્ય પરિષદામાં ૩૦૦ સંતો (સાધુઓ) હતાં.

અહીં આપણે એ સમજવું જોઈએ કે મલ્લી લગવાન સ્ત્રી વેદે છે. જેથી તેમની આભ્યંતર પરિષદામાં સાધ્વીજીઓ છે. અન્ય તીર્થંકરોની પરિષદામાં માત્ર સંતો-સાધુઓ જ રહ્યા છે. મલ્લી પ્રભુના સંતપરિવારમાં તેઓ રાત્રે સાથે રહેતા નથી. તે વ્યવહારોચિત મર્યાદા ગણાય છે.

मल्लि अरहं इमे अट्टरायकुमारा.....महसेणे चैव अट्टमए।

મદ્દલીપ્રભુની સાથે ૧ નન્દકુમાર, ૨ નંદિમિત્રકુમાર, ૩ સુમિત્રકુમાર, ૪ બાલમિત્રકુમાર, ૫ લાનુમિત્રકુમાર, ૬ અમરપતિ, ૭ અમરસેનકુમાર, ૮ મહાસેનકુમાર આ આઠ રાજકુમારોએ પણ દીક્ષા ધારણ કરી હતી.

તણં સે ભવણહ.....અઢાહિયં કરેતિ ત્તા જાવ પઢિગયા

ભવનપતિ વગેરે ચાર જાતના દેવોએ મદ્દલી અરિહંતના અભિનિષ્ક્રમણ મહોત્સવનો ખૂબ જ મહિમા ગાયો અને ત્યારપછી તેઓ આઠમા નંદીશ્વર દ્વીપમાં ગયા. ત્યાં તેમણે અષ્ટાક્ષક મહોત્સવ ઉજવ્યો. આ મહોત્સવ આઠ દિવસ સુધી સતત ઉજવાય છે. ત્યારપછી તેઓ સ્વસ્થાને જતા રહે છે.

મદ્દલી ભગવાનના સંસાર સંકેલવાનો યોગ નિમિત્તે કેટકેટલા પુરુષ, સ્ત્રીઓ તૈયાર થઈ ગયા. તે તેઓએ સાંભળ્યું પ્રભુના સંસાર ત્યાગની કળા કેટલી મહાન છે કે જેના આધારે અનેક આત્મા જાગૃત થયા. મદ્દલીના અલૌકિક સંયમ ભાવની વાત જાણી કેવા કેવા નર-નારીઓએ પ્રેરણા મેળવી પ્રવ્રજ્યાને માર્ગે ચાલી નીકળ્યા.

મદ્દલીના રૂપ-લાવણ્ય અને વ્યક્તિત્વનો કેવો પ્રભાવ હશે કે લોકો પોતાનો સંસાર સંકેલી પ્રભુના ચરણે જીવન સમર્પણ કરી શક્યા.

તમો પણ આ મહાત્યાગને સાંભળી તમારા સંસારને સંકેલવાની કળા શીખો. મદ્દલી ભગવાન પોતાના પરિવાર સાથે સાધનાનો સમય સફળ કરી રહ્યા છે. હવે તેઓ પરમજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી વિશ્વકલ્યાણક ધર્મ દેશના કેવી રીતે ફરમાવશે, તેના ભાવ ભેદ અવસરે ઠહેવાશે.



૧૦૮

કરાવો સત્ય માર્ગનું દર્શન !

(કારતક સુદ ૯ તા. ૩૧-૧૦-૭૬ રવિવાર)

જિનેશ્વર ભગવંતે સત્યને સાક્ષાત્ ભગવાનનું સ્વરૂપ ફરમાવેલ છે. આવી સત્ય સ્વરૂપી દેશના આપણા આત્માને સદ્ગુણ રમણતાનું માર્ગદર્શન કરાવે છે.

માનવ જીંદગી એ મૂલ્યવાન જીંદગી છે. માનવજીવનનું મૂલ્ય સદ્ગુણ રમણતાથી અંકાર્ધ છે. સદ્ગુણની ગ્રહણતા અને રમણતા એ જ માનવજીવનની સફળતા છે. અન્ય જીવો માટે આ સદ્ગુણ રમણતાની ઉપાસના કઠિન છે પરંતુ માનવ માટે સહજ અને સરલ છે. છતાં આ યુગનો માનવી સદ્ગુણ કરતાં દુર્ગુણ પ્રતિવધારે ખેંચાઈ ગયો છે.

સંસારના જીવોને સારા કામ શીખવવા ઘણી મહેનત કરવી પડે છે. તેના માટે કેટલી શિક્ષણ સંસ્થાઓ છે, કેટલી ધાર્મિક શાળાઓ છે. વ્યવહારિકતા અને ધાર્મિકતા માટે કેટલો ખર્ચો કરીને લોકોને તૈયાર કરવા પડે છે. પરંતુ કોઈને ખરાબ બનવું હોય તો તેની કોઈ સંસ્થા નથી હોતી. તેને માટે કંઈ જ્ઞાન આપવામાં નથી આવતું તે તો સંગ દોષ અને કુસંસ્કારથી જ માણસ તે માર્ગે વળે છે.

માતા-પિતા અને વડીલોનું કર્તવ્ય છે કે તેમણે પોતાના સંતાનો અને પરિવારને સુસંસ્કારનું દાન-જ્ઞાન આપતું જ રહેવું જોઈએ. જેથી તેઓ પોતાના જીવનને સુંદર વિકાસ સાધી શકે અને માનવ જીવંતીને સફળ બનાવી શકે. પરંતુ જેઓ આ જ્ઞાન તરફ બેદરકાર રહે છે. તેઓ અને તેના વડીલોને ઘણી મુશ્કેલી સહન કરવાની રહે છે.

એક ગામમાં શ્રીધર અને લક્ષ્મીધર નામના બે સગાભાઈઓ રહેતા. બંને ભાઈઓ બધી રીતે સુખી હતા. પરંતુ તેમને ત્યાં સંતાન ન હતું. જેથી તેઓ થોડા અંશે ઉદાસ રહેતા હતા. આ ઉદાસીનતા ટાળવા ઘણા પંડિતો, વિદ્વાનો અને જ્યોતિષિઓ ને બોલાવી સમાધાન મેળવવા પ્રયત્ન પણ કરતા હતા. લાગ્યની બલિહારી અને અંતરાય નિવારણ માટે દાન ધર્મની યોગ્યતા જાણી સંતોની શ્રીખ મેળવી તેઓ સત્કાર્યમાં લાગી ગયા.

આ બાબુ કામધંધો-વેપારાદિ વ્યવસાય ઘણો સારો ચાલે છે. લક્ષ્મીની તેમને ત્યાં કૃપા છે. બંને ભાઈઓ ઘણાં જ બાહોશ અને સમજદાર છે. શેઠ પોતાનું સમાધાન મેળવવા ઘણાં સાધુ-સંતોને પણ મળે છે. કોઈને ઘેર બોલાવે છે, તો કોઈને પોતાના ઘેર જમાડે છે. તેમની ઘણી રીતે સેવા કરી સાફ દાન આપે છે.

સૌ એક જ વાતની પ્રેરણા કરે છે કે શેઠ દાન-પુણ્ય કરો તો તમારી અંતરાય તૂટી જશે. બંને ભાઈઓ આવી ઉત્તમ પ્રેરણા મેળવી ઘણું-મોટું દાન અને પરોપકાર કરવા લાગ્યા. તેમની ઉદારતાથી ગામમાં કોઈ બૂખ્યું રહેતું નથી. તેમજ ગામને કિનારેથી કોઈ બૂખ્યું જતું નથી. ગરીબો અને દુઃખી લોકોના માટે બંને શેઠ પ્રભુસમ બની ગયા. આવા દયા-દાનના શુભ-મંગળ લાવેથી નાના લક્ષ્મીધર શેઠના પત્નીને પુત્રજન્મની પ્રાપ્તિ થઈ. જાણે આખા ઘરમાં પુત્રજન્મના આનંદે જ કેમ અવતાર લીધો હોય, તેવું વાતાવરણ બની ગયું. બંને ભાઈઓના અંતર તો આનંદથી છલકાઈ ગયા. બંને શેઠાણીના હૈયા તો ખુશીથી ઉભરાઈ ગયા. ગામમાં પણ ઘેર ઘેર આનંદના દીપકો પ્રગટી ગયા.

ગામમાં સૌને મન સંતોષ થયો કે “આ લાખોની આવક આ હુવેલીઓ, આ

બાળ-બગીચાઓ, જમીન-ખેતરો અને ધન-સંપત્તિને ભોગવનાર અને કુળની પરંપરાને સાચવી રાખનાર પુત્ર શેઠને ત્યાં ભલે આવ્યો.

બંને ભાઈઓનો દર સુધી લોક પ્રેમ, ભલીલાગણી અને ઉદારતા માટે કીર્તિનો યશ-ધ્વજ ફરકતો હતો. શેઠે તો પુત્રજન્મની ખુશાલીમાં દાનશાળા અને ભોજનશાળાને ખુલ્લા મુક્યા. લોકોને હવે વ્યવસ્થિત રીતે ભોજન અને સહાયતા મળવા લાગ્યા. બંને ભાઈઓ લોકોના રૂઝા આશીર્વાદથી વધારે સંપન્ન બનાવવા લાગ્યા.

વર્ષો પછી સંતાનની પ્રાપ્તિ થઈ છે. જેથી બાળકને લાડકોડથી ઉછેરવા માંડ્યા. પુત્રનું શ્રીકાન્ત નામ આપ્યું. સૌ તેને બોલાવે, રમાડે અને હેત કરે. માતાના લાડ અને હેત તો કોઈ મોટી વાત ગણાય છે. કુમારના આંખમાં આંસુ ન આવવું જોઈએ તેની ઘણી મોટી સાવધાની રાખવામાં આવતી હતી. ઘર નોકરો વગેરે તેની રાત-દિવસ ચિંતા કરતા હતા.

આ બાળુ બંને ભાઈઓ તો વેપાર-ધંધામાં રોકાઈ જતા હતા. ઘરમાં શ્રીકાન્તના એક પક્ષે જ લાડકોડ ઘણા વધી રહ્યા હતા. બંને ભાઈઓ સમજતા હતા કે સંતાનને વધારે લાડ કરાવવા સારા નથી. તેનું પરિણામ મોટા થતા સારું આવતું નથી.

ક્યારેક શ્રીધર શેઠ કહી ઉઠતાં કે હવે પુત્ર તો સમજણો થવા લાગ્યો છે. તેને વધારે લાડ લડાવવા સારા નહિ.

શેઠાણી કહે : કેમ, મારા દીકરા માટે આવું કહે છે ? એ તો હજુ બાળક છે લાડકોડ અમારી પાસે ન કરે તો, કોનો પાસે કરવા જાય ?

શેઠ કહે : તમે તેને લાડ કરો તેની ના નથી પરંતુ તેની સરખી રીતે દેખ-ભાળ કરો. હવે તે સમજતો થયો છે. સ્ફૂલ્લે જાય છે તો ભણતો નથી. ત્યાં કલાસ ભરતો નથી. બીજા કુસંગી છોકરા સાથે રખડ્યા કરે તે સારું ન ગણાય ! તમે તેને સારી અને સત્યની વાત કરો. સારા સંસ્કારની શીખ આપો ! આ તો સારા ઘરનું સંતાન છે.

શેઠાણી કહે : પણ હજુ એની જીંદગી ક્યાં ચાલી ગઈ છે. ભણુશે એ તો જ્યારે જ્ઞાન આવશે ત્યારે ! તમે છોકરા માટે માથાકુટ ન કરો.

બંને ભાઈઓ કહી કહીને થાક્યા પણ પુત્ર આવા લડ્યા અને સત્ય સમજાયું ના અભાવે બગડવા લાગ્યો. શેઠને થયું કે શેઠાણીને કહીએ છીએ તો તેનું મન નંદવાઈ જતા વાર લાગતી નથી.

ચશ્માના કાચ તૂટી જાય કે મુહપત્તિનો દોરો તૂટી જાય તો તેને બદલાવી શકાય છે પરંતુ નંદવાઈ ગયેલા મનને ઠેકાણે લાવવું ઘણું કઠિન બને છે.

આ બાબુ શ્રીકાન્તકુમારની ફરિયાદો દુકાને આવવા લાગી શિક્ષકો પુત્ર માટે સત્યવાત કહી બાંધ છે. શેઠ પણ મનમાં સત્યને સમજે છે પરંતુ શેઠ શેઠાણીને સત્ય માર્ગનું દર્શન કરાવે છે તો તેને રૂચતું નથી. હવે શો ઉપાય ?

ગામમાંથી પણ શેઠપુત્રની સ્વચ્છંદતા અને રંબડની વાતો આવે. બંને ભાઈઓ ઘણી શાંતિથી ખેરાઓને વાત કરે પણ તેઓ શ્રીકાન્તની મમતા-મોહને કારણે તેને ગણકારે નહિ.

એકવાર તો શેઠાણીએ એટલે હદ સુધી ઉપરાણું લીધું કે તેઓ બંને ભાઈઓને થઈ ગયું કે આ આપણા કુળદીપકનું ભાવી ઉજળું નથી ! શેઠ ઘણી ચિંતા કરતા હતા. તેના મનમાં ઘણું દુઃખ રહ્યા કરતું હતું તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે શ્રીધરશેઠ મોટી બિમારીમાં પડી ગયા. તેઓ તો હવે પથારીવશ થયા. ઘર અને દુકાનનું કશુંયે હવે કરી શકતા નથી. ઘણાં ઉપચારો કરવા છતાં દરદ ઘટતું જ નથી દિનોદિન શરીર ઘસાવા લાગ્યું અને સૌને મન ચિંતા વધવા લાગી.

હવે આ બાબુ લક્ષ્મીધર શેઠ વેપાર-ધંધે એકલા પહોંચી શકતા નથી. પુત્રની સ્વચ્છંદતાથી પણ થાકી ગયા છે. શ્રીકાન્ત તો નથી દુકાને કામ કરતો, નથી સારી રીતે ભણવા જતો કે નથી મોટા ભાઈજીની સેવા કરતો. તે તો આખો દિવસ રખડતો ફરે છે.

નગર શેઠનો દીકરો શ્રીકાન્ત છે તો દેખાવડો અને રૂપાળો શરીર પણ મજાનું સાડું છે. સારા અને મોટા ઘરનું સંતાન છે શું ખામી હોય ! પુણ્ય લઈને આવ્યો છે. મજા કરવા જ જાણે અવતર ધર્યો છે. ઘણે ઠેકાણેથી પુત્ર માટે પૂછપરછ થાય છે પરંતુ શેઠને થાય છે કે આ રૂપિયો જ ખોટો છે તેને કેમ વટાવવો ?

આ બાબુ શ્રીધર શેઠ લાંબી બિમારીએ ચિંતા કરીને સ્વર્ગવાસી બની ગયા. મોટાભાઈના અવસાનથી નાનાભાઈએ એકલા પડી જવાથી અર્ધો ધંધો સંપેટી લીધો. શું કરે, બધે પહોંચી શકાતું નથી. દીકરાને જોઈ લક્ષ્મીધર શેઠ પણ ઘણીવાર ચિંતા કરતાં રહી પડે છે. “અરે ! અમારી જીંદગી તો હવે જવા આવશે. પરંતુ આ સંતાનનું શું થશે ?”

બંને ભાઈઓએ કેવી આગરૂં જમાવી છે. વેપાર-ધંધાની કેવી મજાની શાખ ઉભી કરી છે. આ બધું કેટલી મહેનતે મેળવ્યું છે પરંતુ તેના ઉપર પાણી ફરી વળશે ?

દીકરો દી વાળે તેવો ન હતો. શેઠની ચિંતા વધવા લાગી. છેવટે તેને ઝીણો ઝીણો તાવ આવવો શરૂ થઈ ગયો. શેઠે પણ પલંગ ઢાળ્યો. ધંધો કરી શકતા નથી.

હુકાને જઈ શકતા નથી. માણસોને મન ખુલ્લો દોર મળી ગયો. જેના હાથમાં તેના મુખમાં લેવા માંડ્યા. લાખો રૂપિયાની પેઢી હવે સુમસામ થવા લાગી.

શ્રીકાન્ત તો શેઠાણીની કૃપાથી સિગરેટ, દારૂ વગેરે વ્યસનોમાં પ્રવીણ બની ગયો છે. વાણિયાના અને સારા ઘરના સંસ્કારનો નાશ થઈ ગયો છે. સત્યમાર્ગના દર્શન વગર કેવી સ્થિતિ સર્જાણી છે. છેવટે દીકરો જ હાથમાંથી ગયોને ?

બંને શેઠાણીઓએ જ્યારે પુત્રની આ કુટેવોને જોઈ અને બેકાબુ જીવનને જ્યાલ આવતાં દુઃખ મનાવવા લાગ્યા. હવે વિચાર કરવા માંડ્યા કે અરે ! આ બંને ભાઈઓ કહેતા હતા તે સત્યમાર્ગનું સાચુ જ્ઞાન આપણે કયું નહિ અને આ છોકરાને પણ કરાવ્યું નહિ. ખરેખર, આપણા લાડકોડે જ છોકરો બગડ્યો છે ? હવે શું થાય ? બંને મળીને શ્રીકાન્તને સમજાવે છે પણ હવે ઘણું મોડું થઈ ગયું છે. પુત્ર સમજે કેવી રીતે ?

શેઠે કહ્યું : “જોશું ને શેઠાણી ! આ તમારા લાડકોડનું પરિણામ ? છોકરો હવે હાથમાંથી ગયો !”

શેઠે શ્રીકાન્તના એક સાધારણ ઘરની કન્યા સાથે લગ્ન કરાવી ફરજમાંથી મુક્ત બન્યા. પુત્રને હજી પણ પોતાની ફરજ સમજાતી નથી. લક્ષ્મીધર શેઠના અંતિમ દિવસો આવ્યા. તેમણે જતાજતાં દીકરાને બોલાવીને કહ્યું : “બેટા ! આપણે ખાનદાન ઘરના કહેવાઈએ. આપણી બધી જગ્યાએ આખરે પણ મોટી ગણાય. હવે તું સમજી જ અને આપણા કુળની આખરે વધારવી તે તારા હાથમાં છે. હવે, હું તો જાવું છું અને આ બધું તને સોંપતો જાવ છું.”

શે પરલોક વાસી થયા. જીઓ, બંને ભાઈઓ તો ગયા, મોટા શેઠાણી પણ અવસાન પામ્યા. હવે ઘરમાં માતા, પુત્ર અને વધુ એમ ત્રણ જણ રહ્યા. શેઠાણી પુત્રને કહે છે, બેટા ! હવે તું કંઈક કામ કર તારા પિતા તારા માટે ઘણું કહેતા ગયા છે.

પુત્ર કહે છે : માતા ! મને કશુંએ કામ આવડતું નથી. હું શું કરું ? છેવટે ઘરમાં જે કંઈ હતું તે બધું દીકરાએ ખલાસ કર્યું.

આજે તેને ઘેર ખાવાના દાણા ખૂટ્યા. શેઠાણીને ઘણું જ લાગી આવે છે. અરે ! એક દિવસ દોકો હજારોનો માલ લઈ જતાં હતા. તે હવેલીના આંગણમાં આજે લેનારા પાછા વળે છે. મુખ સાહેબીથી ધમધમતી ઇમારત આજે એકદમ સુનકાર બની ગઈ છે. બંને શેઠ ઘરની આખરે-પ્રતિષ્ઠા સાથે લઈ ગયા છે, પાછળથી દીકરાએ જ્યાં સુધી પૈસા વપરાય ત્યાં સુધી વાપર્યા અને દારૂની ખ્યાલીઓ પીધે રાખી. કુસંગે શ્રીકાન્તનો એક દિવસે ભોગ લીધો.

તમે સાંભળી શક્યા કે સંસ્કાર વગર જીવનના શા હાલ થાય છે. સત્યમાર્ગના દર્શન વિના લોકો અધઃપતનના માર્ગે જ જાય છે. સંતાનો માટે અતિ લાડકેડા સારા નથી.

જ્ઞાની જનો ફરમાવી ગયા છે કે સંતાનોને વારસામાં ધન અને વૈભવ આપીને ન જશે પરન્તુ તેને જ્ઞાન અને સંસ્કાર આપીને જશે !

ઘણા વડીલો પોતાના સંતાનો માટે જ કમાણી કરીને સુકતા જાય છે. તેનું ફળ એ આવે છે કે સંતાનો પુરુષાર્થ કરતા નથી અને પાંગળા બની પતનને માર્ગે જાય છે. જેથી તમે સૌ હવે ચેતી જાઓ. સંતાનો સત્યમાર્ગની સમજ સાથે સંસ્કાર આપશો તો તમે અને તમારો પરિવાર સુખી થશે.

સંતાનો અને ધાર્મિક શિબિર

આજના સંતાનો એ બુદ્ધિશાળી વર્ગ છે. તેઓ માત્ર જડ નથી. તેઓમાં સમજણ છે. જો તેઓને સંસ્કાર અને સમજ આપી હોઈ તો તેઓ સમાજ સંઘ અને શાસનના રત્નો બની શકે તેમ છે. તેમને સત્યમાર્ગના જ્ઞાનની જરૂર છે. હમણાં આપણે ત્યાં જૈન ધાર્મિક શિબિરનું આયોજન ચાલુ છે. ખર્ચોરના રા. થી ૪ વાગ્યા સુધી કલાસ ચાલી રહ્યા છે. તેમાં હાઈસ્કૂલ અને કોલેજના ૧૩૫ યુવક-યુવતિઓ ભાગ લઈ રહ્યા છે. આજે પાંચમો દિવસ છે. કેટલી શાંતિ અને શ્રદ્ધા-પૂર્વક લાલ મેળવી રહ્યા છે. વક્રતૃત્વ સ્પર્ધા, નિબંધ સ્પર્ધા અને પ્રશ્ન પેપર માટે તેમને પુરુષાર્થ અતિ પ્રશંસનીય છે.

તેઓ સાત દિવસ સુધી આ આયોજનમાં જૈન ધર્મના વિવિધ વિષયોના પ્રશ્નોત્તર સમજે છે અને લખે છે. ઘોડાં ઉપર અમે તેમને આત્મા—કર્મ, કાળચક્ર—પ્રલય, ઈશ્વર—સૃષ્ટિ, છ દ્રવ્ય અને નવ તત્ત્વ, આવશ્યક ક્રિયાઓ, અહિંસા—અનેકાન્તવાદ વિષે પોઝ દોરીને સમજાવીએ છીએ.

સત્ય સમજ માટે તેઓની ઘણી જિજ્ઞાસા છે. તમે આવીને જુઓ તો તમારા સંતાનોના સવળા પુરુષાર્થનું પણ તમને દર્શન થશે. ખરેખર તમને ગૌરવ થશે.

ખાણુમાંથી નીકળેલો પથ્થર ખરબચડો હોય છે. તેમાંથી કોઈ પ્રતિમાને તૈયાર કરવી હોય તો કોઈ કારીગરના હાથે તેને સોંપી કંડારવી પડે છે. તેમાંથી ઘાટ ઘડવો પડે છે. તે કલાકારના હસ્તે સુંદર મૂર્તિ બની જાય છે. લોકો તેને મંદિરની અંદર પ્રતિષ્ઠિત કરે છે.

જો પથ્થર દેવ બની શકતો હોય તો સંતાન સંત ન બની શકે ?

મનુષ્ય જન્મથી જ માનવ બનીને નથી આવતો. તેને બનાવવો પડે છે. તમારા

સંતાનો જ્ઞાન-સંસ્કારથી ધાર્મિક બનશે. સત્યમાર્ગનું જ્ઞાન મેળવી જીવન ધન્ય બનાવી શકશે.

પેલા શેઠનો પુત્ર શ્રીકાન્ત માનવ જીવંતીની મૂલ્યતા સમજ્યો નહિ અને મોઝ-મઝામાં તેને નબટ કરી દુઃખી થઈ ચાલ્યો ગયો. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સત્ય-માર્ગના દર્શનથી જીવનનો જયકાર બની જાય છે.

લગવતી મદલ્લી અરિહંત દીક્ષા અંગીકાર કરી સત્યમાર્ગના પ્રેરક બનવા માટે સાધનાના સૌભાગ્યશીલ બની રહ્યા છે.

મદલ્લી લગવાનનું કેવળ જ્ઞાન કહ્યાણુકે !

મદલ્લી અરિહંત પોતાના સાધુ-સાધ્વીજીઓના પરિવાર સાથે સાધનામાં બિરાજી રહ્યા છે. હવે શાસ્ત્રકાર શું ફરમાવે છે. તે સાંભળો!! તપ્તમલ્લી અરહા જંત્રેવ... કેવલવર નાણદંત્તણે સમુપ્પન્ને। જે દિવસે મદલ્લી લગવંતે દીક્ષા ધારણ કરી તે જ દિવસે છેલ્લા પહોરમાં અશોકવૃક્ષની નીચે પૃથ્વી શિલાપટ્ટક ઉપર સુખાસને બિરાજી, શુભ પરિણામ પ્રશસ્ત અધ્યવસાય આત્મ પરિણામ અને વિશુદ્ધ પ્રશસ્ત બૈશ્યાઓના પ્રભાવથી સમસ્ત જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય મોહનીય અને અંતરાય રૂપ ચારે ધનધાતી કર્મનો નાશ કરી (કર્મરૂપ રજનું) વિશેષ કરી) અનંત કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન તેઓને ઉત્પન્ન થયું.

ક્ષપક શ્રેણી ઉપર આરૂઠ થયેલા આત્માઓને જ આ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન મળે છે. તેનો પ્રારંભ આઠમા અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનથી જ થાય છે. મદલ્લી પ્રભુએ પણ આ ક્ષપક શ્રેણીએ ચડીને ચાર કર્મોનું વિદારણ કરી અનુત્તર, નિર્વાંધાત, નિરાવરણ, કૃત્સ્ન, અને પ્રતિપૂર્ણ કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શનને પ્રાપ્ત કર્યું.

તેણંકાલેણં તેણં સંમયણં સવ્વ દેવાણં આસણાહં ચલંતિ...પરિસા ગિમ્મયા કુંમપ્પ વિ નિગ્ગચ્છહ. તે કાળ અને તે સમયે બધા દેવતાઓના, શકદેવેન્દ્રના તેમજ બીજા બધા ઈન્દ્રોના આસનો ડોલવાં માંડ્યાં. તેનું કારણ જાણવા સૌએ પોતાના અવધિજ્ઞાનથી જાણ્યું કે મદલ્લી અરિહંતને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ છે. તેઓ બધા મદલ્લી પ્રભુ પાસે આવ્યા અને કેવળજ્ઞાનના મહિમા માટે ઉત્સવ ઉજવ્યો. તેઓ નંદીશ્વર દ્વીપમાં જઈને ત્યાં આઠ દિવસ સુધી પણ ઉત્સવો ઉજવ્યા. મહોત્સવની પૂર્ણતા પછી તેઓ સૌ સ્વસ્થાને ચાલ્યા ગયા.

મિથિલા રાજધાનીના સ્વામી મહારાજ કુલક મદલ્લી પ્રભુની સર્વજ્ઞતા-કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રગટ થવાના બખર જાણી જનસમુદાય સાથે તેઓ પણ લગવાનને વંદન કરવા માટે નીકળ્યા. મદલ્લીપ્રભુ આવેલા રાજ-રાણી અને જનસમુદાયને આત્માના સત્યમાર્ગનું દર્શન કરાવનારી ધર્માચરણ સ્વરૂપી, નિજ આત્માના કહ્યાણુ

સ્વરૂપ, આદર્શ ગૃહોચિત સદ્ગુણાલંકૃત બનવાની ધર્મદેશના કરમાવે છે, કારણકે સત્યમાર્ગના જ્ઞાન વિના માનવજીવન પશુ સમાન છે. માનવ ખરેખર વિવેકશીલ પ્રાણી છે. તે પ્રભુ દેશનાથી પ્રેરણા મેળવી સત્યમાર્ગનો સાચો ઉપાસક બની શકે છે. હવે તેઓ બધા દેશના સાંભળી કેવી તૈયારી કરશે. તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.

❧

૧૦૯

વિરતિ સ્વરૂપા જિન દેશના !

(કારતક સુદ ૧૦ તા. ૧-૧૧-૭૬ સોમવાર)

જૈન ધર્મની અંદર તીર્થંકર પ્રભુની વાણીને જિન-દેશના કહેવાય છે. આ દેશના વડે અનંતા આત્માઓ પરમ પુરુષાર્થ કરી કર્મરહિત બની પરમ સિદ્ધિને મેળવી ગયા છે.

જિન દેશના સત્યસ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવે છે.
જિન દેશના ભોગીજનોને યોગ માર્ગી બનાવે છે.
જિન દેશના અંતરના અધિકારને નાશ કરે છે.
જિન દેશના સર્વજ્ઞતાના સાજ સજાવી જાય છે.
જિન દેશના પરમાત્મ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરાવે છે.

આજે તમે સાધુ-સાધ્વીજીઓ પાસે ઉપદેશ સાંભળો છો. તેમાં જિન દેશનાનો જ આધાર હોય છે. જેને સિદ્ધાંત-સૂત્ર-આગમ કહેવાય છે. આવી વાણીનું શ્રવણ તે માત્ર જ્ઞાનનો શોખ ન બનાવવો જોઈએ. સંતવાણીને મનોરંજનનું રૂપ ન આપવું જોઈએ. મહાપુરુષોની પ્રેરણા સમય પસાર કરવાનું સાધન ન ગણાવું જોઈએ.

હંદગીનું સૌભાગ્ય સમજે કે આપણે માનવજીવન મેળવીને જિન દેશના સાંભળી આત્મશાંતિના માર્ગને પ્રાપ્ત કરી શકીએ. આવી વાણી દ્વારા અંતર આત્માની ભગૃતિ અને વિવેક પ્રગટ કરી શકાય છે. અનંતકાળના વિષય-કથાયની રમણુતાથી મુક્ત બનાવી શકે એવી આ વાણી છે. આપણું અજ્ઞાન ટળશે અને જ્ઞાન પ્રગટશે.

જ્ઞાનથી બીજી કોઈ ઉચ્ચ સ્વરૂપ નથી,
વૈરાગ્યથી ઉચ્ચ કોઈ ભાગ્ય નથી,
ત્યાગથી બીજી કોઈ ઉચ્ચ સુખ નથી,
મુક્તિથી બીજી કોઈ ઉચ્ચ ગતિ નથી.

તીર્થંકર પ્રભુ છદ્મસ્થ અવસ્થામાં ધર્મદેશના કરમાવતાં નથી. જ્યારે તેઓને ક્ષેપણજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે ત્યારે તેઓ લબ્ધ લાભોના ઉપકાર માટે દેશના કરમાવે છે.

આપણે ત્યાં જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્ર ચાલી રહ્યું છે. જેમાં ભગવાન મલ્લીનાથ સ્વામી ધર્મદેશના કરમાવે છે. મિથિલાનગરીના નાગરિકો વિશાળ સંખ્યામાં પરમ જિજ્ઞાસા સાથે આવ્યા છે. કારણકે તેઓ મલ્લી અરિહંતની અસાધારણ શક્તિથી પરિચિત છે. તેમના લબ્ધ ત્યાગને તેઓ સમજી શક્યા છે. તેમની અનંત પુરુષાર્થી શક્તિને સૌને જ્યાલ છે. પોતાના જ રાજ્યની રાજકુમારી ઋધિ-સિધિ-સમૃધ્ધિને છોડી અંધમ પંથે જાય તેનું ચિત્ર હંજી વિસરાયું નથી. તેઓની સ્મૃતિમાં જ છે. તેઓ જો તેમની ત્યાગની પરાકાષ્ઠા ને વારંવાર નિરખી લેવા આતુર બન્યા છે. કુંભક રાજ અને મહારાણી પ્રભાવતી તો મહાબુધ્ધિશાલી, મહાપ્રભાવક, તેજેમૂર્તિ, મંગલ સ્વરૂપા, ત્યાગના ગૃહ સમા પોતાના કુમારી મલ્લી ભગવતીના ફરીફરી દર્શન કરી પવિત્ર બની જવાની ઉત્કંઠાથી અને પ્રભુની દેશના સાંભળી ભવ તરી જવાનો ભાવના સાથે રાજધાનીમાંથી નીકળી મલ્લીના ચરણશરણમાં પહોંચી ગયા છે.

तएणं ते जियसत्तूपा. छप्पिजेद्वे पुत्ते ठावेत्ता पुरिससहस्सवाहिणीओ सीयाओ
इच्छा सन्विट्ठीए जेणेव मल्ली.....पज्जुवासंति

તમેને યાદ હશે કે મલ્લીકુમારીએ પેલા જિતશત્રુ આદિ છએ રાજવીઓને ત્યાગમાર્ગની ભાવનાનું ભાન કરાવી દીક્ષા માટે તૈયાર કરેલા અને તેઓને તેમના રાજ્યમાં મોકલી એક વર્ષ પછી પોતાના રાજકુમારને રાજ્યભાર સોંપીને આવવાનું કહ્યું હતું.

હવે તેઓ જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજવીઓ પોતાના મોટા પુત્રને રાજગાદીએ બેસાડી પુરુષ સહસ્રવાહિની પાલખીઓમાં બેસીને સર્વ ઋધિ અને સકળ બળની સાથે મલ્લી અરિહંતના ચરણોમાં પહોંચ્યા અને પ્રભુને સવિધિએ વંદન નમસ્કાર કરી પર્યુપાસના કરવા લાગ્યા.

तएणं मल्ली अ. तीसे महइ महालयाए. कुंभगस्स तेसिं च

जियसत्तू पाप्पुक्खाणं धम्मं कहेइ। परिसा जामेव.....पडिगया।

મિથિલાનગરીનો વિશાળ જનસમુદાય, તેમજ મહાઋધિવંત મહારાજ કુંભક, મહારાણી પ્રભાવતી અને જિતશત્રુ પ્રમુખ તે છએ રાજવીઓને આવેલા જોઇ મલ્લી અરિહંતે શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો.

હે લબ્યાત્માઓ! આ સંસાર દુઃખનું ઘર છે. જેને સુખી થવાની કામના છે. તેઓએ સુખના નિવાસ સમા ધર્મગૃહનું શરણ સ્વીકારવું જોઈએ. ધર્મના બે પ્રકાર

છે. એક આગાર ધર્મ જેને દેશ વિરતિ ચારિત્ર કહેવાય છે. જેમાં ઉપાસક પોતાની શક્તિ પ્રમાણે વ્રત-નિયમને અંગીકાર કરી ગૃહોચિત આદર્શ મર્યાદાઓનું પાલન કરતા શ્રાવક ધર્મનું પાલન કરી શકે છે. જેના માટે પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ શુણુ વ્રત અને ચાર શિક્ષા વ્રત ગ્રહણ કરવાના હોય છે. સંતોનો ત્યાગ અને વ્રત જીવન પર્યંતના હોય છે. જેમાં થોડો પણ આગાર હોતો નથી. તેને સર્વવિરતિ ચારિત્ર ધર્મ કહેવાય છે. તેને માટે પાંચ મહાવ્રતો, પાંચ સમિતિ, ત્રણ શુણ્તિનું પાલન કરવાનું હોય છે. આવા બંને પ્રકારના ત્યાગધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવતા શ્રોતાજનો મુગ્ધ બની રહ્યા છે.

જનદેશના તો પથર જેવા હૃદય હોય તો તેને પીગાળી આપે છે. રંગરાગથી મોહિત થયેલા વ્યક્તિઓને વૈરાગ્યના વિવિધ રંગોથી રંગી ત્યાગના પથે લઇ જાય છે. લલલલા મહમાતા વિષય કષાયથી છલકાતા રાજવીઓનો પણ ગર્વ ઉતારી, તેમને પણ વિરતિના ઘરમાં લઇ જાય છે. આવો છે તીર્થંકરની વાણીનો મહિમા !

આ બાબુ મિથિલાનરૈશ મહારાજ કુંભક અને મહારાણી પ્રભાવતીએ વિચાર કર્યો કે અહો ! આ સંસારના વિચિત્ર સ્વરૂપને જાણી લીધા પછી હવે આપણે આ સાવધ સંસારની મર્યાદા કરવી જોઇએ. તેઓ બંનેને શ્રમણોપાસક બનવાની ભાવના જાગૃત થઇ. કુંભવ સંમણોવાસવ જાપ પમાર્થક્ય । પ્રભુ પાસે તેઓ બંનેએ શ્રાવકોચિત ગૃહજીવનની મર્યાદાવાળા દેશ વિરતિ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. તેઓ વ્રતો અંગીકાર કરી શ્રમણોપાસક બની ગયા.

શ્રમણોપાસક ધર્મ

તીર્થંકર પ્રભુ સર્વજ્ઞ બનીને દેશના ફરમાવે છે. મહામૂલી વાણીનો સ્વીકાર કરી ભવ્યાત્માઓ વિરતિનો સ્વીકાર કરે છે. તેને શ્રાવક-શ્રાવિકા કહેવાય છે. જેઓ સર્વ વિરતિ ત્યાગનો સ્વીકાર કરે છે. તેને સાધુ-સાધ્વીજી કહેવાય છે. આવી ચતુર્વિધ સંઘ સ્વરૂપ તીર્થંકરની જેઓ સ્થાપના કરે છે. તેને આપણે ત્યાં તીર્થંકર દેવ દેવાધિદેવ, અરિહંત પ્રભુ કહેવાય છે.

શ્રાવક એટલે શું ?

સાગારી ધર્મનું પાલન કરે તેને શ્રાવક કહે છે. શ્રાવકએ ‘શ્રુ’ ધાતુ ઉપરથી બનેલો શબ્દ છે. શ્રુ એટલે સાંભળવું, જે શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરે છે તેને શ્રાવક કહેવાય છે. વ્યવહારમાં શ્રાવકનો અર્થ શ્ર-શ્રધ્ધાવંત, વ-વિવેકવંત, ક-ક્રિયાવંત અર્થાત્ જે શ્રધ્ધાયુક્ત વિવેકપૂર્વક ક્રિયા કરે તે શ્રાવક કહેવાય છે. જેઓ શ્રમણ-સાધુની ઉપાસના એટલે સેવાભક્તિ કરે છે તેને શ્રમણોપાસક કહેવાય છે.

શ્રી ઠાણાંગજી સૂત્રમાં ચાર પ્રકારના શ્રમણોપાસક કહ્યા છે—

ચત્તારિ સમણોવાસગા, પળ્લત્તા તંજહા-૧ અમ્માપિણ સમાણા, ૨ માયસમાણા, ૩ મિત્તસમાણા, ૪ સવહસમાણા.

લગવંતે ચાર પ્રકારના શ્રમણોપાસક કહ્યા છે—૧ અમ્માપિયા—માતા પિતા સમાન. જેવી રીતે માતા-પિતા પોતાના સંતાનનું સંરક્ષણ અને સાર સંભાળ કરે છે. તેવી જ રીતે કેટલાક શ્રાવકો સાધુઓ તરફથી કોઈ જાતનો પોતા ઉપર ઉપકાર થયો ન હોય છતાં પણ સંતને નિઃશ્ચિન્ત્ય મુનિ સમજી સ્વભાવથી જ તેઓની સાર સંભાળ રૂપ સેવા કરે છે. તેઓની હિતચિંતા કરે છે. ૨ ભાય—ભાઈ સમાન. જેવી રીતે ભાઈઓ પરસ્પર વિશેષ પ્રેમ રાખે છે. ક્યારેય પણ પોતાના ભાઈ ઉપર કંઈ પણ આકૃત આવી પડે છે ત્યારે ભાઈ પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરીને પણ તેની સહાયતા કરે છે. તેવી રીતે કેટલાક શ્રાવક-શ્રાવિકા સાધુ-સાધ્વીજી પ્રત્યે વિશેષ પ્રેમભાવ તો રાખતા હોય કદાચ ઓછો પણ રાખે છતાં સાધુઓ ઉપર કંઈ આપત્તિ આવી પડે ત્યારે પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરીને પણ તેમને સહાયતા કરે છે. તેઓ હૃદયના સાચા પ્રેમથી અને વાત્સલ્ય ભુધિથી ભક્તિ કરે છે. ૩ મિત્ત—મિત્રસમાન. જેવી રીતે મિત્રો પરસ્પર એકબીજાને ઉપકાર કરે છે. એક મિત્ર કંઈ ઉપકાર કરે તો બીજો સામે ઉપકાર કરે અને આપત્તિ આવી પડે ત્યારે યથાશક્તિ સહાયતા કરે, તેવી રીતે કેટલાક શ્રાવકો સાધુ-સાધ્વીજીઓ પાસેથી જ્ઞાનાદિ ગુણ ગ્રહણ કરે છે. સંતોને પોતાના ઉપકારી ગણે છે. એવું જાણી તેમની આહાર, વસ્ત્ર, ઔષધોપચાર આદિથી યથોચિત સુખ શાતા ઉપજાવે છે. કદાચ કોઈ કારણસર ત્યાગીજનો પર આપત્તિ આવી પડે ત્યારે તેની સેવા કરી મિત્રની જેમ શાતા ઉપજાવે છે. ૪ સવહ—શોક્ય સમાન. જેવી રીતે શોક્યો પરસ્પર ઈર્ષા નિંદા કરે છે, શાપ આપે છે, પતિ પાસે એકબીજાની આડી ચુગલી કરે છે, ખોટા આળ ચઢાવે છે. માન લંગ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તેવી રીતે કેટલાક શ્રાવક જનો પણ સાધુ-સાધ્વીજીઓની ઈર્ષા કરે છે, તેઓનું ખરાબ બોલે છે, તેઓનું ખુફું ચિંતવે છે, બીજા પાસે તેમના અવર્ણવાદ બોલે છે, ખોટા ખોટા આળ ચઢાવે, જેનાથી ધર્મની અને શાસનની અવહેલણ થાય છે. આવા કામ કરનાર મહાપાપના ભાગીદાર થાય છે. તમારાથી થાય તો કોઈ સાધુ-સાધ્વીજીઓની માતા-પિતા, ભાઈ, મિત્ર બની સેવા કરજો. કદાચ સેવા ન થાય તો શોક્યની જેમ વર્તાવ કરીને ત્યાગીજનોની અશાંતના ન કરશો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે ન યા વિ મોક્ષો ગુરુહિલ્લાપ ગુરુજનોની હિલ્લુ—નિંદા—અવર્ણવાદ કરનારનો મોક્ષ થતો નથી.

શ્રાવકના બીજા પણ ચાર પ્રકાર બતાવ્યા છે. ચત્તારિ સમણોવાસગા પળ્લત્તા તંજહા અધ્યાસમાણે, પઢાગસમાણે, જાણુસમાણે, જરકંટસમાણે.

૧ અધ્યાગ-અરિસા સમાન જેવી રીતે અરિસામાં પોતાનું જેવું રૂપ-વર્ણ હોય તેવું જ દેખાય છે. તેવી રીતે કેટલાક શ્રાવકો સાધુજીના વ્યાખ્યાનાદિ શ્રવણ કરતાં ઉત્સર્ગ અપવાદ જેવો માર્ગ પ્રરૂપે તેને સત્યમેવ સમજી તેમના વચનોનો સ્વીકાર કરે છે. ૨ પટાગ-પતાકાસમાન. જેવી રીતે ધ્વજ જે બાજુનો પવન હોય તે બાજુ ફરતી જાય છે, તેવી રીતે કેટલાક શ્રાવકો જેમનો ઉપદેશ સાંભળે તેમના મતમાં આક્રમ્ણ જાય છે. આ સાચું? કે તે? આ ગ્રહણ કરું કે તે? સારઅસાર સમજે નહિ અને ચિત્ત હંમેશા ડોળાયેલું રહે. ૩ ખાણુ-ખીલાસમાન. જેમ ખીલો ઉંડો નાંખ્યા પછી તે હલે નહિ તેવી રીતે કેટલાક શ્રાવક પોતાના કદાચહને છોડે નહિ. ચર્ચા-વાર્તામાં પોતાનો જ કક્ષો સાચો કરવા માટે ઝઘડા કરે. હું કંહું છું તે જ સાચું છે એવો હઠાચહ છોડે નહિ. ૪ ખરકંટ-તીક્ષ્ણ કંટક સમાન, જેમ કાંટો લાગવાથી તે ખટકયા કરે છે, દુઃખ થયા કરે છે, ઝેરી કાંટા હોય તો અંદર સડો ઉત્પન્ન કરે છે, તેવી રીતે કેટલાક શ્રાવક ધનના ગર્વથી કે જ્ઞાનના અભિમાનથી ગર્વિષ્ટ થઈ, કાંટા સમાન તીક્ષ્ણ વચન બોલી સાધુઓનાં મન-દિલ-આત્માને દુભાવે છે, તેમના પર રૂષ્ટ થઈ સાધુઓનો સમુજ્જો નાશ કરવાની પણ ભયંકર પ્રવૃત્તિ કરે છે. જેના અનર્થકારી પરિણામ ધર્મ અને શાસનને લોગવવા પડે છે. જેનાથી નાસ્તિકતાનો પસાર થાય છે. ઘણાં આત્માઓ આવી અશાંતિના કારણે ધર્મવિમુખ બને છે. તમોને જ્ઞાન અને ધન મળ્યું હોય તો તેનો સદુપયોગ કરજો. પરંતુ દેવ-શુરુ-ધર્મની અશાંતના કરવા માટે કંટક સમાન બની દુરુપયોગ ન કરજો !

તમોએ આઠ પ્રકારના શ્રમણોપાસક-શ્રાવકના સ્વરૂપને સાંભળ્યા તેમાંથી માતાપિતા, ભાઈ, મિત્ર અને અરિસા સમાન બનવું તે સારું છે પરંતુ શોક, પતાકા, ખીલા અને કંટક સમાન ન બનશો. તેનાથી તમારું મહાઅહિત થશે.

શ્રાવકપદની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે ?

શ્રાવકપદની પ્રાપ્તિ બે પ્રકારે થાય છે. નિશ્ચયમાં દર્શન મોહનીય, કર્મની સમ્યક્ત્વ મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય અને સમ મિથ્યાત્વ મોહનીય આ ત્રણ અને અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ તેમજ અપ્રત્યાખ્યાનીના ચાર ભેદ એમ ૧૧ પ્રકૃતિઓનો ક્ષયોપશમ થવાથી શ્રમણોપાસક સ્વરૂપ પંચમ ગુણસ્થાનક પ્રગટે છે. વ્યવહારથી ૨૧ ગુણ, ૨૧ લક્ષણ, ૧૨ વ્રત અને ૧૧ પ્રતિમા-પડિમા ઈત્યાદિ ગુણોનો સ્વીકાર કરવાથી શ્રમણોપાસક અથવા શ્રાવક બની શકાય છે.

શ્રાવકના ૨૧ ગુણ

કુંભક મહારાજ અને પ્રભાવતી મહારાણીએ વ્યવહાર અને નિશ્ચય સ્વરૂપ

દેશવિરતિ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો છે અને શ્રાવકના ૨૧ ગુણમાં રમણતાની યોગ્યતા ફેળવે છે. તે ૨૧ ગુણો બાણવા જેવા છે.

અર્ણુદો સ્વં પગ્ગહસોમો લોગપિયાઓ - ।

અકુરો મીરુ અસઠો દક્ષિણે લજ્જાલુ દયાલુ ॥ ૧

મજ્જત્થો સુદિઢ્ઠી ગુણાનુરાગી સુપક્ષજુત્તો સુદીઢ્ઠી - ।

વિસેસન્નુ વધ્ધાનુગ વિનીત કયન્નુ પરહિતકત્તા લધ્ધલક્ષ્વી ॥ ૨

તમો પણુ શ્રાવક જ કહેવાઓ છે તો આ ૨૧ ગુણો સાંભળીને જરૂર સ્વીકારી લેજો, ૧ અક્ષુદ્ર પરિણામી-કેાઈનો દુઃખ દાતા ન બને, ૨ રૂપવંત-વિવેકરૂપ ઉપયોગવંત, ૩ પ્રકૃતિનો સૌમ્ય, ૪ લોકપ્રિય, ૫ અકૂર, ૬ ભીરૂ-પાપનોહર, ૭ અશક-અવિવેકી ન હોય, ૮ દક્ષ-ચતુર, ૯ લક્ષ્ણવંત, ૧૦ દયાવંત, ૧૧ મધ્યસ્થ, ૧૨ સુદૃઢિવંત, ૧૩ ગુણાનુરાગી, ૧૪ સુપક્ષયુક્ત, ૧૫ દીર્ઘદૃષ્ટિ, ૧૬ વિશેષજ્ઞ, ૧૭ વૃધ્ધાનુગામી, ૧૮ વિનીત. ૧૯ કૃતજ્ઞ, ૨૦ પરહિત કર્તા, ૨૧ લબ્ધલક્ષી જ્ઞાન ગુણની પ્રાપ્તિ માટે ઉદ્યમવંત.

આવા ૨૧ ગુણોમાં જે રમણ કરે છે તે સંસારનો પારિગામી બને છે. મિથિલાના નરેશ મહારાણી અને વિશાળ જનસમુદાય ભગવતી મદદી અરિહંતની આત્મોદ્ધારક દેશના સાંભળી વ્રત-નિયમનો સ્વીકાર કરી ભગવંતને વંદન નમસ્કાર કરી નગરીમાં પધારી ગયા.

હવે પેલા છ એ રાજવીઓનું શું થયું તે જોઈએ. શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે. તણ્ણં જિયલ્લતૂપ્પા હપ્પિયારાયા ધમ્મં સોચ્ચા ણ્ણં વયાસી ત્યારપછી જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજવીઓએ ધર્મના ઉપદેશને સાંભળી પ્રતિબુદ્ધ થયા એટલે તેઓને પ્રભુ દેશના સ્પર્શી ગઈ છે. તેઓ મદદી ભગવંતના ગુણો પ્રતિ ખૂબજ આકર્ષાયા છે. તે તો તમો બાણો છો. તેઓ હવે નિવૃત્ત બનીને આવી ગયા છે. ફરીફરીને પ્રભુપદે મદદી અરિહંતની દેશના સાંભળી તેઓ ધન્ય ધન્ય બની ગયા છે. તેઓ હવે સંસારનો પરિત્યાગ કરી દીક્ષા અંગીકાર કરવા માટે શું કહે છે અને પ્રવ્રજ્યા ફેવી રીતે લેશે તેના ભાવભેદ અવસરે કહેવાશે.



સંયમ જીવનની સૌરભ

(કારતક સુદ ૧૧ તા. ૨-૧૧-૭૬ મંગળવાર)

માનવ સૌરભપ્રિય પ્રાણિ છે. સૌરભના આનંદની અનુભૂતિ કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારની જ હોય છે. આજે સંસારના પ્રાણિઓને વિવિધ પ્રકારની સૌરભના અનુભવ થાય છે. જેને જગતના નાશવાન પદાર્થોની સૌરભ પ્રતિ મોહકતા મેળવી જે આનંદ અનુભવ્યો તે તો માત્ર ક્ષણિક જ હોય છે.

જ્ઞાનીજનોના જગતમાં એક અનોખી સૌરભનું દર્શન છે. જેનું નામ છે સંયમની સૌરભ આ સૌરભથી આત્મા સુવાસિત બને છે.

સંયમની સૌરભ આત્માને તેજસ્વી બનાવે છે.

સંયમની સૌરભ આત્માને યશસ્વી બનાવે છે.

સંયમની સૌરભ આત્માને વચસ્વી બનાવે છે.

ભૌતિક પદાર્થો મેળવી કોઈ વ્યક્તિ પોતાની જાતને વધારે યશસ્વી મનાવે તે જ્ઞાનીઓની સામે હાસ્યાસ્પદ જેવી વાત છે. તમો બહારના પદાર્થોથી ગમે તેવા તેજસ્વી દેખાવો છતાં પણ આત્માની સૌરભ નથી મેળવી ત્યાં સુધી તો ખરા તેજ પાત્ર ગણી નહીં શકાઓ.

આજનો માનવ તો સ્પર્ધાનો માનવ ગણાય છે. તેને મન દરેક સ્ત્રીજવસ્તુ કે પદાર્થમાં સ્પર્ધા રહેલી છે. તે સ્પર્ધાથી જ પોતાનો વિકાસ કરવા માગે છે. કદાચ આજની ભૌતિક સ્પર્ધાઓમાં કોઈનો નંબર પણ લાગી જાય, તેથી કંઈ તે જીવનની સૌરભતાને મેળવી શકતો નથી.

આવી અક્ષર, અવિનાશ સૌરભને મહેંકાવા માટે સૌએ ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને સંયમનો સાથ મેળવવો પડશે. તમો એકવાર તો પ્રયોગ કરો. જુઓ, તેનો કેવો આનંદ આવે છે ? તેની કેવી મઝા આવે છે ?

તીર્થંકર પ્રભુની દેશનામાંથી નીતરતી ત્યાગ-વૈરાગ્ય અને સંયમની સૌરભ આત્માને પરમકલ્યાણકની પ્રેરણા આપી જાય છે. બળતા આ સંસારનું સાક્ષાત્ દર્શન કરાવી જાય છે. જ્ઞાતાસૂત્રનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. છએ રાજવીઓ પ્રભુ મલ્લીના ધર્મ દરબારમાં પહોંચી ગયા છે.

तएणं जियसत्तूपा छप्पिराया धम्मं सोच्चा एवं वयासी

જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજઓ મદદી લગવાનનો ધર્મોપદેશ સાંભળે છે. ધર્મ શ્રવણ કરીને તેઓ લગવાન મદદી અરિહંતને આ પ્રમાણે કહ્યું : આલિન્તેન મતે ! લોષ પલિન્તેન મતે ! લોષ જાવ પવ્વહયા, ચોદસ પુવ્વિણો અણતે કેવલે ૦ સિધ્ધા રાજવીઓ પોતાના અનુભવેલા અને સમજણથી ઓળખેલા આ લોકના સ્વરૂપને કહી પોતાની અંતરકામના રજુ કરે છે.

સળગતો સંસાર અને સંયમ સૌરભ

હે ભદ્રન્ત ! ચોમેર આ ચતુર્ગતિરૂપ લોક સળગી રહ્યો છે. હે ભદ્રન્ત ! આ લોક અત્યંત જ્વલિત થઈ રહ્યો છે. રૂ અને લાકડાની અગ્નિ જ્વાળાઓની જેમ તીવ્ર જ્વાળાઓથી આ લોક વ્યાપ્ત થઈ રહ્યો છે. અગ્નિની તીવ્ર જ્વાળાઓની જેમ હંમેશા જન્મ, જરા (વૃધ્ધત્વ-ઘડપણ-ખુટાપો) મરણ વગેરેના દુઃખો આ લોકને સળગાવતા રહે છે. હે ભગવન ! જેમ કોઈ માણસના ઘરમાં અગ્નિ સળગી ઉઠે ત્યારે સૂતેલા માણસને બીજો કોઈ જાગ્રત કરે છે, તે પ્રમાણે જ પ્રજ્વલિત થતા આ લોકમાં મોહ નિદ્રાવશ થયેલા અમારા જેવા લોકોને યોધ આપીને તમે શ્રેયસ્કર મોક્ષમાર્ગ બતાવ્યો છે. તેથી અમે હવે તમારી પાસે દીક્ષા ધારણ કરીશું.

આ પ્રમાણે વિનંતિ કરીને જિતશત્રુ પ્રમુખ છએ રાજઓએ મદદી અરિહંતની પાસે દીક્ષાને સ્વીકારી લીધી અને મુનિપણને ધારણ કર્યું. તેઓ છએ મુનિરાજે પ્રભુ પાસે સંયમેણ તવસો અપ્પાજં માવેમાજે વિહરહ સંયમ અને તપશ્ચર્યા કરતાં થકા આત્મભાવે વિચરવા લાગ્યા. ચૌદ પૂર્વના જ્ઞાની થઈને તેઓ છએ મુનિરાજે નિરતિચાર આરિત્રત્વ પાલન કરવા લાગ્યા.

આરિત્રની સૌરભ અને તપશ્ચર્યાની સાધના વડે છએ મુનિવરો અપ્રમત્ત ભાવની રમણતા કરતાં થકા ક્ષપક શ્રેણી ઉપર આરોહણ કરવા લાગ્યા. તેઓનો પરમ પુરુષાર્થ કષાય અને નોકષાયના પરિણામોને ક્ષય કરવાને સમર્થ બન્યો. સંજવલન કષાયનો ક્ષય કરી તેઓ કૈવળજ્ઞાન અને કૈવળદર્શનના અધિકારી થઈ ગયા. સર્વજ્ઞ પર્યાયમાં રમણ કરી અયોગી અવસ્થાને સ્પર્શ કરતાં તેઓ છએ સર્વજ્ઞ ભગવંતો પરમ સમુદાયની અક્ષય સ્થિતિ સ્વરૂપ પરમ સિધ્ધિને પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ લક્ષ્મી સ્વરૂપા શીવરમણીને વરી ગયા. તેઓ સિધ્ધ-બુધ્ધ થઈ ગયા.

હવે તમો સમજી શક્યા હશે કે વિષય કષાયરૂપ સંસાર સમાપ્ત કર્યા વિના સિધ્ધિ મળતી નથી. સંયમની સૌરભ અને આરિત્રની સુગત વિના કર્મક્ષય થતા નથી. પ્રભુ મદદીએ આ છએ રાજવીઓને ગૃહત્યાગ, વિષય ત્યાગ, કષાય ત્યાગ કરાવી સાચા મુખના સ્વામી બનાવી દીધા.

તમે એમ સમજતા હશે કે શું દીક્ષા લીધા વિના મોક્ષ ન થાય ? શું સંસારમાં રહીને કલ્યાણ ન થાય ? શું સંયમને પાળ્યા વિના સુખી ન થવાય ? આવા પ્રશ્નો થાય તે સ્વાભાવિક છે. સંસારમાં રહીને કલ્યાણ કરનારને સંયમ તો રાખવો જ પડે અને કષાયને ક્ષય તો કરવા જ પડે. કષાયની મુક્તિ વિના પરમમુક્તિ ત્રણકાળમાં નથી તે લખી લેજો !

એકવાર એક સભજન પ્રશ્ન કરી બેઠો કે સંસારમાં રહીને કલ્યાણ કેમ ન થાય ? તેમને કહેવામાં આવ્યું કે તમારું ઘર કબીરના પત્ની જેવું છે ? તમેને પણ જીજ્ઞાસા થતી હશે કે કબીરની પત્ની કેવી હશે અને વળી તેનું ઘર કેવું સુંદર હશે ? સાંભળવું છે ? ‘હાં. ગુરુદેવ ! સાંભળાવો ’

કબીરસાહેબ ગૃહસ્થ મહાત્મા હતા. તેઓ ભિક્ષા કરીને આજીવિકા ચલાવતા ન હતા. તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમી રહી મહેનત કરી પેટ ભરતા હતા. તેઓ પોતાને ઘેર કપડા વણતા હતા. એકવાર તેઓ કપડા વણતા હતા ત્યારે કોઈ ચીજની જરૂર પડી એટલે તેમણે પોતાની પત્નીને કહ્યું : “દેવી ! કંથાને લાવો ?” એ જ વખતે બહારથી કોઈ ભાઈ ત્યાં આવ્યા અને તેણે પણ સાંભળ્યું કે કબીરે તેની પત્ની પાસે કોઈ ચીજ માંગી. કબીરે કહ્યું હતું કે “કામ ચાલી રહ્યું છે. કંથો લાવો !”

કબીરના પત્ની ગોતવા લાગ્યા પણ અંધારામાં ક્યાંયે તે દેખાયો નહીં, કબીરે ફરીથી કહ્યું : “દેવી ! કંથો લાવો !” પરંતુ કંથો શોધવા છતાં ન મળ્યો. કેવી રીતે કંથો આવે ? સાહેબે ફરી ત્રીજીવાર કહ્યું “દેવી કંથો લાવો !” તેમની પત્ની પણ શોધતા છતાં ન મળ્યો છતાં તેણી ગુસ્સે ન થઈ અને કબીર પાસે આવીને બિભી રહી ગઈ. તેણીએ કહ્યું : “મહાત્માજી ! કંથો ઘણો ગોત્યો પરંતુ મળતો નથી.” સાહેબ પણ આ વાત સાંભળી શાંત રહ્યા પરંતુ ગુસ્સો ન કર્યો.

માની લ્યો કે કબીરની જગ્યાએ તમે હો તો શું કરો ? ગુસ્સો ચડે કે ન આવે ? ગુરુદેવ ! અમોને જરૂર ગુસ્સો આવે. કેમ લલિતભાઈ ! તમેને આવે કે ન આવે ? “શું કરીએ. ઉપાય શું ?” બેનો આ જગ્યાએ તમે હો તો શું કરો ? કબીર પત્નીની જેમ શાંતિ રાખીને બિલા રહો કે તમારા કબીરને કાન પકડી શોધવા મોકલો ? પેલા કબીર પત્નીએ કબીરની બાબુમાં પડેલા કંથાને લાવી તેમની પાસે મુક્યો. કબીર સાહેબે પોતાનું કાર્ય પૂરું કર્યું. પેલો આવનાર પુરૂષ બેતો જ રહી ગયો. વાહ સાહેબ ! વાહ પત્ની ! બંનેમાં કેાણ ચડે ?

ગૃહસંસારમાં રહીને જેણે કષાયોને જીત્યા નથી તેને કલ્યાણનું નામ લેવાનો શું અધિકાર છે, સમતા, સહિષ્ણુતાને કેળવ્યા વિના સંયમ કેવી રીતે આવે ? છએ

રાજવીઓએ મદદી પ્રભુ પાસેથી આવા સંયમ જીવનની સૌરભ મેળવી હતી. જેથી તેઓ કદયાણુ સાધી ગયા.

હવે ભગવતી મદદી ત્યાંથી વિહાર કરી ક્યાં પધારશે અને તેનો પરિવાર કેટલો બનશે. તેના લાવલેદ અવસરે કહેવાશે.



૧૧૧

નિર્વાણનું નિર્માણ કરો !

(કારતક સુદ ૧૨ તા. ૩-૧૧-૭૬ બુધવાર)

અનંતજ્ઞાની ભગવંતોએ નિર્વાણ માર્ગનું દર્શન કરાવતાં ફરમાવેલ છે કે જેમણે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી પોતાના સંયમ જીવનનું નિર્માણ નથી કર્યું. તેઓ નિર્વાણને મેળવી શકતા નથી.

આજના વિષયમાં તમારી સામે બે શબ્દો રમે છે. એક છે નિર્વાણ શબ્દ. જે તમોને ઘણો જ મનપસંદ છે. તમો સૌ નિર્વાણ માટે ઝંખના કરો છે. તેની પ્રાપ્તિ માટે ઘણાં ઘણાં નહિ પરંતુ લાખ લાખ પુરુષાર્થ કરો છો.

નિર્વાણ એટલે શું ?

વિષય કપાયના પરિણામોથી સર્વથા મુક્તિ તેનું નામ નિર્વાણ !
અનાદિનો આત્મા સાથેનો કર્મ યોગ સમાપ્ત કરવો તેનું નામ નિર્વાણ !
આત્માના સકુળ પ્રદેશથી કર્મનું સર્વથા મુક્ત થવું તેનું નામ નિર્વાણ !
સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી આત્માને પરિશુદ્ધ કરવો તેનું નામ નિર્વાણ !
શુદ્ધ, પુદ્ધ, નિરંજન નિરાકારની પર્યાય તેનું નામ નિર્વાણ !

હવે તમો સમજી શક્યા હશે કે નિર્વાણ એટલે શું ? નિર્વાણ એટલે સ્વર્ગગમન નહિ. એક દેહનો ત્યાગ કરી નવા દેહને ધારણ કરવો તે નિર્વાણ નથી. પરલોકગમન કે મૃત્યુ તેનું નામ નિર્વાણ નથી. પરંતુ બ્યારે મૃત્યુને જ મૃત્યુ આવે તેનું નામ નિર્વાણ છે. આવું નિર્વાણ કર્મક્ષય વિના મળે નહિ. કર્મક્ષય તપ વગર થાય નહિ. તપ સયમ વિના આવે નહિ. સંયમ એ પ્રત્યાખ્યાન વગર મળે નહિ. પ્રત્યાખ્યાન એ વિજ્ઞાન વિના સંભવે નહિ. વિજ્ઞાન એ જ્ઞાન વગર ભેટે નહિ.

આ બધા લાવો એકબીજાથી બેડાયેલા છે. આ વિષયની વાતો આગળ કહેવાઈ ગઈ છે. જેથી સૌએ જ્ઞાનસાધના કરી શ્રદ્ધાને મજબૂત બનાવવી બોધીએ, શ્રદ્ધાચુક્ત

જ્ઞાનને સમ્યક્જ્ઞાન કહેવાય છે. આવા જ્ઞાન સાથે ચારિત્રની અનુપાલના થાય એટલે આશ્રવથી આત્મા રહિત બને. તપશ્ચર્યાથી આત્મા પરિશુદ્ધ બને અને આપણે નિર્વાણને મેળવી શકીએ.

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. આપણા જીવનમાં સૌથી પ્રથમ જીવવાણીની શ્રદ્ધા કરી જ્ઞાનનું નિર્માણ કરો. જ્ઞાન સાથે ચારિત્રનું ઘડતર થાય એટલે નિર્વાણનું નિર્માણ થઈ ચૂક્યું. ગઈ કાલે તમોએ છએ રાજવીઓની સાધુતા, સર્વજ્ઞતાની સાથે નિર્વાણ પ્રાપ્તિની વાત સાંભળી છે.

હવે ભગવાન મદ્દલી અરિહંતને યાદ કરીએ. શાસ્ત્રકાર શું કહે છે ?

तएणं मल्ली अरहा सहसंब वणाओ निक्खमइ त्ता. बहिया जणवय विहारं विहरइ !

ભગવાન મદ્દલીની દીક્ષા, કેવળજ્ઞાન, ધર્મદેશના, ચતુર્વિધ શ્રી સંઘની સ્થાપના તીર્થપ્રવર્તન વગેરેની વાતો તમો જાણી શક્યા એ. હવે પ્રભુ મદ્દલી મિથિલા નગરીના સહસ્રામવનથી સપરિવાર નીકળી બહારના જનપદોમાં તીર્થંકર પરંપરા મુજબ વિહાર કરે છે.

ભગવાન મદ્દલી પ્રભુનો ચતુર્વિધ સંઘ

૧૯માં જિનરાજ અરિહંત પ્રભુએ ધર્મદેશના દ્વારા અનંક ભવ્યાત્માઓને સંસારની અસારતા અને જીવનની ક્ષણ ભાંગુરતાનું ભાન કરાવી ચારિત્રના માર્ગે લઈ જઈ મુક્તિ ધર્મની સાધનામાં તદ્દલીન બનાવ્યા છે. તીર્થંકર પ્રભુ મદ્દલીને સાધક સમુદાય વિશાળ સંખ્યામાં હતો. આગમકાર હવે તે સંખ્યા વેચન કરે છે.

मल्लिस्स णं भिसग्गपामोक्खा अट्ठावीसं गणा, अट्ठावीसं गणहरा होत्था, मल्लिस्सणं अरइओ चत्तालीसं सपणसाहस्सीओ, उक्कोसेणं बंधुमइ पामोक्खाओ पण-
पण्ण अज्जियासाहस्सीओ उक्कोसेणं सावयाणं एगा साय साहस्सी, चुलसीइं सहस्सा
सावियाणं एगा साहस्सी चुलसीइं सहस्सा सावियाणं तिन्निसय सायसीओ पण्णइं
च सहस्सा ।

મદ્દલી અરિહંત ભગવાનને લાષગ પ્રમુખ ૨૮ ગણ હતા. ૨૮ ગણધર હતા. ઉત્કૃષ્ટથી મદ્દલી અરિહંત પ્રભુની શ્રમણ સંપત્તિ ૪૦ હજારની હતી. તેમજ ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ લઘુમતી પ્રમુખ ૫૫ હજાર શ્રમણા (આર્યિકા)ઓ હતા. તેમને શ્રાવકગણ એક લાખ ૮૪ હજાર હતા. ૩ લાખ ૬૫ હજાર તેમની શ્રાવિકાઓ હતા.

छस्सया चोदंस पुग्घीणं वीससया ओहिनाणीणं वत्तीसं सया केवलणाणीणं

પળતીસં સયા વેડવિયાળં અદ્વસયા મળ પજ્જવણાણીળં, ચૌદસ સયા વાઈ ણં વીસં
સયા અણુત્તરોવવાહ્યાણં

છસો ચૌદ પૂર્વધારો મુનિગણો હતા. બે હજાર અવધિજ્ઞાની હતા. ૩૨૦૦
કેવળજ્ઞાની હતા. ૩૫૦૦ વૈકિય લબ્ધિધારી હતા. ૮૦૦ મનઃપર્ચવજ્ઞાની હતા.
૧૪૦૦ વાહી હતા. બે હજાર અનુત્તરો પપાતિક હતા.

મલ્લિસ્સ અરહ્મો દુવિહા અંતગહમૂમી ચ જાવ વીસદ્વિમાઓ પુરિસજુગાઓ જુયંત-
કરમૂમી મલ્લી અરિહંતથી અંતઃકૃતભૂમિ- તે ભવમાં જ મોક્ષ મેળવનારાઓના
ઠાળ. તેના બે પ્રકાર છે. ૧ યુગાન્તર ભૂમિ, ૨ પર્યાન્તર ભૂમિ. ભૂમિ શબ્દથી ઠાળ
અને યુગ શબ્દથી ગુરુ-શિષ્ય, પ્રશિષ્ય વગેરે પુરુષોનું ગ્રહણ થયું છે. એથી આ
બધા ગુરુ શિષ્ય પ્રશિષ્ય વગેરે પુરુષોને આરંભિને જેમાં તે ભવથી જ મોક્ષ મેળવનારાઓનું
પ્રમાણ પ્રમિત (કેટલું) છે તેની ગણતરી કરવામાં આવે તે યુગાંતકર ભૂમિ શબ્દનો
વાચ્યાર્થ થાય છે. મલ્લી જનથી લઈને એમના તીર્થમાં પાટાનુપાટ ક્રમથી વિંશતિ
તમ પદ પુરુષ સુધી સાધુઓ સિદ્ધપદ પામી ચૂક્યા છે. ત્યારપછી સિદ્ધિમાં જવા
માટે વ્યવસ્થેદ થઈ ગયો. દુવાસ પરિચાપ અતમકાસી આ વાક્યથી આગમકારે
પર્યાયાન્તકર ભૂમિ પ્રકટ કરી છે.

તીર્થકરની કેવળી અવસ્થાના પર્યાયરૂપ સમયથી લઈને જે અન્તકર ભૂમિ હોય
છે, તેનું નામ પર્યાયાન્તર ભૂમિ છે. આ શબ્દનો વાચ્યાર્થ આ પ્રમાણે જ થાય છે.
મલ્લી અરિહંતને કેવળજ્ઞાન ઉદ્ભવ્યું. તેના બે વર્ષ પછી જ તેમના તીર્થમાં પોતાના
ભવમાં અંતકર સાધુજનોએ મુક્તિ લાભ મેળવ્યો. તેના પહેલા કોઈ સાધુએ મુક્તિ
મેળવી નથી. એ જ પર્યાયાન્તકર ભૂમિ છે.

મલ્લીણં અરહ્મ પળવીસં ઘણૂદ્મુદ્ધં ઉચ્ચત્તેણં મલ્લી પ્રભુના શરીરની ઉંચાઈ ૨૫
ધનુષ્યની હતી. વળ્ણેણં પિયંગુ સમે, સમચરંસ સઠાણે, વજ્જરિસમજારાચ સંઘયણે
શરીરનો રંગ (વર્ણ) પ્રિયંગુના જેવો નીલો હતો. તેમના શરીરનું સંસ્થાન સમચતુરસ્ય
હતું. તેમનું સંઘયણ વજ્રઋષભનારાચ હતું.

સમેત શૈલ શિખર ઉપર મલ્લી પ્રભુનો સંચારો !

મલ્લીઅરિહંતે ભારતની પાવન ભૂમિ ઉપર વર્ષો સુધી વિચરણ કરી અનેક
ભવ્યાત્માઓને ત્યાગ અને સંયમના પથે ચડાવી પરોપકાર કરેલ છે તેમના વિશાળ
સમુદાયને તમો સાંભળી ગયા છો. હવે ભગવાન મલ્લી સુખશાંતિપૂર્વક વિચરતા
ધર્મદેશનાના નાદે ભવ્યાત્માઓમાં વૈરાગ્યના રંગો પૂરતા દેશોદેશમાં પધારી રહ્યા છે.

મજ્ઞ દેસે સુદ્ધં સુદ્ધેણ વિહરિત્તા જેણેવ સમ્મેય પવ્વણ તેણેવ ઉવાગચ્છદ્ધ ઉવા-

ગચ્છિતા સંમેયસેલસિહરે પાદોવગમણુવવળે સુખશાંતિપૂર્વક મધ્યદેશમાં વિહાર કરીને મદલી પ્રભુ સમેત પર્વત (પારશનાથ પહાડ) ઉપર પહોંચ્યા તેઓશ્રીએ આ સમેત શૈલના શિખર ઉપર આત્માના અંતિમ શ્રેયને સાધવા માટે પ્રાદોષગમન સંથારો (અણુસણ) ધારણ કર્યો.

આપણે ઘણીવાર સાંભળીએ છીએ તેવી રીતે વાંચીએ પણ છીએ કે કેાઇ સાધુ-સાધ્વીજીએ અને શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ સંથારો કર્યો. અમારા પૂજ્ય તપસ્વી શ્રી માણેકચંદ્રજી સ્વામીજીએ ૧૮ દિવસનો સંથારો કર્યો હતો. તપોનિધિ પૂજ્ય શ્રી જગજીવનજી મ. સા. એ રાજગૃહીના ઉદયગિરિ શૈલની તળેટીમાં ૪૫ દિવસનો સંથારો કર્યો હતો.

સંથારો કરવો કેાઇ સુલભ નથી. જેણે કાયાની મમતાને છોડી હોય દેહભાવ પરની મોહિની છુટી હોય તે જ વ્યક્તિ અણુસણ કરી શકે છે. આ કળિયુગ-પંચમકાળમાં સંથારાની સાધના અતિ કઠિન છે.

પ્રભુ મદલીના જીવન કાળની ગણના !

ભગવાન મદલી જિનેશ્વરના આયુષ્યની ગણના કરી, તેમની સાધના અને સર્વજ્ઞતાના વર્ષોની સૂત્રકાર ગણના બતાવે છે.

મલ્લીણં અરહા એગં વાસસયં અગારવાસ મજ્જે વસિત્તા પળ પળ્ણં વાસ સહસ્સાઈં વાસસય ડ્ઞણાઈં કેવલિ પરિયાગં પાઝણિત્તા પળ પળ્ણ વાસ સહસ્સાઈં સન્વાઝયં પાલઙ્ગત્તા

મદલી અરિહંત પ્રભુ એકસો વર્ષ ધરમાં રહ્યા હતા. ત્યારબાદ ૫૪૯૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી કેવળી પર્યાયમા રહ્યા. આવી રીતે ૫૫ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવીને તેઓ સંથારો કરી સિધ્ધ થયા છે.

ભગવાન મદલી અરિહંતનું નિર્વાણ કદ્યાણુક

ભગવાન મદલીનો પુણ્ય સ્ટોક કટલો મોટો હતો અને તેઓ દીર્ઘકાલીન આયુષ્યને ભોગવી શક્યા. દીર્ઘજીવન મળવું સામાન્ય વાત નથી. પૂર્વ જન્મની સાધનાનું ફળ આવા મોટા આયુષ્યને આપે છે. મદલી પ્રભુએ વર્ષોની સાધના દ્વારા નિર્વાણનું નિર્માણ કર્યું છે, હવે શાસ્ત્રકાર મદલીજિનના નિર્વાણની વાત ફરમાવે છે.

જે સે ગિમ્હાણં પઢમે માસે દોઝ્ચે પક્ષે ચેત્ત સુધ્ધે, તસ્સ ણં ચેત્ત સુધ્ધસ્સ ચઝ્ઠીયે ભરણીયે ણક્ષત્તે ણં અધ્ધરત્ત કાલ સમયંસિ પંચહિં અઙ્ગિજ્યા સણ્હિં અઙ્ગિમંતરિયાણ પરિસાણ પંચહિં અણગારસયેહિં વાહિરિયાણ પરિસાણ માસિણં મત્તેણં અપાણણં વગ્ધારિ ય પાણી સ્થેણે વેયણિજ્જે આઝે નામે ગોણ સિધ્ધે

પ્રભુએ ગ્રીષ્મકાળના પહેલા મહિનાના બીજ પક્ષમાં એટલે કે ચૈત્ર શુક્લપક્ષમાં ચોથના દિવસે ન્યારે ભરણી નક્ષત્રનો ચંદ્રની સાથે યોગ થઈ રહ્યો હતો. અર્ધ રાત્રિના વખતે આભ્યંતર પરિષદ હતી ત્યારે ૫૦૦ સાધ્વીઓની સાથે એક મહિનાનું ચૌવિહાર સહિત ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન (૩૦ દિવસના ચૌવિહારા ઉપવાસ) કરીને ખંને હાથે ફેલાવતા અવશિષ્ટ (બાકી) એવા વેદનીય કર્મ, આયુષ્ય કર્મ, નામ કર્મ અને ગોત્ર કર્મનો નાશ થતાં જ તેઓએ સિદ્ધિ ગતિને પ્રાપ્ત કરી.

ખોલો મદ્દલીનાથ ભગવાનનો જય હો, વિજય હો !

નિર્વાણનો મહિમા બાણવા જેવો હોય છે. જંબુદ્વીપ સૂત્રમાં તેનું વર્ણન કરવામાં આવેલું છે. તમે દીવાળીને દિવસે ભગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણને સાંભળી ગયા છો. ઋષભદેવ ભગવાનના નિર્વાણની જેમ અહીં 'एवं' પરિનિવ્વાણ મહિમા માણિયવ્વા જહા જંબુદ્વીવ પणत्तीप મદ્દલી ભગવાનના નિર્વાણના મહિમાને બાણવો જેઈએ. નદીસરે અઢાહિયા મહિમા જાવપડિગયા મદ્દલી પ્રભુના આ નિર્વાણના કહ્યાણકારક મહિમાનો ઉત્સવ દેવતાઓએ નંદીશ્વર દ્વીપમાં સતત આઠ દિવસ સુધી ઉજવ્યો. ત્યાર પછી તેઓ ત્યાંથી જે દિશામાંથી પ્રગટ થયા હતા તે દિશા તરફ પાછા જતા રહ્યા. હવે સુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામીને કહે છે.

एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेण अट्टमस्स नायज्झयणस्स अयमट्ठे पणत्ते तिबेमि

હે જંબુ ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રના આઠમા અધ્યયનનો જે અર્થ નિરૂપિત કર્યો છે અને તેઓશ્રીના સુખારવિંદથી જે પ્રમાણે મને કહ્યો છે અને મેં સાંભળ્યો છે તે પ્રમાણે જ મેં તમને કહ્યો છે.

અહીં શાસ્ત્રકાર ભગવાન મદ્દલીનાથનો અધિકાર પૂર્ણ કરે છે. આતુર્માંસ દરમ્યાન શાસ્ત્રનું કથન કરતાં કંઈપણ ભાવને ઓછા, અધિકા અથવા વિપરીત કહેવાયા હોય તો અનંતા સિદ્ધિ ભગવંત અને શ્રી સંઘની સાક્ષીએ મિચ્છામિદુક્કડં કરીએ છીએ.

તમે સૌએ ચાર ચાર માસ સુધી નિરંતર ઉપસ્થિત રહીને જ્ઞાસા સાથે પ્રભુ મદ્દલીજીનના અધિકારને શ્રવણ કરવાનું જે સૌભાગ્ય મેળવ્યું, તેનાથી સૌ ભાગ્યશાળી બની ગયા છો. આજે શાસ્ત્રનો અધિકાર પૂર્ણ કરી શક્યા તેમાં દેવ-ગુરુ અને ધર્મનો જ પ્રતાપ છે.

ખોલો ભગવાન મહાવીરનો જય હો !!!

ધર્મપ્રાણ ક્રાંતિવીર લોકાશાહ

(કારતક સુદ ૧૫ તા. ૬-૧૧-૭૬ શનિવાર)

ભારતીય સંસ્કૃતિની તેજસ્વીતા ધર્મથી ગણાય છે. માનવ તેના માટેનું સુયોગ્ય પાત્ર છે. માનવે ભૌતિક શક્તિના ભંડારો ભલે ખોલી મૂક્યા છતાં પણ તેના પરમ વિકાસ માટેનો આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવો જ રહ્યો ! ભૌતિક શક્તિથી સંસ્કૃત બનેલો માનવ જ્યાં સુધી આત્મશુદ્ધિથી બલવાન બનતો નથી ત્યાં સુધી તેની સાચી સમર્થતા ગણી શકાતી નથી.

સત્યની સમજ વિના જડના રંગથી રંગાયેલો માનવ કદાચ પોતાની જાતનું ગર્વ અનુભવે તો તેને પંડિત કહી શકાતો નથી. આત્મતત્ત્વને છોડી જડવાદમાં ફસાયેલો માનવ ચૈતન્યના મૂલ્યને સમજી શક્યો નથી.

ચૈતન્યની સમજ વિના વિકાસ સંભવીત નથી.
ચૈતન્યની સાધના વિના માનવનું મૂલ્ય નથી.
ચૈતન્યની શ્રદ્ધા વિના સાચું બલ મળતું નથી.
ચૈતન્યની શુદ્ધિવિના આત્માનો ઉદ્ધાર નથી.
ચૈતન્યની રમણુતા વિના આપણી સિદ્ધિ નથી.

જડ અને ચૈતન્યનું સંઘર્ષ અનાદિનું ગણાય છે. આ સંઘર્ષ એ જ સંસાર છે. માનવ આ સંઘર્ષનો અંત લાવવા માટેનું ઉત્તમોત્તમ પ્રાણી છે. માનવનો પરમ પુરુષાર્થ જડનો સર્વાંશે ત્યાગ કરી આત્મીય શક્તિના અનંત શુભને સમૃદ્ધ બનાવી પરમ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

જગતના બે પાત્રો જડ અને ચેતન

આ જગતના મુખ્ય બે પાત્ર છે. જડ અને ચેતન. બંનેના દ્રવ્ય-શુભ અને પર્યાય અલગ અલગ છે અને સ્વતંત્ર છે. જડ ક્યારેય પણ ચેતન બની શકતું નથી. અને ચેતન ક્યારેય પણ જડ બની જતું નથી. આવી આગમોક્ત સમજ ઘણે જાણને જડનો મોહ છુટી શકતો નથી. ઘણીવાર માનવ અજ્ઞાનતા બંધ અને અંધશ્રદ્ધાને કારણે જડ તરફ પ્રેરાય આત્મીય શક્તિને વિસરી જાય છે.

જગતમાં જ્યારે જડવાદનો મહિમા વધે છે અને લોકો તેની અંધશ્રદ્ધામાં ડૂબી જાય છે ત્યારે તેને યોગ્ય માર્ગદર્શન આપવા ધર્મના પ્રાણ સમા ક્રાંતિવીરની

જરૂર પડે છે. જ્યારે ધર્મના નામે જડવાદનું પોષણ થતું હોય ત્યારે આવા ધર્મક્રાંતિના વીર પુરુષ જગત જીવેને આત્મધર્મની સત્યતાનું જ્ઞાન કરાવે છે.

આજનો દિવસ આપણા સૌના માટે ધન્યતાનો અનુભવ કરાવી બય છે. તે ધન્યતાનું કારણ છે વીર લોકાશાહની જન્મજયંતિ. વીર લોકાશાહે કારતક સુદી પૂર્ણિમાના પાવન દિવસે જન્મ ધારણ કરી ધર્મક્ષેત્રે મહાક્રાંતિ કરી હતી.

આવા ધર્મપ્રાણુ પુરુષની જીવન ગાથાઓનું શ્રવણ કરવું એ પણ જીવનનું સૌભાગ્ય છે. ગુજરાત એ મહાપુરુષોની કર્મભૂમિ રહી છે. ભૂલેલા પુરુષોએ આવા નરવીર પાસેથી સત્યનો રાહ મેળવ્યો હતો. જડમાં ફસાયેલાઓએ ચૈતન્યની મહા દિપાસના કરી ધર્મના મર્મને પ્રાપ્ત કર્યું હતું. વીર લોકાશાહને ધર્મપ્રાણુ કહેવામાં આવ્યા છે કારણ કે તેણે ધર્મને માટે પોતાના પ્રાણ ખર્ચ્યા હતા. સર્વશક્તિના સદુપયોગે તેઓ વીર બન્યા હતા.

૫૦૦ વર્ષ પૂર્વ

પાંચસો વર્ષપૂર્વ વિશ્વની પ્રત્યેક ભૂમિ પર અજ્ઞાનતા છવાઈ ગઈ હતી. લોકો ધર્મના નામે હિંસા કરતાં થયા હતા. પ્રત્યેક ધર્મમાં તેનું શુદ્ધ સનાતન સત્ય ઢંકાઈ ગયું હતું. ત્યાગ અને સંયમમાં મંદતા અને શીથીલતા આવી ગઈ હતી. ધર્મની આચારશીલતા સાધકો માટે કઠિન બની રહી હતી. ત્યાગ વૈરાગ્યની પ્રતિકુળતા અસહ્ય બનવા લાગી હતી. તે કાળના સાધકોએ સંયમ અને આચારની કઠોરતામાં મૃદુતા લાવવા આચારની અનુકુળતા બનાવી શૈથીલ્ય ગ્રહણ કર્યું હતું.

લોકો પોતાની અનુકુળતાની પ્રાપ્તિ માટે મંત્ર-તંત્ર-દોરા, ધૂપ-નિવેદ-પૂજા તરફ આકર્ષાયા હતા. તે કાળના સાધકો શુદ્ધ સાધુતાને વિસરી આવા મિથ્યા તત્ત્વના માર્ગદર્શક બન્યા હતા. ધર્મનું શુદ્ધ સનાતન તત્ત્વ ક્યાંયે દષ્ટિ ગોચર થતું ન હતું.

વીર લોકાશાહે આજના દિવસે જન્મ પામી ધર્મ ક્ષેત્રે ક્રાંતિનો શંખનાદ કર્યો. લોકોને અધશ્રદ્ધામાંથી જાગૃત કર્યા. સત્યની સમજ આપી અને સનાતન જૈનધર્મનું મૂલ્ય કરાવ્યું.

આ સમયે પ્રત્યેક દેશમાં ક્રાંતિવીર પુરુષ પ્રગટ્યા અને સૌએ જડવાદની મેલી હવામાંથી લોકોને મુક્ત કરી ધર્મની શુદ્ધ આબોહવાનું દર્શન કરાવ્યું હતું.

વીર લોકાશાહ

ગુજરાતની સીમા પર અરહટવાળા નામનું એક ગામ હતું. જ્યાં અનેક જૈન કુટુંબોમાં એક ઔધરી કુટુંબ પણ વસતું હતું. આ ઔધરી ઓસનાલ પરિવારમાં હેમાલાલ શંક અને ધર્મરત્ના ગંગાબાઈ નિવાસ કરતાં હતા, તેઓ આદર્શ દંપતિ હતા.

વિ સં. ૧૪૭૨ કારતક સુદી પૂર્ણિમાને તા. ૧૮-૧૦-૧૪૧૫ શુક્રવારે માતા ગંગાબાઈએ એક આદર્શ અને ધર્મ પ્રિય સંતાનને જન્મ આપ્યો. ઘરઘરમાં આનંદ છવાયો.

પુત્રનું સુખ દર્શન જાણે પુનમનો ચંદ્રમા ! ! !

આજની પૂર્ણિમાએ કૌમુદી પર્વની પુનમ છે. આવા પાવનકારી દિવસે પુત્ર જન્મ એ તો જીવનનું સૌશાગ્ય ગણાય ! માતા-પિતાના સુસંસ્કારથી યોગ્ય પુત્રનું નામ લોકાશાહ પાડવામાં આવ્યું. વ્યવહારના પ્રાથમિક જ્ઞાન સાથે વડીલોએ તેને ધર્મની પણ સમજ આપી હતી. દેવ-શુરુ અને ધર્મનું જ્ઞાન કરાવ્યું હતું.

સં. ૧૪૮૭માં લોકાશાહના પંદર વર્ષની ઉંમરે શિરોહી રાજ્યની ઓધવજી શાહની સુપુત્રી સુદર્શના સાથે લગ્ન થયા. લગ્નબાદ ત્રણ વર્ષના ગાળામાં સમજણ, સંસ્કાર, કુશળતાએ માતા-પિતાની પરંપરાગત ઉદાર ચરિતની યોગ્યતા લોકાશાહે પ્રાપ્ત કરી લીધી. યથા નામા તથા શુણ્ણ પુનમચંદ નામનો એક પુત્ર થયો. ૨૩ વર્ષે માતા અને ૨૪ વર્ષે પિતા પરલોકવાસી થતા. તેના ઉપર કુટુંબની જવાબદારી આવી પડી. સંસ્કારી સુપુત્ર કાર્યદક્ષ બની પોતાની ફરજ બજાવવા લાગ્યો. પિતાનો વારસાગત ધંધો કરતાં જીવન પસાર કરી રહ્યા હતા. તે સમયમાં શિરોહી અને ચંદ્રાવતી રાજ્ય વચ્ચે સંઘર્ષ ઉભો થતા વેપારી લોકોને ઘણું સહવાનો સમય આવ્યો. લોકાશાહે આવા અશાંતિના કારણે પોતાના કુટુંબ સાથે અમદાવાદમાં વાસ કર્યો. શાહે ત્યાં ઝવેરાતનું કામ શરૂ કર્યું. તેઓ તો હીરા-મોતીને પારખવા લાગ્યા અને તેના પાણીને માપવા માંડ્યા. ઝવેરાતને પારખવું અને તેના પાણીને માપવું તે કોઈ સામાન્ય માણસનું કામ નથી આ તો બુદ્ધિશાળીઓનું કામ છે.

ઝવેરીને બનાવ્યો બજાનચી

લોકાશાહ ઝવેરાતનો ધંધો કરતા હતા પરંતુ તેને ક્યાં બજાર હતી કે તેઓ આત્માને પારખી ધર્મના ક્રાંતિકાર બની સાચા ઝવેરી થશે. એ વખતે અમદાવાદમાં મહમદશાહ નામનો બાદશાહ રાજ્ય કરતો હતો. તેના પરિચયમાં શાહેને આવવાનું થયું. શાહની બુદ્ધિ આતુર્યે ભેઈ બાદશાહે તેને રાજ્યના બજાનચી બનાવ્યા. બજાનચી બનવું તે સામાન્ય માણસનું કામ નથી. જેનામાં બુદ્ધિ અને વ્યવહાર કુશળતા હોય તે જ વ્યક્તિ આ પદને સંભાળી શકે છે.

બાદશાહની તૃણા અને મૃત્યુ

બાદશાહ રાજ્ય સત્તાનો લોહપી હતો અને તેનો પુત્ર કુતુબ રાજ્યનો અભિલાષી હતો. જિંદગીને આરે બેઠા પછી પણ માનવની તૃણા શાંત ન બને તો પછી પતન કે મૃત્યુ જ આવે ! કુતુબ આહતો હતો કે આ ઉંમરે બાદશાહ સત્તા ન

છોકે અને હું રાજ્ય ન ભોગવું તો પછી જિંદગી શા કામની? પિતા-પુત્ર વચ્ચે સંઘર્ષ ચાલતો જ રહ્યો. બાદશાહ સત્તા છોડવાને તૈયાર ન હતો. તેનું પરિણામ એ આખું કે આખરે પુત્ર કુતુબે તેના પિતાને ઝેર આપી મરાવી નાખ્યો.

લોકાશાહનું પરિવર્તન

રાજ્યમાં બાદશાહની આ એક અઘટિત ઘટના સર્જાઈ ગઈ, પિતા મૃત્યુ પામ્યો અને પુત્રે રાજ્ય મેળવ્યું. સ્વાર્થ શું નથી કરતો? રાજ્યની લોકપતા કેવી છે?

આ ઘટના પછી લોકાશાહના દિલમાં ઘણું દુઃખ થયું. સત્તા અને સ્વાર્થના પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણે તેના અંતરઆત્માએ એક નવો વળાંક લીધો. રાજ્યકાર્યમાંથી તેઓ વિરક્ત બની ગયા. રાજ્યના ખજાનચી પદની નિવૃત્તિએ તેને ધર્મ અને સાત્ત્વિક પ્રવૃત્તિમાં ભેડી દીધા.

તત્ત્વશોધક શાહ

શાહે એક લેખક મંડળની રચના કરી. લહિયા(હસ્તલેખક)ઓ રાખી શાહે પ્રાચીન ગ્રંથો શાસ્ત્રો વગેરેની નકલો કરાવવાની પ્રવૃત્તિ સાથે ધાર્મિક જીવન જીવવા લાગ્યા. સાત્ત્વિક પુરુષાર્થ વડે સમયને પસાર કરતાં ગૌરવ મનાવવા લાગ્યા. લેખન પ્રવૃત્તિની સાથે સંશોધન બુદ્ધિએ શાહને આગળ એવા તત્ત્વોનું દર્શન થવા લાગ્યું. તેઓ જ્ઞાન પ્રતિ વિશેષ આકર્ષાયા.

એકવાર લોકાશાહને ત્યાં જ્ઞાન સુંદરજી યતિ ગોચરી (આહારલિક્ષા) માટે પધાર્યા. તેઓએ શાહને લેખન પ્રવૃત્તિમાં ભેડાયેલા ભેઈ તેમના હસ્તાક્ષર તરફ દૃષ્ટિ કરી. મોતીના દાણા જેવા સુંદર અક્ષરોને ભેઈ યતિશ્રીએ લોકાશાહને પોતાના શાસ્ત્રોની નકલ કરી આપવા વિનંતિ કરેલી. તેણે સહર્ષ શાસ્ત્રની સેવા સ્વીકારી લીધી. શાહે શાસ્ત્રોની નકલ સાથે અક્કલ લગાડી. શાસ્ત્રોના અર્થોને સમજવાને પ્રયત્ન કરતાં શાહ તેના ગૂઢાર્થને મેળવવા માટે પ્રયત્નશીલ બન્યા તેઓ એકાંત સ્થાને શાસ્ત્રોના કથનની વિચારણા કરતાં તેમને આત્મા સ્થિર થઈ જતો હતો.

આ સમયે યતિવર્ગ સાધુતાની આચાર સંહિતાથી કંઈક વધારે નીચે ઉતરી ગયેલા હતા. લગવાન મહાવીરના પરમત્યાગના પરંપરાગત આચારમાં ઘણો મોટો ફેરફાર થઈ ગયો હતો. મંદિર, મૂર્તિ, પૂજા, ધૂપ, દીવા, મંત્ર, દોરા, વૈદકવૃત્તિ, પાલખી, છત્ર, પૈસા વગેરેને કારણે ઘણી ઘણી શીથીલતા તે કાળના યતિઓમાં (સાધુવર્ગ) દેખાતી હતી.

લોકાશાહના શાસ્ત્ર સંશોધને તેમને વિચારમાં મૂકી દીધેલા કે જીવનનું ધ્યેય, જીવનનો હેતુ, જીવનની પરાકાષ્ઠા અને જીવનનો ઉદ્દેશ શું? કલાકો સુધી વિચાર

અરત બનેલા શાહને કોઈ ઉંડા રહસ્ય સુધી પહોંચવાની આ તક કોઈ વિશાળ ક્ષેત્રની આગાહી કરી રહી હતી.

ધર્મપ્રાણુ લોકાશાહની વ્યવહારકતા અને ધાર્મિકતા !

ધર્મપ્રાણુ લોકાશાહના જીવનમાં એક ખાસ વિશેષતા હતી. તેઓ ધર્મ અને પ્રાણુ એ બંનેને સહચારી ગણતા. “જ્યાં પ્રાણુ છે ત્યાં ધર્મ હોવો જ જોઈએ.” એ તેમનું જીવન સૂત્ર હતું. ધર્મ એ પદાર્થનો સ્વભાવ છે. આ સૂત્ર તેમના જીવનમાંથી નિહાળી શકાતું હતું. તેમનું વ્યવહારિક જીવન પણ સ્ફટિક સમાન સ્વચ્છ અને નિર્દોષ હતું.

સંયમ અને સાદાઈ તેના જીવનમાં વણાઈ ગયા હતા. તે સંયમ માત્ર દેહ ક્ષેત્રમાં જ નહિ પરંતુ વાણી અને મન સુધી વ્યાપક થઈ ગયો હતો. તેઓ મિતભોજ હતા. તેનું શરીર સ્વસ્થ અને સાદુ હતું. છતાં તેનામાં અપાર આકર્ષણ દેખાતું. લોકોના ટોળેટોળાં તેની પાસે ઉભરાતાં હતા. ખરેખર લોકાશાહ લોકોના કલ્પવૃક્ષ સમા સૌ કોઈને આશ્વાસનદાયક હતા.

તેઓ કોઈને દાનથી, કોઈને દ્રવ્યથી તો કોઈને આશ્વાસનથી સંતોષતા હતા. આ રીતે ધર્મ અને વ્યવહારની તેણે એકવાક્યતા સાધી હતી. જૈનો તેમને ધર્મ પ્રાણુના નામથી સંબોધતા હતા.

શાહને દિવ્ય સંદેશ !

લોકાશાહનું જીવન જેમ જેમ વિકાસ પામતું હતું, તેમ તેમ કાળ પણ આગેકૂચ કર્યો જતો હતો. લોકાશાહ દીર્ઘ વયે પહોંચી ચૂક્યા હતા. અતુર્વિધ સંઘના આચાર શૈથીલ્યના કારણે અને શાસ્ત્રોક્ત શુદ્ધ શીલતાના સંશોધને તેને એક ઉંડા ચિંતનમાં ગરકાવ કરી દીધા હતા.

શાહની ટુંઠકવૃત્તિ (સંશોધકવૃત્તિ) એ તેના પોતાના આંતર્યક્ષ ઉઘાડી દીધા અને કાન્તિ...કાન્તિ....કાન્તિ શબ્દો નજરે પડ્યા. અરે જૈન ધર્મના કાન્તિકાર ! ઉઠ ઉઠ, એવા ઉત્સાહની પ્રેરણાનો ધ્વનિ લોકાશાહના કાને સંલગ્ન થઈ ગયો. લગવાન મહાવીરના નિર્વાણની વીસ વીસ સદીઓ પસાર થઈ ગઈ હતી. જૈન ધર્મની કાન્તિ માટે તેના અંતરાત્મામાં નવચેતના પ્રગટી રહી હતી. તેમના જીવનમાં નવચૌવન અને નવોત્સાહ વ્યાપી ગયા.

સમાજની પરિસ્થિતિ

સમાજમાં અવ્યવસ્થા, રૂઢિઓનાં બંધન, સ્વાર્થ અને વિલાસની અતિમાત્રાએ

જૈન સમાજને પણ છોડ્યો ન હતો. આચારની મંદતા અને વિલાસીતાથી સાધુ સમાજ પણ બચી શક્યો ન હતો. ધર્મના નામે ઘણાં ધર્તિંગ ચાલી રહ્યા હતા.

સામાજિક, રાષ્ટ્રીય અને ધાર્મિક ત્રણે ક્ષેત્રની અવનતિના થર જામી ગયા હતા. ધર્મના નામે ગરીબ અને નિર્દોષ પ્રજા અગદારી રહી હતી.

શાહ કહેતા હતા કે ધર્મતત્ત્વ તો વ્યક્તિને વિકાસના પંથે લઈ જનારું તત્ત્વ છે. જે અવનતિને આમંત્રણ કરે તે તો અધર્મ જ હોઈ શકે. ધર્મ અને વ્યવહાર, ધર્મ અને રાષ્ટ્ર, ધર્મ અને સમાજ એ બધા લિન્નલિન્ન છે, એ વાત તેને ગળે ઉતરતી ન હતી. આથી જ તેણે ધર્મ ક્રાન્તિનો ઝંડો ઉઠાવ્યો. ધર્માન્ધતાને દૂર કરવા તેણે ધર્મ પ્રકાશની મશાલ ઉપાડી છેવટે ઝંપલાવ્યું.

લોકાશાહનો ઉપદેશ

લોકાશાહે શાસ્ત્રોના સંશોધને ધર્મનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જણ્યું કે ધર્મો મંગલ... નમસ્તિ ભગવાન મહાવીરે અહિંસા, સંયમ અને તપ રૂપ ધર્મને ઉત્કૃષ્ટ મંગળ કહ્યું છે. આવો ધર્મ જેના મનમાં વસે છે તેઓ તો દેવોને વંદનીય બની જાય છે. આવી ઉત્તમ સામગ્રીને લઈ શાહ લોકો સામે ઉપદેશમાં પીરસવા લાગ્યા.

મૂર્તિપૂજા એ શાસ્ત્ર સંમત નથી. અહિંસામાં ધર્મ છે. ઐહિક લાલસાથી દેવદેવીઓની પૂજા કરવી તે મિથ્યાત્વ છે. ળેમ અને રૂઢિઓને દૂર કરે તે જૈન. જે બહારના યુધ્ધથી વિરમે અને આત્મવેરીઓ ઉપર વિજય મેળવે તેનું નામ જૈન. જૈન જન્મતો નથી પરન્તુ જૈન બને છે. જૈન કોઈ જાતિઓનો કેન્દ્રાકટ નથી. જૈન દર્શન જાતિવાદ વગેરેથી પર અલેદ દર્શન છે. જૈન ધર્મ તો સમદષ્ટિનો ધર્મ છે. ધર્મ એ આત્માના વિકાસ માટેનું ઉત્તમ સાધન છે.

નિર્જય શાહની દૃઢતા

લોકાશાહના શાસ્ત્રોક્ત સીધા અને સરલ ઉપદેશથી લોકોના મનમાં ભરેલી અંધતા દૂર થવા લાગી. લોકો સત્યને સમજવા લાગ્યા અને અધર્મથી દૂર થવા માંડ્યા. ખરેખર શાહ તો આત્મ વિશ્વાસી દૃઢ મનોભૂમિના સમ્રાટ હતા. તેઓ સત્યની કસોટી સામે અડીખમ ઉભા રહેતા હતા.

શાહની ધર્મપ્રેરિત પ્રવૃત્તિના પ્રચારથી મોટા મોટા શ્રી પૂજ્યો, આચાર્યો, ગચ્છાધિપતિઓના આસનો ડોલવા લાગ્યા. તેઓએ લોકાશાહના પ્રચારના ખારણાં બંધ કરવા ઘણી મહેનત કરેલી. પોતાના ભક્તજનોને શાહ પાસે જવાની મનાઈ કરવા છતાં લોકાશાહની સિંહગર્જના સામે કોઈની તાકાત ચાલતી ન હતી.

એ વખતમાં સં. ૧૫૨૮ના સમયે પાટણથી એક લખમશી શેઠ લોકાશાહની

બહુશ્રતતા, કાન્તિ, ઉદારતા અને ઉત્તમ ચારિત્રની પ્રશંસા સાંભળી ખાસ અમદાવાદ આવ્યા. તેનું પ્રયોજન તો શાહને ચકાસવાનું અને તેને સુધારવાનું હતું પરંતુ તેઓ તો શાહનું તેજ જોતાં જ ઠરી ગયા. તેની પ્રતિભા તેમને અપ્રતિમ દેખાણી. શાંતલાલે તેમણે ધર્મચર્યા શરૂ કરી.

લખમશી શેઠ અને લોકાશાહ

શેઠ-શાહ ! અમોએ સાંભળ્યું છે કે તમો લોકોને ભરમાવી એક નવો પંથ ઉભો કરવાનો પ્રયત્ન કરો છો તે શું સત્ય છે ?

શાહ-શેઠ ! હું ઉપદેશક નથી. હું તો માત્ર સાધારણ શોધક છું. કેઈ ધૂળધોયા ધૂળમાંથી સોનું શોધે છે. કેઈ મરજીવા રત્નાકરમાંથી રત્ન શોધે છે. તેમ મને પણ શોધવાનો સ્વભાવ પડી ગયો છે. મારી પાસે શાસ્ત્રોનું કામ ચાલુ છે. તેમાંથી થોડું થોડું એકઠું કરતો જાવ છું અને ગ્રાહકો આવે છે. તેને માલ દેખાડતો જાવ છું. લોકો મને હુંઠક (હુંઠિયો) તરીકે ઓળખે છે. હું માનું છું કે ધર્મમાં ભેદ અને ઝઘડા ન હોય.

શેઠ-એ બધા ઝઘડા શાથી થયા હશે ?

શાહ-અરે શેઠ ! એ તો તમો જ સ્પષ્ટ કરી શકો તેવા છો.

શેઠ-તમો મૂર્તિપૂજનો વિરોધ કેમ કરો છો ?

શાહ-શેઠ ! મૂર્તિપૂજ શાસ્ત્રોક્ત નથી.

અત્યારે સમય થોડો છે તમો લોકોને આ બંનેની ચર્ચા પ્રશ્નોત્તરી ઘણી ભુકેામાં જોવા મળે છે. આ બધાનું વિવેચન થઈ શકે તેટલો સમય નથી. પરંતુ આ ચર્ચાથી લખમશી શેઠનું સમાધાન થયું. સત્યનો સ્વીકાર કરી શેઠ પાટણ ગયા અને ત્યાં ધર્મના સત્ય સ્વરૂપની જાહેરાત કરી લોકોની સામે શાહની સમજણનો પ્રચાર શરૂ કર્યો.

એકવાર અહંટવાડાથી શંભુજી શેઠ, પાટણથી દલીચંદ શેઠ, સુરતથી નાગજી શેઠ અને શિરોહીથી મોતીચંદ શેઠ વિશાળ સમુદાયની સાથે સંઘ નીકળી અમદાવાદ આવી પહોંચ્યા. વરસાદ થઈ જવાથી તેઓને ત્યાં વધારે રોકાવું પડ્યું. તેઓએ પણ લોકાશાહને જોવાના અને સાંભળવાના ભાવ તો હતા જ, સાથે સમય મળી ગયો. તેઓ ચારે સંઘપતિ શ્રીમાન શાહ પાસે કુતુહલવૃત્તિથી ગયા હતા. પરંતુ ચર્ચાના પ્રશ્ને તેઓએ સાધુવર્ગની શિથિલતા, ચૈત્યવાદ અને અધિકારવાદના વિષયની લાંબી ચર્ચાઓ પછી સમાધાન થતાં તેમનું લોકાશાહ પ્રતિ સન્માન વધવા લાગ્યું.

લોકાશાહ તો ગુણીયલ પુરુષ હતા. ગમે તેવી ચર્ચાઓ થાય છતાં પણ આવેશ

કે ક્રોધ ન કરતાં, બરાબર શાંતિપૂર્વક જ સમાધાન કરતા હતા. બ્યારે સંઘમાં આવેલા સૂરી સમ્રાટોને બબર પડી કે આ ચારે શેઠ લોકાશાહની પાસે જાય છે. શ્રીપૂજ્યોએ તેમને ત્યાં જતા રોક્યા પરંતુ અંતે શેઠ લોકોની ચર્ચાથી તીર્થયાત્રાનો સંઘ વીખરાયો. યાત્રા યાત્રાને ઠેકાણે રહી અને તે બધા શ્રાવકો સૂત્રના પ્રચારક થઈ ગયા. તેઓના અંધશ્રદ્ધાનો દીપક ખુઝાઈ ગયો.

સત્ય પ્રચારકે સંઘ

આવી રીતે જૈનધર્મની આ કાન્તિએ સારાએ સમાજમાં બળભળાટ મચાવી દીધો. આ પ્રસંગે લોકાશાહના વિચારોને અનુસરનારો એક મોટો વર્ગ તૈયાર થઈ ગયો. તેમાંથી ૪૫ જણા તો દીક્ષા લેવા તત્પર બન્યા. તેઓ લોકાશાહના ચરણે ઢળી પડ્યા અને ગદ્ગદ બની કહેવા લાગ્યા. ઓ પરમ પિતા ! જૈન ધર્મના પ્રાણ ! ધર્મકાંતિના સર્જક ! શાસનના રક્ષક ! તમોએ અમેને સત્યનો રાહ બતાવ્યો છે. અમે આપણા ચરણે જીવન સમર્પણ કરીએ છીએ.

પંચમહાવ્રતના પાલનહાર પૂજ્યશ્રી જ્ઞાનજી મુનિજી પધાર્યા ! ! !

એ સમયે લોકાશાહે જૈન ધર્મના શુદ્ધ આચારના પાલક પંચમહાવ્રત ધારી મુનિઓ કયાંય વિચરે છે કે નહિ, તેની તપાસ કરાવી. હૈદ્રાબાદની આસપાસ વિચરતાં પૂજ્યશ્રી જ્ઞાનજી મુનિજી વગેરે સંતો શુદ્ધાચારના પાલક હતા. તેઓ ભગવાન મહાવીરની સ્થવીર કલ્પી અમૂર્તિપૂજક શ્વેતામ્બર સાધુવાદની પરંપરાના સંત હતા. શાહની વિનયપૂર્વકની શાસનોદ્ધારક લાવના સાથેની વિનંતિથી તેઓશ્રી અમદાવાદ પધાર્યા. તેઓશ્રીની સાથે વાર્તાલાપ કરીને દીક્ષિત થવાના ભાવ પ્રગટ કર્યા. ૬૪ વર્ષે શ્રી લોકાશાહે આદિ ૪૫ જણાએ પૂ. જ્ઞાનજી મુનિના શિષ્ય પૂજ્યશ્રી સોહનજી મુનિ પાસે વિ.સં. ૧૫૩૬ માગશર સુદી ૫ના ભાગવતી જૈન દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી. બીજો મત એવો છે કે વિ. સં. ૧૫૨૭ના વૈશાખ સુદ ૩ના ૪૫ જણાને દીક્ષા આપી પોતે ક્રિયા ઉદ્ધારક માટે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું અને તે ગચ્છતું નામ લોકાગચ્છ રાખવામાં આવ્યું. એક બીજી ધારણા એવી છે કે લોકાશાહે દીક્ષા લીધી નથી પરંતુ તેમણે ૪૫ જણાને દીક્ષા આપેલી છે. સંસારી વ્યક્તિના નામે ગચ્છ ચલાવે તો યોગ્ય ગણાતું નથી. જેથી લોકાશાહે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું હોય તેમ પણ યોગ્ય લાગે છે. વિ.સં. ૧૫૩૧માં ૪૫ જણાની દીક્ષા થઈ એવી પણ એક માન્યતામાં મુનિ સર્વાજી, મુનિભાણજી મુનિનુનાજી અને મુનિ જગમાલજી મહાન ઉપદેશકો હતા. ધીરે ધીરે ૪૦૦ મુનિઓનો વિશાળ પરિવાર લોકાગચ્છમાં થયો.

સંતોની સાધના અને ધર્મ પ્રચાર

હવે તો આ ગચ્છના સંતોમાં સત્યની સાધના, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, આત્મચિંતન વિચારમંથન આદી પ્રવૃત્તિઓનું દર્શન થતું હતું. લોકાશાહના દૃઢ વૈરાગ્ય ભાવે મુનિગણમાં ત્યાગ અને તપશ્ચર્યાનું ઉત્કૃષ્ટ પાલન થવા લાગ્યું. સંયમ ધર્મની રૂઢી રીતે અનુપાલના થવા લાગી. સંતોના પ્રચારમાં અહિંસા સંયમ અને તપ ધર્મની પ્રધાનતા હતી. જૈન સમાજમાં લોકાશાહની ધર્મકાન્તિએ માર્ટિન લ્યુથર જેવી પ્રસિધ્ધિને ઐળવી હતી. આ ધર્મકાંતિ વડે લોકો ધર્મના સત્ય સ્વરૂપને સમજી નિરવધ સાધનામાં ભેડાઈ ગયા. ભેતભેતમાં સેંકડો સાધુઓ અને લાખો શ્રાવક શ્રાવિકાનો વિશાળ સમુદાય શ્રી લોકાશાહના મતાનુયાયી બની ગયો.

પૂજ્ય શ્રી જ્ઞાનજી મુનિ અને શ્રી સોહનજી મુનિ વગેરે સંતો તે ભગવાન મહાવીરની સ્થવીર કલ્પની શ્વેતાંબર પરંપરાના સાધુમાર્ગી અમૂર્તિપૂજક સંતો હતા. આવા સંતો ઘણી જ અલ્પ સંખ્યામાં હતા. લોકાશાહે તેમની પાસે દીક્ષા લઈ કોઈ નવી પરંપરા ચલાવી ન હતી પરંતુ સાધુમાર્ગી પરંપરાને વધારે તેજસ્વી બનાવી તેનો ઉદ્ધાર કર્યો.

તે મુનિરાજે મુહુપત્તિ ગાંધતા રજોહરણ રાખતા, નિર્દોષ આહાર પાણીની ગવેષણા કરનાર પંચમહામત ધારી, રાત્રિ ભોજનની ત્યાગી, પાંચ સમિતિ અને ત્રિશુષ્કિતના ધારક હતા. આ પરંપરામાં ૧૦ વર્ષનો પ્રચાર કરતા લોકાશાહના મુનિરાજે આદે તરફ ધર્મપ્રચાર કરતાં વિચરી રહ્યા હતા. લોકાશાહ પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે અમદાવાદથી વિચરતાં વિચરતાં દિલ્હી તરફ ધર્મને જયઘોષ કરતાં પધારી રહ્યા હતા. લોકાશાહની ધર્મકાન્તિના કારણે તેજોદ્રેષી અને ચૈત્યવાસીઓએ તેમના વિરોધ માટે ઠેરઠેર જાળ ઘિછાવી રાખી હતી. ઘણી જગ્યાએ તો લોકાશાહના વિહાર માર્ગે ષડયંત્રો પણ રચાયેલા ગયા હતા.

અંતે દ્વેષીઓએ ઝેર દીધું

લોકાશાહ દિલ્હી તરફ પધારતાં રસ્તામાં અલવર ગામે પધાર્યા. ત્યાં તેમને અકૃમતપની સાધનાનું પારણું હતું. તેઓને પારણું માટેના આહારમાં પ્રતિપક્ષીઓ તરફથી ઝેર ભેળવી દેવામાં આવેલ હતું. લોકાશાહ આ ઝેરી આહાર કરતાં તેના વિષના કારણે ખૂબ જ કષ્ટ ભોગવવા લાગ્યા. તેઓ સમજી ગયા અને અંતિમ સાધનાની તૈયારીમાં લાગી ગયા. તેઓ અણુસણુ કરી અંતિમ શ્રેયને સાધતા ૭૪ વર્ષની દીર્ઘ વયે વિ. સં. ૧૫૪૬ ચૈત્ર સુદ ૧૧ તા. ૧૩-૩-૧૪૮૬માં કાળધર્મ પામ્યા.

ભારતમાં જ્યારે જ્યારે આવા ક્રાંતિકાર પુરૂષો થયા ત્યારે પ્રાંતપક્ષોએ તેઓને શાંતિથી જીવવા દીધા નથી. તેઓને અનેક રીતે દુઃખી કરી વિષ પ્રયોગે મારી નાખવામાં આવ્યા છે. તેનો ઇતિહાસ સાક્ષી છે. જૈન ધર્મના મહાપ્રાણ ધર્મકાન્તિના મહાસમર્થ વીર લોકાશાહની પણ એ જ સ્થિતિ આવી.

લોકાશાહ સત્યની ગવેષણા કરી ધન્ય ધન્ય બની ગયા !

લોકાશાહ જૈનધર્મની સનાતન પરંપરાને તેજસ્વી કરી ગયા !

લોકાશાહ મહાવીર શાસનના ધર્મક્રાંતિ કારવીર બની ગયા !

લોકાશાહ નિરવધધર્મની શૃંગદાને મજબુત બનાવી ગયા !

લોકાશાહ મુક્તિ માર્ગના સાધક માટે સત્યની શોધ કરી ગયા !

લોકાશાહની પાસે પાટણના પ્રતિષ્ઠિત ૧૫૨ શેઠિયાઓએ પણ દીક્ષા લીધી હતી. તેમાં રૂપચંદ શાહ એક મહાન પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિ હતી. દીક્ષા લીધા પછી દયાધર્મના પ્રચારમાં તેમનો ઘણો મોટો ફાળો હતો. લોકાશાહના નિર્વાણ પછી તેમના સ્થાને તેમના અનુયાયી વર્ગ શ્રીરૂપઋષિને સન્માનતો હતો. લોકાશાહે જહમાં પ્રાણ પ્રતિષ્ઠાને બદલે પ્રાણવાનમાં ગુણની પ્રતિષ્ઠાનો શૃંગદાન વગાડ્યો હતો. તેમના અનુયાયીઓની પરંપરામાં લોકાગચ્છ સો વર્ષમાં એક ગુજરાતી લોકાગચ્છ બીજી નાગોરી લોકાગચ્છ ત્રીજી ઉત્તરાધી લોકાગચ્છની શાખાઓ ઉદયમાં આવી. પાછળથી વડોદરા, જેતારણ અને બાલુપુરમાં ત્રણે સ્થાને ગાદીની સ્થાપનાના મુખ્ય કેન્દ્રો ગણવામાં આવ્યા.

વર્ષો પછી આ લોકાગચ્છમાં પણ ઘણી શિથિલતા પ્રવેશી ગઈ. તેમાં પણ કોઈ શાખામાં મૂર્તિપૂજા અને ગાદીપૂજાએ સ્થાન મેળવ્યું. લોકાશાહના મૂલ્યવાન સિદ્ધાંતોની અવગણના થવા લાગી. લોકાશાહના વારસદારો પણ સાવધ પ્રવૃત્તિમાં પડી ધર્મના ગૌરવને હણી રહ્યા હતા.

સમર્થ જ્યોતિધરો

લોકાશાહની ધર્મ કાન્તિની અસરને એકદમ નિર્મૂળ કરે તે પહેલાં સદ્ભાગ્યે તેમના ત્રણ અનુયાયીઓ ચમકી ઉઠ્યા. વિ. સં. ૧૬૮૫માં પૂજ્ય શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજ થયા. જેમણે દરિયાપુરી ગચ્છની સ્થાપના કરી. વિ. સં. ૧૬૯૨માં પૂજ્ય શ્રી લવજીઋષિજી મહારાજ થયા. જેમની પરંપરા અત્યારે ઋષિ સંપ્રદાય, ખંભાત સંપ્રદાય અને પંજાબ સંપ્રદાય તરીકે ઓળખાય છે. વિ.સં. ૧૭૧૬માં પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજ થયા. તેમનો ૯૯ શિષ્યોનો પરિવાર થયો. તેમાંથી ૯૮નો ૧૦૫

પરિવાર ખાવીસ ટોળા તરીકે રાજસ્થાનમાં અને માળવામાં વિચરતો હતો. તેઓશ્રીના એક પ્રથમ શિષ્ય પૂજ્ય શ્રી મૂળચંદ્રજી મ. અમદાવાદમાં થયા. તેના શિષ્ય-પ્રશિષ્યોએ સૌરાષ્ટ્રમાં ગોંડલ ગચ્છ, લીંબડી ગચ્છ, સાયલા ગચ્છ, ભોટાદ ગચ્છ, ખરવાળા ગચ્છ, ધ્રાંગધ્રા અને ચૂડા ગચ્છની સ્થાપના કરેલી અને કચ્છમાં નાની પક્ષ અને મોટી પક્ષ આઠકોટીના નામે પ્રસિધ્ધ થઈ.

સ્થાનકવાસી ધર્મ એ સનાતન પરંપરા છે !

ભ્યારે આ બધા ગચ્છોની અંદર ઉપાશ્રયો, પૌષ્ઠશાળા અને સ્થાનકોની રચના ધર્મધ્યાન માટે કરવામાં આવી ત્યારે તે કાળના સંત સતીજીઓ તેમાં વાસ કરવા લાગ્યા અને વીસ સ્થાનકના તીર્થંકર ગોત્ર ભોલની આરાધના કરતાં સ્થાનકવાસી તરીકે કહેવડાવવા લાગ્યા.

આજે ભગવાન મહાવીરની પરંપરામાં અમૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયને સ્થાનકવાસી તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. તેમાંથી વિ.સં. ૧૮૧૫માં ચૈત્રવદી ૬ શુક્રવારે ધર્મદાસજી મહારાજની પરંપરાના પૂજ્ય શ્રી રૂગનાથજી મ. ના શિષ્ય શ્રી લીખમજી મહારાજે તેમના શુરુ સાથે વિચાર લેદથી જુદા થઈ, તેર સાધુના ગણથી તેરાપંથ સંપ્રદાયની રચના કરી. તેઓ પણ અમૂર્તિપૂજક ગણાય છે.

આ બધી ઐતિહાસિક હકીકતો ઘણાં ઘણાં ગ્રંથોથી જાણી શકાય તેમ છે. આજે ઘણો સમય થઈ જતાં હવે પૂર્ણ કરીએ છીએ. આજની પૂર્ણિમાએ ઘણાં નરવીરોને જન્મ આપી પુણ્યતાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે. શ્રીમદ રાજચંદ્રજી અને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી પણ આજે જ જન્મ પામ્યા હતા.

સમકાલીન પુરુષો

લોકાશાહના સમકાલીન ગુરૂનાનક, કબીર, આર્ય દયાનંદ સરસ્વતી અને જર્મનના માર્ટિન લ્યૂથરે પણ ધર્મોમાં આવેલી શિથિલતા અને જડવાદને દૂર કરી લોકોને સત્યના માર્ગે લઈ જવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો.

આજના સમન્વય યુગમાં ધર્મના નામે કલેષ અને રાગ-દ્વેષનો ત્યાગ કરી વીતરાગ સ્વરૂપ શુદ્ધ અહિંસા, સંયમ અને તપધર્મનું પાલન કરવામાં આવશે તો આપણે સૌ મુક્તિ પથના સાચા માર્ગી બની, પરમ સિદ્ધિની યોગ્યતા મેળવી શકશું.

ક્ષમાપન

આજના દિવસે ચોમાસુ પૂર્ણ થઈ રહ્યું છે. શ્રી સંઘની સાથે પ્રવચનાદિના સંબંધમાં અમે બંને મુનેઓ તરફથી કોઈપણ નાના કે મોટાં લાઈબેનોને મન-

વચન અને કાયા વડે હુઃખ થયું હોય તો સંઘ સમક્ષ મિશ્રામિદુક્કટં કરી ખમાવીએ છીએ.

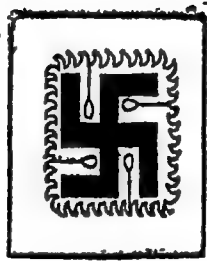
દોકાશાહના જીવન પ્રસંગો અર્થાત્મક છે. તેની હકીકતો વિવિધ રીતે ધારવામાં આવેલી છે. જેથી તમે વિવેકપૂર્વક તેની ધારણા કરજો. આ બધું કથન પરંપરાગત છે. સત્ય તો કેવળી ગમ્ય છે.

દોકાશાહની ધર્મકાન્તિ આપણી અંદર વિભાવનો ત્યાગ કરાવી સ્વભાવમાં સ્થિર કરે તેવી ભાવના સાથે પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

ખોલો ભગવાન મહાવીર સ્વામીનો જય હો !

ખોલો ધર્મપ્રાણુ દોકાશાહનો જય હો !

સમાપ્ત



ગોંડલ સંપ્રદાયના મહારથી સૌરાષ્ટ્ર કેસરી, શાસન રતન પૂજ્યશ્રી પ્રાણલાલજી
મહારાજના પરમ તત્વજ્ઞ, મહાજ્ઞાની અને ધ્યાની, શાસ્ત્ર વિશારદ, સુશિષ્ય પંડિત
રતન પૂજ્યશ્રી જયંતિલાલજી મહારાજના પ્રખર વિવેચક, વ્યાખ્યાન વાચ્યરૂપિત, શાસન
નિયામક સુશિષ્ય પૂજ્યશ્રી ગિરીશચંદ્રજી મહારાજનું જીવન દર્શન,

આલેખક-કવિશ્રી જમનાદાસ પી. મહેતા

સ્વર-દોહરા

પૂજ્ય ગિરીશમુનિ માહરા, વાંદુ છું ધરી પ્યાર.
ધન્ય જીવન છે આપનું, સંસારે આવાર. ૧
તાત મણીલાલ ભાઈના, સપુત છે જયકાર,
વણુવતા ગુણ આપના, પામે ન બુદ્ધિ પાર. ૨
ઝમકુઆઈના નંદ છે, શાસનના શણગાર,
કુળ ખરે પાવન ક્યું, જન્મ ધરી સંસાર. ૩
સૌરાષ્ટ્રમાં ગોમટા વિષે, અવતર્યા સુખકાર,
ગોંડલ તાલુકા વિષે, જેનો છે વિસ્તાર. ૪
નામ ભૂપત અર્પણ થયું, છે ગુરુવર તવાર,
સાચું જો આખર થયું, જીવન તારણ હાર. ૫
બાળ વયે વૈરાગ્યમાં, બ્રુહ્યા અપરંપાર,
શાળા તણા શિક્ષણ વિષે, લાગ્યું ન દિલ લગાર. ૬
રટણ સંત સંયોગનું કરતાં નિત્ય અપાર,
મળ્યા મુનિ પ્રાણલાલજી, ગુણ ગુણના ભંડાર. ૭
સેવામાં જીવન ખરે, ક્યું સમર્પણ સાર,
વળી વેરાવળમાં દીઠી, દિક્ષા તારણ હાર. ૮
દિક્ષા જયંતિલાલની, એ હતી વિસ્મયકાર,
ગુરુવર થયા જે આપના, અતરના આધાર. ૯
ગોંડલ જૈનશાળા વિષે, કયેઈ અભ્યાસ તૈયાર,
તત્વ જ્ઞાનના ગ્રંથનો, બાળ વયે સાકાર. ૧૦
વળી ભણ્યા સિદ્ધાંત પણ, હરવા ભવના ભાર,
પ્રાણલાલજી ગુરુની આગળે, શાશ્વત સુખ દાતાર. ૧૧
ભાવ દીક્ષાના પુર્ત્યાં, પ્રગટ્યા અંતર દાર,
આરા મા બાપે દીધી, જાણી સાર વિચાર. ૧૨
કલકતામાં જઈ લીધી, દિક્ષા ભવ હરનાર,
મુનિ જયંતિલાલજી, ગુરુ ધારી શ્રીકાર. ૧૩
માગશર સુદી દશમી દિને, હતો વાર બુધવાર,
જે હજાર નવ સાલમાં, દિક્ષા દિપાવણહાર. ૧૪
જન્મતિથી ચૈત્ર વદી, હતી દશમ દળદાર.
ઓગણીસો અઠ્યાવીસમાં, જમનાદાસ ઉદાર. ૧૫

સ્વર પદ્યગંગા

દબ-અપૂર્વ અવસર

સુશીને ચોમાસા મુનિવરના ઉજળા
ગિરીશ મુનિના એ હતા ઉપકાર ને.
વર્ણવતા ને સુણતાં હશે દિલડા
એવા અનુપમ એના હતા સંસ્કાર ને. ૧
કીધાં ચોમાસા સાતપુરા પિહારમાં
ઝરીયામાં બે હજાર નવ અને ચૌદને
જમસૈદ્ધપુરમાં બે હજાર દશતું હતું
વર્ષો ન્યાં સહુને મન ખુબ પ્રમોદ ને. સુણને ૨
બેરમોઆ બે હજાર અગીયાર આપતું
રાખીયા બે હજાર બાર વિખ્યાત ને
બે હજાર પંદરયાં ભોળુડી થયું
છકું હતું એ પિહારમાં સાક્ષાત ને-સુણને ૩
કલકતામાં એક હતું રણીયામણું
હતી સંવત બે હજાર તેર તેવાર ને
મધ્ય પ્રદેશે એક વળી રૂકું નીપજયું
બે હજાર ત્રેવીશ વિષે જયકાર ને-સુણને ૪
બેવાર નીપજ્યાં આઠોલામાં ઉમદા
બે હજાર બાવીશ અને વળી સોળ ને

વળી થયું એક અમરાવતીમાં ઉજળું
બે હજાર સતર વિષે અજોડ ને-સુણને ૫
મણુ વળી મુંબઈમાં દીઠા ખીલતાં
બે હજાર વીશ માટુંગાને દાર ને
બે હજાર એકવીસ ઘાટ કોપર થયું
બે હજાર બત્રીસમાં આગ્રાડેડ ને-સુણને ૬
બે વળી ગોંડલમાં કીધાં ઉરે ધરી
બે હજાર અઠાર ને સાલ ચોવીશ ને
બે વળી જુનાગઢમાં કીધાં છે રૂડા
બે હજાર ઓગણીશ ને ઓગણત્રીશ ને-સુણને ૭
બે વળી અર્યા જેતપુરને ઉમંગથી
બે હજાર સત્યાવીશ ને એકત્રીસ ને
એક વળી અર્યું રાજકોટને લાવથી
એ હતું બે હજાર પચ્ચીશ કેરું વર્ષ ને-સુણને ૮
એક એક છવીશ અઠ્યાવીશ ને ત્રીશમાં
ધારી જમનગર ને કુંડલા દાર ને
સૌરાષ્ટ્ર ઠેરા દશેય એતો છે ખરે
કર્યો ન્યાં જમનાદાસ ઉતા ઉપકાર ને-સુણને ૯

અંતરોદ્ગાર

દોહરા

જીવન મુનિવર આપતું, અદ્ભૂત છે સંસાર
આલેખન કરતાં અહીં, આવે ન જેતો પાર. ૧
જન મન રંજન આપથી, થાય છે આવાર
અપૂર્વ એ છે આપના, યાન તણા સંસ્કાર. ૨
પ્રભાવિત જનતા થતી, સુણતાં વાણી સાર
મીઠા મધુરા કંઠથી, નીકળતી જે વાર ૩
સિદ્ધાંતને વળી શાસ્ત્રના, યાતા હે જયકાર
ખરે જીવન આ આપતું ઉપકારક છે અપાર ૪
તાર્યા કંઈક જીવન તમે, અરવીસાર વિચાર
પ્રજ્ઞતા એ નહિ વિસરે, વિશ્વ કદિ તલભાર ૫
આલેખનમાં દોષ ને, હોય ક્યાંય લગાર
ક્ષમા હૃદયથી આપજો, જમનાદાસ ઉદાર ૬

ઘાટકોપર

તા. ૨૬-૪-૭૭

રચયિતા

કવિશ્રી જમનાદાસ પી. મહેતા

“ગિરિધવનિ”ના સહયોગી પ્રકાશનાનુરાગી

ક્રે.	નામ	ગામ
૧૧૦૮૧	શ્રી મનસુખલાલ છગનલાલ દેસાઈ	ધાટકોપર
૧૦૦૧	શ્રી ટી. જશવંતલાલ એન્ડ કું. હસ્તે ચંદ્રકાન્તભાઈ ટી.	-
૧૦૦૬	શ્રી એમ. પ્રાણુવનદાસ એન્ડ કું. હસ્તે મોહનભાઈ કે. કોઠારી માટુંગા	
૧૦૦૧	શ્રીમતી સમરતબેન શીવલાલ સાકરચંદ શાહ	ધાટકોપર
”	ગં. સ્વ. છબલબેન અમૃતલાલ દડીયા	”
”	શ્રી ન્યાલચંદ હેમચંદ દોમડીયા	”
”	શ્રી નરભેરામ દેવચંદ દેસાઈ	”
”	ગં. સ્વ. ચંપાબેન પોપટલાલ માવાણી	”
”	અ. સૌ. શાન્તાબેન હીરાલાલ મોદી	”
”	શ્રી મણીબેન ગ્રેમજીભાઈ ખાવીસી	”
”	શ્રી ગુલાબચંદ ડી. દડીયા	”
”	શ્રી મોહનલાલ ત્રીભોવન કોઠારી	”
”	શ્રી મોહનલાલ મોતીચંદ શાહ	”
”	શ્રી કાશીબેન શીવલાલ મહેતા	”
”	અ. સૌ. સવીતાબેન પોપટલાલ કામદાર	”
”	શ્રી તારાબેન ગુલાબચંદ મણીયાર	રાજકોટ
”	શ્રી પ્રાણુલાલ છગનલાલ ગોડા	માટુંગા
”	શ્રી શીવલાલ ગુલાબચંદ શેઠ	”
”	શ્રી જીવણુલાલ ઓધવજી બાખડા	”
”	શ્રી વલ્લભજી નરભેરામ ઘેલાણી	”
”	શ્રી આણુંદજી નાનચંદ લાખાણી	”
”	શ્રી ધીરજલાલ તારાચંદ બદાણી	”
”	શ્રી વાડીલાલ કપુરચંદ દલાલ	”
”	શ્રી હરગોવીંદ સુંદરજી દોશી	મુંબઈ
”	શ્રી લાલકુંવર દલીચંદ દોશી	”
”	શ્રી રમણીકલાલ છગનલાલ દેસાઈ	ધાટકોપર
”	શ્રી વસંતબેન રવીચંદ શાહ	દાદર
”	શ્રી મણીશંકર રણછોડભાઈ પારેખ	શાન્તાકુંઝ
”	શ્રી મનહરલાલ કદયાણુજી લાખાણી	ખોરીવલી
”	શ્રી નરભેરામ કેશવજી	કલકત્તા
”	શ્રી અમૃતલાલ માનસંગ દોશી	મુંબઈ
૧૦૦૧	શ્રી છબલબેન ખુશાલચંદ (ખીલોસવાળા)	રાજકોટ
૫૦૧	શ્રી ભાઈચંદ ગુલાબચંદ ગોડા	ધાટકોપર
”	શ્રી ગંભીરદાસ મુલજી પારેખ	”
”	શ્રી બચુભાઈ ગુલાબચંદ દોશી	”

”	શ્રી રમણીકલાલ માધવજી રૈયાણી	”
”	ગં. રવ. સુંદરબેન ગુલાબચંદ ગોડા	”
”	શ્રી કિશોરચન્દ્ર પ્રાણજીવન મહેતા	”
”	શ્રી ખીપીનચન્દ્ર પ્રાણજીવન મહેતા	”
”	શ્રી જયાબેન નાનાલાલ દોશી	”
”	શ્રી નાથાલાલ માણેકચંદ રૂપાણી	”
”	અ. સૌ. રમાલક્ષ્મી મણીલાલ જે. દેશાઈ	”
”	શ્રી દલપતરાય વસનજી લાઠીયા	”
”	શ્રી પ્રભાબેન કેશવલાલ મોહનલાલ	”
૨૫૧	શ્રી હીરાબેન સુખલાલ ડોક્ટર	”
”	શ્રી નરભેરામ મોરારજી ઝાટકીઆ	”
”	શ્રી અમૃતબેન માણેકચંદ લાખાણી	”
”	શ્રી નાનાલાલ દેવચંદ પોપટાણી	માટુંગા
”	શ્રી કેશવલાલ મોહનલાલ	”
”	શ્રી ગુણબેન ચંદ્રકાન્ત દોશી	”
”	શ્રી પ્રાણકુંવરબેન હેમાણી	”
”	શ્રી જગન્નાથ હીરાચંદ જસાણી	ધાટકોપર
”	શ્રી વનમાલીદાસ વલ્લભજી લાખાણી	”
”	શ્રી પુરુષોત્તમ હંસરાજ શેઠ ધારીવાલા	”
૨૦૧	શ્રી રત્નનીકાન્ત કેશવલાલ સંધરાજકા	”
૧૫૧	શેઠ તારાચંદ દીપચંદ અવલાણી	માટુંગા
”	શ્રી પ્રેમચંદ કુલચંદ અદાણી	ધાટકોપર
”	શ્રી રમણીકલાલ કેશવલાલ ભાયાણી	”
”	શ્રી પ્રાણલાલ કપુરચંદ સંધરાજકા	”
૧૦૧	શ્રી ઓત્તમચંદ અંદરજી ઝાટકીઆ	”
”	શ્રી રંભાબેન ભાયચંદ દોશી	”
”	શ્રી ધરમચંદ મોહનલાલ ઝાટકીઆ	”
”	શ્રી કીરીટકુમાર કાન્તીલાલ તલસાણીઆ	”
”	શ્રી રસીકલાલ સુખલાલ તુરખીઆ	”
”	શ્રી દલીચંદ મોહનલાલ ઝાટકીઆ	”
”	શ્રી કાન્તીલાલ ગોપાલજી દોશી	”
”	શ્રી જયંતીલાલ હરજીવનદાસ વેલાણી	”
”	શ્રી લીલાબેન શાન્તીલાલ ગાંધી	”
”	શ્રી ભાયચંદ નાગજી દોશી	”
”	શ્રી ધારશીભાઈ મોહનલાલ ઝાટકીઆ	”

શ્રી ઘાટકોપર આશ્રોડ રથા. જૈન શ્રાવક સંઘ ઘાટકોપર (વેસ્ટ)

સન ૧૯૭૫-૧૯૭૮ની કારોબારી કમીટી

શ્રી રસીકલાલ શિવલાલ શાહ	પ્રમુખ તથા ટ્રસ્ટી
શ્રી જયંતિલાલ ગંભીરભાઈ પારેખ	ઉપ-પ્રમુખ તથા ટ્રસ્ટી
શ્રી પ્રાણજીવન દામોદર મહેતા	ટ્રસ્ટી
શ્રી નવનિતલાલ ન્યાલચંદ શેઠ	,,
શ્રી હસમુખલાલ અમૃતલાલ દોશી	,,
શ્રી રસીકલાલ સુખલાલ તુરખીઆ મંત્રી	શ્રી અવિશ્વચંદ્ર મોહનલાલ શાહ ખજાનચી
શ્રી વાડીલાલ મગનલાલ ખારા ,,	શ્રી ભોગીલાલ ગોરખનદાસ ઘાટલીયા ,,
શ્રી ચંદ્રકાંત શિવલાલ શાહ ,,	શ્રી નટવરલાલ પુરસોત્તમ સંઘવી સહ-ખજાનચી
શ્રી ચીમનલાલ ચંપકલાલ કપાસી	સભ્યો
શ્રી બાણુભાઈ અમીચંદ શેઠ	,,
શ્રી કિશોરભાઈ પ્રાણજીવન મહેતા	,,
શ્રી હિંમતલાલ શુલાબચંદ ગાંધી	,,
શ્રી અનોપચંદ ઓત્તમચંદ ઝાટકીયા	,,
શ્રી નટવરલાલ સોમજીભાઈ દોસી	,,
શ્રી ચંપકલાલ છોટાલાલ તુરખીયા	,,
શ્રી લલીતભાઈ દ્યારકાદાસ શાહ	,,
શ્રી જસવંતલાલ ન્યાલચંદ દોમડીયા	,,
શ્રી છોટાલાલ રતિલાલ સંઘાણી	,,
શ્રી રવીચંદ સુનીલાલ વોરા	,,
શ્રી ચંદુલાલ જેયંદભાઈ કામદાર	,,
શ્રી રમણીકલાલ માણેકચંદ દોશી	,,
શ્રી વસંતરાય મોહનલાલ લાલીયા	,,

